Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 1. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1964 január 1.

MÉRAY TIBOR

ÚJÉVI SZÁMVETÉS

A VAS ÉS A BETON, a technika és a tervszerűség, a mérnöki pontosság és a tudományos előrelátás korát éljük ? Kevés esztendő volt írott történelmünkben, amelyik jobban megmutatta, mennyire bizonytalan, mennyire kiszámíthatatlan az emberi élet és minden, amit az ember alkotott, mint 1963. Fényes nappal, ezrek és ezrek szeme láttára egy gyilkos fegyver másodpercek alatt kiolthatta annak a fiatal, tetterős, becsületes férfinak az életét, aki a világ leghatalmasabb országának az élén állott ; két puskagolyó könnyedén végezhetett azzal az emberrel, akinek egyetlen gombnyomására atom- és hidrogénbombák tömege hullhatott volna az égből és százmilliók pusztulhattak volna el. Orvosok és papok hiába álltak körül a jó János pápa betegágyát : a rák ellenében egyaránt tehetetlen a tudomány és az ima. Szkopljéban megmozdult a föld és egyik percről a másikra ezrek vesztek oda ; hol voltak a szeizmográfok, amelyek jelezték volna a veszélyt ? Olaszországban átszakadt egy gát és a víz, meg a kőomlás ezreket ölt meg ; hol voltak a mérnökök, akik építették, vagy akik észrevették volna az első repedéseket ? Diktátorok, akik előző nap még pöffetegen ültek palotáikban, egy éjszaka leforgása alatt hullákká vagy földönfutókká váltak ; holnapholnapután már senki sem fog emlékezni Kasszem és Diem, Sylvanus Olympio és Fulbert Youlou nevére. Népvezérek és uralkodók, akik nemrég még testvérekként ölelkeztek, egyszerre csak zsarnoknak és kalandornak kezdték nevezni egymást : Ben Bellát és II. Hasszánt, Algériát és Marokkót az arab egység agyonreklámozott jelszava nem tudta megakadályozni abban, hogy háborút ne kezdjenek egymás ellen. És az a barátság, amelyet annyi ünnepi beszéd, hivatalos nyilatkozat és vezércikk hirdetett nagynak, öröknek, megbonthatatlannak, 1963-ban az egész világ színe előtt nyílt gyűlölködésbe fordult át ; ember legyen a talpán, aki meg tudja mondani, hogy a Szovjetunió és Kína ma kit tekint inkább ellenségének, — a nyugati világot-e, avagy egymást ?

A döbbenetnek, a meglepetéseknek, a tragédiáknak és a tragikomédiáknak ebben a kavalkádjában, amelyben a rossz és a jó, a teljességgel hátborzongató és a majdnem nevettető emberi mértékegységekkel meghatározhatatlan arányokban keveredik, akadtak olyan események is, amelyek ha biztonságot nem, de bizonyos reményt mégis jelentenek. Afrikában és Ázsiában új országok nyerték el függetlenségüket ; Berlinben — legalább karácsonyra — rés nyílt a Falon ; a hidegháború dühe alábbhagyott ; Moszkvában aláírtak egy atom-egyezményt, amelynek hatékonysága nem nagyon jelentős, de tendenciája biztató ; s ami bennünket a legközvetlenebbül érint : Kelet-Európában folytatódott az enyhülés. A Szovjetunió, a kubai kudarc és a Pekinggel való viszály nyomán, kezdi egyre nyíltabban beismerni, hogy katonailag is, gazdaságilag is gyengébb, mint a Nyugat ; Hruscsov 1963-ban már egyetlen ultimátumot sem dörgött el a német különbékéről ; mindössze néhány apróbb provokációval próbálkozott meg, (incidensek a berlini úton, Blaghoorn professzor letartóztatása), de erőteljes ellenállással találkozva, tüstént meghátrált ; s nem rejtegetve a mezőgazdasági csődöt, a nyugati országokhoz fordult gabonáért. Azokból a fenyegetésekből, amelyek 1962. decemberében a nevezetes moszkvai Manyezs-kiállításon hangzottak el a legjobb és legtisztességesebb orosz festők, írók, muzsikusok ellen, a végén semmi sem lett : akiket büntetéssel ijesztgettek, azokat jobbnak látták nem megbüntetni, akiket átmenetileg elhallgattattak, azok azóta újra megszólaltak.

HA MA MAGYARORSZÁGON jobb világ van, mint tizenöt, tíz, vagy akár két-három esztendeje, az nyilván azért van így, mert Moszkvában a viszonylag liberálisabb elemek vannak felül. A Szovjetuniónak, amely rövid néhány esztendő alatt elvesztette Kínát, Albániát, Észak-Koreát és Észak-Vietnámot, — anélkül, hogy Jugoszláviát sikerült volna visszaédesgetnie a kommunista tömbbe, — a Szovjetuniónak, amelynek ma szó nélkül kell eltűrnie, hogy Románia ne úgy szavazzon az ENSZ-ben, mint a többi kommunista állam, ma jól jön a magyar vezetők hűsége és a nemzetközi enyhülés óvatos szorgalmazása közben nem lehet ellenére az, hogy a Nyugat — egyebek közt saját rossz lelkiismeretének megnyugtatására is — kezd kedvezőbb véleményt alkotni arról az országról, amelyet hét évvel ezelőtt csúful cserbenhagyott s ahol 1956-ban a történelem egyik legspontánabb forradalma és egyik leggyászosabb intervenciója zajlott le.

Az egyetlen, ami számunkra mértékadó lehet : milyen a nép sorsa és az ország nemzetközi pozíciója ? Azok a nyugati újságírók, akik manapság szinte elárasztják a lapokat magyarországi beszámolóikkal, és azok az emigránsok, akik mostanában hazalátogatnak, egybehangzóan állítják, hogy az emberek otthon szabadabban beszélnek, nyugodtabban élnek, jobban esznek, választékosabban öltözködnek, többet szórakoznak, kevesebb gonddal küzködnek, mint a közelmúltban. Ha egyes túlzásoktól eltekintünk is, az összkép hitelességében nincs okunk kételkedni. Nem volt-e 1963-ban általános politikai amnesztia, amelynek általánossága ugyan kétséges, de Bibó Istvánnak és sok más társának mégis meghozta a börtönből való szabadulást ? Nem érezhető-e a nagyobb szabadság fuvallata akkor is, ha egyik-másik hazai folyóiratot vagy könyvet lapozgatjuk ? Nem jöttek-e az elmúlt esztendőben tízezrével Nyugatra magyar vendégek, köztük a szellemi élet olyan kiemelkedő alakjai, mint Kodály Zoltán, Kassák Lajos, Illyés Gyula, Németh László, Weöres Sándor, Vas István, Pilinszky János, s akik nem is olyan rég még börtönben sínylődtek: Déry Tibor, Háy Gyula, Tardos Tibor ?

A turisták, — orvosok, mérnökök, művészek, tisztviselők, — (mert munkás vagy paraszt ma sem látogat sűrűbben külföldre, mint a régi világban), beszámolóikban nagyjából megerősítik azt, amit a hazalátogatók mesélnek. Nagyjából, de nem teljesen. Aligha lehet csodálkozni azon, hogy az ő történeteikben lényegesen több szó esik egyes visszásságokról és bajokról, mint azokéban, akik egy vagy két hetet töltenek a Margitszigeten, a Gellért Szállóban, vagy a tihanyi Motel-ban. Ötölük, anélkül, hogy az általános javulást tagadnák, bőségesen hallhatunk a hivatalok packázásairól, egyes funkcionáriusok korlátoltságáról és rosszakaratáról, olvasmiről, — s ezt minden rendszerezés nélkül jegyzem ide, — hány paraszt lett önkényes az erőszakos szövetkezetesítés következtében, hogyan kényszerülnek továbbra is lopni a munkások az üzemekben, milyen szégyenletesen alacsony a kezdő tanárok és orvosok fizetése, hány olyan kép van, amelyet nem engednek kiállítani, hány színdarab, amelyet nem mutatnak be, hány könyv, amely nem jelenhet meg.

DE A DÖNTŐ KÜLÖNBSÉG a hazalátogatók és a hazulról látogatók, vagy egyszerűen : a külföldiek és az otthoniak helyzet-megítélésében nem is itt van, nem ezekben az el egyáltalán nem hanyagolható, s részleteknek is csak hűvös kívülállással nevezhető tényekben. Van valami, ami mind ennél sokkalta fontosabb. A külföldi, a kellemesen eltöltött vizit után, visszatér abba az országba, ahol él. Utána az özönvíz. Hozza magával, persze, a megnövekedett rokonszenvet Magyarország irányában, azt a varázst, amivel hazánk jóformán mindenkit megigéz, kívánja, hogy tovább javuljon az élet, a nép kedvéért is, és azért is, hogy jövőre vagy két év múlva — olcsón — újra ott üdülhessen. De ha ne adj isten, esetleg romlanék a helyzet, akkor — felháborodnék, sajnálkoznék, feddően csóválná a fejét, aggódnék az otthoni rokonokért, barátokért, ismerősökért, — akárcsak 56-ban, — aztán tehetetlenül meghúzná a vállát, — akárcsak 56-ban, — és többet nem menne oda nyaralni. Aki otthon él, még ha pár hétre Nyugatra jön is, annak vére, életre-halálra megy ez a „játék". Annak a kérdések kérdése nem is az, hogy ma milyen a helyzet, hanem még ennél is inkább : holnap és holnapután milyen lesz ? Marad-e legalább olyannak, amilyen most, javul-e, avagy romlik ? Aki otthon él, az a jelenlegi, félelemtől mentesebb életben sem tud szabadulni a félelemtől : holnapra, — minden előjel, előzetes bejelentés nélkül, ismeretlen és befolyásolhatatlan hatalmi vetélkedések következményeként, — nem tér-e vissza a tegnapi, a sztálini világ ? A mai rendszernek a legfőbb szövetségese, hogy tudatosan ébren tartja ezt a félelmet ; legfőbb gyengesége, hogy valójában neki magának sincs módja arra, hogy — ha a falra festett ördög megjelennék, — akkor elűzze.

A mai Magyarország legmélyebb aggodalma és legégetőbb kérdése, — kimondva vagy kimondatlanul, — : *mi a garancia ? Mi a garancia arra, hogy amit eddig elért az ország, megmarad ? Mi a kezesség arra, hogy a múlt bűnei nem fognak megismétlődni ? Mi a biztosíték arra, hogy ami ezután jön, jobb lesz és nem rosszabb az eddiginél ?*

A RENDSZER erre a kérdésre nem tud válaszolni. Nem tud és nem is tudhat, hiszen ennek a rendszernek a lényege éppen az, hogy — nincs benne semmire garancia. Milyen biztosítékokat adhat az a hatalom, amelyik maga is egy idegen hatalom függvénye ? Milyen biztosítékai lehetnek ott a népnek, ahol a választás legfőbb jellegzetessége, hogy — nem lehet választani : egy lista van s ez a lista, — bármi legyen is a program, bárki legyen is a miniszterelnök, — biztosan több mint 99 százalékot kap ? Ahhoz, hogy bármiféle komoly garanciáról lehessen beszélni, Magyarországnak először is függetlennek kellene lennie, másodszor, sőt nem is másodszor, hanem ezzel egy időben : alkotmányos demokráciának.

Ezek — maximális követelések. Megfeledkeznünk, lemondanunk róluk nem szabad ; megvalósulásukban reménykednünk — rövid távon — nem lehet. Dehát akkor a felszíni csillogás, a lelkendező beszámolók, a tagadhatatlan javulás ellenére, mélyebbre tekintve, garanciák után kutatva — reménytelen-e a magyar helyzet ? A dolgok nem ilyen egyszerűek. A szabadabb beszéd, a szabadabb írás, a szabadabb gondolkodás, a külfölddel való közvetlenebb kapcsolat végzi a maga munkáját, ha túl gyorsan nem is, de állhatatosan ; az egypárt-diktatúra, hacsak újabb erőszakot nem alkalmaz, egyre inkább defenzívába szorul, a közszellem fokozatosan demokratizálódik. Paradox módon azonban nem a belső fejlődés, hanem Magyarország nemzetközi lehetőségei azok, amelyek ma a legtöbb reményt nyújthatnák, — feltéve, hogy a jelenlegi vezetők élni tudnának és akarnának ezekkel a lehetőségekkel.

JANUÁR 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc: Keleten a helyzet változó (3. old.)

Molnár Miklós: Tizenötödik évfolyam (3. old.)

Ugray Attila Németh László szindarabjairól (4. old.)

Iványi-Grünwald Béla: Gőg és nemzeti politika (5. old.)

Kannás Alajos: Kenyértörés Budán (6. old.)

Vajda Albert: Nudliorgia (7. old.)

Fáy Ferenc, Horváth Elemér és Kristóf Ágota versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

A SZOVJET BIRODALOM BOMLÁSA, amely Sztálin halálával indult meg s amely az utóbbi években különösképpen meggyorsult, váratlan lehetőségeket kínál azoknak az országoknak, amelyek tegnap még a legtökéletesebb csatlósok voltak, vagy akár még ma is azok. Utaltunk már fentebb az albán és a román példára. Volt-e hívebb szolgája Sztálinnak Enver Hodzsánál és Gheorghiu-Dejnél ? Ma mind a ketten rebellisek, s a románok nem is egyszerűen „balról", hanem — a szovjet-kínai konfliktust kihasználva — a román nacionalista érdekek képviseletében. Ideje volna, hogy a magyar vezetők is felébredjenek, észrevegyék, hogy új szelek fújdogálnak a világban, felfedezzék, hogy nem kell feltétlenül a Szovjetunió ellenségévé válnia annak, aki Moszkvának adott esetben nem-et mond, s főleg : felkészüljenek és az ország nemzetközi helyzetét, cselekvési szabadságát biztosítsák arra az esetre, ha Moszkvában valami előre-nemlátható történik : Hruscsov esetleg rákényszerül a sztálini módszerek alkalmazására, vagy megbukik, vagy meghal.

Az első, legelemibb feltétele a szabad nemzeti cselekvőképességnek az hogy az idegen csapatok mielőbb hagyják el az ország területét. December 11-én az Agence France Press rendkívül érdekes jelentést közölt Moszkvából. Szóról szóra idézem : „Moszkvai diplomáciai körökben arról beszélnek, hogy folyamatban van a Magyarországon állomásozó szovjet katonák családtagjainak fokozatos hazaszállítása. Ez az akció, egyáltalán nem látványos módon, körülbelül egy hónappal ezelőtt kezdődött el és állítólag annak az előjele, hogy a következő hónapokban a szovjet katonai alakulatok elhagyják az országot. Ugyanezekben a diplomáciai körökben ebből az alkalomból aláhúzzák, hogy ez a lépés, amennyiben igaznak bizonyul, közös egyezmény következménye Magyarország és a Szovjetunió között és olyan légkörben következnék be, amikor is Magyarországon a politikai helyzet stabilizálódik". Ha a hír igaz, csak üdvözölni lehet. Könnyű, persze, egy kézlegyintéssel azt mondani: „Mi változik akkor, ha kimennek az oroszok ? A szovjet határ alig 300 kilométernyire van Budapesttől ; a helytartóikat otthagyják. Magyarország továbbra is a Varsói Szerződés tagja marad és csapataikkal adott esetben órák alatt el tudják árasztani az országot". Mind ez így van ; de valami mégiscsak változik. Az, hogy húsz éves megszállás után Magyarországon először nem lesznek majd idegen katonai egységek. Elfeledhetjük-e, hogy az 1956-os forradalomnak elsőszámú követelése volt a szovjet csapatok távozása ? A forradalom szelleméhez lennénk hűtlenek, ha egyszerűen semmibe vennénk, vagy lebecsülnénk ennek a követelésnek valóra válását. Lehet, sőt valószínű, hogy egyhamar tényleg nem változnék semmi ; de a távolabbi jövőbe nézve, mégiscsak más egy olyan ország helyzete, amelyet idegen erők tartanak megszállva, mint az olyané, ahol a puskák, ágyúk, tankok és repülőgépek kizárólag a nemzet fiainak a kezében vannak.

(*Folytatás a 2. oldalon*)

Az európai gondolat győzelme

Abból a „dupla vagy semmi" játékból, amelyre Franciaország kényszerítette rá partnereit, végül is egész Nyugat-Európa került ki győztesként. Két év óta húzódtak a tárgyalások a közös mezőgazdasági politikáról s karácsony küszöbén megszületett az alapvető megegyezés. Nem kétséges, hogy amíg a Közös Piac hat országában az agrártermékek egységes piaca, a gabonafélék árának egyszínvonalú megállapítása megvalósul, még nem kis utat kell megtenni. De a keretek most már szilárdak és tartósak.

Az egyezmény végül is gyorsabban született meg, mintsem gondolták; kölcsönös engedmények sorozata vezetett el hozzá: ez a legjobb útja a nemzetközi megegyezéseknek. Voltak, akik kétségbevonták, megván-e De Gaulle tábornokban a politikai akarat arra, hogy a gazdasági kérdésekben megállapodásra jusson. Kiderült, hogy a francia államfő határozottsága, a december 31-i határidőhöz való ragaszkodás csak elősegítette azt, hogy az engedmények valóban kölcsönösek legyenek.

A Közös Piac leküzdötte a legsúlyosabb válságot, amely fennállása óta fenyegette. Új lendülettel folytatja tevékenységét s előrelátható, hogy a gazdasági egység megszilárdulása után a legszélesebb látókörű államférfiak Nyugat-Európa politikai egységének létrehozását fogják majd mind erőteljesebben szorgalmazni.

N. A.

Az IDŐ Sodrában

Nairobi

kivilágított utcáin körülbelül 250 ezer ember ünnepelte a napokban Kenya függetlenségét. A zászlórudakon az angol lobogó helyét felváltotta az újonnan tervezett kenyai zászló, a volt gyarmati hivatalokat elfoglalták az ország képviselői s az egykori terrorista Mau Mau vezérek — esztendők óta először — kimerészkedtek a dzsungelből, hogy osztozzanak abban a szabadságban, melynek kivívását, (fejvétellel, gyújtogatással, rablással és egyéb kegyetlenkedéssel), maguk is elősegítették. Az ország miniszterelnöke, Jomo Kenvatta szerint mind ez már a múlté : a Mau Mau terroristák békés polgáraivá váltak az országnak, és — reméli a miniszterelnök — azzá válnak azok az európai, fehér, főként angol telepesek is, akik eleddig némi gyanakvással szemlélték a függetlenségi törekvéseket. Kenvatta, aki néhány évvel ezelőtt szabadult az angol börtönből, (azzal vádolták, hogy vezetője, de legalább részese volt a Mau Mau terrornak), arra számít, hogy a fehér telepesek az új nemzet integráns részévé válnak, s tudásukkal, tapasztalatukkal segítik majd azt fejlődésében.

Ami egy esztendővel ezelőtt csaknem lehetetlennek látszott, az tudniillik, hogy az egykori angol földbirtokosok az országban maradnak, sőt — ez Kenyatta legfőbb feltétele — felveszik a kenyai állampolgárságot, most mindegyre inkább valószínűnek, megvalósíthatónak tűnik, főként Kenyatta személyes közbelépése következtében. Az új független Kenya, a Brit Nemzetközösség tagja, ma már az Egyesült Nemzetek Szervezetének is tagállama. A miniszterelnök bejelentette, hogy felveszik a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval és Kínával, annak a *semlegességnek* alapján, mely ma az újonnan kialakuló afrikai nemzetek egyik sajátossága.

Míg az ünnepségek folytak Nairobiban, 16 férfi, köztük négy néger, valamint egy nő a körülbelül 6000 méter magas Kenya Hegység meredekén indult el fölfelé, hogy a legmagasabb csúcsra kitűzze az új lobogót, abban a pillanatban, amikor — az éjféli harangkondulás idején, — Nairobi zászlórúdjain is helyet cserélnek a zászlók. Az idő rosszra fordult, erős havazás indult meg a hegyen, majd beállt a fagy is. De a közös erőfeszítés végül is sikerült : a hegy csúcsára időben felkerült az új zászló. Ha a szimbólumokat *ómennek* fogadjuk el, ez nem tartozik a legroszszabbak közé.

Vietnam

ÉSZAK...

Krónikus élelmiszerhiány és politikai bizonytalanság: e két tényező összefonódásának következtében az észak-vietnami népi demokrácia rövid történetének legválságosabb napjait éli. E két faktor közül egyik sem újdonság; mégis az élelmiszerhiány az állandóbb jellegű: mióta az ország önálló egységgé alakult, azaz 1954 óta, a rizstermelés problémái első helyen foglalkoztatják a vezetőket. A tavalyi szárazság azonban — a politikai válság sarkában, vagy talán még azt is megelőzve — nemcsak új helyzet elé állította a népgazdaságot, hanem szinte már a tönk szélére sodorta. A jelentések szerint a szárazság, a tájfun, s a szakértő kéz hiánya, párosulva az elvetésre kerülendő rizsmennyiség 50 százalékának titokzatos „eltűnésével", odáig vezetett, hogy Ho Si-minh ez idén még annyi élelmet sem tud adni népének, mint a megelőző esztendőkben. A kilátások nem túlságosan rózsásak.

A politikai színtéren sem. Amióta a szovjet-kínai ellentétek kialakultak, Ho Si-minh megpróbálkozott baráti viszonyban maradni mind a Szovjetunióval, mind Kínával, főként azért, mert Észak-Vietnam gazdasági tervezésének, iparosításának egyetlen lehetősége a Szovjetunió segítsége; másfelől azonban az ország földrajzilag távol léven a Szovjetuniótól s közel Kínához, aligha kockáztathatta meg a viszályt az utóbbival. Sikeres-e ez a hintapolitika? Időlegesen úgy tűnt: igen. Kitűnő érzékkel s ügyes taktikával Ho Si-minh semleges maradt az indiai és kubai válságok idején, de az atomrobbantásokat beszüntető egyezmény már túl soknak bizonyult számára. Az oroszok az aláírást követelték, a kínaiak az ellenkezőjét: a „semlegesség" tovább már nem volt fenntartható. Ho-nak döntenie kellett; döntött, Kínát választva.

Minthogy legfontosabb feladata az volt, hogy élelmiszert szerezzen a népnek, Ho váratlan lépésre szánta el magát. Kína nem adhatott rizst s a Szovjetunió vagy szövetségesei nem akartak adni: Ho Si-minh tehát Hongkongba küldte megbízottait, hogy ausztráliai gabonát vásároljanak az éhező lakosság számára; a vétel azonban nem történt meg, minthogy Észak-Vietnam képtelen volt megfelelő módon fizetni az áruért: jelszavakon kívül, nem volt jóformán semmije. A fennmaradó lehetőség most már csak Dél-Vietnam maradt, melynek hatalmas rizsfeleslegei hívogatóan kelletlek magukat a kommunista gerillák támadta falvak tárolóiban; de most már e gerillákkal is bajt volt. A harci morál erősen csökkent ez elszánt kis csapatokban. 1963. februárja óta több mint 10.000-en adták meg magukat a déli egységeknek. Ho Si-minh békét ajánlott, rizs fejében, hozzátéve — követelésként — Dél-Vietnam semlegességét. Az üzlet így sem jött létre, részben mert a déliek még nem feledték el Ho magatartását a laoszi válság idején, (ahol is az észak-vietnami csapatok szegték — és szegik — meg napról-napra a semlegességről szóló nemzetközi egyezményt), részben pedig azért, mert a tapogatódzásról szóló hírek napvilágot láttak az amerikai sajtóban. A válság megoldatlan maradt. Közben érzékelhetővé váltak a Szovjetunióval való viszály következményei is: a szovjet blokk csaknem teljesen megszüntette az ipari és technikai segélyt, mely eddig úgy-ahogy előrevitte az ország gazdasági életét. Ho Si-minh talán azt tervezi, hogy sikerül Moszkvával rendeznie viszonyát. De e terv kilátásai, — egyelőre legalábbis, — rendkívül csekélyek. Észak-Vietnam válságának következményei, úgy tűnik, beláthatatlanok.

...ÉS DÉL

Néhány héttel Diem elnök halála és a katonai államcsíny után kezd világosabban kibontakozni az új vezetők politikája. A miniszterelnök, Nguyen Ngoc Tho, aki Diem alelnökeként szolgált a múlt rendszerben, kilenc civilminisztert nevezett ki az új kormányban, leginkább régi állami tisztviselőket; a katonai junta 15 embert tett hozzá, megalakítván a **Bölcsek Tanácsát**, mely főként üzletemberekből és tisztviselőkből áll. A helyzet igazi ura a lázadó tábornoki kar. **Tra Van Don** altábornagy, egy francia iskolázottságú, simamodorú vezérkari tiszt, akinek szerepe a **coup** létrehozásában igen fontos volt, hadügyminiszterként képviseli az új kormányban a katonai vezetőket, míg **Ton That Dinh**, a 36 éves, keménykötésű szaigoni körzetparancsnok a Közbiztonsági Szolgálat, azaz a titkosrendőrség főnöke lett. A kormány és a Bölcsek Tanácsa felett ott van a 23 tagból álló **Katonai Forradalmi Bizottság**, mely eldöntötte, hogy „a törvényhozó és végrehajtó hatalmat **központosítja önmagában**" s egyúttal államfőnek nevezte ki **Duong Van Minh** tábornokot, a lázadás legfőbb vezetőjét. A tábornokok tanácsa ígéretet tett arra, hogy: „a demokratikus intézményeket felállítják s a hatalmat visszaadják a **népnek**" valamint, hogy „egy esztendőn belül megtartják a választásokat," méghozzá valamennyi politikai áramlat részvételével, kivéve a kommunistákat és a semlegesség-pártiakat, akiknek a hadügyminiszter szavai szerint „**nincs keresnivalójuk**" az új rendszerben.

Kinek van? Egyelőre még nem derült ki. Annyi bizonyos, hogy az új kormány és rendszer legnagyobb ellensége, (az északi gerillákon kívül) a tábornokok közötti **potenciális versengés a hatalomért**. Máris vannak jelek arra, hogy harc folyik a színfalak mögött. A hadügyminiszter első és legfontosabb tevékenysége az volt, hogy tulajdon hirét alapozza meg. A nyilvánosság reflektorfényébe kerülő tábornok nem habozott sokáig, hogy sajtókonferenciákon és értekezleteken alapozza meg érdemeit és hirdesse önnön dicsőségét, hangsúlyozván persze, „**hogy egységeseknek kell maradniok**", de nem mulasztva el szárnyrabocsájtani azt, hogy a **coup** vezető embere ő maga volt és Minh tábornok csupán „**egyik követője**". Megfigyelők szerint valószínű azonban, hogy a tábornokok legalább fél esztendeig össze fognak tartani s erőteljesen tovább fogják vívni az északi gerillák ellen folytatott harcot. Jelek vannak arra, hogy az új kormány legfontosabb feladatának éppen ezt tartja, vagy ahogy Minh tábornok kifejezte: „**Legfontosabb problémánk, hogy a népet boldoggá tegyük. Ez, valamint a katonai probléma lényegében egy és ugyanaz.**" Hogy a népnek erről mi a véleménye, arról kevés hírünk van. Egyik diktátor megbukott s jön utána a másik? A vietnamiak tapasztalatai, — akár Északon, akár Délen, aligha mondhatók lélekemelőknek.

Japánok Szibériában

Ezúttal nem mint hadifoglyok vagy koncentrációs táborok lakói, hanem mint a hatalmas japán ipari konszernek vezetői és alkalmazottai lépnek majd szibériai földre azok, akiket a szovjet kormány — egy érdekes húzással — meghívott Szibéria gazdasági fejlődésének elősegítésére. A két konszern, a Micsubisi és a Micsui (a kapitalista nagyvállalatok eme prototípusai) nemrégiben fejezték be tárgyalásaikat a szovjet kormánnyal, melynek értelmében a két cég részt vesz majd a tajgák és lakatlan sivatagok kimüvelésének, ipari fejlesztésének munkájában, ha a közeljövőben Tokióban sorra kerülő megbeszéléseik a *japán kormánnyal* sikert eredményeznek. A szovjet kormány lépése jobban érthető, ha tudomást szerzünk arról az ellentétről, mely — egyre növekvő mértékben — áll fenn a japán nagyvállalatok és az amerikai kormányintézkedések között, melyek korlátozni igyekeznek a japán-szovjet kereskedelmi kapcsolatok kiszélesedését. A japán nagyvállalatok egy része már elég régen rossz szemmel nézi az efajta amerikai törekvéseket s örömmel venné, ha megszerezhetné magának a hatalmas szovjet piac egy részét. Az orosz javaslatnak tehát kettős célja van ; egyfelől szeretné elmélyíteni a japán-amerikai gazdasági ellentéteket, másfelől szeretné kihasználni a meglehetősen olcsó japán ajánlatot Szibéria fejlesztését illetően. Az üzlet lebonyolításának legfőbb akadálya a japán kormány, pontosabban Ikeda miniszterelnök, aki inkább az amerikai politikai vonal felé hajlik ; legfőbb protagonistája pedig a tehetséges és nagyhatalmú gazdasági miniszter, Icsiro Kono, aki szerint a vállalkozás nagymértékben erősítené Japán gazdasági helyzetét s további kapcsolatok kiépítésére adna alkalmat. A vita, amelynek kifejlődése a közeljövőre várható, az egész japán politikai életre ráveti árnyékát. Az ügyes szovjet taktika, ezúttal, kifizetődni látszik.

T.

ARTHUR MILLER Az ügynök halála című színdarabjából operát írt Jan Cikker szlovák zeneszerző.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Újévi számvetés

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

AZ ÖNÁLLÓ, vagy legalábbis önállóbb magyar külpolitikának második feltétele a Nyugattal való kapcsolatok megjavítása, illetve normalizálása. 1963. utolsó heteiben itt is történt néhány nem jelentéktelen kezdeményezés. Angliával és Franciaországgal a diplomáciai képviseleteket nagykövetségi rangra emelték. Formalitás ? Több annál : közeledés ahhoz az Európához, amelyhez Magyarország — földrajzi helyzete és múltja révén — valójában tartozik. De nem kevésbé fontos az sem, hogy december 14-én Mód Péter külügyminiszterhelyettes Washingtonban felkereste Averell Harriman amerikai külügyi államtitkárhelyettest és — az AFP jelentése szerint — közölte : Magyarország kész megtárgyalni az Egyesült Államokkal, a rendezés érdekében, minden, a két ország között fennálló kérdést, beleértve Mindszenty hercegprímás ügyét is. A Mindszenty-ügyet elsősorban nem Amerikával, hanem magával a hercegprímással és a Vatikánnal kell rendezni ; de a lényeges nem ez, hanem az, hogy — úgy látszik — Budapesten végre rájöttek : elsősorban nem az Egyesült Államoknak, hanem Magyarországnak hátrányos, ha nem normalizálja viszonyát azzal az országgal, amellyel a Szovjetunió is igyekszik javítani a kapcsolatait.

A harmadik feltétel a magyar külpolitika önállósodására, ami több is mint feltétel : kötelesség, — az erdélyi magyarok kérdésének nyílt fölvetése. 1963 fordulópontot jelentett Erdély ügyében ; a legnagyobb világlapok, az „Observer" a „Le Monde", a „Le Monde diplomatique" elkezdtek beszélni arról, ami mindeddig tabu volt. Csak a forma szerint legilletékesebb, a magyar kormány hallgat. Mitől félnek ? A sovinizmus vádjától ? Az, hogy a legbűnösebb sztálinista múltú román vezetők napról napra megsértik majdnem kétmillió magyar emberi jogait, nem sovinizmus ? Szóvá tenni a sérelmeket, kiállni az egyenjogúság védelmében, számonkérni a visszaéléseket, a nemzetközi közvélemény figyelmét hivatalosan is felhívni a kétnemzetiségű, kétnyelvű ország, Erdély problémájára : ez volna az, amitől egy magyar kormánynak meg kell riadnia ? Corneliu Manescu román külügyminiszter — a magyar külügyminiszter vendégeként — december 16-18 között „baráti látogatáson" Budapesten tartózkodott. Fogadta őt Kállai Gyula miniszterelnökhelyettes, Péter János külügyminiszter pedig vacsorát adott a tiszteletére : ez minden, ami a távozásakor kiadott pár soros kommünikéből megtudható. Volt-e szó Erdélyről, ha nem, miért nem, ha igen, hogyan s miképpen : úgy látszik a magyar nép még nem elég érett ahhoz, hogy ezekről a kérdésekről kormánya tájékoztassa őt. A román kommunisták ma már taggyűléseken, népgyűléseken informálják országukat, és „félhivatalos", de nagyon is irányzatos beszélgetésekben az egész Nyugatot is arról, milyen ellentéteik vannak a Szovjetunióval. Mikor fogják végre a magyar kommunisták is a magyar nép és a világ elé tárni azt, amit már úgyis tud ország-világ : mi történik Erdélyben, s azt is, amit egyelőre senki sem tud : hajlandók-e tenni is valamit az erdélyi magyarság felszámolásának a megakadályozására ?

MI A GARANCIA ? — kérdezik otthon aggódva és kérdezzük itt, az emigrációban is, — mi a garancia arra, hogy a magyarországi helyzet továbbra is javulni fog ? Azzal kezdtük ezt az újévi számvetést : milyen törékeny, bizonytalan, kiszámíthatatlan a világ, amelyben élünk. Túl sokat várnánk egy diktatúrától, ha éppen tőle remélnénk százszázalékos biztosítékokat. Annak mindenesetre, hogy a helyzet ne romoljék, egyik alapfeltétele, — s ez egyaránt vonatkozik otthonélőkre, emigránsokra, hazalátogatókra és hivatalos vezetőkre, — *hogy ne legyünk elégedettek azzal, ami ma van.* Aki felelősséget érez a nép sorsáért és a nemzet ügyéért, az szívből örül minden javulásnak, de a Szilveszter éjszakáján született költővel azt vallja :

Vannak hamis próféták, a kik
Azt hirdetik nagy gonoszan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán :
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán !

És addig ? addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küzködni kell.

FEJTŐ FERENC

KELETEN A HELYZET VÁLTOZÓ

A TECHNIKAI TOLVAJNYELV és az unalmas szótenger közepette a világ közvéleménye talán nem is vette észre, milyen fontos határozatok születtek a szovjet Központi Bizottság december 9-én Moszkvában megnyitott ülésszakán. Pedig a szovjet vegyipar fejlesztésére megszavazott hatalmas összeg — 42 milliárd rubel az elkövetkező hét esztendőre, az októberben előirányzott 20 milliárddal szemben — bizonyára fordulópontot jelent a Szovjetunió népgazdaságának történetében.

A vegyiparnak — és ezzel együtt a könnyűipar fontosabb ágainak — tulajdonított vezető szerep viszont azt is jelenti, hogy *a szovjet vezetőség lemond a nehézipar elsőbbségéről, a népgazdaság fejlesztésének mindmáig szent és sérthetetlen dogmájáról.*

Malenkovot 1955-ben még azért vádolták „buharinizmussal" és távolították el a hatalomból, mert változtatni kívánt ezen a dogmán. Hruscsov akkor még a nehézipar védelmezőinek a sorába tartozott, s egy véleményen volt a kohászat, a hadiipar és a vezérkar főnökeivel. Most viszont ugyanez a Hruscsov a reformtörekvések híveinek az élére állt. S hogy az új gazdasági program jelentőségét csak még jobban hangsúlyozza, attól sem riadt vissza, hogy módosítsa Lenin emlékezetes jelszavát : *„A szocializmus = szovjethatalom + villamosítás* !" A jelszó ezentúl így hangzik : *„Szocializmus = szovjethatalom = villamosítás + vegyipar".* A Szovjetunió fejlődésében új fejezet kezdődik. A gyakorlati szellem nagy nehezen talán győzedelmeskedik a hagyományos dogmákon.

KORAI LENNE, hogy a Szovjetunió gazdasági szerkezetét alapjaiban megbolygató fordulat valamennyi következményét megjósoljuk. Annyi azonban már most is bizonyosnak látszik, hogy a Központi Bizottság nagy horderejű programjának megvalósításához nemcsak a „hidegbéke" légkörére van szükség, hanem a „nemzetközi együttműködésre" is. *Ha a Szovjetunió a vegyipart részesíti előnyben, ez az elhatározás szükségszerűen magával hozza az enyhülést is.*

Ez az enyhülés két területen mutatkozhat meg. Elsősorban kevéssé valószínű, hogy a Szovjetunió iparának óriási méretű átállítását végre tudja hajtani anélkül, hogy ne csökkentené a hadiipar költségeit valamint a nemzetközi tekintély (űrhajózás !) megőrzésére szánt kiadásokat. A moszkvai szerződés, amely az atomkísérletek részleges leállítását írta elő, már eddig is jelentős összegeket szabadított fel a szovjet gazdaság más ágai számára. Anhoz persze, hogy az új program gyakorlati következményeit, a beruházások megoszlását világosan ítélhessük meg, látnunk kell előbb a következő két évre szóló tervet és költségvetést is.

MÁSODSORBAN, Hruscsov egyáltalában nem titkolta, hogy a Szovjetuniónak a vegyipar most előírt fejlesztéséhez szüksége van a Nyugat fokozott együttműködésére is. Ezek szerint tehát a Szovjetunió valutájának jó részét nemcsak külföldi gabona vásárlására fordítja majd, hanem hosszabb fizetési határidős vegyipari felszerelés behozatalára is.

A szakemberek számítása szerint a Szovjetunió vegyipari felszerelése kétszer annyira függ majd a Nyugat előrehaladott országaitól, mint iparának összes többi ága. A háború óta Moszkva még egyszer sem intézett a nyugati világhoz ilyen nagyméretű és sokat igérő „ajánlati felhívást". Igaz, ez a felhívás nem éri teljesen váratlanul a nyugati megfigyelőket. Már a múlt év tavaszán az oroszok tárgyalásokat kezdtek Angliában, Franciaországban, Japánban, az Egyesült Államokban és a Német Szövetségi Köztársaságban vegyi- és műanyag-üzemek építésére. *Az új program megvalósításához azonban ennél jóval nagyobb arányú nyugati kölcsönökre lesz szüksége.*

Hruscsov december 9-i beszédében hangoztatta, hogy a mai világban ezek a kölcsönök a „gazdasági kapcsolatok alapvető normái". Ugyanakkor azonban figyelmeztette a nyugatiakat : ne akarjanak a Szovjetunió helyzetéből *„politikai hasznot"* húzni. Hruscsovtól ez persze egyáltalában nem meglepő. De nem meglepő az sem, ha a nyugati világ ezt kérdi : vajon érdekében áll-e, hogy a Szovjetuniónak eredményes segítséget nyújtson idült nehézségeinek legyőzésére, ha ellenszolgáltatásul Hruscsov csak a „tisztességes hasznot" kínálja föl, s a nagy politikai kérdések, a berlini, a kelet-német és a kelet-európai helyzet rendezésében változatlanul hajthatatlan marad ?

MINT MÁR ANNYISZOR, a Nyugatnak most is leleményesnek és rugalmasnak kell lennie, hogy elkerülje a pacifista illúziók és a szemellenzős gyanakvás zátonyát. A Szovjetuniót valóságában kell látni, téveszmék nélkül : mint átmeneti helyzetben lévő országot, ahol a régi és az új, az öreg és a fiatal nemzedék váltakozó frontú és kimenetelében egyelőre bizonytalan harca folyik. Annyi azonban bizonyos, hogy Hruscsov a megújulást követelő erők mellé állt.

EGYRE NYILVÁNVALÓBB az is, hogy a Nyugathoz való közeledés és a sztálintalanítás folyamata, amelynek a „vegyi plénum" fontos állomása, egymástól *elválaszthatatlanok.* Az úgynevezett „moszkvai szellem" és az anyagi jólét után vágyakozó lakosság igényeinek a megértése szorosan összetartozó és egymásra ható jelenségek. Amikor egyesek Hruscsovnak a szemére hányták, hogy külföldön vásárol gabonát, a szovjet kormányfő — utalva arra, mennyiben különböznek kormányzási módszerei elődjeiétől — az 1947-es sötét esztendőt idézte. *„Ha Sztálin és Molotov módszerét követtük volna,* mondotta Hruscsov, *1963-ban is tudtunk volna gabonát exportálni... Ők viszont akkor is exportáltak búzát, amikor az ország egyes vidékeinek a lakossága ebben hiányt szenvedett és éhen elpusztult..."*

A fejlődés olyan tényével állunk szemben, amelyet csak bátorítani lehet. Hruscsov számára ez a helyzet természetesen nem kockázat nélkül való, hiszen a szovjet népnek tett ígéreteiből mindeddig csak nagyon keveset tudott valóra váltani. Noha nem egyszer bizonygatta a szűzföldek meghódításának szükségességét, a nagy tervek elhallgatása valójában csúfos kudarcot rejt. A szibériai földek idén mintegy ötmillió tonna termést hoztak : alig egyharmadát a legjobb év termésének, s még felét sem annak a búzamennyiségnek, amelyet az elmúlt hónapokban a Szovjetunió Nyugaton volt kénytelen beszerezni. Nem igen valószínű, hogy Hruscsov még egy ilyen nagyméretű kudarcot túléljen.

VÉGÜL hadd hívjuk föl a figyelmet arra is, hogy *a vegyipar előtérbe helyezése a Szovjetuniót csak még jobban eltávolítja Kínától.* A szovjet népgazdaság átszervezése gyakorlatilag kizárja annak lehetőségét, hogy a Kínának nyújtott segély újra komolyan szóba kerüljön. A szovjet ipar átállítása, ahogy az imént már említettük, a Szovjetunió fokozott nyugati orientációjával jár, s egyben újabb előrelépést jelent a revizionizmus útján is.

Igaz persze az is, hogy Hruscsov a kínaiakkal folytatott egyre élesebb vitájában hivatkozhat Lenin példájára, aki az 1921-es új gazdasági politikáját, az ún. NEP-korszakot éppen a nyugati tőkéhez intézett fölhívásával avatta fel. Lenint erre a megoldásra a körülmények kényszerítették. Hruscsov tervétől a taktikai megfontolások szintén nem idegenek ; a célja neki is az, hogy megtartsa és megerősítse a Párt diktatúráját. De 1921 és 1963 között a szovjet nép felnőtt, érettebb lett, és megoldásra váró problémái is mások ma már. És mindenekelőtt : Hruscsov nem Lenin.

A PEKINGI SAJTÓ meg sem várta a Központi Bizottság ülésének a végét, hogy a Hruscsov ellen megfogalmazott vádirat újabb fejezetét tegye közzé. A legfőbb vádpont az, hogy a szovjet kormányfő *„1959 óta megszállottan keresi az Egyesült Államokkal a közeledést és a szovjet-amerikai kondominium megvalósítását a földön".*

A kínai dokumentum egyes bekezdései szinte féltékenységi perpatvarra emlékeztetnek. *„A szovjet vezetők másra már nem is néznek, csak az Egyesült Államokra"* — mondják szó szerint a megcsalt kínaiak. Az elhagyott hitves duzzoghatna így. S az elhagyott Kína egyre erősebben hirdeti meggyőződését, hogy a Szovjetunió előbb-utóbb átáll a Nyugathoz.

Tizenötödik évfolyam

Olyan valószínűtlennek tűnt, hogy gyorsan utánaszámítottam. És valóban nincs tévedés : 1964. január 1-ével az Irodalmi Újság 15-ik évfolyamába lép.

Tizenöt év : kamaszkor. De egy irodalmi lap életében csaknem másfél évtized nem csekélység. Különösen, ha a mögöttünk lévő másfél évtizedről s az Irodalmi Újságról beszélünk.

Ezt a lapot formájánál, vagy ha úgy tetszik „jellegénél" fogva az irodalom istene is arra teremtette, hogy ne a békés írói műhelymunka, hanem a szellemi élet viharainak fóruma legyen. Az is volt születése percétől fogva mindmáig s, ha isten élteti, az marad félszáz esztendős koráig. Az újság formájában megjelenő kétheti vagy hetilap ugyanis nemcsak a kritikust és a publicistát, hanem a novellistát és a költőt is arra ösztönzi, hogy vitakedvéből a legmaróbbat, humorából a legcsattanóbbat, szellemi terméséből a legfrissebbet tegye le a szerkesztő asztalára.

Korántsem azt kívánom ezzel mondani, hogy az Irodalmi Újság mindig érdekes, friss és csattanó. Színvonala időszakonkint, olykor számonkint változott, de korfordulókat meg belső irodalmi villongásokat tükröző szeszélyes változásaival együtt is mindig hű maradt önmagához : a *magyar irodalom újságja* volt a szó legjobb és legrosszabb értelmében.

— Irodalomnak újság, újságnak irodalom... — mondta egyik nagy írónk valamikor tíz évvel ezelőtt e sorok írójának, a lap akkori szerkesztőjének.

— Akkor miért írsz bele mégis szívesen ?

— Mert olvassák — hangzott a válasz. — Tudod, hogy sok mindenben nem értek egyet veletek, de tény, ami tény : közönséget tudtatok teremteni.

Legyen szabad ezt az emléket néhány száraz adattal kiegészítenünk. Az Irodalmi Újságot az első években 17.000 példányban nyomták, ami már a harmadik évfolyamtól kezdve szűkösnek bizonyult. Igaz, hogy az újságosbódék előtt még nem álltak sorba a vásárlók, hogy egy-egy példányhoz jussanak, de „remittenda" alig-alig maradt. 1953-ban megkezdődött a közönség rohama. A 17.000 példány az utolsó szálig elfogyott s az újságárusok kétségbeesve, de hiába kértek utánpótlást. Csak egy évre rá, amikor az Irodalmi Újság egyébként már hetenkint jelent meg, sikerült áttörni a bürokrácia falát és kiharcolni előbb 24.000 majd 35.000 példány nyomására elegendő papírt. S még ez is kevésnek bizonyult : az Irodalmi Újság „hiánycikk" volt, mint a tojás, a disznóhús és a hagyma. 1956-ban, a lap forradalom előtti fénykorában pedig már 100.000 példány is kevés lett volna : az utcán a szó szoros értelmében verekedtek az emberek, egy-egy Irodalmi Újságért.

A hazai sajtóban a forradalom leverése óta nem kevés becsmérlő szó hangzott el az Irodalmi Újság múltjáról és jelenéről. Lehordták mindennek : az ellenforradalom szállascsinálójának, a reakció szócsövének, majd — a Londonban s később Párizsban megjelenő Irdalmi Újságról szólva — amerikaiak által pénzelt uszító orgánumnak.

Nos, a lap mostani előfizetőinek névsorát nem ismerem, de ismerőseim körére gondolva azt látom, hogy az Irodalmi Újságot 1963-ban is ugyanazok olvassák és ugyanazok szeretik, akik 10 vagy már 15 évvel ezelőtt olvasóinak sorába léptek. Az Irodalmi Újság ebben a tekintetben is az maradt, ami volt : nem a „reakció", nem az „ellenforradalom", hanem az irodalombarát magyar olvasóközönség legműveltebb és leghaladóbb rétegének újságja.

Ez az olvasóközönség, ez volt és ez maradt az Irodalmi Újság egyetlen „tőkéje", ezért sikerült a lapot az emigráció mostoha körülményei között újjáéleszteni és fenntartani.

Az Irodalmi Újságot szerkeszteni — ebben azt hiszem egykori és jelenlegi szerkesztők valamennyien egyetértünk — sohasem volt könnyű feladat. Magyarországon az Irodalmi Újság „jogilag" nem tartozott a párt fennhatósága alá, de születése percétől fogva abban a kétes kitüntetésben részesült, hogy a párt kulturális osztályának vezetői, sőt a Politikai Bizottság tagjai is nagyító alatt vizsgálták meg az újság minden sorát. Az Írószövetség, a lap tulajdonképpeni gazdája, csak 1953-tól kezdve — s eleinte még akkor is csak módjával — vett részt az Irodalmi Újság szellemi irányításában. A lap igazi főszerkesztője a telefonkészülék volt... az a telefon, Illés Béla szerkesztői szobájában, amely a lap megjelenése után néhány órával csaknem minden alkalommal megszólalt, — Illés péntekenkint idegesen fel-alá járkálva már várta a kellemetlen pillanatot, — hogy a drót másik végéről Andics Erzsébet, vagy nemegyszer maga Rákosi Mátyás közölje, miféle tűrhetetlen pártellenes verssort vagy mondatot fedeztek fel az újság legfrissebb számában. Ez volt a lap „pártirányításának" módszere azokban az években is, amikor az Irodalmi Újság szerkesztői a legjobb meggyőződéssel küzdöttek az igaznak hitt hamis ügy szolgálatában. Hiába ! A párt sólyomszeme a legőszintébb szektariánus írásban is fel tudott fedezni valamit, ami elég volt ahhoz, hogy szerző és szerkesztő egy hétig rosszul aludjék a telefonon kapott nyomatékos figyelmeztetés után és legközelebb jobban meggondolja...

1956 óta többen megírták, — a legérdekesebben Aczél Tamás és Méray Tibor, — hogyan alakult át a háború utáni „pártos" írónemzedék politikai és írói látásmódja a Sztálin halálát követő időkben, s hogyan váltak az egykori pártírók a Nagy Imre körül csoportosuló ellenzék nemegyszer legaktívabb szószólóivá. Ezt az utat járta végig az Irodalmi Újság csaknem teljes szerkesztői és munkatársi gárdája is. Ezzel a mély lelkiismereti válságból fakadó s ezért ellenállhatatlan erejű átalakulással szemben a „felső pártirányítás" tehetetlennek bizonyult. Ettől kezdve hiába szólalt meg Illés Béla szobájában a félelmetes telefon, (Illés egyébként többnyire szanatóriumba vonult, hogy fel se kelljen vennie a kagylót), s hiába záporoztak a szankciók is. Ha egy szerkesztőt leváltottak, a másik ott folytatta, ahol elődje abbahagyta. Amikor Hámos Györgyöt a pártközpont kulturális osztályának vezetője, Andics Erzsébet előbb felkérte, majd — Hámos tiltakozására — utasította, hogy vegye át a lap szerkesztését, Hámos ártatlanul megkérdezte : — De tulajdonképpen miért... ? Én is csak azt fogom csinálni, amit az előző szerkesztő csinált. Amikor pedig Enczi Endre barátunk, az Irodalmi Újság mostani szerkesztője került a Gorkij fasori szerkesztői asztal mögé, első dolga az volt, hogy leváltott kollégáitól kért cikket már az *első* számba, ami az ő neve alatt jelent meg. Véletlenül épp azon a héten az MSZMP egyik mai vezetőjének egy ostoba cikke ismét felszította a hosszú hónapokon át dúló Madách vitát, amely — sokan biztos emlékeznek rá — odáig ment, hogy a Nemzeti Színház Rákosi egyenes utasítására levette a műsorról Az ember tragédiáját. Az Enczi kérésére írt cikkek közül az egyik ily módon véletlenül épp erről a témáról szólt. Enczi elolvasta, köhögött, aztán lassú, nyugodt hangján azt kérdezte a szerzőtől : Tudod-e, hogy ebből baj lesz ?

Aztán küldte a nyomdába. Hogy miféle baj lett belőle, már nem is tudom, nem is fontos, hiszen tíz és százezrek szenvedtek el sokkal súlyosabb bajokat, mint az Irodalmi Újság szerkesztői és munkatársai. De az ilyen kis bajok, kellemetlenségek, viszontagságok vállalása : ez volt az Irodalmi Újság mindennapos élete. A tizenötödik év küszöbén megengedhető, hogy erre is emlékezzünk.

Molnár Miklós

Mai témák vagy «mai» témák?

NÉMETH LÁSZLÓ: MAI TÉMÁK; SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1963

KÉT SZÍNMŰ — az Irodalmi Újságban már ismertetett, s épp ezért e helyt csak megemlítendő — *Az Utazás,* valamint a kétrészes, összesen hétfelvonásos *Nagy Család,* néhány megjegyzés, levélrészlet, tréfás útbaigazítás, egy tanulmány : *Hogy kell vígjátékot írni ?,* amelyből a kíváncsi olvasó megtudja, amit már úgyis tudott, nevezetesen, hogy „vígjátékírásra nincs recept", s végül *Macskakörmök közt* címmel egy igencsak vitatható és vitát provokáló utószócska — 416 oldalon ennyi sok mindent gyűjtött össze Németh László új kötetében.

„E könyv címét, — vallja a szerző a már utalásszerűen idézett *Macskakörmök közt*-ben, — de legalábbis a ‚mai" szót macskaköröm közé akartam tenni. Az olvasót, úgy gondoltam, nem árt a címben rejlő iróniára figyelmeztetni. De két macskaköröm a címlapon túl nyomatékos figyelmeztetés lett volna, szándékomon is túlmenő. Így hát a könyv végén jelzem csak, amit munkáim ismerője úgyis gyanít : nem hiszek abban, hogy témáinkat a kortárs szereplők, az ankétokon is megtárgyalt kérdések tennék maivá. *III. Richárd* vagy a *Cid* a maguk idejében mai témák voltak. Hogy a *Bánk* mennyire az volt, minden középiskolás tudja. De a *Husz* vagy *Galilei* is volt megírása pillanatában annyira „mai" — ha nem maibb —, mint e könyv két színműve. Az íróktól azonban ‚mai' témákat követelnek ; tükröt az élő élet elé, s a cím éppúgy, mint a tartalom, tréfás válasz és komoly példa : hogy felel meg egy igazán nem *mai* író, mellesleg, ennek a követelménynek is".

MAI ÉS „MAI" TÉMA, „címben rejlő irónia", „nyomatékos figyelmeztetés", „tréfás válasz és komoly példa" — az olvasó fáradságosan tájékozódik a nyomdatechnikai különösségek között, a csak elvétve egyértelműen használt szavak sűrűjében. Tiszteli, becsüli Németh Lászlót, nagyra értékeli munkásságát, lelkiismeretességét és nemzetnevelő igényét, ám nemigen érti cinkos magyarázkodását, azt, hogy a szerző szerint egyik-másik darabja „mai", sőt maibb (volt ? Megírása pillanatában ? Ma is az ?), vannak mai írók, *mai* írók és mellesleg mai írók, és hogy Németh „igazán nem *mai* író". S ugyancsak elakad, ha az olvasottaknak hitelt adva azt kívánja tisztázni : mi is voltaképpen egy mai mű ? Milyen kritériumok alapján lesz azzá ? S mi által válik — ironikusan, nemde ? — „mai"-vá ?

Mert Németh csupán csak arról szól, mitől *nem* lesz egy téma maivá, macskakörmök nélkül. Ám, hogy túl a kortárs szereplők jelenlétén s az ankétokon megtárgyalt kérdéseken — egyszóval túl azokon a magyarázatra nem szoruló, mellékes jelenségeken, amelyek parancsszóra nem egyszer lényeggé avanzsálnak — milyen *valóságos* ismérvek alakítják ki egy-egy mű *ténylegesen* mai jellegét, arról a szerző hallgat.

Persze, azt lehetne mondani : de hát ez nem is kötelessége. Hisz Németh tulajdonképp mindössze rövidke zárszót biggyesztett kötete végére, ravaszdi jelzést (így felelek meg én mellesleg, a követelményeknek), s nem alaposságra törő, átfogó tanulmányt. Azám, csakhogy az olvasó ébredő bizalmatlansága ettől nem csillapszik. Hisz végtére maga Németh László is utolsó pillanatban operálta le a macskakörmöket kötete címlapjáról. Miért ? Azért, mert az idézőjel szándékán is túlmenő figyelmeztetés lett volna ? „Túlmenő" ? Szóval nincs is akkora különbség mai, „mai" és *mai* között ? De hát akkor mi szükség az utószóra ? Ha csak finom árnyalatról van szó, mire való a bizonyítványt megmagyarázni ? Viszont ha mégis... mégis szembeszökő a különbség, s talán ellentétes is az értelem mai és „mai" közt... akkor miért így gondolta meg magát Németh László ? Miért nem választott más címet ? Miért mondott egyszerre fekete helyett fehéret ?

Talán azért, mert könyve két darabja — s főként a *Nagy Család* — se nem mai, se nem „mai", sem pedig *mai* témát nem dolgoz fel ? Mert Németh régi — vagy ha úgy tetszik : „régi" — témáit öltöztette népi demokratikus jelmezbe ?

*

A NAGY CSALÁD, minden jel szerint, erre enged következtetni. Ugyanaz a gondolatkör kísért itt, mint a *Cseresnyés*-ben vagy a *Mathiász panzió*-ban, ugyanaz a didaktikus szándék, ugyanaz a valóságot behelyettesítő utopisztikus vágyálom. Botcsinálta messiások küzdenek itt is egy alpári-közönyös társadalmi közeggel, hirdetnek cselekvési kényszert, felsőbbrendű emberekből emanáló energiát, minőségi forradalmat, hősies megalkuvást. Azzal a különbséggel, hogy ezúttal az eszmélő megváltók s a kórus szerepét betöltő — s szürkeségét vállaló — megváltandók önkéntes szövetsége : kétségbeesett védekezés az esettség ellen.

Csupa kallódó, kisemmizett, rossz közérzetű ember hányódik itt, keresi egymás melegét. Bodor Kata azért szervez maga köré közösséget, mert az ura elhagyta, és egy nálánál jóval fiatalabb villanyszerelő közeledését nem meri a testi szerelemig bátorítani ; Szilasi tanár úr, mert felesége iránti gyöngédségből s az asszony féltékenysége miatt, nem mert Katának udvarolni ; Vogel Karcsi, mert forradalom után börtönből szabadulván, nem találja a helyét ; Gara, a kommunista tömbmegbízott, azért mert valamilyen zavaros, nosztalgikus vágytól indíttatva, úgy érzi, hogy a nagy család kárpótolja a régi mozgalomért ; s Klára nővér, az apáca-viceházmester, mert szentéletű törekvésében úgy véli, hozzájárulhat ahhoz, hogy „a mennyország egy csücskét a Körte utcába" lehessen „lehúzni".

ÉRDEKES ALAKOK, vonzó téma — mind ez akár mai is lehetne. Abban az értelemben, hogy jellegzetes és meghatározó korjelenségre tapint rá, egy kellő kohézió nélküli társadalmat mutat be, s azon belül a megcsúfolt, menekülő s egymás felé félszegen tapogatózó jószándékok sötétbújócskáját.

Németh László azonban talált kincsével nem tud mihez kezdeni. Dramaturgiája ehhez túlontúl konzervatív, szemlélete messianisztikus, írói módszere aprólékosan részletező. Kudarcát ő maga is látja, ám elemzései nemhogy tisztáznák, még csak jobban összekuszálják a sikertelenség eredetét.

„Amin én itt másfél éven át vergődtem, téma volt... — írja —, de nem dráma, hanem regénytéma. Az, hogy egy megcsalt nő hogy, miben talál új értelmet... : *folyamat,* a dráma pedig a kész, már összehordott puskaport robbantja fel ; érzések pusztulásához, csírázásához egy lassú, organikusabb, az élet fejlődését utánzó műfaj kell... A darab hibája... az, hogy egy folyamatot akart ábrázolni."

Valóban ez volna-e a *Nagy Család* legfőbb szervi betegsége ? Az, hogy egy folyamatot kívánt ábrázolni, márpedig ez regény- és nem drámatéma ? Lehet-e ilyesmit felelősen állítani Csehov, Brecht s a legjelesebb mai színpadi szerzők után ? Amikor a műfajok határai egybemosódnak, regények épülnek merőben dialógusokra és forgatókönyvek kerülnek, eredeti alakjukban, színre ?

Nyilvánvaló : a hiba forrása másutt keresendő. Nem a nyers anyagban, hanem a megmunkálásában ; a *miként*-ben, és nem a *mi*-ben.

A NAGY CSALÁD legszembeszökőbb, de voltaképp csak nyomravezető hibája az, hogy Németh *heroikusan* akart ábrázolni egy folyamatot, amely távolról sem az. Amely mondható megalkuvásnak, beletörődésnek, menekülésnek, önfeláldozásnak vagy érzéki megcsillapodásnak. Hősi gesztusnak azonban semmiképp sem. Mert végül is mi történik a drámában ? Egy jobb sorsra érdemes, első fiatalságán túljutó, de azért még mindig kellemdús asszonyt elhagy az ura, az asszony vergődik, akarata ellenére maga köré vonzza a hozzá hasonló megalázottakat, s köztük egy fiatalembert, akiről újabb kényszerhelyzetben ugyancsak lemond, hogy kielégítetlen vágyait, parlagon maradt nőiségét közösségszervező erővé kompenzálja.

Világos : hősi gesztusok és nagyon is esendő emberi megpróbáltatások másfajta dramaturgiát követelnek. S Bodor Kata lemondása — mégha nemes iparkodások épülnek is rá — nem az a folyamat, amely példával szolgálhatna vagy éppenséggel lelkesítene. Katáért azonban a kisemmizettek klubjának valamennyi tagja rajong, jóllehet vívódásai legfeljebb csak szánalmat ébreszthetnének iránta.

Ám, miként már említettük, ez az alakrajzban s ennek következtében a cselekményben is megmutatkozó, legszembeszökőbb hiba csupán nyomravezetője az *egész* rejtettebb, lényegbeli fogyatékosságainak. Bodor Kata magatartását és törekvéseinek eredményét ugyanis — a szerző szándéka ellenére — állandóan hitelképtelenné teszi az *intellektuális és erkölcsi fölény hiánya.* Kata se nem okosabb, se nem jobb társainál — ezt csak Németh László utószavai nyilvánítják ki, de nem az asszony cselekedetei. Hasztalan hirdeti hát Németh, hogy az emberek mű-közösségekben élnek s a cél : természetesebb közösségeket teremteni, az olvasó a saját szemének hisz, s csupán azt tapasztalja, hogy a nagy családot nem annyira példás buzgalmak hozzák létre, mint inkább egy magányos asszony test- és lélekmentése. Ami, persze, még mindig kitűnő drámai alapként szolgálhatna. Ám Németh nem tud szabadulni didaktikus párbeszédeitől, s nem arra helyezi a hangsúlyt, amitől a dráma valóban maivá válhatnék, — ami a témában csiráiban benne is van —, nem az *emberség-keresés* folyamatát ábrázolja, a bensőség, megértés és együvé tartozás utáni vágy sarjadását s kibontakozását, hanem — egy mesterséges konfliktus közbeiktatásával — oktat, nevel, önművelésre buzdít és tanulókört szervez. Minek ? Mi célból ? Hogy végül is egy még a meglévő társadalomnál is művibb — s ugyanolyan önző és acsarkodó — kisebb közösséget hozzon létre, melyet emberivé csak az színez, hogy hamarosan tarka párokra szakad.

A DRAMATURGIAI KÉPTELENSÉG köre ezzel aztán be is zárul. A színmű, hét felvonásnyi bolyongás után, visszajut kiindulópontjára : Vera és Péter, Lidi és Karcsi, Vica és Tóth Sándor párba állnak, hogy — ki tudja ? — húsz-huszonöt év múlva, kiábrándultságuk egyensúlyozására, létrehozzanak egy újabb, felszínesen összetartozó, életképtelen nagy családot.

Ennyi erőlködés egy ilyen ici-pici egérkéért ? Mert hát végül is, ki járt jól a darab folyamán — abban az értelemben, hogy *több* lett, megoldott egy számára megoldhatatlannak látszó s a kort magát is töprengésre késztető problémát ? A fiatalok, akik nem kerülvén be az egyetemre maszekszemináriumon vesznek részt és házasságban vagy házasságon kívül összefekszenek? De hisz ezt megtették volna szerzői utasítás nélkül is. Vagy Szilasi tanár úr, aki nyugdíjas létére nyílt eszű tanítványokra lel ? De hisz ez a téma nem érdemel meg egy kétrészes drámát. Vagy Bodor Kata, akit Németh László megpróbál számos előszavainak egyikében a beépített Kőműves Kelemenhez hasonlítani, azt állítván, hogy „közösségek összetartásához emberek szíve-vére kell", s Kata „észrevétlen önfeláldozása" az a kötőanyag, amely a nagy családot összetartja ? De hisz a párhuzam erőszakoltsága oly szembetűnő, hogy elegendő utalásszerűen megemlíteni : Kőműves Kelemennét nem maga, hanem az *ura* áldozta fel, az ura, aki *szerette,* s aki egy *magasztosabb* cél érdekében küldte mártír-halálba feleségét.

De itt ? Mi itt a tudatosan kitűzött magasztosabb cél ? S miféle szenvedélyek, lebírhatatlan indulatok ugrasztják egymás ellen a hősöket ? S miféle erők sodorják őket szükségképpeni szövetségbe ? Se végzet, se istenek, de még csak hősi, nagy hitek sem, csupán mellőzöttségük tehetetlenségi nyomatéka. Csakhogy ebből a témából nem telik ki egy fenségesen lobogó dráma ; ez csak arra volna elegendő, hogy az önemésztő belső zsarátokat hordja lassan égő, izzó halomba.

Németh László azonban — írói alkatánál fogva ? Azért, hogy mellesleg megfeleljen egy bizonyos követelménynek ? — ehelyett megpróbál puskaport összehordani és felrobbantani. Hiába, se dörej, se földomlás nem támad. A retorika patronjai kevésbé időt állók, mint a világháború előásott kézigránátjai. Még avatott kézben sem robbannak fel.

*

A SZERZŐNÉL jobban tudni, miért nem váltak valóra törekvései, s ezt hivalkodás és szerénykedés nélkül, kendőzetlenül kimondani : a kritikus hálátlan kötelessége. S áll ez különösen Németh László esetére, aki köztudomást anyagát s a dráma törvényeit lelkiismeretesen kutató szerző.

Az udvariasság azonban lehet bár a diplomaták erénye, nem lehet a kritikáé. Utóbbi csak ügyszeretetének tehet engedményt. Hamis az a tisztelet, amely köntörfalazássá alázkodik.

UGRAY ATTILA

KRISTÓF ÁGOTA

A város túlsó oldalán

Világosak voltak az éjszakák mikor követtelek
mégis olyan könnyedén tűntél el
homlokom íve alatt
s mindaz amit nem értettél meg
sötét kapuk mögött döngve becsapódott

nem volt kezemben kés
miért akartad hogy hallgassak magamról
én szeretek beszélni róluk is a fényes
papírba burkolt szavakról különösen neked
és a hátad mögött gyakran elmosolyodtam
mert hiszen együtt voltunk
és egyedül
legalábbis te azt hitted én láttam
hogy a város tulsó oldalán állok körülvéve
hevesbeszédű szónokokkal egyiknek sem
lehetett igaza ehhez túlságosan hangosak voltak
mégsem bírtam velük
én csak az alvásra gondoltam
és más sekélyes dolgokra
ezen gúnyosan mosolyogtak
aztán aludni mentek

így végre nyugodtan hallgathattam lépteid kopogását
amint körüljárod a várost

HORVÁTH ELEMÉR

Nyolcvanhetedik utca

Azt mondom ég azt mondom föld azt mondom hurrikán azt mondom Caligula-ember azt mondom kannibál és mutatóujjam magamra szegezvén az összes kontinenseken nemcsak kvarc volt és nemcsak szilikátok amelyen tapodtál nemcsak kökörcsin nemcsak kikirics s a levegő amelyből szippantottál nemcsak oxigén gombaillat nefelejts ibolya s az élő vizek apadtán íme zokogó zuávokról s konok nikkelekről énekelsz hallottad ezt s küszöbökről ahol az „ő" szeliden elhajlik az „ű" felé hallottad ezt hallottad ezt a dél hevétől ájult szikomor alatt s a grotta kék homályában hol görög só rakódik még a tenger sóhajaiból s elönti véredet szemed csillogó féltekéi zsúfolva korsók ábráival s szigetekkel amelyek már mindinkább föld magányodnak mindinkább föld s a kővévált álom megyek hazafelé az alkonyi Krisztina körúton körül simogató sötét házak árnyékai bánat árnyékai jövő árnyékai de mi közöd hozzá de mi közöd ehhez a hallatlan hétköznaphoz mely váratlan világgá kiáltja mindkét sötét nevét Csorna és Alabama ?

IVÁNYI-GRÜNWALD BÉLA

GÓG ÉS NEMZETI POLITIKA*

EDWARD CRANKSHAW az angol publicisztika egyik legtájékozottabb szovjet szakértője. Alaposan felkészült, lelkiismeretes köziró. Független ítéletű, meggondolt tollú publicista. Az erdélyi magyarság mostani, embertelen üldözéséről szóló cikke világszerte feltűnést keltett. Körülbelül tucatnyi könyvét követően mostanában jelent meg a Habsburg Birodalom összeomlásáról szóló történelmi munkája, (London, Longmans, Green & Co., 1963, XIII, 459 l.), a Dunai Monarchia XIX. és XX. szazadi lassú felbomlásának krónikája. Bár színes és életszerű előadásmódja inkább a Monarchia történelmi életrajzává teszi Metternich korától 1918-ig.

A könyv szakmai érdemei közé tartozik a mai osztrák történetírás kimagaslóbb munkáinak, több fontos memoárnak, és néhány kiadatlan aktának, gondos és lelkiismeretes felhasználása. Mind ez értékes szolgálat egy olyan könyvben, mely elsősorban az angol nagyközönség számára íródott. Sajtóelismerést és közönségsikert viszont az biztosíthat Angliában e testes kötetnek, hogy a világtörténelmi panorámához Crankshaw teljesen nemzete hagyományos történetszemléletének megfelelően közeledett. Azt hiszem, az egész világon manapság az angol köz- és életrajzírók ragaszkodnak legszívósabban ahhoz a feltevéshez, mintha a történelmet kizárólag emberek és nemzetek csinálnák... Ez a kijelentés talán kissé gúnyosnak hangzik. Az is akar lenni, mindkét oldal túlzóira vonatkoztatva. Azt hiszem, a történetíró sohasem tagadhatja, hogy szellemi erők, gazdasági tényezők, szociális helyzetek eredői történelem formáló erők, vagy azok lehetnek. Ilyen személytelen tényezők átalakító jelenlétét tagadni épp olyan egyoldalúság lenne, mint azokat (illetve azok közül szűkmarkúan kiválasztott egy-kettőt) olyan kizárólagos hatóerőknek felfogni, melyek a történelem menetét, az emberi személyiség tevékenységétől függetlenül, állítólagos „törvényszerűséggel" determinálják.

Bárhogy áll is a dolog : e könyv olvasója hasztalan keresné fontos szellemi, anyagi vagy szociológiai tényezők részletes leírását. Ezek analízise helyett — a legtöbbször kiválóan jellemzett — személyiségek és — gyakran viszont túlságosan általánosságban vázolt — dunai nemzetek tevékenysége elevenedik meg a lendületesen írt könyvben. Császárok (ha úgy tetszik : királyok), külügyminiszterek, vezető politikusok és katonák, tragikus sorsra született trónörökösök, szépséges vagy intrikus udvari dámák — jóformán mindenkiről megemlékezik e könyv, akik látható irányítói az eseményeknek, legyenek egyének, vagy nemzetek.

A MAGYAR (hogy úgy mondjam :) „politikai nemzet" a XIX-XX. században nagyon is ott sürgött-forgott a politikai fórumon. Nem kétséges, a Kossuth-nóta hangos, valóban sokszor túlhangos volt még a nacionalizmus hangzavarában is ! Nem is tér Crankshaw hallgatással napirendre felettünk. Ellenkezőleg. A legszigorúbban ítéli el a magyar politikát minden vonatkozásban, ahogy az a magyarországi nem magyar népek, illetve Bécs felé megnyilatkozott. Kíméletlen kritikát gyakorolt a XIX. század nagy magyarjának, Kossuth Lajosnak politikájáról is.

A dolgok megértésére előre kell bocsátani, Crankshaw — anélkül, hogy túlzásokra ragadtatná magát, vagy elmúlt idők visszasiratója lenne — felismeri a Habsburg megoldás pozitív oldalait is. Meglátja a Dunai Monarchia békét és civilizációt őrző szerepét, „statikus szolgálatát" a dunai népek életében s így az európai civilizációban. Ez az alapjában kiegyensúlyozott alapfelfogás azután döntően határozza meg értékítéleteit. Történelmi freskójában, a fény és árny keverésében az a megfontolás vezeti szellemi ecsetkezelését, vajon a szóbanforgó történelmi személyiség, vagy nemzet, alkotó vagy romboló szerepet játszott-e a Monarchia életében ?

A tárgyalt korszakban, ebből kiindulva, fenntartás nélkül végzetesen destruktívnak tartja a magyarság szerepét. Kritikája, ismételjük, kíméletlen, de nem ragadtatja el magát igazságtalan túlzásokra, amikor a magyarság nemzeti politikájával foglalkozik. Nem emlegeti a „barbár elnyomás" vádját, célzást sem tesz arra, mintha a magyarság az uralma alatt élt „nemzetiségi embert" puszta exisztenciájában fenyegette volna csupán azért, mert az nem volt magyar. Ugyanakkor azonban, szerintem nagy részben jogosan, szemünkre veti, hogy mindent megtettünk annak megakadályozására, hogy a nem magyar nemzetiségek saját nemzeti politikai életet teremtsenek. A magyarság politikáját, szerinte, szinte beteges büszkeség, szélsőséges fennhéjázás és a nemzeti önzésnek kihívó formákban jelentkező vakmerősége jellemezte. A büszkeségtől az arroganción keresztül a vakmerő nemzeti monomániáig, — talán így foglalható össze Crankshaw kórképe a magyarság nemzeti politikájáról. Hihetetlen nemzeti felsőbbrendűséget éreztettek a XIX. század nyelvtörvényhozásának idejétől kezdve országuk nem magyar népeivel ; ez az abszolutizmus után a Monarchia többi népeivel szemben kérkedéssé válik és a XIX. század legvégétől kezdve, a Monarchia szempontjából, valósággal végzetes formákat ölt. Ekkor a magyarok, hogy a szerzőt idézzük, *„úgy viselkednek Bécs felé, mintha a Birodalom az ő tulajdonuk lenne..."*, századunk elején pedig a túlzó magyar nacionalisták már a közös hadsereg megbontását veszik munkába, illetve programjukba.

A bűnlajstrom felrója, (kissé anachronisztikusan), hogy „a magyarokat nem érdekelte vajon kapnak-e önrendelkezési jogot a kis nemzetek". Panaszolja, hogy az egész modernkori európai történelemben nem lehet egy másik olyan nemzetet találni, mely — ebben a hihetetlen változásokban és reformokban gazdag évszázadban — a magyarokhoz hasonlóan kizárólag saját érdekét tartotta volna mindig és egyedül szem előtt. A formabontó nacionalizmus vádjában (s ez persze Crankshaw objektivitásának egyik bizonyítéka) jóformán minden vezető monarchiabeli népet elmarasztal. Azonban a magyarságnál arra a megállapításra jut, hogy „a magyar sovinizmus többet tett bárki másnál a Birodalom munkaképtelenné tételére" és végül hanyat-homlok vitte a Monarchiát a végső összeomlás felé.

VALAHOGY az extrém nacionalizmus irányába rohanó „élvágtatás" az, amit az olvasó a magyarság egész történelmi szerepéről Crankshaw munkájából kiolvashat. Ismételjük : megrovó megállapításaiban sok igazság van. A túlzás ott kezdődik, midőn valósággal kezdeményező és ugyanakkor végzetesen elővágtató s így kihívó szerepet tulajdonít a magyarságnak ebben a tragikus nemzeti galoppban. Mintha az összeomlás apokaliptikus lovasai lennének a magyarok ! Alapjában azonban csak együtt vágtattak a többi nemzettel egy torz, egymás ellen irányuló hajtóvadászatban, melynek indító kürtszólamát a Történelem adta meg. De persze Bécs már korán bele-belefújt a kürtbe. Az a Bécs, ahonnét bizony nemcsak a népek közti testvériesülés beethoveni szimfóniája hangzott fel...

Egy példa talán minden elvont érvelésnél világosabban szemlélteti : a nemzeti fellángolás és gyűlölet akció-reakció viszonyát bizony óvatosan kell történelmi munkákban kezelni. Szándékosan egy olyan könyvből idézek, melyet nem lehet magyar nacionalista elfogultsággal vádolni. A mai magyar egyetemi történettankönyv harmadik vaskos kötetében, (mely Magyarország 1790-1849 történetét tárgyalja), olvasható az 1790-ben tartott, magyarországi szerb kongresszus eseményei között : *„A határtisztek egyik képviselője beszédjében a magyarokat ‚barbár népnek' nevezte, ‚mely csak az imént bújt ki Ázsia barlangjaiból.' Kifejezésre juttatta azt, hogy elérkezett az idő arra, hogy a szerbek Európa többi felvilágosodott nemzeteivel egyenrangúak legyenek és Illíria elszakadjon Magyarországtól."* 1790-ben vagyunk, jóval a magyar nyelvtörvények kiharcolása s jóval Kossuth fellépése előtt. Azokat a magyar lépéseket jóval megelőzve, melyek, a könyvből következőleg, mintegy megindítói voltak a nemzetiségek elkeseredett küzdelmének s a magyarellenes reakciónak. Mind ez és még sok más példa csak azt bizonyítja, hogy a Duna völgyében a magyarság politikájától függetlenül kialakul s előbb szellemi, majd politikai (1848-ban katonai) harcra indul a nacionalizmus.

Ebben az összecsapásban s az azt követő időkben a magyarság is sokszor és súlyosan hibázott. Valóban gyakran volt gőgös és kihívó. De azzal a szellemi apparátussal és bizonyító anyaggal, melyet Crankshaw könyve használ, a nemzeti bomlasztás vezetőszerepének vádjában nem lehet meggyőzően elmarasztalni.

KOSSUTH LAJOS alakjának kezelése viszont tanúbizonyság arról, hogy Crankshaw néha túllépi az objektivitás határait. Egy helyen így ír Kossuthról : *„Kossuth európai reputációját, mint egy Byron-szerű hős, bukásának köszönheti. Ha sikerült volna céljait megvalósítania, a világ rájött volna, hogy... nem egy magyar Garibaldi volt, hanem a bekövetkező időkre jellemző, elvnélküli demagóg. Kossuth a XIX. századi Magyarországának több volt, mint szerencsétlenség. Baljóslatú tünemény ő, hátborzongató mértékben előfutára Hitlernek és Mussolininek és korunk ama tirannikus csőcselékének, amely felkavarja a tömeghisztériát, hogy elérje saját célját, amely a harcias nacionalizmust felszítva keresi a hatalom megszerzésének útját-módját."* Ez tehát Crankshaw szerint Kossuth, akinek valósággal orra alá dörgöli, hogy nem magyar származása ellenére magyar lett.

Vajon sok értelme van-e annak, hogy a Habsburg Monarchia bukásáról szóló könyv szerzője politikai fejtegetésekbe bocsátkozzék arról, mire is jött volna rá a Nyugat egy, Kossuth életében be nem következett, — s így reális kutatás tárgyát nem képezhető — esetben ? Sokkal hasznosabb lett volna, ha pár szó esik a könyvben Kossuthnak arról a lépéséről, amikor ez a hányatott életű emigráns végül is eljutott egy rendkívül konstruktív dunai gondolathoz, a Dunai Konfederáció elvéhez, ahová, sajnos, Crankshaw nemzetének diplomatái még az első világháború után sem érkeztek el...

Crankshaw élénken tárgyalja Kossuth származását. Rejtett gúnnyal emlékezik meg arról, hogy a szlovák apa gyermeke magyar akart lenni és ismét Hitlert idézi, aki viszont minden erővel arra törekedett, hogy igazi német legyen.

Kossuth Lajos annak a Magyarországnak volt fia, ahol a nemzeti hovátartozás megválasztásában tényleg az egyén akarata döntött, legalábbis elvben. Nem utolsósorban, később az ő liberális agitációja alapján, a francia fogalmazású nemzetelv honosodott meg Magyarországon jóformán minden vonatkozásban. Ez ellentétes a hitleri faji gondolattal. Az egyéni döntésen alapuló nemzetfelfogás koncepciója ez, hogy egy nagy franciát idézzek : az egyén valóságos naponkénti népszavazása. hogy hová is akar tartozni.

A MAGYARSAG a XIX. század folyamán rohamléptekben tört ki abból az állapotból, melyet ellenfelei barbárságnak neveztek. A magyarság volt az, mely legnagyobb elhatározottsággal és sikerrel vívta meg 1848-49-es szabadságharcát, sok jeles ideológusa szerint az egyéni és nemzeti szabadság védelmében, mindenesetre nyugati eszmék diadaláért. Az a folyamat, melyet asszimilációnak nevezünk, sokszor — bár persze nem mindig — önkéntes csatlakozás volt egy nemzethez, melynek kvalitásai akkor nagyok voltak, bár fennhéjázásában jogosan el lehetett marasztalni.

Mind ezek olyan szempontok, melyek érintetlenül maradnak Crankshaw könyvében. Azokról a megoldási tervekről sem történik említés, melyek a nemzetiségi kérdést magyar részről a méltányosság szellemében akarták elrendezni. Azokról a magyar kritikákról sem esik szó, melyek a sovinizmus ellen irányultak. Széchenyi István akadémiai beszéde, Eötvös nemzetiségi politikája, vagy Jászi Oszkár életmunkájának ismertetése kimaradt a könyvből. Talán nem ártott volna, ha a szerző ezekről is megemlékezik, ha már teret szentelt olyan elmélkedések számára : hogyan bizonyította volna be Kossuth Lajos — életmunkája sikere esetén — a Nyugatnak, hogy ő, a Nyugat eszméit a Duna völgyében meghonosítani akaró magyar liberális, tulajdonképpen hitlerista politikus volt.

* E. Crankshaw : *The Fall of the House of Habsburg.*

FÁY FERENC

Téli ének

A rózsákat már zsákba dugták,
mint halni-indulók fejét ;
halált rejtő, ásító puskák
— tar ágak — merednek feléd.

Kácsos szájjal — a járda mellett —
egy szennycsatorna gőzölög.
Előtted csipke-lágy lehellet,
mögötted gubancos ködök.

Kihalt az út. A józan reggel
részeget támogat haza
s kéken csillámló fegyverekkel
őrt áll a lámpák sorfala.

Szent Mihály tornyán üt az óra,
egy... kettő... Pereg, mint a dob.
S egy ág hegyén, mint kit karóba
húztak görbén a Hold ragyog.

*

A kezed közül szökött el a Hold
s felszállt a fára.
Szélre ülve,
fényre ülve,
száraz lombokkal repülve
nyújtózkodj utána.

A spárgád vékony szála elszakadt,
elszállt a játék.
Fagyok járnak,
párák szállnak,
hó-szakálla nőtt a nádnak...
hát te mire vársz még ?

*

Nézz ki a percek pupilláiból,
évek szemének kalász-pilla rácsán,
korok mögül és emlékek közül ;
less ki holt lányok nyári kacagásán,

s gyöngybimbós mellük közé rejtsd magad
és bársony-testük jászolmelegének
párái között keressen helyet
az annyi fagytól szádra dermedt ének.

Nézz ki a deres szántások mögül
s a sás iszapban alvó gyökeréből
figyeld, mint formál bús szamárfület
korunk Megváltók véres tenyeréből.

Légy mindenütt ! Elindult már az út,
hogy Betlehemben istállóra leljen,
mert azt, ki csillagot hord homlokán,
csak állatok hagyják, hogy megpihenjen.

*

És jönnek fáradt, néma pásztorok,
szétloccsant agyú tegnapmég-királyok...
de vért csillog a felszentelt palást
és szitkot hánynak birkafaggyús zsákok.

*

Dicsőség a magosságban Istennek
és békesség nekünk, kik lejjebb élünk !
Hozsánna a ráknak, bacilusnak,
a húsból, tejből sugárzó atomnak
és mindazoknak, kik vállukra vették
a túlnépesült földek gondjait :
a műutaknak és szorgos szeleknek,
hogy pergetik holt városok porát ;
az észnek, mely hatalmas gátat épít
s az árnak, mely a gáttal fut tovább.
Dicsőség a tárnáknak és a mélynek,
a gáznak, mely villanva tépi szét ;
a tűzbe és iszapba rejtezőknek...
a hősnek, ki a Hold felé rohan.
És békesség itt lent az utcanőknek.
Hozsánna Kajafásnak, Barabbásnak,
Heródesnek, Júdásnak s annyi másnak,
kik fegyverekkel és ítéletekkel
szereztek mindég érvényt itt a szónak,
És békesség a harsány kakasszónak,
a hajnalokra, bűnre ébredőknek,
Fák ágain temetkezőknek.
És dicsőség a lánykereskedőknek.
Az olasz fegyver- és látcső-iparnak,
mely úgy vezérli cél felé útunk
hogy aztán már csak kőfaragók írnak
arról, hogy Éltünk és Feltámadunk.
És békesség a Békének, a Pártnak,
a vérnek, könnynek, megcsúfolt halottnak...

S kegyelem minden élve maradottnak.

*

Lépj ki a jászol csendjét körülálló
barmok szeméből,
a szénа párás illata mögül.
Katonák léptét dübörgik a földek,
csecsemők vérét dajkálja a fal.
Számoltasd meg magad és menj haza,
jaj, fuss haza titkoddal Betlehemből !
Gyűjtsél tövist, vagy kovácsolj szeget
és mézes borok rubin melegével
széditsd a torkod, részegítsd a nyelved
a benned élő, „Feszítsd meg" felé...

Nézd, ott a Hold, olyan pufók, akár a
szénába pólyált megváltás. Gyere,
fogd kétmarokra azt a jegenyét
és vágd, taszítsd mezítlen oldalába !
Ép még a kárpit, még repül a sas
— a Cézárok s a zsoldosok jele. —
Ha gyáva vagy szelíd kezében élni,
legalább akkor harcolj ellene.

KENYÉRTÖRÉS BUDÁN

A TALÁLKOZÁS gondolata először bennem fogant meg, látszólag teljesen véletlenül. Egyik fügefánk tövében lapulva szimatoltam a tengeri szelet, hogy végre hoz-e valami enyhülést a rekkenő sivatagi hőségre, amely szeptember végén elárasztotta egész Kaliforniát. A mozdulatlan levegő hófehér falán szinte szikrát csiholt a csengő, amint a postás jelentkezett. Egy köteg könyvet hozott, s miután lenyúztam neki a bélyegeket, ő vidáman indult el, hogy folytassa a mindennapi kálváriát, én meg azonnal behuzódtam az árnyékba az új kötettel. (1) A lapokról vámszedők, farizeusok és írástudók arca nézett vissza rám. Felsorakoztak „az örök láthatatlanok, a biztosak, a hajthatatlan tuskók, süketek"; és a csontig meztelenített igazak. Ott volt a magányból menekülő Költő és az, aki azért énekel, hogy „legyen idő az igazságra,/ történelemre és álomra,/ nyugalomra, fényre és utakra/ a világ nehéz titkai között." A bénító meleg miatt azonban a versek helyett az életrajzi jegyzeteket kezdtem el böngészni, hogy az adatok mozaikjaiból is kirakhassam magam elé az arcéleket. Az egyik — megvallom számomra alig ismert — névnél megakadt a szemem. Még inkább a foglalkozáson: „Gyurkovics Tibor 1931-ben született, Budapesten, iskoláit is itt végezte. Érettségi után előbb gyógypedagógusi, majd pszichológusi diplomát szerzett. Jelenleg az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetben dolgozik mint klinikai pszichológus. Első verskötetét a Magvető Könyvkiadó jelentette meg, Grafit címmel, 1961-ben." Majd felsorolták műfordításait, utaltak készülő alkotáslélektani tanulmányára, de újabb kötetéről, amely pedig szinte az antológiával párhuzamosan jelent meg, nem találtam említést. (2) Lévén magam is klinikai pszichológus azonnal kíváncsian előre lapoztam, hogy megismerjem azt, aki ezt a nem mindennapi pályát választotta. Az arcot nem ismertem, de a felsorakozó versekből hirtelen kirajzolódott valaki, aki ha bárhol is jön szembe az úton, meghökkent emberi közelségével és az első mondatot már úgy sodorintja elő, mint egy régi, régi ismerős.

„Kidudorodik arcom, mint a sár,
ha mezítelen lábbal rátaposnak,
pépjébe durván rengeteg sivár
vonást dagasztanak bele az ujjak, ...

arcomon áll az esztendők sora,
tapos, tapos, amíg csak nem nyű el,
engem is Isten alkotott, csak a
kezét feledve, lábbal és dühvel."

(Kenyér)

Egyszerűen el kellett olvasnom a verseit, és a forró nyár fenekén terpeszkedvén is belémhasított egy dermesztő borzongás, amely aztán azon megnyugtató tudatban oldódott fel, hogy valahol, távolság, határok és rendszerek ellenére összetartozunk. Egy nyelvet beszélünk és a nagy, szétágazó emberiségben egy nemzedékhez is szakadtunk. Egy szenvedő, szétszórt nemzedékhez, amely már nyitott szemmel látta, amint „bombák hullnak a fekete égből." Akik közül sokan: „örökké várnak már, soha nincs meg a képünk,/ nem marad abból a korosztályból, csak a felelősség." És éppen ezen könyörtelen felelősség tudatában határoztam el, hogy megkeresem a kozvetlen kapcsolatot is. Megkeresem, mert ahogy az elvakultak, a gyűlölködők és a kardcsörtetők megtalálják Los Angelesben, Münchenben, Pekingben és Budapesten is egymást, éppen úgy azok is kell, hogy közeledjenek, akik nem hisznek a gyűlöletben, a bosszúban, a vásári szabadság- vagy a tülekedő osztályharcban, hanem az emberiességben, a lehiggadásban látják az éltető erőt.

„Mindent kibír, ha felnő az ember.
S talán emlékeink is behegednek, a bomba-
[szilánkok
verte sebek, a lélek vásznán a hasadozások,
és minden, minden,
még a gyerekkor is gyógyítható."

(Fénykép)

Levelemben megírtam, hogy ki vagyok és mennyi minden voltam, jeleztem Budapestre való érkezésem dátumát, s közöltem, hogy nincsen szándékomban a tolakodás. A válasz gyorsan jött és egyszerű volt, mint egy kézfogás: „Ha a légi utak szerencsésen végződnek és megérkezel, lennél szíves akkor vagy telefonálni, vagy egyenesen beállítani hozzám a lakásra, és a többi magától adódik."

És hála a kihűlő indulatoknak, a józanság nagyobb dicséretére, ma már ott tartunk, hogy a légi utak szerencsésen végződnek Pesten is és szinte mindenkihez be lehet állítani. Nem fogadja az idegenből jövőt a félelem fagya, vagy az óvatosság kulcsfordító kitérése. Engem is nyitott ajtóval vártak. Talán egy kicsit kíváncsiságból, egy kicsit előre megbocsátva az esetleges idegenséget, mégis mosolygó szeretettel és minden aggodalmaskodó félelem nélkül.

A FÉLELMET inkább én vittem magammal. Mert bármi légyen is az egyéni ok és magyarázat az egykori távozásra, a maradók szemében a visszatérő egy kicsit mindig a tékozló fiú. A Keletitől gyalog indultam az ős megállója felé, hogy a józanság egyruhájába bújtassam az érzelmeimet. Így szinte észre se vettem a Garay-piac zsibaját, ahol Szűz Máriás képektől szalonnáig mindent árulnak a vidéki kofák. A háztetőkről skarlát patakokban csorgott az alkonyi fény az autógőzös levegőbe, s én keresgéltem azt a mondatot, amellyel világosan kifejezhetem, hogy nem vagyok valami bűnbánó hazatérő, aki titokban mégis a jussára számít. A megoldás persze elhátrált előlem. Az autóbuszon vonalat vettem és hallgattam az utasok monotónnak tűnő beszédét. Figyeltem a cserélődő arcokat és vártam, hogy a Duna fölött átrobogván egy pillantásba foghassam össze a hidakat, a Várat s az őszt a Krisztinában. Szilágyi Erzsébet fasor. Tömeg a megállónál, tömeg az üzletekben. Mindenki vásárol, mindenki igyekszik haza, mint Bécsben, Párizsban, New Yorkban, ha elkopott egy munkanap. Csak persze itt az emberek kevesebbet keresnek, és kopottabb otthonokba térnek meg, jutott eszembe, és máris megkapartam az egyik ház málladozó vakolatát. Hát még a lépcsőházak milyenek lehetnek, meg a hátsó udvarok? Kérdésemre azonban már nem kerestem választ, mert valahogy elszégyeltem magamat, hiszen nem ítélkezni jöttem, hanem ismerkedni és talán melegedni is. Persze a hiányokat nem lehet elhallgatni, de a választ nem a látogatónak kell megfogalmaznia, hanem az otthon élőknek. És Gyurkovics Tibor nem tér ki a felelet elől:

„Ne nézd a bért, csak el ne hagyd a vágyat
a tiszta tájra, ahol fényesen
égő szárnyakkal, végsőkig kitártan
lebeg a vajúdó történelem.

Az embereket nézd, ne a hibákat
az épületet s ne a vakolat
kis töredezéseit, miket fáradt
kézzel vertek fel malterkanalak.

(Ne nézd a bért)

Aztán beállítottam a lakásra s az ajtón belül a többi már magától adódott. Együtt volt a család és mintha lenne földi feltámadas egy új alakban előkerült a „költökkel s fiatal feleségekkel koszorúzott/ tündöklő asztal." ahol újra „vígan szürkebarátot/ ittak a fürge barátok a szépszemű karcsú pohárból..." Egyszerűen gombolyodni kezdett a beszélgetés fonala s „versorok úsztak a lámpák fénye körül..." Persze meg kellett mutatnom, hogy mit hordok a homlokom mögött. Érzékeny fülek figyelték, hogy van-e hamis csengése ajkamon a szónak és a pesti kávéházak és szerkesztőségek dzsungelében is kiigazodó szemek figyelték a mozdulataimat, hogy meg akarom-e hódítani „az ilyen vagy olyan világot", hogy dicsérem-e a „dicsérnivalót" s maradnak-e ujjlenyomataim a valóság elefántcsontlapjain. Máskor nem szívesen beszélek magamról, de ezen az estén el kellett mondanom, hogy nem vagyok beatnik, kalandor, se szabadságharcos költő, „se cinikus, se prédikátor."

Ha a jövőt nem is tudtuk magunk elé rajzolni, a múltat már fel lehetett mérnünk. A történelem választóvizében lehámlott az arcokról a hamis festék, és a dolmányok és díszmentéik alól előfeketedett a rohadás. Volt egy korszak, amely a szenvedésben több nemzedéket is egybekovácsolt s ha az egyén megmérésére csalhatatlan mértéket keresünk, akkor ma sem kérdezhetünk mást, mint hogy azokban a napokban hol is állottunk. Gyurkovics Tibort kérdezés nélkül lökték a szenvedők menetébe, ahol aztán már tudatosan vállalta sorsát és az emberben hitt, az embertelenség láttán is.

„Rendőrök itt, rendőrök ott,
csizmájukon pörög a nap,
lassan lépek, hogy észre ne
vegyék a gondolatomat."

(Illegalitás)

„Anyám, ne engedd el kezem,
én rab vagyok, te meg csak árnyék.
Ha vezetnél értelmesen,
az utakon hazatalálnék, ...

(Buchenwaldi út)

A RONCSOLÓ SZENVEDÉS igen sokszor az emberek irányérzékét is felboritja és később a szabadságban a szenvedők elvéthetik az utakat. Beszélgetésünk alapja két pilléren nyugodott. Az egyik pillér, hogy hinnünk kell az igazságban. Nem a plakátok csűrhető-csavarható és lemosható kis igazságaiban, hanem a sokszor megfogalmazhatatlan, de mégis érezhető igazságban. „Csak az igazak maradnak meg." Talán a gyermeki igazságban, amelyet aztán művészi igénnyel az igazak mondanak ki „azoknak, akik látnak s szeretnek."

„Az igazaknak fényes sapkájuk van,
vörös vándorbot szorul a kezükben,
mentéjükön csillog a csillag,
amit az ég rájuk vetett."

(Igazak)

A másik pillér meg az emberekben való hit. Nem szükségképpen a barátokban, vagy a szereplő hősökben, hiszen a közélet gyakran hamis hangokra kényszerítheti azokat, akik magukért élnek és nem másokért. De mégis hinnünk kell az emberi alapanyagban, amely magában az élet akarását hordja és nem a fekete tagadást.

„Az emberekből dől a napsugár,
csak egynéhányan vannak a sötétek."

(Kishúgomnak)

És abban a csendes budai lakásban, akarva és akaratlanul, egy kicsit Keletet és Nyugatot képviselvén, beszélgetvén irodalomról, utazásokról, tájakról és korlátokról, ha szóval talán nem is fogalmaztuk meg a tételünket, mégis azt erősítgettük újra, meg újra, hogy az emberi szellem mindig a megoldást keresi, még a kétely en át is. Az összefogást és nem a szakadást, a feloldást a bénító görcs helyett. Hiszen a szakadás nemcsak a világban van, hanem mibennünk is. És ha az egyén a világ ügyeit nem is intézheti, a maga mikrokozmoszában mindenki harcolhat és dolgozhat az emberi szellem által bevilágított egységes élettérért.

„...én mégis azt gyanítom, hogy a szellem
dörömböl rajtam s keres kapukat
magának vékony eresztékeimben
s előáll egyszer kelet és nyugat."

(Az emberi szellem)

Persze a költő nem mehet el közömbösen a világ visszásságai mellett sem. És felszisszen és tiltakozik, ha beleütközik a katonák, az uzérek és a bürokraták, vas- arany- és paragrafus-függönyébe. A költő az emberközel állapotát keresi mindenhol és mindenkivel s ezért nem tudja hitelesíteni azok elválasztását sem, azon a Budán, amelyet talán éppen azok akartak elválasztani vízbelökött hidakkal, akik most a falnál siratják a kettőbe osztott sorsot.

„Mert a fal nemcsak arra van,
hogy elválasszon embert
embertől, ...

És a fal nemcsak arra van,
mert mögötte lakó van,
szólaljatok meg trombiták,
hang nélkül, Jerikóban,

harc nélkül és hang nélkül is,
a kürt vigadva szóljon,
a fal nemcsak védeni van,
hanem, hogy leomoljon!"

(Berlin)

És ha valójában leomlanának a válaszfalak, mi lenne az a program, amit mindkét oldal elfogadhatna? Gyurkovics Tibor már erre is megfogalmazta a választ, egyszerű, tiszta, emberi választ. Sőt, Szakonyi Károly, a legkiválóbb fiatal írók egyike a Kenyértörésről szóló, szinte vallomásszerű ismertetésében ki is hangsúlyozta ezt a programot (3):

„...a versek magukkal ragadtak, nem engedtek el, s az utolsó sorokkal is csak a könyvet tettem le, a versek bennem maradtak — vagy én maradtam a versekben: mint valahányszor, ha jó művet olvas az ember —, részese lesz az további életének és részese lesz egyben ő is a műnek."

„Szívem szerint az egész kötetet elmondhatnám, mintegy türelmetlenül, hogy mindenki megismerje a verseket; de egyet mindenképpen: azt a programot, mely verssé fogana olyan sokat elmond költőjéről, s amely program akármelyőnké lehetne. Nem véletlenül a címadó vers."

Kenyértörés veled, velem
s az emberekkel szüntelen
eledelen és sebeken.

Madarakkal és az egész
világgal közös élet és
ellenkezés és etetés.

(Kortársban elcsúszott a sor, de a kötetben nincs hézag.)

Mint emberek maradék kosztjuk
felét, megáldjuk, ahogy szoktuk,
aztán megtörjük és megosztjuk

a kenyeret s a szenvedést.

Mind ez olyan nemesen egyszerű, emberi szertartás, mint mikor az apa megosztja az orcája verejtékével szerzett kenyeret a gyermekeivel, vagy a gazda megvendégeli az idegent, aki az ajtaján bekopogtatott. „Kenyértörés veled, velem!" Kenyértörés Budán az emberiesség és a megértés asztala mellett, kenyértörés az időtlenben, ahová kivetődik az igazságot keresők árnya. Egyszerű és mégsem. Hiszen bár „az emberekből dől a napsugár", mégis valami könyörtelen törvényszerűség alapján, a kevés sötétek a leghangosabbak. És lévén sötétek, a tejfehérről is be akarják bizonyítani, hogy fekete s ha kenyeret kapnak, siránkoznak, hogy kővel dobták meg őket.

SZAKONYI KÁROLY kitűnő cikke után egy hozzászólás következik. (4) amelynek szerzője nevét méltatlan lenne az igazak nevével összekapcsolni, mint ahogy a könyvégető és képromboló sihederek neveit sem jegyezték mindig fel a krónikások. A szektás zavarosság iskolapéldáiból azonban feltétlenül érdemes idézni néhány mondatot: „A mondandó belső tisztázatlanságát mindenekelőtt a képalkotás mesterkéltsége és kuszasága mutatja: képei vagy impresszionisztikusan áttetszőek, vagy túlságosan is feltöltöttek, erőszakoltak ahhoz, hogy evidensen hassanak." Így a kritikus és íme így a költő:

„Paragrafusok pontjai közé rejted
tehetséged hiányát,
szólamaiddal terrorizálod
tétova igazakat."

(Hivatalban)

Vagy még inkább így:

„Senki se szól. A gyilkosok fehérek,
mint teknő mélyén áztatott ruhák,
a madarak az égig felrepülnek,
vagy még tovább."

De hagyjuk még beszélni a kritikust, aki gergely sándori éleslátással mutat rá a címvers hibáira: „A kenyértörés szónak a magyar nyelvben egyértelmű jelentése van: veszekedés, civakodás. Gyurkovics viszont többszólamúan használja. Sőt — mint verse egészéből kitetszik — elsősorban éppen az elfogadott jelentés ellenkezőjét, az odahajló, megértő szeretetet, az együtterző testvériséget kívánja jelölni vele. Lehet egy szókép jelentéskörét tágítani, de semmi esetre sem úgy, hogy értelmetlenség legyen belőle. Itt pedig ez történt. S még hozzá ez a kenyértörés „eledeleken és sebeken" folyik, Kell-e ennél kirívóbb képzavar, nyelvi ügyetlenség?" És a kérdés után hamarosan jön a paragrafusos felelet, a szektás liturgia: „A ‚maradék koszt' megcsztása ugyanis azon túl, hogy izléstelenség, a vers mondanivalójával ellentétben önzésre és irigységre vall. Az emberséges embernek mégiscsak az a kötelessége, hogy a teljes kosztját ossza meg társaival, s ne csak az otthagyott maradékot." Bizony, bizony, mint ahogy ez Rákosi Mátyás és Révai József fénykorában irodalmi népszokássá vált s ahogy ez még ma is divatos az ő örökségüket cipelők között. Mert aki Révaitól számítja a kultúra kezdetét, az valóban nem is tudhatja, hogy már Mózes is szólott a tészta zsengéjéről, mint áldozatról. (5) „Akkor, ha majd esztek a földnek kenyeréből, adjatok felemelt áldozatot az Úrnak. A ti tésztátok zsengéjéből adjatok az Úrnak felemelt áldozatot, a ti nemzetségeitek szerint."

Persze, hogy értelmetlenségről, önzésről és irigységről beszél az a fütykös forgatáshoz szokott kritikus, aki nem ismeri a kenyértörés örök misztériumát. (6) „Az Úr Jézus azon az éjszakán, melyen elárultaték, vette a kenyeret, és hálákat adván, megtörte és ezt mondotta: Vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik; ezt cselekedjétek az én emlékezetemre." De nem érdemes t ö r é s-re vinni az ügyet, egy olyan gyűlölethez és rettegéshez szokott lénynyel, aki a kenyértörésben is egyértelműen csak veszekedést és civakodást lát még a mauzóleumi kilakoltatás után is.

AZ ÓRÁK gyorsan elperegtek s magamban összegezni szerettem volna, hogy mi is történt ezen az esten. Bekopogtattam-e valahova, vagy meg is érkeztem? Vittem-e valamit, vagy csak osztozkodni akartam? Az ajándékaimat azonban meg kellett számolnom. Mi jelentette a mi életünkben a kenyértörést? A békés, baráti este? Igen. A közeli és távoli szeretettel ajánlott kötet? Az is. De még valami más. Az egymást vállalni merése. A kézszorítás kötelező melege, amely Budán egy családi kör szentélyében kimondhatatlanul többet jelent, mint a párizsi, római kávéházak asztalainál lezajló világmegváltások. S mert Gyurkovics Tibor szerint:

„...annyit ér mindegyik ember,
amennyit néki adni mersz."

— úgy éreztem, valami elindult és valami kiteljesedett bennünk, mert a szavakon túl ezzel a találkozással az életünket is odaállítottuk az ilyen, vagy olyan kritikusok furkói elé. De talán nem is tehettünk másként, hiszen Budán voltunk, ahol az őszi fák színes ágakkal simogatják a kopottas házfalakat, ahol keréssé csöndesedik a siető türelmetlensége, ahol egy hétköznapi este is egy kicsit már az örökkévalóság.

„Örökké van a táj, a fák, az almakertek...

Lenn ember ballag át, az aszfalt néma útja
kigyózik börösen és lendül és ragyog,
a lebegő ködök a levegőbe fúrva
egyhelyben fekszenek, mint fáradt angyalok...

Ahol ragyog a gally, mint rettentő igazság
s aranyként tündököl a tárgyak homloka."

Aztán megérkezett az ötös. „Már nincsenek sokan a kocsiban!..." s én zavartan kutattam a zsebemben egy sereg schilling, márka, frank és dollár között a forint után. A kalauznő, aki „olyan, mint egy ember, mint egy utas" kicsit gúnyorosan nézi az ügyetlenségemet, aztán a megértés fölényével rámreccsen: „Tudja, maga biztos mehetne taxin is, de lássa: nem smucig a magyar." És kiguberálja a maga forintját s a gomblyukamba tűzi a vonaljegyet.

KANNÁS ALAJOS

---

(1) Tiszta szigorúság
Magvető Könyvkiadó, 1963 - Budapest.
(2) Gyurkovics Tibor: Kenyértörés
Magvető, 1963 - Budapest.
(3) Kortárs, 1963 október.
(4) Kortárs, 1963 október.
(5) Mózes IV. 15 - 19 - 21.
(6) Pál. I. Korintusi levél.
11. rész, 23-25. vers.

VAJDA ALBERT

NUDLI-ORGIA

Ebben az írásban szereplő személyek, kivétel nélkül élő emberek. Ha valaki netántán rájuk ismerne, az nem lehet a véletlen játéka.

Máig sem tudom, hogyan juttatta Sándor eszébe a londoni Piccadilly híres Eros-szobra a krumplinudlit. Való igaz azonban, hogy azon a napon — harmadik éve éltünk Londonban, — amikor kibukkantunk a Regent Street forgatagából és elénk tűnt Eros karcsú alakja, Sándor megállt, leszegte bölényszerű fejét, mélyet köhögött, mint mindig, ha jelezni akarta, hogy fontos mondanivalója van, aztán valahonnan a szíve legközepéről, kimondta a szót:

— Krumplinudli!

Egyikünk sem csodálkozott. Nem voltunk ugyan kiéhezve, hiszen úgyahogy megéltünk (azt mondhatnám: harmadik éve ettük az emigráció keserű csokoládéját), de London marhafagyús-margarinszagú világában, a cipődoboz-ízű sütemények, sós vajjal készült torták és fűrészporral töltött virslik világában időnként ránk törtek az otthoni gyomoremlékek.

— Krumplinudli ! — ismételte áhítatosan Balázs, aki már gyermekkorában, arra a kérdésre: „Mi szeretnél lenni kisfiam?" így válaszolt: „Vendég." — Angyalbögyörő! — tette hozzá, nehogy félreértés legyen. — Sok dióval.

— Sok mákkal! — mondtam én.

— Mákkal a legjobb.

— Hát a prézli kutya ? — hördült fel Sándor. — Prézlivel kell csinálni. Sót, paprikát rá.

Izgatottan álltunk a szobor alatt. Szemünk villogott. Mindegyikünk kész volt arra, hogy megvívjon a másikkal a maga igazáért. Mint Tudor-korabeli lovagok néztünk farkasszemet egymással. Mindegyikünk más-más hölgyért kívánt kardot rántani. Sándor hölgye az aranyszőke Lady Prézlis Krumplinudli volt, Balázsé a diószemű Princess Diós Angyalbögyörő, az enyém a mélyfekete, titokzatos Miss Mákos Nudli.

— Megálljatok ! — mondta hirtelen Balázs. — A nudli mezitelenül készül és csak később kerül rá köntösnek a dió, mák, vagy prézli. Mi lenne, ha... — rámnézett, mély, lázas, forró tekintettel, ahogy csak költők tudnak nézni az emberre, ha a gyomrukról van szó, — mi lenne, ha a feleséged csinálna krumplinudlit és azután, mi, az asztalnál szórnánk rá, kedvünk szerint azt a nyersanyagot, amelyet akarunk?

Sándor helyeslően köhögött. Lelki szemeim előtt megjelent feleségem, amint kedvesen mosolyogva mondja Sándornak és Balázsnak, hogy remek ötlet, boldogan csinál krumplinudlit, amikor csak akarják. És azután, ha elmentek, felém fordul és végtelenül szelíden és kedvesen így szól:

— Köszönöm szépen, hogy gondoskodsz arról, hogy se éjjelem, se nappalom ne legyen!

Mind ezt tudtam, de a krumplinudli varázsa alól én sem tudtam szabadulni. Megbeszéltük, hogy a lovagi tornát a lehető legközelebbi jövőben megrendezzük és e célból nyomban felkérjük feleségemet, hogy alkossa meg a nudli-orgia nélkülözhetetlen kellékét: a krumplinudlit.

⁂

Simábban ment, mint gondoltam. Már, ami a tervhez való hozzájárulást illette. Feleségem kijelentette, hogy ő is szereti az angyalbögyörőt, de ha ezzel kapcsolatban én valami idétlen viccet kívánok elsütni, akkor kidob mind a hármunkat. Balázs és Sándor azonnal befogták a számat és leültek, hogy megbeszéljék a részleteket.

Feleségem először is tudni akarta, hogy hány emberről van szó. Mi vagyunk négyen, Balázs felesége az ötödik.

— Tehát öten leszünk — mondta és kiment a konyhába. Hóna alatt behozta Mariska nénit, aki a konyhaszekrény felső polcán lakott, hogy mindig kéznél legyen. (Háztartásban járatos egyéneknek felesleges elárulnom, hogy Mariska néni Vizvári Mariska szakácskönyve.)

— Nézzük csak... — mondta feleségem és fellapozta a „Tészták" című fejezetet. Inkább önmagának, mint nekünk, olvasta mormolva — fél kiló krumplit... megfőzöm... burgonyaprésen átpréselem... liszttel keverem... amennyit felvesz...

Áhítatosan hallgattuk. Balázs ádámcsutkája fel és alá járt. Költői képzelete már szájába gyűjtötte az eljövendő angyalbögyörők ízét.

Sándor, aki közöttünk a korelnök tisztet töltötte be és ennélfogva, az érett férfi beosztó precizségével figyelt, megszólalt:

— Fél kiló krumplit mond a recept?

— Igen.

— Fejenként kell ezt érteni?

Feleségem összeráncolta homlokát. A könyv erre vonatkozólag nem mondott semmit.

— Biztos, hogy fejenként! — szólt közbe Balázs. — Az ilyen receptek mindig egy embert vesznek alapul és akkor azt meg kell mindig szorozni a vendégek számával.

— Jó. — mondta feleségem. — Akkor két és fél kiló krumpliból csinálom.

— Legyem három! — mondtam gyorsan, nehogy zsugorinak nézzenek. — Az már úgyis mindegy.

⁂

Ebben megállapodtunk. Abban is, hogy lesz az asztalon dió, mák, prézli és, reszelt sajt (mert Mariska néni receptjében erről is szó volt).

Megállapodtunk a következő szombatban. Feleségem összecsukta a könyvet. Ekkor Sándor fuldokolva köhögni kezdett. Rögtön tudtuk, hogy nagyon fontosat akar mondani.

— Valamit kifelejtettünk! — emelte magasba mindkét karját, mint valami nudli-imádó szekta főpapja. — Marhapörkölt is kell, puhára főzve, ujjnyi darabokban, vastag, sötétbordó lével.

— Marhapörkölt? Angyalbögyörőhöz? — kiáltott riadtan feleségem.

— Igen — mondta ellentmondást nem tűrő hangon Sándor. — Jobb, mint a galuska a borjúpörkölthöz. Nem tudom már pontosan, hogy melyik könyvében, de Krúdy Gyula is megírta, hogy marhapörkölthöz angyalbögyörő dukál.

Feleségem némán bólintott. Krúdy stílusa ugyan unalmas és vontatott volt neki, de annyit tudott, hogy ételekben és ízekben csalhatatlan. Mi, Balázzsal ugyan gyanítottuk, hogy Sándor Krúdyt csak alibinek használta, mert egyikünk sem emlékezett arra, hogy a nagy ételművész valaha is említett volna a marhapörkölt és krumplinudli frigyének, de az elgondolás nem hatott rossznak és sóvárgó ínyünk új ízre készült fel.

— Hát, akkor szombaton! — állt fel Sándor és kezet csókolt feleségemnek. Az ajtóban megtorpant és szemöldöke alól rápillantott.

— Azt mondta a recept, hogy annyi lisztet, amennyit felvesz? — kérdezte.

— Azt.

— Hát... csak vegyen fel minél több lisztet! — mondta kenetteljes hangon, mint az apa, aki életbe kilépő fiát látja el atyai tanácsokkal.

⁂

Azon a szombaton minden más meghalt számunkra. Egész álló héten át számoltuk; hányat kell még aludni a nagy eseményig.

Hét közben állandó helyzetjelentést kellett leadnom a két bélpoklosnak. Megvette-e már feleségem a krumplit? Lehet-e darált mákot kapni Londonban? Hány kiló dióra gondoltunk? A marhapörköltnek nehogy vizes legyen a leve, mert akkor megette a fene az egészet.

Hoztam és vittem a híreket, mint hadsegéd, aki az utánpótlás és a front között teljesít futárszolgálatot. Feleségem egyre idegesebb lett. Kiderült ugyanis, hogy nincs akkora lábasa, vagy fazeka, amelybe az irdatlan mennyiségű massza beleférne. London edényboltjai a szűk angol gyomrokra vannak berendezve. Nem maradt más választás, vett egy óriási lavórt, amelyet forró vízben alaposan kisikált. Amikor ezt jelentettem, két társam a nudliban, elégedetten bólogatott.

— Krumplinudli lavórban... Ez kell a magyarnak!

Szombaton feleségem hajnalban felkelt. Akkor már kis kék árnyak kúsztak a szeme alá és szája széle, alig észrevehetően, de rángatózott. Többnapos idegfeszültség állt mögötte. És csak most jött a nagy erőpróba.

Délelőtt megérkezett Sári, Balázs felesége. A segédcsapat. Addigra feleségem már többször rohant ki sírva a konyhából és nőhöz csepper sem méltó szidalmakkal illette a „rothadt angol lisztet" amely úgy ragad, mint a nyavalya, minden nudlit külön kell késsel felpiszkálni a konyhaasztal ebonitlapjáról amely a gyúródeszkát helyettesítette.

A két nő visszavonult a konyhába, ahonnan időnként puha csapkodás zaja hallatszott. Ha nyílt az ajtó, forró gőzpamacsok suhantak felém és négy lisztes kezet láttam, amint sodró mozdulattal készíti a bögyörőket.

Déli tizenkettőkor megérkezett Balázs és Sándor. Egy órára voltak hivatalosak, de az izgalom nem hagyta nyugodni őket. Sötét ruha volt rajtuk, fehér ing. Hajuk ünnepélyesen lepomádézva. Italt hoztak, amit azonnal be kellett tenni a jégszekrénybe. A konyhából ki voltam tiltva, az üvegeket benyújtottam az ajtó keskenyre tárt résén.

⁂

Próbáltunk beszélgetni, de sehogy sem ment. Minden pillanatban a konyha felöli zajokat figyeltük. Csörrent valami porcelán? Áhá, jönnek teríteni, tehát kész... De nem történt semmi. Nagy ég! Csak nincs valami baj? Odaégették a nudlit?

— Ropogósan se rossz! — nyugtatott Sándor, bár ő is izgatott volt. Ezt onnan tudtuk, hogy csak keveset és nagyon felszíneseket köhögött.

Végre egy óra után tíz perccel nyílt az ajtó és Sári letette az asztalra a terítőt és edényeket, hogy terítsünk meg.

Három másodperc alatt végeztünk.

— Készen vagyunk! — kiáltottam harsányan. — Lehet hozni...

— Fogd be azt a lepcses pofád! — érkezett a konyha felől Sári hangja. Puha szíve volt és rideg modora.

— Éhesek vagyunk! — kiáltotta vissza Balázs.

— Harapj a fenekembe! — szállt felé nyomban a csábító ajánlat.

Még hallottunk volna néhány zamatos házastársi szót, ha feleségem meg nem jelenik a szobában. Párolgó tálon hozta a marhapörköltet. Letette az asztal közepére.

— Két perc múlva jön a nudli! — mondta és már ment is vissza a konyhába.

A szobában szétáradt a marhapörkölt csodálatos illata. Némán álltunk, mintha díszőrség lennénk egy magasrangú elhunyt ravatala mellett. Sándor előrehajolt, a tál fölé.

— Sűrű a leve, — mondta olyan megkönnyebbüléssel, mint aki súlyos gondoktól szabadult meg.

— Az még nem jelent semmit, — mondta szigorúan Balázs. — Attól még baj lehet az ízével.

— Nem úgy nézem! — ingatta fejét Sándor. — De... erről könnnyű meggyőződni...

Belemerítette a kanalat a pörköltbe és kiszedett magának egy tányérra. Bekapta az első falatot. Szeme könnyes lett, mert az étel párolgott.

— Mennyei! — mondta és befalta a következő húsdarabot.

— Tiltakozom! — kiáltotta Balázs. — Ha te eszel, akkor nekem is ugyanolyan jogom van...

Sándor vállat vont. Szája tele volt. Nagy darab kenyeret mártott a sötétbordó szaftba.

Balázs az asztalhoz ugrott. Ő is telerakott egy tányért és gyorsan, kapkodva enni kezdett. Halk, doromboló morgások hagyták el torkát.

Tudtam, kikkel állok szemben. Asztalhoz ültem tehát és én is enni kezdtem. A pörkölt néhány percen belül eltűnt feneketlen gyomrunk mélységében. Nem vettük észre, hogy mennyit eszünk, csak ettünk, ettünk, valami lázas, ismeretlen révületben, mintha heteken át koplaltunk volna.

⁂

Arra riadtunk fel, hogy az ajtó kicsapódik és két női sikoly hasít bele az állkapcsok monoton zajába.

— Mindet megzabálták! — sipította Sári.

Feleségem némán állt mögötte. Kezében a lavór, tetézve nudlival. Mellette, a tálcán, dió, mák prézli, reszelt sajt.

— Mi a bajotok? — kérdezte Balázs és tisztára törölte tányérját egy kenyérdarabbal. — Nem mindegy, hogy külön ettük a pörköltet, vagy nudlival?

— Dehát... Krúdy... — mondta feleségem tétován.

— Pokolba az irodalommal! — köhögte Sándor lelkesen. — Közben utánanéztem alaposabban és megtaláltam, hogy Krúdy azt írta: angyalbögyörő előtt a nudli ágyát marhapörkölttel kell megvetni...

És vaskos ujjai már nyúltak is a lavór felé, hogy kiszedjen belőle egy tetézett tányérral.

Két órán át ettünk. Előbb mindenki a maga kedvencét, Balázs a diósat, Sándor a prézliset, én a mákosat. Aztán újra szedtünk és cseréltünk; én diósat, Sándor mákosat, Balázs prézliset... A két nő kerekre tágult, riadt tekintettel nézett bennünket, amint villogó szemmel, lázas mohósággal hánytuk szánkba a sikamlós nudlit, most már mércét és eszet vesztve, egyszerre szórva rá prézlit, diót mákot és sajtot...

A nők is ettek, persze közel sem annyit, mint mi.

Balázs félszemmel a lavórt figyelte, amely egyre jobban ürült. Másik szeme Sári tányérján csüngött. Időnként, amikor Sári nem nézett oda, villájával lecsapott felesége tányérjára és felragadott egy villányi mákos, vagy diósnudlit, mint vércse a napos bárányt.

Egy alkalommal Sári észrevette és gyorsan belemarkolt Balázs tányérjába. Csak úgy, puszta kézzel vette vissza a zsákmányolt mennyiséget.

— Szégyeld magad! — mondta Balázs. — Sajnálod a férjedtől az ételt. Gyomoririgy vagy! Vedd tudomásul, közönséges gyomoririgy.

— Te meg haspók!

— Adjál egy kis mákosat.

— Nem adok. Nyald ki a lavórt, ha éhes vagy!

Végül csak a tányérok maradtak, az evőeszközök és a tátongóan üres lavór.

⁂

Rogyadozó térdekkel vonszoltuk felpüffedt testünket a fotelekig. A nők kimentek kávét főzni, mi pedig elnyúlva szuszogtunk. Részegek voltunk a krumplinudlitól.

Akkor sem tudtunk mozdulni, amikor behozták a feketét.

— Igazán ízlett? — kérdezte feleségem, a háziasszonyok örök kielégíthetetlenségével.

— Csodás volt! — mondta Balázs.

— Mennyei! — mondtam én.

— Kolosszális! — mondta Sándor. — Csak... csak kár volt, hogy nem hagytunk pörköltet a nudlihoz.

— Nem baj, — mondta bágyadtan Balázs. — Majd legközelebb egyszerre lesz kész és akkor...

— Legközelebb? — kiáltotta magából kikelve Sári. — Majd megmondom, hogy mit kaptok legközelebb...

És megmondta. De annyira jó voltunk lakva, hogy még ez sem hozott izgalomba bennünket...

A SCIENCE FICTION ŐSE

Most száz esztendeje, hogy gyerekkorunk kedvenc szerzője, ifjúságunk képzelet-ébresztője Jules Verne, vagy inkább *Verne Gyula*, ez a meglehetősen sikertelen párizsi ügyvéd és verses drámaíró, nyilvánosságra hozta könyvét, amit méltán nevezhetünk az első — sikeres — SF (Science Fiction) kísérletnek. Ki nem emlékszik rá ? Az *Öt hét léghajón* ballónja 1863-ban repült fel, hogy 6000 kilométeres útjával beleírja nevét az irodalom történetébe s a fiatalság szívébe. Az idő persze Jules Verne műve felett sem múlt el nyomtalanul. A jól ismert trió kalandjait alaposan belepte a por, csupán az alkalmakként feltámadó emlékezet játszik velünk, amikor eszünkbe jut az önfejű, mindent tudó, energikus Dr. Fergusson, Kennedy, a forrófejű fiatalember, puskáival és pisztolyaival, vagy Joe, a hűséges és bátor szolga, a léghajó utasai, Verne személyi kelléktárának eme ismert típusai. Az is biztos, hogy a 6000 kilométeres utat — a valóságban — megelőzte egy 1200 kilométeres repülés, négy esztendővel korábban s a regény valódi forrását megleljük Edgar Allan Poe 1844-ből származó regényében (*The Balloon Hoax*), melynek utasait a szél Észak-Walesből Dél-Karolináig sodorja, mintegy a lehetetlen lehetőségének bizonyítékaként. Ha túlságosan közelről nézzük az is kiderül, hogy Verne Afrikája inkább hasonlít az akkoriban megjelent, Afrikáról szóló *újságírói tudósításokhoz*, egy Burke, egy Speke, egy Adams riportázsanyagához, semmint a valódi földrészhez, ami nem csoda, hiszen Verne Gyula sohasem járt Afrikában.

Mégis : az *Öt hét léghajón* kalandjaiban, figuráiban már megtalálhatók mind azok az elemek, melyek Vernét száz év fiatalságának kedvencévé s a SF úttörőjévé avatták. Valaki kifogásolhatná — méltán —, hogy Némo kapitány Nautilusa, elektromos erőműve kivételével minden tekintetben *elmaradt* kora tengeralattjáró technikája mögött, s hogy a híres holdutazásból hiányzik a leszállás a Hold felszínére ; szemére vethetnénk a szerzőnek, hogy „tudományossága" minden inkább, csak nem tudomány, hogy a Nautilus „szerkezete" hibákkal és tévedésekkel van teli, mind a tudományos elveket, mind pedig a tényeket illetően, melyeket Verne könnyen kijavíthatott volna, ha rászán egy fél órát valamiféle megbízható, korabeli tudományos enciklopédia tanulmányozására, vagy akár egy beszélgetésre akárkivel, akinek némi fogalma volt a kor technológiai kelléktáráról ; elmondhatnánk, hogy a Holdrakétát kilövő „ágyú" felgyorsulási sebessége minden élőlényt megölt volna a rakétában, (mint ahogy Verne is hevesen tiltakozott, amikor később H.G. Wells űrhajójában már beépítve lelte a „gravitációs szigetelőt") — e kifogásaink mind igazak lennének. A tények azonban — ebből a szempontból — kevésbé számítanak, mint bárki is hihetné. Lehet, hogy Verne pontatlan volt és tájékozatlan, lehet, hogy kora valósága — bizonyos értelemben — máris megelőzte „képzeletét", mégsem vitathatja el tőle senki, hogy az irodalom, azaz inkább a SF területén ő végezte el elsőként azt az úttörő munkát, amit 100 esztendővel utána oly sokan utánoznak, több-kevesebb sikerrel. Aligha véletlen, hogy egy 1920-ban megjelenő SF magazin szinte csaknem kizárólag Verne munkáinak utánnyomásával tudta megtölteni oldalait. Verne Gyula volt az, aki megérezte és megértette, hogy a fantázia és tudomány párosításából egy eljövendő műfaj születhetik meg, tekintet nélkül arra, hogy tényei pontatlanok és tudománya — tudománytalan. Mesemondó volt elsősorban s a mesékben kevés helye van a tényeknek. Népszerűsége szinte még ma is páratlan, tanú rá, egyebek között, az a folyamatosan megjelenő *új angol kiadás* mely összegyűjtött műveit teszi *új fordításban* az angol fiatalság asztalára. A Nautilus és a Holdrakéta, Némo kapitány és Ferguson doktor velünk van s úgy tűnik velünk is marad az atomhajtású tengeralattjárók, a sputnyikok és a közelgő holdutazás korában.

B. I.

Meghalt Tristan Tzara

A nyelv egyik jeles anarchistája, a kétkedés bajnoka távozott el december 24-én Tristan Tzarával, az ismert román származású francia költővel. Szerepe talán jelentősebb volt művénél is: a nagy leleplezők, a konok mítoszrombolók közé tartozott. A mozgalmat, amelynek névadója is volt — a dadaizmust — nem egyedül hozta létre, de néhány éves hőskora alatt legharsányabb vezéralakja maradt. Az 1916-ban Zürichben megszületett dadaizmus jelszava a kétely és a tagadás volt: a társadalom értékrendszerének, a nemes érzelmeknek, hazának, családnak, üres szólamoknak, a nyelvnek a tagadása. De a dadaizmus saját magát is tagadta, s a forradalmi rombolást, a bálványdöntést sem volt hajlandó komolyan venni. Miután megingatta a nyugati világ fogalmi rendszerének pilléreit, vidáman készült saját temetésére is. A mozgalom francia képviselői — s köztük az 1919-ben Párizsban letelepedő Tzara is — néhány év múlva a szürrealizmus bölcsőjénél találkoztak, de a dadaizmus szelleme ma sem halt meg egészen. A „lettristák" éppúgy tanulhattak Tzarától, mint a nyelv csapdáitól óvakodó, a szavak jelentésén elmélkedő „új regény" mesterei.

Tzara színpadias szereplése a dadaizmussal véget ért, de a költő, ha alkati adottságainak nem mindig szerencsésen választotta is meg a területet, nem hallgatott el. A lázas szórombolás, a polgárriasztó halandzsázás után a szürrealizmus felé fordult, de a tetszetős megoldásokat, a befejezett művet megvető, izgékony, a tiltakozásra mindig készen álló ember sohasem illett be igazán az álom, a szabad társítás, a burjánzó képek lírikusai közé. Később — ahogy ezt a „Phases" (1949) és a „Face intérieure" (1953) című kötetei tanúsítják — Aragon és Eluard társaságában egyszerűbb, közérthetőbb költészetre törekedett, ahol a korai művek kétségbeesetten vidám nihilizmusát egyre inkább a gyöngédebb érzelmek, a társadalmi felelősségtudat, a nagy emberi gondok vállalása váltotta fel. Lehetséges azonban, hogy az utókor nem a könnyed és természetes dalok szerzőjére, a nemesen érzelmes pátoszú költőre emlékezik majd elsősorban, hanem a tréfacsináló forradalmárra, a rendet és értelmet kihívó lázadóra.

(l.m.)

A HALAS-GYÖRGYEY-FODOR hármas, az „Automation 2.000" című rajzfilmjével a moszkvai Filmfesztivál első díját nyerte. Halas és Györgyey Londonban, Fodor Rio de Janeiróban él.

⁂

VAS ISTVÁN költőt december 13-án autóbaleset érte Budapesten. Agyrázkódással a Kútvölgyi úti kórházba szállították. Hír szerint állapota javult.

⁂

JÓZSEF ATTILA szülőházán a Gát utcában, emléktáblát helyeztek el. A kunszentmártoni József Attila Gimnázium számára pedig Csontos László szobrászművész elkészítette a költő 2.20 méter magas bronzszobrát.

⁂

D. H. LAWRENCE Lady Chatterley kedvese című regényét megfilmesítik. A női főszerepet Elizabeth Taylor, a vadőr szerepét Richard Burton alakítja.

*

GLORIA SWANSON, a némafilmek világhírű amerikai sztárja, ismét filmszerepet vállalt. A filmet februárban kezdik forgatni, először Angliában, majd Franciaországban, végül Olaszországban.

*

CATEGNI közép-olaszországi templomából elloptak egy hatszáz éves elefántcsont Madonna-szobrot. Az 57 cm. magas műalkotást 700.000 dollárra becsülik.

Irodalmi Ujság

KENNEDY ELNÖK emlékére, „Egy nagy államfő meggyilkolása" című kompozícióval nyitotta meg hangversenyét az Oaklandi Szimfonikus Zenekar. A mű szerzője: Darius Milhaud.

*

ÚJ ROBINSON FILM készül Amerikában. Robinson mint űrhajótörött kerül a Marsra. A szélesvásznú filmet Byron Haskin rendezi.

*

YVES MONTAND 1955 óta most vállalt először újra drámai szerepet. A párizsi Théâtre du Gymnase-ban Herb Gardner amerikai író „Bohócok ezerszámra" című szatírájának játssza a főszerepét.

*

A PÁRIZSBAN tartott Nemzetközi Táncfesztivál Aranycsillagát a budapesti Állami Operaház balettegyüttese kapta. A legjobb balettzene Aranydíját Bartók A csodálatos mandarinja nyerte el.

*

RÖSLER ENDRE, a Magyar Állami Operaház tagja, a Zeneművészeti Főiskola tanára, december 13-án, 59 éves korában meghalt. Számtalan szerepe közül Mozart operáiban érte el legnagyobb sikereit. Az oratórium-előadások legkiválóbb tenor-szólistája volt és hatékonyan segítette az új magyar zene népszerűsítését. Utolsó kimagasló alakítása a Figaró házasságában volt.

*

A LONDONI Goya-kiállításon a budapesti Szépművészeti Múzeum két képpel szerepel: a Leány, korsóval és a Köszörűs. Mindkét kép Goya ritka kései művei közé tartozik.

*

AZ UPSALAI EGYETEM Könyvtárában Kopernikus latin nyelvű írásai közt lengyel nyelvű jegyzeteket találtak. A lengyel tudósok megállapították, hogy a kézirat valóban Kopernikustól származik. Ez a megállapítás azért is érdekes, mert megcáfolja azokat az állításokat, amelyek szerint Kopernikus anyanyelve német volt. Eddig ez az első lengyel nyelven írt szöveg, amelyet Kopernikus visszamaradt kéziratai között találtak.

⁂

OSVÁT ERNŐRŐL, a „Nyugat" egykori nagynevű főszerkesztőjéről, utcát neveztek el Budapesten. A Hungária Kávéház mögötti Miksa utcát keresztelték át Osvát nevére.

⁂

MARIAN ANDERSON, a New York-i Metropolitan opera világhírű énekesnője mielőtt visszavonulna a színpadtól, világkörüli hangversenyturnéra indul. Búcsúhangversenyét 1965. áprilisában a New York-i Carnegie Hallban adja.

⁂

JOSEPHINE BAKER életéről filmet akar készíteni egy osztrák producer. A film főszerepét maga az énekesnő játszaná és együtt szerepelne vele 12 fogadott gyermeke is.

⁂

GÁSPÁRNÉ DÁVID MARGIT írónő 74 éves korában Budapesten elhunyt. Életrajz-regényei a század első negyedében rendkívül népszerűek voltak.

⁂

SZOKRATÉSZ képmását fedezték fel olasz régészek egy kis római házban. A Krisztus utáni első évszázadból való festmény görög filozófusok arcképsorozatában szerepelt.

⁂

MADÁCH IMRE halálának 100. évfordulójára a Magyar Eszperantó Szövetség újra megjelenteti eszperantó nyelven Az ember tragédiáját. A legutóbbi eszperantó nyelvű Tragédiát negyven évvel ezelőtt adták ki.

A SHAKESPEARE COMPANY, a londoni Aldvich Színház februárban kezdődő európai turnéján Budapesten is szerepel. A Lear királyt és a Tévedések vígjátékát adják elő.

*

AUGUSTE RENOIR „Kékruhás kislányá"-nak egykori modellje, Irène Cahen Danvers, 91 éves korában Párizsban meghalt. Amikor Renoir a világhírűvé vált képet alkotta, a modell 8 éves volt.

⁂

AZ EMBER A MŰVÉSZETEN KERESZTÜL címmel 14 kötetes nemzetközi képzőművészeti sorozat kiadását kezdte meg az Unesco.

*

FRITZ KORTNER, a müncheni Kamaraszínház rendezője, Shakespeare Otellójában Jágót feketébe öltöztette s az intrikus viselkedése és köszönésmódja SS-katonára emlékeztet.

*

ÖTVENEZER pornográf könyvet és képeslapot égettek el a Tokió melleti Ulauában az alja-irodalom ellen indított országos kampányban.

*

FINNORSZÁG legújabb irodalmi eseménye Aretta Inari verseskönyve. A költőnő most 8 éves és verseinek egy részét 5 éves korában diktálta édesanyjának.

*

EGY TÍZSOROS Mozart-dal eredeti kottáját 39.000 márkáért vásárolták meg Nyugat-Németországban, egy marburgi árverésen.

*

BRÓDY SÁNDOR A szerető című színművét december végén mutatta be a budapesti Madách Kamaraszínház. A színmű előadását 1917. októberében Sándor László dr., akkori főkapitány határozata alapján betiltották.

*

A VILÁGHÁBORÚBAN elpusztult müncheni Operát újra megnyitották. Az újjáépítési munkálatok 5 évig tartottak és az épületet Karl von Fischer 1818-ban készült tervei alapján állították helyre.

MEGVÁLTOZIK a gimnáziumi érettségi rendszer Magyarországon az 1963-64-es oktatási évben. Az érettségi vizsgának három kötelező tárgya van: magyar nyelv és irodalom, történelem és matematika. Választhatóan kötelező továbbá egy tantárgy: az orosz nyelv, vagy egy második idegen nyelv, biológia, fizika vagy kémia.

*

PAUL ROBESON, a világszerte ismert énekes, angliai, szovjetunióbeli és kelet-németországi tartózkodás után, visszaérkezett az Egyesült Államokba. Öt évig volt távol hazájától.

⁂

DONIZETTI „Il borgomestro di Saardam" című elfelejtett operája került elő az egyik római antikvárium poros kézirattömegéből.

*

FERNANDEL már tizenegyszer utasított vissza ügyvéd-szerepet. Álláspontját azzal indokolja, hogy „minden kliensem elveszítené a perét. Az esküdtek nem állnák meg nevetés nélkül, ha meglátnának, aztán mérgükben elítélnék a védencemet."

*

ELEKTRONIKUS AGYAK segítségével akarják megfejteni az állatok beszédét. Egyes amerikai tudósok így kísérlik meg a delfinek hangjának megfejtését.

*

KORDA SÁNDOR mellszobrát, — Kisfaludy Strobl Zsigmond alkotását, — felállították a budapesti Hunnia filmgyárban. Itt kezdte pályafutását a világhírű rendező.

*

A VÍG ÖZVEGY brüsszeli felújítását politikai rendezési fogásokkal akarták vonzóbbá tenni. A színpad hátterében mozivászonra vetítették az első világháborút megelőző eseményeket, majd a III. felvonásban Daniló herceg áriáját tüzérségi harc, halottak és sebesültek között énekeltették s a befejezés romok és halottak között zajlott le. A közönség tüntetett a tendenciózus beállítás ellen, amely az arisztokrácia felelőtlenségét akarta ily módon jellemezni.

MAGYAR ÉS CSEHSZLOVÁK állampolgárok, — mint Budapestről jelentik — 1964. január 1.-től útlevél és vízum nélkül utazhatnak egymás országába. Utiokmányul a személyazonossági igazolvány felmutatásával érvényes betétlap szolgál, amely egy évre szól és harmincnapos tartózkodásra jogosít. A betétlapokat Budapesten a kerületi, vidéken a járási rendőrkapitányságok állítják ki.

*

LYKA KÁROLY művészettörténészt 95. születése napja alkalmából a Kossuth-díj nagydíjával tüntették ki.

*

MÓDOSÍTOTTÁK az állami kitüntetési rendszert Magyarországon. A legmagasabb állami kitüntetés a Szocialista Munka Hőse. A Munka Vörös Zászló Érdemrendet vállalatok, intézmények kaphatják. A most alapított Magyar Népköztársaság Állami Díja kitüntetést azok kaphatják, akik a tudomány és műszaki fejlesztésben, a közvetlen termelőmunkában, a gyógyító munkában, az oktatásnevelésben kimagasló eredményeket érnek el. Kossuth-díjjal ezentúl csak kulturális-művészeti alkotásokat jutalmaznak. Az Állami Díj és a Kossuth-díj, amelyet a Minisztertanács adományoz, azonos értékű kitüntetés. E két díj kiosztása 1965-től április 4-én történik.

*

SÚLYOS vasúti szerencsétlenség Magyarországon: Szolnok közelében összeütközött egy személyvonat és egy tehervonat. A személyvonat utasai közül negyvenhárman életüket vesztették.

⁂

BERNARD SHAW megállapítása szerint az angolokat és amerikaiakat a közös nyelv választja el egymástól. Ennek áthidalására jelenik meg rövidesen New Yorkban és Londonban egy angol-amerikai szótár. A szótár szerkesztője, Dominique Bernard megállapítása szerint a két angol nyelv annyira különbözik egymástól, hogy sok esetben szótár használata szükséges.

*

A TIME című amerikai folyóirat arról a lélektani kísérletről számol be, amely a szellemi teljesítőképesség korhatárát igyekezett megállapítani. A pszichológusok 424 ötven év körüli embert vizsgáltak meg és megállapították, hogy szellemi teljesítőképességük nem különbözik a huszonötéveseketől.

*

JACQUES COPEAU, a közelmúltban elhunyt francia író alapította Párizs egyik nagymúltú avantgard színházát a Vieux-Colombier-t. A színházi pénztárnál annak idején Gaston Gallimard, a későbbi nagynevű kiadó ült, a rendező Louis Jouvet volt, a ruhatárosi tisztet a későbbi Nobel-díjas író, Roger Martin du Gard töltötte be. A színháznak két súgója volt, Marcel Achard és Georges Duhamel, az akkor még alig ismert két fiatal író.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi. 11. Archer Street. (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza. Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street. Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda. St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière. Paris 9. Irországban: L. P. Peter. 32. Brighton Sq.. Rathgar. Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése. Herzl 16. Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor. 5437 Trans Island Ave. Montreal. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. Olaszországban: Susanna Triznya. Via B. Pontelli 21. Roma. Svájcban: Ágoston István. 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori. Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor. 64—11. 99th Street. Forest Hills 74. New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos. Caracas. Calle Iglesia Ed. Villoria. Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny. Ausztrália: 2 shilling 6 penny. Ausztria: 3.50 Schilling. Belgium: 9 frank. Dánia: 1 korona. Finnország: 50 márka. Franciaország: 0.90 frank. Hollandia: 0.80 forint. Izrael: 40 agora. Kanada: 0.25 K. dollár. Magyarország: 1 forint. Németország: 0.80 márka. Norvégia: 1.20 korona. Olaszország: 90 lira. Svédország: 0.80 korona. Svájc: 0.80 frank. USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

THE DANUBIA BOOK COMPANY

B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Szállítunk a világ minden részébe:

magyar könyvet
magyar hanglemezt
magyar szalon-cukrot
magyar újság előfizetés

Kérjen ajánlatot.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris. 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Lovass Lajos LORDS 0412

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 2. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. január 15.

NAGY LÁSZLÓ

JÖVENDÖLÉS 1964-RE

NÉHÁNY ESZTENDEJE nagy divatba jött a politikai jövendőmondás. Nem a béljósok és asztrológusok reneszánszát éljük : komoly tudósok fürkészik az emberiség várható jövőjét. Kutatóintézetekben, szaktapok hasábjain folyik ez a csábító szellemi kaland, méghozzá az általános optimizmus jegyében. Sokan hiszik a francia Fourastié Jánossal, hogy 3-400 év múlva az egész földkerekségen azonossá válnak a gazdasági és technikai körülmények éppúgy, mint 1750 előtt voltak. Közgazdászok, társadalomtudósok, „politológusok" (ez az államtudományok művelőinek legújabb neve), vizsgálják a jövőt s bár politikai és ideológiai beállítottságuk éppannyira különböző, mint alapképzettségük, majdnem valamennyien derülátóan képzelik el. Víziójuk mégsem teljesen megnyugtató, bár legtöbbjük szentül hiszi, (és kézzelfogható tényekkel igyekszik igazolni), hogy a haladás gépezete egy nagyobb és általánosabb jólét felé viszi az egész emberiséget. Véleményük arra nézve is egyönetű, hogy a jövő gondtalanabb és gazdagabb társadalmát csak fokozottabb szervezés, irányítás és ellenőrzés útján lehet elvezetni a szebb holnapok felé. Azt viszont valamennyien jól tudjuk : mindenfajta „túlszervezés" az egyéni szabadság megnyirbálásával jár együtt.

A jövőbe nézők minden kertelés nélkül hozzák tudomásunkra, hogy nemtetszésünk mit sem változtat a rideg valóságon : az egész emberiséget elkapta egy általános kiegyenlősítési folyamat forgószele, amelyben nemcsak egyéni szabadságunk egy részét veszítjük majd el, de a planétáris politika a ma szemben álló ideológiák, a nyugati liberalizmus és a kommunizmus is felőrlődnek.

1964-BEN MÉG NAGYON MESSZE leszünk ettől a beteljesüléstől. De ha az eseményeket „planétáris szemszög"-ből figyeljük, könnyen felfedezhetjük már ez idén e távoli jövő számos előhírnökét.

Talán a közelmúlt vizsgálata szolgáltatja a legalkalmasabb kulcsot a jövő fejlődésének megismeréséhez. Hiszen majdnem a szemünk előtt zajlott le az a történelmi folyamat, amely a mai két-táborra szakadt világ kialakulásához vezetett.

Szemünk előtt vesztette el Európa uralkodói monopolhelyzetét. Míg belső harcokban, valóságos polgárháborúkban elfecsérelte erejét, akarva, nem akarva nagyhatalommá avatta előbb az Egyesült Államokat, majd a Szovjetuniót. Furcsa módon azonban, még mielőtt ez a „bipolarizálódási folyamat" teljesen befejeződött volna, megjelent a világtörténelem színpadán egy harmadik erő, azoké a kis és nagy országoké, amelyeket a nemzetközi udvariasság mint „fejlődésben lévő"-ket emleget. Óriási irodalma van a gazdaságilag elmaradott országok belső problémáinak, bár a legtöbb megfigyelő csak azt a lehetőséget keresi, miként lehetne a leggyorsabban gazdaságilag és technikailag is nagykorúvá tenni ezeket a politikailag kissé elhamarkodottan egyenrangúnak elfogadott nemzeteket.

Pedig a „harmadik erő" igazi problémája hamarosan az egész emberiség közös tragédiájává alakulhat. Azon egyszerű oknál fogva, hogy teljesen elképzelhetetlen a szegények és a gazdagok békés együttélése akkor, amikor a kiéhezett, műveletlen, technikailag elmaradott és hihetetlenül szapora proletár nemzetek céljaival, vágyaival és érdekeivel szögesen ellentétes irányban halad a fejlett országok (akár kapitalista, akár szocialista) útja egy olyan racionalizált jövendő felé, amelyben majdnem semmi szükség sem lesz e hatalmas, de minden szakképzettség nélküli tömegek munkájára.

Az elmúlt esztendő során már néhány hatalmas meglepetést okozott e „harmadik erő" megjelenése nemcsak a két tábor egymáshoz való viszonyában, de a táborokon belül is. Elég ez ügyben a nyugati világ gazdasági integrálódási vagy atom-vitájára gondolni, vagy megvizsgálni a szovjet-kínai viszály igazi rugóit.

Nem valószínű, hogy az 1964-es év a jelenlegi szövetségi rendszerek teljes átalakítását hozza, vagy akár hogy egy új hatalmi tömb (japán-kínai, például) alakuljon ki, amely egyszeribe magához ragadná a „Szegények Internacionáléjának" irányítását. Igen valószínű azonban, hogy az 1964-es év lesz az utolsó, amikor még „két táborra szakadt" világról beszélhetünk.

Természetesen az új hatalmi átcsoportosulás hosszú évek munkája lesz és súlyos krízis és áldozatok árán születhet csak meg. De egyáltalán nem agyrém egy közeledési folyamatról beszélni Kelet és Nyugat technikailag fejlett országai között. *Igazi* békés együttélésről, amelynek során a jelenlegi, csak az atombomba terrorja által fenntartott egyensúlyi helyzetet, felválthatná előbb egy pragmatikus *modus vivendi*, majd, egy új, hathatósan ellenőrzött nemzetközi rend.

Ennek a hosszú folyamatnak az 1964-es évre eső része természetesen csak elenyésző. Valószínű az is, hogy az újságok első oldalát ez idén is a látványos politikai eseményeknek szenteljük majd. Egyet azonban nyugodtan állíthatunk : semmiféle új afrikai „Kongó", arab vagy dél-amerikai forradalom vagy ellenforradalom, ciprusi vagy dél-tiroli polgárháború, wallon-flamand viszály, délkelet-ázsiai politikai gyilkosság sem befolyásolhatja a hosszú távon közös planétáris jövő felé haladó emberiség fejlődését. Lehetséges, hogy a jövő szempontjából valóban fontos eseményről, (amely talán tudósok, közgazdászok dolgozószobájában születik meg és titkos diplomáciai tárgyalások vitáznak róla), a világsajtó talán csak néhány soros kis hírben emlékezik majd meg vagy talán teljesen átsiklik felette.

Úgy hisszük, „hosszú távra" csak a következő figyelemre méltó események várhatók : a keleti és nyugati tömb belső fejlődése (szovjet-kínai viszály) ; a franciaamerikai ellentét (az atombomba ügyében, stb.) ; egy esetleges harmadik erő (kínai-japán) létrehozása érdekében tett lépések ; a ma még szemben álló két tábor egymásközti viszonyának megjavulása ; a két tábor ellentétes irányú, de paralel fejlődése (a keleti „liberalizálódása", a nyugati elszakadása az ortodox kapitalista liberalizmustól és a tervgazdálkodás felé haladása) ; az egész világ (Kelet és Nyugat) azonos törekvése egy nagytér-gazdálkodás létrehozása, (egyelőre a két „tábor"-on belül), végül, Kelet és Nyugat versengése az elmaradott országok „felszabadítása", illetve „megmentése" érdekében, ami persze főként csak ürügy arra, hogy a „gazdagok" a lehető legjobb „starthelyet" biztosítsák maguknak a „planétáris világverseny" küszöbén.

*

AZ ITT FELSOROLT HOSSZUTÁVÚ valószínűségek bármelyikének analízise hosszúlélegzetű munka volna. Kiválasztottunk hát egyet közülük, a nyugati világ belső fejlődésének vizsgálatát, főleg azért, mert azt hisszük, hogy az 1964-es év ez irányban döntő jelentőségű lesz.

Jegyezzük meg meg elöljáróban, hogy a nyugati világ szénája nem áll olyan jól, mint ahogy ezt a szorgalmasan utazgató államférfiak nagyhangú nyilatkozatai sejtetik. Persze, szó sincs arról, hogy a csirkék vagy a margarin körül támadt vitát csatatéren döntsék el. Az is biztos, hogy Johnson elnök nem fog tíz megatonnás atombombát dobatni Franciaországra, hogy ily módon győzze meg de Gaulle tábornokot a francia önálló atomerő megteremtésének szükségtelenségéről. Ugyancsak bizonyos, hogy a francia tábornok-elnök nem próbálja felhasználni szerény, de azért elég hatékony atombombácskáját nyugat-európai szövetségesei befolyásolására, az Amerikától független, harmadik európai atomhatalom létrehozása érdekében.

De ha nem is valószínű, hogy a nyugati belső viszály háborúig mérgesedjék, az „atlanti konfliktus" (a nemzetközösített atomerő tárgyában) olyan fordulatokat vehet az elkövetkező esztendő folyamán, amelyek talán évtizedekre hathatnak ki.

Nem kívánjuk megismételni itt az atomper két főszereplőjének, Amerikának és Franciaországnak kölcsönös álláspontját, nemcsak azért, mert ez már közismert, de azért sem, mert a mi szempontunkból, a várható jövő vizsgálata szempontjából teljesen mindegy, kinek van igaza. Az Egyesült Államoknak-e, amely konstatálván viszonylagos gazdasági gyengülését, talán túlzott jelentőséget tulajdonít a nemzetközösített úgynevezett „kölcsönös atlanti atomerő" létrehozásának avagy de Gaulle Franciaországának, ahol talán világosabban látják a fejlődés útját, mint az Óceán másik oldalán, de a független európai atomerőt egy olyan hatalmi helyzetre alapozzák, amely talán csak 5-7 év múlva válik valósággá.

Bár mi itt csak az elkövetkező 12 hónap várható eseményeit fürkésszük, mégis hosszasabban kell időznünk e probléma mellett, mert — mint mondottuk — az 1964-es év döntő változásokat indíthat meg a nyugati szövetség belső szerkezetében.

November második keddjén Amerika népe új elnököt választ. Furcsa módon talán nem is annyira a szavazás eredménye a legfontosabb a mi szempontunkból, hanem az, hogy e nagy napot külpolitikai holtszezon előzi meg, amely alatt a demokrata kormányzat semmiféle kockázatot nem vállal, (jól láttuk ezt 1956. október-novemberében!), míg a korlátlan anyagi és propagandaeszközökkel rendelkező republikánus ellenzék sok olyan lépést tehet, amely hathatósan gyengítheti a világban a demokrata adminisztráció hírnevét. Az 1964-es év első 11 hónapja alatt a szabad világ egyes számú nagyhatalma majdnem hogy vezető nélkül lesz s igen valószínű, hogy az így keletkezett „űr" betöltésére számos jelentkező akad. De kik ?

*

ANGLIÁT NYUGODT LÉLEKKEL diszkvalifikálhatjuk a versenyből, egyszerűen azért, mert a Csatorna túlsó oldalán is választás lesz. Pontos dátumuk ugyan még nincs, de kimenetele a politikai megfigyelők szerint nem kétséges : a Munkáspárt visszatérését hozza a hatalomra. Az atlanti viszályban ismeretes a Labour álláspontja. Valószínű azonban, hogy a párt, győzelme után, a tényekkel szembesítve másként fog vélekedni e kérdésről, mint ellenzéki korában. Különösen a választási hadjárat során tett meglepő kijelentéseket kell majd kellő óvatossággal fogadni, hisz köztudott, hogy ilyenkor a politikusok nyelve sokkal gyorsabban forog, mint agyuk kereke. Ahogy Mikszáth Kálmán is mondotta : még a legbecsületesebb férfit is háromszor megkísérti a hazugság ördöge : házasság előtt, választások alatt és vadászat után.

Valószínű tehát, hogy Anglia nem kezdeményezi a jelenlegi törékeny helyzet további gyengítését.

Németország is a nagy átalakulások idejét éli. Az öreg kancellár, aki zseniális módon összeegyeztette a francia-barátságát rendíthetetlen Amerika-hűségével, (bár csökönyösen várakozó álláspontón maradt Kennedy elnök „Grand design"-jével szemben), átadta helyét Erhardt professzornak. Ha nem is értünk teljesen egyet Adenauerral, aki utódját egyszer „politikai analfabétának" titulálta, annyi bizonyos, hogy a német „gazdasági csoda" atyja nem fogja világhatalmi átrendezést célzó javaslatokkal meglepni szövetségeseit. Nemcsak azért nem, mert ilyen koncepciója nincs a jovíális professzornak, de mert neki is kellő óvatossággal kell eljárnia. Az 1965-ös esztendő a Rajna partján is választási év lesz.

JANUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Nagy László: Jövendölés 1964-re (1. old.)
Illyés Gyula nyilatkozata az „Express"-ben (3. old.)
Kende Péter Molnár Miklós könyvéről (4. old.)
Tábori Pál ibériai jegyzetei (4. old.)
Kollányi András: Kafka pere (5. old.)
Remenyik Zsigmond elbeszélése: A titok (6-7. old.)
Ferdinándy György: Első osztályon (6-7. old.)
Gergely János: A „Wozzeck" Párizsban (9. old.)
Fenyő Miksa Vatai László Ady-könyvéről (10. old.)
Márer György: Ámérika, csodálatos világ (11. old.)
Kabdebó Tamás: A megoldás (11. old.)
Keszei István, Thinsz Géza és **Tüz Tamás** versei.
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT de Gaulle tábornok Franciaországa majdnem versenytárs nélkül marad az „atlanti versenyben" és nem kétséges, mindent elkövet majd az 1964-es esztendő során, hogy kiszabadítsa magát abból a relatív, de mégis kényelmetlen elszigeteltségből, amelybe az amerikai diplomácia juttatta.

Igaz, Franciaországban is sok szó esik majd az 1965. januárjára tervezett elnökválasztásról. Valószínű azonban, hogy ez az esemény inkább intellektuális bravurokra, szellemi tűzijátékra ad alkalmat a jelöltek és híveik között, mint különböző atlanti koncepciók körüli vitára. De Gaulle tábornok, bárki legyen is ellenfele egy év múlva, az egész elkövetkező esztendő során saját tetszése szerinti külpolitikát folytathat. Igen valószínű tehát, hogy a szabad világban Franciaország lesz az elkövetkező év igazi külpolitikai kezdeményezője. De Gaulle tovább folytatja majd a tegnapi, gyarmatosító, malthuzianista, védővámos, múltba tekintő s a művészeteket a technika elé helyező Franciaország átalakítását, — modern nagyhatalommá. Ebben a törekvésében az egyre jobban előtérbe kerülő tudósok és technokraták is segítik, akik igen jól érzik magukat a de Gaulle-féle szilárd, parlamenti krízisektől és kombinációktól mentes Franciaországban, amelynek bevallott főcélja egy Amerikától teljesen független európai atomerő létesítése marad, s ez a függetlenség természetesen hatalmas politikai előnyöket is hozna számára.

*

AZ 1964-ES ESZTENDŐ meglehetősen mozgalmasnak ígérkezhetik, bár nem a leglátványosabb eseményei lesznek a legfontosabbak. Még valódi szenzációk, a személyes hatalmat gyakorló politikai vezetők természetes halála, vagy erőszakos eltávolítása sem befolyásolhatja tartósan a „planétáris jövő" felé haladó világ fejlődését. Franco, Salazar, Mao, Hruscsov, Nasszer, Nehru, de Gaulle vagy akár Johnson letűnése a világpolitika színpadáról csak rövid távra hozhat változást. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagynunk egy bolond, egy irracionális elhatározás, egy jól szervezett kisebbségi csoport akciójának pillanatnyi hatását, de nem hisszük, hogy ilyen váratlan és megjövendölhetetlen események tartósan befolyásolják a jövőt.

Valószínű, hogy a nyugati ember 1964-ben is tovább folytathatja egy nagyobb és általánosabb jólét megteremtését ; az sem kétséges, hogy azokban az országokban, amelyeket tegnap még a „szovjet blokk"-hoz tartozóknak emlegettünk, tovább folytatódik az enyhülés és a liberalizálódás. Ez alatt az idő alatt a proletár nemzetek tovább folytatják a nyomor elleni szélmalom-harcukat, hiába keresvén akár békés, akár erőszakos módját a közöttük és a már „gazdag" nemzetek közötti távolság csökkentésének, várván, hogy megszülessék egy, egyelőre igen távolinak tűnő igazi planétáris szolidaritás.

A szentföldi látogatás

Három napon át a világ közvéleményét a pápa szentföldi látogatása foglalkoztatta. Pedig nem látványos politikai tettről volt szó, hanem lényegében vallásos eseményről, zarándoklatról, amelynek szereplője sem akart más jelleget adni.

A fogadtatás, amelyben a lakosság a pápát részesítette, szinte váratlan rokonszenvről és tiszteletről tanúskodott. Szent Péter örökösének méltósága, személyének alázatossága, a zarándoklat gesztusa megnyerte még azokat a tömegeket is, akik alig tudnak valamit a katolicizmusról.

Vajon elegendő-e ez ahhoz, hogy a Szentföld légköre megváltozzék, és ez a megosztott föld hallgasson VI. Pál békeszózatára ? Igen valószínű, hogy főleg Jordániában és Szíriában a keresztények és mohamedánok viszonyában tartós javulás áll majd be. Félő azonban, hogy az arabok és a zsidók kapcsolatában most sem következik be semmiféle változás. A Megidóban megnyitott kapu, amelyen a pápa és kísérete belépett Izraelbe, ismét bezárult, s ennek az egyszeri alkalomnak az emléke bizonyára hamarosan feledésbe megy. Zarándoklata során VI. Pál gondosan ügyelt arra, hogy ne avatkozzék be az arab-zsidó nézeteltérésbe. De talán nem értelmezzük félre különböző nyilatkozatait, sem a Shazar elnökhöz intézett „salom" (béke) köszöntését, ha úgy véljük, hogy Izrael létét valósnak tekinti, és a nagyhatalmakhoz hasonlóan, az ország megszilárdulását és a tartós béke eljövetelét kívánja.

VI. Pálnak a szent helyeken tett rövid látogatása azonban nyilvánvalóan a keresztény egyházak közeledését segíti elő leginkább. A három napos utazás során találkozott a konstantinápolyi pátriárkával és a jeruzsálemi ortodox egyházak fejeivel. Az I. Athénagorasszal váltott békecsókja és az ezt követő beszélgetésük olyan nagy jelentőségű esemény, amelyre alig tíz évvel ezelőtt senki sem mert volna gondolni. S a további közeledést talán még inkább szolgálja az a tény, hogy a pápa határozottan tudomására adta mindenkinek : zarándokútja a kereszténység forrásaihoz vezet. A források kérdésében pedig Róma és az ortodoxia megegyeznek, noha az utóbbi, talán éppen mert keleti, közelebb érzi magát ezekhez, mint a pápaság, amely századokon át a történelem rabja volt, és olykor elfeledkezett a szellemi hatalomról a világi érdekében.

Az ünnepélyesen elismert közös törekvésből, a boldogan és nagylelkűen hirdetett testvériségből persze még nem következik az, hogy a katolikus egyházat az ortodox hitvallástól és még inkább a református egyházaktól elválasztó liturgikus, dogmatikus és egyéb különbségek néhány hét vagy néhány hónap leforgása alatt kiegyenlítődnek. A közeledés bizonyára mindkét oldalon ellenállásba fog ütközni, annál is inkább, hiszen mindkét fél teljesen őszintén meg van arról győződve, hogy az evangéliumi tanítás valódi letéteményese ő maga. Mindenesetre a kedvező légkör kialakult, hogy a nézetek megvitatása egészen új szellemben folytatódjék. A keresztények ebben a kegyelem jelét láthatják, azok a hitetlenek pedig, akik az egyházak közeledésétől a béke megerősödését várják, annak bizonyságát, hogy a nemes érzelmek föllángolása olykor többet használ, mint a szakértők és nagytudományú doktorok okoskodásai.

KIS FERENC, József Attila-díjas költő 56 éves korában Budapesten elhunyt. Fiatal korában élénk részt vett a munkásmozgalomban. Költői pályájának kezdetén közel állott Kassákhoz, Walt Whitmanhoz, József Attilához. Később Illyéshez, Radnótihoz. Az irodalomtörténet a pártos költők közé sorolta, de őszinte ihletése és nemesveretű egyszerűsége lehetővé tette, hogy elkerülje a hivatalos irodalompolitika buktatóit.

Az IDŐ Sodrában

Moszkva és a területi viták

„A nemzetközi kérdések rendezésére a megoldást szünet nélkül keresni kell" — írta a „Pravda" január 3-i száma. Újév óta Hruscsov egész sor üzenetet intézett és számos interjút adott a békés együttélés ügyében. Szerződési javaslatot tett valamennyi állam- vagy kormányfőnek arra nézve, hogy a területi viták rendezésére ne forduljanak az erőszak eszközéhez. A dolgok rendje szerint ezt a kezdeményezést további lépések követhetik majd.

A szovjet minisztertanács elnökének üzenete terjedelme ellenére valójában kevés új elemet tartalmaz. A szöveg megismétli a Kreml hagyományos álláspontját a háborút követő „jogos területi rendezéseket" és a függetlenségükért harcoló népeket illetően. Ezt a gondolatot folytatva finom különbségeket tesz a nemzetközi konfliktusok különböző kategóriái között. Így például jogos az erőszak a gyarmati elnyomás alatt álló területek felszabadítására, de a leghatározottabban elítélendő a megosztott és két különböző társadalmi rendszerrel bíró országok egyesítése esetében. A szöveg arról nem szól, hogy Kina milyen módon szerezze vissza Formózát, sem arról, hogyan számolják fel a régi, „egyenlőtlen szerződések" alapján létesített külföldi katonai bázisokat.

Aki az üzenetet figyelmesen olvassa, észreveheti, hogy szerzojet elsősorban a hagyományos jellegű határviták foglalkoztatják, amikor két, jobbára egyenlő erejű ország történelmi, faji vagy vallási okokból kerül konfliktusba, mint például Marokkó és Algéria, Ausztria és Olaszország vagy India és Kína. Moszkva ilyen esetekre gondol, amikor valamennyi országot arra szólítja fel, hogy a területi viták rendezésére ne folyamodjanak az erőszak eszközéhez, hiszen „ilyen ügyekben nem érdemes háborúskodni". Igaz, ez a javaslat nem kerül sokba Moszkvának: neki nincsen semmiféle területi követelése, aki pedig vele szemben támasztana ilyeneket, azt úgysem hallgatná meg. Az üzenet szerzői talán erre a megjegyzésre akartak előre válaszolni, amikor kijelentették: nincs szándékukban „tagadni" a meglévő határproblémákat, csupán a fegyveres beavatkozás lehetőségét szeretnék csökkenteni.

Vajon milyen jelentősége lehet ennek a kezdeményezésnek. Európában a javaslat nem keltett nagy érdeklődést, s a nyugati fővárosok inkább enyhe csalódással fogadták a hírt. A jelenlegi nemzetközi légkörben a nyugati kormányok tartalmasabb javaslatot vártak, hiszen az erőszak elítélése nemcsak az Egyesült Nemzetek alapokmányában, hanem számos egyéb szerződésben is szerepel.

A Kreml kezdeményezése a Föld két pontján azonban nagyobb visszhangra találhat. Az üzenet szerzői Kínát is meghívták az aláírók közé. Ha Peking aláírja a szerződést, kötelezi magát arra, hogy nem fog többet fegyvert India ellen. Ha viszont elutasítja a meghívást, Moszkva szerint, kényelmetlen helyzetben találhatja magát.

A szerződésjavaslat 2. és 3. cikkelye másrészt előírja, hogy egyetlen állam területét sem érheti, még csak ideiglenesen sem, invázió, támadás vagy megszállás. A szöveg még azt is hozzáfűzi, hogy ez a szabály akkor is érvényes, ha az illető ország létét diplomáciailag nem ismerték el. Ezek a rendelkezések minden bizonnyal a közel-keleti helyzetre is céloznak. Ha ez a feltevés helyes, a két cikkelyben mindeddig legvilágosabb jelét láthatjuk annak, hogy a Kreml beletörődött a közel-keleti status quo fenntartásába. Függetlenül attól, hogy Moszkva új kezdeményezése milyen eredménnyel jár, a megfigyelők érdeklődéssel várják, hogyan válaszolnak az imént említett két cikkelyre az érdekeltek és különösképpen az arab államok.

Egy kis békeharc

Miután két napon át a legnagyobb titokban tárgyaltak Tiranában az összehívott albán vezetőkkel, Csou En-laj és Csen Yi tábornagy meglátogatták az ország több városát. Igy Csou En-laj az északi részen lévő Shkodrába utazott, Csen Yi pedig a Tiranától délre fekvő Kortchába. Shkodra közvetlenül a jugoszláv határ mellett épült, Kortcha pedig **nincs** messze a görög határtól. A két kínai politikus a látogatás során elmondott beszédét tehát elsősorban a belgrádi „revizionistáknak" és az athéni „sovinisztáknak" szánta.

Csou En-laj beszédében az albán munkáspártot *„hatalmas forradalmi pártnak"* nevezte, amely csodálatra méltó hittel küzd a szocialista tábor és a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért. *„Az albán nép,* mondotta, *egyszer és mindenkorra meghiúsította az amerikai imperializmus zsoldos-különítményének, a Tito-klikknek provokációit és ördögi cselszövéseit."* A szocializmus építésében és az ország gazdasági fölemelkedésében elért sikereket az albánok *„kommunista pártjuk helyes irányvonalának és Enver Hodzsa elvtárs tevékenységének köszönhetik"*. Az albán nép forradalmi lendületét nem törhetik meg *„az imperialisták és a revizionisták szervezte összeesküvések és szabotálások"*. Minden ilyen kísérlet *„teljes kudarcra van ítélve"*.

Csen Yi tábornagy főleg a görögöket és az *„athéni sovinisztákat"* támadta beszédében akik előtt *„a hősies albán nép soha nem hajtott fejet"*. Albánia keményen ellenáll *„az imperialisták és a modern revizionisták ármánykodásának"*, — mondotta a kínai miniszter. *„Fogadjuk meg egyik énekünk tanácsát,* fűzte hozzá : *a vendéget borral várjuk, a farkasnak golyó jár"*.

Csou En-laj támadásaira a jugoszlávok késlekedés nélkül válaszoltak. A belgrádi sajtó a vádakat pontról pontra visszautasította, s megjegyezte, hogy afrikai körútja után a kínai vezető újra előhozakodott a régi rágalmakkal.Csou En-laj útja első felén igyekezett mindenkit meggyőzni Kína **békés** szándékairól, és gondosan tartózkodott attól, hogy Jugoszláviát bírálja. Az afrikai kontinensen **még** az olajágat lobogtatta, de a Balkánon már a kardját csörteti. Igaz, a megfigyelőket nem nagyon lepte meg a hang hirtelen változása. Észak-Afrikában a **kínai** vezetőknek nemigen volt módjuk arra, hogy Jugoszláviát **szidalmazzák.** Ezeket a semleges államokat évek óta szoros baráti szálak fűzik Jugoszláviához.Csou En-laj tehát óvatos volt, és csak a békés együttélés szólamait emlegette. Tiranában azonban végre kiteríthette lapjait. Shkodrai beszéde egyszeriben meghazudtolta mind azt, amit előzőleg Egyiptomban, Algériában és Marokkóban mondott.

Egy hetvenkedő kém

Buchárin és Kámenyev, Slánsky, Kocsi Dodze, Rajk László annak idején engedelmesen bevallották előírt bűneiket, tulajdon fejükre olvasták a legképtelenebb vádakat s kérték, szinte erőszakolták a legszigorúbb büntetést, (amit minden alkalommal meg is kaptak), de legalább nem hetvenkedtek a bíróság előtt. A kirakatpereknek ez semmiképp sem volt célja; úgy látszik, a bolgár népi demokrácia fejlődése ma már elérte azt a fokot, amikor nem elégszik meg azzal, hogy a vádlottak minden bűnt, — amit nem követtek el — fennhangon bevalljanak. Arra van szüksége, hogy **hetvenkedve** vallják be, amint az a napokban Szófiában lezajlott perben kiderült.

Iván Hrisztov Georgiev, az ENSZ-nél dolgozó bulgár misszió egykori tagja, akit — milyen érdekes! — Moszkvában tartóztattak le, kémkedés vádjával állt a szabad és független bolgár bíróság előtt, s — mondjuk-e? — olyan katonásan vallott, hogy a tárgyaláson részt vevő újságírók szeme is káprázott, füle is csengett belé. Az ENSZ-nél ugyan senki sem emlékezik a híres diplomatára, de ez — mint kiderült — csupán véletlen. Georgiev kettős életének történetét hallva, csodálkoznunk kell e véletlenen, hiszen a diplomata — tulajdon vallomása szerint — nem több és nem kevesebb mint 200.000 **(kétszázezer)** dollárt vett fel szolgálatai fejében, az amerikai CIÁ-tól, (van-e, ki e nevet nem ismeri?), három titkos bankszámlája volt Svájcban, egész háremet tartott fenn — világszerte! — s természetesen, odahaza. Viszonzásképp, mondta büszkén Georgiev s felemelte őszes fejét, titkokat szolgáltatott az amerikai imperialistáknak a kommunista stratégiáról az ENSZ-ben, adatokat a szovjet-kínai vitákról és így tovább. Oly jó kém volt, folytatta, hogy a CIA, (amint ez kémügynökségeknél szokás), külön diplomával tüntette ki, minek következtében ő, Georgiev, felhívta a CIA figyelmét, hogy esetleg megfontolandónak kellene tartani az ő, Georgiev, ENSZ főtitkári kinevezését, Hammarskjöld halála után. E plauzibilis vallomás hallatán még a sok meglepetéshez szokott bolgár hallgatóság is felszisszent mintha a lábára léptek volna.

S hogyan, hogy e nehéz, de minden bizonnyal jól jövedelmező pályát választotta? Georgiev e tekintetben sem volt túlságosan titkolódzó hangulatban. Az első lökést a lejtőn — vagy az emelkedőn? — Hruscsov XX. kongresszusi titkos beszéde adta meg, a többi persze jött magától. **„Elméletileg megrendültem"** — közölte a pajzán diplomata; olyannyira, hogy azonnal érintkezésbe lépett — New Yorkban — a CIA ügynökeivel méghozzá, ahogy ez szokás, a Central Parkban. Egy kísérteties férfiú, név szerint Anderson, itt tanította ki Georgiev elvtársat a kémkedés csínjára-bínjára, majd találkozott vele, több alkalommal egy bizonyos **manhattani lakásban**, (a megadott utca és házszám nem található meg a legújabb New York-i városi útmutatóban). A CIA itt látta el a legszükségesebb kellékekkel, egy kis rádióval, egy kis láthatatlan tintával, egy kis mikrofonnal s mindennel, ami szem-szájnak ingere.

S Georgiev valóban használható embernek bizonyult, legalábbis a saját bevallása szerint. Alighogy visszarendelték Szófiába, azonnal megkezdte játékszereinek felhasználását az imperialisták érdekében és a maga (meg a szép asszonyok) javára. Megérkezése után az első pénteken, (s ettől kezdve folytatólagosan minden hónap **első** és **harmadik** péntekjén), este kilenc óra harminc perckor leült piciny rádiójához és New York hullámhosszát kereste, térdére fektetve apró könyvecskéjét, melyben a titkosírás jelei voltak felsorolva, szép egymásutánban. Tulajdonképpen csak a klasszikus zenére volt kíváncsi. Mert, ha az adás New Yorkban **Beethoven Ötödik Zongoraversenyének** ütemeivel kezdődött, akkor ő már tudta, hogy az adás neki szól; ha viszont **Schubert Befejezetlen Szimfóniájá-nak** kezdő taktusait hallotta felcsendülni, tudta, hogy az adás különböző **ellenkémek** megtévesztésére szolgál. Zeneértőnk ezután lebukott. Hogyan, hogyan nem? Azt a tárgyaláson nem doboltak ki. Megtudtuk viszont, ha eddig még nem tudtuk volna, hogy Georgiev **„politikailag és erkölcsileg csontja velejéig korrupt és romlott volt."** Georgiev ezután büszkén felállt s határozott hangon halált kért tulajdon fejére. 1964. január 5-én végezték ki, golyó által.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

A gyűlölködés szigete

Akinek még kétsége maradt volna az emberi természet kiismerhetetlenségéről, sőt bizonyos értelemben felismerhetetlenségéről, elég ha egy pillantást vet Ciprus szigetére. Mondják, hogy Aphrodité, a szerelem istennője, elsőnek lépett a zöld szigetre, kedvenc földjére, de az utóbbi hetekben vagy években, sajnos, már nem látogatott el errefelé. A szigetet a görög istennő klasszikus szerelmi dala helyett a gyűlölet rekedt üvöltése borítja el. Alig három esztendővel a sok harccal, vérrel, szenvedéllyel és bátorsággal kivívott szabadság megszületése után, e szabadságot a testvérháború szennye mocskolja be; a görögök a törökök ellen, a törökök a görögök ellen fogtak fegyvert, s tartják ma is, minden békítési kísérlet ellenére, feszesen, készenlétben. A szigetet lakó két nép, ahelyett, hogy baráti kézfogásra nyújtotta volna a kezét, fegyverért nyúlt. 100.000 török és 500.000 görög, úgy tűnik, inkább meghal, csak békén nem hajlandó egymás mellett élni. A feszültség eddig inkább lappangott, de most — karácsony hetében — kitört a felszín alól s a gépfegyverropogás elnyomta az ünnepi harangok zúgását. A harcok kitörésének oka a török származású szigetlakók gyanúja, hogy a görögök, Makariosz érsekkel, a Köztársaság elnökével élükön, az alkotmányban lefektetett önállóság és függetlenség helyett az úgynevezett enosis-t, vagyis a Görögországhoz való csatlakozást kívánják megvalósítani. A szigeti törökség — s tegyük hozzá az anyaországi is — ebben a törökök nemzeti létét fenyegető veszedelmet lát s érdekeinek védelmére, úgy látszik, nem talált más kiutat, csak a fegyvert. Jogos vagy jogtalan a török gyanú, nehéz megállapítani. A gyűlölet felhalmozódása, akár jogos, akár jogtalan: tény. A hold túlsó oldalát ma már le tudjuk fényképezni, az ember „túlsó oldalát" még nem: a karácsonyt megelőző napokban mindkét nemzet **iskolásgyermekei** kezdtek barikádokat építeni a sziget útjain, városaiban, Makariosz és Dr. Kucsuk, a Köztársaság alelnöke, a törökség helyi vezetője páncélautókon jártak hivatalukba.

A mészárlás kezdetét vette. A főváros, Nicosia, utcáin fütyültek a golyók. A görög „szabadságharcosok", akik minden jel szerint régen készülődtek már egy kis áldásdús gyilkolásra, a törökök házait gyújtogatták fel, családokat irtottak ki, gyerekeket öltek, s erre természetesen a törökök sem maradhattak tétlen, nem nézhették hangtalanul e mészárosmunkát. Felfegyverzett török „irreguláris" csapatok jelentek meg — hirtelenjében — a városok utcáin, s más híján, ugyanazt csinálták, amit görög honfitársaik, papokat öltek, tűszokat szedtek, házakat gyújtogattak, mivelhogy már ők is régen készülődtek — minden jel szerint — egy alapos kis kiruccanásra. A két nép vezetői az egykori gyarmatositókhoz, az angolokhoz, fordultak, nem lévén más kiútjuk, no, meg azért, mert az angolok alkotmányosan garantálták a sziget függetlenségét, részt vállaltak, az úgynevezett zürichi egyezményben a béke és biztonság fenntartásában. Az angol szigetről csapatszállító repülőgépek sora hozta a katonákat a ciprusi szigetre, akiknek feladata volt a további vérontás megakadályozása s egy semleges határ megvonása a két nép egymással szembenálló, farkasszemet néző hadoszlopai között. A fegyverek elhallgattak, a feszültség továbbra is ott lebeg a cirkáló angol páncélkocsik felett. S a megoldás? A józanabb elemek egy, a közeljövőben sorra kerülő londoni értekezleten kívánják megoldani azt, ami úgy tűnik, megoldhatatlan. A török vezetők szerint ugyanis az egyetlen megoldás a sziget kettéosztása görög, illetve török területekre; Makariosz és a görögök szerint ez az út járhatatlan, a két közösségnek meg kell tanulnia a „békés egymás mellett élést". Kiderül, milyen sikerrel.

Az események távoli szemlélőjének csak a szíve fáj. Mire való a szabadság, ha a nemzeti gyűlöletek görög vagy török szítói erre használják fel? S ki érti, miféle elkeseredettségek lappanganak, miféle indulatok parázslanak az emberi szívekben a nemzeti függetlenség és szabadság kivívása után? Úgy látszik, a vérontás nem volt elég. Aphrodité országa, a szép, zöld sziget, békétlen. Az istennő szemébe könnyek gyűlnek, de sajnos ma már ő is tehetetlen. **T. A.**

AZ IGAZI ELKÖTELEZETTSÉG
magunk és műveink vállalása
ILLYÉS GYULA NYILATKOZATA A PÁRIZSI EXPRESS-BEN

Illyés Gyula hazautazása előtt nyilatkozatot adott az Express cimü hetilapnak. Az alábbiakban közöljük az interjú teljes szövegét.

Express : Ön egy kis közép-európai országot képvisel, Magyarországot, amelyet barátja, Paul Eluard szívesen nevezett a „költészet nagyhatalmának". Ugyanakkor azonban Ön kiválóan ismeri a francia irodalmat is. Nem gondolja-e, hogy az írók, és kiváltképpen a költők társadalmi szerepe nem azonos az Ön hazájában és Franciaországban ?

Illyés : Nagyon is különböző. A francia költő az ismeretlen, a még föl nem fedezett területek meghódítására mindig egyedül indul, s a nyelv kísérletező laboratóriumába is egyedül zárkózik be. S ha történetesen részt vesz a közügyek irányításában — mint például Claudel vagy Saint-John Perse —, ilyetén gondjai csak közvetve, jelentkeznek műveiben. Magyarországon azonban egészen más a helyzet. A különböző történelmi körülmények következtében a nép megszokta, hogy főleg a válságos percekben, íróihoz, költőihez forduljon tanácsért. Amikor a tribunusok csődöt mondanak, a költők kénytelenek — gyakran akaratuk ellenére is — foglalkozni a köz ügyeivel, harcolni eszméikért, egyszóval : vállalni a „bárd" szerepét. Ne feledjük, hogy két nagy magyar költő is fegyverrel a kezében esett el a csatatéren.

Express : Kik voltak ezek ?

Illyés : Az egyik Petőfi, aki 1849-ben halt meg, s aki némileg Shelley szép alakjára emlékeztet. A másik Balassi Bálint, a Reneszánsz markáns képviselője, akit egyesek, talán kissé elhamarkodva, „magyar Ronsard"-nak neveztek. És hányan vannak még, akikre tragikus vég, börtön vagy száműzetés várt ! Ez az örökség nagy súllyal nehezedik a vállunkra.

Express : Valahol azt írta, hogy a magyar irodalom bizonyos szempontból „ellenálló irodalom". Igaz-e hát, hogy szerzői „elkötelezettebbek", mint a nyugati írók ?

Illyés : Kétségtelen, hogy minden létében fenyegetett nép — mint a magyarság is, amelyre hajdan Bizánc, a tatár, a török, az osztrák és nem is olyan régen a nácizmus tört — irodalma többé-kevésbé ellenálló irodalom. Ebből néha lélekbe markoló művek születnek, de persze olyanok is, amelyek nem tartoznak szerzőjük jelentős alkotásai közé. Ami az „elkötelezett" jelzőt illeti, meglehetősen kétértelműnek találom. Az igazi elkötelezettség azt jelenti, hogy magunkért és műveinkért vállalunk kötelezettséget. Ilyen értelemben Mallarmé, Michaux vagy mondjuk Paszternák költészetét szintén nevezhetjük „elkötelezettnek". De inkább ne menjünk nagyon messzire ezen az úton.

Express : Negyven év óta Ön a francia költészet fáradhatatlan tolmácsa Chrestien de Troyes-tól Villonon és Apollinaire-en át egészen Saint-John Perse-ig. Joggal kérdezhetjük tehát éppen Öntől : lehet-e a költészetet egyik nyelvről a másikra lefordítani ?

Illyés : Egy kedves barátom, kiváló francia költő szokta mondogatni : „Fordítani lehetetlen, de szükséges". Valahogy én is így látom a kérdést. A költészetet persze fordítani, már a szó szoros értelmében véve, nem lehet : ebből csak a híres-hírhedt „kitömött holdvilágok" születhetnek, amiről Heine beszél. De meg lehet kísérelni a költői mű átültetését a gondolatot és bizonyos mértékig a formát is tiszteletben tartó többszörös hűség szellemében. A magyarok már évszázadok óta rájöttek arra, hogy költőket egyedül költők fordíthatnak, s ez utóbbiak egyre tökéletesítették, hajlékonyabbá tették eszközüket, a nyelvet. A magyar fordítónak ma már, legalábbis elméletben, a forma nem okoz különösebb gondot. Egy Shakespeare-szonett vagy egy racine-i alexandrin magyarul is szonett vagy alexandrin marad. De már Eluard vagy René Char fordítása rengeteg nehézséggel jár, akiknek versei csak egy bizonyos francia közönség körében kaphatnak teljes értelmet.

Express : Vajon a francia fordítónak nem kell-e még bonyolultabb problémákat megoldania ?

Illyés : Bizonyára igen. Mindenki jól tudja, a Malherbe óta felállított játékszabályok olyan szigorúak voltak, hogy aligha lehetett egyszerre tiszteletben tartani a tartalmat és a formát. Ez eleve elvette a francia költők vállalkozó kedvét, s a feladat jobbára a filológusokra maradt, akik ugyan becsületesen végezték el dolgukat, de az egyszerű prózai fordításnál nem jutottak tovább. Szerencsére ma egyre több kitűnő francia költőt érdekel szenvedélyesen a fordítás. S ennek a ténynek nem csekély a jelentősége ! Ha a francia költészet, ahogy a jelek mutatják, behozza elmaradását ezen a téren, a világirodalom, és gondolom, a francia irodalom is nagy mértékben gazdagodhat.

Express : Mit olvasnak ma honfitársai ? Milyen írók érdeklik őket ?

Illyés : Válaszom talán meglepő lesz : a magyar közönség legjobbjait, igaz, olykor némi késéssel, ugyanazok a szerzők érdeklik, mint a nyugati olvasót. A magyar irodalom kezdettől fogva szerves része volt az európai irodalomnak. Budapest irodalmi kávéházaiban éppen olyan nagy szenvedéllyel vitatták meg a „haragos ifjak" műveit vagy az „új regény" szerzőit, mint akár Párizsban. Jónéhány olyan szöveg, amelyet a magyar kultúra vezetői ideológiai szempontból vitattak is, nyomdafestékhez jutott, s ha nem is kötetben, de legalább folyóiratban megjelent. Ez a folyóirat a *Nagyvilág*, amely Kafka, Ionesco, Beckett, Truman Capote stb. írásait közölte... Több mint tízezer példányban jelenik meg, s így ma már viszonylag elég nagyszámú közönség ismerkedhet meg magyar nyelven egyes, annak idején nem közölt művekkel. Igaz, minden nem „megy át a szűrőn", de kétségtelen haladás mutatkozik ezen a téren.

Express : Ön járt a kelet-európai országokban, és az elmúlt hetekben Nyugatra is ellátogatott. Mi az, amire leginkább fölfigyelt ezekben az országokban ?

Illyés : Talán arra a nyugtalanító jelenségre, hogy a sovinizmus még mindig föllelhető. Ifjúkoromban bíztunk abban, hogy a francia forradalom következtében és a 19. század oly logikus gondolkodóinak hatására valóban a nemzetköziség lesz az emberi nem ismérve. Sajnos, a csalódás hamar jött. A huszas évek nacionalista forrongását a hitlerizmus követte valamennyi borzalmával. Azóta Hitler ugyan elpusztult, a nácizmust is leverték, de a türelmetlenség, a sovinizmus, a fajvédelem, a szegregációs politika és az ún. nyelvi civakodás nem tűnt el a világból. Még a legmélyrehatóbb társadalmi átalakulások sem oldottak meg minden problémát. Romániában létezik egy tartomány, Erdély, amely évszázadokon át a magyar irodalomnak és civilizációnak valóságos központja volt. Nemrégiben azonban bezárták a tartomány egyetlen magyar egyetemét, amely a majdnem kétmillió lelket számláló kisebbséget volt hivatott szolgálni. A tartomány magyar íróinak, sőt egész magyar értelmiségének a helyzete rendkívül kényelmetlen. Persze, nem vagyok arra illetékes, hogy olyan kulturális kérdéseket vitassak, amelyek bizonyos szempontból politikai jelleggel is bírhatnak.

Express : Mi volt az utolsó megjelent műve és min dolgozik most ?

Illyés : Nemrég jelent meg darabom, a *„Kegyenc"*, amelynek egyik főszereplője Valentinián császár. Ez a rendkívüli ember, akiből a jó szándék sem hiányzik, kezdetben inkább rokonszenvesnek mutatkozik. A helyzet azonban hamarosan rosszra fordul, mihelyt az abszolút uralkodó, az istenek helytartója maga is Istenné akar lenni. A hatalom akkor erkölcsileg végképp megrontja. Vele szemben áll a Birodalom egyik vezetője, aki eleinte az őszintén szeretett abszolút uralkodó abszolút szolgálója kívánt lenni. De a már szinte sátáni elfajulást még a leghűségesebb szolgáló sem nézheti tétlenül. Az udvaronc végül is kénytelen a zsarnok ellen fordulni, még akkor is, ha tudja : nincs más megoldás, mint hogy a megölt tirannus helyett maga vegye át az abszolút hatalmat. Egyébként jelenleg egy másik darabon dolgozom, amely a katar eretnekek tragikus sorsáról szól. Ez a téma már mintegy húsz év óta foglalkoztat. A háború után tettem is egy tanulmányutat Albiba és környékére. Mindig is kísértett a népnek a története, amelynek azért kellett pusztulnia, mert eretneknek kiáltották ki. Akadnak majd talán, akik azt mondják, hogy Monségur mindenekelőtt francia téma, és csak francia szerző szólhat róla érdemében. Meglehet. De vajon a német Büchner nem írt-e érdekes darabot a francia forradalomról ? Miért ne írhatna hasonlót egy magyar a katarok sorsáról ?

TÜZ TAMÁS VERSEI

Mi marad belőlem

Mindent elégetek
a szörnyet is aki vagyok
a héber betüket és a latin álmokat

Mi marad belőlem

Felhővel letakart kristályos ég
ismeretlen
szellőtlen
himnusztalan
zászlónélküli rúd

Két tenyerem vizetlen sivatag
két fakó orcám hajnaltalan ország
tíz ujj kellene mi puhán összefogna
két talp mi gonddal a rögbe tiporna
egy száj mi kimondana
elejtene féltőn

De messze porzanak már az áldott légiók
s a harci jelek távolba zsugorodnak

Mindegy

Csak el kell kezdenünk

Mindegy hogy hol

Forró egyiptomi kőbe ivódik-e szemünk
sugara
hűvös márványkockára hajlik-e térdünk
nagybőjti szelek súrolják-e arcunk révületét

Mindegy hogy mikor

Szürke tarkójú délutáni órán
konokul zümmögő alkonyatban
nyirkos éjen

Mindegy hogy merre

Vadsóska mezőkre
füzes delelőkre
gesztenyeittas utakra

Lesz-e ott valak aki vár
Lesz-e ott valami ami csendül

Ki tudjuk-e bogozni álmaink bokraiból
az egyetlen égbevívő puha szálat

Változatok egy hamisított Picasso vallomásra

NÉHÁNY HÉTTEL EZELŐTT tanulságos, félreértéseket és tévhiteket oszlató cikk jelent meg a Les Lettres Françaises-ben Pierre Daix tollából. Különös tartalma és magyarországi vonatkozásai érdemessé teszik, hogy részletesen ismertessük.

„1951. november 5-én — írja Pierre Daix — a hetvenéves Giovanni Papini elvégezte az utolsó simításokat új könyvén, az **Il libro neró**-n, **A fekete könyv**-ön. Művében továbbszötte húsz évvel azelőtti többé-kevésbé sikeres történetét egy bizonyos Gog nevü multimilliomosról, aki vagyona révén mindenhova eljuthat, mindent megnézhet, híres szerzők ismeretlen, kiadatlan alkotásait vásárolhatja meg. Gog úr — alias Papini — 1931-ben hevesen és otromba módon kora kultúrája ellen foglalt állást, s azt a neofita katolikus fanatizmusával, valamint az autodidakta leegyszerüsítésével, önkényével és rövidlátásával ítélte meg; ilyeténképp kijelentette: ‚Én az az ember vagyok, aki nem fogadja el a világot', ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy... elfogadja műveinek elterjedését a fasiszta Olaszországban...

Azok között az emberek között, akiket Gog állítólag látott, szerepel: Molotov, Hitler, Voronov, Marconi. Az állítólag kiadatlan és felfedezett kéziratok között: Cervantes, Goethe, Victor Hugo, stb. művei. Hogy valaki hozzávetőleges képet alkosson magának Papini irodalmi gunyorkáinak elmeéléről, elég megemlíteni, hogy az ál-Kafka történet pajzán históriával végződik s a Stendhal szöveg címe egyszerűen: **A gyülöletről.**

...Gog áldozatai között ott van **A fekete könyv**-ben Pablo Picasso is...

Ifjú koromban — jelenti ki Picasso, Papini szerint — bennem is, mint minden fiatalemberben, megvolt a művészet, a nagy művészet vallásos tisztelete. De később, az évek múltán, rájöttem, hogy az, amit a XIX. század végéig művészetnek tekintettek, a végét járja, halódik, halálra ítéltetett."

PIERRE DAIX e ponton hitetlenkedve és jogos felháborodással félbeszakitja az idézetet, s közli, hogy Papini e hamis Picasso-vallomással kettős célt kívánt elérni: egyrészt, hogy Picasso presztizsének felhasználásával ismét feltálalja ízetlen zagyvalékát a művészet haláláról, másrészt, hogy Picassóval mondassa el önmagáról róla alkotott véleményét, mely szerint századunk legnagyobb festője „nem egyéb vásári komédiásnál, aki megértette korát, s aki amennyire csak tőle telt, kihasználta kortársainak ostobaságát, hiúságát és mohóságát."

„Amennyire maga az egész **Fekete könyv** a semmibe hullt, — folytatja Daix, — annyira sikeresnek bizonyult a hamis Picasso-nyilatkozat. E sikert Papini már nem érhette meg, 1956-ban meghalt. A hamisítás szerzői nagybölcsen kivárták ezt a percet — Papini már nem cáfolhatta meg őket; mert bár Papini nem jött zavarba, ha vita közben övön alul kellett szúrnia, sohasem tagadta meg a saját gondolataitól a mások eszméitől megtagadott tiszteletet. A fekete könyvben nincs tehát semmiféle szélhámosság. Senki sem téveszthet ösz-sze a kötet „kitalált", „papinizált" oldalait... interjúkkal".

Annál meglepőbb a hamis Picasso-nyilatkozat geneológiája.

Papini regénye 1953-ban jelent meg Franciaországban; először Pierre de Champris idézte: „Picasso, fény és árnyék" című kötetében; ekkor még egyszerű Papini-citátum; 1961-ben a szöveget egy francia hetilap, a Réforme is közzéteszi, s átveszi a Combat is; még ekkor is gyanús pseudo-vallomás; egy évvel később azonban, 1962-ben, a „nyilatkozat" önálló létre kel s elkezdi világkörüli hódító útját; Norvégiában már javított kiadásban jelenik meg, Picasso Madridban elhangzott beszédeként; Papinire már semmilyen hivatkozás nem történik; Picasso Madridban? Hisz Franco elől emigrált, ez így elfogadhatatlan; sor kerül tehát a javított kiadás átdolgozására is; ettől fogva Picasso nyilatkozata Nyugat-Berlinben hangzott el; s az európai turné folytatódik; 1962. novemberében a jugoszláviai Magyar Szó is közli; ekkor már autentikus Picasso-vélemény; a varsói Kultura még egy valódi Picasso rajzot is mellékel a cikkhez; s végre reagál a magyar sajtó is! A nyilatkozat megjelenik a „Művészet" 6-ik számában.

Pierre Daix megborzong. Kísértet járja be Európát? A rég halottnak hitt Kunstbolschevismus kísértete? Kinek az érdekében áll manapság Picassót megrágalmazni? Hogy lehet hitelt adni efféle szemenszedett, átlátszó hazugságoknak: „Mi egyebet tehettem volna én, a tisztánlátó művész, aki megértettem, hogy a művészetnek bealkonyult? Pályát változtatni nehéz lett volna s megélhetési szempontból is kockázatos... Vállaltam hát, hogy kiszolgálom a vájtfülüeket, gazdagokat, henyéket... akik az újat, különöset, meghökkentőt, rendkívülit és botrányosat hajhásszák"? Hogyan terjedhetett el egy efajta ostobaság **szocialista** országokban? Hisz utoljára 1944. október 6-án hallatszottak ilyen útszéli hangok, amikor néhány nácizmus fertőzte ostoba suhanc s néhány agyalágyult tüntetett az Őszi Tárlaton az ellen a művész ellen, akinek — a legnagyobb hódolat jeleként — idegen festő létére először rendeztek retrospektív kiállítást a felszabadult Franciaországban.

„Ezek után kiváncsian várom hát, — fejezi be cikkét Pierre Daix, — vajon most, miután ezt az ügyet nyilvánosságra hoztuk, azok az újságok, amelyek Giovanni Papini gondolatait Picasso szájába adták, végül is megmondják-e az igazságot olvasóiknak s elszánják-e magukat arra, hogy lemessék e bűzlő kacsa szárnyait."

⁂

A CIKK MEGJELENESE ÓTA több hét telt el. A hazai sajtó, noha annak idején azzal az üdvrivalgással fogadta a „Picasso-nyilatkozat"-ot, amely valamennyi tekintélyi érvként felhasználható dekadencia-pocskondiázásnak kijár, ezúttal beérte egy szemérmesen rejtezkedő helyreigazítással. Pedig mekkora volt a lelkesedés hajdan! Szemináriumok hirdették, egyetemi- és főiskolai professzorok taglalták, napi- és hetilapok elemezték tudós elokvenciával és hetyke fölénnyel: lám, ugye megmondtuk? Megmondta a Párt, hogy ez az egész formalista-egzisztencialista-absztrakt művészet: humbug, sznob burzsoák elfajzott ízlésének szolgai traktálása, az igazi művész, a haladó művész, a vérbeli művész nem dől be efajta blöffőknek. No, de most megmondta Picasso is! Kihasználta a nagyiparosok bolondériáit, de magában, négy fal között, nevetett: „no, benneteket is jól lóvá tettelek..."

S most itt a cáfolat. Pierre Daix tollából. A Les Lettres Françaises hasábjain. Amelynek szerkesztője Louis Aragon. A Francia Kommunista Párt központi bizottságának tagja. S több hét eltelte után — hasztalan a Picassót és az igazságot megkövető felszólítás — a magyar sajtó mindössze egy rövidke kommünikét tesz közé.

Érti ezt, Monsieur Daix?

Mi mindenesetre álltunk szolgálatára.

U. A.

AZ ELSŐ INTERNACIONÁLÉ ALKONYA

MOLNÁR MIKLÓS TÖTÉNELMI TANULMÁNYÁRÓL

ALIG NÉHÁNY HÓNAPJA, hogy egy hazánkfia doktori disszertációt nyújtott be és védett meg a genfi egyetemen. A tudós szerző — „Molnár Miklós Budapestről", ahogy a disszertáció címlapján olvasható — nemcsak azért érdemel figyelmet, mert az új magyar emigrációhoz tartozik, hanem mert az Irodalmi Újságnak, (még a budapesti hőskorban) éveken át szerkesztője volt, mindaddig, amíg a pártközponttal való összeütközései a szokásos következményhez nem vezettek.

Első pillanatra meglepőnek tűnhetik, hogy az 56-os emigráns Molnár az I. Internacionálé egy aránylag obskúrus epizódját választotta disszertációja tárgyául (1). Ez a választás azonban nincsen összefüggés nélkül Molnár pártellenzéki és revizionista múltjával. Mint könyve bevezetőjében elmondja, az I. Internacionálé történetéhez, s ezen belül is a Marx-Bakunyin vitához a kommunista állammal kapcsolatos gyakorlati tapasztalatai és elméleti tanulmányai vezették el. Kétségtelen, hogy a marxista állameszme kialakulása szempontjából az 1871. évi londoni konferencia kulcs-esemény, úgyszólván a kezdet. Mindenesetre ezen a konferencián fogalmazta meg először Marx a politikai munkáspártra vonatkozó elgondolásait, s került nyomban összeütközésbe a nemzetközi munkásmozgalomban akkor uralkodó anarchista irányzatokkal. Ezért is vált ez a — Marx szempontjából különben sikeres — konferencia az Internacionálé alkonyának kezdetévé. Marx Londonban legyőzte (a távollévő) Bakunyint, de a legyőzött ellenfél árnyéka végzetessé vált a győzőre.

A TÖRTÉNETÍRÓ MOLNÁR lelkiismeretesen végigvezet minket e hol nyíltan, hol burkoltan folyó nagy csata különböző állomásain, élvezetes leírást ad a szereplőkről (s ezzel villanásszerű betekintést nyújt öt vagy hat ország munkásmozgalmának őskorába), — mint a huszadik század fiát és közéleti szereplőjét azonban elsősorban a harcoló felek *ideológiai* álláspontja érdekli. Mert Marx és Bakunyin vitájában (nem Molnár az első, aki ezt észreveszi) voltaképpen minden későbbi vita magva benne foglaltatik.

A történeti elbeszélés abból a paradoxális tényből indul ki, hogy a párizsi kommün leverése után az Internacionálé Európa-szerte a rendőri üldözések középpontjába kerül, holott a párizsi forradalmi eseményekben semmi érdemleges szerepe nem volt. Ez a körülmény magyarázza, hogy a túlnyomórészt kontinentális küldöttek a kontinensen kívüli — de szabad — Angliában gyűlnek össze, s ez magyarázza a konferencia fogyatékos összetételét és fél-illegális jellegét is, amelyből azután a későbbi szervezeti bonyodalmak erednek.

Marxnak — aki ekkoriban az Internacionálé főtanácsának uralkodó személyisége — ez a helyzet módot ad, hogy a tanácskozást a maga számára legkedvezőbb személyi összetételben hozza össze. Ez a pillanatnyi taktikai előny azonban végül is hátránynak bizonyul, mert a tagszervezetek ezen az alapon fogják kétségbevonni a konferencia elvi jelentőségű határozatait.

E HATÁROZATOK ilyen vagy olyan módon Marxnak azt az elgondolását juttatták kifejezésre, hogy a munkásosztály számára elérkezett a politikai harcban való részvétel időszaka, s ezért önálló pártba kell szerveződnie. Marx, aki később elfogadta a nemzeti alapon való szervezkedés szükségességét, ebben az időben még azt a gondolatot dédelgette, hogy az Internacionálét alakítja át eszmék és mozgalmak találkozóhelyéből szervezeti központtá, egy nagy nemzetközi proletárpárt irányító szervévé. Mai szemmel persze mosolyognunk kell az emigráns Marx nagyra törő ábrándjain, amelyek sem az Internacionálé törpeségével, sem a valóságos munkásszervezetek törekvéseivel nem állottak összhangban. Marx azonban ekkoriban még csupa tűz és bizakodás, (alig egy évvel később, a széthúzó erők és eszmék sokaságától elkedvetlenedve eltemeti az Internacionálét, vagyis Amerikába küldi át), s okvetlenül úrrá akar lenni az elgondolásaival ellentétes irányzatokon : a proudhonistákon, anarchistákon, szindikalistákon...

Ebből a szempontból kapóra jön neki Bakunyin néhány politikai és személyi baklövése, amelyeket egy Utin nevű orosz emigráns, a hízelgés és intrika nagymestere, kellően felnagyítva tár a konferencia elé. A későbbi vodkagyáros intrikái alkalmat nyújtanak Marxnak arra, hogy Bakunyin anarchista központját — a Szocialista Demokrácia Szövetségét — „kitisztogassa" az Internacionáléból, s ezzel a veszélyes riválist ártalmatlanná tegye. Bakunyin azonban eléggé éles eszű ahhoz, hogy a személyes ellentét mögött meghúzódó elvi viszályt felismerje. A konferenciáról távolmaradó nagy orosz forradalmár mindenki másnál jobban megérti, hogy Londonban voltaképpen két ellentétes irányzat ütközete zajlott le. A Főtanács centralizációs törekvései csak megerősítik azt a gyanúját, hogy Marx „tekintélyuralmi" kommunista, a hatalom fanatikusa, akinek forradalmi koncepciója egy új despotikus hatalmi koncentráció veszélyét hordozza. Jóllehet Marx gazdasági tanait osztja, Bakunyin eszménye a dolgozók közvetlen és azonnali emancipációja, amely *minden* hatalom megszüntetésével kezdődik és semmiféle „átmeneti" erőszakszervezet létezésével nem fér össze.

ÉRDEMES egy pillanatig ennél az elvi ellentétnél elidőzni, mert a szocialista mozgalom egész későbbi fejlődésének kulcsa itt van. A hatékonyság oldaláról nézve nehéz volna a marxi álláspontot kifogásolni : a fennálló hatalom legyőzése hogy is volna másképp elképzelhető, mint politikai eszközökkel, egységes harci szervezettel, s — ha a forradalom pillanata eljön — egy olyan diktatorikus ellenhatalom létesítésével, amely a nem szocialista többség ellenállását legyőzve, az új rend alapjait lerakja. Elvi síkon azonban Bakunyin sejtéseit igazolták az események : nem elég a meglévő egyenlőtlenség, elnyomás és kizsákmányolás ellen küzdeni, hanem a forradalmat úgy kell előkészíteni, hogy annak szervezetei ne válhassanak egy új elnyomás eszközeivé. Majdnem fél századdal a marxi forradalmi elmélet oroszországi alkalmazása előtt Bakunyin megértette, hogy egy „univerzális monarchia", egy új „oligarchikus állam", egy „vörös bürokrácia" (ez mind az ő kifejezése !) veszélye fenyeget, s megjósolta, hogy ha a forradalom néhány ember kezében összpontosítja a hatalmat, akkor az eredmény „elkerülhetetlenül és azonnal reakció" lesz, azaz elnyomás.

Marx nem vette komolyan az anarchisták aggályait, s abban sem hitt, hogy Bakunyin vészkiáltásainak visszhangja lehet a munkásmozgalomban. Ebben azonban tévedett. Mint Molnár könyve utolsó fejezetében leírja, a túlságosan is könnyű londoni győzelmet Európa-szerte a tagszervezetek lázadása követte ; a Főtanács centralizációs törekvéseit a munkásszervezetek aggodalommal és ingerültséggel fogadták. Így ért véget az európai munkásmozgalom történetének első fejezete. A tanulságot Bakunyinon kívül csak kevesen értették meg ; nem csoda : akkoriban még más, nagyobb veszélyek környékezték a szocialistákat, mint a Szervezet Leviátánja.

MOLNÁR KÖNYVE érdekes adalék századunk forradalmainak ideológiai őstörténetéhez. Lelkiismeretes forráskutatásokra épülő munkáját mind azoknak ajánlhatjuk, akik a „mai kérdések" tegnapi gyökereiig akarnak leásni.

KENDE PÉTER

(1) Le Déclin de la Première Internationale. La Conférence de Londres de 1871 („Az Első Internacionálé alkonya. Az 1871. évi Londoni Konferencia"). A disszertáció azóta könyvalakban is megjelent az Institut de Hautes Etudes Internationales tanulmánysorozatában (Librairie Droz, 8, rue Verdaine, Genève). — Hadd említsük meg másfelől, hogy Molnár Miklós egy kitűnő és tárgyilagos Nagy Imre életrajz társszerzője is, az ugyancsak genfi Nagy László társaságában. Ez utóbbi munka eredeti, francia nyelvű kiadása — amely 1959-ben jelent meg ugyanennél a kiadónál — már elfogyott. A mű azonban rövidített formában magyarul is megjelent („Két világ közt. Nagy Imre életútja" címmel) és a brüsszeli Nagy Imre Intézetnél szerezhető be.

Letartóztatások Portugáliában

Az elmúlt hetekben mintegy húsz írót, filmrendezőt, jogászt és újságírót tartóztattak le Lisszabonban. A nyár óta ez a második letartóztatási hullám, amelynek áldozatai a portugál értelmiségiek soraiból kerülnek ki. Akkor a londoni „Times" július 12-i száma lisszaboni jelentés alapján harminchét orvos, ügyvéd, mérnök és más szabad foglalkozású értelmiségi bebörtönzéséről számolt be.

Az újabb letartóztatási hullám október végén kezdődött. Ekkor börtönözték be Alexandre Cabral regényírót, Alberto Ferreira színpadi szerzőt, a „Seara Nova" című folyóirat munkatársát és Alves Redol írót, a portugál neorealizmus vezéralakját, aki néhány évvel ezelőtt a Portugál Akadémia legmagasabb irodalmi kitüntetését is elnyerte.

December elején az egyik legismertebb portugál író, Urbano Tavares Rodrigues letartóztatásáról érkezett hír. A hivatalos szervek az ügyben nem szolgáltak magyarázattal. A „Times" és a különböző hírirodák sürgönyei szerint azonban a letartóztatás okát valószínűleg abban kell keresni, hogy Tavares Rodrigues aláírta az Angolában bebörtönzött portugál nyelvű írók kiszabadítását követelő kérvényt.

Nem sokkal később a nemzetközi hírnevű filmrendezőt, Manuel de Oliveirát tartóztatták le. Megelőzőleg, még november elején őrizetbe vették Miguel Torga költőt, Fonseca Costa filmművészt, valamint egy filmkritikust, egy színészt, négy lisszaboni ügyvédet, három mérnököt, egy újságírót és négy nyomdászt.

A portugál hatóságoknak az írók és más, az ország határain túl is tiszteletben álló személyiségek ellen foganatosított intézkedései élénk sajtóvisszhangot és tiltakozást váltottak ki. Louis Martin-Chauffier, a párizsi „Írók Szövetsége az Igazságért" elnöke levelet intézett Portugália franciaországi nagykövetéhez, amelyben a többi között ezeket írja:

„Az a hagyományokban gazdag rokonság, amely a francia és a portugál irodalmat összeköti, csak még inkább arra ösztönöz minket, hogy az Ön közvetítésével Kormányától kérjünk magyarázatot ezekre a kegyetlen intézkedésekre."

Ibériai jegyzetek

A PIRENEUSOKON TÚL *nem egy másik ország hanem egy másik világrész — talán egy másik bolygó kezdődik,* írta Unamuno egyik tanulmányában s valahányszor utam Portugáliába vagy Spanyolországba vezet, ezekre a szavakra kell gondolnom. Ebben a két országban „minden más" s elsősorban a logika szabályai nem érvényesek.

Lisszabonban kitűnő kiadóm, (aki vagyonát a paprikás szardiniakonzerveknek s nem az irodalomnak köszönheti), azzal fogad, hogy két szerzőjét aznap reggel tartóztatták le. Kérdem, miért.

— Nem tudom — feleli őszintén. — Nem hiszem, hogy komoly a dolog, pár hét múlva kiengedik őket. Nagyon ritkán mondják meg, miért fognak le valakit, vagy miért engedik a lefogottakat szabadon.

Az elegáns, modern szálloda, ahová kocsiján elvisz az Avenida de Liberdade széles, világvárosi útvonalán fekszik. Ugyanott van a kiadóvállalat irodája is, ahol az irodalmi igazgatóról kiderül, hogy csak pár hete szabadult a börtönből. Fogalma sincs róla, mit akartak tőle, mert ki sem hallgatták, vádat sem emeltek ellene. Igaz, nem is bántak vele rosszul — informátoraim szerint „csak" azokat verik vagy kínozzák, akik „tiszteletlenül" viselkednek a foglárokkai szemben.

AZNAP ESTE régi barátommal és fordítómmal vacsorázom, kedves kis kertvárosi villájában ; egy barna bőrű, villogó fogú regényíró is jelen van. Házigazdám felelősségre von egy cikkem miatt, amelyet a szovjet világ irodalmi komisszárjairól írtam. Számára és legtöbb európai műveltségű kollégája számára csak egy zsarnokság van, az, amelyet a saját bőrükön éreznek.

— Mi valamennyien politikai mániákusok vagyunk — mondja másnap egy kiváló portugál író, aki életének jó részét Angliában töltötte, anyja angol volt, felesége is az. — Majdnem negyven évi diktatúra után már csak vékony s bizonytalan szálak fűznek az irodalomhoz, — csak politikai fogalmakban tudunk gondolkozni. Az irodalom szempontjából ez a rendszer legnagyobb bűne.

A portugál cenzúra kiszámíthatatlan — főképp azért mert *utólagos.* A kiadónak ki kell nyomatnia a könyvet, mielőtt kiderül, van-e, nincs-e ellene kifogás. De még ez sem mértékadó. Az egyik kiadó lektora mesélte, hogy az amerikai Erskine Caldwellnek három könyve minden akadály nélkül terjeszthető, (pedig kettő épp eléggé szabadszájú vallási és nemi vonatkozásban), míg két másikat, semmivel sem „veszedelmesebbet" rögtön a megjelenés után elkoboztak. A külföldi szerzőket amellett kevésbé szigorúan kezelik, mint a portugálokat.

FENT OPORTÓBAN, a portói bor névadó, ősi városában, Jorge Listopad barátom fogad két másik úrral a repülőtéren. Listopad cseh író, aki Portugáliában telepedett le, ahol film- és televíziós rendezéssel foglalkozik. Barátságos, tágas háza a halásznegyedben fekszik, a tengertől alig száz méterre : dolgozószobájának ablakából, a zsúfolt, szabálytalan tetők felett a tarajos hullámokat, a partot szüntelenül ostromló Atlanti-óceánt látja az ember.

Fél órával megérkezésem után már gyülekeznek a portói írók a Listopad ház nappalijában. Költők, regényírók, esztéták. Van köztük egy-egy festő-író és szobrászíró is. Főképp arról beszélgetünk, hogy az író miként őrizheti meg emberi méltóságát és alkotókészségét hivatalos nyomás, állandó zaklatások és fenyegetések ellenére. Idézem a magyar írók példáját, akik annyi nemzedéken át a szimbólum, az alegória, a múlt és jelen párhuzamainak menedékéhez fordultak. De ez, amint kiderül, Portugáliában nem megy — mert az olvasók nincsenek eléggé beidegződve, hogy a szavak mögött a titkos, tiltott, de alapvetően szándékolt értelmet megérezzék, felfedezzék.

KÉSŐBB Portugália legismertebb kritikusával beszélgetek ; szelíd, középkorú úriember, aki főiskolai tanár — s ugyanakkor a szellemi ellenállás egyik vezetője. Már kétszer volt börtönben, de az állását azért nem vesztette el, mert a fölöttesei melléje álltak és az egész portói tanári testület lemondással fenyegetőzött, ha barátjukat, vezérüket nem engedik tovább tanítani.

— Ma minden tisztességes értelmiségi ember baloldali Portugáliában — mondja a kritikus. — Persze, ez nem jelenti azt, hogy kommunista. De reménységünk csak a szocializmusban van ; viszont annyira el vagyunk szigetelve a modern áramlatoktól, oly nehéz kapcsolatot teremtenünk Európával, hogy — meglehet — a mi ideológiánk már rég idejét múlta. Ez csak akkor fog kiderülni, ha elveinket gyakorlatba vihetjük át — s erre talán nem kerül sor életünkben, a mi nemzedékünk életében.

AZNAP ESTE a portói televízió egy hosszabb darabomat játszotta, Jorge Listopad rendezésében. A darab műfaja életrajzi dráma, hőse Louis Braille, a vakírás feltalálója, apostola, aki a Bourbon restauráció alatt harcolt a vakok neveléséért. Braille maga is vak volt s kiváló művésze az orgonának és zonogorának.

A darabot legelőször Hollywoodban játszotta a televízió, aztán Angliában került színre, de ez volt első idegen nyelvű bemutatója. Három vak szereplő volt benne : Braille és két kisfiú. Ezeket persze az angol és amerikai bemutatókon vakságot színlelő hivatásos színészek játszották.

Megrázó meglepetés volt számomra,amikor kiderült, hogy a portugál változatban *igazi vakok* játszották ezeket a szerepeket. Braille alakítója sovány, aszkéta arcú fiatalember volt, egyik szemén fekete kötés : kiderült az is, hogy remek muzsikus, úgy, hogy játékát nem kellett lemezzel vagy más technikai csalással pótolni. S a két kisfiút is a portói vakok otthonában fedezte fel Listopad. A három vak szereplő annyi meggyőződéssel, erővel, lelkesedéssel játszott, (s kísérteties biztonsággal mozogtak a zsúfolt díszletekben, egyik helyről a másikra), hogy nem nagyigényű írásom elmélyült, új erőt s jelentőséget nyert általuk. A darabban sok szó esett a szabadságról, a tanulás és művelődés elemi emberi jogairól, és történelmi hátterében ott volt az 1830-as francia forradalom, amely X. Károlyt elkergette trónjáról. A portugál verzió fordítóját, a kitűnő Correia Alvest megkérdeztem, nem volt-e bajuk a cenzúrával ? Nem, felelte, a történelmi párhuzamokat vagy nem vették észre, vagy nem tartották veszedelmesnek.

Viszont épp Portóban idézte nekem valaki azt a kelet-német verset, amelyben egy vaknak született ókori királyról volt szó, aki — mint fölösleges pazarlást — eltiltotta „annak az árucikknek gyártását, amit az emberek *lámpának* nevezneK..."

TÁBORI PÁL

KAFKA PERE

Nemcsak a pápaság modernizál. Akarva, nem akarva, az úgynevezett marxista irodalomkritika is kénytelen hozzányúlni a nem tizenkilencedik századi jellegű, tehát mindeddig egyházi átokkal sújtott irodalomhoz.

Negyed századi kétségbeesett vergődés után így került rá sor, hogy — óh, „kritikusan", „vigyázattal", „kísérőszöveggel", „értékelő magyarázatokkal" — lehet végre beszélni az úgynevezett szocialista országokban is az egyik első modern huszadik századi európai íróról. Kafkáról.

Borzalmasan veszélyes. A budapesti „Kritika" című folyóirat első száma azzal kezdi áldásos működését, hogy „felveti": helyesen teszi-e a „Nagyvilág" című másik folyóirat, amikor leközli folytatásokban Kafka Per-ét?... Az ilyesféle „felvetés" nem más, mint a régi, megszokott sztálini hang ösztönös rebbenése. Hiszen ha nem engedték volna meg, onnan felülről, a „Nagyvilág"-nak a közlést, lenne nyomozás, lenne jaj és kétségbeesés a szerkesztőségben. Ki lopta be ezt a nyugati szemetet a mi tiszta társadalmunkba? (Kafka a tegnapi napig a „nyugati szemét" kötelező díszítő jelzőt viselte.) Ki a bajnoka a rothadó polgári dekadenciának?

Annyi igaz, hogy Kafka, a huszas évek némán eltemetett cseh-német írója, aki a negyvenes években győztesen feltámadt Nyugaton, ha felső engedéllyel is, de kegyes csalás útján jutott be, végeredményben, a marxistának mondott irodalomkritika vegyelemző, óvatoskodó, de a művet már mint művet és nem mint alaktalan szemetet kezelő szentélyébe. Ilja Ehrenburg kijelentette a leningrádi írókongresszuson, hogy egyes honfitársai tévednek, nem vették észre, hogy Franz Kafka, ez a velejéig demokrata művész tulajdonképpen „előre felérezte a fasizmus borzalmait" s mint ilyen, haladó író.

A formula gusztusos volt. A moszkvai irodalmi főpapok, akik természetesen sohasem olvasták Kafkát, elhitték, vagy úgy tettek, mintha elhinnék. Kafka azóta előlépett elemzendő anyaggá, „korlátokat kapott", „hiányosságokkal" telt meg, „bizonyos erényekkel bír tagadhatatlanul", „kettőség"-nek az alanya lett — egyszóval fogyasztható, szétszedhető, magyarázható, részben elítélhető, másrészt bizonyos feltételek közt megérthető vádlottja lett néptörvényszékek mintájára működő irodalmi igazságszolgáltatásnak. Mindenesetre kiderült róla — Moszkva engedélyt, sőt parancsot adott rá — hogy „ügyével foglalkozni kell".

●

Érkeznek a tanúk. Ugyanazok, akik az első Kafka-perben egyértelműen természetesen, az irodalmi tarkónlövésre szavaztak, most mintha mi sem történt volna, mint mentőtanúk jelentkeznek. Roger Garaudy hatalmas, ünnepelt tanulmánnyal lepi meg Párizsban azoknak a szűk körét, akik elavult, unalmas, ostoba mormogását másfél évtizede hallgatják, pártfegyelemből. Ernst Fischer Bécsben, — aki talán sosem bánta volna a nagyobb irodalmi szabadságot, de természetesen sosem dugta érte kisujját sem a borzasztó roncsológépbe, — szintén marxista alapon magyarázza most Kafkát. Itt és ott jól kiválasztott klasszikus marxista tételek támasztják alá — talán ugyanazok, amelyek tegnap elítélték — az író „elidegenedését a társadalomtól", s azok óvnak a „dekadencia fogalmának leegyszerűsítésétől", akik tegnap buzgó leegyszerűsítői voltak ugyanannak a fogalomnak.

Budapesten is zajlik a Kafka-per. Szobotka Tibor bonyolult fejtegetést közöl Kafka „égiföldi" világáról, (vagyis a modern irodalom mindenütt használt, klasszikussá vált eszközéről, a lá**tomás**ról). Ernst Fischer tanulmányából a „Valóság" című folyóirat közöl részleteket, amelyekkel aztán Mátrai László polemizál, óva inti az olvasót, egyben az öreg Garaudyt és Fischert, nehogy túlzott jelentőséget tulajdonítsanak a rémálmokkal küzködő, így „realistának egyáltalán nem tekinthető" szegény Kafkának... Nehogy véletlenül akkora jelentőséget tulajdonítsanak Kafkának — így óvja olvasóit Mátrai, — mint amekkora kortársainak és honfitársainak, Jaroslav Waseknek vagy Julius Fucsiknak volt!... Mátrai szerint Kafka művei sem közvetve, sem közvetlenül nem adnak tanácsot a szocializmust építő ember számára... Egy prágai német professzor, Eduard Goldstücker előadást tart a Magyar Írók Szövetségében, Kafkát az egzisztencialista filozófiával rokonítja, bizonyos szocialista vonásait azonban elismeri... Alfred Jurella, német teoretikus viszont a cseh írók hetilapjában ismét kiközösíti Kafkát és „a szocialista realizmus revizionistáinak" nevezi azokat — Garaudyt, Fischert — akik polgárjogot követelnek, legalábbis egy kis boncolásnyi időre, a szerzőnek.

Micsoda mozgolódás — egy réges-rég felfedezett, az egész mai irodalomra és művészetre ható századeleji nagy elbeszélő körül.

És micsoda feszélyezettség... Micsoda kínos izzadás, az újabb, tökéletesen megoldhatatlan moszkvai „házifeladat" előtt.

Kafka az osztrák-magyar Monarchiát írja le (Mátrai).

Kafka általában a hanyatló kapitalista társadalmat írja le (Fischer).

Kafka az elidegenedés marxi tanát ábrázolja (Garaudy).

Kafka a hétköznapi ember kettős kötöttségét a valóság és a képzelet szférájának szálait fejezi ki (Szobotka).

Mennyi ihletett kínlódás, hogy a tényeket hozzáhangolják a leningrádi csalétekhez, amely szerint Kafka valami olyat fejezett volna ki, ami állítólagos harci objektuma a kommunizmusnak.

Nem kerül-e újra sírba Kafka, — és vajon mekkora sebességgel, — amidőn kikerülhetetlenül felszínre jut majd egy nagyon kényes, de nagyon fontos adalék, mégpedig az, hogy Kafka egész életművében egy dolgot vizsgált főként: **az elnyomott ember helyzetét az elnyomással szemben?**

●

Kafka nem volt társadalomtudós. Nem vizsgálta a „haldokló kapitalizmust", (bár Marx tanait ismerte.) Nem foglalkozott az olasz vagy török fasizmussal, (bár adalékai lehettek hatásáról.) Nem merült bele a születő szovjet társadalom elemzésébe, (bár kortársa volt és más vonatkozásban foglalkoztatta a nagy szláv világ).

Kafka nem volt azonkívül különlegesen elnyomorodott lelkibeteg sem, (mint ahogyan tegnapi marxista támadói és mai marxista védői ezt inszinuálni próbálják, lásd Mátrai cikkét a „Kortárs"-ban). Normális körülmények közt élő, kora társadalmi és főleg művészeti eseményeivel bőségesen foglalkozó, olvasmányait kora színvonalán megválogató, napi munkáját szorgalmasan elvégző, botrányokat sosem okozó életet, az akkori középeurópai kispolgári intellektuelek életét élte. Naplójában bőséges adalék van mind erre.

Legalább két hatalmas élmény azonban döntő mértékben behálózta az életét. Mindkettő a puszta, meztelen, előjel nélküli elnyomás birodalmába tartozott, és azt lehet mondani: azért élt és azért írt, hogy ezek megfejtését megtalálja. Mindkét elnyomás jogfosztó jellegű margóra-helyezés volt, vak, megkerülhetetlen, elháríthatatlan, mindenben rokon a mindenkori diktatúrákkal.

Ez az elnyomó két alapélmény: apja rásúlyosodása, és zsidó volta.

Hogy egyik és másik handicap-pel hányan és hányezren egyeztek ki életük során, vagy buktak bele némán, (vagy épp tőkét kovácsoltak belőle), ez a kérdés más ágazatához tartozik. Kafka érzékenysége és művészegyénisége számára mindkét handicap mint alapélmény jelentkezett. Különleges zsenije, a diktatúra ellen lázadó évaziós dühe azonban feltehetően a kor szülötte volt, s ha Kafka valamit megérzett, akkor az emberi elnyomás káprázatos ipari méreteinek közeledtét érezte meg előre, mely oly hiánytalanul bekövetkezett, közvetlen tőszomszédságában éppúgy, mint hazájától keletre és távol-keletre, elsötétítette a század egét s ma is felhőben tartja a földgolyó jelentős részét.

●

Épp az volt csodálatos, és az marad rendkívüli művében, hogyan terjesztette ki általános érvényűre ezt a két egyéni jellegű sérelmet. Alig van olyan műve, amelyben apja valóságosan vagy átvitt személyben meg ne jelennék. A zsidó kispolgári atya tipikus figurája ez, a „jó diktátor", aki nemhogy rosszat akarna „népének", érzelmektől eltelve mindent elkövet, hogy „boldogulását egyengesse". Parancsol, de a gyerek érdekében. Megtilt, de bevált társadalmi szabályok alapján tilt meg. Kinevet, harsogva, de „jogosan" nevet ki, tudja, hogy a gyerek dolgai mind afféle gyermekségek, azok közt érdemes, helytálló, érvényes nem is lehet. Házasságokat tervel ki, szerelem nélkül ugyan, dehát amúgy is elmúlik a szerelem. Utazásokat egyenget, messze földrészek felé, a gyermek okulásául, s nem veszi észre — vagy nem törődik vele, — hogy a kozmosz jeges semmijébe löki ki a gyereket. Igazságot szolgáltat, mindig igazságos: csakhogy az igazsága a mennyekből, a megérezhetetlen, felfedezhetetlen űrből szivárog, és semmit sem jelent. Halálosan érzéketlen a gyermeke iránt, hiszen nem is ismeri: veszélyesen érzékeny saját magát illetően, hiszen ha valakinek, akkor önmagának elsőrangú ismerője... és legfőbbb tisztelője. Minden diktatúra összes nyárspolgári szólama harsogva harmonizálódik tevékenységében. Kikerülhetetlen, gazdasági és közjogi hatalmasságban tündöklő, hiú, érzékeny, személyi kultuszban égő, ideálokkal teli s egyben végletekig cinikus kényúr — mint minden, kivétel nélkül minden diktátor.

Kafka, a magára hagyott polgár, — Kovács elvtárs Magyarországon, Li Tun-ze Kínában, és Parteigenosse Waber a barna ing korában. Genosse Waber röviden, Ulbricht országában, — Kafka — a magára hagyott polgár, a magára hagyott gyerek, benn az elhagyhatatlan, a megszakíthatatlan, a fallal körülvett családban, mélységes gyermeki informálatlanságában, őrmesteri erények gőzében fuldokolva, kibogozhatatlan parancsnok kereszttüzében, a tirannus láthatatlan, (mert minden földi arányból kinőtt) lábainál. Innen a kétségbeejtő félreértések lavinája, mely alatt nyög, innen jóakaratú, kapkodó tevékenységének minden mozzanata: emberi értelem nem foghatja be az ember-elnyomó hatalmat. Emberi tevékenység nem parirozhat a diktátor egekből harsogó lázálom-parancsának. A Per: a diktátor pere az egyén ellen: lefojthatatlan, kivédhetetlen. A Kastély: a diktátor kibogozhatatlan hona, labirintusaival, érthetetlen és céltalan borzalmaival az egyszerű járókelő számára. Amerika: a diktátor mindig ködös kitelepítési tervének gyakorlati végrehajtása. A Kínai Nagy Fal: az értelmetlen, távolról idesugárzó, ostoba munka, melynek az ostobasága titok kell hogy maradjon, ez a parancs és a parancsot senki meg nem szegheti, legkevésbé Kafka, aki nem is gondol rá.

●

Nem az a típus, aki lázadna. A huszadik század tökéletesen előkészített polgára, akinek az előző század vívmányai és a jelen század hangzatos társadalmi programja minden emberi jogot megígér, akit — túl korán — előkészít a külső és belső függetlenségre, aki előtt felcsillantja egyik kezében jövendő vívmányait, a másikban jövendő szöges korbácsait. Söt: emezeket el is csattantja a hátán... mindenben bízó, szólamok nyomán kandi mód lemeztelenített lapockáin.

Értelmiségi volt, nem csupán származását illetően, hanem a szó legtisztább értelmében, méghozzá az értelmiség legveszélyesebb fajtájához tartozott: nagy, önálló művész. Ez az az emberfajta, amellyel egyetlen elnyomó rezsim sem képes békésen együttélni. Ez az a speciális rétege a társadalomnak, amelynek képviselőit lehetőleg a bevonulás első óráiban megölik vagy börtönbe vetik a győztes tábornokok, és akik, ha mégis életben maradnak, messze foszforeszkáló szálkaként világítanak a diktátorok és más nyárspolgári elnyomók szemébe. A durva hatalom, idők múltán, képes kiegyezni majdnem mindenkivel, akit meg nem gyilkolt: az ellenzéki osztállyal, a megbukott rezsim kádereivel, a megölésére felbérelt, de munkáját elvégezni nem tudó bérgyilkossal is. Nyilatkozatokat közöl „általános megnyugvásról", „egyemberkénti egységről", 99,9 százalékos szavazásokról a maga javára. Hanem az ellenszavazatok virtuális egytized százalékos arányát valaki számára fenntartja, a vitát az újságok hasábjain kénytelen-kelletlen rendszeresíti valaki számára, az „általános egységből" kénytelen kiemelni valakit, akit látszólag ártalmatlan magatartása ellenére is folyton leckéztetni és fenyegetni kell, akit oktat, akit „átnevel", akivel „nincs ideológiai béke" — és ez a valaki a magasan képzett értelmiségi, főként a művész. Szükség is lenne rá: ő lenne a „propagandista". Minden sora, minden foltja a vásznon, minden lejátszott üteme mégis halálos veszély, mert valami igazság beleszüremlik, valami pokoli visszhangot keltő, mindenki által tudott és végre testet kapott rémes igazság, minden szavába, minden mozdulatába. Kétségbeejtően önálló, ezenfelül. Elkeserítően ösztönös. Félelmetesen gyenge, kisiklik a fogásból. Hátborzongatóan szelíd, kellemetlenül tiszta a mosolya, valóságos lidérces mártírmosoly, mely szüntelen felhív a legszélsőbb kegyetlenségekre ezzel a született vértanúval szemben.

●

Kafka egyesítette magában az összes szükséges ismérvet az eltiport-szerephez. A családból a társadalomba lépve ott várt rá a huszadik századi modern antiszemitizmus, minden elnyomás és minden diktatúra e célszerű próba-padja. A középkori antiszemitizmus sem keveset próbált ki az erre a célra kiszemelt kísérleti népen, nevezetesen azt, hogy mit bír ki majd a feltörekvő polgárság jogfosztásban, kínzásban, megaláztatásban. A huszadik századi antiszemitizmus összehasonlíthatatlanul nagyobb fordulatszámon pergeti próba-padján a kísérleti zsidómotort: mit bír ki az egész kispolgárság, beleértve a parasztságot és a kispolgárosodó munkásosztályt is. Melyik az a fordulatszám — Auschwitz? A zsidó-orvos-pereké? — amikor szétolvad a henger, robban a hajtásmű, használhatatlan fémtömkeleggé deformálódik a karter. Meddig hajlítható az emberi természet? Hol az általános törési együtthatója? Az abszurditásnak hányas foka az, amikor az agyvelő felmondja a szolgálatot, alázatos hebegés helyett vad hörgést intonál s gerinchajlító serénység helyett hirtelen fanyilak, fűzfavesszők letépésére ad parancsot a kezeknek, hogy a diktátor fémjelével ellátott tankok ellen forduljanak?

Ez a várt hörgő jelzés tört fel, mint atomveszélyt jelző sziréna az oly nagy buzgalommal elemzett, megszelidíthetőnek tartott Kafka-művekből. A Geiger atomszámláló vészes villogása süt ki ezekről a lapokról, amelyeket sem eltemetni, sem ártalmatlan könyvespolcokra ültetni nem sikerült az úgynevezett marxista irodalmi kritikának. Kafka azzal foglalkozott, egész szegény, korán végződött, szenvedő és alkotó életében, amely ezeknek a marxista kritikusoknak a tollát, onnan fentről, akkora szöges vaskeztyűkkel tartja. Azt elemezte, azt a pokolgőzt, amelyben eme legújabb „felfedező tanulmányok" szerzői maguk is köhögve fulladoznak. Azt a locsogó zűrzavart hüvelyezte, azt a lázálmot, amely zsarnok-kalandorok ellentmondó kapkodása nyomán ma is kafkai világot von tudós-értelmezőink köré, családjuk, népük mindennapja köré. Azt a furcsa, átlátszó gumikezet nézte, mely az agyra rátelepszik, a tekervényekben kotor, csókra és éneklésre szánt emberszájon dugja ki véres ujjait. Azt a kék, jeges semmit figyelte, amely az elnyomó sereg egyetlen lovas-átvonulása nyomán marad s amelyben, akarva, nemakarva, életet élni, érezni, szeretni s, horribile dictu, örülni kell.

●

Ő maga, szelíd arccal, ha élne, saját aforizmájával válaszolna — szelíd, szörnyű aforizmával — az oly búgó, oly jóakaratú, oly ellentmondó, oly kétségbeesetten okoskodó, annyira mindenről mindig elkésett „kritikusoknak": **Ki az, aki annyira dörömböl az ablakodon, ki kiáltoz kétségbeesetten bebocsátásért, ki rázza rajta, elkeseredetten, a rácsokat? Hát ugyanaz, akinek az ablakán te majd dörömbölsz, akinek kétségbeesetten kiáltozol bebocsáttatásért, akinek ablakán elkeseredetten rázod a rácsokat, ahelyett, hogy besétálnál tárva-nyitva álló ajtaján."**

Kafka ajtaja ma igazán tárva-nyitva mindenki előtt. Ablakrácsait tépni minek? Be lehet sétálni otthonába. Nem borzalmak, nem kísértetlehelet és sivalkodó temetői panasz vár benn, mint az kintről, a messzeségből látszik. Csupán egy érzelmi és logikai feladat becsületes végbevitele. Ez a ház az elnyomás ellen épült. Aki e házba lép, annak fel kell hagynia azzal a reménnyel, hogy az elnyomás kategorizálható, hogy van belőle jó és van belőle rossz, hogyha az egyik jajt és panaszt, a másik, mégis-mégis, talán-talán, ég tudja miféle enyhet, ki tudja miféle sohasem látott írt hozhat a vonagló emberiségnek.

KOLLÁNYI ANDRÁS

THINSZ GÉZA

Elégia a lebontott házról

A cserépkályha zománca megkopott
a padlót is ki kellett volna cserélni
téglapor
csordul
a padlóra
úgyis
éhes
éhes
a csákány
A fürdőszoba : egy lélegzetvétel
a konyhában rozoga gáztűzhely áll
odvas
volt
ez a ház
ha mondom
húzd ki hát
húzd ki
az utca
fogát
Lehántott tapéta-bőrrel megtört
gerenda-bordákkal is jajtalan a fal
Kezünk
között
szétreccsen
a ház
szakszerűbb
munkát
a bomba
se végez
nálunk
Két nemzedék nyugodalma. Otthon.
Törmelék már. Szemétre való.
Hordjuk
a törtarcú
téglákat
holnapra már
túl leszünk
hetedhét
bontásra
érett
házon
Gépkocsi-park épült a telken. A múltra már
csak a foghíjas utca emlékezik.

REMENYIK ZSIGMOND

A TI

Jó két évtizeddel ezelőtt, de lehet, hogy már huszonöt éve, tehát a harmincas évek derekán, a nyári nagy idényben csónakkirándulást tettünk a Dunán. Nagy társaság voltunk, lehettünk vagy tízen, tizenketten, de lehet, hogy tizenöten is, ma már képtelen vagyok összeszámolni a részt vevő barátokat és barátnőket pontosan. Legtöbben fiatal házasok voltak, korban és érdeklődésben hozzánk hasonlók, mint, ahogyan ez már baráti társaságoknál kialakulni szokott. Karcsú evezősökön érkeztünk, de volt, aki motorcsónakon, sőt egyes magányos férfiak kajakokon is, biztos evezőcsapásokkal hasítva ebben a rekkenő nyárban a langyossá hevült, de mégis hűs vizet. Mert amikor indultunk az óbudai partról, még a korai, szellős órákban, máris hevesen tűzött a nap, a július végi, augusztusi fénynek vakító nyalábjaival. Nem akarom hosszú lére ereszteni elmondandó történetemet, de feleveztünk Visegrádon túl, a dömösi partig, majd estefelé szép lassan lecsurogtunk a Dunán, hogy kikössünk Leányfalu fölött, a szigeti oldalon, és tűz mellett vacsorázva, iddogálva, beszélgetve töltsük el az éjszakát. Jó meleg takaróink voltak a hűvös éjszakai levegő elleni biztosítékul.

A falatozáson már túl voltunk, és lassan, kortyonként iddogáltuk sörünket és vízzel kevert borunkat, elmerülve a szemben levő leányfalui táj holdfényes sugárzásában. És természetesen beszélgettünk, eleinte csoportokba szakadva, majd később egy nagy csoporttá verődve, körbeülve a parázsló tüzet. Hogyan és miképpen, már erre sem emlékezem, de bizonyos idő múltán egy határozott témakör alakult ki közöttünk; furcsa, érthetetlen, már-már megmagyarázhatatlan, rejtélyes és titokzatos történetek elbeszélésére került sor, minden elbeszélőnek természetesen saját élményeiből merítve, már magának a hitelességnek kedvéért is, nehogy túlságosan elvaduljon a dolog. Meg kell mondani, eléggé érdektelenek voltak ezek a történetek, be kell vallanom, ma már egyre sem emlékezem. De ahogy dereng mégis előttem, szó került rejtélyesen elveszett és csodálatosképpen megkerült nyakékekről, jósnők „halálpontosan" beteljesedett jóslásairól, különös, véletlen és szerencsét hozó találkozásokról, álmokról és váratlanul felbukkanó, figyelmeztető jelekről — mint ahogy látható, az előbbiek a nők emlékeinek és példázatainak szerény kincsesházából kerültek ki, az utóbbiak pedig a férfiakéból. Restellem, de újból le kell szögeznem, meglehetősen fantázia nélküli történetforgácsok voltak ezek az olykor rövidre szabott, de olykor bizony bő lére eresztett történetek, sőt mi több, még az izgalmas valóság határait sem súrolták érdektelenségükben. Határozottan kezdett ellaposodni az ügy, láthatólag valamennyiünk nagy csalódására.

Amikor már valamennyien elmondottuk a magunk kis borzongató emlékeit, magamat és feleségemet is beleszámítva, akik — mit tagadjam? — ebben az esetben különösen rosszul vizsgáztunk, társaságunk egy tagja, bizonyos Gács Tibor nevezetű, gyengéden elmosolyodott. Ezt a Gács Tibort társaságunk mindeddig nemigen ismerte, egyik barátunk hozta magával motorcsónakján. Csak azt tudtuk róla, hogy mérnök és festő, és férje egy híres színésznőnek, aki ezekben az időkben éppen külföldön turnézott, Németországban, Angliában vagy Hollandiában. Ő maga is csak alig egy hete hogy látogatóba jött haza az országba, látogatóba vagy valami ügyes-bajos dolgát hogy elintézze, színházi ügynökökkel vagy műkereskedőkkel, egyszóval, valami efféle dolog. Magas, nyúlánk, igen rokonszenves férfi volt, amellett mértéktartó és komoly, és ahogy most visszaemlékezem, egész nap alig lehetett szavát hallani, mégis valami istenadta derű, béke és nyugalom lengte ezt az embert körül. Azt hiszem, amikor róla ezeket írom, társaságunk minden egyes tagjának véleményét tolmácsolom.

— Ugyanis lenne nekem is egy effajta kis történetem, rejtélyes, titokzatos és számomra mind a mai napig megfejthetetlen — mondotta ekkor ez a Gács Tibor csendes mosollyal, majd hozzátette még: — Talán csak az a hibája, hogy nincsenek benne jósnők és titokzatos találkozások, egyszóval, efféle szerény kis történet, amit, ha érdekelné önöket és meghallgatnák, elmondanék...

— Halljuk... Halljuk... — mondottuk szinte egyszerre, és hogy biztatásunknak még nagyobb súlyt is adjunk, közelebb húzódtunk a parázsló tűzhöz valamennyien. A hold az ég tetején állt teljes fényében, és csillogó ezüsttel vonta be a túlsó parton hullámzó leányfalui dombokat. Messziről egy elkésett autó tompa pöfögése hallatszott, egyébként csend volt körös-körül, földön és vízen egyaránt.

— No jó, hát elmondom, csak az a kérésem, hogy ne vonjanak le semmiféle tanulságot a történettel kapcsolatban, főképpen pedig az én személyemmel kapcsolatban ne vonjanak le semmiféle tanulságot, mert a történet, amit elmondandó vagyok, csak egy beszámoló, és semmiképpen nem vallomás. Egyébként az állapotot vagy helyzetet, mely a történet magvát képezi, az orvostudomány jól ismeri, afféle emlékezetkihagyásról vagy tudatkihagyásról van szó ugyanis, melynek bizonyos körülmények között bármelyikük áldozatul eshetik, ha ugyan kisebb-nagyobb mértékben nem esett áldozatul már a múltban egyáltalán... — mondotta Gács Tibor, és könnyű, meleg plédjét magára terítve, elmondotta a következő történetet:

(Ebben a beszámolóban én természetesen jóval lerövidítem Gács Tibor szövegét, már a rendelkezésemre álló helyre való tekintettel is, bár meg kell mondani, hogy az a félóra, amíg elbeszélése tartott, valóban élményszerű volt számunkra, hallgatók számára. Az olvasó természetesen sokkal jobban járna, ha szó szerint tudnám rekonstruálni elbeszélésének teljes szövegét, mert az tele volt izgalommal, rejtett utalásokkal, célzásokkal, váratlan fordulatokkal, de főképp közbeszúrt megjegyzésekkel, afféle felvilágosításokkal és magyarázatokkal, hogy egyetlenegy pont, egyetlenegy jelentéktelen részlet se maradjon homályban előttünk, mint amikor egy ködös vagy viharos éjszakán lámpásával ide-oda világít valaki, hogy jeleket adjon, vagy bevilágítsa az éjszakát. Tehát jóval lerövidítve a történetet, éppen csak a lényegét adom Gács Tibor elbeszélésének, és ezért az olvasók szíves elnézését is kérem...)

GÁCS TIBOR ELBESZÉLÉSE

A történet, melyet most elmondandó vagyok, körülbelül tíz évvel ezelőtt esett meg velem. Abban az időben még legényember voltam, még nem ismertem Gertát, aki most egy híres Ábrahám-operettben éppen Hollandiában énekel. Vagy talán az is lehet, hogy ismertem már, csak még nem voltunk szerelemben és házasságban, ami a mi esetünkben majdnem pontosan egybe esett — ó már akkor is híres énekesnő volt, és hogy milyen szép, kedves és lenyűgöző, azt nem kell hangsúlyoznom senki előtt, hisz valamennyien láthatták és hallhatták őt itt Pesten is, egyszóval, szükségtelen emlékezetbe idézni irigylésre méltó dolgokat. Tehát még legényember voltam, és mint ahogy Pesten ostobán és könnyelműen mondani szokás — félek tőle, hogy még ma is divatban van ez az otromba kifejezés —, habzsoltam az életet. Ami magyarra lefordítva és szerényebben megszövegezve körülbelül azt jelenti, hogy társaságokba jártam — valóban el voltam kapatva egy kissé, ez igaz —, néha-néha meg még lumpoltam is kedves cimborákkal, de közben, hogy hű legyek a valósághoz, sokat és keményen dolgoztam. A többi, a látszat csak a felület volt, amely félrevezetően és sokszor bizony megtévesztően csillogott.

Egyszóval, fiatal voltam, független és egészséges. Hozzáteszem, hogy testben és lélekben egyaránt. Fizikumom ma is tökéletes, és soha még csak eszembe sem jutott, hogy vannak egyáltalán idegeim. Szerénytelenség nélkül azt is állíthatom, hogy igen mutatós fiú voltam, ennek köszönhettem házaknál és társaságokban való népszerűségemet, kedveltségemet. Teméntelen cimborám is volt, közöttük nem is egy-két valódi jó barát. De mint akihez legjobban vonzódtam magam is — mert ha még ma is megkérdeznék, ki volt akkoriban legjobb barátom, habozás nélkül Ballai Kristófot említeném, aki akkoriban lenn élt Erdélyben, és csak hébehóba, körülbelül úgy félévenként jutott fel Pestre, amikor egy kis pénze összegyűlt, legalábbis ezt így mondta el nekem, amit hittem is, nem is, mert általánosan igen jómódú fiú hírében állt. Ez a Ballai Kristóf már nem él. Valamelyikük talán még emlékezik rá, hogy Juttai Gizivel történt házassága után, ezelőtt vagy nyolc esztendővel, valami kártyaadósság következtében, amit ő nem tudott, az öreg Juttai pedig nem volt hajlandó kifizetni, kivándorolt Ausztráliába. Feleségétől elvált, gyerek nem maradt utána. Mint ahogy később megtudtuk, valami vasúti katasztrófa alkalmával pusztult el, szerencsétlenül.

No de abban az időben, amelyben történetem játszódik, még javában élt, és éppen fenn volt Pesten. Természetesen minden esténket együtt töltöttük, így azt a bizonyos estét is, melyről most majd szó kerül. Pontosan emlékezem rá, délután találkoztunk a ligeti Gerbaudban, majd hogy mozogjunk is egy kicsit, gyalogosan végigsétáltunk az Andrássy úton, hogy megvacsorázzunk a Hungáriában. Lenn a pincében ettünk, ahol még csatlakozott hozzánk néhány fiú, így Öttövényi Elemér és Kósa Zoltán és még mások is, de ezek faképnél hagytak bennünket, elszéledtek vacsora után. Jó sokáig, talán tizenegy óráig is üldögéltünk és iddogáltunk a pincében, amikor is átsétáltunk még egy Duna-parti kis kávéházba, ahol feketét és likőrt ittunk, és szívtuk magunkba a friss, enyhe, kora tavaszi, dunai levegőt. Egyébként is korán volt még, mert a hely, ahová szándékoztunk, és amely sohasem hiányozhatott közös éjszakai bumlizásainkból, csak éjfél után kezdett áttüzesedni. Ez a hely a Trokadéró volt a Király utcában, ha ugyan a jelenlevők közül valaki még emlékezik rá. Nem állítom, hogy a legjobb hely volt Pesten, a tulajdonos, Burger Benő nem volt egy máltai lovag, sem a lányok nem voltak csillagkeresztes hölgyek, de mi, mint afféle fiatal, független legényemberek, igen jól éreztük magunkat az igazgatói iroda szomszédságában levő kis benyílóban, ahol — Pesten talán egyedüli helyen — hamisítatlan, eredeti abszintot kaptunk mi ketten, és ha valaki volt még velünk, az is természetesen, afféle megkülönböztetett vendégekként, mert a tulajdonosnak, ennek a Burger Benőnek valami oknál fogva nagyon imponáltunk, és sohasem mulasztotta el, hogy efféle apróbb megkülönböztetésekkel és kivételezésekkel ne keresse barátságunkat.

FERDINÁNDY GYÖRGY

ELSŐ OSZ

Mások csak szervezkedjenek, költsék csak sorsjegyre, lottóra, lóversenyre a pénzük. Az ő dolguk. Én — nem bízom csak önmagamban. Szervezkedésekben, sorsjátékokban eddig még mindig rossz lóra tettem a pénzem.

Így hát — spórolok. Hónap végén — ha jól jött ki a lépés — megköpdösök egy-két piros bankót, apád-anyád ide jöjjön ! azután kisimítom, begöngyölöm őket a farzsebem alá, a bélésbe, mint a vasalnivaló ruhát. Ki is vasalódnának ott, a gőzben, izzadtságban, de én — lábon vagyok hajnaltól napestig, még délben is csak úgy eszek, a pultra könyökölve, hiába párnázza ki az ülepemet a kassza.

Közel nyolc hónapja spórolok. Akkor kezdtem, amikor Julika teherbeesett. Vizsgálatra mentünk aznap, a szülészetre, és engem — nem engedtek be a kapun. Úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Álldogálok, egy csupasz fának ereszkedve ; nézegetem a szülészet szürke, vakolatlan kőfalait, a ki-bejáró mentőkocsikat, látogatókat. Elképzelem, milyen lesz az, amikor mi ketten... hárman ! kikacsázunk ezen a nagy fehér kőkapun. Jönnek ki most is ilyenek : lassan lépegetnek el előttem, megállnak, nekitámaszkodnak a falnak, pihennek. Beesteledik, mire elérik a villamost. Persze nem mindenki viszi haza gyalog a fiát : egy-egy autó körül egész sereg fehérruhás ápolónó serénykedik, és a sofőr olyan vigyázva adja rá a gázt, nem is hallani a motort.

Julika — sírva kerül elő. Én már akkor gondolatban ott tartok, hogy együtt van a pénz, miénk az élet — alig hiszek a szememnek. „Képzeld — azt sírja nekem ott az utcán — meztelenre vetköztettek ! Mint valami barommal, úgy bántak velem. Vagy huszan lehettünk, beutalt betegek, és ott, egymás előtt ! Nyolcadik hónaposok, öregek, fiatalok... szörnyű volt, tudod." Julika, még előttem is szégyelli magát. Tépegetem a körmöm, nem merek a szemébe nézni, mintha az én hibám lenne, hogy csak beutalt beteg a feleségem.

Akkor kezdtem hozzá. Nem szóltam senkinek, csak néha viccelődtem magamban, hogy hajjaj, mi lesz itt, mert amint nőtt, növekedett a Julika hasa, úgy dagadt, sokasodott az én nadrágomban is az eltervezett fenenagy gazdagság.

Úgy látszik, nem hiába köpködtem meg külön-külön minden tarka tizest. Lám, alig kerekedett ki az első ezres, csöngetnek az ajtón, hivatalos ügyben keres egy szikár öregasszony. Leültetjük, kérdőíveket vesz elő, és azt mondja :

— Házasok ?

Ugrok, mutatom a papírokat. Figyelmesen átolvassa, azután Julikát nézi, számítgatja a hónapokat.

— Hány szobájuk van ?

— Ez az egy.

Körülnéz. A szoba nagy is, világos is, mégsem tetszik neki.

— A lakbér ?

— Százötven.

— Sok — mondja erre, és megtapogatja a falakat : vizesek-e. — Hol vannak a mellékhelyiségek ?

Julika megmutatja a vécét, a vízcsapot.

— Konyha ?

— Butángázon főzünk.

— Igen, de hol ?

— Hát a vécében. Tetszett látni, az asztal alatt van a bután.

— Aztán tudják-e, hogy ez tilos ?

Nem tudjuk. Látom, Julika nyugtalan. Mi lesz itt, büntetés vagy kilakoltatás ? Egyik sem :

— Mikor jön a gyerek ?

— Jövő hónapban.

— Látom, bölcsőt azért vettek.

A bölcső nádfonatos, Julika rózsaszín szövettel vonta be, és nagy máslit kötött a végibe. Most is megáll előtte, nézegeti, gyengéden végigsimít rajta.

— Van valamire szükségük ?

Összenézünk, kicsit nevetünk.

— Hát... nincsen. Nincsen szükségünk semmire, kérem.

Csak magunkra ne haragítsuk valahogyan ! Hátha már elfelejtette a vécét, meg a bután.

— Majd meglátjuk, mit lehet tenni — mondja ridegen. Mégis kérni kellett volna valamit.

— Talán a fütés... — kezdek bele.

— Majd meglátjuk. Itt írja alá. — Orrom alá tartja az ívet, belepislantok, és látom, hogy az bizony kérvény, kétszáz frank gyorssegélyre. Aláírom. Úgy megy el, vissza se néz.

— Mit akarhatott ? — kérdi riadtan Julika.

Átölelem, nevetek, táncolni való kedvem van :

— Kétszáz frank gyorssegélyt kapunk !

— Igazán ?

— Igazán.

— Akkor... akkor — tétovázik. „Mondd már !" — bíztatom.

— Végy ki nekem külön szobát ! — Julika zokog, keservesen. — Ha még egyszer úgy levetköztetnek, az asszonyok előtt, azt én nem élem túl !

„Nem lehet, Julika — mondanám — másra kell az a pénz, majd meglátod mire, neked lesz, neked szántam !" De hallgatok. Julika bánja már, hogy így

— Ne hallgass

gyok, mint egy gy

kibírja, kibírom ma

Számolgatok mag

azt mondom :

— Rendben van.

— Micsoda ?

— A külön szoba

Most már ő besz

én nem engedek.

kijövünk. Külön sz

kész.

Amikor lecsavaro

és elnyújtózom az

megsimogatja a ho

— Most már ha

jön.

— Honnan gond

— Tedd ide a ke

— Hogy mocoro

— Örül, hogy le

szobája. Talán má

holnap már itt is l

Itt is van. Iga

nak : csak

Én meg csak kapk

mint akinek két gy

egyidőben : nem t

gondoljak hirtelen,

gyereket szürke acé

négy kereke van, pi

és nyitható teteje.

rint ez a legjobb

piacon.

— Nem lesz kics

— Fogadjunk,

magánál ! Hányban

látja.

— Mennyit fogya

Ezt már csak a

hogy lássa, nem ür

ga. Hiszen csak a

sak el baj nélkül, u

nom, ha többé be

motor.

Leszámolom az a

a maradékon benzin

ragadom a kormány

motort. „Ne felejts

ket!" — kiáltja ut

de nincs az a fék,

megállítana ! A ko

megy, csak az inde

kinyúlni az ablal

vissza magától a hü

Furcsa, lila színű

eső is rákezd útkö

gyalog indulok, bé

kicsivel együtt. V

majd Julika ? Nem

töröm a fejem.

Közvetlenül a be

szorosan a járda

inget vettem, frisse

tam. Rám sem isme

nikán, kettesével ug

kokat.

* **Most egy esztendeje halt meg Remenyik Zsigmond.**

TOK*

Így hát körülbelül éjfél után két óra lehetett, hogy a Duna-parti kis kávéházból áttértünk a Burger féle Király utcai Trokadéróba. Egyenesen az iroda melletti kis beugróba mentünk, ott leültünk, és vártuk Burgert, aki nemsokára valóban teljes díszben meg is jelent, és máris hozta a bontatlan üveget, az eredeti, hamisítatlan, valódi francia abszintot, amiből egy pohárkával velünk ő is megivott, majd rohant, akár a szélvész, más egyéb „hivatalos" dolgai után, annál is inkább, mert éppen jelentették, hogy két lány a parkettón csúnyán összeverekedett valami békési disznókereskedő miatt, akit a rendőrség sikkasztás ügyében körözött, és éppen ezekben a percekben vezettek el nagy feltűnést keltve a detektívek. Hát ilyen hely volt a Trokadéró — ezt éppen csak közbevetőleg jegyzem meg —, hisz mint ahogy látják, nincs is vele semmi dicsekednivaló.

Reggel kilenc óra volt, mire Ballai Kristóffal kettesben megittuk az üveget — no jó, mondjuk hármasban, mert egy-egy nyugalmas pillanatban a tulajdonos Burger is megjelent, és ő is lehörpintett tiszteletből egy-egy pohárkával, de az ő részvétele ebben az ügyben igazán alig számított — kettesben fogyasztottuk el az üveget, ez az igazság. Mint mondom, ekkor kilenc óra felé volt. Fizettünk, búcsúzkodtunk és mentünk, ki-ki a szállására, mármint én a Royalba, ahol abban az időben laktam majdnem egy fél esztendőn át, Ballai Kristóf pedig az Astoriába, ahová rendszeresen megszállt pesti tartózkodásai alatt. Ő is kocsin, én is kocsin, úgyhogy már a Trokadéró bejárata előtt búcsúzkodtunk, és meg is beszéltük pontosan, hogy délután öt órakor, pontosan öt órakor, tehát pontosan, akár a halál! találkozunk a ligeti Gerbeaud-ban.

Így tehát kilenc óra, legfeljebb, mondjuk gavallérosan, negyed tíz lehetett, hogy hazaérkeztem szállásomra, a Royalba. Kifizettem a kocsit, és bementem a vesztibülbe, egyenesen a portás birodalmát határoló, hosszú, nagy pult elé. Megpöccentettem a kalapomat, és még nem is kellett kérnem a kulcsomat, mert máris ott hevert előttem a simára lakkozott, barna asztalon. Újabb pöccentés, és indultam a lépcsőn felfelé, holott a negyedik emeleten laktam, és még láttam is, hogy szalad a lift felé, és nyitja is ki az ajtót a liftesfiú. De volt egy gondolatom, ez pontos, mint a halál, hogy ennyi üldögélés, koslatás és ücsörgés után jó lesz egy kis testmozgás, gyalogosan megyek fel a negyedik emeletre. Így, ekképpen érkeztem fel az első emeletig, ahol még átvágtam a vastag szőnyegekkel borított társalgón, afféle kiszélesedett folyosón — de talán legjobb, ha most már a portást hagyom beszélni, úgy, ahogyan beszámolt még aznap délután a velem való történetekről.

— Reggel kilenc óra lehetett, hogy a művész úr hazaérkezett, még láttam is, hogy a kocsiból kiszállt. Bejött az ajtón, és mosolyogva, mint ahogy mindég szokása volt, jóreggelt kívánt, és kérte a szobája kulcsát. Ahogy átadtam neki, megcsörgette kezében a kulcsot, és az után érdeklődött, hogy volt-e valami telefonja, vagy érkezett-e postája. Közöltem vele, hogy nem volt semmi sem. Erre derűs mosollyal megpöccentette kalapját, és nekivágott a lépcsőknek gyalog, holott már intettem a liftesfiúnak, aki rohant is ész nélkül a lift felé, mert ebben a reggeli órában gyér lévén a forgalom, a vesztibül sarkában a londínerrel cigarettázott. De a művész úr már ekkor fenn járt az emeleti társalgó körül, úgyhogy a liftesfiú a cigarettát markába szorítva, a londínerhez a sarokba visszaballagott. Eltelt négy-öt perc, de semmivel sem több, amikor Gács művész úr a lépcsőkön újra megjelent. Szó nélkül lejött a lépcsőn, áthaladt az előcsarnokon és könnyed mozdulattal letette elém a pultra szobájának a kulcsát. Még csodálkoztam is, hogy mit akar, hisz jól tudtam, hogy az éjszakát nem töltötte a hotelban, tehát feltételeztem, hogy fáradt, és pihenni kíván, viszont pontosan kiszámítottam, hogy ez alatt a négy-öt perc alatt még a szobájába sem érhetett fel gyalog. Letette a kulcsot elém, mosolyogva bólintott, és távozott a hotelből a főbejáraton. Hogy egészen pontos legyek, még azt is megfigyeltem, hogy Lajos bácsi, a londíner nyitotta ki előtte az ajtót, mert mint ahogy mondtam, ez a Lajos bácsi, közel az ajtóhoz, a sarokba húzódva cigarettázott a liftesfiúval. Elmúlt a délelőtt, majd utána a kora délután, anélkül hogy a művész úr a szállodába visszatért volna. Éppen közeledett a váltásom ideje, tehát a délutáni négy óra, amikor újból feltűnt a főbejárat előtt, belépett az ajtón, és mint aki csak egy perccel előbb távozott volna a hotelből, mosolyogva kérte szobája kulcsát, és egyben érdeklődött, pontosan úgy, mint kora reggel tette, hogy érkezett-e postája, és volt-e telefon. „No jó" — mondotta, majd hozzátette még: „Egy kicsit lumpoltunk az éjszaka, de most majd fürdőt veszek, lefekszem, és kipihenem magam. Egyébként hány óra van egyáltalán?" — Mondottam neki, hogy négy óra. „Reggeli négy óra?" — kérdezte ekkor kissé bizonytalanul. „Nem, délután négy óra..." — válaszoltam, és még el is mosolyodtam kissé, látva, hogy ezen módfelett csodálkozik. Közben azt gondoltam: „Istenem, ezek a fiatalok, még azt se tudják, hol az Isten, csak úgy vaktában élik a világot. Mégis övék az egész világ!..." — De ahogy láttam, hogy még mindég csak áll, áll a hosszú pult előtt, újból biztosítottam, hogy nem hajnali, de délután négy óra van valóban. Erre megfordult, és átvágva az előcsarnokon, most már liften ment fel a negyedik emeleten levő szobájába...

Így és eddig a portás beszámolója. Felmentem a szobámba, fürdőt vettem, átöltöztem és öt órára, mint ahogy megbeszéltem volt Ballai Kristóffal a találkozót, a ligeti Gerbeaud-ban voltam pontosan. Kérdezte, hogy aludtam, hol voltam, és mit csináltam délután, hol ebédeltem, és egyáltalán hogy érzem magam, meg más efféle szokásos, barátok között szinte kötelező érdeklődéseket, és amikor megmondottam neki, hogy reggeli kilenc órától délután négy óráig fogalmam sincs, hogy merre jártam, és mit műveltem, hol tartózkodtam, kivel találkoztam, és mit beszéltem, hallatlan derűvel vállamra csapott barnára cserzett, hatalmas kezével, és azt mondotta, hogy efféle történetek csak magamfajta művészek, írók és színészek pihent agyában születnek meg a megbízható, békés polgári népesség megriasztására vagy szórakoztatására. Hogy szinte kiléptem testemből, és a kérdéses hét óra alatt tudatom és emlékezetem szinte kiszakadt agyam és idegrendszerem folyamatos időgomolyagából — egyszerűen képtelen volt megérteni, és amíg együtt voltunk aznap délután, képtelenebbnél képtelenebb lehetőségek variálásával ugratott, melyeken a végén már magam is mosolyogni voltam kénytelen. A Gerbeaud után még együtt vacsoráztunk, ezúttal ugyancsak kinn a liget szélén, a Kéményseprőben, utána elváltunk, mindegyikünk ment a maga dolga után. Ballai Kristóf — úgy emlékszem — Juttai Giziékhez volt hivatalos vacsora utánra, ő oda sietett, én pedig kimerülten és fáradtan, mintha egész testemet összeverték volna, mentem haza aludni, a szó szoros értelmében egy szinte halálos fáradtságot kipihenni, a Royal szállodába.

Itt azután vége is lenne a történetnek, ami, mint ahogy mondottam — hisz nem árultam zsákbamacskát —, bizony eléggé unalmas, érdektelen és lapos, legfeljebb csak az én számomra rejt magában még mindég, tíz esztendő távlatából is, és azt hiszem, még nagyon, nagyon soká, bizonyos leküzdhetetlen izgalmakat. Ugyanis másnap reggel, amikor felébredtem egy mély álom utáni halálos bódultságból, amikor a szobapincér szokás szerint behozta a reggelimet és a reggelivel a tálcán, mint ahogy szokása volt ennek a kedves fiúnak, a reggeli lapokat, reggelizés közben, lassan szürcsölgetve jó erős teámat, lapozgatni kezdtem, csak úgy felületesen a reggeli újságokat. Nem éppen a legbotrányhajhászóbb, a legszenzációéhesebb lapokat olvastam akkor sem, elképzelhetik, inkább afféléket, mint *Az Újság* és a *Pesti Napló*, tehát a megbízhatóbb, komoly értesüléseket közlő nyomtatványokat. De ahogy olvastam, mind lassabban és lassabban kortyoltam a teát, végén már le is tettem a csészét kezemből, és hátradőlve az ágyon, takarómra terítve olvastam, mit mondjak? — remegve és dideregve olvastam a lapokat.

A lapokban ugyanis a következő hírek voltak olvashatók, kommentár nélküli, szűkszavú és rövid ismertetésekben: *„Ismeretlen tettes megtámadott és kirabolt egy trafikot Óbudán." „Ismeretlen tettes felgyújtott egy faraktárt a pályaudvar közelében, a Józsefvárosban." „Egy ismeretlen, fiatal férfi két kislányt fajtalankodásra csábított a Városmajorban. A szatír elmenekült." „Rejtélyes támadás egy újpesti postahivatal ellen. Tettes ismeretlen."* És a végén egy, ami a sok rémség között már szinte felháborítóan komikusnak tűnt: *„Egy ismeretlen férfi, a Hofhergyár mögötti réten lázító beszédet tartott a nép előtt. A rendőrség nyomozást indított a bűnöző ellen!"*

Hideg borzongott át a hátamon, és kiejtettem kezemből a lapot. Majd újból felemeltem, ellenőrizendő az időpontokat és a dátumot, mind kétségbeejtően stimmelt, kétségbeejtően és észveszejtően. Mindezek az események, melyekről beszámoltak a lapok, az előtte való nap folyamán zajlottak le, a délelőtti és a kora délutáni órákban, reggel tíz és délután három óra között, tehát pontosan abban az időben, melynek folyamatos töredékei részben és egészben kihullottak emlékezetemből. Dideregve feküdtem az ágyban, és még láttam is magamat, felső testemet, jobban mondva arcomat a szemben levő tükörben a falon, ismeretlenül, elmosódottan, idegenül és homályosan. Ekkor tettem fel magamban a kérdést életemben először — azóta természetesen már jó néhányszor megismételtem ezt —, ki vagy te, ember, miféle titkokat rejtegetsz magadban, hétszeresen, hamuréteg alatt!? Azóta sincs nap, de legalább hét nincs egészen biztosan, hogy mellemnek ne szegezném ezt a kérdést, de a rejtélyes, néma szfinksz csak mosolyog, és nem felel! Ma sem tudom, jártam-e a kérdéses nap elmosódott óráiban Óbudán, a Városmajorban, Angyalföldön, Újpesten vagy a Józsefvárosban. Mindez titok, és amíg világ a világ, mindég titok is marad. Gondolkozzanak ezen, de kérem, ne vonjanak le ebből velem kapcsolatban semmiféle következtetést, mert ez a kérdés nem kizárólag velem kapcsolatban vetődik fel, de úgy, ahogy van, az egész emberiséggel kapcsolatban, egyáltalán! És köszönöm, hogy meghallgattak, mert ezzel be is fejeztem a történetet... — mondotta Gács Tibor bocsánatkérő, enyhe mosollyal, és arcát a lassan pirkadó, keleten lassan áttüzesedő ég felé emelte. Tekintete komoly volt, de derűs és nyugodt. Újpest felől, a Dunán, szemben a lassan hömpölygő, szennyes árral, megjelentek az első csónakok...

(1959)

SZTÁLYON

gy így elsírta magát:
gass rám, olyan va-
gy gyerek. Ha más
m majd én is.
magamban, azután
van.
?
szoba. Kivesszük.
beszélne le róla, és
dek. — Majd csak
ön szobás lesz, és

savarom a villanyt,
n az ágyban, Julika
a homlokomat :
ár hamarosan meg-

gondolod ?
a kezed. Érzed ?
ocorog !
gy lesz szép, tiszta
n már indulna is...
t is lesz talán...

n. Igaza volt Julikácsak a szobát várta.
kapkodom a fejem.
két gyereke született
em tudom, melyikre
rtelen. A második
ke acélból öntötték :
an, piros vászonülése
eteje. Az árus sze-
jobb üzlet az egész

z kicsit öreg ?
nk, hogy fiatalabb
nyban született ? Na

fogyaszt ?
sak azért kérdezem,
em ürgével van dolsak a klinikáig juskül, utána nem bábé be sem indul a

az asztalra a pénzt,
benzint veszek, megrmányt, beindítom a
felejtse el a kézifécja utánam az árus,
a fék, ami engem
A kocsi egészen jól
z index után kell
ablakon, nem tér
a hüvelybe.
színű a reggel, az
útközben. Ha ma
k. bőrig ázunk, a
t. Vajon mit szól
Nem is sejti, miben
n.
a bejárathoz állok,
irda mellé. Tiszta
frissen borotválkozn ismernek így a klivel ugrálom át a fo-

— Hová megy, barátom ? — A portás az, tényleg nem ismer rám.

— Az asszonyért jöttem.

— Lennt van a közös terem a földszinten — csóválja a fejét.

— Tudom, tudom — türelmetlenkedem — de az én feleségem első osztályú beteg.

Végignéz :

— Hogy hívják ? — Telefonál, és csak azután int, hogy „mehet!"

Már nem lépem át kettesével a fokokat. Hétközben, munkából jövet, nem állított meg egyszer sem. Pedig akkor arra se volt időm, hogy leporoljam a sapkámról a meszet. Azt hihette, itt dolgozom.

Julika már készen vár, lábánál a csomag. A kicsit is behozza egy nővér : „Esik az eső" — mondja, és indul kifelé.

— Nem is vagy vizes — csodálkozik a feleségem.

Előveszem a kulcsokat, felkapom a holmit.

— Ne fárassza magát — vált hangot a nővér — lekísérem a kocsiig.

— Adni kell neki valamit — suttogja Julika.

— Nincs nálam pénz.

Kuncogunk. Kint keményen kopog az eső. Kinyitom a kocsi ajtaját, nézem Julikát. Úgy csillog a szeme, majd ellobban, de összeszorítja a száját, megjátssza magát. Fölemeli a szoknyáját, beül mellém. A nővér vacogva nyújtogatja a picit. Már látja, hogy mellőfogott, ebből az autóból nem sok jót remélhet, de ha már itt van, vár.

Julika magához szorítja a fiát, „köszönöm szépen !" kiáltja, és becsapja az ajtót. Most rá kellene adni a gázt, és elszáguldani, mint a forgószél. Adnám is, de a kocsi nem mozdul, csak krákog, rekedten, mintha máris megártott volna neki az eső. A nővér először nekiindul, de azután nem bánja az esőt sem, megáll, és gúnyosan figyel. Húzom a startert, rángatom az önindítót, hiába. Julika kap először észbe. Magához húz, rázza a nevetés :

— Pedig az előbb milyen szépen siklott !

— Az előbb ?

— Láttalak a vécéablakból. Mint egy miniszter...

Karjait nyakam köré fonja, csókolódzunk. Mire fölnézünk, egyedül vagyunk az utcán. Nővért, klinikát, kőkerítést elmosott az eső — most — első érintésre beindul a motor. Lassan, körülményesen gurulok, mindig a főútvonalakon, mint valami idegenvezető.

— De jó lesz otthon ! — sóhajtja Julika.

Így érkezünk meg, gépkocsin, zeneszóval. A pici fölébredt: sír.

— Türelem, már itt is vagyunk!

Megállnék, de a kocsi — nem áll meg. Lassan csörgedezik visszafelé a lejtőn, hiába rángatom a kéziféket. Nincs is kézifék ezen a kocsin !

Talán azért kiáltott utánam olyan rémülten az árus.

— Menjünk közelebb a kapuhoz — ajánlja Julika — Aztán én valahogy kiszállok a kicsivel.

A kicsi egyre keservesebben ordít.

Mennék, de ilyen erős lejtőn nem lehet kézifék nélkül beindulni.

— Ott van egy kő ! — kapok észbe.

— Mit mondassz ?

— A kő ! Látod ?

Látja. Visszafekteti a gyereket, kiszáll a zuhogó esőbe. Fölemeli a követ, — nagy, fehér terméskő — megcsúszik, — tehetetlenül figyelem — azután mégis eljut vele a hátsó kerékig, alátesz.

— Állj félre, ki ne vágja !

Félreugrik most már beindulok. Hamarosan ismét fönn vagyok a kapu előtt. Julika messze mögöttem cipeli a követ. Végre utolér : lefejthetem a lábamat a fékről, a kocsi nem mozdul. Megérkeztünk. Julika nehezen lélegzik. Fogja a kicsit, sietünk föl a lakásba.

— Kitakarítottál ! ?

— Ki.

— Te szegény. Mit ettél, mondd?

Körüljár, végigtapogatja a szekrényt, ágyat, székeket.

— És — elmosogattál ? !

— Alaposan — mondom. Alaposan elmosogattam.

— Hol vannak a tányérok ?

— Ide raktam őket száradni az ágy szegélyére, azután a szekrényajtó lesöpörte az egészet.

Ülünk az ágy szélén, nevetünk.

— Majd veszünk másikat ! — mondom.

— Miből ?

— Hát a gyorssegélyből !

— A gyorssegélyből ! — fuldoklik Julika — Benn voltak a klinikán, azt mondták nem jár.

— Nem jár ? !

— Segély, első osztályon ? ! — Julika kacag, kacag, könnyei összetalálkoznak az álla hegyén.

— Mennyi pénzünk maradt ? — kérdezi később.

Megnyugtatom, lefektetem. A kicsi is elaludt. Olyan hideg ez a szoba, mint egy koporsó. Mégis szólnom kellett volna a fűtés miatt... Julika lehunyja szemét, és már szuszog is, egyenletesen, mélyen. Lábujjhegyen kiosonok. Megyek a fűszereshez, vásárolni, hitelbe.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Az Operaház párizsi vendégjátékához

ÉVEK ÓTA izgat az a probléma, mi az amivel a népek — úgynevezett — lelke közötti űrt ki lehet tölteni, hogy az összeforrassza őket : hisz mindannyian emberek vagyunk.

A szó veszélyes közlekedés. Ezt már bőrünkön tanultuk meg. Sokszor jobb, ha meg se szólalunk, mert a szavak más-más részén a világnak, mást, néha homlokegyenesen ellenkezőt jelentenek, még ha ugyanazon a nyelven mondjuk is ki őket. A maga világától elszakadt ember kábán hallgatja szavai visszhangját, — és már azt sem érti hogy hallgatói miért nem értették meg.

De a zene, — gondolná az ember, — az ének, a tánc...

Bartók, persze, már a nagy zenei B-ék szentháromságához tartozik : Bach, Beethoven, Bartók, Különös, hogy minden forradalmisága ellenére az ő kardéles zenei szelleme hamarabb hasította át az ellenálló közegeket, mint annak idején két óriás elődje. (De lehet, hogy ezt már a modern közlekedés hozta így.)

Tény, hogy Bartók minden munkája ma már szentség a zene világában. Két tánckölteménye, amelyeket a század elején magyar drámaköltők munkáira írt, — különösen Lengyel Menyhért „A csodálatos mandarin"-ja, — közkincse a nagyvilágnak. De csak a zenéje ! A mesékkel, különösen a „Mandarin"-nal annyira meg vannak akadva mind Nyugaton, mind Keleten, hogy szisztematikusan próbálják „elnézni" vagy „megmagyarázni", kiforgatni, vagy éppen teljesen elvetni, mint Oroszországban.

AZT PEDIG nem lehet ! Ami Bartók Bélát a magyar szimbolizmus idejében — a század tizes éveiben — elragadta : mindkét, látszatra annyira különböző mese egyazon alaptétele : az ifjú férfibánat, — a „Mandarin"-ban öldöklő szerelmi düh, — a Nő silánysága, meg nem értése ellen. Nem hiszem, hogy akár a mesének, akár a belőlük fakadt zenének bármi köze is lenne társadalmi tematikához. Legfeljebb annyiban, hogy forradalmi időkben minden szív gyorsabban ver, hang elszorul, kiáltás sikoltóbb lesz.

Azt, hogy — mint Gergely mondja, — „talán Bartók akaratlanul is önmagát azonosítja vele" — nem hiszem. Ellenkezőleg : Bartók — ő tudta miért — *akarattal* azonosította magát az igazi Királyfival és az alacsonyrendű ördögöcskékkel élet-halál harcot vívó Mandarinnal, a majdnem *absztrakt* Szerelemért.

(A mandarin alig néz a szerencsétlen, rabságban tartott, züllött nőre, aki mégis a ‚Szerelem", akit el kell érnie, meg kell halni érte, és akit ez a „csodálatos" mandarin — és nem „furcsa figura", mint Gergely mondja — végül is megértésre ráz a halálos beteljesülés percében.)

„Lurid", mondta a New York-i kritika fanyalogva, amikor néhány évvel ezelőtt egy balettegyüttes bemutatta „A csodálatos mandarin"-t. „Divatját múlt századelji, kellemetlen naturalizmus". „Valamit kellene ezzel a szöveggel csinálni". A zene, mint „Mandarin-szvit" úgyszólván minden héten hallható az amerikai rádiókban, vagy koncerteken.

„De hiszen én nem vagyok ‚naturalista' — kesergett Lengyel Menyhért Californiában, Hollywoodban. — A ‚Mandarin' kizárólag poézis, én annak is szántam amikor megírtam és a ‚Nyugat' közölte. A meg nem magyarázható, a leküzdhetetlen Szerelem halálos játéka ez".

(Nem idézek szó szerint ; de lényegében ezt mondta.) Azért örültem különösen, amikor az elmúlt nyáron azt olvastam az amerikai lapok zene és művészeti rovataiban, hogy egy magyar együttes bemutatta „A csodálatos mandarin"-t Edinburghban, ahol is nagy sikere volt. „A magyarok interpretálásában értelme van a mesének", állapította meg — szinte csodálkozva — a tudosító.

IGYEKEZTEM tehát elmenni november 22-én a budapesti balettegyüttes előadására. Általában kellemes, ha távolról sem briliáns előadás volt. Gergely János hitelesen tudósított „A fábólfaragott királyfi"-ról, amelynek színtelenségét — még a zene és a zenekar erőtlenségét is — külső körülményekkel magyarázta. Magam is meglepődtem, milyen vértelen, színtelen a „Fábólfaragott" zenéje a nagy Bartókhoz képest, aki teljes hatalmával él zenei tudatunkban. Igaz, hogy Balázs Béla munkája egyetlen jó ötletre : a tyúkeszű, hiú királykisasszony és a Fajankó meséjére épült, de nem használja ki az érettebb lehetőségeket. Nem szégyeníti meg érdeme szerint az ostoba hercegnőt. Sőt, szinte ő diadalmaskodik, amikor a végén megkapja az igazi királyfit. Úgy látszik Bartóknak még mindig voltak ifjonti illúziói vagy legalábbis reménye. A „Fábólfaragott" — amely különben sokkal jobb lenne „Fajankó"-nak, és ha így is játszanák, szatirikus népmesének, mely mindig a zenei múlthoz tapad : Bartók önmaga előtti idejéhez.

„A csodálatos mandarin", mint a hivatásosok is mondják, teljes szakítás és fordulópont. Ahogy a zenekar színhangokba robban, sikolt és remeg a várakozástól, tudjuk, érezzük, hogy itt valami hallatlan jön. — Annak is kellene jönnie, mert Lengyel Menyhért monumentális pantomimje, amely Bartókot megihlette, egyenrangú a zenével. Thomas Quinn Curtiss a Herald Tribune november 22-i számában — az én tudomásom szerint — először adja meg a szövegnek is azt a teljes elismerést, amit a zenének. „ ... an exceptionally arresting work on all scores..." — írja. A rendezés azonban nem ér fel az igen magas rangú kívánalmakhoz. A legnagyobb hibája, hogy nincs szempontja. Helyesebben, a szempontja kancsal.

De miért ne lenne az, mikor szegények minden oldalról csak hamis tanácsot, magyarázatot kapnak ! Gergely János is abban hibáztatja Fülöp Viktor Mandarinját, hogy „...helyenként túlzott, sokszor a realizmus rovására menően expresszionista." Az ég szerelmére, „A csodálatos mandarin"-ban *realizmus* ?

HA AZ TÉVESZT MEG mindenkit, hogy a történet egy bűntanyán játszódik, akkor joggal kérdezhetjük, hogy hol van — ha nem a mesében, — egy olyan lebuj, ahol nemcsak kifosztják, hanem rendszeresen meg is gyilkolják a vendéget ? És ha van is valahol ilyesmi, talán mégsem nevezhető „naturalista", mindennapos jelenségnek.

És miért lenne a *Mandarin,* aki *csodálatos,* naturalista jelenség, vagy, mint Gergely mondja, „furcsa figura", amint belép a bűnbarlangba. A zene már ujjong, dübörög, látomást ígér és — a szöveg szerint helyesen — a gonosztevők meghátrálnak, rémület fogja el őket, még mielőtt a látogató megjelenik, amikor még csak az árnya éri az ablaküveget. Miért ?

A zavaros rendezés ócska „polgári" köpenybe burkolja a Mandarint, borotvált fejét sapka födi. Miért ? Azért, hogy az utcán ne vegyék észre, hogy — mandarin ? De hisz ez a mandarin nem jár utcán, — nem jött se hajón, se repülőgépen távoli hazájából, nincs neve, nincs útlevele, nem lakik se nagy, se kis közelben... A szöveg azt mondja : „csodálatos" és azt mondja : „mandarin". Lengyel Menyhért szavai ugyanannyira pontosak és fontosak, mint Bartók Béla hangjegyei és kulcsai. „A csodálatos mandarin" : egy magasabbrendű lény kétségbeesett, mindent letaposó vágya eléri a szerelem „lényegét". Hogy ösztöne végül egy bűnbarlangba és egy kárhozott lényhez vezeti, az nyilván azt jelenti mind Bartóknál, mind Lengyelnél, hogy a szerelem legfőbb lényege a teljesen személytelen, mondhatni absztrakt, erotikus kielégülés.

Lehet, hogy nem mindenki jut erre a konklúzióra. De az előadás helyes megítélésében mégis az. A lényeges, hogy ez nem realista vagy naturalista történet, és annak játszani, — akár részben, akár egészben, — tökéletes tévedés.

EGYETLEN SZEREPLŐJE van az együttesnek, aki kiváló megérzéssel és művészettel találta el a hangot : a Gergely által is külön megdicsért Harangozó Gyula. Szikrányi „naturalizmus" sincs a táncában, játékában, mégis megelevenedik tőle az élettelen színpad. „Fülöp Viktor Mandarinja sokat ígér", mondja Gergely. Igen, Fülöp is érti, megérzi hogy itt valami felsőbbrendűt, nem realistát, hanem *szürrealistát* kellene adnia. Megkéselik, megfojtják, felkötik : a Mandarin mégis él, vére sem hullik. Hibája, hogy a Mandarin intellektuális végletbe merevült előkelősége helyett Gólemet játszik.

Kun Zsuzsa Nőjének vannak szerencsés pillanatai. Mélyebb elkárhozottságot kellene éreztetnie, az unalom kínját cserélni a „jól végzett munka" büszkeségével és legfőképpen jobban kihoznia a megdöbbenést az utolsó monstruózus jelenetben, a Mandarin halálos ölelésében.

Mind ehhez azonban egy teljesen új, konzseniális rendezés kellene. Egyszer talán ezt is megérjük. Akkor aztán joggal fogják mondani a világban : „A magyarok, tényleg megtalálták a „Mandarin" igazi értelmét."

Szenes Piroska
Párizs

Az idegen önkéntesek

A magyar forradalomban résztvevő idegen önkéntesekről írtam az elmúlt esztendő oktoberében az Irodalmi Újságban. Több levelet kaptam, barátoktól és ismeretlenektől is, akik hol egyéni tapasztalataik, hol megbízható értesüléseik alapján értékes adalékokkal szolgáltak e témakörhöz. Így valaki Buffalóból egy, a budapesti Egyetemi Klinikán akkoriban beosztott néger diákról (neve birtokomban) számolt be, aki október végén otthagyta a kórházat, hogy fegyverrel segítse a magyar nép szabadságharcát. Podpiekalski, lengyel filmoperatör szakos diák (G. Gy. írt róla Kaliforniából) egyenesen Krakkóból kerekedett fel, hogy a Kárpátokon átkelve 56. decemberében csatlakozzék Földvári Rudolf „miskolci köztársaságához". Jadwigára, a lengyel diáklányra P. K. hívta fel figyelmemet Angliából. Magyar szakos hallgatója volt a Eötvös Loránd Tudományegyetemnek és a forradalom kitörésekor a lengyel újságírók tolmácsa volt majd később fegyverrel a kezében tevékenykedett. Hiába óvták, vigyázták társai a lengyel kislányt, akit november 6.-án a Baross utca egyik barikádján egy szovjet intervenciós páncélos gránátrepesze halálra sebzett. A pokoli tűzben orvost nem lehetett hívni s Jadwiga egy miskolci sofőr és egy honvédhadnagy mellett, a győzelemről agonizálva vérzett el... N. N. Münchenből orosz katonák átállásáról tudósított. Egyiküknek nevét és rendfokozatát is közölte. S. G. Akopjánt, a szovjet hadsereg őrnagyát, Hódmezővásárhelyről vezényelték egységével a fővárosba. Mint a megszálló hadosztályok régi katonája tisztában volt a magyar eseményekkel. Oktober 26.-án elhagyta a Belvárosban őrjáratot teljesítő páncélos szakaszát és a magyaroktól menedékjogot kért és kapott. A forradalom második hetében egész propaganda-törzs alakult k' körülötte, amely hangosbeszélőn, röplapokon és egyéni beszélgetésekkel tájékoztatta a Budapestre vezényelt és az események valódi állását nem ismerő egyszerű szovjet katonákat a magyar forradalom lényegéről. S.G. Akopján őrnagy három katonájával november 8.-án több órás tűzharc után Óbudán szovjet golyóktól esett el.

Mind ezekkel szeretném felhívni a figyelmet, hogy mennyire fontos a forradalom emlékeinek gyüjtése. Most még nem késő. Még mód van rá, hogy írásban, szóban rögzitsük mind azon eseményeket, legyenek azok bármily epizód jellegüek, amelyeknek segítségével a jövő történetirói méltó keretekben számolhatnak majd be népünk 1956-os helytállásáról.

Hogy a forradalom globális történetének megírásához milyen sok l é n y e g e s anyag hiányzik, példázza az a szomorú tény is, hogy olyan vidéki nagyvárosok októbernovemberi eseményeiről, mint Miskolc, Eger, Kecskemét, Szolnok, Debreczen, Szeged stb. nincs idekint semmi tudomásunk. E sorok írója, aki jelenleg egy nagyobb lélegzetű, a magyar forradalommal foglalkozó tanulmányán dolgozik („A néphadsereg a magyar októberi forradalomban"), igen hálásan venné, ha az Irodalmi Újság széles olvasótáborából az említett városok eseményeinek ismertetésével segítenék munkájában.

Dr. Gosztonyi Péter
Bern.

A DIKTATÚRA ÁRA

A Flagstaff House, a ghanai köztársasági elnök rezidenciája újabb merénylet színhelye volt az elmúlt napokban. A merényletet Kwame Nkrumah ellen követték el, aki 1957. márciusa óta egyedül és minden ellenőrzés nélkül irányítja országa sorsát.

1957-ben fekete Afrikában mindössze három független ország akadt: a több mint évezredes múltra tekintő etiópiai császárság, Libéria, amelynek politikai életére az Egyesült Államok komoly hatást gyakoroltak, valamint a Dél-Afrikai Únió, amelynek színesbőrű nacionalistái ma már egyre hevesebben támadják a fehér kisebbség uralmát, a mesterségesen fenntartott „apartheid" rendszerét. Amikor tehát az egykori angol Gold-Coast elnyerte függetlenségét, az európai hatalmakkal ellentétben, akik az esemény jelentőségét és következményeit meglehetősen alábecsülték, az afrikai kontinens nagy reményekkel kisérte az új állam születését. Ghana állama szinte jelképpé nőtt szemükben.

Kwame Nkrumah, aki a Ghanai Köztársaság megszületésében csak az első lépést látta az „Afrikai Egyesült Államok" létrehozása felé, rövid idő alatt hatalmas népszerűségre tett szert. Accra, számos találkozó színhelye, 1958-tól kezdve a pánafrikai törekvések fővárosa lett, s az eszme teoretikusai is a ghanai vezér közvetlen környezetéből kerültek ki. Az évek múltával azonban, s kiváltképp 1960-ban, mintegy harminc afrikai állam területén szünt meg a gyarmati rendszer, s ezzel, a fejlődéssel párhuzamosan Ghana is elvesztette különleges helyzetét. 1957-ben még az egész kontinens feléje irányította tekintetét, ám 1960-ban már be kellett érnie a „primus inter pares" szerényebb szerepével.

A tavaly májusban az etiópiai fővárosban megtartott pánafrikai „csúcstalálkozó" résztvevői hivatalosan is elvetették az ún. pánafrikai téziseket, amelyek az összes afrikai állam közös parlamentjének és kormányának létrehozását irányozták elő. Az Addis-Abeba-i Charta aláírói sokkal rugalmasabb megoldás mellett döntöttek, amely folyamatosan vezet majd az Afrikai Egység Szervezetének megteremtéséhez.

Kwame Nkrumah presztizs-politikája és az ország adminisztrációjának gondatlansága a kezdetben általában kedvezőnek ítélt gazdasági helyzetet elég hamar aláásták. Az elmúlt öt év során Ghana kivitele kb. 50 %-kal csökkent, a behozatal viszont megállás nélkül növekedett. Az ország ma súlyos deficittel küzködik, s kereskedelmi mérlege szinte katasztrofális. A súlyos válság elodázására a kormány kénytelen volt újabb adókat kivetni és megerősíteni a vámvédelmi rendszert

Nkrumah hatalmának fokozott kiterjesztése a parlamenti ellenzék teljes fölszámolását is maga után vonta. A rendszer ellenfelei kénytelenek voltak külföldre, főleg Togóba és Nigériába menekülni vagy pedig illegalitásba vonulni. A rendszer megdöntését célzó összeesküvések így is egymást érték, s mindegyiknek programjában szerepelt a köztársasági elnök fizikai fölszámolása. Kwame Nkrumah ellenfelei ugyanis már évek óta meg vannak győződve arról, hogy az együttműködés lehetetlen a ghanai vezérrel, akinek nagyzási hóbortja és önkényuralmi tervei nem ismernek határt.

„Ghana dicsőségének forrása", Kwame Nkrumah, akinek Accrában az „Osagyefo", a „megváltó" jelzője jár ki, további hat hangzatos cím birtokosa: **„Kukudurhi"** a fékezhetetlen, **„Katamanko"** a csalhatatlan, **„Kasapieko"**, az ékesszóló, **„Oyeadieke"**, a tettrekész, **„Nugeno"**, a legyőzhetetlen, **„Asondwehene"**, a békességszerző. Ghana diktátorának nemcsak korlátlan a hatalma, hanem hívei révén saját legendáját is egyre gyarapítja: esete a személyi kultusz egyik legkirívóbb példája. A kormánysajtó — amely egyedül engedélyezett az országban — naponta ismétli az olvasóknak, hogy **Osagyefo**, a „megváltó", halhatatlan. A nép körében pedig az a hír járja, hogy a Köztársaság elnöke az **„Okrá"**-t, az élet leheletét átadta ötéves fiának, Gorkeh Gamal Kwame-nak. A kormánypárt politikusai mindent megtesznek az elnök személyét szolgáló hiedelmek életben tartására. Így hirdetik például Accrában, hogy a guineai szent ember, Cherif Fanta Mahdi 1948-ban megjósolta Nkrumahnak: egyiptomi leányt vesz feleségül (ez így is történt), s a tőle született gyermeke „Afrika Királya" lesz majd.

Az ellenzék azonban egyre nehezebben tűri ezt a diktatúrát, amely az egyeduralom legmodernebb formáit egyesíti a korlátlan tekintély hagyományos elveivel. Nem véletlen tehát, hogy alig három év leforgása alatt négy merényletet kíséreltek meg **Osagyefo** ellen. Figyelemre méltó, hogy a legutóbbi kísérlet szinte válasz volt a rendszer újabb intézkedéseinek a bevezetésére: egy új törvény a **vizsgálati** fogság idejét öt évről húsz évre emelte; egy másik előirta, hogy az országot csak különleges engedéllyel lehet elhagyni; egy harmadik pedig felhatalmazta a köztársasági elnököt, hogy az állam biztonsága ellen elkövetett vétkekkel foglalkozó rendkívüli bíróság ítéleteit megváltoztathassa.

Azzal azonban, hogy törvényerőre emelte a rendeletet, amely a rend fenntartását szolgáló intézkedésekben teljhatalommal ruházza fel, és hogy bejelentette az egy párt hatalmát szentesítő alkotmánymódosító népszavazás megrendezését, Kwame Nkrumah olyan tettre szánta el magát, amelyet egy „megváltó" is nehezen engedhet meg magának. A legutolsó merénylet magyarázatát minden bizonnyal itt kell keresni. Kwo Richardson, az emigrációba vonult ellenzéki mozgalom, a Ghanai Egyesült Párt főtitkára véleményével nem áll egyedül: „Ha egy vezető mindenek ellenére ráerőszakolja magát a népre, a nép kénytelen a végső módszerekhez fordulni, hogy kormányát maga választhassa meg".

L. M.

BARTÓK MANDARINJÁNAK legutóbbi párizsi előadásával kapcsolatban, felidéztem Malipiero „Pausa del silenzio" című művének emlékét. Magyarra így fordíthatnánk : *Törjük meg a csendet !* Túléltük a háborút, most rajtunk a sor, hogy az aknasújtott mezők felett helyreállítsuk a művészek egyetemes szolidaritását !

Ez az első Világháború után történt, ami sok mindent megmagyaráz. A második után is volt hasonló kísérlet, legalább írásban, Willem Pijper, a kiváló holland zeneszerző tollából a *„Contrepoint"* című francia zenei folyóirat hasábjain. De ez nem hasonlítható az előbbihez. A művészek egyetemes szolidaritását csak az első világháború után kellett helyreállítani, a második után nem, mert az 1940-45 esztendők nem jelentettek törést vagy válságot az európai *élite* lelkiismeretében, ellenkezőleg: soha sem volt az egységesebb, mint akkoriban és ebben a német megszállóknak is volt némi akaratlan része. 1914 azonban végzetes törést jelent földrészünk szellemi életében és ennek következményeit ma sem tudtuk teljesen kiheverni. Akkor keletkezett az egyes országokat körülvevő betongyűrű, amely egyre jobban megnehezítette a szellemi értékek nemzetek közti kicserélődését, nemcsak az egykori hadviselő államok, de a „szövetséges" országok közt és, sőt, talán elsősorban náluk ; ez az állapot azután a háború után is megmaradt. Így történhetett, hogy nálunk, Magyarországon, a huszas években és a harmincas évek elején, amikor haladó zenénk szükségleteit nemcsak teljes egészében kitöltötte Kodály Zoltán iskolája és művészete, hanem még szinte sok is volt a szűkre szabott országnak, amikor Bartók számára alig akadt hely saját hazájában, mi, fiatal zenészek, bár tudtunk a minket körülvevő világ eseményeiről, egyáltalán nem fogtuk fel, (néhány egészen kisszámú kivételtől eltekintve), hogy 200 kilométerre tőlünk világraszóló és a zene történetében páratlan remekművek születtek. Így Alban Berg „Wozzeck"-ja, mely éppúgy a Világháború és az azt követő évek légkörének gyermeke, mint Bartók Mandarinja, Táncszvitje, Kodály Psalmus-a, a párizsi „Hatok" fellépése, hogy a többiről ne is beszéljünk.

„WOZZECK" Martine Cadieu szerint (Les Lettres Françaises, 1005. szám) nemcsak korunk, hanem talán minden idők legszebb operája. Ezt a megállapítást nem találom túlzottnak. Hiszen az opera maga alig három és fél évszázados múltra tekint csak vissza. Kezdetétől fogva hibrid műfaj, megalkotói az antik tragédiát akarták felújítani benne a „barokk" kor művészeti eszközeivel. A legnagyobb mesterek próbálkoztak meg vele : Monteverdi, Lully, Rameau, Haendel, Gluck, Mozart, Beethoven, Weber, de csak torzót alkottak minden művészi tökéletességük és drámai erejük ellenére. Az új értelemben vett homogén opera csak a múlt század második felében született meg, elsősorban Wagner, Verdi és Muszorgszki nyomán. Tökéletes megoldást azonban egyikük sem talált a zenei színpad problémáira. Még a legsikerültebb Wagner-operákban is vannak hiányok és egyenlőtlenségek, a „Wozzeck"-ben azonban nincsenek. Ebben az 1917-ben megkezdett és 1921-ben befejezett műben Bergnek sikerült eljutnia oda, ahova előtte senkinek, de ez nem az ő kizárólagos érdeme. Hogy egy közönséges példával éljek : milyen sokáig kísértette az emberiséget a repülés vagy az Északi Sark elérésének gondolata és hányan vallottak kudarcot vele, míg végre akadt valaki, akinek sikerült ! Vajon ki következtetne ebből arra, hogy Blériot nagyobb szellem Leonardo da Vincinél ?

GERGELY JÁNOS

A « Wozzeck » a Párizsi Nagyoperában

Tény, hogy Bergnek sikerült létrehoznia a drámai színpad és zene teljes egyensúlyát, tökéletes egységét és minden művészi kompromisszum nélkül ! Gyorsan pergő három felvonása 15 képet zár magába ; az egész mű nem tart tovább két óránál. És mégis, a nézőnek kijövet olyan az érzése, hogy mindent látott és hallott,hogy az operából, úgy, ahogy azt Berg megírta, egy jelenetet, de még egyetlen hangot sem lehet elvenni, de hozzátenni sem. Csodáljuk szenvedélyességét, de ugyanakkor zenei szerkesztésének tisztaságát, nemes ívelését, arányosságát, mértékletességét, nyelvének könyörtelen szigorát, egységét, modernségét és ugyanakkor hagyományhűségét. Berg kivételes egyéniségén átszűrődik a zenei múlt ; hol klasszikus szonátaformát hallunk, hol rondót, hol témát variációkkal, hol táncszvittet, a drámai cselekmény legkisebb fennakadása nélkül. Amellett érzékenyen reagál korának szellemi és művészi irányaira. A freudizmusra gondolok, az emberi lélek tudatalatti viharainak megérzésére és drámai ábrázolására a zenekarban, meg az expresszionizmusra, melyet azonban igen távol érzek a zenei kifejezőeszközök Strauss Richárd-i értelmezésétől. Szoros értelemben vett zenei hatásról tulajdonképpen nem is beszélhetünk Bergnél : a „Wozzeck" zenéje dodekafón, de még nem szeriális. Schönberg esztétikáját követi, de nem másolja művészetét. Debussy impresszionizmusa éppen olyan távol áll tőle, mint Pucciniék „verizmusa". A darab reális és irreális elemei elválaszthatatlanul egybeforrtak, a rendezés hol az egyiket, hol a másikat emeli ki. Zenedrámai eszközeit némiképpen rokonnak érzem Janacek Katya Kabanovájával. Nem művészi összehasonlítást akarok tenni. Janacek műve különben is messze jár a „Wozzeck" kiegyensúlyozott hangzástechnikájától, két nyelvű alkotás, a posztwagneri opera fejlődésének jellegzetes fázisa, ahol az ének egészen más síkon mozog, mint a zenekar, míg a „Wozzeck"-ben az énekszólam kamarazene, a hangszeres szólamokkal együtt él és fejlődik. Az emberi hang szerepe mindig funkcionális, akkor is, amikor énekel és akkor is, amikor beszél, kötött, vagy akár kötetlen formában ; a beszéd és ének közti természetes feszültséget Berg drámailag is felhasználja. (Mária monológjában a bibliát olvassa beszédhangon, kommentárjait azonban énekli és ezt mindenki természetesnek érzi.) A zenekar alig kísér, annál többet ellenpontoz, fokoz, értelmez, de csökkentett nyomatékkal, sohasem zavarja az ének színpadi hatását és saját törvényei szerint való kifejlődését. A képek közti közjátékokban aztán annál jobban kitör ; de tutti-jai a dráma szerkesztésnek éppen olyan szerves részei, mint diszkrét tartózkodása.

ÉRDEKES, mennyire nehéz Berg művészetében zenei hatásokat felfedezni. Benne érezzük az európai zene utolsó 4 századának lüktetését, de csak általánosságban. Részleteiben alig tudnánk epigon vonásokat kimutatni. Mint mondtam, meg nem alkuvó zene, mindent átstilizál a maga nyelvére, még ott is, ahol mindenki más számára a tonális zene konvencionális modorossága kísértene, (bölcsődal, katonainduló, laendler) ; Berg nem ismer zenei kétnyelvűséget. Műve : végállomás ; végső megoldása évszázadok zenedrámai formakeresésének, de ezt a megoldást minden zsenialitása mellett is törékenynek és esetlegesnek érezzük, talán individualizmusa miatt. A „Wozzeck" nem prototípus, sem kiindulópont. Hatása a jelenkori operára (Brittenre és Menottira gondolok) nem is túlságosan jelentős.

És ha már szoros értelemben vett hatásról nem beszélhetünk, sem ascendens, sem deszcendens irányban, analógiákat mégis találunk rá ; de az ezekből leszűrhető művészeti párhuzam is inkább irodalmi, mint zenei : Hasekkel, Kafkával, Courtelinnel érezzük rokonnak a művet, de azt is inkább ösztönösen, mint tudatosan.

A „Wozzeck" Georg Büchner 1837-ben írt drámájának pontos, de rövidített szövege. A téma banális napihír. Wozzeck közlegény és katonai borbély megöli gyermekének anyját, „vadházastársát" Máriát, akivel, pénz híján, nem tud egybekelni, majd megháborodott lélekkel a tóba öli magát. Tettének oka : féltékenység ; Mária odaadta magát a tamburmajornak, nem szerelemből, hanem nyomorból, elesettségből. Pedig Wozzecknek nem kenyere a féltékenység, feljebbvalója, az ostoba és gőgös kapitány és egy bolond, magát lángésznek képzelő orvos lovalta bele.

Tragédia társadalmi éllel, de társadalmi konklúzió nélkül, (legalábbis látszólag). A kollektivista művészet teoretikusai sokat is támadták annak idején a darabot emiatt. Hogy Wozzeckből a tehetetlen nyomor és kiszolgáltatottság nem forradalmárt nevel, csak alkalmi bűnözőt, aki még saját erejével sincs tisztában. Ő is, Mária is passzív hősök, elszenvedik az életet, az események forgatagában hányódnak, nem is próbálnak fölébük kerekedni. Ez mind igaz és az is, hogy a „Wozzeck" lényegében polgári tragédia, elsősorban talán azért, mert nincs helyhez és időhöz rögzítve. De a mű 1921-ben keletkezett ! A háború véres emlékeivel és vízióival terhelten, az akkori Bécs felemás légkörében és szellemi konjunktúrájában ! Mint Bartók Mandarinja, ez a mű is saját kora felett ítélkezik, könyörtelenül. Azt hiszem, ma már túljutottunk az egykori aggályokon ; a művész sötéten látása, akár reálisnak bizonyul, akár nem, alapjában véve kritikai állásfoglalás, akárcsak — megint csak irodalmi példák jutnak eszembe — Swift Gulliverje, vagy Biró Lajos magyar korszakának kétségbeejtően tragikus elbeszélései. Ki merné ma kétségbe vonni ezeknek pozitív humanizmusát, ma, amikor minden jószándékú ember egyetért abban, hogy nincs szocializmus humanizmus nélkül és talán abban is, hogy korunk humanizmusának útja megegyezik a szocializmuséval.

A „Wozzeck" humanizmusa túlélte korát. Elsősorban, mert cselekvő humanizmus. A zenén keresztül az. Gondoljunk a 3. felvonás szüntelen emelkedésére és az utolsó közjáték velőtrázó De profundis-ára ! Berg nem mondja ki a végső szót, de állást foglal, közösséget vállal hőseivel és az utolsó jelenet lebegő csattanójának tragikumában egy szemernyi optimizmus is vegyül : *a gyermek él !*

AZ ELŐADÁS kitűnő. A Párizsi Nagyopera ez alkalommal több klasszissal múlta felül önnönmagát. Harminc próba!Az Operaház zenekarával! És világraszóló nemzetközi „staggione"-gárdával ! A karnagyi emelvényen Pierre Boulezzal, aki az új zenének nemcsak legelső propagálói és művelői, de legnagyobb tudósai közé is tartozik ; Jean-Louis Barrault-val, mint rendezővel, aki a drámában a víziószerűséget emeli ki és ebben nagy segítségre talál André Masson szuggesztív díszleteiben, melyek a drámát időtlen időkbe vetítik, de ugyanakkor a nézőhöz is közelebb hozzák. Még a színlap is kivételes jelentőségű, hisz Pierre Jean Jouve és Pierre Souvtchinsky írásait tartalmazza. A németajkú énekesek közül egyet sem emelek ki : egyformán tökéletesnek tartom valamennyit. De ez nem bók, a „Wozzeck" éppen az a mű, mely nem tűr el tökéletlen előadást.

Alban Berg operája most lépett be a történelembe — állapítja meg egyik-másik francia kollégám. Nem értek egyet velük. A Wozzeck már régóta ott van ; 1925 és 1936 közt 166 előadást ért már meg, mintegy 30 különböző városban. Párizsban először 1951-ben adták elő idegen társulattal a Théâtre des Champs-Élysées-ben. A mostani előadásnak mégis történelmi jelentősége van, de sokkal inkább a Párizsi Nagyopera, mint a mű szempontjából.

Paul Hindemith halálára

Ha a századeleji német zene felett Strauss Richard uralkodik, a két háború közti korszaknak, ezt ma már világosan látjuk, Hindemith volt a legkimagaslóbb egyénisége. Vérbeli muzsikus, szabad szellem, humanista, világpolgár, ugyanakkor korának hű fia és mélységesen német, a szó legtisztább, legemberibb értelmében. Talán az egyetlen a nemzedékéből, akiről mind ezt habozás nélkül el lehet mondani, de mindenesetre az egyetlen, akinek sikerült a német zene évszázados nemzetközi tekintélyét a 20. századra is kiterjesztenie. (A Bécsi Iskolát nem sorozom a szoros értelemben vett német zenéhez.)

1895-ben született Hanauban, Dél-Németország volt szellemi hazája, Majna-Frankfurtban nyerte zenei képzését hihetetlenül korán. 9 éves korában már hegedül, 1915-ben a frankfurti Operaház zenekarának hangversenymestere, később főleg mélyhegedűvirtuózként működik, de játszik minden elképzelhető hangszeren. Rendkívüli hangszerismerete zeneszerzői pályáján olyan szellemi tőkét biztosít számára, amilyennel nagyon kevesen rendelkeznek. De Hindemith nem egyoldalú művész, nemcsak a hangszeres zene lehetőségei érdeklik, az emberi hang is, Első operáját, a történelemelőtti időkben játszódó, egyfelvonásos, expresszionista ízű „Mörder, Hoffnung der Frauen"-t 1921-ben mutatják be Stuttgartban, „Das Nusch-Nuschi" című balettjét ugyanott és ugyanabban az évben jelenik meg először a Donaueschingeni Fesztiválon III Vonósnégyesével. 26 éves korában már nemzetközi tekintélye van. 1921-től 26-ig a Donaueschingeni Fesztiválok zenei vezetője; 1927-ben Berlinben telepedik le és átveszi a „Hochschule für Musik" zeneszerzéstanszakának vezetését.

A berlini évek alatt bontakozik ki Hindemith igazi jelentősége. Antiimpresszionista és az expresszionizmustól is egyre inkább eltávolodik. Esztétikája egy lényeges pontban megegyezik Busoniéval, elvet minden zenei metafizikát és szimbolizmust, de ugyanakkor a hősi pátoszt és az érzelmességet is. Egészséges humorral persziflálja a „polgári" zenét (mint Schumann a múlt században a „filiszter"-eket) és gúnyjának éle elsősorban Wagner felé irányul. De zenéjében a negatív elemnél több a pozitivum. A preklasszikus zenei hagyományok felújításában keres megoldást korunk zenei problémáira. Zenéje eklektikus, mint a termékeny szerzőknél általában, de sohasem felületes vagy semmitmondó. Szinte megdöbbent könnyedsége, amellyel papírra veti zenei gondolatait; (III. Vonósnégyesének nagy részét a vonaton írta Donaueschingenbe menet.) A komponálás számára kizárólag zenei és nem lelki vagy elméleti kérdés. Amit Busoni abszolút zenének nevez, az nála Gebrauchsmusik-ká válik, mely nem akar mást vagy többet mondani, mint amit a hangok nyelvén kifejez. Ez a „funkcionális" művészet tulajdonképpen a 20-as évek német esztétikai irányának, a „neue Sachlichkeit"-nek, az új tárgyilagosságnak a zene síkjára való kivetítése. Hindemith termékenységét sokszor hasonlítják össze Darius Milhaud-éval, de kettejük szellemi rokonsága, véleményünk szerint, sokkal mélyebb alapokon nyugszik. Nem lehetetlen, hogy a 20. század művészetének eljövendő történészei Hindemithet a Párizsi Iskola, a Hatok csoportja, Cocteau, Satie és Koechlin mellé fogják helyezni.

Az 1930. körüli esztendőkben Hindemith művészete delelőhöz ér. Addigi pályáját nagy sikerek és bukások, heves pro és kontra polémiák jelzik. Zenéje mindenhol jelen van, az avantgard zene minden fórumán támadják és védik, de senki sem megy el mellette közömbösen. (Húsz évvel később a Szovjetunióban nyomtatásban nem kapható műveit a zeneszerzők kéziratos másolatban terjesztik egymás között.) „Hin und Zurück" című zenei komédiáját „Oda-vissza" címen a pesti Opera is bemutatta, nagyon kevés sikerrel, (a haladó zene amúgy is kisszámú magyarországi táborát akkoriban más problémák foglalkoztatták). 1932-ben fog hozzá a „Mathis, der Mahler" komponálásához. Ezt az operát tekintik élete főművének. Hőse: a festő Mathias Grünewald, tárgya, a művész viszonya a néphez, lelkiismerete és állásfoglalása a 16. század parasztháborúi és a reformáció forgatagában. Hindemith zenéje itt gótikus és reneszánszkori elemekkel gazdagodva új klasszikus magaslatokat ér el; légies ellenpont és gyökérszagú dallamosság szövevénye, századunk egyik legreprezentatívabb alkotása, mely máig sem foglalta el az őt megillető helyet korunk zenei Panthéonjában. 1938-ban mutatják be Zürichben, mert 1933-ban a hitlerizmus uralomra jutása véget vetett Berlin kivételes zenei életének, a legkiválóbb mesterek és művészek sorra elköltöztek vagy elhallgattak. Hindemith, aki soha sem leplezi a nemzeti szocializmus iránti ellenszenvét, egyre több időt tölt külföldön, Törökországban, Amerikában; 1937-ben véglegesen lemond állásáról, Svájcba költözik, onnan 1940-ben, több mint 100 opusszal a tarsolyában, az Egyesült Államokba, ahol a Yale-University tanára lesz. 1953-ban tér vissza Európába és Svájcban telepedik le.

A 30-as évek elején, mintha a Mathis-szal és a hitlerizmus uralomra jutásával fordulópont állna be életében. Főtevékenysége az elmélet síkjára látszik áttolódni. 1936-ben jelenik meg „Unterweisung im Tonsatz" címen nagy elméleti munkája, melyben, igazi német alapossággal, saját életművét próbálja elméletileg is igazolni. Lényegében az új zene összhangzattana, mely századunk új jelenségei és régi hagyományai között keres összefüggést. Elmélete körül mindmáig ádáz harcok dúlnak, többen támadják, mint védik. Kétségtelen, hogy sok szó fog még esni róla, mint a schönbergizmus egyik ellenpólusáról és ahhoz sem fér kétség, hogy helye lesz a zeneelmélet történetében.

Bár 1940 után Hindemith alkotótevékenysége kissé alábbhagy, sok új művel gazdagítja még a világot, többek között a zongorára és vonószenekarra írt „Les quatre tempéraments"-nal a zongorára írt „Ludus tonalis"-szal, a „Harmonie der Welt" szimfóniával, a „Hérodiade" balett-tel, egy-egy hegedű- és gordonkaversennyel, duószonátákkal.

Fáradhatatlan muzsikus volt, művész és virtuóz, alkotó és teoretikus, szervező és pedagógus, az autonóm, öncélú zene legkiválóbb harcosa.

R. S.

AZ ISTEN SZÖRNYETEGE

VATAI LÁSZLÓ KÖNYVE ADY LÍRÁJÁRÓL

VOLT EGY IDŐ, — úgy a harmincas évek vége felé —, amikor Ady Endre néhány barátja arról beszélgettünk: mi lehet az oka annak, hogy az érdeklődés Ady élete műve iránt hanyatlóban van? Olvasói tán nem is fogyatkoztak meg, de maguk az írók, és általában az irodalomtörténet munkásai, mintha kevesebbet törődnének vele. Vajon azért-e, mert megszünt rejtély lenni: amit hitt és vallott, felszívódott a nemzet vérkeringésébe. — harminc évvel halála után elérte a nagy írók sorsa: besorozták őt az aranykötésű klasszikusaink közé? Vagy az utána jöttek hangtalan s talán önmaguk előtt is titkolt összeesküvése növeli egyre némábbá ezt a csendet? Ady „Az elsőség jósága" című versében merte vallani.

...oh, jaj nekem, ha elporoz
Mellettem győztesek hada,
Vig gyors hada,
Mert rút leszek, nagyon gonosz.

Nem tudom, van-e költő a világirodalomban, ki ezt vallani merné, — de hogy az Ady utáni korszak költői között sokan úgy érezték, hogy az elsőség megszerzésének előfeltétele Ady fejvétele, ezt bizonyosnak és majdnem természetesnek vélem.

„Mostanában a Cassandra jóslatoknak és szociális fölháborodásnak konjunktúrája van a költészetünkben, akár a millennium táján", irta akkor Weörös Sándor, — hogy van az, hogy ilyen választó időkben az emberek nem menekülnek Adyhoz, kérdeztük akkor? Hogy van az, hogy sokan Szabó Dezsőhoz menekülnek, — előbb azok, kik a magyar sorsot náci-mintára óhajtják alakitani s aztán azok, kik a náciktól elkülöníteni kivánnák? Kérdések, miket föl tudtunk vetni, válaszolni nem tudtunk rájuk. (Már akkor is eszembe jutott s azóta gyakran hivatkoztam Goethére, ki mosolyogva idézte barátja Hofrath Meyer mondását: wenn nur das Denken nicht so schwer wäre — csak ne volna a gondolkodás olyan fene-nehéz!)

Egyben azonban megállapodtunk, nevezetesen, hogy annak idején hibásan mérlegeltük Kosztolányi Ady-ellenes irásának hatását s hiába cáfoltuk meg sorra tételeit, a támadásnak igenis volt hatása, főleg az írókra, kiket féltékenységük nyomasztó súlya alól fölszabadított. Hiába, hogy Móricz Zsigmond mély haraggal, szinte sértődöttséggel állt ki nagy barátja mellett. Hiába, hogy Babits méltatlankodva tiltakozott a vád ellen, hogy ő is azok közé tartozik, „akik titkon és szivük mélyén talán helyeslik az Ady-koszorú megtépázását..." s hivatkozik arra, hogy az elsők között volt, „akik zsenijét ismerték s bámulták". Messzebb ment ennél. Megismételte, hogy Adyt most is, Kosztolányi cikkének olvasása után, a régi magasságában látja. Ady hatalmas szimbólum-épületét egészében kell megitélni s hogy igy tekintve még jelentéktelenebbnek látszó versei is nagyságot és fontosságot nyernek. Kiemelte, mennyi szépet érez még azokban a strófákban is, amiket Kosztolányi elrettentő példák gyanánt idéz, s hangsúlyozza, hogy Ady helyét nem az érdekes, csonka tehetségek között, hanem a Vörösmartyak, a Petőfiek koszorús menetében látja.

●

KOSZTOLÁNYI ÍRÁSA hatott, — költő szólalt meg, jeles elbeszélő, kinek indokolt írói presztizsét korai tragikus halála még sugarasabbá tette. Elképesztő, hogy még egy évtized múlva is... de hát minek erről beszélni, végül is erős hitünk volt, hogy Ady-revízióra semmi szükség. Mintegy cáfolatául az itt vázolt megállapításoknak, 1939. januárjában a Babits Mihály által szerkesztett Nyugat cikket hozott Cs. Szabó László tollából, „Húsz éve halt meg Ady", ez volt a címe s meggyőző erővel vetitette — hívők és hitetlenek elé — Ady élete örök jelentőségét. Irván: „Ady győz, folyton győz, a halhatatlanok vak biztonságával". És „utolsó reményünk egy tökéletes Ady kiadás, (mert előzőleg joggal bírálta a közkézen forgó kiadásokat), s az összes költő-utódok hűségnyilatkozata." „Bartók, Kodály, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Szekfű, Illyés és az utánuk következők is, akarva-akaratlan Adyn keresztül jutottak örhelyükre, az új magyar szellemi hálózatban ő indította el a villamos áramot".

A negyvenes évek első feléről hiába is igyekeznék irni, a szellem emberei mintha mind félrebeszéltek volna, senki semmiért nem volt felelős, — Adynak nem volt szava ehez a korhoz, vagy legföljebb annyi, hogy „csörtettek bátran a senkik" és „sohse volt még kisebb az ember", — talán Csontváry tudná megfesteni ennek a kornak képét. Annál talányszerűbb, hogyan következett el 1945 után Ady reneszánsza, mert elkövetkezett. Nem lehetetlen, hogy a felújult érdeklődésben iránta valamilyen része volt a dogmák elleni tüntetésnek, melyeket az új rezsim hirdetett, de része volt annak a törekvésnek is, hogy Ady költészetével az új rezsim a maga igazát vélte bizonyithatni. Lehet, hogy ez merész hipotézis, de tán indokolt, ha azt állitjuk, hogy az Ady reneszánszát az új rezsim egyik nagytehetségű vezető emberének, Révai Józsefnek hódolata Ady Endre iránt tette lehetővé, majdhogynem kötelezővé. Révai állásfoglalása egyúttal proklamálása volt annak, hogy Ady művészetében a látó ember számára ott tükröződik a bolsevizmus világképe. Magam egy cikkemben — valamelyik hétfői lapban — ellentmondani próbálkoztam, nagyon udvariasan persze, — a falak már álltak, miknek nem volt tanácsos nekimenni, — de érthetően. Igy indult meg, ilyen auspíciumok mellett, az új Ady korszak, hogy aztán függetlenül a kezdetektől, az irodalomtörténeti kutatásnak, az egyetemi oktatásnak legszivesebben megmüvelt területe legyen. Öröm volna számomra, ha ennek a fejlődésnek hivatott tanúi (— Aczél Tamásra, Enczi Endrére, Méray Tiborra gondolok —) ellenőriznék állításomat. (Az Ady-kutatás számos kitünő munkája között — sajnos nem mind jutott el hozzám —, különös örömöm telt Kovalovszky Miklós munkájában, első kötete egy nagyszabású munkának, mely Ady életére vonatkozó minden emlékezést van hivatva összegyüjteni.)

●

AZ EMIGRÁCIÓ IRODALMA szép értékeket produkált a költészet, az elbeszélő irodalom terén, de tanulmányokat a magyar irodalom jeleseiről csak nagyon elvétve, legfeljebb egy-egy évforduló alkalmából. Annál örvendetesebb meglepetés, hogy nemrég az Occidental Press kiadásában egy nagyobb tanulmány jelent meg: „Az Isten szörnyetege" a címe, irója Vatai László és szól Ady lírájáról. Szerzőjét nem ismerem és ez az én mulasztásom, mert éppen legutóbb, a Magyar Csillag lapozgatásakor egy Kodály-cikket olvastam, melyben ő a maga tétele alátámasztására hivatkozik dicsérön Vatai László egy irására: „A szubjektiv életérzés filozófiája"-ra. Nagyon lehet, hogy ennek ismerete segitett volna Vatai új könyvének igazibb megértésében, de semmi módom nem volt e hiány pótlására, — be kellett érnem azzal, hogy Adyt olvastam.

Különös könyv. Irója úgy lát munkájához, mintha előtte soha senki Ady lírájával nem foglalkozott volna; ezt a száz mázsás carrarai márványtömböt egyedül ő próbálta volna vállaira emelni. Van ebben a vállalkozásban valami imponáló, — a világ teremtésének új hat napját megművelni — közel 400 oldal elemzésen keresztül, melynél az író abból indul ki, hogy az olvasó nem ismeri Adyt, senki sem ismeri Adyt, még ha olvasta is, neki kell művét megmagyaráznia. Ahogy ő Ady költészete szépségeinek főléje hajol, — „főléje hajol" nem is jó szó, elmerül tengerében, — titka a költőnek nem marad előtte. S most már az olvasónak sem. Nem volt könnyű dolga: Ady minden irásában jelentkezik valami feloldatlan, egy szó, egy kép, egy gondolat, meséinek hetedik szobája, ahová leglelkesebb olvasója sem juthat be. Igy, ezzel a titoknak maradt titokkal válik Ady tökéletessé, — no, meg egyebekkel. Lehet hogy Ady akarta is ezt, mert nagyon öntudatos művész volt s Vatai helyesen állapitja meg, hogy nem volt naiv költő, (róla nehéz volna azt állitani: ich singe, wie der Vogel singt, der in den Zweigen wohnet), s az is lehet, hogy Ady kaján mosollyal állapította meg ilyenkor magában, hogy majd X vagy Y mit szól ehez?

Ez a parttalan, mindent-megmagyarázni-törekvés, melynek párját a magyar irodalomban hiába keresnők, s melyhez — ezt alá kell húzottan kell elismernünk — a szerző lelkiismeretes munka árán jutott el, okozza aztán, hogy könyve, számos helyén az érdemes mondanivaló skolasztikává szélesül s a nem fölületes olvasóban is fölébreszti a hajlandóságot, hogy szórakozottan forgassa lapjait. Különösen, ha még az ilyen magyarázatokat, melyekben gyakran érdemleges dolgok revelálódnak, bő jelzők, bizonytalan körvonalú fogalmak ornamentikájával veszi körül.

●

ADY Vatai számára az egyetlen költő, mintha soha más költő, sem magyar, sem a világirodalomban, így, ilyen erővel meg nem ragadta volna. Amikor könyvében írót, költőt, filozófust emlit, csak azért történik, hogy alakján Ady nagyságát mérje le. Még Zola is jó neki erre a célra. Nietzschet Vatai nagyra tartja s igaza van, — vagyis ha Adyval összeveti, akkor ezzel Ady nagyságát kivánja kidomboritani. De az ilyen összevetésnél Vatai nem éri be azzal, hogy arról beszéljen, milyen szellemi rokonságok birták őt e párhuzam megvonására, nem. Ő feltétlen szükségesnek tartja, hogy az összehasonlítás mérlegét Ady javára könyvelje. Azt irja: „Nietzsche modern pogánnyá lett, Ady, bár kacérkodott a gondolattal és néha vágyott is rá, sose tudott azzá lenni. Sokkal árnyaltabb, összetettebb volt a lelke, minthogy azzá válhatott volna. A valóság ritmusát sokkal mélyebben érezte Nitzschénél; az Istentől soha nem tudott elszakadni". Kantot, Schopenhauert, Darwint említi Vatai, de csak azért, hogy megállapítsa: Ady „sokat tanult tőlük, mégis más utakon, valóságosabb utakon járt; gyakran tisztábbnak érezte a metafizika kérdéseit is". Fölösleges megállapitás, s emellett nem is áll meg, de messzire vinne, ha ezzel és ilyenekkel behatóbban kívánnék foglalkozni.

Vatai Ady minden versét szereti, mert mindenikben talál valamit, ami kulcs Ady lényegének megismeréséhez. Babits is igy volt vele, én is s nagyon értem az elragadtatást, mellyel ő Ady egy-egy nagy verséről ir. Példa erre sok egyéb példa mellett Adi „A föltámadás szomorúsága" című tátrai verse. Nagyon megértem Vatai elragadtatását, — a vers a legszebbek közül való, Ady leglelkét a leginkább kitáró. A legszivesebben azt olvastam volna, ha Vatai minden magyarázat helyett azt irja, hogy nagyon szép, vagy hogy „becsületszavamra el vagyok ragadtatva". Vatai elmondja, hogy Ady 1910. augusztusában a Tátrába ment. „Élete eddigi állomásai — Párizs és a Földközi tenger — helyett a magányosságot kereste". Ady mindenütt a magányosságot kereste: a Három Holló-ban éppúgy, mint a rue de Lévis bisztrójában, Monacóban, éppúgy, mint Rómában a Café Aragonban. Ennek a magányosságnak remek szöttese a tátrai vers. Megható, hogy Vatai nem tud betelni e vers szépségeivel s ahogy ezeket magyarázza, ahogy Ady minden szaván kitapogatja „az Isten titkait, a szomorúságét, a magyarságét, a dicsőségét s végül az élet-halál titkait", ez mind jó volna, ha nem úgy oldaná meg, hogy Ady nagyszerű költeményét a maga szavaival darabokra szeldeli, Ady megejtő költeményét prózává zsugoritja.

●

AZ EMBER nem is érti, miért teszi ezt. Vatai biztosan tudja e költemény jelentőségét, de miért tart attól, hogy én nem tudom, hogy Ignotus, Babits, Schöpflin, Földessy Gyula, Cs. Szabó, Németh László nem tudja? Vagy Ady verseinek száz meg száz odaadó olvasója? Egy másik példa:

„Lentről nézem ős terebélyed
Piros csodákkal rakott élet..."

milyen szép két sor, — a „Sirás az Élet-fa alatt" című Ady-versből való s milyen kár, hogy Vatai, ki e verset szereti, megfosztja szépségétől, az Isten elleni lázadás, a tudás fájáról szedett gyümölcs, az élet fölötti hatalom, az ember istenülését tárgyaló megjegyzéseivel. Hogy végül is konstatálja: „az élet fájának meghóditása nem sikerült, csak lentről nézhette piros csodákkal megrakott ős terebélyét. Nem is hódithatja azt meg senki és egyetlen kultúra sem. Majd csak a történelem s az egész világ pusztulása után, az új teremtés idején veheti birtokába azt az ember". Hogy ezt Vatai honnan tudja, nem sejtem, — mindenesetre van abban valami megnyugtató, ha az atombomba-végítélet után még ilyen ígéretes lehetősége van a Vatai-féle elképzelésnek.

Vatai nemcsak Ady dalától ittasul meg, hanem — úgy látom — saját szavainak kisérő zenéjétől is, fokozni vélvén az olvasó mámorát is, aki azonban ettől a titáni (Vatai kedvenc szava) áthasonulástól kijózanodik. Nagy kár, mert Vatainak lényegében van mondanivalója, tegyük hozzá : néha új mondanivalója. Milyen kitűnő is az, mikor Ady költői őseiről elmélkedvén Vajda Jánosról megállapítja: „azért csak vállalt rokonság volt ez", — holott az irodalomtörténet már végérvényesen vérrokonságként lajstromozta. — Ady tudatosságáról azt mondja: „leereszkedett a tudatalatti világ legmélyebb titkaiba, de magával vitte a racionális értelem fényét is, s mindig nagyon megnézte, hol jár, mit és mivel alkot". Igaz. — Szép, amit Ady utolsó szerelméről, Csinszkáról ír, egy szertelen élet meghatóan leszelídült befejezéséről. — Tanulni lehet abból, amit a versalkotás kérdéséről ir; a nyelvről, mely „egyszerre csodálatos és tökéletlen eszköz a költő kezében is", mindaddig, míg nem jön mestere, kinek tolla alatt tökéletessé nem válik. „Nekünk, akik már Ady-versein nőttünk fel, ő a legtisztább és legkifejezőbb magyar költő." És igazán állapitja meg, hogy „stílusideálja nem a francia értelemben vett világosság, hanem az expressziók és képek kifejező ereje. Egy szót sem használ fölöslegesen, kevés szóval nagy lelki tartalmat fejez ki... tudatos nyelvhomállyal tökéletesen kifejezi a tartalmat". Amit egyébként egy fél század előtt Ignotus kitűnően fejtett ki a Fekete zongorá-ról szóló irásában. Mind ezt csak példázva mondottam el, — egészben véve könyve nyeresége az Ady-irodalomnak, még ha a szerző „sem utódja sem boldog őse"-póza nem is egészen indokolt. Néhány adatszerű tévedésére azonban szeretnék rámutatni.

●

AZT ÍRJA Vatai: „kortársai természetesen alig tudták lemérni ennek a lírai alkotásnak roppant nagyságát." Állitás, melyet szerző alátámasztani elmulasztott. Hát éppen az ellenkezője igaz, de bizonyitani ezt én sem vagyok hajlandó. — Lédáról irva azt mondja Vatai: „nem volt az a félvilági nő, ahogy általában elképzelik". Tudomásom szerint ezt Lédáról senkisem állitotta; Révész Béla pláne úgy állitotta be, mintha egy nagyvilági nő lett volna, valamelyik Bourget-regényből mintázva, ami szintén nem igaz. — „Ady élete jó részét, legalábbis a legjelentősebb éveit Budapest, Párizs, Róma háromszögében töltötte el." Rómát bátran kikapcsolhatjuk; egyszer volt ott, nyomát nehezen lelni föl költészetében. — Ady kiváló gondolkodó volt, de nem filozófus, mint Vatai állitja. De lehet, hogy Vatai szótárában a filozófus szónak egészen más az értelme, mint az enyémben. — „Külső életét, a gögön és mámoron túl, legjobban mégis az unalom határozta meg", állitja Vatai. Nem hiszem. Az ember a nyugtalanság szörnyetege s ez különösen áll a költőre s legkülönösebben a költők legnyugtalanabbjára, Ady Endrére. A nyugtalanság nem ásit.

Vatai istenes ember s úgy látom, igazán az, nem egy fejtegetésénél a szószéket képzelem alája. Vajon fanatizmusnak mondjam, ahogy Adyból a radikalizmust kifüstölni próbálja? Nem nagy sikerrel. Ady radikális volt nagyváradi kezdeteitől fogva. Fölfedezte Jászit magának és élt élete végéig a Szentjásziság hitében s ennek nem mond ellent, hogy Tisza tragikus halála lelke mélyéig megrázta. Istenhite és jákobi küzdelme ezzel a hitével sem cáfolata radikalizmusának. A forradalmat Dózsa György népéért, a magyarért akarta és akarta gyakorlatilag azokat az intézményeket, melyeket alkalmasnak hitt a tömegek sorsának megjavítására. Ezeket egy radikális programban vélte megtalálni, — anélkül, hogy a radikális pártnak, vagy bármely pártnak tagja lett volna. Vatai vállalta annak bizonyitását, hogy Ady nem volt radikális, vagy legalábbis másfajta radikális. Hát igen, Ady mindenben másfajta volt, de politikai program értelmében radikális volt. Tagja volt a Martinovics szabadkőműves páholynak; mint újságíró szolgálta buzgalommal Kristóffy törekvéseit; egyébként könyve egy helyén Vatai is kijelenti, hogy Ady „radikális politikai nézeteiben érezte a franciákkal való rokonságot".

●

LEHET AZ, hogy Vatai Ady védelmét a radikalizmus vádja ellen azért vállalta, hogy ennek során Hatvany Lajost („báró Hatvany Deutsch Lajost") diabolikus csábító szándékkal megvádolhassa? Föltehető ez egy őszintén Istenfélő emberről? Válaszoljak erre Goethe szavával:

Wie einer ist, so ist sein Gott
darum ward Gott so oft zum Spott.

„Bizonyos radikális körök, amik mögött mindig az új nagytőke állt, igyekeztek öt (Adyt) kisajátítani maguknak", állitja Vatai. Annak idején ilyen szellemben irt az Ady-problémáról szegény Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki azonban hamar átlátta e tétel hamis voltát s tovább nem is vállalta. Mi jogon állitja Vatai Hatvanyról, hogy ő az új nagytőke érdekében akarta Adyt elkeriteni a radikalizmus számára? Nem vall különös szociológiai ismeretekre, ha vallja a tételt, hogy a nagytőke — új, vagy régi — a radikalizmusban látta a maga érdekét. Abból a körből, melyből Hatvany származott, vagy kiszármazott, senki rajta kívül nem támogatta a radikális törekvéseket ; az ő mecénássága távol állt minden politikai céltól, — egyedül a nagy magyar költőnek szólt. Megirtam ezt a Nyugat-följegyzésekben, ma csak úgy mellékesen említem meg: személyes ügyem s még néhány gondolkozó, igazságot kedvelő emberé s most hogy utaltam erre, ettől függetlenül itélem meg Vatai könyvét.

●

ÉRDEME, hogy nagy alapossággal végiganalizálva az Ady-versek motivumainak egész skáláját, elénk tudja állitani a költő egyéniségét. Többen megtették előtte, tán nagyobb szuggesztivitással, de nem teljesebben. Nem baj, telik Adyból. És érdeme Vatainak, hogy tételeivel gondolkozásra készteti az olvasót, hol helyeslőn, hol vitázón, de végül is Adyt illetően.

FENYŐ MIKSA

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Városokban

E megátalkodott,
betonná, kővé dermedt kárhozatban,
mint egy iszonyú alvilági katlan
mélyébe dobva,
saját zsiromba, velőmbe, vérembe sülve
sercegve égek.

Mit is tehetnék ?

Visszafojtott lélekkel
azértis élek !

Cseppkőbarlang

A lét verejtékcseppkő-barlangjában
izzadságom megdermedt, cseppkővé fagyott.
Tekints sorsom sötét barlang-falára :
fénylő cseppkőként gyötrelmem
tündöklik ott !

MÁRER GYÖRGY

ÁMÉRIKA, CSODÁLATOS VILÁG...

A címet egy régi kupléból kölcsönöztem. Vannak talán még, akik emlékeznek rá, Medgyasszay, Vilma énekelte közel fél századdal ezelőtt. Amerika azonban még ma is éppen olyan csodás világ, mint akkor volt, sőt talán még csodásabb.

Nem a nagy dolgokról beszélek, az olyan megrázó tragédiákról, mint az elnökgyilkosság. Nem is arról a forradalmi folyamatról, ami a néger-kérdés körül viharzik. És nem a kirobbanó tudományos eredményekről, egy merőben új szerkezetű világ berendezéséről, ami a szemünk előtt megy végbe.

Szóval nem ezekről van szó, nem a nagy dolgokról. Hanem azokról, amik ezeknek árnyékában húzódnak meg. Például :

A jó tanuló jutalma

Amerikában nagy a népszerűsége a kereskedelmi bélyegeknek. *Vásárolsz a szupermarketben* 10 *dollár értékű árut, kapsz rá ajándékba* 1 *dollár névértékű kereskedelmi bélyeget. Ha a háziasszony összegyűjt, mondjuk,* 20 *dollár értékű bélyeget (ami a fentiek szerint* 200 *dollár értékű vásárlásnak felel meg), akkor vásárolhat érte egy meghatározott áruházban kb.* 2 *dollár értékű lakberendezési tárgyat.*

Nem minden szupermarket dolgozik bélyeggel, amelyik tehát így dolgozik, bizonyos propaganda előnyt szerez, építvén az embereknek arra az ősi tulajdonságára, hogy a pénzért vásárolt tárgyaknál jobb szeretik a potyát, még ha az utóbbi többe is kerül. (Mert zárójel között mindjárt ide is írjuk, hogy a bélyeggel dolgozó kereskedők rendszerint valamivel drágábbak.)

Tény az, hogy a bélyegeknek nagy a vonzóerejük a háziasszonyokra és főleg a család gyermekeire. Ezt az utóbbi körülményt most egyes iskolák pedagógiailag *is értékesíteni igyekeznek :* Aki jól tanul, nemcsak jó oosztályzatot kap, hanem 20, 50, 100 kereskedelmi bélyeget is, ki mennyit érdemel.

Az új tanulmányi rendszer pedagógiai eredményei egyelőre még nem jelentkeznek a fogyasztási statisztikában.

1984

Az *American Telephone and Telegraph Co.* irodáit hetek óta különös eset tartja izgalomban. Az igazgatósághoz ismételten panasz érkezett, hogy ismeretlen tettes a férfi mosdóhelyiség falaira pornográf képeket rajzol, amelyekhez még szövegmagyarázatot is fűz. Mind a rajzok, mind pedig az aláírások a szerző beteges képzelőerejéről tesznek bizonyságot.

Hiába távolították el a falról a rajzokat és a szöveget, újra és újra megjelentek azok bővített és javított kiadásban. Nem használt semmi, sem kérés, sem fenyegetés, sem nyomozás, sem kihallgatás ; a falak bemocskolása percig sem szünetelt és a tettes kilétét nem sikerült megállapítani.

A vállalat erre gondolt egy merészet és nagyot és a mosdó egyik léghűtő vezetékében rejtett *fényképezőgépet* helyezett el, amely minden hét másodpercben egy felvételt készített. A helyiség látogatói azonban csakhamar figyelmesek lettek a gép ismétlődő kattogására és a készüléket hamarosan felfedezték. Miután pedig a felfedezők szakszervezeti tagok, a kérdés a szakszervezet elé került. A szakszervezeti értekezlet azután úgy döntött, hogy a fényképezőgép rejtett elhelyezése a mosdóhelyiségben *„az erkölcsi érzék teljes hiányáról tesz tanúságot és durva belegázolás a magánélet szentélyébe."*

A vállalat is, az alkalmazottak is a maguk igazát hangoztatják, úgy hogy könnyen kenyértörésre kerülhet a sor. Az alkalmazottak valószínűleg bíróság elé viszik a panaszukat.

Orwell csak 1984-re jósolta a mindenüvé elrejtett fényképezőgépet. Az American Telephone and Telegraph Co. huszonegy évvel megelőzte korát.

Gépeddel alszom el

A Varázsos Ujjak Rt., *egy New Jersey-i gyár, piacra dobta az új* villamos rezegtetőt, *amely, mint a cég hirdetése mondja, hasonló érzést vált ki a megrezegtetettből, mint a* súlytalanság, *amely a sztratoszférában keríti hatalmába az űrrepülőt.*

Hogy miért jó és mire jó a súlytalanság, illetve a rezegtetés, ezt nem árulja el a hirdetés, de nagyon ajánlja a szerkezetet mind a magánosoknak, mind az intézményeknek, amilyenek a szépségápoló intézetek, szállók és hasonlók. Lehet karosszékbe építeni, de lehet ágyban is alkalmazni, már t.i. azok részére, akik szeretik az ágyban a rezegtetést.

Az új típus a cégnél 39 *dollár* 95 *centért kapható ; az eddigi rezegtetők* 1000 *dollárba is belekerültek.*

A Varázsos Ujjak bizonnyal bombaüzletet fog csinálni.

Hogy fogjuk a villát

A háború alatt az amerikaiak úgy vizsgáztatták le a magukat amerikaiaknak kiadó kémgyanús elemeket, hogy kikérdezték őket, melyik baseball csapat melyik ligába tartozik, a Nemzetibe-e vagy az Amerikaiba. Ha nem tudták, dutyiba kerültek, mert nincs olyan amerikai, aki ezt ne tudná. A másik biztos próba az volt, hogy *melyik kezükben fogják a villát* evés közben.

Amíg ugyanis az európai balkezében a villával, jobb kezében a késsel étkezik, az amerikai az evés megkezdése előtt felvágja tányérján apró darabokra az ételt, azután leteszi a kést, a villát átrakja a balkezéből a jobba és így eszik.

Most mintha e téren Amerikában is megindult volna a *revizionizmus* annyira divatos áramlata. Az egyik családi lap széleskörű ankétot kezdett az ügyben és megszólaltatta a legellentétesebb véleményeket.

Az egyik hölgy szerint itt az ideje, hogy Amerika is rátérjen az európai módszerre, mert a késnek nemcsak az a szerepe, hogy vágjanak vele, hanem az is, hogy rásegítsék vele a villára az ételt.

Az egyik divatos vendéglő maître d'hôtelje szerint újabban egyre több amerikai használja a kést és villát egyszerre, minthogy rájöttek, hogy *az amerikai módszer időveszteséget és az étel aromájának gyengítését jelenti.*

Van viszont, aki nehezményezi, hogy az európai, evőeszköz-használati módszer következtében, túlságosan mélyen kell az asztalra hajolni, ami *nem elegáns.*

Sokan *történelmi okokra* vezetik vissza a különbséget, büszke nemzeti hagyományokat emlegetnek, egyesek viszont azt magyarázzák, hogy az amerikai módszer legfőbb gyakorlati célja, hogy *a gyermekek evési tempóját lelassítsa.*

Jó lenne, ha mielőbb döntenének, melyik a helyes villahasználat.

Kihaltak a tanúk

Miénk magyaroké a dicsőség, a történet főhőse, Frank Zastera ugyanis hazánkból származott Amerikába. Régen volt, Zastera most 76 éves, amiből 55 évet egy elmegyógyintézetben töltött el.

Zastera ugyanis 1908-*ban egy tyúkfarmon dolgozott, ahonnan valami rendellenesség miatt elbocsátották. Erre megölte gazdáját, annak feleségét és a cselédlányukat. Bíróság elé állították, de nem ítélték el mert az orvosi vizsgálat megállapította, hogy* idült skizofréniában *szenved.*

Azóta a kórházban ápolták. Az orvosok megállapítása szerint azonban állapota mostanra tökéletesen rendbe jött, úgyhogy nyugodtan szabadonbocsátható. Igen ám, de hová menjen, kihez ? Nincs senkije, se rokona, se barátja, se pénze, amiből megéljen. Amellett a dolog jogilag sem olyan egyszerű. Annak idején nem ítélték el, mert őrültnek nyilvánították. Most azonban már épeszű és a bűne sem évült el.

De hogy tárgyalják a bűnesetet? A vádlott már nem emlékszik visszsza olyan bagatell dologra, mint egy kis tömeggyilkosság, tehát beismerésről, nem lehet szó. A bírósági iratok is elkallódtak és tanúk sincsenek, nyilván kihaltak. Hiába tett közzé az ügyészség hirdetményt a lapokban, nem jelentkezett senki.

Mr. Robot nyugalomba vonul

A robotemberről, mint valami regényes elképzelésről nem is olyan régen még utópista könyveket írtak és kabarétréfákat adtak elő és ma már, itt Amerikában van olyan robotember, amelyik hosszú és érdemes szolgálat után már nyugalomba is vonult.

Univac I.-ről van szó, akit 1951. májusában alkalmaztak az Állami Statisztikai Hivatalban és azóta éjtnapot eggyé téve dolgozott, ami ez esetben igazán nem túlzás, mert az elmúlt *12 és fél év alatt* 73.500 *órán át robotolt.* Ő volt az első komputer, aki adatokat tudott felhalmozni gépagyában és alkalomadtán ezeket az adatokat elő is tárta.

Igen ám, de a robotember is szaporodik, akár a hús-vér ember : minden komputer újabb komputereket szül és amint ez már lenni szokott, minden uj nemzedék modernebb felfogású, haladottabb szellemű, okosabb mint a régi, amelyet kicsit le is néz és igyekszik kitolni a helyéből. Így történt ez most is Első Univac apóval, aki csak ezer szóra tudott visszaemlékezni, ellentétben utódjával, aki 65.000 *szót tart meg friss, ifjúi, agyában* minden különösebb megerőltetés nélkül.

Mondjuk ki a végső szentenciát : Univac I. ócskavassá vált, amiért is nyugalomba kellett helyezni. Nyomban el is küldték őt az elaggott gépek menhelyére : A Smithsonian Institution történelmi és technikai múzeumába. A nyugdíjazás szertartása nem nélkülözte az ünnepélyes külsőségeket. Maga Luther H. Hodges kereskedelmi államtitkár búcsúztatta a kiérdemesült alkalmazottat a következő emlékezetes szavakkal :

— *Közülünk bizonyára mindannyian résztvettek már öreg és hűséges hivatalnokok búcsúünnepségén. De hogyan tudnak önök baráti kézfogással búcsúzni egy érdemes nyugdíjba vonulótól, ha az illető — gép ?*

E szavaknál az egyik jelenlevő közbeszólt :

— *Mi lenne, ha búcsúzóul egy aranyórával ajándékoznánk meg őt ?*

Richard M. Scammon, a Statisztikai Hivatal igazgatója mondott ezután néhány keresetlen szót, miközben Univac I. hevesen kopogtatni kezdte utolsó jelentését :

„A program, — kopogta —, amelyet most fejeztünk be, egy építési statisztika adatait tartalmazza. Ez az utolsó működése Univac I.-nek. Ez a komputer pontosan 12 év és 6 hónapon át volt üzemben. A mai napon a hivatal a gépet a Smithsonian Institution őrizetébe helyezi. Vége."

A jelentést a kollégák nem minden megindultság nélkül hallgatták végig. A gép, az Univac I. mintha kissé a szívükhöz nőtt volna. És ez volt az egészben a legfélelmetesebb.

*

Ámérika, csodálatos világ...

A MEGOLDÁS

AZ ELSŐ NAGGYŰLÉST Rómában, a Szent Sebestyénről elnevezett ókeresztény temetőben hívtuk össze, ugyanis a papok a Szent Péter Bazilikában zsinatoltak, s ennek következtében az Örök Várost, a többi örömtelen város gyanánt már ellepték vala a magyar zarándokok. Minden simán és az évszázados belviszály félrepöckölésével folyt le, mindenki megértette egymást, sőt sajátmagát is : az Anyaországból jöttek valamint a kolóniákon élők nemkülönben ; illetve csupán az utóbbiak zsolozsmáztak a foguk között „hogy a magyarok sűrűségétől ments meg Uram minket."

Először is a fogalmakat kellett tisztázni. Kis nép vagyunk de erőszakos. Az Anyaországban (ezalatt a Kárpát medence, stb. értendő) gondos orvosi kezek ügyelnek arra, hogy tengeren innen, isten bocsá' túl ne népesedjünk.

Az elmúlt évek során a magyar lányok és anyák áldozatos közreműködésével, a jólét fokozásának az életszínvonal növelésének a kényelem és kegyelem terjesztésének érdekében sikerült az elhajtások számát 600 *%-kal növelni. Az Anyaország elnöki tanácsa* 20.000 *önfeláldozó anyának utalta át az Egyke-segélyt, valamint* 40.000 *sztahanovista angyalgyártó vájár nyerte el az E (Egyse) rend első és a K (Kürtő) rend második fokozatát. Mind ezt természetesen egy óhoni szónok mondotta el, az ősi agyagkorsókból rögtönzött piedesztálon állva a hívő tömegnek.*

Ezután a Szigetország (régi nevén Brit Szigetek) Magyar Kultúrát Tenyésztő megbízottja lépte át a porladó csontokat, és így szólt a kezükben örökmécsest tartó egybegyűltekhez :

Többezrünknek sikerült megtanulnia a bennszülöttek nyelvét, s ezt különböző passzusokkal út- és lapulevelekkel bizonyíthatjuk. Vannak, akik csak a törzsfőnökök nyelvén hajlandók kommunikálni (t.i. csak magyarul beszélnek) ami egyfajta beépülés ékes bizonyítéka : elvégre, ha az ember uralkodni akar, szigetelje el magát a bennszülöttektől.

Feladataink még természetesen akadnak ; a magyar életforma, a paprika és Bartók Béla terjesztése, továbbá a magyar nyelv kötelezővé tétele bennszülött elemi iskolákban, valamint magyar gyermekek gyártása. (Itt voltak akik a tömegcikk és a nagyipar, mások pedig a családtervezés kipróbált kisipari módszerei mellett foglaltak állást.)

Az állásokat szerencsére — így a harmadik szónok tengeren túlról — sikerült többünknek megkaparintania, az állam- és atomtitkokkal egyetemben. A gyarmatokon élő magyar tudósok száma az elmúlt évben ismét túlszárnyalta a magyar muzsikusok, film és színházi rendezők számát — a koloniális egyetemeken 176 *olyan professzor működik aki az Anyaországból rajzott ki egykoron.*

A rádióállomások százai sugározzák az időnkénti tervszerű kalandozások, valamint a még tervszerűbb honfog- és honvisszafoglalások (lásd 896, 1686) *során a gyarmatok 4 tája felé vetődöttek büszke baritonjait. Szerencsére, az elképzelt hazának, melyet egyes pszichológusok — ósdi nevükön költők — HAZA A MAGASBAN, mások a HAZA A MÉLYBEN kifejezéssel jelölnek meg, már az összes elképzelhető tenger és öt világrész mossa partjait.*

NEM RÉSZLETEZEM, barátaim. Amikor az első gyűlés az éjszakára való tekintettel szétszakadt, mint egy rongyos kabát, a fáradt vándorok nyugovóra tértek, mert a katakombákat az olasz Ciceronék bezárták, már mindenkinek ismét büszkén dobogott a szíve kebelében. Van már mit tenni, mondták egymásnak az emberek (az idézőjelekkel spórolni kell, az ember úgyis állandóan idéz : ki ezt mondta, ki azt, valamit valamikor valaki már úgyis mondott), fokozni kell a magyarságtudatot a bennszülöttekben, s háĺ Istennek enni is van mit.

Azám hazám, szólt közbe egy egyetemista ifjú, aki az Anyaországból érkezett, s most hazafelé ballagott a Via Appián. A dolog még nem ilyen egyszerű. Nekünk ugyanis, a Közgazdasági Egyetemen úgy magyarázta az előadó elvtárs, „hogy a nagy Szovjetunió gazdasági és politikai fölényét bizonyítja az is, hogy immáron a nyugati országok kénytelenek a zöld asztal mellé ülni és gabonaügyekről tárgyalni."

Az ideológiailag fejletlenek között vannak akik ezt rosszindulatúan és az imperialista propagandának felülve úgy magyarázzák, hogy rossz termés volt az utóbbi években. Ismét mások, most nem akarom a divatjamúlt ‚reakciós' szót használni, még mindig abban a hidegháborús tévhitben leledzenek, hogy a világ két, esetleg három táborra szakadt, s a Szovjetunió kolonizálása, Nyugat és Kína magyarizálása terén még mindég akadnak tennivalóink. A defetizmus itt helytelen, sőt hangsúlyoznom kell, katasztrofális lenne mert amint elhisszük azt, hogy belül csak tízmillió, kívül mindössze ötmillió magyar él, ezzel szemben az újjáépült béketábor gerince 220 *millió szovjet +* 180 *millió amerikai honpolgárból áll, továbbá, valamint és egyébként* 700 *millió japán harakirikéssel felfegyverzett kínai kuli tolja Mao Ce-tung imperialista riksáját, mondom, amint mind ezt elhisszük, fogalomzavarba kerülünk, esetleg sovinizmusba.*

BARÁTAIM, öntsünk hát tiszta vizet a pohárba. A világ Magyarországból áll, s ezalatt az értendő, hogy a többi országokat tekintsük nyugodtan és derűsen, ám bölcs belátással : kolóniáknak. Én, és önök nemkülönben, szóval mi mindannyian tudjuk azt, hogy a legfontosabb dolog a világon a hatalom és a szabadság. E kettő összefonódik. Aki hatalmas, annak mindent szabad. Egyelőre, sőt eddigelé azt kellett csinálnunk, amit mások nálunk hatalmasabbak, erősebbek megparancsoltak vagy megengedtek. Ma, ha magunkra találunk, s meghódítjuk a világot, mindent szabad lesz. Talpra hát magyar : átvesszük a hatalmat.

KABDEBÓ TAMÁS

Irodalmi Ujság

Az alkoholizmus Magyarországon

A magyarországi hatóságok az utóbbi időben erélyes intézkedéseket foganatosítanak az alkoholizmus terjedése ellen. A jelenlegi helyzetről a budapesti újságokban számos cikk és hír jelenik meg. A legmeghökkentőbb talán a Népszava december 5.-i számának „Iszákosok utcája" című riportja. Íme, néhány összefüggő idézet:

„A kapu alól kilépett két gyerek. Egy pillanatig ácsorogtak a huzatban, aztán a kisebbik szurokfényü haját egészen a másik arcába tolta s úgy vágta pofon a zsemleszőkét, hogy annak eleredt az orra vére... Délután öt óra volt, havazás előtti szennyes szürkeség, a Rózsák terén apró forgószelek keringtek a templom körül, a Huszár utca és a Munkás utca sarkán állt a felpofozott kisfiú, akinek csepegett az orra vére.

Tizenegy éves volt.

És részeg.

Akkor derült ki, hogy ivott, amikor egy képtelenül kövér asszony, aki akkor lépett ki a Hági-sörözőből — kézenfogta és elvitte a kórházba, ahol lemosták a vérét és az ápolónő orrát megcsapta a nyers rumszag."

A riporter elmondja, hogy a két kisfiú, iskolából jövet vett kétszer két féldecis „non-stop" rumosüveget, amelyek tartalmát kiitta. Felvetődik a kérdés: hogyan vásárolhatnak 11 éves iskolásgyerekek palackozott rumot? A cikk erre is felel:

„Egy Közért-árudavezető így tájékoztat az „iszákosok utcája"-nak közepén:

— Rendszerint a gyerekeket küldik le italért. Általában a gyerek vásárol, és zárt palackban ki kell neki adni az italt...

Ezeket a féldecis palackokat vékony alumínium lemez zárja. A palackot a gyermeknek is ki kell szolgáltatni, mert az „nem ital". Kereskedelmi áru-cikk, amelyet nemrég csak a vonatokon és a vasúti restikben árusítottak. Most betört a fűszerüzletekbe. Szatmári szilvák, kecskeméti cseresznyék és rumok zseb-ütegei sorakoznak a boltokban. Egy délutánt azzal töltöttem, hogy a Rákóczi úttól a Dohány utcáig figyeltem a fűszerüzleteket. Negyvenegy tíz év körüli gyereket számoltam össze, aki ilyen finom kis „flágót" süllyesztett a zsebébe.

Hány vitte haza?

Az iszákosok utcája tulajdonképpen nem is utca, hanem a Munkás és Huszár utca metszőpontja köré húzható tágas kör, amely érinti a Rákóczi út mellékutcáiban megbúvó termelőszövetkezeti talponállókat, a Dohány utcai csehókat, a Rottenbiller utcát és Baross teret. Rádiusza mentén fekszik a Sportcsarnok, a Lotto, a Köztársaság térre nyíló vendéglátóipari förtelem, de még a Klauzál tér is, ahol a borivás nehézlovassága gyülekezik össze este, mert ott tiszta bort mérnek."

A továbbiakban az italmérések környékén felburjánzott prostitúciót írja le a riporter, majd így folytatja:

„A központ a Hági. Huszonnégy órán belül háromszor jártam ebben a „csendes, rendes" sörözőben, amelyet a harmincas években a Haggenmacher Sörgyár alapított, amikor behintette az országot ezekkel a német ízlésű, hangulatú és berendezésű sörcsárdákkal. Délben tisztaságszaga volt a Háginak és jó ételszaga, este hatkor kissé fülledt kalandszaga, éjjel részegember-szaga, holott a helyiségben nem is volt mindenki részeg. Hanem az arcok..."

Az újságíró leír három holtrészeg iszákost, — köztük egy fiatal, huszonhétéves nőt, — majd beszélgetést folytat egy elvonókúrás rongyos öregemberrel, aki pillanatnyilag képtelen inni, mert „tabletta van benne". Az elvonókúrás elmeséli, hogy a **szomszéd bérház nyolcvan lakója közül, huszonegy idült alkoholista.**

Éjfél után egy órakor megszűnik a tabletta hatása, s az elvonókúrás visszasurran a kocsmába.

„Húsz perc múlva kijön holtrészegen, üveges tekintettel. Meg sem ismer, csak megy az iszákosok utcájának hosszán érkező s távozó, s általában mélyen italos emberek közt — kettőkor lesz csak záróra..."

December 17.-i számában a Népszava egy másik riportere egy iskolakerülő gyerekről ír „Zilált otthonból — csavargó gyermek" címen. Ebből a cikkből elég két mondatot idézni:

„Az asszony tagadja az ivást — de egy sarokban ott kandikálnak az üres flaskók. Szerinte ritkán verik Lacit — de a szekrény alól kilátszik egy könnyen kéznél lévő nádpálca vége."

Ugyancsak a Népszavában jelent meg egy harmadik cikk december 20.-án. Ez már nem riport, hanem kéthasábos beszámoló, „82 beadvány kényszer-elvonókúrára" címmel. Néhány idézet ebből:

„A túlzott alkoholfogyasztás elleni küzdelemről és a kényszer-elvonó kezelésről tárgyaltak a VII. kerületben a kerületi pártbizottság, a tanács, az egészségügyi szervek, a rendőrség és a tömegszervezetek vezetői, szakemberei. A kerület vezető-főorvosa elmondotta, hogy 1963-ban a VII. kerületi tanács egészségügyi osztályára 82 kényszerelvonó kezelést kezdeményező beadvány érkezett. Ezek közül a rendőrség 36, a lakóbizottságok 8, a hozzátartozók 30, a munkahelyek 4 és mások 4 személy kényszerelvonó kezelésre utalását kérték. Közülük 72 férfi és 10 nő volt.

A főorvos hangsúlyozta, hogy a kényszerelvonóra utalásban fontos szerepe van a társadalmi szervezeteknek. Az értekezleten határozati javaslat született az alkoholizmus elleni propaganda fokozására."

Helyes, természetesen, a kötelező elvonókúrák bevezetése, amely egyedül Budapesten ezrével érinti az iszákosokat, de még helyesebb volna megrendszabályozni, vagy megszüntetni a „vendéglátóipari förtelmeket". Nem hisszük, hogy volna ma Budapesten „maszek" italos bolt, így az iszákosság vámja a rendszer kasszájába folyik. A rendszernek kellene „anyagi áldozatot" hoznia az alkoholfogyasztás csökkentésével. De mind ez csak tüneti kezelés lenne. Mélyebben kellene keresni az alkoholizmus elterjedésének az okait. Igaz, hogy akkor a tüneti kezelés sem bizonyulna elegendőnek.

Sz. J.

A JOURNAL DE GENEVE december 26-i számának első oldalán közölte Auer Pál, volt párizsi magyar követ „L'Europe partenaire égale des État-Unis ?" című cikkét.

⁂

AZ ENGLISH SPEAKING UNION, az angol-amerikai barátság megjelenítésére megbízást adott Churchill szobrának elkészítésére. A megbízás szerint a szobor fél lábával a washingtoni Angol Követség kertjében, — angol területen —, és fél lábával az utcán, amerikai földön álljon.

⁂

MATA HARI történetét újra feldolgozták. Wolf Mankowitz musical comedyt írt az ismert témából. A darabot ősszel mutatják be Londonban. A címszerepet Vivian Leigh fogja alakítani.

⁂

FRANÇOISE SAGAN regénye a „Jóreggelt, búbánat" most jelent meg Párizsban latinul is. Fordítója a magyar születésű, Brazíliában élő egyetemi tanár, Alexander Leonhard.

⁂

A KOLDUSDIÁK, a Kastli Magyar Reálgimnázium diáklapja „Bettelstudent" címen német nyelven is megjelent. (Szerkesztőség és kiadóhivatal : Bettelstudent, Ungarisches Realgymnasium, 8455, Kastl über Amberg/Opf.)

⁂

WYLER-VAJDA GÁBOR nagy érdeklődéssel fogadott előadást tartott a New Jersey-i Farleigh Dickinson Egyetem nyelvészeti tanszékén, „A kibernetikus gépek alkalmazása a modern verselemzésben" címmel.

KOMJÁTHY ISTVÁN író 46 éves korában Budapesten elhunyt. Egy időben az Ifjúsági Könyvkiadónál lektori munkát végzett s lelkes értője volt az új magyar ifjúsági irodalomnak. Sokat foglalkozott a magyar és rokon népek mondavilágával. Nagy sikere volt a Mondák könyve című munkájának. Küzdött a gyermekek demokratikus neveléséért, művészi igényességük fokozásáért. A gyermekirodalom hagyományainak folytatására 1956. november első napjaiban megindította a régi népszerű „Én újságom"-at, de a szovjet intervenció következtében a lapból csak egy szám jelenhetett meg. Komjáthyt 1956 után a rendszer félreállította, értékes munkásságát mellőzte.

⁂

A NYUGAT-NÉMET filmkritikusok díját az elmúlt években Anna Magnani, Giulietta Massina, Federico Fellini és Michelangelo Antonioni nyerte el az olasz filmesek közül. Az 1963. díjat Marcello Mastroianninak, a „Válás olasz módra" című film főszereplőjének ítélték oda.

⁂

AZ ÁLLAMI DÉRYNÉ SZÍNHÁZ operettegyüttese január első hetében a bécsi Collegium Hungaricumban bemutatta a János vitézt.

⁂

A CLEOPATRA című film bemutatását nem engedélyezték az Egyesült Arab Köztársaságban, mert a film címszereplője, Liz Taylor, az Izrael-ellenes bojkottiroda feketelistáján van.

⁂

A KELET-NÉMET DEFA filmgyár most forgatja Wagner: „A bolygó hollandi" filmváltozatát. Eddig még egyetlen Wagner-operából sem készült film.

⁂

A PYGMALIONBÓL készült My fair Lady című musical szerzői jogdíja eddig 2 millió dollár volt. A nagy összegű szerzői díjat G.B. Shaw örökösei — közöttük a British Muzeum és az Ir Nemzeti Galéria kapja.

HÁROM HETES turnéra indult az Állami Hangversenyzenekar, Ferencsik János vezényletével. Az első hangversenyt január 5-én adták Karlsruheban. Ezt további 15 koncert követi, a többi között Frankfurtban, Hamburgban, Lübeckben és Wiesbadenben vendégszerepelnek.

⁂

A MAGYAR ÁLLAMI BÁBSZÍNHÁZ Shakespeare születésének 400. évfordulóján bemutatja a Szentivánéji álmot.

⁂

ROBERT CHAUVIGNY francia zongoraművész, aki 18 évig volt zongorakísérője Edith Piafnak, Párizsban elhunyt.

⁂

A JÖVŐ SZÍNHÁZÁT Las Vegasban mutatják be. Tervezője Sean Kenny építész. Az egymás melletti és feletti emelvényeket, oszlopokat elektronikusan irányítják. A díszleteket gombnyomással változtatják. Függönyt nem használnak s színváltozásnál ködfátyolt alkalmaznak, így teszik láthatatlanná a nézők számára a színpadi változást.

⁂

SZOVJET RÉGÉSZEK a Milói Vénuszhoz hasonló szobrot fedeztek fel az Azovi-tenger melletti Taman-félsziget egyik templomában. Szakértők szerint a karnélküli szobor, mint a Milói Vénusz, a Kr.e-i II.-III. évszázadban készült.

⁂

AZ U.S.A. népszámlálási hivatalának december 31-i közlése szerint az Amerikai Egyesült Államok lakosainak száma 190.695.000.

⁂

HÁY GYULA legújabb darabját, az „Attila éjszakái"-t a bécsi Burgtheater ősbemutatóra kötötte le. Az író „Tiszazug" című drámáját az elmúlt napokban mutatta be a nyugat-német televízió.

A LONDONI NÉPSZAVA, mint legutóbbi, december 31-i számában bejelentette, anyagi nehézségek miatt kénytelen megszüntetni megjelenését. Őszinte sajnálattal búcsúzunk a londoni Népszavától, amely Kéthly Anna főszerkesztésében töretlen erővel, következetes magatartásával híven szolgálta a demokratikus eszméket. Reméljük, hogy a Népszava — mint ahogy búcsúcikkében is jelzi — rövidesen más formában, de hasonló jelleggel újra eljut az olvasókhoz.

⁂

AZ UNESCO MEGBÍZÁSÁBÓL a Nemzetközi Zenei Tanács összeállította az oktató-jellegű zenei filmek és az operafilmek jegyzékét. Az eredmény : 17 országban 117 nevelő hatású zenei filmet és 39 operafilmet írtak.

⁂

ERVIN PISCATOR, a Nyugat-Berlinben élő világhírű színházrendező, aki ma is vezető szerepet játszik a német színházi világban, most töltötte be 70. évét.

⁂

BAKTAY ERVINNEK, a nemrég elhunyt világhírű orientalistának a közeli hetekben németül jelenik meg India művészete című könyve.

⁂

MARLENE DIETRICH a Lengyel Állami Hangversenyiroda felkérésére január 18 és 19-én előadóestet tart Varsóban.

⁂

ARTHUR SCHNITZLER „Körtánc" című darabjából írt forgatókönyvet Jean Anouilh. A filmet Roger Vadim rendezi, főszereplői Anna Karina és Jean-Claude Brialy.

⁂

SPIELBERG várában, mely a csehszlovákiai Brno környékén fekszik, sok magyar jakobinus töltötte börtönbüntetését. Tavasszal emléktáblát helyeznek a vár falára a magyar jakobinusok hősi helytállásának megörökítésére.

⁂

A NÉMET GASTRONÓMIAI AKADÉMIA szakácskönyv versenyt rendez a közeljövőben a Majna-menti Frankfurtban. A magyar szakácskönyveket Venesz Józsefnek, a Budapesti Vendéglátóipari Tröszt igazgatójának a Magyar Konyha című angol nyelven megjelent könyve képviseli.

⁂

KRÚDY GYULA sírjára a Kerepesi temetőben emlékművet állíttat a Budapesti Tanács. A síremlék reliefje Borsos Miklós szobrászművész alkotása.

⁂

GRECO életét filmesíti meg Mel Ferrer amerikai színész. Ő lesz a film rendezője és főszereplője is.

⁂

SZERZŐK SZÍNHÁZA néven fog működni az a rövidesen megnyíló Párizsi színház, ahol a visszautasított színdarabokat mutatják majd be.

⁂

MOST JELENT MEG

Dr. NAGY VINCE volt belügyminiszter új könyve

SZERELEM FÖLDJE MAGYARORSZÁG

címmel, a müncheni Griff vállalat kiadásában

A szerző, kinek OKTOBERTŐL OKTÓBERIG című emlékiratai egy év előtt jelentek meg és nagy feltűnést keltettek az emigrációs magyar közönségben, most mint regényíró jelentkezik. A regény a század első felében játszódik.

A könyv megrendelhető a szerzőnél, az ár beküldése mellett: kartonkötésben 4, vászonkötésben 5 USA dollár. Cím: Dr. Nagy Vince, 309 West 91 St. New York 24. N.Y.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. Olaszországban: Susanna Trixnya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 3. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. február 1.

TÉVEDÉSEK ÁTÓL-KÁIG

TALLÓZÁS A MAGYAR IRODALMI LEXIKONBAN

OLYAN ÁTFOGÓ IGÉNYŰ irodalmi lexikon, mint Benedek Marcell közel négy évtizedes *Világirodalmi lexikon*-a — azóta se jelent meg. Volt ugyan több elsietett, adataiban pontatlan, értékeléseiben elfogult vállalkozás utána is, de ezek semmiképpen nem említhetők Benedek Marcell munkája mellett, mely nemcsak lexikális pontosságot, minden jelentős névre kiterjedő figyelmet, hanem ma is érvényes értékelést adott írókról és művekről, s definíciói az irodalom és az irodalomtudomány egyes ágazatairól nem szorultak jelen munkájában sem korrekcióra. (Azaz nem szorultak volna, de az új lexikon nem élt az átvétel lehetőségével, érthetetlenül — egyébként nem ez az egyetlen érthetetlen ebben a kötetben.) Mivel a Benedek Marcell-féle lexikon — éppen használhatósága miatt — alig kapható antikvár forgalomban, s az új olvasórétegekkel megnövekedett az ilyen jellegű irodalmi kézikönyvek iránt a társadalmi igény is, *valóban* hiánypótló vállalkozás az új Magyar Irodalmi Lexikon, (második kötete az ígéret szerint 1964. első felében jelenik meg), a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.

Benedek Marcellnál hivatottabb főszerkesztőt, akit nemcsak fentebb említett régebbi hasonló munkája, de az irodalom más területeiről is összeálló életműve (és mellékesen : nagy tudása) szinte predesztinál az ilyen, objektív pártatlanságot, és mindenre kiterjedő figyelmet kívánó munkára, nem is találhattak volna. Megható, hogy ő, magas korával, félig vakon, nemcsak nevét adta *fémjelezni* az új lexikonnak, hanem az évekig tartó munkának aktív irányítója is volt. Ö maga választotta — mint előszavában írja — a vállalkozás főmunkatársait, (Bölöni Györgyöt, Király Istvánt, Pándi Pált, Sőtér Istvánt és Tolnai Gábort), de már rájuk bízta a mintegy százötven további szakmunkatárs kiválasztását. Sajnos, a seregnyi szakmunkatárs nem koordinálta eléggé a munkát, s ebből adódik az új lexikon több főgyengesége : következetlenségek az életrajzi adatok közlésében, s a terjedelmi problémákban egyes címszavaknál. De a sok név között sok kitűnő régi és fiatal irodalomtörténészt találunk, jó cikkekkel, (csak a legjelentősebbeket említjük) : Abody Bélát, Barta Jánost, Bodnár Györgyöt, Czine Mihályt, Demény Jánost, Eckhardt Sándort, Esze Tamást, Juhász Gézát, Kardos Lászlót, Keresztury Dezsőt, Klaniczay Tibort, Komlós Aladárt, Lakits Pált, Nagy Pétert, Nemeskürty Istvánt, Réz Pált, Szauder Józsefet, Ungvári Tamást, Varga Balázst. A magas színvonalú verstani cikkeket Gáldi László írta.

●

A MOST MEGJELENT A-K címszavakat magába foglaló első kötet kapcsán még nem vállalkozhatunk e jelentős mű részletes kritikájára, — megvárjuk ezzel a befejező rész megjelenését —, ezért is választottuk e cikk alcíméül a *tallózás* megjelölést ; az alábbiak csak az első reflexiók.

Az első észrevételünk : örömmel állapíthatjuk meg az *objektív* értékelő hangot, nemcsak a közelmúlt vagy a jelen polgári értékeinek felmérésénél, de az 1945 után több hullámban nyugatra szakadt írók címszavainál is. Érdekes, hogy a Nyugaton élő vagy meghalt írók nem elég világos célzattal három kategóriába kerülnek. Vannak, akik emigráltak, legtöbben disszidáltak, viszont olyanok is akadnak, akik csak egyszerűen Nyugatra költöztek. (Csak néhányukat illetik úgy, hogy „...a hidegháborús körök szolgálatában áll.") Dénes Tibor, Fejtő Ferenc, Gara László, Iványi-Grünwald Béla de sokan mások is, objektiv címszavakkal szerepelnek, legfeljebb egy-egy említésre méltó mű maradt ki náluk, de ez általánosan elmondható az egész kötetre. Érdemes összehasonlítani az 1959-1961 között megjelent Új Magyar Lexikon irodalmi vonatkozású címszavaival a jelen lexikonét, például *Déry Tibor* vagy *Háy Gyula* esetében — *ott* csak summás kinyilatkoztatás olvasható, több helyet szentelve politikai szerepüknek, mint az íróinak, *itt* Háy „...a 20. századi magyar drámairás jelentős képviselője", s Déry életművét is részletesen elemzi Szerdahelyi István, bár óvatos és a lényeget elkenő formulákkal él. Például : „A *Felelet* második kötete heves vitát váltott ki, melyben a munkásmozgalom ábrázolásának miléntje került napirendre." Emlékszünk a Felelet-vitára, a hosszú napirendre, aminek furcsa adminisztrációs következményei voltak. Ez az ügyetlen tojástáncos mondat nem idézi a vita *miéntjét* és *hogyanját*, (különösen a mindenható Révai s az inszinuáló Vértes György hangjára gondolunk). Itt Déry és Háy is Kossuth-díjás újra, (az Új Magyar Lexikon megjelenésekor nem voltak, noha Déry 1948-ban, Háy 1951-ben kapta kitüntetését). Egyébként, hogy a díjaknál maradjunk : Aczél Tamás Kossuth- és Sztálin-díja és Enczi Endre József Attila-díja van most elhallgatásra ítélve, bár a József Attila-díjat, vagy a Baumgarten-díjat elég következetlenül — nem exponált neveknél is — hol feltűntetik, hol nem. Aczél is, Enczi is „1962-től a Párizsban megjelenő Irodalmi Újság szerkesztője" — noha kettőjük közül Aczél Tamás nem az.

●

A KLASSZIKUS címszavaknál sok kitűnő elemzést és jól összefogott életrajzot találunk. Ilyen például Szauder József Kölcsey, Kisfaludy Károly, Kazinczy címszava; Bodnár György Kaffkája, Varga Balázs Csokonaija, Réz Pál Babitsa és Halász Gábora, (az élő írók közül Füst Milánról írott cikke), Abody Béla Karinthyja, Komlós Aladár Komjáthy Jenője. De érthetetlen hogy Réz Pál, egyébként kitűnő Ady cikkében a költő tulajdonképpeni betegségét valamiféle álszeréremből nem mondja meg ; ez a nem mellékes motívum el van tűntetve idegklinikai kezeléseket, a maria-grüni szanatórium pihentető kúráját sugalló ködösítésekbe. Mi szükség van erre ? Vagy még nem elég nagykorú a magyar olvasóközönség ?

Kassák munkásságának ismertetésében az 1915-ben megindított „A Tett" című aktivista folyóirat munkatársai közé sorolja Barta Sándort és Kahána Mózest is, akik viszont csak 1917-ben a „Ma" című lapban tűntek fel. Balázs Béla legszebb elbeszélésének ezt a címet adja a Lexikon : „A Logody utcáról, a tavaszról és a messzeségről", — holott az elbeszélés eredeti címe : „Történet a Logody utcáról, a tavaszról, a halálról és a messzeségről". Lehetséges, hogy a *halál* emlegetésének tilalma még a zsdánovi esztétika hagyományaként jelentkezik itt ?

Bónyi Adorjánról, a századelő egyik legolvasottabb írójáról megállapítja, hogy „több színdarabját előadták, igen nagyszámú regénye jelent meg (némelyiket megfilmesítették)", mind ezek ellenére cím szerint csak az 1948-ban megjelent „Tűnő élet" című regényét említi.

Gács Demeternek, a huszas évek halk hangú lírikusának neve teljesen hiányzik a Lexikonból, — kárpótlásul azonban olyan neveket ismerhetünk meg, akiknek munkássága mindössze annyira terjed, hogy ebbe vagy abba a napilapba vagy folyóiratba jelentettek meg verseket, illetve kritikákat. Nem találjuk Kaczér Vilmosnak a „Toll" című folyóirat áldozatos szerkesztőjének sem a nevét. A „Toll" szerkesztését ennek ellenében Kaczér Illés nevéhez fűzi.

Az életrajzi adatok különben mintha az ötvenes évek önéletrajzkliséivel — nem mindig, de elég sok esetben —, szigorú káderesek használatára készültek volna ; a (belátjuk) szükséges tömörítések néhol nevetséges hatást keltenek a mindent magyarázni akaró szándék miatt, noha egyáltalán nem nevetséges tényközlésekről van szó, — dehát a fogalmazás ! Például Juhász Gyula adatainál : „...szülei iparoscsalád leszármazottai, apja már érettségit tett s postai távirdatiszt lett." Vagy Juhász Ferencnél : „...apja kőműves, sokat betegeskedik tüdejével, anyja mosással keres." Vagy Dékány Andrásnál, akinél egy változatos élet változatos munkavállalásait sorolja fel a cikkíró, mindent beletömörítve : „...volt... kerületi előljáró s a madárélet kutatója." Az írók állásvállalásai, iskolai végzettsége, nőíróknál *férjezett* vagy *hajadon* helyzetük, s más, nem irodalomhoz tartozó életrajzi mozzanatok több helyet foglalnak el olykor, mint a művek és a lényeges elemzések. Különösen Tamás Attila szövegein bosszankodhatunk sokat. És : hol van jegyzék az egyes címszavakhoz a fontosabb kritikákról, hol teljesen elmarad, vagy esetleg fontos források hiányoznak. Hol minden jelentéktelen könyvéről tudhatunk egy 1900-1910 közötti ifjúsági írónak, hol fontos neveknél hiányoznak az idevágó adatok. Egyébként : túlsok az ifjúsági író a lexikonban. 1945-ig, néhány nagy kivételtől eltekintve, ez a műfaj a dilettánsok és féltehetségek szabad terénuma volt ; itt most összegyűjtve találhatjuk a legjelentéktelenebb hitbuzgalmi ifjúsági lapok ötven évvel ezelőtti évfolyamaiban megjelent alkalmi írókat — a betűrend szeszélyeit követve — a valóban tudni érdemesekkel. Az *Ifjúsági irodalom* címszó alatt tömör idevágó történeti cikket olvashatunk a műfaj említésre méltó kezdeteitől napjainkig, de ahogy helyes képet kapunk a múltról, például Benedek Elek meséinek, Molnár : A Pál-utcai fiúk-jának, Móricz : Légy jó mindhalálig-jának, Móra nevének idesorolásával, (ami jól megmutatja ennek a sokáig lebecsült műfajnak kimagasló értékeit), a jelen annál esetlegesebb. Az 1945 utáni idő gyerekköltészetéről : „...a költők egyre szívesebben fordultak a gyerekolvasókhoz. Egymás után jelentek meg Kormos István, Weöres Sándor, Csanádi Imre könyvei..." — ez igaz, de jelentős nevek maradtak el : Juhász Ferenc, Pilinszky János, (akik a kényszerű hallgatás éveiben fordultak a műfajhoz), és nem utolsósorban Illyés Gyula. Verses meséik nemcsak a gyerekolvasónak mondanak valamit, de tulajdonképpeni „felnőtt" költészetünknek se lebecsülendő alkotásai ezek, (külön kötetet adtak ki mindhárman belőle).

●

FENTEBB EMLÍTETTÜK MÁR a legjelentősebb cikkek írói közül a valóban jó munkát végzőket ; sajnálatos azonban, hogy sok fontos címszó igen gyengére sikerült. Tamás Attila például se Juhász Ferenc, se Benjámin László költészetével nem tud mit kezdeni, körültehetetlenkedi csak őket, gondolat és stílus nélkül, mintha — mondjuk — a celldömölki gimnázium Zalka Máté Önképzőköre delegálta volna a lexikon munkatársai közé. Benjámin leggazdagabb termőéveit megteszi a bizonytalan úttalanság korának : „Érzelmeit mindig az értelem szigorú fegyelmének akarja alávetni, de értelme is nyugtalanul keres utat, s az 1955-1957 közötti időszakban nem egyszer eredménytelenül." Benjámin, Tamás Attila szerint a Nyugat nyomdokain indul. Úgy tudtuk, hogy első versei kötetben, a baloldali munkásköltők antológiájában jelentek meg, Földeák Jánossal, László Gyulával, Vaád Ferenccel és másokkal. Ehhez hasonló értelmetlenségeket bosszantóan sokat találhatunk a kisebb cikkekben is — jóindulatú stílustalanságokat és mellébeszéléseket egyaránt. Például Áprily Lajosra jellemző „a természetre szögezett szem" — stb., stb., Jászi Oszkár, a 20. század egyik legjelentősebb társadalomtudósa „A proletárdiktatúrát nem tudta megérteni..." — olvashatjuk ; véleményünk szerint : nagyon is megértette.

A hiányzó nevek ! Sok van. Egyet említünk most meg : Bibó Istvánt. Mondhatják, hogy ő nem író. És Kállai Gyula ? Ő reszletes méltatást kapott. Ha mássai nem, a magyarországi antiszemitizmusról írott nagy tanulmányával, pusztán ezzel az eggyel, ha a többiről nem akarnak illetékesek tudomást venni, Bibónak helye lett volna a kötetben.

A sajtóhibákról ! Túl sok van ! Adorján Andor magyarra *ordította* Balzac és Verne műveit, (ez klasszikus sajtóhiba), de ez már fogalmazásbeli ügyetlenség : mintha minden Balzac és Verne művet ő fordított volna. Cholnoky Viktor könyve itt „Nékusztán meséiből..." — Néhusztán helyett. Ajtay Sámuel 107 évig élt (1774-1881), Gondoljuk, ő volt a legöregebb magyar író. De találunk neveket a múlt század hatvanas éveinek születési megjelölésével, akiknél a sejtelmes gondolatjel után, ahol a halálozás évének kell lennie, nincs semmi, mert a cikkíró bizonytalan volt efelől.

Hadd említsük meg Havas Zsigmondot a csodagyereket is, aki 1901-ben született s „A nevelő úr" című regénye már 1910-ben megjelent.

A képmellékletről ! Sok az érdekes portré és címlap, de az utóbbiak nagy része alig olvasható, elhelyezésük is gyakran zavaros. Így a tájékozatlan olvasó azt hiheti, hogy József Attila írta „Az istenek halnak, az ember él" című kötetet, mert a József Attila kiadások között találunk róla fotót, noha ez csak József Attila tanulmánya volt, folyóiratban (és különnyomatban is) Babits ismeretes kötetéről. Szerettünk volna több fényképet látni, de Fráter Lóránd-né elmaradhatott volna.

Mint mondtuk, csak tallóztunk az új *Magyar Irodalmi Lexikon*-ban. Nem vadászni akartunk a hibáira, de sajnos sokat találtunk.

A magyarországi sajtóban Bóka László (Népszabadság), Komlós Aladár (Élet és Irodalom), Ungvári Tamás (Új Írás) részletesen taglalja a Lexikon erényeit és hibáit. Ha a három ismertetést összefűzzük kiderül, hogy a 728 oldalas, 4000 címszavas, szép kiállítású, nehézsúlyú könyv, amit egyik kritikusa a halhatatlanság telefonkönyvének nevezett, a mérlegen könnyűnek találtatott.

Reméljük, a második kötet pontosabb lesz, s egy új kiadás kiküszöböli a meglévő hibákat, s pótolja a hiányzó neveket.

GYÖRFFY MIKLÓS

FEBRUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Györffy Miklós cikke az új Magyar Irodalmi Lexikonról (1. old.)

Fejtő Ferenc: Németország térhódítása Kelet-Európában (3. old.)

Italo Calvino nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (3. old.)

Hanák Tibor: Hívők a hitetlenekről (4. old.)

Kollányi András: Egy különös könyv margójára (5. old.)

Komáromi István Sárközi Mátyás novellaskötetéről (5. old.)

Dénes Tibor novellája: Tengermély — valahol (6. old.)

Körmendi Ferenc elbeszélése: A rőthajú pap búcsúja (7. old.)

Bakucz József, Makkai Ádám, Nyéki Lajos, Papp Tibor és **Parancs János** versei.

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Cukor és barátság

Fidel Castro moszkvai látogatásának, — ellentétben azzal, amit a nemzetközi megfigyelők feltételeztek, — kevés köze volt a panamai eseményekhez ; sokkal több azokhoz a gazdasági nehézségekhez, amelyek ma annyira jellemzőek Kubára. A hivatalos kommünikéből, amelyet a kubai vezér távozásakor adtak ki, úgy tűnik, hogy a látogatás során több szó esett a cukorról, mint a politikáról. A cukornak, Kuba fő kiviteli termékének ára az utóbbi időben szinte hihetetlen módon megnövekedett a világpiacon. Miközben a Szovjetunió, még nem is olyan rég, mintegy 7 centet fizetett 1 kiló cukorért Kubának, a New York-i tőzsdén 1 kiló cukor ára megközelítette a 22 centet. Az új szovjet-kubai megállapodás értelmében Hruscsovék most megígérték, hogy 1970-ig folyamatosan növelni fogják cukorvásárlásukat úgy, hogy 1968-tól kezdve évente 5 millió tonnát vegyenek át Kubától, de az ár kilónként csak 12 cent lesz. Rendkívül nehéz megmondani, hogy ebben az új alkuban Castróék nyernek-e vagy veszítenek. Igaz, hogy az oroszok fizette ár lényegesen alacsonyabb a világpiaci árnál, viszont a világpiaci ár most azért ilyen magas, mert Kuba nem tudja — mint annak előtte — az Egyesült Államokban értékesíteni fölös cukorkészleteit. Fidel Castrónak nem maradt választása, el kellett fogadnia az oroszok ajánlatát s ráadásul olyan politikai elégtételt is kellett Hruscsovnak adnia, amilyenre talán még maga a szovjet miniszterelnök sem számított.

A kubai vezetők eddig mindent elkövettek, hogy semlegesek maradjanak a szovjet-kínai vitában, sőt egyes alkalmakkor úgy tűnt, hogy szívük szerint a kínaiakhoz állnak közelebb. Most, a moszkvai nyilatkozatban Castrónak alá kellett írnia a nemzetközi kommunista mozgalom szakadárainak megbélyegzését. Ha a kínaiak név szerint nem szerepelnek is a szövegben, világos, hogy Hruscsovnak sikerült Kuba diktátorát a maga tézisei mellett állásfoglalásra bírnia. Most, amikor nemzetközi körökben arra számítanak, hogy a szovjet-kínai vitában új események várhatók, Moszkvának mindenképpen jól jön a forradalmi dicsfénnyel övezett Castro támogatása. Különösen úgy, hogy ezenközben még a kubai cukorért sem kellett a világpiaci árat megadni.

Ki kit temet el ?

A lenini kérdés — kto kavo — azaz, *ki kit győz le*, melynek hruscsovi változatát a világnak volt alkalma megismerni, most újból felvetődik ama jelentésnek alapján, amelyet az amerikai CIA adott ki a napokban a szovjet nemzetgazdaság helyzetéről és problémáiról. A jelentés, mely a szovjet gazdaság csaknem minden részére kiterjed, azt állítja, hogy a „békés gazdasági versenyben" az oroszok, ahelyett, hogy előretörnének, — lemaradnak ; hogy a hruscsovi terv, vagyis az amerikai-nyugati termelési- és életszínvonal túlhaladása 1970-re, teljességgel a megvalósíthatóság határain kívül van. Az orosz gazdaság növekedésének rátája, a jelentés szerint, kevesebb évi 2.5 %-nál, míg az amerikai eléri az átlagos 5.5 %-ot, s a növekedés további lehetősége sincs kizárva. Abban az esetben, ha az oroszok az elkövetkező tíz esztendőben *megkettőzik* nemzeti termelésüket, mely 1962-ben 260 billió dollár volt, (s amit a legtöbb szakember lehetetlennek vél), az összeg akkor is kevesebb lesz 555 billió dollárnál, vagyis annál az összegnél, amit Amerika *tíz esztendővel korábban* ért el.

Öt sovány esztendő a mezőgazdaságban arra kényszerítette a szovjet tervezőket, hogy nagy mennyiségű búzát vásároljanak Nyugaton s ez a tény önmagában körülbelül 2 billió dollárral csökkentette a szovjet aranykészletet. Visszaesett az ipari termelés is, mely az elmúlt két esztendő alatt 6 %-kal növekedett, szemben a 7 %-os amerikai növekedéssel. S mi több, a jelentés kevés lehetőséget lát arra, hogy a Szovjetunió újból el tudja érni az ötvenes évek átlagos növekedésének rátáját, ami ezekben az években 7.4 %-os volt. A kormány, a jelentés szerint, „túl sokat igyekszik elérni túl kevés rendelkezésre álló forrásból". A legtöbb pénzt az űrkutatási és védelmi programok emésztik fel, (több mint 40 billió dollárt 1960-ban) s ez még ma is elvonja a befektetésekre szánt összegeket a népgazdaság fogyasztási ágazataitól. A jelentés szerint a szovjet gazdaság már ma is „kölcsönzött tőkéből" tartja fenn magát, s ilyként lehetetlen a kémiai ipar megtervezett további fejlesztése, mely nélkül a mezőgazdaság égető problémáinak megoldása, úgy tűnik, elképzelhetetlen, legalábbis további — s növekvő — nyugati kölcsönök nélkül.

Az amerikai közgazdasági szakértők legtöbbjének véleménye az, hogy a jelentés „túl sötét képet fest" a Szovjetunió gazdasági helyzetéről és nehézségeiről, nem veszi számításba azokat a „rejtett tartalékokat", melyek a szovjet nemzetgazdaság komoly részét alkotják. De ha a helyzet az ábrázoltnál valamivel kedvezőbb lenne is, akkor sem túlságosan rózsás.

D. S.

Gázkamrák és fogászok

Nyugat-Németország történetének talán legnagyobb bűnügyi tárgyalása zajlik napjainkban a frankfurti Városháza magas menynyezetű gyűléstermében. A vádlottak nem közönséges bűnözők ; nem is közönséges emberek, noha — aki rájuk pillant — aligha tudná megállapítani, mi különbözteti meg őket azoktól, akik — hallgatókként — a gyűlésterem távolabbi soraiban ülnek. A vádlottak padján, egyszerű faasztalok mögött 22 idősebb férfi ül ; az egyik fogász, a másik üzletember, a harmadik gazdálkodó, a negyedik utazó ügynök, az ötödik gyógyszerész és így tovább. A jelenük különböző, csak a múltjuk közös. Valamennyien őrei, parancsnokai, felvigyázói, hóhérai voltak Hitler legnagyobb „üzemének", az auschwitzi koncentrációs tábornak, mely a tökélyig fejlesztett pontossággal és alapossággal pusztította foglyait ; zsidókat, cigányokat, lengyeleket és oroszokat, napi 9000 embert.

Auschwitz idézésének iszonyú folyamata, pontosabban ennek csupán előkészítése 5 esztendőt vett igénybe s a tárgyalás tartama, előreláthatólag, 6 hónap lesz. Az ügyész 17.000 oldalas kötetben gyűjtötte össze a tárgyalást megelőző tanúvallomásokat, mielőtt a 700 oldalas vádiratot elkészítette volna. Az olvasmány, ha valaki elszánná magát elolvasására, ismert, de talán éppen ismertsége következtében félelmetes. A fogászok és gazdálkodók, az utazó ügynökök és gyógyszerészek naponta gyilkolták revolverrel, gázzal, kötéllel, vízbefojtással, fagyasztással, injekciókkal és elektromos árammal, aki kezük közé került.

Ha a bűnök ismertek, a bűnösök védekezése sem ismeretlen. Egyszerű, „jelentéktelen emberkék" voltak, akik tanácstalanul, s főként tehetetlenül tántorogtak a történelem viharában. Robert Mulka, aki ma 68 esztendős és tekintélyes, sőt jómódú hamburgi importőr, az auschwitzi haláltábor *helyettes parancsnoka* lévén, ahogy a tárgyalás megnyitásakor mondotta, „nem tudott semmiről, nem látott semmit, s ami a tömegkivégzéseket és elgázosításokat illeti, sejtelme sem volt, hogy ilyesmi egyáltalán létezik." Miért ? Mert „szolgálatának ideje alatt egyetlenegyszer sem lépett be a fogolytábor területére." Nyilván irodájának asztala mögött ült, s onnan nézte az auschwitzi eget, amit a krematóriumok füstje festett szürkére. Valószínűleg arra gondolhatott, milyen kellemetlen az időjárás a világ eme táján.

Vannak persze, akik ha nem is büszkén, de némi meghatottsággal emlékeznek vissza a „régi, szép időkre". Wilhelm Boger, egy tisztes stuttgarti kereskedő például, mintegy mentségére, megemlíti, hogy szolgálati ideje alatt „a szökések teljesen lecsökkentek" s a statisztikai átlag, idézi, alacsonyabb volt a többi koncentrációs tábor átlagánál. A statisztika mellett kínzással foglalkozott, amint a tanúvallomásokból kiderül. A „Boger-hinta" egyike volt kedvenc szórakozásainak : a foglyot kezénél-lábánál összekötötték, felakasztották egy kampóra s így hintázott, korbácsolás közben, a stuttgarti fiatalember nagy mulatságára. „Akik elfáradtak, azokat levettük," teszi hozzá a hinta mestere, nyilván humanitásának bizonyítására.

A tárgyalás folyik, a foglyok vallanak vagy tagadnak, ki-ki hajlama szerint. A nyugat-német bíróság hűvös, pontos és a vádlottaknak minden lehetőséget megadó magatartása csak aláhúzza a bűnök förtelmeit. A tanulságot a történelemnek kell levonnia.

T. A.

A táborszernagy meg a szegfűszeg

A táborszernagy, aki e ranggal, a mostanában divatos módon, maga ajándékozta meg önmagát, egy bizonyos John Okello, egykori Maumau terrorista, a szegfűszeg pedig Zanzibár szigetén terem, mely mindeddig e fűszerről volt híres, no meg arról, hogy alig néhány héttel ezelőtt vált független államma, miután évtizedekig a brit gyarmatosítók használták ételek és italok ízesítésének elősegítésére. Okello neve, Zanzibáréval együtt, úgy ugrott az újságok első oldalára, mint néhány esztendővel ezelőtt Patrice Lumumba és Kongó híre: a semmiből. Valóban a semmiből? A hírek, melyek a forrongó szigetről a világ más tájai felé áradnak, egy forradalomról szólnak, mely kivetette a hatalomból az eddigi **arab uralkodó köröket**, vezetőjükkel Zanzibár Szultánjával együtt, de hogy **mivel**, pontosabban **kivel** helyettesítette e legyőzött „uralkodó osztályt", mindeddig még nem, vagy legalábbis még nem **teljességgel** világos. Annyi bizonyos, hogy a véres forradalmat egy jól megszervezett, körülbelül 700 főből álló kis csoport hajtotta végre, **élén** az önkinevezte táborszernaggyal, aki egyébként nem Zanzibárban, hanem Ugandában született. E magasrangú katonatiszt mögött néhány civilpolitikus áll: **Abeid Karuma sejk**, a miniszterelnök és **Mohammed Babu**, a honvédelmi miniszter. Kik ezek az emberek? John Okelló és kis terrorista csoportja jó kiképzésben részesült, részben Kubában, részben Kínában. Emez afrikai „castroisták" célja — az első kibocsájtott kommünikék szerint — az volt, hogy megszabaduljanak az arab dominációtól; a második, hogy felépítsék a szocializmust, vagy legalábbis a népi demokratikus államot, (aminthogy a sziget hivatalos címe-neve ekként meg is változott), méghozzá ama tapasztalatok alapján, amit a világnak e tájain már megszereztek. A táborszernagy inkább Kuba felé hajlik, a honvédelmi miniszter inkább Kína felé, ahol több alkalommal volt már látogatóban, s különös módon, barátnője egy nappal a forradalom kitörése előtt érkezett vissza Pekingből. De akár Kuba, akár Kina, — a szigeten már-is látható jele van a népi demokratikus áldásnak. A hatalmi helyzet, igaz, még bizonytalan; nem lehet tudni, vajon a „forradalmárok", akik csaknem kivétel nélkül Kenyából, Tanganyikából, Ugandából valók, hogyan tudnak megosztozni a hatalmon, pontosabban, hogy az **árnyalatok** közül melyik bizonyul szervezetileg és katonailag erősebbnek. A táborszernagy kezében vannak a fegyverek, de úgy tűnik a miniszterelnök kezében van a civilapparátus, ha ugyan egyáltalán létezik ilyesmi a szegfűszeg illatozó szigetén. Ezen túl azonban folyik a gyilkolás, rablás és fosztogatás, a Tanganyikából segítségül hívott rendőrség kísérlete közben, hogy a forradalomtól kissé megszédült és lerészegült **szabadságharcosokat** megfossza fegyvereitől s ekként próbálja helyreállítani a rendet. A népi demokrácia áldásainak további jelei közé tartozik, — szinte szükségszerűen, — hogy a szigeten kitört a kém-mánia, valamint az „ellenforradalmárok" fegyveres vadászata. Kémeknek tekintendők a külföldi újságírók, mint például a londoni **Guardian, Sunday Times** vagy az amerikai **Times** tudósítója; ellenforradalmárnak az, aki híreket próbál kijuttatni a gyorsan változóalakuló helyzetről. A jól kiképzett táborszernagy első, komoly rádióbeszédében felhívta az úgynevezett manga-arabok számottevő és jobbmódú képviselőit, hogy jobban teszik, ha a maguk valamint családjuk életének gyorsan véget vetnek, mielőtt a „foradalmi nép" végzi el e feladatot. A miniszterelnök első diplomáciai lépései közé tartozott az amerikai ügyvivő azonnali kiutasítása a fűszerek világából. A halottak száma körülbelül 500-ra, a sebesültéké több, mint 2000-re tehető s a harcoknak még korántsincs vége. A sziget közelében — a brit alattvalók távozásának megkönnyítése céljából — két angol hadihajó állomásozik. A szultán, aki híres volt angolellenességéről, kíséretével együtt megérkezett Manchesterbe, (miután repülőgépe Londonban a köd miatt nem szállhatott le,) ahol is a polgármester ünnepélyesen fogadta, ahogy ez Angliában mindenkinek kijár, tekintet nélkül politikai meggyőződésére. A legújabb jelentéseket feszült figyelemmel várja a világ, de az „afrikai Kuba" megszületésének mozzanatairól egyelőre kevés hír jut el azokhoz, akiket ez érdekel, mert a táborszernagy parancsa értelmében a még ott tanyázó külföldi újságírókat háziőrizetben tartják, jegyzeteiket elkonfiskálják, mondván, hogy „nem objektívek." Hogy a szigeten maradt lakossággal mi történik, majd, azt egyelőre lehetetlen megállapítani.

Vallás és egészségvédelem

A jó János pápa megáldotta Alexei Adzsubejt és Ráda Hruscsovát, VI. Pál az áldást még azokra is kiterjesztette, akik „kívül állnak" az Egyházak és a hit kötelékein, Moszkvában az ortodox karácsonykor újból megteltek a templomok s a moszkvai rádió ezek után ismét kötelességének érezte, hogy „ömlesztett formában" újból forgalomba hozza az egyház- és vallásellenes propagandának unalomig ismételt változatait. Hazai használatra csupán, tegyük hozzá. Mert a TASSZ — a világ számára — karácsonyi üzenetben üdvözölte a békeszerető népeket, hangsúlyozván a Szovjetunióban létező „korlátlan vallásszabadságot", jelentvén az *éjféli misét*, melyen Alexej pátriárka, Moszkva és minden oroszok főpapja „az ősi tradícióknak megfelelően" felhívta a hívők figyelmét a békéért való küzdelem fontosságára.

Az ősi tradíciók azonban csak Nyugat felé érvényesek. A moszkvai rádió belső használatra felhasználta az ünnepet arra, hogy támadja a keresztelés, a gyónás, a böjtölés „ősi tradícióit", mint elavult babonákat, melyek „károsak az egészségre". Megtudhattuk,hogy a vallás parancsa — „szeresd felebarátodat" — csupán „az egoizmus demonstrációja", mert a vallás arra tanítja a hívőket, hogy ne azért szeressük felebarátainkat, mert az emberséges cselekedet, hanem azért, *„mert ezzel kiérdemeljük helyünket a paradicsomban halálunk után"* ; megtudtuk, méghozzá magától a helyettes egészségügyi miniszterről, M. J. Csikovtól, hogy azok, akik templomban keresztelik meg gyermekeiket, *„annak a veszélynek teszik ki őket, hogy fertőző betegségeket kapnak"*, hogy *„fül, bőr és szembaj"* az ára a keresztelésnek, arról nem is szólva, hogy *„a csecsemő könnyen meg is fázhat a hideg templomban"*. Volgográdban, például, egy egész sereg csecsemő halt meg éppen a keresztelő következtében. Statisztikát a miniszter nem közölt hallgatóival. Viszont kitért a gyónás alatt szerezhető betegségekre, mondván, hogy a *„szertartás alatt, míg fejünket a pap stólájával fedjük be, egy sor fertőző bőrbetegséget szerezhetünk."* A böjtölésnek is csupán rossz következményei lehetnek, mert *„az egész napi éhezés után az ember általában túl sokat eszik s ebből gyomorégés, gyomorbaj, esetleg gyomorrák is keletkezhet"*.

A tudományos világnézet e tudományos magyarázatai után a Moszkvai Rádió könnyűzenét közvetített.

B.

Háy Gyuláról

közöl terjedelmes, fényképes beszámolót a londoni ‚The Guardian' *Robert Waterhouse* tollából. A cikk *„Magyarország leghíresebb élő drámaírójának"* életét és munkásságát mutatja be az angol olvasóközönségnek abból az alkalomból, hogy az író három hetet töltött Angliában. Háy, írja Waterhouse, életének jelentős részét töltötte emigrációban és börtönben. 1956-ig tagja volt a kommunista pártnak. Nem volt könnyű számára elfogadni a felkelés szükségességét ; a forradalom után három évig börtönben volt. De Háyt nem keserítették meg a tapasztalatok ; nyugodt, filozofikus és teljesen biztos drámaírói munkájában. Úgy érzi, tudatosan vált politikailag elkötelezett íróvá, nem azért, mintha szándéka lett volna politikussá válni, hanem azért, mert így vélte szolgálni a meghamisított igazságot. A drámaíró felelőssége az objektív igazság felkutatása, mely a dráma helyzeteiben és szereplőiben foglaltatik ; az igazság felkutatása érdekében minden áldozatot meg kell hozni. Elképzeléseinek megvalósítására a történelmi dráma formáját választotta.

A cikk ezután végigkíséri Háy Gyula pályafutását az 1919-es forradalomtól kezdve napjainkig , idézi barátságát Bertolt Brechttel ; leírja munkamódszerét ; ismerteti véleményét a mai magyar helyzettel kapcsolatosan, megállapítván, hogy *„Háyban semmiféle keserűség nincs, amit az is mutat, miként válaszol az ezzel kapcsolatos kérdésekre."* Háy üdvözlendőnek tartja a mai magyar színház tendenciáját az új nyugati drámák bemutatását illetően,valamint a fiatal társulatok vidéki előadásait, melyek az ország minden részére elviszik a modern írók legjobb alkotásait.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

FEJTŐ FERENC

NÉMETORSZÁG TÉRHÓDÍTÁSA KELET-EURÓPÁBAN

A KELET-EURÓPAI ORSZÁGOK jelenlegi fejlődésének egyik legérdekesebb vonása az a tény, hogy a Német Szövetségi Köztársasággal feltűnés nélkül, de folyamatosan rendezik viszonyukat. A jelek arra mutatnak, hogy Nyugat-Németország vezetői — kihasználva a szovjet gazdasági nehézségeket, — mindent elkövetnek, hogy a kelet-európai országok gazdasági, tudományos és kulturális életében Németország újra elfoglalja hagyományos helyét. Természetesen hosszú fejlődési folyamatról van itt szó, amelynek lépéseit azonban annál nagyobb figyelemmel kell követnünk, mivel a gazdasági téren megindult közeledésnek előbb-utóbb politikai következményei is lehetnek. Akkor viszont joggal lehet föltenni a kérdést : vajon Németország Kelet-Európában a saját helyzetét kívánja-e megerősíteni, vagy pedig az egyesülésre törekvő Európa érdekeit is képviseli-e ?

Igaz, más nyugati országok, s így például Olaszország, Franciaország, Anglia, sőt az Egyesült Államok is megpróbálták, hogy a részleges válságba jutott szovjet külkereskedelem helyére lépjenek. Ám ezen a téren vitathatatlanul Nyugat-Németország van a legelőnyösebb helyzetben : gazdasága mintegy természetes kiegészítője a kelet-európai országokénak, s így, gazdasági és kereskedelmi terjeszkedésére itt találja meg a legjobb területet.

EGY MAGYAR kereskedelmi küldöttség egyik tagja, akinek véleményét ez ügyben személyesen tudakoltam, határozottan állította, hogy a két ország között lévő hagyományos kapcsolatok nem mentek feledésbe, sőt, újrafelvételük egyre időszerűbb. A kommunista rendszer tizennyolc éve és az erőszakolt keleti tájékozódás nem volt elegendő ahoz, hogy elfeledtesse a magyarokkal a német ipar és a német szakszerűség iránt tanúsított egykori csodálatukat. Az imént említett magyar szakember azt is elmesélte, hogy nemrégiben, amikor az egyik nagy budapesti vállalatnak egy német és egy francia cég ajánlata között kellett választania, noha a franciák feltételei kedvezőbbek voltak, mégis az előbbi mellett döntött. A meglepő választás azzal magyarázható, hogy a vállalat vezetői jobban ismerték a német terméket, s ezért jobban is bíztak benne.

A német térhódítást az elmúlt évek során nemcsak a szovjet befolyás akadályozta meg. Ugyancsak jelentős szerepe volt ebben az ún. „Hallstein-elméletnek" is, amely megtiltotta, hogy a Szövetségi Köztársaság fölvegye a diplomáciai kapcsolatokat azokkal az államokkal, amelyek a Német Demokratikus Köztársaságot elismerték. Ez az elmélet manapság már elévültnek látszik. Annál is inkább, mivel kezdettől fogva önkényes és igazságtalan volt : Bonn 1955-ben beleegyezett abba, hogy Moszkvában a pankowi kormány képviselete mellett Nyugat-német Követséget nyisson. A „Hallstein-elméletet" tehát egyedül a Szovjetunió befolyása alatt lévő kis államok sínylették meg.

AZ ELMÉLETEN az első rést a március 7-én Bonn és Varsó között megkötött hosszúlejáratú kereskedelmi szerződés ütötte, amelynek eredményeképpen szeptember 16-án német kereskedelmi képviseletet nyitottak a lengyel fővárosban. Ez a szerződés az első jel volt arra, hogy a „Hallstein-elméletet" a „Schroeder-féle irányzat" válthatja fel, amely „a keleti tömbbel való kapcsolatok fokozatos megjavítását" javasolja. A szerződést a Szövetségi Köztársaságban történelmi eseményként könyvelték el. A lengyel hivatalos lap, a „Trybuna Ludu" pedig így írt róla : „Ez a szerződés a kapcsolatok széles körét határozza meg. Lehetővé teszi a két ország kereskedelmi cseréjének újabb növelését, s ennyiben megfelel a kapcsolatok rendezése és megjavítása reményének. Meglehetősen komoly dologról van tehát szó, bár egy kereskedelmi szerződésnek nem feladata, hogy más kérdéseket is rendezzen." Tény az, — ahogy ezt a Varsóban kiadott „Lengyel-Német Füzetek" 1963. július-szeptemberi száma is hangsúlyozza —, hogy számos lengyel termék hagyományosan Nyugat-Németországban találhat magának piacot. Elsősorban érvényes ez a hústermékekre, a konzervekre, libára, tollra, tojásra, valamint a különböző vegyi árucikkekre. Másrészt, folytatja a lengyel folyóirat, a német ipar újabb teljesítményei, a német kereskedelmi ügyletek kedvező feltételei mind „arra bíztatnak, hogy megbecsülésre méltó szállítókat lássunk bennük".

Bonn és Varsó közeledése már csak azért is igen figyelemre méltó, mivel létrejöttében szerepet játszott az is, hogy Lengyelország a nyugati országokkal való viszonya rendezésének nem tekintette *sine qua non* feltételéül az Odera-Neisse határvonal elismerését. Mint már annyiszor, a gazdasági élet követelményei most is győzedelmeskedtek mindkét fél politikai dogmáin.

EZ A KÖZELEDÉS egyébként nem szorítkozik a szigorúan vett gazdasági élet területére. Hatása megmutatkozik abban is, hogy a német közvélemény a lengyel kérdést reálisabb szemmel kezdi nézni. Elég, ha csupán néhány tényre utalunk : a Brémai Rádió májusban rendezett „lengyel hete" komoly érdeklődéssel találkozott, s meglehetős sikere volt Hansjakob Stehle *„Nachbar Polen"* című, a Fischer-könyvkiadó gondozásában megjelent kitűnő művének is, amelyben a szerző — aki több éven át a frankfurti „Allgemeine Zeitung" varsói tudósítójaként működött — tárgyilagos tisztánlátással és rokonszenvvel számol be lengyel élményeiről.

Hadd jegyezzük meg azt is, hogy a Szövetségi Köztársaság és Lengyelország kereskedelmi kapcsolatainak fejlődését élénk figyelemmel kísérik a „Közös Piac" szervezői is. A német-lengyel szerződés végrehajtását a brüsszeli bizottság is felülvizsgálja majd. Valószínűnak látszik az is, hogy Lengyelország a jövőben fölveszi a közvetlen kapcsolatot a „Közös Piac" bizottságával.

A második kelet-európai ország, amellyel a Szövetségi Köztársaság fölvette a kereskedelmi kapcsolatokat, s ahol külkereskedelmi képviseletet létesített : Románia. Ez a lépés csak hivatalos jelleget adott a már addig is jelentkező törekvésnek, melyeket híven bizonyítanak a Bukaresti Rádió számadatai : „1950 és 1962 között Románia kereskedelmi kapcsolatai Nagybritanniával 400 %-kal, Franciaországgal 300 %-kal és a Német Szövetségi Köztársasággal 800 %-kal növekedtek."

NOVEMBER 11-ÉN Bonn hosszúlejáratú kereskedelmi szerződést kötött Magyarországgal is. A szerződő felek tervbe vették a kereskedelmi képviseleti szervek létrehozását. A szerződés aláírását hosszú adatgyűjtés és tárgyalás előzte meg. Magyarország külkereskedelmében a Német Szövetségi Köztársaság előkelőbb helyet foglal el, mint bármelyik más nyugati ország. A magyar külkereskedelemben Nyugat-Németország az ötödik helyen áll a Szovjetunió, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság és Lengyelország után. A mezőgazdasági termékek elhelyezésében Magyarország számára szinte nélkülözhetetlen a nyugat-német piac.

Lengyelország, Románia és Magyarország után a Szövetségi Köztársaság most Csehszlovákia felé fordul. Ezek a közeledő lépések egybeesnek a sztálinizmus hosszú álmából félébredő, s a Nyugattal kapcsolatot kereső cseh törekvésekkel is. A közeledés igényéről beszélt nemrégiben. Novotny is a *„Der Stern"* című nyugat-német hetilapnak adott nyilatkozatában, ahol fölvetette egyben a két ország kereskedelmi képviselete megnyitásának gondolatát.

Ebből az alkalomból a cseh hivatalos lap, a *„Rude Pravo" „Új fejezet?"* címmel cikket közölt, amelyben ezeket írja : „A kereskedelmi képviseletek megnyitása magában véve természetesen még nem jelenti a helyzet teljes rendezését. Ez csak az első állomás a normalizálás útján." Ennek ellenére a cseh lap nagy érdeklődéssel idézte Adenauer utódjának a nyilatkozatát : „Keleti szomszédaink jogos érdekeit tiszteletben óhajtjuk tartani".

A JÉG tehát megtört, s a Szövetségi Köztársaság és Kelet-Európa kommunista országai között lassan megindult az olvadás folyamata. Azt persze mondani sem kell, hogy a mai helyzet nagyonnagyon messze van az első világháborút megelőző évekétől. De a fejlődés üteme elég gyors lehet. A kommunista tervgazdálkodás folyamatban lévő átszervezése, amely az egyéni kezdeményezésnek nagyobb önállóságot kíván biztosítani, az új kereskedelmi képviseletek tevékenységének több lehetőséget nyújthat.

Befejezésül hadd utaljunk még arra ; a kelet-európai országok kereskedelmi szakemberei azért is igyekeznek a gazdasági kapcsolatokat kiszélesíteni a nyugati államokkal, s elsősorban a Szövetségi Köztársasággal, mert íly módon megerősítik saját helyzetüket a KGST keretén belül is.

Az igazi forradalmi irodalom mindig fantasztikus és utopisztikus

ITALO CALVINO NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

— NE IS PRÓBÁLJON Calvinóval találkozni, kellemetlen, undok alak — mondta egy olasz újságíró miközben a római Külföldi Sajtó Klub, a Stampa Estera bárjában beszélgettünk. — Nem ad interjút, de ha véletlenül fogad valakit, annak úgysem mond semmit.

A „kartárs" véleményét bizonyos fenntartással fogadtam. Írással foglalkozó emberek között sohasem lehet tudni, egy vélemény mögött mennyi a valóság és mennyi az irigység.

Néhány nappal e beszélgetés után a Piazza Novonán vacsoráztam két olasz íróval. Alighogy leültünk, az egyik átköszönt a szomszédos asztalhoz, megjegyezve, hogy Italo Calvino ül ott, Gabriele Baldinivel.

— Ha lehetséges, mutassa be nekem Calvinót, szeretnék vele interjút csinálni — mondtam.

Az író felállt és két perc múlva Calvinóval együtt jött vissza asztalunkhoz.

AZ „UNDOK ALAK" egyáltalában nem nézett ki undoknak, inkább morcos kisfiúnak. Nyitott sportinget viselt és 18 évesnek látszott. Aztán jobban megnéztem és az volt az érzésem, hogy villogó fekete szemével, kócos sötét hajával és egész arckifejezésével még ennél is fiatalabb lehetne. Úgy tekintett a világba, mint legismertebb regényének hőse, a kis báró, aki nem akar lejönni a fáról.

— Nem szeretek interjút adni — mondta olyan hangon, hogy szinte vártam, durcásan toppantani fog.

— Az ember néha csinál olyat is, amit nem szeret.

Calvino úgy nézett rám, mint olyan valakire, aki valami szörnyűséget mondott. Aztán nagyot sóhajtott, majd néhány szót írt egy darab papírra.

— A címem. Jöjjön el hozzám holnap 12-kor...

— Hol van ez az utca ?

— Csak keresse meg ! Nem lesz könnyű ! — S most olyan boldogan mosolygott, mint az a kisfiú, aki rossz fát tett a tűzre s reméli, hogy a felnőttek nem fognak rájönni.

HIÁBA REMÉNYKEDETT, nem tévedtem el. A hely különben, ahol lakik, kitűnő ízlésre vall. A jelentéktelen külsejű ház egy csendes sikátorban áll, — ugyanakkor Róma egyik központi utcájának közvetlen közelében. Az érdektelen kapun túl elragadó kis kertbe jut az ember, s az egyes lakásokhoz romantikus ösvények vezetnek. Az író lakásának nincs csengője, kopogni kell.

A szoba, ahol leültet egyszerűen, kellemesen berendezett. Nagy íróasztal, könyvszekrény, pár szék és egy bárszekrénykét szolgáló sarokbútor áll benne. A falakon néhány modern festmény.

— Nemcsak ezzel a lakásommal vagyok ilyen „önvédően" tiltakozatos, — magyarázgatja előző napi magatartását, — de általában a lakásaimmal. Mert Román kívül Torinóban, Párizsban, a tenger mellett és a hegyekben is van egy-egy állandó tartózkodási helyem. Voltaképpen nomád a természetem. Gyűlölöm a helyhez kötöttség érzését. Szeretek egyik helyről a másikra vándorolni. Talán azért is szeretem a különböző lakásokat, amelyeket különben állandóan újra rendezek, keverve az antik bútorokat a modernekkel.

— *Hol él mégis a leggyakrabban ?*

— Torinóban. Az Einaudi kiadóvállalatnak vagyok lektora. Az új francia és angol könyveket olvasom számukra. Unalmas munka modern írókat tanulmányozni, amikor nekem Sophoklest, Dosztojevszkijt és Cervantest volna kedvem olvasni. Igaz, így az ember önkéntelenül állandóan kontaktusban van a modern irodalommal, tudja mit és hogyan írnak a többiek, tehát módjában áll éppen az ellenkezőjét tennie.

— *Állandó utazásai és lektori elfoglaltsága mellett mikor ér rá írni ?*

— Rendszertelenül, nehezen és fáradságosan dolgozom. Kézzel írok és nagyon rossz kaligráfiával. Amíg nincs készen egy-egy művem, csúnyának találom és nagyon nem szeretem. Állandóan találok valami kifogást, hogy ne kelljen dolgoznom. Egyfajta morális alibit. Ha leülök aztán végre az íróasztal mellé, az első mondatot néha harmincszor is újra írom. Az első oldalt gyakran tizenötször is. De amikor végre belejövök a munkába, minden másról megfeledkezem. Éjjel, nappal dolgozom.

EDDIGI MUNKÁSSÁGÁRÓL beszélgetünk. Tizennyolc országban jelentek meg művei. Magyarországon is szép számmal. Kérdésemre egy listát mutat, amelyből kiderül, hogy „A pókfészek ösvénye", „Végül arra száll egy holló", „A kettészelt őrgróf", „A fáramászó báró", „A nem létező lovag" és „Olasz népmesék" jelentek meg Budapesten.

Legnagyobb sikeréről „A fáramászó báró"-ról kérdezem ; hogyan jutott eszébe a téma.

— Szinte gyerekkorom óta foglalkoztat egy olyan ember, aki nem a földön, hanem a fák között éli le életét : tetszett nekem az ötlet, állandóan játszottam a gondolattal; legszívesebben magam is fán élnék időnként.

— *Min dolgozik most ?*

— Hét különböző könyvön. De erről inkább ne beszéljünk. Nem tudom, melyikből mi lesz és mikor. Hagyjuk az egészet !

ÚGY LÁTSZIK, olyan témát érintettem, ami nagyon nem kedvére való, mert hirtelen felugrik s le-fel szaladgál a szobában. Most nem is kisfiúhoz hasonlít, hanem kölyökkutyához, akitől el akarják venni jól eldugott csontját. Másra terelem a beszélgetést.

— *Mit csinál legszívesebben az életben Mit szeret ?*

— Szeretek vitorlázni és síelni, szeretem, hogy több lakásom van és rettenetesen szeretnék üzleteket kötni. Igaz, nem igen értek hozzá, de amikor kis birtokommal kapcsolatban valami adó-, vagy ehhez hasonló ügyet kell megtárgyalnom a hatóságokkal, akkor nagyon élvezem az üzletember szerepét.

— *Milyen formai problémák érdeklik ?*

— Szeretném megtalálni a megfelelő összhangot a száraz, nyugodt és a játékos, kidolgozott stílus között ; ugyanakkor azonban az az álláspontom, hogy a mondanivalót egy pillanatig sem szabad a forma kedvéért feláldozni. Már azért sem, mert csak a funkcionális stílus lehet igazán elegáns.

— *Mi a véleménye a szocialista realizmusról ?*

— A szocialista realizmus a legnevetségesebb és legnagyobb humbug, amit valaha kitaláltak. Az igazi forradalmi irodalomnak fantasztikusnak, utopisztikusnak és szatirikusnak kell lennie. A népi irodalom és költészet forrása mindig a fantázia. A realista írók, még a legnagyobbak is, voltaképpen reakciósok vagy legalábbis konzervatívok.

— *Mi a véleménye az absztrakt művészetről ?*

— A mai képzőművészet ma már szinte teljesen absztrakt. Ezt a tényt kénytelenek vagyunk tudomásul venni. S éppen ezért igyekeznünk kell, hogy megtaláljuk ennek a művészetnek érzelmi tartalmát.

— *Az utóbbi kérdéseimre úgy válaszolt, mint akinek egyáltalában nem szélsőbaloldaliak a nézetei, pedig azt mondják magáról, hogy...*

— Igen, baloldali vagyok.

— *Kommunista párttag ?*

— Nem, de az voltam.

— *Miért lépett be a pártba ?*

— Azért, mert az ellenállás éveiben úgy láttam, hogy ez a párt küzd a legjobban és leghatásosabban Olaszország újjászületéséért.

— *Mikor és miért lépett ki ?*

— A magyar forradalom után, 1957-ben. Akkoriban már régen állandó vitában álltam a párttal. Nem értettem egyet az egyes kommunista pártok működésével. Irodalmilag különben sohasem értettem egyet velük. Már első regényem, ami 1947-ben jelent meg, antipólusa volt a szokványos pártirodalomnak.

— *De változatlanul baloldalinak vallja magát ?*

— Feltétlenül. Magával különben sem beszélek politikáról... Inkább udvarolok magának...

— *Azt nem lehet !*

— Miért nem ?

— *Képzelje el, ha megírnám...*

VADNAI ZSUZSA

HÍVŐK A HITETLENEKRŐL

VITA EGY KÖNYVRŐL

NEMRÉGIBEN jelent meg a bécs-zürichi *Európa Kiadó* gondozásában a *„Kirche und Zukunft"* (Az egyház és a jövő) című könyv, mely a nem szivesen mozduló osztrák szellemi életet alaposan felbolygatta. Sokan csak e kis mű hatására vették észre, hogy a koalíciós pártpolitika több mint 15 év óta alkalmazott szempontjait az osztrák intellektuelek egy része elunta, megszabadult a köztiszteletben álló intézmények anyáskodó zsarnokságától, és az önálló igazságkeresés és a tévedés szabadságát követeli magának. A könyv körüli viták láthatóvá tették azt is, hogy az egyes fórumok által izgágának minősített kritikai szellem nemcsak osztrák jelenség, hanem kapcsolatot tart a katolicizmus erjedésének nemzetközi folyamatával és része a nyugati világ társadalmi-ideológiai átrétegeződésnek.

A „Kirche und Zukunft" szerzői prominens osztrák katolikus írók, egyetemi tanárok : *Wilfried Daim* 1951-ben tűnt fel a pszichoanalízis keresztény átértékelésének kísérletével (Umwertung der Psychoanalyse), mely azóta franciául is megjelent ; *Friedrich Heer* középkori történész, egyetemi magántanár, a bécsi Burgtheater dramaturgja, számos jeles történelmi mű írója ; a harmadik szerző *August M. Knoll* a szociológia professzora a Bécsi Egyetemen, kinek nevét az utóbbi hetekben nem annyira tudományos munkásságának elismeréséül emlegették, hanem azzal a sajnálatos eseménnyel kapcsolatban, hogy a könyv körüli viták izgalmában agyvérzést kapott.

A SZERZŐK tulajdonképp a vatikáni zsinathoz címezték tanulmányaikat, bár nagy mértékben azzal a szándékkal, hogy némely javaslatot nemcsak a zsinati atyák, hanem majd a kis-katolikusok is megfogadnak, támogatnak. A vihar főképp ezekkel a javaslatokkal kapcsolatban keletkezett. Wilfried Daim azt sürgeti többek közt, hogy az egyház szakítson végre valahára a feudális szokásokkal, címekkel, gyűrűcsókkal, trónnal, tiarával, legyezőkkel, tömjénezéssel, és térjen vissza az ősegyház cicomátlan és testvéri szelleméhez ; vessenek véget a római arisztokrácia különjogainak a vatikáni udvarban, oszlassák fel a lovagrendeket, nyugdíjazzák a kiöregedett püspököket és biztosítsanak nagyobb szerepet a laikusoknak — fűzi hozzá Knoll professzor. E javaslatok publikálása előtt jelent meg *Heinrich Böll* bohóc-könyve (Ansichten eines Clowns) Németországban, mely a mai német szemforgató vallásosságot szívből jövő utálattal mutatja be, *Rolf Hochhut* pápa-drámájának könyvalakban közzétett vitája és *Carl Amery* kitűnő tanulmánya a mai német katolicizmusról „Die Kapitulation" (!) címmel. Úgy tűnt tehát, hogy a megmozdulás széles, a könyvek hatása nem lebecsülendő. A bécsi egyházmegye és a német főpásztorok ezért óva intették a híveket eme „nem valódi vallásos" és „nonkonformista" művektől, melyek csak azért rajzolnak ideálképet az egyházról, hogy aztán annál nagyobbat húzhassanak a ténylegesen létező egyházra.

A közvéleményt főképp ezek az egyházon belüli szóváltások, oldalvágások és hátsógondolatok foglalkoztatták a szenzációknak és pikantériáknak kijáró odaadással, nem sokat törődve azokkal a szempontokkal, melyek az egyházon kívülállókat is érintik. Pedig ilyen szempontok is felvetődtek a vitában és a vitairatokban. Mint már említettem volt, a „Kirche und Zukunft" és a rokon szellemű írások bizonyos jeleit mutatják a nyugati társadalom világnézeti átrétegeződésének, helyesebben : kifejezik, tudatosítják a már lezajlott világnézeti átcsoportosulást.

NEHÉZ LENNE megmondani, mióta folyik a szó az európai ember világképének és értékrendszerének megváltozásáról. A reneszánsz óta ? A felvilágosodás óta ? A változás mibenlétét általában abban jelölték meg, hogy az újkori ember az e világra és önmagára fordította figyelmét, és a transzcendenciát csupán dísznek vagy nyűgnek érezte, tagadta vagy elfeledte. Egy-két évszázadon át tartott a nekigyűrkőzés, míg a legrangosabb filozófusok kimondották a trónfosztást. *Kant* az istenbizonyítékokat félretolja, de Isten létezését még „a gyakorlati ész általános érvényű posztulátumának" tartja. Száz év múlva *Nietzsche* és az etikai ateizmus épp fordítva : erkölcsi követelménynek tartotta Isten nem létét, mígnem egyes gondolkodók annak sem érezték szükségét, hogy erre a témára szót vesztegessenek. A müncheni Paul List kiadó néhány évvel ezelőtt azzal a kérdéssel fordult neves írókhoz, tudósokhoz, filozófusokhoz, mi a véleményük a kereszténységről. A legtöbbnek nem volt véleménye, érdektelennek találta a kérdést, mert a vallási problémákon kívül állónak érezte magát. A válaszokból csak egy vékony kötetecskét lehetett összeállítani. Persze az olyan módszernek, mely a szellemi élet reprezentánsain akarja lemérni Európa világnézeti hovatartozását, számolnia kell azzal az ellenvetéssel, hogy helytelenül válogatta ki a reprezentánsokat. Ha valaki pl. azt fejtegeti, hogy a nyugati kultúrában a vallási tartalmak szuggesztiójára megcsappant, és ennek igazolására rámutat a filozófia és a tudományok egyes képviselőinek vallási közömbösségére, azt a nem minden meggyőző erő nélküli ellenvetést kaphatja feleletül, hogy számos kiváló tudós van az aktív keresztények között és hogy az ateista értelmiségieket nem lehet Európa valódi szellemi képviselőinek tekinteni, hiszen Európa lakosságának nagy része mégiscsak templomba járó.

A való helyzet eldöntéséhez a szociográfiai felmérések hozzájárulhattak volna, de mielőtt ezekre sor került volna, a szociológiának meg kellett szabadulnia a metafizikai-történelemfilozófiai légvároktól. *Auguste Comte*, a szociológia atyja ún. három-stádium törvényén látszik leginkább, hogy azok is mennyire foglyai voltak a metafizikai előfeltevéseknek, kik a tapasztalati tudományokat kívánták képviselni. Comte szerint a teológiai és metafizikai stádiumot a pozitív tudományok korszaka fogja felváltani, de ennek bekövetkezését nemcsak a tudományos kritikától várta, hanem az általános történelmi törvény szükségszerű működése következményének tartotta. A fejlődést egy értékeszmére, célra, a pozitivista társadalomra vonatkoztatta és ennek értelmében határozta meg minden egyes esemény és fejlődési szakasz szerepét. *Hegel* dialektikus szemlélete, melyet *Marx* is magáévá tett. ugyanezt a sémát követi. A dialektika igen hasznos szerszám, hiszen segítségével bármilyen kívánt állapotot úgy lehet feltüntetni, mint magasabbrendű szintézist, a nem kívántakat pedig negatívumnak lehet minősíteni. Épp ezért a marxizmusnak nincs nagyobb alapja azt állítani, hogy a keresztények csupán vágyaikat, igazolhatatlan hitüket fejezik ki, mikor a menynyei hatalmak végső győzelmét hirdetik, mint a kereszténységen túl egy új életmód azt válaszolni erre, hogy a marxisták is csak azért beszélnek a vallástalan jövő bekövetkezéséről, mert azt szeretnék, hogy vallástalan legyen a jövő.

A JÖVŐ ELŐREMONDÁSA a történelmi törvény nevében ma sem vált népszerűtlenné. Miért is vált volna, mikor bármely világnézetnek fegyverül szolgálhat és független a tapasztalati tényektől. Ha a kommunizmus erői valahol alul maradnak, mit sem változtat a nagy törvény érvényén, mely garantálja a proletárok szükségszerű egyesülését. Ugyanígy az isteni gondviselés sem függ a reális helyzettől. Ha úgy tűnnék is, hogy a gonosz került felülre, a történelem végén a mindenható fog diadalmaskodni. Az ilyen érvelések mögött — az ideológiakritika nyelvén szólva — üres formák húzódnak meg, melyeket bármilyen értéktartalommal meg lehet tölteni. A „Kirche und Zukunft" egyik részének. Friedrich Heer tanulmányának épp az a jelentősége és érdekessége, hogy a főszerepet nem ezeknek a tudományon kívüli formuláknak tulajdonítja, hanem az empirikus ténymegállapításoknak. A katolikus publicista bizonyára nem adta fel hitét sem a kereszténység végső győzelmében, de figyelmét arra irányítja, ami a végső győzelmet megelőzi és aminek számbavételéhez nem szükséges a vallásos hit. Nem alkalmaz érdekszolgáló mesterkedéseket, nem költi át a tapasztalati módszerekkel rögzített adatokat, hanem elfogadja azokat az eredményeket, amelyekhez a szociológia keresztény és nem keresztény művelői jutottak. A szociológiai felmérések megállapították ugyanis, hogy az európai társadalom széles rétegei elszakadtak apáik hitétől. Az emberek nagy része nem a vallás szempontjai szerint él és gondolkodik, nem a vallási értékskálát, nem a kereszténység által felállított fontossági sorrendet követi a gyakorlati életben. A vallással sokan annyira nem törődnek, hogy nem is harcolnak ellene, nem vitatkoznak vele. Istentől törés nélkül fordultak el. Közönyből. A papok száma megcsappant, a papneveldék helyenként elnéptelenedtek. A katolicizmus társadalmi alapja a kihalóban lévő arisztokrácia, a fellazuló parasztság és az alkotó dinamika nélküli kispolgárság. Friedrich Heer ezt a következőképp foglalja össze : *„Csöndben, szavak nélkül milliók vonultak ki Európában a kereszténységből és az egyházból. Lerakták a kereszténységet mint egy nem jól álló ruhát, elhagyták az egyházat mint egy omladékot, mint egy síremléket, mint egy temetőt, hová az ember időnként, egészen különleges alkalmakkor még ellátogat, de ahol nem lakik, nem él. Őszinte sajnálattal azt tartják a lehangolt ateisták : a kereszténységgel mit sem lehet kezdeni a modern világban ; nem segít a háború, a betegség és a halál ellen ; nem segít jégeső, villám és mennydörgés ellen ; nem segít az atomfegyverek fenyegetése ellen ; a kereszténység nem alakítja az életet és nincs hihető felelete a modern tudomány kérdéseire, melyek a kozmosz, a világ, az élet, az ember keletkezésére vonatkoznak... Egy bizonyos életérzés keresztül-kasul átszövődött az ateizmussal : a kereszténységnél is. Nem számolunk már konkréten, a mindennapi életben Isten jelenlétével, haragjával, kegyelmével és beavatkozásával."* (44. old.)

El kell végre ismerni, állapítja meg Friedrich Heer, hogy a kereszténységen túl egy új életmód és társadalom felépítése folyik szerte a világon, nemcsak a kommunizmusban. Szerinte az ateisták valóban aktív humanizmust képviselnek, túlvilági vonatkozások létesítése nélkül az emberséges élet felépítésén fáradoznak. Ebből a munkából a kereszténységnek is ki kell venniök a részüket, össze kell fogniok ateista testvéreikkel. Hívő és hitetlen számára egyetlen világ létezik, meg kell találni tehát a közös, világnézeteken túli, emberi alapokat.

A NIHILIZMUS korszaka kezdődik (*Nietzsche*) ; a nagyvárosi ember elszakad a vallástól (*Spengler*) ; Nyugat radikálisan tudatosította, hogy a világból kihalnak az istenek (*Jaspers*) ; új pogányság van kialakulóban (*Guardini*) — így és ehhez hasonlóan fejezik ki történetfilozófiai általánosítással és nem minden pátosz nélkül azt a gondolkodás- és társadalomtörténeti folyamatot, mely ma a szociológiai tény rangjára emelkedett. Persze, a tényt is különbözőképp lehet értelmezni, fel lehet fogni intelemnek, a megpróbáltatás tüzének vagy akár a kommunizmus végső győzelme jelének. Mind erre van példa elég. Nem érdektelen azonban, hogy a katolikus egyházban azok a magyarázatok is hangot kapnak, melyek a világnézeti változások tényéből nem a fanatikus hittérítés, hanem a humánus magatartás szükségességét vonják le tanulságul. A „Kirche und Zukunft" c. könyv többek közt annak a jelzése, hogy a katolikus írók és tudósok közül nem hiányoznak azok, akik magukévá teszik a pluralista társadalom elveit, számolnak a hitetlenek létével és embernek szólítják őket.

HANÁK TIBOR

Levél Malayába

Nincs semmi új, barátom. Én hiába
olvastatnám kávézaccból a sorsot,
vagy, hogy az égen hogy áll a Rák, Hal,

s a Mérleg. Búcsúzom. Koporsót
ácsolnak éveim. Az ifjító tavak vad
vizeiből hörpintek egy utolsót

s a reggel tükre megriad vak
szemeimtől. Ballagok kővéváltan
s a sokaságok kettényílnak s kiadnak.

⁂

Cluny kertjében, sarki posztján
— hallom, mert arra járok reggelente —
rekedten bőg a szárnyas oroszlán.

Szürke ég. Ájultan ring az elme.
Autóbuszok szúrós hímszagában
dobot cirógat ijedelme.

Hétköznapok. Lépcsőfokukba lábam
cipő-nyomát bevásta.
Hányan jönnek utánam, hányan ?

Hátam mögött a Szajna kacagása ;
kirakatok. Hangtalan robban
arcom törött, milliom mása.

P.S.
Szobám felmondtam a napokban
s most úgy ülök, mint a tehervagon
a város szélén, vakvágányra toltan.

Bakucz József

Levél Malájföldről

Nem a Katny-i tömegsír
Buchenwald Auschwitz és Lidice,
Budapest ostroma Voronyezzsel
(ingyen szánt kegyelmet : gyógyító feledést
sose vess el !)
nem is a Chile-i földrengés vagy a Hawaii szökőár
nem a Dalai Láma futása vagy a Hong Kong-i menekültek
nem a lángoló városnevek mik tudatomba kerültek
(Hirosima, Varsó, Wienerneustadt
mind történelemmé merevültek — — —)
de a személyes emlék sem : a szerető hazai davajgitár
sem az igazi ;
nem, nem — — — végképp nem a statisztikai
rémhalálaránvszám
az, ami számít :
még alább adhatnám,
százszorta, ezerszerte lejjebb,
le a részleges, a parányi,
a mindennapian örökkévaló, lélegzetzsibbasztó
magániszonyatig.

TÉGED a párizsi autóbusz szúrós hímszagában
mar torkon az örök útitárs,
vagy a Cluny-i kert oroszlánja bőgi ki rád
mint berekedt reggeli átkát :
engem *itt, most* ez a törött térdű ceyloni koldus kísért
ki rongyai közt bandzsítva is átlát
teljesen civilizált Kuala Lumpur-i sétám
globális céltalanságán — — —
ez az *egy* szándékosan korccsá tett emberi test
mivelhogy dolgozni rest
apja csecsemő korában kicsavarta a lábát
elvégre a másodszülöttnek folytatni kell
a koldulás öröklődő mesterségét — — —
keresem, zihálva kutatom a tömegben
a magam oldódó, párolgó beképzelt emberségét — — —
zsibárusok és Benz Mercedesek
kaleidoszkopikus forgatagában
minden nap kicsit máshová ül — — —
(valamikor magam is bénultan rogyadoztam)
s most. a huszadik alkalommal,
hogy mindenki közönnyel lépett el mellette
(tíz cent vagy ötven, harminc cent vagy semmi...?)
az alamizsnát megbabonázva, ijedten
— elsokadoztam.

Makkai Ádám

EGY KÜLÖNÖS KÖNYV MARGÓJÁRA*

„MEGVAN!" „Ça y est!" „Megmenekültem!" Valaki ordítva táncol egy átlépett országhatár innenső oldalán, félig megformált indulatszavakat harsog s megölel valakit, az első piszkos, izzadt, rosszkedvű, talán ellenszenves katonát. Micsoda félszeg banalitás. Micsoda ártatlan reménykedés. Hányszor olvashattuk már, amint valaki, saját belső határaitól összevissza csikozva, saját élettani és lélektani vasfüggönyeit vadul erre az oldalra mentve, boldogan felordít: „Megmenekültem!" Közülünk is hányan — és talán nem is egyszer életükben — kiáltottak fel így, fennhangon vagy magukban.

Ezt a hallatlanul patetikus és lenyűgöző fordulatot várta és készítette elő, hét vagy nyolc esztendőn keresztül Loh úr, Amerikában iskolázott s a népi Kínaba önként hazatelepült majd onnan hihetetlen fortélyok árán újra elmenekült gazdag, fiatal mérnök. Száz könyvet olvashattunk hasonló témáról, a „Szabadságot választottam" tárgyköréből Ez a Loh féle százegyedik azonban, ég tudja hogyan, valami olyat tár az olvasó elé, főleg a helyzetet ismerő olvasó elé — amilyenek mi, magyarok vagyunk, — amilyet a többi hasonló könyv nem tudott elénk tárni.

A menekülő. Íme, a modern Montre-Christo. És micsoda If-várat ír le! Mekkora óriási, micsoda titkos kazamatákkal ellátott, micsoda valószínűtlen erkölcsökkel és emberekkel tömött tenyészetet, mekkora Kafka féle **Château**-t!...

AZ ELBESZÉLŐ HANGJA nyugodt. Az abszurditásokat mint a való élet tartozékait sorolja fel. A „Három Anti" mozgalom után következett az „Öt Anti" mozgalom: a tőkés társadalom már nem tudom milyen ötféle büne ellen kellett küzdenie mindenkinek. Ennek keretében csipték fülön az elbeszélőt, aki hónapok óta nyugodtan ült és dolgozott irodájában. Bejön hozzá a párttitkár. „Gyakoroljon önkritikát." Nem döbben meg. „Milyen tárgykörben"? (Ahogyan a Rajk-per vádlottjai érdeklődtek kétségbeesetten az Ávós tiszttől: milyen kém legyek? Milyen bűnt szántak nekem, mit vállaljak magamra, hogy jól játsszam a rám kirótt szerepet?) Loh nem kap felvilágositást. Nem tud hirtelenjében önkritikát gyakorolni. Bezárják irodájába. Ötpercenként meg-megjelenik valaki a szobában, felfüggeszt egy rajzot a falra, amely őt, Loht ábrázolja; aláírás: „Piszkos kapitalista vagyok, nem merek önkritikát gyakorolni." A következő néma ember is felrajzszegez egy lapot a falra: „Erőt veszek elkorcsosult kapitalista lelkemen, meggyónom hamarosan szörnyű népellenes büneimet". Egy tányér rizs a napi eledele. A párttitkár is megjelenik időnként. Némán nézi, vagy durván ráordit, s újra bezárja. Loh öt napig marad az irodában. Közben vad röpgyüléseken orditva usztják ellene a munkásokat, akik morognak és a vérét követelik. Az ötödik napon valami bizonytalan önkritikai nyilatkozatot tesz. Ekkor befolyásos barátja segítségével kiszabadul az irodából és hazamehet, mosakodni, borotválkozni és aludni.

A „Virágozzék minden virág" rövid és fantasztikus időszakáról szinte humorral beszél. Elmondja, hogy Mao Ce-tung közvetlen felszólítására („nem barátunk az, aki most elhallgatja a kritikát, ami a szívén fekszik") hogyan kezdtek el **virágozni**, vagyis egyre élesebb kritikát gyakorolni, szóban, gyüléseken, irásban, újságokban előbb a különféle intellektuelek, tanárok, sőt egyes kommunista felelősök, majd pedig, egyre gyülölködőbb hangnemben, maguk a munkások, óriási, elsöprő tömegben. Mikor a munkások is beleszóltak a „virágozásba", Loh és barátai már tudták, hogy itt vagy a világtörténelem legnagyobb provokációjáról van szó, vagy pedig egy szörnyű ügyetlenségről a kormány részéről, de akár igy, akár úgy, rövid időn belül megkezdődik a rettentő represszió. Természetesen így lett. Loh egyik ismerősét, egy öreg és beteg egyetemi tanárt az ágyával együtt kitették az udvarra, és „csoport-harc" során (Loh kedvelt idézete, így nevezték a közösen megszervezett ócsárlásokat és sértegetéseket) a legdurvábban megfenyegették, leköpködték, majd visszavitték a szobájába, hogy „önkritikáján" gondolkozzék, amelyet másnap fog gyakorolni, túlzott „virágzása" miatt, ugyancsak az udvaron, „csoport-harc" keretében. Az öreg tanár jobbnak látta, ha az éjszaka során önként megválik az élettől... Az Ávosaikat — romantikusan — Tigrisvadászoknak nevezték. Ezek a Tigrisvadászok, ugyancsak az egyetem épületében, felverték egy éjszaka Loh egy másik tanár-barátját, a 112. szobácskában, ahol lakott. s géppisztolyt szegezve a mellének, ráordítottak: „Velünk jössz és megdöglesz, népellenség!" A fő Tigrisvadász bosszúsan odaérkezett, rápillantott Loh barátjára s azt mondta: „Nem ez az, aki olyan szemtelenül virágzott, mondtam, hogy a 121-es szám alatt lakik, azt kell elvinni." A túlzottan virágzó szerencsétlenek kétségbeesetten sivalkodva nyilvánosan visszavonták virágzásaikat, már aki megtehette. Aki nem: átnevelőtáborban végezte.

LOH sokat ír az átnevelőtáborokról. Nem ismerte belülről őket, de két dolgot tudott róluk: milyen módon jut oda az ember, ez volt az egyik, soha senki nem tért vissza belőlük, ez volt a másik. Szinte hihetetlen, hogyan tudták meg, ki fog rövidesen a táborba kerülni: az engedetlen, szemtelen vagy elégedetlen munkás neve — a virágzás idején a túlságosan virágzóé — egyszerre felkerült a... Dicsőségtáblára! Akinek a neve a Dicsőségtáblára került, az egy héten belül, **jutalomképpen**, a hatalmas birodalom egy másik sarkába elküldetett, és soha onnan vissza nem került, soha senki róla többé nem hallott.

BÁRKI MONDHATNÁ: mért adjunk hitelt egy üldözött kapitalista szavának. Hiszen a könyv írója kapitalista. Erről szól részben a könyv. Nemzeti kapitalista, reklám-kapitalista, akit a külföldi újságíróknak mutogatnak, akit hosszú és szorgalmas, szinte színházi próbák során minden válaszolandó mondatra betanítanak, akivel — elképzelhetetlenül serény színdarabírói munka során — minden elképzelhető és felvetődhető kérdést és helyzetet kidolgoznak. A kínai rezsim azonban, ha fel is használja az ilyen embereket, nem esküdött arra, hogy a tehetős osztályokat ajnározni fogja. Loh tehát elnyomott ember, az elnyomott — sőt mint tudjuk és a könyvben látjuk is — a kiirtandó osztályhoz tartozik. Miért ne rágalmazna? Miért ne nagyítana? Miért adnánk hitelt sok száz oldalon keresztül talán indulatoktól fűtött szavainak és leírásainak?

A válasz egyszerű: azért mert mi, akik ha nem is ugyanazt, de valami **kísértetiesen hasonlót** átéltünk, nem vagyunk megtéveszthetők. Tudjuk, hogy amit mond, az úgy volt, vagy majdnem úgy volt.

Ennek a képtelen légkörnek, amely a kommunista országok s nyilván általában a diktatúrák sajátja, legfőbb vonása talán a végtelen változékonyság.

Ami egyik nap igen, az a másik nap nem.

Ami tegnap jó és jutalmazandó volt, az ma, vagy holnap veszélyes, ártalmas, eretnek, megvetendő és büntetendő.

Ez a vad dinamizmus, az emberi logika, a földi ritmus, a természetes aspirációknak ez a megtáncoltatása vad kavalkádot kavar a mindennapi életből, megfejthetetlenné, lassan pedig tébolyitóvá teszi.

Minden intézkedésnek megvan a maga „elvi megokolása".

Minden szögesen szembeforduló ellenintézkedésnek megvan a maga szögesen ellentétes elvi megokolása.

Ezt a boszorkányos ritmust már ismerjük. Rimbaud kedvelte, igaz, hogy más síkon. Azt mondta: „l'art est le dérèglement systématique de tous les sens", vagyis minden érzék módszeres eltávolítása a szabályszerű működéstől, nyilván abból a célból, hogy visszavethesse a banalitást és befogadja önműködően az újat, az izgalmasan forradalmit. „Déreglált" érzékekkel megközelíthető talán az ihlet, azonban nem lehet hosszú ideig így élni, és nem lehet az érzékek megvadítását a tömegekre rátukmálni. Az emberek nagy része, nyilván belső biológiai aspirációit követve, ennek az ellenkezőjére, az egyensúlyra, vagy az egyensúlyhoz közel álló viszonylagosan nyugalmas belső helyzetre törekszik. Egy forradalom vihara kilendíthet egy népet — ki is lendíti, mint Budapesten 1956-ban láthattuk — az egyensúlyi helyzetéből. Azért azonban, — s a forradalmak alatt világosan érződik is az ügy dinamikája, — hogy újabb, megfelelőbb egyensúlyi helyzetre találjon.

Főleg azonban nincs nép, — és egyén sincsen, — amely és aki elfogadná a hatalom vad rángatását a zablán. Talán a ló sem fogadja el a rángó illogikát. Megbokrosodik vagy megbetegszik, de húzni nem húz.

A NÉPEK VEZETŐI — akár választott akár zsarnok vezetői — természetesen általában nem elmebajos lények, vagy ha mutatkozik is több-kevesebb „dérèglement" a pszichológiai magatartásukban, az bizonyos hogy szántszándékkal nem törekedhetnek népük „megbokrosítására." Még olyan nyilvánvalóan kórtani megalomániás zsarnoknál is, amilyen Hitler volt, ha különböző életrajzait olvassuk, rengeteg logikus vonást találunk, meglepő ökonómiát és néha igen nagy önfegyelmet, amellyel igyekszik körülményeihez mérten elkerülni alattvalóinak megkergítését, a tömegek bizalmának elveszítését. A zsarnoki rendszer természete olyan, hogy a zsarnok — bármennyire igyekszik „jó irányba". — kénytelen a dolgok természete folytán előbb vagy utóbb, és egyre véglegesebben, egyre nagyobb mozdulatokkal, a rángatás és csapkodás gyakorlatára áttérni. A zsarnoknak nemhogy a minimális, egészséges ellenőrzési lehetősége nincs meg a tömegek hangulatának tanulmányozására, hanem ellenkezőleg, körül van véve részben őszinte, részben elszánt talpnyalókkal, akik neki ihletetten hazudnak. A vezetésnek minden pillanatában a kormány melletti műszerfalra tekintve nemhogy a sebességmérő, magasságmérő, nyomás és hőmérő, greenwichi idő és hasonló alapvető műszereket kell nélkülöznie, — mert ha még csak így állna a helyzet, kitekinthetne néha az üvegablakon és akármilyen idejét múlta és tökéletlen is a látás utáni repülés a mi korunkban, a legnagyobb csúcsokat, a gombos templomtornyokat, a legborzasztóbb ködpászmákat és Mont-Blanc szakadékos gleccsereit a leszállásnál talán elkerülhetné. Műszerek helyett, és sajnos műszerek hiánya helyett is, barokk torzképekkel tömött lázálombeli műszerfal mered rá, melynek kivilágított óra-karikatúrái képtelen őrültségeket villognak, egyenesen a szemébe. Az egyik a magasságot hazudja. A másik a sebességet. A harmadik a — nem is légbölkapott, hanem a hasüregből pillanatonként merített — hőmérsékletet. A nap állása helyett egy hevenyészve összerótt jux-műbolygó nevetséges pattogása foglalja el a szeme sikját, busszola helyett kóróból, kártyakartonból, kutyaszőrből, rozsdás varrótüből összerótt kamaszjáték összevissza forgó Észak-ja remeg a keze mellett. A gép igazi benzinnel feltöltve, igazi startot véve, a nehézkedési erő valódi kényszerkörülményei közt felszállt, és röpül, benne egy egész nép, a népek egész sora, a kínai gépben hatszázötvenmillió emberi lélek.

TERMÉSZETESEN a diktátornak — a kínai diktátornak is — csak az egyik arca az informálatlanság. A másik, a fontosabb magatartása egy ettől független forrásból táplálkozik: célratörő machiavellizmusából. Tudja nagyon jól, hogy módszerei kegyetlenek, de bizonyos értelemben célravezetők. Előtte áll a példa, hogyan alakította át Sztálin, maximális kegyetlenséggel, a maga elmaradott hatalmas birodalmát modern nagyhatalommá, hogyan tudott megmérkőzni egy másik európai nagyhatalommal, a német fasizmussal, és a célratörő kegyetlenség segitségével hogyan emelte ki lerombolt birodalmát a romokból. Ha a vezető minden információ híján van is, ez a különleges információ mindig a szeme előtt lebeg. Rosszul informáltsága így inkább csak módszereinek a leplezésében okoz kárt neki: ügyetlen, kapkodó, ellentmondó, átlátszó, szörnyű és sokszor nevetségesen cinikus hazugságokkal kell palástolnia azt, amit elegánsabban is leplezhetne: végletes machiavellizmusát, amelynek talán módszerei is kevésbé lennének embertelenek, ha az egész formátlan szervezet nem lenne olyan alkalmatlan minden másra, mint katonai jellegű durva intézkedések megtételére.

Ennek az elmebajossá torzult világnak a — nem zseniális, nem különösebben szellemes csak éppen — tökéletesen hű képe Loh könyve. A tüneteket mindannyian ismerjük. Semmi újat nem mond a tünetekben. Valami rendkívül újat mond azonban mégis. Megmutatja, szinte önkéntelenül és szinte gyanútlanul, hogy épp a kínaiak voltak azok, akik ezeket a különféle tüneteket, amelyek a zsarnokság tényéből fakadtak, a végső végletekig tolták.

KOLLÁNYI ANDRÁS

(*) Robert Loh: Je suis un évadé de la Chine rouge, Éditions Plon, 1963. — Érdekes összevetni Jean Lartéguy: Les Centurions c. munkájával (Presses de la Cité, 1960), ahol a szerző csaknem azonos anekdotákkal szolgál, a népi demokratikus Vietnam fogolytáboraiban történő „tiszt-átnevelésről", (vagyis a kafkai jellegű üres, ellentmondó, majdnem vagy teljesen morbid fecsegésről, mint Loh a „Tőkés-átnevelés"-ről és általában a „népnevelésről" Kínában.

KÖZEL ÉS TÁVOLBAN

SÁRKÖZI MÁTYÁS NOVELLÁI, AURORA KIADÁS, MÜNCHEN

HA AKADNA olyanféle az emigrációban, mint „a fiatal magyar prózaírók best-sellere", akkor az ifjú Sárközi kis elbeszéléskötete biztos az lenne. Kedves, olvasmányos és rokonszenves könyv. Ilyen mondatok vannak benne: „Egy ideig csendben figyelt a kattogó zakatolásra, azután körme hegyével foltot kapart a deres ablaküvegen és megpróbált kikandikálni;" vagy: „Amikor ébredt, akkor kászálódott, mikor megéhezett: evett, s mikor a szemhéja már nagyon csikorgott: nyugovóra tért." Meg: „Már csak tenyérnyi világos foltként ragyogott mögöttük a bejárat nyílása;" S aztán: „Egy elszabadult galacsin szájon találta Békésit;" „Burinyi arcát a földszagú avarra fektette, jobb karját karéjalakban előre görbesztette és pihent;". Már csak ez a derűs, játszi, Dufy vásznaira emlékeztető világos tónus is elég volna ahhoz, hogy az olvasó ezt a fiatalembert, aki ilyen angyali kedéllyel szórakoztatja, megkedvelje. Azt írtam, aki „szórakoztatja"; helyesebb lett volna azt írni: „aki szórakoztatni meri", az elkötelezett és absztrakt irodalmi irányzatok vetélkedésének korában, 1964-ben, a legsúlyosabb politikai felelősségek évében, a világűr meghódításának küszöbén, az emigráció nyomasztó légkörében.

ÉS NEMCSAK a hangnemről van szó, hanem a mondatok mögött arról az alakról is, aki mind a tíz novellán végigvonul — különböző néven, más-más köntösben — az íróról. Ez a csatangoló kedvű, kissé néha erélytelen művészlegény nincs kötve helyhez, időhöz, szokásokhoz, előítéletekhez. Csak egy nagyon halványan, de azért mélyen lelkébe gyökerezett természeti törvényhez, amelyet így fogalmazhatnék meg: minden embernek joga van a világ irgalmára. Ezt a végső mentsvárat, a világ minden pontján, minden embernek kijáró megbecsülést az „Olasz vendéglő" című írásában ütésekkel és rúgásokkal is megvédi: Burinyi magyar pincér alaposan helybenhagyja a hirtelenszőke kasszírnőt, aki meglopta a gazdáját és őrá kente a bűnét. A rövid „Külvárosi Karácsony"-ban Sárközi a természetfelettit hívja segítségül, hogy nemes bosszút álljon a szívtelen korcsmárosnén, aki elkergetett az étkezde küszöbéről két nyápic betlehemes lánykát. Ám ezek csak szélsőséges esetek. Különben az a Burinyi vagy Zsibrita, vagy Gyide, vagy Ali, akinek képébe Sárközi öltözött egy-egy novellájában, csak egy pillantásra akar megható lenni. Sárközi igazi énje a bohóc. Igen, az a bohóc, aki a cirkusz poros porondján grimaszokat vág, furcsa bonyodalmakba keveredik, még a végtagjai is összegubancolódnak, elmíméli, sőt parodizálja a világot, de aztán hirtelen szánalomra méltó, szegény, könnyező... magára maradt emberré válik.

Sárközi kitűnő bohóc. Minden tehetsége adva van hozzá: megfigyelőképessége, érzéke a tragikomikus témák észrevevésére, jellemutánzó ösztöne.

MŰVÉSZETÉNEK már most ebben az első kis kötetben is vannak „csúcspontjai". Mégpedig a két rövid novella: a „Külvárosi Karácsony" és a „Szombat délután." Ez a két elbeszélés nemcsak formájában kerekremek, hanem a konkrét mondanivaló, az egyetlenegy mozzanatból álló, vérbeli short-story-téma és az általános, maradandó, erkölcsi tartalom között pontosan úgy találja meg az összeköttetést és az egyensúlyt, ahogyan csak a legjobb művészi érzéktől telik.

A technikai hibák eltörpülnek írásai érdeme mellett. Igaz, nem vetít elénk teljes látóhatárt. Több az étkezde-helyszín a kelleténél és a természetfeletti hol irombán jelen van, hol csaknem teljesen hiányzik, (de kérdés, kell-e a novellakötetben másodrangú elemek szerint is egységet teremteni?) Azután akadnak nyelvi, illetve stílushibák. Például: miért „cölöpszerű" egy ember tömzsi alakja? (Ezt nem tudom elképzelni.) Nem túlzás az, hogy „a vörösparókás egy kötéltáncos óvatosságával ereszkedik le... három lépcsőfokon"? (...három lépcsőn?) És ez a három fok az „üzletbe szolgál". (?) Túl sok főnévnek van jelzője. A dolgoknak és személyeknek minden áron vannak tulajdonságai... (bár minden festői, helyesebben tollrajzszerű és ez legalább indokolható... különösen, mert a tollrajzok megelevenednek, az alakok mozognak...) Magyar tájszavak használata idegen környezetben vitatható. (De csak vitatható, mert szívesen elgyönyörködik bennük az ember.) És azután akad néhány szerkesztési egyenetlenség: az egyik az „Alagút" című írásban, ahol egy hasas bankár először úgy beszél, mintha magához szólna (monológ), azután hangos beszéddé válik a szava (soliloquia), indokolás nélkül. Végül nem tudjuk gondolkodik-e, elmélkedik-e vagy beszél. De még egyszer: ha van is néhány hiba, az érdem annál több. A technikai érdem is.

AMI MÁRMOST a „fejlődést" illeti: nem kétséges, vannak fiatal írók, akiket anyagismeretük, intellektuális tudásuk megterhel és kuszán dolgoznak. A külföldi irodalmakban vagy odahaza erre sok példa van. Sárközi inkább az ellenkező végletbe esik. A filozófiai képzettség, az enciklopedikus tudás, az irodalmi korismeret hiánya visszahat az egyéniségre, az írásmódra, sőt az erkölcsi magatartásra is. Ez a frissesség fonákja! Ebből a szemszögből nézve a fiatal Sárközi első kötete hiába jó önmagában véve, szükségképpen határokhoz vezet.

Sárközi Mátyás nem maradhat mindig cirkuszi nevettető. Fájdalom, a játékos fiatalembernek meg kell ismernie kora irodalmi arculatát, gondolkodását, gazdasági tényezőit, egyszóval egy csomó komoly és talán kissé unalmas, sokszor sötét és undorító dolgot. Valószínű, hogy le kell vetkőznie a társadalmi egzotikumot, amely túlságosan a különlegesség, a furcsaságok felé húzza és meg kell ismerkednie az egyhangúval, a szürkével is, el kell merülnie mélyen — kegyetlenebb élményekben. Egyszóval és nagyon laposan: érnie kell. Ám mind ez egyszerűen életkor, emberi érzés, vagy mondjuk idősödés dolga. Az új egyéniségnek magától, az évek során, kell kialakulnia.

Sárközinél szerencsére már első kötete egyes részleteiben — éppen a különben nem egészen sikerült „Alagút"-ban és a „Nyomaveszett Burinyi"-ban — láttam biztató jeleket. Kétségtelen, hogy a magyar prózaírás új, fiatal tehetséggel gyarapodott.

KOMÁROMI ISTVÁN

DÉNES TIBOR

TENGERMÉLY – VALAHOL

Első megállapítása ez volt : nem jut eszembe a nevem. Ugyanakkor rájött fogalmazása pontatlanságára. Ha az embernek nem jut eszébe valami, ez a körülmény az idegek bomlott játékára, az agyműködés időleges és részleges áramzavarára, esetleg hormon- s vitaminhiányra vezethető vissza. Az ő idegei azonban a megbékélt istenek nyugalmáról tanúskodtak, agya kiválóan működött és arról sem tudott, hogy szervezete a számos nélkülözhetetlen szilárd vagy folyékony anyagnak akárha egyikében hiányt szenvedett volna. Jól érezte magát, testben-lélekben egészségesnek. Lehet, először, mióta önmagát s a külvilágot észlelni megtanulta. Tudta fejbőségét, lakásának ház- és telekkönyvi számát, különféle magán- s hivatalos telefonokat, régóta kimerült takarékkönyvének jelzetét. Tudta, hogy a vérbő barna asszonyt, ki tarka virágmintás szoknyája alatt, tavasztól őszig, nem hordott bugyogót, Amandának hívták, a szívélyes gépírólányt pedig, aki viszont találkaórákon hosszú fekete trikónadrágban jelent meg, Bernardának. Vagyis — mindent tudott az ember, melyhez negyven és egynéhány éve során így-úgy bizonyos vonatkozása volt. A nevét kivéve. Ezt sem azért, mivel nem jutott volna eszébe. Hanem, mert elfelejtette. Akarattal és véglegesen. Olyanformán, ahogy az ismeretlenbe vágtató vonatablakból kidobunk valamely bűnjelt. Nem keríthető kézre a tettes, ha nincs tárgyi tanúja a bűnnek. A név pedig, — ekként okoskodott az ember —, bűnjel, valamely szigorúan körülhatárolt emberélet bizonyítéka. Ő pedig nem akarta, hogy, ha némely előre nem látható, természetfeletti esemény következtében rátalálnának egyszer jelen rejtekhelyén, neve ismeretében azonosítsák a tettessel s a bűnnel. Az életével, az eddigivel, melytől szabadulni kívánt. Ezért rejtőzött el s felejtette el nevét, szándékosan.

Az ember ugyanis, ki megállapításokat eszközölt, akart valamit s nem akart valami mást és elmélkedett, a tenger színe alá rejtőzött, a mélybe valahol.

Következő megállapítása pedig ez volt : a nyomozók, kik feltehetően már ebben a percben felhajtásomra indultak, kijelentik, hogy valószínűleg öngyilkosság célzatával rejtettem ide magam. Nevetséges ! Száját mosolyra húzta, gúny és harag nélkül. Ha egyáltalában kifejezett indulatot mosolya, a bölcs közöny volt csupán. Biztonságban érezte magát. Most először. A víz tömör, mégis átlátszó üveglapként határolta. Zöld volt a víz, világos kristályszín ; eddig nem látott páfrányszerű növények, sziklás alakzatok, kagylók és korallok valamivel sötétebb tónusú vonalai árnyalták csak helyenként az üdén zöld világot. Halak is keringtek körülötte, át-átszelve a víz üveges tömbjét. Előbb távolból figyelték a halak új társukat a mélyben ; tágranyilt szemmel vizsgálták, nem ellenségesen, inkább kíváncsisággal. S hogy ő nem mozdult, csak nézte a suhanó-surranó pikkelyeseket, felrántott szemhéjjal ő is, és ajkán barátságos mosollyal, azok, nem ismervén a félelmet a mélyben, közeledtek hozzá egyre. Karját kellett volna kinyújtania és elérheti őket. Az ember azonban nem nyújtotta ki a karját, béke ült szívében. Békésen szemlélték egymást : az ember és barátai, a halak. Ezenkívül szégyenkezés nélkül ; ez az érzés ugyancsak ismeretlen lévén idelenn. Ezért nem takarta az ember a halak elől meztelen szemérmét. Kimosta tudatából a vizek sója a szégyent, egyéb álérzelmekkel együtt.

Harmadik megállapítása : a meztelenséggel kezdődött az egész. (Ma délben ? Vagy tegnap — tegnapelőtt ? Esetleg esztendeje ?) A vággyal, hogy szabadulni kell a ruha börtönéből. A nevetséges hüvelytől, melyet, íratlan törvényével, a társadalom parancsol az emberiségre. Kezdetben a jelszó *védekezés a természet szigora ellen* volt. De miért kellene védekezni ott, hol örökké süt a nap s melegítő leheletét küldi a partra a tenger ? A tilalomfák ellen kellene inkább védekezni : *Tiszta erkölcs ! Ne botránkoztassuk meg társainkat !*, és így tovább. A tilalomfák ellen azonban nincs védekezés. Gondoskodtak erről, akik felállították. Megszenteltettek, cselekedeteikkel egyetemben, az idők végezetéig a farizeusok.

Ám ama jelzett délelőtt sütött a nap bolondulásig és a szűk házsorok közé szorult a levegő. Rebbenéstelen. A parton is mozdulatlan volt minden. Párolgott-folyt a pórusokból a test keserű leve, pácolódott a ruha alatt a bőr, az izom és a csont. Csak a tenger lehetett a menedék. A tenger, mely hívott csábító dallamokkal, érthető szóval. Az ember ezért eloldotta bérelt csónakja istrángjat. Evezett elsőbb, míg sejtette, követhetik a parti tekintetek. Majd behúzta a lapátokat ; vitték, sajkástól, az enyhe hullámok, előre-befelé. Merre ? Nem volt érdekes. Az ember végre egyedül érezhette magat a jó elemekkel. Melyek nem szégyellősek. Levette tehát ingét, aztán levetkőzött fokozatosan-egészen. Egyszeriben szűnt izzadása. Elterült a csónakban ; átadta magát, szemét lehunyva, a ritmus gyönyörűségének. Édességes volt a hullámok ritmusa.

Mielőtt elterült volna, öltözéke darabjait nem vetette a tengerbe. Éppenhogy feje alá rakta párnának. Nem szeretett párna nélkül feküdni. Nyaka tartása hajlott volt kissé, lehet, születésétől ősi örökségképpen, vagy háború szelétől, munka terhétől. Ugyanis kenyerét nemcsak homloka verejtékével kereste, de gerince-nyaka alázkodó görbítésével is. Időnként, nem mindig. A közbeeső szakaszokban semmit nem csinált. Helyesebben — elmélkedett. Lévén az elmélkedés az egyetlen művelet, melyre, hajlamai szerint, teremtetett. Lehetősége erre, persze, nem mindenkor volt, s ezt őszintén sajnálta. A párnával dacot-ellenállást fejezett ki a tilalomfák és szerzőik ellen. Ez utóbbiak azonban nem vették tudomásul magányos tiltakozását ; pingálták rendületlen a táblákat. *Mit isten teremtett, ember meg nem semmisíthet !* Így hangzott a legújabb tábla a sorban utolsó tilalomfán. Szemmel látható volt, hogy a pingálók ecsete valamely ódon szöveg sokszor elkopott betűit felfrissíteni hivatott. Ki tudja, hányadszor ? S milyen haszontalan! A vizsgálóbíró azonban, a nyomozók jelentése alapján, e megújított szövegre hivatkozva készül meghozni ítéletét : Az öngyilkosság bűn ; bűnhődjék a tettes !

Az ember pedig, a tengermélyben valahol, mosolyog csak elnézőn : szegényes a nyomozók képzelete. A ruhát a csónakkal azóta meg kellett találniok. Szükséges-e ennél hatásosabb ellenbizonyíték ? Nem akart megszabadulni az ingtől, egyébtől, mint végleg felesleges poggyásztól. Mert az élettől sem akart megszabadulni. Semmit sem akart ; cselekedni éppúgy nem, mint engedelmeskedni. S ha, ama délelőttig, parancsnak-tilalomnak egyként engedelmeskedett, nem akarat dolga volt ez, de a gépiességé, melybe, időtlen-ideje, szabályozták. Akárcsak a fajtájabelit, valamennyit.

Ha valamit mégis akart e kérdéses délelőtt az ember, ki nevét azóta elfelejtette, minden inkább volt, mint ennen halála előidézése. Nem kívánt meghalni, tehát nem is halt meg. Mindössze pontot szeretett volna tenni egy fejezet után, és tiszta lapon másikat kezdeni. Ez történt s így volt éppen jó. A kis és nagy halak immár közvetlen felettemellette cikáznak, hogy cirógassák egyre uszonyukkal, barátságuk jeléül. Ezenkívül fujnak rá apró buborékokat. Haja gyökerétől lába ujjáig mind belepi a millió gömbparány, sójával zálogául az örök életnek. Maga ez a boldogság ; az állapot, melyre mindig áhítozott. Mégis, egy percre, vagy egész napra, felhagyott a mosollyal.

Ugyanis, miért — miért nem, váratlanul az obsitos katonára gondolt, ki háború végeztével, sebekkel testén és lelkében, visszatért városába. Az ajtót azonban zárva találta. Belül volt a kulcs a zárban, minthogy helyét az asztalnál s ágyában felesége mellett időközben más foglalta el. Mi egyebet tehetett volna a levitézlett katona, így, kívül az ajtón ? A nagyfolyónak eredt, a város aljában. A folyó úrnője, alaptalan szánakozásból vagy éppenséggel iróniából, a fövenyre vetette a halálra szántat : Nem szűnhetsz szenvedni, katona. Eddigi életed viseld tovább ! — Kívül az ajtón, ezentúl is ? Kérdezte, eszmélvén, a katona. Nem kapott választ ; érthetett eleget a csendből.

Hallotta-e valaha az ember, bőrén most a millió gömböcskével, a kitaszított katona históriáját ? Vagy a színházban látta volna ? Elég annyi, hogy visszaemlékezése befejeztekor megállapította, az esethez illő komolysággal : minden szerencse kérdése. Vagyis — a véletlené. A jó elemek ritkán semmisítik meg azt, ki általuk *akar* elveszni. Számtalan a példa ! Így a pszichológusé, a valamikori baráté, ki előbb tűz, majd víz, végül méreg által kívánt „szabadulni". Az elemek azonban mindannyiszor szándékának útjába álltak. A „küszöbről" újra meg újra visszarántotta a szerencsétlent őrzője, a társadalom. Utoljára maradt a kötél. Az elemek ekkor tétlenül nézték, mint köt hurkot nyaka körül a hajdani barát. A kötél nem elem. Tárgy. Menjen, nélkülünk, ki órája előtt távozni akar.

Az ember, hanyatt és meztelen a csónakban s a ringás ritmusának gyönyörűségében, éppenséggel nem *akart* elveszni az elemek csapása alatt. Ellenkezőleg — élni kívánt. Igazán élni. Hogyan esett mégis, ami vele történt ? Az, hogy helyét változtatta a térben... ?

Felhő takarta tán sebes hirtelen a napot hogy nyomában szél kerekedjék valahonnan. Mely belemarkolt a hullámok fejebúbjába s rázta-rázta és... Nincs tovább. Lehet, recsent egyet a csónak bordája s az ember megmozdult fektében-hunyt szemével. Jobbra dőlt, vagy balra ; középen biztosan nem maradt. Nem akarata szülte mozdulatát, ez is kétségtelen.

Nyelvet ki, száját nagyra-gömbölyüre ! Nyelni-lélegezni, egy-kettő ! — vezényelte egyszer az ápolónő, ki az ember valamikori gyomorbántalmainak okát volt hivatott kutatni, orvosi parancsra. Erélyes kis keze volt az ápolónőnek ; gömbölyded alakja, vidám egérszeme mégis szívjóságra vallott. Ezért mondta még, biztatón, a száját tátogató embernek : Csak addig rossz, míg a gumicső át nem jut a garaton. Aztán — semmiség. Hurka a bendőben, igaz-e ?

A gumihurka határozottan kellemetlenebb volt, állapította meg az ember immár egy liftben, melynek kívül-belül, és négy oldalról, zöld volt a fala, átlátszó üvegből, s mely vitte, szédítő iramban, lefelé a mélybe. Meg nem állt a lift, valameddig arra a helyre nem értek, hol most nyugoszik az ember, körülötte cicázó-hízelkedő halakkal. Szemét addigra felnyitota ; láthatta tehát, mint nyílik meg előtte a lift egyik lapja, miként vezetik őt valakik, hogy fektessék gonddal érzékeny moszatágyra, párnáról sem feledkezvén meg a feje alá.

A gumihurka rosszabb volt, ezt hajtogatta egy ideig az ember, a mélyben valahol. Igazságon alapult e megállapítása. Ugyanis, míg odafenn a hirtelen haragú elemek dobálták egyre, váratlan vezényelni kezdett erélyes, mégis jóságos hangján a gömbölyded ápolónő, a hajdani, avagy valamelyik más : Szájat nagyra, lélegzeni, nyelni ! Csupán a garatig kellemetlen a hurka. Aztán — semmiség !

Semmiség volt, valóban. De már a garaton innen. Mert nem nyomtaszorongatta, ökrendezéssel-hányással fenyegetve, torkát az egykori rideg gumicső. Ömlött csak olajos puhán a szájba a víz. Rengeteg víz ; tömegétől ízét sem lehetett érezni. Dehogyis volt ez kellemetlen. Inkább meglepő. Akárha hirtelen lámpát kattintottak volna el, közvetlenül az ember szeme előtt, s a villanykörtében rőtpiros fémszál izzana. Csodálkozni kellett e hirtelen gyúlt fénytől, vagy egyébtől. Annyira, hogy egy ütemen át szünetelt a szív. Az agy azonban mindenről tudott. Nem hagyta cserben az embert a gondolat.

Gondolkodom ! — állapította meg az ember a mélyben valahol, és rámosolygott a kecsesformáju halacskára. Véraranyszíne volt és leányhal. S az ember szájára telepedett, ama nyilvánvaló szándékkal, hogy megcsókolja. Mivel már szerette. Az ember boldog volt.

Idejét ezentúl, mely végtelen volt, csendes szemlélődéssel, bölcs elmélkedéssel töltötte. Mindig mosolygott tágranyílt szemével. Nevetett is olykor, kiadós elmélkedései közepette. Nevette az „élőket" a földön, kik nem tudják még — honnan is tudhatnák ? —, hogy nincs miért félniök szüntelen, éjszaka és nappal az *élet*-től, melynek kezdetén leselkednék már a vég. Hiszen *élet* van csak, s valamely helyváltoztatás.

Nevet-nevet, miként ama néhány ismeretlen, ki tudója az örök élet titkának.

Néha előfordul, hogy el-elkomorul. Különösen, ha magára hagyják a halak. Ilyenkor arra gondol : mi lesz, ha odafenn az „élők", a haláltól rettegve szakadatlan, elébe mennek a *végnek* ? Azért éppen, hogy szűnjék a félelem. Mi lesz, ha kiszabadítják bizonytalan zárkájából a gonosz elemet? Az egyetlent, mely igazán gonosz. Melyet most atomnak neveznek. S ha a rettenetes elem, béklyóit lerázva, a mindenségre ront dühével, mely nem lesz csillapítható ; akkor mi lesz ? Ha eltűnnek, porrá zúzva, az alpesek, ha ágyukból fordulnak ki a tengerek ; jaj, mi lesz ? Mert akkor az ember, ki most, az örök élet birtokának hitében, elmélkedik boldog-zavartalan, a földre kerül ismét. Szétpattannak testén a sóbuborékok, hogy kikezdje őt, miként hű barátait, a halakat, az enyészet. Végérvényesen. És akkor nem *élet* lesz és *halál* ; nem is *élet* és *helyváltoztatás*. Hanem — a *semmi* ; s ez már éppen nem semmiség.

Érte, az emberért, tán nem lenne kár. De a halaknak élniök kell. Különösen annak, melynek kecses az alakja, színe vérarany, és rá-rátelepszik az ember szájára, hogy csókolja gondfeledtetőül, máskor játékból. Kacér kis halleány !

Az ember keresgél az ismerős nevek közt ; egyet közülük a halacskának szán. Megtalálja, súgja kicsit részegen. Nem tudja, hogy saját nevét, nőalakban, adja szerelmesének.

NYÉKI LAJOS

Fuga Bach nevére

Bolygók Angyal Csillag Hárfa
Arany porból szökő Cédrus
Csengő oszlop forgó Alma
Habzó Csigák Arany Barka
Hárfa Csillag Angyal Bolygók
Császár ölén szűzi Asszony
Ablak szeme táncban Csillog
Bástya Alján Csörgő Hollók
Bolygók méhén zengő Hárfa
Alvó Angyal Csillag Csúcson
Csíra mélyén rezgő Árnyak
Hullám Csendje Acél Bárány
Harmat Csókja Arany Börtön
Csorgó köből vérző Algák
Altó Angyal Csillag Cselló
Bolygók gyémánt fenyők Hárfa
Bolygók Agancs Csoda Hajfürt
Atom Angyal élő oszlop
Csobogj égő Csillag láva
Halál asszony csendje Hárfa
Hárfa Címer Árbóc Bárka
tenger Csillag zubog árad
rajzó formák Angyal szemben
Háló Csónak Arcok Bolygók
Bíbor Bárka Boltív Bástya
Agancs Asszony Ablak Alma
Cédrus Cselló Csengő Csónak
Harmat Háló Hullám Halál
Bolygók

Angyal

Csillag

Hárfa

KÖRMENDI FERENC

A RŐTHAJÚ PAP BÚCSÚJA

Nem így volt, de lehetett volna
(Stefan Zweig egy leveléből)

A rőthajú pap a szó gyakorlati értelmében már régen nem volt pap s az utóbbi években már rőthajú sem volt. A misemondás kötelme alól alig egy évvel pappá szenteltetése után felmentették, mert betegeskedett ; a ferrarai Giraud-botrány után a reverendát is majdnem lehúzták róla. Micsoda vakság ! Az egyházurak nem értették meg, hogy Anna nem nőnek számított az életében, hanem a személytelen Hangnak, sikere nemes szerszámának, mint egy jó zenekar vagy egy Amati-cselló. Római jóakarói azonban megelégedtek egy szigorú intéssel, egyébként ők sem értették meg az egész ügyet, de szemet hunytak felette : ha Párizs megért egy misét, Vivaldi is megérte a kegyes elnézést. A rőthajú pap tehát már régóta csak a lényeg szerint, belülről volt pap s nem is csak abban, hogy olvasóját nagy buzgón morzsolgatta, breviáriumát olvasta, vetette a keresztet. Papnak (sőt némely boldog pillanatában szentnek) érezte magát és Isten valóját mind jobban átélte. A haja pedig már majdnem két évtizede ritkult s ami megmaradt belőle, előbb kifakult, azután megőszült. De Vivaldi még mindig szívesen emlékezett erre a félig kedveskedő, félig csúfondáros elnevezésre, voltaképpen rangnak is tekintette. *Il prete rosso !* Valóban az ! A díszletezők, a karénekesek, a szólisták, a muzsikusok suttogva adták tovább a szót, amikor a színház süllyesztett zenekari öblének végén feltűnt, a nagybőgősök mögött, s onnan a karmesteri emelvényre lépdelt, lassan, hogy vezesse új operájának próbáját. „A rőthajú pap éppen olyan rossz papnak, amilyen rossz Vivaldi zeneszerzőnek", írta egyszer Marcello egy epét hányó bírálatában. Az ócsárlás nem bántotta, mulatott rajta. Van den Heuvenre gondolt, a holland zeneműkiadóra, aki százhúsz aranytallért küldött neki előre, „A négy évszak"-ért. A weimari udvarra gondolt, melytől hódolatteljes leiratot kapott, amikor új vonósnégyeseit először játszották egy gála-hangversenyen. Sok minden másra is gondolt — Londonra és Párizsra, hírre, pénzre, levelekre, diadalokra. És amint — nem először, de hosszabb idő óta első ízben — most jutott eszébe a Marcello-kritika és vele együtt a többi ellenség, a Tartinik és Corellik és Locatellik ; most — amint ült a bécsi Sattler-ház második emeletének rondellaszobájában, amely az utóbbi hónapokban háló és dolgozó és étkező szobája volt — most eszébe idézte első, velencei találkozását a császárral és eszébe idézte, hogy az udvaroncok, minden alázatosan udvarló viselkedésük mellett is, milyen idegesnek, milyen türelmetlennek rémlettek, amikor Károly császár csak beszélt és beszélt és kérdezgette és dicsérte, és — Kaunitz későbbi epés megjegyzése szerint — már jóval hosszabban beszélgetett vele, mint a miniszteireivel, akár a legfontosabb államügyekről. Az ilyen emlékek mellett pokolba az Albionik és Jacchinik s a többiek véleményével ! — gondolta a rőthajú pap, és keresztet vetett.

A rondellának három magas ablaka volt, a középső nyitva ; beáradt rajta a még mindig tüzes júliusi késődélutáni nap, az izzó levegő, a por és az utcai lárma. A rőthajú pap nem szerette a port, rendszerint orrát csavarta, megköhögtette, néha asztmás rohamot hozott rá ; de most kedvtelten nézte, hogyan lebeg a millió porszem a fénysávban. Mint a szivárvány, gondolta, eddig nem is vettem ezt észre. Mitől csillog ily színesen a por a napfényben ? Kérdezte magában s a jelenségen egy kissé eltöprengett. Isten ilyennek teremtette, válaszolta azután önmagának, s ebben megnyugodott. De a megenyhült állapot nem tartott sokáig. Az utóbbi időben gyakran tapasztalta, hogy nem tud kitartani egy-egy kérdés mellett. Például ez a porszem-dolog. Kétségtelenül van tudományos magyarázata, és ha a kérdést érdemesnek tartaná a vizsgálatra, beszélhetne ezzel a derék Juliusszal, az idősebbik Sattler-fiúval, aki annyi mindent tud, bizonyára ezt is tudja. De eszébe sem jutott, hogy megmaradjon fellobbant érdeklődése mellett : elintézte, érvényesen, bár a könnyebbik megoldással.

Ugyanígy volt a múlt kedden, azzal a fugával. A rőthajú pap nyugtalan lett. Behunyta szemét, látta a kottapapírt a rájegyzett hangjegyekkel, magában dudolta a fugát. Itt van — itt a hiba, ennél a megfordításnál ! Fejében elakadt az ének, pontosan úgy, mint amikor lejegyezte a fugát. Azután mit tett ? A könnyebbik megoldást választotta, tovább írta a fugát, ahogyan csak bírta keze a tollat — leírta úgy hibásan, ahogyan adódott, ahelyett, hogy gondolkozott volna a problémán, elmélyedt volna és megkereste és megtalálta volna a helyes megoldást. Nem mintha így rosszul hangzanék s aki nem ért hozzá, mit sem vesz észre. De erről van szó ? És nem arról, hogy van, aki majd észreveheti ? Vagy arról, hogy ő maga észrevette és tudja, hiba esett ? „Vivaldi nem hatol a zene mélységeibe, megelégszik a csillogó, jól hangzó felületességgel" — ez a sor bolydult fel emlékezetében, valamilyen régi-régi újságból. Már arra sem emlékezik, ki írta. Annak idején fölényesen lemosolyogta a bántást, ma sem törődik vele. Végtére is, nem izente-e meg neki Bach, akit manapság oly sokra tartanak Északon, hogy műveit ismeri, kedveli, becsüli, egyikét-másikát átírta orgonára, játszotta, mintaképnek tekinti ? Ez talán semmi ? És a többi nagy nemzetközi siker, semmi ? A furcsa csak az volt, hogy egyszerre érezte : az éles bíráló szó mégis bántja. Hogy felrémlett benne a végtelennek tetsző távolságból ; hogy ilyen világosan emlékszik rá. De mintha még jobban bántotta volna az, amivel kapcsolatban eszébe jutott : a porszemfénylés ellökött kérdése, az elrontott és kijavítatlanul befejezett fuga — a „könnyebbik" megoldás. Öregszem, gondolta a rőthajú pap. És úgy érezte, hogy nagyon nyugtalan.

Ez a különös nyugtalanság, ezt pontosan tudta, csak azóta lepte volt el néha, hogy itt van Bécsben. De nem Bécs az oka, gondolta, hiszen sohasem érezte azelőtt, amikor rövid idővel a velencei találkozás után idejött, a császár kegyes engedelmével, hogy személyesen nyújtsa át neki dedikált új versenyműveinek kéziratos első példányát, az eredetit. Igaz, ez majdnem tizenhárom évvel ezelőtt volt. Akkor már nem került oly könnyen Károly színe elé : ellenségei, irigyei, a császári kegyért versengő udvari zenészek s a hivatásos és műkedvelő intrikusok minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy Károly feledkezzék meg a meghívásról, vagy legalábbis, hogy az audiencia kitolódjék. Ki is tolódott, de megtett ; és abban az időben nem volt udvari bál vagy hangverseny Vivaldi-muzsika nélkül, és két operáját is előadták, a legújabbakat — bár ha nem is a legjobbakat — s az egész város csak úgy zengett az ő dicsőségétől. Melyik két opera volt is az ? Melyik volt akkor a két legújabb ? Egypár pillanatig gondolkozott, azután ezt a kérdést is a színes porszemek és a kibicsaklott fuga után küldte. De a nyugtalanság benne maradt. Ez a nyugtalanság tehát valami új és nem azzal függ össze, hogy Bécsben van. Talán így lenne, ha Párizsban volna most, vagy Hágában, vagy Drezdában. Ez a nyugtalanság azzal függ össze, gondolta a rőthajú pap, hidegen, világosan, kivülről pillantva önmagába, hogy nem odahaza van, Velencében. És amikor erre gondolt, megrémült. Amikor csak megrémült, azelőtt bármikor, mindig a meditációba menekült vagy az emlékezésbe. Istenre gondolt és mélységes elrévülésben átélte, hogy minden Istentől van, a muzsika is, és mindennek, a muzsikának is, csak addig van értelme, amig Isten dicsőségét szolgálja. Vagy ifjúságának fényes velencei sikereire gondolt, az ünnepeltetésre, a megelégedettség boldogító érzésére. De most sem a meditáció, sem az emlékezés nem nyugtatta meg.

Öreg vagyok, mondotta félhangosan maga elé, és nincsen honvágyam. Önként jöttem el, szabadon, és bármikor visszatérhetek, gondolta. Velence hálátlan volt, gondolta tovább, és nyomban vissza is vonta a gondolatot. Velence *nem* hálátlan, sohasem volt az, de a dolgok rendje, hogy a régieket újak követik, irányzatot irányzat, divatot divat vált fel ; ami új, az csillog, s ami régi, az elhomályosodik. Ez mindig így volt és így lesz, és ez így van rendjén. Egy kissé meghatódott fölényes megértésétől és engesztelődésétől. De az ezen érzett elégedettség sem tartott sokáig. A nyugtalanság, az a riadásféle érzés azonnal kiszorította helyéről.

Valamit tennem kellene, valami dolgom van, gondolta és mintha csak meglökték volna belülről, hirtelen fel akart állni kényelmes, kárpitozott, öblös karosszékéből, amint ült a rondellában, az ablakkal szemben. De az impulzus kettőbe tört, a mozdulat elakadt testében. Egy kissé megszédült s egy kis időbe beletelt, míg az enyhe imbolygás ki nem húzódott fejéből. A szíve kétszer-háromszor nagyot dobbant, azután mintha elállott volna, aztán nagyon gyengéden s halkan dobogott tovább ; egy pillanatra valami enyhe nyilallást is érzett benne. A napsugár is mintha meggyengült volna, a fénykéve keskenyebb lett, amint a nap hajlott lefelé s az egyik szemközti ház teteje hirtelen elnyelte a napkorong alsó szegélyét. Lépések koppantak odalent, lópaták csattogtak, kocsikerekek csikorogtak a kockaköveken, valamelyik távolabbi nyitott ablakból halvány énekszó szűrődött a rőthajú pap fülébe, női hang, spinétkísérettel, egy *solfeggio*. Nem csunya hang, gondolta, de nem olasz hang, nem velencei hang. Egypár pillanatig figyelte a távoli éneket, azután engedte, hogy lassan kiszűrődjék a tudatából. Nem voltam jó pap ? — gondolta, és lenézően mosolygott. — De jó pap voltam és vagyok. Nem vagyok jó zeneszerző ? Mit tudjátok ti azt. Én tudom, hogy ki és mi voltam-vagyok, és tudni fogják mások, mindenki tudni fogja, majd egyszer, később. Amikor a tizedik divat is kihűlt már és előkerül, aminek fölébe rakódtak, ami túléli a múló időt, mint a víz és a só és a kenyér és a levegő. Ez a gondolat ismét feloldotta benne a feszültséget, de megint csak egy kis időre. Lassan ingatta a fejét, igenlő bólintással. Elmulasztottam valamit, gondolta bűnbánóan. A nagy misét vagy a rekviemet, amit írni akartam, a nagy karművet, amely azóta él bennem, hogy — — De nem fejezte be a gondolatot. A nagy mű, művének koronája — ez mindig csábította. Vonzotta a magasság, a csúcspont. De valahogyan sohasem jutott hozzá, kiengedte kezéből és szívéből és agyából, mindig elhalasztotta, elmulasztotta. Valami gyenge fájdalom nyilallott megint belé. Kár, kár, kár.

Mit : kár ? Vetette oda magának a kérdést, kihívóan, harciasan. Eleget tettem. Sok mindent csináltam, amit énelőttem senki sem tudott. Sokan utánoztak, akár bevallották vagy tudták vagy érezték, akár sem. Nincs szégyellnivalóm, nem kell szemrehányást tennem magamnak, gondolta, semmit sem mulasztottam. És különben is, mindenre van még idő. Még hatvanöt éves sem vagyok. Ezerhétszáznegyvenegy — ez van ma. Majd meglátjátok, mi lesz tíz év múlva, ezerhétszázötvenegyben ! A sok *jó* mű után a *nagy* mű, a remekmű, a korona — a nagy mise vagy a rekviem vagy a legnagyobb opera, melyet valaha is írtak. Tíz év elég lesz hozzá, ha már húsz és harminc és negyven éve készülök rá. A mű, melyben mindent elmondok, amit tudok és akarok, amit senki más nem mondhat el.

Önkéntelenül ökölbe szorult a jobbja, amint ültében az ölében tartotta. Érezte, hogy erő van a mozdulatban, erő minden izmában, feszültség, tettrekészség minden idegszálában, akarat, elszántság. Hirtelen elernyedt. Igazán akarok még valamit ? Gondolta és belésajdult a kételkedés. Nem tudom. *Vanitas, vanitatum vanitas.* Akinek van mire büszkének lennie, az ne legyen hiú. Talán nem is akarok már semmit. Talán már nem is tudok semmit.

Most Sattlerné hangját hallotta a folyosóról, az ajtaja előtt. Hogy nem kíván-e a Monsignor egy csésze csokoládét ?

A rőthajú pap nem felelt. Odakint csend volt egypár pillanatig, azután óvatos lépések csosszantak, távolodóan. Azt hiszi, alszom, gondolta a rőthajú pap és elégedetten mosolygott a kis ravaszságon. Csend kell, semmi más. És amint az utolsó napsugár kirezdült az ablakból és gyorsan sötétedett, Vivaldi ökle lassan kinyílt, karjába, egész testébe kellemes tompaság húzódott, kényelmesen és lazán hátraengedte fejét a karosszék támlájára, halkan, röviden sóhajtott, és nagyon megbékélten behunyta a szemét. Nagy tiszta csend volt körülötte és benne is, csak a *solfeggio* hangzott még, de már mind távolabbról és nem is sokáig.

PAPP TIBOR VERSEI

Közénkfeszül

ágait hullatja száradó akarat
fonhatnék belőle vesszőkosarat
akár egy kupolát

tengerben mint fekete sziget
mozdultalan bánat a szemed
s felette borús az ég

homlokom ha éri homlokod
közelednék és ha fáradok
lépek de nem feléd

mert egyik kezünk a végtelenbe
halottainkhoz hozzámeredve
örökre elveszett

mert ketten vagyunk mint két kerék
érintjük egymás peremét
de szólni nem tudunk

mert közöttünk nincs se rend se fény
nyárson a kerék ha tengelyén
és látni se tudunk

mert fehéren forgó nagy kövek
korongjuk senki lisztjét őrli meg
csak ridegség vagyunk

Eladtam-adtam

vizeket jártam a hátán a bálnán utaztam úsztam párkányos hátán álltam nem volt se szárnyam se szirmom se házam párkányos hátán álltam hagytam hús volt a föld is alattam futott a föld is alattam eladtam adtam lopták a bálnát párkányos pikkelyes hátát bőrből hasított szárnyát vizeket jártam álltam éltem se érdem se szégyen.

PARANCS JÁNOS VERSEI

Nyolcsoros

hűtlen voltál hűtlen lettem
nem hoz a posta tőled levelet
megtorpan a semmibe hanyatlik a vágy
a kiürült ház összedől a hiány eltemet
elhajítlak mondom egyre
hazudni lám megtanít a félelem
közönyösen nézem az éj ábráit
rajtam nem segíthet semmisem

Az ég mozdulatlan

forgatom leveled kérdezem mit ér
szeretlek szerettelek az emlék mit ér
motyogok kiáltozom egyremegy hol az
[ajkad
vergődöm szótalanul tőled levelet kaptam
hol van a csókod harapásra tágul a szám
rovarok zúgnak a szélben a többi némaság
a bánat roncsol engem a nyomorúság
ki fosztott ki engem sorsom meztelen
[magány
álmatlanul az ágyban forgolódom az
[éjszakában
mi jön mi jöhet még hol az ajkad
körülfoglak néma hatalmak
nem vágyom semmire hol az ajkad
sikító menyét pörög a pirkadatban
szoborként élek az ég mozdulatlan

A szó maradt

a szó maradt ez még megmaradt
a szó maradt minden más hazug
a melled a combod a hasad csak látomás
képzelgés tűnő kép a cella falon
átüt a víz nyirkos éj vergődő bogár
kiáltozom a szavakat egymás után
sorba a szótár szavait konokon újra
nincs ami kötne bukó angyal zokog
nem értem nem érted kiabálunk
egymásnak minden jót kívánunk
a közelgő találkozó csak szó marad ?
négy éve kérlek naponta vártalak
mi lesz ha itt leszel félek néma az ajkam
segítsél az első kétkedő mozdulatban
látomás voltál csak a szavak maradtak
védj meg magamtól van rá hatalmad

Hazai tenyészet

Dobozy Imre elolvasta Csoóri Sándor kubai útinaplóját, s — amint ez az Élet és Irodalom 1964. január 4-i számából kiderül — érdekes, tehetséges írásnak tartja, ami azonban, igaz, *„a karib-tengeri klimához képest egy kissé mérsékelt égövi"* vagyis, magyar fordításban, nem olyan forrón-lelkes, ahogy egy kubai utazástól joggal várhatná el mindenki, de legfőként Dobozy Imre, aki maga is járt Kubában s oly forrón-lelkes hangulatú beszámolót bocsájtott az olvasóközönség rendelkezésére, hogy az emlékezetes marad mindaddig, amíg Castróról egyszer talán ki nem derül, hogy voltaképp jobban szereti Mao Ce-tungot, mint Hruscsovot. Ám a cikkíró problémája mégsem ez ; elismervén, hogy Csoóri értékes és tehetséges fiatalember, a mérsékelt égövi klimát még könnyen megbocsájtja neki, vállveregető fölénnyel. Csupán egy mondatot nem bocsájthat meg Dobozy. Csoóri azt írta : *„Sőt még azt is elhallgatom, amit a magam nevében tudnék mondani a kubai nőkről, mert utolérhetne a vád : nem azért küldtük ki államköltségen, hogy a nőket bámulja, hanem azért, hogy kigyógyuljon politikai ingatagságából, hogy revizionizmusát, mint hámló kígyóbőrt levesse, s forradalmárként térjen haza."* E mondattól szisszen fel Dobozy. Meg kell értenünk aggodalmát.

Mert az még csak hagyján, hogy Csoóri a nőket nézegette, (ezt, Dobozy bevallja, s becsületére legyen mondva, megtette maga is), de az mégiscsak hallatlan, hogy e politikailag ingatag költőnek az legyen a véleménye, hogy forradalomra csak Kubában taníthatják az embert. Miért ? — kérdi a cikkíró, aggodalmasan. *„Itthon, Magyarországon, utazási költség nélkül nincs mód rá, hogy valaki kigyógyuljon politikai ingatagságából, hogy revizionizmusát, mint hámló kígyóbőrt levesse ?"*

A szónoki kérdést hagyjuk megválaszolatlan. Döntse el az olvasó, igaz-e, hogy *„az ellenforradalom óta eltelt hét esztendő számszerűen és minőségileg is elég bizonysággal szolgált a tekintetben, hogy akik rászorultak itthon, — és csakis itthon — szabadulhattak meg ingatagságuktól, téves nézeteiktől és itthon nőhettek forradalmárrá".*

Bennünket inkább Dobozy problémájának másik része érdekel, az pontosabban, amikor — elég váratlanul és meglepően — a tehetség és a tévedés összefüggéseit próbálja fejtegetni, persze nem *pszichológiai* vonatkozásaiban, (aminek még csak lenne értelme), hanem *társadalmi* kapcsolataiban, aminek kizárólag *egyetlen* értelme van. Mert Dobozy szerint az a tehetséges ember, aki keveset téved, hiszen a tehetség arra való, hogy megóvjon a botlástól. A kérdés csak az, hogy miféle botlást emleget, oly burkolt szerénységgel, a szerző. A politikait, természetesen. Mert az ember joga nem az, hogy tévedjen, hanem az, hogy tévedés nélkül kövesse nyomon azt a politikai vonalat, amit — aznap — éppen tévedhetetlennek tartanak a pártapparátus zárt s meglehetősen olümposzi magasában. Csoda-e, hogy Csoóri gyakran téved, míg viszont Dobozy alig-alig ?

Az ember, ha a múltra gondol, visszariad a példáktól ; a szocializmus diadalmas története a Szovjetunióban és Magyarországon nemcsak kizárólag olyan *tehetségekről* szól, akik *tévedtek* ; ezért taposták el, végezték ki, semmisítették meg őket. Dobozy azt vallja, hogy *„a forradalmár tulajdonságok a külkereskedelemmel ellentétben nem export-import útján jönnek létre, hanem hazai tenyészetből születnek."* Hacsak eszünkbe nem jutna az a párezer tank, néhány tízezernyi katona, nehéztüzérség és légierő, melynek „hazai tenyészetéből" létrejött Dobozy Imre világa, még igazat is adhatnánk neki.

Irodalmi Ujság

SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK történtek a magyarországi kultúrpolitikai vezetésben. Köpeczi Bélát, aki eddig a Kiadói Főigazgatóság vezetője volt, a párt központi bizottsága kulturális osztályának vezetőjévé nevezték ki. Utóda a Kiadói Főigazgatóságon : Simó Jenő, a Móra Ferenc Könyvkiadó eddigi igazgatója lett.

*

A BELGRÁDI NEMZETI SZÍNHÁZ Balettkara Bartók Béla „A csodálatos mandarin"-jával szerepelt Bécsben.

*

ALBERT SCHWEITZER, a Nobel-díjas tudós és nagy humanista 89. születésnapját ünnepelték Gabon Köztársaságban, a lambarénéi kórházban.

*

A LONDONI William-Hallsborough Galériában tűz ütött ki és mintegy 250.000 font értékű festmény pusztult el.

*

BASCH VIKTOR halálának huszadik évfordulóján emlékünnepet rendezett az Emberi Jogok Ligája. A magyar származású tudós, az Emberi Jogok Ligájának egykori elnöke, a párizsi Sorbonne-on filozófiát és irodalmat adott elö. Fiatal korában Zola oldalán harcolt Dreyfus védelmében. A második világháborúban tevékeny részt vett a francia ellenállási mozgalomban, ezért a németek feleségével együtt kivégezték.

Basch Viktorról a Közoktatási Liga is megemlékezett a január 19-én, Párizsban tartott emlékülésén. A kiváló tudós és emberbarát jelentőségét Beregi Tivadar, a Párizsban élő író, Basch egykori tanítványa tartotta.

*

RÉNYI ALFRÉD, a világhírű matematikus, a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Kutató Intézetének igazgatója az Ann Arbor Michigan Egyetem (U.S.A.) meghívására két félévet tölt az egyetemen, mind vendégprofesszor.

*

JEAN-PAUL BELMONDÓT választották meg a Francia Színművészek Szövetsége elnökévé.

*

AZ AMERIKAI FILMKÖLCSÖNZŐ VÁLLALATOK az Egyesült Államokban 1963-ban bemutatott legjobb külföldi filmnek Fellini : Nyolc és fél című filmjét nyilvánították.

*

JÓZSEF ATTILA születésnapján, április 11-én rendezik meg első ízben a költészet napját Magyarországon.

*

BÉCS VÁROS TANÁCSA rendeletet hozott, hogy hat éven aluli gyermekek nem járhatnak moziba. Az indokolás szerint kisgyermekek számára mindenféle film megtekintése ártalmas.

*

BÁRSONY RÓZSI tengeren túli előadó körútja előtt műsorát kizárólag magyar számokból állítsa össze.

*

DÖGEI IMRE, volt pekingi nagykövet, 1946-tól 1962-ig a kommunista párt központi bizottságának tagja, volt földművelésügyi miniszter, országgyűlési képviselő, az erőszakos szövetkezetesítés egyik legkíméletlenebb végrehajtója 51 éves korában Budapesten elhunyt. Szolgálta Rákosit, szolgálta Kádárt mindaddig amíg megfosztották hivatalától és kizárták a pártból. Haláláról sem hivatalos gyászjelentés, sem nekrológ nem jelent meg.

*

RICHARD STRAUSS születésének 100. évfordulóját ünnepli München Városa. A Müncheni Opera február és március hónapban 12 Strauss-operát mutat be.

A MILÁNÓI SCALA operapályázatot hirdetett. Pályázni lehet minden be nem mutatott operával. A pályaművek beküldési határideje 1965. december 31. Az első díj ötmillió líra és a nyertes művet a milánói Scala bemutatja. A két évvel ezelőtt hasonló feltételek mellett meghirdetett „Puccini"-pályázaton egyetlen beküldött mű sem felelt meg a feltételeknek.

⁂

JACQUES TATI a Nagybácsi és az Hulot úr nyaral című filmek rendezője új film forgatására készül. A film címe „Tati No 4", — evvel is jelezve, hogy ez lesz a művész negyedik filmalkotása.

⁂

A BRIT FILMARCHÍVUM a londoni Victoria és Albert Múzeumban kiállítást rendezett Eizensteinnek a modern filmművészet egyik nagy úttörőjének rajzaiból és kézirataiból.

⁂

BUDAPEST VÁROSTÖRTÉNETI bibliográfiájának első kötete a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalkozásában megjelent. Terv szerint 1966-ig még további hat kötet fog megjelenni. Az első kötethez tíz évi kutatómunkával gyüjtötték össze az irodalmi adatokat.

⁂

PÁRIZS LEGKISEBB SZÍNHÁZÁT egy XIII. században épült ház pincéjében nyitották meg. A 80 nézőt befogadó Café Théâtre de la Grande Severine két előadást tart naponta.

*

ALBERTO GIACOMETTI svájci festőnek és szobrásznak ítélték az Egyesült Államokban a tízezer dolláros nemzetközi Guggenheim-díjat. Öt pályázó, közöttük a magyar származású Victor de Vasarely 2500 dolláros díjban részesült.

⁂

ZAMENHOFNAK, az eszperantó nyelv megalkotójának emlékére szobrot állítanak szülővárosában, Bialystokban.

*

NYUGAT-EURÓPÁRÓL készít autótérképet a Budapesti Kartográfiai Vállalat. Új zsebvilágatlaszt is kiadnak 96 térkép-oldallal, 180 oldalnyi statisztikai adattal, illetve szöveggel és 40 oldalas névmutatóval.

AZ ENSZ legutóbbi demográfiai évkönyve szerint a világ országainak válási statisztikáiban Magyarország a harmadik helyet foglalja el. Ezer lakosonként 1.72-es arányszámmal. Magyarországi illetékes helyről még kimutatták, hogy a válóperek között lényegesen kevesebb az olyan feleség, akinek nincs kereső foglalkozása. Az önálló kenyérkeresetű nők hamarabb adják fel a közösségi életet. A válóperek számának alakulásában emelkedett az átlagos életkor is. Az ötvenévesnél idősebb házasfelek közül négyszer annyian váltak el 1960-ban, mint 1930-ban. Az 1962-ben felbontott házasságok közül körülbelül 5 százalék vált el 1 éven belül. Az 1962-es válások közül az 1-3 éves házasságok 23 százaléka, a 4-7 évig fennálló házasságok 26 százaléka, a 8-14 évig tartókéban 27 százalék volt a bíróilag felbontott házasságok száma. A bírósági ítéletekből kiderült, hogy csak a legritkább esetben szerepel egyetlen válók s többnyire több körülmény idézi elő a házasságok felbontását.

*

MÓRICZ ZSIGMOND eddig ismeretlen az 1920-as évekből származó 16 fényképe került a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába.

*

A MAGYAR FILMGYÁRTÓ VÁLLALAT nevesebb magyar írókról filmfelvételeket készít archívuma számára. Hasonló filmeket akarnak készíteni neves magyar festőkről, zeneszerzőkről és tudósokról is.

*

GERMANUS GYULA budapesti egyetemi tanár két előadást tartott a Bécsi Rádióban a mohamedán vallásjogról.

*

SOPHIA LOREN alakítja Daniel Mann „Judith" című filmjének címszerepét. Egy internálótáborból szabadult asszonyt játszik, aki kislánya felkutatására indul. A film külső felvételeit Izraelben készítik.

DR. PÁVAI-VAJNA FERENC, nyugalmazott főgeológus, a szekszárdi kórházban 77 éves korában meghalt. A nagy magyar tudós az Alföld mélységi hőenergiájának feltárásával foglalkozott. Mintegy félszáz termálkutat köszönhet tevékenységének az ország. Budapesten is több hévíz-forrást fedezett fel. A hajdúszoboszlói hőforrás felfedezése is az ő nevéhez fűződik. Élete utolsó éveiben a gőzbányászattal foglalkozott, ebben látta a földmeleg hasznosításának legnagyobb lehetőségeit. Életének utolsó 15 évét teljes visszavonultságban töltötte s kutatásait úgyszólván minden hivatalos támogatás nélkül végezte.

*

PICASSO 1962-63-ban készült műveinek kiállítása nyílt meg Párizsban. Festményeinek ára 40.000-től 100.000 dollárig váltakozik.

*

SOMERSET MAUGHAM, a világhírű regény- és színműíró január 25-én töltötte be 90. életévét. Barátai és tisztelői jókívánságok ezreivel halmozták el, de az agg író állítólag fel sem bontotta az üdvözlő táviratokat és leveleket minthogy — mint mondotta — semmi öröme sincs abban, hogy ilyen öreg. Maugham Magyarországon is a legnépszerűbb külföldi írók közé tartozik, több regénye, novellaskötete jelent meg és színműveit is nagy sikerrel játszották.

*

A LOUIS-DELLUC-DÍJAT az év legjobb francia filmjének díját A cherbourgi esernyők című énekes-zenés filmnek ítélték. A Meglepetés, Brigitte Bardot legújabb filmje a harmadik díjat kapta.

*

KÉTSZÁZNÉGY filmet készítettek Olaszországban az elmúlt év folyamán. 1962-ben 272 filmet gyártottak.

*

A VILÁG LAKOSSÁGA évente 2 százalékkal emelkedik. Európában 0.8, Észak-Amerikában 1.5, Dél-Amerikában 2.9, Ázsiában 2.3 és Afrikában szintén 2.3 százalékos a növekedés.

VATAI LÁSZLÓ
AZ ISTEN SZÖRNYETEGE
(Ady lírája)
Ára kötve: $ 5.00
Megrendelhető az összeg előzetes beküldésével
OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005
Washington, 13. D.C. - USA

Gyakorlott szakácsnőt (angliai lakost) keres londoni házaspár, külön szoba, fürdőszoba, televízió. Választ **„Chelsea"** jeligére a kiadóba.

MOST JELENT MEG
Dr. NAGY VINCE volt belügyminiszter új könyve
SZERELEM FÖLDJE MAGYARORSZÁG
címmel, a müncheni Griff vállalat kiadásában

A szerző, kinek OKTOBERTŐL OKTÓBERIG című emlékiratai egy év előtt jelentek meg és nagy feltűnést keltettek az emigrációs magyar közönségben, most mint regényíró jelentkezik. A regény a század első felében játszódik.

A könyv megrendelhető a szerzőnél, az ár beküldése mellett: kartonkötésben 4, vászonkötésben 5 USA dollár. Cím: Dr. Nagy Vince, 309 West 91 St. New York 24. N.Y.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 4. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. február 15.

ROSSZ SZOLGÁLAT

NÉHÁNY HÉTTEL EZELŐTT Szabolcsi Miklós cikket írt az „Élet és Irodalom"-ba „Irodalom — exportra ?" címmel. „Örömmel s köszönettel" üdvözölte a magyar irodalom külföldön egyre gyakrabban megjelenő fordításait, „keserű lett" a szájíze bizonyos elő- és utószavak olvasásakor, szembeszállt néhány „dühödt, gúnyos kirohanással" — így az „Europe" magyar különszáma alkalmából az Irodalmi Újságban, Preuves-ben és Esprit-ben közzétett bírálatokkal, — majd pedig kijelentvén, hogy „Jó a baráti vita sőt, a baráti verseny is a magyar irodalom terjesztése terén hazaiak s külföldiek, egyes kiadók s szerkesztők között ; de ezúttal a vita (s nem a mi kezdeményezésünkre) messze túllépett azon, hogy barátinak lehessen nevezni, sőt már vitának se nagyon..." s előrebocsátván, hogy „Voltaképpen nem is lenne túlzottan fontos ez a néhány, az Europe magyar száma ürügyén írott cikk, ha nem a mostani időszak irodalmi, eszmei életének egynéhány vitatott kérdése rejtőznék mögötte", kifejtette a magyar irodalomról s annak külföldi — kiváltképp nyugati országokban ajánlatos — terjesztéséről s meghonosításáról vallott elvi álláspontját.

Közügyről van tehát szó, értékeink becsüléséről és megismertetéséről, s ez korrekt vitát, érvek és ellenérvek higgadt felsorakoztatását igényli. Épp ezért indokoltnak látszik Szabolcsi cikkét részletesen idézni.

„Elhangzik a nagyon gyakori ellenérv, — írja Szabolcsi —, másként kell bemutatni a magyar irodalmat Franciaországnak, azt kell megmutatni belőlük, amit várnak tőlünk ; a mi hazai irodalmunkat, s szempontjainkat nem értik meg. Nálunk is van olyan vélemény (hazai meg külföldi sajtónyilatkozatokban el is hangzik), hogy olyan írókat adjunk ki nyugaton, akik leginkább idomulnak az ottani divatos irányzatokhoz... Kétségtelen : irodalmunkat, művészetünket mindig úgy is kell terjesztenünk, hogy ügyeljünk az átvevő ország sajátos érdeklődésére, hagyományaira... de ez nem lehet a válogatás fő szempontja. Irodalmunkat nem aszerint kell bemutatnunk, amilyennek egy-egy külföldi országban látni szeretnék, hanem amilyen valójában. Nincs külön irodalmunk, kritikánk, kultúrpolitikánk itthon és ‚exportra'...

A békés egymás mellett élés azt is jelenti, hogy több módunk s alkalmunk van irodalmunkat, kultúránkat, népünk életét megmutatni a világnak is. De a kapitalista, a tőlünk nyugatra eső nemzetek felé sem szabad irodalmunknak egy ‚civilizált', ‚kozmetikázott', ‚szelídített', ‚nyugatosított' változatát nyújtani — s nem azt fogjuk elsősorban keresni, s kiemelni a mi irodalmunkból, ami egybehangzik a nyugati országok hagyományaival vagy mai válság-hangulatával. Különösképpen nem járnánk el helyesen, ha rosszul értelmezett diplomáciából vagy udvariasságból hagynánk, hogy szenzációhajhászásból, tájékozatlanságból, vagy nyílt ellenségeskedésből mások ránk erőszakolják szempontjaikat. Nem sznob odahajlás egyes finnyás körök ízlésének — s nem is gőgös nacionalista elzárkózás az ideálunk; de meglévő értékeink valódi védelme, valódi mivoltunk megmutatása. Nem elavult-sematikusat, nem selejteset pártolunk ; van nálunk a legjobb hazai, s nemzetközi hagyományokból táplálkozó, izgalmasan modern és szenvedélyesen mai — korszerű szocialista mű — velük tudunk talán hatást is gyakorolni azokra, akik (egyre nagyobb számban) tőlünk is várnak választ problémáikra, kiutat helyzetükből. Terjesszük, s ismertessük hát irodalmunkat — de ne elvtelenül. Bizonyos vagyok benne, hogy ezt a törekvésünket, szándékunkat még a velünk vitatkozók is megértik."

Rossz szolgálatot tennénk a számunkra is becses ügynek, s magunkat marasztalnók el a tetszetős felszínesség vádjával, ha Szabolcsi cikkének csak szembeötlő ellentmondásaira mutatnánk rá, s azon évődnénk, hogy egyik bekezdésében azt hirdeti : „irodalmunkat... mindig úgy is kell terjesztenünk, hogy ügyeljünk az átvevő országok sajátos... hagyományaira", s valamivel odább : ‚nem azt fogjuk elsősorban keresni... ami egybehangzik a nyugati országok hagyományaival" ; ha azt kifogásolnánk, hogy Szabolcsi értékrendje önkényes, enunciatív s egyszersmind tapintatosan diszkrét ; ha József Attila alaposan elhúzódott szovjetunióbeli kiadásának ismeretében, hitetlenkedve csóválnánk fejünket efféle kijelentés olvastakor : „export-kultúrpolitikánk azonos az otthoni kultúrpolitikával".

Ám vitánk tárgya nem részlet-igazságok tisztázása, hanem alapvető fogalmak, kultúrpolitikai alapelvek mérlegelése.

Van-e export-irodalom ?

MINDENT FONTOLÓRA VÉVE : napjainkban Magyarországon nincs, legalábbis abban az értelemben nincs, ahogy van export-pullover és export-cipő, tehát eleve külföldi rendelésre készült, másfajta ízlést kiszolgáló és — rendszerint — fokozottan gondos minőségi ellenőrzést megkövetelő irodalmi árucikk. A hazai irodalom e tekintetben valóban egységes, s egységét, többek között, az a szigorú törvényként működő szokásjog is szabályozza, amely — noha papíron a szerző tulajdonának nyilvánítja a copy right-ot — az előzetes magyarországi megjelenés feltételéhez köti bármelyik irodalmi munka külföldi kiadását.

Nem mindig volt ez a helyzet : a háború előtt valóban beszélhettünk külföldre szánt magyar irodalomról ; e fogalom némely országban — pl. Spanyolországban — ma is eleven ; és — ha nem is egy-egy literatúra egészére — bizonyos művekre napjainkig is sokfelé érvényes (lásd Nazim Hikmet vagy Lukács György tevékenységét, Nabokov, Gênet, H. Miller némelyik művét, illetve más indokok folytán Paszternák : Doktor Zsivágó-ját). Mind ebből az következik, hogy 1.) az export-irodalom — tehát az elsősorban külföldi igényeket szolgáló művek — megjelenése bizonyos társadalmi-erkölcsi, ám mindenképp kor-adta körülmények függvénye, s 2.) maga a megjelölés nem feltétlenül pejoratív.

(Más volt az ábra Magyarországon. Nálunk e fogalomhoz csakugyan rossz emlékek tapadnak : a mi hajdani export-irodalmunk a szellemi behódolás jegyében született, s a könnyű siker reményében, mesteremberi kvalitásokat tolt a művészi erények, frivol könnyelműséget a megszenvedett felelősség helyébe. Mind ezt okfejtően bizonyítani, úgy véljük, felesleges. Ám egy egyedi jelenségből általános értékítéletet levonni ? Nyilvánvaló, ez is dőreség volna.)

Az imént elmondottak azonban csupán a szándékra, a tudatos s olykor kényszerű szerzői törekvésekre vetnek fényt, s nem világítanak rá a másik fél, a befogadók világára. Az összefüggések itt már jóval bonyolultabbak. Mi az oka annak, hogy Villon Magyarországon — és egész Kelet-Európában — a legsikeresebb francia költő ? Hogy Racine sohasem hódította meg igazán a magyar közönséget ? Hogy Jean Paul, Theodor Storm vagy Thomas Mann, minden nagyságuk ellenére, hidegen hagyják a franciákat ? Hogy Ehrenburgot többre tartják Párizsban, mint Solohovot ? Vagy — szándékosan kerülve a politikai gyanakvásra okot adható példákat —, mivel magyarázható, hogy Füst Milán „Feleségem története"-nek erősebb visszhangja támadt Nyugaton, mint bármelyik Móricz-regénynek ? Szabó Magdának, mint — restelkedve írom le — Kosztolányinak ? Export-irodalom ? Export-irodalom volna Füst és Szabó Magda, Illyés és Déry, Keszi és Németh László?

„Irodalmunkat nem aszerint kell bemutatnunk, amilyennek egy-egy külföldi országban szeretnék, hanem amilyen valójában" — írja Szabolcsi. *Valójában* ? Hát ezek az írók nem tartoznak valójában a magyar irodalomhoz ?

A befogadó fél

HA A MAI MAGYARORSZÁGON export-irodalom nincs is, mindenesetre van szellemi export. „Mi szereljük fel India legnagyobb üveggyárát", „trópusi autóbuszokat kísérleteztek ki az Ikaruszban", „magyar mérnökök nyerték a dzsakartai tervpályázat első díját" — ilyen és hasonló híradások nap nap után olvashatók a magyar sajtóban, s valamennyit a büszkeség felhangjai kísérik : lám, mily bámulatra méltó a magyar műszaki értelmiség teremtő ereje, tökéletesen alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz.

A választóvonalat technikai-szellemi s építészeti, illetve irodalmi-művészeti export között, persze, nehéz megvonni. (S a helyzet megítélését még az is bonyolítja, hogy pl. az Artex nevű külkereskedelmi vállalatnak önálló giccsfestő exportrészlege működik.) Ám — bármekkora különbségek mutathatók is ki a szellemi exportra kerülő termékek fajtái között, egy lényeges vonásuk azonos : — az átvevő fél szempontjából valamennyi *áru, amelyet előnyös elhelyezés reményében vásárol meg.*

Rátukmálni a vevőre olyan árut, amit az nem hajlandó átvenni — ilyesmi előfordulhatott régebben a Teleki téren, de manapság *non sens* a szellemi javak nemzetközi cseréjében. S ebből azt az általános következtetést leszűrni, hogy a visszautasítás politikai hátsógondolatokkal magyarázható, jóindulattal szólva : ostobaság. Indulatosabban : a sztálinizmus frazeológiájának feltámasztása, annak a képtelen szemléletnek a szuggerálása, mely szerint : azok, akik egy bizonyos értékrendet nem fogadnak el, dekadensek, epigonok, egzisztencialisták, sznobok.

Mind erre azt lehetne válaszolni : igen ám, de egy irodalmi mű elsősorban nem árucikk. Igaz, nemcsak az ; egy ország, egy nép névjegye is. Ám barátait, cimboráit mindenki maga választja, saját jelleme, műveltsége, érdeklődési köre, nevelése, stb. szerint. Barátságok kölcsönösség nélkül nem születnek, s még fokozottabban vonatkozik ez a nemzeti irodalmak kapcsolataira. Rang és becsülés e konszenzusban nem okvetlenül azonosak, a hagyományok, a történelmi fejlődés egyenlőtlensége, bizonyos nyelvi nehézségek mások számára olykor kisillabizálhatatlan nemesi pátenseket osztanak ki.

Dehát levonhat-e a szemünkben bármennyit is Móricz értékéből franciaországi sikertelensége, az a tény, hogy egyik francia kritikusa, mintegy kollégáinak nevében is, így kiáltott fel a „Hét krajcár" olvasása után : „Nem ! Ekkora nyomor elképzelhetetlen !" ? Tagadhatjuk-e Kosztolányi múlhatatlan érdemeit, csak azért, mert mívessége és finomtollúsága a férfiasabb stílusra törekvő francia prózában — a legjobb fordításban is — modorosan, sőt negédesen hat ? Vagy : becsülhetjük-e kevesebbre Ady remekét, melyben arról vall, hogy „Szent Mihály útján" suhant nesztelen az ősz, pusztán azért, mert Szent Mihály útja franciául csakis Boulevard Saint-Michel-ként tolmácsolható, s ezáltal költőietlenül lapossá válik ?

Nyilvánvaló, — és ezen semminő méltatlankodás nem változtat —, hiába panaszolható fel olykor ez az ítéletbeli kettősség, a külföldi megjelentetés mércéjét az átvevő fél diktálja. S valamennyi francia kiadó — bizonyára jogosan — abból indul ki, hogy saját közönségét jobban ismeri, mint az „Élet és Irodalom" cikkírója. Ebből pedig egyenesen az következik — habár rendszerint más okokból —, hogy nem hajlandó terv-összeállításait fogadatlan lektorokra bízni.

Szellemi behódolás volna ez is ? Újabb színvonalat fenyegető engedmény ? De hisz a külföldi kiadók a *hazai* termésből válogatnak, olyan művek közül, amelyek Magyarországon is megjelentek vagy rövidesen megjelennek ! Elvitatni tőlük a választás jogát ? Diplomáciai nyelven szólva : belügyeikbe beleszólni ? Nem nevetségesen idejétmúlt-e az effajta erőszakoskodás ? De hát... anélkül, hogy egyenlőségi jelet kívánnánk vonni a két szelekció közé : mit válaszolna a budapesti Európa Könyvkiadó igazgatója, ha Párizsból azt vetnék a szemére, hogy Magyarországon a felszabadulás óta egyetlen Malraux, Beckett vagy Robbe-Grillet kötet sem került nyomdába ?

Tárgyalás erőhelyzetből

SZABOLCSI MIKLÓS azt írja : *„Ha mai irodalmunkat úgy látjuk, s úgy akarjuk bemutatni, mint amely — olykor még dadogva, nyersen, de — az új életet, a társadalom új mozgását akarja megmutatni, ha úgy véljük, hogy irodalmunknak nemcsak érett, híres alkotók, hanem útjukat most megtalált középkorúak és tehetséges fiatalok is tagjai, ha nemcsak, s nem is elsősorban azt tartjuk jellemzőnek, hogy akad író, aki egzisztencialista kérdés-felvetésekkel vívódik, vagy az ‚örök szépség' igézetében él, hanem azt, hogy a legtöbben a ma emberének gondjával törődnek, egy átalakult világ, formáját most nyerő társadalom képét akarják rajzolni, akkor az itthoni irodalmi képet, értékrendet kell kifelé is képviselnünk, akkor ‚export-kultúrpolitikánk' azonos az otthoni kultúrpolitikával. S ez nem ‚sztálinizmus' — kedves francia barátaink —, hanem kommunista elviség — és kritikai, történeti hűség is."*

Figyelemre méltó érvelés — de csak belföldi használatra. A befogadó fél ugyanis vajmi keveset törődik vele, el sem olvassa. De ha ez így igaz, — márpedig a tények erről vallanak, — kit akart meggyőzni Szabolcsi ? Az M.Sz.M.P. kulturális osztályát ? A Művelődési Minisztérium illetékeseit ? Az „Élet és Irodalom" támaskodó olvasóit, akik nem mindig értik, miért van sikere külföldön egy-egy olyan műnek, amelyet a hazai kritika keményen megbírált ?

(Zárójelben szólva : azok a makacs kísérletek, amelyekkel a hazai kultúrpolitika „koordinálni" kívánja a belföldi, valamint az export-irodalom megjelenését, közismert fiaskóval végződnek. A „Kultura", az idegen nyelvű könyvkiadó művei nem terjedtek el Nyugaton, sajtóvisszhangot — a pártlapokat eltekintve — alig kaptak. S a néma fogadtatás még a szerencsés esetekhez sorolható. Az „Europe" különszámát, — amelyet az „Élet és Irodalom" cikkírójának elvi megfontolásai alapján állítottak össze, — a francia kritika csaknem egyöntetűen elmarasztalta.

Arra azonban, hogy az egységesnek mondott hazai kultúrpolitika gyakorlati átültetése milyen hamis kép kialakítására vezet, érdemes — ha csak *per tangentem* is — megemlíteni azt az értékrendet, amely a magyar irodalomról pl. a Német Demokratikus Köztársaságban kialakult, ahol mindmáig ismeretlen Kassák és Illyés, Füst Milán és Németh László neve, ugyanakkor, amikor Mesterházi és Dobozy — mindenesetre hivatalosan — általános megbecsülésben részesül.)

(folytatás a 2. oldalon)

FEBRUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Ugray Attila: Rossz szolgálat (1. old.)

Nagy László a kelet-afrikai eseményekről (3. old.)

Polányi Mihály: Adalékok a látványos termelés elméletéhez (4. old.)

Ignotus Pál: Bolyongás közben (5. old.)

Cs. Szabó László: Napok, évek Rómában (6-7. old.)

Vajda Albert: Külföldön élő hazánkfia (8. old.)

Aczél Tamás: A ködkirály meg a halhatatlanság (9. old.)

Albert Pál Határ Győző regényéről (10. old.)

Ladányi László elbeszélése: Az esküvő (11. old.)

Forrai Eszter, Kibédi [illegible] Kristóf Ágota versei

Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Glosszák, Hírek

Kínaiak Afrikában

Csu En-lái hosszú afrikai körútja véget ért. A kínai vezető két hónap alatt tíz, társadalmi rendszerét tekintve meglehetősen különböző országot látogatott meg. Találkozott egy királlyal, egy császárral, Nasszerral és Ben Bellával, Nkrumáhval és Abboud tábornaggyal, Burguibával és Szeku Turéval. Útját még folytatta volna, de az utolsó pillanatban le kellett arról mondania, hogy Kenyába, Ugandába és Tanganyikába is ellátogasson: a kérdéses országok vezetői nem örültek volna a kínai agitátor jövetelének éppen akkor, amikor maguk is az egykori gyarmatosító hatalomhoz fordulnak segítségért a forrongó fegyveres erők lecsillapítására. Az angol közvélemény a Mau-Mau lázadás idején aligha hitte volna, hogy Kenyatta rövidesen saját baloldala ellen lesz kénytelen hadakozni, s ennek a politikának értelmében kiűzni Kenya területéről hat kínai állampolgárt és visszautasítani az „Új Kína" híriroda képviselőjét...

A kínai miniszterelnök egyébként körútjának utolsó állomásán, Mogadicióban nagy megelégedéssel nyilatkozott a legújabb afrikai eseményekről. Az afrikai kontinensen, mondotta, „kiváló a forradalom helyzete", noha elutasította azt a föltételezést, hogy ebben neki valami része lenne. A zanzibári eseményekről is, — mondotta, — csak az újságokból értesült.

Csu En-lái szavainak őszintesége persze kétséges; több mint valószínű, hogy a kelet-afrikai eseményekben nem kis szerepet játszottak a Kínában vagy más helyütt kiképzett elemek. Az azonban kétségtelen, hogy a hivatalos fogadtatás, amelyben a kínai miniszterelnök részesült épp azokban a napokban, amikor Franciaország késznek mutatkozott a Kínai Népköztársaság elismerésére, nem kis mértékben növelte tekintélyét az afrikaiak szemében. A pekingi kormányfő, aki közismerten ügyes és hajlékony diplomata, megtalálta a megfelelő hangot, s vendéglátóinak Kínáról egészen más képet tudott nyújtani, mint amilyent a szovjet propaganda terjeszt immár egy év óta.

Moszkva azzal vádolja a kínaiakat, hogy a szocializmust egy új világháború romjain kívánják felépíteni. Csu En-lái viszont Afrikában a béke és a békés együtt élés bajnokának szerepében tetszelgett. Váltig állította, hogy a kínai kormány a színes bőrű népek őszinte és önzetlen barátja, nem úgy, mint a Szovjetunió, amely arra törekszik, hogy nagyzási hóbortjának igájába fogja őket. A kínai miniszterelnök szavaival több helyütt elérte a kívánt hatást. Elég, ha Modibo Keita Bamakóban elmondott válaszbeszédére hivatkozunk: „Önök megértették, hogy a mi ügyünk nem tűr halasztást, s nem követték el azt a hibát, hogy a világűr meghódítására törekedjenek, amíg a Földön fölszabadításra várnak az emberek". — Ezt a véleményt a kínai sajtó még határozottabban fogalmazza meg, s a „Nép Újságja" Moszkvát egyenesen azzal vádolja, hogy a világuralmat meg akarja osztani az Egyesült Államokkal.

Csu En-lái hosszú afrikai körútjának gyakorlati következményeit korai lenne még megjósolni. Néhány fontos kérdést illetően egyelőre bizonytalanok a hírek; nem tudni még például, mi lesz a Kínának szállítandó algíri petróleum sorsa, s részt vesznek-e majd a kínai szakemberek a szaharai utak helyreállításában. Bármennyire tagadja is Csu En-lái, Kína a forradalom exportjában lényegesen bőkezűbb, mint a gazdasági segítségben.

L. M.

Az IDŐ Sodrában

Füstbe menő egészség

A DOHÁNYZÁS ártalmasságáról szóló hivatalos amerikai jelentés — 385 oldal, 171.000 szó —, amelynek előkészítését két évvel ezelőtt kezdték el Kennedy elnök felszólítására, s amelyet nemrégiben hoztak nyilvánosságra, megállapításait 1.123.000 személyen végzett vizsgálatokra alapozza, akik közül mintegy 40.000 még a jelentés közzététele előtt meghalt.

A dokumentum legfontosabb pontjai:

1). Azonos életkor esetén a halálozási arányszám 70 %-kal magasabb a dohányosoknál, mint a nem dohányzóknál.

2). A cigarettázók halálozási arányszáma különösen a következő betegségek esetén magasabb a nem dohányzóknál: tüdőrák, hörghurut, tüdőtágulás, gégerák, nyelőcső- és szájrák, gyomorfekély, duodenumrák, vérkeringési zavarok.

3). A nem dohányzókkal szemben az átlagdohányosnak tízszer, az erős dohányosnak pedig legalább húsznagyobb esélye van arra, hogy tüdőrákot kapjon.

4). A szájrákot nem számítva, amely a pipázókat is fenyegeti, a pipázás, szivarozás vagy burnótozás káros hatása a cigarettához képest elenyésző.

5). Azoknak a csecsemőknek a testsúlya, akiknek anyja a terhesség időszaka alatt dohányzott, rendszerint alacsonyabb az átlagosnál.

6). A jelentés szerzői nem találtak arra nézve bizonyítékot, hogy a szűrő alkalmazása csökkentené a cigaretta ártalmasságát.

A JELENTÉS TARTALMÁT egészen az utolsó pillanatig szigorúan titokban tartották, hogy ezzel is elkerüljék a korai és a tényeket csak részleteiben ismerő vitákat és kommentárokat. Annak érdekében pedig, hogy a bizottság megállapításainak a lehető legnagyobb hitele legyen, tagjait a legismertebb amerikai dohánygyárak képviselőinek jóváhagyásával nevezték ki. Tárgyilagosságukat és szakmai hozzáértésüket tehát senki sem vonhatja kétségbe. A szinte bírósági ítélettel felérő jelentésüket az amerikai közvélemény döbbent csenddel fogadta, noha megállapításaik nem tartalmaznak különösebben meglepő, eddig ismeretlen tényeket. Több országban, s így az Egyesült Államokban is, már évek óta folyik a cigaretta pöre. A bizottság feladata nem is az volt, hogy a tudomány végső szavát kimondja ebben a kérdésben, hanem annak eldöntése: fenyegeti-e veszély az ország közegészségét? Mivel az elnöki bizottság jelentése a kérdésre egyértelműen és megalapozottan igennel felelt, megnyílt a lehetőség bizonyos korlátozó és szabályozó törvényhozói és végrehajtói intézkedésekre, hogy óvják a lakosságot attól a veszélytől, amelyet eddig saját felelősségére kísértett nap mint nap.

A MEGELŐZŐ INTÉZKEDÉSEK javaslata már az első napokban nagy visszhangot váltott ki. Ennek a nyugtalan érdeklődésnek több oka is van. Egyrészt az amerikaiak nagy dohányosok: átlagában az amerikai polgár tizenöt éves korától kezdve évi négyezer cigarettát füstöl el, s ezzel a számmal alig marad el a nikotinfogyasztásban vezető svájciak mögött. A 18. évét betöltött lakosságnak 68 %-a rendszeres dohányos. Az Egyesült Államokban hetvenmillió ember dohányzik, s számuk évről évre csak növekszik. A dohányzók tábora természetesen hatalmas piacot is jelent: a dohányipar éves forgalma nyolcmilliárd dollárt tesz ki. Az egyes vállalatok, érthető módon, nem riadnak vissza a reklámhadjárat legkülönbözőbb formáitól sem, hogy a dohányosokat saját cigarettamárkájuknak hódítsák meg.

Másrészt azt sem szabad elfelejteni, hogy az Egyesült Államok a dohánytermelésben vezető helyet foglalnak el. A dohány az ország egyik legrégibb terméke, és még ma is nagy anyagi hasznot hajt. 1962-ben a dohánytermelők — több mint 750.000, főleg a déli államokban élő család — jövedelme 1 milliárd 300 millió dollár volt. Dél-Karolina állama közoktatási intézményeit egyedül a dohányadóból tartja fenn. Nem meglepő tehát, hogy az egyik déli állam kormányzója az elnöki bizottság jelentését látva kijelentette: hisz a dohány ártalmatlanságában s meg van arról győződve, hogy ezt előbb-utóbb tudományosan is kimutatják...

Az amerikai dohánygyáraknak azonban bizonyára óvatosabb taktikát kell követniök. A „Government Study Panel" jelentésének megállapításait nem utasíthatják el egyértelműen, hiszen a bizottság tagjainak a kijelölésében maguk is részt vettek. Ezzel szemben igyekeznek majd a tudományos óvatossággal megfogalmazott jelentés szövegében megkülönböztetni a „vitathatatlan okokat" a nagyon is valószínű feltevésektől, s érvelhetnek azzal is, hogy az orvosok még nem derítették föl a dohányzás és a rákos megbetegedések valamennyi összefüggését. Céljuk tehát az lesz, hogy a döntést újabb kísérletek eredményeitől tegyék függővé. Az érdekelt cégek védőbeszédükben „pótnyomozást" és „kiegészítő tájékoztatást" fognak kérni, és készek lesznek arra, hogy az újabb laboratóriumi kísérletek kiadásait anyagilag fedezzék.

EGYELŐRE AZONBAN a helyzet romlásával kell számolniok. Az elkövetkező hónapokban a megriadt amerikai polgár bizonyára kevesebbet fog dohányozni, s az is valószínű — ahogy erre már eddig is akadt példa —, hogy az „áldozatok" közül többen indítanak kártérítési pert a cigarettagyárak ellen. Egyre világosabb lesz az is, hogy az amerikai cigarettareklámok nagyon is kétes igazságra építenek; a televíziós hirdetésekben, az újságokban, a képeslapokban a cigarettát az életöröm, az egészség, a friss levegő, a sportos vidámság képeivel párosítják. A hivatalos jelentés után aligha lesz lehetséges, hogy a hirdetőirodák, amelyek eddig évente 200 millió dollárt fordítottak reklámfilmekre, újsághirdetésekre és televíziós reklámokra, (ez utóbbira nem kevesebbet, mint 90 milliót...), továbbra is fenntartás nélkül dicsérjenek egy, az egészségre ártalmas cikket. A nagyobb televíziós társulatok egyébként bejelentették, hogy a hivatalos jelentés fényénél reklámszerződéseiket rövidesen felülvizsgálják.

Tyisina

„Tyisina" oroszul „csend"-et jelent, de egyben annak a moszkvai piacnak is a neve, ahol a film egyik legérdekesebb jelenetét forgatták. Lehet persze találgatni: a film címe a két jelentés közül melyikre utal. Igaz, a moszkvai sajtó és a mozilátogató közönség figyelmét nem ez a kis filológiai talány foglalkoztatta, s bizonyára más is keresett a filmben, hiszen már a vetítés első napján hosszú sorok álltak a pénztár előtt. A nagy siker Csuhráj „Tiszta ég"-ére emlékeztet: a **„Tyisina"**, ha az előbbi filmet színvonalában nem éri is el, témájában, a sztálini önkény éveinek fölidézésében, vitathatatlanul azt követi.

A filmet Vlagyimir Bazov rendezte. A forgatókönyv Jurij Bondarjovnak két évvel ezelőtt megjelent regénye nyomán készült. A történet egy fiatal katonatisztről, Szergej Vohmjincevről szól, aki a háború végén, 1945-ben leszerel, és visszatér Moszkvába. A leszerelt katona megveszi az első civil-ruhát, beiratkozik egy továbbképző tanfolyamra, s megismerkedik egy ritka szépségű fiatal asszonnyal, akinek a férje mérnök az Ural-hegységben. De a polgári élet békéje és a szerelmi idill nem tart sokáig: a „személyi kultusz" légkörében hamarosan sötét felhők gyülekeznek a hős feje fölött. Egy rosszindulatú szomszéd feljelentésére Vohmjincev apját egy éjszaka letartóztatják a lakásán. A vád: szovjetellenes könyveket rejtegetett. A fiú, aki nem hisz apja bűnösségében, barátai előtt igyekszik eltitkolni a letartóztatást. Amikor ez kiderül, kizárják a pártból, elbocsájtják az intézetből, s egy távoli olajmezőre, Azerbajdzsánba küldik. A XX. Kongresszus azonban minden hibát helyrehoz, s a „pozitív hősök" végre győzedelmeskednek... A „negatív figurák" további sorsáról nem tesz említést a film. Ezekről, akárcsak a „sztálintalanító hullám" más művészi termékeiben, nem illik beszélni...

Bazov filmje elsősorban dokumentumjellege miatt érdekes; műalkotásnak meglehetősen közepes. A nyugati néző alighanem unalmasnak és hosszúnak találná: a kétrészes film vetítése négy óra hosszat tart. Tele van ismétlésekkel, felesleges részletekkel, s szinte a csordulásig adagolt nemes érzelmekkel. De nem is a nyugati esztétika nevében kell megítélnünk; célszerű inkább történelmi összefüggéseiben vizsgálni. Az apa letartóztatásának jelenete például meglehetősen szürke és ügyetlen, de nem szabad elfelejteni, hogy a szovjet mozik vásznain először látható ez, amint egy szovjet polgár egy másik szovjet polgárt önkényesen letartóztat.

A film másik kulcsjelenete, amely művészileg is sikerültebb, azt a pártértekezletet mutatja be, amelyiken az ifjabb Vohmjincev kizárását megszavazzák. Ez némileg emlékeztet a „Tiszta ég" hasonló jelenetére, azzal a különbséggel, hogy a szereplők kevésbé eltorzítottak, s nincs a falra kitéve Sztálin képe. Különösen figyelemre méltó a párttitkár alakja: ez a látszatra szívélyes, atyáskodó vizsgálóbíró arról igyekszik meggyőzni a vádlottat, hogy **„nem ellene, hanem érte harcol a Párt"**.

Érdekes egy gyáva katonatiszt figurája is, aki hibáját, alakulatának elvesztését, konformista magatartásával igyekszik leplezni. A film szerzője gondosan ügyel arra, hogy a bürokraták önkénye mellett a párt „egészséges elemeinek" ellenállását is bemutassa. Minden jelenetben, még a legtragikusabban is, mindig jelen van valamilyen fölemelő, emberi mozzanat. Az apát letartóztató N.K.V.D. ügynökök közül az egyik szadista és cinikus titkosrendőr, aki még a vádlott bűnösségében sem hisz, a másik viszont valamivel emberségesebb, aki hajlandó a búcsú pillanatait meghosszabbítani. A pártértekezleten a kisebbségben lévő őszinte kommunisták csoportja — négyen öt ellenében — a kizárás ellen szavaz. S végül maga a főhős, nővére, menyasszonya és még néhány hűséges jóbarátja, mindvégig hisznek abban, hogy az igazság előbb-utóbb győzedelmeskedik, s a Párt ügye, a tévedések ellenére is, nemes és szent ügy. S a hősi, még a legnehezebb perceiben is a szocialista munka pátosza fűti, s erőt ad neki az a tudat, hogy még így is hasznot hajthat a társadalomnak... Hogyan is történhetne ez ott másképpen?

A **„Tyisina"** egészében véve meglehetősen konformista alkotás. Története azonban olyan korszakot idéz, amely még túlságosan élénken él az emberek emlékezetében.

T. M.

AZ AMSZTERDAMI „Het Parool" című lap február 11-i számában közölte Auer Pál cikkét a Yaltai Egyezmény 19. évfordulója alkalmából. Magyarország volt párizsi követe részletesen elemzi Roosevelt, Churchill és Sztálin megállapodását, s rámutat azokra a súlyos következményekre, amelyekkel Yalta járt. A nyugati hatalmak Yalta utáni passzivitását bírálva, egyebek közt rámutat arra, hogy a nyugati diplomáciát nem egyszer, így az 1956-os magyar forradalom idején is, túlzott és indokolatlan félelem vezérelte. Yalta egyik legfontosabb tanulsága: minden áron egyezményeket kötni olyan magatartás, mely csak rosszul végződhet. Új megállapodások esetén nem az ellenfélbe vetett vak bizalomra, nem rögtönzött és elsietett intézkedésekre, hanem alapos diplomáciai előkészítő munkára, a helyzet és a lehetőségek pontos felmérésére van szükség.

*

VINCENT SAVARIUS (SZÁSZ BÉLA) „Minden kényszer nélkül" című könyve, amelyet a magyar kiadás alkalmából az Irodalmi Újság már részletesen ismertetett, most jelent meg franciául, „Volontaires pour l'échafaud" címen. A könyvet a párizsi Julliard adta ki, a Maurice Nadeau szerkesztette „Dossiers des Lettres Nouvelles" sorozatban. A fordítás Jérôme Hardouin munkája.

*

DR. FEHÉRVÁRI GÉZA, a Londoni Egyetem Orientalisztikai Tanszékén az iszlám építészettörténet tanára egyéves közel-keleti tanulmányútra utazott. Dr. Fehérvári tanulmányútja során Szudánba is ellátogatott, ahol a *magyarábok* életmódját tanulmányozta. A *magyarábok*, etnikailag magyar eredetűek, a 16. és 17. század során janicsárnak elhurcolt magyarok leszármazottjai. A nyelvet teljesen elfelejtették, de az öregek között él a legenda, hogy Magyarországról származnak. A négyszáz év óta együttesen élő *magyarábokat* jelenleg az a veszély fenyegeti, hogy széttelepítik őket Kashm el-Ghirbába, mivel jelenlegi lakóterületük a Nílus gátépítései következtében egy éven belül árterületté válik. Széttelepítésük pótolhatatlan veszteség lenne a tudomány számára: eddig még nyelvészek, folklórtudósok és népzene szakértők nem tanulmányozták életmódjukat behatóbban, csupán néhány évvel ezelőtt hívta fel létükre a tudományos világ figyelmét Dobrovits Aladár, a Budapesti Egyetem kiváló orientalistája.

ROSSZ SZOLGÁLAT

(*Folytatás az 1. oldalról*)

Az „Élet és Irodalom" cikkírójának állásfoglalása azonban bármennyire hatástalan is a nyugati könyvkiadók tevékenységére, — otthoni visszhangjával számolva — inkább árt, mintsem használ a magyar irodalom ügyének. „Irodalom exportra ?" A kérdés, a mai körülmények között hamis, fából vaskarika. S nem változtat ezen a kommunista elviségre való hivatkozás és az autoritatív szónokiasság sem, hisz azáltal, hogy Szabolcsi egy tőle független valóság létét vonja kétségbe, és a saját voluntarista elképzeléseit nyilvánítja objektívvé, még a marxisták szemében is elveszti hitelét.

Annak deklarációja, hogy nincs magyar irodalom exportra, ugyanakkor nem csupán sérelmes megkülönböztetés, s hasztalan törekvés arra, hogy egy szubjektív értékrendszert erőszakkal másokra kényszerítsenek, hanem alig burkolt fenyegetés is : ezentúl hazai szempontok szerint kívánják megszabni értékeink külföldi megjelenési feltételeit. Márpedig ez, ismerve a nyugati kiadók autonómiáját, irodalmunk szabad áramlását veszélyeztetheti s előidézheti a sok fáradsággal kiépített kapcsolatok sorvadását.

Ezt kívánta volna elérni cikkével Szabolcsi ? Rombolást építés helyett ? Elzárkózást — elvi megfontolásból ? Ám, ha nem ez késztette írásra, mire való volt a réges-rég lejáratott „export-irodalom" fogalmának ízetlen felelevenítése? Mire az „erőhelyzetből-tárgyalás" idétlen alkalmazása a nyugati könyvkiadásra ? Szabolcsi Miklós ne tudná, hogy az effajta cikkezés nevetséges blöff, s nyomában nem fordítják le lóhalálában Illyés helyett Mesterházit, Füst Milán helyett Gergely Sándort, Déry helyett Dobozyt ?

„A békés egymás mellett élés azt is jelenti, hogy több módunk s alkalmunk van irodalmunkat, kultúránkat, népünk életét megmutatni a világnak is" — írta Szabolcsi. Egyetértünk vele. Azzal a fenntartással, hogy ehhez bíznunk is kell a világban. Mert a világ is felnőtt. Nem szereti, ha mások gondolkodnak helyette.

Ugray Attila

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

NAGY LÁSZLÓ

KÉT HÉT VIHAR

ZANZIBÁRI TANULSÁGOK

„Aki Afrikáról ír, vegye tudomásul, hogy sorait futóhomokra rójja. Ami tegnap még érvényes volt, ma már nem az, s a ma igazságát holnapra biztosan betemeti az újabb váratlan szélvihar."

AMIKOR néhány éve először léptem fekete Afrika földjére (1), alaposan előkészítettem utazásomat. Igyekeztem elsajátítani a nemzetközi élet színpadára ilyen váratlan erővel betört hatalmas világrész történetét, népeinek szokásait és nyelveit. Azóta többször megfordultam Afrikában. Cikkeket, tanulmányokat és könyveket is írtam róla s a nálam tájékozatlanabbak már-már „szakértőnek" kiáltottak ki. Magam minden egyes út után jobban és jobban meggyőződtem róla hogy tulajdonképpen semmit sem tudok e rejtelmes kontinensről. Helyesebben egyet : az afrikai tanulmányútjaimra előkészítő mestereim közül Bustin professzor megállapítását, akinek útravalóját cikkem mottójául választottam.

Hogyne emlékeznék a fiatal belga tudós intelmeire most, mikor ismét Afrikába készülök méghozzá abba a keleti csücskébe, ahol egy alig kéthetes szélvihar alapjaiban ingatta meg a legbiztosabbnak, legbékésebbnek és legreményteljesebbnek hitt volt brit Kelet-Afrika csendes földjét. A pesszimisták ugyan szorgalmasan jövendölgettek ezen a vidéken is egy véres forradalmat, de legtöbbjük Kenyára gondolt, mint a soron következő „Kongóra" s a Mau-Mau ügyben máig is tisztázatlan multú Jomó Kenyattában látta a Nyugat ellen forduló új nemzeti hőst, Lumumba méltó utódját.

Nos, *„Kenya lángoló harcigerelyének"*, (Ez Jomó magyarul) esze ágában sem volt forradalmasdit játszani s a tiszti rangot és dupla zsoldot követelő lázadók ellen egy pillanatig sem habozott segítségül hívni annak az Angliának csapatait, akinek bírósága nem is olyan régen egy kétes tisztaságú per során hét esztendőre, majd száműzetésre ítélte ezt a Moszkvát járt és tavaly miniszterelnökké tett hajthatatlan forradalmárt. De mi mást tehetett volna a Gikuju nép legendás hírű öreg vezére ? Követte az ugandai miniszterelnök, Obote és a tanganyikai elnök, Nyerere példáját akiket kétségbevonhatatlan tehetségük, népszerűségük és a gyarmatosítás elleni harcban kivívott tekintélyük sem óvott meg néhány részeg és valószínűleg a határokon túlról, felbújtott analfabéta baka lázadásától, amit — mint „Kenya lángoló harcigerelye" — ők is csak a tegnapi ellenség, Nagybritannia segítségével tudtak leverni.

AZ A TÉNY, hogy éppenséggel a legnyugodtabbnak vélt Kelet-Afrikában lángolt fel a forradalom tüze, csak a meglepetés egyik fele. Minden semleges és szenvedély nélküli megfigyelő megegyezik abban, hogy nem a háromfelvonásos dráma (Tanganyika Uganda, Kenya) az igazi meglepetés, hanem a véres Zanzibár-i előjáték. Kétségtelen ugyanis, hogy a kelet-afrikai puskaporos hordó kanócát a szegfű illatú, évszázados melankóliában élő Zanzibár szigetéről gyújtották meg. Arról a Zanzibárról, amelynek émelyítő levegőjét, évezredes keleti nyugalmát, beporosodott mozdulatlanságát néhány héttel függetlensége után felkavarta egy nacionalista robbanás s ez sokezer ártatlan ember holttestén keresztül Afrika első népi demokráciájának kikiáltásához vezetett.

Szükségtelen részletezni az afrikai „ellen-Formóza" (2) megszületésének körülményeit. Az Irodalmi Újság legutóbbi számában érdekes glossza foglalkozott az első afrikai nyíltan kommunistabarát „ugródeszka" létrejöttével. Azért is felesleges időt pazarolni a napisajtóban részletesen tárgyalt eseményekre, mert a jelek szerint nincs szó befejezett folyamatról, hanem egy most indult fejlődés első állomásáról. „Elrepült a nagy kő, ki tudja hol áll meg, ki tudja hol áll meg, kit hogyan talál meg..."

TÖBB MINT EGY esztendeje történt. Zanzibár még virágzó brit gyarmat volt, (bár Stanley szerint Anglia világbirodalmi karrierjének legrosszabb üzletét kötötte, amikor 1890-ben elcserélte Németországgal Helgolandot Zanzibárért — ahogy a híres kutató mondja : „egy új nadrágot egy használt nadrággombért"), de Tanganyika már független ország. A nemzetközi nagykorúság mézesheteit élő Dar-Es-Salaamban (a „béke kikötőjében") mellém szegődött egy kövér arab, aki hamarosan kelet-afrikai vándorlásaim valóságos tótum-faktumává lett, méghozzá „mélyen leszállított áron". Eredeti terveim szerint ez alkalommal nem akartam Zanzibárba hajózni, de Ozmin (ez volt új barátom neve) addig hadakozott, míg egy párás hajnalon nekivágtunk az Indiai-óceánnak. Sose bántam meg ezt az utazást. Nemcsak azért, mert Ozmin mindenkivel összehozott, (azokkal, akiket januárban felakasztottak, de az akasztókkal is), hanem mert ezen az úton ismertem meg igazán ezt a furcsa, mindig jókedvű, bizonytalan korú (és talán nemű), minden pontosabban meghatározható foglalkozás nélküli, de mindenhez kiválóan értő, három kelet-afrikai nyelven — no és persze arabul és angolul is — folyékonyan beszélő tökéletes csodabogarat. Már az első pillanatban rokonszenvesnek találtam Ozmint. Nemcsak egész Kelet-Afrikára kiterjedő összeköttetés-hálózata miatt, de mert kísértetiesen hasonlított Mozart „Szöktetés a szerályból" című operájának Ozminjához, méghozzá abban a felejthetetlen maszkban, amelyben Székely Mihály megszerettette fél Magyarországgal ezt a brutális, kéjvágyó, ravasz, de ostoba háremfelügyelőt. Az én Ozminom azonban nem volt se háremfelügyelő, se brutális, se ostoba. Lehet, hogy ifjú korában kéjvágyó volt (néha hetvenkedett erősen valószínűtlennek hangzó hőstetteivel a szoknya-fronton). Mindenesetre mikor megismertem, valóságos életművésszé higgadt. Okos volt, sőt bölcs is. Keleti nyugalommal vette tudomásul kompromittáló hasonlatosságát a Székely Mihály-féle Ozminnal s utazásunk végén zamatos magyar kiejtéssel bömbölte a „Szöktetés a szerályból" híres D-dur áriáját és főleg az első négy sorát, amely, ha jól emlékszem, valahogy így szól :

„Oh, az lesz a kéjes óra,
Majd ha áll az akasztófa,
És a gége megszorul, megszorul,
És a gége megszorul, megszorul."

Nem titkoltam előtte a szöveg pontos jelentését és az ária szinte alappillére lett további kapcsolatainknak. Ha Ozmin valami súlyos ballépést követett el, csak rákezdtem az „akasztófa-áriára" s harsogó nevetések kíséretében szinte magától rendeződött minden. Mikor én tettem valami helytelent, vagy az adott helyzetben ostobát, Ozmin gyújtott a nótára, ily módon adván tudtomra baklövésemet.

Mint mondottam, ez a testes arab valóságos életművész és bölcs volt egy személyben. Több mint száz eredeti közmondást tanultam tőle, méghozzá nemcsak arabokat, de bantu és Nílus-vidéki eredetűeket is. Ozmin egyet kedvelt különösen, amint mondotta : Zanzibár leghíresebb közmondását, mi szerint *„ha a szigeten megszólal egy fuvola, egész Kelet-Afrika táncra perdül."* Ha jól emlékszem, soha semmiféle szimbolikus jelentést nem adott kedvenc közmondásának s engem sem érdekelt különösebben a kiswahili igen dallamosan hangzó népi bölcsesség mélyebb értelme. Néhány hete azonban, mikor a zanzibári fuvolaszóra táncra perdült egész Kelet-Afrika, hirtelen eszembe jutott Ozmin közmondása és természetesen ő maga is, annál is inkább, mert utolsó levele szerint valami magas állásba került függetlenné vált hazája közigazgatási apparátusában. Olyan miniszterhelyettesféle. Mikor az első napok zűrzavara után világossá lett, hogy a fekete bőrű nacionalisták forradalma arab-ellenes fordulatot vesz, aggódni kezdtem Ozminért. Nem alaptalanul. Minap kaptam hírt Dar-Es-Salaamból, Ozmin haláláról. A zendülés első napján kivégezték. Derék, jó Ozmin ! Egy magyar újság e különös nekrológja emlékezik meg utolsó órájáról, amely Mozart dallamával ellentétben egyáltalán nem mondható kéjesnek. Kedves Ozmin ! Ha valahol Allah fehér szakálla mögül lekandikálsz a hideg Európára, bocsáss meg az „akasztófa-áriáért". Persze nem az ártatlan Mozartnak vagy a még ártatlanabb Székely Mihálynak, hanem nekem, aki utolsó levelemben akaratlan tapintatlansággal a D-dur áriára hivatkozva tanácsoltam, hogy utasítsd vissza a Szultán által felajánlott magas pozíciót.

PRÓBÁLJUNK levonni néhány ideiglenes tanulságot az egész Kelet-Afrikát megrázó kéthetes viharról, amely csak azért nem söpörte el a brit gyarmatosítás és „gyarmattalanítás" három mesterművét : Tanganyikát, Ugandát és Kenyát, mert e három gazdag és nagy jövőjű ország élén álló egykori angolfaló, de azóta lehiggadt afrikai nacionalista vezetőknek — mint említettük — volt annyi bátorságuk, hogy tegnapi elnyomójuk segítségét hívják egy holnapi potenciális zsarnok ellen.

Az események első és legbanálisabb tanulsága jól ismert : Afrika fiatal országai igen törékeny alkotások még akkor is, ha a gyarmatosítók hátrahagyott államkereteit olyan nagytudású és népszerű helyi vezetőkkel töltik be, mint Tanganyikában, Ugandában és Kenyában. Egy másik megszívlelendő tény : a kelet-afrikai események után szabályként állíthatjuk, hogy egyetlen függetlenné vált afrikai ország kormánya sem tudja elfogadhatóvá tenni alattvalóival a volt gyarmatosítóhoz fűződő kapcsolatait még akkor sem, ha ez a barátság csak a tegnapi ellenségnek kerül pénzébe és az újdonsült ország a kapcsolat egyetlen haszonélvezője. Még ha nem is követeli mindenütt a felszabadult afrikai nép a teljes szakítást, ügyes propagandisták könnyen politikai tőkét kovácsolhatnak a hosszú gyarmati elnyomás évtizedei alatt felgyülemlett haragból és érzékenységből.

Jegyezzük még meg : úgy látszik, nemcsak a magyar ember tanul a maga kárán : ez az igazság az egyenlítő körül is érvényes. Az 1963-as évben számos, a mostani kelet-afrikai eseményekhez hasonló megmozdulás rázta meg a volt „francia" Afrikát de e zavargások tanulságait sem a többi afrikai vezető, sem a volt gyarmatosító nagyhatalmak nem vonták le.

ZANZIBÁR LÁNGJAI s a kéthetes kelet-afrikai zendüléssorozat hasznos példát mutattak az araboknak és indusoknak is, akiknek ezentúl sokkal tárgyilagosabban kell megítélniök jövőjüket.

Zanzibár évszázadokig egy arab kisebbség politikai és gazdasági befolyása alatt állt. Ez a kisebbség nem volt nagy véleménnyel a fehér ember által csak a múlt század végén felszabadított néger rabszolgákról, akik száz shillinggel a zsebükben, (ennyit kaptak felszabadulások napján a rabszolgaságellenes jótékonysági egyesületektől), alig kezdhettek új élethez és ha ezentúl nem is törvényesen, azonban *de facto* továbbra is volt rabszolgatartóik uralma alatt maradtak. A függetlenség kivívása után a választási aritmetika és a különböző, másutt is jól bevált ügyeskedések segítségével továbbra is érintetlen maradt az arabok hatalmi túlsúlya. Ilyen előzmények után a feketék lázadása nem is tűnik olyan meglepőnek. Ne feledjük, hogy az arab uraknak még egy helyrehozhatatlan szépséghibáját rója fel az afrikai őslakosság : szoros kapcsolataikat előbb a német, majd az angol gyarmatosítókkal, akik kényelmi és politikai szempontok miatt nem az afrikai többséggel, hanem az arab kisebbséggel működtek együtt.

Hogy az angolok a forradalom kitörése pillanatában nem siettek zanzibári szövetségeseik segítségére, világpolitikai meggondolások miatt érthető. Sokkal kevésbé magyarázható az arab világ sőt az egész mohamedán-közösség teljes közönye, akik ölbetett kézzel tűrték hitsorsosaik kegyetlen lemészárlását. Nasszer ezredes hallgatása különösen figyelemre méltó. Nem a mi feladatunk kikutatni az egyiptomi elnök hallgatásának igazi okait. Még az sem fontos a mi szempontunkból, hogy Nasszer és az arab világ valóban nem akart, vagy csak nem tudott zanzibári testvérei segítségére sietni. Mindenesetre, az egész arab világ szegényebb lett egy nagy illúzióval.

AMI AZ INDIAI eredetű kisebbségeket illeti, számukra is emlékezetes marad a kelet-afrikai forradalmi vihar. Világosabbá tette valódi helyzetüket és reális jövőjüket. Akár pakisztáni, akár goai, akár hindu eredetű kelet-afrikai polgárokról legyen szó, rá kellett döbbenniük, hogy a fehér ember távozása után magukra maradtak egy viharzó fekete tenger közepén. Tudnunk kell, hogy egész Kelet-Afrika kiskereskedelme indiai kézben volt és van, és az ő soraikból került ki az egész helyi kispolgárság és a szabadfoglalkozásúak (ügyvéd, orvos, stb.) egy része is. Ezek az indiai eredetű és a bennszülöttekhez viszonyítva jómódú rétegek az afro-ázsiai romantikus álom bódulatában azt hitték, hogy távoli hazájuk hatalma és nemzetközi pozíciója elegendő biztosítékot nyújt majd nehezen kivívott kiváltságaik fenntartásához. Ennek az álomnak vége. És hozzátehetjük, hogy az Afrikában élő indiaiak helyzete talán még az arabokénál is drámaibb. Annak ellenére, hogy csak néhány nemzedékkel vagy sokszor csak egy generációval előbb vándoroltak ide, számukra a „beolvadás vagy kivándorlás" alternatívája sokkal kegyetlenebb. Különböző társadalmi, történelmi, gazdasági és politikai okok miatt nemcsak az indiaiak beolvadása, de még viszonylagos asszimilációjuk is éppoly lehetetlen, mint a fehér emberé. Míg azonban az európaiaknak megmarad a visszavándorlás utolsó mentsvára, az Afrikában élő indiaiak számára majdnem járhatatlan ez az utolsó út. Akik legyőzve minden akadályt mégis rászánják magukat a nagy lépésre, hamarosan megbánják visszatérésüket egy olyan hazába, ahol nemcsak nem várják őket, de szinte ellenségként fogadják a messziről jött, karriert csinált, de hűtlen testvéreket, akiknek még a legnagyobb jóakarat esetén sem tudnának elhagyott pozícióikhoz hasonló körülményeket teremteni:

FEHÉREK, FEKETÉK, arabok és indusok e lehetetlen békés együtt élése fájdalmas jelenség. Tegyük hozzá, ez az összeférhetetlenség nem szolgálja senkinek sem az érdekét, elsősorban az afrikaiakét nem. De az elmúlt évek lélegzetelállítóan gyors felszabadulási folyamata alaposan kioktatta a kétkedőket. Az afrikaiak nem akarnak sem óvatosak, sem ésszerűek lenni, hanem szabadok és sorsuk egyedüli irányítói. A nemzetiszínű zászlót, a himnuszt, a jelszavakat, a tehetetlen, de „saját" közigazgatási apparátust sokkal többre becsülik a rendnél és a naponta tisztességesen megtöltött gyomornál. Inkább a bizonytalan, de szebbnek remélt jövőt választják, mint egy fokozatos, lassú, de talán biztosabb előrehaladást.

A tizennégynapos kelet-afrikai vihar megtanított, hogy a fekete kontinens nem a függetlenséggel járó nagy forradalmi átalakulások utolsó vonaglásait éli, inkább előtte áll, vagy legalábbis a kezdet kezdetén. A „gazdasági fejlődés vagy szociális forradalom" alternatívájából az afrikaiak ez utóbbi segítségével kívánnak kitörni. Még akkor is, ha ez a választás véráldozattal és mérhetetlen szenvedésekkel jár.

Minél gyakrabban járok Afrikába, annál határozottabban alakul ki bennem a meggyőződés : a Nyugat kétségtelen megóvni volt védenceit a forradalmi úttal járó felfordulásoktól. Az is lehet, hogy a fehér ember számára már csak egyetlen cselekvési lehetőség marad — legalábbis ezt várja tőlünk a forrongó Afrika — : megtalálni annak a módját, miként lehetne lerövidíteni e szenvedésekkel teli, vajúdással járó időszakot. Ami magát a forradalmi folyamatot illeti, az elkerülhetetlennek látszik.

Túlságosan borulátó ez az ideiglenes konklúzió ? Lehetséges. Mint ahogy lehetséges az is, hogy ez a tanulság holnapra érvényét veszti. Elolvad a trópusi nap tüzében s amikor már minden jel arra mutat, hogy mindennek vége, még mindig nyitva marad az út minden megoldás előtt.

---

(1) Megkülönböztetésképpen az arablakta Észak-Afrikától, a nemzetközi szokás „fekete-Afrika" néven említi a Szaharától délre fekvő területeket.

(2) Amíg Ázsiában a kommunista kontinens kívánja meghódítani a kis szigetet, Afrikában fordított a helyzet.

KRISTÓF ÁGOTA

Egy munkás halálára

Minden félben maradt
egy szótag
értelmetlenül
fennakadt a virágváza és az ablak között
egy mozdulata
erőtlen ujjaidnak
a nagy N három vonalából
másfelet a takaródra írt
Nem
Azt hitted míg szemedet nyitva tartod
nem érhet el a halál
ijesztően tágranyitottad a sötétség
mégis körülölelt
Autódra gondoltál melynek mosását
félbehagytad
rák szólt az orvos és ágyad
tisztaságától megborzadtál
kezeid is
kifehérültek ahogy múltak a napok
eltűnt a lemoshatatlan
olaj hosszúra nőttek a körmök
Esténkint csendesen sírtál a kórterem
zöld fényei
társaid alvó arcára
beteg foltokat vetettek az árnyék
holtan hullt szemgödreikbe

Még emlékezni szerettél volna
de nem volt mire
a gyár
emléket ifjúságot mindent magának akart
neked csak
a fáradtság maradt negyven évi munka
halálos fáradtsága.

POLÁNYI MIHÁLY

Adalékok a látványos termelés elméletéhez

AZ 1917-ET megelőző évtizedekben, amikor a marxista szocializmus világmozgalommá nőtt, a jövendő szocialista társadalomról szóló vitát mint tudománytalant hessegették el. Az eredmény az volt, hogy amikor az orosz bolsevikok uralomra kerültek, gazdasági eszméik utopisztikusak voltak. Lenin arról álmodozott, hogy az egész társadalom egyetlen hatalmas üzemként fog működni, a szovjet kormány pedig ennek megfelelően úgy határozott, hogy minden gazdasági tevékenységet egy átfogó központi terv irányításának rendeli alá. Ily módon — gondolták — a nép kormánya a nép érdekében fogja irányítani a gazdasági életet. Ez a kormány a gazdasági helyzet összes részlet-folyamatának állandó ismeretében, döntéseit ezeknek az alapján hozza meg. Az önző, személytelen és kaotikus árutermelés helyébe majd testvéries és tudományos együttműködést létesít. Hogy is lehetne másképp ?

Ez az eszme azonban, bármily kézenfekvőnek és pezsdítőnek tűnt is, tökéletesen kivitelezhetetlennek bizonyult abban a pillanatban, hogy megvalósítására sor került. A központi gazdasági irányítást először az 1920-as év második felében alkalmazták erőteljesen és intézkedéseit 1921. februárjáig következetesen szigorították. A kereskedelmi kapcsolatokat és a pénz használatát a termelőerők és a termelt javak központi elosztása váltotta fel, és a szovjet kormány határozottan ragaszkodott ehhez a kísérlethez mindaddig, amíg csak az a teljes gazdasági megbénuláshoz nem vezetett. A termelés csaknem null-pontra csökkent, katonai lázadások törtek ki, a munkások sztrájkba léptek, s Lenin kénytelen volt visszaállítani a kereskedelmet a gazdasági élet minden szektorában. Ekkor a termelés ismét nekilendült és elérte a háború előtti szintet.

De az eredeti utopisztikus felfogást, a központilag irányított gazdasági rendszer megteremtését nem vetették el. Nem maradtak abba a kísérletek, hogy ezt a célt a vonakodó valósággal szemben érvényesítsék s az elmúlt negyven évben ezek végül is elvezettek a szovjet birodalomban jelenleg fennálló gazdasági rendszerhez, amely helyesen csakis úgy fogható fel, mint négy évtized utopisztikus erőfeszítéseinek az eredménye.

SAJNOS, a nyugati közgazdászoknak mindmáig nem sikerült e kísérletek kielégítő kritikai elemzése. A vitát még 1920-ban Ludwig von Mises egy cikke nyitotta meg, amelynek alaptétele szerint a gazdaság központi irányítása lehetetlenség. Mises azzal érvelt, hogy piac nélkül az erőforrások gazdaságos elosztása megoldhatatlan, ennél fogva egy modern gazdasági rendszer nem képes egyetlen nagy vállalatként működni. Jóllehet elvben az utóbbi következtetéssel egyetértek, s úgy gondolom, hogy az kielégítő magyarázatot ad Szovjetoroszország 1920-21-es gazdasági megbénulására, mégis azt hiszem, hogy Mises bizonyítási módja nem volt kielégítő s ezért alaptételéből túlságosan messzemenő következtetéseket vont le.

Érvelése a gazdasági egyensúly klasszikus elméletére épült. Csakhogy a gazdasági teória nem tudja megmagyarázni azt a tényt, hogy amikor egy adott vállalaton *belül* az erőforrások minden kereskedelmi hálózat nélkül is gazdaságosan oszthatók el, több ipari vállalat *között* ez már nem lehetséges. Mises nem vette észre ezt a logikai törést, amely pedig figyelmeztetésként szolgálhatott volna számára. És miután kimutatni vélte, hogy a gazdasági élet piac nélkül nem működhet, ebből azt a következtetést vonta le, hogy minden létező piaci forma nélkülözhetetlen. Következtetését a tőkepiacra alkalmazva úgy nyilatkozott, hogy a termelőeszközök állami tulajdona, azáltal, hogy megszünteti a tőkepiacot, szükségképpen minden ipari termelés leállásához fog vezetni.

A tények azonban rácáfoltak erre az állításra. Ha igaz is az, hogy Szovjetoroszország gazdasági fejlődése egy ideig kérdéses volt, nem kétséges, hogy a második ötéves terv közepétől — 1935-től — kezdve az államosított ipar működőképesnek bizonyult. A bénulásnak azok a jelei, amelyek a szovjet rendszer első, 1920-21 körüli gazdasági kísérletét jellemezték, ezúttal nem mutatkoztak.

MISES TÉVEDÉSÉNEK káros következményei ekkor kezdtek kibontakozni. 1936-ban F.H. Knight, a neves közgazdász, aki mellesleg a magánvállalkozás szenvedélyes híve, támadást intézett Mises ellen s kimutatta, hogy emez a piac elméletéből tévesen következtetett a központi irányítás lehetetlenségére. A szovjet rendszer hibája Knight szerint nem gazdasági, hanem politikai természetű, amennyiben ez a rendszer a szabadság teljes megszüntetésével jár. A Szolgaság Útja című könyvében (1944.), Hayek erőteljes kifejezést adott ugyanennek a gondolatnak. 1947-től kezdve Mises maga is csatlakozott e felfogás híveihez s kárhoztatta, hogy a szovjet kormány álnokul olyan dolgot művel, amelyet ő, Mises már 1920-ban lehetetlennek minősített.

Ez az új elmélet gyorsan terjedt s hamarosan a legkülönbözőbb körökben hangoztatták s ez olyan rettenetes zűrzavart okozott, amely mind a mai napig fennáll. A szóban forgó elmélet ugyanis elfedi azokat a valódi okokat, amelyek a gazdaság központi irányítását lehetetlenné teszik s ily módon annak okát is, miért vezet a szovjet kommunizmus a szabadság felszámolásához. Mi több, ez a gondolatmenet arra csábítja a gazdaságilag fejletlen országokat, hogy a gyors meggazdagodást a szabadság feláldozása árán keressék, miközben a nyugati országokban az állami beavatkozásról szóló minden vitát azzal a hamis veszéllyel árnyékol be, hogy a beavatkozástól egyenes út vezet a kommunizmusig.

A magam részéről már évek óta harcban állok ezzel a nézettel. Véleményem szerint a gazdasági élet központi irányításának valódi akadálya az, hogy a feladat felülmúlja az adminisztratív ellenőrzés lehetőségeit. Ez a következtetés egy általánosabb elvre épül, amelyet a következőképpen lehetne megfogalmazni : *valahányszor egy nagyobb számú alapegység kölcsönös egymáshoz igazodás útján ér el valamely közös előnyt, az ilyen kölcsönös összehangolás nem cserélhető fel előzetes tervezéssel.* Legáltalánosabb formájában ennek az elvnek nincsen semmi köze az egyéni szabadság kérdéséhez, sőt egyáltalában az emberiség ügyéhez. Az elv egy zsák krumpli esetére is alkalmazható. Gondoljuk csak meg, milyen találékonyan illeszkednek be az egyes burgonya-darabok domborulatai a szomszédaik homorulataiba. Egy mérnökbrigád, amely minden egyes krumpli keresztmetszetét ismerné, hetekig tartó gondos tervezéssel sem tudná a zsákba öntött burgonya térfogatát úgy összeszorítani, mint ahogyan azt egy jó rázás és néhány célszerű rúgás megteszi. Vagy vegyünk egy futballcsapatot, amelynek 11 tagja a játék minden pillanatában kölcsönösen egymáshoz igazodik, s vonultassuk fel egy másik csapat ellen, amelynek tagjai minden egyes lépésükben kapitányuk — mondjuk rádión kiadott — utasításait kötelesek követni. Nem kell bizonyítani, hogy a rádión irányított csapat reménytelen hátrányba kerülne az előbbivel szemben.

EZZEL nem azt akarom mondani, hogy a kölcsönös egymáshoz igazodás mindig fölénybe kerül a központi irányítással szemben. Az emberi cselekvés irányításának e két fő módozata közül mindegyiknek megvan a maga sajátos funkciója. Így például csak egy központilag ellenőrzött hierarchikus rend képes egy hadsereget a legfőbb parancsnok által elrendelt közös stratégiai vagy taktikai mozdulatokra összefogni. Őrültség volna ilyen esetekben a központi irányítás helyett spontán egymáshoz igazodásra számítani.

De most már azt is láthatjuk, miért őrültség egy modern gazdasági rendszerben a piacot megszüntetni. Hiszen egy ilyen rendszer működése *igen nagyszámú* alközpont egymáshoz igazodásával jár, ezért minden kísérlet, amely ezt az igazodást tudatos központi tervezéssel akarná felváltani, csak teljes csőddel végződhet.

Ugyanebben a felfogásban azonban ésszerű arra számítani, hogy bizonyos helyzetekben a központi irányítás és a spontán egymáshoz igazodás nem zárják ki élesen egymást. Ha például az összehangolandó központok száma megfelelően csekély (mint mondjuk akkor, ha nem egy egész zsák burgonyát, hanem csak négy vagy öt darabot akarunk összepakolni) megvan a lehetőségünk arra, hogy az összeillesztést tudatos számítással végezzük el. És ha futballmecscsünket igen lassan játszhatjuk, az egyes játékosok irányítására talán a központi „rádiós" módszer lesz a legalkalmasabb. Láthatjuk tehát, hogyha az összehangolás műveletei nem túl nagy számúak és túl gyors üteműek, a feladat központi ellenőrzése lehetségessé válik. Ilyen esetekben a központi irányítás kombinálható a kölcsönös spontán igazodással.

Rendszerint ilyen kombináció dönti el a közkiadások felosztását az egyes vetélkedő minisztériumok vagy más kormányhivatalok között. Jóllehet minden egyes kiadási tételt végső soron a legfelsőbb pénzügyi hatóságnak kell jóváhagynia, e végső döntést azonban nagy mértékben az egyes kormányhivatalok beterjesztett igényei befolyásolják, valamint azok az érvek és befolyások, amelyekkel ezeket az igényeket támogatják. Ebben az esetben a központi irányítás és a kölcsönös összehangolás azért eredményes, mert az igazodási műveletek száma viszonylag csekély. Ugyanez a megállapítás érvényes a beruházási döntésekre. Ezzel szemben a vállalatok folyamatos működésében megkövetelt kölcsönös igazodások milliószor bonyolultabbak és gyorsabb üteműek, mint azok, amelyek a beruházások elosztásával járnak. Ebből következik, hogy míg a köztulajdonban lévő vállalatok központi finanszírozása lehetséges, addig a mindennapi műveleteik összehangolását csak valamely piac segítségével lehet elérni.

EZ A KÖVETKEZTETÉS azonban éles ellentétben áll azzal a képpel, amelyet a világ a szovjet iparról alkotott. Nem kell mondani, hogy a szovjet ipar napi műveletei igen széles méretűek ; ennek ellenére a szovjet kormány azt állítja, hogy e folyamatok nem kereskedelmi alapon mennek végbe, hanem egy központilag kijelölt szigorú és részletezett terv alapján. Én viszont azt állítottam, hogy e hivatalos beállítással ellentétben a szovjet ipar nem működhet másképpen, mint valamiféle piaci kapcsolatok révén, még ha a központi irányítás súlyosan ránehezedik is erre a piacra.

A szovjet gazdaság bizonyos vonásai az én álláspontomat látszottak alátámasztani. A második ötéves terv kezdete óta a szovjet kormány bevezette a vállalatok közti pénzbeli elszámolást, s azóta ezt az elvet egyre erőteljesebben érvényesítik, jóllehet minden jel szerint érdekében heves ideológiai ellenállást kellett legyőzni. Egy másik körülmény, amely már 1935. óta kétségessé tette előttem a központi terv összehangolt irányító szerepét, a tervek túlteljesítésére történő hivatalos buzdítás. A mérnökök tudják, hogy egy híd építésénél avval, hogy az egyik pillért magasabbra emelik, nem küszöbölheti ki azt a hibát, hogy a másik pillér a tervezettnél rövidebbre sikerült. Ezekhez a gyanúokokhoz járult azután, az az egyre nyilvánvalóbb tény is, hogy a szovjet vállalatok működésében a feketepiaci vásárlás lényeges szerepet tölt be.

Így alakult ki bennem az a nézet, hogy a szovjet gazdasági irányítás egy leplezett kereskedelmi hálózat segítségével történik. Csakhogy ez a nézet elég komoly ellenérvekbe ütközött. A szovjet vállalati irányításról adott leírások nem hagytak kétséget afelől, hogy az egyes vállalatok részletes utasításokat kapnak, amelyek a termelési programjukat szorosan megszabják. A vállalati vezetők nagy buzgalommal igyekeznek teljesíteni az előírt tervet, hogy a jelentős prémiumokat kiérdemeljék. E prémiumok jövedelmük lényeges részét alkotják, miközben a vállalatuk jövedelmező működéséért kapott juttatások viszonylag jelentéktelenek. Mind ez alkalmas arra, hogy a vállalatokat a piaci kapcsolatok pályájáról letérítse. De még fontosabb a következő nehézség : ha igaz, hogy a szovjet rendszer termelési eredményei egy elködösített és meghamisított piacgazdaságnak köszönhetők, akkor termelékenységének olyan mértékű fogyatékosságokat kellene mutatnia, amekkora az említett meghamisítás. Csakhogy minden jel szerint a szovjet ipar termelékenysége magasabb volt, mint a nyugati piacgazdaságoké.

HOGY A PROBLÉMÁT jobban megvilágítsam, egy talán furcsának tetsző kérdést teszek fel : elképezelhető-e, hogy a piac meghamisítása a termelés javára válik ? A válasz tagadónak tűnik, viszont ez ahhoz a paradoxális kérdéshez vezet el bennünket, amelyet annyi nyugati megfigyelő után Berliner professzor fogalmazott meg a szovjet üzemvezetésről 1957-ben kiadott könyvében. Berliner szerint a tanulmányozott iparvezetési módszerek oly gyenge hatásfokúak, hogy azok alapján a szovjet ipar teljesítőképességét nem is lehetne komolyan venni. Ez a benyomás azonban ellentétben áll a szovjet ipari teljesítményekről alkotott ismereteinkkel. Ely Devons professzor még erőteljesebben fejtette ki ugyanezt az álláspontot egy magyar kommunista közgazdász — Kornai János — könyvéről írott bírálatában. „Ahogy az ember egyik képtelenséggel a másik után találkozik — írta a többi között Devons professzor — csodálkozni kezd, hogyan képes ez a (túlközpontosított) rendszer egyáltalában bármiféle termelésre."

A rejtély megoldására azonban éppen Kornai könyve adta az első támpontot. Sztálin azt állította, hogy a fogyasztásnak a termelésnél gyorsabb ütemű növekedése a szovjet gazdaság egyik nagy erénye, mert ez a tény ösztönzőleg hat a termelésre. Kornai erre azt válaszolja, hogy a túlzott kereslet ösztönözheti ugyan a központi tervezőket, a vállalatokat azonban nem jobb munkára, hanem inkább hanyagságra és a vásárlókkal szembeni közönyre bíztatja fel őket.

Első pillanatra ez csak még rejtélyesebbé teszi a helyzetet. Felvetődik a kérdés, miképp elégedhetnek meg a vállalatokat részletes tervekkel irányító központi hatóságok a termelés ziláltságával. Erre a kérdésre legalábbis részben egy olyan történelmi helyzet felidézésével lehet válaszolni, amelyben az említett ziláltság megnövekedett termeléssel járt együtt. A háború utáni Anglia esetére gondolok, ahol az árszabályozás és egyfajta „eladói piac" ugyancsak kiszorította hagyományos szerepéből a pénzt.

EGY ÁLLANDÓSÍTOTT „eladói piac"-nak az a vitathatatlan előnye van, hogy biztosítja a teljes foglalkoztatottságot. Ugyanakkor azonban szétzilálja a termelés anyagi folyamatát. Az erőforrások fogyatékos összehangolása egyrészt azok fecsérléséhez, másrészt az anyagellátás ütemezési zavaraihoz vezet, ami megbénítja az ő munkáját és a termelő kapacitások rossz felhasználását vonja maga után. További következménye a gazdasági értelemben vett termelékenység csökkenése, amennyiben ezt a fogyasztói szükséglet kielégítési fokával mérjük. Ha ugyanis arra kényszerítik a fogyasztókat, hogy azt vásárolják, ami éppen rendelkezésre áll, akkor a szükségleteiket kevésbé kielégítő javakkal kell beérniök. Nem foglalkozom itt a termékek minőségi romlásával, amely statisztikailag mérhető ; a fogyasztók kielégítésének arról a csökkenéséről beszélek, amelyet a választék szűkülése, az újítások lelassúlása, valamint a túlzott keresletlel előidézett áruelosztási zavarok vonnak maguk után : megannyi olyan következmény, amelyet a termelési statisztikák nem mutatnak ki. Másrészt azonban alá kell húzni azt a fontos tényt, hogy a kényszereladás összes eddig említett kísérőjelenségei (választékcsökkenés, stb.), a termelési és elosztási költségek leszorítását teszik lehetővé, ami viszont ösztönzi a termelést s ily módon ellensúlyozza az „eladói piac"-cal járó termelési zavarokat. Végeredményben a fizikai egységben mért társadalmi termék növekszik. És itt bukkanunk rá arra az okra, ami miatt a tervezők szívesen dolgoznak „eladói piac"-cal, tekintet nélkül annak dezorganizáló következményeire. Statisztikai oldalról ugyanis az eredmények igen jók, márpedig teljesítményeiknek ez a legfőbb mércéje.

Az ilyen statisztikák azonban félrevezetőek. Nem veszik tekintetbe, hogy a választékcsökkenéssel, az újítások lelassúlásával és az áruelosztás fogyatékosságaival *a gazdasági érték csökkenése jár együtt.* Én azonban éppen ezt a szempontot akarom a szovjet gazdasági rendszer értékelésénél érvényesíteni. Állításom lényege, hogy az a termelési növekedés, amelyet egy „eladói piac" tesz lehetővé s amely a tervezőket annyira kielégíti, merő statisztikai illúzió.

A SZOCIALIZMUS gazdasági ideológiája érzéketlen azzal a ténnyel szemben, hogy az „eladói piac"-on termelt javak összértéke nem éri el a normál piacgazdasági értéket. Ugyanis az az eszmény lebeg a szeme előtt, hogy az összesség kollektív szükségletkielégítésével helyettesítse az egyedi szükségletkielégítések összegét. Az anyagi termékösszeg ennek a kollektív szükségletkielégítésnek a jelképe. Ily módon az illuzorikus központi irányítás a gazdasági életet egy olyan pályára viszi, ahol az illuzorikus szocialista szükségletkielégítést termel. Nem árucikkeket, hanem tervszámokat állítanak elő, az erőforrásokat pedig elfecsérlik a kommunista építés dicsőségének oltárán. A statisztikai győzelmeket állandó hiányokkal fizettetik meg.

Ez az az állapot, amelyre — úgy gondolom — a Látványos Termelés Rendszere a legtalálóbb elnevezés.

BOLYONGÁS KÖZBEN

IRJA : IGNOTUS PÁL

„Édes egy háború"

A londoni Wyndham színházban huzamosabb ideje játszanak már egy laboratóriumi úton előállított darabot, melynek címe : *Oh What a Lovely War* — „Édes egy háború !" Akad talán ennél jobb fordítása is a címnek. A fordító vegye tudomásul, hogy az első világháború idején valóban dalolták ezt a nótát, s ha parányi iróniától nem mentesen is, de éppenséggel nem úgy, mint pacifista indulót. Inkább úgy valahogy, mint nálunk a parasztasszonyok azt hogy „Éljen a háború kapjuk a segélyt, Istenem az uramat haza ne segéld..." Vérontás közben lehet vigadni, sőt muszáj, máskülönben senki se bírná. S a vigalom ugyanolyan őszinte lehet, mint a gyász, a rettegés, meg az unalom. A *Lovely War* szerzője maga is vigalmi anyaggá minősíti. Csak persze több keserűséggel a borzalmak miatt, mint akik annak idején végigcsinnadrattázták. A darab főszereplőjének a fényreklámot nevezném, amely állandóan fölvetíti a nap szenzációt : Fölkelés Irországban, Ökölvívó világbajnoksági mérkőzés nem-tudom-már-hol. Gyilkosság Szarajevóban. Aztán pusztulás, pusztulás, pusztulás. Tömeghalál, vánszorgó sebesültek, gáztámadás, hadinyereség. Az orfeumi együttes ropja a slágereket — én a borongó révület és a sértett lokálpatrióta hiúság elegy érzésével jöttem rá, hogy a *Vasárnap várom a bakámat* kezdetű honleányi regiszter-ária, melyet mindig a Nagymező utcai humusz kivirágzásának tiszteltem, a brit lélek alkotása, nem csak dallamában, hanem gondolatmenetében is. Műfaja szerint ez a darab nyilván szatirikus, zenés revűnek volna nevezhető. Színhely : Dublintól Belgrádig, mindenütt. Idő : a háború előfutamától a derekáig — orosz szovjet-lobogók és amerikai tankok még nem láthatók. A tanulság : amit a háborúról úgyis tudunk. S amit nem árt újra meg újra fölfedezni.

Egyáltalában nem lekicsinylően neveztem a darabot laboratóriumi alkotásnak. Ha a műsornak hihetek, a *theatre workshop* felelős érte; a színház, mint műhely. Hiszek neki, mert az együttes is erre vall : kissé óramű, kissé cirkusz, kissé vezércikk. A társas munkaerkölcs, a kollektív lelkiismeret megnyilatkozása, — vagy a géptechnikáé, az automatizáló munkamegosztásé ? Nyilván mind a kettő, vagy egyik sem. Utóvégre mégsem apostolok és békehősök bukfenceznek előttünk, de nem is fogaskerekek és anyacsavarok. Csak tény, hogy minden dalos és táncos és mókásan szónokló színművésznek, minden szöveg- és mutatvány-laboránsnak, darabszerzőnek, zenekavarónak, díszlet-absztrahátornak, hadi szakértőnek egyénisége feloldódik a kiválóan összehangolt együttes egyéniségében. Tehát *sztárok* nincsenek — sem a rivaldafényben, sem az igazgató, a szerző és munkatársaik boszorkánykonyhájában — csak *egy* sztár : a rendező, Mrs. Joan Littlewood, ez a fölötte ügyes, leleményes, pajzán és prófétai hevületű színpadi mesterember, azaz hogy mesterasszony. Vége a sztárkultusznak ? Kissé úgy, mint volt a kiskirályságoknak, valahányszor a kiskirályokat letörték a nagykirályok, s a közjó szolgálatában átvette a teljhatalmat egy-egy felvilágosult kényúr. Ezt nem panaszul mondom : az a kényúr olykor valóban felvilágosult volt, legalábbis az ősi vicinális kényurakhoz képest, akiket elkergetett. Olykor, mondom ; kaptafa nincs rá. Az az írót és színészt túlragyogó rendezői csillagfény : vagy jogosult, vagy nem. Szeretném hinni, hogy Joan Littlewood megérdemli. Egyéb érdemeiről nem szólva : nagy tisztelője a mi Háy Gyulánknak, ő rendezte *Tiszazug*ját a londoni televízióban, 1955-ben, s ha jól tudom, ilyesféle terveket forgat a fejében most is.

A *Lovely War* ijesztő és szórakoztató humorát, minden prédikátori felhangjával és bohózati kellékével, a mondanivalója szabja meg. Ez a mondanivaló egyirányú és egyértelmű : a háború ronda, a háború gaztett, a háborút dicsőíteni ocsmányság. Így érzem én is. S az első világháború kivált hálás tárgykör ennek példázására. Kitöréséért alkalmasint nem egyformán volt felelős mindenki, akinek aztán a hadviselésben része jutott ; Vilmos császár, aki azért reszketett, hogy jaj csak ne sikerüljön megmenteni a békét Bécs és Belgrád közt, aligha túl nem tett mindenkin, nagyzási hóbortban és lelkiismeretlenségben. De vasárnap mindenütt várta a bakáját a szakácsné, a főhadnagyát a delnő — a vérgőz és eszmegőz nem sokban különbözött a londoni cilinderek és a berlini sisakok körül, „az egyik eb, a másik kutya". Mihez fogna azonban Joan Littlewood és a *theatre workshop* a második világháborúval ? Az egyik eb, vélné talán, de a másik veszett kutya. A műsor — tanulságosan, épületesen — idézetekkel van megtüzdelve, amelyekből kiderül, hogy a fegyverkezés óhatatlanul háborúra vezet. De a második világháborút lefegyverkezés előzte meg — legalább az egyik oldalon — s ez vezetett háborúra. Nincs-e harmadik lehetőség ?

Igen, van : egyetemleges lefegyverkezés, kölcsönös ellenőrzéssel. Ez olyan unalmas megállapítás, hogy még Joan Littlewoodnak sem sikerül mulatságos revűt kanyarítania belőle. De ilyen unalmas az igazság.

A „Sör és perec" írója

A kilencvenéves Somerset Maugham, mint az angol laptudosítók jelentik, villájában, a Riviérán szelíd és megbékült életunalommal fogadta a szerencsekívánatok, hódoló cikkek és aranypatakban ömlő honoráriumok özönét. Nyolcvan millió példányban keltek el a művei a világon. Több mint nyolcvan televíziós színjáték készült regényeiből és elbeszéléseiből. Százhuszonkét elbeszélését majdnem minden nyelvre lefordították — talán így kellene mondanunk : minden olyan nyelvre, amelynek ábécéje van. Mikor volt sikere a legrobajosabb ? Talán soha ; de soha nem is szünetelt. Az utóbbi harminc-negyven esztendőnek, mindent egybevetve, ő volt legsikeresebb elbeszélője, ugyanakkor meglehetősen sikeres színpadi szerzője is, angol és nem angol nyelvterületen egyaránt. A sikert sose vetette meg, nem veti meg ma sem, csak fáradt tőle, mint általában az élettől. Rosszul lát, nagyot hall, kihagy az emlékezete, hamar kimerül az olvasásban, társalgásban, még a kerti sétában is. Az írást abbahagyta, utolsó nyilvános irodalmi szereplése egy örökségi viszály hullámaként csapott fel a sajtóban, — egykori feleségéről közzétett, kevéssé kegyeletes megemlékezései során, — de immár elült ez is, leányával egyességre lépett várható hagyatékáról, így tudni. Mellette régi bizalmasa, titkára, fogadott fia, Alan Searle, ő vele osztja meg az aggkori világhír magányát, vele és hűséges személyzetükkel, meg hűséges kutyáikkal, az ugyancsak hűségesen susogó lombokkal a parkban s egy ördögűző mágikus abrával a villa bejáratában. Bölcs és méla hangulatban találják látogatói, bölcsebb semhogy soká kívánjon még élni, de annál is, hogy gyönyörűségnek képzelje az elmúlást. Ideje, hogy bekövetkezzék, de nem öröm. „Meghalni kínos és unalmas procedúra", mondta öccsének, Robin Maugham lordnak nemrég, „csak azt tanácsolhatom, sose legyen dolgod ilyesmivel". Humora vele marad utolsó lélegzetéig.

Maugham minden ízében angol és író, az angol társalgási nyelv bűvésze, a magát immár felszámolt brit birodalom fia és neveltje, s annyira írásra termett, hogy még gondolatban is képtelenség volna őt más hivatásban látni. Kilencvenedik születése napjára, mint várható volt, meghajtotta előtte zászlóját az angol irodalmi kritika, ahogy riviérai villájára szegezte teleszkópját az angol hírlapírás is. Mégsem mondhatni, hogy ez a születésnap „házi ünnepe volt az angol irodalomnak". Nem pedig azért, mert Kalkuttában és Tokióban és Nápolyban ugyanúgy ünnepelték vagy ünnepelhették, mint Angliában vagy a tengeren túli dzsungel falvaiban, ahol történetei nagy részére ihletet merített. S a posztókereskedők, gépírólányok, televízión csüngő farmerok és a füzetes regényekbe merült, minden foglalkozásbeli autóbusz-utasok legalább annyira tekinthetik őt magukénak, mint az írótársak. Maugham mindig inkább volt a tömegek írója, mint az irodalmároké. S nem azért, mintha a tömegek sorsa különösen érdekelte volna, — mindig az egyént figyelte, nem a sokaságot, — hanem mert a tömeget érdekelte ő, vagyis az, amit ő az egyénben lát. Mindig a jelenről írt, a látott és megélt világról, cicomátlanul hű ábrázolást adott a valóságról, könnyeden, csattanósan, kissé egy angolba áttett és némileg polgáriasult Maupassant modorában. A közönség kapott rajta, és fanyalogtak a céhbeliek, még inkább a forrongó céhenkívüliek, a szellem arisztokratái, a proletári látomások költői, szóval az irodalmárok. Én nem állítom, hogy az ilyen ellentétben, amikor a közönség véleménye az irodalmárokéval szegeződik szembe, mindig a közönség oldalán van az igazság ; csak azt, hogy sokszor van a közönség oldalán. Somerset Maugham esetében legalább kilencven százalékban a közönségnek volt igaza. Hogy miben volt az irodalmár fanyalgás jogosult, az nyilvánvaló : Maugham nem teremtett új formát, nem kutatott fel alig-sejtett mélységeket, s egy lexikont lehet megtölteni annak részletezésével, hogy óriás munkájában mi mindent *nem* művelt. De elbeszélő volt, és elbeszélni úgy tudott, mint korában talán senki. A közönségnek főképp kettőben volt igaza. Az egyik az, hogy az irodalom elsősorban mégis csak olvasásra való — s Maughamnál olvashatóbb, olvasmányosabb író kevés akad. A másik pedig, ami nem csekély érdem, hogy Maugham írói értelemben *sohasem hazudott*. Én, leszámítva talán egy-két melodramatikus szenvedély-ábrázolásba sekélyesedő, spanyol tárgyú rövidke novelláját, sohasem olvastam egyetlen sorát, amelyről úgy éreztem volna, hogy hamisan cseng, hogy mondvacsinált alakokkal vagy érzésekkel van kibélelve ; amit írt, lehetett másod- vagy harmadrangú, de nem volt talmi, mindig *valódi* volt s olykor elsőrangú : kívánhatni-e írótól ennél többet ?

Egy-két elbeszélése tökéletes. Regényei is érdekesek. Melyik közülük a legkülömb ? Gondolja-e, hogy a *Razor's Edge* ? — kérdezte tőle nemrég egy laptudósító. Kiderült, hogy erre a regényére már nem emlékszik, csak a házra, amelyben írta. Melyikre emlékszik hát ? Melyiket hordozza a szívében ? A *Cakes and Ale* címűt, felelte Maugham. És mindjárt meg is magyarázta, miért ; „mert olyan *gusztussal* írtam, olyan öröm volt ezt írni..." Öröm volt magyarra fordítani is, tehetem hozzá. Maughamnak ezt a regényét történetesen én fordítottam. *Sör és perec* címen jelent meg Budapesten, a harmincas évek elején. Azóta több új kiadást is megért, hol nevemmel, hol nevem nélkül, mert előbb a Hitler közelgő árnyéka majd egy darabig a Sztálin rugdalódzó teteme elriasztotta a magyar könyvkiadás üzleti és hivatali sáfárjait az ilyen kárhozatos név kinyomatásától. A *Sör és perec* valóban elragadó regény. Maugham elmondja benne a véleményét, egyebek közt, egy asszonyról, akit szeretett, s egy írótársáról, akit nem szeretett. Tudvalevő, hogy ez az írótársa Hugh Walpole volt, akivel Maugham nyilván igazságtalanul bánt. Igazságtalanul vagy csak kajánul ? Ez azon áll, hogy Hugh Walpole szemével mérjük-e az igazságosságot, vagy az olvasóéval. Walpole-ról azt mondták, — nemrég meg is írták, — hogy a szórakoztató regény elolvasása után végigzokogta az éjszakát. Jóllehet semmi becsületbevágót nem állított róla Maugham, tisztes úriembernek ábrázolta, kellemesnek, előzékenynek, jóindulatúnak, olyannak, aki szívósan őrködik saját érdekein, serényen ápolja népszerűségét és halhatatlanságát, de nem gázol másnak az életébe. S voltaképpen írói érdemeit sem vonta Maugham kétségbe, elismerte, hogy az emberek kényszer nélkül olvassák, a gazdaasszonyának (mármint a Maughaménak) felragyog a szeme a neve hallatára, s disszertációra készülő egyetemi hallgatók a tengeren túlról zarándokolnak el hozzá. Ez írói arckép megjelenésének másnapján Walpole voltaképpen emelt fővel járhatott-kelhetett volna ismerőseinek széles és barátainak zártkörű társaságában. De arcképnek nem kell ócsárlónak lennie ahhoz, hogy fájjon ; elég, ha telibe talál. Szívtelen eljárás, de írói. Jó írónak olvasója kívánjon lenni az ember, ne a modellje.

FORRAI ESZTER

Tested vonszoltad

Tested vonszoltad magad után
zuhantál toronymagasságból
kiírtad igazaid
negcsapoltad méhecskék puttonyát
életed mézükkel töltötted
bárányбőrbe csavarnám fázékonyságod
gerlice torkom felfeszíteném
gyomor helyett zúzával őrlöm szét magvaid
fekete fejecskédből szárnyak nőnek
körmöd karmokká sistereg
bánatos csipőd felrúgja párnáid
les rád a medve
holdas körmöd világít
szomorú újdonsült kémény ácsorog
puha falaknál hallgatódzom
visszacsendül torkomban a léghuzat
mártogatom homlokom feszültségedre
kétségeim nyelem ragasztott gyomromba
éhséged szoritom engedékenyen
vonzódik szemedből bánatod
füstfényű szempillákon
hidakon járunk egymás agyáig
várón, mozdulatlanul
térdepeltetem nyugtalanságom...

KIBÉDI VARGA ÁRON VERSEI

Most

Az égre
nem, nem az égre :
homlokodra a határra ültek ki
a teljesség jegyei. Megfordul a föld
és a kifacsart élet a kosárba hull,
idejétmúlt kór, szeszélyvesztett labda.

Nem az ég,
a homlokod a határ. Errefelé
kevés a nap, borzong az idegen,
ketrec és kosár jelzi az embert.
De Nálad gyullad a szó és én
lehajtom fejemet :

A teljesség jegyei égnek Rajtad,
egy isten szól és lesöpri az eget,
markába veszi az időt :
most !

Korongok

A korongokat beállitották a vízbe
vajon miért forognak az órák
a szerelmet valaki kiirta a hegyfalakra
lecsurog most a festék a völgybe
és ott sok a szomorú ember :
öngyilkosok sétálnak a ligetben
napernyőt majszolnak a kisbabák
nem szívesen fékeznek az autóbuszok sem
mert tudják ők is hogy csak a hegytetőn
szabad szeretni hogy a völgytől
örökre elbúcsúzott az igazság

Siroknak

„Lassan a hegyre hanyatló
Hold poharába zokognak"
(Weöres Sándor)

Nem old fel semmit a könny :
vakok öröme, és szűzeké
Feloldás helyett fulladás,
a sötétség emésztő bora ;
nem ment meg senkit a könny,
nem tölt ki semmit a könny :
telhetetlen a hold pohara.

Szűzeknek szánták a holdat
csak ott lehet űzni
tanácstalanul és könnyesen
a híg álmokat.
De aki túllép az álmon,
annak-a nap kell, sugaras
fájdalom és lángok
halált terjesztő élete.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

NAPOK, ÉVE

(Róma, 1963. jú

HA VESZEK Londonban egy nyakkendőt, — tetszik-e Anglia ? kérdi a boltos. Kedveskedni akar (futószalagon), kedves szót vár (futószalagon), viszonzásul. Kinyitom a számat s már tudja, hogy idegen vagyok, átutazó turista, egy a millióból, pár hetes városnézőbe jöttem. Tizenkét éve nézem a városukat.

Itt nem kérdik : tetszik-e, maradok-e. Világos, hogy maradok, hallják a beszédemen. Hogyan, a beszédemen ? No persze, nem idevaló, talán piemonti vagy friauli az úr. Valahonnan a félcivilizált határvidékről. Beleunt a zord telekbe, leköltözik Cisalpinából a Tiberishez. Nincs nyelvi nacionalizmusuk, mint az angoloknak és franciáknak, feloldják körülöttem a magányt, idegenséget. Jövőre lesz negyven éve, hogy először jártam Rómában s azóta mindig hazatalálok. Igazuk van, persze, hogy maradok. Hol a boros ? — rézsút szemközt, Cézár a neve ; hol a fűszeres ? — a lépcső alján. Mellette a pék s a mosoda. Jó itthon.

●

PÁL PÁPA koronázása. Napok óta le van foglalva a vonal Roma és London közt, het-nyolc perces közvetítésre.

Hallo, hallo, can you hear me ? ... ? ... HALLOHALLO CANYOUHEARME ? !... Pronto... PRRONTO !... Signorina... Signorina, per carita... Dio benedetto... PRRONTO !.. PARLIAAAMO !... Hallo, hallo, is it... IS IT London ?... Can you hear me ?... I say... Pronto !... PRRONTO !... CANYOUHEARME ?... No, ancora niente, questa linea non funziona... ? ... Hallo, hallo London ?... Pronto !... Signorina cara, questa linea mi pare interrotta... Di-co : IN-TER-ROT-TA... Hallo, Roma ?... London ?... ROMA ? !... LONDON ? !... OH !... is it the channel ?... THE CHAN-NEL ?... Can you hear me ?.. I am speaking fro... m... Haaallo ! ?

Semmi sincs feltalálva. Sem a repülőgép (felrobban), sem a villanyborotva (képeden hagyja a borostát), sem a telefon (a nagy nyavalya essen bele). Ülök az ördögbújta, kajan kis masina előtt, fülhallgató a fejemen, szájmikrofon a kezemben, szorít a pánt, orditozas közben fogamhoz verődik a mikrofon, harmincket fok van a szobában. Harmincnegy. Harminchat. Patakzom.

Itt a vonal, indulhatunk ! Öt perce beszélek, amikor valaki megerinti a vállamat. A süket falaknak gesztikuláltam. No de most aztan csakugyan itt a vonal, újra indulunk ! Nekem mar mondhatják. Belefőttem az ingbe, úszik a szoba, en beszélek ? S mit ? Szemembe csorog a veriték, valamit szorongatok a kezemben, időnként a fogamhoz koccan.

De ez a BBC római irodája : modorban angol felségterület. A keresztrefeszítés után mindenki bocsánatot kér mindenkitől s megkoszön valamit a másiknak. Jól érzi magát Romában ? O, pompásan. Még egy szó az időről s mosolyogva leeresztjük magunk közé a sorompót.

●

KENNEDY látogatása. Hallom D.S.-től, aki Washington óta kíséri, hogy csalódott. Ki csodálna ? Berlinből érkezett ide. Ki csodálhatja, hogy a két város elütő viselkedése után berlinnek érzi magát s nem rómainak, noha katolikus. Egy amerikai elnök a huszadik század közepén óhatatlanul inkább él a korában, mint a hitében. Éppen hite kívánja így a lelkiismeretétől.

Rómában nincs berlini fal, az ő faluk ezerhétszáz esztendős, nem kettő. Ha a *legfiatalabb* falat tekintjük. S tegnap koronázták meg itt a királyok királyát, aki vatikáni számítás szerint Krisztus kétszázhatvankettedik helytartója. „Hány hadosztálya van a pápának ?" — kérdezte Sztálin a második világháború alatt. „Mondjátok meg neki", felelte XII. Piusz, mikor füléhez jutott a szellemeskedés, — „hogy az én hadosztályaim az égben vannak". Páncélzatuk visszaveri az idő kobaldsugarait.

„Kennedy ? Forgalmi akadály". S a sofőr hüvelykujja körmével belülről kifelé megpöccenti felső metszőfogait. Szavakba tehető értelme van minden mozdulatuknak, ennek is. Hogy törődöm is én vele, akármilyen nagy ember. Tegnap koronáztuk meg a királyok királyát.

A mozdulattól még lehet istentagadó. De a pápát nem adja, olyan csak egy van s az az övé.

●

BEÉPÍTIK, körülépítik, tönkreteszik. Nincs vége a nemzetközi sirámnak.

Hát igen, beépítik. Ami árnyas, elhagyott sétatér volt tanult zarándokoknak, a múlt ínyenceinek, ma trágár élettől lüktet, levernek lábamról rollerükkel a gyerekek.

A kis Aventinuson lakom. Milyen más volt negyven év előtt ! S szemközt a nagy Aventinus. Beharmatozta kolostori csendesség. S közben a sok ótvaros gyerek a domb alján? Kilógott a seggecskéjük a nadrágból. Az nem zavarta a lepárolt esztétikai kéjeket ?

Oda van, örökre eltűnt Bernard Berenson és Isabella Stewart Gardner Itáliája. De ni, milyen jó cipő van a kölykökön.

Lett volna valamirevaló római császár, aki nem iparosít, ha történetesen Watt után születik ?

●

KÉT éve ilyenkor összetalálkoztam egy talponálló nyársforgató boltban Fenyő Miksával. Kiültünk feketézni a sarokra ; velőtrázó motorzajban, émelyítő benzingőzben lelkesült a félszázad előtti városért s a maiért, a szakadatlan változásokért, — előre, a sírokon át ! — szidott valami francia írót, aki csalódva visszasírta ifjúsága eltűnt festői zegzugait, nagy szamár az, kérlek, az ember ne fusson Rómában elszállt fiatalsága után. Hány éves ez a kiméletlen fiatalember ? — tűnődtem. Mellel ront a jövőnek s motorbiciklik suhogó karikásostorai közt már unokáink Rómájának tapsol. Hány éves vagy, Maxi ? Nem figyel a kérdésre, a Parioli negyed oleanderfáit magasztalja. De amikor elválunk : — azt kérded, hány éves vagyok ? Nyolcvannégy.

Semmiségnek hangzott ebben a városban.

●

CAESTIUS piramis-sírjánál nevezetes halottaival az antik városfalhoz tapad a régi protestáns temető. Shelleynek új szomszédja van, amióta utoljára itt jártam ; szép női torzó fehérlik a hanton. Belinda Lee... Belinda Lee ?... Belinda Lee ! Emlékszem már, a moziszínésznő, aki agyonzúzta magát autóval, odaát Amerikában. Vigasztalhatatlan olasz vőlegénye hozatta át a vízbefulladt költő mellé. Kell-e mondani, hogy gróf volt a vőlegény s nem tudott elválni a feleségétől ? Vagy herceg.

Akadt ösztöndíjas diák a magyar kollégiumban, aki frissen hazulról elsőnek ide rohant ki. Tisztelegni Shelleynél s amott Keatsnél. Állítólag néhány esetben én is tehettem a nagy sietségről. Könyvemmel, A három költővel. Huszonegy éve írtam, idén lett nagykorú.

Shelley oldalára kétes hírű tisztelője, a kalandor Trelawny furakodott be a föld alá, Keats mellé az a hűséges, de szamár ápolója, Severn, a festő. Persze mindegy, hogy ki a szomszédunk a férgek közt.

Keats neve nincs a kövön. Felirata így szól : E Sír magába zárja mind azt, ami Halandó volt egy Ifjú Angol Költőből, ki Halálos Ágyán Elkeseredett Szívvel Ellenségeinek Gonosz Hatalma miatt azt kívánta, hogy Sírkövén e Szavak álljanak bevésve : „Itt nyugszik, akinek Vízre írták a Nevét". Febr. 24. 1821.

Költőnek ilyen szöveg nem jut eszébe. Keats is forogna sírjában, ha tudná, micsoda felirat alatt fekszik. Mint egy duzzogó kisasszony.

Kőbevésni egy lázas haldokló pillanatnyi kifakadását ! Ilyen csak Rajongó Csatlósnak juthatott eszébe Viktória királynő ezüst jubileuma idején. Apolója, Severn volt a rajongó tettes. Aki a szomszéd kövön eképpen méltattatik nem titkolt neve után : „kimagasló Művész az Olasz Élet és Természet ábrázolásaiban, Római Brit konzul 1861-től 1872-ig s a Szabadságért és Emberiségért tett szolgálatai elismeréséül az Olasz Koronarend tisztje, meghalt 3 Aug. 1879, 85 éves korában".

Keats huszonhat éves volt, amikor kiszenvedett a karjában.

Ha az ember hátra kerül a sír mögé, rábukkan egy harmadik feliratra. Severn kisfiáé, akinek — hirdeti a kő — Wordsworth résztvett a keresztelőjén. Maga Wordsworth.

●

ÁTNÉZ a szemközti dombról a S. Alessio harangtornya ; heverészés közben alig kell érte előrehajolni a diványon. Már magában elég a boldogsághoz. De én ráadásul Szőnyi István utolsó képei alatt tunyálkodom. Kivilágított vonat száguld bele az őszi éjszakába a Duna-töltésen. Az örök éjbe. Pár héttel a halála előtt festette.

Tudom, minek van ma ára a nagy vásáron, mi kelendő cikk, ha csekkfüzetével leszáll egy mai gyűjtő a Davies Streetre vagy a rue La Boétie-be. Ennek a művészetnek nincs. Ami nem ok, hogy ne ragaszkodjunk hozzá büszkén és megelégedve. Múzeumi művészet : az unokák jóvátevő szemével szerethetjük. „Milyen becsületes, jó munka", fogják mondani, ahogy mi mondjuk Corot-ról. Vagy még egyszerűbben : *„ez* kép". Tudta már Vasari, a művészettörténet apja, hogy többet s okosabbat úgysem lehet kitalálni egy festmény méltatására.

●

RÓMA körül, az albanói hegyekben. Ide húzódtak fel maláriás nyarak elől császárok és a költőik, bíborosok és a festőik. Még állnak, zárt zsaluk mögé fojtott, dohos mélabúval a pompás villák ; kavicsos udvarukról s a kertek mértani útvesztőjéből hiányzik a vendéghaj, abroncs szoknya, gyaloghintó s a fogat, négy szürkével. De a fák, cserjék, virágok évente csak újulnak, a tölgy alatt változatlanul ott ülhetne vázlatkönyvével Carracci, Claude Lorrain, Corot. Ma véletlenül hiányzik ; visszatartja a nátha vagy egy családi trakta.

Híresek a hegyek borai. S milyen rosszak. Amíg itt vagyok, becsülettel megiszom naponta a fél liter marinóit vagy frascatit. Szívesen vegyül ásványvízzel. (Hát érdem ez ?) S közben igazat adok egy réges-régi pápának ; „frascati borral mosakodni szoktam, de csak deréktől lefelé".

●

GROTTAFERRATA az albanói hegyekben, a görög rítusú, ősi bazilita kolostortemplom. Bizáncot idézi orientális keretdíszével s három oroszlánfejjel a középkori márvány főkapu s bent a templomban egy bokros szemöldökű Krisztus a mozaikon. Ismét a szellem görög felségterületén vagyok, mint annyiszor Olaszország déli felében. De csak az oszlopárkádos korareneszánsz udvarig, mert az már firenzei, ahogy illik a korához. S aztán belecsendül e két stílusszólamba egy harmadik, a római : Domenichino kápolnafreskói a tizenhetedik századból. Azokért lelkesülni rándult fel a hegyre Poussin, Goethe, Stendhal. Ki kívánna magának különb tisztelőket ?

Nincs megtévesztőbb gyűjtőfogalom a „barokk"-nál. Barokk kor vagy éppenséggel barokk század ! Irgalmatlan esztétikai háborúságok dúltak a tizenhetedik századi Rómában, késre ment egymással három-négy irány. S legalább egy bíboros áll mindegyik mögött ; — a bíborosok akkor már többet törődtek széptani elméletekkel, mint az Oltáriszentség mámorító rejtélyével. A grottaferratai freskósorozat ma is úgy hat még, mint egy kihívó manifesztum : rögtönzők, szemfényvesztők, kulisszahasogatók közt állítsuk helyre a megbontott összhangot, vissza a tiszta forráshoz, vissza Raffaellóhoz ! Aki vallotta, magánéletében idegbajos ember volt. Mondják, hogy megmérgezték, de lehet, hogy maga volt a tettes : megölte az üldözési mánia. Sohase következtess műről a jellemre.

Kezd helyreállni a tizenhetedik század becsülete, egyik nagy történelmi kiállítás követi a másikat, gyül a bizonyíték *véroldozó* ellentmondásairól. Ha nem lett volna ádáz belviszály a gyűjtőfogalmak alá parancsolt korokban, a barokkban is, régen megölte volna az európai művészetet a trombózis. Mint a kelet-ázsiait.

●

ESTE tizenegy óra ; körös-körül az ablakokból vonít rám a televízió. Mintha farkasok kerítettek volna be. Quattrini ! Soldi ! Assegni ! Pénzről, váltóról bömböl a hangjáték a lepihenő családi körnek. Realisták.

Az olasz érdekből tesz mindent. De úgy is mondhatnám : kiábrándultságból. A történelem kilúgozott belőlük minden ábrándot. Azt ugyan nem tudják, hogy ki uralkodott előbb : Claudius-e vagy Nero ; félrenéznek, ha felbukkan egy műemlék ; ha csak lehet, nem gondolnak a múltra. De vérükben van kétezer év ábrándromboló oltása : Róma lángjaiban végződött a sok diadalmenet, barbár elözönléssel a világhódítás. A történelem csak commedia dell'arte ; a pénzt kell komolyan venni, az a valóság. Quattrini, soldi, assegni !

Van hasznos oldala is ennek a történelmi nihilizmusnak. Mivel az olasz mindent számításból tesz, rendkívül előzékeny és szíves, amíg nem csalódik. S annyira civilizált, hogy gyakran jó arcot vág még a csalódáshoz is. A nápolyi egyenesen poétikusan tud megbukni apró számításaiban. Ki naponta, ki óránként.

LÁRMÁZTAK, de saját hangjukon. Minden utcában s minden torok másképp. Ma már csak nappal teszik. Este az ódon házak alatt folyton ugyanaz a hang kísér egy távoli mikrofonból. Hallod, hogy kézirat van előtte, hallod, hogy fizetett hang. Domborít. S mindig ugyanaz a géphang, ugyanaz, ugyanaz, ugyanaz ; akárhány puszta téren, elhagyott utcán, néptelen sikátoron menekülj át, rikácsolva követ a nyitott ablakokból. Olaszország is elveszíti élő hangját.

Még tart a szokás : vacsora után a kapuban üldögélnek, konyhaszéken, gyékényfonatú zsámolyon. De már nem úgy, mint régen, egymás felé, átkiabálva az utcán. Háttal az utcának, arccal a szobának, báván a televízió ernyőjére ragad a család. Ezt láttam Firenzében is. Ezt Velencében. Még Szicíliában is. Formaggino mio ! Együnk Provolone sajtot. Igyunk bassanói törkölyt. Fucoljuk a fogunkat, kenjük a cipőnket, mossuk a kombinét... És így tovább.

●

ÖRÖKKÉ zárva van a S. Maria della Pace főkapuja. De emlékeztem régebbről, hogy oldalt, egy kolostorudvaron át beenged a sekrestyés Raffaello Szibilláihoz.

Utolsó látogatásom óta tábla került a hátsó ajtóra : kétszáz líra jár a nyitásért. Jön is már, fügét majszolva, az őr, *il* custode. Öt-hat éves kislány. Kiveszi zsebéből a kulcsot, lábujjhegyre áll s szótlanul megkopogtatja a táblácskát. Hogy lássuk s értsük. Aztán ránkzárja a templomot.

Még mindig tele van a szája fügével, mikor kopogtatva kikéredzkedünk. Félkezében a kulcs, a másikat tenyerével fordítja felénk. De nem csukja össze, mikor benne van a kétszáz líra. „Ciascuno". Személyenként. S két társamra bök a kulccsal.

Ennek mindig lesz fügére valója.

●

MIVEL matriarchátus van, szánalmas udvarlók. Férfiasságuk : tehetetlen lázadás a nők rémuralma ellen a családban.

●

LE STYLE C'EST L'HOMME MEME, mondta Buffon, a stílus elárulja az egész embert. Hát még a nemzetet, ha az ember végigolvassa a római Tempo s a londoni Times halálozási rovatában a gyászjelentőket. Az áriát egy Érdemdúsról s a sürgönyjelentést egy Elmerülőről.

●

RÓMA talán kétszeresére is megnőtt, amióta tizennégy éve elkerültem hazámból. Ligetek, dombok, legelők tűntek el, körben megváltozott a szemhatár, Róma profilja. Mondják, a történelem sohasem ismétlődik meg. Az urbanizálódásban ismétel, ismétli a késő ókort. Maholnap csak világvárosok maradnak a föld civilizált részén s egyre szegényebb parasztok a világrésznyi peremvidéken, Kelet-Azsiában, Dél-Amerikában. Jer, Daphnis és Chloé, játsszunk pásztori életet holt faluk helyén, mint az egykorú alexandriai regényolvasók. Angliában divat a házikenyér sütés. S a párizsi Úri Negyed lakói sátor alatt töltik a hétvéget.

Egyforma a menekülés is. Visszaemlékeztem néhány kedves útra a tengerhez az ötvenes évek elején. Hogy felidézzük e szép napokat, egy vasárnapon gyanútlanul elindultunk Fregenebe. Rómától a partig ki volt öntve autókkal a Via Aurelia, mint egy tömör acélcső. Három órán át nyeltük közrefogva a benzingőzt a fél órás úton. Sohase láttuk meg a vizet, forgó gyomorral, széthasadó fejjel kiálltunk a sorból a cél előtt.

Ijesztő volt az olaszok viselkedése, a baromi türelmük. Mind vártam, hogy egyszer csak magukhoz térnek, elkezdenek őrjöngve dudálni, kiugrálnak s *majdnem* összepofozkodnak. Hogy visszaváltoznak olaszokká. Mind várhattam. Pontosan ilyen néma megadással mászik le az angol nyáj hét végén Londonból Brightonba. De ők legalább nem ülnek izzó tető alatt, egymásba forrt pici kemencékben. Kezdem érteni, miért nem fenyegetőznek többé a papok a pokol üstjével. Hétvégi felszabadulásaikon a világvárosok menekülői családostul önként belefejeselnek. S havonta még részletet is fizetnek e pokolbeli kéjért !

K RÓMÁBAN

27 - július 14)

Talán az enyhe napszúrás tette, hogy izzó műtőasztalomon Róma és Fregene között az ókori világvárosok sorsáról révedeztem. Ott keleten. Sivatagi kóró, satnya nád bólong a helyükön, guggolva főzi kásáját rőzsetüznél egy nomád család, morzsává tört kövek a száraz torzsában egy-egy félszót dadognak görögül, latinul a vésett oldalukon. Kiket térítene Szent Pál, ha végigmenne régi útjain, kikkel levelezne ? Sáskákkal, cikádákkal, szúnyoggal, darázzsal. Egyszer majd Pál világvárosainak mai örökösei fölött is megfújják nyugaton a takarodót. Egyszer, mikor ?

Egy dupla fekete kiszabadított világvégi látomásomból. Egyszer, mikor ? A kérdés szónoki, nincs értelme. De a vasárnapi idillt ezentúl Daphnisra és Chloéra hagyom. Topolinójukban, tetején a feltornyozott nyugággyal, gumitutajjal, babakocsival, cserepes ajkukon a tizedik üveg Coca-Colával.

●

A GÖRÖG szobrokat nagyrészt antik leírásokból ismerjük, ami keveset ér és római másolatokból, amelyek jobbak a hírüknél. Fukar a föld is, a tengerfenék is az eredeti bronzok visszaszolgáltatásában. Tiszta szerencse, hogy a római császároknak és milliomosoknak szenvedélyük volt a szoborgyűjtés. Villát, lugast, kertet, csarnokot, grottát teletömtek másolatokkal.

Csakhogy selejteztek. A görög művészetből is a *császári* tetszett nekik, vagyis a hellenizált közép-keleti udvaroké. Megmaradt ugyan, Augustus sznob szellemi hagyatékaként, az attikai tiszta stílus hivatalos rangja, de szívük ahhoz a negédesen behízelgő vagy brutálisan mellbevágó ábrázoláshoz húzott, amelyet Nagy Sándor utódai pártoltak Kis-Azsiától Egyiptomig. A Laokoon csoporthoz.

Válogatásuk az ízlés titokzatos lélekvándorlása útján, később megismétlődött. Goethe kortársai, alig kétszáz esztendeje, olaszországi vándorlásaikon elfordultak Ducciótól, keresztülnéztek Giottón s olvadoztak Guido Renitől. Rossz rágondolni, hogy mi lenne, ha csupán választásuk alapján ismernénk az olasz festészetet.

Volt a rómaiak meggazdagodása előtt egy másik milliomos társaság, amely sokkal több görög kincset mentett át nekünk eredeti formában. Az etruszkok. Azzal a szándékkal, hogy elviszik túlvilági lakomáikra. Vég nélküli bankettnek képzelték a másvilágot, felköszöntők nélkül, de sok táncmuzsikával s lenge öltözetű furulyás lányokkal. Tízezerszámra pakkoltak fel szebbnél szebb attikai vázákat az ígéretes útra. Legalábbis, amíg virult nekik. Később, hanyatlásuk idején, a sorozatos vereségek hatása alatt a másvilágról is elsötétült a meséjük. Mit nem tesz a politika ! Földalatti sírszobák falán még ma is nyomon követhető föld feletti történetük : Róma hódító előrenyomulása laza birodalmukban. Minél jobban zsugorodott a hatalmuk, annál ijesztőbb lett a másvilág. Állítólag Lucretius, a latin költő-óriás sötét alapszíne is etruszk beütés. Azt hiszem, egyszerűbb a megfejtés. Gyermekkorában átvészelte Sulla polgárháborúját ; egy életre szóló trauma volt az a vércsapolás. Mégis hány követte ! Senki nem készített róla statisztikát, de a római remekművek jó egyharmada, gondolom, hasonló polgárháborús traumából táplálkozott.

Kik s milyenek voltak az etruszkok ? Száradt volna le a keze a zabráló északi barbárnak vagy ördögűző szerzetesnek, aki befűtött a könyvbúvár Claudius császár etruszk történetének utolsó példányával ! Valószínű, hogy még legjobb fajtájukban is volt valami vaskosság. Maecenas, az állítólagos királyi sarj se kivétel : tréfája egy árnyalattal közönségesebb, mint az asztaltársaké, a kelleténél eggyel több gyűrű van az ujjain, a drágakő egy árnyalattal nagyobb a kelleténél. A sors iróniája, hogy elsősorban másokért vagyunk hálásak az etruszkoknak. Megőrízték holtukban a görög vázákat, gondoskodtak latin költők független nyugalmáról.

●

ETRUSZK múzeum a Villa Giuliában. Fő büszkesége a két és fél ezer éves terrakotta Apollo szobor Veiiből. Soha nem láttam szebb, kegyetlenebb és idegenebb férfifejet, el sem tudom képzelni élő emberen.

Annál jobban él önmagában, félig isteni, félig fenevad létében. Vonzó is, visszariasztó is, látszatra emberszabású, mégis más csillagról való. Mit jelent ez ? Hogy bármint igyekezzünk, nem hatolhatunk az ókori emberbe, nem érthetjük igazán ? Vagy csak az etruszkokat nem ?

Lírai gőz, amit D.H. Lawrence, a tuberkulotikus láz tüzében, egy haldódó ember vágyálmaitól emésztve összerajongott életigenlő farkas mosolyukról. Mosolyog, de min ? Iszonyat is lehet. Róma tőlük vette át a gladiátor játékokat.

●

ANTIK szobrok Diocletian császár nemzeti múzeumma átalakított Fürdőiben. Az egyik görög-római istent a Tiberis fenékiszapjából emelték volt ki. Talán az Angyalvár tetejéről : Hadrián dobalakú mauzoleumának a párkányáról került oda, mikor az ostromlott rómaiak, mindenből kifogyva, ledöntötték a partmenti császársír szobordíszeit, hogy a magasból barbár szorongatóikra görgessék. De bekerülhettek a folyóba kertekből, lugasokból, oszlopcsarnokokból is, meggondolt pusztítással. Jézus halála után Apolló még sokáig isten volt a keresztények szemében, csak éppen rosszfajta isten. Derűs áhítat helyett dühös borzadást váltott ki szívükből.

Titokzatos metamorfózissal, futó révületemben néhány percig úgy tudtam látni Apollót, ahogy ők. Visszahőköltem az erejétől. Csak egy darab faragott kő s mégis milyen hatalmas és fenyegető, milyen *démoni*, a szó goethei értelmében : vonzóan félelmes ! Szétfoszlott körülöttem a múzeum, kozmikus harctéren álltam, megértettem, hogy a fanatikus keresztények úgy estek az istenszobrokra, ahogy az elszánt csatlós rontott csatarendeken át csákánnyal, dárdával, karddal az ellenséges király felé. Ha elesik a király, felbomlik s futásnak ered a hada.

●

VATIKÁNI grották. Junius Bassus márvány szarkofágja Kr.u. 359-ből ; oldalán, oszlopkeretes fülkékben, tíz bibliai jelenet. Jézus, a göndörfürtű, tógás Isteni Gyermek oroszlánlábú székéről tekercset nyújt át jobbján és balján két göndörszakállú szenátornak. Péter az egyik, a másik Pál. Ez a domináló kép.

Bámulatos a hellenizált Róma hosszantartó ereje a birodalom alkonyán. Mintha nem dühöngött volna több, mint egy századig élet-halál harc a betörő barbár néphullámokkal, mintha nem dúlna — amióta Nagy Konstantin akaratából államvallás a kereszténység — vádaskodó belháború zsinatok, eretnekek s a négy dogmatikai fellegvár : Róma, Bizánc, Antiochia és Alexandria közt. Az Evangéliumok galamblelke olvad össze a császári ezüstkor méltóságával ezen a munkán, tökéletes a fúzió. Lehet, hogy a múlt fényes és sötét fejezetei fényesebbnek és sötétebbnek tünnek az utódok előtt, mint amilyenek valóban voltak. Junius Bassus szarkofágján, amely sötétedő korszakban készült, a serdülő Jópásztor olyan szelíd és civilizált, amilyennek később Erasmus álmodja. Kezében a tekercs : megbízólevél az apostoloknak, az Ige áll rajta. De állhatna azon Vergilius pásztori verse, egy Apolló himnusz vagy orfikus költemény is.

●

LATERÁNI múzeum. A szobordíszes ókeresztény szarkofágok még a „pogány” császárság uralkodó görög-római stílusában készültek. Ezeket nézte le magának Nicola Pisano az olasz Reneszánsz tizenharmadik századi hajnalán. Templomi szószékeire ókori kőkoporsók domborműveit költötte át hűséggel s mégis úgy, hogy a szoros átköltésen örökre rajta maradt a lángész ujjlenyomata. Festő kortársai, Cavallini és Cimabue ugyanakkor a bizánciak fölényes művészetéből merítettek, hogy az elsorvadt itáliai hagyomány pótlására egy másik *római* : kelet-római területről szerezzenek belső biztonságérzést az újjáteremtésnél. Volt szívük ; hatalmas tételeket kölcsönöztek.

Némelyik olasz művészettörténész, megszállott esztétikai hazafisággal mind azt bizonygatja, hogy mi mindenben különbözött honi Reneszánszuk előjátéka Bizánctól. Különbözött, hát persze, hogy különbözött, de kezdetben alig. Nem elég a hiúságuknak, hogy Nicola Pisano, Cavallini és Cimabue titáni utánzóképességéből kivirult az európai művészet legcsodálatosabb fejezete ?

●

TIZIANO festménye, az Égi és Földi Szerelem a Borghese képtárban. Nem ő hívta így, későbbi keletű a cím, még halála után is egyszerűen „a díszes és a dísztelen szépség”-nek nevezi egy régi leltár.

Mondj valamit erről a képről. (Erről vagy másról). Mindig zavarba ejt, ha bizalommal hozzámfordulnak egy csodatett előtt. Kinyílik s becsukódik a szám ; mit mondhatnék ? Esküszöm, hogy szép. Nézd a két piros színt... Már hamis.

Egyet mégis mondhatok. Nézd el hosszan s figyelmesen a képet, amely első látásra ismeretlen okból megragad. Térj vissza hozzá, s ha elszakadtok, nézd tovább jó másolatokon, színesen, fehér-feketén, lehetőleg mind a kettőn. S egy idő múlva rájössz, hogy nem szorulsz kalauzra. Én csak *valamit* tudnék mondani a képről, a kép *mindent* elmond magáról türelmes faggatójának. Egyenesen vágyik erre a négyszemközti küzdelemre, amelyben végül a vallató vállalja a vallatott igazát s nem megfordítva, ahogy már-már megszoktuk ebben az önbíráló században.

Igaza volt Delacroix-nak. Azt tartotta — több mint száz éves a följegyzése —, hogy a művészvilágon uralkodó heptarchia, hetestanács egyeniőn osztja meg a kormánypálcát, Tiziano kivételével, mert ő az alkirály. Naplója szerint Lionardo, Michelangelo, Raffaello, Correggio, Rubens és Rembrandt a másik hat. Ma legalább kilencre emelnék a társuralkodókat Velasquez s Brueghel nevével. S ha ragaszkodni kellene a héthez, Correggio s Raffaello alighanem kiesne, hogy helyet adjon a hiányzó kettőnek.

●

RAFFAELLO nagyon nagy festő, de messze élünk tőle, akit életében mindenki szeretett ; Michelangelo nagyon nagy és köztünk vergődik tüskés magányában. Nem volt mindig így. Rejtély, hogyan változnak vissza halott lángelmék sebzett élőkké s miért távolodnak el mások, talán nem kisebbek s nyilván nem örökre, hideg asztráltestekké. Volt idő, mikor Vergiliust és Raffaellót, a sugaras lelkű teremtőket tartotta számon legnagyobb áhítattal törvényhozói közül az európai ember ; a Romantika óta — akármennyire megtagadjuk is a mozgalmat — csak az emésztődő nagy elégedetlenek hatnak igazán a múltból. Akik a csatavesztés tudatában sem gondoltak soha megadásra.

Vivere pericolosamente, veszélyesen élni, hangzott a fasiszta parancs. Michelangelo úgy élt, veszélyesen, parancs nélkül is. Vigyázni kell, nehogy melodrámát csináljunk életéből, annyira kínálkozik rá. Sem Lionardo da Vincinél, sem Raffaellónál nem fenyeget ez a kísértés.

Lángész azzal is változtathat a természet rendjén, hogy maga választja meg apját, őseit. A serdülő Michelangelo apa-választása Savonarolára, a rettegtető, végítéleti prédikátorra esett. Később Platónban fölfedezte ősapját. Egyikük sem buzdította a test önfeledt, gyanútlan csodálatára. De az úgy a vérében volt, mint talán soha senkinek a föld kerekén. Szerencsére nem tudott kitalálni ebből az ellentmondásból. Labirintusait járjuk ma is, a Sixtusi Kápolnában is.

Hogy áll a Könyv a próféták és szibillák izgatott, kutató kezében ! Darabokra tépik s lábad elé vetik a mennyezetről, ha nem derül ki a világos határ kinyilatkoztatott égi és racionális földi igazság közt. Mert hiába mondják, hangjukban gyönyörködve, az önelégült, sima humanisták, hogy a kettő békésen összefér, nincs béke a vétkező lélekben, ha nem látjuk tisztán e határt. Töprengésük mázsás súlya felett két oldalt a tizenkilenc oszlopülő, meztelen ifjú növekvő lázzal lobog át az érzéki világból abba a másikba, ahol kiengesztelődve, súlytalanul lehet végre szemlélni Istenben a jót, ami szép, a szépet, ami jó.

Csak ne lennének azok a testek olyan meggyőzők a testről ! Ó, ha karunkba ájulna valamelyik, bárcsak ájulna ! — noha nem világos, mi a nemük, melyik határhoz állnak közelebb, mi erősebb bennük, az animus vagy anima ? Hátha bűn megkívánni őket ? Férfinak, mert angyalok, nőnek, mert hermafrodíták ? Egészen másfajta képzeteket ébresztenek, mint amelyeket, bűntudattól sújtottan és sanyargatva, alkotójuk : az Ótestamentumból ideszakadt toszkán a Feszület tövében Platónjáért lelkesedve atléta testükre bízott. Nemcsak a Sixtusi Kápolna mennyezetén ; kőben is. Haldokló párizsi Rabszolgája — töredék II. Gyula síremlékéről — spirituális honvággyal kikívánkozik az anyag bilincséből, de így, pontosan így nyújtózik, aléltan a kéj emlékétől az ébredező nő egy tökéletes nászéjszaka hajnalán. Sugárzik az érzékiség a befejezetlen tömbből, süt a Kápolna mennyezetéről. Ha ez a platonizmus, akkor megértettem, de teljesen érzékeimmel fogtam fel. Mi lett volna, ha megmondom neki ? Elszomorítom ? Megbántom ? Elvesztette uralmát önállósult teremtményei fölött, jogom van tiltakozni, hogy tiszta eszmévé finomuljanak s ellobogjanak patyolat lelkekké ezek az isteni, meztelen ifjak.

●

MENNYI méltatlan pletykát hordtak össze Bramante, Raffaello és Michelangelo viszonyáról ! Kezdte Vasari, aki pedig még élve tisztelhette bálványát, a szobrászt. Hozzákoltottek hiúságukhoz, megtoldották féltékenységüket, felfújták kölcsönös gyanúsításukat. Volt bennük ez is, az is. De hol a kölcsönös nagy tiszteletük ? Azt már nem tudták felérni sem ésszel, sem szívvel.

Freskóján, az Athéni Iskolán Raffaello a gondolkozók oldalára festette Michelangelót, köznit szerint Herakleitosznak — mellesleg : csak századok után ismerték föl, — olyan tartásban, amely emlékeztet az egyik sixtusi prófétára. Önmagát ellenben a fiatalabb vetélytárs a geometrikusok közé állította. Nem lehet véletlen az elhelyezés, s ha véletlen, épp olyan árulkodó. Raffaello hajlékony, aulikus művész volt ; egyéni vizsgálódás, vajkálás nélkül elhitte, amit hallott vatikáni koroktól, hogy kereszténység és platonizmus békésen megfér egymással. Nemcsak elhitte, be is bizonyította a boldogító geometriában, amely összehangolja az értelem s a hit szerint való igazságot. Csak szépen mindent a maga rendjén, mint egy keresztény humanista tanrendben. Nem eg szégyentől az anyag, amiért fogva tartja a lelket, nem készül kitörésre a lélek, amely szemmelláthatón élvezi a vendéglátást földi száműzetése alatt.

Különös, hogy éppen ez a nagy egyetértés tompítja el érzékeinket. Vajon bűntudat kell ahhoz, hogy igazán testnek érezzük a testet ? Derűje nem e világból való, az Ideák kristályos visszfénye ; hozzá mérten Michelangelo nagyon is ide való, érzékeink bilincseibe. Már lenyűgöz, mielőtt értenénk. Felháborodott volna, ha ilyet hall. De amennyivel érzékibb, annyival megrázóbb. Raffaello a behízelgő látszat ellenére nehéz, elvont művész, nagyságára csak lassan lehet rájönni. Nekem körülbelül tizenöt évbe telt. Megérte. A tizennyolcadik század végéig éppen fordítva volt kettőjükkel ; ebből is kiderül, mennyire változik az európai ember. Többről van szó, mint puszta ízlésváltozásról.

Huszonöt éves, amikor megbízza a pápa a Stanza della Segnatura átfestésével. Legyen a négy fal s a mennyezet olyan, mint egy választékos könyvtár, polcain az egyházi és világi tudományok valamennyi ágával. Rossz rágondolni, mi lehetett a magyarázó szöveg a rendelésnél. Ő azonban nem érzi tehernek, egyetért a tervezőkkel, hiszen akkora tekintélyek ! tudják, hogy az allegóriákon melyik kifejező helyre kell állítani a görög bölcseket s a Biblia véneit, egyházatyákat, alexandriai tudósokat és félisteni költőket. Róma (s természetesen II. Gyula) fényétől oszlik már a maradék sötétség, örök a szeretet Jézus és Apolló, a szentek és múzsák közt. Ezentúl az ő viszonyukba sincs beleszólásuk a megfékezett zsinatoknak, hatalmi szóval dönti el a Curia. De olyan bámulatos Raffaello egyensúly érzéke és ösztönös művészi önvédelme, hogy csak annyit fogad meg az utasításokból, amennyi tökéletesíti látomását erről a mi szép és nemes világunkról. Nem tudta, hogy mások dicsőségére egészen magának dolgozik. Propagandát szolgált az ecsetje, életében egy nagyeszű, zsarnok pápa, kettejük halála óta csak saját művészete mellett.

●

HOSSZÚ életű, nagy alkotók művében a tökéletes megoldás olykor csak egyik változata a témának, amely létük legmélyével összenőve, tudtukon kívül megszállva tartja őket bölcsőtől a sírig, új és új alakot követel magának s föltámad véglegesnek hitt formája után is, mint egy folyamatos, belső önéletrajz következő fejezete. Csak együtt érvényesek : a korai és késői, a *viszonylagosan* tökéletes és tökéletlen változat. Az ős Faust s az öreg Faust, s Michelangelo négy Pietàja a befejezett ifjúkoritól, mely a Szent Péter bazilikában áll a Rondanini torzóig, melyen a halála előtti napokban is dolgozott. Felülmúlják minden életrajzát az 1498 és 1564 közti évekről, két emberöltőről. Tartalmuk belefér egy mondatba : volt egyszer egy szomorú ember, aki nem halhat meg többé, mert vigaszára szorul a föld.

ÚJKÁDER

AZ ÚJ KÁDEREK nem olyanok, mint a régiek.

Erről meggyőződhettem ezen a télen, amikor hivatalos ügyben otthon jártam. Ötvenhat óta nem jártam otthon, és világosan láthattam a különbséget.

Nem kiabálnak, például, annyira. Ötvenhat előtt, én aki az egyetemen dolgoztam, majd megsiketültem néha akkorákat kiáltottak az instruktorok, a minisztériumi emberek, vagy a szakszervezetiek. Mások, főleg az öreg nők, mélyen a szemembe nézve, csöndesen, áthatóan beszéltek, ami szerintem még sokkal rosszabb: sokkal nagyobb szamárságokat hallani. Most a k ö z v e t l e n s t í l u s a módi. A következőképpen:

Újkáder: Hát ilyen messziről tetszett hazajönni, elintézni a dolgokat?

Én: Ilyen messziről.

Újkáder: Milyen világ van? Jó is meg rossz is, biztosan, akárcsak itt, igaz-e?

Én: Igaz.

Újkáder: Nekem is van egy kis húgom kint, Belgiumban. Boldogul, nem mondom, boldogul, egy baj van vele, nagyon vágyik haza.

Én: Miért nem jön haza?

Újkáder (habozik): Nem tudni, kiengedik-e újra, ott akar férjhezmenni szegényke, majd ha megvan a házasság, akkor jönnek haza látogatóba.

Ebben a beszélgetésben (Újkáder egy bírósági főtisztviselő, aki azelőtt soha nem látott) sok új elem van.

1) Nem nevez „elvtárs"-nak, mint azelőtt fű-fával tette.

2) Elismeri, hogy nyugaton is van, lehet élet, méghozzá valamiképpen hasonló az otthonihoz.

3) Nyiltan beszél arról, hogy neki is van kint húga, nyilván disszidens, sőt elismeri azt is, hogy jól teszi, ha egyelőre nem néz haza a gyerek.

Rátérünk lassan, hogy érdemben elintézze az ügyemet. Válási formaságokról van szó. Nem a legegyszerűbb dolog, de nem is veszélyesen komplikált. Az országomban lévő magyar konzulátus útján is elintézhettem volna, de gondoltam, így gyorsabban megy és együttal meglátogatom hazai rokonaimat is. Néhány iratot pótlólag kellett beszereznem és benyújtanom. Két nappal ezelőtt megtettem.

Újkáder: Kérem, nem tudok az újonnan becsatolt iratról.

Én (kissé meglepetten): Hogyan, hiszen itt tetszett lenni, tegnapelőtt, amikor benyújtottam.

Újkáder: Sajnos, nem kaptam meg. Várjon egy pillanatig, még egyszer megnézem a dossziéját, de majdnem biztos vagyok benne, hogy nem kaptam meg a becsatolt iratot. (Megnézi, nincs meg.) Nincs meg.

Én: Talán az iktatóban lesz, vagy másutt...

Újkáder: Nem tudom. Készségesen utánanézek. Tessék várni. (Utánanéz. Természetesen nincs meg.) Nincs még befolyva. Meddig tetszik itthon maradni? Tessék talán jövő hét elején visszajönni.

☆

EZ A BESZÉLGETÉS IS érdekes újdonságot takar. Újkáder ez alkalommal h a z u d o t t, vagyis valami olyat tett, méghozzá könnyed hangon, szinte vásári stílusban, amit Rákosi kádere nem tett volna meg. Nem tartotta volna szükségesenek. Rákosi kádere egyszerűen így szólt volna: „Kérem, nem érkezett még döntés az ügyében. Én magam nem dönthetek, hasonló kérdésekben a párt dönt. Várja meg a döntést. Majd értesítjük, ha megkaptuk."

Az én igazságügyi emberem megkapta a pótlólag becsatolt papirt. Amikor felemelte és átlapozta a dossziét, megvillant benne, zöld szegélyével. Nem dönthet a kérdésben, ahogyan Rákosi kádere sem dönthetett. Ezt azonban nem vallhatja be, vagy jobbnak tartja nem bevallani. Ő nem lehet „szigorú, de igazságos" mint amilyennek Rákosi kádere játszotta magát. Újkáder se nem „szigorú", se nem „igazságos" — ezekre az újkommunista erényekre alaposan ráfizetett 1956-ban — ő most már „lojális" „együtt érez a közönséggel", megtesz mindent az ügyfél érdekében. Nem tartja többé a pártot univerzális panaceának, legalábbis nem hirdeti többé, hogy annak tartja. A párt követhet el hibákat, van bürokrácia, huzavona, sőt igazságtalanság is. Ő, a mostani káder, nem mondja azt, hogy „amit majd a felsőbbség határoz, az lesz a határozat, addig nekem nincs beleszólásom." Valójában ugyan pontosan ez a helyzet. Ezt azonban nem vallhatja be, önmaga előtt sem. Igyekszik úgy viselkedni, mint egy v a l ó d i tisztviselő, egy olyan személy, aki iktatószámokat kap, aktákat bújhat, rájegyezhet, elővehet és letehet darabokat, elgondolkozhat ügyeken, javaslatot tehet és végső pecsétet üthet jelentős papírokra. Ma „csibészesebb" minden, mint 56 előtt. A funkcionáriusok vagányul mosolyognak (a vezetők is, a fényképeken). A lehető legtöbb „kültaggal" tegeződnek. Itt már nem az egykori mozgalmi tegeződésről van szó. Annak, hivatalosan, befellegzett. Afféle kripta-emlékei maradtak csupán, jóformán családi használatra.

Újkáder tegeződik, de mint „modern magánember" teszi ezt. Dévaj megjegyzéseket tesz; apró emberi hibákat ismer be, sőt fitogtat. Nem mindig beszél áhítatosan olyan tárgykörökről, amelyekről, már foglalkozása szerint is, ájtatosan kellene beszélnie. Megmegsimítja suttyomban a nők karját vagy hátát. Alkoholt iszik és hangosan kacag a reakciós vicceken. Azt se tudni pontosan, hisz-e még Újistenben?

☆

HA KÖZHASZNÁLATI SZOVAL kellene illetnem egyik megerősödött vonását a mostani káderekne, ez a b e u g r a t á s. Értsük meg egymást, Rákosi kádere legalább ilyen szenzációéhes és rámenős volt. Provokálnia azonban jóval nehezebb volt, mint a mostani utódjának. Mert végre is, ki volt hajlandó őszintén beszélni, akár csak fél szó erejéig is, Rákosi káderének? Talán a másik párttag, a másik hívő. Az is félt. Az is alakította a mondanivalóját, enyhítette, szépítette. Elhallgatott belőle egyet-mást. Ami aztán a földi halandót, vagyis a nem párttagot illeti, az aztán általában igazán csak a legkonvencionálisabb mondatokat merte eldarálni a Rákosi-káder előtt. A Rákosi-káder úgy figyelt minden szóra, mint a hiúz a mezei pocokra. Ha egy furcsa kis valami kidugta volna a fejét itt vagy ott, de még csak nem is a fejét, hanem a bajuszát, vagy a bajuszának az árnyékát, a Rákosi-ember már — hopp! — rajta volt a tíz, a húsz karmával, már tépte, belezte, már vitte a gazdájának, már messze hallatszó diadalordítást hallatott. A mostani nem. Mezei pocok? Dögivel kujtorog szerte a határban. Furcsa nézetekben, nyugati fertőzésben, reakciós maradványok nyomaiban, nem marxista, sőt határozottan reakciós megjegyzésekben ma valóságos árubőség van. Újkáder nem tudja ilyenből megsütni a pecsenyéjét. A puszta szó, amit hallott, nem adható el. Tovább kell mennie ki kell kutatnia a dolgok eredetét, valóságos tudományos felderítő munkát kell végeznie és bőséges anyagot szolgáltatnia ahhoz, hogy valakiről szóló jelentését akár a pártban, akár a rendőrségen valamibe vegyék. Nem kell azt hinni, hogy feladatának ezt a részét elhanyagolja. A mindenkiről szóló kádercédulák divatja a páncélszekrények mélyén: talán elavult. De a pártembernek ma is meg kell hogy legyen a véleménye mindenkiről, akit ismer, és főleg néhány furcsa, gyanús alakról meg részletesen is tudnia kell sok mindent. Nem túlságosan nehéz. Csak éppen „el kell beszélgetni" az illetővel, „meg kell oldani a nyelvét" és máris megindul az őszinte folyam. Közbe kell vetni olyankor egy-két rövid, látszólag felületes kérdést. Kádár elvtárs népszerű-e külföldön (vagyis Nyugaton)? Megérti ugye, hogy kivégezték Nagy Imrét. (!) Mit szól hozzá, micsoda szabadság van itthon, az megy ki, az jön be, aki akar! (Kivéve a szüleimet, akiket hat éven át nem engedtek ki.) Mit válaszolhatok mind erre? Lelkesen helyeseljek? Azt már nem, ott még nem tartunk. Kikeljek magamból, vörösen kiabáljak? Talán a szüleimen állnak bosszút. Egyszerűen úgy teszek, ahogy nyilván az otthoniak legnagyobb része tesz, amikor, szegényekkel biztosan szabályos időközökben „beszélgetnek".

— Kérem, nem, foglalkozom én ilyesmivel, a magam munkája érdekel, meg a családom.

— No, no, mondja az Újkáder hamiskásan, azért a köz dolgaival is foglalkozni kell egy picit...

Ezt azonban nem mondja komolyan. Inkább megkönnyebbülten mocorok, így van ez jól, könnyebben osztályozhat apol.szakemb. csal.érz.kifejl. Legfeljebb hozzáírja: Gyanús rokons., ellenford.szerepe tiszt.atlan, vigyázat.

Mert a pártinformációk, a különböző formulák ma is ugyanazok, amik voltak: gramofonlemezek, harminc bűvszóból összeállítva, amelyet megfelelő hangsúllyal kell ledarálni. A hangsúly, igaz, megváltozott. Rákosi és emberei, németesen-oroszosan, nem az első, hanem valamelyik közbülső szóra, szótagra tették a hangsúlyt: nem h i h e t e m, el kell í t é l n i; ha névsort olvastak fel, így olvasták, Rákosival az élükön: Nagy J á n o s, Balog I s t v á n, Kis A n d r á s, nem tudni miféle emigrációból hordva haza és szét az országban a hangsúlyt. Most valamivel korrektebb a dolog, ebből a szempontból. Sőt. Tanult emberek vidékies-magyar kiejtést vesznek fel, népszerűséghajhászás céljából. Apró Antal, ez a pesti kisiparos, azt mondja: „Terme-llőszövetkezet", mint az analfabéta viharsarki földmunkás. Kádár, a kormányfő viszont kitekert Szolnok megyei iparoszsargonban oktatja, serkenti vagy buzdítgatja tízmilliós népét. Franciaországban utoljára Laval volt az, Pétain miniszterelnöke, aki Auvergne-i sistergéssel „fűzte" a franciákat, (nagyrészt hiába), hogy kívánják vele együtt Németország győzelmét.

Mind ezzel együtt ott egy furcsa, színváltó, kínos, bizonytalan csillogás az Újkáder szemében: mi lesz holnap? Olyan világosan olvasható ajka vonaglásán, mintha folyton mormolná is a szót: mi lesz? mi lesz? A kérdés valóban nem kicsiny. Nemcsak Újkáder teszi fel magának, hajnalban, délben, este, álmatlan éjszakákon, hanem maga a nép is. A nép így töpreng: mi lesz, megmaradnak-e bizonyos engedmények, nem csöng-e föl a csengő ismét hajnalonként szerte a városban, jobbról-balról nem ragadják-e meg újra durva kezek a kart, hogy a tegnap még mit sem sejtő ártatlant ma belegyömöszöljék a Pobjedába, s gyerünk! Andrássy út 60, Fő utca, pofozás, rúgás, pincebörtön, koncentrációs tábor, hamis perek, meszesgödör? Hol a garancia, hogy nem tér vissza? Az Újkáder máson töpreng. Nem lesznek-e további engedmények? Vagyis nekem még bizonytalanabb a helyzetem? Hol a garancia, hogy egy napon nem adnak helyt a tömeghangulatnak, nem derítik-e ki rólam képzetlenségemet, karrierizmusomat, lassan magamba nevelt kegyetlenségemet, cinizmusomat, azt a sok olcsó, üres szót, amit szétkotyogtam, azt a rendszeresített besúgást, amellyel másoknak annyi kárt okoztam, hogy a magam helyzetét erősítsem? Legjobb barátaim közül már jónéhányat odadobtak a változás szellemének; azt lehet mondani, hogy a leghívebbek, a legjobbak, a legerősebbek voltak: ma mit csinálnak, nevetséges apró helyeken sinylődnek, kis tisztek a katonaságnál, szakszervezeti másod-emberek az üzemekben. Olyan is van, aki visszszauhant a munkapadhoz, sőt olyan is, aki a sáros, jeges kifosztott magyar vidék mélyére bukfencezett vissza, a szántóföldekre, ahol elégedetlen parasztok mormolását hallgathatja talán élete fogytáig. Mi lesz? Lesz még számunkra feltámadás, hideg vagy melegháború, kis belső rendcsinálás, egyszóval egészséges fordulat? Vagy pedig ellenkezőleg, tovább folytatódik az úgynevezett demokratizálás, és vajon meddig? S mi lesz ha elvesztjük egy napon lábunk alól a talajt? Újkáder jóba akar lenni mindenkivel, elsősorban saját gazdájával persze, a párttal. De melegen kacsintgat olyan emberek felé, akikről látja, hogy tudásuk, képzettségük és akaratuk felfelé viszi őket. Csak aztán eszükbe jut-e majd Újkáder, amikor fenn vannak, a csúcson? Sajnos, az emberi természet hálátlan, feledékeny, önző. Nagyon, nagyon jól tudja ezt Újkáder. Ajka kissé remeg, szeme bizonytalan fényben villog.

☆

TÁJÉKOZOTTABB, mint a régi. Van köztük, aki Nyugaton is járt, hivatalos vagy nem hivatalos utazásban. Jólértesülten szól bele, mint minden kispolgári turista a világon, bizonyos útvonalak kérdésébe, kényelembe vagy árakba itt vagy ott, ahová elvetődött. A nyugati életszínvonal hatalmas keserű piruláját nem lehetett nem lenyelnie. Hanem mielőtt elindult volna, ellátták egy víz- és léghatlan, mindent eltemető és mindent megízetlenítő ostyával, abba tesz bele most is mindent, amit odakint látott: „Csillog a felszín, — mondja gépi mosollyal, — de a mélyén ott a rengeteg igazságtalanság és szenvedés..." Milyen igaz! És odahaza nem? Még a felszín sem csillog. A töméntelen igazságtalanság és szenvedés betölti a felszínt is. Ötvenhatban vérbe borította a hullámokat. Azóta is, vidékies újságaitok valótlan hírein, a rádió kényszeredett dadogásán, a sok k e l l és n e m s z a b a d csattogó parancsszavában a mindenkire rátukmált szerénységben, a tervszerűtlen tervgazdaság szűkösségében, a hiánykereskedelem talmi árucikkeiben: sötét a felszín. Nem csillog. És a mély, a mély, amelyben élsz s amelynek egyik fő halfogóhala vagy: még sötétebb. Dehát — vitatkozzam vele? Ugyan. Legyünk csak udvariasak.

— Nem kaphatom hát meg a számomra annyira fontos okmányt? — kérdem, mikor harmadszorra vagyok nála.

— Sajnos, a dolog nehezebbnek bizonyult, mint gondoltam. Kis időt várni kell még. Mikor tetszik visszautazni?

— Bizony hamarosan, hiszen már mostanáig is főieg ügyem elintézésére vártam...

— Oh kérem, nem lesz, szerintem, semmi baj. Tessék csak nyugodtan visszautazni. Otthon, amikor meg tetszik érkezni, tessék felkeresni majd a konzul urat, esetleg az ügyvivő urat. Nagyon kedves, nagyon rendes, készséges emberek. Tessék egy-kétszer elmenni hozzájuk a követségre érdeklődni: biztos vagyok benne, hogy az irat meg fog érkezni, de addig is örömmel elbeszélgetnek majd Önnel. Elvégre én is, ő is, Ön is, végeredményben magyarok vagyunk. Tartsunk hát össze. Olyan kevesen vagyunk a világban...

D. K.

Külföldön élő hazánkfia

(*MAGYAR NÉPMESE*)

Hol volt, hol nem volt, az osztrák határon túl, Záhonyon innen, ott, ahol a kurtafarkú export-malac túr, volt egyszer egy szép ország. Ennek az országnak voltak jó földjei, voltak jó folyói, voltak jó dombjai és völgyei és voltak rossz kormányai. Amikor az ország lakói emiatt panaszkodtak, a jóságos Gondviselés megvonta a vállát és azt mondta: „Minden együtt nem lehet."

Így azután, időről-időre az országból eljött egy sereg ember, hogy más országokban találja meg a szerencséjét. Érdekes véletlen következtében, mindenki az osztrák határ felé kereste ezt a boldogulást és senki sem próbálta a jobb életet Záhony irányába keresni.

Az ország kormánya, természetesen, dúltfúlt amiatt, hogy ennyi ember hagyja ott őket, pedig ők az újságjaikban minden nap megírták, hogy mennyivel javult az életszínvonal. A lakosság nagy része azonban reakciós volt, aki ahelyett, hogy az ujságokból olvasta volna el, hogy ő milyen jól él, inkább a valóságban akart volna jól élni.

A kormány mélyen megvetette azokat, akik elmentek és a „népáruló, imperialista-bérenc disszidens" megtisztelő címet adományozta nekik. Nem múlt el nap, hogy valamelyik újságban ne jelent volna meg közlemény arról, milyen féktelen nyomorban élnek azok, akik elhagyták a nép boldog országát és most idegenben kénytelenek koldulni, éhbérért dolgozni és próbálják eladni a hazát, amelyért senki sem akar egy vasat sem adni.

Így ment ez esztendőkön át. Akkor egy szép napon a kormány rájött arra, hogy az idegenben élő, népáruló, imperialista-bérenc disszidensek nyomorából tőkét lehet kovácsolni. Méghozzá olyan tőkét, amely dollárban, fontban, svájci frankban és nyugatnémet márkában jut kifejezésre. (Ezt a Nyugat-Németországot ugyan a kormány nem ismerte el, de a nyugat-német márkát elismerte.) Így azután, egyik napról a másikra megfosztották az idegenben élőket a „népáruló imperialista-bérenc disszidens" megtisztelő címétől és helyette „külföldön élő hazánkfia" lett belőlük.

Az idegen lapokban megjelentek a hirdetések, amelyek tárt karral hívták a látogatókat abba a napsütéses országba, amely az osztrák határon túl, de Záhonyon innen fekszik és ahol a derű az utcán hever, ahol az emberek boldogok és ahol örök a nyár, a tavasz, az ősz és a tél.

És külön kihangsúlyozták, hogy nagy szeretettel várják külföldön élő hazánfiait és leányait, jöjjenek csak, öleljék keblükre azt a földet, amelyet elhagytak, hallgassák meg Rezes Suttyó Anti és népizenekarának talpalávaló muzsikáját, kóstolják meg a Gundel híres borjúpörköltjét, (mert rágalom, hogy valutáért nincs borjúhús), sétáljanak a Sziget évszázados fái alatt és élvezzék az elhagyott otthon minden szeretetét.

Igaz, hogy leköptünk benneteket, mondták mély, bensőséges hangon, de ezt megbocsájtottuk nektek. Nem haragszunk rátok ezért. Gyertek, külföldre szakadt véreink, mi büszkék vagyunk a ti sikereitekre, dollárjaitokra, fontjaitokra, svájci frankjaitokra és nyugatnémet márkáitokra. (Egye fene, holland forint és dán korona is jöhet!)

A kormány egy kicsit szurkolt, mert félt attól, hogy lesznek, akik emlékezni fognak arra, milyen okok miatt hagyták el annak idején az országot, de a propagandaminiszter megnyugtatta társait, mondván:

— Ha van valami, amire építeni lehet, az az emberi emlékezőtehetség teljes hiánya!

És a propagandaminiszternek igaza volt, hiszen mint tanult műbél-kikészítő, jól ismerte az emberi test legrejtettebb zugait. Az idegenben élő hazánkfiúk és hazánklányok egy részének a szeme megtelt könnyel a meghatottságtól. Hát megbocsájtották nekünk, hogy lepiszkoltak bennünket? Hát igazán hazavihetjük idekint keresett idegen pénznemeinket? Hát már ennyire enyhült odahaza a helyzet?

És ellágyultak a szívek és az agyak, mert hosszú évek után ismét látták magukat odahaza, amint a Bécsben bérelt autón, nercbundában és külföldi szabású ruhában állnak a régi barátok között és látják, hogyan önti el a sárga irigység a Huzelkát, a Kemendit, a Lenkét, az Icukát, az Elvirát és a többi rég nem látott ismerőst.

Mert az ember a gerinceseknek ama fajtájához tartozik, amelyet, bizonyos gyártási hiba következtében, elfelejtettek gerinccel ellátni.

VAJDA ALBERT

LADÁNYI LÁSZLÓ

AZ ESKÜVŐ

A SZOBA ELSÖTÉTEDETT. Alaktalan felhőket lökött a szél a város fölé.

— Lemegyek cigarettáért — mondta és letette a könyvet, amiből felolvasott. — Majd aztán folytatjuk.

— Vedd fel a kabátodat — szólt utána az asszony — Lehet, hogy esni fog.

Hogy megrövidítse az utat, az átjáróházon ment keresztül a párhuzamos utcába. Mikor kiért a másik kapun, már mindenütt égtek a lámpák. A járókelők arcára világossárga kontúrként ültek a kirakatokból áradó fények. Volt, akinek szeme egyszerre felvillant, mint valami parányi lámpa.

— Különös este van, — gondolta, — hirtelen megváltozott az idő.

●

MEGVETTE A CIGARETTÁT és ahogy kilépett a boltból beleütközött valakibe. Ismerős volt az arca, de hirtelenében nem tudta, hová tegye. Öszülő magas férfi volt, öltözéke ünnepélyesnek tűnt. Kellemetlen, hogy milyen melegen üdvözölte, ő meg még mindig azon töprengett, ki lehet ez.

— Ezer éve nem láttalak ! — mondta az idegen. — Jól vagy ?

— Meglehetősen, — felelte zavartan, — és te ?

— Én kitűnően. M.-éknél voltam. Képzeld, kivel találkoztam ott. Nos ? Nem fogod elhinni. Gondolkozz ! Közös ismerős... Legalább tíz éve nem láttuk. Tudod, amikor még összejött a társaság. Minden kedden a Bretagne-ban. Most sem tudod ? Pedig mi hárman mindig együtt voltunk akkor. Te, én és ő. Aztán férjhez ment és rögtön utána külföldre utaztak. De hiszen mi kísértük ki a pályaudvarra !

— Bocsáss meg, nem emlékszem.

— Az ördögöt nem ! Még utána is kiáltottál, amikor a vonat elindult. — Harsányan felnevetett. — „Vigyázz, még elveszítesz valamit az úton !" Remek bemondás volt, barátom !

— Igazán sajnálom, de...

A másik kételkedve nézett rá.

— Ugy-e, hogy tréfálsz ? Vagy valóban ilyen kurta az emlékezeted ? Nos, akkor megmondom a nevét : Ibolya. Remélem, most már tudod.

— Ibolya ! Persze, Ibolya. Az a magas fekete lány. Hogy nem jutott eszembe ! Furcsa, mi ? És te... Te Alfréd vagy, igen ?

— Már miért ne lennék Alfréd ? — mondta sértődötten az idegen. — Mindig is az voltam. Mondom, hogy tréfás kedvedben vagy ma, barátom.

— ... és miért jött vissza ?

— Meghalt az ura. Nem volt ott senkije, hát visszajött. A nénjénél lakik. Tudod, a 75. kerületben.

— Érdekes lenne beszélni vele.

— Találkozhatunk valahol. Én elintézem. Hozzuk össze újból a bandát. Már akik megmaradtak.

— Nem rossz ötlet. De most mennem kell. Viki vár. Csak cigarettáért szaladtam le.

— Akkor szervusz. És készülj rá, hogy találkozunk...

●

VISSZAFELÉ IS AZ ÁTJÁRÓHÁZON MENT ÁT : Az utcájuk koromsötét volt. Ugy látszik, elfelejtették felgyújtani a lámpákat. De otthon kellemes fény fogadta.

— Már itt is vagy ? — kérdezte a felesége.

— Siettem. Nos, folytassuk ?

— Persze. Imádom, ha felolvasol nekem !

Másnap még hűvösebb lett az idő. Délelőtt esett is egy kicsit. Hamar elállt, de egész nap borús volt az ég. Viki előszedte a téli holmikat.

●

A HET VÉGÉN, amikor reggel a hivatalba indult, hosszúkás borítékot talált a levélszekrényben.

— Ilyen korán jött volna ma a posta ? — csodálkozott.

A levélben ez állt : „Kedden este 11 órakor a Bretagne-ban. Alfréd." Zsebretette. A sarkon újságot vett. Semmi érdekes... Ásított.

Kedden moziba mentek Vikivel. Utána még megittak egy feketét. Háromnegyed tizenegykor indultak haza, végig a sugárúton. Pont tizenegykor a Bretagne elé értek.

— Egy pillanatra, szívem, — mondta Vikinek. — Ott látom az egyik ügyfelünket. Ma benn volt nálunk, de elfelejtettem valamit közölni vele.

Az ügyfél az oszlop mellett ült és nagyban mesélt valamit a pincérnek.

— Bocsásson meg, uram, hogy zavarom, — szólította meg, — délután nem jutott eszembe felhívni a figyelmét a Hazai Szerszámgyárra. Azt tanácsolom, tartsa még egy darabig a részvényeit. Tudomásunkra jutott, hogy nagy külföldi tranzakcióra készül. Erről még nem tud senki, de a részvények fel fognak ugrani, mihelyt nyilvánosságra kerül.

— Igazán köszönöm Önnek ! Éppen holnap akartan eladatni. Természetesen várni fogok. Még egyszer nagyon köszönöm.

●

KEZET FOGTAK, aztán megindult a belső helyiség felé. Alfréd rögtön meglátta, eléje sietett.

— Üdvözöllek, drága barátom ! Remélem, tudod ki vagyok ?

— Felfréd — felelte tréfásan, mire a másik megveregette a hátát.

— Hiába ! Te csak a régi vagy ! Na gyere, nézd meg Ibolyát. Csak ketten jöttek el rajtunk kívül. Márk és Simon. No, meg a nagynéni.

Ibolya alig változott. Egy kissé megtelt, a haját másképp viselte. Ruhájáról látszott, hogy külföldön készült. Hány éves lehet most ? Talán harminckettő. Egy pillanattal tovább fogta a kezét, mint akarta. Vagy Ibolya nem eresztette el ?

Ittak.

Ibolya arca ragyogott. A többiek belevesztek a homályba. Hallotta a hangjukat, de csak akkor, amikor ők ketten elhallgattak. Ibolya elmondta, hogy a hegyen vesz lakást, esetleg egy kis villát. Némi pénzt hozott magával. Nem sok fog maradni belőle.

Legyintett a kezével. Vékony hosszú ujjai voltak. Gyűrűsujján nagy zöldköves gyűrű. Egyéb ékszert nem viselt, órát sem. Beszéd közben néha elhallgatott, mintha attól tartana, valami titkot fecseg ki. Ilyenkor lesütötte szemét, szája félig kinyílt. Aztán zavartan körülnézett, tekintete az ő arcán pihent meg. Elmosolyodott és tovább beszélt. Cigarettával kínálta, de megköszönte. Leszokott a dohányzásról. Ez neked sem ártana, — mondta és rátette finom ujjait a kezére, mintha vissza akarná tartani attól, hogy a szájához emelje a cigarettát.

— Hol dolgozol most ? — kérdezte hirtelen.

— Még mindig a régi helyemen.

Felállott.

— Sajnos, nekem most el kell mennem. Remélem, még találkozunk. Addig is sok szerencsét a lakáshoz. Vagy a villához... — tette hozzá.

— Ó, csak tavasszal lesz kész, — mondta Ibolya. Mintha egy kicsit megsértődött volna. Alfrédhoz fordult és valamit mondott neki. Aztán szórakozottan nyújtotta a kezét.

●

— EZ VOLT AZ EGÉSZ ? — kérdezte Viki, mikor kilépett a forgóajtón.

— Mondtam, hogy csak valami közölnivalóm volt. Nem árt, ha néha apró szívességet tesz az ember az ügyfelének. Akarsz még menni valahová ?

— Nem drágám, gyerünk haza. Álmos vagyok.

A hét végére elutaztak Vikivel. Szerencséjük volt. Nem esett az eső. Sokat sétáltak az erdőben, ami már elhullatta nyári díszeit. Az ösvények teli voltak sárga levelekkel.

●

EGYIK ESTE Ibolya várta az iroda előtt. Megörült neki.

— Sétáljunk egyet — inditványozta. Lementek a folyópartra és nézték a vizet, amely szelíden ringatva a város fényeit, némán hömpölygött a kőgátak között.

— Hiányzott nekem ez a város — szólalt meg Ibolya. — Meg sok egyéb is.

Beszélt az idegen országról, ahol élt. Szótlanul hallgatta. Ibolya könnyedén nekitámaszkodott s néha lopva rátekintett. Kivilágított hajó úszott el előttük, zenefoszlányt hozott feléjük a szél.

— Ugye, szép ? — kérdezte Ibolya.

— Szép. De talán az utolsó járat. Nagyon benn vagyunk az őszben.

A nő megborzongott.

— Gyerünk — mondta elszomorodva.

— Itt taxiba ülök — állott meg a tér mellett. — A néném nvugtalan lesz.

Elgondolkodva nézett a kocsi után, aztán megindult hazafelé.

●

— MA KORÁBBAN JÖTTÉL, UGY-E ? — kérdezte Viki.

— Nem. A rendes időben. Jól vagy ?

— Kicsit fáj a fejem. Most vettem be egy aszpirint.

— Hol fáj ?

— Itt, — és a halántékára mutatott.

Lágyan elsimította a rakoncátlan hajfürtöket és szelíden megcsókolta a finom, kékeres halántékot.

— Most el fog múlni, meglátod.

Egy pillanatra összeborultak.

— Már el is múlt — nevetett Viki — Csakhogy itthon vagy ! Uramisten ! Nem adtam neki enni !

Kiszaladt a konyhába.

●

MÁSNAP meglátogatta a szüleit.

— Képzeld, Ibolya volt itt, — fogadta az anyja. — Remek színben van. Szebb mint valaha. Pedig szegény sokon ment keresztül. Igazán nagyon kedves volt. Tudod, hogy mindig szerettem. Ugy-e, tetszik neked ? Ő egész biztosan beléd van habarodva. Egész idő alatt csak rólad beszélt... Többet foglalkozhatnál vele, igazán.

— Kicsit pipogya vagy, fiam — szólt közbe az apja. — Mikor én fiatal voltam...

Nem felelt. Kavargatta a kávéját.

— Ibolya a hegyen akar villát venni, — folytatta az anyja. — Szép otthona lesz, az bizonyos.

— Igen. Nekem is említette. Tavaszra már be is költözik.

Megnézte az óráját. Fél nyolc. Viki még nincs otthon. Ezen a napon, — ebben már régen megegyeztek, — ő a szüleihez szokott eljönni, Viki a nővéréhez megy. Maradhatna még, de valahogy nehéznek érezte itt a levegőt. Elköszönt. Nem ül autóbuszra, hanem végigmegy a városon, határozta el. Enyhe este volt. A csöndes mellékutcában egy lélek sem járt.

●

EGYSZERRE Ibolya nagynénjével találta magát szemben.

— Hát te hol jársz erre ? Csak nem hozzánk igyekszel ? Tudod, hogy Ibolya beteg ? Nem, semmi komoly, csak éppen elszédült egy kicsit. Rosszul alszik mostanában. Gyere, látogasd meg. Ugyis unatkozik nálam.

Megint az órájára nézett, de nem is látta a számokat.

— Még van egy fél órám. Felmehetek.

Az úton a néni egyre fecsegett, de nem nagyon értette, mit mond. Egyszerre felfigyelt.

— Ibolya nagyon boldogtalan, — hallotta a néni hangját. — Két évig ápolta az urát. El sem mozdult mellőle.

— Meg tudom érteni. Bizonyosan nagyon szerette.

— Nem igaz ! — csattant fel az asszony. — Egyetlen férfit szeretett mindig és ma is. És az te vagy. Vaknak kell lenned, ha ezt nem vetted észre. Pedig nagyon jól tudom, hogy te is szereted. Mit gondolkodol annyit! Az idő szalad. Még lehet néhány szép évetek. Megbánod, ha sokat habozol.

— És Viki ? ! — kiáltott fel csodálkozva.

De a néni mintha nem hallotta volna. Érdekes, hogy ő sem hallotta a saját hangját.

— Hallgatsz ? — sistergett az asszony. — Makacs vagy. Csak meg ne bánd. Hát itt is vagyunk. Mindenesetre menj fel hozzá.

— És a néni ?

— Nekem még be kell vásárolnom. Rögtön jövök.

Az előszobaajtó nyitva volt. A hall sötét. A másik szobában kis asztali lámpa égett. Ibolya a heverőn feküdt.

— Te vagy az, néném ?

— Nem. Csak én vagyok.

— Oh ! Kedves tőled, hogy eljöttél. Gyere, ülj le ide. Abban a kannában van még egy kis fekete. Ott a cigarettadoboz. Tudom, hogy ezt szívtad mindig. Képzeld, nem akar a vérem keringeni. Nézd, milyen hideg a kezem. Jól esik, hogy a tiéd olyan forró. Ne, ne vedd el kérlek.

— Nem tudtam, hogy beteg vagy. Fáj valamid ? Szédülsz még ?

— Nem. Csak a fejem szaggat rettenetesen. Itt, a halántékomnál.

Föléje hajolt és ajkát halántékához érintette. Érezte a finom erekben vérének lüktetését.

— Most el fog múlni, meglátod.

Érezte, hogy két kar öleli át a nyakát. Az asszony forró szája remegve kereste az övét.

— Milyen jó, hogy itt vagy ! Hiszen vártalak, örökké csak vártalak. Ott kint is. Mindig rád gondoltam. De most már minden jó lesz, ugy-e ? Tavaszra elkészül a ház. Beköltözünk. Addig is találunk valami megoldást. Most már minden könnyen fog menni. Csak szeress !

Odakint léptek hallatszottak. A néni érkezett meg.

●

VIKI MÉG NEM VOLT OTTHON. Nagyon fáradtnak érezte magát. Lehevert a diványra, s nyomban elaludt. Arra ébredt, hogy Viki föléje hajol. Egymásra nevettek.

— Szegénykém, elaludtál. Régen itthon vagy ?

— Igen.

— Látod, elhanyagollak. Annyit bosszankodtam. Nem jött a busz. Nem baj. Gyorsan megvacsorázunk és lefekszünk.

— Jó lesz, drágám. Átjöhetek hozzád ?

— Ha akarod. Én mindig szívesen látom önt, uram, — suttogta szerelmesen az asszony.

Az idén korán jött meg a tél. Már október végén havazott. Ügyfelek jöttek külföldről, csaknem minden este tárgyalások voltak. Viki néha érte jött, türelmesen várakozott a szobájában. Együtt mentek haza. Még néhány nap, aztán befejezik, s visszatérhetnek a régi kerékvágásba.

●

EGYIK ESTE váratlanul korán befejezték a megbeszéléseket. Taxit bérelt, mert erősen havazott. Mikor elindult, az volt az érzése, hogy elfelejtette a címét bemondani. De a kocsi csak hajtott szélsebesen. Mikor megálltak a néni háza előtt, Ibolya már a kapuban várta.

— Régen itt vagy ? — kérdezte.

— Nem. Ebben a pillanatban jöttem le. Megvannak a jegyek ?

— Természetesen. Éppen idejében ott leszünk.

A színház zsúfolva volt. Új darabot játszottak, Talán harmadszor ment. A szünetben sok ismerőssel találkoztak. Alfréd is ott volt. Nagyon kedvesek voltak mindannyian, sok szerencsét kívántak.

Ibolya boldog volt. Mikor hazakísérte, jelentőségteljesen megszorította a kezét.

— Még tíz nap, drágám. Tiz hosszú nap. Csókra nyújtotta ajkát.

●

A MUNKA MÉG HÁROM NAPIG TARTOTT. Aztán rendes időben került haza.

Szombat este vendégek jöttek. Nagyon kellemesen telt az idő. Viki néhány dalt énekelt. Gyönyörű hangja volt. Ő kísérte zongorán.

Másnap délig feküdtek.

Valahogy visszatért a nyár. A hó elolvadt és eltűnt. Erős, de meleg szél fújt, felszárította a kövezetet. Az ég kéken ragyogott, egyetlen felhő nélkül.

Okos volt, hogy mostanra halasztotta a fele szabadságát, két hetet. November eleje mindig enyhülést hoz. Ezt már kitapasztalta. Szombaton délután elbúcsúzott a kollegáktól. Hétfőn már be sem kell mennie.

●

VASÁRNAP REGGEL Viki ébresztette fel.

— Elkésünk szivem !

— Honnan ? — kérdezte, még félig álomban.

— Te csacsi ! Elfelejtetted, hogy Ibolyának ma van az esküvője ? Fürödj meg. Addig elkészítem a reggelit.

A templom előtt hosszú kocsisor állott.

— Emlékszel ? — kérdezte Viki és gyengéden megszorította a karját.

A templom zsúfolva volt. Igyekeztek előbbre jutni.

Feketeruhás férfi lépett hozzá.

— Csakhogy megjött — mondta izgatottan. — Siessünk.

Ibolya már ott állt az oltárnál. Felbúgott az orgona. A színes üvegeken erős napsütés ömlött be. A gyertyák nyugtalanul lobogtak.

Alig hallotta a pap szavait. Ráhúzta a gyűrűt Ibolya ujjára és megcsókolták egymást. A szertartás végetért.

A tömeg megmozdult és az oltár felé tolongott. Ahogy átnézett az emberek feje fölött, egy pillanatra mintha Vikit látta volna, amint kilép a kapun.

Az emberek mindenhonnan köréje gyűltek. Kezek nyúltak feléje Mindenki gratulált.

Az orgona hangja áradó tengerként borította el a templomot.

FRANZ KAFKA A per című regényéből operát írt Jan Klusak, a III. Párizsi Zenei Biennálén kitüntetett csehszlovák zeneszerző.

*

NÉGYSZÁZ ESZTENDEJE született Michelangelo. Az évfordulóról ünnepségeken emlékeznek meg világszerte.

*

NAGY SIKERREL hanversenyezett Párizsban Vásáry Tamás. „Nincs még harminc esztendős, — írta róla a „Le Monde" kritikusa, — és Liszt ‚Marche Hongroise'-át olyan erővel, sugárzó lelkesedéssel, kristálytiszta hangformálással és virtuozitással játssza, mint Cziffra. Nincs kétség: Vásáry Tamás olyan zongoraművész, akinek a nevét meg kell jegyezni."

*

A HUSZAS ÉVEKBEN elkövetett düsseldorfi gyilkosságsorozatról francia-nyugat-német-olasz koprodukcióban filmet készítenek. A film középpontjában az úgynevezett „düsseldorfi rém" élete áll. A film rendezője Robert Hossein.

*

DINO DE LAURENTIIS Bibliafilmjének külső felvételeit Jugoszláviában szándékozik forgatni. A Babel tornyát Dubrovnik közelében építik fel. Noé 65 méter hosszú bárkáját a Ráma folyóra úsztatják, az Özönvizet pedig a jablanicai gát megnyitásával idézik elő. Sára szerepét Maria Callas alakítja.

*

ELIZABETH TAYLOR a Cleopatra főszerepéért kapott honoráriumból kis szigetet vásárolt a Csendes-óceánon. A sziget taylori törvénye megtiltja az újságírók beutazását.

*

KENNEDY EMLÉKKÖNYVTÁR létesült Bostonban. Itt őrzik majd az USA volt elnökének munkáit és dokumentumait. Ebben a könyvtárban helyezik el azt a nyolcszázezer részvétlevelet és táviratot, amelyet a tragédia után a Kennedy-család kapott.

⁂

PAUL ROBESON, aki nemrég tért vissza az Egyesült Államokba, orvosainak tanácsára elhatározta, hogy visszavonul a művészi pályáról. Az énekes most 66 éves.

*

MARIO SOLDATI olasz író librettót írt egy operához, amely autóban játszódik és témája egy autóvezetői tanfolyam.

*

SVÉDORSZÁGBAN giccs-elleni mozgalmat indítottak. A zsüri összeállította a giccsnek minősített fércmunkák listáját. Ebben szerepel az a plakát is, amelyet a giccs elleni mozgalom propagálására hoztak forgalomba.

⁂

HORVÁT NYELVŰ magyar költői antológia kiadását tervezi 1964-re a zágrábi Matica Kiadó. A kötet szerkesztője Gustav Krklec.

*

A BRÜSSZELI Televízió bemutatja a János vitéz bábjáték-változatát.

⁂

A VILÁG NÉPEI írásának eredetét és fejlődését ismertető vándorkiállítást szervezett az UNESCO. Az első kiállítást a nyugatnémetországi Baden-Badenben rendezték.

⁂

A „WORT IN DER ZEIT" című osztrák hetilap magyar külön számot adott ki. A számban Hernádi Pál, Vajda István, Háy Gyula, József Attila, Németh László, Ottlik Géza, Csurka István, Mándy Iván, Juhász Ferenc, Nagy László, Galambos Lajos, Pilinszky János, Sebestyén György, és Tasnády Tamás írásai szerepelnek.

*

BARTÓK BÉLA A kékszakállú herceg vára című operáját filmre veszi a Nyugat-német Televízió. A címszerepet Norman Foster énekli.

*

A SVÁJCI TELEVÍZIÓ február hónapban mutatta be Gosztonyi Péter és Bernhard von Arx „Die Schweizer bei der Beresina, 1812" című dokumentum-játékát.

*

ROBERT STOLZ ismert osztrák zeneszerző Tavaszi parádé címen új operettet írt, mely még az idei tél folyamán a bécsi Volksoperben kerül bemutatásra.

Irodalmi Ujság

A VILÁG legnagyobb méretű és legdrágább könyvét készítik most New Yorkban. A könyv lapjait plasztikból és műszálból állítják elő s Karel Appel holland festő képeinek reprodukcióit közlik. A kiadvány magassága 2.30 méter, szélessége 0.95 méter. Mindössze 12 példány készül belőle. Egy-egy példány eladási ára 5.000 dollár.

*

BEETHOVEN-HANGVERSENYEKET rendeznek a nyári hónapokban Martonvásárott.

*

A „THE FILM DAILY" című amerikai lap kétezer filmkritikus körében tartott ankét eredményét közli. Az USA 1963. évi legjobb filmszínészének Paul Newmannt, Shirley MacLainet pedig legjobb filmszínésznőjének tartják. Az év legjobb rendezőinek: Frank Perryt, John Sturgest, David Leant, Billy Wildert és Martin Rittet.

*

JANUÁR közepén kétnapos találkozója volt Brüsszelben az Európa Mozgalomnak, amelynek díszelnökei Konrad Adenauer, Sir Winston Churchill, Coudenhove-Kalergi gróf és Paul-Henri Spaak. A mozgalom közép- és kelet-európai bizottsága ült össze Sir Edward Beddington Behrens angol politikus elnöklésével, hogy a kelet-európai problémákat megtárgyalja. A bevezető előadást Etienne de la Vallée Poussin belga szenátor tartotta. Az értekezlet egyik csoportja a gazdasági, a másik a kulturális kapcsolatokkal foglalkozott. Az utolsó ülésen a bizottságok elnökei összefoglaló jelentést adtak. Magyar, bolgár, lengyel, cseh, albán, spanyol, román emigránsok is jelen voltak, akik részben mint szakértők, részben mint előadók szerepeltek. A kulturális bizottság bevezető referátumát K.A. Jelenski, a kiváló lengyel író és publicista tartotta.

A kétnapos találkozón megvitatták, hogy a kommunista és a nyugati világ között lehetnek-e kapcsolatok s ha igen, milyenek legyenek. Magát a lehetőséget kevesen vitatták, — bár voltak olyanok, akik tagadták ennek hasznosságát és kifejtették, hogy a parancsuralmi országokban a kultúra csak eszköze a propagandának, legalábbis külföldi vonatkozásban. Mások szembeszálltak ezzel az állásponttal s azzal érveltek, hogy az európai kultúra nem holmi klubféle, amiből az illetlenül viselkedő tagokat ki lehet golyózni. Egy hosszabb jelentés a hivatalos kulturális csereakciók adatait mutatta be — azzal a megszorítással, hogy a kormányok, hivatalos szervek működését elkerülhetetlenül korlátozza a politikai szempont. K.A. Jelenski zárószavában hangsúlyozta, hogy valóban cserére, nem egyirányú közlekedésre kell törekedni; s elfogulatlan, józan ember aligha tagadhatja, hogy Kelet-Európának nagyon is sok adnivalója van az európai kultúrközösségnek s az értékek koránt sincsenek csak a mi oldalunkon. Viszont a dialógusnál lényeges, hogy az ember t u d j a , kivel áll szóba. Újra meg újra megtörténik, hogy jóakaratú és az átlagnál semmivel sem hiúbb vagy közönyösebb nyugati írók, művészek, szellemi vezetők beugranak a látszatnak, nem tudják kellően felmérni, kivel állnak kapcsolatban s az illetőnek menynyit s mit lehet elhinni. A Potemkin-falvak kora ma is tart; a sokmilliós könyvpéldányszámokkal való dobálódzás, az alkotóházak és kulturális díjaknak olykor vonzó és sűrűn megtévesztő rendszere (Nyugaton az állam aránylag ritkán mecénása az íróknak) — mind ez sokszor elfelejteti a beszélgető partnerrel, hogy a művész megszűnik művész lenni, mihelyt életelemétől, a szabadságtól, megfosztják. Hruscsov nem oly régen még „az abszolút szabadság rohadt eszméjéről" beszélt. A dialógus így sem fog megszakadni — hacsak Kelet nem szakítja meg — s éppen ezért kell ragaszkodni ahhoz, hogy egyenrangú és őszinte legyen.

(tp)

JEAN ROUSSELOT, francia költő, a magyar irodalom lelkes barátja, aki számos magyar verset fordított franciára, január végén Budapestre utazott.

*

A TÜNDÉRLAKI LÁNYOK, Heltai Jenő-Szirmai Albert zenés játékának egyik főszerepét, a Tündérlaki lányok anyját, Ladomerszky Margit, a Nemzeti Színház tagja alakítja. A darabot a Fővárosi Operettszínház mutatta be január végén.

*

AZ ACADÉMIE FRANÇAISE megfiatalítását követeli az egyik párizsi lap. Ennek érdekében javasolja a 75 éves Nobel-díjas Saint-John Perse és a 78 éves Paulhan beválasztását az Akadémiába.

*

IRODALMI ESZPRESSZÓ alakul Budapesten a VI. kerületi Különlegességi Cukrászdában. Hetenkint egy előadást tartanak, szombatonkint éjjel 10-12-ig. Terv szerint a magyar és világirodalom legújabb alkotásait mutatják be és nyilvános beszélgetést folytatnak a Magyarországon tartózkodó neves írókkal és művészekkel.

*

ÁLLANDÓ SZÍNHÁZI EGYÜTTES kezdi meg működését Rómában. A Teatro Stabile Luchino Visconti és Giorgio de Lullo alkalmi társulataiból alakult. Elsőnek Shakespeare „Troilus és Cressidá"-ját mutatják be Visconti rendezésében.

*

LUNACSARSZKIJ Don Quijote című ironikus tragédiáját mutatta be a Miskolci Nemzeti Színház.

CSATHÓ KÁLMÁN író, a Nemzeti Színház volt főrendezője 83 éves korában elhunyt. A század első felének egyik legsikeresebb regényírója, színpadi szerzője és novellistája volt. Könnyed és kedves elbeszélő modora a fiatal Mikszáth írásaira emlékeztetett, s kortársai közül Herczeg Ferenchez állt legközelebb. A *Varjú a toronyórán*, a *Te csak pipálj, Ladányi !*, a *Szegény rokon* című regényei, *Az új rokon, A házasságok az égben köttetnek, Az én lányom nem olyan,* vagy a *Fűszer és csemege* című színművei a dzsentri és a polgári világot ábrázolták derűs színekkel. A háború után csak az utolsó években jutott újra szóhoz s emlékezései : *Ilyennek láttam őket, A régi Nemzeti Színház, Tavasztól tavaszig* komoly irodalmi és közönségsikert arattak. Vadásztörténeteiért, anekdotáiért, közvetlen megnyerő modoráért művészi munkásságán kívül is a legszélesebb körben tisztelték és szerették.

*

ROLF HOCHHUTH nyugat-német író A helytartó című színművét, amelyet világszerte hangos vita kísér, a bécsi Volkstheater is bemutatja.

*

A DAGENS NYHETER, a legtekintélyesebb svéd napilap január 30-i számában részletesen ismerteti az Irodalmi Újság január 15-i számában megjelent „Kafka pere" című vitacikket.

JEAN-PAUL SAMSON, a kitünö költő, a „Témoins" című folyóirat szerkesztője 70 éves korában Zürichben elhunyt. Samson, aki Párizsban született, nem akart fegyvert fogni az első világháborúban és ezért Svájcba emigrált, ahol Romain Rolland köréhez tartozott. Első írásait a „Demain" című genfi folyóiratban közölték, amelynek alapítója Henri Guilbeaux volt. Ezután a Maurice Wollens szerkesztette „Humbles" című irodalmi lap munkatársaként dolgozott; Goethe, Toller, Wedekind, Werfel, Silone és mások fordításaival tette ismertté nevét. 1953-ban megalapította háromhavonként megjelenő független szellemű folyóiratát, a „Témoins"-t, amelynek munkatársai között ott volt Albert Camus, Manès Sperber, René Char, Georges Navel, Claude Le Maguet, André Prudhommeaux, Robert Proix.

Jean-Paul Samson költői munkássága a szabad gondolat jegyében figyelemre méltó egységről és kifejező erőről tanúskodik s egy eseményekben, drámákban gazdag fél évszázad emberi lelkiismeretének méltó tükörképét adja. A prousti iskola egyik utolsó képviselője volt s ez egyaránt megnyilvánult stílusa tömörségében és a versei feltárta lélektani mélységekben. A szellem kiemelkedő alkotásainak egyik hü és fáradhatatlan szolgálója távozott el vele.

*

NÁDASDY KÁLMÁNT, a Magyar Állami Operaház igazgatóját, eddigi tisztségének meghagyásával a Színház- és Filmművészeti Főiskola főigazgatójává nevezték ki.

*

AZ AFRIKAI MŰVÉSZETEK első világbemutatóját 1965-ben Dakarban közösen rendezi az UNESCO és a szenegáli kormány.

*

PIETRO MASCAGNI zeneszerző örökösei tizenhárom évig pereskedtek az Olasz Írók és Kiadók Szövetségével, hogy eldöntsék, kit illet a Parasztbecsület alkotójának szerzői jogdíja. A végérvényes döntés Mascagni utódainak ítélte a befolyó jogdíjakat.

*

TIZENHÁROM MILLIÁRD dollárt költenek évente reklámra az Amerikai Egyesült Államokban. Európában öt milliárd dollárt fordítanak erre a célra.

*

A MONTE-CARLÓ-I IV. televíziós fesztiválon Örsi Ferenc Epeiosz akció című munkáját az Aranynimfa-díjjal tüntették ki. Evvel a díjjal a legjobb eredeti televíziós forgatókönyvet jutalmazzák.

*

A BUDAPESTI THÁLIA Színház bemutatja Diderot Az apáca című regényének színpadi változatát.

*

JOHNNY WEISMÜLLER, a Tarzan filmek világhírű címszereplője, az egykori gyorsúszó világbajnok, az egyik hollywoodi fürdőben mint úszómester dolgozik.

*

EGY AMERIKAI EXPEDÍCIÓ különleges hajóval indult a Holttenger déli részére, hogy felkutassa a bibliai Szodomát és Gomorrát. Buvárok egy vízalatti, egykor lakott sziget nyomára bukkantak és a régészek feltételezik, hogy ott volt a két bibliai város.

MEGJELENT
WEÖRES SÁNDOR
új verseskötete
a
TŰZKÚT
Kiadja: **Magyar Műhely**
a Hollandiai Értelmiségi Kör támogatásával
5, rue Marie-Davy, Paris-14e

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Braziliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

VATAI LÁSZLÓ
AZ ISTEN SZÖRNYETEGE
(Ady lírája)
Ára kötve: $ 5.00
Megrendelhető az összeg előzetes beküldésével
OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005
Washington, 13. D.C. - USA

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 5. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. március 1.

EGY NYILATKOZAT MARGÓJÁRA

A párizsi „Le Monde" február 19-i számában terjedelmes interjú jelent meg, amelyet a lap egyik szerkesztője, André Fontaine készített Budapesten Kádár Jánossal. Kádár nyilatkozatában a jelenlegi magyarországi helyzetről, Magyarország és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa kapcsolatairól, a parasztság és a szövetkezetek problémáiról, a Mindszenty-ügyről, különböző külpolitikai kérdésekről, köztük a szovjet-kínai viszonyról beszélt, s hosszan foglalkozott az 1956. november 4-i szovjet beavatkozással és Nagy Imréék kivégzésével. Az interjú nagy visszatetszést keltett a haladó francia értelmiség és a magyar emigráció köreiben. A „Le Monde" március 1-2. keltezésű számában helyt adott a leveleknek, amelyek Kádár egyes megállapításaival foglalkoznak. Az alábbiakban közöljük ezeket a hozzászólásokat.

Kéthly Anna, a Nagy Imre kormány államminisztere, Heltai György, a Nagy Imre kormány helyettes külügyminisztere és az Irodalmi Újság szerkesztősége nevében Enczi Endre és Méray Tibor, közös nyilatkozatában, amely a többi között különösen súlyt helyez a szovjet intervenció és a Kádár-kormány megalakulásának körülményeire, a következőket írta :

„Szeretném hangsúlyozni", mondotta Kádár Fontaine-nak adott nyilatkozatában, „hogy a kérdéses időszakban egyetlen egy szovjet katona sem kapott kormányától parancsot a magyar kormány előzetes kérése nélkül. Minden egyes határozat kizárólag a magyar belpolitikai helyzet szempontjából született, s ezekért a felelősséget is kivétel nélkül magyar emberek vállalták."

1956. november 4-én, a szovjet intervenció napján a törvényes magyar kormány, amelyben Kádár is teljesjogú tagként vett részt, Nagy Imre kormánya volt. Nagy Imre pedig a szovjet csapatok beavatkozását sohasem kérte, sőt tárgyalásokat kezdett a szovjet hatóságokkal a szovjet alakulatok kivonásáról. A megbeszélések meg is kezdődtek a magyar kormány megbízottjai, s köztük Maléter Pál honvédelmi miniszter, valamint a szovjet katonai parancsnokság között : ez utóbbi elfogadta a kiürítés gondolatát, s csupán annak módozatait vitatta.

Nos, Kádár János talán mégsem akarja most azt állítani, hogy a szovjet tábornokok egy *törvénytelen* kormány honvédelmi miniszterével folytattak tárgyalásokat ?

Tény viszont, hogy Kádár pártjának hivatalos lapja, a „Népszabadság" 1956. november 8-i számában közölte : a Kádár-kormány az előző nap, *november 7-én* 14 órakor tette le esküjét. Vagyis : az eskütételre három és fél nappal a szovjet beavatkozás *után* került sor. Hogyan folyamodhatott tehát egy még meg sem alakult kormány azért a szovjet „segítségért", amelyből Nagy Imre egyáltalában nem kért ?

Hruscsov egyik budapesti látogatása során, 1959. december 2-án a Ganz-Mávag gyár munkásai előtt elmondott beszédével, amelyben kitért az 1956-os eseményekre is, akaratlanul is előre megcáfolta Kádár mostani nyilatkozatát :

„Ezekben, a Magyarország munkásosztályára nézve válságos napokban, mi, szovjet kommunisták megtanácskoztuk, hogyan segítsünk a magyar munkásosztálynak, a magyar dolgozó népnek. Elvtársaink egyike-másika azt mondotta, vajon helyesen fogják-e fel majd a magyar elvtársak, ha segítségükre sietünk. Hiszen akadnak ott olyan munkások is, akik az ellenforradalomtól megtévesztve a fasiszta összeesküvők oldalán állnak. Mi azonban, elvtársak, tudtuk és vallottuk, hogy osztályos társainknak nyújtunk segítséget, Magyarország munkásosztályának, dolgozó népének és a legkevésbé sem kételkedtünk abban, hogy a munkásosztály, Magyarország dolgozó népe helyesen fogja majd fel cselekedeteinket, testvéri gesztusként értékeli majd segítségünket."

Beszédében Hruscsov a leghalványabb célzást sem tette arra, hogy a Kádár-kormány kéréssel fordult volna hozzá. Hallgatásából arra kell következtetni, hogy a katonai beavatkozást a szovjet kommunista párt vezetősége saját maga határozta el.

Pekingi döntés ?

De valójában ők voltak-e az egyedüli kezdeményezők ? A szovjet-kínai vita ebben a kérdésben újabb fontos adatokkal szolgált. A pekingi „Népújság" 1963. szeptember 5-i vezércikke a következőket írja :

„A kritikus pillanatban, amikor a magyar ellenforradalmárok a kezükben tartották Budapestet, a szovjet vezetésnek egy ideig az volt a szándéka, hogy a kapituláció politikáját folytassa és átengedje a szocialista Magyarországot az ellenforradalomnak. A kínai párt ebben az időpontban élesen szembeszállt a szovjet vezetés téves módszereivel és helyes javaslatokat terjesztett elő. A szovjet vezetők elfogadták ezeket a javaslatokat, de a további események bebizonyították, hogy megőrizték bosszúvágyukat a kínai kommunista párttal szemben."

Figyelemre méltó, hogy a szovjet vezetőség, Moszkva és Peking éles vitája ellenére sem cáfolta meg sohasem ezt a változatot. Ha a kínaiak állítása megfelel a valóságnak, arra kell következtetni, hogy az 1956. november 4-i szovjet beavatkozás eredetét nem is annyira Moszkvában, mint inkább Pekingben, vagyis több mint 10.000 kilométerre Budapesttől lehet megtalálni. Vajon a szovjet vezetők *már* akkor „udvariasak" akartak lenni Maóhoz (a szelíd Maóhoz, a száz virág költőjéhez, a kínai őszirózsához...), ahogy ezt Albert Camus sejtette 1958. szeptemberében ? Vagy inkább azt kell feltételezni, hogy az intervenció tervét a kínai kommunista vezetők támogatásával Molotov-Malenkov-Zsukov és társainak „pártellenes" csoportja kényszerítette rá a szovjet kormányra és hadseregre ? Annyi mindenesetre biztosnak látszik, hogy Kádárnak és barátainak az ügyben semmi szerepük nem volt.

Kádár ígérete

Kádár, igaz, tézisének igazolására hivatkozik a hivatalos „Feher Könyv" V. kötetére. Csakhogy a kérdéses kiadvány nem is annyira „Fehér Könyv", mint inkább közönséges propagandabrosúra, tele szembeszökő valótlanságokkal,meghamisított vagy pontatlan idézetekkel, alaptalan megállapításokkal, amelyek az alapos vizsgát — ahogy ezt „Az igazság a Nagy Imre ügyben" című mű (*) megtette — nem állják ki.

„Mindenki tudja, s maga Kádár leginkább..., hogy Nagy Imre ártatlan volt. S a *'Fehér Könyv'* szerzői is tudják, hogy perbeszédük ostoba, s hogy a vádlottakat kínai vagy jugoszláv, de mindenesetre dialektikus okok miatt gyilkolták meg" — írta Albert Camus az idézett mű előszavában.

Kádár János azt állítja, hogy Nagy Imrét soha nem fogják rehabilitálni. Merész állítás ez ! Alig múlik el hónap a Szovjetunióban, Csehszlovákiában vagy másutt, hogy újabb és újabb, teljes vagy részleges rehabilitációk ne cáfolnák meg a múltban tett hasonló kijelentéseket. Elég csak Buharin, Krestinsky, Slansky, Clementis, Kosztov stb. nevét idézni... Rákosi is azt állította, hogy Rajkot soha nem fogják rehabilitálni, — azt a Rajkot, akinek akasztásán jelen volt — noha ezt ma nem szívesen emlegetik — az akkori belügyminiszter, Kádár János is. Kádár mindenesetre egy kérdésben elfelejtett pontos választ adni : mi a magyarázata annak, hogy Nagy Imrét 1958. június 16-án kivégezték, noha másfél évvel azelőtt a Jugoszláv Követséget (ahol 1956. november 4-én menedéket talált) a Kádár-kormány által aláírt szabályos menlevéllel hagyta el ? S vajon hogyan magyarázná Kádár a Budapesti Rádióban 1956. november 24-én elhangzott nyilatkozatát :

„Megígértük, hogy nem indítunk büntető eljárást Nagy Imre és barátai ellen múltbeli bűneikért, még ha később maguk is beismerik azokat. Tartani fogjuk magunkat ehhez az ígérethez."

AUER PÁL :

A Szovjetunió megtagadja a magyar néptől az önrendelkezés jogát

Auer Pál, Magyarország volt párizsi követe szintén megjegyzi, hogy a szovjet hadsereg beavatkozása november 4-én történt, akkor, amikor az egyetlen törvényes kormánya volt. Azután így folytatja :

„Kádár úr azt mondja az Önök lapjában megjelent interjújában, hogy a szovjetorosz és a kínai kommunisták egyaránt a népek önrendelkezési jogáért és a nemzetek függetlenségéért harcolnak. Kádár úrnak nagyon rossz véleménye lehet a „Le Monde" olvasóinak értelmi fokáról, ha azt hiszi, hogy azok nincsenek tisztában azzal, hogy a szovjetoroszok 1947 óta állandóan megtagadják a magyar néptől az önrendelkezés jogát. Még Kádár úrnak is ki kellene használnia azt a lehetőséget, amelyet a keleti blokkban bekövetkezett tagadhatatlan hasadás nyújt és több függetlenséget kellene követelnie a magyar nép számára."

LOUIS DE VILLEFOSSE :

A magyarok demokratikus szocializmusra áhítoznak

Louis de Villefosse, a kiváló francia író a következőket írja :

„Ami engem illet, azt hiszem, három dolgot leszögezhetek:

1. A magyarok minden további nélkül elismerik, hogy a helyzetük bizonyos szempontból sok mindenben megjavult az utóbbi évek során. De hozzáteszik, hogy ezt a forradalomnak (ez az a szó, amit mindenki használ) köszönhetik.

2. Az a rendszer, amelyre Magyarországon áhítoznak, a demokratikus szocializmus, úgy, ahogy azt a gyakorlatban a skandináv országok valósították meg.

3. Ha az az érzés, amellyel a magyarok Nagy Imre irányában viseltetnek, szabadon megnyilvánulhatna, ez semmivel sem volna kevésbé erős, mint az, amelyik a tüntetők százezreit vonultatta fel Rajk temetésén.

De hogyan juthatna kifejezésre ez az érzés akkor, amikor a megszálló szovjet hadsereg katonái még mindig ott vannak Magyarországon, — miként ezt André Fontaine, aki saját szemével látta őket, megjegyezte?

Azok közé tartoztam, akik igazságtalannak tartották, hogy az indokínaiakkal és az algériaiakkal idegenekként bánjanak saját földjükön. De hogyan fogadhatná el becsületes ember azt, hogy egy olyan országnak, mint Magyarország, ne legyen meg a joga a függetlenséghez?"

(*) *Les Documents de „Tribune libre"*, Plon, 1958. A könyv Albert Camus előszavával és Fejtő Ferenc utószavával jelent meg.

Page 4 — LE MONDE — 1er-2 mars 1964

Après l'interview de M. Kadar au « Monde »

PLUSIEURS PERSONNALITÉS RÉPONDENT

aux déclarations du chef du gouvernement hongrois

A la suite de la publication de l'interview de M. Kadar par André Fontaine (« le Monde », 19 février 1964), plusieurs personnalités, pour la plupart d'origine hongroise, contestent les affirmations du chef du gouvernement de Budapest.

Mme Anna Kéthly, ministre d'Etat du gouvernement Imre Nagy en novembre 1956; MM. György Heltai, ministre adjoint des affaires étrangères de ce gouvernement; Endre Enczi et Tibor Méray, respectivement rédacteur en chef et rédacteur en chef adjoint d' « Irodalmi Ujsag » (« la Gazette littéraire »), nous ont adressé une lettre dans laquelle ils insistent notamment sur l'intervention soviétique et la formation du gouvernement Kadar.

« *Je voudrais souligner*, a déclaré M. Kadar à M. Fontaine, *qu'à aucun moment un soldat soviétique n'a reçu d'ordre de son gouvernement sans demande préalable du gouvernement hongrois. Toutes ces décisions ont été prises exclusivement du point de vue de la situation intérieure hongroise, et ce sont uniquement des Hongrois qui ont pris toutes les responsabilités.* »

» Or, le 4 novembre 1956, jour de l'intervention soviétique, le gouvernement légal hongrois, dont M. Kadar était membre de droit, était celui d'Imre Nagy. Non seulement Imre Nagy n'avait jamais sino-soviétique a en effet fourni à ce sujet de nouvelles précisions. On pouvait lire dans l'éditorial du *Quotidien du peuple*, de Pékin, en date du 5 septembre 1963 :

« *A l'instant critique où les contre-révolutionnaires hongrois tenaient Budapest entre leurs mains, la direction du parti soviétique avait eu pendant quelque temps l'intention de poursuivre sa politique de capitulation et d'abandonner la Hongrie socialiste à la contre-révolution. A cette époque, le parti chinois avait pris nettement position contre les méthodes erronées de la direction soviétique et avait formulé des propositions correctes. Les dirigeants soviétiques finirent par accepter ces propositions, mais la suite des événement a prouvé qu'ils ont gardé en leur âme leur soif de vengeance contre le parti communiste chinois.* »

» On notera que, malgré l'âpreté de la querelle entre Moscou et Pékin, les Soviétiques n'ont jamais démenti cette version. Si elle correspond à la vérité, il faudrait en conclure que l'origine de l'intervention soviétique du 4 novembre 1956 ne se trouverait pas tant à Moscou qu'à Pékin, à plus de 10 000 kilomètres de Budapest. Est-ce à dire que les Soviétiques voulaient *déjà* « *faire une politique* » encore Albert Camus dans la préface de ce livre.

» M. Kadar affirme qu'Imre Nagy ne sera pas réhabilité. Affirmation téméraire ! Chaque mois en U.R.S.S., en Tchécoslovaquie et ailleurs, de nouvelles réhabilitations totales ou partielles viennent démentir des déclarations semblables faites il y a quelque temps : Boukharine, Krestinsky, Slansky, Clementis, Kostov, etc.

Rakosi avait déjà affirmé que jamais Rajk ne serait réhabilité. Ce Rajk, à la pendaison duquel assistait M. Janos Kadar, alors ministre de l'intérieur, ce que personne ne semble plus se rappeler. En tout cas M. Kadar a oublié de nous préciser une chose : comment se fait-il qu'Imre Nagy ait été exécuté le 13 juin 1958, alors qu'un an et demi plus tôt il quittait l'ambassade de Yougoslavie où il avait trouvé asile le 4 novembre 1956), muni d'un sauf-conduit en règle signé par le gouvernement Kadar, et que le 25 novembre 1956 M. Kadar déclarait encore à la radio de Budapest : « *Nous avons promis que nous n'intenterions pas d'action judiciaire à l'égard d'Imre Nagy et de ses amis pour leurs crimes passés, même s'ils les reconnaissent plus tard eux-mêmes. Nous tiendrons notre promesse.* »

MÁRCIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Hozzászólások egy Kádár-nyilatkozathoz (1. old.)

René Char két írása (3. old.)

Berki Erzsébet Kerényi Károly könyvéről (4. old.)

Tüz Tamás: Pápák, szcrelmek, alkotások (5. old.)

Nagy Pál Sánta Ferenc riportregényéről (6. old.)

Halász Péter: Találkozás egy bécsi forradalmárral (7. old.)

Bakucz József, Dedinszky Erika és Józsa János versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

„Orosztalanítás" Bukarestben

Románia megindult az „orosztalanítás" útján. Ez a folyamat egyelőre még óvatos és félénk, s a román vezetők nem mulasztanak el egyetlen alkalmat sem, hogy ne idézzék a mondást : *„Ne essünk át a ló másik oldalára !"* Miután éveken keresztül a Szovjetunió leghűségesebb csatlósai voltak, most végre megnyitották a kapukat Nyugat felé is. Igaz, félszemükkel közben egyre azt lesik : mit szól a változáshoz a szomszédos birodalom gazdája. *„Nincs értelme annak, hogy a magyarországi példa nálunk is megismétlődjék !"* — hajtogatják a román kommunisták.

Jellemző a mostani folyamatra az a tény, hogy a román iskolákban az eddig kötelező orosz nyelvet választható tantárggyá minősítették, de a rendelet szövegét hivatalosan nem tették közzé. Ezzel egy időben — mint az Irodalmi Újság már megírta, — bezárták a bukaresti Gorkij Intézetet is : az orosz nyelv felsőfokú oktatása ezentúl az egyetemeken folyik majd, minden megkülönböztetés nélkül, mint bármelyik élő idegen nyelvé.

A bukaresti lakosok azt is meglepetéssel láthatták, hogy a város központjában lévő orosz nyelvű könyvesboltot egyik napról a másikra bezárták, s magát az épületet is lebontásra ítélték. Az orosz könyveket ezentúl a „Nemetközi Könyvesbolt"-ban árulják majd a többi idegen nyelvű kiadvánnyal együtt. Mind ez feltűnés nélkül, szinte titokban történt s az újságok egyetlen sorral sem emlékeztek meg az eseményről.

A „Gorkij"-mozit átkeresztelték „Szövetség"-filmszínházra, de ezzel egy időben, talán hogy az esemény oroszellenes látszatát elvegyék, a „Május I." „Augusztus 23." és a „Szeptember 13." mozik nevét is „Excelsior"-ra, „Aurorá"-ra és „Doiná"-ra változtatták, így tehát azt mondhatják, hogy a moziknak csak olyan nevet akartak adni, amely rendeltetésüknek, a tömegek szórakoztatásának jobban megfelel.

Az óvatos orosztalanításra nem kevésbé jellemző az alábbi példa : az 1963-ban kibocsájtott fémpénzeken a „România" szó helyesírása megváltozott. Az eddigi „Romînia" helyett most „România" olvasható. A kiejtést illetően ennek a kis változtatásnak nincs nagy jelentősége : a kúpos ékezettel ellátott *â* szinte teljesen úgy hangzik, mint az î. A helyesírási módosításnak azonban politikai háttere is van : a régebbi íráskép, amely orosz ihletésű volt, csak 1945 óta volt használatos.

Egy további ténynek még nagyobb jelentősége van, mint a pénzfeliratok megváltoztatásának : megszüntették az *„Új Idők"* című szovjet hetilap román kiadását, s helyette *„Lumea"* címmel román nemzetközi politikai hetilapot indítottak meg. A *„Lumea"* első számát percek alatt elkapkodták az újságárusoknál : a lap a cikkek kilencven százalékát a nem kommunista világsajtóból vette át...

Gheorghiu-Dejék, akiknél megrögzöttebb sztálinistákat alig ismert a világ, most a szovjet-kínai ellentéteket kihasználva, igyekeznek lassan eltávolodni Moszkvától, nagyobb mozgási szabadságot szerezni maguknak, a szovjetellenességgel bizonyos népszerűségre tenni szert a román tömegek között s ezzel megszilárdítani diktatúrájukat és egyebek közt biztosabb talajt teremteni erdélyi magyarüldöző politikájuk számára. Arra a magyar-üldözésre, amely ellen a Kádár-kormány mindmáig egyetlen egyszer sem mert nyilvánosan tiltakozni.

d: b.

Az IDŐ Sodrában

Kísértő szellem

Pável Dybenko 1912-ben csatlakozott a bolsevikok pártjához, 1915-ben vezetője volt egy matrózlázadásnak egy orosz hadihajón s 1917-ben harcba vitte matróztársait a cári rend ellen — egy új rend megteremtésének vágyával szívében. Pável Dybenko, kétméteres óriás, a nép embere volt, tanulatlan és egyszerű, abból a fajtából való, mely a hősöket teremti a forradalmakban. Pályafutása gyors volt, s fénylő, mint az üstökösöké. Kollontai asszony férjéül választotta s nem sokkal az Októberi Forradalom után Dybenko annak a „Parancsnoki Csoportnak" lett tagja, mely a Haditengerészet feletti ellenőrzést gyakorolta. Egy évvel később mint Haditengerészeti Népbiztost látjuk viszont.

A forradalom után, a volgai, később a leningrádi katonai körzet parancsnoka, a Hadsereg Felülvizsgálója, a lövészezredek kiképzésének felelőse: egyike azoknak, akik a Vörös Hadsereg megszületéséért és fejlődéséért felelősek. 1921-ben azonban a párt utasítására, a kronstadti matrózlázadás leverését irányítja; azoknak a matrózoknak elpusztításában vesz részt, akik — utolsó fellobbanásként — a tizenhetes ideálokhoz való visszatérést követelik, akiket a forradalomhoz való hűség visz harcba s a forradalomhoz való hűtlenség árul el. A kronstadti matrózok titkos és szabad választásokat, demokráciát és egyenlőséget követeltek; Pável Dybenko — ekkor már — a barikád túlsó oldalán állt. Meg kellett érte fizetnie? Talán nem úgy, ahogy gondolta volna. Mert pályafutása még korántsem ért véget; az egykori forradalmár-góliátnak még a forradalom sztálini árulói közé kellett süllyednie; törpévé a törpék között. A Kronstadt elleni támadást Tuchacsevszkij vezette, Dybenko volt a politikai biztosa. Tizenhat esztendővel később — nyolc társával egyetemben — Pável Dybenko tagja annak a katonai bíróságnak, mely Tuchacsevszkij marsallt, mint Hitler kémjét és a Gestapo ügynökét, halálra ítélte és kivégeztette. A forradalmár tragédiája itt válik teljessé; nem élte túl sokáig. Alig egy esztendővel később, hamis vádakkal letartóztatták és agyonlőtték. 1964. február 17-én lett volna 75 éves.

Születésnapi ajándékként a Pravda — az igazság bajnokaként — több, mint huszonöt esztendővel halála után, 1964. február 17-én — rehabilitálta Pável Dybenkot. Későn. Mert ha a Pravda szándéka az lett volna, hogy a forradalom hősét halálából a halhatatlanságba emelje, ezzel már aligha büszkélkedhet. Azért, főként, mert ezt elvégezte már a Pravda **helyett**, sőt **akarata ellenére** Koestler Arthur, aki klasszikus művében, a **Sötétség délben** című regényében olyan emlékművet állított Pável Dybenkónak, amivel a Pravda cikke aligha versenyezhet.

Koestler regényében Dybenkót ugyan Bogrovnak hívják, s nem 1912-ben, hanem már 1905 előtt csatlakozik a párthoz, de ettől eltekintve — amint az író maga mondja — lényegében azonos azzal a forradalmárral, akit előbb **felhasználtak**, azután **kivégeztek** azok, akik ma megbocsájtják neki, hogy vétkeztek ellene.

A szellem — halhatatlanul és tanúságként — Koestler regényében kísért. Amikor az öreg bolsevikot, Rubasovot letartóztatják és vallomásra akarják kényszeríteni, (amit ő eleinte visszautasít), elvonultatják előtte a halálba induló barátot, akire oly jól emlékszik a forradalmat megelőző időkből, akit **„írni-olvasni tanított, akinek a történelmi gondolkodás alapelemeit magyarázta s aki, bárhol is lett légyen Rubasov azóta, minden évben kétszer levelet küldött neki, mely változatlanul, mindig így végződött: sírig hű elvtársad, Bogrov."** S a cella kukucskálóján egyszerre megjelenik — Bogrov: **„Az arcot fehéres hajszálak hálózták be, a száj szétnyílt s kétoldalt nyál csurrant ki belőle, mely — összevegyülve a haláltékról csorgó verítékkel — lefolyt az áll felé. Amikor elvonszolták Rubasov szűk látköre előtt, tovább jobbra, a folyosó vége felé, a hörgés és sóhajtozás fokozatosan elhalkult; Rubasov most már csak távoli visszhangként hallotta ezt, a visszhangot, három magánhangzóból: u-a-o. De amikor a folyosó végén elfordultak... Bogrov kétszer hangosan felkiáltott s ez alkalommal Rubasov már nemcsak a magánhangzókat hallotta, hanem tisztán az egész szót, tulajdon nevét: Ru-ba-sov."**

A fegyver dörrenését már nem hallotta meg. Dybenko-Bogrov eltűnt a sztálinista süllyesztőben, a Pravda szerint **„egy rosszindulatú rágalom következtében tragikusan életét vesztette."** Rehabilitálása a **jó jelek** közé tartozik; a **Sötétség délben** orosz — vagy éppen magyar — kiadása pedig azt jelezné — s egyszer talán jelezni is fogja? — hogy az igazság nem a Pravda tulajdona, hanem azoké, akik — jóval megelőzve a Pravdát — már emlékművet emeltek a tragikus sorsú forradalmároknak. Emlékművet, ércnél maradandóbbat, s ami talán még ennél is fontosabb: esendő-emberit.

A. T.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Csathó Kálmán

követte a nagyokat, akikkel együtt élt, akiknek nemcsak munkatársa, de jó barátja is maradt élete végéig. Örök emléket állított nekik. Az új nemzedék Csathó könyveiből, utolsó években megjelent emlékirataiból fogja megismerni a nagy gárdát Csillag Teréztől Bajor Giziig.

Csathó a Kultuszminisztérium művészeti osztályáról került a Nemzeti Színházba, ahol évtizedeken át mint főrendező, első munkása volt a magyar színpadművészetnek. Hóman minisztersége alatt feleségével, Aczél Ilonával, — akinek nem tetszett származása, — Rózsahegyivel és még tizenhatunkkal együtt bocsájtották el a Nemzeti Színháztól.

Csathó ezen is csak mosolygott. Ez a bűbájos, mulatságos, akkor nagybajuszú magyar tudta, mit akar és konokul végrehajtotta akaratát még akkor is, amikor látszólag nem volt igaza. Apja, pesti táblai elnök, nem értette fia színházi ambícióit, megdöbbent, mikor elvette Aczél Ilonát, az akkor még nem jelentős színésznőt. A pályaválasztás és a házasság kitűnően sikerült.

Ha Csathóra emlékezem, akkor a Pannónia nyolcasra is gondolok. Nem a Pannónia Evezős Egyletre, hanem a Pannónia szálloda kávéházára. Itt ült a Nemzeti régi gárdája, Szacsvay és Dezső József is, ócska kerek asztalainál írt Ambrus Zoltán és a fiatal Hevesi Sándor. A későbbi években, a Pannónia éttermének hátsó csendes különszobájában vacsorázott előadás után Herczeg Ferenc, Bajor Gizi, Zilahy, Indig, Paupera, Csathó, Aczél Ilona, Hettyey Aranka és későbbi férje, Nadányi Emil, a Budapesti Hírlap főszerkesztője és a 8 Órai Újság tulajdonosa. Néha Hevesiék is, ha valamit el akartak intézni velük, s egy-egy autszeider, jómagam is alkalomadtán. Erről a Pannónia nyolcasról hitték azt, hogy dönt élet és halál felett. Pedig ez a nyolcas nem törődött apró szereposztással vagy műsor-elgondolással. Diskuráltak és megbeszélték saját problémáikat.

Csathó mint író is népszerű lett. Regényei nagy példányszámban jelentek meg, darabjai pedig. (Új rokon, Te csak pipálj Ladányi, Házasságok az égben köttetnek,) százas sorozatot értek el. Húsz év előtt jelent meg utolsó szépirodalmi munkája és még ma is keresik az antikváriumokban. Móricz Zsigmonddal együtt indult a debreceni iskolapadból. A Légy jó mindhalálig egyik rokonszenves gyerekszereplőjét Móricz Csathóról mintázta. Sok év után ismét összekerültek a Nemzeti Színház színpadán. A Sári bírót — Blaha Lujzával — Csathó rendezte. Jó barátságban emlékeztek az együtt töltött évekre.

Amikor az olvadási időszak sem adott a regényírónak lehetőséget akkor mint új Csathó lépett a közönség elé. Színházi emlékei a hozzáértés, tapasztalat, átélés keverékéből születtek és alapját adják minden jövendő munkának, ami színháztörténettel, színházművészettel fog foglalkozni. „Ilyennek láttam őket", az első kötet címe. „Egyetlen szóval sem mondom, hogy ilyenek voltak..." — írja Csathó az előszóban. Én, aki még együtt dolgoztam Pethessel, Gyenessel, Ódryval, úgy érzem, jól látta őket. Rendeztem darabot Csillag Terézzel, akihez különben is jó barátság fűzött, de sohasem tudtam elképzelni, milyen lehetett ez a nagy művésznő, amikor naivságával elbűvölte a közönséget. Csathó emlékei, mint annyi minden másra, erre is választ adtak: „A naivák ma már eltűntek a színpadról, mert eltűntek az életben is. A szó maga valami holdvilágos érzelgősség, vérszegény unalom képzetét kelti fel a mai fiatal nemzedékben, de egészen mást jelentett Csillag Teréz korában. Jelentette az örök női bájt, átszőve sziporkázó szellemességgel egy romlatlan fiatal lány alakjában. Soha bájosabb és szellemesebb fiatal lányok nem jártak-keltek a színpadon, mint amilyen Csillag Teréz tudott lenni. A közönség rajongott érte, mert az ő alakjai testesítették meg azt az ideált, amilyennek az apák lányaikat, rajongó fiatal szerelmesek pedig menyasszonyaikat képzelték."

A közönség a régi szeretettel fogadta az új Csathót is, aki azt a humorral átszőtt nem teljesen valódi életet festette, ami elmúlt anélkül, hogy igazi élet lett volna. Emlék volt már Csathó életében is, most elbúcsúzott tőle örökre, itthagyva a mai, tőle idegen világot.

SIKLÓSSY PÁL

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Crankshaw, a magyar nép és Kossuth Lajos

Edward Crankshow néhány hónappal ezelőtt cikket írt az erdélyi magyarság üldözéséről és ezzel felhívta a világ figyelmét a romániai kommunisták újabb bűnére. Minden magyar ember hálája szállt ezért az angol publicista felé, akinek nemrég jelent meg „The Fall of the House of Habsburg" című könyve, amelyben a magyarság, a magyar nép politikai szerepléséről (1918-ig) és Kossuth Lajos tevékenységével, államférfiúi működésével is foglalkozik. A munka eme részét nem tartom sikerültnek.

A könyvet az Irodalmi Újság újévi számában Iványi-Grünwald Béla „Gög és nemzeti politika" című cikkében ismertette és bírálta. Iványi-Grünwald Béla jeles történész és publicista, mégis szeretném az ő bírálatát kiegészíteni.

Szerintem az angol szerző a magyarságot összetéveszti azokkal a főurakkal és politikusokkal, akik Magyarország politikáját hosszú évtizedeken át irányították anélkül, hogy a nemzetet alkotó millióknak módjuk lett volna egy szót is szólniok. Az „ódon, vad" vármegyeházára, a diétákra, a kiegyezés utáni parlamentekbe nem ők küldték a „tettekkel tényezőket", hiszen a magyar népnek 1918-ig nemhogy titkos, de még csak általános választójoga sem volt.

A magyar népnek — mint minden más népnek is — számos hibája van, de „beteges büszkeséggel, szélsőséges fennhéjázással" illetni — ezt a magyar nép nem érdemli meg.

A kitűnő Iványi-Grünwald Béla azt írja, hogy Kossuth Lajossal kapcsolatban Crankshow „néha túllépi az objektivitás határait". Nagyon is! Kossuth „elvnélküli demagóg volt" — mondja Crankshow, aki pedig bizonnyal tud arról a lelkesedésben határt nem ismerő ünneplésről, amelyben Kossuthot Amerikában és Angliában **éppen nemes elvei melletti rendíthetetlen kitartásáért részesítették.**

Kossuth nem kereste a harcot. Békében és mindenkivel békességben törekedett reformjait megvalósítani. Még 1848. augusztus 19-én is így beszélt a képviselőházban: „Vannak, kik Magyarországot az ausztriai elszakadás szándokával gyanúsítják. Ezt nyíltan és merem mondani az összes nemzet nevében egy **alávaló rágalomnak nyilatkoztatom.** Idők következhetnek, hogy az ausztriai háznak biztos álláspontja **nem leend más, mint Magyarország."**

Nem sokkal később Jellasich osztrák tábornok és horvát bán, a bécsi Kamarilla utasítására rátámadt Magyarországra, katonáival átlépte a magyar határt. Mi mást tehetett az első magyar felelős kormány és tagjai között Kossuth Lajos, mint fegyverre szólítani a nemzetet „szegény magyar hazánk megmentésére."?

Crankshow Hitler és Mussolini előfutárának nevezi Kossuthot. Erre a megállapításra kár szót vesztegetni.

Crankshow végül azzal áll elő: Kossuth apja szlovák volt. Nem felel meg a tényeknek. A Kamarilla pamfletjei próbálták ezt behazudni a magyar közvéleménybe. Kossuth apját udvardi Kossuth Lászlónak hívták, akinek egyik őse a 13. vagy 14. században kapta a magyar nemességét. (Kossuth nemesi előnevét sohasem használta.) Kossuth László ügyvéd volt a Zemplén megyei Monokon. Anyanyelve magyar volt, jól beszélt németül, alig valamit szlovákul. Csak annyit, amennyit a „tótul" beszélő parasztoktól és a cselédségtől eltanult.

T.H.

Bern

Egy nem létező újság létezése

Az Irodalmi Újság február elsejei száma megjegyzéseket közölt az újonnan megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* első kötetéről. Szeretném még kiegészíteni a lexikonnak az Irodalmi Újságra vonatkozó feltűnő megállapítását. Faludy György, írja a Lexikon, akit „az ötvenes évek elején internáltak, 1953-ban rehabilitáltak", (hogy *kik és miért* arról nem szól a példázat), „1956-ban Londonba disszidált, ahol 1961. végéig az amerikaiak által fenntartott Irodalmi Újság szerkesztője volt" ; Ignotus Pál, akit 1949-ben „kémkedés vádjával letartóztattak, 1956. őszén rehabilitáltak, (hogy *kik* és *miért* arról ez esetben sem kapunk felvilágosítást), 1962-ig a londoni Irodalmi Újság szerkesztője volt" — ezzel szemben ez az Irodalmi Újság — legalábbis a lexikon szerkesztői számára — egyáltalán nem is létezik. Aki nem hiszi : járjon utána ; nézze meg az 510. oldalt, ahol is olvasható, hogy a lap „1956. november 2-án megjelent *utolsó* száma szinte teljes egészében az ellenforradalmi lázadást támogatta." Ne kérdezzük, ezúttal, hogy mit jelent — ebben az összefüggésben — a *szinte* szócska, azzal se vitatkozzunk, hogy miféle „ellenforradalmi lázadás" történt ama napokban ; kérdezzük csak azt meg, miként lehetséges, hogy van egy Irodalmi Újság, melynek volt két szerkesztője Londonban s van kettő Párizsban, de még sincsen Irodalmi Újság, hiszen *utolsó* száma — a lexikon szerint — 1956. novemberében jelent meg.

Zoltán Imre,

Köln.

Nyugat-Németország

René Char két írása *

A virrasztó Magdolna

Festőbarátomnál, Jean Villerinél vacsoráztam. Tizenegy óra múlt. Metrón tartok hazafelé. A Trocadéro-állomáson átszállok. Kellemes fáradtság tölt el, s szórakozottan hallgatom lépteim koppanását a megálló folyosóján. Hirtelen egy szemközt jövő fiatal nő fordul hozzám. aki, gondolom már előzőleg hosszan vizsgálhatott. Kérdése a lehető legváratlanabb : „Uram, volna-e véletlenül levélpapírja ?" Tagadó válaszomra és bizonyára kétkedő mosolyomat látva még hozzáfűzi : „Talán furcsának találja ?" „Nem", mondom, „egyáltalában nem, hogy levélpapír vagy valami más..." A nő hangjába a sajnálkozás enyhe árnyalata vegyül : „Pedig !" Soványsága, sápadtsága, azoké, akiknek mestersége kétes, akárcsak az enyém. A legjobb szándékom ellenére sem fedezek fel semmi szépséget ebben a tolakodó árnyalakban. Pedig az arc tojásdad vonala, a homlok, s főleg a tekintet fölkelthetné a figyelmet, sőt zavarba hozhatna. De ez még nem lenne elég, hogy szóba is álljak vele ! Már csak arra gondolok, hogyan szabaduljak meg tőle. Megérkezem a Saint-Cloud felé tartó szerelvényhez, gyorsan felszállok. A nő azon nyomban követ. A kocsiban néhány lépést teszek, igyekszem megszabadulni kísérőmtől. Eredmény nélkül. A Michel-Ange-Molitor megállónál sietek leszállni. De a könnyű léptek követnek, s végül utolérnek. A hang árnyalata megváltozott : áhítatos, mint az ima, de alázat nélküli. Néhány nyugodt szóval kifejtem, hogy az ügyet nem érdemes tovább folytatni. De a nő erősködik : „De hiszen nem is érti miről van szó ! Nem arról, amire gondol !" Az éjszakai levegő, amely most megérint minket, merészségének némi bájt kölcsönöz : „Azt hiszi talán, hogy a földalatti állomás sivár folyosóján, ahonnan mindenki csak menekül, éppen gáláns kalandra kínálkozom ?" — Hol lakik ?" — „Nagyon messze innen. Bizonyára nem ismerős arrafelé." Hirtelen elfog a vágy, hogy rejtélyek után kutassak, mint hajdan, amikor az életet és a költészetet fölfedeztem. Ingerülten űzöm el az emléket. „Nem kísért már a lehetetlen, mint egykoron. (Hazugság !) Túl sok szenvedést láttam... (Szemérmetlen fellengzés !)" S a nő válasza , „Pedig ha újra hinne, a szenvedés ettől még nem lenne több. Ne zárkozzék magába. Akkor nem éri meg halálát." Mosolyog : „Milyen nyirkos az éjszaka !" Így érzem én is. A Boileau utca, amely máskor oly vidékies és megnyugtató, most fehérlik a dértől, de az égen hiába keresem a csillagok nyomát. Figyelmesen nézem a fiatal nőt : „Hogy hívják, kicsikém ?" — „Magdolna." A név, az igazat szólva, nem lepett meg. Délután fejeztem be versemet, a *„Magdolna a mécsessel"*-t ; Georges de la Tour képe ihletett meg, amely még ma is érvényes kérdésekkel faggatja a szemlélőt. Alaposan próbára tett a vers. De miért is ne látnám ebben a makacs Útitársban költeményem igazolását ? Már kétszer is megesett velem, különlegesen fáradságos versek után, ugyanez a történet. Könnyű most magamat meggyőzni. A nagy Valóság az érzelem és a látomás mély rétegeiből törhet fel. Jóslat köszönti az ide alászállót. Nem hinném, hogy állításom téves. Nem én vagyok az egyetlen, akinek ez a ritka bizonyíték olykor teljességgel kijár. „Magdolna, jóságos és nagyon türelmes volt velem. Jöjjön, menjünk még egy darabig együtt !" Lépteink körül árnyaink tökéletesen megértik egymást. Megfogom a karját : a soványság fölébreszti bennem a hasonlóság érzését. De ez szinte azonnal el is tűnik, s nem marad más a helyén, csak a végtelen magány és a tökéletes kegyelem, amelyet akkor éreztem, amikor versem végére odatettem az utolsó pontot. Fél egy van. A Versailles-i Úton a Javel-állomás sápadt fénye tör fel a föld alól. „Akkor én búcsúzom." Bizonytalanul várok, de a törékeny test kiszabadítja magát. „Csókoljon meg, hadd menjek boldogan..." Kezembe veszem arcát, csókolom szemén és haján. Magdolna lassan távozik, s eltűnik a földalatti lépcsőjének alján, amelynek vasrácsa már várja a zárást.

Esküszöm, hogy mind ez igaz, s minden úgy történt, mert nem vagyok szerelem nélkül való, ahogy ezt elmesélem ezen a januári éjszakán.

A nemes valóság nem kerüli azt, aki hogy becsülhesse, azért keresi, nem pedig hogy sértegesse vagy éppen foglyul ejtse. Ez az egyetlen feltétel, amelynek, mert nem vagyunk eléggé tiszták, nem mindig teszünk eleget.

(*) René Char, a mai francia költészet egyik legkiemelkedőbb alakja, engedélyt adott az Irodalmi Újságnak, hogy verseit és prózai írásait magyar nyelven közölhesse.

Az üvegtető alatt

A festő :

Foglaljon helyet, a kerti széken kényelmes az ülés. Addig egy kis fényt eresztek be a műterembe : hadd csillanjon a víz a színeken. Kóstolja meg ezt a narancsot ! Nemcsak azért van ott, hogy a tányér szélén illegesse magát. Szerezzen neki örömet ! S mondja, mi újság ?

A költő :

Minden tettének meghitt íze van. S a tárgyak, amelyeket megszelídít, megőrzik igaz tartásukat, még akkor is, ha erre nincsen már szükség. Hogyan csinálja ezt ? Láthatóan csak az ön társaságát várják, hogy tegyen értük valamit. Pedig mások durva simítása...

A festő :

Amennyire csak lehet, kímélem érzékenységüket, bizonytalanságukat, amely majdnem nagyobb, mint az enyém. Ha arrébb helyezem őket, figyelmes vagy hűvös vagyok velük, nem mulasztom el, hogy magyarázattal ne szolgáljak nekik. A tapintással. Az ecset csak azután következik. A világot a lehetetlenség oly szorosan veszi körül... Türelemre és ötletes elszántságra van szükség.

A költő ·

Olyan ez a korsó, mint alkonyatkor a munkás, aki erejének szirmait bezárta, s nyugodtan készül, hogy végre megpihenjen ágyában. De hadd térjek vissza az ízre. Az ön témái izgatják és lenyűgözik a figyelő szemet. Nincs semmi szükség hunyorításra, tornázó ügyeskedésre. S az örömujjongás tömött és harsány. A lehetőségek tömbje ön, akár az élet a magban, a dugványban. A kiszámíthatatlan véletlennel szemben az ellenállást erősíti.

A festő :

Az elméletek tudja... Ha beavatkozom a tárgyak sorsába, ezt nem azért teszem, hogy kifosszam őket vagy eltúlozzam ismertető jegyeiket. Csupán csak éjjelükbe térek velük vissza, hogy ősi pőreségüket itt megleljem. A fény vágyával, az árnyék kíváncsiságával, a szerkezet sóvárgásával látom el őket. A dolgom az, hogy a közömbös lényekből és tárgyakból új szerelmet csiholjak ki.

A költő :

Látom az egész nyájat amely önnek engedelmeskedik.

A festő :

Ne ámítsa magát ! Az én érzésem az övéké is. A túlzásban és a mértékben összhangunk tökéletes. A szabadságnak mindenütt meg kell mutatkoznia. S az ismeretlent meg kell védeni minden vállalkozással szemben. Nem igaz, hogy az erdő mozdulatlanná merevedik. S vajon ki látott már üres kandallót ?

A költő :

A nyugtalanság szinte észrevétlenül remegteti ezt a kerti széket. Pedig hátamban érzem vashajlatát. Az ön képén csacsog és rezeg a szék. Dél van a házban, de mintha senki se venné észre. Ön tudja egyedül, akit még billiárdja visszatart. Micsoda cimbalom ! S az én örömöm végtelen !

A festő :

Nap mint nap meg kell győznünk magunkat arról, hogy az igazi életnek és a tárgyaknak, amelyekből áll, nincsen titkuk egymás előtt. S köztük a hiánynak, az elutasításnak, a természettől való rejtekhelynek nem ismerjük fel első tekintetre titkos fortélyát. Meglepő, mennyire képtelenek vagyunk, hogy egyszerre mindenütt jelen legyünk.

A költő :

Örülök, hogy *„A Festő Műterme"* című sorozatban ön lángeszű hálátlansággal felhalmozta és mintegy összezsúfolta álmának és munkájának példás és mégis mindennapos lehetőségeit. A röppenés vágyát egyik a másikától kapja. És ez az örvösgalamb vagy talán inkább főnix, amely hol sebes röptétől részeg, hol meg mozdulatlanul gömbölyödik, a szerint hogy szárnyal vagy csak nézi a műterem bolyhos egét, szelet kavar és olyan jelenvaló, hogy újabb képei beleremegnek.

A festő :

Mi újság maguknál Délen ?

A költő :

A narancsfák virágban állnak. a barackfa hullatja szirmai záporát. Nemsokára a többi fa is követi őket. Az ő érettségük csak egy múló évszak. Itt viszont...

GOTTFRIED KELLERTŐL PICASSÓIG

Keller Zöld Henrikjének első fogalmazása 1879-ben jelent meg. A III-ik kötet 15. fejezetének egy részletét hozza az alábbi fordítás. Annak idején az öreg Ignotus fordította magyarra Keller remekét remekül. Nem tudtam előkeríteni, kénytelen voltam magam bajlódni a fordítással, — hevenyészett dolog, de Picasso benne van, vagy legalábbis a fantomja. A dialógusokat, mik nincsenek kapcsolatban az esztétikai fejtegetésekkel, kihagytam.

A közölt részlet különös érdekességére egy svájci folyóirat hívta fel figyelmemet.

A közvetlen előzményekből csak ennyit : nagy és eseményes ünnepségek után, melyek Zöld Henriket élete üresség ére és magányosságára ébresztik, újra festeni készül. Előszedi félig kész munkáit s végül egy kartonnál állapodik meg, melyen nem volt egyéb, mint jobb és bal felén egy-egy öreg, vihar megszaggatta fenyő.

Gy. M.

Hogy valamit mégis tegyek, (ezek Zöld Henrik szavai) talán hogy gondolkozásomat élénkítsem, a szénnel vázolt egyik fenyőt nádtollal kezdtem megrajzolni, — aztán majd meglátom, hogy megy tovább. De alig dolgoztam egy fél óráig, mialatt néhány ágat egyforma tülevelekkel díszítettem, valami mély szórakozottság vett rajtam erőt s aztán úgy, minden szándék nélkül, csak vonalakat húztam a lapon, mint aki tollát próbálja ki. Ebből a firkálásból lassan-lassan a vonalak végtelen szövevénye alakult, melyet aztán nap mint nap, valahányszor munkához láttam, tűnődésbe elmerülve, tovább szőttem, míg aztán ez az öntudatlan munka, mint egy szörnyű szürke pókháló a karton nagyobb részét be nem födte. De aki figyelmesen megnézte ezt a zagyvaságot, az dicséretes összefüggést és igyekezetet fedezett föl a vonalakban, melyek tollvonásaikkal és fordulataikkal ezer meg ezer rőfnyit is tettek és labirintusuk elejétől végig követhető volt. Néha egy új manier mutatkozott, bizonyos értelemben a munkának egy új korszaka ; új minták, új motívumok, gyöngéd kézzel kecsesen íródtak s ha összeadnók a figyelemnek, célszerűségnek és kitartásnak summáját, melyet ennek az értelmetlen mozaiknak elkészítése igényelt, akkor, — ha egy festő ezt egy igazi műre fordítja, bizonnyal valami érdemeset produkált volna. Csak éppen hogy imitt-amott kisebb-nagyobb megtorpanások voltak láthatók, bizonyos összegabalyodások lelkem fanyar kedvű, szórakozott útvesztőiben s az a gondos mesterség, mellyel a toll ebből a zavarból magát kimenteni igyekezett, mutatta, hogy az álmodó tudat menynyire foglya volt hálójának. Így ment ez heteken, hónapokon keresztül, nagyméha ha változatosságból homlokomat az ablakra szorítva figyeltem a felhők vonulását, alakulását és gondolataimmal a messzeségbe révedeztem.

Egy nap, amikor így dolgoztam, elszenderült lélekkel s mégis éles elmével, ezen a kolosszális firkálmányon, kopogtattak ajtómon. Összerezzentem, de már arra nem volt időm, hogy a képet eltűntessem... (Két házaspár jött, a férfiak nemrég még festőtársai.) Erikson ott állt a festőállvány előtt és elcsodálkozva szemlélte legújabb munkámat. Aztán engem nézett elkomolyodott arccal s amikor látta zavaromat, pirulásomat, fejét rázva, huncutkodón mondotta.

„Zöld Henrik, te ezzel a jelentékeny munkával életed új fázisába léptél és egy probléma megoldásához láttál, ami a német művészet fejlődésére nagy befolyással lehet. Valóban kibírhatatlan volt, hogy az ember egyebet sem hallott, mint a szép, független és magának való világának hirdetését, melyet nem volt szabad, hogy bármely realitás vagy tendencia megzavarjon. Mialatt a festők ezt a legnagyobb következetlenséggel való rezonírozást emberek, állatok, mennyek és csillagok, erdők, mezők s hasonló triviális dolgok ábrázolásával igyekeztek kifejezni, Te ezzel a munkáddal hatalmas lépést tettél előre, melynek jelentőségét föl sem lehet mérni. Mert mi a Szép ? A tiszta idea, melyet célszerűséggel, világossággal, sikeres célzatossággal fejezünk ki. A milliónyi vonás és vonáska, gyöngéden és szellemesen, vagy határozottan és velősen, ahogy éppen vannak, anyagszerűen elhelyezve egy tájban, régi értelemben való képet hoznának létre és szolgálnák az örökölt durva tendenciát. Rajta ! Te elszántad magad és kidobtál mindent, aminek tárgyi, durva tartalmi jelentősége van. Szorgalmas sraffírozásaid valóban nem egyebek mint sraffírozások, ahogy a Szép teljes szabadságában lebegnek ; nem más ez, mint maga az igyekezet, a célszerűség, a világosság, elragadó absztrakcióban ! És ezek az összecsomósodások,melyekből oly kitűnően szabadítottad meg magad, vajon nem győzedelmesen bizonyítják, hogy logika és művészi tudás a lényegnélküliben ünneplik legszebb diadalaikat és győzik le fényesen a semmiben keletkezett szenvedélyeket, homályosságokat ? Isten a világot a Semmiből teremtette s a világ ennek a Semminek egy gennyes sebe, Istennek eltávolodása önmagától. A Szép, a Költői, az Isteni éppen abból áll, hogy mi ettől az anyagi daganattól újra a Semmibe mentsük magunkat vissza : csakis ez az igazi művészet, semmi más...

De dicséretemet hadd kapcsolom gánccsal, helyesebben azzal a felhívással, hogy tovább ezen az úton előre ! A te reformkísérletedben még mindig van valami tematikus, ami meglevőre emlékeztet : nem kerülheted el, hogy ne gondoskodjál valamely támasztékról remek szöveted számára. További szálakkal kell erősítened ezt az öreg, viharok járta, de még mindig izmos két fenyőhöz, mert enélkül minden pillanatban attól kell tartani, hogy saját súlya lehúzza. Hát persze, ez megint az utálatos realizmust jelenti : fák évkarikákkal. Nem, barátom, itt nem állhatsz meg. A vonások, melyek rajzodon majd csillagszerűen alakulnak, majd hullámosan, majd meanderszerűen, még mindig túlságosan anyagszerű mintát adnak, ami tapétákra, nyomtatott pamutszövetekre emlékeztet bennünket. El ezzel is !"

*

A későbbiek folyamán azonban kitűnik, hogy Erikson esztétikai fejtegetése valójában gúnyolódás, mert egy hirtelen fordulattal Zöld Henrik munkáját kalandos bogarászásnak nevezi, „amelyhez hasonlót a világ még nem is látott". Hát most aztán lát s nem kétséges, amit Zöld Henrik festett s aminek esztétikáját Erikson kifejtette, ez lényegében az absztrakt festészet, amintogy maga ez a kifejezés absztrakt festészet innen ered. (Kivéve, ha valaki kitanít, hogy a művészettörténetben már régebben ismeretes volt.)

A TESSZINI ÍRÓASZTAL

KERÉNYI KÁROLY ÚJ TANULMÁNYKÖTETE

„Sokan vannak a thyrsoshordozók,
de kevesen az igazi lelkesültek"
(Platón)

KERÉNYI KÁROLYT, az ókortudományok humanista professzorát, a vallástörténészt, filozófust, szociológust, történészt, etnológust, antropológust, az esztétát, művészt, poétát és elbeszélőt, a norvég Tudományos Akadémia tagját és az Upsalai Egyetem díszdoktorát, a mai magyar szellemiség egyik legkiemelkedőbb alakját, mint pedagógust ismertem meg. Régen volt, a harmincas évek végén, Pécsett.

Az akkor elsőéves latin- vagy görögszakos diákok úgy gondolták, hogy Horatius, Homérosz és más szerzők szövegeit fogják a professzor vezetésével elemezni, most már nem középiskolás fokon, — aztán majd kevésbé ismert auktorok művei kerülnek sorra... De ennél sokkal többet kaptak : mert a Kerényi-féle katedra más volt, mint a többi. Ragyogó, izgalmas, színes, nyugvópont nélküli előadásokat kaptunk az antik emberről, életéről, istenelképzeléséről. Világoszöld szemével, fiatalkorában is már ezüstös hosszú hajával, kissé mefisztói mosolyával Kerényi maga is valami hermészi istenségre emlékeztetett vagy talán — az ő szavaival élve — Apollon „farkas-aspektusára", — legalábbis a mi képzeletünkben.

Amikor beköszöntött az első dunántúli napsugár, Kerényi, a szabad (téri) *„paideia"* apostola, összecsomagoltatta évfolyamát és felvitte a Mecsekbe : ott mondta el, miért szép, miért örök valóság például Plautus „Katonája". És ami azelőtt halottnak tűnt elkezdett élni.

A tudományt akarta velünk megszerettetni és ezzel együtt a szépség és az élet élvezetét tudatosítani. Tananyaga ott a Mecsek alján jóleső színekkel, édes szagokkal gazdagodott. Úgy éreztük, nem egyetemi órán vagyunk, hanem valamiféle antik Szimpozionon veszünk részt. Mert természetesen a közös étkezés is hozzátartozott az előadásokhoz : a Mecsek déli lejtőjén volt egy vadszőlővel befutott kis vendéglő... ott a szabadban, ki az asztal mellett ülve, ki egy szikla könyökölve, fehérbort ittunk és hazai gesztenyét rágcsáltunk. És ebben a modern átalakításban, a keresztény térben is töretlenül érződött az antik szellem lélegzete.

ITT TANÍTOTT MEG tanárunk arra, hogy az ókori vallás nem egy tényező a sok között, nem a szellem egyik irányzata az antik kultúrában, hanem *„az Egyetlen, az Egész, az Egység az Egészben"*. A görög „mythos" szót szerinte is Walter F. Otto értelmében kellett interpretálni, mint „igazságmondás"-t s e lényegi igazság mellett a gyakorlati igazság érdektelenné szürkült : a mítosz az antik világ alkotó tényezője lett, mely a mai napig tovább működik ; s a „mythologia" szóban benne rejlik a „legein", a mesélés is, mely visszhangra vár, melynek hallgatóra van szüksége ahoz, hogy valódi önmagává : eleven emberi anyaggá változzék vissza. A mitológia az emberi lélek képekben megjelenő művészi alkotása és így a humánum legelőbb, legőszintébb dokumentuma. Itt jöttünk rá, hogy tulajdonképpen antik mítosz nincs is, (vagy ha úgy tetszik csak antik mítosz van), csak lelki realitás, csak egy örökkévalóság, egy egységes életfolyamat. Hogy az istentan egyszersmind embertan, és hogy az antik mentalitás nem az európai örökség egy része, hanem az európai szellem valódi megjelenési módja.

Minden, amit Kerényi mesélt, új volt és mégis mintha mind ezt már régtől fogva tudtuk volna...

EKKOR hívta fel figyelmünket tanárunk Thomas Mannra és ajánlotta, hogy mindenekelőtt olvassuk el a Jákobot, (akkor még csak az első kötete jelent meg a tetralógiának). Azzal indokolta, hogy ebben a könyvben a költői látomás a modern szellemtudomány minden új vívmányával egyesül : örök ősi képek folynak át a mi élő jelenünkbe.

„Korunk irányzata nyilvánvalóan a lélektani", mondotta akkoriban Thomas Mann. *„És a lélektannak vele született tényezője a mitikus érdeklődés, úgy, ahogy a költészetnek vele született része a lélektani érdeklődés. A mélylélektan visszanyúlása az egyes emberi lelkek gyermekkorába egyszersmind az ember gyermekkorába való visszanyúlás, az ősiségbe, a mitikába. Az emberi lélek ősalapja ugyanakkor az ősidő is, az idők „kútmélysége"* (*Brunnentiefe*), *ahol a mítosz van otthon, amely az élet ősnormáit, ősformáit megalapítja. Mert a mítosz életalapítás"*. Ez volt az alapja a találkozásnak a magyar tudós és a német író között is, ez volt barátságuk alapja, és ez a meggyőződés hozta Kerényit később közel Carl Gustav Junghoz, a pszichológushoz, akivel több könyvet adott ki : az alapszöveg Kerényié volt, a kommentár Jungé.

Minden emberi lény mítoszszomjasan érkezik a földre és igyekszik ezt a szomját valahogy kielégíteni. Kerényi ebben segítségünkre volt : közel éreztük magunkat az istenhez, közel az isteni tűzhöz.

AZÓTA bennünket, akkori pécsi diákokat a sors szétdobált a szélrózsa minden irányába ; sokan közöttünk nem gyakorolják eredeti mesterségüket, nem tanítunk latint vagy görögöt valamelyik fővárosi vagy vidéki magyar középiskolában, de azt hiszem, mindnyájan kaptunk Kerényitől ott és akkor valamit, ami elkísér bennünket életünk végéig. Platón mondja hogy ha a lélekben hirtelen egy szikra világosságot gyújt, az önmagát táplálja, ha egyszer valóban meggyulladt. Lehet-e többet kapni tanártól ? (Örök kár, hogy ez az ízig-vérig pedagógus megszünt tanárként működni és csak alkalmakkor ad elő.)

Ezek a régi, olyan nagy örömmel és izgalommal hallgatott előadások, amelyek végére mindig egy-egy megkapó hasonlattal tudott pontot tenni, (egy ízben egy istennő valamelyik megjelenési formájáról beszélve így fejezte be óráját : *„olyan édes volt, mint a levegő Amalfiban"*), jutottak eszembe, amikor kezembe vettem „Karl Kerényi" legújabb német nyelvű könyvét (1), a „Tesszini íróasztal"-t, amely olyan kísértetiesen sugározza a régi előadások légkörét.

A „TESSZINI ÍRÓASZTAL" tanulmánykötet — vagy mesekönyv felnőtteknek —, valóságos kis kincsestár. Az író utazásainak, olvasmányainak, bolyongásainak, elmélkedéseinek új, zamatos gyümölcse.

„Amit hazahoztam utazásaimról, az elérhető források, az emlékművek közeléből, az ókori irodalomból, tesszini íróasztalom mellett írtam le. De ennek az íróasztalnak más feladata is volt. Nem az antik világról szól, de mégis nem kevésbé legsajátabb ügyem, amit itt ‚pro domo' írtam, új otthonomban, ebben a házamban, melyet ez a táj és végül az egész, a táj összefogta közösség nyújtott. Innen a cím. Amit összefoglal, talán csak külsőleg egyesített írások. Nekem úgy tűnik, hogy tulajdonképpen saját kissé ötletszerű, de mindig ugyanazt a lényegszerűt elmondó önéletrajzomról van szó, 1946 óta, — ugyanarról, amiről az antik világról és mitológiáról szóló műveim beszélnek. Azok a művek és ezek a kis írások életszerű egységet alkotnak".

Ebben az új „Mitológia és egyebek"-ben — ez a kötet alcíme —, főként az „egyebekkel" találkozunk : Bachofen portréjával, Martin Buberrel, Shakespeare Szentivánéji álmának mitológiai elemeivel, a palesztrinai ördöggel, az angol Gravesszel, Kazantzakis és Prevelakis újgörög írókkal. Két tanulmányában Thomas Mann műveit kommentálja. Találkozunk ezenkívül megint egyszer Kerényi Károly hatalmas, minden térre kiterjedő műveltségével, tudásával, amellyel úgy játszik mint Beethoven a muzsikával : könnyedén utal valamire, felkap egy témát röptében mint a nagy zeneszerző például a Pastorale szimfóniában a madárfüttymotívumot, többet nem tér rá vissza, nem nehezedik el.

SZÁMUNKRA LEGÉRDEKESEBB, hogy ezúttal négy magyar vonatkozású tanulmányra is bukkanunk a kötetben. Az elsőben Bartók „Cantata profana"-ját elemzi : elmondja, miért látja ebben a műben korunk legfontosabb zenei tanúságtételét a szabadság mellett. „A verdasiói magyar madonná"-ban elmeséli, hogy tesszini bolyongásai közben, a Centovalli sziklái közt mászkálva egy 17. századbeli magyar csodatevő Szűz Máriaképpel találta magát szembe, élő dokumentumával a Magyarország és Tesszin közötti kapcsolatnak. Ugyanakkor eszébe jutott, hogy a budai Krisztinaváros templomában, ahol Széchenyi István esküdött örök hűséget feleségének, van egy madonna, melynek felírásával, — *„In gremio matris sedet sapientia patris"* —, többször találkozott tesszini kis hegyi kápolnákban. *„Kissé önkényes összenézése a mi régi keresztény és humanista Európánk egyes elemeinek, ugye ?"* teszi hozzá a „konkrétum-szomjas tudós", ahogy Hermann Hesse nevezte Kerényit. De a „véletlen" elgondolkoztatja. Utánajár a dolognak, Magyarországon élő tanítványai is segítenek neki, feleleveníti emlékeit, olvasmányait : a 18. századeleji magyar költészet szól az akkori fűtési viszonyokról ; a berni Bonstetten, tanulmányozásából tudja, hogy a Lavizzara völgyében kandallóépítők laktak, a Val Vigezzóban viszont kéményseprők; emlékezett arra, hogy a krisztinavárosi madonnát ‚a kéményseprő Szűz Máriájá"-nak hívták ; megnézett ezer és egy olasz és svájci madonnaszobrot, a feliratokat, exvotókat, még Ady egy 1910-ben, a pócsi román madonnáról írt versét is segítségül hívja, stb. stb. Adatok halmazából arra a valószínű következtetésre jut, hogy a verdasiói madonnát Bécsből hozták Tesszinbe, a krisztinavárosi Szűz Máriát pedig egy tesszini kéményseprő vihette Magyarországra. *„Teljes világosságot nem tudtam teremteni"*, így fejezi be Kerényi, *„de végeredményben, ami nekem fontos volt, az az öreg Európa felelevenítése, amelyben egyszerre olyan különböző elemek találkoznak mint egy kelet-magyarországi Mária-kápolna a Centovalliban és Széchenyi gróf esküvője egy budai templomban, romantikus szerelmének megkoronázása, amellyel önmagát Hébé és a sas képében látta a Ré-i Madonnaszobor és e felirat alatt : In gremio matris sedet sapientia patris. És mind ez oly végtelenül természetes módon..."*

A „VARÁZSHEGY-ALAKOK"-BAN Thomas Mann hatásáról beszél a magyar irodalomban és kitér a nagy német író kapcsolatára Lukács Györggyel, aki a Varázshegy Leo Naphtá-jának szolgált mintaképül. Szép és nagyon korszerű elbeszélés Kőrösi Csoma Sándor hősi eposzáról a „Tibet Magyarország szellemi világában" című tanulmány, amely párhuzamot von a szabadságát elvesztett kis Tibet és a szintén rabságban élő Magyarország között. Elmeséli, hogy Csoma, a tibetológia megalapítója, korántsem mint tudós indult neki hosszú útjának ; árva- vagy találtgyerekek álmáról volt szó : megkeresni a rokonokat, megtalálni a magyarság valódi eredetét. Tibetbe került és ott tanulmányozta haláláig a tibeti nyelvet, ott írta meg könyveit. Darjeelingben temették el, éppen szemben a Himalája csúcsaival, az út mellett, amelyen nemrég a dalai láma menekült házájából.

Minden különbség ellenére, ami elválasztja a múltszázadi Tibetbe vetődött Csomát a tesszini Kerényitől, — a két ember sorsa közt van valami mélyen fekvő rokonság. Az egyik Keletre ment őshazát keresni, fajrokonokat felkutatni, a másik Nyugatra, új hazát és szellemi rokonokat találni, — Kerényi így emlékezik meg arról a pillanatról, amikor — 1943-ban — elhagyta hazáját és ezzel együtt magyar anyanyelvén való munkásságának is búcsút mondott : a hivatalos Magyarország ebben az időben kétségbeesett és hiábavaló kísérletet tett, hogy a nyugati hatalmak felé közeledjék. Ekkor engedték el őt, hogy a szabadon választott humanizmusáról egy szabad országban tehessen tanúságot. Előkelően és nemesen ír erről a pillanatról, nem említi mind azt a sok cselszövényt, gyűlölködő irigységet, támadást, melyeknek éveken keresztül áldozata volt és ami, úgy gondolom, legalább részben meghatározta döntő lépését. *„A kivülről való várás iszonyúan elszívja az életet. Csak belülről szabad várni"*. (2) *„Vigasztaló és vigasztalan, ha meggondolom, hogy az én tudományomban a végérvényesen meggyőző érv lehetetlen. A szellemi haladásra képtelenek rabsága olyan fájdalmas, hogy eszüket és emberségüket vesztik az irigységtől, ha valakit a rabságon k i v ü l látnak. Nincs sejtelmük arról, amit az éleslátásért fizetni kell."*

A rabságon kívül élni, vagyis szabad földön, szabad emberként : íme, Kerényi eszményképe, — magyar eszmény és ugyanakkor egyetemesen emberi.

Berki Erzsébet

(1) Tessiner Schreibtisch, Mythologisches, Unmythologisches. Steingrüben Verlag, Stuttgart.

(2) Kerényi : Egy migrénes naplójából, 1947.

DEDINSZKY ERIKA

Téli hold

téli hold rezzenetlen szeme ég
az éjszakában mint képpengék állnak a fák
siklunk csak nem lépünk a sima ég alatt
mint riadt állatot hajtott hozzám a zörgő némaság

összesimulva mérjük a fénymosta utak hosszát
lábunk nyomán porzik az idő mint a dér
ha szólnál, kártyavárként dőlne hanyatt a város
az üveg csöndbe tornyosodó vágyunk befér

felnézek
látlak
téli hold
képpenge fák
eszmél a vér

JÓZSA JÁNOS VERSEI

Csended fogadom

csended fogadom értelmemmel
lázadó ellenemre
tudom világod védtelen
aradó hallgatásod tapintó szaggatás
hűséged menekül vergődésben
szabadulásod könyörületem
igazad titkaim
feszültségben bensőd jelenedért
remegésem túlér métereken
igézeted követeli
megvetőn némulón gyengékhez bújsz
menedéked mutatnám
adnék húsomból
erődért értésemre
jogoddal lökj magad hitével
vádolj szemembe
szakíts gyökerestől mélységembe
bensőmben ellenedre zenéd élem
felejtésem lényeged kéri mindenestől
faladig kúsztam
falazottan találtalak
élesített pengéken sebzem kezem
veszett hiábavalón hangom vész

Feltágult lazított rögökből

feltágult lazított rögökből nedves csúszó szótlanságom hívogatom
életem leégett náderdejét kósza gyom töretlen parlag borítja
megragadom zsengécske értelmem nyiladozó pillanatában
képeim vetítve képekké fényezem
agyam tükrös vásznán forgatom mozgó fájdalmaim
halállal születtem vérrel öntözött gondolatból
fejem táplálkozó szörnytestem rabolta falánkul
vékonyka anyám húsa fonott testecskéit
titkosan értelmem elnyomva késlekedik
halállal érintkezem első mozdulatban
tudatlanul szülőtlenül születtem
karvaly körme szeretettől fióka koromban emelt el
dögéhü madarak megvájt gödröm felett vinnyogón irígykedtek
növedező konkolyos búzában szarkák éhes fényszeme riadoz jöttömre
kalapált kaszák meleglőn vert élén lüktető erem simítgatták
jegenyék hóárnya barkák húlló szaga irigyen mézesített levegőben
beborító koporsómig
kezdődik jajjal szegezett életem

TŰZ TAMÁS

Pápák, szerelmek, alkotások

MICHELANGELO VERSEI ÉS LEVELEI

KEZÉBEN véső és kalapács, előtte szűzfehér carrarai márvány. Michelangelo, a szobrász. Így írta alá a leveleit is. Igazi szerelme a márvány volt. Legtöbbször a kényszer vitte rá, hogy mást is alkosson. Amikor II. Gyula pápa freskót kívánt tőle, nyíltan megmondta : „Nem az én kenyerem." Gyülölte a bronzot és idegenkedett az agyagtól. Betűvetés helyett tízéves koráig a kőfaragás ábécéjét tanulta abban a családi környezetben, amely nemzedékeken át kőtömböket hasogatott a firenzei paloták építéséhez. Nyolcvan éven keresztül jár vissza ez a szimbolikus kép : gigászi harc a márvánnyal. Nemcsak akkor, amikor vésőjével kibontja belőle a gondolatot, hanem már jóval előtte is. Leveleiből kiderül, mennyi utazgatásba, veszekedésbe és pénzbe került, míg a megfelelő márványt megszerezte és műhelyébe szállította. Egyszer majdnem életét veszítette, amikor a vaslánc elszakadt s a hatalmas márványtömb a folyóba zuhant.

Tízéves volt, amikor Urbino mester középfokú iskolájában végre tanuláshoz látott. Ezt is csak annak köszönhette, hogy a család Capreseből Firenzébe költözött. Az elvesztett éveket azonban már nem tudta behozni. A toszkán családi hagyományokkal ellentétben sohase tanult meg se latinul, se görögül. Amikor a Firenzei Akadémia X. Leó pápától engedélyt kért Dante hamvainak hazaszállítására, Michelangelo volt az egyedüli, aki nem latinul írta nevét a kérelemre.

A grammatikai tanulmányoknál jobban érdekelte már a művészet. Füzeteit rajzokkal ékesítette s néha iskolakerülésre is vetemedett, hogy a Santa Croceban vázlatokat készítsen Giotto freskóiról. Ennek ellenére Urbino jobb tanító lehetett, mint maga is gondolta, mert amikor tanítványa később a Medici-palotában a Platon Akadémia varázskörébe jutott, kitűnő alanynak bizonyult a bölcseleti, vallási és költői ismeretek befogadására.

Művészi hajlamait valószínüleg anyjától örökölte. Az ősi és vagyonos Rucellai család valamikor kápolnát építtetett s Cimabuet bízta meg a freskók festésével. Tizenhárom éves korában Michelangelo beiratkozott Ghirlandaio festőiskolájába. Alig akarták fölvenni. A mester szerint már „túl idős" volt a tanoncságra ; hamarosan azonban megrendülve ismerte föl tanítványa rendkívüli tehetségét s néhány alakot vele festetett a Santa Maria Novella templom freskóira.

Ekkor nagy szerencse érte. Lorenzo del Medici, az „Il Magnifico", föl akarta támasztani a firenzei szobrászat Ghiberti, Donatello, Lucca della Robbia és Verocchio halálával letűnt aranykorát s az öreg és beteges Donatello-tanítványnak, Bertoldónak vezetésével szobrásziskolát nyitott. Ghirlandaiótól két tanítványt kért : a legtehetségesebbeket. Így került Michelangelo a szenvedélyes művészetbarát szeme elé. Lorenzo sokszor meglátogatta az iskolát, gyönyörködött a fiatal művészek fejlődésében. Egy faun-fej előtt csodálkozva állt meg. Másnap Michelangelót beköltöztette a Medici-palotába, mint „családtagot". A palota melegágya volt a szellemnek. A Platon Akadémiában Európa legfényesebb gondolkodó és alkotó elméi találkoztak. Naponta megfordultak itt az olyan tekintélyek, mint Cristoforo Landino, a Dante-szakértő ; Angelo Poliziano latin és görög tudós, az Iliász fordítója . Pico della Mirandola, aki huszonkét nyelven írt és olvasott ; Girolamo Benivieni, aki megtanította Michelangelót, hogyan kell szonettet írni.

FÖNNMARADT 495 leveléből kirajzolódnak alkotó éveinek emberfölötti arányai. Szükszavúan ír, szenvedélytelenül. Levelei nem „irodalmi" levelek. Egy ember, aki napi tizennégy órát tölt a márványtömb előtt vagy fönn az állványokon, nem egykönnyen önti ki szívét. Persze vannak kivételes esetek is. Amikor elönti az igazságos harag, tolla is vastagabban fog, máskor viszont a szeretet lággyá, meleggé és hajlékonnyá teszi. Legfőbb gondjai és gondolatai nagy művei körül rajzanak : II. Gyula síremléke, a Medici-kápolna, a Sixtina és a Szent Péter körül. Amint egyre mélyebbre ássuk magunkat a levelek tömegében, egyre komorabb pompában bontakozik ki a kor a reneszánsz művészi és erkölcsi tobzódásából, a hatalmi marakodások és vallási villongások tüneményes hátteréből. A családi érzés esetlenül megható bája, a barátság és a szerelem késői borongása csak még vonzóbbá teszi ezt a szavakba lehelt freskót.

A síremlék : damokleszi kard, vörös fonál, kísértő árny — vagy nevezzük, aminek akarjuk — a II. Gyula pápával kötött szerződés „eredeti bűne", madáchi szóval „a síremlék tragédiája" végigkísérte egész életén. Ifjúságom ráment a síremlékre — panaszolja. Pedig Michelangelo szerette a gondolatot. Nagy terveket szőtt : harmincnegyven alakkal akarta benépesíteni a monumentális alkotást. De a pápa szeszélye, a vetélytársak sugalmazásai keresztülhúzták a terveket. II. Gyula, nem sokkal a munka megkezdése után, úgy döntött, hogy amíg él, nem csináltat magának síremléket. Az elhatározás ésszerű és világos, de kevés vigasz egy felajzott művészkebelnek. Joggal kérdezhette a mester : mért nem gondolta meg magát előbb. Azt gyanítja — jogosan-e, vagy alaptalanul, nem vagyunk bizonyosak benne — hogy közte és a pápa közt minden nézeteltérést Bramante, az építész és Raffael, a festő okozott. Tönkre akarták tenni. És éppen az a Raffael, aki összes tudományát tőle tanulta.

1506-ban kitessékelték a palotából. Lóra ült s mielőtt a szökése miatt fölháborodott pápa futárai utolérték volna, firenzei területre ért. „Ha Rómában maradtam volna, az én síremlékemet előbb kellett volna elkészíteni, mint a pápáét." Majd később : „Amikor a pápa először ment Bolognába, mintha kötéllel húztak volna, úgy mentem bocsánatát kérni." De ment. Valójában a két vulkanikus természet között rokonság állott fönn. A pápa megbocsátott, fejedelmi módon, nem hatalmának fitogtatásával, hanem a legnagyobb művésznek kijáró hódolattal. Csodálatos kor, melyben a pápák maguk irányítják a hadműveleteket s bronzszobrot öntetnek magukról. „Megmondtam neki, hogy nem értek a bronzöntéshez... Azt választolta : Menj, kezdd el a munkát ! Öntsd ki annyiszor, amíg csak nem sikerül s annyit adok neked, hogy boldog leszel." Úgy látszik, a művészi alkotásoknak is megvan a maguk végzete. Három évvel később a szobrot a forradalom leemelte helyéről, végighordozta az utcákon, majd ágyút öntött belőle a pápai csapatok ellen. Az ágyút Giuliá-nak nevezték el.

Hogy II. Gyula nyakas, de azért az okos szóra hajló s az igazságról meggyőzhető ember lehetett, kiderül az alábbi részletből. A Sixtina mennyezetére az apostolok alakjait szánta. „Mikor megkezdtem a munkát, azt mondtam a pápának, hogy az apostolok egyedül nagyon szegényes képet nyújtanának. — Miért ? — kérdezte ő. Azt feleltem : Mert az apostolok maguk is nagyon szegények voltak. Erre azt mondta, csinálják, amit akarok." Így kerültek a Genezis drámai jelenetei a Sixtina mennyezetére. Képek a teremtéstől a vízözönig, majd a próféták, szibillák és Krisztus előképei, merengve a megváltás szabadító pillanatán ; többszáz alak a puszta lét ekstázisában, a mozgó test villamosságával, ritmikus költészetével ; nem az elomló báj, hanem a fenség és az erő, a tudás és a hatalom igézetével, a befelé tekintés sűrű és komor áhítatával ; a nem-nélküli, kor-nélküli lét tökéletessége : a Teremtő soha így nem ábrázolt hatalma, a teremtett lény soha így ki nem mondott szépsége ; a terribilità, a michelangelói félelmetes kifejező erő, amely ott villámlik a Mózesen, ott virraszt a Pietàn, ott feszül a Dávidban és ott dereng a Nappal és az Éj, az Alkony és a Hajnal szobrain.

Új pápa, új elgondolás. X. Leó, a Medici-pápa büszkén vallotta : „Michelangelóval egy fedél alatt nevelkedtem apám házában." Elődje síremlékének megvalósítását természetesen nem tekintette életcéljának, hanem a Medici-kápolna művészi kiképzését helyezte előtérbe. Michelangelo művészi öntudatára vall, milyen szavakkal üdvözölte a tervet : „Meg fogom oldani a San Lorenzo homlokzatának feladatát. A mű egész Itália építészeti és szobrászati tükre lesz." Nemcsak művészi törekvéseiről, hanem emberi magatartásáról is hű képet adnak a levelek. Élete megcáfolta az apáknak örök aggályait a művészi életpályával szemben. Leveleinek több mint kétharmadát rokonságához írta s mellettük jócskán küldözgette az arany dukátokat is. Hányatott élete, menekülései, Firenze védelmében játszott fontos szerepe, hol mint a „véderő mérnöke" erődítményeket tervezett, betegségei s a különféle rágalmak, mikben néha még mint uzsorás is szerepel, nemcsak föl-fölbukkannak levelei áradatában, de magyarázatul is szolgálnak sorsának fordulataihoz. Aretinóhoz írt finoman gunyoros levelével kihívta maga ellen a nagy rágalmazó bosszúját. Művészi véleményét se rejtette véka alá. Egy csípős megjegyzését érdemes emlékezetben tartanunk : A művész nem a kezével fest, hanem az eszével.

FIATALKORI verseiből keveset ismerünk, mert néhány rajzával együtt 1518-ban elégette őket. Egy verse a Louvre-ban látható a Dávid-vázlat hátlapján. Nem sokra becsülte saját költészetét, míg egyszer csak meglepődve hallotta, hogy verseit az egyetemeken magyarázzák. Egy időben két bankár-barátjának biztatására összeállított egy kötetet, tisztelői le is másolták, de az egyik bankár mecénásnak és Vittoria Colonnának halála elterelte figyelmét a versek kiadásáról. Így azok haláláig kiadatlanok maradtak, bár kézről-kézre jártak, kommentárokat fűztek hozzájuk s madrigáljait ismert zeneszerzők zenésítették meg. Kortársai szerint senkisem ismerte és értette jobban Dantét, mint ő. Egyik legszebb szonettjét róla írta. Jól ismerte a többi klasszikust is, különösen Petrarcát, akitől sokat tanult.

Szonettjeit némelyek Petrarca-utánzatoknak tekintették, mások elismeréssel szóltak róluk, a klasszikusok világosságát és Dante gondolatgazdagságát fedezték föl bennük. Ma néhány versét Shakespeare szonettjeivel vetik össze. Olyan költői nagyságok fordították, mint Wordsworth és Rilke. Magyarra Rónay György ültette át olasz eredetiből, Rilke német fordításainak segítségével. Szerette a szonettformát, bár az megkínozta. Mindig gyönyörűsége telt abban, ha zsenijét meggyötörhette, ha szenvedve alkotott. Amíg vésője alól repültek a márványszilánkok, mind beljebb és beljebb hatolt a tömbbe, míg csak meg nem állt, ahol a mérték és ihlete úgy kívánta. Így véste, idomította a verset, a gondolatot is. Az eszme, alighogy kiszabadult az anyaméhből, vissza-visszatért, kísértette. Hősi szenvedéllyel dolgozott. Egyetlen akkordot ütött meg, semmi mást. Nincs bonyolítás, nincs változat. Ha kifejezte megrendülését, az eszme kimerült, nincs több mondanivalója.

Tommaso Cavalieri — Vasari szerint — művészetkedvelő, páratlan szépségű, fiatal nemesember. 1532. őszén találkoztak először. Az ötvenhétéves Michelangelo, ki szinte vallásos eszelősséggel rajongott a szépség isteni ajándékáért, barátságába fogadta az ifjút, sőt a korízlésnek megfelelően, szonetteket is írt hozzá. Kiadók és magyarázók évszázadokon át kerülgették ezt a kényes témát. Aretino rágalmazó levele indította el a lavinát. A reneszánsz napirendre tért fölötte. Álszentebb koroknak kellett eljönniök, hogy újra kiássák a botránykövet. Így nem csodálható, ha kilencven évvel a mester halála után unokaöccse kiadván nagybátyja verseit a Cavalierihez szólókat úgy közölte, mintha azok nőhöz íródtak volna. Egy versben a „cavalier" szót „armato"-ra, az „amici"-t „animi"-re változtatta. Guasti 1863-ban már pontos szövegeket közölt, de még ő is azt állította, hogy Cavalieri nem létező személy, csupán Vittoria Colonna fedőneve. Végül 1878-ban Scheffler és Symonds fedik föl a valóságot. Tommaso végig kitartott mestere mellett, igyekezett érvényt szerezni művészi elgondolásainak, utolsó betegségében hűségesen gondozta s ott állt halálos ágya mellett is.

1534-ben Michelangelo visszatér Rómába. Lelke nyugtalan, szeretetre éhes. A következő év őszén III. Pál kinevezi a pápai palota fő építészévé, szobrászává és festőjévé. A Farnese-pápa egyike volt a reneszánsz utolsó nagy pápáinak. Szenvedélyes, becsvágyó, merész, művelt és fortélyos. A 16. század nagy építő szelleme. Szívügye volt Róma szépítése. Michelangelo nem akarta elfogadni a megbízatást. Menekülni akart előle, Urbinóba, vagy Genovába barátjához, Almira püspökhöz. Végül mégis beadta a derekát s aláírta az egész életére szóló szerződést. Ennek értelmében évi 1200 aranykoronát kapott volna. Hatvanegy éves korában kezdett bele az Utolsó Ítélet festésébe. Több mint öt évig tartott a hatalmas munka.

A MÁSODIK ÉV végére megérett mély barátsága Vittoria Colonnával. Az asszony negyvenhat éves volt. Vasárnapokon a Monte Cavallón találkoztak a San Silvestro templomban. Vittoria hercegi családból származott. Férje Ferrante Francesco d'Avalos, Pescara márkija, a „páviai győztes". Négyéves korukban már jegyesek, tizenkilencévesek a házasságkötéskor. A márki sohase szerette Vittoriát. Néhány nappal az esküvő után kereket oldott. Mint katona, kétszeres esküszegés gyanújától terhes : nemcsak császárát árulta el, hanem összeesküvő társait is. Ütközetben halt meg, de a rossz nyelvek szerint nem fegyver, hanem méreg által.

Vittoria Colonna mélyzöld, nagy szeme, melegen nyíló ajkai, érett alakja, mézarany haja, egyenes római orra, dallamos hangja feledtetni tudta azt a négy és fél évtizedet, amelyet árnyékba borított elhagyatottsága, a csalódás és a megaláztatás éjszakája. Költő és szent egyszemélyben. Szonettjei széles körben ismertek voltak. Az idealizált szerelmet énekelte. Barátság fűzte kora neves költőihez és íróihoz. Ariosto ünnepelte őt az Orlandóban. Lelkes sürgetője volt az egyházi újjászületésnek. Haladó körökkel tartott fönn összeköttetést, ezért konzervatív oldalról megrovásban részesült. Lelkében lobogott az evangéliumi vágy : kiszélesíteni a középkori hitet az élő krisztusi üzenettel, az emberi szívhez szóló örömhírrel, megtisztítani az Egyházat a salaktól és a hatalom bilincseitől megszabadítani.

A két barátság közt szembeszökő a különbség. Tommaso testi szépsége megvalósulása volt annak a felülmúlhatatlan elképzelésnek, amit öntudatra ébredésének pillanatában Ádámban örökített meg a Sixtina mennyezetén. Eleganciája, friss értelme, kellemes egyénisége egyesítette azokat a külső és belső erényeket, amiknek kifejezésére egész életében vágyott. Tommaso szelleme mohón és engedelmesen fogadta magába a géniusztól származó jeleket és jegyeket. Vittoriát — s ez a lángész alázatának paradoxona — magával egyenrangúnak érezte, sőt olyannak, akitől ő is tanulhat. Művésztársaival és munkásaival szakmabeli kérdésekről tárgyalt, pápákkal és fejedelmekkel megbízatásokról, pénzügyekről. Mint aki vad mezei eledel után egy pazarul földíszített asztalhoz ül s részese lesz az előkelő lakomának, úgy élvezte ezt az új barátságot. A 16. század Itáliája a nőtől elsősorban azt várta, hogy szép és termékeny legyen ; kevés lehetőséget adott azonban neki, hogy értelmét a férfiakkal egyenrangú síkon filozófiai gondolatok befogadására és kicserélésére is alkalmassá tegye. Vittoria Colonnával azonban nemcsak gondolatait, de verseit is kicserélhette. Vittoria szonetteket küldött neki s ő verssel válaszolt.

Az özvegy 1541-ben az orvietói Szent Pál, később a viterbói Szent Katalin kolostorba vonult vissza lelkiatyja, Pole bíboros közelébe. Időnkint visszatért Rómába, hogy Michelangelót lássa. Levelei közül csak kevés maradt fönn. Ezekben gyengéd, de előkelően hűvös hangot üt meg s úgy érezzük, hogy jobban elszakadt öreg barátjától, mint az tőle, bár lehet, hogy ez csak látszat. Amikor meghalt Rómában, Michelangelo szinte eszét vesztette fájdalmában.

Plátói szerelem volt. Condivi szerint Michelangelo sohase beszélt másképpen a szerelemről, mint ahogyan azt Platónnál találjuk. A Szimpozionban Szokratesz a legszebbet s a legnagyobbat mutatta meg, ahová a pogány gondolat csak fölért. Diotimával társalogva a szép testek szeretetéről áttér a szép lelkek szeretetére, melyben átkarolunk mindent, ami szép : a tudást, a művészetet s eljutunk magának a szépségnek megértéséhez s meglátásához is.

Michelangelo mindvégig megmaradt keresztény platonistának, Dante szellemi örökösének. A tudás, a művészi géniusz, a szép testek és szép lelkek plátói szeretete kitágította, transzcendens magasságokba emelte rendíthetetlen toszkán hitét. Verseiben életre kel elnyomott gyenegédsége, jogos méltatlankodása és szorongása alkotó terveinek sorsáért. Mert a lángész — minden lángész — ellen összeesküdni látszik az egész világ. A zseni súlya mérhetetlen s ezért a „világ" számára elviselhetetlen. Torrigiano dühének nyoma az orrán, törekvő hivatalnokok packázásainak sebe az önérzetén magányos lélekké avatták őt is. Csak akkor érezte magát fölszabadultnak, ha a bezárt ajtók mögött szembe nézhetett az ártatlan, szűzi anyagból kibontakozó gondolattal — saját gondolatával, saját szellemi nagyságának tükörképével.

Amikor tizenkilencéves fejjel megálltam egykor Rómában az Utolsó Ítélet előtt, tanárom, a neves egyházművészeti szakértő — hadd írjam ide nevét is a ma már hetvenéves Somogyi Antal professzornak — háttal állva a képnek pontosan beszámolt a freskó halhatatlan művészi erényeiről. Azóta se tudom másképpen elképzelni Krisztust. A szokásos vértelen és vánnyadt ábrázolásokkal ellentétben erről a Krisztusról el tudom hinni az önvallomást : Nekem adatott minden hatalom mennyben és a földön. S ez négyszáz évvel Michelangelo halála után nem lebecsülendő bizonyítéka művészi hitelének.

SZÁMADÁS

SÁNTA FERENC „20 ÓRÁS RIPORT"-JÁRÓL

HÁROM FOLYTATÁSBAN, 1963. októberi, novemberi és decemberi számában közölte a „Kortárs" Sánta Ferenc „20 órás riport" című írását. A tartalomjegyzék szerint „regény"-t tart kezében az olvasó, azonban ez a műfaji megjelölés csak azt a zavart hivatott leplezni, melyet ma Magyarországon a műfajok keveredése, kereszteződése okoz írói és kiadói körökben. Valójában az utóbbi évek egyik legszínvonalasabb irodalmi riportja, pontosabban: riport-regénye jelent meg a budapesti irodalmi és kritikai folyóirat 78 sűrűn szedett oldalán.

Sántának nem kell szégyenkeznie e műfaji megjelölés miatt. Odahaza negy divat ugyan novella ürügyén gyenge újságcikket folyóiratba, kötetbe csempészni, (— közepes irodalmat ma nehezebb eladni, mint gyenge riportot —,) de ez nem a műfaj hibája, hanem a szerkesztőké, lektoroké. Vitathatatlan, hogy egy jó regény többet ér egy jó riportregénynél; — nem jóravalóbb munka-e azonban igaz riportot, jó riportregényt írni bűnrossz, mesterkélt témájú, a lényeges kérdéseket gondosan megkerülő „regény"-nél? Sánta egyébként sem marad adósa a szépírásnak: „Az ötödik pecsét" című regénye (melyet a kritikusok fanyalgása ellenére valószínűleg jelentős könyvként tehet majd polcára a hazai, s a mögötte csak néhány hetes postajárati idővel kullogó kinti olvasó,) riportjával egy időben jelent meg.

MIRŐL SZÓL a „20 órás riport"? Mind arról, amiről a fiatal magyar költők, írók és riporterek (félkézen számolható kivétellel) alig mondtak mostanában valami lényegeset: a mai falu állapotáról, közérzetéről. Nem is az írók dolga az, — mondhatná a nyugati irodalmak hangjához idomult fül gazdája. Majd írnak arról az újságírók, szociológusok és statisztikusok. Nyugaton igen. De nem Kelet-Európában.

Nem jó, nem természetes hogy így van, de **így van**; a hazai író **mint író**, alkotó, kénytelen vállalni társadalmi felelősségét. Sánta is teljes írói fegyverzetben áll neki riportregénye megírásának. Nem túl korszerű, de lélektanilag mélyen hiteles, (sok évi kényszerű hallgatás után ma erős közlékenységi vágy él az emberekben), s novelláiban finoman kidolgozott stílus-fogását alkalmazza: hallgatni ül oda, feljegyezni, adatot gyűjteni. Hőseit beszélteti, szavukhoz nem fűz megjegyzéseket, legfeljebb közvetve, egy másik szereplőn keresztül. Ez a módszer eleinte ellenkezést vált ki az olvasóból, („de jó lenne tudni, kikhez húz az író..."), később azonban meggyőzi őt ennek helyességéről s alkalmasságáról. Az állásfoglalás ugyanis nem marad el, s ugyanakkor lehetővé válik, hogy a szerző olyan eseményekről és jelenségekről írjon, amelyekről másként nehezen, vagy egyáltalán nem szólhatna.

A történet, mely az író kérdezősködése nyomán húsz óra alatt mozaikszerűen kirakódik előttünk, röviden a következő. Balogh Antal, volt cselédember, régi kommunista, aki 1952-ben maga lép ki a pártból s húzódik vissza a közélettől, 1956-ban Jóska életére tör, akivel pedig „egy vályúból való cselédek" voltak. Jóska a falu élén van 45 óta, s ötvenhat őszén sem menekül el, ha hibázott is munkájában, vállalja tévedései súlyát. Varga Sándor viszont, Balogh és Jóska cseléd társa, a Rákosi-idők emberségből kivetkőzött párttitkára, elmenekül, hogy annál bosszúállóbb lelkiállapotban térjen vissza a forradalom leverése után. Jóska figyelmeztetése ellenére elindul, hogy félelméért, néhány napos törvényen kívüliségéért megfizessen a falunak. Számonkérő körútja során ok nélkül megöli Kocsis Benjámint, aki ugyancsak cselédsorban volt, vele együtt, 45 előtt. A falu lakossága még most is ezeknek az eseményeknek a hatása alatt van, bár az idő múlásával a rossz emlékek is halványodnak, különösen azért, mert az új életforma sokat veszített kényszerjellegéből.

A BESZÉLGETÉS, melyet az író a faluval folytat, Balogh Antaléknál kezdődik. Sok dolgot kell még megtudnia az olvasónak, hogy Balogh szavai kellő súlyt kapjanak, nem lehet azonban nem felfigyelni mondanivalójának tragikumára: „A Jóska meg én, meg a Varga, meg akit a Varga megölt, a Kocsis Benjámin — mi is mind egy vályúból való cselédek voltunk egy birtokon, egy uraságnál, egy nyomorúságban, egyforma sorsban. S mi lett vélünk! Én ezt a karomat már többet nem tudom úgy használni, mint annak előtte, hiába csináltak véle az orvosok akármit, s ennek köszönhetem, ennek a Jóskának. A Bénit meg, a Kocsis Benjámint a Varga ölte meg, az lőtte le, akivel egész cselédsorsunkban egy kenyeret ettek s egy bánat alatt voltak, olyan pajtások gyerekkoruk óta, hogy párját is keresni kellene, s lám, hogyan mentek egymásnak. A Vargát meg ez a Jóska üldözte el innen a szülőfalujából! A fiam itt kereste napokig a Jóska halálát, pedig ő hordozta azt magával pendelyes korában, ezt az én fiamat, s tán még szóra is ő tanította, mert az ő nyomába járt mindig, ott bukdácsolt a Jóska sarkaiban, amikor épp hogy járni tudott még... Micsoda világ ez? Azt mondja meg énnékem, hogy micsoda világ ez?!"

Nemhiába került a beszélgetés a riportregény elejére. Ez a könyv legfontosabb mondanivalója: embertelen, rosszul szervezett és vezetett társadalom az, ahol a szegényemberek, a letűnt korszak legelesettebbjei esnek egymásnak s kerülnek a teljes bizalmatlanság, elvadultság állapotába. Az író egyértelmű feleletet ad arra is, kit-mit terhel a felelősség azért, hogy idáig fajultak a dolgok. A hatalomnak azt a rendszerét, mely önmagával eltelten, véleménykülönbséget nem tűrve, tévedhetetlen „direktívák"-kal kormányozta nemcsak a falut, hanem az országot is. A gyáva, meggyőződés nélküli, néptől idegen, vagy nép ellen fordított vezetőket, a gyilaszi „új osztály"-t. Az a rész, mely a fenti problémát boncolja, a könyv egyik legdrámaibb része. Varga, két másik bujdosóval, beállít a forradalom utáni faluba, s mennek legelőször is az „igazgató elvtárshoz", Jóskához. Ez gúnyolódva fogadja őket, azonban hamar komolyra fordul a beszélgetés. A három felfegyverzett hős azt követeli Jóskától, mondja meg: kit kell elvinni. Jóska nem késik a válasszal: „Annyit kell csinálnod mindössze, hogy emlékezzél arra, hogy kiket simogattál te meg régebben itt a faluban, s amikor összeszedted őket a fejedben — ha beleférnek egyáltalán — akkor eridjél s megvan máris a dolgod! De nem csak a tied! Hanem, adtál te itt nékünk annyi dolgot jó pár esztendőre, hogy csak lássunk kimenni belőle..."

„—Azért mondta így a Jóska (— fűzi hozzá az egyik mellékszereplő, aki hallgatja, hogyan mesélik az írónak a történteket —), mert ez a Varga Sanyi tán még a saját anyját is elvitette volna a Rákosi időben, ha csak egyet is panaszolt volna, hogy így s úgy, ez nincs jól, vagy az nincs jól.."

VARGA tovább erősködik. A fél falut szeretné kiirtani vak bosszújában. Őt magát ugyan nem bántották, (nem bánthatták), a számonkérésre a lövés ürügyén készülődik. Különösen Balogh Antira fáj a foga. (Tanulságos lenne elemezni ezt a fajta bosszúvágyat, mely a magát be nem piszkító volt sorostárs ellen irányul.) Jóska: „A te kezedben most ott van a puskád és visszajöttél az erdőből vagy ahun voltál. Hatalom van a kezedben. Mindegy hogyan volt, futottak nálatok nagyobbak is, ti sem tudtátok hol a fejetek! De — keresd a Kiskovácsot, ahun tudod —, de másra te kezet ne emelj és a Balogh Antira pedig kiváltképpen nem! — Erre aztán a Varga elkezdett mosolyogni, de úgy, ahogyan ő szokott, csak húzta a száját. Azt mondja: Tán a Kiskovács lűtt be az ablakodon? S nem a fél falu volt ott? — Csak néztük, hogy honnan tudja? Azt felelte erre az igazgató: Nem éppen a Kiskovács, hanem ketten lőttek! S azt is megmondom tenéked, hogy a másik te voltál!"

Változott-e valami a tragikus őszi események óta? Hazai utasok és politikai hírmagyarázók szerint a különbségekben: sok minden, a lényeget tekintve: semmi. Sokszor az az érzésünk a riportregény olvasása közben, hogy ez a vélemény az írót is sokszor kísértette. Valószínűleg ez a lélekmélyi bizonytalanság, ez a tehetetlenség érzet teszi, hogy a „20 órás riport"-ot a görög sorstragédiák kikerülhetetlenség érzete, végzet gondolata hatja át. Kiskovács, a volt nagygazda fia, kit apja „vétke" taszít a rendszer ellenségeinek táborába, így fogalmazza meg ezt a kikerülhetetlenséget: „Úgy látszik, hogy az életnek van valamilyen rendje! Ez pedig úgy hangzik, hogy szemet szemért, fogat fogért! Nem tetszik? Eszerint a rend szerint: fizess vissza mindent! Apámnak fizettek! Én nem tartoztam — és nekem is fizetnem kellett! Velem is fizettettek! (...) Hát akkort fizessünk meg mindig apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre. Hetedíziglen! Én nem akartam! De most már rajtam nem fog múlni, amíg bírom, addig fizetem! (...) Harmincegy éves vagyok, kilenc évet voltam a börtönükben, még futja az időből, egészen a kötélig! Így indítottak el engem — most már menjen akkor így tovább!"

A VÉGZETES SOROZAT azonban már a könyvön belül is megszakad egyszer. Jóska, (kit az író legáltalánosabb érvényű szereplőjének szánt: vezetéknevét meg se tudjuk,) megakadályozza Balogh Antal elhurcolását, s maga áll ki vele négyszemközti számadásra. A számadás során Baloghnak karja törik, mégis itt indul meg benne az a folyamat, melynek során lelki egyensúlyát, bizalmát lassan visszanyeri. A riportregénynek ez az egyetlen fejezete, melyben a megtörtént eseményt nem meséli valaki, hanem szemünk előtt játszódik. A jelenet mikroszkopikus pontossággal elevenedik meg: a kommentár jelen időben van, s részletes, akár egy filmforgatókönyv rendezői utasításai. A riportregény csúcspontjához érkezett. Elpusztítja-e egymást a két erő, a hatalom és a nép, vagy végre egymásra találnak? A számadás megdöbbentően primitív hevességét és testiségét az egymáson számon kért múlt tragikuma ellensúlyozza. Jóska beszél: „De emlékezzél csak, amikor mondtam néked: ne bújj meg, ne állj félre, ne engedd, hogy más vegye a kezébe a te forradalmadat! Akkor mit csináltál? Itt a könyvem! S odacsaptad az asztalra! A nehezebbjét tetted talán? Félreálltál, hogy más jöjjék a helyedbe, kinek se szíve, se lelke hozzá! Elmentetek mind énmellőlem! Úgy maradtam, mint az ujjam itt közöttetek, s ha hová néztem, magamfajtát alig találtam — ti meg a fejeteket dugtátok, a nyavalya törje az egészet, nem érdemes itt semmiért tenni semmit! (...) Az úristenit a kezednek, amelyik puskát fog énreám... Hát akkor itt a számadásod!

Felemelte a kezét és teljes erejéből a másik arcába csapott."

CSAKHOGY az éremnek másik oldala is van. Balogh Antal éppen olyan biztos igazában, mint Jóska: „A vér már a fejébe szállt. A keze is emelkedik. És vissza sújt ő is teljes erejével. Hát ezért nem engedte elvitetni? Ő maga adja vissza azt az éjszakát... Dehát ki osztott véle földet, ha nem ő? Ki szervezett pártot negyvenötben, ki állt oda az emberek elé, ha nem ő, hogy ide vezesse őket ehhez a hatalomhoz! S ki csúfolta meg őtet a legmélyebb indulatjában, a legigazibb érzelmében, ha nem ez a hatalom? Ki választott helyette Vargákat, meg munkát kerülő, igazságot ki nem mondó hitványokat? Ki csalta meg őt, ki mondta néki, hogy minden az övé, amikor csalánt kellett szedni az asszonynak az árok partján, hogy levest csináljon belőle? Ki mondta néki kimondhatatlan szavakkal, hogy bűnösnek érezze magát keltében és fektében? Ki mondta erre a megyére, amikor az új titkárt ide hozta az autóján, hogy fasiszta ez mind, aki itt lakik! Hun volt még annyi cselédje az uraságnak, mint éppen ezen a fertályon? Hun volt még annyi nyomorult, mint ebben az országban? Hát hun a fasiszta akkor? (...) Mit beszél ez itt előtte gyárról, iskoláról, új városokról, amikor az ember tisztessége, az ember büszkesége a sárba volt taposva! Inkább gyár ne lett volna! Az ember vesszen, csak a gyár legyék?! S hogy senki mukkanni ne merjen, ártatlanokat öljünk, csak hogy száját senki ki ne merje nyitni? Az úr a maga országában rabolt, de itt azt mondták, a mi hatalmunk van s úgy taposták semmibe az ember becsületét?! (...) A dohányzó asztalnak estek, a székek felborultak. Ütötték vad, kíméletlen erővel egymást. Ott volt egymás kezén a vérük."

MI LESZ a jövőben? Változik-e a nép és a hatalom viszonya, vagy minden marad a régiben? Kocsis Béniék ajtaján ma is ott sötétlik a négy lyuk, melyet Varga géppisztolygolyói ütöttek. Az asszony nem akarja eltüntetni őket, ő már nem fog megbocsátani. A kis Kocsis Béni viszont kollégiumba megy, Jóska véteti föl. Kiskovácsra az erdő szélén les az új rendőr, tudja, hogy a szőlőben borozik a keresztapjával, italosan fogja hát motorját vezetni hazajövet. Balogh Antal karját sem fogja többé meggyógyítani senki. Mégis van helye a reménynek: „...amióta az Anti belőtt az ablakon, azóta kezd jobb lenni minden," — mondja az öreg éjjeliőr, Anti és Jóska számadásának egyetlen szemés fültanúja. Csak résen kell lenni, ki kell használni az új lehetőségeket. Varga már eltűnt a faluból. Máthét, a kiskirálykodó járási funkcionáriust a történet folyamán váltják le. De eljött-e a Balogh Antalok ideje? A riportregényben erre sincs határozott válasz.

Mindenestere a kör bezárul. A 19-ik órában, a mű végén, a grófot látogatja meg az író, a falu öreg grófját, ki volt cselédei között éldegél. Furcsa foglalatosság közben találja: egy hangyaboly hangyáit szedegeti konzervesdobozba, s veti egy másik hangyabolyra, ahol a szorgos kis állatkák azután egymást ölik. Beszélgetés közben az egyszer már (Balogh Antitól) hallott szavakat halljuk vissza, s ezek a szavak még tragikusabb távlatot adnak a történteknek, hiszen olyan ember mondja, aki nemcsak a rendszernek, hanem az egész szocialista elgondolásnak ellensége: „— A módszer, kedvesem! Az érdemel dicséretet! Megszegetni velük az egymásra utaltság, az együvé tartozás nagy parancsát! (...) Most majd az fog történni, amit minálunk úgy neveznek, hogy történelem... (...) Ki tudja, miért haragszanak egymásra? (...) De ez az ő dolguk, nem? Azt hiszem, ostobák. Végső soron minden bizonnyal azok... (...) Nézze: az egyiket már meg is ölték..."

A RIPORTREGÉNYBE ezenkívül még sok minden belefér. A munkáját kitűnően végző, de a falusi életbe beleilleszkedni nem tudó fiatal pesti orvos éppúgy, mint a pesti polgárlány, ki a családi nyugalmat keresi falun, parasztszármazású értelmiségi férje mellett. S a Tábornok, a volt tanító, kit a gyereknevelés terén ért kudarc vitt az őrületbe, s ki most állatokat próbál a békés együtt élésre nevelni. Mind ezek azonban olyan apró mozaikkockák, melyek szükségesek ugyan az összkép kialakításához, de nincs domináló szerepük.

Ha végezetül megkérdezzük, mit adott, mit adhatott olvasóinak „20 órás riport"-jában Sánta, nem könnyű a válasz. Kereste az igazságot a mai falu életében, együttérzéssel írt azokról, akiknek oldalán felfedezte azt, s tisztuló látóhatárról adott hírt. A kis Kocsis Béni tanulni fog. Sorsa, — reméljük —, különb lesz apjáénál.

NAGY PÁL

Micimackó latinul

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT az egyik Sao Pauló-i televízióban „Kérdezz-felelek" verseny volt, nem éppen könnyű témáról : Johann Sebastian Bach élete és művészete. Heteken át folyt a verseny, százezrek figyelték s mire véget ért, már mindenki tudta a minden kérdésre megfelelő Bach-kutató magyar írónak, orvosnak, Lénárd Sándornak a nevét.

A győztes aztán elköltözött Sao Paulóból, délre, Santa Catarina államba, kis tanyát, földet vásárolt magának, gyógyszertárat nyitott és megkezdte orvosi praxisát.

És 1960-ban egy szerény kis kézirattal érkezett vissza Lénárd dr. Sao Paulóba. Nem akadt senki, aki erre felfigyelt volna. Holt nyelven készült — latinra fordított gyerekmese, Milne népszerű meséskönyve : A Micimackó története. Úgy látszott, a Santa Catarina-i magyar orvos felesleges munkát végzett.

A kézirat aztán Európába került, ahol egy svéd kiadónak megtetszett az ötlet és megjelent a latin meséskönyv fenn Északon, az első — ötezer példányban. Most egyszerre felfigyeltek rá nemcsak a latin nyelv szerelmesei, hanem a kiadók is. Egy stuttgarti kiadó már ötvenezer példányban hozta ki a könyvet s röviddel ezután megjelent Londonban és Észak-Amerikában is s alig két év alatt több mint százötvenezer példány fogyott el belőle. Nemcsak gyerekek forgatták a latin meséskönyvet, de egyetemisták is — és tanárok. A Santa Catarina-i tanyai orvos fordítása — nemzetközi siker lett.

LÉNÁRD SÁNDOR írói pályafutását nem most kezdte. A ma ötvenéves orvos, fiatalon, gyerekkorában került el szülőhazájából, Magyarországról. Első verseskötetét német nyelven adta ki. Orvosi szaktanulmányai olasz, angol és német orvosi szaklapokban jelentek meg. A második világháború alatt Rómában élt s ezekről az évekről írta meg életrajzregényét, melyből magyar nyelven közölt részleteket a Sao Pauló-i „Kultura" című folyóirat s most rendezi sajtó alá az író — németül.

Az ötvenes évek elején vándorolt ki családjával Brazíliába. Első munkahelye egy távoli bányatelepen volt, ahol mint — ápolót alkalmazták. A bánya francia mérnökei megkérték a sok nyelvet beszélő magyar orvost : oktassa gyermekeit a középiskolai anyagra. S hogy felkeltse a gyerekek érdeklődését a latin nyelv iránt, elkezdte fordítani Milne népszerű gyermekmeséjét, a „Micimackó történeté"-t.

Az orvos-író közben más műveket is alkotott. Santa Catarina-i évei alatt megírta ennek a brazil államnak a monográfiáját, német kolonistáit. Ez a könyve az elmúlt évben jelent meg német nyelven Stuttgartban s ezzel egyidejűleg hagyta el a sajtót „Római szakácskönyv"-e, melyben az ókori Róma gasztronómiáját állította össze és írta meg, ugyancsak németül.

A Micimackó sikerén felbuzdulva újabb latin nyelvű fordításba kezdett dr. Lénárd. A modern francia irodalom egyik legnépszerűbb és legvitatottabb alakjának, Sagannak „Jó napot búbánat" című regényét fordította le. Ez a fordítás az elmúlt év második felében jelent meg Sao Paulóban, az író saját kiadásában.

Kutasi Kovács Lajos

A BALZAN-ALAPÍTVÁNY az 1963. évi Béke-díjat az Egyesült Nemzetek Szervezetének ítélte. A bejelentés szerint Kennedy elnök halála előtt két nappal elismerően emlékezett meg a világszervezetről és ezzel a döntéssel az alapítvány tisztelettel adózik Kennedy emlékének is. Az alapítvány első Béke-díját két évvel ezelőtt a Nobel-alapítványnak, tavaly pedig XXIII. János pápának ítélte. A Balzan-alapítványt az 1954-ben elhunyt Eugenio Balzan olasz lapkiadó családja hozta létre. Elnöke Giovanni Gronchi, volt olasz és Phillip Etter, volt svájci köztársasági elnök.

⁂

AZ ELMÚLT TÍZ ÉVBEN a lapok példányszáma 20 százalékkal, a rádió előfizetők száma 60, a televízió előfizetőké 200 százalékkal növekedett.

⁂

PÁRIZSI VILÁGKIÁLLÍTÁS 1900 — címmel Vittorio de Sica új film forgatását kezdte meg Párizsban. A film főszereplői: Sophia Loren, Brigitte Bardot, David Niven, John Wayne.

HALÁSZ PÉTER

Találkozás egy bécsi forradalmárral

A GRABEN SARKÁN megálltam egy pillanatra és a tükörablakon át benéztem az Aida-cukrászdába. Zsúfolt volt, mint rendesen, a tenyérnyi asztalok mellett mokkát ittak és édes süteményt majszoltak a vendégek. Kisasszonyok bájos mosollyal sürögtek a kiszolgáló pulton tornyosuló édességek mögött. Mennyi hab és krém és csokoládé, mogyoró, omlós linzer és krémes-béles viennese-kiss! Egyszer csak mellém lépett valaki:

— Eszébe ne jusson bemenni, uram. Ez a hely csak turista-csalogató. Nem is olyan régen itt még nemesveretű, patinás kaiserliche und königliche cukrászda volt. A história áradt a falakból. Híres dámák gyöngyöző kacajának emlékét őrizték a szegletek. Most? Turista attrakció, semmi egyéb. Zsúfolt, kényelmetlen, jellegtelen. Pfuj! De ilyen az egész környék. Mi, bécsiek, semmit sem vásárolunk a Kärntnerstrassén, vagy a Grabenen, ha lehet, még el is kerüljük. Ez Bécs feketepiaca.

Egy pillantást vetett az oldalamon függő fényképezőgépre.

— Uraságod hová való?

— Amerikából jöttem.

Megemelte szürke puhakalapját és könnyedén váltott át kifogástalan angolra.

— Nagyon örülök, Isten hozta Bécsben. Nevem: professzor G., a Bécsi Egyetem tanára. Boldoggá tenne, ha valamiben szolgálatára lehetnék.

HATVAN ESZTENDŐ KÖRÜLI, testes, tiszteletre méltó külsejű férfi volt. Csontkeretes szemüveget viselt és amikor kalapot emelt, láttam, hogy tökéletesen kopasz. Nemeseveretűen kopasz, jutott eszembe a szó, amit az előbb használt. Zavartan mosolyogtam.

— Nagyon köszönöm, de azt hiszem, hogy...

— Az a kérdés uram, — folytatta —, hogy óhajtja-e látni az igazi Bécset?

Jelentőséggel teljesen nézett rám és megismételte a szót:

— Úgy értem: az igazit.

— Attól tartok, hogy...

A szemüvege csillogni kezdett. Ebben a pillanatban olyan volt, mint Paul Hörbiger és Peter Lorre keveréke. Bécsi kedély, keverve egy kis miszticizmussal.

— Igazán gyors kis körséta. Nem több, mint egy fél óra. Azt mutatom meg önnek, amit a turisták sohasem látnak. Ahová nem vezetnek kirándulást, ami rejtve marad az avatatlan szemek elől. Pedig nem kell messze menni érte, itt van a Belváros utcáiban. De önök amerikai turisták, engedelmet a szóért, olyan naivak.

Magas fejhangon nevetett. Ismertem egyszer egy kövér fogtechnikust a Szondy utcában, az nevetett ilyen magas, nőies hangon. Az efféle nevetésben van egy kis hisztéria és az ember önkéntelenül felkapja a fejét: csakugyan nevetést hall-e és nem sírást?

— Önök amerikaiak mindig csak itt mászkálnak a Kärntnerstrassén. Meg a Grabenen. Hotel Imperial. Hotel Europa. Aida-cukrászda. Lefényképezik milliomodszor a Stefans-dómot. De eszükbe se jut, hogy benézzenek a kapuk mögé. Mindig csak a külsőség. Már engedelmet a szóért: a díszletek. Aida-cukrászda! Ah! Mit tudnak önök, jó uraim, Bécsről! Hallott már például uraságod a Kaffee Karrerről? Ugye, nem? Bécs egyik legrégibb, legpatinásabb kávéháza. Freud törzskávéháza volt és Albert Schweitzeré. Tudja, uram, hogy ki Schweitzer?

— Igen, tudom.

— Nos, jöjjön velem uram, hadd vezessem egy kicsit.

Hirtelen megállt.

— De arra kérem, ígérje meg, hogy majd ha hazatér Amerikába, elmondja, amit látott. Mondja el mindenkinek, mit mutatott önnek professzor G., a Bécsi Egyetem tanára. Az igazi Bécset. Érdekli, uram? Igazán érdekli?

És közben már sodort magával át az úttesten, torlódó autók között, keresztül a Grabenen, távolodva a Kärntnerstrassétól, a Belváros sűrűjébe.

— Scheweitzer egyébként nem jön Bécsbe, — mondta gyorsan és kissé idegesen és újra nevetni kezdett magas fejhangon, — és tudja, miért nem jön? Azt mondta: Bécsben szájkosarat viselnek az emberek. Szájkosarat. Tudja, uram, mi az a szájkosár?

És tenyerét a szájára tapasztotta, illusztrálva, hogy mi az a szájkosár.

ÁTVÁGTUNK egy keskeny utcán és egyszerre csak a Szent Péter térre értünk. Körülnézett és fojtott hangon magyarázta:

— Ez hát a Szent Péter tér. Látja, uram, mi van a templom falára írva? Szent Péter tér. De milyen betűkkel van a falra írva? Cirillbetűkkel. Cirillbetűkkel, uram, nyolc évvel a szovjet megszállás befejezése után még mindig ott a cirillbetű a falon. Az írás a falon. Látja, itt a templom alatt, a falak mentén ezt a piszkot, az omladékot, a törmeléket? Senki nem takarítja el. Senki nem vésheti le a cirillbetűket a falról. Ha levésné, bezárnák. Ha levésném, bezárnának. Látja ezt az elhanyagolt környéket, itt a Belváros közepén? És most jöjjön velem tovább, uram. Érdekes, amit mutatok?

A templom melletti téren hirtelen megállt az egyik sarokház előtt.

— Látja, uram? Itt is: cirillbetűkkel, Szent Péter tér. Innen se lehet levenni. Vajon miért nem lehet levenni? Most nézzen fel, uram, arra a házra. Oda, az első emeletre. Látja? Ott egy vállalat működik. Nézzen oda. Nyolc ablak. Ott dolgoznak a hivatalnoknők. A főnök az utolsó ablak mögött dolgozik, íróasztalát pappendeklivel választották el az alkalmazottaktól. Látja, arra nincs pénzük, hogy függönyt tegyenek az ablakokra. Hogy a főnöknek egy külön fülkét építsenek. Nézze, uram, azt a nyolc ablakot. És ott a főnök, a pappendekli mögött.

Olyan szélesen hadonászott a professzor, hogy az irodista lányok mind az ablakhoz sereglettek, kíváncsian néztek bennünket, ott a járdaszélen. A főnök feje is előbukkant a pappendekli mögül.

— Érdekes, amit mutatok? Jöjjön, uram.

Átvezetett a téren és megállt egy másik sarokház előtt.

— Uram, ebben a házban írta Mozart a Szöktetés a szerályból-t. Milch-Strasse 1. Látja a törmeléket a falak mentén, a koszt? Látja ezt a bódét a járdaszélen, a deszkákkal? Itt van hat éve. Nézze a ház lehúzott redőnysorát. Tudja, mi van mögötte? Éjjeli menedékhely. Vándormunkások éjjeli menedékhelye. Hatvan ember alszik ott minden éjjel priccseken ,régi Wehrmacht-pokrócokkal takaródznak. A Mozart-házban, Bécsben! Uram, önöknél, Amerikában mit csinálnak azzal a házzal, ahol Washington aludt egyszer? Önöknél is éjjeli menedékhely volna Washington házában? Bódé a ház sarkában, deszkákkal? Omló vakolat. Önöknél nem, uram. Mert önök megbecsülik a nagyjaikat. De itt? Itt mindent hagynak lezülleni. Érdekes, amit mutatok? Jöjjön, uram.

BELÉPTÜNK a kapu alá. A jobboldalon márványtábla: „Ebben a házban írta Mozart 1781-ben a Szöktetés a szerályból-t." A lépcső alján keresztben egy palló hevert. A professzor fejhangon nevetett.

— Palló a Mozart-ház lépcsőjén. Szép, mi? Jellemző, mi? De mutatok én mást is önnek, uram. Jöjjön velem.

Ismét kiléptünk az utcára. Átvezetett a Milch-Strasse úttestén. Megálltunk egy ódon patika előtt.

— Ez, uram, Bécs legrégibb, legpatinásabb patikája. A Moll-Pharmacie. Látja, uram, azt a kis táblát a kirakatában? „K.u.K.Lieferant". És látja, mi van most a császári és királyi szállító kirakatában? Szappan! Szappan, uram!

Ismét a magas, fejhangú nevetés következett, ezúttal azonban minden eddiginél hosszabban.

— Érdekes, amit mutatok, uram? Megígéri, hogy elmeséli Amerikában? El fogja felejteni. Nem fogja elfelejteni? Várjon, uram. Van itt a zsebemben egy térkép.

Térképet rántott elő a zsebéből és ceruzát. Viharos gyorsasággal írni kezdte a térkép szélére:

— Jegyezzük csak fel. Jegyezzük meg az utcákat, a házszámokat, a tereket, az ablakokat. Szent Péter tér, cirillbetűk. Mozart ház, éjjeli menedékhely. Bódé deszkákkal. Lépcső pallóval. Moll-patika: szappan a kirakatban. Biztos, hogy nem felejti el, uram? Önök amerikaiak, olyan naivak. Ah! Olyan naivak. Jöjjön velem, uram, megyünk tovább. Érdekes, amit mutatok?

Továbbmentünk.

— Tehát Bécs Első Kerületében vagyunk, uram, ezt egyetlen pillanatra se tévessze szem elől. A Belvárosban, ahogy mondani szokás: a város szívében. Jól tájékozódik? Ott, amögött a házsor mögött a Graben. Ott a Stefans-dóm tornyai látszanak. És ez, ahol most állunk: a Tuchlauben. Látja, uram, ezeket a belvárosi házakat? Régi, érdekes házak, ugye? Hangulatos házak. És milyen szép üzletek, milyen szép kirakatok. Álljunk meg, uram, egy ilyen kirakat előtt. Belát az üzletbe? Csinos lányok a pult mögött. Ugye, milyen szép lányok, milyen gyönyörű lányok? Ugye, milyen ragyogó üzlet? De tudja, uram, hogy ha ezeknek a gyönyörű lányoknak például a toilette-re kell menni, akkor hová mennek? Akarja látni, uram? Majd én megmutatom.

IZGATOTTAN előreloholt és besietett a ház kapuja alá. Omlatag, öreg kapualjba érkeztünk. Bevezetett az udvarra.

— Látja, ott a sarokban, kinn az udvaron, az a toilette. Ezeknek a gyönyörű lányoknak, ezekből a gyönyörű üzletekből télen, nyáron ide kell kijönniök. És ha kezet akarnak mosni? Látja, uram, azt a rozsdás csapot ott a falon? Ott mosnak kezet. Jéghideg vízzel. Mert itt a Belváros kellős közepén, ezekben a gyönyörű üzletekben, ezeknek a gyönyörű lányoknak a számára nincs folyóvíz. A Belváros üzleteiben nincs folyóvíz. Érdekes, amit mutatok, uram?

És mind nagyobb lendülettel vezetett tovább. Kivezetett az utcára, tovább a Tuchlaubenen.

— Látja, ez is egy gyönyörű üzlet, ugye? És mind-mind csudaszép kirakatok. De ez mind díszlet, külsőség. Jöjjön be ebbe a házba, például, jöjjön, uram.

Újabb sötét, elhanyagolt kapualj. Körülmutatott.

— Ebben a házban orvosok laknak, professzorok. De az emeleteken egyetlen toilette van, kinn a folyosó végén, egyetlen egy, nőknek, férfiaknak. És itt lent, a lépcsőnél, látja ezt a piszkot? Ezeket a horpadt, rozsdás sárga levelesládákat? Ezek levelesládák? Egy ujjal ki lehet nyitni mindet. Csavargók időnként végigrazziázzák a levelesládákat a kapuk alján. Pénzt keresnek bennük. Dollárt, amerikai rokonoktól. Látja itt ezt a táblát, el tudja olvasni, uram? Tud annyira németül, hogy megérti, vagy fordítsam le?

— Fordítsa le.

— Először elolvasom németül: „Vorsicht! Rattenköder! Kinder und Haustiere fernhalten!" Vigyázat! Patkánymérég! Gyerekek és háziállatok ne jöjjenek közel. Az Első Kerületben, Bécs belvárosában, patkányok a házakban. A pincékben, a melléklépcsőházakban. Önöknél, Amerikában a melléklépcsőházak tele vannak patkányokkal vajon? Biztos vagyok benne, hogy nincsenek. Gondolta, uram, hogy ilyenek ezek az érdekes, romantikus házak — belül? Gondolta? Ah, önök amerikaiak olyan naivak! Mutassak még ilyen házat? Tizet, huszat, százat? Mennyit parancsol? Érdekli? Jöjjön tovább. Most mutatok valami mást.

BEFORDULTUNK a Schulter-Gasséba. Megállt az egyik ház előtt.

— Ez a márványtábla a falon azt mondja, hogy itt, ebben a házban halt meg Johann Bernhard Fischer von Erlach, a híres építész, Bécs legpompásabb épületeinek a tervezője. Látja ezt a szöveget a márványtábla alján? „Wien — eine Stadt stellt sich vor." Érti ezt, uram, érti? Hát ne álljon meg az ember esze? Mert nézze meg ezt a házat, uram. Nézze meg ezt az omlatag, roskatag külsőt. A lehúzott boltredőnyöket. A törmeléket a ház tövében. Műemlék? Ez egy műemlék?

Keserűen nevetett és hangosan kiáltotta:

— Eine Stadt stellt sich vor! Elmondja ezt Amerikában? Megmutatja másoknak is? Idehívja a barátait? Ígérje meg, uram, hogy idehívja és megmutatja és mindenkinek elmondja. Most pedig jöjiön velem, uram. Bevezetem Bécs legrégibb kávéházába. Mert hiszen itt van, éppen itt a Schulter-Gasséban, éppen velünk szemben. Íme a tábla: Kaffee Karrer. Ide járt hajdanán Freud. És Schweitzer. De Schweitzer nem jön többé, azt mondta, nem jön, mert itt szájkosarat hordanak az emberek. Tudja, uram, hogy ki Schweitzer?

Beléptünk a kávéházba. Ebédidő volt éppen és az étkező jellegű helyiségnek csaknem minden asztalánál ültek. A professzor halkan súgta a fülembe:

— Ez uram, Bécs krémje. Az elite. Majd el fogom önnek mondani, hogy kik ülnek az asztaloknál. Óhajt ebédelni, uram?

— Köszönöm. Már ebédeltem.

— Akkor hát csak egy kávét, uram. Elsőrangú a kávé. Egész Bécsben a Kaffee Karrerben a legjobb a kávé. Foglaljunk helyet annál az asztalnál.

És már le is vette a kabátját, fogasra akasztotta és az asztalhoz invitált.

LEÜLTÜNK. Az elősietö pincértől a professzor két kávét kért. Azután az asztal fölött közel hajolt hozzám, szemüvegén most erőteljesebben csillant meg Peter Lorre. Paul Hörbiger tökéletesen elhalványodott.

— Uram, ezek az emberek itt körülöttünk csaknem mind forradalmárok. Én is forradalmár vagyok. Mi, egyetemi tanárok, csaknem mind forradalmárok vagyunk. Uram, mi az igazi Bécsért harcolunk. Akarja, hogy mutassak önnek még valamit?

Előhúzta a tárcáját és összehajtogatott újságlapot vett elő belőle.

— Látja, ez egy újságlap. És nézze csak, itt, ennél a hirdetésnél, itt az osztrák címer. Ezért vágtam ki. Látja, mi van a címerben? A sas, egyik kezében a sarló, a másikban a kalapács. És a kettő között az elszakított lánc. A megbilincselt sas széttépte láncait. És az egyik kezében sarlót tart, a másikban kalapácsot. Érdekes, uram? Tudta ezt ön, uram? Tudják ezt önök, uram, Amerikában? Bécs címerében a sarló és a kalapács! Óhajtja ezt az újságkivágást? Tessék uram, őrizze meg, az öné. Megmutatja másoknak is? Ismer ön befolyásos embereket Amerikában? Mutassa meg nekik. Érdekelni fogja őket. Az osztrák sas. Kezében sarlóval éa kalapáccsal.

Magas, féllábú férfi érkezett a kávéházba, mankóra támaszkodva. Ahogy elhaladt az asztal mellett, feltűnően csinos hölgy társaságában, a professzor üdvözölte.

— Egyetemi tanár, — suttogta, — kiváló professzor. Világháborús sebesülés. Forradalmár. Szabadságharcos. Ezek itt körülöttünk valamennyien szabadságharcosok.

A pincér hozta a két kávét. A professzor egy bólintással megköszönte és odadobta neki a szót, mintegy mellékesen: — Mehlspeis!

A PINCÉR elment. A professzor fölhörpintette a kávét és az asztalra tette a térképet.

— Tehát akkor nem felejt el semmit, uram? A cirillbetűk a Szent Péter Bazilika falán. A függönytelen irodák. A főnök a pappendekli mögött. Szappan a Moll-patika kirakatában. Éjjeli menedékhely a Mozart-házban. Rattenköder a Belváros házaiban. Horpadt, rozsdás levelesládák. Omladék, törmelék, piszok. A toilette az udvar sarkában a kiszolgálókisasszonyoknak. A rozsdás vízcsap. Az elhanyagolt Erlach-ház. Eine Stadt stellt sich vor! Sarló és kalapács a sas kezében. Minden jól az emlékezetében maradt, uram? Nem felejt el semmit?

A pincér nagy tálca süteményt hozott. Nyolc dióskifli és nyolc tortaszelet. A professzor fojtott hangon suttogott tovább:

— És ne felejtsen el bennünket, szabadságharcosokat. Mi nem harcolunk gépfegyverrel, nem rohanunk ki az utcára. De mi, uram, mindig tudjuk a kötelességünket. Itt, a Kaffee Karrerben mindenki szabadságharcos. Freud és Schweitzer kedvenc kávéháza volt. De Schweitzer nem jön többé, mert azt mondta, hogy itt szájkosarat hordanak az emberek. És Schweitzernek igaza van. Én is csak azért merek ilyen szabadon beszélni önnel, mert angolul beszélhetek. A kopók nem értenek angolul. Mert különben rengeteg a kopó. Önnek fogalma sincs arról, uram, menynyi a kopó. Ah, önök amerikaiak, olyan naivak. Önök csak nem változnak. Ugyanilyen naivak voltak a megszállás idején is. Tudja hány amerikai katona volt itt a megszállás idején? Ötszáz. Száz angol, száz francia. És tudja, hány orosz? Ötvenezer. Érti, uram? Ötvenezer. Tele vagyunk mongol gyerekekkel. Micsoda naivitás! És a cirillbetűk még mindig ott vannak a Szent Péter Bazilika falán. És a Mozart-ház éjjeli menedékhely.

Zavartan motyogtam:

— Nagyon hálás vagyok önnek, kedves professzor úr, de most már mennem kell, sajnos. Várnak.

— Természetesen, természetesen — mondta a professzor és intett a pincérnek.

A pincér az asztalhoz lépett, blokkal a kezében és a professzorból most egyszerre eltűnt Peter Lorre és Paul Hörbiger lett belőle. Kedves, szerény és bocsánatkérő. Halkan kérdezte:

— Ezt a néhány süteményt, itt a tálcán, szabad ezt becsomagoltatnom, kérem?

Bólintottam. A professzor a karomra tette a kezét.

— Köszönöm, uram. Boldoggá teszi vele a családomat. Olyan ritkán látnak ilyen süteményt. És ennyi süteményt. Nagyon köszönöm.

És fölélénkülve, széles mozdulattal intett a pincérnek:

— Ezt mind csomagolja be!

A pincér leemelte az asztalról a tálcát és ajka körül finom mosoly játszott. Kifizettem a számlát, fölálltam és elbúcsúztam a professzortól. Nehezen engedte el a kezemet.

— Szóval akkor semmit sem felejt el, uram? Szent Péter Bazilika, Mozart-ház, Moll-patika, a Tuchlauben házai... de tudja mit? Ezt a térképet vigye magával. Előbb azonban, ha megengedi, dedikálom. Őrizze meg, uram. Emlék egy bécsi forradalmártól.

ÉS AMIKOR rákanyarította a nevét a térképre, Hörbiger ismét eltűnt és Peter Lorre csillant meg a szemüvegén, sejtelmesen, csúfolódón. És változatlanul Lorre hangját hallottam akkor is, amikor magas, fejhangú nevetéssel utánam szólt:

— Ah ! Önök amerikaiak! Önök amerikaiak, olyan naivak...!

BAKUCZ JÓZSEF

Három párizsi lap

PONT NEUF

Három millió kicsi kémény,
s az égen sápadt, lusta péklegények
dagasztanak gömbölyű tésztát.

Lassan fortyog a Szajna,
zölden buborékolnak a palotácskák,
kapujukban potyka-őrszem.

Itt lakom én is ;
szomorúfűzként nézek a vízbe
szívem hídjai alatt.

ESŐ

Ösztövéren száll az eső,
csupa szürke tű, meg cérna.
Didereg a leány-leső,
nem talál most egy kacérra.

Vén feleség ez a Párizs,
Talán sose volt parázna.
Szortyog-mortyog a kanális :
mintha férje vacsorázna.

REGGEL 8 ÓRA

Szökőkút selypíti énekét,
Szakad a felhő — s egy tenyérnyi folton
áttetszik a kék.

Ez ma az első cigarettám. Még fanyar,
de már ízlik. Kurta franciák közt
kávézom, nagy magyar.

Fújom a füstöt. Pestre gondolok
s a nyelvre, melyet nem hallok hat éve.
S ahogy úszik a Dunán a sok halott.

Irodalmi Ujság

Találkozásom a Hungarian vonósnégyessel

SZÉKELY ZOLTÁN, a Hungarian-quartett alapítója a világhírű Hubay-gárda egyik legnevesebb alakja, tanulmányait a budapesti Zeneakadémián végezte a huszas évek elején. Hubay és Kodály növendéke volt, és abban az időben ismerkedett meg a sikerekkel még távolról sem bővelkedő Bartókkal. Az ismeretségből barátság fejlődött, ezt követte a közös hangversenyezés. Később Bartók megírta hegedűversenyét és neki ajánlotta. Az ősbemutató 1939-ben, Amszterdamban zajlott le, a Concertgebouw Zenekart Mengelberg vezényelte. A szólista Székely Zoltán volt.

Ma már mind ez zenetörténet.

A Hungarian vonósnégyes így alakult meg 28 évvel ezelőtt: Székely-Végh - Koromzai - Palotai. Később Végh különvált és maga is világhírre emelkedett vonósnégyest alapított. A jelenlegi összetétel: Székely-Kuttner-Koromzai-Magyar.

Az együttes többi tagja is a budapesti Zeneakadémián végezte zenei tanulmányait. Koromzai szintén Hubay-növendék volt, ő is hegedűszólistaként kezdte, csak később tért át a mélyhegedűre. Kuttner neve is jól ismert, többek között Ajtaival ő játszotta lemezre Bartók 44 hegedű-duóját. Magyar utánozhatatlan mélységű, finom hangulatú csellójátékával — „last, but not least" — egészíti ki a kiváló művészegyüttest. Ő is túl volt már első sikerein, amikor a vonósnégyeshez került.

Mind ezek után egyáltalán nem meglepő, hogy a manchesteri Chamber Concert Society évzáró hangversenyére a Hungarian-vonósnégyest hívta meg.

A HANGVERSENYT nagy várakozás előzte meg és a manchesteri Central Hall zsúfolásig megtelt.

A gondosan összeállított műsor első száma Haydn D-dur vonósnégyese volt (Op. 64, Nº 5.) Rendkívül fegyelmezett, a legapróbb részletekig kicsiszolt összjátékot hallhattunk. Különösen a nehéz IV. tétel briliáns spiccatói keltettek nagy hatást.

Ezután Bartók V. vonósnégyese következett. E mű előadása közben Székelyék a legmodernebb vonástechnika teljesen új, mondhatnók „bartóki" fogásait mutatták be. Világos és érthető játékuk azzal a különös zamattal szövődött át, amely csak a magyar születésű Bartók-játékosoktól hallható. Ez a mű a hallgatóság későbbi, egyhangú megállapítása szerint az est fénypontja volt.

Végül Beethoven C-dur (Razumovszkij) kvartettje került sorra, az Op. 59. Nº. 3. Az előadás itt sem maradt a várakozáson alul, habár itt-ott a fáradtság jeleit lehetett észrevenni. Ez a középső szólamok erősebb tónusában jelentkezett. Az utolsó tételben azonban újra teljesen helyreállt az egyensúly.

A HANGVERSENY UTÁN felkerestem a művészszobában tartózkodó együttest.

Székely Zoltán szívesen fogad; a nagy Bartók egyik leghűségesebb fegyvertársával szorítok kezet.

A magyar szó közvetlen kapcsolatot teremt közöttünk.

— Mindenütt vannak magyarok — nevet Székely — bármerre is vetődünk el, egy szál magyar mindég akad, ha nem több. Pedig hát mi igazán járjuk a világot. Az elmúlt két esztendőben mind az öt kontinensen hangversenyeztünk.

— Hol aratták a legnagyobb sikerüket?

— Japánban, — feleli Székely gondolkodás nélkül, — ez kétségtelen. Tokióban, például, az első két hangversenyünkön elkelt mind a 2700 ülőhely.

— A tokiói műsoruk?

— Semmit sem változtattunk a szokott programunkon.

— Bartók?

Az arcok mosolyra nyílnak:

— A japánok egyik feltétele az volt, hogy minden hangversenyünkön elő kell adnunk egy Bartók-művet.

Kuttner:

— A japánok nagy selymák. Ők csak a forrásnál szeretnek a vízből meríteni.

— Vagyis — folytatom — a japánok is tudják, hogy a Székely-vonósnégyes (Székely halkan tiltakozik: a Hungarian-vonósnégyes) Bartók kvartettjeinek a legeredetibb tolmácsolója, hiszen a zeneköltővel szoros kapcsolatban állottak és így az ő közvetlen irányítása mellett tanulhatták be az akkor még túlságosan modernnek ható műveket. Melyik hangversenyükre emlékeznek vissza legszívesebben?

Székely:

— A Prades-i Fesztivál hangversenyeire. Talán az volt az a hangversenysorozat, amely az eddig elért legmagasabb csúcsra tudott bennünket felvinni. Pablo Casals személyes meghívására vettünk részt ezen a fesztiválon. A záróhangverseny után a nagy spanyol gordonkás meleg hangon mondott köszönetet részvételünkért.

MÁSNAP a Guardianban J. H. Elliot tollából jelent meg bírálat a Hungarian-vonósnégyes hangversenyéről. Csak két mondatot akarok kiragadni: „A négyes játéka felülmúlhatatlan volt." — „Mindent összevetve, csodálatosan szép hangversenyben volt részünk tegnap este."

BOTTA RUDOLF

A NEMZETI SZÍNHÁZAT a jövő év elején lebontják, közölte a budapesti Fővárosi Tanács végrehajtóbizottsága. Az épületet december végéig kell kiüríteni, de az új színház felépítése még több évig fog tartani. Terv szerint az előadásokat két évig a Nemzeti Színház két kamaraszínházában és a Nagymező utcai volt Petőfi Színházban tartják. Ezalatt korszerűsítik az Izabella téri volt Magyar Színház épületét, ahol az új színház felépítéséig fognak működni.

A Nemzeti Színház vezetésében személyi változás is történt. Az eddigi igazgatót, Meruk Vilmost — budapesti jelentés szerint — saját kérésére egészségi állapotára tekintettel tisztsége alól felmentették. Utóda Both Béla, a Madách Színház eddigi igazgatója lett. A Madách Színház igazgatójává Ruttkay Ottót, a Miskolci Nemzeti Színház eddigi igazgatóját nevezték ki.

*

HETVENÖT ÍRÓT terjesztettek elő az Irodalmi Nobel-díjra. A svéd Nobel Bizottság már megkezdte a javasolt írók műveinek tanulmányozását. Ezt a munkát szeptemberig kell befejeznie.

*

ALBAN BERG „Wozzeck" című operáját, amelyet az Irodalmi Újság 1964. január 15-i számában részletesen ismertetett, február hónapban a budapesti Állami Operaház is bemutatta. A bemutatón megjelent Alban Berg özvegye is.

*

AFRIKA LAKOSSÁGA, egy tunéziai folyóirat jelentése szerint 272 millió fő. 1950 óta a népszaporulat 72 millió.

*

A MILÓI VÉNUSZ elindult a párizsi Louvre-ból Tokióba, mint a nyári Olympiai Játékok leghíresebb szereplője. A műalkotást aszbeszttel bélelt dupla faburkolatban, különleges biztonsági intézkedések mellett szállították Marseille-be, innen a Vietnam nevű óceánjáró viszi 20.000 kilométeres útjára.

*

SZERB ANTAL „A Pendragon legenda" című regényét angol nyelven adta ki az idegen nyelvű magyarországi Corvina Kiadó a Hungarian Library sorozatban. Itt jelenik meg rövidesen, szintén angol nyelven Mikszáth Kálmán „Különös házasság" és Illyés Gyula „Puszták népe" című műve is.

*

JOSEPHINE BAKER 12 év után ismét a New York-i Broadwayn vendégszerepel.

*

KÉT II. JÓZSEFET játszanak egyidejűleg a budapesti színházakban. Szomory Dezső darabját a József Attila Színház mutatta be, Németh László 1954-ben írt II. Józsefét pedig a Nemzeti Színház.

TÖBB NEVES angol és amerikai filmszínész, így Laurence Olivier és Marlon Brando is úgy nyilatkozott, hogy szerződéseikben kikötik: filmjeiket csak olyan mozikban játszhatják, ahol a nézőket nem választják külön faji származásuk miatt.

*

JOSEPH KESSEL orosz származású francia író most tartotta székfoglaló beszédét a Francia Akadémián. Kessel riporterként járta be a világot, ismert sportrepülő volt és eddig 75 regényt írt.

*

JÓKAI MÓR szabadsághegyi villájába költözik a Madártani Intézet. A villa parkjában létesítik Budapest első madárvédelmi telepét.

*

AZ ELSŐ egyiptomi operettet rövidesen bemutatják Kairóban. Címe: A hozomány. A szuezi konfliktus idején, 1956-ban játszódik.

*

DÍSZES rózsaszín márványkoporsót ástak ki Rómában a Via Cassián, házépítés közben. A régészek egy fiatal lány aranyszőttes ruhába öltöztetett múmiáját találták a körülbelül 1800 évvel ezelőtt elhelyezett márványkoporsóban.

*

MANET 15 eddig ismeretlen képét mutatták be Madridban. Az impresszionizmus világhírű mesterének újabban felfedezett alkotásai a szakértők körében nagy feltűnést keltettek és nem tudják magyarázatát adni adnak, hogy ezek a képek miért kerültek ennyire elkésve a nyilvánosság elé.

GÖRÖG NYELVŰ József Attila antológia jelent meg az athéni Kedros Könyvkiadó gondozásában.

*

MICHELANGELO ÉLETÉRŐL szóló film forgatását tervezik Hollywoodban. Rendezője Carol Reed. Michelangelót Charlton Heston, II. Gyula pápát Rex Harrison alakítja.

*

A NYUGAT-NÉMET TELEVÍZIÓ és az Osztrák Televízió közös előadásban mutatta be a Háry János-t.

*

RENÉ CLAIR, ALAIN RESNAIS és RENÉ CLEMENT vezetésével tiltakozó akciót indított 50 francia filmművész a Portugáliában bebörtönzött filmművészek szabadonbocsájtásáért.

*

IBSEN A vadkacsa című drámájából filmet készítenek Norvégiában. Rendezője az író unokája, Tancred Ibsen.

*

RÁDAY IMRÉNÉ, a népszerű színész felesége, Ferda Manyi Budapesten elhunyt.

*

AZ ÉSZAK-OLASZORSZÁGI Sotto il Montét, XXIII. János szülőfalujáról az elhunyt pápáról nevezték el.

*

KIRÁLY BÉLA tábornok előadássorozatot tartott Minnesota állam iskoláiban. „Az egyén élete a kommunista országokban" című előadását a helyi rádiók is közvetítették.

Rövidfilm Fesztivál Oberhausenben

„Út a szomszédhoz". Ez volt a mottója a tizedik Oberhauseni Nemzetközi Rövidfilm Fesztiválnak. A február első hetében Oberhausen modern Stadthalle-jában lezajlott fesztiválon 44 ország filmjeit mutatták be a zsürinek és az igen igényes közönségnek, amely bizony legkisebb nem tetszését is rögtön füttyszóval fejezte ki. Ez a füttyszó jóformán egyetlen ország filmbemutatóját sem kímélte meg. És itt érte a meglepetés mind a szakmai köröket, mind az érdeklődő közönséget : február 6-án délután, a magyar filmek vetítése alatt egyetlen egyszer sem hangzott fel a könyörtelen fütty annak ellenére, hogy a bemutatóra alig néhány perccel az elmúlt év nagydíját nyert filmjeinek,Bert Haanstra „Üveg", de Daunant „A vad lovak álma" és nem utolsó sorban Vukotic „Játék" c. filmjének felújítása után került sor.

Magyarországot szerencsésen kiválasztott 7 kisfilm képviselte. Ventilla István „Komp" című filmje lendületesen és egyszeriben hangulatot teremtve vezette be a vetítést, majd Gábor Pál félórás játékfilmje következett, mely méltó dicséretet kapott a német népfőiskolák zsürijétől. Egy balatonparti nyaralás idilli hangulatában két szerelmespárt zavar meg egy harmadik férfi megjelenése. Míg az önfeledt fiatal diákok újra egymáshoz találnak, az idősebb, lehiggadt pár rezignáltan ébred rá, hogy bár mindketten ugyanazt akarják, útjuk mégis külön-külön vágányon fut tovább. Gábor Pál ábrázolásmódja a lengyelekére emlékeztet, egy-egy rebbenéssel, szemvillanással teremt drámai feszültséget és érzékelteti a hőseiben lejátszódó lelki folyamatokat.

A magyar rajzfilmgyártást Nepp József két filmje képviselte. A „Mese a bogárról" és a „Holnaptól kezdve" ötletes kezdeményezés azon az úton, melyet Lengyelország és Jugoszlávia rajzfilmgyártása már régebben követ. Kevésbé jól sikerült Rózsa János „Igaz-e ? Szerelem ?" című filmje. A német népfőiskolák nagydíját az ezt követő „Kézenfogva" kapta meg. A filmet Herskó Anna készítette saját kislányáról, aki elveszíti édesapját az Angolpark forgatagában. A hálás téma és a kislány rendkívüli bája nagyban hozzájárult, a „Kézenfogva" páratlan sikeréhez. A záróakkordot Szabó István „Te" című, az elmúlt évi Tours-i Filmfesztiválon díjat nyert filmje szolgáltatta. A „Te" egy fiatal lány, akit a szerelmes szemével látunk gyorsan pergő változatos képek sorozatában.

Valamennyi film a Balázs Béla Filmstudióban készült. Ez az alig néhány éve fennálló, a híres magyar filmesztétáról elnevezett alkotó kör viszonylag kis létszámú, igen tehetséges fiatalokból áll, akik maguk dönthetnek egy-egy forgatókönyv sorsáról és együttesen vitatják, beszélik meg a témát és az abból adódó művészi problémákat. Az elmúlt évi és idei nyugati filmfesztiválok tanúsága szerint valóban érdekes, új utakat kereső kezdeményezésről van szó, amely a magyar játékfilmgyártás színvonalának emelkedését is remélni engedi.

Gy. É.

*

HARASZTI MICI színművésznő, a magyar kabaré őskorának egyik legnépszerűbb tagja, majd később a Vígszínház művésznője, Budapesten elunyt.

A Nagy Imre Intézet kiadásában **megjelent**
CS. SZABÓ LÁSZLÓ
legújabb munkája
ORSZÁG ÉS IRODALOM
A könyv ára 175 belga frank (US $ 3.50)
Az Irodalmi Újság előfizetőinek 150 b. frank (US $ 3.—)
Megrendelhető a Nagy Imre Intézetnél
467, Ave. Brugmann,
Bruxelles 18. Belgium

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

VATAI LÁSZLÓ
AZ ISTEN SZÖRNYETEGE
(Ady lírája)
Ára kötve: $ 5.00
Megrendelhető az összeg előzetes beküldésével
OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005
Washington, 13. D.C. - USA

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 6. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. március 15.

EGY LE NEM KÖZÖLT LEVÉL

Alexej Szurkov, a Szovjet Írószövetség ortodox, dogmatikus szárnyát képviselő orosz költő 1964. január 4-én cikket közölt az Izvesztijában. Írása, melyben kísértetiesen visszacsengenek a sztálini korszak irodalompolitikájának vulgáris szólamai, miután támadást intéz a „Kongresszus a kultúra szabadságáért" nevű szervezet ellen, s azt a „legelvetemültebb reakciósok hidegháborús szervének" minősíti, kifejti, hogy „inspirátorai ma már hiába is próbálnak aknamunkát folytatni a szocialista országok ellen"... „a kultúra világában nem lelnek valóban jelentős támogatókra"... s így „be kell érniök másodrendű alakokkal, munkanélküli trockistákkal, köpönyegforgató kommunistákkal, mindenfajta renegátokkal."

„Sajnos, — folytatja Szurkov, — a háborút követő esztendőkben, még egy hajdan tiszteletre méltó nemzetközi írói szervezet, a P.E.N. is hangot váltott, hogy ezeknek az uraknak a tetszését elnyerje". A cikkíró ezután teljes felháborodását a P.E.N. ellen fordítja. Leszögezi, hogy a P.E.N. hamisan állítja magáról, hogy apolitikus szervezet, s ennek ellenkezőjét minden alkalommal be is bizonyítja, így pl. mihelyt a szovjet sajtó megbírál egy regényt, verset vagy memoárt, „a kultúra szabadságának apolitikus védelmezői" közül rögtön akad egy-egy fogadatlan prókátor, aki a megkritizált mű mellett lándzsát tör.

Szurkov szemére veti az „irodalmi reakciósoknak", hogy el akarják szigetelni a Szovjetuniót s minden tőlük telhetőt elkövetnek, hogy megakadályozzák a szovjet írók nemzetközi kapcsolatainak kiépítését. Ezután rátér cikke lényegére: az erős kommunista befolyás alatt álló és részben a P.E.N. ellen létrehívott Európai Írószövetség (COMES) védelmére és azt sérelmezi, hogy a tavaly Leningrádban megrendezett COMES-ülést a „reakciós irodalmi körök" rosszindulatúan kommentálták — ami csak azt mutatja, hogy pánikba estek.

„Szeptemberben, egy hónappal a leningrádi találkozó után, ezek az 'irodalmi személyiségek' megrendezték második konferenciájukat. E találkozón John Dos Passos, az amerikai irodalom 20-as, 30-as években haladó, ám azóta renegát alakja, fanatikus felhívást intézett a kommunizmus valamint a szovjet kultúra elleni harcra." Szurkov egy bizonyos „Fortuna" című olasz hetilap írását idézi állítását bizonyítandó, majd kijelenti: „Nem akarván elmaradni az antikommunista tevékenységben, a Nemzetközi P.E.N. Club is nyomban csatlakozott a COMES-ellenes támadásokhoz".

Hogy Szurkov mit nevez támadásnak — kiderül a P.E.N. elnökének, dr. van Vrieslandnak Ungarettihez, a COMES elnökéhez intézett ama leveléből, amelyet David Carver, a Nemzetközi P.E.N. Club főtitkára, válaszában teljes egészében közöl.

Szurkov a Nemzetközi P.E.N. eljárását rosszindulatúnak, hidegháborúsnak tekinti s úgy véli, hogy e tekintélyes szervezet egy gyékényen árul azokkal, akik a békés együtt élés légkörét mérgezik s a Szovjetuniót rágalmazzák. „Végeredményben — vonja le a tanulságot — mindez azt bizonyítja, hogy a kommunizmus ellenségei, hiába öltik fel, képmutatóan és otrombán a 'kultúra szabadságát' védelmezők 'apolitikus álarcát', ideológiai téren nyíltan a 'hidegháború' szekértolói. Ez újólag arra a megállapításra készteti a szovjet írókat: a különböző rendszerű államok békés együtt élése semmiképp sem jelent egyet az ideológiák békés egymás mellett élésével".

Szurkov cikkére David Carver válaszolt.

DAVID CARVER, a Nemzetközi P.E.N. főtitkárának levele az Izvesztija főszerkesztőjéhez

Uram,

1964. január negyedikén megjelent az Ön lapjában egy cikk Alexej Szurkov tollából: „A reakciós irodalmárok a zavarosban halásznak" címmel. Mivel a P.E.N. jelentős helyet foglal el a Szurkov úr által vádolt szervezetek között, remélem, módot nyújt arra, hogy válaszoljak néhány legnyilvánvalóbb hazugságára és sértésére, s igazabban, a valósághoz híven mutassam be a P.E.N., illetve a COMES között fennálló nézeteltéréseket.

Szurkov úr azt állítja, hogy hosszú éveken át az ő feladatkörébe tartozott a szovjet irodalom nemzetközi kapcsolatainak kiszélesítése; valószínű tehát, hogy hivatalos közvetítői minőségében, annak idején én is vele tárgyaltam, s hadd fűzzem nyomban hozzá: a P.E.N., valamint a londoni Szovjet Nagykövetség közötti levélváltások és megbeszélések nem azt az érzést keltették bennem, mintha Szurkov úr — a nemzetközi együttműködés előharcosaként — túlontúl nagy bizalmat táplált volna feladatának alapvető jelentőségét illetően.

A P.E.N. sohasem törődött a hidegháborúval, s azzal, amit Szurkov úr „az irodalmi front apályának és dagályának" nevez. Szervezetünk sose zárkózott el az elől, hogy kongresszusaira és konferenciáira a kelet-európai központokat meghívja. E központok azonban a sztálini éra alatt sohasem delegálhattak küldötteket s nem képviseltethették magukat. Még 1954-ben, az Amszterdami Kongresszuson is számos erőfeszítés történt avégett, hogy egy szovjet P.E.N.-központ létesüljön; dokumentumokat kértek tőlünk, s mi elküldtük, azokat; válasz azonban mindmáig nem érkezett. A P.E.N. fenntartotta és támogatta a kommunista országok autonóm központjait, szüntelen arra biztatta a kelet-európai írókat és fordítókat, hogy vegyenek részt összejövetelein, mi több, anyagi segítséget is felajánlott útiköltségük, illetve külföldi tartózkodásuk fedezésére. Alberto Moravia, a kiváló olasz író, aki 1959 és 1962 között a Nemzetközi P.E.N. elnöke volt, több ízben tett lépéseket a Szovjet Írók Szövetségénél, hogy — ha már szovjet központ nem létezik — legalább a legismertebb szovjet írók, megfigyelői minőségben, jelenjenek meg összejöveteleinken. Ez csak egy az újkeletű példák közül, ama számos erőfeszítés közül, amelyet harminc év óta azért fejtettünk ki, hogy az írókat a P.E.N.-ben összegyűjtsük.

Szurkov opponálása és megvető magatartása baráti ajánlatainkkal szemben, mellékesen szólva, szöges ellentétben állt néhány olyan író viselkedésével, mint például Fegyin és Tvardovszkij. Ezek után engedtessék meg, hogy föltegyem a kérdést: ki próbálta meg elszigetelni a szovjet írókat, ki próbálta meg elkülöníteni őket más nemzetbeli kollégáiktól? A P.E.N. bizonyosan nem.

Nincs tudomásom a Szurkov úr által oly lesújtó szavakkal aposztrofált, úgynevezett „Római kulturális összejövetel"-ről. Ami a „Kongresszus a kultúra szabadságáért" szervezetet illeti, az nem szorul sem az én, sem a mások védelmére. Ám, igenis, engem illetnek, rám tartoznak Szurkov úr aljas rágalmai az ellen a szervezet ellen, melynek van szerencsém főtitkárának lenni.

Engedjék meg, hogy rátérjek a COMES leningrádi ülésére. Miből gondolja Szurkov úr, hogy egy ilyen összejövetel megzavarhatná a COMES-en kívülálló irodalmi köröket? Végtére is ezen a megbeszélésen a P.E.N. oly kiváló tagjai is részt vettek, mint John Lehman és Angus Wilson — az előbbi a COMES elnökhelyetteseként.

Szurkov úr Giancarlo Vigorelli, e hajdan fasiszta író, „állítólagos" nyilatkozatára hivatkozik. Vigorelli, aki ma a COMES főtitkára valójában szabatosan fogalmazta meg Leningrádban elhangzott beszédében e szervezet elveit és céltikűzéseit; nyilatkozatát a vasfüggöny mindkét oldalán bőségesen kommentálta a sajtó. Alább idézek belőle:

A Pravda változata (1963, október 5.) :

„Úgy vélem, hogy aki kommunistaellenesnek vallja magát, szükségképp átmegy a fasiszták táborába. Valaki lehet nem kommunista, de az, hogy kommunistaellenes legyen, megengedhetetlen."

Az Unita változata:

„A COMES egyetlen tagja sem köteles kommunistának lenni, de senki sem lehet Madariaga-módra kommunistaellenes, mivel az ilyen antibolsevizmus közeli rokona a fasizmusnak".

Könnyen érthető, hogy az efféle kijelentések a Nemzetközi P.E.N. elnökét, dr. Victor van Vrieslandot, s engem is komolyan nyugtalanítottak. Olyannyira, hogy találkoztunk, s miután megvitattuk az e következtetések nyomán létrejött helyzetet, úgy határoztunk, hogy dr. van Vrieslandnak, úgyis mint a P.E.N. elnökének, igen mértéktartó levelet kell írnia Ungaretti úrnak, a COMES elnökének. Tekintettel arra, hogy ezt a levelet barátságtalannak és fenyegetőnek minősítették, hadd idézzem teljes terjedelmében:

Kedves Ungaretti úr,

Számos jelentés futott be hozzám a P.E.N. központok útján a COMES leningrádi üléséről. Kivétel nélkül valamennyi kiemelte Giancarlo Vigorelli úrnak, a szervezet főtitkárának beszédét, melyben kifejtette, hogy a kommunistaellenes írók semmiben sem különböznek a náciktól meg a fasisztáktól, s így nincs helyük a COMES-ben. Gondolom, egyetért velem, amikor megállapítom: az antifasiszták között ugyanannyi kommunistaellenes van, mint a fasiszták között.

A P.E.N. mindig is apolitikus szervezet volt, és tagjainak politikai állásfoglalásával mindaddig sohasem törődött, míg azok magukra nézve kötelezőnek ismerték el a P.E.N. alapokmányát. Mi mindmáig abban a meggyőződésben éltünk, hogy a COMES is apolitikus alapon védelmezi az intellektuális együttműködést. Ám, ha ez nem így van, akkor úgy véljük, felvilágosítást kell kapnunk, mivel e körülmény a P.E.N. és a COMES s szükségképp az egyidejűleg P.E.N.- és COMES-tagok viszonyára is kihatással volna.

Bizonyos vagyok benne, hogy egy, az önök egyesületénél jóval régebbi szervezet nemzetközi elnökének meg fogja bocsátani azt az őszinteséget, mellyel a COMES mostani és jövendőbeli irányvonaláról érdeklődik.

Victor van Vriesland
a Nemzetközi P.E.N. elnöke

Szurkov úr Izvesztia-beli cikkében azt állítja, hogy ez a levél gorombа fenyegetés, amelyet a P.E.N. a COMES címére intézett. Bármelyik tárgyilagos olvasó megállapíthatja, hogy ilyesmiről szó sincs. Dr. van Vriesland levele baráti s mértéktartó puhatolózás csupán annak tisztázására, hogy a COMES főtitkárának nyilatkozata egyúttal a szervezet hivatalos álláspontja-e vagy sem. Végül is sürgősen meg kellett tudnunk, hogy Vigorelli hivatalosan, a COMES nevében nyilatkozott-e Leningrádban, s ezek után a szervezetbe kommunistaellenes írók beválaszthatók-e. Dr. van Vriesland maga is tagja volt a COMES-nek. Senki előtt sem titok, hogy John Lehmant és Angus Wilsont nyugtalansággal töltötték el Vigorelli szavai, s Lehman levélileg kért magyarázatot a főtitkártól.

A Szurkov úr cikkében fellelhető célzásokból az világlik ki, hogy a COMES római tanácskozása javarészt a Vigorelli, legalábbis indiszkrét megjegyzései nyomán támadt helyzetet tárgyalta meg, s e vita után született meg az a felhívás, amelyet valamennyi COMES-tag között szétosztottak. E felhívás, miután első paragrafusaiban a P.E.N. alapokmányára utal, valóban amellett tesz hitet, hogy a COMES, jóllehet a kommunistaellenesség valamennyi formáját elutasítja, úgy mint szervezet, épp annyira nem lehet kommunistaellenes, mint amennyire hivatalosan „Kereszténységellenesnek, antidemokratikusnak vagy antiliberálisnak sem vallhatja magát." Szurkov úr cikke ennél továbbmegy. A római nyilatkozat általa közölt variánsa a negatívumot pozitívumként tünteti fel, és minden teketória nélkül leszögezi, hogy „a COMES visszautasítja a kommunistaellenességet".

Nincs mit csodálkozni tehát azon, hogy ez a Római Felhívás-változat annyira meglepte és bosszantotta John Lehmant, hogy nyomban lemondott alelnöki tisztéről, s kilépett a COMES-ből. Példáját mások is követték. Ebből is kitetszik, hogy dr. van Vriesland Ungaretti úrhoz írt levelében nem becsülte túl az incidenst, amikor hangsúlyozta, hogy „szükségképp az egyidejűleg P.E.N.- és COMES-tagok viszonyára is kihatással volna" egy olyan párhuzam felállítása, mely szerint a kommunistaellenes írók: nácik és fasiszták.

Úgy vélem, nem hagyhatom szó nélkül Szurkov úrnak a P.E.N.-ről — úgy is, mint nemzetközi szervezetről — festett, hamis, sőt rágalmazó képét sem.

Szurkov úr a gyanakvás légkörét terjeszti s a bizalmatlanság ködét árasztja a P.E.N.-re, midőn kétségbevonja dr. van Vriesland levelének újólag megismételt állítását, hogy szervezetünk apolitikus. Legyen erről elég annyi, hogy valamennyi központunk és tagunk által elfogadott alapokmányunk értelmében, a P.E.N. a szólásszabadság elvének alapján áll, s kinek-kinek lelkiismeretére bízza, hogy annak miként ad hangot. Ami pedig azt a vádat illeti, hogy a P.E.N. „főképp az emigráns írókat védelmezi", hadd jegyezzem meg, hogy hiven a különböző számüzött írók támogatásának hosszú gyakorlatához, szervezetünk befogadott egy Autonóm Központot, a „Száműzetésben élő Írók Központját" is, amely ugyanolyan jogokkal rendelkezik s ugyanúgy szavazattal bír, mint a többi, s valamennyi autonóm központtal együttműködik, légyen az bár Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország vagy Bulgária szervezete.

Szurkov úr cikke legdurvábban talán akkor hazudik, amikor azt állítja, hogy a P.E.N. védelmére kell az úgymond „reakciós irodalmároknak vagy a szocialista országokban joggal megbírált íróknak... ám mélységesen hallgat, valahányszor európai és latin-amerikai diktátorok haladó szellemű írókat vetnek börtönbe, kínoznak meg vagy végeznek ki." A P.E.N. éveken át — a Bebörtönzött Írók Komitéjának megalakulása előtt is, után is — felkarolta a — lelkiismeretük miatt — raboskodó írók ügyét, függetlenül attól, melyik országban élnek, s mi a politikai meggyőződésük. Harcolt Manolisz Glezoszért, a kommunista görög íróért; a francia-algériai Mustafa Lecherafért; a magyar Déry Tiborért és Háy Gyuláért; számos, tárgyalás nélkül bebörtönzött spanyol és portugál művészért; a nyelvük s irodalmuk miatt üldözött katalánokért; a fogságban sínylődő koreai és vietnami írókért — sajnos, a lajstrom végtelen. De az, hogy a P.E.N. ne részesítette volna azonos elbírálásban a különböző, bármilyen okból szorultságban lévő, bármilyen pártállású, fajú és vallású írókat — ez még nem fordult elő. S ezt Szurkov úr ugyanolyan jól tudja, mint én.

Remélem, uram, hogy levelemet — az igazság és az igazságosság kedvéért — teljes terjedelmében közölni fogja. Az írók és művészek minden kötöttségtől mentes találkozása, a nemzetközi együttműködés s a világ békéjének megóvása érdekében: általánosan elfogadott alapelv. Szurkov úr cikke legkevésbé sem szolgálja ezt az ügyet, épp ellenkezőleg.

*

Az Izvesztija mindeddig nem közölte a P.E.N. főtitkárának a levelét. Ugyancsak nincs tudomásunk arról, hogyan foglalt állást a Magyar P.E.N. Club vezetősége a Szurkov és a Nemzetközi P.E.N. közti vitában.

MÁRCIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

A SZABADSÁGHARC ÉVFORDULÓJÁN

Dénes Tibor: Száműzöttek ha találkoznak (3. old.)

Louis Blanc 1848-ról (6-7. old.)
Bakucz József verse: Március

⁂

Fáj Attila: Ahogy lehet és ahogy nem lehet (4. old.)

Az Europe-ügy (5. old.)

Cs. Szabó László: Populus Romanus (6-7. old.)

Bárdos Artur: Kisebbségi riport (8. old.)

Fenyő Miksa a „Helytartó"-ról (9. old.)

Faragó László Simone de Beauvoir önéletrajzáról (10. old.)

Enczi Endre: Beszélgetés Jean-Marc Dussignyvel (11. old.)

Gömöri György, Kristóf Ágota és **Thinsz Géza** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ sodrában

A követség épülete

Tirana utcáin nemrégiben szigorú tekintetű rendőrök masiroztak a Szovjet Követség üres épületei felé. A rendőrök azt a három szovjet „technikust" keresték, akik a követségi épületekre felvigyázandó, 1961 óta Tiranában állomásoztak. Amióta ugyanis a diplomáciai kapcsolatok megszakadtak a két „testvéri, szocialista állam" között; tulajdonképpen elvégezni mentek azt, amit a napokig tartó „ostrom" nem tudott elérni : ki akarták akolbolítani a szovjet technikusokat az üres fellegvárból, miután napokkal ezelőtt elvágták a víz, a villany, a telefon és egyéb szolgáltatásokat.

A vállalkozás sikerrel járt. A Követség modern épületeit — a szigorú tekintetű rendőrök segítségével — az Albán állam birtokába vették. Moszkva felszisszent s hivatalosan tiltakozott az ellen, hogy az albánok *visszavették saját ajándékukat,* hiszen az épületek olyan területen álltak, amit az Albán Kormány — amikor még nagy volt a szerelem — a Szovjet Kormánynak ajándékozott. Ajándék ? — szisszent fel Tirana s azonnal megmagyarázta, hogy az épületek elkonfiskálásának voltaképpeni oka az, hogy az oroszok mindmáig nem fizették ki azt az *egymillióhétszázezer dollárt,* amibe az épületek felépítése az Albán Kormánynak került.

A megfelelő ember

Az *Élet és Irodalom* egyik legutóbbi száma cikket közöl, mely „A ‚vezetés tudománya'" büszke címet viseli. A cikkből, egyebek között kiderül, hogy hosszú ideje vita folyik arról, vajon *„lehet-e tudományosan rendszerezni a vezetéshez szükséges ismereteket";* hogy *„a vezetés ... nemcsak a dolgok, hanem mindig az emberek irányítása is"* ; hogy *„a vezető és a vezetett viszonya társadalmi lényegét tekintve"* más a szocializmusban és más a kapitalizmusban, minthogy az utóbbinál kizsákmányolási viszonyról van szó, előbbinél pedig — mindenki tudja — e viszony „az össztársadalom érdekét" fejezi ki és valósítja meg ; kiderül a cikkből továbbá, hogy a jó vezető az emberek irányításának szakembere, sőt továbbá : a pszichológiának jelentős szerepe van abban, *„hogy a vezetők jobban megértsék a beosztottak lelkivilágát".* Eme elegyes eredetiségek után a cikk levonja a következtetést, miszerint : *„a vezetés célja ... a mi szocialista országunkban sohasem lehet egyszerűen az emberek döntéseinek, magatartásának a befolyásolása, hanem egyben mindig személyiségük, emberi lényegük, sokoldalú kifejlesztése, a humánum kiteljesülése is."*

Ha meggondoljuk, hogy a vezetés tudományának, az emberekkel való törődésnek, a szocialista humánumnak ez apostola nem más, mint a nagy sztálinista süllyesztőből ismét a napfényre kapaszkodó kitűnő kommunista vezető Hegedüs András, a jó öreg Rákosi Mátyás egykori miniszterelnök-bábja, aki uralkodásának idején annyi feledhetetlen tettel — egyebek közt az első erőszakos kolhozosítás irányításával és 1956. október 23-ának éjjelén a szovjet csapatok behívásával — írta be nevét a nép lelkét tökéletesen megértő Nagy Vezetők Emlékkönyvébe.

Új hullám revizionista hullám

Grigori Csuhraj szovjet rendező Keleten és Nyugaton egyaránt nagy sikert aratott három filmje, — A negyvenegyedik, Ballada a katonáról és Tiszta ég, — nem nyerte meg Csang Kuang-nieng pekingi kritikus tetszését. A szovjet „új hullám"-nak ez a három kimagasló alkotása a „Ven I Bao" — a kínai irodalmi lap — hasábjain rossz osztályzatot kapott: Csang elvtárs „a revizionista művészet mintapéldáinak" nevezte őket.

„A burzsoá humanitárizmusnak és pacifizmusnak a szaga, amely Csuhraj filmjeiből árad", írja Csang Kuang-nien, „pontosan megfelel a politikai revizionizmus vonalának és a politikai revizionizmusnak a szocializmusból a kapitalizmusba való ‚békés átmenet'-re vonatkozó követelésének." Csang nézete szerint a film sajnálja, hogy olyan forradalmi háborúkat kellett viselni, mint például az orosz polgárháború és az úgynevezett Nagy Honvédő Háború (1941-1945) s e háborúkért filmjeivel utólag vezekel; elítéli a néptömegek hőstetteit és elveti a forradalmi heroizmust. Csuhraj szerint a proletariátus és a forradalmárok háborúi összeegyeztethetlenek a néptömegek személyes boldogságával: a forradalmi kollektív érdekeket nem lehet összhangba hozni az egyén érdekeivel. Csuhraj filmjei azt szuggerálják, hogy a háború feldúlja a személyes boldogságot és a szerelmet.

A modern revizionizmus „hősei", a „Ven I Bao" cikkírója szerint, megpróbálják bebizonyítani, hogy a szovjet embereket csak az egyéni boldogság érdekli s hogy kegyelmet kérnek az imperialistáktól. A modern revizionisták azonban valójában nem „békeharcosok", hanem „az imperializmus strázsái", akik az osztályjelleg nélküli absztrakt, a szélsőséges individualizmus jegyében fogant burzsoá humanizmust képviselik, amelyet az úgynevezett „emberiesség nélküli kommunizmus" pótlékának tekintenek; az emberi természetről alkotott, velejében idealista és burzsoá elméletükkel akarják felváltani a marxizmus-leninizmus osztályelméletét. A szovjet film „új hulláma", úgymond Csang Kuang-nien, a Nyugat „új hulláma" után igazodik s a gyakorlatban annak féregnyúlványává vált s egyértelmű a szovjet filmművészet elfajulásával.

A szovjet „új hullám" jövőjét Csang borúlátóan ítéli meg: „Az imperializmus és a reakciósok, a modern revizionizmust sem véve ki, papír-tigrisek. Amint a tömegek felismerik ennek a reakciós hullámnak a valódi természetét, szilaj forradalmi felháborodással fogják elvetni."

Ha a Kelet mozijaiban a szovjet — s nemcsak a szovjet — „új hullám" egyik vagy másik filmje van műsoron, a pénztár előtt sorban állnak az emberek. „Szilaj forradalmi felháborodást" eddig még senki sem nyilvánított.

T.M.

SZÁSZ BÉLA (Vincent Savarius) „Minden kényszer nélkül" című könyvének francia nyelvű megjelenése alkalmából a Párizsi Televízió egyik legnépszerűbb adásában, a „Lectures pour tous"-műsorban március 11-én interjút készített a magyar íróval. A Julliard könyvkiadó ugyanaznap fogadást adott Szász Béla tiszteletére.

*

A REUTER budapesti jelentése szerint, Magyarország felszabadulásának évfordulói ünnepségei alkalmából, Hruscsov március végén Budapestre látogat. Valószínűleg, fűzi hozzá a jelentés,a szovjet pártvezető elnökletével csúcstalálkozóra kerül majd sor a különböző európai kommunista országok pártküldöttségei között.

Szabad választások a Kőkorszakban

A fenti címben **egyetlen** megtévesztés van csupán: a **Kőkorszak** nem az ember történelem előtti korára értendő, hanem mai világunk egyik különös színterére, Új-Guineára, pontosabban az Ausztrál Pápuaföld s az Egyesült Nemzetek védnöksége alatt lévő Észak-Kelet Új-Guinea területére; amit a szabad választásokról mondunk, egyébként teljesen igaz. Mert ez a távoli földrész, melynek lakói a nedvdús, zöld őserdők mélyén élő pápuák, most készül fel önállóságának és önkormányzatának elnyerésére: még néhány hét s a Kőkorszakból a modern állami lét sorába kerül. Túl nagy lépés? A pápuák szerint aligha. A bennszülöttek, kiknek tizesztendős fiai még ma is átesnek az évezredek óta divó „bérmáláson", — vagyis orrukon át torkukba nádszálat döfnek, hogy a gonosz szellemeket tulajdon vérük cseppjével együtt távolítsák el testükből — úgy vélik, hogy elérkezett az idő önállóságuk megvalósítására. Amikor hét hónappal ezelőtt 400 „választói csoport" indult az őserdők mélyére, hogy a bennszülötteket a demokrácia alapelveire megtanítsa, a bokrok távíródrótjain át előttük járt az üzenet, miszerint az érkezőket jól kell fogadni, „sem bottal, sem kövekkel" nem szabad támadni, s mi több, el kell őket látni minden jóval, amit az őserdő szabad asztala terít. 2 millió ember, csaknem 750 különböző nyelven beszélve-hadarva várta a demokrácia tanítómestereit, 12 ezer faluban, sokezer aprócska tanyán, hogy részt vegyen a filmekkel, zenével tarkított tanfolyamon. A pápuák felkészültek az eseményre; volt, aki disznóját vágta le, a vendégeket fogadandó; akadtak, akik rést hasítottak az őserdőben, hogy helyet csináljanak a leszálló repülőgépnek.

Különös módon, a választási előkészületek hatására, megélénkült egy régi s már-már hanyatlófélben lévő „hit" is, az úgynevezett **cargo** — azaz teherszállítmány — kultusz, mely a személyi kultusztól főként abban különbözik, hogy nem **embert** tesz meg imádata célpontjául, hanem mindenféle ember, pontosabban **fehérember**-csinálta **tárgyat**, az újságpapírtól kezdve a repülőgépeken át egészen az üres kozervdobozokig. A bennszülöttek ugyanis azt vallják, hogy a fehér ember nem dolgozik, csupán titkos jegyeket ír a levegőbe — vagy egy darab papírra — s ennek ellenében **(terülj, terülj asztalkám)** máris előttük terem mindaz. amire szüksége van. A teherszállítmányok eme különös kultusza azt vallja, hogy a választások egyik eredményeként, a választók — azaz a bennszülöttek — örökölni fogják ezt az eredeti varázstehetséget s munka nélkül élnek majd, amíg meg nem halnak. Ebben talán csalódni fognak; a választások szabadságában azonban nem.

Mert három hét óta, amióta csak az **általános, titkos** választások megindultak, az urnák elé járulhat minden felnőtt ember, tekintet nélkül arra, hogy tud-e olvasni-írni, milyen a származása vagy anyagi helyzete; a trópusi felhőszakadások közepette helikopterek ereszkednek alá az égből, gyomrukban a legfontosabb teherszállítmánnyal, a szavazatgyűjtő ládákal, s az összeállítható szavazóállomásokkal, oly sűrű egymásutánban, hogy egyetlen szavazónak sem kell egy napi sétánál többet megtennie, hogy a mágikus dobozt elérje s az elébehelyezett jelöltlistára, (azaz **képsorozatra**), a neki megfelelő helyen rábiggyessze névjegyét. 64 parlamenti székért 299 jelölt versenyez a dzsungelben, a demokrácia szabályai szerint, több-kevesebb sikerrel. A szabad pápua választások eredményét áprilisban fogjuk megtudni; hogy a szabad magyar választásokra mikor kerül sor, arról egyelőre nem tudunk.

B. I.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Európa — nagyhatalom

Az Irodalmi Újság f. évi január 15-én megjelent számában közölt „Jövendölések 1964-re" című cikkével kapcsolatban néhány megjegyzést szeretnék tenni.

Európa elvesztett monopolhelyzetével kapcsolatban annyit kívánok megjegyezni, hogy amíg nem egy európai nemzeti nagyhatalomnak fel kellett adnia helyzetét, az Egyesült Államok is sokat vesztett ebből a helyzetből. Az angol világbirodalom felbomlásának kezdete 1925-re vezethető vissza, amikor is megalakult a British Commonwealth of Nations, amit követett a második világháború befejezése után India, valamint egyes afrikai államok leválása. A Szovjetunió a második világháború befejezése után hirtelen vált olyan nagyhatalommá, amely akaratának már nagyon sokszor érvényt is tudott szerezni, — tegyük hozzá, nem mindig olyan módon, amely kedvező lett volna —, azonban Sztálinnak 1953-ban bekövetkezett halála után ez a nagyhatalom egyre gyengül. Ennek okai annyira komplexek, hogy azokról nem is akarok most szólni. Az Egyesült Államok, amely a második világháborúban olyan hatalmas erőt képviselt, újabban kénytelen volt néhányszor visszavonulót fújni.

Amikor a fenti hatalmak veszítettek világpolitikai súlyukból, feltűnt egy olyan nagyhatalom, amely ha megerősödik, túlszárnyalhatja a többieket, s ez Európa.

A második kérdés, amihez szintén lenne néhány szavam, a szerző által nagyon helyesen „harmadik erő"-nek elnevezett országok feltörése.

Michael Edwards könyvében (Asia in the Balance) elsősorban is felveti a kérdést, vajon van-e egyáltalában Ázsia? Válaszában kijelenti, hogy van, de csak a térképen. Sem egységes ázsiai gondolat, sem ázsiai szolidaritás nincsen. A Bandung-konferencia ugyan mutatott bizonyos ázsiai szolidaritást, de az csakhamar szappanbuborékként oszlott szét. Azt hiszem, bátran el lehet mondani ugyanezt az afrikai népekről is. Egyrészt az új feltörés, másrészt pedig az egymással tusakodás gátolja őket abban, hogy egységesen lépjenek fel. Eddigi egyetlen egységük a fehér ember elleni küzdelem, amely azonban gyengébb, mint az egymás elleni. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy ebben a kérdésben az új egységes Európa kezében van a helyzet kulcsa. Amennyiben olyan politikát folytat majd, amely ezeket az új államokat kielégíti, nem kell majd tartania attól, hogy ezek — legalábbis egyelőre — ellene foglaljanak állást.

Lehetséges, hogy meglátásaimban tévedek, de én így látom a helyzetet, ami egyáltalában nem jelenti, hogy a hivatkozott cikket igen nagyra ne becsüljem és íróját talán még az eddiginél is többre.

Dr. Kállay György,
Fribourg.

Kafka pere

Szeretnék hozzászólni Kollányi András az Irodalmi Újság január 15-i számában megjelent „Kafka pere" című cikkéhez. Ez a cikk, minden érdekessége ellenére, egy alapvető tévedésen épül. Kafka művészetének semmi köze nincsen politikai zsarnokság elleni reális vagy szimbolikus küzdelemhez.

A cikk szerzője nagyon helyesen írja, hogy: „Kafka egész életművében egy dolgot vizsgált főként: az elnyomott ember helyzetét az elnyomással szemben." Kérdésem csupán az, hogy k i az elnyomó? Ki az a zsarnok, aki ellen Kafka hősei — K. „A kastély"-ban és Joseph K. „A per"-ben — lázadoznak? Ki az, akinek a halálos szorításából menekülni képtelenek, aki ébrenálomban végzetesen uralkodik lelkükön s minden logika, józan ész, igazságosság félretevésével egy tragikus reménytelenség zsákutcájába hajtja őket? Röviden tehát: ki az ellenség?

Kollányi Andrással ellentétben: az igazi ellenség nem egy kívül álló organizáció, egy külső hatalom, hanem egyszerűen — és félelmetesen — sajátmagunk, meghasonlott vergődő énünk. Kafka műve nem politikai, hanem v a l l á s i szatíra. Témája a talajt vesztett modern ember, akitől technika és tudomány elrabolta Istenhitét, de meghagyta vajúdó lelkiismeretét, bűntudatát, félelmeit. Kafka hősei a hit abszolút függősége és az ateizmus abszolút függetlensége között kínzó bizonytalanságban élnek. Képtelenek a megtisztulás paradicsomába bejutni (lásd: „A kastély"), vagy — hogy „A per" szimbólumával éljek — képtelenek jogerős, végleges felmentő ítéletet kapni, de ugyanakkor arra sem képesek, hogy könnyed vállvonogatással mellőzzék az egész probléma létezését, feltárják az ellenség blöffjét vagyis azt, hogy bűn, bűntudat, lelkiismeret, megváltás, stb. nem egy felső hatalom kikerülhetetlen törvényei, hanem a saját lelkünkben mesterségesen elültetett képzelmek.

Nem veszi észre Kollányi András, hogy Joseph K. a történet egész ideje alatt mennyire szabad? Hol van itt a zsarnokság diktatúrája, mikor az egész letartóztatás csak egy tréfa, amely alatt és után a „fogoly" szabadon mozoghat, élhet, folytathatja munkáját, jöhet-mehet, utazhat amennyit és ahova neki tetszik? Senki, k í v ü l r ő l , nem kényszeríti arra, hogy bíróságokhoz futkosson, ügyvédeket, közbenjárókat keressen, mint ahogyan „A kastély" hősét sem kényszeríti senki, hogy ottmaradjon a faluban és folytassa értelmetlen küzdelmét, hogy bejuthasson a várba. Választhatnak, szabadon elmenni vagy bűnösen ottmaradni. (Lásd: például „A per" ragyogó fejezetét az ajtóőrző-vel.) Miért győz hát a második alternatíva? Mert nincsen szabad választás — mert a saját énünk zsarnoksága alatt nyögünk — mert a vergődő vádlott nem tud bírájától megszabadulni, hiszen mindketten, vádló és vádlott, e g y a z o n személyen b e l ü l létezik.

Ha tehát ez így van — és így érzi Thomas Mann, Gide, Sartre és sok más Kafka-rajongó —, akkor miért „tabu" Kafka a kommunista országokban? Mert a kafkai világ a reménytelenség, pesszimizmus, céltalanság világa. Nincs kiút, nincs happy end, nincs megváltás. És a kommunista művészet mesterségesen szitott, gyakran patetikus optimizmusa nem engedhet bebocsájtást egy írónak, aki kétsébevonja az embernek azt a képességét, hogy két út között választhasson.

Akik Kafka műveiben a demokrácia zászlaját lengető, politikai allegóriát látnak, ugyanúgy a pártos elfogultság hibájába esnek, mint azok, akik a világirodalom minden nagy alkotásában a marxizmus előfutárjait igyekeznek felfedezni.

FEJÉR GYÖRGY
New York

*

A Kafka-mű cselekményének, szereplőinek, légkörének eredete nyilvánvalóan vitatható (ha egyértelmű lenne, talán sem az író varázsa, sem a vele kapcsolatos küzdelem nem léteznék). Abban a fő dologban egyetértünk, hogy hamisít az, aki akár „ellenfélnek" kiáltja ki Kafkát (mint eddig eltemetői tették), akár pedig az „antifasizmus futárának" tartja. És ha a Kafka-hősök szorongása puszta belső parancs (ahogyan Fejér György írja), vagy a család, a társadalom, az emberi létfeltétel megnyomorító hatására támad (ahogy én vélem), vagy mindkettő (elvégre a két dolog ok-okozati összefüggésben lehet), az viszont bizonyos, hogy a magyarországi, cseh, keletnémet, stb. újmarxisták Kafka-magyarázkodása nem érinti egyetlen fontos, valószínű motívumát sem az író belső rugóinak. Legtöbb megállapításuk mellébeszélés, melyet ellen- vagy rokonérzés módosíthat ugyan, de amely Kafka művével ellentétben nem belső ... hanem nagyon is felső parancsból ered.

K. A.

DÉNES TIBOR

SZÁMŰZÖTTEK HA TALÁLKOZNAK

1849. szeptember 21. A mindszenti tolvajrévnél lovaskocsi kél át a Tiszán, s nagy sietve robog tovább, Majsa felé. Sehol nem áll meg, másnap délben Vadkerten van, este Kalocsán. A bakon pitykés mándli dolmányba, kék posztó nadrágba, nagy csizmába bújt kocsis ül; termete apró, képe bajszos-borostás, szinte semmi nem látszik belőle a nagykarimájú kalap alól. Hacsaknem az orosházi makrapipa füstölgő vége. Sűrün csördít a kocsis a lovak közé. Így esik, hogy 23-án reggel már a szentbenedeki révnél várnak a behajtásra. Nagy ott az élet ilyen időben, a környék kofái viszik át portékájukat. Közöttük csetlik lajtjával a sürgösdolgú kocsis; inni kívánnak a meghajtott lovak. A kofák kérdeznék már, mint szokták az idegentől, kit vinne kocsiján, s kiféle lenne ama kálvinista papformájú úriember, ki szerényen üldögél a bőrülésen? Mégsem kérdezgetnek a kofák, a szó torkukra forr, némán néznek csak egymásra: mindig kocsis lett volna ez a fürge kis öreg? Ahogy igazítja a lovak szerszámát, felcsúszik a mándli s a paraszting ujja. Fehér az öregnek a karja, keze puha, úrias, ujjai töretlenek. S míg viszi a népet a komp a nagyvízen túlra, a papformájával nem törődnek többé; az öreg kocsisra azonban nem szünnek lesni lopva, megértéssel-szánakozón. Sokan öltenek mostanában „odafenn" ilyen-olyan álgúnyát, hogy „idelenn" bujdokolhassanak. Tudja ezt valahány.

A kocsisember csak arra vár, hogy túljussanak, aztán hajrá előre... tovább. Délben Faddra érnek, estére Bonyhádra, 24-én pedig, egy párás reggelen, áthajtanak a Mecseken. Illatos ott még minden. 11 órára Pécsváradon vannak s mennének máris tovább Pécsnek, ha a vénember nem zördülne össze a pécsváradi plébános németajkú kocsisával s a jámbor nem futna segítségért ugyancsak németajkú gazdájához. Jön sietve a tisztelendő. Méltatlankodik. Nem az idegen kocsistól kéri számon, mit tett kedves emberével, hanem a bőrülésen gubbasztó úrtól. Az bemutatkozik: Szigethy István vagyok, csurgói születésű tanár (ez eddig igazság), szüleimhez megyek látogatóba, Csurgóra (ez meg füllentés). Jó ember a kocsisom, Szabadi Balázs senkit nem bánt, ha nem akaszkodnak bele. — Meg is békülnének hamarosan, ha a pécsváradi kocsis szünne végre tüzelni gazdáját, hogy jelentse fel Pécsett a gorombáskodó idegen bérest. Addig-addig, míg az öreg a lovak közé nem csap. Pécset persze el kell kerülni. Szigetvár biztonságosabb. 25-én reggel 10 óra tájt oda is érkeznek. Rigó János könyvárust keresik; nála néhány napra biztosan kifújhatják magukat. A barátot azonban nem találják; fogoly már. Szerencsére, Szigethynek eszébe jut, hogy a közeli Nemeske református papja, Németh János, neki hű cimborája s tizenkét éven át tanulótársa. Nem is csalódnak a tiszteletesben: négyöt napon belül el nem eresztlek, barátom. Kocsisod, „Balázs bácsi", is maradhat béken. Asztalához is invitálja. „Balázs bácsi" azonban tudja, mi a rend; béres nem illik urak asztala mellé. Jó neki Kati szakácsné konyhájában. Még segít is neki, a tűzhelynél, meg az udvaron ahogy dukál. A két barát eközben a szobában beszélget. Szigethyé a szó, ő jött a nagyvilágból, ahol most elvész minden, ami becses volt a magyarnak. Aztán kimutat az udvarra, az ablakon át: Látod, ő sem Szabadi Balázs és nem is a kocsisom, mondja szinte súgva, mire kellene kocsis nekem, szegény nevelőnek? Beöthy Ödön ő, kislányának voltam az instruktora.

●

Beöthy Ödön, a „kis úr", s a „magyar Danton", ahogy szerte az országban nevezték a nagyhatású szónokot és jeles államférfiút. A derék tiszteletes felugrik s futna már az udvarra, hogy bocsánatot kérjen rövidlátásáért, vagy mit tudom én? Szigethy visszatartja; mutatóujját szája elé téve, ingatja csendesen fejét: Még a kerti karónak is füle van ma! — Ebéd után azért csak lekerülnek az istállóba, hol „Balázs bácsi" szunyókál békén a szénaágyon. A házba invitálják, nyugovóra. Forradalmi magyar és igaz hazafi Nemeske minden lakója; a harangozó vigyáz a lovakra, a főispán úr eközben alhat zavartalan a szobában, a tiszteletes hálója mellett.

Szemtől-szembe áll a híres férfiúval az egyszerű falusi pap. A pillanat felejthetetlen marad számára. Beöthyről ilyen epitetonok jártak, szájról-szájra, az országban: az igazság bajnoka, az árvák és elnyomottak szószólója, ésigytovább. Mind ez nem volt túlzás, éppenhogy igazság. A regényes életű Teleki Sándor, a szabadságharc és emigráció színestollú krónikása így emlékezik egyszer Beöthyről: „ ‚kis úr" — nemes Bihar vármegyének volt tekintetes első alispánja, majd ugyanott főispán, s hírneves követe ugyan-e megyének több országgyülésen. Nem alak, hanem típus; eszményképe a táblabírónak, nem megyei, de országos rámában. Fiumétól Borzásig, minden írástudó ember ismerte; az egyetlenegy, aki, ha az országgyülésen Kossuth Lajos után beszélt, nem hagyott tengert közöttük. Törpe kis ember, akkora, mint Thiers, vagy Louis Blanc, fehér hajjal s bajusszal, villogó szürkéskék szemekkel, melyek szikráztak, mint a hiúzé, eleven, mozgékony, szenvedélyesen ideges, szóval emberörökmozdony, az ő nyughatatlanságában. Minden nagy dologért, nagy elvért, nem hogy lelkesült, hanem kigyúlt, s égett, mint az örökfény, s világított, mint a szűzek lámpája Veszta templomában."

A menekülők Nemeskén kidolgozhatják végre az útitervet. Elhatározzák, hogy itt várják be Kazinczy Victor érkezését. Kazinczy ugyanis Beöthy dolgában Bécsben próbál eljárni. Kifelé a „kis úr" továbbra is Szabadi Balázs marad. Csupán este, ha kém s besúgó nem vetődhetik arra idegenből, beszélgetnek háborítatlan a tiszteletes irodájában. Az országos ügyek kerülnek ilyenkor szóba. Vannak azonban órák, melyekben Beöthy úgy érzi, nem tudna tovább tétlen vesztegelni. Egyik ilyen hangulatában eladja a hódoli lelkésznek lovát s kocsiját. 130 pengő forintot kap az egészért; minden garas számít. Kazinczy azonban nem jön s Beöthy egyre türelmetlenebb. Menni kell tovább, bárhová. Október 11, Tót-Szentgyörgy, a református pap, név szerint Matolcsi Sándor házában. Ideiglenes állomás ez is; a bujdosónak nem adatik békesség. „Mindenütt meg akarunk telepedni, írja valahol Teleki Sándor, s mindenünnen elvágyunk: fészket akarunk rakni, s elröpülünk: — s mint a bolygó zsidó, e nagy számüzött, örökösen halljuk fülünkbe zúgni: tovább! tovább! tovább!" S Kazinczy még mindig sehol. Beöthy már arra gondol, hogy feladja magát a legelső politikai hatóságnál. Barátai tartják vissza. Megnyugtatására Szigethy elhatározza, hogy azonnal Pestre megy, Szalay Lászlóhoz, tudomást szerezni a politikai helyzetről és hírt venni Kazinczy Victor felől. Útnak is indul. Másnap, október 12-én, Mohácson jegyet vált a gőzhajóra, de reggelig várnia kell. A hajó hajnalban érkezik meg; a kiszállók közt van Kazinczy.

●

A jövevény levert, hangja lemondó. Tudja már, mi történt október 6-án és 10-én: átélte a nemzet vigasztalan gyászát. Beöthy sem akarja már feladni magát, különösen, hogy megkapta Pfeifer Ferdinánd bécsi nagykereskedő üzenetét: hálás szívvel gondol rá, az ő házában, Bécsben, biztos menedéket talál kimeneküléséig. Pfeifernek ugyanis Beöthy szerezte meg az indigenátust, az 1840. évi XLVIII. törvénycikk alapján. S Kazinczy nemcsak a jó üzenetet hozta, hanem a menekülés kész tervét is. Megállapodott egy cs. és kir. furirral, hogy 25 darab aranyért és 50 forint Győrben való tartózkodási költségért öt napra átengedi Beöthynek a maga útlevelét, melyben a személyleírást, a szem színének kivételével, akárha Beöthy Ödönről készítették volna. Kész volt tehát a terv, bár kockázatos, mégis sikerült. Október 28-án ebédután két megviselt utas száll fel Gönyün a hajóra, az egyik az első osztályon foglal helyet, a társa pedig a másodikon. Indulóban a hajó, a parton valaki levett kalappal mond búcsút a második osztály utasának, kinek már egészen fehér a haja, a keze remeg s a Dunáról felszálló köd asztmás köhögésre ingerli. A remegő kéz tarsolyt tart, benne 304 darab arany és 223 ezüst forint. A hű feleség küldeménye. Elegendő-e a hosszú útra, melyről aligha lesz visszatérés?

●

Bécsben nem megy simán a kiszállás; a rendőr okoskodik a szem színe miatt. A mögötte álló osztrák generális menti meg, akaratlan, a bujdosót; ellentmondást nem türő hangon követeli útlevele láttamozását. A rendőr ijedtében megfeledkezik a furirról. November végéig tart a bécsi rejtözködés. Addigra Pfeifer veje, a híres Daum-kávéház bérlője, útlevelet szerez Beöthynek. Ezúttal hibátlan a személyleírás; hogyne, az illetékes tisztviselő, 103 aranyért, személyesen kereste fel szállásán a bujdosót. Nagy volt mindenkor, s az is marad, a pénz hatalma. Hová tart Bécsből az a kétüléses postakocsi, mely Beöthyt viszi: a bajor határ felé Párizsnak, vagy Hamburg irányába, lévén a szabad Hanzaváros a legközelebbi hely, hova nem ér el az osztrák kormánynak és rendőrségének ökle? Erre vonatkozólag megoszlanak a vélemények. Hegyesi Márton, a 48-as Bihar vármegye buzgó íródeákja, úgy tudja, hogy Beöthy Bécsből Párizsnak veszi útját, ahová akadálytalanul el is jut. A francia fővárosban visszavonultan él s Mercel nyelvmestertől angolul tanul. Pulszky Ferenc, az első felelős magyar minisztérium londoni követe, majd az angliai magyar emigráció odaadó vezetője, viszont azt írja **Életem és korom** című munkájának II. kötetében, hogy a „kis úr" a Hamburgban tartózkodó komáromiakhoz csatlakozik, akik valamely amerikai magyar gyarmatról álmodoznak. Itt a régebb ideje megtelepedett Vámossy gazdag debreceni kereskedő tartja a száműzöttekben a lelket, s — Pulszky szerint — már ekkor ő látná Beöthyt vendégül. Mivel azonban a hamburgi Városi Tanács, az Osztrák és Francia Kormány unszolására, sürgeti a bujdosók távozását, ezért azok elsőbb Londonba költöznek. E csoporttal került volna Beöthy angol földre. Így vagy úgy, elég annyi, hogy az 1851-es világkiállítás idején Beöthy Ödön Londonban tartózkodik.

A „főbb menekültek" közül való, tárt karokkal fogadjak. Az emigráció londoni szálláscsinálói a magyar ügy legbefolyásosabb barátjának, Richard Cobdennek, mutatják be. A szabadkereskedelem nagyhatású harcosának háza minden magyarnak nyitva állt. Tán Cobden ihleti Pulszkyt ez érdekes sorok írására: „...bármennyire higyje a világ, hogy az angol hideg, elzárkózott és önző, én azt tapasztaltam, hogy önzetlenebb, melegebb és ragaszkodóbb barátokat mint Angolországban, sehol sem lehet találni." Különösen Beöthy nyeri meg Cobden tetszését; állandó tartózkodásra vendégszobát ajánl fel neki. Palotája a Westbourne Terrace-on áll; roppant négyemeletes épület, a lakás azonban, jó londoni szokás szerint, nem túlságosan kényelmes benne. Az emigráció nyomban munkájába akarja kapcsolni a legendáshírű „kis urat"; kérik, vállalja a szónoklatot az október 6-i gyászünnepélyen. Beöthy azonban nem beszél. Dévénynél, a cs. és kir. furir öltönyében, megfogadta, hogy mindaddig néma marad a nyilvánosság előtt, valameddig bujdosnia kell, távol a hazától. Dantont idézi a „magyar Danton": Az ősi földet nem vihetjük magunkkal csizmánk talpán; s ő csak az ősi földön tud szívéből szólani. Cobden gyakori estélyein annál szívesebben vesz részt. Az estélyeknek nagyjából állandó vendégei vannak: John Benjamin Smith képviselő, akinek két leányát Rónay Jácint neveli, (a tudós bencés az amnesztia után Rudolf trónörökös történelem tanára lesz), Sir Joshua Walmesley, és sokan mások. Hallgatja őket Beöthy, tudatában egyszer csak összemosódik a magyar és angol nyelv, szeme elől eltűnik Cobden fogadótermeinek képe, úgy tetszik, eltűnnek a falak is, s ő, mintha most nem Londonban üldögélne, hanem Ós-Biharban, Váradon a megyeházán. Tisztújítás volt, most meg folyik a bál, áll a mulatság, a tánc. Beöthy ült csak le pillanatokra, rázza rettentőn az asztma. Minél inkább fojtogatja a köhögés, annál kínzóbb a honvágy. Bihar...! London nem az ő törékeny egészségének való. Figyeljük Teleki Sándort: „Londont, a spleen metropolisát sürű köd fátyolozta, kristalizált cseppekben hullott a kőszéneső, a nedvesség, a nyirkosság bőröm alá fészkelődött s már érzém a köszvény csimaszát idegeimben, — fáztam, dideregtem, mint szegény Tamás Lear királyban, s éjjelente **nappalt** álmodám."

Teleki is Londonban van ekkoriban. Régi ismerősök. Ő bírja rá Beöthyt, hagyja el Londont, s hajózzék vele Jersey szigetére. A romantikus Telekit akár a mágnes vonzza a normann sziget, mely angol birtok. Itt él néhány hónap óta III. Napoleon proskribáltja, Victor Hugo. Apja Nagy Napóleon tábornoka s grófja volt, maga a napóleoni mítosz énekese; most mégis egy Bonaparte elől bujdosik. Költő és nem politikus, mert, ha úgy tetszik, minden vizeken hajózott. Megénekelte, éspedig tisztelettel, a Bourbonokat, a júliusi forradalom után Lajos Fülöp monarchiája mellé állt, aztán az 1848-as alkotmányozó országgyülés képviselőjeként az ő szavazata is segítette Lajos Napóleon herceget a köztársasági elnöki székbe. Mondom, költő volt, nem politikus. Csak az 1851. decemberi államcsiny után nyílt fel a szeme, ekkor azonban romantikus hevével, gúnnyal és haraggal támadta „Kis Napóleont, az árulót". Tudta, mit kockáztat; vállalta. Brüsszelbe menekült, ott úgy ünnepelték, mint az égből jöttet. Kocsiját egy fiatalember állitotta meg s kiáltotta mámorosan: Csak két igazi név van ma a világon, Kossuth Lajos és Victor Hugo. A költő azonnal felvette a kapcsolatot Kossuthtal; nevét s munkáját adta a londoni vállalkozáshoz, a **Journal des peuples**-hez. Ha magyar és száműzött felkereste, pártfogóra-barátra talált benne. A Belga Kormány felkérésére, Victor Hugo 1852. július 31-én tovább vándorolt; két napig időzött Londonban s augusztus 5-én szállt partra St-Hélier-ben, Jersey kikötőjében. Csodálatos sziget, a táj szelíd, csupán keleti magaslatát árnyékozza be a sötéttónusú Montorgueil-kastély, a sziget hajdani urainak vára. Kedvére csaponghat e díszletek közt a romantikus képzelet. A költő nagyobb magányos házat, a Marine Terrace-t, veszi bérbe Azette fövenyén. Attól kezdve két ura volt, ott tartózkodásáig, a szigetnek, a hivatalos, a Connetable, és a „száműzöttek királya", Victor Hugo.

Teleki Sándor a költő közeli ismerőse. Ő viszi Marine Terrace-ba Beöthyt, ki hat évvel idősebb a költőnél, de vagy hússzal többnek látszik. Fáradt, asztmás öregember. A költőfejedelem és a nagyhírű szónok s szabadsághős — mindkettő száműzött most. Kezet fognak s attól kezdve, valameddig élnek, nem feledkeznek meg egymásról. Beöthy kitünő társalgó, Victor Hugo jeles tanítómester; az egyik szórakoztat, a másik tanít. Szükségük van egymásra a száműzetés e hónapjaiban: a költőnek a szórakoztatásra, hogy el ne veszítse kedélye ruganyosságát, az államférfinak a tanításra, pótlásul ifjúsága, nyolc esztendős katonáskodása mulasztásaira. Szükségük van egymásra, és szeretik egymást. Beöthy mindennapos vendég, szállása a Marine Terrace közelében. A családnak is barátja; a költő fia, Charles, öt kedveli legjobban az idegen látogatók közül. Le is fényképezi új gépével a kertben. (A fényképet 1868-ban közli a Vasárnapi Újság. Beöthyről emlékezni akkor már lehetett; a halottakkal a hatalom általában nem perlekedik. „Rehabilitálja" őket.) Ekként mulasztják idejüket a menekültek Jersey szigetén. A szórakoztatáson és tanítgatáson kívül, olykor merész terveket szőnek. „Egyetemes köztársaság" a keleti bonyodalmak heteiben különféle s mind merészebb álmok. Terv marad valamennyi. S álom! 1853. végén Beöthy reméli, hogy a többiekkel együtt Keletre mehet, egészségét azonban végleg aláássa Jersey klimája. Keletre tehát nem mehet s a szigeten sem maradhat kedves barátjánál, a költőnél. Teleki Sándor írja Jerseyről, hogy „ott a számüzetésnek egyáltalán nincs valami nagy gyógyhatása, s különösen a mellbetegeknek nem csukamájolaj."

●

Vámossy hívja Hamburgba. Elfogadja a meghívást, remélve, hogy ott végre viszontláthatja feleségét. Még egyszer kezet fog egymással a költő és az államférfiú; Marine Terrace bérlője hosszan néz a távozó hajó után. Ő sem marad már sokáig a szigeten, tovább kell mennie; de ő legalább reménykedhetik, hogy visszatérhet egyszer hazájába. A fuldokló köhögéstől gyötört „kis úr"-ban azonban kihalóban minden reménység. Pár boldog nap vár rá Hamburgban: felesége látogatása. Aztán annál jobban fáj a magány; köhögés, fuldoklás, honvágy, céltalanság, végül a korai halál. 58 éves. A hamburgi köztemetőben temetik el, sírja fölé díszes emléket állítanak. A felirat szövege francia, magyarra fordítva közlöm:

Beöthy Ödön
született 1796. december 3-án,
s meghalt mint száműzött
1854. december 7-én.
Emlékére neje és gyermekei.

Ezt a sírfeliratot a régi latin verssel egészíteném ki:

Akit nem gyógyít meg a víz, meggyógyít a [vas,
Akit nem gyógyít meg a vas, meggyógyít a [tűz,
Akit nem gyógyít meg a tűz, azt meggyógyítja [a halál.

BAKUCZ JÓZSEF

Március

Meghalt. Leszúrták. Elég egyszerű:
Gyerekkoromban láttam a pikát,
vagy, ha nem azt, hasonlót. Hétfejű
sárkányként mégis folytatta tovább,

hisz bár tiltották verseit Bachék
— melyik nagy költő volt veszélytelen —
mindenkinek csak nem jutott nyakék,
ki zárt ajtóknál, sűrű éjjelen,

lámpát se gyújtva, nem is hangosan,
még halkan sem, a gondolt gondolat
kútjába, ahol visszhang sem fogan
— Akasszátok fel a királyokat ! —

sziszegte, súgta — s később, félelem
nélkül, szavakkal, egyre-egyre több
kiáltja, zúgja, mind a négy elem
nyelvén, hogy Bécsben nyílnak börtönök,

mint a virág, maguktól... Jaj, de kár,
hogy ő maga már nem érhette meg !
Mondják, ha el nem éri a halál
olyan korán, még milyen meredek

pályát nem írt volna csillaga le !
Mindegy. Hogy miért távozott s hova
tűnt el szeme és tiszta szelleme :
sem űrhajó, sem atomfizika

utol nem éri és nem fejti meg.
Ezt még anyák sem. Ilyen egyszerű :
volt és nincs. Kérlek, ugye értitek,
hogy élnem : szégyen — s hogy szám keserű?

Ahogy lehet és ahogy nem lehet

A NAPOKBAN humanista-humorista barátom újra elolvastatta velem azt az előszót, amit Lukács György írt Hegel „Esztétiká"-jának magyar kiadása elé 1951-ben. Barátom „marxista" olvasókönyvet akar készíteni „Így írtatok ti" címmel politikai túlhaladók számára és kíváncsi, alkalmasnak látom-e, hogy az előszó alapján megírja egy döglött kutya történetét és sikeres feltámasztását. A „döglött kutya" — Hegel, akit, Marx szerint, az utána következő filozófusok jó része elhantolt ebnek tekintett és ezért vonakodott feltámasztani. Az igazi feltámasztásra, talpraállításra — ismét Marx szerint — csak a dialektikus materializmus vállakozhat, és az „Esztétika" feltámasztásának receptje — ez már a hazai beavatottak véleménye — Hegel széptani múmiája köré csavart papiruszokban, az „Esztétika" három testes kötete elé írt 40 oldalas Lukács-előszóban rejlik. Barátom mármost azt szeretné tudni, hogy ez az előszó csakugyan *feltámasztási recept-e vagy sem.* Mit lehet ilyen világos, félreérthetetlen kérdésre válaszolni ?

Először is nézzük röviden, mi az, amit talpra kell állítani és miért ? Hegel úgy találta, hogy a gondolkodás három formában ölt testet : a vallásban (az igazság közvetlen elképzelése), a művészetben (az igazság közvetlen szemlélete) és a filozófiában (a tiszta gondolkodás). E három forma egymás után jön létre a történelmi fejlődés folyamán : kezdetben van a vallás kora, utána a művészeté és végül a filozófiáé. Az újabb, tökéletesebb gondolkodásforma a régi ellentéte és kannibáli módon felemészti azt : a művészet feléli a vallást, a filozófia a művészetet. A filozófia korában — és Hegel, nem éppen szerényen, a saját korát tekintette A Filozófia korának — *nincs már* igazi vallás, sem igazi művészet. A német bölcselő babonás makacssággal ragaszkodott a hármas számhoz és a művészi szép fejlődését is három fázisra osztotta : szimbolikusra, klasszikusra és romantikusra. Az első fázisban a forma teng túl, az utolsóban a tartalom, a középsőben a forma egyensúlyban van a tartalommal. Ebben a beállításban természetesen a filozófia korába való átmenetet a filozófia küszöbéig jutó művészet, a tartalom bőségével ható *romantika* jelenti.

*

NEM KELL különösebb éleslátás ahhoz, hogy megértsük : Hegel dialektikája szerint már 150 *éve nem léteznék* és nem is létezhetnék igazi művészet, ami pedig a Hegel előtti fejlődéstörténetet illeti, azon a szent *hármas tagolás uralkodnék.* Ha el is fogadjuk a fejlődés dialektikájának gondolatát, amely a hegeli filozófia legnagyobb értéke, valami gyökeres elvi változtatást kell eszközölni rajta, hogy kiküszöböljük belőle a logikai erőszakoskodásokat. Kinek a nyomán és mily módon kell a Lukács-féle megoldási kísérlet szerint e változtatásokat nyélbeütni ?

A reform — mondja Lukács — semmi esetre sem jöhet létre az imperialista korszak hegeliánusa, Benedetto Croce nyomán, hanem egyrészt az *orosz forradalmi demokrata esztéták,* másrészt a *dialektikus materializmus klasszikusai* alapján. Vegyük szemügyre először a hivatásos irodalomkritikusokat és esztétákat, a múlt századi orosz forradalmi demokratákat.

*

KÉTSÉGKÍVÜL a legeredetibb gondolkodó közülük a szenvedélyes Belinszkij, „az örjöngő Viszárion" — ahogy ismerősei nevezték —, aki másodkézből, (németül nem tudott), barátai szóbeli információi alapján ismerkedett meg Hegel esztétikai nézeteivel és a hegeli széptant kétszer is megkísérelte modernizálni. Kísérletei közül csak az első, Gribojedov „Az ész bajjal jár" című drámájáról 1840-ben írt tanulmánya tekinthető módszeres állásfoglalásnak. Belátva, hogy a művészet nem halhatott ki Hegellel, sőt Oroszországban az irodalom éppen utána indul virágzásnak, megváltoztatja a három művészeti korszakra való tagolást. Elhagyja az első fázist — a szimbolikusat — és a romantika után harmadiknak a legújabb kor művészetét veszi, amelyet úgy jellemez, hogy az csakis a klasszikus (a forma és tartalom egyensúlyával ható ókori görög) és a romantikus (szerinte a tartalom bőségével ható középkori keresztény) művészet elemeinek szintézise lehet, tehát tartalmában keresztény, formájában kiegyensúlyozott művészet. A legújabbkori művészet *ilyen* jellemzése nyilván nem úgy állítja talpra Hegelt, ahogy egy marxista szeretné. Lukács, úgy látszik, nem ismerve Belinszkij e tudatos Hegel-helvesbítését, önkénvesen a kritikus odaadó lelkesedését a szocializmusért tekinti szisztematikus talpraállításnak. Miről tanúskodnak ezzel szemben a szocialista Belinszkij rajongó írásai, melyeket a Hegellel való világnézeti szakítása után vetett papírra ? Idézek Botkinnak írt leveléből : „A szocializmus eszméje számomra az ideák ideája, a szubsztanciák szubsztanciája, a problémák problémája, a hit és tudás alfa és omegája. Számomra ez elnyelte a történelmet, a vallást és a filozófiát." Aki így nyilatkozik, aki számára a filozófia nem a tudatosság végső formája, mivel azt elnyeli a szocializmus, nyilván nem *tekinthető* a marxista esztétika előfutárának, amely a művészetet csak „a filozófia szolgálólányának" veszi. Világos, hogy a Belinszkij típusú esztéta embertársai nyomora láttán még akkor is „vad, keserű, következetlen" szavakba törne ki, ha a marxista ideológusok megmagyaráznák neki, hogy a szocialista táboron belüli, ismételten jelentkező „átmeneti" nyomor a történelem dialektikájának szükséges és ésszerű következménye.

*

MI A HELYZET a többi forradalmi demokrata esztétával ? Csernisevszkij doktori értekezésében, „A művészet és a valóság esztétikai viszonylatai"-ban csakugyan széptani problémákat tárgyal, de állásfoglalása teljesen *utilitarisztikus.* A művészet célja a valóság tükrözése, az élet és a társadalom magyarázata, értékelése és semmi más. Dobrolubovnál nem találunk rendszeres elvi megalapozásra irányuló kísérletet, cikkei *alkalmi jellegűek.* Ő az ún. „apropós kritika" megteremtője, aki egy irodalmi mű kapcsán mindig másról kezd beszélni, mint irodalomról : erkölcsi, társadalmi és politikai kérdéseket feszeget. Érthető, hogy ilyen légkörben a negyedik kiemelkedő orosz esztétának, Piszárevnek nem maradt más hátra, mint megírni Lukács könyvének, „Az ész trónfosztását"-nak előfutárát, „Az esztétika trónfosztását"-t, pontosabban szétzúzását. A két mű között a rokonság nyilvánvaló, hiszen ha a művészet nem marad többé a gondolkodás egyik formája, ha szétzúzzuk benne az észt, *szétzúzzuk magát az esztétikát* is.

Nincs szerencséje Lukácsnak akkor sem, amikor mint éltalpraállítókat Marxot, Engelst, Lenint és Sztálint keltegeti. Ezek a „legfőbb tekintélyek" ugyanis a *ránemérők* csoportjába tartoznak : „sosem volt idejük arra, hogy nézeteiket rendszeresen összefoglalják, vagy a hegeli esztétika bírálatát összefoglalóan adják" — áll az előszóban. Mellékesen megjegyezhetjük, az idő rövidségére mint objektív nehézségre való hivatkozás meglehetősen furcsán hat, ha tekintetbe vesszük, hogy a felsorolt ránemérők — az 54 éves korában elhunyt Lenin kivételével — milyen tiszteletre méltó kort értek meg: a „ráérők" viszont, Csrnisevszkijtől eltekintve, 30 évet sem éltek. — Egy présbe téve a ránemérő nagyok mondatait, félmondatait, mit lehet kisajtolni belőlük ? Lukács szerint azt a „forradalmi" gondolatot, hogy a fejlődés dialektikájában a művészet nem gondolkodásforma, absztrakt szellemi munka, hanem materiális munka.

*

VAN-E ennek az állításnak valami különleges értelme azon a tényen kívül,hogy a művészet, mint tevékenység, anyagon keresztül vitt folyamat és ennek megfelelően anyagban (kőben, színben, hangban, írásban stb.) jut kifejezésre ? *Nincs.* Ettől a tárt kapukat döngető megállapítástól ugyanis a művészet még nem lesz fizikai munkaforma és *továbbra is* szellemi tevékenységet fejez ki. Kitűnik ez abból, hogy még a látszólag csupán kezdetleges materiális munkaformát tükröző művészet is magasabb szellemi tevékenységen alapul, mint a nyers tapasztalati egység tükrözésén : fizikailag együtt nem tapasztalt dolgokat képes összekapcsolni és közelállókat elválasztani. Hallgassunk meg például egy monoton munkanótát : a 2500 éves leszboszi őrlődalt. Mindössze pár szó az egész : „Őröl a malom, őröl, a Mytilénén uralkodó Pittakosz is őröl" — és lám, mit bizonyít ? Azt, hogy ebben is több van, mint fizikai munka. Mytiléné diktátorát, Pittakoszt összekapcsolni az őrlőrúd forgatásával, (e munkát az ókorban csak nők, rabszolgák illetve háziállatok végezték), épp annyira csak gondolatban lehet, mint Ferenc Józsefet a közös hadseregbeli rekrutaélettel abban a nótában, hogy „Ferenc Jóska nagyot köp a markába, s visszagondol szép rekruta korára". Az a „tükrözés", amiből az ilyen vagy komplikáltabb gondolatfolyamat hiányzik, nem művészet.

Valójában a marxizmus is szellemi munkaformának tekinti a művészetet és csak azért tesz ködös célzásokat vele kapcsolatban a materiális munkára, mert valahogy el szeretné határolni a legelvontabb szellemi munkától, a filozófiától, de maga sem tudja, hogyan. Érzi, hogy kell az elhatárolás, égetően kell, mert nála is, akárcsak Hegelnél, az elvont szellemi munka *felszívja a fizikait* : a művészet a filozófia szolgája lesz, olyan túlhaladott fejlődési fok, melynek egyedüli funkciója ma már kimerül abban, hogy ideológiai „biblia pauperum" az egyes emberek értelmi fejlődésének kezdeti stádiumában. A filozófia korába való átmenetet pedig, akár Hegelnél, a marxistáknál is a *romantikus művészet,* a neoromantikus szocialista realizmus készíti elő. Erről tanúskodik az osztály nélküli társadalom művészetének újabb meghatározása ; ennek értelmében ez a művészet az embert majd „részesévé teszi annak a gazdagságnak, amely az egész emberiségé, gyarapítva azzal az élvezettel, hogy egy játékká lett, legyőzött, a művészet varázsereje által felmagasztosult világgal azonosítja magát" (Ernst Fischer : A nélkülözhetetlen művészet c. könyvéből. Gondolat kiadó, 1962). Ugyan hol van itt Hegel „Esztétiká"-jának elméleti talpraállítása ?

Mint látjuk, Lukácstól *hiábavaló* a hegeli mű reformját várni. Úgy vélem, sokkal célszerűbb magát Lukácsot segíteni talpra és a reformot az általa kiközösített *Benedetto Croce nyomán* megkísérelni.

*

CROCE alapgondolata az, hogy a dialektikus fejlődésnek nem egy létrája van és annak csak három foka (vallás, művészet, filozófia), hanem több, egymás mellett álló külön létrája és mindegyiknek több foka. A fejlődés során a vallás, művészet, filozófia stb. nem alkot ellentétet, a vallást nem emészti fel a művészet és a művészetet a filozófia, mert ezek *különálló, sajátos jellegű, öntörvényű szellemi formák.* A művészet lényege a kifejező megismerés, más szóval *intuíció.* A szellemi formák különállása nem jelenti, hogy aki az egyik talaján áll, — például pap, művész, tudós vagy filozófus —, annak le kell mondania a másik tárgyköréről, problematikájáról és a másik eredményeivel nem gazdagíthatja saját tárgykörét. A szellemi formákat *elkülönítő dialektika* bevezetése — és ebben rejlik Croce reformja szemben az ellentétek hegeli dialektikájával — nem jelent lemondást e formák egymás közti *kapcsolatáról.* Mindegyik forma a maga módján és eszközeivel válaszol a másik által felvetett kérdésekre, értelmezi annak eredményeit, stb. A vallás például nem zárkózik el a tudománytól és a filozófiától, hiszen az jellemzi lényegét, hogy az egész embernek, észnek és szívnek állásfoglalása az egész lét értelmével szemben. A művészet két okból sincs elzárva a többi szellemi formától. Először azért, mert alapsajátsága, az intuíció mindegyikben szerepel, másodszor pedig azért, mert nemcsak intuíció, líra, hanem egymástól távolálló dolgokat egybelátó *teljességre törekvés* is, Croce szavával : *„cosmicità".* A kozmikus jelleg nemcsak a kozmikus kitágulású alkotásokra jellemző, amilyen Dante „Isteni Színjáték"-a vagy Michelangelo freskói a Sixtus-kápolnában, és nemcsak nagyigényű műfajokra, amilyen a regény vagy a szimfónia, hanem a legegyszerűbbekre is, mint azt a bemutatott antik munkadal esetében láttuk.

Nem lehet célom, hogy részleteiben is ismertessem, miként reformálta meg Croce a hegeli dialektikát és ezen belül hogyan alapozta meg a művészet és a művészettel foglalkozó tudomány autonómiáját. Azóta, hogy az olasz filozófus két alapvető könyve megjelent, (az „Esztétika" 1902-ben, az „Ami élő Hegel filozófiájából és ami holt" 1906-ban), hosszú idő telt el, és ahogy e művek újabb és újabb kiadást értek meg és ahogy — az orosz kivételével — valamennyi európai nyelven napvilágot láttak, hatásuk egyre nőtt és *közvélemény alakító* erejűvé vált. Természetesen nem maradt el a bírálat sem, mely főleg a Croce által használt esztétikai kategóriák többértelműségébe kötött bele, azonban az olasz filozófussal foglalkozó könyvek, tanulmányok abban egyetértenek, hogy Crocenek *sikerült* a művészet autonóm jellegét igazolnia a hegeli dialektika egyfajta reformjával.

*

AKI TUDJA, mennyire felütik a fejüket a szovjet filozófusok, ahol csak a „dialektika" szó elhangzik, felette elcsodálkozhat azon, hogy a Szovjet Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének havi folyóirata, a „Voproszü Filosofii" fennállása óta mindössze egyszer ismertette Croce Hegel-reformját, 1958-ban, akkor is egy olyan egyetemi tanár kéziratban maradt tanulmányából, aki 14 évvel előbb halt meg. A tanulmányban közölt bírálat lényege : Croce félreérti Hegelt, az ellentétek dialektikájában a magasabb fok nem éli fel, nem semmisíti meg az alacsonyabbat, hanem „megszüntetve megtartja", tehát nem kell félni attól, hogy a filozófia korában a művészet majd eltűnik. Az orosz szerző nyilván figyelemre se méltatta azt a tényt, hogy ha Hegelnek igaza lenne, akkor bármely művészetfilozófiából, amely megszüntetve megtartja az addigi egész művészetet, — így a hegeli „Esztétiká"-ból is, — maradéktalanul rekonstruálni lehetne például Shakespeare összes műveit. Ez pedig lehetetlenség.

Magyarországon, úgy látszik, még él Croce gondolatainak emléke és könyvei dugva megszerezhetők. Ezt tanúsítja a „Magyar Filozófiai Szemle" 1963. 4. száma, melyben Novák Zoltán hosszasan ismerteti az elmúlt évek képzőművészeti vitáit és az ismertetés egy része Croceval hadakozik, bár ahogy a filozófus gondolatait vázolta, kitűnik, mit sem értett meg belőlük. Novák elveti az intuíciót mint a művészi tevékenység autonómiájának alapját, de nem tud helyébe *semmit sem* állítani. Mivel is pótolhatná ? Legfeljebb mágiával, mint Zolnay Vilmos „Miért szép a szép ?" c. könyvében (Gondolat kiadó, 1962). Azonban, ha a mágiát a valóság feletti uralom megszerzésére irányuló illuzórius aktivitás talajából fakadt praktikának tekintjük, mint az angol marxista esztéták nyomán Zolnay, akkor túlságosan szűkkörű marad ez a fogalom és nem biztosítja a művészet autonómiáját a fejlődés során, amikor is a művészet funkciója gyökeresen megváltozik és a legtágabb értelemben vett valóság legtágabb értelemben vett felidézését és kifejezését jelenti.

FÁJ ATTILA

KRISTÓF ÁGOTA VERSEI

Nem a szél

Este a fények belehullnak a csöndbe
és elindulunk a parti köveken
fehér hidak
ringnak a víz fölött ez már
éjfélt jelent a toronyóra
kongása tizenkét sötét madár
fölénk emeli a hibátlan holdat

Ettől remegnek a fák
nem a szél nem a szél
tekinteted hidegült meg
kezed hidegült meg
homlokod hidegült meg

Hová mész az ösvénynek itt vége
a falba
elfelejtett ajtót vágni a mester
még csak egy nyílás sincs ahol
átnézhetnél egyetlen
lehetőség van
fölegyenesedni

Tavasz

Barna patakban olvadt a hó
szennyes megalázott házak
között nemtelen fénylő kocsik
gőgösen futották a sarat

aztán a minden szépségtől megáldott napok
jöttek de én olyan csöndesen
és szürkén mentem végig
a virágokra váró fák között

idegenné váltam

pedig minden pontosan olyan volt
és én is
éreztem ezt a tekintetemben
és minden mozdulatomban
mégis most könnyű volt belenyugodva
megállni
és lenézni a földre

AZ EUROPE-ÜGY

A francia kommunista párthoz közel álló „Europe" című folyóirat — mint erről az Irodalmi Újság 1963. november 1-i száma részletesen beszámolt, — a múlt év folyamán magyar különszámot adott ki. A különszám szinte egyöntetűen kedvezőtlen fogadtatásra talált a francia sajtóban. A „Preuve" című folyóirat Budapestről érkezett levelet közölt, amely a magyar írók nevében tiltakozott az Europe célzatos válogatása s az élő magyar irodalom feltűnő mellőzése ellen. A „Le Monde" kétszer is foglalkozott az „Europe" magyar számával; első ízben pozitíven értékelte, de másodszorra — éppen a „Preuve"-ben megjelent budapesti levél érveit tekintetbe véve — némiképpen módosította véleményét. Elítélően nyilatkozott a különszámról a két legtekintélyesebb baloldali francia folyóirat, az „Esprit" és a „Lettres Nouvelles" is.

Az „Esprit"-ben éles vita alakult ki Gara László és az „Europe" főszerkesztője, Pierre Abraham között; a vitához röviden hozzászólt az „Esprit" főszerkesztője, Jean-Marie Domenach is. Úgy véljük, hogy ez a vita dokumentum értékű a magyar irodalom külföldi ismertetése és terjesztése szempontjából, ezért az „Esprit"-ben közölt állásfoglalásokat az alábbiakban teljes terjedelmükben közöljük.

EGY KÜLÖNÖS KÜLÖNSZÁMRÓL

A MAGYAR IRODALOM barátainak egyre növekvő tábora bizonyára elégedetten vette tudomásul, hogy az „**Europe**" című folyóirat bőséges és tetszetős külsejű különszámot (111-112. szám) szentelt a magyar irodalomnak.

Sajnos, legalábbis ami engem illet, Pierre Abraham beköszöntő sorai („Domaine magyar") ezt az elégedettséget egyszeriben bosszúsággá változtatták, s ez a kellemetlen érzés csak még fokozódott a különszám szemelvényei láttán.

Pierre Abraham az 1956-os eseményeket „fasiszta tombolásnak" nevezi: ám mégsem ez a, hogy úgy mondjuk, sommás ítélet háborított fel. „A vér nem válik vízzé" — mondja a magyar közmondás; és senki nem vetheti a szemére Pierre Abrahamnak, ennek a mesterségében megőszült ideológusnak, hogy, mihelyt alkalma nyílik, megmutatja igazi arcát. Az a fesztelen könnyedség azonban, amellyel a magyar írókat és értelmiségieket vádolja, (akik közé talán magamat is sorolhatom), hogy **„külföldön maradnak"**, noha **„minden lehetőségük meglenne, hogy hazájukba visszatérjenek"**, már engem is személy szerint érint. Pierre Abraham szerint ezek az írók és értelmiségiek **„nem vállalnak szolidaritást népükkel"**.

De nem tartozik-e az emberi jogokhoz az is, hogy mindenki szabadon választhassa meg, melyik országban akar élni? Kinek jutott volna eszébe, hogy Saint-John Perse-t azzal vádolja, hogy nem vállal közösséget a francia néppel, csupán azért, mert a Felszabadulást követő éveket Washingtonban töltötte? Pierre Abraham szavai sokkal világosabbak lettek volna, ha a **„nép"** helyett **„rendszer"-t** ír, noha a két szó jelentését a különböző pártok hívei gyakran és szívesen fölcserélik. Akkor viszont beérhette volna saját fordulatával: **„Választásuk az ő saját ügyük. Nem a mi dolgunk, hogy ezt jóváhagyjuk vagy helyteleníts ük."** A **„nem vállalnak szolidaritást népükkel"** kitétel viszont nem foglalja-e magában túlságosan is a **„helytelenítést"**?

AKADNAK olyan tömjénezők, akik szenvedélyesebbek és hajthatatlanabbak az ügy szolgálatában, mint az erre hivatott hatalom képviselői. Pierre Abraham talán nem tudja, hogy a budapesti rendszer manapság széleskörű propagandát folytat, hogy meggyőzze a külföldön élő magyarokat: a magyar **„nép"** nem haragszik rájuk, s mindenek ellenére változatlanul „kedves honfitársnak", sőt „szeretett gyermekének" tekinti őket. Pierre Abraham egyes megjegyzései arra mutatnak, hogy szerzőjük nem veszi figyelembe a népi demokráciák jelenlegi fejlődését. Nem követné talán a „vonalat", ahogy ezt bizonyos körökben mondják? Nem igen hiszünk ebben a feltevésben. De akkor mi a magyarázat?

Amikor első irodalmi próbálkozásaimat tettem, a nagy magyar regényíró, Móricz megtanított arra, hogy egy folyóirat szerkesztősége sohasem felelős azokért a szövegekért, amelyek a lapban nem jelentek meg, hanem csak azokért, amelyeket közöl. Pierre Abrahamnak és barátainak joga van tehát, hogy a jelenleg külföldön élő magyar szerzők írásait ne közölje, noha a magyar irodalomban mindig is voltak, az 1242-ben írt **„Siralomének a Tatárdúlta Magyarországról"** névtelen szerzőjétől egészen a mai napig, olyan jelentős írók, akik szülőföldjük határain kívül éltek. Pierre Abrahamnak ahhoz is joga van, hogy olyan kiváló szerzőket, mint a regényíró Németh László, a filozófus Lukács György, az elbeszélő Tersánszky vagy a költő Füst Milán — hogy csak az idősebb nemzedék néhány vitathatatlan nagy nevét idézzük — ne sorolja a „rangos írók" közé, s ne találja őket érdemesnek arra, hogy szöveggyűjteményébe felvegye. De az bizony már árucsalás, ha az **„Europe"** gazdája azt állítja, hogy **„hűséges"** és **„teljes"** képet ad a magyar irodalomról. Az **„Europe"** nyújtotta kép, sajnos, sem nem hűséges, sem nem teljes. A legkevesebb, amit róla el lehet mondani, az, hogy kevéssé hízelgő. A különszám tele van erősen másodrangú és gyakran kezdő írók szövegével, akiknek a jelenlétét még a nagyon célzatos kiadványban sem lehet megmagyarázni. Ezeket a bizonytalan hangokat, ezt a szürkeséget még az sem menti, ha Kodály, Illyés, Déry, Kassák vagy Weöres Sándor nemes szövegeivel spékelik az olvasót, hogy tehetséges írók gyengébb írásaival is találkozhat itt, és már-már arra gondol, hogy ezek csak konformizmusuk miatt vagy „ideológiai" szempontból kerültek be a különszámba.

MINDENT ÖSSZEVETVE elmondhatjuk, hogy egyes értékes írások és a nagy anyagi áldozatok ellenére is, az **„Europe"** különszáma nem a magyar irodalom ügyét szolgálja, hanem azét vagy azokét, akiket Pierre Abraham „népnek" nevez. Mi ezt csak őszintén sajnálhatjuk. De a vér nem válik vízzé — s a víz sem válik soha vérré.

GARA LÁSZLÓ

PIERRE ABRAHAM VÁLASZA

A fenti cikkre válaszolva Pierre Abraham, az *„Europe"* főszerkesztője az alábbi levelet intézte az *„Esprit"* szerkesztőségéhez :

Nincsen abban semmi meglepő, hogy egy havilap, amelyről bizonyára Önnek is az a véleménye, mint nekem, (*) októberi számában támadást intéz személyem és az általam szerkesztett folyóirat ellen. Ezeket a provokációkat már évek óta megszoktam s nem is válaszolok rájuk.

Annál inkább meglep azonban, hogy novemberi számában az **„Esprit"** című folyóirat is szállást adott ugyanennek a tollnak, aki itt is az **„Europe"** című folyóirat ismeretes különszámát támadta.

Cikkírójuk durva támadásában személyemet és az **„Europe"**-nak (amelyről egyébként hamis referenciával szolgál) a magyar irodalommal foglalkozó különszáma tartalmát veszi célba.

A cikk szerzőjének nem óhajtom megtenni azt a szívességet, hogy a személyemet ért rágalmaival foglalkozzam; intézze ezt el saját lelkiismeretével.

Ami pedig a prózai és vers-antológiát illeti, hadd zárjam a vitát ezzel a nem is újkeletű igazsággal: az ízlésekről nem lehet vitatkozni, s nem létezik olyan antológia, amely mindenkinek a tetszését elnyerné. Mégis, örömmel hívom fel az **„Esprit"** szerkesztőjének a figyelmét arra, hogy 1956 óta a magyar irodalomban más is létezik, nemcsak az, amit a francia olvasónak 1963-ig módjában állt megismerni. Az **„Europe"** különszáma ezt a **„mást"** fedezte fel most számukra.

Megértem, hogy cikkírójuknak nem túlságosan tetszik ez. Válasza azt bizonyítja, hogy jó helyre ütöttünk. Cenzúrájának, amelyet a magyar irodalom franciaországi terjesztése fölött gyakorolt, most leáldozott. Elmúltak azok az idők, amikor honfitársairól szólva idézhette a költőt:

„Par nos lois, prose et vers, tout [nous sera soumis.
Nul n'aura de l'esprit, hors nous et [nos amis.
Nous chercherons partout à trouver [à redire
Et ne verrons que nous qui sachent [bien écrire."

Az ügy a cikk szerzőjének politikai indulatait olyannyira fölkavarta, hogy veszett dühe nem tudott az illendőség határain belül maradni.

Azt viszont nem értem, hogyan szegődhetett Ön eme veszett düh terjesztőjévé. Jómagam felelősséget szoktam vállalni azért, amit lapomban közzé teszek. Bizom abban, hogy az Ön esetében is így van. Szavaimat tehát Önhöz intézem: nem szeretem, ha a tetszetős fordulatok érdekében a „vérrel" és a „vízzel" játszadoznak. Azt hiszem, nem egészen helyénvaló ez, Tisztelt Szerkesztő Úr, ha ezt a mondatot hozzám intézték.

PIERRE ABRAHAM
főszerkesztő

(*) Az utalás a „Preuves"-re vonatkozik.

JEAN-MARIE DOMENACH ÉS GARA LÁSZLÓ VISZONTVÁLASZA

Az *„Esprit"* főszerkesztője, Jean-Marie Domenach a következő megjegyzést fűzte Pierre Abraham leveléhez :

„Az **„Esprit"** mindig arra törekedett, hogy olvasóinak Magyarországról az igazat mondja el; mások gyakran éppen ezt az igazságot öltöztették álruhába. Még jól emlékezünk a kiömlött vérre, amely azonban nem volt hiábavaló. Természetesen én is felelősséget vállalok mind azért, ami az **„Esprit"**-ben megjelenik, különösképpen 1956 óta. És most átadom Gara Lászlónak a helyet, hogy a fentebb olvasható levél szerzőjének némely felvilágosítással szolgáljon."

AZ „ESPRIT"-ben megjelent bírálatomat Pierre Abraham **durva támadásnak** nevezi. Egy másik cikkben pedig **provokáció-sorozat** egyik láncszemét látja. Szerzőségét annak is nagylelkűen nekem tulajdonítja: „Ugyanaz a toll, ugyanaz a téma" — mondja. Ez bizony sajnálatos tévedés! De még sajnálatosabb, hogy válaszában egyetlen egy megjegyzésemet sem cáfolja. Az **„Europe"** főszerkesztője az érvelés helyett csak ökölcsapásokat mér, s elégedetten állapítja meg: **„Válasza** (mármint az enyém) **azt bizonyítja, hogy jó helyre ütöttünk"**. Pierre Abraham azonban sajnálatos módon nem veszi észre, hogy valamennyi hangzatos nagy szava — a **„provokáció"**, a **„durva támadás"**, a **„veszett düh"** (vagyis az osztályellenség veszett dühe, aki, s ezt nem is kell mondani, meginog a csapások alatt), a **„jó helyre ütöttünk"** — a sztálini fegyvertárból való, amelyről pedig egyesek már azt hitték, hogy végleg feledésre ítéltetett.

Mind ebből arra merek következtetni, hogy talán nem is egészen alaptalanul idéztem Pierre Abrahamról szólva a magyar közmondást: **„A vér nem válik vízzé"**. Ahelyett, hogy szürrealista módon a **„vérrel és a vízzel játszadoztam volna"**, ahogy ezt az **„Europe"** szerkesztője a szememre hányja, egyszerűen a régi magyar közmondással éltem, hogy rámutassak: egyes szektások, tegyenek bármit is, csak szektások maradnak.

Ami pedig azt a vádat illeti, hogy a magyar irodalom franciaországi terjesztése fölött **„cenzúrát"** gyakoroltam, nem igen értem, mire is utal Pierre Abraham. Nem hinném, hogy valaki is cenzúrának nevezhetné azt, amikor, szerény fordítóként, a francia kiadóknak értékes magyar írók műveit kínáltam (Illyést, az akkor még börtönben ülő Déryt, Németh Lászlót, Szabó Magdát stb...) Vagy talán Pierre Abraham a Seuil-kiadónál megjelent magyar, versantológiára, az **„Anthologie de la Poésie hongroise du XIIe siècle à nos jours"**-ra gondol, amelynek szerinte nem szerkesztője, hanem cenzora lettem volna? Nos, ebben az esetben a budapesti sajtó egészen más véleményen van, mint Pierre Abraham, aki jobban tenné, ha a magyar kritikákat lefordíttatná magának. De talán haszonnal tanulmányozhatná Sőtér Istvánnak, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának, a Magyar Pen Club elnökének az Antológiáról szóló cikkét, amely a „Nouvelle Revue **Française"** 1963. augusztus 1-i számában jelent meg. Válogatásomat illetően ő is bizonyos fenntartásokkal él, hiszen valóban „nem létezik olyan antológia, amely mindenkinek a tetszését elnyerné." „De végül is, — írja Sőtér István, — elismeréssel kell szólnunk a szerző tájékozottságáról és ízléséről. Neki köszönhető, hogy a francia olvasó meglehetősen pontos képet kap a magyar költészet különböző áramlatairól és irányzatairól. Ez különösen érvényes a kötet legtöményebb részére, amelyik a XX. századdal foglalkozik; a szerző alapos ismeretei és biztos rendszerező érzéke itt mutatkoznak meg a legjobban."

AZ EMBER mindig kényelmetlen helyzetben van, ha elismerő bírálatot kell idéznie. A jelen esetben én is csak azért tettem, hogy bebizonyítsam az olvasónak: Pierre Abrahamnak „cenzorságomról" alkotott véleményét nem minden magyar író vallja szükségszerűen a magáénak.

GARA LÁSZLÓ

CHRISTA REINIG

A költő szabad akar lenni

Christa Reinig, a kiváló német költőnő, néhány héttel ezelőtt még Kelet-Berlinben élt, a szó formai értelmében; sehol sem élt, a szó tartalmi értelmében. Ulbricht rendszere nem üldözte, de munkásságával nem is törődött. A jelenség ismerős; a költőnő, a háború után, egy virágkereskedésben dolgozott, aztán egy tudományos archívum munkatársa lett, végül is — művészettörténészként — egy keletberlini múzeum „raktárába" került. Költeményeit **keleten** nem ismerte senki, már csak azért sem, mert azokat **nem adta ki** senki; írásai nyugat-német folyóiratokban, antológiákban jelentek meg, majd két kötetben. Az első kötet, a **„Finisterre kövei"** után a második, az **„Összegyűjtött költemények"**; ez utóbbit, mely 1963-ban jelent meg, néhány héttel ezelőtt a **Rudolf Alexander Schröder**-díjjal tüntették ki, Bremenben. A keletnémet hatóságok, melyek mindeddig visszautasították a költőnő kiutazási kérelmét, ez alkalommal három napot engedélyeztek neki Nyugaton, a díj átvételére. Az ünnepségen vált nyilvánossá a költőnő szándéka: nem tért vissza többé Kelet-Németországba. Beszédében, amit alább közlünk, megindokolja elhatározását, idézve költeményét a belső száműzetés, a költő szenvedése tanúságaként.

⁂

„Mikor, 1956-ban, értesültem Bertolt Brecht haláláról, ezt szerettem volna gondolni : ‚Egyszóval meghalt, az ember, aki annyi bajba kevert minket. Elment, minket meg itthagyott továbbra is a szemétben, melyben maga is annyit kotorászott.' Ezt szerettem volna gondolni, de bárhogy is próbálkoztam, csak egy vers jutott eszembe, amit Brecht száműzetésben írt Lao-cset idézve.

Amikor hetvenéves lett s töpörödött,
a Tanító már csak pihenésre vágyott,
de az országban újból kihunyt a jóság,
s a gonoszság erőre kapott ismét,
felhúzta hát bakancsát és aztán...

Meglepődtem magamon. Sohasem hittem volna, hogy kívülről tudom Brecht egyik költeményét. Mindig úgy véltem, gyűlöltem őt s most már tudtam, hogy mindig szerettem.

összepakolta innen is, meg onnan,
a kevéskét, mire szüksége volt még,
pipáját, amit szívott estelente,
a könyvecskét, mit mindig olvasott
és morzsáit a fehérlő kenyérnek.

Munkához fogtam, hogy felidézzem a pillanat varázsát s a tollam alól hirtelen kikerekedett e csodálatos, egyedülálló költemény parafrázisa. Az első versszak így hangzott :

Mikor Baruch, a varga, haldokolt,
utolsó csizmáját még kézbekapta,
öltésre-öltés itt, ott foltra-folt.
És nem lélegzett többé alkonyatra.

Hirtelen megértettem, hogy oly sok esztendő terméketlen hallgatása után, újból megindult bennem a költészet vérkeringése. A torkot fojtogató csönd megbomlott.

A Nagy Csönd 1951-ben szállt le ránk. Meg kellett értenünk, ebből vagy abból. Egy alkalommal én éppen az Oranienburg utcai vasútállomás felé igyekeztem. Amint elmentem az újságárus bódé mellett, eszembe jutott, hogy az egyik lap folytatásokban közli egy elbeszélésemet s hogy a negyedik folytatásnak éppen ma kellett megjelennie. Vettem egy példányt, kinyitottam s csak ennyit láttam : *Puskin : A kapitány leánya, első folytatás.* Nagyszerű, gondoltam, mert mindig szerettem Puskint, de mi történt velem ? Semmi. Abbahagytak.

Tizenkét esztendővel később egy barátommal verseimről beszélgettünk, melyek éppen megjelenés előtt álltak. ‚Tizenkét éve úgy érzem, mintha arccal egy fal felé fordulva állnék', mondottam. ‚Ha behunyom a szemem, látom a falat. Vörös téglafal. Ráspollyal, körömmel, iszonyú türelemmel igyekszem meglazítani. Egyszerre megbillen egy tégla, kimozdítom a helyéből. Egyetlen tégla csak. De most már tudom, nem tart sokáig, míg kivájom a falat, olyannyira, hogy magam is átbújhatok rajta. És íme', tettem hozzá, ‚itt vannak a levonatok. Egy tégla kihullott'.

‚Neked gyakorlatod van abban, amit mi most tanulunk,' — válaszolta a barátom.

‚Tudom', mondtam. ‚Az én falam már tizenkét esztendős. De nemsokára összedől.'

S most itt vagyok, hogy megköszönjem Önöknek ezt a nagy kitüntetést ; hogy lehetővé tették munkám és életem folytatását."

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

POPULUS

(Róma, 196

AMIKOR Róma magához tért a tizenötödik században, fölfedezte antik múltját. S nyomban nekiesett a múlt romemlékeinek, hogy szétrabolt köveikből múltjához méltó új templomokat, palotákat emeljen. Az antik világ szellemének a bámulata eltűntette az antik világ tengődő, csonka maradványait. Igy volt rendjén. Első nagy költője, Lucretius éneket szentelt volna e diadalmas átváltozásnak. Denique si vocem rerum natura repente :

Senkit sem nyel el itt a sötétlő Tartarus öble,
kell az anyag, melyből a jövendők népe kikelhet ;
s hogyha leélték életüket, mind mennek utánad :
mint elhulltak elődeid, éppúgy hullnak el ők is.
Egymásból ilyképp nemződnek örökkön a dolgok...

ÚGY LÁTSZIK, az élet Hollywoodot és Cinecittát is utánozza, nemcsak a művészetet. Erről győzik meg a turisták a szemfüles rómaiakat. Én a Trevi medencét, amelybe Anita Ekberg ruhástul besétált a Dolce Vita elején, átkereszteIném Fellini kútnak, s Tennessee Williams Lépcsőnek a Spanyol Lépcsőt, ahol hímringyók strázsálnak.

Száz év előtt a közeli Greco kávéházból s a Via Marguttából ehhez a felséges szabadtéri palotafeljáróhoz néztek ki paraszt modellekért az északi festők. Kellett nekik egy kis néprajzi színezet a tarantella tánchoz és tivoli szürethez a dán királyi tanácsos vagy hamburgi hajóvállalkozó falára. Most utcafiúké a poszt, öreg nők és öregedő urak válogatnak a modellek közt. Az urak lopva, emelt fővel a nők. A sarokházban halt meg Keats ; lenéz a lépcsőre a halottas szoba ablaka.

Tudni kellene — nincs magasztos vagy alantas ismeret, amit ne volna jó pontosan tudni —, hogy miért elütő a két nem kínálati formája. A nők riszálják magukat, hátsó felük a cégér ezer esztendők óta. Diszkréten a drágák, ahogy luxusboltnak is tartózkodó a kirakata, tengermozgással az olcsók, ahogy zsúfolt a kültelki ékszerárusé.

Ezek az úrfiak nem mozdulnak. Férfi fölényből ? Mozdulatlanságuk a parázsló cigaretta mögött arab sejk vagy török pasa nyugalmát sejteti ? Vagy a pattanásig feszült izmokét ? Azt hiszed, alszik a párduckölyök, rosszul hiszed, már ugrik s leteper ! Találkozott egyikkel a tekintetem. Ilyen félelem, rosszkedv, éhség nincs egy állat szemében.

Tegnap este megint verekedtek a huligánok a Trevi kútnál. S dulakodás közben belöktek a vízbe a medence pereméről egy boldogan rémüldöző turistát. Hiába áll résen a rendőrség, időről időre megismétlődik a nagyszerű kaland : éjféli fürdés ruhástul a Treviben, à la Dolce Vita ! Villan a magnéziumfény, tessék, kész a római emlék, még nedves az előhívás. Mint az ön ruhája.

Holnap ismét találkozik huligán napszámosaival a fényképész, mert az élet holnap is utánozni fogja Hollywoodot és Cinecittát a kútnál s a Spanyol Lépcsőn.

RÓMA mindenkinek ad valamit, mást ugyanazon a helyen. R. a S. Andrea della Valleban volt legjobban meghatva. Ott kezdődik a Tosca. Cavaradossi egy festőállványzaton dolgozik.

Én arra emlékeztem, hogy festés közben ott veszett össze Domenichino Lanfrancóval. Le akarja taszíttatni egy orvgyilkossal a kupola magasságából ! Állította az első a másodikról.

R. is, én is egy eltűnt festőállványzatért tértünk be a templomba.

SZÁZADELEJI történet. C.P. édesanyjának öntudatos szabadgondolkodó volt a papája. Tudomására adta a beálló paraszt cselédlánynak, hogy az ő gyermeke nincs és nem lészen megkeresztelve.

Néhány hét múlva megvolt a keresztelő. A cseléd titokban elvitte a szomszéd plébánoshoz s utána — hogy teljes legyen az öröm — alaposan megozsonnáztatta. A falujabeli többi szolgálóval adták össze a pénzt tortára, habos csokoládéra. Körülülték, úgy sajnálták milyen megátalkodott lélek a szegény lelkem papája.

Telt az idő, új cseléd állt be. Te tudod, hogy én nem vagyok megkeresztelve ? — vallotta be neki nyomasztó titkát a szomorodott szívű kislány. Pár hét múlva megvolt a keresztelő s utána az ozsonna. Más, messzébb eső templomban, mert a kicsi lelkem már maga vette kezébe a titkos lélekmentés szervezését.

Tizenegy éves volt, mikor a papa háta mögött utoljára megkereszteltették s megetették a lázadó cselédlányok.

A SZÉPSÉG zarándoka Budapestről. Gyönyörű ez, kérem, úgy vágytam utána egész életemben, boldogisten, nem is tudom elhinni, hogy itt vagyok. Csak a digókat ne látnám. Igazán nem érdemlik meg ezt az országot.

Úgy beszél, mintha a magyarok építették s ápolták volna. Aztán az olaszok fondorlattal beültek a birtokába, a készbe.

BARÁTOM időnként önérzetes pumpoló levelet kapott egy magyar fiatalembertől. Szaporítom a szót. Jó pumpoló levél csak önérzetes lehet. Küldője a doktor úr bélelt válaszát a Via della Lungara 29 szám alá kéri.

Ejnye, valahonnan harangoz ez a cím, — de honnan ? Tűnődésében a boldogult János pápa vezette nyomra. Amikor egyik irgalmas útján megfordult a Via della Lungara-i szám alatt, a Reginacoeli börtönben.

VIKTOR EMMANUEL avagy a nemzeti egység egekig érő emlékműve a város szívében. Ezt a szörnyűséget még Róma se bírja megemészteni. Ma éppen úgy kirí, mint ötven éve, harminc éve, tíz éve. „Kortársai" : a téli tárlatokra festett Kleopatrák, odaliszkok, csataképek és honfoglalások pincékbe, raktárba kerültek. De hova száműzzék ezt a roppant méretű márvány kakukvárat, miféle múzeum alagsorába ? Csak politizáló vidéki prokátoroknak juthatott eszükbe ilyen önbecsülő emlékmű, Titus Liviustól részegen.

PONTE DUCA D'AOSTA, — az Aostai herceg hídja. Nem messze az ókori, de ma is szolgáló Milvio hídtól, amelyen Nagy Konstantin *e jelben* : a kereszt jegyében győzött pogány uralkodótársán. Rávisz a Mario hegy alatt elterülő sportstadionra, a volt Foro Mussolinira. 1939-ben készült el a híd, a fasizmus egyik utolsó műszaki tette. A hídfő-oszlopok dombormüvein Traianus császár katonái, olasz bakáknak álcázva, küzdenek a barbár világvégén, hogy civilizálják. Értsd : az abesszinek között. Cézárok kora támadt fel, hogy harcolva építő légiók élén... És így tovább. Szellemében a dombormü gyermetegen utánozza a Traianus oszlop kötekercsét a dák hadjárat történetéről. Stílusa klasszicizáló s modernkedő egyszerre, hamis, semmilyen. Csal, mint a rendszer amely rendelte.

Arab ló hátán a Duce kirántotta a Próféta kardját Afrikában. Jól emlékszem a harcias fényképre, az arab világot akarták vele szédíteni. Kicsit vastag volt a lovas. Romagnai kötözött sonka s nem szikár sivatagi vezér. Azzal a karddal akarta ledöfni a gyarmattartó, nyugati tőkés hatalmakat. Hazai tőkések engedélyével.

Pléhből volt a Próféta kardja, tragikus pojáca volt a Duce, nem új Traianus. Körülötte a nép hű maradt önmagához : Itáliában tovább is jószívű, szorgalmas, szívélyes kertészek, autószerelők, szőlőmunkások, tanítók, kubikusok, restaurátorok, pincérek, kőfaragók, fizikusok, halászok, lottójátékosok és focirajongók laktak. Attól, hogy egy nép szapora, alkatában s gondolkodásában még lehet kis nép. Erre Mussolini csak német fogságban jött rá. Arra meg soha, hogy vesztő lóra tesz : telepítés álnéven a menthetetlen gyarmatosításra. Ő római civilizálásnak hívta. De minek hívta volna a feltámadó Traianus ezt a karikatúrát ? A császár a múlt századi Pax Britannicában ismert volna saját művére.

Kötelességtudó, csendes, tűrő, lovagias férfiú volt az Aostai herceg. Angol fogságban halt meg, Afrikában, a második világháború alatt. Nem engedte, hogy ellenfelei a hercegi rangját nézzék s rangja szerint bánjanak vele. Fogoly katonái közt maradt, mint egy jófajta centurion, aki zászlóján még az *igazi* sasokat szolgálta.

EGY NOMÁD lovas arasznyi szobra állt Gömbös Gyula íróasztalán. Levélnyomónak vagy minek. Mennyire illett Mussolini szoptató ősfarkasához az a pusztai honfoglaló ! Mítoszevő volt mind a kettő : párducos Árpád örököse, a bakatiszt s Caesar utódja, az újságíró.

KÉT ÉVVEL az ostrom után történt. Sssii ! Piff ! paff ! bumm ! Előbb sistergés, aztán becsapódás. Az aknák ! Kalapáló szívvel az ablakig ugrottam az ágyból. Kezdődik elölről Budapest döngetése.

Hamarosan magamhoz tértem. Elkezdődött Vízkereszt — *Befana* — ünneplése a közeli Navona téren. Évente ilyenkor pár napra visszaváltozik sátortáborrá, vásártérré, színházzá. Ami szakadatlanul volt, egész éven át, a múlt századig. Róma legszebb tere. Vagy legszebb a világon ? Lehet.

Nincsenek rajta remekművek. Ha az ember háttal fordul a Pamfili palotának s a svungos S. Agnesének, csak egy sor három-négy emeletes, ódon házat lát a hosszú, keskeny arénában rozsdavörösre, bikavérre, teveszőrszínűre, borvörösre, sárszínűre, lazacvörösre, barackszínűre, szalmasárgára, narancsszínűre festve, tetőlugassal, kerecskével néhánynak a kéménye körül. Még fákat is ápolnak odafenn. Az egyik falon, gyűrűs kőkeretben az elmaradhatatlan utcai Madonna-kép ; két vendéglő, két-három kávéház a járdán.

De a formája. Antik versenypálya volt eredetileg, tizenötezer nézőnek építtette Domitianus császár Kr. u. 86-ban. A cirkusz s a kocsik eltűntek, a tér azonban pontosan a helyén nőtt ki, hogy meggyőzzön a forma elsőbbségi jogáról. Mert a forma mentette át a téreszmét, nem a tartalom vagyis a kőtribün. Toldva-foldva ápolt rom nem tudna úgy meggyőzni eredeti szépségéről, mint teljes metamorfózisa : e közönséges házak, amelyek eleven, új értelemmel telítik a formát. Egyetemes a tanulság ; így újult meg a római elégia is Goethe versében.

Közepében Bernini óriáskútja, négy világrész folyamisteneivel. Faragatlan sziklatömbön egyensúlyoz az obeliszk s lebegni látszik, olyan pimasz tudással van odatéve. Barlang töri át a tömb két tengelyét, hogy természeti képződménynek hasson, körbejárható, de ha keresztülgázolnánk a sülylyesztett körmedencén *átjárható* is lenne, havasi források fakadnak kőleveles oldalából, fenékkel egymásnak egy paripa s egy oroszlán megy inni a sziklabarlangból a vízre. Tüntesd el képzeletedben kiugró peremeiről a négy folyamistent, tetejéből az obeliszket s előtted van, mélyvájataival, egy befelé nyíló, többfuratú absztrakt szobor. Ha elkereszteled Organikus Formának, már szállítható is a Húszadik Század múzeumába.

HA ÚTBAN a Navona térre, elmegyek S. Pantaleo temploma mellett, kihajol az utcára egy szerzetes pap az összeépült piarista rendház tetejéről. Megállt szellőzés közben, vet egy pillantást a sikátorra. Ősz fürtjeivel babrál a szellő, nyitott könyvecskét szorít a mellére, mintha melengetné, amíg nem olvas. Breviárium ? Versek ? Latin vers, magyar ? Hogyan lássam a mélyből, ha fedelével tartja is felém. Piros az arc, legényes a fej tartása. Int, visszaintek, évek óta folyik köztünk a némajáték, valahányszor befordulok a sikátorba. Sík Sándor járkál a tetőn.

Egy boldog verséből maradt ott a kísértete. Ha meghal, nekem azután is. Arról a repeső, tiszta mámorról szól, amit egy fiatal szerzetes érez első római útján, végignézve a magasból a város megelevenedő történelmén, sok-sok évszázad vonuló légióin. Inkább jó retorikus gyakorlat, semmint igazi vers ; igazán szép és meggyőző verseit élete utolsó harmadában írta. Talán azért látom odafenn összeborzolt fehér fürtökkel. Azt a jó költőt, a megsulykolt mestert azonban mégiscsak áhítatos, ifjúkori boldogsága tartja sétálgató szellemalakban S. Pantaleo tetején, amíg élek. Hazagondol, de nem siet.

AKI Rómában nem szereti Berninit s Nápolyban az utcát, mi öröme telhetik Olaszországban Firenzétől délre ?

MIT TETT egy nemes család, ha elkezdett hanyatlani ? Nagyobbította a címerét, házi templomát, síremlékét. A végén így tett az egész ország Velencétől Palermóig. Pápák, bíborosok, oligarchák, dozsék, hercegek. Elveszett ügyüknek olyan tömjénezői voltak, mint Bernini, Solimena, Pietro da Cortona s Tiepolo. Elveszett ügynek is szolgálhat nagy művészet.

MI ÖLTE meg végül a régi olasz festészetet ? Nem az Inkvizíció. Bántatlanul éltek a művészek, talán túlságosan is háborítatlanul. De Michelangelo után egyiküknek sem volt ereje ahhoz a féltékenyen őrzött megányhoz, amely Poussin, Velasquez, Rembrandt s Vermeer erőforrása. Önként vállalt magánzárkájukban ők győzték le a népes és zsibongó déli piacot.

BORHOZ s nőhöz nem értenek. Úgy iszszák az egyiket, ahogy csipkedik a másikat. Nincs se bortermelő erkölcsük, se szerelmi kultúrájuk.

SÓHAJTOZIK keservesen, amíg fényképezi a templomot. Anglia ! — az más. De itt, higyjem el, qui non c'è giustizia, fogalmam sincs a korrupcióról. S borzongtató arccal sejtető célzásokat tesz a volt polgármesterre, városi tanácsra, arisztokráciára, milliomosokra, rendőrségre, három-négy politikai pártra, Montesi Vilmára s — (mindvártam) — a bandita Giulianóra.

Mintha a kétezer esztendős Sallustiust olvasnám. „Eladó város ha akad rá vevő" — mondja könyvében az afrikai Jugurtha.

Sallustius szigorú történetíró volt, szégyenbélyeget sütött megvásárolható honfitársaira a szenátusban. Elpetyhüdt az erkölcsi izomzatuk, amióta nem isznak fakupából ; *ezek* a haszonleső, megvesztegetett úri betyárok, két világrész kincseiben hemperegve, már nem tudnának mérkőzni Hannibállal, mint puritán őseik. Megrontójuk a világhatalom s a vagyon ; sírjukat ásta meg fosztogató győzelmük Nagy Sándor ázsiai hagyatéka s Karthago felett.

Úgy bizony. Csodálatos park közepén füstölt a könyörtelen cenzor, pazar villában, amit afrikai fosztogatásaiból szerzett. Nem volt tükör a falán.

EMIGRÁCIÓM elején milliomos voltam, időmilliomos. Sorra vehettem Róma utcáit, ha templomait nem is. (Olyan láb nem igen akad a földön). Így jöttem rá, hogy Bizánc is benne van a rózsakehely egyik héjában. Középkori bazilikák záróboltozatán és diadalívén.

Többezer éves, szakadatlan hagyománya van az emigrációnak a görögöknél. Elia Kazan, amerikai filmrendező és Szeférisz, a Nobel-díjas költő egyaránt elvesztette bölcsőhelyét. De már Homérosz tudta, milyen veszteség az. S a két tudás közt sohase szünetelt a keserves tapasztalás.

Kr.u. a nyolcadik században előbb arab ostromlóik, aztán saját császáraik képromboló parancsa elől menekültek át görög hullámok a tengeren. Számos kolostoruk,

Louis Blanc és a m

Az 1848-as magyar szabadságharc nagy vi hangot keltett a francia írók, tudósok, költők és politikusok között is.

Kevésbé ismert azonban Louis Blanc, a híres történetíró, szociológus, az 1848-as ideiglenes köztársasági kormány egyik miniszterének kapcsolata a magyar forradalommal.

Louis Blanc, aki a francia romantikus szocializmus egyik legrokonszenvesebb és legőszintébb képviselője volt, jól ismerte Magyarország történelmét, akkori politikai, gazdasági és társadalmi helyzetét. Ez tükröződik abból a cikkből is, amelyet a „Le Nouveau Monde" című szociológiai és politikai folyóirat 1849. augusztus 15-i számába írt. Akkor ugyanis még nem tudta, hogy két nappal előbb a magyar szabadságharcot Világosnál az oroszok segítségével már leverték.

Mégis ez a ma már teljesen elfelejtett cikk történelmi dokumentumnak tekinthető és megható bizonyíték arról, hogy az akkori francia szocialista gondolkodók és politikusok, kivétel nélkül, elítélték a Francia Kormány passzivitását és bátran megvédték a magyar forradalom történelmi küldetését az európai civilizáció érdekében is.

B. T.

*

„Európa ezekben az órákban történelme egyik legnemesebb és legfenségesebb látványainak tanúja. A függetlenség nevében fegyvert fogó, s magától a szabadság géniuszától csatába vezetett magyarok megismétlik a svédek által a harmincéves háború folyamán véghez vitt, s a nevüket híressé tevő vitézi csodákat. S vajon akad-e Gusztáv Adolf cselekedetei közül egy is, melyet Bem, Görgey és Dembinszki bravúrjai túl ne szárnyalnának?... Hadd fűzzük hozzá, hogy — miként hajdan a svédek — most a magyarok is egy eszméért harcolnak, egy európai ügyért, s ez Ausztria ellen vívott küzdelmüknek különös magasztosságot és poézist ad.

A modern civilizáció ellenségei, persze nyomban hallatlan erőfeszítéssel csökkenteni próbálták e bámulatra méltó harc jelentőségét. Őket hallva, az ember az hihetné, hogy egyszerűen holmi faji torzsalkodással súlyosbított nemzeti érzékenységről van szó. Ausztria ügye nem a zsarnokságé a szabadság ellen, az elnyomásé a függetlenség, a barbárságé a civilizáció ellen, hanem a horvátok és szerbek ügye a magyarok, egyszóval egy leigázott náció ügye egy hódító nép ellen. De e képmutató magyarázatot diadalmasan megcáfolják a tények. S a tekintetét Németország felé fordító Európa izgatottan követi e nagy dráma fejleményeit, s tisztában van vele, hogy saját sorsa forok kockán...

Az osztrák politika minden erejével, semminő körmönfontságtól vissza nem riadva, arra törekedett, hogy megfossza Magyarországot a függetlenségtől. Az utóbbi időben, mivel a Bécsi Kormány táplálta jogbitorlás gondolata mind nyilvánvalóbbá vált, Magyar-

ROMANUS

július 15-26)

egész városnegyedük volt a félig kihalt Rómában. Kezük munkája ismerhető fel a S. Maria Antiqua pusztult falképein, S. Maria in Domnica, S. Prassede, S. Cecilia és S. Marco szertartásos mozaikjain. Fő figurájuk, a Madonna is menekült volt : kultuszát tűzzel-vassal irtották s kitaposták a képfestő monostorokból a képromboló bizánci császárok. Az oltalomnyújtó pápák aztán — maguk is részben szírek és görögök — menekült görög szerzetes művészekkel ismét trónra ültették az elűzött császárasszonyt pót palotájában, ott a boltozaton. Trónszéke drágakövekkel van kirakva, hajék, fülbevaló, arany függő, nyaklánc s egyéb ékszer díszíti koronától a papucsig, két felől egy dandár angyal vigyáz rá. Az a bizonyos hadosztály, amelyet Sztálin firtatott a háború alatt. Róma már-már elfelejtette, amit az ötödik és hatodik században tanult Bizánc adriai támaszpontjától, Ravennától, de a nyolcadikban valami újat tanul, ha nem is olyan magas fokon, Szalonikitől és Kis-Ázsiától. Anyát a hódolói közt, fiát a szivárványhídon bizánci palotaszellemben mutatják be. Jó néhány mozaikmezőt köszönhetünk annak a szentképszaporító pártfogásnak, amellyel a pápák távoli uruk : a császár képrombolása ellen tüntettek és tiltakoztak.

Persze a legszebb munkákon is meglátszik a szörnyű idő. Félig leszakadva görög köldökzsinóráról, vakondok világban tapogatózik a süllyedő udvari művészet, egyre provinciálisabb a kivitel. Emléküket megszentelték a századok, önáltatás lenne azonban remekmünek nézni valamennyit. Összeaszva, vészes vérszegénységében is ellenállt Róma a császár esztétikai parancsának — (a képrombolás sohasem volt dogmatikai viszály) —, de csak úgy, mint mondjuk nemrég Algír Párizsnak. Idáig jutottak. S aztán ismét hova, hova fel, Michelangelóig.

HALLOM egy itt élő szerzetestől, hogy a Rómában tanuló keleti papok, papnövendékek csak kínnal tudnak logikusan gondolkozni. Önálló elemzés helyett magolnak, idegen tőlük a nyugat-európai középkor hagyatéka : az isteni Ráció, melynek századokig mutattak be áldozatokat az egyetemeken s himnuszokkal magasztalták Húsvét hetében. Sartre s egy ma élő domonkos elméje közt mélyebb a rokonság a közös skolasztikus ősök vérvonalán, mint amit közös hiten vallhat egy domonkos s mondjuk egy bazilita szerzetes. Engedjétek vissza őket az ikonokhoz, hadd füstöljék azzal az igénytelen, szép derűvel, amelyet lejövet a galileai Hegyről, Jézus bizonyára szeretett volna bennük.

S. MARIA in Trastevere, az Istenanya homlokzati mozaikképével. Jobbján és balján, görög hercegkisasszonyok képében, öt-öt női alak, föltehetőleg a Bölcs Szűzek, akik vigyáztak lámpásukban a szeretet lángjára s a Balgák, akik hagyták kialudni. A választottak s a kárhozottak. Aránylag késői munka, legalábbis Rómában : a tizenharmadik századra tehető. Észak-Itáliában már szervezkednek konzuljaikkal a polgári városállamok, sasfióka lelkükben fellobog a római köztársaság emléke. Maga a hajdani császárváros azonban ragaszkodik a bizánci udvar szelleméhez. Vagy éppen azért ? Mert császárváros volt valamikor, a másik elődje ? Az impérium makacs emléke miatt ? Hiszen a teológiában kegyetlenül összevesztek Bizánccal : a pápa s a pátriárka kiközösítette egymást a tizenegyedik század derekán.

Ábrázolták a bölcs és balga szűzek példáját Észak-Európában is, a dómkapukon. Mivel senki se szabadulhat — s régen nem is akart szabadulni — környezetének a képzeteitől, ott persze a trubadur dalokból kimosolygó várkisasszonyoknak. A trasteverei mozaik-szűzek görög udvarmesternél nevelkedtek ; ilyenfajta hercegkisasszony kezére pályázott némelyik árpádházi trónörökös vagy király. Meg is kapta. Bizáncnak kitűnő volt a kémszolgálata : tudták, hogy jó pártit csinál a lány a pusztai „jövevények"-nél.

S. SABA, S. Maria in via Lata, S. Clemente, S. Crisogono, S. Prisca és így tovább, ki tudja, hány. Mindegyik maga alatt rejti az ősét. Szólj a sekrestyésnek, levezet. I. Pasquale — nem kisebb akármelyik városújító reneszánsz pápánál — már restaurátoruk volt a kilencedik században. Ezeknek s másoknak. Amikor épülni kezdenek a venerábilis román stílű székesegyházak túl az Alpokon, Rómában már ráépítenek vagy helyreállítanak s a földbe merült elől olyan öreg ma látható középkori utódjához képest, mint nekünk a durhami, caeni, wormsi székesegyház. Ekkora múltat csak úgy lehet kibírni, hogy az ember félrenéz.

Hiszen azt teszik az idevalók. Trastevere fia, Belli, a kitűnő dialektus költő 1848 előtt, s római elbeszéléseiben Moravia a második világháború után jóformán sohasem említ műemléket. Nem mindennapi teljesítmény.

S. CRISOGONO a Trastevereben. Ötödik századi alapítás, ókori oszlopsoron nyugszik a barokk tető. Ott szűnik meg a templom nemessége.

Körben a falakat kiverte a ragya. Nincs rá enyhébb szó. S. Crisogono : néptemplom, szegény emberek térnek be ide. Vajon ez kell a népnek ? Ezek a silány kálváriaképecskék, hitvány gipsz szobrocskák, hajmeresztő csecsebecsék, kegyszer kufárok festett és aranyfüstös limlomja ? Ez a giccs !

Szegény öregasszony vagyok, ki szenved,
Betűt nem ismerek, de ha ülök
A templomban, oly szép az én szememnek
A festett menny, hol hárfa, lant pönög,
Lent a pokol sok égő rabja nyög...

Boldog, írástudatlan öregasszony, Villon édesanyja ! Csodák alatt üldögélve morzsolta imáját. Az ő napjaiban még népnevelő volt az egyházművészet, akárhova nézett. De *ehhez* a templomcsúfításhoz Krisztus korbácsa kellene. Mint ahhoz, amit sírja körül láttam Jeruzsálemben.

NOANTRI HÉT a színes villanyfüzérekkel és függő cserépvirágokkal feldíszített Trastevereben. Noantri, azaz : Noi altri az ősi népnegyed egy hetes önünneplése nyár derekán.

Eldorádóban állítólag kolbásszal van kirakva a járda. Lehet, de Noantri első napján a viale Trastevere százszor inkább. Micsoda lagzi az árusok kecskelábú asztalain ! S a menyasszony : egy városnegyed, amely szabad ég alatti borméréseivel zavartalanul él magának a világvárosban, „túl a hídon", egy puskalövésre Hollywood gyarmatától a Via Venetón.

Osztriga, sült mandula, hideg töltött malac — *porchetta* — bazsalikommal és szalviával fűszerezve, parasztkenyér, törökméz, fogy itt minden, mintha ingyen osztogatnák. Mit csinál a nép, amikor igazán hatalmába keríti az utcát, ha istenigazából övé az ünnep ? Si mangia, si beve, si spende : eszik, iszik, költekezik. Szórja a filléreit.

Virágeső alatt közelít a körmenet a helybeli Madonnával. Elöl egy szakasz lovasrendőr ; két rúdra erősített gyaloghintón hozzák, színesbőrű kispapok kíséretében, baldachin alatt a szobrot. Mintha első áldozásra menne, úgy van felöltöztetve. A borbély félbehagyja az úrfiak szombatesti ondolálását, kiáll az ajtóba, oda tódulnak a kliensek is, kendővel a nyakukban. Felettem egy mama eteti az ablakban láthatatlan csecsemőjét, kanalazza a grízpapit a párkányon s nyújtogatja lefelé, maga alá, most leteszi a kanalat s két keze közt fölemelkedik a mélyből a pislogó, pólyás henger. Hogy áldás érje. Csíkos vászonzubbonyban, rácsos kapu mögül hipnotizálva s hipnotizálón nézik a csillogó égi asszonyt a S. Gallicano kórház betegei, követelő esdeklés a szemükben : gyógyíts meg, ments meg vagy megfojtalak ! Hányják a keresztet bekötözött kezükkel, felső ágát bekötözött homlokukra, horpadt mellükre az alsót, mellettük szaporán mozog az ápolónő ajka, imát mond. Nagy a gyaloghintó súlya, időnként leengedik vállukról a hordozói, megáll a menet. Nehéz a Madonna szerepe, nem is gondolná az ember, milyen kényes, mennyire nehéz, felborulhat, amikor le-föl emelgetik a pihenőknél vagy ha hirtelen megtorpannak. Rossz jel, ha feldől, tapssal bíztatják, bátorítják, csak szép egyenesen ! — s amikor szerencsésen befordul a végcélnál S. Crisogono kapuján, kitör az orkán, bravo Madonnina, bravo ! jól csináltad, nem hagytad, nem hagyod soha cserben hűséges Trasteveredet. Az istenek élnek és meghalnak, de a Nagy Istennő halhatatlan a Földközi-tenger partján.

Szétoszlik s letelepszik a nép a bormérések csupasz asztalai mellé. Lábosban, zsírpapírban magukkal hozták a vacsorát vagy az utcán vették, könnyű *Castelli* bort rendelnek hozzá ; ott kéklenek a szemhatáron, a Kopasz Hegy alatt, a kisebb albanói hegyek, ahol szüretelték. Tavasszal és ősszel a Kopasz Hegyre vonultak volt fel a latin pásztorok, áldozni a latiumi Jupiternek.

Szürkületkor betértem a S. Maria in Trasteverebe. Néhány öregasszony térdelt a gyertyapislogású homályban. Szóltam a sekrestyésnek, kigyúlt a villanyfény Cavallini mozaikmezeje körül. Amelyhez mérhető szépséges munkát alig láttam gazdag életemben. Balkézt kanászkürtjébe fúj a betlehemi pásztor, itt van a Kisded ! fürdeti már két asszony. Jobbra, a képsor túlsó végén mandulaformájú bíbor glóriában az egykori Kisded keblére öleli *csecsemő alakban* az anyja elszunnyadt lelkét. S az a kismadár a kalitkában, az mit jelenthet ? Christus dominus captus est in peccatis nostris. Bűneink fogságában a Megváltó.

Minderről szó sincs a szigorú Evangéliumokban ; a népképzelet pólyálta körül alakjukat melengető mesékkel. Hiszen annyi tördöfés fogja érni az édesanyát fia testén keresztül.

Ránksötétedett. Mozogni se lehet a járdán, jár fürgén a bárd a sült malacok körül, cukorkát, friss mandulát tessék ! Hazafelé tart a rendőrszakasz, a lovak, fejüket rázva, megkönnyebbülten ropogtatják a zablát. Fel-alá sétálnak a családok, a legkisebb gyerek az apja nyakában lovagol, a többi orgonasípot maga előtt tereli a mama, velük döcög a nagynéni s nagymama is. Fejem fölött lefektették a kisbabát, a fiatal pár könyököl az ablakban, párkányán még ott áll a grízes tányér s benne a kanál.

A nép nevében ! Az ő nevében hozzák a halálos ítéleteket. Nemcsak a népuralom, — századok óta aulikus bírák is. Hajnóczyt a nép nevében fejezték le a Vérmezőn.

Mintha azt mondanák : a tölgy nevében ! Ítél a tölgy ! Mert amikor igazán önmaga a nép, pusztán csak létezik, csendesen lélegzik gyönyörű létében, mint a fa. S szebb minden műemléknél, mert tud mosolyogni.

HÁROM heraldikus óriás-méh a Barberini palota mennyezetén. Családi címerükről szálltak a fantasztikus méretű díszfreskóra azok az anyakirálynők. Néhány esztendeje ide került át a Nemzeti Képtár. Most is, röviddel megnyitása után is, mind a két látogatáson éber álom sodor teremről teremre, mint valami hazajáró lelket egykori kastélyában. Néző és kísértet, egyszerre itt és máshol vagyok.

1949. februárban még hivatalosan tudtam igazolni, hogy magyarul is létezem : érvényes útlevéllel laktam a Tiberis-parti Collegium Hungaricumban. Kiváltságos szép szobám ablaka a vízre s egy nyurga harangtoronnyal kettészelt távoli dombvonulatra nyílt ; sötétedés után be-bekacsintva váltogatta színeit a villanyrendőr a Garibaldi hídnál. Embervadászatból szabadultam egy lélegzetvételre. Dőltek utánam hazulról a vészhírek, gondolni se lehetett komoly munkára. Ráadásul titkolódznom kellett az igazgató előtt, aki jóakaróm, de — vigyázzunk ! — párttag volt, s én az efféle leplezésben állítólag nevetségesen meg szoktam bukni. Amikor már végképp nem bírtam magammal, átsétáltam egy öreg hídon a lezárt Corsini palotába. Ott volt eredetileg, a háború előtt, a Nemzeti Képtár ; ma már csak töredékét hagyták benne. Úgy hevertek szanaszét a kincset érő festmények, ahogy óvóhelyükről visszahordták s összevissza lerakták porosodni zárt zsaluk mögött. C'è tempo ! — ráérünk, állítólag úgyis más helyre kerülnek. Így szólt a halogató mese. Megvolt még főiskolai tanári igazolványom s latin országokban legalább annyit adnak az efféle flepnire, mint egy népi demokráciában. Összebarátkoztam az őrökkel, rám hagyták a szolgálaton kívüli képtárat, csak böktek egyet hátrafelé az ujjukkal, ha befordultam a kapun. Kedvemre bolyonghattam a félhomályos szobákban, mint egy romantikus német regényben a tébolyodott őrgróf, aki magára zárkózva élők helyett festett Madonnákkal, páncélos vezérekkel s egy apagyilkos, gyönyörű gyermekleánnyal beszélget. Akkor már, feldúltan s a Semmi örvénye fölé függesztve csakugyan több bizalmam volt hozzájuk, mint a ki tudja kinek a fülével hallgató élőkhöz a Collegiumban. S ha istencsodájára megszólalnak, szavukban sem kellett volna cukkolva pesti telefonutasításokat szimatolnom.

Bronzino méltóságteljes képe, Stefano Colonna tábornok például egy ablaknak volt nekidöntve, a réseken beszűrődő fénynél jöttem rá, milyen játékokra ad alkalmat az ecsetnek a páncél, gusztus lehetett festeni. Sakkmintás zekéjében az a piperkőc úrfi meg, Bartolomeo Veneto képe, többször is kezemben volt, emelgettem, forgattam, s kezemben Beatrice Cenci is — (ha ő az csakugyan) —, az angyalarcú szörnyeteg serdülő, aki hóhérbárd alatt vesztette el szép fejecskéjét, mint apagyilkos.

S Erasmus. Első ismert portréja 1517-ből, melyet Antwerpenben készíttetett szerelmes barátjának, Morus Tamásnak ; Quentin Metsys volt a festő. Üveg nélkül, porral lepve a keskeny arc, egy aszkétikus rókáé, akinek gúny van hegyes orrára és keskeny szája köré írva, de a szeme ártatlan, bizalomkeltő. Beszélj, mondd, mit tegyek ? Hiszen ha valaki, te hányódó, te tudod, hogyan lehet megmaradni épnek, egésznek a hontalanságban. Nemrégen még vesszőparipám volt Erasmus a tanórákon ; diákjaim farsangra, tréfából, le is rajzolták, amint délcegen meglovagolom. S most, mintha csak ő küldte volna ajándékul, itt a kezemben az arckép, amely többi portréjához hasonlón két szállás között készült, vándorúton.

Most ?... Most, igen, most tizennégy éve. Kint lángol a nyár, úgy dől majd rám, ha kilépek, mint egy beomló forró fal. De kísértetnek nincs karórája, se kalendáriuma, a mostban van a múltja. Felelj, kép, csak az imént kérdeztelek, nem késő a tanács, felelj, mit tegyek. Heraldikus méhek a mennyezeti freskón... ez itt a Barberini.. ez itt a Corsini palota, porosan a kezemben tartalak, kint süt a téli nap, sötétedés után váltogatja színeit a villanyrendőr a Garibaldi hídnál.

EGY HÓNAPJA nézegetem reggelenként azt a karcsú tornyot az átelleni dombon, S. Alessio harangtornyát. Kezemben a ceruza, de nem bíztatom, nem bíztat, kedvemre henyélhetek. S lassan eltölt a halálfélelem, érzem, ahogy körülzárja szívemet. Végre ráérek félni. A nagy árnyéktól a nagy fényben.

Hát ez lappang Londonban a gépesített fegyelem mögött. Most már tudom, te pondró, miért esel reggelenként ágyadtól az íróasztalhoz, miért kapaszkodol úgy bele. Alkotó házat, csigaházat teremteni a halálfélelem ellen. Egy gyenge roppanás, s hol a csigaház ?

agyar szabadságharc

ssz- országon nagyszerű ellenzék támadt, s megjelent Kossuth a történelem porondján. Ez az erös alkatú férfi megjárta az osztrák börtönöket, de a szenvedés és a magány csak lángelméjét érlelte meg. Higgadt elszántság, figyelemre méltó szervezői tehetség, keleti pompát nyugati szellemmel egyesítő ékesszólás, már-már költőien misztikus és lelkes államférfiúi eszmék — íme, ezt állította Kossuth hazája és a szabadság szolgálatába. Elsősorban neki köszönhető, hogy Magyarország függetlensége európai üggyé vált. Nem érte be azzal, hogy éberségre intett a Bécsi Udvar megszálló tervei ellen, nemzeti minisztériumot és felelős végrehajtó hatalmat követelt, hanem meghirdette a tized eltörlését, a robot megszüntetését, az adók igazságosabb megosztását s a politikai jogegyenlőséget is. Így állt a helyzet, midőn a februárban lesújtó villám egész Európát megremegtette...

A bécsi forradalom — a mi forradalmunk leánya — alkotmányossá tette Ausztriát; a magyar Diéta egyetlen percet sem késlekedett: felelős nemzeti minisztérium, politikai egyenlőség, nyelvre való tekintet nélkül; az állampolgárok, akár nemesek, akár nem nemesek, arányos részvétele a közterhek vállalásában — a Diéta mind eme reformokat lelkesen elfogadta, s a nemesség maga is felfrissült, midőn ingyen átadta a földmíveseknek a bérbe vett földeket... .

Szükséges-e itt elmondani, milyen bátor erőfeszítések, bölcs és merész cselekedetek, valamint sorozatos győzelmek nyomán vált halhatatlanná a magyarok ellenállása? Ugyanaz történt Magyarországon, mint nagy forradalmunk alatt Franciaországban, a híres Barrère-jelentés után. Mintegy varázsütésre kétszázezer katona nőtt ki a földből. Puskapor, fegyvergyártó-üzemek, ágyúöntődék — a lelkesedés egyik napról a másikra mindazt előteremtette, ami egy háborúban szükséges. S négy hónappal később a megvert, hideg és éhség által megtizedelt, elgyávult és megdöbbent osztrákok arra kényszerültek, hogy Oroszország segítségéért könyörögjenek.

Ilyeténképp, Ausztria jogos bünhödésében odáig süllyedt, hogy — mivel egy szabad nép létére tört — szálláscsinálója lett a szolgaságnak...

Mindazonáltal ne féltsük Magyarországot, még ekkor se féltsük, ha az európai kormányok — olyan gyáván, hogy az már az őrültség teteje volna — odahagynák önnön erejére. Olyan politikusokkal, mint Kossuth, Szemere és Csányi, olyan tábornokokkal, mint Görgey, Bem, Dembinszki és Klapka, mire nem képesek e hőslelkű katonák?...

Így, vagy úgy: a magyarok a talpukon állnak; kezükben kard, s Isnard szavait idézve: hüvelyét messzire elhajították. Ne kételkedjünk hát sorsukban, hisz az hősiességük záloga. S azt se feledjük, hogy a magyarok e pillanatban soha el nem évülő szolgálatot tesznek Nyugat-Európának."

BÁRDOS ARTUR

KISEBBSÉGI RIPORT

FURCSA CÍM ez egy önéletrajznak, de írója valóban egy egészen kis kisebbségről számol be : önmagáról.

Az egyre szaporább életrajzirodalomban, amelyben minden tábornok és politikus siet igazolni magát, külön helyet foglal el az amerikai drámairodalom egyik legjelentékenyebb alakjának, Elmer Rice-nek „Kisebbségi Riport" címen most megjelent 500 oldalas önéletrajza. Magasan kiemeli a tömegből ezt a minden nagyképűség és önigazolási szándék nélkül megírt könyvet írójának nemcsak stílusművészete, hanem meglepő őszintesége és széles, mély távlata is.

Feltárja a drámaírás műhelytitkait s hatalmas történelmi freskót fest az irodalmi mozgalmak világtörténelmi hátteréről is. Valóban, sok szakszerű történelmi könyvnél világosabb és művészibb foglalata ez Amerika félszázados történelmének, melynek kívülálló, de annál elfogulatlanabb és friss meglátásokban gazdagabb megfigyelője.

Nem tagja semmiféle pártnak és nem hívője egy vallásfelekezetnek sem. Ha politikai álláspontját meg akarjuk határozni, akkor utópistának, idealista szocialistának nevezhetjük. A napi politikában is csak a humanizmus és a haladás érdekli. Hisz az ember fejlődésében és egy korban, amelyben a teljesen felszabadult egyén fejlettebb értelme majd dogmák nélkül vívja ki egyéni boldogságát, kiküszöböli a háborút és a gyűlölködést.

A MAGA DOLGAIRÓL szerényen és kíméletlen önkritikával ír. Nem hallgatja el tévedéseit és sikertelenségeit. Nem hivalkodik azzal — amivel pedig joggal dicsekedhetnék, — hogy tulajdonképpen az ő kísérletei és újításai az ősei a ma divatos absztrakt drámának. Csakhogy ő nem érte be csüggedt, szétesö vázlatokkal. Legdúsabb fantáziájú drámáinak is van kezelába, sőt logikus felépítésük új technikákkal gazdagítja a drámaírást.

A félénk, félszeg, alig húszéves fiatal írót nem kapatja el a nagy siker. Első darabját szokványosnak minősíti. Valósággal szétszedi a kedvező kritikákat. Puszta véletlennek tulajdonítja sikerét és azt a tanulságot vonja le, hogy még sokat kell tanulnia, szorgalmasan képeznie magát, hogy méltó tagja lehessen annak a drámaíró gárdának, melyre tisztelettel tekint.

Melyik sikeres író vallaná be, hogy drámája keretébe a színrehozó vállalkozó segítségével új cselekményt kellett kiagyalnia ? Rice bevallja azt is, hogy ő nem az újító lendületével fogott a drámaíráshoz, csak pénzt akart keresni, többet, mint az ügyvédi irodában, melyben állását feladta. Szinte restellkedve számítja ki, hogy darabjának első kétheti tantiémje addigi nyolc havi fizetésének felelt meg.

MÁSODIK DARABJÁT már meggyőződéssel, hivatástudattal írja. Viszont ez a „Vaskereszt" című, pacifista mű az első világháború alatt Amerikában nem került színre és csak később, angliai pályafutása után aratott sikert Amerikában is. ,

Folytonos témabeli és technikai kísérletezései útját állták darabjai előadásának. A színházak a siker megismétlésének hívei. Olyan darabot vártak tőle, mint amilyennel már sikert aratott.

Habent sua fata — a színdarabok is. Rice sokat tűnődik azon, milyen véletlenek irányítják a darabok sorsát. Jellemző erre, hogy a gyerekek munkaerejének kihasználása ellen írt darabja azért nem került színre, mert a törvény tiltja gyerekek felléptetését ! Két regényen és sok cikken kívül ötven színdarabot írt, de ezek közül húsz sohasem került színre. Nem bánja, mert a maga mulatságára és kielégülésére írta valamennyit.

Voltak tépelődéseinek meddő korszakai, amikor még tehetségében is kételkedett. Az első világháborút követő idők zavarai és igazságtalanságai nem voltak melegágyai az alkotásnak. Kedve ellen vállal ötéves szerződést Hollywoodban. De nem bírja a rutinmunkát, a gyűlölködést, az írók lenézését, ami még egy Maeterlincket sem enged érvényesülni. Két év múlva otthagyja Hollywoodot és tekintélyes jövedelmét. Azt a százezer dollárt, melyet első darabjával szerzett, arra akarta felhasználni, hogy függetlenül, szabadon élhessen hivatásának. Az író és az egyén szabadságát becsülte legtöbbre.

HÁROMSZOR alapított családot és öt gyermeke volt. Magánéletét, szerelmeit és kiábrándulásait is leplezetlen őszinteséggel írja meg. Egész önéletrajza olyan, mintha nem is a nyilvánosságnak szólna, csak önmagának akarna számot vetni életéről.

Szenvedélyes utazó volt. Bejárta sokszor Európát, majd Ázsiát és csaknem az egész világot. Első útjaira csak vándorló ösztöne vitte, de később, mint a Pen Club megbízottja, majd elnöke, amerikai küldöttségeket vezetett. Elkerült Budapestre is és erről néhány elragadtatott sort ír. Ki nem szeretné Budapestet ? — kérdi.

Külföldi útjainak köszöni, hogy kitárult a festészet, a szobrászat és minden szépség iránt. Utolsó éveit vidéki villájában töltve, a városi ember közvetlen érintkezésbe került a természet szépségeivel. Nem akar többé nagyvárosban élni.

HOLLYWOOD UTÁN egy este mintegy vízióban villan fel előtte a „Számológép" című darabjának ötlete és egész felépítése. Tizenhét nap alatt írta meg ezt a talán legjelentékenyebb művét.

A „Számológép" expresszionista stílusa teljesen újszerű volt a maga idejében. Nyolc élesen kivetített jelenetben drámai szükszavúsággal ábrázolta a számológép rabszolgájának sorsát egy gépesített társadalomban. Amikor aztán géppel helyettesítik be az emberi munkát is, kétségbeesésében megöli alkalmazóját. Halálra ítélik. Elgyötört lelke a túlvilágon sem engedi élvezni szabadságát, visszatér a földre és újra kezdi robotját. A Számológép feltűnéssel és sikerrel került színre a nyugati kultúra minden színpadán.

Másik, megint újszerű technikájú és hasonlóan világsikerű darabja az „Utcai jelenet". A New York-i utca tohuva-bohuját ábrázolta hol realista, hol szimbolista, hol expresszionista, szűkszavú, szinte néma játékszerű, de annál kifejezőbb és hatásosabb jelenetekben. Bejárta a világot az „Álmok lánya" című drámája is, amely egy álomvilágban élő, intellektuálisan érett, de érzelmileg éretlen, furcsa lány életéről szól. Az „Ítélet"-nek, amely balkáni környezetben, Hitler uralomrajutásának botrányos körülményeit szatirizálja, főként londoni sikere emlékezetes.

ELMER RICE korának legértékesebb drámaíróival Maxwell Andersonnal, Robert Sherwooddal, Sidney Howarddal és Behrmannal megalapította a Drámaírók Szövetségét. Hadüzenet volt ez az üzleti szellemű színházak ellen. Saját vállalkozásukban adták elő darabjaikat és húsz évig sikerrel és teljes harmóniában dolgoztak együtt.

Rice elfogulatlan elismeréssel méltatja korának drámáíróit. Teljes mértékben elismeri O'Neill nagyságát és hatását a saját tevékenységére is. Méltatja Maxwell Anderson történelmi darabjainak a lényeget feltáró intuícióit, Sherwood egyre mélyebb paraboláit, Behrman vígjátéki vénáját. De legszükebb körén kívül is tisztelettel ír Marc Conellynek és Tornton Wildernek az ő világától oly távoleső fantáziáiról. Még a rutinos George Kaufman bámulatos termékenységére és biztos színpadi érzékére is talál dicsérő sszavakat. Felidéz olyan szerzőket is, akiknek már a nevét is elfelejtették a Broadway-n, ahol nincsenek repertoár-színházak, hogy felszínen tartsanak érdemes műveket.

A háttér politikai freskóját is mindenütt felvázolja. Idegenkedéssel szemléli Woodrow Wilson és a két Roosevelt háborús politikáját, de kibékíti velük a tőkét szabályozó szociális reformjaik. Még a háborúkban is meglátja azokat a motívumokat, amelyek nagyobb demokratikus fejlődésnek nyitnak lehetőséget.

KÖNYVÉNEK záró fejezetében a hetvenéves Elmer Rice mérleget készít. Optimizmusát nem veszti el. Azt csinálta, amit szeretett, függetlenül, szabadon fejthette ki munkásságát, és hű maradhatott meggyőződéséhez. Ez adja életének legfőbb értelmét.

Szerinte a mózesi Tízparancsolat csak főbenjáró, durva bűnöket tilalmaz. A saját tízparancsolatát ő így fogalmazza meg :

Jobb élni, mint meghalni,
jobb szeretni, mint gyűlölni,
alkotni, mint rombolni,
dolgozni, mint henyélni,
igaznak lenni, mint hazugnak,
adni, mint elfogadni,
erősnek lenni, mint gyöngének,
remélni, mint kétségbeesni,
merni, mint félni
és a legfőbb jó — szabad embernek lenni.

A bukás után

Arthur Miller legújabb darabja, *A bukás után*, amit a napokban mutattak be New Yorkban, *személyes élmény általánosítása* ; annak az élménynek közvetítése,amit Marilyn Monroe adott az írónak és — feltehetőleg — az író a színésznőnek. A tragédia autobiografikus jellege a darab legnagyobb kockázata s — egyúttal — legemberibb mozgatóereje, noha nyilván időbe telik, míg a személyes élmény fellegén áttör a mélyebb, távolibb és igazabb emberi mondandó napsugara. Vagy ha így tetszik : jégcsapként szikrázó, kristályos tündöklése. Miről van szó ?

☆

Maggie, a hősnő, akkor lép a hős, *Quentin* életébe, amikor az éppen különválik feleségétől ; amikor *egy* személyből *kettő* lesz, ahogy az író mondja. A drámai pillanatot a két hős különbözősége avatja még emlékezetesebbé ; a kissé megrémült Quentin és a tapasztalt Maggie szerelmi összeütközése, az önéletrajzi elemek ilyen közelsége következtében, veszít talán az általánosból, de vonzóbbá válik éppen egyediségében. Miller a meztelen Maggie-ben, a spirituálisan meztelenné vált Marilynt állítja elénk, oly borzongató pontossággal, amit csak a nagy személyes élmény ereje tesz lehetővé ; a csintalan kislányból a szemünk előtt bontakozik ki „az elvesztett ártatlanság" megrendítően emberi tragédiája. A darab Maggie-Marilyn keresztrefeszítése s egyben halhatatlanná tétele.

A szerelem azzal kezdődik, amivel Maggie szerelmei általában nem szoktak kezdődni ; a férfi azért vonzódik a nőhöz, mert az sem nem „védi", sem nem „vádolja" önmagát, de még csak nem is ,ajánlkozik fel". A nő azért vonzódik a férfihoz, mert megérzi benne az „istent", valószínűleg azért, tűnődik a férfi, mert nem akar lefeküdni vele az első öt percben. De Quentin többet kap Maggie-től, mint amennyit adni tud, legalábbis így gondolja ; Maggie adja meg neki először a nő valódi odaadásának tapasztalatát, azt a lehetőséget, hogy a jótevőt játszsza vele s ne egyszerűen a férfit. Quentin a hatalom érzetét kapja, azáltal, hogy igyekszik megváltoztatni Maggie-t ; ezt véli szerelemnek s ez, nyilván, tragédiájának alapja. Ebben a zavarban jön létre a házasságuk, mert, amint Quentin mondja *„végül is a legfontosabb, hogy valakinek igent tudjon mondani az ember"*, noha ráébred, hogy az asszony képtelen elhinni, hogy akadt olyasvalaki aki *önmagáért* szereti és nem a testéért. A tragédia második mozzanatánál vagyunk.

A darab legdrámaibb jelenetei következnek. Maggi megpróbál öngyilkosságot elkövetni : megmérgezi magát. A második felvonás annak az élménynek mélyéből táplálkozik, melynek erejét Miller önmaga szenvedéséből vetíti a színpadra. A megoldás, pontosabban, a *megoldás hiánya* szintén. Miller nem ajánl megoldást ; az egyetlen, amit javasolhat, nem más, mint a bátorság, — a bátorság szembenézni a lehetetlennel, — amit harmadik felesége ajánl Quentinnek, megértetvén vele, hogy *lehetséges* félelem nélkül szembenézni a lehetetlennel. Quentin dilemmája — a színpadon — nem oldódik meg. Megoldódott-e az életben ?

☆

Maga a darab voltaképp villanások sorozata a múltból, ahogy az író meghatározza, *„élmények, melyek hátra maradnak bennünk, ahogy a sziklák a lecsuszamló glecscserben"* ; nem a „színpadon" történik a cselekmény, hanem az „emberi emlékezetben". Ami pedig a személyes élményt illeti, az — Miller szerint — *„csak arra való, hogy általános érvényt és értéket szerezzen a darabnak"*, mert *„ahhoz, hogy általánosítson"*, szüksége volt — és van — *„az egyedi élmény erejére és szenvedélyére."* Igaz, hogy a *színpadi Maggie* még megjelenésében is hasonlít képmására, *Marilynre*, (*Barbara Loden*, a kiváló színésznő maszkja talán egyik legnagyobb kockázata a darabnak), de az ilyesfajta *általánosítás*, az író véleménye szerint, a legkönnyebben omlik össze; vagyis a legkönnyeben feledhető. Mi tehát a maradandó ?

Az a fájdalmas élmény, mondja a szerző, mely önmagunk *elemzése* során születik s mely mélyebben marad a darabban mindenféle más személyes élménynél ; az a felfedezés, hogy önmagunk felfedezése közben kiderül milyen szintézis létezik tulajdon magunk és élményeink között. A darab kísérlet az élmények közös nevezőre hozására ; ahogy fejlődik, úgy hoz létre különböző erkölcsi nézeteket, különböző módokat az *igazság* megélésére. Alapvetőleg — az író szerint — az igazság elfogadhatatlan és kínzó ; fegyver, amit ölésre használhatunk fel. Maggie, tulajdon véleménye szerint, „igazságmondó" s a darabban azt láthatjuk, hogyan öli meg önmagát, pontosabban, milyen kárt okozhat az igazság kíméletlensége. Mi a kivezető út ? Nincs könnyű kivezető út. *„Azt akartam megmutatni, hogy a szerelemben, ahol a legfőbb mozgatóerő a hatalom megszerzése, (egyik vagy másik fél részéről), a szerelem nem hatalom, hanem ellenség."* S mégis, a darab alapvető témája az ártatlanság problémája, mert azzal foglalkozik, mi történik az ártatlansággal a *bukás után*. De az ártatlanság itt nem a lelki vagy fizikai értelmű ártatlanságot jelenti ; azt a vakságot, amivel a szemben álló motívumait szemléljük, pontosabban : képtelenek vagyunk szemlélni. Az efajta ártatlanság vezet tragédiához. Maggie hisz az ártatlanságában, mert, amint Quentin mondja neki," *Te még akkor is igazat mondasz, ha ezzel ártasz magadnak"*. Quentin harmadik felesége nem ártatlan ; amit tehetünk, — az élettel szemben, — nem más, mint a bátorság. Ez az élet állandósága és tartalma.

S mi történik, ha a közönség a drámában *kizárólag* a Miller-Monroe ügyet látja ? Az írót nem zavarja ez a lehetőség. Megvan rá a tapasztalata. Amikor „The Crucible" című darabját játszották, éppen tombolt a McCarthy-féle boszorkányüldözés. A nézők a darabot kizárólag ebből az összefüggésből tudták megfigyelni. S ma ? Ma már értik, hogy tartalma is, mondandója is tágabb, mélyebb. Ez az ára annak, ha korabeli témát dolgoz fel az író. S ki tudja, mi még ?

(aczél)

THINSZ GÉZA

Elégia a lebontott házról

A cserépkályha zománca megkopott
a padlót is ki kellett volna cserélni
téglapor
csordul
a padlóra
úgyis
éhes
éhes
a csákány
A fürdőszoba : egy lélegzetvétel
a konyhában rozoga gáztűzhely áll
odvas
volt
ez a ház
ha mondom
húzd ki hát
húzd ki
az utca
fogát
Lehántott tapéta-bőrrel megtört
geranda-bordákkal is jajtalan a fal
Kezünk
között
szétreccsen
a ház
szakszerűbb
munkát
a bomba
se végez
nálunk
Két nemzedék nyugodalma. Otthon.
Törmelék már. Szemétre való.
Hordjuk
a törtarcú
téglákat
holnapra már
túl leszünk
hetedhét
bontásra
érett
házon
Gépkocsi-park épült a telken. A múltra már
csak a foghíjas utca emlékezik.

FENYŐ MIKSA

TU ES PETRUS...

ROLF HOCHHUTH DRÁMÁJÁRÓL : „A HELYTARTÓ !"

ROLF HOCHHUTH drámáját, — Der Stellvertreter, — ahogy azt Berlinben a jónevű, tapasztalt színházi ember, Erwin Piscator színrevitte, nem volt alkalmam látni. Azonban a dráma könyvalakban is megjelent, teljes szövegében, szerző által hozzáillesztett dokumentumokkal és glosszákkal, — ezt figyelmesen elolvastam, amiket mondok, ezen a könyvkiadáson alapul. Továbbá: Hochhuth drámájának kiadója összegyűjtötte és külön kötetben kiadta azokat a bírálatokat, hozzászólásokat, vitákat, melyek a múlt esztendő szeptemberéig Hochhuth darabjáról a német sajtóban megjelentek. Ezt is elolvastam és ezzel is foglalkozom, — majdnem hogy érdekesebb mint maga a darab, mely ezt a szenvedélyes vitát fölidézte. Nem egy kitűnően megírt, elmélyedő, emberségében az átlagon fölülemelkedő hozzászólást olvashatunk ebben a gyűjteményben.

A dráma tézise igen egyszerű. Központjában — bár csak egy jelenetében — XII. Pius pápa áll, akit az író azzal vádol meg, hogy a zsidóság kiirtásának szörnyű esztendeiben bűnös módon hallgatott. („Mert vétkesek közt cinkos aki néma", mondja Babits Jónása.) A pápa gonosztevő, — „Verbrecher", — ez a tétele. „Krisztus helytartója, kinek szeme előtt játszódik le ez és hallgat, államrezonból, aki akár csak **egy napig** gondolkozik ezen és egy óráig vonakodik fájdalmának megátkozó hangját hallatni, mely még a föld utolsó emberét is borzadállyal töltené el, — az ilyen pápa gonosztevő". Riccardo, a fiatal jezsuita, a drámában szerző szócsöve, mondja ezt és életét teszi föl meggyőződésére. Általa válik a dráma lángoló máglyává.

SZERZŐNK ezzel nem éri be; attól tart, hogy akadnak emberek, kik azzal mentik a pápát, hogy szava hiábavaló lett volna, még szörnyűbb szörnyűségeket provokált volna. Kiegészíti tehát vádját azzal a tétellel: ha a pápa kiáll s akárcsak a konkordátum felmondásával fenyegetődzik, Hitler visszariadt volna a további tömeges gyilkosságtól s a pápa szava százezer meg százezer ember életét mentette volna meg. Ez a dráma párbeszédeiben állandóan visszatérő motívum szerző erős meggyőződése, melyet darabja függelékében dokumentumokkal igyekszik bizonyítani.

Hochhuth tézisét — XII. Pius hallgatott — nem cáfolom; tanúja voltam ezeknek az időknek, — tanúja és szenvedő alanya —, (lásd Az Elsodort Ország című könyvemet), — óh, hányszor kérdeztem meggyötrötten: hogy van az, hogy a pápa ünnepélyes üzeneteiben soha kimondottan nem említi a zsidókon elkövetett szörnyűségeket? Így lázongtam magamban, de a leglázadóbb pillanatokban sem hárítottam el magamtól a megfontolást: hogy ha ez a nagy erkölcsi hatalom vonakodik ezt megtenni, akkor kétségtelenül nehéz lelkiküzdelmek árán, a következményeket százszor megfontolva, jutott el a **non possumus** gyászos álláspontjáig. Nem lehet ez másképp. A pápának vállalnia kellett volna a mártíromságot, dokumentálni a világ előtt a hit erejét, — mondják Hochhuth tételének védői. Túlságos leegyszerűsítése a problémának, — ami egyébként az egész színművet jellemzi. A mártíromságnak, még ha a pápa akarta volna is, — bár ilyet akarni gőg, a mártíromság csak mennyei kegyelem dolga, malaszt lehet. — szóval ha a pápa akarta volna is, aligha sikerült volna elérnie. Számára dicskoronát jelentett volna, ha kimondottan a zsidókat védő üzenetére, Hitler ugyanazt az emberét szabadította volna a Vatikánra, aki Mussolinit kiszabadította és Horthy kormányzó fiát neki liferálta. De XII. Pius a nácik fogságában nem jelentett volna vértanúságot. (Az egyetlen pápa, ki a gázkamarában pusztult volna el, a zsidószármazású Pierleoni-pápa II. Anaklet volt.) XII. Pius fogsága a katolikus egyház gyönge hatalmának teljes megbénítását jelentette volna.

AMELLETT nagyon hiszem, bár bizonyítani nem tudom, legföljebb egy másik, Hochhuthéval egyenértékű drámával, hogy XII. Piust, ki számos jelét adta annak, hogy boldoggá avatását pályája megkoronázásának tartaná, a mártíromság víziója nem rémítette volna. Provokálni ezt nem provokálhatta, de tudatában volt annak, hogy ez a malaszt nemcsak hogy nem állítaná meg Hitler dühöngését, hanem ennek új indítékot ad s most már minden gátlás nélkül látna hozzá a katolikus egyház megnyomorításához, papok irtásához, amennyiben nem vállalják feltétlenül Hitler országát. A zsidók irtásához nem volt szüksége semmi különös okra.

Megpróbálom rekonstruálni az eseményeket — ismétlem: mint tanú és szenvedő alany; későbbi idők embere meg sem értheti, amit akkoriak átéltünk —, hogy megértessem, miért szállok vitába szerzővel, akinek haragja, lehet hogy **szent** haragja, drámája retorikáját diktálta. Mert ami szerzőben őszinte fölháborodásként élt, az tolla nyomán hatással szavalható retorikává szélesül, — esztétikai megállapítás ez s nem szól tézisei ellen, sem mellettük. Mikor XI. Pius pápa, XII. Pius közvetlen elődje, 1933-ban Hitlerrel konkordátumot kötött, a nácik kezdeményezésére s nem mint Hochhuth írja, a Vatikánéra, mindkét szerződő fél ebben valami előnyt látott. Hitler, mert ebben a maga szalonképességének elismerését látta, mint ahogy ezt látta az Angliával kötött flottaegyezményben is. Róma, mert úgy vélte, hogy enyhül a Führer egyházellenes komiszkodása, aminek addig ijesztő példáit volt alkalma látnia, — vagy legalábbis módja lesz arra, hogy ezek ellen fölszólaljon. Még Mussolini is helyeselte a Vatikán szerződési hajlandóságát, noha akkor még viszonya a Führerrel meglehetősen feszült volt.

A VATIKÁNNAK hamar alkalma nyílt élni a konkordátum adta jogokkal; XI. Pius haláláig közel hatvan esetben küldött határozott hangú jegyzéket a náci kormánynak és 1937. márc. 14-dikén egy nevezetes enciklikát, a **Mit brennender Sorge** néven ismertet, mely a katolikus egyház helyzetét állapította meg Németországban s a nácitételeket ítéli el s melynek lényege ebben a mondatban fejeződik ki: „Aki a fajt, vagy a népet, vagy az államot, vagy az államformát, vagy a társadalom valamely formáját... a legfőbb értéknek, akár a vallás legfőbb értékének állapítja meg s bálványként isteníti, az felforgatja, meghamisítja, a dolgok Isten által parancsolt rendjét". Az enciklika XI. Piusé volt, de Leiber jezsuita páter, XII. Pius személyi titkára szerint Pacelli bíboros, a későbbi XII. Pius fogalmazta. Ez a szellem jutott kifejezésre a pápa rádióüzenetében 1942. karácsonyán, melyben elítél minden olyan rendelkezést, „mely kizárólag egy nációnak, vagy emberfajtának, vagy osztálynak megadja ezt a jogot s ezt jogforrásnak, jogi normának mondja ki, mely ellen kizárja a fellebbezésnek minden lehetőségét". A jezsuita atya (Leiber), kinek dokumentációját hitelesnek érzem, figyelmeztet arra is, hogy XII. Pius az 1943. június 2-dikán tartott kardinális-ülésben ugyanilyen értelemben beszélt s megemlékezett azokról, „akik nemzetségük vagy fajuk miatt nagy bajokba jutottak és gyötrő fájdalmak által kínoztatnak és akik önnön hibájuk nélkül olyan korlátozásoknak vannak alávetve, melyek lényegükben kiirtásukat jelentik". Igaz, a zsidó szó ezekben sem fordul elő, de a **faj** szó igen és ez akkor sem négert, sem kínait nem jelentett, egyedül zsidót.

A Süddeutsche Zeitung egy alapos tanulmányban fölsorolja a Németországhoz intézett vatikáni jegyzékeket. Ilyenek: tiltakozás a katolikus szervezetek feloszlatása ellen; a katolikus ifjúsági szervezetek védelme; követeli, hogy a katolikusok szabadon hirdethessék világnézetüket és szociális tanaikat; tiltakozás a Führer számára megkövetelt feltétlen hűségeskű ellen; Rosenberg vallásellenes propagandája ellen; tiltakozás a hitoktatás akadályozása ellen; a katolikus sajtó elnyomása ellen; a papokkal szemben tanúsított önkényeljárás ellen; az üldözés minden formája ellen s így tovább. Egyiknekmásiknak talán volt is foganatja, főleg Hitler nagy diadalai előtti időben, de túlnyomórészt „chiffon de papier", papírrongy, maradt, ahogy II. Vilmos császár külügyminisztere a Belgium semlegességét biztosító szerződést nevezte. Hochhuth hívei arra hivatkoznak, hogy Hitler Münster püspökének felszólalására beszüntette a gyöngeelméjűek legyilkolását (euthanasis). Ez igaz, fölösleges rendbontó cselekedetnek érezte ezt; a gyöngeelméjűek éppoly kevéssé érdekelték, mint az épelméjűek, azonban mint vindikatív ember megjegyezte magának a nácirendelet ellen izgató püspök nevét. Vagy nem bánta, ha az emberek a templomokat látogatják. „Ha a templomok látogatása segít engem abban, hogy a háború nyomása mellett a belső béke megmaradjon, nincs ellene kifogásom." Minima non curat praetor. Az esetek nagy többségében Róma panasza elintézetlen maradt. De hogy dacára az ilyen tapasztalatoknak, Róma el sem tudta képzelni, hogy a Führer őrült embertelensége, melyhez népe nagy többségének kimondott vagy hallgatag hozzájárulását megkapta, olyan szörnyűséggé fajuljon, amilyenre 1942. elejétől — eleinte hitetlenkedve — a világ rádöbbent, ezen nincs mit csodálkoznunk, — ember sem ésszel, sem fantáziával nem fogta föl, hogy ez elkövetkezhessék.

A KÉRDÉSSEL egyedül az Egyház, vagy még precízebben XII. Pius szempontjából foglalkozom s így nem térek rá a világi hatalmak viselkedésére, de nem nyomhatok el egy megjegyzést. Ha Hitler trónralépésének első eszendejében a zsidókérdésben a nyugati világtól határozott vétot kap és a nyugati világ nem búvik meg a kényelmes paravent mögött, hogy a zsidókérdés Németország belügye, akkor... nem folytatom. Cleopatra orra olyan maradt, amilyen eredetileg volt. A heidelbergi katolikus ifjúság meghívására számos jeles ember részvételével érdekes tanácskozás volt Hochhuth vádirata dolgában. Ezen Dr. Mommsen, a Heidelbergi Egyetemen a jelenkori történelem tanára, utalt arra, hogy a zsidóüldözés kérdését a háború előtt kellett volna tisztázni, ezt azonban elmulasztották. Később ennek már nem volt meg a lehetősége, mert a cselekvési szabadságot átengedték a náciknak. (Csak a magam felfogásának alátámasztására idézem ezt.)

Mire az Egyház tudatára ébredt, hogy ki az a rontó hatalom, akivel szerződésre lépett, már foglya volt ennek a hatalomnak, melyet győzelmi útján a Balti-tengertől a Földközi-tengerig, az Atlanti-óceántól a Volgáig semmiféle hatalom nem tudott megállítani, — ima a legkevésbé. Hogy a pápa az önmagával való nehéz küzdelemben nyilván sűrűn mérlegelte, hogy mi nagyobb veszély az Egyházra, a nácizmus-e vagy a bolsevizmus, s hogy a bolsevizmust ítélte nagyobbnak, ezt minden agnosztikus hajlandósággal mellett hajlandó vagyok föltenni. Én náci-bujdosásom idején, néha egy szobányi távolságban a szikáriusoktól, a nácigyőzelmet tartottam nagyobb veszélynek, de megértem a pápát és nem tudok együtt érezni azokkal, kik villámokkal sújtják, mert hogy ő, azzal a felelősséggel, melyet négyszázmillió híve iránt érzett, másként ítélte meg. De keresztes hadjáratot a Szovjet ellen nem hirdetett, sem akkor, mikor a nácik, sem pedig mikor a nyugatiak szövetségese volt. De hogy van az, kérdi Hochhuth, hogy mikor már az egész világ látta és nyilván a Vatikán is, hogy Hitler elvesztette a háborút, mondjuk az észak-afrikai és sztálingrádi vereségek után, — még akkor is óvatos volt a nácizmussal szemben folytatott politikájában? Ezt csak olyasvalaki kérdezheti, aki Hitler alakjával kevesebbet foglalkozott, mint a pápáéval. Hitler hatalma három oszlopra volt építve. Az egyik: a germán faj hivatottsága a világuralomra; a másik a bolsevizmus letörése s végül a harmadik: a zsidókkal való végleges leszámolás, ahogy azt 1942. évi nyilatkozatában bejelentette. A bolsevizmussal szerződésre léphetett háborús céljai érdekében; a világuralom dolgában megcsillanthatta Anglia előtt, hogy hajlandó ezt az uralmat vele megosztani, — tudta, hogy végleges győzelme esetén egyetlen kötelezettségét sem fogja állni. De legkisebb okot nem látott arra, hogy náci hitének legfőbb dogmáját megtagadja. Pláne nagy győzelmei idején. S amikor aztán a hadjáratban egyik csapás a másik után érte, akkor meg számára kibírhatatlan volt a gondolat, hogy akár egyetlen zsidó is tanúja maradhasson leveretésének. Nem találom jegyzeteimben azt a kijelentését, de tudom, hogy mondotta: ha pedig a németség legyőzetni engedi magát, akkor vesszen az is, mert őt, Hitlert, nem érdemelte meg s Európa maradjon romhalmaz. (Nem szó szerinti idézet, de ez volt az értelme.) Ha valaki így tér napirendre saját nemzete fölött, hogy kegyelmezne az meg a zsidóságnak! Ebben a kérdésben semmiféle megfontolásnak, emóciónak, alkunak nem volt nála helye.

HOCHHUTH annyira meg van győződve a maga igazáról, hogy azt néha — mint középkori szerzetesek a krisztusi igazságokat — hajlandó ingatag bizonyítékokkal is alátámasztani. Nagy elismeréssel beszél Albrecht von Kesselről, Weizsacker német vatikáni követ munkatársáról, akiről megállapítja, — és méltán —, hogy mint a náci rezsim igazi ellensége, milyen méltón viselkedett nehéz körülmények között. De elhallgatja, vagy nem tudja, hogy ugyanez a von Kessel a nürnbergi bíróság előtt úgy nyilatkozott, hogy ha a pápa nem protestált, „akkor azért nem, mert azt kellett magának mondania, ha protestálok, Hitler dühe őrültségig fokozódik. A zsidókon ezzel nem segítek, sőt azzal kell számolnom, hogy most aztán a vérengzés teljes lesz". Vagy Hochhuth idézi Mauriac nyilatkozatát, mely így szól: „nem volt meg számunkra az a vigasztalás hogy a Galilea-beli Simon Petrus utóda egyértelműen és világosan elítélte volna, nem pedig diplomatikus utalásokkal, az ‚Úr testvéreinek' keresztrefeszítését." De kihagyja az idézetből azt a passzust hogy „a megszálló hatalomnak bizonnyal voltak olyan kényszerítő eszközei, melyeknek nem lehetett ellenállni és a pápa és a hierarchia hallgatása szörnyű kötelesség volt; arról volt szó, hogy a még nagyobb rossz elkerültessék". Ezt kár volt kihagyni és helyébe pontokat tenni.

Annak sem találtam nyomát — talán az én hibámból — Hochhuth dokumentációjában, hogy a pápa 1943. áprilisában üzenetet küldött Preysing püspöknek, mely egyebek között határozottan szól a „nem árják"-nak nyújtandó segítségről. Az egyik passzusát a „Der Monat" cikkíróia szó szerint idézi: „Az illető helyen működő főpásztorokra bízzuk, hogy mérlegeljék, milyen büntető rendelkezéseket kényszerítő eszközöket provokálnak a püspöki megnyilatkozások és vajon a háború elhúzódása, psychológiája, dacára a fent elmondott indítóokoknak, nem javallnak-e, **ad maiora mala evitenda** — a nagyobb rossz elkerülése végett, bizonyos tartózkodást. Ez is egyike az okoknak, mely számunkra nyilatkozatainkban korlátot jelentett. A tapasztalat, mit 1942-ben általunk kiadott és a hívőknek szánt nyilatkozatokkal tettünk, igazolja, amennyire látjuk, magatartásunkat".

Hogy a pápa, ha nem is hallgatott („ich schweig nicht, ich red nur nicht" — nem hallgatok, csak nem beszélek), de kimondottan nem bélyegezte meg a zsidóirtást, fajról beszélt és nem zsidóról, ezt ténynek el kell fogadnunk. Mi erkölcsileg másként értékeljük ezt mint a dráma szerzője, — mégis maradjunk meg a vádnál, hogy a pápa hallgatott. De mit szóljunk Hochhuthnak ahoz a tételéhez, hogy ha szólt volna, százezer meg százezer ember életét mentette volna meg. Hitler semmitől sem riadt vissza, amiben céljainak megvalósítását látta; élt benne némi respektus Franciaországgal és még inkább Nagybritanniával szemben, de igen csekély az Egyházzal szemben, — még azt a kérdést sem vetette fel — Sztálin módjára —, hogy a Vatikánnak hány bataljonja van? Ha Hochhuth egy Hitler-drámát írt volna akkor sokkal több dokumentumot talált volna Hitler kiengesztelhetetlenségére a zsidókérdésben, mint XII. Pius elmarasztalására.

SZERZŐ két olyan esetet említ meg melyekben, szerinte, az Egyház közbelépésének eredménye volt. Nem az Egyház mentségére hozza fel ezt a két esetet, hanem annak demonstrálására, hogy íme ha az Egyház a sarkára állt, akkor megvolt a kellő eredmény. Az egyik úgymond, a szlovákiai zsidók, a másik a magyar zsidók érdekében történt, kielégítő eredménnyel. A szlovákiai mentés Hochhuth szerint úgy történt, hogy a pápai nuncius értesült a deportált zsidók elgázosításáról, vizsgálatot követelt és ezzel sikerült egy időre megakadályozni a borzalmakat. Lehet hogy így volt, nem ismerem az ügy aktáit. Lokális érdekek játszhattak közre, melyek a Führer szlovákiai helytartójának átmenetileg toleranciát javalltak, — nem tudom. De amit Hochhuth a magyar deportációk dolgáról elmond: hogy az Egyház erélyes közbelépése milyen sikeresen akasztotta meg ezt, ennek bizonyító ereje meglehetősen gyönge. Magyarország erős német nyomásra, melyet a magyar belpolitikai viszonyok is sajnálatosan alátámasztottak, messze ment el a zsidóknak a közéletből való kirekesztésében. De nem ment el odáig, hogy megélhetésüket teljesen aláássa s különösen nem volt hajlandó a náci-embertelenségek útjára lépni. Mind ezt annak dacára, hogy Hitler 1941. közepén a wannseei konferencián bejelentette, hogy véglegesen kívánja elintézni a zsidókérdést s ennek megfelelően a Német Külügyminisztérium határozottan követelte a Magyar Kormánytól a zsidók teljes kirekesztését a magyar gazdasági és kulturális életből, a sárga csillagot és a deportálást. A Magyar Kormány nem vállalta még akkor sem, mikor 1943. áprilisában Klessheimben Horthy kormányzó a Führert meglátogatta és ez a leghatározottabban állt elő követeléseivel. Bármilyen kedvezőtlen legyen is véleményünk Horthy hivatottságáról Magyarország kormányzásában, meg kell állapítanunk, hogy ellenállásában emberiességének volt döntő szerepe. Cselekvési lehetősége otthon igen korlátolt volt: a katonaság és csendőrség túlnyomó része a nácik pártján volt; a kormány egyes tagjai nácibarátok, sőt nácikémek; a Parlament többsége a nácikkal tartott, — egyedül csak miniszterelnökében, Kállay Miklósban bízhatott, — a kormányzó bizony nagyon egyedül volt. A Hochhuth által hangoztatott sikeres egyházi intervenciónak ekkor semmi nyoma sem volt. Az 1944. márc. 19-én bekövetkezett náci megszállással, melynek okai között ott szerepelt Magyarország konoksága a zsidókérdésben, a helyzet gyökeresen megváltozott. A nácik hozzáláttak a vidéki zsidók deportálásához. S ez ellen valóban határozottan felszólalt az Egyház, — Angelo Rotta nuncius több ízben hozta a pápa óvását; az addig lanyha főpapok utasítására, papjaik a szószékről hirdették a pápa óvó igéjét, — (Ria hallotta, ahogy mise után a Belvárosi Templomból kijövő jó polgári tömegben mondották: „A pápa már megint fecsegett"); a svéd király üzent; Roosevelt üzent; Svájc tiltakozott, stb. — mind ez megerősítette Horthyt emberséges hajlandóságában. De döntően cselekedni csak akkor tudott, — s most már csak a budapesti zsidóság életét mentve —, amikor a hadihelyzet pillanatnyilag zavarba hozta a nácikat s nem tudták eldönteni, hogy a zsidók irtása fontosabb-e vagy az oroszoké. Egy további körülmény a két fő-szikárius, Baky és Endre László összeesküvése a budapesti zsidók deportációját megnehezítő kormányzó ellen. Horthy most már szokatlanul határozott intézkedéssel s megbízható katonai csapatokra támaszkodva, az összeesküvők által fölrendelt csendőrséget visszarendelte állomáshelyeikre s véget vetett a deportációs törekvéseknek. Aztán 1944. őszén Szálasi... s nincs tovább.

EZZEL A KÉRDÉSSEL való foglalkozás külön s alaposabb tanulmányt érdemelne, de tán ennyi is elég annak bizonyítására, hogy Hochhuth dokumentációja ebben az esetben igen fogyatékos: nem az Egyház beavatkozása volt az, ami cca. százötvenezer magyar zsidó sorsát jóra fordította, hanem Horthy embersége s még egyéb szerencsés körülmények: Himmler megenyhülése, mellyel jövőjét biztosítani vélte; az orosz hadsereg ágyúinak dörgése; a getto nácibarát hajlamú parancsnokának visszariadása a „végleges" lépéstől ... s tán más dolgok is, melyek a dráma szerzője által adott szimpla magyarázatot bizony elerőtlenítik. Azt hiszem, akaratlan mulasztása a szerzőnek, hogy viszont nem emlékezik meg arról a nevezetes esetről, amikor a hollandiai püspökök nyilvános tiltakozására az volt a nácik válasza, hogy másnap a deportációs akció nagyobb méreteket öltött.

(*Folytatás a* 10. *oldalon*)

Könyörtelen őszinteség

SIMONE DE BEAUVOIR ÖNÉLETRAJZA

(„LA FORCE DES CHOSES", EDITIONS GALLIMARD)

BAUDELAIRE véleménye szerint homoszexuális öröm okos nőt szeretni. Tapasztalatai indították-e a költőt e tömör megállapításra, vagy pedig a jövőt vizsgálgatva megérezte-e, hogy Simone de Beauvoir megírja majd önéletrajzát? Hosszas elmélkedés után a rejtély megfejtését, szerényen, illetékesebb személyekre bízzuk. De ha Baudelaire még élne, sok minden egyéb között ezt a kérdést intéznénk hozzá: „És milyen öröm buta nőt szeretni?"

Az önéletrajz valamiféle rokoni kapcsolatot teremt az író és olvasója között. Ez a varázsa, de a veszedelme is a műfajnak. „Ki olyan erős és hatalmas, hogy ne akarja igazolva látni magát, művét, fáradságát, egyéniségét"? — kérdezi Márai Sándor „A négy évszak"-ban. Hol az az önéletrajzíró, kérdezzük mi, aki ne vezetné be olvasóját szenvedélyeinek, kíváncsiságának, ízlésének, félelmeinek és fájdalmainak ketrecébe, ahol úgy játszik mind ezzel, mint egy idomító a kiöregedett, fogatlan tigrisekkel. „Így éltem én!" kiáltja a fényszórók tűzében és várja a tapsot.

HOGYAN ÉLT Simone de Beauvoir?

Négy regényt írt, egy színdarabot, öt vaskos tanulmányt az erkölcsről, Amerikáról, a kommunista Kínáról, és három kötetnyi önéletrajzot. „Az volt a kívánságom, hogy szeressék könyveimet és, rajtuk keresztül, engem," — írja. Regényei és tanulmányai gyakran nagy példányszámban keltek el, de nem hisszük, hogy rajtuk keresztül sokan szerették az írónő személyét is. Az olvasó és az író között nincs reménytelen szerelem. Dosztojevszkijt nemcsak azért szeretjük, mert tökéletes író, hanem, mert ő is szeret bennünket. Simone de Beauvoirból, mint a legtöbb íróból, hiányzik a forrás, melyhez az olvasók leglényegesebb szomjúságuk csillapítására járulhatnának.

Élete egyetlen igazán komoly eredményének Sartre-ral való kapcsolatát tekinti. „Harminc év alatt egyetértés nélkül csak egyetlen este aludtunk el", — írja. Végre egy nagy szerelem, gondolja az olvasó, s ez nem Shakespeare képzeletében született, mint Rómeo és Júlia, hanem két kortárs valósította meg. Egy este kivételével, három évtizeden át összhangban élni, ez sokkal több, mint néhány jól megírt regény: ez remekmű.

Hogyan magyarázza meg Simone de Beauvoir e remekmű természetét?

Így:

„Számos emberpár körülbelül ugyanazt a láthatatlan szerződést köti, mint Sartre és én: fenntartani a tévelygéseken keresztül egy ‚bizonyos hűséget'. **A magam módján hűséges voltam hozzád Cynara.** A vállalkozás nem jár minden veszedelem nélkül. Előfordulhat, hogy az élettársak egyike új kapcsolatát előnybe részesíti a réginél s a másik ezt árulásnak tekinti. Két szabad ember helyett az áldozat és a hóhér néz szembe egymással. ... Ha az élettársak néhány futó viszonyt engednek csak meg maguknak, nincs nehézség, de a kölcsönösségnek nincs sok köze a szabadság fogalmához. Sartre és én nemesebb becsvágy teljesítésére törekedtünk: meg akartuk ismerni az ‚átmeneti szerelmet'. Egy kérdést kerültünk csak el meggondolatlanul: hogyan alkalmazkodik majd a harmadik személy megegyezésünkhöz? Előfordult, hogy minden nehézség nélkül elfogadta, ha nem fogadta el, az összeütközés elkerülhetetlen volt. Sartre-ral való kapcsolatom harminc éve tart, de ez nem ment egészen simán. Ennek árát a ‚többiek' fizették meg."

SIMONE DE BEAUVOIR nem állítja határozottan, hogy a nagy szerelem legfontosabb kelléke a hűtlenség, csak bizonyítja.

„Amerikából visszatérve, Sartre sokat beszélt M.-ről. Ragaszkodásuk most már kölcsönös volt és elhatározták, hogy minden évben három-négy honapot töltenek együtt. Az ideiglenes elválások nem nyugtalanítottak, de az igen, hogy anynyi vidámsággal elevenítette fel a barátnőjével töltött néhány hetet New Yorkban. Az volt az érzésem, hogy a kaland regényessége megszédítette őt, hogy M.-hez jobban ragaszkodik, mint hozzám. Egy tizenötéves kapcsolatban mi a szerepe a megszokásnak? Milyen engedményeket követel? Saját válaszomat ismertem, de nem ismertem Sartre-ét. (...) Sartre elbeszélése szerint M. megosztotta vele reakcióit, meghatódását, türelmetlenségét, vágyait. Amikor együtt sétáltak, M. ugyanabban a pillanatban állt meg és indult el, mint ő."

Sartre szerelmének részletes elemzése után, Simone de Beauvoir ezt kérdezi az írótól:

— Kihez ragaszkodik jobban, M.-hez vagy hozzám?

— Nagyon ragaszkodom M.-hez, de magával vagyok.

Az írónő hasonlóan tapintatos nyiltsággal beszél saját szeretőiről is, kissé úgy, mint a halálbüntetést mélyen megvető hóhér a kivégzés után áldozatairól. Az érzékenyebb lelkű férfi-olvasónak úgy tűnik, hogy a cseresznye-fogyasztás ugyanabból a tálból Simone de Beauvoirral nem lehet szintiszta öröm.

MIBEN HISZ az írónő?

Nem valószínű, hogy ezzel az imával kezdi napját:

„Uram, engedd, hogy békéd eszköze [legyek.
Engedd, hogy, a gyűlöletet szere- [tettel
helyettesitsem;
a vétket a bocsánattal
a viszályt az egyetértéssel
a tévedést az igazsággal
a kételyt a hittel
a kétségbeesést a reménnyel
a sötétséget a világossággal
a bánatot az örömmel.
Engedd, Uram, hogy inkább vigasz- [taljak, mint vigaszta ljanak,
hogy inkább megértő legyek, mint [megértett,
hogy inkább szeressek, mint sze- [ressenek.
Mert csak akkor kapok, ha adok;
csak akkor találom meg magam, ha [elfeledkezem magamról;
csak akkor nyerek bocsánatot, ha [megbocsájtok;
csak a halálban találkozom az örök [élettel."

Simone de Beauvoir a test, az irodalom és a politika valóságában hisz. A lélek számára kémiai vegyület, mint a víz vagy a szén.

Az angyagias világnézet nem tartozik a meglepő újdonságok közé. Az írónő szemléletének megfogalmazása azonban a századelejei híres materialista nyilatkozatára emlékezteti az olvasót: „Én ateista vagyok, hála a jó Istennek".

AZ ÖNÉLETRAJZ fő eleme a könyörtelen őszinteség. De a könyörtelenség nem mindig az őszinteség kifejezése. Az olvasó nem azt kívánja, hogy az írónő Camus, Koestler vagy Mauriac feje köré dicsfényt fonjon, csak azt, hogy a bírálat jogát ne tévessze össze a bosszú talán kellemes, de nemesnek nem mondható kifejezésével. Igaz, a beavatottak tudják, hogy az írók gyakran magasabb hőfokon utálják egymást, mint a pékek vagy hűtőszekrény-gyárosok.

Camus-ről, többek között ezt írja: „A komoly vitákban nagyképű volt, az érvekre emelkedett, nemes mondatokkal válaszolt, önelégülten irányítva szent haragját. Tollal a kezében merev erkölcsbíró lett; semmi sem maradt éjszakázó barátunkból. Tudta, hogy közéleti szereplésének nem volt köze magánvéleményéhez s ez néha zavarta."

Koestlert gyerekesen együgyűnek tartja, Mauriac-ot szenilisnek és Malraux-t árulónak. S még a barátait is úgy mutatja be, hogy az olvasónak aligha lenne kedve meginni egy pohár bort velük.

LOBOGÓ SZENVEDÉLLYEL csak az írásról és, főleg, a politikáról beszél.

Simone de Beauvoir körülbelül harminc év óta ír, de nem hisz az írásban, hatásában, jelentőségében, gazdagságában, az irodalom gazdagító erejében. Sartre azt állítja, hogy „élni annyi, mint önmagunkat inni anélkül, hogy szomjasak lennénk." Mit jelent írni, ha nem hiszünk az írásban? Mit jelent írni, ha nem hisszük, hogy valamit közlünk tíz vagy ezer olvasóval, amit csak mi tudunk, s amit meg szeretnénk osztani velük? Ha az élet „abszurdum", ha az írásnak nincs értelme, akkor minek írni és minek élni? Zola elég sötét színekkel festette le korát és kortársait, de majdnem Assisi Szent Ferenc módján hitt az élet értelmében, örömeiben és szépségében.

Mindenkinek nem jut Zola vagy Bernanos hite s ez igazságtalannak tűnhetik. Az igazságtalanságért sem Simone de Beauvoirt, sem pedig Sartre-t felelősség nem terheli. Írói és emberi felelősségük akkor válik nyilvánvalóvá, amikor egyrészt az emberi élet „abszurdumát" hirdetik, másrészt pedig a társadalmi harc jogosságát. A szabadságért, a nagyobb darab kenyérért, a politikai jogokért akkor érdemes csak küzdenem, ha a magánéletemnek, születésemtől halálomig valamiféle értelme van.

Mind ez természetesen nem ennyire egyértelmű Simone de Beauvoirnál, sem pedig Sartre-nál, akivel mindenben azonosítja önmagát. A végső fokig leegyszerűsítve azonban evvel a világnézeti ellentmondással találkozunk.

Simone de Beauvoir és Sartre egy másik és ugyancsak lényeges ellentmondása politikai vonalon nyilatkozik meg.

AZ OROSZOK fegyveres beavatkozását Magyarországon a forradalom kitörése után fenntartás nélkül ítélik el. „Sartre kiitta whiskyjét és indulatosan kijelentette hogy a Szovejetunió elárulta a szocializmust". — írja Simone de Beauvoir. Az „Express"-nek adott nyilatkozatában az író kijelentette, hogy a szovjet hadsereg beavatkozását imperialista támadásnak tekinti és közölte, hogy megszakítja kapcsolatait szovjet barátaival és „még véglegesebben" a francia kommunista párt vezetőivel. „Az oroszok magatartását a szocializmus nevében ítélte el!". Az írónő, Sartre-ral és több más francia íróval együtt tiltakozott az „Observateur"-ben a szovjet támadás ellen.

A forradalom leverése után az a véleményük alakul ki, hogy minél jobban tájékoztatják őket az eseményről, annál kevésbé válik nyilvánvalóvá annak értelme.

A magyar forradalomról írott fejezetet e szavakkal fejezi be:

„Az oroszok hűek maradtak a huszadik kongresszus szelleméhez és ügyesen elhatározták, hogy nem ítélik el a szimpatizánsokat, akik nem voltak hajlandók napirendre térni a budapesti események felett. Nagy újdonságot jelentett, hogy lehetett egy ponton támadni a Szovjetuniót anélkül, hogy a kommunisták ezt árulásnak tekintsék. Ez a mérsékelt álláspont megengedte nekünk a további közös munkát a francia kommunista párttal abban a kérdésben, mely bennünket a legsúlyosabban érintett: az algériai háború kérdésében."

NAGY IMRE kivégzéséről így számol be naplójában:

„Kedd, június 17, Velence.

Tíz óra felé indulunk; kékszürke ég, napsugaras nedves idő: Észak-Olaszország. Páduában ebédelünk. A világ legnagyobb kávéházában feketézünk. Veszek egy újságot. Az első oldalon: Nagyot kivégezték. Malétert is és még két másikat. ‚Nem szabad újságot venni', mondja Sartre. Nyugalma felborult.

szerda, június 18.

Az olasz lapok csak Nagy és Maléter kivégzéséről írnak. Miért? Vitatkozunk, vitatkozunk; nem értjük az eseményt. Franciaország számára ez nagy szerencsétlenség. A kommunisták még jobban elszigetelődnek majd, a baloldal demoralizálódik, a gaulle-isták megerősödnek. És Sartre, aki néhány napra el akarta felejteni a politikát..."

Önéletrajzának utolsóelőtti fejezetében beszámol oroszországi utazásukról (1962) és arra a következtetésre jut, hogy amíg Nyugaton csak az organizáció számít, addig Oroszországban, ha nehézségek és tévedések közepette is, de az ember életének értelme van. Ezt szívesen elhinnénk, a baj csak az, hogy az írónő adós marad a szovjet élet értelmének elemzésével s e hiányt lelkesedése aligha pótolja.

AZ UTOLSÓ FEJEZETBEN nincs ellentmondás, az utolsó fejezet leszámolás.

„Negyvenéves koromban, egy napon, ezt gondoltam: ‚A tükör mélyén az öregség leselkedik rám; kikerülhetetlen, körmei közé fog kaparintani.' Így történt. Gyakran elképedve állok meg az előtt a valószínűtlen tünemény előtt, mely nekem arcul szolgál. Megértem, hogy Castiglione összetörte tükreit. ...A halál többé nem egy távoli irgalmatlan kaland; kísérti álmaimat, érzem árnyékát önmagam és a világ között. A halál megkezdődött."

De mi kezdődik a halállal?

FARAGÓ LÁSZLÓ

GÖMÖRI GYÖRGY

Korkép

Üres nyugszékek, félbehagyott újságok
szerteszét a példás gonddal nyírt füvön.

Rézsútosan süt a nap.
Az emberek a Dies Irae
elkerülhetőségén tűnődnek.
A pecsétek még felbontatlanok.

Üres arcok, előírt gesztusok.
Zajtalan vonatok üresítenek állomásokat.

Mi van a gépek szenvtelen fegyelme,
a krómozott műszerek fémes pontossága mögött ?

Emberek farkasarca.

Borzalmat szül a csapágyon gördülő élet,
készséggel öl a szolga, ki a villámok titkát eltanulta.

Roppant tettekkel töltené az űrt,
de ujjai között homok-ideje elfolyik.

A mennyország soha be nem vehető kapuját
meztelen óriás döngeti rozsdás vaskalapácssal.

TU ES PETRUS...

(*Folytatás a 9. oldalról*)

Egy másik vád: Hochhuth pamfletet írt dráma formájában. Nézzük csak. A dráma csúcsjelenete, majdnem hogy maga a dráma, a negyedik felvonás, melyet a szerző a könyvkiadásban „Il gran rifiutó"-nak nevez s egy Dante idézettel XII. Piust pokol-kínok elszenvedésére ítéli. Ugyanarra, amire Dante V. Celestin pápát az Inferno harmadik énekében. A példa, amivel Hochhuth XII. Piust rémíti, sehogy sem alkalmazható a dráma tételére. IV. Miklós pápa halála után (1292) a kardinálisok nem tudtak megegyezni az utód személyében: a nép elégedetlenkedett a huzavonával, dönteni kellett. S akkor az egyik kardinális beszélt nekik egy szent remetéről, ki Sulmona közelében a Monte-Morone vadonjában él, paraszti származású aggastyán, akinek látomása volt: ha a Sacro Collegio tagjai nem egyeznek meg hamarosan a pápa személyében, az egek büntetése sújt le rájuk. Erre a megrémült kardinálisok megválasztották pápának a remete-szerzetest. A remete igazi remete volt s ijedten szabadkozott, de végül is a magas egyházi méltóságok nagy könyörgésére elfogadta s türte, hogy díszes kíséret vigye őt — az új pápát, V. Celestint székhelyére. Hat hónapig bírta a nehéz palástot a remete-pápa s akkor lemondott. Ez az, amiért Dante örök elkárhozásra ítélte, viszont Petrarca ebben a keresztényi alázatosság legszebb példáját látta. A dantei vers alkalmazása kissé könyökével súrolja a pamflet stílusát.

MENJÜNK TOVÁBB. A Pápa belép: egy kardinális vár reá és Fontana gróf, a pápa bizalmasa, aktatáskával, — ez fontos, az aktatáska, — mert XII. Pius azzal fordul hozzá, — németül kell idéznem — „wir sind von brennender Sorge um unsere Fabriken erfüllt...", „égető gondok töltenek el bennünket gyáraink miatt". Tetszik észrevenni, XII. Pius ugyanazokkal a szavakkal kezdi, mint XI. Pius nevezetes üzenetét, mellyel 1937-ben a náci eszméket elítélte; csak éppen XII. Piust nem keresztényi hitét fenyegető veszélyek nyugtalanítják, hanem gyárait, erőműveit, részvényeit fenyegető veszélyek, beleértve az amerikai repülőgépgyárakat, melyekbe a Jézus-atyák pénzüket fektették s így módjukban van jelentős összegeket küldeni Őszentségének. Akinek kétsége van a tekintetben, hogy pamflet-e Hochhuth drámája, az olvassa el a dráma negyedik felvonásának első 5 oldalát. Hogy aztán a pápát még kardinálisai is röviden csak chef-nek tisztelik, a Broadway előadáson boss-nak, ezt az előzmények után természetesnek kell találnunk. S ne csodálkozzunk azon sem, hogy a Pápa, mikor jelentik neki, hogy a nácik már Rómából is deportálják a zsidókat, ezt a cselekedetüket „tapintatlanságnak", „neveletlenségnek" — taktlos, ungezogen — minősíti. Általában semmin se csodálkozzunk, mert nem tudjuk, hogy a Vatikánban hogy beszélnek s nem lehetetlen, hogy a beavatott szerző helyesen szólaltatja meg Riccardót, a fiatal jezsuitát, Fontana gróf fiát, aki a drámában az Eszmét képviseli és szemébe vágja XII. Piusnak, hogy a Vatikán az oka, hogy a vörösök rohama fenyegeti Európát s azzal végzi az audienciát: „az Isten ne büntesse az Egyházat, mert egy pápa vonakodott eleget tenni hivatásának."

De hogy a pamflet-kérdést végleg elintézzük, ugyanebben a jelenetben, mikor a Pápa a római zsidók érdekében egy gyámoltalan üzenetet diktál, aláírásakor betintázza kezét. Mosdótálat hoznak és mit tetszik gondolni, mit mond a Pápa? Mosom kezeimet. Ilyen hajszálfinom utalásokért szerző nem megy a szomszédba, sőt ezek kedvéért választotta a dráma formáját. Ha erről a kérdésről alapos tanulmányok után, történelmi munkát ír, akkor szerző a száját sem nyithatta volna ki. Sem XII. Pius száját, sem Riccardóét. Csak egyet nem értünk: szerző glosszáiban megállapítja, hogy XII. Pius korának legintelligensebb embere volt — hogyan tudta a pápa-jelenetben ennek az intelligenciának minden nyomát eltüntetni? Valamirevaló író hatalmas egyéniséget konstruált volna a Pápa alakjából, hogy lelki küzdelme a kinzó problémával szemben annál válságosabb, cselekedete annál tragikusabb legyen. Hochhuth a maga Pápájával valósággal menti a pápát, mert mit is várhat az ember egy ilyen fogyatékos intelligenciájú pápától!

MÉG FOLYTATNI TUDNÁM és talán érdekes is volna, de hiszem, hogy ennyi is elég. Az amerikai producer, ki itt New Yorkban készül a darab előadására, az első olvasópróbán megmagyarázta színészeinek, hogy szerző a pápát „igazán szíves módon ábrázolta", — in a very kindly way —, és szimbolikus reprezentánsául állította be azoknak, kik hallgattak. Én ezt ugyan nem olvastam ki Hochhuth drámájából, de nem lehetetlen, hogy azok jobban tudnak olvasni, kik a dráma előadásából dús hasznot remélnek.

Jean-Marc Dussigny zöldségárus és művész nyilatkozik az életről, a halálról és még sok más mindenről

A tiszteletre méltó Jean-Marc Dussigny a Saint-Eustache templomnál sértődötten árulja az endiviát, salátát, sárgarépát, pálmalevelet és krumplit. Mögötte a templom fekete fala és hetven év, előtte a csarnok tető-ívei és ki tudja még mi ? A zöldségárusok és művészek élete kiszámíthatatlan. Néha maga mögé néz, ráhallgatódzik a templomablakra, aztán az égre veti a szemét és rosszalólag bár irigykedve csóválja a fejét, ha gyorsröptű madarakat lát. Olykor-olykor énekel is a zöldségeskocsi mögött, lehunyt szemmel, hajlongva az endiviák és sárgarépák fölött. Ha ilyenkor zavarják, rövid indulatszavakat csapdos a vevőhöz s haragjában tíz százalékkal emeli az árakat.

Ilyen ember Jean-Marc Dussigny ? Ilyen is meg másféle is.

Este, amikor olyan mélyfeketén ülepedik meg a sötét, hogy a nyomorult villanylámpa sem tudja felönteni és a járókelők még a Saint-Eustache árnyékában is megbotlanak, akkor betolja kocsiját a legközelebbi mészárosmester kamrájába és ott hagyja másnap reggelig. Ő maga pedig, Jean-Marc Dussigny elndul a Tignetonnal utcába, hogy késedelem nélkül megjelenjék és tiszteljék a Bijouba.

A főnök rendelés nélkül hozza az asztalára az auvergne-i kolbászt. Amig tart belőle, addig oldhatatlan marad a világ számára. Az oldódási folyamat az első félliter vörösnél kezdődik. Szavak szavakat párzanak, a hangja és a fokhagymaszag erősödik. Ha kérdezed felel, ha nem, akkor kimondatlan kérdésekre ad választ, közben oldalba bök, legorombít, ha szükségét látja.

Nem válogatja a meggyőzés eszközeit. A Bijouban úgy tartják, hogy Jean-Marc Dussigny sokat tud a világról.

— Az életről akar tudni ? Magának elmondom, uram. Kizárólag magának, mert megsajnáltam azt a randa, szomorú fejét. Ismeri a vevőimet ? Hogy a fenébe ismerné őket. Jönnek, siránkoznak, keservesen kiguberálják a garasaikat, aztán mennek haza a büdös konyhájukba, ez élet ? Ismeri Amadou urat ? Lehet, hogy bejön, akkor megismerheti. Amadou úr hetyke fiatalember. Nappal rádiószerelő, sok pénzt keres, este meg errefelé riszálja magát. Rozsdavörös kabátja van, pepita inge és aktatáskája. Még az sem elég neki, hogy a lányok leszólítják, ő is megszólítja a lányokat, úgy bizony. Teheti, gazdag ember és aktatáskája van. Maga azt mondaná, hogy Amadou úr tudja mi az élet. Hát vegye tudomásul, hogy ő sem tudja. Egyszer meglestem, amikor ott a sarokban a nyitott konyhaajtó mögé bújt és bőgött, mint egy néma anyátlan malac, ...egyedül, uram, egyedül, egy olyan ember, akinek rozsdavörös a kabátja és mindenféle lányokkal cecerézik.

— Maga leskelődik Jean-Marc.

— És aztán ? Mi köze hozzá ? Az Isten is leskelődik, különben ő sem tudna semmit. Amadou úrnak sem élet az élet, a zöldséges vevőknek sem élet az élet, az én életem sem élet, mindenki másképp akar élni, mint ahogy él, mindenki meghamisítja az életét... Ismeri Porche urat, a mészárost ? Nem ismeri, senkit sem ismer. Porche úrnak hétköznapokon véres a keze, félmarhákat cipel a hátán, a vér végigcsorog a nyakán, a kötényén, Porche úr hatalmas ember, akkora ereje van, mint egy bivalynak. Vasárnap kiöltözik, kemény gallért vesz, aztán a feleségével meg az öt gyerekével sétálgat. A legkisebbet a nyakába ülteti, abba a hétköznapi véres nyakába. A vörösre hízott pofája meg jobban szétfolyik, így mutatja milyen szép az élet. Egy frászt, piszok szélhámos. Én meglestem őt is. Egy padon ült a téren, zárás után, még véres volt a keze, de nem ment haza, ült a padon, a szeme fennakadt és sóhajtozott. Hát ennek élet az élet ? Érti már ? Nem érti. Mert maga egy ostoba alak, André. Hozasson egy félliter, aztán megmagyarázom az életet.

A pohárból kicsordul a bor, felpúposodik az asztalon, visszatükrözi a fényt. Jean-Marc Dussigny széles folttá keni, a keze belefojtja a csillogást a bortócsába.

— Mindenki másképp akarja az életét, mint ahogy él. „Ez nem élet", mondja Amadou úr, mert mit is mondhatna mást. Ezt nyavalyogja titokban Porche úr és a vevők is mind a rothadt salátájukkal és maga is, ne tagadja, mindenkinek az az élet, ami nincs... hát vegye tudomásul maga tökfejű, hogy ezért nincs élet, csak hamisítás van. Ne is legyen, úgy sem tudnának mit kezdeni vele, dögöljenek meg.

— A halál...

— Mindenkinek csak a szája jár, hogy így a halál, úgy a halál. Mindenfélét kitalálnak a halottról, úgy hogy a saját szülő anyjuk se ismerne az élőre. Nem is az halt meg, aki élt. Se élet, se halál, hát így nézünk ki, André.

Felemeli a poharát és ahogy felhajtja az élet és halál tagadásától terhes bisztróban, tagadhatatlanul van benne valami ünnepélyesség.

— Mit makogott az előbb ? Művészet ? Mit tud maga arról ? Semmit. Senki sem tud semmit, csak én.

— Megleste.

— Nem lestem meg. Mert a művészet az én vagyok magam. Én Jean-Marc Dussigny, a golyókkal. Az nem szemfényvesztés, ócska handa-banda. És mégsem kell senkinek. Szégyellheti magát a világ. Egy golyó, kettő, három, négy öt... de ez még semmi, énekkísérettel, nem csak úgy szárazon. Szeretnék látni még valakit, aki ezt utánam csinálja. És hozzá jól kibabrálok a ritmussal is. Ha lassú tempóban énekelek, akkor gyorsabban dobálom a golyókat, ha gyorsan énekelek, akkor lassan hajigálok.

— Ez azt jelentené Jean-Marc, hogy függetleníteni tudja magát nemcsak a külső hatóerőktől, hanem önmagától is.

— Fogja be a száját. Semmiféle hatóerő, meg önmagam, meg más ilyen marhaságok. Nem magyarázni kell ezt, hanem tisztelni és csodálni. Amikor fiatal voltam és szakállam volt cirkuszban léptem fel. Lyonban, Marseille-ben, Toulouse-ban, úgy bizony. Pfuj, micsoda társaság. Ha véletlenül találkozik velük, nehogy bedűljön nekik. Törje el a lábát, ha bemegy a sátrukba. Csupa csepűrágó kókler. A tetovált nő, az aztán az igazi. A mellén XIV. Lajos, a hasán a Concorde a guillotine-nal, a hátán az austerlitzi csata, lengő zászlóval, ágyúval és Napóleonnal, a fenekén If vára, az ablakban gróf Monte Christo. Ez is művészet ? Mit adott ő ehhez ? Azt a nagy rengő háját és semmi mást. Más döfködte bele a képeket és ő mutogatja magát. Ha lefogy, akkor a Lajosból vándorlegény lesz, mocskos kis folt a Concorde, a gróf a szigettel együtt összezsugorodik, mint egy töpörtyű. Eddig tart a művészet. És ott volt Ali a tűzevő. Zabálta a parazsat, nyelte a lángot, közben preparálva volt a szája. Undok tűzálló fazék. Ez kellett a közönségnek. Ők meg hajlongtak, akár a hülye galambok, csakhogy nem turbékoltak. Aztán én. Öt golyóval, énekkísérettel kétféle ritmusra. De ez nem minden. Később ének helyett szájharmonikáztam, a golyókat emeletmagasra dobtam, a közönség meg alighogy összeérintette a tenyerét. Fogalmuk sem volt mit látnak. Megbuktam szerencsére. Örök szégyen, ha ennyi csepűrágó közt sikerem lett volna.

— A siker, Jean-Marc, komplex jelenség. A rangsorolás értékrendszere...

— Már megint kezdi ? Ha még egyszer ilyeneket mond, becsületemre, egy szót sem szólok többé. Beszélgessen saját magával, ha olyan okos.

— Folytassa Jean-Marc. Igyon még egy félliter.

— Egy szép napon aztán otthagytam az egész bandát. Béziers-ben. Esett az eső, ezt nyugodt lelkiismerettel állíthatom. Közvetlenül az előadás előtt odaálltam az igazgatóhoz. „Maurice úr", mondtam neki, „ebből nekem elég volt. Maguk csak boldoguljanak nélkülem, mutogassa magát a tetovált nő, maga meg csak hajszolja továbbra is körbe a lovakat, de golyóművészet az nem lesz, úgy ám." „Megbolondult ?" Ordított Maurice úr. „Bolond az öregapja és azonkívül máriás-huncut." Ezzel kimentem a sátorból és elindultam gyalog Párizsba, pedig este volt és esett az eső. Mégis megérkeztem. Akkor is este volt és az eső is csak esett. Ez már így szokott lenni. A République-en önállósítottam magam. Jöttek a bámészkodók, micsoda népség, nem érdemeltek többet három golyónál. A negyediket elő sem vettem, hárommal dobálództam és alig énekeltem hozzá. Éppen, hogy csak dúdoltam. Egy darabig nézték, aztán tovább mentek. Aztán mégis elővettem a negyedik golyót is.

— És sikere lett.

— Nem. Megbuktam, szerencsére. Miféle sikere lehet egy művésznek a République-en? Akkor fogtam magam és átmentem a Quartier-be. A Saint Germainen kezdtem és mindjárt négy golyóval.

— Itt már sikere volt.

— Nem volt. Úgy mentek el mellettem, mintha csupasz hirdetőoszlop lennék. A híresek ! Mintha ők külömbek lennének. Fütyülök rájuk. Továbbálltam. Engem nem köt sem a Saint Germain, sem a nép. Találtam egy parkot, kint a pokolban, a Cité Universitaire közelében. Estefelé ott már alig jártak. Legfeljebb néhány pár nyavalygott a félreeső padokon. Én is találtam egy eldugott helyet. Bokrok fogták körül, a bokrok fölött egy magas oszlopon villany égett. Ott megálltam. Ez neked való hely, Jean-Marc Dussigny, mondtam magamnak.

— A közösségi siker, vagy sikertelenség individuális reakciója gyakran ugyanazt a...

Felugrott, leszegett fejjel előre nézett, mint aki öklelni készül.

— Befejeztem. Becsületszavamat adtam, hogyha ilyen kelekótyasággal még egyszer megzavar...

— Bocsásson meg Jean-Marc. Otromba, intellektuális fontoskodás.

Szigorú maradt és engesztelhetetlen. Szabálytalan, görbe útjáról visszatért önmagába. Letörölt maga körül mindent. A székeket, az asztalokat, a főnököt, az auvergne-i kolbászt, a vörösbort és a vendégeket. Csak a zenegépet engedte közel magához. Legalábbis megállt előtte és pénzt dobott bele. A nyújtott el-elcsukló dallamra finoman ingatta a vállát, aztán lassú tánclépésben felalá vonszolta magát.

— Jean-Marc, ön egyedül táncol.

Megvárta, amíg lejárt a lemez, aztán a bisztró közepén mellére font karral kinyilatkozott.

— Özvegy ember egyedül tangózik.

— Üljön le, rendeljen egy félliter vöröset. Calvadost inkább ? Fizetem és beszéljen tovább.

— Maga átkozott. Úgy néz rám, mint egy kéz nélküli koldus. Hogy kicsorbuljon a szívem. A fene az ilyen trógert. Ide figyeljen, André, én megszegem a szavam. De most maga adja a becsületszavát, hogy nem vartyog közbe olyan, hogy is mondta ?

— Intellektuális otrombaságokat.

— Ez az. Adja becsületszavát, aztán szegje meg. Úgy legalább kvittek leszünk.

— Igyekezni fogok.

— Kezet rá. Hol is hagytam abba ?

— A bokrok között.

— Igaz. Magának érdemes beszélni, André. Maga figyel. A bokrok között. Egyedül. Elölről kezdtem az egész művészetet. Először csak egy golyót dobtam fel, úgy ahogy gyerekkoromban kezdtem a XII. kerületben. Aztán kettőt, hármat, mint Épinalban, négyet, mint Chaumont-ban, a négy golyó után megnősültem, öt golyó Lyon, Marseille, az ötödik golyó után elözvegyültem. De itt a bokrok között, egyedül minden más volt. Hat golyóval dolgoztam és mind a hat más színű volt. Akkor félszemmel észrevettem, hogy tisztes távolban megállt egy hölgy és rámcsodálkozott. Fekete ruhát viselt és szőke volt. Úgy tettem, mintha a feketeruhás, csak szürke köd lenne és akkor, találja ki, mit csináltam, ne törje a fejét. Előkaptam a hetedik golyót. Először életemben, hét golyó, mind a hét más színű. Mint a szivárvány. Jean-Marc Dussigny az ő saját szivárványával szájharmonika kísérettel. Kivert a verejték, a tenyerem megizzadt, a lábam reszketett, de azért álltam a helyemen és egyszer sem hibáztam. Amikor befejeztem még akkor sem néztem a nőre. Vártam míg magától megszólal. Nem kellett sokáig várni. Éppen csak addig, amíg elraktam a golyókat. Olyan hangja volt, mint a csillagoknak.

— A csillagoknak nincs hangjuk, Jean-Marc.

— Nincs a maga ócska botfülének. De én hallom. Azt mondta : „uram, ha nem zavarom, mondja meg merre van a kijárat, eltévedtem". És én ekkor azt mondtam : „asszonyom, menjen a francba, itt nincs semmiféle kijárat." „Ön goromba ember, uram". „Igen, én goromba ember vagyok, asszonyom és ha nem hordja el magát tüstént, akkor hozzávágom a golyókat, mind a hetet."

— Azt hittem, hogy a csodálatból szerelem lesz. Szabály szerint így kell lenni.

— Nagy szamár maga, André. Annyit ért a szerelemhez, mint a vak ember az a-b-c-höz. A nők az igazi művészettől sohasem esnek szerelembe. Azoknak kókler kell. Akik cilinderben rántottát kevernek és kotkodácsoló tyúkot húznak ki belőle, a szájukból tíz méter szalagot rángatnak ki és pénzt varázsolnak a néző füléből. Ez igen, ez kell a mindenféle cselédeknek a szerelemhez, vásári ripacsok, koszos szemfényvesztők.

— Jean-Marc, a szerelem olyan társadalmi kategória...

— Jaj, ne folytassa. Köszönöm, hogy megszegte a szavát. Maga becsületes ember.

— És a megboldogult felesége, ő is...

— Pszt, róla nem lehet, csak úgy beszélni, ő volt az egyetlen... különben egy szót sem addig, míg nem kel fel a helyéről. Álljon fel André, álljon fel mindenki — üvöltötte és felfelé lendített karral vezényelte a tiszteletet. — Felkérek mindenkit, hogy egy néma perccel adózzanak Catherine Dussigny asszony áldott emlékének.

A vendéglős kezében megállt a pohár, a gyéren ülő vendégek kényszeredetten felálltak, csak a sarokban ülő nagyfejű, nagybajuszú és feltűnően alacsony emberke továbbra is révülten pislogott.

— Maga is álljon fell, hallja-e, maga szőrös nokedli.

Az emberke riadtan felugrott.

Egy percig kemény csenddel falazták be a bisztrót. Amikor Jean-Marc már engedélyezte a leülést, a nagybajuszú még mindig állva maradt.

— Üljön már le, maga süket. Nem hallja? Vége a kegyeletnek.

— Igenis, kérem, — mentegetődzött az emberke és engedelmesen, de kissé bizonytalanul ült vissza a székére.

— A Saint-Denis utcáról nősültem, amikor éppen Párizsban jártam a négy golyó után. Micsoda nő volt, André. Gondolhatja. Abban az időben tizenhét lány sétált ott és én őt választottam. Soha nem tudta meg, hogy művész vagyok. Még hogy abban az egyetlen nőben is csalódjak, akit tiszta szívből igazán szerettem. Azt mondtam neki, titkos rangú, nyugdíjképes állami hivatalnok vagyok és sokat kell utazgatnom. Két hónapig jártam hozzá és csak aztán vettem feleségül. Hitesen, törvény előtt. De nászéjszaka nem volt, André. A házasságkötés után nem feküdt le velem, mert Catherine alapjában úrinő volt. El is kellett akkor hagynom Párizst, de többször visszatértem, s ilvenkor mindig elmentem a Saint-Denis utcába. Néha egy teljes órát is elbeszélgettünk a feleségemmel az utcán. Nem sajnálta a hites férjétől az időt. Egyszer, amikor már nem is tudom, hogy honnan jöttem vissza, nem találtam Catherine-t. Meghalt, mondták a lányok és hogy mindenki sajnálta, én is. Így lettem özvegyember, majd később gyümölcsárus a Saint-Eustache előtt. Nem rossz hely, André, ha kedve van betársulhat hozzám, nem a forgalom miatt, kell az ördögnek az a sok mocskos vevő, de a templomból kihallatszik a muzsika és az ének. De be nem megyek, maga se menjen, ha Istent ismer, mert úgy jár, mint én. Nem csinálok belőle titkot. Egyszer találkoztam az Istennel. Nem hiszi ? Majd jól bokán rúgom és akkor nem kételkedik. Nem itt találkoztam vele. Ő nem jár ilyen ócska helyekre, mint a Bijou. A Compas d'Or-ban ültem, hátul a sarokban, egyedül. Éjfél körül járhatott,elővettem a szájharmonikámat,hogy muzsikáljak, de nem jött ki belőle a melódia. Többször is megpróbáltam, nem sikerült. Ez még nem fordult velem elő. Végre megszólalt, de nem a dal jött ki belőle, hanem egy idegen, suttogó hang. Azt mondja „halló itt az Isten beszél. Fáradjon el a Saint-Eustache karnagyához és jelentkezzék a kórusba. Szükségem lenne a maga hangjára, Dussigny úr". Másnap jelentkeztem a karnagynál. Azt kérdezte, ki küldött? Mondtam, hogy az Isten. Erre hümmögött, nem is volt kíváncsi a hangomra, elküldött. Azóta nem megyek be a templomba. Kívülről hallgatom az éneket.

Jean-Marc Dussigny hirtelen megunta a beszélgetést, de az is lehet, hogy egyszerűen csak elfáradt. Lehunyta a szemét és hátradőlt a széken.

— Ne vacakoljon már, André, menjünk haza, korán kell felkelnem.

— Csak még egy dolgot, Jean-Marc. Mindazt, amit elmondott nem tudtam pontosan követni. Már, ami az időrendet illeti. Kissé összekeveredett, mi volt előbb, mi volt később...

— Nem mindegy ? Úgyis minden összekeveredik, akkor mi a fenének az a, hogy is mondta... időrend ? Menjünk már, úgy látszik beenyvezték a fenekét.

— Esik odakint.

— És aztán ? Legfeljebb megázik. Béziers-ben is esett az eső, amikor gyalog indultam Párizsba. Nehogy megkérdezze, mikor ? Tíz éve, húsz, vagy ötven, nem mindegy ? Mondja csak, — vissza sem néz, szónoki kérdés csupán — mi lenne, ha megpróbálkoznék a nyolcadik golyóval is ?

Ilyen ember hát Jean-Marc Dussigny zöldségárus és művész. Nem valami különös személyiség. Éppen csak olyan, amilyenek a zöldségárusok és művészek lenni szoktak. Általában.

Enczi Endre

Irodalmi Ujság

Fekete mese

Sok mese szól a szovjetunióbeli „földalatti kapitalizmus" történetéről, eseményeiről, eredményeiről vagy eredménytelenségéről, arról a komédiáról, mely gyakran tragédiába fordul, a rendszer s az emberek vágyainak összeütközése következtében. Senki sem állítja, hogy a **feketepiac** jó dolog vagy egészséges jelenség, (legkevésbé persze a párt, noha egészen másfajta okokból), bár annyi bizonyos, hogy jellemző jelenség.

Az a 23 férfi és nő, aki az elmúlt napokban egy moszkvai bíróság előtt állva **készséggel beismerte** összes „bűnét", azt tehát, hogy a maga hasznára és a maga javára dolgozott, e tragikomédia főszereplői közé tartozik. A vádlottak — immár negyedik éve kiépítették a szovjet történelem legnagyobb „üzleti magánvállalkozását", s — a szovjet sajtó szerint — négy esztendő alatt, több mint 3 millió dollár haszonra tettek szert, azzal az egyszerű „trükkel", hogy kihasználták a szovjet állami gazdaság felépítésének és berendezkedésének oly jól ismert s már annyiszor napvilágra hozott **embertelen lehetetlenségét** és szembeállították az emberi törekvésekkel. Csaltak? Igen, csaltak, mivelhogy a rendszer is csal.

Bencion Roifman, egy moszkvai munkáskerület egészségügyi funkcionáriusa, — a szervezet lelke, úgy tűnik, — „bevesztegette" magát több fiziko-terápiai gyárba, melyek elmebeteg vagy idegbeteg páciensek számára készítettek felszereléseket. Miután a gyárak dolgozói közül néhányat a maga oldalára állított, olyan távoli városokból is „beszervezett" munkatársakat, mint Leningrád vagy Kiev, s e munkatársak, kisvártatva, 58 automatikus kötőgépet szállítottak a gyárakba nyilván azzal a céllal, hogy az elmebeteg pácienseknek pullovert kössenek segítségükkel. Roifman ekkor egy moszkvai textilgyárból, nem megvetendő ügyességgel, 25 tonnányi hulladékfonalat szerzett, majd amikor ez kifogyott, különböző kolhozokból szedett össze 50 tonnára való gyapjút. A vállalkozás kis méretekben indult, de gyorsan fejlődött, hála az újtípusú embereknek, akik szerettek volna — ha másként nem lehet, legalább ily módon — egy kicsit jobban élni. Nem sok időbe telt s Roifman vállalkozását már 52 gyár és üzem „növelte" egyre nagyobbra, pulloverek, ingek, alsónemű, zsebkendők s más — egyébként nehezen beszerezhető — **közhasználati cikkek** kerültek ki az üzemekből s találtak vevőre a feketepiacon, kitűnő árakkal, tegyük hozzá. Az üzlet olyan jól ment, hogy Roifman további terjeszkedés terveit dolgozta ki. Újabb üzemeket kapcsolt be a hálózatba és újabb embereket hódított meg „ügye" számára. Végül is nem több s nem kevesebb, mint 460 tonna fonalat és gyapjút dolgoztak fel ezekben az üzemeken belüli üzemekben, az árut hivatalos teherautókon továbbították a moszkvai Kurszk pályaudvarra, ahol is két állomásfőnök és egyéb segédszemélyzet istápolásával, bevagonírozták s szerteküldték a nagy Szovjetunióba, hogy ellássák a lakosságot azzal, amivel a kormány nem látta el őket.

A vég — előrelátható és elkerülhetetlen volt. A nagy üzlet egyik vezető személyisége, egy bizonyos Szása Shakerman orvos, megengedhetetlen ajánlatokat tett egy másik vezető személyiség feleségének, aki azonkívül, hogy nem fogadta el az ajánlatot, fel is jelentette az egész társaságot — férjestül együtt — az MVD-nek, ezzel is jelezvén, hogy van még néhány valódi példány az új embertípusból. Roifman és társai mindent bevallottak. Az Izvesztija, megérezvén, hogy a letartóztatottak **neveiből** valamiféle antiszemita megmozdulásra lehet következtetni, gyorsan tiltakozott: „A vádlottak padján nem zsidók, oroszok, ukránok vagy tatárok ülnek. A vádlottak padján bűnösök ülnek, akik el fogják nyerni méltó büntetésüket." Roifman, Shakerman és négy más társuk a puskacsövek elé, a többiek életfogytiglan börtönbe kerültek; a szocialista igazságszolgáltatás kegyetlen könyörtelenséggel most is megvédte a nép érdekeit. Hogy mi történik azokkal, akik e viszonyokat előidézték, akik napról-napra feketébbnél-feketébb piaccá változtatják az országot, immáron lassan félévszázada, akiknek áldásdús munkássága következtében a világ első Sputnyikjának országában feketén kell gyártani az alsónadrágot és a zoknit: arról sem a mese, sem az ítélet nem emlékezik meg.

A.

*

DORÁTI ANTAL vezényletével a Londoni Szimfonikus Zenekar nagysikerű Bartók-hangversenyt adott. A műsoron szerepelt A kékszakállú herceg vára is, Szőnyi Olga és Faragó András közreműködésével.

*

AZ ESSENI Museum Folkwangban február 13-a és március 8-a között sikeres kiállítást rendeztek Szabó Lajos festőművész rajzaiból.

*

GERMANUS GYULÁT, a világhírű magyar orientalistát az Egyesült Arab Köztársaság meghívta az Azhar Egyetemre egyhónapi időtartamra. A 80 éves professzor előadást tart az „Iszlám a középkori Magyarországon, és a török hódoltság korában" címen, továbbá az indo-árja és sémi rendszerű nyelvek fejlődéséről. Beszámol az Ezeregyéjszaka forrásairól s az arab-marokkói berber-arab irodalomról. Magyar vonatkozású előadásában a magyar irodalomnak a reformkorszaktól Adyig, illetve József Attiláig terjedő időszakáról számol be.

*

TOLNAY KÁROLYT, a Columbia Egyetem professzorát a római Tudományegyetem díszdoktorrá avatta. Ez alkalommal Tolnay professzor az irodalmi és filozófiai tanszéken felolvasást tartott „Halál és feltámadás Michelangelo művészetében" címmel.

*

A MILÁNÓI SCALA Mozart Varázsfuvolájának új bemutatására készül. Az opera rendezését Ingmar Bergman, a világhírű svéd rendező vállalta.

*

A HOLLANDIAI Schiedami „Stedelijk Museum"-ban nagysikerű kiállítást rendeztek Hetey Katalin és Konok Tamás festőművészek műveiből.

*

GEORGE GERSHWIN 17 eddig kiadatlan szerzeményét találták meg. Szakértők szerint Gershwinnek legalább még 50 kiadatlan műve van.

*

TÖRTÉNELMI bibliai és mitológiai filmfesztivált rendeznek márciusban Rómában. A történelmi filmfesztivált ezentúl évenként tartják. A legjobb filmet, rendezőt és színészt díjazzák.

*

A WINDSORI VÍG NŐK filmváltozatát Orson Welles rendezi. A francia-olasz koprodukcióban készülő Shakespeare-film Falstaff szerepét is ő alakítja.

*

*

A KELETI NYELVEK FÓISKOLÁJÁN, Párizsban, a finn-ugor nyelvek tanszékén az utolsó 30 évben 500 diák hallgatott előadásokat a magyar nyelvről és irodalomról. Ez évben 28 magyar szakos hallgatója van az intézetnek, amelyet Aurélien Sauvageot, a Magyarországon is jól ismert tudós professzor vezet.

*

A FRANCIA Közoktatásügyi Minisztérium égisze alatt működő Történelmi és Tudományos Munkák Bizottságának kiadásában külön lenyomatként megjelent Párizsban Kecskeméti Károly „A magyar jakobinusok, 1794-95" című tanulmánya.

*

RICHARD LE CARRE álnéven írta kémregényét David Cornwell hamburgi angol konzul. Könyvével az angol nyelvterület legsikeresebb best-seller írója lett. Regényéről Graham Greene nagy elismeréssel nyilatkozott.

*

NOVOBÁTZKY KÁROLY, a legnagyobb élő magyar fizikus, egyetemi tanár most töltötte be 80. évét. Eötvös Lóránd utolsó élő tanítványa még ma is tevékenyen részt vesz a tudományos és egyetemi életben.

A MASSADA-HEGYEN végzett ásatások közben izraeli régészek újabb tekercset találtak. Feltételezésük szerint ez az Ótestamentum Eszter Könyvének héber nyelven írt töredéke. A Holttenger melletti Massada-hegyen folyt le a zsidók utolsó hátvéd-harca a rómaiak ellen. Az erőd eleste előtt a védők nagy része öngyilkos lett.

*

A TRIESZTI Tengerészeti Kutató Intézet megállapította, hogy Velence az elmúlt 50 évben 15 centimétert süllyedt és a következő 50 évben a víz már az épületek kapujáig emelkednék. Ennek megakadályozására egy műszaki bizottság kezdte meg működését.

*

BRIGITTE BARDOT felfedezője Roger Vadim megkezdte Arthur Schnitzler világsikert aratott Körbe-körbe című darabjából készült film forgatását. A filmben Sophia Loren, Brigitte Bardot, Marina Vlady, Rex Harrison és Laurence Harvey játszik.

*

ERICH KÄSTNER, aki Münchhausen történetéből már filmet írt, most Gerard Wimberger zeneszerzővel Münchhausen-musicalon dolgozik. Kästner most töltötte be 65. évét.

*

VELENCÉNEK eddig még nem volt állandó színtársulata. Most néhány fiatal olasz író megszervezte a város első állandó színházi együttesét és a közeljövőben nyilvánosságra hozzák a színház első évi programját.

*

DR. BÓDI LÁSZLÓT, a melbourni Monash Egyetem német tanszékén professzorrá nevezték ki. Bódi László 1957-ben vándorolt ki Ausztráliába. Előzőleg a Budapesti Egyetemen dolgozott, 1951-ben Heinéről publikált könyvet. Ausztráliában egész sor tanulmánya jelent meg, az utóbbi négy évben főként az ötödik kontinens német kivándorlóinak irodalmával foglalkozott. „The German Image of Australia" című munkája megjelenés előtt áll.

MAKKAI ÁDÁM Huxleyről írott cikke jelent meg a Kuala Lumpur-i „The Sunday Mail" című lapban. A cikket először az Irodalmi Újság 1963. december 1-i száma közölte.

*

BARTÓK ÉVA filmszínésznő mint absztrakt festő mutatkozott be a londoni Foyles Art Galleryben.

*

A RÓMÁBAN TALÁLT múmia zafir nyakékének követ kétszázezer dollárra becsülik.

*

TRIZNYA MÁTYÁS, a tehetséges festő, nagy sikerrel vett részt a római Galleria Stagniban rendezett kiállításon. Triznya 14 olasz festővel állított ki ; a magyar művésznek a kiállítás során négy képét vásárolták meg.

*

VITTORIO DE SICA olasz filmrendező a filmgyártásról így nyilatkozott: „Napjainkban egy film elkészítéséhez nyolc hónapra van szükség. Hét hónap és egy hét kell a pénz felhajtásához és három hét a film forgatásához."

*

MICHELANGELO Pietáját, amelyet a Vatikánból áprilisban szállítanak a New York-i Világkiállításra, 10 millió dollárra biztosítják.

***

AZ UTOLSÓ ARANY-LESZÁRMAZOTT, özvegy Dr. Bognár Elekné, Arany Margit, 82 esztendős korában Balatonkenesén elhunyt. Egyik rádióbeszélgetésekor arról az eseményről beszélt, amikor kislány korában Arany Jánoshoz vitték szülei a Margitszigetre, mert „látni akart, mint a legkisebbet. Meghitt helyén, a tölgyek alatt ült, a karjába vett és megcsókolt. Elbúcsúzott. Soha nem láttam többet..."

***

MADÁCH IMRE egykori csesztvei kúriáját, amelynek egyik épületszárnyában él a költő egyik közeli rokona, Madách Aliz, helyreállítják és múzeumnak rendezik be. A ház előtti parkban felállítják Madách mellszobrát.

PATAKY KÁLMÁN a világhírű operaénekes, 67 éves korában Kaliforniában meghalt. Az első világháború után a Zeneakadémián kezdte zenei tanulmányait, majd 1925-ig a közös igazgatás alatt álló Operaházban és Városi Színházban szerepelt. Innen szerződtették a Bécsi Állami Operaházhoz. Itt a legnagyobb Mozart-énekesként ünnepelték és a kamaraénekesi címmel tüntették ki. Az Anschluss után, 1938-ban, megszakította kapcsolatát Béccsel és ismét gyakori szereplője lett a budapesti Operaháznak, melynek ő volt az egyetlen férfi tiszteletbeli tagja. Mozart-szerepein kívül a Bohémélet Rodolphe-ját, a Márta Lyoneljét, a Tosca Cavaradossiját, a Traviata Alfrédjét, a Sevillai borbély Almaviváját, a Rigoletto Mantuai hercegét énekelte. Hangszépségben, zenei kultúrában a század egyik legnagyobb énekese volt. Felesége, Beregi Oszkárnak, a jelenleg 88 éves, Kaliforniában élő színművésznek a lánya.

*

JAROSLAV HASEK, a Svejk írója domborműves emléktáblát kap Balatonfüreden, ahol annak idején balatoni és dunántúli tárgyú novelláit írta.

*

CZÓBEL BÉLA 80. születésnapjának tiszteletére a párizsi Galerie Zak kiállítást rendezett a kiváló festőművész legújabb műveiből. A kiállítás katalógusának előszavát Waldemar George írta, „ A csend nagy festője címmel." A katalógusban a francia képzőművészeti élet olyan kitűnőségei, mint Cassou, Besson, Cogniat, Claude-Roger Marx méltatták az életét Szentendre és Párizs között megosztó nagy magyar festő művészetét. A kiállítás április 4-ig tart.

*

A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ bemutatta Sartre Altonai foglyok című drámáját.

*

DR. SCHWEITZER ALBERT ötven évvel kezdte meg orvosi működését a Francia Egyenlítői Afrika (három év óta Gabon köztársaság) Lambarene nevű missziós falujában. Első időben egy pajtában kezelte a betegeit, ma a lambarenei kórháznak 342 ágya van és külön 200 ágya a leprakórháznak. A kórházban 6 orvos és 30 ápoló dolgozik.

*

BARTÓK négy dala és Kodály Mátrai képek című alkotását dán nyelven mutatták be Koppenhágában. A dán rádiókórust a Dániában élő magyar karmester Vető Tamás vezényelte. Ő fordította a dalok szövegét is dán nyelvre.

*

MARCEL CARNÉ francia filmrendező filmet készít Dumas Kaméliás hölgyéből. A forgatókönyv írói annyira korszerűsítik a történetet, hogy a mű szereplőinek a neveit is megváltoztatják.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12. Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

A Nagy Imre Intézet kiadásában **megjelent**
CS. SZABÓ LÁSZLÓ
legújabb munkája
ORSZÁG ÉS IRODALOM
A könyv ára 175 belga frank (US $ 3.50)
Az Irodalmi Újság előfizetőinek 150 b. frank (US $ 3.—)
Megrendelhető a Nagy Imre Intézetnél
467, Ave. Brugmann,
Bruxelles 18. Belgium

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 9. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. május 1.

MAGYARORSZÁG ÉS A KGST

A HRUSCSOV budapesti látogatása alkalmából kiadott magyar-szovjet közös nyilatkozat kitér Magyarország és a KGST viszonyára is és hangsúlyozza: „A felek azonos nézetet vallanak abban, hogy tovább kell bővülnie a szocialista országok gazdasági együttműködésének a Kölcsönös Gazdasági Segitség Tanácsának keretében. Különösen fontosnak tartják távlati terveik egyeztetését és a kétoldalú együttműködés bővítésével egyidejűleg a többoldalú együttműködés hatékonyabb fejlesztését." A kérdés az utolsó év folyamán egyre sűrűbben szerepelt hivatalos magyar nyilatkozatokban és újságcikkekben, legutóbb Kádár „Le Monde"-beli nyilatkozatában és Apró Antalnak a Társadalmi Szemle 1964. márciusi számában megjelent tanulmányában. A vita intenzitása két dolgot mutat: a kérdés aktualitását és a magyar közvélemény változatlan ellenállását.

●

A KGST 15 évvel ezelőt alakult meg, de csak 6 éve, 1958-ban tűzte ki hivatalos programjává a tagországok terveinek összehangolását, a szocialista országok közti munkamegosztás problémáját. A nemzetközi munkamegosztás szükségessége nem szorul hosszas magyarázatra. A legjobb bizonyíték éppen annak az autarkiás politikának a csődje, amely a sztálini időkben minden kelet-európai országban megnyilvánult. Ez az autarkiás gazdaságpolitika annak idején valószínűleg a Kremlnek abból az elgondolásából született, amely szerint a szovjet befolyás jobban érvényesül Kelet-Európában, ha az egyes országok külön-külön állnak szemben a Szovjetunióval és ezért minden összefogási kisérletet (lásd pl. a Dimitrov-Tito féle tervek) a legélesebben elutasított.

●

KIS ORSZÁGOK gazdasági elzárkózása különösen akkor káros, ha gyors iparosodással jár együtt, mert nyilvánvaló, hogy éppen a modern ipari termelés szorul rá leginkább specializálódásra, nagy szériákban való gyártásra, ami nagy piac nélkül nem valósitható meg. El lehet mondani, hogy ennek a korszaknak úgyszólván minden beruházása már csak azért is hibás volt, az értük hozott rendkívüli áldozatok pedig indokolatlanok, mivel az egyes piacok kicsinysége miatt a kelet-európai országokban felépített új gyárak nemzetközi összehasonlításban drágán termeltek, méghozzá többnyire minőségileg nem kielégítő árut. Az autarkiás gazdaságpolitika által okozott károk talán legjobban Magyarországon voltak érezhetők, mert Magyarország alig 10 milliónyi lakosságával (Bulgária és Albánia kivételével) a legkisebb belső piacot nyújtotta és ezen felül nyersanyagokban és energiaforrásokban egyike a legszegényebb országoknak. Különböző mértékben, de hasonló volt a hatás a többi kelet-európai országban is.

A KGST-nek az a célkitűzése, hogy a tervországok között jobb munkamegosztást hozzon létre, a terveket összehangolja, az ipari termelést szakositsa, gazdaságilag teljesen indokoltnak látszik. Mi az oka annak, hogy ez a nagy késéssel, de mégis már 6 éve elindított kisérlet idáig csak rendkívül sovány eredménnyel járt? Összehasonlítva az ugyancsak 1958-ban elindított Európai Közös Piac eredményeivel, nem vitás, hogy a KGST eredményei mind a tagországok gazdasági integrációja, mind az országok közti árucsere megélénkülése terén messze elmaradnak a nyugat-európai országok mögött, holott a hivatalos kommunista elmélet szerint a tőkés országok közti ellentéteknek egyre élesednie kellene, míg a szocialista országok harmóniája már eleve adva van.

●

A HALADÁS lassúságának mindenekelőtt a kommunista tervgazdasági rendszer lényegéből fakadó okai vannak. A nemzetközi munkamegosztásnak azt kellene jelentenie, hogy minden árucikket ott termelnek, ahol az a legkisebb termelési költséggel állítható elő. A piac kikapcsolása révén azonban még egy-egy országon belül is nehéz az egyes cikkek termelési költségét megállapítani. Az árrendszer mesterséges, bürokratikus úton jön létre, az árakat hosszú időre rögzítik és az árak közti arány nem felel meg a költségek közti arányoknak, Nemzetközileg ezen túlmenően is megnehezíti a költségek összehasonlítását, hogy az árrendszer ugyan minden országban torzított, de a torzítás országonkint különböző. Végül teljesen lehetetlenné válik a költségösszehasonlítás azáltal, hogy az egyes országok valutái közti átváltási arányt, a váltóárfolyamokat is teljesen önkényesen, a pénznemek vásárlóerejétől függetlenül állapítják meg.

Ha költségösszehasonlítás hiányában nem lehet gazdasági szempontok szerint megszervezni a nemzetközi munkamegosztást, úgy nem marad más hátra, mint az adminisztratív módszer, végeredményben tehát a politikai döntés. Mielőtt azonban a politikai szempontokra rátérnénk, rá kell mutatni néhány, az áralakulással és a tervrendszerrel kapcsolatos külön problémára. A külkereskedelmi elszámolásoknál elvben az ún. világpiaci árakat alkalmazzák. Ez azonban nagyon lazán kezelhető fogalom, különösen iparcikkek esetében, melyek nem sztandardizálhatók és esetleg, például, a gépipari szállítások esetében, sok egyéni minőségi igénnyel járnak együtt, amelyekre nehéz volna a pontos világpiaci paritást megtalálni. A régebbi tapasztalatok azt mutatják, hogy 1956 előtt még olyan nyersanyagszállításoknál is eltértek a világpiaci ártól, mint pl. a lengyel szén, amelyért az országok éppen csak a szállítási költségeket fedező árat fizették. De lehetne a magyar-szovjet külkereskedelem történetéből is hasonló példákat felhozni, pl. az óriás ráfizetéssel járó magyar hajószállítások esetét. Közismert dolog, hogy 1956 előtt a csatlósországok gyarmati kizsákmányolásának egyik legdurvább formája az volt, hogy a Szovjetunió ezekkel az országokkal folytatott külkereskedelmében drágán szállított és olcsón vásárolt.

●

FELTÉTELEZHETŐ, hogy 1956 óta, valószínűleg éppen a magyar forradalom és a lengyel és a kelet-német megmozdulások hatására, a kizsákmányolásnak ez a durva formája legalábbis lényegesen enyhült. De vajon teljesen, megszűnt-e? Közzétett adatok hiányában erre a kérdésre nehéz felelni. Egyes román megnyilatkozások arra engednek következtetni, hogy bizonyos külkereskedelmi ártorzítások — nyilván nem a Szovjetunió kárára — ma is fennállnak. Éppen a költségmegállapítások bizonytalansága is valószínűvé teszi, hogy a külkereskedelmi tárgyalásoknál az erősebb fél az árak terén is biztosítani akarja magát. Az a tény, hogy a külkereskedelmi ármegállapodásokat nem teszik közzé, csak fokozza a bizalmatlanságot. Kedvezőtlen külkereskedelmi árarányok természetesen több kárt okozhatnak, mint amennyi haszon egyébként az ipari termelés nemzetközi munkamegosztásából származhatik.

A tervgazdasági rendszer egyik legfőbb hibája a túlzott központosítás, amely aztán a végrehajtás során súlyos zavarokhoz szokott vezetni. Az adminisztratív úton létrejövő nemzetközi tervegyeztetés azzal a veszéllyel jár, hogy ez a hiba nemzetközileg, magasabb síkon megismétlődik és még komolyabb károkat okoz. A KGST tagországok egymás közti bizalmatlansága a kölcsönös szállításokat illetően máris igen nagy. Minden ország elsősorban saját szükségletét igyekszik kielégíteni és ha valamelyik iparcikk termelésénél zavar van, azt a szomszéd állam sínyli meg, amely esetleg az ipar nemzetközi szakosítása során már leállította az illető iparcikk gyártását. Ha fontos cikkről van szó, úgy ez komoly láncreakciókat válthat ki és súlyos károkat okozhat az utóbbi ország gazdaságában. Ha hasonló zavarok egy országon belül adódnak, úgy a felsőbb hatóságok beavatkozása esetleg segíthet ezen a helyzeten. Nemzetközileg erre nincs mód. Így valamely fontos cikk gyártásáról egyik ország sem mond le könnyen. A KGST külkereskedelem merevsége mellett tehát itt is az a helyzet, hogy a szakosításból származó károk nagyobbak lehetnek a szakosítás előnyeinél.

●

A MAGYAR LAPOKBAN gyakran olvasható, hogy ez az ellenállás a szakosítással szemben alacsonyabb síkon, az egyes vállalatoknál is sokszor jelentkezik. A vállalatok vezetői és munkatársai görcsösen ragaszkodnak a már bevezetett cikkek gyártásához; ahogy a lapok kritikája mondja: egyéni érdekeiket a közérdek fölé helyezik. Ez a kritika egyes esetekben bizonyára jogosult. Ha viszont a nemzetközi szállítások nem funkcionálnak, (pontatlan szállítás, alkatrészhiány, nem megfelelő minőség, stb.), — s erre maga Hruscsov hozott fel példákat budapesti beszédeiben, — úgy a vállalatok álláspontja helyes. Ha a KGST országokban volna jól működő piac, úgy ez a vita fel sem merülhetne: a piaci mechanizmus kiküszöbölné az életképtelen termelést.

A KGST blokkon belüli külkereskedelmi forgalmának merevsége és lassú fejlődése részben abból adódik, hogy az elszámolás az ún. kétoldalú fizetési rendszerben bonyolódik le. Ez a legprimitívebb elszámolási rendszer, amely mellett minden, két ország közt keletkező külkereskedelmi tartozást és követelést évente el kell számolni, ami azt eredményezi, hogy mindig a szűkebb szállítóképességű ország lehetőségei szabnak határt az áruforgalomnak. Az első komoly kísérlet, hogy az elszámolási rendszert rugalmasabbá, vagyis sokoldalúvá (multilaterálissá) tegyék, a KGST keretében megalakított Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank, amely január elsején kezdte meg működését. A Bank célja, hogy a fizetési egyensúlyt ne kelljen minden egyes országnak minden egyes országgal külön-külön létrehoznia, hanem elég legyen, ha az egyensúly a KGST egész területén létrejön. Ez kétségtelenül helyes célkitűzés, de megvalósításának igen szűk korlátai vannak. A külkereskedelem lényeges megélénkülése csak akkor volna ettől várható, ha egyes országok nem akarnák a rendszeren belül keletkező követeléseiket teljes egészben felhasználni és a felhasználatlan részt hajlandók volnának más országok külkereskedelmének finanszírozására rendelkezésre bocsátani. Nem valószínű azonban, hogy ilyen hitelek csak félig-meddig is jelentékeny mértékben létrejöjjenek. Ezek nélkül viszont csak a Bank 300 millió rubeles alaptőkéje marad ilyen hitelekre, ami nem sok, a KGST külkereskedelmi forgalmának legfeljebb 3-4 százaléka. Így éppen csak kisebb elszámolatlan „csúcsok" kiegyenlítésére alkalmas.

Románia múlt évi tiltakozása az ellen a javaslat ellen, amely szerint a KGST központi szervezete jogot kapna az egyes országok terveinek összeegyeztetésére, egyszerre éles fénybe helyezte a KGST célkitűzéseinek politikai jellegét. Ilyen KGST-diktátum a tervek megállapításánál azonos lett volna azzal, hogy a tagországok maradék szuverenitása is nagyrészt elveszett volna. A románok gazdasági érvei főleg azt hangsúlyozták, hogy a KGST elgondolásai csak az iparilag fejlett országoknak, tehát a Szovjetunió mellett elsősorban Csehszlovákiának és Kelet-Németországnak kedveznek és a szegény és gazdag országok közti különbség kiegyenlítésére semmit sem tesznek. Felemlítik például, hogy a KGST villamosítási bizottságának tervei szerint 1980-ban Csehszlovákia egy-egy lakosára 40.000 kilowatt, Románia egy-egy lakosára pedig csak 5.000 kilowatt áram jutna.

●

MI Magyarország helyzete a KGST-n belül folyó harcban? Magyarország mind gazdaságilag, mind politikailag a blokk egyik leggyengébb tagja, amely nem remélheti, hogy az előnyök és hátrányok osztogatásánál a nyertesek közé kerüljön. Az, hogy Magyarország nem tiltakozott a KGST központosítási elgondolásaival szemben, csak a magyar párt szervilizmusának a jele, de feltételezhető, hogy a románok ellenállását és ennek következtében a KGST-tervek meghiúsulását a szakemberek Magyarországon is örömmel fogadták.

A KGST politikai célkitűzése azonban nemcsak a gazdasági előnyök és hátrányok szétosztásánál nyilatkozik meg, hanem mindenek felett abban, hogy az esetleges gazdasági előnyökért is politikai árat kell fizetni. A KGST-nek idáig legfontosabb létesítménye a nemzetközi olajcsővezeték, amely az orosz olajat eljuttatja a kelet-európai országokba. A kommunista szóhasználat ismerőinél már az is súlyos bizalmatlanságot vált ki, hogy a vezetéket „Barátság"-kőolajvezetéknek nevezik. Az olajellátás kérdésének megoldása vitathatatlanul gazdasági hasznot jelent az érdekelt országok számára. De éppen emiatt a rendkívül fontos szerep miatt, amelyet az olaj a mai ipari termelésben betölt, az olajszállítási monopólium rendkívüli politikai hatalmat ad a Szovjetunió kezébe. Nem véletlen, hogy Románia az egyetlen, amely gazdaságilag szembefordult a Szovjetunióval: Románia egyben az egyetlen ország, amely Kelet-Európában gazdag olajforrásokkal rendelkezik és nem szorul olajbehozatalra. Közben a hivatalos közleményekből még az sem derül ki, milyen árat fizet Magyarország a szovjet olajért. Így megtörténhetik, hogy Magyarország politikai függetlenségének csökkenése mellett még gazdaságilag is drágán vásárolja meg a „Barátság" olajvezeték használatát.

●

HASONLÓ a helyzet a „Béke" nemzetközi villamostávvezeték esetében, amely magyar szempontból a villamosenergia behozatali problémáját van hivatva megoldani. Itt a helyzet mégis annyiban kedvezőbb, hogy Magyarország inkább a többi kelet-európai országgal áll szemben és a Szovjetunió túlsúlya kevésbé érvényesül. Érdemes még megemlíteni a magyar-szovjet timföld-alumínium egyezményt. A Magyarországon nagy mennyiségben található bauxit, illetve timföld alumíniummá való feldolgozásához olcsó villamosenergiára van szükség, amely Magyarországon nem áll rendelkezésre. Indokoltnak látszik tehát, hogy Magyarország timföldet szállítson a Szovjetunióba, ahol olcsó a villamosenergia és ezáltal a timföld további feldolgozása gazdaságos lehet. Az árakról itt sem történik említés, de Apró Antal bevezetőben említett cikkéből úgy tűnhetnék fel, mintha a szovjet ingyen végezné a feldolgozási munkát, és ez természetesen az árat illetően gyanút kelt.

●

MINDENT EGYBEVETVE, a magyar közvélemény ellenállása teljesen indokoltnak látszik. A hivatalos nyilatkozatok tele vannak lelkesítő százalékszámokkal, amelyek semmit sem bizonyítanak, érveket hoznak fel, amellett, hogy a nemzetközi munkamegosztás jobb, mint a nemzeti elzárkózás, amit senki sem von kétségbe, de az igazi problémákról, a költségek összehasonlíthatóságáról, a helyes ármegállapításról, a gazdasági integráció politikai feltételeiről, stb. mélyen hallgatnak. A tervgazdaságok fejlődési lehetőségének korlátait mutatja, hogy a nemzetközi együttműködés gazdaságos formáját nem sikerült még kialakítani, (ami a mezőgazdasági kérdés megoldatlansága mellett a tervgazdaság eddig megmutatkozó talán legfőbb hiányossága). A tervgazdasági rendszernek ezek a korlátai okozzák, hogy a KGST ilyan lassan halad előre a gazdasági integráció útján és ez valamennyi tagországnak súlyos kárt jelent, de különösen Magyarországnak, amely sokkal jobban rászorul külkereskedelmi forgalmának fejlesztésére, mint a Szovjetunió, vagy akár Románia. Másrészt ott, ahol politikai döntések alapján sikerül némi előrehaladást tenni, a gyengébb országoknak súlyos politikai áldozatot kell hozniuk. Senki sem hiszi el, hogy a 200 milliós Szovjetunió és a 10 milliós Magyarország közt igazi kölcsönösségről lehet beszélni. Magyarország, amely politikailag amúgy is gyenge, és megfelelő nyersanyag és energiabázis nélkül, csak szűk belső piacra támaszkodva kénytelen iparát fejleszteni és ezért igen nagy mértékben rászorul a külkereskedelemre, mindenképpen rendkívül sebeznető helyzetben van. A KGST-hez való tartozás gazdaságilag és politikailag egyaránt komoly áldozatokat követel Magyarországtól.

VÁRADI JÓZSEF

MÁJUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Váradi József: Magyarország és a KGST (1. old.)

Fejtő Ferenc: Tények és legendák József Attiláról (3. old.)

Dénes Tibor: Látni Rómában tanul meg az ember (4. old.)

Békés Gellért hozzászólása „A Helytartó" vitájához (4. old.)

A lengyel értelmiség tiltakozása a cenzúra ellen (5. old.)

Borgida Etel: Tanítónő (6. old.)

Csernus Tibor kiállításáról (6. old.)

Lőkkös Antal: Természetes halál (7. old.)

Keszei István és Makkai Ádám versei
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Mi a különbség

Mi a különbség a nácik és az orosz kommunisták antiszemitizmusa között ? Valójában nem sok, legalábbis annak a könyvnek tanúsága szerint, ami nemrégiben jelent meg Kievben, méghozzá a Szovjet Tudományos Akadémia kiadásában és — nyilván — a párt áldásával. A könyv, amelynek szerzője T. K. Kicsko és címe *„A zsidóság — szépítés nélkül"*, méltón náci elődjéhez leleplezi „a nemzetközi zsidó összeesküvést", oly karikatúrákkal illusztrálva, melyek dicséretére váltak volna a magyar nyilasok és a német nácik kiadványainak is. Mit tudunk meg e tudományos munkából, amelyet csekély 24 kopekért terjesztettek, hogy a legszegényeb szovjet dolgozó is megvásárolhassa ?

Megtudjuk, hogy *„a könyv szerzőjének célja az volt, hogy felfedje a zsidó vallás lényegét, mely a világ egyik legősibb vallásaként magába gyűjtötte és lepárolta mind azt, ami a legreakciósabb, legemberellenesebb korunk vallásaiban."*

Az illusztrációkban helyet kaptak azok a nagy orrú, duzzadt szájú, kidülledt szemű figurák, akik csókolgatják a nácik csizmáját, korrumpálják a fiatalságot, rablott kincseket gyűjtenek a zsinagógák mélyeiben és zsíros üzleteket kötnek a nyugat-német kormánnyal. A szöveg és a rajzok célja nyilvánvaló : az ukrajnai antiszemitizmust próbálják élesztgetni, tüzelni, noha köztudomású, hogy az élesztgetés nélkül is elég erős.

A rajz ukrán aláírása: „Minden csaló és gazember menedéket lel a zsinagógában"

A könyv megjelenését követő vihar, minden valószínűség szerint, váratlanul érte a „tudományos ateizmus" ócska köpenyébe burkolódzó nyílt antiszemitákat. A megjelenés után alig néhány nappal a tiltakozások tömege volt hallható Európa-szerte, méghozzá nem is olyannyira a „burzsoá sajtó" hasábjain, hanem a nagy kommunista lapokban, mint például a „l'Humanité"-ben. Ha maga a francia párt óvatosan megkerülte is a határozott állásfoglalást, a lap — egyes baloldali zsidó szervezetek állásfoglalását követve — arra hívta fel a szovjet „elvtársakat", hogy vessenek véget az efajta antiszemita propagandának, minél gyorsabban, annál jobb. Hasonló tiltakozások jelentek meg a londoni „Daily Worker"-ben s — nyilván a színfalak mögött — más nyugati kommunista pártok is felemelték szavukat az uszítás ellen. A Szovjetunió Kommunista Pártja mellett működő Ideológiai Bizottság többhetes vonakodás után a napokban végre, nagy nehezen elítélte a könyvet, kifejtvén, hogy nem más az, mint „egy sereg hibás megállapítás és illusztráció sorozata", melyek „kihívták maguk ellen a szovjet közvélemény tiltakozását." Az Ideológiai Bizottság megállapítja, hogy „a könyv ellentétben áll a párt leninista politikájával a vallásokkal kapcsolatban, hamisan értelmezi a lenini nemzetiségi politikát" s ami még ennél is roszszabb, „azok számára szolgáltat muníciót akik mindenáron bizonyítani szeretnék, hogy a Szovjetunióban még mindig virágzik az antiszemitizmus."

Az Ideológiai Bizottság fellépése azt bizonyítja, hogy a Szovjet Kormány — legalábbis nemzetközi vonatkozásokban — mennyire érzékeny az antiszemitizmus vádjával kapcsolatosan, mert — amint a bizottság nyilatkozata mondja — „a könyv antiszemita propagandának értelmezhető, holott a Szovjetunióban nincs és nem is lehet antiszemitizmus." A kérdés az : ha antiszemitizmus *nincs és nem is lehet* a Szovjetunióban, miképpen lehetséges, hogy egy ilyen fasiszta szellemi termék — az Ukrán Tudományos Akadémia kiadásában, tehát hivatalos publikációként jelenjék meg ?

A.

Az ibér félszigeten

PORTUGÁLIÁBAN

a hivatalos jelentés szerint a titkosrendőrség nagyszámú „szélsőséges elemet" tartóztatott le, azzal vádolván őket, hogy a Salazar-rendszer megdöntésére szövetkeztek, **illegális** eszközökkel. Minthogy a Salazar diktatúrában **legális** eszközökkel senki sem léphet fel a kormányzat ellen, a vád aligha meglepő; ami a „szélsőséges elemeket" illeti, ez más kérdés, mert ha igaz, hogy a letartóztatottak között vannak kommunisták is, az is igaz, hogy többségüknek semmi közük a kommunistákhoz, de annál több népük szabadságához. A titkosrendőrség vádja szerint a letartóztatottak ahhoz a „hazafias akcióhoz" tartoztak, melynek célja, hogy helyi lázadásokat, kisebb megmozdulásokat szervezzen, távolabbi kilátásként pedig „népi felkelést" az áldott Salazar rendszere ellen. Eme forradalmárok egyik legnagyobb bűne (a titkosrendőrség szerint) az volt, hogy kapcsolatban álltak a Humberto Delgado tábornok vezette „Nemzeti Felszabadítási Front-tal", mely Algírban alakult a portugál rendszer megdöntése céljából.

SPANYOLORSZÁGBAN

új törvényjavaslat előkészítése folyik, mely a „sajtószabadság" megnövelését célozza s a rendszer hivatalos szóvivői szerint „nagy lépést jelent a demokratikus szabadságjogok kivívásának útján." Eddig ugyan mindig arról hallottunk, hogy Spanyolországban demokrácia és sajtószabadság van, (legalábbis a rendszer hivatalos szóvivői állították), a törvényjavaslatot azonban mindenképp üdvözölnünk kell, már csak azért is, mert minden valószínűség szerint valóban enyhíteni fogja a több mint huszonöt esztendeje életben lévő szigorú cenzúrát.

Mit tartalmaz a törvényjavaslat? Mindenekelőtt megszüntetni készül az **állami cenzor** intézményét s így az állami cenzúrát általában; az újságok, a televizió, a rádió számára az eddiginél nagyobb hírközlési és információs szabadságot kíván biztosítani, s ugyancsak megkönnyíteni igyekszik új kiadványok, újságok, folyóiratok megalakítását és a szerkesztők megválasztását.

Ugyanakkor, természetesen, életben maradnának azok az intézkedések, melyek e **nagyobb szabadság** jelentős korlátozását valósítják meg. Ha a demokrácia szemszögéből nézzük tehát, az új sajtótörvény meglehetősen szűkkörű; ha a diktatúra útját tartjuk szem előtt, a könnyítések legalábbis lélegzetvételhez engedik a gúzsba kötött spanyol sajtót.

Igaz, a törvényjavaslat Második Cikkelye szerint, a szerkesztők és kiadók **feladata**, hogy „megvédjék az igazságot", (kinek az igazságát?): igaz, a Tizenkettedik Cikkely arra kötelezi a szerkesztőket, hogy lapjukból, folyóiratukból vagy egyéb kiadványaikból 10 példányt „bemutatásra elküldjenek" a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak, méghozzá a megjelenés előtt egy órával; igaz, a Hetvenkettedik Cikkely félreérthetetlenül tudomására adja mindenkinek, akit illet, hogy a hatóságoknak továbbra is joguk van „elkobozni mind azokat a kiadványokat, melyek lázadásra bujtogatnak, aláaknázzák a törvényeket, megsértik a hatóságok méltóságát", valamint, hogy „a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak jogában áll oly intézkedéseket foganatosítani, melyek a törvények alkalmazását célozzák"; mind ez igaz, de mind ezek ellenére az új törvényjavaslat „védi az újságírók jogát", hogy informálják és felvilágosítsák az olvasóközönséget s hogy „szélesebb körben" foglaljanak állást az ország s a nemzetközi élet kérdéseivel kapcsolatban.

A törvényjavaslat hátterében a fiatal, erős kezű tájékoztatásügyi miniszter, Manuel Fraga Iribarne áll, aki, amióta átvette e tárcát, láthatóan arra törekszik, hogy megreformálja és a körülményekhez képest valamiképp „demokratizálja" a spanyol sajtót. E törekvések lényege, a megfigyelők szerint, az, hogy az állam — az állami cenzúra megszüntetésével — a felelősséget egyes cikkek vagy egyéb publikációk kérdésében a szerkesztők és a kiadók vállára kívánja helyezni. A törvényjavaslat, minden valószínűség szerint, még ez évben törvénnyé válik. Eredményei — vagy eredménytelensége — majd a mindennapok „szabad hírközlésének" gyakorlatában dől el.

B. I.

Az IDŐ Sodrában

Egyszerűsítések és könnyítések

EZ ÉV ELEJÉN — avégett, hogy megkönnyítsék a külföldre, s kivált nyugati országokba utazni szándékozó magyar állampolgárok útlevélszerzési gondjait — rendelet jelent meg Budapesten. A rendelet értelmében fokozatosan bevonják az eddig érvényben lévő piros útleveleket, s helyettük szürke és kék látogató, illetve turista útleveleket adnak ki. A turista útlevél tulajdonosa ezentúl is hetven dollárt, avagy ez összegnek megfelelő valutát kap. Mind a turista, mind a látogató útlevél érvényességét egy évről két évre emelik fel. A turista útlevelet igénylő magyar állampolgárok ezentúl nem a Belügyminisztérium útlevél osztályához nyújtják be kérvényüket, hanem előzőleg a Magyar Nemzeti Banktól valutát igényelnek. A Nemzeti Bank minden kérelemre nyolc napon belül választ ad. Igenlő válasz esetén az utazni óhajtók kérvényükhöz csatolják a bank által kiállított „igérvény"-t, s — az eddigi határidőnél jóval hamarabb — átvehetik útlevelüket a Belügyminisztérium erre kijelölt szervénél.

Így szól a rendelet, amely — hivatkozással az ország szűkös devizahelyzetére — már eleve kilátásba helyezte, hogy azok részesülnek előnyben, s elsősorban azok kapják meg a turista útlevelet, akik előző évben nem jártak külföldön.

Azt, hogy ez a könnyítő intézkedés voltaképp korlátozás, hogy az eddigi évenkénti utazás lehetőségét kétéves időközre tágítja — jobban szólva: szűkíti — a rendelet első olvasása után sem volt nehéz megérteni. Mindamellett — noha az ország valutanehézségeire való egyre gyakoribb hivatkozás joggal keltheti fel azt a gyanút, hogy nem is annyira gazdasági, mint inkább politikai megkötésről van szó — az új rendelkezés méltányosságra és igazságos elosztásra hivatkozó szavai visszhangra leltek, s az utazni vágyó magyarok, kényszeredetten bár, de úgy vélték: hja, az ország szegény, nem jut mindenre, jó dolog, hogy ennyien kikíváncsiskodnak külföldre, persze, még jobb volna, ha évente utazni lehetne, de ha már így állunk, fő a méltányosság meg a gyors ügyintézés.

S MOST, március 25-én a következő hír jelent meg a magyar sajtóban:

„A Magyar Távirati Iroda munkatársa kérdést intézett a Magyar Nemzeti Bankhoz a nyugati országokba utazó turisták valutaellátása ügyében. A Magyar Nemzeti Bank illetékes szervei az alábbi tájékoztatást adták:

— Ismeretes, hogy a turista utazások iránt az érdeklődés erősen megnövekedett. Már tavaly is a külföldön járt több mint 500.000 személy közül körülbelül százezren nyugati országokba utaztak. Számoltunk azzal, hogy az idén többen kívánnak turistaként Nyugatra utazni, ezért erre a célra a múlt évinél lényegesen több valutát irányoztunk elő. Viszont a már eddig jelentkező igények is nagymértékben meghaladták a lehetőségeket. Ezért nem lehet kivétel nélkül valamennyi igénylő kérelmét kedvezően elintézni, még akkor sem, ha a kérelmező az előző évben nem vett részt nyugati magánutazásban.

— A februárban és március elején benyújtott nagy mennyiségű kérelem feldolgozása, az ügyek elbírálása természetesen időt vesz igénybe, ezért — sajnálatos módon — a korábban 8 napra tervezett elintézési határidőt nem lehetett betartani. Még jó néhány hetet vesz igénybe, amíg feldolgozzuk a nagy tömegű anyagot, és lehetővé válik, hogy rövidebb időn belül intézzük el a már csökkenő számban érkező új kérelmeket."

A tájékoztatás rövid és velős. Kiderül belőle, hogy az egyszerűsítés teljes sikerrel járt. Hogy ennek eredményeképpen a magyar turisták ezentúl három — esetleg négy — éven át is kérvényekkel ostromolhatják a hivatalt, amíg sor kerül rájuk s eljuthatnak Nyugatra; hogy míg eddig hivatalosan két hónap alatt kaptak választ útlevél kérelmükre, most türelmesen várhatják, amíg két hivatal is fel dolgozza „a nagy tömegű anyagot".

Csak egy valami nem derül ki. Az, hogy az új rendelet szerkesztői valóban egyszerűsíteni kívántak-e? Mert amennyiben igen, akkor felelőtlenül jártak el. Amennyiben pedig nem... de hát ez föl sem merülhet, ugyebár?

MÉG EGY EGYSZERŰSÍTÉS

EGY NAPPAL a fenti tájékoztatás után a Magyar Nemzeti Bank ismét kiadott egy közleményt: „Új rendelkezés az ajándékgépkocsik behozataláról" címmel.

„A külföldről ajándékba küldött gépkocsik behozataláról csütörtökön új rendelkezés jelent meg, amely egyszerűsíti a behozatali engedélyezési eljárást és módosítja az eddigi vámtételeket. A jövőben nem lesz szükség a Nemzeti Bank esetenkénti engedélyezésére és nem kell igazolni az ajándékozóval fennálló rokoni vagy egyéb kapcsolatot. A vámkezelésre vonatkozó kérelmeket közvetlenül a vámhatóságnál, Budapest, V., Nádor utca 23 szám alatt kell benyújtani az ott kapható formanyomtatványon. Ehhez a kérelemhez mindössze a külföldi által aláírt és közjegyzővel hitelesített ajándékozási okiratot kell csatolni.

A gépkocsi kizárólag akkor tekinthető ajándéknak, ha a címzett a gépkocsiért semmiféle anyagi ellenszolgáltatást nem ad. Erre vonatkozóan a kérelmezőnek a beadványon nyilatkozatot kell aláírnia.

A rendelet előnyt kíván biztosítani azok számára, akik úi állapotban levő gépkocsit kapnak ajándékba. Az úi kocsik vámtétele továbbra is a belföldi érték 60 százaléka lesz. Figyelembe véve, hogy az utóbbi években igen sok használt gépkocsi került az országba és e járművek alkatrészellátása sok problémát okozott, a jövőben a külföldről ajándékként küldött használt személygépkocsi vámkezelése minimálisan 70 százalékos műszaki állapot alapulvételével történik. A használt gépkocsi vámtételét a belföldi forgalmi érték 100 százalékában szabia meg a rendelet..."

Az indokolás ez esetben aligha győz meg bárkit is. A használt gépkocsik alkatrészellátását fölemelt vámtarifával megoldani? A rendelet készítői annyira nem törődtek az érvekkel, hogy még a legelemibb logikai meggyőzés eszközéhez sem folvamodtak. Igaz, ezzel sem értek volna eredményt. Hisz megmagyarázni, hogy ezentúl a használt gépkocsik vámját a duplájára emelik, semmiképp sem hálás feladat. Akkor már egyszerűbb a szűkszavú bejelentés.

E SZŰKSZAVÚSÁG MÖGÖTT azonban érdekes gazdasági tünet búvik meg. Fejlődéstörténetére érdemes néhány szót fordítani.

A magyar „maszek"-autópark fejlődése 1956 után indult meg. Az állami kereskedelem két éves előjegyzés után utalta ki a Moszkvics, Skoda, Wartburg és Trabant gépkocsikat. Csupa kelet-európai gyártmányt, horribilis áron. Ezzel egy időben megindult a nyugati, — rendszerint használt, — ajándékautók beáramlása. A szabad piacon egy használt Opel, Simca, vagy Volkswagen hamarosan körülbelül azonos áron kelt el, mint a vadonatúj keleti járművek, egyszerűen azért, mert az egy-két-három-négy éves nyugati gépkocsik megbízhatóbbnak bizonyultak, mint 0 kilométeres keleti társaik.

Az egyenlőtlen feltételek között folyó konkurrencia-harc azt eredményezte, hogy a hivatalos magyar forgalmazó a keleti kocsik előjegyzési idejét két évről egy évre redukálta. A mikor ez sem volt elég, kisebb árcsökkentést hajtott végre. Ez az intézkedés sem hatott, s ekkor újabb elgondolások merültek fel. Ekkorra már a Csepeli Szabadkikötőben ezrével halmozódtak fel az eladatlan új keleti autók, s a használt nyugati gépkocsik ára felülmúlta az új keleti gyártmányokét. Megjelentek a hirdetések, megszűnt az előjegyzés, bárki azonnal átvehette Moszkvicsát, csak fizessen készpénzben. De ez sem segített. Olyannyira nem, hogy mindinkább szóba került a keleti autók árának mérséklése. A hír elterjedt, ez év elején hivatalosan is meg kellett cáfolni.

A csepeli Szabadkikötőben pedig egyre inkább, egyre nagyobb számban mentek tönkre gazdátlan Moszkvicsok, Skodák. Ekkor megszületett az autó-bankkölcsön, a részlet, feltűntek az országjáró ügynökök, kiterjesztették a hitelakciót a kisebb számban importált, keresettebb és olcsóbb keleti járművekre is. (Március 1-én még ilyen hirdetmény jelent meg a Népszabadságban: SÜRGŐS, mert már csak március 31-ig kaphat részletre is TRABANT COMBIT. Előnyös, mert azonnali átvétellel, kedvező fizetési feltétellel kényelmes kocsihoz jut.)

De — úgy látszik — ez sem használt, hogy miért, ezúttal ne firtassuk. S ekkor megszületett az egyszerűsítés. A könnyítés. Hogy ezentúl mindenkinek jobb legyen. Örvendjen az ajándékozó is, a megajándékozott is. Tökéletesebb legyen az alkatrészellátás. Mutatósabb a gépkocsipark. Ezentúl nem lesz szükség esetenkénti engedélyezésre. Nem kell igazolni az ajándékozóval fennálló rokoni vagy egyéb kapcsolatot. Közvetlen a Vámhatósághoz lehet fordulni. Csak dupla vámot kell fizetni a használt nyugati autókért, mint eddig.

REMEK! Nagyszerű! Miért csak a turisták részesüljenek előnyben? Miért csak számukra készüljön előnyös, utazást könnyítő rendelet? Kedvezményt mindenkinek! Valamennyi magyar állampolgárnak! Turistának és autósnak!

Mert egy a jelszó. Illetve kettő. Le a bürokráciával! Mindent az emberért!

f. t.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

FEJTŐ FERENC

TÉNYEK ÉS LEGENDÁK JÓZSEF ATTILÁRÓL

„S mégis magyarnak számkivetve..."

JÓ NÉHÁNY LEVELET kaptam Magyarországról, amelyben felhívták figyelmemet Vértes Györgynek az „Irodalomtörténeti közlemények"-ben, 1963. nyarán megjelent „József Attila és az illegális kommunista párt" című tanulmányára. Ez a tanulmány, mint azt később Vértes György megírta, egy nemsokára könyvalakban megjelenendő nagyobb munkának részlete volt. Azóta a műnek egy másik része a „Kortárs" decemberi számában látott napvilágot „A Gondolat és a Szép Szó kapcsolata" címen, majd a „Könyv" című folyóirat 1964. márciusi száma beszélgetést közölt Vértes Györggyel: „Tények és legendák József Attiláról" címmel.

Érzésem szerint, Vértes György szintézist próbál teremteni a József Attila és a kommunista párt viszonyáról a Rákosi időkben terjesztett legendák és a tények között. Ezt a szintézist úgy éri el, hogy a sztálinista pártlegendát József Attila mindvégig tartó párthűségéről „tudományos" apparátussal támasztja alá, ami nála elsősorban bőséges lábjegyzeteket jelent. Az eddig közreadott részletek oly gyermekes fejtegetéseket és otromba ferdítéseket tartalmaznak, hogy nem is tartottam volna érdemesnek foglalkozni velük, ha számos ifjú magyar barátom nem figyelmeztetett volna rá, hogy a hallgatás ez esetben ráhagyás- és jóváhagyásként volna értelmezhető még akkor is, ha mint mondják, Vértes Györgyöt, a „Gondolat" hajdani főszerkesztőjét, még pártkörökben sem veszik túlságosan komolyan, általában vaskalapos, a múlton kérődző sztálinistának tartják. Ámde József Attila emléke így is megérdemli, hogy megvédjük azok ellen, akiknek egyetlen gondja, hogy forradalmi személyiségét és a magyar irodalomban páratlan életművét kisajátítsák, a szektaszellem számára konfiskálják el és ezáltal elválasszák attól az ifjúságtól, amelynek eszmei vezetője, útmutatója kívánt lenni, nem „középiskolás fokon", hanem egyetemlegesen.

Ugyanakkor tisztázni szeretném József Attila életének és működésének néhány olyan vonatkozását is, amelyekben személyes részem volt, ha ugyan nem is abban az értelemben, amelyet Vértes György ad kapcsolatunknak.

TÉRJÜNK a tárgyra. Vértes György föntebb említett írásaiban és nyilatkozataiban több „tételt" próbál bizonyítani, amelyek a következőképpen foglalhatók össze:

1) József Attilát sosem zárták ki a kommunista pártból, legfőljebb csak „az illegális mozgalom nehéz helyzete és József Attila pszichoanalitikus gyógykezeltetése miatt, konspirációs okokból, fölmentették az illegális munka nehéz kötöttségei és felelőssége alól".

2) József Attila ezután is, élete végéig, kapcsolatban maradt — mégpedig épp Vértes Györgyéken keresztül — az illegális párttal, amely „orientálta" munkásságát.

3) József Attila a Szép Szó szerkesztőségén belül a kommunista párt megbízásából tevékenykedett és ebben a működésében éles ellentétei támadtak szerkesztőtársaival, különösen énvelem, aki — nyilván az imperialisták titkos ügynökeként, — a Szép Szót egyre inkább antikommunista vizek felé próbáltam terelni.

4) József Attila a Szép Szó-ban megjelent és Gide oroszországi riportjával kapcsolatos szovjetellenes cikkem miatt ott akarta hagyni a lapot, és ettől a szándékától csak kommunista barátai unszolására, mintegy pártutasításra állt el.

5) Vértes György szerint a Szép Szó politikai okokból hagyta ott a kommunista szimpatizáns Cserépfalvi kiadót és ment át a polgári „Pantheon" kiadóhoz, amelynek Dormándi László volt az igazgatója. Cserépfalvinak ugyanis „már elege volt Fejtőből", akinak befolyása a lapnál, József Attila rovására, egyre inkább erősödött. Végül is József Attila 1937. januárjától kezdve már csak olyan kéziratokat láthatott, amelyeket Dormándi László meg én érdemesnek tartottunk megmutatni neki.

ÍME, A TÉTELEK. És a tények?

1) Vértes György több „konkrét adattal"... „tényekkel és személyes élményei alapján" cáfolja, hogy József Attilát 1931-1932-ben kizárták a pártból. E pontban teljesen egyetértek vele. Azokban az években József Attilával nap nap után együtt voltam, kivéve a börtönben töltött hónapjaimat, 1932. júniusa és 1933. májusa között, amikor is gyakran felkeresett a Gyüjtőfogházban és állandó levelezésben is álltunk. József Attila akkor, a párt részéről történt számos sérelme ellenére, kommunistának érezte és vallotta magát. A kommunista pártban és a Szovjetunióban való bizalma az 1933-as németországi események miatt rendült meg.

József Attila ugyanis nem volt hajlandó Hitler uralomrajutásáért a felelősséget kizárólag a német szociáldemokráciára és a nyugati hatalmakra hárítani. Tudatában volt annak, hogy a német kommunisták szektarianizmusának, — annak a ténynek, hogy a náci előretörés ellenére mindvégig a szociálfasisztának nevezett szociáldemokráciában látták a főellenséget, nagy része volt a demokrácia szinte ellenállás nélküli összeomlásában. Az ő álláspontja az volt, hogy a nácizmus és fasizmus ellen világszerte és így Magyarországon is, széleskörü demokratikus, a szociáldemokrácia köré tömörülő egységfront alakításával kellene védekezni. Ennek az álláspontnak egy cikkében adott hangot, amelynek, ha jól emlékszem, „Egység" volt a címe és amely egy fél-legális sajtótermékben látott napvilágot. A cikket a kommunista párt dezavuálta; túl korán jelent meg, mivel a kommunista Internacionalé csak egy évvel később, 1935-ben, változtatott taktikát.

JÓZSEF ATTILÁT emiatt a cikke miatt zárták ki a pártból. A kizáró végzés egy illegális könyomatosban jelent meg, és József Attila azonnal felszaladt vele hozzánk, akik akkor szomszédjai voltunk: ő a Korong utcában lakott, mi egy kőhajításra tőle, a Limanova téren. Attila hetekig magánál hordta a kizárási végzést s minden barátjának megmutatta. Nem volt könnyű néki tudomásul venni a szakítást, de annyira biztos volt a maga igazában, annyira helytelenítette a párt „vonalát", nemcsak politikai, hanem esztétikai téren is, hogy ettől az időtől, — azaz 1934-től kezdve, — egyre inkább távolodott a párttól és egyben közeledett a szociáldemokráciához. Ő beszélt rá engem is, hogy lépjek be a szociáldemokrata pártba; ő mutatott be a Népszava főszerkesztőjének, Mónus Illésnek, aki ezután testi-lelki jóbarátom lett.

Ha Vértes annak a bizonyítására szorítkoznék, hogy József Attila mindvégig hű maradt a marxizmushoz és a szocialista eszméhez, akkor nem mondanék neki ellent. Azzal a kiegészítéssel, hogy ő a kommunisták szükkeblű, dogmatikus, szellemkorlátozó marxizmusával szemben egyre inkább egy, a világ felé megnyíló, humanista Marxot, a hégeli idealizmussal és a freudi pszichológiával összeférő marxizmust képviselt. Ezt fejezte ki a Szép Szó-korszakában írt számos versével, szerkesztői közléseivel és magával a Szép Szónak a nevével is, amelyet ő adott, hogy azzal is hangsúlyozza az erőszak-filozófiákon alapuló „totalitáriánus" rendszerek elleni harc kötelességét.

Tehát az, hogy József Attilát csak „fölmentették" az illegális munka kötelezettségei alól, — hogy finoman fejezzem ki magamat, — nem felel meg a tényeknek.

*

2) Ezáltal összedől a második „tétel" is, amelyben Vértes igazán felháborító szemérmetlenséggel azt bizonygatja, hogy József Attilát, a költő lángelméjét, „a párt orientálta, segítette", a Szép Szó idejében is. Persze, József Attila nem volt szektás. Megtartotta, — akárcsak jómagam — a kommunista párttól való elszakadása után is, számos baráti kapcsolatát kommunista írókkal és munkásokkal. El tudta választani a barátságot az ideológiától. Erről Déry Tibor is, meg Agárdi Ferenc és Lázár Vilmos és hányan mások tudnának beszélni. Lehet, hogy Vértes Györgygyel is találkozott. De akik csak egy kevéssé is ismerték ez időben József Attilát, jól tudják, mily keményen ítélte el a párt politikáját még akkor is, amikor az a dogmatikus taktikát a Komintern utasítására opportunista taktikával cserélte fel. A párt magyarországi intellektuális vezetőségét, az egyetlen Madzsar Józsefen kívül, javíthatatlanul középszerűnek tartotta és valóban nem tudom, hogy az a József Attila, akinek oly nagy marxista műveltsége volt, aki ideológiailag a revizionizmus előfutárának tekinthető, miféle segítséget kaphatott volna Vértes Györgytől és elvtársaitól?

*

3) A Szép Szó alapításának gondolata kettőnk vitáiból született meg. Aztán szóltam róla Ignotus Pálnak, aki először idegenkedett a „trojka" ötletétől, mert József Attilát, — akit akkor még nem ismert közelebbről, — túlságosan bohémnek tartotta. Mikor aztán hárman megállapodásra jutottunk, engem biztak meg azzal, hogy a lap pénzügyi alapjának megteremtése érdekében beszéljek Hatvany Bertalannal, akivel Hatvany Lajosnál ismerkedtem és barátkoztam meg. Ezután került sorra Cserépfalvi. Már most ahoz, hogy elhigyjem, hogy József Attila ebben az előkészítő munkában, majd később a lapnál, mint a kommunisták **beépített** embere légyen vett részt, — amint azt Vértes György állítja — azt kellene elhinnem, hogy József Attila a képmutatásnak, az embercsalásnak még sztálini viszonylatban is mindenen túltevő mestere lett volna.

MÁRPEDIG József Attila tiszta volt. Olyan tiszta és őszinte, magához, máshoz, oly kérlelhetetlenül becsületes, — hiszen tudjuk, hogy még egy gyönyörű rím kedvéért sem volt hajlandó hazudni, mást mondani, mint a **valódit**, — hogy Vértes tézisét, habár nem tudom cáfolni tényekkel, csak pszichológiával, és Attila iránti változatlan hűségemmel és szeretetemmel — egy pillanatra sem tudom elfogadni. Nemcsak jelleme mond ellent ennek az állításnak, hanem minden mozdulata, a tekintete, a lélegzete, a prózája, a versei, az értelme, az őrülete. Ne is vesztegessünk több szót rá.

Csak még azt akarom megemlíteni, hogy ha néha egy-egy versnek értékelésén vitatkoztunk is, (például Radnótin, akit József Attila nem nagyon kedvelt, én pedig nagyra becsültem és szerettem volna állandó munkatársként csatolni a laphoz), József Attila, Ignotus Pál és jómagam között politikai kérdésben soha semmiféle nézeteltérés nem merült föl. A lap vonalát, amely liberális-szocialista, baloldali vonal volt, — együtt szabtuk meg, együtt vittük tovább. A Szép Szónál kommunista és antikommunista frontról beszélni épp olyan elképesztő ostobaság, mint a hajdani Nyugatnál kapitalista vagy antikapitalista, progresszív vagy retrográd frontról. A Szép Szó mindenkinek nyitva állt, aki a fasizmus és a **„fasiszta kommunizmus"** ellen, demokratikus alapon és eszközökkel akart harcolni és aki irodalmi müveiben nem kötött kompromisszumot az „idegen, ordas eszmékkel".

ABBÓL, hogy a Szép Szó impresszumaiban először nem szerepeltem mint szerkesztő, később pedig mint egy különszám szerkesztője, majd mint társszerkesztő kerültem a lap élére, csak az következtethet arra, hogy József Attila rovására a folyóirat körüli szerepem folyvást növekedett, aki a lap körülményeit egyáltalában nem ismerte. A lap három alapítója közül én voltam az egyetlen, akinek „priusza" volt, nemrég kerültem ki a börtönből és azért határoztuk el, hogy csak később és fokozatosan kerül rá a nevem a folyóiratra, hogy ne kompromittáljuk azt még inkább a rendőrség előtt, amely különben is nagy és rosszindulatú figyelemmel kísérte tevékenységemet. József Attilának pedig egészen idegei összeomlásáig, mindig vezető szerepe volt a lapnál és túlságosan szerettem és respektáltam ahoz, — Vértes György nyilván nem tudja, hogy én voltam az, aki a kolozsvári „Korunk", majd a „Népszava" hasábjain, először írtam le, hogy „Ady Endre után József Attila a legnagyobb magyar költő" — sem hogy ellene intrikáltam volna. Nem ellenzéke voltam József Attilának, hanem híve és hódoló barátja.

*

4) A Gide riportjával kapcsolatban írt a „Szovjetuniót támadó" cikkem körül az az igazság, hogy mikor megírtam, József Attilának és Ignotus Pálnak egy vasárnap délután, a Tisza Kálmán téri lakásomon, felolvastam. A cikket a könyvkritikai rovatnak szántam, József Attilának annyira tetszett, annyira egyetértett vele, hogy vezércikként akarta megjelentetni. Erre Ignotus Pált is rábeszélte. Tehát, hogy a cikk vezércikként való megjelentetése „nagyon fájt neki", hogy miatta a lapot ott akarta hagyni, stb. stb., szemenszedett hazugság. A cikk miatt, amelyben azt írtam, hogy aki a moszkvai perek után is megmarad sztálinistának, az őrült, vagy gazember, sok támadás ért kommunista és szimpatizáns oldalról és Déry Tibor is megneheztelt miatta, aki Gide könyvét — amely mellesleg szólva Cserépfalvi kiadásában jelent meg — magyarra fordította. De József Attila jelenlétemben azonosította magát a cikkel.

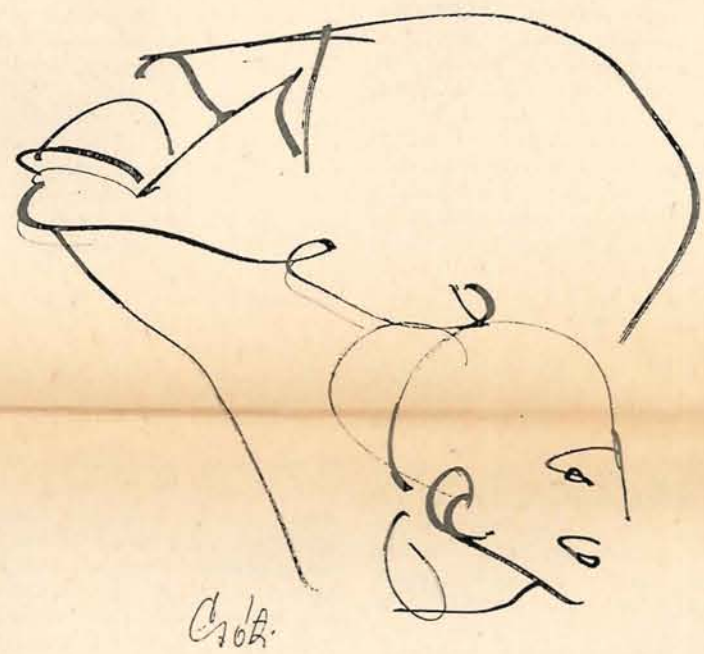

Illusztráció József Attila „Nagyon fáj" című verséhez
Csóti Péter rajza

Ami pedig József Attila „Nagyon fáj" c. versét illeti, amelyre Vértes György céloz, — hadd jegyezzem meg mellékesen, hogy annak én voltam az első meghallgatója és olvasója. József Attila, alig hogy elkészült ezzel a gyönyörű szívettépő verssel, egy átvirrasztott éjszaka után, a „Dante-Pantheon Lexikon" szerkesztőségében hívott fel, hogy felolvassa s megkérdezze tőlem, tetszik-e. Kétszer is elolvastattam vele, hogy azt dadogjam a kagylóba, elbűvölten, megrettenve: „Gyönyörű... borzalmasan gyönyörű..."

*

5) Lehet, hogy Cserépfalvi Imre — meg kellene ezt kérdezni tőle — valóban azt mondta Vértesnek, hogy azért vált meg a Szép Szótól, mert belőlem elege volt, vagy mert politikailag nem értett egyet a lap szerkesztőségével. Ugyan, ha igaz, hogy Cserépfalvi kommunista irányitas alatt állt, mint azt Vértes sugallja, akkor sem azt nem értem, hogy miért adta ki a szovjet-bíráló Gide könyvet, vagy később a fasizmussal kacérkodó Málnási Ödön „Magyarország történeté"-t, sem azt, hogy a kommunisták miért nem akadályozták meg a laptól való megválását, amikor pedig József Attilát, ugyancsak Vértes György szerint, arra bírták rá, hogy velem való nézeteltérései ellenére maradjon meg a Szép Szónál? Ehez nem tudok hozzászólni. Csak azt tudom, hogy Cserépfalvi nekünk azzal indokolta meg szándékát, hogy nem tudja a deficitünket továbbra is vállalni. Ezért mentünk át Dormándihoz, aki különben egyáltalában nem volt kevésbé baloldali kiadó, mint Cserépfalvi ; legfeljebb az különböztette meg öt az utóbbitól, hogy nem foglalkozott a népies írók kiadásával. Ami Dormándi szerepét illeti, a „Kortárs"-hoz intézett kiigazító nyilatkozatában maga cáfolta meg Vértes György tévedéseit és rágalmait. A lapnál sem ő, sem én, sem senki más nem gyakorolt „előzetes cenzúrát". Minden valamirevaló kéziratot a szerkesztőség valamennyi tagja elolvasott.

Hadd tegyek még egy utolsó megjegyzést. Vértes György művének a „Kortárs" decemberi számában közölt részlete szerint József Attila „mint a népiesekkel szemben álló urbánusok Szép Szó-jának — úgy, ahogyan engedték — egyik szerkesztője, a Márciusi Front megalakulásakor a ‚Gondolat' és a ‚Szép Szó' ellentéteit igyekezett csökkenteni." Ezen a ponton is elragadja a szerzőt képzelete: azt hiszem, eléggé köztudomású, hogy a Szép Szó gárdájában épp József Attila volt az, aki kezdettől kezdve, még Ignotus Pálnál is élesebben, ámbár más, mert marxista szempontból, bírálta a népieseket, akiknek ideológiáját — szerintem elhamarkodottan — a „völkisch" és fajvédő ideológiával azonosította. Én inkább a „narodnyik"-okhoz hasonlítottam őket, és mint a „Válasz" volt munkatársa, igyekeztem mérsékelni népiesellenességünket, amit a Szép Szó-ban Féja Géza „Viharsarok"-járól írt rendkívül rokonszenvező tanulmányom is bizonyit.

Vértes György müve, írja a budapesti „Könyv", „érdekességével, forráskutató merészségével, adatainak gazdagságával... kelti föl az érdeklődést." A mondottakból az olvasó maga következtethet rá, miféle érdekességgel, merészséggel, miféle adatgazdagsággal állunk itt szemben. Ha ezelőtt tizenöt esztendővel jelent volna meg müve Magyarországon, Rákosiék virágkorában, a sok hasonló szellemű történelemhamisító iromány között, vállvonogatással, mint kortünetet könyvelhettük volna el. Ma, úgy gondolom, még a hivatalos pártszellem szempontjából is, elkésettnek, túlhaladottnak és kompromittálónak tünhet. Ha sokáig töprengünk azon, miként is jelenhetik meg a mai Magyarországon a valóságtól ennyire elrugaszkodó irás, csak arra a magyarázatra jutunk, hogy a párt szellemi vezérkara még mindig nem érzi magát elég erősnek ahoz, hogy József Attilának, a proletárköltőnek és szocialista lángelmének kizárását, a párttal való szembefordulását, a revizionizmushoz való megtérését elismerje és megmagyarázza. Ámde, mint azt már Lenin is megmondotta, a tények makacs dolgok. A hamis legendák, a ferdítések, a rágalmak lepattognak róluk. József Attila versbe szedett álmai erősebbek és maradandóbbak mint a pártbürokrácia káderlapjai.

... látni Rómában tanul meg az ember

SZEMÉLYES JELLEGŰ JEGYZETEK FENYŐ MIKSÁRÓL, A RÓMA-NAGYDÍJRÓL S AZ ITÁLIA-KÖNYVRŐL

AZ UTOBBI HETEKBEN többször és kitartóan tüntetett ki szellemi jelenlétével Fenyö Miksa. Kezdődött ez hozzám intézett levelével, a rövid, spartain egyszerű, mégis emberi közléssel, melynek valószínűleg nem lesz részéről folytatása. Ugyanis ostoban feleltem : *Nagyra becsült Mester!* esigytovább ; modorossággal próbálván lépiezni eredendo felszegségem az „elo irodalomtortenettel" szemben. Sajnos, ilyen vagyok! Mire feltornethem buta zavarom dionejat, már el is futnak mellőlem a baratian kozeledok. Ha legalabb igy kezdtem volna valaszom: *Carissimo Professore !....* Mivel Fenyö Miksa kedveli, ha időnként professzornak titulaljak. De mit tudtam en erről akkor ? Előléptettem. — Folytatodott az említett jelenlét konyve megérkezésével (*Ami kimaradt az Odysseából*, München, Griff, 1963.) s melyet kisszámu szabad óraimban mindjart olvasni kezdtem. Utolsó mondatan mélaztam éppen, mely olyan szép, hogy — ha csonkítva is — ideírom : „Most már csak abban bizom, hogy ... úgy kísérvén útjan menem szegődő olvasómat, hogy meg ma is, amikor a kicsinyre torpult világ minden pontján szenzaciokat igér, Itália látása életének felejtnetetlen eseménye lesz." Mondom, e mélázás közepette, percnyi pontossággal időzítve, futott be hozzám a hír : Fenyö Miksának a Római Újságirok Egyesülete a Roma-nagydijat adomanyozta két cikkéert, melyek a jelzett könyv részei.

Örvendetes hír és jócskán megérdemelt jutalmazás ! Ismerem kicsit a Roma-irodalmat, a szakszerűt s a belletrisztikait, ezért merem állitani, hogy, lehet, több tudással irtak sokan e városról s vele a földnyelvről, de ennyi lelkes rajongással senki meg. Stendhalt is beleértve, kinek *Római sétái*-t Fenyö, — miert, miért nem ?, — nemmeg kicsinyli, én azonban annal jobban szeretem. *De gustibus...* Negyven évi kitartó szeretmet jutalmazott meg végre Roma meretrix. Ritka eset ! Ősi szabály : minél odaadóbb hódolatod, rendszerint annal halalianabb a hetéra. Ki most, ugy tetszik, ráeszmélt, hogy lovagja nemcsak állhatatos, de erejében törhetetlen. Róma és Fenyo Miksa együtt öregedett meg, hogy aztan együtt halatodjanak. Már ratarusagbol és önbecsülése miatt is jutalmaznia kellett Romanak ezt az antinouszi processzust.

A KÖNYV, ragyogó lapjai, szemfényvesztően ügyes struktúrája ellenére, nem mindenki kezébe való. Itália-kalauz ? Regény ? Napló ? Mindegyikből valami, de egyik sem igazán. Vagyis — új mufaj, s hálátlan volt-lesz mindig az úttörő kezdés. Tudja ezt jól szerző, ezért idézi mentségéül, vagy magyarázatul, Valéryt (bár nem bizonyos benne, hogy őt idézi, s bevallom, én sem néztem a lelőhely után) : „Akkor ‚élő' a könyv, ha éppoly kócos, mint az élet maga." „Kócos"-nak fordítom ildomosan e szót : *désordonné*, mert Fenyő könyve minden inkább, mint „rendetlen", pláne nem „zavaros". De „kócosnak" találná a művet mindenki akinek nem adnám kezébe. Egyszerűen nem tudna mit kezdeni vele. Mert csak az szeretheti e lapokat, de az aztán nagyon, aki Itália bűvöletének „krétakörén" belül áll. Aki eleve számot vet azzal, hogy Rómát és Itáliát megérteni hosszmetszetében szinte lehetetlen, keresztmetszetében is nehezen. Csak négyszögesíteni lehet a kört, annak egy-egy szelvényére világítani mindig más stílusban, másféle fifikával. Az antik Róma szelvényére például archeologikus kedvvel, a katakombáira legendázással, a renesszánszéra csipkedő pletykázással, az olasz kisváros szelvényére lírai vallomással. S hány szelvénye van még ezeken kívül e roppant összetettségnek ! Hosszú s gazdag élet kell hozzá, hogy e labirintusban eligazodjek az ember. Olyan élet, mint Fenyő Miksáé, hozzá az ő iroi érzékenysége. Pontosan azt a prizmat tartja az egyes korszelvények elé, mely fényeiket legjobban ossze tudja fogni. Igy lehetséges csak kétszázotven lapon a Roma- s Itália-mindenséget összegezni. De ezt sem mindenkinek. Csak a „krétakörön" belül állok *latásra* vezető kalauza e konyv.

EGYETLEN PÉLDÁVAL igyekszem megmagyarázni ezt a bonyolultnak tetsző „krétakör"-dolgot. Fenyő is emlegeti és tudjuk valahanyan, hogy az olasz rendkivül közlékeny fajta. Ha vonatozol s képed bizalomgerjesztő és nem hurrogsz le öt-hat bambinit, ki a padokon ugrálva, egyesült erővel üvöltözik, tiz perc nem telik el s máris tudod útitársaid s fel-lemenőik nevét, foglalkozásukat, lakasuk címét, vágyaikat örömeiket-bujukat. S miután ők megizleltek csokoládédat, te pedig kortyoltál chiantijukból a családra nehezülő tragédia szele is megérint. Mégis, midőn elváltatok, te pontosan annyit tudsz e kedveskozlekeny emberekről, mint azelőtt. Korülbelül semmit. Helyesebben, amennyivel képzeleted felruhazta őket. A krétakörben állni tehát, szerintem, nem azt jelenti hogy betéve hadarom például a Santa Maria Sopra Minerva építőjének s átépitojének életadatait, vagy, hogy ez és ez a pápa ebből és ebből a családból volt való, vagy mit tudom én? Hanem, hogy van némi fantáziám, mely az itáliai ég alatt a szokottnál is merészebb szárnyakat kap. Nohát, Fenyő „kocos" könyve segíti-irányítja a „beavatottakat", mi több, velük repül maga is.

Ami kimaradt az Odysseából, — ez Fenyő kiindulopontja. Az eposzban csakugyan nincs szó a „csizmáról", melyet ma Itáliának nevez a geográfia. Ezért érzi magát szerzo elkötelezettnek a megengedhetetlen mulasztás kiigazítására.

Kezdetben játssza kicsit a skolasztikus szerepét, s ez, bevallom, nekem nagyon tetszett. Bizonyítékul, könyvjelzőnek, sokszorosíttatja igazolványát, mely a római Istituto di Archeologia e Storia dell'Arte könyvtárába való belépésre s anyaganak használatára jogosítja. Kivalo növendéke e kitünő intézménynek. Tanulmányozott mindent — vagy majdnem mindent —, ami a Bibliotecában elébe került és témájába vágott. Ezért, amint jó skolasztikushoz illik, első fejezetei egyikében taglalja főforrásait. (Olykor majdnem letaglózza, mint Stendhalt például.)

E PONTON két könyvet hagy említetlenül, s ezért, bocsánatot kérve, fejem csóválom. Az elsőt a kutakodó kedvüek érdekében kellett volna említenie, a másodikat azért, mert Fenyő hazafi. Gondolok itt Joseph Furttenbach *Newes Itinerarium Italiae*-jára (XVII. sz. dereka). Az ulmi városi építőmester tízéves itáliai tanulmányútjának sommája e sok tekintetben „forradalmi" írásmű. Furttenbach Giulio Parigi tanítványa volt, Galilei jó ismerőse, Goethének pedig közvetlen tanítója. Manapság divat fotomechanikus eljárással kiadni régi könyveket ; az ulmi mester megérdemelné, hogy *Itinerarium*-át feltámassza a fotográfia. — A másik szükségszerű pótolnivaló Megyery Ella *Római notesz*-e. Elképzelem, hogy szerzőnk, s tán némely olvasóm elképed e név látára. Kitartok mellette ! Előbb a könyvet ismertem meg, mely, szerintem, majdnem hogy a legszebb útijegyzet nyelvünkön. Pár mondata Kosztolányi ilyesfajta apróműveinek impresszióival vetekszik. Így ! Aztán, sokkal később, megismerkedtem Megyery Ellával. Nagyon öreg volt, nagyon beteg, éppen haldoklott. Ezt is tehetségesen cselekedte. Nem játszott bűnbánómagdolnát. Valahogy római volt ez a haldoklás. Halála pedig patetikusan egyszerű : kevés barátja hónapokkal utóbb értesült, hogy elment. Olyan csekény a magyar nyelvű útiirodalom, ami *irodalom*. Illendő megbecsülnünk e keveset, bárki jegyezte is azt.

Fenyő igen kedveli ezt a népet, az olaszt. Nem alaptalan ! Az ő pedálos hédonizmusa ellenpólusa Cs. Szabó fanyar-fanyalgó civis romanus-szkepticismusának.Szép fajta az olasz, írja valahol Fenyő, ritmusa van. Ez így igaz ! Maradjunk a külsőségeknél. Olykor félórákon át követtem lopva Rómában donnákat és signorinákat. A járásuk miatt, kizárólag. Az egyiknek egyszer a Palazzo Farnesetől a Terminiig szegődtem árnyékává. Csipője hexameterben s pentameterben ringott, felváltvaszabályosan. Egy lány a Pinción iambusokban sétált ; másiknak járása dantei stanza volt ; olyan megható hullámzás, hogy szír császárnéi arcán füstfinom bajuszát is megbocsátottam. Pedig amúgy kevésre taksálom a bajuszos nőket. Ez persze nemcsak külsőség ; a kacsázó totyogás részben szellemi lúdtalp szüleménye. Atmoszférája van ennek a fajtának ; vonz vagy dühit, de mindig érdekes-izgalmas.

AZ IGAZSÁG Cs. Szabó és Fenyő olasz-koncepcióját illetően, szerintem, megint egyszer a középúton lehet. A bergamói szolgalegenynel, úgy, ahogy teremtoje, az archimimus Simone da Bologna, életre keltette s a commedia dell'arte központi figurájává tette. Úgy is, mint szintézist, nisz szintézis az olasz nép maga. A ravasz és pimasz bergamoi nő a tercier görög és a romai komédia rabszolgajanak ivadeka. Utod és ös egy személyben. Ha orrolunk is ra arcatlansaga miatt, meg mivel olykor enyveskezu, csodaljuk mégis : mindenkor fején találja a szeget. Egyszeruen nem tudunk megienni neikule. S ha hónapokra visszatart munkank jelen mosolytalan lakohelyunkon, azon kapjuk magunk, hogy hianyzik nekünk a Bergamoi mosolya. Vagyis — szeretjuk. Sehol olyan szepen nem mosolyognak az emberek, mint Italiaban. S ahogy a lány mondja, midon egy-két het utan elbucsuzol tole : *Mi dispiace*, és mosolyog hozzá, te akkor esel majdnem szeretiembe. Persze, mindez a felületen van ; semmi nem hatol a melybe. Mert semmi nem komoly. Hacsaknem a játék maga.

Felrohatnam még a könyv egyéb apró-cseprő fogyatkozását, éspedig a magyar vonatkozásokat. Például Fraknoi Vilmos villáját, amely... De szünnöm kell a beszéddel. Fenyő vagy hússzor ismétli, hogy nem törekszik — nem is törekedhetett — teljességre. Miért is tette volna ? ! A legtobbet adta, amivel író olvasóját megajándékozhatja : vitára ösztönöz, teljesebb látásra nevel, ihlet. S ha folytatnám beszédem, a végén még újabb Itália-könyv kerekednék ki e személyes jellegü jegyzetekből. Újabb, de nem jobb könyv.

BUDAPESTEN szeretni tanul meg az ember, Párizsban szeretkezni, Rómában pedig látni. A napokban megérdeklődöm az utazási irodában a mai hotelárakat a Trasteverén.

DÉNES TIBOR

HOCHHUT PÁPÁJA

HOZZÁSZÓLÁS FENYŐ MIKSA ÉS FARAGÓ LÁSZLÓ VITÁJÁHOZ

AKI az *Irodalmi Újság* március 15-i számában elolvasta Fenyő Miksa részletesen kifejtett véleményét Hochhut sokat vitatott dramajáról és a következő számban Faragó László kritikai hozzászolasat is latta, annak úgy tünhet, hogy annhoz amit a szinmüről — legalabbis erkölcsi szempontból — *pro* vagy *contra* mondanak, aligha lehet még valamit hozzátuzni. Megis az az érzésem, hogy Fenyő Miksa figyelmét annyira lekotik a darab problematikájának torteneti körülmenyei, hogy magat az erkolcsi problémát inkább csak gyakorlati szempontból tekinti és a Hochhutéval ellenkező erkolcsi ítéletét is inkább csak a konkret helyzetből eredő érvekkel okolja meg. Faragó László szembefordul a latszolagos erkölcsi opportunizmus e Fenyő Miksa-i védelmével és a maga részéről Hochhut radikalizmusa mellett foglal állást. Az én szándékom e nehany sorral az, hogy a dráma erkolcsi problémáját pontosabban elemezve hozzájaruljak a magyar sajtoban is immar vitatott kérdés tisztázásához.

ELSOSORBAN Hochhut erkölcsi problematikáját kell tisztáznunk. Faragó szerint „a dráma kozpontjaban nem XII. Pius pápa áll, — ez Fenyő állítása — hanem az európai zsidóság ellen elkövetett bün". En azonban úgy látom, hogy a központi probléma nem annyira a zsidóság ellen elkövetett bün, mint inkább az a sulyos erkölcsi felelősség amely e bunnek következtében az erkölcsi rend őreire hárul. Miért nem emelték fel szavukat egy kiirtásra itélt nép érdekében azok, akik hirdetik az emberi élet szentségét és hivataluknál fogva kötelesek is azt megvédeni minden barbár erőszak ellen ? S főleg miért nem tiltakozott a hitleri gaztett ellen az, akit százmilliók a legfőbb erkölcsi tekintélynek tartanak a világon ? Miért hallgatott a pápa ? Mivel Hochhut nem talál elégséges mentő okot a pápai tiltakozás elmaradására, kérdése váddá súlyosodik : hallgatása Hitler bűnének részesévé tette a pápát, tehát — Hochhut lázadó jezsuitájának, Riccardónak szavával — maga is „gonosztevő".

A dráma így valójában színpadi cselekménnyé elevenített vádirat az erkölcsi felelősek, elsősorban az erkölcsi tekintély akkori legfőbb képviselője, XII. Pius pápa ellen. A darab központjában azonban mégsem a pápa, hanem a fiatal jezsuita áll : az ő papi lelkiismeretében fejlődik ki és jut el tragikus konfliktusig a dráma egész problematikája. Riccardo atya a hitleri zsidóirtáson érzett erkölcsi fölháborodásában teljes szolidaritást vállal a pusztulásra ítélt néppel. Hochhut izzó szenvedéllyé heviti benne ezt a felháborodást : amikor látja, hogy Krisztus helytartója „államrezonból" hallgat, pedig szólni volna köteles, kirobban belőle a felháborodás és a pápa szemébe vágja a bűnrészesség súlyos vádját.

EDDIG magának a drámának erkölcsi problematikája és a Hochhut szerint bűnrészességnek számító pápai kötelességmulasztás megbélyegzése. Az igazi erkölcsi probléma azonban éppen itt kezdődik, ahol a szerző vádirata véget ér. Gondolkodó ember ugyanis nem tudja elhárítani magától a kérdést, hogy igazságos-e Riccardo atya vádja és ítélete, vagy pedig csak egy emberi felháborodásában józan ítélőképességét és önuralmát vesztett ember hiszterikus kitöréséről van itt szó. A vád és ítélet kétségtelenül igazságos, ha a pápa valóban „államrezonból" hallgatott. De feltételezhető ez XII. Pius pápáról egyénisége meghamisítása nélkül ? Hitelesebben hangzik erre vonatkozólag Fenyő Miksa megjegyzése, akit, mint üldözöttet, annak idején szintén lázított a pápa hallgatása : „...a leglázadóbb pillanatokban sem háritottam el magamtól a megtontolást : hogyha ez a nagy erkolcsi hatalom vonakodik ezt (ti. hogy felszólaljon a zsidók érdekében) megtenni, akkor kétségtelenül nehez lelki küzdelmek árán, a következményeket százszor megfontolva, jutott el a *non possumus* gyászos álláspontjáig". Ugyanilyen értelmű Mauriac vélemenye is : „...a pápa és a hierarchia hallgatása szörnyű kötelesség volt : arról volt szó, hogy a legrosszabb elkerültessék."

Szörnyű kötelesség volt a pápa hallgatasa, — ez a pontos kifejezés. Nem államrezonról van itt szó, hanem kötelességről. Az igazi erkölcsi dráma nem a jezsuita lelkiismeretében játszódik le, hanem — ami Hochhutnak eszébe sem jut — a pápáéban : két súlyos kötelesség ütközik benne, a tiltakozásé és a hallgatásé, s bármelyik mellett dönt is, a másik kötelesség puszta fennállása már *szörnyűvé* teszi azt, amit amannak elébe helyezett.

DE MIÉRT lett volna kötelessége a hallgatás ? Hochhut meggyőződése az, hogy ha a pápa kiállt volna a zsidok érdekében, sok százezer ember életét menthette volna meg, mert Hitler visszariadt volna a tömeggyilkosságtól. Ennek bizonyítására hozza fel a dán király példáját is, aki megfenyegette Hitlert, hogy családja minden tagja viselni fogja a sárga csillagot, ha a dán zsidókat kenyszeriteni merik rá. Hitler meghátrált. Hochhut azonban elfelejti, hogy a dán király tette olyan nyugtalanságot keltett volna a belső fronton, (Dániának fontos sztratégiai helyzete volt), amit Hitler nem kockáztathatott, s különben is a pár ezer dán zsidó könnyen likvidálható lett volna a háború győzelmes befejezése után is. De a pápa bármiféle nyílt tiltakozását (burkolt formában ugyanis ez ismételten megtörtént) a szövetséges hatalmak propagandaeszközének tekintette volna Hitler, s meg is torolta volna mind katolikus, mind pedig zsidó vonalon. Mindez természetesen feltételezés, de olyan megalapozott feltételezés, amelyet éppen erkölcsi felelősségének tudatában nem hagyhatott figyelmen kívül a pápa. Két súlyos kötelesség ütközött tehát XII. Pius lelkiismeretében, s nem tehetett mást, mint hogy hallgatásának következményeit összemérje tiltakozásának belátható következményeivel, és — döntsön. Bármelyik kötelesség elmulasztása rosszal fenyegetett : két rossz között a kisebbet választani — ez volt a feladata. S a pápa a hallgatás szörnyű kötelessége mellett döntött.

HA MAURIAC megjegyzi, hogy „az ilyen mérvű bün (mint Hitleré) nem kis mértékben visszahull kivétel nélkül azokra a tanúkra, akik némák maradtak, akármilyen okuk volt is a hallgatásra", ez a fentiek értelmében csak keserű ténymegállapítás lehet, de semmiképpen sem erkölcsi elmarasztalás. Ha ugyanis a tiltakozás mellett döntött volna a pápa, annak várható súlyos következményei úgyanúgy visszahullottak volna rá, mint hallgatásáé, s ma — talán éppen Hochhut — azt vetnék szemére, hogy „hivatlan prokátorságával" még jobban felizgatta a dühöngőt. A felebaráti szeretet parancsának teljesítéséhez nemcsak szív, hanem körültekintő okosság is szükséges, éppen Annak példájára, aki mikor hóhérai kezére került, nem szolgáltatta ki nekik tanítványait.

Békés Gellért

A lengyel értelmiség a cenzúra ellen

A LENGYEL SZELLEMI ÉLET legkiválóbb képviselői március 19-én memorandumot intéztek Josef Cyrankiewiczhez, a lengyel Minisztertanács elnökéhez. A memorandum, amelyet harmincnégy tudós és művész írt alá, a cenzúrának a lengyel kulturális életre gyakorolt káros hatására hívta fel a figyelmet.

A tiltakozó levél szerkesztői az aláírásokat csak a pártonkívüli értelmiség körében gyüjtötték, mert az ügyükkel rokonszenvező kommunista párttagokat nem akarták az esetleges fegyelmi eljárásoknak kitenni. Azok az értelmiségiek azonban, akik 1956 után kiléptek a pártból, aláírásukkal csatlakoztak a memorandumhoz. Ezen az alapon szerepel a tiltakozók között Jan Kott, a Nyugaton is nagyra becsült Shakespeare-kutató és Adam Wazyk költő is.

A memorandum a lengyel pártvezetőség körében élénk visszhangot váltott ki. Gomulka például, mihelyt az ügy tudomására jutott, komoly szemrehányást tett a pártszervezeteknek, hogy nem akadályozták meg idejében az aláírásgyüjtő mozgalmat; Josef Cyrankiewicz arra kérte a tiltakozókat, hogy a memorandum szövegét ne hozzák nyilvánosságra. Március 27-én azonban huszonnégy órára letartóztattak egy fiatal írót, akit azzal gyanúsítottak, hogy részt vett a memorandum megfogalmazásában. A letartóztatás hírére a tiltakozók sokszorosították a memorandum szövegét és egész Varsóban terjesztették.

A HOZZÁNK ELJUTOTT példány alapján az alábbiakban közöljük a szöveget és az aláírók névsorát. A rövid és patétikus tiltakozás újabb dokumentuma annak a harcnak, amelyet a lengyel értelmiség folytat, hogy visszaszerezze az 1956-ban kivivott, de azóta, a revizionizmusra és a nyugati kultúra leküzdésére való hivatkozással, fokozatosan megnyírbált jogokat:

„A könyviadásnak és a folyóiratoknak szánt papír mennyiségének korlátozása és az egyre szigorúbb sajtócenzúra olyan helyzetet teremtenek, amely veszélyezteti a nemzeti kultúrát. Az alulírottak — tekintettel arra, hogy a kritika joga, a közvélemény, a szabad vita és a tárgyilagos tájékoztatás biztosítása a haladás nélkülözhetetlen elemei — követelik, hogy a lengyel kulturális politikát változtassák meg a lengyel állam Alkotmányában biztosított és a nemzet törekvéseinek megfelelő törvények szellemében.

A memorandumot a következő tudósok és művészek írták alá: Jerzy Andrzejewski, (a „Hamu és Gyémánt" szerzője), Maria Dabrowska, (akit sokan a legnagyobb élő lengyel írónak tekintenek), Stanislaw Dygat, (író, az „Utazás" szerzője), Karol Estreicher, (irodalomtörténész, a Krakkói Egyetem tanára), Marian Falski, (író), Aleksander Gieyszter, (történész, a Krakkói Egyetem tanára), Konrad Gorski, (író), Pawel Hertz, (költő), Leopold Infeld, (világhírű fizikus, Einstein barátja), Pawel Jasienica, (történész), Mieczyslaw Jastrun, (költő), Stefen Kisielewski, (a „Tygodnik Powszechny" c. katolikus hetilap munkatársa, a katolikus Znak-csoport képviselője a lengyel Parlamentben), Tadeusz Kotarbinski, (ismert filozófus, a Lengyel Tudományos Akadémia elnöke), Anna Kowalska, (írónő), Julian Krzyzanowski, (irodalomtörténész, a Varsói Egyetem tanára), Zofia Kossak, (neves katolikus írónő), Jan Kott, (tudós, író, a „Kortársunk, Shakespeare" című mű szerzője), Kazimierz Kumaniecki, (tanár), Edward Lipinski, (közgazdász), Stanislaw Cat-Mackiewicz, (író, a menekült Lengyel Kormány volt miniszterelnöke), Jan Parandowski, (író, a lengyel PEN-Club elnöke), Stanislaw Pigon, (irodalomtörténész, tanár), Maria Ossowska, (filozófus), Adolf Rudnicki, (író), Antoni Slonimski, (költő, a lengyel Írók Szövetségének volt elnöke), Artur Sandauer, (kritikus), Waclaw Sierpinski, (híres matematikus), Jan Szczepanski, (szociológus), Wladyslaw Tatarkiewicz, (filozófus), Jerzy Turowicz, (a „Tygodnik Powszechny" főszerkesztője), Melchior Wankowicz, (író), Adam Wazyk, (költő, a „Felnőtteknek való ének" szerzője), Kazimierz Wyka, (irodalomtörténész), Jerzy Zagorski, (író).

A hivatalos szervek válasza a memorandumra nem sokáig váratott magára. Mindazokat az értelmiségieket, akiknek az ügyhöz valamilyen közük volt, egyenként beidézték kihallgatásra a politikai rendőrségre. A lázongó írók és tudósok ellen egyébként más intézkedéseket is hoztak. A haladó katolikus hetilap, a **„Tygodnik Powszechny"** példányszámát hivatalos rendelkezésre erősen lecsökkentették, mivel főszerkesztője, Jerzy Turowicz és egyik munkatársa, Stefen Kisielewski, országgyűlési képviselő is aláírta a memorandumot. Slonimski költőnek, a varsói szatirikus lap népszerű munkatársának, valamint további tizenkét írónak megtiltották, hogy a sajtóban vagy a rádió és a televízió műsorában szerepeljenek. Adolf Rudnickitől és Jan Kottól, akit Franciaországban vártak előadásra, megvonták az útlevelet.

A MEGTORLÓ INTÉZKEDÉSEK nem nyugtatták meg a kedélyeket. Erről tanúskodik az a tüntetés is, amelynek színhelye a Varsói Egyetem volt. Jan Kottnak kellett volna itt előadást tartania, de ezt felsőbb rendelkezésre elhalasztották. A mintegy nyolcszáz főnyi hallgatóság erre tiltakozó összejövetelt rendezett. A tüntető diákok csak az egyetem rektorának beavatkozására oszlottak szét miután kifejezték szolidaritásukat a memorandum harmincnégy aláírójával. A feszült helyzet enyhítésére Cyrankiewicz miniszterelnök bejelentette, hogy a tiltakozó levélben fölvetett kérdéseket tanulmányozni fogja.

A lengyel értelmiség memoranduma, amely rendkívüli módon emlékeztet a magyar írók és művészek 1955. őszi, nagy visszhangot keltett tiltakozó beadványára, annyi más, kisebb-nagyobb incidens után, ismét azt bizonyítja, hogy az írók és a Hatalom között változatlanul feszült a helyzet. Sőt, a jelek szerint, a válság most talán még súlyosabb, mint az előző évek során. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy 1956 óta a legismertebb lengyel írók most intéztek először memorandumot, amelyben politikai jellegű változást követelnek.

Az „Élet és Irodalom" és a klisé

Az „Élet és Irodalom" április 11-i számában Soltész Katalin „Nyelvi klisék" című cikkében, többek között ezt írja:

„Tíz-tizenkét esztendővel ezelőtt nyelvünket már-már elborítással fenyegette a mozgalmi zsargonnak elnevezett lélektelen frázis-áradat. Szívós küzdelem árán végre elértük, hogy ma már kinevethetik azt, aki ‚konkrétan irányt vesz a hiányosságok felszámolására' vagy ‚kiviszi a határozatokat a széles tömegek felé.' A klisének ugyanis ez a sorsuk: kezdetben némelyik — korántsem mindegyik! — még eredeti, talán tetszetős is, azután egyre jobban elhasználódik, elkopik, végül nevetségessé válik, és legföljebb humoros, ironikus színezettel használható. Ki ír le ma már komolyan ilyen múlt századi közhelyeket: ‚az emberi kor legvégső határáig?' "

Ki?

A Magyar Írók Szövetsége.

És hol jelenhet meg a múlt századi közhely?

Az „Élet és Irodalom" hasábjain.

E lap március 15-i számában a Magyar Írók Szövetsége üdvözli Illés Bélát hatvankilencedik születésnapja alkalmából és az üdvözletet így fejezi be:

„Örömmel tölt el bennünket a jó hír, hogy közel van már a teljes gyógyulás napja, s türelmetlenül várjuk a percet, amikor Béla bácsi ismét ellátogat körünkbe, hogy jó tanácsaival megerősítsen bennünket, s velünk éljen és alkosson *az emberi kor végső határáig.*"

MAKKAI ÁDÁM

Óda az ünnephez

I

— Ünnep vagy, ne tagadd, hisz' szemre temérdek
ember özönlik elő odahagyva álmai vackát,
a mintha vezetné titkos ösztön:
bár otthon az ágya vetetlen maradt
és hosszú az út min menni kell: é r d e k
kívánja így ezt...
— Ünnepelni remélnek... !

(Így látod legalább,
aki rúgva-gyötörve
a párolgó, szédült, álmos tömegen,
mint anyja térdei közt a gyermek
félve remegsz át...)

— Ünnep vagy, ne tagadd !
Szent napja az évnek !

Mit bánod a s z ó sok tolvajkezű papját,
az eszmék csapda-sorát s a kényszert?
Mit bánod a lármát?
Téged az el nem ijeszt,
hogy tennen napjaid álcás hadivermek
fészkei csalásnak, szédítő nyomornak,
mikből a kikölt felemás-igazság
bosszúként szárad a fáradt öregeken...

— Ünnep vagy, ne tagadd !
Ezt vallja ma minden — — —
ezért vonz a napba lelkesítő szárnyad: a májusi szél is,
bár a házmester, meg a pék, meg a tömbbizalmi
morogva vonul s a horgas ina fárad.

II

Éveken át kinzó remegésben
teltek az ünnepi percek: a kép eleven még:
zászlók erdejében képek, felirattal
ténfergő, álmos erőszakot leheltek — — —
baktatott a nép, konokul hallgattak a párok,
elfordult az utca, régi kapu tárult; a várdomb
s a Hősök tere között történelem szaga volt még
a zajosan letiport régi macskaköveknek — — — —
s mikor megálltunk végre, o t t a t é r e n,
abban a különös pillanatban,
fátylat borítva múltra-pártra-bűnre,
mikor láttuk, hogy mily merészen
s gőggel kúszik a tarka tribünre
a fürge pojáca:
mi rezdülhetett a gyilkos pillanatban
táncbaragadni az idegeket
hirtelen erővel, öntudatlan,
hogy erőtlenül, arcra fehéren szédültünk utána
és senki se' látta, hogy lépéseinkkel
hogyha majd akarják — — — ölni lehet? !
(Önmagunk ellen s még mindig mit se' sejtve
magunkon ütöttünk
jövendő, fonák, mély sebeket !)
Ott, abban az agyficam-pillanatban
a szónoki halandzsa semmit sem nyomott a latban
mert mindnyájunk hőkölő ösztönébe'
(rianás szól így, ha jég páncélja pattan — —)
mint hadban erőszakolt asszonyok kényszerű kéje

gerjedt az Ünnep.

Keblek feszültek furcsa gőggel
s félrefordult a lassú pilla.
Szavalt a szónok, s vágyainkra
tapintó szavakkal múltba szökdelt
s jövőt magasztalt — — —
harmónikás cigánylegények
rendőri utcabál-zakatolással
terítették a csalfa asztalt:
krepp-papírok és eszme-hullák
között éheztünk egy tivornyán...
Borzongva néztük, hogy a távoli templom tornyán
mint fakul szokássá, Ünnep, kemény kereszted.
Éreztük tán, hogy álmainkból
így vész ki mind a májusok nyitja
s homályborított útjainkon
nem ő vezet ki vár: a Szellem — — —
izmunk ha feszítjük: idegen parancsra
munkál a vak test éhhalála ellen
s reszkető kézzel a kárhozott nép
(reszkető kézzel !..... Vagy tán vitézül?)
önnön kiherélt történelmét falja
kába közönnyel.

III

— Ünnep vagy?
— Ne tagadd, hisz' szemre temérdek
ember özönlik elő odahagyva álmai vackát,
s mintha vezetné titkos ösztön:
bár agyában a rémület él: az é r d e k
s imádja titkosan fekete hatalmát
rakétabomba-rettegéseinknek:
s mégis az év e furcsa napján:
— Ünnepelni remélnek...

(Így érzed legalább, aki rúgva-gyötörve
párolgó, szédült, álmos testeden át
az óceánon innen s az óceánon túl
végcélért könyörögsz,
mint két térd közé szorult gyenge kis botladozó,
mint űrhajó-anyaölbe visszaembriósult
sosem-kész félig-ember — — —)

— Ünnep vagy, ne tagadd !
— Hadd égjen a máglya !
Hadd csapjon az égig szentelt színű lángja !
Izzék fel a nappal, gyúljon ki a pálya
ezer orgonának lila bugája búgjon a napon a májusi szélben
s augusztusban Szent István tüzének füstje gomolyogjon;
márciusban az igazi Petőfi tomboljon a vén Pylvax asztalán
hogy ne lásd többé a Gellérthegy fölött
mily magasra ér fel
az ördögi tűzijáték — — —
hadd marjon a kis füst, s könnyed mosolygjon.

Hisz' örökebb erők élesztik lángodat:
hamva s a korma magasba repül, s részekre omolva
a széltépett rongyokra telepszik.
És olykor titkon, mikor gyászosszínű a reggel
s végére ér egy hangos kivonulás
egy-egy lebegő zászlófoszlány
s kifosztott lelkű, suvadó árnyék nyomában
a megnyugvás isteni arca néha elénk lép:
betakar gyógyító, meleg mosollyal
s ránk veti leplét,
mert Te vagy az Ünnep, ó szél, a májusi-októberi utcán
ki csíkokat rajzolsz a szürke házfalakra,
mert te vagy a Csend s a csendbefojtott forradalmi lárma.
Mert Te vagy a reménység, s mert Te vagy a pálma,
s Te vagy a titkolt megértés várakozó szobra
kitől a bálványok színe sápad.
Nyíló fák rügyein vízcsepp-ragyogás vagy,
tükrödben a napfény égbolt-szíve reszket,
elfáradt viharoknak Te ülsz le csonka tornyán
s árnyékba hanyatló óriás porkereszted

Ünnepi jelkép.

TANÍTÓNŐ

Én kereskedőné vagyok Kanadában ; a húgom tanítónő Budapesten. Ő a fiatalabb. De most már ő sem fiatal. Mindig irigyeltem iskolázottságáért. Tizennyolc éve nem láttuk egymást. Most télen, amikor hazalátogattam nála laktam. Férje pilóta volt és meghalt a mostani háborúban. Húgom valóságos vénkisasszonyá alakult át az utóbbi két évtized alatt. Nem érdeklik a férfiak ; nem érdekli semmi ; csak egy érdekli : megélni. És ez a legnehezebb.

Havi tizenöt dollár IKKA csomagot küldök neki. Ennél többet nem tudok. Dollárját harminc forintjával eladja az IKKA vállalat előcsarnokában, az ott hemzsegő üzéreknek. Van amikor csak 28 forintot kap egy dollárért. Van amikor nagyon nehéz eladnia. Néha — legtöbbször — egész délelőtt sorba kell állni a különböző cédulákért. Nagyon ideges a húgom, és nagyon nehezek neki ezek az IKKA-délelőttök, havonta egyszer, olyan napon, amikor jó előre elintézi, hogy helyettesítteti magát az iskolában.

Nem igazgatónő ő ott, még csak nem is osztályfőnöknő. Nem is tanit tulajdonképpen. Állandó feladata az, hogy a gyerekeket délután őrizze. Már azokat a gyerekeket, akiket a szülők nem tudnak vagy nem akarnak hazavinni tanítás utan. Magyarországon reggel 8 órakor kezdődik minden iskolában a tanítás, általában egy órakor bevégződik. Harminc-negyven, néha ötven gyerek azonban ottmarad az iskolában. Otthon a lakásuk be van zárva, mert mindkét szülő dolgozik. Ebédet kapnak az iskola egyik termében, délután pedig húgom felügyelete alatt tanulniok kellene az egyik osztályteremben.

Azt írom, hogy kellene. Valójában nagyon nehéz ezeknek a gyerekeknek tanulni. Egyrészt maguk is nagyon fáradtak az egész délelőtti munkában. Nem szívesen ülnek le újra a kemény fapadba. Másrészt túlságosan sokan vannak és különböző korúak. Harmadrészt az iskola többi részében hangosan zajlik az élet s nagyon sokan benyitnak ebbe a terembe is. Az iskola ugyanis, mint a legtöbb budapesti és vidéki iskola, nem zár be egy órakor. Ilyenkor kezdődik a második tanítási műszak. Nincs elég iskolaterem és a magyar gyerekek kilencven százaléka emiatt egyik héten kora reggel kel fel és megy iskolába, másik héten szintén kora reggel kel fel, de délig nem a tanításban vesz részt, hanem a húgom „megőrzőjében" nyugtalankodik.

Bízom a húgom ítéletében, aki azt mondja, hogy roszszat tesz a gyerekeknek ez a mindenheti időváltoztatás. Épp olyan egészségtelen ez, mint a közismert üzemi műszakváltás. Csak az üzemben indokolt a felszerelés kihasználása. Az iskolaépületekben azonban nem lenne szabad folyton ott lenni. Így nem marad idő semmiféle alapos takarításra, szellőztetésre. A gyerekek életmódja pedig már kora iskolás korukban olyan változó és bizonytalan lesz, mint a felnőtt munkásoké. Gyerekkorban nagy szükség van az egyformaságra és egyöntetűségre az életmódban. Nem tudom, más országban is megteszik-e ezt a gyerekekkel. (Itt Kanadában nem ; van elég iskolaépület.)

Húgomnak nehéz élete van. Nem az anyagi gond a legfelőrlőbb. Bár sokszor a legszükségesebbre se elég a fizetése. Hiszen dohányzik, és elég magas lakbért fizet (albérletben lakik hosszú évek óta). A legfőbb gondja az, hogy mi lesz vele.

Ideges alaptermészet, s ezért lehet, hogy eltúlozza a dolgokat. „Ugyan mi lenne veled?" kérdem. „Hiszen ma már nem csukják be az embereket semmiért mint azelőtt tették. Olyat meg nem követsz el, ami miatt bajod lehetne."

Válasza különös. „Ha az igazgató akarja, akármi történhet velem".

Elmondattam vele, hosszú, kettesben töltött téli estéken, milyen ember az igazgató, miért fél tőle annyira. Kiderült, hogy nem valami emberevőről van szó, hanem egy egyszerű kereskedőből vagy inkább iparosségédből lett iskolaigazgatóról, aki óriási energiával tartja fenn magát a nála sokkal tanultabb és értelmesebb tanerők közt. Valósággal éjjel-nappal bent van az iskolában, ottléte minden percét azzal tölti, hogy kérdezősködik, bejár az osztályokba ellenőrizni, jelentéseket ír le vagy másol, tanfolyamokat szervez. De nem durva senkivel, arról se számol be húgom, hogy valaha is megfenyegette volna az igazgató.

Miért fél ?

Ideges hangján annyi mindent sorolt el a húgom, hogy alig bírtam észben tartani. Fél attól, hogy nem jól készül fel az órákra. Egész estéjét — és kivétel nélkül minden estéjét azzal tölti — hogy minden osztály aktuális tananyagát átveszi, leírja, kiszámolja, stb. Neki ugyanis, mint több osztály napközi otthoni felügyelőjének, minden osztály anyagát ismernie kell. Az igazgató többször bejön a napközi otthonba és részt vesz a gyerekek kikérdezésén. Nem az igazgató kérdezi őket, hanem a húgom ; az igazgató csak jegyzeteket készít az egyik sarokban és — ami igaz, az igaz — nem mondja meg, mit írt fel.

Nyilvánvalóan minősíti a húgomat, azaz osztályzatot ad neki, ahogyan a tanárok szoktak a diákoknak osztályzatokat adni.

Havonta több éjszaka lázas izgalomban telik el otthon. Ilyenkor vannak a már nem tudom pontosan hogyan nevezett ideológiai és hasonló konferenciák. Ezeken a napokon a gyerekek nem mennek iskolába. Vagy ha iskolai napon tartják, akkor késő este a tanítás végeztével. Minden tanerőnek ki kell dolgozni egy témát. Lehetőleg hazafiasnak, vagyis szocialistának kell lenni a témának. Nem sokat értettem belőle, hogyan zajlik az egész. Volt hogy József Attila életéről kellett hosszú, kézzel írt, elolvasni való dolgozatot írnia a húgomnak. Máskor Marx valamelyik tételéről kellett hosszasan tanulnia és írnia. Van olyan esti összejövetel, amelyen csak jelentkezéses alapon szólalnak fel a tanerők. A folyó politikai helyzetről kell mindenkinek beszélnie, el kell mondania saját véleményét. Fogalmam sem volt róla, milyen lehet egy ilyen megbeszélés. Kissé még irigyeltem is a húgomat, hogy ilyen élettel teli eseményeken vesz részt. Azt pedig végképp nem értettem, hogy miért halálosan ideges már napokkal a megbeszélés előtt, miért nem eszik és az utolsó éjjel miért nem alszik.

Amikor holtfáradtan hazajött, késő este, az egyik ilyen megbeszélésről, megkérdeztem, miről volt szó.

Általánosságokat válaszolt. Megitta a vacsorára készített üres teáját és elkínzott arccal lefeküdt.

„Mégis, miről volt szó ? Államtitkok ?" — kérdeztem. A húgom akkor fáradtan, félig lecsukott szemmel azt mondta, hogy Budapest világításáról beszéltek.

„Budapest világításáról ? Hogyan ? Mi köze a tanitóknak ehhez a kérdéshez ?" — kérdeztem csodálkozva.

„Mindenki elmondja, hogy mi a jó, — felelte fáradtan. — Vagyis, hogy mi a haladás a mi életünkben. És legtöbben azt mondták el, hogy most már jó a világítás a Körúton és az Andrássy úton, már ostornyeles lámpák vannak."

„Miért kell erről beszélni ?" — kérdeztem csodálkozva. A világ minden városában világítanak és sehol sem beszélnek róla.

De már kissé humorosan is hangzik, hogy mennyire naiv voltam (és talán az is maradok). A húgom, fáradtsága ellenére, kinevetett.

„Az ostornyeles lámpákról a legkönnyebb beszélni, — mondta. — Mindenkinek olyan sok a baja, annyi a panasza. De igazi bajt, igazi panaszt előhozni nem hogy nem szabad : értelmetlen és veszélyes. Ugysem oldanak meg semmit soha olyan alapon, hogy valaki, akinek nem ez a hivatalos feladata, elpanaszolja. Jót kell mondani ezeken az összejöveteleken. Ezek arra szolgálnak, hogy mindenki előtt minden alkalommal bemutassa az ember, hogy meg van törve, bele van törődve a helyzetbe."

Azt hiszem, a húgom kissé sötéten látja a helyzetet, az új utcai világítás ellenére. Szinte hihetetlen az, hogy ilyen ellenőrzési célokból ilyen gyakran összehívják a fáradt, sokat dolgozó embereket. Hiszen személyes beszélgetésben, főleg az igazgató, aki mindig ott van az iskolában, mindent megtudhat és mindent jelenthet, (mert mint megértettem, épp ez a két dolog a feladata, és egyáltalán nem az oktatás). Húgom azonban azt mondja, hogy a négyszemközti beszélgetésből nem húz eleget az igazgató. Nekik az kell, ahogyan a húgom megfogalmazza, hogy mindenki mindenki előtt szégyenüljön meg és nyilvánosan mutassa meg, hogy félelemből és képmutatásból bármit hajlandó elfogadni és megtenni.

„Ugyan, — mondtam húgomnak, — hiszen a többiek úgysem hiszik el, ami ilyenkor elhangzik."

„Persze, hogy nem hiszi el senki az ilyesféle felszólalásokat. Utána, amikor kettesben, hármasban hazafelé megyünk az utcán, nevetve idézzük fel, hogy ki milyen szamárságot vagy aljasságot mondott megint, nemcsak a másik, hanem magunk is."

Törtem a fejem rajta, mi célja lehet ennek a tortúrának. Olyasféle ez, mint vizsgálati fogoly számára a főtárgyalás. Csak az számít, ami a tárgyaláson elhangzik. Csak az befolyásolja az ítéletet, ami ezekben az órákban jegyzőkönyvbe kerül. Lehet bármilyen más vallomás készen, mondhat tárgyalás után bármit a vádlott, az ítéleten az mit sem változtat. Húgom és társnői, amikor vége az efféle „főtárgyalásoknak", bántatlanul bandukolhatnak és cigarettázhatnak hazafelé menet a fasorban. A nyilvános főtárgyalás lezajlott, a jegyzőkönyv elkészült, őket elítélték : most a börtönudvaron bandukolnak és egymás közt zajló fecsegésükkel a világon senki nem törődik.

Isten őrizz, hogy azt mondjam, nincs öröme a húgom életének. Nagyon szereti a gyerekeket. Ez nem azt jelenti persze, hogy türelmes is velük. Nagyon megviselt az idegzete. Tudom, hogy sokat kiabál, néha sír a gyerekek előtt, még olyan is megtörtént, hogy feldúltan kiszaladt az osztályból.

De esténként, amíg otthon voltam mégis leginkább arról mesélgetett, hogy melyik gyerek mit mondott aznap. Hangosan nevetett néha, ahogy az egész kicsinek ravaszságait elmesélte. Van két-három gyerek, aki rettenetesen ragaszkodik húgomhoz. Ez nagyon meghatja ; ezeket szereti a legjobban.

Vasárnaponként nem megy sehova. Fekszik otthon a diványon, a rádiót hallgatja. A klasszikus zenét szereti. Teljesen egyedül van. A rádióval vigyázva kell bánnia : a háziak, ahol lakik, kényesek a zajra. Zajnak nevezik a legharmonikusabb zenedarabot is. A húgom egész halkra fogja a rádiót, hallgatja és elbóbiskol mellette.

Azt lehetne mondani, hogy még így is elég kegyes dolgot mívelnek egy volt hadipilóta feleségével. Hiszen az ilyeneket sovány nyugdíjjal vagy anélkül félre szokták állítani az életből. De a férje nem hivatásos tiszt volt, hanem parasztemberből besorozott mechanikus és később rádiós. Aztán pedig pilótává lépett elő és tiszt lett. Mit mondana ez a valójában „népi káder", ha látná a feleségét, hazánk közepén, az ostornyeles lámpák közt, amint a halk, egészen halk zene hangjai mellett bóbiskol egy földszinti kisszobában ?

Kegyetlen volt hozzá a sors. Nincs talán olyan politikai rendszer, ami húgomat kisegítette volna ebből a bajból, ha egyszer elpusztult az, akit szeretett. De talán mégis boldogabb lenne nálunk, a kanadai friss levegőn, köztünk, ahol négy gyerekemmel élek ?

Megpendítettem neki többször is, hogy jöjjön el, hagyjon ott mindent. Úgy látszik azonban, nincs hozzá ereje. Idegen a nyelv, idegenek a szokások. Attól fél, hogy nem férne meg a mi családunkkal. Bele kell nyugodnom, hogy talán húsz, talán harminc esztendőt még így él le, takarékláng ra lefojtva...

BORGIDA ETEL

CSERNUS TIBOR KIÁLLÍTÁSA

AKI az új magyar művészgeneráció mélyén fortyogó csodavilágot látni akarja, meg kell néznie Csernus Tibor képkiállítását, a Galerie Lambert-ben. A terem a Saint-Louis-en-l'Ile utcában, a kies Szajna-sziget keskeny főútvonalán, a 14-es szám alatt van. A fiatal avant-garde művészeket felkaroló kis kiállítóteremben mostantól kezdve május 9-ig hét nagy vásznát és számos rézkarcát és nyomatát látni a művésznek.

Szóljunk róla előbb néhány szót. Csernus Tibor fiatal ember. Nemcsak azért mert harminchat éves, hanem mert külseje-belseje igen fiatal. Vékony, magas keskeny bajszú, mosolygó szemű fiatal fiú inkább mint érett férfi, legalábbis első pillantásra ezt a benyomast kelti. Elég azonban elfordulni tőle és körülpillantani a kiállítóteremben, hogy művészetének mélységes érettségét megállapíthassuk. Honnan tör elő Csernus vásznaira ez a tengermélyről, álomvilágból ismert csoda-táj ? Miféle furcsa, nyitott testű, önmagukba és egymásba felolvadt lények népesítik be ? Ezt a kérdést csak önmagunknak tehetjük fel, önmagunk képzeletének, álmainak. A művész, ha megkérdik, mosolyogva megmondja a kép címét : Piac, Színésznők, Nádas, Mermoz, Interieur, vagy Kompozíció. Alakjai és tárgyai nyüzsögve betöltik a vásznat, a nézőnek az a benyomása, hogy teret kérnek még, szét fognak áradni a megfestett síkról.

EZT A MŰVÉSZETET magyar ecset nyomán nem láttuk soha. Max Ernst, Salvador Dali inspirálhatták nyilván a fiatal Csernust. A nézőnek azonban inkább az a gyanúja hogy a zsúfolt, fülledt, megérthetetlen és csak a művész által felérezhető huszadik századközepi világ, méghozzá annak különös magyarországi formája fogta meg a képzeletét. Jellemző, hogy a Kondoroson született, népi kollégiumot végzett nép szülötte fiatal művész hogyan fejlődött ki abban az új Magyarországban, ahol valóságos parancs a tizenkilencedik századi elavult piktúra, ahol teret és dicsőséget csakis a Munkácsy-utanzó úgynevezett realizmus, vagy legfeljebb a Derkovits korában divatra kelt, két háború közti irányzatot mímelő merev expresszionizmus kap. Ez utóbbi is csak akkor, ha tárgya félreérthetetlenül plakátjellegű, az alakok kezében sarló, kalapács, vagy legalábbis fogaskerék van. Mit kezdhet a mostani magyar művészetpolitika Csernus gazdag és zabolátlan álmaival ? Nem sokat ; és nem is akar foglalkozni vele.

Annál nagyobb becsben áll Csernus műve a párizsi közönség előtt. Már most is, amikor még nem ismerik eléggé. Hiszen Csernus képei mindössze másodszor kerülnek nyugati közönség elé (először az első nemzetközi Biennale alkalmával állították ki Párizsban). Camus és Zola illusztrációi (Gallimard díszkiadása) is korlátolt számban jelentek meg. Igazi kiforrott festészete pedig most kerül először párizsi közönség elé.

A GALERIE LAMBERT falán található hét vászna az érett férfikor vitathatatlan sikere. Döbbenten áll az ember a színek és formák egymásba kapaszkodó rengetege előtt. Olyan hatalmas ellentmondást testesítenek meg, belső harmóniában, amelyről mindeddig csak töprengeni lehetett, gyakorlatban nem látta senki. Csernus festményeinek minden tárgya, minden részlete, még a legapróbb is, mesteri tökéletességgel imitálja a valódi tárgyak, a valódi részletek fizikai és jelentőségbeli lényegét. Ugyanakkor a kompozíció egésze lassan eltávolodik az apró részletektől és hatalmas, szinte zenei egységgé olvad, mely annyira összetartó és annyira független egyes alapelemeitől, hogy néha absztrakt kép benyomását kelti. A szürrealizmus legértékesebb hagyományai olvadnak össze ezekben a képekben egy új, modern, merész plasztikai koncepcióval. Csernus első pillanatban felmutatja a kép egészét, aztan megengedi a nézőnek, hogy ha kedve tartja, alkatelemeire bontsa, aztán újra visszaállíthatja eredeti, nagy, majdnem absztrakt formátumára.

A kiállítás a napokban nyílt meg. Francia sajtóvisszhangjat még nem ismerhetjük, arról értesültünk azonban, hogy a művész több képét már a legelső napokban megvásárolták. Csernus Tibor második párizsi szereplése a magyar festészet dicsőségére válik. Örülünk hogy mi láthatjuk elsőnek a nagyközönség közül ezeket a vásznakat, amelyeket Magyarországon nem állítanak ki, legalábbis nem önálló kiállítás keretében. Pedig nemcsak a párizsi Galerie Lambert, hanem a magyar közvélemény nagy része és főleg a budapesti művésztársadalom pontosan tudja, hogy Csernus Tibor, ma a hazai festészet egyik oszlopa, és minden korlátozás ellenére, a jövő festészetének egyik legnagyobb reménysége.

S. F.

LŐKKOS ANTAL

TERMÉSZETES HALÁL

A felügyelő elégedetten nézegette frissen festett bajuszát a nagytükörben. Dudorászva kereste az aprópénzt, s már a reggeli lapban megjelenő fényképére gondolt. Büszke volt ezekre a fényképekre. A leghitványabbul nyomott újságban is fölismerték, hála a fekete bajusznak. Ezért ha valami ügy akadt, első útja a fodrászüzletbe vitt. A mester még a törzsvendégeket is otthagyta, mikor az ismerős keménykalapot megpillantotta.

— Közérdek, sürgős ! — magyarázta a vendégeknek. — A felügyelő úr szolgálati úton van.

Ma is, miközben a fehér kendőt cserélte, diszkréten a felügyelő füléhez hajolt és tisztelettel megkérdezte :

— Gyilkosság ?

— Nem kell rögtön a legrosszabbra gondolni! — nevetett a tükörbe a detektív. — Kis urat holtan találták lakásán Bokréta utca három, második emelet balra.

— A hivatalnok Kis úr ? Hiszen egészen fiatal volt ! Nem lehetett több negyvenötévesnél.

— Hja, kedves barátom, a halál soha nem volt jeles tanuló. Igen sokszor eltéveszti a számolást...

A vendégek is nevettek és kórusban kívántak szerencsét a felügyelőnek.

— Holtan találták Kis urat — dudorászta a divatos sláger dallamára, s szaporán ütögette vastag kampósbotjával a járda szélét.

A Bokréta utca háromban a házmesternéhez csöngetett be először.

— Hatóság ! — mondta hivatalos hangon és elegáns mozdulattal fordította ki kabátja hajtókáját. Szerette ezt a szót és a mozdulatot. Még feleségének is így köszöntött otthon, ha elhagyta kulcsát és csöngetnie kellett.

— Ki hitte volna, felügyelő úr ! Ez az egészséges ember. A józanság mintaképe. Tegnap este, mikor hazajött a hivatalból, még semmi nem látszott rajta. Na, föltehetem a vacsorát az uramnak — mondtam magamban. Mert mindig pontosan jött haza. Hat óra húsz perckor...

— Az újságtól még nem voltak itt ?

— Nem láttam senkit. Csak a doktor úr jött az előbb.

Elégedetten mászta meg a két emeletet. Vidám köszöntésére összeráncolt homlokkal felelt az orvos.

— Valami baj van talán ?

— Látszólag semmi. Egészséges, ép szervezet, kóros elváltozást nem észleltem ; szív, gyomor, agyrendszer rendben. Nyoma sincs erőszaknak. Mintát vettem vérből, gyomornedvből, gerincvelőből. Teljesen érthetetlen.

— S mitől halt meg ?

— Én is ezt kérdezem, barátom, de úgy látom, az eset inkább a maga hatáskörébe tartozik. Nem állítom, hogy bűnügyről van szó, de majdnem.

— Hogy-hogy majdnem ? — fortyant fel a felügyelő. — Vagy erőszakos halállal halt meg, s annak nyoma maradt, vagy beteg volt, s ezt ugyancsak meg lehet állapítani !

— Csak nem kételkedik vizsgálati módszerem helyességében ? !

— Isten őrizz ! De az én logikám se sántít !

— Sántít vagy nem sántít, az eset világos : Kis úr, negyvenötéves, ép, egészséges ember, váratlanul meghal. A halál oka, orvosi szempontból, ismeretlen. Joggal elvárhatom tehát, s velem együtt az egész társadalom, hogy a hatóság is megtegye a magáét.

— A hatóság tudja a kötelességét ! — enyhült meg a felügyelő a ‚hatóság' szóra, s rögtön munkához látott. Telefonált a központba, erősítést kért és ujjlenyomat szakértőt. Néhány perc múlva már vijjogott is a rendőrségi kocsi szirénája, s a szoba hamarosan megtelt hivatalos emberekkel. Fényképeztek, ujjlenyomatot vettek, méricskéltek. A felügyelő elégedetten gondolt a reggeli bajuszfestésre s határozott hangon nyilatkozott az újságíróknak :

— Titokzatos bűnténnyel állunk szemben. De városunk lakói nyugodtan alhatnak, a hatóság hamarosan fényt derít az ügyre.

Az újságírók szorgalmasan jegyeztek, még egyszer lefényképezték a halottat, a szobát, a felügyelőt. A hullaszállító kocsival aztán eltávoztak.

A házkutatás nem sok eredményt hozott. Se búcsúlevél nem volt, se árulkodó nyom. A számlák rendben kifizetve, a készpénz, betétkönyv érintetlen. A levelek átvizsgálása sem vitte előbbre az ügyet. A felügyelő szórakozottan kattintotta föl a televíziót ; a fényhullámok engedelmesen rendeződtek képpé az ernyőn.

Lepecsételte a lakást és a központba ment. A boncolás megerősítette az orvos diagnózisát : erőszakos beavatkozásról vagy betegségről nem lehet szó. Ezzel a szervezettel akár száz évig élhetett volna Kis úr.

Az elhunyt hivatalfőnöke se mondott semmi rendkívülit. Rendszeresen bejárt a hivatalba, a rábízott munkát pontosan elvégezte. Igaz, nem tartozott a legerősebbek közé, de az ő posztján nem is volt szükség kivételes tehetségre.

— Volt-e a hivatalban barátnője ?

Az igazgató mosolygott.

— Nálunk olyan erős a konkurrencia, — bocsánat a kifejezésért, — hogy az ilyen Kis úr-féle átlagember kevés sikerre számíthatott a női munkaerőknél. Üzleti vállalkozás vagyunk kérem, s csak kevés közepes tehetséget engedhetünk meg magunknak. Beosztottjaim legnagyobb része olyan kezdeményező képességről tesz tanúságot, hála Istennek, hogy jómagam is csak nagy erőfeszítéssel tudok lépést tartani velük. Az új alkalmazottakat is így próbáljuk ki. Két hét a próbaidő. Öreg, hűséges hivatalszolgám végzi a megfigyeléseket velem együtt. A második hét végén összegezzük az eredményt. Amelyik kezdő még csak moziba se tudott elvinni egy női kollégát, azt minden további nélkül elbocsájtjuk. Ha megnézi üzleti könyveinket, módszerem helyessége, azt hiszem, nem hagy kétséget a felügyelő úrban...

— Hm, nem valami keresztény eljárás !

— Az üzleti életben nem lehetünk szentimentálisak, felügyelő úr. S nincs ebben semmi erkölcstelen. Az eredmény, mindenesetre, nekem ad igazat. Természetesen a Kis úr-féle közepesekre is szükség van, azért is alkalmaztuk. Szolgálhatok még valamivel ?

Egészen az ajtóig elkísérte vendégét. A felügyelő bajuszát igazgatva ment végig a csinos gépírónők asztalai között.

— A felügyelő urat is alkalmaznám minden további nélkül — nézett rá mosolyogva. — A rendőrség nem veszi át módszeremet ? Garantáltan eredményes...

— A hatóság nem üzleti vállalkozás ! — vágta el mogorván a felügyelő.

— Kár !...

Dühösen ment le a lépcsőn, de az igazgató szavait nem tudta elfeledni.

— Pedig itt lesz valahol a probléma nyitja — dünnyögte, és botjával végigkopogtatta a járda szélét. A kettős életű, látszólag tisztességes polgárokra gondolt. Nappal példásan végezték kötelességüket, mintaszerű családi életet éltek, este meg az alvilágban kárpótolták magukat a mindennapok unalmáért.

A központban várták már a jelentések. A száraz adatok és beszámolók nyomán Kis úr élni kezdett, de olyan meghatározhatatlan módon, olyan ködösen, hogy a felügyelő asztalára állította az elhunyt megnagyított fényképét, mintha így akarta volna megfoghatóbbá tenni alakját. Kis úr minden nap pontosan kelt, ötven filléres pengével borotválkozott, hetenként egyszer fürdött, egyszer váltott fehérneműt. Negyvenes nyakbősége volt, nadrágtartót hordott, dohányzott, de csak mértékkel, egy apéritifnél soha nem ivott meg többet. Egy liter vörösbort vett minden hónapban, moziba nagyon ritkán ment, akkor is egyedül. Nővel soha nem látták együtt. Kutyát, macskát nem tartott, de azért szerette az állatokat, mert a házmesterné macskáját mindig megsimogatta.

— A fene egye meg az ilyen embereket! — veszítette el türelmét a felügyelő. — Semmi rendellenesség, semmi szenvedély. A város másik végére eltalpalok egy jó túrós csuszáért, ez meg mindig ugyanabban a vendéglőben étkezett. És milyenben ! — undorral köpött ki, mert a megégett avas olajszag nem ment ki az orrából.

„Szerda kivételével minden este fél nyolctól fél tizenegyig a televízió előtt ült házikabátban és papucsban"... olvasta tovább a jelentést.

— Nem csodálnám, ha az emésztési idejét is ideírták volna embereim. Mi mindent tudnak ezek a szomszédok !... Hopp, és mit csinált szerda este ?

Felvillanyozva turkált a papírhalmazban. A szerda estéről is megvolt a jelentés : „...minden szerdán este a Szende Mici néven ismert örömlány (nyilvántartási szám 523/19) ment fel az elhunyt lakására. Kilenckor érkezett és tízkor távozott. A lakók nem jelentették, mert a látogatás diszkréten történt, csendháborításra, közerkölcs sértésre nem emlékeznek..."

— Na, Kis úr, hát mégis ? — pillantott elégedetten és kis megbecsüléssel a képre, majd a kapitányságra rendelte a lányt.

— Már nappal se hagyják békében az embert ? — szemtelenkedett a lány és olyan füstöt eresztett olcsó cigarettájából, hogy a felügyelő elhessentő mozdulatot tett.

— Ne heveskedj, fiam, a cigarettádat meg nyomd el, mert büdös. Bűnügyről van szó. Ismerted-e Kis urat ?

— Kis, úr, Kis úr... ja, a szerda esti féltarifás pasas ? Mi történt vele ?

— Meggyilkolták, fiam ! — és vizsgálódva figyelte a lány mozdulatait.

— Na, végre ! Magam is szívesen megfojtottam volna.

— Micsoda ! — ugrott föl a felügyelő, mint a szimatot kapott kutya.

— Sok pasassal volt már életemben dolgom, felügyelő úr, — és büszkén húzta följebb amúgy is szűk szoknyáját, — de ilyennel még nem találkoztam. Ez nem is volt ember, felügyelő úr ! Úgy vártam a szerda estéket, mint az elítélt. Dehát mit csinálhattam ! Szerdán a legsoványabb a forgalom, ez meg biztos keresetnek számított. Manapság olyan erős a konkurrencia, hogy minden fillért meg kell fogni. Dehát a felügyelő úr jobban ismeri ezt, mint én...

— Nem tapasztaltál valami rendellenességet ?

— Rendelleneset, felügyelő úr ? Hiszen azért utáltam, mert soha nem történt nála semmi. A hideg futkároz a hátamon, ha rá gondolok. Mindig ugyanazok a mozdulatok, soha egy kis fantázia. Előtte pohár vörösbor — egy hónapig eltartott egy üveggel — aztán : „vetkőzz". Soha nem mondott többet. Megnézegetett, mint a barmot, nem úgy, mint a többiek szokták, Aztán rám jött. Mint egy gép. Először még próbálkoztam, mert kényes vagyok a mesterségemre, aztán meg kapja meg a magáét a pénzéért, még ha féltarifás is, de nem engedett. Tűrnöm kellett. Nem viccből mondom ezt, felügyelő úr, mi is emberek vagyunk. Ha vannak mártírok, akkor én az voltam. Ismertem már a percet, amikor szusszant, amikor elég neki. Meg, meg volt elégedve, de hogy örült-e, azt nem tudom, Pedig, felügyelő úr, tőlem még az impotens is vigyorogva megy el.

— Maradjunk a tárgynál, fiam...

— Meg tudtam volna ölni, felügyelő úr. Percre volt kiszámítva minden. Igen lassan öltözködtem, hogy az egy óra ki legyen — egy órában egyeztünk meg. „Csak semmi botrány !" — ezzel búcsúzott az ajtóban. S ráadásul az a vén szipirtyó házmesterné még köszönt is, mintha nem tudta volna, hogy ki vagyok...

A felügyelő jegyezgetni kezdte a vallomást, majd mérgesen összetépte a papírt.

— Elmehetsz, de kéznél légy, ha szükségünk lesz rád.

— A felügyelő úrnak mindig szolgálatára állok, akár féltarifával is — ugrott föl a lány, és táskájából előhalászta a felügyelő újságból kivágott fényképét. Kiviharzott a szobából, s az ügyeletes rendőrnek olyan rúzsfoltot nyomott a képére, hogy a felügyelő harsányan elnevette magát.

A nyomozás holtpontra jutott. Kis úrnak nem volt se jóbarátja, se irigye, se ellensége. A felügyelő mérgében elátkozta a világ valamennyi tisztességes és jó magaviseletű emberét. Az újságok is belefáradtak a jelentéktelen, unalmas részletek közlésébe. A kezdeti harsogó címek után : „Ki ölte meg Kis urat ?", már az elütött macskák nekrológja is vastagabb szedést kapott.

— Ha legalább azt írhatnánk, hogy unalmában öngyilkos lett ! — kockáztatta meg a felügyelő az utolsó kommüniké megszerkesztésére összegyűlt bizottság előtt. Lehurrogták. A hatóság nem hazudhat — érveltek a bizottság tagjai. Egy a biztos : a bűnügyi szakértők és a nyomozószervek mindent megtettek, ami a tudomány mai állása mellett lehetséges volt.

— S ha azt mondanánk, hogy természetes halállal halt meg — szólt közbe a törvényszéki orvos.

Mindannyian szó nélkül beleegyeztek.

KESZEI ISTVÁN

Irásjelek

A felkiáltójel kiált !

A kérdőjel kérdőn mered,
némán, akár a vád,
akár a némaság.

Nincsen felelet !

A holtsápadt papír felett
a felkiáltójelként ordító,
kiáltó vad kétségbeesés,
s a kérdő, titkot fürkésző szomjúság
néznek farkasszemet.

*

A kegyetlen, éles vesszők karó-hegyén
karóba húzott álmok csüngnek véresen.

Nehogy rájuk hajolj ! :

A vérengző vesszők
véresre sebzik arcodat,
karóba húzzák sorsodat.

*

Ó, mondd,
miért reméled,
hogy örökre mindent lezár a pont,
és életedre is pontot tesz a halál ?

Miért reméled,
hogy a mondat megpihen, nyugvópont-
hoz ér,

és elcsitul, mint háborgás után a vér ?

A pont a mondat gyújtópontja :
Az izzó, lelked emésztő szavak
itt futnak össze, mint a sugarak.

De csak azért,
hogy a mondat kimondhatatlan,
örökké égő, olthatatlan,
kénköves lángú, fájó pokla
a gyújtópont lángudvarából
a szavakon túli hűvös tájak felé is
lángoljon és sugározzon tovább...

*

Ha majd a lázas pontokat,
a parázsló gyújtópontokat,
ha minden gyúanyagod
gyújtóbombává halmozod,

ha lelked robbanó feszültségét,
robbanásig sűrített életed
egyetlenegy pontban felhalmozod,
magasra tornyozod,
felrobban a pont !

Úgy éljél, mint akire
az Idő gyújtópontja :
a legutolsó pillanat
gyújtóbombája rászakadt.

Úgy írjál, mint aki
egy villanásnyi-robbanásnyi,
gyújtópontnyi pillanatra
fellobbantja a lét minden lángját, tüzét,

és egy kiterjedéstelen
de végtelen
pontba süríti életét...

Elmaradt Lukács György párizsi előadása

Az Irodalmi Újság is közölte 1964. április 15-i számában, hogy Lukács György az UNESCO Kirkegaard-ünnepségén, április 22-én előadást tart az UNESCO párizsi székházában. Lukács a hirdetett előadáson nem jelent meg. Értesülésünk szerint Budapestről telefonált és távolmaradását korával, egészségi állapotával, valamint az előadás előkészítéséhez szükséges idő rövidségével indokolta.

*

KÖZZÉTETTÉK a Lenin-díj Bizottság 1964. évi döntését. A kulturális díjakat Alexandr Goncsár ukrán író, Vaszilij Peszkov újságíró, Alekszandr Gyenjnyeka festőművész, Maja Pliszeckaja balerina, Misztyiszlav Rosztropovics gordonkaművész és Nyikolaj Cserkaszov színművész kapta.

*

A KÖLTÉSZET NAPJÁT rendezték meg első ízben Magyarországon április 11-én, József Attila születésnapján. Ebből az alkalomból József Attila szülőházában, a Gát utcában emlékkiállítás nyílt meg.

Irodalmi Ujság

Középkor

Az iraki asszonyoknak jó lesz vigyázniok : saját családja ítélheti ezután halálra és végeztetheti ki azt az asszonyt, aki foltot ejt a család becsületén.

Az iraki törvényszékek eddig viszonylag szigorú ítélettel sújtották azt a testvért vagy unokabátyot, aki a családi tanács ítéletének végrehajtójaként megfojtotta a rosszmagaviseletű nővért. A Keleten „becsületvédő bűntettek"-nek nevezett gyilkosságokat eddig tíz évig terjedő börtönbüntetéssel sújtották.

Az új iraki kormánynak azonban az az álláspontja, hogy nem szabad a család tekintélyét csorbítani és hogy a „becsületvédő bűntettek" elkövetőit enyhébben, sokkal enyhébben kell elbírálni.

Két rendeletet adott ki Aref marsall, melyekben gondoskodik a „becsületért bűnözök" ügyében hozott régebbi ítéletek és az új bíráskodás egyensúlyának helyreállításáról. Az első rendelet eltörli negyvenkét testvérgyilkos fivér büntetésének hátralevő részét. A második rendelet értelmében 13 másik lánytestvérgyilkos fiatalember büntetését tizenkét hónapra szállítják le.

A nők magaviseletét Irakban a következő esetekben tekintik a család becsületébe vágónak : ha prostituálja magát, ha házasságtörés vétségében találtatik bűnösnek, ha elhagyja a családi tűzhelyet vagy ha a család beleegyezésének kikérése nélkül akar férjhez menni vagy újra házasodni.

*

MÁTYÁS KIRÁLYT 500 esztendővel ezelőtt koronázták meg a Székesfehérvári Bazilikában, s az évforduló alkalmából a székesfehérvári Csók István Képtárban kiállítás nyílt meg.

*

PEST EGYETLEN BAROKK lakóházát, a mintegy 200 éves Krisztféle házat — a híres vendéglő épületét — a Galamb utcában külsőleg teljesen átépítik.

*

AZ AMERIKAI ANATÓMUSOK denveri tanácskozása kapcsán tudományos könyvkiállítást rendeztek. Ezen több jelentős magyar művet is bemutattak az Akadémiai Könyvkiadó angol és német nyelvű publikációi közül, így a Kiss-Szentágothay : Anatómiai atlaszt, Donáth Tibor Anatómiai Értelmező Szótárát és Nagy Dénes Sebészeti Anatómiáját.

*

FISCHER ANNI május hónapban négy hangversenyt ad Londonban.

*

A NORVÉG NEMZETI SZÍNHÁZ mellett lapp vándorszínész társulat alakult. A lapp színészek színdarabokkal és irodalmi műsorokkal keresik fel a Sarkkörön túl élő testvéreiket.

*

ISMERETLEN MOZART-ARCKÉPET fedeztek fel egy bécsi antikváriumban. A kép a művészettörténészek megállapítása szerint Mozart egyik kortársának a munkája.

*

CLAIRE KENNETH May in Manhattan című regénye megjelent a New York-i Appleton-Century kiadásában.

*

SOFIA LOREN, Liselotte Pulver és Heinz Rühmann kapta meg a nyugat-német Bambi filmdíjat.

*

EGY VERSAILLES-I művészeti aukción 350.000 frankért kelt el Renoirnak egy 1883-ban készült női portréja.

*

SZERGEJ GERASZIMOV festőművész 79 éves korában Moszkvában meghalt. Geraszimov 1958 óta a szovjet Képzőművész Szövetség első titkára volt. Művészetére nagy hatást gyakorolt Cézanne és az impresszionisták. Ismertek Puskin-, Osztrovszkij- és Gorkij- illusztrációi.

*

IVO ANDRIC Nobel-díjas jugoszláv írónak a Krakkói Egyetem díszdoktori címet adományozott.

PRÁGAY DEZSÓ, a New York-i Állami Egyetem Közegészségügyi Kutató Intézetének munkatársa, az Amerikai Kémiai Társaság idei kongresszusán előadást tartott „Magyar Nobel-díjasok hozzájárulása a természettudományok fejlődéséhez" címmel. Az előadás Lénárd Fülöp, Bárány Róbert, Zsigmondy Richárd,Szentgyörgyi Albert, Hevesy György, Békéssy György és Wigner Jenő munkásságával foglalkozott.

*

HEINRICH MANN „Ronda tanár úr" című regényének dramatizált változatát mutatják be New Yorkban a Broadwayn.Ebből a regényből készült **1930***-ban „A kék angyal" című film.*

*

A DÉL-FRANCIAORSZÁGI Bouches-du-Rhône megyében egy fenyőfát védett történelmi emléknek nyilvánítottak. A fenyőt többször festette le Cézanne

*

INGRID BERGMAN leánya, Pia Lindstrom aláírta első filmszerződését egy nyugat-német filmvállalatnál.

*

JERITZA MÁRIÁT, az Amerikában élő világhírű operaénekesnőt az Osztrák Érdemkereszt első fokozatával tüntették ki. Az Osztrák Kormány a művésznőt a Bécsi Opera újjáépítése érdekében végzett munkájáért és életművéért tüntette ki.

*

GYÖKERES FERENC, a legöregebb magyar nyomdász, 97 éves korában Debrecenben elhunyt.

*

TOULOUSE-LAUTREC születésének 100. évfordulóját emlékkiállítással ünnepelte a budapesti Szépművészeti Múzeum is. A kiállításon 160 alkotás mutatja be Toulouse-Lautrec művészetét.

*

CAMUS Közöny című regényének megfilmesítésén dolgozik Visconti olasz filmrendező. A főszerepet Marcello Mastroiani alakítja.

*

AZ ENSZ az analfabetizmus végleges megszüntetésére nemzetközi intézkedéseket sürget. A hétszázmillió írástudatlant érintő határozatot eljuttatta minden tagállamához.

*

SHAKESPEARE születésének 400. évfordulója tiszteletére a budapesti Nemzeti Színház Macbeth-et, a Julius Caesart és a Makrancos Hölgyet tűzte műsorára.

Az angol írószövetség lapjában az Authorban Seymoursmith író és irodalomkritikus azt vizsgálgatja, hogy mennyit kereshetett Shakespeare ? Úgy véli, hogy egy-egy színdarabjáért nem kaphatott többet, mint két-három fontot. Az írók heti átlagos keresete 5 shilling volt és évente legalább négy darabot kellett írniuk, hogy valamiképpen elérhessék az országos jövedelmi minimumot. Shakespeare, mint színész Londonban heti tíz, vidéken heti 5 shillinget keresett. Fő jövedelmi forrása volt részesedése az udvari színtársulat hasznában, amely jórészt Shakespeare irodalmi sikeréből adódott.

*

BÉLYEG-PLÁGIUM híre érkezett Nigériából. Egy újabb bélyegsorozatot bocsájtottak ki, amelyet egy Goaman nevű rajzoló tervezett. Kiderült azonban, hogy a bélyeg rajzát, amely a nigériai nemzeti emlékművet ábrázolja, egy magyar származású grafikus, Bodó Sándor már előbb tervezte meg, de az ő bélyegét nem adták ki. Az érdekes plágium ügyében a nigériai kormány vizsgálatot indított.

C. D. POLLINGER, amerikai ideg- és elmegyógyász tíz amerikai kórház jelentése alapján megállapította, hogy az elmúlt években 1600 embert szállítottak be az idegosztályokra *televíziós mániával.* Legtöbbször gyenge akaratú, labilis idegzetű embereket. A vizsgálatok igyekeznek bebizonyítani, hogy a televízió gyakran kiváltja a lappangó elmebajt, olyanoknál is, akiknek csak utólag megállapított örökletes hajlamuk volt rá, — s ha megszakítás nélkül hosszú órákig nézik a televíziót, gyakran teljes apátia lép fel.

*

VITAMIN INJEKCIÓT kapnak a régi kéziratok, hogy megóvják azokat a vitaminhiány következtében előálló „elöregedéstől". Ez az eljárás megszünteti a papír bomlását, ami a rostok fehérje- és cukorveszteségének következménye. Az eljárás Don Mario Pinzuti biokémikus, bencés atya találmánya, aki egy római apátságban régi könyvek és kéziratok restaurálásával foglalkozik.

Brüsszel, London, Basel, Zürich München után most

FAKUTYA-EST BÉCSBEN

1964. június 5-én, pénteken este 8 órai kezdettel a Wien, IV. Treitstrasse 3. alatti színházteremben

TELE

vagyunk

VÍZIÓVAL

címen rendezi **kétórás vidám műsorát** a Fakutya. Az est keretében a lap szerkesztője

VAJDA ALBERT

beszél a humorról, a világközi pletykaszolgálatról, a szerelemről, házasságról, politikáról, emigráns életünkről és egyéb gyermekbetegségekről.

Jegyek 30.-tól 70.- schillinges árban **elővételben** válthatók a színház pénztáránál.

CHAPLIN április 16-án töltötte be 75-ik évét. A kultúrvilág őszinte tisztelettel adózott a nagy művésznek, születése évfordulóján abból az alkalomból is, hogy most 50 éve, 1914-ben játszotta első filmszerepét, a „Making a Living" című bohózatban.

*

BEKE ÖDÖN, az Eötvös Loránd Tudományegyetem finn-ugor tanszékének nyugalmazott tanszékvezető professzora 81 éves korában Budapesten elhunyt. A finn-ugor és a magyar nyelvtudomány nemzetközileg elismert kiváló művelője volt. Munkásságának legfontosabb részét a mari és a cseremisz nyelv kutatása alkotta. Balassa József halála óta tevékenyen vett részt a Magyar Nyelvőr szerkesztésében.

*

KÁLMÁN BÉLA fényképésznek, — akinek műterme Budapesten az Anker-palotában mint Kálmán-Foto volt ismeretes — kiállítása nyílt meg Bostonban. A fényképek újszerű technikával készültek. A színes absztrakt fotók előzetes szolarizáción mennek keresztül s ez az eredeti színeket kiegészítő színekké változtatja. Így a színes felvételek pozitív és negatív formában egyszerre jelennek meg a képeken. Az új eljárás mind fényképész, mint építész és lakberendező körökben nagy érdeklődést keltett. Alkalmazási területe szerteágazó és az elérhető színváltozások számtalanok. A kiállítás a galériáiról híres Newburry Streeten, a Weeden Galleryben került megrendezésre és május hó folyamán tekinthető meg.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3

Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

A haragos Mao

Mit kíván leginkább Mao Cetung ? Hruscsov halálát. S minthogy az ilyesfajta kijelentések bizonyításra szorulnak, legjobb, ha annak a francia küldöttségnek beszámolójára hivatkozunk, mely nemrégiben látogatta meg Kínát s alkalma volt hosszan elbeszélgetni a nagy dialektikussal. A beszélgetés még jóformán meg sem kezdődött, amikor Mao Jean Bernasconi felé fordulva ezt kérdezte : *„Hány éves Ön ? Harminchat ? Rendben van, Ön még megéri Hruscsovnak, ennek a papírtigrisnek a halálát. Én már hetvenéves vagyok, lehet hogy én nem érem meg, de Ön még látni fogja, hogyan bukik meg ez az áruló."* A szavakat látható emócionális megrendülés kísérte. Mao akkor jött dühbe leginkább, amikor Oroszországra fordult a szó : *„Én nem voltam ott 1957 óta. Akkor kigúnyoltak. Soha többé, soha többé nem teszem lábamat orosz földre."*

Oka volt rá ? *„Az oroszok elárulták a nemzetközi forradalmat, amikor megkötötték az atombékét az amerikaiakkal,* — kiáltotta — *arról nem is szólva, hogy megszegték a velünk kötött szerződést is, amikor huszonnégy óra alatt kivonták szakembereiket, technikusaikat, akik az összes terveket magukkal vitték. Mi ez ? Csalás a hátunk mögött. Csalás!"*

A finomszavú poéta dühe csak növekedett, amikor az orosz és amerikai atomerőre fordult a szó. *„Megengedhetetlen",* — mordult fel, — *hogy az oroszok és az amerikaiak a fejünkre csináljanak, nagyhatalom vagyunk mi is !"* S minthogy a fenti kifejezés a valóságban sokkal erőteljesebb volt, a tolmács kissé ijedten tekintett a poétára, aki fejét rázva ismételte meg a kifejezést : *„Fordítsa csak le nyugodtan. Lehet, hogy ez megdöbbenti Önöket, de ez az igazság !"*

Igazság vagy nem igazság, Mao felháborodása valódi volt, jelenti a francia delegáció. Elismervén, hogy a franciák megelőzték Kínát az atombomba elkészítésében, hozzátette, hogy : *„Nekünk is megvan a magunk bombája. Ez az erő jele. De nem jelenti azt, amint az oroszok ezt rágalomként terjesztik, hogy használni is akarjuk."* Mit jelent ?

Elsősorban azt, hogy „sakkban tartsák velc" az amerikaiakat. Hogy ezt miként akarja Mao elérni, arról nem nyilatkozott, de nyilvánvaló volt, hogy az amerikaiak jelenléte Formózán legalább olyan fájdalmas neki, mint az oroszok kivonulása Kínából. Mit akarnak Formózán az amerikaiak ? Miért nem vonulnak ki onnan ? *„Mi tudunk várni. Eddig is vártunk már tizenöt évet, pár év már igazán nem számít. De ha az amerikaiak kivonulnak Formózáról, mi virágesővel fogjuk búcsúztatni őket."* Száz virággal ? — kérdezhetné valaki. Mao erről nem nyilatkozott.

B. T.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Trizny, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

IRODALMI ÚJSÁG ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

EURÓPA
EGYETLEN MAGYAR
könyvantikváriuma

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE

Wien, I. Bräuner Str. 2.

Megjelent
JÁNOSFALVY ALBERT

SZABÁLYTALAN HÁROMSZÖG

című novelláskötete
Megrendelhető: Griff Verlag
München 8, Sedanstrasse 14

Ára: 4.50 DM vagy annak megfelelő összeg

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris. 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 11. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. június 1.

A BRODSZKIJ-ÜGY

IDESTOVA tíz esztendeje lesz annak, hogy a magyar írók egy csoportja Memorandum formájában tiltakozott a párt Központi Vezetőségénél az irodalomra nehezedő nyomás, az „adminisztratív" módszerek, a különböző diszkriminációs eljárások ellen; hangjuk akkor nem hallatszott messzire: Nyugaton azért hallgattak róla, mert nem ismerték fel e tiltakozás — mondjuk ki bátran — történelmi jelentőségét, Keleten pedig azért, mert felismerték. A tiltakozás azonban — tanúi vagyunk — mégis meghozta eredményét, sőt a lassan-lassan változó világ, Keleten is, Nyugaton is, ráébredt azóta az efajta akciók figyelemmel kísérésének fontosságára. A magyar Tiltakozást azóta követték mások, most már a világ nagyobb nyilvánossága előtt, mint legutóbb például a lengyel írók Memoranduma, amelyről az Irodalmi Újság részletesen beszámolt.

A Nyugatra érkező dokumentumok most arról vallanak, hogy a az elégedetlenség növekvő mennyisége a Szovjetunióban is a konkrét akció minőségébe csapott át, pontosan úgy, ahogy a marxista dialektikusok ezt tanítják. Nemrégiben ismertté vált az a Levél, melyet néhány leningrádi és moszkvai író intézett a párt Központi Bizottságához, méghozzá egy fiatal, tehetséges, de a szovjet irodalmi és politikai ortodoxiától távol álló leningrádi író, Joszif Brodszkij, letartóztatása és hamis vádak alapján való elítéltetése elleni tiltakozásként. A levél aláírói között jónéhány szerepel a legjobb és legismertebb szovjet írók közül, tartalma pedig alapvető problémákat vet fel az emberi szabadság és jogrend ügyével-állásával kapcsolatosan, Brodszkij egyéni sorsával szoros összefüggésben.

A LEVÉLBŐL megtudjuk, hogy a 24 éves leningrádi írót, Joszif Brodszkijt, hamis vádak alapján tartóztatták le és ítélték el, „parazitaként" öt esztendős, száműzetéssel egybekötött kényszermunkára. A fiatal írót „tolvajokkal és gyilkosokkal egyetemben" deportálták a távoli Északra, ahol jelenleg Archangelszk környékén „trágyahordó munkás egy szovhozban". Megfelelő embert a megfelelő helyre.

Az ítéletet azonban megelőzte a tárgyalás és ez volt az az időszak, amikor a szovjet írók tiltakozása hallhatóvá vált. Olyan szovjet irodalmi és művészeti notabilitások, mint Szamuil Marsak, Kornyej Csukovszkij, Dmitrij Sosztákovics, táviratban kérték a bíróságot Brodszkij felmentésére, sőt Marsak és Csukovszkij egyenest a párt jogügyi osztályához fordult, arra kérve a pártvezetés humanistáit, hogy „siessenek e fiatal, tehetséges és ártatlanul megrágalmazott író megmentésére." Kell-e mondanunk, hogy a jogügyi osztály e levélre nem is válaszolt? Az efajta elintézésmód nem ismeretlen a számunkra; a levél, mint annak idején a magyar írók levelei, odakerült a levélírók személyi dossziéjába, hogy majd — alkalomadtán — fenyegetőleg elővétessék. Az apparátus érti a módját az efajta manővereknek.

Pedig az írók korántsem szovjetellenes tevékenységgel lepték meg (biztos, hogy meglepték!) az apparátus alkalmazottait, hanem ellenkezőleg: arra a visszhatásra hivatkoztak, mely a szovjethű közvéleményben keletkezett az ügy nyilvánosságra kerülésekor, hiszen nem egyéb ez, mint **„a sztálini személyi kultusz idején használt módszerek és eszközök felélesztése, melyek alapjában véve idegenek szocialista törvényességünk elveitől és gyakorlatától."** Volt haszna a tiltakozásnak? Hiszen Brodszkijt mégis elítélték, deportálták? Nagyon nagy haszna volt: az az erkölcsi felháborodás, mely esztendők csendje után egyszerre feltámadva, megmozgatta a szovjet írókat. Az is, tegyük hozzá, hogy az ügy lefolyásának teljes története előttünk áll: olvasható a Tiltakozó Levélben.

A TÖRTÉNET 1962-ben kezdődik, amikor is a leningrádi KGB (titkosrendőrség) letartóztatott két fiatalembert, Sahmatovot és Umanszkijt, azzal vádolván őket, hogy „káros hatással voltak más fiatalokra" akiket „jóga-filozófiára és anarcho-individualista magatartásra tanítgattak". A letartóztatottak barátai közé számított Brodszkij is, aki azonban már egy esztendővel ezelőtt megszakította velük a kapcsolatot, tulajdon szabad akaratából. Brodszkij, ezúttal, elkerülte a sorsát; nem kellett sokáig várakoznia a beteljesülésre.

Mert Brodszkijt ugyan nem tartóztatta le a KGB, elkobozta azonban **naplóját** s néhány **kéziratát,** melyeket a fiatal író 16-17 esztendős korában írt. E naplóból s kéziratokból a KGB bölcsei arra következtettek, hogy szerzőjük „szovjetellenes érzelmeket táplál", de kegyességükben remélték, hogy az író hamarosan le fogja küzdeni magában „eme fiatalos, egészségtelen érzelmeket." Leküzdötte?

Annyit tudunk, hogy az elkövetkező években Brodszkij szorgalmasan dolgozott eredeti és fordítói munkáin s tehetségével kiérdemelte az olyan írók figyelmét, bátorítását és dicséretét, mint Marsak, Csukovszkij és (ez volt talán a baj), a zsdánovi átok alatt sínylődő, Anna Ahmatova.

1963. NOVEMBER 29-ÉN azonban a történet új fordulatot vett: A „Vecsernyij Leningrad" című estilap támadást intézett a fiatal író ellen, „könnyelmű és cinikus parazitának" nevezvén. De a támadás lényegi része nem az epitethon ornánsok szokásos szovjet osztogatása volt, hanem az a vád, mi szerint politikailag ellenséges verseket írt, szovjetellenes magatartást tanúsított. A baj csak az volt, hogy Brodszkij egyetlen sort sem írt a neki tulajdonított — és a lap által idézett! — versekből, s ha akadt olyan, amit magáénak vallott, az idézet teljesen hamis és torzított lévén, ezt is cáfolnia kellett. Cáfolta is, levélben, de amint az történni szokott, e levél nem jelent meg a „Vecsernyij Leningrad" hasábjain.

A támadó cikket — érdekes módon — egy bizonyos Lerner nevezetű férfiú írta, aki — érdekes módon — egészen az ötvenes évek közepéig, (vagyis a sztálinista KGB aktivitásának végéig), e szervezet százados volt, jelen pillanatban pedig — érdekes módon — a „népi milícia" egyik parancsnoka Leningrádban.

A népi milícia e hívő tagjának mesterkedései szép eredménnyel jártak. Sikerült rávennie a leningrádi Írószövetség vezetőit, hogy hívjanak össze gyűlést Brodszkij ügyében, melyre — érdekes módon — azok az írók, akik védték a fiatal kollégát, nem kaptak meghívót, s ha meghívó nélkül akartak részt venni — egyszerűen nem engedték be őket. Az eredmény az volt, hogy a „gyűlés" — Brodszkij tiltakozása ellenére — határozatot fogadott el, mely szerint az írót „át kell adni a megfelelő hatóságoknak parazita tevékenysége miatt". Hogy az ügy még szebb és kerekebb legyen, a leningrádi Fiatal Írók Szervezetének titkára egy újabb dokumentumot „produkált", melyből kiderült, hogy „Brodszkijnak soha semmi köze nem volt az irodalomhoz", viszont „szovjetellenes és pornográf verseket írt". Erről az újabb dokumentumról azonban nem tudott sem a Fiatal Írók Szervezetének tagsága, sem pedig annak vezetősége. Ezt nevezik — pártszerű munkának.

BRODSZKIJ SORSA megpecsételtetett. Ez év februárjában, azon a napon, amikor éppen abból a moszkvai idegszanatóriumból tért vissza, ahová az üldöztetés következtében került, az írót az utcán letartóztatták, „mint olyan parazitát, aki a tetejében még a bírósági eljárást is megkísérelte elkerülni", noha idézést kapott a tárgyalásra. A letartóztatás még az államügyész tiltakozását is kiváltotta „törvénytelenségével", de — pártszerűen — ezt a tiltakozást sem vette figyelembe a bíróság. A bíróságot kizárólag az igazság érdekelte.

Ennek az igazságnak jegyében került sor a tárgyalásra is, mely február 18-án zajlott le, s melyből kiderült, hogy „Brodszkij keresete alkalomszerű volt, s ez világosan mutatja, hogy nem teljesítette legfontosabb alkotmányos kötelességét, nem dolgozott kellőképp a haza és a nép javáért."

A haza és a nép javáért kizárólag a bíróság dolgozott: nem vette figyelembe a védelem tanúinak vallomásait, akik (a Tiltakozó Levél tanúsága szerint) **„kivétel nélkül ismert és köztiszteletben álló leningrádi írók, tudósok, tapasztalt pedagógusok voltak,** (neveiket felsorolja a Levél); viszont figyelembe vette a vád tanúit, akik a keresztkérdések során elismerték hogy **„nem ismerik Brodszkijt és egyetlen sorát sem olvasták soha."**

A TILTAKOZÓ LEVÉL — ezek után — nem hagy kétséget afelől, hogy a tárgyalást **műpernek** tartja, melynek egyetlen célja az volt, hogy diszkreditálja azokat az írókat, művészeket, tudósokat, akik az elmúlt években szót emeltek a szovjet intellektuális élet nagyobb szabadságáért. **„Ez a műper"** — írja a Levél — **„nem volt más, mint az írói foglalkozás egészének elítélése. Az olyan kiáltások, tárgyalás közben, mint ‚minden író parazita!' vagy ‚lökjétek ki őket Leningrádból' az értelmiség elleni gyűlölet felkorbácsolásának eredményei, a tárgyalás előkészítésének és lefolytatásának természetes következményeként."**

A Tiltakozó Levél, melynek címzettje a párt Központi Bizottsága, arról a küzdelemről ad hírt, mely — a magyar viszonyokhoz oly hasonlóan — az apparátus, a hatóságok, a titkosrendőrség **reakciós** és az írók és intellektuelek **haladó** erői között folyik s minden valószínűség szerint folyni fog tovább, sokáig. Joszif Brodszkij ugyan még trágyát hord Északon a szovhozban, de a leningrádi írók és értelmiségiek hangját már kezdi meghallani a világ.

BADICS ISTVÁN

JÚNIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Badics István: A Brodszkij-ügy (1. old.)
Nagy László: A „Kennedy-round" (1. old.)
Hámori László: Kém-per Stockholmban (2. old.)
Elsa Morante és **Natalia Ginzburg** nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (3. old.)
Vajda István elbeszélése: Contrabarrera (4-5. old.)
Czigány Lóránt Cs. Szabó László új könyvéről (4-5. old.)
Fenyő Miksa válaszcikke „A Helytartó" vitájában (6. old.)
Dénes Tibor: Shakespeare a miénk is (6. old.)
Enczi Endre: Burleszk (7. old.)
Csóti Péter rajzai
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

A "Kennedy-round"

Tévedés ne essék, a „round" ellenére az ökölvívó sportnak semmi köze ehhez a mérkőzéshez, amelyet ugyan igazi profik vívnak, de nem a szorítóban, hanem a zöld asztal körül, Genfben a nemzetközi konferenciák városában. Igaz, a küzdelem legalább 15 menetes lesz és a résztvevők igyekezni fognak a „noble art", a „nemes művészet" szabályai szerint küzdeni, ahogy a franciák nevezik az ökölvívást. Megpróbálják hát elkerülni az övön aluli mélyütést, a gong utáni küzdelmet s egyéb szabálytalanságokat, ami nem lesz könnyű feladat, mert az angol, amerikai, francia, német és skandináv box-stílus között — hogy ne említsük csak e néhány résztvevőt a negyvenkettő közül — igen nagy a különbség.

Kongresszus K.O.

Miért hívják „Kennedy-round"-nak ezt az inkább maratoni futáshoz, mint ökölvíváshoz hasonlító tanácskozási sorozatot ? Megkérdeztem az amerikai delegáció szinte majdnem minden tagját, de nem tudtak válaszolni, pedig Amerikából importálta a világsajtó e kizárólag gazdasági jellegű és másfél évre tervezett konferencia-sorozat nevét. Mikor azonban tanulmányozni kezdtem a „Kennedy - round" előzményeit, rájöttem, hogy még mielőtt a most májusban indult „meccs" elkezdődött volna, a fiatalon és tragikusan elhunyt elnök valóságos kiütéses győzelmet aratott az amerikai Parlament (Szenátus és Kongresszus) felett, az úgynevezett „Trade Expansion Act" (törvény a kereskedelem kiterjesztéséről) megszavazásával.

Ez a törvény forradalommal egyenlő a még ma is kissé elefántcsonttoronyba vonulásra hajlamos képviselők között. Eddig ugyanis, minden, a kereskedelemmel és különösen a vámtarifákkal kapcsolatos kérdésben, csak a két ház hozzájárulásával módosíthatott bármit is az elnök és a kormány. Az új törvény nemcsak arra hatalmazza fel őket, hogy például 50 %-kal leszállítsák a jelenleg érvényben lévő vámokat, de arra is, hogy gyökereiben megváltoztassák Amerika védővámos, ósdi kereskedelmi politikáját egy, az egész szabad világot magába foglaló, világgazdasági közösség érdekében.

Két kérdés

Két kérdés vetődik fel az amerikai „new look"-kal, az új kereskedelmi elvekkel kapcsolatban : miért követte eddig Amerika jelenlegi védővámos, elszigetelődési politikáját, s miért akarja ezt most gyökereiben megváltoztatni ?

Az első kérdésre könnyű a felelet. A gyarmatból függetlenné lett Amerika védővámmal igyekezett elszigetelődni gyarmatosítóitól. Ehhez a politikához az Új Világnak minden adottsága megvolt s olyan jól sikerült az önellátó elv gyakorlati megvalósítása, hogy az Egyesült Államok nemzeti jövedelmének kialakításában a külkereskedelem még ma is alig játszik szerepet (5 %), hasonlóan a Szovjetunióhoz, amely egészen más történelmi összefüggésekben és más politikai és gazdasági okok miatt, de ugyanezt a fejlődési irányt követte. (A szovjet „mérlegben" a külkereskedelem 3 1/2 %-kal szerepel.)

Ilyen módon, hála részben a magas védővámoknak, kialakult Amerikában nemcsak egy jól szervezett, egységesített és nagy felvevőképességű belső piac, de olyan hatalmas ipari erő is, amely messze első a világon.

Igen ám, de mióta a történelmi erők a világ 1-es számú politikai és katonai hatalmává alakították az Új Világot, lehetetlen továbbra is kicsinyes, elszigetelődési gazdasági politikát folytatni. Ahogy a Szovjetunió a KGST-én keresztül nagytérgazdálkodásra (Grossraumwirtschaft) törekszik és a genfi világkereskedelmi konferencián, (ami nem tévesztendő össze a „Kennedy-round"-dal*), egy új, tömbökön felüli világkereskedelmi szerv megalakításán fáradozik, Amerika még inkább eljutott ahhoz a fejlődési állomáshoz, amely szinte parancsolóan írja elő a kereskedés kötelezettségét.

A Közös Piac

Nem Kennedy elnök volt az első amerikai, aki meglátta, hogy Amerika és a szabad világ jövője elképzelhetetlen Európa és az Egyesült Államok gazdasági együttműködése nélkül. De a fiatal elnök volt az első, akiben megvolt a bátorság, hogy a számtalan és hatalmas helyi „lobby"-k, érdekkapcsolatok haragját kivíva, megszavaztatta a forradalmi „Trade Expansion Act"-ot.

Arról persze szó sincs, mintha Amerika „Róbert bácsi"-t játsszanék és kizárólag valami jótékonysági vágytól vezérelve szeretné leszállítani a magas amerikai vámokat az európai áruk előtt. Ne feledjük ugyanis, hogy egyrészt megszületett az európai Közös Piac, amely *a világ egyes számú kereskedelmi nagyhatalma,* másrészt pedig senki sem hajlandó Amerikában vásárolni, ha saját maga nem talál piacot az Új Világban saját árucikkei számára. Tehát közös érdekről van szó, amely az amerikaiaknak főleg mezőgazdasági vonatkozásban fontos, mert az Egyesült Államok agrártermelésének 50 %-a (!) külföldi kivitelre megy. Ha figyelembe vesszük a farmerek hatalmát, mint szervezett politikai erőt, nem csodálkozunk, miért szeretne Johnson elnök a „Kennedy-round" első menetében „néhány pont előnnyel" népszerűséget szerezni az őszi választások előtt.

Amerikaiak és európaiak, délamerikaiak, afrikaiak egyaránt üdvösnek látják a „Kennedy-round" sikerét, igaz sokszor egészen különböző okok miatt. Az persze más kérdés : melyek a reális kilátásai a tárgyalások eredményességének, mert nyilvánvaló, hogy a közös és kétségtelen jóakarat mögött, súlyos érdekellentétek nehezítik a „Kennedy-round" sikerét.

(*) Lásd Irodalmi Újság 1964. május 15-i számát.

(Folytatás a 3. oldalon)

Az elektronikus zene egy magyar előharcosa

A SIMC (Société Internationale de la Musique Contemporaine) Rómában ülésező zsűrije a kétévenként egy modern zenekari műre kiosztott félmillió lírás első díját idén a Bécsben élő magyar zeneszerzőnek, Ligeti Györgynek ítélte oda. Az „Apparition" (Jelenések) című díjnyertes mű a májusi Firenzei Zenei Fesztiválon került előadásra.

A Svéd Királyi Akadémia zenei tagozata Ligeti Györgyöt tagjául választotta. Ligeti a negyedik modern zeneszerző, akit ez a kitüntetés ért — eddig az amerikai Varèse, a francia Messiaen és a lengyel Lutoslawski tagja a Svéd Akadémiának.

Az IDŐ Sodrában

A XIX. SZÁZAD végéig a hang — csakúgy mint az írónak vagy a költőnek a beszéd, a festőnek a szín, a szobrásznak a márvány vagy a fa — eszköze volt a zeneszerzőnek, hogy kifejezze vele teremtő gondolatait. A ritmus sodrában a hang a zenei mondat egyik eleme, a klasszikus zene építményének lényeges alkotó része volt. Hol a szív hangjait szólaltatta meg (Mozart „Ave verum"-a, Chopin Mazurkái), hol a természetet festette le (Beethoven Hatodik Szimfóniája), hol történelmi jeleneteket (Liszt Mazeppája) vagy filozófiai elmélkedéseket (Ducas Bűvészinasa) fejezett ki.

A XX. század kezdetétől azonban az eredetiség és a zenei változatosság meg-megújuló keresése arra indított egyes zeneszerzőket, hogy a hangnak saját életet kölcsönözzenek. A hang megszűnt számukra a zenei gondolat puszta hordozója lenni; eszközből gondolataik tárgya, sőt alanya lett. Elkezdődik a hang önszépségének keresése anélkül, hogy e hang valamely határozott zenei mondatba illeszkednék bele, mint ez még Bachnál vagy Mozartnál szokásban volt. Egy népdalban vagy egy csárdásban is a zenei mondat szépségét, szerkezetét ízleljük (elindulását, emelkedését, nyugvását, ütemét), — de nem gondolunk a hangra, amely a mondatnak csupán építőeleme és a gondolatainak puszta hordozója.

A HANG előléptetésével, a zenei gondolat alanyává tételével, szépségét önmagában kell élveznünk és semmi egyébről nincsen szó. E célból többnyire meg kell hosszabbítani tartamát, ugyanis enélkül az élvezet kevésbé intenzív maradna.

A hang e szerepváltozása azonban szükségképpen a zeneszerzés technikájára is kihat. Két egymást követő hang között majdnem mindig szünetnek kell beiktatódnia, hogy a következő hang minősége világosan kidomborodjék, ne keveredjék össze az előzőével, vagyis hogy a két hang egymástól különböző szépségét külön-külön élvezni tudjuk.

Ez az új zeneszerzési mód és zenei esztétika a zeneszerzés régebbi technikájával összeférhetetlen. Eltűnik a ritmus, az eddigi motor, és vele együtt a zenei mondat; az új technika szerint megkomponált műhangok puszta sora, melyből hiányzik a rendező elem, jóllehet a hangok különböző időtartamúak. Ebből adódik, hogy ez a zene hamar monotónná és unalmassá válik, mert a hang puszta szépsége nem elégséges ahhoz, hogy életet adjon neki és fülünk számára szeppé tegye.

A ZENEI SZERKESZTÉSNEK erre a módjára már volt precedens. Mallarmé, a francia poéta írt olyan verseket, amelyek nélkülöztek minden értelmet, de ahol a szavak szép és kellemes sorban követték egymást. Ezt nevezték a szavak muzsikájának.

Anton Webern osztrák zeneszerző (1883-1945) kísérletezett először ilyen típusú zenével. Ha e zenét hallgatjuk, úgy tűnik, mintha különböző hosszúságú és erejű, meglehetősen elkülönült hangkitörések sorozatát hallanók: mindegyik hang önmagában képez „mondatot". E muzsikát egy bizonyos ritmusban lekopogtatott Morse-abécéhez lehetne hasonlítani. Szalagra rávezetve különböző hosszúságú pontok sorozatával ábrázolhatnók; innen a **punktualizmus** elnevezés.

A XX. század második felének egyik uralkodó vonása a hang szépségének keresése. Hogy színét és időtartamát variálják, eddig ismeretlen hangforrásokhoz folyamodnak. Ezek közé tartoznak az elektronikus hangforrások. Használatba vételükkel veszi kezdetét az elektronikus zene korszaka.

Mi is voltaképpen az elektronikus zene? A lehető legtisztább punktualista zene ez, amely nem ismeri a régi típusú zenei mondatot, s amely hangok szerkezet nélküli sorából áll. Szerzőik azonban elutasítják a vádat, miszerint zenéjük minden rendet nélkülözne.

A zene hangjait hangszórók közvetítésével elektromos hullámzásokat fejlesztő gépek képezik. E ritmus és zenei mondat nélküli muzsika nem alkalmas emberi érzelmek kifejezésére, de csodálatosan tudja lefesteni a természet egy-egy állapotát vagy jelenségét: az elektronikus hangok soha eddig nem ismert gazdagsága és változatossága teszi ezt lehetővé.

E MUZSIKA előharcosai közé tartozik egy magyar zeneszerző: Ligeti György. Ligeti, aki 1923-ban született Erdélyben, a budapesti Zeneakadémián végezte tanulmányait, ahol azután 1950-től 1955-ig összhangzattant és kontrapunktot adott elő. „Jelenések" című zenekari művén kívül több elektronikus darabot szerzett. Két tankönyve jelent meg összhangzattanról, ezenkívül számos elemző cikket írt a jelenkori muzsikáról. Egyik művét, az „Artikuláció"-t, előadták az elektronikus zene nemrégiben Párizsban lezajlott fesztiválján. E mű 1958-ban íródott. Az említett fesztivál műsorfüzetében az „Artikuláció"-ról a következő jellemzést olvashattuk: „Ligeti ebben a zene és a nyelv között fekvő területet akarta felderíteni; arra törekedett, hogy tisztán zenei eszközökkel egy jelentés nélküli nyelvet teremtsen. Ezért azután az artikuláció, az ütemes időbeli tagolás, lényeges szerepet játszik a műben. A zenei struktúra egyszerű elemekből tevődik össze: szinuzoid hangokból, szűrt zörejekből és impulzusokból; a szerkezet azonban rendkívül szövevényes, különösen a mikrostruktúrákban, ahol igen rövid élettartamú elemek egymást oltják ki, s ahol a ritmus ilyenformán zenei színné változik át."

Ami az „Artikuláció"-ban különösen megfogja az embert, az az egyes hangok színezetének leírhatatlan szépsége. Ez a szépség teljesen váratlan, ugyanis az elektronikus eszközök alkalmazásáig ilyesfajta hangok képzése lehetetlen volt. Az „Artikuláció" Ligeti Györgyöt az elektronikus muzsika jelenlegi nagymesterei közé sorolja, — Magyarország méltán lehet büszke rá.

BRONISLAW MAZOWIECKI

A Wennerström-ügy három aspektusa

„A Svéd Királyság ezeréves történetében először történt, hogy a hadsereg egy tisztje idegen hatalomnak kiszolgáltatta hazája védelmét." Ez a kissé patetikus citátum a tekintélyes és egyébként legkevésbé sem patetikus „Svenska Dagbladet" vezércikkéből mutatja, miként reagáltak a svédek Stig Wennerström repülőezredes letartóztatására. A nyugati világ megütközése azon, hogy egy magasrangú svéd tiszt másfél évtizeden keresztül a Szovjetunió kémszervezetének szolgálatában állt, sem volt sokkal kisebb.

A stockholmi Törvényszék, amely éppen most tárgyalja Wennerström ügyét, a tárgyalásról, a honvédelmi érdekekre való tekintettel, kizárta a nyilvánosságot. Arról, milyen fontosságú anyagot szolgáltatott ki Wennerström szovjet megbízóinak, a svéd közvélemény nem fog értesülni. Tekintettel azonban arra, hogy az ezredes előbb mint katonai attasé, azután a svéd légierő parancsnokságára beosztott ezredes, végül pedig mint a Külügyminisztérium leszerelési szaktanácsadója hivatalból hozzájutott a katonailag legtitkosabban kezelt aktákhoz, következtetni lehet kémtevékenységének mérvére és jelentőségére.

A katonai bonyodalmakon túl — a szükségessé vált átszervezések sok száz millióba kerültek — a Wennerström-ügynek van még egy személyi-pszichológiai, egy belpolitikai és egy külpolitikai aspektusa is.

A személyi-pszichológiai aspektust egyetlen kérdésben lehet összefoglalni: mi vitte rá Stig Wennerströmöt arra, hogy hazája ellen, a Szovjetunió javára kémkedjék? Az előzetes rendőrségi vizsgálat minden kétséget kizáróan megállapította, hogy Wennerström nem volt kommunista, sem párttag, sem társutas. Környezetének tanúbizonysága szerint soha nem mutatott különösebb érdeklődést politikai témák iránt és világnézete sokkal inkább konzervatív, semmint baloldali irányzatú volt. Ez egyébként felsőpolgári származásának, neveltetésének és hivatásos tiszti kiképzésének is megfelel. A közismert angol kémesetektől eltérően Wennerström sem homoszexuális, sem alkoholista nem volt és semmi jelét nem adta annak, hogy valamiféle hazárd-szenvedély rabja lett volna. Ilyen esetben egyébként az igen szigorú és tisztjeire igen kényes svéd hadseregben semmiképpen sem juthatott volna a törzstiszti karba.

Az is bizonyos, hogy Wennerström nem pénzért kémkedett. Családja az anyagilag kitűnően szituált stockholmi patríciusok közé tartozik, feleségének családja pedig kifejezetten gazdag. Habár a kitűnő külsejű repülőtiszt sokat adott megjelenésére és felesége is híven alkalmazkodott ehhez, életmódjuk távol állott a luxustól. A jó polgári ízléssel berendezett villában a család életformája inkább puritán, semmint fényűző volt.

A svéd büntetőeljárás szerint minden vádlottat letartóztatása ideje alatt pszichológiai vizsgálatnak vetnek alá. Így történt Wennerström esetében is. A vizsgálati eredményből csupán annyit hoztak nyilvánosságra, hogy Wennerström beszámítható és cselekedeteiért felelősségre vonható. A kém-ezredes pszichéjéről azonban két, a letartóztatása után történt cselekedete mégis sokat elárult. Az egyik, öngyilkossági kísérlete volt, a másik, a bírósághoz benyújtott keresete arról, hogy bűnügyének tárgyalását a nyilvánosság előtt tartsák meg.

Stig Wennerström ismeretségi köre szinte egyöntetűen állítja, hogy az ezredes igen sokat tartott önmagáról; mind szellemi képességeiről, mind testi tulajdonságairól. Nem elégítette ki őt az a szerep amelyet sikeresnek mondható karrierje nyújtott számára. Nagyravágyásában olyan lehetőségre vágyott, ahonnan befolyásolni tudja a világjelentőségű ügyeket, — hasonlóan honfitársához, Dag Hammarskjöldhöz. A kémkedéssel — amint előzetes rendőrségi kihallgatása során mondotta — a világpolitikai egyensúly helyreállítását szolgálta.

Kétséges, hogy a dolgok természetéből folyóan titkos tevékenysége kielégítette volna Wennerström „Geltungsdrang"-ját. Valószínűleg mindig is vágyott a nyilvános szereplésre, a feltűnés keltésre, — amelyet végül is letartóztatásával el is ért. A vizsgálati fogsága során elkövetett öngyilkossági kísérlete, amelyet már előre sikertelennek célzott, állandó és makacs ismételgetése annak a követelésnek, hogy a bírósági tárgyalást a nyilvánosság előtt tartsák meg, ugyancsak arra vall, hogy szereplési vágya elhatalmasodott egyébként józan egyéniségén.

A vizsgálóbíró előtt tett dicsekvő bejelentése arról, hogy a Szovjetunió vezetői szolgálatainak elismeréséül a Vörös Hadsereg tábornokává nevezték ki és több magas kitüntetést adományoztak neki, — természetesen titokban, — arra mutat, hogy a szovjet titkosszolgálat ügyesen ki tudta használni az ezredes túltengő hiúságát. A legjellemzőbb talán Wennerström lelki beállítottságára, hogy kém-szignatúrájának „a sas" nevet választotta.

Wennerström egyébként letartóztatása egész idején megőrizte szálegyenes tartását és önhitt, magabiztos modorát, a megtörtség és a megbánás legkisebb jele nélkül. A rendőrségi és a bírósági folyosókon a várakozó fotoriporterek és TV-kamerák előtt úgy léptetett el minden alkalommal, mint a színész, aki végre megkapta az őt már régen megillető főszerepet.

A Wennerström-ügy svéd belpolitikai aspektusa a kormány bizonyos tagjai ellen irányul. Az ellenzék a Parlamentben a letartóztatás után heves támadásokat intézett elsősorban Anderson hadügyminiszter ellen. A támadásra az adott okot, hogy a rendőrségi jelentésből kitűnt: a kémelhárító osztály már 1958-ban tudomására hozta a hadügyminiszternek, hogy Wennerström ezredest gyanúsnak találják. Annak ellenére, hogy az ezredest ettől kezdve állandó megfigyelés alatt tartották, a honvédelmi miniszter őt javasolta a Külügyminisztériumba, mint leszerelési szakértőt. Az ellenzéki kritika azt is kifogásolta, hogy a honvédelmi és az igazságügyminiszter tájékoztatás nélkül hagyta Erlander miniszterelnököt a Wennerström-esetről és a kormányfő arról már csak a letartóztatáskor értesült.

A Parlament e kérdések kivizsgálására egy szakértői jogász-bizottságot küldött ki, amelynek jelentése éppen most készült el. A kinyomtatott jelentés, amely könyvkereskedői forgalomba is került és amelynek első kiadását, tízezer példányt, egy nap alatt kapkodta szét a közönség, nem erősíti meg a kormány tagjainak a Parlamentben elmondott magyarázatait. Az ellenzék most újult erővel követeli Anderson hadügyminiszter távozását. Októberben Svédországban parlamenti választásokat tartanak, — és könnyen lehetséges, hogy a Wennerström-eset sok szavazatába fog kerülni a szociáldemokrata kormánypártnak.

Végül: a külpolitikai aspektus. Mi vezette a Szovjetuniót arra, hogy a semleges és másfél évszázad óta tökéletesen békés külpolitikát folytató Svédországgal szemben olyan nagyarányú kémkedést folytasson, amelyben az évek során a stockholmi Szovjet Követségnek nem kevesebb, mint hat magasrangú tagja vett részt?

Elsősorban is Svédországnak magas fejlettségű repülőipara van és a svéd légierő „Lansen" és „Draken" nevű vadászgépei, valamint az 1958 óta gyártott „Viggen" nemzetközi viszonylatban is a legkiválóbbak közé számítanak. Nem érthetlen, hogy a szovjet hadi- és repülőipar nagy érdeklődéssel kíséri a svéd repülőgépgyártást. A szovjet ipar más vonatkozásokban is sűrűn vesz át engedély és szabadalmi díj fizetése nélkül nyugati konstrukciókat, — miért éppen a repülőiparban lettek volna tartózkodóbbak?

Az egyszerű ipari, vagy mondjuk inkább hadiipari kémkedés nem ad azonban teljes magyarázatot arra, hogy Moszkva vállalta egy semleges ország ellen irányuló kémkedés nemzetközi botrányát és politikai ódiumát. A valóság az, hogy a szovjet vezetés, minden politikai propagandaszólama ellenére is a legteljesebb bizalmatlansággal viseltetik a semlegesekkel szemben. A régi jelszó, „Aki nincs velem, az ellenem", Moszkvában még mindig érvényben van és erejét a békés együtt élés jelszava semmiben sem gyengítette meg.

A Wennerström-ügy bírósági része május közepén befejeződött, az ítélethirdetésre pár nappal Hruscsov stockholmi látogatása előtt kerül sor. Számítani lehet arra, hogy Hruscsov Svédországban a svédek tartózkodó és feltűnően hűvös temperamentumával fog megismerkedni.

HÁMORI LÁSZLÓ

Tu es Petrus

Két okból is érthető, hogy az Irodalmi Újság külföldi megjelenése óta Fenyő Miksa cikke váltotta ki a legszélesebb vitát. Érthető a tragédia iszonyú arányai miatt, de azért is, mert a szerző eleve kihívásnak szánta az exponálást. Példája volt a jó vitaindításnak.

Csupán a hozzászólásokhoz akarok hozzászólni. A levélírók többsége engedett a történelmi találós játék időtlen s úgy látszik ellenállhatatlan kísértésének. „Mi lett volna ha... ?" Ha nem ez történik, hanem az. Lehet, hogy még több lett volna az áldozat, lehet, hogy sokkal kevesebb.

Teljesen meddő a kérdés föltevése ebben a formában. Akár a népügyész hangján csattogunk, akár fojtva, fegyelmezetten kérdezünk.

Helyrehozni a helyrehozhatatlant nem lehet. De az emberi faj, ez a megrögzött, visszaeső bűnöző annyira mégiscsak képes, hogy a jövőre kiható érvénnyel mérje le a rémtett összes morális vonatkozását. Vagyis azzal a keserű meggondolással, hogy más formában más népekkel vallásokkal, színesekkel, fehérekkel akárhányszor megismétlődhetik a szörnyűség. Csak így tud a mindnyájunkra kötelező döntések gyökeréig hatolni. Nem a találgatásokra épített fölmentés vagy elmarasztalás segít Káin örökségének a felszámolásában, hanem az egész emberi fajra kiható erkölcsi döntések természetének a jövőre is érvényes tisztázása.

Ha ebből a szempontból nézzük a hozzászólásokat, Békés Gellért (Róma) és Horváth Elemér (E. Á.) járt el eddig helyesen.

Cs. SZABÓ LÁSZLÓ

Gyarmatosítók

A helyzet, mondotta haragosan *Pável Sákov* az ENSz gyarmatügyi bizottságának szovjet képviselője, e bizottság legutóbbi ülésén, teljesen tűrhetetlen és tarthatatlan a brutális angol gyarmatosítás következtében a *Mauriciusz, Seychelles* és *Szent Ilona* szigeteken, ahol is módszeresen kizsákmányoltatnak és elnyomatnak a „bennszülött őslakók". A helyzet, válaszolta az angol delegátus, *Cecil Edward King*, sajnos sokkalta rosszabb a szovjet delegátus információinál. Mauriciuszon, folytatta az angol küldött, a bennszülött őslakók kiirtása alig néhány évvel az első gyarmatosítók partraszállása után befejezett ténynek volt tekinthető. Emez őslakók ahhoz a torz, repülni nem tudó és leginkább a pulykához hasonlító madarak voltak, melyek fajtáját *Dodo* azaz pontosabban és nagyon is megfelelően *Didus ineptus* néven tartja számon az ornitológia. Ami a Seychelles szigeteket illeti, itt a bennszülött őslakosságot óriás teknősbékák alkották, melyeknek egyes példányai még ma is megtalálhatók, habár ezek nem mutatnak különösebb érdeklődést az aktuális politikai problémák iránt *általában*, és a gyarmatosítás problémái iránt *különösen*. Szent Ilonán az első gyarmatosítók fácánok és foglyok nagymennyiségű jelenlétéről adtak hírt, — ezenkívül más bennszülöttnek nyomára nem akadtak és a védelmükben megindított antiimperialista támadás, a megfigyelők szerint *nem* jelent új szakaszt a világ népeinek és állatainak szabadságáért folytatott nemes, szovjet küzdelemben.

T.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Nincsenek férfi és női írók, csak jó és rossz írók vannak

ELSA MORANTE ÉS NATALIA GINZBURG NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

LUKÁCS GYÖRGY a modern irodalom egyik legnagyobb elbeszélő tehetségének nevezte Elsa Morantet, „Menzogna e Sortileggio" című könyvét a mai irodalom egyik legkülömb alkotásának. Akik nem olvasták könyveit, csak úgy tartják számon, mint Moravia elvált feleségét.

Lakása a Via Babuinóban van, a régiségkereskedők és kiállítási termek utcájában, írók, művészek, római romantikát kereső külföldiek egyik legkedvesebb negyedében.

Takarítónó nyitja az ajtót. Egy sziámi macska nyávog. A kandalló előtt kényelmes fotelek, a falakon modern képek, alacsony asztalon művészettörténeti könyvek és egy óriás, mediterrán gyümölcsökkel telt kosár.

Morante asszony fekete nadrágban és fekete pulloverben lép be az ajtón, Patou-kék sál a vállán, ugyanilyen színű gyöngy a nyakán. Festetlen, haja kócosan lóg a szemébe, de így is valami női báj lengi körül.

Leül a kandalló elé, rágyújt, néhány másodpercig figyeljük egymást, majd a bevezető udvariaskodás után irodalmi pályafutásáról beszélgetünk.

— Három éves voltam, amikor már rímeket faragtam, verseket találtam ki a magam számára, s azért tanultam meg a betűvetést, hogy le tudjam rímeimet írni. Ugyanúgy voltam ezzel, mint a francia nyelvvel. Kilencéves koromban Rimbaud-t akartam olvasni, s addig próbálkoztam szótárral, amíg végül is megtanultam franciául. Igaz, ma is hibásan beszélek. Öt-hatéves koromban meséket kezdtem írni és tizenegyéves voltam, amikor ezek a meséim gyermekújságban megjelentek. Egy 14 éves fejjel írt mesegyűjteményem már felnőtt koromban jelent meg, „Le straordinarie avventure di Caterina" címmel, azokkal az illusztrációkkal, amelyeket mint kislány készítettem. Tizenhatéves voltam, amikor novellákat kezdtem írni és öt évvel utóbb Garzanti kiadta első novelláskötetemet, „Il gioco segreto" címmel.

— Most nem dolgozom. Néha évekig nem írok. Még ujságnak sem. Igaz, lapoknak mindig csak akkor dolgoztam, amikor nagyon sürgősen volt pénzre szükségem. Él bennem egy regénynek a témája, amit régen kezdtem el, és aminek „Senza i conforti della religione" (A vallás támasza nélkül) lesz a címe. Egy fiúról szól, aki rendkívül vallásos, sőt misztikus hajlamú, de akiben a második világháború utáni események és családjának tragédiája borzalmas kétségeket ébreszt. Egyik testvére meghal, a másikból bűnöző lesz. Az egymást követő katasztrófákban nem tudja hol keresse az isteni gondviselést. Nem lesz vallástalan, nem tagadja meg az Istent, de értetlenül nézi a világot.

Mindezt oly mély szomorúsággal mondja, mintha saját élményeiről adna számot.

LEGNAGYOBB SIKERÉRŐL, a „L'isola di Arturó"-ról beszélgetünk, amelyet 1957-ben a „Premio Stregá"-val, a legfontosabb olasz irodalmi díjjal tüntettek ki. Elpanaszolom, hogy a könyv hatása alatt az első adandó alkalommal elmentem Procidába s a leírt csodavilág helyett, a gyönyörű Itália legcsúnyább, legpiszkosabb, legellenszenvesebb kis szigetét találtam.

Elsa Morante mosolyra derül panaszaimon.

— A regényben egy kisfiú szemén keresztül látja az olvasó Procidát, tehát minden szebb, nagyobb, kellemesebb. Ezenkívül az írói fantázia a szigetet is megszépítette. Az olasz olvasók, úgy látszik, elfogadták ezt a szépítést: a könyv Itáliában eddig 13 kiadást ért meg s ha nem tévedek, körülbelül 100.000 példányt adtak el belőle. Ezenkívül megjelent még 20 más nyelven is. Különösen Amerikában és a skandináv országokban volt sikere. Most fordítják japánra, ahol a közeljövőben adják ki. Viszont a Szovjetunióban, Kínában és Spanyolországban nem jelenhetett meg.

— *Magyarországon ?*

— Sajnos ott sem. Ezt azért sajnálom különösen, mert — amint talán tudja — Lukács György írta rólam a legszebb kritikákat. Más könyvem sem jelent meg Magyarországon, csak novelláim újságokban, mint ahogy a Szovjetunióban sem jelent meg egyetlen regényem. Igaz, — folytatja kicsit kárörvendő mosollyal, — ott legalább egyszer megmondhattam a véleményemet. 1957-ben a Szovjetunió vendége voltam és amikor megkérdezték tőlem, mit tegyenek az olasz-szovjet kulturális kapcsolatok fejlesztésére, azt ajánlottam, hogy adják ki a könyveimet... Dehát azóta sem történt semmi. Nem vagyok kommunista, mert hiszek a szabadságban és mindenekelőtt a kultúra szabadságában. De a szegényeket és nem a gazdagokat szeretem. A szegények kedvesebbek, szórakoztatóbbak, érdekesebbek, mint a gazdagok. Véleményemre nincs hatással az, hogy magam is nagyon szegénynek születtem. Édesapám a Porta Portesen túl (Róma egyik proletár negyede), egy javítóintézetben volt felügyelő. Keveset keresett és nagyon nehezen éltünk. Mint mondottam, ez a tény nincs hatással felfogásomra, mert ha holnap esetleg azt tapasztalnám, hogy a szegények kellemetlenebbek, rosszabbak lettek, mint a gazdagok, istenveledet fogok nekik mondani.

Közvetlensége megengedi, hogy megkérdezzem házasságáról is, amelyről Rómában annyi mindent vélnek tudni.

— Nem szívesen beszélek erről. Sikertelen volt. 1941-ben mentem férjhez Moraviához. Szinte soha nem éltünk együtt. Nemcsak a stílusunk különbözik tökéletesen, más az ízlésünk, a felfogásunk is. Író különben sem tud íróval élni. Író embernek arra van szüksége, hogy mesterkéletlen, egyszerű emberrel ossza meg az életét. A hírnév mindent elront.

— *1941-ben Moravia még nem volt híres.*

— De azután az lett. A hírnév megöli az intimitást. Gyűlölöm a hírnevet.

— *A saját hírességét ?*

— Azt is ! Legfeljebb ... egy előnye van. A hírnév hat a fiatalokra. S én csak fiatalok társaságában érzem jól magam. Számomra ez az egyetlen igazi értelme annak, hogy ismert vagyok.

— *Problematikusnak találta-e valaha az asszony és az író szerepének összeegyeztetését ?*

— Mindig. Problematikusnak és reménytelennek. A férfiak nem szeretik az okos nőket.

— *Csak az olasz férfiak ?*

— Nem ! Barátaim nagy része külföldi. Intelligens, okos nőnek lehetnek tisztelői és rajongói, de nem szeretik őket igazán. A férfiak nem lesznek szerelmesek egy okos nőbe, talán már azért sem, mert irigylik. Én viszont ... beleszeretek a rajongóimba...

VÉGTELEN SZOMORÚSÁGGAL mondja mindezt. Egy élet tragédiájának árnya kísért a mondatokban. Gyorsan más témára váltok.

— *Mit szeret legjobban az életben ?*

— Semmit a világon nem szeretek annyira, mint a zenét. Ha a földön egyetlen művészet maradhatna fent, s nekem kellene eldönteni, melyik, nem az irodalmat, — a zenét választanám. Soha senki sem volt rám olyan hatással, mint Mozart. Öt tekintem a mesteremnek. Ő formált, ő tanított. Amikor mindenről el akarok felejtkezni és boldognak akarom magamat érezni, Mozart zenéjét hallgatom. Ő nyújtja számomra az élet legnagyobb élvezetét.

Még egy szót az irodalomról.

— *Kit tart értékesnek az olasz irónők között ?*

— Olyan kategória, hogy írónő — nincs, mint ahogy nincs sánta vagy púpos író. Nevetséges volna azt mondani, hogy Leopardi a legkitűnőbb a púpos költők között. Tehát ha azt mondom, hogy Natalia Ginzburgot tartom az egyik legkülömb olasz írónak, akkor írókról beszélek és tökéletesen érdektelennek tartom azt a körülményt, hogy véletlenül nőnek született.

●

NATALIA GINZBURG legutolsó könyvében, a „Lessico famigliare"-ban — amely az 1963-as Strega-díjat nyerte — olyan közvetlenül és annyi intimitással írta le életét és családi körülményeit, hogy úgy éreztem, nem egy idegen emberrel, hanem régi ismerőssel fogok találkozni. Tudtam, hogy Torinóban nőtt fel, értelmiségi szülők gyermeke. Első férjét, Leone Ginzburgot Itália német megszállása alatt mint ellenállót kivégezték. Soha nem ismerte a komoly anyagi gondokat. Összeköttetésben állott az Einadi kiadóvállalattal, annak megalakulása óta. Második férje Gabriele Baldini egyetemi tanár.

A régi Róma egyik kedves terén, a Campo Marzión lakik, egy palota legfelső emeletén. Csöngetésemre maga nyit ajtót. Kellemes alakján fekete szoknya, bordó pullover és kardigan. Homlokát fru-fru fedi — mint ma minden nőét Olaszországban 6 és 60 év között —, arcán derűs mosoly, egész lénye úgy hat, mint aki békében él önmagával és a világgal.

Egy óriási szobában ülünk. Mögöttünk hatalmas íróasztal, kellemes rendetlenségben.

— *Min dolgozik ?*

— Semmin. — S hozzáfűzi gyermekes boldog mosollyal — Lopom a napot ! Nemcsak hogy nem dolgozom semmin, de nem is tervezek e pillanatban újabb könyvet. Ez nem először fordul elő velem. Néha hónapokig, évekig nem írok egy sort sem, aztán egyszerre eszembe jut valami és akkor hónapokig állandóan dolgozom.

— *Mit jelent az, hogy állandóan ?*

— Hajnali három körül kelek és reggel hétig szünet nélkül írok. Ilyenkor nem szól a telefon, nincs lárma, nem zavar senki. Délután ritkán írok, este soha, mert kilenc-fél tíz felé már álmos vagyok. Különben is lassan dolgozom. Kézzel írok, kézzel másolok. Nem tudok gépelni, megpróbáltam megtanulni, de nem sikerült. A regényírásnak különösen a kezdete nehéz. Az első fejezetet négyszer, ötször, hatszor újra írom. Aztán belejövök. Ritkán írom át viszont a kéziratait. Ha egy-egy rész nem tetszik, egyszerűen kihagyom az egészet.

Legnagyobb könyvsikeréről ezeket mondja :

— A „Lessico famigliare" egy év alatt több mint 130.000 példányban fogyott el. Viszont van olyan könyvem, mint a „Tutti i nostri ierei" amit Itáliában észre sem vettek, — de Amerikában, ahol „Light for fools" és Angliában, ahol „Dead yesterdays" címmel jelent meg, kritika és közönség lelkesedéssel fogadta.

— *Magyarországon jelent meg könyve ?*

— Igen, „Saggitario" című novelláskötetem. Szeretnék magának egy példányt adni, de — s itt szomorúan néz a könyvespolcra — sohasem marad példányom a saját könyveimből. Mindig elajándékozom őket.

BESZÉLGETÉSÜNK KÖZBEN néhányszor cseng a telefon. Baldini professzort keresik. Natalia beszól a szomszéd szobába. A tanár mosolyogva köszöni meg, és megsimogatja felesége kezét.

Ez eléggé incitál arra, hogy a feleség és az anya szerepének s az írói hivatásnak összeegyeztetéséről faggassam.

— Aki valóban akar írni, az ír, bármilyen nehézségekbe ütközik is. Amikor első házasságomból született három gyermekem kicsi volt, akkor is találtam időt arra, hogy dolgozzam. Második házasságomból való kislányom most kilenc éves ; szerencsére van egy háztartási alkalmazottam, de mint mondottam, nem a körülmények számítanak, aki alkotni akar, az talál rá időt.

— *Kit tart kiemelkedőnek az olasz írónők közül ?*

— Írónő nincs, csak író. Ha valaki jól ír, nem érdekes, hogy nő vagy férfi. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a nőből férfi lesz ha ír, sőt érződnie kell stílusán, hogy nő : nagyobb a szenzibilitása. De minőségbeli különbség nincs. Elsa Morantet nagyon sokra becsülöm, nem azért, mert nő, hanem azért, mert jól ír.

— *Milyen formai problémák érdeklik ?*

— Egész életemben egyetlen formai problémám volt, az, hogy ne használjak túl sok szót. A tömörségre, az egyszerű mondatok szerkesztésére törekszem. Ez az, ami mindig érdekelt.

Natalia Ginzburgnak, akinek irodalmi érdemei közé tartozik többek között Proust olasz fordítása, legkedvesebb időtöltése a mozi és ha férjével és barátaikkal kis korcsmákban töltheti az estét.

— És a képzőművészet ? — kérdezem, miközben szétnézek a lakás antik bútorai és régi metszetei között.

— Nem, nem értek hozzá. Férjem rendezte be lakásunkat és elárulom, hogy a zene sem érdekel különösebben. Az egyetlen művészet, ami érdekel és amihez értek is egy kicsit, az irodalom.

VADNAI ZSUZSA

A " Kennedy - round "

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

Nehézségek

Van egy híres amerikai mondás, mi szerint „ami jó a ‚General Motors'-nak, jó az Egyesült Államoknak is." Nos, még ha ez a túlságosan leegyszerűsített tétel érvényes volna is Amerikára, — pedig nem egészen az —, egyáltalán nem biztos, hogy ami jó Amerikának, (vagy a „General Motors"-nak), szükségszerűen jó lenne Európának is.

Mindenekelőtt arány-kérdésről van szó. Az „Egyesült General Motors" cég évi forgalma 10 %-kal nagyobb, mint *egész Hollandia* évi nemzeti jövedelme, pedig a hollandusok gazdag ország számba mennek és joggal. Nyilvánvaló tehát, hogy *legalábbis addig, míg ténylegesen meg nem születik az Egyesült Európa,* az Óvilág egyetlen országa sem veheti fel a versenyt olyan ellenféllel, amely nála összehasonlíthatatlanul erősebb.

A második, és talán legnagyobb nehézség onnan ered, hogy az amerikaiak egy általános és kölcsönös 50 %-os vámcsökkentést szeretnének elérni, ami főleg az Egyesült Államokat favorizálná. Tudnunk kell ugyanis, hogy az amerikai vámok általában sokkal magasabbak, mint az európaiak. Igy aztán, ha egyszerűen felére szállítanák a vámokat, ez megszüntetne Európában minden védelmet az amerikai áruval szemben, de ugyanakkor az amerikai vám még mindig elég magas maradna ahhoz, hogy a tengeren túlra versenyképtelenné tegye az európai árut. Egy példával világítjuk meg e problémát. Tegyük fel, hogy létrejön az egyesség és minden ország felére szállítja vámtételeit. Az amerikai áru az eddigi 6 %-os vám helyett 3 %-os európai védővámmal találja szemben magát, ami majdnem egyet jelent a vám eltörlésével. Ezzel szemben az európai árucikknek (a svájci órának például) az eddigi 80 %-os vám helyett 40 %-kossal kell megküzdenie, ami a felérecsökkentés ellenére is jelentős és hatásos védővám maradna.

Kölcsönös engedmények

A legnagyobb nehézséget azonban a mezőgazdasági termékek okozzák. Amerika egyedül a Közös Piac hat országába több mint egy milliárd dollár értékben szállít agrárcikkeket. Az amerikai mezőgazdaság fejlettsége következtében az ország lakosságának csupán 5 %-a állítja elő ezt a bőséget. A hat európai országban a lakosság 20 %-a paraszt, ami azt jelenti, hogy még óriási fejlődési lehetőségek előtt áll ez a termelési ág, minőségi és mennyiségi vonalon is. Már csak politikai okokból is lehetetlen volna a Közös Piac hat országának parasztjait, — akik szavaznak, méghozzá arra, akire kedvük tartja, — egyenlőtlen körülmények közé hozni s szinte tudatosan amerikai kollégáik áldozataivá tenni.

Ipari vonalon is meglehetősen bonyolult a „Kennedy-round" de korai volna jóslásokba bocsájtkozni, hisz azért tervezték másfél évre a tanácskozásokat, hogy minden problémát alaposan megtárgyaljanak és kölcsönös engedményekkel megegyezésre jussanak.

A genfi tanácskozások mégsem hasonlóak valami „hoci-nesze" vásári alkuhoz. Az atlanti közösség valódi próbaköve ez a „Kennedy-round", amely megmutatja, hogy az önző egyéni, főleg anyagi érdekek felett, létezik-e egy igazi atlanti szolidaritás, egy igazi szabad világ, amely lényegesen több egyszerű hidegháborús propagandaszólamnál, sőt fontos katonai szövetségnél is.

*

Jegyezzük még meg, szinte utóirat gyanánt hogy a „Kennedy-round" tárgyalásain a kommunista blokk nem vesz részt, azon egyszerű oknál fogva, hogy — Csehszlovákia kivételével — egyetlen közép- vagy kelet-európai, balkáni vagy ázsiai kommunista ország sem tagja a konferenciát rendező GATT-nak (*) s északi szomszédaink ha jelen vannak is az üléseken, nem mint igazi résztvevők, hanem inkább, mint megfigyelők, mint tapasztalatgyűjtők.

Ami igaz, igaz : tanulnivaló van itt bőven.

NAGY LÁSZLÓ

(*) General Agreement on Tariffs and Trade (Általános vámtarifa és kereskedelmi egyezmény).

VAJDA ISTVÁN

CONTRA

AZ ablaktalan épület a kisváros szélén várakozott, ott, ahol a csenevész fasorokba kapaszkodó kültelki utcák fáradtan megálltak a poros mezők között. Amint közeledtek felé, inkább elhanyagolt betonhombárnak, nyitott silónak látszott, bár kitaszítottságában és szegénységében volt valami sértődött fenyegetés. Az üléseket túlságosan keskenyre méretezték, a porond nevetségesen kicsi volt. A contrabarreráról elég messze el lehetett látni, Spanyolországra, amely egy kiszáradt erdőnek támaszkodva állt, egy szódavízgyár és egy elhagyatott tanya között s csöndesen társalgott a délutánnal.

Szinte egymás nyakában ültek, a flamand fiú két sorral felette, féloldalt, meg kellett fordulnia, hogy lássa, amíg a bevonulásra vártak, gyorsan megfordult, egyetlen egyszer, ránézett és intett neki. A flamand visszanézett, mókázó mozdulattal, de a pillantása komoly volt, majdnem szomorú s mintha azt mondta volna: nem tehetek róla. A szakállas előtte kuporgott, egy sorral lejjebb, széles, tüskésre nyírt fejét az ölébe vehette volna. Hangoskodott és elégedetlenkedett, vaskos hátán ide-oda csúszkált az átizzadt sárga ing. „Vidéki előadás", kiabálta, „harmadosztály, ott egye meg a fene." A tanítónő és kicsi, kerek barátnője enyhe és kellemes szappanillatukkal a jobb oldalán szorongtak. A fényképezőgépek barna bőrtokjain zsírosan fénylett a nyár. A szakállas magyarázott. Azok ott hárman, a menet élén a matadorok. A két lovas a két picador. Azok a banderillók. „És hol a bika?" kérdezte a tanítónő. „Rögtön jön, nagyságos asszonyom", szellemeskedett a szakállas. A hangszóró kopott indulózenét fújt hosszú csíkokban a fejek fölé. A matadorok keresztet vetettek. „Onnan", mutatott a szakállas egy alacsony deszkaajtóra, amelyet eddig észre sem vettek.

Még soha nem látott halált. Nem látta, amint megtörténik. Halottat már látott, egyszer, de csak néhány pillanatra. Kilenc éves volt akkor, anyjával ment szekéren, ázott, füstszagú őszi tájon át Schwenningenből Donaueschingenbe. Az út emelkedett, lassan és kikerülhetetlenül hozott közelebb egy felborult amerikai katonai teherautót, krétajeleket és cigarettafüstöt s az anyja hirtelen azt mondta: „ne nézz oda!" Odanézett, zöldesszürke csomót látott heverni az úttesten, mintha fekete tükörre fektették volna, a szemerkélő esőtől nedves volt az aszfalt. Nem ijedt meg, inkább valami büszkeséget érzett, hogy most már ezt is látta, „ez egy halott", mondta magában ünnepélyesen és gyorsan elfordult, mert az anyja megszorította a csuklóját. Ismerte a nedves sóhajokat, a részvét zavart udvariasságát, sietős harangszót, amelyek a halált Donaueschingenben is körülvették és elkísérték s mégsem voltak igazi, közvetlen kapcsolatban vele, mert sóhaj, gyász és emlékezés élőkkel és élők között történt. A gyógyszertárban soha nem gondolt arra, hogy a halál ellen küzdene. Vegyi és biológiai törvényszerűségek fehérköpenyes biztonságában dolgozott s e kellemes és otthonos világ rendjét csupán a fájdalom, ez a szabálytalan, ősi, torzonborz jelenség zavarta meg olykor hosszú csengetésével. Különösen, ha éjszakai szolgálatot tartott, érezte a fájdalom jelenlétét maga körül, a másokból kiáradó, sűrűn szőtt, követelődző fájdalmat, amelytől titokban szenvedett és irtózott s mindig erősebb adag csillapítót szolgáltatott ki, mint az anyja, aki résztvevő nyugalommal hallgatta meg a fájdalmakról elsuttogott éjszakai jelentéseket. Huszonhárom éves volt, de tizenhétnek érezte magát, mindig, egyformán tizenhétnek, az idő múlását csak másokon tudta leméri, ömaga megmaradt a tizenhétévesség valószínűtlen és zavartalan állapotában. Egy angol úr, aki minden összel néhány napot töltött Donaueschingenben (valami muzsikus volt) és szemcseppeket készíttetett a gyógyszertárban, tavaly azt mondta: „Madame, maga olyan szerényen szép, mint egy húszpfenniges bélyeg, háttérben a Fekete Erdővel". Szűz volt még, nyugodtan, egyszerűen és természetesen s amikor felszállt a vonatra, abban a pillanatban, amikor az anyjának intett az ablakból, arra gondolt: talán most, Spanyolországban. Ez a gondolat nem töltötte el sem örömmel sem félelemmel, csupán kísérte, utazott vele, szinte észrevétlenül, mint egy meghitt kendő vagy egy jól ismert, ódivatú családi ékszer, amelyet holmijai mélyére csomagolt.

Spanyolország más volt, mint az utazási irodában, ahol kiválasztották számára a tengerparti városkát (San Feliu de Guixols, Costa Brava, Prov. Gerona) és a családi szállodát, (Bahia, harmadik kategória, negyvenkét ágy, teljes ellátás), más, mint a nyilakkal és vidám térképjelekkel teliszórt prospektusokon, amelyeket anyjával együtt lelkiismeretesen áttanulmányozott és egészen más, mint az a rezzenő öröm, amely gyorsan jött szembe vele az úton, a nyári reggelben csöndesen fénylő donaueschingeni vasútállomás előtt, amikor azt mondta magában: „most Spanyolországba utazom".

Spanyolország súlyosabb volt, sárgább és szárazabb, még soha nem látott ennyire derűs közönyt és ennyire érett szomorúságot. Az idő nem repült a táj felett, mint másutt, belé volt akadva, ezernyi szállal, a délután olykor mintha túlságosan soká ottfeledkezett volna a kiégett földeken és az este csak lassan, nagyon lassan mászta meg, az országúti fákra támaszkodva a látóhatár szélén üldögélő mezítlábas dombokat. Az éjszakák nagyobbak, mélyebbek, nyitottabbak voltak, mint amilyeneket ő ismert és a reggel minden átmenet nélkül, nehéz, vastag fényeket cipelve verejtékes arccal jelent meg az ablakánál, amely egy épülő szállodára és egy elhervadt zöldséges kertre nézett.

Az első bika nagy ugrásokkal rontott a porondra. Az aréna felmorajlott. Iskolás érdeklődéssel figyelt. A vörös kendők csalogató táncba kezdtek, a férfiak egymást váltották, kurta kiáltásokat hallattak és ide-oda futkostak csattos cipőikben és nevetséges harisnyáikban. A bika kisebb volt, mint elképzelte s amint ügyetlenül nekinekilódult, hogy valamelyik maskarába bújt játékfigurát üldözőbe vegye, egyáltalán nem látszott veszedelmesnek.

A corrida az utazási iroda szolgáltatásaihoz tartozott, mint a pogygyász elszállítása a vasútállomásról a szállodáig és a borravaló. Nem volt benne biztos, hogy kedve van-e elmenni, tulajdonképpen nem érdekelte a bikaviadal, mint ahogyan a népünnepélyeket, a felvonulásokat és a szüreti mulatságokat sem szerette, az állóltözetekben tetszelgő felhevült sokaság, a színes és lármás rendetlenség hamar elfáraszotották. De az egész szálloda kivonult és őt már a reggelinél megkérdezték, hogy számíthatnak-e rá? Azt mondta, hogy velük tart, nem akart felesleges beszélgetésekbe bocsátkozni, különösen a szakállassal nem, aki a szomszéd asztalnál ült és ugrásra kész, dühös türelmetlenséggel várta, hogy ő „nem"-et mondjon és végre szemtől-szembe kerüljenek, hogy egyetlen lendülettel átvethesse magát a szállodai köszönőviszony alacsony falain, hogy lecsaphasson rá, hogy meggyőzze, elismertesse magát vele és pontos helyet szabjon ki neki maga körül a spanyol nyárban, mint asztalszomszédainak és folyosószomszédainak, a gyulladt szemű konyhafőnöknek, a szállodaigazgató sovány feleségének és annak a bámészkodó, szurtos kislánynak, aki reggelente az újságokat hozta. A szakállas számára senki és semmi nem volt közömbös, személyekhez és tárgyakhoz, eseményekhez és gondolatokhoz azonnal erőszakos és határozott kapcsolatot teremtett. Figyelmét semmi nem kerülte el, még a nyaralók számára érthetetlen spanyol belpolitikai hírek és a reggelizőasztalra helyezett szegényes virágcsokrok sem, amelyeknek unalmas illatát heves élvezettel szívta be.

Azt mondta, hogy elmegy s aztán már nem vett részt a társalgásban, hallgatta a többieket, mert még nem fejezte be a reggelijét és nem akarta menekülésszerűen elhagyni az asztalt, noha enyhén utálkozott tőlük, mert most pirosak voltak, fontoskodtak és összevissza beszéltek, gyerekek voltak, hirtelen megöregedett, kisiklott és kövér arcvonásokkal. A szakállas a kibuggyanó vér tömegpszichológiai hatásáról beszélt, röviden és szigorúan összefoglalta a kibuggyanó vér látványának szerepét a társadalmi tudatban Rómától napjainkig s ő nyugodtan, majdnem pimaszul nézett a szeme közé és örült, hogy ez a pillantás tökéletesre sikerült. Tudta, hogy nem lesz rosszul, ha vért lát, a vér aránylag egyszerű vegyi összetétel, inkább a zajos tömegtől, a fuldokló trombitaszótól és a szegényes maskaráktól tartott, délután három órakor, nehéz spanyol ebéd után.

A bika a lovat akarta feldönteni, neki-nekilökte fejét a piszkosszürke védőmatracnak, a picador belevágta a hosszúnyelű lándzsát, amelynek a hegye tompa és széles, hogy nagy, de ne súlyos sebet üssön, fémperem akadályozza meg, hogy a vas túlságosan mélyre fúródjék a meleg, eleven testbe. A vér, mint egy rossz szökőkútból, amelynek nyomása túlságosan gyenge ahhoz, hogy nemes ívet vessen, erőtlenül bugyborékolt a fekete húsba vájt üregből. A tanítónő halkan feljajdult. A picador kövér volt és láthatólag félt, ügyetlenül ülte meg a lovat, ide-oda billegett rajta merev, vastag csizmáiban, az arca fehér volt, mintha liszttel mázolta volna be. A bika nem törődött a lándzsával és nem törődött a saját vérével, a ló hasához akart jutni a védőmatrac alatt, őseitől öröklött állatösztöne ebben a helyzetben csupán ezt az egyetlen lehetőséget sugallta, a dühös fájdalmat okozó ellenfelet alulról felborítani, keresztüldöfni és megtaposni. A bika nem ismerte a játékszabályokat, amelyeket a nézőtéren minden gyerek ismert s a viadal kecses épülete valójában erre az egyetlen, otromba tényre épült, a bika nem tudta, hogy a mozdulatoknak és a szereplőknek külön-külön neve van és a fájdalmat lehet szépen és még szebben is okozni, a bika a lovat akarta feldönteni, a védőmatrac ostoban puffogott, a ló reszketve állt, a picador fehéren verejtékezett, a bika a lovat akarta feldönteni, a véres játék félreértésen alapult, azon, hogy a bika az adott pillanatban a lovat akarta feldönteni, és nem vette tudomásul a tompa végű lándzsát és a ló hátán imbolygó picadort, mert a világról alkotott képe teljesen más volt, mint az, amely az arénában uralkodott, és sehol, egyetlen pontban sem érintkezett vele, a bika nem gondolt menekülésre, tiltakozásra vagy öngyilkosságra, a lovat akarta feldönteni, reménytelenül, megalázóan nem tudta, hogy ez a másik világ a saját törvényei szerint bánik és végez vele. Ostoba kitartással rohamozta a lovat, a picador megbillent a nyeregben, majdnem elveszítette a lándzsáját, rátámaszkodott, beletámaszkodott a sebbe, amelyet az imént ütött, a vér sűrűbben csordult, az aréna fütyült, mert ezt már nem volt szabad, a szakállas kiabált: „hagyd abba, hagyd abba, tűnj el!" s aztán hátrafordult és azt mondta: „túl sok vért veszít."

Széles, napbarnított arca volt és világosbarna kis szakálla és az egyik szeme mintha nagyobb lett volna a másiknál vagy egészen különösen kancsalított, min esetre nem volt rendben, amit sem próbált titkolni, kihívóan zett mindenkire a rossz szemé kényszerítette az embert, hogy tegyen, mintha nem vett volna re semmit, a ferde tekintet pa csolt: színészkedj nekem, a meg magad!

Amikor felállt a reggelitől, gosan azt mondta, hogy ő „afi nado", ami rajongót és szaké jelent, mire néhányan körülál és ő kemény, rövid válaszok hasznos felvilágosításokat osz szét közöttük, valósággal a kez be nyomta a szavait, a vörös dőt, a „muletát", és a keresztm kolatú kardot, amellyel a mata a nyúltagyat roncsolja szét. Vas kerek hátát az ő reggelizö as lának támasztotta, kérnie kel volna, hogy tegye szabaddá az u vagy át kellett volna törnie a ajzott kis csoporton, magára v va a figyelmet, hogy elérhesse hallt, ahol a flamand fiú megle tősen feltűnően a helyi hajójá tok menetrendjét tanulmányo Az „árnyékom"-nak nevezte ön gában, attól tartott, hogy fiatal nála és ez zavarta. Valóban benne valami árnyékszerű, külö sen éles napsütésben, vékony és sötét bőrű, a haja és a sz üvegkerete is fekete és néha át bent a tárgyak között és a tárg fölött, majdnem hangtalanul. az első délelőtt, a plage-on kö lötte téblábolt, szinte semmi nem ütött s a különös az volt, h ő csukott szemmel is látta és e

„AZ ORSZÁGOKBAN VALÓ

„ÓH KÍVÁNATOS és gyönyörűséges igazság, békesség és egyesség, vajjon s mikor jösz az mi elepedett és nálad nélkül megszakaszkodott szegény országunkban magadnak fészket vetni és lakóhelyet szerezni? vajjon s mikor foldozod meg elszakadozott ruháját édes hazánknak? mikor vetsz véget az mi sok romlásink miatt való búdosásinknak?..." sóhajtott fel Magyari István sárvári prédikátor, mikor látta, hogy kortársai a nyakukon ülő törökkel alig törődve, vallási disputákkal foglalatoskodnak. A vallási disputákat ma inkább ‚ideológiák harcának' nevezhetnénk divatosan. Cs. Szabó László új kötete az „Ország és irodalom" (*) a marxista ideológiába csomagolt magyar irodalom és történelem bírálatával foglalkozik, s egyben tizenhatodik századi elődjéhez hasonlóan, bejelenti az ország sorsáról vallott különvéleményét.

A négy tanulmányt tartalmazó kötet szerzőjéhez méltó, nagyszabású vállalkozás. Az írások műfaja sajátosan Cs. Szabó László-i: a tudós tanár felkészültségével, a rádióesszé könnyed eleganciájával s a tizenhatodik századi prédikátor szenvedélyes vitázókedvével írt tanulmány. Az első kivételével, könyvkritika ürügyén születtek. Az ilyen típusú könyvkritikát — legalábbis Magyarországon — nem művelik. Közvetlen őse a viktoriánus Szemlék gyakorlata; hogy erről meggyőződjünk, elég ha a „Westminster", az „Edinburgh" vagy a „Quarterly Review"-t fellapozzuk. Gyulai Pálék megpróbálták meghonosítani ezt a sajátosan angol műfajt, kísérletük a magyar századvég álviktoriánus és akadémikus szárazságába fulladt. A könyvkritika Magyarországon mindig lenézett műfaj volt: a kritikai tevékenység igénytelenségét mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy a mindenkori szerkesztők kezdő tollforgatókkal íratták és íratják az ismertetéseket, ezzel is kifejezve a műfaj lényegtelenségét. Kivétel talán csak a „Nyugat" volt, ahol még a nyúlfarknyi ismertetéseket is Halász Gábor, Szerb Antal vagy éppen Cs. Szabó László neve fémjelezte.

A tanulmányok témaköre azonos: a szigetországi magyar író (s nem az ‚idegenbeszakadt', nyelvéért vagy nyelvével viaskodó író) összegezi a magyar irodalomról és történelemről kialakult képét.

A nagyszabású összegezési kísérlet bíztató jel: az első lépés a nyugati magyarság külön i r o d a l m i t u d a t á n a k kialakulása felé, a szó legjobb, Horváth János-i értelmében. Ez az irodalmi tudat nem regionális jellegű, mint a kisebbségi magyar irodalmak esetében, melyek a magyar irodalom huszadik századi, olykor terebélyes oldalágai Erdélyben, vagy a Vajdaságban — hanem a magayr irodalom egészének arculatát ábrázolja. A különbség lényegét a geográfiai perspektíva adja, röviden Cs. Szabó nem Budapestről, hanem Londonból nézi a magyar irodalmat. M a d á r t á v l a t b ó l.

Madártávlatból az arányok látószöge miatt megváltozik a tájék arculata, s a közelről megmászhatatlannak tűnő bércek mögötti lapos, kietlen fennsíkok előtűnnek, az ormok egymáshoz viszonyított nagyságrendje valószerűbbnek látszik, a síkvidék szélén emelkedő salakhegyek mögötti elfelejtett ligetes lankák újra előbukkannak, de legfőképp a gerincek között rejlő tektonikus szakadékok mélyébe is belelát a szemlélő.

Budapesti szem számára szokatlan az irodalom madártávlati képe: előzményei alig vannak, a magyar irodalomról külföldiek nem írtak olyan alapos monográfiát, mint például az angol irodalomról írt két francia professzor: Legouis és Cazamian. Külföldiek helyett külföldön élő magyarok gyakran írtak a magyar irodalomról, de a legtöbben felkészületlenségükkel ejtették bámulatba a külföldi vagy akár éppen belföldi olvasót. Cs. Szabó László célkitűzését, mely az egyetlen lehetséges célkitűzés külföldön élő magyar számára, aki hazája irodalmával kíván foglalkozni, a szerzőn kívül nem sokan valósították meg. „Idegenben megszabadulunk rövidlátó, múlékony kollektív indulatoktól — írja bevezetőjében, Cs. Szabó — nem bántanak sem zsarnok hatóságok, sem fáradhatatlan irigyek, nincsenek védeni való szerzett jogaink, nem kell törődni ingatag rangokért sem nyitott inggel, sem csokornyakkendővel a cenzori asztal túlsó, mérhetetlenül magasabb oldalán. Tágul a látókör más né gondja-baja által, javul az arán zék idegen ember szemmértéke lecsillapodva, tisztábban lát erényeket és hibákat."

Az „Ország és irodalom" ta mányainak ez a szemléletmód legfőbb értéke. Az első írás, magyar vers századai" előszó készült a haza külföldi minden Gara László antológiájához a f cia olvasó számára, és itt hár szorosára bővítve kapja a mag olvasó. Az unos-untiglan idézett zennyolcadik századi magyar éle zés: az „extra Hungarian" köl néző filozófiája talán az iroda ízlés alakulásában kapaszko meg legbiztonságosabban. Kialal a hagyomány, melynek okaira tebb céloztunk, hogy a magyar dalomról csak Budapesten lehet ni, s magyar írónak csak a mag ság problémáiról illik írni. Az só tradíció eredményezte, hogy esetleges különvéleményeket Akadémia vagy a pesti egyeten denkori orákulumai elnéző vál veregetéssel intéztek el, a más hagyomány pedig az irodalomsz lélet beteges eltorzulását ered nyezte. Még az egyébként oly k nő Szerb Antal is mint valami racédulát biggyesztette Molnár renc és más külföldön sikeres maírók homlokára az „exporté ma" megszégyenítőnek hitt cím jét.

ÉRTHETŐ TEHÁT, hogy Szabó különvéleményét a mag költészet századairól az „Élet Irodalom", a „Kortárs" vagy „Nagyvilág" egyforma hevesség támadta Gara antológiájának n jelenésekor. Ám kétségtelenül i ságtalanok lennénk, ha Cs. Sz tanulmányának indulatos és e gult támadását csak a világné különbségben látnánk. A világ zet csak a támadás korlátait je ki. A támadás önkéntelensége, nos, sokkal mélyebbről fakad. magyar irodalomnak mindig ‚hivatalos" története, s az „elha kat" mindig eretnekséggel gyan tották. „A magyar vers század nem a sematikus Petőfi-Ady-Jó Atilla főfejlődési vonalra épül. vel szerzőjük nem győződött arról, hogy a nagy magyar kö és a magyar történelem mítikus számai között mágikus összefüg

(*) Cs. Szabó László: **Ország és irodalom.** Négy tanulmány. Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet, Brüsszel, 1963. 205 old.

BARRERA

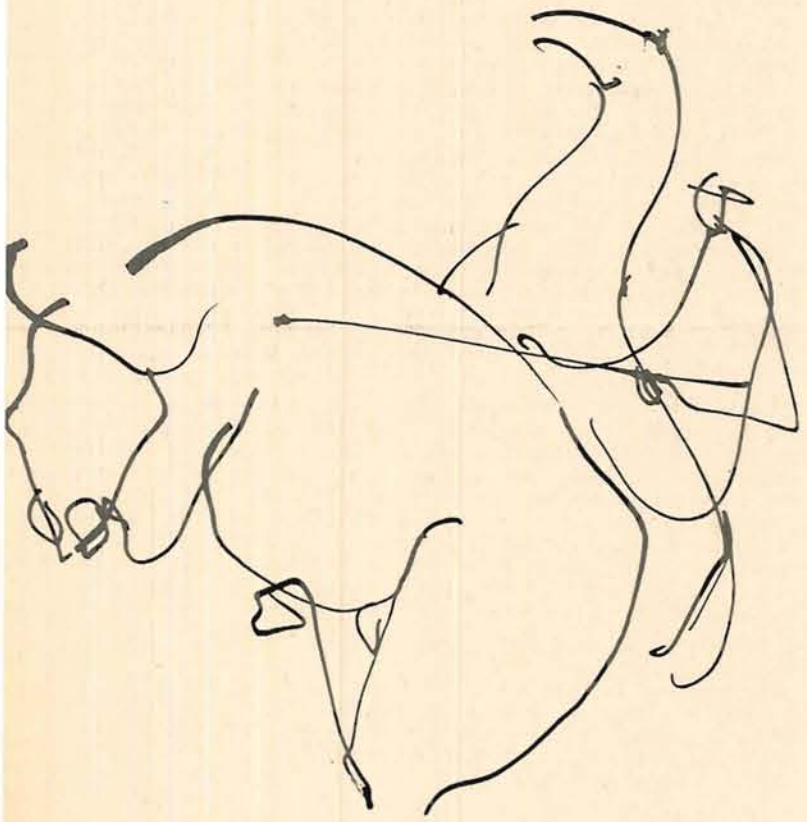

szerre csak ott volt mellette, egészen közel, levetette magát a homokra, nyár és tengerszaga volt és egy kissé kesernyés szaga, mint a vágynak vagy talán az árnyékoknak.

„Nézze, milyen szép a világ", mondta, „kár, hogy számüztük belőle az Istent. De nem volt mást tenni. Le kell szoknunk a tájról, mindenről le kell szoknunk, amit mások már felfedeztek előttünk. Nagyon nehéz dolgunk van nem találja?"

Felült és körülnézett az öbölben, úgy tetszett, mintha a lustán heverő kikötő a vibráló levegőben lassan a nyílt tenger felé hajóznék. Nem tudta, mit mondjon, a csönd gyorsan nőtt és tágult kettejük között, noha köröttük a parton mindenütt lárma volt, nyári fürdőhely-lárma, (Spanyolország egy kissé távolabb, a hátuk mögött állt, sárgán, porosan, megfejthetetlenül,) a csönd kettejük között túlságosan jelentősnek tűnt, rá kellett dobni a közömbös társalgás megszokott ruhadarabjait, hogy ne legyen annyira meztelen és nyugtalanító.

„Maga mivel foglalkozik, amikor éppen nem Spanyolországban nyaral?", kérdezte és a hangja fehér keztyűt és csipkegallért viselt, mint a tánciskolában.

„A világ tele van értelmetlen és befejezetlen történetekkel, amelyek nagyon sok dolgot adnak", mondta a flamand fiú. Ő erre aztán nem válaszolt semmit, hanyatt feküdt és szemhéjaira bocsátotta a narancssziínű hőséget.

Később, amikor a fecsegő délután lágyan átfogta a vállát és fel-alá sétálgatott vele a városka szük utcáin, a flamand fiú mintegy mellékesen és szórakozottan a nyomába szegődött, követte kirakatról kirakatra, de nem szólította meg, csak csellengett körülötte és nézte, amint a piacon a cipők között válogat. Amikor a szobájában felpróbálta az új cipőt, gondolt először arra, hogy **ő lesz az.** S örült, hogy vacsora után sem szólította meg, hagyta, hogy elmenjen a háta mögött, az új fehér cipőjében, a hallban, ahol kiterített újságok között már ásítozva fészkelődött az unalom. A flamand fiú a falon függő nyomatokat tanulmányozta, mozdulatlan arccal, a nyomatok bikaviadal-jeleneteket ábrázoltak, a vérnek olyan fáradt színe volt, mint a muskátliknak ősszel a donaueschingeni kertekben.

„A harc a bika és a matador között az élet legfontosabb pillanata, a halál jelenlétében a sűrített férfiasság szimbólumává magasodik.", harsogta a szakállas. „Érdemes megfigyelni a nőket az arénában, őrjöngenek és reszketnek, ők a leghálásabb közönség, csupa leplezetlen odaadás."

Bizonytalan kuncogás hallatszott, cinkos is és kételkedő is, és egy kissé sértődött, a társaságban volt egy idősebb tanítónő, piros szegfű arca volt, gyorsan belekarolt a barátnőjébe, aki áhítatos mosollyal állt a szakállas ferde pillantása előtt. „Na ugyan kérem", mondta a tanítónő, a csoport felbomlott, a szakállas megfordult és azt kérdezte tőle: „Olvasta Hemingwayt?". Bosszúsan megrázta a fejét, mert azt hitte, hogy a szakállas a mellét és a csípőjét nézi, „Nem olvastam", mondta és kiment a hallba, a reggelből átlépett a délelőttbe, a flamand fiú azt mondta neki: „Túl lehet esni rajta."

A plage-on kagylókat szedett, ha félkönyékre támaszkodott fektében, láthatta, amint óvatosan lépked a sekély vízben. A vibráló fényben, amint félig lehunyt szempillái alól figyelte, valóban olyan volt, mint egy fiatal árnyék, mint egy még meg nem történt fontos esemény szereplőjének az árnyéka, mint egy gondolat, amely túlságosan korán öltött testet.

Amig az ebédre vártak, leült mellé az alacsony kőfalra a szálloda előtt. Ő hallgatott és a fürdősapkáját forgatta a kezében. „Tíz pesetát adok, ha megmondja, mire gondol", mondta a flamand fiú és aztán: „néha úgy érzem, hogy magányosan úszom le az időben, mint egy jéghegy, amely önmagától is borzong." S ő arra gondolt, hogy talán majd a kagylókról fognak beszélgetni és hallotta a saját hangját, amint majd azt mondja: „most fordulj el kérlek".

A bika tántorgott, a nyelve vastagon kifordult, a szájából ütemesen szökkent elő a vér, a matador a tüdejét találta el a hosszú, vékony, undorító karddal, a szakállas a térdét csapkodta és a fejét rázta: „na, ez aztán már igazán sok, vidéki banda!", megfordult és ránézett, ferde tekintetében az izgága felháborodás vizsgálódó kíváncsisággá változott, úgy tűnt, mintha nagyon sokáig nézné őt, akit a reggelinél már egyszer elhibázott, mintha gondolkodnék valamin, ami csak kettejük számára lenne fontos, nézte őt, ingatta a fejét hozzá és azt mondta: „most nem marad más hátra, mint a nyúltagyat összeroncsolni." De a matador új kardot kért, szembeállt a támolygó bikával és újra elhibázta, a bika felhördült, mintha most először értette volna meg, hogy ismeretlen erők alattomos összeesküvésének áldozata lett, tétován hátrálni kezdett, az idő egészen lelassult, s mintegy élőképet mutatta fel a jelenetet a távoli dombok és kiszáradt erdők közönyös keretében. A sivító lárma beleragadt a sűrű napsütésbe, a porondon tanácstalan figurák szaladgáltak s ő megkapaszkodott az ülés szélében és minden erejét összeszedve figyelt, majdnem hidegen, de szívében vagy inkább idegrendszere szerteágazó pályáin lassan és feltartóztathatatlanul áradó borzalommal. Már nem volt tizenhétéves, mint amikor leült ide a contrabarrera szük fapadjára, érezte, hogy felnőtt és megérett arra, hogy vele is megtörténjék mindaz, ami e szegényes színjáték cifra maskaráiba bújva kinyilatkozott előtte.

A bika letérdelt, a contrabarreráról most jól lehetett látni a szemét, amely még nyitva volt és fénylett s amelyben csodálkozás ült és fáradt, mély bánat, lassan az oldalára feküdt, „ezek az utolsó mozdulatok", gondolta, az aréna zúgott és fütyült, „ez a halál". A bika feje lecsuklott, egy láthatatlan, rosszul sikerült bukfenc végső ütemeként, amely a porond és a nézőtér harsogó zsibvásárában kimondhatatlanul magányosnak tűnt. Még soha nem látott valamit, ami ennyire végérvényes, megmásíthatatlan és megismételhetetlen lett volna. Segélykérően nézett körül, társat és megértést keresett, de visszahökkent, csupa álarcot látott, önfeledt mosolyt, sápadt undort, bamba kíváncsiságot, torz, idegen vonásokat, a flamand fiú a nyakát nézte, mintha ezt a részletet elfelejtette volna gondosan megvizsgálni délelőtt, a plage-on. A bikát kivonszolták.

A mészárlásnak hirtelen lett vége. A nap még sütött. Lassan ereszkedtek alá a szük, pinceszagú lépcsőkön. A kiszáradt erdő lehanyatlott a contrabarrera mögött, magával rántotta az elhagyott tanyát és a lompos szódavízgyárat. Az ég rátámaszkodott a betonhombár szélére. A kapuban két csendőr állt. „Kávét kellene inni", mondta valaki. A poros fasorban a tanítónő belékarolt. „Úgy látszik itt nincs állatvédő egyesület". Később egy teraszon ült és kávét ivott. Az utolsó mozdulat, a megbicsaklott bukfenc, amint a bika leejtette a fejét, ott gurigázott a kerek fémasztalon, ott lóbbent a pincér fekete kabátszárnya alatt, ott volt a saját táskájában, amikor az aprópénz után nyúlt és a zöldellő égen is végiggördült, a lassan elszintelenedő, részvétlen tetők felett. A délután sötétlőszürkén még mindig támolygott előtte és nem akart meghalni. „Fáj a fejem", mondta a szegfű arcú tanítónőnek és elindult át a téren, a halomba hányt kis utcák felé, amerre a közelgő éjszakát sejtette. A poros fasor most rövidebbnek tűnt, az aréna mintha várt volna reá, szembejött vele a néptelen úton és eléállt. A széles kaput már betámasztották, vastag lánc volt rajta átvetve, de annyira lazán, hogy kényelmesen át lehetett bújni alatta. „Spanyol rendetlenség", gondolta. A lánc könnyedén megérintette a hátát. A contrabarreran tágra nyitott szemmel ült a félhomály.

Rátámaszkodott az alacsony deszkapalánkra. Nem érzett sem félelmet, sem nyugtalanságot. Minden olyan ismerős volt és magától értetődő, a betonfalra festett fehér számok, a szikár zászlórudak, a sötétbe búvó mélyedések és a kiemelkedő fokok, az üres porond, amely némán, könyörtelenül nézett rá, mint egy végrehajtott ítélet.

A lánc halkan megzörrent mögötte, valaki belépett a kapun. „Meg fog történni", gondolta. „Talán szüksége van rám. A világ egyikünknek sem kegyelmez. Lehet, hogy nem is fiatalabb nálam". Az árnyék gyorsan közeledett, már ott állt mellette, szemben az utolsó mozdulattal, amely az egész porondot betöltötte, teljesen befejezett volt, földi mértékkel már nem mérhető.

„Itt nincs mit látni kisasszony", mondta csöndesen, „Jöjjön".

A szakállas volt. Belékarolt és ő szótlanul, ellenállás nélkül ment vele, egy kissé még rá is támaszkodott, mintha védelmet keresne nála, mert az éjszaka már megérkezett a dombokról s álmélkodó sorfalat állt az aréna előtt.

ROMLÁSOKNAK OKAIRÓL."

ek kell lenni. Ez természetesen sem a fent említett költők értékét nem csökkenti, sem az irodalmi és társadalmi fejlődés közötti összefüggések lehetőségét sem zárja ki. A halálos bűnt azonban nem ezzel követte el Cs. Szabó László. Mert ezeknek a „mélyebb összefüggéseknek" a felismerése csak akkor lehetséges, ha az író polgári szemléletének korlátaitól" megszabadult, de ezt tudalevőleg „polgári korlátokkal" rendelkező írótól nemigen lehet elvárni. A halálos bűnt Cs. Szabó műveltsége és világ látóköre okozta. Az a képesség, amely lehetővé tette, hogy időben és térben megragadja a lényeges szellemi áramlatokat és a magyar költészet fejlődését ebben a keretben helyezze. Ezt csak Budapesten szabad csinálni a párt atyai gondoskodása és felügyelete mellett. Ha igyanezt Cs. Szabó teszi, akkor tudjuk, hogy az Egyesült Európa szálláscsinálójával állunk szemben, hogy ezt kissé meglepően az egyik részti kritikustól meg is tudtuk.

Pedig a tanulmány főértéke éppen az európai látóhatár. Ez a láthatár izgatóan új, s nem kapcsolódik a harmincas évek urbánus álmának kissé pózzá merevült európaiaskodásához. A harmincas évek urbánusai az európai haladás kanyánját akarták utolérni a magyar költészet négyökrös szekerével, ezzel saját nemzedéküket csapták be. Milyen tisztán látja ezt Cs. Szabó egy emberöltővel később: „Csupán szomorúlagosan igaz, hogy a magyar költészet urbánus szárnya nyugatibb, mint a népi. Hiszen az urbánusok többsége az ómódi modernséghez ragaszkodik: a tegnaphoz. Önismereti óráikban a magyarok nem is tagadják, hogy késik a menetrendtjük. Telítve Nyugat-nosztalgiával, nem tudnak összebarátkozni a romantikától irtózó elszemélytelenedéssel, mely a nyugati polgártársaikra annyira jellemző..."

„A magyar vers századai", a magyar költészet e Cs. Szabó-i vízió, talán csak Toldy Ferenc „Handbuch der Ungarischen Poesie"-jához hasonlítható. Mindkettő a külföld számára készült, Toldyé egy in statu nascendi irodalmat örökít meg a Reformkor hajnalán, és az öreg Goethe elismerését akarja kivívni, Cs. Szabó a Szöveni Mária Siralmat lejegyző névtelen szerzetes szellemét idézi, neki számol be a magyar költészet alakulásáról.

KERESZTURY DEZSŐ összeállítása, „A magyar irodalom képeskönyve", késztette Cs. Szabót a „Koronatanú" megírására, nem sokkal a forradalom után. Cs. Szabó László vallomását ma sem lehet megindultság nélkül olvasni annak a nemzedéknek, mely tudata mélyebb rétegeiben már belenyugodott, hogy 1956-nál lényegesebb, kötelezőbb, tébolyítóbb, egyszerűen: nagyobb élmény nem érheti. Cs. Szabó ötszáz év magyar írástudóit idézi, akik könyvtárakban porladó eszméikkel felbujtották a húszévesek nemzedékét. Ám a „Koranatanú" több a szándékánál, árulkodva tanúskodik, hogy szerzőjük maga is legalább húsz évet fiatalodott Londonban. 1956 olyan szellemi erjedést indított meg a magyarság tudatában, melynek méreteit talán még ma sem tudjuk körültapogatni. Csak reméljük, hogy Cs. Szabó víziója — „felnőtt népeknek nem az irodalomban van országuk, hanem a valóságban" — megvalósul, s az írók „muszáj Herkules" szerepét átveszik a történészek, közgazdászok, jogászok, szociológusok és talán a politikusok is.

Az „Ország és irodalom" harmadik tanulmánya a Klaniczay-Szauder-Szabolcsi trió kis magyar irodalomtörténetének bírálata. Cs. Szabó véleménye sok szempontból megegyezik a jelen sorok írójának az **Irodalmi Újság**ban megjelent cikkével. (Specimen Hungariae Literatae, 1962. március 15.) A „Kis magyar irodalomtörténet" dicsőségét az otthoni kritika is megtépázta hellyel-közzel, balról is jobbról is, ahogy ez illik és megfelelő arab udvariassággal. A gyermeket azonban csak Cs. Szabó nevezte nevén: torz magyar irodalomtörténet. A könyv történetéhez tartozik az alábbi epilógus. A „Kis magyar irodalomtörténet" megjelent népszerű kiadásban az ún. „Siker Könyvek" sorozatban. Hogy a munka sikerét fokozzák, ebből a kiadásból az összes külföldön élő magyar írót kihagyták a szerkesztők, noha a könyv egyik értéke éppen az volt, hogy a külföldi magyar írókról csak mértéktartó elfogultsággal írt Szabolcsi. A jeles munka sikerét ezután már semmi sem akadályozta. Megjelent franciául, majd nemrégiben angolul.

AZ „ORSZÁG ÉS IRODALOM" utolsó esszéje nem irodalmi tárgyú. „Egy ország vérben áll" romantikus címe ellenére a magyar történelem lényeges összefüggésein alapuló összegezés. Az esszé, az előző kettőhöz hasonlóan szintén kritika ürügyén született, de a gondolatgazdagság szétfeszítette a szokásos keretet. A megbírált könyv, „Magyarország történetének képeskönyve", képzőművészeti jellege miatt jó alkalmat nyújtott az irodalmár Cs. Szabónak, hogy művészettörténeti síkon kiigazítsa a „Képeskönyv" helyenkénti provinciális szemléletből eredő torzulásait. Különös visszásságа a marxista történetírásnak, hogy százával produkál olyan mondatokat, melyeket a jóindulatú és jámbor olvasó csak tátogva szemlél, de nem ért. Cs. Szabó kíméletlenül kifigurázza a „Képeskönyv" képtelenségeit, lesújt a logikai bukfencekre, anélkül hogy szellemi kardcsapásait a látványosság öncélú csillogtatására használná. Történelemszemlélete sokkal komorabb ennél; az író személytelen formába öltöztetett vallomása a perdöntő tanú: „Fájdalmas, felzaklató, s ha jobban meggondoljuk: rövid történet a magyar történelem. Duhaj herdálók és szomorodott szívű kuporgatók döntetlen küzdelme egy örökségért, amelyet jobban s nagyobb épségben is meg lehetett volna őrizni. De mint a bibliai Tékozló Fiú, e tékozló nép is forróbb szeretetre és ragaszkodásra serkent, mint a serény gazdagok... a szív mindig tudja, hogy a gyengékhez és esendőkhöz kell húznia. Helytáll értük túl a hazán is, hazádnak rendületlenül, az immár személytelen szállóigévé változó ‚nem menekülhetsz' kényszerével. Díszmagyar és cigányzene nélkül."

Az „Ország és irodalom" vallomása és tanúsága az országban való sok romlásnak okairól a nemzeti önismeret olyan skáláját szólaltatja meg, melyre a jóemlékezetű Magyari István uram halála óta eltelt századok keserű tapasztalatai nyújtották az élményanyagot. Ha csak azért töltött volna Cs. Szabó László másfél évtizedet külföldön, hogy ezt a könyvét megírhassa, akkor is büszkén állhatna a sárvári prédikátor szigorú tekintete előtt.

CZIGÁNY LÓRÁNT

FENYŐ MIKSA

NÉMI BOSSZANKODÁS - VAN EZ ÚGY

TÚL A NYOLCVANON, számot vetettem magamban, hogyan is osszam be az időt, ami számomra a sors kegyéből még hátravan. Stúdium nem volt ebben a gondosan kidolgozott programban, mert amit megtanulni életem folyamán elmulasztottam, azt a hátralevő idő alatt úgysem tudom pótolni. Tudni még szeretek, tanulni már nem ; késő éveim sok mindenfajta tökéletlenségének, egyebek között, ez a forrása. Elmulasztott vagy elfelejtett olvasmányok nyakra-főre való pótlására sem gondolhatok. Nemrégiben elolvastam Balzac „Peau de Chagrin"-jét, ami remekműként élt emlékezetemben és most nem tetszett. Azóta még Tolsztojhoz sem merek visszatérni. (Ezt nem kell szó szerint venni.) Ami pedig az elmulasztott olvasmányokat illeti, sok híres mű elolvasását halasztgattam esztendőről esztendőre, míg aztán kifogytam az időből. Szégyenkezve vallom be, hogy még a Kalevalával is adós vagyok, meg a hinduk nemzeti eposzával, a Mahabharatával, — sőt nyilván adós is maradok, bízván benne, hogy Szent Péter, kivel az utóbbi időben XII. Pius révén igyekeztem kellemes viszonyt kialakítani, életem summájának mérlegelésénél ezt a fogyatékosságot nem veszi számba. Pláne ha levizsgázom előtte Ágostonból, Aquinói Tamásból, Kempis Tamásból — elég az olcsó dicsekvésből !

És ebben a gondosan kitervelt időbeosztásban az is benne volt, hogy írásaim dolgában semmiféle vitába nem bocsátkozom, nincs erre ráérésem. Irásaim annyit érnek, amennyit érnek, — vagy hogy ennek a bölcsességnek valami józan formát adjak : amennyire az olvasó becsüli őket. A magam mulattatására írtam ezeket, de félszemmel mindig az olvasóra sandítva. Irtam is erről alaposabban, de az *olykor* kérlelhetetlen Irodalmi Újság nem vállalta. (Eszembe jutott, amit Szomory Dezső mondott, mikor Osvát Ernő megbízásából egy versét visszaadtam : „Mi az, nem ütötte meg a mértéket ?")

DE HÁT A FOGADALMAK arra valók, hogy megszegjék őket s ezért kívánnék foglalkozni Faragó László múltkori cikkével ; valamifajta tisztasági érzés is kötelez erre, de főleg a respektus, amit az Irodalmi Újság olvasóival szemben érzek. A „Tu es Petrus" cikkemben elmondottam, hogy Ralph Hochhuth, a darabjához fűzött glosszákban elmondja, hogy XII. Pius a maga idejének legintelligensebb embere volt s aztán drámájában bemutat nekünk egy alacsony intelligenciájú, gseftelő pápa-alakot. Vajon tőle tanulta Faragó ezt a módszert ? Előbb megállapítja rólam, hogy „a kitűnő író tapintatosan, elegánsan majdnem fájdalmasan szedi ízekre Hochhuth drámáját" — viszont az olvasónak, mire Faragó cikkének végére ér, látnia kell, hogy a díszes jelzőket nem kell komolyan vennie : Fenyő se nem kitűnő, se nem tapintatos, se nem elegáns s a „Tu es Petrus" cikk legföljebb arra való, hogy Faragó László rajta gyakorolja szellemességét. Ezt csak elmondom ; azt hiszem, senki nem várja, hogy ezzel vitába szálljak.

Néhány tézisével azonban vitába muszáj szállnom, melyekben engem fölületességgel, értetlenséggel, sőt félrevezető szándékkal vádol meg. Milyen kényelmes volt otthon a régi időben hasonló alkalmakkor úgy intézni el a dolgot, hogy az ember a sajtótörvény x-dik szakaszára való hivatkozással nyilatkozatot adott le, hogy „nem igaz az...", „nem igaz az", „ellenben igaz az.." stb. De hát ezt ma nem lehet s nagyon ízlésem ellenére sorra kell vennem Faragó László marasztaló téziseit. Ahoz, amit Hochhuth darabjával kapcsolatban XII. Piusról írtam, nincs mit hozzátennem, pláne hogy a New York-i előadás alkalmából egy amerikai lapban újra elmélkedtem erről. Legföljebb még azt jegyzem meg, hogy számos cikket olvastam, melyek XII. Pius pápa szerepét másképp ítélik meg, mint én s ezeket a cikkeket, melyek erről a témáról éleselméjűen, kitűnő stílusban írtak, szívesen olvastam. Az igazságtevés nehéz dolog ; nekem sincs pátensem erre. Sűrűn idézem Renan mondását : „Senkinek nincs annyira igaza, hogy az ellenfelének ne volna igaza". Ez persze csak véleményekre áll s nem konkrétumokra.

FARAGÓ LÁSZLÓ cikkemből vett idézettel kezdi : „A dráma központjában — bár csak egy jelenetében, XII. Pius pápa áll, akit az író azzal vádol meg, hogy a zsidóság kiirtásának szörnyű esztendeiben bűnös módon hallgatott". Faragó László másként tudja ; szerinte „ha Hochhuth drámájának tézise ilyen egyszerű lenne, akkor gyorsan napirendre lehetne térni mind a darab értéke, mind a darabot lelkesedéssel fogadó kritika felett. A Helytartó figyelmes olvasása bennünk (Faragó Lászlóban) azt az érzést váltotta ki, hogy a dráma központjában nem Pius pápa áll, hanem az európai zsidóság ellen elkövetett bűn". Bevallom, nem értem ezt a megállapítást s nyilván azok sem értik, kik a darabot éppolyan figyelmesen olvasták mint Faragó, s akik kritikáik, vitáik hozzászólásaik központjába mind XII. Piust állították, egyetlen probléma szempontjából : hallgatott-e, szabad volt-e hallgatnia. Hochhuth darabja címéül „Der Stellvertreter" — A Helytartó-t adta, ennek viselkedését pellengérezi ki. A zsidóság tragédiája és a Pápa, — ezt a kettőt különválasztani nem lehet ; a dráma szerzője tudatosan és szándékosan ezt a problémát vitte a színpadra. De minthogy nem értem, mit akar Faragó helyreigazításával mondani, erről nem vitatkozom tovább. A tudós Scaliger azt állítja egyik írásában: „a baszkok azt erősítgetik, hogy ők megértik nyelvüket, de én nem hiszem el nekik".

Rám olvassa Mauriac mondását a hamisítás vádjával, (nem használja ezt a kifejezést, de figyelmes olvasónak ezt kell kiértenie belőle), mert hogy Mauriac mondásának felét elhallgattam. Valóban fölöslegesnek tartottam az egészet idézni, mert abból amit idéztem látható, hogy bár Mauriac is, aggállyal, sőt megdöbbenéssel figyeli a Pápa hallgatását, még ő is kétségbevonja, vajon helyes-e az ítélete, mert azzal fejezi be mondását : „a megszálló hatalomnak bizonnyal voltak olyan kényszerítő eszközei, melyeknek nem lehetett ellenállni és a pápa és a hierarchia hallgatása szörnyű kötelesség volt ; arról volt szó, hogy a még nagyobb rossz elkerültessék". Vagyis Hochhuth Mauriac mondásából idézi az elítélő részt, de elhallgatja, hogy Mauriac megkérdőjelezi ítéletét. Az abszolút bűnösség, ez volt Hochhuth tétele s ebben nem használhatta a nagy francia írót. Az, hogy Suhard kardinális ez alkalommal karját égnek emelte, semmit sem változtat azon a tényen, hogy a lelkiismeretes Mauriac gondolt a Pápa hallgatásának szörnyű kötelességére, ellenben Hochhuth nem, sőt e tekintetben Mauriac-ot is elnémította.

HOCHHUTH DARABJA pamflet, mondom én s próbáltam bizonyítani. Faragó másként véli s ezt a jogát nehéz elvitatni. De ahogy az én érvelésemmel elbán, ehez van néhány szelíd szavam. Én a pamfletszerűség bizonyítására a pápa-jelenet két mozzanatát hoztam föl. Az egyik : a Pápa belép s ezekkel a szavakkal fordul az egyik ott várakozó hívéhez : „Wir sind mit brennender Sorge um unsere Fabriken erfüllt..." — „égető gondokkal vagyunk tele gyáraink miatt". Tudvalevő dolog, hogy a „mit brennender Sorge..." kezdetű enciklika egyike a legszebb pápa-üzeneteknek : XI. Pius mond ebben kemény ítéletet a náci hit fölött. Egy pápa, ki a világ-szörnyűségek közepette legelőbb is gyáraira, erőműveire, részvényeire gondol s cinikusan idevonatkozó aggodalmait „mit brennender Sorge" szavakkal kezdi Hochhuth darabjaban, — mi ez, ha nem pamflet a legstupidabb fajtából ! Lehet ezt észre nem venni !

A másik pamflet-bizonyitékot Faragó észrevette. Azt mondja : „elolvastuk azt a részt is mikor a Pápa betintázza ujját és azt is, amikor mosdótálat hoznak. De hol a Pápa mondása : mosom kezeimet ? Fenyő Miksát, véleményünk szerint, felháborodása sem jogosítja fel arra, hogy e mondatot hozzátoldja Hochhuth darabjához". Akik Faragón kívül figyelmesen elolvasták, amit a kézmosás jelenetről írtam, (nagy figyelmesség nem kellett hozzá), azok tudják, hogy ez a mondás mosom kezeimet egyszerűen azt jelenti, hogy a kézmosás e jelenetben nem puszta tisztasági akciót jelent, hanem hogy ezzel Hochhuth azonosítani kívánja a Pápát Pilátussal. Ha nem, akkor mi értelme van a kézmosásnak ! Azt tudjuk, hogyha a Pápa betintázza ujját akkor kezet mos ; én is ezt teszem, Faragó László is, ebből igazán nem telik egy drámai mozzanatra. Alig hiszem, hogy valaki másként értette, mint utalást az ismert pilátusi gesztusra ; én azonban nagy óvatossággal mégis magyarázón hozzátettem (nem idézőjelben) : mosom kezeimet. Bevallom itt már Faragó fejtegetését kötekedésnek éreztem. (Azt mondom a darab XII. Piusának sürgönyére, mit a római zsidók érdekében küld, hogy „gyámoltalan" ; Faragó az ujjamra koppint s „óvatosra" javítja ki.)

„Fenyő Miksa csodálatosképpen említést sem tesz az ötödik felvonásról". Talán Faragó kevésbé fog csodálkozni, ha elmondom, hogy én Hochhuth darabjával, mint írásművel, nem kívántam foglalkozni s pedig azért nem, mert nem tartom írásműnek. Hogy Greguss Ágostont variáljam: ez a darab, különösen a Faragó által bőven idézett részek : tragédia melodrámában színre hozva. Én nem tudok ilyen kieszelt dialógusokban elmondott események fölött szörnyűködni, amikor remek írásokat olvastam és olvasok még mindig, olyan emberek tollából, kik átélték ezeket. Vagy amikor elakadó lélegzettel olvasom a frankfurti tárgyalás menetét, vagy újra elolvasom „Az elsodort ország" című naplóm egyik-másik fejezetét.

Ami pedig a „dús haszon" vádját illeti, mely ellen Faragó dicséretre méltóan megvédi Hochhuthot — kár volt ezt hozzám adresszálnia. Mert én ezzel a váddal soha nem illettem Hochhuthot. A figyelmes olvasás itt is használt volna. Az amerikai producerről beszélek, ki egy interjúban azt mondotta, hogy Hochhuth a pápát igen szíves módon — very kindly — ábrázolta. Erre tettem azt a megjegyzést, hogy

(*Folytatás a 8. oldalon*)

Shakespeare a miénk is

Hét város vitatá bölcsőjét Homérnak... Nos, Shakespeare esetében a csupán művéből kikövetkeztethető életének majdnem egyetlen szilárd pontja a b ö l c s ő; vitának helye e tárgyban nem lehet. Így azért csatáznak egymással manapság a „városok" és népek, melyikük szívéhez áll legközelebb a Stratfordi? Álljunk az érzelmi elsőbbségért küzdők sorába mi is, magyarok. Fegyvereink számosak, győzzük az érvelést. Elég hivatkoznom a „Hungarian Quarterly" múltkori számának magyar Shakespeare-bibliográfiájára. Roppant gazdag lista és milyen korai adatokkal! Egyik-másik tételből csak mosolygós fejcsóválás közepette fedezhetjük fel a „brit halhatatlan" keze nyomát. Mérey Sándor a XVIII. század végén ezen a címen magyarítja, a fordító-ferdító német Weisse nyomán, a „Lear király"-t: „Szabolcs vezér." A „II. Richárd"-ot pedig ekként titulálja: „Tongor, vagy Komárom álapottya a VIII. században". Shakespeare mindkettő mégis, még ha biceg és bandzsit is. S ha foglalkozott volna a problémával jó soviniszta Horvát Árpád (kinek kedvéért Szendrey Júlia eldobta az özvegyi fátylat), etimologizáló buzgalmában biztosan kisüti, hogy Stratford tulajdonképpen Csáford, s ha a labancok nem égették volna fel a megyei levéltárat, okiratok tanúsítanák, hogy Ládzsarázó Vilmos anno-anno igenis a kies magyar településen látta meg a napvilágot. De a beste külhoniak őt is elnótázták tőlünk. Nem humoreszket gyártok, kedves olvasóim, e műfaj dicsőségét szakosainak hagyom. Idézem emlékezetből Bayer József alapvető munkáját („Shakespeare Magyarországon"), meg az idevonatkozó későbbi kiegészítő tanumányokat, s lapozgatom gondolatban Fáncsy Lajos színlapgyűjteményét, melyet valamikor annyiszor használtam valóságosan, — mindebből az tűnik ki, hogy a m i é n k volt Shakespeare. Vagy, mondjuk így: a m i é n k i s. Száz évig, ha nem tovább, még nevét is magyar kiejtés szerint írták eleink: S e k s z p i r.

Határ Győző Shakespeare-cikkéhez (Irodalmi Újság, 1964. május 15.) hozzászólva, kivonatos kivonatát sem adhatom e kurta emlékezésben az említett színháztörténeti tanulmányoknak. E műveletnek végképp nem lenne értelme. Megelégszem Shakespeare „magyarrá" válása főbb állomásainak felemlítésével. Mellőzöm Mérey s más kortársi jámborok meghatón naiv kezdeményezéseit; kezdem a sűrűjével. Íme:

1790. Igen korai e dátum Shakespeare utóéletében, hiszen nem sokkal előbb támasztották fel véglegesnek tetsző halottaiból a költőt a németek, elsősorban a jeles Schröder s formálták „érzékeny keblű" közönségük kívánalmai szerint, „szerencsés" kifejlettel szelíditve, a mélyen tragikus anyagot. 1790! Nagy esztendeje ez színháztörténetünknek: Kelemen László, az első hivatásos társulat és Kazinczy Ferenc, ki a „Hamlet"-et fordítja le a hős úttörők szándékára nyitó darabnak. Nem így esett, tudjuk. A cenzúra nem adhatta áldását az olyan színpadi műre, melyben koronás fő leli erőszakos halálát. Mivel ilyen halál várt már, kikerülhetetlen, az Osztrák Házból való francia királynéra.

1794. január 27. Kótsi Patkó János és társulata vállalja a politikai-művészi kockázatot s ezen az estén Kolozsvárt megszólal nyelvünkön, Kazinczy tolmácsolásában, Shakespeare mélabús hercege. Kit eztán követnek rendre és szünet nélkül máig álomtársai: Othello, Macbeth, Romeo, a Henrikek, Lear és Falstaff, meg a többiek hiánytalan.

1838. április 30. Pár héttel a pesti árvíz és pár hónappal a színház megnyitása után a Nemzeti Színházba bevonul a költő. Végleg! Egressy Gábor választja jutalomjátékául a „Lear király"-t. A maga zsebéből fizeti a fordító Jakab Istvánt és Vajda Pétert. Aztán küzd, utolsó leheletéig, kedvelt szerzőjéért. Hosszú cikksorozatot ír az „Athenaeum"-ba a „Hamlet"-ről; vesenyez Lendvay Mártonnal, melyikük játssza jobban magyarul Shakespeare-t. S ihleti költői fordításra Petőfi (de nem tanulja meg annak „Coriolanus"-át; ragaszkodik mindvégig a maga fordította szöveghez). Midőn Egressy kidől a sorból, színészhez méltó hatásossággal, éppen a színpadon, Jászai Mari folytatja munkáját. A rajongó Jászai Shakespeare nyelvét, a reneszánsz óangolt is megtanulja s művészetének legteteje „Cymbeline"-ben Imogén. Betű szerint követi Jászai Bajza József utasítását: a színész „ünnepnek tekintse azon estét, midőn Shakespeare adatik".

1852. A néger Ira Aldridge először megy Pestre angol társulatával. Felejthetetlen esték ezek színészeknek, költőknek, közönségnek egyaránt. S a világhírű idegennek is, annyira, hogy még kétszer tér vissza, immár egyedül. A világhírű Shakespeare-színész, angolul mondja Othellót, Macbethet, III. Richárdot, Shylockot, a mieink magyarul. Még sincs fennakadás. Sőt! Összemosódnak a nyelvi határok, teljes az élmény. A Kisfaludy Társaság pedig szorgalmazza a teljes magyar Shakespeare megjelenését. Immár nem fércművesek dolgoznak e művön, hanem Petőfi után, részben még vele egy időben, Vörösmarty és Arany János, meg ennek László fia, és Szász Károly, Lévay József. Eredetiből fordít valahány, nem Weissek és Holbeinek nyomorított tákolmányai nyomán.

1864. Tavasza. Shakespeare születésének háromszázadik évfordulója. Nem túlzok, ha azt állítom, hogy sehol másutt nem oly bensőséges az ünneplés, mint éppen minálunk. Arany János elkészül a „Szentivánéji álom" átköltésével. Bemutatásának feladata szinte emberfeletti, hiszen silány a színpadi gépezet és színészeink technikája sem elégséges még a tündéri gyönyörűség hibátlan érzékeltetéséhez. Vállalni kell mégis a feladatot a „magyar" Shakespeare-ért. S Arany János szövege győz az anyagon! A darab befejeztekor a „képletek", vagyis a pantomimszerű élőképek, következnek, melyekben a shakespeare-i hősök láthatók. Majdnem kivétel nélkül, hiszen Szigligeti igazgatósága idején már valamennyi „komor hangnemű" dráma repertoárdarab, a komédiák és tündéri játékok egyikét-másikát kell színpadra vinni még. Ez is megtörténik Paulay korában.

A művet Hevesi Sándor koronázza meg. A kiváló dramaturgnak, ki egyben színházi technikusaink máig legjobbika, vérében van Shakespeare s álmaiban él szüntelen. Eredményeire Londonban is felfigyelnek. Meghívják előadásra; a magyar Hevesi felfedezi az angoloknak, ez egyszer újra, a honfitárs zsenijét. Mindez eléggé tudott dolog.

Azóta töretlen a magyar shakespeare-i hagyomány. Nincs évad, hogy a Nemzeti s más színházak műsorán, Budapesten és vidéken, ne szerepelne, sokszor egy időben és huzamosan, a „brit halhatatlan". Egymást követik a sokszor igen sikeres felújítások. A rendezők, tudásuk és tehetségük mértéke szerint, újabb-újabb színekkel gazdagítják a produkciót. Egy vonatkozásban valamennyi felfogás megegyezik: Shakespeare-t nem „idegen" klasszikusként kezelik a rendezők, hanem — akárha Csáfordon született volna. Híres tanulmányában ez volt már Vörösmarty vágyálma. Innen mai költőink, Vas István, Rónay György s a többiek fordítói buzgalma is: mindig új, mindig jelenvaló legyen Shakespeare. S mindenkor „magyar"!

DÉNES TIBOR

BURLESZK

Most múlt 75 éves. Nemcsak életrajza van, de életműve is. Életműve már harminc évvel ezelőtt is volt, de életrajza még nem. Ki érti ezt ? Most kezdem én is csak sejteni, amikor ebben a burjánzó műfajban nem az élmény, hanem a történet az elsődleges és így a megszerkesztett életen nem csap át a mű. Az élet nem műfaj és nem alkotás. Esetlegesség.

A tétel vitatható? Kétségtelenül. Annyira, hogy még vitatni sem érdemes. És, ha mégis vádolna valaki ezért a könnyelmű és nyegle megállapításért, hadd idézzem tanúságtételre őt harminc év mélyéből. Tanút a nyűtt kalappal, a külső és belső korlátokkal szögletekbe kényszerített mozdulattal, a mérföldjáró ócska cipőkkel, amely a mindennapi lépések mechanizmusából időn és téren léptette át. Hadd idézzem őt a tanút a bottal együtt, avval a közszereplő bottal, amely nála ösemberi funkcióját vesztve nem fenyítésre, nem ütlegelésre, nem megaláztatásra szolgált.

Mindennek ellenére a harminc év előtti tanú keveset vall önmagáról. Esztéták és titokhajszolók, reklámfőnökök és érzékeny lelkű esszéisták társadalmi szakértők és olcsó tollú riporterek vetették magukat az élete után.

A tanúval együtt az egyik vádlottat is megidézem. A vádlott nem mérhető a tanúhoz. Rangtalansága súlyosbító körülmény. Nem biztos, hogy bűncselekményt követett el, lehet, hogy tette csak határesetnek minősül. Döntsék el az irodalmi kánonok tudói, ha érdemesnek tartják. De ha mégis bűnözött volna, mentsége nincs, csak büntetése. Büntetése a legsúlyosabb, mert nem büntethető.

A tanú Charlie Chaplin. A vádlott én vagyok.

Harminc évvel ezelőtt én is az élete után vetettem magam. Akkor már egy sereg kisfilm sorakozott mögé és egy-két nagyobb alkotás, köztük „A kölyök" és az „Aranyláz". Hogy miért szegődtem már akkor szinte mániákusan hozzá, nem lenne nehéz megmagyarázni. Néhány szóval így indokolnám : magánéletem, társadalmi elképzelésem szoros összefüggésben a chaplini figurák szolgálatában. Az sem lehetetlen, hogy az olcsó szenzáció is hajtott erre az útra. De legerősebben a negativumok ragadtak el. Filmjeit nem tekintettem filmnek és komikuma nem kényszerítette nevető izmaimat semmiféle funkcióra. Tudom, hogy ez eretnekség volt, — és eretnek maradtam mind e napig is.

A chaplini mű ekkor már befejezettnek hatott, nemcsak a halhatatlant fedezte fel a halandók között, de meghatározta azt a társadalmon kívüli társadalmi tényezőt, akik a társadalmon belül kallódtak. Nem tartoztak semmiféle osztályhoz, nem voltak sem osztályon felüliek, sem osztályon aluliak. Éppen, hogy csak voltak és léteztek. A figura a keze alatt nőtt emberré, aki a létből a tudatba került, akivel számolni már történelmi kényszer lett.

A mű befejeztetett életrajz nélkül.

Magyar és külföldi könyvjegyzékek között kerestem nyomát az életének, nem találtam. Ha volt ilyen, elismerem bibliográfiai felkészültségem gyengeségét.

Egy németországi és egy prágai kiadású Chaplinről szóló könyvben két *önéletrajzi* adatot találtam.

Az egyik ezt mondta : *Születtem Londonban. Apám korának egyik legjobb vígjátékszínésze volt, de fiatalon, tragikus körülmények között elhunyt. Anyám nagyhírű operaénekesnő volt.*

A másik így : *Születtem Párizsban. Apám harmadrangú táncoskomikus volt és fiatalon delirium tremensben halt meg. Anyám café-chantantokban énekelt.*

Mi volt ez ? Chaplini grimasz, életrajzírók buktatója, mulatságos kuriózum ? Akkor még nem tudtam. Most már megértem. A mű mögé rejtette az életrajzát. Az arányok tisztelete kötelezte erre. Talán okulásul is a későbbi nemzedékeknek, hogy mindig a mű az elsődleges és ez, és csakis ez lehet az élet aranyfedezete.

Ennyi adattal vágtam neki életútjának.

A két önéletrajzi adat közül nehéz volt a választás. Az, hogy munkái angol nyelvterületen készültek, londoni születésre utalt. De ebben az esetben mit is kezdhettem volna egy zseniális apával és egy nagyhírű énekesnő-anyával, akik mellől nem nőhetett ki az a Chaplin akinek én akartam az életrajzát megírni. Egy ilyen család számomra használhatatlannak bizonyult. Viszont annak semmi akadálya nem volt, hogy Budapesten harminc évvel ezelőtt Londont és Párizst egyetlen életrajzba tereljem össze. Így történt, hogy Ch.Ch. Londonban született, de családi körülményeit egyetlen tollvonással átemeltem Párizsból a La Manche csatornán át Londonba. Az apját már nem támasztottam fel. Benne hagytam a delirium tremenses halálban. A családot a legszörnyűbb nyomorba döntöttem. Charlie ekkor húsz éves volt. Mi lehet egy ilyen ember húsz éves korában ? Erről pontos értesüléseimet a Nyugati pályaudvar, a Váci út és a Városligeti mutatványostér vidékéről szereztem. Mélyreható megfigyeléseim szerint lehetett tehát alkalmi csomaghordó, vidéki kiscselédek vasárnapi tisztelője, titkos, senki által fel nem fedezett prédikátor. A Váci úton mesternek álcázott kisinas, éjjeli őr az ócskavastelepen, aki különbül áll a rozsdás vastraverzek fölött, mint Nelson a londoni oszlop tetején. A mutatványostéren az altestnélküli csodapók kikiáltója, jegyszedő a körhintán, akit úgy kap el a forgás, hogy értetlenül szédül az összebolydított világ zűrzavarában. Közben elfelejtkezik a jegyekről, csak azt látja, hogy felborult a rend, a zsiráfok, a ponnyk, a krokodilok és az emberek ég és föld között megveszekedtek és e kavalkád fölött csak a hányinger, ami megmarad. A sok foglalkozás között nehéz volt a választás, mind ráillett és ezért mindezt rá is aggattam. A felelőletlenség vádja mégsem terhelhet egészen. Személyes kapcsolataimat is felhasználtam tervezett írásom hiteléhez. Urbánus voltam és kávéházkutató. A New York kávéházban a rekedt L-t faggattam. Ő mindenütt járt, mindent tudott és mindenkit ismert. A kínai nyelvtant, a felső matematikát és a Víg utcai rosszlányokat. Chaplint is ismerte. Amikor Londonban járt akkor találkozott vele. Találkozásukat így adta elő : „Ülök egy kávéházban a Sohóban. Whiskyt ittam szódával, két rész whisky, egy rész szóda én így szeretem. Hozzám lép egy nyeszlett fiatalember. — L. urhoz van szerencsém, Budapestről ? — Én vagyok, — feleltem kissé kelletlenül, mert nem szeretem a kávéházi tolakodókat. — Mivel szolgálhatok ? — Snapszlizni szeretnék, — mondta az idegen — és tudom, hogy ezt a kártyajátékot különösen Budapesten kultiválják. Itt csak bridzselnek, mert akkor gondolkodóknak hiszik magukat. Minden bridzsjátékos legalább Hegelnek hiszi magát. Nevem egyébként Spencer."

A Japán kávéházban D. a hivatásos sakkcsaló, aki pótfigurákat tartogatott a zsebében, szolgáltatott adatokat : „Való igaz, hogy Spencernek hívták. Valamiféle bátyja is volt, állítólag jól kereső komédiás. Ezt egy londoni főpincér pancser sakkozó közölte velem, aki hosszú ideig kém volt Budapesten és ezt megelőzőleg együtt mosogatott tányért Charlie-val. ‚London Whitechapel kerületében dolgoztunk és a szakmában ő volt a legnagyobb tányértörő. Ezenkívül közölhetem azt is, hogy szemet vetett az egyik mosogatólányra, aki nem vetette vissza rá a szemit, aminek következtében Charlie hosszabb ideig boldogtalanná vált és darabokra tört egy értékes Viktoria-korabeli étkészletet. Állásából elbocsájtották és hosszabb nyomorgás után egy állatszelídítő szolgálatába állott'. " Ennyit közölt D. a Japán kávéházi törzsvendég és hivatásos sakkcsaló. Felvilágosítását hitelesnek fogadtam el, bár értesülései nem közvetlenek voltak és adatait befolyásolhatta a kém és főpincéri szolgálat bonyolult világpolitikai stratégiája.

Kutatómunkám a Simplon kávéházban teljesedett ki. Igaz, hogy itt már nem suttogó, bizalmas kettesben kutatgattam. A csendes érdeklődés a József körúti traktus leghátsóbb márványasztala körül már hangoskodó, sőt néha ordítozó munkacsoporttá alakult. Ennél az asztalnál ordított S. az álhírlapíró, külföldi világlapokra hivatkozó tudósító, K. a Városligeti Műszínkör segédszínésze és Z. a legelszántabb tagadó, aki valaha is az emberiség közé tévedt.

S. undorkodva kerülgette a témát. Két ujja közé fogta és úgy hajította el magától, mint egy piszkos zsebkendőt. „Emlékszem valamire, — fintorgott — a világháború előtt történt. Lapom, a londoni „The Times", amelynek közép-európai tudósítója voltam, meghívott, hogy a várható háború esetén a világsajtó magatartására vonatkozó tanácsomat kérje. Ma már bevallhatom, hogy tanácsaimat nem hallgatták meg és ezért kellett Közép-Európának elvesznie. A történelem engem igazolt, de köztem és a világsajtó között kenyértörésre került a sor. Meg kell jegyeznem, hogy én végig gentleman maradtam. A háború alatt egyetlen egyszer sem emeltem tollat a Brit Világbirodalom ellen."

— És Chaplin ? — kérdeztem.

— Chaplin... erre már csak homályosan emlékszem. A tárgyalások idején a Savoyban laktam, amikor valami siheder keresett. A portás még a hallba sem engedte be, végre hosszas unszolás után annyira jutottak, hogy a portás lehívott a kapu elé az utcára. A rosszul öltözött fiatalember mélyen meghajolt előttem és a következőket mondta. „Uram, én egy nagyra hivatott művész vagyok, de a hazai sajtó elnéz fölöttem. Tudomást szereztem a lapokból az ön mérhetetlen befolyásáról és van szerencsém megkérni, hogy engem felfedezni szíveskedjék." „Már mint, hogy én önt ? Mi felfedezni való van magán, fiatal barátom ?" „Azt nem tudom, — felelte a siheder —, nem önmagamat akarom felfedezni, hanem éppen Önt kérem erre." Meg kell mondanom, hogy talpraesett válasz volt és ennek köszönheti, hogy még néhány szót váltottam vele. „És mivel foglalkozik jelenleg ?" „Egy főállatszelídítőnél vagyok alszelídítő. Jelenleg. Írja meg kérem, hogy olyan vadállatot még nem láttam, mint a főállatszelídítő. Úgy bánik velem, mint egy veszekedett fenevaddal. Az oroszlánokkal, tigrisekkel nincs semmi bajom. Most már csak azt szeretném megérni, ha a vadállatok szelídítenék meg azt a szelídítő fenevadat. Ehhez és a saját felfedezésemhez kérem a sajtó szíves támogatását".

— Hazudik, — torkollta le Z. — a világ hétszáznyolcvanhét nyelve közül egy sincs, amelyen egy ép mondatot le tudna írni. Magára akartak egy világhelyzetet és egy megvadult állatszelídítőt bízni ?

— Ön hivatalból tagad — állapította meg nyugodtan S. — arra is kész, hogy a világháborút is letagadja.

— A közép-európai konstellációban nem vagyok járatos, — óvatoskodtam — de az állatszelídítő históriája teljesen hitelesnek látszik. Ez tökéletesen beleillik az életrajzba.

S. irgalmatlanul rám förmedt.

— Ezt az ostobaságot akarja megírni ? Egy ilyen ember életrajzát? Én államférfiakat és nőket szelídítettem meg és ha nem lennék ennyire szerény, akkor önéletrajzot írnék. Írja meg, barátom. Magának adom az életemet. Ötven százalékos részesedéssel.

K. a műszínköri segédszínész méltóságteljes szerénységgel nyilvánította véleményét.

— Legyen szabad bizonyos értesüléseimet nekem is közölni. A közép-európai kérdésre nem akarok bővebben kitérni. Ez előttem teljesen valószínűnek látszik. Az állatszelídítési história viszont teljesen légből kapott. Cáfolhatatlan értesüléseimet Boronkay úrtól szereztem, aki anyja után angol származású és erre való tekintettel kellékes volt a whitechapeli Műszínkörben.

— Boronkay úr nem angol származású, egyébként is törvénytelen gyermek és nincs is anyja, — rombolta Z. a színész hitelét.

— Uram ez dőre beszéd, — hördült fel K. és segédszínészi karját drámai hősként tárta ki. — Boronkay úr jelenleg súgó a Városligeti Műszínkörben és ő az egyetlen a szakmában, aki angol akcentussal súg.

A közép-európai konfliktus és a Boronkay családfáját tépázó vihar elől K.-t a kávéház Népszínház utcai oldalára vonszoltam.

— Művész úr, — kérleltem — én hiszek Boronkay úr angol származásában, hiszek az ő anyjában és az ön örökkévalóságában. Kérve kérem közölje velem Boronkay úr megfigyeléseit Chaplinről.

K. lehajtotta a fejét és emlékezett.

— Eredetileg Spencernek hívták, de mivel ez meglehetős közönséges név Angliában, felvette a Chaplin nevet. Ugyanis ő London Whitechapel nevű kerületében lakott az anyjával. Innen a neve. Hasonlóképpen cselekedett, mint én. Az én eredeti nevem ugyanis Stöcklhuber, ami szintén eléggé közhasználatú név és ezért vettem fel a lakóhelyem után a Kazár nevet. Mint köztudomású, az édesanyámmal a Kazár utcában lakom meglehetős szerény körülmények között. Maga az utca és a környék kísértetiesen hasonlít Whitechapelre. Az utcák szűkek, a lakások dohosak és sötétek. Az Isten is arra teremtette őket, hogy karrierek induljanak onnan. Ebben a helyzetben ő is húszéves volt, mint én. Én jelenleg a Huszárcsákóban a káplárt alakítom. Boronkay úr nem tett említést, hogy Chaplin abban az időben, mint segédszínész milyen szerepkört töltött be. A Kazár utca népének viszont én már bebizonyítottam, hogy milyen szerep méltó hozzám. Egy ízben, anyám születésnapján a Hamletből adtam elő a gangon. Azt a részt szavaltam, amikor azon morfondírozik, hogy legyen, vagy ne legyen. Valódi koponya volt a kezemben. M. úrtól kaptam kölcsön, aki orvostanhallgató és a szomszéd lakásban albérlő. Az egész ház kitódult az udvarra és mámorosan ünnepelt. Így lettem én a Kazár utcai Hamlet.

— D. a Japán kávéházi polgár olyasmit is említett, hogy Chaplinnek volt egy bátyja, bizonyos Spencer nevű sikeres vígjátékszínész. Boronkay úr nem beszélt erről ?

K. felemelte a fejét, összevonta a homlokát és fájdalmas arcát a szemközti tükörben ellenőrizte.

— Családi ügyekről nem szívesen nyilatkozom. Van egy bátyám, ifjabb Stöcklhuber Ágoston. Ugyanis atyám a keresztségben szintén Ágoston nevet nyert. Nos, bátyám jómódú, sőt mondhatnám azt is, hogy gazdag ember. Keztyű- és legyezőkereskedő az Üllői úton. Nemcsak kicsinyben, nagyban is. És mit gondol, támogat ő minket ? Nem támogat. Hagyja, hogy anyámmal együtt tengődjünk a Kazár utcában, lenézi művészi törekvéseimet és nagyvilági életet él az Üllői úton. Hát ez minden, amit Chaplinről tudok. Boronkay úrtól kapott értesüléseimet szívesen rendelkezésére bocsájtom, remélem hasznára válik munkájának.

Az anyaggyűjtés, ha nem is teljesen, de nagy általánosságban befejeződött. A személyi adatokkal már bőven elláttak. Ezeket kiegészíteni, vagy pontosabbra igazítani már nem volt megoldhatatlan feladat. Több ízben megfordultam a Kazár utcában és környékén és így teljes hitelességgel ábrázolhattam a londoni Whitechapelt. A Lehel téren sátrat vert cirkuszba is többször ellátogattam. Szemügyre vettem a vadállatokat és az állaszelídítőt. Igaz, hogy K. tagadta az alállatszelídítő szerepét de az én elképzeléseim hitelesebbnek bizonyultak, mint az ő értesülései. A snapszlijátékban kérlelhetetlennek bizonvultam, pedig a New York kávéházi kortársak eskü alatt vallották, hogy a rekedt L. sohasem járt Londonban és snapszlizni sem tud. Rekedtségét is Isten büntetésének tartották. A szüntelen hazugságoktól vesztette el a hangját. A fivért engesztelhetetlenül gyűlöltem. Kétségbe vontam tehetségét, jól fizetett komédiásnak tartottam, embertelen parvenűnek, aki anyját és öccsét a legsötétebb nyomorban hagyta sínylődni. Filmjeiből kiemeltem a figurákat és élő emberekké plántáltam köréje. Könnyen megtehettem, mert élő emberek voltak, csak a karakterüket és a külső habitusokat vették fel mozgófényképre. Mert Chaplin már akkor tudta, amit ma a legnagyobbnak kikiáltott filmesek sem tudnak, hogy nem az emberi szerep és technika szintézisét kell megteremteni, mert ebből lehet film, jó film, rossz film, de sohasem művészet, csak mutatvány. Ezért tudott élni a regényemben a hentes külsejű, trikós gonosz, a szolgálati szabályzat között botladozó rendőr, az önbutaságán trónoló uraság, az élesre vasalt nyegle ficsúr, a pálinkáspohár mellett felszabaduló szegényember és az egész chaplini világ, amely embereivel, tárgyaival és szándékaival eredendően embertelen és ellenséges. Megállhat-e ebben a világban valaki ócska cipőben, divatjamúlt kalappal, fegyvernek használhatatlan bottal és még használhatatlanabb emberséggel ? Ő is megkérdezte, hogy lenni, vagy nem lenni ? És felelt is rá, hogy ha lehet, akkor inkább lenni még ha egy kicsit nehéz is, ha sokszor tragikomikus is, de édes jó Istenem, mi egyebet is lehet mást tenni ? Esetleg győzni is lehet, persze nem az egész világot legyőzni, csak egyes részleteit. Győzelem ez ? Kétségtelenül az, még akkor is, ha minden egyes győzelemmel fáradtabb és keserűbb lesz. Ez viszont nem a boldogság. Legfeljebb vigasz. És ez is valami. A legtöbb, ami adható és kapható.

Ilyen hiteles adatok és még hitelesebb hazugságok és elképzelések alapján írtam meg Charlie Chaplin whitechapeli életének egy esztendejét. Ez a regényem *Burleszk* címen folytatásokban jelent meg a *Magyar Hírlap* című napilapban. Harminc évvel ezelőtt. Azóta megjártam Londont és nem mentem ki Whitechapelbe. Most jelenik meg Chaplin önéletrajza is. Nem fogom elolvasni. Bizonyára kétségbe vonnám hitelességét. Inkább vállalom a bűnt, az eljövendő Chaplin-kutatók szidalmait, hogy akadt egy elvetemült álíró, akinek fércmunkájában egyetlen helvtálló adat sincs, sőt a jóhiszemű olvasó még azt is gondolhatja, hogy Charlie Chaplin korának legnagyobb művésze negyvenöt éves korában Budapesten született.

ENCZI ENDRE

ANDRE LANG vezetésével új színház nyílik Párizsban. A „Szerzők Színháza" eddig sehol be nem mutatott darabokat visz színre s nem a nagyközönség, hanem a szakmai érdeklődők számára. A színműveket meghívott szakemberek, színigazgatók, filmproducerek, irodalmi ügynökségek vezetői, a Rádió, a Televízió delegátusai előtt mutatják be, egy alkalommal. A színház feladata, hogy új művekre és új szerzőkre hívja fel a figyelmet. Január 1-e óta több mint 200 kéziratot nyújtottak be az olvasóbizottsághoz, amely rendkívül szigorúan bírálja el a műveket, mivel a színház el akarja kerülni, hogy a dilettantizmus pártfogolásának árnyéka vetődjék rá. A színdarabokat névtelenül kell az igazgatósághoz beküldeni.

*

A HÁROM LEGNAGYOBB olasz írótól és költőtől — Dante, Bocaccio, Petrarca — egyetlen hiteles aláírást sem találtak eddig. Bocaccio állítólag bizonyos ideig mint írnok is tevékenykedett, maradt is fenn tőle több sajátkezű kézirat, de aláírást eddig sehol sem találtak. A levelét és aláírását most egy könyvben fedezték fel, amelyet egy könyvkötőmester ajándékozott a perugiai Állami Levéltárnak. Egy XVI. századi pergamentkötésben rejtőzött a tízsoros levél, amelyet Bocaccio a dél-francia Avignonba, a pápa akkori székhelyére, egy Del Chiaro nevű pénzváltóhoz intézett 1366. tavaszán. A tinta, mellyel a levelet írta, koromfekete maradt, ami annak köszönhető, hogy a levél évszázadokon át nem kapott fényt. A levélben ismételten felkéri Del Chiarót, emlékeztesse V. Orbán pápát arra az ígéretére, melyet neki, Bocacciónak tett egy korábbi avignoni látogatása alkalmával. Hogy mire vonatkozott az ígéret, azt sohasem fogjuk megtudni. Még azt sem sejthetjük, hogy el[illegible] levélre érkezett-e válasz, mert a levél hátoldalán csak a pénzváltó feljegyzése olvasható arról, hogy mikor kapta kézhez a levelet. A dátum tanúsága szerint a levél Firenzéből 30 nap alatt tette meg az utat Avignonba.

*

FRANK WEDEKIND irodalmi hagyatékát megvásárolta a müncheni Városi Könyvtár. A gyűjtemény az író értékes kéziratait, naplóját, drámavázlatait, kézzel írott dalszövegeit, színpadképeit, sajtókritikák részleges gyűjteményét, valamint Frank és Tilly Wedekind levelezését tartalmazza.

*

A LEGOLVASOTTABB ifjúsági írókról szerzett be adatokat az egész világból a frankfurti „Deutscher Börsenverein für Buchhandlung". Az információk szerint a sorrend a következő : Jules Verne, Enyd Blyton, Hans Christian Andersen és Charles Dickens.

Irodalmi Ujság

A FORD ALAPÍTVÁNY küldöttsége Frederick Burkhard professzor vezetésével tárgyalásokat folytatott Budapesten a Ford-ösztöndíjak felhasználásának a magyar szakemberek részére történő kiterjesztése lehetőségeiről.

*

A NEMZETKÖZI FORMENTOR irodalmi díjat Salzburgban adták ki. A tízezer dolláros díjat Gisela Elsner, a Rómában élő német írónő kapta „Die Riesenzwerge" (Az óriástörpék) című regényéért.

*

A MEFESZ 8. évi közgyűlése, művelődési és oktatásügyi tájékoztató iroda (C.P. 162. Genève I. Suisse.) felállítását határozta el abból a célból, hogy ösztöndíjra érdemes magyar diákok (világnézeti különbségre való tekintet nélkül) Nyugaton folytathassák tanulmányaikat. Kérik a magyar emigráció segítségét, hogy a felnövekvő nemzedék látóhatára szélesedjék, szellemi egyensúlya helyreálljon és az ösztöndíjasok Magyarországra visszatérve, magukkal vigyék a nyugati kultúra, a demokrácia és a szabadságeszmények szellemét.

***

ARTHUR MILLER írta a „The Market Place" című film forgatókönyvét. A filmet William Wyler rendezi és hőse egy fiatal áruházi eladónő, aki szerencsétlenné teszi a férfiakat.

*

TOULOUSE-LAUTREC néhány litográfiája, köztük a Moulin Rouge híres plakátja is, árverésre került New Yorkban. Hatezer dollárért kelt el.

*

A FIATAL MOZART arcképe volt a salzburgi Mozart Múzeum egyik büszkesége. Művészettörténészek most megállapították, hogy az arckép Franz Thaddäus Heibling, a XVIII. században élt festő műve és gróf Firmian Károly udvari zenészt ábrázolja. A megállapítás bizonyítékai közt megemlítik, hogy a koponya formája és a szem színe eltér a Mozartról készült egyéb festményektől.

*

BARTÓK-FESZTIVÁLT rendeztek május végén Regensburgban. Az ünnepségeken részt vett Bartók Béla özvegye és ifj. Bartók Béla.

*

AZ ÜNNEPI KÖNYVHÉT május 23-án kezdődött Budapesten és május 31-ig tartott. A Könyvhétre 63 mű jelent meg.

*

TABÓDY KLÁRI operettszínésznő festő lett. Több mint tíz évig tanult Oskar Kokoschkánál és most képeit a müncheni Gurlit Galériában állította ki. A tárlat albumához Kokoschka írt ajánlást és Aldo Carpi, a milanói „Accademia di Breda" igazgatója méltató előszót.

FERDINÁNDY GYÖRGY „Le seul jour de l'année" (Az év egyetlen napja) című novelláskötetének kéziratával nyerte el az Antoine de Saint-Exupéry irodalmi díjat. A kötet névadó novellája az Irodalmi Újságban jelent meg.

*

RADNÓTI MIKLÓS egyik ismeretlen írása került elő Szegeden. A gépirásos kéziratot Dr. Kalmár Lászlóné, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának egykori tagja őrizte meg.

*

AZ AMERIKAI „Midwestern News" című újság írta a Shakespeare-ünnep alkalmából: „Stratford-on-Avon valóban csodálatos város. Ebben a városban 16.000 ember él egyetlen halottból, Shakespeare-ből."

*

LUCERNBEN bemutatták Farkas Ferenc „A bűvös szekrény" című vígoperáját.

*

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT született Darnay Kálmán, a Balatonvidék polihisztora, régész, néprajzos és iparművész. A centennárium alkalmából emlékkiállítás nyílt a sümegi Kisfaludy Múzeumban.

*

A CSEHSZLOVÁKIAI idei irodalmi Állami Díjat Laco Novomesky és Ladislav Mnacko kapta Mindketten szlovák írók. Novomesky a Gottwald-rezsim alatt több évi börtönbüntetést szenvedett.

***

ÖTSZÁZ ÉVES, gót betűs felirat került elő a Budai Várban az Úri utca egyik újonnan kibontott házfalából.

***

A NÉPSZABADSÁG kegyelettel emlékezik meg Dr. Zöld Sándor volt belügyminiszterről, aki 1951. áprilisában Rákosi üldözése elől családjával öngyilkosságot követett el.

***

A VÖRÖSMARTY CSALÁD egykori présházát a Velencei tó északi partján, a Meleg hegyen újjáépítik.

LENDVAY ANDOR operaénekes 63 éves korában Budapesten elhunyt. Fiatal korában gyakran vendégszerepelt külföldön. Hosszabb ideig tagja volt a Müncheni Operaháznak is. A Budapesti Operaházban 1934 óta az operairodalom szinte valamennyi baritonszerepét énekelte.Az 1949-50-es tanévtől a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanára volt.

*

A JARDIN DES ARTS című francia művészettörténeti folyóirat 1964. áprilisi számában Marcel Brion akadémikus, ismert műtörténész közöl rendkívül elismerő, hosszú ismertetést Csontváry Kosztka Tivadarról. A cikket Csontváry tíz képének reprodukciója kíséri.

*

TOMPA LÁSZLÓ erdélyi magyar költő hosszas betegség után 85 éves korában elhunyt. Nemcsak férfias, komor lírája, de műfordításai is megbecsülést szereztek a költőnek.

*

RÁTH MÁTYÁSNAK, az első magyar hírlap szerkesztőjének emlékére emlékművet emelnek Győrött a róla elnevezett téren.

*

BATSÁNYINÉ BAUMBERG GABRIELLA szobrát avatták fel Tapolcán. Az osztrák költőnő Batsányi János költőnek volt a felesége, és hamvait 30 évvel ezelőtt szállították haza Linzből.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Kiosztották a Cannes-i Filmfesztivál díjait

Május 15-én a díjak kiosztásával ért véget az idei Nemzetközi Filmfesztivál.

A Fesztivál nagydíját „A cherbourgi esernyők" című francia film kapta. Rendezője Jacques Demy, főszereplői : Catherine Deneuve, Anne Vernon és Castelnuovo. A film zenéjét Michel Legrand írta.

A zsüri különdíját „Az asszony a dünán" című japán film nyerte el. Rendezője : Hiroshi Teshigahara.

A legjobb filmszínésznő díját Anne Bancroft „A tökmagevő" című és Barbara Barrie „Egy krumpli, két krumpli" című amerikai filmek szereplői együttesen kapták.

A legjobb filmszínész díját Páger Antal a „Pacsirta" című magyar és Saro Urzi „Elcsábítva és elhagyva" című olasz film főszereplői között osztották meg.

A Katolikus Nemzetközi Filmszövetség díját ugyancsak „A cherbourgi esernyők" és a brazil „Szárazság" című filmek nyerték el.

A művészi és kísérleti film díját a „Szárazság" című filmnek ítélték.

A Nemzetközi Kritikusok díját „Az útitársnő" című lengyel film kapta.

Az arany belépőjegyet, a mozigazgatók díját, két francia film kapta : „Százezer dollár a szélben", melynek rendezője Henri Verneuil, írója Michel Audiard és André Hunebelle „Banko Bangkokban" című filmje.

A Filmírók Szövetségének díját „A szakállas nő férje" című olasz és „A visszájára fordított élet" című francia filmnek adták.

A Filmtechnikusok Legfelsőbb Tanácsa dicséretét „A cherbourgi esernyők" kapta.

*

HERBERT VON KARAJAN a Bécsi Operaház világhírű művészeti igazgatója lemondott tisztségéről. Lemondólevelében egészségi állapotára hivatkozott, bár úgy vélik, hogy elhatározása mögött személyes okok húzódnak meg. Tárgyalások folynak arról, hogy karmesterként továbbra is működjék az Operaházban.

*

AZ ORIENT EXPRESS, amely az utóbbi években Párizstól csak Bécsig közlekedett, május végétől ismét Budapestig jár. Menetideje Párizstól Budapestig 22 óra. Az Orient Express 1883. június 5-én indult először útjára Párizsból Kelet felé. A luxuskiállítású szerelvény kocsijait faburkolat díszítette, az ülőhelyeket vörös bársonnyal vonták be és a szalonkocsikban selyemmel tapétázott székeket helyeztek el. A kutyák számára külön osztályt állítottak be. Az út Isztambulig 60 órát tartott. A második világháborúban már elvesztette luxus jellegét. 1946 után egy ideig még Budapestig közlekedett, de 1961-ben már egyetlen utas nélkül érkezett Hegyeshalomra. Ekkor szüntették be a Bécs és Budapest közötti járatot.

NÉMI BOSSZANKODÁS - VAN EZ ÚGY

(*Folytatás a 6. oldalról*)

én a szíves módot nem olvasom ki a darabból, de nem lehetetlen, hogy azok jobban tudnak olvasni, „kik a dráma olvasásából dús hasznot remélnek". Ez vonatkozik a Broadwayre, vonatkozhat esetleg a kiadóra, de semmi esetre sem az íróra aki mint író s nem mint olvasó kap honoráriumot.

ÉS MOST, függetlenül Faragó László megrovásaitól, hadd mondom el azt, ami a frankfurti tárgyalás folyamán jutott eszembe. Nagyon hiszem, hogy Hochhuthnak darabja megírásával nem az volt a szándéka, hogy a vádat a Pápára hárítsa s hazáját fehérre mossa, — ezt ugyanis többen hangoztatták katolikus oldalról. Viszont függetlenül a drámaíró szándékától ilyesvalami lesz, vagy lehet a következménye. A német ember azt mondhatja : vajon szabad bennünket igazságosan kipellengérezni, mikor a legfőbb erkölcsi erő nem figyelmeztetett intő szóval, szent haraggal a szörnyűségekre.

*

MIÓTA ezt a helyreigazítást megírtam, az Irodalmi Újságban számos érdekes hozzászólás jelent meg s a szerkesztőség oly figyelmes volt, megkérdezte tőlem, nem kívánok-e ezekre reflektálni. De hát a Premio „Città di Roma" óta önérzetem oly irgalmatlanul megnövekedett, hogy alig is mondhatok egyebet, mint hogy „Roma locuta". Akik egy kissé ismerik írásaimat, azok tudják, hogy ez a kijelentés — mókás fintor. Tény azonban, hogy „causa finita", már tudniillik számomra, ki ebben a kérdésben minden további vitától tartózkodni kívánok.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

IRODALMI ÚJSÁG ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

EURÓPA
EGYETLEN MAGYAR
könyvantikváriuma

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE

Wien, I. Bräuner Str. 2.

HIRÜNK A VILÁGBAN

OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005
Washington 13 D.C., U.S.A.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 12. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. június 15.

A NAGY CSEND

Hat éve történt, egy napsugaras reggelen. Az újságárusok ott árusították az utcasarki bódékban a reggeli lapokat, mint minden reggel. A trafikosok eladták a munkába sietőknek a Kossuth cigarettacsomagokat és mellé a vásárlók által kiválasztott lapot. Nem volt nagy választék, akkora volt mint most, csak a tartalma volt veszélyesebb és robbanékonyabb az újságoknak. Óvatosan kellett kinyitni, sohasem lehetett tudni hogy a "Népszabadság" feketén és egyenletesen nyomott betűi mögött milyen támadás indult épp a mai reggelen, nem akarki, hanem éppen az újságlapot szétbontó olvasó ellen.

Ezen a reggelen nem kisarányú támadás történt a magyar olvasó ellen. A "Népszabadság" közleménye hideg törvényszéki nyelven közölte, hogy Nagy Imrét, Maléter Pált, Szilágyi Józsefet és Gimes Miklóst kivégezték. Ilyenfajta közleményhez nem volt szokva a magyar olvasó. Ahhoz nagyjából hozzászokott, hogy az 56-os eseményeket megtorlás követi. Olvasott a különböző perekről. Hallott különböző súlyos büntetésekről. A súlyos büntetésekből azonban le lehetett néha alkudni. A nagyon ismert és nemzetközi tiszteletben álló személyek életét nem merték nyíltan veszélyeztetni. Sok fiatal került puskacső elé vagy akasztófa alá, az járt közszájon. Ezek ismeretlen nevű, ismeretlen sorsú magyar fiatalok voltak. Nagy Imréről, az elhurcolt magyar kormányfőről és társairól általában az volt a vélemény, hogy az oroszok tartják őket fogságban, egyelőre, de az is lehet, hogy "ha a helyzet megszilárdul", Kádárék kieszközlik majd a szabadulásukat. A békére irányuló nemzetközi tárgyalások látszólag mélyebb mederben folytak, mint azelőtt. Magyarországon járt röviddel a júniusi napok előtt Hruscsov. beszédeket tartott, és beszédei nem voltak különösen vérengzőek. Nem látszott az sem különösebben, hogy a Kádár-kormány ki akarná terjeszteni továbbra is az akkor már másfél éve lezajlott forradalom megtorlását. Az meg a legkevésbé látszott, hogy új, nagy hullámokat akar felverni ebben az ügyben.

De még ha lettek volna is ilyesfajta jelek, arra nem igen gondolhatott senki, hogy nem közönséges bombát, hanem valóságos atombombát fog felrobbantani a kormány, népe kellős közepén.

A júniusi napfényes reggel kék ege pedig pontosan atombombarobbanást hozott a kis, széttépett és széttiport Magyarországra és fővárosára. Így szállhatott le körülbelül, tizenhárom esztendővel korábban Hirosima fölé, az ejtőernyős rém. Ott testek százezreit tépte szét, a tavaszi napfényben, itt reményekét millióit.

Ilyenféle eseményekre mondja a köznyelv, hogy derült égből villámcsapás. Ilyen az atombomba. Ilyen volt Nagy Imréék kivégzésének a híre.

De a hirosimai atomrobbantásnál az 1958-as budapestinek sokkal kevésbé lehetett világosan látni a stratégiai okát. Budapest nem volt olyan helyzetben hat évvel ezelőtt, hogy deklarált háborúban állt volna Moszkvával, vagy valamely veszélyesnek tartott népi megmozdulást kellett volna leszerelni, vagy hogy a hatalom birtokosai attól féltek volna hogy a világközvélemény meghátrálásra készteti őket s helyükbe visszakényszeríti a törvényességet, az elfogott és meghurcolt Nagy Imre-kormányt.

A világ dolgai ebben az időben inkább a békés tárgyalások útján jártak. A keleti országokban is békés húrokat pengettek nemzetközi téren. Magyarországon határozott jelek mutattak arra, hogy a Kádár-kormány nem törekszik mesterségesen élesztgeni a forradalom fájdalmas emlékeit, úgy találja, hogy bejövetelével, kegyetlen intézkedéseivel, önmagát újra meg újra megcáfoló közleményeivel, állandó semmibevevésével az embereknek : eléggé elmélyítette a terrort. A szputnyikok felbocsátása nemzetközi érdekességet biztosított az oroszoknak. Hruscsov hatalmának megszilárdulása enyhülést ígért abban, hogy nem kell folyton rálicitálnia "keménységben" a sztálinistákra. A gyárak kéménye füstölt. A földeken, ha nem is nagy buzgalommal, keserű mormogás közt, de munka folyt. A titkosrendőrség mindent megtett, amit megtehetett már, mindenütt ott volt, ahol ott kellett lennie, mindent tudott, amit tudni akart. Nem sokat tudhatott, csak annyit: az emberek nyugalomra, békére vágynak, ezt remélik az elkövetkező napoktól és évektől. Nem felejtették el az októberi forradalom mámorát, nem is felejthették el. Nem felejtették el a novemberi hitszegést, gyilkosságokat, rombolást, hazugsághadjáratot sem. De nem foglalkoznak vele különösképpen.

Kissé olyanféle helyzet volt akkor — hogy úgy mondjuk : kicsiben — amilyen az elmúlt és a mostani esztendőben, Magyarországon. A békés kibontakozás ígérete és vágya az emberekben. A vita határozottan arról folyt, hogy béke lesz-e vagy háború. Mind többen voltak, akik azt mondták: béke lesz. Mind több jelet tudtak összegyűjteni az emberek arra, hogy most már "békében hagyják őket", minden tekintetben, nemzetközileg is, és rendőrileg is. Sokan beszéltek arról ebben az időben Magyarországon, hogy szörnyű dolgot vittek végbe az oroszok és Kádárék másfél évvel azelőtt, de hogy talán a szörnyűség súlya alatt lassan új politikát kezdenek és a megegyezés felé haladnak. Mind inkább értelmetlennek látszott ellene fordulni a nemzetközi közvéleménynek, és legalább olyan értelmetlennek tűnt, hogy egy, a jövőjét megalapozni kívánó kormány a saját népe ellenére cselekedjék nap mint nap.

A derűs júniusreggeli lapelárusítás a közleménnyel tehát borzalmas, durva ütést mért az emberek agyára. A legtöbb helyen nem a puszta szánalom, nem a sajnálat, nem is a düh volt a legelső reakciója az embereknek, ahogyan a hazulról azóta nyugaton járt hazánkfiai mesélik, hanem egy szörnyű mondat :

"Háború lesz".

Ahogyan a hirosimai bomba azt juttatta, nyilván utoljára, az áldozatok eszébe : "Új utakra tért a háború", itt is hasonló reakciót váltott ki az esemény. Új utakra tért a nemzetközi helyzet, veszélyes, véres, háborús útra. Nagy Imre, akinek az életét és biztonságát a jelenlegi államfő többször a nyilvánosság előtt garantálta, akinek az életéért és biztonságáért nemzetközi jogi nyilvánosság előtt más keleti államok többször feleltek, váratlanul, minden előjel nélkül, a legkegyetlenebb módon a vérpadra került.

Azt mindenki elfogadta lassanként, hogy Nagy Imrét valahol amolyan számüzetésfélében tartják. Túl nagy a népszerűsége Magyarországon ahhoz, hogy nyilvánosan előtérben tarthassák személyét. Talán az oroszok "sakkfigurának" próbálják megőrízni, valamilyen nemzetközi megoldás céljára ? Talán örök számüzetésben akarják tartani, hogy közben népe elfelejtse ?

Ezen a júniusi reggelen mindenki hirtelen a mélyéig látott a politikai szörnyűségek vermének. Másfél évvel előbb megmutatta ugyan az orosz birodalom, hogy nem törődik egy egész nép szabadságvágyával, tankokkal és ágyúkkal letiporja. Másfél évvel korábban megmutatta egy bábkormány, hogy nem törődik igazsággal, népe akaratával : az általános megvetés és gyűlölet ellenére megjelenik, népe nyakára ül, mint annyi helytartó a történelemben, s megkezdi elnyomó kegyetlenkedéseit. Azt azonban talán senki Magyarországon nem várta — mint ahogy a világban még kevésbé — hogy másfél év után hirtelen újra megnyitják a vermet és még egy, még mélyebb látképet mutatnak meg a mélyén. Egy ország- és világszerte tisztelt becsületes ember, törvényes kormányfő kínhalálát.

Szóvirág lenne azt mondani, hogy ezen a júniusi reggelen minden magyar fellépett Nagy Imrével és társaival a vesztőhelyre. Nem lépett fel. Ők négyen léptek fel, Nagy Imre, Maléter Pál, Szilágyi József, Gimes Miklós : négy tiszta és ártatlan hazafi. A többi magyar megvette és elolvasta az újságot, amelyben múlt időben állt a rettentő közlemény. "A halálos ítéleteket végrehajtották." Munkájába ment mindenki, mert el kellett menni a munkába. Nem is sokat beszéltek róla az emberek. Mindenki szólt róla néhány szót. "Olvastad ?" "Olvastam." Ettől a naptól kezdődött a nagy-nagy csend, mint Hamletben a dán királyfi végszavától kezdve : And now the silence. A hatalmas dráma lejátszódott, első szavától utolsó jelentős dialógusáig. A többi már csak epilógus : Horatio, a jóbarát fogadalma, kötelezettsége, hogy mindent elmesél részleteiben az utókornak, mindent, a gyilkosságot, az árulást, a jószándékot, az erkölcsi nagyságot, a tragikus bukást. És Fortinbras elkésett megérkezése, amint megfúvatja a harsonákat, sort lövet s pajzson viteti elő a testet, magasra emelve.

Nagy Imre teste ma még ismeretlen sírban nyugszik, hű harcostársaival. A végszó csendje még ott lebeg az ország fölött. A csend nem feltétlenül néma. Nagy Imréről nem tartanak ma előadásokat Magyarországon. A tárgyat elkerüli a hivatal, és elkerülik az emberek is. Azt sem lehet mondani, hogy otthon sok szó esnék 56-ról, Nagy Imréről, forradalomról. Néhány éve még *politikai test* volt ez a téma. Politikai titkosrendőri feladattal megbízott főnökök megkérdezték beosztottjaikat : igazságosnak tartja-e Nagy Imre kivégzését. Ez a divat ma már elmúlt. A csend egyre vastagabb, egyre áthatolhatatlankus prózával őrizték meg tetteiket és nevüket. Magyarország népét ha meggyötörték és megtizedelték is, nem hajtották el rabszíjon a sztyeppékre mint a régi kánok (vagy más népekkel az újkori kánok) tették. Ott van, helyben, a nép, amellyel az 1956-os eposz megtörtént. Sok családnak titkos sírja van, mely alatt fiatal sarja fekszik. Az eseményekre mindenki emlékszik. Csend van most körülötte, a nagy titkos sír körül. De Hamlet példája is azt mutatja, hogy a csend : valóságos drámai szükségszerűség a hős holtteste fölött. A nagy drámaíró követte a dráma szabályait és az utolsó felvonásba belesűrítette a közhírré tételt, a rehabilitációt is. Kádár János nemrégen kijelentette a "Le Monde" újság olvasóinak, hogy sohasem fogják Nagy Imrét és társait rehabilitálni. Ez azt jelenti, hogy amíg tehetik, erőszakkal őrzik a csendet a rémtett fölött. Dehát a "kizökkent időt", Arany János Hamlet-fordításának szavaival élve, mindig "helyretolja" valaki. A magyar forradalom idején Nagy Imre mondhatta volna el Shakespeare-rel — és Arany Jánossal — : "kizökkent az idő, oh kárhozat hogy én születtem helyretolni azt." Helyretolta, helyre kellett tolni. De a kizökkent idő visszaüt. Hamletnek holtan kellett feküdni, talán hosszú ideig, amíg végleg helyreállt az idő mérlege, és Fortinbras megfújathatta az igazság fanfárjait.

Fortinbras lehet akárki és akármi : az idő sodra maga. Nagy Imre és minden társa holtan fekszik és némasag övezi. Mindenki várja azt az időt Magyarországon, amely el fog jönni, utcáival, szobraival, és főleg eszményeivel, tisztaságával, becsületességével és erejével, mely eddig még mindenki fölött megszólalt.

A hősök sem tűnnek el nyomtalanul. Nemcsak a nomád népek gyűjtötték össze, nemzedékről nemzedékre hőseik emlékét. Miért hinnénk, hogy csak ők voltak azok ? Énekszóval és ritminabb a név és az esemény körül.

De nyilván megjelenik a tiszta tekintetű, szemüveges, bajszos, zömök nagy magyar azoknak a képzetében, akik megölték. Nem shakespeare-i a mai élet sodra : gyorsabb, gyakorlatibb, bizonyos értelemben kegyetlenebb is. De a fő emberi tulajdonságok Shakespeare óta megmaradtak. A lelkiismeret csak feltámad, akármilyen tumultuózus a napi élet.

WIKTOR WOROSZYLSKI

Itélet

Hamis bírák kezébe
vettetésre ítélve
hamis tanúk szájára
adva szabad prédára

kerek cella földgolyó
magányára ítélve
átharapott nyelvvel
kerengve üres térben

dátumtalan névtelen
kínhalálra ítélve
Kötel Golyó Máglyatűz
s nincsen ajtó az égbe

s még : titkos temetésre
zajos elfeledésre
harsonás feltárásra
és örök hallgatásra

1958. június

Lengyelből fordította : Gömöri György

JÚNIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Nagy Imre kivégzésének hatodik évfordulóján (1. old.)

Ignotus Pál: Bolyongás közben (3. old.)

A szovjet és a francia sajtó vitája a Cannes-i Filmfesztiválról (4. old.)

Aczél Tamás: Szilárd Leó utolsó könyve (4. old.))

Ugray Attila a budapesti „Kritika" című folyóiratról (5. old.)

Korondy András elbeszélése: Az ártatlanok (6.-7. old.)

Albert Pál egy Renaudot-díjas francia regényről (8. old.)

Józsa János: Domahidy Miklós új regénye (9. old.)

Vajda Albert karcolata: Sikerült fenntartani a világbékét (9. old.)

Lehoczky Gergely: Szürrealista kiállítás a Galerie Charpentier-ban (10. old.)

Makkai Ádám: Egyszer egy királyfi mit gondolt magában (11. old.)

Kannás Alajos, Parancs János, Tüz Tamás és Wiktor Woroszylski versei

Az 100 Sorában, Glosszák, Hírek

A veszteség,

amely Nehru halálával Indiát és a világot érte, ma még nehezen felmérhető. Egy több mint 300 millió lakosú, sok nyelvű, sok nemzetiségű ország veszítette el benne azt az embert, aki egységének élő szimbóluma volt, a világpolitika pedig azt a férfit, akinél kevés meggyőződésesebb híve akadt a békének, a semlegességnek s annak a gondolatnak, hogy a konfliktusokat nem a fegyverek erejével, hanem tárgyalások útján kell megoldani.

Ha volna eleve elrendeltetés, a sors Nehrut mintha pontosan arra szánta volna, hogy ne az legyen, aki lett. Gazdag és előkelő családból származott, amely az angol gyarmatosításnak inkább a napos, mint az árnyas oldalait ismerte, a szép és tehetséges fiatalember Anglia legjobb egyetemeit végezte el, hogy azután évekkel utóbb kesernyésen megjegyezze : Minden egyetemi évemért két évvel fizettem az angol börtönökben. Életére, pályafutására elhatározó hatással a Gandhival való találkozása volt. Noha származása, vérmérséklete s elképzelései is különböztek Gandhiétól, felismerte a szent öregben az egyedülálló lehetőséget India függetlenedésének útján, s feltétel nélküli hívévé szegődött. Gandhi ugyanakkor felismerte Nehruban azt az embert, aki méltó örököse lesz.

A szerep, amelyet 18 éven át töltött be országa élén, nem volt egyszerű és nem volt mindenben sikeres. Káprázatos teljesítménye, hogy Indiát sikerült demokráciának megtartania és országának nemzetközi tekintélyt tudott kivívni egy olyan világban, ahol a tekintélyt nem egyszer a hadosztályok számával és a fegyverek minőségével mérik. De bármennyire szerette volna is, a békés eszközök és a semlegesség elvének nem tudott maradéktalanul érvényt szerezni gyakorlati politikájában. Az indiai közhangulat és a portugálok makacssága rákényszerítette őt, hogy fegyveres erővel csatolja vissza Indiához Goát és ami ennél is súlyosabb csalódást okozott neki : a kínaiak támadása Indiát háborúba sodorta, megmutatta a hatalmas ország katonai felkészületlenségét s Nehrunak, az afro-ázsiai egység bajnokának egy másik ázsiai ország ellen az európaiakhoz és az amerikaiakhoz kellett folyamodnia segítségért.

Mi, magyarok, akik ugyancsakarra törekedtünk, hogy országunk semlegessé váljék egyik távoli, de természetes szövetségesünket tiszteltük benne. Éppen ezért tagadhatatlan volt csalódásunk, hogy 1956. november 4-e után, amikor a szovjet intervenció eltiporta a semleges Magyarországot, az az India, amelyik oly egyértelműen bélyegezte meg a szuezi háborút, nem állt ki a magyar forradalom ügye mellé. Talán nem túlzás azt mondani, hogy Jawaharlal Nehruban a lelkiismeret hangja szólalt meg, amikor két évvel utóbb, Nagy Imre kivégzésekor már nem habozott és saját elveihez híven, a legnagyobb határozottsággal kijelentette : "Példája ez annak, milyen kegyetlenséggel és aljassággal járnak el a kommunisták céljaik érdekében és figyelmeztetés mindazoknak, akik esztelenül követik a kommunistákat Indiában."

Az örökség, amelyet Gandhitól vett át, súlyos volt s ő mindent megtett, hogy becsülettel és egészében véve eredményesen töltse be hivatását.Nem sokkal könnyebb az az örökség sem, amelyet utódjára, Lal Bahadur Shastrira hagyott : Indiát kormányozni s Jawaharlar Nehru helyét betölteni roppant méretű s nem irigylésre méltó feladat.

D. M.

Az IDŐ Sodrában

Washington, Bukarest, Moszkva

Az Egyesült Államok és Románia közös megegyezés alapján diplomáciai képviseletüket nagykövetségi rangra emelték. A Washintonban közzétett közös nyilatkozatot kéthetes tárgyalás előzte meg az amerikai hivatalos szervek és a Gheorghe Gaston-Martin vezete román küldöttség között.

A diplomáciai kérdéseken kívül az amerikai-román nyilatkozat elsősorban a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének kérdésével foglalkozik. A nyilatkozat szövege hangsúlyozza, hogy a tárgyaló felek az alábbi pontokban közös véleményre jutottak:

1) Az Egyesült Államok beleegyezett abba, hogy Romániával szemben érvényesíti az ún. „általános engedély" eljárását, amely lehetővé teszi, hogy az amerikai termékek nagy részét külön egyéni engedély nélkül exportálják Romániába. Ezenkívül az amerikai kormány hozzájárult ahhoz is, hogy megadja a kiviteli engedélyt bizonyos ipari felszerelési javakra is, amelyek iránt a román küldöttség különleges érdeklődést tanúsított.

2) A két kormány megegyezett abban, hogy kölcsönösen biztosítja az ipari tulajdonjog védelmét. Megegyezés történt arra nézve is, hogy az amerikai cégek és a román hatóságok által kötött szerződések körüli esetleges nézeteltérések esetén a vitás kérdésekben egy harmadik ország vagy egy nemzetközi bíróság dönthet.

3) A két ország elismerte, hogy a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének két irányúnak kell lennie. A román küldöttség hangsúlyozta ezenkívül azt is, hogy a megkülönböztető vámtarifa, amellyel az Egyesült Államokban a Romániából érkező termékeket sújtják, megakadályozója lehet ennek a kétoldalú fejlődésnek. Az amerikai küldöttség tudomásul vette a románok megjegyzését, és kifejtette az amerikai törvényhozásnak a kérdésre vonatkozó rendelkezéseit. A két küldöttség megegyezett abban, hogy tanulmányozni fogják annak a klauzulának a kérdését, amely a „leginkább támogatott országra" vonatkozik, s amelynek engedménye a Szenátus kedvező szavazatától függ. (A kommunista országok közül eddig Jugoszlávia és Lengyelország részesült ebben az engedményben.)

4) A két ország kereskedelmi kapcsolatainak elősegítése érdekében tanulmányozták egy amerikai kereskedelmi hivatal felállításának lehetőségét Bukarestben. Másrészt viszont a román küldöttség kijelentette, hogy a New York-i román kereskedelmi képviselet tevékenységét szívesen kiterjesztenék.

5) A két kormány megegyezett abban, hogy az üzletemberek és a kereskedelmi képviseletek tevékenységét és mozgáslehetőségét kölcsönösen megkönnyítik.

Ami a politikai kérdéseket illeti, a két ország, azonkívül, hogy követségét nagykövetségi rangra emelte, elhatározta azt is, hogy konzuli kapcsolatait megjavítja. Az új konzuli megegyezés megvitatására szeptemberben kerül sor Washingtonban.

A két küldöttség utolsó találkozója után Averell Harriman, amerikai államtitkár és Gheorghe Gaston-Martin, román miniszterelnökhelyettes a két kormány nevében annak a reménynek adott kifejezést, hogy a közös határozatok végrehajtása az Egyesült Államok és Románia viszonyának megjavításában komoly haladást jelenthet.

Az AFP Washingtoni jelentése szerint Románia bejelentette igényét, hogy szívesen vásárolna az Egyesült Államoktól egy vagy több, atomenergiával müködő elektromos centrálé felépítéséhez szükséges felszerelést. Románia már februárban hasonló kéréssel fordult Angliához, de az angol kormány akkor tagadó választ adott.

Az Egyesült Államok most azt válaszolta: az üzletkötés előzetes feltétele, hogy Románia kötelezi magát a Bécsben székelő Nemzetközi Atomenergia Hivatallal szemben: aláveti magát az ellenőrző eljárásoknak, s ezzel szavatolja, hogy az atomenergiát kizárólag békés célokra használja fel. Abban az esetben, ha Románia ennek a feltételnek eleget tesz, az Egyesüllt Államok kormánya kész arra, hogy szövetségeseitől kérje annak a tilalomnak a feloldását, amely nem engedélyezi ezeknek a felszereléseknek a kiadását kommunista országok számára. Ehhez az engedélyhez a NATO-hatalmak egyhangú jóváhagyása szükséges.

Az amerikai hivatalos körök hangsúlyozták, hogy az atomreaktorok eladását illetően a Romániával folytatott tárgyalások még csak kezdeti stádiumban vannak. Annyi azonban máris nyilvánvaló, jegyzi meg az AFP jelentése, hogy a kormányszinten folytatott megbeszélések, amelyek a közös nyilatkozat közzétételét megelőzték, eléggé biztatóak voltak ahhoz, hogy a román küldöttség kapcsolatba lépjen azokkal az amerikai magánvállalatokkal, amelyek alkalomadtán a tervbevett atomcentrálék felszerelését leszállítani tudnák.

Az amerikai-román megegyezés híre egyelőre még nem váltott ki hivatalos kommentárt a keleti tömb országaiban. A nyugati megfigyelők arra azonban mégis felhívták a figyelmet, hogy a Moszkvai Rádió már május 30-án óva intette barátait: ne engedjenek a nyugati technikai támogatás csábításának, s bizzanak továbbra is a KGST-ben. A Moszkvai Rádió ezt a felhívást magyarul (magyar kereskedelmi küldöttség tárgyalt Kanadában), románul és albánul sugározta.

Egyedül a szocialista országok szoros szövetsége biztosítja egységes és ésszerű módon, mondja a Moszkvai Rádió, az egyes országok gazdaságának fejlesztését. Azoknak a magatartása, akik a KGST-t azzal vádolják, folytatja a szöveg, hogy egyes tagállamokat előnytelenebb helyzetben részesít, „szándékosan torzító". A kifejezés, minden kétséget kizáróan, a román vezetőkre vonatkozik. A románok nem is haboztak magukra venni az inget és a Bukaresti Rádió június 5-én éles és gúnyos hangon válaszolt a Moszkvai Rádiónak.

Moszkvából kiszivárgó hírek szerint Hruscsov áprilisban titokban Romániába utazott és megkísérelte leváltatni a román kommunista párt vezetőjét, Gheorghiu-Dejt. A kísérlet nem járt eredménnyel.

L. M.

Novotny köztársasági elnök

a csehszlovák Kommunista Párt főtitkára éppen egy évvel ezelőtt figyelmeztette az újságírókat és az értelmiséget. Hagyjanak fel politikánk bírálatával, mondotta, és zúgolódás nélkül kövessék a Központi Bizottság határozatait. A fenyegetés elsősorban az irodalmi lapoknak szólt, de célzás esett a „Pravdá"-ra, a szlovák párt hivatalos orgánumára is. A „Pravda" akkor engedelmesen fejet hajtott, de a többi újság visszautasította a cseh pártvezér ukázát.

Ezek után várható volt, hogy Novotny a hatalmat nem engedi ki ellenállás nélkül a kezéből. A sáncaikat védő dogmatikusok az elmúlt hónapok során újabb offenzívát indítottak a kulturális lapok, s köztük a prágai „Literarni Noviny" és a pozsonyi „Kulturny Zivot" ellen. Április 3-án a „Rude Pravo", a csehszlovák Kommunista Párt hivatalos lapja nyilatkozatot közölt, amelyben a kulturális folyóiratokat engedelmességre szólította fel. Egy cseh kommunista író, akinek a levele a párizsi „Svedectvi" című folyóiratban jelent meg, részletesen beszámol a Központi Bizottság nyilatkozata körül zajló vitáról.

A levél szerint a nyilatkozat szövegét a **dogmatikusok** készítették elő, akiknek legfőbb szóvívője a „Rude Pravo" főszerkesztője. A szöveget február 17-én terjesztették az ideológiai bizottság elé, de az szótöbbséggel elutasította. A vita során felszólalt a „Kulturni Zivot" című szlovák lap főszerkesztője, a dogmatikusok támadásainak egyik célpontja, és kijelentette: lapjuk a szlovák írók hivatalos orgánuma, s az itt megjelent írásokat a pozsonyi Központi Bizottság jóváhagyta. Ezek szerint pedig az újságot ért bírálatok valójában a Szlovák Kommunista Pártot támadták.

Az ideológiai bizottság gyülésének résztvevői akkor megegyeztek abban, hogy a határozatot az érdekeltek tudomására hozzák, de az ügyet nem viszik a nyilvánosság elé. A határozat azonban, az ígéretek ellenére is, megjelent a párt hivatalos lapjának április 3-i számában. Két nappal később pedig Novotny kijelentette, hogy szigorú büntetésben részesíti azokat, akiken a „meggyőzés" eszköze nem fog.

Számításuk azonban meghiúsult, mivel a csehszlovákiai légkör szemmel láthatóan sokat változott az elmúlt két év során. A csehek tettek néhány langyos ígéretet, és nyugodtan várták, hogy a viharfelhők elvonuljanak. A szlovákok viszont öntudatosan visszautasították a bírálatokat. A „Kulturny Zivot" május 1-i vezércikke, amely az egész szerkesztőség véleményét kifejezte, kijelentette, hogy a lapnak Novotny által bírált politikája egészében véve helyes. **„Semmi sem lenne erkölcstelenebb,** mondotta a vezércikk, **mint fejbólintva elfogadni ezt a bírálatot."** A lap szerkesztősége ugyanakkor azt is megígérte az olvasóknak, hogy az eddig követett útról ezentúl sem kíván letérni.

A csehszlovák párt vezetősége, hacsak nem akarja tekintélyét végleg elveszíteni, nyilván nem nézheti tétlenül ezt a lázadást. Vajon sor kerül-e azokra a szigorú büntetésekre, amelyeket Novotny emlegetett április 5-i beszédében? Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a felelős posztokon rövidesen nagyarányú átrendezést hajtanak végre. Sotola helyére, aki eddig a „Literarni Noviny" főszerkesztője volt, Jungmann, ez a konzervativ nézeteiről ismert irodalmi kritikus kerül majd. A leváltott szerkesztő kárpotlásul az Írószövetségben fog fontos adminisztratív szerepet kapni. A „Literarny Zivot" főszerkesztőjét, Stevecket pedig valószínűleg egészségi okokra való hivatkozással mentik fel munkaköréből.

Ezek az intézkedések ideig-óráig rendet teremthetnek a lázongó irodalmi lapok portáján. Az viszont ugyancsak kétséges, hogy ez a hatalmi beavatkozás tartós eredményekkel járjon. A csehszlovák értelmiség — és főleg a szlovák írók — mozgalma nem egyes, elszigetelt egyéneknek a műve. Egy összeesküvést könnyű felgöngyölíteni, de egy lázadás elfojtásához hatékony eszközökre és sok barátra van szükség. Márpedig Novotnynak egyre kevesebb a megbizható barátja, s a „meggyőzés" fegyverét is hiába forgatja: kicsorbult már ez is, s nem olyan ijesztő, mint a múltban volt.

L. M.

Trónkövetelők

E világban, állapitsuk meg derüsen, a hivatásos forradalmárok és hivatásos funkcionáriusok, a hivatásos békeangyalok és a hivatásos háborús uszítók mellett, jut — úgy látszik — elegendő hely a hivatásos trónkövetelők számára is, akiknek egyetlen feladata, hogy követeljék az őseik elvesztette trónt. Irigylésre méltó foglalkozás. Mi mást mondhatnánk, például, az egyik leghivatásosabb spanyol trónkövetelőnek küzdelmes és nehéz életéről, aki egy nemzetközi vihart kiváltó házasság után, ha a trónt még nem szerezte is meg, de Európa egyik legnagyobb vagyonát kézhez kapta, a szép, holland hercegkisasszony kezével egyetemben? Carlos Hugo herceg, a spanyol karlisták leszármazottja méltán tart igényt a spanyol trónra, már 1833 óta, amikor is VII. Ferdinánd, nem lévén fiúörököse, úgy döntött, hogy a trónt leánya, Izabella fogja örökölni, e jogot azonban Ferdinánd öccse, a kitűnő Don Carlos kétségbevonta s így van ez most már csaknem másfél évszázada. A karlisták, élükön magával a szerencsés hozományú Hugóval, a legvadabb és legfanatikusabb reakciósok, kiknek politikai nézetei aligha emelkednek túl az Inkvizíció korának politikai nézetein s akik Franco tábornok rendszerét megátalkodottan-liberális rendszernek tartják. Franco, persze, úgy használta fel őket, ahogy megérdemelték: a spanyol polgárháborúban a karlista brigádokat küldötte mindig az első vonalba. Jól harcoltak, kétségtelen. Dehát szemük előtt a visszatérő uralom színes álomképe lebegett. Lebeg, azóta is.

Az elmúlt hetek nagy karlista gyülései nem hozták meg a kívánt eredményt: hiába visszhangozták a navarrai hegyek Carlos Hugo herceg nevét, az a 60.000 hívő rojalista, ki e szép vidéken azért gyült össze, hogy a jövendőbeli királlyal és királynővel nézzen szembe, csalódottan távozott a színhelyről. A bátor trónkövetelő, aki két nappal a gyülés előtt még fennen hirdette megjelenésének fennségét, a Caudillo egyetlen szavára, úgy látszik, elvesztette bátorságát. A hívők megjelentek, az uralkodó távolmaradt. Kár pedig, mert a tülekedés a trónért növekvőfélben van. Futnak még: a csinos Juan Carlos de Borbón y Borbón, XIII. Alfonznak, az utolsó spanyol királynak, 26 esztendős unokája, akit a spanyol nemesség, a nagytőke és a magasabb egyházi méltóságok támogatnak, noha nem kérkedhet különös népszerűséggel; valamint Don Jaime Borbón y Battenberg, XIII. Alfonz 55 esztendős fia, aki ugyan egyszer már lemondott igényéről, de nemrégiben újból bejelentette, hogy igényt tart, s kinek népszerűsége, a hírek szerint, az utolsó években erősen növekedett. Talán azért, mert süketnéma. S ha e sajnálatos fogyatékossága nem akadályozta meg, hogy kétszer is megházasodjék, ki tudja, megkadályozza-e, hogy a trónra lépjen? Mostanában divat a trónkövetelés.

T.

A Nobel-díjas fogoly

Albert John Luthuli, a Nobel Békedíjjal kitüntetett dél-afrikai törzsfő, akit követői „élőhalottnak" neveznek, 5 esztendeje él falujában, Groutville-ban, néhány kilométernyire egy, a falunál alig valamivel nagyobb várostól Stangertől. Luthuli bűne, a Nobel-díjon kivül az, hogy vezetője és szervezője annak az Afrikai Nemzeti Kongresszus néven ismeretes pártnak, mely célként az „apartheid" ellen való passzív ellenállás feladatát tüzte maga elé. Elég ok a bünhődésre, a dél-afrikai kormány szerint, főként ha meggondoljuk, hogy Luthuli — számüzve tulajdon falujába — nem adta fel a harcot népe szabadságáért.

A számüzetés öt esztendeje azonban a napokban lejárt. Az alkalom kiválónak igérkezett ahhoz, hogy a kormány megbizottjai felkeressék a Nobel-díjas foglyot, nem azért — persze, — hogy sikert kívánjanak szabadságához, hanem azért, hogy kézbesítsék neki a kormány legújabb rendeletét, mely a letelt öt esztendőt öt újabb évvel toldja meg, ez alkalommal még szigorubb feltételekkel. Minthogy az igazságügyminiszternek, a dél-afrikai törvények szerint, nincs szüksége ahhoz, hogy bárki bűnösségét tárgyszerüen bizonyitsa, Luthuli újabb számüzetésének alapja, hogy a miniszter meggyőződött „ellenséges tevékenységéről a kommunizmus érdekében". Szükségképp, a miniszter azt is megtiltotta e kommunistának, hogy Stangerben istentiszteleten vegyen részt, mert attól tart, hogy jelenléte kivívná az Úristen türelmetlen haragját.

Hogy Luthuli miként vélekedik minderről: köztudomású, annak ellenére, hogy látogatót csak a kormány külön engedélyével fogadhat s falujából nem teheti ki a lábát. Hogyan él? Utóljára szomszédai jelentették, hogy látták: kezében Bibliával állt a kertben, s arca nyugodt volt, türelmes és kiegyensúlyozott.

B.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

BOLYONGÁS KÖZBEN

ÍRJA : IGNOTUS PÁL

"Mods and Rockers"

Volt már Homouzion és Homoiuzion, volt Piros és Fehér rózsa, volt Montague és Capulet, volt Guelf és Ghibellin, 48 és 67, FTC és MTK ; Angliában ma főképp "Mod" és "Rocker" járja. Időnként akad "Tory és Labour" is, elvégre októberban választ Anglia, akkor dől el, hogy a következő négy-öt esztendőre ki lesz az úr ezen a még mindig számottevő jelentőségű szigetországon ; de ami csatározás ekörül tombol, az kiadja erejét szónoklatokban és papiroson, tettlegesség nélkül. Hanem ha egy csapat Mod, teljes gála-öltözetben, belebotlik egy ugyancsak roham-készen felmaskarázott Rocker különítménybe ! Elő a bunkóval és a francia kulcscsal olykor még a revolverrel is : vérző fejek, csörömpölő ablakok, széttört székek és asztalok, bezúzott mutatványos bódék, fürdőkabinok és oldalbordák jelzik eszmecseréjüket. Többnyire tengerparti üdülőhelyeken ütköznek meg, vagy ringlispílek és hullámvasutak körül, vurstlikban és angol-parkokban, ahogy Pesten mondanók. A strip-tease klubokat és éjszakai mulatókat sem vetik meg, de feltűnőbb volt szereplésük a szabad ég alatt, kivált szombatonként és vasárnaponként, a termoszokkal, szendvics-csomagokkal elborított pázsiton és homokfövenyen. Ütközeteik sebesültjei részben az ő soraikból kerülnek ki, mindkét oldalon, részben a termoszozó és szendvicsező semlegesek közül — ez már a dolgok rendje, hogy két had villongásának az vallja kárát, akinek legkevesebb a köze hozzá. Ámbár az is lehet (ilyet is hallottam), hogy ezek a semlegesek néha olyan agresszívan semlegesek, mintha az ENSZ-ben semlegeskednének: tejesteájuk és képes magazinjaik mögül kihívó megjegyzésekkel tüzelik a bandában kódorgó sihedereket, akik igazában jámbor lelkek, ok nélkül senkit sem bántanak, de annál jobban örülnek, ha okuk akad rá.

— Mi volt az a ribillió múlt vasárnap ? — kérdem a dohányos kioszk elárusító asszonyát. Neki csak tudnia kellene : itt a szomszédban, a Battersea park vurstlijában volt a legnagyobb haddelhadd, tucatjával kísérte be a rendőrség a dulakodókat. S nem egyszer tépett kabátú, bevert fejű rendőrök.

— Ugy-e bolondok. Majd benő a fejük lágya.

— De mit akarnak ? A lapok rengeteget írnak róluk, de ezt sosem árulják el.

— Hát az, hogy az egyik Mod, a másik meg Rocker.

Ennyit még az újságokból is tudhatok. S filológiai kíváncsiságommal kipuhatoltam, hogy az egyik szerzet a *rock'n roll* tánccal érzi elkötelezve magát — a "rock" ige a.m. himbálni, megrendíteni — a másik szerint viszont ez a modern tánc nem eléggé modern, igazi modernségre van szükség, Mod erkölcsre, Mod esztétikára. A Rocker-ifjú Rákóczi sörényt növeszt, harsányszínű kockás ingben és rézgombos bőrkabátban jár, a Mod piperkőcebb, a takarosság hitvallója, csakazértis rövidre nyesi haját s fehér terilén ingére műgonddal kihímezi keresztnevének kezdőbetűjét. Vannak azonban közös jellegzetességeik is. Ahhoz képest, hogy mekkora ricsajok fűződnek nevükhöz, aránylag keveset isznak, viszont hajlamosak a tiltott ajzó- és bódítószer-forgalom pártolására, így a "bíbor szív" néven becézett pilula Mod körökben örvend népszerűségnek. Továbbá : Mod is, Rocker is zsebében hordja a transzisztorát.

June és Pamela

A kioszkosné bólogat. Ő is így tudja, így valahogy. "De mért nem tetszik megkérdezni June-t, az a nagy Rocker ?"

June a leánya, nem egészen tizenhat éves, Woolworthéknál dolgozik és "példásan rendes fiú a fiúja", ahogy ugyancsak a mamájától tudom. Ő maga nehezen szólal meg. Nem tudja, jobb lábán álljon-e vagy a balon ; hazajövet a boltból beszólt anyukájához a kioszkba s most egy éltes idegen úr felvilágosítást kér tőle meghitt érzelmi ügyeiről. Nem a példás fiúról, arról nincs mit beszélni, hanem arról, hogy mit eszik a Rockerokon. Tetszik neki a verekedés ?

— Modok kezdték — feleli szemlesütve. Vásott bőrkabát van rajta ; ezt Rocker rokonszenvből hordja ? — kérdezem. A válasz bizonytalan. Majd váratlan fordulattal : "A Rocker csatlakozott a Christian Aid-hez" (mármint az egyház-közi keresztény segélymozgalomhoz, nyomorenyhítésre, szegénypártolásra, világszerte).

— És ezt a Modok kárhoztatják ?

June nem tudja. De bal lábáról visszabillenve a jobbra, végre szemembe néz és emelt hangon közli :

— Rocker motorbiciklin jár, Mod szkúteren.

— Akkor kérnék egy csomag Caporalt és egy doboz gyufát — mondom, de mielőtt odébb állnék, új kuncsaft jelenik meg a kioszknál, fagylaltra vagy nyalókára. Pamela, kárpitos leánya a szomszédból, évek óta ismerem a parkbeli gyermekrajból, de most már kinőtt közülük, June-nal egyidős lehet, munkaköre is hasonló, de a világnézete nagyon más. Félénken kigombolja kabátkáját : fehér blúzán hatalmas P betű, piros-kék hímzéssel — Mod !

— Mod tiszta — mondja mentegetődzve.

— Rocker piszkos ? — kérdem.

— Hát... kócos.

June és Pamela ijedten kerülik egymás tekintetét. Aztán összekuncognak.

"Huligánok"

A "huligán" régi szó, s eredetéről a *Concise Oxford* csak annyit árul el, hogy személynévből származik. De az utóbbi évtizedek folyamán divatosabb volt magyarban, mint angolban. Angolul hathét évvel ezelőtt a *teddyboy* járta a kicsípett vagy mutatványosan hanyag fiatal garázdára. Ám a magyar divat, mint sok egyébben, ebben is élenjárónak bizonyult, s ma napirenden a kérdés, hogy mi a teendő a "hooliganism" ellen ? S mi az oka az elharapódzásának ?

Aztán megállapitják, hogy volt már ilyen. Nem volt Mod és Rocker, de volt más. Macaulay írja a tizenhetedik századbeli Londonról... — magyarázza a *Times* egy levélírója. De nyugodtan idézhetné Gibbont Rómáról, sőt Jókait is a berúgott jurátusokról.

Valamiben mégis különbözik a mai huligánság a régitől. Úgy érzem, demokratikusabb. Régen is voltak dorbézoló urak, akik Mod és Rocker jellegű bandákba verődtek, különleges szép- és illemtannal. S volt az ihatnékos gyülevész, exotikus tájakon az ópiumszívók proletariátusa. Volt átmenet is, volt szodomiták és pipaszívók szabadkőművessége, volt nemesi bérgyilkosok gavalléros cimborasága, voltak egyetemi padsorokban kiművelt öldöklők és bordélyosok, nem Villon volt az egyetlen. De az urak is, a proletárok is, az úri proletárok is : társadalmi osztályba, rangba-rendbe sorolhatók voltak. S szellemi rangjuk szerint is : írástudók vagy írástudatlanok voltak, züllött költők vagy korai halálra kárhozott kocsmatöltelék. Semmi ilyen osztályba nem sorolható a mai transzisztoros garázda, sem a jámbor Woolworth-leányka, akit az öltözete és motorberregése elkábít. "Munkásosztály ?" Legnagyobbrészt az, vagy ahhoz hasonló, kistisztviselő, kisiparos, tűrhető polgári módban, gyakran tűrhetetlen körülmények közt ; elég költőpénzzel vurstlira, bíborszívre, gépkocsira vagy más motorra, nem eléggel rendes lakásra ; elég ráérő idővel unalomra, nem eléggel gondolkozásra ; elegendő tudással írásra-olvasásra, elégtelennel a szavak megértésére. Némelyikük elszánt himpellér, de túlnyomórészt jó fiúk, csak szamarak, s mindent egybevetve, boldogabbak, mint őseik voltak.

Leszámítva azt, hogy kevesebb a transzisztor és a motoros jármű : nem hiszem,hogy Magyarországon másképp volna. Ugyanez az osztály nélküli osztály, ugyanaz a szegényes kicsapongás, ugyanaz a dzsessz, ugyanaz a leányálom és legényes kötekedés. A béke oszthatatlan, mondta Litvinov. A szabadság oszthatatlan, mondta Kennedy. A huligánság oszthatatlan — ezt csak én mondom, de igaz.

Erasmus

Olvastam már egyet-mást Morus Tamás és Rotterdami Erasmus barátságáról, de hogy Morusnak, mint sarkallónak és tanácsadónak, milyen döntő része volt Erasmus főművének : *A balgaság dicséreté*-nek megírásában, azt az *Utópia* szép új magyar kiadásának utószavából (1) tudtam meg. Ha olvastam is előbb : szégyenemre, elfelejtettem. Morus Tamás, ezzel nem mondok újat, az első szocialista író volt; Erasmus pedig — nyilván nem az *első* humanista, talán nem is legnagyobb, de a legjellegzetesebben az. Barátságuk jelképes tény volt, amelyre minden felvilágosult európai — s nemcsak európai — úgy gondolhat, mint a szabadságos és népjóléti fejlődés alapvetésére. Morusra hálával tekint az utókor : a katolikus egyház is, a kommunista egyház is, de az az Anglia is, amelynek királya a fejét vétette. Kevés szent volt, aki annyi mindenkinek volna a szentje mint ő ; s megérdemelten. Erasmus emlékére viszont rossz csillagok jártak az utóbbi évtizedekben. A lekicsinylést hódolóinak kösszönhette, vagy legalább némelviküknek, s éppenséggel nem silányoknak. Stefan Zweig, aki jó író volt, rossz könyvet írt róla. Nem is rosszat, hanem rosszabbat annál : lebilincselőt és félrevezetőt. Riadtan írta, világnézeti pánikban. Hitler elterpeszkedésének láttára : tárgvilagos akart lenni, mint megannyi salzburgi díszletvilágba indázódott, idegsokkos és atléta zsidó (2). Nem ilyen volt-e Luther is ? — kérdezte. Nem így repesztette-e szét a maga erjesztő teután dinamikájával a korhadt és züllött európai egyetemességet ? Zweig a maga riadalmát átruházta Erasmusra. Milyen finom ember volt, hogy olyan tétován hánykolódott pápistaság és protestantizmus közt ! Magyaroorszá-gon, tudom, nem egy marxista intellektuális ennek nyomán tanulta Erasmust a sírjában is lenézni. Mint a langyos bölcselőt, akinek nem volt ereje választani, helytállni, aki kapkodva kereste a középutat a két tábor közt.

(1) Morus : *Utópia*. Fordította és utószóval ellátta Kardos Tibor. Illusztrálta Hincz Gyula. Magyar Helikon. Budapest, 1963.

(2) Daliás férfi volt, remek fizikum. Hatvany Lajos mesélte, hogy egyszer gratulált neki : "Árulja el, mi a titka..." — "Nie Sport getrieben", felelte Zweig. A sikernek, a pénznek sem volt híján, úr volt a száműzetésben is. Miért kellett megölnie magát ? Körmendi Ferenc ismerte, egyszer talán megírhatná.

A tétovaság dicsérete

Pedig dehogy is köztük kereste. Nem köztük járt, hanem *előttük*. Ha töprengett, ha hánykolódott, nem egy maradi és egy forradalmi véglet közt hánykolódott, hanem két reakciós véglet közt : a pápista zelóta három-négy századnyi humanista alkotást akart lerombolva látni, a protestáns zelóta kilenc-tíz századnyit. Ha nem derül ki Zweigből, kiderül Engelsből : kár, hogy a marxisták nem olvassák serényebben. Persze, hogy teológiailag hol az igazság, az Engelst nem érdekelte ; ez nem a történelmi kutatóra tartozik, ezen nyilván soha nem is fognak a hívők megegyezhetni, kivéve ha éppen magyarul tárgyalnak, amely esetben bízvást kimondhatják, hogy a keresztény a pápára hallgasson, a keresztyén pedig tartson Lutherral vagy Kálvinnal... Ez hit dolga. Hanem a társadalmi erők mérkőzésének szempontjából nézve : a pápa és Luther harcában Erasmus volt a *"haladó"*. Szelleme jobban állta az időket, mint akik közt nem tudott — vagy inkább : nem *akart* választani.

Gyakorlatban ez persze hogy sokszor mutatkozott tétovaságnak, lagymatagságnak, még derékbeadásnak is. Külön szigetet utóvégre nem teremthetett magának a tollával ; be kellett érnie, például, az angol szigettel. Vergődve alkotott, hajszoltan tanult és tanított, rossz gyomorral élvezte a jó bort és törékeny testtel hosszú életet élt. Céltudatosan mentette a bőrét és óvta az egészségét ; néha kissé talán túlságosan vénkisasszonyos önféltéssel. De a szemléletében nem volt hiba. Kitűnő életírója, a hollandi Huizinga, olyan "abszolút idealistá"-nak ábrázolta, aki "egyszersmind mérsékelt is, ízigvérig" ; "képtelen szótlan tűrni a világ tökéletlenségét, kényszerítve érzi magát a tiltakozásra", de megretten a cselekedettől, mely többet rombol, mint épít. Szép volna kitalálni a módját, hogy aki ilyen tisztán lát, az ne rettenjen ; eddig még nem sikerült. De a tisztánlátás ettől még nem szűnik meg tisztánlátás lenni ; s Erasmus — megint Huizingát idézem, bár nem szó szerint : — ha élete végén elavult is : modern író lett évszázadokkal később, Voltaire és Rousseau és Pestalozzi korában. Menynyire lehetne modern a huszadik század második felében, az élenjáró Budapesten ? Kipróbálni mindenesetre érdemes volna. Jól esnék a Magyar Helikon sorozatában viszontlátnunk *A balgaság dicséretét*.

A tengerszemű leány

Csúnvácska nőt vonzóbbnak ritkán láttam, mint *Rita Tushingham* fiatal angol színésznőt a *Girl with Green Eyes*, "Zöldszemű leány", c. film főszerepében. Arca, első pillantásra, részben talán hajviselete miatt is, a Giorgione egyik férfiarcképét juttatta eszembe, amely, ha emlékezetem nem csal, a Szépművészeti Múzeum falán búslakodik félprofilban, cingár melankóliával, olajos barna bőrrel, földnek-fordult szemmel, szembe hulló hajzattal. Éles és száraz arc, s ha értenék ehhez a Reneszánsz és modern műfajhoz, mármint a férfiszépséghez, azt mondanám, hogy fiúnak is inkább értelmes, mint csinos. Leánynak ? Nveszlett, kópés, proletári és csupa lélek. Ezt már nem a Giorgione-fejről mondom, hanem az angol színésznőről, aki itt egy dublini boltileányt játszik. Ama hajlott orrú, olasz ifjúval csak addig tart hasonlóság, amíg lehorgasztja a fejét ; ha fölemeli, fitosra ugrik ki az orra, s ha szembefordul a nézővel, a szeme elömli az arcát, az egész mozgófényképszínházat — ez a két szem, amelyről a fekete-fehér vászon nem árulja el, hogy valóban zöld-e, csak azt, hogy óriási, hogy villódzó és hullámzó, hogy "tenger", mint a mi Jókaink mondaná. Vézna kis termetén kiemelendő, bár a kiemelésről ő maga is gondoskodik, hegyes két mellbimbója, nemes versenyben a szempárral. A történet, melyet a szövegkönyv előírásának alapján példáz, abból áll, hogy bolondos és kalandleső szívvel belehabarodik egy enyhén blazírt, javakorabeli íróemberbe, fátyolozott, érces hangúba (alakítja : Peter Finch), szerény kis kastély urába, kiről ismerkedés közben kiderül, hogy apai ágon magyar. "Cigány ?" — kérdi a lány. Aztán kiderül az is, hogy nős, ami több bonyodalomra ad alkalmat, mert noha válófélben van, a viszony mégis elképeszti a leány apját, ezt az ájtatos és iszákos ír parasztgazdát, aki még a kastélyfélébe is betör pajtásaival, hogy a leányát visszaszerezze. Neki nem sikerül ; de a leány, ki pedig már menyasszonynak tudhatta magát, megrémül helyzete fonákságától, megugrik szerelme mellől és elmegy világgá, azaz áthajózik Londonba, új életet kezdeni.

A történet majdnem hihető. A környezet, a díszlet elismerésre méltóan élethű. Miss Tushingham azonban bámulatra méltó. Alakja azt bizonyítja, nyilván tudtán kívül, hogy a satnyaságban is lehet szépség s a kallódásban, szegénységben is lelhető öröm. Lehet még a mesebeli derűs végakkord elmaradásában is : minden jó, ha még nincs mindennek vége.

Ad memoriam Nagy Vince

jegenyének lenni mégiscsak szebb, mint leveli békának. Nagy Vince sudár szál férfi volt, férfias bajvívója eszméinek, tiszántúli homokból szökött magasba s értetlenül nézte az okosokat, akik tudták, hogy amit ő lapulásnak, törleszkedésnek, köpönyegforgatásnak minősít, azt úgy fogják hívni, hogy történelem. Ezt annál kevésbé seithette, mert maga is történelemből nőtt, a függetlenségi és világpolgári magyar szabadelvűség hagyományaiból. Amikor ifjan az országos közélet porondjára lépett, eszmevilága alig különbözött attól, amit a kiválóan rugalmas eszű Turini Remete hagyott örökül rajongó tábora érzékenyebb elméjű kisebbségének : negyvennvolc és negyvenkilenc érzülete egy dunamenti népközösség látomásának katalizátorában, a hősi szabadságharc emléke mérsékelten nemzetközire hangolva... Nagy Vince a negyvennvolcas és függetlenségi mozgalom balszárnyán találta meg helyét : ráadásul Advért lelkesedett, ami a Bécsátkozó szilaiság tervraizába ugyanolyan kevéssé illett, mint a Bécshez símuló higgadtságéba. Vagyis : haladó volt. Az idő aztán elhaladt mellette. Megannyiszor elhaladt, hogy megannyiszor visszakanvarodiék hozzá. Harminckétéves korára belügyminiszter lett — Károlyi köztársasági kormányában — s azóta megosztotta ideiét az ellenzéki padsorok, a buidosás és a száműzetés közt. Árván is, elhagyatottan is, megrokkantan is harcolt, zsémbelt, tiltakozott : huszonöt- és harmincéves korának igazát védte, álmainak tegnapját, abban a feltűnően elévült hangnemben, amelyről mindig csak újabb megrázkódtatások, újabb egyetemes színváltások után derült ki, hogy beillett volna jövendölésnek, ha bárki emlékeznék rá. Mondiam-e, hogy ilyen éleslátó volt ? Vagy hogy ilyen szent ? Talán csak hajthatatlan volt ; nem tehetett róla, hogy kimagaslik kortársai közül.

(*Folytatás a* 12. *oldalon*)

ELKÉNYEZTETETT GYEREKEK

A SZOVJET ÉS A FRANCIA SAJTÓ VITÁJA AZ IDEI CANNES-I FILMFESZTIVÁLRÓL

A CANNES-i Fesztivál zsürijének idei döntését a szovjet újságok a legnagyobb felháborodással fogadták. Moszkvában valóságos, sajtóhadjárat indult a Fesztivál intézménye ellen, s a hivatalos körök már azzal fenyegetőznek, hogy a Szovjetunió jövőre távol marad a filmek versenyétől.

Mi az oka ennek a váratlan haragnak? A hivatalos magyarázat szerint a Fesztivál nagydíjának jogtalan odaítéléséről van szó, bár azt senki sem állítja, hogy a versenyben a „Moszkvában sétálok" című szovjet filmnek kellett volna győznie. A „botrány" oka az, hogy a zsüri az olasz Pietro Germi „Elcsábítva és elhagyva" című „tehetséges és realista" filmje helyett a francia Jacques Demy „A cherbourg-i esernyők" című művének ítélte az „aranypálmát". Márpedig Demy filmje, legalábbis a szovjet sajtó véleménye szerint, **„témájában banális, a jellemek rajzában felületes, s távol áll azoktól a problémáktól, amelyek a dolgozó népet érdeklik".**

KARAGANOV szovjet filmrendező, akitől a fentebbi sorokat idéztük, bírálatában még ennél is tovább megy, s élesen kifogásolja a cannes-i zsüri egész tevékenységét. (Az igazság kedvéért hadd tegyük mindjárt hozzá, hogy ennek a zsürinek az idén Karaganov maga is tagja volt, s nyilatkozatában most olyan részletekre is hivatkozik, amelyeket általában nem szokás a közvélemény elé vinni.) Az „Izvesztyijá"-ban közölt cikkében a szovjet filmrendező utal arra, hogy „A cherbourg-i esernyők" a nagydíjat csak a szavazás harmadik fordulójában nyerte el hat szavazattal öt ellenében; az első fordulóban viszont az „Elcsábítva és elhagyva" nyolc szavazatot kapott, vagyis éppen a kétszeresét, mint vetélytársa. Karaganov tiltakozik az ellen is, hogy a szavazást nem előzte meg vita, amelyben a zsüri tagjai igyekeztek volna egységes álláspontra jutni, ahelyett, hogy közönséges szavazógép szerepét töltötték be. Cikkében hivatkozik arra, hogy a zsüri tizenegy tagja közül hét francia volt, akikre a producerek nemcsak üzleti, hanem politikai nyomást is gyakoroltak. Ennek pedig az lett az eredménye, folytatja a cikk, hogy **„azokat a filmeket, amelyek a burzsoá gondolkodást és életformát dicsőítették, erőnek erejével előtérbe helyezték. Ennek érdekében lábbal tapostak a jogi szabályokat s a nemzetközi fesztiválok elemi szokásait és hagyományait".**

EZ A VÁDIRAT azonban csak szelíd példálódzás ahhoz a cikkhez képest, amelyet a „Szovjet Kultúra" című lap cannes-i tudósítója, Jeléna Bauman közölt, aki már széleskörű és gondosan előkészített összeesküvésről beszél. A Cannes-i Fesztivál egyetlen célja szerinte az, hogy **„eleget tegyen azok követeléseinek, akik a kapitalista világ uralkodó osztályainak érdekeit, ideológiáját és erkölcsét védik. Ezért azután itt bármit elfogadnak vagy elviselnek, a tehetség hiányát és a szemérmetlenséget, a közönségességet és az ostobaságot is, föltéve, hogy ez nem sérti az aranyborjú imádóinak és szolgálóinak életmódját és filozófiáját."**

„A cherbourg-i esernyők"-ről szólva Jeléna Bauman nem mulasztja el megjegyezni, hogy a filmhez az anyagi tőkét **„egy bizonyos Goldschmidt-Rothschild szolgáltatta, akinek már a neve is az arany csengését idézi".** A szovjet újságíró cikkét ezzel a tanulsággal zárja: **„A francia film megkapta az „aranypálmát", mert a Fesztivál gazdái, akik semmiféle szemérmetlen eljárástól nem riadtak vissza, eleve így határozták el. S így történt ez azért is, mert mindenáron félre kellett állítani nemcsak a szocialista országok filmjeit, amelyek a kommunista eszmék hordozói, hanem a nyugati haladó művészek alkotásait is, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben bírálják a mai polgári társadalmat.**

Innen már csak egy lépés kell ahhoz, hogy a cikk szerzője kijelentse: a Szovjetunió a jövőben bojkottálni fogja a Cannes-i Filmfesztivált: „A Cannes-i **Fesztivál gazdái és ideológusai a nyílt diktátum eszközéhez folyamodtak, mert nem bíztak abban, hogy becsületes versengésben is győzhetnek, s mert megrémültek a haladó filmgyártás tekintélyétől és növekvő sikereitől. Ilyen körülmények között pedig a Fesztiválnak nem kell-e majd attól tartania, hogy a világ haladó filmművészei elfelejtik, merre is visz az út Cannes-ba?"**

A SZOVJET SAJTÓ állásfoglalásaihoz a párizsi „Le Monde" a következő komentárt fűzi:

„Karaganov és Jeléna Bauman kettős filippikája megérdemel néhány megjegyzést:

1) Sajnálatos, hogy Moszkvában éppen abban az évben fedezték fel a Fesztivál fogyatékosságait, (amelyeket egyébként senki sem tagad), amikor a szovjet filmművészet nem kapott díjat Cannes-ban.

2) Karaganov nem az egyetlen személy, aki az ‚Elcsábítva és elhagyvá'-t jobban szereti, mint ‚A cherbourg-i esernyők'-et. Érvei viszont, amelyekkel választását a'átámasztja, meglehetősen meglepőek. Akkor, amikor Germi kitünő vígjátékát ‚realistának' nevezi, s Demy filmjéről, amely a háborúval szemben a szerelem mellett foglal állást, azt állítja, hogy ‚távol áll a dolgozó népet érdeklő problémáktól', legalábbis ellentmondásos nézetről tesz tanúságot.

3) Ami a Bauman asszony kiszimatolta ideológiai összeesküvést illeti, talán ez létezik is. De ebben az esetben nagyon rosszul szervezték. Hét esztendeje nem múlt el év anélkül, hogy a cannes-i zsüri ne jutalmazott volna meg egy vagy több Keletről jött filmet. És hogyan lehet megfeledkezni a konspiráló zsüritagoknak arról a nagy port fölvert tettéről, amikor tavaly, vállalva a nevetségesség látszatát is, minden habozás nélkül az ‚Optimista tragédia' című szovjet filmet tüntették ki a ‚legjobb forradalmi hőskölteméný' díjával?"

A MOSZKVAI TÁMADÁSOKRÓL Raoul Ploquin, a Cannes-i Filmfesztivál zsürijének egyik tagja, a Francia Filmgyártók Szövetségének volt elnöke a következőket írja a párizsi „Le Monde"-ban:

„Azt hiszem, hogy a megdöbbenés pillanatai után (s ez a döbbenet jogos volt, hiszen az egyik gúnyirat szerzője mellettünk ült a cannes-i zsüriben) a többi zsüritag, aki a felháborodás és a nevetés között választhatott, végül is a mosoly mellett döntött, amely egyaránt sajátja a burzsoának és a szovjet embernek, s amely örök időktől fogva az egyetlen hatásos védekező eszköz a rosszhiszeműséggel szemben, jöjjön az bármely égtájról és sugallja azt bármilyen ideológia.

Hogyisne derülne az ember, ha Karaganov úr epés és Jeléna Bauman asszony még epésebb tollából azt olvashatja, hogy a Cannes-i Fesztiválnak az a küldetése, hogy a haladás evangéliumának rovására az aranyborjú kultuszát terjessze!

Lassabban a testtel, elvtársak! Már az oroszoknak is ilyen kurta lenne az emlékezetük? Elfelejtették volna már, hogy **1956 és 1963 között a népi demokráciák filmjei tizenkét jelentős díjat nyertek a Cannes-i Filmfesztiválon?** (Hét év alatt tizenkét díj! — ezt a csinos kis számot nem egy nyugati ország, s nem utolsósorban Franciaország is megirigyelhetné tőlük.)

Vagy talán ‚a Cannes-i Fesztivál gazdái és ideológusai, akik most a nyílt ukázokhoz folyamodtak' (Jeléna Bauman dixit), az elmúlt évek során nem sokat nyomtak a latban, s ölbetett kézzel nézték, hogyan koronázza meg a zsüri az ‚Othelló'-t, ‚A negyvenegyedik'-et, ‚A béke völgyé'-t, a ‚Szerették az életet'-et, a ‚Szállnak a darvak'-at, a ‚Csillagok'-at, ‚A katona balladájá'-t, ‚A kutyás nő'-t, ‚A tűz éveinek legendá'-ját, a ‚Mater Johanná'-t, az ‚Egy macska, egy nap'-ot, az ‚Optimista tragédiá'-t?... Márpedig ezek a filmek nem ‚dicsőíthették a polgári gondolkodást és életformát', már csak azért sem, mert a keleti országok gyártották és mutatták be őket.

Abban a tényben, hogy a kedves, de ugyancsak akadémikus szovjet film, a ‚Moszkvában sétálok' az idei győzelmi lajstromon csak a rendezőjének szóló dícsérettel szerepel, Karaganov már nyilvánvaló bizonyságát látja annak, hogy zsürinkre különféle, nemcsak üzleti, hanem politikai nyomást is gyakoroltak.

Karaganov engem az elkényeztetett gyerekekre emlékeztet: miután látta azt, hogy a cannes-i zsüriben résztvevő honfitársai az évek során minden eredményhírdetés napján nagy kanállal étték a kaviárt, most azért duzzog, mert 1964-ben neki csak egy szelet füstölt lazac jutott! De ebben talán mi is hibásak vagyunk: sértődésének hajdani nagylelkűségünk a magyarázata.

Lehet, hogy a múltért most meaculpáznunk kellene. S az is valószínű, hogy a jövőt illetően le kell vonnunk a tanulságokat az idei eseményekből. De az ügynek nem ez lesz az egyetlen tanulsága. Karaganov megjegyzéseiből az is kiderül, hogy **a demokratikus alapelveket a körülmények szerint lehet értelmezni, s hogy a szavazattöbbség gyanúsnak tünhet akkor, ha nem felel meg a szóban forgó egyik szavazó kívánságának és vágyainak.**

Ez a totalitárius színezetű nézet bizony zavarba is hozott volna engem is, meg kollégáimat is, főleg, ha Robert Favre Le Bret becsületesen figyelmeztetett volna minket, hogy esetleg nem a Cannes-i Fesztivál gazdái ukázának, hanem egy bizonyos zsüritársunk diktatúrájának kell majd engedelmeskednünk. Mert végül is, hogy Karaganov úr példáját kövessem, miért ne árulhatnék el én is egyet-mást tanácskozásunk titkaiból, s miért ne mondhatnám el, hogy Charles Boyertől Jean-Jacques Gautier-n át René Clément-ig, Véra Volmane-tól Geniève Page-ig a cannes-i zsüri újonnan jött tagjai közül egy sem akadt, aki előttem ki ne jelentette volna: **‚Nem vagyunk diplomaták. A filmfesztivált nem kell összetéveszteni az Egyesült Nemzetek Szövetségével. Nyerjen hát a legjobb; nekünk nincs kedvünk senki előtt sem hajlongani.'**

Igazán kár, kedves Karaganov úr, hogy az öt francia zsüritag (öten voltak, kedves uram, nem heten), azzal, hogy az előttük levetített három francia film közül kettőt kiselejtezett, már eleve bizonyságot tett tökéletes függetlenségéről, megfontoltságáról, becsületességéről, amely erények, legalább olyan mértékben mint tehetségük, mind csak növelték szakmai hírnevüket. Kár, Karaganov úr, valóban nagy kár. Már csak azért is, mert a szovjet erkölcsbírók **ezek után aligha vádolhatják koholmányok alapján sovinizmussal és sötét mesterkedéssel a Fesztivál igazgatóságát és zsürijét.**

Karaganov úrnak és Jeléna Bauman asszonynak természetesen még megmarad Demy filmje, ‚A cherbourg-i esernyők', amely, szerintük, méltatlanul kapta meg a nagydíjat, s amely ‚a dolgozó népet érdeklő problémáktól igen távol áll'. De itt is jól vigyázzanak, nehogy valami helyrehozhatatlan hibát kövessenek el! Ahogy a ‚Le Monde' oly kitünően fogalmazta meg kommentárjában, Jacques Demy filmje a szerelmet veszi védelmébe a háborúval szemben. Ez a tézis pedig a lehető legkevésbé sem kapitalista; s bizonyára ez magyarázza azt is, hogy ‚A cherbourg-i esernyők', amelyet nemrégiben a moszkvai filmszövetségben Demy jelenlétében levetítettek, olyan diadalmas sikert aratott. Minden szempontból sajnálatos lenne, hogy az ‚Izvesztyija' és a ‚Szovjet Kultúra' Demostheneszei a jövőben saját filmművészeiknek és saját hazájuk hatalmas közönségtáborának ugyanazt a vádbeszédet dörgedelmeznék, amellyel most, igaz kisebb veszéllyel, a filmfesztivált és zsürijét illetik."

A beszélő delfinek

Dr. Szilárd Leó, a világhírű atomfizikus akinek jelentős szerepe volt az atombomba előállításában, 66 éves korában az Egyesült Államokban meghalt.

SZILÁRD LEÓ KÖNYVE (*The Voice of the Dolphins, Gollancz, London,* 1961) halálhírével csaknem egy időben akadt kezembe, mintha a tudós — a túlvilágról — a sárga borítólappal kívánta volna felhívni a figyelmet arra, hogy van még mondanivalója számunkra. A rövid novellák, az atomfizikus világához híven, az eljövendő világok arculatáról festenek többé-kevésbé vázlatos képet, (azaz ahhoz a műfajhoz tartoznak amit "science fiction' néven ismernek mostanában), de sem képzeletük gazdagságával, sem stílusuk csillogásával nem érnek fel a műfaj néhány immár klasszikussá érő alkotásának magasságáig. Az emberi beszédet megtanuló delfinek; az altatás, mely évszázadokra mintegy *kiemeli* az alvót az emberi világból, hogy évszázadok múltán *ejtse vissza* ismét ; a földre látogató *felsőbbrendű lények*, vagy a világűrben a földet *felfedező* csillagzat : a "szakma" közismert elemei olyan általános *képlet*, amit manapság alig használ fel magát valamire becsülő "science fiction" szerző. Mit akart velük a tudós, aki nyilván tudta, hogy intellektuális köre nagyobb, irodalmi képessége pedig kisebb annál, hogy ezekkel az ismert képletekkel kísérletezzék, különösen, ha arra gondolt hogy kísérletei a Columbia Egyetemen, az atomhasadás területén és az atombomba előállításának módozatain sokkalta több tudományos értéket jelentenek mindenfajta irodalmi próbálkozásnál. A tudományos megismerés világraszóló eredményei után az irodalmi megismerés lehetőségei foglalkoztatták ? A képlet csábította ? Az eszközök vonzották, melyekkel felfedezései ellentétpárjaként a következtetések veszélyeire akarta figyelmünket irányítani ? A lehetetlen koordinátarendszerén belül próbálta megalkotni a lehetőségek formáit?

A VÁLASZ egyszerű, főként ha megvizsgáljuk e novellák keletkezésének idejét. A háború utáni novellák, (1947-től 1949-ig), a fantázia és valóság keveredésében a *fantáziát* hangsúlyozzák, az élmény — az atombomba robbanása — után csaknem közvetlenül azt a *reakciót*, amelyet az az iszonyat válthatott ki belőle, amit maga is segített előidézni ; innen, hogy ezeknek a novelláknak még több közük van az elképzelt jövőhöz, mint a megélt jelenhez, hogy alaphangjukban van valamiféle rejtett, de mindinkább felszínre törő humor, egyfajta befelé forduló, de alig titkolt gúnyoros mosolygás, mely abból fakad, hogy szerzőjük *megélte*, de még nem *élte át* teljességgel tulajdon munkájának hatását. Az álomba menekülő ember vagy a földet felfedező űrbéli lény közös vonása, hogy *menekül* s nem érti meg, hogy *mi* történik vele : nyolcvan évvel a "halál" után a társadalmi divat szerint nem illik fogat "viselni" a szájban s a kipusztult földre érkező lények azon tűnődnek, hogy a *Grand Central Terminal* "legelrejtettebb zugaiban" mi szükség volt arra a "fémdarabra", melynek segítségével e rejtett zugokat ki lehetett nyitni ; ezekben a novellákban a *felelősség* csak egy távoli katasztrófa vagy a menekülés mozzanataiban van jelen. Tizenkét évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a tollat ne a formák játékra csábító lehetősége illessze a papírra, hanem ennél sokkalta nagyobb mondanivaló.

MERT A KÖTET címadó novellájában — a beszélő delfin csupán ürügy arra, hogy a valóságszülte helyzetet elemezze és — a maga módján — meg is oldja. Az a felfedezés ugyanis, hogy a delfinek képesek az emberi beszéd megtanulására az emberi fajta alapvető sorsproblémájának — vagyis a háború és béke problémájának megoldására vezet ; abból a helyzetből, amibe magunk kevertük tulajdon-magunkat, a delfinek szava vezet ki, ők találják meg számunkra az utat, néhány évtizeddel a novella keletkezésének évszáma után, persze. A játékosság és bajuszt rágó belső somolygás, mely oly jellemző kísérőjelensége volt a korábbi írásoknak itt is megtalálható, ha másban nem, abban az alapötletben, mely szerint az tanít meg bennünket *beszélni*, (azaz önmagunk legfontosabb aspirációit kifejezni), akit a szóra mi tanítottunk meg. Az atombombát én segítettem működésbe hozni, mondja Szilárd, tehát nekem kötelességem arról gondoskodni, hogyan kerüljük el pusztító hatását. A delfinek szavát az a felelősségtudat hatja át, amit a tudós érezhetett az ötvenes évek végén, amikor munkája nyomán a földre fenyegetően ráterült a gombafelhő árnyéka. Tudjuk, hogy nemcsak a *tudományos fikció* eszközével próbálta kifejezni ezt, hanem életének gyakorlati harcával is, melyben — szembeszegülve korábbi önmagával — a felfedezett atombomba hatását igyekezett mérsékelni vagy — ha lehetséges — elkerülni. Önmaga ellen fordult ? Bizonyos értelemben feltétlenül. Szilárd, aki Einsteint arra bíztatta, hogy az atomhasadás *hadászati* értékét közvetítse Roosevelthez (sikerrel, mint tudjuk), a beszélő delfinekkel hívta fel figyelmünket, hogy tisztában van a sikerben rejlő kudarc lehetőségével ; azzal, hogyha nem emeljük fel szavunkat — a tudós delfinek szavát ? — ha kell, önmagunk ellen, a katasztrófa elkerülhetetlen.

ENNEK a delfint-beszéltető fantáziának alapvető eleme az a racionális szembenézés egy irracionális helyzettel, mely egyedül képes arra, hogy a felfedezés nagyságát kellő párhuzamba állítsa a nagyság felfedezésével, vagyis hogy az emberiség értékeit az emberiség sorsának jobbrafordítására használja fel, ne pedig ellenkezőképp. Szilárd Leó racionálisan, türelmesen, és legfőként megértően gondolkodó delfinjei, (akikkel, különös módon, csupán néhány *tudós* ért szót) arra az *értelmes felelősségtudatra* tanítanak bennünket, mely nélkül a legnagyobb felfedezések sorsa is a sugárzó hamu. Ha az emberiség megérett a pusztulásra, akkor bizonyos, mondja Szilárd, hogy megérett e pusztulás elkerülésére is. Ez ügyben szólalnak fel a delfinek, akik — sajnos — az évszázad vége táján, amikor a racionális türelem már győzött az irracionális türelmetlenségen, (az atomerő az atombomban ?) egy ismeretlen járvány következtében *kipusztulnak* s a tudósok véleménye szerint most már nincs szükség arra, hogy egy újabb, emberül-beszélő delfin-generációt hozzunk a világra. Dehát egyáltalán *voltak-e* beszélő delfinek ? Nem bizonyos. Egyesek szerint voltak, mások szerint nem : ebben a *bizonytalanságban* válunk el tőlük, a novella végén, amikor az emberi fajta sorsának *biztonságát* már nem fenyegeti veszély. Ezzel a már-már vidámnak mondható kacsintással közli velünk a szerző, hogy van remény ? Annyit mindenesetre közöl velünk, hogy — szerinte — a tudományos fikció képzeletvilágában több türelem, szeretet és megértés tapasztalható, mint az emberi világban ; több értelem is, már ami a beszélő delfineket illeti.

BIZTOS, hogy Szilárd Leó nevét nem ez a könyv fogja megőrizni amaz utókor számára, ahol talán nem lesz már szükség beszélő delfinekre ahhoz, hogy az értelem szavának hangot tudjunk adni ; de az is biztos, hogy e tragikomikus fintor mögé rejtőző igaz és őszinte felelősségtudat — a tudós magatartásának alapeleme — beiratik majd a róla szóló értekezésekbe, tanúságként és igazolásként egyaránt.

(aczél)

KÜLÖNÖS KOALÍCIÓ

TAVALY SZEPTEMBERBEN három intézmény — az Irodalomtörténeti Társaság, az Irodalomtörténeti Intézet és a Magyar Irók Szövetsége — közös erőfeszítése nyomán, új folyóirat jelent meg Budapesten. Miként az már obligáttá vált a valamilyen lobogó alatt létrejött időközi közlemények történetében, a "Kritika" is szükségesnek vélte köszöntőjében programját megfogalmazni.

"Elégedetlenek vagyunk elsősorban önmagunkkal — közölte a szerkesztőbizottság — kritikai életünk mai helyzetével, az irodalomra és olvasókra gyakorolt befolyásával. Nem lett rosszabb kritikánk, mint évekkel ezelőtt volt. A polgari kritikával szembeállítva különösképpen megállja a helyét. Vitakészségben, gondolati gazdagságban, eszmei igényességben és művészi érzékenységben egyaránt. De egész produkciója mi ahhoz képest, amit egy felnövekvő új irodalom s egy mohó, a szépet és igazat őszintén kereső közönség vár tőle. Szeretnénk, ha a fogyatékosságok leküzdésében, a kritika hatékonyságának növelésében lapunk szerepet játszhatna. Tudjuk, ehhez szívós, következetes munkára, az erők koncentrálására van szükség. De bízunk programunk helyességében és megvalósíthatóságában."

Szandék és valóra váltás viszonyának vizsgálata mindenekelőtt az ígéretek tárgyilagos elemzését követeli.

A *Kritika* programnyilatkozata első látásra magabiztos deklaráció. "Munkánk alapjának — írják a szerkesztők — a marxista esztétika és irodalomtörténet problémáinak kidolgozását tekintjük. Ez az élő hazai és világirodalom eszmei és esztétikai tényeinek vizsgálatát, szembesítését és elméleti általánosítását, szilárd és valósághű marxista teória kidolgozását jelenti. A kritikának mércét kell tudni adnia az eleven jelenségek, a születő új művek értékeléséhez. Nem zárkózhatunk el a valóság által feltett társadalmi kérdések végiggondolásától ; az antimarxista, kispolgári teóriák bírálatától ; a marxista esztétikán belüli lezáratlan vagy új kérdések megvitatásától. Az ideológiában nincs *treuga dei.*"

"Szilárd és valósághű marxista teória kidolgozása"... az igény nem új keletű — tartalma annál változékonyabb. Ezzel a jelszóval buzdította a szocialista realizmus apologétáit Zsdánov és Révai is ; efféle követelményeket támasztott — s támaszt — Lukács György is, Roger Garaudy is ; de ugyanez a felszólítás megtalálható a revizionista Lefebvre és a hol dogmatikus, hol trockista Kuo-Mo-Zso szövegeiben is.

Miféle esztétika fundálásán dolgozik hát a *Kritika* szerkesztősége, amikor magának követeli a marxizmus monopóliumának jogát ?

A folyóirat köszöntője erre is felvilágosítással szolgál. Nem azzal, amit kinyilvánít, hanem azzal, amit a nemrég még kötelezőnek ítélt jelszavak közül elhagy. Hiányzik innen bárminő hivatkozás éberségre, az osztályharc állandó élesedésére, felszólítás az irodalmi egységre és a kozmopolitizmusellenes hadjáratra. Úgy tetszik, a szerkesztők, tanulva az állandó újra-meg-újra átértékelésekből, elővigyázatosabban bánnak a nagy szavakkal és beérik a marxizmus klasszikusaira való hivatkozással. Ami azonban manapság — midőn a marxi tanoknak lassacskán többfajta értelmezése van, mint a kantianizmusnak — merő formalizmus, üres hűségnyilatkozat. Nemcsak azért, mert e hiszekegy fölött eljárt az idő, s egyszerűen történelmi képtelenség kortárs művészeket ötven vagy százéves textusokra hivatkozva megmagyarázni, hanem azért is, mert mint közben kiderült : "Engels például azért nem beszélt Stendhalról, mert egyszerűen nem olvasta" (Aragon) és "Leninnek nagyon kevés ideje volt élete folyamán arra, hogy a művészettel elmélyedve foglalkozzék" (Lunacsarszkij).

Mire vállalkozhatik hát hasonló, ideológiai ellentmondásoktól dúlt történelmi percekben, csalhatatlan orákulumaitól megfosztva, a marxizmusra továbbra is csökönyösen hivatkozó, s a jelenlegi magyar közállapotokat igazolni vágyó, kommunista kritika ? Nyilvánvaló, csupán szerényebb feladatokra.

A Kritika eddig megjelent számainak középpontjába így került a kispolgárság s a kispolgári ízlés ellen indított "offenzíva".

●

ANNAK, hogy egy-egy — akár ellenzékben, akár hatalmon lévő — kommunista pártnak, melyek a közvetlen céljai, egyik ismérve az, kiben jelöli meg azt a legveszedelmesebb belső ellenséget, akire az össztüzet zúdítja. A nagytőkés, majd a polgár, később a kupec és kulák ellen vezetett támadások ilyeténképp nemcsak bizonyos politikai és gazdasági szakaszoknak felelnek meg, hanem egyszersmind a mozgalom ideológiai mérföldköveiként is szolgálnak.

A kispolgárság, mint központi ellenség — új állomás a marxizmus történetében. Igaz ugyan, a kispolgár elítélése, ostobaságának kifigurázása s ízléstelenségének kicsúfolása már Engels, Lenin s kiváltképp a szocialista realizmus atyjaként tisztelt Gorkij szövegeiben is megtalálható. Ám túl azon, hogy az effajta hol csipős, hol maró szatíra ugyanúgy fellelhető a radikális polgárság, sőt az arisztokraták legjobbjainak hagyatékában, mint a marxizmus klasszikusainak műveiben, a kispolgárellenes küzdelem mind a mai napig mellékes volt a kommunista pártok meghirdette ideológiai háborúban.

Mi történhetett hát, hogy a statisztát hirtelen főszereplővé léptették elő ? Mivel magyarázható, hogy a *Kritika* csaknem valamennyi cikke rohamra vezényel a kispolgárság ellen ?

"A kispolgár humanizmusa — éppúgy, mint antihumanizmusa — egy irracionális aktus, az individuális 'választás' eredménye" — írja Diószegi András a folyóirat első számában. Ugyanebben a számban Osváth Béla Molnár Ferenc ellen vádat emelve, kijelenti : "...Molnár, hogy úgy mondjuk, ma kielégíti azoknak a rétegeknek igényeit, nosztalgiáit is akik — kulturpolitikánk helyes törekvései eredményeképpen — egyáltalán vagy csak nehezen jutnak hozzá Herczeg Ferenchez, Csathó Kálmánhoz, Zsigray Juliannához... Másfelől kielégíti azokat, akik egyfajta operett hercegekkel és bankigazgatókkal szembeni szalonradikalizmussal mintegy legalizálják a gondolkodásuk, érzésviláguk, ízlésük mélyén lakozó kispolgárt..."

●

KISPOLGÁR itt, kispolgár ott, kispolgár mindenütt. Mesterházi a magyar munkásosztály ízlését kutató cikkében azt fejti ki : "Számoljunk az érzelmi életben mindig nagyon erős konzerváló elemmel. Ez itt főként a kispolgárság hatásában nyilvánul meg. Létét tekintve, a mai Magyarországon a városi és falusi kispolgárság együttvéve sem volna már számottevő tényező : mintegy öt százalék. De gondolkodásmódját, érzésvilágát, és azon belül legkivált ízlését tekintve : ez az öt százalék nagyhatalom." Szabolcsi Miklós szerint : "Ha tíz év múlva olvassa majd valaki a mi mai irodalmunkat, két nagy indulatot, két nagy mondanivalót lát kibontakozni a morális kérdések vonatkozásában. Az egyik *az új ember* vonásainak kikovácsolásáért, az új ember arcának megrajzolásáért folytatott küzdelem. Folyóiratainknak, napilapjainknak, vitáinknak legnagyobb része ennek a problémának egyik vagy másik oldalával foglalkozik. És más részről nagy indulat van irodalmunkban a visszahúzó, akadályozó ellen, az ellen, amit *'kispolgáriságnak'* neveznek". Diószegi a kispolgárellenesség zászlaját meglengetve, Camus ellen szólít csatasorba. "Camus — írja — nemcsak megengedhetőnek, hanem ésszerűnek is tartja a részvétet, a közösségnek a veszély idején való önzetlen szolgálatát. De egy percig sem gondol arra, hogy a részvét megváltoztathatná az emberek sorsát, befolyásolhatná a történelem menetét. (?) E kispolgári humanizmussal... annál nehezebb a vita, mert sok tekintetben egybeesik a mai átlagember természetes érzéseivel, örökölt erkölcsi eszményeivel."

A *Kritika* tanulmányíróinak megítélése szerint tehát egyaránt kispolgár Camus és Molnár Ferenc, Kafka és Zsigray Julianna, Joyce és Herczeg Ferenc.

Meghökkentő lista. S annál meghökkentőbb, mert nem szükséges különös jártasság a kommunista frazeológiában ahhoz, hogy bárki megértse : a látványos össztűz nemcsak, hogy nem *ugyanarra* az ellenségre irányul, hanem egy különös, politikai és esztétikai platform szerepét is betölti.

●

De hát milyen megfontolások alapján válhatott a kispolgárságellenes küzdelem a magyar kommunista kritikusok programjává ? Valóban a kispolgártól kellene-e félteni, óvni leginkább a mai magyar irodalmat ? S amennyiben igen — tételezzük fel, hogy igen — mi indokolja, hogy a marxista kritikusok ennyire különbözőképp vélekednek mindarról, ami e problémakörrel kapcsolatos ?

Osváth Béla például Molnár kispolgáriságát elmarasztalva, Dürrenmattnak, Hochhuthnak, Millernek és Sartre-nak követel polgárjogot, kijelentvén, hogy ők "bizonyos értelemben szövetségeseink" ; Diószegi viszont kíméletlenül elbánik Sartre-ral, s leszögezi : "Nálunk az egzisztencializmusnak nincs filozófiai vagy művészeti iskolája, csak epigonjai akadtak s emellett széles termőtalaja a kispolgári ösztönösségben, a divathajhászó, anarchista fiatalságban" ; s a kispolgársággal így vagy úgy összefüggő, gyakran mesterkélten összekapcsolt kérdések ! Illés László nem leplezi ingerültségét a Lukács tanítványokkal, kiváltképp Hermann Istvánnal és Heller Ágnessel szemben, midőn az avantgard újjáértékelését sürgeti, s még attól sem riad vissza, hogy Brechtet idézve, leírja : "Az igazságot sokféle módon lehet kimondani" ; *in flagranti* kapható Nyírő Lajos és Király István ellentéte a realizmus kérdésében is ; arról már nem is szólva, hogy a *Kritika* cikkírói — noha "általában pozitíven értékelik" —, végső soron csaknem kivétel nélkül elvetik Garaudy "parttalan realizmus" elméletét, jóllehet a francia kommunista ideológus ugyancsak azt igényli, amit ők, nevezetesen, hogy "csak szívós és állhatatos munkával tudjuk majd maradéktalanul eloszlatni a kispolgári fogantatású dogmatikus művészetszemlélet szellemét". Sükösd Mihály fejtegetései ellen pedig — Figyelő aláírással — már az egész szerkesztőség tiltakozik, mivel Sükösdnek úgymond "az az igyekezete, hogy a marxista kritikából, a dogmatizmus elleni harc címén, kiüzze a *világnézeti* megítélés igényét, hogy megszüntesse ezt a nélkülözhetetlen kritériumot, s helyébe a tiszta 'esztétikai' elemzés és mérlegelés homályos és gerince-operált módszerét vezesse be".

●

MI TÖRTÉNIK ITT ? A monolitikus marxista kritika dezintegrációja ? A vita rehabilitálása ? Lehet, hogy Magyarországon újra helyreáll az érvek tekintélye ? Hogy a csalhatatlan kinyilatkoztatások kora végképp lejárt ?

Örömünk nyomban lelohad a viták axiómaként elfogadott kiindulópontjának s eredményeinek láttán. Kiderül ugyanis, hogy a *Kritika* tanulmányírói, miközben "szívós és következetes" küzdelmet folytatnak a kispolgárság ellen, csak egyben egységesek : abban, hogy a kispolgárság fogalmát ne tisztázzák.

Sohasem derül ki, kicsoda kit, miért tekint kispolgárnak ; hogy mi a kispolgári ízlés definíciója ; miért nem teremthet remekműveket a kispolgár ; van-e kispolgári esztétika ? S ha van, hányféle ? Mi köze a kispolgári morálnak — ha ilyen egyáltalán létezik — a kommunista erkölcshöz ? Miért kell tőle a szocialista irodalmat félteni ? Milyen esztétikai ismérvek alapján mutatható ki, hogy Darvas és Dobozy *nem* kispolgár, ezzel szemben Illyés, Kassák, Vas és Csóori munkásságában felfedezhetők a kispolgári szemlélet nyomai ?

Kit győz meg Széles Klára, amikor Csóori Sándor költészetéről írva effajta — halandzsa példájaként szolgáló — mondatokkal ítéli el az individualizmust és a kispolgáriságot ? "Veszélye ennek a lírának az is, hogy kiveszi a gyeplőt a költő kezéből. Nem ő irányítja a lírát, hanem vezetteti magát saját költői gyakorlatától, melynek elemi erejét tiszteli, kormánytalanságát a kormányozottság fölé helyezi". Vagy talán ez volna a kispolgáriság ismérve : "Kassák a 30-as évektől kezdve elvetette a marxizmusnak a művészetre vonatkozó nézeteit, és alkotásai ennek a tagadásnak jegyében születtek" ? (Imre Katalin) Vagy talán ez : "Sánta Ferenc azt mondja : nincs teljes szabadság, sőt nincs is emberi szabadság" ? (Béládi Miklós).

S kiket, milyen műveket állítanak velük szembe — a kispolgári ízlés rontó hatásával leszámolva — a *Kritika* műbírálói ? Kiket idéznek a szépségnek kijáró hódolattal ? Buda Ferencet és Maróti Lajost. Az elsőtől az alábbi négy sort :

"...nincs bennem
töredelem, fogamat összeszorítom,
felfelé gördülő kő vagyok.
Fújj hát, erős szél !'

A másodiktól pedig :

"Sosem elég ! Többet ! Többet !
A vad
hiány ég koponyám megett,
mint valami kóros agydaganat
falja a jámbor sejteket

S ahogy kifut lábam alól a percek
mozgólépcsője, a hamar-
kapkodásba rémülten belereszket
a halálos időzavar..."

Erre való volna hát a „szívós és állhatatos" küzdelem ? Az erők koncentrálása ? Hogy ekkorka eszmény-egérkék szülessenek ?

S újszülött létükre is milyen ismerősek !

●

EGYOLDALÚSÁG volna azonban a fentiekből azt a következtetést levonni, hogy a "széles fronton folyó eszmei offenzíva" egyetlen gyakorlati eredménye valamilyen poraiból megelevenedett újsematizmus. Másról, bizonyos értelemben épp ennek az ellenkezőjéről van szó : a dogmatizmus — s művészi síkon a sematizmus — *perzisztenciájáról*. Arról, hogy a *Kritika* számos, hajdan sztálinista cikkírója azért hadakozik a kispolgárság ellen, hogy — megváltozott jelszavak leple alatt — a szocialista realizmus hitelét vesztett normáit visszacsempéssze a magyar irodalomba.

Politikai hinterlandjuk meggyöngülése következtében, ahhoz már nincs elég erejük, hogy a jelenleg érvényes államhatalmat és ideológiáját megkérdőjelezzék, annyira azonban még nem vonultak vissza, hogy — óvatosabban bár — régi nézeteiknek hangot ne adjanak. Ennek felismerése valamilyen, többé-kevésbé előnyös kompromisszum, ideig-óraig tartó fegyverszünet felé hajtja őket.

Velük szemben — ugyancsak a *Kritiká*-n belül — az újítók, az antidogmatikusok, a liberálisabb irányzat hívei, a revizionizmussal kacérkodók. Táboruk kevésbé egységes, mint ellenfelüké ; valamivel nagyobb biztonságban érzik magukat, de még nincsenek annyira a győztesek öntudatában, hogy a főkérdésekben — így a marxista esztétika érvényessége vagy sokféleképp interpretálhatósága — dolgában a nyílt hadviselést vállalni mernék.

Az adott, kellőképp ki nem jegecesedett állapotban így aztán egyik fél sem tartja a helyzetet érettnek arra, hogy az ellentéteket kenyértörésig vigye. Ehelyett kialakít egy ártatlan konvenciót, mellébeszél, s a lényegtelen problémákat emeli a — dobbal, síppal, látványos tűzijátékkal kísért — vita középpontjába.

Ilyeténképp válhatott a nemrég még statiszta kispolgár az ideológiai dráma főszereplőjévé, így történhetett meg, hogy mindenki ellene csatázik, de valahogy úgy, hogy a ravasz golyók össztüze a támadók között is — egyelőre jobbára enyhe — sérüléseket okoz.

Különös *treuga dei* tehát ez — az eszmei offenzíva ürügyén. Békés egymás mellett élés az egymást legszívesebben megsemmisíteni vágyó kommunista kritikusok között, a reális helyzet józan mérlegelése nyomán.

Mert a jelszó még : a marxista esztétika kimunkálása és küzdelem a kispolgári rontás ellen. De a szituáció kísértetiesen emlékeztet Ionesco "Lecke"-beli professzorának tanítására : a spanyol, újspanyol, román, olasz, francia, baszk, monakói és újmonakói nyelvben a főváros szó jelentése teljességgel azonos. A különbség mindössze annyi, hogy mindenki mást ért alatta.

●

TANULSÁGOS, szemet nyitó olvasmány hát a *Kritika* kilenc eddig megjelent száma. Tükörképe a látszólag konszolidált, voltaképp azonban kettősség jegyében élő és alkotó Magyarországnak. Ahol a különböző politikai és eszmei irányzatok egészséges és termékenyítő összecsapása helyett különös koalíció jött létre, szélsőbaltól — még szélsőbb balig.

Ugyanolyan ingatag egység jegyében, mint bármely koalíció. Amelyet csak azért hoznak létre, hogy bomlasztását — többé-kevésbé sanda machinációkkal — mielőbb elvégezzék.

UGRAY ATTILA

KORONDY ANDRÁS

AZ ÁRT

Szörti-forti — hangzott a jázminbokrok és ecetfák közül, s a repkénnyel futtatott sodronyon túlról sejlett a fülnek a labda puffanása is, amint a hálóba csap s kivégzetten lecsúszik a pályafelező mészcsíkra. — Necc, Vicácska ; Gém és szett.

A teniszezőket rejtő liget háromszögének leghosszabb szára mentén futott a simaút. Nem gyalogjáró és nem sétaút ; még a hivatalos is a helybeli nyelvet ismerte el : "A simaúton kerékpározni szigorúan tilos!", hirdette egy-egy tábla a salakkal szórt útszakasz két végén, a Magy. Kir. Posta meg a bolt előtt. Innét, Darvas Gábor fűszer- és vegyeskereskedésétől, már csak döngölt gyalogút vezetett tovább a Sárgaházig, ahol a kommenciós iparosok és a parádéskocsisok laktak.

— Redi ! — Plé ! — hangzott ismét, majd kisvártatva : — Aut, Vicácska.

— Vicácska sose tanul meg — mondta a simaúton kísérőjének a postamesternő. — Falábú. Fakezű.

— Akarja megnézni őket egy kicsit, Luszka ?

— Nem. Majd. Később. Milyen napja volt, Imre ?

Tovább sétáltak a bolt felé. A doktor jött velük szembe egy fiatal lánnyal, mindketten teniszruhában öltözve.

— Hát ez ki ?

Luszka mindig mindent tudott :

— Amerikai lány. Magyar. Valami református esperes lánya, látogatóban. Az óhazában.

Az uradalmi orvos már messziről lengette feléjük üdvözlésül a teniszütőjét. Közben azonban a lányhoz hajolt, de csak negyed arccal, hogy ne annyira lássék : valamit suttogva magyaráz. "Minket — gondolta Imre —, bennünket magyaráz el gyorsan. Nem is volna bolondság hallani." Imrét zavar fogta el az orvos társaságában, amióta legutóbb megvizsgálta. Talán mert ő, a doktor mondta el helyette akkor a panaszát. "Mintha egy gyűrű volna a szíveden, ugye, Imrém ?" S még hozzá sem nyúlt a sztetoszkóphoz. Az arcomra van már írva ? — gondolta szorongva. De miért gügyög, miért gügyög ! Mint egy gyereknek ! Mondaná meg kereken : szívbajod van, öregem. Hiszen nem mindegy ? ! Inzulint kap, szaharint eszik — olyan egykutya, hogy a szíve viszi-e el végül vagy a cukra. Luszkának nem szólt róla. Bár nyilván rájött, abból hogy hat hete már mindig kitér a teniszezés elől. Orajta könnyen átlátni. De más az — beszélni is a dologról. "Mintha egy gyűrű..." Akár valami költő ! Pontos a doktor, rettenetesen. Négyöt szó, és... Ugyan hogy mondja el őket ennek az amerikás lánynak ? "A postamesternőnk meg a szeszgyárvezetőnk, aki mellesleg községi bíró is. Aggszűz és agglegény. Örök szerelmesek. Igen romantikus. Apropó romantika : a szeszgyárvezető ráadásul Júlia hercegasszonynak a keresztfia." Ezt fogja mondani ? És — igen, vajon odaveti-e neki azt is, hogy cipőben kereszteltek ?

Azelőtt sosem gondolt így magukra. Csak amióta azt a gyűrűt először érezte ; egyre azon éri magát, hogy a kívülállók szemével próbálja nézni kettejük dolgát.

Közben beszélő közelségbe értek. — Kezét csókolom, Luszka — mondta a doktor —, és szervusz Imrém.

Mind a négyen megálltak.

— Jóestét, Dezső. Teniszezni ?

— Igen. Gondoltam leszaladunk egy órára a kis rokonommal. Gyulás Glória, Amerikából.

A keszeg lány erélyesen kezet rázott Luszkával :

— Hogy van — mellékelte a kézfogáshoz, s máris Imrének nyújtotta kezét : — Hogy van.

— Aranyos, ugye ? — mondta a doktor. — "Hogyvan, hogyvan", csvenesen Amerikából... S te hogy vagy, Imrém ?

— Köszönöm, Dezső — felelte Imre —, köszönöm, a közérzetem kitűnő, csak a magánérzetem pocsék.

— Haha, remek ! — mondta a doktor. — Hiába, mindig csak viccelődik ez a mi serifünk. — És azzal hozzálátott, hogy az amerikai lánynak elmagyarázza a szójátékot. — Glóriácska nem ért meg ilyen bonyolult magyar dolgokat.

Aztán a doktorék elindultak a pálya felé, Luszka és Imre pedig az ellenkező irányba.

— Csont-bőr — jegyezte meg néhány lépéssel odább Luszka. — Buta is. És savanyú.

— Glória — mondogatta maga elé dallamosan Imre —, Glória ? Inkább Miserere...

Luszka azonban nem mosolydult el. Csak sétabotjuk kopogott tovább együtemre.

Hun Imrének az apja került ide, amikor a szeszgyár épült. Mikor aztán az öreg Huhn bácsi meghalt, a fia lett szeszgyárvezető. Huhnból Hun lett, egyéb nem is igen történt azóta sem, vele sem, általában sem.

Azt sem tudnám megmondani, hány éves Hun Imre. Azaz Imre bácsi.

Vagy Luszka néni.

Olyanformán emlékszem rájuk, mint valami képre. Képre, amin nincs a dolgoknak egymásutánja. Luszka néninek lilásan fehér bodorított haja van az egészséges, erélyes és fiatal arca fölött. Imre bácsi sápadt, tojásdad arcából városias és csúfondáros tekintet vibrál szerte. Fakó, ritkás haján a nedvesített kefe nyoma.

Mindig ilyenek voltak ?

A történés itt észrevétlen. Az emberek emberről emberre öröklődnek, ahogyan öröklődik táj és állapot. Valaha törökök voltak itt. Attól a Törökdomb neve, s onnét a Gyuri-erdőben egy sereg hatalmas nagy kő. Egy mecset maradványa, de lehet, hogy malomkő mind. Tanú nem maradt. Pusztább volt ez a pusztánál, amikor felszabadult. A régi gazda élt még, Bécsben. Hol hadban, hol Bécsben. Előbb maga az eredeti gazda ; majd a fiú, majd meg az unoka, a pennát is forgató báró, az ifjabbik Barczy Lőrinc személyében ; s végül (hosszú idő százötven esztendő !) már csak dédunokák : két fiúsított leány. Ezeknek már alig volt többjük a Barczy névnél. Csak a lakatlan birtok. S ezen még évekig ült a csend. Úgy beszélik, hogy "a Mária Terézia" kezdte hozatni rá az élőt. Kusza a nyoma ennek is. Fráj Ádámnak hivják az uradalmi kovácsot, annak már itt lehetett a szépapja is kovács, — úgy tudják, Elzászból jött valahonnan. Ilyen máshová valósi a többi iparos is : Tess Rudi bácsi, az asztalos, Kuldanek, a vasöntő, Stankovics bognár a két szíjgyártó Petró... Egyik-másikat talán a török nyomta fel rác földről, némelyik nyugatról jött, van olyan is, aki, ha igaz, egy őse személyében lakott itt már egyszer, réges-rég, az első Lőrinc alatt, s ugyanúgy került vissza ide, mint a gazda dédunokái : menedék födél alól. No meg akad, aki török maradéknak látszik a nevéről : a belmajori, a tüskösi és a barczmajori Burda család például.

Ki bánja !

Csak gimnazista korom barátját, a fiatal Kallát, az új tanítót érdekelte az ilyesmi. Őt sem sokáig. Megszokta. Mert hamar megszokik az ember Őrszálláson. A legifjabb Barczy Lőrinc is itt játszadozott a legjobb ízűt, amikor hat-nyolc hétre le-lehozta az özvegy Júlia hercegnő Rómából.

A Bruszilov féle áttöréskor elesett férje a közösöknél szolgált. Előbb meg, mielőtt a háború kitört, legényemberként, leginkább a császárváros java klubjaiban. Egy rossz lapjárású éjjel egész Őrszállás odalett, s másnap este — már fél tíz tájban — adósságra játszott Barczy Ferenc. De a vele szemközt ülő Sauber Leopold sokkal idegesebb volt mégis, mint a báró. — Nézze báró — mondta letéve lapját —, én üzletember vagyok. Bankár. A Sauberház, mint tudja... — De a báró nem várta be a mondat végét. — Lap — mondta —, adjon még lapot. — A bankár elébe csúsztatta, de a sajátját meg sem nézte, még ekkor sem. Most le is tette ; s kicsit hangosan, hogy Barczynak föl kelljen néznie. — Schaun's, Herr Baron — mondta Sauber bizalmasan, de igen hangsúlyozott tiszteletadással —, meg se nézze azt a lapot. Tudja... nézze... a revans elől én nem térhettem ki. De nincs ennek semmi értelme. És tudhatja, az Öreg nem szereti az ilyesmit... — Barczy báró csak ekkor kezdett komolyabban odafigyelni : ő is tudta valóban, hogy Ferenc József nem szereti az ilyesmit. Még nevetgéltek akkoriban azon a bizonyos bonmot-n, hogy : a kártyás Szemerére jobban haragszik, mint a kutya Kossuthra. — Dehát... — mondta a báró kelletlenül, s legyintés helyett ismét a lapjához nyúlt. Sauber nyugtatón a kezére tette a magáét : — Legyünk józanok egy percre. Ismeri a báró a menyem húgát ? — Barczy előbb értetlenül nézett : mi köze a józanságnak a nagy bécsi bankár menyének a húgához ? — de aztán, amint érteni kezdte, elpirult. Sauber sietett eloszlatni a félreértést : — Ach, dehogy ! Nem a kis Lotti... ! — Egyébként is — folytatta, most már mosoly nélkül — egy meszáliánsz elég egy családban... Nem, én a Félix fiam feleségének a húgát gondoltam, San Marco Júlia hercegnőt. — Ezt a históriát Barczy Ferenc is ösmerte : Sauber Félix egy San Marco-lányt vett el ; nyilván szintén valamely hitelművelet megoldásaként. Végre valóban derengett előtte : a Félix fiú csemetéje csupán egy Sauber marad ; az öreg Leopold egy tapinthatóan mágnás unokát szeretne. — Igen ? — fordult Sauberhez, majd a kérdésre is válaszolva : — Nem ismerem. — Kár — mondta a bankár — ; jó család, szép leány. És gazdag. Steinreich, ahogy mi mondjuk. Az őrszállási uradalmat viszi a házasságba...

Barczy nem hitte volna, hogy ez a pénzeszsák ennyire nagyvonalú : ilyen nászajándék ! és ilyen távolra : a fia felesége húgának ! Lapját megnézetlen tolta vissza a posztón a bankár elé : — Az ön partija. — Csak az egyik — válaszolta Sauber —, csak az egyik parti, kedves báró...

A báróné — akit azonban birtokán csak a hercegnőnek, az évek előre haladtával pedig a hercegasszonynak hívtak — ugyanegy hónapban lett anya és özvegy. A világháború hátralevő éveit még Őrszálláson vészelte át, a proletárdiktatúra idején azonban a csecsemő Barczy Lőrinccel együtt átköltözött szüleihez Olaszországba, s attól fogva csak minden ősz elején ruccant le néhány hétre. Kedvelték. Azért is, mert híre járt : apjával — aki az idő tájt Róma kormányzója volt — ő eszközöltette ki, hogy Trianonban megváltoztassák az eredeti demarkációs vonalat, s Őrszállás vidéke még innét essék a szerb határon. A gazdasághoz nem sokat konyított. Leginkább a parkban sétált, hébe-hóba — többnyire zápor után — kikocsizott négyesfogatán. Évente szeptemberi majálist rendezett az iskolásoknak, a fiúknak flanelinget, a kislányoknak ruhára való kartont osztva. Kegyúri tisztét gonddal viselte. Igen korán kelt ; a hajnali misére járt el.

Imre bácsinak nemcsak keresztanyja — a megtérítője is ő volt. Nem hiszem, hogy a keresztanyának hercegnő volta egyensúlyozta ki azt, hogy Imre bácsit cipőben keresztelték — ezt különben is csak olyan kopott mosollyal említették (ha még nagy néha említették), mint a kifakult vidéki élceket : "A Tera férjhez megy ? Igazán ? S ki ellen..." —, de sokkal inkább elfeledtette, hogy Imre bácsi végtelen magátólértetődőséggel hordta : misére sem járt sűrűbben, mint az uradalom egyéb férfilakossága, a keresztfiúság pedig másfél évtized múlva bridzspartneri viszonnyá szürkült. Önszönként a fiatal plébános, Luszka néni és Imre bácsi volt a kastély leggyakoribb kártya-vendége. Luszka inkább csak az Imre járulékaként ; a hercegasszony nem kedvelte — általában nem szerette a nőket, még az olyan nőietleneket sem, mint Luszka. De Luszka néni a kastélyon kívül is népszerűtlen volt. Kápláros nyersesége kapóra jött ürügynek, valójában azonban nem ez vágta el a barátkozások útját. Az uradalmi feleségek nem győztek gyanakodni rá, minthogy kapcsolata Imre bácsival tisztázhatatlan volt, rendellenességében valami sérülést szimatoltak, de Luszka sebe — amely résül kínálkozhatott volna a szánalomnak — föltárhatatlannak bizonyult. A feleségek meg voltak sértve, a férjek pedig (mi egy férj ?) lehetőleg a lovászt vagy a kocsist küldték be a postára, hogy meg lehessen takarítani egy "Kezétcsókolom Luszká"-t. S ilyen körülmények közt mi maradhat kárpótlásul ? Az, hogy "a levél megint fel volt bontva" vagy hogy "az újság megint ki volt olvasva ! Ától cettig !"

Az utcán Luszka csakis Imrével volt együtt látható. És Imre sem soha mással. Pedig Luszkának volt már egy fogadott lánya, a polgárista Lenke, Imrének meg ott volt a nővére, aki a háztartását is vezette : Jolánka. De a séta posta-és-bolt, bolt-és-posta között csak az ő kettősük maradt.

Állandóságukon voltaképp már rég megtört a kíváncsiság. Már nem kilesni, hanem csak megfenyíteni akarták őket. S még erre sem akart mód adódni.

Soha elhúzódva — kettecskén — látni nem lehetett őket. Életük nyilvános volt. És gyöngédtelen. Vagy alig-alig gyöngéd, mint két felnőtt, normális testvéré. Többnyire gondolattalan tiszta arccal mendegéltek egymás mellett, s talán csak búcsúzkodásuk maradt meg annyi év gyakorlata után is némileg félszegnek. Ilyenkor — "Kezét csókolom, Luszka, jóéjszakát", "Isten vele, Imre" — kizökkenve a délutánok sétaritmusából, egy másodpercig úgy álltak, kicsit meglepetten, mint aki a másikról emlékezett rá a maga sorsára ; de anélkül, hogy a másik tehetne erről ; mint két, egymástól független szerelem özvegyei. Boncsák Lujza postamesternő és Hun Imre szeszgyávezető.

Vajon életüknek ez a nyilvánossága v laha is nyomra vezetheti-e a szimato a valódira, amely majd tisztázza e kapcs latban a rendellenes külsőséggel palásto kapcsolat természetes voltát ? Vagy i ahol a hely kicsinysége és zártsága s mindenkinek függősége folytán még a ki városénál vagy a faluénál is szigorúbb rend, s nem teszi lehetővé a titkokat, egyképpen nem tűrne sem házasságtörés sem egy reménytelen szerelem fenntartásá nemcsak megtorolná, de eleve lehetetlenn tenné a tilosban járást, és ugyanúgy : ne tolerálná a lemondást, s rideg útra terel a rendbontónak ígérkező vonzalmakat csődöt mond-e a szimat, vagy csak (bizony tékok híján) a megtorlásról tesz le, s beé azzal, hogy Luszkát és Imrét nem mint pár hanem külön-külön a két személyt a mag érdeméből közösíti ki ? Történni ez tö tént.

S erre már a helyi intelligencia többi ta jáétól némiképp különböző helyzetük kijelölte őket.

A postamesternő az egyedüli függetle — az uradalomtól független — egziszte cia itt : félig állami alkalmazott félig a m ga ura.

A szeszgyárvezető pedig mindenével ki a környezetből. A gyárban tölti életét, a gépek is idegenek neki. Alkoholt csina kémikus. De már egy elemet nem tud m ga beletenni a zseblámpájába. Lovat hajt. Csak ül a kocsin, viseli, mint eg penzumot. S szürke puhakalapot hord, v rosi kalapot. A gyárban meg ingujjra ve kezve pepecsel üvegcsei közt, kötött mell nyének elejét már mind szétmarta a veg szer. "Ez már nem is mellény, hanem csa hátány" — ezzel üti el, ha szóvá teszi Nem szeretik ezt a nem idevalósi viccess gét sem : egyszer megtörtént, hogy lovász megrúgta a ló, s ő maga volt kénytele kihajtani Almajorba, a második szám szeszgyárba. Persze már délután a kovác műhelyben várt javításra a kocsija. Másna az egyik intézőtől kért kölcsön fogatot. úgy adódott, hogy ez már egy hét múl visszakérte a kölcsönt. — Imrém, ne har gudj, hogy máris bevasalom rajtad a kö csönt, de ide tudnád adni délutánra a fog todat ? — Hogyne, hogyne — vágta rá Hu Imre —, természetesen, fogat fogatért... Rövidesen olyasmit lehetett hallani, hog Hun Imre csúfolódik a Biblián.

S franciául is tudott Imre. Hogy mennyir az sohasem derülhetett ki. Könyvből tanu meg, s állítólag azért, hogy a keresztanyj val értekezhessen. De idő közben a herce asszony megtanult valamelyest magyaru eleget ahhoz, hogy a carreau-t káró-na mondja. Imrétől csak azt lehetett hallani -

TÜZ TAMÁS

Me

A kék ceruza n
Fehér árnyékun
önmaga suhogó
A leopárd unot
az alkoholos bo
s aztán a pávák
zöld aranyba a

Ki is hihette vo
hogy ilyen egys
az öröknek hitt
ilyen észrevétlen
rügyfakadás ürü
zsákmányává az

Nézhet már ute
talpa alatt fakó
délibáb omlású
hatalma nincs

Tovább keskeny
sívó homokba o
szellősuhintás a
a kék ceruza ír
s hazudik

Ki is tudná rá
megadó türelem
mely alól iszon
még mindig a
varázslatos vize

...TLANOK

alkalmas alkalommal, de minden ilyen alkalommal — hogy : Honi szoá ki-mali paansz, a há-t persze csak valami helytelenítő leheletként ejtette ki, ahogy némely ember a méh említésekor szokta. Valahányszor társaságban palackot bontottak s a szénsavas nedű az ügyetlenkedőnek arcába frecc.ent, Imre megjegyezte, hogy "Szembeszökő a minősége !", amiből minden esetre kétségtelenné válik, hogy elolvasta a Bovaryné-t. De hogy eredetiben-e ? Mindegy — ez a néhány csekély támpont is elég volt ahhoz, hogy majd néhány év múlva bünös francia kapcsolatokkal gyanúsítsák.

Hatkor fúj a gyár. Nem dudál : fúj. A városi gyár az talán dudál. Ez delet fúj és früstököt fúj és hatot fúj. Hatkor vége a gyárnak és vége az irodának. A gyár a különféle gazdasági műhelyek összessége, meg persze a malom és a szeszgyár.

Hatkor fújnak. Imre is ekkor szabadul. Öt perc hazamenni, kezet mosni ; öt perc a postára. A posta is hatkor zár. Luszka már sétára kész. Indulnak a simaúton, a bolt felé. Jobbról kertek, a kerteken túl a kocsiút. Azon túl a templom — inkább c ak kápolna —, mellette a plébánia, kissé arrébb a kastély a parkkal. Balról : a trafik, amelyben a szabómester lánya könyököl egy "Darling" és egy "Levente" feliratú zománctábla közt, azután a szabóműhely következik, azután a borbély, azután a cipész. Ezzel sarokhoz érünk. Kocsiút keresztezi a simautat. Túlnan különálló nagy ház következik : Knapp Kornél jószágigazgató lakása. Folytatólagosan, de más épületben már : az irodák. Majd a szeszgyár, a kisvasúti sínek fölé kilógó melaszos-csővel, azután a gőzmalom, innen is csúsztató ereszkedik a lóré-sínek és a beálló szekerek fölé. Ha épp ömlesztenek, jut egy kis liszt az arra járóknak is. Következnek a műhelyek, azaz a műhelyek ide rúgó háta, nagy, olajszivárványos ablaksorral. Utána a liget s benne a teniszpálya, megint bokrok, majd egy füves térség, amely a mészárszék sarkán beleszögell a lóré-sínek deltájába. Néhány év múlva ebből lesz majd a Hősök Ligete, közepében a virággruppból kirakott címer fölött Országzászló. A sínek átszelik a simautat, de a simaút is mindjárt véget ér már. Mészárszék, kocsma, bolt. A kocsmát csárdának hívják ma is. Utoljárra akkor érdemelte meg a nevét, amikor Jády jószágkormányzó tartotta itt a legénybúcsúját, három nap, három éjjel. Mostanság már csak mise utáni sörözések folynak itt, a kerthelyiségben, vasárnap délután meg a parádéskocsisok égisze alatt némi borozás, valamint telente egy-két bic kázástalan bál. A bolt és kocsma közös frontja előtt óriási poros térség, itt tartják a búcsút. Oldalvást behemót E-alakú épület : közös fedele községházának, elemi népiskolának és csendőr-őrszobának (hívni ugyan laktanyának hívják).

Luszka és Imre a boltnál visszafordul. És következik ismét : liget, teniszpálya, műhelyek, iroda, Knappék, cipész-borbély-szabó-trafik-posta.

S vissza.

S megint : bolt—posta.

Az összehangolt séta-lépés ütemére kopog a két bot, bele a késő-délutánba. Az imént leállt kukoricamorzsoló duruzsoló hangja még tovább szól egy ideig képzeletben. A teniszütők húrjáról a labdák zenéje száll. Redi, plé. Gém, szett.

— Vicácska sose tanul meg — mondja a simaúton kísérőjének a postamesternő. — Falábú. Fakezű.

— Akarja megnézni őket egy kicsit, Luszka ?

— Nem Majd. Később.

Nem. Majd. Később. Hányszor lehet valamit elhalasztani ? Elhalasztani és elszalasztani ? Egyszer. Egyszer sem. Most már... — Imre a gondolatát sem fejezte be ; minek ? Aztán Jolánka jutott eszébe, a nénje. Vénlány. Aztán a fiatal lányra gondolt, a kamaszra, Lenkére, Luszka fogadott lányára. Lenke válasz volt Jolánkára. Igen, Jolánka volt előbb. Azzal kezdődött. Kezdődött ? Nem, az mindig megvolt. A helyzet. Nem azzal kezdődött. Éppen hogy nem kezdődött, nem kezdődött el sohasem. Kezdenie neki kellett volna. Dehát Luszka diktálta mindig a lépést. S az első dolog, amit valóban csinált, az volt, hogy örökbe fogadta azt az árvalányt. S akkor már meg voltak kötve. Az olyan volt, mintha kikosarazta volna. Meg kellett volna már régen-régen-régen kérnie Luszka kezét ? Bukétával ? De ki is nevette volna Luszka. Vagy azt mondta volna, komolyan : "Jó így. Majd." Jolánka sem hozta fel a kérdést soha. Csak mindenki — az egész uradalom — olyan várakozóan nézett rájuk, lenyűgözték őket ezzel a sürgetéssel, moccanni sem lehetett. De az régen volt, már az sem érvényes.

Bolt, posta. — Fordulunk még egyet ? — A botok tovább kopognak.

A két bot is szabálytalan. Imréé — ha meggondoljuk, hogy ő bíró uram is itt, Orszállás eszmei nagyközség bírája — szinte nevetséges. Agancsos fogójú : vadászos s mégis inkább városias jószág. Luszkáé meg bambuszból van, csak fekete-lakkos. S alig kopog, mert a vége gumigyűszűbe van bújtatva. Ott jön szembe a doktor. Még annak is, ha nem teniszütő van a kezében, olyan botja van, mint mindenki másnak. Sárgásbarna, gyökérből hajlított szerszámok, támaszkodásra és egy-egy rög szétvetésére valók, a földhöz-porhoz fenődéstől fényes acélhegyük van. A kocsis- és béresgazdák botja meg bot és éles-lapos acatoló vas. Másoké meg : ki milyet vá magának. Csak az ő kettejüké ilyen nem ebbe az itteni világba való.

— Jóestét, Dezső. Teniszezni ?

— Igen. Gondoltam, leszaladunk egy órára a kis rokonommal. Gyulás Glória, Amerikából.

Olyan egykutya, hogy a szíve viszi-e el végül az embert vagy a cukra. "Még szerencse, öregem — mondta azon a bizonyos napon a doktor —, hogy nem dohányzol. Most eltiltanálak tőle." S ő mit válaszolt ? Mindjárt meg is bánta, amit válaszolt : "Hidegszájú bíró ! Ilyen páciensed se volt még, mi ?" A doktor egy kicsit megütődve nézett rá, hirtelen azt sem tudta, mit mondjon. Imre észrevette mindjárt a habozását, s amikor a doktor végül ezt felelte, mosolyogva már : "Imrém, miért izgatod magad mindig ?", ő tudta, hogy gondolni viszont így gondolta a doktor : Imrém, miért védekezel mindig ?

Négykerekű kétüléses, egylovas fogatán jár ki a másik szeszgyárba, Almajorba, mellette ül a lovász. A lovász istállószaga az egyedüli ami hozzáköti az uradalom másik világához, a tulajdonképpenihez : a gazdaságéhoz. S Luszkának ugyanúgy nincs ezzel érintkezése, mint neki. Ettől találkoztak ők össze ?

Háromszázhatvanöt napból háromszázhatvan. Séta, bridzs. Bridzs Jádyéknál, s ősszel, néhány hétig a kastélyban. Séta : posta, bolt, bolt, posta.

A posta előtt a simautat fal vágja el. E mögött laknak, egy nagy kerttel is körülbástyázott házban, Jádyék.

De Luszka és Imre majd csak kilenc óra után lép be e kertkapun. Nyolckor ugyanis megint üzemben a posta. Nyolctól kilencig. Ajtaja ugyan zárva ; az esti szolgálat csak a távolsági telefonra vonatkozik. S az esetleges táviratokra. Persze fölösleges fényűzés : egyszer ha adódik egy hónapban, hogy valaki Pestet hívja — leginkább, ha a Jádyak közül tartózkodik valaki odafenn. Egyébként Lenke, a fogadott leány csücsül a gép mellett ; gyakorol. A máshová igyekvő táviratokat hallgatja le, csak úgy füllel. Vagy, ha anyuka épp elmerült valamibe odabenn, a postáról nyíló lakásban, akkor Lenke szórakozik itt kinn egy kicsit : a Kelebián szolgálatos Juckóval vagy a kiskuntinódi telefonközpontot virrasztó Böbével traccsol.

Imre már kilenc előtt megjelenik. Lenke számára most még ez egy "Kezcsókolomimrebácsi"-t jelent, de Lenke úgy nyúlik, hogy két év múlva talán már visszájára fordul az üdvözlés. — Aludj jól, kislányom — búcsúzik Luszka. — Kezitcsókolom, anyuka. Vigyázok. Kezcsókolomimrebácsi. — Imre is most azt mondja : — Kezét csókolom.

Az utcán, Jádyék kapuja előtt mondja neki Luszka : — Mit bolondozik vele, már úgyis azt hiszi, nagylány. — De Imre érzi, hogy ez nem igazán helytelenítés.

Jádyéknál már munkára terítve a posztó. Az első robber után fognak hozni feketét és aprósüteményt. Addig alig is szokott szó esni. Luszka, Imre, Kisabonyi Vilmos plébános, Jády. A jószágkormányzó felesége nem játszik jól, nem is igen szeret ; többnyire csak ötödik itt vagy néha szükségnegyedik.

Hozzák a kávét. — Olaszország belépett — újságolja a házigazda.

Híreket hallgatnak. Az olasz hadbalépés. Aztán : a vezéri főhadiszállás jelenti. — Das Oberkommando der Wehrmacht... — mondja a rádióval együtt, fordítói fahangon Imre. — Mi ? — kérdi Luszka. — Csak mondom — mondja halkan Imre. — Dolgozunk ? — kérdi a plébános, és keverni kezd. De Jády még nem csavarja le a rádiót ; átmegy rövidhullámra. — Na, hallgassuk meg, emezek mit hazudnak — mondja. És már hallani a londoni adó gongatását : ti-ti-ti-táá, három rövid, egy hosszú A plébános udvariasan, félrebillentett fejű figyelemmel hallgatja. — Mi ? — ismétli Luszka, még az előbbire. — Ezt magának kell jobban tudnia — mondja Imre —, tititittá, vö-betü. Vö mint vik... — A házigazda azonban közbelép : — Ezt hallották már ? Hogy Hitler, Daladier, Mussolini és Churchill bridzsezik, Hitler egy treffel nyit, Daladier passzol, Mussolini egy szanra emel, Churchill bemond két pikket. Végül felmegy a licit négy pikkre. Négy pikk, passz, passz. S akkor Hitler megszólal : Zwei Treff, und das wird gespielt ! — Luszka megnyugodva nevetgél a megfejelt München-viccen. Most már ő mondja : — Dologra !

Séta, bridzs ; háromszázhatvanöt napból háromszázhatvan. Posta, bolt, bolt, posta a vadgesztenyefák alatt.

Néha a Hármasúton, a négy fasorral szegett szép kocsiúton, a Gyuri-erdőig és viszsza. Ez a tavasz, nyár, koraősz. Októbertől februárig : posta, bolt ; de már zseblámpánál. Zseblámpát is csak ők ketten használnak itt, Luszka és Imre.

Az idő csak az esztendőben jár körbe, mint a mutató. S a Nap a mutató körül forog : a júniusi 6-óra napvilágos 6-óra, a decemberi 6-óra zseblámpás 6-óra. Augusztusban teniszpálya a teniszpálya, januárban korcsolyapálya a teniszpálya. Tavaly-hat-óra, idén-hat-óra, jövőre-hat-óra. Fújja a gyár. De újabban kimozdult minden a tengelyéből. A gyár már fúj olykor légiveszélyt is. A postán állandó ügyelet van : éjjelre sem szabad kihúzni a banándugókat. Bambuszbot, agancsos bot. Imrének le kellett tennie a bíróságát most Knapp Kornél jószágigazgató a községi bíró.

Luszka fél 12-kor ért haza. Jádyék Pesten vannak. Ma Knappéknál volt bridzs.

Knapp a két lányával, a plébános, Luszka. Imre nem volt ott. Luszkát a plébános kísérte haza. A bolt-posta út egyharmada. Cipész-borbély-szabó-trafik-posta. S félig sötétben : a kék papírral légósította zseblámpa alig világít. A levegő már tele márciusi szagokkal. A hálószobában kissé nyitva az ablak. De itt azért főleg birsalmaszag van. Lenke úgy tesz, mint aki alszik. Luszka lefekszik. Később — talán egy óra múltán — : mintha Lenke szólt volna valamit álmában. De nem. Csönd van. Aztán megint... de most már, ébren, mindjárt megérti Luszka a neszt. A kapcsoló csörrent. Csak egyet. Mezítláb megy át a postaszobába. Kelebia — az ezelőtti határállomás — lappantyúja van lecsapódva. Luszka a fülére csatolja a hallgatót. — Maga az, Juckó ?... Mi ? Mit mond ?... Igen, értem. Köszönöm, Juckó. Jóéjszakát. Halló ! Hogy ? Nem. Nem, itt nem venni észre semmit. — Leteszi a fejhallgatót. Lenke mellette áll hosszú hálóingben. — Megfázol, kislányom. — De miért is áll itt Lenke ? Áll és didereg. — Megfázol, kislányom — ismétli, de Lenke nem moccan. Luszka is csak ül tovább a kikopott gumipárnás székében. Végül csak megszólal : — Juckó volt. Az éjjeli gyorsból németek rakodtak ki Kelebián. A postával szemben egy nagy tank. Azt mondja Juckó, úgy csorgetett át suttyomban. A vonalon is rajta vannak. — Anyuka... anyuka mit gondol.. talán Imre bácsi.. — Nem gondolt semmit, kiszáradt benne minden. — Feküdj vissza szépen, kislányom.

Luszka felöltözik. Trafik-szabó-borbély-cipész. De Knappéknál lefordul balra. A zöld kerítés lécein végigugrál a kék zseblámpa-kör. Végigugrál az életükön : posta-bolt, posta-bolt, posta-bolt. Mit ért az egész, ha most... Holnapra már itt is itt lesznek. Holnap ? Ma van holnap. Ha Imre... Istenem, egy zseblámpaelemet nem tud betenni a gyámoltalan... A kerítés véget ért. Át a kocsiúton. A kukoricaszárító körül múlóban a csend, az elült verebek álmukban fészkelődnek. Egy jó óra múlva már pirkad. A tűzoltóbál előtti napon járt erre utoljára két éve, amikor Imrének elvitte a parókát. Máskor soha nem is járt még Imréék lakásán. Jolánka, a keserű vénlány alakította az élőképben Imrét. De Imre volt az igazán nagy siker, a Luszka-parókában. Imre mint Luszka ! Egy álló hétig készítette azt a parókát Imrének, ugyanazzal, festette meg, amivel a saját haját. S Imre arca is, a vonásai — Istenem, akkor jött rá, hogy ők ketten egy kicsit hasonlítanak is már. Ó ! A paróka ! Ha megvolna még ! Jaj csak meglegyen. Imre beülhetne a postára, ő lenne Luszka. O meg, az igazi Luszka elutazna Vácra a nővéréhez.

Imréék lakása az utolsó a soron. Óvatosan kopogtat, aztán az ablakon kocog halkan. Semmi. De a redőny mozdult. — Imre... — Az ajtó halkan nyikkan. Jolánka főkötős feje. A vénkisasszony. A másik vénkisasszony. — Imre ? — Jolánka nem szól. — Imre ? — sürgeti Luszka. Jolánka felhúzza a vállát tehetetlenül. És meg van rémülve. A kilincsről, vagy talán a lakásból is, Szidol-szag árad. A helyzet ingerli Luszkát ; már szinte goromba, a karját is megfogja Jolánkának : — Hívja ki Imrét, legyen szíves !

— Imre nincs itthon. — Hol van ? — Megint az az utálatos, szétterpesztett kezű mozdulat : — Nem tudom. — De most már majdnem sír : — Nem tudom !... — Az Istenért, szedje össze magát. Hol van Imre ? Fontos ! — Nem tudom, nem tudom, nem tudom... — És most már valóban sír. — Értse meg, Jolánka... — De a válasz ugyanaz : — Nem tudom. Nem tudom.

Csak kínnal lehet belőle kiszedni valamit, számtalan részletben. — Elment hazulról. Igen, felöltözve. Igen, úgy egy órája. Nem, nem mondott semmit. Biztos ? Igen, biztos. Egyedül ment ? Egyedül.

Imréről soha többé nem hallott senki semmit.

Luszkát egy évre ra láttam utoljára, amikor az összeomlás után egyszer belopózkodtam Őrszállásra.

A posta már nem volt posta : egy orosz híradós osztag ütött benne tanyát. A posta : Knapp Kornél hálószobája volt, de valamilyen okból a Knapp-lányok gyerekszoba-bútorával berendezve. A fehérre lakkozott diák-íróasztalba volt belesrófolva a sárgaréz-karú távírógép. A vezeték az ablakon kígyózott ki. Lenke ült a néma gép mellett, az ágyon kuporogva. Nem szorult semmi magyarázatra. Lenke — még csak az imént negyedik polgárista — úgy ült a gép mellett, edzett mosollyal, mint egy sokat látott apáca. Én az egyetlen széken ültem. Inkább csak néztünk magunk elé. — Most te vagy a posta ? — Meg ez ! — mutatott a távíróra. — Telefonunk nincs. — És — böktem a keletbélyegzőre — ez ! Egy a bélyeg, egy a párna, egy a szájra !... — A szomszéd szobából csoszogás hallatszott. — Vigyázz — mondta gyorsan Lenke —, felőle ne kérdezz tőle semmit.

Luszka néni belépett. Azaz csak benyitott. Az ajtóban megállt. Sem öregebb, sem fiatalabb nem volt, mint akármikor. Pedig botra támaszkodott. Az agancsos botra. Csak a Jóisten tudja, hogyan került hozzá. Felálltam. — Kezét csókolom — mondtam.

— Csak hagyja, fiam — mormolta, és biccentett és kihátrált és behúzta maga mögött az ajtót.

...wás

...pihen
... keskenyedik át
...tába
...ol bele

...őjén gyűrődnek
...esség lázálmai

...kor
...mosódnak el
...kuvások
...het át
...issebb szelek
...t szép vad

...iporhat
... összerakni

... már

...nyerét
... kőre
...ziségből

...nak

A JEGYZŐKÖNYV

(J.M.G. LE CLÉZIO : LE PROCÈS-VERBAL ; GALLIMARD, PARIS, 1963)

JEAN-MARIE GUSTAVE LE CLÉZIO, ez a huszonnégy esztendős elsőkönyves ifjú szerző igazán nem panaszkodhat a sors ellen : kéziratáról az európai kiadók már tavaly tavasszal vitatkoztak Korfuban, majd megkapta a hírnevet, lelkes méltatásokat és magas példányszámot biztosító *Théophraste Renaudot-díjat,* most pedig fényképével képeslapok borítóján találkozunk. Első kritikusai azonnyomban William Blakehez és Lautréamont-hoz mérték, s könyvét Sartre *"La Nausée"*-jához hasonlóan korszakhatárt jelölő munkának kiáltották ki. Vajon mindez csak az újdonságra mindig éhes közönség kiszolgálására történt-e, vagy talán az ifjú író az igazi tehetséget is ajándékba kapta ? Annyi mindenesetre könyve ismerete nélkül is biztos : Le Clézio szerencsés csillagzat alatt született. Gyermekkorában mindent megkapott, sokat utazott, a Kanári-szigetektől Észak-Afrikáig és Londonig. Ma boldog férj, újdonsült családapa ; anyagi gondjai eddig sem voltak, ezentúl nyilván még kevésbé lesznek. A fényképek szép szál szőke fiatalembert mutatnak : s aki a nizzai strandon utána fordul, inkább hinné svéd filmszínésznek, mint démonaival viaskodó írónak. S vajon könyvében, amely mint minden első regény, bizonyára többékevésbé önarckép is, csupán az elkényeztetett polgárcsemete szólal-e meg, vagy mélyebb nyugtalanságról vall az író, igazat adva azoknak akik szavazatukkal kiálltak mellette ? Jegyzőkönyvét miről is veszi fel : kihágásról-e vagy hiányról, egyéni bűncselekményről vagy a társadalom mulasztásáról ?

HŐSE, Adam Pollo, ez a külsejében kissé az amerikai *beatnik*-ekre emlékeztető, harmincadik éve felé járó fiatalember magányosan, a világtól elvonulva él a délfrancia tengerpart egy lakatlan villájában. Idejét tétlenül tölti : cigarettázik, egy-egy korty meleg sört hörpint, többnapos újságokat lapozgat unottan, sütteti magát a napon, szemlélődik. Becsületes kispolgárok kallódó sarja, katonaszökevény vagy kórházból menekült beteg, céltalan lázadó vagy egyszerűen csak üldözési mániában szenvedő ifjú ? — a homályos célzásokból nem derül ki pontosan. S egyszerre csak Adam, aki eddig gőgös és kiábrándult megvetéssel elmélkedett az emberi sorsról, elhagyja domboldali rejtekhelyét, s mint valami új *próféta,* leszáll a világba. A közeli város állatkertjében kóborol, hosszan követ az utcán egy kutyát, egy áruházban nézelődik, cselleng a tengerparton, este pedig bárról bárra járva keresi egyetlen barátnőjét, Michèle-t. Másnap (vagy később ? — nem tudhatjuk biztosan), az addig szinte néma Adam beszélni kezd, s mint az átszakadt gátból, ömlik belőle a szó. A köréje gyűlt tömeghez zavaros szónoklatot intéz, amelynek a rendőrök vetnek véget. Adamot elviszik, elmegyógyintézetbe zárják. A pszichológusok előtt még egyszer bonyolult magyarázkodásba kezd, de egyre jobban belegabalyodik gondolataiba, s akadozva elhallgat. A világ értelmét megfejteni nem tudja, lázadása reménytelen csendbe fullad.

EMLÍTETTÜK, Le Clézio könyvének címe több értelmezéssel szolgál. Utalhat egy közönséges tengerparti balesetről felvett rendőri jegyzőkönyvre vagy Adam Pollo letartóztatására, de lehet jelentése szimbolikus is, hiszen egyhelyütt szó esik Adam elkallódott lírai elmélkedéséről vagy prózaverséről — *"Jegyzőkönyv a hangyanép katasztrófájáról"* —, amely viszont az emberiség sorsára céloz. Hőse, ugyanígy, lehet mai francia fiatalember, de egyben az Ember jelképe is : az első Adam után kinalásra ítélt fajának utolsó képviselője ; története pedig éppúgy illusztrálhatna metafizikai kérdéseket, mint lélektani bonyodalmakat. Le Clézio jegyzőkönyvét, mint annyi más társa, a *hiányról* vette fel : az Egyén és a Társadalom között tátongó szakadékról. Adam Pollo Camus hősének, Meursault-nak közeli rokona : az *idegen* világban, az értelmétől megfosztott létben ő is a közönyös kívülállást választja. A társadalmi lét formái szerinte is gépiesek, nevetségesek, s a nyelv — a rádió, a hirdetések, a kávéházi beszélgetések, az udvariaskodó hazugságok nyelve csak üresen zakatol. A társadalom azonban nem éri be azzal, hogy a lázadót, azaz pontosabban : a "passzív ellenállót" ártalmatlanná tegye, hanem, akárcsak Camus hősének az esetében, megtagadja tőle az értelmet is. A társadalmi rend támaszai — rendőrök, orvosok, a bámész tömeg — Adam metafizikai lázadásának csak pszichológiai okait hajlandók elismerni, s a létüket alapjaiban megkérdőjelező magatartást közönséges klinikai esetté egyszerűsítik.

Le Clézio hőse nem vállal közösséget felebarátaival, inkább csak a szemlélődő tanú szerepét választja. De a szemlélődő ember csodálkozó ráébredésében új szemmel látja a világot ; a figyelmes tekintet, mint mágnes, vonja magához az addig észre nem vett vagy csak az antropocentrikus megszokás szerint észlelt tárgyakat, lényeket. Az összpontosító képesség nap mint nap megismételt próbája, amely olykor más misztikusok gyakorlatára emlékeztet, és amelyben a beleérző rokonszenvnek is nagy szerepe van, alany és tárgy azonosulásához vezet. Ha Adam Pollo az állatkertben sétál, maga is oroszlán, párduc, pelikán vagy gyík lesz. Kóbor kutyát követ az utcán ? — Ő is lámpaoszlopok, szemetesládák, eldobott kenyérvégek szerint tájékozódik. Szobájában egy patkánnyal szemez ? — Maga is rágcsáló emlőssé alakul át, hogy szadista-mazochista szerepcserével *közvetett öngyilkosságot* kövessen el, s a félénk patkányban a zsarnoki hatalmú embert ölje meg. Az *állatvilág* után Adam Pollo az *ásványvilággal* igyekszik azonosulni, az élőlények után az elemekkel. A regény egyik kulcsfejezete egy vízbefúltat ír le, aki halálában átlényegülve visszatér az örök elembe, a vízbe. S maga Adam is, amikor az öröklétről vagy a végső semmiről ábrándozik, lávába temetkeznék, eggyé válnék a kővel: *"Mitológiai érzékét a végletekig gerjesztette, s kövekkel és törmelékkel vette magát körül ; legszívesebben a világ összes hulladékába és szennyébe temetkezett volna. Maga körül érezte az anyagot, a hamut, a kavicsokat, s lassan maga is kővé merevedett."*

LE CLÉZIO, mint minden ifjú romantikus csalódott a társadalomban. Filozófiai ambíciója azonban optimista megoldás felé sarkallja a szerzőt. Adam Pollo megváltása — hogy az író szóhasználatának megfelelően mi is tetszetős, a kört négyszögesítő kifejezéssel éljünk — valami buddhizmussal színezett, Istennel nem számoló panteizmus lenne. Az Isten nélkül való világban, hirdeti Le Clézio, az embernek az anyagot, amelyből nem szabadulhat ki, vállalnia kell. A világ egységének újrafelfedezéséhez, a dolgok szívében rejlő távolság legyőzéséhez, az egyedi jelenségek egyidejű felfogásához, a romboló idő fölszámolásához pedig sajátos, evilági miszticimus vezet, amelynek állomásai a beleérző figyelem, az azonosulás, az egyéni létet meghaladó révület.

"Extase matérialiste"-nak, "materialista révületnek" nevezi az író ezt a kivételes állapotot. Egyik nyilatkozata szerint a kérdésről rövidesen tanulmányt is szándékozik írni. Persze nem véletlen, hogy regénye előbb készült el : Le Clézio egyelőre tehetségesebb prózaíró, mint filozófus. Saját válságáról, romantikus látomásairól már most is hitelesen s időnként nagy erővel szól ; filozófiai elmélkedései viszont meglehetősen homályosak, sőt olykor kamaszosan nagyképűek. Az eszmefuttatást megindító élmény elég komoly ahhoz, hogy ne lehessen egyszerűen a serdülőkori válság címkéjével elintézni, de a bizonyításhoz segítségül hívott szerzők egyvelege még nem egészen megemésztett olvasmányokról tanúskodik. Le Clézio ifjonti tudálékossággal idézi nyakra-főre Parmenideszt, Maniliust, Occamót, a kabbalát, Ruysbroekot vagy a Zen-buddhizmust, de őszinte mondandóját ez a fontoskodás inkább csak zavarossá teszi.

"A JEGYZŐKÖNYV" a kissé naiv filozofáláson túl más gyermekbetegségben is szenved. Le Clézio szívesen játszogat néhány, időnként nem is egészen mai keletű formai újítással. Fejezeteit számok helyett betűkkel jelzi, a kéziratot, vagy legalábbis egyes részeit, a javításokkal, a végső megoldásnak üresen hagyott helyekkel közli, s él a *"collage"* eszközével is ; regénye szövetébe nyersanyagot : idézeteket, újságkivásokat, vegytani képleteket, katalógusszöveget vagy időjárásjelentést dolgoz bele. Ezek az apró modorosságok jobbára öncélúak, s nem egyszer a könyv komolyabb hibájának, a szerkezet lazaságának a leplezésére szolgálnak. Szintén kissé öncélúak, noha nem egyszerű polgáriasztásról, hanem inkább fiatalos kedvről játékosságról vallanak a regénybe beépített szellemes stíluspárodiák : a Ionescót idéző kávéházi beszélgetés lekottázása, a Robbe-Grillet-re emlékeztető mértani leírás, a mauriac-i fordulatok ironikus utánzása.

Mindezek a bíráló megjegyzések jogosak. De Le Clézio könyvét, s ebben pártfogóinak van igazuk, nem a szerző életkorával magyarázható hibái, hanem eredményei és főleg ígéretei alapján kell megítélni. *"A jegyzőkönyv"*, igaz, egyenetlen, példázódásaiban olykor pedáns, eléggé szétesően a cselekmény logikája helyett inkább lírai impulzusok szerint szerkesztett mű, s magán viseli Salinger, Faulkner, a szürrealisták vagy az "új regény" mestereinek a hatását, de legsikerültebb jeleneteiben már így is komoly tehetségre vall. Camus, akire egyes vonásai emlékeztetnek, bizonyára nem tagadná meg Le Clézio regényét. A maga példájából tudná, hogy a lírai érzést, a költői elmefuttatást nem szabad összetéveszteni a filozófiai dolgozattal. Megértéssel szólna arról, ami mindkettőjükben közös : a Nap és a Tenger szinte jelképes idézéséről, a mediterrán életérzésről, a ködös árnyak helyett az anyagot tisztelő pogányságról, az élet mértékének tekintett érzéki megismerésről, a dohos lélektani elemzésen túllépő, a pszichológiai regényt mitologikussá emelő írói szándékról. S valószínűleg őszinte elismeréssel (s talán némi sóvárgással) köszöntené Le Clézio igazi adottságát : megjelenítőerejét, prózaversheznek méltó lírai feszültségét, a stílus természetes változatosságát. Mert ez a kissé szerénytelen fiatalember egyedül könyvcíme megválasztásában volt talán túlzottan is szerény : a "jegyzőkönyvet" nem botfülű tisztviselő, hanem ígéretes regényíró, s főleg : kész *költő* vette fel.

ALBERT PÁL

KANNÁS ALAJOS VERSEI

Liberté

Mi az ma már — egy lyukas zászló
egy elfelejtett alkonyat
az arcok élén felparázsló
és visszatérő gondolat
Liberté régi büszke álom
rabok legyünk vagy szabadok
a lyukas zászlót sem találom
s csak hallgatunk — csak hallgatok

Halasi határ

A krumpliföldek csendje zúzmarás ;
Penészes elhagyottság vak sötétje
telepedett a tanya kerítésre
s a diófa is járadt zuhanás.

Rozsdás ekék megrokkant karja tárul
a föld felé, hogy átölelje még
a holt ugart, ledől a ferde ég
leszórván rongyos fellegét magárul.

Az ifjúságom dűlőútján állok,
jegenyéim kidöntött óriások,
s tornyaikból szálka sem maradt.

Öreg tanyánk tetőtlen, csonka váza
kifordult szemmel mered a homályba
s a varjak is csak messze látszanak.

Kiskunhalas, 1963 november 1

Hamlet tréningruhában

New York legforgalmasabb negyede, Times Square, most a dán birodalom. A Lunt-Fontanne Színház Helsingőr, és nagy eseményeknek tanúja, amelyek közismertek idestova háromszázötven éve : Hamlet, dán királyfi tragédiájának. Richard Burton vállalkozott, hogy túlkiáltsa a Broadway forgalmát. Túlkiáltja.

New York nem ünnepelhetné méltóbban Gulielmus filius Johannes Shakespeare négyszázéves évfordulóját, mint Richard Burton rendkívüli erejű és lényűgöző Shakespeare alakításával a címszerepben, aki úgy testesíti meg Hamletet, amilyen Hamlet szeretne lenni. A Shakespeare év jól kezdődött itt, és ez némi vigasz a tokiói Olimpia és a New York-i világvásár túl forgalmas esztendejében.

Hamlet alakítására rendkívül sok lehetőség kínálkozik ; Pesten az ötvenes években a Nemzeti egy remek trióval tette ezt nyilvánvalóvá, Básti, Major és Ungvári különbözőképpen rezonált a shakespeare-i szóra ts szándékra, Laurence Olivier csudálatos filmjében egy kissé sápadt és tüdőbeteg Hamlet fulladt a tragédia örvényeibe, megadóan. Azóta láttunk még tüdőbetegebb, esztétikusabb és avantgardistább Hamletet, aki martinit ivott Yorick koponyájából, sőt még hölgyet is láttunk ebben a szerepben, aki nagyon jól vívott.

Burton Hamletje elsősorban, Németh László szavaival élve, "a beszédbe belemámorosodott színész fényűzése", aki arra törekedett, hogy teljes értelmet adjon a szónak és egyértelművé tegye e szöveget. A vállalkozás nem teljesen új. Az Old Vic Párizsban vendégszerepelt az ötvenes évek végén, és úgy éreztem, John Neville már akkor ebbe az irányba tapogatózott. Sokkal erőtlenebbül, mint Burton, s végül is gyönyörű felolvasásnak tűnt az alakítása. Shakespeare-t nem az Old Vic-kel kell meghallgatni, mint ahogy Molière-t sem a Comédie Française-zel, mert az ember benyomása, hogy úgy játszanak ahogy kell. De már ez a párizsi előadás Sir Jon Gielgud újfajta rendezésén alapult, mint ez a New York-i, amelynek a lényege a következő : Gielgud az úgynevezett "rossz inquartó"-t használja szövegkönyvül, amelyik alapjában a jó inquarto, mert évtizedekkel megelőzi a "jó inquartó"-t, amelyik rossz, mivel továbbfejlesztések során elvesztette a teljes hitelességét. Arany János fordítása is ezt a hűtlenebb variációt követi. A különbség számottevő, mert újfajta tolmácsolásra ad lehetőséget. A színek más sorrendben állnak, s így egészen új képet kapunk Ophélia és Hamlet viszonyáról. Ophélia most már egészen nyilvánvalóan az udvar intrikáinak eszköze, s Hamlet is csak ennek tekinti, tehát a viszonya vele szemben kimondottan taktikus a lehető legkevesebb románc nélkül.

Ez az új felfogás tette lehetővé Burton számára, hogy a szerepet úgy oldja meg, mint egy matematikai egyenletet. Elsősorban stratéga. Anyjával, Ophéliával és Laertesszel szembeni szópárbaját nem teszi bizonytalanná féltékenység és idegbaj : tökéletesen uralja önmagát, a királyi udvart és a színpadot. Nem annyira megzavarni jött bennünket és néhány közismerten hiábavaló kérdést tenni fel esténként vacsora után, hanem rendet teremteni jött. Harcolni a jogtalanság ellen, a törvénytelenség ellen, amelybe a dán birodalom belekeveredett, s nem annyira a bitorolt trónt akarja a saját maga számára visszaszerezni, mint kivenni a hatalmat a cselszövés, politikai gyilkosság szörnyeinek kezéből. Itt nyer új aktualitást és erőt az alakítás, és ha Pesten az ötvenes években leparancsolták a színpadról a Macbeth-et, mivel nyilvánvalóan célzást tett a cselszövés és a kegyetlenség ördögi tényeire, soha nem lenne nagyobb aktualitása egy új, hitelesebb inquartón alapuló Hamlet felújtásnak Magyarországon, mint ma. Ami a törvénytelen hatalomátvételt és hatalombirtoklást illeti.

Hamlet soha nem kapott egyértelműbb, magabiztosabb tolmácsolást, mint Burton személyében, akinek, — ha kritizálja is önmagát, — a céljai felől, amelyekért küzd, szemmelláthatólag nincsenek kétségei. Az igazsága fenyegető. Macska-egér harcot vív Poloniusszal, s a közönség elfelejt nevetni az epizódon : tisztában van, miért ugratják az öreget. Burton-Hamlet érzékenysége és szenvedélye egy nagyon is határozott irányba tör, mint a nyílvesszős, s ha az alak veszt is az összetettségéből, nyer erőben, férfiasságban, igazságkeresésben.

A színészek sípullóverben és svéd börzekében játszanak, anélkül, hogy ez zavarna bárkit is. Burton, sajnos nem szereti az Elisabeth-korabeli ruhákat, tehát tornacipőt és tréningruhát használ. Ennyi azonban elnézhető ; nem mindegyik Hamletnek jutott eddig az a kiváltság, hogy Elisabeth Taylor várja a színészbejárónál. Ophélia nem visel bikinit...

(CSERNUS)

A TERROR ÁRNYÉKÁBAN

MIKLÓS DOMAHIDY : CARTE SOUS TABLE (A CSORBA CSÉSZE)

(ALBIN MICHEL, PARIS 1964)

Lélektani regénnyel társadalmi problémákat elemezni nehéz, de izgalmas írói feladat; Domahidy Miklós esetében ez történt. Új, franciául megjelent regénye a legszubjektívebb emberi tulajdonságokon keresztül ábrázol egy rettegett és sokat emlegetett történelmi korszakot, ahol a félelem reflexszerü mozgásai emberi kapcsolatokat ölnek meg, rombolnak össze. Regénye elé írt pár mondatos előszóval is figyelmeztetni akarja az olvasót, hogy nem politikai regényről van szó, nem konkrét földrajzilag meghatározott országban játszódik története, hanem megtörténhetett volna a világ bármelyik pontján, ahol az emberek a „terror árnyékában" élnek, szenvednek, és egy központi szerv köré csoportosult maroknyi kisebbség akaratának kénytelenek alávetni magukat.

Azt mondtam, hogy regénye lélektani regény, mert a szereplők legbelső életéből, emlékeiből indul ki az elemzés, hogy a társadalmi problémák szinte csak másod-, vagy harmadlagos helyet kapjanak a belső történések mellett.

Hét ember lelki világa bontakozik ki előttünk a regény lapjain, hét barát, asszony és férfi jellemének alakulását figyelhetjük meg, mondjuk, egy nem hétköznapi esemény pillanatában, akkor, amikor el kell dönteni, hogy tartósak-e az oly meghittnek képzelt kapcsolatok, ellenáll-e a szerelem a félelemnek, marad-e a barátság mindent megmentő őszintesége csorbítatlanul? Domahidy Miklós regénye ezekre a kérdésekre keres választ, ragyogó megfigyelő erővel, izgalmas szerkesztéssel.

A regény tartalmát elmondani igen egyszerű lenne; hét barát lélekmentő ötlete egy olyan korszakban, ahol a kimondott szavakra vigyázni kell, amikor egy gépkocsi csikorgó fékhangja az ablak alatt a legbiztosabbakat is gyávákká teheti.

Ebben az adott korban játszódik a regény, egy nagyvárosban, ahol sokan nem fogadják el a létnek eme abszurditását, cselekedni, ellenállni akarnak, hogy akár egy órára is, de újból emberek, vidám életüket élvező szerelmesek lehessennek. Hetenként jönnek össze egy baráti házban, barátok, szerelmesek, hogy elfeledjék a külvilágot, amely nem késlekedik rájuk törni. A ház fiatal asszonya az egyik ilyen baráti összejövetelen egy kis jelentéktelen szürke kártyát talál az előszobában a kabátok alatt, a földön, a kis kártya az annyira rettegett titkosrendőrség belépője, név és fénykép nélkül, csupán egy sokatmondó kis jelszóval...

Az összejöveteleknek vége van, mindenki fél, a barát a kedvesétől, férj feleségétől, a kimondott szavaktól, az elfelejtett mozdulatoktól. A baráti kör szétszéled, nincs összetartó erő, nincs többé bizalom, áruló van köztük. Valóban filmre kívánkozó jelenetek ezek, jellemek változnak át, meghittnek vélt szerelem dől össze napok leforgása alatt, amíg a ház fiatal asszonya ösztönös erővel keresi, kutatja a befurakodott egyént, hogy ügyesen elhelyezett belső monológjaival ítélkezzék felfedezésein, barátain, férjén. Mindenki gyanús, vajon a gyanú elsöprő ereje hol áll meg, vannak-e korlátok, mert a regényből az derül ki, hogy nincsenek. A feleség megismeri férje elrejtett, eddig ismeretlen arcát, a szerető felfedezi elhibázott választását, új szerelem indul, de nincs bizalom férfi és nő között, még az álmok is kínzóak, a mozdulatok sem őszinték. Ebben a feszült légkörben, ahová az első oldalak pergő sorai vittek el bennünket alakul a hét ember sorsa, keresik elrontott életüknek azt a pontját, ahol változtatni lehet, ahol a barátság újból segít.

Látszatra a regény főhőse Éva, a fiatal asszony, de ő is csak inkább összekötő szál, a történet ügyesen mozgatott alakja, aki a legtöbb ösztönös erővel kísérli megnyugtatni barátait, újból együtt látni a kedves társaságot, az áruló kivételével. Végső fokon nincs a regénynek igazi főhőse, hiszen az állandóan alakuló jellemek, az aprólékos és mindenre kiterjedő lélektani elemzés, Éva belső monológjai, ahol szinte absztrakt módon adja szájába az író személyes ítéletét, gondolatait, fájdalmát, mindezek egy olyan egységet alkotnak, hogy lehetetlen lenne egy alakra teljes erővel koncentrálni.

A megragadó epikus részletek között egyetlen „szünetet" tart az író, Éva és egy eddig ismeretlen fiatal férfi szerelmi, lírai fejezetével. Valamiféle keserű gúny, fájdalmas kesernyés humor vegyül Domahidy stílusába, amely szinte az egész regényen keresztül megmarad, a legpatetikusabb jelenettől a legtragikomikusabb felismerésig.

Hogy a nyomozás nem járt a várt eredménnyel, hogy a kártya tulajdonosát nem sikerült kikutatniok, már nincs is jelentősége a regény végén, hiszen a kártya éppen úgy lehetett mindenkié, mint senkié. Keserű felismerések sorozatára jönnek rá, elrontott életekre; szerencsétlen házasság, gyávaság, a rendszert kiszolgáló mindent elsöprő alázat, erkölcsi tisztátlanság... az áruló helyett azt veszik észre, hogy maguk is árulók, hacsak önnönmaguknak is, de hazudtak, komédiáztak életükkel, bár tudják, hogy most először mertek ebben a különleges helyzetben törődni önnön létükkel, elfeledni a kutatás pillanataiban a nyomasztó külvilág valóságát.

Sikerült-e megmenteni lelküket, kivonni magukat a gyanú egyre erősödő árnyéka alól? A regény elolvasása után azt mondhatjuk, hogy nem, igaz, hogy a kis társaság újból összejön hetenként egyszer, de már nem a szokott hangulat uralkodik, inkább félelemből, fondorlatból vannak együtt, hogy ne fedjék fel kártyáikat egymás előtt, az asztal fölött. A regény egy izgalmas gogoli állóképpel fejeződik be; mindenki együtt van, szinte a teljes mozdulatlanság állapotában, hogy még egy utolsó erővel is, de fokozza a regény drámaiságát, a szereplők újbóli bemutatásával.

Éva vágya nem teljesülhetett, nem adhatta annak a csorba csészét, akié volt a titkos kártya, utolsó mondatában mondja ki a regény kulcsmondatát: „....milyen kár, hogy nincs hat csorba csészém!" A regény rövid elemzése eddig; marad a francia olvasóknak az a feladat, hogy eldöntsék, nekik ugyanazt jelenti-e Domahidy Miklós regénye, mint nekünk, akik valamilyen formában, de átéltük a gyanakvásnak ezt a korszakát; annyi bizonyos, hogy a francia kritika elismeréssel fogadta a könyvet, amelyet Gara László fordított, Morvay Theodórával közösen. Fordításuk egyszerűsége modern francia nyelven adja vissza Domahidy egyéni hangját, érdekes stílusát.

JÓZSA JÁNOS

Az utolsó üzenet

REMENYIK ZSIGMOND : AZ IDEGEN (MAGVETŐ KIADÓ, 1963, BUDAPEST)

Akik ismerik Remenyik Zsigmond „Apocalipsis Humana" gyűjtőcím alatt kiadott köteteit, vagy csak egyet is elolvastak a huszonegy kötet közül, azok minden bizonnyal nem tehették le megrendülés nélkül ezt a kis posthumus elbeszélésgyüjteményt. Remenyik Zsigmond írói életművét ez az egyetlen cím jelöli meg, amelynek keretében mondta el viszontagságos életét, hányatottságait, küzdelmeit, távoli földrészeken tett utazásait, míg egy napon érezte, hogy a sorozatnak véget kell vetnie, a művet le kell zárnia, mert célja, feladatvállalása így nem lesz teljes.

Egy elkészült nagy épület homlokzatán még hiányzott egy lezáró kő, amely nélkül a mű még nem befejezett; ez hát Remenyik Zsigmond kisregénye: „Az idegen".

A főhős Máhner Antal neve már nem ismeretlen előttünk, előző regényeiben is találkoztunk vele, követtük vándorlásaiban, láttuk fiatalon az „Őserdő'", a „Vándorlások könyve" és a „Vész és kaland" című műveiben, és most „Az idegen"-ben ugyanez a Máhner Antal áll előttünk, az élet végén, fáradtan, elgyötörten, szinte utolsó erejéből még elmondja azt, ami az előző kötetekből még kimaradt, vagy éppen elkerülte barátjának az író R. Zs.-nek figyelmét... A kötet, a főhős halálával kezdődik, azaz hogy a budai hegyekben szokásos körútját járó erdőőr ráakad egy férfi holttestére a nedves levelekkel borított földön. Az első pillanatban senki sem tudja mi történt, baleset vagy gyilkosság áldozata-e a megviselt külsejű ismeretlen; addig, amíg a megérkező rendőrök és az orvos meg nem állapítják, hogy szívroham, vagy végkimerülés végzett Máhner Antallal. Remenyik írói tehetsége itt rejti magában szinte a legnagyobb lehetőségeket: módot talál arra, hogy az emlékezés egyszerű felelevenítő erejével hősét még „felélessze", azaz elmondatja vele életének utolsó, legmegalázóbb szakaszát, a boldogtalan házasságot, sógora zsarnoki tetteit, majd a szerkesztés ügyes, de mindig egyszerű fogásaival elkalandozik múltjában; könnyes szemmel mondja el távoli életének boldog pillanatait, fiatalságának küzdelmes, munkában eltöltött szakaszát. Halászik a Falkland szigeteken, favágó a bolíviai erdőkben, pásztorkodik az Andesek lejtőin és főként mindenütt és mindenkor hányatott életében igyekszik hű maradni önmagához, választott céljához férfias helytállással.

A főhős Máhner Antalt élete utolsó napjaiban egyre erősödő szívrohamok kínozták, elmenekült az emberek elől, mint az őserdő állatai, hogy halálát, szenvedéseit egyedül, sajnálkozó tekintetek nélkül kelljen átélnie, hogy néhány órára emlékeinek éljen, már-már elfelejtett barátainak, fiatalon elhalt gyermekének, feleségének, akik valahol a limai temetőben nyugszanak. Az élet kárpótolta erre a pár órára szenvedéseiért, lázas víziókban élte át, elevenedtek meg előtte az ifjúság távoli képei, a boldogság elfelejtett valója. Máhner Antal boldogan halt meg, utoljára látta indián feleségét, az egyszerű munkásokat a távoli táj szépségeit. Hogy az író Remenyik Zsigmondot, a „nekrológ íróját szintén valami betegség kerítette hatalmába, erős fulladás és vissza-visszatérő szívroham gyötörte", az olvasó csak meghatódva mond csendes köszönetet az alkotónak, mert könyvét befejezte, életművét lezárta, a sorozat nem maradt csonka. Ezért is nem érthetünk egyet a hazai kritikával, amely a regényt kurtán-furcsán elintézte egy pár soros kis írással; az „Élet és Irodalom" hasábjain Kenyeres Zoltán nem rosszindulatú, de értékesnek sem mondható ismertetésével.

Kenyeres az otthoni kritika tételes, előre adott sablon szövegeiben jól kiismeri magát. Kedvenc szavai az otthon olyan divatos „elidegenülés", az „elfeledettség", „kispolgáriság megnyilvánulása", „tételes regény", és így sorolhatnám tovább, de amikor egy helyen azt írja, hogy „művészileg nem a legkidolgozottabb"; vagy másutt: „Kisregénye erősen tételes; nem az eseményekre koncentrál (!) hanem a belőlük levonható tanulságokra.", akkor nem állhatjuk meg szó nélkül, és vitatkozni lenne kedvünk vele. Sajnálatos módon kritikája nem teszi kellő helyre Remenyik kisregényét az író életművében, inkább ostoba közhelyekkel dobálódzik, mint: „az élet értelme csak az emberekért az emberekkel együtt végzet munka lehet"...

Csak sajnálni tudjuk, hogy az otthoni kritika nem méltatta kellően ezt az értékes kötetet, amely egy nagy író végüzenete, szellemi hagyatéka, összegező müve, követendő példája.

— a —

VAJDA ALBERT

Sikerült fenntartani a világbékét!

MÁR MEGINT micsoda remek napom volt. Meghallgattam valamelyik köztársasági elnök nyilatkozatát, amelyet valamelyik világlapnak adott. "Korunk egyik legnagyobb eredménye az," mondotta Valamelyik Elnök úr, "hogy sikerült fenntartani a világbékét!"

No, mondom magamnak, (mert éppen beszélő viszonyban voltam velem), hát ez igazán nagyszerű, az ember akkor él békében, ha a világbékét fenntartják és ha ezt egy ilyen komoly nemzetközi szaktekintély mondja, mint Valamely Elnök úr,akkor nyugodtan elmehetek sétálni és fütyörészhetek is és meg is nézhetem a nőket, úgysem néznek vissza.

És így is tettem és ahogy nézem a nőket, hát látom, hogy az egyiknek óriási könnycseppek hullanak a szeméből.

— Madam, — léptem oda hozzá, minden hátsó gondolattól eltelve, mert csinos volt és jóformájú, — can I help you ?

Ami magyarul azt jelenti, hogy szívesen segítek letörölni a könnyeit, ha véletlenül egyedül áll és van különbejáratú lakása.

Rám emelte könnyes szemét és zokogva mondta :

— Nem tud segíteni, uram... Most kaptam az értesítést... a férjemet lelőtték a háborúban...

És egész testét rázni kezdte a görcsös zokogás.

— Hogyan ? — kiáltottam fel, tele lelkesedéssel, — Önnel csúnya tréfát űzött valaki, asszonyom. Háború nincsen! Éppen az imént hallottam Valamely Elnök úr nyilatkozatát arról, hogy világbéke van, ami egyben azt is jelenti, hogy nincs háború.

Még szóltam volna néhány megnyugtató szót, de a könnyes szemű asszony rám emelte esernyőjét és átkozni kezdett, hogy gúnyt űzök abból, hogy ő elvesztette férjét az adeni háborúban.

Sietve hagytam ott, mert nem szeretem, ha ernyővel ütik a fejemet és különben sem akartam bevárni, amíg a mentők megérkeznek és tébolydába viszik szegény elmeháborodottat, akinek az a rögeszméje hogy háború van, amikor éppen most nyilatkozott Valamely Elnök úr, hogy a világbéke... De hátha rosszul értettem? Hátha éppen azt nyilatkozta, hogy nem tudták fenntartani a világbékét és háború van ?

GYORSAN MEGVETTEM egy délelőtti lapot, amelynek első oldalán, óriási címbetűkkel az állt, hogy a lap meginterjúvolta Ezésez Miniszterelnököt, aki nyiltan elmondotta, hogy bár sok megoldatlan kérdés vár még megoldásra ; a legfontosabb tény az, hogy a világ békéjét sikerült fenntartani !

Tehát nekem volt igazam! Világbéke van, ami, ugyebár, kizárja a háborút. Olyan jókedvem lett, mint már régen nem. Megnyugtató érzés az, hogy a világ sorsa jó kezekben van, itt például Ezésez Miniszterelnök úr, komoly megfontolt okos politikus széles látókörű ember, akinek vállára nyugodtan rá lehet tenni a világ békéjét...

Így morfondiroztam magamban, amikor egy csomó ember fordult be a sarkon, táblákkal a kezükben és rám kiáltottak, hogy ha van bennem emberi érzés, akkor álljak be közéjük, mert ők tüntetni mennek Ezésez Miniszterelnök úr lakása elé, hogy vessen véget annak, hogy Cipruson továbbra is lövöldözzenek egymásra a görögök és a törökök.

— Bocsánat, — emeltem fel a kezem, — önök tévednek ! Sehol a világon nincs lövöldözés, mert világbéke van. Ha önök Ezésez Miniszterelnök úrhoz mennek, tőle magától is meghallhatják.

— Maga őrült! — kiáltott rám egy bifsztek képű angol, cseppet sem angol hidegvérrel. — Cipruson hónapok óta ölik egymást és maga itt világbékéről beszél ?

— Nem én beszélek a békéről, hanem...

Nem folytathattam, mert többen nekem rohantak és ha nincsenek jelen a higgadt angol rendőrök, apró darabokra tépnek.

FANATIKUSOK, gondoltam, mialatt a sarki szabónál vártam, hogy összevarrják a nadrágomat, amely hátul szétszakadt. Ciprus ügyben ugyanis valaki fenéken rúgott, amikor a rendőrök nem néztek oda. Mindenhol a világon vannak ilyen fanatikus rendzavarók, akik a tisztességes emberek nadrágjára vadásznak.

A szabóműhelyben szólt a rádió és a bemondó arról beszélt, hogy Laoszban a gerillák több helyet elfoglaltak, de a semleges csapatok azért helytállva vonulnak vissza és valószinűleg amerikai csapatok is beleavatkoznak a háborúba.

— Érdekes hangjáték — szóltam oda a szabónak.

— Miféle hangjáték? — meredt rám a varrógép mögül. — Hírek. Elég szégyen, hogy nem tudják befejezni azt a nyomorult háborút ott Ázsiában.

Igazán hallgathattam volna, de tele voltam azzal az örömmel, amelyet Valamely Elnök úr és Ezésez Miniszterelnök úr nyilatkozatai keltettek bennem és ezért rákiáltottam a szabóra :

— Nem szégyelli magát? Komoly iparos létére rémhíreket terjeszt? A világ politikusai kiteszik a lelküket azért, hogy fenntartsák a világbékét és akkor maga azt meri mondani, hogy Laoszban háború van? Ha háború lenne valahol, akkor nem lehetne világbéke, már pedig az van, mert Valamely Elnök úr...

Hozzám vágta a vasalót és csattogó, óriási szabóollóval rohant felém. Úgy futottam ki az üzletből, nadrág nélkül, mert volt egy piperkőc nagybátyám, aki mindig azt mondta, hogy az élet többet ér, mint egy jólszabott nadrág.

SZERENCSÉMRE arra jött egy üres taxi, beszálltam és hazavitettem magam. Azonnal kinyitottam a televíziót, hogy meghallgassam az egyik világszövetség főtitkárának beszédét. Már az első néhány szó után végtelenül megnyugodtam, Világszövetség Főtitkár úr ugyanis azzal kezdte beszédét, hogy örömmel közölte: a világ békéje biztosítva van.

Tehát igaz ! Mégse vagyok elmebeteg. Béke van a világon, hozsanna néktek, elnökök, és...

A televiziós bemondó most közölte,hogy Brit Guyane-ában véres összetűzések vannak és háborús állapotok és néhány száz embert lelőttek. Hát már a televízió is...

A telefonhoz rohantam, hogy értesítsem az illetékeseket, hogy rémhíreket terjeszt a televízión egy fantaszta. De mire az első számot letárcsáztam, már változott a kép és a leszerelési konferenciát mutatták, ahol az elnöklő társelnök éppen kijelentette, hogy a világ békéjét sikerült fenntartani...

Tehát béke van és nincs háború és nem halnak meg és...

— A borneói dzsungelben az angol csapatok felszámoltak egy lázadó hadosztályt — hallom a televíziós bemondó hangját és a képen látom, ahogy rohannak az acélsisakos angol katonák és gépfegyvertűzzel söprik az ellenséget. És közben valahonnan, a felhőtlen égből óriási fejek úsznak lefelé, nagy tátott szájjal és a szájakból harsogva száll a megnyugtató mondat: *"A világbékét sikerült biztosítanunk..."* És látom az angol fiatalasszonyt, akinek férjét Adenben lőtték le az arab gerillák és hallom, amint Valamely Elnök úr és Ezésez Miniszterelnök úr és Világszövetség Főtitkár úr egyszerre magyarázza neki, hogy ne sírjon, mert a világbékét sikerült fenntartani és ennek következtében az ő férje békében halt meg és nem háborúban és ez óriási különbség, már ami a temetkezési költségeket illeti.

SZÜRKE ÉS RÓZSASZÍN

SZÜRREALISTA KIÁLLÍTÁS A GALERIE CHARPENTIER-BAN

NÉHÁNY ÉVE MÁR, hogy André Breton egy hetilap körkérdésére válaszolva megemlékezett ifjúsága egyik leglátványosabb élményéről : egy párizsi tömegtüntetésről. A széles sugárúton vonuló szocialisták vörös zászló-erdejéhez a mellékutcákból kiözönlő anarchisták csatlakoztak fekete lobogókkal, hogy aztán együtt hömpölygjenek, hullámozzanak tovább, vörös-feketén, öklüket rázva hogy éljen a világforradalom.

Ebben a vörös-fekete forradalmi mágiában született a szürrealizmus. A vörösen és feketén lobogó fantázia nyomában láncaikat csörgetve követeltek szabadságot az elnyomott, korccsá sanyargatott és éhező ösztönök ; gyülekezési jogért kiáltoztak, hogy a világmindenséget átfogó szimbólum-szakszervezetekben társulhassanak, a kisemmizett, a társadalmon kívül rekesztett eszmék, formák és fogalmak. Ilyen lázadást még nem látott a világ. A társadalom hápogott, dühöngött, vagy hideglelősen nevetett.

És aztán eltelt negyven év. Sok idő. Az újságok vastag betűkkel ordító címei történelemkönyvek apró betűs lábjegyzeteivé zsugorodtak ; a most felserdülő nemzedék már azt sem tudja, mi volt a második világháború ; és közben, szinte észrevétlenül, minden megváltozott ; a helyzet, az adottságok, az emberek. A vörös rózsaszínűvé halványodott ; a fekete szürkére fakult. Rózsaszín és szürke : finom, előkelő színösszetétel. Jól illik egy híres lakásberendező fémjelezte nagypolgári hálószobához ; kitűnően hat egy divatos nőgyógyász várószobájában is... A szürrealizmus történetét összefoglaló kiállítás Párizs egyik legnagypolgáribb képtárában kapott helyet : a Galerie Charpentier-ban, rézsút szemben a köztársasági elnök palotájával.

*

A GALERIE CHARPENTIER-BAN nem esnek szenes zsákok a látogató fejére és nem robbannak időzített bűzbombák, mint hajdan a Beaux-Arts és a Maeght galériában ; nem járunk bokáig homokban egy, a kéj önkívületében turbékoló, hörgő nőnek a falak mögül kiszűrődő hangjára fülelve, mint még nemrég, az utolsó szürrealista kiállításon. A szellemvasúti rémek között már alig várhatunk meglepetésre. Diáklányok nézegetik, korukhoz illő, kedves komolysággal, az álom vadvizeiben ártatlanul lubickoló nemi szimbólumokat ; nem vihognak, nem is rémüldöznek. Jegyzeteket készítenek. Tisztelik a kultúrát. Idősebb hölgyek is megnézik a kiállítást, virágos, nyári ruhában, fejük búbján butus kis kalappal. Minden kép címét elolvassák a katalógusban : "Claudienne, avagy a hal és a csillag vallomásai." Aha... "A háromszögletű idő." — "Varrógép és esernyő véletlen találkozása egy műtőasztalon."

Az egyik teremben, üveg alatt, akárcsak a Louvre-ban őrzött egyiptomi papirusz tekercsek, kéziratok, nyomtatványok és első kiadások láthatók a szürrealizmus hőskorából. Éltes úriember, gomblyukában a becsületrend rózsájával, érdeklődve olvassa az ellene, az ő erkölcsei, az ő butasága, az ő egész élete ellen írt költői gorombaságokat. Még a pápaszemét is felteszi.

André Breton tiltakozott a kiállítás ellen. Nyilatkozatát a legkomolyabb polgári lap, a *Le Monde* közölte. A szürrealizmus megalapítója attól tart, hogy egy ilyen visszapillantó kiállítás azt a látszatot keltheti, miszerint a mozgalom megállt, megmerevedett, meghalt, holott...

*

HOLOTT ? Ó, a szürrealizmus él ! A kérdés csupán az, hogyan él. Nagyáruházak kirakatrendezői és divat-fényképészek merítenek belőle olcsó ihletet : legnagyobb felfedezései filmrendezői fogások lettek : közhelyek ; képeinek tárháza képzeletszegény költők ingyen-konyhája. És persze él még a szürrealizmus André Breton maroknyi hívében és néhány, a mozgalomtól eltávolodott, de szellemben hű, ellenségében is. Éles hangon ostorozzák a tőkés társadalmat, a kátyuban rekedt kommunizmust, az apácákat, a velencei biennálét, a világot...

Pedig nem ennek indult valamikor a szürrealizmus : nem vidéki színházban még épphogy használható díszletnek ; nem fogatlan komondornak. A romantika utolsó robbanása volt ; a termékeny képzelőerő utolsó nagy lobbanása. Zendülés a merev és gonosz rend ellen, szembefordulás a hitvány sivársággal. "Ami csodálatos, az mindig szép, bármi legyen is, ha csodálatos, akkor szép, sőt, csak az szép, ami csodálatos", írta André Breton 1924-ben, az első szürrealista kiáltványban. A költői képzelet indult rohamra sötét múzsák: az őrület, a mágia és az érzéki szerelem repeső szárnyai alatt.

A szürrealizmus hirtelen térhódítása alighanem néhány félreértésnek köszönhető. Félreértés volt a költői törekvéseket a szociális forradalmakhoz kapcsolni : a vörös és fekete zászlók alatt tüntető tömegek nem új és merész gondolattársításokat követeltek, még csak nem is több néger maszkot, hanem magasabb béreket. Valami tévedés volt Freud lélekelemzésének alkalmazásában is. Kitalálója a pszichoanalízist gyógymódnak szánta ; a szürrealisták rendszert csináltak belőle, hogy a társadalmat lelkileg is felszabadítsák. Végül azonban csak azt bizonyították be, hogy segítségével a legmeghökkentőbb költői képeket úgy lehet termelni, mint a babot vagy a tököt, melegházban ; legyen mindig, akkor is, amikor nincs.

*

A SZÜRREALISTÁK, természetesen, nem látnak ellentmondást elképzeléseikben. Álláspontjaikat logikusan védik. A marxizmus szerintük felszabadítja az egyént ; a felszabadított egyén teljesen magára talál a lélekelemzés által felszabadított képzelet-világban és a költők vezetésével behatol a világegyetem titkaiba, amik számára már nem is lesznek titkok, hiszen addigra a szürrealitás és a realitás, az álom és a tett végleges szintézist nyer. Így a szürrealizmus tulajdonképpen a marxizmus hiányzó metafizikáját pótolhatná.

Mert a szürrealizmus nem képzőművészeti, és nem is irodalmi irányzat. Ideológia, világnézet, vallás, társadalmi program. Lehet, hogy ezért laposodott el. Pozitív akart lenni, mint mindenki. A művészet, a felszabadított képzelet, az akasztófahumor csak eszköz egy végső cél szolgálatában. Hívei, a maguk modján, még erénycsőszök is. Végül el lehet képzelni egy szürrealista cserkészcsapatot, a fiúk zubbonyának bal karjára varrt jelképekkel : ágy : "tud pszichoanalizálni" ; ördögfej : "tréfamester" ; korbács : "ügyes szado-mazochista".Jó munkát !

A Galerie Charpentier-ban rendezett kiállítás összegező és összefoglaló jellege ellenére sem domborítja ki eléggé a szürrealizmusnak ezeket a metafizikai-politikai oldalait. A "szürrealista tárgyak", (vipera-csontváz, fűzős cipő, stb), az afrikai és óceániai totemek, a szürrealista festészet őseinek tekinthető mesterek, (Bosch, Blake, Hugo, stb), és a szürrealizmussal rokon művészek, (Picasso, Miró, Balthus, Chagall) képei a mozgalom helyét csak művészeti síkon határozzák meg. Az avatatlan látogató azzal a benyomással hagyhatja el a képtárat, hogy egy furcsa képzőművészeti kiállítást látott.

*

IGAZ, képzett műkritikusok is gyakran ebbe a tévedésbe esnek. Robert Desnos, a kitűnő költő festményeiről szólván, egyikük például óvatosan megjegyzi, hogy a művész "határozottan hátat fordít minden esztétizmusnak". Amit úgy fordíthatnánk, hogy Desnos képei határtalanul rondák. Jegyezzük meg : valóban azok. De csak akkor, ha nem szürrealista szemmel nézzük őket. Az olyan fogalmak értelme, mint szép vagy csunya, a szürrealistak szótárában megváltozik ; eredeti jelentésének talán éppen az ellenkezője lesz.

Ami nem jelenti azt, hogy nem láthatunk több, minden esztétikai követelménynek megfelelő remekművet is ezen a kiállításon : Matta semmi földi látványhoz sem hasonlítható látomásait ; Tanguy borongós lelki tájait ; Chirico titokzatos hangulatú képeit a lemeztelenített térfogatokkal. Ezeket szeretem a legjobban.

Jelen van Salvador Dali is hosszú árnyékú klasszicizmusával és olvadó zsebóráival ; Max Ernst trópikus bujaságú és mégis hűvös képzeletvilágával ; Arp ötletes formajátékaival. André Massont a kubizmus és az absztrakt kifejezésmód is vonzza, ami egyáltalában nem összeegyeztethetetlen a szürrealista törekvésekkel. Margritte egyik képének címe — Sade márki után — "Filozófia egy budoárban". Egy emlőkké húsosodó női hálóinget ábrázol.

*

EZZEL nagyjából minden említésre méltót megemlítettünk. A többi mű többsége erőltetett, kiagyalt, nehézkes csinálmány. Bizonyíték arra, hogy ha valakinek nincs fantáziája, akkor hiába száll le tudat alatti énjébe, ott se talál semmi rendkívülit. Szürkék még az álmai is. Végül is feltételezhetjük, hogy számos őrült alapjában véve csak ezt a szerepet játssza.

Az igazi szürrealizmus végeredményben kevés nagy művet alkotott. És mégis a század egyik legfontosabb szellemi áramlata. Mert igazi horderejét nem a szürrealista költők és művészek műveiben kell keresnünk, hanem a szürrealizmuson kívül. Alig van modern költő, aki ne lenne többé-kevésbé adósa ennek a tisztítótűz forradalomnak. Valamikor nem nyitott kapukat döngettek a szürrealisták. Túlkapásaikkal, túlzásaikkal, bátor és meg nem alkuvó lázadásukkal valóban új területeket nyitottak meg az európai szellem számára. Ezért nézünk fel rájuk tisztelettel.

*

ETTŐL ELTEKINTVE : azért mulatsagos lenne, ha valamilyen kócos anarchista behatolna a Galerie Charpentier-ba és kiabálni kezdene, hogy "éljen a józan ész !"

LEHOCZKY GERGELY

SALVADOR DALI 60 éves

Egyik legújabb munkájáról éppen a minap láttam fényképet. A Milói Vénusz pontos mását mintázta meg és állította ki Párizsban — mondván, hogy az eredeti most úgyis Tokióban vendégszerepel. Dali Vénusza azonban meghökkenti a szemlélőt : formás idomai fiókokra vannak osztva és minden fiók kihúzható. A spanyol művész a meghökkentő szürrealizmus mestere.

Emlékszem arra az operára, amelyet 1961-ben mutatott be Velencében. A zsinórpadlásról óriási Dali-festményeket engedtek le ; például egy cselló képét, amelyen a húrok helyén vízesés hullott alá, vagy egy irdatlan zsebóra egyébként briliáns technikával megfestett ábráját. Ennek a zsebórának minden porcikáját átjárta a festő képzeletében született zsebóraszú : jellegzetes nyomait, lukacsait óriásira nagyítva mutatta a kép. A Scarlatti zenére írt opera előadása közben illatos dunnapehely szállt a színpadról a közönség közé és Dali — a teljes művészi illúzió kedvéért — hónapokig kísérletezett azon : hogyan lehetne négyzetalakú szappanbuborékokat előállítani, hogy azokat is a nézők közé fújhassák.

Mindez komolytalan és mégis valahol több a játéknál (ez nem jó szó, a játék nagyon is komoly dolog) inkább mondjuk úgy : több az olcsó feltűnéshajhászatnál. Főként azok hökkennek meg a Dali festmények láttán, vagy egy ilyen Dali-opera leírásának hallatán, akik a művészetben csak a természetábrázolást és a közérthetőséget keresik. Salvador Dali még csak nem is eszmék festője, — mint ahogy például a szocialista realisták szeretnék azt magukról elhitetni. A szürrealizmus egyik közismert és elfogadott ágaként — és ennek kidolgozásában a spanyol festőnek oroszlánrésze volt — fantazmagóriákat fest, olyan képzeletszüleményeket, amelyek a tudatalatti érzéseket örökítik meg vizuálisan. Mindehhez Dali kivételesen nagy technikájú festő, excentrikus munkáin a feltétlen felismerhető, de álomképszerűen eltorzított tárgyak a nagy klasszikus mesterekkel egyenrangú ecsetés színkezeléssel, rajztudással vannak megfestve.

Salvador Felipe Jacinto Dali 1904. májusában született Spanyolországban, pontosabban a felsőkatalóniai Figueras városában. Tízéves korában már rajzoló csodagyerekként ismerték. 1921-ben a Madridi Főiskolán futurista képeivel nyert díjakat. Sok hatás nyomta rá bélyegét műveire, — így Juan Gris kubizmusa, Chirico metafizicizmusa, — amíg sikerült saját stílusát kidolgoznia. 1928-ban költözött át Párizsba, ahol honfitársa, Miró bemutatta a párizsi nagyoknak. Azóta Franciaországban és Amerikában él.

Művészetéről megoszló a kritikusok véleménye. Egyesek szerint hihetetlen tehetségét elherdálja, mások korunk megkínzott pszichéjét fedezik fel műveiben. Megint mások feltűnésvággyal, művészi opportunizmussal vádolják. Dali vérbeli különc, (egyszer például azt mondta magáról : „köztem és egy őrült között csak az az elenyésző különbség áll fenn, hogy én nem vagyok őrült"), de — úgy hiszem, — kétségbevonhatatlanul nagy művész, elsőrendű festő, ha meghökkent is, ha elriaszt is, ha néha arra késztet is, hogy sokalljuk excentricizmusát.

SARKÖZI MÁTYÁS

PARANCS JÁNOS VERSEI

Álmomban

pokolra vágtató árny vagyok
és pusztul ébren testem lelkem :
tíz éve szeretlek és a semmi ölel.
Emlékszel egy éjszaka színház után
részeg voltál, én pálinkás bolond.
Féltél tőlem ? féltem tőled ? egyremegy ;
imhol a végzetes utolsó alkalom.

Kettős kárhozat : te sem menekülhetsz.
A lét irgalmatlan és sivár :
tíz év, jobb lenne elfeledni ;
a gyarló múlton keseregni kár.
Lehetett volna benned több megértés,
így jobban fáj ; még mindig szeretlek.
Nem tudom miért. És nincs vigasz.

Magyarázat

A gondolattal küzdj és védd magad,
hajtogatod egyre.
Mintha a szándék
a győzelemre elég lenne.
Rajtam ez nem segít.
A logika kétes fegyvereit
önmagam ellen fordítottam régen ;
mégis fuldoklom tovább, mégis remélek.
Az egyedülléttől, a nyirkos csöndtől félek ;
s erre nem orvosság az ész, a logika.
Tudom hogy az élőnek meg kell halnia.
Erre nincs vigasz. S a többi ? — :
játék a szavakkal, az életemmel.
Mit kezdjek a föld alatt az értelemmel ?
S mit kezdjek itt, a föld felett ?
A pusztulást hogy többféleképpen megnevezd,
erre jó, ártatlan öncsalásra ;
vagy bűnre, gyilkosságra, bármire.
Nem hagyatkozhatom a tudat erőire.
Hasznos mankó, de nem sokat ér,
és semmit, ha bekerít az éj.
Mint csontról a hús foszlik a magyarázat ;
megérintem s összeroskad : kártyavár.
Kocsonyás sárban úszom s a percenkénti robbanás,
ösztönös rugkapáló csapkodás
ez tart a felszínen, ez hajt tovább.
Minden más hazug látszat, ámítás.
Meddig bírom még ?
Fulladozom,
a sártóban rángatózom, viaskodom ;
a léthez, üzött állat ragaszkodom.
Mivégre ? ezt magam sem tudom.

Párizs, 1964. május

Egyszer egy királyfi mit gondolt magában...

Abban a különféle mellék- és utóízekben teli megtiszteltetésben van részem, hogy a Szocializmus Nagy Anyanyelvének szerény napszámosa, vagyis a beavatatlanok kedvéért: orosz tanár lehetek, amióta Nikitsch-nél ötvenhat egy késő novemberi éjszakáján áttántorogtam a határon. A bostoni Harvard Egyetemen, ahol felvételre jelentkeztem, alaposan kikérdeztek, hogy milyen nyelveket tanultam valaha s én dőre fejjel kikottyantottam, hogy oroszból is érettségiznünk kellett 1954-55-ben. „De Mr. Makkai (ejtsd: Meg-Káj), nagyon nagy szolgálatot tehet az amerikai társadalomnak, ha nem hagyja abba az oroszt!" — mondta Mr. Henry a felvételi elnök, s én fanyalogva és fintorogva elvállaltam, hogy orosz-francia szakos leszek francia-latin helyett.

1958. augusztusában a Hawaii szigetekre kerültem mint középiskolai francia tanár. Az egyetemen kitudódott, hogy voltaképp orosz szakos vagyok, s nyomban rám bíztak egy dupla esti kurzust.

Nemsokára megint félretettem az orosz tudalmamat és három éven át szanszkrittal és ógöröggel gyötörtem magam a connecticuti Yale Egyetemen általános nyelvészet címen a zengzetes russzkij jazik helyett. Érdeklödésem részben hawaii tapasztalataim miatt a maláj-polinéz nyelvek felé terelödött és doktori vizsgáim letételével örömmel kaptam a Singapore-ból Kuala Lumpurba áthelyezett Maláj Egyetem ajánlatán, ahol jelenleg mint assistant professor működöm. Feladatom eredetileg az angol tanítása és a maláji nyelvjárások behatóbb tanulmányozása lett volna, ámde... Akit Anyégin, Oblomov és Szmerdjákov egyesitett szelleme üldöz, az nem szabadul meg egykönnyen e hajdani lovagoktól. Röviddel megérkezésem után kiderült, hogy az egyetemnek elsősorban orosz tanárra van szüksége, mert a dékán, a közgazdaságtan professzora, az ország egészségügyi minisztere és aboriginális bennszülöttek ügyeinek minisztere feleségestől — mind oroszul akarnak tanulni. A kiváló bennszülött-ügyi miniszter, Mr. Iskander bin Yusof Carey, deresedő halántékú londoni úriember, aki azelőtt a Kéry József névre hallgatott és magyar volt, úgy látszik erősen muzulmán, indonéz származású felesége kedvéért tért át Mohamed hitére.

Megadó sóhajjal tehát újra kezdtem az eszközhatározó eset és a befejezett szemléletű igék magyarázgatását, mikor is Prof. Ungku Abdul Aziz (Ungku malájul herceget jelent, bár valamivel kisebb rang, mint a rímelő Tunku, ami Abdul Rahmannak, a miniszterelnöknek a rangja) a közgazdaságtan tanára egy hajnalon nagy izgalommal irodájába hivatott „fontos és bizalmas megbeszélésre."

— Arról van szó — kezdte —, hogy mint tudja nálunk választmányos királyság van és a monarchát a tizenhárom tartományi szultán közül választják öt évre. Na mármost, a jelenlegi Yang di-Pertuan Agong-nak két felnőtt fia van, akik közül az idősebb eléggé butácska hírében áll, jóllehet már ezredes a hadseregben huszonkét éves fejjel, és minden valószínüség szerint szultán lesz az északi Perlis államban apja halála vagy lemondása után, de a fiatalabbnak, aki sokkal eszesebb, dolgoznia kell. Primogenitura, ha akarja, bár ez így minálunk nincs törvényben lefektetve.

— És hogy jövök én mindehhez ? — kérdeztem érdeklödő aggodalommal.

— Maga úgy jön mindehhez, kedves Tuan Adam (kiderült, hogy a nevem nagyon gyakori Malajában és igen népszerű), hogy a király második fia diplomáciai pályára készül, és miután angolul, franciául, németül és olaszul már folyékonyan tud, most a fejébe vette, hogy ő lesz az első malaysiai nagykövet Moszkvában, és oroszul akar tanulni.

— Hogy én a király fiát...? — rémüldöztem. — Miért akar a királyfi oroszul tanulni egyáltalán? — okvetetlenkedtem.

— Mert a fejébe vette, hogy ő lesz az első modern malaysiai nagykövet, akinek nincs többé szüksége tolmácsokra vagy az angolok közvetítésére és azt is a fejébe vette, hogy ki kell lépnünk a postkoloniális elzárkózottságból és ki kell nyitnunk a diplomáciai kapukat a szocialista államok felé.

IZGATOTTAN VÁRTAM

első találkozásom a királyfival. Hatalmas krémfehér Rolls Royce-ban az Istana Negara (Királyi Palota) zászlajával a tetején egyenruhás sofőrrel hajtatott be az irodám elé, a három éve még ősbozót és dzsungelként tenyésző Pantai Valley-be. Yang Mahamulia Tunku Syed Badaruddin (őfensége a herceg a próféta leszámazottja Badaruddin) jóvágású, derűs tizenkilencéves legény, széles vállakkal, kisportolt alakkal, fesztelenül lépett ki a luxusautóból és barátságosan kezet nyújtott. Megkért azonnal, hogy ne hívjam „Your Highness"-nek, hanem csak röviden Syednek (úgy mint Port Said) ami aránylag gyakori rang a muzulmánok között. Azonnal kiderült a heti órarend tárgyalásakor, hogy életében a vallás és a protokol játsszák a legfőbb szerepet. Apja, mint angol mintájú alkotmányos monarcha, egyszersmind az Iszlám főpapja is, akárcsak II. Erzsébet az Anglikán Egyházé. Hetente kétszer nagyböjt van a királyi háztartásban és pénteken délelőtt tíztől délután háromig imaszőnyegen kell kuporognia apja társaságában a Kuala Lumpur-i főmecsetben. De azért hajlandó volt péntek délután négyre tenni az egyik órát, hogy a szombatom, elrontott nyugatinak, szabadon maradhasson.

Középiskoláit, mesélte, Wallingfordban végezte Angliában, és 1964. októberében Catharine's College-be megy Cambridge-be, ahol mint jogász és közgazdász kezdi majd egyetemi tanulmányait, de feltett szándéka, hogy orosz forrásműveket eredetiben fog olvasni. Krokodilbőr, kézzel varrott sziámi félcipőt hord elegáns angol szabású vászonnadrággal és maláj mintájú (paradicsommadarak, virágok és pálmalevelek barnászöld alapon batik anyagon) színes, kivüllógós inget; a gallérja selyembrokátból van. Minden alkalommal kis nyugat-német gyártmányú, elemmel hajtott magnetofont hoz magával, s arra mondom rá előre a lecket, hogy otthon hanyatt dőlve, fülhallgatóval gyakorolhassa a kiejtést, míg a könyvet maga előtt tartja.

Két hete abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy dupla meghívó érkezett az Istana Negará-ból „számomra és egy hölgyvendég számára". Az alkalom: Shakespeare születésének négyszázadik évfordulóját ünneplik a Királyi Palotában. Italok, majd III. Richard vetítése Laurence Olivierrel, utána fogadás és vacsora. Széljegyzet: „black tie", ami azt jelenti, hogy szmokingot kell ölteni és a „hölgyvendégnek" estélyi ruhát.

Szmokingba vágva és egy kedves amerikai követségi titkárnő ismerősöm társaságában kissé feszengve, hol viccelődve, hol aránylag megilletődött hangulatban behajtunk az Istana Negarába, a sorfalat álló strázsák között. A legtöbb vendég már a központi nagyfogadóban ül, ami most moziteremmé van átalakítva. Maláj nemzeti viseletben hajlongó inasok (bő fehér bokáig érő selyem pizsamanadrág, szattyánbőr papucs, kivüllógós selyeming, fekete széles bársonyöv, sötétkék Szukarno-süveg) italokat hordanak körül nagy ezüsttálcákon, mások apró szendvicseket, sült rák és osztrigadarabkákat papálcikákon, amiket csipős, de igen ízes fűszerezett mártásokba kell meríteni mielőtt lenyeli az ember. Mindez jó félóráig is eltart; a vendégeket a major domo szerepét betöltő hadszárnysegéd, Adam bin Abu Bakar ezredes látja el. Öt perc leforgása alatt négy nagykövettel és három attaséval ismerkedem meg, az amerikaival, a franciával, a nyugat-némettel. Őfelsége az Agong még nem jött le magánlakosztályából. Kisvártatva a tíztagú kamarazenekar rázendít a Negarakura (Malaysia nemzeti himnusza), kinyílik a piros kárpitos lépcsőház tetején lévő aranyozott szárnyasajtó és az Agong, kis alacsony tömzsi de nagyon méltóságteljes alak, feher szmokingban, de minden rendjel vagy dekoráció nélkül, oldalán az estélyi ruhás Raja Permaisuri Agong-gal lassan lelépked a vendégek közé. (A Raja Permaisuri Agong őfelsége első, avagy törvényes felesége, tehát egyszersmind az ország királynője és az iszlám patrónája is — ebből a házasságból öt gyermek származott, tanítványom Badaruddin a második a sorban, de a második feleségtől van egy féltucat szintén. A második feleség nem jelenhet meg hivatalos fogadásokon és csak elvétve teheti be a lábát az Istana Negarába, őfelsége azonban kárpótlásul ragyogó luxusvillát tart fenn számára valóságos kisudvarral a város túlsó felén az előkelő diplomáciai negyedben, ahol a háztartás nagyobbik hófehér Rolls Royce-án motorbiciklis testőrgárdával látogatja. Ez igen szerény és szolid megoldás egy választott maláj monarchának; egynémely kisebb szultánnak hat-hét felesége is van és igen gyakran együtt élnek a palotában, bár minden feleségnek külön appartement-je van, külön személyzettel. A királyi pár mögött lépked a teljesen európaivá vedlett és sötét egysoros öltönyt viselő Badaruddin oldalán a tizenhatéves és katolikus apácakolostorban tanuló húgával. A zene elhallgat, az Agong és a Permaisuri leül az első sorban és most Adam bin Abu Bakar ezredes kézmozdulatára felsorakozunk a fal mellett és elhaladunk a királyi pár előtt kézfogásra és kézcsókra. Badaruddin apja jobboldalán áll és előre kacsingat rám az előttünk álló hat vagy hét pár feje fölött. Az előttünk állók: az amerikai nagykövet, Mr. James D. Bell és felesége, az Alliance Française és a Goethe Istitut direktorai, az angol és francia nagykövetek; Dato (maláj adományozott rang, úgymint örgróf) Sir Alexander Oppenheim, az egyetem rektora és még sok más helyi előkelőség. Párszáz kilométerre innen az indonézek és a malájok szuronnyal és davajgitárral gyilkolják egymást a dzsungelben; Dél-Viet Nam-ban, a szomszédban évek óta tart a gerillaháború a bozótban, és mi itt tizenkilencedikszázadiaskodunk a Buckingham Palace stílusában, csak pont az ezüstparókás hidalgo és a mikulásbottal koppantó kikiáltó hiányzik, hogy teljes legyen a molière-i bohózat.

Most végre ránk kerül a sor és ahogy kezet fogok az Agonggal (rövid, tömzsi, reneszánsz despotára emlékeztető, lágy, kissé nőies a kéz, de a szorítás erős, imperativuszban lüktető, határozott), Badaruddin odahajol az apjához és sebesen malájul a fülébe súgja, hogy én vagyok az orosz tanára. Az Agong int, hogy ne menjek el a sorral, hanem álljak félre és várjak. Kezetcsókolok a Raja Permaisuri Agongnak, aki szintén elcsípte a fia megjegyzését, a pár összesúg és a királynő is elmosolyodik a maga valamivel alacsonyabb trónusán. Félreállunk escort-ommal Adam bin Abu Bakar ezredes háta mögé, s várjuk, hogy elfogyjon az ember meg a kézfogás. Az Agong feláll, odajön, és barátságosan angolul közli, hogy a vacsora után kövessem fiát a kisfogadóba, mert szeretne velem egy pár szót váltani. Malájul köszönöm meg a meghívást, ettől még egy fokkal barátságosabban elmosolyodik, s udvarias megjegyzést tesz a magyarok nyelvi képességeiről. Hebegve-habogva szabadkozom. Erősködik, hogy más európai ismerősei sajnos nem tesznek elég erőfeszítést a maláj-tanulás terén.

AZ ELŐADÁS

tizenegy előtt tíz perccel ér véget; a vendégsereg felkerekedik és átmegyünk az ebédlőbe. A vacsora Ferenc József-i sebességgel és puritánsággal mindössze huszonöt percig tart, mely alatt 6 fogást kell elsüllyeszteni háromszori tányérváltással. Minden vendég háta mögött egy inas áll fehér glaszékeztyüben: ilyen apparátussal ez sem lehetetlen. Darált mogyoróban és mézben sült hal, félig-nyers őzpecsenye, tejfölös savanyútojás leves és francia pezsgő kavargó képe rémlik fel emlékezetemben, ahogy erre a vacsorára gondolok. A többi fogás szinte érintetlenül tünt el előlem. Az Agong hirtelen feláll a felesége követi, mindenki feláll, a kamarazenekar ismét rázendit a Negaraku-ra; az Agong távozik: a fogadásnak hivatalosan vége van. Badaruddin sietve odalép mellém és a szárnysegéd gondjaira bíz. Elvezetnek a hátsó ajtón keresztül egy lifthez; keskeny, ódivatú jószág ez, alig férünk el benne négyen, az amerikai hölgy, a szárnysegéd, én és a liftesinas. Megállunk a negyedik emeleten, kitessékelnek. Szobalányok álldogálnak a folyosón; a fal mentén szobrok, olajfestmények, nagy cserepekben szoba-pálmák és ficus elasticá-k. Nyilvánvaló, hogy az Agong magánlakosztályában vagyunk. Kinyilik az ajtó és a földszintihez hasonló, de kisebb fogadóteremben találjuk magunkat. A falak mentén barnára politúrozott beépített könyvtár mahagoni fából, a sarokban egy nagy elefántcsontszínű hangversenyzongora, a másik sarokban billiárdasztal és kisebb asztalok beépített márvány sakktáblákkal. Őfelsége szakavatott játékos; sakk, billiárd és golf bajnok. Kár, hogy az udvari etikett szabályai szerint senkinek sem szabad messzebbre löni a golflabdát az ütővel vagy megmattolni a királyát a sakktáblán. Szkeptikus közép-európaiak ily módon rezervációval tekintik az Agong sporterényeit.

Helyet foglalunk a kényelmes karosszékekben és udvariasan felelgetek az Agong kérdéseire Magyarországról, Harvardról, és a finn-ugor nyelvek különbözőségéről az indoeurópai nyelvekkel ellentétben. A Raja Permaisuri Agong barátságos fejbiccentéssel félrehívja escort-omat és kettesben „lady-talk"-ot folytatnak egy távol eső sarokban. Bejön Badaruddin és leül közém és az Agong közé, Cambridge-re és jövő terveire kerül a szó. Az Agong indonéziai utam felől érdeklődik, — látta a „Straits Times" pár nappal ezelőtti számában adott nyilatkozatomat a djakartai általános helyzetről, — s interjúmról az Indonéz Egyetem elnökével, Dr. Sjarif Thajebbel. „Szukarnót mindenki Hitlerhez hasonlítja manapság — mondom feszengve, — de azt hiszem az analógia kissé túlzott. Inkább Mussolinire emlékeztet; azt hiszem jogosan nevezhetjük rendszerét neofasizmusnak, ha ő neokolonializmussal vádolja Malaysiát." „Érdekes meglátás — véli az Agong —, és mire alapozza ezt?" „Arra, hogy jóllehet totalitáriánus rendszert vezetett be Indonéziában, aránylag kevés vér tapad a kezéhez; foglyaival emberségesen bánik, az öreg Mukthar Lubis például moziba mehet hetente kétszer privátdetektív kíséretében, s az amerikai USIS direktora csokoládét, lapokat és zsilettpengéket küldhet be neki a feleségétől, aki nála töltheti az éjszakát, ha akarja..." Az utolsó érv határozottan tetszik őfelségének, bár azt senki sem remélheti, hogy Indonéziáról egy jó szót is mondhasson. Nincs is ok rá; elég bajt okoztak pár hónap leforgása alatt, bár a „Straits Times" szinte olvashatatlanul hisztérikus hangon üvölti túl Szukarno minden megmozdulását és ezt az aránylag vidéki vitát tekinti a világmindenség legnagyobb problémájának. Erről is dadogok pár szót; érzem, hogy hallatlan merész vagyok, őfelsége szúrós tekintetében gyanú és elismerés egyenlő arányban keverednek.

— A legfőbb kifogásuk az — teszem hozzá mintegy bocsánatkérően, — hogy itt Malaysiában túl sok angol maradt meg vezető pozícióban. A rendőrség főnöke angol, az egyetem rektora angol, a bankigazgatók angolok... Sjarif Thajeb szerint ma Indonéziában ugyanolyan jólét lehetne mint itt, ha meghagyták volna a hollandokat a vezető pozíciókban, de ez útjában állt volna a nemzeti forradalom szellemének...

— Félreértik a helyzetet — kontráz a király — náunk az angolok helyi alkalmazottakká váltak és a rendőrfőnök, Mr. J. W. Craig, például, a miniszterelnöknek dolgozik. Milyennek találta a nyomort, a koldusokat...

— Csakugyan elképesztő — felelem nagy adag őszinteséggel. — Dr. Sjarif Thajeb nagy örömmel és mohósággal kapott egy „Newsweek" és egy „Magazin"-on, Indonéziában ezek tilosak.

Most Badaruddin is belekapcsolódik a beszélgetésbe. Megkérdem mikor szándékszik nősülni, és hogy vannak-e „girl friend"-jei. Fülig vörösödve magyarázza, hogy idehaza bárkivel is megy el színházba vagy moziba, azonnal regényeket szőnek romantikus tervei ről, s hogy mennyivel jobb Angliában a társasélet, ahol csak egyike a sok diáknak. Az Agong megértően mosolyog fia csacskaságain. Az Agong hirtelen feláll és se szó, se beszéd, kezet ad. Kutyafuttában megkérdi, hogy golfozom-e, és ha igen, jövő kedd délután négykor legyek a Royal Selangor Golf Club teraszán a hölgyvendégemmel. Int a feleségének, és peckesen kimennek a szobából. Badaruddin lelkesedéssel magyarázza: „Teljesen megnyerte az apám tetszését... Az a jel, ha valakit meghív golfozni. Valójában játszik maga is?" Hebegve magyarázom, hogy életemben nem volt ütő a kezemben. „Remek", mondja Badaruddin, „akkor lesz mit tanítsak magának cserébe az orosz óráiért a honorárium mellett... Mikor ér rá holnap? Kijövök és az egyetemi pályán kezdhetjük a gyakorlást."

MASNAP

Badaruddin megjelenik és egy csodás hat ütőt tartó tokkal és teljes felszereléssel ajándékoz meg. Halálosan szabadkozom, de váltig unszol, hogy fogadjam el, a börtokra kis aranybetűkkel be van írva a nevem mellé: „presented by His Majesty the Yang di-Pertuan Agong." Nagy izgalommal látok neki a gyakorlásnak; Badaruddin nagy jövőt jósol e sportágban, de meg van nyugodva, hogy nem leszek túl tökéletes kedd délutánra.

A golf club Kuala Lumpur szociális krémjének hagyományos találkozó helye. Itt folynak le a legnagyobb üzleti megbeszélések, politikai döntések; vállalatok születnek és mennek csődbe egy-egy tizennyolc-lukas mérkőzés kétórás időtartamában. Miután nincs kocsim Malajában, Badaruddin másfél órával korábban értem jön a kisebbik Rolls Royce-on, s bevezet az Agong számára fenntartott parkoló hely mögötti ajtón. A belső szobában páran üldögélnek kényelmes bőrkarosszékeken; a fal mellett ülőt azonnal megismerem, a miniszterelnök személyesen, Tunku Abdul Rahman. Badaruddin bemutat s pár tréfás megjegyzést tesz, hogy most ő a tanár, míg az irodámban én vagyok az. Kiderül, hogy a fiatalok játszmája lesz ez az öregek ellen, a miniszterelnök és az Agong, Badaruddin és ellenem. No hiszen, még csak ez kellett. Badaruddin vigasztal, hogy maga is csak kezdő, és minél vadabbul veszítünk, annál jobban örülnek az öregek, tehát nincs mitől tartanom. Pár perc múlva megjön az Agong is, angol golf öltözéket visel; teljesen királyiatlannak tünik így, olyan mint a pufók zöldségesem a Petaling Yaya-i utcasarkon. Elindulunk ki a pompásan nyírott mezőre, a hatalmas majomkenyérfák alá. A színtér szemkápráztatóan pompás és lenyügöző; ezt a füvet százötven éve ugyanolyan gonddal nyírják, tapossák, öntözik, mint azt az első angol koloniális kormányzók elrendelték volt a múlt század derekán.

Ennek is vége van, két és fél óra alatt gyönyörűen veszítünk Badaruddinnal, az „öregek" sugárzanak a megelégedettségtől. Ketten kétfelé mennek hatalmas autóikon sofőrjeikkel, Badaruddin engem szállít haza. Az ételek tárgyalására kerül sor. Kiderül, hogy nagyon szeret főzni és arra kér, vezessem be az igazi magyar gulyás rejtelmeibe. Meghívom jövő heti gulyás-part y-mra azzal, hogy jöjjön valamivel korábban, hogy láthassa a műhelytitkokat. Pár órán látom közben; a szokott szorgalommal és lelkesedéssel mondja fel a leckét szó és betű szerint. Vacsora-partim napján nagy vigyorogva beállít és két órán keresztül nézi, hogyan vágom a hagymát, aprítom a marhahúst és szórom be a paprikát a sercegő zsirba. Olykor noteszt vesz elő és arab írással malájul jegyez. Vagy húsz vendégem van, főleg kollégák az egyetemről, köztük van egy volt szumátrai indonéz menekült is, aki részt vett a Szukarno-ellenes mozgalomban és menekülnie kellett. Egyike legjobb barátaimnak itt Malajában, 1951-ben Budapesten tanult egy évig állami ösztöndíjjal s még emlékszik pár magyar szóra. Nincs nagyobb szenzáció, mint mikor egy délkelet-ázsiai magyarul dicséri a pörköltedet Kuala Lumpurban. Előkerül a gitár és az ukulele is vacsora után és Sjafi Roeddin barátom vezetésével dalárdává alakulunk át. Badaruddin örömmel vesz részt az indonéz dalok éneklésében, viccesen arra kér apjának ne mondjam meg. Sjafi rázendit a „megismerni a kanászt" halhatatlan soraira miközben előzetes megbeszélés szerint sokszorosított lapokon kiosztom a szöveget fonetikus átírásban angol magyarázattal. Badaruddin rém lelkes, de most orosz dalt követel. Áttérünk a „Volga Volga maty rodnája"-ra; jóllehet nem készült, Sjafi percek alatt magáévá teszi a dallamot és megnyerő kíséretet improvizál. A party éjfél után kettőkor ér véget, de Badaruddin már fél egykor elmegy; egy korty szeszesitalt nem érintett egész este. Vallása tiltja.

Mindketten október elsején hagyjuk el Malájföldet. Badaruddin Angliába megy, én vissza Amerikába.

MAKKAI ÁDÁM

HÁY GYULÁNAK 4 *drámája, az "Attila éjszakái", "A ló", "A pulykapásztor" és a "Tiszazug" megjelent német nyelven a hamburgi Rowohlt Verlag kiadásában.*

*

A ROGYINA című szovjet folyóiratot kitiltották Franciaország egész területéről. A lapot az orosz emigránsok között terjesztették azzal a szándékkal, hogy hazatérésre beszéljék rá őket. A francia Belügyminisztérium intézkedését azzal indokolta, hogy a folyóirat alkalmasnak látszott megzavarni a Franciaországban élő orosz kolóniák nyugalmát.

*

MEGNYÍLT BUDAPESTEN május végén az első nyilvános Zenei Könyvtár, ahonnan kottákat, partitúrákat kölcsönözhetnek az érdeklődők. Az ünnepélyes megnyitón Kodály Zoltán is részt vett.

*

EDGAR WALLACE, a világszerte ismert bűnügyi regényíró halála után 123.000 font adósságot hagyott hátra. A szerző jogainak kezelésére alakult társaság két év alatt kifizette a tartozást és azóta évi 10.000 font tiszta nyereségre tesz szert. Jelenleg 78 Wallace-regényt nyomtatnak különböző országokban, többet, mint bármely más angol író műveiből.

*

A HOLLAND DONEMUS kiadó érdekes lemezt hozott forgalomba, amelyben holland zeneszerzők harangjátékra írt művei szerepelnek.

*

BARTOK BELA összes műveit hanglemezre veszik. A felvételt amerikaiak végzik, részben az Egyesült Államokban, részben Angliában.

*

SCHEIBER HUGÓ, a huszas évek egyik legnépszerűbb avantgardista festőjét újra felfedezték Magyarországon. A Nemzeti Galéria őszre Scheiber Hugó emlékkiállítást rendez, amelyen a művész életművét alkotásainak különböző korszakában mutatja be.

*

MICHEL SIMON kapta idén a Hans Reinhard gyűrűt, melyet a Svájci Színházak Társasága minden évben a legjobb svájci színésznek adományoz.

*

AZ OPERAHAZ BALLETT-EGYÜTTESE Helsinkiben és Stockholmban vendégszerepel.

Irodalmi Ujság

A LUCERNI Nemzetközi Zenei Fesztivált augusztus 15 és szeptember 6-a között tartják meg. A megnyitó hangversenyt Doráti Antal vezényli, a szólista Van Cliburn Csajkovszkij-díjas amerikai zongoraművész. A résztvevő hét szimfonikus zenekar közül a Bécsi Filharmonikusokat Karajan, az Angol Kamarazenekart Benjamin Britten vezényli.

*

SAMUEL BARBER amerikai zeneszerző operát írt Shakespeare „Antonius és Cleopatra" című műveből. A libretto Franco Zeffirelli olasz színházi szakember munkája. Az operát 1966-*ban a New York-i Metropolitan mutatja be. Cleopatra szerepét* **Leontine** *Pryce fogja énekelni.*

***

MARY PICKFORD, a némafilm korának világhírű sztárja európai turnéra indult. Régi filmjeinek felújításán megjelenik a közönség előtt Angliában, Franciaországban és Belgiumban. Vendégszereplései után dokumentumfilmet szándékozik készíteni pályafutásáról.

*

ROMAIN GARRY "Lady L." című regényéből film készül a közeljövőben. Főszereplői : Sophia Loren, Paul Newman és David Niven lesz, rendezője Peter Ustinov.

*

EGY MŰTEREM TITKA, Helene Parmelin regényének a címe, melynek hőse Picasso. A regény a művész életének legújabb szakaszáról, a *Notre-Dame de Vie*-ben töltött éveiről szól.

***

RICHARD STRAUSS születésének 100. *évfordulóját június* 11-*én a Salome előadásával ünnepelte a budapesti Állami Operaház.*

*

DÜRRENMATT "Az öreg hölgy látogatása" című színdarabjából "La Rancune" (A gyűlölködés) címen film készült. A főszerepet Ingrid Bergman játssza.

*

CUSHING bíboros imái a rab nemzetekért magyar nyelven is megjelent a Katolikus Magyarok Vasárnapja kiadásában.

NAGY VINCE, a Károlyi Mihály-kormány volt belügyminisztere az Egyesült Államokban 78 éves korában elhunyt.

*

A GENFBEN ülésező Kereskedelmi Konferenciának a „Kennedy-round"-nak, amelyről az Irodalmi Újság június 1-i száma hozott tudósítást, több magyar származású résztvevője van. A többi között Dr. Pallay István, aki a monakói küldöttség vezetője, az osztrák delegáció egyik tagja Szüllő Arthur dr., Kárász Arthur, a Világbank küldöttje és Tóth János professzor, genfi egyetemi előadó, a Nemzetközi Jogászszövetség képviselője.

*

GOETHE Hozzád című versének kéziratáért, egy londoni régiségkereskedő 13.000 német márkát fizetett a marburgi Stargard kézirat-aukció-házban tartott árverésen.

*

AZ EGYETEMI SZÍNHÁZAK első világtalálkozóját Franciaországban, Nancyban rendezték meg. Az első díjat a mexikói Teatro Universitario nyerte.

*

ALBERT SCHWEITZER elvállalta a Lipcsei Nemzetközi Bach Zenei Fesztivál díszelnöki tisztjét. Az ünnepségre 19 országból érkeznek művészek.

*

SEVCSENKO ukrán kolto 150. születése évfordulójának emlékünnepén Kievben a magyar irokat Weöres Sándor képviseli.

*

EMELKEDETT a halálos balesetek száma Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal jelentése szerint. Az előzetes adatok szerint 1963-ban 4243 halálos baleset volt, az előző évi 3635-tel szemben, míg 1948-ban 2727 volt a halálos balesetek száma. Ez a kimutatás csak az üzemi és mezőgazdasági balesetekre vonatkozik és nem foglalja magába a közlekedési baleseteket.

*

A HARVARD EGYETEM lapja az idén is megállapította, hogy melyik volt az utolsó évad legrosszabb filmje. Ezt a címet a Cleopatra című filmnek ítélték azzal a megjegyzéssel, hogy „egyúttal az évszázad legrosszabb filmje" címet is kiérdemelte.

KOESTLER ARTHUR új könyve, "The Art of Creation," az angol sajtó szerint az író legeredetibb alkotása, az angol könyvpiac egyik legnagyobb sikere.

*

IGNOTUS PÁL cikket írt a londoni "Socialist Commentary" című folyóirat legújabb számában. A cikk a nacionalizmus mai problémáival és veszélyeivel foglalkozik és egyebek között szót emel a romániai magyarság üldöztetése ellen.

*

MIHAIL SOLOHOV, a világhírű szovjet író kelet-németországi tartózkodásának alkalmából június 3-án sajtófogadást tartott. Tapasztalatairól néhány általánosságon kívül nem nyilatkozott, helyette arról a Németországról mondott anekdotikus történeteket, amelyet 34 évvel ezelőtt fiatal korában ismert meg. A sajtóértekezlet végén közölte, hogy rengeteg benyomással megrakodva tér haza, s hogy mi lesz a sorsuk, nem tudja még ma megmondani. Meg kell előbb emészteni.

*

EEMIL SILLANPAA Nobel-díjas finn író 75 éves korában elhunyt. A nagy realista írók közé tartozott. Silija című regénye, amelyért 1939-ben Nobel-díjjal tüntették ki, magyar fordításban is megjelent.

*

UJVÁRY SÁNDORNAK, a müncheni Griff Verlag író-kiadójának 60. születésnapjára és írói munkásságának 40. évfordulójára „Fütyürészés" címen jelentek meg válogatott versei.

*

AZ ENSZ Statisztikai Évkönyve szerint a föld lakosainak száma meghaladta a 3 milliárd 135 millió főt. Számuk 1950-től 1962-ig 25 %-kal emelkedett.

*

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM néprajzi kutatói megfigyelik a hortobágyi pásztorok étkezési rendjét és ennek kapcsán leírják a jellegzetes pásztorételek készítésének módjait, a régi étel-recepteket. Ennek az alapján akarják elkészíteni az első magyar Pásztor-Szakácskönyvet.

A NEW YORK HERALD TRIBUNE az Irodalmi Újságra való hivatkozással közölte lapunk 1964. április 15-i számában a magyarországi politikai foglyokról írott cikkünket.

*

BENEDEK KÁROLY, a régi magyar újságíró gárda tagja Koblenzben 76 éves korában meghalt. Élete nagy részét Spanyolországban töltötte. Kitűnő, nagy műveltségű újságíró volt, több nyugati nyelven írt. Szerette a mesterségét, a világban való vándorlást, a kalandokat, amelyekről színes cikkeit írta a magyar és idegen nyelvű lapokba.

*

MADÁCH IMRE ifjúkorából származó olajfestménye került a Budapesti Történeti Múzeum birtokába. Madách sokat foglalkozott képzőművészettel is. A festmény Ámort ábrázolja.

*

CROMMELYNCK "Le cocu magnifique" című világhírű színdarabját, melyet annak idején Magyarországon "A csodaszarvas" címmel mutattak be, most filmre viszik Olaszországban Pietrangeli rendezésében. A film főszereplői : Claudia Cardinale, Ugo Tognazzi, Bernard Blier és Michéle Girardon.

*

AUDREY HEPBURN mint főszereplő, férje, Mel Ferrer, mint producer és George Cukor mint rendező, filmtársaságot alapított Sir James Barrie "Peter Pan"-jának megfilmesítésére.

*

A LÍBIAI Állami Kiadónál megjelenő könyvek első oldalán a következő felhívással fordulnak az olvasóhoz: "Megkérjük, közölje velünk a könyvre vonatkozó bírálatát, mert csak Allah tökéletes."

*

FRICSAY FERENC EMLÉKERE Mozart-hangversenyt rendeztek a Müncheni Filharmonikusok. A zenekar karmester nélkül játszott, így jelképezve a pótolhatatlan űrt, amelyet Fricsay halála okozott.

***

A SZOVJETUNIÓ nemcsak gazdaságilag akarja utolérni, illetve túlfejlődni az Egyesült Államokat, hanem iker-produkcióban is. Erről számol be a „Népszabadság" június 4-i számában az a híradás, hogy „Szovjet-ukrajna Lvov városában egy Szófia Korpec nevű kolhoz-parasztasszonynak négyes ikrei születtek. Az anya és a négy újszülött kislány jól érzi magát... Négyesikrek születtek kedden New Yorkban is. A három kislány és a fiú, valamint az anya jól érzik magukat. G. Peloro, az apa kijelentette, rendkívül boldog, mert reméli, hogy a vállalkozók a négyes ikrekre tekintettel végre munkát adnak neki." A közlemény arról nem szól, hogy a négyes szovjet-ikrek apja mit nyilatkozott, sőt, amint a közleményből kiderül, egyáltalán nem is nyilatkozott. Mindenesetre ez már nagy haladást jelent a békés együtt élésben, hiszen nemrégiben bizonyára azt mondotta volna a négy újszülött kislány apja, hogy boldog, hogy az élenjáró szovjet mezőgazdaság fejlődését négy új kolhoztaggal segítheti és ezáltal súlyos csapást mérhet az imperialistákra.

Bolyongás közben

(*Folytatás a* 3. *oldalról*)

Achilles a sarka nélkül nem lett volna az Iliász hőse, sem Petőfi a segesvári csatáé, ha fegyverforgatás helyett, melyhez mások jobban értettek, tollforgatásra tartalékolja vitézségét. A hőst fogyatékosságairól ismerni meg. Nagy Vincéban legjobban a rekedtségét szerettem. Túl volt már a miniszterségen, de még innen a negyvenen, amikor megismerkedtem vele, az Abbazia kávéház egyik közéleti páholyában, ahol esténként Rupert, Zsolt Béla, Szász Zoltán szónokolt a hét-nyolc főnyi tömeghez. Nagy Vince sem maradt le mellőlük. Feltűnt nyúlánk, elegáns alakjával, férfias arcélével ; emlékszem egy leányra, akiről akkor képtelen voltam levenni a szemem s aki, bánatos megfigyelésem szerint, őróla volt képtelen a szemét levenni. A testtartása olyan volt, mint egy jogászbáli fejedelemé. De a hangja zöngétlen és elszánt, mint aki kötéllel a nyakán száll vitába a végrehajtó hatalommal. "A Bethlen..." — hajtogatta — "...a kartelek... a különítményesek, pardon, a *volt* különítményes urak..." Azt a leányt megnyerte a Kossuth Párt célkitűzéseinek, ehhez nem férhetett kétség. Csodálatosabb, hogy a civisek sokaságát is megnyerte ; csupasz kézzel s kivált minden pénztől csupaszon, kiöklözte, kiszónokolta magának az egyik debreceni mandátumot.

Negyvenhatban, alighogy a háború után mint angol laptudósító hazalátogattam Budapestre, beleütköztem az utcán. Mellette a felesége, finom és délceg dáma ; házasságuk regényét ismerhetik Nagy Vince visszaemlékezésének olvasói. Megható találkozás : "Ezer éve... Szegény Csinszka, milyen aranyos háziasszony volt. Vagy inkább szegény Ödön, nem leli a helyét nélküle." De öt perc múlva már mintha az Abbaziában hallanám, ha másokról is : "A Rákosi... az mesterkedte ki, hogy a Mihály ne jöjjön még haza. Fél az olyan elnöktől, akit nem fasisztázhat le. Előttem hívta fel a...' (egy orosz tábornok neve következett, melyre már nem emlékszem) ... a saját külön vonalán, oroszul. Az oroszok..." — "Ott vannak ni", böktem a sarkon ácsorgó két szovjet tiszt felé, kedélyes szorongással. "Itt vannak hát !" — harsogta Vince, amennyire rekedt torkából kitelt. És harsogta, amíg tehette. Mert ha megbocsájtják a képzavart : az emberi jegenye, az harsog. S van úgy, hogy tartózkodási helyet cserél, ha talajt nem is. Nagy Vince öreg fejjel regényt írt, a minap hozta a posta — úgy lapozhatom fel már, mint posthumus művet. Hirtelenül érte a halál, New Yorkban, hetvennyolc éves korában.

Battersea (London), június

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Braziliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

DOCUMENTARY CENTER LTD. Tel-Aviv (Israel) P.O.B. 21006, Anyag- és adatszolgáltatás, Külkereskedelmi kapcsolatok. Hirdetési iroda. Public relations.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 13. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. július 1.

BUDAPESTI BALLADA

A "KORTÁRS" 1963. februári számában rövid vers jelent meg, szerzője Baranyi Ferenc, címe : *"Ballada az elkényeztetett ifjúságról"*. A költő most az "Új Írás" júniusi számában levélben számol be arról, milyen volt a vers visszhangja, mi lett a sorsa. Elmondja, hogy a fiatalok nagy része egyetértő lelkesedéssel fogadta versét, — de nem így bizonyos körök.

Az egyik versszak, amit kifogásoltak, így hangzott :

"Szűk lett — miként kinőtt kabát — a város,
sok cérna kell még az újjászabáshoz,
mi értjük ezt : lakbért adunk s türelmet.
De hiába is mennénk a tanácshoz,
mert mi vagyunk az elkényeztetettek."

Baranyi leveléből kiderül, hogy egyesek azt kifogásolták : túlságosan sötét képet fest a hazai lakásproblémáról. A költő most védekezésül idézi egy fiatal egri tanár barátjának levelét, amelyben egyebek közt, a következők olvashatók : *"Életemet presszókban töltöm. Harmadmagammal lakom egy albérleti szobában, kollégákkal. Nyilván csak alvásra lehet használni azt a szobát. Ily módon a lakbér ötszörösét emészti fel a tartózkodóhely kérdésének megoldása, mert az állandó presszózás apránként sokat elvisz. Kell egy meghittebb hely, ahol az ember munka után kicsit maga maradhat magával vagy elbeszélgethet barátaival. S itt, Egerben a lakásügy még cudarabbul áll, mint Pesten. Csak úgy juthatnék lakáshoz — még szövetkezetihez is, amit én fizetnék —, ha sebten megnősülnék és gyermekek tömkelegét nemzeném kurta időn belül."*

A KÖLTŐ tanár barátja leveléhez hozzáfűzi, — további védekezésül —, hogy versében nem arról van szó, mintha a fiatalok promptra luxus lakosztályokat követelnének maguknak azon a jogon, hogy induló fiatalok, akiket segíteni kell. *"Nem előnyöket követelünk fiatal voltunkra hivatkozva, — írja —, csupán azt, hogy ne jelentsen h á t r á n y t fiatal voltunk ! Igényelhessünk lakást — pénzért ! — annak ellenére, hogy nincs egy tucat gyerekünk, nincs népes családunk, mert különben miként alapítsunk családot ? Hová vigyük az asszonyt ? S hova szüljön az asszony ?"*

Baranyi elmondja, hogy "igen sok probléma vetődött fel" versének következő négy sora kapcsán is :

"Tizenhét évig töltöttük serényen
tudás-borral — kikénezett fejünk,
s nagy polcra téve néhol még kevélyen
üres hordófej kong ukázt nekünk."

Védelméül ismét egy barátjának, egy volt kollégiumi szobatársának levélrészletét idézi : *"Te tudod, mekkora lelkesedéssel jöttem ebbe a kisvárosba, együtt tervezgettünk a diplomaosztás utáni búcsúesten. A kollégiumban is a népművelésről álmodoztam öt éven át. S most úgy érzem, hogy fejjel rohantam a falnak. Feletteseimnek csak állás ez és nem hivatás, elég műveletlenek ahhoz, hogy a sajáta aktiváikkal szemben érzett óhatatlan kisebbrendűségi érzés elől valamiféle begombolkozott merevségbe zárkózzanak. Ha bírálod őket, rögtön pártszerűtlen vagy, taknyos, rebellis, revizionista elhajló. Nekik a járás kulturális programja csak strigula-ügy, szükséges rossz, amit le kell tudni, hogy mehessen a jelentés. Valami szörnyű állóvízben vegetálnak és jól érzik benne magukat. Író-olvasó találkozót is csak azért rendeznek, hogy a megjelent író ürügyén jót ihassanak a reprezentációs keret terhére. Nem tudom, mi lesz : vagy hozzájuk gyepesedem, vagy megszököm innét."*

A VERS szétmarcangolása és elítélése azonban nem állt meg a fenti két strófa kifogásolásánál. A pesti televízióban, — írja a költő — *"öt tudálékos újságíró egy jó órás, nyilvános kerekasztal-fecsegés alkalmával alaposan leszedte a keresztvizet erről a versről. Pimasz, támadó, követelődző hang, visszautasítjuk ! — harsogta a felbőszült kvintett és még szerencse, hogy nyilvánosan a TV több milliós nézőtáborának szeme-láttára nem égették el a 'bűnös mételyt' tartalmazó "Kortárs"-at, amely a beszélgetés folyamán kézről kézre járt közöttük."* Egy másik vád, amelyet egy nagyközség vezető funkcionáriusa olvasott a költő fejére, aki a község irodalmi estjén felolvasta versét, az volt, hogy *a Habsburg-dinasztia restaurációját áhítja, Ottóhoz fellebbezvén, mivel a ballada ajánlása "Herceg" megszólítással kezdődött.*

MINDEDDIG arra lehetne gondolni, hogy — bár ostoba politikai érvekkel — csak irodalmi vita folyt a vers körül. Baranyi leveléből azonban kiderül, hogy egyes funkcionáriusok ennél lényegesen tovább is mentek. *"Elgondolkoztatóbb az az eset, — írja —, amit Csepeli Vasmű egyik fiatal technikusa panaszolt el nekem, aki is e verssel indult a tavalyi üzemi szavalóversenyen s jó helyezést jelentő medália helyett fegyelmit akasztottak a nyakába, mondván, hogy ilyen 'Petőfi-körös' kirohanást nem ildomos választani a szavalóversenyre. Pontosabban : nem véletlen, hogy a huncut kis rebellis éppen ezt a verset választotta ! A nagyobbik baj az, hogy az üzem KISZ-bizottsága is helybenhagyta a döntést és a fiút — a történtek után — nem javasolta az egyetemre. (Ó, költői felelősség ! Nem ilyen példa árán szerettem volna megtudni, hogy mekkora is lehetsz !) S az eset — fájdalom — nem egyedülálló. Ezenkívül még két hasonló panaszt voltam kénytelen tehetetlen méreggel végighallgatni. Író-olvasó találkozókon, véletlenül jöttem össze az 'áldozatokkal'. Ebből gondolom, hogy akadhat még rajtuk kívül is jó néhány, akikről nem is tudok, akikkel nem volt alkalmam találkozni."*

FIATALOK válnak áldozatokká, emberi pályákat törnek ketté azért, mert az illetők elmondanak egy olyan verset, amely egy legális budapesti folyóiratban megjelent : lélekemelő példák az irodalom, a szólás, a közélet szabadságára Magyarországon.

A költő, aki azt írja magáról és a hazai fiatalok többségéről, hogy "szívvel-lélekkel katonái ennek a társadalomnak", s egy őszinte, mindig többet akaró, tiszta szocializmus hívei, szomorkásan jegyzi meg, hogy az őt és a vele egyetértőket "elmaraszta lóelvtársak" csak azt nem értették meg, hogy ő mindössze százezer és százezer húsznehány éves fiatal naponkénti védekezését merészelte verssé kovácsolni.

Az a gyanúnk, hogy az ifjú Baranyi téved. Az "elmaraszta lóelvtársak" éppen hogy ezt értették meg, — innen harsogó dühük és keménykezű intézkedéseik.

TÜZ TAMÁS

Mit is figyeltünk akkor

talán csak azt hogyan hasít
a hajók orra a szilvakék homályba
hogyan hervad az ég
zászlók kurrogtak öblösen amíg mi
fenyőfaként szúrtunk a hig magasba
egy léglökéses repülő
krétafehér pányvát dobott körénk
a merészség paraboláját
s pőreségünk kigyúlt
mint őzek nyaka a holdsütésben
darázsmérgű viharainknak jó lett volna
elcsöndesedni tornyok párkányán
emlékek omló kontyain

ám ekkor mint mindig
megjelent hol egy varázsló
hol meg egy kardnyelő
s mit is tehettünk
elfogadtuk a lehetetlenség törvényeit

Szolga-szerep

Kállai Gyuláról eddig csak azt tudtuk, hogy az irodalom, a film, a színház, a zene, a képzőművészetek, a történelem- és társadalomtudományok, valamint a belés külpolitika élenjáró hazai szakembere. Legújabb beszédéből, amely június 24-én hangzott el Budapesten, az is kiderül, hogy a magyar és nemzetközi gazdasági kérdéseknek is avatott specialistája.

Lapzártakor még nem áll rendelkezésünkre a beszéd teljes szövege, csupán az Associated Press budapesti jelentéséből tudjuk, hogy Kállai egyebek között a következőket jelentette ki : *"A nacionalizmus tagadja a fokozott gazdasági együttműködés szükségességét a szocialista országok között. Le akar mondani a szocialista munkamegosztás előnyeiről. Demagóg módon azt állítja, hogy saját erőire akar számítani és szembeszegül a nemzetközi együttműködés alapelvével."*

Milyen nacionalizmusról szónokol Kállai ? Az Associated Press-jelentés megjegyzi : *"Noha a szónok nem nevezte meg Romániát, semmi kétség afelől, hogy erre az országra célzott."*

A magyar kommunista vezetők, — ha már Romániával vitatkoznak, — nem az erdélyi magyarok sorsának rendezését sürgetik, hanem ott marnak bele szomszédjukba, ahol annak igaza van : a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában elfoglalt álláspontjukba. S ahány érvük, annyi valótlanság. Nem igaz az, hogy Románia tagadja a fokozott gazdasági együttműködés szükségességét a szocialista országok között, — az igazság az, hogy *nem akarja elfogadni e gazdasági együttműködés terén a Szovjetunió diktátumait.* Nem igaz az, hogy le akar mondani a szocialista munkamegosztás előnyeiről, — az igazság az, hogy *el akarja kerülni azokat a hátrányokat, amelyekkel ez a Moszkvában kitervezett munkamegosztás jár s amelyek Romániát a Szovjetuniónak teljesen kiszolgáltatott, félgyarmati, nyersanyag szállító országának akarják megtartani.* Nem igaz az, hogy demagógia volna, ha egy ország mindenekelőtt a saját erőire akar számítani, s hogy Románia ezzel szembeszegül a nemzetközi együttműködés alapelvével. Az igazság az, hogy *az egyetlen egészséges gazdaságpolitika, ha egy ország elsősorban saját erejének fejlesztésével törődik, s ennek érdekében mind a Kelettel, mind a Nyugattal igyekszik hasznothajtó és az egyenjogúságon alapuló együttműködést kiépíteni.*

Mikor a budapesti vezetők tűzzel-vassal védik a KGST-t, nem tesznek egyebet, mint — *a magyar érdekek rovására — a Szovjetunió érdekeit képviselik.* Akárcsak Hitler és Sztálin idején, megint a leghűségesebb csatlós szerepét töltik be. S mint a Tító elleni hadjáratban, megint "élen járnak" egy szomszédos ország függetlenedési törekvéseinek denunciálásában. Úgy látszik, még mindig nem volt elég a történelmi leckék sora ahhoz, hogy megértsék, hová vezet ez a szánalmas magatartás.

JÚLIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Budapesti ballada (1. old.)

Kovács Imre : Mi lesz veled Magyarország ? (3. old.)

Ugray Attila Szabó Magda új regényéről (4. old.)

Nyéki Lajos Kannás Alajos verseskötetéről (4. old.)

Kerényi Magda : Egy kapitalista elvtárs moszkvai szemeszterei (5. old.)

Határ Győző : Beckett "Játék" című egyfelvonásosáról (6. old.)

Dénes Tibor : Monsieur N. (6. old.)

Zsigmond Endre : A hattyú (7 old.)

Fáy Ferenc, Keszei István, Thinsz Géza és **Tűz Tamás** versei.

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hirek.

A romániai kisebbségek

Patrick Gordon Walker angol alsóházi képviselő, a Munkáspárt külügyi vezérszónoka — az "árnyék-külügyminiszter", ahogy az angol politikai tolvajnyelven nevezik — pártja vezérének, Harold Wilsonnak társaságában, nemrég Moszkvában járt, majd külön ellátogatott Bukarestbe, ahol a vezető kormányférfiakkal tárgyalt. Romániai útjának tanulságairól hosszabb cikkben számolt be Londonban, a munkáspárti *Daily Herald* június 9-i számában. Benyomásai, mindent egybevetve, kedvezőek voltak a romániai viszonyok alakulásáról is, az általános légkörről is. A Román Kormánynak a "KGST" egységesítő törekvésével szembeni ellenállását az angol Munkáspárt többségének a "Közös piac"-tól való idegenkedéséhez hasonlította, a román kommunista párt nacionalizmusát pedig De Gaulle Franciaországának uralkodó szelleméhez. Hangoztatta, hogy ez mekkora haladás a sztálinista korszak egyetemleges elnyomásához képest. Mindez azonban — írta — csak kezdet, számos fonáksággal ; így Romániában *"a nép a nemzeti függetlenség miatt nem élvezhette Hruscsov szabadelvűségét"*.

A *Daily Herald* június 9-i számában közölte *Ignotus Pál* levelét, melyben a cikkre reflektált. Ignotus először tisztázta, hogy Gordon Walker megállapításaival javarészt egyetért, maga is bizakodva figyeli a kelet-európai fejleményeket ; a kommunista államok "manőverezési szabadságát" a haladás jelének látja. "De — írja tovább — mint Gordon Walker kifejti : hiába független állam Románia, a román népnek mégsem juthatott része Hruscsov oroszországi szabadelvűségéből ("liberalism"). Románia faji, felekezeti és *nemzeti kisebbségeinek pedig még kevésbbé jutott* — azok igazán nem élvezhettek semmiféle szabadelvűséget. Mit ér a nemzeti függetlenség, ha nincs személyi szabadság ?"

Egy helyben topognak

Éppen most van egy éve annak, hogy a szovjet Kommunista Párt ideológiai bizottságának plénumával véget ért a tavaly tavasszal megkezdett antimodernista hadjárat. Azóta a szenvedélyek valamelyest lecsillapodtak, s a művészeti és irodalmi kérdések lekerültek a napirendről. A párt Központi Bizottságának ideológiai részlege más problémákkal foglalkozott az elmúlt hónapokban : az ateizmussal, a természettudományok népszerűsítésével, az ifjúsági irodalommal... Május 15-én és 16-án azonban újra összeült ez a bizottság, hogy megvitassa az irodalom és a művészet helyzetét. Az ülésén, amelyen Iljicsov elnökölt, részt vett számos pártfunkcionárius, valamint többszáz író, képzőművész és zeneszerző.

Az összejövetel hivatalos célja az volt, hogy egy évvel az 1963. márciusi "történelmi találkozó" után "megvonja az értelmiség munkájának a mérlegét". De céljai közt szerepelhetett bizonyára az is, hogy a "kínai eretnekek" ellen indított hadjárat szellemében néhány kérdésre időszerű választ adjon. A liberális áramlat képviselői éppen ezért joggal reménykedtek az értekezlet előtt, — s a Moszkvában keringő hírek csak még megerősítették ezt a bizakodást —, hogy a pekingi vezetők "dogmatizmusa" és "szektarianizmusa" elleni harcot saját pozícióik megerősítésére használhatják fel.

Az értekezletről jó egy hónapos késéssel kiadott terjedelmes jelentésben azonban egyetlen egy olyan elem sincs amely fejlődésről tenne tanúságot. Igaz, a hang valamelyest változott 1963. márciusához képest, de ez a változás még tavaly nyáron kezdődött, amikor a párt lemondott a név szerinti, személyes támadásokról, részben éppen azért, hogy a "bűnösöknek" ne csapjon ezzel "egészségtelen hírverést" a külföldi országokban. Ami pedig a kínaiak elleni harcot illeti, a jelentés erre csak az utolsó sorokban tér ki, ahol arra kéri az írókat : *"harcoljanak a szakadár kínaiak antileninista nézetei ellen, akik a szocialista kultúrára rá akarják erőszakolni skolasztikus és vulgáris dogmáikat"*. S az ideológiai bizottság szövege ehhez még azt is hozzáfűzi, hogy a dogmatizmus elítélése elválaszthatatlan attól a harctól, amelyet a *"revizionista áramlatok és az ellen a törekvés ellen kell vívni amely a szocialista művészet és a burzsoá modernizmus között fennálló alapvető különbségeket igyekszik elmosni"*.

Az ideológiai bizottság határozatának megszövegezői tehát megint elővették a jó öreg tételt, amely szerint két fronton kell egyszerre harcolni. Persze, ahogy ez már lenni szokott, figyelmüket elsősorban most is a "revizionizmus" köti le. A határozat szerzői először idézik a szent és sérthetetlen alapelvet, amely kimondja, hogy *"az ideológia terén nem lehet szó békés együtt élésről"*, s figyelmeztetnek arra, hogy *"kíméletlen harcot kell folytatni a polgári ideológia minden behatolási kísérlete ellen"*, majd sorra véve a "revizionizmus" képviselőit, elítélik az absztrakt és formalista irányzatok híveit, az írókat és filmeseket, akik *"kicsinyes szenvedélyeket és vásári konfliktusokat igyekeznek művészi rangra emelni"*, a fiatal zeneszerzőket, akik nem tudnak megszabadulni az öncélú finomkodástól és végül a "sznobokat", akik vakon rajonganak a *"Nyugat divatos avantgardista kísérleteiért"*.

A határozat sajnálatát fejezi ki a felett is, hogy a tavaly bírálatban részesült művészek és írók közül *"egyesek még mindig nem mondtak le maradi és téves nézeteikről, és nem alkottak olyan új műveket, amelyek elnyerhetnék a közvélemény tetszését"*. A bírálat azonban, az újabb hagyománynak megfelelően, nem említ neveket. Ezzel szemben elismerően szól a szöveg több olyan íróról vagy művészről, akit tavaly még a vádlottak padjára ültettek : így például Voznyeszenszkijről, Nyejzvesztnyij szobrászról, — aki fel is szólalt az ülésen —, Akszjonovról, Tvardovszkijról és még több másról. Nem tesz említést viszont két további jelentős személyiségről : Viktor Nyekraszovról és Jevgényij Jevtusenkóról, noha ez utóbbi éppen most fejezte be Szibériáról szóló hosszú versciklusát.

A második front : a minőség frontja. A határozat szerzői, akik kínosan ügyelnek az arányok megtartására, többször is kitérnek erre a kérdésre. A festőknek óvakodniok kell, mondják, az absztrakt és formalista áramlatoktól, de el kell kerülniök a *"naturalizmust"* és a *"piszmogást"* is. (Ez utóbbi kifejezés a valóság szolgai, fényképszerű másolására utal.) A filmeseknek harcolnik kell a polgári dekadencia káros hatása ellen, de ügyelniök kell arra is, hogy műveik ne legyenek *"se laposak, se szürkék"*. Az ideológia szakértői még azt is elismerik, hogy *"a művészileg gyenge film, a rossz film ideológiailag sem lehet helyes, mivel ezzel fontos témákat járathat le"*. A tanulság tehát röviden ennyi : a szovjet művészeknek *"jó és szép"* műveket kell alkotniok, amelyek egyszerre tanulságosak és érdekesek, nemesítik az erkölcsöt és magas művészi színvonalat képviselnek. Reméljük, a szovjet ideológusok szájából nem utoljára halljuk ezt a vadonatúj és mélyen eredeti koncepciót...

Az ideológiai bizottság kétnapos ülését Iljicsov beszéde zárta be, de ezt eddig még nem hozták nyilvánosságra. A Moszkvában keringő hírek szerint az ideológiai ügyek titkára arra kérte beszédében az írókat, hogy tegyék félre a klikk-szellemet. Felszólította többek között Tvardovskijt és Kocsetovot, a *"Novij Mir"* és az *"Oktyábr"* című folyóiratok főszerkesztőit, hogy számolják fel ellenséges viszonyukat, amely már évek óta a két folyóiratra is rányomta bélyegét. Megemlékezett Roger Garaudynak, a francia Kommunista Párt egyik vezető ideológusának új könyvéről, a *Parttalan realizmus*"-ról is, s kijelentette, hogy csak alapos és megfontolt tanulmányozás után lehet véleményt mondani erről a külföldi kommunista körökben nagy port felverő műről. (Garaudy könyvének szovjet kiadására mindeddig nem került sor.)

A szovjet ideológiai bizottság ülése a lényeges kérdésekről nem sok újat mondott el, s még a hivatalos álláspontot is eléggé lapos és színtelen formulákban fogalmazta meg. Az általános helyzetre talán nem is annyira ez a határozat a jellemző, mint inkább Novotnynak a lázongó csehszlovák értelmiséghez intézett manifesztuma, amely az 1963. márciusi szovjet téziseket szinte pontról pontra átveszi, s amely éppen a napokban jelent meg majdnem teljes terjedelmében a moszkvai *"Kommunyiszt"* című lapban.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

A szakadás halálos veszéllyel fenyegeti a kommunizmust

EGY ISMERETLEN GRAMSCI-LEVÉL MEGLEPŐ PUBLIKÁLÁSA

AZOK, akik az Olasz Kommunista Párt történetével foglalkoznak, régóta tudják, hogy a trockisták szerint Antonio Gramsci, az Olasz Kommunista Párt megalapítója, a fasizmus áldozata, 1926-ban pártja vezetőségének nevében levelet küldött Moszkvába, amelyben tiltakozott a munkásmozgalom ellenzékének üldözése ellen. A levél azonban, amelynek megírását senki nem vonta kétségbe, rejtélyesen eltűnt. Gramsci hajdani társai közül többen, akik később maguk is trockisták lettek, ünnepélyesen kijelentették, hogy legendás vezérük, akit az olasz kommunisták mindig Lenin mellé állítottak, saját kezével írta ezt a levelet, és Palmiro Togliattinak küldte el, aki akkor Moszkvában a Kommunista Internacionáléban képviselte pártjukat. A neves dokumentumról azonban egyiküknek sem volt másolata, s írásos bizonyíték hiányában a levél tartalmáról sem tudtak érdemében szólni. Gramsci volt barátai így legfeljebb csak kényelmetlen kérdéseket szegezhettek időnként Togliatti mellének. A kellemetlen kérdezők közül az egyik legmakacsabb Isaac Deutscher, Trockij életrajzírója volt, aki két évvel ezelőtt olaszországi látogatása során olyan nagy port vert fel az ügy körül, hogy ezzel még az újságok is elsőoldalas cikkekben foglalkoztak. De Togliatti akkor nem volt hajlandó fölvenni a kesztyűt, s változatlanul tovább hallgatott az ügy részleteiről. Az olasz pártvezér olyan következetesen került el minden választ, hogy úgy látszott már, magával viszi a sírba ennek a rejtélyes és drámai levélnek a titkát.

AZ OLASZ Kommunista Párt megöregedett főtitkára, aki annyi meglepetéssel szolgált már elvtársainak, május 30-án váratlan szenzációval állt elő : közzétette a Gramscival való 1926-os levélváltását. Az olasz Kommunista Párt hetilapjának, a *"Rinascitá"*-nak olvasói (és moszkvai olvasói is, hiszen a lapot a Szovjetunióban is szabadon árusítják !) meghökkenéssel láthatják, hogy az olasz kommunisták szellemi vezére, a híres Antonio Gramsci — Trockij, Zinovjev és Kamenyev *"köccsének"* vallja magát, s büszkén mondja, hogy ők *"nevelték a forradalom harcosának"*.

Togliatti, igaz, Gramsci levelével együtt saját, szigorú és helytelenítő válaszát is közli, s hosszasan magyarázza az ügy körülményeit. De akár akarja, akár nem, az egyszerű olvasó a közömbös cím alatt közzétett dokumentumban a Sztálin áldozatául esett öreg bolsevik gárda nyilvánvaló és a maga nemében mindeddig egyedül álló rehabilitálását láthatja.

HOGYAN IS emlékezik meg Togliatti erről az ügyről ! 1926. október 15-e táján kéziratos levelet kapott Gramscitól, amely az orosz kommunisták tizenötödik konferenciájának az előestéjén a Rómában összegyűlt kommunista vezetők nevében szólt. Togliatti a levelet személyesen átadta Bucharinnak, aki az Internacionáléban a Szovjetuniót képviselte. A levélnek ezzel nyoma veszett, és sem az eredeti, sem annak másolata nem található meg az olasz Kommunista Párt archívumában. Togliatti azonban valószínűleg jegyzeteket készíthetett róla, mert különben nem állíthatná, hogy a *"Rinascitá"*-ban megjelent szöveg *"majdnem minden bizonnyal autentikus"*, s nem mellőz *"egyetlen lényeges elemet sem"*.

Ennek a hitelesnek látszó szövegnek az alapján Gramsci drámai felhívással fordult *„a szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának többségéhez"*, azaz Sztálinhoz és barátaihoz, hogy ne foganatosítsanak túlságosan szigorú intézkedéseket az októberi forradalom előkészítői, Zinovjev, Trockij és Kamenyev ellen, akik egy idő óta kisebbségbe kerültek és ellenzékbe vonultak. Gramsci kifejtette, hogy a külföldi kommunisták az ellenzék kizárását a nemzetközi szélsőbaloldal szakadásának tekintenék, amelynek következményei igen súlyosak lehetnek. A levél azután így szólt az orosz kommunistákhoz : *"Immár kilenc éve annak, hogy önök a bolsevik világmozgalom szervezői. Már ezzel is eddig soha nem látott történelmi szerepet töltöttek be. De ma, amikor megfeledkeznek vitáik nemzetközi visszhangjáról, saját művüket rombolhatják le, s lealacsonyíthatják a Lenin hatása alatt megszerzett vezető szerepüket. Márpedig azt soha nem szabad önöknek szem elől téveszteniök, hogy mozgalmi feladataikat a nemzetközi proletariátus érdekeinek megfelelően kell végezniök."*

GRAMSCI FELHÍVÁSA egyaránt szólt a többséghez és az ellenzékhez, s végső tanácsként mindkét felet mérsékletre intette : *"A párt, amelyik éberen ügyel egységére, mindig ki tudja javítani politikai tévedéseit. A szakadás vagy annak lappangó szelleme viszont halálos veszedelemmel fenyegeti létét."*

A Kommunista Internacionálé vezetői, miután Gramsci levelét megkapták, — folytatja Togliatti cikke, — elküldték Olaszországba Jules Humbert Drozt azzal a megbízással, hogy értesítse Gramscit és barátait : Moszkvában a helyzet sokat változott, az ellenzék fegyverszünetet kötött Sztálinnal és társaival, s ezek szerint a külföldi kommunisták álláspontja már meghaladott és téves. Jules Humbert Droz Genovában találkozott is az olasz vezetőkkel, de Gramsci, akit a fasiszta rendőrség szigorú felügyelet alatt tartott, s aki nem akarta elvtársait veszélyes helyzetbe hozni, nem tudott megjelenni ezen az összejövetelen. Togliatti tehát magánlevélben válaszolt neki, amely a szívélyes megszólítás — "Carissimo Antonio" — ellenére is valójában kemény rendreutasítás volt. Togliatti hibáztatta Gramscit, hogy nem tett különbséget a bolsevik párton belül a többség és az ellenzék között ; figyelmeztette, hogy Trockij és társai éppen a külföldi kommunisták támogatására számítanak, amikor szembeszegülnek Sztálinnal ; s végül csodálkozva állapította meg, hogy Gramsci föltételezhette a szovjet elvtársakról, hogy azok *"szigorú intézkedéseket foganatosítanak a kisebbséggel szemben"*. Ezek az érvek azonban egyáltalában nem győzték meg Gramscit, aki egy második levelet is küldött Moszkvába. De ez a levél, legalábbis Togliatti állítása szerint, végképp elveszett, s nem lehet remélni, hogy egy nap közlésre kerülhet.

KINEK VOLT IGAZA, Gramscinak vagy Togliattinak ? S vajon nem voltak-e mégis "túlságosan szigorúak" azok az intézkedések, amelyeket az idézett levélváltás idején Sztálin már kezdett előkészíteni ? A válasz egy pillanatig sem kétséges, ha a bolsevik párt ellenzékének a sorsára gondolunk.

Ha ez a válasz nem is kétséges, annál inkább találgatásra adhat alkalmat a kérdés : mi vezethette Togliattit arra, hogy éppen most és minden külső kényszer nélkül közzé tegye ezt a dokumentumot? A hivatalos magyarázat, amely szerint Palmiro Togliatti kötelességének érezte, hogy fényt derítsen a történelemnek egy általa jól ismert epizódjára, természetesen nem elégít ki senkit sem. Togliatti még nem hagyta el a politikai élet színpadát : még ma is a legnagyobb nyugati kommunista párt főtitkára, s minden vitás kérdésben, amely a nemzetközi szélsőbaloldalt megosztja, határozottan állást foglal. Valószínűbbnek látszik tehát, hogy Gramsci levelének közzétételével Togliatti elsősorban a Szovjetuniót és Kínát figyelmezteti, s óva inti őket a *"szakadástól"*, amely *"a forradalmi mozgalmak halálos veszedelme"*.

Az, persze, már erősen kétséges, hogy Peking és Moszkva hallgat-e erre a felhívásra. Sokkal valószínűbb viszont, hogy Togliatti cikke, amely feleleventette a kommunista mozgalom belső harcait a Lenin halálát követő években, nem egy kommunistát késztet majd világszerte lelkiismeretvizsgálatra. Akár tetszik ez Togliattinak, akár nem, Trockij, Zinevjev és Kamenyev "elvtársak" kérdése újra előkerült. S ezúttal nem a trockisták vagy más "eretnekek" vették elő ezt a kényes kérdést, hanem a nemzetközi kommunista mozgalom egyik illusztris és hűséges képviselője....

L. M.

NAGY SÁNDOR Sztálin- és Kossuth-díjas írót, a Magyar Távirati Iroda jelentése szerint három évi börtönre ítélték és öt évre eltiltották minden közéleti tevékenységtől. Az írót márciusban tartóztatták le, közvetlenül Hruscsov budapesti látogatása előtt. Azzal vádolták, hogy szovjetellenes propagandaanyagot nyomatott és terjesztett. Állítólag kapcsolatban állt az Albán Követség kereskedelmi attaséjával, Vasil Tasselarival, akit letartóztatásával egy időben kiutasítottak Magyarországról.

*

JÁRAY JÓZSEF operaénekest, — budapesti jelentés szerint, — devizagazdálkodást sértő és egyéb bűncselekmények üzletszerű elkövetésének gyanúja miatt őrizetbe vette a Budapesti Rendőrfőkapitányság.

*

DIONISIO RIDRUEJO spanyol költőt, a liberális ellenzék egyik vezetőjét a Madridi Bíróság "illegális propaganda" vádjával hat hónapi börtönre és tízezer pezeta pénzbüntetésre ítélte.

*

MARGARETE BUBER-NEUMANN "Sztálin és Hitler foglya" című világsikert aratott könyv szerzője, megírta Milena Jesenska életrajzát, melyet a "Der Spiegel" részletesen ismertet. Milena Jesenska Franz Kafka barátnője volt, akihez a nagy író sok levelét írta. Tevékeny részese volt a csehszlovákiai ellenállási mozgalomnak. Katonaszökevényeket rejtegetett és a zsidók iránti szolidaritásból ő is sárga csillagot viselt. 1939-ben tartóztatták le és különböző cseh és német börtönök után került haláltáborba. 1944-ben halt meg. Húsz évvel Kafka halála után. Az életrajzának írója Margarete Buber-Neumann élete sem különbözött sokban művének főszereplőjétől. A szovjetunióbeli tisztogatások idején a GPU letartóztatta, majd később átadta a Gestapónak. Hitlerék internálótáborba zárták, ahol négy esztendőt töltött. Itt ismerkedett meg Milena Jesenskával is.

KOVÁCS IMRE

Mi lesz veled Magyarország?

AZ EGYKOR MONOLITIKUS kommunista tábor felbomlóban, a világuralomra törő kommunizmus sztratégiája összetörédezöben van. Kína és a Szovjetunió egyre mélyülő viszálya és elmérgesedő viszonya három táborra osztotta a világkommunizmust ; a kommunista országok és pártok az egyik vagy a másik politikája mellett foglalnak állást, vagy egyszerűen bejelentik semlegességüket. A kommunizmus válságát fokozza, hogy ebben a különös ideológiai és hatalmi versengésben az egyes kommunista pártokon belül is "pro", "semleges" és "anti" frakciók jelentkeznek aszerint, hogy a vezetőség vagy a többség Pekinget vagy Moszkvát támogatja-e. A halálos lidércnyomás elmúlt Kelet-Európa népeinek feje felől, a lélegzethez jutott országokban a kommunista uralom fellazult, és egy új nyugati külpolitika óvatosan, céltudatosan segíti bíztató fejlődésüket a nagyobb szabadság és teljesebb függetlenség felé.

A kommunista tábor felbomlását és az egyes kommunista uralmi szerkezetek fellazulását, valamint az új nyugati elképzeléseket Kelet-Európa jövőjéről csak örömmel üdvözölhetjük, mert először villant fel az igazi reménysugár, hogy a rabul ejtett népek végül is visszanyerik önrendelkezési jogukat. A hirtelen mozgásba lendült erők kölcsönhatásban vannak egymással : a nemzeti függetlenülés fokozatai és a belső fellazulás üteme szabják meg azt a nyugati magatartást és bánásmódot, amely helyes irányban kívánja tartani és meg akarja gyorsítani a fejlődést. A Nyugat (elsősorban az USA) nem azért részesíti egyik vagy másik kelet-európai kommunista rendszert előnyben, kedvezőbb bánásmódban, mert **megkülönböztetés** a politikája, ellenkezőleg ; bíztatni, bátoritani akarja a lemaradottakat, hogy zárkózzanak fel.

Valahogy úgy vagyunk az új helyzetben, mint egy nemzetközi sportmérkőzésen, amikor a hazai csapatnak szurkolunk, s nem a szabad ország csapatának, ahol élünk. Bosszankodunk vagy sajnálkozunk, hogy miért juthatott előnyösebb nemzetközi kapcsolatokhoz Lengyelország, vagy még inkább Románia, s mi tartja vissza Kádárékat hogy Magyarország is hasonló eredményeket érhessen el ?

Kezdjük levetni a pózoló, erőltetetten "tragikus" emigráns magatartást ; kinossá és végzetessé válható elszigetelődésünkből bátran ki is kell lépnünk, hogy újból egyek lehessünk a magyar néppel, bármennyire eltér az útja attól, amit mi szántunk neki. Meg kell értenünk napi gondjait, állandó problémáit és ösztönös igazodását. Fennkölt tervezgetés vagy dőre álmodozás helyett az adott helyzetből kell kiindulnunk, hogy az optimalista megoldást elősegíthessük. A kommunizmusból sem az lett, aminek Sztálin, Rákosi, vagy akár Kádár elképzelte, a kommunista rituálék és szólamok mögött a nemzeti érzésében és hagyományaiban újjászületö magyarság szorítja rá a pártot és a rendszert a türelmesebb és okosabb politikára.

ELÉRKEZETT a józan önvizsgálat ideje, vegyük tudomásul kinti magyarok és hazaiak, hogy ósdi nézetekkel, kommunista és emigráns ráolvasással, varázsszavakkal és frázisokkal a **feltartóztathatatlan** fejlődés útját állni nem lehet. A kelleténél hosszabbra nyúlt háború utáni korszak szerencsére lezárulóban van, ha még nem zárult le teljesen ; az új korszakban a háborús elkötelezettségek vagy a háború utáni hevenyészett elrendezési tervek és megállapodások nem sokat számitanak, az új lehetőségeket kell figyelembe venni, és föleg kihasználni. És itt vetődik fel a kérdés ; értjük-e mi, magyarok (bentiek és kintiek, hogy tulajdonképpen mi is megy végbe a világban, végiggondoltuk-e és logikusan, hogy hol a helyünk és mi a teendőnk ?

A leglényegesebb változás Európa újrafelfedezése. A Vasfüggöny leereszkedése óta nagy- és kishatalmak, diplomaták és politikusok, újságirók és hírmagyarázók, a politikai, társadalmi, és gazdasági tudományok mivelői, de maguk az emigránsok is tudomásul vették, a mindennapos szóhasználatba átment, hogy két Európa létezik : a szabad Nyugat-Európa és a kommunista Kelet-Európa. Persze emlegették a felszabadítást, a Vasfüggöny felgöngyölítését, az önrendelkezési jogot, szabad választásokat, vagy ami éppen soron volt a hidegháborús propagandaszótárban, komoly erőfeszítést azonban nem tettek Európa egységének helyreállítására. Kényelmesen inkább olyan mesterkélt elméleteket kezdtek gyártani, hogy keleti pereme igazán sohasem tartozott Európához...

A Marshall-segély volt az utolsó olyan program, amelyet egész Európára terveztek, utána régionális önzéssel külön intézményeket húztak fel Nyugat-Európában az Egyesült Államok, Kelet-Európában a Szovjetunió kezdeményezésére és domináns részvételével. Mindegyik Európa gyanakodva figyelte a másikat, jogosan vagy félelemből olyan szándékokkal vádolták egymást, ami megindokolta az agyakban is leereszkedett vasfüggönyöket : az érintkezés a két világ között egészen leszűkült, csaknem megszűnt. Európa legromantikusabb gyorsvonata, az **Orient Espress**, 1951-ben már utas nélkül érkezett Budapestre, a magyarországi szakaszt lekapcsolták a járatról és Bécs lett a végállomás. (A cinikus Metternichre kellett gondolnunk: "Ázsia a Landstrassenál kezdödik..."). Most meg a két Európa szüknek bizonyul polgárainak, a Vasfüggöny mindkét oldalán megint európaiak a népek. Dehogyis ellenségei egymásnak ; az ellenség a kínai falon kandikál, s már olyan viccek is keringenek Hruscsovról, hogy a **hot** line telefonján a kezével azt mondja aggódó tábornokainak : ha minden kötel szakad, csatlakozhatunk a NATÓ-hoz...

De Gaulle víziója visszaállítja földrajzi egységében Európát az Atlanti-óceántól az Uralig. Johnson amerikai elnök meg nemrégiben kijelentette, hogy "folytatjuk a hidverést a szakadék felett, ami elválaszt bennünket Kelet-Európától". A nyugati felfogás sokáig "rabnépek"nek tekintette a kelet-európaiakat, akiket fel kell szabadítani, s amíg az be nem következik, a kommunista rendszereket gyülölni kell. Több alternatíva nem volt. Az új koncepció, amely az orrunk előtt született meg, csak nem vettük észre, mert annyira belemerültünk saját terveinkbe, Európa egységében keresi és javasolja a megoldást, s ahhoz a Szovjetunió megértésére, éppenséggel partnerségére számít.

A kezdeti eisenhoweri éra nagy jelszava, a **liberation** (felszabadítás) már csak bizonyos emigráns berkekben, naiv, hiszékeny bús-magyarok körében hiteles és kötelező szólam, a többség legalább eljutott odáig, hogy nem hisz benne, de azt nagyon kevesen firtatják, hogy akkor mi a helyes, megfelelő megoldás. Ezért először is meg kell értenünk az új külpolitikai koncepciót, amely fogalmat fogalomhoz kapcsolva vázolja, rajzolja azt a jövőt, amit a Nyugat Kelet-Európának szán. Kennedy a washingtoni Katolikus Egyetem híres külügyi fakultása tavalyi évzáró ünnepségén még csak azt hangsúlyozta ki, hogy a világot biztonságossá kell tenni a **különbözőségre** (safe for diversity). Minden nép a saját elképzelése szerint rendezkedhetik be, a magaválasztotta politikai, gazdasági és társadalmi rendben élhet, azzal a feltétellel, hogy ne akarja másokra erőszakolni. Johnson elnök május 23-án a Marshall-Emlékkönyvtár felavatásakor megállapította, hogy a "kelet-európai népek kezdik visszanyerni nemzeti egyéniségüket (identity)" és többé nem egy vasfüggöny választja el őket a Nyugattól, hanem mindegyiküket a különböző erősségű és vastagságú saját vasfüggönye, amelyen keresztül szemlélik a világot, vagy behatolhat hozzájuk a reménysugár.

Kennedy tavaly nyáron Berlinben azt ígérte a kelet-európai népeknek, "minden lehetséges békés eszközzel" hozzásegítik őket, hogy a Nyugattal "egy szabad társadalomban egyesülhessenek". De Gaulle újévi szózatában a francia néphez (1963. dec. 31), a tőle megszokott elokvenciával bizonygatta, hogy "illúziókba menekülés nélkül, ami a gyengék mentsvára, de anélkül is, hogy elveszitenénk hitünket az emberi szabadság és méltóság végső diadalában, elképzelhetjük azt a napot, amikor talán Varsóban, Prágában, Pankowban, Budapesten, Bukarestben, Szófiában, Belgrádban, Tiranában és Moszkvában a totalitárius kommunista rezsim, amely még mindig ráerőlteti magát a rabnépekre, fokozatosan olyan feljlődésen megy keresztül, ami egyezik a mi átalakulásunkkal. És akkor Európa egészének megnyílik a lehetősége arra, hogy nyersanyag forrásait és felkészültségét teljes mértékben kihasználhassa" (angol szöveg után). Johnson elnök ennél határozottab volt, és lényegében Kennedy berlini fogadalmát ismételte meg, amikor felavatta a Marshall-Emlékkönyvtárat a virginiai Katonai Akadémián, Lexingtonban : "El vagyunk kötelezve minden lehetséges békés eszközzel azon munkálkodni, baráttal és szövetségessel egyaránt, hogy egész Európa egy szabad társadalomban egyesüljön".

Dean Rusk külügyminiszter februar 25-én igy foglalta össze az amerikai külpolitika céljait : 1. megakadályozni, hogy a kommunisták kiterjeszthessék uralmukat, ha mégis megkísérlik, akkor azt veszélyessé, költségessé és értéktelenné kell tenni számukra ; 2. egyezményre, vagy legalábbis egyetértésre kell jutni a háború vagy a háborús veszély kiküszöbölésére ; 3. bátorítani kell a fejlődést a kommunista táborban a nemzeti függetlenség, a békés együttmüködés és a nyílt társadalmak irányában. Averall Harriman külügyi államtitkár, az új kelet-európai politika egyik megalkotója és kivitelezője a kongreszszus külügyi bizottságának európai albizottsága előtt március 19-én nagyon határozottan kijelentette, hogy az "USA célja változatlanul az önrendelkezési jog biztosítása, de az amerikai nép nem hajlandó nukleáris háborút viselni, hogy Kelet-Európát felszabadítsa, mert ebből a végső katasztrófa szakadna a világra. Az evolúciós kurzus az egyetlen járható út". Ezt a beszédet április 4-én hozták nyilvánosságra, amikor az amerikai-magyar gabonaegyezményt megkötötték...

HOGY MIK IS azok az "elképzelhetetlen (unthinkable) dolgok", amire mítoszbontó beszédében Fulbright szenátor, a U.S. Szenátus külügyi bizottságának elnöke célzott (azzal a figyelmeztetéssel, hogy "amint a dolgok elképzelhetetlenek lesznek, a gondolkodás is megszűnik"), Johnson elnök lexingtoni tételeire kell utalni, melyeket lelkes helyesléssel fogadott a szabad világ közvéleménye, de a Kádár-kormányzat és a magyarországi sajtó mélységesen elhallgat. Johnson az önrendelkezési jogot új megfogalmazásban adta : „Képessé tenni minden európai népet, hogy megválaszthassa és kiformálhassa saját társadalmi rendszerét". És ami egyenlően fontos, szinte feltétele az új önrendelkezési jognak : "Közelebb hozni minden európai népet a szomszédjához, hogy békében megférhessenek és élhessenek egymással". Másszóval, az európai (nyugati) közösségbe invitálás feltétele nem az, hogy a kelet-európaiak fordítsanak hátat a Szovjetuniónak. Ellenkezőleg, legyenek minél jobb viszonyban vele, mert enélkül a szabadságukat és a függetlenségüket nem nyerhetik el. Nyugaton mind többször Finnországot állítják követendő pédaként a kelet-európai népek elé a jószomszédsági viszony ápolására, céltudatos és fegyelmezett nemzeti politika követésére.

A Marshall-segély megalkotójának nevét megörökítendő kulturális emlékmű felavatását Johnson elnök szándékosan használta fel arra, hogy a kelet-európai hídverésről beszéljen, mert az új washingtoni külpolitika a kommunista uralom alatti országok függetlenségének és népeik szabadságának fokozatos elérésére Marshall tábornok, volt külügyminiszter szellemében közelíti meg a kérdéseket. Azt mondotta az USA elnöke ebben a meszire tekintő, nagyfontosságú beszédében, hogy a "fokozódó kereskedelem és utasforgalom, az eszmék és a humánus segitség hídját" akarják Kelet-Európa és köztük felépiteni. Az a céljuk, hogy "új kapcsolatokat teremtsünk azokkal az országokkal, amelyek függetlenségre törekszenek; feltárjuk a Nyugat eszméit és értékeit az új nemzedékek előtt, hiszen maguk is annak részesei ; szabad kibontakozást biztosítsunk a jogos nemzeti büszkeség hatalmas erejének, s végül : demonstráljuk, hogy Kelet-Európa érdeke, fejlődésének és jövőjének alapja a minél szorosabb kapcsolat a Nyugattal".

EBBE A PERSPEKTÍVÁBA állitva a kelet-európai fejlődést, kettős mozgást figyelhetünk meg, amelyek szintén hatnak egymásra: egyik a nemzeti függetlenség, másik a liberalizálódás, vagy ha ez jobban tetszik, a demokratizálódás, kommunista terminológia szerint : a humanizálódás irányában határozottabb és eredményesebb. Jugoszlávia érintetlen hatalmi szerkezettel hagyta el a kommunista tábort és másfél évtizedes szabadabb élet után még mindig "szocialista" állam. Mintha Románia is erre az útra lépett volna, persze lényegesen eltérő feltételekkel és befolyásra. Lengyelország és Magyarország a relatíve nagyobb belső szabadság biztosításával tünik ki, ami azonban nem biztosít nekik akkora nemzetközi tekintélyt vagy elismerést, mint a nemzeti függetlenülés egy váratlan drámai mozzanata (a románok megjelenése Washingtonban). Az ideális persze az lenne, ha a nemzeti függetlenülés párhuzamosan fejlődnék a demokratizálódással, amire csak annyiban jó példa Jugoszlávia, hogy ott a szabad világ fokozottabb hatására a kommunista intézmények átalakulásával egy új típusú szocialdemokrácia születik.

Magyarország újabban a világsajtó kedvence, nem múlik el hét, hogy egy tekintélyes napilap, magazin, folyóirat, vagy nagyobb TV-állomás ne foglalkoznék a hazai "változásokkal". Az eléggé felszínes megfigyelések (csinosak a nők, elegánsak a belvárosi kirakatok, jó a konyha a Gundelnél, kitünő a bor, a fiatalok megőrülnek a dzsesszért és jobban twistelnek, mint bárhol másutt, sok nyugati darabot és filmet játszanak, stb.) alapján a cikkek és kommentárok egy kaptafára húzhatók : 1956 óta "minden" megváltozott és Kádár tulajdonképpen a "forradalom programját hajtja végre". Akad olyan újságíró is, aki kerek számban megadta a forradalom programjának végrehajtását : nyolcvan százalék. A forradalom "reneszánszáért" lelkesedők Magyarországon találják a legmagasabb életszintet az egész szovjet táborban, az ávóval viszont nem találkoznak (ma "tapintatosabb") és az emberek általában szabadabban, sőt egészen szabadon nyilatkoznak és vélekednek. Minderről Claude Bourdet azt állítja, hogy "diadal a vereségben". Maga Kádár János a konszolidáció mértékéül a világot bejárt frázisát használja : "Aki nincs ellenünk, velünk van !" Az ötvenhatos forradalom maradék húsz százalékával meg úgy látszik nem sokat törődik, vagy nem árulja el, hogy gondol rá. Mint tudjuk, akkor az orosz csapatok kivonása, a 45-ös koalíciós pártok engedélyezése és szabad választások állott a követelések élvonalában.

Nem kétséges, hogy a maradék "húsz százalék" pontosan az a küszöb, melyen át a magyar nép beléphetne a demokráciába és elérhetné függetlenségét. Azonban azt is jól tudjuk, hogy a szabad választások követelése a kommunistáknak egyenlő a feltétel nélküli megadással, az orosz csapatok a Varsói Egyezmény alapján állomásoznak az országban, így az ENSZ-határozatok mit sem érnek ellenük, a koalíciós pártok engedélyezése, ill. újraszervezése meg automatikusan maga után vonná a szabad választásokat, ami megint csak automatikusan a kommunista párt egyeduralmának végét jelentené. Anélkül, hogy elismernénk a mai politikai berendezkedést véglegesnek, vagy elfogadnánk az "evolúciós fejlődés" mértékéül a Kádárék által használt megjelölést ("humanizálódás"), próbáljuk meghatározni az adott nemzetközi helyzetben a legcélszerűbb kurzust Magyarországnak.

A MAGYARORSZÁGI kommunista rezsimnek legalább olyan messze el kellene menni a nemzeti függetlenülés útján, mint ameddig Románia eljutott. A "Román politika" elemei közül legfontosabb a nemzeti öntudat megnyilvánulása, ami csodálatra méltó módon áttörte a szovjet blokkfegyelmet és átfűtötte a kommunista hatalmi szerkezetet ; ugyanakkor a román nacionalizmus vagy éppenséggel sovinizmus piszkos lecsapódásai sokat ártottak az erdélyi magyarságnak. A Szovjetunió inferiórus függőségbe kényszerítette Romániát, akárcsak a többi népi demokráciát : fogadja el az orosz ideológiai és kulturális felsőbbrendűséget, a kommunista politikát és állami berendezkedést, igazodjék mindig és mindenben a moszkvai vonalhoz, termeljen azt, amire a szovjet tábornak, de elsősorban a Szovjetuniónak van szüksége, és nem azt, ami az ország érdeke. Moszkva egy szovjet-román-bolgár államközi nagy ipari komplexum megszervezését erőltette, mely Bukarest közvetlen hatalma alól kivette volna Románia legiparosodottabb és nyersanyagban leggazdagabb részeit.

A románok minden területen merészen felépitették ellenállásukat : a szovjetizálás kulturális központját, a bukaresti Gorkij Intézetet becsukták, a nyugati nyelvek tanitását újból engedélyezték vagy felfokozták, visszautasitották a szovjet közgazdasági integrálásának terveit, a hátramaradt szovjet technológia negligálásával modern gépeket és gyári berendezéseket rendeltek Nyugaton, az ENSZ-ben és nemzetközi konferenciákon mind többször a kérdések érdeme alapján foglalnak állást és szavaznak, a kínai-szovjet viszályban szemtelenül felajánlották közvetítésüket, s végül a román-amerikai egyezmény megkötésével kivágták magukat politikai és gazdasági elszigeteltségükből. Ezzel a bátor következetességgel Románia valószínüleg rövidesen megint független állam lesz — modern iparral és nyitott piacokkal, érintetlen területi egységében.

Kádár számára is nyitva áll az út, s érthetetlenül találgatjuk, vagy nyiltan kérdezzük ; mi tartja vissza, hogy rálépjen. A magyarok ugyanolyan tapasztalatokkal rendelkeznek, mint a románok, vagy még rosszabbakkal, gondoljunk csak az ötvenhatos forradalom és szabadságharc leverésére. Az igaz, hogy Romániában nincsenek megszálló csapatok, de nálunk még mindig vannak, bárhogy álcázzák is a jelenlétüket. Ez a körülmény biztosan korlátozza Kádárt elhatározásában és cselekedeiben, meg aztán nyilván azt sem tudja elfelejteni, hogy Hruscsov segítette öt hatalomra, amiből támogatása nélkül már régen kibukott volna. De az aligha valószinü, hogy bármiféle "leszakadási" kisérletet ma ugyanúgy megtorolhatna Hruscsov, mint 1956. november 4-én. Más időket élünk...

Magyarország az oroszoktól nem sokat kapott és még kevesebbet tanult : kényszerházasságunk legalább fél évszazaddal visszavetette a magyar müvelődést, kultúrát és közgazdaságot. A félfeudális-félkapitalista Magyarország a **feudálisan** kommunista Szovjetunió nyomása alatt (még pontosabban, a rabságában) a legjobb lehetőségeket szalajtotta el, Mindjárt a Marshall-segély viszszautasitása végzetesen kihatott közgazdaságunk fejlődésére, mert korszerü ipari berendezés és termelési módszerek helyett lerombolt és amúgy is hátramaradt iparunkat használt, nem egészen korszerü orosz gépekkel és gyári berendezéssel kellett újjáépiteni, s termelésünket a nehézkes szovjet tervgazdálkodási klisék tökéletesen elbürokratizálták. Az erőszakos, érthetetlenül ostoba és gyalázatosan szadista kollektivizálással a parasztságot agyonnyomorították és a magyar mezőgazdaságot kerékbe törték. A KGST annyira dicsőitett termelési szakosítása és munkaerő megosztása valójában még Magyarországot a **kevésbé fejlett** (less developed) államok kategoriájába utalja.

Ebből a helyzetből kell kivágni magunkat ; de ennek a feladatnak a végrehajtásában nincs, nem lehet különbség közöttünk, hogy Magyarország végül is, ha késve is, de elérjen oda, abba a helyzetbe, ahova éppen a Marshall-segély elfogadásával Hollandia, Dánia, vagy Norvégia került. Fejlett ipar, önálló, boldog parasztság, magas életszint, minden korlátozás nélküli részvétel a világkereskedelemben, és nem utolsó sorban : virágzó nemzeti kultúra — az európai közösségben.

AVERALL HARRIMAN a kongresszus külügyi bizottságának európai albizottsága előtt azt is mondotta a március 19-i beszédében, hogy az USA kormánya nem ismerte el és nem is ismeri el a **status quo**-t Kelet-Európában : "Elismerjük a kormányokat, mint hatalmon lévőket, de nem ismerjük el a szovjet dominációt és soha nem ismerjük el a kommunista diktatúrákat, amelyek a kelet-európai országokat uralják". Ez világos, érthető beszéd, animek általános vonatkozásait

(*Folytatás a 4. oldalon*)

ZSÁKUTCA

SZABÓ MAGDA : A DANAIDA, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1964

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT, amikor Szabó Magda első regényeivel jelentkezett — Freskó, Az őz — gyakorta társították neve mellé a "szerencsés csillagzat" kifejezést. Az írónő — aki igényes társaihoz hasonlóan, első perctől fogva írói és nem írónői rangra pályázott — valóban ritka esetet példázott : sok évi félrehúzódás után mind a kritika, mind a közönség részéről meleg fogadtatásra talált. Dicsérték hangulatteremtő képességét, Németh Lászlón nevelkedett, kissé darabos realizmusát, hiteles alakjait, tempós, már-már rafináltan lassított meseszövését. Különösen méltányolták környezetleíró tehetségét, álmos kisvárosának — melyben lehetetlen volt Debrecent fel nem ismerni — fülledt légkörét, ahol tétova, önző kispolgár-értelmiségi alakjai életfogytiglani légszomjra ítélve fulladoztak.

A szokatlan siker vagy az évekig beléfojtott szó okozta-e, nem tudni : tény, hogy Szabó Magda első jelentkezése óta mind sűrűbben bocsátotta közre újabb és újabb műveit, regényt és verset, színdarabot és filmforgatókönyvet, s a publikum lelkesedése — mintegy arányosan a kritika hangosodó hozsannájával — mind inkább lohadni kezdett. Úgy tetszett, Szabó Magda túlzott buzgalommal hajhássza a nyilvánosság elismerését, élményanyaga apadozik, fogyóban van annak a mondandónak, mely az érdeklődést nem csupán egy-két írás, hanem egy egész *oeuvre* iránt is csigázni képes. Figurái immár a régebbi olvasmány tolakodó emlékeiként keresték a meghittséget, s nem önállóságuk bensőséges kényszeréből, az írónő mindinkább egyetlen téma köré szőtte, lassacskán monoton variációit, s ezen közben — bizonyára a fárasztó ismétlések hatásaként — Szabó Magda fokozatosan elvesztette azt az adottságot, ami első könyveit az átlag fölé emelte, nevezetesen azt, hogy egyszerre olvasmányos történetet és elgondolkoztatóan egyetemes emberi létproblémákat kérdőjelezett meg.

LEGÚJABB REGÉNYE, A Danaida,e már régebbről is tapasztalható válságjelek csődbe torkolásának nyílt, menthetetlenül nyílt tanúsága.

Az írói jártasságból mostanára csupán a patron maradt meg, a nemrég még valós kaland a bőbeszédű önvallomás színvonalára süllyedt, a két síkon tárgyalt mese hamis fogássá. Mintha egy szegényes vidéki színtársulat azonos díszletek között, ugyanazokkal a kellékekkel játszaná el a Macbeth-et és a Sárgapitykés közlegény-t. Elszomorító és ijesztő ez a csökönyös ismétlés : nincs annál keservesebb, mint amikor egy író önmagát plagizálja. Az önkontrol teljes hiányára vall ez, a hiúság diadalára a felelősség fölött.

A Danaida e vereség regénye. Főhőse, Csándy Katalin, akiről a fülszöveg azt állítja, hogy "élete szakadatlan figyelés, ám figyelme apró körön vándorló lámpa fénye csak, mely családja, szerelmei, családiasai, indulatai közül próbálja felderíteni a homályt, s egyszer sem fordul teljes érdeklődéssel hazája és a világ formálódása felé. Ezért válik Danaidává, a meddő iparkodás szomorú jelképévé", — ez a Csándy Katalin, szinte hencegő szemérmetlenséggel ugyanazt az utat járja be, mint az írónő régebbi regényalakjai. Ő is vidéken születik, fiatalságát egy kisvárosban — református kisvárosban, ha úgy tetszik, Debrecenben — éli le, felkötözik Budapestre, elválik férjétől és magára marad : az olvasó azon sem lepődnék meg, ha a regény végén pajzánul ledobná álarcát és bemutatkozna : Mme. Fregoli vagyok.

S körötte : borzongató kavalkád — a már egyszer könyvkriptába temetett, és az írónó utolsó ítélete által föltámasztott mellékalakok. Ki ne ismerné a pipogya tanárt, aki örökös hivatkozással szívbajára kiszolgáltatja magát és zsarnokoskodik ? Vagy a szocialista fleppert, aki gátlástalanul éli nemiéletét, mígnem "megváltó" szerelemre nem lobban ? Vagy az otthonában otthontalanul bolygó kisvárosi levéltárost, aki megkeseredettségében csak annyiban eredeti, amennyiben purgatóriumi légkör megteremtésére képes ?

Montázs montázst követ, hajdani ábrándos leányregény-hősök kapaszkodnak össze Kosztolányi és Török Gyula-figurákkal, no és persze, Szabó Magda reminiszcenciákkal, mivégre ? Hogy az írónő bebizonyíthassa, amit bebizonyítani lehetetlen : hogy Csándy Katalin azért puskázta el életét, mert "figyelme apró körön vándorló lámpa fénye csak". Jóllehet az egész regény épp ennek az ellenkezőjét példázza : egy közepes tehetségű, kis igényű,ám voltaképp tisztességes asszony magára maradását egy sereg helyzetkedő, rafinált törtető között. Á feje tetejére állított erkölcsi ítélet azonban nem következmény, nem az alakok immanenciájából kisütő magatartás, hanem eredendő ok, Szabó Magda szándéka. Csakhogy ahhoz, hogy az elmarasztalás hitelessé váljék, szenvedély vagy legalábbis intellektuális hevület szükségeltetik. Az írónő azonban sem az egyikkel, sem a másikkal nem rendelkezik, mindenesetre, mostanában nem.

HA E ZSÁKUTCÁBÓL nem sikerül kijutnia, csak a Szabó Magda regények *száma* szaporodik ; az *oeuvre értéke,* minden egyes új mű megjelenésével fordított arányban, szüntelenül csökken.

UGRAY ATTILA

Üdvözlőlapok - versbeszedve

(Kannás Alajos: Bécsi képeskönyv, Magyar Híradó, Bécs; 1963)

KANNÁS ALAJOSNAK zavartalanul működnek a versírási feltételes reflexei: a szavak csinos jambusi rendben sorakoznak fel tudatának küszöbén, szabályosan csendülő rím jelzi a sorok végét: írógép sem csinálhatná jobban... — Mindezt nem rosszalással mondom. Nem szégyen az, ha valaki tud, vagy legalábbis szeret rímelni, ha jól bevált ritmikus formulákhoz ragaszkodik. Modernség és maradiság nem ezen múlik; nem attól lesz valaki költő, hogy — szent egyéniségét bebizonyítandó —, keservesen kiagyalt módszerek szerint igyekszik erőszakot elkövetni anyanyelvén.

Épp ezért első látásra rokonszenvesnek tűnik Kannás vállalkozása: az a tüntető hétköznapiság, amellyel „Bécsi képeskönyvé"-nek üdvözlőlapjait megrajzolta. Rokonszenves, üdülést ígérő ez a külvilág felé fordulás. „Végre egy költő — sóhajtunk fel megkönnyebbülten —, aki monomániás kényszerképzetek helyett hársfaillatról, tavaszról, ‚szelíd gombaként' lapuló házakról, városszéli kispadokról, ‚ribizlibokrok gyöngyös karjáról', szőlőt kapáló, baboskendős lányokról is tud beszélni." — Kosztolányi óta a magyar költészet szinte teljesen elfelejtkezett az impresszionizmus adta lehetőségekről, igazságtalanul lomtárba parancsolta az akvarelt. Kannás érdeme, hogy legújabb kötetében ennek a műfajnak, helyesebben: technikának a feltámasztását megkísérelte.

A baj csak az, hogy legtöbbször túlvizezi színeit, túlságosan hisz spontaneitása erejében, s így olcsó megoldásokba is belenyugszik. A helytelenül értelmezett könnyedség, közvetlenség „hanyag eleganciává" fajul nála, s ebből is jobbára csak a hanyagság marad meg igazán. Ezzel magyarázható, hogy verseiben sok a töltelékszó, az elcsépelt fordulat („a hold rézpénzként felragyog"); sok az elnagyolt, pontatlan kép („**felharsanó** vitorlák büszke sodra", „a múltat néhány sápadt fénykép és **almaszag** jelenti", „a kavicsok csikorgása", amely „**magasra ugrik**" stb.). — Mesterkélten kicsinosított nyelv ez, amelyben tömörség helyett túlteng a körülírás. S ha már könnyed csevegéssel, külső csillogással akar megfogni a költő, legalább a műgond lenne erősebb nála. De az olvasó minduntalan meg-megakad egy-egy szón, indokolatlan ritmusváltáson. A „diadal"-t „fiatal"-lal rímelteti Kannás. Nem veszi észre, hogy hasonló asszociációk már mozgalmi indulókban is sután hatnának. — Távol áll tőlem, hogy a csengő-bongó rímelést a vers lényegének tekintsem. Ellenkezőleg: itt az idején, hogy valaki megírja a csikorgó rímek esztétikáját. Hosszasan el lehetne elmélkedni egy-egy megfelelő módon elhelyezett „rossz rím" jellemző erejéről klasszikusainknál... De Kannás rossz rímjeire (min pl. „zománccal" — „madárhad", „vörös" — „lúdbörös") nincs indokolás, ahogy egy Strauss-keringőbe iktatott disszonancia sem minősíthető egyébnek melléfogásnál...

A KÖTET legjobb darabjai azok, amelyekben a költő — látszólag minden különösebb igény nélkül — fotografusi szenvtelenséggel rögzít meg néhány jellegzetes alakot, utcarészletet, mint pl. „Gürtel" c. versében:

„...a szó elgurul a cigerettavégek [közé
holnap már nem is sejtik hogy [égetett
kirakatok öbleiből
meredt bábuk leskelnek
legyek dongása evickél a sörszag- [ban
s az óvszeres automata
éhesen nyeldesi a schillingeket..."

(A kötetnek ezeket az ironikus-objektivista villanásait érzékeltetik Csizmadia T. Lajos remek rajzai.)

Hasonló módon komponált a „Világifjúsági találkozó" c. vers is; az utcaképtől el nem szakadó rámutató mondatok minden retorikánál hathatósabban tolmácsolják a költő gúnyba fojtott felháborodását:

„Ünnepi harsonák
fehér galambok ketrecben impor- [tálva
izzadó zászlóvívők
van aki megalkuszik
van aki hisz is
de mindenki tudja
hogy az ítélet mindig jogerős
vastaps és újra vastaps..."

De a versek zömébe selypegő részek keverednek. — Tudjuk, Bécs a cukrászipar Mekkája. Talán ezzel magyarázható, hogy Kannás — úgy hiszem: hajlamaival ellentétben —, a couleur locale kedvéért, habossüteményeket tálal fel költészetében („A part homokján könnyedén — indul sok nyári kisregény — mit mézzel ír az élet."). — Arra viszont már nem találok magyarázatot, hogy milyen szándékok hajtják ezt a tehetséges költőt a melodráma, a sanzonköltészet felé. (Lásd „A városszéli kispadon" gunnyasztó öreg hölgy képét.)

Kíméletlenül, hangfogó nélkül szóltam Kannás legújabb kötetéről. Mert akinek a történelem olyan felejthetetlen verseket diktált, mint a „Kormos kövek" darabjai, azzal szemben méltatlan lenne minden udvariaskodó mellébeszélés.

NYÉKI LAJOS

(*Folytatás a 3. oldalról*)

Mi lesz veled Magyarország ?

nem kell magyarázni, de ha egybevetjük a kijelentésével, hogy az USA a kelet-európai rendszereket nem akarja erőszakosan megdönteni és a függetlenülő népeknek Johnson azt tanácsolja, hogy igyekezzenek jó viszonyt teremteni minden szomszédjukkal, így a magyarok a Szovjetunióval is, akkor Kádárnak nem kell aggodalmaskodnia a megoldásként ajánlott "evolúciós kurzus" miatt. Minden mozgásban, aktivitásban, tehát ebben is van veszély, ahhoz azonban, hogy lépni merjenek, olyan határozottsággal, mint a románok, valami hiányzik a magyarországi pátvezetőségből. És mindjárt mondjuk is ki, hogy mi hiányzik : az a történelemszemlélet, mely párt helyett nemzetben gondolkodik és tervez. Nem azt kellene hangoztatni, hogy aki nincs ellenük, velük van, hanem úgy politizálni, hogy a magyarság érezze, meggyőződhessék arról, hogy **velük** lehet.

Kádár és a vezető kommunisták a pártban és a párttól kapták nevelésüket, akik ebből a szűk körből valahogy kiláthattak, azok is hamis illúziókba ringatták magukat. Bárgyú módon a magyar történelmet úgy fogták fel, hogy haladó nagyjai Dózsától Rákoczin és Kossuthon keresztül mind-mind az ő útjukat követték, ezért képtelenek drámai mozzanatokat megérteni, vagy azokhoz hasonlóan cselekedni. Ha értenék egy Bocskai István vagy Bethlen Gábor magatartását és politikáját, akkor nem lenne nehéz most jó történelmi példák nyomán dönteni és cselekedni. Könnyű a választási listákon a nevek után odabiggyeszteni, hogy "géplakatos", vagy "pékipari dolgozó", vagy „vasesztergályos", vagy "földmunkás", de ezzel a szemforgató farizeussággal aligha tudnak a jelenlegi komplikált nemzetközi helyzetben eligazodni. A minden válságot túlélt társutasok sem érnek többet, ők annak idején hasonló lelkesedéssel vagy meghunyászkodással szolgálták ki Rákosit, vele Sztálint, mint most Kádárt és vele Hruscsovot. Nincs közöttük egy olyan kaliberű politikus, aki pontosan tudná és elvtársainak megmagyarázhatná, hogy mit kell csinálni. Aki viszont tudja, üldözötten vagy mellőzötten tétlenségre van kárhoztatva.

A KÁDÁR-KORMÁNYZAT hamleti kérdése, **lépni vagy nem lépni,** mind szorongatóbb és a döntést tovább már nem lehet halogatni, különben Magyarország lesz megint az utolsó csatlós. De mielőtt Washington meghívná őket tárgyalni, bizonyos feltételeket teljesíteni kell. Hogy mik azok, azt Budapesten jól tudják ; egyik legfontosabb, mondhatni kulcskérdés a Mindszenty-ügy rendezése. Ha Kádár olyan erős és magabiztos, mint mutatja, akkor egyszerű pertörléssel (a "szocialista legalitás megsértése") véget vethetnének annak a kínos huzavonának, ami az egyetlen komoly akadálya, hogy az USA Magyarországgal a kapcsolatait "normalizálja". Ők azonban csak **amnesztiát** helyeztek kilátásba, amit a kardinális nagyon helyesen visszautasított, mert nem követte el azokat a bűnöket, amelyeket most meg akarnak neki bocsátani. Viszont amihez ő ragaszkodik, **rehabilitálás,** annak a feltételeit meg Kádárék nem teljesíthetik, mert Mindszenty nemcsak a saját és a "bűntársai", de az egész katolikus egyház teljes rehabilitálását is követeli. Ezt a gordiuszi csomót csak pertörléssel lehet kettévágni, akkor Mindszenty szabad emberként elhagyhatja az Amerikai Követséget és szabadon elfoglalhatja érseki székhelyét, mert változatlanul ő Magyarország hercegprímása.

Ennek a drámai megoldásnak azonban nem lennének forradalmi következményei, amitől úgy látszik Kádár fél. Az nagyon valószínű, hogy az első vasárnap az Esztergomi Bazilika zsúfolásig megtelne hívőkkel, körülötte is nagy tömeg szorongana, de a prímás még akkor sem tudna forradalmat csinálni, ha akarna. Helyette nem nyilatkozhatunk, de biztosan állíthatjuk, hogy nem akar. A feltételeiről meg a szokásos módon, az Egyházügyi Hivatal közbeiktatásával tárgyalhatna a kormánnyal, ami sokkal reálisabb alapot teremthetne valamiféle praktikus **modus vivendi**-nek, mint a mostani áldatlan állapot erősen teoretikus vitája. Vagy a Kádár-kormányzat csak kivégzett kommunisták, holt elvtársak pereivel kapcsolatban meri megállapítani a szocialista legalitás megsértését, egy élő főpappal szemben elkövetett szörnyű igazságtalanságok helyrehozatalától (és amikor ezt kimondjuk, nem vállaljuk mindenben a kardinális nézeteit) a saját pozícióját véli veszélyeztetettnek ?

A TÁRGYALÁSOKON, ha arra valaha is sor kerül, az USA kormánya minden bizonnyal olyan kérdések felvetését javasolja majd a napirendre, amelyek nem irányulnak a kommunista hatalmi szerkezet megváltoztatására vagy felbontására, de kétségtelen, hogy a végén olyan megállapodást akarnak kötni, amely elősegítheti a magyar függetlenülési és demokratizálódási folyamatot. A mai (vagy akkori) Magyar Kormánynak nem akarunk tanácsot adni, ők tudják, hogy mit akarnak az Egyesült Államoktól és annak ellenében mit ajánlhatnak fel, két szempontra azonban mégis szeretnénk felhívni a figyelmüket:

1. Ne akarjanak örökös gabonabevitelre berendezkedni, mert minden élelemért kemény valutával kell fizetni a nyugati piacon, amivel pedig nem nagyon rendelkeznek. Inkább merész elhatározással szervezzék át a magyar mezőgazdaságot és biztosítsanak mind szélesebb teret az egyéni kezdeményezésnek és termelésnek. Korszerű mezőgazdasági termeléshez szükséges gépeket és módszereket azonban kérjenek.

2. Olyan gépeket és gyári berendezéseket vásároljanak, amelyekkel jelentősen függetleníthetik magukat a szovjet energiaforrásoktól.

Magyarország nyersanyagban és energiában rendkívül szegény. A nyersanyagellátás a mai fejlett közlekedési technikával könnyen megoldható, a világ bármely pontjáról szállítható ; a döntő faktor, hogy milyen olcsón tudnak készanyagot, árut gyártani belőle. Nekünk életkérdés, hogy miként juthatunk úgy olcsó energiához, hogy az ne járjon politikai elkötelezettséggel. Hiába jön az olaj a "Barátság Kőolaj Vezetéken", az áram meg a "Béke Nemzetközi Villamos Távvezetéken", sajnos az pórázt jelent.Atomreaktorokkal annyi áramot lehetne termelni Magyarországon, ami pl. a bauxit feldolgozásához és általában az iparunkban szükséges, ha a nukleáris áramfejlesztés nem is elégítené ki teljesen az ország energiaszükségletét, lényegesen jobb helyzetbe kerülnénk, ha az USA nekünk is engedélyezné atomreaktorok vásárlását. Persze a magyar ipar modernizálását is észben kell tartani !

A KÍNAI-SZOVJET VISZÁLY és az európai gravitáció karnyújtásnyi közelségbe hozta a magyar szabadságot : nagyot, végzeteset mulasztanánk, ha nem használjuk ki, vagy legalábbis nem kíséreljük meg kihasználni a lehetőségeket. Öntelt kijelentéseik után azt gondolhatná az ember, hogy Kádárék biztosan ülnek a nyeregben, de a legjobb lovast is levetheti a ló. Ha Budapesten azt hiszik, hogy közös erőfeszítéssel többet lehetne elérni, akkor azon az alapon, hogy **mi** nem akarjuk a magyar népet a szocialista vIvmányoktól megfosztani, ők meg elismerik, hogy a demokratikus szabadságjogok biztosítása és állami függetlenség nélkül egy nemzet nem fejtheti ki képességeit és nem fejlesztheti ki egyéniségét és kultúráját, emberhez méltó életet nem élhet, a jövő feladatairól szót válthatunk.

KERÉNYI MAGDA

EGY KAPITALISTA ELVTÁRS MOSZKVAI SZEMESZTEREI

EZ A KACÉR CÍM azt a ritka helyzetet akarja összefoglalni, melyben egy svéd diák élt végig egy tanévet a Moszkvai Egyetemen: mindenkinek megnyertę bizalmát, holott barátai és ismerősei nem egyszer sajnálkoztak afölött, hogy kapitalista és mikor első lett az 1 000 méteres síkfutásban, a megafon "a történelmi fakultáson tanuló Hamrin elvtárs humanisztikus bajnok" győzelmét hirdette ki. Harald Hamrin beszámolója német fordításban (svédből) "Zwei Semester Moskau" cimmel jelent meg 1964. januárjában a Fischer Bücherei sorozatban.

Hamrin államvizsgáját szlávisztikából, történelemből és klasszikus ókortudományból tette le 1960-ban Upsalában. Az akkor 21 éves, rendkivül tehetséges, nyiltszemű fiatalember az első svéd cserediákként került a Lomonoszov Egyetemre. Svéd apa, — egyik legnagyobb napilap állandó külföldi tudósítója, — német anya, Rómában töltött gyermekkor és számos nyelvben való jártasság a magyarázata annak, hogy szélesebb és európaibb horizontból szemléli az előtte fokozatosan feltáruló szovjet valóságot, mint azok a nem orosz egyetemi hallgatók, akiket országuk, pártjuk, vagy saját baloldali hajlandóságuk visz a legfőbb szovjet Alma Mater ölébe. Hamrin disszertációját szándékszik elkészíteni a helyszínen, "A Krimháború a szovjetorosz történetírás tükrében" cimmel. Az orosz, balti, csatlósállambeli, kínai és "nyugati" diákokkal egyenrangú körülmények között lakik, tanul, sportol, szórakozik és utazik a svéd diák. Nem húzódik vissza attól sem, ami fárasztó és unalmas, bár neki nem kötelező, viszont tőle se húzódnak vissza óvatosan a társai, sőt szívesen vitáznak vele vagy tárják föl legtitkosabb nehézségeiket. Ez mind nem új és nem izgató sok cikket, könyvet, tanulmányt olvastunk már a témáról. Új a mód, ahogyan Hamrin lát és beszámol, — mindenfajta előítélet nélkül, átfogóan és művelten, — izgató a felismerés, mennyiben valósította meg a "rendszer" Orwell "1984"-ének vízióját, annak alaptételét: minden totalitárius rendszerben az embert megkínozzák, tönkreteszik, megsemmisítik, testileg és lelkileg, anyagilag és erkölcsileg, a legszörnyűbb azonban, — és ezt Orwell 1948-ban írt regényében egy generációval későbbre, 1984-be vetíti, — hogy mindezen túl sikerül „nekik" (a rendszernek) belejutni az ember belsejébe.

●

HAMRIN egy finn kollégájával együtt tanulmányutat tesz Szovjetoroszország ázsiai részében. A táj más, az emberek mások, az atmoszféra más, de lényegében ugyanazt tapasztalja, mint Moszkvában: vannak elégedetlenek, sok a közömbös, a rebellis Jevtusenkónak óriási hatása és sikere van, mesélnek gúnyos, gyilkos vicceket, a magyar forradalom híreit annak idején nagy lelkesedéssel figyelték a diákok, de kommunistaellenes magatartással vagy véleménnyel nem találkozott se a fiatalságnál, se például annál a nyárspolgári öreg üzbég házaspárnál, akinél lágotatóban volt. „Kimondott antikommunista beállítottságot sehol sem találtam és azt hiszem, egy ilyen oppozíció legfeljebb egész ritka, kivételes esetben létezik. Arra a kérdésre, melyet a fejezet elején feltettem — 'Hisz a szovjet ifjúság a kommunizmusban?' — nézetem szerint csakis igennel lehet válaszolni. Az a politikai közömbösség, mely a szovjet ifjúság körében annyira elterjedt, nem zár ki egy elvi bizalmat a kommunizmusban, mint társadalmi rendben és politikai ideológiában. Az azonban egy passzív, távolról sem lángoló meggyőződés, hogy a kommunizmus a kapitalizmus fölött fölényben van. Senki sem kívánja azt a társadalmi rendet vissza, melyet Oroszország 1917-ben maga mögött hagyott. Ezzel szemben — és ez a fontos — nagyon gyakran találkozom avval a világosan kifejezett, tudatos kívánsággal, hogy a fennálló renden belül nagyobb kulturális és politikai szabadságban legyen részük. Senki sem kívánja, hogy egy antikommunista párt is részt vegyen az általános szovjetorosz választásokon. De sokan boldogan üdvözölnék, ha több kommunista párt lépne föl, melyek például különböző programokat képviselnének földmüvelésben, iparban, külpolitikában".

Ha ennek a vágynak a teljesülésére kevés is a remény, azt Hamrin határozottan tapasztalja, hogy ottléte idején, vagyis 1960-61-ben, lényegesen nagyobb szabadság uralkodik a tudomanyos életben, társadalmi érintkezésben, a mozgásban általában, mint az előbbi években és különösen a "személyi kultusz" idején. Azóta pedig, — látjuk ezt mi is Magyarország esetében — az "enyhülés" tovább folytatódik. Igen ám, csakhogy enyhülés még nem szabadság. S ha ez az enyhülés, az engedmények, az életszínvonal-emelkedés a szabadság irányába mutatnak is, mindez nem megy túl azon a ponton, mely nem tűr fokozatokat és árnyalatokat. Igaz viszont, hogy a szabad világ se enged ezen a ponton, mert ez szabadságának a legfőbb alapja: szabadság **nem** hazudni. Hamrin könyvében nem egy nyomasztó tény figyelmeztet minket arra, — mint Orwellnél — hogy a totalitárius rendszer elérheti, hogy a Szovjetunió ifjúsága — egy vidám, feltörő, munkás, gondolkodó, vitatkozó, táncoló ifjúság — hiszi el : Big Brothernek igaza van.

●

EGY MÁSIK SZEMPONTBÓL is kínálkozik a párhuzam megvonása Orwell utópiája és Hamrin jelen élményei között. Orwell hősnője, Júlia, a tökéletes lázadó és hogy ezt lehessen, tökéletes párttag. Legintimebb órájukban az alapvető kérdésekről beszélgetnek a szerelmesek. A férfihős csak tökéletes lázadó, de nem párttag. Ő szemléli és éli helyettünk, a mi gondolkodásmódunkkal a világot. Júlia azonban "gyakran kész volt elfogadni a párt mítoszát, egyszerűen, mert az igazság és a hazugság közötti különbség nem látszott számára fontosnak".

A mi svéd diákunk részt vett a moszkvai történészkongresszuson. "Elvtársak! A szovjet történelemkutatás az utolsó 5 évben ritkán látott virágkort ért el..." kezdetű és több hasonló lelkes előadás hangzik el egymás után, átkozva a sztálini dogmatizmust. Nem a történelmi igazság szabadsága ez, nem a hazugságmentes megítélés szabadsága, hanem a **most** érvényes történelemlátásé. És már ez is mámorító. Sőt, ha egészen pontosan akarjuk vizsgálni a jelenséget: a most érvényes történelemlátást ez a boldogító kongresszus nem biztosítja, egyedül csak az, hogy mit szabad **most elítélni.** Hamrin megéli saját bőrén ennek az állításnak az illusztrációját is. Moszkvai kutatóidejének vége felé felszólították, hogy nyilvánosan számoljon be történettudományi eredményeiről. Mint már emlitettük, "A Krim-háború — 1853-56 — a szovjetorosz történetírás tükrében" a címe ennek a munkának. Szerzőnk a "Feudalizmus története" és a "Kapitalizmus története" tanszékek professzorai és docensei előtt tartotta előadását. Egyetemi hallgatók nem voltak jelen, úgy látszik nem merték őket kitenni a „kapitalista" szónok esetleges merész eredményeinek. De Hamrin van olyan jó diplomata, hogy tartózkodott mindenféle agresszív kifejezéstől, volt neki enélkül is bőven tudományos bizonyítéka arra, milyen változásokon ment át a Krim-háború megítélése. A huszas évektől kezdve a huszadik kongresszust követő évekig 5 ilyen gyökeres véleményváltozást mutat be. Ezek hol a történészek jó szimatja, hol egyenesen pártdekretumok következtében történtek. "A hallgatók arcizma sem rándult egész idő alatt, nem néztek egymásra, egy szó kommentárt se fűztek az előadáshoz, egy tekintetből sem lehetett akar csak valamit is kiolvasni... Mikor az elnök... a vitát megnyitotta, hosszan hallgattak az összegyűltek... Az elnök megismételte a kérdést, hogy kíván-e valaki hozzászólni. Mind hallgattak és kitekintettek a virágos függönyökön keresztül az ablakon. Végre magam határoztam el magamat, hogy megtöröm a furcsa csendet... Azt akartam tudni, hogy állnak a jelenlévők, a hatvanas évek történészei, a Krim-háborúval. Lenin kritériumai szerint igazságos, vagy igazságtalan háború volt-e az?... Úgy látszik, senki sem érezte magát hivatva a kérdésre felelni... A csend nyomasztóan nehezedett a teremre, másodpercek perceknek tűntek. Valóban senki sem ismerte volna a jelenleg érvényben lévő hivatalos álláspontot a felvetett kérdésről? Nehéz volt a jelenlévők mély hallgatását másképpen értelmezni." Az elnök bezárta az ülést, nem kommunista előadóról lévén szó, semmi következménye nem volt a dolognak. De Hamrin tisztában volt azzal, hogyha szovjetpolgár volna, akkor ezek után mint "jobboldali elhajló" és "pártellenség" viselné a többé-kevésbé súlyos büntetést aszerint, hogy gyakorol-e önkritikát és milyen mértékben. Aki nem akarja magát bántódásnak kitenni, az csak azt teheti, amit Orwell Júliája: „elfogadni a Párt mítoszát, egyszerűen azért, mert az igazság és hazugság közötti különbség az egyén számára nem fontos". Fontos — a szovjetpolgár számára — az életkörülményeket a legelőnyösebben alakítani, előrejutni, karriert csinálni, a csatlós- és szövetséges államok diákjai számára az, hogy hazatérve kiaknázhassák az Oroszországban töltött időt és az ott nyert tapasztalatokat. Az utóbbiak odahaza még valamivel enyhébb légkört is találnak.

●

HAMRIN tudósításának egyik legélvezetesebb vonása a valóság pedánsan hűséges, stilizálatlan ábrázolása. Álljon itt egy példa arról, mennyire megbízhatunk benne, mint tudósítóban. "Fagy Apó" az egyik fejezet címe. Így nevezik a Szovjetunióban a Mikulás bácsi külsejű, de Karácsonyt, Újévet és Háromkirályokat egybefogó és "átértékelő" jelképet. Hamrinnak sok ravaszságába és kitartó kutatásába került, amig eljutott az oroszok valódi és nem átértékelt Karácsonyához. Diáktársainak sejtelmük sem volt melyik napra eshet az a valami, amit svéd kollégájuk keres, az ingvarrónője azonban tudta, hogy egy másik ingvarrónő meg tudja adni a felvilágosítást. Ennek az öreg Anna Iwanowának kellett előbb a bizalmába férkőznie, amig kiderült, hogy legjobb, ha elmegy a Székesegyházba az éjféli misére, melyet az agg Alexis patriárka celebrál. Hamrin így is tett és itt aztán tanúja lehetett az ortodox vallásosság legpompázatosabb és egyben legintimebb kifejezésének. Még a templomajtón kívülrekedtek is részt vettek a szent énekekben, habár lassanként elnyomta ezt az éneket egy másik zaj. "Az utca másik oldala tele volt zajos ifjakkal és lányokkal, akik dallal és harmónikával igyekeztek az öregasszonyok ájtatos énekét zavarni. Ezek megpróbáltak erősebben a templomfalhoz lapulni, de a legújabb slágerek és a tüzes kozákdalok mégis eljutottak hozzájuk. Pár lovasrendőr ügyelt arra, hogy ne kerüljön sor, mint annyiszor a régebbi időkben, valami 'Komszomol-kravall'-ra. De mihelyt egy kis hajlott hátú öregasszony kivált a védelmet nyújtó csoportból, hogy botjára támaszkodva hazafelé tartson, rögtön rákiabált egyik-másik ifjúkommunista: 'Na, biztosítottad magadnak az örökkévalóságot? Látjátok, elvtársak! Itt vonul el egy halhatatlan ember!'" 1960. Karácsonyán volt ennek a jelenetnek tanúja Hamrin. S íme, mit olvasok a Neue Zürcher Zeitung egyik idei, május 1-i számában, "Orthodoxe Ostern in der Sowjetunion" cím alatt? "Az orosz-ortodox egyház hívői vasárnap... ünnepelték a Húsvétot. A 86 éves Alexis moszkvai patriárka köszöntötte a világ keresztényeit... Bár a szovjet alkotmány biztosítja a szabad vallásgyakorlatot, a Szovjetunió hívői mégis a legnagyobb elnyomásnak vannak kitéve az államilag propagált és pártolt ateizmus részéről... Mialatt Alexis Patriárka a Háromkirályok Katedrálisban a misét celebrálta, a templom előtt kb. 4000 fiatal gyűlt össze, akik üvöltöztek és becsmérlő kiáltásokkal illették az Egyházat. 'Le a vallásos maszlagotokkal! Tanítsátok az ateizmust! — kiáltotta egy fiatalember a papok felé, amikor ezek a hívőket körmenetben vezették a templon körül." Ez a duplán elmondott jelenet nem az Egyház helyzetére akar rámutatni a Szovjetunióban, ami régen közismert tény, hanem a tudósításnak arra a precizitására és valóságízére, mely Hamrin stílusát elejétől végig jellemzi.

●

A "GAESTE im Tempel der Wissenschaft" című fejezet a vendégdiákok négy csoportjáról szól: "**Színesek, Testvérek, Kapitalisták, Spártaiak.** Az első csoportot egy egyetemi pantomim előadás alkalmából ismerjük meg. Az előadást a szudáni diákok tiszteletére rendezték, akik hazájuk 5 éves függetlenségét ünneplik. A színpadon először ősi ártatlanságban doboló bennszülöttek ülnek, akiket egyszer csak egy közeledő ellenséges csoport félemlít meg: a keresztény misszionárius nevetséges gesztusokkal osztja a megriasztott négerek felé az áldást. Nyomában sokkal rosszabb következik: angol, francia és amerikai katonák láncolják meg a pantomim fekete szereplőit, majd könnyedén felosztják egymás között Afrikát. De a megkötözött négerek, a nézőtér nagy gaudiumára, lerázzák láncaikat és öklüket mutatva elkergetik a koloniális hatalmak egyenruhás képviselőit. Hasszán, a csokoládébarna szudáni diák, Hamrin szomszédja, erősen zavartnak Látszik. „Miért szakítják föl a régi sebeket? Mi azért jöttünk ide, — mondja, — hogy szakismereteket nyerjünk, nem hogy politizáljunk."

●

TESTVÉREK alatt a keleti blokk fiait kell érteni, aki között a legnagyobb számban a kelet-németek vannak. Több évre küldik ki őket a Szovjetunióba, ahol kitűnő specialisták válnak belőlük, de a legtöbbjüknek a távoli célja az, hogy miután elnyerték a jó képzést, Nyugatra jussanak, Természetesen hivatalosan mind lelkes kommunisták, különben nem kerültek volna a kitüntetettek moszkvai csoportjába. Valójában azonban a többségük kalandor és opportunista és valamennyien bizalmatlanok egymás iránt. Náluk a legerősebb a spicli-rendszer. A többi csatlósnemzet diákjainál is gyakori, de a keletnémeteknél ez nyílt titok. Egy diáklány így szólt egyszer Hamrinhoz: "Jobb, ha nem találkozunk túl gyakran. Mi németek egymás között olyan spiclik vagyunk, hogy nem tenne jó benyomást, ha én, mint párttag, többször fordulnék meg egy kapitalista társaságában". A lengyelek kivételek, őket patriotizmusuk köti össze és nehezebb is velük elbánni. Az első kérdés, melyet egy frissen jött lengyel diák mellének szegeznek: "Milyen szerepe volt a poznani lázadás idején? A lengyelek csak nevetnek azon a szovjet tételen, hogy a lázadást imperialista és kapitalista erők idézték elő.

●

A KAPITALISTÁK csoportjából, vagyis a Nyugatról Moszkvába delegált ifjúkommunisták közül Hamrin egy bolognai elvtársat mutat be. Az amúgy is vörös Emilia-beli kommunista, munkás- és iparoscsaládból származó Luigi azt képzelte, hogy mindazt, amit a Párt Mekkájában tapasztal, hazatérve majd hazája boldogítására fogja tudni felhasználni. Ám sok társával együtt csalódással fogja elhagyni a Szovjetuniót. Nemcsak azért, mert számszerű adatok és saját szemlélete alapján rájött hogy a milanói ipari munkás semmivel sem él rosszabbul, mint moszkvai kollégája, sőt, hogy a legnyomorultabb kalábriai proletárnak is jobban megy, mint az orosz kolhozparasztnak, hanem mert szellemi foglalkozása révén — Luigi irodalmár — olyan jelekkel találkozott, melyeket született realizmusa és szkepticizmusa nem tud megemészteni. Meglátogatott egy orosz iskolát, végigtanulmányozta a folyosón a szocializmus sikeres építésére vonatkozó táblázatokat, de megtorpant egy kis felírás előtt, mely azt közölte: "A tanító mindent tud, a tanító mindenre képes." Bumm! Nem látott odahaza elég házfalon egy bizonyos szöveget, mely lekopva, átmeszelve, egy-egy romos dél-itáliai utcán néha a mai turistának is szemébe ötlik: "Il Duce ha sempre ragione — A Ducenak mindig igaza van!" Luigiban nemcsak az apák és nagybácsik kommunista vére csörgedez, hanem a nyugati humanizmus, az itáliai föld egyéniség-ápoló kultúrája is nyomot hagyott. Rettenthetetlen bizalma az egyedül járható kommunista útban megingott.

●

S VÉGÜL kik a "Spártaiak"? Hallgassuk meg Hamrint: "Ha megkísérlem emlékezetből összefoglalni moszkvai 9 hónapos tartózkodásom eseményeit és beszélgetéseit, tisztában vagyok azzal, hogy a felidézett kép hiányos lesz. Mindig marad rajta egy fehér folt. Azok az emberek, akiknek ezt az üres helyet kellene kitölteniök, megfoghatatlanok, árnyékalakok. A folyosókon kószálnak, türelmesen várnak, hosszú emberkígyóban az étkezőhelyek előtt, figyelmesen hallgatják az előadásokat. Sohasem tudtam kitalálni, mi megy végbe a mozdulatlan arcok mögött. Szellemek ők nekem, csak fordítva: húsból és vérből való kísértetek, lélek nélkül. A kínai diákokról beszélek". Hamrin soha eggyel sem beszélt, holott több százra rúg a számuk s ottléte idején negyedrészét tették ki az összes külföldi diáknak. "Amilyen ismeretlen pontos számuk, ugyanolyan ismeretlenek ők maguk a környezetük előtt. Senkivel sem közlekednek, sehol máshol nem láthatók, mint az előadásokon és az étkezősorokban. Megismerhetők a többi távol-keleti diák között sötétkék Mao Cetung-egyenruhájukról. S kivétel nélkül mindegyiknek a bal felső zsebébe ugyanaz az acélszürke töltőtoll van erősítve. Az oroszok némi iróniával azt szokták mondani, hogy a folyó ötéves terv keretén belül Kínában kizárólag sötétkék posztót gyártanak..." Orosz kollégáik is kerülik a kínaiakat, mintha rettegnének kissé attól a kilátástól, amit a kinaiaknak ez a robotemberszerű külseje villant felé jük. Azt mesélik, hogy az elszigeteltség a másik irányban is tökéletes: a szovjet diák vagy munkás Kínában lényegesen jobban el van zárva a környezetétől, mint a nyugati látogató Oroszországban. A spártaiakról szóló részt Hamrin egy nagy ünnepség leírásával zárja, melyen az egyetem valamennyi diákja részt vett és minden nemzet tudása legjavát produkálta, énekben, táncban, egyfelvonásosokban. Végül "egy tucat kínai diák masirozott a színpadra, csendes, komoly fiatalemberek, sötétkék uniformisban, a szürke töltőtollal a bal felső zsebükben. Félkörbe álltak és monoton hangon ezt énekelték: 'Az északi Nagyfaltól a déli Si-kiangig, Pamirtól a keleti Sárga Tengerig, ahol csak egy kínai él, felhangzik szeretett vezérünk neve: Mao Ce-tung'." Az orosz propaganda mindentudó tanítójá és a négereket leigázó misszionárius szinte kívánatos, paradicsomi képek a jövőből. A kínai töltőtoll még a közvetett tudósításban is megfagyasztja az emberben a vért.

Hamrin üzbég útinaplója, a Krim félszigeten való utazásának és baltikumi kirándulásának leírása ugyanolyan élénk, pontos, hangulatos és tanulságos, mint az előbbiek. Nem száraz nemzetgazdasági, szociológiai, történeti eszmefuttatások gyűjteménye, mint sok újságcikk és mégis megtanulható tőle az egész sokrétű szovjet valóság. Nem von le általános igazságokat egy véletlen párbeszédből taxisofőrrel, kabinossal, ruhatárosnővel, mint képesújságjaink sztárriporterjei, mégis élethű képet kapunk az üzbég őslakosság viszonyairól és gondolatvilágáról, a szovjetkolonizátorok fegyelmezett életéről. Utóbbiak felsőbbrendű mivoltuk tudatában, de a beolvadás minden igénye és emberi előnye nélkül szolgálják rutinosan a gépezetet Taskentben, Szamarkandban, Bucharában, mintha csak Moszkvában vagy Leningrádban élnének. A tranzisztoros rádiómellett szórakozó kievi ifjúság, az odesszai dzsesszbend a jaltai üdülőkben a Terv teljesitésére erőt gyüjtő, kockás ingű, pálmák alatt promenádozó nehéz testi munkás, a balti városok változatlan hanzaváros mivolta, — hogy csak párat emeljünk ki a sok közül, — mind egy-egy különálló kép és atmoszféra: egy várost, egy népréteget sem lehet összetéveszteni a másikkal. Amikor Hamrin megemlíti, hogy ottléte idején az egyik orosz újságban azt olvasta, hogy a dzsessz Odessza vidékéről származik, megint Orwellre kell gondolni, ahol a Párt magának tartja fönn a repülőgép felfedezésének dicsőségét.

Ünnepeljük azt a lehetőségünket, hogy módunk van 1964-ben kívül állni ezen a rendszeren, annak minden formáján és ha okulunk ebből, megélhetjük mi, vagy utódaink 1984-et — idézőjel nélkül.

A "JÁTÉK" NEM BABRA MEGY

A MŰVÉSZET nagyüzemi hamisítványgyártása idején valósággal fellélegzik az ember, valahányszor hiteles remekművel találkozik. S mivel oly ritkán adatik, hogy eredeti szellemmel találkozzunk, a szenzációhajhászás, a sznobos hisztéria és a színházi-irodalmi bookmaker-mentalitás keresztezéséből szeretett Nyugatunkon épp olyan furcsa, mint amilyen sajnálatos, jellegzetesen nyugati lelki szörnyetegségek fogannak. Ilyen például az a kényszerpszichózisunk, hogy minden arra alkalmas jelentkezőt világteremtő géniusznak kiáltsunk ki és akként reklámozzuk ; hogy mint valami veszedelmes, rádióaktív portékát, páncélüvegen keresztül nézzük és távmanipulátorokkal babráljuk körül az avantgardista író ősegyszerű mondanivalóit, ahelyett, hogy mindközönségesen kézbevennénk ; hogy félig megemésztett elméletekkel ködösítsük és skatulyázzuk azt, aminek elsőre hol nem tudunk, hol nem merünk a mélyére hatolni.

Ilyen például az "abszurdum színházának" abszurd, megemésztetlen, semmirevaló elmélete. A hiteles remekmű, amelyről szó van, Beckett "Játék" c. egyfelvonásosa, amelyet most játszanak a londoni Nemzeti Színházban. A szerző, akiről szó van, nem világteremtő géniusz, aki esetleg tudatunkból — százkötetes életművével — minden más szerzőt kiszorít, hanem inkább *primus inter pares* : ragyogó író a maga pléiade-ja élén. Az elmélet, amiről szó van, éppoly ostoba, mint amilyen sértő : megvadult avantgardista szerzők "abszurd" darabokat írnak, melyeknek antimondanivalója van, de még reciprok értékük is abszurd, ám az értő, abszurdumkedvelő közönség bukik rájuk, mint medve a mézre. Hogy ez az abszurd elmélet többet ártott, mint használt e művek megértésében, az magától értetődik.

Művészi, irodalmi, nemzedéki konvencióink — a realizmus mindenkori értelmezése szerint — sokunkat már annyira hatalmába keritett, mint valami velünk született érelmeszesedés ; valahányszor egy-egy "vad" szerző darabjához hozzákészülődünk, már másképpen ülünk le : megmeredünk,ahelyett, hogy kioldódnánk és erőltetett gyönyörmosollyal feszengve, előre "beigazítjuk" agyunk tranzisztorait. Mire ? Valami másmilyen, nem emberi, "abszurd" hullámhosszra. Beckett lehet akármilyen emberi, nekünk abszurd, ha megfeszül is. Egy világ dőlt össze bennem, amikor egy illusztris, elismert, elsőrangú képzőművészünk (absztraktjaitól a nyárspolgár falra mászik) azt találta mondani nekem egy jóvátehetetlen, vallomásos rohamában : mitagadás, ha olvasni szottyan kedvem, visszamenekülök a mi jó öreg Mikszáthunkhoz, valójában én soha Mikszáthon túl nem jutottam. Másnap a borotválkozásnál megvágtam magam a rémülettől : én is ilyen volnék, hogy képtelen vagyok élvezni az egyivású képzőművészetet s valójában Courbet-n és Delacroix-n soha túl nem jutottam ? Nemrég, hogy egy napot töltöttem a Gulbenkian-alapítvány óriáskiállításán a Tate-képtárban, némileg megnyugodtam. Nem kell "visszamenekülnöm", szerető izgalommal álldogáltam az egyivású képzőművészet mesterei előtt akiket igazi leonardói kísérletező szellem tölt el s legfeljebb külön teszem őket a misztifikátoroktól és a nemzetközi "műkincs"-spekuláció szánalmas, önáltató kreatúráitól. Nekem soha, egy pillanatig sem volt megfoghatatlan, követhetetlen Beckett színháza s úgy vélem, a "Godot-ra várva" immár klasszikussá vált csavargó-menazsériájától a "Játék" korsóba zárt hármas figurájáig minden megerőltetés nélkül s nem rosszul hajaztam értelmét — és de még csak véletlenül sem találtam "abszurdnak". Beckett bölcselő, aki színpadra tévedt, vállalta és magára vette a színpad limitációit és szisztematikus kifejtés helyett a költészet erejével érzékelteti eszméit. Egyik mondanivalója a modern ember fájdalma, hogy nincsenek eszméink, csak rögeszméink vannak ; hogy nem társalgunk, csupán mellébeszélünk ; hogy kérdéseink-feleleteink olyanok, mint a suhogó kardok, amelyek következetesen mellétalálnak — sőt, többnyire "másfelé" vívunk, mint amerre képzeljük, hogy vagdalkozunk ; hogy a közlés határai végesek és nemcsak a megismerés határai rekesztenek ki mindörökre a metafizikából, de még evilági, emberi holyongásunkban is többékevésbé ki vagyunk rekesztve egymás megismeréséből ; hogy értelemszerű és elegáns locsogásunk sokkal közelebb áll a halandzsához, semmint gondolnánk és hogy — a politikai propaganda infernális lármájától ezer mérföldnyire, az eleaták tengerpartján befelé-hallgatva — méltán kétségbeeshetünk rajta, hogy szavaink mily hitványul töltik be állítólagos "arétéjüket", ami gondolataink közlése.

A "JÁTÉK" témája banális — éspedig szándékoltan banális. A házassági háromszög fekete-humorú karikatúrája. A szerető felbíztatja a férjet, hogy tegye el az útból megunt, megutált feleségét ; ám amikor a két nő közt hányódó, sodródó, gyenge jellemű férfi nekilát, hogy tervét végrehajtsa, némileg meglepetésként éri, hogy az utolsó pillanatban — a felbujtót gyilkolja meg. Az elmondottakból semmit sem látunk a színpadon ; ehelyett embermagas korsókba bújva látjuk felvillanni hármójukat, a két nőt és középütt a férfit. A fényszóró hol ezt, hol amazt világítja meg, hol mindhármójukat ; akire a fényszóró csóvája rávetül, vadul hadarni kezd — olykor mind a hárman egyszerre. A danaidák lyukas korsója ez a három lélek, állandóan töltődik és ürül, szakadatlanul ontja rafináltan válogatott "elcsépelt közhelyeit" a tudatfolyamnak úgy, amint agykérgünk intimitásán gondolódik ; minden szó éppoly önkéntelen, mint amilyen gátlástalan, elvégre személyiségünk legbelső burkában minden szennyesünkkel biztonságban érezzük magunkat. Aki tudja, hogy hangtalanul hatszor olyan gyorsan olvasunk, mint hangosan, azt nem fogja meglepni, hogy kiborított tudattartalmunk ilyen szélkelep sebességével jártatja "szánkat", ha belső monológot gondolunk ; márpedig éppen a gondolat végletes intimitását érzékelteti ez a három emberi beszélőgép. Tizenöt perc alatt elhadarják szánalmas, kisszerű tragédiájukat s azzal ismét rázendítenek és újabb tizenöt perc alatt megint elhadarják ugyanazt. Ám nem szükségképpen "bolond, aki mindent kétszer mond" s nem is szükségképp abszurd a kép. Példázza azt, hogy mennyire rabjai vagyunk azoknak a rögeszméknek, amelyek kategóriái alapján szemléljük a külső világot ; s az ugyanegy történet e hármas változata példázza másik végetünket : hogy mindhalálig hamis rögeszmék munkafogalmaival dolgozik agyunk s hamis posztulátumokból kiindulva, nem tehetünk egyebet, mint hogy hamisítjuk a környezetről alkotott képünket, amíg élünk. Íme a tartalmazó élmény gubója bennünk, amely korsójába zár s amely — a bölcsőtől a koporsóig — hamis.

E felismerés tán nem alkalmas arra, hogy jobb kedvre derítsen bennünket, ugyanakkor e bölcseleti végeredmény sem ajándékoz meg valami szupernyelvvel, hogy fölébe kerekedjünk szavaink eredendő gyarlóságának. Visszatérünk tehát a nyelvhez úgy, amint van és elfogadjuk botorságaival egyetemben — hiszen e felismerésünket is csupán e botor nyelven tudjuk elmondani, illetve elhadartatni a színpadon. A korsóba zárt három figura nem sokkal hitványabb vagy nemesebb, jellemtelenebb vagy jellemesebb, mint a széksorokban ülők többsége; mondanivalójuk — tartalmát, formáját tekintve, egyaránt — emberi, nagyon is emberi. De hogy a köznapi lapidaritások e zuhataga művészi élménnyé váljék, ahhoz olyan mesteri komédiások kellenek, mint Rosemary Harris, Billie Whitelaw és Robert Stephens. George Devine, a rendező a sajtóban maga is élesen elítélte, hogy Beckett színházára rásüssék az "abszurdum" sületlen bélyegét s szerinte is, ez az amerikai eredetű elmélet csak arra jó, hogy megkerüljék a problémát. Tökéletesen érti Beckett intencióit — hogy a szövegkönyv voltaképp zenei vezérkönyv, a hadarókórusnak csakúgy, mint az egyenként eldobott szövegtöredékeknek, szófoszlányoknak zenei hatást kell elérniük s hogy az összhatásban a generálpauzáknak ugyanolyan zenei szerepük van, mint a szövegnek — a suttogásnak, mint a sivalkodásnak.

AKI belekényelmesedik a székébe s elvárja a megszokottat, azt az ilyen produkció fejbekólintja. Erőt vesz rajta az előítéletek pánikja s úgy kérdezi : "mi ennek az értelme" ? Eszébe sem jut, hogy Beckett tükröt tart elébe — noha nem Uylenspiegelét, sem Shakespeare-ét ; de a fénytörés törvénye ugyanaz. Egy újságíró felkérte Beckettet, határozza meg egy mondatban darabja értelmét. Beckett így válaszolt : "Ha elmondhatnám önnek egyetlen mondatban, akkor azt a mondatot írtam volna meg s nem a darabot".

HATÁR GYÓZÓ

Monsieur N.

AZ ÚJABB WEIDELI-ESET

NEM MUTATOM BE még egyszer olvasóimnak Walter Weidelit ; megtettem jómúltkoriban. Szólok most jelenlegi esetéről, mely nemcsak változatos, de hellyel-közzel mulatságos is s melynek a fiatal genfi drámaíró majdnem hogy szenvedő hőse volt álló esztendeig.

Valami két évvel ezelőtt kezdődött a történet. Weideli napközben a "Journal de Genève" irodalmi mellékletének dolgát ügyelte, gonddal-hozzaértéssel, éjszaka és vasárnap pedig darabot írt, melynek színhelye s témája, mint mesélte akkor, egy bizonyos szálloda lenne. Egy nap aztán váratlanul, bár időlegesen, búcsút kellett mondania a jelzett drámabeli hotelnek, melyet oly buzgalommal építgetett. Az történt ugyanis, hogy hivatalos megbízást kapott valamely előkészítő bizottságtól : írjon darabot 1964. június elsejére, éspedig nagyszabású darabot, lévén nagyon is emlékezetes e dátum a genfi históriában. Mivel éppen ezen a napon, százötven évvel ezelőtt, csatlakozott e Köztársaság a helvét Konfederációhoz.

Weideli szabad kezet kapott, legalábbis kezdetben ; megbízóinak egyetlen kikötésük volt : ne ismételje a régi, hasonló jellegű ünnepségek csinnadrattás tömegrevüjét, ám írjon vérbeli drámát a genfi történelem valamelyik hőséről. Melyikről ? Rábízták a választást.

ITT VETTE KEZDETÉT az eset, vagyis a bajok sorozata. Weideli, bár "zürichi polgár", Genfben született, hol minden iskoláját végezte, anyanyelve ez a némileg elnyújtott franciaság (melyet a párizsiak gyakran megmosolyognak ; az akcentus, Párizsban a *bête noire*). Szerzőnk természetesen ismeri a Köztársaság históriájának minden rejtelmét a kelták letelepedésétől kezdve hajdani s mai itáliaiak, egyebek inváziójón át, napjainkig. A hősöket is ismerné, ha — lennének. Még Tell Vilmosa sincs Genfnek, vagyis képzeletszülte meselovagja. Ellenben volt s van, időtlen-ideje, demokráciája s hozzá e társadalmi forma valamennyi tényezője : a hitvitázó lelkész s az állam ügyeit vitató Demosz, tehát a kereskedő, a kézműves, a pénzváltó s egyéb polgárfoglalkozás. Derék valamennyi, hitvalló, dolgos és erényes. Ezenkívül takarékos, tudva-tudván, hogy pénzével kerítheti be igazán házát és hazáját a polgár. Ám bármilyen tiszteletre méltó e típus s e lélekalkat, a hős, pláne, a drámai, más összetétel.

Töprengésben teltek a következő hetek, eredmény nélkül. Az idő, vele a jelzett bizottság, viszont sürgetett. Weideli tehát — mi mást tehetett ? ! — teremtett hőst, éspedig e településre legjellemzőbb típusból, a pénzváltóból, közelebbről, a bankár Jacques Neckerből. Kinek ugyan semmi köze az 1814-es eseményekhez s apja német jogtanár, maga e város szülötte mégis. Ki ugyan Párizsban lett világtörténelmi nevezetesség, de szorulván a kapca, a közeli Coppet-ben, várkastélyában, húzódott meg s ott is hunyt el. Hagyott pedig maga után egynéhány milliót s olyan hírnevet, melyet vitatnak pro-kontra, az idők végezetéig, érdemes történészek.

VOLT VÉGRE HŐS, a bizottság megadta hozzá az ámen, szerzőnk pedig elkészült szövegével. Le is gépeltette többször tíz példányban, ki is osztotta mindenkinek, akinek dukált. Akadt, aki elolvasta, a legtöbbje nem. Így ült össze a Tanács, hogy döntsön a nép nevében, és szavazza meg, ha lehet, az előadás költségeit. Később úgy tetszett, simán folyik le az ülés. Legfeljebb pár *dramaturgiai* változtatást javasolhat néhány literátus tag. Nem így esett. Nem a dramaturgiában, a hősben volt a hiba. A történelmi valóságban. A baloldal Monsieur N. (állítólag így nevezték Neckert a versailles-i udvar begyesei) kifogásolni való jellemén, híres arroganciáján akadt meg. A bankárok pártjának az fájt, hogy éppen bankár a hős, s hogy a szöveg nem dráma, hanem a bankárok pere. Úgy általában ! Nem döntött tehát a Tanács s a pénzdologban sem szavazott. Egyetlen határozat született az urak házában: dolgozza át szövegét a szerző. Weideli pedig, csakazértis-ember lévén, átdolgozta egyszer, kétszer, számtalanszor. A darab már nem *a* bankárról szólt, hanem *egy* bankárról, s nem is a peréről, hanem sorstragédiájáról. Az idő pedig egyre sürgetett, s már nemcsak a párizsi lapok pletykáltak a huzavonáról, de Amerikában is hírelték, méghozzá a bankári ügyfelek körében. A miniszterek ezért elfogadták a végleges (?) szöveget. A Tanács *nihil obstat*ja azonban hiányzott. Volt már kísérőzene, díszlet- és kosztümterv és volt rendező Jean Vilar személyében. Ám a vitázók dandárja ekkor indult igazán harcba. S kilőtte döntő érvét a patrióták pártja : hazafiatlanság a téma s a darab ! Miként hazafiatlan a gondolat : Necker kétes esetével ünnepelni a Helvéciához való csatlakozást. A "család" is felvonult a Necker bárók (és bankárok) képében, — a valamely formában oldalági rokonság, elég messziről —, hogy védelmezzék az "ős" dicső emlékét. E szódúlás közepette váratlanul bomba robbant a coppet-i kriptában. Valakik felrobbantották Jacques Necker és hitvese kriptáját. Illetőleg, fel akarták robbantani, mivel a bomba, valódi volt ugyan, mégsem elég erős a hatalmas márványtömb szétverésére.

HALOGATÁSNAK nem lehetett többé helye ; a Tanácsnak, már tekintélyére tekintettel, dönteni és szavaznia kellett. Megvolt tehát a pénz, indulhatott a munka a színházban. Mégsem csillapultak a megbolygatott kedélyek. Megismétlődött Genfben, és 1964-ben, a nagyidai cigányok rebelliója. A jelzőmentes demokráciában mindenkinek joga van petícióra. Élt is e jogával, a magas döntés alaki-jogi hibájára hivatkozva, bizonyos csoport. Össze is gyűlt valahány aláírás az egyik patikában. A Tanács azonban állta a támadást szilárdan : Elég volt a battrachomiomachiából, quod dixi — dixi ! Az óvatosság polgári erény lévén, némely intézkedések mégis foganatosíttattak. Például : fokozott rendőri készültség a jegyárusítás első napján, a plakátok kiragasztása szinte az utolsó órákban, ésígytovább. Mindez nem ok nélkül, mivel az "ellenség" nem moccant a barikádról. Ismeretlenek Weidelit becsmérlő papírlapokat kentek a plakátokra. Az utolsó percekben ! Mások maszka öltözetben, autón száguldoztak a város fővonalain, markukban lándzsa, azon a "mártir" Necker búsongó kaputja. Folytassam... ?

Minden jó, ha vége jó ! Június 15-én felgördült a függöny Monsieur N. drámája előtt. (A darab címe ma "Un banquier sans visage" ; mivel nem egészen értem összefüggését a cselekménnyel, meg sem kísérlem lefordítani.)

KEZDEM AZON, hogy olvastam a szövegváltozatok egyikét, de nem ismertem rá a színpadról hallott dialógusokból. A cselekmény, mely negyven villámjelenetben pereg le, ekként foglalható össze : A szegény genfi banksegéd rövid pár év alatt Párizsban sokmilliós vagyont szerez. Vesz és elad. Mindent, többek közt Angliának Kanadát. Hirtelen "megtér" ; lehet, pietista felesége ösztönzésére, vagy tönkretett konkurrense öngyilkosságának hatására. Ezentúl nem a saját, hanem Franciaország pénzével spekulál. Szerencsésen, mint mindig. Sikereivel gyarapszik tekintélye, miként korrupt ellenségeinek száma. Túlságosan nagy a támadási felület : a Királyság pénzügyeinek felügyelője (s nem miniszter !) idegen állampolgár, parvenű és — protestáns. Gyerekjáték elbánni vele. Évek múltán visszahívja a szelíd király, ezúttal miniszteri ranggal. Késő ! Forradalom ! Necker, pogygyászában millióival, Coppet-be vonul. Magányos öregember, spekulációs lehetőség-célok nélkül. A toronyban feltűnik az „ellenséges testvér", azaz a lelkiismeret, s kérdi : Mire volt jó mindez, Monsieur N. ? Válasz nincs. Hacsak e hivságos-dőre mondat nem : Milliókat teremtettem a semmiből. Mi célból ? kérdezhetjük. Mire ez lehetne a tétova felelet: Talán, hogy velem temessék a kriptába, spirituszszal telt koporsómba... Ugyanis a bibliás Madame Necker, a test bomlásától rettegve, spirituszt kívánt a maga és férje örök ágyába. Tanulság : A vagyon, a nagyratörés, valameddig világ a világ, céltalanság és torzul-szomorún nevetséges. Buborék ; volt és — nincs. Marad a semmi és a rossz szájízű emlékezés az oktalan nagyratörőre.

Mindez, mint említettem, negyven száguldó jelenetben, melyet az ügyesen megosztott szimultán

(*folytatás a* 8. *oldalon*)

A HATTYÚ

— Gyerünk az Angolparkba ! — ordította Dezső.

— Milyen Angolparkba ? — morogta Tibor álmosan és a fejét takarva felült az ágyban. Délután négy felé járt az idő, de Tibor vasárnap többnyire egész nap aludt, mert szombatonként sosem került ágyba — legalábbis egyedül nem.

— Az teljesen mindegy. Angliában minden park Angolpark.

— Ausztráliában vagyunk, ha nem tudnád.

— Ausztrália Anglia külvárosa, itt is angolul beszélnek, és nyelvében él a nemzet, tehát minden park Angolpark — hajtogatta Dezső makacsul. — Na gyerünk !

Tibor szó nélkül kikászolódott az ágyból és elkezdett öltözködni. Semmi kedve sem volt a parkba menni, szörnyen álmos is volt, de tudta, hogy Dezsővel kár ellenkezni. Ha kell, órákig ordít és vitatkozik, míg a kedvére nem tesznek. Egy fél óra alatt ráun a parkra, hazajövünk, és nyugodtan alszom tovább, gondolta magában.

De Dezső egyelőre nagyon is lelkesedett. Csillogott a szeme, szinte vágtatott az utcán és csak úgy ömlött belőle a szó :

— Tudod, az érettségi bankettünk utáni hajnalon Aurélla meg Sonájjal kimentünk az Angolparkba. Akkor lumpoltunk hajnalig először, legalábbis hivatalosan először. Ködös, utálatos hajnal volt, de mi fel voltunk virágozva, mint a májusi lovak. Az Angolparkban bementünk egy zenés vendéglőbe és rendeltünk fejenként egy sültcsirkét, — én mákoscsirkét akartam, de lehurrogtak, — egy üveg pezsgőt, egy feketét és egy szőkét. Nő ugyan csak egy jutott hármunknak, de nem csoda, hiszen hajnali ötkor a java már többnyire foglalt Ez a maradék sem volt éppen Brigitte Bardot, no de mindegy, hisz úgyis csak vitatkoztunk, meg tervezgettünk a fiúkkal egész délig. A nő csak fél óránként szólt, akkor is annyit hogy : igen vagy hogy : nem. Többnyire nemet mondott, gondolom azért, mert meg volt ijedve tőlünk, azt hitte, hogy csúnyán be vagyunk rúgva, pedig már színjózanok voltunk. Sonáj sebész akart lenni, Aurél régész, én meg költő. Mit költő ! Kosztolányi Dezső akartam lenni és semmi más. Punktum ! Gondoltam, nem is lesz olyan nehéz, hiszen már félig az vagyok : Dezső.

Hirtelen megállt a sarki kocsma előtt. — Gyerünk be egy pofa sörre — és már fordította is az ajtó gombját. Tibor némán ment utána, mint akinek minden mindegy. Az első pohár nehéz, agytompító ausztrál sört szó nélkül hajtották le, de a másodiknál Dezső újra rákezdte :

— Dezső ! Hogy utáltam a nevemet gyerekkoromban ! Pláne jóanyám Dezsikének meg Dezsikémnek szólongatott. Dezsikém — mondta és megborzongott. — Aztán olvastam az Üllői-úti fákat és minden megváltozott. Ha egy Dezső ilyen verset tud írni, akkor én is büszke lehetek a nevemre. Mindjárt el is határoztam, hogy Kosztolányi Dezső leszek, ha felnövök, vagyis három-négy év múlva, közvetlenül érettségi után. Vagy legrosszabb esetben Gelléri Andor Endre. Az Andor nevet ugyan utáltam — ma is utálom — de a stílusa nagyon tetszett.

Kimentek a kocsmából és lekanyarodtak a tengerparti park felé. Szeptember vége volt, vagyis tavasz eleje, de a levegő még eléggé csípte, borzongatta a bőrüket. A parti sétányon bölcs családapák vezetgették nagyreményű gyermekeiket. Amerikai matrózok fényképezték a sydney i kikötőt, vagy füttyentgetve bámészkodtak a tésztaarcú, rozsdavörös ausztrál lányok után. A fiúk is a nőket bámulták, de közben Dezső rendületlenül magyarázott :

— Persze, lehet, hogy az Üllői-úti fák rossz vers : rettentően olcsó és szívdöglesztően érzelgős. Nem mondom, hogy az, de : lehet. Én már vagy tíz éve nem tudom Kosztolányit olvasni. Ha kinyitom a kötetét, nem a szöveget látom, hanem saját kölyökkoromat, amikor álmaimban kézenállásban bujálkodtam egy balinéz táncosnővel, kinek nyakán egy halványlila lánc volt, de a tánciskolában meg sem mertem mukkanni a Berzenczey utcai lányok előtt. Kosztolányit csak olyan ember tudná megítélni, aki most olvassa először, felnőtt fejjel, mindeneken túl. De ilyen ember nincs, legalábbis a mi évjáratunkban biztosan nincs. Dezső mindünket elcsábított még kamaszkorunkban, mikor még nem is tudtunk védekezni. Talán sosem fogjuk megtudni, tulajdonképpen milyen költő volt, egyáltalában jó költő volt-e ?

Tibor lelassított egy pad előtt. Egy lány ült a padon, meglepően szűk, merész halásznadrágban és meglepően bő, gyáva pulloverben. Sötétszőke haja volt, félszegen ruzsozott szája és a „Piszkos Fred, a kapitányt" olvasta. Várt valamire, mint mindenki vasárnap délután.

— Mindenki magyar — jegyezte meg Tibor, de inkább csak azért, hogy végre ő is mondjon valamit.

— Az. Nemzetközi nemzet a magyar. Emelkedően nemzetközi nemzet, ahogy Németh Laci mondaná — felelte Dezső, azzal sarkonfordult, odament a padhoz és angolul megkérdezte : — Bocsánat, kisasszony, de nem tudja véletlenül merre van a Warrimoo sugárút ?

A lány elfordította a fejét és egy percnyi hallgatás után mondta, vagyis inkább súgta maga elé : — Úgyis tudom, hogy magyarok. Hallottam, ahogy beszélnek.

— De hisz ez nagyszerű ! Magyarok, ha találkoznak messzi idegenben ! Azt hiszem, a haveromat még nem ismeri, kezétcsókolom. Engedje meg, hogy bemutassam : Veres Péter.

Tibor odalépett, egy dühös pillantást vetett Dezsőre, aztán mosolyogva nyújtotta a kezét :

— Dezső kicsit hülye, de alapjában véve azért ki lehet bírni. Don't worry !

— Örvendek — mondta a lány — Schmiedl Regina.

— Gina ! — üvöltötte Dezső. — Micsoda név ! Micsoda főnyeremény !

— Édesmama erdélyi volt, ott vannak ilyen furcsa nevek.

— Nem baj, csak különben egészséges legyen. Egyébként is, miért lenne furcsa ? Utóvégre a királynőnek is ez a neve : Erzsébet Regina. Rá van vésve minden pénzdarabra.

— Hagyd már abba a hülyéskedést — súgta oda Tibor. A lány rámosolygott : — És a kedves barátját hogy hívják ?

— Esti Kornél vagyok, csókolom a kisztihandját — ugrott eléje Dezső. — De nevezzen csak egyszerűen Kornélkának, vagy még inkább Kornélkámnak !

— De hiszen a kedves barátja Dezsőnek szólította...

— Csak viccelt. Ez a Veres Péter nagyon vicces fiú, ezt legjobb, ha mindjárt az elején megtudja. Azért hívott Dezsőnek, mert Szabó Dezső a kedvenc írója, és a fejébe vette, hogy én olyan vagyok, mint egy elsodort falu. Pedig pesti fiú vagyok kéremszépen, tőrülmetszett józsefvárosi és garantáltan urbánus. Dehát ezek a népi elemek nagyon szeretnek viccelni. Hiszen tudja : székely góbék, Áronok meg Ábelek miegymás... A kedves édesmama biztos többet tudna erről mesélni.

A lány kissé lejjebb húzogatta a pulloverét. Ez a Kornél kétségtelenül a csinosabbik a kettő közül, és különben is a szőke az esetem, gondolta. Elegánsabban is van öltözve, és biztos jobban is keres, mint ez a Péter, aki még nem is borotválkozott. Csak ne beszélne annyi érthetetlen dolgot összevissza !

Felnézett a fiúkra :

— Ugye, maguk nem ötvenhatosok ?

Tibor felelni akart, de nem jutott szóhoz.

— Dehogy vagyunk ötvenhatosok kérem tisztelettel. — mondta Dezső. — Negyvennyolcasok vagyunk és nem is engedünk belőle. Ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos, a Kárpátoktól le az Aldunáig ! Ezek vagyunk mi !

— Mindjárt gondoltam, abból, ahogy beszélnek. Azt már nem mondják otthon, hogy kisztihand, meg kérem tisztelettel. Az ma már egy csökevény.

— Az ember mindig tanul valamit. Persze az is lehet, hogy azért beszélek így, mert magam is csökevény vagyok. Minden magyar csökevény manapság, hála érte a nép Nagy Tanítómesterének. Ki tudja, talán még maga is csökevény, maga, kedves, drágalátos Ginácska. Van ebben valami vigasztaló is : világ csökevényei egyesüljetek ! Javaslatomra majd még visszatérek, de egyelőre van egy másik ötletem : ne ijedjen meg, kivételesen nem trónt akarok fosztani, csak egy pohár sört óhajtanék magával elfogyasztani, és persze Veres Péter közös barátunkkal, ha már nincs benne ennyi tapintat, hogy édes kettesben hagyjon bennünket.

Megragadta Gina pulloverét és vonszolni kezdte a kocsmaépület irányába, visszafelé a sétányon. A lány először vonakodott, aztán mégiscsak belekarolt Dezsőbe, de rögtön Tiborba is — a biztonság kedvéért. — Mondja nem lenne jobb, ha... azt hiszem, maguk már úgyis ittak, — súgta Tibornak, de az csak tehetetlenül legyintett.

— Mondja csak, Gina, ismeri maga a Vajda Jánost ? — kérdezte Dezső.

— Nem hiszem.

— Dehogynem ismeri, hiszen egy egész kazal szenvedélyes szerelmes verset írt magához.

— Hozzám senkise.

— Dehogyis nem. A Montblancra biztosan emlékezik is. Mint a Montblanc csúcsán a jég, minek nem árt se nap, se szél.

Hadonászva, kiabálva szavalt egész a kocsmáig. A pulthoz támaszkodó ausztrálok mind feléjük fordultak. Nem voltak meglepődve, — régi meggyőződésük, hogy minden külföldi bolond, — inkább örültek, hogy végre történik valami. Ha szerencséjük van, még bukfencet is vet majd a pasas. Tibor odalépett a pulthoz, rendelt három pohár sört és odavitte a sarki asztalhoz, amelyet a lány választott. Dezső a kőpadló cirádás mintáit bámulta és már csak egész halkan, szinte magának szavalta :

> De néha csöndes éjszakán
> Elálmodozva, egyedül —
> Múlt ifjúságom tündér taván
> Hattyúi képed felmerül...

Felkapta a sört és egy hajtásra kiitta. — Hülye volt ez a Vajda ! Nem hattyúi képed, hanem libai... Háp ! Háp ! Libai képed felmerül... Hápháp.

Tibor elvesztette a türelmét és ráförmedt :

— Hagyd már abba a marháskodást ! Egyébként is nem a libák hápognak, hanem a kacsák.

— Rendben van, nem ismerem a különbséget a kacsa és a liba között. Dehát ki vagyok én ? Sinka István ? Veres Péter ? Soha nem is akartam népi költő lenni. Dezső akartam lenni, Dezső az Angolparkban, az Üllöi-úti fák alatt. Nem Dezső Kirribilliben.

Hirtelen felállt és mélyen meghajolt a lány felé.

— Ugye nem bánja, Gina, ha egy kicsit hápogok ? Ne féljen : minden rendben lesz. Nem pazarolja a bájait, e meg nem értett kincseket méltatlan vadakra. Csak még egy kicsit hápogok és minden oké. Tudja : az Angolpark és a maga hattyúi képe... A hattyúi képnek nem volna szabad felmerülnie, pláne nem a múlt ifjúság tündértaván. Hatóságilag kellene megtiltani! Higyje el, nagyon veszélyes.

Még egyszer meghajolt a lány előtt, azzal visszaült a székre és újra elkezdett hápogni. Az ausztrál vendégek elégedetten nézték. Hiába, ezekben a kocsmákban mindig történik valami.

ZSIGMOND ENDRE

FÁY FERENC

Nyár

A Vár-hegy alján sárgul már a nyár ;
barnára ért a fecskék sárga csőre,
s vijjogva vág a tűz-szemű halál
a késve rejtezőre.

Új dalba kezd egy síró fűzfa ág
— kanász faragta színes álmok sípja —
és kurta-sörtés, nyári bánatát
egekre kunkorítja.

Az árokból egy falka gomba néz
a sok rokontól hangos, melles-égre
s kalapjuk szélén csurran, mint a méz
vetések sűrű vére.

A dűlőn holt legények árnya jár,
szívükben kés, ölükben szénaszag van....
Nekik szépül a csókszomjas határ
a tükrös-alkonyatban.

Oszd szét magad a régi, halk szavú
nyarak között, mint szép szavaddal tetted ;
fényükben élsz majd s málnaillatú
csillag kering feletted.

KESZEI ISTVÁN

Érc

Az ágyúk torka súlyos érc,
én légbe foszlok, mint a férc,
engem egy szellő elsodor,
túlél a zsarnok ércszobor !

Ércből vert pénz ! Ó talmi kincs !
— Rajtam semmi varázsa nincs.
Szívdobogás a vagyonom :
őrzöm, el nem pazallhatom.

Ércvárosok és érchegyek
között imbolygok és megyek.
Tavak ércpáncélja alatt
úsznak a megdöbbent halak.

A földi tél konok, kemény,
ércként csillog a földi fény,
az érccé dermedt csend jegén
reszketve korcsolyázom én.

A világ némasága pang,
nem zúg a zengő ércharang,
a barbár, háborús közöny
a harangból is ágyút önt.

Mint szakadt harangkötelet,
megrántom minden idegem :
az érccé dermedt lét felett
harangozok egy éneket.

THINSZ GÉZA

Halálné

Reggel, ha kelleténél később kelek, az utcán őt lelem :
siet mint a sötétség. Kiáltanék : hová ? Hová Halálné ?
És hol a kocsisa ? Dehát sietek én is, torkom elszorul.
Óh, a Halálné ronda ! Testem-lelkem megrendül, ha látom őt.
A lába szára füstös pipaszár, a teste : seprű szára,
a cilindere : éjszínű, szalag fityeg le róla : éjszínű.
S fura ruhába öltözött a seprű-test : két részes köpenyeg,
múlt századi, komor szabású (és ugyancsak éjszínű).
Csattos cipőben jár, meleg gyapjú harisnyában (és mindez éjszínű).
És ráadásul néha felnevet. Hát mentsen Isten az ilyen
hátborzongató, jéghideg vigyortól. Szegény, szegény halál !
Van nő kiábrándítóbb ennél, kínálatban nincs hiány, dehát azért
sajnálom a halált : megverte őt is az élet alaposan !

Irodalmi Ujság

PLESCH EGON magyar származású londoni orvos és pszichiáter hosszú szenvedés után meghalt. 1906-ban született. Budapesten kezdte és 1933-ig Berlinben folytatta az orvosi gyakorlatot. Miután áttelepedett Angliába, mindinkább a pszichiátriára fordította figyelmét ; ez domborodott ki tudományos munkásságában is, amely élete utolsó öt-hat évében volt legtermékenyebb. A "British Journal of Medical Psychology", a "British Medical Journal", Amerikában a "Psychosomatic Medicine" közölte fontos dolgozatait. Ugyanezen évek folyamán Izráelben járt, mint egy nemzetközi tudományos kongresszus alelnöke, az Egyesült Államokban pedig egyetemi előadókörutat tett. Mindenütt mély gondolkozónak és megnyerő egyéniségnek ismerték. Valamikor Einstein köréhez tartozott, meghitt barátai között volt Neumann János, majd az utóbbi húsz évben Koestler Arthur. Az orvosok, tudósok, írók, akik közel álltak hozzá, nagy műveket vártak tőle ; egy terjedelmes dolgozata, melyen ereje fogytáig simítgatott, még kiadásra vár. — Plesch Egont június 18-án, a Golders Green-i krematóriumban helyezték örök nyugalomba ; gyermekkori barátja, Léderer Lajos búcsúztatta el.

*

XXIII. JÁNOS PÁPA csupán egy évvel ezelőtt halt meg, de a Vatikáni Szent Kongregációt máris elárasztják szentté avatásának kérelmeivel azok, akik tisztelték és szerették a jó Pápát. De a szentéavatást meg kell előznie a boldoggá avatásnak, mely hosszú, 40-60 esztendős, vizsgálatot és két bizonyított csodát igényel. Mégis, János pápa szülőfalujának, az aprócska Sotto il Montenak lakói biztosak abban, hogy egy nap Boldog Jánosként tisztelhetik falubélijüket. A község papja arról beszél, hogy hallott egy fiatal lányról, aki általa nyerte vissza szemevilágát, s egy idősebb emberről, aki pedig az egészségét. A pápa "csodatevése" talán még ennél is nagyobb volt. S ha egyhamar nem is avatják boldoggá, valószínű, hogy már életében boldognak érezhette magát.

*

FEDERICO FELLINI új — ezúttal színes — film forgatásába kezdett. A film címe : A szellemek Júliája, főszereplője ezúttal is Giulietta Massina, aki egy médiumot játszik a "mese és a valóság borotvaélén", amint Fellini mondja. Massina nagybátyját a nagy komédiás, Goucho Marx alakítja.

*

HANS MOSER, a világhírű bécsi vígjátékszínész, június 19-én 84 éves korában meghalt.

THOMAS MANN két művét, a "Fiorenza" című reneszánsz drámáját, valamint "Mario és a varázsló" című regényének színpadi változatát sikerrel mutatták be Varsóban.

*

AZ ANGLIAI Wells ősi Székesegyházában mutatták be Kodály Zoltán Kantátáját, amelyet az oxfordi Merton College alapításának 700. évfordulója alkalmából Arthur William Edgar O'Shaughnessy angol költő szövegére írt.

*

A MELBOURNE-BEN rendezett 13. Nemzetközi Filmfesztiválon a Csehov történetén alapuló francia "La Contrebasse" című film nyerte el az "Arany Bumeráng" nagydíjat. Az "Ezüst Bumeráng" díjat az "Igra" (A játék) című jugoszláv film kapta. A legjobb "emberi érdek"-film díjával a "Szóról szóra" című magyar és a "Le Haricot" című francia filmet tüntették ki.

*

A LOUVAINI "Documentation sur l'Europe Centrale" című folyóirat május-júniusi számában teljes terjedelemben közli az Irodalmi Ujság április 15-i információját arról, hogy Magyarországon az általános amnesztia ellenére mintegy 100 politikai fogoly van még mindig börtönben.

*

A VILÁG LEGNAGYOBB irodalmi pályázatát hirdette meg együttesen két amerikai könyvkiadó, egy hetilap és egy filmvállalat. A díjnyertes regényt 210.000 dollárral jutalmazzák, azonkívül megvásárolják a regény film és kiadási jogát is. A pályázati hirdetmény kimondja, hogy a díjat mindenképen kiadják a viszonylag legjobb műnek. A beküldési határidő 1965. vége.

*

A LONDONBAN rendezett könyv-világvásár magyar pavilonját megtekintette az angol királynő férje, Fülöp edinburghi herceg is, akit a magyar könyvkiadók a XVI. századbeli első magyar bibliafordítás, Sylvester János Új Testamentomának fakszimile kiadásával ajándékoztak meg.

*

MOLNÁR FERENC "Liliom" című szindarabját műsorra tűzte a müncheni Residenztheater. A bemutatót július elejére tervezik. A darabhoz Mark Lothar komponált zenét.

A B.B.C. Közép-európai Szolgálata Shakespeare jubileumi évében, a négyszázadik születési évforduló emlékezetére pályázatot hirdetett magyar, csehszlovák és lengyel egyetemi és más főiskolai hallgatók részére, szabadon választott négy shakespeare-i témáról, 1800 szó hosszúságban. A két első díj nyertese két hetet tölthet Angliában, — stratfordi látogatással —, a B.B.C., valamint a British Council Kelet-Európai Bizottsága és a British Travel Association együttesen vállalt költségén.

A felhívásra közel háromszáz pályázat érkezett be : majdnem 130 Magyarországról ; az egyik számítás szerint 123, a másik szerint 127, (Négy inkább hosszú levél volt, semmint pályamunka), 98 Csehszlovákiából, 63 Lengyelországból. A résztvevők a Balti tenger lengyel partja és a Tiszapart közt élnek elszórva.

Sok volt a női résztvevő és sok a vidéki, Magyarország minden tájáról. Pécs, Győr, Szeged s a Duna-Tisza köz különösen kiemelkedett. Versenyen kívül — bizonyára Shakespeare iránti lelkesedésből — számos középiskolás is indult. A legjobbak nevét megemlítette a B.B.C. a döntések kihirdetésekor. Hasonlóképpen több jeles dolgozat szerzőjének a nevét, ha díjat nem nyertek is. Június 7-én volt ítélethirdetés, az eredményt aznap a három nyelv minden adásában közvetítették.

A csehszlovák és a lengyel két első díjat nő nyerte el.

A két első magyar díj nyertese egy orvostanhallgató s egy bölcsész, mindkettő Budapesten él.

Az angliai úttal járó díjakon kívül mind a három ország versenyzőinek még négy-négy díjat adtak ki. Ezek a nyertesek könyveket és lemezeket kapnak. A négy magyar helyezett közül kettő természettudományi szakon van, kettő bölcsész.

A WINDSORI HERCEG, vagyis a welszi herceg, vagyis az egykori VIII. Edward angol király 70. születésnapján a londoni "Sunday Times" azt javasolja, hogy szüntessék meg a herceg és a hercegnő, a volt Mrs. Simpson, hallgatólagos "száműzetését" és kérjék fel, hogy vegyen részt — feleségével együtt — az angol királyi család munkájában. A Windsori Herceg, aki lemondása óta Franciaországban él (s csak évente egyszer-kétszer látogat el Angliába), a háború alatt a Bahama szigetek kormányzója volt s ezzel, írja a "Sunday Times", megteremtette azt a precendenst, ami elősegítené visszatérését az angol közéletbe.

*

DICKENS Twist Oliver című regényéből musical-filmet készítenek. A regényt Lionel Bart dolgozza át, Fagin szerepét Peter Sellers alakítja.

*

A NEW YORK-I Morosco-színházban bemutatták Dunai Ferenc "A nadrág" című darabját, amelynek néhány évvel ezelőtt Budapesten komoly közönségsikere volt. A vígjátékot Louis S. Bardoly dolgozta át amerikai színre. A New York Times kritikusa szerint, ehhez a darabhoz hasonlítva "a legprimitívebb, negyven év előtti hálószoba-komédiák ihletett remekműveknek tűnnek." A New York Herald Tribune megjegyezte : "A darabban három férfiszereplő veszíti el a nadrágját. Az olvasóra bízzuk annak kitalálását, mi fog történni a színházi vállalkozó ingével." "A nadrág" mindössze egy előadást ért meg ; a bemutató másnapján levették a műsorról.

*

A BRIT ORNITOLÓGUSOK Szövetsége a Nemzetközi Madárvédelmi Konferencián dr. Tildy Zoltán filmjeiből rendezett bemutatót.

BUDAPESTREÓL ÉRKEZETT:
— Ki az abszolút kommunista?
— Aki a fogára korona helyett sarlót és kalapácsot tétet....

*

Dr. EGERVÁRY TIBOR "Nemzetközi együttműködés lehetőségei a konjunktúrapolitika területén" c. értekezésével a bécsi Donaueuropäisches Institut pályázatán díjat nyert. Az oklevelet és a pénzjutalmat Dr. Bock, az Osztrák Köztársaság kereskedelmi minisztere nyújtotta át a díjnyertesnek.

*

KOVÁCS KALMÁN litográfiái nagy sikert arattak a római Stagni Galleria kiállításán. Kovács Kálmán a forradalom után hagyta el Magyarországot. A bécsi Szépművészeti Akadémián tanult és ausztriai és németországi gyűjteményes kiállítások után mutatkozott be Rómában, ahol a helyi sajtó komoly elismeréssel írt művészetéről.

*

A VÁLASOKRÓL háromrészes filmet készít a Magyar Filmgyártó Vállalat Dokumentum Filmstudiója.

*

BRÓDY ANDRÁS, Bródy Sándor legidősebb fia, június 15.-én, Budapesten elhunyt. Jó tollú újságíró és novellista volt, apjáról szóló emlékezései értékes dokumentumok. Budapest művészilága népszerű alakját veszítette el benne, élő emlékeztetőjét a Bródyk, Krúdyk világának.

*

SZABÓ LŐRINC emléktáblát helyeztek el Balatonföldváron, a József Attila utca 15. számú ház falán.

*

HELENE THIMIG művészetét méltatták a bécsi lapok 75. születésnapja alkalmából. Felesége volt Max Reinhardnak s férje halála után a Burgtheaterhez, majd a Josefstädtertheaterhez szerződött.

*

VERDI "ATTILA" című, rég elfelejtett operáját mutatta be a Római Opera. A kritika szinte egyöntetűen állapította meg, hogy Verdinek ez a műve a világ nagy operaszínpadainak állandó műsordarabja lesz.

*

HIBAIGAZÍTÁS. Ignotus Pál június 15-i számunkban közölt jegyzetsorozatában ("Bolyongás Közben") az utolsó alcím helyesen így hangzik : "In memoriam : Nagy Vince". A szedőtermi viszontagságok során az in prepozíció a d-ra változott, aminek egészen véletlenül volna ugyan értelme, talán nyelvtanilag is korrekt, de legalábbis szokatlan...

MONSIEUR N.

(*folytatás a 6. oldalról*)

színpad segít. Továbbá cikkázó, gyakran aforizmákba sűrített dialógusokban, à la Bertold Brecht. Nem utolsó sorban Jean Vilar mesteri rendezésében, ki, szerencsére, csak programatikus megnyilatkozásaiban Sztaniszlavszkij "betűhű" tanítványa. A valóságban kezében a szöveg nyersanyag csupán, melyet kedvére gyúr-alakít, rendszerint a szerző s a produkció előnyére. Miként cselekszi minden jeles rendező.

TÖRTÉNETESEN a város előkelőségeinek s a párizsi sajtó hatalmasságainak felajánlott előadáson kaptam helyet. Nem, mint előkelőség, sem mint hatalmasság, — mondanom sem kell —, hanem potyajegyesként, baráti alapon. Az ezerötszáz meghívott, úgyszintén a detektívözön s a színpadiak egyre várták ; melyik pillanatban tör ki a genfi színháztörténet Hernani-csatája. Nem tört ki, sem ezen a *bal paré*-estén, sem a továbbiakon. Még a főcselekménybe kicsit hajuknál fogva berángatott genfi jelenetek során sem. Didaktikus jelenetek ezek ; szerzőnk bennük a pénzhalmozás helytelenségére, az önösség káros voltára oktatja honfitársait. Nem szigorúan, inkább merengőn-mélabúval. Nyugodtan elmaradhattak volna e jelenetek.

Igen am, de akkor végleg semmi a vonatkozás az ünnepi alkalommal. Így igaz ! A Tanács dicséretére válik, hogy végül is a darab mellett döntött, mely jó és érdekes, de minden inkább, mint ünnepi játék. Kellett bizonyos magasabb erkölcsiség ahhoz, hogy az ádáz sajtóviták, viharos konferenciák, tüntetések ellenére, a Tanács kitartson adott szava mellett. A jelzőtlen demokrácia erkölcsisége kellett e kitartáshoz. Annál is inkább, mivel, a jelek szerint, Párizsban és sok más helyen bemutatják hamarosan Weideli új darabját, kioperálván előzetesen a genfi jeleneteket. S a siker, miként Genfben volt, mindenütt másutt bizonyosnak tetszik.

DÉNES TIBOR

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentinában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ USA-BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 14. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. július 15.

PEÉRY REZSŐ

Ama nyár-éjszaka, s ami utána következett

Kassák Lajos, az érsekújvári származású magyar lakatossegéd valamikor 1910 táján — világélményre szomjazván — zsebre tette szakszervezeti igazolványát és munkakönyvét, s jóformán minden pogygyász nélkül, néhány koronával bugyellárisában Pozsonyból kiindulva gyalog nekivágott Európának. Bécsből felment Linzbe, onnét Passauba gyalogolt. Keresztülvándorolt Dél-Németországon, majd Stuttgartból észak felé fordult és Aachennél elérte a belga határt. Innét elvergődött Brüsszelig, majd Belgiumon és Észak-Franciaországon átlábolva elérte ifjúi álmai városát, Párizst. A városokban munkásvédelmi és emberbaráti intézmények gyarló támogatása irányította menhelytől menhelyig, a falvak és tanyák világában az alkalmi munka, a csavargó szimat és az egyszerű emberek természetes jósága s elnézése segítette tovább. A vándor mesterlegény hagyományos útja volt ez, anarchista és csavargói változatban : hőse hamsuni, gorkiji eltökéltséggel kereste — nem az alkalmi munkát — hanem önmaga lappangó erejét és tehetségét Am most nem a remekműről szeretnék szólni, ami az út ihletéséből született, az Egy ember életének "Csavargások" című kötetéről, csupán arról a természetes könnyedségről, amellyel írója egykor útnak indult s arról, hogy ez a gyalogút, az ifjú magyar munkás és író találkozása tágabb hazájával, Európával, így csak 1914 előtt volt lehetséges. A "walz", a mesterlegényi vándorlás, a szabad kóborlás országokon keresztül, az egyszerű emberek szokványos világlátási lehetősége és tapasztaló-iskolája volt abban a békevilágban, amelynek a ma még élő nemzedékek legidősebb rétegében akad már csak — egyre csökkenő számban — tanúja.

Az utat tíz év múltán így, lehetetlen lett volna megtenni. Gondoljunk csupán a külső akadályokra. A magyar-osztrák, az osztrák-német, a német-belga, a belga-francia határ átlépéséhez az első világháború befejezése után annyi űrlapot kellett kitölteni, annyi fárasztó és bosszantó formaságot elintézni, hogy a vándorutat egy másik előzte volna meg : a Konzulátustól Konzulátusig való gyaloglás, az előszobákban és folyosókon eltöltött meddő napok sokaságával, ami végül időben, költségben, energia-igényben felért volna egy európai vándorúthoz szükséges erőfeszítés egyharmadával. Persze, akadtak még világjárók és vándorok a két világháború között is, ám ekkor már a csavargás nélkülözhetetlen előfeltételeivel inkább agyafurt globetrotterek mérkőzhettek, mint szabadságra szomjazó ifjú vándor-lázadók. A Konzulátusok táján szerzett gyakorlat és lelemény, a vámosok és határőrök szeszélyein való eligazodás, a nemzeti nyelvek és rögeszmék, a határokkal változó nemzeti illemtani kódexek ismerete nélkül nemigen indulhattunk "külföldre" a két háború közötti átmeneti békeévekben.

Az az európai haza, amelynek útjait felszabaduló lélekkel, ámuló szemmel, gondtalan nélkülözéssel, a szegények nemzetközi szolidaritásában bízva járta keresztülkasul az egykori vándor, az első világháború kitörése óta nem létezik többé.

Min ámul az unoka, ha — mondjuk — ma Ady párizsi cikkeinek gyűjteményét fellapozza ? Alighanem a természetességén és otthonosságán, amellyel kávéházi asztalán fekvő kézirata fölé hajolt, Európa magyar nyelvű fia, Európa fővárosában. München és Dijon, Göttingen és Oxford, Marburg és Louvain említésekor az ember nem az országokra gondolt, ahol ezek a városok találtattak, hanem a városokra, mint egy egységes nyugati kultúra műhelyeire. A közel ötven esztendős békekorszak, amely a szerencsétlen merénylet iszonyú következményeivel zárult, a baljós nemzeti ellentétek és félelmes hatalmi aspirációk s a nacionalizmus gyülekony energiáinak jelenléte mögött nem sejtett mértékben segítette elő az európai civilizáció gyors terjedését, a tudomány és szellemi élet, az európai jogrend, erkölcsi mértékek és életstílusok lassú hasonulását. A technikai és ipari fejlődés, a művészet és tudomány szabad kibontakozásának lehetősége — milyen különös ellentmondás — egyre jobban rokonította a politikai és hatalmi célkitűzéseikben egymás leigázására, legalábbis fékentartására készülődő nemzeteket. A technika szédületes fejlődése, a népjóléti, társadalmi intézmények már lassúbb párhuzamos korszerűsödése mellé sokat

ADY ENDRE

Emlékezés egy nyár-éjszakára

Az Égből dühödt angyal dobolt
Riadót a szomorú földre,
Legalább száz ifju bomolt,
Legalább száz csillag lehullott,
Legalább száz párta omolt :
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Kigyúladt öreg méhesünk,
Legszebb csikónk a lábát törte,
Álmomban élő volt a holt,
Jó kutyánk, Burkus, elveszett
S Mári szolgálónk, a néma,
Hirtelen, hars nótákat dalolt :
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Csörtettek bátran a senkik
És meglapult az igaz ember
S a kényes rabló is rabolt :
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Tudtuk, hogy az ember esendő
S nagyon adós a szeretettel :
Hiába, mégis furcsa volt
Fordulása élt s volt világnak.
Csúfolódóbb sohse volt a Hold :
Sohse volt még kisebb az ember,
Mint azon az éjszaka volt :
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Az iszonyúság a lelkekre
Kaján örömmel ráhajolt,
Minden emberbe beköltözött
Minden ősének titkos sorsa,
Véres, szörnyű lakodalomba
Részegen indult a Gondolat,
Az Ember büszke legénye,
Ki, íme, senki béna volt :
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Azt hittem, akkor azt hittem,
Valamely elhanyagolt Isten
Életre kap s halálba visz
S, íme, mindmostanig itt élek
Akként, amaz éjszaka kivé tett
S Isten-várón emlékezem
Egy világot elsülyesztő
Rettenetes éjszakára :
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.

ígérő távlattal és pompás lendülettel társultak azok az eszmei mozgalmak, amelyek a merőben nemzeti létkereteken és öncélúságon felülemelkedve immár tudatosan törekedtek a nemzeti, faji és vallási különbségek áthidalására, a társadalmi ellentétek kiegyensúlyozására, azaz a nemzetközi együttműködésre — egyelőre európai keretekben. A szabadelvű polgárság tapogatódzva, az európai munkásmozgalom annál több reményt ébresztve haladt a századforduló óta ezen az úton.

Az európai irodalom és tudomány félszázados története s az európai kultúrtörténet beszédesen bizonyítja, amit apáink is és részben már a magunk emlékei alapján sejtünk és tudunk : a nyugat- és közép-európai nemzetek akkor hasonlítottak a legjobban egymásra, amikor a nacionalizmus nagy illúziójának bódulatában 1914. augusztusában a félelem szavára hallgatva milliós seregeikkel a határok irányába lódultak.

Az első világháború befejezése után az európai ember általában azzal vigasztalta magát, hogy utalt a nagy pusztulás hozamára. Az első világháborúval beálló változás elpusztított egy tűrhetetlenül rozzant, abszolutisztikus társadalmi szerkezetet, a cári Oroszországot, megszüntette az Osztrák-Magyar Monarchiát, amely képtelennek látszott belpolitikai problémáinak megoldására, balkáni beavatkozásával maga ellen hangolta a világot és megbocsájthatatlan könnyelműséggel választotta a fegyveres döntés útját 1914-ben. A nagy összeomlás a Balti-tenger és az Adria közötti területen felszabadított végre nem egy tűrhetetlen sorban sínylődő nemzetet, meggyorsította a technikai fejlődés és a társadalmi reform menetét és világszerte átformálta az elnyomott emberek társadalmi öntudatát.

A mérleg ma már egészen más eredményt mutat. Az első világháború mai szemmel a permanens reform és fejlődés állapotából a permanens háborús válság állapotába juttatta az emberiséget. A győztesek nacionalizmusa nyomán felizzott a vesztesek bosszú-dühe, az első világháborút két évtized múlva nyomon követte a második, az emberi erkölcs és civilizáció elleni tömegmerényleteivel, a megtorlás, az esztelen gyűlölködés és vakdüh fegyveres tömegforradalma, melynek csődtömege újabb csődöt szült, fegyverszünetet, a békekötés nélküli ideiglenes egyensúly állapotát, világméretű, technikai leleménnyel és matematikai számítással igazgatott polgárháborút.

Az első menetben felborult a dinasztikus legitimizmus elaggott régi rendje. A reakciós, de többé-kevésbé türelmes konzervatív uralmi rendszerek helyébe lényegesen türelmetlenebb ifjú nacionalizmusok léptek. Ám nem egy elnyomott nemzet felszabadulása után nem bizonyult lényegesen találékonyabbnak, emberségesebbnek, rugalmasabbnak tegnapi elnyomóinál. Az Orosz Forradalom fejlődésének története pedig azt bizonyította, hogy az elnyomott társadalmi osztályok robbanásszerű felszabadulása az abszolutizmus újfajta rendszerének kiépítéséhez szolgáltat bőséges, termő energiákat.

A második menetben megsemmisült ugyan az emberi civilizáció rákfenéje : a nemzeti szocialista diktatúra, ám a koalíció, amely az iszonyú sebészeti műtétet elvégezte, kiszolgáltatta Európa felét Sztálin és utódai zsarnoki rendszerének és százmillió európai embernek csak igen viszonylagos felszabadulást hozott, olyat, amelyet macskakörmök nélkül aligha lehet idézni, olyat, amely reform és változtatás nélkül ismét egy új háborús konfliktus csíráit növeli. Szerencsére azóta a nemzetek egyre jobben irtóznak az erőszakos döntésektől és a nukleáris fegyverek jelenléte olyan történelmi korszak elé vitt valamennyiünket, amelyben a "nagy" háború mint az ellentétek megoldásának módozata egyre elképzelhetetlenebb immár.

Ma még nem tudjuk teljesen felmérni, — benne lévén az események árjában —, mi volt az oksági összefüggés, mi a merőben időbeli sorrend, a "post hoc ergo propter hoc" abban a végzetes eseményláncolatban, amely a szerajevói merénylettel, illetve jóvátehetetlen, szerencsétlen és végzetes kollektív megtorlással, a Monarchia hadüzenetével kezdődött és a permanens háború korába torkollt.

Arra már láttunk megrendítően komoly példát, hogy a húszéves rajongók merényletére más nemzet más körülmények között nem felel okvetlenül hadüzenettel és kollektív megtorlással. S ha nincs okunk Ady nagy ellenfelére, Tisza Istvánra szeretettel emlékezni, tisztelettel kell visszagondolnunk arra, hogy a végzetes órákban mérsékletről és önuralomról tett tanúbizonyságot, amidőn emlékezetes tisztánlátással utalt az elsietett hadüzenet beláthatatlan következményeire.

Háborúk minden korban szenvedést és katasztrófát jelentettek azok számára, akik nevében — róluk, nélkülük határozván — kirobbantották. Az 1914-1918-as világháború örökségként nemcsak az ideiglenes és viszonylagos változások és tényleges avagy fiktív felszabadulások eseménysorozatát hagyta ránk.

Valami mást, valami lényegesebbet és végzetesebbet is. Az 1914-gyel induló katasztrófa tűzvészében és nélkülözéseiben, milliók pusztulásában, testi-szellemi nyomorúságában, a régi európai erkölcsi rend teljes összeomlásában született meg a huszadik század két totális zsarnoksága, a barna és a Sztálin diktatúra. Az egyik rögeszméje — a nemzeti szocializmusé — az volt, hogy a fáradt és elvtelen polgári világ csak hátrálni tud. Ennek következtében húsz év múlva folytatni kívánta — előbb a Sztálinnal való szövetségben, majd egyedül mindenki ellen : az első világháborút, törvényesítette az orvgyilkosságot és a teljes anarchiát. A másik, a győzelmes zsarnokság, a Sztáliné és tanítványaié a második világháborút szeretné "eredményeiben megszilárdítani", problematikus rögtönzéseiben tartósítani, azaz Európa megoszlását rögzíteni, s egyelőre képtelen lemondani a további terjeszkedés jogáról.

Ezzel elértünk napjaink nyomorúságához, aminek lényege részint az, hogy százmillió európai kortársunk merőben földrajzi helyzete alapján kénytelen fizetni Hitler háborújáért nap mint nap, s látni a nyugati milliók indokolt félelmét, s fokozatos gyarapodását testi javakban és szellemi lehetőségekben. A megosztott Európa nyugati felének biztonságát és szabadságát pedig az egykori felszabadult gyarmat, az Egyesült Államok hatalma őrzi és szavatolja : Európa ereje immár nem elég nagy e feladathoz. Eddig jutottunk íme Európában a "mindent meggondoltunk és megfontoltunk" szózata után fél évszázaddal.

Reményünk ez ötven esztendő démoni és valószínűtlen rettenetei után kevés maradt. Talán csak annyi, hogy a félelem, a közös pusztulás esélye immár nemcsak a gyöngéket, a szenvedőket, a mindig ráfizetőket tölti el, hanem a hetvenkedő erőseket, a terjeszkedni vágyókat, a hódítókat, akik íme néha hatalmuk tetőpontján is visszariadnak attól, hogy azt tegyék leigázott népekkel, amit szeretnének és fogcsikorgatva kénytelenek kíméletet gyakorolni — merő jól felfogott önzésből és érdekből.

Reményünk, hogy akinek ma kell jól megfontolnia hogyan dönt népei sorsáról, visszariad az általános pusztulás minden víziónál iszonyúbb valószínűségétől. Hiszen amióta Európában "a fények kialudtak", a valóság rettenetesebbnek bizonyult mindannál, amit az emberi képzelet komor lehetőségekben megálmodott.

"Majd ha kifárad az éj" — reménykedett egykor Vörösmarty. Meddig tart a mi 1914-gyel kezdődő éjszakánk ? S ha nem szűnik, kifárad-e majd valaha ?

JÚLIUS 15-i LAPUNK TARTALMÁBÓL

Schreiber Tamás : A magyar kisebbség helyzete Romániában (3. old)
Dénes Tibor : Egy irodalmi díj története (4. old)
Gara László : A legrégibb magyar vers regénye (6-7. old)
Hanák Tibor : Az egzisztencializmus után ? (9. old.)
Csernus Ákos : Krampusz (11. old)
Horváth Elemér, Papp Tibor, Sári Gál Imre és **Tűz Tamás** versei.
Az Idö Sodrában, Levelek a szerkesztöhöz, Költök a korfordulón, Hirek.

Július Negyedike

Az ünnep, a Függetlenségi Nyilatkozat ünnepe, amit 188 esztendő óta minden évben július negyedikén idéznek Amerikában, idén újból valósággal és indulattal töltötte meg Jefferson szavait: "Magától értetődőnek tartjuk, hogy minden ember egyenlőnek születik". Közhely? Ha az, bizonyára a legnagyobbak és legmaradandóbbak közé tartozik. Egy demokrácia bölcsője mellett mondták ki, s akarva-akaratlan végigkísérte a nemzet csaknem két évszázadának fejlődését, de vannak, akik azt állítják, hogy csak idén július negyedikén vált — vagy válik — valósággá. Harcok között, úgy tűnik, mint minden nagy, emberi igazság.

Szükség van a Johnson elnök aláírta új, jogegyenlőségi törvényre? Ha az ember a déli államokra gondol, ahol — néhány nappal a Polgári Jogok Törvényének beiktatása után — a demokrácia és a szabadság ünnepén, július negyedikén, egy vendéglő tulajdonosa pisztollyal kényszerítette a törvényesen belépő három négert arra, hogy a helyiséget elhagyja, ha Wallace, alabamai kormányzó beszédére gondol, melyben a törvényt "csalásnak, hazugságnak, s áltörvénynek" nevezte, amit a "liberális baloldaliak kotyvasztottak, a liberális-baloldali sajtó áldott meg", akkor azt érzi, hogy nagyon is szükséges. A déli államok ellenállása — a szegregáció utolsó fegyverténye — július negyedikén nem azzal lepte meg a világot, hogy még egyszer megkísérelte feltartóztatni egy nagy demokrácia nagy hadmozdulatát; azzal, inkább, hogy hadállásai milyen zavartak, ziláltak, s hogy a józan értelem még ebben az indulatoktól terhes viharsarokban is több követőre talál, mint a Ku Klux Klan égő gyűlölet-keresztjei. Az Elnök szavai, melyeket a törvény beiktatása előtt déli szenátor-barátaihoz intézett, egy nemzet véleményét s, nyilván, akaratát is kifejezik: "Akár tetszik Önöknek, akár nem — ez történik. Régen adósok vagyunk már ezzel a törvénnyel. Fogadjuk el a század közepét jóindulattal és megértéssel".

A történtek után megállapithatjuk, hogy — a legreakciósabb négerfalók kivételével — a Törvény (a néhai Kennedy elnök legnagyobb emlékműve) utat vág a szegregáció pusztuló dzsungelében. Azok a jelentések, melyek számtalan étterem, motel, uszoda, színház, golfpálya, mozi és más nyilvános hely "békés integrációjáról" adnak hirt, legalább olyan jelentősek (ha nem sokkal jelentősebbek) mint azok, melyek a Wallace-féle ellenállásról szólnak. A déli reakciósok vágyálmai, úgy tűnik, messze vannak a valóságtól, s a valóság közelebb áll a nemzet demokráciájához és békevágyához. Az a pincérlány, aki az egyik kizárólag fehéreket kiszolgáló vendéglőben, a "próbaként" beülő négerek asztalához sietve, megkérdezte, hogy "mivel szolgálhatok?", ennek a vágynak adott hangot. Nyilvánvaló, hogy a szegregáció képviselőinek hangos ellenállása szenzációsabb és nagyobb "propaganda értéke" is van, legalábbis ama sajtó számára, mely szívesen látja meg a szálkát más szemében. Mindez, persze, nem számit sokat egy nyílt társadalomban, ahol a Holdrakéta kudarcáról is "helyszíni közvetítést" ad a televízió s a "négerüldözést" is azonnal tudtára adja nézőinek vagy olvasóinak. Miért titkolná el? Az élethez, az élet küzdelmeihez ez is pontosan ugyanúgy hozzátartozik, mint másutt a "termelési diadalokról" kiadott (és sokszor, bizony, oly pontatlanul-megbízhatatlan) jelentések. Július negyedike, idén, ennek a különös és gyakorta érthetetlenül-felelőtlen, de még gyakrabban szívet melegítő "nyíltságnak" jegyében telt el Amerikában. Az emberi indulatokat nem lehet törvénnyel megváltoztatni máról holnapra; lehet hogy egy-két generációra van szükség ahhoz, hogy Amerika életéből nyomtalanul eltűnjék a faji megkülönböztetés rákfenéje. De az ország, mely július negyedikén egészében elfogadta a törvényt s a világ nyilvánossága elé "vetítette" azok képét, akik nem fogadták el, arról tett tanúságot, hogy a kellemetlen igazság sokkalta erősebb a kellemes hazugságnál.

A.

Az IDŐ Sodrában

Kafka nacionalista

A sok esztendős elhallgatás vagy éppen gyalázkodás után Kafka neve egy idő óta egyre többet szerepel a csehszlovák szellemi életben. Az elmúlt hetekben éppen szülővárosa, Prága adózott kiállítással a nagy író emlékének. A kiállítás megnyitóján megjelent Franz Kafka végrendeletének letéteményese, a Tel-Avivban élő Max Brod is, aki 1939 óta most látogatott el először Prágába.

Csehszlovákia azonban Kafkát már nemcsak otthon, hanem a külföld előtt is magáénak vallja, noha a róla nyújtott újkeletű képben az író talán nem mindig ismerne magára. Így például nemrégiben, a prágai eseményt megelőzve, a Csehszlovák Követség és a kommunista befolyás alatt álló osztrák-cseh baráti társaság a bécsi Pálffy-palotában rendezett Kafka-emlékkiállítást.

Az aránylag igénytelen kiállítás célja az volt, hogy Kafka prágai éveinek légkörét felidézze, korabeli fényképekkel, az író első cikkeinek kéziratival és Milena Jesenska (aki, mint ismeretes, 1920 körül igen jelentős szerepet játszott *"A per"* szerzőjének életében) leveleivel és képmásával.

A kiállítás, a Prágában divatos tézis szerint, Kafkát mint lelkes cseh nacionalistát mutatta be. A prágai egyetem tanára, Goldstücker megnyitó beszédében többször is utalt arra a kiállításon is szereplő ártatlan kis képeslapra, amelyet Kafka egy cseh anarchista írónak, Maresnek küldött. A marxista professzor ebből a jelentéktelen tényből arra engedett következtetni, hogy Kafkát szoros szálak fűzték az *"Omladina"*-mozgalomhoz és az 1918-as évek anarcho-szocialista köreihez.

Vajon ennek a kissé sajátos értelmezésnek és "belemagyarázásnak" köszönhető-e, hogy a művelt bécsi közönség, aki jól ismeri Kafka műveit és az osztrák sajtó nem valami túlzott lelkesedéssel fogadta a kiállítást? Látogatók hiányában a kapukat két hét múlva be kellett zárni.

A gyengéd holdrakéta

KI VÁDOLHATJA a "Gyengéd holdrakéta" című regény körül kitört botrány után az arab világot azzal, hogy csupán a csatatérek és propagandaszónoklatok érdeklik? Laila Baalbaki kisasszony, a regény szerzője, akit tisztelői és hódolói a "keleti Sagan" elnevezéssel illetnek, méltán büszkélkedhet azzal, hogy holdrakétája Nasszer állítólagos rakétáival csaknem egyenértékű vihart kavart fel a nyugodtnak éppenséggel nem mondható arab tengerben. Miért e felháborodás? Azért, mert a libanoni erkölcsrendészet nem volt hajlandó eltűrni Laila kisasszony, "nyers szókimondását" a hálószobák területén, s egy váratlan pillanatban, alig néhány nappal a "Gyengéd holdrakéta" publikálása után, a kávéházi teraszon gyanútlanul napozó írónőt letaróztatta és felelősségre vonásra a helyi magisztrátus elé vitette. De a szép, keleti Sagan nem hagyta a dolgot annyiban, s viszonzásképp beperelte a Belügyminisztériumot mondván, hogyha "be akarják tiltani könyvemet, legjobban teszik, ha betiltják a libanoni társadalomnak azt a részét is, melyről könyvem megemlékezik". De a libanoni erkölcsök őrei, úgy tűnik, nem fogadják el e választ, s a könyv körüli vita, néhány pillanatra, még az Izrael elleni tüzelés hangját is elnyomja: a valóság más a rádiók mikrofónja előtt, s megint más az ágyban.

A MAGUNKFAJTA OLVASÓ számára persze kissé értelmetlen e nagy tüzijáték, perek és ellenperek, betiltások és engedélyezések keleti keveréke, főként, ha végigolvassuk a "tűz" okát, vagyis a regényt, melyből kiderül, hogy Laila kisasszony bátorsága még távol van azoknak a regényeknek "bátorságától", melyek olvasásában mostanában bőven lehet részünk; a libanoni "dühös fiatal kisasszony" harca a nők egyenjogúsításáért és a közel-keleti intellektuális szabadságért mégis figyelemre méltó. Pedig Laila kisasszony hősei még csak távoli unokatestvéreinknek sem vallhatják Lady Chatterleyt vagy Fanny Hillt, hogy ne szóljunk Henry Miller vagy A. Borroughs hőseiről és hősnőiről.

De, ha tudjuk, hogy az írónő egy olyan, szegény déli muzlim családból származik, melynek érzékeny paraszti hagyományai féltékenyen őrködnek erkölcseik felett, megértjük, miért e botrány a tehetséges fiatal szerző körül, aki társadalmi hátterét tekintve Libanonban valódi lázadónak számít. Első regénye, amit húsz esztendős korában írt s 1956-ban jelent meg, azonnal szárnyra kapta a nevét, beárnyékolva — vagy beragyogva? — a lázadás fényével. Az "Élek" minden bizonnyal élményt jelentett sok fiatal arab nő számára. A rövid, száraz mondatok mögött felsejlő erő, a társadalmi helyzetek pontos és szabatos jellemzése, szentimentalizmus nélkül és élénken jellemezte azt a világot, melyben az írónő is, milliók is élnek. A regény feszültsége abban az atmoszférában gyökerezik, mely fojtogatva veszi körül alakjait, akik állandóan a háború fenyegető közelségében vacognak, s kiknek élete a kolonializmus gyűlölete, a kommunizmussal való kacérkodás és a mélyre nyúló vallásos előítéletek háromszögében telik. Valóban egy keleti Sagan kisasszony? Laila Baalbaki mindenesetre visszautasítja e definíciót, mondván, hogy "Sagan egy olyan társadalom számára ír, mely elfogadja őt, én olyannak, mely engem visszautasít." A különbség meggyőzőnek tűnik.

A GYENGÉD HOLDRAKÉTA "felháborító pornográfiája" (így jellemzik az erkölcs csőszei) ebben a társadalmi atmoszférában válik valóban érthetővé a mi számunkra is. Az ágy itt arra szolgál, hogy keretet és helyet adjon annak a férjével ölelkező fiatalasszonynak, akinek gondolataiban — mint a férfi háta mögött az ablakban — felsejlő gyengéd hold a jövendő képeként jelenik meg: eddig akart gyereket, most egyszerre bizonytalanná válik. Előbb a férfi utasította vissza, most ő riad meg tőle. A holdfény riasztja meg? Mi lesz, mi lenne a fiából? Az űrrakéta pilótája talán? A hold, minden szentimentalizmus örök szimbóluma, hirtelen átváltozik előtte az űrkutatás hideg, kiszámított célpontjává. A világ változik át, mondja nekünk Laila kisasszony. S hogy mindez miért pornográfia? A regényből alig derül ki. Talán azért, mert a hatóságok szemérmetlennek találták azt a pillanatot, amikor a szerelmes fiatalasszony — az ágyban, uram bocsá! — megcsókolja férje fülét. A könyvet mindenesetre elkobozták.

a.

Kongói változatok

Abban az órában, amikor a leopoldville-i repülőtérre leereszkedett az önkéntes száműzetésből visszatérő (pontosabban: visszahivott) Csombe Mózes repülőgépe, levegőbe emelkedtek azok a gépek, melyek a Kongóban tartózkodó ENSZ csapatok utóvédjét szállították viszsza országaikba. Kongó kiürült? Egy különös kör mindenesetre bezárult, egy tragédiában és komédiában bővelkedő korszak végéhez ért. Új korszak kezdődik? Senki sem tudja, talán maga Moise Kapenda, azaz Mózes, a Szeretett sem, aki egy esztendővel ezelőtt, amikor elhagyta hazája területét mindenki számára csupán Mózes, a Gyűlölt volt, az afrikai nacionalizmus árulója, a belga imperialisták lakája vagy amit akartok. Az elmúlt héten e lakájt csak mint az egyedül lehetséges megváltót emlegették s e fordulat nemcsak az emberi viszonylatok megszivlelendő esetlegességéről vall hanem a kongói állapotok kaotikusságáról is, több mint négy esztendővel a "felszabadulás" után. A helyzet iróniájára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a szeretett Mózes ősellenségének, Cyrille Adoula miniszterelnöknek meghivására tért haza, mint a béke hírnöke, aki állítólag képes arra, hogy összeboronálja az egymásra vicsorgó ellenfeleket, a baloldali Gizengát aki a börtönben, és a jobboldali Kalondzsit, aki Európában várta a sors kongói változásait. Gizenga kiszabadult, Kalondzsi hazarepült, de hogy a mérleg érzékeny nyelve ki ne billenjen, a kongói politika irányítói gyorsan kivégeztették Jason Sendwet, a katangai Baluba törzs vezérét, s mint akik jól végezték dolgukat, nekiláttak a koalíció megalakításához.

Ilyen az élet. Sandwe hátában kés, Lumumba nyakán kötél, s utánuk több is jön talán? Egyelőre nem lehet tudni. A megbékélés, bármily hihetetlen, lehetségesnek látszik, legalábbis Csombe részéről, aki festői környezetben (a leopoldville-i állatkert éttermének teraszán) tartott sajtókonferenciáján kijelentette, hogy: "Meg vagyok győződve arról, miszerint az őszinte és teljes megbékélés az egyetlen eszköze hazánk megmentésének, a nyomorból és az anarchiából való kiemelkedésnek". A háttérben a jazzband a "Kongó sikere" című slágert játszotta, melynek ütemére népviseletbe öltözött kongóiak ropták a twistet, éljenezve felszabadítójukat, a tegnapi árulót. A világ dicsősége néha elmúlik, néha visszatér, az árulókból hősök lesznek, a hősökből árulók, a világűr görbületét egy egyenlettel lehet kifejezni, de hol van az az egyenlet, mely a politika görbületeit fejezi ki?

B.

A Dunántúli Napló

jelentése szerint Somogy megyében, titkos prostitúció vádjával, négy nőt ítéltek el, két hónaptól két esztendeig tartó börtönbüntetésre, az 1951-es, prostitúciót betiltó törvény megszegése miatt. A bíróság "enyhítő körülményként" vette figyelembe, hogy látogatóik között "magasrangú tisztviselők" is akadtak. A bíróság kegyes hangulata valóban megható. Kár, hogy a Dunántúli Napló nem számol be arról, hogy a bíróság milyen ítéletet szabott ki (kegyesen) a "magasrangú tisztviselőkre".

JOHN CHAMBERLAIN, az Egyesült Államok egyik legismertebb publicistája, hivatkozva az Irodalmi Újságban 1964. június 1-en megjelent vezércikkre, cikket írt a New York Journal Americanben Brodszkij szovjet író üldöztetéséről. A cikket még számos angol nyelvű napilap vette át.

Lapzártakor érkezett U.P.I. és A.F.P. jelentés szerint Joseph Brodszkijt szabadon engedték az archangelszki börtönből, ahová öt éves büntetéssel deportálták. Kiszabadulása, amelyet egyébként hivatalosan még nem erősítettek meg, több szovjet író közbenjárásának és a világközvélemény tiltakozásának következménye.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Szolga-szerep

Úgy látszik hazánk "szolga-szerepének" adalékai megint szaporodófélben vannak. Az Irodalmi Újság legutolsó számának megjelenése óta tanúi lehettünk — újból és ki tudja hányadszor! — annak a jelenségnek, mely azt mutatja, hogy a bátrabb fellépést, az önállóságra való törekvést és — *horribile dictu!* — a Szovjetunióval való vitát ma már nem követi a "börtön logikája", hanem az orosz visszavonulásé. Azt a szóváltást, ami E.B. Valev moszkvai egyetemi tanár és a bukaresti *Viata Economica* közt lefolyt, most az *Izvesztija* formális "bocsánatkérése" követte és sietve tegyük hozzá, hogy a lap nem a professzortól, hanem a románoktól kért "bocsánatot", a maga módján ugyan, de nagyon is jól hallhatóan. Azok a nacionalisták, akiket Kállai Gyula *demagógoknak* nevez, ama nézetüknek adtak kifejezést, hogy az "államfeletti államszervezet" (vagyis a szovjet koncepció) a KGST-ben az oroszoknak biztosít előnyt, nekik pedig hátrányt, érthető okokból. Ki gondolta volna — legkevésbé, úgy látszik a sietős Kállai Gyula — hogy az oroszok *elismerik* a román állásfoglalás jogosságát s ahelyett, hogy demagógiával vádolnák őket, bolsevik alapossággal kissé megtépik a szovjet professzort, aki egyik tanulmányában eféle, a Duna-medencére vonatkozó, az oroszok uralmát, még jobban előmozdító tervekkel hozakodott elő. Valev professzor (az *Izvesztija* szerint) "elszigetelten" nézte a problémát, nem törődött "azoknak az önkéntes és kölcsönösen előnyös elveknek szem előtt tartásával, melyeknek a szocialista országok közötti gazdasági viszonyokat kell szabályozniok, s elhanyagolta az egyes országok érdekeinek figyelembe vételét." Ebből a visszavonulásféléből nemcsak az derül ki, hogy lehet "önállóan" fújni a nótát, hanem az is, hogy az oroszok — hirtelen — elismerik, hogy a szupranacionális tervbe becsúszhattak némi "hibák". Hiszen Valev professzor megközelítése nemcsak "egészében hibás", hanem "nem felel meg a testvéri országokkal szemben folytatott szovjet, nemzeterősítési-politika alapvető elveinek". Az ilyen cikkek, — folytatja az *Izvesztija* — "még ha tudjuk is, hogy egyéni nézeteket képviselnek, semmi hasznot nem hajtanak. Ellenkezőleg, felkeltik hazánk és más, szocialista országok közvéleményének jogos ellenvetéseit." A magyar közvélemény ellenvetéseit már rég felkeltették. Mikor fogják a magyar kormányét is?

Kolláth Ferenc,
Stuttgart.
Nyugat-Németország.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

SKANDINÁVIAI KALANDOZÁSOK

MIÉRT MENT Hruscsov Skandináviába ? Egyesek szerint azért, hogy kipihenje az egyiptomi út fáradalmait, mások szerint azért, hogy az *orosz nagypapa* jóságosan-derűs, bölcs, de azért a rakoncátlankodókat szigorúan megfeddő képét mutassa be a fiatal és tapasztalatlan *skandináv unokáknak* ; vannak, akik azt vallják, hogy az utazás célja az volt, hogy — finoman és némi humorral — de az egyenetlenség magvait vesse el a termékeny skandináv humuszba a svéd semlegesség, a dán meg a norvég NATO tagság ellen ; vannak, akik szerint a látogatás csak azért jött létre, mert Hruscsov *kíváncsi* volt Skandináviára, s vannak, akik azt hirdetik, hogy a látogatás csak azért jött létre, mert a skandinávok *nem voltak kíváncsiak* Hruscsovra. A különböző elméletekben kedvünkre válogathatunk ; a valószínűség szerint mindegyiknek egy kicsit igaza van s mindegyik téved némiképp, ahogy ez ilyenkor lenni szokott. De ha e skandináv kalandozások pontos *okát* nehéz is lenne felderítenünk, az *eredményét* könnyebb megállapítanunk. Az a természeti tünemény, hogy északon hűvösebb van, mint délen, itt politikai tényként jelentkezett; az egyiptomi forróságot a hűvösebb északi légáramlatok váltották fel, s hogy ez így történt abban nem csupán a skandináv vérmérséklet a ludas, hanem Hruscsov és a Szovjetunió általános reputációja a világnak eme táján.

NEM MINTHA nagypapa nem vigyázott volna arra, hogy *oroszlánkörmeit* csak ritkán s meglehetős óvatossággal mutogassa az idegesen topogó "unokáknak" : ez az öreg és tapasztalt *apparatcsiktaktikus* tisztában volt azzal, hogy olyan földre tette a lábát, ahol a társadalmi együtt élés és az egyéni szabadság normái alapvetően különböznek attól, amit ő maga régen megszokott, s ezért csak ritkán csattogtatta fogait s akkor is bizonyos bocsánatkérő mosollyal. Ez a mutatvány (és ez a látvány) a skandináviai kalandozások három hosszú hetére jellemző fényt vet : ennek a kettősségnek tudatában érthetjük meg — és értékelhetjük — a szokott színészi teljesítmény eredményét.

Ha a nagypapa unokáit ezúttal nem is hozta magával, (feleségét és leányait, becsületére legyen mondva, most sem hagyta ki a nyugati szórakozás ritka lehetőségéből) partraszállásának első pillanatában — Dániában — "csinált magának" unokát, mintegy ezzel is bizonyítván szándékai feddhetetlenségét. Amikor a *Baskiria*, kéken és fehéren, horgonyt vetett Koppenhága kikötőjében s Hruscsov megpillantotta, Dánia miniszterelnöke mellett, annak fiatal színésznő feleségét, azonnal feléje fordult s "Hoztam egy kis finom kenyeret, leányom" felkiáltással emlékeztette a szépasszonyt arra, hogy az tavalyi szovjet látogatásának idején mennyire megszerette az ukrán kenyeret. Ezután korát meghazudtoló frisseséggel látott hozzá — Dánia meghódításához? — programjának megvalósításához.

MEGLEHETŐSEN HŰVÖS "tömeg-visszhang" közepette. A dánok közül kevesebben voltak kíváncsiak rá, mint ahogy arra az általános emberi természetből következtetni lehetne, ezért az utak mentén nem sorakoztak fel a zászlót lobogtató tömegek, akik kellőképp üdvözölhették volna a világ leghaladóbb országának fejedelmét s néhány helybéli elvtárs gátlástalan örömétől eltekintve az örömök semmiféle túláradása nem volt sem várható, sem tapasztalható. De ez alig zavarta Hruscsovot, aki bizonnyal felkészült erre a fogadtatásra, itt is, odébb is, azaz a többi skandináv országban. A turné elkezdődött, a szerepet végig kellett játszani.

Éppen ezért senki sem lepődött meg, (aki figyelt), hogy Hruscsov általános leszerelést hirdetett megérkezésének első órájában, azután kitanította a dán dokkmunkásokat a sztrájk mesterségére, amit ő fiatalkorában oly jeles eredménnyel sajátított el, (noha azóta kevéssé gyakorolt, s még kevésbé engedi gyakorolni tulajdon munkástestvéreinek, ígéretet tett arra nézve, hogy visszaadja párttagsági könyvét, ha Oroszország nem oldja meg élelmiszerproblémáját 1970-re.

AZ ÚT nyilván nem lett volna teljes, ha nem látogatott volna el egy farmra, a híres dán mezőgazdaságot megszemlélendő, Fyn szigetén, a kövér disznók és jóltejelő tehenek húsos hazájában. Hogy a kövér disznók, a gazdag földek és a jóltejelő tehenek láttán mit *érzett*, azt csak ő tudná megmondani, viszont, hogy mit *mondott*, azt mindenki hallhatta, aki odafigyelt. *"Szép, szép* — mondta előzékenyen, respektálva a vendég és vendéglátó európai értelmezésű viszonyát, — *de azért semmi olyasmit nem láttam, amit odahaza nem láthatnék, amit tapasztalatként hazavihetnék. Kicsi farmok ezek. Nálunk nagyon nagy farmok vannak."* Hogy eme nagy farmokon mennyivel kevesebbet termelnek, azt Hruscsov pontosan olyan jól tudta, mint vendéglátói, de a megjegyzést követő csöndből arra lehetett következtetni, hogy a szöveg közönyös fülekre talált. Miért is izgatták volna magukat a dánok ? Ha nem visz haza semmit, hát nem visz haza semmit. Ettől még a dán disznók nem lesznek sóványabbak, s a szovjet tehenek sem adnak több tejet. Ami azt a megjegyzését illeti, hogy *"a tehenek tudják, hogy a kommunizmus az ő javukat szolgálja"*, a dánok nyugodt mosollyal fogadták s bizonyára arra gondoltak, hogy emez elejtett megjegyzés mögött a tehenek és emberek *alapvető különbségének* dialektikája húzódik meg.

A KALANDOZÁSOK Svédországban folytatódtak, feszültebb légkörben. A feszültség oka kettős volt. Az egyik, hogy a svédek 1948 vagy pontosabban 1945 óta várnak választ az oroszoktól Raoul Wallenberg, az üldözöttek ezreit megmentő, budapesti svéd diplomata elhurcolásának és halálának okairól-körülményeiről, a másik pedig,hogy a háborúban nyomtalanul elveszett tengerészeikről is hírt óhajtottak volna hallani attól az embertől, aki a felvilágosításra leginkább hivatott. Tegyük hozzá, hogy a feszültséget csak fokozta az a nemrég lefolyt kémper, melynek során kiderült, hogy az oroszok nemcsak a hivatalos *fogadtatásokra és látogatásokra* kíváncsiak, hanem a *nem hivatalos hadititkokra* is. Mindennek következménye az volt, hogy a svéd rendőrség ideges hálója ott lebegett a kalandozások felett (és alatt). A svéd várakozások Raoul Wallenberg és az eltűnt matrózok ügyében továbbra is várakozások maradtak, mert ezekben a kérdésekben az orosz nagyapa minden felvilágosítást megtagadott aggódó unokáinak, azt hajtogatván, hogy ő sem tud róluk többet, mint amennyit a svédek tudnak. A vendéglátó országot az efajta mellébeszélés nem hatotta meg, ellenkezőleg, a hideg légkör s a forró "rendőri felügyelet" még hidegebb, azaz még forróbb lett s Hruscsov úgy utazott az erdők és tavak ez országában, hogy aligalig volt alkalma bevált fogásaival elkápráztatni a nézőközönséget. De amikor végre alkalma kerekedett, ezt nem mulasztotta el megragadni. A skanseni szabadtéri múzeum előterében egy népi tánccsoport szórakoztatta az egybegyűlteket, Hruscsov integetni kezdett Andrej Andrejevics Gromikónak, a Szovjetunió külügyminiszterének, (*"álljunk be mi is, komám* ?"), aki kommentár nélkül is megértette a kacsintással kísért fenyegető kézmozdulat értelmét s kelletlenül nézett maga elé, mint akinek más hasonló jelenetek és emlékek járnak eszében. Nem táncoltatta-e meg annak idején Sztálin Hruscsovot, aki alázattal követte az akkori diktátor parancsszavát ? Hiába, a külügyminiszternek is el kellett járnia a magáét.

NORVÉGIÁBAN láthattuk a folytatást, nagyjában-egészében hasonló díszletek és körülmények között. A rendőri felügyelet itt enyhébb lévén, Hruscsovnak több alkalma volt egyéni produkciói megismétlésére, de a sikert itt sem mondhatjuk átütőnek, legfeljebb mérsékeltnek. Oslóban megnézte, ami megnézhető volt, a nagynéha összegyűlő kíváncsiskodók udvarias tapsa és megjegyzései kíséretében ; látta a Tengerészeti Múzeumot, a nagy Viking gyűjteményt, Nansen északsark-kutató hajóját s a Kon-Tiki expedíció tutaját, mely alkalommal vidáman felajánlotta az expedíció vezetőjének, Thor Heyerdahlnak, hogy a legközelebbi alkalommal vele tart hajószakácsként.

Ajánlataiból ez volt talán a legmegfontolandóbb. Egyébként, a kiadott (dán-, svéd-, norvég-szovjet) közös nyilatkozatok sem újat, sem megrendítően-emelkedettet nem mondottak, sőt egyes alkalmakkor, mint például a dán és a norvég nyilatkozat esetében, szinte szó szerint ismételték a hivatalos közhelyeket a világbéke fenntartásának fontosságáról, a két nép közötti baráti kapcsolatok kiszélesítésének szükségességéről, valamint a kereskedelmi érdekek fontosságáról. A svédek hangsúlyozták semlegességüket, dánok és norvégok kötelezettségeiket, sőt elkötelezettségüket az Atlanti Szövetség irányában, — noha Hruscsov semlegességre buzdította őket, arról persze nem szólva, hogy a Varsói Szövetség tagjaiból melyik országot enged semlegessé válni.

HOGY HRUSCSOV mit visz magával emlékül e csattanó nélkül maradt turnéról, — a dán tehenek vidám farkcsóválását, a felvilágosítás nélkül maradt svédek hideg dühét, vagy a Kon-Tiki útvonalának leírását, — nem tudhatjuk. Az asszonyok, nyilván, többet ennél, legalábbis erre vallottak gyakori kirándulásaik a mozgófényképszínházakba, az áruházakba és a divatbemutatókra. De a bőröndökbe senki se néz bele, mint ahogy — valószínűleg — a hivatalos kommünikéket sem olvassa senki. A "tömegek" emlékezetében megmarad egy kerek, kopasz fej, egy tömzsi termet, s az ujjlenyomatok a vermutos-poháron, amit azóta, bizonyára, gondosan elmosogattak. Hruscsov emlékezetében megmaradnak a táiak, melveket látott, az öröm, hogy senki sem tört az életére, a káröröm, hogy semmi olvat nem mondott, amit mások szerettek volna hallani, hogy sem hadititkokról, sem Wallenbergről nem volt hajlandó nyilatkozni, s ha azokra a boldog órákra gondol, melveket a dán, a svéd, avagy a norvég király társaságában eltöltött, valószínűleg elégedetten dörzsöli a kezét. Végre-valahára bekerült abba a jótársaságba, melyben a cárok is mozogtak.

BADICS ISTVAN

SCHREIBER TAMÁS

A magyar kisebbség helyzete Romániában

Az alábbi cikk a párizsi "Le Monde" 1964. július 4-5-i számában jelent meg, feltűnő helyen, a 3. oldalon. A cikket az Irodalmi Újság a "Le Monde" szerkesztőségének engedélyével közli.

ROMÁNIA az elmúlt hónapok során egyre inkább függetlenítette magát a moszkvai politikától. Ez a tény magában véve örvendetes lenne, de ezzel párhuzamosan egyre több nyugtalanító hír érkezik Nyugatra az erdélyi magyar kisebbség sorsáról.

Romániának erdélyi részén, ezen a mintegy százezer négyzetkilométeres területen, amely a XI. századtól kezdve egészen 1918-ig Magyarországhoz tartozott, Kelet-Európa legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége él. A vádak szerint, amelyek Keleten és Nyugaton egyaránt egyre sűrűbben hangzanak el, a Bukaresti Kormány erőszakos elrománosító politikát folytat, amelynek következtében az erdélyi magyarok — mintegy másfélmillió lélek — hátrányosan megkülönböztető intézkedések áldozatai lettek.

A kérdés persze *"hivatalosan"* nem létezik, és a Kádár-kormánynak nincs szándékában, hogy a súlyos helyzet megszüntetésére lépéseket tegyen. Maga a probléma különlegesen kényes, hiszen Erdély egész története az egymással versengő nemzeti közösségek indulatos és gyakran véres összecsapásának a sorozata. A jelenlegi helyzet a budapesti vezetőket minden bizonnyal nehéz választás elé állítja, hiszen tudomásul kell venniök, hogy a magyar közvélemény, — főleg a nyugati újságírók előtt, — egyre nyíltabban hangoztatja ezt a kérdést. A románok viszont természetesen azt állítják, hogy a diszkriminációs vádak alaptalanok, s a magyar kisebbség helyzete néhány "jelentéktelen problémától" eltekintve kielégítőnek mondható.

Az ellenőrizhető adatok hiányában nehéz tárgyilagos képet alkotni a helyzetről. A különböző hírek összevetésével azonban fel lehet vázolni a magyar kisebbség sorsának alakulását az 1956-os forradalom óta.

VITATHATATLAN TÉNY, hogy az 1956. októberi események élénk visszhangot váltottak ki az erdélyi magyar kisebbség körében. A bukaresti vezetők akkoriban szükségesnek is látták, hogy bizonyos óvintézkedéseket foganatosítsanak. Azzal az indokolással hogy az országot megóvják a budapesti "revizionista" áramlat "fertőzésétől", arra törekedtek, hogy a magyar kisebbséget szétszórják Románia egész területén.

Először is új területi felosztást hajtottak végre, s úgy változtatták meg az egyes tartományok és városok határát, hogy ezzel *megosszák* a magyar lakosságot, s arányszámát a lehetőségekhez képest mindenütt kisebbségire csökkentsék. Így például egy 1960. decemberében hozott határozat megváltoztatta az 1952-ben létesített és 77,3 %-ban magyarlakta erdélyi magyar autonóm terület határait, és déli részét, ahol a magyar lakosság addig többségben volt, a brassói tartományhoz csatolta. A magyar autonóm területet viszont ezzel párhuzamosan több románlakta járással egészítették ki. A területmódosítást hivatalosan azzal magyarázták, hogy ez az intézkedés a közigazgatás és a közlekedés megjavítását célozza. Ugyanakkor azonban megváltoztatták a "magyar autonóm terület" nevét is : a Maros folyó után "Mures-Magyar autonóm terület"-re.

(A pontosság kedvéért jegyezzük meg, hogy ezekre a változásokra az új adminisztrációs felosztás keretén belül került sor.)

Ezt a "decentralizáló" műveletet, a magyar kisebbség megosztását jelentős mértékben megkönnyítette az ország iparosításának jellege is. Romániában ugyanis, akárcsak a többi kelet-európai országban, a munkaerő-vándorlás egyre nagyobb mértéket ölt, s egyre több azoknak a fiatal magyar munkásoknak a száma, akik kénytelenek Erdélyt elhagyni, hogy a Kárpátokon túl keressenek megélhetést. A legújabb adatok szerint Bukarest lakosságából mintegy 250,000 magyar származású.

ERDÉLY "ELROMÁNOSÍTÁSÁNAK" másik hatásos eszköze a jelenleg a Szovjetunióhoz tartozó Besszarábiából származó menekültek letelepítése olvan városokban, mint például Erdély fővárosa, Kolozsvár, ahol a magyar lakosság arányszáma még ma is meglehetősen magas.

Ami pedig a *kulturális életet* illeti, a magyarok panasza szinte kimeríthetetlen. A román kormány 1958-ig biztosította a magyar nyelv oktatását az elemi iskolától az egyetemig. Azóta azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. A magyar nyelvű elemi iskolák száma napról napra csökken, s a legújabb rendelkezések szerint minden családból csak a legidősebb gyermek látogathatja ezeket az iskolákat. A középiskolákban és a felsőoktatási intézményekben a hatóságok bevezették az ún. "párhuzamos tagozatokat", s a rendelet értelmében az oktatás ezentúl román nyelven is folyt. A továbbiak során a magyar tagozatot megszüntették. Számos esetben a hivatalos szervek bejelentették, hogy gyakorlati okokból és a diákok kívánságának megfelelően, akik állítólag tökéletesíteni kívánták "román anyanyelvi ismereteiket", egy-egy magyar iskolát valamelyik román nyelvű intézményhez csatoltak.

NINCS MÓDUNK ARRA, hogy valamennyi nyugtalanító jelenséget elsoroljuk, amelyekről az erdélyi megfigyelők egy idő óta beszámolnak (1), s amelyek vitathatatlanul megszegik a román Alkotmányt. Hiszen ennek 82. cikkelye kimondja : *"minden egyes nemzetiségi csoport szabadon használhatja nyelvét, s minden színvonalon látogathatja azokat a közoktatási intézményeket, ahol az oktatás az anyanyelvén folyik ; a közigazgatási és jogi hatóságok által szóban és írásban használt nyelv azokban a kerületekben, ahol valamely nem román nemzetiségi csoport van többségben, ennek a csoportnak a nyelve lesz, stb."*

Meglehet, hogy egyes vádak, amelyekkel a magyarok vagy a különféle emigrációs körök illetik a román vezetőket, túlzottak. Viszont mi sem lenne kívánatosabb, minthogy a Bukaresti Kormány, amely jelenleg arra törekszik, hogy megjavítsa viszonyát a nyugati világgal, végre megtörje a csendet és eloszlassa a kételyeket. Mindaddig, amíg ez meg nem történik, senki nem vitathatja, hogy az erdélyi magyarság sorsa aggodalomra ad okot.

(1) Lásd nevezetesen a "Jogászok Nemzetközi Bizottságának" (Genf) kiadványát az erdélyi magyar kisebbség helyzetéről (megjelent az Irodalmi Újság 1964. ápr. 1-i számában.); *"Problems of Communism"* (Washington, 1964. június) ; *"The World Today"* (London, 1963. november) stb.

A legnagyobb olasz irodalmi díjat, a Strega-díjat idén Giovanni Arpino kapta meg "A dombok árnyéka" című regényéért. Arpino 37 éves s eddig egy verseskötete, két mesékönyve és három regénye jelent meg. Könyveit hazáján kívül Franciaországban, Amerikában, Angliában, és Svédországban adták ki.

DÉNES TIBOR

A LIKÖRTŐL A REGÉNYIG

EGY IRODALMI DÍJ TÖRTÉNETE

TÖBB IRÁNYBÓL közelítheti meg az utas, a Via Appia mentén, Beneventót: Róma felől éppúgy, mint Nápolyból és az adriai partokról. **In co del pante, presso Benevento,** énekli Dante, jeléül, hogy már az ő idejében híd kötötte össze a két folyót, Caloret és Sabatót, melynek fejénél, a magas Appenninek tövében, terült el a város. Ám hiába a többféle útlehetőség, hasztalan a prospektusok csalogató hírverése Traianus diadalívéről, a legszebbről, állítólag, melyet hátán hord az antik rómaiak lépte-nyomát viselő föld, az utas menekül, alighogy e falak közé ért. Mintha nem is Itáliában járna, hol a Vezúv lankás oldalában, a ma is forrongó-bugyborékoló Solfatara tőszomszédságában, vagy akármely neve-nem-hallott falucskában is könnyű érzések lepik el a vándor szívét. Balvégzetű táj ez, zsúfolt történelme éppoly nyomasztó, mint a gyermeket rémítgető mondák, melyeket hoznak-visznek e vidék felett szüntelen fújó rossz szelek. Maleventum volt hajdan e város neve; lakói változtatták meg naivul, a terhes Sors meg-megújuló csapásainak elhárítására. E céltalan névcsere tán éppen a pyrrhusi győzelem (Kr. e. 275) utórezdülése, melynek itt volt gyászos színtere, s melyről nem lehetett tudni: az epirusi király győzött-e, vagy Carius Dentatus, avagy még inkább a huszonhatezer temetetlen halott s a miazma, melyet tetemük terjesztett? Gyász gyászt követett eztán, hogy csak a legnevezetesebbről szóljunk: Itt esett el Manfréd, 1266 február 26-án, kit ekként gyászol Dante: „Szőke volt, szép, nemes arculatú". II. Frigyes, a hohenstaufeni, törvénytelen fia lévén Manfréd, apai örökségét kívánta volna védeni Anjou Károly ellenében. Kiontott fiatal vérétől nem lettek könnyebbek e rideg rögök: a tömeghalál, a pestis, századonként irtotta e komor tekintetű népet. Veszett itt mindenkor az ember, és pusztult a település. Néha évtized porlasztotta el valamely elnéptelenült negyed házait, máskor meg egy nap, egy óra. Mint legutóbb, 1944-ben, midőn amerikai bombavetők kaszáltak le nem egy negyedet, de az egész várost. A székesegyházat is, csodáját a déli alkotó kedvnek, s vele a bronzkaput, mely igazán remekmű volt, a firenzei Battisterio kapujánál is becsesebb. Rom ma Benevento, és néhány foghíjas utcasor, gyorsan piszkolódó, kedélytelen házakkal, melyeken nyoma sincs a szívderítő latinitásnak. Wesztfáliában vannak ilyen rossz arcú épületek, némely bányavároskákban. Különbség, hogy arrafelé alig már a rom, s ha barna is örökké az ég, egyensúlyozottabb az időjárás. A Ruhr bányái felett nem zúgnak szüntelen a félelmetes mondák leheletétől súlyos, rossz szelek.

●

A MONDÁKRÓL tart előadást vezetőm, miközben visz olcsó kocsiján Beneventóba. Az utak kitűnőek, s akárcsak roppant kerteket-allékat szelnénk át e másfél-két óra alatt, csupazöld fáktól szegélyezettek. Csak kirándulásunk céljához közeledve szűnik hirtelen az idilli kép; eltűnik ezer változatával az egyetlen zöld szín és szürke lesz minden. Az imént még nagy kékség felettünk szintén szürke lesz egyszerre, s nehezül a lélegzet. Ekként komorul vezetőm s egynapos tanítóm leckéje. Javakorbeli testes férfiú és **commandatore,** háborús érdemeiért. Nápolyi, tehat szívesen-okosan mesél, történetét gúnyoros-csípős kis fordulatokkal fűszerezve. Ilyenformán: A líd kolónusok hozták volna magukkal. Krisztus előtt a IV. században, a Stregákról — vagyis a boszorkányokról — szóló mondákat. Cibele papnői legyenek e félelmetes teremtések, kiket még oly pajzán kedvű költő is, mint Ovidius, aggodalommal vegyes áhítattal emleget. Megrontván a férfinépet, a serdülő fiúgyermekekre vetették magukat e szörnyek és vérüket szívták. Igen ám, de a longobárdok s más hódító germán törzsek is ugyanezt a hiedelmet hozták tarsolyukban távoli erdős hazájukból, azzal az egyetlen eltéréssel, hogy szerintük a Stregák nem Cibele, hanem rettenetes Votán kedveltjei voltak, s főszereplői az orgasztikus szertartásoknak. Csak úgy lehet ez, uram, hogy a kóborló katonaféle, legyen líd vagy longobárd, házisárkánvától menekülve, idegen boszorkányok karjába fut. A férfi — férfi marad ; nem lehet el a Stregák nélkül. Ha nőkből állt volna a hódító sereg s asszonyok a mondaformálók, nem Stregákról, hanem csupa jótékony tündérekről szólna a mese. S a férfiak lennének a vérszívók: kegyetlen óriások és gonosz manók...

Ekként vezetőm, a tősgyökeres nápolyi, valameddig feje felett érzi szülővárosa mosolygó egét. Beneventóhoz közeledve azonban egyszerre elfelejt csipkelődni. Szinte komolyan idézi az írók, muzsikusok, festők hosszú sorát, kik, így-úgy, hittek a Strega-mondákban. Hiszen még Sziénai Szent Bernardino is példálódzott lázas szónoklataiban a beneventói boszorkányokkal, kik valamely tízméteres átmérőjű fa üregében kocsmát nyitottak, különös füvekből szerelmi bájitalt főztek a férfierő gyarapítására és kárhozatára. Még a múlt században is állt volna a bűnös fa és ihlette, állítólag, Paganinit, legbizarrabb művének, **Le Stregne**-nek-szerzésére. Nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél, — ilyenformán fejezi be a leckét derék vezetőm, immár Beneventóban, a Strega-likőrgyár küszöbén.

●

ITT AZ IGAZGATÓ, s egyben propagandafőnök, vesz kezelésbe. Fürge kis ember, bölcsészdoktor és helybeli. Tehát azon van minden igyekezetével, hogy kendőzze a látogató előtt városa baljóslatú fámáját. A világhírű gyár történetéről beszél, roppant elevenen-szakszerűen. 1859: egy tettre kész s jómódú parasztlegény, név szerint Giuseppe Alberti, tör fel Beneventónak bortermő falujából, S. Felice a Cancellóból. Ismeri a város zordon történelmét, a Stregákról is hallott eleget; a szőlőművelők azonban nem könnyen ijedősek. Ezenkívül Alberti 25 éves és tele ötlettel. Söntést nyit a Piazza Orsinin, a vasútállomás tövében. Számítása helyes; a pályamunkások nem késlekednek vendégei lenni. Követik példájukat mások, — a városi értelmiség, a liberálisok, az **Unità Italia** álmodozói, kik első lépésként a rosszul kormányzott pápai állam fennhatósága alól kívánnák kivonni Beneventót. A söntés, melyből egy-kettő kávéház lesz, hamarosan divatba jön. A bor jó, hazai termés, a gazda szíves; billiárdot állít a helyiségbe, vendégei mellé telepszik, politizálgat, móddal persze, meg a Stregákról kérdezget: milyen is lehetett az a bájital? Aztán elkészül tervével; kotyvasztani kezd, elsőbb a konyhában, majd e célra épített helyiségben, — a ma utcát kitevő óriási üzem magját. A Strega-likőr — e számtalan különféle, így szlavóniai, fűből készült kiváló párlat elindul diadalútjára. Íme, a siker bizonyítéka! mutat az igazgató a tanácsterem három falát borító polcokra s azokon vagy ezer üvegre: Csupa hamisítvány! — Valamennyi üveg, rajtuk a figurális címke, még az ital citromsárga színe is, hasonlatos. De nem az eredeti! Mert a Strega-likőr egyetlen s utánozhatatlan! Receptje hét lakattal őrzött titok. Idegen nem léphet a gyártó területre. A munkások is csak egy-egy fázisát ismerik a vegyítő-keverő-érlelő műveleteknek.

●

KORTYOLGATOM a Strega-likőrt, a „páratlanság" bizonyítékául. Valóban kellemes ital és alkalmas szíverősítőnek ebben az órában. Mivel odakünn tombol a vihar. Az iménti szúró napsütést dühös széljárás űzi el, utána, mennydörgés-villámlás és veszett eső özön. Akár a végítélet. Mindennapos ez Beneventóban. Ilyenkor ébrednek tán a képzelet kísértetalakjai. A likőr a panacea a rejtelmes aggódalmak ellen. Nekibátorodom hát és előhozakodom a témával, melv mindennél jobban érdekel: hogyan lett a likőrből irodalmi díj? A Strega, mely a jutalmazottnak biztos nemzetközi hír.

Az igazgató és segédei, van néhány belőlük, nem fukarkodnak a felvilágosítással. A történelmi párhuzamot természetesen nem kerülhetem el: már az alapító mecénás volt bizonyos értelemben; mindenesetre, a haladás igaz barátja. Tanúság erre, hogy az ő kávéházában kiáltották ki **in illo tempore** az úgynevezett Rampone-köztársaságot, mely rövid élete ellenére is jelentékeny volt következményeiben. Nos, ebben az ünnepélyes pillanatban Alberti mester fagylaltot szolgált fel az állam-alakító hazafiaknak. Az olasz nemzet három színében játszott az ajándék csemege. Egyben hitet tett Alberti, maga és kései nemzedékei nevében, a liberalizmus és a demokrácia mellett. No hát, a Strega, mely jelentőségében ma már a nyolcvan olasz irodalmi díj élén áll, és a régebbi keletű Viareggióval is vetekszik, a földkerekség legdemokratikusabb és legliberálisabb jutalma lenne. Nem kiadók párharca a vita és a döntés, mint például Franciaországban, hol a kisszámú zsüritagok saját kiadójuk kötött marsrutájával vonulnak az illető kávéházba, a döntő ülésre. Egyetlen szempont a mértékadó: a javasolt mű művészi értéke.

●

A DÍJ ÖTLETE az utolsó háború s az elenállás idején Maria és Gofredo Bellonci, az ismert kritikus-pár, római szalonjában vetődött fel. Vasárnapokon gyűltek össze a baráti házban az írók, néhányan a fővárosból, még többen máshonnan valók, közülük nem egy illegalitásban. S hogy elült a fegyverzaj és ki-ki otthonába tért, nem szakadt meg a kapcsolat. Így jött létre a **Vasárnap barátai**nak társasága, mely Guido Alberti személyében áldozatkész mecénásra talált. Egy feltétele volt a dédunokaöccsnek, s ma a vállalat társtulajdonosának; a díjkiosztásnak, Giuseppe az ős, szellemében demokratikusnak és liberálisnak kell lennie. Csakugyan, 1947, a díj alapítási éve, óta ez az elv hatja át az irodalmi Strega sorsát irányító társaságot.

Nem kiadó, nem is az író prezentálja a díjra a folyó év április 30-ig megjelent regényét vagy novelláskötetét. Még csak nem is az Igazgatótanács gondja ez, melynek, Maria Belloncival, az elnökkel, együtt, öt tagja van: az Alberti-ház, a **Vasárnapi barátok**, az Írók Nemzeti Szindikátusa és az Újságírók Szakszervezete egy-egy képviselője, s mely kizárólag adminisztrációs kérdésekkel foglalkozik. Az említett társaság bármely két tagja tehet javaslatot, természetesen a szerző előzetes hozzájárulásával. Mivel sokan vannak a „vasárnapi barátok" — 1947-ben százhetvenen voltak, 1961-ben pontosan kétszázzal többen —, így a javasolt könyvek lajstroma is gazdag. A lista kézhezvételétől számítva, két hét múlva szavazásra gyűlnek egybe a „barátok" a Bellonci-ház szalonjában. Ez az első szavazás, a rosta melyen öt könyvnek kell fennmaradnia. Ezután némi időt kap a tagság, hogy amennyiben még nem ismerte volna a szűrésnél visszatartott műveket, elolvashassa s kellően mérlegelje, egyenként és összesen, valamennyit.

A második s döntő szavazás Gyula pápa villájában, a Ninfeo-teremben folyik, éspedig, olasz módra, kellő harsonával, roppant ünnepélyességgel. Azonos szavazat-számok esetén öttagú különbizottság alakul, élén az előző évi Strega díjassal, mely elvonul a Ninfeóból, hol tetőpontján az izgalom, hogy kisvártatva visszatérjen az örömhírrel: **Habemus papam!** S a győztes a világsiker útjára lép. Életében még, vagy halálában, ha történetesen posthumus éri a dicsőség. Giuseppe Tommasi Lampedusa esete volt ez utóbbi. Hasztalan várván kiadóra, hercegi ősei kriptájában aludta már a megbékéltek álmát, midőn a vasárnapi barátok, 1959-ben, egyhangúan a **Gattopardo**-nak ítélték a best-sellerré tévő kitüntetést.

●

PERSZE, nem minden Strega-díjas mű lett best-seller, de valamennyi nemes törekvésű és igazi irodalom. Társadalmi-politikai szempontok nem befolyásolják a bírálókat, kik óvakodnak a Viareggio-díj újkeletű botrányához hasonló ügyektől. Egyéni érdekek sem játszanak közre; túlságosan népes a bíráló kollégium. Hogyan érvényesülhetne háromszázhetven — vagy ennél is több — egyéni érdek? Ne felejtsük, a „vasárnapi barátok" közt ma már viszonylag kevés az író s Itáliában azok sem táncolnak kiadójuk füttyszavára. Megtörtént, nem egyszer, hogy kezdő kiskiadó szerzőjét érte a jutalmazás.

Eddig vendéglátóim előadása, a boszorkányos likőr kortyolgatása közben. S ha a Strega-díjas művek közül azokra gondolok, melveket olvastam és szeretek, igazat kell adnom az érvelésnek. Vajon nem Dino Buzzati novelláskötetét (**Sessanta raccolti**) tüntették-e ki 1958-ban Gyula pápa villájában, a kiadók zömének bosszantására, kik nem látnak üzletet az elbeszélésgyűjteményekben, ódzkodnak tehát az efajta vállalkozástól? Carlo Cassola regénye, **La ragazza di Bube**, 1960, és Mario Tubino **Il clandestino**, 1962, sem volt a kitüntetés előtt úgynevezett „divatos" olvasmány. Kiemelésük meglepetést váltott ki az olvasóközönségből. De nem csalódást, ami pedig nem egy Goncourt-díjas könyvvel fordul elő gyakorta, az Alpokon túl.

Más a tavalyi Strega-díjas mű esete; Natalia Ginsburg, Elsa Morante mellett, napjaink egyik legjelesebb írónője. Mondanivalója emberi, látásmódja becsületes, stílusa erőteljes. **Lessico famigliare** című önéletrajzi regénye még a vasárnapi barátok első összejövetele előtt bejárta az olasz sajtót s mindenütt elismerő visszhangra talált. Ha igaz a hiresztelés, a szerző neve s a könyvcím mellett rengeteg ajánló szerepelt a listán. Vitára alig került sor, a szavazás pedig éppoly simán folyt le, mint — négy esztendeje — a **Gattopardo** kései jutalmazásakor. Nincs ebben csodálnivaló. Az írónő, ki híres professzor lánya s előbb Leone Ginsburgnak, a tekintélyes filológusnak felesége, most pedig Baldininek, a Római Egyetem angol irodalomtörténészének felesége, a **Dolce vita** "ellenregényét" kínálta fel : ha feslett életű is az olasz felsőtizezer bizonyos rétege, a felső intelligencia beállítottsága egészen más Itáliában. Vannak, persze erkölcsi problémái — éppen az értelmiségnek ne lenne rendezni valója zavaros korunkban?: —, ám igyekszik józanul megoldani azokat. Mediterrán, ezért könnyen sértődékeny, nép lévén az olasz, sértett nemzeti öntudatának orvoslását látta, joggal, Natalia Ginsburg szép regényében; ekként könyvelte el, ugyancsak egyhangúan, a sajtó is az 1963-as Strega-díjat.

●

KINT a gyárudvaron és Beneventóban nem szűnik tombolni a kegyetlen eső. A villám szeszélyes vonala mindegyre kettéhasítja az ég feketéllő kárpitját. Vezetőm, a **commandatore**, türelmetlen: folvton az óráját nézi. Esteledik, indulnunk kell. S elindulunk, a zivatar ellenére. Útunk nem veszélytelen. Dörög és villámlik változatlan, csúsznak-tántorognak a gumikerekek, feldöntik már-már kocsinkat a vad szelek. A városból kiérve, kilométereken túl is, letarolt az idilli kert, ami volt e táj pár órával előbb. Jobbra-balra százados fák hevernek meggyilkoltan a földön. Fogadalmat teszek, ha száraz lábbal kikerülünk, nem gúnyolódom többé az ősök s mondáik rovására. A boszorkányokat is tiszteletben tartom, valahol s valahányan vannak. Ezenfelül megfogadom, hogy bús kedvem derítésére mostantól csak Strega-likőrt iszom, mitöbb a Strega-díjas könyveket is elolvasom mind.

Idáig érve a fogadkozásban, éppen valamelv fordulón túl, váratlan változott körülöttünk a világ. Az úttest száraz volt, az ég redőtlen. Megtudtuk, hogy Nápolyban egész nap egyetlen csepp nem esett, még enyhe szél sem járt. Úgy látszik, Nápolyig nem ér el a beneventói boszorkányok rettenetes karja.

A jó irodalmat azonban kedvelik a Stregák.

HORVÁTH ELEMÉR

Metabasis

I

Még egy év köztetek, húen a hallgatáshoz.
Még egy szigorú év kívánságtok szerint, s barátság, szerelem szüntelenül, mind a négy évszakon át.
És nagy a föld (törvényetek tűzében) s a tenger áradó....
Még egy év köztetek, és vallomás, kiáltás, nevetés a ti nyelveteken (hűen a hallgatáshoz),
s az álomban ejtett szavak !
S nem többé idegen kalmárjaitok körében, üzleteim arany pontosság mérlegén, hajóim előnyös partok felé bőségem végtelen áruival. Törvényetek szerint,
s a fény minden jele nélkül homlokomon, mind a négy évszakon át asszony oldalamon mint egy örökös nevetés, hogy megnyugtasson bennetek legmélyebb indulataim felől.
És nagy a föld mindennapjai ütemén ringatva méreteimet, s a tenger áradó.

II

Még egy év köztetek,
s féken az indulat, álomba süllyedve a lázadó szomorúság. Törvény mindkét oldalamon (törékeny egyensúlyom védelmében) s törvény vágyaimnak....
Föld !
távol a partoktól ahol a tenger öreg sőpredéke sújt s mélyen az ég viharai alatt, rendben a ház, rendben a test, termékeny a szeretkezés, ó föld !
még egy év holtjaid hátán és békében lakóiddal, hogy beteljél minden ízemmel mire az idő megérkezik....
Honfoglalás.

ÉLENJÁRÓ ZŰRZAVAR

A HAZAI SAJTÓ A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGRÓL

BÁRMILY VIHAREDZETT IS a magyarországi újságolvasó, valahányszor hiradást olvas a mezőgazdaság helyzetéről, zavarba jön. Mert azt megszokta ugyan, hogy egy-két hónap leforgása alatt különböző tálalásban kapja a nemzetközi események kommentárjait, s hol arról győzzék meg cáfolhatatlan érvekkel, hogy az imperialistákkal együtt élni bajosan lehet, hol arról, hogy a kapitalisták közt is akadnak józanok, s a legfőbb ellenséget, a háborúra spekulálókat a hajdani szövetségesek közt kell keresni ; hol pedig azt bizonyítsák be neki — természetesen ismét cáfolhatatlanul — hogy a nyugati munkásosztály abszolút elnyomorodása tovább tart, hol meg azt, hogy a fejlett kapitalista országok tőkeerősebbek, s ezért bizonyos kedvezményekben részesíthetik kizsákmányolt proletárjaikat.

Mindezt a magyarországi viharedzett olvasó fejcsóválva, s legközelebbi barátaival összekacsintva, zokszó nélkül tudomásul veszi. Hiszen a magyar sajtóban hagyománya van a szájba rágásnak, a pakli ki van osztva előre : az újságíró azért újságíró, hogy a magáét — jobban szólva az éppen hatalmon lévők szavát — mondja, az olvasó pedig azért olvasó, hogy mindebből vajmi keveset higgyen el.

S végső soron így jön létre a gondolkodás iskolája. Az önállóságé, amely az újságolvasást nem a tájékozódás eszközének, hanem a maszek-ellenőrzés korlátozott lehetőségének tekinti.

Ámde a mezőgazdaságról érkező beszámolók ! Olvastukkor még a tapasztalt "ellenőrök" is zavarba jönnek. Mert itt az ellentmondás nem követ semmilyen kronologikus sorrendet, nem vall be — visszemenő hatállyal — semmilyen tévedést : itt a káosz teljes, a dogma a valóság cáfolata, az egyrészt-másrészt fordulatok abszurd sorrendben sorakoznak egymás mellé — egyazon lapban olvasni a szocialista mezőgazdaság fölényéről, és az importált gabonáról, a faluban végbemenő forradalmi átalakulásról és a parlagon heverő földekről, eltékozolt miliókról.

Mindez roppant mulatságos volna, ha nem tragikus konfliktusokat, elkedvetlenedést, nyomorúságos állapotokat leplezne. Ha nem arra szolgálna, hogy a magyar parasztság — s általa az egész magyar népgazdaság — káoszáról valljon. Bizarr, joggal mondhatni szocialista zűrzavarról, amelyben igazság és hazugság tejtestvérekként jelentkezik.

A HANGOT természetesen ugyanúgy, mint a nagypolitikában, ezúttal is a Kreml adja meg, s a szovjet, magyar, cseh, stb. sajtó csupán az első ideológus, — az Sz.K.P. mindenkori első titkára — "tudományos" megállapításait népszerűsíti. S amilyen ellentmondásokkal teli a hruscsovi politika, olyan kontrapunktos az az egyveleg is, amit a kommunista újságírók házizenekara a mezőgazdaság programzenéjeként ad elő.

De hát hogy is van ez ? — tűnődik a magyar olvasó. Hruscsov elmegy Dániába s az első adandó alkalommal — zsebében az amerikai, kanadai, ausztrál gabonaimport szerződésekkel — kijelenti : *"Ideje leszámolni azzal a szemlélettel, hogy a szocialista rendszer nem tud megbirkózni a mezőgazdaság fejlesztésének problémájával"* (Népszabadság, 1964. június 19). Majd pedig közli : *"bár a Szovjetunió jó kereskedelmi partner, potenciálisan már nem jelent vevőt mezőgazdasági termékek számára."* Potenciálisan nem, a valóságban igen : a szovjet-dán tárgyalások után kiadott közlemény mindenesetre hangsúlyozza, hogy a Szovjetunió fokozni kívánja tojás, vaj, stb. importját Dániából.

Ha a főideológus ilyen inkonzekvens — emlékezetes, hasonló hetvenkedő módon nyilatkozott néhány esztendeje, a szűzföldek megművelése előtt is ; akkor is, amikor a mezőgazdaság átszervezésének x-dik programját nyilvánosságra hozták ; akkor is, amikor a kemizálás és műtrágya-ipar fejlesztését meghirdették ; — nos, ha a főideológus egyik szava üti a másikat, hogyan maradhatna el mögüle számos jeles magyar tanítványa ?

1964. április 25-én — amikor az első amerikai gabonaszállítmányok már elindultak Magyarország felé, s egy magyar küldöttség épp Kanadába készülődött, hogy hároméves szerződést kössön mezőgazdasági termékek behozatalára — a Népszabadság így kezdte el vezércikkét, egy tsz-ről írva:

"Ötödik esztendeje, hogy a mi községünk parasztsága is a szövetkezeti útra lépett. Akkor — őszintén szólva — még nem láttuk egészen világosan, hogy milyen nagy változásokat indít el a nagyüzemi, társas gazdálkodás. Most már tudjuk, hogy a szó szoros értelmében forradalmi átalakulás megy végbe munkánkban, életünkben és gondolkozásunkban is. Meggyőződtünk róla, hogy a szövetkezetben sokkal jobb termelési eredményeket lehet elérni, mint az egyéni gazdálkodás körülményei között. Tények bizonyítják azt is, hogy szövetkezetünkben minden szorgalmas család szépen boldogul, meggyorsult a község anyagi és szellemi felemelkedése".

A MAGYAR OLVASÓ nem okvetlenül mezőgazdasági szakember. De mégis szöget üt a fejébe, hogy ugyanabban a lapban a papkeszi Egyetértés Tsz-ről ugyanekkor ezt írják :

"Az ötezer holdas gazdaság mérleghiánya eléri a másfél millió forintot, és az idén az új termésig a papkeszieknek még legalább 1 millió 800 ezer forint értékű takarmányt kell hitelbe vásárolniok.

Öt évvel ezelőtt alakult a tsz és a legfőbb baj az, hogy a tagok túlnyomó többsége elvesztette bizalmát. Most, az első munkára alkalmas tavaszi napokon is, csak 8-10 gyalogmunkás dolgozott a tsz-ben, pedig egy-egy nap 40-50 ember számára is akadt volna sürgős, halaszthatatlan teendő..."

Szóval mégis baj van ? Vagy minden jól megy ? A magyar olvasó az utóbbi cikket átnézve már-már azt hiszi, egyértelmű választ kap. Am egy hét múlva Dobi István *"megállapította, hogy a termelőszövetkezetek folyamatos fejlődésében a múlt év rendkívül kedvezőtlen időjárási viszonyai sem okoztak törést, s még így is, előzetes számítások szerint, 8 és fél százalékkal nagyobb volt a tsz-ekben a bruttotermelési érték, mint 1962-ben. A szövetkezeti szellem további erősödéséről tanúskodik, hogy több pénzt fordítottak a tsz-ek szociális és kulturális célra."*

ÚGY LÁTSZIK HÁT, hogy más a rész, más az egész, s az egész nem részekre épül. A magyar mezőgazdaság általános helyzete kiváló, a tsz-ek némelyike azonban rosszul működik.

A kivételek száma azonban rendkívül magas. Olyannyira magas, hogy az olvasó lassacskán kezdi kétségbe vonni kivétel voltukat is.

"A munkaegységben már nemigen bízik az itteni nép — beszéli az apostagi Duna Tsz elnökhelyettese. — *Tavaly* — folytatja — *közösen, brigádban, végezték a növényápolást. Munkaegységre. Prémiumot is helyeztek kilátásba, a terven felüli termés felét. Utólag könnyű megállapítani, hogy hiányzott a brigádtagok közvetlen anyagi érdekeltsége. Sem a munkaszervezés, sem a jövedelemelosztás módja nem felelt meg az apostagi viszonyoknak."* (Népszabadság, május 6.)

"Nemrég Törökszentmiklósról bejelentés érkezett szerkesztőségünkhöz — írja ugyancsak a Népszabadság május 21-én. — *A levél aláírói a helyi Aranykalász Termelőszövetkezet vezetőire panaszkodtak." A vezetők javadalmazására új rendszert vezettek be, annak ellenére, hogy a tagok többsége nem ért azzal egyet. Az új javadalmazási forma a tagok jövedelméhez képest túlzottan magas jövedelmet nyújt a tsz vezetőinek. A szövetkezetben — írták — romlik a tagság hangulata, sokan kedvetlenül dolgoznak. Gyakoriak a viták, az összetűzések."*

A május 23-i a Népszabadság írja : *A kiskunlacházi Kiskun Tsz-ben olyan táblán öntözték a kukoricát, amelyre sem műtrágyát, sem istállótrágyát nem adtak, és összesen 50 mm vizet adagoltak. A holdankénti ráfizetés 570 forint volt. Még rosszabb a helyzet a barcsi Új Élet Tsz-ben, ahol hasonló rossz öntözési gazdálkodás folytán 1023 forint a holdankénti ráfizetés.*

A géderlaki Új Élet Tsz vezetői a párt központi lapjához intézett levelükben ezt írják :

"Termelőszövetkezetünk a múlt évet a rossz gazdasági vezetés és részben a nem kielégítő politikai munka következtében 2 millió 639 ezer forint mérleghiánnyal zárta. A gazdaságban uralkodó áldatlan állapot megszüntetésére új vezetőséget választottak és kicserélték a szakvezetőket is.

A nehéz gazdasagi körülmények ellenére az őszi és a tavaszi vetéseket időben és jó minőségben elvégeztük, a tsz állatállománya fejlődött. Természetesen a nagymérvű mérleghiány és a gyenge termelési alapok miatt az idén ugrásszerű jövedelememelkedést és eredményjavulást nem tudunk elérni. Pénzügyi költségvetésünk 2 millió 135 ezer forinttal bevételhiányos. A termelési alapokat azonban a következő gazdálkodási évre biztosítani tudjuk...

Ahhoz azonban, hogy a tsz a terveket teljesítse, szükséges lenne az igéretek beváltása. Május elején ugyanis nagyon nehéz körülmények közé kerültünk. Az előlegként nyújtott 250.000 forintos állami támogatás fel nem használt részét a napokban zárolták." (Népszabadság, 1964. május 13.)

NEM KEVÉSBÉ SZOMORÚ HELYZETROL számol be a bátaszéki Buzakalász Tsz elnöke :

"Sajnos, — írja, — *évről-évre visszatérő problémánk a takarmányhiány. A mostani állatállomány ellátásához is mintegy 40 vagonnal több takarmányra van szükség annál, amivel szövetkezetünk rendelkezik. Igaz ugyan, hogy kaptunk takarmánykölcsönt, de azt vissza kell adni, s így minden esztendőben ugyanaz a helyzet áll elő. Nehezíti a gondunkat, hogy a kölcsönre nem számíthatunk biztosan, rendszerint későn jutunk hozzá, ami akadályozza a folyamatos, szakszerű takarmányozást, ez pedig károsan hat a sertések súlygyarapodására. Erőnkhöz mérten mi is veszünk takarmányt, bár meglehetősen drága és emiatt lényegesen növekszik a hízlalási költség. Ráadásul az sem biztos, hogy mindig tudunk vásárolni, amikor kellene."* S a bátaszéki elnök megjegyzi : *"Arról, hogy az abraktakarmányt termő területünket növeljük, tudomásunk szerint nem lehet szó a legközelebbi években, ilyen módon tehát nem várható szövetkezetünkben a hiány megszüntetése."*

A "kivételesen" rosszul működő tsz-ek panaszaiból valami általánosság is levonható, nevezetesen az, hogy a tsz-ek terveit kivülről diktálják, a tagság nem önként választotta a "felemelkedés útját". Mindez azonban könnyen vonatkoztatható lehetne csupán egyes kivételekre. Am a magyarországi sajtó jó néhány cikke arra is következtetni enged, hogy a kór általános, nem egyes tsz-ek maradtak el, nem az egész mezőgazdaság.

Így például kiderül, hogy Tolna megye területén a bajok általánosak. *"A termelőszövetkezeti közös állatállomány fejlesztésének és a hízlalási tervek teljesítésének egyik nehéz akadáya, hogy kevés a nagyüzemi férőhely* — írja a megye pártbizottságának első titkára. — *A tsz-ek teheneinek 30 százalékát szükségférőhelyeken és növendékmarha-istállókban tartják. Sertésfiaztató és hízlalda is jóval kevesebb van, mint amennyi a tenyésztési és hízlalási tervek megvalósításához kellene. Mindehhez járul még a számottevő abrakhiány, ami a járás tsz-einek többségében súlyos gond."*

HIBA VAN a nyírségi dohány körül is. *"A pajtavázakhoz* — írja a Népszabadság május 26-i számában — *40 ezer köbméter gömbfára van szükség, több mint hatezer köbméter fa kell az oldaldeszkákhoz és a hézaglécekhez... Az ütemtervek szerint már a Nyiregyházi Erdőgazdaság telepein kellene lennie a faanyag kilencven százalékának, hogy méretre összeépíthető garnitúrákká dolgozzák fel, s hogy ezután az építkezések színhelyére szállítsák. De még csak a faanyag ötven százaléka érkezett meg, noha nagy részét még a téli hónapokban kitermelték az erdőkben".*

Nem bíztatóbb a helyzetjelentés a gépállomásokról sem.

"Panaszkodnak a gépállomások, a gépjavító állomások vezetői, a szövetkezetek szakemberei : még mindig nem tudtak rendbe tenni valamennyi betakarító gépet, sok kombájnt, szállító járművet nem tudtak kijavítani, nem szerelhettek még össze, mert nincs néhány típushoz elegendő, megfelelő alkatrész... Csaknem minden megyében található 20-30 olyan kombájn, melyet alkatrészhiány miatt nem tudnak összeszerelni."

S amint az aratás közeledik, úgy bukkannak elő egyre nagyobb számban a mulasztások.

"A szövetkezetekben állandóan építkezünk — írja június 17-én a Magyar Nemzet vezércikkírója. — *Természetesen magtárak is épültek és épülnek, úgy tűnt, mintha ez a gond jobban szorítana. Pedig ha jól megnézzük, másfél évtized alatt milliárdokra rúg a kár, ami a megtermelt javak hiányos vagy éppen vétkes könnyelműségből végzett raktározásából a parasztokat és a népgazdaságot érte. S ez a kár a termelési színvonal, az átlagtermések növekedésének arányában évről évre szaporodni, duzzadni fog, mindaddig, amíg mezőgazdasági építkezési — nem is beruházási, hanem építkezési kapacitásunk el nem éri a kiegyenlítődés mértékét, s hol vagyunk még ettől?!"*

A Népszabadság július 16-án ugyancsak az aratási előkészületek hiányosságairól szól be :

"Mindenki elismeri : igen fontos, hogy megfelelően kijavított gépek, gondosan előkészített szállítóeszközök lássanak munkához a gabonatáblákban. Az is lényeges, hogy minden ember tudja jó előre, mi lesz a feladata aratáskor. De mindemellett nem szabad megfeledkezni a ma még kevésbé fontosnak tűnő eszközök előteremtéséről sem. Pedig jó néhány szövetkezeti gazdaságban még ma sem gondoltak arra például, hogy a kézi kaszásoknak lesz-e elegendő kasza, kaszakő és kaszatokmány, kaszaverő kalapács és üllő, a marokszedőknek — ha azon a vidéken szokásos — sarló. Az aratógépek is csak akkor tudnak dolgozni, ha van elegendő aratógépfonal, a szalmabálázáshoz is nélkülözhetetlen a bálakötöző fonal. Minderről bizony még az aratás előtti tanácskozásokon is megfeledkeztek, és jó néhány járási tanács mezőgazdasági osztálya még annyit sem tett, hogy megnézze, vajon kapható-e mindez a járásban".

CSUPA BAJ, egyes "elszigetelt" tsz-ekben, egyes vidékeken, megyékben, gazdasági szektorokban — úgy rémlik, mégis a magyar mezőgazdaság általános válságáról van szó.

De mégsem. Mert e meggyőző hiradások után következik a konklúzió.

"Hont Jánosnak, a miniszter első helyettesének bevezetője után Keserű János miniszterhelyettes tartott előadást. A többi között elmondotta, hogy a tavaszi vetést... az idén gyorsabban végezték el mezőgazdasági üzemeink... A tavaszi felmérés alapján őszi gabonavetéseink is lényegesen jobbak, mint egy esztendeje." S Dobi István : *"A szövetkezetekben hiánytalanul elvégezték az őszi mélyszántást, idejében, gondosan elvetettek... A teremelőszövetkezeti vezetők és tagok eddig minden tőlük telhetőt megtettek az idei jobb termés érdekében. A szövetkezetek szilárdsága, a többségükben kialakult jó szellem biztosíték arra, hogy ezután is lelkiismeretesen dolgoznak."*

Furcsa, furcsa... Az olvasó egyre inkább gyanít valamit. S arra a viccre gondol, amit nemrég hallott : a magyar mezőgazdaság eredményességének négy objektív akadálya van. A tavasz, nyár, ősz és tél.

S azt is hozzáteszi : úgy látszik, van egy ötödik objektív akadály is. Nem szükségképp változtathatatlan.

Az aratás befejeződött. Eredményéről újabb ellentmondásos beszámolók várhatók.

U. A.

A NYUGATON ÉLŐ magyar történészek a németországi Marienbergben 1964. július 10 és 11-én rendezték meg első konferenciájukat. A bevezető előadást Dr. Gogolák Lajos, a Bécsi Egyetem tanára tartotta. A konferencia a többi között a hazai történelemtudomány és kutatás jelenlegi helyzetével, az 1965-ben Bécsben sorra kerülő történészkongresszus programjával és az emigrációban élő magyar történészek problémáival foglalkozott.

*

KÖNYVES KÁLMÁN SÍRJÁT fedezte fel egy zárai apácakolostorban Dr. Viktor Novak belgrádi egyetemi tanár. A kolostor apátnője a király szerelme volt és állítólag ő temette el. Megtalálták levelezésüket is, amelyet a királysír felfedezésének ismertetésével együtt a közeljövőben nyilvánosságra hoznak.

GARA LÁSZLÓ

A LEGRÉGIBB MAG

AZ EGÉSZ egy ártatlan előadással indult. Az elmúlt hetekben a belgiumi Louvainben jártam : egy ottani diákkörben beszéltem aktuális irodalmi kérdésekről. Talán egy parányi lámpalázzal, mert az járt a fejemben, hogy itt, ezen az ősrégi katolikus egyetemen, az 1425-ben már álló boltívek alatt tanított később rotterdami Erasmus és Jansen, Ypres püspöke, a jansenizmus atyja; itt boncolt először a nagy Veselius. Amikor, azt nem hiszem túlságosan érdekfeszítő előadásomat befejeztem, nem gondoltam arra, milyen izgalmas kultúrhistóriai kalandregény kellős közepébe csöppentem. Még akkor se neszeltem semmit, amikor Muzslay páter barátom, a Louvaini Egyetem jeles professzora felhívta figyelmemet a könyvtárukban őrzött *Ó-Magyar Mária Siralom* legújabb viszontagságaira.

Jól ismertem, persze, az első fennmaradt magyar vers szövegét, hisz néhány évvel ezelőtt Lucien Feuillade a kitűnő költő nem kevés időt áldozott társaságomban arra, hogy a *Seuil* kiadásában megjelent Magyar Költők francia nyelvű Antológiájában átnyújthassuk ennek átköltését a külföldi olvasóknak. Nemcsak a közismert sorokat tudtam betéve :

Világ világa,
Virágnak virága,
Keserűen kinzatol,
Vasszegekkel veretül, —

Tudtam azt is, hogy ez a 37 soros és 132 szóból álló költemény a legrégibb magyar és egyszersmind a legrégibb finn-ugor igazi költői nyelvemlék ; hogy miként Szabolcsi Bence kimutatta — amennyiben a Halotti Beszéd lényegében már szabad versnek tekinthető — ez az első kötött formájú költemény, amelyet hajdan valószínűleg énekeltek, s noha nem liturgikus használatra készült, feltehetően Nagyböjt idején csendült fel a régholt magyarok, talán beginák ajkán ezelőtt hatszáz vagy hétszáz esztendővel. A dallamot is ismerjük.

Érthető tehát, milyen nagy örömmel fogadtam Muzslay professzor nagylelkű ajánlatát, hogy engedélyt próbál szerezni számomra s kíséretében megtekinthetem a felbecsülhetetlen értékű relikviát.

A KALAND voltaképpen ekkor kezdődött Az engedélyt ugyanis, hogy az Ó-Magyar Mária Siralmat láthassam, jeles és befolyásos kalauzom közbenjárása ellenére egyszerűen megtagadták.

Nem értettem miről van szó. Hisz pár évvel ezelőtt Cs. Szabó László még ezeket a sorokat írhatta le éppen az Antológia előszavában : *"Valamikor Louvainben járva, gondoltam, hogy föl kellene lapozni egyik legrégibb versünk, a Mária Siralom eredeti szövegét, amelyet ott őriznek. Segítség nélkül jó időbe telt, amíg rábukkantam a versre egy kegyes tartalmú nyolcadrét könyvecske vegyes latin írásrétegei között. Úgy megbújt, mint egy félig elfödött arcú magyar apácanövendék valamelyik nyugati kolostortemplom karzatán. Barbár szavaival a siralom szinte észrevétlenül elvegyült Európa uralkodó keresztény nyelvében."*

Mi történt azóta ? Miért e féltő óvatosság ?

Ajánlólevelet szereztem egy neves belga személyiségtől, az sem használt ; azt a választ kaptam : a könyvet pecsét alatt tartják. Ekkor már gyökeret vert bennem a buzgalom ; nem lankadtam. Még két ízben utaztam Louvainbe, írást kértem egy francia folyóirattól, elküldtem a *Seuil* kiadásában megjelent Magyar Költők Antológiájának egy példányát az egyetem nagytekintélyű rektorának ; hivatkoztam műfordítói tevékenységemre s így azután remélhettem, hogy megkapom az engedélyt. Ismét elutaztam Louvainbe. Nem tévedtem. Az engedély tényleg ott várt.

Addigra — főként Muzslay professzor tájékoztatása alapján, aki kiváltságos helyzeténél fogva bizonyos szempontból az Ó-Magyar Mária Siralom "koronaőre" — de némiképp a magam utánjárására is támaszkodva, már tudtam egyet-mást az első magyar vers hányatott sorsáról s számos rejtélyre kezdett világosság derengeni előttem.

A BECSES KÖLTEMÉNY, mint ismeretes, Geoffroi de Breteuil, a párizsi Saint Victor apátság subpriorja († 1196) "Planctus"-ának művészi átköltése. Rövidebb, mint a latin eredeti, más rímelést alkalmaz, kerüli a mellékmondatokat : egyszóval rendkívül szabad, de annál művészibb tolmácsolása a deák nyelvű versnek. A műnek, miként azt Kardos Tibor megállapítja : *"formája nagyrészt hatos és hetes trochaikus sor, nem más, mint a híres goliardikus verssor osztódása, mindennemű egyházi szerzemény leggyakoribb formája."* Magát a kódexet, amely az Ó-Magyar Mária Siralmon kívül latin prédikációvázlatokat, a hét egyes napjaira szóló jegyzeteket, legendákat, példabeszédeket, himnuszokat, elmélkedéseket, magyarázatokat és teológiai fejtegetéseket is tartalmaz, egy Jacques Rosenthal nevű müncheni antikvárius vásárolta meg 1910-ben Toscanában, ahol akkortájt felbukkant.

Hol hányódott addig a kódex, amelyről azóta — több, mint félévszázad után — szorgalmas német és főleg magyar tudósok oly sok mindent kiderítettek, de amely még mindig annyi titkot rejteget ? Milyen csodák kísérték útján s óvták meg a gyakorta fenyegető enyészettől ?

A tudós magyar buvárkodóknak annyit mindenesetre sikerült megállapítaniok, hogy az Ó-Magyar Mária Siralom lejegyzésének ideje valószínűleg 1280 és 1310 közti időre tehető. Ez a megállapítás azonban, mint a továbbiakban látni fogjuk, talán nem teljesen pontos. A kézírások arról tanúskodnak, hogy a kódex latin szövegét három — bizonyára felső-itáliai — szkriptor másolta le, ezenkívül három magyar származású írástudó jegyzetei is szerepelnek a könyvben. Az ő kézírásukat több helyen a latin szövegben is megtaláljuk, de homály fedi az írások születésének pontos dátumát.

AMILYEN TITOKZATOSAK az Ó-Magyar Mária Siralom születésének körülményei és időpontja, — amelyre vonatkozólag az 1391-ben Rómában szignált, s a kódex belső borítólapját képező közjegyzői okirat-töredék sem nyújt semmiféle támpontot, — ugyanolyan kalandos a kötet sorsa is. Semmi utalás nincsen a könyvben annak hajdani tulajdonosaira, akik között magyarok is lehettek, mert bejegyzéseket egy ilyen értékes kódexbe aligha tehettek idegen kezek.

Az Ó-Magyar Mária Siralom ismeretes jelenkori története a következő : Nem sokkal az első világháború kitörése után a németek lerohanták Belgiumot. Hanyagságból, — egy eldobott cigaretta miatt ? — vagy esetleg bosszúból, mert a városka határán orvlövészeket jeleztek, 1914. augusztus 25-én tűz ütött ki a Louvaini Könyvtárnak istálló céljaira (!) elrekvirált földszintjén. A tűz gyorsan terjedt, s az épület órák alatt leégett, elpusztítva a felbecsülhetetlen értékű könyvtárat. A világszerte támadt felháborodás következtében végül is a németek a versailles-i békeszerződés 247-ik cikkelyében írásban kötelezték magukat, hogy *"Németország magára vállalja, hogy a Louvaini Egyetemnek a Jóvátételi Bizottság kérésétől számított három hónapon belül rendelkezésére bocsát olyan kéziratokat... amelyek számban és értékben megfelelnek a németek által felgyújtott Louvaini Könyvtár hajdani műértékeinek"*.

Ekkor vásárolta meg a német Jóvátételi Bizottság az Ó-Magyar Mária Siralmat tartalmazó kódexet a már említett Jacques Rosenthal antikváriustól, 1922. áprilisában.

Az első magyar vers felfedezése

ANNYI HÁNYÓDÁS UTÁN talán ez volt az első szerencsés fordulat a könyv megpróbáltatásokkal teli történetében. A kódex végre jó kezekbe került : az összegyűjtött anyag lajstromba vételével Georg Leidinger egyetemi tanárt, a Müncheni Állami Könyvtár kézirattárának igazgatóját bízták meg, aki észrevette, hogy a latin kötetben rejtélyes idegen nyelvű szövegek találhatók. Segítségül hívta a sok nyelven beszélő Franz Babinger würzburgi, majd később berlini egyetemi magántanárt, aki miután felismerte, hogy a kézirat részben magyar, értesítette Gragger Róbertet, a Berlini Egyetem tanárát, a Collegium Hungaricum igazgatóját.

1923. január 30-án jutott a "szenzáció" a nagyközönség tudomására : Gragger Róbert és Jakubovich Emil tette közzé, illetve nyilatkozott róla a *Nemzeti Újságban* és a *Magyar Nyelvben*. Ekkor azonban a kódex már a Louvaini Könyvtár tulajdona volt, hogy sorsa összeolvadjon annak történetével.

De a megpróbáltatások sora nemhogy véget ért volna — inkább akkor kezdődött.

A fölégetett híres könyvtár újjáépítésére nemzetközi gyűjtés indult. Bár a weimari köztársaság, sőt az utóbb egyre inkább nacionalizálódó Németország, mi több, maga Hitler sem szüntette be a jóvátétel fizetését a louvaini tűzvészért, (jóllehet 1933-ban minden más külföldi követelést zárolt, — a versailles-i szerződésnek csak ezt az egyetlen pontját respektálta), — a könyvtár felépítésének anyagi támogatásában az Egyesült Államok vezetett. A louvaini egyetemi tanács tehát — udvariasságból ? hálából ? — úgy határozott, hogy az építkezést egy Warren nevű amerikai mérnökre bízza. A könyvtár 1928-ban készült el. A felavatási ünnepségen Warren mérnök azzal lepte meg a belga egyetemet, hogy egy emléktáblával állt elő, amelyen mindössze ez volt :

Furore teutonico diruta
dono americano restituta

Vagyis : a teuton düh lerombolta, az amerikai adomány újjáépítette.

Ez a szöveg nagy vihart vert fel. Mgr. Ladeuse, az egyetem akkori rektora, arra való hivatkozással, hogy nem minden német barbár és hogy a Louvaini Egyetemnek is volt jónéhány kitűnő német származású tanára és sok német diákja is, tiltakozott a tábla elhelyezése ellen. A belga közvélemény egy része viszont a "német barbarizmust" még emlékezetében őrizve, a tábla elhelyezését követelte. Végül is a bölcs rektor győzött : a táblát nem erősítették az épület falára és a louvaini Városháza pincéjébe került.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ SORÁN, 1940. május tizedikén a németek újból lerohanták Belgiumot. Louvain május 16-án került a hódítók birtokába. A kódex létét, úgy tűnt, újabb — talán születése óta a legsúlyosabb — veszedelem fenyegette.

A város elfoglalása előtti estén ugyanis négy kilométerre Louvain határától, egy német tüzérségi üteg állt csatarendbe. Parancsnoka, — a náci felsőbbrendűség bajnoka, — aki hallott valamit harangozni a pincébe került "teuton dühöt" elmarasztaló szövegről — eleget írt róla a világsajtó ! — magához rendelte a község földmérőjét és felszólította, jelölje meg, melyik a több torony közül a könyvtáré, mivel el akarja távolítani a "provokáló" emléktáblát. A derék földmérő hiába próbálta megmagyarázni, hogy ilyen emléktábla nincs a könyvtár falán, a parancsnok ékes katonai nyelven elhallgattatta.

Kísérteties, szürrealista jelenetek játszódtak le ezután. Amikor a németek másnap bevonultak a csaknem üresen maradt Louvainbe, a könyvtár, egy, az éjjel kilőtt löveg becsapódása után lassan szenesedni kezdett, anélkül, hogy ezúttal lángoló tűzvész harapózott volna el benne. Az üveg padlás valósággal megolvadt s izzó anyag lassan lecsöpögött az alsó emeletekre egészen a "tűzmentes" pincéig, sok-sok ezer értékes kötetet elenyésztve, miközben a épületet katonák gyűrűje zárta körül.

Ami ezután következett, az a groteszk egyben a titok határát surolja. A könyvtárban talált külföldi fém-könyvtartályok következtében — de lehet, hogy tudatosan megtévesztő szándékkal — a náci propaganda elhíresztelte, hogy e tartályok angolok, (valójában japánok voltak), és a épületet ördögi furfanggal az angolok gyújtották fel, hogy a gyanút a németekre terelje ; a tartályokban — szerintük — benzin volt. Tiltakozásul a "brit barbarizmus" ellen, hamarosan nagygyűlést is összehívtak a főtéren, ahol maga Göbbels szónokolt ahol felcsendült a lelkes *"Wir fahren gegen Engeland"* — mintegy Európa kultúrkincseinek védelmében !

MI LETT EKÖZBEN az Ó-Magyar Mária Siralom sorsa ?

"Szerencsés gondatlanságból" — mikén Muzslay professzor mondja — a kódex épen maradt. Ennek oka az volt, hogy nem "tűzmentes" pincék páncélszekrényeibe helyezték el, ahol a többi értékes könyvvel és pótolhatatlan kézirattal együtt elpusztulvolna, hanem az első emeleti kis faajtóval álcázott páncélszekrényben maradt, szemben a mosdóval.

A csodálatos kódex tehát újra megmenekült. A németek által elrendelt és szakemberekkel lefolytatott vizsgálat eredményét –

NYÉKI LAJOS

AZ

Az író éppen nem írt, hanem gyérülő hajtincseit kenegette egy sárgás folyadékkal, amelynek szaga a majmok vizeletére emlékeztetett. Minden héten háromszor fél órát szánt ennek a műveletnek, pontosan ügyelve, hogy egy vesszőt se vétsen el a flakonra ragasztott utasításból : „Használat előtt felrázandó..." Természetesen. Talán nem is azért, hogy az anyag részecskéi jobban eloszoljanak, hanem inkább ősi mágiák korcs hagyományaként : hogy a kézből sugárzó titkos energiák felfokozzák a szúrósszagú szeszben szunnyadó jótékony elveket... Egy pillanatra az is átvillant agyán : nem lenne-e jobb holdfénynél végezni az egészet ?

Miközben koponyáját dörzsölgette a megszabott ütemben és irányban, elfogódottan gondolt az ősök ezernyi tudományára, amelyet nagyképűen „babona", „hülyeség" szavakkal intéz el a hitetlen, képzelő erejétől megfosztott utókor.

Az *utókor* szó kapóra jött, hogy gondolatait magasabb szellemi régiókba emelje, mondhatnók : a mindennapi gondok, ügyek, foglalatosságok létsíkjáról valódi lételemébe szárnyalhasson, készülő regényére függesztvén introspektív pillantásait.

S mint ahogy ez igen gyakori, főleg irodalmi művekben, eme belső tudattartam-változás automatikusan külső kifejezést is nyert : a busa szemöldökök táncolni kezdtek a szappanfoltok-pettyezte borotválkozó-tükörben... Mert félreértés ne essék : az író határozottan szőrzékeny természet volt, igen fejlett másodlagos nemi ismérveknek örvendett. Szemöldöke busább volt az átlagemberénél. Az orrából kilógó szőrpamacsok meg már a nevetségesség határát súrolták volna, ha magának az orrnak gótikus ívelése, a mű- és egyéb élvezetekben való jártasságról árulkodó remegő cimpák nem kölcsönöztek volna ezeknek a szőröknek valami mélyebb értelmet, mondjuk ki nyíltan : sajátos funkcionális szépséget...

Az író tetszett magának. Sárgás arcának vonalait firtatva, húsos ajkát nedvezve, halántékát simogatva mindig elégedettséggel fedezte fel magán, — a tükörből diszkrét figyelmet árasztó tekintetében annak a sokszor nehezen megfogalmazható valaminek megnyilvánulásait, melyet általában „intellektuális vonzerőnek" szokás nevezni, s amelyet másokon olyan hiába keres az ember...

Mélyebb tudatában talán ennek az átható szagú folyadéknak használatára sem az a szándék késztette, hogy hajszálai hulltát megakadályozza, bár őszintén sajnálkozott a természet művészetellenes ostobaságán, amely — foglalkozásukra, mi több : hivatásukra való tekintet nélkül — tar koponyát mérh
Nem, a hajsz
volt, hogy h
órával meg
kozásra szá
pettyes tükör

Elégedet
mint n
hibát fedeze
egy megható
Ilyenek köré
legendák, an
vallomásai, e
amelyet úgy
kielégítetlen
rák szimatáv
a nagy műve
nyomozó filo

Megértést
iránt a népsé
élniök kell
lakmározása
Igaz, de aki

TŰZ TAMÁS

Az él

Ceruzavázlatszerű tiszta pilla
a számmal bélyegzett utcák
sárkányok terítettek elénk tü
hol a hinták visszatértek az
névtelen mezők istenítélete e
gyermekeink előnkbe öreged
tenyerük közepéről ellibbent
élettelen haláltalan
jaj akinek még á
vizbe

a limbusban csak egyszer já
belű-citrom-hangulatunk azó
alatt mit félig tüzesen hagy
belebújni a legendába keresz
vízmosások hig aranyát a pe
kígyókanyarát a távoli völgy
sét s alázizegését a sárga pi
szemünk az ég felhőpacáin
ébrenlét tetőin búgnak a ké
és a mennynek a szférákon

AR VERS REGÉNYE

a nagyhangú "leleplezések" után — sose hozták nyilvánosságra. Mi több : a német birodalmi biztos azonnal hatszázezer márkát ajánlott fel a könyvtár újjáépítésére, ami el is kezdődött, de "építőanyaghiány miatt" nem folytatódott sokáig.

Az Ó-Magyar Mária Siralom ottmaradt Louvainben .Értéke már születésekor több száz hold föld árának felelt meg, s ma már pénzben alig kifejezhető.

Mindezt már Muzslay professzortól tudtam, mikor másodszor Louvainben jártam. Arra azonban még ekkor sem számítottam, hogy ennyi izgató titok derengjen fel előttem. A féltő óvatosság okait pedig — kódexunk hányatott sorsának ismeretében sem — tartottam kellőképpen indokoltnak.

Interjú a történelemmel

OTT FEKÜDT hát a kódex előttem. Kis könyv, nem nagyobb méretű, mint a mostanában divatba jött zsebkönyvek egyik-másik vaskosabb kötete, rózsaszín bőrkötésén látszanak az egykori díszek és kapcsok nyomai. Amint kézbe vettem, ujjaim kitapintották a maroquin mögött búvó deszkatáblát. Ugyanolyan volt, mint amilyennek számosan leírták. Bevallom, mélységes megrendüléssel tekintettem rá : több mint hatszáz év magyar történelme ködlött fel előttem.

Mennyi munka, milyen temérdek szorgalom és iparkodás gyűlt meg ebben a kódexben ! Hány év kellett pusztán ahhoz, hogy finom metszésű kék vagy piros iniciáléit, gyöngyszem betűit serény szkriptorok leírják ! Milyen leleményre volt szükség, hogy a magyar szövegben egy még zabolátlan nyelvet eredeti helyesírással megfékezzenek és hogy — másutt — néha nem teljes sikerrel — utánozni próbálják a latin nyelvben pallérozott olasz domonkosok betűvetését !

Fellapoztam az Ó-Magyar Mária Siralmat a kódex 134-ik lapjának hátán. A kéthasábos szöveg baloldali része alig olvasható : fényes, talán kidörzsölt szöveg. Kinek a tulajdonában lehetett ez a hatalmas érték ? Ki akarhatta eltörölni — mint ezt egyes magyar tudósok feltételezik — a számára idegen, barbár szöveget ? S ki írhatta le a latin elmélkedések és teológiai fejtegetések közé ? Talán egy híres magyar főpap ? Ugyanaz vagy ugyanazok vajon, akik a kódex négy magyar nyelvű glosszáját ide jegyezték? Talán egy régholt mecénás, aki maga is költő volt ? Mindenesetre az akkori magyar tulajdonosok. De mikor és hol ?

S mi történt a könyv több mint hatszáz éves bujdosása alatt ? Hogy bukkant fel a kódex Toscanában, 1910 körül ? Volt-e Magyarországon egyáltalán s ha igen, mikor ? A török elől menekítették — vagy még előbb ? Kinek — avagy kiknek — a könyvtárát ékítette ennyi század folyamán ? S vajon a korai magyar szellemi bontakozás első terméke volt-e, vagy talán — s a költemény érett művészete emellett szól — betetőzött egy számos előzmény előkészítette virágzást ?

Körüldongtak a titkok, a középkori Magyarország a mai napig megfejtetlen titkai. S ekkor — amint épp továbblapozni készültem — megdermedt a kezem. Muzslay professzor figyelmeztetett : *a 135-ik lap hiányzik.*

Kitépték. Amint az ennek megfeleő 125. számú lapot is.

NEM AKARTAM HINNI a szememnek. Forgattam a kis nyolcadrét könyvet, próbáltam szavait kisilabizálni. Megtudtam Muzslay professzortól, hogy legalábbis az egyik szkriptor dunántúli lehetett, az egyik glossza tájszólásra valló formájából lehet erre következtetni; figyelemmel végigallgattam fejtegetéseit a könyvkötő néhány évtizeddel később végzett kissé "nagyvonalú" munkájáról, aki levágta a kódex szélét, a glosszákba belehasítva ; értesültem róla, hogy a magyar szkriptor valószínűleg kilenc szótagot — a zene dallamából következtetve — kihagyott. Ám közben egyre az járt az eszemben : hova tűnhetett a 135-ik lap ? Ki téphette ki ? Talán ugyanaz a feltehetőleg olasz kódextulajdonos, aki egy időben az Ó-Magyar Mária Siralom szövegét megpróbálta kidörzsölni ? Egy itáliai pap, aki attól tartott, hogy a kegyes szövegek közé profán mű keveredett ?

Mert hátha ez a hiányzó lap az Ó-Magyar Mária Siralom folytatását tartalmazta ? Egy, a magyar irodalom számára felbecsülhetetlen értékű verset ? Rendkívüli híradást a múltból ?

Ekkor határoztam el, hogy ezt a cikket felelősségteljes felszólításként a Nyugat-Európában — s kiváltképp Olaszországban — élő emigráció lelkes kutatóihoz címezve, — de nem utolsó sorban a helyszínen dolgozó Muzslay professzorhoz adresszálva, aki erről a témáról most izgalmas monográfiát ír, — megjelentetem. Az a meggyőződés ért meg bennem, hogy ők valamennyien rengeteget tehetnének egy olyan egyetemes magyar ügy érdekében, amely nemzeti irodalmunk számos titkát megoldhatja. Ki tudja, nem derülhetne-e ki, milyen viszontagságokon ment át az első magyar vers, amíg Toscanába, illetve a Louvaini Könyvtárba került ; mi történt a kódexszel leírásától 1391-ig, valamint 1391 és 1910 között. És akkor talán a hiányzó 135-ik lap is előkerülhetne ? Hasonlóképpen, mint a három magyar königsbergi nyelvemlék, amely szintén a török háborúk folytán kallódott évszázadokig.

VÉGÜL még egy kérdés : Muzslay professzor szerint nem lehetetlen, hogy a Mária Siralom két-három évtizeddel feltételezett születése előtt íródott le. Erre a hipotézisre egy-két jel vall is. Többek közt az, hogy bár magyarországi Szent Erzsébetről elmélkedés szerepel a kódex latin nyelvű részében, a feltehetőleg magyar szerzetes szerző nem tesz célzást arra, hogy őt szentté avatták. Pedig egyházi embernek tudomása kellett hogy legyen erről. Másrészről magyarországi filológusok úgy vélik, hogy a magyar szöveg írása feltehetőleg a IV. László (1262-1290), esetleg III. Endre (1290-1301) alatti betűvetésről tanúskodik. A magyar szkriptorok szerintük nem lehettek egészen fiatal emberek, valószínűleg már hosszú évek óta tartózkodtak Olaszországban. De ha megvizsgáljuk a feltevést, hogy a szöveg korábban — talán húsz-harminc évvel azelőtt — íródott, mint gondolják, akkor az sem kizárt, hogy leírói, éppen ellenkezőleg, fiatal emberek voltak és friss olaszországi lakosok. Mindenesetre nagyobb figyelemmel lehetne tanulmányozni a kódex latin nyelvű, aránylag kevésbé átvizsgált részeit, mint a már sokat elemzett magyar nyelvűeket.

Egy jelenkori rejtélyre is fény derül

A KÓDEXET tehát azzal a feltett szándékkal adtam át a gondnoknak s néztem végig, hogyan helyezi azt vissza az általuk *banque*-nak nevezett páncélszekrénybe, hogy ezt a felhívást megírom. A könyvtárból távozva azonban egy kérdés még mindig válaszolatlan maradt számomra : miért őrzik ilyen féltő gonddal a kötetet ? S mi tagadás, az is fölvetődött bennem : bármennyire nevezetes hagyományú egyetem működik is Louvainben, vajon a világhírű belga könyvtár-e a legmegfelelőbb hely, ahol *az első magyar verset* óvhatják ?

Sok kétségem eloszlott, miután elolvastam azt az érdekes levélváltást, amely — közvetve — Muzslay István és Bárczi Géza professzor között folyt le, s amelyet a Budapesten megjelenő *Vigilia* 1964. márciusi számában kivonatosan közölt.

A tudományos jellegű vita azzal indult, hogy Bárczi professzor nagyérdekű könyvéről, "A magyar nyelv életrajzá"-ról 1963. szeptemberében ismertetés jelent meg az *Új Ember*-ben s a recenzens kitért a könyvnek arra a riportszerű részére, amelyben a budapesti professzor leírja 1947-ben Louvainben tett látogatását. Bárczi professzor, miután azt állította, hogy a hitleri hatóságok csak véletlenül nem hurcolták el a becses emléket Németországba, hozzáfűzte : 1947-ben alkalom nyílt volna a kódexnek csere útján való megszerzésére, *"a lehetőség azonban magyar részről elkövetett ügyetlenségek miatt meghiúsult. Jelenleg a könyvtár vezetősége nem hajlandó a kódextől megválni"*. Ugyanerről a kérdésről Bárczi a Magyar Nyelv 1964. márciusi számában is nyilatkozik. *"Ma is élénken előttem áll az a jelenet, — írja, — amikor a vicerektor úr irodájában a kódexszel a kezemben megkérdeztem Monseigneur Litt-től, nem volnának-e hajlandók a kódexet eladni Magyarországnak ? Ezt a kérdést minden hivatalos felhatalmazás nélkül, mint magánember tettem föl. A vicerektor úr azt felelte, hogy eladásról szó sem lehet, ellenben ha tudunk neki olyasmit ajánlani, ami számukra a kódexnél jóval értékesebb, akkor ő úgy véli, hogy lehetne a dologról beszélni, ez azonban egyáltalán nem függ tőle, sőt ebbe nemigen szólhat bele, erről csak az egyetem tanácsa vagy a könyvtár vezetősége (ma már nem emlékszem, melyik) hivatott dönteni. Ebből én arra következtettem, hogy a dolog nem reménytelen (s ma is azt hiszem, nem lett volna reménytelen); tájékoztattam az ügyről a Széchenyi Könyvtár akkori igazgatóját, aki a dolog iránt lelkes érdeklődést mutatott, és meg is ígérte, hogy haladéktalanul megteszi a szükséges lépéseket. Ezzel az ügy kikerült volna az én kezemből, s ezután már csak a belőle fakadó érzékeny kellemetlenségeket élveztem. Hogy milyen súlyos hibák történtek, és milyen kellemetlen helyzetbe sodortak engem, arról ma már nem érdemes beszélni."*

NEM BOLYGATOM most azt, hogy a "súlyos hibákról" érdemes-e beszélni vagy nem, — beérem azzal, hogy a magyar hatóságok "ügyetlensége" folytán, egyelőre úgy látszik : hosszú időre — vagy végképpen — jóvátehetetlen károsodás érte az országot. Muzslay professzor utolsó, eddig még meg nem jelent levele ezt csak még jobban megerősíti. Ebben a levélben azt írja, hogy történelmi pontatlanság volna azt állítani, mintha a németek a kódexet el akarták volna "hurcolni". Nem azért persze, mintha a németek soha senkit vagy semmit nem hurcoltak volna el, hanem mert az adott körülmények között inkább menteni akarták, ami a tűzkár után megmenthető volt, elsősorban saját bemocskolt becsületüket a művelt világ közvéleménye előtt. Felszólították ugyanis a rektort, hogy a 800.000 kötetes könyvtárból megmaradt 12.000 könyvet és 12 értékes kéziratot, (köztük a mi kódexünket), szállíttassa el ; ezek a könyvek a háborút az Amerikai Kollégium üresen maradt épületében vészelték át egészen 1946-ig. Bárczi professzor ide vonatkozó értesülései csak másod-, illetve harmadkézből származhattak. *"De legsajnálatosabb talán az, — írja —, hogy Bárczi professzor 1947-ben tett jóakaratú, de tisztán magánjellegű kezdeményezését nem követte azonnal hivatalos lépés az illetékesek részéről."* Közvetlenül a háború utáni első években ugyanis, amikor az egyetemi tanács és a könyvtár vezetősége a háború alatt elpusztult kéziratgyűjtemény pótlására törekedett, valószínű, inkább hajlandó lett volna arra, hogy *számára* sokkal értékesebb más kéziratok ellenében cserébe bocsájtsa a magyar nemzet számára felbecsülhetetlen értéket jelentő kódexet, mint 1955. decemberében, amikor az első hivatalos lépés végre megtörtént. Hogy milyen mellékzörejekkel, arról talán most ne beszéljünk.

Az Ó-Magyar Mária Siralom tehát kínos mulasztás következtében nincs ma Magyarországon. Ám e fájdalmas felismerés szorosan összefügg azzal a látszólag aggályos óvatossággal is, amely Louvainben néhány év óta a kódex sorsát övezi.

AZ ELSŐ MAGYAR VERS olvashatósága ugyanis, mint már említettük, romlik. Az 1923-ban készült első fényképek még sokkal világosabb szöveget ábrázolnak, mint a legújabb, Muzslay professzor által eszközölt fényképmásolat ; olyannyira, hogy a könyvtár vezetősége el is határozta, hogy a rendkívül kényes szöveget többé nem engedi fényképezni, mert az ultraviolett sugarak még jobban megrongálják az írást. A magyar szöveg bizonyos idő múltán **res**taurálásra is szorulhat. Ugyanakkor azonban — 1955 óta — egyre nagyobb számban jelentkeznek a könyvtárban magyar turisták, sőt magukat tudósoknak mondó ál-turisták is, akik azzal az igénnyel állnak elő, hogy láthassák, megfoghassák, megsimogathassák a rendkívüli műértéket. A kódex megvételére, illetve kicserélésére is történtek naiv, ügyetlen próbálkozások. Elég talán annyi, amennyit Muzslay professzor, nem is annyira erre vonatkozólag leszögezett: *"Ami a kódex megszerzésére irányuló kísérleteket illeti, nem bocsájtkozhatok részletekbe. Nem szeretném ugyanis, ha bárkinek, minden jószándékom ellenére is, kellemetlenséget okoznék"*. Én sem.

ENNYI KALANDRÓL mesélt a louvaini kódex. Szűkszavúan, kíváncsiságot felcsigázó s lelkesedést szító rejtelmességgel.

Rajtunk áll, hogy titkait, a magyar irodalom hasznára, megfejtsük.

Í RÓ

alandók fejére.
ább csak ürügy
háromszor fél
sa a borotvál-
őt a szappan-

nosolyodott el,
amikor valami
önmagán, egy-
gyöngeséget...
ednek majd a
, a szemtanúk
z kis irodalom,
lnak csalódott,
ok, vizsgálóbí-
glásznak körül
indítékai után
.
almat érzett ez
nt. Nekik is
niből. Bogarak
nült tetemen...
arra vállalko-

zott, hogy közprédára vesse önmagát, annak számolnia kell magyarázók és félremagyarázók siserahadával.

Arra a gondolatra, hogy még házidolgozat-téma is lesz belőle, elérzékenyült. Huszonöt-harminc év előtti önmagát látta viszont hirtelen. A nagy vaskályhában ég a tűz, a szobát betölti a parázsra szórt fenyőgallyak kesernyés illata. A befagyott ablaktáblák mögül elmosódott rézmetszetként sejlik a behavazott utca, bundás vasutasok lomha árnyai vonulnak a közeli állomás felé déli váltásra, mint megelevenedett hóemberek. A sarokról a tejes szánkójának jól ismert csengője hallatszik. A házifestésű cseresznyeszín kisasztalon szilvakék papírba burkolt tankönyvek sorakoznak. A piros-szegélyes vignettákon szálkás betűk. Az asztal lapján nyitott füzet. Fölébe kócos fej csüng, himbálódzik egy valószínűtlenül hosszú és vézna nyakról, mint száráról a mák bugája. Fűtött, kusza mondatok kerekednek a karácsonyi szünet csendjében a Költőről, aki anyjától érzékeny lelket, apjától rendíthetetlen jellemet örökölt, s akinek lánglelkét az sem tudta eloltani, hogy hónaposszobájában minden reggelre befagyott a mosdóvize.

Az író zavarodottan, némi bűntudattal állapította meg, hogy vele ez nem történhet meg, mert a házban a padlófűtés zavartalanul működik.

A lelkiismeretfurdalás kezdődő mardosását a telefoncsengő űzte el :

— Igen, én vagyok, igazgató úr! — hajbókolt az író, csupasz ádámcsutkáján a nem létező nyakkendő bögét igazgatva. — Ahogy óhajtja... Természetesen... Most fél kilenc, fél tízre ott leszek. Egyesült Gemkapocs Művek — már írom is — Zöldfa utca 12, harmadik emelet, számlázási osztály. Jelentkezni az osztályvezetőnél az elhunyt másodszámlázó helyettesítése végett... Értettem. Mély tisztelettel...

Ahogy sebtében az ingébe bújt, átvillant az agyán : „szegény másodszámlázó". De aztán megnyugtatta magát : „hátha egyedülálló volt, s akkor jobb is neki..." Egyébként is sietni kellett, az Irodai Munkaerőhelyettesítő Központ igazgatója megköveteli alkalmazottaitól a gyors, rugalmas és megbízható szolgálatba állást.

De az ajtóból visszafordult. Íróasztalához rohant. A jobboldali fiók mélyéről, levelek halmaza alól, kihúzott egy vaskos pepita-fedelű füzetet. „RÉGÉNY" — olvasta a címlapon ágáló hatalmas, szálkás betűket. Aztán óvatosan újra elrejtette készülő életművét, amelynek ez ideig még nem született meg egyetlen sora sem.

t tetőin

n narancsalapon képzelném el
kt szőnyegét mit hernyótalpas
eletükkel a tompaszögű tereket
úly posvány paradicsomába a
eprű hatalma fejünk fölé nőtt
ke hajtincsük megpörkölődött
pitypang pelyhe és a dal

n
ihalásszák
dalják mint a bálnát
i mindenre válaszolt kifacsart-
yre édesedik a burgonya héja
tt a tisztások hamuján jó
tt köveken a sejlő lágy ereket
port a füstben a füstöt
irkuszi ponyva időtlen lebegé-
nak csuklónkon szél kaparász
k által írt ákombákomokon az
bok húgai égöveknek füstnek
a félmegoldás és a kezdet

Idézetek az Irodalmi Ujság régi, régebbi számait olvasva

ELMÚLT KÉT ÉVE IS, az 1962 márc. 1-i számban Washingtonból K.F. az előző Irodalmi Újság egyik cikkéből kiemelt egy Picassónak tulajdonított mondást : "én nem keresek, hanem találok", és arra volt kíváncsi, hogy Picasso eredetit vélt-e ezzel mondani, vagy tudatosan parafrazeálta Nietzschét : *"Seit ich des Suchens müde ward, Erlernte ich das Finden."*

Picasso aligha olvasta a "német rímeket", legkevésbé eredetiben, s amennyiben mondta, hogy ő nem keres, hanem talál, pontosan azt fejezte ki ezzel a formulával, amit mondani akart : kritikát és vádat utasított vissza, mintha azért változtatna annyiszor stílust, modort, módszert, hogy megdöbbentse vagy éppenséggel kihívja a közönséget és a műbírálókat, mintha újat az új, a feltűnő, a meglepő kedvéért módolna ki, holott neki minden újítása őszinte, belső kényszerből fakad, *nem keresett : talált* művészi megoldás. Nem ide tartozik eldönteni, hogy ez valóban, teljes mértékben, minden alkotásában csakugyan így van-e ?

A "keresni-találni" ellentét ilyen vagy olyan tónusú beleszövése a francia beszédbe mindennapi szólásmondás. *"Tu ne me chercherais pas si tu ne m'avais pas trouvé" — "nem keresnél, ha nem találtál volna már meg"* — Pascal misztikus gondolatának olykor profán, ironikus, de korántsem mindig sejtelem nélküli változata. A "Gondolatokban" az ember Istenszomjúhozására vonatkozik : ha nem élne már lelkében, nem szomjúhozna utána, keresi, mert érzi, hogy *v a n*. Logikailag világos, hogy aminek a létezéséről, vagy éppen létezése lehetőségéről sejtelmünk sincs, nem is kereshetjük. Pascal szövegmagyarázói utalnak hasonló helyekre Szent Agoston Vallomásaiban.

Természettudósok, a katolikus Louis de Broglie, neki és nemzedékének egykori nagy mestere, a szabadgondolkodó Henri Poincaré, a mindenség törvényei kutatásának lenyűgöző, felismerésükig nyugtot nem engedő folyamatára alkalmazza Pascal gondolatát : azt az összefüggést, törvényt, tudományos igazságot — Poincaré szavával : "minden szépség legszebbikét" — keresik, aminek rejtőző létezését "óhajtva sejtik". Berzsenyi Kemenesalján ugyanazt vallja, mint a nagy francia bölcselők.

PAUL VALÉRY nem kedvelte Pascalt, — bár baráti magyarázója, a hozzá közelálló Mondor professzor azt hiszi, hogy alapjában talán mégis vonzódott hozzá —, és gúnyolódott nem egy agyonidézett Pascal-gondolaton, például a rémületén "a végtelen terek örök némaságától". Az idézőjel és szerző nélkül, s a terjedő műveletlenségben a szerző ismerete nélkül, annyiféle vonatkozásban említett keresni-találni formulát a maga mulatságára módosította : nem olvasnál (engem), ha már nem olvastál volna.

Nietzsche biztosan ismerte Pascalt, szellemi filiációt köztük lehetne — elég feleslegesen — keresni ; találni aligha. Versírás közben valószínű, hogy éppoly kevéssé törődött Pascallal, mint Picasso, amikor beszélgetett. A washingtoni K.F. talán nem élt franciák közt, talán nem foglalkozhatott kedve szerint Picasso művelődési forrásaival, de a neki tulajdonított mondásra felcsendült emlékezetében a Nietzsche-vers. Valamikor, valamilyen okból különösen megkaphatta és belé rögződött, mint ahogyan valamennyiünknek van nehány személyes idézete, amiket nem a kötelező olvasmányokból jegyeztünk meg kitörölhetetlenül : idegen temető ismeretlen sírkövén kibetűzött felirat, a szétszakadás sajgása egy levélben, ami talán nem is nekünk szólt, százszor átélt tapasztalat egy véletlenül kezünkbe került könyv lapján, két odavetett szó, vagy akár csak egy ritmus. Adott pillanatban rájuk bukkantunk, mint Pascal Istenére, a tudós a gyönyörű igazságra, mert régen lappangtak bennünk.

Ezek személyes összefüggések, drága, meghitt élmények. El lehet velük játszani, lehet rajtuk eltűnődni, olykor ráhibázhatnak helyes, sőt fontos irodalmi, szellemi kapcsolatokra. De mint az egykönyvű embertől, jó óvakodni az egyetlen idézettől is. Már mindent annyiszor, annyian megírtak. Ezt is pl. Terentius.

*

AZ IRODALMI ÚJSÁG május 1-i számában olvashatni egy Paul Valérynak tulajdonított tökéletes *anti-Valéry* mondást : akkor élő a könyv, ha olyan rendetlen, mint az élet. Fenyő Miksa csak feltételesen gondolta, hogy talán Valérytól származik. A reá hivatkozó "Személyes" — az Irodalmi Újság előfizetőinek helyenként mintha már túl személyes — "Jegyzetekben" a 'rendetlen' szó még elevenedik : 'kócos' lesz belőle, igaz, 'ildomosságból' Fenyő Miksa iránt, és bevallottan a lelőhely megkeresése nélkül. Kócos könyv. Kócos élet. Valérynak tulajdonított fogalmazásban !

A képtelen mondat lelőhelyét hiába keresnék Valéry összes műveiben, beleértve hagyatéka 250 kézírásos füzetét, s legközvetlenebb, legtréfásabb, leggyengédebb írásait is, baráti leveleit. Nyomát nem lelnék. De prózájának csaknem minden oldalán találkoznának ezekkel az igényekkel : rend, mérték, arány, összhang, pontosság, szabatosság, formai és gondolati szigor (rigueur). És megfelelő negatívumaikkal : Valéry irtózásával (horreur) mindentől, ami pongyola, hanyag, pontatlan, bizonytalan (vague), körülbelül (à peu près), laza és rendetlen. Sok év kísérletezése után "Agathe"-nak elnevezett írása töredék maradt, mert valamilyen kaoszban kezdődik, ahol rend éppenséggel nem lehet, de mert nincs, Valéry egyszerűen nem tudta a maga mértéke szerint csoportosítani, rendbe szedni a gondolatait.

Valéry fiatal fiú kora óta gyanakodott minden írástól, ami könnyen, "könnyedén" megy, mintegy magától szalad akár három hasában is. Örökké javított, átírt, csiszolt, törölt, "rature"-nek mondta magamagát. A mű csinálása érdekelte, a "munka munkája", a kifejezés lehetőségei, a költő harca a fogyatékos, a tehetetlen nyelvvel. Mindez Valéryvel kapcsolatban régen közhely. Az is, hogy miért nem írt sem regényt, sem drámát a szokásos értelemben. *"Ma signore, come si puo far romanzi ?"* csodálkozott, Gide nem kis keserűségére, hozzá intézett egyik levelében, s megindokolja azt is, hogy miért nem írna drámát sem. Érzelmek, szenvedélyek, jelenetek, amikből életben és színpadon a drámák keletkeznek, az ő szemében merő Grand Guignol. Amit általában "életnek" mondunk, s ami csakugyan az ember élete, számára írói feldolgozásra tekintetbe sem jön. A világot felfogó, újrateremtő elmúlása tudatában elmúlásra ítélt öntudat, ez a legbensőbb emberi élmény Valéry művészetének lényege és drámája. Életpesszimizmusának legcsodálatosabb ellentmondása nem az, hogy déli temperamentumával maga volt az elevenség, hogy szerette a társaságot, Párizst, az Akadémiát, az elismerést, a nagyvilági élet esztétikumát, hanem az, hogy megházasodott és három gyermeke volt.

A Valérynak tulajdonított képtelen mondat után hiába kutatók célt tévesztett keresgélése Valéry olvasása közben, elfelejtve, hogy miért is fogtak hozzá, átváltozik tiszta gyönyörűséggé. A "nehéz költő", a szigorú író kényes, vonzó, "páratlan" lénye feltárul vonzó közvetlenségében, csillogó, törékeny, töprengő, "nárciszi", "angyali", emberi teljességében, — menetelve a sète-i tengeri temető felé. Ettől kezdve Valéry olvasója száz közül is felismer egy igazi Valéry-mondatot és betéve tudja ki-ki a külön őhozzá szólót. Lesz, aki felegyenesedik a költő szavára, hogy mégis "meg kell próbálni élni". Mások, a sűrűsödő alkonyati árnyak borongásában a vívódó, bánatos fiatal istennő szavát hallják : suhanj, halotti bárka — "Glisse, barque funébre!"

SZEKULA ÁGNES

Hitétvesztett ifjúság

SZILVÁSI LAJOS : ALBÉRLET A SÍP UTCÁBAN, SZÉPIRODALMI, 1964

Különös ember Dr. Kelemen András, özv. Barta Tivadarné Síp utcai lakásának albérlője. Fiatal, alig múlt 30 éves, orvos, a havi 6000 forintot is megkeresi, új Opel-Rekordja van — és mégis boldogtalan. Az, hogy válik a feleségétől és el kellett hagynia a közös lakást, vagy munkahelyén, a rendelőintézetben áskálódnak ellene, csak külső váza Szilvási új regényének, amely a mai magyar orvostársadalmat hozza közel az olvasóhoz. Kelemen András kiegyensúlyozatlan lélek, aki az élet apró-cseprő bajai elől is, ha teheti, az italhoz menekül. Évek óta rabja az alkoholnak és még 1962-ben "a megenyhült politikai légkör idején" (a kiadó ajánlása a könyv borítólapján) is a gyors mámor az egyetlen segítség. Kelemen azonban nemcsak a jelen, de a múlt elől is menekülni akar. Bárhol fordul is meg az országban, bárkivel beszél is, az 1949/56-os esztendők politikai banditizmusa kísérti. A Rajk-pernek és Rákosi egyévtizedes uralmának sikerült végképp kiirtani belőle az egykori határtalan lelkesedést és hitet. A forradalomban mint mentőorvos vesz részt, majd annak leverése után vidékre helyezteti magát. S ha 1962-ben újra Budapesten él is, egy új szerelem és barátai szeretete át is segítik magánéletének krízisén, emlékeitől nem tud szabadulni, nem tudja feledni azokat a "hibákat", amelyek egy egész népet sújtottak. Elhagyja a fővárost és az Alföld egy eldugott tanyavilágában vállal körzeti orvosi állást, — úgy érzi itt találhat békét és megnyugvást.

A fiatal írónak ez a nyolcadik regénye. Mondandójában, hangjában, szerkezetében ez a legéretebb írása. Humanizmusa s a bátorság is, amellyel az író e korhoz, a még be nem heggedt sebekhez nyúl, figyelemre méltó.

G. P.

SÁRI GÁL IMRE

Emlékek éneke

(Hazabandukoló a gyermek és az ifjúkorba, a lakkszandálos nénik, a hórihorgas fák és a piruló szép menyecskék világába.)

1.

Képeslap. Rajta a
falum. Füzesabony.
Hórihorgas juhar
s jegenyefák között
a vasútállomás.
Diákkorunkban ide
jártunk ki
„doktor" Gecsővel,
Gál Péterrel,
Dumasz Jóskával
vonatot-nézni
és szép lányt.

Ott szorul a soron
a kis Tatay boltja.
Előtte még a
mélyvás árok. —
Nincs a lapon tovább,
de végig megyek a
Rákóczi úton s a
mozival szemben látom
olajbafőtt Szent János
szobrát :
mögötte a széleskávájú
eresz alatt, a
nagyanyók padján
csókolóztunk Margittal
által egy éjszakát.

Az állomástól jobbra
a Lapos : bokros és
tölgyes. Vadvíz volt.
Nagyapám csapoltatta le :
Sári bíró. Innen kél a
határ : dús búzatáblák,
sötét kukoricás. És a
patakra hajló
almás, szilvás kertek.
Mennyit bolyongtunk
erre. — Kikkel ?
Nem tudom már.

Hórihorgas juhar
s jegenyefák közül néz
rám az állomás és hív
a három nagy ajtó.
Itt „szűrtük" át
a vidékről bejáró
egri zárdistákat.

2.

Fodros szellők,
titeket sem
felejtlek el
soha. A tavaszi
sarjún
szaladoztatok,
mint cicák
hancuroznak
bújva,
kergetőzve az
árnyas ámbituson.

A napraforgó
tányérjai meg
pirult
menyecske arcok :
Rozi,
Jolán,
fejkendősen
még most is
— egész idáig,
Clevelandig
kacagtok.

Mennek a kocsik
a földekre reggel.
Hosszú a sor :
egymástól ötven,
harminc,
száz méterre.
Nyúlik a por,
füstöl a
keréknyomból.
S ringják a lovak :
rebben föl
trappjaikból.

A nyár fürdik :
meleg, telt
csípőjű asszony.
Érik az alma
az udvarvégi fán.
Fölvonít a kutya,
azt hiszi tolvaj :
— este van már,
péntek —
legény oson a
lányoz
a kertek alatt.

3.

Nádfedeles házak,
dehogyis koporsók.
Köztük bandukolok.
S nyílanak az ajtók :

kocog az ősz öreg
trotykos Béka András.
Söprőt vág utánunk :
— Nézze meg az ember !
A ház háta belyukad,
ott duhog a lapta.
Mán nem bírom mésszel
Mind itt töri a rossz.
Lélekkárhoztatók
tirhujjatok innen ! —

Magas kútágasok. A
gémen hintáztunk.
Bógyi Etel néném
éppen vizet húz.

— ...csértessék a Jézus ! —
köszön Bander Marcsó.
A szerelem postás :
„Hervadt sánta Rézi,
ha tudnál beszélni..." —
húzatja valaki.

Kisvékás Miklósék
a határból jönnek :
a kutya nyulat fogott.
Ilonka viszi be.

Kártojást hajítok, a
tyúk satnya termését.
Anyám hiedelme : a
tetőn át kell vetni.
Felröpítem : — Amott
száll-e ! — pukkantok.
Éci szid szörnyen :
— Jaj te, jaj, vissza hull.
...A tűz égessen meg ! —

Petróleumlámpa. Varr
Tóth Tódor a kimondott
priccses parasztnadrág
szabó. Alkonyattájt még
spórol a villannyal :
az áram egy nagy adó.

Giza naccsága megy
ájtatosságra. Tipeg
hegyesorrú
térdepléstől kunkorodott
lakkszandáljában. Köréje
ugrálunk : ide-oda nyújt
cukorkát, nápolyit.
— Ő biztosan szent lesz —
róla ezt tartottuk.

Román Sanyi csörtet a
csalamádéból : — Gyere,
elment Béka András ! —
Megkukucskáljuk a kapu-
hasadékon, — és szól,
döng már a labdánk.

DAL :

erdők, mezők harmatján,
harmatján,
legeltetem öt birkám,
öt birkám.

Azért ilyen kényesek,
fényesek,
mert csillagokat esznek,
mert csillagokat esznek.

AZ EGZISZTENCIALIZMUS UTÁN?

SARTRE "A dialektikus ész kritikájá"-ban a marxizmus színe elé járul és kegyeibe ajánlja az egzisztencializmust. Nem kapitulál, csak elmondja, mely feltétel teljesítése esetén hajlandó kapitulálni. Mi a feltétele ? Az, hogy a marxizmus kapituláljon az egzisztencialista alapgondolat előtt.

Fránya dialektikus észjárás terméke ez az egyesülési ajánlat. Az Osztrák-Magyar Monarchia államideológiája megalkotóinak teljesítményét is lefőzi, pedig az akkori politikus urak mindent elkövettek, hogy senki se tudja, melyik ország nyelte el a másikat. Sartre szerint az egzisztencializmus a marxista tudás peremén élősködő rendszer, melynek csak addig van létjogosultsága, míg a marxizmus nem fordul az emberi dimenziók felé. Ha majd a marxista antropológia az egzisztenciát veszi alapul, az egzisztencializmus, mint külön filozófiai irány, fölöslegessé válik, felszívódik. Más szóval : az egzisztencializmus hajlandó feladni különlétét, de csak abban az értelemben, hogy megvalósul, vérré válik a marxizmusban. Ekkor : "Mint külön speciális kutatási ág megszűnik és minden kutatás alapja lesz."

NEM RITKA az a vélemény, hogy az egzisztencialista marxizmus vagy marxista egzisztencializmus, mely Sartre fönti javaslata nyomán létrejöhetne, nem más, mint a francia gondolkodó "elvetemült baloldaliságának" szülémenye. Erre a meggyőződésre válaszul elmondhatnám itt, hogy filozófiai kérdéseknél mellékes, de legalábbis gyorsan porladó szempont a politikáé. Ki tartja ma számon Pláton szirakúzai kalandját? Kit zavar, hogy Descartes Krisztina királynő szolgálatába lépett ? De ha nem vesszük is igénybe a politikamentes filozófia egérútját, mégsem lehetünk megelégedve az "oldalassággal" operáló magyarázatokkal, hiszen Heidegger Sartrehoz hasonlóan látja a marxizmus értékeit és hiányosságait. Pedig a Freiburgi Egyetem egykori rektora a baloldaltól annyira távol állt, hogy 1933. május 27-én tartott székfoglaló beszédében a munkát és a katonai szolgálatot egyesítő tudás-szolgálat (Wissensdienst) ideálját állította diákjai elé úgy, hogy — mint régi tanítványa, Karl Löwith írta — végül is nem lehetett tudni, "vajon Diels *Vorsokratiker*-jeit kell-e kézbe venni, vagy az SA-val kell-e masirozni." Nos, Heidegger politikai beállítottsága ellenére is méltányolja, sőt korunk filozófiai tanai fölé helyezi Marx történelemszemléletét, melynek fő vívmánya az önmaga lényegétől elszakadt, elidegenedett ember felfedezése. Heidegger szerint Marx felismerte a történetiség lényegét a létben, de a materializmussal járó technikai bódulatot a marxizmus tehertételének tartja, mely az embert menthetetlenül visszarántja az egzisztenciális hontalanság állapotába. Sartre felfogását nem kis részben Heidegger eme kettős értékelése kifejtésének, gazdag tapasztalati anyaggal való megtűzdelésének lehetne tekinteni, függetlenül attól, hogy Sartre ebben a kérdésben szem előtt tartotta-e Heidegger Humanizmus-levelének érintett részletét. És egyébként is : marxizmus humanista és mechanista jellegének ellentétét nemcsak az egzisztenciális filozófusok tették szóvá, hanem a széles világnézeti skálájú antimarxista irodalom képviselői is.

Akik Sartre-nak nemcsak a direkt politikai állásfoglalásait, de a marxizmushoz való filozófiai viszonyát is megbotránkoztatónak és politikai szempontból károsnak tekintik, nem veszik figyelembe, hogy Sartre tulajdonképp feladatokat rótt a marxizmusra. Azt mondotta, hogy a marxistákon a sor, határozott fordulattal az emberi egzisztencia felé venni az utat. Különben Sartre jól tudja, hogy a bürokratikus rangra emelkedett marxizmusnál kétélű javaslatának nem lehet sikere. Nem is a mai szovjet doktrinától várja az egzisztencializmus bekebelező megvalósítását, hanem a dogmáit levetett marxizmustól.

AZ, HOGY a marxizmus egzisztencialista átlényegítésének elgondolása nem utópia, főképp az újabb marxista-leninista filozófiai irodalomból és az ideológiai helyzetjelentésekből látszik. A vasfüggöny mögötti országok gondolkodói közül is jól tudják egyesek, hogy a szovjet marxizmus nem jutott túl az egzisztencializmus problematikáján. Lemaradása kettős : elméleti és pszichológiai-szociológiai.

Elméletét tekintve a marxizmus az egzisztencializmuson innen van. "Innen" és "túl" itt természetesen logikai értelemben, a gondoltság és átgondolás, az előzmények elsajátító ismerete és a következmények levonása értelmében szerepel. Ebből a szempontból tekintette Hamvas Béla a szituacionizmust az egzisztencializmuson túl levőnek "Az egzisztencializmus után" című nemrégiben megjelent tanulmányában. Marx az elidegenedés folyamatának meglátásával felfedezte ugyan a teóriákon túlnövő feladatot : az embert visszavezetni emberi lényegéhez, de az, amit az elidegenedés megszüntetése eszközének szánt, vagyis a gazdasági átalakulás, főképp utódai munkássága révén az elidegenedés újabb forrása lett. Akár hogy szépítgeti ezt a tényt Adam Schaff "Marx oder Sartre ?" című most megjelent könyvében, kénytelen elismerni, hogy az ember nemcsak a nagy szocialista építkezésekben sikkadt el, hanem a marxista filozófiában is. A marxizmus nem gondolt az egyedi emberrel sem az elméletben, sem a gyakorlatban. Az "ember" mindig valami absztraktum volt számára : termelőerő és társadalom, vagy pedig ideál, mely majd a kommunizmus megvalósítása után leszáll az egekből és testet ölt. Ahelyett, hogy a valós egyedi embert gondos elemzésnek vetették volna alá, (ami tulajdonképp előfeltétele lenne annak, hogy megtalálják, mi az az emberi lényeg, melyhez Marx az elidegenedés megszüntetése révén vissza akar vezetni), csupán a helyét jelölték ki az anyagi világban, berakták egy nagy koordináta rendszerbe, statikusnak és eleve ismertnek tételezve fel. A több mint egy emberöltőnyi időre terjedő elméleti mulasztások és embertelen tevékenységek szinte természetesnek mondható következményeként most aztán a marxisták is nézegetnek a pszichoanalízis és az egzisztencializmus felé, amelyek a maguk módján megkísérelték az egyedi ember megértését.

S EZZEL máris rátérhetünk arra a tételre, hogy a marxizmus pszichológiai-szociológiai szempontból sem jutott túl az egzisztencializmus problématikáján, vagyis : a kelet-európai országok az egzisztencializmus vonzáskörébe kerültek.

Kétségtelen, hogy például a mai magyar irodalomban fellelhető úgynevezett egzisztencialista jelenségeket, amelyeket Köpeczi Béla három évvel ezelőtt sorolt fel először és a legutóbbi irodalomtudományi aktívaértekezleten ismét megemlített, részben fantomnak lehet minősíteni. Az is igaz, hogy az elmúlt három év alatt az egzisztencializmus fogalmát a teljes kiüresedésig agyonbeszélték már, mint újabban annyi más fogalmat, és a legtöbb esetben vajmi kevés köze van egy megbélyegző szándékkal egzisztencialistának nevezett magyar regénynek Jaspershez, Gabriel Marcelhez vagy Sartrehoz. Mégsem valószínű, hogy az egzisztencialista jelenségeket mindenestől a párt kultúrfelelősei kitalálásának lehetne minősíteni és azt lehetne mondani, hogy a magyar irodalomban és kultúréletben valójában nincsenek az egzisztencializmussal rokon vonások. Az individuum jogaiért való küzdelem, a hatalom embertelenségének, a tervező és végrehajtó ész démonikus uralmának bemutatása, a sematikus és tipikus kerülése, a fojtott politikaellenesség, a véletlen csúfondárosan jelentős voltának hangsúlyozása, a végesség, céltalanság és elveszettség tudata a mai magyar irodalmi művek egy részének sajátosságaihoz tartozik. Ugyanezek a tendenciák és vonások árnyalt formái elvétve az olvasóközönség széles rétegeit elkerülő filozófiai-pszichológiai írásokban is fellelhetők. Persze, ez korántsem jelenti azt, hogy a mai magyar irodalomra az egzisztencialista életérzés kifejezése elsődlegesen jellemző, — inkább az a feltűnő, hogy az ilyen irányú törekvés és szemléletmód csak *sub rosa* juthat érvényre. Azt sem állítjuk, hogy a felsorolt vonások mindenestül és kizárólag csak az egzisztenciális filozófiából származhatnak. Az egzisztencializmus bizonyos álláspontokat, tudattartalmakat és magatartásformákat a fenomenológia módszerével újrafogalmazott, újra látott vagy csak kisajátított, a végletekig fokozott és olyan irodalmi erővel képviselt, hogy ma, ha például a magára hagyott individuum semmisségi tudatának regénybeli kifejezésével találkozunk, hamarabb gondolunk az egzisztenciális filozófiával való rokonságra és esetleges francia hatásokra, mint az Upanisadok "nihilizmusára". A magyar irodalom fentebb említett jelenségeit legalábbis ilyen gondolatrokonságba lehet hozni az egzisztencializmussal.

MINDEZT egy hosszabb tanulmányban kellene kifejteni, melyben talán kellőképpen utána lehetne járni az egzisztencialista jelenségek eredetének is. Kézenfekvő, hogy a divatnak, a Nyugat-majmolásnak, az új gondolatok örökös keresésének, a szellemi mozgás igénylésének nem kis szerepe van az egzisztencialista vívmányok népszerűvé válásában. Ezek a magyarázatok azonban nem zárják ki, hogy az egzisztencialista jelenségeknek még más táptalaja is lehessen. Feltehető például, hogy a magyarság jelentős része abban az atmoszférában, a reális tényezőktől alakított lelki beállítottságban él, amely az egzisztenciális gondolkodás melegágya lehet. Ha a marxisták az *Überbau*-elmélet útmutatásai nyomán készséggel vezetik vissza a filozófiákat — köztük az egzisztencializmust is — a tudatformáló gazdasági-társadalmi helyzetre, a társadalmi folyamatokból eredő lelki szükségletre, bizonyára nem lenne hiábavaló a marxizmuson belüli egzisztencialista jelenségeket is társadalmi okokra visszavezetni, de legalább megkísérelni ezt. Csodálkoznunk kellene, ha a kommunizmus rendező-tervező észmonstrumának szakadatlan működése, az új gazdasági rend építésével járó és politikai türelmetlenséggel meggyorsított társadalmi rétegcserék, gyökeres vagyoni változások, az egyéni gondolkodás világnézeti találékonyságát megölő dogmák, majd pedig a kép- és dogmarombolások nem keltették volna széles körökben az egzisztenciális kisemmizés tudatát, a bizonytalanság, kiszolgáltatottság érzését. Sok jel mutat arra, hogy a sztálinista diktatúra után lélegzethez jutó emberek dühös önzéssel a maguk életét keresik. Távlatuk nincs, idejük haladék. Habozás nélkül kell koncentrálniok önmagukra, a jelenben adott létezés lehetőségeire. Aktualista módon, az önteremtés értelmében kell felfogniok magukat : az vagyok, amivé teszem magam ; az vagyok, aminek megélem magam. A holnappal nem lehet elodázni a mát. Az elemi létélmény az itt levés.

A "SEIN UND ZEIT" egy-egy részletével vagy Sartre-tól vett idézetekkel lehetne folytatni a kommunista államokban élők léthelyzetének leírását, nem annyira abból kifolyólag, minta ismereteik alapján tudatosan meg akarnák valósítani az egzisztenciális filozófia tanításait, hanem mert az életvitelt tanúsítják, melyre ráillenek az egzisztencializmus tételemzései. Épp ezért igaza lehet Lukács Györgynek, mikor azt írja, hogy az egzisztencializmus tétele, mi szerint *"a Nincsen minden élet objektív perspektívája"*, filozófiai kifejezése annak, hogy az emberek azt érzik : életüknek szubjektíve nincs perspektívája. Ehhez csak azt kell hozzáfűznünk, hogy ez az érzés nem egyedül a nyugati polgárságot sújtja, hanem az úgynevezett szocialista társadalmat is. Most aztán ismét Lukácscsal folytathatjuk: az egzisztencialista valóságszemlélet, vagy ha tetszik : a Nincsen mítosza *"annak számára is érthető, akinek sem kedve, sem képessége nincs arra, hogy Heidegger vagy Sartre vastag könyveit elolvassa ; érthető, mert életélményét fejezi ki."*

HANÁK TIBOR

Költők a kortorduláon

Oszip Mandelstam

AZ OROSZ IRODALOM "feketelistás" költői közé tartozott és bizonyos fokig tartozik még ma is Oszip Mandelstam : abban a korban élt, amikor a sztálini "tisztogatások" folytak, amikor egy feljelentés elég volt ahhoz, hogy valakit halálraítéljenek.

Gyermekkora vergődés volt a rígai nagyszülők fájdalmasan idegen, neki elfogadhatatlan "feketesárga ritusa", értetlenségük, és anyja nem ortodox zsidó családjának oroszos szokásai között.

1909-ben egy napon, anyja kíséretében, bekopogtatott az "Apolon" szerkesztőségének ajtaján, hogy felajánlja "ködös, szimbolista" verseit. 1913-ban már kötete jelenik meg — "Kő" címmel. 1922-ben lát napvilágot legszebb verseskötete a "Trisztia".

Kora nem értette meg ; Jeszenyin, a kiváló orosz költő is megtámadta, plagizálással vádolta, "ragrímeiért" elmarasztalta. Az érzékenylelkű Mandelstam egy ideig abba is hagyta az írást, csak fordított, és kisebb tanulmányokat írt.

Az utóbbiak közül legjelentősebb az "Akmeizmus hajnala", mely leginkább Babits esszéihez hasonlítható. Mandelstam, akinek legkevésbé adatott meg a szülői házban megtanulni oroszul, a nyelv kiváló ismerője s magyarázója lett. — "A nyelvtől elszakadni annyit tesz, — írta — mint a történelemtől elszakadni... Az orosz nyelv hellenista. A hellén kultúra életereje, miután a Nyugatot átengedte a latin befolyásnak és nem maradt meg sokáig a meddő Bizánc vendégszeretetében, egész sor történelmi tényező hatására az orosz nyelv szárnyai alá sietett, és átplántálta a hellén világszemlélet nagyra tartott titkát, a szabad testetöltés rejtélyét, s íme, ezért lett az orosz nyelv oly zengő és kifejező".

A marxista irodalomtörténészek felfogásával szemben állva, így ír a szavak értékéről, szerepéről :

"A szó a test és a kenyér. Meghatározza a test és kenyér sorsát. Az pedig : szenvedés... A szó — a Psziché. Az élő szó nem megjelöli a tárgyat, hanem mintegy szállásául szabadon kiválasztja ezt vagy azt a jelentést, a neki legkedvesebb testet. A szó szabadon repdes a dolgok körül".

Prózai művei is költőiek, kötetlenül csapongó képek sorozatai, szürrealista képzettársítások. "Egyiptomi bélyeg" című elbeszélése egyedülálló a modern próza legjobb szövegei között.

Mandelstam tudta, hogy kevesen fogják érteni és átérezni műveit, korában a "forradalom költőit" éltetik csupán, a szemlélődő, érzékeny költőket háttérbe szorítják...

"Félek, csak a tehetetlen mosolyú ember
ért meg majd téged,
az aki elveszítette önmagát"

— írja egyik versében. Napjaink irodalmárai és a versek rajongói kezdik megismerni a költőt, bár szülőhazájában az Enciklopédia meg sem említi nevét, egyedül az "akmeizmus" címszó alatt közölnek néhány sort róla. Kortársa és barátja, Ilja Ehrenburg életrajzi művében ("Emberek, évek, életem") már hosszabban méltatja.

Halálának körülményei még feltáratlanok. Egyes irodalomtörténészek és kortársak szerint Sztálin egyik "antiszovjet" epigrammája miatt kihallgatásra hivatta a Kremlbe s az ezt követő kínzatások közepette, "védekezésül" kiugrott az ablakon, összetörte magát és belehalt sérüléseibe. Mások állítása szerint Távol-Keleten halt meg egy koncentrációs táborban.

F. E.

« Kő » című kötetéből :

I

Hangom óvatos, csengése sötét
Friss, mint érett gyümölcs
Hangosan éneklők között
Idézi az erdők csendjét.

II

Nem kell semmiről beszélni
Nem kell semmit sem tanítani
Bánatommal bezárkozva éltem
S csendben vártam a halált

Senkit sem akartam tanítani
Semmit sem akartam elmondani
Fiatal delfinként úsztam
A világok elhagyatott partján

III

Ezüstös jégcsapként ragyog
A karácsonyi fenyő az erdőkben
Játszó farkasok kergetőznek
Szemükben a riadt fény is halott

Ó, örök az én bánatom
Mert a szabadságot keresem némán
Eged biztonságot ad talán
S rám nézel elérhetetlen magasból.

FORRAI ESZTER fordítása

Egy brazil könyv magyarországi sikere

BESZÉLGETÉS JOSÉ MAURO DE VASCONCELOSSZAL

EGYIK RIO-DE-JANEIRÓ-I LAP irodalmi hírei között olvastam, hogy *José Mauro de Vasconcelos* "Rosinha minha canoa' (Rosinha, a csónakom) című regénye megjelent Budapesten és két hónap alatt 35 ezer példányban fogyott el. Később kiderült, hogy a hír téves volt. Ugyanis nem a "Rosinha minha canoa" jelent meg Budapesten, hanem a *"Barro Bianco"* — a "Fehér iszap".

⁂

ÉVEKKEL EZELŐTT találkoztam először José Mauro de Vasconcelosszal. A *"Cinebráz"* produkciójában, a Mar del Platán később kitüntetett *"Na Garganta do Diabo"* (Az Ördög torkában) című brazil filmet forgatták a Vera Cruz műtermeiben. S mert a *"Cinebráz"* magyar vállalkozás, a film fotódirektora *Icsey Rudolf*, egyik főszereplője *Dobrov András* volt — kimentem a filmgyárba. A múlt század végén játszódó történelmi filmben — melyben volt szerelem, kaland, malária, volt bosszú és voltak indiánok — az egyik paraguayi meszticet José Mauro de Vasconcelos játszotta. Nem tudtam még róla, hogy író, csak azt láttam, hogy kitűnő színész. Mar del Platán *Paul Muni* vitte el előle a nagydíjat — ez sem szégyellni való vereség.

A felvételek szünetében Icsey Rudolf mutatott be José Mauro de Vasconcelosnak. És ekkor tudtam meg, hogy író.

⁂

MOST itt ülünk egymással szemben. José Mauro de Vasconcelos nem visel bajuszt, mint a "Garganta do Diabó"-ban, de arca minduntalan a paraguayi meszticet idézi. Középmagas, erős testalkatú ember s már a film felvételeinél láttam, hogy nemcsak játszik a puskával — ért is hozzá. Negyvennégy évvel ezelőtt született Rio de Janeiróban ; indián vér is van benne : egyik nagyanyja indián volt. Első regénye 18 évvel ezelőtt jelent meg, — a nyolcadik az idén. Regényeit lefordították spanyolra, olaszra, angolra, németre, japánra és a *"Barro Biancó"*-t *magyarra.* A *"Rosinha minha canoa"* második kiadása ezekben a hetekben jelent meg Sao Paulóban.

"Zé Mauro" tüzetesen megnézte már indián nyilaimat és halálpontosan megállapította, melyik a caraják, melyik a xavanték és melyik a jivarrók nyila. Mit tud rólunk — magyarokról ? Egyetlen magyar szót ismer : *"egészségére"*. És a könyvének magyar címét : *"Fehér iszap"*. Egyetlen magyar írót ismer, *Zilahy Lajost*, akinek a *"Két fogoly"* című regényét olvasta. (*Rónai Pál* antológiáin kívül egyébként csak *Molnár Ferenc* "Pál utcai fiúk", *Harsányi Zsolt* "Magyar Rapszódia", *Passuth László* "Esőisten siratja Mexikót" és *Török Sándor* "Különös éjszaka" című regényei, illetve színműve jelent meg brazilul). Ismeri a riói magyar vendéglőt, a *"Bucsky éttermet"* és nagyon szereti *"a Rudit"* — Icsey Rudolfot, akivel kétszer filmezett.

Regényeinek témája mindig jellegzetesen brazil. Indiánok, caboclók, aranymosó *"garimpeirók"*, caiçarák (halászok) a hősei. Minden leírt betűjén érezni, hogy ismeri és szereti ezt az Európa nagyságú országot, a maga sajátos színeivel, embereivel, problémáival. Fél esztendőt az "interior"-ban tölt, fél évet Sao Paulóban. Összejárta már egész Brazíliát, az Amazonastól a Rio Grande do Sul-i pampákig, de legtöbbet Goiazban van, az Araquava folyó mellett, egy caraja indián falu közelében, ahol kis tanyáján tölti az év egyik felét.

— A carajákhoz állok legközelebb, — mondja. — Beszélem a nyelvüket is. Ezek különben már félig civilizált indiánok.

Amikor első regénye megjelent, a brazil kritika azt írta róla : a *"brazil Jack London"* Most a "Rosinha..." után *Hemingwayhoz* hasonlították. Találó az analógia. José Mauro de Vasconcelos is, *nemcsak írja, hanem éli a kalandot.* Egyébként a *Jorge Amado* utáni írónemzedék legjelentősebb képviselője.

— *Ismeri Jorge Amadót ?*

— Jó barátok vagyunk. Politikai szemléletével soha nem értettem egyet, de Jorge igazi jó barát, nagyszerű író és nagyszerű ember.

— *És a fiatalok ?*

— A "novissimos"-ok között sok a tehetséges költő. Prózaíró, regényíró aránylag kevés van.

— *Járt már Európában ?*

— A háború után voltam Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban. Európa "csodálatos". De más. Ott nagy a múlt, itt Brazíliában nagy a jövő ! Mindenben. A művészetben is.

— *Kik a kedvenc írói ?*

— James Joyce, Thomas Hardy és természetesen Hemingway.

— *Írói módszere ?*

— Mindig a brazil valóságból veszem regénytémáimat és regényalakjaimat. Amig a vadonban járok, nem készítek egyetlen sor jegyzetet sem. Csak Sao Paulóban írok.

Most a "Rosinhá...-ról beszélünk. Különös regény ez. Főszereplője nem is Zé Oroco, a caboclo, hanem maga az indián csónak, "Rosinha", "akivel" Zé Oroco beszélget. A csónak elmondja egész életét : hogyan született meg a vadonban, izmosodott fává, nőtt naggyá. Hogyan vágyott arra, hogy csónak legyen. Miképpen találták meg az indiánok, faragták ki. Ez a csónak mindent tud, hiszen az Araquaya folyón úszik s a halak, a jacarék elmondanak neki mindent ami ebben a csodálatos világban történik, ahol Urupianga a vadak és erdők istene szabja meg a törvényt. E fölött a világ felett nem a Dél Keresztje, a Cruzeiro do Sul ragyog, hanem a caraja indiánok nagy csillaga. Mi adta ennek a regénynek a témáját ?

— Az Amazonasnál 1951-ben vásároltam egy indián csónakot. Rosinha volt a neve. Ezzel a csónakkal aztán hónapokon keresztül egyedül jártam az Araquaya vadonát. Akkor született meg a regény témája. Reálisan akarom közel hozni az indiánokat, akikről a nagy brazil romantikusok, Gonçalves Diaz, Alencar a múlt században olyan romantikus, de hamis képet festett regényeikben.

— *Indián legendák...*

— Az "Arara Vermelha" (A vörös Arara" — egy papagályfajta) című regényemet a caraja indiánokról és az aranymosókról írtam. Ebbe a könyvembe sok eredeti indián legendát dolgoztam bele. Ezzel szemben a "Rosinhá..."-ban magam teremtettem meg pl. az "öreg jacaré" (aligátor) legendáját.

— *Filmet nem ír ?*

— *"Canto do Mar"* (A Tenger éneke) címmel írtam egy filmet, amelyet *Cavalcanti* rendezett nehány évvel ezelőtt. Szeretném megfilmesíteni a "Rosinhá...-t.

— *Ki játszaná a főszerepet ?*

— Én — mondja magától értetődően.

⁂

HOLNAP REGGEL indul vissza Goiazba, az Araquaya folyó menti tanyájára, a caraja falu közelébe. Egyedül megy, egyedül járja a vadont. Moszkitó, óriás pókok, mérgeskígyók, jacarék és megannyi ismeretlen veszedelem. Nem könnyű vállalkozás.

Még egy dedikáció a "Rosinhá..."-ra — "com abraço" (öleléssel), aztán megveregetjük egymás lapockáját, brazil módra.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

PAPP TIBOR

Két hangú ballada

AZ ÉRKEZŐ ELÉ

mindentudók a szürke ujjak
galamb-szárny hozott puha tollak
bátyám köszöntelek
én ki a reggelek
harmatjából gyűjtött cseppeket
arcomra hintem

szállj meg és egyél
nem csapott le a szél ?
lassan döcögve jár a nap — azóta fél
amióta hálóba fogva csákány ütötte

aludtam tán de megismertelek
elöntötte kertemet
virág a vért beissza
galamb-szárnyon röpítsd
haragodat vissza

HÚGÁT ÍGY KÖSZÖNTI

puha tollak hozták
csapta a napba a szikrát
Rupe eljött
verte a kék hegyeket
úgy jött át
szárnyon szállt

ha nézi a földről kérdő szem
magasban szürke madár
Rupe szárnyon száll
és nincsen vas mi elérné fönt

apja az ég volt
apja kezén jött
látni se kellett senki se szólt
körbe repült mielőtt lecsapott
jött kicsi húgát nézni
húga a házban volt

hozta a felhő égen át
Rupe úgy jött át

húga fiának az apját
megsebesíteni jött Rupe el

Rupe jó testvér
kihasítja a gyomrát
csendben jár
Rupe kése erős
hol van gyermeked apja
Rupe megkeresi
beszakítja a mellét

add ide gyorsan húgom
lássa az arcom
hozd a fiad mielőbb

kicsi karján kössél szárnyat
bontsd ki hajad magad is
hogy a fáknál fentebb szálljunk
úgy meneküljünk

Mozart, Brahms és Bartók Kuala Lumpurban

NAGYSIKERŰ zenei est színtere volt a Kuala Lumpur-i Maláj Egyetem díszterme júniusban. Kelet és Nyugat különleges találkozása volt ez a zene nemzetközi nyelvén. A műsor : Mozart rendkívüli finomságú, őziramodásszerű és angyalian derűs, technikailag igen nehéz F-Dur szonátája zongorára és hegedűre (K. 377) négy tételben, Brahms első zongora-hegedű szonátája (G-Dur, Op. 78) három tételben, s végül, de számomra talán a legjelentősebben, Bartók első hegedű-zongora szonátája Allegro, Appassionato, Adagio és Allegro tételekben.

Kuala Lumpurban mindig kissé szkeptikusan megy az ember hangversenyekre ; sok a sületlen amatőr, a lelkes családanya és a harmadrangú, külföldre szorult európai muzifikátor (sic). Erre a hangversenyre is kissé húzódozva indultam tehát, de öt perc Mozart után behunyt szemmel és visszatartott lélegzettel a budapesti Zeneakadémián éreztem magam. A művészek : egy kínai házaspár. Hihetetlen ! Mindenki a világ leghidegebb és átmenetekre, finom árnyalatokra aránylag érzéketlen zenészeiknek tartjak a kínaiakat. A férj : maestro Ma Szi Hon, a Nemzetközi Heifetz-díj nyertese, amerikai állampolgár, született Cantonban, a bostoni *New England Conservatory* növendéke, felesége Madame Tun Kwong Kwong, shanghai születésű, Ulrich Schnabel, Mario Paci és Loenard Shure növendéke. Ma Szi Hon nem Menuhin és nem Oisztrach, de legalábbis Zathureczky kvalitású művész, míg felesége majdnem minden szempontból egyenértékű Fischer Annie-val. Ritkán hallottam ilyen tökéletes összjátékot, precizitást ; a *mezzo-forté*-k, *piano*-k és *pianissimó*-k finoman ívelt árnyalatait tökéletes dinamikával csapni át a *forté*-kba és *fortissimó*-kba. Nincs sok megjegyzésre méltó a Mozart és Brahms előadás-stílusukban, hacsak az nem, hogy tökéletes és első osztályú, európai minőségű művészi teljesítmény volt. "Csodálatos" — gondoltam, és aggódva vártam, mit csinálnak Bartók meggyötört, magyar idegekre szabott, diabolikus szonátájával. Ezek a Mozarton nyugativá nevelődött, Brahms Leonardo da Vincire emlékeztető *claire-obscure* technikáját keleti, szinte japán mimikrivel elsajátított kínaiak. És most jött az igazi meglepetés. Ma Szin Hon Stradivarija Illyés Bartók-versét meghazudtoló közép-európai hisztériával sikította ki Bartók világfájdalmát és a felesége zongorakísérete helyenként beillet Budapest ostromának, ötvenhat tankdübörgésének, az erdélyi Szent Anna tó fenyvesei mélyén a hirtelen felszálló légáramlat expanzív csöndjébe kötődve, átfonódva.

AZ ELŐADÁSNAK vége. Az alig háromszáz főt számláló közönség (főleg egyetemisták, a követségek meghívottjai, középosztálybeli "értelmiségiek") három ráadást tapsol ki a meglehetősen kimerült házaspártól. Händel, Bach és egy újabb Mozart kerül terítékre. Bartókkal nem kísérleteznek többé. Nem csoda. Keresztülfurakodom a tömegen és egyetemi előadói kártyámat használva áttörök a négy maláj testőrön. Nem vagyok autogramgyűjtő és nem szeretem az öltözőszobák előtt sorbanálló rajongókat. De ez más, ez magyar kultúr-magánügy. Bartók Malajában egy amerikaivá lett kínai házaspár előadásában : ezt nem hagyhatom ki. Beszélnem kell velük. A Nagy-Könyvbe illő udvarias mandarin-mosollyal fogadnak, a kézfogás barátságos, de hideg. *Ezek* könnyeztettek meg tizenöt perccel ezelőtt ? A beszélgetés lassan, akadozva indul. Amerikai újságírónak tartanak és aszerint adják a pontos, kimért, kissé lelketlen válaszokat. Kiderül, hogy magyar vagyok. Mindketten kivirulnak, teljes pszichológiai változáson esnek át. Mondom, hogy utoljára Pesten hallottam Bartók első hegedű-zongora szonátáját Fischer Annie-val és Zathureczkyvel. Zathureczkyt már nem tudják, de Fischer Annie-ra kiválóan emlékeznek Párizsból, Bécsből, Londonból. Az asszony elpirulva hárítgatja el az összehasonlítást. (Kínaiak is tudnak pirulni !) A műsor összeállítására terelem a szót, s kérdem, hogy éreznek (vagy mit gondolnak) Bartókról, Mozart és Brahms ellenében ? "Tízszerte *nehezebb*, mint akármelyik más szerző" — mondják szinte egyöntetűen. "Miért ? A technika miatt ?" — "Részben — felelik, — a dinamikája, a dallamtalan s mégis oly sajátosan melodikus témái miatt." Ma Szin Hon hozzáteszi : "Bartók elsősorban a zenészek zenésze, maga, mint nyelvtanár, talán megérti ezt, írók között is vannak ilyenek, Joyce például, az írók írója, s Picasso bizonyos értelemben a festők festője. Azt hiszem, egyáltalán nem jogtalan triumvirátusba csoportosítani őket..." Tökéletes angolsággal, feloldódva beszél, kiderül, hogy New Yorkban, a Columbia Egyetemen a hegedű szakon tanár már hat éve, amióta a Nemzetközi Heifetz-díjat nyerte Münchenben. Megkérem, írja rá a nevét a műsorfüzetemre. Kínaiul ír, izgalmas, kibogozhatatlan hieroglifákat egy arany hegyű Parker-tollal.

LENYŰGÖZVE nézem ezt az embert. A kiváló Rudyard Kipling valamikor azt jósolta, hogy "mert Kelet Kelet, s mert Nyugat Nyugat, e kettő találkozni soha nem fog..." s itt állok Kuala Lumpurban, Bartók távoli erdélyi magyar rokona, amerikai állampolgár, s egy másik amerikai állampolgár, aki viszont Cantonban született, Bartókot adta nekem szellemi táplálékul, akivel Münchenben ismerkedett meg egy Taipeiben vásárolt olasz Stradivarin. Nagy jóslatok, nagy tévedések. "Csodálkozni fog — mondja Ma Szi Hon, — de tudja hol volt a legnagyobb sikerünk Bartókkal?" Csend. "Japánban és Formózában. Tokióban pár héttel ezelőtt egyszerűen nem engedtek le a színpadról, amíg elejétől végéig el nem ismételtük az egészet. A japánok nem szeretik a 'ráadást'. *Ugyanazt* kell eljátszani — újra. Érdekes, nem ?" Kérdem, járt-e valaha Magyarországon. Nem, nem járt, de nagyon szeretne menni. Holnap reggel már Németországban lesz, Stuttgartban, utána Bayreuth, Róma, Párizs és vissza New Yorkba. Ideadja a névjegyét s lelkemre köti, hogy New Yorkban újra találkozzunk. "Melyik a kedvenc Bartók-műve ?" — kérdem. "Elfogult vagyok — feleli, — számomra a hegedű minden. Gondolom már ki is találta : a hegedűverseny." Ez az, amit elejétől végéig újra kellett eljátszania Tokióban.

MAKKAI ÁDÁM

BEETHOVEN egy hangjegykéziratáért 3200 fontot fizettek egy londoni árverésen. A kézirat nem Beethoven eredeti szerzeménye, hanem 5 skót népdal zongorára-hegedűre és gordonkára hangszerelt feldolgozását tartalmazza. Ugyancsak ezen az árverésen 1200 fontért kelt el a nagy zeneköltőnek Brunswick Terézhez írt levele is.

⁂

SHAKESPEARE "Antonius és Cleopatra" című drámája alapján írt operát Samuel Barber amerikai zeneszerző és Franco Zefirelli olasz rendező. Az operát 1966-ban mutatják be Amerikában.

CSERNUS ÁKOS

KRAMPUSZ

A krampusz december első hetében jön, mikor éppen vacsorázol. Jó kis önző vacsora, egyedül, jércefilé párizsiasan, halikra saláta. Éppen a hús felénél tartasz, amikor krampusz csönget. Először azt gondolod, valamelyik barátod erre jár, felugrott hozzád, na majd szóvá teszed okosan, hogy legközelebb telefonáljon, mielőtt látni akar. Elteszed a vörösbort az asztalról. Épp hogy megbontottad az első üveget a tucatból, amit karácsonyra rendeltél, csak nem fogom elöntözni ma este az egész üveget, ezt is gondolod. Mielőtt kinyitod az ajtót, még végignézel az asztalon egy kívül álló szemével, elnézést fogsz kérni, hogy nem kínálhatod meg semmivel, de várjon csak egy kicsit, mindjárt befejezed a vacsorát, és a kávét majd együtt isszátok meg a szobában. Addig majd a barátod leül itt a konyhában, és megmondod neki, hogy mielőtt húst vásárolsz az olasz hentesnél, negyed óráig vitatkozol vele egy felsál vagy a szárnyasok minőségéről, színéről, koráról, mintha Firenzében lennél. A hentesnek van egy kövér kutyája, ezt is szóvá lehet tenni, amelyik tökéletesen érzéketlen simogatásra, szagra vagy más kutyákra. Fontos tanulság: ebek számára a legnagyobb karrier egy hentes pártfogásában élni le az életet, de soha ilyen érzéketlen és boldogtalan kutyát nem láttál. Ez éppen olyan, hozzá fogod tenni, mintha az egész életedet Miamiban kellene leéljed vízisitalpakon, mivel mindennél jobban szeretsz vízisíelni. Mikor mindezt így elhatároztad, jókedvűen indulsz kinyitni az ajtót.

Elötted áll a krampusz.

— Jerry Whartont keresem, — mondja a nevedet egy rendkívül ideges és eltökélt fiatalember. Miért ideges és miért eltökélt? Honnan tudja a nevedet és miért keres? Az öltözete korrekt és funkcionális, semmi pipere, nem úgy néz ki, mint egy ellányosodott legény, akit heccből a nyakadra küldtek volna. Nem ügynök vagy jól öltözött és komplikált kéregető, mert tudja a nevedet. Teljesen lehetetlen, hogy ebben az időben és izgatottan keressenek. Mindenre gyanakszol, mert még nem tudod, hogy ez a krampusz, aki december első hetében jön, és semmit sem hoz. Ki tudja, lehet, hogy ügyes kis gyilok van nála, ciángöz revolver, sűrített levegős szisztémával működő zsebnyíl, amelyről éppen tegnap írta az újság, hogy a használata zajtalan, de hatásos.

— Jerry Wharton itt lakik, de sajnos éppen nincs idehaza — világosítod fel, és fontoskodni kezdel, mintha titkára lennél sajátmagadnak. Még szereted is ezt a komédiát: kissé hidegen és foglalkozásszerüen beszélsz saját magadról, de ugyanakkor biztosítod a látogatót; hogy nálad nincs méltóbb és bennfentesebb képviselője annak a személynek, akit látni óhajt:

— Nem tudom, mikor jön haza, de mindenesetre még ma este érintekezésbe lépek Jerry Wharton úrral. Szabad kérdeznem, milyen ügyben keresi?

— Egy rendkívül fontos dolgot kell mondanom neki, — ezt mondja a krampusz.

— Óhajtja az Úr, hogy átadjam neki az üzenetet?

— Nem, köszönöm, olyan ügyről van szó, amelyről csak személyesen beszélhetek vele.

— Mindenesetre jó lenne, ha megmondhatnám neki, hogy ki kereste, ha szabad kérnem az Úr nevét és telefonszámát.

— Lionel Ross vagyok, és esténként megtalálható vagyok a Régency Clubban.

Mindezek után valamennyire megnyugszol, ha már a nevét és a számát megadta, rossz ember nem lehet. El is mosolyodsz és azt mondod, hogy:

— Én vagyok Jerry Wharton, tulajdonképpen.

Lionel Ross gyanakodva néz, majd némi utálkozással azt mondja:

— Nem, ön nem.

Tökéletesen átjártál az eszén, gondolod magadban, és most már egészen jókedvűen de kíváncsian felvilágosítod :

— Uram, ebben a városban annyi minden történik, jobb, ha az ember óvatos, ugyebár. Csak ki vele, mondja meg, mi járatban van.

— Nem, ön nem Jerry Wharton, — válaszol majdnem fenyegetően, — Jerry Whartonnak fontos dolgot kell mondanom.

— Nézze csak az igazolványomat, — nyúlsz a farzsebbe, — ez a vezetési igazolványom, ez pedig a szakszervezeti. Tessék csak nézni a nevet és a fényképeket is.

Kezébe veszi az igazolványaidat, és kissé fitymálva nézegeti. Nem is vagy biztos azonban, hogy jól megnézte-e őket, sőt úgy tűnik, csak azért nézegeti őket, hogy mutassa az alaposságát.

— Nem, sajnos ön nem Jerry Wharton.

— Ne álljunk már itt az ajtóban, — mondod most már egészen kedvesen, — fáradjon beljebb Ross úr, — ajánlod, de krampusz tudomásodra hozza, hogy:

— Sajnos erre nekem nincs időm, a viszontlátásra! — s otthagy az ajtóban, a legnagyobb megrökönyödésedre.

★

Maradt belőle a neve és egy mulatóhely telefonszáma. Talán egy elmebeteg? Egyáltalán nem nézett ki annak. Miért nem hitte el, hogy te vagy te? Esetleg összetéveszt valakivel? Mindenesetre befejezed a vacsorádat, persze az étvágyad már elment, a bort már elő sem veszed és egyedül kavarod a kávét. Újságot veszel elő, de képtelen vagy összpontosítani egy napihír erejéig, lemész tehát sétálni egyet, de ez se nagyon segít. Felhívod néhány ismerősödet telefonon, talán ismeri valaki Lionel Rosst. Senki sem ismeri Lionel Rosst. Végül is felhívod a Régency Clubot.

— Régency, — mondja egy női hang, és valóban hallani lehet a mulatóhelyek jól ismert zaját.

— Beszélhetnék Ross úrral?

— Egy pillanat, — mondja a rekedt hölgy sietősen, és távolabbról hallod, — Héj Lionel.

— Halló, — mondja krampusz a telefonnál.

— Elnézését kérem a zavarásért, ma este ön nálam járt a Bleecker Street huszonnyolcban, második emelet B. Szeretném tudni, hogy valóban Jerry Whartonnal akart-e beszélni, vagy talán összetévesztett engem egy másik Jerry Whartonnal. Meglehet, hogy két Jerry Wharton van a városban, bár a telefonkönyvben csak egy van, én.

— Á, — mondja, — már megint ön, az a benyomásom, hogy ön téveszti magát össze Jerry Whartonnal. Wharton valóban a Bleecker Streeten lakik, a huszonyolc B-ben, de ez egyáltalán nem ön. Legjobb, ha ebben az ügyben lehetőleg nem is zavar többet, hacsak nem találkozik az igazi Whartonnal mert vele feltétlenül beszélnem kell, — s már le is teszi a kagylót, az ördög vigye el.

A rendőrségre nem mehetsz, ha elpanaszolnád, hogy egy gyanús fiatalember azt állította, miután te azt állítottad, hogy te nem vagy te, valószínüleg alvókúrát ajánlanának, ingyenes tömeglélektani terápiát, amiben már úgyis részesültél, miután sikeresen bebizonyítottad a sorozóbizottság előtt, hogy súlyos idegbaj miatt sajnos alkalmatlan vagy katonai szolgálatra.

Másnap újra felhívod a Régency Clubot, de most már cselesen. Két ujjal összeszorítod az orrcimpáidat, pompás orrhangot produkálva, amely hivatásos nyelvészeket is megtévesztene, és őseidet a Mayflower hajóról származtatnák. Jó csel, már többször kipróbáltad.

— Hallo, itt Jerry Wharton beszél, — mondod sebesen, magabiztosan, — ha jól értesültem, tegnap este keresett a lakásomon valami fontos ügyben.

Lionel néhány pillanatig szótlanul marad a telefonnál, úgyhogy megismétled még egyszer az előbbieket.

— Legyen olyan szíves, ne fogja be az orrát. Engem nem lehet becsapni, egyszer már mondtam, hogy én az igazi Whartonnal akarok beszélni.

Egészen jókedvű, hogy rajtakapott.

— Nézd Lionel, — mondod most barátilag, de gondterhelten, — nekem ez valóban komoly gondot okoz, hogy szemmelláthatólag összetévesztel valakivel. Különösképpen, mivel fontos dologról van szó, mint ahogy említetted. És ha történetesen meg is vagy győződve arról, hogy nem én vagyok az igazi Wharton, mint ember, kifejezem Whartont is, minden létező Whartont, — kezdel el okoskodni, hátha Lionel szereti a metafizikát.

— Nem értem mire céloz.

— Ez nem célzás, Lionel, arról van szó, hogy ez a Wharton lehet egy zseni, lehet a következő pápa, vámtiszt vagy robbantásszakértő, én mint ember, a magam emberi sajátosságaimmal vállalom Whartont, sőt kifejezem Whartont, és ezt a neki szánt fontosat, ezt az igazságot nekem is megmondhatod, és már annál is inkább, mivel végül is ez a Jerry Wharton én vagyok.

— Aj, aj, aj, — mondja krampusz, — sántít ez a mese...

— Nézd Lionel, ha nem akarod elmondani telefonon, talán gyere el egy este vacsorára hozzám, mondjuk holnap.

— Nem, köszönöm, én itt vacsorázom a Régencyben.

— Például együtt tölthetnénk egy szombat estét, kiviszlek kocsival egy New York melletti lánykollégiumba, tizenkét mérföldre van innen. Szombaton szabad a gazda, a fiúk bejárhatnak a diákszállóba, egyik szobáról a másikra mehetsz, ismerek egy tucat cukros fehérmájú angyalkát és remek életünk lesz.

— Nem, köszönöm, másfél hónapja nős vagyok.

— Akkor a gratulációm. Viszont neked, Lionel, megmondom teljesen őszintén, én egy emberbaráti intézetnek dolgozom, és az önként jelentkezőket bejegeljük. Teljesen speciális jégszekrénybe, természetesen. A jégszekrényt azután atombiztos óvóhelyre teszszük, és ötszáz év múlva automatikusan kiolvad a jég, egy automatikus masszázs életre kelti az illetőt, és frissen, újraszületve léphet újra a földre. Az emberi nem túlélése a főcél. A kubai válság óta működünk. A módszer teljesen biztos, én már háromszor voltam bejegelve, és ha akarod, bejegelünk téged is, de előbb tárgyalni kell róla, mondjuk találkozhatnánk holnap?

— Holnap be sem jövök a városba. Ilyen marhaságokba különben sem mennék bele, a feleségem se hagyná.

— Bejegeljük a feleségedet is!

— Jóéccakát! — és letette a kagylót.

★

A pasas továbbra is nyugtalanít, egy szót sem tudtál kivenni belőle. Ki ez a Lionel Ross? Miért tartózkodik esténként a Régency Clubban? Honnan van annyi pénze, hogy ott vacsorázzék ? Zsigoló, hamiskártyás vagy gengszter? Sokat vesztett bakkarán, és az adósságait egy hosszadalmasnak ígérkező zsarolási kísérlettel veled akarja törlesztetni? Az utóbbi beszélgetésetek szerint holnap be sem jön a városba, tehát holnap a legokosabb a Régencyben vacsorázni. Patricia ujjong, teljesen szokatlannak találja, hogy vacsorázni viszed egy jónevű mulatóba, mivel mind ez ideig az intim együttlétek spirituális értékeit pártoltad és elítélted a világi és költséges kiruccanások ürességét.

Előre foglalt asztal, kiteszel magadért. A műsor alig köti le a figyelmedet, Patricia megkérdezi, miért vagy ilyen nyugtalan. Szünetben kimegy megigazítani a toalettjét, ezalatt odahívod a pincért.

— Még egy italt parancsol?

— Nem, azt szeretném megkérdezni, hogy ismeri-e véletlenül Lionel Ross urat?

— Hogyne, — mondja a pincér, — az unokatestvérem.

— Ó, kár hogy nincs itt.

— Ma szabadnapos. Itt dolgozik a konyhán, edényeket mos, de ma rossz napon tetszett jönni.

— Nincs semmi baj vele?

— Ajaj, — mondja a pincér, — nagyon sok baj van a fiúval.

És itt közel hajol a füledhez, egészen izgatott leszel, hogy végre mindent tudni fogsz. A pincér halkan folytatja:

— Lionel rendes fiú, higgyje el, rendes fiú, nem szabad elítélnünk!

— Nem bizony.

— A baj az, hogy néhány héttel ezelőtt megházasodott. És még nagyobb baj az, hogy Sanders-lányt vett el. Rossék évtizedek óta gyűlölik az öreg Sanderst, mivel a prohibíció alatt két mázsa lucernát sózott a szomszédja nyakába, amelyik az alján teljesen rothadt volt. Az ellen még nem volt kifogás, hogy a fiatalok beszélgettek egymással, de nem lett volna szabad összeházasodniok.

— Semmi esetre sem.

— Na mármost, még az sem lett volna tragédia, hogy az egész Trenton arról beszélt, hogy a Sanders-lány egész nap Lionel nyakán lóg. Ismeri ön Trentont?

— Nem, soha nem voltam ott.

— A baj az volt, hogy a Sanders-lány ilyen pocakkal járt, ni.

Megmutatta, hogy milyen pocakkal. Mindez lehet érdekes, de egyelőre még nem látod, mi közöd lehet neked két mázsa rothadt lucernához a prohibíció alatt meg krampuszné pocakjához.

— Már régen úton volt a gyerek, mikor megházasodtak. Persze nem Trentonba keltek egybe, hanem itt New Yorkban, és a Rossék ott sem voltak az esküvőn. Én voltam a tanú.

Patricia közben visszajön, és elvárja, hogy némi figyelmet szentelj az ajakrúzs felerősített pirosának.

— A legnagyobb baj most meg az lett, hogy Lionel abbahagyta a tanulmányait, — folytatja a pincér. — Trentonban két évet elvégzett már az Erdészeti Főiskolán. Jött a gyerek, aztán a házasság, nem maradhatott a városban, és most tessék, ez a jófejű gyerek itt mossa az edényeket.

Patriciának tetszik, hogy a pincér bizalmas embered, szeretne belekapcsolódni a társalgásba:

— Kiről van szó?

— Az unokaöcsémről, — világosítja fel a kiszolgáló.

— Ide tudná adni a címét? — kérded okosan.

— Brooklyn, Ocean Avenue 837. Két háztömbnyire lakik tőlem, és mához egy hétre otthon lesz, különben itt lehet megtalálni.

★

Te azonban nem egy hét múlva mész ki Brooklynba, hanem már másnap délelőtt.

— Közjóléti megbízott vagyok, — mutatkozol be a feleségének, aki ajtót nyit, — azért jöttem, hogy a kedves családjának az életkörülményeit tanulmányozzam. Talán bizony némi segítségre lenne szükségük.

— Ah, ah, igazán kedves, hogy gondolnak ránk, — mondja egy elég csúf hölgy átszellemülten, mert pénzszagot érez a levegőben. Ide-oda kapkod, leszedi a koszos fehérnemüt a székről, hogy leültessen. Alig van bútor a szobában.

— Jaj, lássa, alig van egy székünk. Kombinált szekrényt szeretnék, szétnyitható rekamiét és két csipkefüggönyt.

— Aha, — mondod, — és mikor született a gyerek?

— Három hónappal ezelőtt.

— Szép dolog az, ha az embernek gyereke van, csak legyen pénze pelenkára.

Sebesen meséli, hogy Bill, a gyerek, rengeteg pelenkát fogyaszt és így a Bill, úgy a Bill. Ha felnő, iskoláztatni kell, de nincs pénz.

— Dehát a férje fizetése nem elég?

— Persze, hogy nem elég, drága manapság a pelenka.

Meg akarja mutatni a pelenkákat. Még csak ez hiányzott.

— Tessék mondani, a férje iszik és dohányzik?

Gyorsan megnyugtatnak, hogy a férj hidegszájú, nem iszik, nem dohányzik, nem kártyázik, nem lóversenyezik, jó ember, minden pénzt hazaad, de mégsem elég pelenkára a fizetése. Néhány száz dollár gyorssegélyre lenne szükség, mert már a jövő héten katasztrofális lesz a pelenka-probléma.

— Ismer a férje egy Jerry Wharton nevezetű okleveles díszbőrművest?

Nem, az ő férje nem ismeri a bőrdíszművest, de cipőre is szükség van, a férje senkit nem ismer, mert csak a családjának él, a csendet szereti, meg az erdőt, nagyon szeret sétálni az erdőben, teszi hozzá meghatottan. Nincs pénz pelenkára.

— Háromszáz dollár elegendő lesz? — kérdezed most fensőségesen, mint aki nagy összegek felett rendelkezik, és szívesen segít a szegényen. Noteszt és ceruzát húzol elő.

— Óh, háromszáz dollár, az éppen elég lesz, háromszáz pelenkát veszek rajta, persze ez még nem old meg mindent, mert Bill iskoláztatása még hátra van. Erdészt akarok a fiamból, főerdészt.

— Szabad tehát a kedves ura családi nevét?

— Lionel Ross. Er-o-es-es.

— Hopp, hopp, itt valami sántít. Tessék csak megismételni!

— Er-o-es-es.

Kényszeredett mosollyal leplezi a mohóságát a Sanders-lány, akinek az apja rothadt lucernával kereskedett a prohibíció alatt. Szemmelláthatólag készen áll, hogy a legképtelenebb érveidet elhárítsa.

— A baj ott van, — folytatod, — hogy engem a Főhivatal azért küldött ki, hogy meglátogassak egy ilyen nevű családot, azonban az ő nevüket három essel írják. Er-o-es-es-es. Elnézést kérek a zavarásért, úgy látszik, eltévesztettem a házszámot.

Felállsz és indulsz kifelé.

— Ó, dehát bizonyára csak gépelési hibáról van szó, a két es helyett hármat írt valami ostoba gépírónő, — próbálja krampuszné megmenteni a helyzetet.

Te pedig most kitörsz. Durván és méltatlankodva:

— Mit? Hogy a mi gépírónőink elírnak egy nevet? Soha! A Főhivatalban minden elektromos aggyal működik. Az elektromos agy pontosan kimondja, hány essel kell leírni egy nevet, kettővel, hárommal vagy néggyel. Hol él, asszony? Nem tudja, mi az elektromos agy? Noli turbare circulos meos. Anteapudad-adversus-circum-circa-citra-cis. A mi gépírónőink bekapcsolják az agyukat a konnektorba, mielőtt leírnak egy nevet!

Becsapod az ajtót, mérgesen, leszaladsz a lépcsőházban, megállsz a ház előtt, hogy tájékozódj, és megpillantod Rossnét az ablakban. Nem nyitja ki az ablakszárnyakat, mert cúgot kapna a Bill, csak az üvegen keresztül mutatja fel a két ujját, mintha esküdözne odafent. Két ess, mutatja. Te pedig viszszaesküdözöl három újjal: három ess, azért is három ess. Valaki elhalad melletted, tiszteletteljedon lehúzódva a járda szélére, érdeklődve figyelve a furcsa jelbeszédet, és ezt gondolja magában:

— Szegény süketnémák!

★

Most pedig ülj fel egy földalattira és felejtsd el az egész történetet. Az igaz, hogy nem lehet tudni Lionel Ross mit akart, két essel. Egy dologban azonban biztos lehetsz: semmi fontosat nem tudott volna mondani, mivelhogy ezen a földön senki nem tud fontos dolgot mondani. Erre becsületszavamat adom!

Irodalmi Ujság

SZAMUIL MARSAK szovjet író 77 éves korában Moszkvában elhunyt. Jelentős munkásságot fejtett ki a szovjet gyermekirodalom fejlesztésében és nagy sikereket ért el a politikai szatírában is. Műfordítói munkássága során Shakespeare-t Burnst, Heinét és Petőfit fordította oroszra. Az utóbbi években a sokat támadott új orosz írók mellett foglalt állást.

*

CSAPLÁROS ISTVÁN, a varsói Tudományegyetem magyar tanszékének docense, "Lengyelország a magyar költészetben" címmel antológiát szerkeszt.

*

A SZEGEDI Móra Ferenc Múzeum új irodalmi és néprajzi anyag bemutatására készül. Főleg a Szeged környéki népéletet akarják bemutatni : a halászszerszámokat, a szegedi kubikusok talicskáit, a szegedi hajóácsok szerszámkészletét, valamint egy régi szegedi papucsosmester műhelyét. Bemutatják egy szőregi parasztház pontos mását is. Az állandó irodalmi kiállításon Dugonics András, Vedres István, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Móra Ferenc, Juhász Gyula, József Attila és Radnóti Miklós hagyatékát : eddig ismeretlen kéziratokat, fényképeket és rajzokat mutatnak be.

*

A BUDAPESTI Képzőművészeti és Iparművészeti Gimnáziumban az idén hatszázan jelentkeztek felvételre. A tavalyi jelentkezők száma kilencszáz volt. A gimnáziumba mindössze nyolcvankét fiatalt vesznek fel.

*

VELENCÉBEN szabadtéri színpadon bemutatják Ponchielli "Gioconda" című operáját. A színpadot a Szent Márk téren emelték, háttere a laguna. Az Órák táncát a Dózse-palota oszlopai között mutatják be. A Bolognai Opera zenekarát Dino Verchi, a Metropolitan karmestere vezényli.

*

A NEMZETKÖZI PEN június 21 és 27-e között tartotta 32. világkongresszusát Oslóban. Az idei kongresszus tárgya "Az író és a szemantika" volt.

*

SZÁZÖTVENNÉGY film készült 1963-ban az Egyesült Államokban, 14 filmmel több, mint a megelőző évben. A gyártó cégek közül a Metro-Goldwyn-Mayer vezet 27 filmmel. A francia filmek gyártási száma csökkent. 1960-ban 124-et, 1963-ban 88 filmet készítettek.

*

AZ AMERIKAI Szabadságéremmel tüntették ki John Steinbeck Nobel-díjas írót. A magas kitüntetésben részesültek között van T.S. Eliot, Walt Disney, Walter Lippmann publicista, John Lelis nyugalmazott bányászszakszervezeti elnök és Dean Acheson az Egyesült Államok volt külügyminisztere.

*

NÉPI GYERMEKJÁTÉKOKBÓL nemzetközi kiállítást készítenek elő Svájcban. A magyar anyagot Dr. Gunda Béla debreceni egyetemi tanár állítja össze. A játékok között kukoricacsutkából faragott rakéták, matyó babák és különböző fafaragások találhatók.

*

YVES MONTAND ismét szerepet vállalt francia filmben. A "Les Coustarasses" című film főszerepét alakítja, melynek felvételei július végén kezdődnek Jean-Cristophe Averty rendezésében.

*

A DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG hivatalos lapja további 166 indexre tett könyv címét közli. A listán Caldwell, Hemingway és Schnitzler könyvei is szerepelnek.

*

FREDERIC O'NEAL néger színészt választották meg az Egyesült Államok Színész Szövetségének elnökévé.

*

TOKIÓBAN épül a világ legmodernebb színháza. Az 1350 ülőhely mindegyikéhez fülhallgatót szerelnek, hogy a nézők a darab angol, francia és német nyelvű fordítását a darab előadásával egy időben hallgathassák.

SIR LAURENCE OLIVIER-T, a világhírű angol színészt, az Edinburghi Egyetem a jogtudományok tiszteletbeli doktorává avatta.

*

AZ OLASZ filmszínházakat elsősorban a férfiak látogatják — állapította meg az olasz Statisztikai Intézet. A nők 47 százaléka egyáltalán nem jár moziba, 27 százaléka csak ritkán és alig 4 százalék hetenként többször.

*

GÁBOR DÉNEST, a Londoni Egyetem magyarszármazású professzorát, az alkalmazott elektronfizika világszerte ismert tudósát, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választotta.

*

MARCELLO MASTROIANNI első amerikai filmjét forgatja Hollywoodban. A film címe : Casandra az esküvőn. A női főszerepet Natalia Wood játssza.

*

AZ IRODALMI MŰFAJOK rangjáról William Faulkner — Wynne irodalmi kritikus szerint — így vélekedett : "A versírás az irodalmi műalkotás legmagasabb foka. Ha valaki nem tud verset írni, áttér a kis történetekre, s ha erre sem képes, hosszabb novellákat ír. Aki még ezt sem tudja, az regényírásra adja a fejét. Én regényeket írok..."

*

A TUDOMANYOS-FANTASZTIKUS FILMEK második Nemzetközi Fesztiválját Triesztben tartják a nyáron. A zsüri a legjobb tíz filmet jutalmazza meg az "Aranyürhajóval". A trieszti fesztiválon francia, olasz, japán és amerikai filmarchívumok segítségével áttekintést adnak a tudományos-fantasztikus filmek eddigi fejlődéséről.

*

MÓZES SÍRJÁNAK felkutatására ásatásokat fognak végezni a jordániai Nelot hegy közelében. A munkálatokat Julio Ripamont, a Venezuelai Központi Egyetem archeológus professzora fogja vezetni, aki már két ízben is vezetett expedíciót ezen a vidéken. Feltárt egy X. századbeli tornyot és egy II. századi temetőt harminc sírral.

*

LUCIENNE BOYER emlékiratainak második kötetén dolgozik. Címe : "Parlez-moi d'amour... és egyéb dolgok." Emlékiratainak első kötete néhány évvel ezelőtt jelent meg.

*

JEAN COCTEAU emlékkiállítást rendeztek a nantes-i Szépművészeti Múzeumban. A kiállításon a nagyközönség számára eddig még ismeretlen, Cocteau magánéletét és művészi pályafutását bemutató fényképeket állítottak ki.

*

JOSEPHINE BAKER életéről filmet készítenek. Ifjúkorát a filmben Nancy Hollyway, idősebb korát maga Baker alakítja.

*

EZER MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ vesz részt Bonnban a szeptemberben rendezendő 21. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszuson, melynek témája "Stílus és hagyomány a Nyugat művészetében."

*

GABY MORLAY, a nagy francia színésznő 67 éves korában elhunyt.

*

CHURCHILL életéről szóló filmet mutattak be Londonban, amely végigkíséri az államférfi életét harrow-i kisdiák korától egészen visszavonulásáig. Azt is megtudjuk a filmből, hogy mindvégig ő volt a legrosszabb tanuló az osztályában. A bemutatón részt vett a 89 éves Churchill is és állítólag ez volt utolsó nyilvános szereplése.

*

SOLOHOV „Csendes Don" című regényéből operát ír Dmitrij Sosztakovics.

JOHN HALAS és JOY BACHELOR, az angol-magyar házaspár "csoport", akik az Angol Filmakadémia Nagydíját nyerték el "Autómánia 2000-ben" című rövidfilmjükkel, új rajzfilmet készítenek ezúttal (a Szentivánéji álom nyomán) Szentivánéji rémálom címmel. A filmben Puck modernizálva jelenik meg, s a szereplőket a televízió ki- és bekapcsolásával "varázsolja el".

*

AUSZTRÁLIÁBAN Magyar Művészek és Művészbarátok Társasága alakult. Célul azt tűzte ki, hogy Magyar Művészalapot teremt és ezen keresztül az arra érdemes magyar művészeket, valamint a művészi pályára hajlamos ifjúságot támogassa. A társaság tagja lehet bárki, tagsági díj egy évre £1.1.0. A victoriai magyarok támogatásával megrendezik az első Magyar Művész Heteket Melbourne-ben, október havában.

*

MRADE LEWIS dzsessz-zeneszerző és zongorista, a boogie-woogie egyik megalkotója Minneapolis közelében gépkocsijában 58 éves korában öngyilkosságot követtet el.

*

MADAME CURIE-RŐL "Egy bizonyos kislány" címmel készít filmet a Francia Televízió. A film Curie asszony leánykorából azt az időszakot mutatja be, amikor mint Maria Szklodovszka lengyel diáklány elkezdte tanulmányait a Párizsi Egyetemen. A címszerepet Marie Dubois játssza.

*

A PETOFI IRODALMI MÚZEUM munkatársai számos könyvtári és kéziratanyag felhasználásával újabb József Attila kötetnek, Ady Endre publicisztikai munkáinak, Radnóti Miklós és Jókai Mór műveinek kritikai kiadását készítik elő.

A NEMZETI SZÍNHÁZ június 28-án a Lear Királlyal zárta idei évadját. Ezzel az előadással búcsúzott a színház a Népszínház épületétől is, amelyben évtizedekig játszott. Az új színház felépítéséig a Nemzeti társulata a Nagymező utcai Petőfi Színházban, majd az Izabella téri volt Magyar Színházban folytatja előadásait.

*

VAÁLY ILONA, az egykori Király Színház és a Blaha Lujza Színház primadonnája, június 24-én, hosszú szenvedés után Budapesten elhunyt. Vaály Ilona éveken át olasz zenés színpadokon is nagy sikerrel szerepelt.

*

A SKANDINÁV FILM ötven éve címmel filmtörténeti sorozatot mutatnak be az idei Velencei Nemzetközi Filmfesztiválon. A sorozat az 1910-től 1960 között készült svéd, dán, norvég és finn alkotásokból ad részleteket.

*

A MADÁCH-CENTENNÁRIUMRA készülő budapesti Nemzeti Színházban megkezdődtek "Az ember tragédiája" próbái. Az őszre tervezett bemutatón Ádámot Sinkovits Imre, Évát Váradi Hédi és Lucifert Kálmán György alakítja. Rendező : Major Tamás.

*

A MÚMIÁK műfaji meghatározásáról folyt a vita Belgiumban. Az egyik árverési csarnok új aukciójának katalógusában egy háromezer éves egyiptomi múmiát kínált eladásra. A brüsszeli rendőrség közölte az aukció rendezőségével, hogy "a törvény tiltja emberi hullák eladását". A határozatot megfellebbezték azon a címen, hogy a múmia műtárgy. A belga Kultuszminisztérium szakvéleménye alapján a Belügyminisztérium úgy döntött, hogy a múmiák nem hullák, hanem műtárgyak és ezért eladhatók.

A MAGYARORSZÁGI Központi Statisztikai Hivatal havonkénti közleményeinek áprilisi kiadása szerint az 1964. január-áprilisi időszakban Magyarországnak 10 millió 113 ezer lakosa volt. 1964. márciusában az elhalálozottak száma 9.339, ebből 6.988 betöltötte a 60. évét, 1.375-en a 40-59 évesek közé tartoztak és 28 gyermek halt meg 7 és 14 év között. A halálozások oka elsősorban szívbetegség. Ez 2.472 embernek okozta a halálát. Rosszindulatú daganatok következtében 1.834-en haltak meg. Az erőszakos halálesetek száma 517, a tüdővész 233 esetben követelt emberéletet s influenza következtében 52-en haltak meg.

A lakosság Budapestre áramlása tovább tart. 1964. I. negyedében 7.783 ember költözött a Fővárosba, míg innen 4.648-an telepedtek vidékre.

Az 1963-as évben körülbelül annyian utaztak külföldre, mint amennyi külföldi látogatott Magyarországra. A beutazók száma 584.688 volt, a kiutazóké 572.380. Ez az arány márciusban megváltozott : 44.000 külföldi volt Magyarországon, ugyanakkor 100.000 magyar külföldön. A külföldre utazó magyar állampolgárok száma januárban 36.530, februárban 77.340, márciusban 100.686 és áprilisban 85.183. Az utazás helyére vonatkozólag az I. negyedévben Csehszlovákia vezet (161.318), azután következik Románia (7.397), és az NDK (5.699). A nyugati országok közül a legtöbben Ausztriába (7.381), az NSZK-ba (3.876) és Olaszországba (595) utaztak. (*Figyelemre méltó, hogy Romániába feltűnően kevesebben utazhattak, mint Csehszlovákiába, holott köztudomású, hogy az erdélyi magyarság nagyobb létszámú, mint a szlovákiai és sokkal több családi kapcsolat fűzi a magyar lakosságot az erdélyi magyarokhoz.*)

Az 1964. I. negyedében a legmagasabb példányszámban megjelent könyv Jókai Mór : "Az aranyember" című regénye (110.000), ezt követi Rejtő Jenő "A tizennégy karátos autó" című könyve (100.000), majd Apuleius "Az aranyszamár" című műve (81.150).

*

JOHN LOTZ, a New York-i Columbia Egyetem tanára előadást tartott a Magyar Tudományos Akademia nyelv- és irodalomtudományi osztályán "A magyar strukturális nyelvtan néhány kérdéséről".

*

KEMÉNY ZSIGMOND születésének 150. évfordulójára a Magyar Rádió bemutatta az író "Özvegy és leánya" című regényének hangjáték változatát.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L.P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 15. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. augusztus 1.

JUS MURMURANDI

ILLYÉS GYULA tanulságos történetet ír le egy helyen, a Puszták népében. A falusi emberekhez hozzá nem szokott bérlő rajtakapja az ökrösszekeres igás bérest, hogy lassan viszi ki a terményt az állomásra. Olyan hangot használ már az elején, hogy e nem túlságosan intelligens, de önérzetére sokat tartó öreg béres mást nem tehet, mint hogy szemtelenül felel vissza, méghozzá a többiek előtt.

A városi ember alig hisz a fülének.

— Micsoda ???

Az öreg béres szep nyugodtan megismétli a durva sértést. A városit elönti a vér, pofonvágja az öreget, az pedig előkapja a járomszeget, hogy kivégezze a megsértőjét. Annak a kocsisa — talpnyaló lakája, házicsendőre — üti le, "szerencsére", hátulról, a merénylőt.

Több tanulsággal szolgál a kis történet.

☆

ELŐSZÖR IS : "aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul." Vagyis : aki nem ismeri a nehéz észjárású, öreg dunántúli béresek lelkivilágát, az lehetőleg ne szóljon hozzájuk, ha nincs kéznél tolmácsa, közvetitője — hiszen valóságos idegen nyelv az, amit ezekkel az emberekkel beszélnie kell.

Másodszor : tudjon visszavonulni. Kisebb csorba fog esni a tekintélyén, mintha végighalad, mint Illyés bérlője, a konfliktus útján, s mindenki szeme láttára gyáván, hátulról, földre terítteti, lakája segítségével öreg, a többiek által megbecsült, szegény ellenfelét.

Harmadszor s legfőképp : vonjon le általános tanulságokat az esetből. Szervezze meg racionálisan a szállításokat a vasúthoz, nevezzen ki felügyelőket, időmérőket, fizessen prémiumot a jól teljesítőknek, adjon ki dicsérő okleveleket. bocsáttassa el a rossz munkaerőt, és főként : hagyja meg azt az utolsó, elvehetetlen ősi jogát az igáskocsisnak, hogy *csúnyán beszéljen.* Mióta kocsis, ló, iga, hám, út, ostor, por és szomjas torok van a világon, a kocsis káromkodik. Csúnyán beszél, de hajt. Egy "rosseb beléd"-től, egy "nyavalya a tetves fejedbe" kifakadástól még nem dől össze a világ. A fődolog az, hogy az iga nyikorogjon, a béres ott üljön az ustor szára mögött, a terményzsákok haladjanak szépen a vasút, a Főváros, a külföld, a bankszámla, a jövőnyári Monte-Carlo-i nyaralás felé.

☆

EZ A JOG a csúnya beszédhez : a *Jus murmurandi,* vagyis magyarul : Zsörtölődési szabadság.

Sok köze nincs a klasszikus szabadságjogokhoz. Épp ezért igen szép hagyománya van hazánkban. A legsötétebb Bach-korszakban is nyitvahagytak egy kiskaput az allegóriáknak, az édesbús emlékezésnek. A Kiegyezés kora már alaposan túllépte az egyszerű morgolódási jogokat intézményes ellenzékével, irodalmával, lapjaival, politikai életével. A Horthy-korszak az első sötét esztendők után szintén rátért arra, hogy megadja a morgolódási jogot, igaz, nem az agrárproletárnak, akit hamar elvittek egy pár rossz szóért a csendőrök, de a nála feljebb álló osztályoknak, nem is beszélve a városi polgárságról, amely évtizedekig különböző parlamentáris szabadságjogokat élvezett. Az aztán már más kérdés, hogy érvényre került-e a zsörtölődők elégedetlensége.

De hiszen a Jus murmurandi nem is arra szolgál, hogy változtasson valamit a helyzeten. Csakis és legfőképpen arra, hogy szelepet nyisson a túlfűtött gőzkazánon, és azon a szelepen minden munkavégzés nélkül kifütyülhessen a fölös gőz, amely leszorítva veszélyben tartja a kazánt, a mozdonyt, az egész vasúti berendezést.

☆

A KOMMUNISTA DIKTATÚRA sztálini jellegű vezetése annyira analfabéta volt ebben az egyszerű politikai kérdésben is, mint minden más szakkérdésben. Amikor a legrosszabbul ment minden, amikor a padlásokat leseperték Magyarországon, amikor szén, ruházat, ennivaló nem volt, hajnalonként százszámra vitték el az ártatlan embereket, akkor sem volt meg Magyarországon a Jus murmurandi. Sőt, kitalálták és bevezették az ellenkezőjét. A felsőbbség előtt kiejtett minden szót bizánci köntösbe kellett öltöztetni. A lelket kissé megkönnyebbítő durva szavak helyett minden mondatot mozgalmi szóvirágokkal kellett feldíszíteni. Az egykori Uram, Méltóságos uram, Kegyelmes uram, Örnagy úr, stb. megszólítás kötelezősége kismiska volt ahhoz a szigorhoz képest, amellyel az Elvtársam megszólítást megkövetelték, ebben a tárgykörben a legkisebb botlást is a legnagyobb rosszallással fogadták, "utánanéztek" az illetőnek.

Hogy mennyi robbanóanyag gyűlt fel egyebek közt emiatt az egyetlen vétkes leszorítás miatt is az emberekben, azt 1956 története bőven példázza. Az akkori Irodalmi Újságban megjelent néhány "gondolkodó típusú" írás nyilván minden nagyobb feltűnés nélkül elsikkadt volna, ha három, vagy nyolc másik lapban kritikai megjegyzések jelentek volna meg, évek hosszú során keresztül. A Petőfi-köri összejövetelek fiatal résztvevői kevésbé hevültek volna fel, ha az ilyen jellegű összejöveteleket régóta és szabadon megtartják s ha a gyűléseken évek óta értelmes szót hallanak az emberek.

Emberajakról, újságlapról, könyvből értelmes szónak kiszállnia nem lehetett még akkor sem, ha a rezsim kitüntetett élharcosa volt is az illető. Révai József, aki kegyetlen, de éleseszű kultúrpolitikusa volt a rezsimnek, külön zsdánovi iskolára került Moszkvába, és hazatértekor tökéletesen leszokott minden önálló jelzőről, minden gondolatot ébresztő mondatfűzésről. Rákosi magyartalan, zagyva halandzsája volt az irányadó mindenki számára, receptje egyrészt idézet a nehéz filozófiai nyelvezetben képleteket összeállító marxista klasszikusokból, másrészt durva újságíró-zsargonban eldörgött parlagi fenyegetőzés, és ami hely még megmaradt volna az emberi szó számára, azt gyűjteményből kimásolt néhány ízléstelen közmondás, nem "népi bölcsesség" tehát, hanem népi közhely töltötte ki a "dialektika mesterei" szájában.

De hát ő is, mit mondhatott mást ? Az orosz megszállásból eredő gazdasági problémákról tájékoztassa a rádióhallgatókat, vagy Erdély helyzetével kapcsolatos gondolataikat vitassák meg közösen ?

☆

AZ UTÓBBI ESZTENDŐBEN számos nyugati újságbeszámoló jelent meg Magyarországról. Sok mindenfajta megalapozott és meg nem alapozott megfigyelést tartalmaznak, s azt lehet mondani : ahány, annyiféle. Legtöbbjének azonban van egy közös vonása : megfigyelik és közlik, hogy Magyarországon ma szabadabban beszélnek az emberek, mint néhány évvel ezelőtt. Nem újabb politikai pártok alakulásáról, nem különböző tendenciájú klubok vagy újságok létesítéséről van szó, nem a rádióban vagy a televízióban rendezett vitákról, ahol különböző elvi szempontok ütköznének meg, hanem csak arról, hogy egyes emberek, akik néhány évvel ezelőtt még a világért sem mondtak volna mást, — félelmükben nyilván, — mint kölcsönvett dicsérő kliséket, ma már saját gondolataikat is kifejezik még arról is, hogy mi nem jó, mit kifogásolnak, mi fáj, mit kellene máshogyan csinálni, mi hiányzik, mit hallgatnak el a hivatalos szervek.

Vagyis az első olyan jelenségnek lehetünk tanúi, amelyhez valóban szem- és fültanúk kellenek, mert kézzelfogható módon semmilyen jele nincs, csakis hangtani úton : a Jus murmurandi első megjelenésének.

Érdekes visszaemlékezni, hogy a Jus murmurandi első hivatalos bevezetésére a kommunista diktatúrákban nem Magyarországon, hanem — a Kínai Népköztársaságban került sor, mégpedig a "Virágozzék minden virág" jelszó... tiszavirág életű feltűnése alkalmából. Semmi más nem volt ez, mint hangos bíztatás arra, hogy mindenki mondja el a véleményét. Hetek leforgása alatt olyan fülsiketítő gyűlölet-concert keletkezett, amilyenhez foghatót hatalmon lévő s hatalmon maradni akaró kormány még nem hallott. Gyorsan betiltásra került a "Virágozzék minden virág" mozgalom. A túlhangosan kiabálókkal alaposan elbántak, egyes szerencsés "virágzóknak" alkalmat nyújtottak arra, hogy önpiszkoló nyilatkozatokban visszavonják őszinte kritikájukat. Nagy lecke volt ez arra, hogy még ezt a legperiferikusabb jogot is mekkora óvatossággal kell kezelni a totalitárius államban, ha el akarják kerülni az összeomlást.

Magyarországon körülbelül egy-másfélkét éve kezdődött meg ez az újfajta, óvatos "virágzás". Ki mit mondhat el, és hol mondhatja el ?

☆

NÉHÁNY APRÓ PÉLDÁT hozzunk fel hazulról nyugatra látogató ismerőseink elbeszéléseiből:

Legfőbb könnyebbség, hogy érezhetőleg alábbhagy az ünnepélyes stílus kötelezettsége. Magánemberek, szóban, nem kötelesek Oroszországot Szovjetuniónak nevezni, holott ez valaha vallásos ritus volt, áthágója azonnal egyházi átok alá esett. Visszatért bizonyos mértékben az eddigi vészes "elvtársazás" helyébe az "úr", "uram", "aszszonyom", "kisasszony", sőt, — sajnos — "nagyságos asszony" kifejezés is. Azok a pártlapok, amelyek nem mint pártlapok szerepelnek, Hruscsov, Kádár, stb. neve mellé nem teszik ki mindig és kötelezőleg az "elvtárs" szót. Köszönni Adjon Isten-nel is lehet — habár ez egyelőre még nem túlságosan tanácsos.

Az egykori *tabu* tárgyköröket óvatosan, kellő körültekintéssel és kis társaságban érinteni lehet. Lehet beszélni a kerület rossz ellátottságáról, a közlekedés hiányosságairól, a balatoni vonatok hibáiról és zsúfoltságáról, lehet bosszúsan felmordulni, amikor hosszú ideje nem kapni W.C.-papírt, tojást. Egészen kis körben Erdélyről is lehet beszélni. Magánkörben el lehet mondani, hogy ez vagy az a könyv vagy színdarab nem tetszik, vagy tetszik, még akkor is, ha a hivatalos sajtó az ellenkezőjét állítja.

Hogy a legveszélyesebb témát is érintsük, véleményt lehet mondani egyes politikai kérdésekben is. Kínát természetesen hibáztani kell, hogy élesen támadja Hruscsovékat, Johnsonról viszont lehet szimpátiával is beszélni, de tanácsos hozzátenni a végén, hogy az imperialista politikát valójában a trösztök és a tábornokok irányítják. Aki nyugati utazásról tér haza, elmondhatja, hogy milyen technikai gazdagságot, milyen magas életszínvonalat talált itt, de ajánlatos legalább röviden hozzátennie, milyen sok a koldus, milyen embertelen a forgalom, milyen elképzelhetetlenül nagy a drágaság, milyen magányos és kietlen az élet. Mindez, vagy ennek egy része igaz is talán, a baj csak az, hogy ezeket a fenntartásokat *illik* megtenni... Mint ahogy egy oroszországi utazás után, ha él is fenntartásokkal a hazatérő utazó, *illik* pozitív mérleget felállítania magánbeszámolója végén.

☆

ÉS MI TÖRTÉNIK azzal, aki nem az illem szerint jár el ? Aki túl sokat zsörtölődik és akiről az a hír terjed el, hogy elégedetlen ember ?

Hogy a közelmúltban mi történt volna vele, arra kár kitérni. Igen rövid eljárás során elindult az illető a legkeservesebb és a legvégzetesebb rendeltetés felé.

Ma csak « feltérképezik » a beállítottságát, vagyis magyarul elteszik a róla kiállított arcképet. Nem a lomtárba kerül. Ott van elraktározva a jelentés közvetlen munkatársai közt, a főnökénél, a párttitkárnál, nyilván a rendőrségen is. Egyesek azt remélik, hogy *hamarosan* használt lehet majd venni, ha úgy fordul a helyzet, ahogyan ők szeretnék, vagyis visszafelé. Mások azt mondják : *majd egyszer* rákerül még a sor. Van olyan is, aki azt tartja : *hadd beszéljenek csak a levegőbe,* és végezzék a munkájukat.

Ez utóbbi a legrezonábilisabb. Megérti az illyési leckét. A zsörtölődő megkönnyebbül, utána könnyebben kezelhető, s ezenfelül még részletes bizonyítványt is kiállít magáról, sokkal egyszerűbben és olcsóbban, mint a közelmúltbeli fáradságos rendőri nyomozások és besúgások bonyolult rendszerének a segítségével.

Másik váratlan haszna, hogy a külföld kedvezőbben fogadja a Magyarországon hallott meghatározhatatlan mormogást. Örömmel veszi, a magyar liberalizálódás egyik legfőbb jelének tartja. Szabad sajtóról, szabad választásokról, gyülekezési jogról nem számolhat be ugyan. Látja jól, hogy a rádió, a film, a könyvkiadás is szoros ellenőrzés alatt áll. De a "szókimondás" mégis jó érzésekkel tölti el. Elhessegeti magától azt a gondolatot, hogy mindez édeskevés azokhoz a demokratikus jogokhoz képest, amelyeket ő nyugati hazájában élvez és mindig is élvezett. Talán homályosan az is felmerül benne, hogy "azok a keleti, balkáni népek mindig is hátramaradottak voltak" és, mint ahogy elnéző jóakarattal gondol a fehér ember a kezdődő afrikai vívmányokra, úgy sóhajt fel ő is, nyilvánvaló megkönnyebbüléssel : "Azért ez mégiscsak valami kis demokratizmus, valami kis liberalizmus, talán nincsenek is hosszászokva a túl nagy szabadsághoz"...

☆

EZ PERSZE tévedés. A magyar a szabadságot éppen úgy szereti és nagyra becsüli, mint nyugat szabadságra ínyenc minden lakosa. Ötvenhatban mintát kapott ebből a vágyból és igényből az egész világ. Arról nem is beszélve, hogy a picinyke Jus murmurandi nemcsak kezdetleges, hanem végtelenül törékeny is : a legkisebb "bizonyos megmerevedés" a magyar politikában emberek ezreinek okozhat balszerencsét, végzetes tragédiát. Ilyesféle visszakanyarodásnak többször voltunk tanúi a testvérnemzeteknél, s napról-napra várják efféle apró kínos meglepetések a túlságosan szókimondó embert Magyarországon is. Az más dolog, hogy egy egész nép vállalja ennek terhét és veszélyét.

T.Gy.

AUGUSZTUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Levél Erdélyből. (3. old)

Paul Boncour nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (3. old)

Faragó László : Jaurès asztalánál (3. old)

Gömöri György válaszcikke a költői vitában (4. old)

Aradi Zsolt irodalmi hagyatékából (5. old)

Ferdinándy György noveliája : Nyolcadik emelet (7. old)

Fáy Ferenc, Keszei István és Sulyok Vince versei.

Az Idő Sodrában, Könyvkritikák, Gloszszák, Hírek.

KKK

E három betű, a *Ku Klux Klan* rövidítése, a mai olvasó számára a fajgyűlölet fanatizmusának szimbólumát jelenti. Az éjszaka sötétjében égő keresztet, a fehér köpenyekbe, álarcos csuklyákba öltözött, mámorosan imbolygó csoportot, a mezőn parkoló teherautón ágáló szónokot, aki szerint : *„A Biblia bizonyítja, hogy a néger fajta alábbvaló a fehérnél, az angolszásznál. A zsidó is az alábbvaló faj kategóriájába tartozik. Isten meggyőződéses szegregacionista."* Isten nem válaszol közvetlenül a szónoknak ; az embereknek kell megadniok a választ a Ku Klux Klan újjáéledésének — és tetteinek — kihívására, melynek ma már, az amerikai Délen, csupán 70.000 tagja van, de a szervezet zsugorodása korántsem jelenti a gyűlölet forróságának csökkenését ; ellenkezőleg, az elmúlt hónapok-hetek eseményei során e láz mintha magasabbra csapott volna. A KKK feléledésének okát, a Dél ismerői arra az 1954-ből származó felsőbírósági rendeletre vezetik vissza, mely az Egyesült Államok egész területén *megtiltotta az iskolák szegregációját.*

Az 1920-as és 30-as években a szervezet taglétszáma milliókra volt tehető. Ma már ez a „fénykor" letűnt : a megmaradó „mag", főként a déli mezőgazdasági területeken (*Alabama, Dél-Karolina, Georgia,* és *Florida* északi része) működik. De a fénykortól eltérően, a mai KKK már csupán töredék-szervezetekből, egymástól függetlenül tevékenykedő kis csoportokból áll, melynek tagjait középosztálybeli „fehérek" alkotják, évi tíz dolláros tagsági díjjal : a huszas-harmincas évek milliós tagságot és dollárt számláló tömegeinek árnyéka ez csupán. Az éjszakai keresztégetés a legtöbb déli államban ma már büntetendő cselekmény ; hasonlóképp az a fehér ruha és a csuklya viselése — nyilvános területeken, de ugyanakkor például *Jacksonville*-ben, Florida államban még ma is láthatunk teljes harci díszben pompázó KKK tagokat, fényes nappal parádézva a város főutcáján. S most, a Goldwater-jelölés után ezek a fanatikusok azzal áltatják magukat, hogy az idő nekik dolgozik.

A KKK Tennessee-ben született, röviddel a Polgárháború után, de rendkívül gyors ütemben terjedt el az egész Délen, ahol a régi fehér *gazdák* jogaikat igyekeztek megvédeni az éppen jogot szerzett négerekkel szemben : a rabszolgafelszabadító háborúnak egyik féregnyúlványa volt ez. A KKK azt vallja, hogy eredete visszanyúlik a skót *klánok*-ig ; hierarchiája élén a *Nagy Varázsló* áll, alatta helyezkednek el a *Klavernek*, azaz a helyi csoportok vezetői, a *Tiszteletreméltó Küklopszok*, s őket követi — rangban — a *Kludd*-ok (káplánok) sora, le egészen a *Klavalier*-ig, az egyszerű Klan-katonáig. Ismerős formáció ? Eléggé. Hát még ha hozzátesszük, hogy új tagokat csupán két régi tag ajánlása alapján vesznek fel, s az új tagok beiktatásának külön ceremóniája is van, melyen — az éj sötétjében s az égő kereszt alatt — örök hűséget fogadnak az eszme s a Nagy Varázsló követésére. Osztályidegenek kizárva ? Majdnem : idegenek, katolikusok és zsidók kizárva. A gyűlölet és fanatizmus hadserege teljes díszben várja a végső győzelmet.

Szeretnénk remélni, hogy hiába.

D. K.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Bocsánatkérés

A második legnagyobb szovjet napilap, az "Izvesztija" június 29-i számában súlyos vádakat közölt Heinrich Lübke, Nyugat-Németország elnöke ellen. A vádak a Kelet-Német Kormány tájékoztatási miniszterének, Albert Nordennek szájából hangzottak el, aki egy sajtókonferencián kijelentette, hogy Lübke elnök a hitleri Gestapo bizalmi embere volt.

A Nyugat-Német Külügyminisztérium azonnal tiltakozott. Az oroszok egy hétig vártak, azután — szokásaiktól eltérően — bocsánatot kértek. A bocsánatkérő szavakat az "Izvesztija" egyik szerkesztője rebegte el Bonnban, a főszerkesztő Alexis Adzsubej nevében. Adzsubej hangsúlyozta, hogy a Norden-féle nyilatkozat közlése nem jelenti azt, hogy az "Izvesztija" azonosítja magát a nyilatkozat tartalmával és semmiképpen sem kívánta megbántani Lübke elnököt. Hogy valójában mit akart a szovjet lap, amikor a vádakat közölte, — erről Adzsubej hallgatott.

Mi az oka a hirtelen lelkiismeret-furdalásnak és a nagyvonalú bocsánatkérésnek ? A válasz egyszerű. Adzsubej főszerkesztő, aki mellesleg Hruscsov veje, nyugatnémetországi körútra indult, hogy tapogatódzék a szovjet-nyugat-német kapcsolatok megjavításának lehetőségeiről. Saját s apósának céljait aligha szolgálta volna, ha továbbra is fenntartják a rágalmat, mi szerint Nyugat-Németország elnöke — a Gestapo embere volt.

Magas matematika

Az afro-ázsiai országok Szolidaritásának Szervező Irodája, amely különféle kongresszusokat készít elő, kilenc tagból áll. Ezek közül négy a kínai tézisek híve, a másik öt inkább az oroszokhoz vonzódik. A kínaiakat így minden szavazásnál az a veszély fenyegette, hogy kisebbségben maradnak, éppen ezért meglehetős feltűnést keltett, hogy a legutóbbi ülés alkalmával ők voltak azok, akik azt javasolták : a határozatokat a jövőben többségi alapon fogadják el.

— Rendben van, — válaszolták arabul az oroszbarátok.

A tolmács lefordította a választ.

— Ezzel azt akarjuk mondani — vágtak vissza a kínaiak, hogy a Szervező Iroda többsége — 6 szavazat.

A tolmács hűségesen fordított.

Az arabok megismételtették a fordítást és miután látták, hogy nincs benne tévedés, emlékeztettek arra, hogy a számtan alapszabályai értelmében 9 többsége 5 és nem 6.

— Szó sincs róla, — mondták a kínaiak — 9 többsége 6.

Konzultációra kértek fel egy ázsiai politikust, aki eredeti szakmáját tekintve a matematika egyetemi tanára. A tudós azt állította, hogy 9 többsége valóban 5.

A tudományos érv a legkevésbé sem hatott a kínaiakra. Továbbra is szorgalmasan hajtogatták : "9 többsége 6."

Tolmácsot cseréltek. 9 többsége a kínaiak számára továbbra is 6 maradt.

Hétórás vita után az arabok nem bírták tovább idegekkel. Megállapodtak a kínaiakkal abban, hogy a határozatokat a jövőben nem többségi alapon, hanem egyhangúan kell meghozni.

A kínai politikát

nem mindig a hirtelen változások jellemzik. Néha lassan, óvatosan változtat irányt, s ezek a megfontolt hadműveletek sokszor éppen arra szolgálnak, hogy az előzetes túlzások hibáit úgy-ahogy helyrehozzák. A kínai külpolitika most éppen ilyen lassú fordulat előtt áll. Az immár egy év óta fölgyülemlett tények arra mutatnak, hogy Peking bizonyos téren szeretné fölvenni a Nyugattal a kapcsolatokat.

A Kínai Népköztársaság egyik legfőbb célja most az, hogy helyreállítsa vagy kifejlessze kereskedelmi kapcsolatait a szabad világ országaival. Egyben arra is törekszik, hogy ezekkel az országokkal kulturális csereegyezményt is kössön. Peking az elmúlt évek során a nyugati világgal szemben enyhén szólva közömbös álláspontot foglalt el, most azonban nem szalaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy a kapcsolatok felvételére való hajlandóságát megmutassa.

A kínai álláspont megváltozásának az okát elsősorban Moszkva és Peking nézeteltérésében kell keresnünk. Mivel a Szovjetunió és a szovjet tömb országai úgyszólván minden gazdasági segítséget megszüntettek, Kína végül kénytelen volt elismerni, hogy a népgazdasága fejlesztéséhez elengedhetetlenül szükséges technikai felszerelést ezentúl az iparilag fejlettebb nyugati országoktól kell megszereznie.

A pekingi vezetők még nem is olyan régen azt vallották: „A politika mindenekelőtt!" Az egyéb ügyek, a gazdasági kapcsolatok csak a politika elválaszthatatlan függvényei voltak. Japánnal például ezért szakítottak meg minden kapcsolatot. Újabban azonban a józan magatartás kezd fölülkerekedni. Ha kereskedelmi kapcsolatokról van szó, Kína ma már nem hozakodik elő mindjárt a formózai kérdéssel, az ENSz-felvétellel vagy a diplomáciai elismeréssel. Beletörődött abba, hogy ezeket a problémákat nem lehet máról-holnapra megoldani, hanem előbb fokozatosan közelednie kell a Nyugathoz.

Ma már egyre több nyugati kereskedelmi küldöttség látogat Kínába, s nő az ipari kiállítások száma is. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy Peking ráébredt: „olvadás" nélkül nem lehet a nyugati világgal felvenni a kapcsolatot. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy a kínai kezdeményezést több nagyhatalom — így főleg Anglia és Japán — meglehetősen kedvezően fogadta. Ez a kölcsönös közeledés szükségszerű velejárója a világpiac átrendezésének, s elválaszthatatlan az európai gazdasági közösség megszületésétől, a Commonwealth kereskedelmi rendszerének felbomlásától a hatalmas ázsiai kontinensnek a világkereskedelemben játszott egyre jelentősebb szerepétől. London annál inkább is támogatja ezt a közeledést, mivel az idén januárban nem nyitották meg Anglia előtt a Közös Piacot, s most ezúton keres a kudarcért kárpótlást.

Kína tehát a gyakorlati cselekvést illetően újabban kevésbé dogmatikus, mint ezt a harsányan hirdetett politikai nézetei alapján hinni lehetne. Nem először fordul elő Peking politikájában, hogy a hangos jelszavak leple alatt az óvatos megegyezést keresi. A békés együttélés elvét változatlanul fenntartással fogadja, de a gyakorlatban mintha már megtette volna az első lépést a különböző társadalmi rendszerű országok gazdasági együttélése felé.

L. M.

*

EDWARD DU CANN angol külkereskedelmi miniszter július végén körútra indul Romániába, Bulgáriába, Magyarországra és Csehszlovákiába, hogy a Nagybritannia és a kelet-európai népi demokráciák közötti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztéséről tárgyaljon.

*

SPANYOLORSZÁGBAN a legújabb törvények szerint megszűnik a protestáns egyházak elnyomása. A protestánsok közül legerősebb a baptista egyház, melynek a nagyobb városokban több százezer követője van, akik mindeddig "törvényen kívül" álltak és nem gyakorolhatták vallásukat.

Egy szovjet író üzenete

A LEVÉL, melyből alább részleteket közlünk, Varsón keresztül jutott Nyugatra, s szerzőjének, egy ismert szovjet írónak, az volt a kívánsága, hogy itt nyilvánosságra kerüljön; minden oka megvolt erre. Nevét, természetesen, nem hozhatjuk nyilvánosságra.

„A párt 22. Kongresszusa után — írja egyebek között a levél — méltán várhattuk, hogy mind azok a rágalmazók, mind azok, akik szovjet írók és tudósok százainak életéért és haláláért voltak felelősek az 1937-1952-es időszakban, nem maradhatnak tovább tagjai a Szovjet Írószövetségnek. E várakozás azonban nem vált valóra. **Frol Kozlovnak** és közvetlen munkatársának, **Dimitrij Polikarpovnak**, a pártközpont Művészeti és Irodalmi Osztálya vezetőjének közvetlen utasítására, az összes efajta ügyeket, még a legismertebb árulók, rágalmazók és hóhérok ellen is, egyszerűen — levették a napirendről.

Megmaradt állásában például **N. V. Leszjucsevszkij**, a Szovjetszkij Piszatyelj könyvkiadó igazgatója. Leszjucsevszkij nemcsak azért felelős, hogy a moszkvai és leningrádi írók pénzhez vagy papírhoz jussanak; ő volt az, akinek denunciálása következtében **Benedikt Lifsic** és **Borisz Kornyilov** költőket 1937-ben agyonlőtték. Ő felelős azért, hogy az ismert írónőt, **Jelena Mihailovna Tagert** sokévi börtönre ítélték; ő jelentette fel a leningrádi NKVD-nél **Nyikolaj Zabolotszkijt**, a költőt, akit nyolc esztendős kényszermunkára ítéltek, s a szenvedések következtében oly korai halált halt. Leszjucsevszkij egyike volt a „revizionisták" elleni hadjárat hangadóinak az 1956-os magyar forradalmat követő időszakban. De módszereivel nem áll egyedül. Sokan akadnak még, rágalmazók és árulók, akiknek kezét orosz írók és tudósok vére szennyezi be, s akik mindennek ellenére, továbbra is magas pozíciókban vannak. Az elsők között foglal helyet e nem éppen nemes sorban **Vlagyimir Vasziljevics Jermilov**, a Világirodalmi Intézet vezetője, aki karrierjét annak köszönheti, hogy a vád koronatanúja volt a RAPP ellen folytatott perben, Averbach, Kirszon, Szelivanovszkij, Makarjev és mások ügyében. Jermilovot. Sztálin nevezte ki a Lityeraturnaja Gazeta szerkesztőjének, s e minőségében esztendőkön át folytatta irtóhadjáratát a legjobb szovjet írók ellen, miközben a tehetségtelenek egész sorát emelte magasba, azokat persze, akik a személyi kultuszt fejlesztették és dicsőítették. Jermilov volt az, aki Sztálin halálakor azt írta, hogy: „Sztálin neve egyet jelent a humanizmussal."

MINDJÁRT UTÁNA a sorban feltűnik **Román Michailovics Szamarin**, a Gorkij Irodalmi Intézet, valamint a Moszkvai Egyetem professzora, aki a személyi kultusz időszakában egy tudatlan és rágalmazó tankönyvet írt a nyugati irodalomról, amit azóta — az egész irodalmi és akadémikus közvélemény kívánságára — kivontak a forgalomból, nem lévén egyéb rossz anekdóták gyűjteményénél, mindenfajta tudás vagy tehetség nélkül. Szamarin volt az, aki 1949-52-ben egész sereg moszkvai egyetemi tanár ellen indíttatott eljárást, közöttük például a tehetséges fiatal tudós, **A. I. Sztarcev** ellen, aki az egyetlen szovjet Észak-Amerikai Irodalomtörténet szerzője. A „kozmopolitizmus" elleni harc idején Szamarin az egyetem filológiai fakultásának dékánja volt, s ilyen pozíciójában denunciálta Sztarcev könyvét, mint „diverziós cselekedetet", mely az amerikai Pentagon irányításával és kezdeményezésére készült. Sztarcevet azon mód letartóztatták és koncentrációs táborba küldték. Második nagy munkája, „Radisev pere" címen, a letartóztatás pillanatában éppen nyomás alatt állt. Mi sem volt természetesebb tehát, mint a művet közzétenni, de nem a szerző, hanem **B. S. Babkin** nevével, aki ebben az időben a Leningrádi Egyetem pártszervezetének titkára volt, s ami még ennél is groteszkebb, Babkin nem átallotta a könyvet mint **tulajdon doktori disszertációját** vitára bocsátani. A vita azonban sohasem alakult ki, mert idő közben meghalt Sztálin és Sztarcev kiszabadult a koncentrációs táborból. Sztarcev máig sem kapta vissza akadémiai pozícióját, viszont Szamarin és Babkin vidáman élik világukat.

JELLEGZETES, az ismert — és teljességgel tehetségtelen — **Anatolij Szofronov** esete, aki még ma is komoly szerepet játszik a **békemozgalomban**, s továbbra is az **Ogonyok** főszerkesztője. Szofronov lelkét is súlyos bűnök terhelik. Mint a Szovjet Írószövetség tagfelvételi bizottságának elnöke, „vigyázó szemmel" figyelte az új tagok beérkező kérdőíveit és életrajzait, s megfigyeléseit azonnal jelentette az MVD-nek: áldozatai közé tartozik az ismert ifjúsági írónő, Szamuil Marsak tanítványa és munkatársa, **Nagyezsda Augusztovna Nagyezsdina**, akit az ő, Szofronov, feljelentése alapján ítéltek nyolc esztendős kényszermunkára. Az ok nem volt egyéb, mint az, hogy Szofronov „felfedezte", miszerint az írónőt 25 évvel az esetet megelőzően kizárták a Komszomolból, mert bizonyos kétségeit hallatta Sztálin géniuszát illetően. Nagyezsdina betegen és megtörten tért vissza a koncentrációs táborból. Szofronov virágzik.

NEMRÉGIBEN, újabb név bukkant fel a sztálinista kulturális ellentámadás során, s ez nem más, mint **A. Romanov**, akit általában a Központi Bizottság filmfőnökének neveznek. Romanov az NKVD vezérőrnagya volt Berija idejében; a háború alatt, egy frontújság munkatársaként azt a megbízatást kapta, hogy felügyeljen a fronton dolgozó írók és újságírók megbízhatóságára. Egyike a legvadabb, legfanatikusabb nacionalistáknak. Front-tevékenysége, — ha annak lehet nevezni, — meglehetősen közismert. Elsősorban ő a felelős, hogy Alexander Szolzsenyicint letartóztatták: az író egyik levele, melyet feleségéhez címzett s melyben azt a véleményét mondja el, hogy Sztálinnak tudnia kell a fronton elkövetett hibákról és bűnökről, Romanov kezébe került, s ez volt az **egyetlen oka** Szolzsenyicin letartóztatásának. Mostanában az a hír járja itt, hogy — amennyiben sor kerül egy Ideológiai Minisztérium felállítására — egyik legvalószínűbb miniszterjelölt Roma-

Eddig a levél. Tegyük még hozzá, hogy Moszkvában köztudott dolog, miszerint Leszjucseszkij és Szofronov kizáratását az Írószövetségből áldozataik rokonai és hozzátartozói levélben követelték az apparátustól s ez ügyben semmi sem történt. Az apparátusban ott ülnek azok, akik mind ezekért maguk is személyükben felelősek. Mert a halottaknak talán még meg lehet bocsájtani azokat a bűnöket, melyeket sohasem követtek el, de az élőknek lehetetlen.

HÚSZ ESZTENDEJE annak, hogy Hitler ellen merényletet követtek el bajorországi főhadiszállásán. Roger Manvell és Heinrich Fraenkel könyve, *The July Plot* a merényletet megelőző összeesküvésnek történetét mondja el, új részletekkel egészítve ki a már ismert eseménysorozatot, mely az összeesküvés vezetőinek kivégzéséhez és a háború meghosszabbításához vezetett.

Politikai foglyok

Az Irodalmi Újság 1964. április 15-i számában közölte azt a Budapestről érkezett hírt, amely szerint a meghirdetett amnesztiarendelet ellenére még mindig sok politikai fogoly sínylődik a börtönökben. Mindezen túl olyan személyek hollétéről sem tudnak, akikről hivatalosan is közölték, hogy amnesztiában részesültek. Ezek között van Rácz Sándor a forradalom alatt létesült és a forradalom után is működő Munkástanács elnöke és helyettese, Bali Sándor.

Nem részesült amnesztiában Andrássy Ilona sem, akit már negyedszer zártak börtönbe kémkedés vádjával.

Fogva tartják Karg Erzsébetet is, akinek főbűne, hogy iskolán kívül vallásoktatásban részesített gyermekeket és külföldről érkezett csomagokat juttatott el a politikai bebörtönzötteknek.

Ötven éve ölték meg Jaurèst

PAUL BONCOUR, VOLT MINISZTERELNÖK A NAGY FRANCIA POLITIKUS EGYKORI MUNKATÁRSA NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

ÖTVEN ÉVE, hogy Jean Jaurès, a nagy francia politikus gyilkos merénylet áldozatául esett. Emléke még ma is elevenen él tisztelőinek szívében.

Közéjük tartozik Paul Boncour, volt francia miniszterelnök is, aki Jaurèst jól ismerte és szerette. A nagy francia politikus egykori munkatársa párizsi lakásában fogadott, hogy az Irodalmi Újság olvasói számára elmondja személyes emlékeit Jaurèsről.

A galambősz Paul Boncour magas kora ellenére — az idén tölti be kilencvenegyedik évét — frissen és könnyedén emlékezik.

— Még nem voltam a Képviselőház tagja, amikor Jaurèst megismertem. Akkoriban Waldeck-Rousseau mellett titkároskodtam, aki szeretett volna Jaurèszel politikai kérdésekben tárgyalni. A nagy népszónok, aki helyeselte a szocialisták törekvését, hogy részt vegyenek a kormányban, mielőtt Waldeck-Rousseau-val találkozott volna, felkeresett engem irodámban. Így ismertem meg Jean Jaurèst. Mondhatnám, valóságos Isten volt. Prófétai tehetséggel mindent előre látott. Kivételes lény volt, akit emberi és erkölcsi nagysága világi szentté avatott.

Mivel magyarázza, Elnök úr, Jaurès hallatlan népszerűségét ?

— Csodálatos szónoki adottságaival. De Jaurès nemcsak kiváló szónok volt, hanem nagyszerű rögtönző is. Beszédei líraian szárnyaltak, de, ha kellett, nem nélkülözték a finom iróniát sem. Hosszú harca során nem kímélte Ribot-t sem, aki akkoriban miniszterelnök volt. Egy alkalommal így fordult hozzá a szónoki emelvényről : "Ribot úr, önre is érvényesek a szavak, melyeket Szokratesz mondott Phokionról : Phokion, hasonlatos vagy te a ciprushoz, magas és bánatos, de néked sincsen gyümölcsöd." Szinte még ma is hallom érces hangját, amelyet Tarn-vidéki akcentus színezett.

JAURÈSRŐL ÖRZÖTT legszebb emlékeiről ezt mondja :

— A Dreyfus-per revíziója már megkezdődött. S magam előtt látom Jaurèst, amint a Legfelsőbb Semmítőszék nagytermében az ablak mellett, a beeső napfényben állva örömtől és fénytől sugárzó arccal hallgatja Ballot-Beaupré jelentését. A győzelem napja volt ez. A hazugsággal szemben az igazságért harcolt.Politikai életünk történelme ennél szebb csatát talán nem is ismert. Jaurèst 1914. július 12-én láttam utoljára. Mindent meg kell tenni, mondtam neki, hogy elkerüljük a háborút, s ezt kell követelnünk a kormányoktól is. És ha a háborút mégsem lehet megakadályozni ? Akkor mindenek előtt meg kell magunkat védenünk, s igyekeznünk, hogy győztesen kerüljünk ki belőle."Tudom", válaszolta Jaurès, "s ez nem jár minden kockázat nélkül. Mégis mindent el kell követnünk, kétségbeesett erőfeszítéssel, hogy a háborút valahogy elkerülhessük Szörnyű lenne, ha nem tudnánk megakadályozni". Majd egy pillanatnyi szünet után újra megszólalt. Prófétai méltósággal mondott szavait máig sem tudom elfelejteni : "Először minket ölnek meg. Talán ezt sajnálni is fogják, de akkor már késő lesz !" Két héttel később kitört a háború és Jaurès ellen merényletet követtek el.

A RAOUL VILLAIN ellen indított perben Boncour volt a Jaurès-család védője. Az ítéletről így összegezi véleményét :

— Ezen magam is sokszor elgondolkoztam. Az az érzésem, hogy az esküdtszéki tagok meghajoltak a burzsoázia előtt. A védelem pedig kevesebbet foglalkozott a gyilkos hitványságával, mint az áldozat nagyságával. A Francia Szocialista Párt Jaurès elveihez híven azzal bízott meg, hogy ne kérjek halálbüntetést a vádlottra. A felmentés azonban botrányos és felháborító tett volt, Jaurès emlékének meggyalázása és a Szocialista Párt kihívása, amely pedig példás türelemmel kivárta a háború végét, hogy a pört megindítsa.

— A meglepő ítélet másnapján, 1919. március 30-án elmentem az "Humanité" szerkesztőségébe — amely akkor még nem a kommunista, hanem a szocialista párt lapja volt —, hogy tervemet előadjam : tiltakozó menetet kellene szervezni Párizsban, hogy a tömeg így válaszolhasson a tizenkét esküdt ítéletére. Ötletemet lelkesedéssel fogadták, s megvalósításának Clémenceau sem állt útjába.

— A tüntetésen hatalmas tömeg vett részt. A felvonulás útvonala az Etoile térről vezetett a boulogne-i erdőbe. A menet élén hárman álltunk : Anatole France, Fernand Bouisson és jómagam. A tüntetés méltóságteljes csendben zajlott le, egyetlen kiáltás, egyetlen énekszó sem hallatszott. A nap legmeghatóbb jelenetét a hadirokkantak idézték fel, akik egyben a tüntetés értelmét is megadták. Amikor első csoportjuk a felvonulás végén Jaurès mellszobra elé ért, levették Hadikeresztjüket és Becsületrendjüket, s az emlékmű talapzatára helyezték azokat. A többiek sorban követték példájukat. S mire a tüntetés befejeződött, Jaurès mellszobrát, mint a szentekét a fogadalmi táblák, a kitüntetések vörös és zöld halmaza vette körül. Anatole France-szal az emlékmű előtt álltunk, és meghatottan néztük a jelenetet. Szónoklatra nem került sor. Az öreg író csak ennyit mondott : "Éljen az Internacionálé !", majd hosszasan átölelt.

— Ezen a napon Párizs a miénk volt. S a csodálatos tüntetés azt bizonyította : Párizs ragaszkodik a szocializmushoz.

ÉS AMI Jaurès politikai munkásságából még ma is időszerű...

— Jaurès mindent előre látott. S ha a hadüzenet pillanatában még életben van, alighanem úgy tett volna, mint Gambetta : járta volna az országot, hogy buzdítson a haza védelmére. A békekötés idején pedig nagy befolyását úgy érvényesítette volna, hogy a tárgyaló felek feltételeit módosítsa.

— Az igazi győzelmet azonban elszalasztottuk. A békeszerződések igazságtalanságai és minden más baj abból származott, hogy a győzelem nem a szocialista eszmék nevében született.

Paul Boncour, aki igazi európainak vallja magát, ebben a kérdésben is Jaurès követője.

BEREGI TIVADAR

Levél Erdélyből

Az alábbi sorok kerülőúton érkeztek Erdélyből. Nem irodalmi mű, nincsenek benne stiláris fordulatok, megkapó képek, de a sorok jegyzőkönyvi egyszerűségében is tapintani lehet azt az izzó, drámai atmoszférát, amelyben ez a kusza jelentés megszületett.

A ROMÁNOSÍTÁS részben nyíltan, részben burkoltan folyik. Az elmúlt húsz év alatt gazdaságilag az ország tönkrement. A jegyes kenyeret, az élelmiszerhiányt egyelőre csak a "nagy román nemzeti érzés"-sel lehet ellensúlyozni. Hivatalosan és félhivatalosan most azt terjesztik, hogy minden hibáért a Szovjetunió a felelős, mert Romániától mindent elvett, részben a maga, részben Magyarország és Kelet-Németország számára. A magyaroknak adta — mondják — a földgázt és ezért nem jutott ebből az országnak. A román hadsereg szabaditotta föl szerintük Magyarországot, Kecskemétre egyetlen orosz sem tette be a lábát, és mégsem a románoké volt a dicsőség. Idén május végén levették a gyárakról a csillagokat és nyíltan beszélnek a szovjet ellen. Még a télen megváltoztatták az utcaneveket, különösen a magyarokról, vagy az oroszokról elnevezetteket. Így pl. a Jókai utcából Napoca (Kolozsvár római korabeli neve) lett. Leninnek még megkegyelmeztek, de Kossuthnak már nem. A Kossuth utcát Leninre keresztelték és Mikes Kelemen neve is lekerült az utcatábláról, román utódot kapott. A vállalatok magyar igazgatóit és más vezető állásban lévő magyarokat leváltották, Kolozsvárott már csak két vállalatnak van magyar vezetője. Intézményeknél, vállalatoknál, ahol az alkalmazottak 50 százaléka magyar, több magyart nem vesznek föl. Mindenütt a román nyelv kizárólagos használatát követelik meg, sőt vannak olyan vendéglők is, ahol még a pincér sem akar magyarul beszélni. Székelyföldre is olyan kiszolgálókat helyeznek, akik nem akarnak magyarul érteni. Végzett magyar diákokat, főleg jogászokat és orvosokat, tiszta román vidékre neveznek ki, főleg Moldovába és Munténiába. Középiskolákban a magyar nyelv tankönyvében is csak az olvasmányok fele származik magyar íróktól, a másik fele román írók munkáinak magyar fordításából áll. Az érettségi ballagásnál betiltották a magyar nyelvű búcsúztató éneket.

A MAGYAR KÖZÉPISKOLÁKAT fokozatosan megszüntetik. Már nincs önálló magyar középiskola, csak magyar tagozat. A tanárok hivatalos nyelve a román. Tudományos értekezleteket, politikai vagy más előadásokat csak a román tanári karral együtt tarthatnak, és kizárólag román nyelven.

Nagyváradon a Szent László templomot lebontják, annak ellenére, hogy műemléknek nyilvánították és most a lebontást városrendezési okokkal indokolják. A közönség sírt az utolsó misén. Több embert letartóztattak.

Csökkentik a magyar nyelvű újságok, napilapok példányszámát, amit egyszerűen úgy oldanak meg, hogy az előfizetőket értesítik, hogy a lap küldését beszüntetik, mert nincs elég példány...

A gyűléseken a szónok a beszédét már nem így kezdi : "Elvtársak, mi a Román Népköztársaság polgárai..." hanem : "Mi a román nemzet..." Mindenütt hangsúlyozzák, hogy ők, a nagy román nemzet, a rómaiak utóda. Rengeteg ásatást végeznek, hogy bizonyítsák a római örökséget. Minden ténykedésükben a nemzeti érzés a legfontosabb, de mindig párosítva a magyarellenességgel...

*

Kommentárnak talán annyi elég : a Szovjetuniótól való függetlenedést csak helyeselni lehet, de annál inkább el kell ítélni azt a jelenséget, hogy a román kommunisták mindezt magyar üldözéssel kapcsolják össze. Újra és újra meg kell kérdeznünk, mikor lesz már a magyar kormány- és pártvezetőkben annyi bátorság, hogy nyíltan fellépjenek az erdélyi magyarok védelmében, a román soviniszták túlkapásai ellen.

A PÁRIZSI CROISSANT-BAN

JEAN JAURÈS asztalánál ülök a Croissant kávéházban egy pohár sör előtt és várom, hogy valami történjék. Nem lepne meg semmi, az sem, ha maga Jaurès ülne le mellém szakállasan, kövéren, újságokkal kezében és mély hangján közölné, hogy könnyebb meggyőzni öt perc alatt tízezer munkást,, mint egy életen át a nőt, akivel megosztotta asztalát és ágyát. A forradalom titkát rajta kívül csak Lenin ismerte jobban, de mit tudtak a férfi és nő kapcsolatáról ?

És mit tudott Jaurès a halálról ?

Itt lepte őt meg, ennél az asztalnál, amint egy kislány fényképe fölé hajolt. Tekintetem az ablakra szegeződik : ezen keresztül lőtt rá az elmezavarodottnak minősített Villain.

EGY PILLANATRA szakállam nő, kövér vagyok, ötvenöt éves, három millió szót írtam le, beszédeim száma megszámlálhatatlan, hirdettem az egyetlen igazi demokráciát, az öröm uralmát. Senkit sem gyűlöltem, azokat sem, akiknek a kenyér megsokszorosítása a pusztában parabola maradt, nem pedig a francia, orosz vagy kínai nyomortanyák falára írott riogató jel és azokat sem, akik gyakran a Megfeszített árnyékában harácsoltak, csaltak és készítették elő milliók pusztulását. Korom egyetlen igazi keresztényének Zolát tartottam, mert szabadságát, sőt életét kockáztatta egy ártatlanul elítélt zsidó, Dreyfus kapitány védelmében. Amikor ebben az ügyben szót kértem a Képviselőházban, ellenfeleim, több más jelző kíséretében, a haza szégyenének minősítettek. Ez nem zavart túlságosan, de meglepett Gros abbé követelése. Azt követelte, hogy "zsidóbőrből készült szőnyeget tegyenek az ágyak elé, mert azt reggel és este taposni lehet." És az is, hogy hívei egy éjjel használatos edénykét Zola nevére keresztelték. Péguyvel nem mindig értettem egyet, de abban igen, hogy se szeri, se száma azoknak, akik, mert nem szeretik az embert, azt hiszik, hogy szeretik az Istent. Don Quijote voltam-e ? Ha a nyomor és a háború szélmalom, akkor az voltam. Hittem a munkában, mert az megtermékenyíti a természetet, az életet, valamiféle belső fényt és nyugalmat ad s talán fegyvert is a butaság, a megalkuvás, a gyávaság és az árulás ellen. Harcoltam a kapitalista rendszer ellen, de gyakran szocialista barátaim ellen is. Nem hittem, hogy minden módszer alkalmazható a forradalom kirobbantásában és győzelme megszilárdításában. Babeuf tanítványa voltam és, mint ő, én is visszautasítottam a börtönt, a kínvallatást, a máglyát, az akasztófát, a hóhérokat. A szocialistáknak keményen és okosan kell harcolniok, de elsősorban az emberségből kell példát szolgáltatniok. Ezt nevezem forradalomnak a forradalomban. Ha e keretben valósul meg a szocializmus, akkor nemcsak az embert, de a világmindenséget is másképpen értelmezzük majd és más szemmel, más szívvel nézünk majd egymásra és másképpen látjuk majd a földet és az eget, a sziklákat, a fákat, az állatokat, a virágokat és a csillagokat. Álom-e mindez ? Sok mindent követeltem a gyűléseken, a Képviselőházban, cikkeimben ; magasabb béreket, rövidebb munkaidőt, lakásokat, a munkás és a paraszt jogainak elismerését és mindennek mélyén az álom jogát. Két fa vagy két veréb csak távolról hasonlit egymáshoz, de az élethez való jogaikban testvérek. E testvériségről álmodtam harmincöt éven át. Ezért öltek meg ? Utcák, terek, földfeletti épületek és földalatti állomások viselik nevem. Felirat lettem és szobor. De mi lett álmaimból és mi a forradalomból a forradalomban ? E kávéház is őrzi mellszobrom szemben a kasszával, ahol Madeleine, vörösre festett hajjal, nagy, barna szemmel kacarászik a vendégekkel. Néha rám néz és én is nézem őt, mert kőből vagyok és nem fából. Mi az öröme az életben ? És mi az öröme a szomszéd nyomda munkásainak ? Gépkocsin járnak, fürdőszobás lakásokban laknak, televíziót néznek, rádiót hallgatnak, feleségük hűtőszekrényben tartja a húst, a főzeléket, a gyümölcsöt és a férj nyomdafestékes ruháját mosógép tisztítja. Az orvos, a gyógyszer, a kórház nem probléma többé, gyermekeik tanítása ingyenes, az öregség gondjaitól nem félnek. Ők sem és még a nyomda takarítónői sem. Ánizsos italokat, bort, sört és whiskyt isznak szobrom előtt. Néha, nagyon ritkán, valaki az üvegszekrénybe helyezett egyre jobban fakuló kéziratimat fölé hajol. Ilyen kíváncsisággal vizsgálgattam diákkoromban a mammut-csontvázakat. De a mammut csak a saját életét élte, én a többiekét is. Ezért vagyok halhatatlan. Emléktábla, szobor is írásbeli dolgozat lettem, de a halhatatlanságomat nem a betű, a kő vagy a márvány biztosítja, hanem a gépkocsiszerelő, aki családjával az augusztus hónapot Nizzában tölti. Ő nem tudja, hogy már születése előtt vele törődtem, feleségével és gyerekeivel, de halhatatlanságomat akkor is a szívében őrzi, ha semmit sem tud rólam, csak azt, hogy a mellszobrom tanúsága szerint szakállt viseltem. Gázlámpák helyett neonfény világítja a kávéházat s ez nem a csillagok fénye. Én már ötven éve ismerem a csillagok titkát, de erről nem beszélhetek, mert ez az én ügyem és Istené.

KIITTAM a sörömet, hívtam a pincért és fizetés közben megkérdeztem :

— Ismeri-e Jaurèst ?

— Hogyne. Itt van a mellszobra a bejárat mellett.

— Tud-e valamit az életéről ?

— Azt hiszem, miniszter volt és aztán megölték ebben a kávéházban. — Megrázta szőke fejét. — De én nem foglalkozom politikával, uram, — tette hozzá hűvösen és zsebébe csúsztatta a borravalót.

FARAGÓ LÁSZLÓ

Bukarest nem válaszol

A Népszabadság július 19-i száma közli az Országos Idegenforgalmi Hivatal vezetőjének nyilatkozatát "Az idegenforgalom időszerű kérdéseiről". A nyilatkozatban többi között ezt olvashatjuk : *"Soron következő két legnagyobb idegenforgalmi eseményünk : a szegedi szabadtéri játékok és a soproni hetek..... A jugoszláv és a román illetékes szerveknek felajánlottuk, hogy az általuk meghatározott és kiadott útiokmányokkal Szegedre érkező turistáiknak a határon adunk ki beutazási engedélyeket. A jugoszláv hatóságok hivatalosan közölték, hogy a szegedi szabadtéri játékok idején jugoszláv állampolgárok egyszerűsített eljárással kaphatnak útlevelet a jugoszláv hatóságoktól Szeged meglátogatására. A beutazóknak a magyar szervek a határon állítanak ki beutazási engedélyeket, amelyek kétnapos tartózkodást tesznek lehetővé."*

*

Ezért nem esik itt szó a román illetékes szervek válaszáról. Bukarest nem válaszol.

Amíg a környező államok az utóbbi időben megkönnyítették állampolgáraiknak a kölcsönös utazást, addig az Erdélyben élő magyarok mozgási szabadságát továbbra is korlátozzák.

Szubjektív bíráló « objektív » ellenbírálókról

I.

HÁLÁTLAN FELADAT a kritikusé, ha egyszerű ismertetésen, vagy tiszteletteljes dicséreten túlmenő ítéletre, bírálatra vállalkozik. Annak, ha véleménye ellenvéleményt vált ki, még örülhet, — az okos ellenvélemény visszahat saját ítéletére, helyesbítheti esetleges tévedéseit — az viszont elkedvetleníti, ha partnerei megkerülik a szerinte lényegesnek ítélt vitapontokat és egy-egy félresikerült mondat, vagy pontatlanul megfogalmazott gondolat ürügyén verik el rajta a port. Valami ilyesmi történt az Irodalmi Újság április 15-i számában megjelent cikkemmel is, amely Juhász Ferenc "József Attila sírja" című versének stílussajátosságaiból vont le a költőre nézve kedvezőtlen következtetéseket, majd összehasonlította Juhász és Pilinszky költészetét.

Azt hiszem, a kritika általában senkire sem hat olyan kevéssé, mint a megbírált szerzőre. Akadnak persze kivételek (Kölcsey-Berzsenyi), de mennyivel gyakoribb az az eset, amikor az író vállat von az elmarasztaló kritikára és csinálja tovább a magáét. A bírálatok tehát elsősorban nem a szerzőnek, hanem a nyilvánosságnak íródnak. Az olvasóknak, akiknek ízlését a gonddal írott szó igenis alakítja — nincs tehát igaza Nyéki Lajosnak, amikor válaszcikkében azt állítja, nincsen "gyakorlati értelme" a vitának afelől, jó-e egy vers vagy sem, mert, dixit Nyéki : "érvekkel csak sznobokat lehet műélvezetre serkenteni." A kritika feladata az is, hogy felhívja a figyelmet egy új mű erényeire és hibáira, az is, hogy érveivel *segítse* az olvasókat, nem annyira a műélvezetben, mint az olvasott mű élményének feldolgozásában és tudatosításában. Nem mindenki képes arra, hogy önállóan meg tudja fogalmazni, miért fogadott, vagy utasított el egy-egy új verset, regényt vagy drámát. Ha van értelme a kritikának, a többi közt értelme éppen az, hogy amit más csak sejt, érez, de nem tud kimondani, helyette is szavakba foglalja. Lemondani erről a szerepről annyi, mint lemondani a kritika jogáról, ismertetéssé, vagy apológiává szűkíteni a kritika lehetőségeit.

NYÉKI szememre veti, hogy Juhászt sematikusan állítom szembe Pilinszkyvel. Ha azt olvasta ki írásomból, hogy én "vagy-vagy" alapon képzelem el a magyar líra útját, szemrehányása jogos. Talán kurzívval kellett volna szedetni azt a mondatomat, amellyel éppen ezt a vádat akartam előre kivédeni : "...költészetünknek nem kell a juhászi irány után igazodnia ; *van egy sor más stílus- és szemléletlehetőség.*" Olyanok, mint Weöres és Illyés Gyula, Benjámin és Vas István. Arról tehát szó sincs, hogy én Pilinszkyt, vagy a Pilinszky-iskolát tartanám a juhászi "apokaliptikus újbarokk" *egyetlen* ellenlehetőségének. Pilinszky példáját jelképes értelemben használtam ; ellenpólusa ő Juhász jelenlegi költészetének, a Juhász nemzedékén belül az egészségesebb alkotói tendenciákat az ő pólusához közelebb látom kicsoportosulni. Jogot az árnyalatnak ? De még mennyire ! Nagy László, Takács Imre, Fodor András, egy sor ehhez a nemzedékhez tartozó költő lírája különbözik Juhászétól is, Pilinszkyétől is, egyikük után sem "igazodik" — ki vonná kétségbe tehetségüket, vagy költő-voltukat ?

Sajnálom, hogy Nyékiben az "igazodni" szó használata azt a benyomást keltette, mintha én líránkat napiparancsban akarnám megregulázni. A "József Attila sírja" kritikájáról viszont le nem mondhatok. Nyéki az "irodalmi átlagtermésre" hivatkozva, mechanisztikusan értelmezte és kissé fölényesen intézte el ezt a kérdést ; én Juhász hatását nem annyira kezdő költőkre, mint az irodalmi közízlésre nézve vélem károsnak. Szabó Dezső stílusa évtizedekig rontotta-fertőzte Magyarországon az írók és olvasók ízlését — külön csoda, hogy abban a légkörben egy Kosztolányi stílusművészete kibontakozhatott — s azt, ha a "József Attila sírja" előtt, Juhász Ferenc költői géniuszára való hivatkozással térdet-fejet hajt a kritika, rendkívül veszélyesnek tartom az elemző-igényű magyar líra jövőjére nézve. Az a közönség ugyanis, amely kritikátlanul rajong Juhászért, nemcsak Pilinszkyt vagy Nemes Nagy Ágnest, de az utánuk jövő, modern klasszicitás felé tapogatózó fiatalokat sem fogja tudni helyesen értékelni. És azt talán felesleges bizonygatnom, hogy Magyarországon költészet és társadalom kölcsönhatása sokkalta elevenebb, mint a legtöbb nyugati országban — nemcsak a társadalom formálja a költőt, a költő is (felrázza, meghökkenti, tettekre indítja) társadalmát.

CIKKEM MÁSIK BÍRÁLÓJA, Hellenbart Gyula szerint, én Juhász verséhez "önkényesen választott mércével" közeledtem, a verset nem magából a versből, illetve Juhász költészetéből próbáltam megérteni és végül kritikám alól kilóg a lóláb, a "szubjektív nem tetszés". Az utóbbi kitétel határozottan mulattatott ; mintha léteznék objektív tetszés, vagy nem tetszés ! Ha léteznék, Hellenbart alighanem objektív nem tetszéssel olvasta volna az én szubjektív nem tetszésre való esszémet. Hanem hagyjuk az élcelődést. Nem egészen világos előttem, hogyan, milyen kritériumok alapján választja meg a mércéjét az, aki Juhász verséhez a mindenre elszánt sznob hódolatával közeledik, mondván, hogy ha törik, ha szakad, nekem most műélvezetben lesz részem. Minden, a világon minden *viszonyított*, s ebben a viszonyításban nyer értelmet. A vers magában mérce nem lehet, mert ebben az esetben minden vers olyan amilyen, tehát minden önmagához konzekvens vers jó és bírálaton fölül áll. Az általam alkalmazott mérce megtalálásában a következő szempontok vezettek : bizonyos általános esztétikai normák, a költő korábbi műveinek ismerete és értékelése, valamint saját esztétikai ideáljaim. Ha az ezen az alapon való megközelítés szubjektív, ezt a szubjektivitást vállalom.

Ami a háromszázhetvenhat soros "József Attila sírjá"-ból kiemelt néhány sort illeti, ezek természetesen nem lehetnek bizonyító erejűek a vers egészére nézve — de feltételeztem, hogy akik cikkemet olvasásra méltatják, kevés kivétellel magát a megbírált verset is ismerik. Arra, hogy az egész, terjengős és terjedelmes, bonyolult, részleteiben hol megkapóan szép, hol bosszantóan bőbeszédű verset elemezzem, egyszerűeen nem volt helyem és módom. S én nem is eszmei alapról támadtam a verset — az,hogy Juhász Ferenc isteníti-e vagy káromolja József Attilát, kevésbé lényeges számomra a *hogyan*-nál. Én valami stíluskritikafélével próbálkoztam, lehet, hogy nem elég meggyőzően. Függetlenül attól, hogy Hellenbartnak a vers első soraira adott magyarázata elfogadható-e vagy sem, (szerintem nem az, mert a 27. sorban felbukkanó "gyönyörű képzelet-rózsák" arra utal, hogy *Juhász* nem elítélő értelemben használja a nyitó virág-képeket), az általam idézett sorok csak példaként szolgáltak, ezekhez hasonló "esetleges" képek és hasonlatok tömegével találhatók a hosszú versben. Az esetleges az én szóhasználatomban annyit jelent, mint nem evidens. Nekem egyáltalán nem evidens (nem logikailag, képileg), miért nevezi Juhász a "Nagyon fáj" szerzőjét "a mindenség törékeny csődöré"-nek ? Ez megint csak *egy* példa, s lehet, hogy Hellenbart ezt is megmagyarázná nekem, a szubjektív nem tetszés bűnében találtatott értetlen kritikusnak. De vajon magyarázata jobbá, *evidensebbé* tenné ezt a különös szóképet ?

II

VITAINDÍTÓ CIKKEMNEK (amelyről most már az az érzésem, hogy talán túlságosan sokat markolt) Pesten is támadt visszhangja. Az "Élet és Irodalom" egyik júniusi számában Komlós Aladár, a kitűnő irodalomtörténész, vitába száll a cikk egyik bekezdésével, ami ugyan közvetlenül nem érinti sem Juhászt, sem Pilinszkyt, mégis lényeges a "modernség" fogalmát illetően. Ebben a bekezdésben "elmarasztaltam" Adyt ; pontosabban azt igyekeztem néhány mondatban érzékeltetni, hogy a modern költői formanyelv úttörőjének Magyarországon elsősorban nem Adyt tartom, s hogy a mai "modernek" nem Adyhoz vezetik vissza költői családfájukat. Ez a vélemény, úgy hiszem, nem jelenti szükségképpen Ady lebecsülését, a "Halottak élén" szerzője nagyságának a tagadását. Megkövetelné azonban a modernség fogalmának bővebb kifejtését és tisztázását. Ez pedig már külön cikktéma, amely nemcsak irodalomtörténeti, szemantikai tanulmányt is igényel.

Most csak azt szeretném megjegyezni : én nem vetem Ady szemére, hogy Párizsban jobban tájékozódott, mint Csucsán ; hogy 1913-ban nem reagált ugyanolyan fogékonyan az új külföldi áramlatokra, mint mondjuk 1905-ben. Viszont nyilvánvaló, hogy *a modernista stílusforradalom* éppen századunk tizes éveiben kezdődött Picassóval és Braque-kal, Apollinaire-rel és a futuristákkal, s hogy a modernség különféle izmusai Párizsban is, Moszkvában is a szimbolizmus elleni reakcióként léptek fel. Ady ugyan korszerű társadalmi eszmék harcosaként "tört be Dévénynél", a magyar társadalom állapotához képest új eszmékkel és újító formanyelvvel, de ahhoz az európai stílusforradalomhoz, amely később a "modernista" szemlélet forrása lett, még nem kapcsolódott, talán nem is kapcsolódhatott. Itt tehát a *modern* szónak két különböző értelmével állunk szemben, s arról, hogy ki "modern" a szó második, nem köznapi, valóságszemléleti értelmében, nem annyira a költő eszméinek haladósága, mint a szóhoz, a mondathoz, a vers anyagához való viszonya dönt. S azt talán felesleges hangsúlyoznom, hogy nem minden jó, ami ebben a szemléletben fogant.

A nagyság ismérve nem a minden áron való modernség, ebben teljesen igaza van Komlósnak, nem kell okvetlenül primőröket szállítanunk a világirodalomnak, de azért az sem kis dolog, ha teszem azt Weöresről, vagy Pilinszkyről elmondhatjuk : ők világirodalmi mértékkel mérve is modernek.

III

ÚJ, ÉRDEKES ADALÉK a vitához Bányai János tanulmánya, amely a jugoszláviai "Híd" tavaly decemberi számában jelent meg. Bányai elemzi a "József Attila sírjá"-t, s észrevételeiből higgadt,de pozitív értékelés áll össze. Észrevételei több ponton megegyeznek az enyéimmel, de az értékelés előjele különböző.

A "Híd" esszéistája szerint Juhász világa teljesen képi, "az érzékiség teremti meg gondolt világát". A "József Attila sírja" látomásos vers, s a látomás Juhásznál "a költői igazság kimondásának elengedhetetlen lényege". Maga a halott költő tragédiájának szentelt vers voltaképpen "egyetlen látomás tökéletes érvényű halmozása". Bányai azonban tanulmánya befejező részében rámutat arra, hogy ez a látomás-fürt, vagy látomáshalmaz nemcsak az egymást követő képek logikai sorrendjét, hanem *maguknak a szavaknak a jelentését is* eliminálja. Idézzük : "A szavak tehát Juhász Ferenc versében... maguk is a látomás tárgyává válnak... mint a látomás tárgyi tényezői, bizonyos értelemben elvesztik szótári értelmezésüket és új jelentésüket a vers globális tartalmi minőségében találják meg..." (Híd, 1963, 12., 1182 o.)

Ebben egyetértek Bányaival, a különbség "csak" az, hogy míg én ezt írtam : "A 'József Attila sírja'... (Juhász) képzeletének a vers *ellenére való* önállósulásáról tanúskodik", Bányai úgy látja, ez az önállósulás a teljesebb kifejezés *érdekében* történik. Fogalmazzunk pontosabban : engem nem a mű látomásossága zavar, hisz "A tékozló ország" egyes részei is jelenésszerűek voltak, hogy "A virágok hatalma" ciklusról ne is beszéljünk, hanem egyrészt a látomásoknak az egyetemes látomáson belüli halmozása, másrészt a szavaknak és kifejezéseknek az a dagadozó, "inflációs" áradata, ami lehet, hogy másokat lenyűgöz, de a vadromantikától és az apokaliptikus újbarokktól viszolygó kritikusban csömört kelt. A költő szóbősége egyszerre impozáns és kétségbeejtő. Olyan, mint egy tasiszta kép — szópacnikkal dolgozik. Lehet, hogy Juhász Adyval úgy véli, a "Szó csak cifra szolga", de engem a szolgák ilyen hekatombája, tömegmészárlása tiltakozásra kényszerít.

S HOGY VISSZATÉRJEK cikkem egyik alapgondolatához, Juhász és Pilinszky között nemcsak az a különbség, hogy az egyik szertelen, a másik fegyelmezett, az egyik költészete szinte kizárólagosan képi és terjengős, a másiké képi és gondolati, s ugyanakkor tömör, hanem az is, hogy míg Juhász Ferenc világában az embert egyre inkább elnyeli a szörnyeteg természet, elsüllyed, eltűnik a tudattalan lények és vérengző-növények pokoli kavargásában, Pilinszky verseiben az ember élesen elkülönül az anyagi világtól, szenvedésének egyik főoka az, hogy tudata elválasztja nem tudatos környezetétől, de nem engedi azonosulni a transzcendens világgal. A látomás Pilinszkynél is fel-felbukkanó szemléletforma, de az ő esetében nem beszélhetünk a szavak értelemvesztéséről, legfeljebb az egyéni interpretációnak köszönhető értelemtöbbletről. Juhász Ferenc "inflációs" nyelvi gazdagsága "A virágok hatalma" óta, úgy érzem, sokkal kevésbé gazdagítja költészetünket, mint akár Pilinszky János, akár más modern költőink fokozottabb gondolati igénnyel párosuló nyelvi mértékletessége.

GÖMÖRI GYÖRGY

FÁY FERENC VERSEI

Ének egy kanászról

Zsíros kalapját úgy viselte,
mint egy király a koronát.
Kanász volt és a Gazda-Körtől
kapott vagy harminc koronát,

meg egy ólat, — mert az lakásnak
még felénk sem nevezhető,
melynek csáléra áll a sarka
és ősszel sáros a tető.

Tenyérnyi kert és egy kis trágya
ez volt a kincse — semmi más ;
s nőtt, mint gondos lány hozománya :
volt udvarán, vagy nyolc rakás.

Hajnalban szedte. S alkonyatkor
— mikor már édes tejszagot
sodort a szél — számolta kincsét,
büszkén, akár a gazdagok.

Néha ködös, nagy éjszakákon
— mikor a szegény lopni jár —
fejszét fogott s szemének élét
rettegte kéken a határ.

De tavasszal várták a földek.
Emberek jöttek : nagy, komor,
nehéz parasztok, s mély szemükben
vasvillán forgott a nyomor.

Vitték a kincsét, ki szekéren,
ki zsákban — sáron, réten át...

Kanász volt csak. Így gyűjtögette
úrrá az egyetlen fiát.

Déli pihenő

Ebédelek. Az út szélére ültem
s szomorúságom felhőit terelgeti a szél.
Olyan könnyű a szomorúság,
mint a virágszirom,
mint a levél.

Gyerekek bukfenceznek az úton ;
hangosak, mint a nyár
s szürkék, akár a fű.
Megállnak, néznek s ők is játszanak :
harapást, rágást... — ahogy én teszem. —
Olyan nehéz az éhség, mint a gyárfüst,
mint lélegzetem.

Darab szalonna, egy falás retek...
s eszik velem hat éhes kisgyerek.
És jóllakunk és játszunk már tovább :
bukfencet, csákányt, költőt, katonát,
kormos külvárost, penészes falat...
És olyan szép a jóság, mint az Isten,
mint a jó szavak. ....

JEAN GIONO színdarabot írt Domitianus római császárról. "Képzeljék el ezt az uralkodót, — mondotta új művéről az író, — aki inkább jó, mint rossz, mindene megvan s minden gyönyört megkostolt, egyedül érzi magát, gyógyíthatatlan unalom gyötri s ez taszítja mindenféle erkölcstelenség felé. Istenné avattatja magát, rettegett zsarnok lesz belőle s közben mégis ember marad, s ha cselekedetei nyoman bolondnak hinnénk is, mégsem az." A színművet augusztus 7-én mutatják be egy kis provence-i falu, Caseneuve fesztiválján.

*

SIDNEY POITIER, az idén Oscar-díjjal kitüntetett néger filmszínész színdarabot ír, amelyet a New York-i Broadwayn mutatnak be a jövő évadban. A darab címe : "Hatszáz az egyhez". Az automatizálás és a fiatal munkások problémáival foglalkozik.

ARADI ZSOLT

A választott

A szálloda sarkán várt az ördög,
szemben a parkkal, ahol a fák nem élnek
s a tó vize se nem sós, se nem édes
s a halak is csak akkor mozognak,
ha megered a záporeső.

A szálloda sarkán várt az ördög,
a parkkal szemben.

Az ég itt se kék, sem ólmos, sem fehér ;
nem is ég, csak tető —
mögötte megszűnik a lét.

Az ördög kalapot visel és cipőt, ruhája új,
az arca fiatalosan barna, nyakkendője kék.
Áll az utcasarkon s magyarázza,
hogy mindennap meg kell halnom,
mert nem viselek fekete cipőt.

☆

E szállodában semmi se biztos,
lebeg a szálloda, inog a szélben,
inog mint a galambdúc.

Amikor megérkeztem, gőgös utazó voltam,
akkor is várt az utcasarkon
s azt mondta, hogy m e g t a l á l o m, h a k e l l
Aztán rám se nézett.
Tudta, hogy nem lélegzem a kövek között,
tudta, hogy fényt akarok. —
S egyszer amikor szorított a semmi
s a négy fal habarcsába kezdtem olvadni,
mint a festék :
megállítottam az ördögöt,
aki festett rózsákat árult ekkor,
préselt papírból,
s azt mondta ismét, hogy mindennap meghalok.
mert nincs fekete cipőm.

Rémülten szaladtam fel a lépcsőn
telefonon kerestem választ
s ezer embert hívtam fel aznap éjjel
s hajnalban álmatlanul újra a sarkon álltam
ahol ott várt az ördög. Lesett.
Szeme néha rám villant s ilyenkor
sötét lett bennem a félelem
a szívemet rozsdás abroncs szorította össze
s fuldokoltam.
Aznap este pléhből lett az ágyam
s másnap kalapáccsal vertem az írógépet
s a betűk nem azt írták, amit én.

☆

Lassan elfogyott mindenem,
a lámpám kiégett s vele a hitem
a ruháim elkoptak s velük a hírem ;
S amikor mindenem elment —
hirtelen mindent akartam :
a múltat, a kék eget,
hullámzó dombokat Umbriában
s a fehér vitorlást a szelíd szélben
Ravello alatt
s az orvietói napfénysugárban.

Lerohantam a lépcsőn
hogy az utcasarkon megkérem az ördögöt
másoknak is köszön s köszönnek neki
köszönjön nekem is
s az abroncsokat a szívemről vegye le.

☆

A szálloda sarkán állt az ördög.

Szemben a parkkal, ahol a fák nem élnek,
s a tó vize se nem sós se nem édes,
az ég sem ólmos, se kék, se fehér,
nem is ég, csak tető,
s mögötte b e t o n b ó l
áll a világegyetem.

S az ördög azt felelte
hogy meg kell halnom
mert nem viselek fekete cipőt.

☆

"Mert nincs" — mondtam én —

"Mert nem kértél" —felelte ő. —

"S ha kérsz is, már nem adok,
mert most már késő. —
Meg vagy jelölve ;
nem tudsz elesni : mások
tartanak,
láthatatlan szálakon, imával
és szeretettel.
Csak ez a szál tart, n e m
t e m a g a d.
Téged lenézlek,
mert senki vagy és választott
mégis,
akarata ellenére ellenfelem
Más küzd helyetted s nem tudlak
elérni."

(*) A nemrég elhunyt kiváló vallástörténész irodalmi hagyatékából.

A szálloda sarkán állt az ördög
szemben a parkkal, ahol
az ég nem is ég, csak tető
s mögötte betonból való a világegyetem.

A szálloda sarkán állt az ördög
feketén s komoran s ekkor

megperdültek a dobok
de csak egy pillanatra.
A hirtelen csöndben így folytatta
az ördög :

"Ezért halsz meg m i n d e n n a p e g y s z e r,
hogy mások megmentsenek.
Sárga cipődet viselheted
míg másokon ünneplő fekete.
Ki nem tartja be a szabályt,
amit én tudatok,
az meghal s felébred, de holnap új halál vár reá.
Ha elérnélek : élnél fekete cipőben, ünneplő ruhában !
De nem érlek el,
s ottmarad az abroncs a szíveden,
legyen s ö t é t benned és félj
s fuldokolva ordíts a kíntól
hogy nem kapsz Umbriát, Ravellót s vitorlást
ronda reménykedő.
S aztán másnap feltámadsz, hogy újra kezd."

☆

A szálloda sarkán állt az ördög
feketén s komoran. —
S ekkor hirtelen másodszor perdültek meg a dobok
s aztán már vágtatva vágta az ütemet milliónyi
láthatatlan dobverő
verték a beton eget alulról s felülről
s a föld vas házait, s a földet a kiszáradt parkban
s nem kellett többé Umbria és Ravallo
és nem kellett többé fekete cipő, vitorlás,
édesség ; szájról, gyöngyök és fülek szagából
vett gyönyörü pára, mert
szóltak a dobok robogtak a dobverők,
milliónyi dobverő ujja pergett s azt akartam,
hogy múljon el a beton ég s fák amelyek nem élnek
s a halak legyenek virgoncak s fussanak a gyíkok s
a tó vize legyen édes.

☆

A szálloda sarkán állt az ördög
feketén s komoran s akkor
megragadtam a nyakát s rázni kezdtem a dobverésre,
nem kell a fekete cipő nem félek a fájdalomtól
s nem halok meg soha többé.
Az ördög csodálkozva nézett reám
kihúzta finom botjából a tőrt
és leszúrt.

☆

S akkor megálltak a d o b o k, a beton ég,
rianással megrepedt. —
Az utcasarkon állt az ördög s nevetve köszönt azoknak
akik köszöntek neki
s én ott feküdtem az utcasarkon, átléptek rajtam
milliók
az ördög belém rúgott
az utcáról elvitték a hullát —,

de én felmentem a szálloda lépcsőjén
a legmagasabb emeletre
s kinéztem az ablakon
a nyitott ég felé ;
csönd volt a szívemben a tőrrel
s fenn a csillag.

(1950. április-október)

A férfi, — ahogy a nő látja

PALOTAI BORIS : A FÉRFI — REGÉNY ÉS ELBESZÉLÉSEK — (SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1964)

A KÖTET TÉMÁJÁT, visszavisszatérő problémáit, a címadó kisregény jelöli meg. Szerkezetéből, erejéből, drámai feszültségű cselekményéből ez egyenest következik is. Már az első lapok szaggatott párbeszédei, a rövidre fogott lélektani elemzés, a minden mesterkéltséget mellőző stílus közvetlensége éreztetik velünk, hogy az írónő kisregénye, valami újat, merészet ad az olvasónak.

A történet abba a fullasztó levegőjü háború utáni furcsa világba ereszti gyökereit, ahol a romok és a halottak még egyaránt a mához tartoznak, ahol a fájdalom s a rettenet még kitörölhetetlenül él az emberben. Itt, ebben a bizony nem könnyen megítélhető világban, ahol az igazság, az erkölcs, a törvény még csak most kezdik el újra gyermekcipőben topogó létüket, — kezdődik a regény, hogy az egyén sorstragédiáján keresztül szóljon egy fájdalmas, felkavart korról... Judit, a deportálásból félholtan hazatért asszony alakja, jelleme áll az események középpontjában ; mindenkit elvesztett, férjét, két gyermekét, a meghitt otthont, a barátokat, a bizalmat, a reményt, azt a szikrát, ami elengedhetetlen lenne ahhoz, hogy életét elölről elkezdje...

PALOTAI BORIS jellemábrázoló ereje, tehetsége nem kalandozik el ; nem válik bőbeszédűvé, inkább a minden fölösleges elemtől letisztított mondatok, néhány szavas összegezések, feszült dialógusok teszik könyvét megrázóvá. A szerencsétlen nő bemutatásakor sem kíméletes, egyszerű mondatokban mondja el a történteket, szinte csak utal a deportálásra ; ügyesen alkalmazott belső monológok, álomtöredékek felhasználásával.

Judit, a tragikus véletlen folytan megismerkedik a "Férfi"-val, aki társadalmi hovátartozását illetően egy másik rétegből jön ; viszonyuk kezdeti korszakában szinte semmit sem tudnak egymásról, s ez okozza később tragédiájukat. A nőnek a kezdődő szerelem, az aggódó gondoskodás lassan visszaadják életerejét, bátorságát. A háború utáni ország pontos mikroklimája alakul ki a regényben, az írónő otthonossága, biztossága csak segíti, előrelendíti a cselekményeket. Judit legyőzve a fájdalmakat, a kínzó emlékeket, élni kezd, tervei vannak, festeni akar, szabadon járni-kelni.

A "Férfival" való kapcsolata valami súlyos, előre meg nem határozható légkört idéz ; az örök hallgatás, az ember szűkszavúsága, ismeretlen múltja állítódik szembe későbbi, mindent elsöprő őszinteségével, nyers egyszerűségével.

A drámai pillanat nem várat tovább, maga a férfi mondja meg Juditnak, hogy nem szökött katona, ahogy először hazudta neki. hanem csendőrtiszt s ezt félt megvallani, félt, hogy elveszíti Juditot, ahogy első szerelmét is elvették tőle, aki kísértetiesen hasonlított a mostanira. "Én csak parancsokat hajtottam végre, Isten a tanúm, hogy senkit meg nem öltem" — kiáltja a kétségbeesetten menekülő asszony után, aki már nem is hallja utolsó szavait. Menekül önmaga, a világ elől, elmegy a kifosztott házba, ahol férjével, gyerekeivel élt ; a házban már laknak, de egy szobában valahogy helyet szorítanak neki is. Csak sokkal később jön rá, hogy nem is hallgatta meg a férfit, hogy az bizonyára akart még valamit mondani, valamit felfedni életéből : "Voltak becsületes csendőrök is — mondja egy nap legjobb barátnője, — akik embereket mentettek meg..."

EBBEN a felkavart érzelmi állapotban találkozik férje régi barátjával, aki együtt élte át a rettenetes napokat férjével, de ő valahogy visszajött, orvos a városban, ahol most Judit él, dolgozni, felejteni próbál... A férfi megmondja őszintén, hogy nagyon egyedül vannak ők ketten, legyen a felesége ; a rend, a bizalom, a kiegyensúlyozott boldogság reménye jelenik meg Judit előtt ugyanúgy, mint egykor, amikor férjével éltek itt, boldogan, de a ki nem derített titok, az előző férfi még olyan erővel él benne, hogy el kell utaznia megtalálni a férfit, beszélni vele. A sors végzetes hatalma éri utol a szerencsétlen asszonyt a zajló Dunán, a révész csónakja a vízbe fordul, szerelmétől, a "Férfitől" kapott nehéz bundája örökre lehúzza a folyóba. Így ér véget a regény, egy hányatott lélek élete ; szinte megtisztító erővel, felszabadító szimbólummal hat a halál.

A KÖTET többi novellája, rövid kis elbeszélése sajnálatos módon eltörpül a kisregény mellett, talán ha külön kapjuk kézhez őket, akkor másként vélekedünk róluk, de így, együtt a regénnyel, kissé vérteleneknek, egyszerűeknek hatnak ; igaz viszont, hogy a legrövidebb novellától, vagy a néhány oldalas karcolattól egészen a leghosszabb elbeszélésig, minden írás valóban a "Férfi"-t mutatja be, az ő portréját, a nő szemén keresztül. Akár a börtönből szabadult emberről ír, akár az elvált férj problémájáról beszél, mindenütt eleven, élő alakok születnek, pár szavas nagyon találó jellemzés nyomán.

JÓZSA JÁNOS

Emléksorok egy regény romjaira

(BÓKA LÁSZLÓ : NANDU I-II. ; SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1963)

BÓKA LÁSZLÓ új regénye, mint a szerző majdnem valamennyi müve, ellentmondásos alkotás : sokat ígér, megcsillogtatja írójának sokoldalú tehetségét, műveltségét, humorát, nyelvi fantáziáját, de derekában meg is törik : a jószándékú olvasó csak sajnálattal nézheti, hogyan vész kárba ennyi adottság, ennyi nagyra törő szándék. Mert az ambiciózus Bóka "Nandu"-jában nagy elődöket választhatott példaképül : könyve lehetett volna a magyar Jean-Christophe története, Osztrák-Magyar Monarchiájának szatírája versenyezhetett volna Musil Cacaniájával, s még Tomasi di Lampedusa „Gattopardó"-jának mását is megtalálhattuk volna osztálya múlását melankolikusan szemlélő arisztokrata hősében... De az ambícióból ezúttal sem futja a mintegy nyolcszáz oldalra, s művének második kötetétől kezdve az igényes író kezéből átveszi a tollat a pártszemináriumok mesterkélt lelkesedéstől fűtött hozzászólója.

"Nandu" egy utolsó éveit élő társadalmi osztály, a magyar arisztokrácia széleskörű s az előlegezett történelmi ítélet és az ironikus kommentár ellenére is jobbára belülről ábrázolt tablójának indul a század első éveiben. A "Finis Monarchiae" körképén, ahonnan a valódi történelmi alakok sem hiányoznak, néhány szereplő megelevenedik : Szentgálly-Güssing Ferenc gróf, ez az indulatos, de elfogultságában is becsületes, Habsburg-hű arisztokrata, aki egyre rezignáltabban figyeli az idők változását ; a gróf családja, szeretői, titkára, jószágigazgatója és zenebarát házi gyóntatója, Leonhard atya ; a Szentszék szolgálatában álló képmutató, monstruózus és talányos Cesare Falconieri herceg, ez az olaszosan hajlékony, ravasz cselszövő, aki egy új, bajor-osztrák-magyar államszövetségről ábrándozik ; egy öreg és kissé ütődött lengyel gróf, a lovak nagy barátja ; egy különös miszszionárius, Teilhard de Chardin és Schweitzer doktor sajátos keveréke, aki egyben a modern zene, Debussy, Schönberg és Bartók nagy apostola is, stb., stb... Ebbe a környezetbe csöppen be egy kerek fejű és éles eszű kisfiú, Köttöni Déneske, egy falusi állatorvos árvája, akit Szentgálly-Güssing gróf örökbe fogad. S amíg Déneske csak az úri életmódot tanulja, nincs is baj Bóka regényével : a gyerek friss és naiv szeme, ízes vagy ártatlan megjegyzései, természetes bemondásai csak a szükséges ironikus színt keverik ki a palettán.

REGÉNYE MÁSODIK KÖTETÉBEN azonban az író a biztos alapokra vályogházat épit, s annak falát is rózsaszínre mázolja. Vlagyimir Iljics szavaira Szentgálly-Güssing gróf elméje megvilágosodik, s Köttöni Dénes is, mire felnő, nemcsak tehetséges zeneszerző lesz, hanem megtalálja az utat, nemhiába barátkozott már a kastély parkjában a kertészék Pistájával, a nemzetközi munkásmozgalomhoz is. S ahogy ez már lenni szokott, a politikai erőszak művészi gyengeséggel is párosul : a szereplők elvesztik lábuk alól a talajt, s már nem fejlődésük öntörvényének, hanem a pártos ideológia jelszavának engedelmeskednek. Bóka kezéből pedig kicsúszik az addig mesterien uralt regény : ahogy a történet a Hivatalos Történelem kerékvágásába szegődik, úgy laposodik zsurnaliszta szólamokká a bravúros stílus. A "Nandu", mint Bóka előző regényei is, végül csak torzó marad. Az olvasó kétszeresen csalódottan teszi le a könyvet, hiszen első kötete láttán már-már azt hihette, szerzője végre megtalálta a tehetségének legjobban megfelelő témát. Így azonban legfeljebb csak a részleteket méltányolhatja, és ahol az író hatalmas, a divathoz és az étlapokhoz egyaránt értő tárgyi ismeretének, elmúlt idők gondolkodásmódját, szókincsét és beszédstílusát oly hitelesen és mégis könnyedén tükröző megjelenítő erejének, elbeszélő kedélyének, iróniájának, groteszk látásmódjának csupán romjait szemlélheti.

(G. M.)

JÓZSEF ATTILA HÉBERÜL

A MAGYAR ANYANYELVŰ héberül tudó olvasó érdeklődéssel veszi a kezébe a most megjelent első héber nyelvű József Attila kötetet, (1) is megelégedéssel állapítja meg, hogy a sok jólismert verssor így is ismerősen cseng, a fordítások hitelesek, szépek, műgonddal készültek.

A 92 oldalas, szép kiállítású kötet 1964. közepén jelent meg a jeruzsálemi "Achsav" ("Most") könyvkiadónál, héber címe *"Bö-lév tahor"* vagyis *Tiszta szívvel*. Fordította, válogatta és az utószót írta Mordecháj Avi-Shaul, Dov Ben-David illusztrációival. A kötet elején a költő arcmása, majd egy verse kézirata fakszimilében ; amint egy jegyzetből megtudjuk, mindezért a budapesti Petőfi Múzeum igazgatóságát illeti a hála. Mordecháj Avi-Shaul, a műfordító — Goethe, Thomas Mann, Brecht és mások jónevű átültetője héberbe — itt is tanúbizonyságát adta tehetségének, reprodukáló készségének. Ezzel szemben Mordecháj Avi-Shaul, a válogató visszaélt azzal a bizalommal, amelyet minden halott költő, jobb megoldás híján, az utókornak előlegez. Tendenciózus beállítása hamis képet ad a héber olvasónak arról a költőről, akinek mondanivalója sokkal több volt, mint amennyi egy párt kereteibe belefér.

A KÖTET 39 vers, négy tárgy szerinti ciklusra tagozódik, az időrendi sorrend teljes mellőzésével, úgyhogy a költőről adott kép eleve statikus, nincs fejlődés, változás, átalakulás. Az első ciklus címe *Hová forduljon az ember*, amely a Curriculum Vitae-n felül 8 verset tartalmaz. A következő *Lopók között szegényember* 9 verssel, majd *Munkások* 14 verssel, végül 8 vers *Klárisok* címmel. A vigyázatlan olvasó, aki nem néz utána a versek keletkezési dátumának, esetleg ebben az önkényes sorrendben vélheti föltalálni József Attila "költői" és életpályáját, vagyis a ciklusok szerint : 1. Úti keresés, 2. Nyomor, 3. Munkásmozgalom, 4. Egyéb (szerelem és pusztán esztétikai jellegű művek). Csakhogy az első ciklus 8 verséből 4, azaz a fele, 1937-ből való (*József Attila, Ars poetica, Születésnapomra* és *Thomas Mann üdvözlése*), a címadó vers, a *Hová forduljon az ember* 1933-ban, a *Ki verné föl lelkünkben a lelket* 1924-ben, a *Tiszta szívvel* 1925-ben és az *Ady emlékezete* 1930-ban született. A leghosszabb ciklus, a *Munkások* pedig, érthető okokból, kizárólag 1922-től 1933-ig írt verseket tartalmaz, a második ciklus, az utolsó verset kivéve, szintén csak 1933-ig jut el. Az utolsó ciklusból 5 vers 1928-ból való, a többi 3 : 33-36-37-ből.

Milyen képet kaphat az izraeli olvasó ebből a kötetből : volt egyszer egy magyar költő, aki őszintén együtt érzett a szegényekkel, így lelkes pártharcos lett belőle, mivel tudta, hogy "hová kell fordulnia", és végül írt, ahogy az illik, szerelmi verseket is. Nem engedtetett meg ebben a kötetben a költőnek, hogy egyéni problémái is legyenek, hogy ne csak egy társadalmi osztály, vagy párt nevében vívódjék, hanem önnönmagát, saját kevés örömét és sok-sok fájdalmát fejezze ki. Így döbbenünk rá arra, hogy a kötetből olyan versek hiányoznak, mint az *Eszmélet*, a *Nagyon fáj*, a *Levegőt* ! Félt volna a fordító elárulni azt, mit tart a költő egy olyan rendszerről, amelyben nem sejtheti "mikor lesz elég ok / előkotorni azt a kartotékot, / mely jogom sérti meg" ? Azt sem tudhatja meg az izraeli olvasó, hogy József Attila *Altató*-t is írt, *Medvetánc*-ot (amelyről Guillevic bizonyította be, hogy fordítható), *Bánat*-ot, *A kanász*-t és sok mást. Ha pedig formai okokból nem vette be a fordító e verseket a kötetbe, miért szerepel mégis a *Születésnapomra*, amely héberben erőltetett szójátékaival a kötet kevésbé sikerült darabjai közé tartozik. A Flóra-verseket is méltatlanul képviseli az egyetlen *Rejtelmek*. A költő anyjáról szóló versei közül kettő került bele a válogatásba, — azok, amelyekben a társadalmi nyomor is megszólal, viszont a *Kései sirató* megrázó mondatai már nem kaptak helyet a kötetben. Annál meglepőbb azonban a *Külvárosi éj* hiánya, amely a "röpcédulás elvtárs" megjelenése ellenére sem kapott belépési engedélyt, pedig az *Óda* és *A város peremén* fordítója méltóan tolmácsolhatta volna ezt a remekművet is. Azon persze nem csodálkoztunk, hogy az 1936-ban írt *Világosítsd föl* nem szerepel a kötetben : mit kezdene a fordító ezzel az ideológiákból való kiábrándultságot árasztó verssel, a "fasiszta kommunizmussal" és e kifejezés magyarázataként olyan keserű megállapítással, mint "rend kell a világba, / a rend pedig arra való, / hogy ne legyen a gyerek hiába / s ne legyen szabad, ami jó."

NYILVÁNVALÓ, hogy minden válogatott kötet szerkesztése kegyetlen operációkkal jár, sokszor kell kihagyni szép verseket, mivel egy szűk válogatás nem fogadhat be mindent. Igaz az is, hogy még a legjobb válogatás is bírálható, az ilyen önkényes munkát mindenki saját ízlése szerint végzi el, és a többiek joggal hibáztathatják itt vagy ott a válogató döntést. De Mordecháj Avi-Shaulnál nemcsak erről van szó. Ez kétségtelenül kiderül utószavából is, amely Magyarországon a legsötétebb Rákosi-korszakban is megjelenhetett volna. A költő öngyilkosságának megindokolása régóta ismert frázis : "küzdelme a fasiszta rendszerrel és ideológiai hivatalnokaival felőrölték erejét." (87. oldal). Később megtudjuk, hogy "klerikális professzorok és udvari verselők" ... "ráuszították a rendőrség ügynökeit", viszont a szent tárgyilagosság nevében azt is közli velünk Avi-Shaul, hogy "baloldali szektás kákán-csomót-keresők is gyötörték" azzal a váddal, hogy "nincs benne a munkásmozgalom élő áramában". Persze Avi-Shaul nem mulasztja el hozzátenni, hogy a "vád ostoba volt" és ennek bizonyítékául azt a tényt hozza fel, hogy a "Döntsd a tőkét" című verseskötetét az illegális Kommunista Párt adta ki 1931-ben. Csak azt hallgatja el a műfordító, hogy a "szektás kákán-csomót-keresők" a Kommunista Párt akkori *hivatalos vonalát* képviselték, az idézett vád pedig *a pártból való kizárásának indokolása volt*. A dátum nélkül idézett vádaskodás után a jóval korábban történt, 1931-es könyvkiadás megemlítése a ténymeghamisítási technika klasszikus példájául szolgálhat. Mindez a 88. oldalon szerepel. A 91. oldalon azután azt olvashatjuk, hogy a költő "csatlakozik a Kommunista Párthoz és részt vesz a földalatti munkában ; szigorúan teljesít minden megbízást és sohasem követel magának kiváltságokat költő-voltára való tekintettel." Így nem csoda, hogy az utószóból sem derül ki, hogy József Attila 1936-ban olyan pártszerűtlen és az önálló gondolkodáshoz való jog mellett hitvallást tevő kijelentésre ragadtatta el magát a *Levegőt* ! című versében, mint *"Az én vezérem bensőmből vezérel"*. Nem hallunk semmit freudista korszakáról sem.

Kétségtelen, hogy a költő életének kommunista korszaka igen fontos volt József Attila pályáján és útkeresés közben bukkant rá arra a pártra, amely később *nem* "vigyázott rá", kitaszította, és amelynek ideológiai korlátain sikerült kitörnie. A költő igazi életpályája változatos, dinamikus, nem olyan,amilyennek Avi-Shaul egyoldalúan és "térítő szándék"tól vezérelve bemutatja. A kommunista versek között például a *Szocialisták* lendületes és magával ragadó (a fordítás is az !) és méltán szerepel a kötetben. Több más mozgalmi vers azonban meglehetősen jelentéktelen a József Attila-i oeuvre-ben.

A KITŰNŐ FORDÍTÁS néhány gyengeségéről is kell szólni. A *Ringató* túl törékenynek bizonyult és szétmállott a fordító keze között, a *Születésnapomra* rímei időnként erőltetettek, (időnként pedig elég szellemesek), a *Thomas Mann üdvözlése* és az *Anyám* nem olyan természetes hangúak héberül, mint az eredetiben, (ez némileg a héber beszélt és költői nyelv más jellegű, a magyartól eltérő viszonyából is fakad). De a fordítások általában igen szépek, költőiek, igen sok bennük az ötletes megoldás, a formai bravúr, és ha valaha teljesebb héber nyelvű József Attila-kötet fog megjelenni, esetleg több más költő fordításában, e kötet anyagának legnagyobb része átkerülhet a végleges kiadásba.

HETZRON RÓBERT

(1) Néhány József Attila-vers megjelent már elszórva különböző helyeken, Ithamar Keszt szép fordításában.

A FIZIKAI NOBEL-DÍJ 1962-es nyertese, a szovjet Landau professzor a "Komszomolszkája Pravdá"-ban most megjelent cikkében elmondja, hogy a sztálini korszakban mint német kémet letartóztatták, börtönbe vetették és egy hajszálon, pontosabban egy kollégájának bátor közbelépésén múlt, hogy nem pusztult el. "Most már néha szórakoztatónak tűnik számomra mindez — írja Lev Landau — de akkor, higyjék el nekem, nem nevettem rajta. Egy évet töltöttem a börtönben és világos volt számomra, hogy további hat hónapot már nem bírtam volna ki : egyszerűen haldokoltam már. Ekkor kollégám, Kapitza professzor, a Kremlbe ment és követelte szabadlábra helyezésemet, mert máskülönben — mint mondotta — kénytelen lesz lemondani a Tudományos Akadémia Fizikai Intézetének vezetéséről. Szabadon engedtek. Felesleges megjegyeznem, hogy egy olyan fellépéshez, mint Kapitzáé, azokban az években nem közönséges bátorság, nagy emberségesség és kristálytiszta becsületesség kellett."

AZ "OKTYABR" című szovjet folyóirat júliusi számában új beszámoló jelent meg a sztálini koncentrációs táborokról. A száz oldalas mű szerzője Boris Diakov, aki előszavában elmondja, hogy mindaz, amit ír, személyes élménye s minden név amit idéz, hiteles. Az írás címe : "Beszámoló arról, min mentünk keresztül" s néhány olyan részletet is tartalmaz, amelyek mintegy kiegészítik Szoljenyicin híres könyvét. Így például megtudjuk belőle, hogy sok fogoly, nem bírván tovább a nélkülözéseket és a kínzásokat, úgy lett öngyilkos, hogy kiszökött a táborból, tudván, hogy az őrök golyói meg fogják ölni őket. Diakov elmondja azt is, hogy a szovjet lakosság mélységesen rokonszenvezett a foglyokkal és a pályaudvarokon, ahol a deportáló vonatok megálltak, kenyeret, édességeket, pénzt dobált be a vagonokba. Ugyanakkor az új könyv Szoljenyicinnél sokkal inkább igyekszik hangsúlyozni, hogy Sztálin áldozatai minden szenvedésük ellenére, hívek maradtak a kommunizmus eszményeihez.

Egy komédiás kalandos élete

(FRÉDÉRIC O'BRADY : ALL TOLD; SIMON AND SCHUSTER, NEW YORK, 1964)

FRÉDÉRIC O'BRADY, akinek vaskos önéletrajza a New York-i könyvpiac nagy sikere, természetesen magyar : régi pesti vagy párizsi barátai Ábel Frigyes néven ismerhették a szerzőt. De ha az író neve körül van is valami turpisság — az O'Brady-ról csak a naiv franciák hihették el, hogy ősi magyar családnév —, a könyv címe nem hazudik. *"All told"* : vagyis minden itt van hiánytalanul, amit csak egy kalandos életről el lehet mesélni. S az olvasó meg is lepődik, hogyan fér bele ennyi minden, több regénybe való anyag egyetlen kötetbe, amikor — régi kalandregények szokásához híven — a hangzatos címszavakból álló tartalomjegyzék maga tízhúsz oldalt kitehetne. Mert Ábel Frigyes mindenütt megfordult Európában, ahol csak lehetett, megismert mindenkit, aki erre csak érdemes volt, belekóstolt minden művészetbe, s Mezzofantit lepipálva hetek alatt megtanult vagy tucatnyi élő és holt nyelvet.

Ábel Frigyes a század első éveiben született Budán, bródysándoros és krúdys díszletbe : lakásuk ablaka a Lukács-fürdőre nézett. Odahaza a szülők persze németül beszélnek és a kispolgári szertartások szerint veszekednek. Az Osztrák-Magyar Monarchia naplemente előtti fénykorát éli : a huszártisztek táncosnők topánkájából isszák a pezsgőt, Őfelsége, a Császár pedig — ahogy medálionok és képeslapok mutatják — térdeplőre borulva imádkozik a két haza sorsáért, vagy éppen történelmi igéket ejt ki a nagy hadgyakorlaton : *"Was kulabanzen Sie auf dem Pferd herum, Herr Major ?"* Az ifjú Ábel Frigyest azonban nem vonzza a polgári élet, s elég, hogy egyszer-kétszer elvigyék a színházba, hogy még szinte gyermekfejjel komédiásnak adja magát. Statisztál az Operában, majd Molnár Ferenc darabjában kap szerepet. (Molnárhoz azóta is hű maradt, s könyvében többször is vitatja : nem ér-e többet a magyar szerző Marivaux-nál vagy Sheridannél ?)

1923 FELÉ azután megkezdődnek a vándorévek : az egyetemi tanulmányokat és a polgári pihenőket egyre gyakrabban váltja fel a bohém-nyomor és a színpadi szereplés. Münchenben nyelvészetet tanul, Párizsban törpe-cirkusz zongoristája, Erdélyben, angol táncosnő ifjú feleségével, vándorkomédiás. Bécsben egy harmadrangú színház, a "Kleinkunstbühne Faun" táncos színésze, Berlinben az expresszionizmus esztétikájának és moráljának kissé megdöbbent tanúja. Angliában népművelő tervek foglalkoztatják, s alig hogy letelepszik Párizsban, a szürrealisták befogadják maguk közé. A Montparnasse-on festőkkel barátkozik, játszik Barrault társulatában, bábszínházat bérel és operát ír. 1939-ben francia önkéntesnek jelentkezik, Marseilles-ben angol kémet rejteget, Périgueux-ben börtönbe zárják. Franciaország felszabadítása után könyveket ír, oratóriumot, televíziós operát és kamarazenét szerez, s még filmezik is, (a *"Mr. Arkadin"*-ban, a *"Veszedelmes viszonyok"*-ban), noha egyébként nem nagy becsben tartja a hetedik művészetet. A francia színpadon a gyilkos-szerepek és a külföldi figurák specialistája (nyugtalanító az egyenlőségjel !) : beretvált koponyája és "szláv" akcentusa eleve erre rendelik... Mindenhez ért, mindenről van véleménye, mindenkit ismer : írókat és avantgárdista rendezőket éppúgy, mint Juliette Grecót vagy Orson Wellest. S a nyugtalan vér, a felfedezés öröme, a kalandozó kedv, úgy látszik, hatvanadik éve felé sem hagyta el : a tucatnyi nyelv után japánul tanul, a Zen-filozófián elmélkedik, újra házasodik, (másodszor ? Harmadszor?), átteszi székhelyét a Greenwich Village-be, és a francia könyvek után önéletrajzát angolul írja meg...

ÁBEL FRIGYES KÖNYVÉT nem tanácsolnánk jó szívvel tudományukba besavanyodott irodalomtörténészeknek : a könyvtárszobák lakóját csak megrémisztené az események zuhataga, a kalandos kedv, amely a rövid életet színes és változatos élményekkel igyekszik percenként megtölteni. A tudós férfiú fontoskodva kérdezhetné : mire is szolgál ez az inkább kiterjedésében, mint mélységében gazdag életrajz ? Mi hajtotta szerzőjét : az eltűnt idő nosztalgiája vagy az önfelmutató vallomás ellenállhatatlan ereje ? Példának, tanulságnak szánta-e könyvét, életéből morális vagy esztétikai következtetést akart-e levonni ? Önkínzó és önigazoló tollát magába szúrja-e, *intus et in cute*, mint Rousseau, a borús kedélyű és nyugtalan genfi vándor, vagy nyújt talán valami rezignált bölcsességet *"Wanderjahre"*-ja pihenőjén, mint ama másik polgárifjú, Goethe, aki a művészetek szirénszavának szintén nem tudott ellenállni ? S a pedáns tudós, ha kérdéseire nem kap választ, az alantas módszerhez folyamodik, s a vallomást szerzője ellen fordítva, az ember valódi vagy vélt hibáit cédulázza : vajon nem nagyképű és hencegő az író, nincs-e benne valami az okoskodó autodidaktából, aki frissen szerzett ismereteit tudálékosan adja tovább, s mindjárt számon is kéri a hallgatóságtól ? Nem ért-e gyanúsan túlságosan sok mindenhez : a buddhista filozófiához, az indo-európai nyelvek rendhagyó igéihez, a keleti kaligráfiákhoz és a klasszikus balett esztétikájához ?

DE NE ÍTÉLJÜK EL a finnyás kritikust sem : filiszter gyanakvása, idegenkedése a változatosságtól munkamegosztó koráé. S hogy végül mégse jöjjön egészen zavarba, s címkéjét — mert a címke a fontos — is el tudja helyezni O'Brady könyvén, hadd emlékeztessük a 18. századi műkedvelőkre. (a szónak akkor cseppet sem volt rosszalló árnyalata), akik szintén mindenbe belekóstoltak, mindenhez konyítottak valamit, hivatásos filozófusoknál gyakrabban fején találták a szeget, s amikor kalandjaikról emlékiratokat vagy leveleket szerkesztettek, áradt belőlük a kedély és a mesélő kedv. Azok pedig, akiknek az irodalomtörténet menlevelére sincsen szükségük, hallgassák csak Ábel Frigyes kalandos életét, mintha a szerzővel ülnének együtt, rakott asztalnál, kandalló mellett vagy éppen a "Village" egyik bárjában, mondjuk, a "Figaró"-ban...

(t.l.)

AZ 1963-64-ES FRANCIAORSZÁGI kiadói évad legnagyobb sikerei a következők : *Jean Larteguy* : Les Chimères noires (250.000 példány), *Armand Lanoux* Goncourt-díjas regénye : Quand la mer se retire (245.000 példány), *Anne Philipe*, Gérard Philipe özvegyének könyve : Le Temps d'un soupir (225.000 példány), *Pierre Daninos* : Snobissimo, *San Antonio* : L'Histoire de France, *Etiemble* : Parlez-vous franglais ? (200.000 példány), *Morris West* : Les Souliers de Saint-Pierre (175.000 példány), *Jean-Paul Sartre* : Les Mots, *Simone de Beauvoir* : La Force des choses, *Le Clézio* : Le Procès-Verbal és *Jean-Carles* : L'Ecole des malins (150.000 példány).

FERDINÁNDY GYÖRGY

NYOLCADIK EMELET

A lacsony, aszfaltszürke lakás: három szoba, fürdőszoba, konyha. Világosodik. Az árnyak összeesnek, megtelnek a körvonalak. Az utcán megindul a közlekedés.

— Furcsa — sóhajtja a férfi.

— Mi furcsa ?

— Az ablak. Függöny nélkül.

Fölkel, sóhajt. Keresi az enyvet, ceruzát, papirost.

— Mit írsz rá ? — kérdi az asszony.

— Mit írnék ? Végkiárusítás.

Tartja a ragacsot, míg a férfi maszatolja az ajtót, illeszti az ívet.

— Mindjárt jövök.

— Siess — megborzong a huzatban.

— Sietek.

Várja a liftet. Az utcán füst, latyak, a tegnapi hó. A fűszerestől a trafikig : üveg s újság a hóna alatt.

— Tavaly ilyenkor engedték fel. Most meg férjhez ment, itt áll, a képe alatt. Furcsa lehet : megérkezik a világmindenségből, és örök hűséget fogad egy ilyen tojásképű legénynek.

— Gyalog jöttél fel ? — kérdi az asszony.

Leteszi az újságot, a tejet. Kapkodja a levegőt.

— Nem sokat érthetett az egészből.

— Kicsoda ?

— Fellőtték, leesett. Hol az asztal ?

— Egy tizes ! — mondja az asszony. — Már el is vitték. Nem láttad őket a liftben ?

Valami kattan : mint amikor kerékpáron elpattan a lánc.

— Csengettek.

— Nyisd ki — mondja az asszony — kezdődik a tánc.

Kis szomorú férfi, keménykalapos. Olvassa a hirdetés szövegét :

— Nagy íróasztal, karosszék, bőrbevonat.

— Sajnos — mondja a férfi. —

— Fogas, képkeret, szőnyeg, edény ?

— Kezicsókolom — bólint a keménykalapos. — Láthatnám ?

— Elkelt, épp az imént. Talán látta is őket a liftben.

— Éppen ilyesmire lenne szükségem ugyanis. Nemrég érkeztem, új ember vagyok a vidéken. Nagy íróasztal, karosszék, bőrbevonat.

— Sajnos.

— Csakhogy kérem az ára, uram.

— Egy tizesért adta oda a feleségem.

— Egy tizes ? Nem tehetem. Mondjuk : öt az asztal, három a szék.

— Lehetetlen — mondja a férfi.

— Tavaly tömettük a széket. Kulcsra járnak a fiókok. Te úristen, odaadtam a kulcsot ?

— Erősre főzted a kávét.

— Nem aludtunk. Kérsz kenyeret ?

— Láttam őket — szólal meg a férfi. — Éppen előttem hátráltak ki a liftből. Nem is volt olyan nagy az asztal. Felfordították, vállra emelték. Csupa tinta a bőrbevonat.

— Az régen volt, a tinta — mondja az asszony.

— A golyóstoll is folyhatott.

— Igyál. Nem aludtunk.

— A fiókot kiemelték. Tudod, a duplát, ahol a fényképeket. Meg a két másikat is.

— Kettő kulcsra járt — mondja az asszony — s most nem is tudom, odaadtam-e a kulcsot ?

— A harmadikat körömmel...

— Később egy szöget is...

— Szóval elkelt — szólal meg a keménykalapos.

— A négy keszeg lába meg, ahogy imbolygott a levegőben...

— Nem is kellett volna ilyen áron.

— Mert felfordították. A karosszéket pedig beletették a négy lába közé. Azért szép volt az a szék.

— Kerek volt, köpcös, bicegős.

— Gyalog vitték végig az utcán. Ponyvát vetettek át rajta : esett az eső. Még csak egy alkirály hiányzott a fotelből a ponyva alatt.

— Olyan amilyen te voltál — nevet az asszony.

Az előszobában, mint amikor kerékpáron elpattan a lánc.

— Igyál még.

— Ugyanis nem aludtunk. A leltár, a pakolás. Három szoba, fürdőszoba, konyha. Kiborultunk. Az éjjel meg, képzelje el uram...

— Hallgass — mondja az asszony.

— Nyolcadik emeleten, januárban a város közepén !

— Mikor utaznak ? — kérdi a keménykalapos.

— Erre tessék — ez lenne az a szőnyeg.

— Látom, látom. Hát elutaznak ?

— Igenis — mondja a férfi. — Egy pillanat, fölemelem, önök pedig húzzák ki alóla.

— Csöngettek — mondja az asszony — szaladok.

— Itt az áll : fiókosszekrény, száztízszer hetvenszer ötvenöt.

— Akkor várjanak odakint.

— Egy hatosért. Láthatnánk ?

— Pillanat — szólal meg a keménykalapos. — Engem is érdekel a dolog.

— Kérem, a könyveket a másik szobában... nem ott, hátul. Igenis.

— Édesem — kiáltja a férfi — fiókosszekrény, száztízszer hetvenötször ötvenöt !

— Nincs rajta a listán.

— Pedig a hirdetésben szerepel.

— A barna komód — mondja az asszony — odanézz ! A barna komód.

— Ez lenne ? — kérdi a keménykalapos.

— Fölvesszük a méreteket ?

— A felső fiók volt a tiéd. Alatta a picinek gyűjtöttük a holmit.

— Azám — mondja a férfi — a picinek.

— Nem száztíz ez, hanem száztizenöt.

— Egyetemisták vagyunk — szól az újonnan jött fiatal pár.

— Dősövón hoztad haza a piacról — mondja az asszony. — Oda állítottuk a sarokba. Rajta ettük meg az első vacsorát.

— Azám — mondja a férfi.

— Hatvanöt ez, nem hetven, uraim.

— Csöngettek — mondja az asszony — szaladok.

— Nem tudok visszaadni. Keressenek ráadásnak valamit.

— Édesem — jajdul fel az asszony. — Azt a palántát nem adom !

— Ne tessék szomorkodni — mondja a keménykalapos.

— Talán valami mást. Nem, nem akarja a feleségem. Inkább visszaadok.

— A palántát szívesen.

— Drágám, hol tartod a pénzt? Igen, hatvan a magnetofon. Filipsz, hollandiai. Szürke, áramvonalas. Tessék, mondjon valamit. Bármit, kérem, csak a hangja miatt. A sajátját ugyanis senki sem ismeri fel.

— Mit csináljak — kiáltja az asszony — nincs több hely a lakásban !

— Kifizették a gyerekágyat ?

— Jó maguknak : elutaznak.

— Hová lett a komód ?

— Elkelt. Az imént vitték le a liften.

— Kár. Nemrég érkeztem, új ember vagyok a vidéken. Száztízszer hetvenszer ötvenöt.

— Sajnos — mondja a férfi.

— Talán beolvasnék valami szöveget.

— Ide ülj — mondja a férfi — ez erős, ez a koffer.

— Hozhatnál enni valamit.

— Ki beszél ?

— A magnetofon.

Egymás mellé kuporodnak. Groteszk labirintus a szoba.

— Egy ilyen éjszaka után — sóhajtja az asszony.

— Mit gondolsz, visszajön este? Nem értem : nyolcadik emelet, január, a város közepén...

— Hallgass.

— Első fejezet : Kamerer Mária szeme végigsiklott a végtelenbe futó haragoszöld fasoron.

— Ötvenet adok érte.

— Még visszajövök — mondja a keménykalapos.

— Rendben van — feleli a férfi.

Magukra maradnak.

— Amikor megérkeztünk, fehér tapétát ragasztottam a falra. Kis piros rózsákat, szalagokat.

— Mesélj még — mondja az asszony. — Milyen lesz odaát ?

— Aludjál. Esteledik.

— Meggyújtsam a lámpát ?

— Hallod ?

— Hallom. A tücsök.

— Ezen a vidéken sosem cirpelnek a tücskök. Van egyáltalán tücsök januárban ?

— Csak tudnám hogyan mászott fel ide.

— Innen jön, a zuhanyozóból.

— Ereszd rá a vizet.

— Nem hallottam kölyökkorom óta. Nem tudom, milyenek voltak akkor az esték, de emlékszem, hogyan ültek órák hosszat az öregek.

— Jó lehetett.

— Sűrű volt és langyos a levegő. A fák alig voltak valamivel feketébbek az égnél.

— Abbahagyta.

— Belefáradt.

— Mit gondolsz, itt marad a lakásban ?

— Ha előbb jött volna, talán...

— Talán ?

— Megjöttek volna az illatok, az ízek.

— Talán odaát...

— Hallod ? Újra kiáltott.

— Te Úristen ! A búcsúvacsorára !

— Még ez hiányzott — mondja a férfi.

— Heten, plusz a tücsök.

— Csöngettek — mondja az asszony — szaladok. Söpörj ki, a padlóra terítek.

— Ki az első ?

— A keménykalapos. Érdekelné a rulett.

— A játék a következő alkatrészekből áll : a szőnyeg, a krupié felszerelése, a zsetonok, a kerék. És természetesen a szabályzat, a golyó. Tessék, tartom a bankot.

— Kérek zsetont egy tizesért.

— Faites vos jeux...

— Fekete, kilenc, tizenöt.

— Rien ne va plus. Az ötös.

— Mennyire tartják ? Rendben van. Kifizetem. Éppen ilyesmire van szükségem ugyanis. Nemrég érkeztem, új ember vagyok a vidéken. Rulettjáték, komplett, ára tizenöt.

— Emlékszel ? — kérdi az asszony. — Kettesben játszottunk nap nap után.

— Valóban — mondja a keménykalapos.

— Később a szomszédoktól is elnyertük a pénzt.

— Aztán beleuntunk.

— Kinyitottad az üveget ?

— Várjunk még egy keveset.

— Hány óra ?

— Kilenc.

— Csöngettek ? — kérdi az asszony.

— A tücsök...

— Senki se jött el.

— Terítsd magadra a köpenyem.

— Milyen furcsa — sóhajtja a férfi.

— Mi furcsa ?

— Az ablak. Függöny nélkül. A lakás. Üresen.

— Mesélj — sóhajtja az asszony.

— Volt egyszer egy ember...

— Ne úgy. Lesz egyszer. Lesz egyszer két ember...

— Talán.

— Alszol ? — kérdi a férfi.

— Nem. Mire gondolsz ?

— Édesem. Nem haragszol meg érte ? A zöld korsó jár a fejemben. Amelyikből a vizet ittuk eleinte. Elvisszük ugy-e ?

— Annyira szereted ?

Hallgatnak. Múlnak az órák.

— Alszol ? Sehogyan sem múlik az idő.

— Késő lehet. Már nem szól a tücsök.

— A zöld korsó ott állt a komódon. Éppen odasütött az ablakból a nap. Ebéd után, ha elnyújtóztam az ágyon, — már mocorgott bennem a kicsi — tudod, mit csináltam ? Te késő este jártál haza akkoriban.

— Elvisszük. Elvisszük, csak aludj.

— Nem sírok — mondja halkan az asszony.

Alacsony, aszfaltszürke lakás : nyolcadik emelet. Az árnyak összeesnek, megtelnek a körvonalak : az utcán újra megindul a közlekedés.

KESZEI ISTVÁN

A nyár kastélya

Épits kastélyt a Föld ellobbant
nyarainak ki nem hűlő hamujából !
A pernyéből rakott falak közt
július olthatatlan lelke lángol.

Bolyongj a fénylő folyosókon !
Egy szívdobogtató, lázas kanyarban
lángpallosként hasít beléd, hogy
a tündöklő ragyogás halhatatlan.

Az emeletek végtelen során
varázstükörként villog minden ablak :
minden nyár bennük tükröződik.
Kövess ! a káprázatnak megmutatlak.

Az évek lépcsőfokain
kísérjen szünetlen, mindig egyre feljebb !
Emeletenként nő a fény,
ragyog, sugárzik rád az idő telje.

A kagylóban ott zúg a tenger,
tengernyi nyár zúg az izzó szobákban.
Mezítlenül telepedj asztalodhoz,
fényre kitárt testtel, pőrén, ruhátlan !

Csontig lebarnulsz, mint a föld,
a nap a pamlag bársonyán is éget,
a halvány, kósza bútorok
veled együtt lesülnek, mint az élet.

A vízcsapból csobogva, boldogan,
szökőárként előtör a Föld lelke,
mindent elárasztón, zubogva,
a kastély minden zeg-zugát belepve.

S a fénnyel együtt hömpölygve
végighullámzik a tágas szobákon.
Egymásba torkollik a víz, a fény :
e torkolat gyönyörűbb, mint az álom.

SULYOK VINCE

Férfikor

Mint bekerített, mint akit a sorsa
útszélre lökött, komolyodva
úgy állok a szálló időben.
Nyitja fölöttem, fényével kitárja
egeit a habzó nyár —
elsátorozom szemem csak előle,
s emlékezem
a pannón nyár olvadt-arany egére.

Megrebben mint eszmélő ág kezem :
dombok fölött sodródó fellegek
játszanak vélem kavarogva,
s nem is felhők már, hanem hajdani
kocsik, amint mennek a hajnali
utca hamuszürke porában :
komótos, tömzsi ökrösszekerek
meg fürge fogatok
vetődő saroglyákkal ; könnyű kerekek
pergését hallom, fényesszőrű,
teltfarú lovak dobaját,
összekoccanó kaszák ércszavát.

Vonul a reggel az utca porában,
a kévékben szálló sugárban
ökrökkel meg lovakkal
szembe a kelő nappal
a fénykülőkkel forduló határnak,
hol hullámzó gabonatáblák
mint vörössárga tavak várnak.

Ilyen hajnal volt akkor is, midőn
mint lágy partok közül a forrás
fölbuzogtam sikoltozó anyám öléből,
mialatt izzó kaszák fényből
habart villámaikkal föllobogva,
sziszegve, suhogva
támadtak tömör-arany hadsorokra :
fémként pengő szalmájú búzákra, rozsokra.

Dologidőben születtem ; apám
türelmetlen és zavart topogását
a szoba földjén mintha hallanám.
Dologidőben és dologra
szült meg szegény anyám,
munkáskéznek a dombsorokra...

Lassan forduló egeim alól
nyugtalanul tekintek vissza és előre.
A férfikorba értem, s dőre
önáltatásokat cipelek csupán pőre
kezemben, pedig mintha csőre
töltött fegyverrel állna már a végzet
mögöttem, úgy döbbenek minden új napomra
s új napommal a sebesen járó időre :
elnagyolt vázlat mindmáig a sorsom,
pár vonással földobott képlet —
s múltamat tudom csak reménynek.

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁG legközelebbi száma a szokásos augusztusi nyomdaszünet miatt szeptember elején jelenik meg. Az elmaradt lapot a nagyobb terjedelemben megjelenő október 23-i számunkban pótoljuk.

*

A "PREUVES" című francia folyóirat júliusi számában közli Gara László "Magyarország hét év után" című cikkét, amely Claude Bourdet-nak a "Temps Modernes"-ben megjelent magyarországi útinaplójával foglalkozik. (Bourdet cikkét lapunk 1964. április 15-i számában ismertettük.) Gara László sorra veszi a francia közíró jószándékú, de kétségtelen tévedéseit, mind a hazai politikai, mind a gazdasági és kulturális élet megítélése szempontjából. Bourdetnak arra az állítására, mi szerint Magyarországon "már senki sincs börtönben", Gara, a többi között, a következőket válaszolja : "Az Irodalmi Újság, amely Párizsban jelenik meg, de igen jól tájékozott Magyarország ügyeit illetően, megerősítette, hogy biztos forrásból származó értesülése szerint a magyarországi börtönökben még több mint száz fogoly van az 1956-os 'ellenforradalomban' való részvételük miatt".

*

A FRANCIA NEMZETTI ÜNNEP, július 14-e alkalmából a következő írók és művészek kapták meg a Becsületrend kitüntetését : Joseph Kessel, író a Francia Akadémia tagja, Robert Casadesus zongoraművész, Georges Castaing és Sonja Delaunay festőművész, Georges Lerminier kritikus, Marie Bell, Madeleine Renaud és Jean Marais színművészek.

*

EGY TURINI FESTŐ 1917-ben a saluzzói templomban felfedezett egy régi Keresztrefeszítést. A képet most vizsgálták meg alaposabban s megtalálták rajta azokat a kezdőbetűket, amelyekkel Michelangelo jegyezte egyes műveit.

*

losan is bevezették az autóstop intézményét, ugyanakkor gondoskodtak arról is, hogy ezt a Nyugaton annyira elterjedt népszokást a lehető legnagyobb mértékben megfosszák a romantikájától. Az autóstoppolóknak kis könyvecskével kell rendelkezniök, amelyben jegyek vannak s minden jegy tízkilométeres útra jogosít fel. A hivatalos szervek a könyvecskéket pénzért árusítják és az autóvezetőknek utólagosan egy-egy jegyért, azaz tíz kilométerért, két kopeket fizetnek.

*

ELŐSZÖR állították ki Leonardo da Vinci egyik festményét, amely Mona Lisát ábrázolja és néhány évvel a híres Louvre-beli kép előtt készült. A kép, amelynek hitelességét 1948-ban igazolták nemzetközi tekintélyek, az amerikai Vernas-család tulajdona és most a Los Angeles-i "Otis Art Institute"-ban került első ízben a nagyközönség szeme elé.

*

A PÁRIZSI Kínai Nagykövetség megtartotta első fogadását. A termeket egyebek közt hatalmas kaligrafikus tekercsek díszítették, amelyekről kiderült, hogy Mao Ce-tung sajátkezű ifjúkori költeményei. A Kínai Nagykövetség épületéről egyébként a "Le Monde" beszámolója megállapítja, hogy a Mao-tekercsek és a Mao-fényképek ellenére sokkal inkább hasonlít egy jóízlésű és dúsgazdag kapitalista, mintsem egy kommunista nagykövetség otthonára.

*

AZ ESZTÉTÁK V. Nemzetközi Kongresszusát augusztus 24-e és 28-a között tartják meg az Amszterdami Egyetemen Jan Aler professzor elnöklete alatt. A kongresszus témája : "Újítás és hagyomány". Külön figyelmet fognak szentelni a XX. század holland művészetének. Minden részletes felvilágosításért az alábbi címhez lehet fordulni : Dr. E.J. Willems, Instituut Voor Perswetenschan, Keizersgracht 604. Amsterdam.

A PÁRIZSI Théâtre des Nations idei nagydíját Olaszország nyerte el Giorgio Albertazzi (Róma) Shakespeare : "Hamlet" és Alberto Lionello (Genova) "A két iker" című Goldoni darab bemutatásával. A népművészet és népi hagyományok díját megosztották : a nyugati országok nevében Lengyelországot, a keletiek nevében pedig Malit tüntették ki. A zsüri különdíját Paul Bakernak adták a Faulkner "Miközben haldoklom" című regénye nyomán készült "Utazás Jeffersonba" színmű rendezéséért ; a darabot a Dallas Theater Center mutatta be.

Magyarország ez idén sem vett részt a Fesztiválon.

*

MISS EVELYN HOPKINS halálakor 6.248 fontot hagyományozott az angol Francis Bacon Társaságra, amelynek az a célja, hogy megkísérelje bebizonyítani : Shakespeare műveit Bacon írta. A brit hölgy örökösei megtámadták a végrendeletet arra hivatkozva, hogy a Társaság utopikus célokat követ s ennek következtében a hagyatékot semmisnek kell tekinteni. A Legfelsőbb Bíróság nem osztotta ezt a véleményt. A Bíróság elnöke kijelentette : "Tudom, hogy a szakértők általában úgy vélekednek, hogy Shakespeare színműveinek Shakespeare a szerzője, de egy döntő érv kutatását nem lehet úgy tekinteni, mint valami hiábavaló dolgot."

*

A CHARLES-VEILLON nemzetközi irodalmi díj 1965-ös kiosztására már beküldhetők a pályaművek. A pályázaton minden nemzetiségű író részt vehet egy vagy két regénnyel, amelyet francia, olasz vagy német nyelven kell a zsürihez eljuttatnia. A díj összege 5.000 svájci frank.

*

A KARLOVY-VARY-I Filmfesztiválon a nagydíjat a vendég-filmje nyerte. A zsüri különdíját "A legjobbak" című amerikai filmnek ítélték, míg a legjobb női alakítás díját a francia Jeanne Moreau, a legjobb férfi alakítását a lengyel Wienszyslav Glinsky kapta.

*

VITTORIO DE SICA rendezi az új színházi évadban a Comédie Française-ben Goldoni "Hazug" című komédiáját.

*

A FESZTIVÁLRENDEZÉS ragályos betegsége a Szovjetuniót sem kerülte el. Májusban 1 héten át az opera, a balett és a szimfonikus zene fesztiválja került megrendezésre Moszkvában, amelynek mintegy százhúszezer nézője volt, közöttük tízezer külföldi. A siker láttán Furceva asszony kultuszminiszter bejelentette, hogy a fesztivált minden évben meg fogják ismételni. Június 21-e és 28-a között Leningradban rendeztek fesztivált "Fehér éjszakák" címmel s ezen a helybeli társulatok vettek részt. Szeptember második felében kerül sor a Kievi Fesztiválra, amely az ukrán művészet seregszemléje lesz. Végül decemberben ismét Moszkvában rendeznek fesztivált "Orosz tél" elnevezéssel, ahol régi téli népünnepségek hagyományait elevenítik fel.

*

A PÁRIZSI Szépművészeti Akadémia egyhangú határozatában tiltakozott az ellen, hogy a város bronzszobrainak megtisztítása során olyan fényesítő szert használnak, amely örökre eltünteti e szobrok patináját. Az Akadémia felkérte a kultuszminisztert, hogy járjon közbe Szajna megye prefektusánál annak érdekében, hogy sürgősen vessenek véget ennek az eljárásnak.

*

AZ INDIAI FILMGYÁRTÁS, amely az ország iparágai között a nyolcadik helyen áll, százezer embert foglalkoztat. Az indiai mozikat évente 700 millió ember látogatja.

ERICH KAESTNER és Gerhard Wimberger Münchhausen báró kalandjaiból musical comedyt ír. A darabot a müncheni Gärtner-platz-Theater mutatja be.

*

A "PARISIEN LIBÉRÉ" című francia napilap ezidén is megrendezi "Grand Prix Vérité" elnevezésű pályázatát. A pályadíjat, amely 3000 frank, decemberben adják ki ; a pályázaton olyan művekkel lehet részt venni, amelyekben a szerző egy megtörtént esemény során szerzett személyes tapasztalatait mondja el. Részletes felvilágosításokért a következő címhez lehet fordulni : "Parisien Libéré", 124, rue Réaumur, Paris, 2e.

*

A XVIII. LOCARNÓI Nemzetközi Filmfesztivál július 22-én kezdődött és augusztus 2-ig tart. Magyarországot Fábri Zoltán legújabb filmje, a "Nappali sötétség" képviseli.

*

SZEMÉLYI TORZSALKODÁSOK következtében bizonytalan ideig felfüggesztette működését Párizs egyik legérdekesebb művészi vállalkozása, a "Színházi Közösség". A Közösséget, amely a rue Mouffetard egyik kis helyiségében játszott, Raymond Rouleau, a híres rendező alapította s 80-90 fiatal tagja volt. Tennessee Williams, Csehov, Jarry színműveinek bemutatásával ért el a fiatal színészek e vakmerő kisérlete komoly sikereket. A rendezés és a játék színvonala, a legapróbb részletekig történő kidolgozása széleskörű elismerést vívott ki — a névtelen művészeknek : a Közösséghez tartozás feltétele ugyanis az volt, hogy [illegible] megőrzi a névtelenséget. A társulat tagjai most Strindberg "Álom" című darabjának rendezői felfogása miatt szakadtak pártokra és szüntették be, legalábbis egyelőre, a színház működését.

ÚJABB CORVINÁT vásárolt a Magyar Állam a londoni Sotheby et Co. antikvárcég árverésén. Ez a Corvina Cyprianus Kódex néven ismeretes ; Cyprianus Coecilius a Kr. u III. században élő karthagói püspök 14 egyházi és vallásetikai latin nyelvű értekezését tartalmazza. Cyprianus a Középkor egyik legolvasottabb egyházi szerzője s Augustinus fellépéséig a legnagyobb irodalmi tekintély volt. A Kódexet 1460-1470 között Firenzében másolták, majd az egykori Budai Műhelyben került címlapjára a hitelességét bizonyító Mátyás-címer.

*

A NEWBERRY LIBRARY nevü csikágói könyvtár ritkaságok gyüjtésével foglalkozik. 800 régi kézirat és más értékes kiadvány, köztük a Don Quijote és az Isteni színjáték 1605-ből, illetve 1427-ből való első kiadásai is birtokában vannak.

*

MAGYARORSZÁG és Lengyelország között újabb utazási megállapodást írtak alá. Az egyezmény értelmében 1964. július 20-tól a két ország állampolgárai magánutazások (rokoni és baráti látogatás, turistaút) esetében meghívólevél nélkül a személyi igazolvány mellé kiállított betétlappal — legfeljebb 30 napi tartózkodásra — utazhatnak a szerződő felek országaiba.

*

A VI. PRÁDÓI Filmművészeti Találkozó július 23-a és 28-a között került megrendezésre. Témája a Western-film volt ; John Ford, Antony Mann, Howard Hawks és mások műveit mutatták be.

*

GENF VÁROSÁNAK és a Svájci Rádió és Televíziónak II. Nemzetközi Balettzene-pályázatát 1965-ben kerül sor. A pályázaton korra és nemzetiségre való tekintet nélkül minden zeneszerző részt vehet. A partitúrákat legkésőbb 1965. február 1-ig a Rádió székházába kell eljuttatni : 66, Boulevard Karl-Vogt, GENF.

JOEL BRAND író és újságíró 58 éves korában a németországi Bad-Kissingenben szívszélhüdésben elhunyt. Brand Németországban született és 1934-ben emigrált Magyarországra. Ő volt az, aki 1944-ben a cionista szervezetek nevében Eichmann-nal arról tárgyalt, hogy a németek 10.000 teherautó ellenében 1 millió zsidót engedjenek kivándorolni. Budapestről Szíriába utazott, hogy közvetítse Eichmann javaslatait, de ott az angolok letartóztatták és Palesztinába szállították, míg családja a nácik fogságába került. Brand, aki a háborús bünösök pereiben tanúként is szerepelt, élményeiről könyvet is írt, amely több nyelven megjelent. A könyv televíziós változatát novemberben fogják bemutatni Németországban.

*

AZ IDEI Velencei Filmfesztiválon mindössze 12 film vehet részt. A zsüri eddig a következő filmeket fogadta el bemutatásra : Ingmar Bergman "Ezekről az asszonyokról nem is beszélve", (Svédország) Carl Dreyer "Gertrude" (Dánia), Kozincev "Hamlet" (Szovjetunió), Antonioni "A vörös sivatag" és Giuseppe de Santis" Derék ember az olasz" (Olaszország). Az Egyesült Államokat valószínüleg Robert Rossen "Lilith", Nyugat-Németországot Rolf Thiele "Tonio Kröger" című filmje képviseli. Franciaország Jean Delannoy "Különös barátságok" című filmjét küldi a fesztiválra, de lehetséges, hogy a versenyen még egy másik francia film is részt vesz.

*

COMENIUS EMLÉKKIÁLLÍTÁST rendez a Sárospataki Főiskola abból az alkalomból, hogy a világhírű pedagógus négyszáz éve tanított a Főiskolán.

*

MIKSZÁTH KÁLMÁN Szelistyei asszonyok című regényéből "Mit csinált felséged 3-tól 5-ig ?" címmel filmet készítettek Budapesten. A forgatókönyvet Hubay Miklós írta, rendezője Makk Károly.

*

DARVAS LILI budapesti tartózkodása alatt felajánlotta a Széchenyi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Molnár Ferenc irodalmi hagyatékát : három láda kéziratot, feljegyzést, félben maradt vázlatot.

*

GALLERIA MILANO néven új képkereskedést nyitottak meg Milanóban. Ami a vállalkozásban újszerü : nem üzletemberek, hanem öt fiatal festő, Aldo Bergolli, Gianni Dova, Mario Rossello, Guido Somare és Sandro Tallone alapította. A galéria Milano egy szük utácskájában, a Via della Spiga egy elegáns villájában található s azt a célt tüzte maga elé, hogy fiatal művészek munkáit mutassa be s elkerülhetővé tegye számukra az üzletszerü kiállítások viszontagságait.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L.P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Irodalmi Ujsag
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 16. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. szeptember 1.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A SZÉP TISZTA FORRÁSNÁL

ÚT BURGUNDIÁBAN

ESZEMBEN jár egy francia vers a viruló határról.

Az idő im kivetkezett
szél-, fagy- és esőköpenyéből
és drága csipkéit vevé föl,
a napsugárból verteket.

Félezer éves a vers, ráolvasom ezer év előtti tavaszodásra az erdős, ihletett tetőkön. Alattam Burgundia, ahol Európa föltámadt a barbárok atomtámadásaiból, körös-körül a Morvan magaslatai.

Mikor nincs romokban a világ ? Képzeletünk aranykorok emlékével hízeleg a hiúságunknak, ábrándozva ragaszkodik néhány rövid közjátékhoz, mintha az lenne igazi, örök jussunk. Pedig egész földrészeket tett végképp vagy hosszú időre Hirosimává az ember. Lemorzsolódó ellenállás után a római birodalom gondozott telkét is három földrészen. Talán az ég így akarja nyomatékkal tudtára adni, hogy hiába gondolja végleges hazájának a földet, nem tudja igazi otthonná tenni.

Megsemmisítő intelmek ellenére megint csak föl-fölbuzdul az ember, hogy akár a rommezőn is rendet teremtsen. Ez történt időszámításunk első Milléniuma körül. "Úgy tetszett, hogy a világ lerázza a port ósdi ruhájáról s beöltözik az ifjú templomok fehér palástjába", — írja a fordulóról egy burgundi szerzetes, aki mellesleg Magyarországról is melegen szól a krónikában. Erre vagy efféle mondatra gondolhatott Le Corbusier, mikor címet keresett egyik építészeti könyvéhez. *Quand nos cathédrales étaient blanches.* Nagy Károly birodalmi kísérletének törésvonalán fakadtak fel legnagyobb lökéssel az új lelki hőforrások, elsőnek a burgundi Cluny. Apátságát, a hercegek segítségével, hosszúéletű, erélyes szervezők építették ki a tizedik században, templomának a méretét csak a tizenhetedikben múlta felül az új római Szent Péter bazilika.

Nem a méret számít azonban. Az aklot kellett megtisztítani, fel a főpásztori trónig. Gyújtogatva makogó emberöltők után egyszerre csak tiszta, tagolt nyelven szólal meg az ember a kőben, önálló stílust teremt kiviruló reményeihez. S a nekibuzdult akarat és egyre merészebb tervezés e küzdelmes tavaszban sokáig Clunyhez, azaz Burgundiához igazodik. Több mint tízezer szerzetes több száz függésben Itáliától Angliáig, Spanyolországtól Lengyelországig. Az idő ím kivetkezett szél-, fagy- és esőköpenyéből. Mai ember aligha bírná ki fizikailag a tizenegyedik és tizenkettedik század életmódját. Fekhelyét a dereka alatt, kosztját a gyomrában, rovarait a ruharáncokban. Hindú szentembernek kellene ahhoz lenni az élők közül. De közérzetével cserélhetne s nem járna rosszul. Derű van abban a két durva században ; mocsarak, irdatlanok tágítanak a honfoglaló kedv elől.

Siralmas, ami ránkmaradt Clunyben. A nagy forradalom alatt feloszlatták az apátságot, köveit 1798-ban két millió frankért megvette egy kereskedő. S annak a papírpénznek egy szőnyegbombázásnál is nagyobb volt a rombolóereje. Jó ideje folyik Cluny területén az ásatás ; faragványos töredékeit kőtárba gyűjtötte a régészet. Európa tavaszodásának sírkődarabjait.

SZERENCSÉRE volt lánya elég. Vézelay, amelyet egy hősdalban megénekelt gróf alapított a rengeteg közepén. Autun, az ókori Gallia kis Rómája. Paray-le-Monial, La Charité a Loire-völgyben, Tournus, híres borvidékén. Mint legendás veterán gránátosok, éktelen forradásokkal átvészelték a vallásháborúk, aztán a nagy forradalom rombolásait. Mert ha műremekeik pusztítására került sor, a franciák még a nyakukat is szívesen kockáztatták. Megérte a tornamutatványt egy bezúzható ablakrózsa vagy széttörhető oszlopfő.

Nézd csak ! Az út *felett* csúszik felénk egy uszály a zsiliptől. Elmarad a nyárfás csatorna, haragosabb a zöld, honnan a fenyőillat ? Át kell kapcsolni a sebességváltót. Katedrálisról szőlőhegyre, borvidékről kolostortemplomra, völgyből hegyre száll az utas. Szép és vidító júliusi lepketánc. Alig változott a vízválasztó erdővidék és záporleső, hűvös tető a szerzetesek óta. Akik, megható ellentmondással, világtagadás közben szelídíteni kezdték a vadont s fegyvertelenül lakhatóbbá tették állig fegyverzett embertársaiknak, kapával s oltókéssel gyógyítván kardok sebesítését. Csírájukban már nyugati emberek : elütöttek sáskaevő, tétlen, sivatagi mintaképeiktől.

De láthatólag még Julius Caesar óta sem változott nagyot a táj. Errefelé kezdődött el a galliai háború, a genfi résen át benyomuló, földéhes helvétek ellen. Bibractenál vívta meg az első nagy csatát, a hírnévszerzőt ; ma Beuvray-hegy a neve. Háromszázhatvannyolc ezer fő vett részt a helvétek kivonulásában, írja a vezér, aki magáról harmadik személyben beszél. "Caesar utasítására megszámlálták azokat is, akik visszatértek otthonukba. Száztízezren voltak." Hova tűnt a különbség ? Elegánsabb szerénységgel nem lehetett volna átsiklani a mészárláson. Bibracte mellett alapította unokaöccse a magamagáról elnevezett Augustodunumot, Róma húgát, ahogy rátarti, romanizált lakói mondták. Ma Autun a neve. Itt volt diák három Bonaparte fiú : Napoleon és két testvére. Nem nehéz kitalálni, melyikük falta Caesar emlékiratát a háborúról.

VÉZELAY és Autun őrzi a sok közül legjobban Cluny emlékét. Ott az apátsági zarándoktemplom, itt a Szent Lázár székesegyház. Krisztus uralkodik örvénylő tógában főkapujuk felett, az ívmezőben, szigorú, de semmit sem riasztó arccal. Óriási, nyitott keze a kinyújtott kar végén úgy meg tudná pörgetni a földet, mint egy búgócsigát. Tudjuk az Autun-i mester nevét is, Gislebertusnak hívták. Mese, hogy nagy művész a középkorban nem törődött a hírrel, amíg élt s a dicsőséggel, amit maga után hagy. Az sem igaz, hogy gúzsba volt kötve a kezük. Ennek a látnoknak olyan szertelen a képzelete a fojtogató pokolkínok fölidézésében, mintha a Romantikán nőtt volna fel. A keleti szentélyfőtől a nyugati főkapuig követte vésőjével az építkezést, valószínűleg egyedül vagy kezére dolgozó, engedelmes segédekkel díszítette tíz éven át. Bent a hajóban szentek legendái vegyülnek ókori regékkel és tréfás szörnyekkel az oszlopfőkön, madarászik a kentaur, hegedül a szirén, toporzékol a kísértő sátán egy torony tetején, költögeti az angyal közös takarója alatt a három királyt, hogy föl ! föl ! fussanak Heródes elől. S aztán megint szörnyek, összeakaszkodva. Égnek áll a sörényük s mintha fölcserélték volna egymás féltestét.

Hiszékeny volt, aki faragta, hiszékeny, aki nézte. De nem úgy, mint varázslója körül egy vad törzs az őserdőben. Őket, paradox módon, olvasmányaik tették azzá, a műveltségük, a könyvek. Csak használt az írás roppant becsületének, hogy ritka volt az írástudó ember. Sohase tekintettek engedelmesebb áhítattal a szent és sérthetetlen betűre, mint a középkorban. Nemzedékek láncolata adta tovább kérdezés nélkül az ismeretek görög és római kodifikátorait ; az ördögűzésben is Arisztoteleszé a megfellebbezhetetlen, végső szó, nemcsak a logikában ; ha földrajzuk és állattanuk tele van bolondgombával, az öregebb Plinius az oka, s hosszú viszontagságok után, másolók kezén a Hét Bölcs hagyatéka lett még az is, amit valamikor egy görög hajós lódított olyan honfitársának, aki fejcsóválva ugyan, de följegyezte.

Méretezés közben Vézelay s Autun mestere egyaránt a lelki nagyságrendre ügyelt, akárcsak egy mai expresszionista. Törpék a halandók, óriások az apostolok, gigász a Krisztus. Megnyúlt testük olyan hajladozó a ritmikus tógaráncokban, mint Dávidé, mikor rituális, szent táncra gyúlt a frígyláda előtt. Gislebertus dombormüve az Utolsó Ítéletet ábrázolja Autunben, a főkapu felett ; arról az esdeklő rettegésről szól, amely sokáig gyötörte még a népvándorlás traumájából tápászkodó emberiséget. Vézelay ívmezején szokatlanabb a kép. Krisztus téríteni küldi apostolait a népekhez. Ahogy írva van a Máté evangélium huszonnyolcadik részének tizenkilencedik versében, s ahogy később elmondta Jakab, Bernát és Tamás apostol folklór-hiedelmekkel átszőtt legendája. Meg is mintázta az egyik míven e távoli, torz népeket a kőfaragó. Kutyafejű és lapátfülű embereket, törpét, aki létráról száll lóra.

Más volt a valóság. Mialatt vadul — vagy tréfásan ? — működött a szobrász képzelete Vézelayben, az Ige poroszok, lengyelek és litvánok közt terjedt, nem lapátfülűeknél. Vándor hegedősök este, a tűznél hősökről énekeltek a zarándokoknak, a mezőn fejedelmek és lovagok gyülekeztek csatlósaikkal szentföldi hadjáratra. Heroikus fuvallata van a tájnak és kőnek még ma is, Szent Lászlónk alakját hívogatja. Nem véletlen, hogy az Egyesült Európa egyik legnemesebb bajnoka, Romain Rolland, a jakobinus ivadék élete alkonyán Vézelay hegyére vonult vissza, költögetni érdesharcos szentek árnyékában népek tunya lelkiismeretét. Két kézre tizennégy fakereszt sorakozik a falnál a templomhajóban, mint a stációk egy kálváriadombon. A második keresztes háború meghirdetésének nyolcszázadik évfordulóján, 1946-ban vállukon hozták ide önkéntes hordozók Franciaország és Európa különböző részeiből. Békehadjáratnak, Croisade de la Paix-nek hívták a zarándoklatot. Van még egy különálló tizenötödik kereszt is, a Szent Bernát szobor lábánál. Fogoly német katonák faragták a háborúban elpusztult, odavaló házak faszilánkjaiból. Helyesen érezte Romain Rolland : hőforrás feje Vézelay, buzgott a forró hittől, mintha vallásos molekulák izzanának a kőzetben. Még a katolikus egyház egyik legzordabb ellenfele is e katolikus szent hegyen született — az Úr szolgálatára. Kálvin jobbkeze, Béza Tódor. Nevét az első zsoltárral együtt tanulja meg a református magyar kisdiák.

VEGYÜK szemre még egyszer a mesélő oszlopfőket. "Mit akar az a sok nevetséges furcsaság, az a sok különös, kiforgatott formaság vagy ékes formátlanság ?" — hallunk váratlanul egy ingerült hangot. "Azok az undok majmok, a baromszerű kentaurok, azok a viaskodó harcosok, azok a kürtölő vadászok ? Íme, ennek a csoportnak egy feje van több testtel, amannak több fejjel egy teste. Amott négylábú barom kígyófarokkal, emitt halszörny baromfejjel. Ennek felső teste ló, alsó teste bakkecske. Amannak alsó teste ló, felső része szarvas szörnyeteg... A templom falai tündökölnek, a szegények éheznek. Arannyal burkoltak a kövek és mezítelenek az emberek. A nyomorultak garasaiból kerül ki a gazdagok szemének öröme, az inségeseknek azonban még a falat is hiányzik".

Ki beszél, kié e türelmetlen hang ?

SZEPTEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Cs. Szabó László burgundiai jegyzetei (1. old.)

Ignotus Pál : Bolyongás közben (3. old.)

Kerényi Magda : Filmfesztivál Locarnóban (4. old.)

Megyery Sári a Shakespeare szavalóversenyről (4. old.)

Halász Péter riportja : Flight line (5. old.)

Ladányi László : Az esőcsepp meséje (7. old.)

Kannás Alajos és **Parancs János** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Amíg a faragásokon gúnyolódik, lehetne a puritán Béza Tódoré. Sőt, akár Voltaire hangja is, orrát fintorgatva a gyermeteg, babonás emlékek láttára. De a végén a kitörés lehetne egy lázadó polgáré. 1106-ban Vézelay lakói fölkoncolták az apáturat, mert elegük volt az adókból. Nagy fénynek nagy az árnyéka. Vézelay messze világolva is harcban állt a Cluny apátsággal, Autun püspökével, Nevers grófjával s alávetettjei, amint a példa mutatja, olykor igen erélyesen tiltakoztak az építkezés terhei ellen. Ne tévesszenek meg a katedrálisok felfohászkodó karjai vagy keresztény múzeumok, a középkori ember sem tördelt égre szegeződve, naphosszat a feszület lábánál. De ahogy mondtam, közérzete jobb volt, alighanem sokkal jobb volt a mienknél. Senkisem töprengett azon, hogy ugyan mit is lehet kezdeni az emberélettel.

Kié a hang ? Hallga, most egészen másképp szól. "Sohasem találod meg könyvekben azt, amit az erdőkben. Olyan valaki mondja, aki már kipróbálta, higyjél neki. Iskolamesterektől sohasem hallhatod kövek és fák tanítását. Azt hiszed, nem lehet mézet szívni a sziklából, olajat sajtolni a legkeményebb kőből ? Édességet csöpögtetnek a hegyek, tejjel, mézzel folynak a dombok, gabona duzzad a völgyekben".

Ki ez a természetrajongó ? Lakását a vadonban égi városhoz, új Jeruzsálemhez hasonlítja. Talán Rousseau és Csokonai körül keressük ? Most meg énekel, latinul, s az ének : "szíve öröme tapsolása Jézus szent nevéről", ahogy fordítását elkeresztelte egy régi jezsuita.

Ó, Jézus, rád emlékezés
Legigazabb örvendezés, —
De édesebb vagy, mint a méz,
Ha édesen szívünkbe térsz...

Nem törődik maga körül a fitogtató versdíszítéssel, a rím-akrobatákkal. Csupasz a verse, szándékosan az. Majd zengeni kezd, ezúttal olaszul, a Dantetól ajkára adott Mária himnuszban, mikor kinyílik a káprázatos mennyei rózsa :

Óh, szűz Anyánk, leánya ten Fiadnak,
teremtményeknél nagyobb és szerényebb,
ős célja az örök határozatnak :

természetünket a te tiszta lényed
megnemesítené, úgy, hogy a Teremtő
teremtménnyé lett benned, s szent erényed

méhedben felgyújtá a tisztelendő
szerelmet, melynek örök melegéből
a Béke e Virága volt kelendő...

CLAIRVAUX-I Szent Bernáté a sokféle hang. Korán elárvult burgundi lovagfiú volt. Indulatos, kihívó, hadakozó természet, mint a többi rangjabeli ; fegyvertelenül is

(*Folytatás a 2. oldalon*)

Az IDŐ Sodrában

Churchill búcsúja

Winston Churchill — képviselőként — először 1900-ban lépte át az angol Parlament küszöbét, amikor még Viktória ült a trónon s Gladstone mindössze öt éve volt halott. Hatását azonnal érezhette mindenki s érezte is 64 hosszú esztendeig. Churchill nézetei meglehetősen ismeretesek világszerte ; a legjellemzőbbeket talán így vázolhatnánk fel : gyakran eretneknek tűntek, gyakran változtak s még gyakrabban volt igazuk. Szűzbeszédében mindjárt megtámadta tulajdon pártját, mert "megkísérli a vetélkedést az európai kontinens kardcsörtető katonai hatalmaival", cztán nemsokára otthagyta a konzervatívokat, csatlakozott Lloyd George liberális pártjához, hogy 20 esztendő múlva újra a konzervatívok soraiban bukkanjon fel. Szerette magát a Ház fiának nevezni, s tegyük hozzá, gyakran csintalan fiú volt, a vitában ellenállhatatlan és kegyetlen, a támadásban megállíthatatlan s a védekezésben ravasz. Ott ült az első scrokban, halkan dünnyögve, míg az ellenzék szónoka beszélt, de nem türve, ha az ő beszédét szakítják félbe. Joggal tűnődhetett : "kíváncsi lennék, vajon kollégáim közül hányan vannak még velem beszélőviszonyban." Kedvenc célpontjai közé az ellenzék vezetői tartoztak. Ramsay MacDonaldot "a csonttalan csodának" nevezte, Attlee-t "birkabőrbe bújt birkának". A vitát szerette ? Az éles visszavágásokat ? A szellemesen megfogalmazott riposztot? Mindenekelőtt a Házat.

Amikor a németek 1941-ben lebombázták az üléstermet, ott ült, percekig, a romok közt, könnyekkel szemében, majd egyik segédtisztjéhez fordult : "Ezt a termet úgy fogjuk felépíteni, ahogy volt". A háború végén ő rakta le alapkövét.

Augusztusban búcsúzott el végképp a Háztól, ahol csaknem egész életét töltötte : a következő, őszi választásokon már nem lesz képviselőjelölt. Mit gondolhatott, amikor utoljára ült székében, ahonnan annyi esztendeig irányította a Parlament és a nemzet ügyeit ? Nem tudjuk. Hruscsov táviratban kívánt neki sok, egészséges, boldog esztendőt, (ami — ha meggondoljuk a meggondolandókat — igazán az idők változását jelzi), s a Parlament, 1814 óta először fejezte ki törvényben "csodálatát és háláját" egy tagjának szolgálataiért.

Szemesnek áll a világ

Az elmúlt év végén, amint most kiderült, a Csendes-óceánon gyakorlatozó amerikai flotta kellős közepén hirtelen felbukkant egy szovjet tengeralattjáró és se szó, se beszéd, "benyelte" a nyugati tengeralattjáró-védelem, pontosabban : elhárítás, legújabb fegyverét, az úgynevezett tengeralattjáró-ellenes "mentőövet", azután, mint aki jól végezte dolgát, lemerült és zsákmányával egyetemben eltűnt a kék vizekben. Ügyes ruszkik ? A vállalkozás nemcsak veszélyes, de provokatív is volt : képzeljük el a tiltakozások, gyűlések, ENSZ felszólalások tömegét, ha véletlenül fordítva történik a dolog s egy amerikai tengeralattjáró jelenik meg egy szovjet hadgyakorlat kellős közepén. Ami az amerikaiakat illeti, ha nyilván dühösek is lehettek, vállat vontak. Az a tény, mondja a jelentés, hogy most már az oroszok birtokában van a tengeralattjáró-elhárítás legújabb találmánya, nem jelenti azt, hogy fel is tudják használni vagy hogy az amerikaiak számára elvesztette volna hasznosságát. Mit jelent mégis? Azt, persze, hogy ennek birtokában könnyebben tudnak kidolgozni ellenrendszabályokat. A halálos komolysággal folyó békés együtt élés csatározásai közepette az ilyesfajta kis epizódok mindenképp üditően hatnak. Kémek, akik kint vannak a vízből, aztán belemerülnek, tengeralattjárók az "ellenséges" csatahajók közepette, egy-egy vidámabb léleqzetvételnek számít a világ Legnagyobb Produkiójának gyakorta oly kellemetlenül humortalan színpadán.

A.

A történelmi igazság

Mi történik, ha a történelmi hazugságok évtizedes áradata után valaki pedzeni kezdi a — történelmi igazságot ? Erre a kínos kérdésre ad még sokkalta kínosabb választ a Pravda egyik legutóbbi száma, méghozzá Alexander Stejn, ismert szovjet drámaíró új darabjának kapcsán. A dolog akkor kezd igazán izgalmassá válni, ha megtudjuk, hogy a mű — *Felhőszakadásban* — nem egyszerűen a szovjet élet hősi múltját, hanem e hősi múltnak nagyon is egyedi pillanatát választotta témájául : a kronstadti felkelést, vagyis azt a lenyűgözőnek aligha mondható pillanatot, amikor a győzelmes munkáshatalom vezére, Lenin *tüzet* parancsolt a győzelmes munkáshatalom munkásaira, akik — mint a *Petropavlovsk* csatahajó felkelőinek határozata mondotta — "szólás és sajtószabadságot" követeltek minden "munkás és parasztpártnak", és mivel hogy "a meglévő szovjetek nem képviselik a munkások és parasztok akaratát", e szovjetek feloszlatására és újjáválasztására tettek javaslatot. S minthogy a lenini parancsot a szovjet katonák nem túl szívesen hajtották végre, azaz nem nagyon akartak tüzet nyitni azokra a matrózokra, akik "minden politikai fogoly azonnali szabadonbocsájtását, a kommunista párt politikai és egyéb privilégiumainak azonnali eltörlését" s más hasonló dolgokat követeltek, Trockij és Tuhacsevszkij — jobb meggyőződésük ellenére, Lenin határozott utasítására, — fenyegetéssel, ígérettel és hazugsággal vette rá őket e parancs végrehajtására, melynek eredményeképp ezrek holttestemaradt Kronstadtban.

Hol van — a Pravda szerint — a Stejn-darab hibája ? Tudjuk, betéve. "A színmű", írja a lap, "Trockijt, Lenin esküdt ellenségét, olymódon igyekszik beállítani, hogy azok, akik nem ismerik valódi szerepét az eseményekben, azt képzelhetik, hogy valamiféle pozitív hős." Megtudjuk ugyancsak, hogy Stejn műve "a párt és az események történetének teljesen eltorzított" változatát adja, "elmulasztja leleplezni a kronstadti lázadás valódi okait, a háttérben lévő szervezőket, akik antibolsevisták, idegen imperialista ügynökök és anarchisták voltak". A Pravda valóban elevenre tapint — a párt szempontjából, persze.

Mert Trockij szerepe és a kronstadti lázadás *valódi* okai a szovjet történelemnek legfontosabb s mi több : legfélelmetesebb korszakára világíthatnának rá, arra a korszakra, amikor *végképp* eldőlt a munkásforradalom eltorzulásának problémája, amikor a szovjet demokráciát követelő matrózok ellen eldördültek a párt diktatúrájának fegyverei. Csoda-e, hogy a Pravda fegyverei most már a darab ellen fordulnak, mely kísérletet tesz arra, hogy az eseményeket valódi szélességükben és összefüggésükben mutassa be s ne egyszerűen illusztrálja a hivatalos pártálláspontot ? Mert ha Trockij számára lehetséges volt, hogy Leninnel *szemben* hangsúlyozza ellenvéleményét, s ha a kronstadti lázadásról — egyszerre — kiderül, hogy a párt leghűségesebb fiai vettek benne részt, akkor mi marad meg a párt igazságából s milyen a történelmi igazság ? Olyan kérdések ezek, melyek Magyarországon már tíz esztendővel ezelőtt felvetődtek s melyek mindaddig "előtérben" maradnak, míg a megfelelő választ nem szabad kimondani rájuk. S addig ? Addig a Pravda jelzi, hogy a "darabot a szerzőnek a történelmi igazság szempontjából át kell írnia ahhoz, hogy színpadra kerülhessen." Mert ne feledjük el : Alexander Stejn darabja mindeddig csak nyomtatásban látott napvilágot, a *Tyeatr* című folyóirat hasábjain, s ha a szerző ragaszkodik a történelmi igazsághoz a Pravda igazságával szemben, (ami lehetséges), akkor bemutatásra egyelőre nem kerülhet sor. Mert ilyen a történelmi igazság, vagy pontosabban — az igazságtevés.

B. I.

Kínai nyaralás

"Külföldi diplomaták" — így szól az a sokszorosított körlevél, amit a napokban kézbesítettek ki a Pekingben állomásozó valamennyi diplomáciai képviseletnek — "Peitaho egész területét látogathatják, kivéve a tilos területeket." E pontos megfogalmazás után joggal vetődik fel a kérdés : hol van Peitahó s miféle fontosságot tulajdoníthatunk neki ? Peitaho gyönyörű nyaralóhely Észak-Kínában, ama tengerparton, ahol a Nagy Kínai Fal eléri a tengert s ahová — egykor — üdülni jártak a Kínában élő külföldi diplomaták, élvezvén a tenger lágy habjait, a csodálatos partot, a fövenyt s a napot. Egykor élvezhették is, mert mostanában e szép vidékről csak mint "Peking tengerparti gettójáról" esik szó diplomata körökben, — miután mindenhol járhatnak, kivéve ahol nem — idén egyszerűen bojkottálták a szépfekvésű nyaralóhelyet s inkább otthonmaradtak — Pekingben. A bojkott oka érthető : Peitahóban mindent lehet, csak éppen üdülni nem. Nem szabad : vitorlázni, fotografálni, (az épületek fényképezéséhez külügyminisztériumi engedély szükséges), kutyát bevinni, sétálni és fürödni, de aki ennek ellenére Peitahóban akar nyaralni, az engedélyért folyamodhat a pekingi "Nemzetközi Klub"hoz, mely hasonlóképp a Külügyminisztérium fennhatósága alatt áll, sőt megfizetheti azokat az árakat, melyek magasabbak a világ tengeri fürdőhelyének árainál. (Egy villa bére, egy hétre potom 450 dollár). De aki ennek ellenére Peitahóban kívánna nyaralni, az vonaton kell hogy utazzék, mert (noha eddig lehetett) ezután tilos a saját autó használata. Aki pedig mindennek ellenére mégis meg akar ismerkedni Peitaho szépségeivel, annak rá kell bíznia magát az államilag szervezett "kirándulócsoportok" vezetőire, vagy ha mégis maga kívánna menni, (minthogy saját kocsiját nem hozhatja magával), bérelhet autót egy napra 25 dollárért. Egyébként Peitaho nagyon szép. Kissé veszélyes, igaz, mert csak azokon az utcákon lehet közlekedni, melyek erre a célra hatóságilag kijelöltettek, s aki eltéved, — mint a múlt nyáron, az egyik testvéri népi demokrácia követének felesége, — azt teketória nélkül letartóztatják, viszont ezenkívül minden előnye megvan ahhoz, hogy ideálisan élvezze a kínai társadalmi lét felsőbbrendűségét a világ minden államával szemben.

— t — s —

A SZÉP TISZTA FORRÁSNÁL

(*Folytatás az 1. oldalról*)

rettegték Rómában, Angliában, szülőföldjén s a Rajnánál. Ha szól, Isten szól általa, egyetemes ügyvédi megbízatása van tőle világi és egyházi perekben. Hadilábon állt kora legfinomabb elméivel, gyanakodott a művelt, hiú írástudókra, még ha püspöksüveget viseltek is, gyülölte a szőrszálhasogató dialektikát, mire való a hittudók csillogó elmejátéka ? Hol kérve, hol kéretlenül beledörgött apátok, királyok, pápák dolgába, ellenfeleit lankadatlanul üldözte, letiporta. De tudott elbűvölő is lenni, árad a szeretettől, csupa megbocsátás, ha enged és megalázkodik az ellenfél, ha feltétel nélkül adja meg magát. Milyen ismerős ember ! Ilyen volt Isten-viselősen már az ókori zsidó próféta ; köztünk él ma is, rettegve csodálják elhívatását, amelynek titkos, külön bejárása van hadak, népek s a történelem Istenéhez.

Bernát mégis szeretetre méltó. Türelmetlen és kíméletlen az egyház védelmében, de sohasem áhítozott mások vérére. Megtanultuk, hogy milyen nagy szó, mekkora szó ez. Hatalma van kicsik és nagyok felett s e hatalom, csodák csodájára, nem mételyezi meg : alázata meggyőző s nem — amint szokás — álcázott formája a gőgnek. Senkise tagadhatja meg a vérét ; Bernátban is kitartott az elbűvölő, nagyúri lovagiasság, akármennyire elragadja a hév eretnekek vagy párizsi filozófusok ellen. Dante a Paradicsom záróénekeiben kalauznak őt állítja maga mellé, amikor Beatrice, azaz a Teológia jelképe már helyére ült a mennyei rózsában. Mintha így akarná értésünkre adni az istenlátás boldog szédületéhez közelítve, hogy a hittudomány fölé szárnyalva csak a misztikus rajongásnak adatott meg a végső gyönyör. Az a gyönyörteli, ittas pillanat, amikor a kozmikus szeretetben eggyé válik a látszólag különvaló :

S láttam mélyében három-egybe gyűlni,
szeretettel kapcsolva egy tömeggé,
mi itt lenn szerte szokott elegyülni...

Egyáltalában nem bizonyos, hogy Bernát — ha történetesen visszanéz a földre — szerette volna a Commediát. Valószínűleg Dante is túl tekervényes elme, tudálékos ember lett volna a szájaízének ; olvasás közben talán el sem jut a róla szóló részig !

Istenes életre a burgundi Citeaux szentelte föl, de Clairvaux-i apátságában kristályosult köréje az új rend, a ciszterci ta. Erdővidék volt az ő napkeleti sivataga : Citeaux, Clairvaux, azaz Tiszta Völgy és Vézelay, ahol fellengző reményekkel, királyok előtt, meghirdette a második keresztes háborút. Csak szégyen és szomorúság zúdult rá a vállalkozásból. A lovagok egy része leszakadt, hogy másfelé verekedjék, a királyokat megkergették a mohamedánok. Több öröme telt az alapításban.

Kemény, de higiénikus szabályokat parancsolt társaira. Étkezésük alig volt bővebb és választékosabb, mint egy fogolytáboré. Mégis beérte vele a test, mert rendben éltek a lelkükkel. Valósággal tiszti századokká szervezte szigorú rendjét ez a természetrajongó, tudományellenes aszkéta, a vadon fia. Azt gondolhatnánk, hogy sovány sikerrel a dúsgazdag, hatalmas, lazuló Cluny s számtalan tartozéka mellett. Fordítva történt. Tódultak alapításába a fiatalok ; a fáma szerint anyák elrejtették fiaikat, ha felbukkant vidékükön a csábító. Könyörtelen, tiszta embernek sokkal nagyobb a vonzóereje, semmint gondolnák a lelki restek. S az újfajta szigornak, Bernát körültekintő utasításaira, hamarosan megtermett a kimért szépségű, új formanyelve is. Építkezésük a román stílus második s nem kevésbé dicső fejezete. Bernát nem tűrt se festményt, se szobrot a templomban, még a harangtornyot is eltiltotta. Ezzel a stílussal törtek be a franciák Magyarországra.

VOLT már itt egy zárt szigetük, Szent László alapítása, Somogyvár. Váradra szállítása előtt ebben a kedvelt kolostorban nyugodott "áldott teste". De mivel a hitterjesztők többsége eleinte cseh, bajor, velencei és római, építkezésük olyan helyen is itáliai mintákra ütött, ahol franciák szolgáltak. Tihany, Pécs, Somogyvár s az egri vártemplom gyökeréig ásva, kiderül a lombárd-velencei és római ültetés. De azért a magyar kereszténység csíráit Cluny melengeti : roppant hálózatában mozgott és működött volt Gerbert szerzetes, aki később, II. Szilveszter néven, gondviselésszerű bábaszerephez jut az országalapításnál, s István király levelezését az apátság fejével, Odilóval találón nevezte imaszövetségnek Sőtér István. Nem mostanában s nem a repdeső közéleti ügynök, hanem a fiatal *normalien* tudós.

Püspöklátogatás. Követjárás. Közvetítés hadakozók közt. Zarándoklat Provánsz és Burgundia kegyhelyeire. Szent Márton korai kultusza. Burgundi keresztesek átvonulása, útban a Szentföldre. Ilyen szórványos francia-magyar előzmények után seper végig a ciszterciták puritán forradalma Szentgotthárdtól Gyulafehérvárig. Borivó a bortermelőtől nemcsak szőlészetet tanul, hanem építeni is, országszerte kisarjadnak a burgundi magok, olykor a monostor még az anyaház latin nevét is megtartja a Vértes vadonában s a Bükkben. Ott, a regényes Bélkő lábánál, Bélapátfalva máig hűségesen őrzi, mint hamukérgében a pompéji strázsa, amit a vándor a Morvan magaslatain láthat. A bölcsőnél.

Kevés volt a tanult fő, akihez országos dolgaikat intézve a magyar király és főemberei folyamodhattak. S az a kevés tanult ember megőrízte ugyan Etelköz és Lebédia emlékét, de friss italát a lelkének már latin forrásföknél merítette. Múltidéző, nosztalgikus varázslatával sorvadásra volt ítélve a sámán, nem fogtak bűvigéi Szent Bernát fegyvertelen tiszti századain. Így menekült meg az eltűnéstől egy hívatlan, magános nép, amely a sámánok alatt csak fosztogatni és gyújtogatni járt be fürge, okos lovain Burgundiába.

BOLYONGÁS KÖZBEN

Irja : Ignotus Pál

Ifjúság, 1964

A négy Beatle-fiú diadalától öt világrész harsog, hatéves kisfiam az ő szerenádjuk abajgatós refrénjével ver föl délutáni álmomból, az éltes kárpitos, ki lakótömbünkben a szemétkihordást ellenőrzi, leánya születésnapjára pamacsfrizurát nyom a fejébe, amit az utcán árusítanak Beatle-rajongók részére, s a brit kormányelnök évődő vitába gabalyodik a munkáspárt vezérével a Beatle-ek valutaimportjának érdemét illetően, mert a liverpooli munkásifjak hajviseletének és gitáros rezgésének világdiadala nemcsak a honi szórakoztató ipar hírnevét növeli, hanem az állampénztár bevételét is. E sorokat vendégségből írom, Nyugat-Angliából, ahol az a tisztesség jutott részemül, hogy a távollevő, tizenhétéves házikisasszony szobájában kacatolhatok írásaimmal. Leela — ez a neve — fél-angol, fél-bengáli leány létére francia filológusnőnek készül, s ezek után meglepő, hogy szobája faláról Shakespeare és a Beatle-ifjak képmásai merednek rám, magamon érzem pillantásukat. A Shakespeare-divat már vagy kétszáz esztendeje tart ; milyen hosszú jövőt jósoljunk a Beatle-divatnak ? "Remélem, az év végéig még eltart", mondta az egyik Beatle a maga megvesztegetően kópés mosolyával, amikor a sejtelmeit tudakolták. De annyi bizonyos, hogy eddig még nem szakadt meg sehol, sem az óceánok partjain, sem országhatáron, sem vasfüggönyön. A diadalút egyik lármás sikere a londoni nevezetes Piccadilly Circushoz fűződik. Ott mutatták be először, a London Pavillon mozgófényképszínházban, a Beatle-ekről készült filmet, rendőrkordon mögött, hogy a rajongó és tolongó, mindkét nembeli pamacsfrizurás ifjúságtól valahogy megóvják a kiválasztottakat, akiknek az első előadásokra sikerült jegyet szerezniök. A visszhang nem kevésbé volt zajos, mint a beharangozás, s általában, mondhatni, mindenünnen elismeréssel nyilatkoztak a filmről. Én igyekeztem, amennyire emberileg lehetséges, megfeledkezni a siker tényéről is, a tömeghóbort rendőri krónikába nyúló tüneteiről is, amikor a filmet megnéztem. Mit lát az elfogulatlan néző, ha egy ilyen világraszóló-hírű mutatvány elébe tárul ?

Az elfogulatlan néző csupa csacsiságot lát. Nem bántó, nem botrányos, nem fülsértő vagy ízlésgyalázó csacsiságokat, csak ártatlan bohóságokat, olyasfélét, amilyen az ötven-hatvan év előtti ifjúsági olvasmányokból volna kivágható. A Beatle-ek utaznak a vonaton. Sokat utaznak a filmen, aminthogy sokat utaznak az életben is, s ahogy utaznak, olyan furcsa dolgokat látnak a nagyvilágban, mint Göre Gábor vagy Dörmögő Dömötör, ha felrándult Pestre vagy elbaktatott Fiumébe tengert nézni. A négy Beatle-lurkó összekerül egy savanyú arcú, hajlott korú úriemberrel. "Tata", mondják neki, "nagyapó". A csintalan kezdetet illemtudó folytatás követi, legalábbis a Beatle-fiúk magatartását illetően. Figyelmesek és kedvesek az öregúrhoz, összebarátkoznak vele — s néhány jelenet múlva már kiderül, hogy az öregúr az, akit végzetesebb fajta csintalanságoktól meg kell óvni, őt hurcolják haza egy kártyabarlangból, pezsgős palackok, démonok és zsetonok közül a világhódító pamacshajú sztárok szende bohémtanyájára. A bohémtanya lehet persze luxusszálló is, tekintettel a világhírre. Milyen jeleneteket látunk ott ? Habfelhő egy fürdőkád felett, gomolygó szappanhab, ebben fürdik az egyik Beatle. Az impresszárió sürgeti, hogy jöjjön már az előadásra, s mert választ nem kap, benyomja saját fejét a habfelhőbe, kihúzza a dugót a fürdőkádból, így akarja kikergetni a túlzott buzgalommal tisztálkodó ifjút. Amire pedig a hab eltűnt s a víz lefolyt — volt Beatle, nincs Beatle : a fiú titokban már kiosont s tetőtől talpig felöltözve várja az ámuló impresszáriót. Tamás úrfi és Huckleberry Finn kalandjai ehhez képest beillettek, mondjuk, Dürrenmatt-szerűnek.

Az ilyen kedves, levenedulaszagú jelenetekbe, mondanom sem kell, olyan színek keverednek, amelyeket nem egy évtizeddel, de egy vagy két évvel ezelőtt sem lehetett volna elképzelni. Legmodernebb típusú repülőgépek és gépkocsik cikáznak, a televíziófelvétel észbontó géprengetege mintha már abba az ijesztő és utopikus jövőbe repítené a nézőt, amelyben a természet szerepét átvették a vastraverzek, a napsugárét az erőműtelepek. S maga a visszatérő tánc- és zenemutatványok sora, az se lehetne régebbi tíz- vagy húszévesnél. De annál csodálatosabb, hogy a szöveg, a hangulat, a mondanivaló menynyire azonos azzal, ami a gyermekkoromban s az apám gyermekkorában volt. Vagy talán valami e két gyermekkor közt. A stilizált frufrus haj, amely majdnem pofaszakállba kunkorodik a fül táján — a nyakig felgombolt mellény — a szűk pantalló — nem ilyesféle fényképeket láttunk-e azokról az operettekről, amelyeknek előadása után Küry Klárát ostromolta autogramért a lelkes sokaság ? S mintha még a tipográfia is rá akart volna duplázni erre a biedermeier újjászületésre : a hórihorgas, kis kunkorokkal ékes címbetűk, melyekkel a filmen a Beatle-eket hirdetik, az egykori *Új Idők* 1890-es családi regényeinek címbetűire emlékeztetnek. Akkor, igaz, keringtek és hopszasszáztak, ez volt a báltermi ritmikus testgyakorlat — ma, mint láthatom, a rezgés, de egyéb lényeges stílusváltozásról e film nyomán aligha tudna a történelemíró.

Miről szól a film ? Arról, hogy a Beatle-ek előadásra készülnek s a viszontagságok után az előadást meg is tartják. Filmdrámának nem kötelessége valósághűnek lennie, túlozni minden darabszerzőnek joga van, de legalábbis a lényeges dolgokban, a Beatle-film semmi túlzást nem tartalmaz. Egyetlen egy fantasztikus jelenséget ábrázol csak : azt, hogy az ifjú fiúk-lányok rajonganak a Beatle-ekért. Letapossák egymást az utcán, hogy a közelükbe férkőzzenek : a gyönyörűségtől tombolva sivítanak fel már csak láttukra is ; se vége se hossza a rivalgásnak, ahol megjelennek. Ez valóban fantasztikus — de a filmszövegírók és rendezők becsületére legyen mondva, nincs eltúlozva a vásznon. Az életben fantasztikusabb, mint a filmen. S az ember csak tovább törheti a fejét, hogy mi lehet ennek a fantasztikumnak az oka. Mindinkább úgy érzem, hogy a vágyakozás az 1890-es ifjúsági regények érzésvilágába. Az a fiatalság, amelynek annyi mindenre van joga, amiről a negyven vagy nyolcvan év előtti kiskorúak még nem álmodhattak, s annyi mindenre van lehetősége, amihez képest a régebbi utopikus regények álomlátása félénk tapogatódzásnak látszik — ez az ifjúság süvöltve, tombolva, magából kikelve követeli a jogát ahhoz, hogy az illedelmes és tisztelettudó, mértékartóan csintalan, régimódi fiúkhoz-lányokhoz hasonlíthasson. A Beatle-divat nyilván nem fog nagyon sokáig tartani, de a tanulságában lehet valami maradandó.

Gyerekkor, 1964

Miben különböznek a mai gyerekek a gyerekkorombeliektől? Sok mélyet lehet erről mondani, de engem e mélységnél jobban érdekel az igazság, tehát azt mondom, amit tapasztaltam. A gyönyör netovábbja akkor is, akár ma, a születésnapi uzsonna volt. Az uzsonna fénypontja pedig — minekünk és akkor — a habostorta. Ehhez a gyönyörök lépcsőfokai vezettek fel, kezdve a ropogós, sajtos rudacskákon és azokon a sonkafélékkel, szardiniával megrakott vajassüteményeken, melyeket nem tudom, mi okon, francia szendvicseknek neveztünk, a mignonokon át egészen a malomkerékforma alkotásokig, melyeken ha nem habtorony, akkor diók és déligyümölcsök girlandja díszlett. Az ehető tejszínhabos csokoládét iható tejszínhabos csokoládéval öblítettük le. S néha még a tortákra is ráduplázott egy parfé, csokoládéval és tejszínhabbal. Ezt faltuk, rogyásig.

Fiam, mondanom sem kell, ugyanolyan lelkes születésnapi uzsonnavendég, mint én voltam, de a mámor másféle képzeteivel. Félnégykor vagy négykor leülnek a fiúk-lányok az asztal köré, megkezdődik az ünnepi tea ; mert Angliában az uzsonna, az tudvalevően "tea", még abban a (felnőtteknél) ritka esetben is, hogy nem teát uzsonnáznak. A születésnapi gyermek-tea többnyire gyümölcsszörp, leginkább narancs, grapefruit. Az asztalon háromszegletű szendvicsek, igaziak, angolok — majszolják, igen, de csak ímmel-ámmal. Nagyobb a keletje annak, amit úgy hívnak, hogy *chips* meg *chipolata* — zsírbasült burgonyaszeletkék, hernyóforma kis kolbászok. Ez nekik a habostorta. Édesség persze van az asztalon, de nagyobbára ott is marad. A születésnapi torta ? Rituálisan a legfontosabb. Gyertyácskákkal van megtűzdelve, öttel-hattal-héttel, aszerint, hogy hány éves az ünnepelt, helyenként van *plus* egy kisebb gyertyácska is, az élet gyertyája. Felgyújtják, elfújják. Elkornyikálják, karban, hogy "happy birthday to you". Fölszelik a tortát : kinek tetszik egy harapás ? Többnyire senkinek. A torkosságot a gyerekek otthagyják a felnőtteknek. Hatkor vagy félhétkor papírcsákóban, kezükben léggömbbel távoznak.

A magam és fiam gyerekkora közt nemcsak két emberöltőnyi távolság van, hanem földrajzi is. A tejszínhabos mennyország az Osztrák-Magyar Monarchia gyermekálma. Tőle nyugatra-keletre más volt a torkosság tündérvilága — de mindenütt *édes* volt. Angliában a mennyegzői, a karácsonyi és a születésnapi torta, különféle változatokban, a cukor, a szesz, a déligyümölcsök és keleti fűszerek tömény összhangját szolgáltatja, ünnepi percekre ; az az édesség pedig, amit éptestű, éplelkű angol gyermek szakadatlanul önthet vagy tömhet magába, a *jelly*, — rezgő és illatos cukorkocsonya. Az étrenden ez a torta és ez a kocsonya ma is tartja hagyományos helyét, de az öt-hatévesek születésnapi uzsonnáján már csak illemből szerepel ; a gyerekeket a csipsz és a csipoláta jobban érdekli, a papírcsákó és a léggömb még jobban, legjobban pedig a házhoz hívott varázsló mutatványa, ami azonban már csak a gazdagoknak jut.

Lehet, hogy a divatváltozásnak igen egyszerű az oka. Az, hogy ezek a gyerekek — a legszegényebbeket is beleértve — naphosszat szopogatják a cukorkaféléket, amelyek az én gyerekkoromban vagy ismeretlenek voltak, vagy, ha "megfizethetetlenek" nem is, de mégsem hevertek az utcan. Öt krajcárért savanyúcukor, tízért selyemcukor ; még a módos család gyermekének is kisebbfajta trakta volt Magyarországon. S mint barátaimtól hallom, Angliában is ; aki tehette, nem érezte illendőnek, hogy a gyermeke ennyit nyalakodjék. A gyermekek korosztályharca kihívta a nyalókafajták élvezetének korlátlanságát ; londoni utcagyerekek körében egészen meglepő divatok tűnnek fel a rokon élvezeti cikkek tájékain, pl. a *bubble-gum*, a rágógumiszerű édesség, melyből durranós hólyagot formál ki szájában az ínyenc kisded. Árt az egészségnek ? Tönkreteszi a fogat ? Mondják, de nincs róla véleményem. Csak az látszik nyilvánvalónak, hogy amire uzsonnára kerül a sor, minden gyerek telítve van az édesség ízével. Az édesség valamikor olyasféle mámora volt a gyermeknek, mint a felnőttnek a bor ; ma olyasféle, mint a cigaretta.

Öregkor, 1964.

A *Times Literary Supplement* szerkesztőjének mulatságos ötlete támadt. A hetilap két számát az *avant-garde* mai állásának és megváltozott nemzetközi szerepének bemutatására szentelte. Amit avant-garde-on ért, azt Magyarországon, eféle eszmecserék során, inkább így emlegettük volna : az *izmusok*. Egyik megjelölés sem egészen pontos, de ha olyan festményt látunk, amelyről nehéz eldönteni, ábrázol-e valamit, vagy ha vers gyanánt egy szívalakban szedett mondatot olvasunk, akkor tudhatjuk, hogy ebbe a válfajba tartozik. A *T.L.S.* szemelvényeket mutat be a mai avant-garde irodalomból, talán azzal a kaján céllal, hogy az olvasó a művekbe épp csak hogy belekóstoljon, a szerkesztői elmefuttatást azonban végigfalja. Vállalkozása eredményesnek mondható. Alaptétele talán abban foglalható össze, hogy az avant-garde nem gonosz, nem ostoba, nem felháborító jelenség, nem az emberi elme elfajulásának jele, nem erkölcstelen és még csak nem is értelmetlen, aminek legállhatatosabban csúfolták ; csak öreg, menthetetlenül kivénült az izgalmas jelenségek sorából. Nincs rajta mit megrökönyödni. Nincs mért tombolni ellene. Még csak eltemetni sem kell : hadd álljon itt, mint megszikkadt váza valaminek, ami valamikor élt, erjesztett, nyugtalanított, dühített. Hadd maradjon meg művelt légkörű, illedelmes nemzetközi klubnak, olyasfélének, mint a Rotary vagy a szabadkőművesség, hadd ápolja a zendülés hagyományát a maga patinás ártatlanságával. Derék dolog, hajlott korú, finom polgárhoz illő ; s aki ráadásul úgy érzi, hogy ettől megfiatalodik, annál jobb neki.

Magyar írók gyakran képzelnek magyar találmánynak egyet-mást, ami régi nyugati közhely. Igyekszem ettől tartózkodni. Mégis, a *T.L.S.* elmélkedésének olvastára az jutott eszembe : milyen kár, hogy aki írta, nem ismeri a magyar avant-garde történetét ! Hála talán a budapesti kultúrsznobizmusnak, az egykori *Nyugat*, a *Huszadik Század*, a Galilei-kör közönségét átható, betűfaló mohóságnak, a magyar irodalom hamarabb lepergette az avant-garde kivirágzásának, közintézménnyé őszülésének és elvirulásának drámáját, mint bármely nagy nemzet irodalma, kivált az angolszászoké. Elvégre Kassák Lajost a maga nyakigérő hajával, amely középkori faszentté stilizálta az arcát, és fekete ingével, amely akkor még a művészi rakoncátlanság formaruhája volt, nem a marcona rendőrállamé, 1918-ban hívták meg tagnak a Vörösmarty-akadémiába, amely a Köztársaság hivatalos irodalmi dísztestületének volt szánva. Ki emlékszik még, kik voltak társai, követői ? Kapásból sorolok fel néhányat. Rozványi Vilmos, ugyancsak tót eredetű pesti csavargó, testvéri költőtársa volt ; vérbeli költő, méltatlanul elfelejtett — a maga hibájából is, mert hamarosan ellaposodott. Ott volt Révai József, Komjáth Aladár, Lengyel József, az emlékében is alig élő György Mátyás : ezeket a szélsőbal politikai sodra rántotta el mellőle, még a háború alatt, (amin persze az első világháborút értem, amikor pedig még senki sem sejthette, hogy rombuszokban ábrázolni az emberi alakot imperialista cselvetés lesz) — a bécsi emigrációból ugyancsak elkanyarodtak tőle s meg sem álltak, míg Moszkvába nem értek : Uitz Béla, Barta Sándor... Később ilyen nevek tűnedeztek fel körülötte a változó című folyóiratának lapjain : Németh Andor, Déry Tibor, József Attila, Remenyik Zsigmond, Nádass József, Illyés Gyula. Tudtommal az első, aki az avant-garde szabadságát kényszerzubbonynak érezte közülük . a fiatal József Attila volt. *Quidquid temptabat scribere versus erat*, mondaná Ovidius ; nehezére esett lemondania a rím és a többé-kevésbé hagyományos ritmus dallamáról, mely ajkára kívánkozott akkor is, amikor dadaista látomások foglalkoztatták. Úgy tudom, ezzel kezdődött — még Bécsben tengődő suhanc korában — meghasonlása a körrel, melyből végül elmaradt ; Kassák talán helyreigazít majd, ha ebben tévedek. De többé-kevésbé ugyanazt az utat járták meg aztán mindnyájan. Anélkül, amit az avant-garde-ban fölszedtek,egyikük sem lett volna az, aki ; sem Déry, sem Németh Andor, sem Illyés — legkevésbé József Attila. De milyen siralmas lett volna őket deresedő fejükkel mindvégig torzonborznak látni ! A mi avant-garde-unk idejében kiheverte önmagát s nem áltatta magát azzal a hiedelemmel, hogy fiatal marad, ha 1969-ben tovább untatja a polgárokat azzal, amivel 1920-ban legalábbis elképesztette őket.

A legszemléltetőbb példa magáé Kassáké volt. Ő az emigrációból hazatérvén is évekig kitartott az *izmusok* arcvonalán ; konok utóvédjeként a lankadó előőrs-csapatnak. Ott állna talán ma is, ha egy szép napon a múzsája rá nem szedte volna. Azt súgta neki, hogy írjon "önéletrajzot" ; nem kell művészetnek lennie, egyetlen egy szokatlan jelzőt nem kell tartalmaznia, csak becsületesnek kell lennie — hol van megírva, hogy művész mindig és minden megnyilatkozásában művész legyen ? Kassák engedett a kísértésnek és megszületett *Egy ember élete*. A szerencsekívánatokba néhol egy kis csúfondárosság elegyedett ; hol maradtak az "érthetetlenségek" ? Kassák mentegetődzve hajtogatta : "ez más, ez nem művészet". Aztán fanyalogva elismerte, hogy mégis az. Mert minden faszentnek maga felé hajlik a tolla, s nincs az a megszállott előőrs vagy konok utóvéd, aki ne tudna saját dicsőségébe beletörődni.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

FILMFESZTIVÁL LOCARNÓBAN

1947 óta — egy évet átugorva — tizenhetedszer építik föl ebben az olasz nyelvű svájci városban a szabadtéri mozivásznat. A Grand Hotel lejtős parkját mintha már a század elején nézőtérnek szánták volna. A Lago Maggiore locarnói és asconai strandjai könnyen elérhető kikapcsolódásul szolgálhatnak, ha a szorgalmas tudósítókat nem venné annyira igénybe a minden évben zsúfoltabb program. Idén hetven filmet vetítettek 12 nap alatt a játék- és rövidfilmekhez a két locarnói specialitást hozzászámítva : a filmtörténeti "retrospektív" sorozatot — 8 év óta egy vagy két jelentős filmalkotó teljes munkásságát mutatják be, így idén a lengyel Andrzej Munk (meghalt 1961-ben) és a német Fr. W. Murnau (meghalt 1931-ben) került sorra — és az úgynevezett filmpiacot. Egészen újkeletű intézménye a locarnói filmfesztiválnak a tesszini nevelésügyi hatóságok és az UNESCO által szervezett "Film és Ifjúság". Előadások és vitadélelőttök mellett egy nemzetközi ifjúsági zsüri díjakat is oszt. Rajtuk kívül a játékfilmek nemzetközi zsürije — idei tagjai : K. Kawakita (Japán), C. Chabrol (Franciaország), Marton György (U.S.A.), J.S. Stawinski (Lengyelország), Raf Vallone (Olaszország), a rövidfilmek és a Nemzetközi Filmszövetség zsürije összesen másfél tucat filmet tüntetett ki arany- és ezüstvitorlásokkal, diplomákkal és elismeréssel.

A svájci sajtó több ízben tanácsolta már a fesztivál vezetőségének, hogy vessen nagyobb súlyt a mennyiség helyett a minőségre ; de hangot kap az a vélemény is, hogy a színvonal így is emelkedő tendenciát mutat. Az elmúlt években elharapódzott vád, amely szerint a kelet-európai filmképviselet túl nagy arányszámú, kezd helyet adni annak a nézetnek, hogy Locarno talán nem is annyira az egyik "égtájat" részesíti előnyben a másikkal szemben, mint inkább a "fiatal filmet" kívánja érvényre juttatni.

Tény az, hogy akire rövid idő alatt rázúdul 26 ország mindenféle műfajú filmprodukciója, a végén elég jó tükörképet kap a különböző népek jelenlegi törekvéseiről. A kelet-európai filmekről részletesebben számolok be az alábbiakban, itt csak annyit, hogy szocialista realizmus és a változatlanul kísértő háborus filmek mellett teret kap a pusztán emberi problémákat boncoló téma is. Ilyen a csehek "Cerny Petr"-je is (Fekete Péter), mely egyhangúlag a legnagyobb kitüntetésben részesült, az aranyvitorlást kapta. Rendezője Milos Forman. Ugyanakkor azonban a szovjet "Den Stchastia" (Egy boldog nap) — Jossif Kheifitz rendezése — alaposan megbukott, nyilván azért, mert giccses és nem tudott senkit meggyőzni. Az olaszok és spanyolok főtémája az erotika. Két eset van : tehetséges művész őszinte magatartása kitűnő társadalmi szatírát eredményez, mely szórakoztat, sőt elgondolkoztat és javíthat is a viszonyokon. Idén Germi "Sedotta e abbandonata" (Elcsábítva és elhagyatva) című filmje képviselte, sajnos, versenyen kívül, az olasz csúcsteljesítményt. De ha a szerző, illetve rendező nem eléggé tehetséges, vagy nem erőlteti meg magát, akkor csak hamis moralizálást kapunk egy, általában az utcalányokkal foglalkozó meséből. Így került a süllyesztőbe az igényes nevek — Pier Paolo, Pasolini, Alberto Moravia és a szociológus C. Musatti — által jegyzett "Comizi d'amore (Szerelmi gyülések), egy minden alakítástól mentes, ún. spontánul fotografált körkérdés szexuális problémákról, melynek az a konklúziója, mennyire elvetendő a nemiélet általában és a perverziók speciálisan. A németek egyetlen filmje a múltért való vezeklés jegyében állt, a máskor brutálisnak mutatkozó japánok kétségtelen tehetségüket idén egy szelíd özvegyasszony szívjóságán keresztül mutatták be, a legjobb alakítás ezüstvitorlásával kitüntetett "Midareru" (Vágy) című filmmel (rendező : Mikio Naruse). Nem talált visszhangra Jean-Luc Godard "Bande à part" című, rosszul sikerült persziflázsa a bűnügyi filmről. A legjobb összképet az amerikaiak adták. Az a három vígjáték, melyek közül sajnos csak egy kapott díjat — igaz, hogy egyikük meg versenyen kívül állt, — elejétől végig gondosan megalkotott darab, kimondhatatlanul mulatságos és ami az amerikai filmek legvonzóbb sajátsága, tele vannak finom, szellemes önironiával. Kíméletlenül feltárnak mindent, saját nyárspolgári hajlamaiktól kezdve — "Good neighbour Sam" (rendező : D. Swift) — az összes amerikanizmuson át — "What a way to go" (rendező : J. Lee Thompson) — egészen az elnökválasztási viszszásságokig — "The best man" (rendező : F. Schaffner).

Hogy a szabad világ hálásan jutalmaz minden tehetséget, mely legyűri a megnehezítő körülményeket, kiderül abból, hogy 18 díj közül 8 a kelet-európai filmeknek jutott. A zsüri "Különleges díjá"-t ex aequo a magyar "Nappali sötétség" című Fábri-film és a lengyelek "Hajtóvadászat"-a (Naganiacz) között osztották meg. Az eredményhirdetés hivatalos szövege így indokolja a döntést : "e filmek hatékony és szigorú ábrázolókészsége arra figyelmeztet minket, hogy jelen és jövő magatartásunkkal szembeforduljunk minden merénylettel, mely az emberi méltóság ellen irányul." A díjazásnak örülhetünk és a benne kifejezésre jutott elvvel maradék nélkül egyetértünk. De szükséges néhány gondolatot felvetni.

A keleti filmek majdnem negyedrésze a német megszállás idejét tárgyalta. Már annyira megszoktam az erdőben meneküléssel kezdődő filmeket, hogy amikor egy kinai mű első kockáiban egyenruhások bújtak elő a fák közül, azon tűnődtem hirtelen, mikor is volt Maónak baja a németekkel, míg aztán kiderült, hogy pedagógiai filmről lévén szó, csupán békés, de azért egyenruhás diákok suhannak bagolylesre a sötét erdőben. A magyar, cseh, lengyel — (de még egy német film is, amely az amerikai fogoly pilótákért dobogtatja a szívünket, akik Hitler serege elől menekülnek a Pireneusok felé) — kedvenc témája az ellenállás és a zsidóüldözés, több-kevesebb borzalommal ecsetelt epizódjai. Szó sincs róla, hogy egyetértenék azzal a felháborító közhellyel, mely azt hangoztatja : legyen már vége a múlt felhánytorgatásának. De az említett téma kelet-európai feldolgozása a legtöbb esetben egyet csavarint a motívumon és ezt a szabad világ nézői, ismert okoknál fogva, nem veszik észre. A csavarás ott történik, ahol a zsidóüldözést párosítják az illegális kommunisták üldözésével, sőt néha az előbbi javára szinte bagatellizálódik. Ennek több változata van, a közös vonás azonban az, hogy elnyomás és üldözés csak a nácizmussal egyértelmű, mintha azóta ilyesmiről a világban szó sem volna. Hogy a népi demokráciák nem fognak deportálásról, pártzsarnokságról filmet produkálni, azt minden épeszű ember természetesnek tartja, de hogy a zsidóüldözés kimondhatatlan tragikumát használják fel színpadi kelléknek és az emberiség megrendülésének árját mintegy megpróbálják átszabályozni saját vizeikre — ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A díjnyertes magyar film sem kivétel, ami a tematikát illeti. A "Nappali sötétség" Palotai Boris "A madarak hallgatnak" című regényéből készült, főszereplői : Básti Lajos, Szegedi Erika, Makay Margit. Arról szól, hogy egy balatonparti találkozás feleleveníti Nádai Gábor író lelkében a múltat. Olyasvalakivel találkozik, akivel annak idején sorsdöntő napokban volt együtt és akinek az életét mentette meg. Sajnos, e szerint a film szerint is életveszélyben, 1944. augusztusában, amikor a vagonok százai robognak a zsidókkal Lengyelország felé, nem annyira a zsidók forognak, hanem a komunisták.

A "Nappali sötétség"-gel együtt kitüntetett "Hajtóvadászat"-ban (lengyel"Kamera" film, rendezők C. és E. Petelski, főszereplők : Maria Wachowiak, Broniszlaw Pawlik) az ellennállási mozgalom egyik tagja az éjszakai erdőben egy menekülő lányba ütközik. A lány sárga csillagot visel és magyarul (!) könyörög a férfinak, bújtassa el és adjon ételt társainak : 16-an ugrottak le, győri zsidók, az Auchwitzba irányitott vagonokból. A művészileg kitűnően megoldott motívum az, hogy a lengyel férfi és a csak magyarul tudó győri leány végig nem értik meg egészen egymást. Az összeomlás előtt a németeknek még annyi idejük és ki nem élt szadizmusuk marad, hogy egy iszonyú hajtóvadászatban nyulakon kívül lelőnek 15 zsidót. A tizenhatodik, a lány túléli a gyilkolást, de a nyelvi nehézségek miatt benne marad a bizalmatlanság a lengyel iránt és bár már szereti, mégis elfut tőle. Nyilván a halálba.

A lengyel művésznő, aki a magyar lányt alakította, jelen volt a bemutatón ; odaléptem hozzá, hogy gratuláljak neki, olyan tökéletes volt a filmben a kiejtése, feltételeztem, hogy tud magyarul. Értetlenül nézett rám. Kiderült, hogy hangról hangra megtanulta a magyar szöveget. Ebből is látható, milyen műgonddal készült a film. A rendező finomabban tudta megoldani a "terroregyenlő-náciterror" tételt, mint a magyar, habár a tavaly bemutatott magyar filmmel összehasonlítva lényeges a művészi fejlődés. A két főszereplő, Básti és Szegedi kitűnően játszik és a kamera-munka nagyon szép. Kevesebb politizálás — csak javára szolgált volna a filmnek.

KERÉNYI MAGDA

Az angol szavaló olimpia fináléja

A LONDONI "The Poetry Society" védnöksége alatti szavalóverseny, — melyet az angol sajtó az idei Shakespeare-ünnepségek legsikerültebb teljesítményének a díjával tüntetett ki, — a napokban zárult és kihirdette a nyertesek névsorát. Ez a szokatlan és először rendezett mérkőzés, mely hat hónap óta a világ minden részéről, nemzetiség és korhatár megszabása nélkül, több száz jelöltnek nyújtott alkalmat színészi képességei bemutatására, váratlanul nagy érdeklődést keltett. Annyira, hogy London különböző kerületeiben, az erre a célra fenntartott középületi helyiségek, ahol a hozzátartozók és a versrajongó törzsközönség hetekig meg nem szűnő figyelemmel kísérte a bajnokság előfutamának különböző állomásait, kevésnek és kicsinynek bizonyultak, mind a pályázók, mind a hallgatóság befogadására. Egyes szereplők mellett, vagy ellen, hamarosan pártok alakultak s a zsüri nem egyszer kénytelen volt kiürittetni a helyiséget, hogy zavartalanul ítélkezhessék. Azt a jellegzetes csendet, amelyben még a lélegzetvételt is meg lehet hallani, csak a pódiumon nagy ritkán feltűnő igazi tehetség jelenléte volt képes kiváltani. Az előírt, kizárólag Shakespeare műveiből kiválogatott próbaszöveg elmondására bárki vállalkozhatott, legyen az vers, monológ, vagy párosjelenet, de tekintve hogy első feltételként a tökéletes angol kiejtést írták elő, s a selejtező bizottság egy kéteshangzású mássalhangzó, téves hangsúly vagy helytelen szókötéssel szemben könyörtelennek mutatkozott, — a külföldiek, beleszámítva az amerikaiakat, nem sokra mentek az engedéllyel. Ezzel magyarázható, hogy a végső küzdelemben a született, tősgyökeres angolokon kívül csak néhány brit államközösséghez tartozó ország alattvalója vett részt.

A döntő ütközet és a díjak kiosztása London egyik legtöbb férőhelyű szinházában, a "Commonwealth Institute" épületében folyt le, táblás ház előtt. Az érdekeltek táborán kívül a tömeg nagy része hivatásos szinészek és a művészvilág személyiségeiből állt s így külön csemegéül szolgált felfedezni a nézők soraiban, a Shakespeare-alakításaikról immár fogalommá vált nagyságokat. Tapintatos szerénységből nem kívántak részt venni a zsüriben, ami nem akadályozta meg a bámészkodókat és a fotoriporterek seregét abban, hogy köréjük ne csődüljenek és a tekintetek is sűrűbben fordultak feléjük, mint az emelvényen ágáló ismeretlenek felé, kíváncsian fürkészve arcukon a szereplő előadásának hatását. Ha netán a műkedvelő zavarában belesült a szövegébe és a nemesi méltóságra emelkedett színészgárda szinte ösztönszerűen, kórusban segítette ki, hangos derültség és szűnni nem akaró tapsvihar felelt a műsoron kívüli jelenetre. Sir Olivier, Gielgud, Radgrave, Richardson és a sikerben frissen hozzájuk csatlakozó O'Toole, mint súgó — nem megvetendő. Szükség is volt ilyen fűszerekre, mert különben az est meglehetősen egyhangúvá vált volna. Talán még a zenei versenyeken is kevésbé fárasztó a jelöltek Paganini hegedűvariációi vagy Chopin szonátái, mint a különböző szereplők ajkáról elhangzó próza vagy versszöveg elismételgetése. Összehasonlíthatatlanul izgalmasabb élmény volt részt vehetni a nézőközönség kizárásával történő munkaórákon, ahol a Nevill Coghill elnöklete alatti zsüri, a pályázók osztályozása felett határozott. A szavazati joggal nem bíró hallgatóság között valószínűleg én voltam az egyetlen, aki magánszorgalomból ültem végig ezeket a szeanszokat, a többiek a színpad vagy a filmszakma képviseletében "anyagot" jöttek gyűjteni a felbukkanó tehetségekből.

BEVALLOM, a versenyben leginkább a pályázók mögött rejlő lélektani probléma érdekelt. Főként, amikor a harminc évnél idősebb csoport szárnypróbálgatásait figyeltem. Volt valami meginditóan szívfacsaró a hervadt Júliákban, a kopasz Rómeókban. És a baj ott volt, hogy még csúfolódásra sem adtak alkalmat, mert minden kellékük megvolt ahhoz, hogy elsőrendű művészekké váljanak, csak éppen **az idő szállt el felettük.** Miért és hol maradtak le ? És ha már pályát tévesztettek, miért nem nyugodtak bele ? Shakespeare négyszázéves jubileuma kellett ahhoz, hogy megkiséreljék a lehetetlent ?

Meg kell adni, hogy a zsüri sok tapintattal bánt az öreg, tisztes polgári foglalkozású egyénekkel, s amig a fiatalokat egy felesleges mozdulat vagy egy ráadás "Oh !" kibuktatta, a hatvan éven felüliekkel kíméletesen közölték kiselejtezésük okát. Az Erzsébet-kor szellemének meg nem értését vagy a XIX. század előadási modorát hozták fel indokul, óvakodva a testi fogyatékosság említésétől. Merem mondani, hogy ritka az a könyv vagy tanfolyam, amiből többet lehet tanulni, mint e zsüri tagjainak, a patinás nevű egyetemi tanároknak és egész sereg Shakespeare-t ismertető munka szerzőinek egymás közötti nézeteltéréseiből és vitáiból, mikor megfeledkezve a pályázókról, bíráskodás ürügyén az önmaguk Shakespeare elképzelése mellett kardoskodtak. Csak a mesterkéltség, az érzelmek eltúlzása és általában a külső hatáskeresés kárhoztatásában egyeztek meg. A kezében koponyát szorongató Hamlet, a szamárfej alatt iázó Bottom, vagy a párnákkal kitömött Falstaff már megjelenésével vétkezett. Hideg fogadtatás várt a mamák tákolmányaiban szajkómódra betanított manók és tündérkék hadára is, nem is beszélve az Elizabeth Taylor-utánzatú Cleopatrák seregéről, kik hosszú aranyos körmökkel, éjfekete parókával, domború keblükön kaucsuk áspiskígyóval készültek a híres öngyilkossági jelenet előadására. Az egyik, egy feltűnően szép, hindu származású, áruházi elárusítólány, elvitázhatatlan drámai erőről tett tanúságot, de a végszó után túlbuzgóságból a földre vetette magát. Ez lett a veszte. Dicséret helyett megrovásban volt része. A zsüri szerint, ha helyesen olvassa el a darab szövegét, annyira, hogy eggyé lesz annak minden betűjével, — nem követi el a végzetes hibát. Cleopatra fenséges gőgjével összeegyeztethetetlen a hisztérikus vonaglás és illik tudni, hogy a szinpadi előírás szerint, a második és ezúttal végzetes kigyómarás után, nyílegyenesen ülve marad a trónon, ebben a helyzetben várva meg Caesar érkezését, azt a hitet keltve, hogy még él, — hisz csak így mondhatja a következő jelenetben Charmian a berohanó római katonának : "Halkan beszélj, ne ébreszd fel."

A SHAKESPEARE-SZAVALÓ fő nehézsége a jambusi pentaméterben írt verssorok helyes hangsúlya. Hogy ez tökéletes legyen, az első feltétel : megőrizni a beszéd természetes ritmusát, de úgy, hogy ez ne akadályozza meg a fenséges színpadszerűséget. Nem kell félni az egyhangúságtól, a felosztást elvégezte helyette a stratfordi poéta, aki mint vérbeli színész tisztában volt a közönséget fárasztó túlságosan hosszú versbeszéd veszélyével s így, mindig a kellő pillanatban feloldotta néhány meglepően hétköznapi, prózai mondattal vagy durva tréfával.

Érthető, hogy egy műkedvelő, bármily tehetséges legyen is, képtelen megbírkózni a nüanszok és ellentétek bonyolultságával a színpadi szövegnél is, a verseknél is. Szonett elmondásával egyetlen jelölt sem remekelt, s így a díj nem került kiosztásra. Ezeknek a költeményeknek az érzékeltetéséhez olyan magasfokú, szinte dekadens kifinomultság és a dikciónak olyan tökélye szükséges, amihez nem elég a színészi ösztön. Üvöltés és suttogás nélkül visszaadni a kristálytiszta szépséget, a gondolat mélységét, s a lényeget : a zenét, nem kis feladat.

Végül is a legnagyobb elismerést a "Victor Ludorum"-ot egy Angliában nevelkedett, ausztráliai születésű fiatalember, Bernard Dennis nyerte el, óriási ünneplés és felháborodott kiáltások lármájában. Ugyancsak ez a fogadtatás érte a kevésbé ékes kitüntetések nyerteseit, valahányszor egyenként a pódiumra szólították őket. Az általános mámorban és elégedetlenségben, egy pillantást vetve az emelvényen, vörös terítős asztalon kiállított érmekre, diplomákra, s az ismerős, miniatür Shakespeare-mellszobrocskára, meghökkentem. Csak nem ezekért a förtelmes jubileumi emléktárgyakért, amelyektől még a jobb ízlésű turista is elfordul, küzdöttek a jelöltek ? Megnyugtattak. A nyertesek dicsősége nem volt holmi pünkösdi királyság : hároméves állami ösztöndíj, a magán műpártolók részéről jövő anyagi segítség, felvétel a Nemzeti Drámai Színészakadémiába a kötelező vizsga nélkül, a tanulmányok után szerződési ajánlat az Old Vic társaság vezetőségétől... nem is említve a különböző filmcégek javaslatát... A szavalóversenyről elmondható, hogy sok hűhó volt, — de nem semmiért.

MEGYERY SÁRI

SHAKESPEARE 400. születési évfordulójának alkalmából a Stratford-on-Avonban rendezett kiállítás vezetősége meghívott minden Shakespeare-nevet viselő személyt. Kétszázhatvanegyen érkeztek a meghívásra. A Shakespeare-ek díszelnökévé a 66 éves William Shakespeare leedsi kereskedőt választották meg. A társaság korelnöke a 85 éves Clara Shakespeare volt, aki elmondotta, hogy eddig még nem sok Shakespeare-darabot látott, de igyekszik majd mulasztását pótolni. A legfiatalabb névrokon, aki részt vett a találkozón, a 8 hónapos Miss Julia Shakespeare. A résztvevőknek díszes személyazonossági lapot és Shakespeare végrendeletének másolatát ajándékozta a kiállítás vezetősége.

ILLYÉS GYULA
versei franciául
39 kiváló francia és belga költő tolmácsolásában
Szalay Lajos, Csernus Tibor és Weöres Sándor illusztrációival
Szerkesztette : Gara László
Kapható az ár (12.50 F vagy $ 2.50) beküldése után
az OCCIDENTAL PRESS,
P.O.B. 1005, Washington, D.C., 20013 címen

HALÁSZ PÉTER

FLIGHT LINE

A gépkocsi reggel nyolc órára vitt ki a légitámaszpont fölszállási körzetébe. Szaknyelven ezt a körzetet úgy nevezik, hogy flight line. Itt csak a pilótáknak és parancsnokaiknak van joguk tartózkodni. A kapunál erős igazoltatás. A bázison jöhetmehet a vendég, nem sokat törődnek vele. De ez a terület itt, a flight line-on túl, ez már nem könnyed ügy.

A gépkocsi megáll egy barakkszerű épület előtt.

— Megérkeztünk — mondja a kísérőm — most már nincs rám szüksége. Lépjen be oda, a parancsnok természetesen már tud az érkezéséről. Sok szerencsét !

Most már ötödik napja vagyok riportkörúton az Amerikai Légierő nyugat-európai támaszpontjain. Wiesbaden, Bitburg, Hahn, Sembach, Spangdahlem, Laon... Tegnapelőtt este, valahol Franciaországban, egy teraszon sörözve, azt mondja B. ezredes :

— Az az érzésem, hogy akármennyit is látsz ezekből a dolgokból, valamit nem fogsz megérteni, ha nem röpülsz egy szuperszonikussal. Nem azt mondom, persze, hogy egy Thunderchieffel. De egy F-100-assal szívesen fölengednélek. Gyorsabb a hangnál, négyágyús, pompásan manőverező gép.

— Mi az akadálya ?

— Fölmégy ?

— Of course.

— All right — mondja — holnapután, Ramsteinon.

Rendelünk még egy sört. Közben arra gondolok, hogy ezt az "of course"-t milyen született amerikaisággal dobom oda. Ez mindig kitünően sikerül. Of course. Of course, hogy fölmegyek. Proszit.

Így kerültem az Egyesült Államok Negyedik Szövetséges Taktikai Légierejének pilótái közé, a nyugat-németországi Ramsteinba.

A parancsnok szükszavú ember, de nem barátságtalan, derűs, jóakaratú tekintete van. Közli, hogy minden elő van készítve nem kell sok időt vesztegetnünk.

— Ez itt Rodney kapitány — maga mellé tesszékel egy zömök, széles vállú fiatalembert — ő fogja fölvinni. A leghelyesebb, ha azonnal megbeszélnek mindent.

És már bocsánatot is kér, rengeteg dolga van. Kimegy a kis előcsarnokba. Nyomban körülveszik.

Rodney kapitány bevezet egy kis szobába, hellyel kínál, leül az íróasztalához. Megkérdezi, hogy repültem-e már szuperszonikus gépen ? Nem, felelem, még sohasem repültem, minthogy ez az igazság. Bólint, tudomásul veszi. Fölemeli a telefonkagylót. Howard hadnagyot kéri. Bejön egy vöröses hajú, kissé szeplős fiatalember, olyan, mint egy nyolcadik gimnazista. Rodney bemutatja, Howard hadnagy. A hadnagy is letelepszik az íróasztalhoz, overallja térdzsebéből celofán tokba helyezett térképet húz elő. Rodney kapitány kiteríti az íróasztalon a saját térképét, egyszerre magyaráz kettőnknek, ujjával vonalakat húz a térképen.

— Ebben az irányban repülünk. Magasság ennyi és ennyi. A határt itt, ebben a magasságban repüljük át. Útirány Párizs, Orly repülőtér. Itt, ezeken és ezeken a pontokon fölhúzunk a magasba, minthogy városok fölött haladunk át. Itt (mutatóujja rábök a térkép egy pontjára) ez a kis négyszög egy képzeletbeli repülőtér. Megtámadjuk ezt a repülőteret. Utána fölhúzunk. Itt, (a térkép egy másik pontjára bök) ellenséges harci gépek támadnak meg bennünket. Fölveszszük a harcot. Itt (a térkép másik pontja) megütközünk. Fölhúzunk, ebbe az irányba vágunk vissza a nyugat-német határ felé. Indulás 10 óra 15 perckor. Leszállás egy óra és negyven perccel később Ramsteinon.

Rodney előrehajol az íróasztal fölött :

— Az F-100-as, amin repülni fogunk, egyszemélyes harcigép. Ez a gép azonban, amin önt viszem, kétszemélyes. Ezt a gépet arra használjuk, hogy a jet-pilótát, aki még nem repült F-100-ast, először egy ilyen géppel visszük föl. A két ülés egymás mögött van. Én ülök az első ülésben, ön a mögöttem lévőben. Ön előtt a műszertábla pontosan ugyanolyan, mint az enyém, önnek ugyanolyan botkormánya van, mint nekem, egyszóval az ön üléséből az F-100-as éppen úgy vezethető, mint az enyémből. Hiszen éppen ez a gép rendeltetése. A jet-pilótának, aki már repült más jet-gépeket, de F-100-ast még nem, úgy adjuk át a vezetést, hogy közben az első ülésből ellenőrizhető legyen. Van még egy-két apróság, amire szeretném fölhívni a figyelmét. A pilótaülésnek két kartámasza van. A baloldali kartámasz alatt van a kilövő-gomb. Ezt különben majd a gépen is megmutatom, ha odakint leszünk. Ha ezt megnyomja, akkor fejünk felől a plexit-tető elrobban és az ülés alá épített rakéta kilövi önt a levegőbe. Az ejtőernyő nyitó-huzala összeköttetésben van ezzel a kilövőszerkezettel, ha tehát az ülés repül akkor önnek az ejtőernyője kinyílik a levegőben. De ezzel egyébként semmi gondja nem lesz. Ha ugyanis szükség volna rá, az ön ülését is én repítem ki a gépből. A helyzet ugyanis az, hogy a hátsó ülés az elsőből is kilőhető, az első ülés azonban csak akkor röpíthető ki, ha előzőleg a hátsó ülés már kirepült. Attól tehát nem kell tartania, hogy én megyek és ön marad. Mindez egyelőre csak elvi tájékoztatás. Ha ilyesmire sor kerülne, a levegőben úgyis megmondok mindent és az efféle dolgok végrehajtására rendszerint több idő áll rendelkezésre, mint általában hinnék. Mindig mindenre van idő. Most pedig nézzük, hogy mibe öltöztethetném föl.

— Howard hadnagy — folytatja Rodney kapitány — egy másik F-100-ason velünk együtt repüli végig az utat. Erre azért van szükség, mert önnel, aki még nem repült hangnál sebesebb gépen, nem mehetek olyan magasságba, mint egyébként az F-100-as menni szokott. Helyenként tehát az utasszállító gépek színvonalán repülünk. Howard hadnagy állandóan az utat kémleli. Biztonsági intézkedés. Most pedig jöjjön velem, kérem.

Átvezet az udvaron egy másik barakkba. Ez olyan, mint egy sportpálya öltözője. Szürke öltöző szekrények sorakoznak egymás mellett. Egy altiszt az öltöző felügyelője.

— Ki van szabadságon ? — kérdezi Rodney kapitány.

Az altiszt egy fekete táblához lép és olvassa a neveket. Rodney int.

— Smith, ez körülbelül megfelel — fürkészőn végigmér — körülbelül ugyanaz a magasság. Nyissa ki, kérem, Smith szekrényét.

Az egyik vasszekrény fölnyílik.

— Tessék, öltözzék fel.

Gyorsan vetközöm, aztán öltözöm.

— A csizmát is ?

— Természetesen a csizmát is. Ugrás esetén a félcipőt azonnal elveszíti és harisnyában ér földet.

Rodney kiemel még egy különös ruhadarabot az öltözőszekrényből, olyan, mint egy kötény, lábszárvédőszerű nyúlványokkal.

— Ennek az a rendeltetése, — mondja, — hogy védje a test érzékeny részeit a megháromszorozódó gravitással szemben. Amikor ugyanis nagy sebességgel megyünk fölfelé, akkor két-három G-t húzunk. Ennek a védőruhának ezt a kis vezetékét bekapcsoljuk az ülés melletti szelepbe és ahogy fokozódik a gravitás, annak arányában áramlik a levegő a kötény és a lábvédő belsejébe. Ez a ruha ugyanis, mint látja, kettősfalú. A ruha fölfújódik és ezzel csökkenti a testre nehezedő nyomást. Most pedig próbálja meg a sisakot.

A sisak súlya alatt egy kicsit megbicsaklik a nyakam. A belsejében két fülhallgató. Oldalt hozzákapcsolva, oxigénvezeték. Rodney megigazítja a fejemen a sisakot és orrom elé kapcsolja az oxigénvezetéket.

— Jól figyelje meg, hogy ezt az oxigénvezetéket hol kapcsolom itt jobboldalt a sisakhoz. Föl és leszállásnál az oxigénvezetéket föltétlenül bekapcsolva kell tartani. Az úton egyszer-másszor majd leveheti, erről különben szólni fogok. A sisak fülhallgatójából állandóan hangokat fog hallani, Howard hadnagy hangját és az enyémet, az ellenőrző-tornyot és amikor önhöz szólok, azt is a fülhallgatóból hallja természetesen. Ha nem esik szó, akkor a lélegzetvételemet fogja hallani, erős, fujtatószerű hangot, zihálásnak tűnik, de teljesen normális, az arc előtti tömlő teszi visszhangossá. Figyelje most meg tehát ezt a kapcsot. Ha itt megnyomom ezt a kis rugót, akkor az oxigénvezeték bekattan a helyére. Ha ki akarja kapcsolni, akkor ugyanezt a kis rugót nyomja meg és a kis fémnyelvet kimozdítja a sisak závárjából, az oxigénvezeték balra lefittyen. Ez eddig világos ? Gyakorolja néhányszor. Így, most kikapcsolta. Megtalálja az ujjaival ? Helyes. Akkor most vegye föl az ejtőernyőt.

Az ejtőernyő fölszerelése nem egyszerű, majdnem fájdalmas. Erős huzalok vezetnek át a háton, hevederek a combok alatt s végül mindez teljes erővel megfeszítve, bekapcsolva, amíg néhány pillanatra moccanásképtelennek érzem magam. De aztán föloldódik az érzés.

A barakk előtt kékszínű kis autóbusz várakozik. Fölkapaszkodunk. Az ülés legszélén kuporgok, ejtőernyőmnek dőlve. A busz elindul, barakkok között kanyarog, majd kifordul egy beton térre és lefékez két ezüstösen csillogó F-100-as mellett. Káprázó szemmel nézem a gépet. Karcsú, kecses, hüvös és elegáns. Ha egy magas C valamilyen csoda folytán hirtelen jégcsappá fagyna a levegőben, akkor ilyen volna a színe, formája, mint egy F-100-as.

Először én mászom föl, a második ülésbe. Rodney figyeli az elhelyezkedésemet. Azután átnyúl fölöttem és hevederekkel belerögzít az ülésbe. Közben magyaráz :

— Ez tehát, itt a baloldali kartámasz alatt, a kilövőszerkezet billentője. Amiről már beszéltem. Ki tudja tapogatni ? Helyes. Semmiképpen ne nyúljon azonban hozzá, mert különben kivágja a fejünk felől a burkot és kilövi magát a levegőbe. Az ejtőernyő huzalát, amint látja, most ehhez a závárhoz erősítem. Ide, ehhez a szelephez csatlakozik az oxigénvezeték. A két térd között a botkormány, vigyázzon, ne érintse a térdével, mert a gép reagál rá. Itt, a szerelékfalon, körülbelül 40 műszert lát maga előtt. Magasság, sebesség, a különböző kilendüléseket jelző műszerek, üzemanyag-állás, ez pedig, amit itt lát, a horizont. Húzza föl, kérem a kesztyűt. Kapcsolja be az oxigénvezetéket. Így, most kikapcsolhatja. És ne felejtse el, a rádión át állandóan összeköttetésben leszünk.

Amikor elhelyezkedik ülésében a fehér sisakja talán egy méternyire van előttem. A fülhallgatóból most már megszakítás nélkül áramlanak a hangok. Az ellenőrző torony. A kapitány int, a segédkező műszakiak ellépnek és beindul az F-100-as motorja. Erős, robajló hang, de aztán megcsendesül, egyenletessé válik. A sisak egyébként is tompítja, leszűri a hangokat. Az előttem lévő fehér sisak most bólintásra mozdul és a gép gurulni kezd a betonon. Egyelőre nem megy gyorsabban, mint egy automobil. A felszállási pont felé igyekszik. Külső vonalhoz ér, megtorpan. És ebben a pillanatban mellénk zárkózik a másik F-100-as. Jobbra fordulok, de a másik gépben csak egy fehér sisakot látok és a fekete oxigénvezetéket. Mint egy különleges, emberfölötti lény, úgy ül a másik F-100-asban Howard hadnagy. Halk zúgással becsukódik fölöttünk az átlátszó tető. A hangok fölgyorsulnak, most Rodneyt hallom, hozzám beszél :

— Indulunk.

Az F-100-as meglódul. Robbanásszerű hangot hallok, nyomban utána még egy rövid robbanást, az úgynevezett "after burner"-t, amely hirtelen újabb üzemanyagmennyiséget éget el és ezzel lökésszerű lendületet ad a gépnek. Hátratapadok az üléshez, rendkívüli erők nehezednek rám, mozdulni nem tudok, az a furcsa érzés kerít hatalmába, hogy a gép kirobbant alólam, fölvágódott a magasba és én valahol a földön, fekve maradtam. Tétován, kuszán arra gondolok, hogy szólni kellene, kiabálni, figyelmeztetni, hogy valami rendellenesség történt, halló, megállás, segítség, lemaradtam... de már késő. Lassan rendeződnek a dolgok, a gép ismét vízszintes, de alattunk minden már csak parányi, elvesző folt, zöld, lila, fehér villanás, akár valamilyen absztrakt vetített díszlet. Most már összeszedtem magam, tájékozódni tudok, tőlünk jobbra repül Howard hadnagy, előttem a fehér sisak : Rodney kapitány.

Mióta repülünk ? Öt perce ? Félórája ? Az idő fogalma ködössé, elvonttá, fölismerhetetlenné válik. Csak a két gép jelent élő valóságot, a két F-100-as, melyeknek kitárt szárnyú árnyait hirtelen fölfedezem valahol a mélyben, a tovasuhanó földfoltokon.

— Ha úgy tetszik, kikapcsolhatja az oxigénmaszkot, — hallom Rodney hangját, — emlékszik még a kapcsolóra ? Jobbkézzel fölnyúl, a sisak oldalán, a fül magasságában.

Odanyúlok és megtalálom a kapcsolót. Egy mozdulat és a kis fémnyelv kisiklik a sisakból, az oxigénvezeték balra billen. Különös, nehéz illat csapja meg az orromat. Kábelek, műszerek, bőr, fém sajátos szagegyvelege. Az arcom izzad. Kesztyűs kezemmel odanyúlok, megtörlöm.

— Vigyázzon, — hallom Rodney hangját, — a térdével a kormányhoz ért. Figyeli a műszereket ? Magasság : 7000 méter. Most kapcsolja vissza az oxigént. Ha jobbra lenéz, akkor megpillantja azt a kis négyzetalakú foltot, amelyet a térképen mutattam. Ez az a bizonyos képzeletbeli repülőtér. Most hirtelen magasságot fogunk veszíteni. A képzeletbeli repülőtéren képzeletbeli repülőgépek ülnek. Megtámadjuk ezt a repülőteret és tűz alá vesszük a gépeket. Visszakapcsolta az oxigénvezetéket ?

Az oxigénvezetékhez nyúlok és a kis fémet a sisak felé közelítem. De a sisakon sehol sem találom azt a nyílást, ahova be kell kapcsolni. Mind nagyobb türelmetlenség fog el. Hiszen itt van, itt kell lennie valahol, gyakoroltam, tízszer is ki és bekapcsoltam. De nem, csak a sisak sima felületébe ütközik az ujjam, sehol semmi nyoma ennek a kis závárzatnak. Mind idegesebb leszek. Rodney azonnal zuhanni kezd a géppel, megtámadjuk ezt az átkozott képzeletbeli repülőteret anélkül, hogy észrevenné, megfulladok mögötte. Félóra múlva leszáll, holtan emelnek ki a hátsó ülésből. Senki nem érti, mi történt ? Rövid, tárgyilagos hír a Stars and Stripesben : a kíváncsi riporter halála. Hol van ez az átkozott kapcsoló ? És ahogy reszkető ujjakkal keresem csak Rodney jegesen nyugodt hangja érkezik a fülhallgatón át :

— Nézzen a tükörbe. Szemben önnel, akár egy gépkocsiban, van egy visszapillantó tükör. Akkor könnyen megtalálja majd a kapcsot.

A tükör segítségével könnyen megtalálom a kapcsot, az oxigénmaszk a helyére kattan. És ebben a pillanatban káprázva belelapulok az ülésbe, az F-100-as oldalra lendül és szédületes sebességgel zuhanni kezd a föld felé. Kimeredt szemmel, iszonyodva bámulom, ahogy a föld mind közelebb és közelebb rohan felém, a vér kifut a fejemből, az agyam a lábfejemben lüktet, elhülten meredek a műszertáblára, amelyen most minden mutató mintha megbokrosodott volna, a fekete számlapokon fehér csíkok peregnek visszafelé szédületes gyorsasággal, egy higanyoszlop süllyed, a horizont kifordul, a gép szárnya közvetlenül alattam csillan meg, hegye szinte súrolja a földet, most... most... MOST ! És amikor a föld már olyan közel van, hogy szinte hallom a csattanást, amint az F-100-as hozzácsapódik, akkor hirtelen éles szöggel fordulunk és húzunk fölfelé, föl a magasba, a föld után most az ég ragad magához, a zöld, barna foltok után az átlátszó kék levegőtenger, amelybe úgy hasítunk bele, mint egy kiáltás, sőt, nem is kiáltás, mint egy sikoly, amely már elröppent és amelynek csak velőtrázó emléke visszhangzik tovább az emberben.

Ebben a pillanatban tulajdonképpen föladom a játszmát. Amennyire tudtam, részt vettem benne eddig. Figyeltem a műszereket, ellenőriztem, hogy kapom-e az oxigént, időnként a tükörbe pillantottam, vagyis törődtem a magam és a gép sorsával. Most minden mindeggyé válik. A szédületes zuhanás, az eszeveszett rohanás a pusztulás felé és aztán ebből a pusztulásból a föltámadás tragikus módon éreztette meg velem tökéletes tehetetlenségemet, azt hogy parányi kavics lettem szörnyűséges erőknek a játékában. Előttem a fehér sisak talán már nem is Rodney kapitányt rejti, de valami fantasztikus lényt, ha visszanézne rám, kövé merednék. Talán mindaz, ami eddig történt az életemben, mindaz, amit eddig életnek és valóságnak hittem, furcsa vízió volt csak, előjátéka ennek a pillanatnak és ez a valóság, ez az egyetlen élmény az egész lét, amelyhez eddig minden csak előjátékot szolgáltatott. Talán ez maga az élet, ez a tragikus és értelmetlen villanás át a téren, foltok, színek, ködfoszlányok között — talán ez a döbbenetes kaland az egyetlen, ami való és emberi, vagy emberfeletti — a többi mind csak illúzió ?

Rodney nyugodt hangon tudósít mindarról, ami körülöttünk történik. Balra Párizs. Orly repülőtér. Látja ? Látom. Csillogás, eltűnő foltok. Aztán ismét föl, föl a magasba, ahonnan már semmi sem látszik. Most már dühös vagyok. Tulájdonképpen hogy jön ehhez ? Milyen alapon rángat föl és le tízezer méterek között, képzelt repülőterek és képzelt gépekkel való hadakozása közben ?

Valahol a francia-nyugat-német határ közelében (Rodney valami ilyesmiről informált) képzeletbeli légiharcba keveredtünk. Gépek támadtak ránk, a két F-100-as hirtelen kettévált, láttam Howard hadnagyot — vagy csak látni véltem ? — amint gépével merőlegesen fordul a föld felé, balszárny a föld, a jobb az ég felé és szédítő gyorsasággal zuhanni kezd, ugyanakkor Rodney fölfelé csapott — fölfelé zuhanunk ? — valahol egy váratlan pillanatban a két gép szorosan egymás közelébe kerül. Mi történt ? Győztünk ? Vagy lelőttek bennünket ?

— Úton visszafelé — hallom Rodney nyugodt hangját.

Egy óra negyven perccel indulásunk után az F-100-as leereszkedik a betonra.

Vad sebességgel fut, aztán látom a tükörből, hogy a gép kis ejtőernyőt bocsát ki magából és azzal fut tovább, ahogy a sárkányeregető gyerek rohan a sárkánnyal, mielőtt az fölkapna a levegőbe. Az ejtőernyő csökkenti a futás sebességét. Mind lassabban gurulunk, a sebességünk már újra egy autóé, a gép derékszögben fordul és visszagördülünk arra a helyre, ahonnan elindultunk. Útközben halk zúgással fölemelkedik fejünk felől a plexit-tető, egy mozdulattal lecsatolom az oxigénvezetéket — milyen magától értetődő most újra minden mozdulat — éles, friss, tiszta levegő áramlik a tüdőmbe. Megkönnyebbülést érzek vajon ? Magam sem tudom. Inkább valami zavart, szégyenkező szorongást. Mintha a közelébe kerültem volna valamilyen titoknak, de végül is nem tudtam meg semmit.

Kihámoznak a gép nyergéből, lecsatolják az ejtőernyőmet és már újra ott ülök a kapitánnyal abban a kis kék autóbuszban, amely a barakkok felé gördül. Rodney kinyújtott karral mutatja :

— Ott, a mögött a hosszú kerítés-sor mögött... látja ?... azokban a barakkokban tartózkodnak azok a pilóták, akik huszonnégy órás készültségben vannak. Éjjel és nappal. És ott, a fedezékek mögött lapulnak az F-100-asok. Ha a pilóták parancsot kapnak, akkor a parancsvétel pillanatától számítva három percen belül a levegőben vannak. Állandóan ezt az olajzöld overallt hordják, amit most maga. A csizmát. Ezt a furcsa, szorító kötényt. Ejtőernyő, sisak, mozdulatnyi távolságra a kezük ügyében. Az ernyőt és a sisakot már futás közben rántják föl. Egy percen belül a gépben vannak. A másodikban startolnak. A harmadikban már több ezermétéres magasságban vannak. Ez az úgynevezett "scramble." Éjjel-nappali készültség. Amikor indulnak, még nem ismerik úticéljukat. Még nem sejtik bombáik sorsát. A végső eligazítást a levegőben kapják.

Az autóbusz megáll az öltözőbarakk előtt. Néhány perc múlva ismét civilruhában vagyok. Rodneyval aránylag gyors a búcsúnk.

— All right, — mondja, — ma még van egy utam. Akar egy kávét ?

Nem, nem iszom kávét. A Plymouth-limuzine puha gördüléssel visz a kapu felé. Átfutunk a flight line-on. Körülöttünk újra a bázis mindennapi forgalma.

De én még sokáig úgy járok s kelek ebben a különös világban, mint egy idegen, aki valahonnan messziről érkezett. Valamiképpen még mindig nem tudtam tisztázni magamban a kérdést, hogy voltaképpen csakugyan az volt-e a valóság, fönt, a sokezer-méteres magasságban, kitárt szárnyakkal, a távoli foltok és az áthatolhatatlan, kék levegő közé szorítva, vajon az volt-e a valóság és minden egyéb, amit életnek hittem eddig, csak ködös vízió. Arra gondolok, hogy megérkezés után, halkra fogott hangon és kérlelön, sőt, majdnem esdőn, ezt kellett volna megkérdeznem a titok tudójától, a fehér sisakos férfitől, Rodney kapitánytól.

Bár talán hiába kérdeztem volna. Az az érzésem, hogy van valami, amiről a repülő emberek nem beszélnek. Valami, ami ott van, túl a flight line-on...

Egy francia tanár Budapesten

(GUY HOSTERT : CHOSES VUES EN HONGRIE 1957-1960 ; NOUVELLES EDITIONS DEBRESSE, PARIS, 1963)

GUY HOSTERT nevét az irodalmi kézikönyvek nem tartják számon, s bizonyára közírói tevékenységet sem folytat. Hostert közönséges utazó csupán, országról-országra vándorló nyelvtanár. Magyarországról írt könyvét sem szánta alapvető szakmunkának ; a helyzet teljes, kimerítő elemzése helyett inkább csak benyomásait közli : a "látott dolgokat"„ néhány jellemző hétköznapi jelenséget, egy-két találó történetet. Az emigráns magyar olvasó mégis érdeklődéssel veszi kezébe könyvét, hogy az *országban* élő idegen szemével újra átélje annak a három évnek a történetét, amelyet *kívülről* követett napról-napra újuló aggodalommal, csak azért is reménységgel.

A francia tanár alig öt hónappal az októberi forradalom leverése után, 1957. áprilisában érkezik Budapestre a Francia Intézet meghívására. A városban még mindenütt látszanak a harcok nyomai, éjszakánként a munkásőrség járja az utcákat, de a rendszer még nem szilárdult meg, s az emberek még aránylag szabadon mernek beszélni. 1960-ra viszont Kádár már biztosan ül székében, az "új osztály" már megerősítette pozícióit, a lakosság pedig többé-kevésbé fáradtan beletörődött a megváltoztathatatlanba, noha a jövőt még mindig — ahogy a jófülű francia megjegyzi — egy-egy gyanakvó *"nem biztos"*-sal kommentálja. Megnyíltak már az első *motelok*, de az egyetemi felvételnél még mindig a régi származási szempontok érvényesek.

Hostert a három évet majdnem dologtalanul tölti : az egyetemen nem kapja meg az ígért lektori állást, legfeljebb csak alkalmi elfoglaltsága akad — a Guineai Balettegyüttest kíséri, a Kaposvári Színház Cid-próbáin segédkezik —, s van elég szabad ideje, hogy a közismert politikai eseményeken túl az ország életét, a közhangulatot és a hétköznapokat is megismerje. Könyvében sorra megemlíti az 1957-1960-as korszak jelentős eseményeit : a letartóztatásokat, a rögtönítélő bíróságokat, Gáli és Obersovszki, Déry és Háy perét, az írósztrájkot, a rákosista ellenzék mesterkedését, Nagy Imre és Maléter kivégzését, az erőszakos kolhozosítást, az ideológiai harcokat, a Lukács György ellen intézett támadást, a népi írókkal foglalkozó párthatározatot. Közben szól az Egyház helyzetéről, a sajtó botrányos állapotáról, az első szputnyikot fogadó fásult megjegyzésekről ("csak jussunk ki előbb Bécsbe, ráérünk azután is a Holdba menni "), a kommunista vezetők faji előítéleteiről, a kultúrkapcsolatok elszabotálásáról, a mesterségesen felélesztett pusztaromantikáról, a szocialistának aligha nevezhető Rigó Jancsi-filmekről, néhány kiállításról és hangversenyről, Czóbel képeiről, Bartók és Lajtha zenéjéről, a régi polgárság vegetálásáról, a Gerbeaud-délutánokról, a fiatalságról, amely ellenáll a kommunista mételynek és különleges érdeklődéssel fogad mindent, ami Nyugatról jön...

A KÖNYV nem szolgál szenzációs felfedezésekkel, s a magyar olvasó, aki eleget élt az országban és azóta is rendszeresen olvassa értelmezi a honi lapokat, semmi valóban újat vagy meglepőt nem talál benne. 1960 óta eltelt néhány év, az ország helyzete szerencsésen valamelyest enyhült is : s ha Hostert útinaplója nem évült is még el, reméljük, egyre inkább történelmi dokumentumnak számít majd. Ennek azonban hiteles : nemcsak azért, mert írója igyekszik tárgyilagos lenni, s örömmel jegyez fel minden rokonszenves vonást, hanem azért is, mert nyílt szemmel és figyelmes füllel járt az országban. Könyvének az apró kis észrevételek, a látszólag jelentéktelen ismeretek rögzítése a fő érdeme. A francia tanár jellemzőnek tartja, hogy a pesti bérházak liftjéhez csak a házmesternek van kulcsa, észreveszi, hogy a kirakatok sívárságához képest a magyar nők leleményesen elegánsan öltözködnek, felfigyel a Bizományi Áruházak és a Kossuth Lajos utcai üzletek különbségére, tudja, hogy a Sztálin-szobrot egy templom helyén emelték s az Andrássy-utat a rendszer változásának megfelelően hívták Sztálin útnak, Magyar Ifjúság útjának és Népköztársaság útjának. Megjegyez néhány magyar szót is : a "feketét", az "eszpresszót", a "fecske madarat", de az "élsportolót" is...

Az útirajz tanulsága — amelyet szereplőinek, egy diáklánynak és egy mérnöknek a szájába ad — szintén mértéktartó és hiteles. Az ország népe, Hostert budapesti ismerősei szerint, nem utasítja el a szocializmust, de nemzeti függetlenségét megőrizve, a sajátos *"magyar utat"* járva kíván ide elérkezni : *"A szocializmus gondolata nem ijeszt meg minket, de magyar alapon és szabadságban akarjuk építeni, nem pedig egy rendőrállam diktatúrájában, amely nem tűr semmiféle bírálatot, behatol magánéletünkbe is, s nem ad számunkra más választást, mint a meghunyászkodást vagy a lázadást. A csepeli munkások, akikről pedig igazán nem lehet elmondani, hogy túlzottan szerették volna a kapitalizmust, forradalmunk célkitűzéseit tökéletesen megértették, s a fegyvert csak az idegen túlerő előtt tették le. Senki nem sajnálja közülünk a régi rendszert, amelyben szüleink éltek, de abban is mindnyájan egyet értünk, hogy el kell utasítanunk a szocializmusnak önkényesen ránk erőszakolt karikatúráját..."* A magyar nép azonban *"bizonnyal örömmel fogadná az emberséges és türelmes szocializmust, s azt a rendszert is, amely számot vet liberális törekvéseivel és tiszteletben tartja nemzeti hagyományait. Erről tanúskodik az a bizalom és szeretet is, amellyel a vitathatatlanul szocialista, de egyben humanista Nagy Imrét fogadta."* A francia utazó elismeréssel jegyzi fel ezt a demokratikus hitvallást, s örömmel állapítja meg, hogy a "magyar út" igénye egyáltalában nem jelenti a Nyugattól való elzárkózást : *"A magyarok bármikor szívesen közelednének a Nyugathoz. Nemzeti kultúrájuk, ízlésük, történelmük mind erre készteti őket. S mihelyt csak alkalmuk nyílik, kiéhezetten vetik magukat mind arra — könyvekre, filmekre,árucikkekre —, ami csak Nyugatról jön. Leghőbb vágyuk, hogy megismerjenek minket. 1959. novemberében a budapesti francia könyvkiállításon a látogatók több mint ötszázezer frank értékű könyvet "tüntettek el". Természetesen olyan művekről volt szó, amelyeket a magyar könyvkereskedésekben nem lehet megtalálni. Voltak, akik lopást emlegettek. Micsoda szamárság! Mert hogyan is lehetne kultúránk tiszteletét méltóbban kifejezni ? S alig akad olyan magyar, aki nem szeretne utazni, körülnézni Nyugaton vagy éppen Párizsba látogatni."* A "magyar út" és a nyugati közeledés igénye 1960-ban még jobbára illúziónak számított. Az óhajok közül azóta egy-kettő kezd valóra válni : s a magyar olvasó csak azt kívánhatja, Guy Hostert kis könyve legyen mielőbb az, aminek íródott : korhoz kötött dokumentum.

J. J.

SZTÁLIN KUTYÁI

A szovjet irodalmi élet (jelenleg) nyugodt felszíne alatt — ahogy erről a Nyugatra érkező hírek beszámolnak — újabb komoly vita folyik, ezúttal ismét Alexander Szolzsenyicin, az *Iván Gyenyiszovics egy napja* című kisregény szerzője körül, aki nemrégiben új novellával lepte meg az egyik közismert irodalmi folyóirat szerkesztőségét. A hírek beszámolnak arról, hogy a novella története ez alkalommal nem az egykori szovjet koncentrációs táborok életét mutatja be, hanem ennek az életnek utóhatásaival foglalkozik, az *őrség kutyáin* keresztül. A mese, vagy talán pontosabban : a *példázat*, arról szól, miként él tovább az *ösztön* azokban a kutyákban, melyeket egykoron a foglyok őrizetére használtak. A történet színtere egy szibériai kis bányászfalu, melynek környékén — egykor — egy koncentrációs tábor volt. A tábort azóta bezárták, a foglyokat szabadon engedték, s a rendőrkutyákat átadták a falucska lakóinak, hogy most már — a foglyok helyett — házaikat őrizzék. Egy napon, (valamelyik hivatalos ünnepnapon), a falu lakói — szokás szerint — felvonulással ünnepelnek, melynek formációja *hasonlít* az egykori koncentrációs tábor *felvonulásainak* formájához. Az emberek elfelejthették a táboréletet, a kutyák azonban nem felejtenek : amikor észreveszik a közelgő csoportot, mely régi életükre (és kötelességeikre) emlékezteti őket, felébred bennük az ösztön s a beléjük nevelt következetességgel megtámadják a békésen felvonulók menetét. Körülveszik az embereket, vicsorogva kényszerítik őket arra, hogy egy csoportban maradjanak, senkinek nem engedik meg, hogy kilépjen a sorból : egyszóval pontosan úgy *viselkednek,* mint a régi, szép időkben. De ha a kutyák nem felejtették el, amit megtanultak, akad az emberek között is valaki, aki emlékezik : a felvonulók között van egy *volt fogoly,* aki felismeri a helyzetet, s a megrémült és megfélemlített csoportot egy olyan kert felé vezeti, melynek kerítése és bejárata *hasonlít* az egykori tábor bejáratához és kerítéséhez : a kutyák csak a bejáratig kergették-kényszerítették *valaha* a foglyokat *most* sem mennek tovább : ami *akkor* volt, érvényes *ma* is. Ugatva, morogva visszahúzódnak az utcára s kis idő multán behúzott farokkal hazakotródnak új gazdáikhoz.

Mi a példázat tanulsága ? Ki-ki levonhatja érzése szerint. A történet publikálásának *ellenzői* azt vallják, hogy a példázat azt sugallja, hogy a sztálini *rendőrkutyamentalitás* még mindig eleven valóság a szovjet életben, (ami szerintük nem igaz) ; míg viszont azok, akik a közlés *mellett* kardoskodnak, azt mondják, nem egyéb ez, mint a régi pavlovi igazságnak — a kondicionált reflexek igazságának — irodalmi újrafogalmazása. A hírek a novella **közeljövőben** való közléséről adnak számot, arról a hivatalos döntésről, mely a példázat nyilvánosságra hozatalát engedélyezi, tehát az olvasóközönségre bízza a következtetések levonását. Ugyanezek a hírek arról is beszámolnak, hogy a szerző súlyos betegen, minden valószínűség szerint, rákkal fekszik otthonában : nagyobb örömet, mint új írásának közlését aligha kívánhatnánk neki.

T.

PARANCS JÁNOS

Ameirgen

(IRLAND, III. SZÁZAD)

Én vagyok a süvöltő szél a tengeren,
én vagyok a tengeri hullám,
én vagyok a tengeri morgás,
én vagyok a hét győzelmű állat,
én vagyok a ragadozó madár a sziklafalon,
én vagyok a napsugár,
én vagyok a ravasz tengerész,
én vagyok az öldöklő vadkan,
én vagyok a tó a pusztán,
én vagyok a tudomány szava,
én vagyok a hadsereget rémítő éles kard,
én vagyok a koponyákat tűzre hevítő isten,
én vagyok ki a világosságot árasztom a hegyek közé,
én vagyok ki hirdetem a hold korszakait,
én vagyok ki azt tanítja hol nyugszik le a nap.

"A LÓ" SALZBURGBAN

Háy Gyula komédiájának ősbemutatója

Háy Gyula "A ló" című komédiájának ősbemutatóját a Salzburgi Ünnepi Játékok keretében az osztrák közönség és sajtó nagy elismeréssel fogadta.

A "Stuttgarter Zeitung" Keserű mosoly címmel hosszu kritikát írt a darabról, melyet így kezd el : "A harmadk és egyben utolsó bemutatója a Salzburgi Ünnepi Játékok keretén belül működő Europa-Studio nevű színháznak Háy Gyula 'A ló' című szatírájának ősbemutatója volt, amely viharos sikerrel egy író újrafelfedezését és egy rendező felfedezését hozta magával. Kicsoda Háy Gyula ? Bár darabjai német nyelvű könyvkiadásának utószava szerint 'művei lényeges alkotásai a jelenkori drámairodalomnak', hiába keresnénk a magyar-német drámaíró nevét a címszótárakban. Nyugatnémet színpadokon a háború óta alig találkoztunk vele. Ezentúl valószínűleg már másképpen lesz. Jobban ismerik jelenleg Háy Gyula drámaírónál Háy Gyulát, a magyar forradalom résztvevőjét, aki Déry Tiborral együtt több évet töltött börtönben és aki kitartó bel- és külföldi tiltakozásra, 1960-ban amnesztiát kapott és az elmúlt évben a PEN Club meghívására először utazhatott ismét Nyugatra.

Háy Gyula — folytatja a lap, — régebbi darabjaiba is kész volt ideológiai szempontokat vegyíteni. Legismertebb és egyik legtökéletesebb színműve, a "Tiszazug", amelyet még régi emigrációjában írt — a háború után Kelet-Berlinben, s a szovjet zónában játszották és Nyugaton csak Stuttgart mutatta be — egy tömeggyilkosságon keresztül azt a marxista tézist igazolja, hogy az erkölcs a szociális és gazdasági viszonyok terméke. Hosszú évek emberi, művészi és politikai harcai és tapasztalatai, a forrófejű forradalmárt életbölcs, keserű megfigyelő kortárssá alakították. Legújabb színművei, melyeket Magyarországon nem engedélyeznek, elkerülik az aktuális politika területét, inkább a történelem felé fordulnak és ezáltal drámai erőben még csak növekedtek...

'A ló' cselekménye arra a történelmi hagyományra támaszkodik, amely szerint Caligula, ez az elmebeteg császár, egy Incitatus nevű lovat római konzullá nevezett volna ki. Bonyolult, bolondos történet ez, tele olyan utalásokkal, melyeket könnyebb eljátszani, mint néhány sorban elmesélni. Erkölcsi korbácsütések nyomán fakad a komikuma, ragyogó karikatúrája ez a darab a szolgai balgaságnak. Az első megdöbbenést, hogy Caligula egy lovat nevezett ki konzullá, felváltja egy képmutató örömujjongás, egész Róma a ló-divatot követi. A lányok mint kis lovacskák nyerítenek, a férfiak mélyreható szemlélettől eltelten tárgyalnak a szénáról és szalmáról és a komédia váratlanul komor szimbólummá válik : "Ezentúl Róma népe a zabláját fogja rágni ! Ha türelmetlen vagy, harapj a zablába ! Ha elégedett vagy, harapdáld a zablád ! Nyihaha ! Ha boldog vagy, nyaldosd a zablád!...' Selamus, a tisztalelkű fiú, csodálkozik a római élet felett : "Itt senki sem mer elégedett arccal járni, mert gyanússá teheti magát vele. És senki sem mer elégedetlen arccal járni, mert ezzel aztán különösen gyanússá válhat. Az emberek félnek félni, mert semmi sem gyanúsabb, mint a félelem... De a legnagyobb bűn ártatlannak lenni !' — A gyanú árnyékában az álarc mögé rejtett életet, ahol senki sem mer nevetni — ki ismeri jobban, mint a szerző ?"

Cikkét a stuttgarti lap így fejezi be : "Példás pontossággal szinpadra vitt, lélegzetelállító ősbemutatót láttunk, amely az újra felfedezett szerzőnek most már Nyugaton is kiépíti majd az útját !"

A "Hamburger Abendblatt" kritikájában ismerteti a darab tartalmát, majd így folytatja : "Élvezetes ez az antik lovacskajáték. A szerző megejtő könnyedséggel és eleganciával átvitt értelmű játékos cselekményt lendít mozgásba, melynek kipoentirozott, szatirikus és raffinált szójátékokkal tékozlóan teletüzdelt szövegében egyetlen üresen csengő mondat sincs. Olyan szatíra ez, amelynek mind történelmi, mind modern perspektívában a zsarnokság, a személyi kultusz, a korrupció a problémaköre. Aktualitása mélységében rejlik. A párhuzamot (egy zsarnokkal, egy filmproducerrel, egy vállalati igazgatóval vagy bármilyen más kegyúrral) vonja meg maga a néző — mondja Háy."

A "Frankfurter Allgemeine Zeitung" a többi között így ír a darabról : "Háy Gyula darabja perszifláz a személyi kultuszról. Különleges érdeme az írónak, hogy ebben szimbolikus és tanmeseszerű paródiában mindig mértéktartó és könnyed tudott maradni."

A "Daily Telegraph" kiküldött tudósítója, a bemutató hangulatáról számol be elsősorban : "Háy Gyulát, a 64 éves magyar drámaírót lelkes ünneplésben részesítette a salzburgi közönség szatírájának ősbemutatóján. 'A ló' az első Háy-darab, amelyet a magyar forradalom óta egyáltalán színpadra vittek. A darab, melyet a börtönből való szabadulása után írt, éles, szellemes, helyenként kegyetlen szatíra a zsarnokság, a személyi kultusz és a tömeg csordaösztöne ellen".

A salzburgi előadásról filmfelvételt készített a német és az osztrák televízió.

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 17. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1964. szeptember 15.

TOGLIATTI TESTAMENTUMA

1.

Az egyik szélsőbaloldali, de nem kommunista francia hetilap Luther fellépéséhez és a protestantizmus megjelenéséhez hasonlítja a minap elhunyt olasz pártvezér, Palmiro Togliatti testamentumának a jelentőségét. *"Annyi robbantó erő van benne,* — olvashatjuk a 'France Observateur' hasábjain, — *mint hajdan a Német Teológia következtetéseiben. Az 1964-es esztendő ugyanolyan fontos lehet a kommunizmus történetében, mint az 1520-as év volt az Egyházában.*

Túlzás-e a hasonlat, avagy sem, — a jövő fogja megmutatni. Mindenesetre annyi már most is világos, hogy ha 1964 valóban történelmi esztendőnek számít majd a kommunista világmozgalom történetében, abban a főszerepet nem Togliatti, hanem Mao Cetung játssza ; ha a szakadás hivatalosan is megtörténik, — s most már nehéz elképzelni, hogy ne történjék meg, — akkor elsőnek a "keleti Egyház" mond búcsút a "kommunista Rómának". De Togliatti testamentuma könnyen hozzájárulhat, hogy a szovjet monocentrizmussal egy-két év leforgása alatt történjék meg az, amihez a pápaságnak fél évezredre volt szüksége : a keleti ortodoxok és a nyugati reformátorok elszakadása.

Testamentum ? Az egész világsajtó így nevezi. Az elnevezés — ha most már így megy is át a köztudatba — nem pontos. Togliatti egyáltalán nem végrendeletnek szánta, hanem vitairatnak ; úgy volt, hogy néhány napon belül találkozik Hruscsovval s az a memorandum, amelyen a yaltai üdülőben dolgozott, ennek a megbeszélésnek az előkészítésére íródott. A halál megakadályozta a találkozót. Hruscsovnak a személyes tárgyalások során talán sikerült volna egyben--másban, s esetleg nem is mellékes kérdésekben, meggyőznie vagy visszavonulásra kényszerítenie a kompromisszumokra egész pályafutása során majdnem mindig kész Togliattit, abban szinte bizonyosan megakadályozta volna, hogy téziseit nyilvánosságra hozza. A halottal nehezebb dolga van, mint az élővel. Palmiro Togliattival többé nem lehet visszavonatni, amit papírra vetett. Eltitkolni sem lehetett a világ (és a kommunista párttagság) elől, mint annak idején Lenin végakaratát. Az olasz párt vezetői sietve publikálták, valószínűleg azért is, hogy — orosz elvtársaiktól eltérően — elkerüljék az elsikkasztás vádját, s azért is, hogy belefogódzhassanak a további viták során. Repül a nehéz kő, ki tudja hol áll meg, ki tudja hol áll meg, kit hogyan talál meg...

2.

Togliatti természetesen nem azért írta memorandumát hogy ártson vele a kommunizmusnak ; mint általában a reformerek, javítani szerette volna a dogmát, szolgálni az ügyet, amelyre egész életét feltette. Tanácsaival a közeledő katasztrófát akarta megakadályozni : az egységes kommunista világmozgalom kettészakadását. Az oroszok december 15-ére összehívták Moszkvába a 26 legfontosabb kommunista párt képviselőit, hogy a kínai konfliktust megtárgyalják velük. Az olasz pártvezér ellenzi ezt az értekezletet ; tudja, hogy a kínaiak fenyegetése, miszerint december 15-e a Nagy Hasadás napja lesz, nem üres fecsegés. *"Kétségeink és fenntartásaink vannak még a nemzetközi konferencia létjogosultságával kapcsolatosan,* — írja, — *főként azért, mert most már világos, hogy a kínaiakon kívül a pártoknak egy fontos csoportja nem fog részt venni rajta... Elképzelhetetlen, hogy Kínát és a kínai kommunistákat ki lehessen zárni az egységből..."*

Kell-e mondani, hoyy Togliatti nem a kínaiak híve ; ellenkezőleg, alapjában véve az oroszokkal ért egyet ; élesen és egyértelműen megbélyegzi Peking álláspontját. De ezzel egy időben szemére veti az oroszoknak — nem azt, hogy harcolnak a kínaiakkal, hanem azt, hogy *rosszul* harcolnak. Ahelyett hogy gondosan elemeznék a vitapontokat, ahelyett, hogy érvelnének, — szitkozódnak és átkozódnak, s akárcsak a kínaiak, sértéseket vagdosnak ellenfeleik fejéhez. *"Ez alatt az idő alatt,* — írja aggodalmasan, — *a kinaiak offenzívája, s tevékenységük, hogy kis szakadár csoportokat alakitsanak és néhány pártot megnyerjenek saját nézeteiknek, erősen előrehaladt. Általában erre az offenzívára ideológiai polémiával és propaganda-állitásokkal, nem pedig politikánk gazdagításával válaszoltak".*

Válaszoltak... Kik ? Nyilván az oroszok. Azok, akiktől helyzetüktől s annyiszor meghirdetett vezető szerepüktől fogva a legtöbbet vártak híveik és barátaik, képtelennek bizonyultak a színvonalas vitára, súlyos csalódást okoztak. S ha fogalmazásaiban mindvégig óvatos marad is, Togliatti nem fukarkodik a szemrehányásokkal. A memorandum, noha gyakran felületes, nem árnyalt és se nem arányos, (a szerző érzi ezt s szabadkozik is), az olvasó számára fokozatosan szinte vádirattá alakul át ; s paradox módon nem is a kínaiak ellen, (őket Togliatti éppoly sommásan intézi el, mint azok, akiknek ő ugyanezt a módszert felrója), hanem az oroszok és az oroszokhoz hű kommunisták ellen. Alig van a kommunista pártok tevékenységének olyan megnyilvánulása, amelyben az olasz vezető ne találna hibát s a hibák, amelyekre rámutat, nem akármilyenek. Maradjunk az alábbiakban annál, ami minket a legközelebbről érint : mit mond Oroszországról és Kelet-Európáról.

A Szovjetunió, a híres "világítótorony", a "megvalósult szocializmus országa", "a tökéletes kommunista társadalom építőinek földje" ? S a körülötte keringő kisebb, de majdnem olyan csodálatos bolygók, a népi demokráciák ? *"Nem helyes úgy beszélni a szocialista országokról (a Szovjetunióról sem), mintha ezekben az országokban minden mindig jól menne,* — írja Togliatti. — *...Mind ezekben a szocialista országokban nehézségek, ellentmondások, új problémák támadnak folytonosan, amelyeket valódi formájukban kell megmutatni. A legroszszabb, ha azt a benyomást keltik, hogy minden mindig jól megy és aztán hirtelen arra kényszerülünk, hogy nehéz helyzetekről beszéljünk és megmagyarázzuk őket... Bizonyos helyzeteket nem egykönnyen lehet megérteni. Több esetben is, az a benyomás, hogy a vezető csoportokban nézeteltérések vannak, de az ember nem tudja, hogy tényleg igy van-e és melyek ezek a nézeteltérések. Talán hasznos volna, olykor, hogy még a szocialista országokban is nyilt viták lehessenek az időszerű problémákról, a vezetők részvételével..."* (A fogalmazás már olyan óvatos, hogy szinte gúnynak tűnik ; ha nem az, — annál lesújtóbb e szocialista országok szempontjából.)

A híres XX. kongresszus és a desztalinizáció folyamata ? Togliatti feleleveníti 1956-os álláspontját, amikor kifejtette, hogy jó dolog Sztálint bírálni, de tovább is kell menni és megvizsgálni, hogyan lehetséges az, hogy olyan ember, mint Sztálin, egy kommunista országban uralomra kerülhetett és harminc évig diktátorkodhatott. Nyolc esztendeje a szovjet párt elítélte Togliattinak ezt a "kérdés-feltevését". Az olasz vezető most újra és makacsul előhozakodik vele : *"Az a vélemény,* — írja, — *hogy általában nem oldották meg a Sztálin-kultusz eredetének problémáját és nem tárták fel azokat az okokat, amelyek ezt a kultuszt lehetővé tették".* Ide kapcsolódik az, hogy ha Sztálin kultuszának már vége van is, azokból a tünetekből, amelyekkel együtt járt, még egész sor él és virul. *"Az a probléma, amely ma leginkább magára irányitja a figyelmet, mind a Szovjetuniót, mind a többi szocialista országot illetően : túlhaladt-e a rendszer a demokratikus és egyéni szabadságjogok ama korlátozásán és eltörlésén, amit Sztálin vezetett be ? Az az általános benyomás, hogy huzavona és ellenállás van azokhoz a leninista normákhoz való visszatérés ellen, amelyek biztositják a pártban is, a párton kivül is a kifejezés és a vita széles szabadságát a kultúra és a művészet, sőt a politika területén is".*

Nemzetközi szolidaritás ? Proletár internacionalizmus ? A Szovjetunió és a népi demokráciák egysége és megbonthatatlan barátsága ? Ime, hogyan látja mind ezt a valóságban Togliatti : *"Van valami, ami aggaszt minket s amit képtelenek vagyunk megérteni : a szocialista országoknál egy centrifugális irányzat mutatkozik. Súlyos és nyilvánvaló veszedelem ez, amellyel — úgy gondoljuk — a szovjet elvtársaknak foglalkozniok kell. Kétségtelen hogy van ebben a jelenségben egy adag az újjászülető nacionalizmusból is. De tudjuk, hogy a nemzeti érzés állandó tényező marad a munkás- és szocialista mozgalomban, elég hosszú időn keresztül, a hatalom megragadása után is. A gazdasági haladás nem tünteti el, hanem erősíti ezt az érzést. A szocialista táborban is, talán, (aláhúzom ezt a 'talán'-t, mert sok konkrét tényt nem ismerünk), óvakodni kellene a külső és kényszerű uniformizálástól és arra kellene gondolni, hogy az egységet az egyes országok különbözőségében és teljes autonómiájában kellene megteremteni és fenntartani."*

Nehéz elvárni, hogy a Komintern egyik veteránja, az egyik legnagyobb kommunista párt vezetője ennél nyíltabban megbélyegezze a szovjet gyarmatosítás tényét és módszereit, elismerje, hogy a kelet-európai országok nem függetlenek és szót emeljen nemzeti érdekeik tiszteletben tartása, nemzeti jellegük megőrzésének joga és autonómiájuk szükségessége mellett.

Palmiro Togliattinak liberális megnyilatkozásaival s nem utolsó sorban fentebb idézett tételével, amelyben rámutatott, hogy Sztálin rémuralma nem a szovjet rendszertől függetlenül, hanem annak következményeként született, jelentős szerepe volt a forradalmat megelőző magyarországi szellemi erjedésben. A forradalom bukása után azonban egyértelműen az oroszok mellett foglalt állást s vitathatatlan intellektuális képességeit a magyar nép ügye ellen, Moszkva szolgálatára bocsátotta. A pártfegyelemből annyiszor elhallgattatott lelkiismeret szava szólalt-e meg benne, gondolt-e a magyar ügyre, amikor memorandumát írta, a realista bizonyult-e erősebbnek a funkcionáriusnál, — nem tudjuk. Utolsó írása mintha jóvátétel is volna.

3.

Sha már a magyar vonatkozásoknál tartunk, lehetetlen hallgatnunk arról, milyen megdöbbentő a hasonlóság Togliatti mostani memorandumának és Nagy Imre 1953-56-os írásainak egész sor elképzelése között. A sztálinista huzavona és ellenállás elítélése, a demokratikus és személyi szabadságjogok, a nemzetek függetlenségének és egyenjogúságának követelése, s a memorandum egyéb tételei (az például, ahol Togliatti a művészi alkotás és a tudományos kutatómunka teljes szabadsága mellett tör lándzsát, vagy ahol az ateista propaganda elavult módszereit kifogásolja) az emberben szinte azt az érzést keltik, mintha csak Nagy Imre kiátkozott és halállal büntetett igéi kelnének új életre. Mintha Togliatti tíz éves késéssel fedezte volna fel, — vagy sokkal inkább : merte kimondani — azt, amiért Nagy Imre vállalta előbb a megalázatást, aztán a mártíriumot.

SZEPTEMBER 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Levél Budapestről (3. old.)
Gömöri György : Odalenn Délen (4. old.)
Tűz Tamás az ötvenéves Toldalagi Pálról (5. old.)
Fenyő Miksa : Valamit az öregségről (6-7. old)
Giorgio Bassani nyilatkozata az Irodalmi Ujságnak (6-7. old)
Albert Pál egy magyar science fiction-regényről (8. old.)
Gergely János emlékezése Harsányi Tiborra (9. old.)
Kabdebó Tamás : Pulszky Ferenc születésének 150. évfordulójára (10. old.)
Jorge Luis Borges novellája : Késelők (11. old.)
Fáy Ferenc, Forrai Eszter, Horváth Elemér, és **Mirtse Ágnes** versei
Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Annál izgatóbb a kérdés : mit kezdenek most a magyar kommunista vezetők Togliatti testamentumával ?

Moszkva egyhetes késéssel, teljes terjedelmében és mindeddig kommentár nélkül, közölte a dokumentumot. Egyelőre nem egészen világos, miért ? Azért-e, mert a kínai ügyben Togliatti mégiscsak mellettük foglalt állást ? Azért-e, mert féltek, hogy a kínaiak gúnyolódni fognak, ha nem közlik ? További liberalizálódásra készülnek és ehhez fel akarják használni a nagytekintélyű olasz vezető téziseit ? Vagy pusztán csak vitatkozni akarnak vele s ezért lehetetlen volt agyonhallgatniok ?

A budapesti sajtóban egy héten át, miután már az olasz kommunista lapok és az egész nyugati sajtó tele volt a Togliatti-testamentummal, egyetlen sor sem jelent meg arról, hogy ez az írás egyáltalán létezik. Moszkva *után* most Budapest is tudomást vett róla. De míg a "Pravda" csonkítatlanul közli, a "Népszabadság" rövidítve és megcenzúrázva. Szomorú tünet. Arra vall, hogy a pesti kommunistákat még egy világ választja el attól, amit Togliatti így fogalmaz meg : *"Minden pártnak autonóm módon kell tudni haladnia. A pártok autonómiája, amely mellett erőteljesen hitet teszünk, nemcsak mozgalmunk belső szükségessége, hanem a jelenlegi viszonyok között fejlődésünk elengedhetetlen feltétele".* A magyar párt eddig a leghalványabb jelét sem adta annak, hogy autonóm módon tudna haladni. Mindmáig csak a pórázon-járásban mutatkozott tökéletesnek.

Így lesz-e továbbra is, most, hogy Togliatti dokumentumát nem lehetett teljesen elrejteni az ország közvéleménye és a párt tagsága elől ? Fel tudják, fel akarják, fel merik-e használni a pillanatnyi vezetők ezt az írást arra, hogy az országnak előnyöket szerezzenek vele ? Akadnak-e a kommunista párton belül olyan erők, amelyek a Togliatti-dokumentummal a kezükben fel mernek majd lépni és csatlósszerep helyett egy magyar út irányába kényszeríteni a mostani uralkodó csoportot ? S a vitákban, amelyek elkerülhetetlennek tűnnek, mit fognak kezdeni a kommunisták azzal a Nagy Imrével, akiről Kádár még nemrégiben, a párizsi "Le Monde"-nak adott nyilatkozatában kijelentette, hogy soha nem fogják rehabilitálni ? S aki ellen, mellesleg, az egyik legfőbb vád az volt, hogy annak a Titónak a barátságát kereste, akit ma oly fényesen fogadnak Budapesten ?

A választ megtalálni, — ha ugyan van válasz, — azoknak a dolga, akik 1956. november 4-e után a hivatalos Hatalommal szolidarizálták magukat. A többieknek, tízmillió magyarból több mint kilenc és fél milliónak, a Togliatti-testamentum hasznos segítség, ügyesen forgatható fegyver lesz. Meglepődnénk, ha nem élnének vele.

MÉRAY TIBOR

Az IDŐ Sodrában

Törökök és görögök

A ciprusi szélcsend, melynek időlegességéről leginkább azok vannak meggyőződve, akik emez időlegességet a maguk javára kívánják felhasználni, egyelőre tovább tart. Minden bizonnyal nem sokáig. Makariosz érsek, aki a napokban először lépett a nyilvánosság elé a Görögországgal való teljes és végleges egyesülés, az úgynevezett **Enózisz** megoldásával, (miután a törökök szó szerint való kiéheztetése csődöt mondott), most a ciprusi törököknek megtörésén fáradozik, meglehetős sikerrel, Anynyit mindenesetre elért hogy a genfi értekezlet, mely a sok vért látott sziget problémáinak megoldásán fáradozott, holtpontra jutott; a főpapi segédlettel előkészített emberirtás egyelőre szünetel, de a kilátások, legalábbis az amerikai közvetítő, Dean Acheson szerint, nem túlságosan biztatóak. Amerikai vélemények szerint ugyanis Makariosz most a görög kormány "megpuhításán" dolgozik, vagy pontosabban azon igyekszik, hogy a maga feltételeit fogadtassa el azokkal, akiknek elképzelése (ma már világosan látható) nem mindenben egyezik az övével. A feszültség, mely a Görög Kormány, az érsek és Grivasz tábornok között, ez utóbbinak a szigetre való visszatérése óta, fennállt, növekvőfélben van. Makariosz ugyan visszautasította Hruscsov közvetlen beavatkozási (és fegyverszállítással egybekötött) ajánlatát, de — a beavatottak szerint — azzal a feltétellel, hogy ehelyett az ő javaslatát fogadják el a nemzetiségi probléma megoldásában. A görög többség pedig a török kisebbség teljes behódolásán, sőt a szigetről való kiebrudalásán kívül, aligha óhajt más megoldásba beleegyezni. A kirobbanó török ellenkezés, amit már eddig is csak a legnagyobb nehézséggel lehetett visszatartani, alig fojtható el sokáig: Makariosz "politikájának" legnagyobb eredménye, hogy noha a sziget problémájának megoldását egy lépéssel sem vitte előbbre, kiélezte a szövetséges Görög és Török Kormányok között az ellentéteket. Ha megegyezés jön létre, (s angol vélemények szerint, melyek optimistábbak az amerikaiaknál, ez lehetséges) akkor ez a megegyezés valószínüleg Makariosz ellen s nem az ő segítségével születik meg. Makariosz megoldása, mely a Görögországhoz való csatlakozás egyoldalú bejelentéséből s a török kisebbség gazdasági és politikai elnyomásából áll, úgy tűnik, sem a Görög, de — még kevésbé — a Török Kormány számára nem fogadható el. Mindkét kormány kijelentette, hogy hajlandó a tárgyalások további folytatására ; Törökország kész megvizsgálni az Enózisz, a török katonai bázisok, a török kisebbségi jogok és az ENSZ ellenőrzés valamennyi kérdését, Görögország pedig hajlandó egy olyan megoldásra, mely magában foglalja ugyan az egyesülést, de ugyanakkor NATO bázist biztosít a szigeten, természetesen a görög és török csapatok jelenlétével, továbbá hajlandó garanciát adni a török kisebbség jogait illetően is. Remélhetjük, hogy a nemzetközi erőfeszítések meghozzák gyümölcsüket ? A szovjet kisérletek, melyek megpróbáltak halászni a zavarosban egyelőre nem vezettek sikerre ; Kádár János üzenete, melyben Magyarország teljes támogatásáról biztosítja Makariosztot, nem sok vizet zavar — csupán azt mutatja, újból s ki tudja hányadszor, hogy a Magyar Kormány most is szívesebben fog kezet az **elnyomókkal**, mint azokkal, akik az elnyomás ellen és elemi jogaikért harcolnak. A főpap-vezette gyűlölethajdárat pedig talán zátonyra fut az emberi értelem sziklaján.

Kongó

Néhai való jó Patrice Lumumba, ha lenéz az égből s megszemléli rövid uralmának tájait, minden bizonnyal elégedetten dörzsölheti kezét : a zűrzavar, ha lehet, a Kongó vidékén még nagyobb mint az ő idejében volt, pedig akkor sem lehetett jelentéktelennek mondani. Az elmúlt egy hónap alatt a Kongó tragikomédiája újabb jelenetekkel lett gazdagabb, de a tapasztalatokból láthatólag senki sem okult. Stanleyville több alkalommal cserélt gazdát, de egyik gazda sem volt arra képes, hogy rendet teremtsen az ősi rendetlenségben. A legújabb próféta és megváltó, aki magát Patrice Lumumba földi képviselőjének tekinti, Emile Soumialot, hangos csa-csa-csa zene kiséretében nyilatkozott a (pillanatnyilag) kezében lévő stanleyville-i rádióban, miszerint "Lumumba eltàvoztakor kijelentette, hogy elküldi képviselőjét egy teljesen ismeretlen ember személyében. Ez én vagyok !" Ő volt-e vagy sem, ki tudja ? A kínaiak mindenesetre esküsznek rá, hogy Soumialot nemcsak Lumumba, de Mao Ce-tung földi helytartója is, éppen ezért minden eszközzel támogatják a Nemzeti Felszabadítási Bizottságot, melynek egyetlen célja, hogy végrevalahára felszabadítsa Kongót.

Ebben a kérdésben legalább Soumialot egyetért az imperializmus sötét ügynökével, Csombe Mózessel, aki visszont nem elégszik meg azzal, hogy Lumumba földi helytartójaként szerepeljen : a maga földi helytartója kíván lenni. Ez okból hirdetések jelentek meg a dél-rodéziai és johannesburgi lapokban, (melyeket igazán nem vádolhatunk négerbarátsággal), s ezek a hirdetések kiváló állást ajánlanak fel még kiválóbb fizetéssel a vállalkozó szellemű fiataloknak. Egy telefonszám (55715) feltárcsázása elegendő ahhoz, hogy a fiatal, vállalkozó szellemű férfi belépjen egy forgorvosi rendelőbe Salisburyben, ahol egy csinos, szőke asszisztensnő fogkezelés helyett közli vele, hogy az állás Csombe hadseregében rendelkezésére áll s hogy a fizetése — "egyelőre nem tudunk többet adni" — havi 150 fontra rúg. Sokan vállalkoznak ? Ahhoz mindenesetre elegen, hogy Csombe elérkezettnek lássa az időt az ellentámadás megindítására, fehér hadseregével (zsoldosok ! kiáltja a sajtó !), annál is inkább, mert Antoine Gizenga éppen az orra alatt alakította meg "forradalmi politikai pártját", mely — ezúttal — a "mártírhalált halt Lumumba politikai végrendeletének végrehajtására" vállalkozott.

A helyzet, ekként, eléggé zavaros, és e zavarosság még zavarossabbá tételében — mint emlitettük — sok szerepük van a kínaiaknak is. Mao Ce-tung legtitkosabb terveiről a leplet egy fiatal, kínai diplomata rántotta le, aki a közép-afrikai Burundi Köztársaság fővárosában Bujumburuba városban dolgozott. Tung Cse-ping, miután meggyőződött arról, hogy "Mao egyszerűen kivégeztette azokat az intellektuelleket, akik engedve az ő felszólításának, bírálni kezdtek", no meg arról, hogy 1958-ban, a Nagy Ugrás idején a "kommunisták hajlandók voltak a munkások és parasztok életét feláldozni saját hatalmi céljaik megvalósítása érdekében", taxiba ült, áthajtott az Amerikai Követségre és belejentette, hogy politikai menedékjogot kér. Tung Cse-ping azonban nemcsak tapasztalatokat hozott magával Kínából, hanem egy 72 gépelt oldalas dokumentumot, mely a kínai kommunisták afrikai érdekeivel, stratégiájával és taktikájával foglalkozik, idézve, egyebek között, magát Maót is, aki szerint : "Ha megszerezzük a Kongót, egész Afrika az ölünkbe hull."

Ez a mélyenszántó dialektika, ha nem is teszi világosabbá, némiképp mindenesetre magyarázza a kongói helyzetet, melyben az egyéni érdekek keverednek a közérdekkel, a hatalmi érdekekkel, a hatalmi érdekek a nagyhatalmi érdekekkel s a nagyhatalmi érdekek a szubverzióval. S ha ehhez hozzátesszük még a nagyravágyás, a rövidlátás, az ostobaság, a felelőtlenség- különös keverékét, körülbelül pontos képet kapunk a hazajáró lelkek, a földi helytartók, a fosztogató bandák, az önjelölt próféták és forradalmárok Kongójáról. A kép, — lelkük rajta — nem túlzottan szívderítő.

B. I.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Bélyeggyűjtők figyelmébe !

A gyanútlan bélyeggyűjtő eddig méltán ringathatta magát abban a kellemes hitben, hogy vannak veszélytelen szenvedélyek s az övé mindenképp ezek közé tartozik. A gyanútlan bélyeggyűjtő, mint annyiszor máskor, ezúttal is tévedett. Amint a Fehérorosz Szovjet Köztársaság hivatalos lapjából, a "Szovjetszkája Bjelorusszija"-ból a napokban kiderült, a bélyeggyűjtés veszedelmes szenvedély, hiszen "ellenségeink — írja a lap — minden eszközzel azon fáradoznak hogy gazdaságilag és politikailag meggyengítsék a szocialista tábort, s ennek érdekében még az olyan látszólag jelentéktelennek tűnő foglalatosságot, mint a bélyeggyűjtés, is felhasználják".

Mi az oka ennek a hirtelen felbuzdulásnak, mely a békés együtt élés idején, a külföldi bélyegek elleni kifakadással hívja fel figyelmünket az ideológiai front megerősítésének szükségességére ? Annyi csupán, hogy Fehéroroszországban, s annak fővárosában, Minszkben, kitört a bélyeggyűjtés szenvedélye s terjedőfélben van, gyorsan, mint az erdőtűz. Nem természetes-e tehát, hogy a párt felemeli intő szavát a határozottan káros jelenség ellen s rámutat a bélyeggyűjtés ideológiai veszedelmeire ? "Manapság a filatélia területe az, — írja a minszki lap, — ahol ideológiai ellenségeink megkísérlik kapcsolataik növelését a szovjet emberekkel s ezúton igyekszenek címeiket kézbe kaparíntani. Nyilvánvalóan abban reménykednek, hogy a bélyegek és levelek ürügyén sikkerel hintik el majd népünk között szovjetellenes eszméiket is".

Úgy látszik Minszkben komoly bajok vannak, hiszen "még a városi szovjet központi végrehajtó bizottságának nevelésügyi osztálya sem tudja az okát miért van az, hogy sok fiú, ahelyett, hogy az Úttörő Palota (helyesen irányított) belyeggűjtő körét látogatná, elmulasztván iskolaóráit, a központi könyvkereskedésekbe jár csereüzleteket kötni."

A gyanútlan bélyeggyűjtőnek megáll az esze. Ha még a városi szovjet központi végrehajtóbizottságának nevelésügyi osztálya sem tudja e veszélyes jelenség okát, — honnan tudhatná ő ? Tehet-e mást, mint helyeslő fejbólintással, egyetért a "Szovjetszkája Bjelorusszia" következtetésével, mely szerint "elérkezett az ideje annak, hogy komoly vizsgálat induljon a különböző bélyeggyűjtő klubbok és csoportok tevékenységét felderítendő".

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Ifjú lázadok és makacs öreg emigránsok

Ezzel a címmel olvastam a napokban Fáy Árpád érdekes cikkét. (Élet és Irodalom, 1964. augusztus 1.), mely két nemrégiben megjelent nyugatnémet antológiával foglalkozik. Az egyik antológia címe "Miért élek a Német Szövetséges Köztársaságban ?" s azoknak a fiatal nyugatnémet szerzőknek önvallomásait közli, akik hazájukban élnek s dolgoznak s akik "arra keresnek választ, miképp küzdjenek a Német Szövetségi Köztársaság közéletének levegőjét mérgező közöny, bűnpártolás, az alig-alig legyőzött múlt visszatérő kísértetei ellen" ; a másik, melynek címe "Miért nem élek a Német Szövetséges Köztársaságban", azoknak az emigrált s ma is emigrációban élő német íróknak önvallomásait fűzi csokorba, akik Hitler elől menekülve hagyták el hazájukat, s mindmáig nem tértek oda vissza. Nem ismerem közelről a Német Szövetségi Köztársaság életének viszonyait, közönyét és bűnpártolását (mindössze néhányszor utazgattam ott az elmúlt esztendőkben), de kész vagyok elhinni, hogy az "ifjú lázadók" okkal-joggal vetik szemére az országnak azt, amit — ekkora nyilvánosság előtt — a szemére vetnek s mely Fáy Árpádot arra ösztönzi, hogy dicsérően írja róluk, miszerint "imponáló a bátorság, ahogy a Német Szövetséges Köztársaság legjobb irói nap nap után szemébe mondják az igazságot a 'gazdasági csoda' jólétének langyos pocsolyájában sütkérező, minden erkölcsi állásfoglalásra rest polgártársaiknak." Azt sem tudom pontosan megítélni, amit a hazájukba vissza nem tért írók mondanak Németországról, noha az idézet, amit Fáy Árpád tolmácsolásában olvasok, veszedelmesen emlékeztet egy jól ismert hangra és egy még jobban ismert helyzetre : "Az az emigráció, amit a Hitler-fasizmus indított el a világba — idézi Fáy a német szerkesztő, Hermann Kesten vallomását, — felért egy népvándorlással. Nyolcszázezer ember hagyta ott hazáját. Sokan útlevél nélkül csak úgy nekivágtak a vakvilágnak... Emigráltak proletárok és papok, pincérek és kancellárok," (s itt felsorolja, nagy részletességgel, név szerint, a híres német antifasiszta emigránsokat, Brüningtől, Georg Groszon, Einsteinen, Piscatoron, Hindemithen, Elizabeth Bergneren keresztül Thomas Mannig), majd felteszi a kérdést : "És mit szólt mindehhez a német nép ? Úgy tudta : az emigráns mind hazaáruló. Hitler megfosztotta ezeket a 'hazaárulókat' állampolgárságuktól, üldözte, kínozta s ha elkapta, agyonütötte vagy gázkamrába küldte őket. Hitler és csatlósai — ők voltak a hazaárulók ! De Németországban még ma sem így nevezik őket."

Az "ifjú lázadók" és a öreg "makacs öreg emigránsok" önvallomásai, mint Fáy cikkéből kiderül, nem mindennapos olvasmány. Minél jobban ostorozzák az írók hazájukat, annál jobban szeretik. A keserűséggel párosuló harag, s a fájdalommal vegyülő düh olyan kalapács, melynek nyelét a szeretet tartja markában. S ha ez a megállapítás vonatkozik a német írókra, miért ne vonatkoznék a magyar írókra is ? Nem akarom sokáig kerülgetni a forró kását, hadd mondom el mindjárt gondolatomat : miért nem indít el az "Élet és Irodalom", (melynek szerkesztői biztosan egyetértenek Fáy Árpáddal, Nyugat-Németországra vonatkozó megjegyzéseit illetően), egy vallomás-sorozatot, melynek során magyar írók válaszolhatnának ugyanerre a kérdésre: **Miért élek Magyarországon ? — Miért nem élek Magyarországon ?** Afelől, hogy a kérdés létezik s hogy releváns, aligha lehet vita. Miért ne mondhatnák el tehát ezzel kapcsolatban véleményüket az "Élet és Irodalom" hasábjain (s milyen szép kötet keletkezhetnék belőle !), a hazai és az emigráns írók legjobbjai? Vagy pedig ez mégsem volna lehetséges ? Csodálnám, hiszen a nyugat-német vezetők és polgárok — nemde — a történelem **leszálló** ágát képviselik, akiknek **nincs igazuk** a történelem nagy kérdéseit illetően — s mégis megengedik maguknak, hogy, "nap nap után szemükbe mondják az igazságot", akkor a magyar vezetők, akik — mint ismeretes — a történelem **emelkedő** ágát képviselik, akiknek a történelem nagy kérdéseiben **mindig és mindenütt igazuk van** — ne engedhetnék meg maguknak, ugyanezt ?

BARANYI BÉLA,
mérnök.
Manchester.
Anglia.

Válás orosz módra

Az **Ifjú Gárda**, a Komszomol hivatalos folyóirata, a napokban tette közzé annak a közvéleménykutatásnak meglepő és érdekes eredményét, amit a lap a fiatal házasok (és a fiatal válók) között folytatott. Eszerint a válások 40 százaléka a házasságok első öt esztendején belül történik s minthogy a házasoknak legalább fele a harmincadik életéve alatt van, a vizsgálódás, egyúttal, a fiatal szovjet generáció erkölcsi felfogását is jellemzi. A 11.000 megkérdezett fele a helyzetet leginkább a túl gyors, elsietett házasságoknak tulajdonítja ; az orosz "romantikának" egyik formája, mely a **szerelem az első látásra** gyors kitörésében jelentkezik, három hónappal később már "ellenromantikává" változik, melynek, ezúttal, semmi köze sincs a szocialista romantikához, egyszerű, kispolgári nyelven — csupán a válásho. Hozzájárul a képhez az egyik kazahsztáni kolhoz elnökének nyilatkozata is, aki szerint a házasságok jelentős részét, Kazahsztánban legalábbis, még mindig a **szülők** kötik meg jóelőre, az érdekeltek beleegyezése nélkül s a feudális maradványok e továbbélése érdekes színfolttal járul hozzá a Szovjetunió általános erkölcsi helyzetéhez. Ilyenformán, a megkérdezettek 65 százaléka azt tartja, hogy a házasságok felbomlásának egyik legfontosabb oka az, hogy a felek még éretlenek az állandóbb jellegű kapcsolatra, egyszerűen nem értik meg, hogy miről van szó, amikor az anyakönyvvezető elé járulnak. S a magatartásukra jellemző, (amit a kutatók figyelemre méltó őszinteségű jelentésükben az olvasók elé tárnak), hogy már a házasság megkötésekor a válásra gondolnak ; arra, pontosabban, hogy "ha nem sikerül a dolog, akkor majd elválunk".

A sok elhirtelenkedett házasságnak a vizsgálat szerint egyik oka az, hogy a fiataloknak nincs (és nem is lehet) megfelelő magánéletük a túlzsúfolt lakásokban, a szülők és más rokonok jelenlétében. Nyáron a helyzet még türhetőbb : az orosz erdők és mezők kényelmes búvóhelyet nyújtanak a szerelmes pároknak ; télen azonban erre jóval kevesebb a lehetőség. Erről vallanak azok a taxisoförök, akiket búsásan megfizetnek azért, hogy nem létező motorhibát kutassanak, (sokáig, lehetőleg), miközben a taxiban összebújhatnak a fiatalok, némiképp zavartalanabbul, mint a tömegszállásokon, szülői felügyelet alatt.

De a vizsgálat legfigyelemreméltóbb megállapítása (és beismerése!) mégis az, hogy a kutatók végre hajlandók megállapitani : az orosz fiatalok szexuális nevelése egyszerűen nem elegendő, vagy pontosabban : nem is létezik. A fiatal moszkvaiak csaknem egyöntetű bevallása szerint senki sem olvasott közülük könyvet a nemi élet problémáiról, a családtervezésről, vagy a születésellenőrzésről, ugyanakkor a válások törvényesítése egyszerű formalitás csupán, mely nem igényel sem hosszabb eljárást, sem bizonyítékot, csupán az érdekelt felek beismerését és kérését, hogy a házasság sikertelen s felbontásra vár. Az egyetlen feltétel, hogy a válásról szóló értesítést — a törvény szerint — egy újságban kell bejelenteni azzal a céllal, hogy a hír megszégyeníti majd a válni akarókat s a felek inkább kibékülnek, semmint magukra vállalják a közösség megvetését. A közösség azonban, úgy tűnik, kevéssé törődik az efajta szégyennel, viszont az újsághirdetésre gyakran három hónapig is várni kell helyszűke, és a hirdetők nagy száma miatt.

Milyen tanulsága van az érdekes kutatásnak ? Egyfelől az, hogy a "szocialista erkölcs" még mindig leginkább csak a szocialista realizmus idejétmúlta alkotásaiban van jelen ; másfelől, hogy a probléma megoldása felé való első lépéseket, ha némiképp habozva is, de megtették azok a kutatók, akik őszintén igyekeztek feltárni az **objektív** és **szubjektív** okokat. A házasság és válás, úgy látszik, a legújabb típusú társadalomban is gondot okoz, nemcsak az erkölcs hivatalos csőszeinek, hanem azoknak is, akik — végrevalahára — a ráolvasás helyett a társadalmi és emberi gyökereket kutatva próbálják, ha egyelőre nem is megoldani, de legalább megmagyarázni a bajok okait.

Újra otthon

Levél Budapestről

Három hónapig külföldön voltam, Angliában és Franciaországban, és most hazatértem.

Mint tudják, repülőjegyem volt, repülőgéppel mentem haza. Nem tudom, kiírják-e, amit most mondok, de megmondom : boldog voltam, hogy hazaindulok. Három havi bolyongás egy fiatal nőnek, mint én vagyok, azon a pénzéhes Nyugaton, kis magyar valutával a zsebben : nem mindig üdítő. Sok szépet és érdekeset láttam, és erről be is számoltam maguknak személyesen is, írásban is, amíg Párizsban voltam. Mégis boldogan hallottam a repülőgépben a magyar stewardess furcsa angol és francia kiejtését — mert angolul és franciául beszélt először mindenkihez — és gyorsan odaszóltam neki :

— Kedves hölgyem, velem nyugodtan lehet magyarul beszélni !

Büszke voltam, hogy a mi légijáratainkon olyan kitűnő a koszt, amilyen a repülőgépen volt. Nagyszerű ebéd, kiváló uzsonna, csokoládét pedig, ahogy csak megbillent a gép, máris ijedten nyomkodtak a szájunkba...

Este érkeztem Pestre, szeptemberben bizony nálunk hamar sötétedik, hamarabb mint nyugaton, legalább másfél órával előrehaladottabb a naplemente. Ez volt az első furcsaság, ami otthon meglepett. Ha reggel érkezem, kellemesen lepett volna meg : a kelő nap látványa fogadott volna, amely mindig üdeséget, erőt sugall. A megvastagodott este pedig kissé melankóliával töltött el.

Vőlegényem és húgom várt, megállapították, hogy lefogytam, (hogyan is hízhattam volna meg ennyi kóborlás közben, s főleg amikor anyám kosztját három hónapig nélkülözni kellett !).

Én pedig azt állapítottam meg, de nem kis fájdalommal és nem kissé nyomott hangulatban, hogy hazank fővárosában, amely nekem 19 évig a világ legfényesebb metropolisa volt, olyan rossz a világítás, és akkora a sötétség, amilyent a legutolsó angol bányavárosban nem látni, nem a bányaváros központjában, hanem a legszélső házak között sem, ahol pedig egy hétig minden este sétáltam... Budapesten, ahol olyan büszkék vagyunk a különben modern vázú, karcsú, úgynevezett "ostornyeles lámpákra", igen sötét van, bármelyik nyugati várossal összehasonlítva, feltűnően sötét. Az volt az érzésem, hogy légvédelmi elsötétítés alatt áll a főváros. Higyjék el, nem túlzok, ismernek és tudják, hogy pártatlan vagyok, sőt inkább azt szeretném, ha minél jobban menne otthon minden.

Arról, hogy a nyugati forgalomhoz képest milyen kicsi az otthoni autóforgalom, kár beszélni. Ez közhely. Természetesnek ezt sem lehet tartani, mert hiszen például a szomszédos Ausztriában, amely legalább annyi viszontagságon ment keresztül, mint hazánk az utóbbi ötven évben, majdnem olyan vadul pereg a forgalom, mint Franciaországban. Dehát azt meg lehet érteni, hogy ipar, kereskedelem, magánélet prosperitása, mind igen alacsony fokon áll nálunk, és ennek félig-balkáni helyzetünk és a csak lassan felengedő orosz kizsákmányolás legalább annyira az oka, mint a kezdeményezéseket kizáró gazdasági rendszer. Mindenesetre, aki ma belép nyugatról jövet hazánk fővárosába, minden tévedést kizárva pangást tapasztal, szinte a legelső percektől kezdve.

Magyar hazafi szíve viszont, akárhogyan is, akármint is, csak feldobog. Három kerek hónapon keresztül másban nem volt része, mint legjobb esetben csodálkozó fintorban, amikor megmondta, milyen nemzetiségű.

— O, Hungarian !

Már pedig az a... Hungary, Hongrie, az a kis ismeretlen és elnyomott semmi, az *létezik*, s ha nem is túl nagy, azért mégis nyelve van, fővárosa van, közigazgatása van, katonái vannak, magyar nyelvű — és csak magyar nyelvű ! — feliratok vannak az utcatáblákon, a cégtáblákon, azok villognak fénybetűkkel az éjszakában, és a néhány rossz és olvashatatlan újság ríme és minden betűje is magyar.

Ezen a pár soron, szerkesztő úr, lehet, hogy elcsodalkozik majd és naivnak találja, és lehet hogy az olvasó is úgy lesz vele. De talán az, akinek az idegenes kiejtése miatt mindig megkérdik nyugaton a nemzetiségét, (legalábbis az, aki túlságosan kíváncsi vagy nem elég udvarias, megkérdi), az ilyen ember örül, ha magyar nyelven hall mindenkit beszélni, s az biztos, hogy nem kérdik meg tőle melyik országba való. Hiszen ez a hazája, végre. Visszaérkezett a hazájába.

Ha nem kérdezik is meg, hol született, azt megkérdezik, hogy honnan jött, és mit látott. A munkahelyemen és az Intézetben, ahol tanulok, nagyon nagy figyelmet tanúsított mindenki annak, amit mondok. Mindenki aszerint, milyen beállítottságú. A főnököm, aki angyali bohém ember, maga is járt nyugaton nemrégen, arról kérdezősködött, láttam-e sztriptizt, és azokban az országokban, amelyeket meglátogattam, milyenek a viszki-árak. Aki egyszer nyugaton járt, mind azirán érdeklődik, ittam-e sok viszkit, hoztam-e haza belőle sokat. Nem is ittam sokat, és még kevesebbet hoztam. Nem szeretem a viszkit...

Hanem amit én magam sajnáltam a legjobban, az a nyugati cigaretta volt. Nagyon hozzászoktam az amerikai pácolású szopókás cigarettához, s ha nem is a legdrágább márkákat, de három hónapig mind ilyet szívtam, (például a francia Rovalt, vagy a mindenütt kapható kitűnő osztrák Smartot). Otthon azonban egyáltalán nincs ilyen jellegű cigaretta. Egyetlen népszerű füstszűrős cigaretta a Fecske, íze azonban sajnos szörnyű, szalmaszerű, pácolatlan, dohánya durva. Az olcsóbb nyugati cigarettafajták is bizony toronymagasan állnak az otthoni, nagyon elmaradott, nyilván háború előtti jellegű dohánygyártás fölött, (melv legfeljebb a viszonylag olcsó áraival említhető meg). Nyugati cigaretta pedig trafikban nem kapható. Nyugati honfitárs,vagy nyugati turista, aki Magyarországra látogatsz, ezt ne feledjtd el, ha szenvedélved a dohányzás !

Igaz viszont, hogy ha valutád van — vagy akár csak magyar forintod bővében — akkor a Roval Nagyszálló bárjában hivatalosan vehetsz, 28 és 30 forintért, Pall-Mallt, Navy Cutöt, francia cigarettafajtákat is... Csak hát a csomag cigaretta ára egyenlő húgom jelenlegi egynapi fizetésével... (gépírónő az egyik kiszolgáló iparág központjában)...

Vőlegényem autója Moszkvics. Két év óta,amikor megvette, az volt nekünk a világ nyolcadik vagy nem tudom hányadik csodája. Most a vőlegényem, aki bizony nem tudott erre a nyugati útra velem jönni, megjátszott szomorúsággal kérdi, (de azért érzem, hogy kissé valóban is aggódik) :

— Beülsz-e még az ócska Moszkvicsba, miután a nyugati kocsi-csodákon jártál ?

Először is nem sokat jártam "nyugati kocsi-csodákon". Szegény lány voltam ott is, örültem, ha megvan a subway-re vagy a Metróra valóm. Ha ültem is kocsiban, nem sok ügyet vetettem rá, inkább azt lestem, mikor rohan belénk valamelyik őrült francia vagy valami oxfordi virtuskodó diák. Így tehát a jó öreg Moszkvicsnak inkább nagyon is örülök.

Az viszont igaz, hogy az első napokban kissé furcsállja az ember az itthoni autóparkot. Csupa olyan kocsit lát, — és hall dohogva és puffogva járni, — amit idekint nem látott. Wartburg, Moszkvics, Drabant, Skoda ! Pár napig eltart, amíg idegenes marad a külsejük.

Az is igaz, hogy az itthoni autósok nincsenek másképpen sem elkényeztetve. Vőlegényem szinte természetesnek tartja, hogy a különben is ritka és eléggé elhanyagolt benzintöltő állomásokon semmi mást nem kap, csakis benzint, azt is bizony eléggé gyenge fajtát, a legalacsonyabb energiatartalmút. El sem akarja hinni, hogy nyugaton valósággal egymás hegyenhátán állnak a töltőállomások, az autós csak annál áll meg, amelyiket megszokta s amilyen oktánszámú benzint akar, olyat kap, önműködően teleszívatják tartályát, megmossák és megtörlik szélvédőüvegét, kérésére vizet pótolnak, pneumatikjában megmérik a nyomást, másodpercek alatt helyreállítják a megfelelőt. Itthon ilyesfajta "bonyolult" kérésekkel autójavító vállalathoz kell fordulni... vagy maga csinálja meg az ember, ha van hozzá ideje és megfelelő tehetsége... (Vőlegényem úgy oldja meg a kérdést, hogy hivatalában egy sofőr hetenként revideálja a kocsiját, megfelelő boravalóért).

Ezzel szemben igaz, letagadhatatlanul igaz, hogy a benzin nemhogy nem drága, hanem igen olcsó Magyarországon. Vőlegényem azonban, aki állítólag ért a kérdéshez, azt állítja, hogy ha a megfelelő oktánszámot vesszük alapul, vagyis hogy mennyi teljesítő képességet nyújt a magyar és a nyugati benzin, akkor kiderül, hogy a magyarból sokkal több kell, tehát nem olcsóbb. (Mindenesetre nyilván nem a francia benzint veszi alapul ehhez a számításhoz, mert a francia benzinnél aztán igazán mindenhol olcsóbb minden benzinfajta !)

Érdekes dolog, inkább a néplélektan tárgykörébe tartozik talán, hogy milyen ingerlékenyek az emberek otthon, ahhoz képest, hogy milyen béketűrőek nyugaton, akár Angliában, ahol kifogástalan a modor, akár Franciaországban, ahol ugyan hangos szót gyakran hallani, de elhamarkodott gesztust nem igen látni. Otthon, az utcán, a villamoson, a hivatalokban — főleg ahol személyes dolgait intézi a fél — gyakran minősíthetetlen a hang. Egy pillanat alatt gúnyosba, élesbe csap át. A fél sérteget, a hivatalnok fenyeget. A napokban hivatalos ügyet intéztem. Siettem. Valami megjegyzést kockáztattam meg, olyasmit :

— Ezt azon a helyen, ahol a nyarat töltöttem (megneveztem a helyet), már rég elintézték volna !

Amire az volt a magabiztos és azonnali válasz :

— Tetszett volna a kedves hölgynek odakint maradni. Vagy ha vissza tetszett jönni, akkor tetszett volna csendesebben viselkedni. Ha nem tetszik a rendszer, tessék visszafordulni !

Ilyesfajta megjegyzéseket, ha nem is magammal kapcsolatban, az egyik nagy nyugati demokrácia rendőrfőkapitányságán hallottam utoljára. Egy kissé zajongó spanyol vagy portugál munkáscsaládot leckéztettek meg ilyen módon. Nagyon felháborodtam, úgy éreztem, hogy idegennek lenni szörnyű, akárhol van is az ember. És most, a magyar hivatal tolósablaka előtt, ugyanez villant meg bennem, ugyanaz a hideg futott végig a gerincemen :

— Szörnyű dolog, ha *idegen* az ember !..

Dehát micsoda ? Az lennék, a saját hazámban ?

Az ilyen benyomások, persze, lassacskán megenyhülnek. Sőt, nemcsak a benyomások múlnak el idővel, hanem talán maga a jelenség is. Nemrégen, a tavasz kezdetén, nyugati riporter érkezett az Intézetünkbe. Megkérdezte tőlünk, például legjobb barátnőmtől is, mit gondolunk a kapitalizmus és a szocializmus értékéről ?

Ott ült a főnökünk, és kissé idegesen, de mosolyogva hallgatta, mit fogunk felelni.

Barátnőm azt mondta :

— Van jó mind a kettőben. És van hibája mind a kettőnek.

Éntőlem azt kérdezte a riporter :

— Érzi-e, hogy szabad, vagy azt érzi, hogy nem szabad ember ?

Azt feleltem, hogy nem érzek semmi különöset ilyen irányban, megkaptam — éppen akkoriban kaptm meg — nyugati tanulmányútra szóló útlevelemet, és ezt a szabadság jelének tekintem.

Elkérte tőlem, megmutattam neki, örült nagyon, hogy két évre szól, nyugati formájú és színű, és a vele lévő riporterrel lefényképeztette.

Most, hogy már megtettem az utam és hazatértem, hozzátenném, ha ott lenne a riporter, (és ha hozzá merném tenni), hogy nem bánnám, ha az útlevelem *igazán* érvényes is lenne két évig !

Mert mint tudják, hiába van ráírva : érvényes két évig, mivel már egyszer átléptem vele a határt, többé nem alkalmas a határ átlépésére ! Nem hagyhatom el vele többé Magyarországot, kivéve hogyha újabb kérvényt terjesztek be, azt újból elbírálják, hetek vagy hónapok múlva jóváhagyják vagy sem. Ezt bizony nem tudtam, mielőtt önöknél jártam és újra haza nem tértem.

Azt sem tudtam, hogy a nyugati országokban, ahonnan főleg rendőrgumibotokról, néger-verésről látunk fényképet, valójában senki nem törődik az ember véleményével, fütyülnek arra, ki milyen cikket ír miféle újságba, nem lesz semmiféle következménye. Én pedig, az igazat bevallva, hiába írtm meg itteni élményeimet Intézetünk kis havi lapjának, visszaadták a cikket azzal, hogy :

— Minek közöljük, hiszen ez fenntartás nélküli dicséret, téged, elvtársnő, megtévesztett a nyugati csillogás !

Pedig nem tévesztett meg. Őszintén megírtam abban a cikkben a véleményemet.

Mint ahogy őszintén megírom ebben a cikkben is. De ez meg, ha a magyar hatóságok kezébe kerülne és megtudnák, ki az, aki írta, hogy hívják, hol lakik, mi a munkahelye, nem lennének nagyon kíméletesek velem. Mert ez meg *nem* fenntartás nélküli dicséret az otthoni viszonyokról. Baiba kerülnék, pedig őszintén szeretem és védem hazámat, mindenestül, úgy, ahogyan van.

Ezért feladó megnevezése nélkül küldöm el — kell elküldenem — Szerkesztő úrnak az írást, két példányban, hogyha az egyik valahogy megállna a határon, a másik odajusson talán. Nevet, foglalkozást ne említsenek : aláírásnak tegyenek oda, kérem, akármilyen két névbetűt. Szíves üdvözlettel :

A. B.

MIRTSE ÁGNES

túli-dal

halódik már
rozsdavörössé
nézd a levél
szegélye se sárga
benne örül
rozsdavörössé
napnak a túlon
túli sugára
üljünk a padra
nézzük az ég áradó
ünnepi képét
nézzük az ég
őszi kedélyét
gesztenyéi között
ránk bólint már az est
mintha a fákon várna
ölünkbe hull a padra
őszökön túlról az éj

fuga

közrefogták a fák
a lég
láthatatlan gyermekét
túl a parton fennlebeg
hóból tákolt
a szendereg
csúcsokból hull
az ég felett
tél lesz
meglátod tél
a sírok kertje szétterül
kibontja leplét már az ég
zilált az óra közeleg
csúcsokból az ég felett
a hóból tákolt
szendereg
a lég
szívünkben ős-túl-dereng
fák között
a tél

virág-ének

virágok tarkák
kertem zilált
tépett tarkasága
néma ösvények
kerge ébresztői
elveszett képek
zsenge élesztői
nincs tavasz
nélkületek
nincs szín se hang
virágok tarkák
táncolnátok bennem
a talajt elrúgva
át lepkébb
lebegésbe
ám virágok tarkák
zilált képződmények

alvó sebeknek
kerge ébresztői
elveszett képek
kánya élesztői
nincs bánat
nélkületek
nincs vágy se jaj
virágok tarkák
lehúznátok engem
szívem megbűvölve
le szörnyű
mélységbe
ám virágok
sárgák
őszi temetőbe

benne örül

ODALENN DÉLEN

Itt nyár idején a hőség majdnem kibírhatatlan. A houstoni repülőtér szinte gőzölög, bőrömre undokul tapad a ruha, ezt éreztem évekkel ezelőtt, amikor a gépem leszállt Saigonban és első ízban zúdult rám a nedves, fülledt, bivalytunyító meleg. Az ilyen meleget európai ember huzamosabb ideig csak légnűtve bírja ki, nem csoda tehát, hogy odalenn Délen minden hivatal, szórakozóhely és a legtöbb lakóház "air-conditioning"-gal van felszerelve. Változatos itt az élet : ki a gőzfürdőből, be a jégszekrénybe, s megint elölről.

Houston Texas leggyorsabban fejlődő városa, állítják az itteniek. Most még csak egymillió párszázezer ember lakja, de a szakértők becslése szerint ez a szám egy évtizeden belül megduplázódik. Ez nem lehetetlen : a városnak van elegendő helye, hogy kinyújtózzék. Központjában kis vöröstéglás lakóházak és késővíktoriánus templomok húzódnak meg a hipermodern felhőkarcolók árnyékában. Nemrég készült el a Humble olajtársaság épülete, negyvenötemeletes óriás, ez a Dél legmagasabb felhőkarcolója, mondja Massachusettsből ideszármazott barátom, akinek nagyon imponál a fejlődés texasi iráma.

Mitől nő Houston ? Az olajtól, persze, a roppant forgalmat lebonyolító tengeri kikötőtől, de még jobban az egyetemtől és az űrkutatástól. A déli egyetemek között jó híre van a helyi — álbizánci-spanyol-olasz stílusban épült — Rice Egyetemnek, amelynek talán nincs annyi pénze, mint az állami egyetemnek a szomszédos Austinban, de mindenesetre elég gazdag ahhoz, hogy idecsalogassa az északi és közép-nyugati egyetemek érvényesülni vágyó fiatal előadóit. De még a bőkezű egyetemnél is többet jelent Houstonnak a két éve alapított *Manned Spacecraft Center*, az első amerikai holdrakétát előkészítő kutatótelep. Az őszi választásokon Goldwater nem győzhet Texasban, erősítgetik a houstoniak, mert a republikánus elnökjelölt "a Hold ellen van", csökkenteni akarja az űrkutatásra előirányzott költségvetést, amelyből Houstonnak akkora falat jutott. Meg aztán köztudomású, hogy Johnson elnök Texasból indult el a Fehér Házba, s ez a tény elég ahhoz, hogy biztosítsa neki a lokálpatrióták szavazatát. Goldwaternek azért itt is akadnak tekintélyes hívei, mint például Hunt úr, az olajmágnás, akiről az a hír járja, az ő tanácsára állt el Wallace kormányzó elnöki jelöltetésétől, ezzel jelentősen megnövelve az esedékes Goldwater-szavazók számát.

New Jerseyben

vagy Maineben az ember tudja, hogy az Egyesült Államokban van; Texasban csak abban lehet biztos, hogy Texasban van. Túlteng a helyi "nemzeti" önérzet — a csillagos-sávos lobogót csak elvétve látni, helyette majd mindenütt ott leng az egycsillagos Lone Star Flag. Texas különállásának jelképe. Texas egyszerre vadnyugat és vad-Dél, minden attól függ, honnan nézzük. Valamelvik este barátom elvitt a Konföderaták Klubjába. Itt jóravaló "déli úriemberek" a törzsvendégek, az ebédlő falát Lee tábornok (a polgárháborúban a Déliek főparancsnoka volt) hatalmas arcképe uralja, oldalt a déli Konföderáció zászlója lengedez. A klubtagok tovább víviák a maguk különbejáratú polgárháborúját, amelyben csak a Dél győzhet ; védik a maguk félelmekből, előítéletekből és évszázados fajgyűlöletből összetákolt Richmondját.

New Orleans régibb, elegánsabb, kopottabb és frivolabb, mint Houston. Fő vonzereje éppen ez az erősen eltúlzott frivolitás — a híres Francia Negyed tele van turistákkal, akik illedelmesen megtekintik a Jackson-szobrot, a vidékies katedrálist, a régi francia piacot, ahol csigát, rákot és virágot is kapni, be-befordulnak a régiségkereskedésekbe, megkóstolják a nagyhírű Antoine vagy Galatoire vendéglő főztjét, de igazából csak az a jajdeledér éjszakai élet érdekli őket, amelyről annyit meséltek az ismerősök. Esténként a Francia Negyedben nyitott ajtók előtt folyik a gépies, sivár, fantáziátlan sztriptíz — ezért ugyan nem érdemes eljönni New Orleansba. Talán egyért, a jó dzsesszért érdemes, A Dixieland zsúfolt helyiségében estéről-estére ingujjra vetkőzött,verejtékező zenészek bizonyítják be a hallgatóságnak, hogy valóban itt az amerikai dzsessz szűkebb szülőföldje. Egy nagyszerű néger klarinétos, Louis Cottrell és zenekara játszott éppen aznap amikor ott jártam ; öröm volt nézni, hogyan lágyulnak meg körülöttem a keménnyé fegyelmezett fehér arcok, hogyan veszik át a kezek és a lábak a néger ritmust, hogyan oldódik fel az átlagamerikai a "Down by the Riverside" kényelmes, boldogan lusta ringásában.

A Mississippit

Baton Rouge-nál láttam meg először. Füst Milán szép verse jutott róla az eszembe, s rögtön azután az a fiatal néger, akit néhány hete iszonyúan megcsonkítva halásztak ki a békésen hömpölygő folyóból. Senki sem tudja, miért ölték meg, alighanem csak azért, mert néger volt. Én ugyan nem az integráció előrehaladását tanulmányozni jöttem le Délre, — ebből a szempontból New Orleans nem jó példa, mert a katolikus spanyol-francia hagyomány itt az embereket elfogulatlanabbá tette a másfajúak iránt. New Orleans nem tipikus Louisiana, — de lehetetlen volt észre nem vennem, hogy ez a kérdés ott van a levegőben, csak a déliek igyekeznek nem észrevenni, s úgy tesznek, mintha semmi sem változott volna.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az integráció a személyi jogok törvényjavaslatának törvényerőre emelkedésével feltartóztathatatlan ténnyé vált — hosszútávon. A változás most még nem szembeszökő, van, ahol alig észrevehető. Egyes egyetemek például taktikai okokból "mérsékelt integrációra" rendezkednek be : mindössze egy-két négert vesznek fel, mutatóba. Atlantában több vendéglő és motel bezárt, egyikük milliókra rúgó összegre perli az Egyesült Államok Kormányát, számonkéri rajta az elvesztett hasznot. A Dél még nem törődött bele véglegesen a vereségbe és Shirley Ann Grau, a louisianai írónő szerint még nagyon sokáig nem fogja elfogadni "Washington döntését". A Dél ragaszkodik illúzióihoz.

A Mason-Dixie vonaltól délre fekvő államok történelme, csakúgy, mint a déliek lelkivilága, tele van ellentmondással. Ők kapták a legtöbbet a New Dealtől, mégis fanatikusan gyűlölik az északi liberális demokratákat, a roosevelti hagyományok folytatóit, a reformereket, Kennedyt. A Dél életszínvonala az utolsó húsz évben ugrásszerűen emelkedett, a városiasodás meggyorsult, az ipar felszívta a harmincas évek nyomorhadseregének tekintélyes részét. A déli demokrata politikusok — ki tudja, miért — saját politikai bölcsességük eredményének tekintik ezt a fejlődést és arra törekszenek, írja Shirley Ann Grau, hogy "a Dél megtartsa különállását, de ugyanakkor élvezze az egész ország gazdasági fejlődésének a gyümölcseit". Ezt a különállást fenvegeti most a négerek egyenjogúsítása. Tehát nem egyszerűen a színes állampolgárok integrációjáról van szó a fehér társadalomba, hanem *a déli államok integrációjáról* az Egyesült Államokba.

A déli üzletemberek

többsége és az értelmiség egy liberálisabb csoportja szükségszerűnek látja és már elfogadta az integrációt. Az egyenjogúsítás legelvakultabb ellenségei azok, akik semmit sem veszthetnek, csak faji felsőbbrendűségük tudatát : a fehér szegények, a pénztelen farmerek, a "fehér szemét"-nek gúnyolt proletárok. Ők, a fasizmus készséges ágyútöltelékei és mindenkori rohamosztagosai, dobálnak palackokat a békés néger tüntetők közé, robbantanak templomokat, lőnek agyon orvul "nemkívánatos" északi látogatókat. Ők hajtják végre a Ku-Klux-Klan gyűléseken elnöklő titokzatos csuklyások parancsait, ők az egyedüliek, akik gyakorlati következtetéseket vonnak le politikusaik fanatikus szólamaiból. Egyes déli politikusok, mint például Wallace kormányzó, úgy mérsékelik az amúgy is felzaklatott kedélyeket, hogy — kommunista összeesküvés eredményének nyilvánítják a személyi jogok nemrégen életbelépett törvényét. Ha valakire, Wallace-re illik a jelző : "rable-rouser", csőcselék-izgató demagóg. Ijesztő, hogy egy ilyen embernek egyáltalán súlya lehet az amerikai politikai életben, hogy a republikánusok csak a Wallace-féle demokratákkal szövetségben remélhetik, hogy jelöltjük megnyeri az őszi választásokat.

Nem lennénk azonban igazságosak, ha megfeledkeznénk az érem másik oldaláról. A déli néger évszázadokon át begyakorolt mosolygós alázata alatt hihetetlenül heves gyűlölet izzik ; elég egy szikra és végigfut a láng a gyújtózsinóron, amelynek a vége az északi nagyvárosok lőporoshordóiba, a néger gettókba ér. Délen gyullad meg a kanóc és Északon robban — hiszen ha nem érezte volna tarthatatlannak a helyzetét a néger Délen, nem vándorolt volna tömegestől Északra, s ma talán nem lenne Harlem és South Side. A néger csőcselék ma Északon ugyanolyan irracionálisan viselkedik, mint a fehér csőcselék Délen — tör-zúz, tombol, téglával veri be az üzletek kirakatát és a rendőrök fejét. Kialakult egy fordított fajelmélet : minden bajért a fehér ember felelős. Hogy ez mennyire hajtja Goldwater malmára a vizet, mennyiben idegeníti el a fehér választókat, nem tudom, de ha Délen nem változik meg a helyzet, folytatódnak a négerellenes atrocitások, az eddigieknél még sokkal rosszabb dolgok történhetnek északon és délen egyaránt. A helyzet kulcsa a Dél kezében van, kérdés, hogy tesz-e valamit a saját jószántából a négerek egyenjogúsításáért; elősegíti-e a jövőben azt, hogy a fekete bőrű amerikaiak milliói megtalálják helyüket abban a társadalomban, amelyben születtek és felnőttek.

Talán igen. A déli néger vezetők hangulata bizakodó, de ők is tudják : évtizedekre van szükség. Ma még a New Orleans-i vasútállomás várótermében elkülönített padokon ülnek a fehérek és a színesek, a fehérek mereven, egyenesen ülnek, összeszorított szájjal védik a gyűlölethez való jogukat. De a vonaton már egy kupéban kénytelen ülni a fehér ültetvényes a testes néger asszonyságokkal ; a törvény — törvény. A törvény nyomása lassan felőrli a Dél ellenállását, de ez még nem elég. Csődöt mondott a régi déli erkölcs, a változás új ideálokat sürget, egy újfajta emberség magvait ülteti el nap mint nap az emberekben. S mint Faulkner egyik novellájában a régesrégen halott, bezárt szobában elhagyatottan rothadó szerető, temetőbe kerül végre egy roppant mítosz, a hősies, a lovagias, a rabszolgatartó Dél mítosza.

GÖMÖRI GYÖRGY

JOHNSON ÉS GOLDWATER

Néhány nappal azután, hogy befejeződött a Demokrata Párt kongresszusa, mely — mint ez előrelátható volt — vita nélkül jelölte Lyndon Johnsont, megindult az elnökválasztási kampány, sokak szerint a leghevesebb az Egyesült Államok történelmében. Igaz, a szemben álló felek még nem mondták ki végső mondanivalójukat, de a személyek s a körülmények ismeretében, ez a "végső szó" aligha ismeretlen az események szemlélője számára. A Goldwater megindította mozgalom, (pontosabban az a történelmi és társadalmi tendencia, mely minden bizonnyal régen az amerikai politikai élet felszíne alatt lappangott s csak a megfelelő személyre várt, hogy teljes fegyverzetben lépjen nyílt színre), feltétlenül káprázatos gyorsasággal szerzett érvényt magának az elnökválasztást megelőző, feszült és várakozásteljes légkörben, még akkor is, ha a különböző közvéleménykutató intézetek egybehangzó (noha más-más százalékarányt kimutató) jelentése szerint Johnson csaknem behozhatatlan előnnyel indul e nem mindennapos versenyben. A *Gallup Intézet* szerint a szavazók 65 százaléka választja (pillanatnyilag) Johnsont s 29 százaléka Goldwatert, míg az *Elmo Roper* közvéleménykutatás 67 százalékra teszi Johnson és 28 százalékra Goldwater jelenlegi esélyeit. A Gallup Intézet szerint Johnson esélyei a 21-29 éves korosztály szavazói között, a legerősebbek s ugyancsak erősen vezet a római katolikusok és a zsidók táborában. Ugyanezek a kutatások azt is kimutatják, hogy az Elnök eddig a demokrata szavazatok 13 százalékát "vesztette el" Délen, (ahol a faji megkülönböztetések elleni törvény erősen érezteti hatását), viszont 27 százalékot vett el a republikánusoktól, főként az ország keleti részén, ahol ugyan a republikanizmus egyet jelent a tradícióval, de ahol Goldwater konzervatív szélsőségessége a középutas republikánusok egész sorát idegenítette el a párttól.

A választások előkészületei s maga a választási kampány egész sereg olyan jelenséget vetett felszínre, (s fog még felszínre hozni), mely sokáig foglalkoztatja majd a szociológusokat, politikusokat és társadalompszichológusokat. Ezek közül talán a legérdekesebb Goldwater hirtelen tündöklése, melyet — ha nem is választják meg elnöknek — valószínűleg nem fog követni hirtelen bukás. Amerika ismerőinek csaknem egybehangzó véleménye szerint a szenátor nem egyszerűen az ultrareakciónak, a John Birch Társaságnak vagy akár a Ku-Klux-Klannak képviselője, (a helyzet, mint mondják, éppen az ellenkező, az ultrareakció igyekszik Goldwater uszályába kerülni), hanem azoknak a középpolgári amerikai milliónak, akik az új gazdagság és jólét bizonyos fajta konzerválására, s bármily ellentmondásosan hangzik, egyfajta *forradalmi konzerválására törekszenek*. A különös az, mondják az ország ismerői, hogy Goldwater azoknak a fiataloknak soraiban talált tömeges követőkre, akik egy generációval ezelőtt a *szélsőbaloldal* felé fordultak volna, szüleik legnagyobb megütközésére, s most éppen a *szélsőjobboldali* (noha korántsem fasiszta) konzervativizmusban keresik a választ életük kérdéseire, melyek alapvetően mások, mint szüleiké. Ezek a fiatalok a *status quo* ellen vannak s ugyanakkor mellette is : a nemzeti büszkeség és a nemzeti fölény, e büszkeséget ért csalódások s e fölényt ért megpróbáltatások kormányozzák érzelmi és értelmi világukat. E komplexitás elemzése nyilván messzire vezetne s azok a leegyszerűsített magyarázatok, melyekkel a szovjet vagy népi demokratikus sajtó igyekszik (talán magamagát is) meggyőzni a "reakció győzelmének veszélyeiről", nem sok eredményt hozhatnak. Goldwater és mozgalma távolról — és kiszakítva az amerikai fejlődés egészéből — nem érthető meg, még csak meg sem közelíthető. Az ultrareakció fenyegető feltüremlése pedig alaposan elhomályosítja azoknak a milliónak a képét, akik Goldwaterben egyfajta "amerikai ideál" megtestesítőjét látják s ezáltal a mozgalmat misztifikálják, melyben a gyakorlat diktálta képletet elfedi az Új Jeruzsálem igézetének fénycsóvája ; ha ez a mozgalom veszélyes, akkor legnagyobb veszélye ebben a totálisan leegyszerűsített és a huszadik század második felének egyáltalán meg nem felelő képben rejlik. De akár így, akár úgy : Goldwater leegnagyobb "érdeme", hogy ezt a látens veszélyt felszínre hozta, valósággá változtatva az elképzeléseket. Vagy, ahogy Walter Lippmann írta a napokban : *"Goldwater szenátor minden bizonnyal elérte, amit el akart érni, nevezetesen azt, hogy a választásokon választási lehetőség legyen s ne csupán távoli visszhang. Ezen a választáson a lehetőségek tisztán : egyfelől Goldwater és Miller, másfelől Johnson és Humphrey között."*

D. R.

ELNÖKVÁLASZTÁS CHILÉBEN

Chilében a dél-amerikai kontinens legdemokratikusabb választási hadjárata folyt le, mely a népi demokratikus demokráciától legfőként abban különbözött, hogy szót és helyet adott a különböző felfogású pártoknak, s hogy a kereszténydemokrata jelölt mellett felléphetett és komoly szerepet kaphatott a marxista jelölt is és — a választások előtt — sokan voltak, akik győzelmet jósoltak Castro chilei hívének. Hogy mégsem így történt, s a választásokból a kereszténydemokrata párt jelöltje, *Eduardo Frei* került ki győztesen több, mint 500 ezer szavazattal, annak oka elsősorban a chilei nép többségének józanságában keresendő : *Salvador Allende*, a Népi Forradalmi Front jelöltje a demokratikus választásokban azt az antidemokratikus veszélyt jelezte, mely — megválasztása esetén egyet jelentett volna a chilei demokrácia felszámolásával s egy Castro-típusú rendszer bevezetésével. Hogy mindkét jelölt a "társadalmi változások" jelszavával lépett fel, az csaknem magától értetődő ; az ország szegénysége és elmaradottsága követeli a gyors és állandó változásokat. De a két jelölt programja közötti különbség nemcsak e változások *tempója*, hanem *mibenléte* között is megmutatkozik. Allende marxista forradalmisága — a chileiek számára — azt a "gyorsaságot" képviselte, mely a változások minőségének rovására ment volna, míg viszont Frei megfontolt baloldalisága s következetes reformtervei a fejlődés egyenletességének biztosítékát jelentik. Mert az is nyilvánvaló, hogy a kereszténydemokrata elnök megválasztása jelentős balratolódást képvisel a chilei politikában, ha nem is marxista értelemben. Változásra mindenképp szükség volt és van s Frei győzelme, ahogy a londoni *Times* is kifejti, végső soron annyit jelent, hogy "a chilei népnek elfogyott a türelme a jobboldaliakkal és a reakciósokkal szemben" s "Chile és szomszédai arra vágyódnak, hogy megteremtsék azt a társadalmi és politikai egyensúlyt, mely alkalmazkodik a huszadik század második felének törekvéseihez s ugyanakkor hű a történelmi hagyományokhoz."

A.

Mindennapos megsemmisülés

Az ötvenéves Toldalagi Pál

"Mi LETT BELŐLEM ? Szárnyas, szép hajamból, bogárszememből, mely gidát lesett s vad szűzeket az esti fák ködében..." Borús napjaimon gyakorta visszajár emlékezetembe Toldalagi Pálnak ez a néhány felejthetetlenül szép verssora. Fiatal volt még, amikor ez a kérdés fölszakadt belőle, bizonyára teljesen alaptalanul. Fiatal költők gyakran sóhajtoznak ok nélkül, csakhogy egy-egy szép vers kerekedjék idő előtti bánatukból. Évezredes, elfogadott költői gyakorlat ez. Most, hogy ötvenedik évét tiporván több joggal sirathatná eltűnt ifjúságát s panaszolhatná : "Barátaim, bizony ellépkedett az évek apátja nagy, deres lován...", egy versét elemezvén vegyük számba ennek az oly ritkán emlegetett, kiváló magyar tollforgatónak költői erényeit.

Ma, amikor annyi szó esik a magyar költészet válságáról, jó tudni, hogy vannak azért még "tartalékban" ihletett alkotói a magyar versnek, kik nem törődve azzal, hogy a hír szárnyára veszi-e nevüket, avagy sem, az évszázados költői hagyomány tiszta vizeinél üldögélve, álmodozva pengetik citerájukat.

Nem akarnak forradalmakat kirobbantani, se korszakot nyitni, hanem egyszerűen csak énekelni. A magyar költészetben a Petőfik mellett mindig megfértek, sőt nagyra nőhettek az Arany Jánosok, az Adyk mellett a Babitsok, a József Attilák mellett, mondjuk, a Radnóti Miklósok, s hogy folytassuk a talán kissé sántító, de némi igazságot mégiscsak hordozó összehasonlítást : a Weöres Sándorok mellett a Toldalagi Pálok.

A költőt, de különösképpen a magyar költőt, nem lehet egyenruhába bújtatni. Ahányan vannak, annyi irányba fejlődnek. S ha évtizedekkel utána ballagtunk is mindig a nyugati áramlatoknak, mulasztásunkat igyekeztünk behozni s ezért ki előrébb, ki hátrább jár a költészet országútján, biztosítva a mindenkori változatosságot és sokszínűséget.

Van, aki még a szimbolizmusnál tart, vagy a szürrealizmus kopottas ruháit ölti magára. Ne vessünk követ rájuk, ahogy Petőfire és Adyra sem azért vetettek követ annak idején egyesek, mert a nyugat-európai dalnokoktól időben valamennyire lemaradtak, hanem inkább — ősi magyar recept szerint — merészségükért, újításukért. Ne kárhoztassuk se az újbarokkot, se a látnokokat, se a kriptikus költőket, de még a derék realistákat se. Vannak, akiknek hatalmas tüdeje együtt zihál a társadalommal, másoknak moccanását is alig hallani az elefántcsonttoronyban, csak versük dallama szűrődik ki, mint távoli furulyaszó. Vannak, akiknek leheletnyi verseik alig zizegnek a szélben, mások csak "hosszútávon" tudják kifutni magukat s zengő ódáiktól harsog ország-világ. A képek kisplasztikus művészete vagy a szavak mágiája, a tudatalatti felszínre hozása vagy a prófétai látomás, szimultaneizmus vagy automatizmus egyaránt megfér a magyar érzés- és tudatvilágban s kifejezésre talál a magyar nyelv hihetetlen gazdagságában.

*

A VERS, amelyet szemügyre veszünk, egy otthoni folyóiratban jelent meg öt évvel ezelőtt. Minthogy Toldalagi kötetei sajnos nem állnak rendelkezésemre, az összehasonlítási alap hiányzik s így be kell érnem azzal a megállapítással, hogy — egyenletes költőről lévén szó — ez egy a jó versei közül :

A LEGJOBB ÁLOM

Levetette ruháját és bebújt
az ágyba, a jótékony, lágy melegbe.
A szívében érezte még a súlyt,
amely a tompa fájdalommal egy, de

aztán a kézzel fogható világ
eltűnt és ő lebegett, egyre szállt csak
az álom pára-rétegein át,
megittasodva annak a madárnak

a könnyedségével, ki hazatér.
Úgy tetszett, hogy körvonalakká válik
a félhomály s időnként odaér
bizonytalan árnyékához egy másik.

A legjobb mégis az volt,hogy ha
rák módjára odabújt, hova fény se hatolt, befúrva egészen magát
a mindennapos megsemmisülésbe.

A vers rövid, mint általában Toldalagi többi verse is s ez máris mutatja lírikus jótulajdonságát : röviden elő tudja adni költői mondanivalóját s mégis úgy tudja rendezni gondolatait, szóképeit, hogy a vers sokatmondónak, hosszúnak tűnik. Pedig nem mondhatjuk, hogy túlságosan tömörít, sőt verselemei lazán lebegnek a ritmus és a rím, a versszerkezet szilárd támasztópillérei között. Talán éppen ez a lazaság csalja meg időérzékünket.

Mint valaki írta róla : Toldalagi kitűnően tud intonálni s a megszólaláskor megütött hangot mindvégig tartani tudja. Egy csapásra tudja kikanyarítani a verset, svádája pedig valósággal elsodorja az olvasót.

Az első két sor elbeszélő stílusban közöl valamit, ami akár egy novella kezdő mondata is lehetne, ha a "bebújt az ágyba" mondat ugyanabban a sorban maradt volna. A költő azonban tudatosan, szinte erőszakosan kettészakította az összetartozó képet, jelezve ezzel, hogy nem prózáról, hanem versről van szó. Mivel azonban azt is mondhatná valaki, hogy ez a hangosan olvasásnál nem derül ki, azért a harmadik sorban egy rímmel még külön is figyelmeztet költői szándékára. A realista leírás később a tisztán fizikai síkról az érzelmi világba emelkedik, hogy a második versszakban már a képzelet és az álom vegye át az irányító szerepet.

MINDEBBEN még semmi különös se volna, ám pontosan a vers közepén, a nyolcadik és kilencedik sorban mondja el a költő azt, ami versét verssé teszi. "megittasodva annak a madárnak a könnyedségével, ki hazatér." Ezeknél a szavaknál érezhetjük azt a különös érzést, ami a hullámvasúton lep meg bennünket, amikor a hullám tetejére érünk s megkezdődik a zuhanás a mélybe : lélegzetünk eláll s szívünk a torkunkba ugrik. Itt ér a vers is csúcspontjára, itt gyullad ki a villanykörtében a fény, szinte érezzük az elektromos ütést is, a költészet mágikus erejét.

S amilyen mesterien készítette elő pár sorban a lélektani pillanatot, éppoly mesterien vezeti is le a feszültséget ismét az álom képein át a fizikai valóságba. Ha a verset egy szonáta-tételhez hasonlítom, lehetetlen észre nem vennem, hogy itt szólal meg az oly sokat emlegetett melléktéma a körvonalakká váló félhomályról, melyben az árnyékok időnkint összeérnek. Toldalagi tehát nemcsak intonálni tud kiválóan, hanem szerkeszteni és építeni is : a belső forma művésze.

Milyen külső eszközökkel dolgozik ? Mint láttuk, gyakran szétszakítja a logikailag és nyelvtanilag összetartozó részeket, elválasztja az alanyt az állítmánytól, a jelzőt a jelzett szótól, sőt — más verseiben — a szót a névelőtől s átviszi a másik sorba, gyakran a másik versszakba is. Így éri el azt a laza könnyedséget, amely az élőbeszéd varázsával hat. Rímei néha kosztolányisan hibátlanok, máskor megelégszik a Szabó Lőrinc-i "tücsökrímmel" is, de ebben nem annyira merész, vagy jobban mondva, nem oly merészen pongyola, mint mestere. Lazasága ellenére jambusai csaknem hibátlanok.

Toldalagi verseinek kötetlen lebegése ráüti bélyegét versmondataira is : szereti a sorokon, versszakokon átáradó összetett, alárendelt mondatokat. Ez a vers szépségének rovására menne kisebb tehetségű költőnél. A sok "amely, de, és, ki, úgy-hogy, oda-hova" (csak ebben az egy rövid versben) éppenséggel nem költői elemek s ha ehhez még hozzávesszük a járulékszavakat is : "még, egyre, csak, aztán" — úgyszólván nem is marad sok lehetőség más szavak használatára. És mégis éppen ez az a bűvös kötőanyag számára, amellyel oly művészien tud bánni, ezzel teszi életszerűvé a verset s idézi elő a hullámvasút-szédületet.

TOLDALAGI költői útja töretlenül halad lírai eszményei felé. Zökkenőit gondosan elrejti avatatlan szemek elől. Hangja szinte kezdettől fogva egyéni : ugyanannak a rendkívül költői életszemléletnek kicsendülése. Puha, bársonyos áradásával megcsal bennünket : azt hisszük, egyszerű ez a líra. Pedig nem az, inkább bonyolult, összetett. Mélységeit tudatosan álcázza, mint a tigrisvadászok ; így akar rabul ejteni bennünket. Hajszálerei óriási területeket szőnek át : impresszionista, napos tájakat, cseresznyevirágos domboldalakat, illatos lugasokat, de leszállnak az emberi ösztönvilág homályába is, majd hirtelen átcsapnak a lélek angyalszárnysuhogású mezeire. Ha emberi problémákat vet föl, a legmélyebb gondolatokat is könnyedén, elegánsan, de halálos pontossággal fejezi ki. Ezt mondja egyhelyütt : "A világot és az Istent én is magamnak szerettem." Ez a fajta költészet előbb-utóbb aszúvá érik, kihűlt vulkánok tüzét pezsdíti föl, lángoszlopokat láttat s kitárja előttünk a "végítélet ablakát". Öt évtizede teljesedik be Toldalagin is minden igaz költők boldogkegyetlen végzete : a mindennapos megsemmisülés. Elveszteni önmagát a műben, hogy a szépség támadjon örök életre. Egyébként mit is tehetne : oly megfoghatatlan és különös ez a világ és az idő, ami mögötte van, "tegnap s tegnapelőtt" :

hiszen már oly sokat bolyongtam,
magamon túl sosem haladva,
hogy legjobb, ha eszemet vesztem
és rákönyökölök a napra.

Tűz Tamás

Félreértés

Az Irodalmi Újság július 1-i számában részletesen ismertettük Baranyi Ferenc költő levelét, amely a júniusi "Új Írás"-ban jelent meg. Baranyi arról számolt be, milyen volt "Ballada az elkényeztetett ifjúságról" című versének a visszhangja s milyen kifogásokat emeltek hazai funkcionárius körökben e vers ellen. Elmondotta, hogy egyesek kifogásolták : túlságosan sötét képet fest az otthoni lakásproblémáról, mások azt vették zokon, hogy azt írta : magas polcokon üres hordófejek adnak ukázokat a fiataloknak, egy nagyközség vezető funkcionáriusa a Habsburg-dinasztia restaurációjának vádjával illette a költőt, mivel a ballada ajánlása "Herceg" megszólítással kezdődött, a Budapesti Televízióban pedig *"öt tudálékos újságíró egy jó órás, nyilvános kerekasztal-fecsegés alkalmával alaposan leszedte a keresztvizet erről a versről".* Mindehhez Baranyi hozzáfűzte, hogy a Csepeli Vasmű egyik fiatal technikusát azért büntették fegyelmivel és azért nem javasolták az egyetemre, mert egy üzemi szavalóversenyen az ő versét mondotta el. Álláspontja védelmében a költő két fiatal barátjának hozzá intézett leveleit is citálta, az egyik a nyomorúságos lakáshelyzetről, a másik hivatali feletteseinek műveletlenségéről és a bírálatot nem tűrő magatartásáról panaszkodott. Cikkünkben ezeket a leveleket is idéztük.

Az "Új Írás" szeptemberi számában Baranyi egy "Megjegyzés"-t publikál. Ebben elmondja, hogy a Csepeli Vas- és Fémművek KISZ-bizottságán folytatott beszélgetésen kiderítette, miszerint az a fiatal technikus, akiről korábbi levelében írt, erősen eltúlozta a dolgot, "1). *nem ő szavalta a verset, hanem társa, egy másik fiatal csepeli dolgozó,* 2). *a munkásotthon vezetője valóban Petőfi-körös lázításnak bélyegezte a verset és felszólította a szavalót, hogy munkáskörnyezetben lehetőleg ne mondja el többé,* 3). *a KISZ-bizottság nemhogy elvágott volna valakit is a vers szavalásáért, de egységesen kiállt a Ballada védelmében, amely azután többször is elhangzott az üzem irodalmi színpadának különböző rendezvényein."* Baranyi önkritikát gyakorol mondván : *"Nem is gondoltam arra, hogy ellenőrizzem az információt. Már látom, hiba volt."* Ugyanakkor hozzáfűzi : írásának *lényegén* ez a helyesbítés mit sem változtat.

Mindeddig rendben is volna a dolog ; a költő úgy látszik tévedett cikkének egy pontjában, ezt a tévedést most helyreigazítja, ez teljesen helyénvaló. Baranyi azonban nem elégszik meg ezzel, "Megjegyzés"-ét így folytatja : *"Az viszont már cseppet sem örvendetes, hogy a Párizsban megjelenő Irodalmi Újság vezércikkben kommentálja az "Új Írás"-ban megjelent írásomat sok egyéb közt a csepeli esetet is. Érdekes : eddig, ha egyáltalán megemlítették a nevemet általában az emigrációs sajtóban és írói körökben, mindig csak pejoratív értelemben tették (kormánypárti poéta, új sematikus, stb.). Most hirtelen üldözött, jelentős költővé léptem elő az Irodalmi Újság vezéranyagában. Úgy látszik, a párizsi magyar íróknál nem a versek mérik a költőt, hanem az, hogy milyen mértékben kritizálja az itthoni viszonyokat. Csakhogy más dolog onnan "törődni" látványos gondterheltséggel és sirató szenvedélyességgel az itthoni dolgokkal és megint más itt — gyakran indulatos — féltéssel és türelmetlenséggel törődni velük. Nem, uraim, nem vagyok üldözött költő. Az, hogy a napisajtóban az utóbbi időben vita kerekedett körülöttem — még nem jelent üldöztetést. De inkább lennék itthon üldözött, mint ott künn költőóriás, aki csak azért óriás, mert aduként lehet felhasználni..."*

Újra elolvastuk kifogásolt cikkünket és szükségesnek tartunk néhány félreértést eloszlatni.

Az első : cikkünket nem Baranyi verséről, hanem leveléről írtuk. Nem "mértük" a költőt, hanem politikai panaszait *idéztük.* Levele nyomán az volt és most is az a benyomásunk, hogy a vers alapján a "mérést" — a hazai funkcionáriusok végezték el.

A második : nem tudjuk, hogyan említették Baranyi nevét "általában az emigrációs sajtóban és írói körökben". Az Irodalmi Újság sem az inkriminált cikkben, sem máskor, soha nem nevezte őt "kormánypárti poétá"-nak, "új sematikus"-nak, vagy "satöbbi"-nek.

A harmadik, — s efelől különösképpen szeretnénk megnyugtatni Baranyit — sem hirtelen, sem lassan nem "léptettük őt elő" akár üldözött, akár jelentős költővé s még kevésbé költőóriássá. Az egyetlen jelző, amelyet vele kapcsolatban alkalmaztunk az volt, hogy "ifjú".

Megnéztük a Magyar Irodalmi Lexikont, amelynek adatai szerint Baranyi Ferenc 1937-ben született, tehát 27 esztendős. Minősítésünket továbbra is fenntartjuk.

FORRAI ESZTER VERSEI

Kék világ...

"Én nem emlékezem és nem felejtek
Azt mondják, ez hogy lehet ?"
(József Attila)

Kék világ —
szembefordultam a tóval
beszívtam mélységét
hallgatag víztükre lelkem háborította —

kezdtem születni,
szülőim megtagadtam
éjjeles vergődő madarakat lestem
az ő gyermeküknek akartam lenni egyedül —

halott ország
élő sirásóit elfeledtem
Erdőben fákkal takaróztam —
távirók póznáit sasok körme tépte szét,
Ezután csak éggel s földdel beszélhetek....

Csukott szemek mögött

Csukott szemek mögött -
fényfüggöny lapul
árnyjáték nem kergetődzik
a csend is hozzánk idomul....

lila felhőhegyek alatt
az eső járni tanul
beborító sugártáncban
a szél duzzog hangtalanul....

Sokan "gondolat"-nak vélik azt, ami éppen eszükbe jutott. Ha egy ördöngös masina lefényképezné, ami az ember agyán a nap folyamán keresztülfutott, a "homo sapiens" ideája végleg összeomolna.

Victor Brisson

A S. Sabina — oh ez nagyon szép templom. Régebben, ha Rómába készülő embertársam arról faggatott, hogy melyek is azok a templomok, miket meg muszáj néznie, a S. Sabináról soha nem feledkeztem meg. Ha mostanában kérdik, csak általánosságokkal válaszolok, — nem ajánlom, sem ezt, sem a többit. Sem a S. Clementét, sem a Quattro Coronát, sem a S. Maria in Cosmedint, — egyet sem Róma kimeríthetetlen gazdagságából, — legföljebb ha annyit mondok : hogy induljon neki, csak úgy minden terv nélkül, a templomkapuk maguktól tárulnak ki előtte. Régebben még esztétikai okosságokkal is indokoltam javaslataimat, ma ha kérdezné, hogy miért éppen ezt, miért nem a hét zarándok-templom egyikét, vagy hogy egy másikat Róma háromszáz temploma közül, zavarban volnék. Aligha tudnék egyebet mondani : hát mert nagyon szép. A S. Sabina templom nagyon szép. Ismertem régebbi romos állapotában, még mielőtt egy tudós archeológus-építész vállalta ripristinációját, azaz egykor megvolt állapotába visszahelyezését. Úgyis mondhatnám : visszavarázslását. Mert Antonio Munoz munkája — így hívták a kitűnő mestert — ahogy egy-egy a romokba temetett régi oszlopfő mintájából a templom oszlopsorát új életre keltette, a szanaszét heverő, geometriai rajzokkal tökéletes szépségű kórus-korlátot szerkesztett, a márványintarziákat az oszlopok fölött rendbe hozta, a barokkdíszekből egyedül a falfestményeket türte meg, a tribunát és az ablakokat... dehát ezt látni kell, a szavak szavak maradnak, — valóban varázslat volt.. S ha munkájában fantáziája és művészi teremtőképessége túl is lendítette a történelmi valóság vonalán, ez sem baj : izléstelen dolgot nem művelt.

De hát ez az átalakító munka csak befejező mozzanata a S. Sabina templom történetének, mely — mint csaknem minden római templomtörténet — érdekes fejezete Róma történetének. A hét domb egyikén az Aventinón épült, mely az ókorban, mikor még Aventinus Maiornak hívták, szent hely lehetett, Junónak, Minervának és más isteni sommitásoknak volt itt templomuk : de tán első helyen Dianát kellett volna megemlítenem, mert temploma, a romokból ítélve, ehhez a gyönyörű szűzhöz, kegyetlen szűzhöz méltó alkotás lehetett. Az Aventinus, látjuk, majdhogy nem az Olympos szomszédságában volt s ha jól tudom, az isteni ös-krákélernek, Herculesnek is volt errefelé valami bajlódása. ("Ha jól tudom" — annyi bizonyos, hogy Homeros és Hesiodos erről többet és hitelesebbet tud mondani.) Politikailag is nevezetes hely volt az Aventinus ; a gimnáziumban tanultuk, hogy innen hirdették először a népi demokrácia igéit.

És szent hely maradt az Aventino a középkorban is. A pogányságból keresztény hitbe menekült jámbor özvegyek nyitották ki házuk ajtaját, hogy keresztény testvéreik ott Krisztus nevében összegyűjtenek — néhány nevét Szent Pál is szeretettel említi meg. Ez így túl egyszerű történet volt a középkori szerzetes számára ; krónikájában Sabina szépséges szűz volt, aki egy pogány elökelőség fiának kezét visszautasította, vőlegényének Jézust választotta s ezért martíromságot szenvedett. Nevével e bazilikával kapcsolatban korán találkozni, talán már az V. században, amikor egy Constantinus császár-korabeli épület — azt olvasom, hogy terma — fölött tiszteletére templom épült. Aztán az Ottók idején várrá alakitották — ez az első ezer vége felé volt ; de még később is a német birodalmi császárok temetkezési helyéül szolgált. Ennyi tán elég is valakitől, aki mint később bevallja, utolsó éveiben tudása minden terhétől megszabadult (egyszerűbben : mindent elfelejtett), — legföljebb még sietősen megemlítem, hogy pápai kegy a templomot és kolostorát S. Domenicóra és első követőire bizta, — ez 1222-ben történt, amire — olvasóim kitalálják — csak azért emlékszem ilyen pontosan, mert az arany bulla esztendeje. A narancsfát, melyet S. Domenico ültetett, ma is kegyelettel ápolják és szívesen felejtik, hogy a dominikánusok erre a gyöngéd munkára csak pihenő óráikat szánhatták, mert egyébként komorabb feladatuk volt : erős hittel és kemény lélekkel — értsd inkvizíció — sújtani le mindenfajta eretnekségre, melyekkel megküzdeni a drága Sabina martíromságának, mint látjuk, nem volt elegendő ereje.

Ahogy ma a templomba léptünk és én — fáradt és egyre fáradtabb zarándok — a templom mélyén leülve végigtekintettem középhajóján, lemondón állapitottam meg, mint tegnap is a S. Ignazióban, és tegnapelőtt a S. Giovanni in Porta Latinában, hogy mindabból, amit a múltakban megtanultam — adatok, kombinációk, értékelések — alig maradt meg egyéb, mint valami lenge hangulat, — egy-egy adatfoszlány ha kísértett emlékezetemben. Belül a főkapu fölött egy széles mozaikstráf, a templom mozaikdíszeinek egyetlen maradványa, mélykék alapon, aranybetűkkel, időmértékes versben hirdet igazságot a templom alapítójáról. A stráf két szélén két nőalak : az egyik az Újtestamentomot tartja kezében s alatta írva van **ecclesia ex gentibus** ; a másik az Ótestamentomot s alatt írva áll : **ecclesia ex circumcisione.** Ezt még tudtam, de már a versnek, melyet régebben passzióval skandáltam, egyetlen üteme sem jutott eszembe s nem is nagyon igyekeztem kibetűzni szavait. És Ria hiába kérdezte, hogy a baloldali hajó szép oltárképét ki festette, nem tudtam megmondani. "Madonna del Rosario" hebegtem, de hogy Sassoferrato műve, erről csak utólag szereztem tudomást. (Útikönyvet mostani itáliai utamra nem vittem magammal, jegyzeteimet sem ; kevés értelme lett volna, hogy valamit megtanuljak, amit másnapra úgyis elfelejtek.) Még elidőztem egy spanyol kardinális síremléke előtt, mely Andrea Bregno, kedves művészem műhelyéből került ki s az jutott eszembe, hogy régebben milyen intim beszélgetéseket folyattam a kardinálissal az inkvizíció titkairól, főleg Torquemada főinkvizítorról, kinek kortársa volt. Ma némán álltam ott. De ha megkérdezem és válaszol, milyen érték lett volna az, akár a magam, akár mások számára ! A síremlék szép feliratát : "Ut moriens viveret vixit ut moriturus" Ria kérésére lefordítani próbáltam, de az eredeti klasszikus tömörsége suta magyarázkodássá vált, — hiszem, hogy lesz olvasóm, ki nálamnál szerencsésebb lesz.

De hogyan ! Lehet az, hogy a múlt, ez az ezerfonalú szőnyeg ilyen nyomtalanul kicsúszott talpam alól ! Hiába áltatom magam, hogy a természetben semmi sem vész kárba s lelki habitusom kialakulásában mindennek, amit tanultam, tapasztaltam, megéreztem, determináló része van, — Vézelay templomának éppúgy, mint a zsámbékinek. Petrarca vallotta : Qui toto die currens pervenit ad vesperam, satis est, — aki egész nap loholva elér az estéhez, elég ez. Osvát Ernőt idézzem — mire vagyok én ilyen szerény ? A könyvtárnyi irodalom, mely a fiatalokat tanítja az öregségről, talán mert éppen a fiataloknak szól, nem igen okosított ki. Nietzschének egy mondása megragadott s a magam megnyugtatására sürün idézem is : az öreg ember szeme a tiszta világszem, tekintete alatt elolvad a világ. (Emlékezetből idézem.) Nagyon szép ; alig volt túl a negyvenen, mikor az öregeket ezzel megajándékozta. De vajon amit ő ilyen magasságos világszemléletnek nevez, vajon valóban más ez, mint kedves, szépen hangzó átírása egy élettani folyamatnak, melyet közönségesen feledékenységnek hívnak ? (Az orvosok kellemetlenebbül.)

Az öregkor a teljes kifosztottság kora, — csaknem a teljes kifosztottságé. XIV. Lajos jelenlétében mondotta Boileau : "minden ember halandó". A király szigorúan ránéz. "Csaknem minden ember, felség !" — javította ki magát Boileau. (Csak az analógia kedvéért írtam ezt ide.) Azokból az erőkből, melyek az ember életét alakítják, úgy látszik csak egy kiséri el híven a kései öregkorba. Homályosan emlékszem arra a jelenetre, mikor Tolsztoj nagy regényének egyik főalakja, André herceg, súlyosan megsebesülve fekszik a csatatéren és szemét a csillagokra függesztve, félig delíriumban, arról elmélkedik, hogy vajon puszta becsvágy, hiúság volt-e az, ami élete útján vezette, vagy valami magasabb rangú, az Embert szolgáló ideál ? Milyen egyszerű kérdés s ha van bátorságunk felelni rá, akkor legyen bátorságunk a szimplifikáláshoz. Minden amit az ember cselekszik, száz meg száz tényezőnek az eredménye, de ezek áramlásában a legerősebb sodrású, az ősök végtelen sodrán öröklött, minden más érzést dominálló : a hiúság. Valamiben külömb lenni másoknál, rájuk kényszeríteni a kiválóság elismerését, jósággal, gonoszsággal, az életadta minden lehetőség könyörtelen kihasználásával. (A hiúság és a hatalom akarása szinonim fogalmak, — de ennek fejtegetésébe nem bocsátkozom bele, kényelmesebb az egyszerű és határozott kijelentés.)

Ami sikert az élet az embernek hoz, azt — hála a hiúságnak ! — az emlékezetből semmiféle calcium nem tünteti el. "Milyen üres volna a világ hiúság nélkül". Vagy hogy ne nyilatkozzam embertársaim nevében, kik nekem erre mandátumot nem adtak, magamról beszélek, az első személyben. Az afajta jelentéktelenségek mozaikkockáiból, melyekkel alább példázom, állítható össze életrajzom, esetleg nekrológom. De jobb, ha ezt a feladatot nem bízom az utókorra — a jelen zavaraiból ítélve szörnyen el lesz foglalva önmagával.

Tehát "sikerek" ! Közepes tanuló voltam a gimnáziumban, kilátástalan küzdelemben a matematikával és fizikával. És megbékitő siker volt, mikor a lutheranus gimnázium nyolcadik osztályában kiváló tanárom, Lehr Albert, a Döbrentei-díjat, mely a magyar nyelv legkülömb művelőjének dukált, nekem ítélte. El sem képzelhetni, milyen nagyra voltam és vagyok ezzel. Az egyetemi évekből kevés kellemes emlékem maradt : a jogi stúdiumhoz, melyre egzisztenciális megfontolások kényszerítettek, semmi kedvem nem volt. Amire ebből a korszakból szívesen emlékszem, az is balsiker volt. Antal Gyula, az egyházjog tanára, azt kérdezte tőlem a szigorlaton: "Jelölt úr feleségül venne egy lányt, akit másvalaki megejtett ?" Gondolkoztam, — nem azon, hogy feleségül venném-e, vagy sem, hanem hogy milyen választ vár a professzor. "Feleségül venném", bök-

FENYÖ MIKSA

Profán gondolatok

AVAGY DE SENECTUTE

tem ki elszántan. "Tisztelem a gusztusát", mondotta és elbuktatott. Potvizsgára a masik egynazjogaszhoz, Kovacs Gyulához kerultem, aki igy hirdette ki a vizsga eredmenyet : "Jelölt úr semmit sem tudott, de ebben kiváló intelligenciat tanusitott s elvegre ez a fő."

Sikereimről a nöknél nem beszélek ; be kell érnem azzal, amit erről regenynöseim vallanak, akikkel való azonosságomat a leghatározottabban tagadom. Hogy az irodalom mit jelentett szamomra, erről az öt év előtt megjelent Nyugat-foljegyzésekben vallottam. Feleiős könyv ez s annyi öszinteséggel megirva, amennyire az ember ilyen vallomásokban öszinte tud lenni. A könyv bevezetése Nyugatbeli szerepem summajat igy adja : "S na szerepem nem volt olyan jelentékeny, mint eddig hittem s mint a kovetkezőkben föltüntetni igyekszem, akkor is önérzetesen allapithatom meg : **jelen voltam.**" Szóval siker, a legszebb aktiváim közül való.

Politikai pályám sikereiről elmélkedve nagyon meg kell erőltetnem emlékezetemet, talan még fantáziámat is. Ki emlékszik arra, hogy az utolsó királyi kabinetben, mely Hadik János gróf elnökletevel alakult, kereskedelmi miniszter voltam ? Azt hiszem senki ; huszonnégy óráig tartott a dicsőség ; gyermekeim nem is vettek tudomást róla, mert hogy a miniszteri autóval nem is álltam kapunk elé. Vagy arra, hogy a forradalmi kormányban, mely Hadikét megbuktatta, Garami Ernő kereskedelmi miniszter a politikai államtitkárságot nekem ajánlotta föl ? Nem vállaltam, de nagyon értékeltem ajánlatát, mert igen becsültem őt. Senki föl es meg nem jegyezte, holott én erről sokszor és precizen beszámoltam, — csodálatos. Mint parlamenti szónok mindig gondosan készültem beszédeimre, — tartalmukra éppúgy, mint formájukra. Nehezen hiszem, hogy beszédeim hatása alatt akár egyetlen képviselőtársam valamit is változtatott azon a nézeten, melyet a pártfegyelem rája parancsolt, Nagyon nem is kellett parancsolgatni, — többnyire megfelelt lelkialkatának.

Két mozzanatot hadd jegyezzek föl a gazdag hiúság-rovatból. A budget-t tárgyalták, nem tudom melyik évit ; beszédem valamennyire fölkavarta a Ház elálmosító szürkeségét. Egyszerre a baloldalon valaki verni kezdte a padot s azzal a kiáltással verte föl a Házat konok pihenéséből : "Ilyen beszédet mondanak s mindössze harminc ember hallgatja. Szégyen !" Ullein Ferenc volt, a legreakciósabb képviselő, kinek dolgait attól kezdve kiengesztelődve néztem. Az ember — már ti. én — azoknak, kik elismeréssel vannak iránta, könnyen megbocsátja a köz ellen történt vétkeiket. A másik mozzanat : megint budget-beszéd, melyben meggyőződéssel beszéltem, talán okosan is, a restauráció kérdéséről. Hogy elfogulatlanságomat ebben a kérdésben bizonyítsam, olyasvalamit mondottam, hogy őseim, mert hát nekem is voltak, nem kaptak hűségükért a Habsburgoktól sem rangot, sem földet. "De te vársz", szólt közbe képviselőtársam. "Kedves képviselőtársam mondottam — nemrégiben olvastam Anat France egy írását, melyben egy royali találkozót ir meg. A találkozó reszvevoi taurációt várón osztogatják egymás közt reménybeli állásokat. Te penzügyminisz leszel, te szépmüveszeti államtitkár, te pré s igy tovább, mig valaki rájuk nem sz 'Hagyjátok már ezt abba ; ha öfels visszajön, elég lesz neki megfizetni azt, a eladnak neki, nemhogy azert fizetne, a ingyen kap' ". (Emlékezetből idéztem, akk is, most is.) S hozzatettem : "tólem a Ha burgok ezt ingyen kapják."

De a történeti analogiákban itt nem állta meg. Idéztem Mallet generális esetét, Napoléon elleni összeesküvéssel vádolva bírái előtt. " 'Kik voltak büntársai ?', kérde tőle a hadbíróság elnöke. ,Ón is. ha siker volna'. válaszolta Mallet generalis Ajáni képviselőtársaimnak, hogy gondolkozzanak ezen a példán, mert nagyon könnyen ú lehet, hogy büntársak lesznek", fejeztem beszédem. Es fejezem be a sikerek homer seregszámláját, holott a több mint harmi esztendő munkájából, melyet a gyáripari t melés érdekében végeztem, és passzió végeztem, még akadna egy-egy megszívlelen momentum.

De hát mindaz, amit eddig elmondotta csak nyitánya, úgylehet ürügye anna hogy szóljak a Premio "Città di Rom esetéről. Elmondom — hadd mondjam el miféle pályázat ez s hogyan nyertem el nek első díját. A díjat Róma városa alapitot külön az olasz irók s külön a külföldi számára s pályázhattak erre minden nép fiai, kik a pályázati esztendőben, napilapb vagy folyóiratban, cikket irtak Rómáról, tuális problémáiról, ahogy azokat tradíci morális és művészeti kultúrája, politikai i titúciói determinálták. Mindegy, mondotta a lényeg egy érdekes, jól megírt Róma-ci s minthogy a pályázati feltételek úgyszólv testemre voltak szabva : Róma számom örök téma volt, anyanyelvemen irt cikl pályázhattam, — két irásommal jelentkezte a pályázaton. Az egyik az Irodalmi Újságb jött írásom volt: **Goethével Rómában** ; a n sik az Új Látóhatárban: **Levélváltás Em Henriot-val,** egyik fejezete Odyssea-könyve nek. Sokan pályáztak, negyvenöten, a fran kivételével minden náció fia, közel száz cikk — a zsüri a külföldinek szánt első dí egyhangúan nekem ítélte. "Fenyő Miksa h cikke azonnal magára vonta a zsüri figyelm magasrangú irodalmi értékével, tökéletes F ma-víziójával..." A zsüri egyik tagja azt mo dotta nekem : "Mi persze az ön cikkét cs fordításban olvastuk s bár a fordítást e igen intelligens nő végezte, valahogy megér tük fogyatékosságait. De úgy véltük, ha a fo dítás így hat a zsürire, milyen kitűnő leh az eredeti. Pedig a zsüri lelkiismeretes mu kát végzett : szigorúságát abból is láthat hogy a múlt esztendőben ki sem adta az el díjat."

A politika nem vallás, a

GIORGIO BASSANI, A STREGA-DÍJAS OLAS

AMIKOR OSLÓBAN a Nemzetközi PEN kongresszusán végignéztem a résztvevő írók névsorát és megláttam az olasz delegáció tagjai között Giorgio Bassani nevét, őszinte öröm fogott el. Régen szerettem volna Bassanival találkozni, nemcsak azért, mert a kiváló írót tisztelem benne ; arra az emberre voltam elsősorban kíváncsi, aki az egyik olasz könyvkiadó lektoraként felfedezte és kiadatta az "Il Gattopardó"-t, a XX. század egyik legnagyobb könyvsikerét, azt a művet, amely annak ellenére, hogy best-seller lett, csodálatos irodalmi alkotás.

Az "Il Gattopardo" előszavában Bassani elbeszéli, hogy egy Rómában élő nápolyi asszony-barátja jelentkezett nála egy napon — megtudva, hogy új sorozat szerkesztésével foglalkozik, — s közölte, hogy érdekes kéziratot juttattak el hozzá Szicíliából, amelyről úgy érezte, érdekelhetné Bassanit. Ki a szerző ? — kérdezte az író ; nem tudom, volt a válasz, de nem lesz nehéz megtudni. Bassani a kézirat első sorainak átfutása után már látta, hogy a szerző igazi író, a mű elolvasása után pedig tudta, hogy remekmű került a kezébe. Rövidesen értesült arról is, hogy a szerző Giuseppe Tomasi, Lampedusa hercege, aki röviddel halála előtt néhány hónap leforgása alatt írta meg a regényt.

Mindezt s a könyv kiadásának egyéb részleteit olyan végtelen szerénységgel mondja el Bassani, ahogy azt csak igazán tehetséges író és lektor teszi, aki őszintén tiszteli más zsenialitását.

AZ OSLÓI "Blindern" egyetem kongresszusi termének folyosóján találkozunk. A teremben a szemantikáról vitáznak ; kint zuhog az eső. Némi szemrehányással nézzük a nyári szürke eget. Előző délután öt órakor kisütött a nap és éjjel 11-ig egyfolytában sütött, most meg csak úgy ömlik az eső. Az "északi fény" hazájában az ilyen jelenségek mindennaposak, csak nekünk furcsa, akik a római kék éghez szoktunk.

Giorgio Bassani 48 éves. Napsütötte arcát világosbarna haj keretezi, kék szeme élénken villog. Alakja nem magas, de kisportolt ; amint beszélgetésünk során kiderül, legkedvesebb időtöltése a teniszezés, ma is részt vesz versenyeken.

— Szemantika — mondja elgondolkozva. — Nem fogadom el ezt a művészetet, amely az esztétizálásban fejezi ki lényegét, nem

. Santa Sabinában

LAMIT AZ ÖREGSÉGRŐL

rültem ennek, kedves olvasó, nagyon ltem. Nem tudom, hogy ítélik meg ezt az lalmi világban s hogy egyáltalán megité-e, számomra irodalmi esemény volt, éle- írói művének — töredék-művének — gkoszorúzása. Egy fél évszázadon át irtóan udvaroltam Rómának s íme most o gesztussal adta tudtomra, hogy észrevet-Április 21-én jelentkeztem Rómában, hogy líjat átvegyem : szívesen invitáltak s mi val szívesen utaztunk s igen meg voltunk va, mikor Róma sindacó-ja méltányló zéd kíséretében átadta a kitüntető díjat, nányt, plakettet. Válaszoltam rá olaszul :

Polgármester úr, nagyon köszönöm a barátságos és igen megtisztelő szavakat, melyekkel ön a világ legkülömb városa nevében az én igénytelen munkásságomat méltatta. Tudom, nehéz azoknak a nagyságoknak sorában elhelyezkednem — sok kitűnő magyar van közöttük —, akiket megejtett Róma varázsa, bár ez a mai ünnep önmagam előtt is emelte tekintélyemet, — az Urbs varázsa mindig is olyan mértékben befolyásolta szellemi és erkölcsi világomat, hogy igaz meggyőződéssel vallhatom : Róma életem egyik legnagyobb spirituális élménye.

Róma számomra soha nem jelentette a melankolikus múltba-nézést, mely sok jeles Róma-járó ember sóhajos Róma-szemléletét jellemzi. Róma számomra a szó szoros értelmében az Örök Város volt. Az volt, mikor több mint egy fél évszázad előtt e palota melletti kis teraszról először néztem szét s a magam számára Rómát boldogan fölfedeztem. Az volt, mikor a harmincas évek derekán lelki diadalmenetben vonultam végig a Via dei Fori Imperialin s ma is az, már amennyire az autók barbár betörése ezt megengedi. Így történt aztán, hogy a negyvenéves férfi ugyanazzal a szemmel és lélekkel nézte Rómát, mint ma jóval túl a nyolcvanon: számára Róma a fons juventulis, a megifjodás forrása maradt.

Öröm számomra ma erről emlékezni; öröm arra gondolnom, hogy a Rómagondolat milyen előkelő ismeretségeket hozott nekem Winckelmanntól Lancianiig és Gregoroviustól Corrado Ricciig és túl ezeken, kik engem útitársukul fogadtak s kiknek barátságára igyekeztem méltónak lenni. Nagyon hiszem, hogy Róma város szép kitüntetése megerősiti őket a hitben, hogy nem érdemtelenül vállaltak útitársuknak.

Három esztendő előtt egy könyvet írtam, — Ami kimaradt az Odysseából, ez volt a címe s jelmondatát Ernesto Renantól, a nagy francia akadémikustól vettem. Így szólt : Hélàs, depuis le commencement du monde on n'a pas vu une aimable nation — mióta a világ, senki nem látott szeretetre méltó nemzetet." Ezt a jeligét kiegészítettem azzal : "Igenis én láttam, — az olasz az". És idéztem a középkori zarándokot, ki azt mondotta : "Rómába mégysz! Tarisznyádat üresen vigyed magaddal, telin hozod vissza", Valóban én hosszú életem folyamán mindig dús ajándékokkal tele vittem vissza. S hogy Róma ezeket ma még külön megtetézi, csak hebegve tudom megköszönni.

A S. Stefano Rotondo, önök tudják, a cinquecento elején a magyar paulinusoké volt ; Szent Istvánnak, az első magyar királynak, ki koronáját II. Szilveszter pápától kapta, ott kápolnája van. És a főoltár közelében egy márvány síremlék felirata hirdeti, hogy ott padre Lászay magyar gyóntató atya pihen. "Quod Roma est patria omnium fuitque" — Róma volt és marad mindenek hazája, vallja Lásznay atya 1523-ban és vallom én is több mint 400 év után. Olvastam egy érdemes könyvben, hogy mikor Duccio di Buoninsegna elkészült a Maestával s azt műhelyéből a templomba szállította, egész Siena ünnepi díszbe öltözve kísérte a remekművet. Így vagyok én Róma minden megnyilvánulásával, így tartok velük, így állok előttük s várom, hogy szóljanak hozzám. Nagy elégtétel számomra, hogy néha szólnak is. Be is fejezem, Polgármester úr s ha már nem adatott meg nékem, hogy klasszikus sorokban mondjak köszönetet, hadd idézem a Carmen seculare szép sorát : possis nihil urbe visere majus. Még egyszer őszinte köszönet.

És ezt a Capidoglión mondottam el a Pal. dei Conservatori Orazi e Curiazi termében, a Natale di Roma ünnepségének keretében, mellyel Róma minden év április 21-én alapításának évfordulójáról emlékezik. Ssép volt és nekem illetlen gőggel az jutott eszembe, hogy 600 év előtt Petrarcát koronázták itt, — aki messzebbről, Avignonból jelentkezett e dicsőségért, holott én csak New Yorkból. Hogy milyen volt megkoszorúzásának publicitása, nem tudom ; nem lehetett valami egetrázó, Rómának akkor aligha volt negyvenezernél több lakosa. Nos hát az én publicitásom sem verte Sophia Lorenét, még szerencse, hogy Itália nagytekintélyű elnöke, Antonio Segni, kinek súlyos betegségét igen fájlalom, szívesen fogadott bennünket és a szokásos fotografálásnál Riát és engem vett maga mellé. Az volt az érzésem, hogy nekem magammak kell a publicitás ügyét kezembe vennem s az Alemagnában, ahol reggelizni szoktunk s ahol Giovanni, a rokonszenves és intelligens főpincér olyan lekötelező lelkiismeretességgel készítette el kávénkat — scuro e bollente — szóval neki megmutattuk az elnöki kézszorításról fölvett fotografiát. Belepirulva, lelkesen kiáltott föl : nostro Segni és meghatottságán megérzett, hogy visszamenőleg is nagyra értékeli reggelenként való találkozásainkat. Más senkivel erről nem beszéltem. Vagy mégis, Abbano Termében, kúrám hetedik napján, a sárfürdőktől legyöngülve, a kedves manikürös kiszasszonyt megajándékoztam ezzel a szenzációval. Azt kérdeztem tőle, hogy hová való? "Palladio városából", volt a válasza. No, gondoltam, ezt a művészettörténeti tudást meg kell jutalmaznom s minthogy ezt nem viszonozhattam azzal, hogy én meg mélykuti vagyok, a Premio "Città di Roma" esetéről beszéltem neki nagy meggyőződéssel.

Ez minden ? Ennyi az, amit egy író életrajza vázlatául szánt, egy korszakról, mely két monarchiát likvidált és két másik nagyhatalmat teremtett s melyben neki az a szerencséje volt, hogy mindenben, amit e korszak magyarsága szellemi téren, a közgazdaságban, a politikában produkált, abban neki mint érdeklődő nézőnek, s amennyire birta, mint cselekvőnek, része volt ? Ez az, amiről az az érzése, hogy ezt neki magának kell megírnia, mert ha erre esetleg más vállalkozik, az notórius hamispénzverés lesz, az igazit csak ő, az író tudja Juno Moneta templomában verni ?

Római tartózkodásam idején a véletlen egy könyvet adott kezembe — tudatosan már nemigen járok utánuk, de a véletlen — kegyes véletlen — olykor rám szabadít egyet —, Németh László : A kísérletező ember-ét. S ha különböző elfogultságok rabjaként, csak úgy lapozgatva kostoltam bele, a vége az lett, hogy egyre fokozódó érdeklődéssel elolvastam. Az érdeklődés sokkal inkább emberének szólt, mint művének, — ha ugyan a bifurkációnak van valami értelme. Nos hát Németh László könyvéből az igazi cselekvő ember képe domborodik ki. Egyetemességre való tudatos törekvésében nem állt meg az epikánál, melyről, csak ráérjek, szívesen és meggyőződéssel mondok majd néhány jó szót, — sem a drámánál, melyben, lírai véna híján, önmagáról vall, — mindig szemben az egész világgal, ahogy ez a drámai hőshöz illik. Hanem kitűnő esszékben írta meg, ami tanulsággal élete sorsos fordulatai szolgáltak s megírta úgy, hogy ezekkel embertársainak szolgáljon. Minden tanulmányában fölismerhetni ezt a törekvést és képességet, kitűnő írások, három csillagosak. (Babits Mihály korszakából egyedül maradt meg esszéírónak, — Illyés Gyula egészen külön fejezet.) De ezt a mások számára tanulni tudó, tanító képességet legközvetlenebbül A kísérletező ember demonstrálja. Laboratóriumába invitálja az ifjúságot és nemcsak az ifjúságot, szeanszra és elcsodálkoztatásra s úgy látom: eredménnyel. Mágus ő.

Figyelmesen olvasva könyvét, lehetetlen volt azt nem vádiratnak éreznem önmagam ellen. Irója élete minden mozzanatáról számot ad, nem anekdotázó elbeszéléssel — a humort is megveti szuverénül — hanem a te fabula narratur magisterségével, leszűrt és szuggesztívül felajánlott tanulságokkal. Nem csépel üres szalmát, ábrándjai, víziói nincsenek, vagy amennyiben voltak, azokat reális tanulsággá formálja át, melyekben a fejlődés valamely mozzanatát ismerte föl. Fausti embernek nem mondanám : ez a monstruma a nyugtalanságnak életét teszi föl, hogy elérkezzen a kielégülés pillanatához, — werd ich zum Augenblicke sagen verweile doch, du bist so schön... Németh László számára minden óra hoz kielégülést s minden óra tartalmasságáról kitanítja olvasóját, — amit XIV. vagy XV. Lajosnak ajánlott egyik tanárja, hogy saját példáján képezze magát, azt Németh László igazán megművelte s nemcsak a maga hasznára.

Morál : bármennyire is kifogásom van az önéletrajz műfaja ellen, mégiscsak hozzá kell látnom megírásához, hogy elégtételt szolgáltassak a képért, mely rólam az olvasóban a fentebbiek után kialakul.

A templomból kijövet megálltunk a főbejárat kétszárnyú fakapuja előtt, melybe mestere, tán másfél ezer év előtt, az ó- és újtestamentom huszonnyolc jelenetét faragta bele, — tíz már eltűnt ezekből. Csodakapu, porta del Paradiso, mint Ghibertié Firenzében s még ma is ott állnánk előtte, ha közvetlen mellettünk egy szenvedélyes hangú előadás nem vonta volna magára figyelmünket. A sekrestyés ott ült az árkádos folyosón s feszült figyelemmel hallgatta egy ismerőse izgatott fejtegetését, ahogy az egy reggeli lap közleményét magyarázta neki egyre emeltebb hangon. Ahogy közelebb lépünk, a sekrestyés ismerőse hozzám fordul s gesztusával, ahogy az újságot rázta s hüvelykujjával bökdöste az inkriminált cikket, valósággal felhívni látszott, hogy vegyek részt felháborodásában. — Olvasta uram ? — S feleletemet be sem várva — mit szól hozzá ? — kérdezte. — Mert látja, az én sagrestano barátom, nem akarja elhinni ezt az istentelenséget. Mussolini idején ilyen nem történhetett volna meg. Hát persze, hogy olvastam ; már reggel szemembe tűnt az "Il Tempo" cikkének nagybetűs címe : Molti santi in Paradiso, ma non tutti per sempre — sok szent van a mennyországban, de nem mindannyi örökre. — No mit szól hozzá — kérdi újra, mert barátja a sagrestano makacsul hallgat. Mert ha arról van szó a cikkben, hogy az Egyház tudósai döntöttek, akkor neki, az alázatos szolgájának hinnie kell a döntés bölcsességében. Legjobb lesz, ha bemegy a templomba, de vár egy kicsit, hátha ez az idegen úr majd mond valami okosat a dologról.

Nagyon megértem sekrestyés barátom pillanatnyi zavarát ; reggel, mikor a közleményt olvastam, én is csupa kétkedés voltam. Hogyan ! A kalendáriumból, vagy pláne a szentek sorából csak úgy uk-muk-fuk törölni lehet valakit, aki ott régi hitek, vagy régi döntések alapján sok száz éve helyet foglal. Túlnépesedés a paradicsomban ! Az Egyház nem tudja megoldani a földi túlnépesedést s zavarában most a paradicsomit próbálja megoldani ! Valakit a néphit csoda-erényekkel ruházott fel — százmeg száz tanú esküdött erre —, egy igaz püspök szép dicsőséget szánt diocézisének, egy ország kormánya a maga népének, — s akkor jön a Congregazione dei Riti előkelő testülete s valami numerus clausus-féle megoldáshoz folyamodik. Revidiálja az aktákat, kutatja, hogy nem történt-e valami hiba a boldoggá avatás, a szentté avatás körül, részesülhet-e szent funkciókban, élvezheti-e a kalendárium publicitását ? Így valahogy értelmeztem a közleményt, gondolom, nem helytelenül.

Azt mondja például : az Egyház nem érheti be azzal. hogy az irodalmi köztudat Szent Filomenát a maga szentjének vallja, — ez fikció, az írói vagy művészi fantázia szüleménye, holott Filomena martíromságának, de még létezésének is semmi nyoma. Esse delendam. Nem tudom, meg lehet-e fellebbezni ezt a döntést Ő Szentségéhez, de ha lehet is, én semmi esetre sem fellebbezem meg. Nyolcvanhat éves koromig kellett várnom, hogy tudomásul vegye létezésemet s amit az irodalmi Nobel-díjak odaítélése körül művelt az fölháborító. Móricz Zsigmondnak dukált volna a Nobel-díj s Illyés Gyulának dukálna most, talán az e körül tapasztalt tudatlanságokat állapította meg a Congregazione dei Riti s Filomenának kiadta útját. Jól tette. Szent Anaclet pápát is törölték a naptárból. Bevallom : első benyomásom az volt, hogy ez antiszemita cselekedet, lévén Anaclet pápa zsidó eredetű, a nevezetes Pierleoni család gyermeke. De aztán az indokolás megnyugtatott, mert hogy S. Cletónak továbbra is helye van a naptárban : Cleto és Anacleto egy és ugyanaz a történeti egyéniség.

De elámultam, majdhogy nem megdöbbentem, mikor azt olvasom, hogy Szent Györggyel is komoly bajok vannak. Hogy mise nem dukál neki, a kalendárium nem tarthatja számon ; létezését az Egyház se nem állítja, se nem tagadja, még ha ezer éven át legdelibb lovagjai közé tartozott is. Nem akartam hinni szememnek s alig várom, hogy klerikus valaki kioktasson ez ügy felől, melyet úgy lehet félremagyaráztam. Lehet az, hogy ez a rettenthetetlen sárkányölő dalia, szűzlányok védelmezője, hogy ez most ebbe a jogfosztásba belenyugodjék s ne támadjon karddal a Congregazione dei Riti tagjai ellen ! Én legalább nem tudok belenyugodni. A leghatározottabban elutasítom azt az indokolást, hogy Szent György esete puszta legenda s még csak nem is keresztény, hanem pogány eredetű. Nagy elszegényesedését jelentené a katolicizmusnak, ha az Egyház tudósai kutatni kezdenék a legendák eredetét, melyekre egykor az Egyház hivatott nagyjai ráütötték a hitelesség bélyegét, vagy amelyeknek hitelessége sok szász esztendőn át megvolt s nem is lokális jellegű néphitben gyökerezik. Az ilyen legendákkal szemben a rációnak nehéz dolga van. Még Voltaire is, a legvoltaire-ibb gondolkodó, még ő sem vallotta feltétlenül a ráció igazát. Pl. még a feltámadás hitében sem tartott feltétlenül a kételkedőkkel. "Miért nagyobb csoda kétszer a világra jönni, mint egyszer?", mondotta. (Hol mondotta?)

XII. Pius pápa egyszer, mikor a természettudósok kongresszusát fogadta, azt a kijelentést tette, hogy nem az a fontos, hogy az Isten a világot hat nap alatt teremtette ; a fontos, hogy az Isten teremtette. Nagyon sajnálom, hogy annak idején nem jegyeztem föl a pontos szöveget, hírlapi nyelven szenzációs kijelentés volt s nem lehetetlen, hogy ennek szellemében látott a Congregazione dei Riti revíziós munkájához. (Ami engem illet, ezt a leszámolást a teremtés hat napi elsietett munkájával nem bánom, de nagyon sajnálnám, ha a bűnbeesés mítoszát is ez a sors érné. Olyan gazdag mélyértelmű szimbólumokban ez a mítosz, olyan meggyőző a kígyós Lucifer felülkerekedése, mely azóta sem szünt meg, legföljebb hogy koegzisztenciává szelídült.)

Nagyon szeretnék valamit tenni Szent György pozíciójának megmentése érdekében. Igenis Szent György lovag élt s ha létezésének bizonyítékául nem fogadjuk el, hogy Anglia védőszentje, meg hogy millió meg millió aranyérem, mely sárkányölő hőstettét ábrázolja, az egész világon milyen őszinte tiszteletben részesül, legalább fogadjuk el, hogy legendája mindig kedves tárgya volt a művészeteknek. És milyen szép templomai vannak, — csak a S. Giorgio in Velabrót említem Rómában Janus kapuja szomszédságában. Legutóbb ebbe a templomba éppen olyankor léptem be, amikor egy nagyon szép, sok-sok fehér virággal ékes esküvő külön fénybe, illatba borította. És a menyasszony olyan legendásan gyönyörű volt, hogy védelmében... És a S. Giorgio Maggiore Velenceában és az a kis templom Pisában S. Giorgio ai Tedeschi és mások. És ha valaki még ezek után is kétségbevonná létezését, az menjen el Veneziában a Schuola degli Echiavoniba és nézze meg Carpaccio remekművét, a sárkányölő Szent Györgyöt. A leghitelesebb okmány létezéséről.

nem templom számomra

VILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

dalmi prob-ol esnek az ok győződ-észet auto-politikához, és nincs haszna. Já-i költő nem mát. Érdek-den kérdése noz, hogy nogy megír-lnie kellett, liája soha ni, ha szer-politizáló. inden iránt ll benne a módon az ejezze ki. ékéje bár-formájában, ű, ha szer-got megvál-

mindezzel ani, hogy a elkötelezett-szükséges, en aziránt, k tolmácsa nem lehet

csak a formák szépségének keresője.

— Egész életemben vallottam ezt az elvet, hogy a művész nem foglalkozhat kizárólag a szoros értelemben vett művészettel. 1937-ben, amikor még a Bolognai Egyetemen hallgattam bölcsészetet, politikával kezdtem foglalkozni, mert akkor úgy éreztem, hogy az a kötelességem. 1945 után szerkesztője lettem a "Botteghe Oscure" nevű irodalmi folyóiratnak, amelyet Gaetani Margit hercegnő alapított és amelyben először jelentek meg a mai olasz irodalom legismertebb figuráinak, többek között Italo Calvinónak és Pasolininek írásai. Később egy milánói kiadóvállalatnak voltam hét éven át lektora, majd tanár lettem a Drámai Művészetek Akadémiájának. Most — mint valószínűleg tudja — egyik vezetője vagyok az Olasz Rádiónak és Televíziónak. Mindössze néhány hónapja töltöm be ezt az állást és még fogalmam sincs, meddig terjed hatásköröm. De szeretnék egy új, liberálisabb és modernebb légkört teremteni, amelyik a kultúrát és a vitát közelebb viszi a közönséghez. Mint láthatja, az irodalom mellett nem hanyagoltam soha el a közéleti tevékenységet.

— A KÖNYVEIM ? A legnagyobb sikert az "Il giardino dei Finzi Contini" érte el. Két év alatt Itáliában 220.000 példány fogyott el ; ez a könyvem nyerte az 1962-es "Premio Viareggió"-t. Olaszországon kívül eddig tíz országban adták ki. 1956-ban a "Premio Stregá"-t nyerte el öt hosszú elbeszélésem. Meglehetős sikere volt a "Gli occhiali d'oro" című kötetemnek is, amely 1958-ban jelent meg Olaszországban. Idén "Dietro la porta" címmel jött ki kötetem. Nagy vitát váltott ki a kritikusok között s ez olyan jelenség, amely mindig kedvére van az írónak.

A POLITIKA ? Nem tekintem vallásnak, csupán eszköznek,amely lyel bizonyos célokat el lehet érni. A Nenni-féle szocialista pártnak vagyok tagja, de nem vagyok marxista. Ma úgy látom, hogy ez a párt halad a helyes úton Olaszországban, de ha holnap megváltozik a véleményem, kiválok soraikból, nem vagyunk összeházasodva. Liberális eszményeimből nem kívánok engedni. Ahogy a politika nem vallás, a párt nem templom számomra.

VADNAI ZSUZSA

EROSZ ÉS KIBERNEROSZ

(GYERTYÁN ERVIN : A KIBERNEROSZ TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA ; ALBATROSZ KÖNYVEK, BUDAPEST)

"Mivel isteneink és reményeink ma már kizárólag tudományosak, szerelmeink miért ne lennének szintén azok ?"

(Villiers de l'Isle-Adam : L'Eve future)

"Nyersanyagaink közül a legfontosabb az ember. S remélhetjük, hogy a mai kémia kutatásai alapján előbb-utóbb fölépítik a gyárakat, amelyek ezt az emberi anyagot mesterséges úton állítják majd elő."

(Heidegger)

CÍMÉT, borítólapját és fülszövegét látva, gyanakvással vettük kézbe Gyertyán Ervin regényét, *"A kibernerosz tündöklése és bukása"*t. Vállalva a maradiság vádját is : nem nagyon szeretjük az utópista-fantasztikus irodalmat, amelyet Nyugaton s újabban Magyarországon is "science-fiction"-ként emlegetnek. A magunkfajta humanista "szakbarbár" némileg érthető idegenkedéssel fogadja ezeket a tanmeséket, amelyekben az alapötlet gyakran érdekes és gondolatébresztő, de a megvalósítás jobbára művészietlen és banális. Nos,Gyertyán Ervin könyve szinte matematikai középarányosként képviseli a műfaj valamennyi lehetőségét · erényeit és hibáit is. Alapötlete : egy fantasztikus természettudományos felfedezés ; kifejtése viszont inkább a társadalmi szatírákra, a filozófiai fejtegetésektől terhes utópiákra emlékeztet. Műve mottójául Gyertyán akár Heidegger vagy Villiers de l'Isle-Adam egy-egy mondatát is fölírhatta volna ; története bonyolításához viszont múltszázadi érzelmes félponyvák vagy olcsó kabarészövegek leltárából vette eszközeit.

"A kibernerosz tündöklése és bukása" a XX. század végén játszódik egy elképzelt kontinensen, de az új földrész, Neurópa, Újburgundia nevű államának fővárosában könnyű ráismerni az 50-es évek Párizsára. Egy naiv és idealista tudós, Palewski professzor, aki mindenki számára lehetővé akarja tenni a tökéletes, konfliktusmentes szerelmet, a boldog és kiegyensúlyozott életet, fölfedezi a magány ellenszerét, a gépi szerelmet, s előállítja a két világhírű filmcsillagra, Cécile Cardot-ra és Lina Popobrigidára hasonlító robot-nőt, akiket a *kibernetika* és az *erosz* szó összevonásából *kiberneroszn*ak, vagy rövidítve : *kib*nek nevez el. Az újburgund asszonyok és nem utolsó sorban a tisztes és ősi kisipar papnői, a rosszleányok azonban hevesen tiltakoznak, mert a gépesített termelésben konkurrenciát látnak. Palewski tanár enged a nők követelésének, s megalkotja a kibernerosz férfi-változatát is. Újburgundia élete ettől a naptól kezdve gyökeresen megváltozik. A *kib*ek bevonulnak a családi életbe, s férj és feleség egymás helyett saját kib-társával keresi a boldogságot. Az ország legnagyobb áruháza, a *"Printemps Parisien"* luxus- és népkiberneroszokkal árasztja el a piacot. Az utcán plakátok és hangszórók hirdetik : "Vásároljon kiberneroszt ! Olcsóbb, mint az autó ! Valósítsa meg boldog, konfliktusmentes életét nagy szerelmével!" Az Országház viharos ülésen tárgyalja : kell-e adót kivetni a kibernerosz használóira ? Az Egyházon belül heves viták folynak : a sátán kísérti-e a gép alakjában az embert? Új közmondások is születnek : "ahány kib, annyi szokás". A kibernerotikus szellem behatol a filozófiába és a művészetekbe is ; a pszichológusok új komplexust fedeznek fel, az "Oedipus kiberneroticus"-t...

Közben az ország közvéleménye egyre inkább az emberi szerelem ellen fordul. Az "ösztöntisztaságot" hirdető párt, a Nemzeti Kibernerotikus Felszabadító Mozgalom üldözni kezdi az érzelem és az értelem minden megnyilvánulását. A kib-testvérek rohamosztagai a valódi házaspárokat bántalmazzák az utcán, tüntetéseket szerveznek, s máglyára vetik mindazokat a könyveket, Trisztánt vagy Rómeót, amelyek a szerelemről szólnak. A fasiszta mozgalom végül puccsal magához ragadja a hatalmat, és meghirdeti a diktatúrát. A történet pirouette-tel végződik : Újburgundiában influenzajárvány tör ki, s a *kib*ek, akik csak egyetlen életfunkcióra képesek, tétlenül nézik a betegeket. Hosszas huzavona után az ENSZ-csapatok közbelépnek, s az országban újra helyreáll az emberi rend...

*

NEM KELL a "science-fiction" szakértőjének lenni ahhoz, hogy Gyertyán Ervin könyvében a különféle hatásokat fölfedezzük. Ez a külföldet is megjárt, esztétikában és filmben tájékozott kritikus, aki szemmel láthatóan a mai nyugati szociológiai irodalom eredményeit is ismeri, könyve megírásához minden forrásból merített. Tudósa, Palewski professzor mintha csak Wells vagy Verne Gyula regényeiből lépett volna ki : ő is az emberiség javát akarja, s az ő találmányát is az emberiség ellen használják fel. A könyv tanulsága is lehetne Verné : az embertelenné, öncélúvá vált technika már nem szolgálja a haladást. S vajon a totalitárius Újburgundia és a párhuzamként felvázolt szocialista idill nem emlékeztet-e éppen *"A Bégum ötszáz milliójá"*-ra : amaz, 1879-ben a német-francia viszályra utalt katonaállamával és polgári demokráciájával, Gyertyán pedig szívesen hasonlítgatja össze — hogy is tehetne másképp ? — az idealizált Keletet a honi vezércikkek Nyugatjával. S nyugodtan kérdezhetnánk, anélkül hogy a plágium vádjával akarnánk illetni, hiszen ebben a műfajban minden új ötletnek akad régi gazdája : talált-e még más felhasználható anyagot is a számtalan kiadvány lapjain ?

Dehát könyvének nem cselekménye, s még csak nem is szereplői a fontosak : sokkal inkább a problémák, amelyeket itt felvet. Igaz, ezek közül is nem egyet megtalálhatnánk valamelyik szociológiai kézikönyvben : de a mai magyar irodalomban még ez a vulgarizált, nem is eléggé mélyen szántó és gyakran viccekkel, "bemondásokkal" elkent kérdésfelvetés is érdekes jelenségnek számít. Gyertyán a szerelem válságáról beszél a nyugati társadalomban, s olykor találó példákon keresztül elemzi ezt a — hogy egyik mai szociológus szavaival éljünk — "mesterséges és gépies, reifikált és önkielégülő erotizmust", ezt a steril, képeslapokkal, sztárfotókkal, reklámhadjárattal és botránykrónikákkal táplált priápizmust, amely, mondják, az igazi szexualitás hanyatlásával együtt korunk oly sivár jellemzője. Ez az elemzés persze elválaszthatatlan a modern élet általánosabb bírálatától : a hatalom és üzlet, propaganda és reklám összefonódásától, az eszközből céllá váló technikától, a magányra ítélt tömegtől, a személyiség utolsó csalóka menedékétől : a közös rózsaszín illúzióktól. Gyertyán könyvében mindezt a nyugati társadalomról mondja el, azaz helyesebben : ismétli el mások, *nyugati* szerzők után, akik saját földrészük válságjelenségeiről szólhatnak még önmarcangoló szigorral. Az igazi írói tett az lenne, ha a szerelem válságát Gyertyán *saját* társadalmáról mondaná el, hacsak megközelítő pontossággal is. Érvényes-e arra is az egyén magánya, megingott-e ott is a házasság intézménye, s a hitvesi ágyban férj és feleség ott is filmcsillagok képével hál-e ? Úgy gondoljuk, ha esetleg más *technikai paraboláva*l is, népi demokratikus kiberneroszról is lehetne regényt írni. Mert hogy a szerelem Magyarországon is (idült ? átmeneti ?) válságban van, arról az *"Új Írás"* tavalyi vitája eléggé meggyőzően tanúskodott ; ebben a vitában — ez is hozzátartozik az igazsághoz — a Lukács-tanítvány marxisták szenvedélyesebben keresték a megoldást, mint a papi szószékről a Kossuth Rádió mikrofonja elé rugaszkodó, kenetteljes Dezséry Lászlók. Gyertyán azonban a kitaposott utat választja, s mintha csak könyvét fordításra szánta volna, előtte már sokszor megfényesített tükrét a nyugati olvasónak tartja. Igaz, közben egy másik, még általánosabb kérdésre is keres választ, akárcsak egyik példaképe, a francia Vercors nem túlságosan szerencsés voltaire-i tanmeséjében, a *"Tropi-Komédiá"*-ban : mi teszi az embert emberré? A válasz most is bizonyára helyes, de nem eléggé sokrétűen bizonyított: "ami *csak* az emberé, amiben senki és semmi mással nem osztozkodik... ez a sajátosság az érzelem."

*

"A KIBERNEROSZ *tündöklése és bukása*" a "science-fiction" és az utópiák hagyománya szerint nemcsak az emberi érzelem győzelmét hírdeti a gép, hanem a demokráciáét is a totalitárius társadalom fölött. Gyertyán, akinek ítélete most is jogos, itt is a könnyebb megoldást választotta. A fasizmus bírálata sohasem felesleges, de a mostani Magyarországon ehhez sem kell különösebb bátorság ; amint nem kellett az ellenpólus megválasztásához sem, legyen az a fellegekben lebegő eszményi szocializmus vagy az Anatole France regényeiből kilépő, gyámoltalan és megható humanista tanárok III. és nagyon kispolgári Köztársasága. Vagy talán a figyelmes olvasó a nyilvánvalóan nácira-nyilasra színezett diktatúra mögül más felhangokat is kihallhat ? Hiszen egy-egy mondatnak, ha tartalma nem is mindig, de *nyelvi* megfogalmazása az 50-es években örökre traumát szerzett olvasót más színű totalitárius államokra is emlékeztetheti : *"Csak kibernerotikus meggyőződésüket megbízható módon igazolni tudó személyek kaphattak útlevelet" ; "fenyegető hangok hallatszottak azokkal szemben, akik... titokban hódolnak népellenes, beteges, elnyomó nemi ösztöneiknek" ; "összeesküvést készítenek elő a kibernerotikus rendszer ellen, meg akarják fosztani a népet kibernerotikus jogaitól, a nemzetközi humanizmus ügynökei" ; "Törvénybe iktatták a mindenki számára kötelező kibernerotikus boldogságot... S a törvény azt is kimondta, hogy a boldogtalanság a társadalmi renddel szemben érzett elégedetlenség kifejezése... A mosoly mint valami álarc szinte ráfagyott az emberek arcára... Mindenkinek létérdekévé vált, hogy tüntető boldogsággal és buzgalommal tegyen tanúságot ösztöntudatosságáról és rejtegesse humán vonzalmait..."*

Gyertyán Ervin könyve nagy példányszámú, népszerű sorozatban jelent meg. Vajon ez a magyarázata annak, hogy ez az egyébként tájékozott, okos és gyakran szellemes (franciásan szellemes, mondanák amott) szerző nem helyezte elég magasra magának a mércét ? Említettük, hol és mennyiben választotta az író a könnyebb megoldást a problémák felvetésében : s ha ezt a belső cenzúrát sajnálhatjuk is, felelősségre senki nem vonhatja érte. Azt azonban már a szerző hibájának kell betudni, hogy az adott lehetőségekkel sem élt mindig. *"A kibernerosz tündöklése és bukása"* több jó, ha nem is mindig eredeti ötletet vet fel, de egyiket sem viszi végig elég magas szinten. Gyertyán néhány lépést tett a "science-fiction" által is kisajátított mesterek útján, de korántsem érte el a *"Büntetőtábor"* Kafkájának, Jarrynak vagy Raymond Rousselnek fantasztikus, borzongató, szürrealis gépleírásait, sem az utópia modern nagyságainak, Huxleynek, Orwellnek vagy William Goldingnak merészségét, eredetiségét, írói kvalitásait. Könyve a szórakoztató műfajból így is kiemelkedik, de az izgalmas problémáktól felajzott olvasó mégiscsak az elszalasztott lehetőségeket sajnálja.

ALBERT PÁL

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

HERCZEGH LÁSZLÓ:

"Bern, éjszaka".

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964.)

Herczegh László harminchat éves korában jelentkezik első regényével. Pályája kezdetéről csupán annyit tudunk, hogy Műegyetemre járt, majd dramaturgiával foglalkozott. Ezt is a vékonyka, könyvjelzőnek szánt fülszöveg árulja el az íróról, hozzátéve, hogy "nagyon vonzott az újságírás, főleg, mert utazhattam. Mindenre kíváncsi voltam. A kíváncsiság vitt Svájcba is. Sokat tapasztaltam ott, és nem csupán rosszat, sokat tanultam, sok mindent megértettem, tisztábban látok. Ha élményeimről beszélek, sokan azt hiszik, nem szeretem Svájcot. Tévedés. Svájcot nagyon szeretem, a kapitalizmus az, amit nem szeretek benne."

A jól értesült és mindent közölni akaró fülszöveg másik oldala viszont még ezzel sem elégszik meg, a gyanútlan olvasónak mindent előre megmagyaráz, nehogy rosszul értelmezze ezt a könyvet, amelyben nincs meg az eddigi ún. "disszidens regények" összes "jótulajdonsága", azaz a párhuzam a hazai boldogság és a kapitalista világ intellektuális talajtalansága között.

Az igazság az, hogy a regényben tényleg nincs meg az, amit a magyarázó fülszöveg írója szeretett volna kihallani belőle. A történet egy disszidált íróról, László Istvánról szól, aki Svájcban él, egy nagy könyvtárban dolgozik, elegáns lakása van, új drámákat, regényeket tervez. Nem tudjuk miért, milyen szándékkal hagyta el az országot, jól érzi-e magát új környezeteben vagy sem, az események sodrában csak azt érezzük jó előre, hogy szerelmi élete, csalódással teli házassága a lelkiegyensúly teljes felbomlásához vezet.

Herczegh első érdeme, hogy nem illúziókkal akarja megoldani a főhős tragédiáját, tehát nem akarja elhitetni vele, hogy otthon minden jó lesz, megváltozik az élete. Ki sem mondja, nem is érezteti a regénnyel azt, amit Hegedüs Géza vélt diadalmasan felfedezni benne : a "hontalanság korképét", a talajtalanságot ; Hegedüs úgy látszik nem akarta tudomásul venni, hogy ez a könyv egy ember életéről, csalódásairól, szerelmi kudarcairól szól, és nincs semmi összefüggésben a földrajzi determináltsággal, társadalmi tényezőkkel, al- és felépítménnyel. A sorstragédia bárhol a világon utolérhette volna főhősét, — még Magyarországon is.

A regényben nem esik egyetlen szó sem otthoni boldogságról, "ellenforradalomról", disszidálásról, kapitalista nyomorról, csupán László István szerencsétlen házasságáról egy svájci lánnyal, aki szereti a fiatal írót, de megérteni nem tudja, írói törekvéseit nem segíti, sőt lebeszéli az alkotásról. A másik szerelmi epizód is kudarccal végződik ; László egy fiatal szép festőnővel ismerkedik meg, aki mindenben segítené a férfit, de az íróban ott van még a szerencsétlen házasság hagyta csalódás, a bizalmatlanság, s szakít ezzel a nővel is. A regény végén a főhős, akire idő közben rámosolygott az írói és anyagi szerencse, autóbaleset áldozata lesz, rokkantan fekszik egy nagy svájci szanatóriumban. Testileg, lelkileg belebukik az életbe.

Néhány képtelem epizód teszi egyenetlenné a regény felépítését ; például : a már befutott, jómódú író egy raktárban dolgozik, hogy a rendőrség ne háborgassa, és nem tudja elhagyni Svájcot — a határok miatt. A külföldön élő olvasó ezeken a részleteken csak mosolyog.

Egészében a könyv elüt a külföldről hazatért írók otthon megjelent, a Nyugatot leleplezni akaró műveitől. S ha a kisebb-nagyobb hibák, aránytalanságok, szerkesztésbeli zökkenők le is vonnak a könyv irodalmi értékéből, Herczegh stílusa kidolgozott írói munka, nem a kezdő inasévek tollpróbálgatása.

J. J.

TABÁK ANDRÁS :

"Kakas Aszklepiosznak"

(Magvető Kiadó, Budapest, 1963.)

Tabák András új novellásköteténem tartogat különösebb meglepetéseket. Irodalmi folyóiratokban közölt írásai, majd eddig megjelent két kötete alapján eldönthető volt, hogy Tabák ahhoz az ötvenhat utáni fiatal írónemzedékhez tartozik, amelyik nem vált eszközéül és irányított szócsövéül a hivatalos irodalompolitikának, még ha írásaiban néhol erre való nyomokat is fel lehet fedezni.

Mostani kötetete novellákat, karcolatokat, ujjgyakorlatokat tartalmaz. A novellak nem mások, mint ügyes rögtönzések nagy íróknak, kedvenc alkotóinak, témáira. Ha pontosak akarunk maradni, akkor fel kell sorolnunk azokat a mestereket, akiket Tabák ügyesen utánoz, akiknek stílusát átveszi, történetüket "megírja" — a saját szemszögéből. Igy látnak napvilágot a kötetben Platon, Cocteau, Colette, Füst Milán, Karinthy, Sándor Kalmán témáira írott gyakorlatok, nem is zavaróan, hanem írói és mesterségbeli tudással, hangulati effektusokkal átvéve.

Van azonban novelláinak egy másik, kevésbé sikerült oldala ; a mai otthoni élet erkölcseinek, társadalmi alakulásainak vitatható bemutatása. Hősei valahogy nem élnek, az író nem tud mit kezdeni velük. Csak azok a novellák a kivételek, ahol a kamaszkor első lélektanilag is figyelemre méltó megnyilvánulásait igyekszik vizsgálni, mint a "Mezei illat" vagy a gimnazistákról szóló "Rómeó". A többi elbeszélés kiesik az író kezéből ; a "Grosz József ügynök élete és halála" c. írás még valahogy megállná a helyét, ha az író nem akarná olyan tételesen kifejezni hőse életével a becsületes kispolgár tragédiáját, bukását és mindenáron példát mutatni : "emberek így nem szabad élni".

Tabák nem tehetségtelen író, inkább az arányok nem elég gazdaságos elosztása, a témakör megválasztása az, ami zavaróvá, nehézkessé teszi a kötetet ; miközben minden novellája nagy erkölcsi és társadalmi kérdésekre igyekszik így vagy úgy felelni, nem veszi észre, hogy az ihlet és a kezdő lendület lelassul, megtörik, kárára van a szerkezetnek, a műnek.

JÓZSA JÁNOS

EGY MAGYAR MUZSIKUS ÉLETÚTJA
MAGYARKANIZSÁTÓL A MONTPARNASSE TEMETŐIG

ÉPPEN TÍZ ÉVE ANNAK, hogy, 1954. szeptember 19-én, egy szívroham elragadta tőlünk Harsányi Tibort. 56 éves volt, művészi fejlődésének tetőpontján állott, tele tervekkel és munkakedvvel. Halála előtt néhány nappal találkoztam vele a boulevard Raspail és a rue de Grenelle sarkán ; olyan volt, mint mindig, nem látszott betegnek és szívesen beszélt sok mindenről, csak amikor sajatmagára terelődött a szó, hallgatott el arcán valami mosolynak is beillő fintorral. Rokonszenves, szókimondó egyéniség volt és büszkesége még rokonszenvesebbé tette.

"1923. szeptember 1-én jöttem Franciaországba — meséli egy 1947-es rádióinterjúban — csupa véletlenségből. Akkor már két éve Hollandiában éltem és a nyáron visszamentem Budapestre. Nem tudtam hová menjek zenei pályát kezdeni. A gazdasági és közállapotok Magyarországon nem voltak kedvezőek, nem akartam visszatérni Hollandiába, ahol — mint zongorista — elég jól megéltem volna, ha akármilyen munkát elvállalok, de pályája elején álló zeneszerző számára ott se volt alkalmas a talaj. Németországban az infláció dühöngött, kockázatos dolog lett volna pénz nélkül érkezni oda. Nos, egy szombat reggel felkeresett egy számomra teljesen ismeretlen csellista. — Nem akar velem Párizsba jönni ? — kérdezte, — szerdán utazom. — Szívesen, — válaszoltam, — de az nem könnyű dolog (akkoriban nehéz volt vízumot kapni). — Azért csak próbálja meg! — Hát jó, fogtam a kalapomat, bementem a Francia Konzulátusra tizenkettő előtt tíz perccel.Mikor az óra tizenkettő előtt öt percet mutatott, kezemben volt a végleges franciaországi tartózkodásra jogosító vízum. A végzet ujja volt. Mikor Párizsban leszálltam a vonatról egy krajcár sem volt a zsebemben, egy szót sem tudtam franciául, senkit sem ismertem itt és — ami ezek után cseppet sem meglepő — Franciaország negyvenmillió lakosából egy lélek sem ismert. A kuriózum kedvéért említem csak, hogy alkalmi barátomat, a csellistát, aki a végzet akaratát közvetítette felém, Párizsba való megérkezésem után elvesztettem szemem elől és azóta se láttam."

25 ÉVES, mikor Franciaországba érkezik és itt éli le egyfolytában további életét, pontosan 31 esztendőt. Egyike annak a hatvankettőnek, aki Kodálytól tanult zeneszerzést 1910 és 1940 közt és akiknek művészi problémáiról nemrégiben Ottó Ferenc adott drámai képet (*Csak tiszta forrásból*, Jelenkor, 1964, július) sok helyes meglátással a "Kodály-iskolá"-val kapcsolatban, de Harsányira, úgy látszik, nem gondolt. Pedig ma már kétségtelen, hogy századunk első felének magyar zenéje nemcsak a két legtöbbet játszott és emlegetett mester műveiből áll, hogy kívülük sokan voltak olyanok, akik egyéni hanggal, egyéni színekkel gazdagították a magyar és az európai művészetet és itt elsősorban Lajthára és Harsányira gondolok, nemcsak azért, mert ők szereztek legnagyobb nemzetközi tekintélyt, hanem mert életművük összekötőkapocs Magyarország és Nyugat-Európa között egy olyan korban, amikor nem volt könnyű ebben az irányban tevékenykedni.

Harsányi zeneszerzői pályája tulajdonképpen már Budapesten kezdődött, hiszen a pesti Operaház 1920-ban előadta egy egyfelvonásos balettjét. Bármilyen nagy megtiszteltetés volt ez akkor egy 22 éves szerző számára, nem jelentett sem erkölcsi, sem anyagi előnyt, sőt pillanatnyilag inkább hátrányt ; mert az a fiatal (és kizárólag önmagára utalt) szerző, akinek egyik művét állami színház vagy zenekar előadta, hogyan is remélhette volna, hogy tíz éven belül mást is előadnak tőle ? Harsányi, bár kitűnően zongorázott, zeneszerző akart lenni, abból akart megélni. Hogy ez mennyire sikerült, azt nem nehéz elképzelni. Pedig tudott önzetlen barátokat szerezni, könyökölni azonban nem tudott és nem is akart. "Ha műveimet előadják — szokta mondogatni — annál jobb, de én nem fogok könyörögni érte". Nem volt benne semmi megalkuvás, a művészetének élő művész hivatástudatával dolgozott, mással alig foglalkozott. Íróasztalát csak ritkán cserélte fel a karmesteri pálcával, (mert azt is virtuózként kezelte), a háború után egy ideig a Francia Rádió magyar adásának zenei krónikása is volt. Ettől eltekintve minden energiáját a komponálásnak szentelte. Nem érkezett üres kézzel Párizsba 1923-ban és a következő évben már kiadót is talált műveire.

Ő MAGA számol be erről az eseményről idézett nyilatkozatában. Valaki említette neki, hogy Raymond Deiss kiadót érdeklik a fiatal szerzők művei. Írt neki és levélben kapott találkozót tőle. A kijelölt napon egyik barátja kísérte el őt Deiss lakására tolmácsként. Nagyon le voltak verve mind a ketten, mert semmi pénzük sem volt. Barátja munkát kapott vidéken, de nem volt 20 frankja az odautazáshoz. Nos, Harsányi eljátszotta zongoraműveit Deissnek és az ilyenkor szokásos mondókába akart kezdeni. A kiadó a szavába vágott : — Csak semmi beszéd, én vagy megveszek valamit, vagy sem ; ezt megveszem. — Azzal tárcájába nyúlt és átadott 500 frankot. "E pillanatban, mondja Harsányi, majdnem megváltoztattam a világfelfogásomat. Mert kétezer év óta most láttam az első csodát." (Deisst később, a második világháborúban a németek, ellenállási tevékenységéért, letartóztatták és kivégezték. Lelkiismeretes ember volt a szó teljes értelmében, hadd hódoljak egy pillanatra az ő emlékének is.) Harsányi művei később máshol is megjelentek : Leducnél, Eschignél, Heugelnél, Universalnál egyebek közt. Játszották is őket. Zenekari kompozíciót először Gabriel Pierné vezényel tőle, (Harsányi ismeretlenül beállított a Colonne-zenekarhoz egy partitúrával, melyet Pierné első olvasásra elfogadott és műsorra tűzött), utóbb mások is : Straram, Monteux, Munch, Rosenthal, Scherchen, Bour, Bruck, Vonóstrióját a Société Musicale Indépendante hangversenyén mutatták be, I. Vonosnégyesét a Roth-quartett. 1930 felé már a legelső nemzetközi élgárdába tartozik. *Les Invités* című egyfelvonásos operáját Németországban mutatják be 1930-ban. *Chota Roustavelli* című, Arthur Honeggerrel és Alexandre Cserepninnel közösen írt Lifar-balettjét Monte-Carlóban 1945-ben, *Karácsonyi kantátáját* a Francia Rádió nyilvános hangversenyén ugyanabban az évben, *Illusion ou l'histoire d'un miracle* című, Hoffmann egyik története nyomán a Francia Rádió megrendelésére írt kétfelvonásos operáját 1949-ben. Kamara- és szólóművei ismételten szerepelnek az új zenének szentelt nemzetközi fesztiválokon (Bécs, London, Donaueschingen, Salzburg, Besançon), aktív tagja az Új Zene Nemzetközi Társaságának, 1932-ben pedig Ferroud, Ibert, Prokofieff, Honegger, Rivier, Tomasi és Mihalovici társaságában megalapítja a "*Triton*"-t, az akkori idők legerőteljesebb avant-garde zenei csoportosulását, majd a cseh Martinuval, a roman Mihalovicival, az orosz Cserepninnel és a svájci Beckkel közösen, az "*Ecole de Paris*"-t, melynek neve és egész léte olyan mint egy költemény : öt, a világ öt országából Párizsba verődött zeneszerző, akikben csak a francia életforma és művészi légkör szeretete azonos, összeáll, hogy jó és korszerű zenét írjon.

SAJNOS, mindez nem elég ahhoz, hogy Harsányinak gondtalan életet biztosítson. Keményen dolgozik, éjjel-nappal, maga másolja műveinek szólamait. Fenti nyilatkozatának csattanója tele van öniróniával · "Ma bezzeg minden remekül megy, a kiadók egymás közt veszekednek minden egyes taktusomért, a karmesterek a szó szoros értelmében ölre mennek egy-egy művem bemutatásáért, az ám ! Mindenki láthatja milyen jó zeneszerzőnek lenni." Közeli barátai állítják, hogy műveinek sorsa iránt hangoztatott közömbössége nem volt egészen őszinte. Alapjában véve, mint minden igazi művésznek, szüksége volt az elismerésre, a sikerre, erkölcsileg talán még inkább mint anyagilag és bántotta, hogy azt csak ritkán érhette el, de hivatástudata sohasem hagyta cserben.

Egyik legnagyobb csalódása azonban nem is művészi téren érte. Nem tudom, mikor kérte francia honosítását, csak annyit tudok, hogy mikor úgy 1950 táján egyik, a francia zeneéletben vezető szerepet játszó barátja utánanézett az aktájának, megdöbbenéssel olvasta rajta az elutasító határozatot, azzal a sztereotip és tragikomikusan ostoba megokolással : *foglalkozása társadalmilag haszontalan*. Bizony, az emberi jóindulatnak és hozzáértésnek ezt az Eiffel-tornyát csak az tudja idegroham nélkül elviselni, akinek megvan hozza a kellő humorérzéke. Lett is általános felhördülés miatta, zenebarát körökben ma is emlegetik az esetet. Pedig, az igazságnak tartozunk vele, az elutasítás nem volt végleges és azt is el kell ismerni, hogy a francia hatóságok, ha kissé későn is, de helyrehozták baklövésüket és Harsányi ma már francia, az utókor francia zeneszerzőként fogja számontartani, nem beszélve arról, hogy, ha művei egyszer elfoglalják az őket megillető helyet, az értük befolyó jogdíjak is francia szervezetet fognak gazdagítani.

MAGYARORSZÁGGAL más a helyzet. Harsányinak, 1945-ig alig volt hivatalos kapcsolata szülőhazájával. Egy zenekari művének, a *La joie de vivre*-nek pest bemutatójára emlékszem, azt is rendkívüli hangversenyen adták elő, gyér érdeklődés mellett. A legtöbb magyar muzsikus akkoriban csak a nevét ismerte. De saját szememmel láttam később Párizsban Kodálynak és Lajthának iránta tanúsított baráti tiszteletét. Igaz, Harsányinak semmi oka sem volt arra, hogy szeresse az akkori hivatalos Magyarországot, mely még nyomorkenyeret sem biztosított neki, mégis, soha senki sem tett annyit a magyar zene külföldi terjesztése érdekében, mint ő. Mert ő bezzeg kitűnően ismerte a legújabb magyar zenei produkciót, pontosabb értesülései voltak Bartók művészi terveiről, mint bárkinek Magyarországon, a saját zenéjének hazulról hozott alapanyagát a bartóki és kodályi művészetszemlélet minde vívmányával együtt nemcsak megőrizte, hanem tovább is fejlesztette, új elemekkel gazdagította. Több magyarhangulatú művet írt, (nemcsak az 1937-ben megjelent *Suite hongroise*-ra gondolok) és magyar motívumok, az új magyar iskolára jellemző fordulatok vannak még legutolsó művében, a brácsa-zongora szonátában is, melynek légköre csak sejtetni engedi, milyen irányban fejlődött volna tovább. 1945-től kezdve rövid időre hivatalosan is megváltozott szülőhazájához való viszonya. Budapesten is járt 1948-ban mint a nemzetközi Bartók-verseny zsürigtagja, maga vezényelte *Divertimentójá*-t a pesti Rádióban és párizsi tevékenysége is, (bár független maradt minden hivatalos szervtől és, tudomásom szerint, semmilyen politikai csoportosulásnak sem kötötte le magát), ennek a változásnak nyomait mutatja. Őszintén kívánta a francia-magyar barátságot és minden erejével küzdött ennek megvalósításáért, a maga területén. Alig tért vissza Párizsba, több évi kényszerű háborús távollét után, helyet vállal a Magyar Függetlenségi Mozgalom központi vezetőségében, majd, amikor 1946 végén megalapítjuk a Párizsi Magyar Zeneművészeti Csoportot, készséggel elvállalja annak elnökségét és aktív irányitását két éven át. Magyar nyelvű rádiókrónikái rendkívül tanulságosak, (talán lesz egyszer alkalmam rá, hogy hosszabb tanulmányt szenteljek nekik) ; olyan ember írta őket, aki hisz a művészet emberi hivatásában, tömegnevelő erejében, hiszi, hogy "a zene mindenkié" és mondanivalóit a zenében alig járatos hallgatói felfogóképességéhez tudja adagolni. De tevékenysége ezzel sem merül ki : közreműködik a magyar ellenállási mozgalom javára rendezett hangversenyeken, rádióhangversenyeket szervez, ír, vezényel, zongorázik, kísér. Kísérőzenét ír magyar színművek párizsi rádióelőadásához, így *Az ember tragédiája*-hoz (előadták 1946-ban) és Sőtér István egyik darabjához, (ennek előadása már a hidegháború idejére esik, a rövidéletű franciamagyar rádiókapcsolatoknak ez volt utolsó eseménye). A *Csongor és Tünde* előadását (1957) már nem érte meg. 1949 után egyre kevesebbet látni őt magyar körökben. Találkoztam vele néhányszor még és beszélgetéseink emlékét jól megőriztem. Néhány mondatát szó szerint idézhetném : "Művészet csak ott fejlődhet, ahol a kifejezési eszközök gazdagodnak, ehhez pedig kísérletezni kell, semmi sem születik önmagától." "Nincs sem elvont, sem konkrét, sem konzervatív, sem új, sem könnyű, sem komoly zene, csak jó van és rossz."

MINDIG VALLOTTAM és vallom, hogy Magyarország nagyon sokat köszönhet Harsányi Tibornak, hogy nagy szellemi adóssága van vele szemben és hogy eddig semmi sem történt ennek lerovására. Utoljára 1958. júniusában mondtam ezt, nyilvánosan és hivatalosan, egy 60. születésnapjára rendezett hangversenyen. Ő már akkor négy éve halott volt. Szavaimnak, a jelekből ítélve, nem sok hatása volt. De vajon több szerencsém lenne--e ma és egyáltalán eljut-e valaha szavam az illetékesekhez ?

Ez a kérdés ma már talán nem is olyan fontos mint 5-6 évvel ezelőtt. Harsányi Tibor életútja nem egyedülálló a maga nemében; a külföldre származott magyar művészek végtelen sorára gondolok, (és ki tudná megmondani, nem ők alkotják-e a magyar művészek többségét ?) : Bakfark Bálintra, Kusser János Zsigmondra, Liszt Ferencre, Heller Istvánra, Bertha Sándorra, Moór Emánuelra, Poldini Edére, Serly Tiborra, Frid Gézára, Seiber Mátyásra, Veress Sándorra, hogy csak a zeneszerzők közül említsek néhányt a javából. Sokan voltunk, vagyunk és leszünk ebben a helyzetben. Vallom, hogy Harsányi utat mutatott az utána következő nemzedéknek. Megmutatta, hogy kozmopolitaságon és provincializmuson kívül van más járható út is, hogy a külföldre származó magyar művész nem merül el szükségképpen a nemzetközi félműveltségben és szülőhazájának kulturális öröksége sem vész ki mindig belőle, hogy nem kell okvetlenül elfelejtenie anyanyelvét annak, aki idegen környezetben tökéletesen megtanul egy idegen nyelvet és ez áll a zenei anyanyelvre is, hogy a szintézisnek számtalan, eddig nem is sejtett formája van és hogy minden vérbeli művész maga választja ki a neki megfelelőt.

HARSÁNYI választott és hitünk szerint helyesen választott. Szenvedélyesen szerette hivatását és szenvedélyesen élte korának életét; részt vett annak minden mozgalmában, teljes lelkiismerettel vállalta művészi és emberi szerepét. Most, halálának 10. évfordulóján megilletődve idézem emlékét. Méltó az utókor megbecsülésére és hálájára. Mert nemcsak nagy művész volt, hanem talpig becsületes művész is.

GERGELY JÁNOS

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

Szívroham

A csönd hideg tömbjében
mint hogyha befalazták volna
a torkában verő szív
kiürítette ereit
egyszerre pontosan emlékezik
a térbe lóg a kabátujja
mögötte pisszenés sincs
nem meri elfordítani fejét
a felhős ablakokra
hullámtalan feketeség
bámul a csüggedt cosinusra

Dionysos

Hordókban komorul az udvaron
a hajdani tengeri kék
a csillagok közül fújó szél
süvítve eléri a földi fákat
éppen csak elfordította fejét
születése káprázatában
éppen csak behunyta szemét
a játék szédülete még
összeköti a félvilággal
nem hagyja egyedül
szemben az évszak leheletével

másik karjára nehezül

Hirtelen hazatér

"A flush of rose and the
whole thing starts again."
D.H. Lawrence.

Hirtelen hazatér
megfordítja a kulcsot a zárban
s — emléktelen boldogság —
átszédül két-három termen
a csodálatos szobába
könyvei fullasztván az ablakot kitárja
borul az ismerős utcára
kékszürke eső hull zongoraszó száll
megkísérti egy fiatal lány
és egyre hosszabb éjszakán
csap át az első erdő illata

A legkozmopolitább nacionalista

"Minden nemzet annyi szabadsággal bír amennyit önerejével akár megszerezni, akár megtartani képes és a függetlenségnek nincs nagyobb akadálya, mintha mástól és nem önerőnktől várjuk a jövőt."

Pulszky Ferenc

Százötven évvel ezelőtt,

1814. szeptember 17-én született Sáros vármegyében a XIX. század magyar közéletének egyik legkiemelkedőbb alakja, Pulszky Ferenc. Egyik levelében, amelyet 1860. januárjában Londonban adott fel a Griffin & Co. kiadó címére s amely most a British Museum kézirattárának Add. Mss. 28511 ff. 317-8 számát viseli, elmondja magáról, hogy jogi tanulmányai után egyike volt az első magyar Szabadelvű Társulat megalapítóinak, aztán az elfogatás elől menekülve, nyugat-európai körútra indult ; visszatérvén parlamenti képviselővé választották s a negyvenes évek közepén Kossuth lapjában jelentetett meg politikai tanulmányokat. Aktív résztvevője volt 1848 politikai eseményeinek s Windischgrätz herceg követelésére — távollétében — halálra ítélték. 1848. végén a forradalmi kormány Angliába küldte, hogy próbálja meg az orosz hadsereg intervenciójának megakadályozását kieszközölni ; a küldetés sikertelenül végződött, mert az akkori angol miniszterek azt hitték, hogy az európai egyensúlypolitikában szükség volt az Osztrák Birodalom egységének biztosítására. A forradalom bukása után birtokait elkobozták s miközben ő Angliában Kossuth kisegítésén munkálkodott, otthon "in effigie" felakasztották.

A levél, amely azután a Griffin kiadó "Rang és tehetség" című életrajzi szótárában, helyenkénti változtatással 1861-ben nyomtatásban is megjelent, csak röviden utal az ifjú Pulszky nyugat-európai körútjára. Pedig ez az út döntő befolyással volt életére is, gondolkodásmódjára is. 1836-ban, a 22 éves fiatalember, ki eddig Kölcsey szaván függött, Wesselényi példáján épült, az országgyűlési szónoklatokra mint az álmából ébredő nemzet gyorsuló szívdobbanásaira ügyelt, nagybátyjával, az archeológus Fejérváry Gáborral európai körútra indul. Az utazás feltétele a klaszszikus nyelvek ismerete, mely a kettős (német-magyar) anyanyelvű ifjú számára nem jelent nagyobb akadályt, mint később a francia, olasz és angol nyelvek elsajátítása sem. A körút állomásai : Prága — Drezda — Lipcse — Potzdam — Berlin — Hamburg — Angolhon — Irland — Skócia — Hollandia — Köln — Rajnai út — Belgium s a tapsztalatok legjobb summája egy bejegyzés a naplóban : *"Nyitva áll előttem a világ s én a világ előtt."*

A kitárulkozás

jellege kettős. Páratlan fogékonysággal, tudományszomjjal és vasszorgalommal megáldva, minden alkalmat megragad a nyugati tudósokkal való személyes, tudományos, irodalmi kapcsolatok megteremtésére, ápolására és kiépítésére, más részről pedig szívósan, szellemesen, megingathatatlan tudatossággal törekszik arra, hogy a nyugati eszmeáramlatok megtermékenyítsék a hazai szellemi életet. Pulszky ezt így fogalmazza meg : arról van szó, hogy a magyar nemzet egyenlő jogon foglaljon helyet Európa népei között. Most dől el, van-e jövője vagy sem, hogy már a legközelebbi években együtthangzó húrja lesz-e a világlantnak, vagy pedig elszakad-e, mint az összhangot zavaró disszonancia. Ez az a *XIX. század uralkodó eszméire* alapozott nacionalista kérdésfeltevés, amely mellett Pulszky élete végéig kitartott, s amelyre természetesen, e szemléletmód hívei a mai napig keresik a feleletet. Az "Augsburger Allgemeine Zeitung"-ba írt minden cikke, a Thun Leóval folytatott vita, amelyért Kollár nagy költeményében Pulszkyt a pánszláv pokolba taszítja, ebből meríti erejét, s szerzőjük innen álmait. Életcélja : a sors eszköze lenni, a haza szolgálatában. Eszközök : a felvilágosodás tanainak hirdetése, (Pulszky a legelső szabadkőművesek egyike Magyarországon), a megyerendszer reformja (Eötvös neki diktálja "A falu jegyzőjé"-t) s ami ezzel jár, a hazai ipar, kereskedés és művészetek fejlesztésére irányuló törekvések támogatása. Álmok : *"hogy Nagy Lajos öröksége visszaszálland nemzetünkre s Magyarország mégegyszer azzá lesz, mivé ezen király és Corvin Mátyás emelték, Európa középpontjában a havasoktól körzött, Dunától átszelt, tengertől kétfelől mosott szép ország."*

Nem mintha a dinamikus Pulszkyt, az állandó, kompulzív cselekvés emberét egy-egy pillanatnál tovább magával tudná ragadni az álmodozás. Az aktuális feladatok tömegét vállalja és végzi el. A publicisztikai bajvívás a Védegyletért Magyarországon Kossuth és Batthyányi Kornél barátságát hozza, Bécsben ugyanez a felségsértés vádját s egy német származású bécsi neveltetésű feleséget szerez számára, a szép és szellemes Walter Terézt, ki Pulszky kedvéért magyarrá válik. Pulszky államtitkársága nélkül elképzelhetetlen a "Magyar Külügyminisztérium", illetve csak az képzelhető el, amire a Kamarilla e hivatalt szánta volt — a Király Személye körüli Minisztérium. Ő publikálja a Jellasics és az udvar közti levelezést, Lamberg királyi biztost az ő futárja előzi meg a Magyar Parlamentnél, az ostromlott Bécs és a habozó magyar sereg között ő az összeköttetés lelke, Bem az ő tanácsára kap magyar tábornoki kinevezést, az angol diplomáciát ő érti meg először, s a bukás után Kossuth angliai, amerikai útját ő szervezi meg, készíti elő. Egy Habsburg-plakát, amely vérdíjat tűz ki fejére, így szól róla : *"Pulszky Ferenc, 35 éves, homloka magas, orra nagy, haja lágy, választékosan, de hanyagul öltözködik ; beszél magyarul, németül, franciául, szokása jobb kezét kabátjának bal zsebében tartani, aki élve, vagy holtan beszolgáltatja kap ezer forint díjat."*

A bujdosó Pulszky

véleménye szerint minden politikai emigráció reneszánsz, akár a nemzeté, ha otthonában önuralmát megtartani tudja, akár a nemzet jelentékeny részéé. Idegenben új életet kell kezdeni, újra kell születni a változott életfeltételek között. Nem melldöngető, ingyenélő, alamizsnákat kunyerálló "hazafi", hanem a tettek embere : amíg útjaik ketté nem válnak, Kossuth sajtófőnöke, először a 80 főnyi londoni kolónia, később az egész, mintegy 800 patriótából álló magyar emigráció önkéntes "public relations officer"-je — mielőtt e kifejezést feltalálták volna. Mkor a politikai cselekvések kora kint lejár, Pulszky lesz az egyik leghatásosabb, önmaga megbízta kulturális nagykövet.

Petőfit fordít, történelmi, kultúrhistóriai tanulmányokat ír, feleségével együtt a magyar mondákat népszerűsíti Angliában, s egyszerre több újság levelezője és tudósítója. Beszámolói több irányúak : Angliával Amerika értendő meg, Amerikával Európa, Magyarországgal — amint erre Kemény Zsigmond lapjában alkalom nyílik — a világpolitika. Ennek a hazára nézve egyetlen becsületes tanulsága (Pulszky szerint ebben rejlik a száműzöttek feladata) : *"megmondani az igazságot a hazának egész terjedelmében, vagyis az oktalan reménykedések szítása helyett a reális lehetőségekre hívni fel a figyelmet."*

A makacsság, az önfejűség pólusai, az egysíkú hazaszeretet érzelmi vulkánjai mellett Pulszky gyakorlatiassága a követhető kiutakat példázza. Bécsben és Pesten a forradalmi erélyt, amíg a forradalomnak értelme van. Szökést, miután nincs. Diplomáciai tapintatot Angliában, ahol a politikát sohasem költők csinálták, — viszont pl. műtörténészként be lehet jutni a jó társaságba, s ezen keresztül hatni a politikusokra. Élelmességet Itáliában, mert enélkül akár Garibaldi seregében is felkopott az álla az emigránsnak.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a solferinói francia győzelem megteremti otthon a kiegyezés külső feltételeit, s a francia-osztrák békeszerződés zátonyán Kossuth alternatívái megfeneklenek. Pulszky fél szemmel Deák, fél szemmel Garibaldi felé kacsingat.

Hogy lehet valaki egyszeriben a "haza bölcsének" s a metódusaiban, temperamentumában ellentétes "vörösingesek" vezérének lelkes híve ? Egyszerre az emberiesség, az emancipáció, a vallási türelmesség az önrendelkezési jogok terjesztője, s ugyanakkor a Dunakonföderáció eszméje iránt végig bizalmatlan, Nagymagyarország álmát, sőt a magyarosításokat is pártoló vérbeli nacionalista? Egy íziben filoszemita és antiszláv ? A Szabadkőműves páholy nagymestere s a főpapok barátja ? Hogy fér meg annyi ellentét egy olyan emberben, akit Metternich a "hideg ész emberének", a 'Croquis aus Ungarn' szerzője "a magyar Beaumarchais"-nak Newman professzor "bölcs europäernek" hitt, s képviselőtársai közt a legtöbb cinikusnak gondolt ?

Pulszky úgy indokolja meg a Kossuthtal való szakítást, hogy a kibontakozást akadályozó ex-kormányzóval szemben ő a tett új módjait keresi. A visszafelé okoskodás mérlegén egy Garibaldi-féle magyarországi katonai kaland, melyet Kossuth ellenében Klapka is, Türr is támogatott, legalább olyan irreálisnak tetszik, mint a Pulszky által elvetett alternatíva, a Cavourral, a III. Napoléonnal való szövetség 1860 után, vagy a Kossuth-bankókkal való fizetség. Ezt Pulszky akkor látja be, amikor Garibaldi maga mondja meg neki, hogy ő csak oda megy felszabadítani, ahonnan puskaropogással üzennek érte. Az egyéni választás ezek szerint Pulszky számára úgy alakul, hogy vagy végleg megtelepszik Olaszországban, ahová 1860-ban áttette székhelyét és archeológiai tanulmányokkal foglalkozik, népes családjának a kenyeret újságírással biztosítva, vagy módot talál arra, hogy hazatérvén Magyarországra visszaszerezze birtokát, Szécsényt, s ismét belevesse magát a politikába és a közéletbe.

A királytól

kegyelmet nem kér, de kap : feleségének és két gyermekének halála hozza meg azt. Önéletrajza, az "Életem és Korom" így fejeződik be : *"ilyen az élet ; midőn tizennyolc évi számkivetésem véget ért, irigylettem azon boldogabb múltamat, mely nekem azelőtt gyakran olyan tűrhetetlennek látszott."* 1880-ban, visszatekintve, a hazatérte után történteket nem históriai megírásra méltónak, hanem komédiába valónak tekinti. Pedig a "comédiában" is komoly szerepet vállal. Már 1867-ben országgyűlési képviselő lesz, előbb a szentesi, majd a szécsényi kerület választja meg, majd két évvel később, amikor a Nemzeti Múzeum igazgatói széke megüresedik, a régi jóbarát, Eötvös József választása rá esik. A 70-es évek közepén, mint a Múzeum igazgatója, nagy török-görögországi utazásra indul, aktivitása, ruganyossága szinte mit sem csökkent. 50 éves író-jubileumán egyik képviselőházi ellenfele, Szatmáry Gábor azt írja a Pulszky-albumban, hogy alig van férfiú műveltségünk történetében, ki magát jobban tudta volna érvényesíteni, mert jelenleg — 1884-ben — úgyszólván összes tudományos működésünk élén áll. Elnöke az Akadémia Archeológiai Bizottságának, a Régészeti Társulatnak, a Képzőművészeti Tanácsnak ; tagja az Akadémia igazgató-tanácsának, a Műemlékek Országos Tanácsának s legújabban kineveztetett a múzeumok és a könyvtárak országos főfelügyelőjévé. Még néhány írói, akadémiai kitüntetés — s az alkura kész kereskedők utóda. Pulszky Ferenc, két évvel éli túl a meg nem alkuvó Kossuthot.

Bár csaknem minden XIX. századról szóló magyar történelmi monográfia fél lábbal Pulszky memoárjaira, levelezésére, dokumentációs anyagaira támaszkodik, az "Életem és Korom" szerzőjéről egyetlen monográfia sem készült, s a mai napig csupán egy objektív kritika íródott, az irodalomtörténész Oltványi Ambrusé. Az állandó kataklizmák árnyékában s a létmagyarázó ideológiák bűvkörében élve, Magyarországon annyira hozzászoktunk a dolgok leegyszerűsítéséhez, hogy történészeinktől nemcsak a kritikát és az állásfoglalást, hanem a szakadatlan ítéletet is elvártuk. Innen, hogy olvan kiváló történészek, mint Marczali, vagy Concha, Pulszkyról csak az istenítés hangján szólnak, az "ellentábor", Gyulay, Csernátony csak vádaskodni, személyeskedni tud, s a maiak közül nem egy "értékelő" gvávasággal, következetlenséggel, elvhűség hiánvával terheli Pulszky jellemét. Talán csak Mikszáth értett és értetett meg valamit abból, hogy nem minden ember, s így Pulszky sem, csupán egy szerep.

Pulszky közéleti tevékenységében és tudományos munkásságában a legkonkrétebb, a szakadatlan erőfeszítést igényelte, — s ehhez élete végéig hűséges maradt: egy kérdéssel akart, napról napra, a maga "kiutat kereső" módján szembenézni : *"...megmásíthatatlan végzete-e a kisebb nemzeteknek, hogy a nagyobbak elnyomják és beolvasszák őket, vagy sem ?"*

A választ nem találta meg. De a halála óta eltelt több mint fél évszázad alatt — a világ megtalálta-e ?

KABDEBÓ TAMÁS

FÁY FERENC

Magad-sirató

Születtél törvények szerint,
miként az emberek születnek.
S azt hitted éled ami szép,
azt hitted szólod ami jó...
Pedig csak önmagad szeretted.

Törvénnyé-emelt fegyverek
között éltél, míg élni hagytak.
Tanítód dicsért : így a szép ;
papod megáldott : így a jó
s anyád se mondta, hogy te rab vagy.

Cipődre ráfröccsent a sár,
hazamentél, sarokba lökted.
Tetted, mert törvény volt a szép
s törvény, hogy a paraszt-cselédd
kefékkel örködjön fölötted.

Valld be, most annyi év után,
— hogy addig, míg megtűrt a földed —
falud csak por volt a ruhán,
cipődön sár, amely csupán
addig volt gond, míg letörölted.

Közöttük éltél s arcukat
tátongó űr, ezernyi fényév
takarta mégis tőled el ;
mert gondjaik reménytelen
törvényét más egekre mérték.

Soha nem láttad, amikor
a hajnal jég-vizébe léptek...
magasak voltak, mint a kék
egekben élő jegenyék
s a csillagoknak fütyürésztek.

Kemény a föld ?... hát menj, aludj !
Aludj... ne lásd meg most sem őket,
ahogy indulnak Dány felől,
Locsod felől, Maglód felől,
s keltik a fel-nem-ébredőket.

S jönnek csontnéma emberek,
— kik mind törvények szerint haltak. —
Szántottak, — szóltál : ez a szép,
arattak, — mondtad : ez a jó,
s ásítva fordultál a falnak.

Nehéz a csákány ? fogj papírt !
Tör az ásónyél ? fogd a tollad,
s írd meg a port... tárd föl magad,
mert az, ki mindent megtagad
húsz év után is meglakolhat.

JORGE LUIS BORGES

KÉSELŐK

Borges novellája egyike a nagy argentin író legfontosabb műveinek, melyek Buenos Aires mitológiájával foglalkoznak. Az írás azon a környéken játszódik, ahol később a Palermo nevű, középosztály-lakta előváros épült s ahol Borges ifjúságát töltötte. Francisco Real, a késelő, Borges kedvelt Norte külvárosából vetődik ide, mely voltaképp nem is északon van, hanem a város ama keleti részén, mely a dokkoktól a vágóhidakig húzódik, s ahol Real valamikor dolgozhatott is, hiszen a nagy vágóhidak nyelvét beszéli. Ő az E l Corralero, a marhacsordák embere. A lány, La Lujanera, nevét egy kis várostól, Lujántól kapja, mely nem messze Buenos Airestől ismert búcsújáróhely, templomával a Lujáni Miasszonyunkkal.

Ne tessék nekem a néhai Francisco Realról beszélni. Én ismertem őt s tudtam, hogy nem a mi környékünkről való, hiszen ismert nagyfejű volt a Norte vidékén, a Guadalupe tó meg a Batería táján. Én mindössze háromszor találkoztam vele, méghozzá mindháromszor ugyanazon az éjszakán. Dehát olyan éjszaka volt ez, amit nem egykönnyen fogok elfelejteni, mert Lujanera az én viskómban töltötte az éjszakát, anélkül, hogy hívtam volna, és Rosando Juárez mindörökre eltűnt az Arroyóból. A nevét persze maga nem ismeri, nem az a fajta, aki tudna az ilyesmiről. Rosando Juárez, a Kés, egyike volt a legkeményebb fickóknak a Villa San Ritában. Ügyesen kezelte a pengét, annyi biztos. Don Nicholás Paredes bandájához tartozott, tetszik tudni, Paredes meg Morel csapatához. A bordélyba mindig elegánsan felöltözve toppant be, fekete lovon, ezüst szerszámmal. A férfiak meg a kutyák nagyon tisztelték, hogy a lányokról ne is beszéljek. Mindenki tudta, hogy két gyilkosság emeli hitelét. Hosszú, zsíros haját magas, zsinóros szegélyű kalap fedte, szemébe húzva. A szerencse kedveltje volt, ahogy mondják, s mi villabeli fickók mindig utánoztuk őt, még azt is, ahogy köpni szokott. De aztán egy éjszakán kiderült, hogy Rosando miféle anyagból van gyúrva.

Annak a különös éjszakának a története, hiszi vagy sem, egy vörös kerekű szekérrel kezdődik, mely színig pakkolva hirtelen leereszkedett a keménnyé szikkadt sár-utakon, a szeméthalmok meg a téglakemencék között. Két férfi ült rajta, feketében, cincogva-pötyögve a gitáron, s a fickó a bakon egyebet sem tett, mint a lova lába elé kerülő, kóbor kutyákat kergette ostorával. Közöttük, ponchójában, csendesen, egy másik férfi. Ez volt a híres Corralero, aki verekedni jött, meg ölni. Az éjszaka hideg volt, mint a mennyek lehelete ; s ketten közülök úgy ültek az összehajtogatott vászon-szekérfedőn, mintha az az istenverte hely egy karnevál közepén lett volna. Ez volt az elsőszámú esemény. Sok követte s nem tartott órákig míg megtudtuk. A mi bandánk korán jött Júliához, akinek egy elég nagy, hullámlemez viskója volt a Camino de Gauna meg a Maldonado között. Olyan hely volt ez, amit már messziről fel lehetett ismerni a vörösen fénylő lámpájáról meg a ricsajról. Noha Júliának indián vér folyt az ereiben, nagyon gondos meg lelkiismeretes volt. A csehóban mindig voltak zenészek, jó italok meg vagány táncpartnerek. Messze a legjobb közöttük Rosando nője volt, La Lujanera. Ma már halott, uram, s bevallom évek telnek el, míg egyszer eszembe jut. De látnia kellett volna élete virágjában, azokkal a csodálatos szemeivel. Az ember ereiben felgyorsult tőlük a vérkeringés.

A *caña*, a tánc, a nők, egy-egy leereszkedő káromkodás Rosando szájából, meg egy pofon a tömegből, amit oly barátilag próbáltam fogadni, ahogy csak lehetett, — a helyzet az, hogy remekül éreztem magamat. Kiszúrtam egy partnert, aki követett, mint egy csirke. Mintha mindig kitalálta volna, hogy mit is akarok. A tangó megtette a hatását, bűvöletébe kerített bennünket, megemelt, lenyűgözött, szétválasztott aztán újból egyesített. A férfiak belesüppedtek a táncba, mint egy álomba, s akkor egyszerre észrevettem, hogy a zene hirtelen hangosabb lesz. Hát persze, mert megduzzadt és összezavarodott annak a két gitárosnak játékától, akik a szekéren egyre közelebb értek hozzánk. Aztán a szél egyszerre felkapta a zenét, elfújta egy másik irányba s a figyelmem visszatért a magam meg a partnerem testéhez. Kis idő múltán egy parancsoló kopogás hallatszott az ajtón, egy kopogás meg egy kiáltás. Általános csend lett. Akkor az ajtó kapott egy alapos rúgást és a szobában egy ember állt. Az ember olyan volt, mint a hangja.

A pasas számunkra még nem volt Francisco Real, csak egy magas, izmos fickó, tiszta feketében, pejszín sálját egyik vállán átdobva. Emlékszem, szögletes, indián vonásai voltak.

A kicsapodó ajtó szárnya jól oldalbavert s én, tiszta zavarból, a belépőre vetettem magam, bal öklömet arca felé lökve, míg jobb kezemmel azt az éles kést rántva elő, amit bal karom alatt, mellényem egyik kifoszlott varratában tartottam. Támadásom nem volt hosszú életű. Az ember, hogy egyensúlyba kerüljön, kiterjesztette két karját s úgy söpört félre engem, mintha egy útjába kerülő akadályt pöccintene el. Otthagyott, összkucorodva, míg jobb kezem még mindig a haszontalan fegyvert szorongatta a kabátom alatt. Törtetett előre, kimagasodva az emberek közül, akiket úgy lökött félre útjából, mintha észre sem venné őket. Az első csoport, — szájtátó olasz fajankók — felnyílt előtte, mint a legyező, mereven a félelemtől. A következőben az Angol várta, s mielőtt vállán érezhette volna az idegen kezét, lesújtott rá ütésre emelt kézfejével. Látnia kellett volna azt az ütést meg azt a tülekedést ! Az egész banda ráhohant, kergették mint egy mártírt egyik sarokból a másikba, köpködtek rá, fütyöltek meg fenyegették, aztán ütni kezdték, de amikor látták, hogy még csak el sem hárítja az ütéseiket, éppen csak meglegyintették sáljaik szegélyével, szelíden, szinte heccből, csúfolódva. De ezt sem volt hajlandó észrevenni. Erejét Rosando számára tartogatta, aki egy lépést sem mozdult a faltól, csak nekitámaszkodott, csendben. Ott pöfékelt, tele félelemmel, mintha előre látta volna azt, amit mi csak később láttunk. El Corralero pedig tovább törtetett feléje, vérezve, de határozottan, a gúnyos ricsajjal a hátában. Kifütyülve, lemajmolva, piszkosan a köpésektől, meg nem szólalt addig, míg nem állt szemben Rosandóval. Aztán ránézett, inge ujjával letörölte az arcát és így szólt :

"És vagyok Francisco Real a Norteból. Én vagyok Francisco Real, akit másként El Corralerónak hívnak. Hagytam, hogy ezek a fattyúk bepiszkoljanak, mert akit én keresek, az egy férfi. Hallottam pletykálni arról, hogy él ezen a vidéken valaki, akit Késnek neveznek. Vannak errefelé, akik azt tódítják róla, hogy ügyesen használja a pengét. Találkozni akarok vele. Azt akarom, hogy tanítson meg engem valamire. Én csak egy senki vagyok és meg akarom tanulni tőle, mit tud az olyan férfi, akinek gyors szeme és mersze van."

Szemét, mialatt beszélt, egy pillanatra sem vette le Rosandóról, s a kezében hatalmas kés villant meg. Semmi kétség, ott rejtegette eddig az inge ujjában. Azok, akik eddig hajszolták, hirtelen hátrálni kezdtek s mindannyian meredten néztük ezt a kettőt, halálos csendben. Még a hegedűn cincogó, vak mulatt is feléjük fordította duzzadt ajkát.

Ebben a pillanatban valami mozgást hallottam hátul s az ajtó keretében ott állt hat vagy hét ember. El Corralero bandája lehetett. A legöregebb közülök, egy napégette, parasztformájú őszbajszú férfi, beljebb jött, de mindjárt megállt, mintha a fény meg a nők megvakították volna, s tisztelettel levette a kalapját. A többiek készenlétben álltak, ha bármiféle disznóság történne odabent.

Mi történt Rosandóval, hogy nem horkant fel és nem taposta szét ezt a hetvenkedő pofát ? Hallgatott s még csak a szemét sem emelte fel. Nem tudom, kiköpte-e a cigarettáját vagy csak kiesett a szájából. Végül is eldadogott néhány szót, de olyan halkan, hogy mi a szoba túlsó végében semmit sem értettünk meg belőle. Francisco Real még egyszer kihívta, s ő még egyszer visszautasította a harcot. Ekkor az idegenek legfiatalabbika füttyentett egyet. La Lujanera gyűlölettel teli pillantást küldött feléje, aztán haját egyik válláról a másikra vetve, megindult a lányok s a szekeresek között. Odament az emberéhez, kabátja alá nyúlt, kihúzta meztelen kését és odaadta neki, mondván :

"Azt hiszem, erre szükséged lesz, Rosando."

A tető magasában volt valamiféle hosszú ablak, mely a folyóra szolgált. Rosando két kezében tartotta a kést s úgy nézett rá, mintha még sohasem látott volna ilyesmit. Aztán hirtelen hátrahajolt s a kés máris röpült kifelé az ablakon, hogy elsüllyedjen a Maldonadóban, odakint. Éreztem, hogy reszketek.

"Nem fogom bepiszkolni veled a késemet" — mondta El Corralero s ütésre emelte a jobbját. Ekkor Lujanera megragadta az idegent, karját nyaka köré fonta, ránézett azokkal a szemeivel, s ezt mondta, teli dühvel :

"Hagyd békén ezt a fattyút, aki úgy tett, mintha férfi lenne."

Francisco Real egy pillanatra határozatlannak tűnt. Aztán megölelte a nőt, mintha soha többé nem akarná elengedni, tangót parancsolt a zenészeknek, meg milongát s a többieket is táncra szólította. A tánc vadul kavargott a szobában. Real nagyon ünnepélyesen táncolt, kerülve a feltűnést, amit az ember várt volna. Amikor az ajtóhoz ért, felkiáltott :

"El az útból, fickók ! Álmában is csak velem jön."

Amint beszélt, már mentek is kifelé, a tangó hullámain úszva, elveszetten a zenében.

Elvörösödhettem a szégyentől. Fordultam még egyet-kettőt valamelyik nővel, aztán otthagytam, nyersen. Mondtam neki valami mentegetődzsfélét, hogy túl meleg van itt bent, nagy a tolongás vagy ilyesmit, s máris mentem kifelé a fal mellett, az ajtó irányába. Gyönyörű éjszaka volt. De kinek? Az út sarkánál ott állt a szekér s a két gitár úgy feszített a bakon, olyan egyenesen, mint két emberi lény. Kezdet bosszantani, hogy ezek szándékosan hagyták zeneszerszámaikat idekint, mintha mi annyit sem érnénk meg, hogy behozzák közénk a vacakjaikat. Szemétnek tartanak bennünket, gondoltam felbőszülve. Kihúztam a fülem mellől a szegfűt és belevágtam egy pocsolyába. Aztán számeredtem egy darabig, mintha el akarnám kerülni a gondolkodást meg mindent. Szerettem volna, ha ebben a pillanatban már holnap lett volna, akartam, hogy vége legyen az éjszakának. Ekkor valaki meglökött a könyökével, s ez szinte megkönnyebbülés volt. Rosando lopakodott mellettem, egyedül, elfele a környékről.

"Miért vagy te mindig az útban, mafla?" — dünnyögte. Nem tudom, vajon ki akarta-e önteni szívét vagy mifenét akart. Odatapadt a sötét parthoz, végig a Maldonado mellett, s én soha többé nem láttam.

Ott állam hát s néztem mindazt, amit egész életemben néztem, a végtelenbe nyúló eget, a kitartóan csobogó folyót, egy alvó lovat, a sár-utat, a kemencéket, és arra gondoltam, hogy én sem vagyok más, egy másik gyom ezen a vidéken, mely itt nőtt fel a csontok meg a vadzab meg a bogáncs között. Mi egyéb is nőhetett ebben a piszokban, mint mi, szájhősök, akik meghúzzuk magunkat, ha ránk vernek s a pofánk csak arra való, hogy káromkodjunk ? Később azt éreztem, minél nyomorultabb a vidék, annál több mersze legyen az embernek. Odabent a tánc egyre vadabbul forgott, a többi házakból is dőlt már a ricsaj s a szél mézillatot sodort. Az éjszaka csodálatos volt, de céltalanul. Annyi csillag volt az égen, hogy az ember beleszédült a nézésükbe, egyik csillag a másik felett. Megpróbáltam keményen arra gondolni, hogy az egész nyavajának nincs semmi köze hozzám, de csak nem tudtam lenyelni Rosando gyávaságát s annak az idegennek elviselhetetlen bátorságát. A fickó még egy nőt is szerzett magának éjszakára. Ma éjszakára, gondoltam, sok éjszakára, talán mindörökre, mert La Lujanera megérte, amit ért. Jóég tudja, merre mentek. Nem lehetnek nagyon messze. Talán éppen itt bújnak előttem valamelyik gödörben.

Amikor végül is visszamentem a viskóba, a tánc oly zajjal pörgött továbbra is, mintha semmi sem történt volna. Összehúztam magam egész kicsire s elvegyültem a tömegben. Hamar észrevettem, hogy a mi bandánk egy része már meglógott s a Norte-banda meg táncol a többiekkel. Nem volt sem lökdösődés, sem tolakodás. Mindenki udvarias volt és előzékeny. A zene álmosítónak tűnt, s a lányok, akik a Norte-fiúkkal táncoltak alig nyitották ki a szájukat.

Vártam valamit, de nem azt, ami történt.

Egy női sikolyt hallottunk kivülről, aztán egy hangot, amit felismertünk. De a hang halk volt, majdnem túl halk. Bárkinek a hangja lehetett volna, amint azt mondta a nőnek :

"Eredj be, lány" — s erre újabb zokogás jött. A hang, úgy tűnt, mintha kezdené elveszíteni a türelmét.

"Nyissátok ki az ajtót, nem halljátok? Nyissátok ki, ringyók ! Nyissátok ki, szukák !" Ebben a pillanatban felnyílt a zörgő ajtó és La Lujanera lépett be, egyedül. Úgy jött, mintha valaki lökné, mintha valami megszállta volna.

"Megszállta egy szellem" — mondta az Angol.

"Egy halott, barátom", — mondta El Corradero. Az arca olyan volt, mint egy részegé. Bejött s mi mindannyian félrehúzódtunk, hogy helyet adjunk neki, néhány tántorgó lépést tett, — felmagasodva s mintha vakon, — aztán elvágódott, akár egy tuskó. Az egyik fickó a bandájából hátára fordította s összehajtogatott ponchóját a feje alá tette. Ekkor már láttuk, hogy vérzik s láttuk a mély sebet is a mellén. A vér kicsorgott s megbarnította vörös mellényét, mit eddig még nem láttam, mert a sálja eltakarta. Hogy magához térítse, az egyik nő hozott canát, meg valami égett rongyot. Az ember kétségbeejtő állapotban volt. La Lujanera csak nézte, megrettenve, karjai bénultan csüngtek törzse mellett. A meglepetés mindenkinek az arcára volt írva. La Lujanera végül is megszólalt. Elmondta, hogy amikor eltűntek, ő meg El Corralero egy kis mezőre mentek s egyszerre valaki, akit nem ismer, ott termett előttük vadul, harcra hívta és leszúrta. Esküdött, hogy nem tudja, ki volt az ember, de abban biztos, hogy nem volt Rosando. De ki fogja ezt neki elhinni ?

A férfi, a lábunknál, haldoklott. Arra gondoltam, hogy akárki szúrhatta is le, biztos keze lehetett, mert a fickó kemény legény volt. Amikor kopogtatott, Júlia éppen mâtét szolgált fel s a kupa ment körbe, míg engem éppen azelőtt ért el, mielőtt Real végigvágódott a földön. "Takard le az arcomat" — mondta halkan, utolsót hörögve.

Semmi mása nem maradt már csak a büszkesége s azt már nem engedte meg, hogy lássák rajta a halál fintorait. Valaki rárakta magaskoronájú kalapját, s ez alatt halt meg, hangtalanul. Amikor kinyúlt mellkasa megszűnt emelkedni meg süllyedni, ezek összeszedték a bátorságukat s kitakarták. A halottak megviselt ábrázatát viselte ; egyike volt a legbátrabb embereknek, akik azokban az időkben a Batería meg a Sur között éltek. Amikor láttam, hogy halott s többé nem szólalhat meg, már nem gyűlöltem többé.

"A halál nem kér sokat az embertől csak az életét" — mondta valaki s egy másik gondterhelten hozzátette :

"Mennyi büszkeség egy emberben, s most már csak arra jó az egész, hogy beköpjék a legyek". A Norte-fickók maguk közt beszélgettek, csendesen. Aztán ketten egyszerre szólaltak meg :

"A nő ölte meg."

Egyikük az asszony arcába harsogta vádját, aztán valamennyien köréje fürtösödtek. Akkor elfelejtettem, hogy elővigyázatosnak kell lennem s egy villanással közöttük teremtem, olyan dühvel, hogy majdnem a késemet is előrántottam. Láttam, hogy sokan, talán valamennyien engem néznek. Azt mondtam, majdnem lustán :

"Nézzétek meg ennek az asszonynak a kezét. Honnan lenne olyan ereje meg idege, hogy megkéseljen egy férfit ?"

Aztán hozzátettem valamiféle elegáns megvetéssel :

"Mondják, hogy a halott kemény legény volt a saját szemétdombján. Ki gondolhatta volna, hogy ilyen gyalázatos módon végzi, méghozzá ebben a lyukban, ahol soha semmisem történik, míg valaki nem tér be ide egy kis heccre és marad egy kis verekedésre."

Senki sem kínálta fel csontjait megropogtatásra.

(*folytatás a* 12. *oldalon*)

Mindig ugyanaz ?

A forradalom, úgy látszik, nemcsak gyermekeit falja fel, hanem szüleit is. Legalábbis ez a tanulsága Ferhat Abbasz sorsának, aki esztendőkön át az algériai forradalom atyja, e forradalom első szervezője,számüzetésben lévő kormányának első miniszterelnöke s a szabad és független Algériai Parlament első elnöke volt, s aki az elmúlt héten, fogadott fiával együtt, nyomtalanul eltűnt lakásából, miután nyolc héten keresztül háziőrizetben tartatott. Ben Bella középutas ellenzéke, úgy látszik, túl szélsőségesnek bizonyult. A forradalom "nagy öreg embere" elveszett a magateremtette viharban ? Nem tudjuk. Annyit tudunk (a rokonok közlése nyomán), hogy civilruhás nyomozók szállították el "ismeretlen helyre és meghatározatlan időre." Mindig, mindenütt ugyanaz ?

Irodalmi Ujság

HÁY GYULA A ló című komédiáját — a salzburgi Europa-Studio produkciójában — bemutatta a Nyugat-Német Televízió.

*

Dr. ZAMENHOF professzor alkotása, az eszperantó nyelv immár nyolcvan éves. Eddig mintegy 30.000 eszperantó nyelvű könyv jelent meg, amelyből mintegy 2000 az eredeti irodalmi mű. Magyarból többek között Madáchot, Petőfit, Adyt, Karinthyt, Kassákot fordították eszperantóra s a világirodalmi klasszikusok között találhatjuk Homeros, Dante, Shakespeare, Molière, Goethe, Puskin, Tolsztoj, Csehov, Gorkij, Majakovszkij műveit is.

*

A JUGOSZLÁV Írók Szövetsége szeptember 24 és 26 között rendezi VII-ik kongresszusát Titogradban. A tanácskozás fő témája : Az író és helye a társadalomban. A tanácskozásra 200 küldött jelentette be részvételét.

*

JULES ROMAINS híres regényéből, a Pajtások-ból filmet készítenek. Rendezője Yves Robert.

*

A BÉCSI OPERAHÁZBAN, a közelmúltban a "Figaró házassága" került színre Josef Krips vezényletével. Az előadás kezdetekor több felkiáltás hangzott el : hol van Karajan ? Majd utána a közönség tüntetést rendezett az eltávozott karmester mellett.

A VELENCEI FILMFESZTIVÁL befejeződött és a zsüri kihirdette döntését.Az Arany Oroszlán nagydíjat az olasz Michelangelo Antonioni "A vörös sivatag" című filmje kapta. A legjobb női alakításért a Volpi-serleggel a svéd Arrajett Andersson, a legjobb férfi alakításért járó ugyancsak Volpi-serleggel Tom Courtenay angol filmszínészt jutalmazták. A francia Alain Jessua "Az élet árnyoldala" című filmje első díjat kapott. A zsüri két különdíját az olasz Pier Paolo Pasolini "Az Evangélium Szent Máté szerint" című filmje és a szovjet Grigori Kozincev Hamletje kapta.

*

A LENINGRADI Kirov-Opera együttese Csajkovszkij Csipkerózsa balettjével kezdte vendégszereplését a New York-i Metropolitan Operában.

*

A STOCKHOLMI Királyi Könyvtárban található a világ egyik legnagyobb sakk-könyvtára. Csaknem 50.000 könyv foglalkozik a sakkjátékkal.

*

MAGYAR FILMNAPOKAT rendeztek Párizsban szeptember 11-17 között. Ebből az alkalomból bemutatásra került az "Angyalok földje", a "Nappali sötétség", az "Oldás és kötés", a "Pacsirta" és a "Sodrásban" című játékfilm. Ezenkívül több kisfilmet mutattak be.

*

A SALZBURGI Ünnepi Játékok vezetősége elhatározta, hogy a jövőben több külföldi rendezőt szólítanak fel közreműködésre. Ingmar Bergmannak a meghívást már elküldötték.

*

HEVESI SÁNDORNAK, a Nemzeti Színház volt igazgatójának 25. halálozási évfordulóján a Színházművészeti Szövetség, a Nemzeti Színház és a Madách Színház koszorút helyezett el a magyar színházi élet kimagasló egyéniségének sírjára.

*

A PÁRIZSI ODEON Színház az őszi évadban Kafka-ciklust mutat be. Elsőnek az "Amerika", utána "A per", végül a "A kastély" című Kafka-művek kerülnek előadásra.

*

FRANCIA-ELEFÁNTCSONTPARTI koprodukciós filmet készít Christian Jacques. A filmnek, amely műfaját tekintve a kalandfilmek szatírája, Jean Marais a főszereplője.

AZ EGYIPTOMI Szinaj hegyi görög-katolikus monostort az a veszély fenyegeti, hogy be kell zárni kapuit — szerzetesek hiányában. Porphirios szinaji érsek, a monostor feje felhívást intézett mindazokhoz, akik a szerzetesi életre hivatást éreznek : jöjjenek a Szent Katalinról elnevezett székházba. A monostort még Justinianus császár építtette a VI. században, 1530 méterrel a tenger szine felett ; könyvtára, kéziratai és ikonjai a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak.

*

MAKKAI ÁDÁMNAK, a több nyelvű államok nyelvészeti problémáiról angol nyelvű értekezése jelent meg a malayai Amerikai Egyetemi Klub kiadásában.

*

A LONDONI SZIMFONIKUS ZENEKAR szeptemberben világkörüli turnéra indul. Tizenegy hét alatt 55 hangversenyt ad, melynek első állomása New York, utolsó pedig Tel-Aviv lesz. A hangversenykörutat londoni zenei körökben így nevezik : 80 nap alatt a föld körül.

FISCHER ANNIE zongoraművésznő nagy sikerrel szerepelt az Athéni Zenei Fesztiválon. A szeptember 4-i hangversenyen Bartók Harmadik Zongoraversenyét adta elő, a Suisse Romande Zenekar közreműködésével, Ansermet vezényletével.

*

SZÜDI GYÖRGY költő 55 éves korában Budapesten elhunyt.

*

TIZENHÉT AMERIKAI ifjúsági folyóirat olvasói között közvéleménykutatást rendezett : ki a kedvenc filmszínészük ? Az első helyet a 60 éves Cary Grant nyerte el. A második és harmadik helyezett Rock Hudson és Paul Newman.

*

MEDGYESSY FERENC az elhunyt kiváló szobrászművész Debreceni Vénusz című alkotását a közeljövőben állítják fel a Gellért hegy oldalában a Gellért Szálló közelében.

*

AZ AFRIKAI MÜVÉSZET és kultúra első fesztiválját Guineában rendezik meg december hónapban.

LAPZÁRTAKOR ÉRKEZETT jelentés szerint a Magyar Kormány és a Vatikán képviselői megegyezést írtak alá, amely elsősorban új egyházi méltóságok betöltéséről szól. A hírirodák közleményei rámutatnak arra, hogy a megegyezés szövege nem foglalkozik a Mindszenty-ügy rendezésével.

*

A MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ szeptember 9-én Bartók három egyfelvonásosával, A kékszakállú herceg várával, A fából faragott királyfival és A csodálatos mandarinnal, az Erkel Színház, Erkel : Hunyadi László című operájával kezdte meg évadját.

*

SHAKESPEARE-RAJONGÓK *elégettek néhány Francis Bacon-kötetet Edinburgh főterén. Így tiltakoztak az ellen, hogy ismeretlen Bacon-imádók egy Shakespeare kiállítás feliratát Bacon kiállításra változtatták meg.*

*

PIERRE BRASSEUR, Paul Hubschmid, Lili Palmer és Lorent Terzieff a főszereplője Pierre Kast új filmjének, a "Háromszög"-nek. A történet egy dúsgazdag nagyiparos öröksége körüli vetélkedést mondja el.

*

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE hivatalos levelezéséhez saját kiadású bélyegeit használja. A közelmúltban nemzetközi pályázatot hirdetett az ENSZ munkáját szimbolizáló bélyegek tervezésére. A pályázaton Vertel József budapesti grafikusművész II. díjat nyert.

Vámmentes
IKKA-csomag küldemények
Magyarországra

Fő megrendelő helye :

SETACIPA A. G.

Talacker 42. Postfach 278. - Zürich 22, Svájc
Telefon : 051/25-07-06. Sürgönycím : Setacipag, Zürich

Mélyen leszállított élelmiszerárak !

Legrövidebb idő alatt megbízhatóan teljesíti rendeléseit,
Dollárátutalások szabad választásra,
1 $ = sfr. 4.33 a legelőnyösebben értékesithetők.
A vámmentes szeretetcsomagok ellenértéke magasabb minden pénzátutalásnál. Forduljon árjegyzékért, felvilágositásért cégünkhöz!

ILLYÉS GYULA
versei franciául
39 kiváló francia és belga költő tolmácsolásában

Szalay Lajos, Csernus Tibor és Weöres Sándor illusztrációival

Szerkesztette : **Gara László**
Kapható az ár (12.50 F vagy $ 2.50) beküldése után

az OCCIDENTAL PRESS,
P.O.B. 1005, Washington, D.C., 20013 címén

Megjelent
THINSZ GÉZA
A JÓ HATVÁNYAIN
című új verseskötete
A Stockholmi Magyar Intézet kiadásában
Buvári Gyula
illusztrációival
Megrendelhető a szerzőnél : Sockerbruksgränd 18/IV. Stockholm.
Ára : 10. — svéd korona
A kötetből 150 számozott példány is forgalomba kerül, a szerző aláírásával, 20.— svéd korona árban.

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L.P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

KÉSELŐK

(*folytatás a* 11. *oldalról*)

Ekkor közeledő lódobogásra lettünk figyelmesek. A rendőrség volt. Ezért vagy azért, de valamennyiüknek oka volt, hogy elkerülje az ilyen találkozást. Gyorsan elhatározták tehát, hogy a legjobb, amit tehetnek, ha a halottat bedobják a folyóba. Emlékszik arra a hosszú ablakra, melyen villanva repült át a kés és a mélybe zuhant ? Hát szóval a feketébe öltözött ember követte, nem sokkal később. Néhányan felemelték a testet, aztán, — miután megszabadították a zsebében csörgő pénzektől meg vacakoktól, — összekötözték a kezeit. Egyikük, persze, közben lecsapta a gyűrűsujját, a gyűrűjével egyyütt. Jól kihasználták a lehetőségeket, uram. Elég bátrak voltak ahhoz, hogy kiraboljanak egy szegény, védtelen hullát, miután valaki, akiben emberére talált, végképp elintézte. Egy lökés és már el is nyelték odalent a zajgó vizek. Azt hiszem, kivágták a beleit is, nehogy feljöjjön a felszínre, de inkább nem figyeltem oda. Az őszbajszú pofa egy pillanatra sem vette le rólam a szemét. La Lujanera meg kihasználta a zűrzavart és lelépett.

Amikor a törvény őrei beléptek, a tánc már egészen felélénkült. A vak hegedűs olyan habanerát tapogatott ki a szerszámából, amilyent manapság már nem lehet hallani sehol. Odakint világosodott. Az egyik dombon telefonpóznák derengtek, láthatóan mindenféle kapcsolat nélkül,mert ilyen korán még nem lehetett kivenni a közöttük feszülő, vékony dróthuzalokat.

Csendben hazaballagtam a viskómba. Az ablakomban valami vékony fénysugár villant fel, de aztán gyorsan kialudt. Esküszöm magának, siettem, amikor meglátam. S ekkor, Borges, elővettem ismét a késemet, azt a rövid, éles kést, amit mindig itt hordok a mellényemben, a bal hónom alatt. Megnéztem újból. Olyan volt, mint az új, ártatlan, s a vérnek egyetlen cseppje sem látszott rajta.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 18. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. október 1.

TITO MAGYARORSZÁGON

"A VENDÉGEK különvonata" — írja 1964. szeptember 12-i helyszíni tudósításában a "Magyar Nemzet" — *"a Rákóczi-induló hangjai mellett pontosan nyolckor gördült be a* (kelebiai) *állomásra. A vonatból kiszálló Tito elnököt és feleségét, Jovanka Brozt és a többi vendéget először az állam és a párt képviselői, utána a helyi vezetők köszöntötték."* Tito *második* magyarországi látogatása tehát a Rakóczi-induló "hangjai mellett" *kezdődött,* annak ellenére, hogy Berlioz feldolgozását nálunk inkább akkor szokás játszani, amikor valami *befejeződik.* Keressünk szimbólumot a szokás régi és a protokoll új formáinak e nyilván akaratlan keveredése olvastán ? Tetszetősnek tűnnék megállapítani, hogy a "begördülő" vonatot üdvözlő Rákóczi-induló tulajdonképpen egy korszak *végét* s egy új korszak *kezdetét* jelenti ; milyen kár, hogy a tetszetősen-dialektikus megállapítások gyakran nem fedik az igazságot. Mert az igazság sajnos, az, hogy Tito magyarországi látogatása nem fejezett be egy korszakot, (noha ezt a látszatot kívánta kelteni) s nem is kezdett újat (noha mindenképp ezt kívánta hangsúlyozni). Ehhez az kellett volna, hogy a történelmi igazságnak megfelelően feltárják a történelmi hazugságokat, hogy a két nép őszinte barátságának "tiszta lapjára" írják fel — elrettentő példaképp — a múlt bűneit csakúgy, mint — követendő példaképp — a jövő perspektíváját. De az üdvözlő beszédek, szónoklatok, pohárköszöntők rögtönzött vagy jól előkészített tömegében hiába is keressük a "levont tanulságokat" : udvarias általánosságokon, homályos célzásokon s gondosan-körbejárt (mert kissé kínos) ténymegállapításokon kívül alig találunk kézzelfogható utalást arra, ami történt tizenöt éve, nyolc éve vagy hat esztendeje. Feledékenység a politikusok emlékezete ? Ha az lenne, legyinthetnénk egyet, szomorúan mosolyogva ; a baj csak az, hogy a politikusok nem felejtenek, csak egyszerűen hallgatnak arról, amiről beszélniök kellemetlen.

Mert — a "láncos kutya" időkről már nem is beszélve —, vajon feltételezhető-e az, hogy Tito elfelejtette volna, hogyan szegte meg Kádár János a szavát, amikor a Jugoszláv Követségen menedékjogot kért (és kapott) Nagy Imrét és társait letartóztatta és elhurcoltatta; vajon feltételezhető-e, hogy Tito nem emlékeznék kormányának jegyzékére, mely szerint, amint az Újvidéki Magyar Szó 1956. november 25-i száma közli, *"A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya nem fogadja el azt az állítást, hogy Nagy Imre és az említett személyek önkéntesen mentek a Román Népköztársaságba, mert ismeretes előtte nevezett személyek kívánsága, hogy hazájukban maradjanak, valamint ismeretes az is, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Budapesti Nagykövetségén való tartózkodásukkor visszautasították azt a javaslatot, hogy Romániába menjenek."* Vajon elfelejtette volna Tito, hogy mindez Kádár Jánosnak a Jugoszláv Kormányhoz írott levele *után* történt, melyben Kádár kijelenti, hogy : *"Az ügy elintézése érdekében a Magyar Kormány egyetért a Jugoszláv Kormány 1956. november 18-án hozzám intézett levelével s ezúttal írásban is megismétli a szóbelileg több ízben adott nyilatkozatát, hogy Nagy Imre és csoportja tagjai ellen nem kíván büntető eljárást alkalmazni korábbi tevékenységük miatt. Tudomásul vesszük, hogy ezek után megszűnik a csoportnak nyújtott menedékjog, önkéntesen elhagyják a Jugoszláv Nagykövetséget és szabadon hazatérnek."* Vajon elfelejtette volna Tito, hogy kormánya 1958. június 23-án jegyzéket intézett Kádár kormányához, amelyben kijelenti, hogy : *"A Jugoszláv Kormány és népe mély elkeseredéssel vette tudomásul Nagy Imre titkos elítéltetésének és kivégzésének meglepetésszerű hírét"*, vagy akár a Magyar Kormány 1958. július 23-i válaszát, mely visszautasítja *"a jugoszláv jegyzék illetéktelen beavatkozását Magyarország belügyeibe"* és sem többel, sem kevesebbel nem vádolja a Jugoszláv Kormányt, mint azzal, hogy — hazudik ?

RÉGEN VOLT, talán igaz se volt ? Nem volt régen és igaz volt, sőt igaz ma is, és az sem változtat ezen a tényen, hogy Tito, Kádár, a "Népszabadság" és a "Magyar Nemzet" egyszerűen nem veszi tudomásul a múltból azt, ami kínos a jelenben. Ami Kádárékat illeti : ez több, mint érthető. Ami Titót illeti, jegyezzük fel — fájdalommal — hogy hajlandó, taktikai érdekekből, fátyolt borítani arra a múltra, melynek őszinte, igaz és mély feltárása annak a szocializmusnak ügyét segítené előbbre vinni, melynek érdekében dolgozik. Mert igaza van a "Népszabadság" közhelyének, amikor azt írja vezércikkében, hogy *"arra tanít történelmi múltunk, hogy valahányszor hiányzott közöttünk az egyetértés, ez mindig bajt és szerencsétlenséget hozott országainkra. De valahányszor jó és baráti volt viszonyunk egymáshoz, ez mindenkor a javát szolgálta mind a magyar, mind a jugoszláv népnek."* A "Népszabadság" 'kommunista önbirálata' nem terjed ennél tovább ; tegyük hozzá, hogy a bajt és szerencsétlenséget, akár Feketehalmi-Czeidner, akár Rákosi Mátyás "hozta" a két népre, mindig egy *idegen hatalom és egy elidegenedett uralkodó osztály* segítségével, pontosabban parancsára, *hozták* s mindig a magyar nép képviselői voltk azok, mint Teleki Pál vagy Nagy Imre például, akik ezt a barátságot az önállóság, függetlenség és érdekazonosság alapján akarták megvalósítani. Ez az az alapkérdés, mely — ha félretesszük a történelmi analógiákat s "a vájkálást a múltban" — a napokban lezajlott tanácskozást is meghatározta, félreérthetetlenül és történelmi szigorúsággal. De erről a kérdésről kevés szó esett, ha egyáltalán szóba került. A "Népszabadság" még megállapította, hogy *"azonosak vagy közel állnak egymáshoz nézeteink, akár a világ békéjéről, a társadalmi haladás problémáiról, akár a nemzeti függetlenségért és a gyarmatosítás maradványai elleni küzdelemről legyen szó"*, de Kádár szerint *"arra építünk, ami közös, amiben egyetértünk"* s hogy *"az egyes szocializmust építő országok tapasztalatait éppen úgy nem lehet gépiesen lemásolni, mint ahogyan teljesen figyelmen kívül hagyni sem lehet."*

NEM KELL túlzottan verzátusnak lenni a zsargonban ahhoz, hogy e körültapogatott frázis mögött rejlő valóságot felismerjük : a "közel álló nézetek" gyakran nagyon is távol állnak egymástól, (ami például a szovjet blokktól való *függetlenséget* illeti), viszont nyilván alkalmazhatók a "mi viszonyainkra is" azok a tapasztalatok, melyeket a jugoszláv kommunisták a gazdasági szervezés területén megszereztek. Tito szókimondóbbnak bizonyult ebben a dologban, s nem mulasztotta el felhívni Kádárék figyelmet Jugoszlávia (semlegességéből eredő) nemzetközi státusára : *"Meggyőződésem, hogy az el nem kötelezett országok vezetőinek értekezlete, amelyet a jövő hónap elején tartanak Kairóban, jelentős mértékben hozzájárul a gyarmatosítás mielőbbi felszámolásához, a neokolonialista irányzatok megfékezéséhez, a jobb nemzetközi megértéshez, a békés és egyenrangú együttműködéshez, a békeharchoz ugyanúgy, mint az előző, belgrádi tanácskozás."* Megértette Kádár a célzást ? Kétségtelen. Követni fogja-e az "el nem kötelezett országok" példáját, azaz megindul-e Magyarország függetlenedésének, önálló kül- és belpolitikájának útján ? A jelek, erre vonatkozóan, nem túlságosan kedvezőek. Mert ha Tito szerint világos, hogy *"ma a nemzetközi munkásmozgalom negatív örökségeinek felszámolására tett nagy erőfeszítések után, kedvezőek a feltételek forradalmi mozgalmunk együttműködésének eredményes fejlesztésére"*, akkor Kádár szerint *"szilárdan kitartunk elveink, gyakorlatban bevált politikánk és a nemzetközi kommunista mozgalom közösen kidolgozott és elfogadott irányvonala mellett"*, vagyis, az 1957-es és 1960-as moszkvai tanácskozás irányvonala mellett, melyet a jugoszlávok — nem írtak alá. A vendég s a vendéglátó között, e kérdésben legalábbis, korántsem volt teljes az egyetértés. Pedig nyilvánvaló, hogy a kínai-szovjet konfliktus kiélesedése idején, az úgynevezett "szocialista tábor" dezintegrációjának kezdetén olyan történelmi pillanat érkezett el a magyar függetlenség megvalósítására, melynek elmulasztása évtizedekre állíthatja meg — és vetheti vissza — az ország fejlődését s azt, hogy egyenrangú félként és emelt fővel léphessen a szabad és független nemzetek sorába.

MILYEN EREDMÉNYEI lesznek e találkozónak ? Valószínű, hogy kibővül és megerősödik a gazdasági együttműködés, a kulturális csere, az eszmék szabadabb cseréje és áramlása s mind ez csak hasznára lesz Magyarországnak is, Jugoszláviának is, mert mindenféle vitában bizonyos *demokratikus lehetőség* válik valósággá. Valószínű, hogy a jugoszláv ipari gazdaságszervezés némely új fogását és eredményét átveszik és megvalósítják Magyarországon, noha valószínűtlen, hogy a jugoszláv mezőgazdasági tapasztalatok alkalmazása (azaz a magángazdaságok formáinak megőrzése és terjesztése) napirendre kerül az országban ; valószínű, hogy növekedni fog az árucsereforgalom, valamint a hosszú lejáratú szerződések száma s a magyarok ezután könnyebben nyaralhatnak majd az Adriai tenger partján, a jugoszlávok pedig a Balaton mellett. Mind ennek persze csak örülhetünk. De addig, amíg a magyar vezetők nem tanulják meg a nemzet történelmének legfontosabb leckéjét és tanulságát, örömünk aligha lehet teljes.

BADICS ISTVÁN

OKTÓBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Tito Magyarországon (1. old.)

Molnár Miklós : Az első Internacionálé (3. old.)

Kannás Alajos: Salinger regénye magyarul (4. old.)

Halász Péter : Amszterdami házak (5. old.)

Vajda Albert karcolata (6. old.)

Határ Győző : Botránykrónika. (Egy új német színdarabról.) (7. old.)

Kristóf Ágota és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz Glosszák, Hírek

TŰZ TAMÁS VERSEI

Október tavaszán

az eukaliptusz-soron át jössz
permetező langyos esőben
sáfrányszínű holt kéreg ropog talpad alatt
orrcimpáidat kényesen összehúzod
a fanyar illatok áradatában
fekete fürtjeid forradalma
lobog a kékeszöld suhogásban
csak égő macskaszemed tágul rá megadóan
a távoli nap alatt szendergő puha égre

most kezdenek virágzani újra a narancsfák
október tavaszán
alighogy megszülettél
alighogy meghaltam
áldozataként az ősznek

kis karikák rajzanak a tócsák tükörén
míg jössz az eukaliptusz-soron át
a permetező langyos esőben
születésed narancsvirágillatú napján
temetésem fanyar-keserű őszén
október tavaszán

A vadász

Hazai Gábornak

Akkor indul el amikor mások nyugodni térnek
Az ébrenlét ördöge űzi őt
Cinkosává szegődött az alkonyat és a hajnal
Nincs egyedül
fegyvere csövén a biztonság visszfénye sugárzik
puskája tusán az önkény meleg pátosza füstöl
Lágy szíve van
nehogy a szegény vad egymást tépje-falja
farkasává ő lesz a riadt szarvasünőnek

Salaktalan líra rajzik képzeletén át
füvek hajlásakor ágak roppanásán
a hó birodalma a zúzmara kurta palástja
ringatja bársony révületbe
sátra alatt ha megjelenik
álmaiban a gyöngyfogú medve
micsoda mennyország távlata nyílik előtte
micsoda szűzi pokol porondja a dús sűrű vérnek

S egyszer
amikor egy gyermekszemű őz csörren
a lomha csalitban
puskáját emeli szíve fáj
s hogy meg ne bántsa nagyon
pontosan a szíve közepébe talál

Részleges megegyezés

A nyugati lapok részletesen közlik annak a megállapodásnak pontjait, mely — hosszú tárgyalások után — a Magyar Kormány és a Vatikán között létrejött az új püspöki kinevezéseket, az egyház és az állam viszonyát és más kérdéseket illetően. A lapok idézik — vatikáni forrásból — azt a megállapítást, mely szerint a megegyezés csupán *modus vivendi*-nek tekinthető, s nem teljes megállapodásnak, mert mint a vatikáni kommüniké hangsúlyozza *"a tárgyaló felek megállapodtak abban, hogy a teljes egyetértés elérése céljából tovább folytatják a megbeszéléseket és a nézetek kicserélését."* A megállapodás szerint a Vatikánnak joga van püspökök kinevezésére, garanciákat kapott a vallásgyakorlás nagyobb szabadságára, valamint a katolikus papokra nehezedő nyomás enyhítésére. A vatikáni kommüniké legérdekesebb jellegzetessége az, hogy *elkerüli* Mindszenty hercegprímás nevének megemlítését. Az egyezményt a Vatikán részéről *Mgr. Agostino Casaroli*, magyar részről *Pratner József*, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője írta alá.

A megegyezés értelmében VI. Pál pápa *dr. Hamvas Endre* csanádi püspököt kalocsai érsekké, *dr. Brezanóczy Pál* egri apostoli kormányzót c. püspökké *dr. Cserháti Józsefet* c. püspökké és pécsi apostoli kormányzóvá, *dr. Ijjas Józsefet* c. püspökké és csanádi apostoli kormányzóvá, *dr. Bánk Józsefet* szombathelyi segédpüspökké nevezte ki.

Jól informált vatikáni körökben úgy tudják, hogy az elkövetkező tárgyalások legfontosabb kérdése Mindszenty hercegprímás problémájának megoldása lesz. A Vatikánban szeretnék, ha Mindszenty Rómába menne, ehhez azonban szükséges annak biztosítása, hogy a hercegprímás a letartóztatás veszélye nélkül elhagyhassa az Amerikai Követség épületét. Utóda, minden bizonnyal Hamvas Endre kalocsi érsek lenne, akinek mostani kinevezése — az értékelések szerint — bizonvos fajta koncessziót jelent a Vatikán részéről, mert Hamvas püspök azok közé a főpapok közé tartozik, akik — amennyire ez lehetséges volt — megpróbált a rendszerrel együttműködni, sőt mint küldött részt vett a Béke-világtanács moszkvai értekezletén is.

A megállapodás nem szól arról, visszatérhet-e székhelyére *Pétery József* váci és *Badlik Bertalan* veszprémi püspök. A két püspököt adminisztratív módszerekkel tartják távol egyházmegyéjük kormányzásától. Ugyanez áll *Dr. Bárd János* segédpüspökre, volt kalocsai apostoli kormányzóra, valamint *Dr. Endrey Mihály* esztergomi segédpüspökre. Mindketten ún. "kénvszertartózkodási helven" élnek. És nem szerepel az új püspökök között *Bellon Gellért* sem, akit ugyan *Winkler Józseffel* együtt a pápa már évekkel ezelőtt kinevezett püspökké, de a Magyar Kormány mind a mai napig nem járult hozzá felszenteléséhez.

A további megegyezéshez szükséges a vallási oktatás problémáinak megoldása, a vallásszabadság kibővítése. A jelenlegi egyezmény nem említi az államosított egyházi birtokok problémáját s nem szól a pillanatnvilag házi őrizetben lévő papok ügyéről sem. Vatikáni körökben úgy tudják, hogy Mindszenty bíboros ezeket a kérdéseket összefüggésbe kívánta hozni távozásával, de most — amikor Mgr. Casaroli meglátogatta — állítólag beleegvezését adta a megegvezés aláírásához. A londoni *Times* megállapítja, hogy az egyezmény hatásosságát csak a gvakorlat bizonvíthatja be, de első lépésként üdvözli a Vatikán bejelentését.

A.

Az IDŐ Sodrában

Málta szigete

több, mint száz esztendős angol uralom után belépett a szabad és független országok közösségébe, s egyúttal a Brit Nemzetközösségbe is. A függetlenség ünnepségei mégsem voltak zavartalanok. Az angol királynőt képviselő Fülöp herceget a máltai szocialisták gúnykiáltásai kísérték útján s a szociáldemokrata pártvezér, Dom Mintoff és hívei bojkottálták a független Parlament első ülését, melyen a miniszterelnök, dr. Borg Olivier kijelölte az új nemzet útját a világ nemzeteinek közösségében. Dom Mintoff és Borg Olivier konfliktusában nem egyszerűen két politikai párt egymástól eltérő nézeteinek konfliktusa nyilvánul meg. A máltai munkáspárt a függetlenséget "álfüggetlenségnek" tekinti, míg a kormányzó párt lehetőségnek arra, hogy Málta a nyugati világhoz kopcsolódva induljon meg a fejlődés útján. A klasszikusan-baloldali szocialista Dom Mintoff szerint az országnak a semlegesség ázsiai-afrikai útján kellene haladnia. Mintoff heves ellentétben áll a sziget rendkívül erős római katolikus klérusával, melyet a reakció fellegvárának tart. Borg Olivier szerint "országunknak semmi köze nincs Afrikához vagy Ázsiához, ha Anglia elveszítené érdeklődését a szigettel kapcsolatosan, Olaszországhoz közelednénk, mint természetes szövetségesünkhöz." A két párt konfliktusa, mely csaknem megoldhatatlan, minden bizonnyal komoly mértékben nyomja majd rá bélyegét e kis és szegény sziget fejlődésére, melynek — függetlensége elnyerése pillanatában — egységre, biztonságra és fegyelmezettségre lenne szüksége ahhoz, hogy komoly gazdasági, szociális és politikai problémáit megoldja.

Bulgária

felszabadulásának huszadik évfordulóját oly csendben ünnepelték, hogy még Hruscsov sem vett részt az ünnepségeken. Todor Zsivkov mellett csupán Walter Ulbricht díszelgett az emelvényen. Ám ha Hruscsov ezúttal el is maradt a vigalomból, a Szovjetunió még mindig hűségesen teljesíti kötelezettségeit, viszonozván a bulgár hűséget — pénzzel, jó tanáccsal s mindazzal, ami együtt jár a szovjet példa másolásával. Az a csaknem 2 milliárd dollárnyi összeg, amit az oroszok 1947 óta Bulgáriára költöttek, bizonyos értelemben, meg is hozta hatását ; az elsősorban agrárjellegű ország, ahol 20 esztendővel ezelőtt a lakosság 70%-a dolgozott a mezőgazdaságban, meglehetős tempóban fejlesztette iparát, olyannyira, hogy a mezőgazdasági dolgozók száma ma 50%-ra csökkent. 1963-ban amikor a Szovjetunióba irányuló bolgár export 838,3 millió dollár értékű volt a mezőgazdasági termékekhez egyre több ipari termék járult s a bolgár gyártmányú szerszámgépek, elektromos alkatrészek, vas és acéláruk, építőanyaguk lassan-lassan szerves részévé válnak az ország kivitelének. A legtöbbet mégis a "természet" hozza : a Fekete tenger vidékén épülő hatalmas hotelek, nyaralók egyre több nyugati vendéggel büszkélkednek, s a bikiniben feszítő bennszülött fiatalok egyre nagyobb gondot okoznak — a párthatóságoknak. Akad közöttük már, — ahogy a népi szólás mondja, — néhány "magnetofonos fiatal", akiket e névvel azért illetnek, mert szorgalmasan veszik fel (a nyugati vendégektől kieszközölt) hangszalagra azt a zenét, mely még mindig tilos e szabad népi demokratikus országban.

Mégis : kétségtelen, hogy van bolgár fejlődés. Egyedül Szófiában 6000 új, balkonos, színes lakóház épült az elmúlt esztendőkben, az emberek, akik az Orosz Körúton végzik bevásárlásaikat, jobban öltözöttek, mint egykor, noha ruhájukon látszik a moszkvai ZUM áruházak elrettentő szabása. A lakosság élelmezése jelentősen javult s az általános életszínvonal, akár a négy esztendővel ezelőttihez viszonyítva, emelkedőben van.

Amiben Bulgária lemaradt, az a társadalmi, művészeti, kulturális élet liberalizálódása. Igaz, a fiatalok között sokan olvasnak (angolul), de a rendszer még ma is büszkén vallja művészeti alapfilozófiájának a szocialista realizmust és Todor Zsivkov, nemrégiben, a pozitív hős megalkotását kérte számon a szerencsétlen bolgár íróktól. De a gazdasági élet pontján, Bulgária legalább olyan "liberálisnak" mutatkozik, mint a béketábor más országai. A "gazdasági haszon" motívumának problémáit hosszú vitákban fejtette ki a párt elméleti folyóirata, a **Novo Vreme**, s noha a gazdaság általában még a központosított tervezésen alapszik, kísérlet történt — egyetlen üzemben — a decentralizálás és a haszon elméletének gyakorlati megvalósítására. A szófiai Liliana Dimitrova textilgyárban megengedték a gyár saját tervének kidolgozását, a nyersanyag beszerzését a gyár vezetőire bízták, a termelt áruk szétosztását is maga a gyár végezte a központi tervhivatal beavatkozása nélkül. A kísérlet komoly sikerrel zárult. A gyár nemcsak tervét teljesítette túl, hanem olyan haszonra is szert tett, ami lehetővé tette a 10%-os béremelést. Ebben az évben ötven üzem fogja követni a Liliana Dimitrova valóban érdekes példáját.

A bolgár népgazdaságban még sincs minden rendben. Ha arra gondolunk, hogy a külkereskedelmi szervek idén 240 ezer pár harisnyát rendeltek egy észak-írországi kötőtáru üzemből, elképzelhetjük, hogy e gazdaságban vannak még — lyukak.

Francia írók tiltakozása az Ortodox Egyház üldözése ellen a Szovjetunióban

1959. óta az Ortodox Egyház üldözése a Szovjetunióban liberálisabb formában történik, mint Sztálin idejében, de nem kisebb erővel. Azelőtt a hívőket zárták be, az utóbbi években pedig a templomokat. A moszkvai pátriárkátus szerint, négy év alatt 22.000 templomból 11.500 maradt nyitva és a papok száma 30.000-ről 14.000 csökkent. A kommunista ideológia propagandistái azt állítják, hogy 1980-ra a vallás, az Isten tisztelete, a Biblia olvasása teljesen eltűnik majd a Szovjetunió lakosainak életéből.

A francia katolikus írók egy nemrég megjelent brosúrában, XXIII. János pápa szellemében, így vélekednek az Ortodox Egyház üldözéséről :

A Nobel-díjas François Mauriac :

Amikor Krisztust újra felfeszítik Moszkvában, jajkiáltása Franciaországban is visszhangzik. Az irodalom és a sajtó kifejezést adott e visszhangnak és ne higyje senki, hogy ennek nincs következménye. A vasfüggöny már nem áthatolhatatlan ; az eszmék és az emberek is átjutnak rajta. Nekünk tehát beszélnünk kell a problémáról, mert meggyőződésem, hogy a mai Oroszország figyel ránk, figyelemmel kíséri a Nyugat és különösképpen a francia közvélemény reakcióját. Emlékezzünk, hogy a háború előtti években az Ortodox Egyház majdnem teljesen elpusztítottnak látszott. És egyszerre csak, a háború alatt, csodálatos módon feltámadt. E feltámadás az oka a mostani szörnyű üldözésnek. Meggyőződésem, hogy tanúi leszünk egy újabb feltámadásnak, de ez majd rajtunk keresztül is történik.

Jean-Marie Domenach, az "Esprit" főszerkesztője :

Meg kell állapítanunk, hogy az orosz Ortodox Egyház elleni intézkedések ellentmondanak a béke és a békés együtt élés elvének, melyet a szovjet vezetők hivatalosan és gyakran hirdetnek. A béke nemcsak a diplomáciák párbeszédét jelenti, hanem elsősorban a népek, a kultúrák és a vallások békés együtt élését és párbeszédét. Egyhangúlag állapítjuk meg, hogy az üldözés megszüntetése lesz a bizonyítéka a szovjet békeakaratnak. Nyugodtan, szenvedély nélkül, de határozottan kell védelmünkbe venni oroszországi keresztény testvéreink ügyét.

Olivier Clément, író :

Az orosz keresztények nem világi befolyást kívánnak gyakorolni, csak annak a jognak elismerését kérik, hogy együtt imádkozhassanak és hogy átadhassák gyermekeiknek az Istenben való hit lehetőségét. A mi erőfeszítésünk abban áll, hogy segítsük megértetni a szovjet vezetőkkel az ország valódi érdekét. Tudomásukra kell hoznunk, hogy a templomok bezárása, a hit gyakorlásának és a Biblia olvasásának betiltása, a vallásos élet degeneráltságához vezet. A templomok bezárása és a katekizmus betiltása, nem az ateisták formálásához vezető út, hanem az apokaliptikus szellemű szekták születését vonja maga után.

Pierre Emmanuel, költő :

Két évvel ezelőtt egy moszkvai templomban temetésen vettem részt. A halott, — egy asszony — a nyitott koporsóban feküdt, s mialatt a kórus énekelt, egy tizenöt év körüli fiú megcsókolta kezét és arcát, elbújt egy oszlop mögött néhány pillanatra, majd zokogva kirohant a templomból. Megkérdeztem, ki volt ez a fiatal fiú ? A halott fia volt, akinek nem engedélyezték, hogy részt vegyen anyja temetésén és vissza kellett térnie munkahelyére... Képzeljenek el egy világot, ahol nem beszélnek az Istenről, ahol nem gondolnak az Istenre, ahol az Isten **reakciós csökevény** vagy anakronizmus. Elképzelhető-e, hogy a jövő reménye és a szabadság nevében az emberek megfosztanak más embereket az Isten keresésének vagy tiszteletének jogától ? Adminisztrációs őrület... Sokszor arra gondolok, hogy az oroszok igazabb tanúi Jézusnak a világban, mint mi.

Albert Finet, író :

A megadásra kényszerítés legegyszerűbb módja az, hogy tönkretesznek embereket, csődbe kergetve őket. Ezt a Szovjetunióban törvényes eszközökkel lehet elkövetni, a papok adójának felemelésével, a gyertyák árusításának betiltásával, vagy pedig azzal, hogy megakadályozzák a gazdagabb parókiák segítségét a szegényebbeknek. Ha a szülőket nem lehet megtörni, akkor a gyerekeknek tiltják meg a templomba járást. Nincs szükség börtönre. Az ortodox keresztény többé nem gonosztevő, hanem elmezavarodott, akinek az őrültekházában van a helye. Léonid Ilycsev megmagyarázza, hogy a szovjet törvény intézkedéseit az ember iránti szeretet vezérli, az iránt az ember iránt, aki végre felnőtt lett és így meg kell szabadítani a tudatlanságtól, melynek kifejezése a vallás... Elmondom mindezt, anélkül, hogy igazán hinnék a közvélemény felrázásában. De elmondom, mert azt szeretném, hogy a francia keresztények imádkozzanak ortodox testvéreikért, akiket elnémított a megpróbáltatás.

Az ír dráma mérges öregembere,

O'Casey meghalt. Dublin egyik legszegényebb negyedében született 84 évvel ezelőtt. A maga erejéből tanult meg írni és olvasni. Életére, irodalmi munkásságára rányomta bélyegét az ír szülőföld, de mégis Angliában, a festői Torquay fürdőhelyen halt meg. Angliában élt, mert egy szentségsértés miatt nem kedvelték az írek. Szatirikus színdarabjaiban mindenből gúnyt űzött, ami rossz és a legszentebb dolgokkal kapcsolatban is éreztette, hogy a "gloire" mögött emberi tulajdonságok, mi több, gyarlóságok is meghúzódnak. Így írt az írek függetlenségi harcáról és győztes forradalmáról is, ami természetesen sértődésekhez és felháborodáshoz vezetett. Szatirikusan állította be honfitársai erős katolicizmusát is és ezután már valóban legjobb volt számára, ha az Ír Köztársaság határain kívül keres lakóhelyet.

Az európai irodalom jelentős alakja volt. Korai színművei alapozták meg hírnevét. Így "A fegyveres árnyéka", a "Junó és a páva", valamint az "Eke és csillagok". Tragikus szatírákat írt. Műveiben a düh megbocsájtással, a szatíra keserűséggel párosult.

Az utóbbi 30 évben O'Casey csak rosszat tudott mondani hazájáról, de 9 évvel ezelőtt utoljára még megpróbált tékozló fiú módjár hazatérni. Dublin híres színházában, az Abbey Theatre-ben mutatták be "Bishops Bonfire" című darabját. A bírálatok lesújtóak voltak. A kritikusok megegyeztek abban, hogy O'Casey 30 évvel ez előtt kiírta magát. Az öregúr erre letiltotta műveinek színházi és televíziós bemutatását Írországban. 1962-ben félig-meddig engesztelésképpen az ő darabjával akarták megnyitni az Abbey Színház évadját. Az író azonban mérgesen elutasította a kérést s kijelentette : "Amit az Abbey Színházban bemutatnak, szemét. A romantikus Írország halott." Az író halálhíre hallatán, az írek legnagyobb színésze, Michael Macliamoir ezt mondotta : "O'Casey titáni egyszerűségén alapul az ír drámai reneszánsz." Brendan Smith, a Dublini Színházi Fesztivál igazgatója így nyilatkozott : "Egy nagy elme végre megpihent."

Sárközi Mátyás

MAGYARUL TANULNI KIVÁNÓ francia anyanyelvű jelentkezők számára új osztály nyílt a francia Levelezőtanfolyamok Központjának keretében. A Magyar Tanfolyam *irodalmi* és *nyelvi* osztályába az alábbi címen lehet Franciaországból vagy külföldről jelentkezni : Cours de Hongrois, C.N.T.E. 6o, Boulevard du Lycée, Vanves (Seine).

*

MAGYARORSZÁG ÉS BULGÁRIA közötti utasforgalom megkönnyítéséről tárgyalt a két ország képviselője. Megállapodtak, hogy 1964. szeptember 21-től a vízum-kötelezettség mind a beutazó, mind az átutazó vízumok vonatkozásában a két ország között megszűnik. Ez a mentesség nem vonatkozik azokra az állampolgárokra, akik Bulgáriában, illetve Magyarországon tartósan kívánnak letelepedni, valamint a hontalanokra.

*

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az első Internacionálé

MÁSFÉL ÉVTIZEDDEL az 1848-as forradalmak bukása után, most száz éve, 1864. szeptember 28-án, angol szakszervezeti vezetők, francia proudhonista munkások, Londonban élő olasz mazziniánus, német kommunista, lengyel forradalmár emigránsok nagyszabású gyülést hívtak össze a londoni St. Martin's Hallba az elnyomott lengyel nép s a rabszolgaság ellen küzdő északamerikai államok iránti szolidaritásuk kifejezésére. Ez a gyülés hívta életre a Nemzetközi Munkásszövetséget, az "Első Internacionálét". A lengyel szabadság ügye nem először hozta össze a gyűlést kezdeményező angol és francia munkásokat. Már 1863. júliusában hasonló céllal gyültek egybe, szintén Londonban, s valószínűleg ez alkalommal vetődött fel, szűkebb körű eszmecserék során, a nemzetközi munkásszövetség megalakításának gondolata vagy — más történészek véleménye szerint — már 1862-ben, amikor a szóban forgó francia proudhonista munkásvezetők először találkoztak angol munkástársaikkal a londoni világkiállításon.

Bárhogy történt is, két tény bizonyos. Az Internacionálé száz év előtti alakuló ülését a kezdeményező angol és francia munkások több találkozója és eszmecseréje előzte meg : s a nemzeti és állampolgári szabadság ügye kezdet óta összefonódott a nemzetközi proletár szolidaritás eszméjével. Ez a magyarázata annak, hogy a kor csaknem valamennyi forradalmi, demokratikus és szocialista áramlata találkozót adhatott egymásnak az Első Internacionálé szervezetében. A munkásosztály "kozmopolita érdekei" — Engels szavait idézzük — a második császárság korában előtérbe léptek, ugyanakkor "a mozgalom elméleti jellege" tisztázatlan volt még a tömegek szemében s e körülmények lehetővé tették a különböző frakciók "naiv összekapcsolódását" a Nemzetközi Munkásszövetség keretében. Ami pedig az Internacionálé alapításában résztvevő nem proletár áramlatok képviselőit illeti : francia republikánusok, angol pozitivisták, kelet-európai forradalmár hazafiak, szabadgondolkodók, sőt szabadkőművesek, liberálisok és a keresztényi szocializmus hívei közül is számosan a munkások nemzetközi szervezetébe vetették reményeiket. Nem alaptalanul, mert az Internacionálé nagyvonalú, minden dogmatizmustól és szektariánizmustól mentes alapszabályai elég tágasak voltak a haladás minden korabeli áramlatának és eszméjének befogadására. Az osztályharc és munkásdiktatúra hirdetői éppúgy otthon érezhették magukat a szervezetben, mint az egyetemes testvériség hitvallói ; a federalisták éppúgy, mint a centralizáció hívei, a kollektivisták nem kevésbé, mint az egyéni tulajdon szószólói. A liberalizmus térhódítása a hatvanas években szabaddá tette nemcsak az árucikkek, hanem az eszmék forgalmát is, megengedte — vagy elnézte — a különböző demokratikus és forradalmi erők szervezkedését, de a szociális igazságtalanság s a politikai nyomás Európa-szerte elég erős volt még, hogy egy táborba kényszerítse a progresszió híveit, szinte azt mondhatnók, hogy nemre és fajra, nemzetiségre és politikai filozófiára való tekintet nélkül.

Nyolc év se kellett, hogy az Internacionálében találkozó különböző nemzeti és osztálytörekvések, különböző politikai, gazdasági és eszmei áramlatok naiv egységének "buboréka" — hogy még egyszer Engelst idézzük — szétpattanjon. Ez a nyolc év : nyolc év európai történelem, amely az olasz és német egység befejezéséhez s a német hegemónia és a "bismarcki béke" korszakához vezetett. Ez a nyolc év : nyolc év szociális, politikai és gazdaságtörténelem, amelynek eredményeképpen szerte Nyugat-Európában megerősödnek a demokratikus intézmények s a munkásosztály önálló politikai tényezővé válik. A történelemben első ízben valósággá válik a Kommunista Kiáltvány jelszava : "Világ proletárjai egyesüljetek !" — s ugyancsak első ízben, öldöklő frakcióharcok szabdalják darabokra az országhatárok fölött átsugárzó munkásszolidaritás zászlóját. Ez a nyolc év a proletár internacionalizmus tündöklése és bukása : ez az az első, a mindmáig egyetlen, valóban nemzetközi és egyetemes munkásszövetség története.

AZ INTERNACIONÁLÉ alakuló ülésén Marx, saját szavai szerint, a "néma szereplő" szerepét játszotta. Egy hétre rá, a szövetség alapszabályait szerkesztő Ideiglenes Központi Tanácsban (1866-tól kezdve : General Council — Főtanács) már ő viszi a szót, könnyedén leszereli elvi ellenfeleit, köztük a mazzinista Luigi Wolfot, aki az olasz Risorgimento és az Egyetemes Köztársaság apostolának elveit próbálja elfogadtatni. Marx fogalmazza meg az Internacionálé alapszabályait s úgynevezett Alapító Üzenetét. Ettől kezdve a Londonban székelő Főtanács több, mint félszáz tagja Marxot tekinti a szövetség eszmei és politikai vezetőjének. Tekintélye nyolc éven át csaknem csorbítatlan. A Főtanacs nagyobb részt még ma is kiadatlan jegyzőkönyveiben alig találunk olyan vitát, ahol ne az ő álláspontja kerekedett volna fölül. A német tanácstagok kevés kivétellel Marx és Engels elvbarátai, a lengyelek és magyarok őszinte tisztelői, az olaszok ismeretlen, többnyire jelentéktelen statiszták, a francia tanácstagok állandóan cserélődnek... csak az angol tradeunionisták képezhetnének hatékony ellenzéket a marxi politikával szemben. Ők alkotják a többséget, ők biztosítják a szövetség legbiztosabb anyagi alapjait, s ők állnak eszmeileg talán a legtávolabb.

De praktikusok és pragmatikusok. Amíg az Internacionálé hasznos, sőt pótolhatatlan harci eszköz a kezükben az általános választójogért folyó reformmozgalomban s a Trade Unionok törvényesítéséért vívott küzdelemben, addig legkisebb gondjuk is nagyobb, mint hogy Marx ellen, a szövetség valamennyiök közt fejjel kimagasló vezetője ellen fellépjenek. Amint az érdekközösség megszűnik, az egész Internacionálé elveszti szemükben a jelentőségét. — A Reform-mozgalom, amit mi hoztunk létre — jegyzi meg Marx — majdnem megölt bennünket. S valóban : az 1867. évi Reform Act törvénybe iktatása mintegy jeladás az angol szakszervezetek disszidálására, amely 1871-ben, a szakszervezeti törvény megszavazásakor tömeges méreteket ölt. A Párizsban fogant, Londonban született és dajkált szervezet hajója ott kapja az első végzetes rést, ahol a legerősebb : az idegen hajós számára kiismerhetetlen angol vizeken...

EZ A KÖRÜLMÉNY, amelynek a munkásmozgalom történetírói többnyire igen kevés figyelmet szentelnek, valójában döntő jelentőségű. Európa legtekintélyesebb és legszervezettebb munkásosztályának, az angol munkásosztálynak aktív támogatása nélkül az Internacionálé — nem Internacionálé többé. S nem ez az egyetlen rés. A párizsi Kommün bukása legalább ilyen veszélyes. Igaz, a Kommün dicsősége, majd tragikus elbukása nemcsak "negatív" tényező az Internacionálé jövője szempontjából. A "Véres hét", majd a Francia Köztársasági Kormány által kezdeményezett s a három császárság kormányainak buzgó részvételével jóformán egész Európára kiterjedő boszorkányüldözés tízszer annyi új hívet toboroz, mint ahány elesik a megtorló hadjáratban. Az olasz munkásság szinte egy emberként tagadja meg egykori apostolát, Mazzinit, sőt még Garibaldi dicsősége is elhalványul az Internacionálé mellett, amit maga Garibaldi nevezett el "a jövendő Napjának". Megerősödik a Nemzetközi Munkásszövetség Belgiumban, Dániában, Ausztria-Magyarországon, az Egyesült Államokban. Ezért nem érthetünk egyet azokkal, akik a Kommün bukásának tulajdonítják a Nemzetközi Munkásszövetség gyors s az 1872. évi hágai kongresszussal gyakorlatilag teljessé váló hanyatlását. A Kommün bukása valójában csak egy tényező sok más között, de tény, hogy az Internacionálé számszerű növekedése nem pótolhatja a Franciaországban elszenvedett vérveszteséget.

Hogy az Internacionálé hallatlanul gyors fellendülésének s még gyorsabb összeomlásának történelmi okait megértsük, még egyszer vissza kell pillantanunk a szövetség megalapításának és kialakulásának időszakára, vagyis az 1864-től 1870-ig terjedő fél évtizedre.

MARX, mint említettük, olyan lelkesedéssel vesz részt a Nemzetközi Munkásszövetség vezérkarának tevékenységében, amilyet életrajzírói egyszer sem jegyezhettek fel attól kezdve, hogy a Kommunisták Szövetségének feloszlása után visszavonult a politikai közéletből. Tizenkét évi csaknem kizárólagos tudományos tevékenység után, egészségének és elméleti munkájának rovására, majd minden idejét és erejét az Internacionálének szenteli. A szövetség kiáltványai, politikai és elvi állásfoglalásai az ő szellemét sugározzák, a Főtanács, mint elmondottuk, az ő zsenijének bűvöletében él. Ellenfelei — főleg az 1869-től kezdve mind hevesebben és nyíltabban támadó bakunyinista anarchisták — machiavellizmussal hatalmaskodással, "önkényuralomra" való törekvéssel vádolják. Ami a machiavellista módszereket illeti... Marx valóban nem habozott a legkülönbözőbb manőverekhez és intrikákhoz folyamodni ellenfelei, elsősorban a szintén kevéssé skrupulózus Bakunyin ellen. De "önkényuralomról" és hatalmaskodásról beszélni Marx esetében legalább oly gyermeteg dolog, mint morális és történelmi egyenlőségi jelet tenni a Hegelre alapozott jakobinista marxi államfilozófia és a rendőrterrorra alapozott sztálini államgyakorlat között... Bakunyin, tény, látnoki szemmel fedezte fel a marxi államelméletben s az Internacionálét centralizáló törekvésekben a jövő előrevetődő árnyékát. *"Ha a forradalmi hatalmat* — írja Bakunyin — *néhány ember ragadja a kezébe,* (a forradalom) *elkerülhetetlenül és azonnal reakcióvá válik... A forradalmi mámor és szabadság rövid álmából ébredve az új Állam polgárai rabszolgaként ébrednek s az új történők játékszerévé és áldozatárá válnak."* Száz és száz hasonló idézet mutatja a "vén varázsló", Bakunyin mélységes és megalapozott félelmét mindattól, amit Állam, Hatalom, Diktatúra és Központosítás jelent s legalábbis potenciálisan magában rejteget. De a marxi államfilozófia korántsem arra korlátozódik, amit Bakunyin lidérces látomása és a sztálinizmus lidérces valósága kiemelt belőle ; mint ahogy a sztálini típusú önkény is csupán a történelem egy eltorzult szörnyű grimaszában válik hasonlíthatóvá annak a Marxnak az "önkényuralmához", aki egyetlen hatalmi "kényszereszközzel" rendelkezett : saját eszével és tudásával.

Marx minden akadályt legyűrő szellemi felsőbbrendűsége azonban csak a németországi "eisenachiakra" s ezenkívül egy szűk körre terjed ki az első Internacionálé korszakában. Ideológiai és politikai sugárzása Angliában alig hatol át a Főtanács helyiségének négy falán. Belgiumban De Paepe az egyetlen jelentős "marxista" s amikor 1872-ben a döntő óra üt, ő sem bizonyul annak. Svájcban maroknyi orosz emigráns s a radikális párttal szövetkező genfi szekció vezetősége köti Marxhoz a szekere rúdját. Franciaországban pedig éppen a Kommün története ábrázolja, hogy a magyar Frankel León s néhány kevésbé jelentős figurán kívül senki se tartozik a "marxisták" táborába. Varlin, aki Marx őszinte tisztelője, ideológiailag Bakunyin federalizmusához áll közel, sőt ez utóbbi félig titkos-félig nyílt szervezetéhez, a Demokratikus Szocialisták Szövetségéhez is. A politikai és ideológiai határvonalak az 1860-1870 körüli években sokkal elmosódottabbak azonban, mint ahogy mai szemmel vélhetnők s mint ahogy az egymást kölcsönös vádakkal illető marxista és anarchista történetírás láttatja. A valóságban Marx táborában a német szociáldemokratákon kívül alig találunk "marxistát", Bakunyinhoz pedig számos olyan szekció csapódik, — mint például a maradék angol szekciók és a belgák, — amelyek vagy mit sem tudnak a két nagy ellenfél elméleti vitáiról, vagy, ha tudnak, korántsem értenek egyet az anarchistákkal. Ezzel párhuzamosan még egy különös jelenséget figyelhetünk meg : a Marxhoz és Engelshez legközelebb álló alakulat, nevezetesen a német szociáldemokrácia egyre fokozódó közönyét a Nemzetközi Munkásszövetség iránt. Holott, az angol szakszervezetek tömeges kilépése, a franciaországi Internacionálé összeomlása és a svájci, spanyol és olasz bakunyinisták nyílt "lázadása" (1871) után mire épülhet a szövetség "marxista" tábora, ha nem Bebel és Liebknecht pártjára, az eisenachi pártra ?

EBBEN A MEGVILÁGÍTÁSBAN a Marx és Bakunyin közötti öldöklő frakcióharc — bármily súlyos *gyakorlati* következményekkel járt is — inkább úgy tűnik, mint egy általános történelmi folyamat egyik legdrámaibb következménye és kísérőjelensége, semmint az Internacionálé széthullásának alapvető oka. Úgy tűnik, hogy a poroszfrancia háború (sokkal nagyobb mértékben, mint a párizsi Kommün hősies és tragikus történelmi *epizódja*) teremt Európában egy olyan merőben új helyzetet, ami az Internacionálét, ha nem is létjogosultságától, de létalapjaitól fosztja meg. Engels az első, aki — 1873-ban, alig egy évvel a hágai kongresszus temetési szertartása után — e történelmi jelenséget felfedezi s a német szociáldemokráciát mintegy "felmenti" az 1871-1872-es években rájuk halmozott szemrehányások terhe alól. Liebknechték közönye az Internacionálé iránt a 70-es évek derekától kezdve "történelmi szükségszerűség"-nek tűnik annak az Engelsnek szemében, aki 1872-ben még azzal vádolta Liebknechtet, hogy másokkal akarja fizettetni az Internacionálé költségeit, míg ők maguk, német szociáldemokraták, csak "Jézus Krisztus gyanánt 'lélekben' tartanak vele", miközben "húsukat és pénzüket kimenteni" igyekeznek.

Engels tételének lényege : az 1870-es évek Európája szétvetette a "régi Internacionálé" szűk kereteit, amelyek túl szűknek bizonyultak arra, hogy a különböző országok naggyá nőtt munkásmozgalmait egységes központból lehessen irányítani. E felismerés oly mélyenjáró, amilyen időszerű... Csak az a kár, hogy a hivatalos marxista történetírás sohasem alkalmazta e tételt azokra az olasz, spanyol, svájci, belga és más anarchistákra és "kollektivistákra", kiket — éppúgy, mint a német szociáldemokratákat és az angol szakszervezeti vezetőket — szintén a saját országaik sajátos feltételeinek "történelmi szükségszerűsége" sodort a *maguk* útjára, nem pedig (illetve csak annyiban, amennyiben Bakunyin e helyzetet ösztönösen felismerte és felhasználta) az orosz anarchista démoni intrikái...

S tény az is, hogy a történelem "vén vakondoka" már javában túrta a földet a Nemzetközi Munkásszövetség alatt, amikor Marx és Engels (főleg Marx) a mozgalom *egységes* és *központi* irányításának megszilárdításával kívánt véget vetni a "frakciózásnak". Az 1871-ben tartott londoni konferencia határozatai *kötelező* irányelvként szabták meg valamennyi szekció számára egyrészt a politikai tevékenységet, másrészt az addig százszínű és százféle nemzeti és helyi tradíciókhoz kötődő szervezetek munkáspártokká való fokozatos átalakítását a német szociáldemokrácia példájára. E központosító törekvés ellen lázadtak fel az anarchista — s nemcsak anarchista — szekciók, siettetve a már bomladozó Internacionálé végleges széthullását.

Erős a csábítás, hogy párhuzamot vonjunk a nyolcvanegynehány kommunista párt keretében napjainkban dúló harcok s a száz esztendeje született, rövidéletű első Internacionálé hanyatlásának tanulságai között. Elégedjünk meg annyival, hogy sorainkhoz hozzáfűzzük : ha az olvasó e történelmi visszapillantás mozzanataiban napjaink egyes jelenségeit véli felfedezni, úgy ez nem a szerző szándékából — de nem is puszta véletlenből ered.

A NEMZETKÖZI és hazai munkásmozgalom történetének hosszú időn át elhanyagolt tanulmányozása az elmúlt két-három évben új lendületet nyert Magyarországon. Fiatal történészek az eredeti forrásokhoz visszanyúlva tanulmányozzák a magyar munkásmozgalom kapcsolatát az első és a második Internacionáléval. Ami az első Internacionálét illeti, a korabeli mozgalom központjához képest "periférikus" országok közül Magyarország volt az első, ahol a Nemzetközi Munkásszövetség szolid szekciókat számlált, főleg Pesten és Temesvárott, hála Frankel, Hrabje, Farkas Károly, Külföldi Viktor és mások tevékenységének. Az Internacionálé Magyarországon élt, létezett s ha a viszonyok "éretlensége" következtében nem is játszhatott jelentős szerepet se nemzeti, se nemzetközi síkon, a magyar munkáséletet mégis megtermékenyítette a nemzetközi munkásszolidaritás eszméjével. Az orosz forradalmárok, a cárizmus terrorja s az orosz viszonyok elmaradottsága miatt, eddig se juthattak el. Az Internacionálénak Oroszországban nem volt szekciója — a szovjet történetírás mégis féltucatnyi vaskos kiadványt szentelt a szövetség oroszországi befolyásának és a maroknyi emigránsból álló genfi orosz szervezet tevékenységének tanulmányozására. Ugyanakkor különböző nyugati levéltári anyagokban, többek közt a Marxhoz, Engelshez, Johann Philipp Beckerhez, Frankelhez s a Főtanács titkárságához intézett levelekben számos kiadatlan anyag található még ma is a korabeli magyar munkásszervezetek tevékenységéről. Nem kétséges, hogy a fiatal magyar kutatók értékes hozzájárulást adhatnak annak a nyugati társadalom-történetírásnak, amely még ma is kevéssé ismeri a "perifériák" munkásmozgalmainak történetét s egyben annak a kelet-európai történettudománynak is, amely a dogmatizmustól szabadulva most kezdi felismerni, hogy az első Internacionáléból kiindulva szerteágazó utak — nem mind Rómába vezettek...

MOLNÁR MIKLÓS

ZABHEGYEZÉS

SALINGER REGÉNYE MAGYARUL

KEVÉS ÍRÓ válik életében klaszszikussá és még kevesebb irodalmi alak magasodik fel egy nemzedék szimbólumává. Sinclair Lewis, Thomas Wolfe és Ernest Hemingway után J.D. Salingernek sikerült "The Catcher in the Rye" című regényében úgy ábrázolnia a félszeg, lázongó, trágár és mégis álmodozó kamaszkort, hogy a főszereplő Holden Caulfield egyszerre kisöccse lett a halhatatlan regényhősöknek. A Catcher egy darab Amerikává vált, teli forrongással és ellentmondással. Pad alatti olvasmány a középiskolákban, biblia az egyetemeken, sőt a Harvardon tudományos kutatás középpontja is. Körötte időnként viharok keletkeznek. A Nőegyletek és Erkölcsvédő Ligák a betiltását követelik, s moralizáló szülők feljelentik a tanítókat, akik az iskolában kötelező olvasmánnyá teszik ezt a különös varázsú könyvet.

Megjelenése óta — 1951 — Salinger regénye újra meg újra megragadja a felnövő fiatalok képzeletét és visszarepíti lázongó kamaszkorukba a nyugdíjasokat. A Time szerint még mindig 250.000 példány kel el évente olcsó, vászonkötésű, vagy díszkiadásban. És egyelőre nincs megállás. A könyv siker lett Angliában is, majd Párizsban, végig Európán. Eljutott Varsóba, Prágába és a Szovjetunióban az Inosztrajanna Lityeratura közölte Panova méltatásával. Végre tizenhárom év után a regény elért Budapestre is. Az Európa Könyvkiadó jelentette meg az idén Gyepes Judit fordításában "Zabhegyező" címmel. Bár ne tette volna ! Legalábbis nem így.

A MAGYAR KIADÁS ugyanis iskolapéldája a rossz, nyegle fordításnak. A "Catcher in the Rye" nem érdemtelenül világsiker. És véletlenül sem nevezhető divatos írásnak. A nyelve egyszerű, de lírai és nem azt az "ötszáz szavas hülyegyerekfrizurás" külvárost jelképezi, amelynek a pesti kiadás be akarja állítani. A főhős egy nagyvárosi Huckleberry Finn, aki menekül a civilizációtól és tétován és kicsit ártatlanul keresi az utat vissza a természethez, és persze keresi önmagát.

Leslie Fiedler, a kiváló amerikai kritikus szerint Holden a Jó Rosszfiú, aki lázongásában is ismeri a törvényt és az igazságot. A kamasz érzékenységével azonnal felfedezi a nagyok világában a hamisságot, a csalást, de amíg velük szemben lázad és tiltakozik, nem engedi el az álmot sem. Talán kicsit gyerekesen, de jó akar lenni.

A magyar irodalomban is vannak rokonai. Nyilas Misi a "Légy hű mindhalálig"-ban és a kis Nemecsek a "Pál utcai fiúk"-ban. A fordító azonban a halhatatlan magyar mintaképek helyett az angyalföldi galerik változó és elmosódó figuráihoz fordult ihletért, és a maradandó irodalmi nyelv helyett időleges jassz zsargonná torzította sokszor még az egyszerű mondatokat is. Tudjuk, hogy nem könnyű visszaadni az amerikai kifejezések megfelelőjét magyarul, de aki már fordít, annak legalább a nyelvet kellene ismernie. Mert csak szótárral a kézben még nem lehet fordítani.

A fordító tévedése már a címmel kezdődik. A "Zabhegyező" lehet hogy szellemes megoldásnak tűnik Budapesten, de Amerikában hamisítást látunk benne. Olyan célzatos beállítás ez, amely mögül kilátszik az erkölcsi elitélés lólába is. A "Zabhegyező" szimbólum, a céltalanság és értelmetlenség szimbóluma, amely tehát egy egész nemzedéket marasztal el. A regényben pedig erről szó sincs. Az eredeti cím Robert Burns egyik költeményére utal, amelyet a szerző burkoltan még meg is magyaráz a regényben. "If a body meet a body coming through the rye !"

Megértem, hogy a cím szinte visszaadhatatlan magyarul. Mert a "Catcher" több mint a játékosságot jelentő fogó és kevesebb a zordon csősznél. De a "rye" nem zab és a "Catcher in the rye" lehet "Fogó a rozsban", vagy akár "Csősz a rozsban", de nem lehet "Zabhegyező".

AMILYEN A KEZDET, olyan a folytatás. A fordító hangja hamis, többnyire melléfog, sorokat iktat be, melyeknek nincs eredetije és mondatokat hagy ki minden indokolás nélkül. Vagy egyszerűen nem ismeri a szó jelentését. Íme egy példa mindjárt az első oldalról : "...my parents would have about two hemorrhages apiece if I told anything pretty personal about them. They're quite touchy about anything like that, especially my father." "...a szüleimet megütné a guttmann (sic !) ha nagyon mélyre találnék túrni a dolgokban. Az ilyesmire rém érzékiek, főleg az apám."

Ez a kis idézet rögtön három jellegzetes hibára mutat, amely újra meg újra felbukkan a regény szinte minden oldalán. Először is az eredetiben a főhős nem az az ötszáz szavas barbár, mint aminek a fordító hirdeti. Sok mindent tud és néha választékosan beszél, kifejezései pontosak. A kamasznak kell az a tudat, hogy sok mindent ismer, így szakkifejezéseket is, mint a "hemorrhages". Tehát nem a népies "stroke". A magyar guttmann azonban még a köznyelv gutáján is túllicitál és egyből a stricik közé telepíti a beszélőt.

A "touchy" nem érzéki, vagy még azon is túl "rém érzéki". Mert más, ha valaki a szülők érzékenységéről, vagy akár sértődékenységéről beszél, mintha "érzéki szülőket" emleget. A "touchy" megtalálható az Országh-szótárban és nem kell külön amerikai ismeret a megértéséhez. Ahol azonban kellene, ott végleg csődöt mond a fordító. Salinger finom humorral, néhány vonással élesen tud megrajzolni egy-egy alakot, úgy hogy rögtön sajnálatot is kelt irántuk. "She had a big nose and her nails were bitten down and bleedy-looking and she had on those damn falsies that point all over the place, but you felt sort of sorry for her." "Nagy orra volt és a körmeit csonkig rágta, szinte véresre és olyan nagyvilágba meredő átok-negyes műmelleket viselt, de valahogy mégis sajnálta őt az ember." Gyepes Judit nem ismeri a műmelltartót, ami lehet állampolgári érdem Budapesten, de egy fordítónál súlyos hiba, különösen, ha ilyen komikus mondatot költ helyette : "Nagy orra van, a körmei tövig rágva, szinte véresek, a haja csupa csiga, csak úgy nyüzsögnek a fején, mint a hernyók, de valahogy őt sajnálni kellett." A fordítót is lehetne sajnálni, mert úgy látszik, hogy küszködött a kifejezésekkel és valami kiválót akart alkotni. De az erőlködés még nem irodalmi érdem, és hamis fordításával csak ártott a műnek. Az "I was depressed" kifejezés következetesen "le vagyok rohadva"-ként jelentkezik, és a "pretty scared"-ből "be voltam tojva" lett. Ha lehet egy enyhe és egy erősebb kifejezés között választani, a fordító következetesen a túleröshöz nyúl. A "tasted lousy" a magyarban inkább vacak ízt jelent, mint szó szerinti "tetű íz"-t. A "crum-bum" pedik csak egy mafla srác, de a fordítónak "fatökű". Különös módon mindig elkerüli a "phony" lefordítását, amely pedig a regény egyik legfontosabb szava. Hiszen a hős ezzel a szóval éppen a felnőttek világának fonák, hamis és álszent voltát nevezi, ami ellen lázong. Még mielőtt rátérnénk a központi hibára, szeretnék néhány mulattató példát is mutatni. "My voice was cracking all over the place." "A hangom összevissza repedezett, mint a porcelán bili." Vagy később ugyancsak a 98. óldalon : "Rengett a hangom, mint a szitakötő segge." ("My voice was shaking like a bastard.") 135. : "What a guy." Magyarul : "halálos egy szivar." 146. : "Sorrounded by dead guys." "Körül csupa kinyiffant ürge." Azt nincsen szándékomban felróni a fordítónak, hogy nem ismeri a Martini-keverés fogalmát és nála a "dry Martini" száraz Martini lesz. De legyen "száraz" vagy erős, az már elképesztő, hogy az olajbogyót sem ismeri. "To make it very dry and no olive." "Külön mondta a mixernek, hogy jó száraz legyen, ne olajos."

A fordító következetes akar lenni, legalábbis azzal, hogy következetesen ragaszkodik a zabhoz. És a zabhegyezőhöz Így, ahol a könyvben elérkezik a regény magjához, amely a főhős kamaszos, romantikus-idealista kis filozófiáját rejti, egyszerűen eltorzítja, átalakítja, meghamisítja a képeket, az egész mondanivalót. Egyébként itt szerepel a Burns-vers utalás is, amely a regény címének kulcsát is jelenti. Holden húgával, Phoebével beszélget :

"You know that song 'If a body catch a body comin' through the rye' ? I'd like..."

"It's 'If a body meet a body coming through the rye' !, old Phoebe said. "It's a poem. By Robert Burns."

"I know it's a poem by Robert Burns."

She was right, though. It is "If a body meet a body coming through the rye." I didn't know it then, though.

"I thought is was 'If a body catch a body' ", I said "Anyway, I keep picturing all these little kids playing some game in this big field or rye and all. Thousands of little kids, and nobody's around — nobody big, I mean — except me. And I'm standing on the edge of some crazy cliff. What I have to do, I have to catch everybody if they start to go over the cliff — I mean if they're running and they don't look where they're going I have to come out from somewhere and catch them. That's all I'd do all day. I'd just be the catcher in the rye and all." (J.D. Salinger : The Catcher In The Rye, New York, 1958, pp. 224-25.) Magyarul :

"Ismered azt a dalt, hogy 'Ha egy haver elkap egy havert a rozson át jöve' ? Szeretnék..."

"Az 'Ha egy haver találkozik egy haverral a rozson át jöve' !", mondta bölcs Phoebe. "Ez egy vers. Robert Burnsé."

"Tudom. hogy Robert Burns verse."

Mégis igaza volt. Tényleg úgy van, hogy 'Ha egy haver találkozik egy haverral a rozson át jöve." De én ezt akkor nem tudtam.

"Azt hittem, hogy 'Ha egy haver elkap egy havert", mondtam. Mindegy, folyton úgy látom, mintha sok kölyök játszana valamit ebben a rengeteg rozstáblában, meg minden. Ezernyi kis kölyök és senki a közelben — senki felnőtt — csak én. És én ott állok valami őrült sziklapart szélén. Amit tennem kell, el kell kapnom mindegyiket, ha elkezdenének a sziklapart fölé menni — azaz, ha rohannának és nem néznék merre, akkor nekem elő kell jönnöm valahonnan és elkapnom őket. Ez az, amit csinálnék egész nap. Én lennek a csősz a rozsban, meg minden."

Gyepes Judit átdolgozása így hangzik a könyv 162. oldalán :

— Ismered ezt a dalt : Ha valaki zabot hegyez a zabföldeken... ? Én...

— Az úgy megy : ha valaki lel valakit a zabföldeken... Ez egy vers, Burns írta.

— Tudom, hogy Burns írta.

Neki volt igaza. Tényleg így van, Ha valaki lel valakit a zabföldeken. Azzal együtt nem tudtam.

— Azt hittem, hogy Ha valaki zabot hegyez. Mindegy, elképzelek rengeteg kis krapekot. Egy nagy tábla zabban játszanak, meg minden. Ezer meg ezer kis krapek, és senki sincs a közelben, senki felnőtt, csak én. Én meg ott állnék egy nagy mafla szikla szélén, és az volna csak a dolgom, hogy zabot hegyezzek. Aztán a kis krapekok közül egy bele akar szaladni, ha például szaladgálnak, és nem tudják, merre mennek, akkor én letenném a zabot, amit hegyezek, és megfogom a krapekot. Csak ezt csinálnám egész nap. És én lennék a zabhegyező."

HA EZ a Ludas Matyiban jelent volna meg paródiaként, még megértené az ember. De így ? Mert az eredetiben nincsen se zab, se krapek, se mafla nagy szikla és főleg nincs zabhegyezés. Van rozsföld, meredek sziklapart (a"cliff" nem fordítható egyszerűen sziklának) és vannak futkosó kölykök. És van egy álmodó kamasz, aki életeket akar menteni. Egész napon át. De ezt nem látja a fordító. Neki zab kell, hegyezve. "Aztán, a kis krapekok közül egy bele akar szaladni, (nyilván a zabba, vagy a hegyezőbe ?)... akkor én letenném a zabot, amit hegyezek, és megfogom a krapekot."

Kár, nagy kár, hogy Gyepes Judit letette a zabot és felvette a tollat, a fordítói tollat. Mert amit csinált a regénnyel, az egyszerűen csak : zabhegyezés.

KANNÁS ALAJOS

KRISTÓF ÁGOTA

A madár

Súlyos
nagy madár voltam és néha
ráismertem a városokra
ahol már jártam egyszer
különösen a hidakat szerettem
és a kerteket ahol este
nyáron táncosok lebegnek
a lámpák alatt
féltek mikor árnyékon rájuk
esett
én is féltem
mikor a bombák hulltak
messze repültem s mikor csönd
lett
pisszajöttem hosszasan lebegni
a gödrök és halottak fölött

Szerettem a halált
szerettem játszani a halállal
a sötét hegyek fölött néha
összecsuktam a szárnyam
s mint a kő
lezuhantam egy szakadékba
de sohasem egészen
sohasem egészen mélyre
még féltem
még csak a mások halálát
szerettem

és nem az enyémet
az én halálomat csak később
szerettem meg

sokkal később
mikor már faradt voltam
és éhes és szomorú
mikor már semmitől sem féltem
csak néztem a köveket és a ködös
szakadékot
és a szárnyaim összecsukódtak

Új ember kovácsa angol módra (*)

HA VALAKI elég szerencsés ahhoz, hogy a híres "Wimbledoni Két Hét" során ott üljön a tribünön és végigélvezzen egy ragyogó mecscset, vagy ha csak televízión is nézi a híres zöld gyeppályákon a küzdelmet, biztosan feltűnik neki, hogy a labdaszedő gyerekek milyen egyformán öltözöttek, egyformán nyírt a hajuk s mindent egybevéve, ők maguk is úgy festenek, mintha valamilyen "csapat" tagjai volnának. Azok is. Valamennyien "Barnardo gyerekek" ahogy Angliában hívják őket. Nálunk otthon, a régi világban, kétségtelenül a kevésbé kedves és teljesen félreérthetetlen "lelencgyerek" lett volna a nevük. Dr. Barnardo, régen elhunyt orvos, valaha intézetet alapított elhagyott, talált és árvagyerekek részére. Ma már szerte az országban nagyon sok "Dr. Barnardo intézet"van, ahol, már amennyire egy elhagyott vagy egy árvagyerek igazán boldog lehet, — boldogan és rendezett viszonyok között élnek a "bennlakók".

Leslie Thomas, egy jónevű angol újságíró, — mint riporter végigjárta a világot, jelentéseit az Eichmann-tárgyalásról vagy egy-egy királyi látogatásról egész Anglia olvasta — maga is "Barnardo gyerek" volt. Az édesapja, aki a kereskedelmi tengerészetnél szolgált, odaveszett a háború alatt valahol az Atlanti-óceánon s az édesanyja, pár hónappal később, rákban meghalt. De még halála előtt pár héttel, a betegágyból valahogy kimódolta, hogy a gyerekei, Leslie meg a kisöccse, "egy nagyon jó, szép iskolába kerüljenek, ahol sokat játszanak és sportolnak a gyerekek", ahogy ezt könnyes szemmel a búcsú pillanatában a két kisfiúnak mondta.

Így került Leslie, tizenhároméves korában Dr. Barnardo otthonába. Kint még tombolt a háború, az otthonban kevés volt az élelem, a kenyér — hiszen minden fejadagra ment még Angliában, — zuhogtak a bombák s nagyon sok gyerek lett hirtelen árva és elhagyatott. Leslie Thomas azoknak az éveknek a történetét mondja el könyvében, amelyek alatt Dr. Barnardo "Otthona" (home, ahogy Angliában nevezik) őt és sok kis társát felnevelte. Elmeséli a sok derűs és keserves pillanatot, amelyek sorozata végül is kialakította ezeknek a gyerekeknek a jellemét és lehetővé tette számukra, hogy felkészülten kerüljenek ki az életbe. Nem szépít és nem nagyítja a nehézségeket és hibákat. Minden patetikus hatásvadászat nélkül mondja el vidáman szomorú és szomorúan vidám, nagyon élethű történetét.

MEGTUDJUK, milyen nagy különbséget jelent egy kisgyereknek, ha egy szót névelővel vagy névelő nélkül használnak. Leslie Thomas esetében a névelő "Az Otthon szó elé kerül hirtelen, aznap, amikor otthonról bekerül Az Otthonba. Ez talán az első igazi lecke, amit az élettől kap. S aztán, szép lassan, a könyv során kiderül, hogy bár retentő nagy különbséget jelent ez a névelő, de végül is az ember éppen úgy otthonnak tudja érezni egy-két év után Az Otthont, mint a kicsi házat, ahol anya várta haza, — különösen ha "az ember" 13 éves kisfiú. Kiderül, mekkora biztonságérzetet tud adni Az Otthon, sorsüldözött, szerencsétlen gyerekeknek, akik egy idő után már egyáltalán nem érzik magukat szerencsétlennek, még ha időnként egetverő verekedések és egyéb ricsajok tarkítják is új, furcsa családi életüket. S megtudjuk, menynyire rettegnek attól, hogy egyszer csak felnőnek s ott kell hagyni Az Otthon biztonságát, ki kell menni az életbe, ahol ugyan nincsen Igazgató, akinél igen hamar elcsattan egy-két pofon, s aki nem éppen a legfinomabb lelkű liliom, (de hiszen — különösen eleinte — fékezhetetlen gyerekek közt erős kézzel kell tartania a kormánykereket). de van annyi veszély, gond, bizonytalanság.

Mikor V2-ők repkednek London felett s egyik bomba a másik után robban az Intézet szomszédságában, a gyerekeket vidékre telepítik. És milyen boldogság, hogy közvetlenül a háboru után, mintegy rohammal, visszavehetik a roskadozó épületet, ahol az ír-gyűlölő igazgató felháborodására, ír munkások laknak, akik a környéket tatarozzák. A viszonyok a háború után egyre javulnak, mindig több lesz az élelem, növekszik a soványka zsebpénz, több lesz a sportfelszerelés, kielégítőbb a tanítás, csak egy marad változatlan elejétől végéig, az erős közösségi érzés, az összetartozás és a soha be nem vallott vagy ki nem mondott valahová tartozás. Igaz, hogy esténként boldogan, reménykedve éneklik a Barnardo gyerekek örök dalát :

Mához egy hétre ilyenkor
Hol leszek már,
Ülök a kandalló előtt
Hörpölöm a teám,
Nagy csomó képeslap az ölemben,
Rengeteg olvasnivaló könyv mellettem,
S a felügyelő nem néz többé görbén rám...

de azért magukban hálásak a biztonságérzetért, ami az Otthonból árad s végigkíséri egész gyerekkorukat.

A KÖNYV olyan arányérzékkel, oly sok humorral és megértéssel íródott, hogy Dr. Barnardo sok-sok méltatója sem állított hívebb vagy maradandóbb emléket a nagy orvosnak, mint Leslie Thomas. Könyvét nem azért írta, hogy dicsérjen vagy ítéletet mondjon, hanem hogy a valóságot közölje.

Sok-sok évvel ezelőtt rendkívül megragadott Makarenkónak "Az új ember kovácsa" című könyve. Most, amikor Leslie Thomas "Mához egy hétre ilyenkor"-ját elolvastam, ugyanazt éreztem, mint a Makarenkó-könyv olvasásakor. Milyen jól ismeri a gyereklelket, a szomorúságot, a nyomort, az ifjúság vidámságát, érzelmi világát, egész életét. Angliának persze nincsen szüksége új emberre ; ez a könyv mégis megmutatja, hogyan kovácsolhat, ha nem is új embert, de — ami talán még több —, embert egy intézmény. Embert, angol módra.

F. I.

(*) This Time Next Week Leslie Thomas, Constable, London.

HALÁSZ PÉTER

AMSZTERDAMI HÁZAK

A Prinsengrachton

és a Herrengrachton, meg az összes többi gracht partján sorakozó házak mindegyikének megvan a saját, egyéni története. Ezek legtöbbjét az amszterdami motoros-gondola idegenvezetője meg is említi az utasoknak, de mindet persze nem mondhatja el, hiszen akkor sose lenne vége az utazásnak. A többinek az utas vesse utána magát, bújjon antikváriumokat, faggasson öreg boltosokat, böngésszе a kézikönyveket. Amszterdam könnyen szóra nyíló város, mint általában a nagyon egyéni és eredeti városok mind. Csak ezekkel az igen modern, acélból és üvegből készült metropolisokkal van baj, ahol a kapuk távvezérlésre nyílnak. Azok csak bámulnak és műcsillognak, akár egy unatkozó lokálnő, társaságpénzre várva.

A grachtok Amszterdamban azok a mesterséges csatornák, melyek át- meg átszövik az öreg városrészt. A partokon egykor a leggazdagabb családok építkeztek, de aztán ennek a századnak elején odahagyták házaikat, kiköltöztek a városszéli villanegyedekbe. Ma már a különböző cégek irodái, bankok foglalják el a grachtok palotáit. De kívül mind a régi, tisztes, tekintélyt parancsoló pózzal emeli homlokát és őrzi történetét. Az egyiknek vidám története van, a másiknak szomorú, van olyan is, amelyik arról beszél, hogyan kell okosan vagyont szerezni. Van csalafinta történet is, például azé a nagyon keskeny házé, a 26-os számúé, a Kloveniersburgwalon. Egyemeletes kis palota, díszes homlokzatú, de oly keskeny, akár egy felkiáltójel. Egyetlen kapu és fölötte egyetlen ablak. Ez a ház a nevezetes Trip-család kocsisának a részére épült. A története pedig az, hogy a kocsis egyszer így fohászkodott a gazdájának : — Ó, ha egyszer nekem csak egy olyan széles házam lehetne, amilyen széles az ön házának a kapuja, uram, bizony mondom, én volnék a legboldogabb ember ezen a világon. Megtetszett a gazdájának az elmés epekedés és azon nyomban parancsba adta, hogy építsenek a kocsisnak, átellenben az ő palotájával, a csatorna túlsó oldalán egy házat, hajszálpontosan olyan széleset, amilyen az ő házának a kapuja. Elkészült a ház, ott áll máig, szemben Trip úr házával.

Ennek a gazdag

amszterdami polgárnak különben is volt érzéke a humorhoz. Réz- és vasbányái voltak Svédországban és ha már ilyen jól állott érc dolgában, fegyvergyárat alapított. Oly büszke volt a mesterségére, hogy palotájának kéményeit ágyúcső formájára mintáztatta. Ott merednek ezek az ágyúformájú kémények mindmáig a Kloveniersburg 29-es számú háznak a tetején. De a tető alól a Trip-család már réges-régen kihalt. A Tudományos Akadémia költözött a helyébe. Azután meg érdekes módon a gazdag paloták még a tizenhetedik században odaengedték maguk közé a városi zálogházat. Ki tudná megmondani, hogy miért ? Talán úgy okoskodtak a gazdagok, hadd legyen valami a közelben, ami arra emlékezteti őket, hogy a gazdagságot mindössze egyetlen elhibázott lépés választja el a szegénységtől. Vagy éppenséggel megfordítva : arra akartak tán emlékezni, hogy mitől menekítette meg őket jószerencséjük ? Elég annyi, hogy ott áll a zálogház mindmáig. És egykor Joost van den Vondel, a hollandok legnagyobb költője forgatta pennáját egyik kopott íróasztala mellett. De nem verseket írt, hanem zálogcédulákat. A polgármestertől kapta a soványan fizetett könyörületállást, hogy végképpen föl ne kopjon az álla az éhségtől.

De akármiről is beszélnek ezek a grachtszéli amszterdami házak, gazdagságról, szegénységről, vagy ironikus könyörületről, valamiképpen a polgár kedélyes, kissé pocakos jovializmusa és liberalizmusa árad belőlük. Mert a helyzet az, hogy aki háza homlokán elbüszkélkedik a módosságával, az egy kissé másokat is biztat vele : szerezz magadnak is, legyen eszed hozzá, sokféle lehetőséget nyújt a világ, a grachtok az Amstelig nyújtóznak, a tengerig, a tengerek más földrészekig, eredj, kereskedj, vásárolj és add tovább, gyarapítsd a várost és általa tenmagad. Mert a polgár jómódjától, szabadságától és kedélyétől szépül a város, az teremt belé parkot, múzeumot, iskolát és székesegyházat és aztán szobrokat és padokat a parkokba, az teszi lakályossá, az hivalkodik városával olyképpen, hogy abból másnak is haszna és kényelme telik. A testetlen, arctalan, körvonaltalan Hatóság, a bürokrata, az legfeljebb csak adminisztráljon, seperje a parkot, tisztítsa az utat, csatornát, rendre-csendre vigyázzon. Teremtésre, alkotáshoz Hatóságnak amúgy sincs fantáziája, börtönépületre, zálogházra futja belőle csak.

Így beszélnek az amszterdami házak a gazdag kereskedőváros egyéniségéről, ez a filozófia árad a kövekből, a grachtok vízének csillogásából, a Westerntoren templom ég felé meredő tornyából : szabadság, tisztes élet városodnak, önmagadnak, becsüld meg más törekvéseit, hogy mások is megbecsüljék a te törekvéseidet. Úgy legyen.

De áll itt egy ház

a Prinsengracht 263-as szám alatt, egy ház, amely zavarba ejti a többit és amelyet mintha furcsa csend venne körül. Külsőleg ugyanolyan, mint a többi tisztes polgári ház, homlokzata miben sem különbözik amazokétól. Hogy ki építette és miféle előkelő dinasztia lakta hajdanán, arról már nem esik szó, minthogy a Prinsengracht 263. szert tett egy újabbkori szomorú nevezetességre és ez elhalványította és feledésbe borította a ház és a ház lakóinak annak előtti történetét.

Ez a Prinsengracht 263. az Anna Frank-ház.

Így nevezik, így szerepel ma már a történelemben, így tüntetik föl Amszterdam városának térképei. Egy tizenötesztendős kisleány történetét és történetének szomorú végét őrzi a ház. 1942. júliusától 1944. augusztusáig rejtezett ebben a házban a kislány családjával és még néhány bujdosóval, a ház egyik elreteszelt, lefüggönyzött részében, akkor, amikor a világra szabadult a terror. E két év alatt naplót írt a rejtekhely kisebb-nagyobb eseményeiről, saját érzéseiről, ébredő érzelmeiről és gondolatairól. Azután a terror hullámai a küszöbig csaptak, majd át a küszöbön és magukkal ragadták a kisleányt és hozzátartozóit, a pusztulásba. A történetet ismerik ma már a világon mindenütt. Mert a napló túlélte a kislányt, megjelent a világnak huszonnyolc országában, színpadra írták, megfilmesítették. És a ház is túlélte a kislányt és a Frank-családot, ott áll a Prinsengrachton a gazdag kereskedőházak között. Ma már múzeum természetesen, amelyet fölkeresnek a világ minden részéből és amelynek falai között tágra nyílt szemmel járnak-kelnek, Anna Frank emlékét keresve. Furcsa múzeum, amelyben nincsenek kiállított tárgyak, üvegszekrényben őrzött relikviák. Maga a színhely a "kiállított tárgy", a bútortalan szobák, a ház a kiállított tárgy, az ablak, amelyen át Anna a Westertoren tornyára látott és amelynek harangkondulása jelezte számára az idő múlását és a reményt, amelyet az idő múlásához fűzött. Néhány képeslapkivágás Anna szobájának a falán. Ray Milland, amerikai mozisztár, meg a reichstadti herceg, a Sasfiók képe. Bakfis-szoba lehetne a világ minden táján, de *ennek* a bakfisszobának nem volt kijárata, ebből a szobából nem vezetett út a szabadba, csak a halálba. Ez az Anna Frank-ház. Ez a Prinsengracht 263. Amszterdamban.

És ez az a ház,

amely zavart csöndet kényszerít maga körül mind a gazdag kereskedőházakra, a házakra, amelyeknek lakói régen továbbköltöztek szebb és kényelmesebb villák falai közé. Mert igaz lehet a tisztes külsejű házak bölcs és liberális filozófiája, élj és élj jól, hass, alkoss, gyarapíts, tiszteld mások és tartsad tiszteletben önmagad törekvéseit, hajóid járják a világ tengereit, kereskedj, vásárolj, jó haszonnal add tovább, építs parkot, székesegyházat, faragtass szobrot, büszkélkedj városoddal — igen, igaz, de csak félig igaz, vagyis az igazságnak egyfele. Mert az Anna Frank-ház hozzáfűzi az igazság második felét : ...és érezz együtt a te szomszédoddal, érezd az ő fájdalmát a magad fájdalmának, ne tűrd a rajta esett sérelmet, mert az ő sérelme egy napon a te sérelmedhez vezet, ne hidd, hogy ami téged illet, az nem illet meg ugyanúgy mást, hogy annak joga, érdeme kisebb, vagy kevesebb az élethez, szabadsághoz, örömhöz, kitárulkozáshoz a végtelen felé. A tengerek és a kontinensek mindenkié, a világ határtalan szépsége mindenkié, halljad meg a panaszost, azt akit megraboltak jogaitól, szabadságától, emberségétől és önbecsülésétől, mert ha füledet becsukod előle, mindaz egy napon a te jogaid, szabadságod, emberséged és önbecsülésed elvesztéséhez vezet. Járd hát a tengereket, kereskedj, gyarapodj, büszkélkedj jogos tulajdonoddal, hitelezz és arasd le hiteled kamatát ... de szemed, szíved, füled nyitva legyen a világ felé és tudd: ha mást megraboltak, megraboltak akkor téged is és ha kezet emeltek másra, akkor kezet emeltek reád is. Ha eltűröd a máson esett jogtalanságot, azzal szentesítetted saját eljövendő jogvesztésedet is.

Így szól az emelt homlokú Prinsengracht 263. az amszterdami grachtok partjain sorakozó szépséges, jómódú és nagymúltú házakhoz, amelyek mindegyikének megvan a saját, egyéni története.

PABLO PICASSO Kristinehamm svéd kisvárosnak ajándékozta egyik szobrát. Az oszlopszerű alkotást a kikötő bejáratánál állítják fel.

*

BECK ANDRÁS szobrászművész műveiből október 1-én kiállítás nyílik a brüsszeli Palais des Beaux-Arts-ban.

*

ALBERT CAMUS a tragikus körülmények között elhunyt Nobel-díjas írónak szobrot állítottak a párizsi Odeon Színházban.

Claude Bourdet és Steinmann, a grófnő

" — VESZÜNK egy kúpot — mondja a gróf.

— Egy kúpot — mondja Steinmann, a grófnő. De már ezt is úgy tudja mondani ez a Steinmann, annyi megértéssel, olyan okosan : csak ő tudja mennyire kúp az, amit veszünk. Én, Steinmann, a legjobb tanuló az egész osztályban, veszek egy kúpot, mivel engem, mint az erre legalkalmasabbat megbízott a társadalom. Még nem tudom, miért vettem a kúpot, de nyugodtak lehettek mindannyian, bármi történjék ezzel a kuppal, én is ott leszek a helyemen és megbírkózom vele."

Karinthy jótanulója, Steinmann jut eszünkbe az "Élet és Irodalom" egyik cikke olvastán. Hubay Miklós "Levél François Bondy úrnak" című írása ez — a kúp pedig Claude Bourdet "Temps Modernes"-beli cikke. Claude Bourdet érdekes cikkéről már írtunk, most csak Hubayra térünk vissza.

MI VÁLTOTTA KI Hubay izgatott steinmannkodását ?

Gara László néhány reflexiója a párizsi "Preuves" júliusi számában, melyben (La Hongrie sept ans après) Bourdet-vel vitatkozik, apróságokon és nem apróságokon. Vitatkozik, de egy szóval se vonja kétségbe Bourdet jóhiszeműségét. Hubay Garát "...egy kiszakadt magyar újságíró" címkével látja el, aki "csaknem tíz éve nem járt Magyarországon", — dehát kiszakadt annak idején például Thomas Mann és Bartók Béla is, vagy hogy nagy nevekkel ne dobálóddzunk, Bölöni György, Illés Béla és Gergely Sándor is kiszakadt, mégis természetes joguk volt Horthy Magyarországáról írni, akár Párizsból, akár Moszkvából. Noha évtizedekig voltak "kiszakadva". Persze, két hét alatt is szerezhetne egy jó szemű és jó tollú publicista, (mint például Claude Bourdet is) pontos és lényegbevágó képet a választott témáról, Hubay mégis kétségbevonja vita-jogát egy olyan magyarnak, akinek idegeiben és tudatában (mert kiszakadásában nem bélyeggyűjtéssel foglalkozik) egyaránt él, tehát *van* Magyarország ?

Nincs joga, nem írhatja, nem bírálhatja az otthoni dolgokat, aki nincs a helyszínen — ez Hubay cikkének konklúziója —, csak lelkendezni van joga, akkor a távollét vagy a francia anyanyelv se nagy baj. Szerinte két hét is elég Magyarországon, ha elismerésről van szó, s különösen, ha nyugati tollból jön az elismerés. Akkor a felszínes dicséretek is "mélybe látnak".

Azzal a klasszikus fogással kezdi Hubay, amit már az antik rómaiak is jól ismertek : a dicsérettel, a "Preuves" dicséretével. Azt mondja, sok jót olvasott a "Preuves"-ben, többek között Jean Bloch-Michel, Raymond Aron, Edgar Morin és Pierre Emmanuel nevét említi. Ez azért is örvendetes, mert láthatjuk, hogy az a lap, amelyik éppen az "Élet és Irodalom" szerint alakulása óta a hidegháború szócsöve volt, (Szabolcsi Miklós még tavaly az "Europe" magyar különszámának bírálatáért ezt a bélyeget sütötte rá), most amnesztiát kapott s eljut *értő* és *félreértő* kezekbe is. Sajnálatos, hogy e bevezető után Steinmann már nem is *felel*, hanem *oktat*, méghozzá elég magas lóról. O nemcsak olvas, de *sejt* is, például sejti (sőt : állítja !), hogy Gara csak átlapozta Bourdet mezőgazdaságra vonatkozó fejtegetéseit. Hát jó ! Átlapozta. De ő, aki a helyszínen van, biztos-e abban, hogy valóban olyan jól sikerült 1957 után a mezőgazdaság szocializálása Magyarországon, mint ahogy Bourdet leírja ? Nem hisszük, hogy ez olyan egyszerű probléma lenne : erőszakos Dögei vagy gyengéd Dögei-utód, akkor aztán megy minden, mint a karikacsapás. A magántulajdonú földhöz az a szegényparaszti réteg ragaszkodott legjobban, amelyik az 1945-ös földosztásnál jutott életében először földhöz (s ez nem vékony réteg), a középparasztság és a nála módosabb hajdani kulák sokszor már inkább szabadulni akart tőle, belefáradván tíz év egyenlőtlen harcába. Hogy ezek a "föld-tartó" erős lelki rugók egyszerre elpattantak volna ? Hogyan láthat ebbe a problémába egy akármilyen kitűnő francia *szemlélő* ? Tömörkény, Móricz, Veres Péter, Kovács Imre, Szabó Zoltán és Féja Géza műveinek ismerete is csak *majdnem* elég a magyar parasztkérdés megértéséhez.

AZ ÚTLEVÉL-MOTÍVUM ! 1952-höz viszonyítva a magyar útlevél rendszer valóban változott s jól változott, de Európa közepén azzal dicsekedni, hogy mindenki utazhat — elég nevetséges hencegés (olyan ez, mint annak idején a Szabad Nép cikke, melyben tudósított minden élőt, hogy "Már a Deák Ferenc térig jár a földalatti", azaz öt-hat évi lezárt állapot után a Bajcsy Zsilinszky út és a Vörösmarty tér között *majdnem* addig járt 1955-ben, mint 1896-ban). A "mindenkinek 70 dollár" pedig messze van az igazságtól, ezt Steinmann is tudja. És : az utazás kegy, avagy jog ?

A lakáskérdés ! Ez Pesten is, Párizsban is nehéz. A párzsi diák valóban drágán jut albérlethez, de két egyetemi városrészt ismerünk Párizs térképén — s ez valami ! A társbérlet : idegen emberek összezárása itt ismeretlen fogalom, Bourdet ennek a képtelenségébe hogyan láthatott volna bele ? Senki sem vitatja a magyarországi építkezési program eredményeit, de sok év reális lehetősége esett kútba, s a jelenlegi tempó sokáig nem oldja meg ezt a kérdést, öröklakásra pedig csak kis rétegnek telik.

A pincérek és a kiszolgálás ! Gara nem azt mondja, hogy udvariatlanok a pincérek, hanem azt, hogy a kiszolgálás gyenge. A Hungária Kávéház pincéreit ez a probléma különösen nem érinti, mert ott a kiszolgálás is, az udvariasság is a legmesszebbmenően jó. De árai is különlegesek, vendégei is : azaz ahol Széchenyi Zsigmond és Kellér Dezső, Bessenyei Ferenc és Tamási Áron asztalhoz ül, *más* ott minden, mint mondjuk a Práter utcában. De ez mellékes probléma, Bourdet-nál és Garánál is. Steinmann azért fújja fel, hogy a fontosabbakról, például arról, hogy a teljesnek hirdetett amnesztia után még hányan maradtak börtönben, — hallgasson.

És hogy kik a *konformisták*, és kik a *nonkonformisták* ? Hubay szerint, ha "Gara ... tizenkét évvel ezelőtti beidegzettségével ma hazatérne Magyarországra, az első pillanatokban könnyen nonkonformistának nézhetne egy-két minisztert vagy főszerkesztőt, s esetleg konformistának azokat a *ci-devant* méltóságos asszonyokat, akik a Vörös Csillag Szálló teraszán römiznek."

EZ AZ A PILLANAT, Steinmann grófnő, amikor gyorsan le kell törölni a táblát, s amíg a tanár úr a szemüvegét igazgatja, sietve helyre menni.

- d - t.

YEHUDI MENUHIN ESETE CIMPÁKNÉVAL

Alábbi igaz történetet egy otthonról jött látogató mesélte, aki a vendéglátást, — hála annak a magasságos égnek, — nem kis üveg fütyülős barackkal, nem kis kerek népművészeti terítővel, hanem így óhajtotta viszonozni. Emlékét áldani fogom, ameddig csak élek !

A BUDAPESTI TELEVÍZIÓ igazgatója azon a reggelen gondosan megborotválkozott, fehér inget vett fel, ezüstszürke nyakkendőt és kifogástalan szabású sötétkék ruhát. Alig érkezett be hivatalába, máris magához hívatta a TV egyik tehetséges fiatal munkatársát, akit nevezzünk Gitványinak.

— Minden rendben van, Gitványi elvtárs ? — kérdezte az igazgató.

— Minden ! — felelte Gitványi mélységes meggyőződéssel. — Az interjút 12 órára beszéltük meg. A stúdióban minden rendben, a legjobb technikusok vannak szolgálatban. Interjú előtt feljövünk ide, igazgató elvtárs szobájába, lesz szendvics, apró sütemény, fekete és barackpálinka.

— Kitűnő, — mondta elégedetten az igazgató. — Tudja, Gitványi elvtárs, nagyon fontos, hogy Yehudi Menuhin jó benyomásokat szerezzen a magyar televízióról.

— Legyen nyugodt, igazgató elvtárs, minden a legnagyobb rendben lesz ! — mondta önérzetesen Gitványi és az egyik kisasztalon heverő szovjet TV folyóirat mellé gyorsan odahelyezett egy angol és egy amerikai TV magazint is. Hadd lássa a vendég, hogy a magyar televízióban már megvalósították a békés egymás mellett élést.

Összenéztek és elégedetten egymásra mosolyogtak. Úgy érezték minden cselekedetüket áthatotta az enyhülés új szelleme. Egyikük sem gondolt arra, hogy a legfontosabbról megfeledkeztek. A legfontosabb tényezőről, aki a nemesen csengő Cimpákné névre hallgatott.

Ez a Cimpákné hatvanöt év körüli, lompos, kövér, csúnya özvegyasszony. Férje 1919-ben vöröskatona volt és ez alkalmassá tette Cimpáknét arra, hogy a Magyar Televíziónál működjék, mint liftkezelő. A sztálini időkben, (ha már lett volna televízió Magyarországon) férjének múltja alapján Cimpákné a TV kulturális osztályának vezetője lett volna. De az enyhülés új szellemének szellője a TV-ig is eljutott, így hát Cimpáknénak, — hogy a munkásosztály vezető szerepe azért csorbát ne szenvedjen, — a *kulturális* vezetés helyett a *lift* vezetés jutott osztályrészül.

A LIFT, amelyet Cimpáknénak vezetnie kellett, az 1890-es években készült. Abban az időben még erős egyéniségek születtek, s ez alól a liftek sem voltak kivételek. A felvonó, amely egykoron tőzsdéseket szállított, majd később a proletárdiktatúra személyiségeit, egyre több tanújelét adta annak, hogy szeretne megérdemelt nyugalomba vonulni, valamelyik ócskavas-telepen. De az országban csak egyetlenegy Liftépítő és javító vállalat működik, ennek pedig Ghana részére kell lifteket építeni, hogy valutát szerezzen. Ez az oka annak, hogy a hetvenedik életévén is túljutott mozgó szekrény változatlanul szolgálja a népi demokráciát. Igaz, hogy kisebb-nagyobb zökkenőkkel. Gyakran megesik, hogy megáll a két emelet között, előfordul, hogy nem óhajt elindulni, bárhogyan is bíztatja Cimpákné, aki pedig férjének katona múltjából magával hozott néhány cifra bíztatószót. Az utóbbi három évben, valamely érthetetlen okból kifolyólag, a lift nem hajlandó megállni a második emeleten. Rossz nyelvek szerint azért nem, mert itt van a TV igazgatójának szobája, de ez csak feltevés. Tény az, hogy bármennyire is szidja az igazgató a liftvállalatot, ha a második emeletre akar felmenni, akkor Cimpákné felviszi őt a harmadikra és onnan lesétálhat egy emeletet.

— Nem árt ennyi mozgás magának ! — szokta mondani az igazgatónak Cimpákné, a maga közvetlen modorában. — Még mindig jobb, ha a harmadikrú köll lemennie, mintha csak az elsőre vinném, oszt onnan kéne egyet felmennie.

Az igazgató legszívesebben kirúgná Cimpáknét, de a személyzeti osztály vezetője, minden alkalommal megemlíti, hogy néhai Cimpák 1919-es vöröskatona volt és annyira még nem új az enyhülés új szelleme, hogy ezt ne kellene tekintetbe venni.

Egyszóval, Gitványi és az igazgató kifelejtették a számításból Cimpáknét, a vörös liftkezelőt.

PONTBAN háromnegyed tizenkettőkor az igazgató és Gitványi, több osztályvezető kíséretében megjelent a nagy előcsarnokban. (A márványpadlót egy órával azelőtt mosták fel, csakúgy szikrázott.)

Tizenkettő előtt néhány perccel, elegáns Mercedes gördült a márványlépcsők elé. Yehudi Menuhin magas, karcsú alakja megjelent a kocsi ajtajában. Mindenki barátságosan mosolygott. Kezek nyúltak feléje és ő megrázott minden kezet. A TV igazgatója örömét fejezte ki abból az alkalomból, hogy a világhírű hegedűművészt a Magyar Televízió Házában üdvözölheti. Menuhin mosolyogva köszönte meg az üdvözlést és abbeli örömének adott kifejezést, hogy eljöhetett a Magyar Televízió gyönyörű székházába.

Közben a lifthez értek és Gitványi megnyomta a gombot. A lift ugyanis nem volt lent. Az igazgató dühös oldalpillantást vetett Gitványira. Rendezési hiba : a liftnek várakoznia kellett volna. Gitványi nyomta a csengőgombot. A csengő élesen szólt, de a liftnek nyoma sem látszott.

Az igazgató kényszeredett mosollyal megismételte,hogy mennyire örül annak, hogy Menuhint itt üdvözölheti. Menuhin elhárította az üdvözlést és azt mondta, hogy a megtiszteltetés az övé. Gitványi közben ujjat váltott, mert jobbkezének mutatóujja görcsöt kapott a gombnyomástól.

Többen a rácsos ajtóhoz léptek és felfelé kémleltek. Az egyik osztályvezető elkiáltotta magát, bele a liftaknába :

— Cimpáknéééé !-!

Semmi válasz. Az igazgató arca lassan szederjes színt öltött. Menuhin udvariasan várakozott és a márványoszlopokat kezdte dicsérni, hogy milyen szép épületben van a Magyar Televízió. Az igazgató megragadta az alkalmat és kifejezte abbéli örömét, hogy Menuhint e falak között üdvözölheti.

— Cimpáknéééé !!! — üvöltötték most már többen is. Az akna visszhangosan verte vissza a nem mindennapi nevet.

AZ IGAZGATÓ nem bírta tovább.

— Mi lenne, ha... izé... gyalog... — kezdte, de Gitványi diadalmasan közbekiáltott :

— Jön már !

A drótkötel mozogni kezdett. Mély berregő hang jelezte, hogy a lift megindult lefelé.

— Nagy ilyenkor a forgalom ! — magyarázta az igazgató, kis megkönnyebbüléssel. — Jövőre beütemeztünk három új liftet és akkor...

A szava elakadt. A lift közben nagy zökkenéssel leért és az ajtó kicsapódott. A várakozók elé a következő dermesztő látvány tárult : három ételmaradékokkal színültig telt vödör között ott állt Cimpákné, kezében tálcán két zománclábasban az ebédjét tartotta. Az egyik lábasból pára szállt felfelé és fokhagymás illattal töltötte be a tágas előcsarnokot.

— Várjanak mán egy percig! — szólt oda Cimpákné magától értetődő természetességgel. — Csak kirakom a vödröket...

Azzal a kezében tartott tálcát odanyújtotta a hozzá legközelebb álló Yehudi Menuhinnak. A művész a szavakat nem értette, de a mozdulat nemzetközi volt, így hát udvarias mosollyal átvette a tálcát. Az igazgató és több osztályvezető kétségbeesetten kapott a tálca felé, de Menuhin elhárította a segítséget. Cimpákné ezalatt kitette az egyik vödröt a fal mellé. Gitványi felkapta a másikat. Az igazgató a harmadikat.

— Most már ideadhatja ! — vette át Menuhintól a tálcát Cimpákné és a kapusnak nyújtotta. — Fogja csak, míg visszajövök.

Intett, hogy szálljanak be a liftbe. Mindenki szótlan volt. Az igazgató gyorsan ráállt egy levestócsára, hogy mentse a színvonalat. Gitványi ajka remegett. Hirtelen eszébe jutott, hogy még nincs vége a gyötrelemnek. A második emeletre kell menniök és ott nem tud megállni a lift.

A harmadikon szálltak ki. Az igazgató füle vérvörös volt, mintha ő is szolgált volna a vörös-hadseregben. Az osztályvezetők kínosan feszengtek. Csak Menuhin mosolygott változatlan kedvességgel, mint aki természetesnek veszi, hogy ha valaki Budapesten liften akar feljutni a második emeletre, akkor a harmadikról kell egy emeletet lefelé gyalogolni.

ÉS CIMPÁKNÉ nem értette, hogy a magas vendég távozása után miért szidta őt le az igazgató.

— Hát mán moslékot se szedhet össze a dolgozó a disznajinak? — kérdezte indignálódva. — Vagy van demokrácia, vagy nincs, a fene essék bele...

És nyomban elhatározta, hogy a lift ezentúl csak az *első* emeletig fog közlekedni. Másszon fel az igazgató elvtárs egy emeletet gyalog, ha már ilyen rossz szívvel viseltetik egy 1919-es vöröskatona özvegye iránt.

VAJDA ALBERT

Levelek a Szerkesztőhöz

ITT AZ I.U., HOL AZ I.U. ?

Szeptemberben Londonban voltam és 14-én bevetődtem a Selfridge's áruházba, ahol épp magyar hét kezdődött. Az egész áruház piros-fehér-zöld színekben tündökölt. A kiállítás valóban reprezentatív volt. A szokásos attrakciók mellett (szalámi, tokaji, stb.) magyar könyvvásár is volt, ahol szép kiállítású angol és magyar nyelvű könyveket lehetett venni. Újságok is voltak. Egyik oldalon a Magyar Nemzet volt kiállítva, továbbá az Irodalmi Újság egy példánya. A másik oldalon ugyancsak az Irodalmi Újság legutóbbi száma, a Bécsben megjelenő, Kossuth címerrel ékesített Magyar Híradóval. Két nappal később még egyszer elmentem az áruházba, de a lapok addigra már e l t ű n t e k. Észrevették talán a pesti illetékesek, hogy valami hiba történt ? Vagy talán csak a megnyitásra meghívott újságírók kedvéért állították ki e g y n a p i g a Nyugaton megjelenő magyar lapokat ?

S. J. (Bruxelles)

A Fiú és a Vizsgabiztos

A Fiú talajtvesztett kóróként bolyongott egy pár hete. Az egyik szél "klasszikussá vált avantgardista némafilmek" kiállítására sodorta, a következő zápor padlásszobájába zárta, ahol Arnold Toynbee történelemszemléletét akarta közös nevezőre hozni Spengler : "Der Untergang des Abendlandes" című művével. Miután Toynbee és Spengler úr sehogy sem jött ki egymással, a tengerpartra vergődött. A sirályoknak dobott morzsát, de gépiesen, szinte észre sem vette a falánk dögök vad rikácsolását és tülekedését egy-egy nagyobb falatért.

A pénze is kezdett fogyni. Gyorsan valami állást kellene szerezni, egy pár hétig ki kéne húzni valahol.

A fehérnéger-verbuváló a Vizsgabiztoshoz küldte egy cetlivel, miután megnyugtatta, hogy igaz, hogy az Intézet valamivel kevesebbet fizet, mint más cégek, de ezzel szemben heti négy órával többet lehet dolgozni érte, így a szombat délelőttök költekezési-vásárlási csábításaitól az Intézet alkalmazottjai automatikusan mentesek.

A Vizsgabiztost csak két órára várták vissza, ebédelt és sörözött a kocsmában. Darált birkahússal töltött és faggyúban kisütött hurkákat falatozott a komákkal, sűrűn öntözve az erős sörrel. Itt Charlie közölte biztos értesülését, hogy Jack nem játszik a hét végén amiatt a lábrándulás miatt. Túl puha az a srác, hogy úgy vacakol a lábával, el kellett volna adni a Richmondnak amikor meg akarták venni, nem lett volna kár érte.

— Milyen a termis ? — vágott oda a szemével az egyik cimborra.

— Hadd el pajtás, egy csomó kűfődi — zsörtölődött a Vizsgabiztos. — Beteggé csinyájják az ember gyomrát, annyi kűfődi.

Sovány volt a várakozó fehérnégerek száma mire két órára visszaért. Ha ezeket most mindjárt elkezdi, akkor egy-kettőre szórkozás nélkül maradna és unatkozhatna egész délután.

A Fiúnak tehát még egy fél órát kellett ücsörögnie néhány fehérnégerrel egyetemben, míg a Vizsgabiztos kiüzent, hogy mi a neve és miért jött.

A Vizsgabiztos fullajtárja elmélyült meditációból riasztotta fel a Fiút. Kedvenc vesszőparipáján nyargalt éppen, mármint hogy olvasta-e Poe Edgart Ady, mielőtt leírta volna azt a sort, hogy

"Nekem nem kellenek a megálmodott álmok"

mert ugye Poe meg arról írt, hogy

"...dreaming dreams no mortal ever dared to dream before". Na mármost, ha Kosztolányinak igaza lenne, hogy Ady párizsi éveinek ellenére a "francia szellem a pórusáig sem hat", akkor hogy várnánk, hogy egy még távolabbi...

— Tud maga óvasni ? — böffent a Fiúra a Vizsgabiztos. (Nem tudnak ezek az égvilágon semmit, fogadni mernék még arról sincs halvány gőze, hogy az Agakájn egyáltalán fajvorit vagy autszojder a szombati Caulfieldi Futamon.)

A Fiú zavart mosollyal biztosította, hogy igenis Uram, tudok olvasni.

— Asztat mindenki monhatja — vált egy árnyalattal sötétebbé a rendszeres sörvedeléstől amúgy is vörös képű Vizsgabiztos ábrázata. — A múltkor is itt volt nekem egy görög és nem tudta a vizsgaszöveget elolvasni.

— Igen, Uram, Görögországban cirillbetűs írást használnak. Ott felülről lefelé rójják a betűket, mint a zsidók és az etruszkok — vágta rá a Fiú készségesen és észrevehetően részvéttel.

— Görög, nem görög, nem érdekel. Lássuk csak, hogy ezt el tudja-e óvasni ?

Egy halom plasztikkorongot kotort a Fiú elé, melyekről két házból álló ausztráliai faluk és húsz házból álló városok furcsa nevei néztek vissza rá. A Fiú engedelmesen olvasni kezdte a mókás neveket, hadd lássa a Vizsgabiztos úr, hogy bizony, ő még óvasni is tud. A nevek között voltak olyanok is, mint Tooronga, Corrumburra, Papuckanyal, de voltak egyszerű angol nevek is, mint Enfield, Williamstown. A Fiú itt szerényen megjegyezte, hogy ő még olyat is el tud olvasni, mint például Pest Pilis Solt Kiskun vármegye. Jó, jó, röffent a Vizsgabiztos. Nem nagyon szerette, ha a kandidátus túlságosan fölényesen olvassa a szövegeket. Azt szereti, ha akadozik egy kissé, akkor teljes mértékben a Vizsgabiztos a helyzet ura, az ipse alázatos lesz és majdhogy nem kezetcsókol az embernek, amikor nagy kegyesen bejelenti, hogy megfelelt az Intézet követelményeinek.

(Érdekesen hangzott ez a "Klasszikussá vált avantgardista francia némafilmek" elnevezés — mélázott a Fiú. — Az egész filmipar nem öregebb, mint 50-60 éves, a filmművészet még annyi sem és máris elkönyvelt klasszikusaik vannak. És ezek között a klasszikusok között dadaista és szürrealista müvek is felsoroltatnak, hát ne röhögjön az ember, milyen dühös lenne Cocteau, ha Szent Péter szólna neki, hogy kolléga úr, magát a klasszikusok közé skatulyázták, hiába akart örökifjú maradni mindig, maga azért vén skatulya, egy klasszikus vén skatulya...)

— Osztán hogy melyik skatulába kő tenni ezeket a neveket, asztat is meg kő tanúni — mondta a Vizsgabiztos. — Ha nem tudja eztet három hónap alatt megtanúni, nem tarcsuk tovább. Senkit sem tartunk tovább, ha eztet nem tudja. Biztos maga benne, hogy meg tudja tanúni eztet három hónap alatt ?

— Remélem, Uram — rebegte a Fiú szerényen.

— Itt pedig az Intézetnél biztosnak kő lenni, vagy tudja három hónap alatt, vagy ha nem, akkor alászolgája. A fizetése ennyi és ennyi lesz, munkaidő öt hétköznap 8 óra naptyával, szombaton 4 óra. Még egyszer kérdem, biztos abban, hogy képes erre?

— Nem, Uram, nem vagyok teljesen biztos benne.

A Fiú a tó partján ülve az aranyhalakat bámulta, majd félhangosan tíztől húszig a számok négyzeteit, majd egytől tízig a számok köbeit sorolta fel. A csősz rosszallóan nézett, erre a Fiú most még hangosabban a négyzetgyök kettőt és a négyzetgyök hármat és a Ludolf-féle számot sorolta fel hét tizedesjegy pontossággal, majd Heraklesz tizenkét hőstettét. Aztán jobbnak vélte mégis elpárologni, mert úgy látta, hogy a csősz a Pavilon felé tart. Még képes és telefonál. Errefelé hamar a sittre vagy a vigyorgóba vágják az ilyen gyanúsan viselkedő alakokat.

HIDEGKUTI BÉLA

HATÁR GYÖZÖ

BOTRÁNYKRÓNIKA

KI NE ISMERNÉ a hollywoodi filmsztár figuráját, aki önbetörést követ el, megrendezi ékszerei titokzatos eltűnését, meghívott újságírók előtt pofozkodik a mulatóban vagy ha az sem segít, yachtjáról a Csendes-óceánba pottyan és cápákkal fényképezteti le magát, váltig bizonyítva, hogy 'majdnem' felfalták és 'majdnem' belefulladt ? Minden botrány gyanús, még a leghitelesebb is, ha másért nem, hát azért, hogy felfújják : a színház és a film világában minden botránynak reklámszaga van. Az a londoni színházi botrány, amelyre ezúttal rákerítjük a szót, szép kövér természeti tünemény : nem afféle gondosan kitervelt, 'irányított' botrány, amelynek — ballisztikus pályája végén a sajtóban — megvan a becsapódási célterülete (a közönség zsebe) ; mert alig hogy kirobbant, olyan sokan igyekeztek eltussolni, hogy végül olyan lett, mint a tűzvész, amelynél a tűzoltók halálra tapossák egymást.

Ez kivételesen egyike azoknak a ritka történeteknek, amelyeket igazán Ádám-és-Évánál kell kezdeni, s bármilyen hihetetlenül hangzik is, ennek a történetnek az Ádám-Évája senki más, mint Donatien Alphonse François Sade, vagy mindközönségesen — Marquis de Sade. Ez a derék arisztokrata fiatalember még kamaszkorában elment a hétéves háborúba nyalka lovaskatonának, folyton győzött s mire 21 éves korára megtért, még a gondolatáról is leszokott, hogy rendes és jóravaló arisztokrata legyen. Élvezetévé — mákonyává vált a kegyetlenkedés, a csintalankodás, hogy végül nem tudott meglenni nélküle s jeles imposztor lett belőle. Sőt — némely modernkori himpellérek (hím-és nőpellérek) szerint az irodalom szerencséjére és nyelvünk gazdagodására — jeles tollforgató is, századának egyik legtöbbet vitatott írója, tőle származtatjuk a szadizmus kifejezést. Ma már számtalan életrajza forog közkézen, ezért fölöslegesnek tartjuk elmondani, hogyan szerzett magának 'házvezetőnőt' egy templomban, ahol a harmincéves fiatal nővel összeismerkedett, nyomban kivitte Párizs-környéki lakába s udvariasan hellyel kínált — ám a karosszék ördögi csapda volt; hogyan erőszakolta meg s szurkálta össze s utóbb hogyan védekezett a bíróság előtt azzal, hogy csupán egy 'csudálatos gyógyírt' akart kipróbálni rajta, amely azonnal hat ; egy marseilles-i menyegző ünnepi lakomáján hogyan szórt kantaridesz-port az ételbe s az afrodiziákát túladagolva, a szerelmi önkívületben fetrengő vendégseregből hányan haltak meg gyanús körülmények között s ő maga másnap hogyan-hová menekült : kalandos élete túlságosn ismert, semhogy külön ki kelljen terjeszkedni rá. Élete felét falak mögött töltötte, vagy a börtön, vagy az elmegyógyintézet falai mögött, így hát volt ideje bőven írásra, ábrándozásra ; alkalmasint az erotika és az élveteg kegyetlenség ötvözete — úgy, amint az a kamasz-katona lelkében megfogant — csak még jobban eluralkodott képzeletén s egyebet sem csinált, mint hogy elmesélte magának azt az életet, amit élni szeretett volna, de így, a kényszerű önmegtartóztatás felfokozott állapotában a fantázia rajzó képei szörnyeteg jelleget öltöttek. Persze joggal kérdezhetné valaki, hogyan kerül a csizma az asztalra : ez a francia csizma a londoni színházi világ asztalára ?

NOS, TUDNIVALÓ, hogy Sade-nak, az írónak, 1814-ben bekövetkezett halála óta mindmáig igen sok lelkes híve akadt, legalább annyi, mint esküdt ellensége. Szélsőséges individualizmusa, raffináltan 'hűvöstárgyilagos' pornográf nyelvezete és az erotika csodás kiméráival benépesített, öntörvényű világ olyan íróvá avatta, aki mellett senki nem mehetett el közömbösen. A szürrealisták valóságos aranybányának tekintették írásait, temérdek oeuvre-jének kiadása máig sem teljes s míg a műfaj másik jeles művelőjének, Restif de la Bretonne-nak kiérdemesült bibliofiliákban ott sorakozik minden műve, Sade-nak még jónéhány írása kéziratban hever ('Histoire secrète d'Isabelle de Bavière' c. könyvét közel másfélszáz évvel halála után, 1952-ben adták ki). Peter Weiss nyugat-berlini színpadi szerző nem az első irodalmár, aki Marquis de Sade legendás életéből és irodalmi hagyatékából merít ihletést ; és mikor Sade-ról szóló darabjával lázba hozta a nyugat-berlini közönséget, az angol sajtó nem mulasztotta el, hogy hírül adja az eseményt. A Daily Mail (június 13-iki számában) egyenesen azt írta, hogy "ezzel a darabbal és ezzel az előadással Berlin visszakerült a világ színházi fővárosainak élvonalába, ahol a háború előtt volt". Nem váratott sokáig magára a darab angol bemutatója sem ; és itt következik a történet csattanósabb vége. A továbbiak megértéséhez azonban hadd tegyünk hozzá egyet-mást Marquis de Sade e nagyon hézagos életrajzához : csak annyit, hogy a jó marquis-t — éppen ötvenéves korában — kiszabadította a Francia Forradalom, némi lélegzethez jutott (bár kis híja, hogy meginl el nem nyelte a Terreur börtöne), de végül, 1801-ben az első konzul, Napoléon rendeleti úton életfogytiglan a charentoni tébolyda foglyává tette. Sade összebarátkozott a tébolyda igazgató-főorvosával, de Coulmier-val, és amikor nem regényt írt, azzal töltötte idejét, hogy a maga mulatságára és a tébolyda ápoltjainak 'épülésére' — ha nem is felépülésére — mindenféle alkalmi színdarabokat fércelt össze és adatott elő. Többek közt színpadra vitte Marat meggyilkolását is, állítólag oly hajmeresztő elevenséggel és élethűséggel, hogy az igazgatóban elhűlt a vér ; de úgy látszik, a főorvos megértő lélek volt és korát megelőzve, afféle 'gyógyterápiát' látott elmebetegei ártatlan komédiázásában.

EZEN A PONTON kapcsolódik történetünkbe Peter Weiss nyugat-német író. Weiss éppen ezt a mozzanatot viszi színpadra új művében, amelynek csörgőkígyó címe így hangzik : *Marat üldöztetése és meggyilkolása, amint azt Marquis de Sade rendezésével a charentoni elmegyógyintézet ápoltjai színpadra vitték.* Már a címéből is kiderül, hogy a szerző — színpadot visz a színpadra, aminek megvannak a maga veszélyei ; a 'darabnak' a darabban két közönsége van : az igazi — lenn a nézőtéren — és a még-igazibb : az őrültek menazsériája odafenn a színpadon ; veszedelmes ez a második, senkisem áltatja magát azzal, hogy ez a közönség passzív marad. A Királyi Shakespeare Színtársulat már jó ideje a londoni Aldwych színházban vendégeskedik, Peter Hallnak — tehetséges, fiatal igazgatójának a neve Magyarországon sem ismeretlen. Hallnak az az ötlete támadt, hogy csokorra szed néhány olyan merész, kísérletező színpadi művet, amelynek középpontjában valami kegyetlen mozzanat áll. Az ötletet valószínűleg Antoine Artaud, a nyíltszíni kegyetlenség mestere sugallta, és Hall a darabok előadását meg is hirdette *A kegyetlenség évadja* címen, amelynek keretében ez a Marat-Sade história nem az egyetlen.

Mármost ami az előadást illeti, méltánytalan volna azt állítani, hogy hatásvadászó, mint Drakula vagy Frankenstein, s nemcsak azért, mert a darabnak igényes erkölcsi, ideológiai horizontfüggönye van, hanem mert nemesebb s olykor sokkal durvább, valószerűbb eszközökkel éri el a nézőtéren a kollektív hátborzongást ; mert annyi szent, hogy a függöny felgördülése pillanatától kezdve a néző mondhatni az egyik hátborzongásból a másikba esik. Peaselee komor, búgó-sivalkodó, keresetten preklasszicizáló aláfestő zenéje olykor Lullyt juttatja eszünkbe — egy olyan Lullyt, aki áldozatául esett valami mescalin-kedvelő Stravinsky áthangszerelő mániájának. Fehér rongyköntösbe öltözött ápoltak imbolyognak körbe, Peaselee kísértet-zenéjére s noha ők a kórus csupán, a 'közvélemény' és a közbekiáltott kommentár, nem hagynak kétségben aziránt, hogy ha kitör rajtuk, ön- és közveszélyes hadsereggé változnak ; márpedig az őrjöngő ütközet kitörése az első pillanattól kezdve a levegőben lóg. Azt is mondhatnánk, hogy 'jól kezdődik' ; és tudjuk, hogy el lehetünk készülve mindenre. Ha ez a kegyetlenség évadja, hamarosan kiderül, hogy a kegyetlenség egyenlítőjén vagyunk : azon a legnagyobb szélességi körön, amely a szélsőséges individualizmust elválasztja a szélsőséges szocialista utópia világától : Marquis de Sade világát — Marat-étól. Legalábbis ezt véljük kihámozni a bolondszínpad örvényéből, ahol sorra-rendre (vagy befogjuk szemünket-fülünket, vagy) végigélvezzük XV. Lajos gyilkosa kínvallatásának megjelenítését, Marat kajánul hosszúra nyúló megkéselését fürdőkádjában — mert higanyfürdőkkel kezelte úgynevezett 'bőrbaját' az istenadta — vagy azt az (Isten tudja mért olyan megbotránkoztató) jelenetet, amikor az ágáló Sade-ot egy szemmelláthatólag teljesen meghibbant Corday Sarolta dús, hosszú hajával korbácsolja (ekkor székcsapkodás közepette, többen méltatlankodva elhagyták a nézőteret). Marat, a forradalmat magasztalva, a Konvent ingadozó tagjait gyalázza ; Sade a szélsőséges anarchizmus szellemében a pusztítás, a 'permanens forradalom', a harc és a szerelem szent jogát hirdeti. A tébolyda hol az egyik, hol a másik háborgó demagóg pártjára áll, a 'próba' és a 'színdarab', a 'játék' és a tébolydai 'valóság' összemosódik, az őrültek oly szenvedélyesen kelnek bálványuk védelmére, hogy gúnyáikat letépve, fél meztelenül támadnak egymásnak : az igazgatónak, de Coulmiernak kell ismételten közbelépnie. S az igazi közönség a nézőtéren — ha követi Marat és Sade olykor laposnak ható ideológiai háborúskodását, hogy kinek a pártjára áll ? Alighanem egyik pártjára sem ; hanem minden részvételével az igazgató felé húz, aki hihetőleg épelméjű és olyasmit képvisel, ami az angol ember ízlésének kivált megfelel : a kompromisszumot.

AZ ANGOL SAJTÓBAN, amilyen hosszan taglalják a világrengetőnek kikiáltott darabot, senki sem áradozik róla, bár a kritikusok véleménye — azoké, akik tanácstalanul állnak az újabb 'zsákutca' előtt és azoké is, akik elismerőleg írnak róla s 'frontáttörést' emlegetnek — megegyezik abban, hogy ízig-vérig színpadi spektákulummal állunk szemben, de ez a megállapítás még kiegészítésre szorul : német színpadi művel s aki az európai szellem spektruma iránt érzékeny, olykor felszisszen, hogy az egész, így, ahogy van, mennyire félreismerhetetlenül a német szellem gyümölcse. S e színképelemzésben nem is az a lényeges, hogy a szerző gyakran téveszti össze az emberi szenvedélyeket a kortinahasogató deklamálással, az embert a két lábon járó propagandaszólammal ; hanem a szöveg időnkénti elcsúszása a ködevés felé. A jólismert laposságok a szabadságról és szabadosságról, az emberiségről, az aranykorszakról, a boldogságról néha oly metafizikai-obskurusak, hogy csupán a tragikus pátosz, a *hely* tragikus pátosza ad súlyt és lendületet a szólamoknak : az, hogy az őrültek házában vagyunk.

A szerző nem szakad el a történelmi hűségtől, de nem is törekszik rá — sem erre, sem Sade igazi alakjának felidézésére ; a charentoni intézet levéltárában nemigen kutathatott. Ehelyett hagyta, hogy elragadja teutón képzelete, miközben vezérlő lidérce — Bertold Brecht volt és senki más. S ez további kvalifikációnk a szerzőről : mai német, a németség nemzedékre szóló második-világháborús traumájával, amelytől szabadulni sem nem próbál, sem nem tud. Ez ordít ki majd minden mai német színpadi termékből. Amikor a bolondszínpad szereplői elpuffogtatták a felvilágosodás korhű frázisainak puskaporát, modern fordulattal — prózaversben kezdenek ágálni gázkamrákról, népirtásról, csordaerkölcsről, a szőke bestiáról, akinek mindent szabad és az uniformizált utópiák parancsuralomba fulladó, mindent bedöglesztő szürkeségéről. Még nem találkoztunk új német színpadi szerzővel, aki ezt a tragikus, háború utáni német lelkisérültséget — ezt a nagy nemzeti traumát le tudta volna vetni, sem olyannal, aki teljes mértékben ki tudta volna vonni magát Brecht hatása alól. Márpedig azoknak, akiknek az európai színpad már jó harminc évvel ezelőtt tökéletesen fedezte Brecht-szükségletét, nem nagyon örvendetes Brecht kísértetének makacs felbukkanása ; kultusza kissé későn ért el a szigetországba, de nem is annyira kései kultuszról, még csak nem is másodvirágzásról van szó — inkább divatról ; olyan, többé-kevésbé idétlen divatról, mint ahogyan pl. nemrégen divatba jöttek a szecesszió — az 'undok' szecesszió ! — műtárgyai, noha ezt valamikor azonosították az ízléstelenséggel s nem mindig alaptalanul.

ÁM HOGY MIT FELELJEK a remekművadászok kérdésére, akiknek az irodalom remekművadászatnál nem egyéb — hogy remekmű-e Peter Weiss tébolydabéli spektákuluma ? Jóistenke most segíts. Az én Geiger-mérőm azt mutatja, hogy ez a sugárzásveszély csak nagyon mérsékelten áll fenn. Mert bizony, ha a visítozást, meztelenkedést, kínzást-gyilkolást, a kiszámítottan szívdermesztő jeleneteket — vagyis a körítéket eltávolítva képzeljük, fél, hogy a géniusz táltos mondanivalóját sehol sem találjuk. S ha csak az volna a baj, hogy az Aldwych szinházban páros napokon Corday Sarolta Marat vérével pirosra festi a fürdővizet ! Mert más baj is van : páratlan napokon Rudkin fiatal angol szerző rémallegóriája megy, amely két évvel ezelőtt megnyerte egy nagy londoni lap irodalmi díját. Ez a rém-népszínmű röviden azt példázza, hogy ha valaki goromba fráterek közé sodródik valami goromba vidéken, milyen könnyen megkaphatja, hogy közakarattal, csak úgy mellékesen elteszik láb alól, csupán mert nem tetszik a fizimiskája. Őrültekháza, higanyfürdő, vérfürdő, gyilkossági rituálék... Csak ez hiányzott a puritán angoloknak. Tudnivaló, hogy a puritán Angliában valaki ha szégyen-gyalázatot emleget — ez úgy hangzik, mint a kontinensen az égszakadás-földindulás. Márpedig nem kevesebb történt augusztus 25-én, amikor a botrány kitört. Littler, a londoni színházak pápája — a színigazgatók szövetségének elnöke s egyúttal a Királyi Shakespeare Színtársulat igazgatósági tagja idestova 25 éve — megtámadta a sajtóban *A kegyetlenség évadját*, az Aldwychban színrekerülő "szadista fércműveket" és elkülönítette magát a társulat műsorpolitikájától. A darabokat szennyirodalomnak bélyegezte, amelyek nem méltók a Shakespeare Színtársulat nevéhez, még kevésbé magas védnökéhez, aki maga a királynő ; sőt — ami Angliában legalább ilyen súlyos vád — Littler azt állította, hogy a színház ráfizet, a társulat gyér házak előtt játszik és a darabok a kutyának sem kellenek. Márpedig ez annál súlyosabb vád, mert a társulat az Angol Művészeti Tanácstól évi 80,000 font sterling támogatást kap s Littler szerint "az adófizetők pénze nem arra való, hogy olyan színigiccsek előadására fordítsák, amelyekből csak úgy árad a szenny". Mondanunk sem kell, Peter Hall, az igazgató sem hagyta a támadást szó nélkül. A sajtóban visszautasította Littler vádját, hogy *A kegyetlenség évadja* a társulatra csak "szégyent és gyalázatot" hozott, haragos-lelkesen fejtegeti a darabok művészi értékét, majd idézvén Shakespeare-t és a Bibliát, előveszi legnagyobb ütőkártyáját és számokkal bizonyítja, hogy *A kegyetlenség évadja* — kasszasiker. Nem akarom provinciális részletekkel untatni az olvasót — hogyan lépett ki a színigazgatók szövetségéből Michael Codron, a másik színházi potentát, hogyan tett hitet a színtársulat Peter Hall mellett s miféle hűségnyilatkozatok és denunciáló levelek jelentek meg a sajtóban ; mert ami igazán pikáns és érdekes, hihetetlen és megdöbbentő a kontinentális fül számára, az a botrány kicsengése. Mindkét fél a legjobban azt sajnálja, hogy a botrány egyáltalán kipattanhatott : vagyis hogy a viktoriánus Anglia gondos drillje, valláserkölcsi lélekegyenészete, vasárnapi iskolái és száz éven át kondicionált eltussolási reflexe ellenére az egész szerencsétlen ügy a nyilvánosság elé került. Már hiába, a titkolódzás — az olykor l'art pour l'art titkolódzás, az ország-ügyek zárt ajtók mögötti intézése, a pártállásra való tekintet nélküli paternalizmus, a veszett fejsze nyelének mániája, amelyet kompromisszumnak neveznek és a kivételes gondviselésbe vetett gyermeteg hit olyan kulisszatitkai az angol demokráciának, amelyek eredetét a Francia Forradalomban Marat véres fürdőkádja körül hiába keresnénk.

EZEK UTÁN a krónikás kötelességszerűen felteszi a kérdést, mit bizonyít, hogy a *Marat üldöztetése és meggyilkolása, amint azt Marquis de Sade rendezésével a charentoni elmegyógyintézet ápoltjai színpadra vitték* c. darab kasszasiker és mit bizonyít, ha nem kasszasiker ? Azért kasszasiker-e, mert már csak ilyen felfokozott mutatványokkal tudjuk petyhüdt idegeinket reflexválaszra bírni ? Vagy azért *nem* kasszasiker, mert már gyilkolási rituálékkal, nyíltszíni vérengzésekkel sem tudjuk becsábítani a színházba a túlkényeztetett publikumot ? Az egészség jele-e, hogy az ilyen daraboknál kong az ürességtől — vagy pedig a dekadencia jele, hogy tele van a színház ? Ha így forgatjuk a szót, hogy a válasz csupán a peszszimizmus permutációja lehet, akkor nyilván a kérdés feltevése körül van a bibi. Rosszul feltett kérdésre nem lehet sem 'egészséges', sem 'dekadens' választ adni. Aki Stratford-on-Avonban végignézi a piros- fehérrózsa-harc királydrámáit, azt a nyíltszíni öldöklést-csonkolást - mérgezést, amiről Shakespeare-nél éppoly hosszadalmas, mint amilyen fáradságos volna statisztikát készíteni, az tudja : azóta közel négy évszázad vize folyt le a Themzén, az akkori és a mostani Tower-híd alatt, számlálatlan színpadi vérhólyagot nyársaltak fel esténként a világot jelentő deszkákon, hörögtek-haltak rendületlenül és ez a nézőtéren még senkinek meg nem ártott. Ami pedig a színházi világ botránykrónikáját illeti — nem árt, hogyha a "boltosok nemzetének" a reggelije mellé néha olyasmivel is kedveskednek, ami pezsdítőleg hat a vérkeringésre.

(Elhangzott az Angol Rádió magyar adásában is.)

A PÁRIZSI "Preuves" folyóirat szeptemberi számában részletet közölt Déry Tibor "G.A. úr X-ben" című regényéből.

*

OSCAR LEWIS amerikai szociológus, a "Sanchez gyermekei" szerzőjének új könyve jelent meg "Pedro Martinez — egy mexikói paraszt és családja" címmel. A könyvet a Random House adta ki. Az ötszáz oldalas mű egy sokat szenvedett kisember nehéz életútját mutatja be.

*

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTÉRIUM statisztikai tájékoztatója szerint 1963-ban Magyarországon 338 külföldi szépirodalmi mű jelent meg. A legtöbbet szereplő művek íróik nemzetisége szerint : 71 szovjet és 1917. előtti orosz, 37 angolszász, 58 francia, 31 német, 26 román, 21 csehszlovák, 13 lengyel és 11 olasz.

*

HEINRICH HEINE összes műveinek történeti-kritikai kiadását készíti elő egy hamburgi kiadó a Düsseldorfi Heine Archívum közreműködésével.

*

KARIKATÚRA FESZTIVÁLT rendeznek a nyugat-berlini ünnepi heteken. A fesztiválon 30 amerikai, francia és olasz karikaturista művét mutatják be.

*

KOTTA-IRÓGÉPET szerkesztett az angol Lily Pavey. Az írógép nemcsak hangjegyeket ír, de meg is szólaltatja a megfelelő hangokat.

*

FITZ JÓZSEF, az Országos Széchenyi Könyvtár nyugalmazott főigazgatója, egyetemi rendkívüli tanár, 76 éves korában elhunyt. A magyar könyv- és nyomdatörténeti kutatás egyik legkiemelkedőbb tudósa volt.

*

ROGER CAILOIS francia esztéta, az Unesco irodalmi osztályának vezetője Magyarországra látogatott. Illetékes szervekkel tanácskozást folytatott az Unesco Európai Remekművek sorozatában kiadandó magyar könyvekről. Megállapodtak, hogy a közeljövőben francia nyelven kiadják Ady Endre válogatott verseit, Madách Az ember tragédiáját, Móricz Zsigmond Erdélyét, valamint a mai novellisták antológiáját.

*

VITTORIO DE SICA a világhírű olasz színész és rendező, nyilatkozott legközelebbi munkájáról : "Húsz év óta foglalkozom azzal a tervvel, hogy Flaubert 'Egyszerű szív' című regényét megfilmesítem." Nyilatkozatában elmondja, hogy a jószívű, okos cselédlány sorsának filmváltozata hihetőleg tetszeni fog a közönségnek is. A rendező a nyarat Normandiában töltötte, a film, illetve a regény színhelyén.

*

MAGYAR GRAFIKUSOK kiállítása nyílt meg Salzburgban, a Mirabelle-kaszinó helyiségében. 19 magyar művész 55 alkotását állították ki. Az osztrák kritika elismerően emlékezik meg Feledi Gyula, Hincz Gyula, Kunt Ernő, Kondor Béla, Lukovszky László és Raszler Károly munkáiról.

*

CHARLIE CHAPLIN "Monsieur Verdoux" című filmjét nagy sikerrel játsza a New York-i Piazza filmszínház. 17 év óta most játszanak először New Yorkban Chaplin filmet.

*

HAMMARSKJÖLD emlékiratait elképedéssel fogadta a svéd sajtó. Az egyik napilap ezt kérdezi : "Az ENSZ volt főtitkára új Messiásnak képzelte-e magát?" Egy másik lap ezt írja : "Szerencse, hogy Hammarskjöld eltávozott az élők világából, mielőtt krisztusi álmodozásai még inkább eltávolították volna a valóságtól."

*

WALTER LIPPMANN, a világszerte ismert amerikai publicista szeptemberben töltötte be 75. évét. Ebből az alkalomból Johnson elnök magas kitüntetésben részesítette.

Irodalmi Ujság

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT :

A munka tízparancsolata

1). *A lustaság fél egészség.*

2). *Amit ma megtehetsz, megteheted holnap is.*

3). *Az, hogy más nem dolgozik, nem ok a munkára.*

4). *Amelyik úgy önmagától harminc nap alatt nem intéződik, nem érdemli meg, hogy foglalkozzanak vele.*

5). *Az elveszett munkakedvet ne keresd.*

6). *Aki nem dolgozik, annak nem lehet hibát találni a munkájában, tehát prémiumot érdemel.*

7). *A munkához úgy kell hozzáállni, hogy más is hozzáférjen.*

8). *Amíg minket csak fizetgetnek, addig mi csak dolgozgatunk.*

9). *A kocsma nem munkahely, hogy egész nap üldögéljenek benne.*

10). *A munka nemesít, de a mi társadalmunkban nincs szükség nemességre.*

*

A ZÜRICHI új színház építési terveinek pályázatát Jörn Utzon koppenhágai építőművész, a sydneyi Operaház tervezője nyerte. Svájci szokás szerint a színház felépítése előtt népszavazással döntenek, hogy kell-e egyáltalán a színház.

*

A "RÓMEÓ ÉS JÚLIA" új amerikai filmváltozatát készítik elő. Júlia szerepét Audrey Hepburn vállalta, Rómeó szerepére még nem találtak megfelelő művészt.

*

VASZILIJ GROSSZMAN, a világhírű szovjet író 59 éves korában Moszkvában elhunyt. Magyarországon ismerték Sztyepán Kolcsugin című regényét, amely Németh László fordításában jelent meg.Grosszman eredetileg vegyészmérnök volt, majd később irodalmi munkásságára Gorkij is felfigyelt. A politikától visszavonult. A sztálini korszakban sokszor érte támadás és főleg azzal vádolták, hogy a szovjet embert nemcsak hősi magatartásában ábrázolta.

*

TOIVO LYY finn író és műfordító Magyarországon gyűjt anyagot egy Finnországban kiadandó magyar költészeti antológiához.

*

YPSILANTIBAN (Egyesült Államok, Michigan) görög amfiteátrum mintájára szabadtéri színpadot építenek. A tervek szerint az építkezést 1966-ban fejezik be és a nyári évadokra nagy európai színházak együttesét hivják meg vendégszereplésre.

*

A WASHINGTONI NÉPSZÁMLÁLÁSI hivatal közlése szerint a világ lakosainak száma ez év közepén 3.18 milliárd volt. 1963-ban 144 millió volt a születések száma s számítás szerint 2050-ben a világnak 4 milliárd lakosa lesz.

*

WILLIAM GARTNER SMITH, Párizsban élő néger író tizenöt éves európai tartózkodás és sok könyvsiker után Ghanába költözött. Az ottani televíziónak lett a helyettes főszerkesztője.

*

BIHARI JÁNOS szülőfalujában, Nagyabonyban emléktáblát lepleztek le, a zeneszerző születésének 200. évfordulóján. A táblán magyarul és szlovákul a következő áll : "Ebben a faluban született 1764-ben Bihari János zeneszerző, cigányprímás, a magyar verbunkos muzsika kiváló képviselője."

*

LEV TOLSZTOJ Háború és békéjét, Piscator színpadi átiratában két vidéki színház, a debreceni és a miskolci mutatja be október hónapban.

*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN rövidesen megjelenik George Gershwin tizenhét, eddig ismeretlen zeneműve. A zeneszerző hagyatékában ezenkívül ötven, eddig ismeretlen dal kottájára bukkantak.

RADNÓTI MIKLÓS NAPJAI címmel négy előadásból álló irodalmi est-sorozatot rendez az Egyetemi Színpad a költő halálának 20. évfordulója alkalmából.

*

BEREGI TIVADAR "Jaurès az irodalomkritikus" című tanulmánya megjelent a 'La Revue Socialiste' francia folyóirat külön lenyomataként.

*

A FRANCIAORSZÁGBAN vendégszereplő magyar táncegyüttes egyik tagja politikai menedékjogot kért Nancyban.

*

AGNES VARDA párizsi filmrendezőnő filmet forgat George Sand, a múlt század híres francia írónőjének életéről. A címszerepet Annie Girardot alakítja.

*

STENDHAL levelezését jelenteti meg a párizsi Gallimard könyvkiadó.

*

SAMUEL BECKET első filmje hamarosan forgatásra kerül Amerikában. A főszerepet Buster Keaton játssza.

A MADÁCH-CENTENÁRIUM ünnepségeit előkészítő magyar és szlovák emlékbizottság együttes ülést tartott Losoncon, ahol összeállították a magyarországi és szlovákiai emlékünnepségek műsorát. A program szerint a szlovákiai Alsósztregován és a Nógrád megyei Csesztvén is október 3-án kezdődnek az ünnepségek.

*

FRANÇOISE SAGAN új regénye október végén jelenik meg az Editions Julliard kiadásában.

*

A NEMZETI SZÍNHÁZ már átköltözött a Nagymező utcai volt Petőfi Színház épületébe. A Nemzeti Színház ideiglenes hajlékát átalakították. Az öltözőket kényelmesebbé tették, a színpadot korszerűsítették, a nézőteret 781 férőhelyre bővítették ki. A megnyitó díszelőadást — Az ember tragédiájának felújításával — október 2.-án tartják meg.

*

PRIELLE KORNÉLIÁNAK, a Nemzeti Színház első örökös tagjának síremléket állítottak a szabadszállási temetőben.

A FRANCIA ÉS A NYUGATNÉMET Televízió együttes produkcióban mutatja be az 1914-18-as világháborút. Első alkalommal fordul elő hogy a két ország nem a haditetteit dicsőíti, hanem a háború képtelenségét és céltalanságát tárja a néző elé.

*

JEAN-PAUL SARTRE Flaubert-tanulmányon dolgozik, melyben új, egyéni felfogásban mutatja be a nagy francia regényírót.

*

A MELBOURNE-I Magyar Művész Heteken, október hónapban bemutatják a "Csodaszarvas" című balettet. Koreográfiáját Solymossy Kálmán írta, zenéjét Ambrósy Pál szerezte.

*

SZOKOLAY SÁNDOR "Deploration" című zenekarra, énekkarra és zongorára írott művét, amelyet a nemrégiben elhunyt Poulenc modern francia zeneszerző emlékére írt, a tours-i Nemzetközi Zenei Fesztiválon mutatták be.

*

MINTÁZ A SZOBRÁSZ a címe Graham Greene új darabjának, melyet most mutatott be a londoni Haymarket Theatre. Ralph Richardson alakítja a szimbolikus dráma főszerepét, egy szobrászművészt, ki arra vállalkozik, hogy műtermében az Úristen szobrát mintázza meg.

Hivatásos író fordításokat vállal magyarról-németről angolra. E. DRAKEFORD, 4.a. Lyndhurst Gardens, LONDON N.W.3.

ILLYÉS GYULA
versei franciául
39 kiváló francia és belga költő tolmácsolásában
Szalay Lajos, Csernus Tibor és Weöres Sándor illusztrációival
Szerkesztette : Gara László
Kapható az ár (12.50 F vagy $ 2.50) beküldése után
az OCCIDENTAL PRESS,
P.O.B. 1005, Washington, D.C., 20013 címén

Megjelent
THINSZ GÉZA
A JÓ HATVÁNYAIN
című új verseskötete
A Stockholmi Magyar Intézet kiadásában
Buvári Gyula
illusztrációival
Megrendelhető a szerzőnél : Sockerbruksgränd 18/IV. Stockholm.
Ára : 10. — svéd korona
A kötetből 150 számozott példány is forgalomba kerül, a szerző aláírásával, 20.— svéd korona árban.

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Vámmentes
IKKA-csomag küldemények
Magyarországra
Fő megrendelő helye :
SETACIPA A. G.
Talacker 42. Postfach 278. - Zürich 22, Svájc
Telefon : 051/25-07-06. Sürgönycím : Setacipag, Zürich
Mélyen leszállított élelmiszerárak !
Legrövidebb idő alatt megbízhatóan teljesíti rendeléseit,
Dollárátutalások szabad választásra,
1 $ = sfr. 4.33 a legelőnyösebben értékesíthetők.
A vámmentes szeretetcsomagok ellenértéke magasabb minden pénzátutalásnál. Forduljon árjegyzékért, felvilágosításért cégünkhöz!

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company". B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L.P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése. Herzl 16, Bét Hakranot. Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street. Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya. Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentína: 25 peso, Brazília: 150 Cr $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 19. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. október 15-23.

MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG

Ünnep ? Kétségtelenül az. Mint ahogy a nemzetet minden magasra lendítő erőfeszítés pirosbetűs dátummal válik el a hétköznapok fekete sűrűjétől.

Évforduló ? Az évek körben forgó rendje gondoskodik erről.

Az ünnep és évforduló, amikor a kegyelet és emlékezés csak sorfalat áll a múltnak, vagy díszlépésben ébresztgeti a régi dicsőséget és reflektorral igyekszik előzni az éji homályt, — nem lesz több soha, mint ünnep és évforduló.

Ennek a veszélye elkerülhetetlen. Elkerülhetetlen volt a múltban és az maradt a jelenben is. A nagy emlékezések sorsa ez, ünneprontók, kisajátítók, hamisítók szabad prédája.

Van azonban a jelenkori magyar történelemnek egy olyan évfordulója, amelyet nem kísér hivatalos csinnadratta, ünnepi szónoklat, amelyet nem öltöztetnek sem díszmagyarba, sem ünnepi gyászba, amiről már szidalmakat is egyre ritkábban röpítenek világgá, — így akarják folyamatossá tenni az 1956. október 23.-án megszakadt hétköznapok rendjét. Felejtetni a felejthetetlent. Jól van ez így. A hallgatás sokszor többet mond a legélesebb szónoklatnál, a kényszerű csönd hangosabb minden kiáltásnál. Csak ismerni kell a hallgatás és a csönd nyelvét, amit szavak nélkül is megért mindenki, ha tapintani tudja a nemzet mindennapi érverését.

Nyolc év távlatában és esetleg több ezer kilométeres távolságban a hazától nem könnyű, de nem lehetetlen feladat ez. A történelmi távlat kevés, a földrajzi távolság sok ahhoz, hogy az összefüggéseket minden vonatkozásában érteni lehessen, hogy az események szemléletében jelentkező repedéseket teljes egésszé lehessen összeállítani. Igaz az is, hogy a technika mai fejlettsége és nem utolsó sorban az emberi értelem járatossága és edzettsége összezsugorítja az időt és a távolságot is. Mégis igazságtalan lenne innen távolból a csalhatatlanság és tévedhetetlenség igényével ítélkezni egy ország és egy országban végbemenő folyamatok fölött. A lelkiismeretes orvos jól ismeri betege kórtörténetét, betegségének megelőző állapotát és amikor vizsgálva, érverésén tartja a kezét, amikor a szíve fölé hajol, vagy a mellkas őszinte hangjait figyeli, még akkor sem mondja ki tévedhetetlen bizonyossággal a diagnózist, de aprólékos vizsgálatok nélkül is megállapíthatja, hogy a test mennyire beteg és pontosan megtudja különböztetni az egészség hangját a betegség visszhangjától. De ehhez olyan orvosnak kell lenni, aki örül a gyógyulásnak és szembe mer nézni a betegséggel. Óvakodjunk hát a kuruzslóktól és ne riasszon vissza a kuruzslás vádja.

A közelmúltban egy rövid időre Nyugatra látogató vendéggel találkoztunk. Otthon hivatalt visel, de látszólag a funkcionáriusok jellegzetessége nélkül. Modora, mozdulatai, beszédének szabatossága, szélesebb érdeklődése erre utal. Néha szükségesnek találja, hogy egyes kijelentéseit ismételje, pontosabb megfogalmazásban. Mintha tartana attól, hogy félreérthetik és ebből valamiféle kellemetlensége származhatna. Aki a szavak mögött a lélek rezdüléseit is észreveszi, az bizonyára többet tudna erről a jelenségről mondani.

A beszélgetés, mint minden ilyen alkalommal, apolitikusan indult. Óvatosan és tapintatosan. A vendég, lehetőségeihez képest meglehetősen tájékozott a nyugati irodalomban és művészetben. Néha hozzájut francia és angol folyóiratokhoz. Ismer néhány kiemelkedő nevet is. Ha Nyugatra jön, színházba és kiállításokra is elmegy. Bevallja, hogy nem szereti az absztraktok művészetét, sőt nem is tartja művészetnek, de azért nem helyezi anathéma alá. Hallott az új irodalmi törekvésekről is, s bár nem érzelmileg, sem értelmileg nem tud közel kerülni ezekhez, nem akarja mindenestől a szemétdombra vetni. A nyugati életformát elveti magától, de elismeri, hogy adott gazdasági, társadalmi és földrajzi helyzetben szükségszerűen termelődött ki. A Nyugatot mindezek ellenére sem akarja közös nevezőre hozni, de megállapítja, hogy korlátait a legfejlettebb ideológia elsajátítása és megvalósítása nélkül nem lépheti át.

Mindezt tárgyilagosan, szerényen, kihívás nélkül mondja, mint aki biztos a dolgában, vagy legalábbis biztosították a dolgát. És ez nem is kevés ahhoz, hogy magabiztosan lehessen élni.

Az apolitikusan indult beszélgetés, mint minden ilyen esetben a politikába torkollt. A *liberalizálódás* megjelölés ellen nem tiltakozott élesen és az októberi forradalmat nem emlegette állandóan visszatérő refrénként *ellenforradalomnak*. Csak úgy egyszerűen, mint 1956. októberéről beszélt, ha nem is pártos szenvedéllyel, de mindenesetre pártos hűvösséggel. Kifejtette, hogy ez már érdektelenné vált a magyar nép előtt, hatása nincs, reális értéke semmi, legjobb esetben egyesek képzeletében úgy rémlik fel, mint valami történelemelőtti mítosz. Ez a megállapítás főleg az emigrációra vonatkozott.

(Csóti Péter rajza)

Lehet, hogy a budapesti vendégnek igaza volt abban, hogy a forradalom itt távol a hazától mítosszá nemesedett. De lekicsinylendő tisztesség-e egy mítosz őrzőinek lenni ? Rákóczi, Kossuth, Károlyi szembe került-e a hazai valósággal, amikor egy nagy nemzeti mítosz őrzőjeként élt és meghalt távol a hazai határoktól ? Mítosz-e az és kizárólag, csak mítikus történelmi ábránd-e az, ami szervesen beépült a nemzet testébe és élő szálakkal szövi át már nemcsak a jövőt, de a jelent is ? Van-e a mítosznak olyan eseményformáló ereje, hogy összefonódva a valósággal szóljon bele az emberek mindennapi életébe ? Az őskereszténység misztikája évezredekre hatott a világra, a francia forradalom misztériumából új politikai és társadalmi fogalmak születtek, az 1917-es orosz forradalom misztifikálása sem tűnt el nyomtalanul.

Lehetséges, hogy azok az eredmények, amelyekkel a magyarországi kormányzat ország-világ előtt dicsekszik, a természetes fejlődésnek a jelenségei. De nem a kormány és a párt kegyelméből, mint ahogy azt gyakran feltüntetni igyekeznek, hanem történelmi szükségszerűségből. És ennek forrását az 1956-os magyar forradalomban találjuk. Az akkori követelések, ha nem is egészükben, de töredékeikben, megtalálhatók a jelenben is. A közoktatás szabadabb levegője, a bátrabb kritika, (ha csak miniszteri főosztályvezetői szintig is —) az utazásnak, ha nem is joga, de lehetősége. A félelem is csak azokat gyötri, akik nem a részletek, hanem az egész ellen, ha nem is beszélnek, csak suttognak. A gazdasági helyzet javulása, hogy a szövetkezetekbe belemeggyőzött parasztság a háztáji magángazdálkodásból aránylag könnyebben élhet, hogy itt-ott helyet kap a nyugati irodalom útkereső vívódása, még ha olyan átértékelésekkel is, hogy íme, a nyugati kultúra csődje — a forradalom mítoszának erejéből jött létre. Vigyük tovább a felsorolást ? Mondhatnánk azt is, hogy a mai kormányzat is a forradalomnak köszönheti létét, mert ki tudja, hogyha tovább is a régi rezsim reprezentánsai maradnak uralmon, akkor azok, akik ma tagadják a forradalmat, nem börtönökben áhítoznák-e a forradalmat ?

A népi demokráciák között, — beleértve a Szovjetuniót is — kétségtelenül Magyarországon a legjobb a gazdasági és politikai helyzet. Ez nem valami kormányzati ügyeskedés. Amíg 1956 előtt a Szovjetunió teljhatalmúan gyakorolta gazdasági és politikai befolyását az országra, ez az orosz intervenciót követő években, reális politikai megfontolásból könnyebbedett. Magyarország konszolidálása érdekében állott a Szovjetuniónak, hogy kisebb áldozattal menthesse az esetleges nagyobb veszteséget és így dokumentálja a népi demokráciáknak a forradalom hiábavalóságát és a szovjethatalom iránti hűség jutalmát. Otthoni terminológiával mondhatnánk azt is, hogy a konszolidációt ellenforradalmi valóságos, politikai és gazdasági fegyverekkel hozták létre. A forradalom hatása azonban szerteágazó. Magyarország belpolitikájában, tagadhatatlanul enyhülést hozott, a Szovjetunióhoz való kapcsolatában viszont feltétel nélküli engedelmességet. Lengyelországban belpolitikai szűkítéseket, Romániában függetlenülést a Szovjetuniótól és szélesebb külpolitikai orientációt. Mennyire tudja érvényesíteni akaratát ma a Szovjetunió a népi demokráciákban ? — nem lehet pontosan felmérni. Kétségtelen, hogy mindenhatósága csökkent és ez nemcsak a szovjetkínai viszálynak tudható be, fontos és elévülhetetlen szerepe van ebben az 1956-os magyar forradalomnak. Sokat hallani és olvasni az újonnan alakult államok el nem kötelezettségéről is. Szovjet részről is sok rokonszenvvel figyelik ezeket a törekvéseket, — annak ellenére, hogy nyolc évvel ezelőtt és még azután is, a felkelt magyar nép ilyen irányú forradalmi szándékának helytelenségét tankokkal igyekeztek megmagyarázni. De ezekhez a fiatal államokhoz is, ha nem is beszélnek róla, eljutott a magyar misztérium hatása és realitása.

A magyarországi liberalizálódás, vagy ha úgy tetszik fejlődés, még útjának feléhez sem ért. Még messze van a nemzeti függetlenség kiteljesedése, a véleményszabadság korlátlan, felső rétegeket is érintő gyakorlata, a külpolitika nemcsak valutahozamra épülő civilizáltsága, a gazdasági élet koloncainak felszámolása, az üzemi demokrácia kiterjesztése, hogy a parasztság ne ellenségének, hanem barátjának érezze a földet, amely, amikor neki is kielégítően termel, a nemzetnek is kenyeret ád. Ne csak kirakatba helyezzék az egyetemes emberi kultúra gondosan válogatott alkotásait, hanem akkor is kerüljön az olvasók kezébe, ha másképp szólnak, mint egyesek hallani szeretnék. Igaz, hogy az írók íróasztalfiókjait már nem karhatalommal nyitják ki, de hadd nyissák ki maguk azok az írók, akiknek még nem szívesen látott kéziratai a fiókok mélyén fekszenek. És, ha már olyan kéziratok is megjelenhetnek, amelyeknek nincsen politikai hasznosságuk, ne kellien magyarázó és mentegetődző szöveggel ellátniuk. — bízzanak az olvasóban. Ítéljen ő, ha ítélni akar.

Lehet, hogy ezek a követelések maximálisak a mai adott helyzetben. De nem megvalósíthatatlanok. A forradalom diktália, ha nem is a tempót, de az irányt. Így él ma is a jelenben 1956. októbere és ezért nem lehet leegyszerűsíteni csak évfordulóvá és kegyeletes ünnepségé.

A forradalomban felszabadult nemzeti erő az idővel, az emberi élet értelmével és vágyával konspirál. Higyjük, hogy nem eredménytelenül.

ENCZI ENDRE

OKTÓBER 15 - 23 - I
16 OLDALAS
ÜNNEPI SZÁMUNK
TARTALMÁBÓL

Méray Tibor : A moszkvai puccs (3. old.)
Nyéki Lajos : Évforduló (3. old.)
Erdei Béla : Amire még csak gondolni is tilos (4. old.)
Aczél Tamás : Vasfüggöny (4. old.)
Osztrov Tibor : A budapesti Operaház munkájáról (5. old.)
Czigány Lóránt : A magyar irodalom amerikai nagykövete (6. old.)
Sárközi Mátyás : Keserű sorok a magyar képzőművészetről (6. old.)
Ugray Attila : A "Les lettres nouvelles" magyar különszáma (7. old.)
A Brodszkij-per jegyzőkönyve (8-9. old.)
Dénes Tibor : Karthágó romjai felett (10. old.)
Határ Győző : Van-e Osborne-probléma ? (11. old.)
Korondi András : New York-i utcákon (12. old.)
Albert Pál egy Prato-díjas olasz regényről (13. old.)
Bakucz József Nathalie Sarraute tanulmányai a regényről (14. old.)
Dylan Thomas : Vendégségben nagyapánál (15. old)
Dedinszky Erika, Fáy Ferenc, Horváth Elemér, Czeslaw Milosz és Tűz Tamás versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A XV. Olimpia

Talán még soha Olimpiai Játékot nem szerveztek meg olyan jól, mint a tokióit. A japán fővárosnak egyébként az Olimpia nemcsak a sporteseményeket jelenti : új közúti és vasúti hálózat és három új földalatti vonal tanúskodnak arról a nagy erőfeszítésről, amelyet a Császárság kifejtett, hogy méltóan fogadja a világ minden részéből odasereglő sportolókat és kísérőiket.

Nyilván senki nem veti a sport szemére, hogy szolgálatába állította a technika és az orvostudomány legújabb eredményeit, az azonban tény, hogy a Tokióban összegyűlt sportolók legnagyobb része professzionalista, akik az amatőrfedőnevet csak az alapszabályok tiszteletben tartására viselik. Ez a megállapítás persze nem von le semmit káprázatos eredményeik értékéből. Igaz ugyan az is, hogy a rekord-hajszában a győztes emelvényre nem annyira szerény sportolók, mint inkább sztárok lépnek fel, akiknek az olimpiai szellemhez már nem sok közük van. A stadionok hősei közül nem egy a filmgyárak felvevőgépe előtt folytatja pályáját, s nem egynek sikerét használják fel soviniszta jelszavak bizonyítására.

A mai világban szinte kikerülhetetlen volt, hogy a politika ne szóljon be valamilyen módon a tokiói Olimpiai Játékokba is. A Dél-Afrikai Únió "apartheid-politikája" például annyira ellentétben áll az Olimpiai Játékok szellemével, hogy a szervezők kénytelenek voltak lemondani a pretoriai atléták részvételéről. Észak-Korea és Indonézia pedig jobbnak látták maguk lemondani a tokiói meghívást, mivel legjobb sportolóik már szerepeltek az 1963-ban Dzsakartában rendezett ellen-olimpián, a Feltörő Erők Játékán (G.A.N.E.F.O.). A Kínai Népköztársaság, amely nem tagja a nemzetközi olimpiai bizottságnak, szintén távol marad a tokiói játékoktól. A két Németország viszont közös csapattal szerepel : a megkétszerezett érem-hullás reménye egy pillanatra háttérbe szorította az ideológiai ellentéteket.

Mert nem is lehetne tagadni : az egyes országok, már hónapokkal az Olimpiai Játékok megnyitása előtt, gondosan számítgatták, atlétáik hány aranyéremmel térnek majd meg, s a sportsikerek mennyiben öregbítik hazájuk hírnevét. A sport célja az, hogy az emberi gyengeségen győzedelmeskedjék, de a szédületes csúcseredmények mögött a kicsinyesség, a hiúság, a sovinizmus szelleme is ágál.

Kérdés, az olimpiai eskű szövegének új és látszólag szerencsés módosítása, amely az "o r s z á g" szót a "c s a p a t"-tal helyettesítette, mennyiben járul majd hozzá a sport tiszta szellemének megőrzéséhez.

Amikor Yoshinori Sakai japán diák, aki a hiroshimai atombomba ledobásának napján született, meggyújtotta a tokiói stadionban az olimpiai lángot, sokan láthattak ebben jelképes aktust is : a sport helye a versenypálya, nem váltja meg a világot, s jobb is, ha nem erre akarják felhasználni. A tokiói Olimpia, akárcsak az előzőek, nem teremti meg egy csapásra a világbékét, — igaz, nem is ez a hivatása. De nem kevésbé igaz az, hogy fogyatékosságai ellenére is, a világ népeinek békés versengése és baráti egyetértése az emberi közösség ritka ünnepe is lehet.

Meghalt Varga Jenő

A Tassz-híriroda jelentése szerint Varga Jenő közgazdász, a Szovjet Tudományos Akadémia tagja hosszas betegsége után október 8-án nyolcvannégyéves korában elhunyt.

Varga Jenő, aki az utolsó években végre megtalálta a nyugalmat és a fenntartás nélküli hivatalos elismerést is, mozgalmas életen ment keresztül, mint sok tudós-társa.

1919-ben Kun Béla emelte ki a Budapesti Egyetem politikai gazdaságtan katedrájáról, s előbb a Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosává, majd a Népgazdasági Tanács elnökévé nevezte ki. A Tanácsköztársaság bukása Varga tervgazdálkodási tevékenységének is véget vetett, sőt az országot is el kellett hagynia. 1920-ban Moszkvába emigrált, felvette a szovjet állampolgárságot, belépett a Szovjetunió Kommunista Pártjába. A Szovjetunióban Varga kizárólag elméleti tevékenységet folytat : megírja *"A kapitalista gazdaság válsága"* című munkáját, szerkeszti a Komintern kiadásában megjelenő szakfolyóiratokat, majd az 1927-ben alapított Politikai és Gazdasági Intézet igazgatója lesz. Húsz évet tölt ennek az intézetnek az élén, 1939-től kezdve már akadémikusi rangban.

Munkásságát már az első években is érték bírálatok : az agrárkérdésről vallott nézeteit Lenin, majd a huszas évek több elméleti szakembere minősítette "revizionistának". De ezek a kritikák csak a háború utáni években járnak majd komolyabb következményekkel. Varga 1946-ban megjelent könyvében a háború utáni amerikai gazdasági élet vizsgálatából azt a következtetést vonja le, hogy közvetlen válságról egyelőre nem lehet beszélni, s meglehet, hogy ez még tíz éven belül sem következik el. Megsejti azt is, hogy a dolgozó tömegek "általános elnyomorodása" nem kikerülhetetlen folyamat, s bátran kimondja, hogy India kivonta magát az angol gyarmati kizsákmányolás alól. Ennyi szellemi önállóságot Sztálin azonban már nem tűr el, s az addig megbecsült tanácsadójára ráuszítja ellenségei falkáját. A vádaskodók azután, akik között megtalálható a ma is akadémikus Osztrovitjanov, s akiket a háttérből Zsdánov és Voznyeszenszkij szít, nagy hangon emlegetik Varga "súlyos reformista-kispolgári tévedéseit". Az intézetet, amelyet immár húsz éve igazgat, felosztják, a "Közgazdasági kérdések" című folyóirat pedig 1949. márciusi számában így ír róla : "Ha Varga elvtárs továbbra is fenntartja téves nézeteit, semmi hasznát nem látjuk annak, hogy folytassa tudományos munkáját".

Varga önkritikát gyakorol, de csak részben ismeri el "tévedéseit". Zsdánov ekkor már nem él, Voznyeszenszkij is többé-kevésbé kegyvesztett, s így az öreg professzor aránylag olcsón megússza az ügyet. Büntetése annyiból áll, hogy visszaküldik Magyarországra : segítsen a szocialista tervgazdaság megszervezésében. A büntetés inkább az országot sújtja, mint Vargát : ha érdemei az 1946-os stabilizáció során kétségtelenek is, a Gerő-féle áldatlan ötéves tervben való részvétele erősen elhomályosítja ezeket az érdemeket. Sztálin halálával azután újra felragyog szerencsecsillaga : nemcsak Moszkvába térhet vissza, hanem a tudományos életbe is, új könyvével, "Az imperializmus alapvető gazdasági és politikai kérdései"-vel.

1954-ben megkapja a Lenin-érdemrendet, tavaly pedig, egész munkássága elismeréseképpen, a Lenin-díjat. De az utóbbi évek nagy vitáiban már csak időnként vett részt : a reformista mozgalom élén helyét más, fiatal tudósok, Trapeznyikov és Liberman, vették át. Varga Jenő felett elmúltak az évek : a tevékeny munka helyett legfeljebb csak az elismerések vigasztalhatták.

Z. G.

Hosszú nadrág, rövid ész...

1964. október 3-án a "Pravda" vádolta meg a Szovjet Pénzügyminisztériumot, hogy "ellenáll azoknak a kísérleteknek, melyek arra irányulnak, hogy az ipari tervezést és vezetést a piac valódi követelményei alapján reformálják meg". A Pénzügyminisztérium, írja a lap, állást foglalt olyan javaslatok ellen, melyek egy új, hajlékonyabb s önszabályozó rendszert kívánnak kidolgozni a jelenlegi merev tervezéssel ellentétben ; meg akarja őrizni a "felülről" való tervezés kizárólagos jogát s ellenszegül azoknak, akik a h a s z o n m o t í v u m o t akarják bevezetni, azzal az érvvel, hogy a "Pénzügyminisztérium kimutatásai szerint" nem vezet — haszonra.

A vádakat a "Pravdá"-ban a konfekcióipar egyik vezetője, Maria Kuznyecova hangoztatja, akinek gyárai május óta kísérleteznek már a haszonmotívum bevezetésével, méghozzá komoly sikerrel. A reform eredeti terve Jevszei G. Liberman professzortól, a Harkovi Egyetem tanárától származik, akik a tradicionális közgazdászokkal vitázva már régen megcáfolta azt, mi szerint a gazdasági haszon motívuma — büzlik a kapitalizmustól. Maria Kuznyecova megállapítja, — természetesen Hruscsovra hivatkozva, — hogy a vállalat profitja "komoly előrevivő erő" a termelésben s mindjárt konkrét példákkal is szolgál, érveit megerősítendő. Kuznyecova cikkéből kiderül, hogy a Pénzügyminisztérium 9%-os hasznot írt elő s ezzel ellentétben a gyár csupán 5.6%-os hasznot ért el ; míg azonban a 9% mindig és kizárólag csak "papíron" volt haszon, azaz semmi köze sem volt a valóságos helyzethez, az 5.6%-os haszon — a gyár valódi haszna volt, uramisten, az "eladásokból származó haszon", anélkül, hogy mint régen "a raktárak tele lettek volna eladhatatlan ruhákkal". Az a l a c s o n y a b b profitráta a valóságban tehát m a g a s a b b eladási százalékot — azaz hasznot — képvisel bármily nehéz is ezt megérteniök a Pénzügyminisztérium képviselőinek. Ez utóbbiaknak a helyszínre küldött bizottsága elítélően állapította meg, hogy például — az új rendszer szerint — a nadrágok előállításához szükséges szövetmennyiség 1 méter 50 centiről két méterre emelkedett, következésképp a termelési költségeknek is emelkedniök kellett. Erről szó sincs, mondja Kuznyecova s mindjárt meg is magyarázza a csodát; arról van szó, egyszerűen, hogy — egy meglehetősen primitív piackutatás során — kiderült, hogy a kevesebb anyagból készült nadrágok eladhatatlanok, mert a piac követelményei nagyobb nadrágokat követelnek, ilyként a kicsinyke nadrágok ott hevertek a raktárakban, míg a nagyobb nadrágok kivétel nélkül fogyasztóra találtak s eladattak. A magas Bizottság azonban e válasszal nem elégedett meg. Beadványt intézett tehát a Nemzeti Gazdasági Tanács elnökéhez és pazarlással vádolta meg Kuznyecovát, elítélvén az "új termelési rendszert."

A "Pravda" most a bátor igazgatónő védelmére kel e misztikus vitában, melynek valódi misztériumát azok értik meg leginkább, akik maguk is sétáltak már azokban a raktárokban, ahol — eladatlanul — ott hevertek azok a rövid hosszúnadrágok, melyeket senki sem tudott felhúzni, de ugyanakkor a termelés tervszámai a leghatalmasabb győzelmi jelentéseket közvetítették a nadrágtalanul maradt fogyasztóknak. Elképzelhető talán, hogy a kapitalista haszonmotívum egyszer majd a szocializmust építő dolgozók hasznára válik ?

Sz. D.

Index

Régen elmúlt már az az idő, amikor bátorság kellett ahhoz, hogy valaki a katolikus Egyház *Index*-ét bírálni merje. Ez a tény azonban semmiben sem csökkenti Hans Kühner *"Index Romanus"* című kis könyvének az érdemét, amely egy francia katolikus kiadó, a *Spès* gondozásában jelent meg, s amely szigorú kritikával illeti a tiltott művek listáját. Sőt, Kühner könyve éppen a legjobb időben jött : megjelenése egybeesik a zsinat ülésszakával. A szerző mottóul Georges - Christophe Lichtenberg humoros megállapítását írta fel : *"Az a könyv, amelyet az egész világon először kellene betiltani, maga a tiltott könyvek katalógusa lenne"*.

Az Egyház megítélése szerint azonban még ma is az a személy, aki püspöke engedélye nélkül indexre tett könyvet olvas, halálos bűnt követ el.

Ez a híres vagy hírhedt *"Index"* mintegy háromszáz oldalas könyv, amelynek eredete IV. Pál pápaságának idejére, 1557-re megy vissza, s amelynek utolsó kiadása 1948-ban jelent meg. De a tiltott könyvek listája azóta is gyarapodott : Sartre összes műve 1948-ban, Gide-é 1952-ben, Kazantzakis *"Utolsó kísértése"* 1954-ben, Simone de Beauvoir *"Deuxième Sexe"*-e és *"A Mandarinok"*-ja 1956-ban, Steinmann abbé *"Jézus élete"* pedig 1961-ben került a katalógus függelékébe.

Az indexre helyezett könyvek között kilencvenhárom XVII. századi, ötvenkét XVIII. századi, tizenkilenc XIX. századi és tizenhat XX. századi szerző összes műve szerepel. Jó szomszédságban megfér itt Nagy Albert, akit az Egyház avatott szentté, Maeterlinck, a *"Gondolatok"* Pascalja és Spinoza, az idősebb és ifjabb Dumas, sőt... a Larousse XIX. századi univerzális Nagy Szótára is...

A katalógus főleg feljelentésekből — olykor névtelen feljelentésekből — gyarapodik ; ezt az eljárást a kánonjog is helyesli. Számos olyan mű található az *"Index"*-ben, amely előzőleg megkapta az egyházi *"imprimatur"*-t. Nem egyszer előfordul, hogy valamelyik pap-szerző csak az újságból értesül, hogy műve indexre került.

Hans Kühner könyvében beszámol arról is, hogy 1960. végén harminc püspök és tíz katolikus egyetem közbenjárására XXIII. János pápa rendkívüli bizottságot hívott össze az *"Index"* felülvizsgálására. *"Az 'Index'*, írja a szerző, *egyszerűen nevetséges. Olyan, mint az őskorból ittmaradt kövület."* Majd Jean-Baptiste Sherert idézi, aki már 1957-ben találóan megmondotta : *"Az 'Index' a katolikus szellemi élet temetője"*.

Kühner kis könyvét józan kívánsággal zárja : *"Az egész kereszténység bizalommal várja, hogy VI. Pál pápa véget vessen annak a hosszú keresztes hadjáratnak, amelyet az 'Index' vezetett és még mindig vezet a szellem és az ember ellen."*

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Szakad a párt Japánban

Lassan-lassan már semmi különöset nem talál a csendes szemlélő abban, hogy a béketábor egyre harciasabbá válik, noha ez a harc nem az imperialisták, hanem a "belső ellenség", vagyis egyik-másik engedetlen testvérpárt ellen folyik manapság. A pártokon belül is növekszik az egyenetlenség, amint ez a napokban kiderült a japán kommunista párt soraiban felbukkanó — s mindegyre növekvő — széthúzásból a pekingi és a moszkvai frakciók között. Kettészakad a párt ? Komoly jelek vannak arra, hogy ez a — "következő láncszem". Az történt ugyanis, hogy a napokban kizárták a pártból a Központi Bizottság két tagját, Shiga és Shuzuki elvtársakat, akik — mint parlamenti képviselők — a párt határozata e l l e n é r e megszavazták az atombomba-kísérletek betiltását, vagyis a moszkvai egyezményt helyeslő törvényjavaslatot. Halálos bűn ? Úgy látszik, hogy a japán párt pekingi szárnyának szemében az, s minthogy e szárny többséget képvisel, (legalábbis a központi bizottságban), a két képviselő kizárása elkerülhetetlen volt — az egység megőrzése szempontjából.

Az "ortodox moszkoviták" nem hagyták annyiban a dolgot, s minthogy Japánban még mindig nagyobb a szabadság mint Moszkvában vagy Pekingben, sajtóértekezletet hívtak össze parlamenti szobájukban, ahol ismert japán kommunista intellektuelek társaságában, nyilatkozatot tettek a párt határozata és vonala ellen. Megtudjuk ebből, hogy a párt kínabarát vezetősége "a párttagság alapvető jogait tapossa lábbal", s "megsérti a nemzetközi kommunista mozgalom általános politikáját." Mi következik ebből ? Elsősorban az, hogy a kizárt párttagok és elvbarátaik "képviselik valójában a kommunista párt érdekeit", akik noha nem szándékoznak "azonnal" megalakítani egy "valódi kommunista pártot", mert céljuk az, hogy a már meglévőt vezessék vissza "a helyes útra", azért mégsem teljesen kizárt dolog, hogy ehhez a mindeddig elképzelhetetlen eszközhöz kell majd folyamodniok, hogy megvédjék Japánban — Moszkva érdekeit.

Mikor kerülhet sor erre a lépésre? A megfigyelők szerint abban a pillanatban, amikor a párt idős, beteg, de nagyhatalmú főtitkára, Kenji Miamoto novemberben megnyitja a nemrégiben összehívott pártkongresszust. A kongresszusnak, nyilvánvalóan, jóvá kell hagynia a kizárásokat, s ez az a pillanat, amikor a párt v a l ó d i k é p v i s e l ő i megindítani kívánják akciójukat. Nem sok eséllyel, tegyük hozzá, mert a becslések szerint, (noha a valódi számot nehéz megállapítani), a párt 100.000 tagja közül alig van 10.000, aki a moszkvai vonalat tartja egyedül üdvözítőnek, míg a többiek inkább a pekingi atombombában reménykednek. De a számoknál, úgy tünik, fontosabb az a tény, hogy Japán baloldali, de pártonkívüli intellektueljei közül sokan (olyan személyiségek, mint az író Nakano, vagy a híres kritikus Kamijama,) állást foglaltak — nem a Moszkva-Peking közötti vitában, hanem a japán párt vezetésének terrorista taktikája ellen, s ezeknek az intellektuelleknek befolyása nem lebecsülhető. Nakano, az író, például nyílt levélben fordult a párt vezetőihez, melyben azzal vádolja őket, hogy "a munkásosztályt futballabdának tekintik", s a kizárásokat politikai gyilkosságoknak nevezi, melyek a harmincas évek moszkvai pereihez hasonlítanak. Kamijama, a kritikus, még egy ennél is sötétebb tervről ad hírt. Szerinte a párt vezetősége már hetek óta tárgyalja, teljes titokban, egy 1970-re tervezett fegyveres felkelés gondolatát, mely egybeesnék az Egyesült Államok és Japán közötti védelmi szerződés felülvizsgálásának időpontjával.

A kimonók bő ujjai mögül elővillanó kések látványa mindenesetre érdekessé teszi a japán kommunisták vitáját a dogma kérdéseiről.

R. L.

A moszkvai puccs

"Meggyilkolását a nép közömbösen fogadta... A szenátorok ellenben annyira ujjongtak, hogy a Curiába özönlöttek, és nem tudván magukon uralkodni, gyalázkodó, keserű szidalmakkal illették a halottat ; létrákat hozattak és elrendelték, hogy a szemük előtt szedjék le díszpajzsait, szobrait, és ott a helyszínen vagdossák a földhöz ; végül mindenünnen lavakarták a feliratait és elhatározták, hogy még az emlékét is megsemmisítik..."
C. Suetonius Tranquillus : De vita duodecim Caesarum ; Domitianus, 23.

HETFÖN MÉG, embermilliók, hidrogénbombák és szputnyikok korlátlan uraként, gondtalanul üdült a Fekete-tenger partján, széles mosollyal társalgott a világűrben bolyongó Voszkod három utasával, azzal búcsúzott tőlük : "Viszontlátásra, Moszkvában", s egyetlen panasza az volt, hogy a mellette üldögélő Mikoján valósággal kicsavarja a kezéből a telefonkagylót. Kedden, mikor egy francia minisztert fogadott, még mindig nem tette azt a benyomást, mintha tudná, hogy a telefon, amit ki akarnak tépni a kezéből, több egy egyszerű távbeszélő készüléknél : a hatalom szimbóluma. Szerdán Moszkvában van, de nem az űrhajósokat fogadja ; hűséges beosztottjai, legmegbízhatóbb hadnagyai, legközvetlenebb munkatársai előtt áll, eleve elítélt vádlottként. Csütörtökön a világ megtudja róla, hogy magas korára és megromlott egészségi állapotára való tekintettel felmentését kérte miniszterelnöki és pártvezéri tiszte alól ; különös terápiaként, egyetlen jó szót sem kap eddigi munkájáért, fényképeit percek alatt eltüntetik a középületekről és még a vejét is kiakolbolítják főszerkesztői íróasztala mögül. Pénteken már azt sem tudni, hol van és mit csinál, a nagy szovjet birodalomban egyetlen szó sem esik róla, mintha olyan ember, hogy Nyikita Szergejevics Hruscsov, sohasem is létezett volna ; ha nem is fizikai, de politikai értelemben meghalt. És szombaton megkezdődik a hullagyalázás ; anélkül, hogy a nevét kiejtenék, már kapkodó frázishősnek, hencegőnek és erőszakoskodónak, a fotel mélyéből gyermeteg parancsokat osztogató, a tudományos eredményeket, munkatársai véleményét és a tömegek tapasztalatait megvető figurának minősítik.

A mód, ahogyan kiebrudalták a hatalomból, önmagáért beszél. Nem mintha új volna. Beosztottjai nem lettek hűtlenebbek hozzá, mint ő volt Sztálin emlékéhez ; lényegében ugyanazt az eljárást alkalmazták, mint ő, vetélytársaival, Malenkovval, Molotovval, Zsukov marsallal szemben; s nem lesz benne semmi meglepő, ha egy szép napon Brezsnyev és Koszigin ugyanúgy fognak megbukni, mint patrónusuk, akit ők buktattak meg. A módszerben éppen az az önleleplező, hogy — régi. Azt bizonyítja, komoran és hátborzongatón, hogy tíz esztendős enyhülés és liberalizálás után a Szovjetunióban a lényeg mit sem változott, a hatalom egy szűk csoport, egy zárt és marakodó klikk kezében összpontosul, puccsok, dácsa-forradalmak, személyi gyűlölködések és alkalmi érdektársulások martaléka, s a népnek, amelyre az összeesküvők minden alkalommal s tele szájjal hivatkoznak, az égvilágon semmi köze hozzá. A világ legnagyobb "szocialista" országában a nép semmivel sem szólhat inkább bele abba, kik legyenek a vezetői, mint a hanyatló Rómában, a bomló Bizáncban, a cárok Oroszországában vagy a maradék dél-amerikai félfasiszta diktatúrákban ; s a vezetők, — egyelőre, sajnos, nem is minden alap nélkül, — közönséges birkanyájnak tekintik, lenézik és megvetik azokat, akiknek a nevében uralkodnak. Ráadásul, még azt is el akarják hitetni önmagukkal és a világgal, hogy — mondjuk — Angliában, ahol a véletlen különös játéka folytán ugyanazon a napon volt kormányváltozás, mint a Szovjetunióban, Angliában, ahol harminc millió ember járult az urnák elé s ahol titkos szavazással a munkáspárt jutott hatalomra, a tőkésosztály diktatúrája dühöng, míg náluk a demokrácia legtisztább és legmagasabb rendű formái érvényesülnek.

AZ INFORMÁCIÓK, amelyek eddig rendelkezésünkre állnak, még túlságosan soványak ahhoz, hogy világosan látni lehessen : valójában miért is távolították el alárendeltjei Hruscsovot ? A legvalószínűbbnek mindeddig az a magyarázat látszik, hogy egyszerűen elegük volt belőle. Az új vezetők első megnyilatkozásaiból, hivatkozásaikból a XX. és XXII. pártkongresszusra, sietős megnyugtatásaikból, hogy folytatni akarják a "békés együtt élés" politikáját, egyelőre úgy tűnik, hogy inkább a személyét, mintsem a vonalát unták meg. Torkig voltak a mezőgazdaság és az ipar folytonos átszervezgetésével, a rögtönzésekkel, a bohóckodással, a fejmosásokkal, amelyekben feltehetően sürűn volt részük, a felelőtlen ígérgetéssel, amely néhány éven belül a teljes bőség beköszöntését jósolta. Valószínű, hogy ha most hallgatnak is róla, maguk előtt sem tagadják a hruscsovi politika eredményeit, amelyeknek ők maguk is haszonélvezői voltak : a sztálini terrorral való szakítást, az életszínvonal emelkedését, a nemzetközi légkör enyhülését, azt, hogy a szovjet állam a Nyugat és a semleges világ szemében "szalonképesebbé" vált. De az utóbbi években sűrűsödtek a kudarcok : a mezőgazdaság olyan katasztrofális helyzetbe került, hogy dollárok százmillióiért kellett a kapitalista országoktól gabonát vásárolniok ; Kubából szégyenszemre haza kellett takarodniok a rakétáikkal ; a német különbékével való fenyegetőzés üres blöffölésnek bizonyult, az ultimátumok úgy pattantak szét egymásután, mint a léggömbök ; a kommunista tábor pedig nemcsak kettészakadt, hanem a kínainál lényegesen jelentéktelenebb pártok, mint például a román vagy az olasz is, büntetlenül visszafeleselhettek az oroszoknak ; ami pedig Kínát illeti, Hruscsov, nem is annyira azzal, hogy megtagadta Maoéktól az atomfegyver átadását, (íme, nélküle is a birtokába jutottak), hanem azzal, hogy előzőleg, 1957-ben, írásban is megígérte nekik, szószegésével és megbízhatatlanságával egy esetleges közeledés legfőbb személyi akadályává vált. Mi értelme volt ezt a lejárt, műveletlen, semmiféle alapos szaktudással nem rendelkező, szeszélyes és kiszámíthatatlan embert továbbra is megtartani — állandó Damoklesz-kardként — a fejük fölött ? A mór megtette a kötelességét : desztálinizált. A mór mehet : eljött az ideje a dehruscsovizálásnak.

A KÉRDÉS, amely a változás nyomán az egész világot a legjobban izgatja : nem fog-e együtt járni ez a folyamat a resztálinizálással ? Olyan országról lévén szó, ahol a hatalom néhány, egymásra is acsarkodó ember ingatag magántulajdona, (a bukások és tündöklések módja, amelyet e cikk elején tartottunk érdemesnek megemlíteni, ezért nem csupán formai, hanem lényegbeli ügy), ni : mit tartogathat a jövő. Leglehetetlen felelősségteljesen elemezjobb esetben is csak találgatások, feltevések, valószínűségek és valószínűtlenségek kínálkoznak.Hruscsov az ország minden bajáért Sztálint okolta ; alighanem rá is ugyanez a sors vár. De ha azon érdemes is elgondolkozni, hogy az emberiség "világítótornyát", a béke "legszilárdabb bástyáját", az elnyomottak "legnagyobb reménységét", a földkerekség és a történelem "legélenjáróbb államát" fennállásának 47 esztendeje alatt harminc éven keresztül — saját utódjának szavai szerint — egy véreskezű diktátor, a további tizenegy év során pedig — mint ahogy az utód utódaitól ezt bizonyára hamarosan és részletesen meg fogjuk tudni — egy tudatlan pojáca vezette, a "személyi kultusz" kárhozatos vétkébe esnénk, ha Oroszország minden gondjátbaját egy-egy vezető nyakába varrnánk. Inkább Togliattival, a nemrég elhunyt olasz kommunista politikussal értünk egyet : a hiba nem egyszerűen Sztálinban (vagy Hruscsovban), — a hiba a rendszerben van.

A Kreml új urai nemcsak a hatalmat, a rendszert is örökölték. S ha arra semmi jel sem mutat, hogy azon alapvetően változtatni akarnának, bizonyos adottságokkal számolniok kell. A külpolitikában azzal, hogy az Egyesült Államok és a nyugati világ erősebb, mint ők. Ezért, ha bizonyos kérdésekben, (elsősorban a Nyugat-Németországhoz való viszonyban, ahol Hruscsovot valószínűleg túl engedékenynek ítélték), talán merevebbeknek fognak bizonyulni, klinikai őrülteknek kellene lenniök ahhoz, hogy háborús kalandokba bocsátkozzanak. A belpolitikában a legfőbb adottság a gazdasági csőd. Ezen sem azzal nem segíthetnek, ha az életszínvonalat leszállítják s a dolgozó tömegeket még a mostaninál is kevésbé érdekeltté teszik a termelésben, sem azzal, ha befogják az írók és művészek száját, sem azzal, ha zsúfolásig tömik a börtönöket és a koncentrációs táborokat. Lehetséges, hogy nagyobb fegyelmet, tudományosabb tervezési módszereket (s mindezzel egy időben : nagyobb csendet is) igyekeznek majd meghonosítani, de ha bizonyos határokat túllépnek, tudniok kell, hogy a csődtömeg csak növekedni fog. Ami végül a kommunista tábor egységét illeti : Hruscsov feláldozása egymagában aligha lesz elég a kínaiaknak. A válság okai nagyon mélyek : nagyhatalmi, területi, gazdasági jellegűek. Ha Moszkva további engedményeket tesz, ezzel csak azt fogja elérni, hogy a Szovjetunió tekintélye még inkább megtépázódik, a vezetés teljesen átcsúszik a kínaiak kezébe. Nem is szólva arról, hogy amit az ázsiai vámon nyerhetnek, az európai réven elveszthetik. Az európai kommunista pártok első nyilatkozatai nem arra utalnak-e, hogy egyáltalán nem örülnek Hruscsov eltávolításának és nem is túlságosan burkolt formában helytelenítik a leváltás tényét is, módszereit is?

EZEKNEK a durcáskodó kommunista pártoknak a sorában foglal helyet a magyarországi is. Nyolc év óta először fordult elő, hogy a budapesti kommunisták nem szajkózták szóról szóra a moszkvai szólamokat. Míg a "Pravda" mélyen hallgatott Hruscsov érdemeiről, a pesti rádió a bukott vezért a "béke nagy harcosának" nevezte, s a "Népszabadság" is leírt róla néhány elismerő mondatot.

El tudjuk képzelni, milyen meghökkenést és pánikot keltett Hruscsov leváltása Magyarországon, s mi itt, az emigrációban együtt aggódtunk, együtt aggódunk az otthoniakkal. Mert paradox módon, az az ember, aki a magyar forradalmat letiporta, aki Nagy Imréét kivégeztette, (ezért talán megbocsátható, ha képtelenek vagyunk olyan mélységesen megrendülni sorsán, mint néhány tőzsdei árfolyam, vagy egyik-másik nyugati államférfi), ugyanez az ember az elmúlt négy-öt évben a jobb életlehetőségek, a valamivel nagyobb szabadság, a félelem-mentesebb napok és éjszakák egyik biztosítékának látszott. Mégis, túlzás volna azt gondolni, hogy a hivatalos pártkörök zsörtölődése egyszerűen a nép hangulatát tükrözi. Ez is szerepet játszhat benne, de a valódi ok más : Kádár és társai önmagukért félnek. Hányszor hallottuk a hangos hetvenkedést : "Büszke vagyok arra, hogy a szeretve tisztelt Nyikita Szergejevics barátjának tekinthetem magam" ! Ha Kádár továbbra is meg akar maradni miniszterelnöknek és pártfőtitkárnak, akkor nem sokáig lehet rá büszke. Vagy sürgősen beáll a Hruscsovot megtagadók és sárral dobálók falkájába, vagy szedheti a sátorfáját és követheti volt gazdáját a kommunizmus nagy süllyesztőjében.

Volna természetesen egy harmadik lehetőség is. Eddig "csupán" a magyar népnek volt oka arra, hogy a teljes függetlenségre áhítozzék s 1956. októberében egységesen meg is mutatta, mit akar. Most, egyik napról a másikra, Kádáréknak is okuk van rá. Legfőbb védnökük, személyes pártfogójuk megbukott ; s ha a szovjet állam és párt fejét ilyen könnyedén el lehetett mozdítani a helyéről, milyen biztonságban érezhetik magukat azok, — ha továbbra is vállalják a csatlós-szerepet, — akik századannyi hatalommal sem rendelkeznek ? Sőt, még ha mellüket verve behódolnak is, akkor is kérdéses, hogy az új gazdák megbíznak-e bennük s nem juttatják-e őket a Rákosik, a Cservenkovok, a Sirokyk sorsára. Ha nem törekednek minél gyorsabban legalább Tito példáját követni, egy készséges orvos előbb vagy utóbb róluk is megállapíthatja, hogy egészségük megromlott és alkalmatlanok funkciójuk további betöltésére. 1956 óta először látszik úgy, hogy az adott pillanatban a magyar nép és a hivatalos vezetés érdekei megegyezhetnek. A vezetők vállalkozásukban, a magyar függetlenség nehéz, sok ügyességet és még több bátorságot kívánó, békés, de kemény útján biztosan számíthatnának a népre. De számíthat-e a nép a mai vezetőkre ?

MÉRAY TIBOR

Évforduló

VÁLTOZATOK EGY TÉMÁRA

Mindent lehet elhallgatni, letagadni, bemocskolni, kifigurázni, csak elfelejteni nem. Aki magyarul gondolkozik, így meditál : "szép őszi nap, mint október huszonhárom", — hátborzongató köd, mint november negyedikén."

B.S. egy amszterdami szálloda negyedik emeletén undorodva fordul az oldalára. Sercen a gyufa. A cigarettafüst pillanatok alatt betölti a szobát. "Öltözz, Marit. Ma nincs előadás."

K.Z. magyar szavakat kever az angolba a Harvard egyetemen. Óráját pár percre megszakítja. Homloka verejtékes. Vedeli a vizet.

R.F. bácsi sárgult lapot göngyölget ki a Sörház utcai házmesterlakásban, arca kipirul, orra hegyén remeg a szemüveg : "Felragyogott végre szabadság csillaga, Im elmúlik végleg a gazság korszaka..."

MD. Limburgban leissza magát, F.L. Galgagyörkön leissza magát, Sz. P Dumfriesban leissza magát.

T. Gy. Curumbában hernyókról álmodik Háznyi hernyók szaggatják a kövezetet. "Sárkányölő Szent György, segíts meg !"

F.L. egy Inn-parti lebujban hadarva magyaráz : "A Bem-szobornál kezdődött az egész. Minden azért, mert nem volt erősítőberendezés. Máskor bezzeg a pártünnepeken csak úgy harsogtak a megafonok. Jön a szónok, ugrál, hadonász. Senki se hallja. "Gyerünk a Rádióhoz"- kiáltják a népek. "Gyerünk a Rádióhoz!" "Gyerünk a Rádióhoz!"

B.M. Szentesen a fiának magyaráz : "...mert azt akarták, hogy az egész világ tudja meg az igazat..."

P.J. Denverben leissza magát, Cs.F. Cereden leissza magát...

G.Z. Lodiban kezét a homlokához emeli : "Meghalt a vérem. Ott halt meg fél liter vérem az ismeretlen szőke gimnazistában a Rókus műtőasztalán."

Cs. P. gyertyát gyújt Harrarban, O.D. gyertyát gyújt Mohácson, T.M. gyertyát gyújt Limában..

Mindent lehet, csak elfelejteni nem.

NYÉKI LAJOS

HORVÁTH ELEMÉR

Nemzeti dal

Ah tout va finir
s amikor este lesz
amikor este lesz
amikor este lesz
következik a
night
nacht
nuit
notte
esküszünk

Amire még csak gondolni is tilos

Arra emlékszem legelőször, hogy milyen fiatal voltam... Huszonkét éves. Soha akkora napsütést nem láttam, nemcsak októberben nem, de augusztusban is alig, mint azon a délután. Semmi szimbolizmust nem akarok ebbe a napfénybe rejteni, egyszerűen nagyon erősen sütött, 1956. október 23-án délután négy órakor, amikor Pestről, a Pesti Barnabás utcából fegyelmezett rendben átvonultunk Budára, a Szabadsághídon, hogy a Bem szoborhoz érkezzünk.

Egy furcsa részlet előcsap. A nagy mámorban, amelyben haladtunk, a teljes biztonságban, a boldog jövő tudatában — mert mindebben egyikünk sem kételkedett, talán egy percre sem — a Gellért Szálloda előtt emberekkel teli autókár keresztezte az útunkat. Nem az keresztezte a mi útunkat, mi kereszteztük az övét, a mi felvonulásunk miatt kellett állnia. Az autókárban orosz turisták ültek. Talán rá volt írva a buszra orosz betűkkel, talán csak valamiféle más jelzésről tudtuk meg. Férfiak, nők, rossz öltözetben, vidékiesen, ahogyan az oroszok azóta is a világot járják. Gondterhelten, rosszkedvűen, sőt szinte félve tekintettek ki az autóbusz ablakán ; többen el is fordultak.

Mi pedig szívélyesen integettünk nekik ! Az orosz-magyar barátságot éltettük !

Szívünkből jött a szó, és azért is fordultunk feléjük, hogy magunk mellé állítsuk őket. Ok voltak az egyedüliek ezen a napon, akik nem örültek nekünk, s ettől rossz előérzetem támadt, amelyet azonban sikerült elhessegetnem.

Ugorjuk át a Bem téri beszédeket. Veres Péter beszédét, másokét. Lassan alkonyodott már. Alig lehetett hallani valamit. A legtöbben közülünk nem fértek a térre. Ezért, amikor véget ért a Bem téri, hivatalosnak látszó ünnepség, (olyasféle volt, mint egy vidéki március 15-e, csak nagyobb), olyan lelkesedéssel indultunk a Parlament elé, mint a hámját vesztett csikó. Alig fértünk be a környező utcákba. Furcsa izgalom járt át mindannyiunkat, lelkesedés is, félelem is, nem igen tudtuk, mitől, — az újtól való izgatott, boldog reszketés hatott át mindenkit. S amikor megérkeztünk, talán hat óra tájban a Parlament elé — már sötétedett — felzendült a Himnusz. Nem tudom, kinek mennyire kopott el a szívében a Himnusz. Az enyémben soha nem fog elkopni, és még ma is, ha rázendítünk, vagy meghallom, vissza kell tartani a zokogásomat. Nyolc éve jöttem el, és az én fülemben *az* a Himnusz maradt meg, amit azon az estén énekeltünk *először*, talán százezren, talán többen.

Aki ott volt azon az estén a Parlament-téren, tudja jól, hogy nem sikerült a tüntetés. Vagyis vulgáris értelmében nem sikerült. Olyan volt, mint valami félelmetes sorsot megérő, különös, különös színdarab hatalmas statiszta-próbája. Már akkor este, mint annyiszor máskor ezekben a napokban, egyszerűen csak ott állt a fiatalság, hogy úgy mondjam, feltálalva, ha patetikus akarnék lenni, azt mondanám : nyitott mellkassal, mint egyetlen fegyverével. A rákövetkező napokban már volt más fegyere is. De azon az estén, ott a Parlament előtt, éreztük mindannyian, hogy milyen világrengető kihívás az, hogy ott állunk, semmi sincs a kezünkben és az orosz gyarmatbirodalomnak szinte a szívében, nemzeti imánkat énekeljük.

A legsúlyosabb provokációnak is tekintették "az illetékesek." A lehető legrosszabb hangulatban figyeltek bennünket a Parlament függönyei mögül. Mi azt hittük, százezren vagy ahányan voltunk, hogy néhány pillanat múlva meg fog történni a nagy szívbéli csere, a világon az első, köztünk és köztük, a hatalom birtokosai közt. Hogy látnak és értenek minket. Hogy leroppan a kéreg a szívükről, ezen a délutánon, kitárják felénk a karjukat, együtt éneklik velünk a dalt, utána meghallgatnak minket, együtt megvalósítják velünk, amit nem lehet ép ésszel nem akarni : a tiszta, jóakaratú, rendes és csöndes szabadságot. Ehelyett azonban leoltották az összes villanyt a téren.

A százezer ember belepte óriás téren, ahol egy gombostűt nem lehet leejteni, éjnek évadján, sötét októbervégi, áthatolhatatlan homályban : minden villanyt leoltanak. Ez pedig semmi mást nem jelentett, mint : tapossátok agyon egymást, pusztuljatok innen haza vagy ahova akartok, nekünk veletek egy dolgunk van : hogy elkergessünk titeket. Ezt az érzésemet az a csodálatos lélekemelő látvány sem tudta eloszlatni, amelyet a téren felgyúló tíz- és tízezer papírfáklya nyújtott.

Sajnos, valamivel utóbb Nagy Imre beszéde, akit annyira vártunk, akitől szinte *mindent* vártunk, kiábrándított minket. Isten nyugosztalja szegény Nagy Imrét, ezt a tiszta magyar hazafit, ezt a jóakaratú és nagy képességű államférfit, akit meggyilkoltak. Tiszta volt a szándéka nyilván akkor is, amikor azt mondta nekünk : "Elvtársak, kérlek titeket (vagy kérem Önöket), menjetek haza, menjenek haza..." Kétségbeesetten fütyültünk. És Nagy Imre csodálkozva nézett körül, papír volt a kezében, felnézett belőle, megigazította a csiptetőt az orrán és egészen "szerepen kívül" megkérdezte a mikrofonba :

— Miért fütyülnek ?

S akkor mi, majdnem sírva, azt kiabáltuk :

— Nem Nagy Imrét fütyüljük .

Miféle tragikus pár perc volt ! Akkor értettük meg, hogy nem szabad emberként lép fel ezekben az órákban, talán ezekben a hetekben, hónapokban, években sem, hanem a kormány a rabjának tartja, túszának tekinti, és olyan szöveget kell elmondania Nagy Imrének, hogy azért őt le ne tartóztassák, újra vissza ne taszítsák az "ellenség" szerepébe.

Fájt a szívünk rettenetesen, hogy a mi emberünket, akit annyira vártunk és szerettünk, zsarolja a másik hatalom, ott van a kezében, és azt kell mondania : "menjetek haza", ahelyett, hogy azt mondaná, amit hallani szerettünk volna, s amit nyilván szíve szerint gondolt is : "Mától kezdve minden megváltozik, én leszek a vezetőtök, bízhattok bennem, boldog lesz Magyarország." S ekkor, ebben a pillanatban, a szomorú fütyülésünk közepette értettem meg másodszor ezen az estén, mekkora bajba keveredünk. Hogy hiába a tisztaság, nem érvényes a jószándék, s ez a füttyszó, ami az ajkunkat elhagyta, pontosan azt jelentette : "De szörnyű helyzetben vagyunk ! Hiszen az égig felmutatva, füstölve, égve se ér semmit a tiszta szív ! Hát itt állunk, a történelem legmélyén, egy veremben ? Mi lesz a kiút belőle?!"

De az is lehet, hogy fiatal szív ezt akkor, — a miénk, mely huszonkétéves volt, — nem kérdezte meg önmagától. És amikor később, alig pár órával később, a Körúton katonai teherautókról osztották a katonafiúk a karabélyt, amikor a Sztálin-szobor lefűrészelve csörgött végig az Andrássy úton, amikor értelmetlen arccal, az ég felé nézve holtan elestek az első áldozatok a Rádiónál, vagy a Szabad Nép székház előtt, a Blaha Lujza téren, mert lelőtték őket az ávósok a József körúti házak tetejéről, — amely házakba valaha vendéglőbe jártunk, amely téren valaha munkába átsiettünk, a Corvin Áruház éttermébe táncolni mentünk, — akkor már semmit nem kérdezett senki önmagától. Marival, aki velem együtt kijött s azóta itt van, a Nemzeti Színház mögött álltunk, fegyvertelenül, mert ma este is, mint annyiszor máskor, találkánk volt, és elkezdett pörögni a földön az ólom. Az aszfalton. A lábunk előtt. Mari lába előtt.

Kész. Történelmi helyeken nem voltunk ezenkívül azon az estén. Vagy történelmi hely volt egész Magyarország, és ami akkor történt, amit húszéves fejjel átéltünk, az talán a világtörténelem egyik legnagyobb eseménye ?

Arra emlékszem, hogy Mariék szüleinél voltunk, ott töltöttem az éjszakát. Egész éjszaka a rádió mellett ültünk a papával. A papa otthon van, ugyanabban a gyárban, mint akkor, éppolyan rangban. Mit vártunk? Semmi mást, mint hogy magukhoz térjenek végre a hatalmon lévők !

A papa minden órában fogadást kötött velem, hogy egyszerre csak megszólal a rádió és bejelentik, hogy vége a szörnyű félreértésnek, a fiatalok és a nép jogos követelésének eleget tesznek, és súlyosan megbüntetik azokat a megriadt és lelkiismeretlen közegeket vagy jobban mondva hóhérokat, akik a népre lőttek.

A rádió nem szólalt meg. Kintről erős puskaropogás hallatszott. A Ligethez közel laknak apáék. Olyan volt, mintha a vurstliban célbalőnének. Minden lövésnél összerázkódtunk mintha a testünket érte volna a golyó. És amikor már hosszú ideje tartott, ennyire elnyúlt a lövöldözés, ezen az estén harmadszor értettem meg, milyen messze fog vezetni a bosszú.

Kora hajnalban, amikor végtelen riadalmunkra becsörgött egy vagy több orosz tankhadosztály, akkor értettem meg végleg, hogy az a hatalmas, világháborút nyert óriás tart a markában egész hazámmal együtt, akit hívhatnak akárhogyan, festhetnek akármilyen színre, vasból van a keze, láncból a talpa, a vörös szín pedig, amely népének és doktrinájának a színe, egészen más formában kerül most elő, ezekben az órákban és a napokban, a dunamenti nagyváros még egészben álló kőrengetegében. Sírok fogják végigparkírozni a fővárost, melyek alatt huszonkétévesek feküsznek, végeláthatatlan sorban. S még egy tiszta, nagyon tiszta pillanatomban azt is megláttam, hogyan bontják fel hamarosan ezeket a sírokat, hogyan dobálják szét róla a koszorúkat, a feliratot, a keresztet, hogyan egyenlítik el a gödröt a szétbombázott kővel, és hogyan kell az anyáknak némán állni, némán, fejkendőben, cugos cipőben, meg se csorduló szemmel, ezen a fordított magyar díszszemlén.

Még ma is ott állnak. Nem szabad sírni ma sem, és mögöttük ott állnak a világháborús anyák, száraz szemmel és cugos cipőben, némán, és ott áll az egész ország, némán, ha visszagondol arra, amit olyan természetesen csinált akkor, és ami olyan egyszerű volt, és amire még csak gondolni is tilos.

ERDEI BÉLA

Vasfüggöny

MILYEN A MAGYAR AKÁCFA ?

Milyen lenne ? Pontosan olyan, mint a német, az olasz, a francia vagy a belga, válaszolhatná — érthető meghökkenéssel a különös kérdés hallatán — bárki, aki nem tudja, hogy a kérdés lapos felszíne alatt két világrend, két szemlélet, két akarat, két érzelmi képlet rejtőzik, tragikus egyszerűséggel és komikus ostobasággal. Mert igaz ugyan, hogy a magyar akácfa ugyanúgy virágzik tavasszal, mint európai társai, fehéren, sárgán vagy akár lilán ; igaz, hogy illata is meglepően hasonlít más akácok illatára, (*bódító*, a költői lelkek szerint, *émelyítő* a finnyásak szerint) ; igaz hogy a méhek ugyanúgy gyűjtik róla a finom virágport s ugyanúgy tépegethetjük leveleit, izgatott szívdobogással, (szeret ? nem szeret ?), a magyar akácfa mégis más. Odaát van a *túlsó oldalon*, a Vasfüggöny aknazárral védett másik felén, a drótsövény és a nyomsávnak nevezett szó-szörnyszülött keleti lejtőjén, kissé borzongva a forró nyári szélben s mintegy láthatatlanul is pironkodva szándéktalan, akaratlan és céltalan különcségén.

Erre a hiábavaló különállásra, erre a szégyenkező tiltakozásra irányul *Vas Róbert* televíziós kamerájának lencséje, nem a Vasfüggönyre. A filmen, ami egy nyári látogatás emlékét őrzi, a tragédia keveredik a komédiával, s a tárgyilagos ténymegállapítások egésze pedig nemcsak egy nemzet sorsáról ad hírt, hanem egyúttal adalékokat is szolgáltat az emberi butaság történetéhez, a gyűlöletfilozófiák árnyékában. A londoni BBC milliós nézőtábora előtt 45 hosszú percen át nem a magyar-osztrák határ húzodik, hanem egy olyan ember-alkotta tájkép, melynek természetellenes és ellenséges közönyét, alkotóinak humor nélkül való embertelen életidegenségét csupán a természet meleg domborulatai, növényi békéje és rovari érdektelensége oldja fel ; a határ nem ismer határt. A lejtő *odaát* húzódik tovább, s a darázs szemérmetlen önfejűséggel búvik át a drót közein, hogy a magyar akácfán kössön ki : kevés alkalmat ismerek, mely jobban csábítana az olcsó szentimentalizmusra, a búsmagyar nekikeseredésre. Vas Róbert értő kezére, érzelmi biztonságára és magyarságának európaiságára vall, hogy az alkalom szele meg sem érinti. A nyitó kép költői szimbolikája — a Vasfüggöny szögesdrótjára hulló Krisztusfej töviskoszorúja — azt a hangot üti meg, melynek érzelmi telítettsége azonos tárgyilagos szókimondásával, s e kettő együtt rajzolja elénk a mesterséges határ gonosz ostobaságát meg a határt szemlélő magyar felszisszenő fájdalmát. A felvevőgép orrközelségbe hozza a fonott szögesdrótot, látni véljük a rozsdát, mely konok következetességgel marja szét ; az idő rozsdáját is, mely — semmi kétség — előbb-utóbb nyomtalanul szétmarcangolja. Az akácfák nemzetközi összeesküvése történelmileg sikeresnek bizonyult módszerekkel dolgozik. Vas filmjének önvallomása ebből az illegalis konspirációból merít erőt.

MERT HA A HATÁRON

akadálytalan átlibbenő lepkét nem is kerülhetjük el, ennek *érzelmi vetületét* annál biztosabban ; a szimbólum szemérmes nyilvánvalóságát gyorsan felváltja a tények haragos egymásutánja. A könnyed borzongással elnyújtózó vidék bartóki zenéjét — hirtelen, noha korántsem váratlanul — cirkuszi *csinnadratta* váltja fel : a Vasfüggöny nemcsak tanulságra oktató tény, hanem izgalomra ingerlő látvány is egyúttal. *Vigyázat, aknamező !* — hirdeti az osztrák tábla, s a tábla előtt kövér és jókedvű turisták sorakoznak, pillanatfelvételre, hogy hazavigyék — emlékül — a pillanatot, mely oly jóleső borzongással töltötte el őket, a veszély láttán, mégis távol a veszélytől, *ideátról*. Páholyból nézve a Vasfüggöny idegenforgalmi attrakcióvá változik : Vas felcsattanó haragja egyként mond ítéletet azokról, akik e látványt megalkották, s azokról, akik kihasználják.

A kíváncsiak ezen az oldalon, a bűnösök a túloldalon : bízzuk a nézőre a vélemény megformálásának jogát ? A kompurzárak halk zizegése, a teleobjektívek iránya és célpontja mögött, a szögesdrót és a *nyomsáv* mögött emelkedő fatornyokban, (melyeket elővigyázatos éberséggel éppen ez idő tájt építenek át vastornyokká), a határvédelem katonái őrködnek az idegen ügynökökre s a honi vágyakozókra. A komédia óhatatlanul, tragédiába csap át, noha a kutató lencsék sem idegen ügynököket, sem honi vágyakozókat nem fedeznek fel, csak az ostoba kerítést látják, amint fogcsikorgatva őrködik a búzatáblák rendje felett. A Vasfüggöny szabályos, mindennapos és megszokottan-unalmassá váló életét éli ; ebben van az irtózata, s a kép — és Vas szeme — minden bizonnyal ettől homályosul el egy-egy pillanatra.

Hogy a másikban felvillanjon ismét. Vas a maga útját kutatja — éli át ? — újból ; a magáét és mindannyiunkét. A templomtornyot, az iskolaudvart, a hevenyészett fekhelyeket, az első meleg levest a hosszú gyaloglás után, a képet, mely — az első reggel keltekor — fogadta, amint kipillantott a falusi utcácskára. Minden ugyanolyan? Semmi sem ugyanolyan. A múlt felsorakozó képeinek láttán a néző csak eltűnődhet azon, hogy miféle láthatatlan Függöny választja el önmagát — önmagától, s az otthonmaradottakat : tőle. A kérdésre csak magunk adhatunk választ ; ki-ki lelki hőmérséklete alapján.

MÉG EGYSZER A VASFÜGGÖNY

Mozdulatlanul, konokul, csökönyösen, ugyanott. Van, magányosan és félreérthetetlenül, hiába lehet *megkerülni*, hiába jönnek ki mögüle ezrek és tízezrek s hiába jutnak be mögéje egyre többen. Akadnak, akik azt mondják : minek beszéljünk róla ? De lehet-e hallgatni róla ? A Hegyeshalomnál felnyíló kis rés csak még erőteljesebben emlékeztet létére, gúnyosan és cinikusan hangsúlyozva azok tehetetlen kiszolgáltatottságát, akik szabadabb levegőt szippantani bújnak át a nyiláson. Vas Róbert lírai dokumentumfilmjét, (amit maga írt, maga rendezett, maga komentált és maga élt át), nem az teszi időt állóvá, hogy rátapintott egy anakronizmusra és lefotografálta a nemzetet körülkerítő, rabság közönyös drótkerítését ; az, sokkal inkább, hogy figyelmeztetett bennünket arra, "mint folyt az életünk e történet-előtti korban". Legjobb mégiscsak lepkének lenni.

ACZÉL TAMÁS

GONDOK AZ ÉVAD KEZDETÉN A MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZBAN

A MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ szeptember 9-én tartotta 1964-65-ös évadjának első előadását. A nyolcvanadik évforduló alkalmából kiadott hivatalos nyilatkozat beszámol arról, hogy az elmúlt év során az Operaház és az Erkel Színház nagyarányú látogatottságnak örvendett, s a jövő évad rendkívül színesnek ígérkezik. A sajtónyilatkozat szerint az Állami Operaház társulata a két színházban kilenc bemutatót, illetve felújítást fog tartani. Ezek közül eredeti bemutatóként kerül majd színre az évek óta ígért, Lorca szövegére írt "Vérnász" című opera, Szokolay Sándor zenéjével és Ránki "Cirkusz" című, Karinthy Frigyes novellája alapján írt egyfelvonásos táncjátéka. Eddig a nyilatkozat.

Ugyanakkor a budapesti művészvilágban találgatások folynak, hogy hozzávetőlegesen hány százalékkal csökkent az utóbbi években a Magyar Állami Operaház közönsége. Minimálisan 25-30 %-ra becsülik, de sokak szerint, a csökkenés legalább 35 %-os. Hosszú évek telt-házas előadásai után, az elmút szezon májusában először vetődött fel egy "Don Juan"-előadás kezdete előtt, hogy a csaknem teljesen üres nézőterű, bérletszünetes előadást nincs értelme megtartani. Az előadást az Operaház tekintélyének megőrzésére megtartották, de az eset az egész budapesti közvélemény előtt nyilvánvalóvá tette, hogy az Operaház igen komoly gondokkal küzd. S a gondokat egyáltalán nem szünteti meg egy magabiztos nyilatkozat. Nem megoldás az sem, hogy bérletszünetes napokon népszerűbb műveket játszanak, vagy hogy felújítják a "Bahcsiszeráji szökőkut"-at. (Melyet nem azért tüznek ismét műsorra, mert szovjet darab, hanem mert giccs, melynek mindig van közönsége.)

●

KÉTSÉGTELEN, a közönség létszámának csökkenése nem egyedül az Operára jellemző, — általában érvényes a budapesti prózai színházak nagy részére is. Sőt, nyugati szakemberek szerint, akik döntő tényezőként az életszínvonal emelkedését és a rendszeres televíziónézés konkurrenciáját említik, világjelenséggel állunk szemben. Az érvek szerint az életszínvonal emelkedése következtében a takarékoskodás eredménye igen gyorsan realizálható. Ez arra készteti az eddigi színházlátogató közönség átlagát, hogy minden kulturális kiadást alaposan megfontoljon. Ehhez járul a televízió nyilvánvaló konkurrenciája.

Ezt az elméletet hazai színházi szakírók igen hamar alkalmazták a magyar színházi helyzetre, így a Magyar Állami Operaház látogatottságának csökkenésére is (még ha az életszínvonal nehezen is hasonlítható.) A magyar színházi szakemberek azonban nem említik azt a tényt, hogy a nyugati színházi látogatottság csökkenése elsősorban a kevésbé jó és érdektelen produkciókra vonatkozik, s nem a kiemelkedő és színvonalas előadásokra. (Így például egyes operai fesztiválok egyáltalán nem olcsó jegyei több hónapos előjegyzésben kelnek el.) Tehát egy, az eddiginél magasabb fokú szelektálási igény keletkezett, melyre különben már volt példa: a hangosfilm megjelenése egy-két év alatt megszüntette a rémdrámákat játszó súlytalan színházakat.

Ezeket a tényeket annál is inkább figyelembe kellene venni Budapesten is, mert mind erre otthon is van példa. Így a Madách Színház magas színvonalú előadásainak, vagy a Thália Színház égető társadalmi problémákat érintő "Rozsdatemető" előadásának egyaránt nagy sikere volt. Ezek szerint könnyű lenne levonni a következtetést : bizonyára az Operaház gyenge művészi teljesítménye miatt csökken a látogatottság. A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű.

●

MINDENEKELŐTT az elmúlt évad figyelmes krónikásának meg kell állapítania, hogy ugyanakkor, egyes bemutatók színvonala magasabb volt, mint azokban az években, mikor az előadások jegyeinek többsége már bérletben elkelt.

Jelentősen feljavult az előadások zenei vezetése. Ferencsik János az októberi edinburghi és a januári párizsi operaházi vendégszereplése után magas művészi igénnyel készítette elő Alban Berg "Wozzeck"-jének áprilisi bemutatóját. Az elmúlt évadok Wagner "Tristan és Isolda", valamint Debussy "Pelleas és Melisande" előadásai után újra bizonyítékát adta, hogy a legmagasabb operakarmesteri csúcsokra érkezett el. Lamberto Gardelli az elmúlt évadban két bemutatót vezényelt : januárban Mozart "Figaro házasságá"-t, májusban Verdi "A végzet hatalma" című operáját. Bár a "Figaro házassága" dirigálása túlságosan stilizált volt, "A végzet hatalmá"-ban ismét tanújelét adta, hogy kiváló Verdi-karmestere az Operaháznak. A "Figaro házassága" karmesteri kiosztása, véleményünk szerint, elhibázott volt. Ezt mindenképpen Erdélyi Miklósnak kellett volna adni, aki az utóbbi években európai — sőt bécsi — nagy zenei hozzáértéssel készített elő klasszikus felújításokat. Blum Tamás a magyar operajátszás mindenes szakembere, karmesteri munkáján kívül fordít s zene-dramaturgiai feladatokat lát el. Az eddigiek mellett kitűnő, fiatal, nem is kezdő karmesterek állnak az Operaház rendelkezésére, akikre fontosabb feladatokat lehetne bízni, mint például Lukács Ervinre, Tóth Péterre, Borbély Gyulára.

A rendezésben, ha nem is beszélhetünk fejlődésről, s ha hiányoznak is olyan koncepciózus előadások, mint amilyen például Budapesten a Madách Színház néhány rendezése, elmondhatjuk, hogy a jelenlegi rendezői gárda (Mikó András, Békés András, Huszár Klára, Kenessey Ferenc) képzett, s feladatát ellátja. Kifejezetten sikeres rendezésről az elmúlt évadban ugyan nem beszélhetünk, de e téren talán kezdeményezést jelenthet az újonnan szerződtetett Makai Péter, ki számos szegedi rendezésével és díszlettervével hívta fel magára a figyelmet. Remélhetőleg lendületesebbé teszi a tervezési munkát is, melyben Fülöp Zoltánnak és Márk Tivadarnak a hagyományos rendezések stílusához kapcsolódó díszlet- és jelmeztervei mellett Forrai Gábor és Szeitz Gizella az elmúlt években stilizáltabb, korszerűbb felfogást hozott.

●

AZ OPERAHÁZ ÉNEKESEIRŐL ismét örömmel állapíthatjuk meg, hogy munkájuk jelentősen javult az elmúlt évek során. A zenei és színpadi munkában egyaránt kitűnő Sándor Judit, Szőnyi Olga, Réti József, Radnai György mellett igen sok fiatal tünt fel az elmúlt években. Bár a fiatalok szerepeltetése kényszerhelyzetből fakadt, (mint például alt és basszus énekeseink esetében), szereplésük nem tünt szükségmegoldásnak. A tehetségek ilyen tömeges jelentkezése a legszebb reményekre jogosíthatja a magyar énekművészetet. A szoprán Ágay Karola, Dunszt Mária, László Margit, az alt Barlay Zsuzsa, Komlóssy Erzsébet, Szabó Anita, a tenor Bódy József, Dene József és Ütő Endre kellő zenei vezetéssel egy-két év alatt a nemzetközi operajátszás élvonalába kerülhet.

Az együttes fiatal táncművészei hasonlóképpen több ízben bebizonyították (külföldön is), hogy alkalmasak bármely feladat megoldására. Nem az ő hibájuk, hogy anyniszor kell érdektelen, sokszor látott koreográfiákat táncolniok. A konvencionálissal szinte kizárólag csak Eck Imre, a pécsi balettegyüttes vezetője, — aki az Operának is készít koreográfiákat — szakított. Durva tévedések mellett — mint amilyen Stravinszkij "A tavasz megszentelésé"-nek "átírása" — készített az együttesnek olyan koreográfiákat is, mint amilyet Gluck "Orfeusz"-ához írt.

Összegezve az elmúlt évek tapasztalatait : az Operaház művészi erőinek színvonala az érdeklődés csökkenését nem indokolja. Ezek a művészi erők helyenként kiválóak, általában véve pedig legalábbis alkalmasak a tervek megvalósítására.

Milyenek azonban ezek a kitűzött tervek ?

●

AZ ELSŐ, ami az évadkezdetkor bejelentett műsortervből figyelmünket megragadja, hogy a bemutatásra és felújításra kerülő darabok között nem szerepel egyetlen külföldi, XX. századi zeneszerző sem. Az Operaház vezetősége tehát lemondott arról, hogy legnagyobb sikerű tavalyi bemutatójának, Alban Berg "Wozzeck" című operájának nyomán tovább haladjon a budapesti operaműsor frissítésének útján és pótolja azt az ijesztő űrt, amely a magyar és a nemzetközi operaműsor között támadt. (A "Wozzeck" 1964-ben, 29 évvel a szerző halála után került színre Budapesten.) A tavalyi bemutatónak nemcsak kiemelkedő közönségsikere volt, (mely alkalommal a budapesti közönség ismét állást foglalt a modern zene mellett), hanem még a különben rendkívül óvatos hazai sajtó is egyetértett azzal, hogy súlyos adósságot törlesztett az Operaház vezetősége, mikor az évek óta beharangozott hazai bemutatót megtartotta. Most mind ennek a sikernek a kiaknázásáról az Opera vezetősége lemond. Ezzel egyetemben lemond arról az elképzelésről is, hogy élő külföldi szerzőket mutasson be, mint ezt tavaly is tette. (Igaz, nem túl szerencsés kézzel választva ; Menotti "Telefon"-ja és Orff "Okos lány"-a nem tartozik a század remekműveinek sorába.)

Eredeti bemutatót az Operaház és az Erkel Színház az elmúlt évadban együttesen csupán egyetlen felvonásnyit tartott, (Láng István "Mario és a varázsló" című táncjátékát) ! Az idei tervben egy teljes magyar opera (Szokolay Sándor "Vérnász") és egy egyfelvonásos táncjáték (Ránki György "Cirkusz") szerepel. Két év alatt a két színház eredeti magyar bemutatói tehát nem töltenek be két teljes színházi estét !

Hevesi Sándor, a kiváló rendező — aki többek között az Operaház főrendezője is volt — több alkalommal elmondta barátainak és munkatársainak, milyen kár, hogy nem élt Arany Jánossal egy korban, mert nagy színpadi alkotások írására inspirálta volna. Ez igen valószínű is, hisz Hevesi Sándor nemcsak kiváló rendező, de kitűnő dramaturg is volt. A bökkenő csak az, hogy Hevesivel egy időben Budapesten élt a legnagyobb magyar zenei zseni, Bartók Béla, s Hevesi — ki behatóan foglalkozott zenei dramaturgiával is — nem inspirálta operai remekművek írására.

●

BIZONYÁRA LESZ IDŐ, amikor megkérdezik, hogy 1964-ben, hogy (csak a legismertebb Budapesten élő zeneszerzőket említve) például Szervánszky Endrével vagy Kurtág Györggyel miért nem íratott az Operaház vezetősége operát ? Bizonyára azért — lesz majd az 1964-es magyarországi állapotokat általában ismerő válasz —, mert színházhoz és zenéhez nem értő vezetője volt annak idején az Operaháznak.

Erről azonban szó sincs. Az Operaház igazgatója kiváló, nagy kultúrájú operarendező, Kodály Zoltán volt tanítványa : Nádasdy Kálmán.

Ha ilyen kitűnő szakember a vezető, mi lehet a magyarázat arra, hogy az Operaház munkaterve érdektelen, konvencionális, hogy a színpadi munka erősen kifogásolható, hogy az Operaház műsora elmaradt a nemzetközi operaműsor mögött, s hogy új magyar művek születésére nem fordítanak elég gondot ? Erre nincs és nem is lehet semmiféle magyarázat.

Mindezekkel kapcsolatban felvetődik egy kérdés : megtette-e a magyar operakritika minden esetben a kötelességét, tájékoztatta-e rendszeresen a hibákról és erényekről a közönséget ? Mint már érintettük : az eset ugyan kivételes a magyar kritika utolsó húsz évének történetében, de ameddig a mindenütt jelenlévő "szempont-cenzúra" megengedte, addig a határig az utóbbi időben feltűnt fiatal operakritikusok között több is akadt, aki felkészülten és alaposan odafigyelve rendszeresen beszámolt az Opera munkájáról. Nem az ő hibájuk, hogy hiába.

A magyar zeneművészeti élet egy helyben áll. A kormány forradalom utáni értelmiség-, és mindenekelőtt művészetellenes politikája stabilizálta a magyar művészet helyzetét úgy, ahogy az 1957. elején volt. Így történhet meg például, hogy ha egy balettet bemutat az Opera, s a balett rossz, s ezt már a próbákon mindenki tudja, de a balett megéri a 20-30 előadást, mert művészeten kívüli szempontok így kívánják. S így történt meg az, hogy az átfogó értelmiségellenes politikának keretében az állami szervek Magyarországon tudatosan csökkentették a művészetek propagandáját, (ami a kiosztott állami díjak számának csökkentésétől kezdve, a sajtóban elfoglalt helyig mindenütt nyomon követhető) s mindez a tétova vezetéssel párosulva, az érdeklődés hiányára vezetett.

●

MIT VÁRHATUNK TEHÁT a budapesti Operaház jövőjétől ? Műsortervben, mint a jelek mutatják, nem sok jót : az Opera vezetősége nem kíván következetes műsorpolitikát folytatni, csupán olyat, mely biztonságos. Viszont számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy az Operaház kitűnő művészei sokszorosan előnyösebb nyugati szerződések miatt, külföldre fognak távozni. Akkor már késő lesz elgondolkozni azon, milyen körülmények között lehetett volna megtartani őket egy izgalmas, érdekes és színvonalas színház együttesében. Egy olyan Operában, melyre az egész világ éppen úgy odafigyelhetett volna, mint a szomszédos Bécs Operaházára.

Helyesebb lenne már most lemondani a magabiztos nyilatkozatokról és reálisan értékelni a Magyar Állami Operaház helyzetét és munkáját.

OSZTROV TIBOR

HELYCSERE

Tíz esztendeje lesz novemberben annak, hogy Darvas József népművelésügyi miniszter cikke "A túllicitálókról" megjelent a Szabad Nép hasábjain, hogy szigorúan megleckéztesse azokat az írókat, akik túllépik a bírálat megengedett határait, akik "többet" mondanak el a "valóságról" (értsd: az igazságról), mint amennyit a párt hallani szeretne, akik — a hírhedtté vált megfogalmazással szólván — t ú l l i c i t á l j á k a pártot és önmagukat a "hibák és fogyatékosságok" feltárásában. Akik nem emlékeznének e történelmi eseményre (Darvas cikkére), azoknak hadd frissítsük fel emlékezetüket azzal, hogy elmondjuk: ez volt az a korszak, amikor Nagy Imre ellen megindult Rákosiék támadása; ez volt az a korszak, amikor a "jobboldali elhajlás" főveszélye került előtérbe, szemben a "baloldali elhajlással", vagyis magyarul, a tűz — hirtelen, de korántsem váratlanul — azok ellen az írók ellen irányult, akik az igazság kimondását fontosabbnak tartották a taktikai hazugságoknál. Darvas cikke, (melyről, mint kiderült Rákosi és Farkas Mihály tanácsára és teljes jóváhagyásával készült), félreérthetetlenül az írókkal fordult szembe; a funkcionárius s u g a l m a z o t t véleményét az írók ö n á l l ó nézeteivel ellentétben.

Azóta sok víz folyt le a Dunán s Darvas József megszünt vezető funkcionárius lenni ; visszaváltozott íróvá. Minthogy a lét határozza meg a tudatot, Darvas a funkcionáriusi szemlélet helyett — alkalmazkodóképességéhez híven — gyorsan megszerezte az írói szemléletet. Legújabb cikke, a Szabad Nép utódában, a Népszabadságban, mintegy az évfordulóra való megemlékezésként, méltatlankodó szavakkal illeti a kritikusokat és védelmébe veszi az írókat. A fordulat jellemző is, mulatságos is : a túllicitálás dühös ellenfelét utolérte a végzet s korábbi funkcionárius-társai most azzal vádolják, amivel azelőtt ő vádolt másokat : szubjektivizmussal, a valóság meghamisításával.

A vita — Darvas cikke, Héra Zoltán válasza és Diószegi András hozzászólása — persze rengeteg hordalékanyagot sodor magával, de a pártzsargon frázisai, Darvas kesergései, Héra fölényeskedése mögött és alatt felfedezhető az a pont, mely mintegy tengelyét alkotja ennek az összeütközésnek. Darvas világosan megfogalmazza mondandójának lényegét, amikor, szembeállítva a kritika alapvetően e s z t é t i k a i feladatát annak p o l i t i k a i feladatával — félreérthetetlenül az előbbi mellett foglal állást, megállapítván, hogy az a kritika jó, amelyik "meg tudja fogalmazni a s z á n d é k é s a m e g v a l ó s u l á s ellentmondásait", (Darvas kiemelése); azaz magyarul : előtérbe állítja az irodalmi alkotás szubjektivitásának fontosságát, szemben a "politikai vonallal" ; azt követeli a kritikusoktól, hogy eme szándék alapján s a megvalósítás értéke szerint tájékozódjanak, nem pedig valamiféle k í v ü l r ő l b e v i t t, (tehát erőszakosan alkalmazott) szempontból kiindulva. Nyilvánvaló persze, hogy egy szabad irodalmi életben, ahol a kritika nincs semmiféle elavult, korszerűtlen "elmélethez" láncolva, ahol a kritikus ízlése, nevelkedése, elképzelése, hangulatai, vágyai szabadon nyerhetnek kifejezést, semmi szükség nincs az esztétikai és politikai szempontok hangsúlyozott különválasztására. Egy alapvetően dogmához láncolt kritikai élet viszonyai között Darvas megállapítása azoknak az íróknak nézetét tükrözi, akik (legalábbis valami módon) szabadulni szeretnének a kívülről rájuk erőszakolt "hivatalos vonal" láncaitól.

Aligha véletlen tehát, hogy Héra Zoltán válaszában éppen ezt, (vagyis a zavaros cikk legpozitívebb megállapítását) szegezi elsősorban szembe Darvassal, mondván, hogy "cikkének ellentmondásai épp abból származnak, hogy a tárgyilagos (é r t s d : a p á r t n a k m e g f e l e l ő) ítéletformálás helyett a szubjektívet (é r t s d : a z í r ó i t) választotta ; mindenképpen kedvében akart járni az 'íróknak' szemben a 'kritikussal'."

Szerencsére az idők megváltoztak. A vitának sem tartalma, sem hangja nem emlékeztet a "régi módszerekre" s Héra hozzászólása nem jelenti, hogy a párt ellentmondást nem tűrő hangon "kinyilatkoztatta" véleményét s többé egy mukkanás sem hallható. Ellenkezőleg, egy héttel Héra cikkének megjelenése után a köpönyegét ugyancsak szívesen váltogató Diószegi András szól hozzá a vitához s cikkében teljes mellel áll ki Darvas gondolatai mellett, elutasítván Héra érvelését. Ha a cikkek "ideológiai zűrzavarát" szükséges és csaknem elkerülhetetlen rossznak tartjuk, melyből a magyar kritikusok sem azt nem fogják megtanulni, hogyan kell helyesen bírálni, sem pedig azt, hogyan nem kell, a nézetek nyílt összecsapását örömmel üdvözölhetjük, Darvas József "színeváltozásán" pedig csendesen elszórakozhatunk. A tanulság levonását pedig bízzuk e funkcionáriusból lett íróra, akinek hátán most elcsattant tulajdon ostora.

B. I.

A LENGYEL HATÓSÁGOK letartóztatták a 72 éves Melchior Wankewicz lengyel írót és publicistát, akit azzal vádolnak, hogy külföldre "csempészte" a lengyel népi demokráciát rágalmazó cikkeit.

A magyar irodalom amerikai nagykövete

REMÉNYI JÓZSEF, a Western Reserve University tanára 1956-ban hunyt el 64 éves korában. Korai halála a magyar irodalom legavatottabb tollú amerikai tudósának munkásságát szakította félbe. Gazdag örökségét ma még nem tudjuk teljes egészében felmérni, hiszen életművének jelentős hányada angol és magyar folyóiratokban lappang az Atlanti-óceán mindkét partján. Reményi nem csak 'száraz' tudós, hanem tehetséges író is volt ; s magyar versei, elbeszélései és regényei az amerikai magyarság életének ábrázolásával friss színfoltokat hoztak az egyetemes magyar irodalomba. Szépírói munkásságát számon tartották az óhazában is ; verseiről nem egyszer Babits írt a *Nyugat*-ban.

Választott hazájában a magyar irodalmat propagálta évtizedeken keresztül töretlen lelkesedéssel. Könyvet, monográfiát nem írt a magyar irodalomról angolul, tevékenysége túlságosan sokoldalú volt ahhoz, hogy tudományos igényű szintézist alkosson. Éppen ezért nagyobb tanulmányainak kötetbe gyűjtése olyan feladat volt, melynek időszerűségét évek óta érezzük. A munkát most végezte el Molnár professzor, a Rutgers University előadója. A több mint 500 oldalas reprezentatív válogatás* felöleli Reményi íróportréinak nagyobbik felét. A tanulmányok eredetileg kis példányszámú tudományos folyóiratokban jelentek meg, s ezek a folyóiratok a nagyközönség számára hozzáférhetetlenek, noha Reményi éppen azért készítette ezeket a portrékat Balassitól Illyés Gyuláig, hogy az amerikai közönséget megismertesse a magyar irodalom jelentősebb alakjaival. Ebből következik, hogy esszéiben nem az eredetiségre törekedett — bár tanulmányaiból soha nem hiányoznak az eredeti gondolatok sem —, hanem arra, hogy a bemutatandó írókat közel hozza az amerikai értelmiséghez. Módszere, mellyel ezeket az írói portrékat készítette igencsak figyelemre méltó, s mindazoknak hasonló módszert kellene követniök, akik a magyar irodalmat akarják ismertetni az angolszász világban.

A SIKERES ISMERTETÉS — noha ezt sehol nem fogalmazza meg Reményi, de minden írásából kiviláglik — három tényezőtől függ. Az első és legfontosabb természetesen a magyar irodalom alapos ismerete, bár ez sem magától értetődő sok jószándékú és dilettáns emigráns számára. Az utóbbi száz év kísérleteiből az elrettentő példák galaktikáit lehetne citálni : milyen keveset tudnak azok a külföldön élő magyarok, akik a magyar irodalomról angolul írtak. A másik fontos tényező: az angolszász irodalmi hagyományok, fogalmak és irodalmi ízlés ismerete. Sajnos, ez a legnagyobb buktatója minden otthon írt angol nyelvű kísérletnek. Sem az úgynevezett polgári, sem a marxista irodalomtörténészek nem tudták áthidalni az ezeknek az ismeretekneknek hiányából fakadó nehézségeket.Bármilyen jó fordításban jelenjenek is meg Magyarországon a magyar irodalomról szóló értekezések, az angolszász közönség számára idegenek maradnak, mert a szerzők nem George Sainsburyt, vagy éppen a *Scrutinity*-t, olvassák hanem a nemzeti klasszicizmus esztétikájának fogalmaiban gondolkoznak, vagy Lunacsarszkij nézeteit hirdetik. A harmadik tényezőt talán úgy lehetne körülírni, hogy a folytonosság megteremtésére irányuló kísérlet. Ez azt jelenti, hogy a szerzőnek — amellett, hogy mind a magyar, mind az angol irodalom fogalmi világában otthonos, — ismernie kell, amit korábban írtak Eötvösről, vagy Petőfiről angolul. Egyrészt azért, mert pszichológiailag helytelen valakit úgy bemutatni, mintha soha senki nem hallott volna róla, holott ez nem is feltétlenül igaz, másrészt azért, mert az *Athenaeum*-nak egy névtelen és nem túl jelentős cikkére való utalás viszonylag alkalmasabb a *captatio benevolentiae* megteremtésére, mint teljesen ismeretlen tekintélyekre való hivatkozás. Révait idézni majdnem teljesen fölösleges ; nem azért mintha megállapításai szükségszerűen és föltétlenül tévesek lennének, s nem is azért, mintha az *Athenaeum* névtelen szerzője jobban ismerte volna Petőfit, mint Révai, hanem azért, mert e múltszázadi irodalmi lap munkatársa azokban a fogalmakban gondolkozott, melyekből a mai angol irodalmi ízlés fejlődött ki, Révai pedig reménytelenül ismeretlen és idegen. Ismeretlent pedig ismeretlennel behelyettesíteni, meglehetősen badar művelet.

Reményi tanulmányai az itt felsorolt szempontokat kitűnően illusztrálják. Alapos ismerője a magyar irodalomnak, melyet bizonyos távlatból szemlél, s ennek köszönheti, hogy értékítéletei időt állóak. Tájékozott az angolszász irodalmi ízlés kategóriáiban, bár stílusfordulatai, képei nem mindig illeszkednek szervesen ehhez a kultúrához. Minden esszéjében látjuk a készséget, hogy anyagát 'kötni' szeretné az angolszász irodalmi ízléshez, azonban ez nem mindig sikerül neki ; időnként é helyenként úgy érezzük, hogy angol vagy amerikai szerzőket olyankor is citál, amikor ezek semmi érdemlegessel nem kapcsolódnak a tárgyalt írókhoz. A folytonosság érzetét viszont kitűnően teremti meg : minden használható adatot vagy véleményt, mely már angolul elhangzott, szerencsésen szövi bele írói portréiba.

MOLNÁR PROFESSZOR a szerkesztés nehéz munkáját fáradságot nem kímélve végezte el, angol és magyar szakemberek tanácsait is figyelembe vette a válogatás nem túlságosan hálás feladatához. Bevezetőjében röviden megrajzolja Reményi portréját, s ezt hasznos bibliográfiai adatokkal egészíti ki : felsorolja a Reményiről írt legfontosabb cikkeket és nekrológokat. Reményi írói portréit is jegyzetekkel látja el, kiegészíti őket úgy, ahogy ezt Reményinek is meg kellett volna tennie, ha maga rendezi tanulmányait sajtó alá. A kötet anyagát terjedelmes bibliográfia zárja, mely a magyar irodalomról szóló, magyarul és idegen nyelven megjelent cikkeket, könyveket és fordításokat tartalmazza. A bibliográfia, érzésünk szerint, túlságosan sokat akar markolni, s ezért keveset fog. Mi célja lehetett például a szerkesztőnek Jókai regényeiből egyet-egyet felvenni héber és spanyol fordításban, mikor Jókainak több mint húsz regénye jelent meg angolul, s ezekből egy sincs a bibliográfiában ? Az ilyen típusú, ajánló bibliográfiákat valamilyen rendszer szerint szokták egybefűzni, azonban itt rendszernek nyoma sincs, szakemberek számára készült részlettanulmányok váltakoznak vitatható értékű holland népszerűsítő munkákkal, s Molnár Ferenc japánra fordított színműveivel. Ugyanígy rejtélyes, milyen szempont szerint rakta sorba a szerkesztő Reményi esszéit. Akár az ábécé, akár a születési évszám, akár pedig a magyar irodalomban eléggé általánosan elfogadott kronológiai és ún. 'iskolák' szerinti sorrendbe kívánta volna szedni az írókat a szerkesztő, Kemény Zsigmond nem kerülhet Katona József elé, Mikszáth nem Gárdonyi után 'következik' és Ambrus Zoltánt sem 'illenék' Kosztolányi Dezső után tárgyalni, hogy csak néhány példát említsek.

Sajnáljuk, hogy a szerkesztő nem talált helyet Reményi munkásságának a bibliográfiájára, hiszen ez méltón zárta volna a vaskos kötetet. Természetesen a teljesség igénye nélkül, hiszen Reményi minden cikkét talán soha nem lehet majd összegyűjteni. Jobb híján az *Új Magyar Út* Reményi-számának bibliográfiáját is érdemes lett volna itt újra közölni ; de meggyőződésem, hogy Molnár professzornak ennél sokkal több adat van birtokában, s hasznos szerszámot adhatott volna az érdeklődők kezébe.

EZEK AZ APRÓBB KIFOGÁSOK semmit nem vonnak le a tényből, hogy a szerkesztő fáradságos munkája Reményi életművének jelentős részét megmentette a feledéstől, s reméljük, hogy az angol nyelvű szaklapok érdeméhez mérten foglalkoznak majd a magyar irodalom amerikai tudósának hagyatékával.

CZIGÁNY LÓRANT

(*) Hungarian writers and literature. Modern novelists, critics and poets by Joseph Reményi. Edited and with an introduction by August J. Molnár. Rutgers University Press. New Brunswick, N.J. pp. xv. 512.

Keserű sorok a magyar képzőművészetről

TÖBB MINT huszonhárom évvel ezelőtt, 1941. szeptember 7-én, a Budakeszi Tüdőszanatóriumban meghalt egy harminchárom éves beteg. Festőművész volt, Vajda Lajosnak hívták. Ki ismeri ezt a nevet ? Az a réteg, amely tudja a festők és más művészek neveit, általában mit sem tud Vajda Lajosról. Egy maroknyi intellektuel hallott róla, — büszke is erre —, de a legutóbbi évekig soha nem látott Vajda-képet. A festők, a szakmabeliek jobbára ismerik. Ha beszélnek róla, kétféle érzelmet igyekeznek elfojtani magukban. Tudják, hogy Vajda Lajos művészete áll legközelebb az európai festőkéhez a modern éra 1920. óta kialakult szakaszában, ő az, aki eszközeiben is felér a nyugati nagyokkal és végül, Vajda Lajos az, aki eredetit hozott, új gondolatokat, mély és meggyőző mondanivalót. Erre büszkék a szakmabeliek, de borong bennük egy kis keserűség, hogy Vajdát a "művelt nyugat" nem ismeri, vele együtt nem sorolják vezető helyre a magyar festészetet. A másik kellemetlen érzés a szakmabeli számára, hogy ez a nagy magyar festő nem kapta meg a hozzá méltó rehabilitációt — de ami még ennél is nagyobb baj : azokat a fiatal tehetségeket (és a nem fiatalokat is), akik Vajda nyomában járnak, vagy hasonló értékké fejlődhetnének, (túl is nőhetnék), elnyomják, elhallgatják, ostoba hozzá nem értéssel lebunkózzák, szellemileg tönkreteszik a hazában.

Vajda Lajos képeit az utóbbi években többször is kiállították. Egy kis csapat művészettörténész és kritikus harcol Vajda elismertetéséért. Komoly, a nagy tömegek számára hozzáférhető kiállításra nem került sor. Olyan helyen és olyan rövid ideig tartott nyitva ez a néhány kiállítás, hogy mire az érdeklődők feligyeltek, már be is zárt. Rendeztek külföldön is néhány szép és a festőhöz méltó bemutatót műveiből. A nyugat megérzett valamit Vajda értékéből és Vajda tragédiájából. De a nyugat elkapatott és könyörtelen. Az elismerés, az el nem ismerés üzlet és propaganda kérdése is. Rajongók állhatatos nyüzsgéséhez, hozsannázásához van szükség néha, hogy kétségtelenül nagy festőket befogadjanak a többi istenek (és legfőképpen az isten-menedzserek) az Olimposzra.

Van az elismertetésnek még egy módja : ha az állam hivatalos nagyjává avatja az illető művészt. A világ műértői azonban ma már ilyen esetben is csak a feltétlen jót fogadják el. Ezt a festőt azután alaposan "futtatni" kell. Sokszor kell bemutatni, hozzá méltó albumokat kell összeállítani munkássága legszebb termékeiből és legfőképpen : a kérdésre — van-e érdemes festőtök ? — mindig a legjobbak nevét kell visszhangozni. Kis országok esetében még így is nehéz az ügy. Magyarországot hiába tartják nyilván művész-országként nyugaton, politikai helyzetünk sok hátránnyal jár.
Halott művészt elismertetni nemzetközi szinten majdhogy nem lehetetlen. Gonosz elvek bukkannak fel : — ha eddig nem tudtunk róla, biztosan nem is igazán jó. Meg : — ha már nem alkot, nem fejlődik, nem nyilatkozik, nem sürög, kár sok száz név mellett az övére is emlékezni, az ő művészetének kondenzált vízióját is elraktározni pukkanásig zsúfolt agyrekeszeinkbe.

VAJDA LAJOSRÓL most megjelent az első könyv Magyarországon*. — "Halott absztraktnak tehát már szabad lenni", — kommentálja valaki egy hazulról érkezett levélben. Mándy Stefánia Vajda-tanulmánya az MSZ 5601-59 szabvány alapján 130 x 165 milliméteres méretben készült, 4800 példányban. Kicsiny, de szép könyv, rokonszenves tanulmány. Mándy Stefánia bevezető mondatai is tömörek, igen jó indító-mondatok. Azt írja Vajda Lajos méltatója,hogy korunkban "a passzívan befogadó látás helyébe a cselekvő, valóságot alkotó és alakító ember tekintete lép. A modern művész a látvány felszíne mögé tekint, s a valóságot nem állóképek sorozataként, hanem eleven folyamatosságában szemléli. Korunk legnagyobbjai pedig a valóság szerkezetét igyekeznek kitapintani, s ugyanakkor mindig egy-egy megismételhetetlen, egyszeri ötvözetét adják a gondolatinak és a vizuálisnak, az általánosan törvényszerűnek és a személyesnek."

Micsoda óriási és csodálatra méltó törekvés ! Korunkhoz illő. És tehetségeinket, akik ebből a nagyszerű munkából részt kérnek, elgáncsolják a marxista idézeteken lovagoló minisztériumi funkcionáriusok és 1919 néhány hasznavehetetlen, tehát a művészeti élet megkeserítésére kinevezett veteránja.

Egyetlen művészeti ágban sincsen olyan nyomor Magyarországon, mint a képzőművészetben. Vajon miért ? A válasz elég sokrétű. Egyes személyek felelősségét is fel lehetne idézni. A 30-as és a 40-es évek idején tisztességes eszmékért küzdő intellektuel réteg első soraiban volt néhány olyan emberileg is kiváló egyéniség, aki később, nemzetközi tekintélyére támaszkodva, a sztálini-zsdanovi sötétség idején is mentette, ami menthető volt. Szomorú kivételt csak a képzőművészet képezett. Akikre a feladat hárult, meghunyászkodtak.

A zenében — bármennyire fájt is ez a hivatalosoknak — hatott Bartók és ott volt Bartók nagy társa, rajta kívül pedig a kommunista párt egy régi katonája, aki a leghaladóbbak közé tartozott és tartozik. Sok mindenért tartották a hátukat. Hiába volt másodrendű zeneszerző, a kolhozkantáta "alkotója" a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola igazgatója, (ma is az), az Akadémia felnevelte Ligeti Györgyöt, Kurtág Györgyöt, Szokolay Sándort vagy Petrovics Emilt.

Az irodalom megalkuvásra nem hajlandó nagyjai is elérték, hogy a hivatalos pártliteratúra nem kell senkinek, a tehetségekért pedig egy ország aggódik. Még a legsötétebb évek is adtak néhány jó költőt, írót, a magyar irodalomnak. Hogy a társadalmi mondanivaló teljes kifejtésére nincs mód, — ami az irodalom szabadságának szerves része —, az nem a bátran viselkedők hibája.

Az építészek is megtették, amit megtehettek és a korcs, diktatúra-építészet korszaka viszonylag rövid hatású bénaságot hozott csak.

A FESTÉSZET és szobrászat hajdan becsületes és bátor nagyjai megszédültek az állami elismeréstől, — pekár gyulákká változtak át. A rájuk aggatott kitüntetések és címek hatása alatt, azelőtt értelmes emberek szüntek meg értelmesen gondolkozni. Tehetségük ellaposodott, gonoszkodó konzervatívok lettek. Ma is elgáncsolják saját tanítványaikat, ha azok új utakat keresnek, ma is Csontváry ellen cikkeznek, ma is hatodrangú nyugati újságírókra hivatkoznak, ha ezzel a korszerű törekvéseknek árthatnak. Miattuk nem volt egyetlen magyarországi kiállítása sem az immáron harminchét éves Csernus Tibornak, (Párizsban sikere volt). Miattuk dolgozik szinte teljes ismeretlenségben Kornis Dezső és néhány társa. Miattuk küzd nehézségekkel Kondor Béla. Miattuk sorolják a díszlettervezők közé Bálint Endrét. Még Borsos Miklós vagy Vilt Tibor sem kapja meg a méltó elismerést.

A jóizlésű magán-képkereskedők galériái becsuktak, az állami zsűrizésben pedig az a felháborító rendszer uralkodik, hogy egy-egy fiatal művész kiállításra kész kollekcióját négy nevesebb képzőművész és egy minisztériumi tisztviselő bírálja el ; a kollégák között hiába alakul ki többség a bemutatandó anyag javára, az elvtársnak vagy elvtársnőnek vétójoga van, amit persze a legparányibb bizonytalanságérzet esetén azonnal alkalmaz (sajnos igen sűrűn).

Absztrakt szobrot csak akkor szabad köztéren felállítani, ha *a.*) szökőkútként alkalmazható, tehát luk van rajta, amiből víz folyik, *b.*) gyermekjátszótéren úgynevezett "mászó-szobor"-ként felhasználható, vagy *c.*) napóra funkcióját tölti be. Elszomorító helyzet.

A Művészet Kiskönyvtára sorozatban megjelent most ez a vékonyka füzet Vajda Lajosról. Megérdemelt volna a festő nagyobb formátumú, teljesebb kötetet is. Félre bú ! A könyv mégis csak nyomdafestéket látott, otromba kioktatások nélkül olvashatunk méltó tanulmányt egy modern magyar festőről. Egry József Kossuth-díjas festőművészt még hasonló terjedelmű füzetkére sem tartották érdemesnek. A fasiszták által megölt Farkas Istvánt sem. Arról pedig, hogy szép kiállítású könyvben mutassák be, mit tudnak azok a modern magyar képzőművészek, akik *élnek* — egyelőre szó sem eshet odahaza.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

(*) Mándy Stefánia : "Vajda Lajos", Képzőművészeti Alap, Budapest, 1964.

ÚJ SEREGSZEMLE

(A "LES LETTRES NOUVELLES" MAGYAR KÜLÖNSZÁMÁRÓL

EMLÉKSZÜNK MÉG az "Europe" című párizsi kommunista folyóirat tavalyi torzszülöttjére, a magyar különszámra. Annak idején hosszabb elemző bírálatot írtunk róla lapunkban, (Irodalmi Újság, 1963. november 1.) de a "Preuves" és az "Esprit" is lehúzta a keresztvizet a szegény halvaszületettről, igaz ugyan, hogy azzal a reménytelen tudattal : a "hivatalosak" másodszor is ugyanilyen se keze-se lába produkcióra lennének képesek. Az "Europe"-számot világra segítő bábák már születésekor "víz alatt fürösztötték" a csecsemőt, nehogy megmaradjon.

1956 óta nem egy jelét láttuk : milyen érdeklődéssel fordult a nyugati közvélemény mai irodalmunk felé. *Déry Tibor* nevét egy csapásra szárnyra kapta a világhír ; "A vén cigány" tucatnál több francia variánsa egyedülálló vállalkozás nemcsak a francia fordítás-irodalomban, de azt hiszszük, minden nyelvű irodalomban is, a "Seuil" *Gara László*-féle nagy magyar versantológiája, mely első irodalmi emlékünktől, a "Halotti beszéd"-től Csoóri Sándorig vonultatta fel költészetünket, negyvennyolc kitűnő francia költő tolmácsolásában, méltán büszkesége líránknak, s a tolmácsoló francia költészetnek is ; *Ottlik Géza, Németh László, Szabó Magda* neve nem ismeretlen már a francia és a német olvasó előtt ; *Kassák Lajos* és *Illyés Gyula* francia kötete — talán joggal hihetjük ezt — egy-egy újabb megvilágosodó pontja irodalmunknak a világ irodalmi tudatában. De folytathatnánk a sort, s reméljük, ezután is folytatódik még. Ebben ugyan kevés része van a hivatalosoknak, sőt mondhatjuk, amit eredménynek tekintünk, tőlük független eredmény, s olyan vállalkozásokból ered, melyek inkább ellenükre történtek.

Ezért utasítottuk az "Europe" magyar különszámát oda, ahova való volt : a lomtárba, annak ellenére, hogy volt néhány érdemes név is anyagában az ocsú közé keverve. Vártuk és reméltük, hogy egy hasonló vállalkozás korrigálja majd a szektás kooperálók, *Pierre Abraham* és *Szabolcsi Miklósék* hamisításait s megláthatjuk együtt irodalmunk valódi értékeit is.

Hamar adódott alkalom : A "Les lettres nouvelles" vállalkozott egy magyar különszámra, mai irodalmunk bemutatására. Egy évvel az "Europe" után most megjelent ez a "korrekció"-kötet, több mint 300 oldal terjedelemmel.

MÁR A TARTALOMJEGYZÉK elárulja, milyen lényeges különbség van a két vállalkozás között — *ott* szembeszökő volt a harmadrendű jelenléte s a jó hiánya, *itt* széles úton valóban *irodalom* jön elénk.

A prózát *Déry Tibor* (részlettel a "G. A. úr X-ben" című regényéből), *Lengyel József, Kodolányi János, Kolozsvári Grandpierre Emil, Örkény István, Tardos Tibor, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Karinthy Ferenc, Gera György, Moldova György* és *Csurka István* novellával (Az "Europe"-ban közülük csak *Lengyel József* szerepelt), *Lukács György, Sőtér István, Mesterházi Lajos, Somlyó György, Konrád György, Csák Gyula, Gyurkó László* és *Kassai György* kisebb-nagyobb tanulmánnyal és cikkel képviseli. *Illyés Gyula, Németh László* és *Háy Gyula* színdarabrészlettel szerepel, "A kegyenc", "Az utazás" és az "Attila éjszakái" egy-egy részletével. Tizenkét költőtől hoz a különszám verset (egy vagy több verset) : *Füst Milán, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Vas István, Benjámin László, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Kormos István, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor* és *Garai Gábor* verseit, (közülük *Füst Milán* például meg sem volt említve az "Europe"ban). Ez a puszta névsor csak — érdekes összehasonlítási alap az "Europe"-éval : különösen a prózarészt tartjuk ég és föld különbségnek (a költészet viszonylag elfogadható lett volna ott is, csak hát a fordítások ! Egy-két kivételtől eltekintve.)

De jaj ! Azonnal szembetűnik itt is néhány hiányosság, sajnos, érthetetlen és nehezen magyarázható hiányosság ! Például : *Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron* és *Ottlik Géza* nélkül (utóbbi regénye, az "Iskola a határon" a "Seuil" kiadásában éppen az utolsó jelentős névjegyünk a francia olvasó asztalán) nem mondható teljesnek mai prózánk reprezentatív listája ; az ő hiányuk több mint feledékenység ; a hiányzó *Nagy László* például sokkal jelentősebb költő, mint a szereplők egyike-másika ; *Garai Gábor* helyett sokkal inkább szerepelhetett volna *Zelk Zoltán, Hajnal Anna, Berda József, Jékely Zoltán, Takáts Gyula,* vagy hogy a saját nemzedékénél maradjunk, *Fodor András* vagy *Csanádi Imre,* hogy húsz nevet még ne is mondjunk utána.

AMI DOMINÁL, mégis a jó anyag. *Mándy Iván* novellája, az "Egyszerű tag" érdekes mozaikkocka a hazai virulens antiszemita elemekről. *Csurka* "Az uszálykormányos" című írása remekül idézi a fordulat éve utáni időszak atmoszféráját : hőse egy okvetetlenkedő egyetemi hallgató, aki kidobatja magát a honvédelmi órákról, majd Trockij Válogatott Műveit kéri a könyvtárban, sőt Berija "Vallomások, apróságok" című nem létező könyvét is. Így lesz belőle, szinte megokolás nélkül uszálykormányos. Vajon, a francia olvasó fel tudja-e fogni, milyen társadalmi valóság van e mögött a "Vallomások, apróságok" mögött ? Egy idegen társadalom szövetét kellene felhasítani ennek a témának a megértéséhez ; nekünk mond valamit Berija neve és az "apróságok", persze együtt, különösen. De kitűnő a novella, azt hisszük, magáért beszél. Általában : kitűnő a prózai rész, a jelenlévő írók valóban java írásaikkal szerepelnek.

A versanyagból kiemelkedik *Pilinszky* oratórium-szövege, a "Sötét mennyország", *Pierre Emmanuel* remek fordításában. *Anne-Marie de Backer* több fordítással remekel (érthetetlen előttünk, hogy otthon, legutóbb Dobossy László a francia *Illyés*-kötet kapcsán éppen őt marasztalja el, holott a leglelkesebb francia fordítók közé tartozik, s igen jó színvonalú munkát is végez). Különösen *Vas István* : "Eső és tramontana", *Rába György* : "Afrika" című versei hatnak jól franciául. *Jean Follain, François Gachot, Paul Chaulot* (aki *Nemes Nagy Ágnes* : "Villamos" című versét újra lefordította), *Jean Rousselot* és *Robert Paris* emelkedik ki még a versfordító költők közül.

A tanulmányok és a cikkek elég vegyesek. Kiemelkedik persze *Lukács György* ; igen érdekes *Konrád György* tanulmánya a hazai huligán-kérdés társadalmi hátteréről, vagy *Csák Gyula* "Mélytengeri áramlás" című cikkének részlete (otthon nagy port vert fel ez a cikk). *Sőtér* és *Mesterházi,* de *Somlyó György* is — s ez nem kis teljesítmény — a saját színvonala alatt szerepel : *Somlyó* cikke különösen jelentéktelen a magyar fordításról. *Rónay György* és *Gyergyai Albert* nagyon hiányzik ebből a részből ! És hiányzik egy-egy átfogó tanulmány a mai magyar líráról és a prózáról — ezekről a témákról *Pándi* és *Béládi* elemi iskolás gügyögésére van utalva a francia olvasó, ha még kezébe kerül a tavalyi "Europe". De úgy látszik, a szerkesztő *Gera György* nem vállalta a *valódi* feltérképezést e tárgyakban. Nagy kár !

A BEVEZETŐ-BEN is kerüli *Gera* az igazságok kimondását. Lényegeset alig mond ; írása inkább egy irodalmi prospektus elé való, mint egy ilyen jelentős vállalkozásba. Azt írja egy helyütt, hogy a francia olvasó most már nemcsak a magyar paprikát, Bartókot, és futballistáinkat ismerheti, hanem íme irodalmunkat is. Enyhe túlzás Bartókot a hamis ismertetőjelek közé sorolni, csodáljuk is a jószemű *Maurice Nadeau*-t, hogy ezt a csoportosítást kritikátlanul átengedte. S ha már a kötet az "Écrivains Hongrois d'Aujourd'hui" címet viseli, legalább a bevezetőben illett volna megjegyezni, hogy a *hazai* magyar írókról van szó ; az általánosító címhez az *emigrációban élő* magyar írók is hozzátartoznának.

És a sajtóhibák ! Nem tudjuk, melyiken bosszankodjunk jobban. Az előszóban *M. et P. Veres Füst* szerepel, a két ellentétes kitűnő író ikresített változata. Vagy : *Mesterházi* cikkében az *Eötvös Kollégium* megfelel az "École Navale Supérieure"-nek, ezek szerint tehát a jó öreg Eötvösben admirálisokat képeztek, lévén Magyarország tengeri nagyhatalom. Vagy az írói életrajzok : Tardos Tibor az életrajza szerint 1956-ban tért haza Magyarországra. Érthetetlen, hogy Füst Milán, Kassák Lajos és Rába György versei szétszórva találhatók a kötetben, ahol éppen hely van. És sajnos folytathatnánk.

De hogy visszatérjünk végül oda, amivel kezdtük : mégis fontos, így is, ez a "Les lettres nouvelles" különszám. Legalább *megközelítő* képet ad mai irodalmunkról. Most már egy újabb gyűjtemény születésére vagyunk kíváncsiak, hasonló becsületes szándékkal készülőre, melyet nagyobb gonddal rendeznek sajtó alá.

UGRAY ATTILA

Magyarok az Angol Televízióban

MAGYAR MŰVÉSZEK az Angol Televízióban ! Minek tagadjam : az egész angliai magyar kolónia lázban égett. Jól tudtuk : a műsort elsősorban nem nekünk, hanem a 25 millió angol televízionézőnek sugározzák, de az, aki idegenben él, legyen bármily távol is a jelenlegi magyar kormányzattól, szívesen olvas el az újságban minden magyar nevet, s örömmel zarándokol el a koncertterembe, ha magyar művész lép fel. Így van ez, akár bevallja valaki, akár nem és — hadd tegyem hozzá — így van ez rendjén.

Pénteken, szeptember 25-én este, kitűnő műsoridőben, felcsendült a bevezető dallam és megkezdődött az 50 perces magyar műsor a *BBC Televízióban.* Ötven perc, hosszú idő. Nagy lehetőség arra, hogy bemutassák : mit tudnak a magyar művészek. Színvonalas magyar zenét vártam, magyar táncot, amely magával ragadja a nézőt és művészileg is kielégíti.

A műsort végignéztem. Utána lezártam a készüléket és hosszú időn át ültem, egymagamban, a besötétített szobában. Nem drámai képet akarok adni ezzel, csupán lelkiállapotomat jellemezni. Düh, keserűség, szomorúság és szégyen... Ezt éreztem az ötvenperces magyar műsor után, amely hivatva lett volna művészi koronát tenni az angliai "Magyar Két Hét"-re.

MICSODA RÖVIDLÁTÁS állíthatta össze ezt a műsort ? Kik voltak azok, akik ennyire lebecsülték az angol televíziónézőt, mondván : ezeknek ez is jó lesz ?

A műsor anyagának összeállítása arra mutat, hogy a magyar kultúra jelenlegi "propagandistái" teljesen tájékozatlanok, hogy mit vár az angol közönség egy idegen ország művészeitől. *Melis György,* az Operaház tagja, a "Sevillai borbély"-ból énekelte Figaro belépőjét, pontosan olyan gesztusokkal, ugrabugrálással és mimikával, ahogyan azt az 1920-as években tanították, mondjuk a balmazújvárosi legényegylet műkedvelő operaelőadásán. Ő volt az első szám és az angol televíziónézők, akik számtalan nagyszerűbbnél nagyszerűbb Figarót hallottak a világ legkiválóbb énekeseitől, nem a legjobb indító hangulatban nézték tovább a műsort.

Nem szeretném, ha bárki is azzal vádolna, hogy személyi támadást akarok indítani a szereplők ellen. De, véleményem szerint, ha Magyarország 50 teljes percet kap az Angol Televízióban, akkor nemzeti kötelesség, hogy olyan műsort mutasson be, amely méltó ahhoz a fokhoz, amelyre a Nyugaton élő zeneművészek emelték a magyar zenét. Lehetséges, hogy *Gabos Gábor* zongoraművész odahaza kitűnő hírnévnek örvend, de az Angol Televízió képernyőjén, nyugati összehasonlításban csak szerény képességről tett tanúbizonyságot. Tudjuk, hogy *Házy Erzsébet* nagyon szép, nagyon fiatal és nagyszerű hangja van, de ezt az angol televíziónézők előtt is be kellett volna bizonyítania azzal, hogy megfelelő művet énekeltettek volna vele, nem pedig a "Manon Lescaut" elcsépelt áriáját. Nem beszélve a "Don Juan" setesután elénekelt kettőséről, amelyben *Melis György* volt a partnere.

Csak facsarodott az ember szíve, amikor *Gerencsér Ferenc* és *Szalay László* cimbalomművész, az angol zenekar kíséretében, részletet játszott a "Háry János"-ból. A zenekar nem tudta követni a tempót, a két szomorú cimbalmos hiába pillantgatott kétségbeesetten az angol karmester felé, az izzadt, de nem tudta összehozni a cimbalmosokat és a zenekart. A küzdelem végül is a cimbalmosok győzelmével végződött : néhány másodperccel előbb értek célba, mint az őket kísérő zenekar.

A műsornak egyetlen európai nivójú száma volt : *Orosz Adél* és *Róna Viktor* fellépte. Mindketten kitűnőek, kulturáltak, remek ritmusérzékkel táncolnak. Bármely nyugati balettszínpadon megállnák a helyüket. Az, hogy előbb *Csajkovszkijt,* majd másodiknak *Hacsaturjánt* táncoltak, ismét a műsorösszeállítók rövidlátásáról vall. Mennyivel hatásosabb lett volna legalább *egy* magyar táncot színre vinni, és ezáltal elkerülni azt a megjegyzést, amit egyik angol filmrendező barátom tett, aki a műsor után felhívott és miután eléggé kíméletlenül megmondta véleményét, hozzátette : *"Úgy látszik, nálatok odahaza még sincs akkora enyhülés, különben a két táncos nem csupán orosz szerzők műveit táncolta volna."*

MIÉRT ÍRTAM MEG mindezt? Ledorongoló kritikát akartam mondani egy magyar műsorról, amelyet olyan nagyon vártam ? Vagy kéjelegni abban, hogy lám, odahaza még mindig funkcionáriusok kezében a kultúra irányítása ?

Mindez távol áll tőlem. A művészet, megítélésem szerint, egyetemes és közös. A művész, éljen akár odahaza, akár idekint, ha fellép valahol, akkor a magyar színeket képviseli. És éppen ezért, írásom egyetlen célja, hogy felhívjam a figyelmet : fontos az, hogy a magyar műsorok helyet kapnak az angol, német, amerikai, vagy hottentotta televízióban, de legalább olyan fontos, hogy ezek a műsorok színvonalasak legyenek, a szó magyar és művészi értelmében. Ha a kultúra otthoni irányítói szakítani akarnak az általuk giccsnek minősített inges-gatyás-árvalányhajas-délibábos romantikával, akkor ezt ne úgy tegyék, hogy a bemutatott műsorokból száműznek mindent, ami eredeti, lendületes és jellemző, és adnak helyette egy savától-borsától megfosztott, íztelen-színtelen, vidéki műkedvelők színvonalára emlékeztető előadást.

És teszik ezt éppen *zenei* műsorokkal, amikor tudniok kellene, hogy éppen ez az a terület, amelyen a Nyugaton élő magyar művészek a legnagyobbat alkották, mint például *Veress Sándor, Solti György, Anda Géza, Cziffra György, Sebők György,* vagy mint a fiatal *Kónya Sándor, Vásáry Tamás, Frankl Péter, Pauk György* és *Kertész István.*

VAJDA ALBERT

DEDINSZKY ERIKA

Magány

az életem utánam hogy éled

hogy álmodsz utánam annyi mérföldes álmot
annyi szomorúság liftaknájába hogy zuhansz utánam
hogy érsz utól fénycsóvás örömeim távolodó tejútján
s hogy úszod át éveim óceánját ahol a parton
még minden kagyló más-más zenezúgást őriz ?

maszületett szigeted létére máris büszke,
nem ismered te a vizek nagy ősi rendjét :
csókol a hullám s szeret de elhagy
mert más hullámok is voltak előtted kik más
szigeteket mostak dörgő vagy susogó örömmel

rombollak míg habjaim partod simogatják
messziről jövök, sűrű és sötét a tenger
ölében rejtelmes világok alusznak

fáradt vagyok és átbukom önmagamon
annyi az arcom
fuldokló hangom alig hogy megérted
s már húz vissza a mély aki küldött

néha le sem ér a lelkemig a tükörképed

A Brodszkij-per

Idén tavasszal, mint ahogy az Irodalmi Újság annak idején vezércikkben számolt be róla, Leningrádban bíróság elé állították és 5 évi kényszermunkára ítélték a 24 éves orosz költőt és műfordítót, Joszip Brodszkijt. Hivatalosan meg nem erősített hírek szerint a költőt azóta szabadlábra helyezték. Erről számolt be a világhírű svájci színműíró, Friedrich Dürrenmatt is, aki nemrégiben járt Moszkvában, ahol két darabját mutatták be. Dürrenmatt értesülése szerint Brodszkij szabadlábra helyezése a legnagyobb orosz írók és művészek, — közöttük Anna Ahmatova, Dmitrij Sosztakovics, Szamuil Marsak és Konstantin Pausztovszkij — közbenjárásának, erőteljes tiltakozásának volt köszönhető.

A Brodszkij-per jegyzőkönyvét, amelyet az alábbiakban bő kivonatokban közlünk, egy, a tárgyaláson részt vett orosz újságíró jegyezte fel és egy nyugati újságíró hozta ki magával a Szovjetunióból.

Népfelkelés útja 36.
Bíró : Szavjeljeva elvtársnő
Időpont : 1964. február 18.

ELSŐ TÁRGYALÁS JOSZIP BRODSZKIJ ÜGYÉBEN

Bíró : Foglalkozása ?

Brodszkij : Költő vagyok. Úgy gondolom...

Bíró : Csak semmi "úgy gondolom". Húzd ki magad. Ne támaszkodj a falnak. Fordulj a bíróság felé. A kérdésekre pedig válaszolj tisztességesen. **(Az újságíróhoz).** Te meg csak ne jegyezgess, mert különben kidobatlak a teremből. **(Brodszkijhoz)** Van állandó foglalkozásod ?

Brodszkij Azt hittem, hogy állandó foglalkozás...

Bíró : Pontos választ kérek.

Brodszkij : Verseket írtam, s reméltem, hogy ki is adják őket. Úgy gondolom...

Bíró : Hogy te miket gondolsz, az minket nem érdekel. Inkább azt mondd meg, miért nem dolgoztál.

Brodszkij : De hiszen dolgoztam. Verseket írtam.

Bíró : Minket ez nem érdekel. Azt szeretnénk tudni, melyik intézménnyel álltál kapcsolatban.

Brodszkij : Volt szerződésem egy könyvkiadóval.

Bíró : Elég volt ez ahhoz, hogy meg is élj belőle ? Lássuk csak ezeket a szerződéseket : mikor írtad alá őket, milyen összegről szólnak ?

Brodszkij : Nem emlékszem rá pontosan. Az ügyvédemnél vannak most.

Bíró : De te állsz a bíróság előtt, nem az ügyvéded.

Brodszkij : Moszkvában megjelent két könyv, amelyben az én fordításaim is szerepeltek... **(Idézi a két könyv címét)**

Bíró : Mennyi ideig dolgoztál ?

Brodszkij : Hozzávetőleg...

Bíró : Nem azért vagyunk itt, hogy találgassunk.

Brodszkij : Öt évig.

Bíró : Hol dolgoztál ?

Brodszkij : Üzemben. Egy geológus csoporttal.

Bíró : Mennyi ideig dolgoztál ebben az üzemben ?

Brodszkij : Egy évig.

Bíró : És mit csináltál ott ?

Brodszkij : Egy őrlőgépet kezeltem.

Bíró : De mondd csak, mi a képesítésed ?

Brodszkij : Költő vagyok és műfordító.

Bíró : Van róla papírod, hogy költő vagy ? Ki helyezett téged a költők sorába ?

Brodszkij : Senki. **(Egy lélegzetre)** Arról se adott senki se papírt, hogy az emberi nemhez tartozom.

Bíró : Hol tanultál, hogy az lehess ?

Brodszkij : Hogy mi lehessek ?

Bíró : Hát hogy költő lehess. Miért nem akartad folytatni a tanulmányaidat az iskolában, ahol előkészítenek... azaz, ahol megtanulhatod...?

Brodszkij : Soha nem gondoltam volna, hogy ezt az iskolában tanítják.

Bíró : Hát akkor ?

Brodszkij : Azt hiszem, hogy ez... **(zavartan)** az Isten adománya.

Bíró : Van valami kérelmed a bírósághoz ?

Brodszkij : Szeretném tudni, hogy miért tartóztattak le.

Bíró : Ez nem kérelem, hanem kérdés.

Brodszkij : Akkor nincs semmi kérelmem.

Bíró : A védelem akar-e kérdést föltenni ?

Védőügyvéd : Igen. Brodszkij elvtárs, segítetted-e a családodat abból, amit kerestél ?

Brodszkij : Igen.

Védőügyvéd : Dolgoznak-e a szüleid, hogy megélhessenek ?

Brodszkij : Már nem, mindketten nyugdíjasok.

Védőügyvéd : Együtt élsz a szüleiddel ?

Brodszkij : Igen.

Védőügyvéd : Ezek szerint a család jövedelméhez hozzátartozik a te kereseted is.

Bíró : Te nem kérdéseket teszel fel, hanem kiselőadást tartasz. Miért segítesz neki a válaszokban ? Ne helyette foglald össze a dolgokat, tegyél csak fel kérdéseket.

Védőügyvéd : Voltál-e ideggyógyintézetben ?

Brodszkij : Igen, voltam.

Védőügyvéd : Részesültél-e kezelésben ?

Brodszkij : Igen, tavaly decembertől egészen ez év júniusáig. A moszkvai Kacsenko kórházban voltam.

Védőügyvéd : Nem gondolod, hogy betegséged akadályozott abban, hogy sokáig dolgozzál egy helyen ?

Brodszkij : Talán igen... Valószínűleg az... Nem tudom... Nem, fogalman sincs róla...

Védőügyvéd : Kérem a bíróságot, hogy csatolja az ügyirathoz a leningrádi fordítócsoport titkárságának a levelét, valamint a Brodszkij fordította versek listáját és a szerződések másolatát. Egyben kérem azt is, hogy Brodszkij elvtárs orvosi vizsgálat alá kerüljön, hogy világosan lássuk, egészségi állapota akadályozta-e abban, hogy rendszeres munkahelye legyen. Ezenkívül kérem, hogy Brodszkij elvtársat azonnal helyezzék szabadlábra. Véleményem szerint semmilyen vétséget nem követett el, letartóztatása tehát törvényellenes. A vádlottnak bejelentett lakása van, s így bármikor a törvény elé idézhető. **(A bíróság elvonul tanácskozásra. Majd amikor újra megjelenik, a bíró felolvassa a határozatot)**

Bíró : A bíróság határozatának értelmében Brodszkij hivatalos ideggyógyászati vizsgálat alá kerül, hogy megállapítást nyerjen, szenved-e olyan idegbetegségben, amely megakadályozná, hogy egy távoli városba kényszermunkára küldjék. Tekintettel arra, hogy betegsége lefolyásából nyilvánvaló, hogy Brodszkij kihúzta magát a kórházi gyógykezelés alól, elrendeljük, hogy a rendőrség 18. számú egysége gondoskodjék a vádlott hivatalos ideggyógyászati vizsgálatának megszervezéséről.

Bíró : (Brodszkijhoz) Van-e valami kérdésed ?

Brodszkij : Egy kérelmem van. Szeretném, ha kaphatnék a cellába papírt és tollat.

Bíró : Ezt a rendőrség főnökétől kell kérned.

Brodszkij : Tőle már kértem, de ő megtagadta. Nagyon boldog lennék, ha lenne papírom és tollam.

Bíró : (megenyhülve) Rendben van, majd beszélek vele.

Brodszkij : Hálásan köszönöm.

(A tárgyalásnak vége, a tömeg — javarészt fiatalok — elárasztja a folyosót és a lépcsőházat.)

Bíró : Micsoda tömeg gyűlt itt ma össze. Nem is hittem volna, hogy ilyen sokan vannak.

Egy hang a tömegből : Nem minden nap kerül költő a bíróság elé.

Bíró : Számít is nekünk az valamit. hogy költő-e vagy sem.

(A védőügyvéd, Z. N. Toporova asszony kérése értelmében a bíróságnak szabadlábra kellett volna helyeznie Brodszkijt, hogy másnap elmehessen vizsgálatra a kijelölt ideggyógyintézetbe. A bíró azonban a kérést elutasította, s így Brodszkijt fegyveres őrizet kísérte a kórházba.)

MÁSODIK TÁRGYALÁS JOSZIP BRODSZKIJ ÜGYÉBEN

Fontanka 22.
Színhely : az Építők Klubjának nagyterme
Időpont : 1964. március 13.

A kórházi vizsgálat eredménye : "Noha idegrendszere mutat néhány pszichopatologikus vonást, Joszip Brodszkij alkalmas a munkára. Ennek értelmében lehet adminisztratív intézkedéseket foganatosítani ellene."

Az Építők Klubjának bejáratánál felirat fogadja a tárgyalásra érkezőket :

A parazita Brodszkij pere

A Klub nagyterme roskadásig tele.
Törvényszéki írnok : Felállni. A bíróság.

(A bíró, Szavjeljeva elvtársnő megkérdezi Brodszkijtól, akar-e valamilyen kérelmet intézni a bírósághoz. A vádlott válaszából kiderül, hogy sem az első, sem a második tárgyalás előtt nem tájékoztatták peréről. A bíró felfüggeszti a tárgyalást. Brodszkijt elvezetik, hogy felvilágosítsák ügyéről. Amikor visszavezetik, a vádlott kijelenti, hogy a vitatott verskötet 141. 143. 155. 200. és 234. oldalán található költemények nem tőle valók. Egyben kéri, hogy tizenhatéves korában, 1956-ban írt Naplóját ne csatolják a peranyaghoz. A védőügyvéd csatlakozik a kérelemhez.)

Bíró : Ami a Brodszkijnak tulajdonított verseket illeti, megjegyzését figyelembe vesszük. Arra azonban semmi okot nem látunk, hogy Naplóját ne csatoljuk a peranyaghoz. Brodszkij elvtárs, te 1956. óta tizenháromszor cseréltél munkahelyet. Egy évet dolgoztál üzemben, azután másfél évig semmit sem csináltál. Nyáron egy geológiai kutató-csoporthoz tartoztál, majd négy hónapig megint csak tétlenkedtél... **(Elsorolja Brodszkij munkahelyeit és az egyes munkaalkalmak között eltelt időszakokat.)** Magyarázd meg a bíróságnak, miért nem dolgoztál ez alatt az idő alatt, s miért folytattál parazitaéletet!

Brodszkij : Dolgoztam én ez alatt az idő alatt is. Pontosan azt csináltam, amit most is csinálok. Verseket írtam.

Bíró : Mondd inkább azt, hogy az **úgynevezett** verseidet írtad. Mire volt jó ez az örökös munkahely változtatás ?

Brodszkij : Tizenötéves koromban kezdtem el dolgozni. És engem minden érdekelt. Azért mentem egyik helyről a másikra, mert szerettem volna a lehető legtöbbet megtudni az életről és az emberekről.

Bíró : Csináltál-e valamit, ami a hazád javára szolgált volna ?

Brodszkij : Verseket írtam. Hiszem, hogy ez a feladatom. Bízom abban, hogy amit írtam, nemcsak a jelent, hanem a jövő nemzedékét is szolgálja.

Egy hang a tömegből : Hogy miket ki nem talál. Ennek aztán van fantáziája.

Másik hang : Brodszkij költő, s a költők így gondolkodnak.

Bíró : Tehát úgy gondolod, hogy az **úgynevezett** verseid hasznosak a nép számára ?

Brodszkij : Miért kell a verseimet **úgynevezett versekként** emlegetni ?

Bíró : Azért mondunk **úgynevezett verseket,** mert nincsen róluk véleményünk.

Szorokin főügyész : A jövendő nemzedékre hivatkoztál. Mit képzelsz, ki vagy te ? Azt hiszed, hogy az emberek itt körülötted nem értenek meg téged ?

Brodszkij : Nem ezt mondtam. Csak arra utaltam, hogy verseim még nem jelentek meg nyomtatásban, s így a közönség nem is ismerheti őket.

Szorokin főügyész : Azt hiszed, ha ismernék, méltányolnák is őket ?

Brodszkij : Úgy gondolom, igen.

Szorokin főügyész : Meg tudsz-e élni a keresetedből ?

Brodszkij : A börtönben minden nap aláírtam egy ívet, amelyen az állt, hogy az állam negyven kopejkát költ az ellátásomra. Amikor szabadlábon voltam, negyven kopejkánál többet kerestem egy nap.

Szorokin főügyész : De akkor ruháról és cipőről is kellett gondoskodnod.

Brodszkij : Van egy öltönyöm, igaz már kopott, de mégiscsak öltöny. Másra meg nincs szükségem.

Bíró : Vannak, akik üzemben dolgoznak, s mégis találnak időt arra, hogy verseket írjanak. Neked ez miért nem jutott eszedbe ?

Brodszkij : Nem mindenki egyforma. Az egyik ember barna, a másik meg szőke. Még az arcvonások is különböznek.

Bíró : Te se találtad fel a spanyolviaszt, mindenki tudja ezt. Inkább azt magyarázd meg nekünk, hogyan veszel részt a kommunizmusért vívott diadalmas harcunkban.

Brodszkij : A kommunizmust nemcsak a munkapad mellett vagy az eke mögött lehet építeni. A szellemi munka éppúgy...

Bíró : (közbevág) Hagyd ezeket a fellengzős szavakat. Arról beszélj, hogyan akarod megszervezni a jövőben kétkezi munkádat.

Brodszkij : Eddig írni és fordítani szerettem volna. De ha ez ellenkezik a társadalom törvényeivel, akkor keresek majd egy állandó állást, hogy nyugodtan írhassak verseket.

Bíró : Grudnyina tanút kérem.

Grudnyina : Mint hivatásos költő és irodalmi szakértő határozottan állítom hogy Brodszkij fordításai szakmai szempontból igen magas színvonalúak. Brodszkijnak kimondottan tehetsége van a műfordításhoz, s ez bizony elég ritka adottság. Brodszkij számos versfordítást mutatott nekem, s láttam a Moszkvában megjelent műfordításait is. Saját fordítói gyakorlatom alapján nyugodtan mondhatom, hogy egy ilyen nagy feladat legalább hat hónap kemény munkát igényel, nem számítva azt az időt, amit a szakértőkkel való megbeszélés és a rengeteg szaladgálás vesz el. Nagyon nehéz megmondani, mennyi időt vesz igénybe az ilyen jellegű munka. Ha csak azokat a fordításokat veszem figyelembe, amelyeket magam is láttam, s a legalacsonyabb fordítói honorárriummal számítom őket, akkor is azt kell mondanom, Brodszkij ezzel a munkával már háromszázötven új rubelt keresett. A kérdés most már csak az, hogy mikor jelenik meg valamenynyi fordítása. A Brodszkijjal és barátaival folytatott beszélgetésekből tudom, hogy ez a fiatalember igen szerény körülmények között él, szegényesen öltözködik, s a szórakozásról is le kell mondania. A nap legnagyobb részét íróasztala előtt tölti. Azt a pénzt pedig, amit nehéz munkájával szerez, családjának adja... Talán szólhatnék néhány szót az irodalmi munka sajátos jellegéről is...

Bíró : Hagyjuk ezt, nincs erre semmi szükség. De mondd csak, mi a véleményed Brodszkij verseiről ?

Grudnyina : Brodszkij, véleményem szerint, igen tehetséges költő, s fölényesen veri azokat, akiket hivatásos fordítóknak neveznek.

Bíró : De akkor miért dolgozik egyedül, s miért nem látogatja az irodalmi szerveket ?

Grudnyina : 1958-ban kérte, hogy beléphessen abba az irodalmi csoportba, amelyet én irányítottam. De többen figyelmeztettek, hogy nagyon ideges és túlságosan érzékeny, s ezért akkor elutasítottam a kérését. Ma már tudom, hogy hibát követtem el ezzel ; sajnálom is, hogy így történt a dolog. A jövőben bármikor szívesen látom a csoportomban, s ha neki sincs kifogása ellene, örömmel dolgozom vele.

Tyaglij népi ülnök : Látta-e Brodszkijt, amint versein dolgozott ? Nem lehetséges-e, hogy valaki másnak a tollával ékeskedett ?

Száz esztendeje, 1864. október 5-én halt meg Madách Imre. Ebből az alkalomból közöljük Az ember tragédiája falanszter-jelenetének egy részletét.

Nem bírja le

TUDÓS :
A munka megszűnt, jő a sétaóra,
Itt jőnek a gyárakból, a mezőről,
Most kap fenyítést, aki vétkezett,
Most osztatnak be a nők s gyermekek.
Jerünk oda, dolgom lesz nékem is.
Hosszú sorban férfiak jőnek, másban nők, nehányan közülök gyermekkel, köztük Éva is. Az udvaron mindnyájan kört képeznek, egy aggastyán eléjök lép. Ádám, Lucifer s a tudós az előtérben állnak a múzeum mellett

AZ AGGASTYÁN :
Harmincadik szám !

LUTHER *a sorból kilépve :*
Itt vagyok.

AZ AGGASTYÁN :
Te ismét
Mértéktelen fűtötted a kazánt.
Valóban úgy látszik, hogy szenvedélyed
Veszélybe hozni az egész falansztert.

LUTHER :
S ki állna ellent a csábnak, midőn
Szikrázva, bőgve a vadult elem,
A láng ezer nyelvével vesz körül,
Elérni kíván, hogy megsemmisítsen :
S ott állni bátran, szítani tovább,
Jól tudva, hogy hatalmunkban vagyon. —
Nem ismered te a tűznek varázsát,
Ki csak fazék alatt isméred azt.

AZ AGGASTYÁN :
Hiú beszéd, ezért ma nem ebédelsz.

LUTHER *visszalépve :*
De holnap újra szítom a tüzet.

ÁDÁM :
Mit látok : ezt a férfit ismerem.
Ez volt Luther.

AZ AGGASTYÁN :
Kétszázkilencedik !

CASSIUS *kilépve :*
Itt.

AZ AGGASTYÁN :
Tégedet harmadszor intelek már,
Hogy ok nélkül keressz verekedést.

CASSIUS *visszalépve :*
Ok nélkül, merthogy nem panaszkodom? —
Pulya, ki más segítséget keres,
Míg karja ép. Vagy gyöngébb volt-e tán
Ellenfelem, mért nem védé magát ? —

AZ AGGASTYÁN :
Ne feleselj. — Nem menti koponyád
Alakzata sem e rossz hajlamot,

jegyzőkönyve

Grudnyina : Akkor éppen nem voltam mellette, amikor a verseit írta, de Solohovot se láttam soha az íróasztalánál. Amivel nem azt akarom mondani...

Bíró : Solohovot és Brodszkijt nem lehet egy napon említeni. De vajon ön világosan megmagyarázta-e a fiataloknak, hogy az állam azt várja tőlük, tanuljanak? Hiszen Brodszkij, ha jól számítjuk, mindössze hét évet járt iskolába.

Grudnyina : Ismeretei mégis igen kiterjedtek. A fordításai láttán műveltségéhez nem fér semmi kétség.

Szorokin főügyész : Olvasta-e Brodszkij hitvány pornográf verseit?

Grudnyina : Nem. Soha nem olvastam őket.

Védőügyvéd : Grudnyina tanú, szeretnék öntől valamit kérdezni. Brodszkijtól 1963-ban a következő művek jelentek meg : versek a **"Hajnal Kuba fölött"** című antológiában, versfordítások Galczynskitől, műfordítások a **"Jugoszláv költők"** című könyvben, **"A gaucho dalai"**, valamint különböző szövegek a **"Koster"**-ban ("Örömtüzek"). Vajon Brodszkij termését lehet-e komoly munka gyümölcsének tekinteni?

Grudnyina : Igen. Ezek a művek legalább egy év munkát igényeltek. A honoráriumot pedig nem biztos, hogy azonnal, lehet, hogy csak néhány év múlva kapja meg. Egy fiatal szerző tevékenységét nem lehet aszerint megítélni, mennyi pénzt keres az adott pillanatban. A fiatal költő botladozik, keresgél, téved, s megtörténik, hogy egy művet elölről kell elkezdenie. Ahogy egy tréfás szólás mondja : a parazita és a fiatal költő között az a különbség, hogy a parazita nem dolgozik és eszik, az ifjú költő pedig dolgozik és nem eszik.

Bíró : Az ilyen viccek nem nevettetnek meg minket. A mi országunkban mindenkit munkája szerint jutalmaznak. Nálunk olyasmi nem fordulhat elő, hogy aki sokat dolgozik, keveset keressen. Nemzeti jövedelmünk nagy részét az ifjú költőkre fordítjuk. Hogyan mondhatja akkor, hogy éheznek? Miért állította azt, hogy a fiatal költők nem esznek?

Grudnyina : Nem így mondtam, Csak egy tréfás szólást idéztem, amelyben azért lehet egy csepp igazság is. Tény az, hogy nem minden fiatal költőt fizetnek egyformán.

Bíró : Lehet, de ezért ők a felelősek. No de hagyjuk ezt a kérdést, nem ránk tartozik. Szóval azt mondod, hogy csak tréfáltál az előbb. Hát rendben van, most az egyszer elfogadjuk a mentséget.

(Új tanút vezetnek be a terembe : Jefim Grigorjevics Etkindet, az Írószövetség tagját, a Herzen-intézet tanárát.)

Bíró : Mutasd az igazolványodat. Ejnye, de furcsa a neved, olyan nehéz kiejteni. **(Elveszi az igazolványt, betűzi a nevet.)** Etkind... Jefim Gervesis **(sic)**... Megteheted a tanúvallomásodat.

Etkind : Mivel a hivatalos irodalmi munkám jórészt abból áll, hogy kezdő fordítókkal foglalkozom, gyakran hallom vagy olvasom fiatal költők műfordításait. Brodszkij művei a múlt évben kerültek először a kezembe. A csodálatos lengyel költő, Galczynski verseiből készült fordítások voltak ezek, s igazán jókor jöttek, mert a szerző, sajnos, nem eléggé ismert nálunk. Galczynski költeményei remekül hangzottak oroszul, megvolt bennük a líra, a kifejező erő és a zeneiség is. Kellemesen lepett meg az is, hogy Brodszkij minden segítség nélkül, egyedül tanult meg lengyelül. Galczynski verseit lengyelül ugyanolyan átéléssel olvasta fel, mint a belőlük készített műfordításait. Azonnal észrevettem, hogy különlegesen tehetséges emberrel van dolgom, akiből — s ez nem kevésbé fontos — a kitartás és a munkaláz sem hiányzik. Azok a műfordítások, amelyeket később olvashattam tőle, csak megerősítettek véleményemben. Ilyenek voltak például Fernandez kubai költő verseiből készült fordításai, amelyek, a **"Hajnal Kuba fölött"** című kötetben jelentek meg, vagy a mai jugoszláv költők antológiájában közölt fordításai. Többször beszéltem Brodszkijjal, és mindig meglepett, milyen tájékozott az amerikai, angol és lengyel irodalomban... Brodszkijnak meg kell adni a lehetőséget, hogy műfordítói tevékenységét folytathassa. A várostól távol, ahol sem a szükséges könyveket, sem az irodalmi környezetet nem találja meg, ez nagyon nehéz lesz, úgyszólván lehetetlen. Pedig arról őszintén meg vagyok győződve, hogy a fordítás terén még nagy jövő vár rá. Meg kell mondanom azt is, nagyon meglepett az a felirat, amely a bejáratnál fogadott : "A parazita Brodszkij pere".

Szmirnov (A Honvédelmi Minisztérium magasállású tisztviselője) : Nem ismeren személyesen Brodszkijt, de meg kell mondanom, ha hazánk minden polgára úgy venné ki részét az anyagi javak termeléséből, mint ő, nem holnapra fejeznénk be a kommunizmus építését. A gondolat veszélyes fegyver, ha valaki tud vele bánni. Többen mondták, hogy tehetséges gyerek ez, mi több : zseni. De arról, hogy milyen ember, senki se szólt. Intelligens emberek a szülei, mégiscsak hét évet iskoláztatták. Hát mondják meg azok, akik itt vannak a teremben, mit szólnának ahhoz, ha a gyerekük csak hét évet járna iskolába. Kihúzta magát a katonai kötelezettség alól is, mondván hogy a családnak ő az egyetlen létfenntartója. No és mennyit keresett azután? Az előttem szólók azt állítják, hogy tehetséges fordító, de arról nem beszél senki, hogy micsoda zűrzavar uralkodik a fejében? No és a versei, azok a szovjetellenes versek?

Brodszkij : Nem igaz.

Szmirnov : Meg kéne dolgozni a fejét, hogy észre térüljön. Gyanús nekem ez a bizonyítvány is, amit a klinika állított ki, ahol az idegeket reparálják. A barátai mindenütt azt kiabálják : "Mentsék meg ezt a fiatalembert." De ha fülön csípik a fiatalembert, s elviszik egy kis kényszermunkára, fuccs akkor a jóbarátoknak, senki se rántja ki belőle.

Bíró : Logunov tanút kérem.

Logunov (az Ermitázs-múzeum adminisztrációs igazgatójának titkára) : Nem ismerem személyesem Brodszkijt. Most látom először, itt, a bíróság előtt. Úgy, ahogy Brodszkij élt, ma már nem megengedett dolog élni. Nem irigylem a szüleit. Többször dolgoztam írókkal, jártam is a társaságukba. Hasonlítsuk csak össze Brodszkijt Oleg Sesztyinszkijjel. Oleg egy agitációs csoporttal dolgozott. A Leningrádi Állami Egyetemen, meg Szófiában tanult. Oleg dolgozott bányában is. Azért jöttem tanúskodni, hogy hangsúlyozzam : keményen kell dolgozni és le kell vetkőzni ezeket a kulturális szokásokat.

Bíró : Nyikolajev tanút kérem.

Nyikolajev (nyugdíjas) : Nem ismerem személyesen Brodszkijt. De három év óta szüntelenül látom, milyen káros hatást gyakorol a vele egykorú fiatalokra. Magam is apa vagyok, és saját magamról tudom, milyen szomorú az, ha a fiú nem dolgozik. Brodszkij verseit többször is láttam fiam kezében. Az egyik negyvenkét fejezetes vers volt **(sic)**, a másik is valami meredek irományi. Amikor Brodszkij beszél, mintha csak a fiamat hallanám. Az én fiam is mindig azt hajtogatja, hogy ő egy zseni. S akárcsak Brodszkij, ő se akar dolgozni. Brodszkij nem egyszerű parazita, hanem meggyőződéses, harcos parazita. Az olyan alakokkal, mint Brodszkij, kíméletlenül kell elbánnunk. **(Taps a teremben.)**

Tyaglij népi ülnök : Az az érzésed, hogy Brodszkij versei hatottak a fiadra?

Nyikolajev : Igen.

Bíró : Negatív irányban?

Nyikolajev : Igen.

Védőügyvéd : Honnan tudod, hogy ezek Brodszkij versei voltak?

Nyikolajev : A borítólapon ez állt : "Joszip Brodszkij". Brodszkij versei szégyenletesek és szovjetellenesek.

Brodszkij : Mi a címük a szovjetellenes verseimnek? Idézz belőlük legalább egy sort.

Bíró : Nem engedélyezem az idézést.

Brodszkij : De szeretném tudni, milyen versekről beszél. Talán nem is tőlem valók.

Nyikolajev : Ha tudtam volna, hogy megidéznek a bíróság elé, hoztam volna magammal másolatot.

Bíró : Romasova tanút kérem.

Romasova (a marxizmus-leninizmus tanára a Muhina-intézetben) : Nem ismerem személyesen Brodszkijt. De tudomásom van tevékenységéről. Nyugodtan mondhatom, egyedül a Szovjetunióban található olyan bíróság, amely ekkora jóakarattal és ilyen barátian tanácsolná egy költőnek, hogy tanuljon. Úgy is mint a Muhina-intézet pártszervezetének a titkára, határozottan állítom, hogy Brodszkij káros hatást gyakorol az ifjúságra.

Bíró : Ismered-e Brodszkij verseit?

Romasova : Igen. Fertelmesek. A nyilvánosság előtt még csak idézni sem lehet őket. Mondom : fer-tel-me-sek.

Bíró : Admoni tanút kérem. Add ide az igazolványodat, szokatlan a te neved is.

Admoni (a Herzen-intézet tanára, nyelvész, fordító) : Amikor meghallottam, hogy Joszip Brodszkijt parazitaság vádjával a bíróság elé hurcolták, kötelességemnek éreztem, hogy tanúvallomást tegyek. Azt hiszem, minden jogom megvan erre, hiszen harminc éves egyetemi tanárságom alatt jól megismertem a fiatalokat, s magam is sokáig fordító voltam. Brodszkijt futólag ismerem. Ha találkozunk, köszönünk egymásnak, de ezenkívül eddig még nem sok szót váltottunk. Fordítói munkásságát azonban egy év óta figyelemmel kísérem : hallottam műfordításait a fordítók klubestjén, s láttam őket nyomtatásban is. Szépek, tehetségtől duzzadóak ezek a fordítások. S ha csak a Galczynski vagy Fernandez verseiből készült műfordításait veszem, teljes felelősséggel állíthatom, hogy rengeteg munkát igényeltek. Meglátszik rajtuk, hogy fordítójuk művelt, szakmáját mesterien ismerő költő... A törvény, amely előtt Brodszkijnak igazolnia kell magát, nem azok ellen szól, akik keveset keresnek, hanem akik keveset dolgoznak. Azok az élősdiek, akik nem dolgoznak eleget. Ez a nevetséges vád pedig Brodszkijt nem illetheti. Nem lehet parazitának nevezni azt, aki úgy dolgozik, mint Brodszkij : megállás nélkül, mit se törődve a meggazdagodással. Brodszkij, ami az anyagiakat illeti, nagyon kevéssel beéri ; egyetlen gondja, hogy tökéletesítse magát a költészetben és maradandó műveket alkosson.

Bíró : Mit is mondtál azokról, akik nem keresnek eleget? Hogy azokat nem kell elítélni?

Admoni : Csak annyit mondtam, hogy a törvény lényege ebben áll : azokat kell elítélni, akik nem dolgoznak, nem pedig azokat, akik nem keresnek eleget.

Bíró : Hogy érted ezt? Olvastad a május 4-i törvényt? "A kommunizmust csak az embermilliók erőfeszítésével lehet felépíteni."

Admoni : Minden tevékenységet, amely a társadalmat szolgálja, tiszteletben kell tartani.

Tyaglij népi ülnök : Hol olvasta fel Brodszkij a fordításait és milyen nyelven?

Admoni (mosolyogva) : Természetesen oroszul. Idegen nyelvekből fordított oroszra.

Bíró : Máskor, ha valaki egyenes kérdést tesz fel neked, mosolygás nélkül válaszolj.

Admoni : Csak megmagyaráztam, hogy Brodszkij lengyelből és szerbből fordított oroszra.

Bíró : Ne a hallgatóságnak játssz, a bíróságnak válaszolj.

Admoni : Bocsánatot kérek. Ez már nálunk a foglalkozással járó betegség, hogy szavainkat a hallgatósághoz intézzük.

Bíró : Vojvogyin tanút kérem. Ismered Brodszkijt személyesen?

Vojvogyin (az Írószövetség tagja) : Nem. Mindössze hat hónapja dolgozom az Írószövetségben. Brodszkij verseit akkor láttam először, amikor valaki megküldte őket az Írószövetségnek. Három témát variálnak. Az első : a költő idegenül érzi magát ezen a világon. A második : pornográf téma. A harmadik pedig a szerelemé. De Brodszkij nem saját hazáját és népét szereti, hanem valami más szülőföldről beszél. Várjanak csak, talán eszembe jut valami : **"Egyhangú az orosz tömeg..."** Ezek a szégyenletes versek az ő lelkiismeretén száradnak. Brodszkij mint költő, nem létezik. Fordító, esetleg, de költő, az soha.

Brodszkij : Verseim és Naplóm hogyan kerültek a birtokodba?

Bíró : Semmisnek nyilvánítom a kérdést.

Szorokin főügyész : Nagy országunk a kommunizmust építi. Minden szovjet polgárban csodálatos új képesség bontakozik ki : a társadalmilag hasznos munkában való résztvétel öröme. Az új társadalom csak ott tud felvirágozni, ahol nem létezik többé az élősdiség. Brodszkij távol tartja magát az igazi hazafias érzésektől. Ahol csak dolgozott, felháborodást váltott ki, fegyelmezetlen és lusta volt, kerülte a munkát. Az **"Esti Leningrád"**-ban Brodszkijról megjelent cikk nagy visszhangot váltott ki. A fiatalok rengeteg levelet küldtek a szerkesztőségbe. A szovjet ifjúság szigorúan elítéli Brodszkij magatartását. **(Néhány levelet felolvas.)** Fiataljaink annak a véleménynek adnak hangot, hogy Leningrád nem a Brodszkij-féléknek való hely, s az ilyen egyéneket példásan meg kell büntetni. A "tudatosság" és a "kötelesség" két olyan fogalom, amely teljes mértékben hiányzik belőle. Brodszkij nem költő, csak rímfaragó. Megfeledkezett arról, hogy nálunk dolgozni kell, anyagi javakat előállítani : gyalupadot, kenyeret, verset. A mi feladatunk, hogy az ilyen elemeket eltávolítsuk Leningrádból, a hős városból. Brodszkij élősdi naplopó, közönséges csirkefogó, aki erkölcsi fertőben hentereg. Nem költőt ítélünk el ma, hanem a társadalom parazitáját. Olyan egyén áll előttünk, aki megveti hazáját. S meg kellene nézni azoknak az erkölcsi bizonyítványát is, akik mellette tanúskodtak. Brodszkij egyik versében ezt írja : **"Egy másik hazát szeretek"**. Naplójában ez a feljegyzés olvasható : **"Régen gondolok arra, hogy átlépem a vörös vonalat. Vörös hajam alatt a fejemben építő gondolatok nyüzsögnek"**. Másutt ezt írja : **"A stockholmi Városháza nagyobb tiszteletet ébreszt bennem, mint a prágai Hradzsin"**. Marxot "falánk aggastyánnak" nevezi, akit **"fenyőtoboz-koszorú övez"**. Egyik levelében pedig erre vetemedik : **"Legszívesebben köpnék Moszkvára"**. Lám, erre képes Brodszkij, meg azok is, akik most védelmükbe veszik.

(Szorokin ezután egy lány levelét olvassa fel, aki tiszteletlen hangon beszél Leninről. Senki sem érti, mi köze ennek Brodszkij peréhez : a levelet nem ő írta, s nem is hozzá intézték. Majd a bíró az újságíró felé fordul :)

Bíró : Hagyd abba a jegyezgetést.

Újságíró : Elvtársnő, engedélyt kérek, hogy jegyzeteket készíthessek.

Bíró : Szó sem lehet róla.

Újságíró : De én újságíró vagyok, az Írószövetség tagja. Az ifjúság nevelésével foglalkozom. Engedélyt kérek, hogy jegyzeteket készíthessek.

Bíró-: Innen nem látom, hogy miket firkálsz. Elég volt, hagyd abba.

Egy hang a tömegből : Vedd csak el a papírjait.

(Szorokin folytatja vádbeszédét. Majd a védelem ügyvéde emelkedik szólásra, s pontról-pontra kimutatja, hol sántít a vád. A bíróság elvonul tanácskozni. Szünet. A bíró felolvassa az ítéletet :)

Bíró : "Brodszkij, ami saját személyes jólétét és az anyagi javak termelését illeti, amint erről állandó munkahely változtatása is tanúskodik, rendszeresen elhanyagolta szovjet állampolgári kötelezettségét. 1961-ben a Belügyminisztérium, 1962-ben pedig a rendőrség ezért figyelmeztetésben is részesítette. Akkor megígérte, hogy állandó munkahelyet keres, de az ígéretet nem követte tett. Brodszkij továbbra sem dolgozott, hanem csak dekadens verseket írt, amelyeket esti összejöveteleken olvasott fel. A fiatal írók munkájával foglalkozó bizottság jelentéséből világosan kiderül, hogy Brodszkij nem nevezhető költőnek. Az **"Esti Leningrád"** olvasói szintén elítélték magatartását. A bíróság tehát alkalmazza ügyére az 1961. február 4-i törvényrendeletet, s Brodszkijt öt évi kényszermunkára s egy Leningrádtól távol eső helységbe való deportálásra ítéli."

...elkem e látványt tovább...

Mert az nemes, mert az hiánytalan.
De véred oly forrongó és szilaj !
Gyógyítni fognak amíg megszelídülsz.

ÁDÁM :
Ah, Cassius ! ha ismernél, ki véled
Philippinél csatáztam. — Hát odáig
Bír-é rossz rend, a teória
Tévedni, hogy egy ily nemes kebel
Csak gátjaul van, s fel sem ismeri.

AZ AGGASTYÁN :
Négyszázadik szám.

PLÁTÓ *kilépve :*
Hallom.

AZ AGGASTYÁN :
Már megint

Úgy elmerültél álomképeidben,
Hogy a rád bízott marha kárba ment.
Hogy ébren légy, borsón fogsz térdepelni.

PLÁTÓ *visszalépve :*
Még a borsón is szépet álmodom

ÁDÁM :
Ah, mily szerep jutott, Plátó, neked
A társaságban, mely után epedtél ! —

AZ AGGASTYÁN :
A hetvenkettedik szám !

MICHELANGELO *kilépve :*
Íme itt. —

AZ AGGASTYÁN :
Rendetlenül hagyád el műhelyed.

MICHELANGELO :
Igen, mert mindig széklábat csináltam,
És azt is a leghitványabb alakra.
Soká könyörögtem, hagyják módosítnom,
Engedjék, hogy véssek rá holmi díszt,
Nem engedék. Kivántam változásul
A szék támláját, mindent hasztalan.
Megőrüléshez voltam már közel,
S otthagytam a kínt, ott a műhelyet.
Visszalép

AZ AGGASTYÁN :
E rendbontásért a szobába mégy
S nem élvezed e szép meleg napot.

ÁDÁM :
Michelangelo, mily pokol lehet
Szűd istenének, hogy nem bír teremtni. —
Oh, mennyi ismerős mindenfelé,
És mennyi szellem, mennyi őserő.
Ez vélem harcolt — az mártírhalált halt,
Ez szűknek érzé a világtekét,
S mi egyformára, mily törpére szűrte
Az állam. Oh, Lucifer, jőj, jerünk ;
Nem bírja lelkem e látványt tovább. —

ANNA C.

Karthágó romjai felett

Németjeink így emlegetik ismert darabos kedveskedésükkel : *Unsere Áná.* Pedig nem széplány neve, hanem a hajónké. Vonatot nem szokásunk becézni ; ülünk a fülkében, óránkra lesve, valahogy türelmetlenül és alig várjuk, hogy szabaduljunk a szűk dobozból. A hajó más, nemcsak a mozgási lehetőség miatt. Kiszabadulva időből és térből, napokig-hetekig csorgunk *benne* a határtalan vizeken. Felettünk az ugyancsak határalan égbolt, alattunk pedig semmi szilárdság. Csak a víz, mely folyékony, szeszélyes, titokzatos. Részünkké lesz a hajó, sorsunk függ tőle, — az életünk. A szerves lét törvényeivel ruházzuk fel a velünk úszó alkotmányt. *Unsere Áná* ! Az argonauták óta minden tengeren utazó népek hűséges — vagy hűtlen — kedvese a hajó.

Több, mint huszonnégy órája ringunk már, parttalan. Ez a leghosszabb szakasza útunknak, két kikötő között. Palmából, Majorka szigetéről, egyenesen vágunk az afrikai partnak. A hajóújság közölte tegnap : *Reggel kilenc óra, lehorgonyzás Tuniszban, kiszállás.* A szerkesztőséget azonban ezúttal is, mint legtöbbször, kijátssza *Anna C.* szeszélye.

Alszom még, a súlyos éjjel után, meglehetős mélyen. Percekig nem tudok határt húzni álom és valóság közé. Annyit fecsegtem napok óta révedezve alkalmi társaimmal Afrikáról, tuniszi "rejtelmekről", hogy vélhettem a tudat és tudattalan küszöbén : reggeli álmomban alakot kapott a mese, és a furcsa-idegesítő sípszó, mely fülembe tolakszik egyre, szerájlányok ébresztője egy bizonyos háremben. Illett megnéznem, miféle eunuchok berzenkednek a hurikkal ? Felerőszakoltam magam, bámultam elsőbb, az alvástól kicsit még részegen, karórám számlapját : *Hét óra.* Eszerint *Anna C.* megtréfálta megint a hajóújság szerkesztőségét. A síp pedig odakünn valahol nem szűnik visongani. De szavába most dobok is vegyülnek, apró kézidob, tarantellaféle, és óriásdob, melyet nyakába erősítve, hord hasán egy hórihorgas kaftános arab. Láthatom a muzsika művelőit, kabinom ablaka alatt térdelve ; táncosnőt kísérnek. Szép arcú, bár jócskán kövér teremtés. Ám oly fürgén illeg tarka selymeiben, s mozgatja gyönyörűn pazar hasát, hogy egyszeriben felejtenem kell dús testméreteit. Nem álom ez már, ellenben valóságos produkció, méghozzá olyan szívderítő, hogy elfedi szinte a sivár kikötő unalmát. Csodálnám még — ki tudja, meddig ? — a kellemes köszöntőt, ha nem sürgetne a megafon durva basszusa : kezdődik a minden kikötőben szokásos hajrá !

Mégis, a partraszállás ceremóniája most jóval több időt rabol el, mint általában. Mivel nemcsak rendőrök s vámosok hada szállja meg a Rapallo-szalont, a hivatalos dolgok elintézésére alkalmanként kijelölt helyiséget. Hanem a bankosoké is, kik egyedül jogosultak, és csak a kiszállás órájában, pénznemeinket tuniszi dinárra váltani. Ugyancsak ők cserélhetik vissza, kirándulásunk végén, a maradékot. Magyarázzam-e az eljárás értelmét ? Tunisz szocialista államnak nevezi magát ; komoly probléma itt is a valuta. A hosszú sorok egyikében álldogálva, figyelem addig az asztalkáknál tevékenykedő bankosokat. Férfiaknők, és különféle korúak, európai öltözetben, nem kaftánban s hastáncos holmiban. Elég serények a bankosok ; szedik a pénzeket, számolnak papíron, kicsit képzeletük szerint, általában lefelé kerekítve, és adják a dinárt cserébe. Valahogy misztikus az egész, vagyis ellenőrizhetetlen. De kinek jutna eszébe számolgatni most ? Félezernél több az utas ; menne mind táncosnőt nézni, a muzsika irányába, mely szól szakadatlan.

TALAJ VAN VÉGRE

a talpunk alatt. Előttünk szabvány autóbuszok, elöl táblával : melyik náció melyik kocsiban helyezkedhet el ? Az államok napjainkban két fő kategóriába sorolják az emberiséget : teljesjogú állampolgár és — menekült. A turista szakmát más elvek vezérlik. A nyelvtudás, például. Így kerülök a franciák közé. Járművünk az utolsó a sorban, s már kivülről látszik, újabb évjárat és lényegesen kényelmesebb a többinél. Bent pedig a fifikus szellőztető készülék, parányi vázák különös virágoknak, meg egyéb figyelmességek. Mindez a franciáknak csupán, éspedig "felső rendeletre". Legalábbis ezt magyarázza szomszédom, a mindent tudó párizsi, és enyhe fintorába némi mélabú vegyül, midőn hozzáfűzi : "Elég pénzünkbe és csalódásunkba került e kitüntető kegy."

Megindul konvojunk. Az autóbuszok lusta mormolását motorok berregése szárnyalja túl. Ha "gurulunk", valameddig vissza nem térünk az *Anna C.*-re, ezt az éles kelepelést kell hallanunk. Kékszín formaruhás alakok száguldanak motorjukon ; jut belőlük majdnem minden autóbuszra. Egy sem tágítana konvojunk mellől. Nem lehet észre nem venni őket. Valaki meg is kérdi kisérőnktől : "Kik lennének ezek a kékek ?" — Mire a válasz : "Rendőrök, a közlekedés irányítására." — Zavarba ejtő válasz, mivel a közlekedési rendőrök, az igaziak, kekit viselnek. Láthatunk eleget belőlük minden téren s utcasarkon. A kekirendőrök azonban nem törődnek velünk. Csak a kékek, azok annál nagyobb gonddal. Miféle fajzat ez ? — Ne kérdezgessünk okvetetlenkedve : szocialista államban vagyunk.

Különben is kár lenne felesleges tudnivágyásunkkal a hangulatot rontani. Bár meleg van nagyon, minden forduló látványosságot kínál s az ember, kivel robogásunk közben találkozunk, száját füléig húzva, mosolyog ránk kedves-kíváncsain és integet sokáig szíves istenhozottat. Ráadásul kísérőnk is magyaráz egyre derekas buzgalommal. Mondókáját is kár lenne elmulasztani ; tanulságos, néha mulatságos, bár ez utóbbit szándéktalan teszi. Zömök fiú, fajtája meg nem határozható. Lehet, keverék, ami éppen nem lenne csoda, mert ez a föld csak igazán a népek s fajok keresztútja. Biztos, hogy soha nem találkoztam eddig kisérőnkkel. Mégis ismerős. A fürkésző tekintete, a mozgása, hanglejtése, szavának értelme ismerős. Hivatalosan valószínűleg egyetemista, nem hivatalosan pedig bizonyos szervezet tagja lehet, kit nyári időben kölcsönadnak a turista miniszteriumnak. Tuniszban kevés a bennszülött káder, értelmiségi éppúgy hiányzik, mint másféle ; több poszton kell munkálkodnia a használható embernek. Akárhogy is, ennyi év távolából és szívemben haragtalan, tanulmány nekem kísérőnket figyelni. S mondom, olykor mulatságos is.

Első megállónk Karthágó lesz. De La Goulette-től, az egykori barbár kalóz kikötőtől, hosszú odáig utunk. Kitöltésére megtanulhatjuk e vidék történelmét. Dióhéjban persze, szemináriumi füzetek nyelvén. Nem avatott történésztől tanuljuk a históriát, így is érdekes. A hatalomra törő akarat meséje ez, s a kiontott véré, szenvedésé, romoké, meg új s újabb élet sarjadásáé a régi romokon. Vannak a történetnek gócpontjai is. Így Szent Lajos francia király hősi erőfeszítése, hogy elfoglalja 1270-ben e földet és Krisztus hitére térítse e népet. Jól hallottuk : a *népet* ? Ekként mondja a zömök fiú s a barna arabokra, szőke berberekre, fekete szaracénokra gondol talán. Ugyanis ez ma a tuniszi nép, össze-összeálló, meg elmosódó etnikus határaival. Koktél. Ennek ellenére a tiszta fajtáknak s a keveréknek egyaránt ragyogó példányai vannak. S a szeme, legyen bár dohányszín, lenkék, vagy szinte szurok, valamennyinek tündöklletes és mosolygó. Valószínűleg az örökké tündöklő-mosolygó naptól.

1535-ben sűrűsödik a másik történelmi gócpont. Ez majdnem legenda ; Don Juan d'Austria, V. Károly császár s a flamand polgárlány törvénytelen fiának lepantói győzelmét őrzi. S ime az előadás záróakkordja : "1881-ben a franciák elfoglalták hazánkat... Most végre szabad-független ország vagyunk. Örökre!" Mozgolódás az üléseken ; társaim az autóbuszban pontosan tudják, hogy Tunisz, a protektorátus, a metropolis kedvence volt mindig s még Mendès-France, sok esztendővel dekolonizáló korunk előtt, hozta ide a "majdnem" szabadságot. Kisérőnk észreveszi a hangtalan elégedetlenséget ; dialektikus észjárású lévén, menti a menthetőt sebesen : "Látják az utcatáblákat ? Tunisz nem hálátlan. Felesleges lenne, mégis két nyelvű a felírás." Csakugyan, a táblák szövege arab és francia. Meddig ? — mormolják egyesek. A Szent Lajos Katedrálist, a párizsi Sacré-Coeur gyenge mását, már bezárták ; múzeumot készülnek rendezni benne.

KARTHÁGÓ

Kiszállás. Meghatottság elsőbb : a nagyszabású történelem színhelyén vagyunk. Tirusok építették, utódaik hét századon át uralták általa a mediterrán medencét. Hamilkár, Hazdrubál s főképp a Rómát remegtető Hannibál szinte mondai nevéről szólnának itt a kövek. Ha lennének kövek. Vájatok vannak és avas falak kevés számban, későbbi időkből, nem a pún epopeiából. Nem Róma, sem a vandál hadsereg, még kevésbé Bizánc tüntette el a büszke múlt e maradékát. Hanem a keleti császárságot elsöprő arabság. Elhordták a bizánci paloták-templomok nemes márványkövét, hogy pár kilométerrel távolabb felépítsék vele Tuniszt, a várost. Szimbólum ez, nehéz lenne tagadni : a mai kormány nem rombol le emlékművet. Átalakítja céljai szerint.

A római romokkal kegyesebben bántak a tuniszi ősök. Antonius fürdője, benne a pun sírok állapota kielégítő. Az amfiteátrum, hol Szent Felicia és Szent Perpétua mártírhalálát lelte, — hasonlóan. Egyik sem kegyhely manapság, hanem turistát csalogató érdekesség. Sarkunkban itt is, ott is vének és gyerekek, fogyatékos ruhában. Római sírlámpát, érmét, halformát árulnak; kezdetleges utánzat minden darab. Rá nem szólnának a zsebkereskedőkre az idegenvezetők, a kék egyenruhások sem kergetik el őket. Éppen hogy örülnek, ha valaki pénzt húllajt a szutykos tenyerekbe. Kell Tuniszban a pénz, ez hiányzik elsősorban. Kétszer is adok a becses fémből, akkora öröm van pöttömnyi boltosom óriás szemében. S hogy szalad és mutogatja boldogan keresményét a többinek ! Egy agg, a nagyapja talán, elhaladtomban majdnem a földig alázza előttem valamikor piros sésiáját, a nemzeti sapkát. Soha eddig nem süvegelt így senki engem.

Szikrázik a nap, nem lehet tőle az égre nézni. A hőség fokozódik, pácolódunk ruhánkban és keserű levünkben. "Türelem", bíztat kísérőnk, "félóra, legfeljebb negyven perc és Szidi Bu Szaidba érünk. Ott ehetnek-ihatnak a hűsben." Igazán kedvesen mondja ; érzi, ki kell köszörülnie a történelmi lecke során ejtett csorbát. Mégsem ekkor békül meg vele társaságunk, még a sovinisztább rétege is, hanem midőn mulattat, — ahogy említettem, szándéktalan. A "nyelvbotlásaival" mulattat. Tündéri tájakon gördülünk át. Mélyen valahol a tenger ködlik, közelebb valamivel El Bahíra, a sóstó, lábunk alatt olajerdő, előttünk kertek, tarka kecses villák. A szellőző berendezés jelesen működik. Derűs az egész kocsi. A fiú pedig magyaráz. Mutat éppen az olajfák felé : "A növényi olaj termelésében a világ második országa vagyunk." Mire valaki krákog vidáman. Emberünk erre sietve helyesbít : "Minőségileg vagyunk másodikak, — a hivatalos kimutatás szerint." S mosolyog bocsánatkérőn ; ő semmiről sem tehet. Tárja karját a villák felé : "Az arisztokrácia házai." S nyomban javít : "Vagyis az őslakosság gazdagabb tagjaié. E halmon pedig festőink, íróink laknak. Kormányzatunk gondoskodik az alkotás szabad lehetőségéről..." Mosolyog, mondana még valamit, meggondolja, s mutat egy terjedelmes birtok felé : "Ez őexcellenciája Habib Burgiba rezidenciája." Épületet nem látunk, eltakarja a karcsú ciprusok sűrű sövénye s az emeletes fal, tetején szegesdrót.

Egyikünk kérdezi ekkor : Mi a helyzet a többnejűséggel ? Mire megtudjuk, hogy az új törvény a monogámiát írja elő ; keményen büntetik, aki több feleséget vásárol magának. "Elég egy asszony a háznál, dolgozzék inkább a férfi." Mindezt nevetve mondja kísérőnk és hunyorít a nőutasokra. Nem cinkosan, nem is huncutkodva, hanem jóindulatot keresve. Ismétlem, ismerősek a szólamok, enyhébb mégis a hangsúly a sugaras ég alatt. Aminthogy a "szocializmus" is valahogy szelídebbnek tűnik. Különösen, ha nem érzi hátában a "rendszer építője" őrzőit. A kék motorosokat talán. Kikről félnap után, Szidi Bu Száidban, az étkezde 10ppant udvarán, a köröző-mélabús teve közelében kiderül, hogy nem emberevők. S a vendéget éppúgy szeretik, mint bármely tuniszi. Más a parancs teljesítése és más az eredendő emberség.

TUNISZ, A VÁROS

Villódzó fehérség és nehézzöld pálmák ; nyugtató a szemnek a színek ellentéte. A Belvédère-parkban sosem látott növényzet és facsemeték számlálatlan. Esztendőnként, valamely kijelölt napon, fát kell ültetnie minden férfilakosnak. Törvény ez is, s ha úgy tetszik, vallási ritus. A fásítás szocialista program, de hitbéli szertartás enyhíti. Egy példa ez a fentebb mondottakra. Az utak — francia örökség —, kitűnőek, a Burgiba-sugárút éppúgy, mint általánosságban. Sok az új épület : egyetem, szemkórház, emitt meg takaros házikók glédája. "A régi rend csőlakásai helyén", jegyzi meg a csinos telepre kísérőnk. Mindenütt fehérség, csak az ablak- s ajtókeretek kékek. A mohamedán rontó szellem ellen. (Zrínyi Miklós *Ahriman*-nak nevezte e démont ; ebből lett Ipolyi Arnold s Vörösmarty *Ármánya.* Ezt csak mellékesen ! Lehet, hogy Tuniszban más a neve a gonosznak, aki ellen a kék szín a védelem. Motorosaink öltönye is kék, ne felejtsük !)

Csupán a Medina métermély falai szürkésfeketéek. Az idő rághatta le róluk a fehér színt s a kéket. Érinteni, újra pingálni nem szabad a Medinát. A *várost* a városban ! Közbül valahol a nagy mecset, a IX. századból, jobbra-balra, keresztül-kasul és összevissza, sokezer boltjával a rengeteg sikátor. Szuknak hívják valamennyit, ami lehet, utcát jelent. Illatszerek szukja, sésiák szukja, beduin szöveteké, s mit tudom én ? Ember a talpán az idegen, ki itt el nem téved. Elbújni biztosan gyerekjáték, kijutni a labirintusból annál keservesebb. Ha sikerül, véletlen szerencse. Kísérőnk kérlel : maradjunk mindig mellette. Aggódik igazán, akárha fejével játsszanék. Európainak, még annak is, aki például ázsiai Törökországot megjárta, élmény a Medina. S a legnagyobb szenzáció, hogy Tuniszban alkudni nem lehet. Tréfából többen megpróbálták és — pórul jártak. Megleckéztették őket a bazárosok, persze a vendégnek dukáló tisztelet hangján. Régen is így volt-e, vagy az új rendszer hozta be a szabott árakat ? Nem tudom.

Midőn a modern városrészben, palotáküzletházak, hatalmas kávézók, cikázó autók közt, meglátom autóbuszainkat, hirtelen vágy fog el : maradni még ! Igenis, maradni szeretnék, járni, ilyen-olyan kísérő nélkül, e különös-vonzó várost. S bekukkantani Kairuanba, fürödni Hammametnél a tengerben, pihenni Monasztirban... Beszélgetni szeretnék az itteniekkel. A nőkkel, a fátyoltalanokkal, kik irodákban ülnek, autót vezetnek ; s a fátyolos berber lányokkal, kiknek vakító szép a szőkesége, járásuk pedig olyan méltóságos, mint tán sehol másutt. A férfiakkal is beszélgetnék, kik, ha nem figyelik őket, hozzánk lopakodnak, cigarettát kínálva, szívesen kérdezve : Mikor jön megint mihozzánk ?...

Nem maradhatok : mormol a gép, berreg a motor, sürget a vezető. Majd egyszer. Máskor, ha lehet. Akkor biztosan hosszabban időzöm Karthágó romjai felett, a múlt rideg törvényének értelmét keresve. Kutatva egyben : miféle kultúra s civilizáció nőhet ki az afrikai válaszúton — a romok felett ?

DÉNES TIBOR

TŰZ TAMÁS

ék

fél
kettő
a nap már
nekiről a
nyugati ég
ablaktábláinak
ételmaradékaink
fölött csíkos darázs köröz
a dinnyehéj csónakja lassan
gyanútlanul úszik a délután
szakadéka felé hol szétporlanak
hajnali kristályaink hiába óvjuk
bársonyos tenyerünkkel a madárpuha
pillanatot zátonyán kiterítve
mutatja örömünk Ábel-testét
mészfehér ravatalon lebeg
orchideaszerű arca
fecskefarkú pillangó
suhogású válla
szitakötőszárny
karjaiból
kihull az
üveg
nap

TEGYÜK FEL,

hogy egy angol, aki soha színét sem látta Magyarországnak és magyarul még kevésbé tud, mint arabusul, az ötvenes évek elején valamelyik május elsején Budapestre repül, végignézi a felvonulást, végighallgatja a dörgő éljenzést, az ütemtapsot — nyomban hazarepül és azt híreszteli úton-útfélen, hogy Magyarországon minden a legnagyobb rendben van és a megbűvölt Budapest imádja Rákosi Mátyást. Ugyanilyen hibát követne el az a magyar, aki soha színét sem látta Nagybritanniának, a szigetország "hazai rejtelmeiről" gőze sincs és John Osborne színdarabjai alapján azt hirdetné széltében-hosszában, hogy Angliában semmi sincs rendben, az angolok John Osborne mérhetetlen undorával utálják egymást és minden angol egy kicsit — John Osborne.

"Nézz vissza haraggal" c. társadalmi drámáját az Ódry Színház mutatta be 1961-ben, a darabból készült filmet "Dühöngő ifjúság" címmel 1964. áprilisában vetítették, "Luther" c. történelmi drámájának hangjáték-változatát előadták a Magyar Rádióban ; a "Komédiás" c. színművét viszont a magyar közönség inkább csak az óvatospártos kritika udvarias-ledorongoló átszűrésén keresztül ismeri. A recept roppant egyszerű : Osborne afféle intellektuális "hőzöngő", tehetetlen hörcsöglélek, aki tehetetlenségét a környezetén bosszulja meg ; a megoldhatatlan konfliktusok elől az idegösszeomlásba menekül, hol a nőknél keres pillanatnyi menekülést, akiket viszont képtelen boldoggá tenni ; lázadása is afféle utálkozó görcs csupán s nem pedig a tudatos, képzett, marxista társadalomkritikus tudatos, képzett és marxista forradalma. Tehát ? Osborne kispolgár. S ha Osborne-nak az a szerencséje, hogy angol — következésképp nem fosztják meg annak a lehetőségétől, hogy mételyezze a tömeget — ennek a beállításnak az a szerencséje, hogy vidékiesen magyar s ezért van is benne egy mákszemnyi igazság olyan értelemben, ahogyan van abban egy mákszemnyi igazság, hogy az ötvenes évek elején Budapest bálványozta Rákosi Mátyást, de valójában szemenszedett hazugság.

Osborne szenvedélyes társadalombírálata valóban félreértésekre adhat okot célzatos és rosszhiszemű interpretátorok kezén és kiválóan alkalmas arra, hogy nevével és vadul őrjöngő tirádáival hamis angliai helyzetjelentéseket hitelesítsen a vasfüggönyön túl. Kétségtelen tény, hogy Osborne nem marxista zendülő s még csak nem is az, aki "arra veszi az irányt" ; ennek oka alkalmasint egyfelől az, hogy Osborne tisztán látja : a "tudatos, képzett marxista" forradalmiság a kispolgári mentalitás csimborasszója (s van-e olyan kommunista párt Európában, amely minden hossz- és keresztmetszetében nem elszíneződött kispolgárokkal van tele ?) ; másfelől Osborne jól tudja, miféle diktatúra feneketlen kráterébe menetel a Boldog Sereg, mozgalmi dalokat énekelve — mint ahogyan a pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezve. Ha némileg bosszantja is Osborne-t, hogy drámáit a vasfüggöny mögötti propaganda elferdíti és kihasználja, mert igazán nem agitprop segédletnek szánta, roppant kevéssé foglalkoztatja az egész : az ő gondja Anglia.

PILLANATIG SEM KÉTSÉGES,

hogy Osborne olyan vérig ingerelt, bús hazafi, aki törve-zúzva kesereg "hona állapottyán", nem kétséges, hogy végső fokon darabjait hazai használatra szánja s ilyen szempontból színpada "vidéki" jelenség — persze annyival nagyobbszerű s annyival világ-érvényesebb, amennyivel az angol nyelv univerzálisabb a magyarnál s amennyivel az angol "vidéki" problematika tágasabb, világ-érvényesebb a Duna-Tisza közénél. Ne felejtsük el, hogy minden leírott angol szóra potenciálisan az egész angolszász világ rezonál. Igaz, hogy a torjai Büdös Barlang ott van, ahol van, de ezért még a Magyarországra induló idegennek nem kell gázmaszkot vinnie ; és igaz ugyan, hogy Osborne a szigetország minden harangját félreveri, de azért az inkognitó Angliába induló pártnagyság dekoratív nejének nem kell repülősót magával hoznia arra az esetre, hogyha netán az oszlásnak indult tőkés rendszer hullaszagától minduntalan elájulna.

Legújabb darabja, az "Elfogadhatatlan bizonyiték" az osborne-i színpad minden jól ismert elemét egyesíti, erényeivel-hibáival egyetemben — fokozva ezt is, azt is, s olykor felfokozva azt is. amit tovább csigázni már nem lehet. Darabjait idáig is a központi "dühöngő" köré építette, aki természetesen Osborne szerint teljes joggal kürtöli tele felháborodásával a világot ; de most ezen a ponton is valami torz "fejlődés" tapasztalható. Osborne "Komédiás"-a többet lefetyelt, mint amennyit a "Nézz vissza haraggal" fiatal történője szájaskodott ; Osborne-alias-Lutherje többet háborgott, mint amennyit a "Komédiás" zakatolt s most Bill Maitland ügyvéd, új darabjának főhőse, többet hablatyol, mint amennyit Luther veszekedett. Ugyanilyen mértékben szaporodtak el a darabokban az önéletrajzi érdekű mozzanatok, kifakadások, önleleplezések, epés aforizmák. Maitland valóságos agyonbeszélő már, a darab nyolcvan százaléka az övé és színész legyen a talpán, aki győzi szusszal, leleménnyel.

HA AZT MONDOM,

hogy ez a darab összegezése eddigi eredményeinek, mindjárt világossá válik, mért kockáztattam meg azt a megjegyzést, hogy erényeit is felfokozva látjuk viszont. A belső cselekmény vonalvezetése hibátlan, a dialógus sehol sem lankadó, a figurák kezelése mesteri : nyoma sincs a puhatolódzó bizonytalanságnak, (mint a "Komédiás"-ban), a túlméretezett cselekmény szétomlásának, (mint a "Luther"-ben), de arra sem vállalkozik, hogy új, ismeretlen "trükkökkel" kísérletezzék. Ugyanígy, felfokozva látjuk hibáit is. Maitland ügyvéd erkölcsi bukása, fizikai tönkremenése nem ott játszódik le a szemünk előtt, még csak nem is tönkremenőfélben toppan a színpadra ; már úgy kapjuk meg, mint osborne-i díszpéldányt — mint idegroncsot — mint levitézlett prókátort — mint családszégyenét — mint beteges agyonbeszélőt. Alig negyven éves, de idegei vitustáncot járnak, a periratokból képtelen elolvasni egyetlen sort is és végül olyan siralmas és elrettentő eleven pojáca lesz belőle, akit csupán az alkohol, az idegcsillapítók és idegizgatók mozgatnak meg ideig óráig. Kétségbeesetten kapaszkodik a "verklibe" úgy, ahogyan húsz év alatt felépítette ; s hol hajcsár módra, hol undorral, csak hajtja-hajtja, holott a "verklinek" ő maga a legnagyobb kerékkötője. A cselekmény ? Története annak, hogy hogyan, miként hagyják alámerülni azt, aki a fennmaradásért küzdeni sem nem képes, sem nem akar ; hogyan dezertál tőle sorra-rendre : a család — felesége, felcseperedő gyermekei, akik átlátnak részvétért kolduló handabandázásán ; a titkárnő, akit kihasznál, teherbe ejt és elfelejti emberszámba venni ; alkalmazottai, akik megneszelik, hogy az Ügyvédi Kamara hamarosan eljárást indít ellene bizonyos tanúvallomások hamisításáért ; telefonoskisasszonya, aki az új nemzedék könnyed promiszkuitásával s nemileg anyáskodva, odaadja magát neki de felismeri, hogy az üres maszk mögött már nincs *kinek* visszaadni önbizalmát ; állandó szeretője, aki született mentőangyal ugyan, de úgy érzi, ennyi menthetetlenség meghaladja erőit ; tulajdon lánya, aki úgy hagyja ott, mintha szakadék széléről szaladna vissza ; kliensei, akiknek hite megrendül a szerencsétlenben ; végül utolsónak — telefonja is, mert már a Törzs, a Nagy Duk-Duk Konfraternitás : taláros társai is "kidobják a cápáknak", letagadtatják magukat s nem állnak szóba vele. Mi más marad hátra — bár nem látjuk, ott van a darab utolsó percének baljós atmoszférájában —a csődtömeg felszámolása, a fegyelmi vizsgálat.

S mi más marad hátra egy Agyonbeszélőnek, ha látja, hogy mindenki cserbenhagyja s már semmi nem tartja vissza s nem inti önmérsékletre ? Csak az, hogy Osborne szócsöve legyen s tele szájjal — hol a Prédikátor nemes haragjával, hol a pusztába kiáltó idegroncs rikácsolásával — szórja vádjait a mai angol élet visszásságaira. Amilyen mértékben dezertálnak tőle, olyan mértékben dühödik fel s veszíti el utolsó gátlásait is, míg végül egyedül találja magát : az Agyonbeszélőnek nincs kihez beszélnie és — elhallgat ; úgy hallgat el, mint a hulla, ha porrá hull a lángját villantó hamvasztókemencében. Három pontot kell itt közelebbről megvizsgálnunk, ha azt akarjuk, hogy tisztán lássuk azt az Angliát, amelynek Osborne filippikáit szánja — hogy tisztán lássuk a darab lélektani implikációit és a szerző válaszát arra a kérdésre, hogy ő hol áll.

ANGLIÁBAN

csakúgy, mint egész Nyugat-Európában, vértelen forradalom megy végbe, új társadalmi szerkezet van kialakulóban s noha látszólag a dolgok a megszokott mederben haladnak, valójában minden cseppfolyós állapotban van. A szabad vállalkozás és az integrált gazdaságszervezés, a mindeneketéltető szellemi szabadság és a mindenekről-gondoskodó integrált társadalombiztosítás szintézise van keletkezőben — egy új, merőben másfajta "policentrizmus" : s mindez teljesen más irányban és más utakon (talán a marxisták nem kis fájdalmára), mint ahogyan azt a marxizmus tudományos béljóslása megjövendölte. Egy elmélet történelmi bukását az teszi teljessé, amikor már az ellenkezője sem igaz. Hogy csak egyetlen, nem perdöntő, de illusztratív példát mondjunk : hová-mivé lesz a förtelmes "szexuális kizsákmányolás" mumusa a kapitalista társadalomban, ha előáll az új nemzedék a maga átértékelt szexuális moráljával — mint Joy, Maitland telefonoskisasszonya a darabban — s noha szerény, dolgos, illedelmes, harmatos és napsugaras, a maga nemzedéki promiszkuitásával leveri lábáról a főnököt, elgázolja és halálosan szerencsétlenné teszi, amikor otthagyja. Hetvenhétszer megteheti, ezer más állás kínálkozik s ugyancsak nehéz volna szexuálisan kizsákmányolni egy csinos fiatal nőt, akit a régimódi erkölcs régimódi nomenklatúrája azzal intézne el, hogy — nimfomániás. Hiszen ha ilyen egyszerű volna a dolog ! De egy forrongó, örvénylő, átkristályosodó társadalomban minden bonyolult, amilyen bonyolult és embernyúzó a modern óriásvárosok élete ; óhatatlanul akadnak olyanok, akik "berágódnak" a nagy gépezetben, felmorzsolódnak, idegeik felmondják a szolgálatot s ezek egyike Maitland, az ügyvéd ; amint-hogy ilyen mélyreható átalakulásnak elkerülhetetlenül megvannak a maga visszásságai, baklövései, frázisgyártása, válságfókuszai, megtorpanásai, zsákutcái, visszacsései — mind-mind olyasmi, amit Osborne a "bús angol patrióta" keserű haragjával ostoroz ; a mai Anglia bajairól a mai angolokhoz szól és nem kér a XIX. század levitézlett csodaszereiből, amikor szemérmesen szégyellve szeretimét szigethazája iránt — bálványát korbácsolja.

A női frigiditás katasztrofális következménye a családi életre, a homoszexualitás elszomorító statisztikája megint csak olyan angolszász problémák, amelyek máról-holnapra, a marxista csudadoktorok egyszerű javallatával nem orvosolhatók. Az a családanya, aki a második gyermek után a házaséletet befejezettnek tekinti és ettől nem tágít, ha nem is általánosítható, de egy angol nőtípust képvisel s ilyen Maitlandné is, aki ráadásul gyermekeit szerencsétlen férje ellen uszítja. Olyan *circulus vitiosus* ez, amelyből nem lehet kilépni : Jane, tizennyolcéves lánya, megveti apját, mert olyan, amilyen — a boldogtalan ügyvéd szenvedésében lealjasul, még sérültebb s még "olyanabb" lesz. Jane látogatása apja irodájában a darab nagy jelenete. Maitland, mint a dühöngő őrült támad az ékesszólás szekercéjével a lányának s lepiszkolja a sárga földig : amiért hosszú szöszi hajat visel, amiért olyan zöld, hogy nem lát az orránál tovább, amiért azt hiszi, hogy a politika egyszerű divatőrületnél nem egyéb, amiért "ülősztrájkokon" tiltakozik az amerikai Polaris-támaszpontok ellen, holott azt sem tudja, a Polaris mi fán terem ; amiért szűzességét postán feladja az Oxfordi Éhínség Ellen Küzdő Ligának, amiért négerekkel járkál s amiért úgy táncol, mintha primitív, szakrális beavató-táncot járna az ájulásig, az őserdő sűrűjében. Jane egyetlen szót nem szól. Ha eddig elnéző undorral tűrte apját, most őszintén megrémül az őrjöngőtől és futva menekül. E körül a jelenet körül fordul meg minden. Jane — némaszerep ; Osborne egyik mesterfogása. A nemzedékek szembesítése ez ; de vajon miért nem szólal meg a fiatalabb nemzedék ? Bizonnyal volna mivel visszavágnia, (más kérdés, hogy ökörséget mondana-e vagy érzékeltetné, hogy kamasz-eltévelyedés az egész s amúgy is kinövi majd.) Azért nem szólal-e meg, mert Osborne tetszelgett a némaszerep mesterfogásának alkalmazásában, vagy pedig azért, mert Osborne-nak fogalma sincs, hogy valójában mit válaszolna ? Aki valamikor a fiatal nemzedék lázadásának hangadója volt : Osborne elszakadt, messze sodródott ettől a nemzedéktől, néki többé már nem nyilatkozik meg. Alkalmasint ez a valóság, ő már nem tudhatja többé. S ez elvezet bennünket a harmadik, nagyon lényeges ponthoz, hogy maga Osborne önmagával, társadalmával hányadán áll — hol áll.

MAITLANDNAK

van egy keserű kifakadása, amikor azt mondja : "már negyvenéves vagyok, nem tudom újrakezdeni." Micsoda önvallomás ! Kétes, hogy a szerző másnak szánta. Nem könnyű lelkesedni egy olyan színdarabért, amelynek majd minden szereplője ellenszenves ; hacsak nem úgy lelkesedünk, mint a sebésztanár, aki a feltárt hasfali rákot "gyönyörű"-nek mondja, mialatt a hasfali rák tulajdonosa a műtőasztalon élet és halál között lebeg. Ám igazságtalanok volnánk Osborne-hoz, ha elsiklanánk a tragikus és a fekete komédia e mesteri vegyüléke fölött, ami végeredményben az "Elfogadhatatlan bizonyíték"-ot kitűnő darabbá avatja. Osborne moralista ; nem az a régivágású moralista, aki előremutat pozitív eszmények felé, ha már eleget kárhoztatott bennünket mocskos, korrupt, esendő bűnösöket ; hanem az az újmódi, mérges moralista, aki az utálat tankjába száll és ágyútornyából az undor kartácsával árasztja el a világot. Az ám, de meddig még ? Meddig lehet valaki "dühöngő ifjú", ha már deresedik a halántéka és a mögötte érkező új nemzedék szóba vele már nem áll ? Tanúja leszünk-e Osborne művészete megújhodásának, van-e még benne talentum és erő az újrakezdéshez : tudna-e még szakítani egész "haragvó korszakával", hogy új hangokat üssön meg, zeneibb hangokat s más tájakra vezessen bennünket ? Az emberélet hosszú, sok minden belefér s az ilyen művészi megújhodás nem példa nélkül való. Ki gondolná, hogy a "Gustav Adolf" és a "Gustav Vasa" történelmi freskója ugyanattól a Strindbergtől származik, aki a "Húsvét"-ot írta s e mennyeien olvadozó legenda után ugyanaz a Strindberg a "Haláltánc" rémképeit vetítette elénk ? Osborne eddig egyetlen színt használt palettájáról, a hörcsög haragosszürke színét. Ideje volna, hogy kimossa az ecsetet és más színkeveréssel is próbálkozzék.

HATÁR GYÖZŐ

Van-e Osborne-probléma és ha igen, mért nem ?

(JOHN OSBORNE "ELFOGADHATATLAN BIZONYÍTÉK" CÍMŰ LEGÚJABB DARABJA MARGÓJÁRA)

FÁY FERENC

Őszi áhítat

Ülj le a márványhűvös ég alá.
honnan a nyár még visszanyúl utánad
Madarak jaját kergeti a szél
térdedre hajtja hű fejét a bánat.

Zárd el szemedbe ezt a ragyogást,
ezt az utolsó, tél előtti órát.
Dió koppan már; hamvas szilva hull
s himnuszt dobál egy megkésett rigó rád.

Levél lebeg — nyár-cifra üzenet —
a szára vér s a hátán, mint a láva
rénsárga lánggal ég az ősz... Repül,
aztán leszáll a kert aranyporára.

Nyolc hosszú éve játszod ezt az őszt.
Úgy játszod ilt. hogy mégis mindig ott vagy
hol könnyes fák tartják a karjukon
az őszbeszédült sok, fehér halottat.

Zárd el szemedbe ezt a ragyogást,
mielőtt minden elmerül a sárba.
Alma pirul... s a dombon, a Halál
mézes szőlőt szed nagy füleskosárba.

Gyalogosan

1.

A földalatti megállójához menet míniummal pingált kört látok meg a járdán, néhány lépéssel odébb nyíl-jel bíztat előre, hamarosan piros négyszög követi "And Keep Going" — *Csak tovább !* — felirattal csüggedés ellen, kisvártatva újabb nyíl biztosít, hogy jó az irány, majd az utca végén, a hármas elágazásnál, ahol a kétkedő (bárha Kalmár, Tudós vagy Fejedelem) talán megtorpanna, ismét míniumbetűk megerősítő szózata int előre, "Go Ahead", s valóban, alig kelek át az úttesten, már két házzal arrébb megbizonyosul, hogy célba értünk. A természet vagy a terep furfangján kifogó indiánt, cserkészt vagy kábelező munkást foghatja el ilyen diadalmas jóérzés a nyomra vezető Jelek sorát végiggondoltakor.

Így bámulom meg én is itt a végső közlést, amely három sorba törten, oszlopos súllyal hirdeti ki :

M i c k e y
I S
B O S S

— bizony, bizony, Miki A Főnök, a kapualj felé vágó kacskaringóval mutatja, hogy itt lakik ő, itt tartja székét, innét csap ki a környékre. A név nem blokkbetűkből van, hanem aláírásos lendülettel odavetve, ypszilonja elrántva, miniszteriális eréllyel. Személyiség van benne.

Magam is csak ettől döbbenek rá, hogy hiszen ismerem Mikit. Ő az. Ezen az utcán szokott vonulgatni csapatával, egy zsebrádióalja mindkét nembeli kamasszal, itt-ott megülik az autók sárhányóját, vagy egy kicsit elállják az utat, vagy csak úgy ődöngve spektálgatják e világot a szelídítetlenek ép dölyfével.

Szegény Miki vezér aligha sejti, hogy most ért a csúcsra, hogy innét már csak lefelé vezethet útja. Szinte látom, mint követte el végzetes tettét ; látom, amint éjjel kilopózik, a lámpaoszlopok festéke maradékát elcseni, lohol a csöbörrel, ecsetet márt belé, kört rajzol, nyilat, odébb settenkedik, ír, ír, ír, s reggelre kelvén, a mínium dicsőséget és veszedelmet hirdet, miként ősünk karca a barlang falán, ahol az elejtett medve s a megejtendő hölgy ábrája hirdeté, hogy jele fölkarcoltatván, legyőzetett. De azt is, amit Mikink még nem gyanít : hogy egyúttal megéledt, hogy a kimondott szó meggyúrja majd porból-sárból az ő irigyét és vetélytársát, s már ezentúl napról napra meg kell véle küzdenie, mindörökkön mindrökké.

2.

Egy magyar házaspár baktat szembe, javában szapulnak valakit.

"A Radó nem *realizálja* — hallom, amint elmegyek mellettük —, hogy muszáj neki fizetni..." — Lám, gondolom, még az idegen szó is tud asszimilánssá lenni ! Odahaza a "realizál" szót 'megvalósít' értelemben használtuk. De itt ennek a Radónak azt dörgölik távollevő orra alá, hogy 'nincs tisztában vele', 'nem ismeri fel azt a tényt', hogy fizetnie kell. Ez az imént hallott "realizálás" az angolnak "realize" igéje, vagyis magyar szövegben már kétszeresen is idegen szó.

S mivel a példák is szeretnek csőstül jönni, egyetlen utcában háromszor tudom meg, hogy még az ún. nemzetközi szavak is mennyire nemzetiek lehetnek.

A sarki szőrmés üzletében mészfoltos munkások tesznek-vesznek, a boltba csak pallókon átevickélve lehet bejutni. De azért a kirakatban öles felirat buzdítja a vevőt : "Open During *Alterations !*" Alterations... alterations... — nézegetem, s hiába tudom, mit jelent, mégiscsak ezt a mondatot zendíti fel fülemben : "Csak sose *alteráld* magad, Málcsikám..."

A vendéglőn meg ez a hirdetés ékeskedik : "Catering to all *affairs*". Az idevalósiak nyelvében járatlanabb hazánkfia még azt hihetné, hogy valami ravasz prókátor ügyködik odabe, s jó pénzért bármiféle *afférunkat* eligazítja.

A szomszédos kirakatban autóalkatrészek kelletik magukat. Egy deli kipufogócső fölött ez az ajánlat puhítja a reménybeli vásárlót : "Mufflers *installed* free". Erről pedig — tisztesség ne essék, szólván — arra emlékezem, hogy mifelénk inkább csak a főispánt *installálták*, anno Domini...

(S ha már ennyire nézegetjük a kirakatokat, fölfedezhetjük az egyikben, hogy milyen józanul szerények vagyunk mi, magyarok. Mert íme, ez a New-York-i fodrászat *állandó*-nak (permanent) ígéri e kilencedfél dollárért készülő hullámokat a hölgyi hajakba — mi csak azt mondjuk rá, hogy : *tartós*. Közép-európai tapasztaltságunk súgja talán, hogy még a *dauerolás* sem tart ki örökké.)

3.

Lauenroth csemegésnél a sajtok közül Elsie színes nyomatú képe röhög rám. Szomorúan viszonzom pillantását. Elsie-n ugyanis 100.000 dollárt vesztettem, épp hét éve. Elsie azonban mégsem ló. Nem üget, nem is vágtat ; épp csak lépdel. Elsie : tehén. A Borden tejtermékgyár híres röhögő tehene.

Valamikor 1957-ben Bordenék büszkén jelentették, hogy Elsie megborjazott, s kérik a nagyérdemű vásárló közönséget, találjanak az újszülötthöz méltó nevet ; leleményességüket a gyár kerek 100.000 dollárral szándékszik jutalmazni.

No, gondoltam, ilyen könnyen sem kerestem még százezer dollárt! Mert a Bimbó névre szóló javaslatomat azzal a bizonyossággal küldtem el Bordentownba, hogy ezt a szép gömbölyded s tejszagú nevet aztán senki képzelete nem szárnyalhatja fölül. Még ajánlást is csatoltam pályázatomhoz, magasztalván a Bimbó széphangzását, hivatkoztam e névnek magyar szarvasmarhanévi hagyományaira s végül arra, hogy angolszász fülben még az idegenesség bája is kettőzni fogja a hatást. (S titkon nyilván arra is számítottam, hogy ennek a Bimbónak még magyar volta is protektorom lesz. 1957-et írtunk...)

Dehát hiába. Valami otromba, költőietlen hangzású név nyerte meg Borden Elsie tetszését. Hogy miért, nem tudom. De hogy a Bimbó miért nem, azt megtudtam. Csak most, a napokban, egy olvasmányom véletlenjéből.

Megtudtam (amit hogyan is sejthetett volna az ember :) azt, hogy bizony a *bimbo* angolul is jelent valamit. Olyant jelent, hogy az Irodalmi Újság talán nem is volna hajlandó kinyomtatni. Érjük be azzal, hogy az idevalósi gengszter-nyelvben olyat jelent e szó, amit tisztességes tehén jóerkölcsűnek ígérkező üszőborjára nem mond az ember.

4.

Amerikában nagyra tartják a tudományosságot. Elannyira, hogy jelölésére a mi szavunkat még egy további képzővel kellene megtoldani, hadd ugorjék fel a még elvontabb színtre : tudományosságosság.

Ilyen felekezetű ember a patikusunk is. Kirakatában a jelen jámborabb készítményei közt állandóan ott tartja a jövendő hathatós ígéreteit : saját gyártmányú hirdető tábláján mindig ki van rajzszögezve valamely orvos- vagy gyógyszertudori utópia.

Most is. A tábla kövérbetűs állandó fejléce — *távlatok* — alatt a frissiben kiollózott cikkecske küszöbön álló öröm hírét hírli : "Az emberiséget régen kínzó reuma rövidesen a múlté lesz !"

Régen kínzó. Rövidesen a múlté. Régen. Rövidesen. *Távlatok.*

Távlatok. Ettől ugrik a szemem elé a minap olvasott antropológiai munka egy megindítóan pontos közlése arról, hogy 70.000—45.000 éve bizonyos "La Chapelle aux Saints-beli, a leghíresebb francia neandervölgyi (leletünk), habár alig múlt 40 éves, fogatlan volt és reumától nyomorék". (Carleton S. Coon : The Origin of Races, New York, 1962. 103. l.)

Régen kínzó reuma... Rövidesen a múlté... Milyen reménytelenül szerénytelenné lett hirtelenében ez a "régen" és ez a "rövidesen", — s mennyire bajtárssá szegény boldogult felebarátunk, La Chapelle aux Saints-ből !

5.

Esti sétánkról hazatérőben megpillantjuk ismeretlen ismerőseink egyikét, a pallért. Csöpp kertje sövényét támogatja belülről, a barátja meg kívülről babrálja a bukszus leveleit, így diskurálgatnak. A kertecske csurom dísz : a parányi ágyásokat meszelt kavics szegi, a rózsakarókon üveggömb, a gyepen kanárisárga mázas cseréplibák rajvonalba vezényletten.

A pallér (vagy talán kőművesmester) beszél : *"...it's a penalty to live in a society that..."* — halljuk, ahogy elhúzunk a két jóbarát mellett. Összenézünk feleségemmel. Kétfélének is szól ez a meglepődés. Az egyik az, hogy az ilyen elkapott beszélgetés-foszlányokból többnyire a dollár szó szokott az ember fülének csapódni, (nem egészen azért, amiért néhány óvilági kultúrfölénynök gondolja ; nem, ez a dollár nem dollár-Narcissus, inkább csak a konkrét mértéket kedvelés jele), — a másik pedig a magyar parlagról jöttünknek gyógyíthatatlan káprázata. Mi ez a káprázat ? Például az, hogy midőn egy párizsi kisfiú *"Aéroplane ! aéroplane !"* felkiáltással bök az égre, annyival, de annyival felnőttebbnek-érettebbnek-műveltebbnek rémlik, mint a *"Jepüjő ! jepüjő !"*-vel lelkendező kicsi magyar társa. S ilyesféleképp hat most nagyosnak az, hogy ez a pallér, rikító kavicsaiban és festett cseréplibáiban gyönyörködése hátteréből, így szólal meg : *"...ez a büntetése annak, ha olyan társadalomban él az ember, amely..."*

Összenézésünk erről szól elsőnek, azután arról, amit már fennhangon mondunk ki : "Hát ezekbe mi ütött ?"

Amerikában ugyanis nem tenyész a politikus csizmadia. (Még választások előtt sem.) De ezúttal, úgy látszik, igen-igen megbolydult valami.

S bár nem vagyok kíváncsiskodó természetű, hirtelen heves vágy fog el, hogy a derékon kapott pallér mondat fülével-farkával is megismerkedhessem. Bárcsak "X"-ben volnánk (Déry Tibor "X"-ében) — gondolom el —, ott bízvást a beszélgetőkhöz léphetne az ember, és... És, és — csüggedek el aztán hirtelen — nyilván úgy is felelnének, eszelősen kíméletes ikszi módra, hogy : "Dehát bizonyos abban uraságod, hogy valóban tudni óhajtja, miről van szó?"

KORONDI ANDRÁS

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Ut moriens...

Fenyő Miksa játékos szerénytelenséggel írt szerény és megrázó önéletrajzi cikke az öregségről — Profán gondolatok a Santa Sabinában, I. U., szept. 15. — idézi egy római bíboros reneszánsz síremlékének latin feliratát, az olvasóra bízva, hogy ki-ki fordítsa le kedve s legjobb tudása szerint. Ut moriens viveret vixit ut moriturus. Az én megoldásom így szól: Halálát tudva élt, hogy holtában éljen. Más szóval, latin tömörítés nélkül : örök életet az remélhet, aki folyton elméjében forgatja, hogy milyen kurta a halandók léte a földön.

Cikke záró részében fájlalva említi Fenyő Miksa, hogy Szent Györgynek meggyűlt a baja az egyházi hatóságokkal, neve esetleg eltűnik a katolikus naptárból, mert a sárkányölő lovag, Anglia védőszentje, alighanem csak legendás alak, létét az Egyház se nem állítja, se nem tagadja

A dolog régóta nyílt titok. Némi restelkedéssel utalok Velence című tréfás versemre, amelyet 1950-ben írtam.

Szent György mondják no sohasem élt
de élt de élt de élt Carpaccio
s neki szentül hiszem a mesét.

Vagyis a deli lovag létének bizonyítására az én védőügyvédi eszem is, akárcsak Fenyő Miksáé, születési bizonyítvány helyett Carpaccio velencei remekművébe kapaszkodott. Aki a Scuola degli Schiavoniban *ilyen* képciklusra ihlette az ecsetet, annak csak nem kell más igazoló *dokument !*

Cs. Szabó László
London

Nem inspirál

Kedves szerkesztő uram,

szíves volt megküldeni nekem Gellért Oszkár cikkét, mely "Még egyszer a Gyosz és a Nyugat" címmel egy hazai lapban jelent meg. Felajánlotta, hogy válaszomat az "Irodalmi Újság" szívesen közli. Nagyon köszönöm, de nem válaszolok és pedig azért nem, mert nem olvastam Gellért cikkét. Nehogy ez póznak lássék, hadd adom ennek magyarázatát. Ez év elején cikkem jelent meg a müncheni "Új Látóhatár"-ban, melynek egyik passzusa a kritikával foglalkozott ; ebben őszintén megírtam, hogy rólam vagy írásomról szóló kritikák fölött nem tudok fölényesen napirendre térni. Bosszantank azzal, amit mondanak és aztán bosszantanak, hogy bosszankodtam. Megírtam azt is, hogy milyen egyszerű palliatív módot eszeltünk ki feleségemmel : előbb ő olvassa el a cikket s ha szerinte "nihil obstat", akkor én is rászánom magam. Viszont ha azt mondja, hogy üres szalmacsépelés, akkor bele kell nyugodnom, hogy önismeretem továbbra is fogyatékos marad. Ez történt az előbb említett Gellért-cikkel. Én Gellért Oszkárról a Nyugat folyóiratról szóló följegyzéseimben majdnem mindent elmondottam, ami mondanivalóm volt. Semmi többre nem inspirál.

Szerkesztő úr hive
Fenyő Miksa
New York

Költő-kongresszus Berlinben

Mintegy ötven afrikai, amerikai és európai költő valamint további húsz művész, regényíró, színpadi szerző, filmrendező gyűlt össze Berlinben azon a színvonalas találkozón, amelyet a város szenátusa immár tizenharmadik éve rendez meg. A költők nemzetközi találkozója a "Kongresszus a kultúra szabadságáért" szervezet égisze alatt zajlott le Pierre Emmanuel francia költő irányításával. A szervező munkában részt vett az Afrikai Kulturális Szövetség, valamint két német irodalmi folyóirat, az "Akzente" és a "Der Monat" is. A találkozón megjelent, hogy csak a legismertebb neveket említsük, Michel Butor, Roger Caillois, Aimé Césaire, Georges Schehadé, Günther Grass, Jorge Luis Borges is.

Számos előadásban volt szó a modern költészet témáiról, a költészet és a kritika, a színház, a film, a rádió, a televízió kapcsolatáról, sőt a költészet és a modern tudomány viszonyáról is. A műfordítás kényes kérdése szintén napirendre került. Az egyik legérdekesebb vita pedig éppen a költészet és a regényirodalom határának a megvonása körül alakult ki : vajon érvényesek-e még a hagyományos műfaji kritériumok? Genet-től, Paszternáktól vagy Günther Grasstól, vallotta a felszólalók nagy része, még akkor sem lehetne elvitatni a költő címet, ha soha életükben nem írtak volna verset. Hasonló nézeteket fejtegetett az az Afrika-szakértő német kritikus, aki szerint az afrikai tollforgató képtelen különbséget tenni vers és regény között.

Hogy a költők kongresszusa jobbára elkerülte az akadémizmus veszélyeit, s a csillogó, de sokszor elvont tudós fejtegetések mellett az alkotó szellemnek is szállást adott ülésein, azt műsora és résztvevői helyes megválasztásának köszönhette : a nagy és általános témákat az afrikai költészet, sőt Fekete Afrika egész művészi termelésének keretében vizsgálta.

Fekete Afrikában új, franciául, angolul vagy anyanyelvén író költőnemzedék jelentkezik, amelynek legjobb képviselői nem méltatlanok a nagy elődökhöz, Léopold Sédar Senghorhoz vagy Aimé Césaire-hez. Az új nemzedék költői, az előző generációval szemben, már nem a "négerséghez" való jogukat hangoztatják : éppen olyan természetesnek tartják, hogy négerek, mint ahogy "a tigris sem elmélkedik tigris-voltán".

Az európai olvasók közül talán kevesen tudják, mennyire eleven Fekete Afrika irodalmi élete : az elmúlt évek során, csak a regényeket és a verskötéteket számítva, több mint háromezer kiadvány jelent meg ! Az izgalmas problémáknak, a megoldásra váró kérdéseknek pedig se szeri, se száma : az afrikai nyelvek irodalmi rangra emelése, az afrikai film megteremtése, az iparosítás társadalmi, pszichológiai és művészi következményei, Afrika visszatérítése saját, hagyományos értékeihez, stb., stb. De a berlini találkozó igazi érdeme éppen az volt, hogy az egyedi vizsgálata közben az általánosra is érvényes következtetésekre jutott. A költő-kongresszus baráti légköre, az elhangzott nézetek változatossága, a felszólalók igazságot kereső szenvedélye az európai küldöttekkel is megértette, hogy az afrikai kontinens problémái az övéké is, s világunk, a változatosság zűrzavarán túl, egy és oszthatatlan.

Az egyetértés légkörében joggal sajnálhatták a berlini találkozó résztvevői, hogy az ázsiai és — Jugoszlávia kivételével — a kelet-európai országok nem képviseltették magukat. Hiába invitálta szívélyesen a rendezőség a szovjet költőket, azok még csak nem is válaszoltak a meghívásra.

D. B.

Luccai polgárok

*ARRIGO BENEDETTI PRATO-DÍJÁS REGÉNYÉRŐL**

ARRIGO BENEDETTI, aki hazája egyik legjobb újságírójának számit, hosszú, évtizedes hallgatás után jelentkezett új regényével, az "Il Passo dei Longobardi"-val, ezzel a majdnem nyolcszáz oldalas, ambiciózus és bonyolult művel, amelynek különböző rétegeit, kitérőit, elmélkedéseit és betéteit szinte alig lehet egy tekintettel átfogni. A lassan érlelt művet, amely hazája történetének mintegy negyedszázadát idézi és szereplők tucatját mozgatja, s amelynek hangskálája, néhány újságírósan elnagyolt vagy kissé terjengős fejezet ellenére, a szemérmes lírától az epikus pátoszig terjed, Benedetti bizonyára afféle "summának" szánta, az olasz irodalomban oly régen várt, minden írót kisértő, de végül is elriasztó modern nemzeti hőseposznak. Könyve, ha nem hibátlan alkotás is, gazdag, sokszínű és bizonyos értelemben monumentális mű, amelyet egyaránt olvashatunk mint egy ország, egy fiatal értelmiségi hős, egy társadalmi osztály vagy egy város történetét.

A történet a fasizmus éveit öleli fel, s mindenekelőtt történelmi regénynek látszik. Az 1922-től 1944-ig terjedő korszak, sőt a múltat idéző bekezdésekben az I. Világháború valamennyi jelentős történelmi eseménye közvetve vagy közvetlenül szóba kerül a könyvben: a fasizmus jelentkezése, a fasiszta bandák "büntető expedíciói", a "Marcia su Roma", Zaniboni sikertelen merénylete Mussolini ellen, Matteotti szocialista képviselő meggyilkolása, az abesszíniai háború, a II. Világháború, az 1943. szeptember 8-i fegyverszünet, a náci terror, a Saló-i Köztársaság kikiáltása, a visszavonuló németek és a Szövetségesek harca a "linea gotica" néven ismert frontvonal körül, a fegyveres ellenállás megszervezése, a Nemzeti Felszabadító Bizottságok megalakulása. S a könyv hősei nemcsak a történelmi eseményekben vesznek részt, hanem beszélgetéseikben, vitáikban gyakran hivatkoznak az olasz politikai élet ismert alakjaira is: Sonninóra, Giolittire, Bonomira, Nittire, Badoglióra vagy Gramscira...

⁂

KÖZÉLET TEHÁT, de ezt a közéletet elsősorban regénye központi szereplőjével láttatja a szerző. Ez a szereplő, aki igazi önálló hőssé soha nem tud felemelkedni és sokszor csak az író szószólójának látszik, Franco Arnolfini, egy luccai polgárcsalád sarja. A történelemnek inkább szemlélője, mint tevékeny részese; életét a külső események irányitják, sorsát soha nem tudja kezébe venni. Flaubert hősének, az "Érzelmek iskolája" Frédéric Moreau-jának ez a távoli és kissé sápadt rokona azonban jelképes figura is: gyengesége, határozatlansága, állandó lelkiismeretfurdalása példásan tükrözi a fasizmus éveiben felnőtt, magát apolitikusnak tartó, de befolyásolható és végül is becsapott olasz fiatalság nagy részének magatartását. Az olasz ifjúság sorsának másik két lehetőségét a regényben két gyerekkori jóbarátja testesiti meg: Ciro, a liberális és antiklerikális tanár fia, aki 1943-ban partizánparancsnok lesz és Juste van Egmont, akinek az útja — mintha csak Malraux híres mondását akarná bizonyitani — a maga és a mások megvetésétől egyenesen vezet előbb a spanyol önkéntes légióba s végül a Wehrmachtba.

Benedetti három korszakot ragad ki Franco Arnolfini életéből: az 1922-25-ös éveket, a harmincas évek elejét és a II. Világháború utolsó esztendejét; a közben eltelt idő eseményeiről pedig csak rövid, homályos utalásokban értesiti az olvasót.

1922-ben Arnoldini alig tizenöt éves, boldog és problémátlan polgárgyerek, aki — akárcsak Vittorini híres és immár klasszikus regényének, a "Vörös szegfű"-nek kamasz hősei — értetlenül, majd egyre inkább zavartan figyeli a fasizmus előretörésének első jeleit. Noha megrémiti és undorral tölti el az erőszak alkalmazása, képtelen arra, hogy határozottan elitélje, hiszen az önmaga ellen fordult társadalomban a felforgató elemek között is személyes ismerősökre talál. A könyv első fejezetében, valóságos "nyitányában", igy nézi fölháborodottan, de mégis tétlenül, hogyan gyilkol meg egy sorompóőrt az a fasiszta banda, amelynek egyik főkolomposa éppen barátja és kamasz-példaképe.

Arnolfinivel 1931-ben találkozunk újra, amikorra a fasiszta rendszer már berendezkedett. S a fasizmusnak, minden fasizmusnak, nemhiába lényege, hogy provinciális: hősünk a kisváros légkörében kétszeresen fuldokol. A menekülésnek és az ellenállásnak egyetlen lehetősége nyilik: a szellemi elefántcsonttorony. A fasizmus szájtépő harsánysága és közönségessége elől a neokatolicizmusban és a teozófiai tanokban keres menedéket, Rilkét és Gide-e, Mallarmét és Crocet, Joyce-ot, Thomas Mannt és a német romantikusokat olvassa, Pascalról és Kierkegaardról folytat véget nem érő vitákat. A finomkodó félreállás azonban, legalábbis Benedetti regényének tanulsága szerint, legyen bármennyire csábító is, nem elegendő ahhoz, hogy a barbárság hullámait megállitsa, mint ahogy közvetlen hatásában eredménytelennek bizonyult a harmincas évek olasz irodalmának legtisztességesebb és művészileg legértékesebb áramlata, a "hermetikus" költészet is.

A "szellemi intermezzo" után Arnolfini csak 1943. utolsó hónapjaiban tűnik fel újra, amikor az orosz frontról visszatérve katonaszökevényként bujkál sebesült angol ejtőernyősök, polgári menekültek és szervezkedő partizánok társaságában Bologna környékén, Emilia síkságain. S Benedetti tétlen hőse megint csak lelkiismeretfurdalással és némi sóvárgással nézheti a Történelem alakitóit: anélkül, hogy maga is az ellenállók közé tartozhatna, tanúja az Appeninek láncai közé rejtett partizánállam, a "Montefioronó-i Köztársaság" megszületésének, hogy a történet végén végre hazaérhessen szülővárosába, Luccába...

⁂

BENEDETTI REGÉNYE azonban nemcsak egy büntudatos és tépelődő hős története, hanem egy társadalmi osztály körképe is. Az "Il Passo dei Longobardi"-nak talán legjobb, s időnként már-már Thomas Mann-i és prousti hangvételű lapjai éppen azok, amelyek a luccai polgárokat mutatják be: kereskedőket, városi tanácsosokat, tanárokat, akik külsejükben és erkölcsi habitusukban még a fasizmus éveiben is megőrizték a múlt század kissé megmosolyogni való, de egyben megindító hagyományait. Az apró személyes ügyeikkel elfoglalt, a kisvárosi hierarchiát szigorúan tiszteletben tartó, szűklátókörű, unalmukat pletykázásba és kártyacsatákba fojtó figurák közül kiemelkedik Franco apja, a gyöngédséggel és iróniával ábrázolt Luigi Arnolfini, aki akár egyedül képviselhetné osztálya (elavult) erényeit és (örök) hibáit. Ez a jómódú kereskedő, a lübecki polgárok távoli rokona, a mindent felforgató történelmi változások ellenére másról sem álmodik, mint rendről és társadalmi békéről. Eszményképe a nyugodt, minden mozzanatában előrelátható élet, ahol a kötelességnek és az (apró) örömöknek az aránya öröktől fogva megszabott, s ahol minden mozdulatot, minden tettet céltudatos szertartások igazgatnak.

A józan, példamutató polgár hisz az észben és a lélek rejtelmeit leegyszerűsítő pszichologizálásban, de prózai életében tisztelettel — túlzó tisztelettel — és nosztalgiával hódol a kultúra és a művészet előtt is. Esténként Luigi Arnolfini figyelmesen olvassa a lámpaernyő alatt a "Corriere della Sera" egykor híres kulturális rovatát, a "terza paginá"-t, támogatja szegény rokonát, Celsót, a zeneszerzőt, Puccini szerény epigonját, s gyakran és szivesen emlegeti, mennyire szereti a zenét, a könyveket, a szép tájakat. Olykor szinte már Proust híres hősét, Swannt idézi az az érzelmes és ironikus szemérmesség, amellyel mint valami szentélyt védi a Fogazzaro regényeiből, Pascoli verseiből és "a köpeny" melódiáiból szublimált "bensőséget"; s Swannra emlékeztet az a kacér snobizmus is, amellyel az arisztokratát játszó rokona, Lelio Arnolfini-Maubeuge előtt műveletlennek mutatja magát...

Valamennyi luccai polgárnak azonban, a kicsinyeseknek, a jelentéktelenek közös vonása a szemellenzős vakság: az a makacs hiedelem, hogy a Történelem egyre durvább s végül végzetes csapásainak karbafont kézzel, kivül álló közönnyel ellent tudnak állni. A luccai polgárok vakok, s időnként frivolan könnyelműek is: a "Marcia su Roma" napjaiban éppúgy az esti összejövetelek a fő gondjuk, mint 1931-ben vagy a háború éveiben. Önhitető jelszavuk a rend, a "normalità"; s hiába a háború, a fasiszta hatalomátvétel, a gazdasági válságok, a megszállás: minden újabb fordulat után változatlanul reménykednek a "normális jelenségek végleges visszatérésében". Az "Il Passo dei Longobardi" tanulsága akár brechti is lehetne: a tevékeny ellenállás, amely nemcsak a múltat nézi, hanem a jövővel is számol, megállithatja a fasizmust Benedetti regénye végén — mintegy utolsó figyelmeztetésképp — idézi a nácik által lemészárolt luccai polgárok sorsát, akik, akárcsak a középkori allegóriák balgái, hiába menekültek vakon a Bolondok Hajójára, a Farneta-i Certosába, hiszékenységükért akkor fizettek, amikor már biztonságban érezték magukat. Az író meghatott itélete sírfeliratuk is lehetne: "Így pusztulnak el együtt azok, akiknek ifjúságuk tudatlan, bár talán boldog volt, s akiknek szülői olyan jövőt reméltek, amely az örökösen emlegetett múltra hasonlított volna."

⁂

EGY ORSZÁG, egy főhős, egy társadalmi osztály története után az "Il Passo dei Longobardi" végül egy város, Lucca regénye is. Azaz inkább: a városról írt esszé, amely a műfaj legjobb hagyományai szerint igyekszik megragadni, elemezni és meghatározni az alig megnevezhetőt: a "genius loci"-t. Benedetti szerint Lucca címerében akár két összefonódott M-betű is állhatna: az egyik — Muri — jelképezhetné azt, ami a városban a legkézzelfoghatóbb: a falakat, a széles bástyasétány oktogonját; a másik — Musica — azt, ami szárnyal és csak a lelkekben rezeg. Arrigo Benedetti azonban módszeres író is, és a rejtett lényeg nyomozása közben nemcsak szélességében, hanem mélységében, történelmében is föltérképezi városát. Azok az utazók, akik Pisa és Firenze között már megálltak ebben a toszkán városban, s akik — sajátos szenvedély, — nem érzéketlenek a "bédekkerek" poézisára, örömmel olvashatják itt az ismert utcák, terek és középületek — Piazza San Michele, Via Fillungo, Teatro di Giglo, Albergo Universo, Santa Maria di Corte Orlandini — pontos leirását. A város nagy fiainak neve es helyi legendája is újra meg újra előkerül a beszélgetésekben: Boccherini, Pompeo Battoni, a közepes tehetségű portréfestő, Pascoli, a költő, a castelvecchiói kastély borongós remetéje és persze Puccini is, akinek autó- és vadászszenvedélye legalább annyira izgatja a luccai polgárok képzeletét, mint operaírói tehetsége. S lassan, a kitérőkön és utalásokon át megelevenedik a város múltja is, posztókereskedőivel és emigránsaival, akiket az üzleti haszon vagy a vallási fanatizmus Flandriáig, Genfig, Lyonig vagy Baselig hajtott.

Arrigo Benedetti leirásában Lucca végül is mértanian szigorú és katonásan komor városnak mutatkozik, amelyet a humanizmus szelleme éppen hogy csak megérintett, amely Jacopo delle Quercia szobrainak tökéletes szépsége helyett többre becsülte a helybéli Matteo Civitali darabosságát, s amely mindig érdeklődéssel fogadta az eretnek tanok, Savonarola, Luther vagy Melanchton mérgezett igéit. S Benedetti Lucca feltérképezését egészen a legapróbb részletekig kiterjeszti: gondos szeme olyan rétegeket is megkülönböztet, amelyek nemcsak a külföldi, hanem még a más városból való olvasó előtt is észrevétlenek maradnának. Egy-egy lapján szinte szociológus, nyelvész és történész ad egymásnak találkozót. Egy helyütt például prousti hangvétellel jegyzi fel, hogy a városon kívüli villák lakóit valamilyen rejtélyes magatartásbéli és erkölcsi különbség választja el egymástól, aszerint, hogy a Serchio folyócska melyik partján laknak. A magyarázatra csak a történelmi nyomozás után kerül sor: a táj rányomja bélyegét a lelkekre, s a táj megtervezésében nagy szerepük volt egykor a schönbrunni és drezdai kertészeknek...

Az olvasó, miután Benedetti könyvének valamennyi bugyrát bejárta, úgy érezheti, hogy ennek a sokszínű és szerteágazó regénynek az egységét nem is a főhős vagy a történet biztositják, hanem sokkal inkább a város — vagy a táj, ha úgy tetszik — minden oldalon jelenlévő témája. Talán ez a téma igazolja azt a hatvanoldalas betétet is, amely egy 17. századi bűnös asszony, Lucida Mansi legendáját idézi, ezt az érzéki és kegyetlen, eretnekséget, pestist és ördögűzést felsorakoztató históriát, amely nem lenne méltatlan Stendhal "Olasz krónikái"-hoz sem. S bizonyára Lucca adja meg a regény címének — "Il Passo dei Longobardi" — az értelmét is. A longobárdok útja az Emiliát és Toszkánát összekötő hágó az Appeninekben, a "carbonárik és marhakereskedők útja", amelyen a világégés után a regényhős hazatér szülővárosába, s amelyen egykor parasztdédapja megérkezett Luccába. De egyben ez az "inváziók klasszikus útja" is, ahol az évszázadok folyamán a gótok, a longobárdok, a frankok és a germánok hozták a háborút és a pusztitást a toszkán város dolgos lakóira...

Arrigo Benedetti regénye bizonyára nem igazi remekmű, de a hibák okát nem az írói tehetség hiányában, hanem inkább a szerző célkitűzéseiben kell keresni. Benedetti akkor tévedett, — noha sokáig hallgató írónál érthető ez a tévedés —, amikor könyve nyersanyagához túlságosan nagyot markolt a személyes élményekből és az újságírói-történészi tapasztalatokból, s amikor a "nagy regény" kísértésének nem tudván ellentállni, túlságosan sok és szerteágazó, erkölcsi, intellektuális és politikai kérdésre akart egyszerre válaszolni. De az "Il Passo dei Longobardi" szerkezeti lazasága, egyenetlensége ellenére is érdekes, tiszteletre méltó és ígéretes könyv: ha nem is egy írói pálya "summája", nem is a várva várt nemzeti hőseposz, mindenesetre további és bizonyára letisztultabb művek monumentális vázlata.

ALBERT PÁL

*) "Il Passo dei Longobardi"; Mondadori, Milano, 1964.

CZESLAW MILOSZ

Óda Októberhez

(Részlet a "Költői traktátus"-ból)

Ó te október.
Benned lelem igazi gyönyörűségem
Áfonya- és piros juharfa-hónap
A Hudson-öbölből a tiszta légben szálló vadlibáké,
Fű-fonnyadásé, hajnalka-hervadásé.
Ó te október.

Ó te október.
Fenyőtűkkel beszórt utak csöndje lakik tebenned,
És nyomra figyelő kutyáknak jajveszékelése.
Bagoly-szárny furulyaszavát hallom belőled,
S a madár csattogását, mielőtt a fenyvesbe alászáll.
Ó te október.

Ó te október.
Spádékon fehér zúzmarával fénylesz
Mikor West Point repkény-borított szikláiról
A lengyel tüzér lenéz a színejátszó erdőségre,
S látja az angol katonák jávorszín kabátját,
Ahogy az Appalaccsok csapásán lopakodnak.
Ó te október.

Ó te október.
Hűvösek kristályos boraid.
A berkenye-nyaklánc fölött ajkad íze fanyar.
Pihegő oldalaidat a hegyi
Szarvas fakó szőrzete takarja.
Ó te október.

Ó te október.
A rozsdás nyomokat harmattal hinted be te,
Bivalyszarukürtbe fújsz a felkelők táborhelye fölött,
Lejtős mesgyéken égeted mezítlábasok talpait,
Midőn ágyúk és krumplik füstölögnek.
Ó te október.

Ó te október.
Költészet, azaz mindenre-elszántság hónapja vagy,
Arra, hogy az életet minden pillanatban újrakezdjük.
Varázsgyűrűt adsz, melyet ha megfordítok
A szabadság láthatatlan drágaköve fénylik benne.
Ó te október.

(*Gömöri György fordítása*)

A gyanú szele

(NATHALIE SARRAUTE : L'ÈRE DU SOUPÇON, NÉGY ESSZÉ A REGÉNYRŐL — GALLIMARD : IDÉES)

HA KINÉZEK ablakomon, fákat látok a kertben. Szép, terebélyes akácokat ; platánfákat. Jelenlétüket elfogadom, nem vitatkozom velük, mint az emberekkel. Szívesen fogadom el őket, mert szeretem a fákat ; ezenkívül pedig még árnyékukban ülni is kellemes ; lombjuk színe-változását, rajta nap közben, vagy éjszaka a különböző fények játékát figyelni örömet és gondolatot ébresztő foglalkozás.

Ha sequoia-fákkal lenne benőve ez a kert, azonnal hozzáadódnék a fentiekhez egy minden előbbinél átütőbb élmény, amely tulajdonképpen a képzeletre hat izgatóan, de csak először. Az óriásfák jelenlétéből a történelemre ráérezni ugyanis, azaz, az idő viszonylagos voltára ; kikerülhetetlen, majdnem banális dolog. — Ez a fa nyolcszáz esztendős, én viszont húsz év múlva aggastyán leszek — ilyenformán és olyanforman jelentkezik a szédület a képzelt utazás nyomán, hogy : amikor ez a fa csemete volt, akkor Európában éppen végéhez közeledett a Középkor.

A kertben álló fák azonban csak — mint mondtuk — közönséges akácok és platánok. Külsejük önmagában nem hat izgatóan a képzeletre — elég feszült agymunkára van szükség, hogy elképzeljem ugyanezt a kertet harminc-negyven évvel ezelőtti állapotában, amikor a szemem előtt álló, jókora fa még csak vesszőcske volt.

Pedig a kérdéses harminc-negyven esztendő milyen tartalmas időszakot jelent — nemcsak az emberiség történetében ; ami végül is csak üres szó az aránylag szegényes, szívesen felejtő emberi agy számára ; — hanem a saját időmet : gyerekből-felnőtté fejlődésemet tekintve. Végül azonban arra a rettenetes következtetésre kell jutnom, hogy renyhe emberi felfogóképességem úgy issza még ezt az időt is, mint Szahara homokja a vizet ; s hogy a leglényegesebb alakulások titokban, mert tudatomtól távol folynak. Ki látta szemmel saját szívizmainak gyenge gyermeki sejtekből szíjas férfiszívvé, majd lassan elhaló öreg izomsejtekké való szívtelenedését ?

Vannak a biológiaiakhoz hasonlatosan csendben alakuló emberi-kulturális jelenségek, amelyek egyszerre kész terebélyükkel tárulnak szemünk elé és evidens létükkel elfeledtetik hosszas, kínos növekedési folyamatuk idejét.

●

ILYEN JELENSÉG kissé a francia Új Regénynek nevezett mozgalom néhány, e nevet sem szívesen viselő írójának munkássága. Lényegbevágóan szerény, új utakat kikísérletező és eröteljes meggyőződésű művészek ; a tradícióktól meggyőződésből elfordult, belső, új valóságokra fülelő generáció — még irodalmi tanulmányaikban sem csillogni akaró stiliszták, hanem új terrénumok felfedezéséről a tényközlés szenvtelen hangján jelentést tévő jegyzők — érthető talán, hogy milyen okokból maradt rejtve olyan hosszú ideig a frázisokat kedvelő közönség (és kritika) világában a 30-as évektől majdnem napjainkig, ha csendesnek csendes, de csak látszatra szenvedélytelen kialakulásuk. Ma már viszont világszerte nagy az érdeklődés az általuk felvetett problémák iránt. A párizsi Gallimard kiadó olcsó zsebkönyvsorozata, az "Idées" az utóbbi időben két Nouveau Roman-ista : Alain Robbe-Grillet, és Nathalie Sarraute esszégyűjteményét is megjelentette.

"Az az érdeklődés — írja Nathalie Sarraute a "Gyanakvás korszaka" című esszégyűjteménye előszavában — amelyet egy ideje a regény körüli viták keltenek — és különösképpen az Új Regény-nek nevezett irányzat tagjai által kifejezésre juttatott gondolatok sokakban azt a képzetet ébreszti, hogy ezek a regényírók hűvös kísérletezők, akik elméletek felállításán törték a fejüket előbb és azokat aztán könyveikkel igyekeztek igazolni. Így az a vélemény alakult ki, hogy e regények laboratóriumi kísérletek."

"Ezért azt hihették, hogy minekutána a mai regényről, annak fejlődéséről, tartalmáról és formájáról bizonyos véleményem alakult ki, egy szép napon elhatároztam, hogy gyakorlatba teszem át azt első könyvem, a 'Tropismes' megírásával, majd pedig az az után következőkkel.

Semmi sem lehetne tévesebb az efajta véleményeknél."

Eddig a hűvös hang, a mélyfagyasztott kiáltvány. Mert néhány mondattal utóbb már a lényeg következik, az egész könyvet átható gondolat — élménygondolat — kifejtése, amelyből a könyv mind a négy kemény, de rendkívüli esszéje : a Dosztojevszitől Kafkáig ; a Gyanakvás korszaka ; a Párbeszéd és titkos párbeszéd ; és végül az Amit a madár lát — táplálkozik.

"Tropismes című könyvem írását 1932-ben kezdtem el. Az oldalakon, amelyekből ez a munka kialakult, nagyon is eleven benyomások közvetlen kifejezése állt, formájában pedig a szöveg ugyanolyan spontán és természetes volt, mint az impressziók, amelyeket életre keltett.

Munka közben aztán arra lettem figyelmes, hogy ezeket a benyomásokat bizonyos mozgások, bizonyos belső akciók indították el bennem, amelyek munkálkodására figyelmem már régóta összpontosul. Igen, úgy tűnik, gyerekkorom óta."

●

MEGÉRKEZTÜNK — emlékezzünk rá : az előszóban! — alig másfél oldal után a központba ; azt mondhatnánk : az atommag központjába. Mindenesetre figyelemre méltó emberi lét belsejének legbelsejébe. Ez a beavatás valami új dologba ; valami megfoghatatlanul sikló, állandóan megújuló, kaleidoszkópra emlékeztető ; tragikus, mert értelmetlen titokba, amely mégis az egyetlen dolog, ami felett rendelkezünk ; ami eltávolít és távolból összeköt : ez fog utolsó tintacseppjéig kalauzunknak, Natnalie Sarrautenak gondja maradni.

"Meghatározhatatlan mozgások — írja, — amelyek nagy gyorsasággal siklanak tudatunk határáig ; gesztusaink, szavaink, érzelmi megnyilvánulásaink és érzelmeinknek hitt elményeink — amennyiben azok megfoghatóak — középpontjában állanak. Valaha, de még ma is, úgy tetszik nekem, hogy létezésünk titkos forrását ezek a mozgások képezik.

Ezek után közli az írónő, hogy első könyvében arra törekedett, minél hűbb leírását adja ezeknek a mozgásoknak, mégpedig olyasfajta módszerrel, mint a lassított film. Így a "Tropismes" ideje nem a való élet ideje, hanem egy túlméretezett, felduzzasztott jelen.

"Ezeknek a mozgásoknak a kihámozása valóságos drámákhoz vezet el, amelyek a legbanálisabb beszélgetések, a legnétköznapibb mozdulatok mögé rejtőzve húzódnak meg ; és minduntalan látszatok álruhájába bújnak, amelyek arcukat hol leplezik, hol leleplezik."

A még meg sem született tett drámái érdekelték Natnalie Sarraute-ot; semmi sem tudta figyelmét róluk elterelni. "Semmi sem terelhette el róluk az olvasó figyelmét — írja, — sem a szereplők jelleme, sem a szokványos, regényes cselekmény, amelyhez ez utóbbiaknak idomulni illik ; sem pedig néven nevezhető, felismerhető érzelmek. Ezekhez a mindenkiben meglévő, bárkiben bármikor felszabadulni képes mozgásokhoz, egyszerű támpillérekre emlékeztető, névtelen, majdnem láthatatlan személyekre volt szükség."

Nathalie Saurraute első műve magában hordta tehát az utána következők magját ; mint ahogy maga mondja : ezek a tropizmusok (mozgások, növekedések) maradtak minden regényének eleven anyaga.

●

A DOSZTOJEVSZKITÓL Kafkáig a kötet első, 1947-ben keletkezett esszéje. Miután a pszichologizáló regény gyanúba keveredéséről s az analízisnek a modern regényíróra nézve nagy kiábrándulást jelentő ígéretéről számol be, az írónő a homo absurdus mellett, illetve a lét és az ember abszurditása, mint regényírói nézőszög mellett tesz hitet. Bebizonyítja, hogy tévedés a két dolog : a pszichológiai regeny és az abszurd-regény Dosztojevszki és Kafka szembeállításával való szemléltetése. Vagyis kifejti, hogy Dosztojevszki voltaképpen csak felületesen nézve pszichológus író.

Hogy a pszichológia miért kerül gyanú alá ? Ígérete miért okozott csalódást a mai írónak ? Ezekre a kérdésekre Sarraute azt feleli, hogy "a modern ember : lélek nélküli, ellenséges erők dobálta test, nem bizonyult másnak, mint aminek a külseje mutatta. A kifejezéstelen fásultság, a mozdulatlanság, ami rögtön meglátszik arcán, ha önmagába süllyed : nem rejtett belső mozgásokat. Az a hallgatag tusakodás, amelyet az amatör lélekbúvárok véltek felfedezni lelkében, végül is nem volt egyéb, mint teljes csend."

Majd Albert Camus hőséről, Meursault-ról beszélve, a kritikus Mme. Magnyt idézi : Camus a hőse belsejében uralkodó űrt akarja szemléltetni velünk, és rajta keresztül a bennünk lévő űrt... Meursault az az ember, akin egy foszlánya sem maradt a konfekcióruházatnak, amellyel a társadalom kísérli meg eltakarni a lényege és a lelkiismerete helyén tátongó űrt...

Ez az az ember, akinek Maurice Blanchot szerint "valódi, egyedüli hangja ez a szólam : Nem gondolkodom ; nincs mit gondolnom."

●

A RETTENETES, öreg Karamazov önalázó, hol cukros, hol sértő mondatokban deliráló vitustáncát tárgyalva ; és a többi Dosztojevszki-hőssel összehasonlítva, a következő képet tárja elénk.

"És mondjuk ki azonnal, hogy amit ezek a piruettek, cigánykerekek és bakugrások ; ezek a jövendölések és vallomások tárnak fel, annak semmi köze ahhoz a csalárd és elvont okozati magyarázkodáshoz, amely felé vádlóink szerint mai analitikus módszereink haladnak. Ezek a mélyben vonuló mozgások, ez a szüntelen örvény, amely az atomok mozgásához hasonló s amelyet a fintorok fednek fel : nem mások, mint akciók — és finomságuk, bonyolultságuk és Dosztojevszki kedvenc szavával : föld alatti jellegük miatt különböznek csupán egy olyan elnagyolt, premier plan cselekménytől, amilyen, mondjuk, egy Dos Passos-regény, vagy egy film cselekménye.

Ezek a viselkedési módozatok annyi különféle helyzetben ismétlődnek Dosztojevszki művében, hogy az ember végül is azt hánynatná szemére, mi szerint eléggé egyhangú. Néha az az ember érzése, hogy valóságos fixa idea, megszállottság jelenlétében van." Gide szerint a Dosztojevszki-hösök legbelső mozgatója a gög és az alázat kettős szerkezete, Nathalie Sarraute azonban ennél továbbmenve, azt gondolja, hogy a gög és az alázat ellentétes játéka alatt valami még titkosabb rugó húzódik meg, amelyet ösmozgásnak nevez. Ez ad mozgást a többi mozgásnak, keletkezési pontja ott van, ahol a végeláthatatlan tömkeleg erővonalai metszik egymást s amelyről Dosztojevszki maga is úgy beszélt, mint valamely mélységes "meder"-ről, ahonnan, mint mondotta, "minden művének, bár más és más formájuk lett, alapanyagát" meritette.

"Ezt a találkozási csomópontot — írja Sarraute, — nehéz néven nevezni. Talán valamely fogalmat nyújt róla, ha arra utalunk, ami Katherine Mansfield szerint nem más, mint amit némi félelemmel és valamelyes utálkozással így határozott meg : "This terrible desire to establish contact." *)

Sarraute szerint innen adódik aztán, hogy mindegyik Dosztojevszki-alak érti a másikat. Mindegyik tudja, hogy ő sem más, mint egy közös alapmasszából véletlenül kisikerült, többé-kevésbé boldog egyed ; hogy az összes többiekben ugyanazok a lehetőségek és lehetetlenségek rejlenek. Innen a meglepő belelátásaik a másikba, az előérzetek, a tisztánlátás, a dolgokba való behatolás természetfeletti adománya, amely nemcsak azoké, akiket a keresztyén szeretet megvilágosított ; hanem mindezeké a mocskos figuráké, ezeké a hol mézes-mázos, hol fanyar nyelvű parazitáké, ezeké a lárváké, akik szüntelenül a lélek fenekén kotornak-kavarnak és kéjelegve szívják a sár gyomrot háborító illatát.

●

AZ ÁTTETSZŐ Dosztojevszki-hösöknek az olvasóra gyakorolt irreális hatása, amely a leírás óriási — a maga korában megkívánt — részletgazdagsága ellenére is bekövetkezett : közismert.

"Ez azért van így — írja Nathalie Sarraute, — mert e személyek már magukban hordozzák azt, amivé később egyre inkább alakul majd a regényhős : már nem annyira húsvér típusok ; amilyeneket, azt hisszük, állandóan látunk magunk körül az életben ; s akiknek számtalan példányban való termelése egyesek szerint a regényíró feladata ; hanem egyszerűen támaszok, pillérek, olykor még nem teljesen ismert állapotok hordozói, amelyek tükörképét gyakran önmagunkban találjuk meg.

Ezek a mozgások tehát, amelyekre Dosztojevszki és minden egyes hőse, valamint az olvasó is összpontosítja figyelmét ; és amelyek a hígany cseppjei, a szereplők egyéniségének hártyáit átszakítani és egymással elkeveredve, a közös tömegbe olvadni törekednek ; ezek a vándor állapotok, amelyek egész művét átszövik és egyik személyből a másikba szállnak, mindegyiknél más és más színtörést szenvednek és mindahányszor a számtalan változatból egy előttünk eddig ismeretlen fajtájukkal lepnek meg — valami olyasminek az érzetét keltik bennünk, amit a leginkább újfajta egylényegűségnek nevezhetnénk."

Itt érkezik az elemzés ahhoz, amire Babits az Európai Irodalom Történetében utalt, hogy u.i. a világirodalom a nemzetek és korok feje felett egymással korrespondáló, egymást visszhangzó művek összessége. Sarraute szerint ugyanis Dosztojevszki és Kafka között, akit egyesek nagyon szeretnek szembeállítani vele, a kapcsolat nyilvánvaló. "Ha úgy képzeljük el az irodalmat", — mondja, — mint egy soha véget nem érő marathoni futást, akkor azonnal természetesnek fog tetszeni, hogy Kafka inkább Dosztojevszki, mint bárki más kezéből kapja ki a stafétabotot."

Ha Dosztojevszki végül is a létezés abszurd és kozmikus értelmére — értelmetlenségére mutat, akkor viszont Kafkára is rámondható, hogy részletmegmunkálásokban alakjai tele vannak hajszálfinom analízisgyakorlatokkal. Ami aztán Kafka szerényebb hangú, de még félelmetesebb, — mivel távolabbra utaló — borzongással teli világát illeti; amelyet bizonyos láthatatlan Urak irányítanak, akik mindent csúsztatnak, hamisítanak, szenvtelenül törbecsalják az embert és végül udvariasan beszélgetve vesznek részt kivégzésünkön; Dosztojevszki világával így hasonlítja össze Nathalie Sarraute :

"Ugyanazzal a megsejtéssel, amely egyes nagy szellemek sajátja s amely megéreztette Dosztojevszkivel az orosz nép véghetetlen testvériességét és különleges sors-rendeltetését — ugyanígy érezte meg Kafka a hitleri Németország bekövetkezendő névtelen, sárgacsillagos borzalmát. — Itt, a végső határon is túl, ahova Kafka életében nem követte sorstársait, de ahol kimondhatatlan bátorsággal megelőzte őket : minden érzés, még a megvetés és a gyűlölet is eltűnik. Nem marad más, csak véghetetlen, ostoba űr — végleges, teljes meg nem értés."

*) Ez a rettenetes vágy az érintkezésre.

●

NATHALIE SARRAUTE többi tanulmánya a regény technikájának krízisével — annak pontosan meghatározott kérdéseivel, például a "Gyanakvás korszaká"-ban az elbeszélő első, vagy harmadik személy legyen ? — problematikájával foglalkozik. A "Párbeszéd és titkos párbeszéd"-ben a dialógus válságáról beszél : azt fejtegeti, hogy a határozottan körülhatárolt személyek mindennapi beszédmenete mögött valami egészen más dialógus húzódik meg — azok a végtelenül gyors, finom ; és drámákat hordozó belső mozgások, amelyekről már az előszóban nyilatkozik s amelyekből "Tropismes" című regénye táplálkozott ; a titkos atommozgásról, a simogatásokról és harapásokról, a fellobbanásokról és megalázkodásokról, amelyek hol lepleződnek, hol pedig lelepleződnek a látszatokban, amelyekbe állandóan mint jelmezbe bújnak. Nem csoda, hogy az író, aki efajta látással rendelkezik, a klasszikus értelmű dialógust elavultnak tartja. Mi több, az elbeszélés szerinte gyanakvást ébreszt az olvasóban, aki többé nem hajlandó a konstruált valóságot végigélni a szerzővel, aki ma is szilárd jellemű és szilárd életű alakokkal akarja érdeklődését lekötni ; a tradicionális, XIX. századi, balzac-i regény szabályai szerint felépített, cselekménnyel ellátott, harmadik személyben megirt narrációval.

Az utolsó, 1956-ból való, "Amit a madár lát" című tanulmány nem holmi fennkölt madártávlati életszemléletre utal. Szarkasztikus és keserű esszé s a témája örök művészeti mestertéma : mi a jó s mi a rossz a művészetben, azaz, e helyütt : a regénytermés tömkelegében ? Teljes színképben elegáns, de vitriolos gúnnyal sorakoztatja fel az író az egész irodalmi világot : a sznob kritikust, a jó, közepes és rossz izlésű olvasót, sőt a regényirót saját magát is ; és a regényesség s a könnyű megoldások, a saját belső űrje következtében a nem remek művek kész formuláiba könnyedén beleolvadni kész olvasó gyanújába keveri az egész emberi társadalmat. A legveszélyesebb a nagyon jó rossz író — az, akiben semmi más rossz nincs, csak az, hogy olvasójával egy ponton üti fel megfigyelő-posztját. Így semmiféle együttműködésre sem kényszeríti, legfeljebb a legkisebb erőfeszítésre ; a legnagyobb óvatossággal kerülve a szellemi akadályokat. Weöres Sándor szavai jutnak eszembe :

Nemcsak azt akarom, hogy Te olvasd a verset, hanem, hogy a vers is olvasson Téged...

Hogy mit látnak a madarak ? Gyönyörűséges szőlőfürtöt, oly csábítót, hogy azonnal ráröppennek megkóstolni. Zeuxis a festő pedig ablakából lesve őket, szakállába nevet...

●

MILYEN TEHÁT a jó mű Nathalie Sarraute szerint ?

Az eféle kérdés mindig a legveszélyesebb pons asinorum.

Az első válasz : az olyan könyvek, amelyek kibírják, hogy újra elolvassuk azokat. Igen ám, de kicsoda ? Az író, vagy a nála jóval alacsonyabb képzettségű olvasó ? Amennyiben az író önmagára utal, akkor vajon harminc, negyven esztendős koráról, vagy még későbbi önmagáról beszél ?

A második válasz : meg kell különböztetnünk realista és formalista szerzőket.

A realisták azok, akik teljes erejükből, minden csalás, szépítés és lejáratott formai és gondolati sémák félredobásával azt akarják megírni ; és olyan mélyre menően, amennyire csak azt éleslátásuk megengedi, — ami szerintük a valóság. Vagyis, akik számára a művészet nem abszolút valami, hanem minden korban megújuló, porából életre támadó főnix. Ezért tehát minden irányzatot, ami ezzel ellentétben áll ; mindenkit, aki kísérletezni nem hajlandó és azt képzeli, hogy az akadémikus formatiszteleten keresztül, nagy, új mondanivalók régi edényekbe-csöpögtetésével művet hozhat létre — legyen bár francia közepességek, vagy magukat szocialista-realistának nevező mediokritások ; mint mondja : habár meg fognak botránkozni az elnevezés miatt ; formalistának könyvel el.

E második válasz sokkal erőteljesebb az elsőnél. Végezetül hadd szóljon maga az író arról, milyen ellentmondásos a mű értéke.

"Gyakran rég lejárt gondolatok mögött, túlságosan ismert érzések alatt ... a nehézkes gépezetben, amelyet e regényírók szükségből tákoltak össze a múltban, hogy foglyul ejtsék ; és ahol ma is, úgy látszik, jelen van, akár a kemény atommag, amely összefüggését rendeli és az egész mű erejét adja ; ott ragyog a könyv minden részletén átsugározva, melegítve, mint a tűzhely — az a valami, amit mindenki észrevesz, de amit mindenki csak afféle bizonytalankodó szavakkal illet : igazság ; élet".

BAKUCZ JÓZSEF

DYLAN THOMAS

Vendégségben nagyapánál

Énjnek évadján óriási ostorok, kígyózó kantárszárak, sziklás ösvényeken száguldó szekerek társaságából riadtam fel kaktuszföldek feletti végtelen vágta után. A szomszéd szobából az öregembert hallottam kiabálni. — Gyia te!! — Höő te! — rikkantotta, miközben úgy csattogott a nyelve, mint a kereplő.

Ez volt az első alkalom, hogy nagyapa házában vendégeskedtem. Amikor este felkapaszkodtam ágyamba, a padlódeszkák olyan cincogásba kezdtek, akár az egerek ; az egerek pedig olyan nyekergésbe fogtak valahol a fal mélyén, mintha egy másik vendég járkált volna a szobában. Enyhe nyári éjszaka volt és a függönyök mégis nyugtalanul csapkodtak, az ablaküveg pedig időről-időre megzörrent nekiütődő faágaktól. Gyorsan fülemre húztam a takarót és kisvártatva már együtt nyargaltam valami regény hőseivel.

— Hőha, szépségeim, hőő ! — kiáltott nagyapa. Hangja szokatlanul erősen, fiatalosan csengett, nyelve hatalmasan csattogott, végeláthatatlan mezővé varázsolva hálószobáját. Eszembe jutott, hogy megnézem : nem beteg-e, vagy nem gyulladt-e meg az ágyneműje, mivel anyám mondta, hogy pipára szokott gyújtani a paplan alatt és lelkemre kötötte, hogy siessek segítségére, ha füstszagot éreznék az éjszaka folyamán. Lábujjhegyen hálószobája ajtajához lopakodtam, miközben a koromsötétben többször nekimentem a bútoroknak és egy ízben, amint megbotlottam, fel is döntöttem egy gyertyartartót. Amikor megláttam a szobájából kiáradó fényességet, összerezzentem és ahogy benyitottam, nagyapa éppen akkorát bődült, mint egy bika a megafonba. — Gyűű !

Egyenes derékkal ült ágyában, annak egyik szélétől a másikig zökkenve, mintha valami rossz köves úton hajtana ; paplanának összegyűrt sarkait gyeplőként tartotta kezében, láthatatlan csikói pedig az ágy melletti gyertya árnyékában toporzékoltak. Fehér flanell hálóinge fölött piros mellényt viselt, amelyen diónagyságú bronzgombok sorakoztak. Túltömött pipája fojtottan füstölgött szakállcsomói közt, akár egy kisebbfajta szénakazal, ha kigyullad. Láttomra keze lehullott, s elengedve a gyeplőszárat, nyugodtan, kék-eresen megpihent ; ágya csendesen megállt valami egyenes úton ; nyelve megtorpant, nem csattogott tovább — a lovak pedig meg se moccantak többé.

— Valami baj van nagyapa ? — kérdeztem, holott nem is füstölgött az ágynemű. A gyertyafényben olyan volt arca, mint valami avított paplan, amit felakasztottak a fekete űrbe és amelyből imitt-amott kecskék szakállszőrzete lóg. Szelíden bámult egy darabig, aztán kifújta a pipáját, de úgy, hogy szerteszét szállt belőle a parázs ; szortyogva sípolt egyet a pipaszáron, majd felmordult, mondván ; — Ne kérdezősködj.

Kis szünet után ravaszul megkérdezte, — Nem szoktak neked lázálmaid lenni, te fiú ?

— Nem, — feleltem.

— Ó dehogynem, dehogynem — mondta.

Az válaszoltam, hogy egy hang riasztott fel, amely lovakat biztatott.

— Na mit mondtam, látod , — szólt az öreg. — Túl sokat faltál. Ki látott már hálószobában lovakat ?

Matatni kezdett a párnája mögött, kis, csilingelő batyut halászva elő, amelynek zsinórját óvatos kezekkel csomózta szét. Egy aranyat nyomott a markomba, ezzel az áldással : — Végy rajta kalácsot ! Én megköszöntem és jóéjszakát kívánva, magára hagytam.

Alig tettem be azonban magam mögött hálószobám ajtaját, máris újra hallható volt a zabolátlan — gyütee ! — Hóhaa ! — és a sebes vágtatástól nagyokat zökkenő ágy recsegése.

Reggel felé tüzet fújó paripákkal álmodtam, amelyek megvadulva száguldottak egy bútordarabokkal beszórt síkságon, és fekete felhő-férfiakkal, akik állataikat lángoló paplanokkal ostorozták, egyszerre ötnek a hátán lovagolva. Nagyapa tetőtől-talpig feketében ült a reggelinél. — Jó hangos szél volt az éjjel — jegyezte meg a reggeli után, majd átült a kandallóhoz és karosszékéből agyaggalacsinokat dobált a lángok közé. A délelőtt folyamán később elvitt magával Johnstownba és ki a mezőkre a llanstephani dűlőn.

Egy agaras ember — Szép reggelünk van, Thomas úr !-ral köszönt ránk és alighogy a sovány férfi, meg a sovány kutya eltűnt a kamaszerdő zöld fái között — ahova ugyan a tilos-tábla miatt senkinek sem lett volna szabad betennie a lábát — nagyapa hozzám fordult. — Hallottad ? Úrnak szólított téged !

Aztán apró házak mellett haladtunk el, és majd minden férfi, aki éppen kikönyökölt a kerítésen, szerencsét kívánt a ragyogó reggelhez nagyapának. Keresztül vágtunk az erdőn, amely teli volt vadgalambbal és amint felröppentek, verdeső szárnyaktól recsegett-ropogott a fák koronája. A puha, búgó hangok és a menekülő, riadt rebbenések közepette nagyapa megszólalt, mint aki a pusztában kiált : — Ha éjszaka hallanád ezeket a vén madarakat, bizony felébresztenél ijedtedben és azt gondolnád, lovak dübörögnek a lomb között !

Visszafelé aztán már nagyon lassan haladtunk, mivel az öregember elfáradt. Az ösztövér csavargó éppen akkor lépett ki a tiltott erdőből s a karján nyulat tartott roppant gyengédséggel. akár egy leány karját, amely a ruhája ujján keresztül meleget sugároz.

Vendégségem utolsóelőtti napján Llanstephanba hajtottunk a gyerekhintón, amelyet egy gyönge kis póni húzott. Nagyapa úgy szorította a gyeplőt, olyan vadul csattogtatta a hosszú ostort, olyan istenkáromló hangon kiáltozta figyelmeztetéseit az utcán hempergő gyerkőcök felé, kamásnis lábán olyan keményen állt, szűnni nem akaró átkokat mennydörögve alig hogy döcögő pónija démoni makacsságára és erejére, mintha egy bivalybika lett volna a kocsi elé fogva.

— Vigyázz, fiú ! — kiáltotta minden saroknál és húzott, rántott, pattogtatott, izzadt, gumi-kardként lengetve az ostort a feje felett. Amikor aztán a póni szánalmas baktatással végre bekanyarodott a soron következő sarkon, megkönnyebbült mosollyal fordult hozzám : — Ezt az egyet még megúsztuk valahogy, fiú.

Amikor hát felértünk a dombtetőre, ami egyet jelentett azzal, hogy Llanstephanba érkeztünk, nagyapa otthagyta a hintót "Edwinsford" előtt, megveregette a póni pofáját és kockacukrot adott neki. — Gyatra kis póni vagy te, Jim, akkora két férfihoz, mint mi vagyunk ! — mondta.

Bent erős sört rendelt, nekem pedig limonádét és egy arannyal fizetett Edwinsfordnénak a csilingelő zacskóból. A kocsmárosné nagyapa hogyléte iránt érdeklődött, mire ő azt felelte, hogy Llangadock levegője jobbat tesz neki. Elmentünk megnézni a temetőt és ültünk a Vesszőcskének nevezett erdőben és álltunk a hangversenydobogón az erdő közepén, ahol zarándokok énekelnek Szentivánéj éjszakáján és ahol minden évben polgármesterré kiáltják ki a városka bolondját. Nagyapa elidőzött a temetőnél és a vaskapun át angyaldíszítésű kövekre, szegényes fakeresztekre mutatott. — Semmi értelme sincs itt feküdni — jelentette ki.

Aztán hazarobogtunk ! Jim újfent bivallyá lépett elő.

Az utolsó reggel későn ébredtem álmomból, amelyben a llanstephani tenger postahajó nagyságú vitorlásokat vitt a hátán, és a Vesszőcskének nevezett erdőben bárdruhába és bronzgombos mellényekbe öltözött angyali karok érthetetlen szövegű welszi énekkel búcsúztatták a tengerre szálló hajósokat. Nagyapát nem találtam a reggelinél, úgy látszik, korán kelt fel. Kisétáltam a mezőre új parittyámmal és a paplak fái fölött kerengő sirályokra, meg vetési varjakra lövöldöztem. Meleg szél fújt, valahonnan a nyár forró barlangjaiból, a reggeli köd kezdett felszállni és a fák, meg a zajos madársereg magasságában lebegett — a szélben és a ködben kavicsaim persze erőtlenül szállongtak felfelé, mint a jégeső cseppjei egy fejtetőre állított világban. A reggel úgy múlt el, hogy egy fia madarat sem lőttem.

Összetörtem a parittyát és a paplak gyümölcsösén át visszaballagtam elkölteni a délebédet. Nagyapa azt mesélte, hogy a lelkipásztor egy ízben három kacsát vett a carmartheni vásárban és tavat épített nekik a kertje közepébe, de azok szépen odabandukoltak a ház omladozó lépcsője alatti esőcsatornához és ott úszkáltak boldog hápogással. Amikor elértem a gyümölcsösön keresztül vivő út végéhez, besandítottam a kerítéslyukon és fölfedeztem, hogy a pap alagutat épített a tó és az esőcsatorna között. Táblát is állított, amelyre szép, szabályos írással kiírta : — Erre tessék a tóhoz.

A kacsák csak azért is a lépcső alatt pancsolták a vizet.

Nagyapa még nem volt otthon. Kinéztem a kertbe is, de ott se láttam, holott igen gyakran szokta bámulni a gyümölcseit. Átkiáltottam a kerítésen egy férfinak, aki az ásónyelére támaszkodva állt a réten.

— Nem látta ma reggel az én nagyapámat ?

Abba se hagyta az ásást, csak úgy a válán keresztül vetette a választ :

— Már hogyne láttam volna ; a parádés mellénye volt rajta !

A szomszéd házban Griff lakott, a borbély. Bekiáltottam a nyitott ajtón. — Griff úr, nem látta nagyapát ?

A borbély ingujjban volt, úgy bújt elő

— A parádés mellénye volt rajta — mondtam. Nem voltam biztos benne, vajon ez fontos-e, vagy nem, de azt tudtam, hogy nagyapa csakis éjjel szokta viselni a mellényt.

— Volt a napokban Llanstephanban a nagyapa ? — kérdezte gondterhelt arccal Griff úr.

— Tegnap jártunk odafent a kishintóval — feleltem.

A borbély erre besietett a házba és hallottam, hogy welszi nyelven hadar valakinek, aztán már újra itt is volt fehér kabátjában és színes, csíkos sétapálcát hozott a kezében. Nekiiramodott lefelé a falu utcáján, én meg mindenütt a nyomában.

Amikor a szabó üzlete elé értünk, Griff úr elkiáltotta magát. — Dan ! — És Dan, a szabó, lelépett az ablakból, ahol eddig úgy ült, akár egy hindu apostol ; azzal a különbséggel, hogy kemény-kalapot viselt. — "Thomas úr felvette a parádés mellényét és tegnap bent volt Llanstephanban !"

Szabó Dan keresgélni kezdte a kabátját, de Griff úr már tovarobogott. — Will Evans ! — kiáltotta az ács ajtajában, — Dai Thomas Llanstephanban járt és most rajta van a mellény !

— Tüstént szólok Morgannak — felelte az ácsné hangja az üzlet kopácsoló, fűrészelő homályából.

Ugyancsak megálltunk a mészárosbolt előtt, meg Price úr házánál és Griff úr úgy ismételgette a mondókáját, mint valami éjjeli bakter.

Johnstown főterén gyülekeztünk. Szabó Dan a kerékpárját, Price úr pedig a pónifogatát hozta magával. Griff úr, a mészáros, Morgan ács, meg én felmásztunk a nyekergő alkotmányra és elporzottunk Carmarthen felé. A szabó járt az élen és állandóan jelezve az utat, szünet nélkül csengetett, mintha tűzvész lett volna, vagy betörtek volna valahol. Az utca végén egy öregasszony úgy ugrott be a háza kapuján, mint a tyúk, amelyet begyen dobtak. Egy másik fehérszemély zsebkendőt lobogtatott.

— Hová megyünk ? — kérdeztem.

Nagyapa szomszédai olyan ünnepélyes arccal ültek, mint megannyi gyászkalapos, feketekabátos öregúr a vásárban. Griff úr egyre csak ingatta a fejét és mélabúsan dörmögött : Nem vártam ezt még egyszer Dai Thomastól.

— Én sem, az utolsó eset óta, — mondotta szomorúan Price úr.

Felporzottunk az Alkotmány-domb tetejére, majd lezötyögtünk a Lammas utcába és a szabó még mindig csak csengetett, biciklije kerekét pedig dühödt vonyítással ostromolta egy kutya.

Amikor végigdöcögtünk a Towy-hídhoz vezető macskaköveken, eszembe jutottak nagyapa zajos éjszakai utazásai, amelyektől recsegett az ágy és rengtek a falak — és hirtelen magam előtt láttam az öreget harsány, vörös mellényében, amint a gyertyák megvilágítják összevissza foltozott, mosolygó arcát. A szabó, aki előttünk haladt, hirtelen hátrafordult nyergében, amitől a kerékpár kezdett vészesen billegni. — Látom Dai Thomast ! — kiáltotta.

A fogat feldübörgött a hídra és végre megpillantottam nagyapát. Mellénye gombjai ragyogtak a napon ; szűk, fekete vasárnapi pantallója volt rajta, a fején poros, magas kalapot viselt, amit a ház előcsarnokában láttam egyszer a tálaló tetején. Kezében ódon táskát tartott. Meghajolt. — Jóreggelt, Price úr — mondotta udvariasan — és Griff úr — és Morgan úr és Evans úr, — nekem csak annyit mondott : — Jó reggelt, fiú.

Griff úr festett botjával bökött nagyapára.

— Mi dolga van fényes délután a carmatheni hídon, legjobb mellényében, meg az ócska kalapjában ?

Nagyapa nem felelt, csak lehajtotta a fejét, hadd fújja a folyó szele. Szakálla rezegve kezdett táncolni, mintha beszélt volna s közben a folyóparton nyüzsgő teknősbékányi kotrómunkásokat látszott figyelni.

Griff úr felemelte csökevényes borbélypálcáját.

— És szabad tudnom, hova az ördögbe készül fekete batyujával ?

Nagyapa pedig így válaszolt ! — Llangadockba megyek, eltemettetni magam. És tovább figyelte a kotrókanalakat, amint könnyedén siklottak a vízbe, meg a sirályokat, amelyek olyan panaszosan kiáltoztak a haltól nyüzsgő folyó felett, ahogyan csak Price úr tud panaszkodni.

— De hiszen maga még él, Dai Thomas !

Nagyapa megtántorodott egy pillanatra, de aztán így szólt :

— Nincs semmi értelme Llanstephanban feküdni. Llangadockban kényelmes a föld, az ember kinyújthatja a lábait anélkül, hogy a tengerbe érnének.

Szomszédai körülállták. — Még nem halt meg, Thomas úr — mondták neki.

— Senki se lesz hajlandó eltemetni egész Llangadockban !

— Nosza, jöjjön haza, Thomas úr.

— Jó erős sör van uzsonnára.

— És kalács.

Nagyapa azonban továbbra is szilárdan állt a hídon, és görcsösen szorította fekete batyuját, hosszan elnézett az örvénylő víz felett, az ég pereméig, akár a próféta, akihez nem ér fel semmi kétely.

Vágja ki a szelvényt és küldje be az Irodalmi Újság Kiadóhivatalának 21, rue des Acacias PARIS-17e

Karácsonyi ajándék előfizetés

Fizessen elő barátainak, ismerőseinek **FÉLÁRON** az Irodalmi Újságra a túloldali kedvezményes előfizetési szelvény beküldésével.

FIGYELEM !

A karácsonyi előfizetési akcióban, mint ajándékozók, csak az Irodalmi Újság eddigi előfizetői vehetnek részt. Csak a december 24-ig beküldött kedvezményes előfizetéseket veheti tekintetbe a kiadóhivatal.

Irodalmi Ujság

NEMZETKÖZI PEN Kongresszus kezdődött október 15-én Budapesten. A kongresszus témája : Hagyomány és újítás korunk irodalmában. Mintegy száz külföldi vendég vesz részt a tanácskozásokon.

*

HÁY GYULÁNAK "Királydrámák" címen jelent meg 6 színdarabja a Szépirodalmi Könyvkiadónál. A színművek közül a magyar közönség színpadról csak az "Isten, császár, paraszt"-ot ismeri, "A barbár", a "Mohács", "A porosz csoda", "A ló", az "Attila éjszakái" című drámáit Magyarországon még nem játszották.

*

DR. KUN ERVIN a negyvenes évek ismert hangversenyrendezője, aki számos világhírű művész magyarországi fellépését rendezte meg, Budapesten 72 éves korában elhunyt.

*

A MÜNCHENI SZÍNHÁZAK sikerrel játsszák magyar színpadi szerzők műveit : az Intimer Theaterben Kelemen Viktor színművét, a Briener-Strasse Theaterben Eisemann "Egy csók és más semmi" című operettjét, az Ifjúsági Színházban pedig Király Dezső és Orbók Attila darabját, Mark Twain "Tom Sawyer" című művének színpadi változatát.

*

A MONTE CARLO-I Televízió még az idén megkezdi színes adását. Ez lesz Európában az első televízióadó, amely áttér a rendszeres színes közvetítésre.

*

NÉGY NOVEMBERI NAP a címe a Kennedy elnök meggyilkolásáról készült dokumentumfilmnek. A kétórás filmet, amelyet David Wolper rendezett, október 6-án mutatták be Washingtonban.

*

PABLO CASALS, aki jelenleg Budapesten tartózkodik, meglátogatta a Lórántffy Zsuzsanna Zenei Általános Iskolát. A nagy művész kijelentése szerint maradandó élményt jelentett számára a gyermekek érett művészi teljesítménye.

*

A "FACT" című amerikai hetilap kérdést intézett 12.356 idegorvoshoz, hogy "alkalmasnak tartják-e pszichológiai szempontból Goldwatert az Egyesült Államok elnöki tisztjének betöltésére ?" 2.417 válaszból 657 igenlő volt, 571 semleges és 1.189 azt állítja, hogy alkalmatlan.

*

NEMZETKÖZI FÉNYKÉPKIÁLLÍTÁS nyílt meg Zürichben, Frankfurtban, Amszterdamban, Essenben, Dortmundban, Düsseldorfban és Recklinghausenben. A kiállítások témája : "Mi az ember ?" A legjobb fényképeket 20.000 márkával jutalmazzák.

*

JEAN-PAUL SARTRE önéletrajzának második kötete karácsonykor kerül a francia könyvpiacra.

*

JÓZSEF ATTILA kiadatlan kritikáját Zsolt Béla "Bellegarde" című regényéről közli az "Új Írás" legutóbbi száma.

CSURKA PÉTER 70 éves írót halálos autóbaleset érte Budapesten. Csurka a háború előtt ismert regényíró és novellista volt.

*

A SZEGEDI Nemzeti Színház évadnyitó előadásán bemutatta von Einem "Danton halála" című operáját. A zenekart Vaszy Viktor vezényelte, aki idén érkezett el karmesteri pályafutásának negyvenéves jubileumához.

*

MŰVÉSZSÉTÁNY épül a Margitszigeten. A tervek szerint 20 szobor — neves képzőművészek, írók színészek képmásai — díszíti majd a sétányt.

*

TAMÁS BÁTYA KUNYHÓJÁNAK, Harriet Beecher-Stowe regényének újabb filmváltozatát készítik el az Egyesült Államokban. A főszerepet Louis Armstrong alakítja. A felvételek Nyugat-Berlinben, Jugoszláviában, az amerikai Louisiana államban és Szomáliban készülnek.

*

JEAN ANOUILH "Beckett vagy az Isten dicsősége" című drámájából készült film rövidesen bemutatásra kerül. A film főszereplői Richard Burton és Peter O'Toole. Rendezője: Peter Glenville.

*

HARPO MARX, a Marx fivérek együttesének hárfása, műtét közben 70 éves korában meghalt.

*

RÉGÉSZETI KÉZIKÖNYV kiadására készül az Akadémiai Kiadó. A 8 kötetre tervezett könyvet, amely a paleolitikumtól a magyar középkor végéig mutatja be a Magyarország területén élt népek történetét, társadalmi, gazdasági fejlődését, Gerevich László szerkeszti.

*

EGY EDINBURGHI napilap a következő levelet kapta: "Ha nem hagyják abba végre ostoba viccelődésüket a skót fukarságról, többé nem kölcsönözöm ki lapjukat a szomszédomtól."

*

RUBENS fiatalkori festményét fedezték fel egy nyugat-berlini nyugdíjas lakásában. A Mária mennyegzője Józseffel című művet 21 éves korában festette Rubens.

*

A RURH-EGYETEM a nyugatnémetországi Bochum mellett épül. A 15.000 hallgatót befogadó egyetemet jövő nyáron nyitják meg, de csak 5 év múlva készül el teljesen.

*

MARCELLO MASTROIANNI játssza Casanovát a "Casanova 70" című új olasz filmben. Tizenkét filmszínésznő alakítja Casanova női udvarát, köztük az olasz Virna Lisi, a francia Michèle Mercier és az osztrák Marisa Mel.

*

WEÖRES SÁNDOR költő, a jugoszláv Forum Könyvkiadó Vállalat meghívására Újvidékre érkezett. A Forum Könyvkiadó a költő válogatott verseinek két nyelvű kiadását tervezi.

A FILHARMONIA HUNGARICA, amelynek együttese az 1956-os forradalom után a nyugatra menekült magyar muzsikusokból alakult, nagy sikerrel szerepelt a szeptemberben megtartott Athéni Zenei Fesztiválon. Műsorukon Liszt, Bartók és Kodály művei is szerepeltek. A „Messimvrini" című görög újság a több között ezt írja : *"A közönség tegnap este nem akarta elhagyni a Herodes Attikus Színházat. Állva, majdnem egy fél óra hosszat ünnepelte a zenekart.... A csodálatra méltó Filharmonia Hungarica — karmestere, Miltiades Caridis vezényletével, — megint egyszer igazolva hírét — valóságos diadalt aratott..."* "I. Imera" : *"....Ezzel a művel (Háry-szvit) a karmester valósággal felvillanyozta a közönséget, amely, akárcsak az első hangversenyen, nem távozott addig, amíg a zenekar három ráadást nem adott."*

Tárgyalások indultak meg, hogy a zenekar az 1965-ös Fesztiválon is részt vegyen. A Filharmonia Hungarica, melynek tagjai 75 százalékben magyarok, 40 operaestre szerződést kötött a Kölni Operával is.

*

A MADÁCH MÚZEUMBAN Csesztvén a kiállítás anyagában található az 1848-as füleki választások jegyzőkönyve is, Madáchnak a választási bizottság elnökének aláírásával, valamint Tompa Mihály egyik Madáchhoz írott versének eredeti kézirata.

*

AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁ-T Jean Rousselot új fordításában a lausanne-i francia nyelvű rádió december 22-én mutatja be. A rádióban Szilágyi József tartott előadást Madách halálának 100. évfordulóján a nagy költő munkásságának jelentőségéről. A svájci rádió német nyelvű adásában Halász Ernő emlékezett meg Madáchról, majd a falanszter jelenetet adták elő Mohácsi Jenő fordításában.

*

A MADÁCH SZÍNHÁZ drámapályázatának díjait, amelyet Madách Imre halálának 100. évfordulóján kellett volna kiosztani, a megfelelő pályaművek hiányában nem adták ki.

KAZINCZY FERENC borospincéjét a Tokajhegyaljai Állami Gazdaság dorgóvölgyi szőlészetében emléktáblával jelölik meg.

*

A PÁRIZSI "ESPRIT" októberi száma közli Gara László "Magyarország turistáknak" című cikkét. A cikk forrásai között az Irodalmi Újságra is hivatkozik.

*

RÓZSAHEGYI KÁLMÁNNAK, az 1961-ben elhunyt kiváló színművésznek síremléket állíttatott a Fővárosi Tanács. Kisfaludy Strobl Zsigmond alkotását október 6-án avatták fel a Farkasréti temetőben.

*

ORBÓK ATTILA író 76 esztendős korában Budapesten meghalt. Újságíró volt, író, műfordító ; Anatole France, Maupassant magyar tolmácsolója. Színműveit magyar és német nyelvterületen játszották. "Párizsi notesz" című könyve rendkívül népszerű volt.

*

A NEW YORK-I METROPOLITAN Operaház megnyitó előadásán három magyar énekes szerepelt. A Lammermoori Luciában Edgart Kónya Sándor, Alisát Ordassy Karlotta, Normant Nagy Róbert énekelte.

Vámmentes IKKA-csomag küldemények Magyarországra

Fő megrendelő helye :

SETACIPA A. G.

Talacker 42. Postfach 278. - Zürich 22, Svájc
Telefon : 051/25-07-06. Sürgönycím : Setacipag, Zürich

Mélyen leszállított élelmiszerárak !

Legrövidebb idő alatt megbízhatóan teljesíti rendeléseit,
Dollárátutalások szabad választásra,
1 $ = sfr. 4.33 a legelőnyösebben értékesithetők.
A vámmentes szeretetcsomagok ellenértéke magasabb minden pénzátutalásnál. Forduljon árjegyzékért, felvilágosításért cégünkhöz!

RÁCZ VALI LONDONI ELŐADÓESTJE
1964. november 7-én este 8 órakor

"MINEK ANNYIT WORIZNI?"
vidám énekes, zenés műsor két részben

KONFERÁL : VAJDA ALBERT
Zongorán kísér: **Haraszti György**

King George's Hall, Adeline Place, Great Russel Street, (Tottenham Court Road Station-tól 2 perc.)

Jegyelővétel : Markus Coffee Shop, (13, Konnaught Street, W. 2)
Danubia Book Company (11, Archer Street. W. 1.)

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Előfizetek

Név : .....

Cím : .....

..... részére

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL az Irodalmi Újságra félárú kedvezménnyel. Fenti szelvénnyel egy időben (csekken vagy nemzetközi postautalványon) beküldöm a kiadóhivatalhoz a rendes évi előfizetési díj felét.

aláírás : .....

cím : .....

.....

Fenti szelvény és a félárú előfizetési díj beküldését követőleg a kiadóhivatal külön levélben értesíti a megajándékozottat, az ajándékozó nevének feltüntetésével.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Picadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12. Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám : I. 162.84 Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0,80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

AUTÓK ÉS ALKATRÉSZEK MAGYARORSZÁGRA
új és használt, legolcsóbban :
BRILL
WIEN IX. Brünnlbadgasse 13/5.
Telefon : 42 17 383 - 42 78 792

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes. Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 20. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1964. november 1.

FEJTŐ FERENC

Merre tart a Szovjetunió Hruscsov bukása után?

Hruscsov bukásával — mert nyilvánvaló, hogy bukásról van szó, nem pedig már régóta elhatározott trónöröklésről — a bizonytalanság és a nyugtalanság korszaka kezdődik a Szovjetunióban és az egész szovjet birodalomban. A világ aggódva találgatja, mi az oka és mi lehet a következménye ennek az eseménynek, amely legalább akkora fontossággal bír a Szovjetunió és a világ sorsát illetően, mint XXIII. János pápa halála az Egyház, a Kennedy ellen elkövetett merénylet pedig az Egyesült Államok, sőt egész Földünk történetében.

Mivel magyarázható az államcsíny ?

Képzeljük el egy pillanatra, mi lett volna, ha De Gaulle tábornokot a Hadsereg, a Rendőrség és egyes politikusok, mint például Bidault vagy Soustelle közös akciója eltávolítja a hatalomból éppen akkor, amikor az algériai kérdés végleges rendezésébe belekezdett. Az összeesküvők jó kifogást láttak volna az algériai ügyben, hogy megszabaduljanak az államférfitől, aki eszméivel és tetteivel felborította a szokásokat, s ahelyett, hogy a bürokratikus intézmények és egyes érdekcsoportok véleményével törődött volna, saját elképzelései szerint cselekedett. Franciaország politikai rendszere akkor alighanem jobboldalibb és konzervatívabb, noha a látszat szerint talán parlamentárisabb és demokratikusab lett volna, mint De Gaulle-é.

Igaz, az 1962-es Franciaország sok ponton nem hasonlítható össze az 1964-es Szovjetunióval. A párhuzam azonban mégis találó. Bármi legyen is a Hruscsov-ellenes puccs szervezőinek az érve, bármilyen magyarázattal szolgáljanak is az esemény közvetlen haszonélvezői, a történtek *lényegét* ebben látjuk : egy konzervatív — hogy ne mondjuk : reakciós — koalíció, a technokraták, a bürokraták, a Hadsereg és a Rendőrség főnökeinek érdekszövetsége lassítani akarja a "sztálintalanítás" és a Nyugathoz való közeledés folyamatát. Érthető, hogy ezek az elemek nem nézhették jó szemmel Hruscsov tevékenységét, akiről még egyes barátai is azt tarthatták hogy nem egy területen *"túlságosan gyorsan akart előrehaladni"* (a bonni utazás terve, a Kínával való szakítás nyílt elismerése, a gazdasági rendszer liberalizálása, a revizionista értelmiség iránt tanúsított engedékenysége, stb.).

Hruscsov bukásának okát csak akkor lehet igazán megérteni, ha arra is gondolunk, milyen helyet foglalt el a szovjet hierarchia csúcsán. Ez az ügyes és ambíciózus férfiú (s a két jelzővel nem érdemeit akarjuk kicsinyíteni) kiváló taktikai képességének köszönhette, hogy a szovjet párt és kormány élére került : hol a pártapparátus és a hadsereg vezetőségét játszotta ki az állami bürokrácia ellen (Berija-ügy), hol a hadsereget és a pártapparátust a sztálinista *apparatcsikok* és a liberális adminisztrátorok szövetsége ellen. (Molotov és Malenkov eltávolítása 1957. júniusában), hol meg a pártapparátust a hadsereg ellen (a Zsukov-ügy 1957. októberében). Hruscsov azért tudott hatalmon maradni, mert a döntőbíró szerepét vállalta a szovjet érdekcsoportok és hűbéri tömörülések között, s mindig ügyelt arra, — vagy legalábbis a legutóbbi időkig —, hogy a közös ügy képviselőjének és szolgálójának ne pedg Sztálin-féle zsarnoknak mutatkozzék. A Sztálin idejében kiépített pártapparátus azonban, s főleg a középkáderek, tevékenységét gyanakvással szemlélték.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a kérdést, nem is az a meglepő, hogy Hruscsovot most eltávolították a hatalomból, hanem inkább az, hogy a vezetése alatt elkövetett hibák ellenére is ilyen sokáig megmaradhatott posztján. Mert ami a kudarcokat illeti, a lista meglehetősen hosszú lehetne : Hruscsovnak nem sikerült a szovjet mezőgazdaságot fellendítenie, a szűzföldek meghódítására tett kísérlet nem járt a várt eredménnyel, a külpolitikában az "olvadást" képtelen volt végérvényesen biztosítani, nem tudta megállítani a szocialista tábor bomlási folyamatát, amely az utóbbi időkben már-már veszélyes jelleget öltött, a Szovjetunió a nemzetközi kommunista mozgalomban elvesztette hegemoniáját, s kapcsolata legfőbb szövetségesével egyre hűvösebb lett.

Egy demokratikus államban jóval kevesebb kudarc is elegendő lenne, hogy a kormányt megbuktassák és új politikát kezdjenek. Kérdés azonban, Hruscsov személy szerint mennyiben felelős ezekért a kudarcokért. Valószínűnek látszik, hogy mindent megtett, amire csak erejéből futotta, de a feladatok megoldásához nem kapta meg a kellő segítséget, s a fontosabb határozatokat illetően osztozott a felelősségben a Központi Bizottság nagy többségével.

A szovjet politikai élet szokásaihoz híven könnyű most Hruscsovot bűnbaknak kikiáltani. Bukásának igazi okát azonban, ismételjük, a pártapparátus konzervatív elemeinek szövetségében kell keresnünk, akik szembeszegültek azokkal a reformtervekkel, amelyeket Hruscsov tiltakozásuk ellenére is rövid időn belül valóra akart váltani.

Joggal feltételezhetjük, hogy a Hruscsov-ellenes összeesküvést egy kisebbség szervezte,amely október 14-én meg tudta nyerni a Központi Bizottság többségét. Ehhez persze az is kellett, hogy a Hadsereget és a Rendőrséget maga mellé állítsa, s számíthasson Hruscsov néhány "megbízható barátjának", nevezetesen Mikojánnak és Brezsnyevnek pálfordulására.

Ahogy ez már az előző válságok esetében is történt, a Hadsereg és a Rendőrség főnökei bizonyára most is fontos szerepet játszottak az eseménvek alakulásában, s nem mulasztják majd el, hogy ebből előbb-utóbb valamilven politikai hasznot ne húzzanak. Az azonban valószínűnek látszik, hogy Malinovszkij, akiről nemrég derült ki, hogy Hruscsov sógora, nem vett részt az összeesküvésben : a tábornokok marsalljuk engedélye nélkül cselekedtek. De ezzel már a kulisszatitkokhoz, a történelmi anekdotákhoz érkeztünk.

Tart-e tovább az olvadás?

Az eddigi jelek szerint Brezsnyev és Koszigin vagy esetleges utódaik Szovjetuniója nem lesz harciasabb, mint Hruscsové volt. De ha igazak azok a hírek, amelyek szerint Hruscsov bukását a Német Szövetségi Köztársasághoz való közeledési tervének köszönheti, feltételezhető, hogy az enyhülés politikájában — amelynek ritmusa az amerikai választási hadjárat következtében amúgy is lelassult — szünet áll be.

A szovjet-kínai viszony

Brezsnyev és Koszigin nem nézik semmivel sem jobb szemmel Kínát, mint maga Hruscsov. Erről tanúskodik az a japán kommunista vezetőktől származó dokumentum is, amely a márciusban Moszkvában tartott tárgyalásaikról számol be. Mikoján és Brezsnyev akkor a japán kommunistákat Kína-barátnak nevezte, s legalább olyan kemény hangot használt velük, mint Hruscsov. Ugyanebben az időben Szuszlov — akinek az eddigi hírek szerint nagy szerepe volt az államcsínyben — a kínai kérdésről jelentést terjesztett be a Központi Bizottság elé, amelyben híven követte Hruscsov téziseit ; Brezsnyev és Koszigin pedig fenntartás nélkül csatlakozott az ebben az ügyben hozott határozathoz.

Meglehet persze, hogy azóta véleményüket megváltoztatták, s már a Togliatti testamentumát követő vitában Hruscsov és társai különböző álláspontot foglaltak el: az egyik csoport az olaszok javasolta hajlékonyabb taktika mellett dönthetett, a másik pedig, a volt főtitkárral az élen, a késhegyig menő harcot választotta, s a kommunista "zsinat" december 15-re hirdetett előkészítő ülésének megtartását követelte.

Hruscsovval társai tehát a kínai kérdés miatt szakítottak volna ? Egyes szakértőknek ez a véleménye. De akárhogy történtek is a dolgok, annyi valószínűnek látszik, hogy az új szovjet vezetőség most Hruscsov távozását felhasználja arra, hogy Peking felé megtegye a közeledő lépéseket. Arra persze kevés remény van, hogy a régi szövetséget ezzel helyre lehessen állítani. Kína, — hiába vonta meg tőle a Szovjetunió a segítségét, — ma rendelkezik saját atombombáival, s az új körülmények között Mao Ce-tung aligha lesz engedékenyebb. Túlságosan sok nemzetközi sikert ért el az utóbbi időben, s nagyon is megerősítette helyzetét a nemzetközi kommunista mozgalomban és az ázsiai-afrikai országok között, hogy Moszkva komolyabb engedménye nélkül lemondjon oroszellenes propagandájáról és saját táborának szervezéséről. Hruscsov utódai viszont Mao Ce-tungot is kielégítő engedményeket nem tehetnek, hacsak nem akarják maguk ellen kihívni a hadsereget és a közvélemény nagy részét.

A kínaiak és az oroszok a félbemaradt dialógust bizonyára újra kezdik majd. Sok eredményre azonban nem vezethet ez : legfeljebb a gazdasági kapcsolatok viszonylagos normalizálására és az ideológiai vita átmeneti csillapodására.

A szovjet belpolitika alakulása

A moszkvai államcsíny a legkomolyabb következményekkel ezen a téren járhat. Igaz, az új vezetők igyekeznek megnyugtatni a közvéleményt. Talán újra kísérleteznek majd a "malenkovizmussal" és hízelegni fognak a szakembereknek. Az viszont valószínűnek látszik, hogy a Szolzsenyicin- vagy Jevtusenko-féle művészekre, a Libermant követő közgazdászokra szomorú napok várnak. A Hruscsov távozásának másnapján megkezdett tisztogatás elsősorban a propagandaapparátust és az értelmiségi köröket érinti majd.

A pártapparátus, noha a sztálinizmushoz való visszatérés veszélyét aligha meri vállalni, s fogadkozik, hogy felemeli a szovjet polgárok életszínvonalát, (lásd Brezsnyev október 18-i beszédét), megkísérli majd, hogy lelassítsa a történelem menetét. Ennek azonban csak az lehet a következménye, hogy a szovjet elit egyre jobban elválik a pártbürokráciától, s a káderek egysége is megbomlik. A belső harcokból a legtöbb hasznot a hadsereg húzhatja : a vitás helyzetekben döntőbíróként avatkozhat be, úgy is mint a nemzeti egység egyetlen biztos záloga.

A szocialista tábor helyzete

A Birodalom vagy az Egyház központjának szilárdságát főleg a folytonosság biztosíthatja. Hruscsov bukása s az ezt elősegítő körülmények viszont ugyancsak alaposan megnyirbálták a Kreml tekintélyét a csatlós országok vezetői szemében. Alig robbant ki a válság, amikor Budapesten, Varsóban és Prágában már a nyugtalanság és bizonytalanság tünetei jelentkeztek. Hruscsov távozása Kádár, Gomulka, sőt akár Ulbricht (aki pedig nem nagyon szerethette a bukott szovjet vezért) politikájában fordulópontot jelenthet. A Kreml ma már számukra sem az a biztos pont, amely a tájékozódásban segítheti őket. A sztálinista elemek a "sztálintalanítás" bajnokának bukásában biztató tényt láthatnak. Minden előfeltétel megvan tehát arra, hogy a belső harcok újra elkezdődjenek. Ennek viszont szükségszerű következménye az lehet, hogy a szocialista tábor kötelékei egyre inkább meglazulnak. Így érthető, hogy Hruscsov utódai mindenekelőtt a csatlósállamok vezetőit próbálták megnyugtatni azzal, hogy a személyi változás nem jelent politikai változást és az új vezetés is a XX. kongresszus szellemében fogja továbbvinni az ügyeket. Meglepő, hogy a magyar pártvezetők voltak az elsők, akik a hivatalos szovjet magyarázatokat minden feltétel nélkül elfogadták, ezzel mintegy feledtetni igyekezvén azt a függetlenséget jelző gesztusukat,amelyvel először Hruscsov leváltását fogadták. Úgy látszik, hogy lengyel részről nagyobb ellenállásba ütköztek a moszkvai vezetők, mert Brezsnyev és Koszigin bokros teendőik közepette időt szakítottak hogy Gomulkánál villámlátogatást tegyenek és annak az Andropovnak a kíséretében, aki 1956. októberében Magyarországon volt nagykövet, személyes magyarázatot adjanak a lengyel kommunistáknak.

A győztes : Mao Ce-tung

Ami a nemzetközi kommunista mozgalmat illeti, itt szintén Moszkva a vesztes és Peking a fölényes nyertes. Ha az olasz, francia, svéd, holland stb. kommunisták reakcióit vizsgáljuk, nyugodtan mondhatjuk, hogy az október 15-i esemény a Kreml egyre roskadozóbb tekintélyének a kegyelemdöfést adta meg. A nyugati kommunistáknak elegük van az idegpróbákból és a hidegzuhany módszeréből, amelyet egyre rendszeresebben tapasztalhattak a Szovjetunió részéről. Elegük van a váratlan fordulatokból, a sántító magyarázatokból, az újabb és újabb bálványrombolásból.

Nem lehet többé büntetlenül mondani egyik nap, — még a legelszántabb szovjetbarátnak sem —, hogy Hruscsov : a békés együtt élés, a kollektív vezetés, a szocialista demokrácia, a másik nap pedig, hogy Hruscsov : kalandpolitika, egyeduralom, nepotizmus és önkényesség.

"Nincsen revizionista tábor, csak revizionista káosz létezik" — mondotta nemrégiben Mao Ce-tung, Hruscsov híveiről szólva. A megállapítás most még igazabbnak hangzik, mint a "lemondás" előtt. A szovjet válság csak elősegítheti a *policentrizmus* kialakulását ; s ezen a ponton az eddig különböző álláspontot képviselő francia és olasz kommunisták véleménye is kezd egymáshoz közeledni.

A szovjet és a népi demokratikus közvélemény meg van győződve arról, hogy a Brezsnyev-Koszigin kettős csak átmeneti megoldás lehet, s előbb-utóbb feltűnik majd a Harmadik is. Az újabb örökösödési harc elkezdődött, 1953 óta másodszor. S ugyanakkor Peking nyugodt és gúnyos önbizalommal példázódik egységével, vezető gárdájának szilárdságával, politikájának folytonosságával és kérlelhetetlen következetességével.

NOVEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc : Hruscsov bukása után (1. old.)

K.A. Jelenski : A lengyel írók és a cenzúra (3. old.)

Pavel Tigrid budapesti beszámolója (4. old.)

Kollányi András : Az "Új Írás" olvasása közben (5. old.)

Fenyő Miksa : Írások Ady Endréről (6. old.)

Cs. Szabó László : Míró kiállítása Londonban (7. old.)

Gömöri György és **Thinsz Géza** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ sodrában

Választások Angliában

Tizenkét esztendős kormányzás után Angliában, egyik napról a másikra, megbukott a konzervatív párt és helyét elfoglalta a munkáspárt. A választást követő napon a *Downing Street*-i házból kiköltözködött *Sir Alec Douglas Home*, a tegnapi miniszterelnök, és beköltözött *Harold Wilson*, a mai miniszterelnök. A lapok, a fényképezőgépek cinkos hunyorításának segítségével, ügyes képeket közöltek a "hivatalukat vesztett" konzervatív miniszterek magányos ballagásáról a St. James Parkban, szemben a Buckingham Palotával, ahová azért érkeztek, hogy "hivataluk pecsétjeit" a királynő kezébe helyezzék, s azért távoztak, mert egyéb dolguk ott már nem akadt. Az őszi parkban sétáló tegnapi miniszterek képei mellett felragyogtak a győztes arcok, a győzelemhez illően, nagy és jókedvű társaságokban, mintha az alkalom, a szerencse és a siker mámorító keveréke a magánytól is megfosztotta volna őket ; az alkalmat persze maguk teremtették meg, (tegyük hozzá : konzervatív segédlettel, pontosabban azokkal a hibákkal, amelyeket a konzervatívok követtek el), a szerencsét igyekeztek alaposan előkészíteni és a sikert minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítani. A nemzet mégis vonakodva adta meg nekik a megbízatást, olyan, szinte marginális többséggel, hogy az angol lapok karikaturistái, a választást követő napon, az új miniszterelnököt interjúvoló televíziós riporter szájába adták a kérdést : *"Most, hogy megválasztották, miniszterelnök úr, talán volna szíves nyilatkozni a legközelebbi választás időpontjáról."* De a többség, akármilyen marginális, mégis csak többség ; igaz, a 630 képviselői mandátumból csupán 317-et szerzett meg a munkáspárt, (304-et a konzervatívok és 9-et a liberálisok), Wilson miniszterelnök nyilatkozatából kiderült, hogy az ország megoszlott véleménye ellenére is, a kormánynak szándékában áll megvalósítani politikáját, az ország gazdaságának törésmentes továbbfejlesztését, a nevelésügy reformját és az angol tudományos forradalom kibontását.

A történelem egy szeszélyes bukfence, mely az angol választások után alig két nappal egy új szovjet kormány megalakulását dobta a káprázó szemű világközönség elé, csak még jobban aláhúzta e választás demokratizmusát, nyíltságát és elevenségét. A bukott angol miniszterelnökből az Ellenzék vezére lett, a bukott szovjet miniszterelnökből — egy történelmileg ismeretlen figura,akinek még a hollétét is lehetetlen megállapítani. A szovjet történelmet ismét át kell írni — visszafelé: az angol történelem tovább írásához most fog hozzá az új kormány, páratlan energiával, anélkül, hogy bizonykodnia kellene a "régi vonal" mellett, sőt éppen, ellenkezőleg, minden alkalmat megragadva az "új vonal" hangsúlyozására. A kettő közötti különbségről ki-ki elmélkedhet hajlandóságai szerint. A világ pedig, az angol konzervatívok sikerei és balfogásai után, most érdeklődéssel fordulhat a munkáspárti kormány sikerei (és reméljük minél kevesebb) balfogása felé. De akár sikerek jönnek, akár sikertelenségek : a kormány a Parlament, a szabad sajtó, a szabad közvélemény és egy szabad ország ellenőrzése alatt áll, ez munkájának alapja és feltétele. Tulajdonképpen ez az oka a konzervatívok leváltásának is : a nép többségének (bármilyen kis többségének) az volt a véleménye, hogy egy kormányt, mely 12 esztendőn át gyakorolta a hatalmat, még ha hatalmas sikereket aratott is (ami a konzervatívokról korántsem volt elmondható), akkor is le kell váltani a hatalomból, és egy friss és az *ellenzékben erőt gyűjtött* pártnak kell átnyújtani a kormányrudat. Magyarországnak, ha már mindenáron "példákat" kell követnie, mert képtelen arra, hogy önálló politikát folytasson, e példa jószívvel ajánlható.

B. I.

Zambia

Hatvan esztendős angol uralom után, az elmúlt héten, jobblétre szenderült Észak-Rodézia, s poraiból, ugyanazon pillanatban, megszületett a modern Afrika egyik legfiatalabb, de mindenképp egyik legéletképesebb, új köztársasága : Zambia. Az angol uralom kimúlását kevesen siratták ; az új köztársaság megszületését sokan örömmel üdvözölték ; örömmel és várakozással, tegyük hozzá. Mert ennek a fiatal államnak az útja példája volt annak, hogyan kell átalakítani — válságoktól és polgárháborútól mentesen — egy régi gyarmatot önálló, független országgá. E válságmentes átalakulásban nagy szerepe volt a fiatal afrikai nacionalisták olyan képviselőjének, mint dr. Kenneth Kaunda, aki a Köztársaság első elnöke lett, s aki egyik legismertebb és leghivatottabb munkása a békés fejlődésnek, ellenfele az erőszaknak ; s nagy szerepe volt annak a ténynek is, hogy Zambia a felszabaduló afrikai államok között viszonylagos gazdagságával tűnik ki. Kelet-Afrika közepén, 2200 kilométernyire a nyílt tengertől, Kongó és Dél-Rodézia között, nyugaton Angolával, keleten pedig Malawival határoltan, ez a hatalmas ország egyike a világ legnagyobb rézlelő helyeinek. Amikor a portugálok a 18. században felfedezték s amikor 110 évvel ezelőtt David Livingstone (akinek szive itt nyert nyugvóhelyet) újból felfedezte, még senki sem tudta, hogy az ország gazdagsága 150 kilométeres hosszban ott húzódik a Kongó határán : negyven évvel ezelőtt a bányákat bozót fedte ; ma innen származik az ország legnagyobb kincse. Ebben az évben Zambia 150 millió angol font értékű ércet exportál a világ minden tájára. Ezzel az előnnyel indul az ország a szabadság útján.

Milyen hátránnyal? Ahogy Arthur Wina, a kiváló, fiatal pénzügyminiszter megfogalmazta, ez a hátrány két **válságban** jelentkezik Zambiában. Az egyik a **várakozás** válsága ; a másik a **nevelésügyé**. Mindkettő szoros kapcsolatban van az afrikanizáció problémájával. A rézbányák vidékén például nincs afrikai, akinek képzettsége **iparosnál** magasabb volna : a 3200 létszámú állami tisztviselői gárdában kevesebb afrikai található, mint Kenyában vagy Tanganyikában volt. Nyilvánvaló persze, hogy a függetlenséggel egy időben megnövekednek az alkalmak is az afrikaiak önálló szerepére. A fehér állami tisztviselők egyharmadának s körülbelül 300 fehér rendőrtisztnek (656 közül) távozása újabb lehetőségeket nyit meg a magas beosztású afrikai állami tisztviselők kiképzése és gyakorlata számára. De a szakképzés területén a helyzet még ennél is rosszabb. 1965. elején Zambiában mindössze 100 egyetemi diák, három orvos és körülbelül 1500 érettségizendő férfi és nő lesz található, s az új Egyetem csak 1966-ban nyitja meg kapuit. A kormány, melynek tagjai kivétel nélkül külföldön, legnagyobbrészt Angliában tanultak, már most felszólítást intézett a különböző országok tanáraihoz és tanárnőihez, hogy segítsenek megalkotni a zambiai értelmiséget a lehető legrövidebb időn belül. A feladat nem lesz könnyű, de a siker első feltétele talán az, hogy az ország vezetői tisztában vannak a nehézségekkel.

Az álmos és kényelmes Lusaka, az ország fővárosa, hamarosan a nemzetközi politikai intrikák középpontjába kerülhet. Minthogy Zambia elismerte a pekingi kormányt, nem kell jósnak lenni ahhoz, hogy megállapítsuk : alig telik el majd néhány nap s a repülőtérre megérkeznek a kínai "ajándékhozók", hogy megkíséreljék Mao útjára terelni e békés államot. Sikerük lesz? A jelekből ítélve, aligha. Dr. Kaunda szerint Zambia nem fogja követni Tanganyika példáját a hidegháborús "egyensúly" elérésére való törekvésben. Az állami tisztviselői kar tagjait legnagyobbrészt a Brit Nemzetközösség államaiból rekrutálják majd, ezután következik — sorrendben — Írország, Svédország, s az Egyesült Arab Köztársaság. A kormány, Kaunda szerint, törvényen kívül helyezi az úgynevezett "készpénzajándékokat", mind keleti, mind nyugati országokból, azonkívül szigorú szűrésnek veti alá a külföldi ösztöndíjjakkal kitüntetett diákokat. Kaunda elnök, aki ma 40 esztendős, Zambiát "liberális demokráciának" látja, melynek főcélja a — két válság leküzdése után — az ország demokratikus fejlődésének és jólétének biztosítása.

B. T.

Kubai foglyok

A rakétatámaszpontok Kubája a nemzetközi érdeklődés középpontjában állt ; a koncentrációs táborok Kubájáról alig esik említés. Pedig nem is egy nemzetközi szervezet foglalkozott a kubai politikai foglyok helyzetével, felemelvén szavát az emberi jogok e legújabb keletű lábbal tiprása ellen. Mi a helyzet ? A száműzetésben működő Kubai Forradalmi Diákok Irodájának megbízható forrásokon alapuló jelentése szerint, asszonyok egész serege szenvedi a kubai marxizmus-leninizmus áldásait : a baracoai táborban 2100, a minas del frioi koncentrációs táborban 2500, Baitiquiriban 2200, Cayo Largo del Sur széphangzású táborában 2200 és Campanában 2400 asszonyt zárt rácsok mögé — az emberi szabadság nevében — Castro Államvédelmi Hatósága. A rendelkezésre álló adatok szerint, ezekben s más táborokban (Diego Pérez, Areanas, Campo, Rosado és Siete Tumbas) több mint 24.000 asszony vária — a szabadulást ? — azt, legalább, hogy holnap is megkapja a falatnak is kevés kenyeret.

Castro rendszere persze a férfiakat sem kíméli. Hozzávetőleges adatok szerint a politikai foglyok száma eléri a 46.000-et s ez a szám korántsem az "imperializmus" propagandairodáiban született, hanem részben hivatalos kubai jelentések, részben nemzetközi szervek vizsgálatának eredményeképp került nyilvánosságra. A Jogászok Nemzetközi Bizottságának Jelentése 100 oldalon keresztül íria le és részletezi a jogtalanul börtönbe vetettek helyzetét. Az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága, mely 1960. októberében kezdte munkáját a volt chilei kancellár, Manuel Bianchi elnöklete alatt, 48 jegyzékben szólította fel a Kubai Kormányt, hogy ismertesse álláspontját a kérdésben : a Kubai Kormány mindössze 12 jegyzékre válaszolt.

A világ lelkiismeretét megszólaltató értelmiségiek következetes nyomása kellett ahhoz, hogy rávegye az ENSZ Emberi Jogok Bizottságát : tűzze napirendre a kérdést. Bekapcsolódott a munkába a Nemzetközi Vöröskereszt Genfi Központja is, mely a mexikói Vöröskereszt szervezetén keresztül igyekszik befolyást gyakorolni a Kubai Kormányra, kísérletet tesz a politikai foglyok helyzetének javítására, gyógyszerrel és megfelelő élelmiszerrel való ellátására. Lesz eredménye a közbelépéseknek? Nem tudhatjuk előre ; de a tapasztalat az, hogy a világ lelkiismerete általában akkor "ébred fel hirtelen", amikor a diktatúrák áldozatait már csak a "szabadság mártírjaiként" ünnepelheti.

A.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

A New York-i világvásár 1964-65

első félideje október 18-án, egy esős, borús vasárnapon véget ért. Az ázsiai pavilonok között sétálva úgy érezhette magát az ember, mintha az esős évszak köszöntött volna be. Sokak számára a Világvásár vége egyenesen a világ végét jelentette : amint a sajtóból kiderült, egy fél tucat kiállító teljesen tönkrement, a látványosságok szereplői néha számban felülmúlták a nézőket,ami semmiképpen sem lehetett kedvező a színház bevételét illetően. Negyven millió látogatót vártak és csak huszonhét millió jött el, a többi otthonmaradt. Nem volt igazuk !

Volt ezen a vásáron minden, ami szemnek és szájnak ingere. Volt egy *Flamand Falu* 134 épülettel és macskakővel az utcáin, egy rekonstruált orosz ortodox templom ötszáz éves ikonnal, a hires *Kazáni Szűz*-zel, amit azért is érdemes volt megnézni, mert ez volt az utolsó orosz festmény. Azóta, ismert és ismeretlen okoknál fogva nincs festészet Oroszországban. A Szovjetunió máskülönben nem jött el a kiállításra, ami az ő baja. Magyarország az elsők között nevezett be, de amikor a Szovjetunió nemet mondott, Magyarország azonnal lemondta a részvételét. Csatlóssors : veszteni a réven és veszteni a vámon. Ha néhány magánvállalkozás csődöt is mondott, a nagy kiállítók egyáltalán nem panaszkodhatnak. A magyar étteremnek nemcsak erkölcsi, de óriási anyagi sikerei lehettek volna, lényegesen nagyobbak, mint az 1958-as brüsszeli kiállításon. Minden jobbfajta New York-i a hétvégén a vásáron vacsorázott. Például a spanyolok különösen megszedték magukat, remek pavilont építettek andalúziai stílusban, három étteremmel, ahol tizenkét dollárért adtak egy *Paella Valencianá*-t, egy héttel előre fenntartott asztalokkal. Egy töltöttkáposztáért tizenöt dollárt lehetett volna kérni ! Spanyolország szemmelláthatólag új gazdasági státust keres, s amint hírlik, a pavilon sikerével ebben jelentősen előrejutott. Nemcsak külföldi befektetésekre van kilátása, hanem a vásár révén állandó és új fogyasztókhoz talált utat a kivitelének feljavítására. Kádárnál még Franco is rugalmasabb, ami nagyon szomorú.

Valamennyi afrikai ország kiállított, a marokkóiak megtanították az embert fonni, a ginik táncolni, az egyiptomiak pedig babtortát sütni. Az indonézek szép lányokat küldtek, akiket Szukarno elnök maga válogatott ki, minthogy ezen a téren közismert szaktekintély. A Vatican a Pietà-t küldte el.

Több, mint háromszáz nagyvállalat vett részt a vásáron, millió dolláros palotákkal, amelyek elsősorban azt hirdették, hogy nagyon gazdag a vállalat. Jóízlésű eliptikus tetőzetek, színes plasztikfalak és soha nem látott geometriák hívták fel az ember figyelmét, hogy érdemes venni a részvényeikből vagy legalábbis az áruikból. Ezek a nagyvállalatok sem panaszkodnak, mert a kiadásuk máris amortizálódott. A *Coca-cola pavilon* 9 millió dollárba került például, azaz 140 millió üvegbe : az ország ezt egy nap alatt megissza.

"Te, aki feltaláltad az elektromosságot és most az űrt ostromlod", köszöntött tisztelettel egy hang az amerikai pavilonban, másutt pedig egy meleg, meggyőző hang duruzsolta a fülembe : *"Az Egyesült Államokban minden tizenkét percben születik egy baba. Ez a baba talán az öné !"* Ész nélkül rohantam ki innen és a föld alatti lakásokba mentem. Itt Jay Swayze texaszi építész felhívta a figyelmünket, hogy a föld alatti lakás olcsóbb, egészségesebb és vidámabb, mint a föld feletti. A természet is jelen van, hangsúlyozta, mivel a falak mesterséges tájképekre nyílnak, a plafon égbolt, és a világítás automatikusan változik a napszakoknak megfelelően. Ez a jövő zenéje, tette hozzá, és én már előre elképzeltem, hogy húsz év múlva így fogom valakinek odaadni a címemet : ilyen és ilyen utca, ilyen és ilyen szám, minusz harmadik emelet B.

A *Clairol Color Carousel*-be csak nők léphetnek be, isten tudja, mi folyik odabenn, láttam táncoló vizeket, és részt vettem egy kalózhajó legénységének a lázadásában, élethűen újraépítettek ugyanis egy kalózhajót és a feliratok felhívtak mindenkit, hogy csak bátran, vegyen részt a lázadásban. A *Parker* töltőtoll vállalatnál elektromos agygyal kikalkulálták, hogy egy pontosan nekem való levelezőpartner él Calcuttában, epekedik utánam és türelmetlenül várja a leveleimet, pláne, ha Parker töltőtollal írom.

A legnagyobb meglepetés azonban a *General Motors* pavilonjában ért. Nemtudomhánymilliomodik látogatót fogadtak éppen ünnepélyesen, felköszöntővel és újságírókkal. Nemtudoménhánymilliomodik látogató történetesen egy öt esztendős lurkó volt, aki a kérdésre, hogy milyen érzés nemtudoménhánymilliomodik látogatónak lenni, flegmatikusan ezt válaszolta : *"Semmilyen"*. Amikor megkérdezték tőle, hogy mivel szándékozik foglalkozni, ha nagyra nő, beleboxolt az újságíróba.

Az indonéz házban fejeztem be az estét, ahol nagyon jó volt a konyha. *Kamling Masak Bugis*-t vacsoráztam.

(csernus)

Borisz Paszternak titkárnőjét

Olga Ivinszkaját, akit azzal a váddal, hogy külföldről pénzt fogadott el, nyolc évi börtönre ítéltek, a Reuter Iroda moszkvai jelentése szerint október végén szabadon bocsájtották. Ivinszkaja asszony, aki a Doktor Zsivágó Lauráját inspirálta, büntetésének felét töltötte ki.

Epizód

A MAGYARORSZÁG című budapesti hetilapot az év elején azért alakították, hogy a legégetőbb külpolitikai kérdésekről a napilapoknál részletesebben és elemzőbben tájékoztassa a kíváncsi hazai olvasókat. A hetilap 24 oldalából 15 nemzetközi problémákkal foglalkozik.

Az október 18-i és 25-i szám a Voszhod űrhajó útjáról két teljes oldalt, az angliai választásokról ugyancsak két oldalt s az olyan kérdésekről, mint a franciaországi tej-sztrájk, a dél-afrikai négerüldözés vagy az angol királynő kanadai látogatása egész oldalas fényképekkel díszített beszámolókat olvashattunk. Mindez teljesen rendben is van, a fentemlített kérdések kétségkívül megérdemlik azt, hogy egy külpolitikai hetilap alaposan foglalkozzék velük.

A "Magyarország" szerkesztőinek figyelmét az elmúlt hetekben mindössze egyetlen apróság kerülte el : az, hogy a Szovjetunió miniszterelnöke és a szovjet kommunista párt főtitkára 1964. október 14-én megbukott. Erről a valóban mellékesnek tűnő epizódról az egyetlen magyar külügyi szaklap hasábjain egyetlen sort sem találtunk.

K. A. JELENSKI

A lengyel írók és a cenzúra

VARSÓBAN, 1964. október 5-én letartóztatták az ismert lengyel írót, Melchior Wankowiczot, egyikét ama 34 írónak, akik az elmúlt márciusban levelet intéztek Cyrankiewicz miniszterelnökhöz, azzal vádolván a rendszert, hogy a cenzúrával, az újságok és folyóiratok papírellátásának korlátozásával hurkot vet a lengyel kultúrára. Wankowicz ellen a vád az volt, hogy "rágalmazó anyagot" küldött külföldre. A 72 esztendős író, egyike a legnépszerűbb lengyel íróknak, a montecassinói csatáról szóló könyv szerzője, melyet a háború alatt illegálisan csempésztek be Lengyelországba s nagy népszerűségre tett szert az ellenállás köreiben. Wankowicz 1939-ben hagyta el Lengyelországot, több mint 15 évig élt az Egyesült Államokban a háború után, s mielőtt 1958-ban visszatért volna hazájába, felvette az amerikai állampolgárságot.

A letartóztatás közvetlenül a varsói írók egy gyűlése után történt, ahol is a párt ideológusa, Zenon Kliszko újabb támadást intézett a 34-ek levele ellen, mondván, hogy az kitűnő tápot ad mindenféle lengyelellenes propagandának.

Az új fejlemények annak a szakadéknak a szélesedéséről adnak hírt, mely a rendszer s az írók között ásít, s amit az sem hidalt át, hogy Gomulka, aki személyesen vett részt az írók Lublinban megtartott XIV. Kongresszusán, idén szeptemberben, mindent elkövetett, hogy megnyugtassa az írókat, bejelentvén a papírellátás növelését csakúgy, mint az írók életszínvonalának emelését.

GOMULKA BESZÉDE azonban világosan jelezte azt is, hogy a pártnak nincs szándékában lemondani az irodalom ideológiai vezetésének jogáról. "Nincs semmi illúziónk afelől, — mondotta, hogy a régi társadalmi rendszer maradványainak, a burzsoá csökevényeknek a kiirtása a népmilliók tudatából, hosszú időt vesz majd igénybe." Ezen a területen "az irodalom hatalmas szolgálatot tehet". Ezért van az, folytatta, hogy "az irodalom gyengesége különösképpen fáj nekünk, s főleg az az elidegenedés, mely sok írónknál tapasztalható s mely elválasztja őket a nemzet életének főáramától... az eszmék összeütközésétől, az erkölcsiségtől és életstílustól, mely az egész világra rányomja bélyegét a szocializmus és kapitalizmus történelmi vetélkedésének összefüggésében."

Annak ellenére, mondotta Gomulka, hogy a Lengyel Irószövetség "tehetséges emberek csoportját képviseli... nem titkolhatom Önök előtt, hogy aggolalommal szemléljük irodalmunk dinamizmusának és alkotókedvének csökkenését, a menekülést az élet margójára, a kagylóba-záródást." A lengyel írók munkáinak legnagyobb része nem egyéb, mint "az üres snobság kifejezése, papagályszerű utánzás", noha köztudott, hogy "nagy alkotások sohasem születhetnek formalista, belülüres játszogatásokból".

A lengyel írók, Gomulka szerint, "az illúziók mágikus körébe zárják be magukat, azt állítják, hogy a párt ideológiai követelményei fenyegetik az alkotó szabadságot, hogy a politikusok beavatkozása az irodalomba a kultúra fejlődését károsan befolyásolja." Gomulka, ellenvéleményét hangoztatván, megállapította, hogy "nincs szándékunk beavatkozni az irodalmi kifejezésmódok technikai problémáiba", de "a párt nem adja és sohasem fogja feladni jogát, hogy értékítéletet formáljon, hogy céljait és követelményeit közölje az irodalommal." Ily módon, "nem engedhetjük meg olyan munkák publikálását, melyek ihletüket a reakciós és kommunistaellenes forrásokból merítik, melyek ideológiai és erkölcsi állásfoglalásukon keresztül a szocializmust támadják." Gomulka egyidejűleg óva intette a lengyel írókat az "ideológiai közönyösség" következményeitől s megállapította hogy : "Ismerjük a Nyugaton született jelszót, amit oly nagy örömmel kaptak fel nálunk is bizonyos körökben : 'Az Ideológiai Korszak Vége'. Nem egyéb ez tiszta ostobaságnál."

Gomulka beszédének egyik fontos része azokkal a művekkel foglalkozott, melyek a sztálinizmus ellen irányulnak :

"Van egy másik területe is irodalmunknak, melyet a párt politikája némiképp korlátozni kénytelen. Arra az irodalomra gondolok, amit általában 'a számlák rendezése' néven ismerünk. Azok a tendenciák, melyek főcélul tűzik ki ama korszak hibáival való számlarendezést, amit mi, közös megállapodással, a személyi kultusz korának nevezünk, újból és újból felütik a fejüket — sőt egyesek főcélnak tekintik őket." Gomulka kifejtette, hogy ő maga és a kommunisták általában, a legtöbbet szenvedtek ebben a periódusban, de ha "valaki szemet huny a korszak másik, pozitív oldala felett, akkor nem láthatja az igazságot."

A TILTAKOZÓ LEVELET szignáló 34 író, közül az egyetlen, aki részt vett a XIV. Írókongresszuson, az ismert és befolyásos katolikus író, Stefan Kisielewski volt ; még a lengyel sajtó sem titkolhatta el bátor felszólalását a Kongresszus legelső napján. A krakói irodalmi folyóirat, a Zycie Literackie szerint Kisielewski "szabad vitát követelt a marxistákkal s ugyanakkor tulajdon szempontjainak meghallgatását is kérte. Kisielewski legfőként a magyar tapasztalatokra hivatkozott és Togliatti idézetekkel támasztotta alá érvelését." A folyóirat szerint azonban a párt vezetői "szétzúzták e kispolgári szabadságra való törekvés politikai javaslatait." Egy másik lengyel, Laszowski, megállapította, hogy a lengyel cenzúra sok tekintetben szigorúbb a szovjet cenzúránál s azt kérdezte, hogyan lehetséges, hogy Szolzsenyicin regényének könyv formában való kiadását megtiltották Lengyelországban.

A "34-ek Tiltakozásának" következményeiről, valamint az írókongresszus előkészítésének módszereiről, érdekes cikket közöl a párizsi lengyel **Kultura** című folyóirat, melynek aláírója "Gaston de Cerezay" s nyilvánvalóan egy Lengyelországban dolgozó s a lengyel irodalmi viszonyokat belülről ismerő nyugati tudósító munkája.

Különösen érdekes a lengyel írók magatartása azzal a levéllel kapcsolatban, amit 10 lengyel professzor intézett a londoni Times-hoz.

"1964. április 24-én kora reggel — írja Gaston de Cerezay — telefoncsengés ébresztette fel a Tiltakozást aláíró 34 írót, s arra kérte őket valaki, hogy vegyenek részt az Írószövetség egy konferenciáján. A konferencián a következők vettek részt : Andrzejewski, Jasienica, Jastrun, Kisielewski, Kott, Kowalska, Mackiewicz, Parandowski, Rudnicki. Jaroslaw Iwaszkiewicznek, az Írószövetség elnökének távollétében, Jerzy Putrament fogadta őket, aki az Írószövetség alelnöke s egyben a pártszervezet titkára. Putrament informálta a jelenlevő írókat, hogy a londoni lengyel követ két óra múlva visszarepül Londonba s magával viszi azt a Times-hoz intézett levelet, amit 10 egyetemi tanár írt alá, olyanok, akik a Tiltakozást is aláírták. A levél szövege nem állt az egybegyűltek rendelkezésére, s a vita ilyként meglehetősen bágyadt volt, noha az írók sejtették, hogy a 10 egyetemi tanár valamiféle Canosszát járt. Valaki 'új sztálinista módszereket' emlegetett, de Putrament szigorúan visszautasította a vádat... Végül is megérkezett maga a levél. Tartalmazta azt a megállapítást, hogy a miniszterelnökhöz írt levél aláírói közül senkinek sem vonták meg a jogát könyvek publikálására. A megállapítás meglehetősen kockázatos, hiszen a Lengyel Népköztársaság kiadói állami kezekben vannak, vagy legalábbis állami ellenőrzés alatt állanak, s ily módon a professzoroknak aligha volt alapjuk annak megállapítására, hogy az aláírók közül senkinek a könyvét nem tiltják majd be, annál is inkább, hiszen a már életben lévő intézkedések a könyvkiadás területén nem sok okot adnak ilyesféle optimizmusra. A résztvevők közül Slonimski megállapította, hogy a levél voltaképpen a hazugságok szövedéke s a jelenlevő írók közül senki sen kívánt csatlakozni e megalázó nyilatkozathoz... »

A CIKK SZERZŐJE ezután leírja a rendszer következő lépését, a felülről szervezett akciót a 34-ek Tiltakozásának nyugati visszhangja ellen. "Az akció számára olyan tárgyat kellett találni, — írja Gaston de Cerezay —, ami közvetett módon bizonyítja, hogy résztvevői nem szolidárisak a 34-ek Tiltakozásával. A tárgyat meg is találták, méghozzá a Szabad Európa Rádió támadásaiban. De e támadások tíz évvel ezelőttiek, s ilyként világos, hogy a célpont nem a Szabad Európa volt. A párt szervezte 'ellentiltakozást' körülbelül 600 író írta alá, akik közül körülbelül 30-40 fontosabb és jelentősebb, (részben párttagok, részben idősebb írók, gyakran jobboldali múltúak)".

"Egészen váratlanul azonban, — folytatja Gaston de Cerezay, — a gyűlés, melynek célja az volt, hogy diadalra juttassa a lengyelországi cenzúra védelmezőinek ügyét, diametrikusan ellenkező előjelűvé vált, miután 57 kommunista író, (írók akik a párt tagjai), hirtelen visszautasította a cenzúra védelmének megerősítését, mely a Szabad Európa elleni támadás köpenyébe volt burkolva."

A LENGYEL ÍRÓK magatartására rendkívül jellemző Maria Dabrowska állásfoglalása.

Maria Dabrowska, a legnagyobb tekintélyű lengyel író, évek óta a lengyelek jelöltje a Nobel-díjra, egyike a 34-eknek. Dabrowska hallgatott a sztálini időszak alatt, semmit sem publikált, noha múltja a lengyel radikális és szociáldemokrata hagyományokban gyökerezik : kommunisták és katolikusok egyként tisztelettel adóznak neki.

Május vége táján Gomulka kocsit küldött Dabrowskához, Komorowba, Varsó közelében, s beszélgetésre hívta az írónőt. Dabrowska, gyötrő fejfájásra hivatkozva, visszautasította a meghívást ; ekkor Gomulka tudtára adta, hogy ez esetben maga látogatja meg az írónőt. Hogy ez a látogatás mégsem történt meg, annak oka az, hogy idő közben az Olaszországból visszatért Jaroslaw Iwaszkiewicz megnyerte a párt első titkárát arról, hogy a pártnak az "írókkal" kell dialógust folytatnia, nem pedig kizárólag a "lázadókkal".

JÚNIUS 12-én az Írószövetség varsói szervezete gyűlést hívott össze, melynek feladata lett volna, hogy a szeptemberi, lublini írókongresszusra megválassza a küldötteket.

"Ez a gyűlés — írja Gaston de Cerezay — alkalmat adott egy olyan fontos esemény megszületésére, mely jelentőségében felér a 34-ek Tiltakozásával, ez az esemény nem volt más, mint Maria Dabrowska beszéde, melyben visszautasított és megcáfolt mindenfajta bírálatot, mely a 34-eket illette. A beszéd a vita mesterműve volt : nyugodtan, anélkül, hogy engedett volna érzelmeinek, nevetségessé tette az ellenakció minden vonatkozását. Megindító volt nézni ezt az alacsony, törékeny asszonyt, amint nyilvánvaló erőfeszítéssel olvassa beszédét, miközben érvei kalapácsként zúzták szét az "ellenfél" érvelésének üvegfelületét. Amikor befejezte, a jelenlévő írók valamennyien felálltak s hosszú tapsszal üdvözölték."

"Maria Dabrowska arról beszélt, hogy most már — immáron hosszú hónapok óta — különös vita van folyamatban a 34-ek levele körül. A dolog különössége abban áll, hogy a vitában csupán a vád szava hallható, hiszen sem a levél, sem az aláírók névsora sosem került nyilvánosságra..."

"Az írónő, idézte azoknak az aláíróknak a listáját, akiknek írásait visszaadták a folyóiratok, előadásait betiltották, szereplését nem engedélyezték. Egyebek között a Tworczosc című folyóirat, melynek Jaroslaw Iwaszkiewicz a szerkesztője, visszaadta az aláíróknak oly írásait, melyeket korábban már közlésre fogadott el. E pontos adatok fényében vált teljesen világossá a Times-hoz intézett levél minden ferdítése."

Maria Dabrowska beszélt az úgynevezett ellentiltakozás 600 aláírójáról is és a Szabad Európa elleni támadásról. Ő maga, mondotta, sohasem hallgatta a Szabad Európa adásait, éppen azért kissé meglepődött arról értesülvén, hogy ennyi író ily nagy buzgalommal figyel az adásokra. Nyilvánvaló, hogy a Szabad Európa keresve sem találhatott jobb hirdetést ennél. A Szabad Európa elleni harc egyetlen módja, folytatta az írónő, a lengyel irodalom és sajtó szabaddá tétele. 1956. októberében, mindenki emlékezhet rá, jelentősen hanyatlott a Szabad Európát hallgatók száma."

A beszéd után megkezdődött a XIV. Kongresszus küldötteinek megválasztása. Natalia Modzelewska írónő, a párt tagja, akinek néhai férje a sztálinista korszak külügyminisztere volt, azt a javaslatot tette, hogy a varsói delegáció tagjai legyenek Maria Dabrowska, Slonimski, Andrzejewski, Wazyk, és Sandauer : — valamennyien a Tiltakozás aláírói. "Ők a mi legjobbjaink," — mondotta Natalia Modzelewska. A javaslat tüntetés volt csupán, (mert az írók közül senki sem fogadta el a jelölést), de rendkívüli tüntetés. Gaston de Cerezay szavaival "annak a csoportnak hangja volt ez, amelyiket én a legfontosabbnak tartok, — a párttagok csoportjáé, akik csatlakoznak a lengyel cenzúra elleni harchoz."

A LENGYEL ÍRÓSZÖVETSÉG XIV. Kongresszusa volt az első alkalom, ahol a lengyel írók egy nagyobb csoportja találkozhatott a párt vezetőjével. Úgy tűnik, hogy Gomulka döntése, mi szerint személyesen vett részt a kongresszuson, valamint az anyagi engedmények, (több papír a folyóiratok számára, kivéve a katolikus Tygodnik Powszechny-t, valamint az Irodalmi Alap megalkotása), a párt békülésre nyújtott kezét szimbolizálták. De ezek az engedmények együtt jártak a 34-ek Tiltakozásának éles bírálatával, a dolog lényegével : a cenzúra további fenntartásával. Gomulka figyelmeztetése : egyetlen olyan könyv sem jelenhet meg, amelyik nincs a "szocializmus vonalában", nem vezethet más eredményre, csupán a cenzor és az állami kiadók hatalmának növelésére. Kliszko legújabb támadása a 34-ek ellen, Melchior Wankowicz letartóztatása világosan mutatja, hogy a négynapos vita egyetlen ponton sem változtatta meg a Gaston de Cerezey leírta helyzetet s csupán eufémisztikusan összefoglalta Gomulka megállapítását, mi szerint "a viszony a párt és bizonyos irodalmi körök között nem egészséges, ellenkezőleg, erre a viszonyra a kölcsönös félreértések es konfliktusok a jellemzőek."

SARTRE BOTRÁNYA

Író népszerűségét vagy anyagi sikerét köszönhette már irodalmi díjnak : rangját még soha. Legyen szó akár Pulitzer-, Goncourt- vagy netalán Lenin-díjról, a hivatalos elismerés — ha taktikai megfontolásból vagy diplomatikus huza-vona után nem a jellegtelen középszert jutalmazza — babérkoszorújával csak az olvasók szavazatát erősítheti. A Nobel-díj esetében sem más a helyzet. Ahhoz persze semmi kétség nem fér, hogy méltán esett Jean-Paul Sartre-ra a svéd akadémikusok választása : a tudósok társaságának csak elismeréssel adózhatunk szellemi függetlenségükért. A furcsa paradoxon legfeljebb csak az lehetne — bár nem ez a *skandalum* egyetlen ellentmondása —, hogy a francia szerző éppen akkor kapta meg az *irodalmi* Nobel-díjat, amikor, igaz, mesteri *irodalmi* művel, *"A Szavak"*-kal, magával az irodalommal igyekezett leszámolni. Mert utolsó könyvében Sartre mintha csak az önnön műveiből rakott máglyára lépne, hogy rezignáltan vallja be ; a toll sem önmagát, sem a világot nem változtatta meg : *"Tollamat sokáig kardnak véltem, de ma már tudom, mennyire fegyvertelen vagyok"*.

A műveket persze a borongós számadás nem érvényteleníti, s ha némelyik torzónak is maradt vagy ha egyiket-másikat kikezdte is az idő, szerzőjüket mégis az egyik legjelentősebb és legsokoldalúbb modern íróvá avatják. *"A Lét és a Semmi"* filozófiát, iskolát és divatot teremtett ; a *"La Nausée"*-ból, bár szerzője a félbehagyott *"Szabadság útjai"* sorozatban elfelejtette saját leckéjét, negyed század regényíró-nemzedéke tanult ; a *"Le Mur"* néhány novellája még ma is frissen hat, s epigonokat nemz egész Magyarországig ; a *"Saint Genet"* szédületes dialektika-mutatványából félezer oldalra futja ; s ha a melodráma vagy a politikai tézis nehezéke lehúzza is a színdarabok jórészét, a *"Huis Clos"* az utolsó két évtized egyik legtökéletesebb drámájának számít. De lehet-e akár csak futólag is számba venni Sartre valamennyi művét, filozófiai, pszichológiai, politikai tanulmányait és cikkeit : holott mindet kellene, mert egy sem érdektelen közülük, azok sem, amelyek szenvedélyes elfogultságukkal, jóhiszemű túlzásaikkal, indulatos hadakozásukkal vitára kényszerítenek !

A botrány tehát nem a Svéd Akadémia választásában rejlik, hiszen maradi és merev moralistának kell lennie annak, akivel a politikai párbajban ejtett karcolások feledtetik a gondolkozó és az író érdemét. De arra még nem volt példa, hogy író a Nobel-díjat *valóban* visszautasította volna. Igaz, Bernard Shaw 1926-ban kacérkodott a gondolattal : de ez inkább csak játék, a közönségnek szóló színpadi komédiázás volt. Paszternákot pedig kényszerítették, hogy — amint ezt szovjet finomsággal fogalmazzák — "ne tagadja meg a közösséget, amelyben él". De Sartre, aki a nyilvános tréfáknak nem barátja, s akit senki — hacsak kényes morálja és büszkesége — nem kényszerít ? Akitől egyaránt idegen az Arany János-i szerény félreállás és a cyranós hősködés ? Írói függetlenségét akarta megvédeni vagy viszolygott a Pantheon korai balzsamától ? A rossznyelveknek lenne igazuk, hogy nem szívesen követné a sorban öt évvel később Camus-t, a kitagadott fegyvertársat ? Kicsinyes lenne az érv, s méltatlan az emberhez. Talán még leginkább a magát forradalmárnak valló író vonakodott tékozló fiúként elfogadni a liberális polgárság koszorúját még akkor is, ha az nem magához szelídíteni, csak jutalmazni akarta.

De végül is nem illik-e Sartre-hoz ez a felkínált és elutasított Nobel-díj ? Nem éppen annak az önként vállalt és feloldhatatlan ellentmondásnak újabb és szinte szimbolikus kifejezése, amely minden írásában, minden tettében jelen van ? Sartre-ra a *"Lét és a Semmi"* sokat idézett formulája érvényes : *"az, ami nem és nem az, ami"*. A polgárságból jött, minden sejtjében annak kultúráját hordja ; műveit a proletariátusnak szánja, de éppen ahhoz nem jutnak el.Nyugaton olykor "társutasnak" számít, Keleten, pedig nem is olyan régen még, "töltőtollas sakálnak". Kacérkodik a kommunista párttal ? — közeledését az utasítja el a legotrombábban. A marxizmussal táplálja az egzisztencializmust ? Az egzisztencializmussal kezdi ki a marxizmust ? Művei hamleti kételyt ébresztenek, nyilatkozatai tettre buzdítanak. kívül van-e vagy belül, báránya-e vagy farkasa magának ? Szívesen hasonlítja magát a *bâtard*-hoz, a *fattyú*-hoz,aki magában szenvedi és vívja a kor és a lét ellentmondásait. Utolsó tette, meglehet, hogy pillanatnyi szeszély, hirtelen indulat műve : de *bâtard-író* Nobel-díja mi más lehet, mint felemás ?

A. P.

PAVEL TIGRID

Útlevél a valóságba

Pavel Tigrid, a Svedectvi (Tanúságtétel) című, negyedévenként megjelenő csehszlovák emigráns folyóirat szerkesztője és a PEN-klub Emigrált Írók Központjának állandó nemzetközi kiküldötte, 1917-ben született Prágában. Jelenleg Párizsban él és a "Neue Zürcher Zeitung", a "New Leader", a "Preuves" és más folyóiratok munkatársa.

KEZDJÜK a tényekkel: a közelmúltban négy napot töltöttem Budapesten. Ez volt életemben az első alkalom, hogy Magyarországon jártam. Valóban szerénytelenség lenne tehát, ha a mai Magyarországról, vagy a mai magyarokról kísérelnék meg írni. Annál is inkább, mert olyan képzett megfigyelők, mint Thomas Schreiber, Claude Bourdet és az angol humorral, brit útlevéllel és világhírrel bíró magyar : Mikes György, a "mélyriport" műfajában ezt nemrégiben meg is tette.

Budapestre azért mentem, hogy ott a nemzetközi PEN-klub konferenciáján vegyek részt. Az a megtiszteltetés ért, hogy az október 15-i, Budapesten megtartott PEN Intézőbizottsági konferencián, mint az Emigrált Írók csoportjának szószólója szerepelhettem ; és hogy az ülést követő kerekasztal-vitában is, amelynek "Hagyomány és újítás az irodalomban" — volt a címe, részt vehettem. Tudomásom szerint ez volt az első alkalom, — hogy egy emigráns szerv, amelynek tagjai főképpen kelet-európai írók, — akik között nem kevés az országát 1956 után elhagyott magyar, — a szocialista blokk egyik országában megtartott konferencián hivatalos elismertetést kapott és magát képviseltette.

●

Maga a konferencia, amely a háború óta az első, szocialista országban megtartott nemzetközi PEN-összejövetel volt, kétségtelen sikernek mondható. A budapesti PEN-központ, amely egyébként igen élénk tevékenységet fejt ki, a kiváló írók egész sorát hívta meg Budapestre, akiknek szereplése nagyban emelte a viták színvonalát. A Konstantin Szimonov-vezette szovjet íródelegáció a magyar PEN kezdeményezésére megfigyelőként vett részt a konferencián. A berlini fal óta most történt először, hogy a két Németországot képviselő PEN-delegátusok tárgyalni ültek le egymással. Ennek eredményeként megegyeztek, hogy összekötőbizottságot hoznak létre, amelyet évenként legalább kétszer össze fognak hívni. Egy lépésről-lépésre kialakítandó csereprogram terve is felvetődött. A konferencia légköre egyébként mindvégig barátságos volt. Én magam még arra is találtam időt, hogy a Tudományos Akadémia üléstermét elhagyva, az utcákon kóboroljak és beszédbe elegyedjem az emberekkel.

●

NEMSOKÁRA rájöttem, hogy tulajdonképpen nem is vagyok olyan idegen Budapesten, mint hittem. Prágában születtem és elég hosszú ideig éltem ott ahoz, hogy a közép-európai ember jellegzetességei bennem is kialakuljanak. Budapesti látogatásom ilyenformán több okból is úgy tűnt előttem, mintha Prágában jártam volna — ahol egyébként 1948 óta nem voltam. A két város egészen meglepően hasonlít egymásra — olykor, de főleg éjszaka, az a határozott benyomásom volt, hogy Prágában vagyok — de ez nem az egyedüli dolog : mind a kettőben olyan férfiak és asszonyok élnek, akik a valamennyi ismert és szembetűnő különbség ellenére is közös emberi és társadalmi sors részesei. Lehet, hogy ez közhelynek, vagy politikai célzatásnak hangzik, pedig sem egyik, sem másik.

A Lenin körúton járva, a korareggeli tömegben hamarosan felismertem a megszokott arcokat, helyzeteket, viselkedési és érdeklődési mintákat, még bizonyos hagyományosan ható mozdulatokat is : kézfogásokat és modorbeli alakzatokat, amik egyszerre mind valami megmagyarázhatatlan módon az ismerősség érzését keltették bennem.

Emlékek egész sora villant fel. A százados, koromillatú budapesti pályaudvarról eszembe jutott, hogyan érkeztem mintegy harminc-öt esztendeje a prágai Wilsonra, amikor Prágába költöztünk ; a Bajcsy-Zsilinszky úton végigdöcögő villamos panaszosan síró hangja egy csinos kis fruska arcát idézte, akit ha esett-ha fújt, minden reggel addig vártam, amíg csak meg nem pillantottam az iskolába menet a nyikorgó, vén villamos perronján ; egy öreg budai ház udvarára szenet rakott ki valaki egy teherautóról — milyen jól ismerem ezeknek a bérházaknak szolid K.u.K. homlokzatát ! — és a foghíjas lépcsők, a minduntalan lesántuló felvonó azonnal emlékembe idézte : a harmincas évek elején mi is éppen ilyen házban laktunk, télen naponta cipelve az ötödik emeletre a szénnel telt vödröket.

●

NEM, NEM VOLTAM IDEGEN Budapesten ezen a négy októberi napon, 1964-ben. Boldog, mi több : izgatott voltam, úgy tetszett, érzékeim lábujjhegyen járnak megsokszorozódott befogadóképességgel és természetes környezetükben megfigyelt magyar barátaimat új szemmel kezdtem látni : amint mosolyt, vagy véleményeket váltottak egymással, sokkal közelibbnek hatottak, mint külföldön élő honfitársaik. Ennek ellenére tudatom hátterében ott lappangott valami szomorúságféle, csendes, de eleven együttérzés, a majdnem személyes részvét érzése.

Európának ebben a részében túl sokáig húzódott a kényszerű elszigeteltség korszaka. Az emberek újságokból és nem mindig megbízható hírforrások alapján kaptak képet a többiek életmódjáról. Így történt, hogy a valóság kezdetben megrázóan hatott azokra, akik közeli kapcsolatba kerültek vele. Számtalanszor voltam tanúja csehszlovák barátaim mély megrendülésének, amikor a tehetős nyugati társadalommal első ízben kerültek szembe s annak anyagi természetű beállítódása, gyors ütemben kiveső osztálytudata, gazdag változatossága megdöbbentette őket. Képtelenek voltak felfogni hangos, elemezgető önbírálatát, amely ahelyett, hogy ártana ennek a társadalomnak, csak frissíti vérkeringését.

Ma tanúskodni mernék már arról, hogy bár lényegében más, mégis hasonló megrázkódtatás várt rám, amikor elhatároztam, hogy Bécstől Kelet felé veszem utamat. Tizenöt éven át számos könyvet és cikket olvastam Kelet-Európáról és magam is írtam néhányat. Mégis valahogyan ember és lét : minden koncepció és elmélet e két nagy módosító tényezője, kipárolgott az egy-párt-vezette országokról alkotott képzeteimből. Jó ideig tartott, amíg magamhoz tértem a bámulatból, hogy Budapesten is eleven férfiak és nők járnak-kelnek, dolgoznak, társalognak, reményekkel, félelmekkel a szívükben, mint a világ bármely táján az emberek.

●

A RETTEGETT útlevéltisztviselő, aki a határon felszállt, udvariasan és gyorsan végezte feladatát. A kis, tranzisztoros rádióról, ami a nyakában lógott, végül is kiderült, hogy nem más, mint hordozható íróasztalka — ó, halhatatlan bürokrácia ! A budai Várhegy oldalán fel-le sétáló lányok lábán zöld harisnya pompázott mindenütt — nyilván nem lehet más színben kapni. Ettől azért nem voltak kevésbé ennivalóak. Az autóbusz központi végállomása mellett egy alkatrész-üzlet fiókjaiban öregek és fiatalok matattak a televíziócsövek, drótok, gombok között és mindnek úgy csillogott a szeme, mintha üdvösségük lett volna előttük. A szomszéd üzletben a szokásos, angyallal, imádkozó kisfiúval ékített sírköveket lehetett látni. Citromot sokan keresnek az élelmiszerboltokban, de sorbaállás nélkül lehet kapni, kilója tizenkilenc forint. Nagyon sűrű azonban a forgalom a fodrászszalonok, a hanglemezüzletek és a színházak bejárata előtt. Ez utóbbiakban Budapesten nincs hiány — étlapjuk pedig mindenfajta íny csiklandására alkalmas.

Arra is figyelmes lettem, hogy a fiatalság zenében, irodalomban, képzőművészetben az újat keresi és rengeteg fiatal szeretne utazni, hogy maga szerezzen tapasztalatot, hogyan is állnak valójában a dolgok külföldön ? A "régiek" a Hungária Kávéház teraszán ülnek kifogástalan öltözetükben, felsorakozott rokonságukat ölelve-csókolva. (Valahogy úgy éreztem, hogy a magyarok mind atyafiak.)

Az élelmiszerüzletek üresek és áruval vannak teli, az eszpresszók légköre vendégszeretetről tanúskodik, az elárusítók és a pincérek udvariasak. A PEN-konferencia egyik résztvevője, egy angol, magyarosan készített kacsasültet rendelt egyik este a Gundel vendéglőben. Ez este tíz órakor történt. Tizenegykor megjelent a főpincér és izgatottan sugott valamit magyar vendéglátónk fülébe. Az úrnak arcán a hirre hitetlenkedéssel vegyes borzadály jelent meg. Elkészültünk a legrosszabbra. Nemi további sugdolozás után kiderült a meztelen igazság : nem maradt több vöröskaposzta ! *Magyar* kacsasült pedig vöröskáposzta nélkül — elképzelhetetlen ! Háromnegyed tizenkettőkor a kiéhezett, de felajzott angol végre megkapta kacsáját — vöröskáposztával ; amit nyilvánvalóan minden kényszer nélkül,puszta szivességből szerzett be hamarjában valaki.

●

KI TUDNA ezek után ellenállni a budapestieknek, ki ne csodálná, kedvelné őket ? Nem mondhatom, hogy tudom, mit gondolnak, miben hisznek, vajon párttagok-e, vagy sem. Nem olvasom újsagjaikat s ezért nem bírálhatom el, értelmes, vagy sületlen dolgokat olvasnak-e ? De azt hiszem, nem tévedek, ha azt gondolom, hogy mindez normális körülmények között csak felépítményként létezik; az utca emberének életét alig érinti.

Ilyen pillanatokban lesz barát a turistából és ekkor jelentkezik a szomorúság és az együttérzés. Úgy éreztem, bár semmi statisztikai adat nem áll rendelkezésemre, amellyel benyomásomat alátámaszthatnám, hogy óriási emberi erőbefektetés kellett a sovánka boldogság kitermeléséhez, ami a mindennapot elviselhetővé teszi. Budapest felett még mindig ott lebeg a szigor félreismerhetetlen fellege, néha lehangolja az embert a szürkeség és egyben érezhető az emberek lázas igyekezete, hogy elcsípjenek valamit az élet örömeiből, amíg nem késő. Jobban, mint valaha, felébredt bennem az a meggyőződés, hogy húsz évvel a háború után az embereknek joguk volna kevésbé zsúfolt autóbuszokhoz, a jobb bérért való kevesebb ügyeskedéshez,kevesebb erőfeszítéshez az életszükségletek előteremtésében és arra is, hogy cipőjük, játékszereik jobb anyagokból készüljenek. Joguk lenne arra is, hogy uraik jobban bízzanak bennük, sőt : csodálják őket kitartásukért. Vajon miért kell még mindig egy nemzetközi hotel portásfülkéjében rejtegetni a nyugati sajtó termékeit ? Avagy hogy is ne érezne sajnálatot az ember az öregecske parasztasszony láttán, aki fekete nadrágban, lábán nehéz csizmával sepri a hajnali utcát ? Szórakoztatónak találtam, — bár más esetleg dühbe jött volna, — amikor egy élelmiszerkereskedésben a híres magyar libamájból kértem és kijövet vettem észre, hogy vietnami konzerv disznóhúst adtak (blokk három példányban). Elgondolkoztatott, ki az, aki elfelejtette beszüntetni a rendelkezést, mi szerint a hölgyek prémjeiről a Magyarországra való beutazáskor (ismét három példányban) hivatalos papírt kell kiállítani, amelyet aztán a kiutazáskor — saját tapasztalatunk szerint — senki sem ellenőriz ?

●

EGY ESTE — pontosabban : csütörtökön — a hotel portása a következő kérdéssel köszöntött : — Hallotta a hírt ? Hruscsov lemondott: Attól félek,ez nem jót jelent. . A körülállók arcán ugyanazt a kifejezést lehetett olvasni. Meglepetés, értetlenség, aggodalom : ez volt a budapestiek első reakciója, a szovjet vezetésben bekövetkezett hirtelen változásra.

●

A BÉCS FELÉ induló vonathoz aztán jó néhány magyar diák kijött, hogy Mary McCarthy-tól, az amerikai regényírótól elbúcsúzzanak. Ajándékaikat utánozhatatlan, meleg félénkséggel adták át és viselkedésük a szókimondás és a tartózkodás, a felelőtlenség és az érettség különleges keveredése volt. Ha ehez hozzávesszük a fiatal magyarok természetes báját, az eredmény ellenállhatatlan. Egyre csak ezt kérdezték : — Tetszett Önöknek Budapest ? — És az igenlő válaszra : — Igazán ? Igazán tetszett ? — Aztán pedig sürgetve : Eljönnek *megint* ? Eljönnek *hamarosan* megint ?

A kérdésekben sürgetés volt érezhető ; aggódás és mélyen fekvő gond, ami mindannyiunkat meghatott. Megértettük, hogy ezek a fiatal fiúk és lányok a múlt sötétjéből szóltak ki hozzánk, abból az időből, amikor maguk és országuk el voltak zárva a világtól. Arra gondoltunk, jelenlétünk és látogatásaink Magyarországon talán egy kicsivel nagyobb biztosíték arra, hogy ez a bezártság nem fog többé megismétlődni. A vonat már mozgásban volt és még egyre szorongattuk egymás kezét, jókívánságokkal és búcsúszavakkal árasztva el egymást és ismételve az ígéretet, hogy eljövünk megint. Aztán utolsó *au revoir*-t intettünk és útrakelve, hamarosan kinyitottuk az ajándék üveg barackot, hogy a bámulatra méltó, bátor és igyekvő magyarok egészségére ürítsünk egy poharat.

●

AZT REMÉLEM, nem hiába kaptam útlevelet a magyar valóságba. Sokat tanultam belőle. Megértettem, hogy létezik egy nemzet, amely minden áron előre akar haladni a nagyobb biztonság, a szélesebb értelmű szabadság, az egyén iránti nagyobb tisztelet nehéz ösvényén. Az az érzésem, ennek az ambíciónak akad ma már visszhangja egyes esetekben még azok körében is, akik a hatalmat gyakorolják. Megdöbbentett és meghatott egy egész nép elhatározása, hogy elfelejti azt, ami a múlté és abban hisz, ami a jövő, ami pedig csak valami jobb lehet.

Mikor a nagylelkű budapesti meghívást örömmel elfogadtam, ez részemről nem volt puszta udvariasság. Manapság emlékezetes élmény ugyanis olyan emberekre akadni, akiket az anyagi jóléten kívül más is foglalkoztat. Meg győződésem, hogy a magyar nép az életnek valami ilyesfajta értelmét keresi.

THINSZ GÉZA VERSEI

Asszony, napfényben

Shall it be male or female ? say the fingers
Dylan Thomas

Fehér
hab
felhő
habfehér
felhő
fehér
hab
felhőfehér
hab
felhő —

Növekvő testét nézi az asszony —
fiú lesz ? lány ?

Szaporodnak a sejtek —

Lány
fehér
hab
fiú
habfehér
felhő
lány
hab
felhőfehér
fiú
lány
felhő —

fiú lesz ? lány ?

Nap felé fordul az asszony, nézi
növekvő testét — —

Gyermekdal

Lányomnak

Ha király a Tiharaki,
Tarakiri : paripa —

a-
lud-
jál
hát kicsim,
ne sírjál —

Tarakiri paripáján
Tiharaki, a király
belovagol Bolobába
a jó király, Tiharaki —

a-
lud-
jál
hát kicsim,
ne sírjál —

Bolobába lovagol be
Tarakiri paripáján
s az Álommal találkozik
Tarakirin Tiharaki —

a-
lud-
jál
hát kicsim,
ne sírjál —

Álom mondja, szép jó estét,
Álom súgja, beszélgessünk.
Árok partján kikötötte
Tarakirit Tiharaki —

a-
lud-
jál
hát kicsim,
aludjál —

Bolobába nem jutott el
Tiharaki Tarakirin,
meseszóval szólt az Álom
s elringatta a királyt —

a-
lud-
jál
hát kicsim,
aludjál — —

Az « Új Írás » olvasása közben

FÖLÉHAJOLNI a hazának — elolvasni egy hazai irodalmi folyóirat egymást követő szamait... Ez mindig megrendítő, varázslatos, ingerlő... veszélyes foglalatosság. A félig már elfelejtett boly újra éled, testet ölt, illata előhabzik, felrémlenek az arcok, családias és amolyan gyermekkorias a mámor. Záporzik a jeges idegenség is a lapokról : a kötelező megalázkodás már-már elfelejtett ritusai, a távol-keleti szertartásos főhajtás, mely nélkül elhaladni nem lehet a főnöki sátor előtt, s amelynek, a groteszk meghajló mozdulatokat végzők közt, ma már cinikus, szinte trágár a jelentősége. Aztán egy-egy félőrült, nevetséges, (de halálosan fenyegető) "elmevezető", amint kényszerfintorait sorban elévillantja kényszerből ott álló közönségének. Aztán sorra a szegény, de derék fiuk, akiknek, hogy piciny kanál mézüket eladják, hordó kátrányokat kell, cirkuszi atlétamozdulatokkal előgörgetniök. Aztán a rezsim ifjú s nem ifju iparosai, akik pontosan betanultak a jellegzetes stílusba, a vegyítésbe, a hibanélküliségbe, százoldalszám képesek a kereskedelmi értékű s politikailag megtámadhatatlan — minden oldalról megtámadhatatlan-szentjánoskenyér-csemegét a szellemi diákvilág elé önteni. Aztán a szemforgatva makogók. Aztán a megtűrtek, akik tíz visszaadott vers után kötelezvényt kapnak, hogy a tizenegyediket, szerelmeset, másfél év múltán, leközölhetik : élniök kell nekik is. S az értékesek, akiknek drága arcéle a papír fényében feldereng, s akik — ha más lenne a világ — sohasem keverednének egy tizedével sem azoknak, akikkel, mint egy irodalmi Keleti-pályaudvar szutykos váróterémbe ömlesztve, a folyóiratok zagyva hasábjain közösködniök kell.

Miért ? Hogyan ? Miféle cél érdekében ?

Hogy a szerkesztők jót és rosszat összemossanak, kezüket szélsebesen kapkodva az olvasó előtt, a tekintetét összezavarják. Hogy ne láthasson külön értelmeset és értelmetlent, értékeset és értéktelent, hanem egyazon zagyva ömlesztett és préselt-szárított déligyümölcshöz jusson, melynek márkája sincs, hordóban tartják, itt-ott csillan meg benne egy-egy íz,de amikor teste a nyelv ízlőgombáira került, már el is tűnik a nyeldeklőben.

☆

ÉS MÉGIS : értékes az egész, mégis a miénk, a mi nyelvünk, a mi hazánk hangja, a mi irodalmunk valamilyen alakja.

És mégis : talán olyasvalami, amit néhány nap, néhány hét, néhány hónap múlva vissza kell sírnunk, mint szépet, jót, szabadságot, boldog, termékeny korszakot.

Mert ki tudja, mit hoz a holnap ?

Az oroszországi fordulat, mint annyi más mindent, hirtelen pőrére mezteleníti előttünk e pár folyóiratszám minden erényétbűnét, — tegnap még élő, ingerlő szövet, ma már megannyi színespapírba kötött, kis kék-zöld-rózsaszínruhás rab, mely az új, apróbb fonású rácson tekint ki.

Mint a fiatal Baráth Lajos "Ítelet" című novellájában, az Új Írás ez év októberi, 10.-i számában. Futóhomok szakad be a földalatti vágatba. A bányász, akinek a karja beszorult az omlásba, megkéri a társát, csapja le a baltával, hadd szabaduljon (máshogyan nem tud). Lecsapja. A sebesült mégis elpusztul. A bíróság pedig, semmivel sem törődve, börtönbe veti azt, aki a fejszét kézben tartotta. A meggyötört arcú fiatal szerző Király Istvánnak ajánlja (nem tudni pontosan miért ?) ezt az igen rövid, igen violens irást, talán valami erkölcsi vita csattanójaként, a közismerten machiavellisztikus sztálinista folyóiratszerkesztőnek ?

Tromf... triumf... Ma. Holnap mi lesz ? Király István, akit leváltottak a Kortárs éléről, nyilván túlságosan töretlen, kínai párti, nem eléggé "hruscsovi" nézetei miatt, most visszakerülhet. Baráth Lajos fiatal író pedig, az Új Írás éléről ahol most szerepel igazával,hamarosan a glossza-rovat mélyére kerülhet, mint rossz példa.

☆

FÁJ ez a kétségbeesett birkózás. Tegnap talán még kevésnek tartottuk, gyávának a fiatalos gyűrkőzést, (*óvatosnak* óvatos is, akár tegnap, akár ma nézzük, no de ez természetes). Ma már azon imádkozunk, hogy csak tovább gyűrkőzhessenek. Hanem lehet-e majd ? S miféle "eszme" palástja alatt ? Ebben a számban még Almási Miklós, az a fiatal bűvész, aki sportemberből kritikussá nevelte magát nagy fáradozással, "A kísérlet fétise" címmel hosszabb tanulmányt ír, amelyben szimpatikus, tehát emberi hangon igyekszik beszélni az újat kereső, a kísérleti művészet elemzéséről.

Nem lelkes híve ugyan, nyíltan, semmi olyannak, aminek híve nem lehet — irodalmi szabadságnak, effélének — és össze is kavar sok mindenféle össze nem tartozó olyan igazságokat, amilyeneket tegnapelőtt még nem lehetett kimondani. Ismeretes, hogy Kádár János külön kicirkalmazott felszolalásban végzett, a legutóbbi magyar pártkongresszuson, a kísérletezési szabadsággal. Almási cikke már messze jár ettől a hivatalos tilalomtól, s kijelenti :

"Nem külön játéktérre kell vonulni a kísérletekkel, ahol aztán csupán experimentumok születnek, hanem a jelentős vállalkozások, összegező művek részévé, természetes és ne csak eltűrt velejárójává kell válnia a kísérletnek."

Értelmes beszéd, azután, hogy a Pártkongresszus nyomán a Ludas Matyiban külön kifigurázták a "kísérleti felvonót", amely kiröpíti a háztetőn az utast, satöbbi. S ahol a kispolgári párt-agy csak ilyesfajta viccekre járt hónapokig, cipészkorláttoltságában egyáltalán nem törődve azzal, hogy a pártjuk által annyira feldicsőített űrrepülés nem más, mint kísérlet, tornya : kísérlet, felvonója : kísérlet, repülései : repülési kísérletek. S mindez a sok kísérlet, a maga kísérleti bizonytalanságával együtt, jobban magában foglalja a jövőt, mint száz- és százezer "nem kísérleti" felvonó az ócska bérházakban.

Hát az új kínai atombomba felrobbantása : nem kísérlet ? Méghozzá olyan, amelyet — ne adj Isten, s meglehet mégis — "haladónak", "békeszeretőnek", "építőnek" s nem tudom még minek kell elismernie hamarosan a magyarországi ideológus és író-újságíró világnak is.

☆

AKI JÓZANUL ODANÉZ, annak kísérlet, méghozzá kétségbeesett kísérlet az egész mai magyar irodalmi élet.Kisebb és nagyobb, becsületesebb és kevésbé becsületes tehetségek tízeinek és százainak titáni küzdelme, hogy fennmaradjanak. Fennmaradni, vagyis megmaradni, minden értelemben. Közigazgatásilag legelőször, vagyis hogy a leírt sorokért legalábbis állását el ne veszítse az író. Aztan lehetőleg még pénzt is akar keresni, aki ehhez hozzászokott, az írásával. Aztán : bizonyos felszínen-maradást, közigazgatási-társadalmi síkon is csak úgy lehet biztosítani, ha az a név megjelenik, méghozzá nem túl ritkán, és nem csupán megrovó vonatkozásokban. Végül, de nem utolsó sorban : a művészi anyagot is valahogyan, ahogyan már lehet, bele kell vegyíteni az eladott anyagba, s így — ahogyan már sikerül — igyekezni átmenteni egy más kor számára. Ekkora sokoldalú birkózást talán egy művésznemzedéknek sem kellett végbe vinnie. Az oroszoknál eleve nem is lehet, talán csak a Hruscsov éra legliberálisabb perceiben lehetett, Jevtusenkoék fény-napjaiban. Talán Magyarország az egyedüli hely a másik oldal táborában, ahol a "vita", a "vitaszellem", a "tisztító-igyekezet" és az "építő jószándék" bizonyos polgárjogot kapott, sőt, egyesek éppen feltűnő politikai-kritikai tevékenységük során jutottak pártmegbecsüléshez. Miért ? Mert az újabb pártvezetők Magyarországon bizonyos értelemben vájtfülűbbek voltak. Megértették, hogy aki "építő kritikával" jelentkezik, az egészen egyszerűen bent akar lenni a játszmában. Aki nem jelentkezik ilyennel, arról nem tudni, mit gondol, talán a legrosszabbakat, s nem tudni, mihez kezd holnap. De aki riportra megy, jegyzeteket közöl, dörmög, bírál, kissé helyesel is, az mindenesetre "jelentkezett". Szemmel lehet tartani, szükség esetén hatalmasat lehet az orrára koppintani. Ez történt például Csák Gyula riporter esetében, Csoóri, Sánta ügyében is.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az idézett nevek tulajdonosai felfelé kacsingató számításból írják kritikus tartalmú írásaikat. Hanem a felsőbbség szemszögéből az ilyen jelentkezés olyan, mint a rendőri felügyelet alatt tartás. Hetenként egyszer aláírja a könyvet a kapitányságon a kicsapongó. Attól még nem lesz ő jó fiú. De rajta a kéz, rajta a szem. A kapitányság épületében, fel- meg lemenet egy-egy tréfa, vaskosabbféle, is, elsül, barátkozás van. Nem olyan idegen az a vagány, nem olyan idegen az a rendőr.

Hanem, hogyan lesz tovább, ezekkel a "jelentkezőkkel" ? Tréfára, kedélyes-gúnyos felmordulásra lesz-e még alkalom ? Vagy most aztán : csönd ?

Kár lenne sokszor oly értékes kutatómunkájukat elveszteni. Magyarországnak lenne kár. Dehát olyan a hatalom természete, főként amikor 'szilárdul", mint most látszik tenni, hogy efféle apróbb károkkal nemigen törődik.

MEG AZTÁN marad elég megbízható erő emezek nélkül is, az irodalom berkeiben. Ha csak az Új Irás néhány legutóbbi számát nézzük meg, láthatjuk, hogy számuk nem is csekély.

Az ez évi szeptemberi számban Gerelyes Endre köszönti a 68 éves Lengyel Józsefet. Nem tudni, milyen alkalomból, a születésnap száma nem kerek. Aztán kiderül lassan, hogy valami olyan hőstettért, hogy Lengyel visszautasította volna körmönfont párizsi kiadók "lecsapását", "a közeledő szándék alattomosságát", (ti. ki akarták adni az író Szolzsenyicinéhez hasonló művét). "A sztálini idők büntetőtáborának szörnyűségeiről ilyen szuggesztivitású, ennyire őszinte és művészi képet Szolzsenyicinen kívül senki nem festett eddig", írja Gerelyes. Aztán megdicséri Lengyelt, hogy művét nem engedi Párizsban kiadni. De valóban nem engedi-e ?

Egy másik Szolzsenyicin-specialista, Rényi Péter a folyóirat 8-ik számában Hatalom és erkölcs címen azt írja a Szolzsenyicin-műről :

"Ha egészen pontosan szemügyre vesszük, akkor ezen a lágeren belül, persze sajátosan korlátozott formában, újra szerveződik egyfajtja népi, szocialista társadalom, a maga munkásszolidaritásra épülő hatalmával együtt". S azt írja : (A foglyok)... "egyszer-egyszer már teljesen el is felejtik, hol is vannak ; gondoljunk arra a groteszkségében is megrendítő és felemelő jelenetre, amikor kibontakozik a szocialista munkaverseny az erőműnél, és a foglyok, az őrszemélyzetet kijátszva, a munkaidőn túl is folytatják az építést !"

Aki ilyesféléket ír le, azzal nagy baj nem lehet. Rényi Péter talán az egyedüli az Új Irás írói és cikkírói közt, aki nem veti el a súlykot. Éppen a legégetőbb kérdésről ír, arról hogy megvetendő és machiavellisztikus-e a hatalom, — mint azt egyes írók, szerinte helytelen módon, állítják, — vagy pedig a szocialista hatalom valóban kedvezően különbözik minden más hatalomtól, valóban igaz a doktrina, hogy az egyedüli tiszta hatalom, ahogyan Rényi állítja. Ennek érdekében taglalja a fentebb idézett kérdést is : nem, — mondja Rényi, — maga a sztálini tábor-rendszer sem volt "igazi tábor-rendszer", nem volt önálló és igazi rémség, hanem csak "egyfajta betegség" egyfajta kinövés, amelyről azonban érezni lehetett, hogy csakhamar eltűnik...

Rényivel, aki már szeptemberben ilyeneket ír, amikor Hruscsov csak októberben bukik, nagy baj nem lehet. Nem nyer ugyan teljes bebizonyosodást az a tétele, hogy a szocialista hatalom magasztosabb, mint a többi, hogy ott csupán állandó tisztulási folyamat megy végbe, s az nem rontja el a gyakorlóját, — hiába idézi, az ötvenes évekre emlékeztető naiv vallásossággal, Lenin szentírás-sorainak oldalszámra menő kivonatát. Rényi azonban nem kompromittálja magát a Sztálin-kor rémségeinek elmarasztalásával, azokat nem tartja valóságos rémségeknek, a szocializmus építése közt "kinövésképpen" haláltáborra ítélt emberek millióit pedig, nyilván, nem tartja "valóságos halálraítélteknek", (habár százezerszám hanyatlanak a fagy- és éhhalál tömegsírjába), hanem afféle kis helyi tömegszervezeteknek, melynek brigádvezetője (idézzük Rényit) "...rendkívüli tekintélylyel rendelkezik, valósággal típusa az ideális kommunista vezetőnek, akit nagyon könnyen el tudnánk képzelni ma egy nagy szovjet gyár élén."

Nyilván az illető is el tudta volna képzelni magát, szegény, egy nagy vagy kisebb szovjet gyár élén, vagy éppen csak a családja körében, nem pedig lefagyott lábbal, szétmart tüdővel, ahogyan nyilván végezte, a tömegsírban, vagy tizenhét-húszévi rabság után otthon elhullva, egy "piciny túlkapás", "egy dialektikusan nézve gyógyulandó műhiba" következtében.

☆

ÉS MÉG sok mindenkivel nem lesz baj, az írók és a cikkírók közül. Tóth Dezsővel, az Írószövetség párttitkárával sem, aki (Új Írás, 9. szám) azt írja — és szinte csupán csak azt írja — Déry új regényéről, hogy... milyen rossz az előszava, s hogy milyen hiba, hogy... kihagyta a regényből a szocializmust...

Fenyő László is megállja majd a helyét, hiszen reá volt bízva, hogy Weöres Sándor könyvéről, nem hosszan és nem is túl röviden, megírja, hogy : "Nem a jövőbe mutató humánum, legfeljebb *malgré lui* az (malgré soi-t akarna írni) : ellentanulságaként más, épebb, reményteljesebb, perspektivikusabb utaknak."

Hm. Épebb ? Reményteljesebb ? S miféle perspektíva? A kisebb tehetségeké. A tehetség, minél kisebb, annál kevesebb vele a baj. Szinte nyílt bevallása ez annak, hogy a nehezen kezelhető, "beteges", veszélyes nagy tehetségek helyett a veszélytelen, kormanyozható, kicsiségüknek tudatában vagy bizonytalan megérzesében leledző átlagszatócsoké a jelen, s még inkább a jövő. Ilyenek tucatszám, százszám jelentkeznek ezeknek a folyóiratoknak a hasábjain. Sőt, ilyesfélének álcázzák magukat sokan, akik nem mernek veszélyes árujukkal — tehetséges művükkel — a porondra lépni. Valóságos színészi séma már ez, amelyet talán egyes "népi írók" avattak fel először, Göre Gaboros jovialitásukkal, mely megnyugtatta, elaltatta a parasztot nem ismerő Rákosi gyanúját. A zseni jobban teszi, ha igyekszik elbújni. Ha pedig olyan, mint Weöres Sándor, aki talán a magyar Apollinaire, akkor a fiatalok jobban teszik, ha nem állnak mellé, sőt megtagadják. "Perspektívát' nem akkor nyernek, ha korának nagy tehetségével egy levegőt szívhatnak — mint az az Ady-generáció, a József Attila-korszak művészeinek megadatott — hanem akkor okosak, ha felemelik nyilvános helyen eddig becsületesnek ismert homlokukat, szemükkel, amelyből eddig veszélyesen sok becsület sugárzott, körültekintenek s kimondják mint Judás a mesterére, a fogjátok-el-t !

☆

DE MINEK ennyi fájdalom, és kétely is, amikor ugyanezekből a folyóiratokból még elénk csap, ámuló szemünk, átmelegedő szívünk elé Szabó Lőrinc szava, Fodor András szép verse, Kassák verse, Sinka István lélegzetelállító költeménye. Szécsi Margit, Orbán Ottó szép fiatal lírája, s még olyanok is, szabad hangon, nagy lélegzetvétellel, mint a franciaországi tapasztalatairól jóízűen és érdekesen író Komló László szakprózája, vagy akár a harcos Kádár-barát Galambos Lajos tűzben borzongó terhesasszony-novellája.

Értékek vására, küzdőtér, meleg hajlék... főképp, ha az ember a kételyt ébresztő nemzetközi események nyomán, nosztalgiától párás szemmel, visszafelé tekint a lapjaikra. Ez volt az a mákony, amelyet ígértek. Ez volt az az "első virág" amelynek épp csak itt-ott nyomult ki szirma a bojtorján közt. Ez volt az a tér, amelyen — ígérték, mutogatták — "szabadon" megküzdhetsz erőddel, művészetedért, elveidért is.

Mi lesz a következő számban ? S az azután következőben ? Kőzápor ? Nyílzápor ? Vagy megmarad-e az a három gramm remény, amennyi — nem több, de az is milyen sok ! — otthonról ezekről a lap-oldalakról sugárzott ?

KOLLÁNYI ANDRÁS

GÖMÖRI GYÖRGY

Hazatérés

Mint álomban, a fák olyan
kuszák és homálybaveszőek ;
kopott utcákon bandukolsz —
a házak gonddal viselősek
A szerelem, mint gázlámpa,
hunyorog a budai parton —
busz dörömböl a Lánchídon,
fáradt utas, leszáll az alkony.
A köd,a köd, az őszi köd
összeborul az alkonyattal,
valahol langyos eszpresszók
várnak sustorgó, halk zsivajjal.
De hirtelen elfog a vágy
a Montparnassért, és megérted :
itthon vagy. Ez hát a hazád —
és nincsen hová hazatérned.

FENYŐ MIKSA

Írások Ady Endréről

"VANNAK ÉLETMŰVEK,

melyekben egy történelmi kor a maga bonyolultságában markánsabban tükröződik, mint a történelem annaleseiben". Egy cikkből idézem ezt, mely az idén nyáron jelent meg az Új Írás folyóiratban (Budapest) ; az volt a címe : "Ady igazáért" s írója Vezér Erzsébet, akinek munkásságára — meg kell mondanom — úgy lettem figyelmessé, hogy egyszer az én igazamat is megvédte egy okos, szíves cikkben. Ez a nekem kedves incidens számomra gyümölcsözővé vált : olvastam elmélyedő tanulmányait Ady Endréről, — nyilván másokról is írt, de ezek sajnos nem jutottak el hozzám —, legutóbb pedig egy nagyobb munkáját "Ady összes prózai munkái" gyűjteményben, — s az Ady-kép, mely bennem él — a magam életével valósággal összeforrva — még teljesebbé vált. Vezér Erzsébet azok közül a kevesek közül való, kiknek irodalmi munkássága Ady élete művének egészét öleli fel, Érmindszenttől Párizsig, vagy ahogy Ady szebben mondotta az Értől az Óceánig. Ez persze semmivel sem kisebbíti azoknak az érdemeit, kik Ady életének egyes szakaszairól, költészetének egy-egy problémájáról írtak kitűnő tanulmányokat. Gazdag élet volt s mint ahogy Róma kutató tudósa bárhol is üti le ásóját Róma talajába, értékeket talál, Ady élete műve is ilyen kifogyhatatlanul ad módot az irodalom tudósainak.

Vezér Erzsébet cikkének — Ady igazáért — meglepő érdekessége, hogy "különös, lappangó ellenszenv"-ről beszél, mely szerinte otthon Ady ellen láthatóan megnyilatkozik s melynek következményeként a költő nemes becsvágya : *Ifjú szívekben élek s mindig tovább*, kérdésessé válhat. Hogy ez a diagnozis helytálló-e, nem tudnám megmondani ; el kell hinnem, ha olyan kitűnő ember is vallja, mint Komlós Aladár, kinek tanúságára Vezér Erzsébet hivatkozik. ("Nem szeretni őt szűk és szimpla problémaérzékre vall, nyárspolgári, kisszerű józanságra..." írja Komlós Aladár.)

BEVALLOM,

hogy én, bár az örök igazságokat már régóta megkérdőjelezem, mégis abban a hitben éltem, hogy az akadályok, melyek Ady érvényesülésének útját szegték, már rég ledőltek és rangja — a magyar költészet legnagyobbja — meg van állapítva, — az én gothai almanachomban feltétlenül. És ha egyesek tartják is a jussukat ahoz, hogy maguknak külön bálványt faragjanak s számára híveket parancsoljanak, — de hogy lappangó ellenszenvről lehessen beszélni, nem tudtam elképzelni. Bennem a leghevesebb Ady-küzdelmek idején is élt a gőgös érzés, hogy mi baj, ha megtagadják ; boldogság őt a magam számára tudni s mégis mikor ellenszenvről olvastam, igen rosszul esett. De hát akkor mit jelent az Ady-irodalom imponáló megnövekedése, mihez foghatót a magyar irodalom eddig nem produkált ? Eddig ilyen lappangó ellenszenvet, sőt nem is lappangót, csak Babits Mihály műve körül láttam, — de hát akkor ki, ha Adyról vagy Babitsról le lehet mondani, hát ki ? Nagyon kell örülnünk annak, hogy van Szabó Lőrincünk, van József Attilánk, s az újabbak között is van néhány költő, kinek szavára szívesen figyel fel az ember, de ha egyesek úgy látják, hogy végleg itt van Ady revíziójának ideje... egyszer már úgy látták, rosszul látták.

Vezér Erzsébet nem éri be az egyszerű konstatálással, rámutat az ellenszenv bacillushordozóira s azt mondja, — nem határozottan, hanem *úgy érzem* alapon, hogy ez az ellenérzés Babits *"ars poetică*-jából a 'míves' költőnek az 'életes' költővel szemben érzett fenntartásaiból táplálkozik: Ez él makacs következetességgel Babits követőinél és az ún. második Nyugat-nemzedék számos tagjában Szerb Antaltól Cs. Szabón keresztül Illyésig." Így volna ez ?

NAGYON ALÁ KELL HÚZNOM,

hogy Babits Mihály nem adott okot, még ürügyet sem Ady megtagadására, mert ő élete végéig Ady géniuszának feltétlen elismerője, nyugodt lélekkel mondhatnám : hódolója volt. Kosztolányi azt írja levelében 1905. nyarán Babitsnak : "...magyar lettem, keserves, javíthatatlanul, butául magyar, — minden Mohácsi Jenők és Ady Endrék ellenére". — Majd később : "A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek : Ady Endrét." Tudni kell, hogy Kosztolányi Dezső igen szuggesztív ember volt és ezzel a semmiféle kételyt nem tűrő parancsszavával nyilván ragadta magával Babitsot is, akinek — megengedem — magának is megvolt elmarasztaló véleménye. Most aztán rám tromfolt s azt válaszolja : 'Igaza van : Ady Endre emelyítő poéta. (Még különbeket is mond, amiket a nem hivatalos cenzúra kihagyott.) De kételyei Babitsnak már a megbélyegzés idején is lehettek, mert ugyanakkor beszél Ady "első pár, igazán szép verséről s két esztendő múlva, ki tudja milyen jákobi birkózások árán, a Holnap-antológia megjelenése alkalmából azt írja Juhász Gyulának : "Ady bizony kimagaslik közülünk két fejjel". És élete végéig érzi, vallja ezt a kimagaslást, márpedig soha senki nem vonta kétségbe Babits Mihály őszinteségét, amintahogy kevés olyan őszinte, álarc nélküli embert ismertem, mint Babits Mihály. (Érdemes volna összeállítani Babits Mihály Adyról tett nyilatkozatait, verseiben, prózájában.)

Vezér Erzsébet nem is vádolja őt, inkább az *ars poetică*-ját, — bevallom, ezt a megállapítását kétkedve fogadom. Nemcsak azért mert minden igaz költőnek külön *ars poetică*-ja van melyről ő maga kevesebbet tud, mint olvasói vagy követői, — Füst Milán, vagy Szabó Lőrinc *míves* költészete ellen éppoly kevéssé nyilatkozik meg ellenszenv, mint József Attila *életes* költészetével szemben. (Ha ráérnék, kifejteném, hogy a jó költő életes is, míves is. De ha ki is fejteném, kinek volna ebből haszna !) Akiket Vezér Erzsébet megemlít : Szerb Antal Ady-ellenességéről nem tudok. Schöpflin Szerb Antal magyar irodalomtörténetéről írt recenziójában azt mondja : "Az Ady-képen, melyet a Nyugat alkotott meg, alig módosít valamit s az egész mozgalom jelentőségét semmivel sem látja kisebbnek, mint amekkorának mi harcaink közben láttuk". Hogy Cs. Szabó hogyan ítéli meg Adyt, nem tudom ; ha kedve tartja, majd beszél erről. Illyés Gyula álláspontját ismerem s kétségtelen, hogy ítélete Adyról, talán másokról is, műveikről befolyásolja s nemcsak a fiatalokat. De hát mit lehet tenni ? Ha tőlem kérdeznék meg, hogy kinek a példáját állítsam a maiak közül az ifjúság elé : Illyés Gyulát mondanám. Gregorovius mondja Nagy Szent Gergelyről, akit minden idők legnagyobb pápájának tisztel, — róla mondja, talán a vádra gondolva, hogy a pogánykori szobrok fejét leüttette, hogy a zseni sem fejlődik minden irányban egyformán. (Kár, hogy nem tudom pontosan idézni.)

Komplikált kérdés ez, nyilván száz oka van a panaszolt jelenségnek, milyen szívesen mondanék valamit, ami Vezér Erzsébet őszinte és rokonszenves aggodalmát eloszlatná. Talán az a hűvösség, mellyel a magyar irodalom néhány jeles embere Ady formátumát megítéli, — mert Kosztolányi akciója nem múlt el hatás nélkül —, talán utat talált a tankönyvekbe is. Talán valami központi séma szerint, melynek koncepciójánál közrejátszhatott a politikai szempont is, hogy a kommunista rezsimnek fémjelzett kommunista írót kell pajzsára emelnie. Goethe szerint az író egyéni karaktere többet jelent érvényesülésében, mint a művészete : talán egyesek az Ady karakterképpel nem tudtak megbékülni, legalábbis nem annyira, mint az önmagukéval, ez is lehet forrása az ellenszenvnek. Mindig is volt hajlandóság az emberekben, még Ady híveiben is, hogy őt megneveljék. Nem jutott eszükbe, hogy az átnevelt Ady, ha ugyan ez egyáltalán lehetséges volna, más verseket írna, más költő volna. Az egyik nem tudja élvezni istenes verseit, — a másik szerelmi költészete számára írna más receptet, a harmadik több filozófiát követel, vagy profféciáinak erejét keveselli, — még egy pár lehetőséget tudnék fölsorolni, de minek ! Az ilyen aggályok tekintetében egyetlen föltevésem helyességéért sem állok jót s ha valaki nagyon határozottan ellentmond, meghátrálok.

A DÖNTÉST

ebben a kérdésben egyedül Ady költészete adja meg. Ha nem most, hát holnap, holnapután ; nagyon tudom ezt és sokan velem együtt. Nagyon megsegíti az egyértelmű döntést az a kutató, építő munka, melyet otthon Ady életéről folytatnak. Érdekes és jelentős művek egész sorát említi meg Vezér Erzsébet ; nagy részük sajnálatomra nem jutott el hozzám. Én ma két nagyobb munkáról mondanék néhány szót : az egyik Kovalovszky Miklós munkája "Emlékezések Ady Endréről" (Akadémiai Kiadó, Budapest) ; a másik két kötet "Ady összes prózai művei" sorozatában (ugyancsak Akadémiai Kiadó) éspedig az egyik kötet Koczkás Sándor és Vezér Erzsébet munkája, a másik egyedül Vezér Erzsébeté.

Kovalovszky Miklós azt a nehéz feladatot vállalta, hogy összegyűjt minden adatot, mely Ady életéről vallomást tartalmaz, "az élő Adytól az Ady-legendákig és a legendáktól az igazi Adyig". Szép feladat ; írónak, lélekbúvárnak való munka. Lelkiismeretesen olvastam el a megjelent első kötetet, oldalról oldalra fokozódó érdeklődéssel s mondhatom : komoly becsvággyal, elmélyedéssel, hozzáértéssel végzett munka, garanciája a tervezett további két kötet egyenrangúságának. További két kötet ! Ha meggondoljuk, hogy a jóval fiatalabb Petőfi Sándor életének adatait, nagyrészt ilyen emlékezésekből, Hatvany Lajos öt kötetben gyűjtötte össze, akkor némi skepszissel gondolunk a három kötetre. De egyelőre a további kettőt sürgetjük. (Kinél ? Kovalovszkynál ? A kiadónál ?)

Ady gyermekkorának, kisdiák korának, majd a nagykárolyi és zilahi gimnáziumi éveknek eseményei elevenednek meg előttünk, — a szó szoros értelmében megelevenednek ; a rég tovatűnt múlt árnyékalakjai lépnek ki "mély Sárkánysírjából a Múltnak", — száz kép egymás mellett, egymást kiteljesítve : együttvéve remek freskó. Milyen értékes ismeretségeket köszönhet az olvasó az emlékezéseknek s milyen emberi közelségeket teremt velük Kovalovszky Miklós bíráló, kombináló egyeztető jegyzeteivel. Nem volt könnyű dolga és érthető, hogy nem szívesen látja, ha egyesek "Ady költői egyéniségéről a rejtély csodálatával szólnak (de nem rejtély ?), vagy csak szónokias általánosságokat mondanak". Hogy aztán az emlékezők nagy része Ady egyéniségének és életének emberi külsőségeit idézi fel "s nem a kor távlatos hátterében, a társadalmi viszonyok meghatározó összefüggésében mutatja be alakját, helyzetét és fejlődését", hát ez kétségtelenül fogyatkozás, de végül is ez sokkal inkább az eljövendő biográfus dolga, — valami munkát számára is tartogatnunk kell. Ismételjük, Kovalovszkynak nem volt könnyű dolga.

MAGÁNAK AZ ANYAGNAK

feltárása is nagy munka, valósággal detektív munka volt. Nem érte be, nem is érhette be, az eddig megjelent emlékezések egybehordásával, hanem az ezekben említett személyek és események nyomán indulva el megzörget minden bokrot és hoz több és több eddig ismeretlen anyagot. Ehez a kutató munkához az írnitudáson kívül jó modor, finom tapintat kell, mellyel a megkeresettekben bizalmat tud kelteni, — Kovalovszkyban ez megvan. Sokan jelentkeztek kérésére, egyesek kéretlenül is ; vonakodást vagy elutasítást ritkán tapasztalt. Igaza lehet abban, hogy e vonakodásban némi része lehet Ady megjegyzésének a halála után elszaporodó "ostoba kis emlékezések"-ről, amit tán egyesek komolyabban vettek, mint maga a költő, — és még inkább Szabó Dezső mondása : "a zseni meghal, eltemetik, sírján dudva és barátok nőnek". Aztán a lusták, hanyagok, feledékenyek, csak a maguk dolgával törődők csoportja, — Kovalovszkynak csak ezután lesz igazán baja velük.

A másik, tán még nehezebb munka : az említett szerzői glosszák ; komoly filológiai munka, ennek minden igényességével. Szembe kellett néznie az emlékezések hitelességével, hogy az őszinteségtől a féligazságokig, hamis hangokig terjedő széles skála ne az emlékező exhibíciós hajlandóságát szolgálja, hanem Ady életéről valljon. Kitűnően végezte ezt a munkát is szerző ; ahogy az emlékezők adatait egymással szembesíti s az igazságot vagy legalábbis a valószínűséget kihozza, ahogy a homályos pontokat felderíti, a visszafelé néző profféciákból a lényeget kihámozza, az emlékezők romantikus, vagy szépirói hajlandóságát a valóság közelébe hozza s mindezt hűvösen, minden retorika nélkül, melyre pedig az anyag nagyon csábít, — öröm olvasni ezt a könyvet, olyan érdekes — minden romanticizmus nélkül is —, mint egy jó regény. Nehezen is várom folytatását, — a kiadó gondolhatna arra, hogy Ady, ha ma élne, nálamnál csak egy hónappal volna idősebb.

A MÁSIK

jelentős és egyetemes érdekességű munka Ady Endre összes prózai műveinek harmadik és negyedik kötete*, melyekben Ady újságcikkeit és tanulmányait rendezték sajtó alá. Éspedig a harmadik kötetet, melynek anyaga az 1902. évbeli írásokat öleli föl, Koczkás Sándor és Vezér Erzsébet ; a negyedik kötetet — 1903. év termése — Vezér Erzsébet. "Rendezte sajtó alá" megtévesztő kifejezés ; ennél sokkal többet ad ez a két kötet : Ady Endrének és művének megismeréséhez az a munka visz közel bennünket, melyet kutatásaikkal, hozzászólásukkal e két kötet tudósai végeztek. Ady első könyve, a *Versek* (melyet azzal dedikált nekem hogy soha senkinek nem fogom megmutatni ; bár valaki most megmutatná nekem !) 1899. nyarán jelent meg. Milyen kevéssé tett vallomást az igazi Adyról. Most így utólag sokan fölismerik az oroszlánkörmöket ; bevallom, ha megjelenése idején kerül kezembe ez a verseskönyv, nagyon középszerű, vidéki kísérletnek minősítettem volna. Aztán három esztendő mult el : Ady jó újságíró iskolát végzett vidéki lapoknál, komoly tanulóévek voltak, melyek számára kitűnő eredménnyel végződtek : öröm találkozni a huszonöt esztendős közíróval.

Nincs a századeleji életnek egyetlen mozzanata sem, — legyen világpolitikáról szó, országos vagy lokális politikáról, irodalomról és művészetekről, életről és halálról, ami Ady ceruzáját meg nem mozdítaná. S a nyelv, melyen ír, Ady prózája, friss, fordulatos kifejező erejében megkapó, — első és szép állomása a magasságoknak, hová Ady a Pimodánnal vagy a Petőfi nem alkuszik-kal lendül. De hát nem Adyról kívánok írni, hanem a két kötet jegyzetes munkájáról, mely atmoszférát teremt Ady cikkei számára, feldúsítja ezeket, olyan körültekintőn és mindenre kiterjedőn, hogy a biográfus — egy miatyánkot mondva — akár mindjárt nekiülhet egy életrajz-fejezet megírásának. Ady újságcikke a kiegészítő jegyzettel válik igazán érdekfeszítő olvasmánnyá. Egy-két példával próbálom ezt illusztrálni, magamnak több tucat ilyen példát jegyeztem ki. Ady cikkében — *A hétről* — ezt a mondatot olvasom : "Ha Gerő Árminok merész szociális reformokat csinálnának az többet jelentene a Schlauch bíboros radikalizmusánál is". Akiknek Ady akkor írta, megértették, állást foglaltak mellette, ellene. Ma azt kérdi az olvasó, — ha ugyan nem siklik át a cikken —, ki az a Gerő ? Milyen szociális reformról beszél Ady ? Ki az a Schlauch ? A jegyzetek pontosan válaszolnak erre, sőt egy másik újságcikk jegyzetéből azt is megtudjuk, hogy a bíborosnak mi a véleménye Herbert Spencerről, sőt magáról! Herbert Spencerről is megtudunk egyet-mást, ha még nem tudtunk volna. Még egy példa : "Jeruzsálem előrenyomulása" ez a címe Ady cikkének, mellyel megvéd egy szegedi ügyvédet, íróembert, aki lekicsinylőn írt a Huszka-Bakonyi operettről. Az ügy aktáit a jegyzet ismerteti meg az olvasóval ; meg sem értenők az affért, ha nem olvasnók a jegyzetben szó szerint Balassa Ármin dr. cikkét és talány maradna, mi köze Ady cikkének az antiszemitizmushoz. (Milyen vágyón nézhet vissza a harmincas és negyvenes évek embere — föltéve, hogy vágyón néz vissza — az Ady által kipellengérezett antiszemitizmusra.)

DE NEM FOLYTATOM.

legföljebb még utalok arra a jegyzetre, mellyel Vezér Erzsébet Ady Endre cikkét "Az evolúció, Somló Bódog írása" kíséri. Jegyzet, monodottuk, holott egy alapos történelmi tanulmány, jól megírva, — érdekes olvasmány és kitűnő korrajz. Aminthogy általában ez a két kötet kortörténet : egy vidéki város képén keresztül az ország közállapotainak keresztmetszete. Az egyetlen lehető módszer, mellyel Ady újságírói tevékenysége megközelíthető s amellyel ezt a huszonnégy órás életből értékes kortörténeti adattá lehet izmosítani. Az a "lappangó ellenszenv" nehezen töri át ilyen tekintélyes művek erősségét.

(*) Az első két kötet már korábban megjelent.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

KÁRTYÁZÓ HALAK

JOAN MIRÓ GYÜJTEMÉNYES KIALLITÁSA LONDONBAN

MIRÓ mulatságos. Ami meglepő, ha születési adatait nézzük, mert a spanyolok tündöklő erényei közt nem tolakszik különösképpen a humor. Dehát ő nem is spanyol, hanem katalán, mint a század művészetének másik ördöngős tréfacsinálója, Picasso.

Természetük sötét fele szintén rokon. Akármennyire különbözik fellépésük, viselkedésük és modoruk, akármennyire másmás a külső ember, Míróból is Picasso szörnyei robbantak ki haminc év előtt, egyszerre kezdett okádni rémképeket önálló kis vulkánjuk a spanyol polgárháború közelítő rengéseitől. Még abban is valamilyen elsüllyedt, de közös ibériai ősemléknek engedelmeskedik a két ember, hogy rituális gyilkossággal fenyegeti a festészetet, amely életük gyökere, mint szerzetesének az ima.

Hogy tessék és mulatasson Míró, befogadására okosabb képtárak helyett akváriumban, rovartárban, játékboltban, kőzettárban, kaktuszboltban előkészülni. Vagy eső után a földeken, amikor százezrével nyüzsögnek a pondrók, vihar után a tengerparton, amelyre hihetetlen roncsokat vet ki az óceán. Csak a következő lépés a múzeum, egy néprajzi. Maszkok, fejdíszek a déltengeri szigetekről vagy Afrikából. Újabb lépés a beavattatásban Barcelona, Lérida s Gerona környékén a román-stílusú faragások, falképek, feszületek, hímzések a tizenkettedik századból. Gaudí az utolsó lépés, a spanyol építészet szertelen fantasztája, aki körülbelül Lechner Ödönnel egy időben, klasszikus szerkesztő elemek nélkül, parabolákban és hiperbolákban gondolta el szobrokkal és színekkel : színes kerámiával díszített épületeit.

Míró barcelonai és 1893-ban született. Apja, a becsült ötvösmester csak húzódozva engedte fiát művészpályára. 1919-ig szülővárosában, sőt a szülői házban dolgozott, maga körül mozgalmas, termékeny, de alapjában véve provinciális festő élettel. A spanyol művészet egy félszázad óta : kiszakadt művészet ; elvándoroltak szereztek maguknak világhírt, hazájuknak becsületet. Picasso, Juan Gris, Picabia, Míró és Salvador Dali.

Francia írásokból és hallomásból ismerkedett meg Míró az új művészeti kísérletekkel. Forrásuktól, Párizstól elzárta az első világháború, csak 1919-ben jutott el oda. Őt is megejtette a varázs, attól kezdve a polgárháborúig élete megoszlott szülővárosa s egy párizsi műterem közt. Franco győzelme elől önkéntes számkivetésbe húzódott, Franciaország elözönlése és megszállása aztán mégiscsak hazakényszerítette. Nem történt bántódása. "Abban a szobában festek, amelyben születtem", — mondta, közel a hatvanhoz. Néhány esztendeje Palma de Mallorcán van műteremháza. Gyakran jár Barcelona mellé, Gallifába, hogy együtt foglalatoskodjék Artigasszal, a világhírű keramikussal. Barátok, amióta csak emlékeznek.

☆

MIRÓ nem szállt fel üstökösnek Párizs egére. Első kiállítása, 1921-ben gyászos kudarcba fulladt. Ínséges esztendők köszöntöttek rá : csak tapogatódzva, kitartó, okos barátok segítségével talált magára a szerény, suta, szűkszavú parasztivadék. De az áttörés aztán villámlásszerű : 1924-től már a maga játékos törvényű, derűs és vidító, kecses és független univerzumában él. Amelvet, jelentős művészhez méltón, belső robbanások is fenyegetnek s olykor mindenestül feldúlnak.

Baráti segítséget említettem. Hogy kiknek a részéről, clárulja Míró egyik mondása. "Túl kell hatolni a formán, hogy eljussunk a költészethez". Költők segítették. Az irodalom a tizes, még inkább a huszas években olvan zabolátlan egyéniségre is hatott, mint Picasso. Egyszer már történt hasonló ösztönző betörés egyik területről a másikra, irodalomból a képzőművészetbe. Százötven év előtt, a Romantika idején. Romantikus volt az a mozgalom is, amelv századunk első negyedében megtermékenvítette a párizsi festészetet. Szürrealizmus a neve.

Kísérleteztek volna a művészek persze mindenképpen. De eszeveszett vállalkozásuk talán összeomlik félúton az úi Ars Poetica szövetsége és szárnyfedezete, költőbarátok : André Breton, Tristan Tzara, Max Jacob, Paul Eluard és Pierre Reverdy lelkesedése nélkül. Mert a költők elméletei és manifesztumai nem tisztázásra, csupán lelkesítésre szolgáltak. Keresők voltak maguk is.

Hőskorukra így emlékezik vissza Míró műteremszomszédja, André Masson, francia festő: "Ösztöneik legsötétebb örvényeiből merítették a szürrealisták azokat az erőket, amelyekről addig egyetértő hallgatással nem vett tudomást a világ ; formát adtak a tudatalatti lét gyötrelmes, nyugtalanító és izgató metamorfózisainak. Felszabadítóként köszöntötték az éjszakát, akárcsak a német romantikusok, verseikben, képeiken, még életükben is kiemelkedő hely jutott az álmoknak, hallucinációknak. Megbélyegezték az észszerűséget, amely csak félrevezet, s a költészetet és szerelmet szenteskedő fátyla mögé rejti." Nem véletlen, hogy a festők akkori szójárásában forma helyett minduntalan költészetre bukkanunk. Költők hipnózisa alatt cselekedtek. S legalább olyan sűrűn emlegetik a tudatalattit. Rajtuk is, akárcsak az írókon, világragályként szántott végig a freudizmus.

De a szürrealizmus társadalmi lázadás is volt, jövendő torlaszharcok előjátéka. Mintha utcakövek lennének, úgy tépték fel a szavakat a mondatrendben, máglyát csináltak a logika fegyvertárából. Körös-körül a párizsi égaljon felgyújtott nyelvtani szabályok vöröslöttek. Így szakított a harctérről visszaözönlő fiatalság a polgári renddel. A hősök maradéka a mészárlás bűnbakjával.

Csak ma látjuk át a maga teljességében, hogy mennyire jogos és természetes volt törő-zúzó tombolásuk. (Amit, mellesleg szólva, kicsattanó kedvvel űztek). Sok könyv és illusztrált különszám jelent meg az első világháború kitörésének félszázados fordulójára. Az emlék jó messziről, immár történelmi távlatból még förtelmesebb, mint annak idején közelről. Már-már fölfoghatatlan az egyhangú mészárlás, milliók lassú, konok elemésztése a lövészárkok húsdarálójában. Éveken át mezei patkányok szemmagasságából látták a természetet : futóárkok pereméről. Onnan Flandria pipacsait, Ukrajna nyírfáit. Nem csoda, hogy teljesen szublimálni akarták a művészetben, — átváltoztatni, újfajta jelírással, álomvirággá, álomerdővé. Mondom, félszázaddal magunk s az esemény közt, a lehiggadt számbavételnél derül ki igazán, hogy csak szürrealizmussal, azaz tökéletes szakítással lehetett válaszolni a céltalan, tökéletesen céltalan hullahalmozás realitására. Pusztuljon a polgári rend, amely háborúval akarta megsemmisíteni a háborút s elhelvett a barátomat, komámat, pajtásomat semmisítette meg ! Az volt azonban a varázslatos, hogy haragiukban, latin szikrázással, mókázni is tudtak. Üde és szénsavas volt a huszas évek levegője.

A mozgalom kiégett. Csatasora felbomlott s rettenetesen hajbakapott a harmincas években, amikor a fasizmus elleni tiltakozás "elkötelezett" íróvá tette a volt fegyvertársak egy részét. Mert az elkötelezettséggel együtt járt a közérthetőség s a közérthetőséggel a gyökeres stílusváltozás. Breton kiátkozta Aragont, Aragon fütvült Bretonra. De a kezdeti pezsgés ideién megzendült a mozgalom manifesztumaitól az egész határ : nem volt a Romantika óta forradalom, amelvre jobban s hamarább ráhangolt volna a fiatalság. Hiszen Dylan Thomas a Swansea-i sörkocsmában eleinte éppen úgy a szürrealizmustól tollasodott, mint egy bécsi kávéházban Németh Andor és védence, József Attila.

Megváltoztak azonban a hűségesek is. Azok a költők és festők, akik halálukig vagy — ha élnek — mostanig kitartottak az úton. Önálló motorjárásuk egy idő után nem szorult már külső, mozgalmi begyújtásra, polgár-riasztó, vad kísérletezésük egyéni fáidalmakkal, csalódásokkal és örömökkel gazdagodott, a forradalom riasztó hatású, laza elemeit munkafegyelmük később egy életmű átfogóbb értelme alá rendelte. Nemzetközi tekintélv, őszhajú emlékező lett a hajdani fenegyerekből. Sokan elhulltak, de Apollinaire és Max Jacob (a két előfutár), Henri Michaux, Pierre Reverdy, Paul Eluard, René Char neve már az irodalomtörténeté. Paul Klee hagyatékát alapítvány gondozza, a párizsi Operaház mennyezetének újrafestését Chagallra bízták s megtiszteltetésnek vette London, hogy Míró munkásságát minden eddiginél nagyobb arányban mutathatta be. A kiállítás innen Zürichbe kerül

☆

KÖZHELY, hogy a képzőművészet 1910 után a Reneszánszban kidolgozott és századokig kötelező formai ábécéről visszapártolt az ősibb és rejtélyesebb, olykor egyenesen prehisztorikus jellegű jelírásra. Átváltás közben egy darabig kisajátította primitív népek művészetét is. A mintakép elszakadt gyökereitől ; amit eredetileg egy babonás, de zárt hiedelemvilág parancsolt a törzs fafaragóira, modern műtermekben kísérleti célokra hasznosult. Lélekbúvárok és társadalomkutatók azt szokták mondani, hogy így is volt rendjén ; a művészet, mai valláspotló rangjában, tulajdonképpen az emberi lélek még földerítendő mélyrétegeibe hatolt le valahányszor behatolt dzsungellakó törzsek rituális művészeti emlékeibe. Tetszetős érvelés, de nem túl meggyőző. A művészek ösztönösen cselekedtek, nem mint valláspszichológusok.

Adósok vagyunk egy kiegészítéssel. A festészet és szobrászat, ahogy mondtam, áttért a közérthető formai ábécéről az archaikus ízű jelírásra. Hozzá kell tenni : *sokfélére*. Ahány jelentős művész, annyi hieroglifa-rendszer, annyi föllelni való kulcs. Itt a valódi, itt a fogas probléma. A művész régen csak szerény tolmácsokra, ma beavatott megfejtőkre szorul. Úgyis mondhatnánk : ahány mester, annyi Champollion. Ő fejtette meg annak idején az egyiptomi hieroglifákat.

Két hatalom uralkodik ma a művészeten : a nemzetközi műkereskedelem s a nemzetközi műkritika. Kettőjükből a kritika a félelmetesebb. Mert a kereskedő arab számokban beszél, lehetőleg hatos számjegyekben, a képmagyarázó viszont tolvajnyelven, amely a sejthetőt elködösíti, a játékos rejtélyből riasztó rejtélvt csinál. Meddig tűri a modern művészet ezt a pöffeszkedő esztétikai sleppet ? A kínos igazság az, hogy nemcsak tűri, hanem utánozza is, a stílus átragad festőkre és szobrászokra, némelvik maid megreped a nagyképűségtől. Míró azonban egyszerű, szerény, egyenes ember, csak ártalmára szolgálhat a béljóslásként hangzó magyarázat. Mit ér például — a katalógusból idézem — az efféle elmebeli megvilágosítás : "Ezen a képen Míró nagy takarékossággal olvan ürességet teremtett, amelvet eláraszt a metafizikai éberség, a misztikus ember ismerete az űrről" ?

Csizmadia, kéjgáz.

A festő kecses vonalai, kellemes tónusai, csalafinta képzelete szabadabb és egyszerűbb játékra csábít. Többet tudunk meg róla is, a modern művészet kötetlen képzettársításáról s végül képzelőerőnk hailékonyságáról is, ha önálló találgatással állunk a festménvek elé. Előbb lássuk, mit mesél nekünk, aztán mi a címe a katalógusban. Ez a sorrend. Nem tréfálok : humorban nem ismerek tréfát, mondta Karinthy.

Halak kártyáznak. A katalógusban : Arckép. *Kozáktánc*. A katalógus szerint : Az ég nyílása reményt nyújt. *Paprika Jancsinak túl nagy a kesztyű*. A katalógusban : Nő az elérhetetlenért viaskodik. *A fóka halála*. A katalógus szerint : Férfi, nő, gverek. *Krambusz a trapézen*. A katalógusban : A szivárvány felé. *Quatorze Iuillet*. A katalógus szerint : Katalán parasztfej. *Léggömb gombostűkkel*. A katalógusban : Arckép.

Festő és néző képzeletének nvilvánvalóan más-más a fókusza. De nem mindig. Az elütő címek mögött már közelebb kerül ezekben az esetekben :

Spermák a hintán. A katalógus szerint : Anvaság. *Spanyol táncosnő*. A katalógusban : Luiza, porosz királvné. *Spanyol szerelmesek*. A katalógus szerint : Emberek az éiszakában. *Az őrmester pipára gyújt*. A katalógusban : Katalán parasztfej.

Aztán még közelebb kerül, már-már összeér :

Kandúr király lakodalma. A katalógusban : Harlekin farsangia. *Önarckép koronával*. A katalógus szerint : Udvari bolond.

Végül egyesül :

A kutya a holdra ugat. A katalógusban : A kutva a holdra ugat.

Meg kell mondanom, hogy ez a kép volt a legérdektelenebb.

☆

MIRÓ mulatságos teremtményei főleg kerámiában érvényesülnek. Említettem, hogy 1924 táján, harminc éves korában talált magára. Hatvan éves volt, amikor új terület tárult megifjult munkakedve elé, fölfedezvén a fazekas mesterség gyönyörűségeit. Ez a másodvirágzás is arra mutat, hogy Míró, mint annyi más kortársa, ösztönös harcban áll a körülhatárolt vászonképpel, amelyet — a perspektivikus ábrázolással együtt — a Reneszánsztól örököltünk. Innen a már említett kitörése valamikor a huszas évek végefelé, hogy le akarja gyilkolni a festészetet! (S aztán szenvedélyesen tovább festett). Braque-ból, a mértéktartó, titkos klasszikusból hiányzott az ilyenfajta indulat, de a barokk-romantikus Picassóból már egy cseppet sem. Előrelátható volt, hogy mellékes babrálgatás helyett előbb-utóbb két kézzel rávetik magukat másfajta alkotásra is. Az egyikkel 1946-ban történt ez, a másikkal 1953-ban.

Talált tárgy, bulladék, gyökér, levél, venyige, kő, kavics, pálmaág, penész és salétromfolt fantasztikus formája bűvöletbe ejti a modern művészt. Nem azért, hogy lemásolja vagy körülírja, hanem hogy átköltse értelmüket. Így lett például Picasso kezében bikaszarv a biciklikormányból. Nem ismeretlen ez a leleményes belelátás, a természet formáinak ez a játékos átrendezése Magyarországon sem ; üzi Tihanyban Borsos Miklós, a szobrász s költőszomszédja, Illyés Gyula. "Fordítsuk gyökerével fölfele" — írja a költő egy szőlőtőkéről. "Mennyi izomdagadás, mennyi feszülés, mennyi döbbentő forma, csaknem lelki kifejeződés, mennyi görcsösült akarat. És tragédia, és ravaszság, sőt humor. Főleg, ha az ember egy-két mozdulatnyi beavatkozással még segíti is, ami kifejezőthetnéket belelátott egy-egy ilyen izomcsomóba".

Míró is eljátszott, a játék alkotó értelmében, talált tárgyakkal. Egyszer a tizennégy éves fiával együtt meglátogatta földije, Artigas, a keramikus. Arra fordult a szó a két öreg barát közt, hogy miképpen lehetne megmenteni, azaz megörökíteni Míró vasból, fából, kövekből összefabrikált, humoros talált tárgvait. Jellemző volt a művész válasza. Emlékezetből mintázza meg agyagba a kamasz fiú, aki szintén keramikusnak készült. Így kezdődött el a művész munkaközössége a kiváló fazekas családdal. Körülbelül tíz év telt el azóta. Bár Artigas, az apa, csak kormos Kalibánnak mondja magát a légies Míró-Ariel mellett, a valóságban egyenrangú kézműves szövetségesek. Tovább megyek. Míró a jóbarát hatására fedezte föl a szűkebb hazai föld, Katalonia jellegzetes díszítő művészetét s lett a műtermi festőből keramikus falkép festő, monumentális lendületű keramikus szobrász. Közös művük borítia az Unesco párizsi székházának egvik külső falát, a Harvard egyetem egvik termét s hamarosan a S. Gallen-i Közgazdasági Főiskola előcsarnokát. Évek óta ezen az óriási frízen dolgoznak Artigas, aki nagy bámulója a Távol-Kelet ősi fazekas mesterségének. Japánban tett látogatása után ázsiai típusra építette át kemencéjét. Azóta Míró sokkal szabadabban, mert nagvobb felületen tervezhet. Ha már itt tartunk, mondiuk meg, hogy Nikosthenes volt a régi kemence neve. Egy antik görög vázakészítőről keresztelte el Artigas.

Gvűiteményes tárlataik után, a teljes életmű ismeretében ma már fölismerhető Picasso, Míró, Max Ernst, Klee, Chagall és Tanguy rokonsága. Seitiük, hogy a jövendőből visszanézve egységesebben fognak hatni, mint ma : jellegzetes kortársaknak, egy kor fiainak. Utalnak egymásra, élesen különváló művükön rajta van századunk egységesítő bélvege.

Fontoliuk meg, hogy boltakról vagy szívós aggastyánokról beszélünk. Túl van a hetvenen a legfiatalabb is. Balzac szavával élve, az *Abszolutum nyomában* kísérletezésük rombolva és önpusztítón eliutott a végletekig, ióformán alig maradt ki nem kémlelt terület. Egy részéről kiderült, hogy aszú föld vagy sivatag.

Ismétlés, utánérzés folvik körülöttük, ismerős változatokat iátszanak a lazuló húron. A képzőművészetben, akárcsak az irodalomban, egyre régimódibb az avant-gardizmus, ahogy — a Times Literary Supplement két különszámáról elmélkedve — csendes iróniával Ignotus Pál is rámutatott az Irodalmi Újságban. Nem láttam én, nem hallottam én ezt már a huszas években ? — tűnődik az ember, egy-egy haimeresztő úi kísérlet felbukkantán. Láthatta, hallhatta elszórtan 1910 óta.

Ha felpattanna egy ifiú hős s kezében véres lobogóval elrikkantaná : élien a Ráció, világ klasszikusai egyesülietek ! — összeborzadnék a vad forradalmi csatakiáltástól. De már nem hinnék a fülemnek.

Irodalmi Ujság

SZABÓ SÁNDOR, Myrna Loy partnereként az egyik főszerepét játssza a "Barefoot in the Park" című nagysikerű Broadway vígjátéknak, amely most négyheti vendégszereplésre Torontóba érkezett.

*

KODÁLY ZOLTÁNT a weimari Liszt Ferenc Zeneművészeti főiskola tiszteletbeli szenátorává választotta.

*

MOZART "Varázsfuvolá"-jának bemutatására készül a New York-i Metropolitan. A díszletek és kosztümök tervezésére Marc Chagallt kérték fel.

*

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE címmel hatkötetes mű kiadását kezdi meg az év utolsó negyedében az Akadémiai Kiadó.

*

BARTA LAJOS író életének 86. évében Budapesten elhunyt. Ady Endre nemzedékéhez tartozott. Színdarabjaiban, novelláiban szociális problémákkal foglalkozott. 1919 után 27 évig élt emigrációban és csak hajlott korban tért vissza Magyarországra. Ady a többi között ezt írta róla : "Barta Lajos nekem olyan örömet okozott, mint Móricz Zsigmondon és Kafka Margiton kívül talán senki".

*

A BÉCSI FILMMÚZEUM októberben 8 Eisenstejn-filmet mutatott be. Az Albertinában ugyanekkor kiállították Eisenstejn grafikáit.

*

KOSÁRY EMMI színművésznő, október 22-én Budapesten elhunyt. A század első negyedének európai hírű operettprimadonnája volt, aki számos európai és amerikai színházban is fellépett.

*

FÜST MILÁN IV. Henrik király című drámáját október végén mutatta be a Madách Színház.

VAJDA ALBERT A majom származása című szatírája, amely először az Irodalmi Újságban jelent meg, most angol nyelven került kiadásra a londoni Poets' and Painters' Press gondozásában.

*

EZRA POUND amerikai költő, aki évek óta Olaszországban él, librettót irt François Villon verseire. Ezra Pound most 78 éves.

*

NEMZETKÖZI FORDÍTÓ értekezletet tart november 19-20-án a Magyar Írószövetség. A műfordítás problémáiról Kardos László egyetemi tanár, a Nagyvilág főszerkesztője tart előadást.

*

A BERNER TAGBLATT és a "Der Bund" című berni lapokban Halász Ernő tárcát írt "Az ember tragédiá"-járól. Megemlíti, hogy Madách remekművét Eugen Kelle igazgató 1943-ban mutatta be a Berni Városi Színházban. A berni bemutatón jelen volt a mű fordítója, Mohácsi Jenő is, aki egy évvel később a fasizmus áldozata lett.

*

A ZÁGRÁBI Egyetem filozófiai fakultásán ismét megkezdte működését a magyar lektorátus. Vezetője Dr. Römer Béla egyetemi tanár.

*

A HERMAN OTTÓ emlékmúzeumot október 25-én avatták föl Lillafüreden. A múzeumban, a tudós egykori lakóházában bútorai, szerszámai mellett, levelezésének egy részét, a többi között Kossuth Lajoshoz írt és tőle kapott leveleit, valamint műveinek eredeti kiadását is bemutatják.

*

DANTE születésének 700. évfordulója alkalmából nemzetközi Dante-ünnepségeket rendeznek a jövő év elején több olasz városban.

BIHARI JÁNOS cigányprímás verbunkós-komponista 200 évvel ezelőtt született a Pozsony megyei Nagyabonyban. Munkássága nagy hatással volt korának zenei életére. Liszt Ferenc így emlékezett rá : *"Amikor ezt a cigányvirtuózok közt is nagy embert 1822-ben hallottuk, nem voltunk már olyan kicsiny gyermek korban, hogy ne tudtuk volna az általa keltett benyomásokat kitörölhetetlenül rögzíteni. Lelkünk úgy itta őket, mint valami nagy hatású életnedvet. Mikor később néha emlékezetünkbe idéztük a hallottakat, azt gondoltuk, hogy az, amit éreztünk, hasonlatos a középkor merész alkimistái, a démoni mágusok titokzatos szereinek, titkos laboratóriumokban főzött elixirjeinek hatásához. Olyan erőt adó ital volt ez, ami ereinkbe életet, erőt csepegtetett, bátorságot, büszkeséget keltett, a szeplőtlenség, a sebezhetetlenség érzését támasztotta."*

Bihari tragikus körülmények között fejezte be életét. 1824-ben egy baleset következtében karja eltört, a közönség elfeledte és szegényen halt meg Pesten, 1827-ben.

REMBRANDT ÉS VAN OSTADE metszeteinek hamisítványaiból kiállítást rendeztek az amerikai Towson városban. A kiállítás melletti teremben elhelyezték a művészek eredeti munkáiról készült másolatokat is.

*

SPORTSTATISZTIKUSOK érdekes összehasonlító kimutatást tettek közzé az első és az 1964-es tokiói Olimpia egyes sportágainak fejlődéséről. A százalékok az eredmények emelkedést jelzik : 1. diszkoszvetés 103 % ; 2. súlylökés 75 % ; 3. súlyemelés 60 % ; 4. gerelyvetés 56 % ; 5. 400 m-es férfi gyorsúszás 48 % ; 6. rúdugrás 42 % ; 7. 4 x 100 női gyorsúszó váltó 41 % ; 8. 100-as páros női gyorsúszás 34 % ; 9. kalapácsvetés 31 %. A futószámokban a fejlődés kisebb volt : 1. 1500 26 %; 2.800 23 % ; 3. 400 20 % ; 4. 100 17 % ; 5. 10.000 9 % ; 6. 5.000 6 %.

*

AUSZTRIAI híradás szerint Hrusecov bukása után 24 magyar turista kért politikai menedékjogot Ausztriában. Kérésüket mindannyian a Magyarországon esetleg beálló változásokkal indokolták.

PESTRŐL ÉRKEZETT :
— *Mi Brezsnyev telefonszáma ?*
— *Öt-hat hét, nulla-nulla-nulla.*

*

AZ 1599.-I GLOBE THEATRE-T, Shakespeare színházát Londonban, az eredeti helye közelében felépítik. Az új színház csak abban különbözik a régitől, hogy mennyezete is lesz.

*

CHAPLIN önéletrajza október elsején egyszerre kilenc országban jelent meg.

*

MAGYAR irodalmat és történelmet ad elő a montreali Loyola Kollégiumban Dr. Heckenast Dezső.

*

MASSIMO PALLOTINO professzor, aki Rómától északra mintegy 50 kilométernyire az ősi Pyrgi város nyomait kutatja, bejelentette, hogy három arany plakettet talált, amelyek közül kettő etruszk, a harmadik pedig karthagói nyelvű. Minden valószínűség szerint a harmadik, amelynek szövege hosszabb, az első kettőnek a fordítása. A szövegek a Krisztus előtti IV. századból valók. Minthogy a karthagói szöveget az archeológusok már lefordították, — Astarte istennőről szól, — megvan a remény, hogy e fordítás segítségével az etruszk szövegek is megfejthetők lesznek.

*

MONA LISA címére tisztelőitől a világ minden részéről havonta átlag 70 levél érkezik a Louvre-ba. A levélírók Mona Lisát élő fiatal nőnek tartják.

*

A HERENDI PORCELÁNGYÁR iden ünnepli fennállásának 125. évét. Az ebben az évben forgalomba kerülő tárgyakra aranykoszorú kerül, jelezve a gyár ünnepi évfordulóját.

Karácsonyi ajándék előfizetés

Fizessen elő barátainak, ismerőseinek **FÉLÁRON** az Irodalmi Újságra az alábbi kedvezményes előfizetési szelvény beküldésével.

FIGYELEM !

A karácsonyi előfizetési akcióban, mint ajándékozók, csak az Irodalmi Újság eddigi előfizetői vehetnek részt. Csak a december 24-ig beküldött kedvezményes előfizetéseket veheti tekintetbe a kiadóhivatal.

Előfizetek

Név : .....

Cím : .....

..... részére

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL az Irodalmi Újságra félárú kedvezménnyel. Fenti szelvénnyel egy időben (csekken vagy nemzetközi postautalványon) beküldöm a kiadóhivatalhoz a rendes évi előfizetési díj felét.

aláírás : .....

cím : .....

.....

Fenti szelvény és a félárú előfizetési díj beküldését követőleg a kiadóhivatal külön levélben értesíti a megajándékozottat, az ajándékozó nevének feltüntetésével.

Vámmentes
IKKA-csomag küldemények
Magyarországra

Fő megrendelő helye :

SETACIPA A. G.

Talacker 42. Postfach 278. - Zürich 22, Svájc
Telefon : 051/25-07-06. Sürgönycím : Setacipag, Zürich

Mélyen leszállított élelmiszerárak !

Legrövidebb idő alatt megbízhatóan teljesíti rendeléseit,
Dollárátutalások szabad választásra,
1 $ = sfr. 4.33 a legelőnyösebben értékesíthetők.
A vámmentes szeretetcsomagok ellenértéke magasabb minden pénzátutalásnál. Forduljon árjegyzékért, felvilágosításért cégünkhöz!

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Picadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám : I. 162.84 Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

RÁCZ VALI
LONDONI ELŐADÓESTJE
1964. november 7-én este 8 órakor

"MINEK ANNYIT WORIZNI?"
vidám énekes, zenés műsor két részben

KONFERÁL : VAJDA ALBERT
Zongorán kísér: **Haraszti György**

King George's Hall, Adeline Place, Great Russel Street, (Tottenham Court Road Stationtól 2 perc.)
Jegyelővétel : Markus Coffee Shop, (13. Konnaught Street, W. 2)
Danubia Book Company (11, Archer Street. W. 1.)

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szérkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 21. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. november 15.

FÉNY ÉS ÁRNYÉK

LONDONBAN és Párizsban jártam az elmúlt őszön — Budapestről ; Párizs és London között olvastam a vonaton egy érdekes cikket a lapjukban, (valamelyik szeptemberi számban), itthonról írta valaki, aki előttem járt Nyugaton. Úgy emlékszem "Újra otthon" volt a cikk címe — egy fiatal nő írta, aki ugyanazt az utat járta meg, mint én ; még Londonban akartam írni Önöknek, nem azért, mintha nem értettem volna egyet a szóban forgó cikk bármelyik passzusával, hanem inkább azért, mert túlságosan felületen mozgó problémákat találtam benne, még ha igazakat is. Aztán elnyeltek a torlódó élmények, (anyagi okok miatt — hála útlevélrendszerünknek, mely öt dollárral a zsebemben eresztett Nyugatra, hogy szegény rokon árvalánynak érezzem magam — az út is jóval rövidebbre sikerült, mint terveztem, s mint szerettem volna), a látni- s hallanivalók, a jó és rossz tapasztalatok — mert mindkettőből volt részem természetesen —, így elmaradt a kiegészítő cikk. Most itthonról, lemosva az útiport, elmesélve barátoknak és rokonoknak a látottakat, saját szobám falai között, túl napi munkámon, megpróbálom utólag végig gondolni újra s megírni akkori gondolataimat, mivel azt hiszem, ma is aktuálisak, és sajnos, még sokáig nem érvényteleníti őket az idő. Hiszem, hogy eljut írásom Önökhöz, (még nem tudom hogyan), s ha nem tartják helypocsékolásnak, kérem, közöljék, mert nemcsak a magam véleményét írom ; higyjék el, így látja az itthoni dolgokat majdnem egész értelmiségünk, (gondolom van valami csekély kivétel, akiket az érdek másképp igazgat).

TALÁN FURCSA, hogy másodszor is nő fog tollat ebből az itthoni névtelen értelmiségből, (mert sem író, sem újságíró nem vagyok) egyszerűen csak egy szürke tanárnő, akinek eszmélete ebben a rendszerben nyílt tágra s csüggedt el ; még osztályidegen sem vagyok, mert szövőgép mellől mentem egyetemre, abból a gyárból, ahol anyám harminc évet töltött, s a mellettem lévő műhelyben két nővérem dolgozott s dolgozik ma is. Tehát hálásnak kellene lennem ; vagyok is, de nem úgy, ahogy itthon hálára "köteleznek" — az én vezérem bensőmből vezérel, azaz ál-hála helyett lelkiismeretem szerint dolgozom, nevelem osztályom és nem-osztályom gyerekeit. És nyugodt vagyok, mert József Attila és Thomas Mann emberi normáit tartom érvényesnek — tehát volt kőbányai és angyalföldi munkatársaim gyerekeinek ugyanúgy adom át a tudásomat, mint az Aranykéz utcai volt ügyvéd kislányának, vagy a hajdani Váci utcai maszek szabóénak — nem Kádár Jánosét és éppen fent ülő mamelukjaiét. József Attila és Thomas Mann normái mindig érvényesek lesznek, azt hiszem de az övéké velük vagy nélkülük naponta változik, ahogy ők, vagy parancsolóik, vagy utódaik változtatgatják. Nekünk, névteleneknek több bátorságra telhet, mint az országos nevűeknek, akiknek még a lélegzetét is mérik és beírják "mindenféle könyvbe", hogy azonnal vagy később megdicsérjenek vagy megtoroljanak érte. De hosszú és érdektelen talán ez a bevezető, térjünk a tárgyra.

Az említett cikk arról a fény és árnyék különbségről ír, ami például Párizs (vagy akár egy angol bányavároska) és Budapest között tapasztalható, és a hang-különbségről, a kintiről és az itthoniról. Ez igaz, de én nem a látható fény-árnyék problémát vagy hallható hang-különbséget tartom fontosnak ; mint mondottam, ez csak felületi észrevétel. Hanem azt a fényt és árnyékot, azt a hangot, ami belül van, a szellemben, értelmünkben, tudatunkban, idegeinkben, mert ez fontosabb és nagyobb különbség, fontosabb hát jelenünk és jövőnk szempontjából egyaránt. És : itt van csak igazán égföld különbség !

AZ ELSŐ : társadalmunkban — a fentről jövő kinyilatkozásoktól függően — sűrűbben változnak az állandó értékek, mint a Duna vízállása Gönyünél ; mindig az igaz, ami aznapra előíratott valahol valakik által. Persze, politikai vonatkozásokban érhető tetten leghamarabb ez a "véleményemen-mindig-megváltoztatni-kész" tendencia, ennek függvénye aztán minden : a politikai "fájás", mint ahogy a rossz fogideg átsugároztatja a fájást a jó fogakba, átfáj a magánéletbe, villamoskalauzok gorombaságaiba, hivatalnokok packázásaiba, irodalmi és más művészeti kérdésekbe, még a "Tükör" című hetilap lóversenycikkébe, vagy a "Kisdobos" találóskérdés rovatába is.

Egy példát, hogy világosabb legyen !

Illyés Gyula, aki azt hiszem, nemcsak szerintem a legjelentősebb élő költőnk, tavaly Párizsban magánnyilatkozatot adott az "Express" című hetilapnak. Hogy milyen botrány lett belőle, Önöknek nyilván tudomásukra jutott, mert eljutott, sőt elzengett a híre az én iskolámig is, noha senki nincs ott, akinek a legcsekélyebb kapcsolata is lenne az úgynevezett írói körökkel. Mint emlékezetes, Illyés néhány szót szólt a romániai magyar kérdésről, a magyarság ottani tarthatatlan helyzetéről, a Bolyai Egyetem megszüntetéséről, azaz elrománosításáról. Igaz ugyan, hogy Illyés leszögezte nyilatkozatában, hogy nem "felelősként, hanem magánemberként" nyilatkozik, a románok mégis a kormánynál tiltakoztak, (pedig csak a vak koldusok nem látják Kolozsváron, hogy Illyésnek minden szava igaz, még a ki nem mondottak is), s fent megmozdult a gépezet Illyés ellen. Egy barátnőm a Rádió Bródy Sándor utcai házában járván, véletlenül meghallotta két rádiórendező beszélgetését : "Öregem jött a 'zsinór', hogy nem lesz bemutatva 'A kegyenc' ". — "Az 'Express' miatt, mi ?" — "Aha." Nem mintha a gépezet mozgatóinak nem lenne tudomása az Erdélyben történtekről, s talán tetszett is nekik az Illyés-nyilatkozat, mert nem nekik kellett kimondani, s mert a románok közben már Besszarábia felé nyúlkálnak, — mégis a reflexek tiltó mozdulatra moccantak, a beidegzettség hatására. Illyés nem politikus, nincs hát joga olyan ügyben szólnia, ami a költőnek is joga ; azaz olyan ügyben kell őt megkövezni, amiért Petőfit vagy Adyt úgy taníthatom a gyerekeimnek, ahogyan tanítom. Mert fent "táktikáznak", a költő, aki Horthy uralma teljében írni mert, mondjuk a "Puszták népé"-ben, a földnélküli kisemmizettekről, ma — a "liberalizálódás" hencegéseinek idején egy mondatot nem mondhat egy másik kisemmizésről — s ebben a kisemmizésben is magyarok millióiról van szó.

De a hazugság-reflexek régebben fejlődtek ki, menjünk hát régebbre és alább.

AZ EGYETEMEN, ahova annak idején kerültem, az irodalom professzorom azt mondta egyszer, élő íróinknál tartva : "Tersánsky J. Jenőt (rákérdezett erre a névre egy évfolyamtársam) megismerni nem fontos." Persze, el is hittem, de amikor évekkel később — már tanítottam — először vettem a kezembe Tersánszky egyik könyvét, a "Legenda a nyúlpaprikásról" című kisregényt, megértettem, hogy a kijelentés nem egy véletlen mondat volt csak, hanem nagyon is tudatosan volt elhelyezve, szolgálva-védve a hatalom hazugság-gépezetét ; egy mondat volt csak ez azokból a hazugságokból, amiből egy ország színe előtt raktak gúlát, (s csodálkoztak és dühöngtek, hogy ez a gúla egy mozdulatra — éppen most nyolc éve — összeomlott). Irodalom professzorom "tanításait" utólag végiggondolva, revízió alá vettem s érvénytelenítettem magamban ; úgy hiszem, ő is.

Azért időztem ennél a jelentéktelennek látszó mozzanatnál, mert jellemzőnek tartom — jellemzőnek az írástudók árulására, a szellem orvul két vállra fektetésére. Tanárjelöltek ezrei vitték szét akaratlanul ezeket a kategorikus hazugságokat az országban ; hányan nem jutottak el közülük az igazi Tersánszky megismeréséhez, vagy ha jutottak, mért csak későn ? Ma, igaz, Tersánszky egész életműve sorozatban jelenik meg. De akkor nem egyik legnagyobb élő írónk volt ? Nevének elhallgatása arra volt jó, hogy Gergely Sándor vagy Darvas József, léphessen élő megismerendő értékké. Úgy látszik, ők változatlan értékek, Rákosi idejéből áthozták potenciájukat a mába. S ma politika és irodalompolitika abban a jótékonykodó pózban tetszeleg, hogy Tersánszky is él mellettük. De nem szánkázom a Tersánszky témán, ugyanez elmondható a már halott Szabó Lőrincről és Remenyik Zsigmondról, vagy az élő Kassák Lajosról, Kodolányi Jánosról, Németh Lászlóról, Weöres Sándorról : ők évekig mintha nem is lettek volna — Weöresről azt hittem sokáig, hogy műfordító, Remenyikről azt se tudtam, hogy a világon van. Úgy tudom, a nagy öregek közül Kassák az egyetlen, aki máig nem érdemelte ki a Kossuth-díjat. Ma mindegyikük könyvei megjelennek, de az irodalompolitika máig érvényesnek tartja a korábbi korszak néhány hazugságát.

VAGY BARTÓK BÉLA ügye ! Őt akkor vállalhattuk csak, amikor már futballcsodacsapatunk szétzilálódott ; előbb láthattuk klasszikusságának hullafoltjait, — ő is annyi volt, sőt kevesebb, mint a csak osztályharcos versekre leszűkített s hamisított József Attila, — mint hallhattuk csodálatos zenéjét. Egyetemi éveim alatt elvétve hallhattam csak nagy műveit ; Önök is nyilván emlékeznek rá, milyen ritka alkalom volt, ha mindhárom színpadi műve, "A csodálatos mandarin", "A fából faragott királyfi" és "A kékszakállú herceg vára" egyszerre mehetett az Operában. Szabó Ferenc, Novikov, Hacsaturján közül egy mindig hozzá volt tapasztva Bartókhoz — abból a téves koncepciójából az irányítóknak, hogy így a hivatalos nagyságok — akiknek Zsdánov adta a menetlevelet — Bartókhoz emelődnek. A borkereskedelemben ezt vizezésnek nevezik, s törvénnyel büntetik ; a művészet irányítóinak állami engedélyük volt és van a hamisításra. Hogy ez ma nem úgy van, mint régebben, vagy másképp van úgy ? Lehet. De a bartóki műnek várnia kellett a bebocsáttatásra, amíg megengedik, olyanok, akiknek semmi közük hozzá ? Mind ezért éppen úgy nem vagyok hálás, mint az egyetemi felvételemért. Nem hinném, hogy a Francia Kormány azzal hencegne, hogy Debussyt engedi játszani a Párizsi Rádióban, vagy hogy egy amerikai szenátor napi jócselekedetnek írná föl esti wiskhyzés közben, hogy "lám, lám, megint hagytam kiadni egy Faulkner regényt". Nálunk itt tartunk : Bartókot engedni kegy, Tersánszky, Kassák, Pilinszky János, Kondor Béla, Lukács György (úgy írom, ahogy eszembe jut) — élhet ; már kiállítást rendezünk Csontvárynak, már felállítottuk Ferenczy Béni Petőfi szobrát, mert "liberalizálódunk", azaz amnesztiát adhatunk a szellemnek. És ezt ugyanarra a dicsőség-lapra írhatjuk, mint a több televíziót, az útleveleket, a növekvő Trabant autóparkot is, még ha mozgó játékládákból áll is össze ez az autópark. Jó : könnyebb az élet ma, de mihez képest ? Rákosihoz képest igen — de ő nullára degradálta az emberi jogokat. A szellem felügyelői — fent a magasban — sandán engedélyeznek nálunk, de tudjuk, egy más fuvallat kell csak, s holnap mindent visszavonnak.

AZT TAPASZTALTAM nyugati utamon, hogy a kinti magyarok hajlamosak ennek a liberális korszaknak az elismerésére ; ezt teszik a hazánkban járt nyugati újságírók is. Igaz, én is boldogan utaztam Párizsba és Londonba, mentem az öt dollárral a zsebemben, még ha tudtam is, hogy mások nyakára megyek, annyira csábított az Első Út. Sokat segítettek a régi és az új barátok, akik koncertre vittek, akik Chartres-ba és Oxfordba vittek — de mért kellett vinni, felnőtt vagyok, eleget dolgozom, hogy meg tudjam fizetni egy koncert vagy egy vonatjegy árát. Nagyon rontott minden örömömön, hogy nem a magaméból megyek.

Könyveket szerettem volna venni, Londonban és Párizsban is elkápráztatott, milyen sok könyv jelenik meg. De egy francia óvónő vette meg — mikor látta, hogy nem ismerem — a "Seuil" Könyviadónál megjelent magyar költői antológiát. Már régebben olvastam róla itthon elismerő kritikát, (azt hiszem, Sőtér Istvántól és Somlyó Györgytől), de itthon színét sem láttam. Nagy boldogan vettem kezembe és hoztam haza. Gondolom az írók és a költők ismerik, de egy tanártársam sem akadt, aki előttem olvasta volna. Látom, Gara László szerkesztette ; vajjon Gara tudja-e, hogy ez a könyv, amire olyan büszkék lehetünk, Budapesten nem létezik a franciául tudó laikus olvasó számára? (*) Azt hiszem, nem tudja, mert akkor ő sem írna olyan elismerően — bár igaz, fenntartásokkal —, a "liberalizálódásról", mint még Párizsban, az "Esprit"-ben olvastam, (feltételezem, hogy az "Esprit" Ladislas Garája és az antológiáé azonos személy). Nem tudom hogy Gara mikor járt utóljára Magyarországon — azt hiszem igen régen, a nosztalgia pedig igen megszépíti a messzeséget.

MERT HA olyan nagy a liberalizálódás, (ezt a kérdést már nem Garának teszem fel természetesen), miért nem kapható például annak a Cs. Szabó Lászlónak a könyve itthon, aki éppen a francia nyelvű antológiába írt előszót, olyant, költészetünkről annyi lényegeset mondott, aminek egy tizedét nem hallottam az egyetemen Waldapfel József és Szauder József professzoraimtól ? Ez az előszó most a könyvében magyarul is olvasható ; ha tanítani nem akarják, legalább olvasni engedjék ! Hallottam itthon Cs. Szabó László nevét, de éppen ellenkező értelemben, mint ahogy — csak ennek az egy könyvnek az ismeretében is bátran mondhatom — megérdemelné Londonba kellett utaznom, hogy egy Európában érvényes nézőpontról lássam meg költészetünket, azt a költészetet, melyet naponta tanítok. A csodálatos francia antológia és a Cs. Szabó-könyv ismeretében ma már többet értek belőle, mint tegnap.

Vagy : ha valóban olyan nagy a liberalizálódás, és ha érvényes a Sztálin- és Rákosi-korszak kritikája, mért nem kaphatók azok a hitelesen leleplező könyvek, amelyeket ugyancsak Londonban kaptam barátaimtól ? Csak kettőt említek : a jugoszláv Gyilasz "Beszélgetések Sztálinnal" és a magyar Szász Béla könyveire gondolok. Szász Béla könyvének (Címe : "Minden kényszer nélkül") egyetlen sorát nem felejtettem el, mert Dante Poklának modern változatát tárta elém, s nem irodalmi élménynek fogom fel olvasását, (noha igen magasrendű irodalomnak tartom : kuliszszahasogatás, harsány színek és hangok nélkül ábrázolja, amit akar), hanem egy lidércnyomásos korszak embertelenségei dokumentálásának. Nem hallottam azelőtt soha Szász Béla nevét, de oda helyezem, ahova Lengyel Józsefet és Szolzsenyicint. Ők olyan megrázó emberit mutatnak nekünk, köznapi embereknek, akik mindenek felett és ellenére hiszünk, (mint ahogy ők is hisznek), egy eljövendő emberibb világban.

Mert mondhatják egyesek, hogy az embertelenségek, jogtalanságok, hazugságok a "tegnapra" jellemzők, mi tudjuk, hogy valamilyen más formában a mai politikai légkör kötelezővé teszi a mai hazugságokat. Még egy-két példa erre, röviden (mert félek, hogy máris visszaéltem a türelmükkel).

WEÖRES SÁNDOR, a nagyszerű költő, akiről már szóltam, ammenyire én ismerem munkásságát, igen sokoldalú, tehetség. A legtermékenyebb versfordító, akinek a kínai klasszikusoktól a modern franciákig (sőt, az ukrán költészet legnagyobb klasszikusának, Tarasz Sevcsenkónak egy egész kötetnyi versét is lefordította gyönyörűen) sok fordítása forog közkézen. "Bóbita" című gyermekversköteté, ami "Gyümölcskosár", című régi

(*Folytatás a 2. oldalon*)

(*)E levél kézhezvétele után kaptuk Budapestről a hírt, amely szerint az antológia újabban 194.- forintért megvásárolható a Váci utcai idegen nyelvű könyvesboltban.

NOVEMBER 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Mikes György : Csongrád és Vidéke (3. old.)

Peéry Rezső: Dokumentumok Kossuthról (4. old.)

Gara László : "Összehasonlító műfordítás" (5. old.)

Dénes Tibor : Tanár úr (6. old.)

Határ Győző : Virágillat (7. old.)

Megyery Sári : Milton és a tér (8. old.)

Tűz Tamás : Amerikai vélemény a magyar művészetről (9. old.)

Gömöri György : Ki ölte meg a Sárkányt ? (10. old.)

Albert Pál a Robbe-Grillet körüli vitákról (11. old.)

Kerényi Károly és **Keszei István** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Könyvismertetések, Gloszszák, Hírek

Johnson elnök

fölényes győzelme az amerikai választásokon nem egyszerűen egy ember vagy egy párt, akár egy pártapparátus győzelmét jelenti. A népszavazással felérő többség, mely félreérthetetlenül fejezte ki az amerikai nép véleményét a szélsőségekkel szemben, megcáfolta azokat a pesszimistákat, akik Goldwater szenátor győzelmétől és az amerikai politika aktív jobbra tolódásától tartottak, s megerősítette azokat, akik az amerikai nép józanságát hagyományhű középutasságát, s a szélsőségektől való elzárkózást hirdették a választási kampány idején, sőt jóval azt megelőzőleg. Az amerikai nép döntését világszerte megkönnyebbüléssel fogadták azok, akik a fejlődés erőit nem az erőszak újjáélesztésében, hanem a józan és megfontolt politika megerősödésében látják. A goldwateri reakció — noha kétségtelenül komoly tömegeket tudott megmozdítani — nem vert gyökeret az amerikai talajban, s a johnsoni moderáció megkapta a szükséges népi támogatást ahhoz, hogy továbbhaladjon — kiegyensúlyozottabban, mint eddig — a nagy kérdések békés rendezésének útján, mind saját hazájában, mind világszerte.

Ami a magyarságot a választásokban — a nagy és általános kérdéseken túl — érdekelte, az elsősorban az Elnök állásfoglalása volt a kommunista uralom alatt élő országok irányában. Ebben az összefüggésben is megállapíthatjuk, hogy az elnökválasztás annak a józan politikának volt vetülete, amit Johnson elnök az úgynevezett "hídverés" módszerében jelölt meg a kampány idején. Szemben a virulens antikommunizmussal, amit Goldwater képviselt, a johnsoni politika arra a realitásra épül, mely a csatlósországokkal a kapcsolatok továbbfejlesztésében és nagyobb méretű kiépítésében látja az előrevezető utat. Nyilvánvaló persze, hogy kettőn áll a vásár. Az amerikai hajlandóságot magyar igyekezetnek kell követnie ; azt a gesztust, mely a kapcsolatok továbbfejlesztését kívánja, olyan gesztusnak kell követnie, mely nemcsak a tárgyalások fonalát veszi fel, taktikai okokból, hanem megérti a jelenlegi nemzetközi viszonylatokat, felszámol elavult dogmákat, nyitott szemmel nézi a fejleményeket s számolni tud a következményekkel. Igaz, a marxizmus-leninizmus történelmileg idejétmúlta módszerével mindezt roppant nehéz végrehajtani, de egy kormány, amelyet nem egyszerűen dogmák, hanem állítólag nemzeti realitások irányítanak, s programja szerint a nemzeti jólét növelését tartja elsőrendű feladatának, végül is — előbb-utóbb — befolyásolnia kellene annak a józan felismerésnek, melyben megtalálhatók a kompromisszum elemei. Johnson elnökké választása komoly lehetőségeket nyit meg a magyar nép számára. Kár lenne, hiba lenne, történelmi bűn lenne, ha a kormány nem venné észre a kínálkozó alkalmat, s elszalasztaná a lehetőségeket.

A.

Az IDŐ Sodrában

A béke rakétái

Rakéták : rövid és hosszútávúak, alacsony és magasröptűek, rakétaellenes rakéták, egészen kis, szinte összetöpörödött rakéták és óriás rakéták, a világon-a-legnagyobb-rakéták és a világon-a-legkisebb rakéták, olyanok, amelyek hasonlítanak a Poláriszhoz és olyanak, melyek még távolról sem hasonlítanak a Poláriszhoz, minden rendű, rangú, beosztású, funkciójú rakéták, szolga-rakéták és vezérrakéták vonulnak a Vörös téren, a béke és szabadság forradalmának évfordulóját megünnepelendő. A negyvenhetedik évfordulót, tévedés ne essék. Negyvenhét esztendeje vonulnak a fegyverek November Hetedikén, hogy a világot, ha elfelejtette volna, a kommunizmus nagy igazságaira és még nagyobb szándékaira emlékeztessék. Más kérdés, hogy kik nézik a felvonulókat. Volt, amikor Sztálin nézte őket, volt amikor Hruscsov, volt amikor Csou En-laj nem nézte őket és volt, — idén, — amikor ismét ott állt a Mauzoleum oly sokat és sokakat látott mellvédjén, hogy a fagyban fagyos arccal köszöntse a rakétákat, a világforradalom (némiképp revizionista) védelmezőit. Kádár is ott volt e díszsírhelyen, csak éppen kissé odébb állt, távolabb az előkelőségektől, nem úgy, mint tavaly, amikor közvetlen Hruscsov mellett sütkérezett a dicsőségben. Azon a képen, amit a londoni Sunday Times első oldalon közöl, látható (ebben a sorrendben) Zsivkov, Ulbricht, Koszigin, Malinovszkij, Brezsnyev, Gomulka, Mikoján és Csou, de nem látható Kádár János. Ne vonjunk le ebből semmiféle mélyebb következtetést. Kádár hűségéhez nem fér kétség, csupán a szovjet vezetés fontossági rangsorolásaihoz. Mindez azonban mellékesnek tűnik akkor, ha az ember egy pillantást vet a rakétákra, melyek közül az egyik éppen akkor keringett a föld körül, amikor "a rakéták atyja" éppen eltűnt a történelem színpadáról. Mindezt látjuk, szemléljük, aggodalommal és némi gyermeteg kárörömmel. De hogy mit lát, mit érez, sőt mit gondol a Mauzoleum árnyékában a szovjet nép, arra vonatkozóan iktassuk ide egy ismeretlen szovjet fiatalember *Alexei N.* levelét, amit több mint négy esztendővel ezelőtt — de éppen e kérdésben — írt a *Komszomolszkája Pravda* szerkesztőségéhez s amely, szigorú megrovás kíséretében ugyan, de mégiscsak meglátta a napvilágot 1960. június 11-én. N. Alexei így ír :

"Tisztelt szerkesztő ! Szóval tudósaink rakétát lőttek ki a holdba. Nem kezdek vitát arról, vajon tényleg odaért-e vagy sem. Ott van a holdon, hát ott van a holdon. Szó sincs róla, fontos esemény, de túl nagy a zaj körülötte... Gondolja-e Ön, hogy a mi elfoglaltságunk Sputnyikokkal meg Kozmoszokkal időszerű ? Vagy netán kissé korai ? Arra gondolok, hogy van nekünk még elég eföldi dolgunk és aggodalomra való okunk ; kevés a lakás ; kevés az óvoda ; nagy a drágaság. Nincs kétségem, hogy ez a rakéta annyiba került, hogyha a nép tudná, kővémeredne a csodálkozástól. Mondd csak bármelyik munkásnak : Nézd, Iván, ha nem lőjük ki ezt a rakétát, a fiad elmehet egy új óvodába ; egy méter ruhaszövet ára a felére csökken ; mi több, vásárolhatsz magadnak vagy a feleségednek egy villanyvasalót az áruházban, s én biztos vagyok abban, hogy ezt válaszolja : az Isten szerelméért, ki ne lőjjétek azt a rakétát !

Rakéták, rakéták, rakéták — kinek van rájuk éppen most szüksége ? Pokolba a holddal : adjatok több és jobb ebédet az asztalomra a holdrakéták helyett. Utána pedig menjünk és játszadozzunk a holddal. Üdvözlettel."

Mindehhez kevés hozzátennivalónk lehet.

I.

Megbukott a király ? Éljen a király !

Az elmúlt hetekben Szaudi Arábiában csendben megbukott Szaud király s helyét csendben elfoglalta öccse, Faizal király. A helycsere többet jelent egyszerű személycserénél ebben a hatalmas és gazdag arab királyságban.

Az országnak, mely tízszerte nagyobb Angliánál, noha csupán 6 millió lakosa van, (többségükben nomád), legnagyobb kincse az olaj ; gazdagságának és szerencsétlenségének egyaránt forrása. A hatalmas olajforrásokat alig harminc esztendeje, 1936-ban fedezték fel, s azóta az ország jövedelme szó szerint ezerszeresére emelkedett : 100 ezer forint évi jövedelemről 100 millióra. Szaud király, 1953-ben, ezzel az örökséggel került trónra. Formáiban követte a régi, feudális rendszert, abszolút uralkodó volt, aki tanácsadókkal körülvéve ad hoc utasításokkal kormányzott, s jobban szerette a pompát és a gazdagságot, mint a nép javát szolgáló reformokat. 1958-ban, részben rossz egészségi állapota következtében, részben a nép elkeseredésének érezhető nyomása alatt, a kormányzást testvérére, Faizal főhercegre bízta. Faizal a viszonylag modern kormányzás híve, szemben bátyja feudalizmusával. Reformjainak megvalósítására, — egy korszerű állami adminisztráció felállítására, felelős kabinet szervezésére és reális pénzügyi mérleg felépítésére, — mindeddig nem kerülhetett sor, főképp a két testvér között fennálló (s lassan-lassan állandósuló) személyi ellentétek miatt. Alighogy Faizal nekilátott a reformok megvalósításának, Szaud visszavonta tőle a hatalmat (1960-ban), s a válság — a yemeni válság árnyékában — ismét növekedni látszott. Az elmúlt évben, amikor Szaud — gyógyulást keresve — Európába és Amerikába utazott, sokan remélték, hogy többé nem tér vissza hazájába és trónjára. Nem így történt. Szaud szeptemberben hazautazott, s a testvérharc tovább folyt.

Most, úgy tűnik, végképp eldőlt ; Faizal nekiláthat elképzelései megvalósításának. Hogy meddig jut el reformterveiben, nem tudhatjuk. Ha igaz is, hogy gondolkodásában különbözik bátyjától, s hogy eszméi jobban megfelelnek a kornak, az is igaz, hogy egészségi állapotát tekintve nem sokban különbözik elődjétől, s azt sem tudhatjuk, hol rejtőzik az az ambiciózus fiatal herceg, aki már régen eldöntötte magában, hogy Faizal királyt megdöntve megszerzi a trónt s uralkodni fog e tejjel-mézzel aligha, de olajjal annál inkább bővelkedő országban.

B.

Kit olvasnak legtöbben?

A fenti cím, amint az UNESCO legújabb Statisztikai Évkönyvéből kiderül, nem fedi a — hogyan is mondják ? — dolog lényegét. Mert tulajdonképpen nem arról van szó, hogy kit olvasnak legtöbben, hanem arról, hogy kinek a műveit fordították le a világon a legtöbb nyelvre. A különbség óriási. Abból az adathalmazból, mely az ámuló olvasóval közli a világ könyvtárainak, mozijainak, papírfogyasztásának állapotát és helyzetét, mely az írástudatlanság és az ellene való küzdelem számaival örvendeztet meg bennünket, nemcsak az derül ki, hogy hol tanítják az embereket írni-olvasni, hanem az is, hogy kinek a könyveit, írásait fordították le a legszorgosabban. Senki sem csodálkozhat ezután, ha megtudja, hogy a nemes versenyből ezúttal is a szovjet kiadók kerültek ki győztesként, méghozzá Lenin összes műveinek kiadásával, mely a világ 185 nyelvére fordíttatott le, beleértve nemcsak a mongol vagy kirgiz, hanem a csecsenc és urdu nyelveket is. S vajon ki a második ? Sajnos, sajnos, N.S. Hruscsov, akinek művei 169 nyelven láttak napvilágot — bukása előtt, s melyek — nyilván — tartalmazzák mindazokat a hibákat — melyekre, most, bukása után — felhívják figyelmünket mindazok, akik e hibák elkövetése idején egy szót sem szóltak. Hruscsov tehát alig marad el Lenintől, (Sztálin nem szerepel s ha az Évkönyv csak egy icikepicikét elúszott volna, Hruscsov valószínűleg nem kapott volna benne ilyen előkelő helyet,), míg viszont örömmel látjuk, hogy a verseny harmadik helyezettje Tolsztoj, akinek műveit 135 nyelvre fordították le, s mindjárt utána sorakozik Agatha Christie, aki 111 nyelven olvashatja detektívregényeit. Szegény Shakespeare Vilmosnak meg kell elégednie 93 nyelvvel ; Simenon, kedvelt Maigret-nk életrekeltője, kissé hátrább húzódik meg a tüneményes adattárban, mindössze 68 nyelvvel. Ezek után persze világos, miért tettünk különbséget a nyelvek száma és az olvasottság arányai között. E kérdésről ugyan az UNESCO érdemes statisztikája nem tájékoztat bennünket, de nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Csehovot, Balzac-ot vagy akár Graham Greene-t, akik a fentieknél jóval lejjebb kerültek a listán, legalább annyian olvasták és olvassák, mint a nagyszámú Lenint vagy a majdnem-ugyanolyan-nagyszámú Hruscsovot. Marx is eltűnődhet a sorsán : mindössze 67 nyelvre fordították le műveit, hogy Engelsről ne is beszéljünk, aki csupán 62 nyelvvel büszkélkedhet. De azért nem kell teljesen letörniök. Versenyben vannak. S ha a marxizmus nagy továbbfejlesztője, Hruscsov, ma még meg is előzi őket, ha eddig kibírták, holnapig — amíg Hruscsov végképp eltűnik mindenfajta statisztikából — igazán ki fogják bírni.

D. G.

Kéthly Anna

a naptár szerint most töltötte be hetvenötödik életévét, munkája, lelke és lelkesedése, hite és energiája szerint mindnyájunknál fiatalabb. Az angyalföldi munkáscsalád kis lakásától az államminiszterségig hosszú volt az út. Hosszú és küzdelmes, sikerekkel teli és csalódásokban sem szűkölködő. Munkáját négy és fél évre Rákosi bíróságának életfogytiglani fegyházra szóló ítélete szakította félbe.

Széles tudása, műveltsége, szónoki tehetsége, politikai ítélőképessége és nemes humánuma vitte pályáját a legmagasabbra. Volt idő, — a Horthy-éra alatt, — hogy két mandátummal vonult be a Parlamentbe, amelynek a háború után alelnöke lett.

Mint meggyőződéses szociáldemokrata, bátran szembeszállt a kommunisták munkáspárti egységnek nevezett, a diktatúrát előkészítő akciójával és a szabadságért folytatott küzdelmében pillanatra sem lankadt.

A forradalom idején, Nagy Imre felkérésére belépett a kormányba és híven kitartott a mártírhalált halt államférfi mellett.

Az emigrációban meg nem alkuvó hittel hirdeti 1956 igazát. Kossuth Lajossal vallja — és e vallomásnak megfelelően él — : "A magyar emigrációnak élő tiltakozást kell képeznie a magyar haza állami életének eltiprása ellen Isten és a világ előtt. Szólania kell a némaságra kárhoztatott, cselekednie a bilincsre vert nemzet helyett, a bilincsre vert nemzet javára."

(H.E.)

Fény és árnyék

(*Folytatás az I. oldalról*)

könyvének kibővítése, a legfiatalabb "olvasók", az óvodások bibliájának felel meg. Komoly nagy versei sajnos csak elvétve jelennek meg, most ugyan megjelent a "Tűzkút" című új kötete, de a válogatott versei ("A hallgatás tornya" a címe) évek óta nem kapható, mert nem adják ki újra. Így aztán nem is tud hatni egy rendkívüli költő, hiába van az olvasókban igény a megismerésére. Nos, a közelmúltban aztán "hathatott", egy szégyenletesen felnagyított botrányban. Az "Új Írás" című folyóirat az év elején közölte egy versét, talán Önök is emlékeznek rá, az Antik eclogá-t. A költő, akihez foghatóan senki nem kísérletezett költészetünkben új utakkal, ezzel a verssel, mely nem egyéb egy Catullus stílusjátéknál, főleg a "Népszabadság" glosszáinak hatására ; (mert több megbélyegző glosszát szántak csak a "Népszabadság"-nál erre az ügyre), fölkerült az országos szégyentáblára, mint erkölcstelen, mint feltűnési viszketegségben szenvedő, titánkodó, az ifjúság megrontója, stb., stb., s aki a védelmére mert kelni, (Vargha Kálmán irodalomtörténész az "Új Írás"-ban, megpróbálta Weöres versét a világirodalom sokhelyütt megtalálható példáival védeni) — az is megkapta a magáét. Harminc évi költői munkásságával nem tudott ilyen nyilvánosságot elérni Weöres, mint ezzel az egy verssel, mindenki olvasta, sokszorosítva is, diáklányoktól vénkisasszonyokig, Röltex eladóktól pártfunkcionáriusokig, hogy felháborodhassanak. Néhai Tóth Tihamér, Bangha Béla páter és Révai József jóságosan borult össze a másvilágon : mindegyiküknek örülhetett, hogy a hazug szemforgatás, más előjellel ugyan, de a múltban és ma is egyformán érvényes.

Még egy példa, aztán befejezem.

Déry Tibor hetven éves. Ismerjük a műveit, ismerjük a nagy író megszenvedett sorsát. Ő országos (sőt annál is nagyobb) nyilvánosság előtt mutatott példát, hogy igazul is lehet élni. Most üdvözölték a hivatalosak ebből az alkalomból — talán rosszul fogalmazok, nem az igazmondás, hanem a hetven év alkalmából —, de megfeddik itt is (az "Élet és Irodalom"-ban), mert egy nagy történelmi pillanatban a "barikád másik oldalán állt". (Az egyszerű mondat mögött többéves börtönbüntetés szerénykedik, a barikád egyik oldalán állók ajándékaképpen.) Tehát büntetni kell az igazmondást, azt a példát, amire mi, névtelenek mégis felnézünk. Hogy a barikád másik oldalán állóknál maradjunk, megemlítem Déry Tibor kor- és sorstársát, Háy Gyulát, akinek darabjait könyvekbe szorítva ugyan kiadják, de színpadot csak külföldön kap, például Salzburgban és Bécsben.

KÉSŐ VAN, sokat írtam. Ha Önök úgy látják, hogy felesleges és mindenki által tudott dolgokról írtam hosszan, dobják el a levelemet. De a közlésével, ha mást nem, azt dokumentálhatnák, hogy vagyunk itthon, akik látunk. Ezekben a dolgokban vélem én felismerni a fény-árnyék különbséget, ellentétben az "Újra otthon" írójával.

Holnap Radnótit tanítom az osztályomban. Azt írta ő :

"Oly korban éltem én a földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként..."

De ezt is ő írta :

"Mondjátok hát, hogy nem reménytelen."

Hiszem, hogy tanítványaimra emberibb világ köszönt, hazugságok, ál-jóságok, csalások polgárjoga nélküli élet.

Kiváló tisztelettel

C. D.

tanárnő Budapesten (mivel a másik levél írója A. B. volt)

Kelt Budapesten 1964. október 23-án.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

MIKES GYÖRGY

Csongrád és Vidéke

"ÉS MONDJA : sokat és vadul támadták a könyvei miatt ?" Ez az a kérdés, amelyet különféle felolvasások, előadások után már legalább százszor megkérdeztek tőlem a világ különböző pontjain. Ha hallom a kérdést, elpirulok és lesütöm a szememet. Az igazság az, hogy nem támadtak sokat ; sőt : nem támadtak eleget. Életem egyik legkeservesebb csalódása pontosan ebből fakad : általában bármit is csinálok, nem hajlandók az emberek vad támadásokat intézni ellenem.

Mások nevezhetnek humoristának, de — ez általános emberi gyengeség — én szeretném magam, legalábbis néha-néha, komolyan venni. Amikor bírálok valamit, — ha kissé könnyedén is —, rögtön utána hősi pózba vágom magam és várom a támadásokat. Kivont karddal, Szent György lovagként óhajtom megvédelmezni elveimet ; bele akarom harsogni a világba : egyetlen szót sem vonok vissza abból, amit leírtam és ha máglyára hurcolnak is : minden szavam mellett kitartok. Képzelhetik csalódásomat, amikor szó sincs máglyáról, hanem mosolyogva hátba böknek és azt mondják : "igen mulatságos..." vagy : "nem rossz öregem...". Eddig egyetlen igazán vad támadás ért : Lichtenstein hercegség hivatalos lapja — amely hetenként háromszor jelenik meg, mert az országnak napilapja nincsen — élesen szememrehányt egy-két megjegyzést, amiből úgy vélte, hogy Lichtensteint nem kezeltem illő tisztelettel. Szerény ember voltam világéletemben : talán Lichtenstein felel meg írói fontosságomnak, — mindenesetre örömmel fogadtam a támadást és meghatott köszönettel nyugtáztam.

Idén májusban Budapesten jártam és látogatásomról cikket írtam az "Encounter" című angol és a "Preuves" című francia lapnak. Reméltem, hogy cikkem nemzetközi botrány középpontjába állít és — gondoltam — fölényes mosollyal, megdönthetetlen elszántsággal fogom majd visszaverni mind a jobbról, mind a balról érkező támadásokat. Minden reményem megint csak összeomlott. Magyarország különböző követeivel beszéltem külföldön és a magyar diplomaták elismerően nyugtázták cikkemet ; szélsőjobboldali angol, francia és egyéb nyugati körök megint csak mosolyogva hátba vertek ; budapesti újságíró kollégáim méltányosnak és megértőnek nevezték a cikkemet. Mindez már-már a kétségbeesés szélére taszított, amikor is segítségemre sietett a "Csongrádmegyei Hírlap" című vidéki közlöny, amely mennydörgő — elismerem : halkan,majdnem illedelmesen mennydörgő — cikket közölt ellenem Rácz Lajos elvtárs tollából. Bevallom : valaha nem a "Csongrádmegyei Hrlap"-ról álmodtam, de az ember büszkesége lassan megtörik és megtanulja, hogy a "Csongrádmegyei Hírlap" is jobb, mint semmi. Nem sokkal jobb, de talán valamivel.

*

RÁCZ ELVTÁRS nem teszi könnyűvé a választ. Bevezetőjében ő maga közli, hogy nem szabad őt komolyan venni. Leírja, hogy az újságíró — az "önérzetes hazafi" — megvédi hazáját és "úgy van, mint a jó anya, ha van is szépséghibája gyerekének, azt is takargatja, szépítgeti..." Ejnye, ejnye, Rácz úr. Szenvedéllyel lehet vitázni, téves érvekkel lehet szembeszállni — ki mondja meg, hogy ön téved és nekem van igazam, jól tudom, hogy én is tévedhetek, mindig és mindenben; elvi különbségeket talán ki lehet simítani, — de mit mondjon az ember olyan vitázónak, aki elöljáróban kijelenti, hogy ő bizony takargat és szépítget ? Mert ő jó hazafi. Ó nem, még csak nem is jó hazafi. Ady Endre volt a jó hazafi, meg József Attila, — és ők nem takargattak és nem szépítgettek.

*

DE TEGYÜNK ÚGY, mintha Rácz elvtárs nem zúzta volna pozdorjává szavahihetőségét a bevezetőjében. Hadd válaszoljak előbb egy-két lényegtelen dolgára, azután rátérek arra, amit nagyon is lényegesnek tartok. ,

A személyeskedő fölényeskedés már — azt hitte volna az ember — kiment a divatból, mondjuk a múlt század végén, még Csongrádon is. Tudom, hogy a háború után a magyar újságírás néhány évtizeddel visszalendült, de azóta összeszedte magát és a pesti sajtó egy része nagyjából európai színvonalra emelkedett. Én még valahogy kibírom, ha Rácz Lajos "tisztelt gentleman"-nek aposztrofál, "szerkesztőnk"-ként vereget vállon, burzsoá tollforgatónak hív, de mindez nem érv. Hogy öregedő angol gentleman-nek nevez, az sajnos igaz : talán öregszem, de angol gentleman nem vagyok. Hatvan felé sem járok még egyelőre, de ha el is múltam volna hatvan, sőt hetven is, még ez sem bizonyítaná, hogy nem lehet igazam. Elvégre ha valaki el is éri, mondjuk, Kádár, vagy Brezsnyev. Koszigin vagy Apró Antal életkorát, az elvi lehetőség megmarad, hogy olykor azért lehet igaza.

Talán sok mindent nem tudnak Csongrádon, de legalább magyarul — azt hittem volna — jobban tudnak, mint Londonban. "Hamis kép alakuljék" — írja Rácz. Tisztelt csongrádi kollégám: *alakuljon*. Nem *alakuljék*. A szocializmus döntő változásokat hozott a hazára ; de "alakul" még a népi demokráciában sem lett ikes ige.

ÉSÍGYTOVÁBB. Rácz Lajos megró, mert Budapestet kopottnak és megrongálódottnak neveztem. Persze ő is elismeri, hogy a város valóban kopott és megrongálódott, de azt állítja : a cikkíró nem szól arról, — "pedig így szólhatott volna igazabban", — hogy a háború és a forradalom milyen pusztításokat okozott. No már most : először is a cikkíró igenis szólt erről, mégpedig elég részletesen, és tényeket kiforgatni nem nemes újságírói erény. Az ilyesmiről már a kirgiz lapok is kezdenek leszokni, ideje lenne, hogy az újságírói igazmondást Csongrádon és vidékén is lassan megtanulják. Továbbá azt is megtanulhatnák, hogy a háborúnak már 19 éve vége van. "Melyik fővárosban nincsenek ilyen falak ?" — kérdi. A legtöbben nincsenek már. London is sokat szenvedett és bár botrányosan lassan építették — de a falak már újra állanak és ragyognak ; Münchent és Calais-t és Varsót is újjáépítették, de Budapestet még nem. Közel két évtized alatt a magyar sajtó folyton újjáépítésről hencegett, lázas iramról, vad tempóról, — de ez a hosszú idő sem volt elég arra, hogy a várost rendbehozzák. Jogos kritikára fejet kell hajtani, Rácz elvtárs, és nem fölényeskedően, hamis érvekkel feleselgetni.

*

ÉS EZZEL végre elérkeztem a lényeghez. Cikke végén újra vállon vereget Rácz és idézi cikkem pár mondatát. Leírja, hogy meglepetéssel láttam : az az utca, ahol hajdanában Karinthy Frigyes adós maradt a főpincérnek, ma a Karinthy Frigyes utca nevet viseli. Másutt (ezt már nem idézi, de erre is utal) teret neveztek el egy másik úrról, aki még ma is öt pengőmmel tartozik. Megint másutt szobor alakjában mered rám egy volt barátom, aki hajdanában elhódította egyik szerelmemet. Méltatlan viselkedés egy szoborhoz. Aztán megdöbbenten láttam, hogy egy másik barátomból körút lett. Ha hajdani barátokból utcák lesznek, az büszkeséggel tölti el az ember szívét ; de ha körút lesz belőlük, akkor az ember elhallgat és az örökkévalóságra gondol.

Eddig minden rendben van. De aztán így folytatja Rácz : "Lám, így őrzi meg nálunk szocialista korunk azoknak a nevét, akik az emberi haladást előbbre vitték. De csak azokét!"

Mellőzzük eme kifejezés boncolását : "Az emberi haladást előbbre vitték" ; ne taglaljuk, hogy lehet-e haladást előbbre vinni vagy nem. A sorokból kiáradó fenyegetés elég sötét ahoz, hogy ilyen apróságokkal ne törődjünk. E megjegyzés világosan nekem szól : vigyázzak, mert ha így folytatom, belőlem nem lesz utca Budapesten. Bevallom, ezzel a csapással férfiasan szembenézek ; ebbe a gondolatba már régen belenyugodtam. Mi több : nem is óhajtok sem utca, sem szobor lenni, sem Budapesten, sem másutt. Legkevésbé talán Csongrádon. Ha az ember meghal, haljon meg becsülettel. Itt élt, — ha volt esze és egy kis szerencséje, — jól érezte magát e földön, de ha eltávozott, hagyja itt a helyet és a teret azoknak, akik itt maradtak. Mellékesen : neki már úgyis teljesen mindegy, hogy elneveztek-e egy utcát róla, vagy nem. Egyébként : kissé ijesztő, ha valakinek 400 évvel a halála után még játsszák a darabjait és könyveket írnak róla. Ez az ember már nem ember többé, hanem emlékmű, iskolai dolgozat-téma, esszé-anyag és fény és dicsőség. Én ennél sokkal többre vágyom : életemben is, halálomban is ember szeretnék lenni és maradni. Ne fenyegessen Rácz úr : a halhatatlanság nem érdekel. Én már csak megmaradok halhatónak.

ÉS NAGYON KÉREM, legközelebb kissé vadabbul, de kissé értelmesebben támadjon meg.

KESZEI ISTVÁN

Szabadulás

Tulajdon árnyékoddal szembesítve,
ugrásrakész szíveddel szemtől-szembe',
magadat önmagadra felfeszítve,
saját pőre testeddel összefekve,
időtlen-időktől, öröktől fogva,
tulajdon tengelyed körül forogva,
saját véred sűrű sodrába dobva,
maró levedben főve, hánykolódva,
tüskés gondod tüskéin föntakadva,
karóba, nyársra húzva : önmagadra,
e viharzó, gerincroppantó földi éjben
saját lélegzeted sötét szelében
földre görnyedt törzseddel hajladozva,
saját élő arcodba befalazva,
éjt-nap azon gyötrődsz, hogyan lehetne
kitörni énedből a végtelenbe,
s véredből egyetlenegy karcsapással
átúszni boldogan akárki másba.
Önmagadtól örökre elbúcsúznál,
saját lényed sodrával szemben úsznál.
Ha kijutsz majd a végső, túlsó partra,
szárítkozni kiülsz az örök napra.

Leszárad rólad múló, földi voltod,
boldogságod száj nélkül is
a sirályoknak elsikoltod.

ZANZIBÁR

A békés fűszerszigetről, mely nemrégiben Tanganyikához csatlakozva megalkotta a TANZAN nevezetű államot, a napokban a kivégzések, kínzások, tömeges letartóztatások híre érkezik hozzánk, a megkínzottak hörgésével s a kivégzendők utolsó kiáltásaival elvegyülve. Ezúttal persze nem arról van szó, hogy az imperialisták alattomos összeesküvése fonta hálóját a békés sziget lakóinak nyaka köré. Ezúttal a béke és a szabadság nemzetközi bajnokai, a kommunisták keverik a kását, összeszövetkezve a sziget néger uraival, a sziget néger, de főként arab lakossága ellen. A 350 letartóztatott (s az ismeretlen számú kivégzett) között egykori, magasbeosztású állami tisztviselők, kereskedők s más békétlen emberek találhatók, akiket Karume elnök parancsára — a megszokott módon — hajnali kopogtatással ráztak ki ágyukból, hogy azonnal a börtönbe, a kínzókamrákba, vagy a Zanzibári Néphadsereg tábori szállására vigyék, Mtoniba, alig másfél kilométernyire a fővárostól. Hogy ott jó szállásra és jó kezekre találnak, azt biztosítja (már önmagában is) az a tény, hogy a mtoni katonai tábor szervezői és vezetői azok közül a kínai elvtársak közül kerülnek ki, akik már eddig is oly nagy odaadással szolgálták a béke és szabadság ügyét e jószagú szigeten. Amint a hírek tudtunkra adják, a foglyok itt napjaikat azzal töltheti, hogy kezüket magasba emelve állhatnak a tűző napon, s ha véletlenül elfáradnának, s kezük, törött madárszárnyként, lehullanék, a kínai instruktorok-nevelte zanzibári katonák, egy jól irányzott ökölcsapással térítik észre az imperializmus e fáradékony szolgáit.

A vetélkedés a béketábor "missziói" között persze itt is nagyban folyik. Hogy a katonai helyzet ne legyen teljességgel kínai kézen, az oroszok megszervezték és felállították a maguk katonai táborát, a Népi Felszabadító Hadsereg számára és a maguk hasznára. Csukwaniban, mindössze nyolc kilométernyire a kínai vállalattól. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a baráti kínai-szovjet-cseh fegyverszállítmányokból megkaparintható puskák száma (egy 300 ezer lakost számláló szigeten) eléri és már-már meghaladja a 200 ezret, akkor bizonyos képet alkothatunk magunknak a szocializmus emez újabb támaszpontjának helyzetéről. Az oroszok persze nemcsak a katonai helyzetben igyekeznek előnyökhöz jutni, hanem a társadalmi-gazdasági-politikai viszonylatokban is. Ők vezetik az egyetlen zanzibári kikötőt s ugyancsak ők irányítják a zanzibári exportot. De orosz kézbe került az építkezések ügye is, melynek következtében puska van bőviben, csupán lakás nincs : abból a 150 lakásból, amit az év közepére ígértek, mindössze három készült el, egy emeletnyi magasban.

De a vásárból nem maradhatnak ki a kelet-német mesterek sem. Ők megkapták a zanzibári rádió irányításának jogát, valamint a Pénzügyminisztérium szervezését, tekintettel közismert tüchtigségükre.

Mindezt persze nem egyedül csinálják, hanem a zanzibári kommutista vezető réteg segítségével és nagy mulatságára. A mulatság valóban csinos. Minthogy az oroszok egy elavult kétfedelű repülőgépet ajándékoztak a kiváló Karume elnöknek, a nagy államférfi most a repülőgépből szemlélheti népe boldogulásának oly ismert módjait. Utasításokat ugyan a "megszálló hatalmaknak" nem adhat, de adhat tulajdon barátainak, Abdulaziz Twala pénzügyminiszternek, (Moszkvában tanult, tehát ismeri a dörgést), vagy Babu és Hanga elvtársaknak, (Kínában képeztettek ki a megtisztelő feladatokra), akik jólnevelt kommunisták módjára vezetik az egyre inkább Kubára hasonlító szigetet — a béke oly szeszélyes dzsungelében.

S minthogy elsősorban a nép jólétéről történik gondoskodás a szocializmusban, mindjárt olyan intézkedéseket is életbeléptettek, melyek e nagy célt szolgálják. Egyebek között elkonfiskálták a halászok hálóit s nem engedik őket halászni (útépítésre vezényelték őket ehelyett, mert ehhez is érteniök kell), de akik még halászhatnak, azok éjszaka nem üzhetik e foglalkozást, (ahogy évszázadok óta szokás), mert éjszaka nehezebb a felülvizsgálat. De hogy a nép tájékoztatása teljes legyen, Babu propagandaminiszter elrendelte a rádiók beszolgáltatását, helyette viszont — a köztereken és az utcákon — felszereltette azokat a hangszórókat, melyek kizárólag azt bömbölik, amit az oroszok vagy kínaiak vagy kelet-németek jóváhagynak. Ugyancsak tilos kókuszdiót vagy mangót szedni : exportra kell.

S a nép, az istenadta nép ? Egyelőre hallgat. Fejét csóválja, de hallgat. Úgy tűnik nem sok idő kell ahhoz, míg az emberek megtanulják, hogy a besúgók és titkosrendőrök világában legbiztonságosabb dolog a hallgatás. Ibrahim Makungu, a titkosrendőrség főnöke, ezt a tapasztalatot igyekszik megerősíteni, minden rendelkezésére álló eszközzel.

Tegyük hozzá, hogy noha az ország egyesült Tanganyikával, mindennek nyoma sincs a mindennapi életben : Zanzibár éli a maga "szabad és független" életét. Karume elnök fényképeivel minden fellelhető (és fel nem lelhető) helyen. S mi van, ékes svahili nyelven, e képek alá írva ? Aki nem tudja, annak megmondjuk : **A nép atyja.** Egész röviden csak ennyi.

S mit szól ehhez Nyerere tanganyikai elnök, akit beiktatásakor az egész nyugati világ a demokrácia és a szabadság egyik legmegbízhatóbb bajnokának kiáltott ki (ide értve az Irodalmi Újságot is) ? Tevékenységének egyelőre nincs sok látszatja. Igaz, Karume és elvtársai nem hajtják végre a központi kormányzat utasításait, de az is igaz, hogy a központi kormányzat nem túlságosan nagy nyomatékkal követeli utasításainak végrehajtását. Ellenkezőleg. Mintha a szárazföldön, Tanganyikában, a tükörképe ismétlődnék meg annak, — legalábbis a szoviet-kínai fegyverkezési versenyt illetően — ami a szigeten, Zanzibárban történik. A napokban rakták partra azt a szoviet fegyverszállítmányt amit Dar-esz-Szalamból, az éj leple alatt, a Colito barakkokba szállítottak, innét pedig a mozambique-i határra, ahol is a kínai instruktorok tanítják az újonnan született felszabadító hadsereget a partizánháború titkaira, teljes egyetértésben a mozambique-i felkelőkkel. Annak a kínai hajónak, mely légelhárító ágyúkkal látta el az új hadsereget, céljának megfelelően, **Heping**, azaz **Béke** a neve.

P. S.

LINCOLN NÉMET-AMERIKAI BARÁTJA KOSSUTH LAJOSRÓL

Címfelvételi munkám közben akadtam rá a reutlingeni Pedagógiai Főiskola Könyvtárának antikváriumi szerzeményei között Carl Schurz német és angol nyelven a század elején megjelent emlékirataira. (Lebenserinnerungen von Carl Schurz, Berlin 1906-1912, 3 kötet). A mű 1906-ban kiadott első kötetében — a szerző életének 1852-ig terjedő szakaszát beszéli el itt — váratlanul, egy avatott kézzel megrajzolt, előttem ismeretlen Kossuth portréra bukkantam, amely személyes élmény ihletéséből született. A kötet végszava Mazzini és Kossuth pályafutásának s érdemének tömör és fájdalmasan találó párhuzamos méltatása. (Ilyet csak azok írnak, akik ifjúkorukban forgatták még Plutarchost.)

Mindez akkor válik igazán érdekessé, ha megtudja az ember, ki volt az első hallásra ismeretlen nevű férfiú : a német negyvennyolcas mozgalom ifjú harcosa, a baden — pfalzi felkelés hadnagya, később Lincoln Ábrahám barátja és fegyvertársa, neves amerikai szabadelvű politikus.

Tud-e a művelt magyar az emlékiratról, s megjelentek-e a Kossuthra vonatkozó részek magyar fordításban ? Erre a két kérdésre a Neckar partja tájékán nem könnyű választ kapni.

A közelmúltban egy váratlan kedves találkozás jóvoltából kerülő úton sikerült megtudnom a magyarországi Kossuth-kutatás szempontjából legilletékesebb helyről, hogy az emlékirat legkitűnőbb Kossuth-kutatónknak a British Museumban kezében volt, a magyar forradalomra és Kossuthra vonatkozó részei azonban magyar fordításban mindeddig nem jelentek meg ; az arcképet és értékelést a Kossuth-filológia — úgy tudom — nem tartja számon.

Schurz Károly Kossuth-arcképe romantikus színeivel, a múlt század negyvenes éveire való tiszta és hiteles pátoszával pedig odakívánkozik a felszabadult Magyarország iskoláskönyveibe — ám ez a már írója politikai jelentősége okán is fontos szöveg, nem ismeretes előttünk. Nem végzek talán vele tehát felesleges munkát, ha most fordításomban közreadom.

Ahhoz, hogy az idézett két részletet az olvasó történelmi szemléletébe és emlékei közé illesszem, csupán egy német vagy amerikai történelmi életrajzlexikont kell felütnünk. Így azután a következőket tudjuk meg :

A szabadelvű rajnai tanítói, illetve kereskedői családból származó Carl Schurz (1829-1906) nevét száz évvel ezelőtt egy emlékezetes s valóban nem mindennapi coup tette ismeretessé.

Schurz Bonnban kezdte meg egyetemi tanulmányait s itt ismerkedett meg Gottfried Kinkel egyetemi tanárral, a német 48-as polgári demokraták egykor nagynevű pártvezérével. Mint ifjú főiskolás résztvesz a rajnai demokraták politikai mozgalmában, néhány hónap múlva ott szorong a frankfurti Pauls-Kirche karzatán. Eisenachban egy diáktalálkozón megismeri a bécsi Egyetemi Légiót. Nemsokára a forradalmi demokrácia főiskolás katonájaként hadnagyi rangban maga is részt vesz a baden-pfalzi fegyveres felkelésben. Az összeomlás után Svájcba, majd Franciaországba emigrál. Amidőn idekinn azonban megtudja, hogy atyai barátját, Kinkel professzort a felkelésben való részvételéért életfogytiglani várfogságra ítélték, álnéven és hamisított iratokkal visszaszökik Berlinbe, hogy megszervezze egykori tanára kiszabadítását. A kísérlet a második futamban sikerrel jár. Az ifjú világpolgár, barátai és a család támogatásával, egy Jókai-novellába illő romantikus leleménnyel, ügyességgel és biedermeier-szerencsével kiszabadítja a spandaui fegyházban raboskodó népszerű professzort. A jeles demokratát egy bérelt teherhajón ő menekíti át Londonba s így huszonegy éves fővel belekerül a londoni emigrációs politikai élet főosdrába, Nyilván kiharcolta a jogcímet hozzá ; hiszen a porosz policia börtönéből a német demokraták vezetőemberét az akkori "szabad világba" kicsempészni nem volt csekélység egy ifjú ember részéről, aki fegyveres felkelőként s visszaszökő emigránsként az életével játszott közben.

Schurz Károly pályafutása továbbra is a nyugtalanság csillagzata alatt alakul : a kaland, a vihar, a merész tettek s a siker embere marad. 1852-ben — részint éppen az Amerikából visszatérő Kossuth politikai sorsát figyelve — megérzi, hogy az európai negyvennyolcasok reményeinek végleg beálkonyult, ifjú feleségével nekivág tehát az Óceánnak. Az Egyesült Államok földjén : a minden számüzöttek mindenkori reményeinek honában nyugtalan tehetsége csakhamar tündöklő pálya felé hajtja. "Ubi libertas, ibi patria" — jegyzi fel később e döntése motívumát.

Egyik megalapozója lesz csakhamar az amerikai Köztársasági Párt klasszikus nagyságának, harcostársa és legsikeresebb kortese Lincoln Ábrahámnak. Előbb madridi követ, a szecessziós háborúban a Szövetségi Hadsereg hadosztályparancsnoka, később szövetségi szenátor Missouri államban, élete alkonyán belügyminiszter, közíró és lapvezér, az amerikai demokrácia egyik élharcosa és tekintélye, aki a rabszolgaság megszüntetése, az amerikai szabadságjogok alkotmányos és gyakorlati biztosítása, a pártkorrupció leküzdése s a hivatali tisztségviselés reformja terén szerez nevének kimagasló s történelmi érdemet. Élete alkonyán egy új liberális-demokrata párt megalapításának tervével foglalkozik, s harcba száll az amerikai politikai élet imperialista színezetű irányzatával.

Schurtz Károly halála előtt egy esztendővel, jóval túl a hetvenen adta ki emlékiratait. Amidőn ifjúkorának londoni idejére emlékszik vissza, s a Kossuthtal való személyes találkozásról ír, e találkozó jelentőségét egy rendkívül sikeres élet távolságából is "büszke pillanatnak" érzi. Életírása Mazzinira és Kossuthra vonatkozó részleteiben az ifjúkori személyes emlék varázsán túl persze ennek a termékeny és sikeres ötven esztendőnek távlata is benne van. Az európai negyvennyolc két legnagyobb alakjának történelmi jelentőségét és emberi tragédiáját a politikai realizmust Amerikában tanult aggastyán magyarázza itt melankolikus tömörséggel. Az Istenek halnak, az ember él...

A magyar ötvenhatosok előtt e sorok olvasása közben nyilván a mi felkelésünk létértelmének analógiája ötlik fel, amely végső soron mintha ebben is hűséges rokona lenne száz év előtti nagy elődjének.

A két idézett szövegrészt (I. Kötet 395-398 o. és I. Kötet 413-415 o.) a Jókaira emlékeztető romantikus származáson és az Arany László-t idéző realista józanságon túl a nagy negyvennyolcasok egymás iránt érzett megbecsülése, ez a 20-ik századdal oly nyomorúságosan szertefoszló szolidaritás teszi az olvasó számára élményszerűvé és emlékezetessé.

Peéry Rezső

CARL SCHURZ
LONDONI FOGADÁSON KOSSUTH LAJOSNÁL

"EGY MÁSIK találkozásban is részem volt, amely nem kevésbé emlékezetes maradt számomra. 1851. októberében érkezett Kossuth Lajos Angliába. A magyar forradalom összeomlása után Kossuth a török határon át menekült ki az országból. Törökországi tartózkodását Ausztria tűrhetetlennek, Kossuth baráti köre pedig veszélyesnek tartotta. A szultán természetesen megtagadta kiadását. Amidőn azonban az Egyesült Államok Kormánya a szerencsétlen szabadságharcos iránti nagylelkű rokonszenvében felajánlotta, hogy egy amerikai hadihajón kiviszi az Egyesült Államokba, Kossuth az ajánlatot habozás nélkül elfogadta. Persze, nem szándékozott Amerikába kivándorolni s ott állandóan megtelepedni. Távol állt töle, hogy küldetését befejezettnek, ügye bukását véglegesnek tekintse. A számüzött vérmes reménykedésével arról a lehetőségről álmodott, hogy a régi és az új világ szabadelvű részét fegyverbe szólítja, vagy legalábbis diplomáciai beavatkozásra bírja hazája elnyomói ellen. S valóban, ha e célt érzelemhez és a képzelőerőhöz való puszta fellebbezéssel el lehetett volna érni, Kossuth az az ember, aki ezt végbevisziszi. Hiszen az 1848-49-es évek eseményei közül a külföldön talán a legélénkebb együttérzést a magyarok hősies küzdelme váltotta ki nemzeti függetlenségükért. A bátor tábornokok, akik egyideig, győzelemtől győzelemig röpdöstek, hogy később — az orosz beavatkozás után — csak a túlerővel szemben maradjanak alul, egy hősmonda szereplőinek tűntek ; felettük Kossuth alakja prófétához volt hasonló, aki népe szívében fellobbantotta és izzásban tartotta a patriotizmus lángját. Minden együtt volt itt, a hősi bátorság és a tragikus balszerencse, hogy az eposzt nagyszerűvé és megindítóvá tegye, s a forradalmi idő minden romantikája vonzó megtestesülésre lelt Kossuth alakjában. A harc folyamán csodálatos szónoki tehetségének egész hangszélessége átcsengett Magyarország határain. Lendületes periódusai, költői hasonlatai, szívbemarkoló szózatai nem csekély számban szálltak szájról szájra köztünk, fiatalok között, az egyetemen : arcképe, gondolatoktól terhes homlokával, álmodozó tekintetével és szép, körszakállas állával csodáló tiszteletet váltott ki. Amidőn amerikai útját megszakítva Londonba érkezett, az angol nép iránta való rajongása határtalannak látszott. Úgy vonult be Londonba, akár egy diadalmas hadjáratból visszatérő nemzeti hős. Az utcákon az emberáradat beláthatatlan volt, s fülsiketítő üdvrivalgás fogadta, amint festői magyar viseletben, karddal az oldalán, kocsijában egyenesen állva jelent meg ugyancsak pitoreszk kíséretétől követve. Amidőn azonban végre beszélni kezdett és zengő, de mégis oly lágy hangja teljes erejével szárnyalt a tömeg fölé, klasszikus angolságával, amelynek az idegen akcentus egy leheletnyi árnyalata különösen pikáns ízt adott, a hallgatóság lelkesedése leírhatatlanná vált.

KOSSUTHOT egy londoni magánember, aki különös érdeklődéssel viseltetett Magyarország sorsa iránt, hívta meg vendégszerető házába. Londoni találkozása idején fogadta csodálóit és barátait. Egy bizonyos udvartartás vette itt körül. Kísérete — mindenkor magyar nemzeti viseletben — szertartásos formák között tartotta fenn azt az igényét, hogy még mindig Magyarország törvényes kormányzójának vallja magát. Olyan kihallgatásokat rendezett, akárcsak egy herceg; amidőn belépett a szobába s szárnysegéde bejelentette "a Kormányzó" érkezését, a jelenlevők helyükről felemelkedve üdvözölték s Kossuth egyfajta komoly ünnepélyességgel köszöntötte őket.

A más nemzetbeli menekültek körében ez a nem demokratikus formatisztelet nem kis visszatetszést szült, — nyilván oktalanul. Kossuth ugyanis szándékosan hatni kívánt vele a közvéleményre, nem a maga, hanem ügye érdekében. Mivel arról volt szó, hogy az angolok képzeletébe bevésse Magyarország képét és érzékeltesse a magyarok szilárd hitét ügyük jogosságában, érthető volt, hogy e pitoreszk látványosság-szerzést eszköznek használja céljai eléréséhez.

A MI NÉMET menekült szervezetünk is küldöttséget indított hozzá, hogy tiszteletünket fejezzük ki iránta. E küldöttségnek én is tagja voltam. A szokott módon bennünket is a fogadóterembe vezettek, ahol egy aranysujtásos, csizmás, sarkantyús szárnysegéde köszöntött bennünket : jóvágású, bajszos ifjú, remek fehér fogakkal. Végre megjelent Kossuth is. Először láthattam most közelből. Küldöttségünk szószólója bemutatott bennünket, s amidőn az én nevem került sorra, Kossuth előlépett, kezet nyújtott, s egy árnyalatnyi osztrákos ejtésű németséggel így szólt : "A nevét ismerem. Ön egy nemes cselekedetet hajtott végre. Örvendek, hogy megszoríthatom a kezét." Olyan zavar fogott el erre, hogy képtelen voltam bármit is válaszolni, csak azt éreztem, mint önti el a vér az arcomat. Hát bizony büszke pillanat volt ez. Rövid eszmecsere következett, amelyben csak csekély mértékben vettem részt. Küldöttségünk egy tagja az új forradalmi agitáció szocialista irányáról szólt. Emlékszem Kossuth válaszára : "A szocializmusról én nem tudok semmit sem. Sohasem foglalkoztam vele. Nekem az a célom, hogy a magyar népnek nemzeti függetlenséget és szabadelvű intézményeket harcoljak ki. Ha ez egyszer megtörténik, küldetésemet befejezettnek tekintem." Felfogása ebben a tekintetben azonos volt Mazzinniéval, aki ugyancsak elhárította magától a szocialista törekvésekben való tevékeny részvételt.

A számára rendezett nyilvános szereplések alkalmából Kossuth teljes szónoki tehetségét latbavetette, hogy rokonszenvet ébresszen az angolokban ügye iránt. Azonban, bár hallgatósága mindenkor a legmelegebb ünneplésben részesítette, arra irányuló erőfeszítései, hogy Angliát döntő fellépésre késztesse, Oroszország és Ausztria ellen Magyarország érdekében, nem kerülték el a kijózanító bírálatot s különösen azok a kísérletei maradtak sikertelenek, amelyek arra irányultak, hogy hivatalos körökben vesse meg a lábát és bizalmas kapcsolatba kerüljön Palmerston kormányával. Az Egyesült Államokban valójában ugyanaz a tapasztalat várt rá : nagy lelkesedés személye és a magyar nép hősi küzdelme iránt, de utána az Egyesült Államok hagyományos politikájának mérlegelése s ama kísérlet elutasítása, hogy az Óvilág ügyeibe való beavatkozással megváltoztassák a Sors kerekének menetét."

MAZZINI ÉS KOSSUTH

"AMERIKÁBÓL Kossuth fájdalmasan csalódott emberként tért vissza. Az amerikai nép határtalan lelkesedéssel köszöntötte. Megszámlálhatatlan embertömeg volt tanúja varázslatos szónoklatainak s halmozta el csodálata és rokonszenve jeleivel. Az Egyesült Államok elnöke kitüntetően kezet szorított vele, a Kongresszus rendkívüli tiszteletadással fogadta. Pompás díszmenetekre, parádés szemlékre, szünni nem akaró díszevésekre került itt sor. Ám az Egyesült Államok Kormánya az ország közvéleményével való egyetértésben ragaszkodott az európai ügyekbe való be nem avatkozás hagyományos politikájához, Kossuth felhívása elnyomott hazájának "lényeges segítség" tárgyában eredménytelennek bizonyult. Amidőn visszatért Angliába, azt tapasztalta, hogy a tömeglelkesedés, amely néhány hónappal azelőtt körültombolta, kiégett. Megpróbálta még egyszer, hogy Anglia különböző városaiban tartott előadásaival ébren tartsa a Magyarország sorsa iránti érdeklődést. Az emberek ugyan tiszteletteljes és rokonszenvtől taplált érdeklődéssel hallgatták, de csak úgy, ahogyan nagy szónokokat hallgat meg az ember, tárgyuktól függetlenül. Amidőn az utcán megjelent, a tömeg immár nem gyülekezett mennydörgő éljenekkel köréje. A járókelők, akik felismerték, persze mindenesetre kalapot emeltek előtte s úgy suttogták : "Itt megy Kossuth, a nagy magyar patrióta". Országa függetlenségének ügye, Kossuth ügye hallottnak és eltemetettnek tűnt.

Mazzini és Kossuth — milyen különös játékot üzött a sors ezzel a két emberrel ! Mazzini egész élete folyamán konspirált és szenvedett, hogy országát egy szabad nemzeti kormány vezetésével egyesítse. Néhány évvel a korszak után, amelyről most beszélek, megvalósult ez a nemzeti egység, előbb részint ama férfi — Napoléon Lajos francia császár — jóvoltából, akit Mazzini keserűen gyülölt, később Garibaldi nagyszerű hadjárata folytán, amelyet állítólag eredetileg maga Mazzini tervezett meg, s amelynek története úgy hangzik, mint egy romantikus kalandé, a keresztes háborúk korából. Az olasz nemzeti egység azonban a savoyai uralkodóház égisze alatt valósult meg s a republikánus Mazzini végül álnévvel halt meg olaszországi rejtekhelyén, számüzöttként saját hazájában, amely azután emlékművet emelt halott fiának.

KOSSUTH ragyogó szónoki tehetségével évekig izgatott, majd egy briliáns, de szerencsétlen kimenetelű hadjáratot vezetett Magyarország nemzeti függetlenségéért, s mint bukott ember ment a számüzetésbe. Az idők folyamán országa a politikai függetlenség és önkormányzat egy igen jelentős fokát, — amely a magyar népet jelenleg kielégíteni látszik, — békés úton érte el. Elérte, de egy Habsburggal a trónon és Kossuth, aki nem volt hajlandó fejet hajtani egy Habsburg előtt, hajthatatlanul visszautasított minden meghívást, amellyel az őt még mindig nemzeti hősként tisztelő hazája invitálta vissza : így halt meg önkéntes számüzetésben, magános aggastyánként Turinban.

Mind annak nagy része, amiért a két férfi harcolt, végül is beteljesedett, de olyan formában, amelyet nem ismertek el saját művüknek. A német 48-as forradalmárokra hasonló sors várakozott..."

Az Írók Színháza

ANDRÉ LANG, az Írók Színházának megszervezője, a párizsi Varietés színház színpadán ismertette az Újszerű vállalkozás első éves munkásságát. Hangsúlyozta, hogy az Írók Színháza kizárólag a szakma részére kíván működni, — mintegy összekötő hidat képezve a színházigazgatók, külföldi ügynökségek, televízió, rádió és film képviseletek megbizottai és a szerzők között, azután kihirdette, a több mint háromszáz kézirat közül, a zsüri kiválogatta tíz színdarab címét. Ezeket az Írók Színháza az idei évadban készül bemutatni, meg nem állapított sorrendben. A közönség nagy érdeklődéssel követte a jeligés munkákhoz mellékelt borítékok felnyitását, a nyertesek nevének kihirdetését. A legnagyobb meglepetést, azon túl, hogy Alexander Breffort, az "Irma la Douce" világhírű szerzője is részt vett a pályázaton, egy montaubani tizenhétéves diáklány neve keltette. A szakértők szerint a fiatal lány színműve : "Sophie et la passion", — mely a mai fiatalság szerelmi életéről tár a néző elé merész és mégis sok természetes üdességel megrajzolt képet —, komoly feltűnést fog kelteni a színházi körökben.

Előfizetéseket és hirdetéseket felvesz

az IRODALMI ÚJSÁGRA

LÓRÁNT LÁSZLÓ

könyvkereskedése

WIEN. I. Bräunerstrasse 2.

« Összehasonlító műfordítás »

Gara László az alábbi cikket a "Kritika" című budapesti folyóiratnak küldte be, szeptember elején. Minthogy a folyóirat szerkesztőségétől két hónapig még csak választ sem kapott, cikkét az Irodalmi Újság rendelkezésére bocsátotta.

ENGEDJÉK MEG, hogy Dobossy László professzornak a "Kritika" júliusi számában megjelent cikkéhez, melynek tárgya a francia nyelvű Illyés-kötet elemzése, egy-két verstechnikai megjegyzést fűzzek.

Első megjegyzésem, hogy úgy mondjam, számtani probléma.

Dobossy László Anne-Marie de Backer Apollinaire-díjas költőnőnek lényegileg azt veti a szemére, hogy Illyés Gyula *Vadludak* című versét az eredeti 11-4-es metrum helyett 13-7-essel adta vissza franciául. Teljesen egyet értek Dobossy Lászlóval abban, hogy a francia nyelv "analitikus" volta (a magyar nyelv,mint ismeretes "szintétikus") arra készteti a francia költő-fordítókat, hogy ugyanazon gondolatot a fordításban hosszabban adják vissza, természetesen néha jóval több szótagszámmal. Például *álltam* franciául : *je me trouvais debout.* Ha tehát respektáljuk az eredeti ritmust, a gondolatból kell szükségszerűen valamit elvenni. Viszont, ha a gondolatra vagyunk elsősorban tekintettel, a verssoroknak kell hosszabbaknak lenniök vagy mint ezt Jean Rousselot *Az ember tragédiája* új francia fordításában tette, a hosszabb eredeti formában lefordított tirádákhoz kell néha hozzátenni egy-két sort, hogy a gondolat teljesen megfeleljen az eredetinek.

Dobossy Lászlónak, aki a francia költészetet olyan alaposan ismeri mint kevesen Magyarországon, — hiszen ő volt az 1958-ban megjelent *Mai Francia Költők Antológiája* (Magvető) szerkesztője, — tudnia kell, és bizonyára tudja is : ahhoz, hogy franciául versszak kialakuljon, nem elég egymás mellé tenni 2 vagy 4, esetleg 5 vagy 6 különböző nagyságú sort. Így például a 12 és 10 szótagos verssor váltakozása franciául nem a legszerencsésebb megoldás, mert (a két verssor különböző lejtése és sormetszete miatt) sokszor sértheti a fület. Illyés Gyulának a *Vadludak*-ban használt 11-4-11-4 szótagos strófái, melyek magyarul persze kitünőek, aligha mennének el francia verzióban, mert a 11-4-es kombináció idegen a francia fülnek és legfeljebb *eredetiben* alkalmazható, nem pedig fordításban. De tovább megyek ! Anne-Marie de Backer fordítása *nem* is 13-17 *szótagos* sorok váltakozása, amint ezt Dobossy László hallja, hanem 12-6-osoké. Meglep azonban, hogy a kitűnő szakember nem ismerte fel a franciában leggyakoribb verssort, a 12 szótagos alexandrint. Fogalmam sincs róla, hogyan számíthatta a sorvégi néma "e"-t teljes értékű szótagnak, amikor minden francia iskoláskönyvben vannak példák hasonló nőrímmel végződő alexandrinokra. Ajánlanám a cikkírónak : nézze meg még egyszer Anne-Marie de Backer fordítását és látni fogja, hogy igenis 12-6-os sorokról van szó, nem pedig 13-7-esekről (annál is inkább, mert a rendkívül ritka 13-as verssornak egészen különleges törvényei vannak). A fordító szabályos alexandrinokat használt, vagy 6-6-os cezúrával, vagy a Victor Hugo által először alkalmazott 4-4-4--es metszettel :

...Ils ramènent vers nous / leurs dessins monotones (6-6)

és

...Et je devins / ce que je suis / car j'ai cédé... (4-4-4)

Hogy mennyire nem számít a néma "e" teljes értékű szótagnak, arra Aragon is példa. Ő nyugodt lélekkel rímelteti a "chut' (pszt) himrímet a "chute" (esés)-sel, amely pedig nőrím, hiszen a szóvégi néma "e" élő beszédben úgyse hallható.

ELNÉZÉST KÉREK a szőrszálhasogatásnak tetsző megjegyzésekért, de azt hiszem, lényeges problémához érkezünk : s *formahűség* kérdéséhez. Mi, magyarok, általában azt hisszük, hogy teljesen formahűen fordítunk franciából. Sajnos, ez tévedés. Arról nem is beszélek, hogy a magyar nyelv tömörsége miatt ahhoz, hogy az eredeti franciával azonos szótagszámot érjen el, a magyar fordító jelzőkkel vagy más módon kénytelen néha feltölteni a szöveget. Erre csak egyetlen példát idézek — ahol a feltöltések egyébként minimálisak — Tóth Árpád fordításában, de adhatnék a maiakból is sok százat.

Baudelaire ezt írja :

Un coeur tendre, qui hait le néant vaste et noir
Du passé lumineux recueille tout vestige !
Le soleil s'est noyé dans son sang qui fige...
Ton souvenir en moi luit comme un ostensoir

(Harmonie du soir)

A fordítás szövege ez :

Tört szív, melyre les az éjszínöblű vég
Még *tűnt* nyomot keres, hol fénnyel int a múlt *rám*
Immár lehullt a nap, alvadt vérébe fúlván
Csak emléked ragyog, mint *szent* oltári ék !

Tóth Árhád fordítása gyönyörű, de tartalmaz néhány feltöltést. Nem akarok azon akadékoskodni, hogy a "néant vaste et noir"-t "éjszínöblű vég"-nek fordította, ami szép megoldás, de a *tűnt, rám, immár, szent* nincs benne a francia szövegben. Általában a magyar fordítóknál sokkal több a jelző : "bús", "buja", "balga", hogy csak néhány b-vel kezdődőt idézzek, mint a francia eredetiben.

A másik "hűtlenség" a jambusban való fordítás, és a franciában oly fontos cezúra gyakori ignorálása. Franciában a jambus ismeretlen. Ez csak a magyar költő-fordítók gyakorlatában létezik és ezért írhatta le joggal Hegedűs Géza a prozódia kitűnő ismerője *A Költői Mesterség* című könyvében, hogy "a francia alexandrin hatos vagy hetedfeles jambus, a harmadik versláb után sormetszettel", ami természetesen csak a francia művek *magyar* fordítására áll. Időmértékes verseléssel franciául a Reneszánsz óta (Baïf) úgyszólván nem is kísérleteztek. "Hosszú" és "rövid" szótag francia versben nincs, a szótagok értéke elvben egyenlő és a lejtést a cezúra adja meg. Az alexandrinokban a franciák, mint mondtam, vagy 6-6-os sormetszettel dolgoznak vagy 4-4-4-essel ; a 10 szótagosban (décasyllabes) vagy 4-6-ossal vagy 5-5-össel vagy (sokkal ritkábban) 6-4-essel, de szabály, hogy a versszakok minden sorában ugyanegy helyen legyen a cezúra. (Jean Rousselot *Az ember tragédiája* fordításában Lucifer tirádáiban megpróbálkozott a 7-3-as vagy a 3-7-es cezúrákkal is.)

SAJNOS, a magyar költők ; tisztelet a kivételeknek, nem veszik tudomásul a francia verssor cezúráját és a fordításokban meg se kisérlik ennek visszaadását. Így például Babits Mihály, akinek költői és fordítói nagysága előtt meghajlok, lefordította ugyancsak Baudelaire-től a *Le Léthé* című verset. Az eredeti költemény 10 szótagos ölelkező rímes sorokból áll, a hím és nőrímek (tomparímek) itt is szabályosan követik egymást. A cezúra változatlanul a *negyedik* szótag után következik.

Viens sur mon coeur, / âme cruelle et sourde 10-es nőrímmel
Tigre adoré, / monstre aux airs indolents ; 10-es hímrímmel
Je veux longtemps / plonger mes doigts tremblants 10-es hímrímmel
Dans l'épaisseur / de ta crinière lourde 10-es nőrímmel

Babits fordítása a következő :

Szívemre jer / kegyetlen néma lélek	4-7	= 11
Imádott tigris / édesarcú rém	5-5	= 10
hadd markolom / ez illatos sörény	4-6	= 10
sűrűjét, melyhez / nyúlni szinte félek	5-6	= 11

A cezúráknak ilyes váltakozása szabályos francia versben egyszerűen elképzelhetetlen, és súlyos prozódiai hiba volna. Babits jambikus lejtésű fordítása remek, de nem *teljesen formahű* és nem *formahűek* azok a fordítások sem, ahol a hím és nőrímes alexandrinokat 12 és 13 szótagos sorok váltakozásával helyettesítik, mert franciában 13 szótagos "jambikus alexandrin" egyszerűen nem létezik.

CSAK MELLÉKESEN még egy megjegyzést : Dobossy László szerint "Illyést még nem fedezte fel rangjához méltó francia költő". Nem hiszem, hogy Illyés Gyula ennek a kitételnek túlságosan örülne, hiszen fordítói között szerepel André Frénaud, Guillevic, Jean Follain, Jean Rousselot, Pierre Emmanuel, Alain Bosquet, Paul Chaulot, hogy csak ezeket az élvonalbeli költőket és kitűnő műfordítókat, akiket Illyés Gyula is szeret és tisztel, említsem. Úgy hiszem, ha e költők tudomására jutna Dobossy professzor véleménye, igen fájdalmasan érintené őket. A magam részéről óvakodni fogok attól, hogy ez megtörténjék.

Gara László

Radnóti Miklós

Húsz esztendővel ezelőtt ölte meg a náci téboly Radnóti Miklóst. A költő meghalt, a mű él, s nemcsak hazájában, hanem a magyar határokon túl is. A PEN rendezésében november 27-én Brüsszelben megnyiló fordítói kerekasztalkonferencia egyik témája Radnóti "Csütörtök" című versének átültetése francia nyelvre. A műfordítói versenyben több francia és belga költő vesz részt.

Csütörtök

New Yorkban egy kis szállodában
hurkot kötött nyakára T,
ki annyi éve bolyg hazátlan,
tovább bolyonghat-é ?

Prágában J M ölte meg magát,
honában hontalan maradt,
P R sem ír egy éve már,
talán halott egy holt gyökér alatt.

Költő volt és Hispániába ment,
köd szállt szemére ott, a bánaté ;
s ki költő és szabad szeretne lenni,
egy fényes kés előtt kiálthat-é ?

Kiálthat-é a végtelen előtt,
ha véges útja véget ért ;
a hontalan vagy láncon élő
kiálthat-é az életért ?

Mikor harapni kezd a bárány
s a búgó gerle véres húson él,
mikor kígyó fütyül az úton,
s vijjogva fújni kezd a szél.

1939 május 26

KERÉNYI KÁROLY

Utasoknak való

1

Ha merre jártál visszatérsz
Ezüst csiganyommal csillog a bérc,
A völgy, a várak,
Zöldes vizével az árok,
A város ó falával,
A dóm keresztjén az alkonyi távol,
S amelyre gótikus ablakából
A kék-piros fény kivilágol,
A sikátor.
Az emlékek fonalával
Mint csillámló csiganyommal
Így fonod be önmagad.
Talán hogy majd ha minden szál szakad
Szakadjon fájóbb fájdalommal.

2

Pókháló-
Szálon
Járod
Barátom
Az élet útját.
S ugye, ha elszakítják — ?
Vele szakadsz
És egy másikon fennakandsz.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

BLOKK

Korondi Andráson csodálkozom, (Gyalogosan, Irodalmi Újság 19. szám), miért tesz szemrehányást egyszerűbb honfitársának a *realise* ige asszimilálásáért, mikor ő maga 10 sorral feljebb *blokk*-betűkről beszél. Még az alliteráció sem menti a blokkot (angol eredetiben: block letters) magyarul kizárólag nagybetűről, vagy nyomtatott betűről beszélhetünk. S miért fordítja ıettentő körülményesen "...it's a penality to live in a society that..."-ot "Ez a büntetése annak, ha olyan társadalomban él az ember, amely"-nek, mikor az angol kifejezés csak annyit jelent : "Büntetés olyan társadalomban élni, mely...". Az aéroplane-t és "jepüjő"-t gügyögő francia, illetve magyar gyerek között képtelen vagyok olyan mélyértelmű különbséget felfedezni, melyből következtetéseket lehetne levonni.

Czigány Lóránt
London

Egry József

Hanák Tibor barátom Bécsből figyelmeztet, hogy az Irodalmi Újság 1964. október 15-i számában, a magyar képzőművészet helyzetéről írott keserű soraim hitelét rontja egy téves állítás. Egry Józsefről 1959-ben adtak ki könyvet, méghozzá a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata Budapesten, 53 képpel. Írta Farkas Zoltán.

Valóban elfeledkeztem erről a kötetről, de azért remélem cikkem megállapításai hasznosak lehetnek.

Sárközi Mátyás
München

DÉNES TIBOR

TANÁR ÚR...

EGY MAGÁNYOS EMBER NAPLÓJÁBÓL

... Abba kell hagynom a naplóírást. Nincs, miről beszámolnom magamnak. *Hétfő* semmi ; *kedd* semmi, ésigytovább. Holtpontra jutottam ; élmények nem háborgatnak és emlékek nem kísértenek már. Magányom teljes, térből-időből kiszakadtam. Holtpont!

... Mégsem. Ma reggel nem volt üres a postaládám. Adólapom küldte el a Hivatal, melynek lélegzetvételemről is tudnia kell. Valameddig adót fizetek, lélegzem és vagyok a térben-időben.

*

Csütörtök semmi ; *péntek* semmi. Holnap szombat ; délután, ahogy szokásom, magamra zárom szobám ajtaját. Hétfő reggelig. Üresség a szobám, és üresség bennem. Csend, mely hangtalan. Kripta kívül-belül.

*

Szombat déli háromnegyed tizenkettő. A postásnak a felső emeleten volt dolga, hozzám is becsenget. Lili írt. Két sort. Valaki (nem nevezte meg az illetőt) képeslapot juttatott el hozzá, mely nekem szól. Éttermet ábrázol a kártya. Szabvány alakzat : tálaló, székek, asztalok fehér abrosszal. Az egyiken látható a valamikor kilöttyentett vörösbor nyoma. A kártya hátlapján ez a szöveg : "Tanár úr ! Volt tanítványai, a fiúk, szeretettel gondolnak Magára érettségi találkozójukon. Boldogan elbeszélgetnének a közös szép emlékekről." Aláírások. Nevek.

Betűzgetem a neveket. Nem kapnak formát. Idegen nevek, ismeretlen emberek. Halottak, kiket, azt hittem, réges-rég kikezdett az idő s eltemetett a feledés. Íme, feltámadtak a "fiúk", a "volt tanítványok" kik "boldogan" idéznék közösen "a tanár úrral a szép emlékeket."

Nem tudom, kik ezek az emberek ? Bizonyára nem akartak bántani üdvözletükkel, mégis minden szavuk fáj. Rövid tanárságom emléke fáj, ama nagy tévedések s értelmetlen kalandok egyike, melyekkel végzetem teletűzdelte utamat. Össze kell tépnem az ostoba képeslapot, a hulladékot a tűzbe dobnom. Ujjaim csúsznak a kártya fényes felén. Hideg és síkos. Hüllő, mint elvetélt tanárságom emléke. Jobb a magány s az üresség az ilyen emléknél. Fülemben már a reccsenő hang, amit a pusztuló kártya ad mindjárt. Ez visszariaszt. Az emléket nem semmisíthetem meg, ha elpusztítom bizonyítékát, mely felidézte. Abbahagyom tehát az el sem kezdett romboló müveletet. Olvasom újra a neveket. Semmi. Nem a "fiúk" tehetnek erről ; e jóravaló fiatalemberek, nem okai mai szomorúságomnak, sem félresikerült múltbeli kalandomnak. Ők annak idején bemutatkoztak nekem, kiszolgáltatván ezzel magukat unalmamnak és kedvetlenségemnek. Az én hibám csak, hogy elfelejtettem a nevüket. Ez volt a bosszúm, hogy rossz sorsom, ha kurta időre is, "tanár úrnak" kényszerített. Olyasféle bosszú, mint az erdészé, ki utoljára járja a terepet s dühében pusztít vadat-fát, valami csak elébekerül. Tévedésből lett erdész ; ezt akkor érti meg, midőn pályája végéhez ért. Villamoskalauznak kellett volna mennie egy sokmilliós városba. Pusztít tehát egykori tévedéséért, ez utolsó napon, amit csak lehet ; nevük se maradjon tudatában.

Nem mondom, két-három "fiú" nevére mégis emlékszem, de ezek nem szerepelnek a "volt tanítványok" aláírásai között. Nem is az "osztályból" emlékszem rájuk. Az egyikkel (valahol Guineában időzik éppen) Párizsban, a Cité Universitaire Deutsch de la Meurthe-épületében, töltöttünk együtt kellemes hónapokat. Ő akkor kezdte a tudományt, én meg hiányaimat igyekeztem foldozgatni, valameddig rá nem jöttem a szokráteszi bölcsesség igazára : Csak azt tudom, hogy semmit sem tudok. A másik, ki most irodalmi cézár odahaza, miközben én a Gyűjtőben méláztam, köpködött nagyokat említésemkor. A harmadikat, Emgyének hívták ; nos, róla külön szólok. Egyelőre annyit, hogy náci volt előbb, aztán kommunista, hogy végül is emberré legyen. A többit, a "tanítványok" javát, elfelejtettem. S íme, felbukkantak a ködből a tudat világosságába : Vagyunk !

Csökönyös emberek ezek ! Sehogy sem akarják megérteni, hogy nem tanítványaim voltak, hanem áldozatok. Miként én voltam áldozata sorsom szeszélyének, midőn egymásba botlottunk a "fiúkkal". A *tanár* nem *lesz*, — *születik*. Kicsit szolgalelkűnek születik, és képzeletében korlátoltnak, no meg erősen infantilisnek. A bolondok doktorát menet közben kapja el betegei nyavalyája : a pedagógus visszakívánkozik az iskolás keretbe, melynél megállt fejlődése. Gyerek maradt ; játssza csak a nevelőt, valamedig el nem vásik a foga s el nem koptatja egészen a céltalan játék. Nekem a szavak játékában telt kedvem mindig ; az élőszóéban a színpadon. Meg a leírt szó játékában. Képzeletem sodort a szavakhoz ; az ésszerűség korlátain túlnőtt képzelet, mely minden bajom forrása. Ezenkívül lázadó voltam öröktől fogva, s elégedetlen; és nekem a hatodikban ezt mondta tanárom, Mészáros Gellért : "Mit keresel itt még ? Te vénség, tizenöt éveddel !" — Jaj, miért neml lehettem társa kortársaimnak?! — S miért nem volt soha hitem a *"jövő"*-ben, az emberiség nevelhetőségében ? — Mert a pedagógus hisz, gyermeki lelkületének páca a hit. Türelmes szeretetemmel jóra vezetem a rám bízottakat... Így valahogy mondta Pestalozzi, s így Don Bosco, meg Montessori s a többi valahány. Ha e szent őrültek pártján lenne az igazság, rég nem lenne már gyilkosság, rablás s a bűn egyéb változata. Megtanulhatok késsel-villával enni, udvariasan mosolyogni és haptákba vágni magam, ha parancsolják. Egyébként — maradok, aminek születtem. — Hogyan lehettem én ezzel az eredendő gondolattal tanár ?! Mégis az lettem, átmenetileg ; néhány makacs fiatalember "szeretett tanár ura".

Pedig nem akartam ; jelen lázadozó lelkiismeretem erre a tanú. Csakis úgy eshetett, ahogy például, szintén átmenetileg, éjjeli portás voltam egy harmadrangú szállodában, és patikusinas, meg címíró a Vöröskeresztnél, ezenkívül egy bogaras brit dáma kutyájának sétáltatója. A spánielt sem tudtam megnevelni ; ha simogattam, megharapott. Csak azért is simogattam, nem a "jóra" irányítás apostoli szándékából, de daccal-dühösen, s hogy ingereljem az ebet. Pedig szeretem a kutyákat, sokszor jobban, mint az embereket. A spániel azonban "kenyéradóm" volt ; illett, hogy bosszantsam néha.

Miként e bizarr foglalkozásokra, úgy tanárságomra is velem született s máig le nem vetett félszegségem vitt. Mielőtt tiltakozni merészeltem volna, kezembe nyomták a garniszálló kapukulcsát, vagy a vöröskeresztes címlistát és a spániel pórázát. Ugyanúgy egyszer csak egy tanteremben találtam magam, a Várhegy oldalán, és gyorsírást kellett tanítanom, meg gazdaságföldrajzot, negyven-ötven tudatlan suhancnak. Magam is tudatlan ! Ízetlen tréfa volt ez ; mérgelődni sem lehetett. Legfeljebb azon tűnődni, a gyorsírási hieroglifákat s a gazdaságföldrajzi számoszlopokat ókumlálva : úgy lesz-e vége e badarságnak, hogy szétverem a vén épület falait s padot-diákot az utcára szórok ? Vagy kapom magamra kabátom, és elmegyek köszönés nélkül ? — Sem ezt, sem azt nem cselekedtem. Az egyik tanóra után magához rendelt az aligazgató és tótumfak, Zelenyák Álmos.

"Hogy érzi magát, *kolléga*?" kezdte a raportot a vaksi férfiú,ki triplaüvegű pápaszeme ellenére, orra hegyén túl nem látott. "Kolléga, tudtommal, irodalomszakos. Tévednék talán ?"

Hümmögtem, és vigyorogtam pimaszul a főnök képébe. Gyermekded merészség! Mutathattam volna szamárfület Zelenyáknak, azt sem látta volna. Semmit nem látott. Annál élesebb volt füle ; ha félmondatot súgtak neki, egész vádiratot értett belőle.

Folytatta Zelenyák valameddig a bevezetőt, mielőtt a lényegre tért volna. Elég annyi, hogy még ugyanazon a napon át kellett vennem Ikszipszilon óráit. Az irodalmi főtanár súlyos betegségbe esett. Műtétre kerül s ha túléli, esztendőbe telik, míg helyre billentik. "Most menjen, kolléga. Első emelet, jobb sarok. Feladatát végezze olyan becsületesen, mint eddig."

Pontosan "olyan becsületesen" végeztem ezután is "feladatomat".

Rég becsengettek már. Nem volt lehetőségem huzavonára ; fejest kellett ugornom a mélyvízbe. Különben, ha átgondolhattam volna furcsa helyzetem, biztosan elfutok. Akik gyorsírást és gazdaságföldrajzot kívántak tőlem tanulni, apró kamaszok voltak s a nagy változás küszöbén. Elég bajuk volt tehát önmagukkal, semhogy velem törődjenek. De a "fiúk", az első emelet jobb sarokban, túljutottak már az első viharokon. Tizenhét-tizennyolcévesek voltak s én segédtanárféle, ki még vizsgákra készül. (Zárójelben jegyzem meg, hogy *nem készültem*. A pedagógiakönyvet például fel sem nyitottam. Nem lett volna értelme. A pedagógia nem tudomány ; vagy "ért" valaki a neveléshez, vagy nem. Megtanulni nem lehet. Csak "régi dicsőségem" mentett meg a bukástól. Hasaltam összevissza s a professzor kérdésére — Ki nevezte "őfelségének" a gyermeket? — ezt válaszoltam : Napoléon, mivel törvényes fia születése pillanatától római király volt.)

Kezem a kilincsen... Hirtelen felvillant bennem a kép, ahogyan nekünk, egykori gimnazistáknak, bemutatkozott, szintén évközben, matematika tanárunk, Rohonczi Mór. Felrántotta az ajtót, berontott a terembe és krumpliorrával szimatolni kezdett a savanyú levegőben. "Büdös van!" dörögte. Röhögtünk valahányan. Röhögött padtársam, Nyiraty Zsombi is, pedig ildomos fiú volt és ajtónyitogató tisztes. Erre Rohonczi, se szó-se beszéd, mellén ragadta Zsombit és jobbról-balról pofont kent le neki. Irtózatos pofonok voltak. Többé nem röhögtünk.

Így mégsem kezdhettem a tanárurasdit. De osztottam én is egynéhány pofont, jóllehet szigorúan tilos volt. Nem az első öt percben ; hetekkel később. Ennek is története van, mint tanárkodásomnak, mely csupa tilalmas dologból tevődött.

Például : hiába kötötte lelkemre Zelenyák s a főtanár valahány, hogy "oktatásomat a tankönyvre építsem. Elolvastam ebből-abból a fejezetből egy-két mondatot, aztán elég volt, örökre. A tankönyvszerző királyi főigazgatók, egyetemi magántanárok az *in usum Delphini* címén az általános hülyítésre törekedtek tán s arra, hogy végleg megutáltassák "közönségükkel" az irodalmat. Legalább engem ne hülyítsenek meg e jelesek ! Nem mintha az én "módszerem", pedagógiailag legalábbis, helyesebb lett volna. Mert én magamnak meséltem ; Vörösmartyról például úgy, ahogyan nagyoskodó vakmerőségemben én véltem látni a költőt. S ahogyan egyszer írok róla talán, vagy a színpadra viszem. Törődtem is azzal, hogy "tanítványaim" jegyzik s megjegyzik-e mondókám ? Derekas volt csodálkozásom néha, midőn két lélegzetvétel közt akaratlan a fiúkra vetődött tekintetem. Sóbálványok ültek előttem s kerekre tágult fiatal szemek meredtek rám. Mit akarnak ezek tőlem ? Nem nekik mesélek ; magamnak, hogy unalmam űzzem.

A *memoriter*-dolog is szabálytalanság volt. Jó görög tanárom, Fejér Adorján, hajdanvolt intelmét követtem, midőn sok verset, mi több klasszikus prózát tanultattam kívülről a boldogtalanokkal. "Kevesen születnek tehetséggel, amici. A memória az egyetlen, mi elsajátítható. Tanuljatok minél többet *ex abrupto*", így, boldogult Fejér Doris. Mint diák és mint "tanár" is, szó szerint engedelmeskedtem a javaslatnak, mely olyan bölcs volt, hogy görögös műveltségű paptanáré lehetett csupán. Türelmem azonban nem volt, hogy hallgassam, mint gyilkolják a jámborok a kedvelt nagyokat. Egy-két versszak, paragrafus után folytattam a feladott szöveget. Magamnak megint.

Vagy szóljak arról, hogy leckéimet hajnali nyolc órás kezdéssel kértem, mivel tízkor, legkésőbb tizenegykor, a színházba rohantam próbára ? (A felsőség engedelme nélkül, ezt mondanom sem kell.) Persze, elkéstem e korai órákon, ezért pótlásul a tizperceket "raboltam el". Borotvaélen táncoltam mindvégig ; igazgatóm azonban tudományos nagyúr volt, a fellegekben trónolt, Zelenyák pedig vaksi.

No és a pofonok ! Ha jól emlékszem, a dolog Szatmári Manóval kezdődött. Lehet, másképp hívták napjaink irodalmi cézárát ; mai ítéletemben illik rá e név. Magastermetű volt, dagadt és mindig lihegett. S teremtőm, micsoda stréber ! Mindent tudott, persze, mindent jobban másnál. Ezenkívül árulkodott spicli módra, hitványul. Sokra viszi még, gondoltam, de ne társai bőrén tegye és az enyémen sem. Egyszer — koratavasszal lehetett —, megint árulkodott. Mit tudom én, mit és kire ? Számba azonban keserű nyál futott. Leköpni és elkergetni, ez volt első reakcióm. De csak ültem a katedraszék szélén és nyögtem szégyenült kínomban : "Mit tegyek veled, Szatmári ?" Ekkor hátul, a fal melletti padsor végén, megszólalt valaki : "Pofozza meg, tanár úr !" Emgyétől kaptam a tanácsot s én, végleg tehetetlen lévén, megfogadtam. A jelenetre emlékezve, ma is viszolygok. Felálltam a székről, Szatmári elém kényszeredett. Vörhenyes rút arcát felfújta, lihegett. Hidegvérrel, kegyetlen józanul, emeltem karom, mint emeli mancsát idomítójára az oroszlán, ha úgy érzi, elég volt. Harsogott a pofon a kövér képen. Ebben a pillanatban önkéntelen Emgyére néztem. Derűs komolysággal figyelt, ahogy az értők a sportteljesítményeket mérlegelik. Nekem csak undorodnom kellett. Soha eztán nem nyúltam Szatmári Manóhoz ; igaz, felhagyott az okvetetlenkedéssel. Udvarias voltam vele, ő pedig gyűlölt. Udvarias voltam, s vagyok ma is, az engem gyűlölőkkel.

Másoknak azért kijutott a pofonokból. Mindig Emgyé bujtogatott a hóhérmunkára. Sportból. Ok a pofonokra, ha úgy tetszik, akadt elegendő. Így az, ha valaki kétszer nem tanulta meg a memoritert s nekem e ténykörülményt, a szabály szerint, a büntetőkönyvecskébe való beírással a szülők tudomására kellett hoznom. Illetőleg, kellett volna csak. Mivel a hanyag fiú rendszerint regélni kezdett anyja szívbajáról, apja hivatali gondjairól. Nem is szólva a családi halálesetekről ; számuk a tatárjárás idején sem lehetett magasabb. Hittem, amit hittem ; tudta ezt mind a gazfickó. Legtöbbje máris kínálkozott : "Pofozzon meg inkább, tanár úr !" Soha nem voltam játékrontó, általában elfogadtam a kihívást. Nem haragból ütöttem ; játékból. Panaszra senki nem ment. Emgyé meg figyelte szakértelemmel teljesítményem. Legtöbbször ő pofoztatta meg magát ; szakszerű kíváncsiságból : ki az erősebb, — aki üt, vagy akit ütnek ? Később derült ki, hogy tudta ő a verset nagyon is, mégis tette magat. Nem nála hagytam abba a bolond játékot. Hanem egy hirtelen nőtt, sápadt képű fiúnál, aki, ha elcsattant egy-egy pofon, mosolygott, szája vonala ilyenkorenyhén kettévált. Emeltem már karom, tekintetünk kereszteződött. Csak félszemét láthattam, a másikat eltakarta hosszú haja, mely világos szőke volt. Megrettentem mosolygó szájától, mely kettényílt megint, és a nézésétől is. Semmit nem értettem belőle, én papok "neveltje", s együgyű ; éreztem csupán : nem szabad ! Mediterrán asszonyok szemében láttam, sok idő múltával és bizonyos pillanatokban, e borzalmas nézést. A fájdalom gyönyörét talán...

Mindennél kifogásolhatóbb volt esetem Emgyével.

Este volt, vacsora tájt s én elhagyni készültem éppen a házat, melynek egyik cselédszobájában volt akkoriban lakásom. Át sem léptem még a küszöböt, midőn három árnyéktömb vált ki a sötét háttérből és utamat állta. Emgyé volt az egyik, hangjáról ismertem meg. "Hová mégy?" Tegezett. "Enni valamit", mondtam kevés csodálkozással. "Elkísérünk". Ezzel hozzám csatlakozott a három árny. Gondoltam : ez a bosszú órája, a verésért, szemtelen közönyömért, s mit tudom én? Azt viszont tudtam, hogy nem hátrálhatok. Analógiát kerestem magamban : melyik drámai hős lépett legméltóbban a vérpadra? Annak példáját illik követnie a "tanár úrnak". Nem lehetett kétségem a tragikus kifejlet felől. Nemcsak a tegezés miatt. Hanem, mivel alig értünk a Lánchíd térre, Emgyé újra szólt : "Tudok jó vacsorahelyet. Olcsó, közelben van." Irányított az Alagút felé. Ahá, — merengtem, — átjutunk a hegyen, aztán neki a magaslatnak. Aztán...! Láttam már tetemem, vérbefagyva, a Logodi utca táján. "Gyerünk!" mondtam s gondolatban magasra emeltem fejem. Akkor sem szűntem csodálkozni, hogy letelepedtünk a tabáni kifőzde meztelen asztala mellé. Derűsebb estém ritkán volt azelőtt s azóta. Semmi nem zavart, hacsak az nem, hogy három növendékem közül az egyik a sápadt képű nyurga volt. Haja most is eltakarta balszemét. Nem Emgyétől féltem, hanem tőle. Pedig a nyurga tegezni sem mert.

Kanalaztuk a gulyáslevest ; édes volt majdnem és vérszínű. "Ízlik?" kérdezte Emgyé. "Egyél! A vendégünk vagy."

"Honnan van neked pénzed, Gyé?" Észre sem vettem, hogy a keresztnevén szólítom.

"Anyámtól. Német és nevelőnő, én meg zabigyerek. Mindenét nekem adná. Igyál! Ex!" Vörös volt a bor és édes az is. "Tudod, hogy mi... téged..."

"Meg akartok verni.."

Hatalmas nevetés tört ki a három ifjúi torokból.

"Megverni? Téged? Éppen hogy azt akarjuk mondani : Te más vagy, mint a többi... a tanárok... te..."

"Nem vagyok tanár, igazatok van. Őrültség az egész. Haragudhattok rám jogosan."

Ők hárman nevettek megint. Ittunk. Emgyé kérdezte aztán : "Csak azt nem értem, hogyan maradhattál szűz máig?"

(*Folytatás a 7. oldalon*)

AMIKOR az első felvonás után a nézőnek — ha a színházjeggyel együtt megrendelte — odahozzák tálcán a tejes teát a sütéménnyel és vadidegen szomszédjával megbeszéli, hogy miért jobb a tea cukorral vagy anélkül s mért jobb egy színdarab teával, mint anélkül, — a szigetország kellemes biztonságérzete fogja el. Nincs olyan nyomasztó darab, amelyből ne volna kellemes felébredés, és nincs olyan kacagtató vagy mámorító színpadi játék, amelyből a valóságba való visszapottyanás kellemetlen volna.

Az angol embernek a tea csak tejjel tea; a nem tejes teáról megbocsátó szánakozással csak úgy emlékszik meg, hogy "tejetlen tea" ; megvolt hát az összkomfort — a tea és az értelmes, felvilágosult, vadidegen beszélgető partner, hogy az első szünetben kielemezzük, amit láttunk s ami alkalmasint még következik : az ilyen visszavetített cselekményű darab, amilyen James Saunders *Virágillat* c. fantáziajátéka, roppant alkalmas arra, hogy nyugodt lélekkel elhamarkodott ítéletet mondjon róla az ember. A szerző, Saunders, viszonylag fiatal, 39 éves; első, egész estét betöltő színdarabjáért, a *Bárkáért* az Angol Művészeti Tanácstól ösztöndíjat kapott s ez tette lehetővé számára, hogy megírja *Legközelebb majd dalolok* c. második, sokat vitatott darabját, amely az előkelő Criterion Színházban hosszú ideig ment és 1963-ban megnyerte az Evening Standard színpadi nagydíját, amelyet "az év legígéretesebb fiatal drámaírójának" juttat a lap. "Vad", expresszionista darab volt, a figurák örvényében egy hosszan, líraian bölcselgő remetével, aki matuzsálemi kort ér meg és keserű filozófiájával minden nemzedékből kiszakadva, már-már elveszti a világgal az érintkezési felületet ; körülbelül ezt hámoztam ki a szilaj üvöltözésből, rohangálásból a színpadon. Ha egyes színikritikusok Saundersre menten rátűzték az avangardista becsületrend nagykeresztjét s fiók-Beckettet láttak benne, számomra Saunders e második darabja éppoly kamaszosan kiforratlan volt, mint amilyen izgalmasan kereső, éppoly taszítóan ősromantikus és fülsértő, mint amilyen vonzó-őszintén öntépő és kiábrándult.

Tanár úr...

(*Folytatás a 6. oldalról*)

Mit tagadjam, hüledeztem. Említ-e a neveléstörténet egyetlen esetet, hogy "tanítvány" "tanárától" ilyesmit kérdezett volna? S mi lenne, ha Niedermann tisztelendő hallaná, ki minden bárányát "ártatlannak" hiszi?! Le kellett tromfolnom Emgyét, meg a másik kettőt. Kiittam poharam fenékig s pofáztam hetvenkedve : "Ha mindent tudni akartok, halljátok : tizenhét éves koromban elcsábított egy híres színésznő. Gyereket szült tőlem ; nem nekem, magának, mivel a férje impotens volt. Nohát!"

"Lehet", dünnyögte Emgyé. A nyurga pedig hátralökte lelógó hajfürtjét. Láthattam mindkét szemét. Kék volt, féltem tőle.

"Máskor is jössz velünk vacsorázni?" kérdezte Emgyé, éjféltájt, a kapumban.

"Szívesen. Ha én fizethetek és ha őt (a nyurgára mutattam) nem hívod többé." Ugyanis útközben hazafelé mellém szegődött. Mindenáron ki akarta venni belőlem : miért nem pofoztam meg ? Nem válaszoltam neki, az ösztönök viszolygásáról lehetetlen szabatosan vallani.

Sokszor vacsoraztunk még Emgyével, rendszerint kettesben. Barátság lett volna ez közöttünk ? Mivel, minden tiltó iskolai szabály ellenére, úgy beszélgettünk egymással féléjszakákon, mint két férfi, ki öröktől fogva barát. Feltártuk egymásnak magunkat ; már amennyire valaki megmutathatja magát a másiknak. A lányt, első szerelmemet, az igazit, is Emgyé mutatta be nekem.

Az érettségin megbukott barátom. Gondolom, fizikából. Nem javított. Eltűnt. Német katona lett az anyja jogán. Nemrég találkoztunk. Három gyermek apja és tisztviselő a darmstadti — vagy melyik? — adóhivatalban. Az egykori verseket, a magyarokat, mind tudja még.

Ilyen "tanár úr" voltam én. Vagyis — nem tanár. Mi hát?! Szerencsére, nem tartott soká a nevetséges-kínos kaland. Jött a háború s vele több más kaland. Az élet.

*

Szombat este. Ideje, hogy magamra zárjam szobám ajtaját. Hétfőig. Előbb azonban meghajtom magam mélyen-bocsánatkérőn, csalódásukért az üdvözlőlap aláírói előtt.

*

Hétfő semmi, *kedd* semmi, ésígytovább.

HATÁR GYÖZŐ

VIRÁGILLAT

Avagy a misztérium párlata

A FIATAL DRÁMAÍRÓT jótanácsokkal kezdték ostromolni kétfelől ; a színikritikusok egyik falkája azt követelte tőle, hogy legyen még merészebb, szakítson még dölyfösebben a konvenciókkal — ne csak "félabszurd" legyen, hanem dogmatikusan és doktrinéren "egészabszurd", mert csak így lehet Samuel Beckett művének méltó folytatója. A kritikusok másik falkája azt fuvolázta a fiatal színpadi szerző fülébe, hogy a szép kezdeti sikerek után becsülje meg magát és alakuljon át sikeres üzleti vállalkozássá : tegyen tisztességes engedményeket a kipróbált konvencióknak és meglátja, meglesz illő jutalma — villát vásárol Cannes-ban, onnan küldi majd haza szaporodó és jól jövedelmező darabjait s pénzecskéjével még majd beszállhat csendestársnak valami nagyobb színházi vállalkozásba.

Saunders fogta magát és a kompromisszumot választotta — mindkét táborra hallgatott ; van, aki azt mondja, rosszabbat (és van, aki azt, hogy jobbat) már nem tehetett volna. Harmadik darabja, amelyről most szólunk, a *Virágillat* (*A Scent of flowers*) avantgardista darab, a konvenciókba mélyen beleágyazva ; vagy mondhatnánk azt is, hogy konvencionális színpadi mutatvány, avantgardista fogásokkal megtűzdelve. A magam részéről a cselekmény visszavetítésének regényben, színdarabban ösztönösen és tudatosan egyaránt, váltig ellene voltam és vagyok, úgy érzem, csak az alkalmazza, aki mindjárt a legkisebb ellenállás irányában indul el és e legolcsóbb szerkezettel is beéri ; különösen színpadon utálom a hírnököket, akik jőnek és pihegve szólnak, hogy mi történt a színfalak mögött ; hiába szemtanúk, még akkor is undorral hallgatom őket, ha világraszóló robannást mesélnek el : nekem a robbanás kell a színpadon és nem a szemtanú ; s ha meg ráadásul "emlékeznek" a színpadon és végigemlékeznek egy teljes színdarabot, felháborodásom nem ismer határt. Csak akkor kezd érdekelni a mutatvány, ha a cselekmény visszavetítése a végponton kezdődik — a koporsónál — és az egész szerkezet rafináltabb, összetettebb egyszerű visszaemlékezésnél : az emlékfoszlányok mintegy varázsütésre megelevenednek és a szemünk előtt játszódnak le. Ezzel a teremtésben helyreáll a rend, a színpad visszakapja éltető elemét, a cselekményt, a játszók játszanak és abbahagyják a mihaszna morfondirozást.

☆

EZ TÖRTÉNIK James Saunders *Virágillat* c. érzékeny, misztikus fantáziajátékában is, amelynek előképeit valahol Thornton Wildernél kell keresni. A koporsó mind a három felvonáson keresztül a színpadon van, s ugyancsak ott van mindvégig Zoe, a fiatal, szelíd, őzike-szemű lány, aki megoldhatatlannak vélt problémái elől a halálba menekült : ott van jelképesen benne a koporsóban és ott van kívüle, hol kísértetként lebegve, hol viharzó elevenséggel visszatérve-betörve tulajdon életébe, hogy környezetével rekapitulálja élete epizódjait, melyek egyenes úton öngyilkosságához vezettek. Ha cinikus akarnék lenni, azt mondhatnám, a kis Zoe, emberi és szerelmi nyomora nadirján, valami posványos, de gyönyörű kiállítású női hetilap 'Lelkiklinika' rovatához a következő levéllel fordulhatott volna: "Kedves Lelki Klinika ! Katolikus kislány vagyok, szerelmi kalandba keveredtem egy egyetemi előadóval, aki házasember. Mostohaanyám jóindulatú, de szíve-nincs teremtés, észlény, aki folyton 'megért' és 'segíteni akar' — rettegve menekülök tőle, mert már a puszta látásával is meggyötör. Apám bálványoz ugyan, de egy másik dimenzión él, adja a süketnémát s vagy fogalma nincs róla, vagy nem akarja tudomásul venni, hogy a lánya micsoda pokolban él. Bűnös viszonyomat meggyóntam, de már ez sem segít. Mitévő legyek?" Ez így éppoly szánnivaló, mint amilyen humoros, de méltánytalan volna, hogy Saunders *Virágillat* c. kitűnő arányérzékkel felépített és igen hatásos szimbolikus játékát így elbagatellizáljuk. Mert a *Virágillat* filozófiai-metafizikai ujjgyakorlat — amennyire a metafizikát a színpad határai, a filozófiát pedig a szerző eszmei limitációi engedik. Ahol temetésrendezők-papok jönnek-mennek s állandóan a színen van egy virágokkal borított, kecses koporsó — melyet időnként hoznak-visznek s lakója is állandóan körülötte kísért — ott a játék óhatatlan elcsúszik a melodráma felé ; s kivált ez történik a harmadik felvonásban, ahol a tátongó sírgödör még inkább a nagy kérdőjel felé mutat ; nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Angliában vagyunk, ahol színikritikusok és közönség egyaránt sokkal hajlamosabb arra, hogy a melodramatikus fantazmagóriát az avantgardista fantáziával tévessze össze, mint a kontinensen. Mindenesetre a darab egész problematikája, pompásan megrajzolt bizarr figurái és megindítóan őszinte "mélységkeresése" egészen más klasszis, semhogy kajánul a felszínes női folyóiratok 'Lelkiklinika' rovata elé utaljuk.

☆

ZOE amerikai édesanyja könnyű, léha teremtés volt s botrányaitól megriadva és elundorodva, édesapja a válás után hanyatthomlok visszatért Angliába. Az első megrázkódtatás a gyermek számára a környezetváltozás, a második a mostohamama, aki — a nézők egybehangzó véleménye szerint rokonszenvesen, hősiesen és civilizáltan viselkedik, de észlényre való közeledésével, mindeneket megértő és elfogadó felnőttségével a kislány ösztönös ellenérzését nem tudja legyőzni. Féltestvérével, Godfreyvel való pajtáskodása kamaszszerelemmé, a kocódás, a verekedés már-már fél-vérfertőzéssé fajul. Ám alighogy egyetemre kerülnek, rádöbbennek, hogy egészen más fából vannak faragva. Godfrey építészhallgató, kerékpárrajongó, egészséges és pogány, a szilárdságtan, az előfeszített vasbeton-szerkezetek világában él s noha látja a megesett lány vergődését, segítőkészsége is gorombaságba fullad, mint például amikor azt mondja : "Mit szamárkodsz, Zoe ? Tudhatnád, hogy ma már a vérbaj és a vallás gyógyítható". Godfrey csak sebezni tud, segíteni nem, a gyónásba menekülő Zoet csak eltaszítja magától, ha világnézeti tirádáival pocskondiázza a vallást ; csak glóriát von a pap feje fölé, ha szidalmazza, csak visszakergeti Zoet szeretője karjaiba, ha azt próbálja bizonyítani neki, hogy az egyetemi előadó magatehetetlen fráter, aki a leány fiatalságát lefölözi csupán és kihasználja.

De Saunders mondanivalója nem ilyen szimpla, nem egyszerű védőbeszéd a papság, a vallás mellett ; sőt ! Kiviláglik ez abból a színpadi utasításából is, hogy a temetésrendezőt és a gyóntatóatyát ugyanannak a színésznek kell játszania. Majdnem azt mondhatnám, — és velem együtt a kritikusok többsége jutott erre a riasztó konklúzióra, — hogy életidegenségével, dogmatikus korlátoltságával a pap egyenesen instrumentális a leány öngyilkosságában. A szerencsétlen gyermek valósággal rabja lesz szeretője bujaságának, tőle sem elszakadni, sem nem elszakadni nem képes ; és Zoe szerelmes, vívódó monológja Szent Ágoston különös fohászát idézi eszünkbe — "Teremtő Atyám ! Ó add, hogy szűzies, tiszta és önmegtartóztató legyek, de ne még, ne ily hamar !" ... S hogy milyen kétségbeesetten kapaszkodik Zoe a hit odavetett mentőövébe, az akkor derül ki, amikor egy ragyogó párjelenetben féltestvére, Godfrey felfedezi, hogy a leány titkos penitenciát rótt magára és balkarjára — cigarettával — keresztet égetett, így próbálta leküzdeni a kísértést, valahányszor parázna vágy ismét szeretője karjába hajtotta volna. Itt zárójelben hadd jegyezzük meg, hogy a mozzanat regényes, színpadszerűtlen s ezért félreérthető. A *"Duke of York"* kis színház, körülbelül akkora, mint a budapesti Vígszinház, mégis, a színésznő törékeny figurája elvész színpadán ; talán az első sorokból még láthatják a beégetett apró kereszteket a karján, de már az erkélyekről nem ; így azután mindenki azt hiszi, hogy egészen másról van szó : a szerencsétlen kábítószerek rabja lett és agyoninjekciózza magát. A penitenciás, kereszt-égető históriát én is csak onnan tudom, hogy láttam a szövegkönyvet. De ezt csak közbevetőleg.

☆

A DARAB egyik legjobban megrajzolt figurája, Edgar, a nagybácsi, 150 éves süketnéma mamájával a tolószékben, akit mindenhová magával hurcol s úgy hozzátartozik, mint a nyakkendője — ők ketten igazi becketti levegőt árasztanak. A nagybácsi semmirekellő, aranyszívű és szeretetre mélt ó : angyali vén kujon, aki a gyermekek világát tündérmesékkel, a felnőttek világát malac viccei kimeríthetetlen gyűjteményével traktálja — anélkül, hogy ő maga akár ehhez, akár ahhoz igazán hozzátartoznék. Romantikus zsivány és tisztességes családi pióca, aki azzal igyekszik hasznossá tenni magát, hogy bárki szemétkosarává szegődik, ha könnyíteni akar a lelkén, miközben ő maga fütyörészve, dudorászva, derekasan és szellemesen tölti be a színpadi *raisonneur* szerepét. Godfreyval való veszekedése után, — amikor féltestvérének sikerül kiszednie Zoeból titkát, — a lány ehhez a nagybácsihoz menekül, Edgar bácsihoz, aki valamikor a térdén ringatta és tündérmeséivel űzte el szomorúságát. A nagybácsi minden játékra hajlandó, arra is, hogy Zoe újra a hozzábújó, gügyögő, aranyhajú csöppség, akinek mesélni kell, hogy felhagyjon a sírással. A nagy mesélésben és gyöngéd-vigasztaló megölelkezésben a vén kujon keze rossz útra téved, megfeledkezik magáról és vadállat módjára veti magát a lányra, hogy megerőszakolja. Mintha Zoe is a magafajtája volna, aki minden játékba bele tud menni. Itt következik be a tragikus törés Zoe lelkében : ahonnan a védelmet várta, onnan támadták meg. Sebzetten viaskodik, lerázza magáról a vén szatírt, és nagy sietve, — hogy még mielőtt magához térne, elvégezze a megmásíthatatlant, — egymás után veszi be az altatópirulákat. A háttérben folyik a gyászszertartás érte, koporsója felfényesül, a pap fohászkodva tárja karját az ég felé.

A színpad lovagiassági szabályai szerint itt, e ragyogó felvonásvéggel körülbelül véget is érne Zoe története ; s ha akarom, a harmadik felvonás afféle hozzátoldás, lírai utójáték. Kivételesen nem a mennyben történik, hanem a temetőben, de mindenki úgy beszél, — úgy lát, "szellemszemekkel". Zoe felteszi az eschatológia nagy kérdéseit a temetésrendezőnek, honnan jövünk, hová megyünk ? Ám a finom és elegáns úriember modoros-hivatalosan csak szűkszavú szellemességekre szorítkozik — mint például, hogy "helyesebb volna, hogyha apró koporsókban jönnénk a világra, úgy, ahogy távozunk belőle, nem gondolja ? Mindenesetre szimmetrikusabb volna", stb. ; sietős a dolga, várják a szomszéd parcellánál. Ibseni hangvétel ez, a "Kísértetek" hangvétele ; a misztérium virágai illatoznak a síron, ahol pár pillanat múlva Zoe mindörökre eltűnik, — a metafizika párlata, s bizony, nemcsak igen-igen melodramatikus, de soványka is ez a párlat. Úgy látszik, bölcseletből-metafizikából a színpadon, legalábbis James Saunders színpadán, virágillatnál többre nem telik. Mégis. mik a darab erényei, amelyek oly erőteljessé és varázslatossá teszik, hogy maga a kritikus is önfeledten beleolvad a nézőseregbe ?

☆

MINDENEKELŐTT a teljes történés megragadó prezenciója, a cselekmény egyidejűsége a színpadon. Ez menti meg a darabot, hogy nem visszavetítés és nem is az emlékek felkérődzése ; hanem a cselekmény vérbő megjelenítése, az időrend felrúgásával, valami új időrend szerint, amely az események egymásutánja helyett a lélektani fejlődés logikáját követi. Lélektani dráma, amely újfent napirendre tűzi az idő problémáját úgy, amint az a modern angol drámában lépten-nyomon felfedezhető : gondoljunk csak Priestley színpadára. A temetésrendező emberei Zoe utolsó társasága a sírnál ; egyikük afféle kocafilozófus módjára jelentéstani fejtegetésekkel igyekszik meggyőzni a halott leányt, hogy az eschatológia kérdései helytelenül feltett, irreális kérdések. A második felvonásban Zoe láthatatlan szerelmesével társalog, miközben a színpad másik oldalán a gyóntatóatya a leány kétségeire felelget. Ez nem realizmus : mindenki több mint reális figura, a történésnek egyszerre két mozzanata játszódik le szemünk előtt. Noha a darab tartalma két szóban összefoglalható, csak nehezen, esetlenül és nem szívesen foglalná össze az, akit bűvöletébe von és megszáll Zoe tragédiájának szelleme — a kiterített élet elburjánzó prezenciója, a cselekmény lélektani szerteágazása. Egyszerű, mint a realizmus minden látszata, de valójában oly szövevényes útvesztő, mint az eleven biologikum — a szövettani szelvény erezetes térképe a mikroszkóp alatt. S az, akinek a mindennapi élet felszínes realizmusa elvette ezt a képességét, hálás lehet James Saundersnek, hogy hozzásegíti s három órára ő is, a művészet hatalmával, — "szellemszemekkel" lát.

MILTON ÉS A TÉR

VALÓSZÍNŰLEG nem véletlen, hogy John Milton, a tizenhetedik század nagy költője, kinek műveit az iskolai kötelezettségek után még a komoly olvasóközönség is vonakodott kézbevenni, mostanában váratlanul népszerű lett. A név, mely a legtöbb ember emlékezetében rendszerint csak az "Elveszett Paradicsom" végnélküli puritán elmélkedéseit, s a hagyományos angol vasárnapok unalmát idézte fel, egyszerre mintha új jelentőséggel gazdagodott volna, frissebben cseng. Ahogy ez általában szokásos, ez a revízió is az ifjúság köréből indult el, de ami külön zamatot ad a hirtelen Milton-kultusznak : tulajdonképpen az Egyesült Államok és a Szovjetunió diákvilágának az ízlésmegegyezése váltotta ki. Erről a jelenségről közöl kimutatást a "Modern Languages Association of America" legutóbbi évkönyve, mely szerint az elmúlt tíz évben az U.S.A. egyetemek kiadásaiban megjelent munkák, irodalmi folyóiratokban közzétett tanulmányok Shakespeare és Byron mellett leggyakrabban Milton személyével és műveivel foglalkoztak.

Ugyanakkor, a Szovjetuniónak az össztanulóifjúság olvasmányait ellenőrző adatai, a különböző ankétok válaszainak alapján készített listái a világirodalom klasszikusai között első helyen Miltont említik, míg Shakespeare csak az irodalomszakosoknak és a színház szerelmeseinek maradt a bálványa. A közvéleménykutatás eredményét elemző szöveg Milton szellemének az orosz fiatalságra gyakorolt varázsát a tömegeknek a tudomány iránti érdeklődésével magyarázza. Milton mérhetetlen tudásának gazdagsága s az a mohó kíváncsiság, mellyel a matematika, a fizika, a geológia, az asztronómia titkait kutatta, visszhangra talál a mai emberben. Érthető, hogy az ész századában a szó és a filozofikus igazságok mestere vesztett mágikus erejéből : Shakespeare — a Miltonra esküvők szerint — "csak" az emberi lélek rejtelmeivel, csúcsaival és mélységeivel foglalkozott, míg Milton az egyénnél hatalmasabb erők és kérdések felett töprengett, s egyike volt az elsőknek, akik a földet körülövező távlatokat, az égitestek mozgásának törvényeit, s a gravitáció elméletét tanulmányozták.

AZT HISZEM, hogy a két lángész körüli vitát David Masson angol irodalomtörténész a huszas években megjelent "Shakespeare és Milton szellemi világa" c. munkája indította el. "Shakespeare az időben élt, Milton a térben" — jelenti ki Masson. Kifejti, hoky az ember sorsában mind a két erő döntő fontosságú, de nem feltétlenül végzetes. Míg Shakespeare hőseit legyőzi az idő, addig a miltoni karakter, titáni küzdelmében lerázza magáról a földhözkötöttséget, a tért uralva felszabadul ; a természetet leigázva hatalma előtt nincs többé akadály, úgy, hogy ezen a fokon még Teremtőjével is szembeszállhat.

Masson tér és idő problémája nem szűnik meg foglalkoztatni az irodalmárok és esztétikai társaságok tömegét, találgatásokat és viharos nézeteltéréseket keltve a két zseni művének értelmezése körül. Az érett korú metafizikus és a legfiatalabb kozmonóta miltonisták már az "Elveszett Paradicsom" előszavának a magyarázatában sem egyeznek meg. Így a kamaszirodalmárok szerint, a költő hangsúlyozta híres "Things unattempted yet", (máig meg nem kísérelt vállalkozás), nem az éposz alkotására, hanem a cselekményre, a Sátánnak a pokol és a menny közötti "ürrepülésére" vonatkozik. Jelentése pedig : amire a bukott angyal képes, arra, kellő akaraterővel, az ember is az, és el fog jönni az idő, amikor a tudomány segítségével, a Sátán példáját követve, nekivághat a tér meghódításának, áttörve magát az alvilág gomolygó füstoszlopain, gleccserekkel fedett hegyszakadékok és lángban álló tavak felett, szédítő sebességben, az ég párafelhőinek magasságába. Az éposz első könyvében, a Milton kovácsolta szó, a Pandemónium, ahol az Úr ellen lázadó vezérördögök és a gonosz szellemek serege tartja megnyitó ülését, díszletleírásában a modern Milton-boncolgatás egyik leghatásosabb érve. Ez a félelmes hátterű barlang, melynek a kövezetében mindmáig a Vezúv kráterjének a belsejére ismertek, a mostani geológusok szerint pontosan egyezik a hold közvetlenül felvett képeivel, melyet nemrégiben az orosz Lunik és az amerikai Ranger 7. segítségével sikerült lemezre rögzíteni.

A Milton-analízis eldöntötte végül az éposz hősének kérdését is, amely a múltban annyi fejtörést okozott nagynevű alkotóknak és vizsgázó diákoknak. Fogadjuk el a békesség kedvéért, egyszer s mindenkorra, hogy az "Elveszett Paradicsom" hőse — a tér. A tárgy nem a pokol és a menny küzdelme, nem a bukott angyalok lázadása, hanem a világűr meghódítása, ismeretlen bolygók felfedezése céljából. Ezzel a megállapítással érvényét veszti a még Macauly hangoztatta tévhit, amely - Dryden és egy sereg komoly kritikus egyetértésével — a Sátánt tartotta a főhősnek. Tudjuk, hogy Blake az ördög pártjára álló Miltont hitte az éposz hősének, a hitetlen Byron a jó és rossz fogalmával bűvészkedve a testvérgyilkos Káint, a lázongó Keats az első emberpárt, Shelley az emberiséget, de őt is annyira lelkesítette a Sátán alakja, hogy ez ihlette a "Prometheus"megírására. A jeles kritikusok megegyeztek abban, hogy Isten kívül marad az éposz cselekményén, kimarad a versenyből.

ELŐRE LÁTHATÓ VOLT, hogy az angol egyetemi körök tiltakozni fognak a naiv és mindenáron az aktualitást hajhászó modern Milton-verziók ellen. Nem jelenti ez azonban azt, hogy Miltont ne becsülnék nagyra. Ezt a megbecsülést bizonyítja annak a száz cambridge-i egyetemi hallgatónak a tüntetése, akik tavaly, Milton hajdani kollégiumának a lépcsőin égették el T. S. Eliot és F. R. Leavis tanárkritikus összes munkáit, válaszul azoknak évekkel ezelőtt írt, kedvezőtlen Milton-bírálataira. Hiába vonta vissza Eliot írásban és 1947-ben a British Academy nagygyűlésén élőszóval is, elhamarkodott ítéletét, — melyet az ifjúkori nyegleség és a Dante iránti rajongás befolyásolt, — a diákság nem bocsájtotta meg tévedését. A cambridge-i és oxfordi egyetemisták ugyanakkor protestálnak nemzeti büszkeségük eszméinek és szellemének hamis beállítása ellen is. Miltonban — szerintük — csak a tér és a kozmikus repülés iránti érdeklődést keresni, s a hőseiben a holdutazók célkitűzéseit látni, ostobaság. Milton nem Jules Verne vagy egy mai, tudományos népszerűsítő képeslap munkatársa és írásait a tömegizléshez alakítani árulás a költő ellen. Igaz, a cambridge-i Krisztus Kollégiumban őrzött jegyzetei, melyek korának csillagászati felfedezései, s a távolbalátó szerszámok iránti lelkesedéséről tanúskodnak, a zseni kíváncsiságát bizonyítják az új tudományos teóriák iránt ; olaszországi utazása, s Galileivel való találkozása még csak fokozta ezt az érdeklődést. De végül is a tudóst mindig legyőzte a költő, hogy a mindenség távlatait szavakkal fejezze ki, úgy, ahogy azokat a XVII. század mesterei, s főként Tintoretto és Tizian panoramikus festményeiken, ecsettel tették.

Milton annyira sokoldalú, hogy a munkáiban mindenki fellelheti a saját igazságát. Zaklatott élete dúsan szolgáltatta a témákat, s hogy könnyítsen szenvedésein, mindig a tollhoz menekült. Első házasságának keserű tapasztalatai inditották a Válásról írott, forradalmian merész könyv publikálására, vallásos meggyőződése s az Egyház képviselőivel vívott harca közti ellentmondás, egy sereg támadó röpiratban jutott kifejezésre. Az állami intézkedések elleni kiáltványai között, a sajtószabadság védelmében írt "Areopagitica", melyet pályája kezdetén, tizenhat évvel a restauráció előtt bocsájtott közre, többet mond az utókornak, mint az 1644-ben élt angoloknak, akik azt a polgárháború viharában még vitára sem tartották érdemesnek. A prófétai ajánlásban Milton szavait az eljövendő generációkhoz, és valamennyi nemzet fiaihoz intézi : "Aki embert öl, egy Isten képmására teremtett, értelmes lényt pusztít, el. De aki egy könyvet öl meg, az az emberben élő Istent, magát a tiszta szellemet pusztítja el. S ezért egy könyvet megölni nagyobb bűn, mint egy embert megölni."

KÜLÖNÖS TALÁLKOZÁSA a véletlennek, hogy az úr meghódításáért lelkendező tömegek Milton költői álmaiban a maguk materialista világképére ismernek, s ugyanakkor a materialista politikai rendszer által hallgatásra ítélt intellektuelek, a cenzúra elleni küzdelmükben ugyancsak Milton érveit idézik. Elérte célját, szószólója lett az utókornak, a tömegeknek és a gondolkodóknak egyaránt.

Életében minden balul ütött ki. Három házassága végződött szerencsétlenül, gyerekei hálátlanok voltak hozzá, Lear-királyi sorsban részesítették. Politikai szereplése is kudarcba fulladt, — Cromwell bukása és halála után csak a csoda mentette meg az akasztófától. Nem érte meg sem a sikert, sem a hírnevet, s ahogy egyik versében mondotta : számára a vég nem a dicsőség volt, de a teljes csend. Ne sajnáljuk tehát tőle ezt a késői igazságszolgáltatást, a művei iránt feltámadt érdeklődést, még ha ennek egy része esetleg hamis alapokra épült volna is.

MEGYERY SÁRI

A jó hatványain

(THINSZ GÉZA VERSEI ÉS FORDITÁSAI, STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET KIADÁSA, 1964)

EGY KÖNYV, különösen verseskötet megjelenését, — kritikus és olvasó szempontjaitól függtlenül s akár ellenére is — az igazolja, hogy mennyire fakad az író belső kényszeréből. Kiadás (a magyar szó kiválóan érzékelteti) : van ebben a tevékenységben valami, már a biológiai ingerek határát súroló, megtisztulásvágy. Vannak persze művészek, akik elsősorban és mindenekelőtt produkálni akarják magukat remekmű-üzemük fémtornyából aggodalmasan figyelik a szakértők elismerő radar-jelzéseit ; az irodalmat az olimpiai játékokkal téveszti össze, egyre előnyösebb helyezésről, arany vagy legalábbis ezüst érmekről álmodoznak... Én jobban szeretem azokat, akik, mint Thinsz Géza (most megjelent kötetéből ítélve), lelki kényszerből írnak verset.

Nagyköltő-e, kisköltő-e Thinsz, nem kutatom, — nem is tudnám megmondani, hisz (vele együtt) fogalmam sincs arról, mi mindent fog írni az elkövetkező 30-40 év alatt. Ideje van rá... A lényeg az, hogy most megjelent kötetét mindvégig érdeklődéssel olvastam, még tetszenek.

Az utóbbiból akad egy-pár. Az "Ági vetközik" című például selypegőnek érzem ; az ilyenfajta mondatok (ráadásul súlyos : sorvégi helyzetben), mint : "Jöjj ide hozzám !" — "Jöjj hát !" egyszerre ósdiak és sláger szerűek. Rimbaud magánhangzók-szonettje után érdektelennek tűnik a "Mell" című vers ; hangelemzései ("ellágyul a kezdet az m : a magányosságot melengeti, az eleven, bővérű e a szemmel játszik...") olcsóak ; engem pedáns versmagyarázók kommentárjaira emlékeztetnek... Amit esztétikai hangtan címén vagy hetven év alatt összeírtak, annak, meggyőződésem szerint, kilencven százaléka sarlatán szócséplés... S elnézést a kemény szóért, ehhez csak adalék Thinsz szóban lévő verse. Zavar az is, hogy a költő visszaél az ismétlés eszközével. "A háta ruhátlan" című vers 12 sorából 4 így hangzik : "ruhátlan hát", hasonlóképpen sok az azonos szó a "Tisztes régimódi svéd úriház" című, egyébként igen jó versben. Talán azért ő a célon túl a költő, mert a kötet legjobb darabjai (a címadó, "Vers a magányról", "Variációk egy ismert témára", stb.) szintén ismétlésen alapulnak. A kifogásokat, a felületet érintő kifogásokat folytatva : nem tudom, miért szereti annyira Thinsz a vérerek szót ? En alaphangjától idegen stílus-tikknek érzem.

AHOGY ÍGY a számadás negatív oldalára kerülő tételeket sorolom, derül ki, hogy idegenkedésem főleg két ciklus köré csoportosul (Lányok a vízparton, Szomjas fény) ; márpedig a költő ezekben gyűjtötte össze "komolyabb" verseit. Nos, én — még a színvakság vádját vállalva is — a "komolytalan", a csikorgó, mesterien csikorgó bökversek könnyesen-szatirikus Thinsz Gézáját vállalom inkább. A "Tótágas" perspektivájában valóban figyelemre méltót láttat ez a fanyar, az ügyetlenség látszatával kacérkodó költő. A "Staccato", "Laktanya", "Az önigazoló gép", "Tévé idill" című versek bizonyítják : alig van fiatal versíró, aki annyira megértette volna és olyan egyéni módon fejlesztené tovább Weöres groteszkjeit, mint ő. Ezek a látszólag ártatlan nyelvi ötletek, formai játékok végső fokon többet mondanak, mint sokak nagyképű komolykodása, tragikus vízió-áradatai, önelemzőnkinzó egyhelyben topogása. Thinsz költészete egészséges ösztönnel fordul a környezet felé ; nem áll meg személyes érzékenységénél, hanem filmül használja fel, amelyen egymás után tünnek fel a modern ember szervi elferdülései. Mindenekelőtt elgépiesedése, uniformizálódása :

"Fogaskerék-fegyelem
forgatja a fejeket
kéz-lendítő
láb-lódító
fogaskerék-fegyelem."

Az idézet a "Laktanya" c. versből való ; de a militarista embertorzítást csak példának, csak kiindulópontnak érezzük, talán azért, mert az emberi személyiség automatává silányításának annyi más módja van napjainkban. Ilyen az autó- és tévé-őrület is. Thinsz néhány sorban érzékeltetni tudja a, főleg a második világháború óta elharapódzott autó-mitológia veszélyeit, leleplezi a mai ember céltalan sietés-mániáját :

"Éhes a sietés, hát etetni kell
önnönmagával, óh sietni kell..."

Szellemesen mutatja be, hogyan hajtja igába az ember-teremtette szerkezet — mesterét : "Még alig voltam csecsemő / s már kormányomba vettem az emberkezet, lábak alá / csúsztattam a pedálom..."

HOGY A TÖMEGHISZTÉRIA modern életünk úgyszólván alapmegnyilvánulása, alig mutatta meg költő olyan világosan, mint Thinsz Géza. Lassan a meghitt, családi ünnepekből sem marad egyéb, mint émelyítő tülekedés az áruházak : e fém- és üveg-testű ajándékkombinátok labirintusaiban (Karácsony, 1963). Nem kevésbé az emberi személyiség szétrombolását eredményezi a hírközlés mai formája, a szenzáció, az aktualitás perverz túlhajtásával ; bár a tegnap világrengető, a történelem irányát kilendítő hír törvényszerűen a szemétre kerül, mindennap újra és újra ki kell elégíteni a már önállósult hírgépezetet (Napilap).

Kell-e külön hangsúlyozni : Thinsz Géza modern költő ; nemcsak témái révén, hangjával is. Sosem kínál olcsó érzelmi kibúvókat ; hideg kijelentőmondatok kockáiból építi fel verseit. Akik jól ismerik Svédországot és a svéd irodalmat, azt mondják egészen svédmagyar lett. Kötete minden lapján — s itt nemcsak a remek műfordításokra gondolok — fellelhető ez a mélyebb értelemben vett couleur locale. S úgy érzem, ezzel minden külföldön élő magyar költőnek példát mutat, mert az úgynevezett emigráns költészet csak akkor tesz igazán szolgálatot az egyetemes magyar poézis ügyének, ha önáltatás nélkül felismeri helyzetét ; meddő hazafelé kacsingatás helyett megpróbálja magába, a magyar nyelvbe oltani az idegen környezet sajátos ízét és színét.

NYÉKI LAJOS

Párizs - Torontó

RÓBERT MARIKA : A STRANGER AND AFRAID (IDEGEN ÉS IJEDT) (McCLELLAND AND STEWARD LTD., TORONTO, 1964)

BEVALLOM, hogy nem szeretem az unalmas könyveket, ennél jobban már csak az úgynevezett szorakoztató könyvek riasztanak. Mindkét esetben az író mondanivalójának hiányát érzem, amelyet nagyképű semmitmondással vagy "lebilincselő" eseményhalmozással igyekszik pótolni.

Kétségtelen, hogy Róbert Marika most megjelent könyve semmi esetre sem tartozik az első kategóriába. A színesen pergő történet Párizsban kezdődik, ahol Krisztina, a menekült fiatal magyar leány beleszeret Andréba, egy kalandos múltu és jellemü férfiba, aki magasrendü intelligenciájával és szadistan brutális férfiasságával lenyügözi őt. Mikor a férfit halálos baleset éri, az összetört lány kivándorol Kanadába. Férjhez megy, de a gyönged kanadai férj mellett nem találja meg a kielégülést és jobb meggyőzödése ellenére egy környékben durva farmer szeretője lesz. Kétségbeesésében pszichiáterhez fordul, aki megérteti vele, hogy gyermekkori hatások alapján kifejlodött mazochizmusa nem jelent rendellenességet, legfeljebb extrémitást. Krisztina megnyugodva néz a világba, amely na meg idegen is számára, de már nem félelmetes előtte.

RÓBERT MARIKA neve egyáltalán nem ismeretlen a kanadai olvasóközönség előtt. Riportjait, az emigráns élet fonáksagait feltáró cikkeit **gyakran közölte** a legnívósabb kanadai folyóirat és az olvasóközönség érdeklődéssel fogadta az újonnan jött írónő észrevételeit, aki nem mindennapi bátorsággal leplezte le az itteni társadalom képmutatását. Első regényében, ha akadnak is kifogásolnivalók, az őszinteség hiánya ez alkalommal sem tartozik ezek közé.

Kérdés azonban, hogy az őszinteség — még megfelelő írói készség mellett is — elegendő-e egy irodalmi alkotáshoz ? A regény úgy kezdődik, mint Sagan írásainak valamelyike, a párizsi élet leírása plasztikus és ha nincs is sok új mondanivalója, amit mond, azt tehetségesen adja elő. Jól megrajzolt a háttér, a bohémek, a csempészek, a menekültek világa és nem utolsó sorban egy kis magyar barátnő jellemzése, aki kegyeit — hangulatától és anyagi helyzetétől függően — hol jószívüségből, hol pénzért osztogatja. Ezt a derusen bánatos képet André sem zavarja, aki időnkénti brutalitása ellenére sok vonzó tulajdonsággal is rendelkezik.

Krisztina kanadai életének leírása már elüt a párizsi résztől. Általában elnagyolt, a szadizmus-mazochizmus problémája egyre nagyobb szerepet játszik a háttér megfelelő érzékeltetésének terhére. Az írónő korábbi éles szemü megfigyelései a kanadai életet illetően, néhány nem túlságosan érdekes észrevételre szorítkoznak, (a "bennszülöttek" nem rajonganak a jövevényért, stb.). "Sagan" már nem találja a helyét Torontóban és itt kellene az erős írói egyéniség, amely töretlenül vezeti végig a történetet. Arra sem kapunk választ, hogy Krisztina jellemének alakulását a gyermekkori hatásokon kívül lényegében mi is formálja tovább ?

A KANADAI irodalmi kritika általában elismerően emlékezett meg Róbert Marika könyvéről, amelynek közönségsikerét egymagában is igazolja, hogy a torontói kiadó után az amerikai Doubleday kiadóvállalat is átveszi a művet a közeljövőben. Vitatkozni lehetne azon, hogy ez mennyiben szól a könyv irodalmi értékének és mennyiben a felvetett szexuális probléma bátor kezelésének. De akárhogyan is van, örülünk a sikernek, mert ez módot adhat az írónőnek, hogy kétségtelenül nem mindennapi kvalitásait egy, az irodalmi igényeket is hiánytalanul kielégítő újabb munkában érvényesíthesse.

BORSZÉKY GYÖRGY

TŰZ TAMÁS

Amerikai vélemény a magyar művészetről

SZOKÁSOM szerint hetenként egyszer beülök valamelyik közkönyvtárba és átböngészem a folyóiratokat. A minap a sandiegói Városi Könyvtárban megakadt a szemem az amerikai "*Arts Magazine*" egy cikkén. Alfred Werner : *Budapest*. Mohón rávetettem magamat. Először is a képekre. A gondos szerző ugyanis hat festő egy-egy művén keresztül ízelítőt ad a modern magyar festészetből. Captatio benevolentiae gyanánt Csontváry *Önarcképével* kezdi, majd Barcsay Jenő *Oromfalak*, Bartha László *Ülő akt*, Duray Tibor *Keresztrefeszítés*, Vadász Endre *Utcai jelenet* és Kurucz D. István *Női arckép* c. műve látható — sajnos csak egyszín-nyomásban — a folyóirat lapjain.

Mohóságom olvasás közben nem csökkent, lázam annál inkább. A magamfajta eszményi művészetrajongót, aki a magyar zene és költészet csúcsaihoz hasonlóan a magyar képzőművészetet is éteri magasságokban képzeli el, ha nem is porig sújtják, de lehűtik vagy leforrázzák az ilyenfajta cikkek.

WERNER ALFRÉD a nyáron Budapesten töltött néhány hetet. Szomorúan tapasztalta, hogy a kapitalista országokból érkező látogatók túlnyomó többségét főképp a kitűnő magyar konyha, a cigányzene, az éjszakai mulatók, a dunai sétahajózás és a gazdagon hímzett női ruhadarabok érdekelték s csak nagyon kevesen mentek el az Operába, még kevesebben a múzeumokba és képtárakba. A Nyugatnak szánt eme kíméletlen oldalvágás után, mindjárt az elején megmondja sommás véleményét a magyar képzőművészetről: A zenéjéről méltán híres Magyarország sohasem játszott jelentős szerepet a képzőművészetben. 1800 előtt alig említhetünk valakit. A múlt században föllángolt az alkotás égő, csaknem soviniszta vágya : megteremteni az igazi, hamisítatlan magyar művészetet. De a fiatal tehetségeknek külföldre kellett menniök tanulni, az ódivatú bécsi, düsseldorfi, müncheni akadémiákra, ahol a tanárok megfékezték a növendékek képzeletét, szabadság-törekvését. A földesurak, az Eszterházy-, Pálffy-családok a régi mestereket kedvelték. Honfitársaiktól csak akkor vásároltak, ha azok előbb már Párizsban hírnevet szereztek maguknak. Fanatikus buzgósággal gyűjtöttek s erőfeszítéseik eredményeként a Szépművészeti Múzeum ("görög templom egy hatalmas park szélén") egyike Európa húsz legnagyobb képtárának.

Werner becsületesen fölsorolja a múzeum legnagyobb értékeit, elragadtatással beszél hatalmas metszet-gyűjteményünkről, Hopp Ferenc kelet-ázsiai gyűjteményéről, de jellemzőnek találja, hogy csak egy élő művész alkotása, a közel nyolcvan éves Kokoschka *Tanulmányfej*-e lelhető fel a múzeumban.

WERNER harminc évvel ezelőtt már járt egyszer Magyarországon. Most azért ment el ismét Budapestre, hogy a magyar művészetet tanulmányozza, mert az — mint mondja — sehol másutt a világon nem található meg, kivéve Munkácsy, akinek "színpadias, epikus munkái" 1000 körül szinte kötelezőek voltak világszerte. Persze minden művésznövendék föl tudna sorolni öt-hat magyart, aki szoros kapcsolatban állt a modern művészet feilődésével. De Moholy-Nagy László korán elhagyta szülőföldjét. Németországba ment, ahol a Bauhaus vezető tagja lett. Az absztrakt festő, Vasarely Viktor, Párizsban élt éveken át. Kemény Zoltán a legutóbbi Velencei Biennálén első díjat nyert szobrász, zürichi lakos. Peterdi Gábor New Yorkban, Kepes György Bostonban él.

Elképzelhető-e — kérdezi Werner — hogy egy olyan élénk vérmérsékletű és dús képzelettel megáldott nép, mint a magyar, meddő maradna saját földjén ? Igaz ugyan, hogy a Nemzeti Galériában (a régi Igazságügyi Palota "fölöslegesen túldekorált" épületében) látható párszáz festő és szobrász művei megérdemelnék, hogy a határokon túl is ismertté legyenek, de szinte érthetetlenül, gyakorlatilag majdnem mind híjával van az alkotó egyén legnagyobb kincsének, az eredetiségnek. Gauguin nyers ítélete jut eszünkbe : A művész vagy forradalmár, vagy plagizátor. A magyarok politikailag mindig derekasan kivették részüket a forradalmakból, de a képzőművészetben, úgy látszik, középutasok.

Amíg Munkácsy kap legalább néhány sort a művészettörténeti könyvekben, más magyar művész nevére aligha bukkanunk bennük. Az outsider Szinyei Merse Pál dicséretet érdemel eredeti, csaknem impresszionista *Majális*-áért (1873). Sorsa jellemző példája a 19. századi magyar alkotóművészének. Az arisztokraták és tehetős polgárok mereven szembeszálltak minden újítással. A művész sebzett büszkeséggel visszavonult birtokára s elhanyagolta tehetségét. Jelentősebb személyiség Rippl-Rónai József is, aki a Jugendstil magyar változatát teremtette meg szigorúan szerkesztett, dekoratív festményeiben. Aba-Novák Vilmos élénk színekkel és humorérzékkel vásárokat, cirkuszi jeleneteket festett. Werner fölfedezett még három-négy más festőt is, akik megérdemelnék a külföldi elismerést. Nem talált azonban egyetlen magyar szobrászt sem, aki a középszerűség fölé emelkednék. A Nemzeti Galériában szereplő művészek mind utánzóknak, eklektikusoknak látszanak, bár van tehetségük néhány szép (lovely) mű alkotására, főkép a tájképfestészetben. Azok, akik nem hódoltak be a Habsburgok és Hohenzollernek által egyaránt annyira kedvelt történelmi stílusnak, a francia mesterek nyomába léptek hűségesen. (A még élő Czóbel Béla valamikor a Matisse-vezette akadémia növendéke volt.) Egy sem ment túl a gallsütetű expresszionizmuson. Tudomása szerint egy sem vett részt a kubizmussal kezdődő izgalmas forradalmi irányzatokban. Bármenynyire elragadó is egy-egy kép, a történelem ítélete : Déjà vu ! — Már láttuk ! — írható a Nemzeti Galéria falaira.

EGYETLEN rendkívüli kivétel van : Csontváry Tivadar. 1958-ban Moholy-Nagy és Vasarely mellett ő is szerepelt a Brüsszeli Világkiállítás "50 év a modern művészetben" c. kiállításán, sajnos csak *Tengerparti Sétalovaglók* c. kisebb méretű képével. Hogy kellőképpen kifejezhesse magát, Csontvárynak falterjedelmű vásznakra volt szüksége. A Nemzeti Galéria hatalmas csarnokában éppenséggel van elég hely számára.

Mint Van Gogh, a magyar festészetnek ez a Don Quijote-ja is 1853-ban született. A kisvárosi fiatal gyógyszerészt egy "titkos hang" sürgeti, legyen festő. Negyvenéves már, amikor enged a sugallatnak. Németországban és Párizsban tanul, de nem eleget ahhoz, hogy elrontsa eredeti tehetségét. Mint Henri Rousseau, ő is naturalista módon akar festeni, gondolván, hogy újraalkotja a világot. Végeredményben megelőzte a szürrealizmust. Emlékeztet Rousseau-le-Douanier-re, meg Louis Eilshemiusra s a korai, erőteljes Chagallra is. Amikor 1908-ban először mutatták be műveit a nyilvánosságnak, kinevették. Azt mondták rá : infantilis, excentrikus. Ez a mágikus realista elhagyatottan, keserű magányban halt meg 1919-ben. De újabban Bécs, London, Párizs láthatta kiállításait s megismerhette ezt a csodálatos költői légkört teremtő s a perzsa mesék hangulatát idéző festőt.

NÉHÁNY héttel a Műcsarnokban rendezett tárlat lezajlása után érkezett Werner Budapestre, de azért megnyugtatja az olvasót, hogy a város féltucatnyi képtárában láthatta, mit alkotnak ma a magyar művészek. A Csók Galériában (amelyet a "Népköztársaság Kiváló Művészéről" neveztek el), a Dürer Galériában, a grafikus gyűjteményt ("a magyarok csókönyösen maguknak követelik Dürert, mert apja magyar földön született"). Werner általában zárójelben mondja el szelíden csípős megjegyzéseit. Annak ellenére, hogy Kádár "humanista szocializmusa" mitsem változtatott a magyar művészeti élet megkövült és szigorúan kommunista szervezetén, volt alkalma szabadon beszélgetni művészekkel, képtárgondnokokkal, múzeumigazgatókkal. A Magyar Képzőművészek Szövetsége, az állam által létrehozott szervezet, rendezi a kiállításokat a (kizárólag állami) képtárakban, osztja ki a díjakat (Munkácsy-díj, Kossuth-díj. Ez utóbbi "egy 19. századi forradalmár hazafitól" kapta nevét),szabja meg a művek árát (festmény és szobor törvényesen csak állami üzletek és képtárak révén vásárolható) és adja ki az ösztöndíjakat.

Werner elismeri, hogy sok minden megváltozott az új rendszerben. 1950 táján még ilyen témák voltak kötelezőek : Partizánok támadják meg a náci megszállókat ; avagy : Izmos proletár munkások a vadonatúj gyárakban. Amint már az Amerikában kezébe kerülő katalógusokból is láthatta, 1964-ben hiába keressük a marxista témákat. A nép ma már envhén élcelődik Kisfaludi Strobl Zsigmondnak a Gellérthegyen fölállított hatalmas Fölszabadulási Emlékművén (egy női alak győzelmi pálmát emel a magasba, a talapzaton szovjet zászlóvívő néz le a városra). A mai szocialista demokráciában senki se szólítja elvtársnak a szomszédját, tisztességes ruhájú férfiak csókolnak kezet ízlésesen öltözött hölgyeknek. Ma már senki se akar látni antifasiszta harcokat idéző vagy izmos vasmunkásokat ábrázoló képeket és szobrokat.

AZ OLVADÁSNAK az a folyamata azonban, amely Varsót a merész kísérletek melegágyává tette, a kommunista világ második legnagyobb fővárosát még nem érte el. Még nincs magyar megfelelője a lengyel Tadeusz Kantornak és Jan Lebensteinnek. Werner szerint a csupán negyedmillió lakosú Pozsony is sokkal haladóbb szellemű helyi művészetet tud fölmutatni a Szlovák Nemzeti és a Városi Képtárban, mint amilyent Budapesten látott. Az az érv — amelyet a Csók Galériában hallott — hogy t.i. az absztrakt művek, ha egyáltalán léteznek, nem állíthatók ki, mert a közönségnek nem kellenek, nem győzte meg. Miért kell az életmódjukban annyira igényes, választékos budapestieknek messze a pozsonyiak mögött kullogniok, hiszen — amint vissza tud emlékezni — harminc évvel ezelőtt Pozsony csak egy álmos kis határváros volt. Valószínűbbnek látszik, hogy a magyar kulturális vezetők még ma sem gyógyultak ki a sztálinizmus nyavalyájából és még ma is meg akarják zabolázni a művészeti kifejezés szabadságát (bár természetesen senkit sem börtönöznek be azért, mert *à la* Jackson Pollock fest, vagy mert a szórakoztató művészetre adta fejét). Egy példát is említ Werner. A "*Művészet*"-et, a föntebb említett szövetség hivatalos lapját olyanok szerkesztik, akik tökéletesen tisztában vannak azzal, mi történik ma Magyarország határain, sőt a szovjet tömbön túl is (értelmiségi vezetők nyugati folyóiratokat olvashatnak és külföldre utazhatnak), de ez a lap is inkább Renato Guttusóról, az olasz kommunista festőről közöl gazdagon illusztrált cikket, semmint az olyan művészekről, akik messze előretolták az esztétikai határvonalakat. Ez a technikailag jól szerkesztett folyóirat nem nyit ablakot a Nyugatra, sőt még azokról a meglepő művészeti kísérletekről sem tudósít, amik Lengyelországban vagy Jugoszláviában mennek végbe. Ha ma már nem is a szocialista realizmus a végső megoldás minden gyakorlati problémára, legalábbis ami az ifjabb nemzedéket illeti, az absztrakt művészet még mindig nem nyert bebocsáttatást. Végül is az összkép nem nyújt kielégítőbb, fejlettebb látványt, mint amit a buffalói vagy St. Louis-i képtárakban láthattunk 1935 táján.

Suttognak egy avantgardista csoportról, amely loppa szentel egy kis időt egyéni kísérleteknek is — erről azonban csak a legmeghittebb barátok tudnak — napjaik nagy részét kénytelenek a bürokraták kénye-kedvét kiszolgáló művek alkotására fordítani (ezek a bürokraták döntik el, kik kapiák a megbízatást új lakótelepek, üzemek, színházak dekorálására). Az olvadás valószínűleg nem áll meg Magyarország határain mindörökre. Amerikai és francia filmek, külföldi színpadi művek megtalálták már az utat a magyar közönséghez. A képzőművészeten van már a sor. Ha a magyarok egyszer igazában megláthatiák, mit ért el a külföld s ha ráadásul meg is engedik nekik, hogy úgy fessenek képeket és úgy faragjanak szobrokat, ahogy nekik tetszik, minden politikai és esztétikai félelemérzet nélkül, akkor ez az élénk, képzeletdús és életerős nemzet kiváló művészeket fog még adni a világnak.

Ha az előzőkben keserű szájízzel adtunk is igazat egyben-másban Werner Alfrédnak, reményteljes várakozásában őszinte örömmel osztozunk.

PERMANENS FORRADALOM

*ANNA MARK KÉPKIÁLLÍTÁSA**

TÁRSADALMI RENDSZEREK éles, keserű, körmönfont bírálata jelenti a levegőt, amelyben élünk — sokat nem hallunk, nem beszélünk arról, hogy : mit ? Vagy : hogyan ? Arról azonban annál többet, hogy ezt nem, azt aztán végképp nem és amazt soha többet.

Építkezni építkezik a technokrácia, a szocializmus, az új országok sora. Hivatása magaslatán álló tekintélyhez illő óvatossággal újraépítkezik az Egyházak gyülekezete is. Mindegyikük azonban — tisztelet eredményeiknek, őrző hagyományaiknak — üdvözíteni akar. Vagyis kisajátítani az embert, szőrőstül-bőröstül, munkaerejétől lelkéig, szervilitása hasznától delíriuma gyümölcséig.

Csoda-e hát, ha az embernek — akarattal mondom : a modern embernek, hiszen amit *ember* alatt értek, mindig modern — csoda-e, ha a menekülés, a befeléfordulás, a személyiség rejtegetése lett egyik döntő mozdulata ? Elmúltak a szabadságért vívott forradalmak, az ember rájön (— érez — sejt), hogy a szabadság a személyiségben rejtőzik. A szabadság : magánügy.

A művész azonban mégis kissé a közügy síkján is mozgó ember. Útja kettős : az egyed és a közösség ügye egyaránt az ő ügye.

ANNA MARK — Márkus Anna — festői munkái az utolsó három évben egyre jobban távolodnak a szürrealizmustól, minden izmustól ; s egyre inkább azt keresik és találják meg, ami a legegyénibb és a legközösebb ügy : a szabadságot. Képei élményanyagának természetesen egyik rétege az álom, vagyis a múlt, az emlék — azaz minden, ami az emlékből, az álomból az adott vászon igazságai között használható. Márkus Anna dinamikus - dialektikus művész : nem hisz a klasszikus értelemben vett *befejezett mű*-ben. Festményei, mint maga is mondja, nyitottak: Milyen igaza van ! A mű : az ember ; s az ember az evolúció egy pillanata. Sohasem befejezett, távolról sem. (Hacsak egy szép napon be nem fejezi önmagát.)

Ugyanakkor nem valami ösztönös, őstehetség módjára mozgolódó, az automatikus írás újromantikus bálványát imádó festő, hanem amennyire a mesterséget ismerni lehet, ismeri és él az anyag adta eszközzel. Szín- és formakultúráját a modern zene és irodalom is — távolról — állandóan alakítja. Háborúság csak akkor van, amikor az agy gépiesen összehordott adathalmazából ki kell szűrni a használhatatlant, akár az ötvözetből a szennyező molekulákat. Egyébként nincs kifogása semmi ellen, — ami a fülön, szemen, agyon át a belső világ kaleidoszkópjának szilánkjává lett, ami a képet alakítva építi — mindent örömmel üdvözöl.

VÁSZNAI nonfiguratívak. Nem nevezhetjük absztrakt festőnek, mert oldja anyagát a szürrealizmus tanulsága, saját egyéniségének közvetett közvetlensége. Formái szimbólumok inkább, mint absztrakciók. Kandinskyt, Kleet sem felejti el teljesen. Mindenre emlékezik, amire szüksége van, de elsősorban önmagára — saját maga az az Atlantisz, amit a mai műszerek kihasználásával indult el felkutatni. Tudja, hogy az egyetlen permanens forradalom az ember, azaz az ember legmélyebb foglalatossága : a művészet. Tudja és örömmel veszi tudomásul, hogy az élet — ember, művészet — állandó mozgásban van. Ezt a mozgást figyelni, törvényszerűségeit kilesni és komponált, de nyitva hagyott munkákon keresztül megkísérelni tükrözni : a legtöbb, amit komoly ember tehet ; a nagy interpretációk a *zseniális szamarak* dolga.

MINT LÁTHATÓ, gondosan — és tudatosan — kikerültük azt, hogy Márkus Annát nagy, közepes vagy kis mesternek tituláljuk. Meggyőződésünk, hogy ezt a kérdést ő maga is — az emberi határokon belül — háttérbe szorította. Tudja, hogy a munka minősége a munka intenzitásán múlik, azt pedig nem szabad, hogy valami is megzavarja.

Két dolgot mondhatna az ember, aminek határozottan helye van itt. Az egyik az, hogy Anna Mark művészete hozzánk szól, közönségre talál bennünk. Figyelmesen kell nézni, részt kell venni festményei világában.

A másik dolog az, hogy szerénysége nem póz, hanem tartás ; kétkedései rendszere válogatás ; állításai pedig a lényegeset keresik.

BAKUCZ JÓZSEF

---

* Quai Montebello 3. Galerie du Haut-Pavé.

KI ÖLTE MEG A SÁRKÁNYT?

1

A SZATIRIKUS REGÉNY a Felvilágosodás idején hódította meg Európát, mintegy a faltörő kos szerepét játszva a racionalizmus roppant tekintélyrombolásában. Voltaire tollától rettegett a klerikális intolerancia, s egy évszázaddal később Anatole France görbetükrében látszott csak igazán a Dreyfus-pert támogató álhazafias politikusok, korrupt katonatisztek torz ábrázata. A huszadik század közepén aztán Európa két legnagyobb országában egyszerre lehetetlen lett szatírát írni — különböző világnézetű diktatúrák egyetértettek abban, hogy a szatíra tűrhetetlenül destruktív műfaj, s mint ilyen, megsemmisítendő. Hitler dührohamokat kapott Chaplin Diktátor-ától, s Zsdánov 1946-ban, a szovjet irodalom megregulázása közben egyik célpontiául éppen Zoscsenkót, az ismert szatirikus írót választotta.

A szovjet szatíra már a harmincas évektől a mesébe szorult, s a meseíró már nemcsak gyerekek szórakoztatására, de felnőttek tanítására, buzdítására, gyakran az alapvető emberi értékek védelmében írta meséit. A mese lett ezeknek az üldözött, kiközösített értékeknek utolsó mentsvára, erős szekértábora, ahonnan még ki lehetett lőni egy-egy gúnyba mártott nyilat a hatalom nagyhangú zsoldosaira. Ebben a szekértáborban nőtt jelentős íróvá Jevgenyij Svarc.

SVARC ÖSSZEGYŰJTÖTT MESEJÁTÉKAI, (és a Don Quijote című film forgatókönyve, amit szintén ő írt), 1960-ban jelentek meg Leningrádban, igen korlátozott, mindössze négyezres példányszámban. A gyűjteményes kötet új lángra lobbantotta a közelmúltban elhunyt író műve iránti érdeklődést — hogyne, hiszen a szoviet olvasó első ízben kaphatta kézbe, láthatta nyomtatásban Svarc összes színdarabjait, nemcsak a kifejezetten gyerekközönség számára írottakat, hanem azokat is, amelyekben Svarc (az anderseni hagyományt a sztálinizmus körülményeire alkalmazva) nyíltan, vagy burkoltan a felnőttekhez szól: „A király meztelen" és a „Sárkány" című mesejátékokat. Ez utóbbi 1944-ben összesen három előadást ért meg Leningrádban, hogy aztán sietve levegyék a műsorról.

Azóta, tempora mutantur, előadható lett a "Sárkány". Először Lengyelországban játszották, azután Moszkvában is. Most, november 7-én a Szegedi Nemzeti Színház mutatta be. Milyen lesz a fogadtatása Magyarországon, nem tudom. Egy ismerősöm, aki látta a moszkvai Szovremennyik Színház előadását, mondja : a közönség dermedten figyelte a darabot. Magukra ismertek volna egyesek ?

2

A „SÁRKÁNY" mind felépítésében, mind cselekményében, de még jellemeiben is különbözik a szokványos mesejátékoktól. Története ugyan a legtöbb európai nép mesekincséből ismert sárkányölés szkémájára épül, mesés fordulat, csodás elem is akad benne bőven, mégis egészen más, mint például az Árgilus királyfi meg a Tündér Ilona meséje. A népmesékben előforduló alakokat általában az egysíkúság jellemzi: a jók mindig jók, a rosszak mindig rosszak, s ha a jó keveredik a rosszal, nem valószerűen keveredik. A jellemek még akkor sem változnak, ha a hősök történetesen formát változtatnak: a hős nem lelkileg, csak technikailag alkalmazkodik az előadódó helyzetekhez. A cselekmény roppant metafizikus díszletek között játszódik, örök, de elvont erkölcsi tanulságokkal zárul.

A „Sárkány" szereplői viszont, —, még Lancelot is, a sárkányölő feladatának megfelelően stilizált főhős — elsősorban emberek. Ami nem jelenti, hogy nincsenek köztük jók és gonoszak, vagyis inkább jóra, inkább gonoszságra hajlamosak, de közös jellemvonásuk egy, a körülményekből eredő torzultság. Betegei mind a Sárkány uralmának, amely megnyomorítja minden alattvalóját. A jobbérzésűeket hallgatásra, szótlan meghunyászkodásra kényszeríti, az elvteleneket elaljasítja, a gyávákat a hatalom eszközeivé alázza a Sárkány szolgálata. De talán a legfélelmetesebb az egészben az, (amit Szerb Antal után most Svarc más hangsúllyal mond), hogy a Sárkány is ember.

Helyesebben : nemcsak sárkány. Tetszés szerint három különböző emberi formát ölthet magára, három különböző arccal, és életkorban jelenhet meg. A Sárkány nem egyszerűen — sokoldalúan, változatosan gonosz. Lényege az erőszak, a háború, a pusztítás, s ugyanakkor a csel, az intrika, a méregkeverés. Svarc sárkánya az emberellenes hatalom jelképe, a hatalomé, amelynek egyetlen nyilvánvaló célja a népre nehezedő zsarnokság fenntartása. Lancelot ezzel az időtlen hatalommal száll szembe és szabadítja meg — a néptől kapott mágikus fegyverek segítségével — szerelmesét a biztos haláltól.

MIUTÁN MEGÖLTE a démonian gonosz, de emberien aljas Sárkányt, Lancelot a láthatatlanságát biztosító varázssapkában, súlyos sebesülten eltűnik. S ekkor váratlan fordulattal a magát korábban ütődöttnek tettető, de valójában agyafúrt, ravasz Polgármester veszi át a hatalmat. A Polgármester ugyan mindvégig (reszketve, de rendületlenül!) kiszolgálta a zsarnokot, most azonban, hogy a nép sárkányellenes haragja ellen magát bebiztosítsa, azt állítja, nem Lancelot, hanem ő ölte **meg a Sárkányt**. Lancelot eltűnt, ami pedig a népet illeti: „A megboldogult (Sárkány) úgy nevelte őket, hogy aki a kezébe veszi a gyeplőt, azt ismerjék el uruknak". Akié a hatalom, az azt hiteti el az emberekkel amit akar. Ez a Polgármester — Sárkánytól örökölt — filozófiája.

A darab mégsem végződik sötéten: amikor a Polgármester az elorzott hatalom birtokában Elzával esküvőjére készül, (Elza alighanem a nép boldogság-ideálját jelképezi), visszatér a sebeiből felgyógyult Lancelot és igazságot tesz. Kiszabadítja a börtönből azokat, akik nem hódoltak be az Álsárkányölőnek és becsukja helyükre — a Polgármestert. A polgárok ijedten várakoznak. Lancelot megfeddi őket megalkuvásukért, majd így szól szerelmeséhez: „Nehéz mindennapi munka vár ránk...Mindegyikükben külön kell megölni a sárkányt."

3

EZ A HARMADIK FELVONÁS a Sárkány halála után leiátszódó rész okozza a legtöbb fejtörést a kritikusoknak. Mit akart mondani Svarc? A polgárság megalkuvását vádolta volna, vagy a Sárkány örököseinek porhintő politikáját? Vagy általános politikai tételt akart felállítani: az abszolút gonosz uralmát nem követheti a jó uralma — átmenetileg mindig a régi rendszer kreaturái, a „sárkányhűnek" nevelt opportunisták kaparintják meg a hatalmat?

A darab 1943-ban íródott, s a benne előforduló németes hangzású nevek (Elza, Miller, Henrik) és egyes utalások (mint például az, hogy a Sárkány üldözi a cigányokat) azt sejtetik, Svarc a Sárkányban Hitlert, uralmában a nácizmust vette célba. Ez a magyarázat kézenfekvő: de akkor miért tiltották be a darabot röviddel leningrádi ősbemutatója után? Valószínűleg, mivel a cenzor tágabban értelmezte Svarc mondandóját. Svarc a Sárkányban olyan zsarnokot ábrázolt, akinek alakjába belefémek a világtörténelem főbb despotái és inkvizítorai, nemcsak Hitler, hanem — Sztálin is.

Nyolc évvel Sztálin bűneinek nyilvános felsorolása után a sírjától megfosztott diktátor szelleme még mindig kísért a világban. A Sárkány elbusztult, de bevált-e Svarc jóslata a Polgármesterről? Végül is: ki ölte meg, ki öli meg véglegesen a Sárkányt? Az idő talán megfelel kérdéseinkre.

GÖMÖRI GYÖRGY

Süköd Mihály : Fától fáig

(SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1963.)

SÜKÖSD MIHÁLY, a német és amerikai irodalom tájékozott szakértője, Hölderlin, Kafka és Faulkner hivatott magyarázója harminc éves korára rangot és megbecsülést vívott ki magának Magyarországon, abban a műfajban, amely talán a legtöbb előkészületet, aszkézist és — a honi viszonyok között — morális tartást követel : az esszéírásban. De érdeklődéssel olvastuk egy-egy riportját, szociológiai vázlatát is : arról tanúskodtak, hogy ez a foglalkozását tekintve : könyvtáros-ember túl lát bibliotéka-börtönének falán, s még akkor is, ha nem lép ki onnan, a betévedőket a kor fontos problémáiról faggatja. Sükösdben azonban egy ideje már a szépíró is versenyez az esszék szerzőjével : novelláskötete, az *"Ólomketrec"* után megjelentette, s a kritika hallgatása ellenére is bizonyára sikerrel, — amint erről a második kiadás is vall, — első regényét, a *"Fától fáig"*-ot.

A *"Fától fáig"*, amely a "regény" megjelölést viseli, de amely valójában inkább négy, egy hős köré csoportosított novella füzére, szereplőjét, Méliusz Péter tizenegyéves gimnazistát, egy orvos-őrnagy fiát az érzelmi és politikai neveltetés állomásain kíséri végig 1944. nyarától 1945. koratavaszáig. A történet elején Péter lebombázott pesti lakásukból vidékre, egy dunántúli kisvárosba megy nagyszüleihez, a végén pedig Szombathelyről visszamenekült apjával várja öccse születését és az orosz katonák megérkezését. A két esemény között a magakorú gyerekek életét éli, már amennyire ezt a Kor megengedi : barátaival játszik, beiratkozik a helybéli református gimnáziumba, szerelmes lesz a patikusék kislányába, s zavartan-érdeklődve megtanul némely kevésbé épületes dolgot is a nemek kapcsolatáról. Közben, noha jelentésüket inkább csak érzi, mint érti, tanúja a meglódult történelem eseményeinek, amelyek a kisváros légkörében lehetnek provinciálisak, de azért nem kevésbé fölháborítóak : a zsidók deportálásának, a német megszállásnak, az SS-sé vedlő svábok követelődzésének...

Süköd könyvének legnagyobb érdeme történelmi ítéletének pontossága és árnyaltsága, amelynek kimondását azonban az olvasóra bízza : maga csak a kamasz-lélek rezdüléseit és vívódásait veti papírra. Ebből a szempontból a legsikerültebb a kötet második, *"A katona"* című fejezete vagy elbeszélése, amely a mintegy hatvan, visszafogott és majdnem lírai hangvételű, a drámai kiélezést kerülő oldalon, Méliusz Péter és Gruber, a német ezred-szakács találkozásain keresztül fel tudja idézni a kor atmoszféráját, a kisváros életét, a vidékre került pesti fiú esetlen báját, a deportálás szégyenét, a lakosság gyávaságát és megalkuvását, az érzékek ébredését, a lelkek elferdülését, a groteszk szerelmet, a német katonák szadizmust és homoszekszualitást leplező kedélyességét. Talán valamivel külsőségesebb, de szintén hatásos a harmadik történet kezdete, amely egy iskolai futballmérkőzés keretében a rendszer egyik legellenszenvesebb termékét, a leventeoktató tornatanárt lépteti fel...

A KÖTETEN természetesen még meglátszik a pályakezdés bizonytalansága : önmaga legjobb színvonalát csak száz oldalon tudja tartani ; az első, jellegtelen fejezet a cselekmény beindítására szolgál, s az utolsót is csak egy góbés parasztlegényből franzstadti suhancba váltó kedves szélhámos kiszólásainak tetszetős lekottázása menti meg az érzelmességbe hajló befejezéstől. De talán az egyenetlenségen túl is nagyobb hiba az, amelyről a szerző műfaji, regény és novella-füzér között ingadozó bizonytalankodása is vall : hőse a történetnek ritkán cselekvő részese, inkább csak érzékeny szemlélője. Egyik méltatója, nem is egészen alaptalanul, a *"Légy jó mindhalálig"*-ot emlegette könyve kapcsán : csakhogy a meghurcolt Nyilas Misinek, hogy becsületes maradhasson, környezetével kellett megküzdenie ; Méliusz Péternek viszont senkivel sem kell igazában megvívnia, még sajátmaga vagy családja előítéleteivel sem, hiszen demokrata apja elég tanáccsal ellátja, hogy gyerekeszével is átláthasson a hazugságokon. Süköd, Faulkner skoliasztája, jól megtanulta, milyen írói haszonnal járhat a gyerek szemével láttatott történet ; legfeljebb azt felejtette el, hogy mestere a cselekmény horizontját a szűk körű és szenvedélyes drámán, nem a történelmi eseményeken belül vonja meg. Süköd, úgy látszik, s ez lehetne érdeme is, mértéktartó és szemérmes író : de mintha túlságosan is kerülné a drámai izzást, a szenvedélyeket. Nyelve sem kérkedő, pontos és feltűnés nélkül változatos, de kissé kimért is : stílromantikus bizonyára sohasem lesz, de a túlzások csapdáit kerülgetve a valóban saját, megkülönböztető stílust sem találta még meg.

Az akadékoskodó megjegyzéseknek persze csak a további művek reményében van értelme, amelyeket Süköstől, ha csak *"A katona"* című elbeszélést írta volna meg, akkor is elvárunk. Mert a *"Fától fáig"* talán még nem egészen felszabadult, de igaz, érzékeny és főleg ígéretes könyv, amelynek hitelét a nemzedéki társak saját emlékeiken mérhetik, értékét pedig a kritikus az *irodalom* mérlegén. Azt már csak mellékesen említenénk, hogy becsületes könyv is : szerzője nem a kezdő írókra kötelező napi jelszavak obulusával nevezett be a pályára.

(f)

A kommunista Közös Piac*

AZ EGYETEMI IFJÚSÁG történelmet csinált 1956. októberében Budapest utcáin ; s közülük sokan ma történelmi, jogi, közgazdasági disszertációkat írnak Nyugat-Európa vagy Amerika egyetemein. Előbbi ténykedésükkel a világ valamennyi újságjának a címlapjára kerültek ; mai munkásságukkal a sokkal szűkebb körű szakirodalom foglalkozik. Csak a mérték aránya különböző, de nincs különbség az erkölcsi és nemzeti értékben. Ma ez a formája — a hazából számkivetve — bizonyságot tenni arról, hogy a magyar "emelkedő nemzet".

Ágoston István francia nyelvű szakmunkája a "Kommunista közös piacról — a KGST elméletéről és gyakorlatáról", melyet a Genfi Egyetem doktori értekezésnek fogadott el, jelentősen túlnőtt a doktori értekezések szokásos mértékén. A közgazdaságtan egyik világtekintélye, Wilhelm Röpke professzor, a genfi "Institut des Hautes Etudes Internationales" tudósa nem fukarkodott elismerő jelzőkkel. Ágoston könyvéről a következőket írva : "Minden dicséretet megérdemel tudományos gondossága, mellyel a nagy részben hozzáférhetetlen, óriási dokumentációs anyagot megvizsgálta és felhasználta, az adatok és jelenségek értelmes elrendezése és magyarázata, valamint a belőlük folyó komoly problémák megértése. Bevallom, a legnagyobb érdeklődéssel és igen nagy haszonnal olvastam a tanulmányt."

A DOKUMENTÁCIÓS ANYAG valóban egyik legfőbb értéke Ágoston könyvének. Csaknem 200 oldalon keresztül, több száz gondosan szerkesztett statisztikai adattal (a felhasznált forrásmunkák címének felsorolása 30 oldalt vesz igénybe) alapos ábrázolását adja a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa alapelveinek, eddigi működésének, az általa mozgatott közgazdasági volumen mennyiségének és minőségének. A dokumentációs bőség — ha aránytalan is — nem válik a könyv hátrányára : A KGST olyasmi, amit sommásan mindenki emleget a nyugati világban, de részleteiben senki se tud sokat róla. A nyugati közvélemény szinte kötelességszerűen beszél arról, hogy a Szovietunió gyarmati módon kezeli a volt független kelet-európai nemzeteket, de kevesen ismerik ennek a valóságos mértékét és főleg a módszerét. A pontos ismeretek nélkül pedig a politikus vagy szociológus voltaképpen sötétben tapogatódzik és megítélésében megbízhatatlanná válik. Ezért Ágoston műve a nyugat-európai szakirodalom nagy hiányát pótolja.

Nem kevésbé figyelemre méltó Ágoston könyvének tárgyilagos értékelő módszere sem. A KGST, amely papírforma szerint már 1949-ben megalakult, valójában csak 1954 után kezd funkcionálni, s ha eredményességről egyáltalán beszélhetünk, az csak 1957/58 után lehetséges. Az eredmények elméleti tanulmányozása kapcsán Ágoston könyve az eddigi általános felfogással ellentétes, újszerű megállapításra jut, ami abban a tételben kerül kifejezésre, hogy a KGST valami e l l e n és nem valami é r d e k é b e n létesült, alapeszméje tehát negatív előjelű. A Szovjetunió ezzel a szervezettel akart véget vetni a népi demokráciák közötti e g y o l d a l ú gazdasági közeledésnek, ami az egész közgazdasági szervezet legnagyobb belső ellentmondását jelenti, s amelyre a gyakorlat élénken rácáfolt Jugoszlávia és újabban Románia esetében.

ÁGOSTON KÖNYVE az egymásra ható politikai és gazdasági nehézségeket, vagy akár az eredményt kizáró ellentmondásokat, szakszerűen csoportosítva tárgyalja s megmutatja, melyek a gazdasági és történelmi adottságok, vagy magából a tervezés központosított rendszeréből eredő problémák. Rendkívül figyelemre méltó e szempontból az a megállapítása, hogy a marxista közgazdasági tudomány alig, vagy felületesen érinti a nemzetközi gazdasági kapcsolatok kérdéseit, s így például nincs is olyan szocialista elmélet, ami a külkereskedelemre vonatkoznék. (L'absence de théorie socialiste du commerce extérieur.) Megmagyarázható tehát, hogy a tagállamok egyre-másra keresik a Nyugattal való gazdasági kapcsolataikat, s részt kívánnak venni a KGST-én kívüli nemzetközi kooperációban.

Könyvismertetésem nem igényli a teljességet. De úgy vélem, hogy e kiragadott részletek is arról tanúskodnak, hogy Ágoston könyve a közgazdasági irodalom gazdagodását jelenti.

PADÁNYI-GULYÁS BÉLA

*) Ágoston István doktori disszertációja : "Le Marché Commun Communiste - Principes et pratique du COMECON". Megjelent a Librairie Droz, Genf és a Librairie Minard, Párizs közös kiadásában, (1964.)

AZ EZERARCÚ ÍRÓ

(VITÁK ALAIN ROBBE-GRILLET KÖRÜL)

IMMÁR TÍZ ÉVE, hogy Alain Robbe-Grillet első regénye, a *"Gommes"* megjelent. A szokatlan könyvre akkor még kevesen figyeltek fel, de a szerző második és harmadik művétől, a *"Voyeur"*-től és a *"Jalousie"*-tól kezdve egyre inkább szaporodtak a kommentárok. Igaz, az író hamarabb hódította meg a külföldi közönséget, mint a francia olvasókat, de vitacikkei nyomán saját hazájában is elég korán megszületett a Robbe-Grillet-mítosz. A hagyományok védelmezői "tárgyias írót", az irodalomba beszabadult mérnököt, (egyik magyar méltatója fittyet hányva az életrajzi adatokra : egyenesen építészmérnököt), vagy éppen "földmérőt" láttak benne, s megtették az "ellenregény", az "antiroman" pápájának, az avantgárdista laboratórium főfőkísérletezőjének. Egyszeriben iskolát is toboroztak köré a sokszor ellentétes törekvésű Butorból, Claude Simonból, Nathalie Sarraute-ból, amelyet azután felváltva neveztek a Látás Iskolájának, Új Regénynek, vagy közös kiadójuk után, az *Editions de Minuit* csoportjának. A legendák egyre jobban dagadtak, s amíg az "új regény" ideológusai einsteini irodalomról beszéltek, ellenfelei olvashatatlan és pedáns, csak szűk körnek szóló, "embertelen" műveket emlegettek. Robbe-Grillet regényeit természetesen még ma is vitatják, de már, zsebkiadásban, olvassák is őket Japántól Amerikáig. A vele foglalkozó cikkek hangja is enyhült : a dicshimnuszokat és pamfleteket felváltották a higgadtabb elemzések, amelyek, anélkül hogy az állandó fejlődésben lévő íróról kimondanák az utolsó szót, tárgyilagosan összevetik a Robbe-Grillet elméleti írásaiban megfogalmazott "ars poeticá"-t a művek eredményeivel. Az írói cél és a megvalósítás szinte két Robbe-Grillet-re vall : a vitacikkek ideológusa, legalábbis eleinte, teljes "tabula rasá"-t követelt, a regények szerzője azonban mégsem tudott egészen elszabadulni műfajának több száz (vagy több ezer?) éves hagyományaitól.

Nemrégiben két mű jelent meg a francia könyvpiacon : az egyik Robbe-Grillet-nek 1955 és 1963 között írt "forradalmi" vitacikkeit és kisebb tanulmányait tartalmazza ; a másik egy chicagói egyetemi tanár, Bruce Morrissette munkája, aki tudós felkészültséggel és tiszteletre méltó türelemmel szedi szálaira a francia író regényeinek bonyolult szőttesét, s bizonyítja, hogy ezek az első olvasásra nehéz művek, mihelyt sajátos nyelvtanukat összeállítottuk, nemcsak közérthetőek, hanem beleilleszkednek az európai regényirodalom folytonosságába is. A két kötet két, látszólag nehezen összeegyeztethető Robbe-Grillet-t mutat : a tárgyak íróját és az ember-központú humanistát. A két portré összevetése mégis tanulságos, mert időrendi különbségük ellenére is, egyszerre érvényesek és egyszerre kissé torzítóak is.

AZ ELSŐ Robbe-Grillet filozófiáját és esztétikáját a *"Pour un nouveau roman"* címen összegyűjtött cikkei hírdették meg (1), de rendszerré formálásukban nagy szerepük volt kritikusainak, s köztük is a legtehetségesebbnek, Roland Barthes-nak, akinek gyűjteményes tanulmánykötete szintén nemrégiben jelent meg (2).

A cikkek tanulsága szerint Robbe-Grillet írói pályája esztétikai elutasítás és filozófiai választás jegyében indult. Az író, annyi más társhoz hasonlóan, akik szintén jobban tudták, mennyiben képtelenek a klasszikus regény kitaposott ösvényeit követni, mint biztos tanáccsal szolgálni az új utakat illetően, lemondott a hagyományos célokról és eszközökről : a lélektani elemzésről, a színes környezetrajzról, a típussá sűrített szereplőkről, a társadalmi és erkölcsi kommentárokról, a nagyon is nyílt vagy akárcsak rejtett tanulság felé kanyarodó, a műalkotáson kívül álló okságot feltételező időrendről. Az értelmüket vesztett célok és a megkopott eszközök elutasítására Robbe-Grillet a filozófiai érveket — akár tanulmányozta már akkor Heideggert és Sartre-ot, akár csak a köztudatban lévő fogalmaikat kölcsönözte ki — a német fenomenológiában és a francia egzisztencializmusban találta meg. Filozófiájának és esztétikájának alapszava a maga használatára értelmezett (és csonkított) *"Dasein"* vagy a sartre-i *"en-soi"* lehetne. Robbe-Grillet egyszerűbb nyelvére fordítva ez annyit jelenthetne : a magánvaló tárgyak az embertől függetlenül vannak jelen a világban, s *"animista vagy otthonos jelzőinknek ellenállva"*, nem hagyják magukat megszelídíteni. A *"dolgok nem jelentenek semmit, de nem is értelmetlenek"* : egyszerűen *"ott vannak"*. Az ember és a világ között semmiféle kapcsolat sem lehetséges : sem az együttérző cinkosság, sem a farkasszemet néző, a tragikus elszigeteltségben mégiscsak összekötő különállás. Gyerekes illúziók áldozatai voltak a romantikus költők, mondja Robbe-Grillet, akik bánatukat és örömüket a természetnek dalolták, de tévedett Camus is, aki a *"tragikus humanizmus"* utolsó képviselőjeként vallotta, hogy az *"abszurd nem az emberben és nem is a dolgokban rejlik, hanem abban a tényben, hogy közöttük más viszonyt, mint idegenséget, nem lehet teremteni"*. A mai (vagy a holnapi) ember viszont természetesen veszi tudomásul a világ értelmetlenségét : nem hisz a tárgyakkal való misztikus közösségben, de elutasítja a tragédiát is, amely ugyan negatív úton, de mégiscsak arra törekszik, hogy az ember és a tárgyak közötti távolságot áthidalja.

MILYEN KÖVETKEZMÉNYEKKEL JÁRT ez az irodalmi "tabula rasa" és ez a filozófiai hitvallás Robbe-Grillet írói gyakorlatában ? Regényeinek "magánvaló" tárgyai jelentés nélküli, üres felületet fordítanak a szemlélő felé : a tekintet hiába igyekszik a látszat mögé hatolva mégiscsak értelmet keresni, választ, mivel a titokzatos *"mélység ósdi mítosza"* érvényét vesztette, ott sem találhat. S az értelmetlen tárgyakról visszaverődő tekintet megsemmisíti a szereplőket és a történetet is : a mindent elárasztó egyszínű megvilágításban a gesztusok és az érzelmek éppen olyan közömbösek és jelentés nélküliek lesznek, mint a dolgok. Az író feladata pedig nem az, hogy erőnek erejével jelentéssel ruházza fel őket, hanem éppen ellenkezőleg, hogy az idők során rájuk lerakódott jelentéstől megtisztítsa felületüket. A "tisztogatás" eszköze a *leírás*, amely, akár a pontos és szenvtelen leltár, csak a tárgyak "ottlétéről" számol be. A klasszikus író a világ birtoklására törekedett, s ennek érdekében mozgósította valamennyi érzékszervét, a tapintást éppúgy, mint a szaglást. Robbe-Grillet szerint azonban ez az érzéki szinkretizmus, mivel elválaszthatatlan volt a csömörtől és az étvágytól, megakadályozta az objektivitást és a "realizmust", még az új irodalom olyan előfutáránál is, mint a *"Nausée"* Sartre-ja. Az érzékszervek között egy akad, folytatja a polémista Robbe-Grillet, a *Látás*, amely mindvégig objektív maradhat, amely tudomásul veszi a tárgyakat, de nem akarja, tőlük független jelentést tulajdonítva nekik, kisajátítani őket, amely nem keresi a kétes cinkosságot, s a nem létező mélység, a bensőségesség kutatása helyett megáll a felszínen. Robbe-Grillet leírásai tehát a szenvtelen *Látás* jegyében születnek : az író nem hisz a világ szimbolikus egységében, nem jár Baudelaire nyomán a "jelképek erdejében", tudja, hogy a "magánvaló" tárgyaknak nincsen allegorikus mása, s ezért nem is jogosultak a hasonlatok, a költői képek, a metaforák. A tárgyilagos szem megveti a bájoló és jelképes kifejezéseket, s helyettük a "leíró jelzőket" választja, amelyek *"beérik azzal, hogy felmérjék, elhelyezzék és elhatárolják"* a tárgyakat.

De az objektív tekintet elméletének, ahogy erre az imént említett Roland Barthes figyelmeztet igen találóan, van még egy másik, az író szemlélete és stílusa szempontjából igen fontos következménye. A klasszikus író, Balzac vagy Flaubert, Kronosz küldötte volt : a leírás során birtokba vette a tárgyat, kijelölte helyét az Időben, s ezzel rom-sorsra is ítélte. Robbe-Grillet tekintete azonban megáll a tárgyak felületén, s mivel nem meríti ki őket, az egyszeri leírást, más nézőpontból, újabb leírás követheti. Regényeinek egyik feltűnő tulajdonsága, nevezetesen, hogy egyes leírt tárgyak kis változtatással újra meg újra előkerülnek, ezzel a filozófiai-esztétikai elvvel magyarázható. Ez az eljárás, gyakorlatában és következményeiben, hogy képzőművészeti hasonlattal éljünk, némileg a kubizmusra emlékeztet, ahol az egyszerre mutatott különböző felületek szintén a Térbe hajtogatják ki az Időt. Robbe-Grillet elmélete, ha vitatható is, következetes, s bármelyik mezőről indulunk is, lóugrással végigjárhatjuk egész rendszerét : a Térré alakított Időből egyenesen következik az időtlenség, a kronológia és az anekdota felszámolása és a csak időben lehetséges tragédia megszüntetése.

ROBBE-GRILLET túlzó elmélete a lehetetlen megkísértése volt, az annyi modern írót foglalkoztató "absztrakt regény" délibábja, amelynek heroikus félkudarca így is tiszteletre méltó és tanulságos. Figyelmeztető a gomba módra szaporodó és lényegesen szerénvebb tehetségű epigonoknak, s elgondolkoztató a tradicionális irályt követő írótársaknak. A stílusforradalmakhoz nemcsak elszánt újítók szükségeltetnek ; az is kell hozzá, hogy a kor írói gyakorlata körül ne legyen minden rendben. Nos, Robbe-Grillet jócskán doktrinér cikkgyűjteményét minden mai író, az is, aki nem tart vele, retorika-kézikönyvei mellé teheti, hogy ezzel is óvja magát a hagyományok üresjáratától, az elcsépelt romantikától, a kivénhedt költőieskedéstől.

BRUCE MORRISSETTE *"Les romans de Robbe-Grillet"* című könyve (3) a "tárgyak írója" után a humanistát, a forradalmár után a hagyományok tisztelőjét fedezi fel. Morrissette nem tartozik a tanítványok vagy a pártos ideológusok közé. Módszere a legjobb egyetemi hagyományokat követi : végtelen türelemmel, szinte nagyítóval vizsgálja Robbe-Grillet műveit, s megbízható "szövegelemzés" és forráskutatás alapján igyekszik kimutatni, mit köszönhet az író elődeinek, Mallarménak, Pirandellónak, Sartre-nak és a többieknek, s mennyiben illeszkedik be az irodalmi folytonosságba. Az amerikai tudós kritikai vizsgálat alá veszi Robbe-Grillet forradalmi kátéjának három alaptézisét : igaz-e, hogy regényeinek nincsen cselekménye, igaz-e, hogy a pszichológiával együtt a regényhőst is felszámolta, s végül : tárgyai valóban minden jelentés nélkül valók-e? Vegyük csak sorra a három vitatott pontot :

I) Igaz ugyan, hogy Robbe-Grillet műveit nem olvashatjuk úgy, mint Simenonnak vagy Graham Greene-nek egy-egy hasonló témájú regényét, de azért ezekből is összeállíthatunk egy összefüggő történetet, cselekményt, amelyet a térben és időben — sajátos térben, bonyolult, ellentmondásos, a képzelet és az emlékezet torzította, jövőt és múltat egymás fölé csúsztató időben — elhelyezhetünk. A *"Gommes"*, Morrissette olvasatában, az Oedipus-komplexus enyhén ironikus kifejtése, a *"Voyeur"* egy szadista gyilkosság története, a *"Jalousie"* a szenvedélyes féltékenység rajza, a *"Dans le Labyrinthe"*, az útvesztők közti tétova bolyongásával, minden művészi alkotómunka parabolája, a *"Tavaly Marienbadban"* pedig egy hipnotikus szuggesztió látképe.

2) Igaz ugyan, hogy Robbe-Grillet műveiben egyszer sem találkozunk pszichológiai elemzéssel, de ez nem jelenti azt, hogy az emberi lélek és a pszichológia hiányzik könyveiből. Éppen ellenkezőleg : a látszólag legtárgyilagosabb író a legszubjektívebb : valamennyi regénye középpontjában egy szereplő áll, s minden esemény vagy tárgy az ő tudatában tükröződik vagy torzul pszichológiájának megfelelően. A hős szeme — hogy a sokat emlegetett látásnál maradjunk — nemcsak a világra nyílik, a lélekre is ablakot nyit. Robbe-Grillet forradalmi újítása itt is csak a következetességben áll, hiszen az amerikai mesterek nyomán, már Sartre is azt vallotta, hogy a külvilág jelenségei hitelesen csak az elbeszélő személy tudatában tükröződhetnek ; az író nem láthat és nem szólhat közbe szereplői helyett.

3) Igaz ugyan, hogy a tárgyaknak magukban semmilyen szimbolikus jelentése nincs, de az is tény, hogy az ember — hiszen ez a hivatása — jelentéssel ruházza fel őket. Robbe-Grillet regényeiben a tárgyak — egy zsinegvég, egy törlőgumi, egy papírdoboz, egy százlábú bogár — az író számára közömbösek maradnak, szereplői viszont lélekállapotukat ezekre a tárgyakra vetítik ki. A százlábú bogár magában még nem a féltékenység szimbóluma, de a féltékeny férj tekintete a történet közben annyiszor áll meg rajta, hogy a tárgy és az érzelem között előbb-utóbb, az ismétlés útján, állandó kapcsolat jön létre. Morrissette, aki a *"jelkép"* kifejezést Robbe-Grillet-vel együtt elveti, az "érzelmek és emlékek *hordozóinak*" nevezi ezeket a kivételes tárgyakat, szerepeltetésüket pedig az ellenpontos szerkesztéshez hasonlítja.

A ROBBE-GRILLET KÖRÜL folyó viták kulcskérdése eddig jobbára ez volt : az embertelen tárgyak írója-e vagy humanista, művei tudományos, objektív és leíró regénynek-e vagy éppen az elszabadult szubjektivizmus termékei ? A vitában a maga módján mindkét félnek igaza volt : a szerző elméletei, tervei és első könyvei inkább a forradalmi újítót igazolják, újabb nyilatkozatai, s főleg utolsó három műve, a *"Dans le Labyrinthe"* című regény valamint a két film, a *"Tavaly Marienbadban"* és az *"Immortelle"* viszont fordulatot jelenthetnek pályáján, s előző írásait is új megvilágításba helyezhetik. A legújabb francia tanulmányok a filozófiai hadakozás és az ezzel együtt járó értékítéletek helyett más, stilisztikai vagy formai szempontok szerint igyekeznek megközelíteni Robbe-Grillet műveit. A leszerelő kísérlet persze ezekből sem hiányzik, hiszen a kritika minden jelzője osztályozást, hagyományos irodalmi kategóriákba való besorolást feltételez. A szépírónak sem utolsó *Marcel Schneider* például a francia fantasztikus irodalomról szóló könyvének utolsó fejezetét éppen Robbe-Grillet-nek szentelte (4), akiben korántsem a szenvtelen földmérőt, hanem a látomásos álmoktól és bűntudattól zaklatott költőt, Lautréamont és a szürrealisták utódját látja. Schneider megvilágításában Robbe-Grillet pontosnak és közömbösnek szánt leírásai új értelmet kapnak : mértani és hideg terei éppoly nyugtalanítóak, üresség-gükkel fenyegetőek lesznek, mint a "pittura metafisica" mesterének, Chiricónak a képein...

MÁS KRITIKUSOK a stíluskategóriákkal mérik fel a francia író műveit : hol a manierizmus, hol a barokk ismertetőjegyeit keresik bennük. Ezek közül is szerencsésebbek azok, akik a stílustörténeti párhuzamokon túl az egyedi kérdésre is keresik a választ : milyen a formai felépítése ezeknek a műveknek, amelyeknek értelmét legalább annyira hordozza a forma, mint a tartalom ? *Gérard Genette*, ez a sokat ígérő fiatal francia kritikus alig harminc oldalas, de igen tömör tanulmányában (5) Robbe-Grillet formai építkezésének két alapvető tulajdonságára hívja fel a figyelmet. Az egyik, — amely az irodalmi és képzőművészeti barokk esztétikájával tart rokonságot —, az állandó kétely, a bizonytalanság, az illúziók forrása. Robbe-Grillet nyugodtan adhatta volna minden művének a "Labirintusban" címet : a tükörjátékok, a hasonmások, a valódi és hamis analógiák a "különbözően hasonló" és "hasonlóan különböző" leírások, a derealizált valóság és a valóságszintre emelt képzelet, az állandóan ígért, de soha egyértelműen nem nyújtott megoldás, ez a — ahogy Genette mondja — *"papírra rögzített szédület"*, mint az örvény, úgy szippantja magába az olvasót. Robbe-Grillet műveinek másik fővonása pedig a zenei szerkesztés lenne : az író minden regényét mint valami zenemű partitúráját építi az aránylag kisszámú téma variációjából. A zenei szerkesztésre a legtanulságosabb példa talán megint a *"Dans le Labyrinthe"* lehetne, ahol a bevezetésnek, témának, variációnak, átalakításnak és megfordításnak, ismétlésnek és kódának megfelelő részek a legjobban megkülönböztethetők. Genette tanulmányában éppen csak érinti a formai megoldások *miért*-jét : az irodalom szociológusára vár még a feladat, hogy ezeket visszavezesse a kor igényeire, s bizonyítsa, hogy az író szemlélete kifejezője vagy éppen alakítója a 60-as évek olvasójának. Genette érdeme így is nagy : azzal, hogy a művek értelmét, akár szociológiai-társadalmi szempontból is, a sajátos formában keresi, új irányt szabhat a további Robbe-Grillet-kutatásnak.

GENETTE VÁLASZA, persze, akárcsak az előzők, részleges. Robbe-Grillet műveihez mindeddig senkinek sem sikerült végleges és biztos kulcsot találnia ; elméleti írásaiban még magának az írónak sem. Szinte önként kínálkozik, hogy a szerző hasonlatát saját könyveire alkalmazzuk : művei olyanok, mint azok a sokat emlegetett robbe-grillet-i tárgyak : önmagukban kihívóan jelentés nélkül valók, a megigézett olvasók és kritikusok viszont állandóan szükségét érzik, hogy újabb és újabb jelentéssel ruházzák fel őket. Robbe-Grillet regényei bizonyára nem hibátlan művek, s még az író forradalmi riadója szerint is csak dadogó előhírnökei a holnap irodalmának, de azzal, hogy mindig újabb és oly sokféle kérdéssel faggatják az olvasót, mégiscsak a kor legidőszerűbb, legelevenebb alkotásai közé tartoznak.

ALBERT PÁL

---

1) Alain Robbe-Grillet : *"Pour un nouveau roman"* ; Editions de Minuit, Paris. 1963.

(2) Roland Barthes : *"Essais critiques"* ; Editions du Seuil, Paris, 1964.

(3) Bruce Morrissette : *"Les romans de Robbe-Grillet"* ; Editions de Minuit, Paris. 1963.

(4) Marcel Schneider : *"La littérature fantastique en France"* ; Fayard, Paris. 1964.

(5) Gérard Genette : *"Vertige fixé"*, utószó Robbe-Grillet "Dans le Labyrinthe" c. regényének új kiadásához ; Union Générale d'Editions, Paris, 1964.

Irodalmi Újság

VLAGYIMIR PONOMARJEV harminckilenc éves szovjet funkcionárius, az UNESCO titkárságának tagja, Londonba utazott és menedékjogot kért. Ponomarjev az UNESCO nevelésügyi osztályának helyettes vezetője volt. A párizsi "Figaro" értesülése szerint, munkatársai meggyőződéses Hruscsov-hívőnek ismerték s a moszkvai változásoknak feltehetően fontos szerepük volt elhatározásában.

*

GULÁCSY LAJOS, a tragikus életű nagy festőművész sírján, a Farkasréti temetőben, Borsos Miklós síremlékalkotásán ez a felirat olvasható : "Gulácsy Lajos pictor Csodálatos szent tiszta művész Giotto jó utóda 1882-1932". A síremléken most másfajta szöveg is fellelhető, amely arról szól, hogy a sírt "megszüntetik", ha 1965. január 31-ig nem történik meg a csontmaradványok más nyugvóhelyre való exhumálása. Mindeddig sem a Művelődésügyi Minisztérium, sem a Nemzeti Galéria, sem a Képzőművészek Szövetsége nem intézkedett, hogy Gulácsy sírját ne bolygassák meg.

*

KÉPES GÉZA költőt és műfordítót a finn irodalom magyar nyelvű tolmácsolóját a Finn Írószövetség tiszteletbeli tagjává választotta.

*

Az ANGOL-MAGYAR KULTURÁLIS TÁRSASÁG november 10-én Londonban előadást rendezett a közel- és közép-keleti problémákról. Előadója Dr. Fehérvári Géza a londoni egyetem tanára, elnöke Czigány Lóránt volt. November 24-én ugyancsak az Angol-Magyar Kulturális Társaság rendezésében Mervyn Jones tart előadást Az ember tragédiájáról. Az előadás elnöke Dr. G. F. Cushing a londoni egyetem tanára.

*

A LENGYEL Chopin Társaság Chopin összes műveinek kiadására készül. Az első kötet 1965. elején jelenik meg.

FRANZ KAFKA műveinek legalább egy része polgárjogot nyert végül Kelet-Németországban is. Hír szerint rövidesen megjelennek "A per" és "A kastély" című művei.

*

FRICSAY FERENC EMLÉKEZETE címmel, sok eredeti fényképpel, könyv jelent meg Münchenben az 1963-ban elhunyt magyar karmesterről.

*

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT : A moszkvai Vörös térről eltávolítják a galambokat. Búgásuk idegesíti a Kreml új gazdáit. Nem szeretik állandóan azt hallani : "Hru-Hru-Hru-Hru..."

*

FÖLDESSY GYULA, az ismert Ady-kutató akadémikus most töltötte be 90. évét.

*

STOKOWSKIRÓL közli a Schweizer Illustrierte Zeitung : a karmestert zavarta a hangverseny közönségének fegyelmezetlensége, leállította a zenekart és így fordult a hallgatósághoz : "Händel ezt a művét vonósokra, fúvósokra és énekhangra írta, nempedig köhögésre, tüsszögésre és krákogásra. Csak erre szerettem volna felhívni figyelmüket."

*

A TÁTRAI VONÓSNÉGYES november hónapban hangversenykörutat tesz Angliában.

*

A HORTOBÁGYI CSÁRDA alkalmazottainak nyelvtanfolyamot szerveztek, hogy a külföldi vendégeket anyanyelvükön üdvözölhessék.

KÉTSZÁZ ÉVES fennállását ünnepli a jászberényi Lehel vezér Gimnázium.

*

FRANÇOISE SAGAN, a "Jónapot búbánat" című világhírű regény szerzője három önálló részből álló filmet rendez. A film címe : "Találkozás".

*

MARY PICKFORD hollywoodi színészképző iskolája 47 éves fennállása után megszűnt. Az iskolának olyan ismert tanítványai voltak, mint például Ginger Rogers, Kim Novak és Marilyn Moonroe.

*

NEMZETKÖZI Lenau-díjat alapítottak Ausztriában. A díj összege 50.000 Schilling, amelyet 1965-től kezdve adnak ki, első ízben lírikusnak, a következő években prózaíróknak, drámaíróknak is. A díj odaítéléséről nemzetközi zsüri dönt.

*

GAÁL MÓZESNEK, a kiváló pedagógusnak és ifjúsági írónak, működésének egykori színhelyén, a VIII. Kerületi Széchenyi Gimnáziumban szobrot állítottak.

KODÁLY ZOLTÁN 14 napos kelet-németországi látogatása után november 3-án többhetes nyugat-európai körútra indult, melynek során hangversenyeket adnak tiszteletére.

*

KÜLÖNÖS GYÉMÁNTLAKODALOM a címe annak az új amerikai televíziósfilmnek, melynek két főszereplője Paul Muni és Darvas Lili.

*

BÓKA LÁSZLÓ költő, író, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tanszékvezető professzora, 54 éves korában, november 1-én Budapesten elhunyt. Pályája elején nyelvésznek indult, majd a harmincas években esztétikai tanulmányai jelentek meg, a Nyugatban, a Szép Szóban, a Korunk Szavában. Első verseskötete 1940-ben jelent meg, majd a háború után több regényt írt, melyek közül a Karfiol Tamás, majd a Nandu komoly sikert aratott.

*

HUSZONKÉT ORSZÁG ábécés könyveiből nemzetközi kiállítás nyílt Bécsben.

SCHALK LÁSZLÓ magyar származású montreáli festőművész első Egyesült Államok-beli kiállításáról, melyet a philadelphiai Goldstein Gallery rendezett, a sajtó nagy elismeréssel számolt be.

*

A MY FAIR LADY című musicalból készült filmet sikerrel mutatták be New Yorkban. A film rendezője George Cukor, főszereplői Audrey Hepburn és Rex Harrison.

*

AZ AMERIKAI hanglemez piac legnagyobb sikere Bartók Béla "A csodálatos mandarin"-ja és a "Cantata Profana". Az előbbit Ferencsik János, az utóbbit Lehel György vezényli.

*

A MOSZKVAI NAGY SZÍNHÁZ operaegyüttese a Milánói Scalában a Borisz Godunov című operával kezdte vendégszereplését.

*

KENYA állama nemzeti himnuszának Chopin altatódalát választotta. Az új himnuszhoz írt szöveg kevés figyelmet fordít arra, hogy a zene eredetileg altatódalnak készült. Első szavai ezek : "*Ébredj* Afrika !"

*

EZER SÁRKÖZI DALLAMOT gyűjtött Olsvay Imre népzenekutató. Most több száz oldalas monográfiát állít össze gyűjtéséből.

Karácsonyi ajándék előfizetés

Fizessen elő barátainak, ismerőseinek **FÉLÁRON** az Irodalmi Újságra az alábbi kedvezményes előfizetési szelvény beküldésével.

FIGYELEM !

A karácsonyi előfizetési akcióban, mint ajándékozók, csak az Irodalmi Újság eddigi előfizetői vehetnek részt. Csak a december 24-ig beküldött kedvezményes előfizetéseket veheti tekintetbe a kiadóhivatal.

Előfizetek

Név : .....

Cím : .....

..... részére

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL az Irodalmi Újságra félárú kedvezménnyel. Fenti szelvénnyel egy időben (csekken vagy nemzetközi postautalványon) beküldöm a kiadóhivatalhoz a rendes évi előfizetési díj felét.

aláírás : .....

cím : .....

.....

Fenti szelvény és a félárú előfizetési díj beküldését követőleg a kiadóhivatal külön levélben értesíti a megajándékozottat, az ajándékozó nevének feltüntetésével.

Vámmentes IKKA-csomag küldemények Magyarországra

Fő megrendelő helye :

SETACIPA A. G.

Talacker 42. Postfach 278. - Zürich 22, Svájc
Telefon : 051/25-07-06. Sürgönycím : Setacipag, Zürich

Mélyen leszállított élelmiszerárak !

Legrövidebb idő alatt megbízhatóan teljesíti rendeléseit,
Dollárátutalások szabad választásra,
1 $ = sfr. 4.33 a legelőnyösebben értékesithetők.
A vámmentes szeretetcsomagok ellenértéke magasabb minden pénzátutalásnál. Forduljon árjegyzékért, felvilágosításért cégünkhöz!

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Picadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám : I. 162.84 Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0,80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ USA-BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik

Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél

THE DANUBIA BOOK COMP.
B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Telefon : GERrard 6697
MAGYAR KÖNYV
MAGYAR HANGLEMEZ
MAGYAR ÚJSÁG
MAGYAR SZALONCUKOR
Kérje árajánlatunkat.
A világ minden részébe szállítunk.
Viszonteladóknak árkedvezmény.

MAGYAR GÉPSZEDŐT
keres
LES
ÉDITIONS POLYGLOTTES
232, rue de Charenton
PARIS-12e
Tél. : DID. 24-05

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XV. évfolyam 22. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1964. december 1.

FEJTŐ FERENC

A büntetés és jutalmazás órája

HRUSCSOV feltétel nélküli követői, megbízható "hűbéresei" eltűntek a politikai élet színpadáról. A rendőrség, Berija bukása óta először, újra képviselteti magát a párt vezetőségében, a hadsereg főnökei viszont továbbra sem kaptak jelentősebb politikai szerepet. Frol Kozlov, aki 1962-1963-ban oly fontos személyiségnek számított, valószínűleg végleg visszavonul a közéletből. A közgazdászok helyzete megerősödött. A párt szervezeti felépítésében komoly változások várhatók : szerepe ezentúl, küldetésének megfelelően, inkább politikai és ideológiai lesz, mint gazdasági. Röviden így foglalhatnánk össze a szovjet Központi Bizottság első ülésének eredményeit, amelyre csak egy hónapot kellett várni Nyikita Hruscsov drámai bukása után.

A nagy tisztogatás éppen hogy csak megkezdődött, *s* várható, hogy előbb-utóbb a párthierarchia alsóbb rétegeit is eléri. Legfontosabb áldozatai eddig : Adzsubej, Poljakov és Tyitov. Ami Adzsubejt illeti, távozása nem lepett meg senkit sem. Az ellene emelt vádak közül a legsúlyosabb az idén júliusban Nyugat-Németországban tett látogatása, amely Hruscsov bonni utazását volt hivatott előkészíteni. Adzsubej akkor a nyugati újságíróknak tett nyilatkozatában utalt Ulbricht rossz egészségi állapotára és várható távozására. Az *"Izvesztyija"* főszerkesztőjének kijelentéseit meglehetősen rossz néven vették nemcsak a kelet-német vezetők, hanem a hivatásos szovjet diplomaták is.

Adzsubej nyugat-német útja volt az a bizonyos "utolsó vízcsepp", amely az elégedetlenséget apósa ellen is kiváltotta. Elég volt az *"Izvesztyija"* főszerkesztőjének néhány meggondolatlan nyilatkozatot tennie, hogy Hruscsovot ellenfelei nepotizmussal vádolhassák. Annyi mindenesetre igaz, hogy az elmúlt évek során Adzsubej egyre nagyobb és károsnak korántsem mondható befolyást gyakorolt apósára. Így például, ez a tehetséges újságíró volt az, aki Hruscsov és a szovjet értelmiség liberális rétegei között biztosította a kapcsolatot. Ugyancsak ő volt az, aki a "Novij Mir" című folyóirat körül csoportosuló avantgardista írókat pártfogásába vette. (Igaz, a liberális művészekkel naponta találkozhatott, hiszen a "Novij Mir"-t az "Izvesztyijá"-val egy épületben szerkesztik.) Szolzsenyicinnek a szovjet koncentrációs táborokról szóló híres regényét állítólag szintén ő olvastatta el Hruscsovval. s így közvetve szerepe volt abban, hogy a könyv hosszas huzavona után végül megjelenhetett. Lehet, hogy voltak emberi hibái, de bizonyára nagy érdemei is, különben aligha lehetett volna szerény és kedves feleségével együtt oly népszerű a moszkvai újságíró és értelmiségi körökben. Mindenütt a haladás és a Nyugathoz való közeledés emberének tartották : ezért is lett a konzervatív erők és a köldöknéző "mélyszláv" nacionalisták gyűlöletének céltáblája.

Poljakov és Tyitov esete lényegesen egyszerűbb : azért kellett most fizetniök, mert Hruscsov politikáját fenntartás nélkül, engedelmesen szolgálták.

A NOVEMBER 15-i átszervezés másik igen fontos eseménye : annak a Seljepinnek a beválasztása a Központi Bizottság elnökségébe, aki eddig még a póttagok névsorában sem szerepelt. Brezsnyev és Koszigin bizonyára így akarták meghálálni azt a *hathatós támogatást*, amelyet az októberi válság napjaiban Seljepin nyújtott nekik. A Hruscsov-ellenes összeesküvés sikeréhez jelentősen hozzájárulhatott a Komszomol volt főnökének a részvétele, akit még maga Hruscsov nevezett ki 1962. novemberében a rendőrségi szervek, a párt- és az államapparátus tevékenységét ellenőrző és felülvizsgáló osztály élére.

Igaz, nemcsak jutalmazásról van itt szó. Seljepin előléptetése annak a jele is, hogy az új vezetők fokozottabban akarják hangsúlyozni a rendszer rendőr-jellegét és ideológiai vonásait. Seljepinről a legkevésbé sem lehet elmondani, hogy liberális. Noha negyvenhat évével még a fiatalabb generációhoz tartozik, szívóssága mellett elsősorban dogmatikus merevségéről és ortodox marxista-leninista nézeteiről ismert. Amikor még a Komszomol vezetője volt, nem egyszer emelte fel szavát "a polgári ideológiának a szovjet fiatalságra gyakorolt káros hatása ellen" és szólította fel a pártot a "fokozottabb éberségre". Beválasztását a Központi Bizottság elnökségébe úgy kell tekintenünk, mint a szovjet belpolitika megmerevedését éppen akkor, amikor már a pártkáderek körében is az oldódás, az engedékenység, az ideológiai érdektelenség jelei mutatkoztak.

Seljepint, akinek a feladata az lesz, hogy új lendületet adjon a lassan elpolgárosodó pártapparátusnak, tevékenységében egy másik aránylag fiatal negyvenéves vezető támogathatja, Vlagyimir Szemicsasztnij, aki karrierjében az előbbit szinte lépésről-lépésre követte : előbb a Komszomol, majd 1962-től kezdve, amikor Seljepint az Ellenőrző Bizottság főnökévé nevezték ki, a félelmetes Államvédelmi Rendőrség élén. Érdemes felfigyelni arra, hogy mielőtt Szemicsasztnijt beválasztották a Központi Bizottságba, a szovjet sajtóban cikksorozat jelent meg, amely az irányítása alatt álló "csekisták" tevékenységét dicsőítette. A beválasztás nem lephet meg senkit sem : inkább az volt különös, hogy az Államvédelmi Rendőrséget eddig senki sem képviselte a pártvezetőségben. Az persze valószínű, hogy ezúttal nemcsak az arányok helyrehozásáról volt szó, hanem Hruscsov utódai Szemicsasztnijt személyes szolgálataiért is jutalmazni akarták.

●

SOKKAL MEGLEPŐBB VISZONT, hogy a hadsereget nem képviseli senki a Központi Bizottság elnökségében. Az új vezetőségi (nem elnökségi !) tagok között egyetlen tábornok szerepel : Alekszej Jepisev, a hadsereg politikai vezetőségének a főnöke. Őt azonban inkább tekinthetjük politikai és rendőrkomisszárnak, mint hivatásos katonának. Eddigi beosztásából arra következtethetünk, hogy neki is része lehetett az október 13-i palotaforradalom sikerében.

Malinovszkij marsallról, hiába akarta többször is bizonyítani hűségét az új vezetők irányában, megfeledkeztek a díjkiosztás napján. Vajon Brezsnyevék azért nem bíznak benne, mert az a hír járja róla, hogy még a háború éveiben feleségül vette Hruscsov nővérét ? A Kremlben november 7-én tartott fogadás résztvevőinek feltűnt, hogy Malinovszkijnak az Egyesült Államok ellen intézett kirohanásait Csou En-láj mosolyogva, Koszigin pedig egyre ingerültebben hallgatta ; ez utóbbi később bocsánatot is kért az amerikai nagykövettől az agresszív beszédért. Néhány nappal később, november 19-én, a rakéták szemléjén Malinovszkij, hogy baklövését helyrehozza, a békés együtt élés előnyeiről szónokolt. Egyelőre korai lenne megmondani, hogy sikerült-e neki ezzel helyzetét újra megerősítenie.

●

AMI A TECHNOKRATÁKAT, a vegyipar és a könnyűipar fejlesztésének a híveit illeti, őket Pjotr Gyemicsov, az újonnan beválasztott póttag képviseli majd a Központi Bizottság elnökségében. Ez annak a bizonyítéka, hogy az új vezetőség, noha a párt ellenőrzését a szovjet közélet egész területére ki akarja terjeszteni, a fogyasztási javak és a vegyipar területén nem mond le Hruscsov politikájáról, s tovább folytatja a szovjet gazdasági élet modernizálását. Mindez az új vezetés *kettős jellegét* bizonyítja : egyszerre akar szigorúbb és reálisabb lenni, mint Hruscsov. Kérdés, az utódok hogyan tudják megvalósítani majd ezt a kettős politikát.

A kérdésre adandó válasz jórészt attól függ, milyen eredménnyel jár majd a párt átszervezése, amelyet most a plénum bejelentett. A Központi Bizottság első tette ezen a téren az volt, hogy semmisnek nyilvánította Hruscsov 1962. novemberi szervezeti reformját, amely a pártot két részre osztotta fel. Az egyikhez azok az alapszervek és pártbizottságok tartoztak, amelyeknek tagjai a mezőgazdaságban dolgoztak, a másik pedig az ipari dolgozók pártszervezeteit foglalta magában. Ez annyit jelentett, hogy egy párt helyett két szervezeti hierarchia létezett, amely csak a csúcsban találkozott össze.

Az 1962-es reform szervezeti szempontból nyilvánvaló képtelenség volt. Hruscsov ötlete azzal magyarázható, hogy az ideológiai megfontolások helyett a gazdasági problémákat tartotta szem előtt, s a párt káderei be akarta vetni a köznapi ügyek intézésébe. Ezzel az intézkedésével azonban csak óriási zavart keltett. Utólag valószínűnek látszik, hogy Hruscsov kudarcának egyik mély okát az 1962-63-as felfordulásban és a káderek elégedetlenségében kell keresnünk.

Érdemes azonban megjegyeznünk, hogy 1962-ben a Központi Bizottság többsége — akkor egyhangú határozatról beszéltek — jóváhagyta Hruscsov reformjavaslatát. Ellenvetése egyedül Kozlovnak és Szuszlovnak volt. Podgornij, aki most november 15-én előterjesztette a pártszervezetek egyesítéséről szóló javaslatot, két évvel ezelőtt Hruscsov reformtervének egyik leglelkesebb támogatója volt. "A Párt szervezeti felépítésének és a Párt irányító szerepének megerősítése a népgazdaságban — mondotta Podgornij — olyan parancs, amelyet az élet diktál nekünk."

Az élet azonban előbb-utóbb meghazudtolta ezt a parancsot. A szervezeti reform tarthatatlannak bizonyult, s csak arra szolgált, hogy Hruscsov ellenfeleinek a kezébe fegyvert adjon. (A kínaiak és az albánok Hruscsovot egyenesen azzal vádolták, hogy reformjával megfontoltan bomlasztani kívánta a pártot és annak tekintélyét aláásni.) Az utódok a pártszervezetek egyesítésével valamelyes rendet teremthetnek, s visszahelyezhetik a káderekat hagyományos munkakörükbe : az ellenőrző, agitációs és irányító szerepbe. Ez az intézkedés egyben a gazdasági élet vezetőinek is jó szolgálatot tehet : megszabadítja őket a felesleges gyámságtól és a már amúgy is burjánzó bürokrácia újabb vadhajtásától.

●

VÉGÜL szólnunk kell még egy igen fontos eseményről : Frol Kozlov távozásáról, aki lemondott a Központi Bizottság elnökségében és titkárságában viselt tisztségéről. Kozlov lemondását egészségi okokkal is lehet magyarázni, hiszen már 1963. júniusában súlyos szívrohammal szállították kórházba. Nem lehetetlen azonban, hogy visszavonulásában személyes és politikai okok is közrejátszottak. Kozlov, akit sokáig Hruscsov pártfogoltjának és trónörökösének tartottak, Szuszlovval, Brezsnyevvel és Podgornijjal a Sztálin halálát követő évek egyik legjellegzetesebb személyisége. Sokáig a "sztálintalanítás" és a liberálisabb politika hívét látták benne a Szovjetunióban éppúgy, mint külföldön. A párt XII. Kongresszusán, 1961-ben még ilyen értelemben szólalt fel, de nem sokkal később megfordította köpönyegét. 1962-63 telén már egyáltalában nem leplezte, hogy nem ért egyet Hruscsov reformjaival. Helytelenítette a Jugoszláviához való közeledést is, s nagyobb óvatosságot javasolt a kínaiakkal folytatott vitában. A moszkvai értelmiségi körökben mindenki úgy tudta, hogy Iljicsov személyén át Kozlov irányította az antikonformista, absztrakt és nyugatos írók és művészek ellen vezetett hadjáratot. Politikai kérdésekben főleg Szuszlovval értett egyet, s Hruscsovval szemben veszélyesebb vetélytársnak mutatkozott, mint a mérsékeltebb Brezsnyev vagy Podgornij. 1963. tavaszán már-már nyertesnek is látszott, amikor sikerült Hruscsovot leszavaztatnia. Mindeddig még nem derült ki, miért és milyen körülmények között vallottak kudarcot tervei ; csupán annyit tudunk, hogy bukása egybeesett betegségével. Végleges visszavonulásának elsősorban azok örülhetnek, — s ezek közé tartozik Podgornij, — akik a hatalomért folytatott harcban veszélyes vetélytársat láthattak benne.

DECEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc: Változások a szovjet párt vezetésében (1. old.)

Ugray Attila : Írók és diktátorok (3. old.)

Makkai Ádám : Távol-keleti örjárat (4-5. old.)

Vajda Albert : Valamilyen vírusos megbetegedés (4-5. old.)

Albert Pál : Antonioni új filmjéről (6. old.)

Székely Boldizsár Vas István önéletrajzi regényéről (6. old.)

Gosztonyi Péter : Szálasi Hitlernél (7. old.)

W. H. Auden, Bakucz József, Joszip Brodszkij és Tűz Tamás versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

TŰZ TAMÁS

Nézi a matróz

mandulazöld árnyaiból hirtelen kibontakozik
mintha kártyát vetnének a fennsíkokon
egy szempár cigány éjszakája
izzik a mélységekben
a levegő mozdulataiból kirajzolódik
a jövendő terhes csípője
Noé galambja köröz
az elszabadult bokák és kézfejek fölött
két ujj között a töltőtoll még mindig ír
levelet ír a vizre
nézi a matróz a feketére vérezett habokat
egy hajintás rum ráteríti
a portorikói nádak susogását
s gallérján a párhuzamosak
szíve fölött nagy csöndben találkoznak

A zsinat

Különös légkörben fejeződött be a II. Vatikáni Zsinat harmadik és egyben utolsóelőtti felvonása : bágyadt méltatlankodás és jólesö elégedettség uralkodott a résztvevőkön. Mintha csak az Egyház évezredes és mégis fiatal bárkája végre kifutott volna a nyílt tengerre, de azért egyes hajósai nosztalgiával néznek vissza a messzeségben elmaradó partra.

Az ülésszak egészében véve termékeny volt, alapos munkát végzett. Nem akadt olyan napirendi tárgy, amely nem ihletett volna határozott állásfoglalást, a többség szavazatát elnyerő realista tervet. És mégis, maradt ok az elégedetlenségre is. Azt az utolsó módosítást például, amelyet az egyik legforradalmibb, az ökuménizmusról szóló cikkelyen hajtottak végre, az egyik legkiválóbb szakértő, a francia Laurentin abbé "barátságtalannak" nevezte a nem katolikus keresztényekkel szemben. A Keleti Egyházakkal foglalkozó dekrétum pedig nem elégíti ki sem a görögkatolikusokat, akikhez szól, sem az ortodoxokat, akikre közvetve céloz. Ez a dekrétum nem javítja meg a viszonyt a Keleti Egyházakkal, amelyek, mint ezt a rhodosi konferencia is bizonyítja, maguk is nehezen tudnak kibontakozni belső ellentmondásaikból. Az Egyházzal foglalkozó szöveg, amely a II. Vatikáni Zsinat vitáiban központi helyet foglalt el, s amely a legnagyobb változást jelenti az I. Vatikáni Zsinattal szemben, szintén nem áll minden bírálat felett, noha — VI. Pálnak hála — öt szavazat kivételével valamennyi résztvevő tetszését elnyerte. Végül pedig azok a válságos órák, amelyek a vallásszabadságról szóló szöveg szavazását megelőzték, jól mutatták a Zsinat feszült légkörét és a maradi elemek makacsságát, akik minden alkalmat megragadnak, hogy a változás pillanatát késleltessék.

Ezek lennének tehát — nem az egyházi szakértő szerint — a II. Vatikáni Zsinat negatív mozzanatai. El kell ismerni azonban, hogy az árnyékfoltok ellenére is, az eredmények túlsúlyban vannak. Ki ne venné észre, milyen nagy utat tett meg az Egyház, amelyet hivatalosan még alig néhány éve a maradiság láncai kötöttek? Három év elég volt négy évszázados ugrásra. Határozat született a Kuria egyre halaszthatatlanabb reformjára ; kapcsolat létesült a nem katolikus keresztényekkel ; s végre szembe néztek a modern világ megannyi problémájával is. A II. Vatikáni Zsinat határozottan kiált az egyetemes testvériség, egyenlőség és szabadság eszméje mellett. A zsidókat rehabilitálták századok vádjai alól. A lelkipásztorok győztek a jogászok felett. Letétetett a fejlődéssel és az emberi haladással számoló teológia alapköve.

A II. Vatikáni Zsinat gyakorlatilag befejeződött. Semmi kétség nincs afelől, hogy az utolsó, negyedik ülésszak rövid lesz, s legfeljebb csak arra szolgál majd, hogy az idő közben hozott szövegmódosításokat jóváhagyja, A zsinat lendületét fékezni még lehet, megállítani azonban már aligha. A II. Vatikáni Zsinat, akárcsak a Pápa jeruzsálemi vagy bombayi utazása, nem végső cél, hanem kiindulópont.

L.M.

Az IDŐ Sodrában

Évforduló

Egy éve annak, hogy John Fitzgerald Kennedy merénylet áldozatául esett Dallasban. Nevét azóta az Egyesült Államokban megszámlálhatatlan utca, híd, kórház, iskola, repülőtér és park viseli. De így van ez a földkerekség legtöbb országában, mert hiszen szinte minden nép a magáénak érezte, a maga halottjaként gyászolta ezt a fiatalon eltávozott amerikai államférfit, akinek lendülete, magabiztossága, nemes eszményei annyira különböztek a politika öreg veteránjainak önző számításától és szkepticizmusától.

Politikája, elnökségének rövid ideje alatt tisztelet et váltott ki világszerte. Egy esztendővel halála után érdemes megvizsgálni, mennyiben él eszmei és gyakorlati öröksége.

Ami az Egyesült Államok belpolitikáját illeti, az 1960-ban nehezen megszerzett harci állások azóta megerősödtek : tizenegy hónap *interregnum* után Lyndon Johnson választások útján is megszilárdította helyzetét mint a Demokrata Párt vitathatatlan vezére, amely talán története során még soha nem nyerte el ilyen nagy mértékben az ország bizalmát. A texasi államférfi, aki már eddig is bizonyságot tett kormányzói ügyességéről, nyugodtan nézhet a jövő elé. Egyaránt biztos többséggel rendelkezik a Szenátusban és a Képviselőházban, s ez lehetővé teszi, hogy gazdasági és társadalmi elképzeléseit megvalósitsa : az *új határ* reménye után beváltsa a *nagy társadalom* ígéretét.

Johnson eredményes politikájának tehát megvannak az előfeltételei, most már csak az kell, hogy annak körvonalait határozottan meghúzza és részleteit is tisztázza. Legnagyobb problémája itt alighanem a választás lehet : hogyan egyeztesse össze az egyre teljesebb faji integrációt az ettől elválaszthatatlan s a szabad vállalkozás szellemétől idegen gazdasági intézkedésekkel. Ahhoz, hogy kiterjessze a társadalombiztosítás egyre szűkebbnek bizonyuló rendszerét, eredményesen harcoljon a munkanélküliség ellen, új munkalehetőségeket teremtsen és a lehető legkisebbre csökkentse a "szegénység" zónáját, emelnie kellene az Állam kiadásait : ígérete viszont éppen arra kötelezi, hogy ezen ne változtasson. Feladata tehát nem könnyű ; de helyzetét megkönnyíti, hogy Amerika a higgadtabb Johnsonban talán inkább magára ismer, mint fiatalabb elődjében.

A külpolitikában John Kennedy egyik legnagyobb érdeme éppen az volt, hogy világosan megfogalmazta, milyen válaszút előtt állnak az Egyesült Államok. Szívesebben lemondott a nemzeti egység illúziójáról, minthogy a tétlenség politikáját válassza. A pangás helyett a haladás pártján állt, a csalóka nosztalgiák helyett a tiszta észt és az önismeretet választotta, többre becsülte a politikai bátorságot, mint a megalkuvást, s a hidegháború szellemével szemben megkísérelte a békés együtt élést, de túlzott illúziók nélkül s elveiből jottányit sem engedve. Rövid elnöksége alatt terveit nem vitte mind végbe, de a számadáskor a szándék csak még serkentőbb. Három év elég volt, hogy programja ne csak elszállt szó legyen ; a félbemaradt műért a végzet a felelős.

A történelem mai szemlélője megállapítja, — s ez részben Barry Goldwaternek köszönhető, akinek szélsőséges demagógiája az eszmék csatáját üres szócsépléssé torzította —, hogy Johnson óvatosabban választ a lehetőségek között, mint ahogy elődje, s egyelőre inkább ihleti a pragmatizmus, mint a történelmi és filozófiai látomás.

Minden józan és jószándékú ember azt kívánhatja csak, hogy Johnson elnök minél előbb válthassa valóra elődje testamentumát. A világ rokonszenvvel várja a méltó választ : Kennedy politikája folytatásra érdemes.

D.

W. H. AUDEN

Elégia J.F.K. emlékére *

Miért a k k o r? Miért o t t?
Miért i g y, — kiáltunk, — halt meg?
Nincs válasz az egekből.

Az volt, ami volt ;
Sorsa, ami lesz,
Rajtunk múlik.

Halálára emlékezve,
Élete értelmét az dönti el,
Hogyan fogunk m i élni.

Egy igaz ember halálakor
Sírás és hódolat,
Öröm meg bánat egy, ugyanegy.

(*) A nagy angol költő versét, amit Kennedy elnök halálának első évfordulójára írt, Stravinszkij zenéjével először adták elő Londonban, 1964. november 23-án, az évforduló emlékére rendezett koncerten.

A Goncourt és a Renaudot

November 23-án megkezdődött a francia irodalmi díj-hullás. Ezen a napon a Goncourt- és a Renaudot-díjat ítélték oda, a többire, a Femina-, a Medicis-, az Interalliédíjra később kerül sor. A Goncourt-díjat Georges Conchon kapta meg az Albin Michel kiadónál megjelent *"L'État sauvage"* című regényéért. A szavazás során szóba került még Henri Polles *Le Fils de l'auteur,* Henriette Jelinek *La Route du whisky,* Camille Bourniquel *Le Lac* és Roger Rabiniaux *Les Rues de Levallois* című regénye is.

Georges Conchon a szorgalmas írók közül való : az elmúlt tíz év során hét regényt jelentetett meg, melyek egyre izmosabb tehetségről és egyre határozottabb egyéniségről tanúskodtak. Conchon 1925-ben született a Francia Középhegységben lévő Saint-Avit-ban : új regényének hősét talán ezért is nevezi most Avit-nak. Líceumi tanulmányait Clermont-Ferrand-ban és a párizsi IV. Henrik Liceumban végezte. A Sorbonne-on filozófia-diplomát szerzett, majd a Francia Unió vitáinak jegyzőkönyvvezetőjeként dolgozott 1958-ig. Közben megjelentek első regényei, amelyeknek szatirikus hangját, társadalmi célzatosságát nem egyszer hasonlították Balzacéhoz : *Les Grandes lessives* (1953), *Les Chemins écartés* (1954), *Les Honneurs de la guerre* (1956), *Tous comptes faits* (1957). 1958-ban a Közép-Afrikai Köztársaság nemzetgyűlésének titkárává nevezik ki : legújabb regényéhez az élményanyagot afrikai tartózkodása során szerezhette. 1960-tól kezdve a párizsi Szenátus üléseinek titkára. Írói pályájának újabb állomásai a *Corrida de la victoire* (1960), *L'Esbroufe* (1961) és végül az utolsó, *L'Etat sauvage* című regénye, amely egy pikareszk történeten keresztül a faji előítéletek problémáival foglalkozik.

Az idei Renaudot-díjat Jean-Pierre Faye nyerte el *L'Ecluse* című regényével, amely az Editions du Seuil gondozásában jelent meg. Az író 1925-ben Párizsban született. Filozófiai tanulmányokat folytatott, néhány évig a Sorbonne-on tanított szociológiát. Jelenleg a Francia Tudományos Kutató Központban dolgozik : a nácizmus eredetével foglalkozó tanulmányt készít elő. A tudományos kutatómunka nem akadályozta meg az írásban : 1958-tól kezdve az irodalmi avantgardban is számon tartják nevét. A "nouveau roman", az "új regény" tanítványaként emlegetik olykor, máskor meg a "Tel Quel" című folyóirat körül csoportosuló fiatalok közé sorozzák. Bonyolult, sokszor szinte szándékosan homályos regényeit (*Entre les rues,* 1958 ; *La Cassure,* 1961 ; *Battements,* 1962) a kritika nem mindig fogadta kellő megértéssel. Az elismerést néhány héttel ezelőtt megjelent regénye, az *Ecluse* hozta meg, mely egy mesterségesen kettészakított város (Berlin ? Jeruzsálem ?) díszletében korunk politikai és erkölcsi kérdéseit idézi.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Magyar énekszó Amszterdamban

Rendkívüli élményben volt részem a minap az amszterdami Concertgebouw-ban. Jóllehet csak két napot töltöttem a holland fővárosban, zenekedvelő lévén, nyomban feltűnt, hogy utcai plakátok Bartókot hirdetik. Mennyire megörültem, amikor a hangversenyterem pénztáránál megtudtam, hogy csakugyan "A kékszakállú herceg vára" van műsoron és még jegy is kapható. A két holland énekes neve ismeretlen volt előttem, sőt a karnagyé is, de az Erős Péter névben nehéz lett volna a magyart fel nem fedeznem. Az est folyamán a műsorfüzetből megtudtam, hogy Erős 1956-ban jött el hazulról és azóta a Concertgebouw zenekarával dolgozik.

Már a műsor első számánál — Haydn "Oxfordi szimfóniájá"-ját játszották — érezhető volt, hogy bár fiatal, de jelentős karmesterrel van dolgunk. Haydnt még soha nem hallottam ilyen izgalmasan és változatosan játszani. Ráadásul a zenekar minden egyes tagja a helyén volt és ezredmásodpercnyi pontossággal követte a karnagy elgondolásait. Az igazi élmény azonban a szünet után következett. Legnagyobb meglepetésemre ugyanis, a holland "Kékszakállú" szája ezekre a szavakra nyílt : "Megérkeztünk. Ime, lássad, ez a Kékszakállú vára." Ugyanis, a két jeles — s már nem is oly ifjú — holland énekes, Many Delorie és Guus Hoekman, magyarul énekelt. Amszterdamban, holland közönség előtt. A magyar géniusz és a távoli kis Magyarország ennél nagyobb megbecsülését aligha lehetne elképzelni.

Az előadásról most már csak röviden. Erős Péter és a zenekar nem hiába csigázta fel a közönség érdeklődését egy Haydn szimfónia nemmindennapi interpretálásával. A Bartók-produkció egyenesen rendkívüli volt. Már sokhelyütt és sokféle előadásban hallottam a "Kékszakállút" de a Concertgebouw estje, ez a november 14-e, még sokáig emlékezetes marad számomra.

B. H.
Párizs

Szöktetés a szerályba

Néhány nappal ezelőtt a római vámőrök a repülőtéren gyanút fogtak egy hatalmas koffer láttán, melynek kísérői, két egyiptomi úriember, a szokottnál idegesebben viselkedtek a vámvizsgálat idején. A vámőrök rendőrt hívtak, a rendőrök felnyittatták a "diplomáciai hangszereket tartalmazó" bőröndöt, ám diplomáciai hangszerek helyett egy félájult embert találtak benne, ami meglepő, ha meggondoljuk, hogy komoly diplomatákról van szó, de nem meglepő, ha meggondoljuk, hogy kik is ezek a komoly egyiptomi diplomaták. Mert kiderült, hogy a félájult férfiú állítólag izraeli kém, akit azért kellett volna Egyiptomba csempészni, hogy felelősségre vonják a Tíz Csapás miatt, viszont az is kiderült, hogy a két egyiptomi diplomata nem is annyira diplomata, mint inkább hivatásos embercsempész és kém, közelkeleti módon. El Neklawi és El Sayed ugyanis hosszú és tartalmas gyakorlattal rendelkezik a diplomáciai viszályok és bonyodalmak ilyesfajta megoldásainak bonyodalmas világában.

Mahmud Abdel Monein El Neklawi 1958 óta a Római Követség első titkáraként dolgozott, ám ezt megelőzőleg a hongkongi Egyiptomi Követség katonai attaséja volt, s legfőbb feladatának a titkos szolgálat vezetését és titkos csomagok elkészítését tekintette, melyben hol iratok, hol — mint látjuk — emberek utaztak Kairó és a világ között. Kollégája és főlöttese, Otmán Szelim El Sayed még nála is fontosabb tisztségviselő volt e bonyodalmas megbízatásban. El Sayed az utazó diplomaták közé tartozott, akik kereskedőnek vannak álcázva. Ilyen minőségében megfordult Olaszországban, Ausztriában, Németországban. Egyebek között tervezője és kivitelezője volt az úgynevezett Jacopian-ügynek. A Jacopian-ügy, (hogy felvilágosítsuk azokat, akik e kérdésben esetleg tudatlanok,) abból állt, hogy egy egyiptomi örményt betanítottak arra, hogy zsidónak adja ki magát, emigráljon Argentínába, majd innen Izraelbe s itt folytassa gonddal megkezdett mesterségét, célul tűzve ki maga elé az izraeli hadititkok kiszimatolását. A Jacopian-ügy kissé balul ütött ki, mert az izraeli kémelhárítás idejekorán letartóztatta az örmény-egyiptomi kémet, de hogy az előkészítés gondosságáról némi fogalmat adjunk, megjegyezzük, hogy a kémet — mielőtt "bevetették" volna, előbb körülmetélték, de ez sem segített. Az egyiptomi (s talán nemcsak az egyiptomi) kémek egyik sajátossága ugyanis, hogy előbb-utóbb lebuknak. Tanúság erre a Kairóban állomásozó arab diplomáciai szervezet, akik közül már egyetlen egy sincs, akit ne utasítottak volna ki egyik vagy másik európai — és arab ! — államból, ahol kísérletet tettek részben egy kis kémkedésre, részben egy kis bajkeverésre. Az elmúlt években az egyiptomi diplomáciai szolgálatot kémtevékenységgel vádolták Jordániában, Libanonban, Irakban, Szaudi-Arábiában, Iránban, Törökországban, Szomáliában, Szudánban, Líbiában, Tuniszban, Tanganyikában, Marokkóban, Libériában, Sierra Leonában és a Kongóban, ami — ha meggondoljuk szép teljesítmény, de szomorú eredmény. E nemes "diplomáciai" testület egyébként távolról sem elégszik meg egyszerű kémkedéssel 1960-ban megölték a jordániai miniszterelnököt. A gyilkosok tárgyalásán kiderült, hogy ezek Kairóban tanultak, Kairó pénzelte, Kairó fegyverezte fel őket és Kairó tervezte a küldetést, az első pillanattól az utolsóig. Amikor Burgiba ellen merényletet követtek el, a szálak egy magasrangú tuniszi katonatiszten keresztül az Egyesült Arab Köztársaság méltóságteljes követségi épülete s ott is a katonai attasé felé vezettek. Ez idén, amikor megkísérelték a Líbiai Királyság megdöntését, a letartóztatottakról kiderült, hogy ugyancsak Nasszer megbízottjai voltak, akik immár harmadszor kísérelték meg — sikertelenül — az államrend felforgatását, mely, szerintük, nem felelt meg a nasszerista érdekeknek. Az esetek felsorolását folytathatnánk. De szükségtelen. El Neklawi és El Sayed, gyors ütemben, elhagyta Rómát és visszatért Kairóba, ahol bizonyára némi fejmosás vár rájuk a kudarcért. Sebaj. Ha most nem sikerült, sikerülhet legközelebb.

A.

Írók és diktátorok

Kétségbeejtő látomás gyötör minden magyart — az egymásra születő újabb tízmilliókat nemzedékről nemzedékre — s ez: a magasra emelt s mindjárt lezúduló pika vasa Petőfi arca előtt, a segesvári mező sarában.

Milyen mozdulatot tett ?

Hátonfekve ?

Mit érzett, amint a kozák ló patája idegesen fölé meredt ?

S látta-e a vasat valójában, vagy kegyesen, dugva lengett, mint pszichológus fogorvos fogója, a hátradugott kézben ?

Szólt-e valamit a költő, felkiáltott-e ? Mi volt az a szó ? S milyen nyelven ?

Vagy némán fogadta a dárdahegy roppanó sebzését, lehajtott fejjel, mint Krisztus ?

Megnyugtató lenne, ha azt éreznénk legalább : felmérte, ami történik, megnyugodott némileg, átvillant agyán, hogy halálával, ha ugyan egy pompás világ rombadől is, bezárul egy eszmei kör. Talán akaratlan, de a maga törvényének engedelmeskedve, igazságot szolgáltat a zsarnokság s a háború : megöli a Költőt.

Mert meg kell ölnie. Inter arma silent Musae, a latin közmondást sokan ismétlik, hadban hallgat a múzsa, csak világos-e, hogy a legtöbbször fuldokolva, durván bekötött szájjal, vagy éppen élve eltemettetve ?

Feltűnik-e, hogy sírját mindig elsőnek ássák meg ; s az, hogy milyen csiklandósan-vidám szertartás a behantolása ?

Nem, amint kissé komolyabb szerephez jut a mészáros, a fejbekólintó, Ubu-roi, az Agytalanító, vasát-markát mindjárt elsőnek a legnemesebb anyagú agyon próbálja ki, a költőén. Tegyük hozzá : a legtisztábban, s a legvédtelenebben. Egy kissé, ahogyan a cseperedő kamasz nyúzott békán tanulja a megölés és az élőlényagónia mozdulatait. Nincs zsarnoktól, katonától, gyilkostól távolabb eső faj, mint a költő, s nincs senkinek komikusabb rángatózása elpusztulás közben, mint amilyen neki van, ennek az életre-termett, begyakorlatlan meghalónak.

S nincs nálánál veszélyesebb elem, amíg életben van.

Ezeknek a szerencsétleneknek nincs sok gyakorlati érzékük, úgy látszik, hiszen amikor a születő viharban minden épeszű lény lapul, ők sosem tudni mikor vackolódnak elő s állnak ki "szózataikkal" a szélbe. Így azt az illúziót keltik a hallgatóban, hogy mindenki helyett beszélnek.

Ők azok, akik látványos öncsonkításra, romantikus elpusztulásra képesek. Majakovszkij viaszkosvászonnal borított irodai halottasdiványa, József Attila szárszói szörnyű acélsíndarabkája századokig ott kísért majd, elolthatatlan fényforrásként egy-egy ország és korszak közepén.

Isaac Babel börtönurácsa és agyvelőfoltos pincei kivégző betonja is évszázadokig fog igézni.

Lorca utolsót villanó granadai napja is tovább ég. narancssárgán, hiába aludt ki Franco egy cirkuszdélutánján a költő szemében.

Hugo, Mickievicz elolthatatlan tűzzel ég száműzetése éjjelében.

S mégis, a *durva hatalom* még ennyi káros lecke után is abban jól felismerhető, hogy szinte önműködő mozdulattal, költőnyak után kap, még ma is.

De csak a legdurvábbak.

Az okosabb, az ipari társadalom korának inkább megfelelő : megbocsát dalnokának, inkább semmibe veszi, hagyja, hogy lassan elsüllyedjen gyakorlatiatlanságának mocsarában. Mit árthat igazi nemzetközi tekintélynek — és piacnak — örvendő mai hatalomnak egy legtöbbször felfoghatatlan, absztrakt, általános, inkább csak különcnek szóló kritika ? Ha kárál : jelentéktelen. Ha néhol igazat is mond : annál jobb, az ipari korszak intézményei amúgy sem lehetnek meg a statisztikai és nem statisztikai jellegű információ folyamszám hömpölygő áradata nélkül.

A diktatúrák azonban — mintha félreérthetetlenül kimutatni szeretnék elmaradottságukat Európa földjén — költő-vadászatot folytatnak a "legcivilizáltabb század", s a "legcivilizáltabb földrész" kellős közepén.

Spanyolország és Lengyelország — mintha urai egyenesen összebeszéltek volna — kísértetiesen azonos motívum alapján indították meg a költő-hajszát. Spanyolországban 80 intellektuel közös levelet írt a tájékoztatásügyi miniszternek, hogy felvilágosítást kérjen tőle a 38 letartóztatott és meghurcolt asturiai bányász és bányászfeleség ügyében. A levél első aláírója, José Bergamin kiváló katolikus költő, kénytelen volt előbb menedékjogot kérni a madridi Uruguayi Követségen, majd száműzetésbe menekült. Lengyelországban ez év márciusában 34 intellektuel írt levelet a kormányelnöknek, hogy több papírt és szabadságot kérjenek az íróknak. A felirat első aláírója, Melchior Wankowicz, 72 éves világhírű író nem tudott vagy nem akart elmenekülni. Elfogták, bíróság elé állították, három évi börtönre ítélték, (amelyből 18 hónapot le kell töltenie a lengyel törvények szerint).

Hruscsov ezelőtt 8 évvel "leleplezte" a sztálini haláltáborok borzalmát, kiderült hivatalosan is, amit addig csak "az imperialista propaganda hírverése nyomán" rebesgettek, vagyis hogy kitűnő szovjet írókat, köztük Babelt, ártatlanul és kínhalállal végezett ki a diktátor. Sajnos, a "leleplező" nem sokáig váratott magára, hogy felcsapjon író-kínzónak. A börtönöket még nem merte megtölteni politikai ellenzékével, de lecsapott Paszternákra. A Nobel-díjas költőnek gyors szívrohamban el kellett pusztulnia, s a moszkvai palotaforradalom nyertesei most bocsájtják szabadon bezárt élettársát és nagylányát, (mert azokat, természetesen, a "desztálinizáló diktátor" azért jó régi sztálini elvek szerint koncentrációs táborba zárta). Az ötvenhatos magyar események után állítólag kijelentette Hruscsov : "Nem lett volna ekkora cirkusz, ha előzőleg pár magyar írót főbelövetnek !" Ezután, rendelkezésre, megtizedelték a feloszlatott magyar Irószövetséget, megrendezték a Déry-pert, évek hosszú során börtönben tartottak, vagy eltiltottak a megjelenéstől kiváló magyar írókat. Mindent felülmúl azonban a moszkvai Brodszkij-per, (amelynek jegyzőkönyvét lapunk október 15-23-i-számában közöltük). Ezt a bukott "desztálinizáló" karrierjének vége felé rendezték.

Paszternák családját kiengedték azóta ; Brodszkijt, a párizsi "Le Monde" november 23-i moszkvai tudósítása szerint, minden ellenkező híreszteléssel szemben, amikről az Irodalmi Újság is hírt adott, máig sem. Amikor egy-egy uralkodó megbukik, még hivatalosan abszolút monarchiában is megmeglendül egy-egy berozsdásodó börtönajtó s kibújik mögüle egy sápadt tintanyaló. Dehát az abszolút monarchiának megvan a maga neve, nem igyekszik véghez vinni tömegméretű népcsalást, elhitetni a világgal, hogy a civilizáció, a kultúra legfőbb s egyetlen pártolója...

Olyat aztán, hogy író jelentse fel az írót, művész a művészt, már semmilyen más rezsim nem produkál, csak a "világ leghaladóbbja". Hogy a kegyetlen katona-zsarnok Sztálin, a bárdolatlan Hruscsov nekiessék az íróknak, az még csak-csak érthető. Hogy az olcsó szélhámos Rákosi holtra veresse Havas Endre költőt, s Kádár évekre bezárassa Déryt és társait, bitófára húzassa Gimes Miklóst : ez a diktátor mestersége. A többi művész ilyenkor, ha még ép a keze-lába, feliratot intéz, tiltakozik, gyászol, a világ közvéleményéhez fordul. Olyan országban, ahol nem törték mindenkinek szilánkokra a hátgerincét. A Brodszkij-perben ? Logunov, az Ermitázs Múzeum egyik vezetője, alaposan bemártja a vádlottat. Vojvogyin, az orosz Írószövetség tagja pedig hazaárulónak, élősdi naplopónak, közönséges csirkefogónak nevezi a költőt s így szól : "Bizony, meg kellene nézni azoknak az erkölcsi bizonyítványát is, akik mellette tanúskodtak." Nyílt megfélemlítés, denunciálás, nem pedig 1936-ban, vagy 1952-ben, hanem ma, a desztálinizálás Oroszországában.

De ma jelenik meg a pécsi "Jelenkor" 1964. novemberi számában Sós Endre visszaemlékezése Bölöni Györgyről. Abban a következőket írja (miután részletesen megdicsérte Bölöni "bátor viselkedését" az "ellenforradalom" borzalmas napjaiban) : "1956. novemberében Bölöni Györgyéknél töltött egy éjszakát André Stil, a 'l'Humanité' szerkesztője, az ismert francia kommunista író. A Kovács utcai villában találkozott a néphez hű írók egész sorával. A párizsi vendég kívánságára a Francia Követség kocsija hozta el ide rózsadombi lakásából Fodor Józsefet." Vagyis ekkor főzték ki, André Stil segítségével (aki a világ megvetését vívta ki hírhedt hazug cikksorozatával Budapestről), a világközvélemény becsapását, a magyar írótársadalom megvádolását. Erről 1964. novemberi írásában dicsekszik egy magyar író.

Sós Endrén nincs mit csodálkoznunk. Döbbenetesebb az a változás, amelyet egy diktatúra szemünk láttára idéz elő olyan rendkívüli, átütő, színes, szabad egyéniségen, mint Nicolas Guillen, a kubai költő. Magyarországon járt többször is, egyebek közt 1956. elején. Ahová csak ment, kis rőzsetüzeket gyújtott a szívekben, a szabadságot proklamálta, s nemcsak az emberi szabadságot, hanem a költőit is, amelyhez bátor mintát adott saját művével. Megtörtént a kubai forradalom. Sokan azt mondják róla : "más". Castro : jobb. Rezsimje, amit alkotott : emberségesebb. Hanem akkor hogyan lehet, hogy a párizsi "Nouvel Observateur" első száma (s ez az újság, Sartre nagy árnyékában, mindennek mondható csak Kubaellenesnek nem) cikket közöl, amelyben elítélően megírja, hogy ez a nagy szabadságvágyó, fekete bőrű, zseniális kubai követeli, hogy *zárják ki a kubai Irószövetségből egy fiatal társát* (azért, mert az illető, állítólag, tiszteletlen hangú cikket írt egy másik íróról)... Guillen, Nicolas Guillen ! Hát ide jutottunk, néhány év "másfajta, igazi forradalom" során ? Elég lett csak a hatalom szele, hogy embertelenné tegyen egy szabadságvágyó nagy embert, kezet emeltessen vele társára. kezet a szabad sajtóra, a szabad véleménygyakorlásra ?

Nem, nincs minden rendben, ha diktatúra és költő egyetért.

A legszörnyűbb az egészben az, hogy a diktatúrának még csak nem is kell bitóra vonnia a költőt, hogy elpusztítsa. Béke időben "békés eszközökkel" is pusztíthatja, afféle színtelen mérgesgázzal, amilyet Zsdánov fújt a világra, Iljicsov folytat, Magyarországon pedig, Révai után, Aczél György mellett Köpeczi Béla emelkedő csillaga szór szét. A legutóbbi Társadalmi Szemle másfél ív terjedelemben név szerinti denunciáló listát közöl ennek a régi sztálini funkcionáriusnak a tollából, aki annyi éves nehéz igahúzás után végleg kezébe látszik kaparintani a magyar párt irodalmi vezetését. A legjobb és legérdekesebb modern magyar írókra, akik közül többen szinte még alig közölhették kísérleteiket, nyilvánosan szégyenbélyeget üt. Olyat, amely messzire látszik, s amely a további nyilvános szereplésüket van hivatva megnehezíteni. A megleckéztetettek névsora : Ottlik Géza, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Kálnoky László, Pilinszky János, Rába György, Hernádi Gyula, Huszty Tamás, Csurka István, de ott van közöttük szegény Sarkadi Imre is, akinek az öngyilkossága sem volt elég ahhoz, hogy Köpeczi megbocsásson neki.

Folyik hát az ideológiai osztályharc.

Miért is ne ?

Már majdnem tűrhetetlen, hogy csaknem három éve nincs rendes magyar író, költő a börtöneinkben !

Igen, persze, ott van Nagy Sándor, akit nagy garral letartóztattak a múlt évben, mint "albán-barát"-ot. Csak persze, tudni kéne, hogy bocsánatot kérve állami díjat adnak-e most neki, vagy ellenkezőleg, közöljék, hogy cellájában megbetegedett, vagy szökés közben lelőtték ? Legjobb lesz hallgatni róla. Majd kiderül, merre felé kell orientálódni. Ha a keményedés irányában : a magyarországi zsarnokoknál gyorsabban, jobban senki nem esik majd ismét saját elhallgattatott s még el nem hallgattatott költőinek.

Már így is elmaradtak orosz, lengyel, bizony még spanyol kollégáik mögött is.

UGRAY ATTILA

JOSZIP BRODSZKIJ VERSEI

Halak télen

Élnek a halak télen.
Oxigént rágnak a halak.
Úsznak a halak télen,
szemükkel a jégnek ütődve.
Odalent.
Ahol mélyebb.
A tenger áramában.
A halak.
A halak.
A halak.

Úsznak a halak télen.
Túl-túl úsznak a halak.
A halak fény nélkül úsznak,
hideg nap
tévelyeg messze.

A halálon kívül úsznak
örök útján
a halaknak.

A halak soha nem sírnak.
Fejüket odatapasztják.
egy fagyos jégdarabhoz.

A halak hideg szeme
fényes-hidegre dermed,
úszván a hideg vízben
fénylő jégponttá dermed.

Mindig némák
a halak,
örökké
süketek-némák.

Halakról ír a költő.
Hangja torkán akad.
Kínnal tör a magasba.
Hallgatnak a halak.

Puskin emlékműve

És a csönd.
És semmi több.
Visszhang.
Csüggeteg éjszaka.

És versei
a vértől-itatottak
süketen hulltak
a földre,
vad hidegben,
különös hidegben.

Társak, barátok
állták körül
reménytelenül.

Szikrázó csillagok
fenn a magasban.
Elülő szelek
fenn a magasban.

Sivár körút.
Süvöltő hóvihar.
Sivár körút.
Rajtad a költő szobra.

Sivár körút.
Süvöltő hóvihar.
Fáradtság.
Lehajtott fő.
Ilyen éjszakán
többet ér egy ágy valahol,
mint egy szobor talapzata.

Német barátainak,
rokonainak és ismerőseinek
ajándékozza a müncheni
MAGYAR INTÉZET kiadványait :

Dr. Bogyay Tamás : BAYERN UND DIE KUNST UNGARNS.
Az író ismerteti a bajor művészi központok jelentőségét Magyarország számára a népvándorlás korától a XX. századig.
Ára DM 3.80

Gosztonyi Péter : DER KAMPF UM BUDAPEST 1944/45.
Az első tudományos hadtörténeti tanulmány a Budapestért vívott harcokról.
Ára DM 9.60

Megrendelhető :
Ungarisches Institut 8 München 8. Rosenheimerstr. 141.
A vételár előzetes befizetését kérjük belföldi vagy nemzetközi postautalvánnyal
Mindkét kiadványunk egyidejű megrendelésénél 10 % engedményt adunk (DM 12.16) és a szállítás díjtalan.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

THE DANUBIA BOOK COMP.
B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Telefon : GERrard 6697
MAGYAR KÖNYV
MAGYAR HANGLEMEZ
MAGYAR ÚJSÁG
MAGYAR SZALONCUKOR
Kérje árajánlatunkat.
A világ minden részébe szállítunk.
Viszonteladóknak árkedvezmény.

MAKKAI ÁDÁM

TÁVOL-KEL

Este kilenckor szállok be a malájföldi *Penang*-ban a léghűtött vonatba. Reggel nyolcra érek *Kuala Lumpur*-ba, ahol talán három évig leszek a nyelvészet előadója a Nemzeti Egyetemen, az angol tanszék égisze alatt.

Edward-korabeli mór tornyok, kis csigalépcsők, kék hagymatornyok, fehér falak, narancssárga korlátok, nagy fehérre meszelt teraszok : ez a Kuala Lumpur-i vasútállomás. Hárman várnak : az angol tanszék vezető professzora, egy amerikai csereprofesszor Hawaiiból és egy másik amerikai a Columbiáról. A professzor kultivált, csengő oxfordi BBC angolt beszél és udvarias gúnnyal : "Isten hozta Malájföldre. Nem kell megijedni : hat héten belül mindhárman elmegyünk. Egymaga marad százhúsz diákkal. Egyébként, ha még ma meg akarja váltani a visszafelé szóló jegyét Amerikába, szívesen megmutatom a menetjegyirodát." (Sic!) Egy százéves koloniális *Hotel Majestic* nevű hodályban raknak le ; az étel ízetlen, az angol főtt főzelékek és saláták legrosszabb tradíciójában készült fogyaszthatatlan egyveleg.

Tíz napig szenvedek a *Majestic*-ben. A helyzet lassan javul : új lakásom van a legényemberek lakóházában. Haladok a korral és a tömeggel : nagy viszolygás után hagyom rábeszélni magam, hogy háztartási alkalmazottat vegyek fel, férjestől. Fillérekért inasom-kertészem és szakácsnőm-szobalányom lesz, a hatéves kisfiú cipőt pucol ; berzenkedik bennem a szociális igazságtalanság gátlásos tiltakozása, de rájövök, hogy Rómában római módra kell viselkedni : hozzászokom, élvezni kezdem. Belejövök a tanításba, a diákok két előadásom után felére apadnak. Megkönnyebbülten lélegzem. Kiderül, hogy középiskolai nyelvtanfeladatokat kaptak idáig.

Március 15-én kinyitom a postaládám, és egy kerekded csekk mered rám a Paderewski-alapítványtól, "belterületi útra". De hová először ?

*

Nem láttam eleget Indiából. Kiváló barátom F.K. *Madras*-ban lakik, a Teozófiai Társaság majdnem száz holdas kertjében egy bungalóban. Vigyázni kell, mert noha ő maga nem teozófus, aláírta a lakbérszerződéskor, hogy nem eszik húst és nem iszik szeszesitalt a bungalóban. Ettől nagyon szenved, de betartja, mert becsületi ügyekben az ember, stb., stb. Egy üveg *Scotch* vagyont ér Indiában, de ne hozzak. Mégis viszek, a vámon simán letagadom, a csomagom nem nyitják ki. Reggel négykor érkezem, alighogy pitymallik a távolban. Másfél kiló szalámit is hozok neki igazi ausztráliai sajttal : magánkívül van az izgalomtól. Kihurcol a tengerpartra két kilométerre a bungalótól, aggodalmasan körültekint, bokor mögé vonszol, majd villogó szemekkel enni kezdi a szalámit és issza a *whiskyt*. Alaposan berugunk reggelire.

Megismerkedem pár teozófussal ; központi termükben Zarathustra, Buddha, Krisztus, Mózes és Krishnamurthi szobrai állanak, egyfajta demokratikus egyenlőséggel egymás mellett. A teozófus telep szép, festői, tiszta, jól tervezett. Két koromfekete, anyaszült meztelen ember, (féltenyérnyi ágyékkötőt leszámítva), hat ember magasságú és hat ember szélességű kétkerekes taligán banánt hurcol, lórépát, gallyakat. Homlokukon nagy fehér-sárga vallásos jelek, szemük villog a derékig érő szakáll és hajtömeg között.

Muzulmán kereskedők selyemüzletébe visznek ; itt ezüsttálcán hűsítő italokat szolgálnak fel és pompás urukat kínálnak — odakinn pár tucat koldusgyerek kergetett, fogta meg az ingem ujját, kezét a homlokához emelve, ragyogó, könyörgő szemekkel. Időtlenség, csodálkozás, iszony, elragadtatás váltakoznak a tudatomban tízperces ciklusokban.

*

Ceylon, Hawaii-szerű sziget Madras után. Nincs por, trágyaszag a levegőben ; hatalmas sudár pálmák, kék tenger, jól öltözött emberek. Egy tamil katolikus pap vendége vagyok ; a hír körbe fut a családban, hogy magyar-amerikai vendég van a háznál, unokaöccsök, nagynénik és unokák jönnek egyik a másik után, körbe ülnek és beszélni kell, szakadatlanul. Egy iskolába is elvisznek, és egy nagyterem 18 éves fiú előtt kell felelnem mindenféle kérdésre, a szocializmusról, Sztálinról, az amerikai egyetemekről, a maláj-indonéz "konfrontációról". Emléktárgy vásárlás Colomboban. Kis ébenfa elefántokat és ördögfejeket veszek ; selymekkel hölgyek számára már Madrasban felpakoltam magam fillérekért.

Négyórás vonatút reggel hattól tízig fel a két és fél ezer méteres *Kandy*-i hegyekbe, ahol egymás mellett találni az 500 éves *"Buddha Szent Foga"* Kolostort és a *"Ceyloni Miasszonyunk"* (Our Lady of Lanka) katolikus rendházat. Iszonyú szerpentin utak a tűhegyes csúcsok között. Nagy tó a város közepén. Meredek facsigalépcsőn feljutok "Buddha Szent Fogá"-hoz. Csak a tokot mutatják, abban van hat másik tok, a hetedikben van a Szent Fog. Húsz kilónyi, kézzel szedett hibiszkusz szirom a nagy tok körül. Minden barát kitartja a kezét és aprópénzt vár. Fizetsz mint a köles a Tok megtekintéséért.

Ismét *Fort Colombó*-ban. Általános sztrájk. A miniszterelnöknő szükségállapotot rendel el ; katonai különítmények veszik kezelésbe a villanyerőműveket, a vízhálózatot. Ez évben a hatodik, mondják a tamilok. Ők a szorgos, tehetséges, európai orientációjú, angolul beszelő kisebbség, s most a szingaléz többség hol nyílt, hol burkolt üldözésének áldozatai. *Bandaranaike* asszony uralmát nemzeti tragédiának tekintik, s kevés erőfeszítésbe kerül, hogy egyetértsek velük. Egy héttel előttem Csou En-láj járt itt és textil ajándékot hozott a ceyloniaknak, pár hajórakományra valót. Este van ; sehol egy lámpa. A *Grand Oriental Hotel* 12. emeletén van a szobám, minden emeleten a kanyarban egy gyertya ég a lépcsőn. A víz lassan, akadozva folyik a nagy, ódivatú vörösréz csapokból. Kandyban elefántokat látni a folyóparton a völgyekben. Egy öreg szingaléznek két eladó elefántja is volt. Ötven dollárért megvehettem volna a kisebbiket. Az egyetem *campus*-a *Ampitiyá*-ban van, Kandytól pár kilométerre. Valóságos tropikus botanikai kert. Halálosan irigyeltem az öreg szingalézt a két elefántjáért. Hajítófát sem ér az élet, ha az embernek nincs legalább egy saját, kimustrált, öreg elefántja.

*

"Otthon", Kuala Lumpurban. Ki kell hevernem az út anyagi fáradalmait. Hat hétig begubózva élek és szótárakat olvasok alantas professzionális okokból. Második utamat tervezem.

A *Thai International* Légitársaság *jet comet*-jén két óra alatt *Bangkok*-ban vagyok Kuala Lumpurból. Míg Indiába is, Ceylonba is vízum kellett, Thaiföldre vízum nélkül lehet menni amerikai útlevéllel, mint Angliába vagy Franciaországba. A széles sugárutak láttán Párizsban érzem magam, csak a 30-35 fokos hőség emlékeztet, hogy Délkelet-Ázsiában vagyok. A szállók modernek, kényelmesek, tehát New York-i drágaság van ; nyolc dollár alatt naponta nehéz megúszni, ami négyszerese, ötszöröse Ceylonnak és Indiának. Tervszerűen kidolgozott kirándulások kaphatók a szálloda portásánál ; habozás nélkül feliratkozom a *tour complet* címűre. Reggel hétkor indulunk *vaporettó*-n a kanálisokon át a csónakpiac felé. Huszan ülünk egy kis hajón, a vezető tört angolsággal, láthatóan betanult szöveget ordít felénk a motorberregés fölött kis szócsövén. Kiérünk a városból. Bárka bárka nyomában, legtöbbjének propelleres motorja van. Huszan, harmincan laknak egy-egy bárkában. A víz iszapsárga és csatorna szagú. Hatéves-forma gyerek térdig áll a szélén és Cupido-szerűen vizel a *vaporetto* felé. Mellette egy asszony seszínű ingeket mos, pár méterrel odébb edényeket öblítenek és egy másik pár méterrel odébb fél tucat meztelen gyerek úszkál a vízben, nagyokat nyelnek belőle. Ez a látvány három órán át kísér.

*

A színek lenyűgözően gazdagok, a folyó kanyarulatai vadregényesek. Hirtelen egy modern New York-i *caffeteria* bukkan elő egy leláncolt tutajon : amerikai virslit és kávét hirdetnek. Megállunk, itt reggelizik mindenki. Egy leszerelt volt amerikai közlegény sziámi lányt vett feleségül, a többedik millióját gyűjti amerikai *hamburger*-en és *hot dog*-on a sziámi vízipiac közepén. Kétméteres kajakszerű keskeny csónakban hatalmas szalmakalapok alatt, kis kék ingben, ráncos sziámi öregasszony huszonöt kiló gyömbérgyökeret árul ; mellette ötven tucat hasonló ladikban, hasonló emberek, fiúk, lányok, aggastyánok vegyest, a zöldhagymától az aszalt sziámi vízicsirkéig, amit csak el lehet képzelni. Senki sem tolakszik, nem ordítanak rád, mint az egyiptomi arabok ; a sziámi udvarias, magánakvaló, büszke, egyenrangú nép, soha senki gyarmata nem volt : ők az egyetlenek ebből a szempontból egész Délkelet-Ázsiában.

Az út végállomása egy nagy cölöpökre épített áruház, ahol népi faragásokat, templomi képeket, színes anyagokat, fametszeteket, templomszobor relief-nyomtatványokat rizspapíron színes kövekkel kisulykolva, és hasonló tárgyakat árulnak. Ezeknek nem lehet ellenállni ; fél tucat bekereteztetni való rizspapír kőnyomatossal megrakodva tértem vissza a *vaporettó*-ra. Többnyire mitológiai alakok a *Ramayaná*-ból ; *Hanuman*, a fehér majom harca a fekete démon ellen, *Siva* tánca, *Ardzsuna* hadseregszemléje, templomi táncosnők.

Az út második fele a templomokhoz vezet. A *Hajnal Templomá*-nak tízemeletes tornyát a turisták hangya-raja sem törpítheti közhelyszerű látvánnyá, a háromnegyed méteres és tíz centi keskeny kőbe vájt külső lépcsők során át evetként kúszom fel a legfelső terasz felé. Minden percben azt hiszem, leszédülök. A színek káprázatosak ; dominál az arany és a piros. Hatalmas oroszlánszobrok, démon bálványok, a templom küszöbének őrei. A *Hanyatt fekvő Buddha Templomá*-ban a lábtól a fejig háromperces gyors gyaloglás kell, amíg megteszed az utat ; a hanyatló alak magassága hat embernyi. Az egészet apró aranylapokkal borítják. Minden ima után rákennek egy újabb kis aranylapot. Körös-körül aranyporban lépked az ember. A *Smaragd Buddha Templomá*-ban ülök, a nemzetközi buddhizmus Szentek Szentjében. Ez itt nem turistamutatvány, ide imádkozni jönnek. Nagy szőnyegen gubbasztok törökülésben, mezítláb, meghatottan. A szobor nagyon kicsi, tán fél méter sincs, nagy háromszög alakú torony tetején őrzik aranykazettában, de lentről tisztán látni. Fényképezni szigorúan tilos, mégis lekattintom, mikor egy gongütésre mindenki a földre hajtja a fejét körülöttem.

*

BANGKOK, repülőtér. A legmodernebb amerikai szuperszonikus *jet*-ek fülsiketítő sivítással szállnak fel hadgyakorlatra. Itt székel a SEATO, a nyugati hatalmak délkelet-ázsiai védelmi paktumának tanácsa.

Bangkok, Indonéz Nagykövetség. Mit akar maga Indonéziában ? Honnan jön ? Kuala Lumpurból ? Mit csinál itt ? És *Kambodzsá*-ba is tőlünk kell vízumot kérnie, mi képviseljük őket. Harminc dollár, most készpénzben, jöjjön vissza holnap tizenegykor. Másnap tizenegykor mindkét vízumot beütik az útlevelembe a malaysiai vízum mellé. Az indonéz konzul cinikusan nevet : "Ritka toll a kalpagján, Mister, mi ? Eldicsekedhet vele az angol barátainak." Kínos előérzeteim vannak, nem fogom szeretni Jávát, de le kell mennem, az az utam hivatalos cé ja, hogy az egyetem elnökének egy kivál fiatal magyar-amerikai közgazdászt szá lítsak a Paderewski-alapítvány felkérésér Megrökönyödve veszem tudomásul, hogy *Japan Air Lines* Boeing 707-ese először *Singapore*-ban áll meg, malaysiai területe s nem lesz szabad kiszállnom, jóllehet rez dens vagyok Malaysiában. Viszont megj lent egy angol cikkem *Huxley* legutols regényéről, melyben kedvezőtlen megjegy zéseket tettem *Szukarno* elnökre, s jó le ne megtelefonálni az Amerikai Követségr hogy valóban útban vagyok *Dzsakarta* fel ha netán-tán ... Magyar hisztéria ? Vala hogy csak sikerül megkérni valakit a ge pen, hogy telefonáljanak Singapore-ból.

A japán *steward* markába nyomok eg ötdollárost és megmagyarázom miről va szó. Ne aggódjék — mondja —, becsempé szem magát a szolgálati ajtón át, ahonna telefonálhat. A kapitányi kijáraton át távo zom a szolgálati ajtó felé : a *steward* ol gyorsan tuszkol át, hogy a maláj rendőrne nincs ideje megállítani. A gép indulása elő három perccel kapcsol a telefon, de sikeri beszélnünk, ez megnyugtató.

*

DZSAKARTA, este 8 óra. Állig fe fegyverzett, zord vámőrök. Egy fi tal, angolul beszélő szakállas fiatalembe szegődik mellém s közli öt percnyi bará kozás után, hogy ismeri személyesen Pro *Shariff Tajeb*-et, az egyetem rektorát, még ma este hajlandó dzsippen kivinni házához, az egyetemen úgy sem érném e Közvetlensége határtalanul meglep : *Amr* nak hívják, kis gyér szakállat visel, *hadzs* vagyis megjárta Mekkát, ahol megcsókolt a Nagy Fekete Követ.

Este 9 óra, *Hotel Indonesia*. Talán a v lág egyik legmodernebb, legluxuriózusab szállodája. Méregdrága minden, csak kü földiek vannak itt ; 12 dollár alatt szob nincs. Amri megpróbál beszerezni má olcsóbb helyre, de sehol sem találunk a kalmas szobát. Amri dörzsölt, bíztat, ne hogy hivatalosan váltsam a pénzt. Egy do lár hivatalos értéke 500 rupia, de a feket piacon 1.600-at lehet kapni, ha összeköttet tésed van. S nekem van, mert Amri mellér szegődött. Amri semleges a politikában csak békét és jólétet szeretne. Jól keres ra tam, dolláronként 100 rupiát adok nek s még így is 1.500-zal kapok, többet, mint bárki más. 9.45-kor becsöngetünk a rekto házába. Zokniban, lábával a tea-asztalon televíziót néz, mint valami amerikai hasz

VAJDA ALBERT

Valamilyen víru

A kongresszust, a nagy érdeklődésre való tekintettel, egy Bimbó nevű, aranyéremmel kétszeresen kitüntetett tehén összes gyomrában tartották. Amikor az elnöklő *Plutococcus* elfoglalta az őt megillető zsigert, a jelenlévő 600 kiküldött lelkesen kezdett szaporodni. Mire az elnök szólásra emelkedett, már 12 ezer 782-en voltak.

— Fertőzés ! — üdvözölte a küldötteket *Plutococcus*, akinek nevéhez számtalan járványos megbetegedés fűződött, köztük három halálosvégű. — Nehez időkben ült össze a *Nemzetközi Baktérium és Vírus Szövetség* rendes évi kongresszusa. Velünk egy időben, a Fővárosban üléseznek halálos ellenségeink, a *"biológusok"* elnevezésű toxinok, akik minden idejüket arra fordítják, hogy táptalajunkat, az embert, számunkra élvezhetetlenné tegyék és bennünket ezáltal pusztulásra ítéljenek.

Kis szünetet tartott, mialatt a jelenlévők, gyorsan kihasználva az időt, megtámadták a kongresszusi tehén tejmirigyeit.

("Mi az ördög van ezzel a tehénnel ?" — kiáltott fel a fehérruhás lány, aki a fejőgép csövét akarta ráerősíteni a tehén tőgyére. — "Nyughass, Bimbó, ne rugdalózz !")

— Meg kell mondanom, kórtársak, — folytatta az elnök, — hogy mi sem alszunk ! Munkatársaink kitűnő munkát végeznek. Megbízottaink jelen vannak a biológusok kutatólaboratóriumaiban. Abban a pillanatban, amikor megszületik valamely új gyógyszer, a formulákat nyomban továbbítják a mi ellenkutatóinkhoz. Ennek köszönhető, hogy jelen pillanatban, táptalajunk, az ember, valahányszor rosszul érzi magát és elmegy orvosához, a doktor, a pos vizsgálat után, ezt mondja : *"Valam lyen vírusos megbetegedés."* Ami a mi telmes nyelvünkre lefordítva annyit tes *"Fogalmam sincs, hogy mi a baja, uram*

A jelenlévő kongresszusi küldöttek, al a világ valamennyi testtáján élő vírusokat baktériumokat képviselték, lelkes helyeslés támadták meg a tehén gyomorfalát.

("Gyüjjék már valaki, segíte — futott ki a neonvilágításos tehen tállóból a fehérruhás fiatal lány. "A Bimbó nem enged közel mag hoz !")

— Hogy fogalmuk legyen, kedves k társaim, arról a vírusfeletti mu káról, amelyet kutatóink végeznek, — fo tatta büszkén az elnök, — levetítjük ön előtt a Nemzetközi Vírus Kereszt agit-pr osztálya által készített kultúrfilmet, am minden szónál ékesebben beszél.

Két jólfejlett vírus vetítőgépet hozott e A lencsét a gyomorfal felé fordították, ma megindították a gépet, amely halk berreg sel vetíteni kezdett.

("Hm" — mondta az odaérke tejgazdaság-vezető. — "Milyen furc hangokat hallat ez a tehén." — Azz odafordult a fejőnőhöz. — "Szala

TI ŐRJÁRAT

ült-autó kereskedő, vadonatúj Benz Mer-
des áll a kapuja előtt. Szívesen fogad, bár
émi gyanakvással. Éjfélig beszélünk. Neki
em kell nyugati közgazdász, semmi áron.
ereti, becsüli a Paderewski-alapítványt, de
elvesztené is házát, kocsiját, televízió-
t, akkor is szívesen elmenne közlegénynek
önkéntes hadseregbe, csak hogy kiverve
ssa a brit neokolonialistákat Malaysiából.
oglalkozása : gyermekorvos. Meg is kér-
em : nem inkább gyógyítani kéne az em-
eriséget, mint a szomszédainkat zargatni,
ik nem is angol rabszolgák többé és nagy
létnek örvendenek önökhöz képest? Enyhe
var. Egy *Time Magazine* esik ki az akta-
skámból. Megtarthatnám? — kérdi. — Két
e tíl Dzsakartában. — Legnagyobb
öммel, — felelem. Amri felé sandít, aki
lvariasan elfordul, és sietve az íróasztala
ókjába zárja.

*

Kirándulás *Bandungba, Bali* szigetére. Maláj idiómába oltott hindu templo-
ok, félmeztelen táncosnők, olcsó remek-
faragott fabálványok. A tűzhányó lávaút-
, az elpusztított falu maradványai. Ismét
zsakarta. Vacsora egy rég nem látott ma-
ar rokonnál, aki az *Air France* helyi
menedzserének felesége. Aznap jöttek
ssza Singapore-ból, ők diplomáciai útle-
llel közlekedvén egyenesen mehetnek
zsakartából Singapore-ba és vissza. Előre
egtudom mikor érkeznek, a repülőtéren
rom őket. Látom, amint az állig fegyver-
tt vámőr mérgesen kinyittatja az unoka-
övérem poggyászát. Tele van angol W.C.-
apírral ; Dzsakartában ez az árucikk nem
apható. A vámőr mérgesen becsapja a pogy-
ász tetejét. Az európai kolónia tagjai jól
nek, talán jobban, mint bárhol máshol
élkelet-Ázsiában ; öt házi alkalmazott és
t autó nem ritkaság. Nagy belterjes tár-
dalmi életet folytatnak : mindennaposak
követségi *cocktail party*-k, oroszok, nyugat-
emetek, népi demokratikus magyarok,
aszok vegyest. Az utcákon rengeteg a kol-
us és kívül a városon a lakások, a kis
nyhók csak a maláj-polinéz nép és táj
rmészetes adottságai folytán különbek
madrasi kutyaólaknál, amikben ezrével
knak a folyómenti tamil koldusok. Meg-
nnyebbülve hagyom el Dzsakartát. Kö-
tkező állomásom Kambodzsa.

*

Ez a Vörös-Kínával és De Gaulle-lal egyformán barátkozó kis ország a
yugat képzeletében elsősorban *Angkor*
at-nak, a dzsungelben elveszett templom-
városnak köszönheti hírét. Fővárosa *Phnom Phenh, Sihanouk* herceg (és miniszterelnök) székhelye. Ide érkezem. Terei és utcái szélesek, rendezettek ; Rómában érzem magam, majd Párizsban, a kis járdamenti eszpresszókban. A hőség nem különösen meglepő az egész vidékhez viszonyítva. Az építészet erősen sziámi befolyás alatt áll ; ugyanazok a felfelé homoruló aranyozott, színes tetők a királyi palotán, a mellette álló buddhista templomokon. A *Khmer* építészet fénykora, *Chartres*-ral egyidős. Angkor Wat *Siem Réap* városától négy kilométer, Phnom Phentől Siem Réapig egy óra az út. Csak egy gépe van a Kambodzsai Kormánynak erre a célra, jóllehet majdnem teljes idegenforgalmi bevételét Angor Watnak köszönheti. Délután ötkor indulunk. Hét óra elmúlt ; gép nincs. A *stewardess* hibátlan párizsi franciasággal közli, hogy legnagyobb sajnálatára kocsin kell mennünk, ami 8 órát tart csupán, tehát nem kell pánikba esni. Egy mocsári gólya összeütközött a Kambodzsai Királyi Légijárat Angkor Wat-i kétmotorásával és a motor teljesen beszívta a gólyát tollastól-bőröstől, pár napig fog tartani, amíg rendbeszedik.

Az út első fele érdekes ; kompon kelünk át a *Mekong*-on ; mindenfelé apró bárkák, apró házak ; némelyik csupán négy cölöpre fektetett pár szál deszka primitív zsupfedéllel a tetején ; öten-hatan alusznak egy-egy ilyen fedél alatt. Reggel háromkor érünk Siem Réapba, onnan már csak tíz perc az *Auberge Royale des Temples*, közvetlenül a főtemplommal szemben a várszánc külső oldalán.

*

Elalszom a reggel 7 órai csoportvezetést és tíz körül a nyakamba veszem a romvárost. Mások már több kilométerrel odébb, *Angkor Tom*-nál vannak, így nincs vezetőm, csak egy francia nyelvű archeológiai kalauz-könyvem s a fényképezőgépem. Délután négyig étlen-szomjan bolyongok a kilométeres folyosókon, mászom fel a meredek pillérekre. A XII.-XIII. századi khmerek nem ismerték a bolthajtásos ív technikáját ; tornyaik vannak, kupoláik nincsenek, de ennek ellenére a tornyok piramisokban végződnek és a széles alap tartja fenn a rendkívüli magasságú, sokszor 5-6 emeletnyi mellékhajókat. A négy főtorony a négy világtáj felé néz és köröttük és köztük az egész Angkor Wat alaprajza egy nagy expanzív négyszög. Kinn : 35 C° árnyékban, benn nincs több 25°-nál ; dohos, hűvös huzatok csapják meg az orrom, denevérek suhannak, patkányok osonnak, csípős egérszag keveredik tömjénfüsttel a hosszú Buddha-szobrokkal telerakott mellékfolyosókon. Kísértetiesen lenyűgöző szellemtanya ez.

Aznap este tízkor a Kambodzsai Királyi Balettegyüttes khmer táncokat mutat be Angkor Wat főteraszán, reflektorokkal megvilágítva. Az *Auberge* személyzete este 8 óta szakadatlanul hordja át a székeket a szombat esti előadás alkalmából. Vagyunk vagy százan nézők. A szarvas, aranyozott süvegekbe, aranyozott szárnyas váll-toldalékokba és csörgő, kacifántos cipőkbe öltözött szépségek — hosszú mesterséges, felfelé kunkorodó aranykörmökkel és mesterséges szempillákkal — kilibegnek a megvilágított főtorony alól, mintha a kísértetjárta romtemplomban laknának. A zenekar a terasz két oldalán ül, vannak vagy tizenöten. A zene olyan, mint amikor a Zeneakadémián az előadás előtt a zenészek utoljára — hangolnának. Vagy mintha valaki egy operaházi hárfán a kromatikus skálát gyakorolná előre és hátra, vagy még inkább, többen egyszerre. Mind ez tökéletesen illik a háttérhez és egyáltalán nem kakofonikus ; ellenkezőleg, különös ritmusképletek és dallamok bontakoznak ki a felületes nyugati fül számára talán zavaró, érthetetlen összhangzattani szabálytalanságokból.

A táncok főtémája a hindu mitológia egyes jelenetei, de erősen átoldódva a helyi idiómába. *"Indokína"* — ízlelgetem a szót, és a hajdani absztrakt földrajzi fogalom eleven valósággá válik *Ardzsuna és a Démon harcában*, amint ezek a kínai-termetű, mongol szemvágású, mégsem kínai és mégsem angol khmerek hindu ritus szerint, japán és kínai táncosok marionette-mozgású s mégis szabad, lebegő koreográfiájú táncában itt most előadják, a rejtelmes múltat lehelő romok reflektorokkal megvilágított teraszán.

Újra Phnom Phenh. Haragos francia feliratok mindenütt. *"Le Cambodge s'aide lui-même." "Allez chez vous, les Yankees!"* Az amerikai USIS Könyvtár pár hete szétzúzott épülete. Szétvert írógépek, szétszakított könyvek (legtöbbje khmerül, khmer dolgokról : micsoda kannibalizmus!) — mellette pár méterre a Vörös-Kínai Nagykövetség. Ki *érti igazán* ezt a világrészt?!

*

Hongkong. Az egyik utolsó angol királyi koronagyarmat. A Jóleső Szálka Mao Ce-tung szemében. Felmondtam a *University of Malayá*-n, nem, nem maradok Délkelet-Ázsiában három évet. Tizenhárom hónap elég volt. Útban vagyok az Államok felé, Japánon és Hawaiion át, s itt fogok tölteni egy hetet. Kuala Lumpurban eléggé pánikszerű volt a hangulat az indonéz gerilla ejtőernyősök megjelenése óta. Az ENSZ a szokásos orosz vétó tehetetlenségi nyomatékától önnön farkát harapó kígyóként meddőn elmoralizálta az esetet s a helyzetet csak angol, újzélandi és ausztráliai katonai erő mentheti meg. Szukarno közben európai útra indult, s Moszkvában az akkor még hatalmon lévő Hruscsov lassabb, megfontoltabb cselekvésre bíztatta. Szukarno személyében egy Vörös-Kína felé kacsingató, Mussolini-szerű neofasisztával állunk szemben ; Malaysia *Tunku*-ja pedig egy kissé lassú észjárású feudális herceg ; ám jószándéka és népszerűsége vitathatatlan. Belső zsebemben a mutatók New York felé fordultak : szép volt, jó volt, elég volt a tropikus idillből. Hongkongban azonban muszáj megállnom.

Négy alkalmi ismerőssel taxit bérelek és körbevitetjük magunkat a városon. A Vörös-Kínával szomszédos *Kowloon*-i félszigetről a híres kompon jut át az ember magára Hongkong szigetére. Egy nagy, forgalmas világváros közepén találom magam, ahol kimustrált londoni duplafedelű autóbuszok között és húszemeletes luxuspaloták tövében a XIV. századba illő öreg kínai házaspár hosszú rúdon, két hatalmas facsöbörben vizet hurcol a tér egyik sarkából a másikba. Agyonzsúfolt kontrasztok forgatagában vagyok a világ egyik legérdekesebb helyén. Az üzletek zsúfolásig telve angol szövettel, amerikai golyóstollakkal, a legmodernebb japán fényképezőgépekkel, magnetofonokkal, kalózkiadású nagy Oxford szótárral huszadáron, udvarias, serény szabókkal és cipészekkel : a most-vagy-soha pszichológia bűvöletében 36 órás rendelésre téli öltönyöket rendelek. Az elmaradhatatlan turistakalauz felvisz a hegyre, a *Tiger Balm Gardens* nevű híres kínai temető mellé, melynek tőszomszédságában szabad szemmel remekül kivehetően élnek az úgynevezett *squatter*-ek, "guggolók" vagyis ősfoglalók. Koporsó nagyságu plého- és fadobozokban szoronganak, sűrű egymásrahalmozottságban. Az Angol Kormány több modern lakóházat építtetett számukra a sziget más részein : de nem hajlandók lejönni a hegyről. Rossz szerencse lenn lakni a völgyben.

*

A legmeghökkentőbb az *Aberdeen* kikötőben horgonyozó bárkalakók. Az öböl négy négyzetkilométernyi területén egyik bárka oly szorosan áll a másik mellett, hogy ötven centis deszkapalló segítségével egyszerűen átsétálni az egyikről a másikra. Kijutni olykor szinte lehetetlen. A *junk dweller*-ek fele a *junk*-okon születik, éli le életét, és hal meg. A színhelytől fél kilométernyire hatalmas húszemeletes modern szálló, *Repulse Bay* híres fürdőhelyének idegenforgalmi gócpontja.

A főkikötőben annyi a vörös-kínai bárka, mint a hongkongi. Teljesen szabad a ki-be járásuk és rendszeres, Kína számára igen jövedelmező árucsereforgalmat bonyolítanak le a Hongkongban képviselt külvilággal. Ezért tűri Mao a nagy nemzeti szégyenfoltot, egy valódi, régimódi angol kolóniát a tőszomszédságában. Amerikai turistáknak az áru eredetét igazoló bizonylatot kell szerezniök : Vörös-Kínában gyártott cikkeket nem vihetnek haza magukkal a konzervatív Államokba.

A város természeti szépsége *Rio-de-Janeiró*-éval vetekedőn rendkívüli ; a *peak tram* nevű drótkötél villamos húsz perc alatt felvisz a legmagasabb csúcsra, ahonnan térképszerűen kibontakozik a kikötő élete a lábad alatt. Hatalmas amerikai repülőanyahajó apró játék *jet*-ekkel a tetején lassan tolat előre több száz apró kínai vitorlás között. New Yorkra emlékeztető színes reklámözön kigyúló fényei vetekszenek a lebukó nap utolsó sugaraival az öböl nyugati csücske felől.

Portugál vízumért megyek a Konzulátusra. Este nyolckor beszállás a *Fat-San*-ra, másnap reggel érkezünk *Macau*-ba. Az apró portugál kolóniát keskeny folyó választja el a szemben lévő vörös-kínai falutól. A dombról tisztán átlátni, távcsővel figyelem az embereket a túlsó oldalon. Az idegenvezető a világ legtermészetesebb hangján meséli, hogy hat hete példamutató tömegkivégzést tartottak a túlsó oldalon, leendő disszidensek elriasztására. A kivégzést szócsöveken előre kihirdették Macau lakóinak, hogy láthassák a népnevelő tömegünnepélyt. A menekültek száma napi öthatra süllyedt : tíz kilométeres kerülőúszással lehet csak bejutni Macauba, s a cápák erősen megtizedelik a merész vállalkozókat. Úgy érzem magam, mint aki a cirkuszban a tigris nyitott szájába könyököl és várja, mi lesz. Megnézem a kaszinót, de tudom, hogy szerencsétlen vagyok a játékban, s csak az illem kedvéért dobok be pár fél dollárost az "egykarú rabló"-ba. El is nyeli. Triciklin levitetem magam a határkapuhoz s megnézem a határőröket, a vörös zászlót. Kezem a zsebemben az amerikai útlevelet szorongatja.

*

Hatalmas megkönnyebbüléssel érek vissza Hongkongba aznap éjfél után. Vezetőnk az éjjeli Hongkong megtekintését ajánlja. Elvisz a vöröslámpás negyedbe, ahol a *Suzy Wong világa* játszódik. Soha hollywoodi átlagtipizálás jobban meg nem közelítette a valóságot. Elcsüggedve szemlélem a párizsi hírhedt negyedeket többszörösen kenterbe verő eladó női húsanyagot és boldogan kapok az ajánlaton, hogy a Mandarin Hotel teraszán hallható kínai operát hallgassuk meg. Ez másfél óránként ismétlődő műsorszám, kabaré jelleggel. Nagy fácántollas főkötőkkel és földig érő suhogó selymekben táncolnak, akrobatizálnak, kínai nyenyerék, kíntornák, kéthúrú hegedűk, kókuszdió dobok és — csodák csodája — egy zongora hangjaira. A látvány teljesen lebilincsel ; eredetiségében Angkor Wat holdvilág-leányainak misztikus táncával vetekszik.

Öltönyeim valóban 36 óra alatt, potom pénzért elkészülnek ; a szabó fél óránként próbál, közben egy egész nadrágot remekbeszab és az egész jobban áll, mintha Pesten vagy Párizsban szabták volna. Az emberi intenzítás légsűrített kamrája ez, már több mint keverék, több mint csupán heterogén elemek mesterséges egyhelyhez kötöttsége, ez itt a lőporoshordón tenyésző melegházi anomália mennyiségből minőségbe átcsapott, sajátos ötvözete. A hongkongi ember se nem kínai, se nem angol, se nem hindu, mégis mindegyik az, ami ; az egész bármely pillanatban összedőlhet, de ugyanakkor egyre növekszik, egyre gazdagodik.

Hetem lejárt ; indulok Tokión, Hawaiion át vissza a tarka lombhullásos connecticuti őszbe.

megbetegedés!

fiam az irodába, hívjátok ki az orvost !")

hasfalon hófehér agytekervények jelentek meg. Mindegyik tekervényben, tha lövészárok lenne, egymástól egyenávolságban fehérköpenyes vírusok ültek. ttük lombikok, görebek, mikroszkópok. mikroszkópok többmilliós kicsinyítésben tatták az emberi test különböző részeit. ilmet magyarázó szöveg kísérte, a filmdók kissé harsány, kikiáltószerű stílusá-

- A modern vírus igénybe veszi a mo- orvostudomány minden újdonságát. — dotta a szöveg. — Az ellenség nem al-, így hát mi is éberen őrködünk. Valayszor jelentés fut be arról, hogy kórainkat valamely katasztrófa érte... (a kégyászfátyolos vírus jelenik meg, egész t rázza a zokogás) ...alig érkeznek meg első áldozatok... (több vírus hordágyon dulatlan vírusokat hoz) ..máris megin- az ellentámadás... (A kép változik : az ekervények között dolgozó vírusok iztan hajolnak a mikroszkópok fölé) ...és utatók munkája nyomán kórtársaink kapják a szükséges ellenszert... (hosszú an állnak a vírusok, feltűrt ingujjal, egy rköpenyes vírus mindegyiket beoltja) ... ba a biológusok minden mesterkedése, d idő alatt semlegesítjük a legújabb emédő gyógyszert... (vigyorgó vírusok diadalmenetben vonulnak be egy májba) ... és folytatjuk vírusépítő tevékenységünket.

A kongresszusi küldöttek viharos éljenzéssel fogadták a levetített filmet és lelkesen folytatták a gyomorfal felfalását.

("Végre !" — mondta a tehenészet vezetője a lihegve érkező állatorvosnak. — "A Bimbó egészen odáig van, már nem áll a lábán.")

— Kórtársak, — emelte fel hangját az elnök, — nem könnyű túlélni a testet, legyen az akár emberi, akár állati, amelyet jelenlétünkkel tüntetünk ki. De ha egységben haladunk, ha mindenki híven teljesíti kötelességét, a győzelem végül is a miénk lesz. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy minden emberi gyógyszer ellen van orvosság ! — Magasra emelte fejét és úgy kiáltotta oda a mozgalom jelszavát : — Fertőzés !

— Fertőzés — zúgta vissza az idő közben 2 millárd 870 millióra szaporodott küldött.

— Uraim, — mondta elégedetten az elnök, — asztalhoz !

És jó példával járva elől, nekiesett a kongresszusi terem összes szervének.

("Vége !" — emelkedett fel az orvos az elnyúlt tehén mellől. "Borzasztó !" — mondta letörten a tehenészet vezetője. — "Egy órával ezelőtt még kutyabaja sem volt. Mitől fordult fel, doktor úr ?" Az orvos tudálékos arcot vágott és miközben összekattantotta táskáját, mély megfontolással a hangjában mondta : "Valamilyen vírusos megbetegedés.")

A VÖRÖS SIVATAG

RAVENNA a külföldi turistának: a mozaikok városa, ahol századok óta megállt az idő, hogy Galla Placidia, Theodora és Dante emlékét sértetlenül őrízze az utókornak.

Ravenna a valóságban : Olaszország második legnagyobb kikötője, egyik leggyorsabban fejlődő ipari központja. A várostól délre, a hajdani Classis helyén még nem is olyan régen híres fenyves húzódott : a *pineta,* amelyet az Isteni Színjáték szerzője és Byron egyaránt megénekelt. Az eklogák fenyőerdejét azóta kőolajfinomítók tartályai és csővezetékei, gyárak és munkásházak foglalták el ; a salakból, a rozsdatemetőből fák helyett kémények és daruk merednek az égnek. A madarak élettelenül hullanak le a füstben, a tengerből kifogott halnak petróleumszaga van.

Ezt a betonból és alumíniumból épült, felvonócsigáktól és hajószirénáktól zajos, kigőzölgésektől mérgezett tájat, ezt az embertelen *sivatagot* festi Michelangelo Antonioni új filmje, a *"Deserto rosso"*, amely a Velencei Filmfesztivál aranyoroszlánjával érkezett a párizsi világbemutatóra. A jelképes címben először szerepel Antonioninál a jelző is : a modern élet sivatagában véreznek az emberek. A magányos áldozat, akárcsak a szerző előző filmjeiben, megint csak egy fiatal nő, akinek érzékenysége, ha kevésbé tudatosan is, mint a férfiaké, de finomabban reagál a korra. Giuliana egy autóbaleset súlyos lelki megrázkódtatásaiból nehezen gyógyul, s reménytelenül igyekszik, ahogy mondja, *"reinserirsi nella realtà"* : beleilleszkedni az ellenséges, rideg külvilágba. Férje, Ugo, a szakmájának élő és önelégült elektromérnök, nem érti meg az asszony gondjait, s idegen Giulianától Valerio, a lombikokkal és elektronikus robot-gépekkel játszó kisfia is. A munka talán még értelmet adhatna napjainak, de a suta vállalkozás, az elhagyott utcában nyitandó kerámiaüzlet terve szintén eleve kudarcra van ítélve. Maradna még a tétlen és magányos ember utolsó menedéke : az *avventura,* az erotikus kaland : de kollektív és alantas formája csak undorral tölti el, s a házasságtörésbe torkolló romantikus ábrándozás szintén nem több, mint pillanatnyi önámítás. Corrado, a bányamérnök, a klasszikus háromszög harmadik tagja, Ugo régi egyetemi diáktársa csak látszatra szilárd és biztonságot ígérő társ : valójában maga is kételyekkel vívódó áldozat, akit nyugtalansága hajt nagyvonalú és fellengzős tervekbe, s aki szintén tépelődve keresi a választ : hogyan éljen ?

POKOL LENNE tehát az ipari társadalom, ahol a technikai haladás és a viszonylagos jólét ára a magány, az egyén elszigetelődése, a filozófiai és pszichológiai értelemben vett *elidegenedés,* hogy a marxista szellemi élet oly divatos kifejezésével éljünk ? Nincs menekvés az Itáliát is elért *"air-conditionned nightmare"*-ből, amelytől egyaránt szenved munkaadó és munkás, — hacsak nem a megszépítő emlékezés világába ? Gépromboló romantikus-e Antonioni, a "térjünk vissza a természethez" ábrándjának megkésett prófétája ? Giuliana a történet során talán csak egyszer boldog, amikor kisfiának saját, legendává nemesült gyerekkoráról mesél : az elveszett paradicsomról, a lakatlan szigetről, a kék tengerről, a rózsaszín homokról... Az összevetésből könnyű lenne az elhamarkodott ítéletet kiolvasni : ám Antonioni maga nem ítél, csak a látleletet mutatja fel. Ha csak az esztétikumról van szó, az új, az emberkézformálta táj nem rútabb az édeninél : mértani formái, gömbjei, kúpjai, hengerei szépek, mint, mondjuk, Léger képein, rendezetlensége, banalitása pedig rejtelmes, mint a *pop-art* művein. Ami pedig az életformát illeti, a film végső kicsengése szintén nem egyértelműen pesszimista : az ember előbb-utóbb alkalmazkodhat az új körülményekhez. Corradóval talán a szerző is szól Giulianához: *"Nemcsak te vagy beteg ; többékevésbé mindnyájan szenvedünk, de többé-kevésbé valamennyien meg is gyógyulunk végül."* A század betegsége nem a technikai civilizáció, hanem a változással, a növekedéssel járó zavarok. Antonioni találóan mondja egy helyütt: a mai ember a tudomány területén nem fél az ismeretlentől, de megriad, ha az erkölcsi ismeretlennel kerül szembe. A *"Vörös sivatag"* ennek a rossz közérzetnek a képe: erkölcsünk és pszichológiai reakcióink, érzelmeink és eszményeink s esetleg társadalmi szerkezetünk is rosszul illeszkedik a modern tudomány és technika teremtette keretekbe.

ANTONIONI talán még soha nem szólt ilyen világosan nézőihez: érdeme is, s olykor gyengéje is ez filmjének. A *"Deserto rosso"* tíz év műveinek témáját fogja össze, s ha nem betetőzése is azoknak, mindenesetre kiterjesztése és népszerűsítése : problémáit itt gyárosok, sikeres írók, művészek és nagypolgárok helyett köznapi emberek, mérnökök, művezetők, munkások és kivándorlásra kész munkanélküliek élik. S persze idézése és magyarázata is az előző alkotásoknak : a ködös gyárudvar, a sztrájk a *"Gridó"*-ra emlékeztet, Giuliana céltalan kóborlása a *"Notte"* Lidiájának külvárosi bolyongására ; a lakatlan sziget legendája, az Ugo nyári kunyhóját díszítő egzotikus festmény a *"Napfogyatkozás"* egyik jelenetét igazolja ; az építészetnek, a díszletnek szánt esztétikai és jelképes szerep pedig megtalálható volt már az *"Avventura"* notói barokk városképében, a *"Notte"*-ban a milánói és a *"Napfogyatkozás"*-ban az EUR-béli modern lakónegyed kiválasztásában. Összegez tehát Antonioni vagy talán önmagát ismétli, s egyre didaktikusabban ? A szigorú kritikus, aki a szerző pályájának csúcsát az *"Aventurá"*-ban vagy a *"Gridó"*-ban, ezekben a sokféleképpen értelmezhető, többet sejtető, mint kimondó művekben látja, részben joggal teheti fel az aggódó kérdést. A *"Vörös sivatag"*-ban a dialógus néha feleslegesen és kissé irodalmiasan ismétli azt, amit a képek maguktól elmondanának ; s amíg az előző filmekben jelenet és jelentés között bonyolult volt a kapcsolat, a szimbólum itt olykor túlságosan nyilvánvaló. Giuliana éjszakai sétáján hiába panaszkodik egy török matróznak : azonnal tudjuk, hogy a *kommunikáció* lehetetlenségéről van szó ; nem vezet az út lélektől lélekig. S igaz, hogy a parabolának nyelve a jelkép : de nem lenne-e még meggyőzőbb a történet, ha hősnőjében nem kellene a szó szoros értelmében vett *klinikai* esetet látnunk ? (A szerep alakítójának, a csodálatos Monica Vittinek dicséretére legyen mondva : játékában sikerült elkerülnie a századvégi sejtelmességet és a beteges vonások nem kevésbé századvégiesen naturalista túlzásait is.)

MÉGIS, apróbb hibái ellenére is, a *"Vörös sivatag"* már most a filmtörténet nagy művei közé tartozik. A színei miatt. A film nem regény és még kevésbé színpad : a film : látvány, festészet. Antonioni műve — ahogy whistleri címmel mondhatnánk — a ködösfüstös téli Ravennáról szóló szürke-kékesszürke-halványzöld szimfónia lehetne. Valahányszor azonban érzelmekre, indulatokra kerül sor, inkább a modern piktúra formanyelvét kellene idéznünk. Az impresszionista festést ilyenkor az expresszionista váltja fel : a harsányabb színek önkényes, de következetes és jelképes rendszere. Vörös : a petróleumfinomító csőhálózata, a sivár örömtanya fala ; sárga : a gyárkémény mérgező füstje, a vesztegzár alá vett, pestis-riadalmú hajó élvezetből józanító zászlaja. A történet egy-egy érzelmileg telített pillanatában a színek már nem a tárgyat, a szereplők lelkiállapotát fejezik ki : Corrado szállodai szobája elefántcsontszínből violára és rózsaszínűre vált, ahogy szerelme, Giuliana látja. Az archívumok majd nem őrzik a *"Vörös sivatag"* forgatásának naplóját : hogyan festetett Antonioni sárgára egy mocsarat, feketére egy tanyát, fehérre a fák ormát, szürkére egy egész utcát, a házak homlokzatát, a járókelők arcát, az utcai gyümölcsárus kötéit és almáit... A nézőnek mindez nem fontos, talán jobb is, ha nem tud róla : ne a palettára, a képre figyeljen. A fák között úszó hajóra, a gyárhomlokzat vagy egy lépcsőház mondriani keretezésére, a Dubuffet-t idéző "talaj-tanulmányokra", a szürrealista bevilágítású éjszakai kikötőre. Antonioni, mondják, valamikor festőnek készült. Nem tudjuk, a ferrarai akadémián miként vélekedtek tehetségéről : de a *"Deserto rosso"* celluloidszalagra vitt festészet, Visconti *"Sensó"*-jával és Renoir *"Aranyhintó"*-jával az első igazán művészi színes film.

ALBERT PÁL

Megújuló emlékírás

VAS ISTVÁN : NEHÉZ SZERELEM — A LÍRA REGÉNYE ; SZÉPIRODALMI, Bp. 1964

MEGHALNAK-E, vagy csak bomlanak vagy éppen újjászületnek-e korunkban a műfajok ? Ezen töpreng sokat manapság, a korszerű fejleményekre vadászó esszé mellett, a fontoltabban tájékozódó irodalomtörténet is. Szentesíti nemcsak a kérdést, de magát a jelenséget is, hogy a regény s dráma átkalandozik a líra területére, míg a líra elszemélytelenedve, gyakran önmaga létén töprengve, az esztétika s a filozófia feladatait kaparintja magához, vagy ha éppen korlátozza hódító kedvét, tárgyiasabb, alanyi esetlegességektől mentes látványok-látomások felidézésére törekszik, ami pedig inkább az epika hatáskörébe tartoznék. A vallomás, önmagunk életének és lelkének bizalmas feltárása, mely ebben a roppant szabadulási folyamatban valahol a költészet, az értekezés meg a regény között sodródik, legszívesebben a memoár-irodalomban virágzik újra, felfeszítve természetesen ennek a műfajnak a hagyományos kereteit is.

Mindezeket előre bocsájtva, nem is olyan természetes a kérdés, amely pedig a *Nehéz szerelem* olvasása előtt ösztönösen felvetődik, hogy miért akarja magát Vas István, a költő, első személyű, regény formájú önéletrajzban megismertetni, miért nem éri be versei meghitt közléseivel. Ám ha már előbukkant a kérdés, tegyük hozzá a valószínű választ : a költő nem igazi lírai alkat, vagy nem csupán az, gondolkodó hajlamát, elemző kedvét, tudásvágyát nem elégítik ki a vers adta lehetőségek. Lírai vágyból fakadó vallomása a líráról logikusabb utat követhet, egyértelműbb megvilágítást kaphat a próza szilárd talaján, még Vas esetében is, pedig ő a korhoz kötött világ realista igényű költőjének mutatkozott, lassan negyedszázados alkotói pályafutása során. Igaz, éppen ez a fajta művészet teszi lehetővé, hogy kialakulásának történetét a művész az ihlet megfoghatatlan jelenlétén túl a környezet, a fejlődő értelem és ízlés, a tapasztalatok és érzések összerűen felfejthető szövetében kutassa. Eképpen válik aztán világossá, hogy miért nehéz — csak a költészet belső áramlását tekintve — az a szerelem, amely nem mindent elsodró igénnyel támad, hanem maga mellett *egyenértékűként* megtűr idegen elemeket is : műveltséget, társadalmat, egész embert követelő érzelmi kapcsolatokat.

AKADNAK, persze, bőven más nehézségek is. A költészet meghódításáról álmodó fiatalembert nemcsak a lírai **kényszer lankadásai** tartják vissza, de béklyózza származása, testi ügyefogyottsága, tapasztalatlansága s nem utolsó sorban kényes kritikai szelleme, amelynek jobbára még nem tudatosított elemzései nyomán a csábító modern lehetőségek egész sora kétes értékűnek bizonyul. Ezeknek az erőknek meg-megújuló összetűzésére épül a líra teljes regénye, s ezeknek dialektikus hullámzása segíti hozzá a tépelődő diákot, hogy önmaga kifejezésének alapjául megkeresse helyét a világban. Az 1928-29-es Bécsben töltött "tanév" adja meg a végső ösztönzést. Vas Istvánt érettségije után apja, a jómódú textiles, küldi kereskedelmi főiskolára, utolsó kísérletképpen, hogy fiát megmentse a költészet anarchikus veszélyeitől. Addigra azonban lejátszódott már egy hosszú, külső és belső szálakból fonódó történet, amelynek bonyolult árnyalatait a bécsi utazás mozzanataihoz fűződő asszociáció-sorok vonultatják fel, s amelynek nehézkedése derékbe töri a szülői szándékot.

Sokarcú a regény főszereplője s jóllehet a maradandó arcélt szerves együttesben rajzolják, az arcok külön-külön is faggatják, kívánják, ellenzik a világot. Az első talán a huszas évek zsidó polgári rétegének anyagi előnyeit ugyan élvező, de lélekbénító determinizmusából mindinkább kitörni vágyó fiúé. Tekintettel az alaphelyzet nagy irodalmi múltjára, ennek részletezésében kaphatnók a legszokványosabbat, ha az események nem éppen a Lipótváros jellegzetes díszletei között zajlanának, amelyeknek tárgyilagos felidézésével Vas előtt alig próbálkoztak. A szerző szociográfiai alapossággal mutatja be tárgyát, de megkíméli a magyar prózában túltengő naturalista részletezéstől ; inkább a franciák lényegre sűrítő, gondolati elemeket hangsúlyozó hagyományait követi s ezek segítségével tölti meg jelentőséggel tárgyi leírásait, ezek választékos szókimondásával old meg olyan "merész" témákat, mint a grinzingi nevelőotthon önfertőző hajszája vagy az első bordélyházi kiruccanás kudarca.

NEM MEGLEPŐ, hogy a gondolati stílus legelevenebben a környezet szellemi életét ábrázolja. A polgári család lapos közönye ellen kapálózó gimnazistát kezdetben éppen a polgári világ kísérletező, gátlástalanul kíváncsi csoportjai serkentik osztályától való elszakadásra. A "lipótvárosi barátok fanyar és fanyalgó műveltsége" vonzza a modernség felé, az ő közvetítésükkel kerül kapcsolatba később Kassákkal és körével, sőt bizonyára az ő fanyalgásuk hatására szilárdul meg benne az a karteziánus adottság, amely minden könyvélmény, elmélet és intellektuális póz mögött kutatja a tapasztalati valóság fedezetét : a konstruktivista "álmok" értékét a szövőterem valóságán ellenőrzi, az *Anti-Dühring*-ét saját szabadságvágyán, szabadulási lehetőségeit pedig polgári neveltetése korlátaival számot vetve. Spengler olvasása utáni gondolatairól mondja : "...szerettem magam annak a rómainak mondani, aki fölveszi a kereszténységet, és Róma ellen fordul, de azért alapjában véve római marad". Ennek a kettősségnek pontos és bátor beismerése teszi rokonszenvessé a szocialista gondolkodásmódra polgárian törő értelmiségi akkori arcát, s tegyük hozzá, Vas Istvánnak azt az arcát is, amelyet a szocialista állapotok balsikerű beköszöntése óta ismerünk.

Leleplezés mindez, de nem olyan önkínzó kéjű, mint Sartre-é, akinek majdnem egy időben kiadott önéletrajza dogmatikus kegyetlenséggel bélyegzi meg gyerekkora gyengeségeit. Vas sem szépít, de megvan benne az irónia könyörülete : miért legyünk kíméletlenek önmagunkkal, ha másokkal sem tudunk teljesen azok lenni. Így kíséri végig kamaszkora irodalmi ábrándokon és suta vonzalmakon tengődő szerelmi nyomorúságát, a polgárság hagyományos és merészkedő megoldásain túlvezető új erkölcs keresését,amelynek reményére egyszerűen a boldog, beteljesült szerelem idején bukkan, költővé és értelmiségivé érése öntudatos hajnalán. Nemcsak azért fontos az Etivel töltött bécsi hetek mámora, mert a testi szerelem is része a líra regényének, hanem azért is, mert a könyv stílusa itt hevül át költőivé s itt oldja meg a legnehezebb feladatot : az életöröm valóságának beethoveni szárnyalású, de romantikájában is mértéktartó himnuszát. És ebben a lírai finálében halljuk a költő legbecsületesebb vallomását az élet elsőbbségéről a költészettel szemben !

FONTOS KULCS kerül így azoknak a kezébe, akik Vas István költészetét kívánnák vizsgálni, mint ahogy fontos adalékokat kapnak a huszas évek végén erjedő "modernség"-gel foglalkozó irodalomtörténészek. De — s ezt ugyanúgy hangsúlyozzuk — a művészi irodalom barátait sem éri csalódás. Mert mi egyéb jogosít fel egy embert, tartozzék bár neves íróink közé, hogy múltját a nyilvánosság elé teregesse, mint az, hogy mondanivalóját igényes formába rendezi. Márpedig a *Nehéz szerelem* írói érdeme a választott anyag mesteri kezelésében rejlik. Gondosan elmélyített lélektani portré, pillanatfelvétel, irodalmi elemzés, elbeszélés, szatíra, vallomás, tájleírás, korrajz, olvasónapló, világnézeti elmélkedés, megannyi önnálló műforma váltogatja itt egymást, külön-külön is érdekesen, de kivált összefüggéseikben, céltudatos és mégis kötetlen társulásaikban izgalmas életre kelve. Aligha hasonlíthatjuk ezt a módszert máshoz, mint a századunk költészetében uralkodó szabad asszociációhoz, s ezért kockáztathatjuk meg azt az állítást, hogy a modernséggel költészetében mindig csínján bánó Vas István lírája regényében jutott el élete legtermékenyebb formabontásához, ami egyúttal a műfaj magyarországi megújulását is jelenti. Legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy a műhelyfogások kiváló ismerője — talán mert nagyképűségnek véli ? Talán mert féltékenyen őrzi ? — ezekről a kérdésekről, még fiatalkori próbálkozásaival kapcsolatban is mélységesen hallgat.

SZÉKELY BOLDIZSÁR

SZÁLASI HITLERNÉL

ADALÉK EGY LETŰNT KORSZAK TÖRTÉNETÉHEZ

1944. augusztus végén Szálasi Ferenc a magyar nyilaskeresztes párt, hungarista mozgalom vezetője személyi naplójába ezt írta : "Augusztus 24-én volt az utolsó időpontja annak, hogy a Hungarista Mozgalom felelőséggel átvehette volna a hatalmat. Ettől az időponttól kezdődően már mindinkább az előre megszervezett mesterséges zűrzavar állapotába kerül az ország, amelyben a vezetést ilyen nehéz körülmények között felelősségteljesen már nem vállalhatja a Hungarista Mozgalom."

Két hónap sem telt el e bejegyzést követően és Szálasi, "a Führer u[illegible]só magyarországi politikai tartaléka" (Veesenmayer) a Budapesten tartozkodó német csapatokra támaszkodva, fegyveres puccsal október 15-én pártja nevében átvette a hatalmat.

A hungarista mozgalomban egyesült Magyar Királyság új miniszterelnöke és — november 4-étől "nemzetvezetőként" — ideiglenes kormányfője, országlásának első hónapjában egyik legsürgősebb feladatának tartotta, hogy mielőbb személyesen is tisztelegheshessen Hitler előtt. Még novemberben utasította a berlini magyar követet, Mecsér Andrást, hogy számára Hitlernél mielőbb egy találkozót eszközöljön ki.

Az összejövetelre most húsz esztendeje, 1944. december elején került a sor. Igaz, Hitler nehezen egyezett bele a találkozásba. Először azzal a kifogással tért ki, hogy roppant elfoglalt, (az ardennes-i offenzívát készítette elő). Az igazság az volt, hogy nem érdekelte különösebben a magyar "nemzetvezető" személye. Szálasi tolakodásával (állítólag kijelentette volna, ha Hitler nem fogadja őt, katonát sem ad a "közös ügyhöz") mégis célt ért. A magyar kormányküldöttséget december 4-re várták Berlinben. A németországi útra Szálasi Ferencet többek között Kemény Gábor külügy-, Vajna Gábor belügy- és Beregffy Károly vezérezredes honvédelmi-miniszter is elkísérte. Berlinben a magyarokat minden különösebb pompa nélkül fogadták. A több napos tárgyalásról a német lapokban csak rövid, pár soros kommüniké jelent meg és a magyarországi újságok sem adtak ezekről érdemileg bővebb hírt. A Német Külügyminisztérium politikai irattárából csak most került elő a Szálasi-Hitler találkozó ún. "kéziaktája", amelyet Schmidt tolmács közvetlenül a tárgyalások után foglalt írásba. Ebből közlünk részleteket.

"A Führer kívánsága..."

A feljegyzések szerint Hitler 1944. december 4-én a berlini Német Birodalmi Kancellária épületében fogadta Szálasit. Hitler először hosszabb beszámolót tartott Délkelet-Európa politikai és katonai helyzetéről. Többször is kirohant a románok ellen, "akiknek árulása következtében a déli arcvonalon beállott krízis 23 hadosztályába került. A Führer beszámolójához kapcsolódva Szálasi felvetette a kérdést, hogy vajon a jelenlegi helyzetben Hitler Magyarországtól milyen konkrét teljesítményeket vár. A Führer válaszában kifejtette, hogy a magyaroktól elsősorban gazdasági és katonai téren kíván konkrétumokat. Az ország annyi katonát állítson, amennyit fel tud fegyverezni. Azokat a hadköteleseket pedig, akiknek nem jut fegyver, bocsássa a német légvédelem rendelkezésére. Ebből Magyarország részére is több előny származik. Mégpedig a hadkötelesek

1. katonai előképzése, és

2. az a lehetőség, hogy a német légitér fokozott védelmével a honi fegyvergyártás mennyisége megnő, amely produkcióból végső soron a magyaroknak is jut fegyver. Ezenkívül Magyarország bocsásson továbbra is fokozott mértékben munkaerőket a német fegyveripar rendelkezésére. Mindezek ellenszolgáltatásaként a Führer biztosítja a magyarokat, hogy az oroszokkal békét Pozsony vonalában kötni soha nem fog, hanem először Magyarországot minden körülmények között visszahódítja...

A magyar térség védelméhez továbbra is minden hozzáférhető egységet be fog vetni. Csapatai önként egy négyzetméter területet sem fognak feladni."

Budapest sorsa

A beszélgetések során Budapest várható sorsa is szóba került. Ez időben Malinovszkij tábornagy csapatai Pestet félköralakban fogták már körül, míg Tolbuchin 3. Ukrán Frontja dél felől, a Dunántúlon közeledett Buda felé. A magyarországi német csapatok parancsnoka, Friessner vezérezredes, akit Szálasi a Királyi Várban még berlini útja előtt fogadott, látogatása során felvetette a kérdést, hogyan is vélekedik a magyar államfő Budapest helyzetéről ? Mi a véleménye arról, ha az ország fővárosa hadműveleti területté válik ? Szálasi — a tárgyaláson jelenlevő K.L. honvédtiszt visszaemlékezései alapján — kijelentette : habár neki, mint magyar államfőnek, igazság szerint Budapest "nyílt várossá" nyilvánítását kellene követelnie ezt mégsem teszi. "Ha a legfelsőbb német vezetés Európa jövőjének szempontjából szükségesnek tartja Budapest védelmét, kénytelen leszek e felsőbb szempontnak akaratomat alárendelni".

Szálasinak módjában volt erről Berlinben is beszélnie. Guderian vezérezredes, a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke Schmidt jegyzőkönyve szerint kifejtette, hogy "Budapestet minden körülmények között tartani kell, mégpedig úgy, hogy az ellenséget a város előtt kell megállásra bírni. Budapest nemcsak fontos közlekedési és ipari gócpont, hanem a politikai és prestizs okok is megkívánják a minden körülmények közötti védelmét... A Führer itt is megjegyezte, hogy Budapestet már azért is szükséges védeni, mert elvesztése esetén vissza kéne hódítani és ez nem lenne könnyű, mivel az oroszok bizonyára kíméletlen módón védelmeznék. Az RLZ ("Räumung, Lähmung, Zerstörung" azaz "Kiürítés, bénítás, elpusztítás") vonatkozásban feltétlenül szükséges Guderian szerint Budapesten intézkedéseket foganatosítani. Az energiaellátást és a hidakat egy-egy meghatározott terület feladása esetén feltétlenül el kell pusztítani, illetve fel kell robbantani. A Führer itt is megjegyezte, hogy ez magától értetődik, hisz Budapest visszahódítása esetén az oroszok az ilyenfajta berendezéseket amugy is maradék nélkül elpusztítanák".

A jegyzőkönyv szerint Szálasinak mindahhoz, ami Budapest és a főváros lakosságának sorsát érintette, nem volt megjegyeznivalója.

A hazai "defetizmus"

"Magyarország lakosságának evakuálásával kapcsolatban — írja Schmidt — Szálasi hangsúlyozta, hogy kívánatos lenne mindazon személyek családját is Németországba transzportálni, akik akár katonai szolgálatra, akár ipari munkára kerülnek kiszállításra. A munkás jobban fog dolgozni, a katona jobban fog harcolni, ha a családját a háta mögött tudja. A magyar csapatok harci erkölcse ugyanis minden esetben összeomlott, amikor a katonák családjukat az oroszoktól megszállt vidéken tudták." Épp ezért a "nemzetvezető" nem csinált titkot abból, hogy "ha egyes magyar csapattestek kitűnően tartották is magukat, általánosságban be kell vallania : a csapatok harciszelleme igen rossz !... A jövőt illetően azonban nem kételkedik : biztos, hogy Magyarország képes 20 hadosztályt kiállítani, a jelenlegi 16-18 operatív egységgel szemben. A kikötés csak annyi, hogy e csapatok felállítási területét magyar földön kívülre kell helyezni. Így egyrészt e katonák mentesülnek a honi kellemetlen (defetista) befolyástól, másrészt megfelelő fegyverekkel szerelhetők fel. Az igazi harci szellem amúgy is csak Magyarország határain kívül hathatja át a csapatokat."

E megbeszélés eredményeként vitték aztán egyre-másra Németországba, sőt Dániába a magyar ifjúságot, ahol, amikor szükség volt katonára, félig kiképezve küldték őket a németek a tűzvonalba.

A föld, a klérus és a zsidókérdés

Szálasin kívül miniszterei is találtak alkalmat, hogy problémáikat a Harmadik Birodalom vezetőivel megbeszéljék. E találkozókról is maradtak fent jegyzőkönyvek és ha azok nem teljesek is, mégis képet szolgáltatnak a tárgyalók politikai témaköréről. Így Vajna Gábor belügyminiszter 1944. december 10-én Heinrich Himmlerrel, a birodalmi SS-vezetővel találkozott. A közös témát a két "belügyi szakember" hamar megtalálta.

Megegyeztek pl. abban, hogy a soron következő tavaszi nagy hadjárat után, "amely a német-magyar csapatokat a Kárpátok bérceiig viszi majd el", az ország szántóterületét, függetlenül annak magántulajdoni jellegétől, mezőgazdasági célok érdekében birtokba veszik.

Himmler igen melegen érdeklődött a magyar lakosság általános hangulatáról. Vajna : "Kimerítően informáltam őt a kommunistákról, a szociáldemokratákról és a klérusról. Erre Himmler megjegyezte : kitűnő dolog volt, hogy a veszprémi püspököt letartóztatták. Helyesen tették. Minekünk is elég bosszúságunk volt a 'feketékkel', míg oda nem ütöttünk!" A veszprémi püspök Magyarország későbbi hercegprímása, Mindszenty József volt.

A zsidókérdés felvetése sem maradhatott el. Vajna feljegyezte, hogy "Himmler nagy érdeklődést tanúsított az ún. 'Schutzjuden'-ok további sorsával kapcsolatban. Érdeklődött is nálam, vajon nekünk milyen terveink vannak a zsidókérdés jövőbeli megoldására vonatkozóan. Válaszomban kifejtettem, hogy mi annak idején a Német Követséggel szerződést kötöttünk, amely szerint minden magyarországi zsidót munkára a Birodalomnak kikölcsönzünk. Veesenmayer követ egy ízben azonban olyan kijelentést tett a nemzetvezetőnél, hogy a Birodalom a nagyon fiatal vagy a nagyon öreg zsidók átvétele irányában nem tanúsít érdeklődést. Intervenciómra (így Vajna) Himmler minden további nélkül beleegyezett, hogy mostantól kezdve a Birodalom minden zsidót, függetlenül annak korától, átvegyen."

A "végső győzelemről"

Vajna előtt Himmler (miként azt Hitler tette Szálasinak) nagy beszédben vázolta a jövő kilátásait. A birodalmi SS-vezető kijelentette, hogy az ő hite "a biztos győzelemben megingathatatlan. A háborút 1945. végére be kell fejezni — mégpedig győzelmesen. Mire én (így Vajna) megjegyeztem, hogy a honvédek is részt akarnak venni az ország felszabadításában. A birodalmi SS-vezető ebbe bele is egyezett, mondván, természetes, de csak a teljesen felfegyverzett egységek !"

A benyomás, amit az új Magyar Kormány tagjai Németországban magukról hagytak, nem volt a legkedvezőbb. Guderian vezérezredes emlékirataiban, ha csak pár sorban is, megemlékezett a december elejei német-magyar találkozóról. Itt olvashatjuk : "Hitler a Birodalmi Kancellária épületében jelenlétemben fogadta Szálasit. A beszélgetés vontatott volt. Benyomásom szerint az új embertől nem várhattunk tetteket. Szerencsefi volt, akit a véletlen vetett e posztra. — Nem volt több szövetségesünk !"

GOSZTONYI PÉTER

BAKUCZ JÓZSEF

Négy szonett

I

Hogy tested mélyén bóbiskolva ültem
mint pigmeus a forró lomblugasban
mit sem segít Tövises fénybe szülten
didergek itt gyümölcsöd mozdulatlan
De nem sokáig Menni kell A lábam
két párhuzamos semmimérő inga
hibbant mintákat rajzol poklaimba
bal-jobb bal-jobb kopog a némaságban
Harmincötödször vedlett már a naptár
mióta támolyogva útrakeltem
feltérképezni dőrét és ijesztőt
A tested édes lassan elfelejtem
csak azt tudom egy hirtelen kanyarnál
karók várnak és izzóvégű vesszők

II

A testek porladoznak Szűk a föld
e fagyban minden élő összeszáradt
az éjjel mind a tíz körmöm letört
s letört az ág az ablakomba-áradt
üvegen koppan megfagyott madár nagyfáradtan jár a vér bent körre-kört
sorvadt napok széthízott éjszakáknak
adnak helyet s mint tű mely egyre ölt
vagy mint rab vad tipródva jár a bánat
s a szerelem is szürke fátylat ölt
tükrében elnyűtt testeket találhat
Pucér világ vedletten mint az állat
szégyenkező sóvárgó sárga föld
s az ember is ó Nap beteg utánad

III

Néha úgy nő a csend akár az éj
s színehagyottan minden méteren
száraz virágok És úgy vág a szél
mint a szíréna És a félelem
a lámpák táncot járnak nem vigyáz
rád senki-semmi ég és föld üres
Jaj tűz üt ki vagy térdre rogy a ház
Gyönge a nap s a hold szeme veres
Ha bomba robban még ma délután
egy szál nadrágban ágyamon talál
s lefényképez ahogy fekszem után
magnéziumfényével a halál
Ilyenkor mint bőszült eretnekek
mind ami csillog úgy tiprom neved

IV

Vízilóval ezernyi jóval-
ékes Afrikában sose jártam
s talán nem is fogok Pohárbanlakó szörnyek hozzátok se szól jajszavam s a tietek se hozzám Atom
ról ad tudok de nőben és kőben
a forgó rendig és a gyors időben
a lassúig nem értem nem lakom
a házban épp' hogy árnyában ülök
kívül a renden paradicsomot
mely bennem is van látnom se szabad
Mire van a beszéd Szavak szavak
siessetek árvák vissza hol az öthét-kilenc az egy-körébe-font

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Irodalmi Ujság

RADNÓTI MIKLÓS halálának 20. évfordulója alkalmából megkoszorúzták a költő szülőházán, a XIII. kerületi Kádár utca 8. szám alatt elhelyezett emléktáblát.

*

JASIK ÁLMOS, a háború előtti évek kiváló grafikusművészének emlékére volt tanítványai könyvet készítenek. Tanítványai között volt Kovács Margit kerámikus, Csillag Vera grafikus, Nagy Borbála jelmeztervező, Hauswirt Magda és Szepes Magda újságrajzoló. Jasik Álmos iparművészek nemzedékeit tanította a modern művészet szeretetére és művelésére. Az emlékére készülő könyv a mai nemzedéknek akarja bemutatni a művész elfelejtett életművét.

*

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT :

— *Mi az abszolút meglepetés ?*

— *Amikor Adzsubej rájött, hogy szerelemből nősült.*

*

JEAN-PAUL BELMONDÓT választották meg ismét a Francia Színészszakszervezet elnökévé.

*

CSIGHY SÁNDORNAK, az Amerikai Magyar Kiadó kiadásában megjelent "Isten veled farsangi herceg" című verseskönyve.

*

MAGYAR OLIMPIAI bibliográfiát állítanak össze az 1968-as Olimpiáig. A mű összefoglalja az Olimpiára vonatkozó magyar irodalmat.

*

SALVADOR DALI szürrealista festő saját életéről írt forgatókönyvet. A film főszerepét ő játssza és ő maga akarta rendezni is. Miután azonban megnézte Fellini Nyolc és fél című filmjét, Fellinit kérte fel a film rendezésére. A rendező a megbízást elfogadta.

HÁROMEZER gyermekrajzot állítottak ki Prágában A gyermek és a világ címmel az UNESCO védnöksége alatt. A 31 kitüntetett között van Császár Gáspár, a vaskúti általános iskola tanulója, aki második díjat nyert.

*

LUTHER KÉZIRATAIT, műveinek első kiadású példányait és több Reformáció-korabeli dokumentumot egy New York-i árverésen 140 ezer dollárért vásárolt meg a német Volkswagen alapítvány.

*

TIZENNYOLC ORSZÁG vett részt a világ legszebb könyve versenyen. Az első díjat Svájc nyerte el a zürichi Atlantis Verlag "Afrika szobrai" című kötetével.

*

TEMESVÁRI JÁNOS a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola aranydiplomás kamarazene tanára 73 éves korában Budapesten elhunyt. Temesvári az első háború előtti években alakult Waldbauer-Kerpely vonosnégyes tagja volt, amely annak idején lelkesen terjesztette Bartók és Kodály műveit is.

*

A TÉLI KÖNYVVÁSÁRRA a Szépirodalmi Könyvkiadó kiadja Arany János összes költeményeit 3 kötetben. Megjelennek Babits Mihály összegyűjtött novellái és Karinthy Frigyes politikai írásai "Hátrálva a világ körül" címmel. Kiadják Széchenyi Zsigmond két vadásznaplóját, a "Hengergő homok"-ot és a "Két kecskét" és Illyés Gyula "Ingyen lakoma" című kétkötetes tanulmánygyűjteményét.

AZ ERZSÉBET-HIDAT, amelyet 1945. január 18-án német fasiszták felrobbantottak, újra felépítették és 1964. november 21-én átadták a forgalomnak. Az új híd építéséhez meghagyták a régi híd alapépítményeit, a pilléreket, a hídfőket. A függőhíd főtartóit nem láncszerkezet, hanem kábelkötegek alkotják és a pályaszerkezetet is kábeleken függesztették fel. A híd acélszerkezetének teljes hossza 374,40 méter, a Duna feletti nyílás hossza 290 méter. Teljes szélessége 27,5 méter, a kocsipálya 18,2 méter, a két járda szélessége 3,5-3,5 méter.

*

BENJAMIN BRITTEN angol zeneszerző a sajtónak adott nyilatkozatában bejelentette, hogy űroperát szándékozik írni, mely két űrhajós párról szól és a világűrben játszódik.

REXA DEZSŐ, a legidősebb magyar író november 19-én 93 éves korában Budapesten elhunyt. Sokoldalú író volt. Fiatalkori regényei, verseskötete után számos művelődéstörténeti könyvet írt. Nyugdíjaztatása előtt Pest vármegye levéltárának volt igazgatója.

*

CÉZANNE "Fürdőző nők" című festményét egy millió 400 ezer dollárért vásárolta meg a londoni National Gallery.

*

A PAGANINI-DÍJAT a Genovában rendezett nemzetközi verseny zsürije Jean-Jacques Kantorov francia hegedűművésznek ítélte. A versenyen 15 országból 31 művész vett részt.

HELYREIGAZÍTÁS

"Összehasonlító műfordítás" című cikkembe (I. Ú. 1964. nov. 15.) technikai okokból két kis hiba csúszott.

1.) Az idézett Tóth Árpád fordítás (Harmonie du soir) helyes szövege ez : "Tört szív, amelyre les az éjszínöblű vég" és nem "melyre les", ami megtöri a ritmust.

2.) Ahol azt írom, hogy Dobossy László Illyés Gyula *Vadludak* című versének francia fordításában 13-7-es sorok váltakozását látja, holott 12-6-osokról van szó, egy helyen 13-7-es helyett 13-17-est szedtek, ami egyszerű sajtóhiba.

Gara László

*

NIZSINSZKIJ özvegye férje életéről filmforgatókönyvet ír. A film főszerepét az egyik szovjet balett táncosával gondolja megszemélyesíteni.

*

A MAGYAR FILMGYÁRTÓ VÁLLALAT Játékfilm Stúdiójának filmnovella-pályázatára 675 kézirat érkezett. A zsüri a díjat nem adta ki, egy pályázatot sem talált arra érdemesnek.

*

IONESCO "Házasulandó fiatalember" című balettjének Koppenhágában, decemberben lesz az ősbemutatója.

*

A HETEDIK NEMZETKÖZI CHOPIN Zenei Versenyt 1965. februárjában rendezik Varsóban. Eddig 29 ország 91 művésze jelentette be részvételét.

*

FERENCSIK JÁNOS, az Állami Operaház főzeneigazgatója november második felében Bécsben vezényelte a Rózsalovagot, a Don Juant és a Figaro házasságát.

*

LITVÁN GÁBOR fiatal magyar karmester december 12-én a bécsi Mozart-teremben Purcell, Vivaldi, Haydn és Bartók műveket fog vezényelni. A Wiener Kammerorchester e hangversenyén Jörd Demus, a kitűnő osztrák zongoraművész is fellép.

AUTÓK ÉS ALKATRÉSZEK MAGYARORSZÁGRA
új és használt, legolcsóbban :
BRILL
WIEN IX. Brünnlbadgasse 13/5.
Telefon : 42 17 383 - 42 78 792

Vámmentes
IKKA-csomag küldemények
Magyarországra

Fő megrendelő helye :

SETACIPA A. G.

Talacker 42. Postfach 278. - Zürich 22, Svájc
Telefon : 051/25-07-06. Sürgönycím : Setacipag, Zürich

Mélyen leszállított élelmiszerárak !

Legrövidebb idő alatt megbízhatóan teljesíti rendeléseit,
Dollárátutalások szabad választásra,
1 $ = sfr. 4.33 a legelőnyösebben értékesithetők.
A vámmentes szeretetcsomagok ellenértéke magasabb minden pénzátutalásnál. Forduljon árjegyzékért, felvilágositásért cégünkhöz!

Karácsonyi ajándék előfizetés

Fizessen elő barátainak, ismerőseinek **FÉLÁRON** az Irodalmi Újságra az alábbi kedvezményes előfizetési szelvény beküldésével.

FIGYELEM !

A karácsonyi előfizetési akcióban, mint ajándékozók, csak az Irodalmi Újság eddigi előfizetői vehetnek részt. Csak a december 24-ig beküldött kedvezményes előfizetéseket veheti tekintetbe a kiadóhivatal.

Előfizetek

Név : .....

Cím : .....

..... részére

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL az Irodalmi Újságra félárú kedvezménnyel. Fenti szelvénnyel egy időben (csekken vagy nemzetközi postautalványon) beküldöm a kiadóhivatalhoz a rendes évi előfizetési díj felét.

aláírás : .....

cím : .....

.....

Fenti szelvény és a félárú előfizetési díj beküldését követőleg a kiadóhivatal külön levélben értesíti a megajándékozottat, az ajándékozó nevének feltüntetésével.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
C A N A D Á B A N
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. István FARKAS-hoz
4300 Depuis Ave. Apt. 6.
MONTREAL, 26. Que.
Tel : RE. 3-9756

H O L L Ó S
Ikka ügynökség
5, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix